1500

36. 12. D. 18

36
12 D
18

-40 - D - 30 - 31
3 - 6 - E - 20 - 21

1°. tom.
Osea. i.
Joele 270
Amos 32i
Abdia 469
Jona sis
2°. to.
Michea. i
Naum i4i
Abacuc 200
Sofonia 256
Aggeos 324
Zacaria 375
Malach.a 586

36. 12. D. 18.

FRANCISCI RIBERÆ PRESBYTERI SOCIETATIS IESV,

ET SACRAE THEOLOGIAE

Doctoris in librum duodecim Prophetarum

Conventus S. Andreae de fratti in Vrbe

COMMENTARII

SENSVM EORVNDEM PROPHETARVM Hiſtoricum, & Moralem, perſæpe etiam Allego. ricum complectentes.

CVM QVATVOR COPIOSIS INDICIBVS.
Primus eſt quæſtionum Scripturæ, quæ in hoc opere copioſius diſputantur:
Alter regularum Scripturæ: Tertius locorum eiuſdem:
Quartus rerum, atque verborum.

AD IOANNEM RIBERAM PATRIARCHAM Antiochenum, Valentinorumque Archiepiſcopum.

SVPERIORVM PERMISSV.

ROMAE.

Ex Typographia Iacobi Tornerij. M. D. XC.

IOANNI RIBERAE PATRIARCHAE ANTIOCHENO, ET VALENTINORVM ARCHIEPISCOPO,

FRANCISCVS RIBERA presbyter Societatis Ieſu S.

POſtquam Theologiæ magiſtris operam dare deſij, Ioannes Patriarcha, apud quos te extremo anno conſecutus ſum, nihil mihi prius fuit, quam vt primo tempore leuiter, poſtea accuratius cũ Scholaſticæ Theologiæ ſubtilitate ſcripturarum ſtudia copularem, eaque, & re ipſa, & origine coniuncta minime diſſociarem, ſed quaſi in antiquo fœdere, & in veteri amicitia continerem. Id vt diligentius, & liberius facerem, accidit percommode quòd haud ita multo poſt in celeberrimum Sancti Iacobi Zebedæi collegium cooptatus ſum, quod Salmanticæ extruxit clariſſimus princeps Alfonſus Fonſeca Archiepiſcopus Toletanus, ex quo, tanquam ex equo Troiano principes multi, atque in omni doctrinæ genere præſtantiſſimi viri, ſemper prodierũt. Hic ego dum fui, vbi nemo me interpellabat, fui autem diu, totum me his literis dabam, quantumque alteræ alteris iuua rentur non ſine voluptate experiens, congeſſi, & elaboraui nõ

pauca, quæ poſtea mihi magno vſui, ac emolumento fuerunt. Hinc factum eſt, vt poſtquam placuit ei, qui me ſegregauit ex vtero matris meæ, vt me ad ſocietatem filij ſui adduceret, vix eadem ſocietas ſcholas ſacræ Scripturæ habere ſtatuerat, cum ei me operi præfecit, ac labori. Eius muneris duodecimo iam exeunte anno hæc ad te ſcribo, & bonam laborum, ac vigiliarum partem, hoc eſt in librum duodecim Prophetarum commentarios, pignus perpetuæ meæ erga te obſeruantiæ futuros mitto. Quam merito, ac recte hoc faciã, quantumque mihi de tali mearum lucubrationum patrono gratuler, dicerem multis, niſi & tibi laudes tuas audire moleſtum eſſet, & ego coram laudare eum etiam, qui digniſſimus ſit, poſſem ſine pudore. Sed habes multos à quibus lauderis, neque enim tantæ, taleſque virtutes, quas in te vel ab ineunte ætate nouimus, latent, aut latere poſſunt. Mihi hoc ſatis eſſe poſſet, quod ſocietatem noſtram maxime diligis, ac foues, nouiſque beneficijs deuincis in dies. Deinde quod in hæc ſacrarum literarum ſtudia ardenter incumbis, & præſtantiſſima, vt ſunt, ac te, officioque tuo digniſſima arbitraris: quibus Paulus inſtructum, atque ornatum epiſcopum eſſe vult, vt potens ſit exhortari in doctrina ſana, & eos qui contradicũt, arguere. Accipe igitur paterno affectu hoc, quicquid erit, libri: quod vtinam & Chriſtianæ reipublicæ proſit, & tuo nomine non indignum videatur. Deus optimus maximus Eccleſiæ ſuæ diu te incolumem ſeruet. Ex Collegio Societatis Ieſu Salmanticenſi, Idibus Septembribus, anno à Chriſto Seruatore nato M.D.LXXXVII.

IN COMMENTARIOS DVODECIM PROPHETARVM

PROOEMIVM.

QVAE ante paucos annos in Collegio noſtro Salmaticenſi auditoribus meis in librum duodecim prophetarum dictauerã, 1
multis tam noſtræ Societatis, quam exteris hominibus digna viſa ſunt, quæ literis, & memoriæ mandarentur; eaque ſæpè efflagitabant, non à me modò, ſed etiam (vt haberent, quomodo ceſſantem, & hærentem incitarent) ab ijs, qui mihi pro Chriſto præſunt, & iure ſuo iubere poſſunt. Ego, & ſi non iniuria vereor, ne illis amor erga me impoſuerit; & multas magnaſque in ea re difficultates ineſſe video: tamen ijs non parere, quibus me propter Chriſtum ducendum, regendumque tradidi, nec poſſum, nec debeo. Nam vtcunque res ceciderit, tam honeſtus labor ex obedientia ſuſceptus, & ad rem tantam, tamque difficilem explicandam adhibitus, vt equidem, & reor, & ſpero, non erit inanis in Domino. Quod ſi, Deo propitio, fratribus, atque conſeruis meis, filijs matris meæ, ſponſæ Domini mei vel ex parte vtilis eſſe potuerit, operam meam, quantacunque ea fuerit, fructuoſiſſime, & feliciſſime collocatam arbitrabor. Accedit, quod dictata à me à plurimis ſæpe deſcripta, tam mendoſa, atque deprauata circunferuntur, vt, qualia ſunt apud multos, mea dicere non audeam. Et quoniam tam multa exempla nec deleri poſſunt, nec corrigi; neceſſario hoc, quidquid erit, laboris ſuſtinendum eſſe videbatur. Scio quoſdam ex veteribus, quos ego potiſſimũ ſequar, & ſuis locis nominabo, ex recentioribus non paucos in hunc librum edidiſſe commentarios. Sed quemadmodum neminem eorum ab ſcribendo deterruit priorum autoritas,

& eru-

& eruditio; ita iſtorum doctrina, & copia nec extinguere poſteriorum ingenia, nec retardare debent. Scriptura etenim
2 ſacra (vt in proœmio libri. 1. Regum ſcripſit Gregorius) tam mirabiliter ab omnipotente Deo condita eſt, vt, & ſi multipliciter videatur expoſita; non deſint tamen ei ſecreta, quibus ſeruet occulta: quia ferè nunquam ſic exponitur, vt non plura remaneant, quæ quotidie exponantur. Dabo igitur operam, Spiritus ſancti gratia iuuante, vt quantum licebit, integra ſit, & perfecta explanatio: atque ad Hiſtoricum ſenſum, quem vnum diſcipulis tradideram, nunc, & poſteriores curæ accedant, quæ (vt eſt in prouerbio) meliores ſunt: & myſtici addantur, & quaſi firmis parietibus pulcherrimum culmen imponatur. Et enim vbi aliud verba, aliud res verbis expreſſæ ſignificant, & Scriptura (vt Gregorij verbis vtar) vno, eodemque ſermone dum narrat geſtum, prodit myſterium: ſi verba exponuntur, & quid res indicent tacetur: aut geſtum aperitur, nec proditur myſterium, non eſt profecto integra, atque perfecta expoſitio, ſed imperfecta, & inchoata. Ex quo iam prudens lector quid his myſticis ſenſibus efficere velim, intelligit, non locos ſcriptitare communes, non ſpecioſa, & vulgi auribus grata, hinc inde concionantium more decerpere, ſed plenè pro mea paruitate prophetas explicare, & oculis videndum, ac manibus legentium tenendum offerre, quod ſæpe dicitur, nec ſæpe oſtenditur, Hiſtorico ſenſu alios interiores, & reconditiores in ſcripturis contineri, & Spiritum ſanctum, quo inſpirati locuti ſunt ſancti Dei homines, aliud verbis, vt dixi, atque aliud rebus, quas verba illa ſignificant, indicare voluiſſe. Hoc ſæpe Origenes, & Ambroſius, ſæpe etiam Hieronymus in Prophetis, hoc Gregorius in Morali expoſitione libri Iob, & quorundam capitum libri primi Regum, hoc Beda, & multi alij ex veteribus fecere. Siquis ergo plura, atque elegantiora ad morum conformationem in ſanctorum patrum libris reperiri dicat; quis hoc negat? quis ignorat? At Moralem duodecim Prophetarum enarrationem reperiri in ſanctis patribus nego, quæ hic reperietur. Aliud eſt quædam ad mores pertinentia dicere, & hunc aut illum pro-

phetæ

phetę locũ attingere, aliud totũ prophetã Morali explanatione elucidare. Vbi breuior ſum, meminerit lector me non concionatoris, ſed enarratoris perſonam ſuſtinere, & volumen in immenſum excreſcere potuiſſe, ſi res tot, tamque variæ fuiſſent pertractandæ. Vbi longior videbor, conſideret res vtiles, & ad cognitionem, ad vſumque præclaras non debuiſſe ieiuno, atque arido ſermone perſtringi. Legat Gregorij volumina, quibus cum Moralem tantum expoſitionem ſuſceperit, ſæpe feſtinat, & currit, ſæpe vbi vſus poſcit, diu in ſingulis immoratur. Sed quoniam de hoc exponendi genere in procemijs Ioelis, & Ionæ, & Habacuc iterum ſum plura dicturus, duo nunc dicam: alterũ placuiſſe mihi in hac re quod ſummis ſcriptoribus placuit, & id me conatum fuiſſe ſequi, quod illi cum conſequebantur, multum ſe vtilitatis Eccleſiæ attuliſſe ſperabant: alterum, myſticas explanationes ſua inſcriptione ab Hiſtorica conſultò à me fuiſſe ſeiunctas, atque ſeparatas, facileque à faſtidioſo lectore poſſe præteriri: & cũ non minus in illa operæ poſuerim, quam ſi ſola eſſet ſcribenda, nemini quod in his additum eſt, quaſi auctarium, debere diſplicere. In vniuerſo opere vulgatam latinam tranſlationem, quam Eccleſia ſemper probauit, & ceteris prætulit, ego ſemper ſequar ác pro virili parte defendam, locoſque eius à calumnia vindicatos in extremo pene indice rerum, atq; verborum indicabo: reliquas non aſpernabor, vtar eis potius, niſi vbi huic aduerſantur, aut id habent, quod ſi teneas, nequeas id tenere, quod eſt in illa. Verum tam in hac defenſione quã in obſcuriſſimorum locorum elucidatione neceſſe habeo ſæpe ad fontes, id eſt ad Hæbrea, & ad Græca confugere, vt Origenes, & Hieronymus, & doctiſſimi quique omnibus ſeculis fecerunt, quod (tametſi modice faciam, & multitudinem, quantum potero, vitabo) latino lectori nimium fortaſſe videbitur & moleſtum: ſed habeo magnum Eccleſiæ lumen Hieronymum, qui, dum ſeſe excuſat, pro me etiam ſæpe reſpondet, non ſe declamationes ſcribere, ſed ſcripturam explicare, quæ integre, atque exactè ſine his explicari non poteſt. Quod ad dicendi genus attinet, quod ſimplex, & planum de

indu-

Hierony. i prooem. in 3. libr. commēt. epi. ad Galat.

induſtria eſſe voluimus, hoc tantum cum eodem dicam, me non panegyricum, aut controuerſiam ſcribere, ſed commentarium; id eſt, hoc habere propoſitum, non vt mea verba laudentur, ſed vt quæ ab alio dicta ſunt, ita intelligantur, vt dicta ſunt. Officij mei eſt obſcura diſſerere, manifeſta perſtringere, in dubijs immorari. Vnde & à pleriſque commentariorum opus explanatio nominatur. Siquis eloquentiam quærit, vel declamationibus delectatur, habet in vtraque lingua Demoſthenem, Tullium, Polemonem, & Quintilianum: Eccleſia Chriſti non de Academia, & Lycæo; ſed de vili plebecula congregata eſt. Et paulo poſt: Qui per me intellecturus eſt Apoſtolum, nolo vt mea ſcripta difficulter intelligat, & ad interpretem cognoſcendum alium quærat interpretem. Hoc ſi Hieronymo licuit eloquentiſſimo viro, quanto magis mihi ignoſcere debet pius lector infanti, atque elingui?

INDEX
QVAESTIONVM AD SACRAE SCRIPTVRAE INTELLIGENTIAM
pertinentium, quæ fuſius in his Commentarijs diſputantur.

A

ANnus in ſcriptura vter intelligendus ſit, ſacer an vulgaris, cum de menſibus agitur? Hagg. 2 num. 5.

Anni LXX. captiuitatis filiorum Iſrael, & anni deſolationis an ijdem ſint, & quando fuerint cōpleti? Zach 1 nu. 21.

Anni quibus Hebræi errauerunt in deſerto, an ſint plures quadraginta? Ham. 4 nu. 6.

Apoſtoli, & Euangeliſtæ an lapſi aliquando memoria fuerint in teſtimonijs veteris teſtamenti? Mich. 5. nu. 12.

Aßyriorum monarchia quo tempore fuerit exciſa? Nahum. 2. num. 1.

Aſſur, à quo Aſſyrij, an fuerit filius Sem? Hoſ. 5. nu. 36.

Aſſyrij & Babylonij an ſint ijdem? Nab. 2. num. 37.

B

BAal vtrum ſit nomen certi idoli, an omnibus idolis commune? Hoſ. 2. numero 60.

Beneficia legis gratiæ quomodo in prophetis comparentur cum beneficijs minoribus legis veteris. Ioe. 2. num. 50 51. & Malac. 3. nu. 23. 24.

C

CAptiuitatis Babylonicæ anni quando cœperint, & quando ſint finiti Zacha. 1. num. 21. & ſequent.

De Cheretim, & Phelethim diſputatio. Soph. 2 11.

Chriſti diuinitas an probari poſſit ex verbis Mich. 5. Et egreſſus eius ab initio, à diebus æternitatis. Mich. 5. nu. 39.

An in Chriſti aduentu bella ceſſauerint? Mich. 4. 30.

Cyrus rex Perſarum quot annos regnauerit Zach. 1. nu. 28.

D

DEcem tribus Iſrael an redierint de captiuitate. Hoſ. 1. num. 93.

Deſolationis Ieruſalem anni quando cœperint, & quando comple-

ti fuerint. Zach. 1. num. 21.
Dubitationes ſcripturæ quomodo accipiendæ. Ioe. 2. nu 22.

E

Elias Thesbites an venturus ſit ante iudicium? Mal. 4. nu. 11.
Expoſitores quinam ſequẽdi in ſcripturæ expoſitione tam Hiſtorica, quam myſtica: in proœm. Sopho. & Haggæi, & Zach. & Malach.

F

Fide quomodo viuat iuſtus. Habac. 2. nu. 26.
Filij Iſrael, vide Iſraelitæ infra.

G

Græcorum regnum quando cœperit, & quando finitum ſit. Zach. 6. nu. 11.

H

Habacuc propheta an ſit ille qui prandium detulit Danieli, in 2. Prælud. nume. 15. & ſeq.
Habdias propheta, an fuerit diſpenſator regis Achab in 2. prælud. num. 9.
Hebræi vnde, & quando ita dicti. Ionæ 1. nu. 43.
Hoſeas an vere duxerit vxorem fornicariam? Hoſ. 1. nu. 37.

I

Idumæi qui ſint. Habd. nu. 2.
Idumæi an penitus fuerint exciſi ab Iſrael. Malach. 1. nu. 13.
Iſraelitæ an poſſent niſi ob fornicationem dimittere vxores? Malach. 2. nu. 35.
Iſraelitæ quot annos errauerint in deſerto. Ham. 5. nu. 60.
Iſraelitæ ſiue Iudæi quando conuertendi ſint ad Chriſtum. Hoſe. 3. num. 25.
Iſraelitæ an coluerint idola, cum Chriſtus venit. Mich. 5. num. 77.
Iudicium poſtremum, an futurum ſit in valle Ioſaphat. Ioe. 3. nu. 2.
Iudith hiſtoria quo tempore geſta ſit Nah. 2. nu. 29.

L

Lamnaſeah, ſiue victori, ſiue in finem quid ſit in Pſalm. Hab. 3. nu. 56.

M

Malachias an ſit Eſdras. Malac. 1. 3.
Menſes in ſcriptura vtrum anni ſacri intelligendi ſint, an vulgares. Hag. 2. nu. 5.

N

Nabuchodonoſor quot annos regnauerit. Zacha 1. nu. 26.
An fuerit damnatus? Habac. 1. num. 26.
Niniue quo tempore exciſa fuerit. Nah. 1. nu. 1. & ſeq.
Nomina propria cur non ponantur interdum in propria lingua, ſed eorum interpretatio. Sophon. 2. num. 18.
Nouiſſimi dies, aut nouiſſimum tempus an ſit tempus aduentus Chriſti Mich. 4. num. 3. & ſeq.

Onus

O

ONus quid ſit in prophetis Nah. 1. nu. 2.
Oriens quid ſignificet, cum nomen Chriſti eſt Zach. 3. nu. 34.

P

PRomiſſiones factæ Iudæis, & Ieruſalem, vtrum hiſtorico ſenſu, an literali conueniant Eccleſiæ. Zach. 8 nu. 2.
Prophetæ tam maiores, quam minores quo tempore floruerint, & quod ſit eorum prophetiæ argumentum in Prælud. 2.
Prophetæ vtrum vbique de Chriſto exponēdi ſint, an partim de Chriſto, partim de rebus, & hominibus illorum temporum Prælu. 1.
Prophetæ cur quidam patrum ſuorum meminerint, alij non meminerint Prælu. 4.
Prophetæ cur nō omnes tempus ſuę prophetiæ indicauerint Prælu. 5.
Prophetæ cur non omnes indicauerint ad quam vrbem, vel gentem prophetauerint Prælud 7.
Propheticorum librorum omnium ordo Prælud. 2.
Prophetiæ, quæ poſtea non implentur, quem ſenſum habeant Ion. 3. num. 17.
Prophetæ an aliquando decipiantur putantes Domini eſſe reſponſum, quod eius non eſt? Ion. 3 nu. 17.
An pater prophetæ, qui initio prophetiæ ponitur, propheta quoque fuerit? Prælud. 4. per totum.
An prophetæ, qui patriam ſuam non indicarunt, Ieroſolymitani fuerint? Prælud. 5.
An prophetæ, qui tempus prophetiæ ſuæ non indicant, ad tempus pertineant proximi prophetæ, qui tempus indicauit? Prælud. 6.

S

SAcerdotum pileus qualis fuerit Zach. 3. 14.
Sacrificia veteris legis vtrum Deo placuerint, an permiſſa tantum fuerint, & cur à Deo reijci videantur? Hoſ. 6. 19.
Sarepta an ſit Gallia Habd. nu. 103
Sepharad, an ſit Hiſpania, & quid ſignificet Hab. nu. 107.
Sæculum quomodo in ſcriptura intelligatur Mich. 5. nu 45.
An id quod in figura dicitur contigiſſe, habeat duos ſenſus literales, alterum figuræ, alterum rei figuratæ Hoſ. 11. num. 3.
An poſſint eadem verba ſignificare idem literaliter, & allegorice Hoſ. 11 nu. 11.
Senſus ſpirituales an certi, & firmi ſint? In proœmio Ionæ.
Scripturæ Sacræ autores an ſint eloquentes. In proœmio Nahun.
Selach quid ſit in Pſalmis Habac. 3. 18.

T

TEmplo ſecundo num quædam defuerint ex ijs, quæ erant in primo Hag 1 nu. 11.
Templum ſecundum, an fuerit primo magnificentius Hag. 2. nu. 4.
Terræmotus Hamos quo anno

Hoziæ fuerit Han. 1. nu. 4.
Tharſis quid ſit in ſcriptura Ion. 1. 5 & ſeq.
Tranſitus à litera ad ſpiritum quomodo fiat in prophetis Hoſ. 2. 34
Tribus decem an redierint de captiuitate Aſſyriorum Hoſ. 1. nu. 93.

V

V*Allis an ſit aliqua, quæ cognominetur Ioſaphat Ioel. 3. numero 4.*
Verbum & viſio an idem ſint in prophetis Hoſ. 1. nu. 3.

Z

Z*Acharias qui nam ſit ille, qui à Domino* Matth. 23. *dicitur occiſus inter templum, & altare Zach. 1. nu. 1.*
Zorobabel fuerit ne filius Salathiel *Hag. 1 num. 7.*

INDEX REGVLARVM AD SCRIPTVRAE INTELLIGENTIAM

cum primis vtilium.

LECTORI.

Regulas ſcripturæ, quæ varijs in locis huius operis traduntur, vt ordine quodam comprehendãtur, viſum eſt in duas quaſi claſſes diuidere; alteram, quæ regulas verborum capiat, hæ ſunt, quæ ad verbum vnum ſpectant, alteram, quæ regulas habeat ſententiarum, id eſt, quæ non in verbo aliquo, ſed in tota ſententia poſitæ ſunt. Prior numerus caput indicat, poſterior numerum eiuſdem capitis.

REGVLAE VERBORVM.

1 Diuina nomina licet idẽ ſignificent, tñ ſcriptura eo ſemper vtit quod eſt ad rẽ, de qua agitur magis accommodatum Hoſ. 1. n. 10. Zac. 13. 23

2 Hebræi genitiuo nominis ſubſtantiui vtuntur pro adiectiuo: qui genitiuus ſi ſit pluralis numeri habet vim ſuperlatiui Hoſ. 1. 26.

3 Participiũ geminatũ cũ verbo vt fornicans fornicabitur; viſitans viſitabo epitaſin habet, quod participiũ apud Hebr. eſt infinitiuus Hoſ. 1. 34.

4 Scripturæ mos eſt, vt ſæpe differentiam aliquam temporis vſurpet, quo permanſionem quandam, & durationem rei, quam narrat in illa eadem differentia temporis ſignificet Hoſ. 1. 35. Zach. 1. nu. 7.

5 Parabola, & hiſtoria in hoc differunt quod in parabolis nomina non exprimunt, in hiſtoria vero exprimunt Hoſ. 1. 41.

6 Geminõ eiuſdẽ dictionis hẽt vim augẽdi Hoſ. j. n. 34. & 104

7 Vocari dicitur ſæpe hoc aut illo modo, non tam quod res illud nomen habitura ſit, quã quod re vera cõuenit ei quod nomine ſignificatur Hoſ. 2. 15. Michę. 4. 25.

8 Sacræ ſcripturæ interpretes (quod & profanorũ librorum interpretes aliquãdo faciũt) ſępe Hebraico more interpretantur, id eſt, Hebraici vocabuli ſignificationem imitantur, etiam ſi Latinis non ſit ad modum in vſu Hoſ. 3. 7.

9 Quod antecedit, ponitur pro eo, quod ſequitur, vt infirmitas pro morte Hoſ. 4 nu. 4.

10 Cauſa pro effectu ſæpe poni ſolet. Hoſeæ 4. num. 23.
11 Nomina abſtracta pro concretis poni ſolēt modo actiue ſumpta, mō paſſiue. Hoſ. nu 4.
12 Verba aliqua pro aduerbijs poni ſolent Hoſ. 5. 7.
13 Tertia perſona poni ſolet pro ſecunda Hoſ. 5. 8.
14 Præteritū indicatiui poni ſolet pro imperatiuo Hoſ. 5. n. 8
15 Ita loqui ſolet ſcriptura vt quaſi tranſactum diem numeret qui cœpit, & nec dū tranſijt Hoſ. 6. 6.
16 Scriptura imitari ſolet verbis facta, quæ narrat Hoſ. 6. n. 43.
17 Multa ſunt verba in ſacris literis, quæ per verbum facio, ſūt neceſſario explicāda Hoſ. 8. nu. 10.
18 Solet ſcriptura in promiſſionibus vti imperatiuo pro futuro, vt ſignificet ſi id fiat, quod dicit promiſſionē eſſe certiſſimā Hoſ. 10. n. 36. Ham. 5. n. 16
19 Solet ſcriptura voluntatem, ſermonem, & ſenſum tribuere etiam rebus inanimatis per proſopopœiam Hoſ. 10. 37.
20 Eadem verba non poſſunt ſignificare idē ſenſu literali & allegorico ſimul Hoſ. 11. n. 11
21 Solet ſcriptura alterum membrum ſimilitudinis ponere, alterο omiſſo Hoſ. 11. nu. 15.
22 Futurū pro imperatiuo ſæpe poni ſolet Hoſ. 14. nu. 1. & 2.
23 Vſitatum eſt in ſcriptura, vt aliquid habeat nomen eius, q paulo antea fuit Ioel. 1. 23.
23 Nomen in eodem caſu geminatum multitudinem ſignificat Ioe. 2. nu. 3.
24 Vti ſolent Hebræi verbo numeri pluralis cum nomine ſingulari collectiuo Ioel. 2. 6.
25 Similitudinis cōiunctiones, vt ſicut, tanquam, quaſi, &c. ſemper ſignificant ſimilitudinem, ſed non ſemper æqualitatem in eo, in quo ſimiles eſſe dicuntur Ioel. 2. 51.
26 Solet ſcriptura numerum minorem in maiori includere Amos. 5. 61.
27 Scripturæ conſuetudo eſt datiuū caſū verbis addere, vt cultū, & honorē indicet Am. 6. 5
28 Participia q apud Hebræos, vim præſentis tēporis habēt, aliquando quaſi abſolute ponūtur, vt cū nullo verbo cohæreant ad cauſam eius, quod dictum eſt reddendā Am. 8. 33.
29 Sæpe fieri, dicitur, quod tētatur & intenditur Am. 9. nu. 5.
30 Hebræorum conſuetudo eſt, vt nomina propria propter aliquam ſimilitudinem vertant in communia Ionæ. 1. nu. 10.
31 Futurū actiuū ſiue præteritū, ſine ſuppoſito ſolet habere paſſiuā ſignificationē Mic. 2. n. 17
32 Vſitatiſſimum eſt apud Hebræos poni nomen plurale cū verbo ſingulari Mich. 2. n. 30.
33 Mos eſt ſcripturæ, vt cum dicit omnes non ſit neceſſe vniuerſos intelligere Mich. 4. 22
34 Nomen multitudinis nō tollit vniuerſitatem, præſertim

cum

eum ponitur poſt ſignum vniuerſale Mich.4.25.

35 Solet ſcriptura in vno ſermone idem vocabulum proprie, & figurate accipere Mich.4. 28. Zach. 2.nu.15.& 16.

36 Solet ſcriptura in rebus maximis nominãdis plurali vti pro ſingulari, ſiue quantitate magnæ ſint, ſiue qualitate Mich. 5.nu.27.& 28.

37 Solet ſcriptura geminatione verborum vel idem valentiũ res magnas confirmare, quas certas & indubitatas eſſe vult Mich.5.nu.47.

38 Duo verba idem ſignificãtia poni ſolẽt more Hebræorũ ad amplificationem Nah.3.n.27

39 Plurale pro vno ex pluribus Abac.1.nu. 5.Zach.9.37.

40 Solet noſter interpres in Latinis nominibus genus nominis alterius linguæ vnde tranſfert ſeruare Abac.1.nu.22.

41 Conſuetudo Hebræorum eſt vti tertia perſona futuri pro verbali nomine ſiue actiue,ſiue paſſiue Abac.3.50.

42 Scriptura vtitur repetitionibus, & duplicationibus ad exaggerationẽ,& cõfirmationẽ eius quod dicitur Soph.1.n.6.& 15

43 Eius quiſque nomine appellatur, quem maxime imitatur Soph.1.nu.58.

44 Sæpe in noſtra trãſlatione loco nominis proprij ponitur eius interpretatio Sop.2. n.18

45 Perſonæ ſolent frequenter in ſcriptura mutari Soph.2.n.46

46 Solet ſcriptura nominibus fœmininis pro maſculinis vti ad rei præſtantiã ſignificandã,ſolẽt.n.feminæ in quoq; genere eſſe pulchriores Agg.1.n.22.

47 Plagæ orbis quas Græci climata vocant iuxta ſitum Hieruſalem, & templi in ſcriptura intelliguntur Zach.2. n.13

48 Scriptura in vno eodemque ſermone,quædã proprie,quędam figurate accipere ſolet Zach.c.2.15.16.Mic.c.4.n 28

49 Cum nomini animalis additur genitiuus pluralis generis fœminini, ſignificatur animal illud eſſe nouum,& adhuc matrem ſequi. Zach.9.nu.37.

49 Solent Hebræi copulare duo nomina idem fere ſignificantia,quorum poſterius ponitur loco adiectiui terminantis alterum Zach.10. nu.5.

50 Cum verbum plurale ponitur cum nomine ſingulari ſignificante multitudinem, verbum illud conuenit ſingulis Mich.1. n.35. Zach 10.n 17.

51 Quando in nouã prophetia ponitur: In die illa, neque ad præcedentia refertur,dies aliqua certa,& omnibus nota ſignatur Zach. 13.nu.2.

52 Frequens eſt in ſcriptura, vt alicui duo nomina habẽti nomen ſemper tribuatur vſitatius: ita vt alterum nomen penitus fuerit ignorandum niſi occaſione aliqua in alio ſcripturæ loco fuiſſet indicatum Malach.1.6.

53 Cum præteritum ponitur, negari ſolet præſens, ſæpe tamen præſens includitur in præterito Malachia. nu. 8.

54 Futura apud Hebræos ſæpe debitum indicant ac decentiam. Mala. 1. nu. 16.

55 Quæ dictu triſtia ſunt, aut blaſphemiã magnam habent in Deum, tacet ſcriptura, & intelligi mauult, quam dici, aut honeſtiore vocabulo dicit Malac. 3. 31.

REGVLAE VERBORVM peculiares Prophetis.

56 Solent Prophetę tranſire à ſecunda perſona ad tertiã Hoſ. 2. 56.

57 Mos eſt ſcripturæ, vt cum fit id, quod per figuram aliquam ſignificabatur, tunc dicat impleri prophetiã, quaſi innuens cœpiſſe tantummodo impleri, cum factum eſt, quod figura erat Hoſe. 10. 24.

REGVLAE SENTENtiarum.

58 Mos eſt ſacræ Scripturæ, vt vno eodemque ſermone, dum narrat geſtum, prodat myſterium. præl. 1. nu. 17.

59 Diſtribue tempora, & cõcordabis ſcripturã. prælud. 6. 2.

60 Sæpe eadem perſona nunc huius, nunc illius typum gerit Hoſe. c. 1. 56.

61 Affectus humano more Deo tribuũtur, digne tamen Deo, vt ſcilicet, ipſas affectiones tollentes, earum tantum effectus Deo tribuamus Hoſeæ. 1. 104.

62 Scripturæ mos eſt, eos, qui loquuntur, ita de ſe loqui, ac ſi de alijs loquerẽtur. Oſe. 1. 17.

63 Vna & eadem res duorum et contrariorum figura eſſe põt Oſe. 2. n. 2. 12. Ionæ. 2. nu. 28.

64 Apoſtoli in teſtimonijs veteris teſtamenti referendis crebro non verborum ordinem ſequuntur, ſed ſenſum. Oſe. 2. nu. 14. & ſequi ſolent Lxx. Interpretum editionem. Oſe. 2. num. 14.

65 Eſt hoc frequens in prophetis, vt ab hiſtoria tranſeant ad Chriſtũ, & rurſum à Chriſto ad hiſtoriã, quod vocant tranſitũ à littera ad ſpiritũ, qui tñ non ſolet fieri ex abrupto, ſed ſumpta occaſione ex ijs, quæ dicebantur Oſe. 2. 34. & 35.

66 Solet ſæpe ſacra ſcriptura nõ ſemper eãdẽ ſeruare metaphoram, ſed paululũ ab ea diuertere ac mox redire Hoſ. 2. 87. Ham. 9. nu. 22 Zach. 3. nu. 40.

67 Nomẽ figuræ tribui ſolet rei figuratæ Oſe. 3. nu. 24. & 32. Zach. 4. nu. 14. Mich. 5. nu. 57. 62. Mal. 3. nu. 21.

68 Scripturę mos eſt, vt cum omnibus loqui videatur, quædã interponat quæ non omnibus, ſed quibuſdam ex illis dicuntur nunc his nunc illis Oſe. 4. nu. 16.

Solet

69 Solet ſcriptura eos, qui pietatis, vel ſceleris imitatione, ſimiles ſunt quaſi vnum populũ numerare, & copulare quãuis tempore ſint valde diſiuncti, præſertim cum de ſupplicijs verba fiunt, quod ſi inter hos multi boni interiecti sũt, nullã bonorum rationem tũc habet ſcriptura, quoniam ij, de quibus loquitur nõ bonorũ, ſed malorũ imitatores extiterunt Hoſ. 6. nu. 29. & 30.

70 Mimeſis. i. imitatio verborũ, quæ ab aliquo dicuntur tacito nomine dicentis, frequens eſt in ſcriptura Hoſ. 7. nu. 6.

71 Cũ in ſcriptura fit mẽtio hiſtoriæ alibi narratę, ſępe q̃dã addi ſolẽt, q̃ in libro illo in quo fuſius narrata eſt, ſcripta non sũt Hoſ. 10. 53. & Hab. 11. 100.

72 Vnus homo poteſt eſſe figura vnius populi, & vnus populus vnius hominis Hoſ. 11. n. 12

73 Moris eſt Apoſtolis, vt duo, aut plura loca eiuſdẽ libri, vel diuerſi quaſi vnũ teſtimoniũ ponant Hoſ. 13. 33. Zac. 9. 32.

74 De animalibus ita loqui ſolet ſcriptura. ac ſi homines eſſent Ioe. 1. 18.

75 Dubitationibus vtitur ſcriptura, cum dubitandũ nõ eſt, vt oſtendat homines liberi arbitrij eſſe nec Deũ præſcientia, & voluntate ſua neceſſitatem illis imponere: itẽ, vt rei difficultas oſtẽdatur, ſiue paucitas facientium id quod dicitur Ioe. 2. nu. 24. & 25.

76 Mos eſt ſcripturę ita loqui, vt non conſideret, quid cogitauerit qui fecit id quod narratur, aut quo animo fuerit, ſed ipſum id quod factũ indicat & præſefert. i. quod ex facto ipſo, aut ex eius euentu vulgariter homines ſolẽt colligere & iudicare; loquitur. n. ſæpe ad vulgi conſuetudinẽ. Ham. 2. nu. 19. Hag. 2. nu. 34.

77 Scriptura in laudibus Dei nõ ſolet ſeruare ordinem rerum geſtarum, ſicut ſeruatur in hiſtoria ſed frequẽter prius narrare, quæ poſterius geſta ſunt Ham. 2. nu. 25.

78 Solet Deus in ſcriptura ita de ſe loqui, ac ſi de alio loqueretũ Ham. 4. 29. Zach. 3. num. 9.

79 Sæpe ſcriptura loquitur more hominũ, qui non audẽt mala & infortunia numerare, quaſi boni animi cauſa, & præ timore, & deteſtatione illorũ Ham. 4. nu. 30.

80 Ita ſolet ſcriptura de prouincijs, aut ciuitatibus loqui, ac ſi mulieres eſſent, aut viri Ha. 5. nu. 4. Mich. 5. num. 28.

81 Mos eſt ſcripturarũ ſemp adverſis lęta ſubiũgere, & poſtq̃ triſtia Deus fuerit cõminatus, ad pœnitentiam eos quos terruit prouocat Ham. 5. 12. Iohelis. 2. 34. Mich. 2. 59.

82 Solet ſcriptura tempora ita nuncupare, vt quod de ſumma perfectioris numeri paululum excreſcit, aut infra eſt non computetur, id eſt ſolet

plenum numerũ ponere, etiã ſi modicum deſit, vel ſuperſit. Hamos 5. nu.64.

83 Scriptura ſæpe tranſit à metaphora ad rem ſignificatam Ham.9. 22.

84 Pauci, pro nullo reputari ſolent Hab.num.86.& 87.

85 Scriptura ſub vno ſenſu hiſtorico, multos ſenſus myſticos continet in Procemio in Ion. num. 2.

86 Cum aliquis priſcorum ſanctorum figura Chriſti fuiſſe diciturnon opus eſt per omnia quærere ſimilitudinem Ionæ 1.nu.28. & 29.

87 Idem homo non ſemper portat figuram eiuſdem rei, ſed in eadem etiam hiſtoria, nũc huius rei, nunc illius typus eſt Ion.4.nu.5.& 6.

88 Eadem res diuerſis rationibus figura eſt rerum etiam cõtrariarum Ion.4. num.6.Hag. 1.num.38.

89 Non omnia quę geſta narrantur aliquid ſignificare putanda ſunt, ſed propter illa, quæ aliquid ſignificant etiam ea, quæ nihil ſignificant attexuntur Ionæ 4.nu. 6.pone hic regulam. 34. & regulam. 38. & 41. & 42.

90 * Solet ſcriptura ſacra quaſi omnia tollere & ſequentibus tamen verbis oſtendere ſe nõ omnia ſubſtuliſſe. Mich. 1.nu, 15.cap.6.nu. 35.

91 Solet ſcriptura res magnas exponere verbis, quæ humilia & parum ſignificantia videntur, ſed ſi recte conſiderentur, nec humilia ſunt neque parũ ſignificantia.Mich.2.nu.2.

92 * Quemadmodum quæ hiſtoricè dicuntur de Chriſto Domino in prophetis non ſunt allegorice exponenda quia in ipſa hiſtoria eſt, quod quærere allegorice ſolemus; ita cũ hiſtoria ipſa moralis eſt, ideſt, mores inſtruit, ſenſus alter ſpiritualis nequaquam quærendus eſt, poteſt tamen fieri vt vnum opus malum ſignificet alterum opus malum, & bonum, bonum Mich. 3.n.7.& 8

93 Multa ſunt in ſcriptura quæ niſi pronuntiatione & geſtu adiuuentur recte intelligi nõ poſſunt Mich.5. nu.25.

94 Solet ſcriptura ſacra nullum dicere & omnes excludere cũ ita pauci ſunt comparatione multorum, vt vix vlli dici poſſint Mich.7.nu.1.& 2.

95 Solent Apoſtoli veteris ſcripturæ teſtimonijs afferendis verba quædam aut ſubtrahere aut addere ſeruata ſenſus veritate Haba.1. nu.14.

96 * Cum verba ſcripturæ proprie accepta aliquid enuntiãt quod rectę doctrinę fidei, aut morũ minime aduerſetur ac bene cum præcedentibus & ſequentibus cohærent, ille omnino hiſtoricus ſenſus eſt Aug. 1.nu.28.

97 Solet ſcriptura ꝑ tẽpus rei geſtæ exitũ indicare Zach.5.n.15

Non

98 Non ſacræ ſcripturæ modo, ſed omnibus etiam hiſtorijs cõſuetum eſt annos regni aut vitæ alicuius interdum integros ſolum interdum vero ẽt imperfectos numerare Zach. 1. nu. 23.

99 * Cum ea quæ dicuntur proprie accipi poſſunt vt verba ſonant, nec quid habent abſurdi contra veritatem, aut contra ſanam fidei, morumve doctrinam, nullo modo dubitandum eſt eum eſſe hiſtoricum ſenſum: ſi autem maiora ſunt quã vt poſſint illi rei conueniri de qua dicuntur, certum eſt alium ſenſum occultiorem, & ſacratiorem eſſe quærendum qui quãuis ſpiritualis videatꝛ hiſtoricus tamẽ ſit Zac. 2. n. 2

100 * Quæ de Chriſto dicuntur in ſcriptura, aliquando de ſolo capite dicuntur, aliquando de ſolo corpore, aliquãdo de capite & corpore ſimul Zach. 2 nu. 17. & 18.

101 In ſenſu hiſtorico, ne verbũ quidem minimum eſſe debet quod illi ſenſui nõ cõueniat, in allegorico non omnia ſemper conueniunt Zach. 3. n. 22.

102 Quæ de multis ſimul dicuntur non omnia ſingulis conuenirent, ſed quædam his, quædam illis Zach. 10. nu. 7.

103 Conſuetudo communis eſt, vt quod facimus impulſi aliquo affectu, qui fuit cauſa affectus dicatꝛ facere Zac. 11. n. 32

104 Solet ſcriptura copulare tẽpora valde inter ſe disiuncta Zach. 13. nu. 1.

105 Solet ſcriptura per mutationem rerum firmiſſimarum maxime & ſtabilium magnã mutationem in rebus humanis ſignificare Zach. 14. nu. 12.

106 Sæpe ſolet loqui ſcriptura non ſecundum id, quod ſentit ſcriptum, ſed ſecundũ affectum eorum, de quibus loquitur Mal. 2. nu. 24.

106 Illa opera, quæ ad proprietates diuinarum perſonarum non pertinent, cum communia ſint, modo huic perſonæ tribuuntur, modo illi, vt vnitas ſubſtantiæ in perſonarum trinitate declaretur Malac. 3. nu. 5. & 6.

REGVLAE SENTENTIARUM, quæ peculiarius deſeruiunt intelligentiç prophetarum.

107 Prophetæ cum mitterentur ad pronuntiandum de longinquo Chriſti aduentu, ſimul ẽt de propinquo datum eſt illis prophetare illud, in quo citi veraces comprobari poſſent. præludio 1. nu. 10.

108 Prophetç in quibus tempus non præfertur in titulo ſub illis regibus prophetarunt, ſub quibus prophetauerunt ij, qui ante illos habent titulos, aut ſaltem, ſub extremo illorum prælud. 2. nu. 8.

109 Eadem ſæpe in prophetis repetuntur quç multi eodẽ tempore vaticinabantur, quo eadem

dem peccata graſſabantur in populo, & eadē ſupplicia pro peccatis imminebāt, quæ neceſſe fuit à multis reprehendi, & prædici, prælud. 2. nu. 14. Hoſ. 1. nu. 14.

110 Prophetæ in progreſſu prophetiæ, ſæpe repetunt illud, hæc dicit Dominus, & initio dicunt, verbum Domini, &c. vt autoritatem verbis ſuis concilient magiſque moueantur auditores, dū vident non prophetæ verba eſſe quæ audiunt, ſed Dei Hoſ. 1. nu. 2.

111 Prophetiæ, nec fuere ſimul, nec continuato, ſed interrupto tēpore editæ Hoſ. 1. n. 14.

112 Mos eſt Dei, vt quoties graue quippiā per prophetas minatur, vel cauſas indignationis proferat, vel exemplū ſimilis ſupplicij, vt iudicia ſua ab omni iniquitatis ſuſpicione vindicet, ac nemo non uideat iuſte eū indignari Hoſ. 8. nu. 2.

113 Imprecationes ſcripturæ accipi ita poſsūt vt imperatiuus pro futuro, quo res illæ prædicuntur, ſumatur, vel etiam vt ſumatur proprie pro imperatiuo optantis non malum proximi, ſed correctionem & diuinæ iuſtitiæ manifeſtationem Oſe. ult. 1. & 2.

114 Prophetarum mos eſt, ut cū imminentia ſupplicia populo prædixerint, continuo Deum placatum oſtendant, & beneficia promittant, quibus ſe aſflicti ſupplicijs præteritis conſolētur. Sed ea beneficia non temporalia ſunt, neque tunc accipienda, ſed ſpiritualia magna ex parte, & in tēpus euangelicæ prædicationis differenda Ioel. 2. 34. Mich. 2. 59.

115 Quæcunque de ædificatione Hieruſalem & templi, & rerum omniū beatitudine prædicātur. Iudæi in ultimo tempore (id eſt in aductu Meſſię ſui) uana ſibi ſpectatione promittunt: Nos autem iam in Eccleſia cōuincimus expleta, & quotidie impleri, donec plene & perfecte in beatitudine cœleſti impleantur Amos. 9. 44.

116 Multa uaticinantur prophetæ quę non dubitamus impleri debuiſſe, etiam ſi quomodo & quo tempore impleta ſint, ſcriptura nō narrat Add. 100.

117 Mos prophetarum eſt multa prædicare quæ non ſimul, ſed per longum ſpatium temporis impleantur. Mich. 2. 60. Zach. 1. 38.

118 Multa uerba prophetantur tanquam ita dicenda, ut ſunt in prophetis, quæ tamen non neceſſe eſt dici, neque id uoluerunt prophetæ ſed neceſſe eſt fieri, quod illa ſignificant: & id uoluerunt prophetæ, Mich. 4. 25. & Hoſ. 2. nu. 15.

119 prophetiæ regula eſt, ut cū aliquid uel Sinagogæ promittitur, uel Eccleſiæ, non uniuerſis promitti intelligatur, ſed Dei cultoribus & ad præſcriptum legis diuinæ uiuētibus:

Si

Si enim aliter accipiamus, neceſſe erit multa non impleri. Mich.4.nu.40 41.

120 Loq. ſolet Deus eccleſiæ de mẽbris quæ habet & quæ mox habitura eſt, quaſi de vno corpore Mich.5.num.81.

121 Solet ſcriptura cõmemorare quæ Deus in rerũ natura facit, aut facere poteſt mirabilia, vt hac potẽtiæ diuinæ repræſẽtatione hoſtes terreat, & malos ad pœnitentiã prouocet videntes ſe nullo mõ poſſe Dei fortitudini reſiſtere Nahu.1.n.12.

122 Prophetę perinde ſumũt exẽpla à futuris, atque à præteritis, cũ omnia certa cognitione cõprehendant Nah. 3. nu.10.

123 Solent prophetæ poſtquã locuti ſunt de gentibus Euangelio ſubijciendis, cõmemorare illarũ gentiũ ſupplicia, quæ noluerũt ei obedire Abac.3.n.32

124 Regula ſcripturarũ eſt, vbi manifeſtiſſima prophetia de futuris texitur, per incerta allegoriæ non extenuare, quæ ſcripta ſunt Abac. 3. nu.vlt.

125 Solẽt Prophetæ poſtquã in Iudæos prophetauerũt, ad inimicas nationes Iudęorũ ſermonem cõuertere ad Iudæorũ ſolatium, & ad gentium ipſarum ſalutem Sopho.2.nu.23.

126 Solẽt alicui quædã promitti, quæ non in eo, cui promittuntur, ſed in eius poſteris implenda ſunt, ij autem, quibus iſta promittuntur, principiũ fere generis ſunt Agg.2. nu.73.

127 Prophetæ in ſuis viſionibus ſiue prophetijs, quæ rerũ ſunt, tribuunt verbis, & quæ verborũ ſunt, tribuunt rebus Zach.1. num.12.

128 Quæ in prophetis dicuntur de felicitate Hieruſalem, & in ea geſta non ſunt, ad ea quę in eccleſia fiunt, ſunt referenda Zach.2. nu.3.

129 Non ſatis eſt ut aliqua illorum, quę de Hieruſalem dicuntur in vno loco ei cõueniant, vt hiſtoricus ſenſus ſit de terrena Hieruſalẽ, ſed neceſſe eſt, vt omnia quæ ibi dicuntur, conueniant Zach. 2. nu.3.

130 Inter duas exponendi rationes extremas quibus verba prophetarũ aut de populo Iudæorum, & terrena Hieruſalẽ explicãtur, aut de eccleſia: media quædam tenenda eſt multo tutior ac verior, vt partim de Iudæis, & Ieruſalẽ, partim de eccleſia dicta intelligantur Zach. 8. nu.2.

131 Prophetæ non ſolum verbis, ſed etiam factis prophetabãt Zac.11. num.48.

132 Solent prophetæ cum aliquid grande, ac difficile ad credendum dicturi ſunt, prius dicere Deum eſſe fortiſſimum Zach.12.num.1.

133 Solet ſcriptura in beneficijs quæ exhibenda narrantur recordari iam olim Hebræis exhibitorum Zach.14. 8.

IN-

INDEX LOCORVM SCRIPTVRAE OBITER IN HOC opere explicatorum.

AD LECTOREM.

Nonnulla inuenies in hoc indice, Lector, quorum aut vnum, aut alterum verbum dumtaxat explicetur. Sed, ſi recte conſideres, inde totus fere locus explicabitur. Prior numerus, vt hactenus, Caput Prophetæ, alter numeros eiuſdem capitis indicat. At numeri, qui in margine adduntur, ad verſiculos pertinent in ipſis capitibus nouorum Bibliorum notatos.

EX GENESI. Cap. 1.

3 FActum eſt veſpere, & mane dies vnus Hag. 1. nu. 4.

6 Fõs aſcẽdebat de terra Hoſ. 1. n. 134.

26 Faciamus hominem ad imaginem, & ſimilitudinem noſtram Hoſ. 11. n. 22.

Cap. 2.

2 Et omnis ornatus eorum Soph. 123.

10 Et fluuius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigãdum paradiſum Ioe. 3. num. 27.

11 Phiſon ipſe eſt qui circuit omnem terram Heuila Soph. 3. nu. 29.

15 Et poſuit eum in paradiſo voluptatis vt operaretur, &c. Ham. 5. num. 27.

17 In quocunque enim die comederis morte morieris Zach. 11. nu. 18.

21 Immiſit ergo Dominus ſoporem in Adam Hoſ. 1. nu. 115.

24 Propter hoc relinquet homo patrẽ & matrem, & adhærebit vxori ſuæ Malach. 2. nu. 30.

Cap. 3.

15 Ipſe conteret caput tuum Habac 1. num. 23.

20 Puluis es, & in puluerem reuerteris Hoſ. 13. nu. 24.

22 Ecce Adam factus eſt quaſi vnus ex nobis Mich. 5. nu. 25.

Cap. 4.

14 Ecce proijcis me hodie à facie terræ, & à facie tua abſcõdar Hoſ. 6. n. 7.

17 Tropologica expoſitio vrbis ædificatę à Cain Soph. 3. nu. 16. 17.

23 Audite verba mea vxores Lamech Ioe. 1. 3.

Cap. 5.

3 Et genuit filium ad imaginem & ſimilitudinem ſuam Oſeæ. 11. nu. 22.

24 Et ambulauit Hamos cum Deo Hamos. 3. 4. Mich. 6. 28.

24 Et non apparuit, quia tulit illum Deus Soph. 1. num. 41.

Cap. 6.

6 Tactus dolore cordis intrinſecus Hoſ. 11. num. 31.

7 Pœnitet me feciſſe hominem Hag 1. nu. 51.

9 Noe vir iuſtus, & c. cum Deo ambulauit Hoſ. 9. nu. 14. & Ham. 3. nu. 4.

12 Corruperat viam ſuam Hoſ. 4. n. 19.

Cap. 7.

2 Septem, & ſeptem Zach. 4. nu. 6.

9 Sicut præceperat Dominus Noe Sophon, 1. n. 31.

Cap. 9.

9 Ecce ego ſtatuam pactum meum vobiſcum Zach. 11. nu. 13.

Spiritualis expoſitio ebrietatis Noe Mich. 1. nu. 69. & 7.

21 Bibenſque vinum Ham. 6. nu. 22.

22 Verenda ſcilicet patris ſui eſſe nudata Hoſ. 2. num. 68.

Cap. 10.

5 In-

5 Inſulæ gentium Soph. 2. nu 44.
7 Saba, Heuila, Sabatha, Regma, Sabatha ca. Sophon. 3. nu. 28. & ſeq.
8 Ipſe cæpit eſſe potens in terra Zach. 10, nu. 17.
9 Et erat robuſtus venator coram Domino Ionæ 3. nu. 2. & 3. &. 4. Zach. 10. nu. 17.
11 De terra illa egreſſus eſt Aſſur, & ædificauit Niniuem Hoſ. 5. nu. 36. & 37.

Cap. 11.

1 Erat autem terra labii vnius, & ſermonum eorundem Soph. 3. nu. 23.
5 Deſcenditque Deus, vt videret turrim, &c. Mich. 1. num. 6.

Cap. 12.

3 In te benedicentur omnes cognationes terræ Hag. 2. num. 73.
9 Perrexitque Abraham, & vltra progrediens ad meridiem Hoſ. 13. n. 38.
Huius peregrinationis Abrahę vide ex poſitionem ſpiritualem Ham. 8. nu. 25. & Soph. 1. nu. 41.

Cap. 13.

13 Sodomitæ erant peccatores coram Domino Ionæ. 3. nu. 2. vſque ad. 8.
14 Vide à loco in quo es ad aquilonẽ, & meridiem Hoſ. 13. nu. 38.
15 Omnem terram quam conſpicis tibi dabo, & ſemini tuo vſque in ſempiternum Hoſ. 1. num. 124.
16 Faciamque ſemen tuum ſicut puluerem terræ ſiquis poteſt hominum numerare puluerem terræ, ſemen quoque tuum numerare poterit Hoſ. 5. num. 123.

Cap. 14.

10 Vallis autem ſylueſtris habebat puteos multos bituminis Ioe. 2. nu. 3.
19 Benedictus Abraham Deo excelſo Ionæ. 3. num. 5.
20 Et dedit ei decimas ex omnibus Hamos. 4. num. 10.
22 Leuo manum meam Zach. 2. nu. 21.

Cap. 15.

6 Sic erit ſemen tuum Hoſ. 1. nu. 123.
6 Et reputatum eſt illi ad iuſtitiam Hoſ. 13. num. 29.
7 Vt darem tibi terram iſtam, & poſſideres eam Hag. 2. 73.
10 Qui tollens vniuerſa hęc diuiſit per medium, & vtraſque partes contra ſe altrinſecus poſuit, &c. Hoſ. 10. num. 10.
15 Nedum enim completæ ſunt iniquitates Amorrhæorum Ioe. 3. nu. 20. Zach. 5. nu. 13.
17 Et apparuit clibanus fumans, & lampas ignis tranſiens inter diuiſiones illas Hoſeæ. 10. num. 10.
18 Semini tuo dabo terram hanc à fluuio Ægypti vſque ad fluuium magnum Euphratem Ham. 6. num. 45. Zach. 9. num. 44.

Cap. 16.

2 Si forte ſaltem ex illa ſuſcipiam filios Mal. 3. nu. 44.
4 Qui egredietur de vtero tuo. Mich. 6. nu. 23.
12 Manus eius contra omnes, & manus omnium contra eum Mich. 12. numer. 20.

Cap. 17.

5 Sed vocaberis Abraham quia patrẽ multarum gẽtium, &c Mich 7. n. 54.
7 Statuam pactum meum inter me &c. Zachar. 11. nu. 13.

Cap. 18.

19 Et faciant iudicium, & iuſtitiam. Mich. 6. num. 27.
21 Deſcendam igitur, vt videam Mich. 1. num. 5.
25 Nequaquam facies iudicium hoc Mal. 1. nu. 16.
27 Cum ſim puluis, & cinis Mal. 4 num. 7.

Cap. 19.

11 Et eos qui foris erant percuſſerunt cecitate à minimo vſq; ad maximũ, ita vt oſtium inuenire non poſſent. Soph. 1. nu. 81.
15 Surge, &c. ne & tu pariter pereas? Hoſeæ. 2. num. 83.
17 In monte ſaluum te fac Ham. 4. num. 54.
24 Et ſubuertit ciuitates has Hoſ. 11. num. 30.
24 Dominus pluit ſuper Sodomam & Gomorram ſulphur & ignem à Domino Ham. 4. num. 29. Zacha. 3. nu. 9. & 10.
33 Bibere vinum Ham. 6. num 22.
39 Hic eſt pater Moabitarum vſque in preſentem diem Hoſ. 1. nu. 97.

Cap. 20.

5 In ſimplicitate cordis mei, & munditia ma-

tia manuū mearum hoc feci Mich. 2. num. 35.
9 Quæ non debuiſti facere feciſti nobis Malach. 1. num. 16.

Cap. 21.

4 Quem genuit ei Sara Mich. 5. n. 32.
12 In Iſaac vocabitur tibi ſemen Malach. 2. nu. 31.
31 Id circo vocatus eſt locus ille Berſabe quia ibi vterque iurauit Amos. 5. num. 13.

Cap. 22.

12 Non extendas manum tuam ſuper puerum tuum Soph. 1. nu 16.
16 Per me metipſum iuraui Amos. 4. num. 4. Mich. 7. nu. 53. Abac. 3. 38.
17 Poſſidebit ſemen tuum portas inimicorum ſuorum Mich. 7. n. 53.

Cap. 23.

6 In electis ſepulchris Abac. 1. num. 5.
7 Populum terræ Aggæi. 2. num. 16.
16 Appendit pecuniam Amos. 8. 15.
19 Pecunia digna tradat eam mihi Mich. 6. nu. 19.

Cap. 24.

24 Quem peperit ei Melcha Mich. 5. num. 32.
50 A Domino egreſſus eſt ſermo Abac. 1. num. 17.
64 Rebeca quoque conſpecto Iſahac. S. &c. vſque ad, tollens cito pallum operuit ſe Hoſeæ. 1. nu. 60.

Cap. 25.

23 Duæ gentes ſunt in vtero tuo Hoſe. 11. num. 12.
24 Maior ſeruiet minori Malach. 1. num. 11.
26 Protinus alter egrediens plantam fratris tenebat manu Hoſe. 6. n. 32.
27 Factus eſt Heſau vir gnarus venandi Hoſeæ. 10. numero 5. & Amos. 5. 46.
27 Iacob autē vir ſimplex habitabat in tabernaculis Hoſ. 10. num. 5. Mich. 2. 35.
33 Et vendidit primogenita Ham. 1. 28.

Cap. 26.

Peregrinantis Iſahac vide ſpirituale expoſitionem Amos. 8 25.

Cap. 27.

3 Sume arma tua, pharetram & arcum & egredere foras Amos. 3. num. 6.
27 Cui benedixit Dominus Aggæi. 2. num. 69.
28 De rore cæli Agg. 1. num. 55.
29 Eſto dominus fratrum tuorum & incuruētur ante te filii matris tuæ Agg. 2. num. 73.
36 Supplantauit enim me en altera vice. Hoſ. 6 33. Nahun. 2. 43.
37 Vltra quid faciam Hoſ. 13. 14.
41 Oderat ergo ſemper Eſau Iacob. Hoſ. 9. 10.
46 Si acceperit Iacob vxorem de ſtirpe huius terræ nolo viuere Hoſ. 12. num. 19.

Cap. 28.

1 Noli accipere coniugem de genere Chanaham Hoſ. 12. 19.
19 Appellauitque nomē vrbis Bethel. Oſe. 4. 30.

Cap. 29.

18 Seruiam tibi pro Rachele. Hoſ. 3. num. 9. & latius cap. 12. num. 19.

Cap. 30.

3 Et habeam ex illa filios. Mal. 3. nu. 43. & 44.
20 Dotabit me Deus dote bona etiam hac vice mecum erit maritus meus, &c. Et ad me intrabis, quia mercede conduxi te. Hoſ. 3 num. 11.

Cap. 31.

7 Mutauit mercedem meam decem vicibus. Zach. cap. 8. num. 39.
9 Tulitq. Deus ſubſtantiam patris veſtri Hoſ. 2. num. 67.
16 Deus tulit opes patris noſtri Hoſ. 2. num. 67.
42 Niſi Deus patris mei Abraham, & timor Iſahac affuiſſet mihi Hoſ. 5. num. 4.
53 Iurauit ergo per timorem patris ſui. Hoſ. 5. num. 4.

Cap. 32.

28 Nequaquam vltra vocabitur Iacob nomen tuum, ſed Iſrael, quoniam ſi contra Deum fortis fuiſti, quanto magis contra homines præualebis Hoſ. 12. num. 4. 5. 6 & 7.

Cap. 33.

2 Et poſuit vtramque ancillam, & liberos earum in principio, Liam vero & filios eius in ſecundo loco, Rachel autem & Ioſeph nouiſſimos Mich 4. 11
18 Tranſiuitque in Salem terram Sichimorum Habd. 98.

Cap.

Cap.34.

3 Triſtemque deliniuit blanditijs Hoſ. 2. nu.84.

7 Rem illicitam perpetraſſet Malach. 1. nu.16.& 17.

11 Inueniam gratiam coram vobis, & quæcunque ſtatueritis dabo, augete dotem, &c. Hoſ 3.nu.19.

Cap.35.

11 Reges de lumbis tuis egredientur, Nah.2.nu.40.

21 Trans turrim gregis, Mich.4. nu.58.

Cap.37.

De tunica talari Ioſeph. Mich.1.nu.57.

Cap. 38.

9 Semen fundebat in terram Mala. 3. nu. 37. & 38.

17 Hædum de gregibus, Zach.9 37.

Cap 41.

5 Septem ſpicæ pullulabant in culmo vno. Hoſ.8.nu 19.

32 Firmitatis indicium eſt, eo quod fiat ſermo Hoſ.6. nu.10.

32 Quod autem vidiſti ſecundo ad eandem rem pertinens ſomnium, firmitatis indicium eſt, eo quod fiat ſermo Dei & velocius impleatur Sopho. 1. num. 15.

Cap.42.

Allegorica expoſitio aduentus filiorũ in Ægyptum ad emendum triticum Ham.8 nu.24.

21 Merito hæc patimur, quia peccauimus in fratrem noſtrum Hagg 1. numero 42.

Cap.43.

6 In meam hoc feciſtis miſeriam, vt indicaretis ei, & alium vos habere fratrem. Ham.2. nu.19.

34 Biberuntque & inebriati ſunt cum eo Mich.2.nu.43.Hag.1.num.9.

Cap.46.

Peregrinationis & ſeruitutis Iſrael in Ægypto vide ſpiritualem expoſitionem Ham.8.nu.25.

Cap. 47.

12 Et alebat eos, omnemque domum patris ſui præbens cibaria ſingulis Hoſ.10.nu.37.Zach.1. nu.69.& 70.

Cap. 48.

16 Inuocetur ſuper eos nomen meum Ham.9.42.

19 Semen illius creſcet in gẽtes Habd. num.123. & 124.

Cap.49.

Ad intelligendum hoc cap. vide Hag.2. nu.73 & 74.

1 Congregamini, vt annunciem, quæ ventura ſunt vobis in diebus nouiſſimis Mich.4.nu.6.

4 Effuſus es ſicut aqua, Hoſ.5. nu. 28.

7 Diuidam eos in Iacob, & diſpergam in Iſrael Mich.4.nu.6.

8 Iuda te laudabunt fratres tui manus tuæ in ceruicibus inimicorum tuorũ Mich.4.nu.7.

9 Catulus leonis Iuda. Sophon. 2. numero 28.

10 Non auferetur ſceptrum de Iuda. Hoſ.3.num.31.& Mich.4.numero.6. & ſequen.

10 Qui mittendus eſt & ipſe erit expectatio gentium, Habac.2.nu.6.

10 Et ipſe erit expectatio gẽtium, Hag. 2.nu.34.

13 Zabulon in littore maris habitabit & in ſtatione nauium pertingens vſque ad ſidonem. Mich 4.nu.7.

14 Iſacar aſinus fortis, &c. vſque ad factus eſt tributi ſeruiens Zach.14 numero 63.

16 Dan iudicabit populum ſuum Mich. 4.num.7.

26 Deſiderium collium æternorũ Hag. 2.nu.32. & ſeq.

29 Ego congregor ad populum meum Soph.1.nu.5.

Cap. 50.

33 Aſcendere vos faciet Hoſ. 1. numero 133.

40 In ſepulchro meo quod fodi mihi Hoſ 3 7.

EXOD. Cap.1.

16 Si maſculus fuerit, interficite eum, ſi femina ſeruate Hoſ.1.nu.1.14.

Seruitutis Ægyptiacæ vide ſpiritualem expoſitionem Hamos 8. numero 25.

21 Et quia timuerunt obſtetrices Dominum ædificauit eis domum. Ham. 9.nu.21.Mal.3.nu.43.

Cap. 3.

12 Et hoc habebis ſignum, quod miſerim te, cum eduxeris populum

meum de Ægypto immolabis mihi in monte iſto Nah. 3. nu. 10.

Cap. 4.

22 Filius meus primogenitus Iſrael Hoſeæ. 11. nu. 12.

Cap. 5.

3 Vt eamus viam trium dierum in ſolitudinē, & ſacrificemus Domino Hoſ. 6. nu. 46.

10 Non do vobis paleas, ite, & colligite, &c. Hoſ. 10. nu. 5. In ſenſu ſpirituali Ham. 8. 25.

Cap. 6.

7 Et Aſſumam vos in populum, & ero veſter Deus Hag. 2. nu. 18.

7 Et ſcietis quod ego ſum Dominus Deus veſter Zach 2. 23.

8 Super quam leuaui manum meam Zach. 2. nu. 21.

Cap. 7.

12 Deuorauit virga Aharon virgas eorum Ioe. 1. nu. 23.

Cap. 9.

31 Eo quod ordeum eſſet virens Hagg. 2. nu. 2.

Cap. 10.

2 Et ſciatis quia ego Dominus Zacha. 2. 23.

4 Ecce ego inducam cras locuſtā, &c. vſque, & implebunt domos tuas & ſeruorum tuorum, & omnium Ægyptiorum. M. Ham. 9. nu. 8.

7 Vſquequo patiemur hoc ſcandalum Soph. 1. 14.

13 Et Dominus induxit ventum vrentem Hoſ. 12. nu. 1.

14 Quales ante illud tempus non fuerunt, nec poſtea futuræ ſunt Ioel. 2. num. 2.

15 Deuorata eſt igitur herba terræ, & quidquid pomorū in arboribus fuit Ham. 8. nu. 8.

23 Nec mouit ſe de loco, in quo erat Zach. 14. nu. 22.

Cap. 12.

2 Menſis iſte vobis principium menſiū Hagg. 2. nu. 4.

12 Et tranſibo per terram Ægypti Hamos 5. 43.

12 Et in cunctis dijs Ægypti faciam iudicium Mich. 6. 25.

43 Hæc eſt religio Phaſe, omnis alienigena non comedet ex eo, in vna domo comedetur, nec efferetis de carnibus eius foras, nec os illius confringetis Hoſ. 11. nu. 6. & 8. & 11.

46 Nec os illius confringetis. 5. Prælud. 1. nu. 20.

Cap. 13.

2 Sanctifica mihi omne primogenitum Ioe. 1. nu. 25.

10 A diebus in dies Ham. 4. 9.

17 Non eduxit eos per viam terræ Philiſtinorū, quę vicina erat. Zach. 9. n. 6.

20 Profectique de Socoth caſtrametati ſunt in Etham, &c. Dominus autem præcedebat eos ad oſtendendam viā, &c. Hoſ. 6. 47.

Cap. 14.

21 Flante vento vehementi, & vrente Hoſ. 12. 1.

Cap. 15.

11 Terribilis, atque laudabilis Ioe. 2. 65

13 Dux fuiſti in miſericordia populo, quem redemiſti Soph. 2. nu. 37.

14 Dolores obtinuerunt habitatores Philiſthijm Ham. 1. nu. 24.

18 Dominus regnabit in æternum, & vltra Mich. 4. nu. 47.

20 Sumpſit ergo Maria propheteſſa ſoror Aharon tympanum Mich. 6. 27.

Cap. 16.

6 Et mane videbitis gloriam Domini Hoſeæ 6, 44.

Cap. 17.

4 Adhuc paululum, & lapidabit me. Hoſ. 1. 64.

Cap. 19.

23 Tu enim teſtificatus es Mal. 2. 29.

5 Eritis mihi in peculium. Mala. 3. 47.

Cap. 20.

5 In tertiam, & quartam generationē Amos. 1. 14.

5 Fortis zelotes Mal. 4. nu. 4.

Cap. 21.

6 Eritque ei ſeruus in æternum Mich. 5. 45.

17 Qui furatus fuerit hominem, & vendiderit eum, conuictus noxæ morte moriatur Amos 1. nu. 27.

28 Si bos cornu percuſſerit virum, aut mulierem & mortui fuerint, lapidibus obruetur, & non comedētur carnes eius Zach. 1. nu. 74. 75.

Cap. 22.

29 Non tardabis reddere Habac. 2. 5.

Cap.

Cap. 23.

29 Non ijciam eos à facie tua anno vno ne terra in ſolitudinem redigatur, & creſcant contra te beſtiæ. Mic. 3. nu vlt.

31 Ponam autem terminos tuos à mari rubro vſque ad mare Palæſtinorũ, & à deſerto vſque ad fluuium Zach. 9. 44.

Cap. 26.

33 Intra quod pones arcam teſtimonij, quo & ſanctuarium, & ſanctuarij ſanctuaria diuidentur. Habd. 82.

Cap. 28.

30 Pones autem in rationali iudicij doctrinam, & veritatem, Mala. 2. nu. 16.

39 Tiaram byſſinam. Zach. 3. nu. 15.

41 Cunctorum conſecrabis manus, ſanctificabisque illos Soph. 1. nu. 30.

Cap. 30.

7 Et adolebit incenſum ſuper ea Aharon, ſuaue fragrans mane. Quando componet lucernas incendet illud, & quando collocabit eas ad veſperũ, vret thymiama ſempiternum coram Domino in generationes veſtras.. Ham. 8. nu 40.

13 Siclus viginti obolos habet Ham. 8. num. 17..

Cap. 32.

7 Populus tuus. Mala. 2. num. 6.

8 Vitulum fecerunt, & pro Deo adorarunt. Hoſ. 10. nu. 13.

Cap. 33.

21 Ecce eſt locus apud me, & ſtabis ſupra petram. Habac. 2. nu. 34.

Cap. 39.

26 Mitras cum coronulis Zach. 3. 16.

Cap. 40.

32 Poſtquam omnia perfecta ſunt, operuit nubes tabernaculum teſtimonij & gloria Domini impleuit illud. Hoſeæ. 14. nu. 16.

LEVITICVS. Cap. 2.

14 Spicas virentes. Hagg. 2. nu. 2. & 3.

Cap. 3.

Quid ſignificet id quod cauda animalis immolandi offerri iubetur. Mich. 1. nu. 57. & cap. 3. nu. 57.

Cap. 6.

27 Omnis, qui tetigerit illa, ſanctificabitur. Hagg. 2. nu. 65.

Cap. 6.

16 Nec remanebit ex eis quidquam vſque mane Ham. 4. nu. 8.

Cap. 8.

9 Cidari quoque texit caput Zach. 3. num. 16.

Cap. 10.

8 Vinum, & omne quod inebriare poteſt & c. vſque ad omnia, quę locutus eſt Dominus per manum Moyſi. Malac. 2 nu. 13.

17 Cur non comeditis peccata populi Hoſ. 4. nu. 14.

Cap. 11.

41 Omne quod repeat ſuper terrã, abominabile erit Habac. 1. nu. 46.

Cap. 16.

4 Cidaris linea Zach. 3. 16.

Cap. 18.

21 De ſemine tuo non dabis, vt conſecretur idolo Moloch. Ham. 5 68.

Cap. 19.

18 Sicut te ipſum Ioe. 2. 51.

18 Nec memor eris iniuriæ Nah. 1. n. 8.

Cap. 20.

2 Siquis dederit de ſemine ſuo idolo Moloch. Ham. 5. nu. 68.

26 Eritis ſancti mihi Ionæ. 3. nu. 5.

Cap. 21.

6 Sancti erunt Deo ſuo Ionæ. 3. nu 5.

7 Scortum & vile proſtibulum non ducet vxorem. Ioe. 3. 9.

Cap. 22.

22 Bouem & ouem aure & cauda amputatis voluntarie offerre poteſt, votũ ex eis ſolui non poteſt. Mal. 1. nu. vlt.

Cap. 23.

40 Et ramos ligni denſarum frondium, Zach. 1. nu. 15.

De feſto tabernaculorum Zach. 14. 43.

Cap. 25.

29 Habebit licentiam redimẽdi donec vnus impleatur annus. Ham. 4. nu. 9.

Cap. 26.

4 Terra gignet germen ſuum, & pomis arbores replebuntur Hagg. 1. nu. 44.

16 Fruſtra feretis ſementem, quæ ab hoſtibus deuorabitur Hag. 1. 44.

26 Vt decem mulieres Zach. 8 39.

45 Hæc ſunt iudicia Soph. 2. nu. 5.

Cap. 27.

25 Siclus viginti obolos habet, Ham. 8. num. 17.

NVMERI. Cap.3.

13 Sanctificaui mihi quidquid primum naſcitur in Iſrael. Ioe.1.25.
27 Accipies quinque ſiclos per ſingula capita Hoſ.3.nu.13.

Cap. 5.

15 Offeret oblationem pro illa decimā partem ſati farinæ hordeaceæ, Hoſ. 3.nu.13.
21 Det te Dominus in maledictionem exemplumque cunctorum in populo tuo Nah.3.nu.5.

Cap. 6.

2 Vir ſiue mulier, cum fecerint votum, vt ſanctificentur, & ſe voluerit Dño conſecrare, à vino, & omni quod inebriare pōt, abſtinebunt, Mich.1.n.70
Cur Nazaræis prohiberetur capillorū tonſio Mich.1.nu.72.73.

Cap. 9.

6 Immūdi ſuper anima hominis Hag. 2. nu. 65.

Cap. 11.

29 Quid æmularis pro me? Quis tribuat, vt omnis populus prophetet. Ioe.2.nu.32.

Cap. 12.

2 Num per ſolum Moyſen locutus eſt Dominus? &c. Hoſ 1.nu.18.
6 Siquis fuerit inter vos propheta, &c. vſque ad, Et non per ænigmata videt Deum Ioe.2.nu.58.Zach.39.
7 In omni domo mea. Zach.3.19.

Cap. 14.

Qui nam ingreſſi ſint terram promiſſionis Zach.11.21.
17 Magnificet fortitudo Domini Nah. 1.nu.9. & 11.
18 Dominus patiens.Nah.1.nu.9.
33 Filij veſtri erunt vagi in deſerto annis quadraginta, & portabunt fornicationem veſtram, & Quadraginta annis recipietis iniquitates veſtras, &c.Ham.5.nu.63. & ſeq.

Cap. 19.

14 Iſta eſt lex hominis, qui moritur in tabernaculo Hoſ.9.4.
22 Quidquid tetigerit immundus, immundum faciet Ag.2.nu.65.

Cap. 20.

2 Cumque indigeret aqua populus, cōuenerunt cōtra Moyſen Zach.14.54
13 Hæc eſt aqua contradictionis. Hoſ. 2.numero 36.
18 Non tranſibis per me, alioqui armatus occurram tibi Zach.4.n.37.& 38

Cap. 23.

8 Quomodo maledicam, cui non maledixit Deus Hoſ.2. nu.93.
9 Populus ſolus habitabit, & inter gentes non reputabitur Hoſ.7.nu.22.

Cap. 24.

9 Qui benedixerit tibi, erit & ipſe benedictus; qui maledixerit tibi, in maledictionē reputabitur Mich.4.n.40.
4 Veruntamen pergens ad populum meum dabo tibi conſilium, quid populus tuus populo huic faciat extremo tempore Ham.28.Mich.6.nu.6.
De conſilio Balaam vide.Mich.6.nu.6.
21 Robuſtum quidem eſt habitaculum tuum, &c. Habd.nu.26.

Cap. 25.

1 Et fornicatus eſt populus cum filiabus Moab, &c. Ham.2.n.9.& c.5.n.70
1 In Settim Ioe.3.nu.29.
12 Ecce do ei pacem fœderis mei, & erit tam ipſi quam ſemini eius pactum ſacerdotij ſempiternum Mala.2.nu.9.

Cap. 31.

2 Colligeris ad populum tuum Hoſee 4.num.5.

Cap. 33.

55 Erunt vobis quaſi claui in oculis; & quaſi lanceæ in lateribus Ham. 4.n.5.

Cap. 34.

5 Ibitque per gyrum terminos ab Aſemona vſque ad torrentem Ægypti, & magni maris litore finietur. Ham. 6.nu.43.
15 Acceperunt partem ſuam trans Iordanem Hoſ.5.nu. 13.

DEVTERONO. Cap. 1.

31 Portabitque te Dominus Deus tuus, vt ſolet homo geſtare paruulum filiū ſuum Hoſeæ.11.16.

Cap. 2.

6 Aquam emptā haurietis Hoſ.8. n.7.

Cap. 4.

6 En populus ſapiens & intelligens gens magna Soph. 3.56.
19 Et omnia aſtra cœli Soph. 1.22.

Cap. 5.

9 Tertiam & quartam generationem Ham.1. nu. 14.

Cap. 6.

5 Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo Hoſ.11.n.22.& c.14. n.2.Mich.6.n.21.Soph.2.32.c.3 n.46

Cap. 7.

6 Vt ſis ei populus peculiaris Mal.3.47

21 Deus magnus,& terribilis Ioe.2.66.

Cap. 8.

3 Non in ſolo pane viuit homo, ſed in omni verbo quod egreditur de ore Domini Habac.1.nu.17.

Cap. 9.

10 Scriptas digito Dei Soph.1.31.

Cap. 10.

21 Magnalia, & terribilia.Ioe.2.66.

Cap. 11.

24 Et à flumine magno Euphrate. Zac. 9.44.

Cap. 12.

2 Subuertite omnia loca,&c. vſque ad lucos igne comburite.Hoſ. 4.24.

16 Quem ſuper terram, ſicut aquam eſfundes Hoſ.5.28.

Cap. 13.

1 Si ſurrexerit in medio tui prophetes,&c.vſque ad ſit primũ manus tua ſuper eum,& poſt te bis populus mittat manum.Zach.13.nu.6.7. & 25.

Cap. 14.

22 Decimam partem ſeparabis de cunctis fructibus tuis, &c. & comedes in conſpectu Domini.Ham.4. nu.11.

Cap. 15.

13 Sed effundes in terram ſicut aquam Hoſeæ 5.28.

Cap. 16.

1 Obſerua menſem nouarum frugum Hagg. 2.nu.2.

Cap. 17.

3 Omnem militiam cœli.Soph.1.22.

16 Non multiplicabit ſibi equos. Hoſ. 14.nu.10.

Cap. 18.

15 Prophetam de gente tua,&c. vſque ad ipſum audies Hoſ.5. nu.29.Ioe.2. 51.Agg.2.19.Zach.13.nu.22 23.Mal. 3.nu.14.

Cap. 19.

14 Non aſſumes,& transferes terminos proximi tui,quos fixerunt priores in poſſeſſione tua.Hoſ.5.26.

Cap. 21.

20 Filius iſte noſter proteruus,& contumax eſt. Hoſ.4.nu.35.

Cur mulier capta, ſi nubere velit Domino,iubeatur cæſariem radere,ſpiritualis expoſitio Mich. 1.71.

Cap. 23.

18 Non offeres mercedem proſtibuli Ioel 3.nu.9.

Cap. 24.

15 Reddes ei pretiũ laboris ſui ante ſolis occaſum,quia pauper eſt,& ex eo ſuſtentat animam ſuam. Hoſ.4 n 18.

Quomodo intelligatur lex repudij Malach.2.36.

Cap. 25.

2 Iuxta menſuram delicti erit, & plagarum modus Zach.5. nu.5.

4 Nõ ligabis os bouis triturantis.Hoſ. 11.23.

9 Sic fiet homini, qui non ædificat domũ fratris ſui.Ham.9.21. Mala. 3.43.

25 Non habebis in ſacculo diuerſa pondera maius & minus,&c.Ha.8. n.14.

Cap. 27.

Quomodo Moyſes iubeat Leuitas maledicere tranſgreſſoribus.Mich.4.numero 40.

17 Maledictus, qui transfert terminos proximi ſui.Hoſ.5.26.

19 Maledictus, qui peruertit iudicium aduenæ. Mal.3.27.

Cap. 28.

3 Benedictus tu in ciuitate,benedictus in agro.Mal.3. 35.

68 Reducet te Dominus claſſibus in Ægyptum.Hoſ.8. nu.30.

Cap 31.

29 Et occurrent vobis mala in extremo tempore quando feceritis malũ n conſpectu Domini.Mich.4 .num. 4.& ſequen.

Cap. 32.

1 Audite cœli quæ loquor,audiat terra.Mich.1.19.& 20.

2 Concreſcat in pluuiã doctrina mea. Ham.4.nu.18.Zach.10. nu.1.

7 Meméto dierum antiquorum. Mich. 5.46.

9 Iacob funiculus hæreditatis eius. Ham.7.22.

9 Pars autem Domini populus eius,& Iſrael funiculus hæreditatis eius. Zach.11.nu.13.14.

10 Quaſi pupillã oculi ſui.Zach.2.n.20

11 Expandit alas ſuas, & aſſumpſit eum, atque portauit in humeris ſuis. Hoſ. 11.16.
15 Incraſſatus eſt dilectus & recalcitrauit. Hoſ.4.35.c.7.43.c.13.nu.7.
21 Ipſi me prouocauerunt in eo, qui nō erat Deus, & irritauerunt, &c. Hoſ. 8.nu 32.Zach.1.48.
22 Montium fundamenta comburet. Mich.6.nu.11.
22 Ignis ſuccenſus eſt in furore meo. Soph.1.67.
24 Et deuorabunt eos aues. Habac.3.27
29 Vtinam ſaperent, &c. Hoſ.13. numero 19.
30 Non ne quia Deus ſuus vēdidit eos. Nah.3.nu 3.
33 Fel draconum vinum eorum. Habac. 2.nu.48.
34 Nonne hæc condita ſunt apud me, & ſignata in theſauris meis. Hoſ.13. nu.18.Mich.1.nu.9.Soph.2 24.Mala. 3 46.
38 De quorū victimis comedebant adipem, & bibebant vinum libaminum. Ioel 1.24.
40 Leuabo ad cœlum manum meam. Zach.2.21.
42 Inebriabo ſagittas. Mich.2.43.
42 Et de captiuitate nudati inimicorū capitis. Ham.8.nu.30.
46 Ego teſtificor vobis hodie. Mal.2.29.
50 Iungeris populis tuis, Soph.1. nu.5.

Cap. 33.

2 Dominus de Sinai venit, & de Sehir datus eſt nobis, apparuit de monte Pharan. Habac.3.num.15.
8 Perfectio tua, & doctrina tua viro ſancto tuo Mal.3.nu.17.
28 Habitabit Iſrael confidenter, & ſolus Hoſ.7.22.

IOSVE. Cap. 1.

5 Sicut fui cum Moyſe, ita ero tecum. Ham.3.num.4.
4 A deſerto & Libano vſque ad fluuiū magnum Euphratem. Ham.6.nu.45

Cap. 2.

11 Elanguit cor noſtrum. Nahu.2.numero 64.

Cap. 5.

9 Vocatumque eſt nomen loci illius Galgala. Hoſ.4.nu.28.

Cap. 6.

3 Circuite vrbem cuncti bellatores ſemel per diem, &c. Hoſ.5.34.
17 Sitque ciuitas hæc anathema. Zach. 14. nu.38.

Cap. 7.

5 Pertimuit cor populi, & ad inſtar aquæ liquefactum eſt. Nah.2.num.64.
19 Fili mi da gloriam Domino Deo Iſrael, & confitere, &c. Hoſ. 14. 4. Mich.6.nu.22.
25 Quia turbaſti nos, &c. vſque ad vallis Achor. Hoſ.2.88.

Cap. 9.

Quid ſignificent Gabaonitę cum populo Dei viuentes. Mala.1.nu.12.

Cap. 11.

6 Equos eorum ſubneruabis. Zacha.6. num.24.

Cap. 13.

1 Terraque latiſſima derelicta eſt, &c. vſque ad Accaron contra aquilonē. Ham.6.44 & 45.
3 A turbido fluuio, &c. vſque ad Gethæos, & Haccaronitas. Soph.2. numero 21.

Cap.14.

15 Adam maximus ibi inter Enacim ſitus eſt. Mich.5.nu.29.

Cap. 15.

4 Atque inde pertranſiens in Aſemona & perueniens ad torrentem Ægypti, eruntq; termini eius mare magnum hic erit finis meridianæ plagę. Ham.6 nu.43.

Cap. 17.

4 Dominus pręcepit per manum Moyſi. Hagg.1.num.5.
16 Qui habitant in terra campeſtri, &c. vſque ad Iezrael mediam habitans vallem. Hoſ.1.87.
16 Non poterimus ad montana conſcendere. Zach.10.nu.22.

Cap.19.

8 Hæc eſt hæreditas filiorum Simeon, &c. Ham.5.nu.14.

Cap. 23.

13 Et ſudes in lateribus. Ham.3.5.

IVDICES. Cap.6.

32 Ex illa die vocatus eſt Gedeon Ierobahal, eo quod dixiſſet Ioas, vlciſcatur ſe de eo Bahal, qui ſuffodit aram eius. Hoſ.10.num.48.

Igitur

33 Igitur omnis Madian, & Amalec, & orientales populi,&c. in valle Iezrahel. Hoſeæ. r. 87.
34 Qui clãgẽs buccina,&c. Hoſ.5.20.
Pro intelligentia huius capitis vide. Hoſeæ.10.à num. 52.

Cap. 7.

Pro intelligentia huius capitis lege. Hoſ.10. à num.52.
2 Ne glorietur contra me Iſrael,& dicat meis viribus liberatus ſum.Zach. 12.num. 10.

Cap. 8.

Pro intelligentia huius capitis lege. Hoſ.10.à num.52.

Cap. 9.

5 Occidit fratres ſuos filios Gerobaal ſeptuaginta viros.Ham.5.nu.64.65.

Cap. 10.

15 Peccauimus, redde tu nobis quidquid tibi placet.Habac.1. num. 39.

Cap. 16.

19 Raſit ſeptẽ crines eius.Ham.3.n.19

Cap. 17.

3 Voui hoc argẽtũ Domino.Mal.2.25.
4 Vt faceret ſculptile, &c. quoniam fuit in domo Mich. Hoſ. 10. 25.
5 Et fecit Ephod,& Teraphim. Hoſ.3. 22.
13 Leuitici generis ſacerdotem.Mal.2. numer. 9.

Cap. 18.

8 Quid egiſſent. Hag.2.12.
31 Manſit que apud eos idolum Michæ omni tempore, quo fuit domus Dei in Silo. Hoſeæ.10. 25.

Cap. 19.

22 Filii Belihal. Nah,1.nu. 45.
25 Eduxit ad eos concubinam ſuã,&c. Hoſeæ. 10. 25.

Cap. 20.

2 Omnes quoq; anguli populi. Soph. 1.66.
5 Vxorẽ meã incredibili furore libidinis vexãtes. Ho.4.23. & c.10.n.25

RVTH. Cap. 4.

11 Quæ ædificauerunt domum Iſrael, Ham.9.21.

REGVM. I. Cap. 1.

3 Et aſcendebat vir ille de ciuitate ſua ſtatutis diebus.Ham.4.9.
16 Quaſi vnam de filiabus Belihal. Nahu.1.nu. 45.

Cap. 2.

1 Exaltatũ eſt cornu meũ.Zac.1.n.72.
3 Nolite multiplicare loqui ſublimia Hab. 67.
4 Arcus fortium ſuperatus eſt. Habd. 35.
5 Donec ſterilis peperit plurimos, & quæ multos habebat filios,infirmata eſt.Mich.5.49.
12 Filii Belihal. Nah. 1. num. 45.

Cap. 3.

3 Et non poterat videre lucernam Domini.Habac.2.nu. 28.
27 Hęc faciat tibi Deus, & hæc addat Ham.4. 30.

Cap. 5.

5 Propter hanc cauſam non calcant ſacerdotes Dagon, & omnes, qui ingrediuntur templum eius ſuper limen Dagon.Soph.1.33.

Cap. 6.

6 Quare aggrauatis corda veſtra Zachariæ.7.10.
7 Facite plauſtrum nouum, &c. Et ſi quidem per viam finium ſuorum aſcenderit, &c.Ionæ.1. nu. 42.
18 Iuxta numerum prouinciarum Philiſthiim.Soph.2.num. 7.

Cap. 7.

2 Requieuit omnis Iſrael poſt Dominum.Mich. 3.16.

Cap. 8.

De toto hoc capite vide. Hoſ.13.n. 15.
8 Iuxta omnia opera ſua, quæ fecerũt à die,qua eduxi eos de Ægypto vſque ad diem hanc,&c. Hoſ.8. nu. 7.
13 Filias quoque veſtras faciet vnguẽtarias.Hoſe.1.num. 114.
20 Et iudicabit nos rex noſter,& egredietur ante nos,& pugnabit pro nobis.Hoſeæ.13.numer.14.

Cap. 12.

18 Dedit Dominus voces, & pluuias. Hoſ.6.numer.11.Ioe.2.10.
20 Nolite declinare poſt vana.Hoſ. 3. nu. 5.
20 Quæ non proderũt vobis.Micheæ. 2. num. 2.

Cap. 13.

1 Filius vnius anni. Hoſeæ. 10. 29.
Ham.1. num.6.
3 Saul cecinit buccina,&c. Hoſ.5.n.20
14 Virũ ſecundum cor ſuũ. Hoſ. 7. 25.

19 Faber ferrarius non inueniebatur in Iſrael.Zacha.1 num. 71.
44 Hęc faciat mihi Deus,& hęc addat. Ham.4 30.

Cap.14.

19 Tumultus magnus exortus eſt in caſtris Philiſtinorũ,creſcebatque paulatim,& clarius reſonabat. Hoſ. 10. 44.
25 Omne terræ vulgus venit in ſaltũ, in quo erat mel,&c. Extendit Ionatas ſummitatẽ virgæ.Ham. 3. nu. 8.
38 Vniuerſos angulos populi.Soph. 1. 56.
45 Viuit Dominus,ſi ceciderit capillus de capite eius.Ham.4 nu.21.&.8.44

Cap. 15.

17 Nonne cum paruulus eſſes in oculis tuis caput te cõſtitui in tribubus. Iſrael.Zach.11 36.

Cap.17.

43 Goliath maledixit Dauid. Mich. 4. num. 40.
51 Quod mortuus eſſet fortiſſimus eorum Zach.10.nu. 17.

Cap.18.

23 Num parum videtur vobis generum eſſe regis? Ego autem ſum vir pauper,& tenuis Hoſ.3.nu.9.
25 Non habet rex ſpõſalia neceſſe.Hoſeæ. 3,num. 9.

Cap.19.

13 Tulit autem Michol ſtatuam, & poſuit eam ſuper lectum.Hoſ. 3.nu.21.

Cap.20.

19 Sedebis iuxta lapidem cui nomen eſt Ezel,&c.5.Prælud.1.nu. 21.
31 Quia filius mortis eſt.Hoſ.10. num. 29.

Cap.24.

18 Iuſtior tu es, quam ego, &c.Hoſe.2. 93.

Cap.25.

25 Quoniam ſecundum nomen ſuum ſtultus eſt. Hoſ.2. 68.
29 Erit anima Domini mei cuſtodita, quaſi in faſciculo viuentium. Amos. 9.8.

Cap.26.

25 Et quidem faciens facies, & potens poteris. Soph.1.num. 6.

Cap. 28.

12 Quomodo Samuel ſuſcitatus eſt à Pythoniſſa. Ion.1.nu. 42.
13 Deos vidi aſcendentes de terra. Hoſeæ.1.num. 132.
24 Habebat vitulum paſcualẽ. Amos. 6. 16.

Cap.30.

14 Ad auſtralem plagam cherethi Sophon.2.num. 11.17.

REGVM. II. Cap. 1.

16 Sanguis tuus ſuper caput tuum, os enim tuum locutum eſt aduerſum te dicens ego interfeci, &c. Hoſ.12. 20.
18 Et præcepit,vt docerent filios Iuda arcum. Hoſeæ.1. 84.
20 Nolite annuntiare in Geth,nec annuntietis in compitis Aſcalonis, ne forte lętentur filiæ Philiſtinorum, &c. Amos.3.13.Mich 1. 28.&. 37.
21 Montes Gelboe nec ros,&c.Amos. 1. num. 11.
23 Saul,& Ionathas amabiles.Sophon. 2.num. 2.
24 Qui veſtiebat vos coccino. Nahum. 2.nu. 46.

Cap. 3.

14 Quam deſpondi mihi centum præputiis.Hoſ.3. 9.
34 Pedes tui non ſunt compedibus aggrauati.Zach.7.10.

Cap. 5.

2. Tu paſces populum meum.Zach.11.
7 Cepit autem Dauid arcem Sion:hęc eſt ciuitas Dauid. Mich.3.14.

Cap. 7.

2 Vides ne,quod ego habitem in domo cedrina,& arca Dei poſita ſit in medio pellium? Aggęi 1.41.42.
3 Omne quod eſt in corde tuo, vade & fac. Ionæ.3. à num. 18. vſque. ad. 27.

Cap. 8.

15 Faciebatque Dauid iudicium.Mich. 6.25.
18 Super Cherethi, & Pheleti.Soph. 2. 14.

Cap. 9.

7 Faciens faciam in te miſericordiam. Sopho.1.num.7.

Cap.12.

5 Filius mortis eſt.Hoſ.10.29.

Tro-

Tropologica expoſitio Dauidis, poſt quam audiuit mortem filii ſurgentis de terra,& intrantis domum Domini,&c. Sophoniæ. 2. 58. 59.60.
31 Circumegit ſuper eos ferrata carpenta. Amos. 1. 16.
Cap. 13.
12 Noli facere ſtultitiam hanc. Abac 3.num. 3.
Cap. 14.
19 Nunquid manus Ioab tecum eſt in omnibus iſtis? Mich. 2.5. Hag.1.n.5.
26 Semel autem in anno tondebatur. Amos.4.9.
Cap. 15.
2 Et mane conſurgens Abſalom ſtabat iuxta introitum portæ, &c. Amos. 5. 35.
18 Cherethi & Phelethi. Soph. 2. 14.
18 Et omnes Gethæi pugnatores validi Soph. 2.nu.14.15.
Cap. 16.
7 Vir Belihal. Nah. 1.45.
7 Cum malediceret regi. Hoſ.4.2.
10 Quid mihi,& vobis eſt filii Saruiæ. Ioelis. 3.10.
10 Dominus enim pręcepit ei, vt malediceret Dauid.Amos. 6. 33.
11 Dimitte eum, vt maledicat iuxta pręceptum Domini, Ibidem.
22 Coram vniuerſo Iſrael. Mich.4.22.
Cap. 17.
8 Veluti ſi vrſa raptis catulis in ſaltu ſeuiat. Hoſe. 13.9.
10 Pauore ſoluetur. Nah 2 64.
14 Et omnes viri Iſrael. Mich 4.22.
21 Tranſite cito flumen.Mich.7. 35.
Cap. 18.
8 Multo plures erant,quos ſaltus conſumpſerat de populo quã ij,quos vorauerat gladius.Am.3 7.
Cap. 19.
10 Vſquequo ſiletis,& non reducitis regem.Sopho.1.nu.17.
24 Reuertatur in domum tuam, & faciem meam non videat S.Hoſ.2.75.
Cap. 20.
19 Quare præcipitas hæreditatem Domini Hoſ.13. 31.
21 Leuant manum ſuam contra regẽ, Dauid.Zac.2. 22.
Cap. 22.
2 Dominus petra mea.Abac.2.n. 1.

5 Circundederunt me contritiones mortis.Hoſ. 11.20.
Cap. 24.
12 Trium tibi datur optio elige vnum quod volueris ex his, aut ſeptem annis veniet tibi fames in terra,aut tribus mẽſibus fugies aduerſarios tuos, aut certe tribus diebus erit peſtilentia in terra tua.Ion.3.17.18. 19.
REG. III. Cap. 1.
8 Cherethi,& Pheſethi. Soph. 2.num. 14. & ſequent.
Cap. 2.
8 Qui maledixit mihi maledictione peſſima. Hoſ.4. 2.
12 Et firmatum eſt regnum eius nimis Mich. 4 21.
19 Quæ ſedit ad dexteram eius. Zach. 3.num.7.
Cap. 3.
9 Dabis ego ſeruo tuo cor docile.Hoſ. 7. 25.
Cur ſapientia ſit noctu Salomoni data. Zacha.1.13.
Cap. 4.
Multos bubalos capi Salomonis tempore quid ſit myſtice.Am.6.48.
Cap. 6.
Circa totum hoc caput vide. Ioelis. 2. à num. 28.
7 De lapidibus dolatis,atque perfectis Aggæi. 2. num. 14.
20 Atque veſtiuit auro puriſſimo.Hoſ. 139.
Cap. 7.
2 Ædificauit quoque domum ſaltus Libani. Amos. 3.7.
Cap. 8.
11 Et non poterant ſacerdotes ſtare, & miniſtrare propter nebulam, impleuerat enim gloria Domini domũ Domini Hoſ.14. 16.
Cap. 10.
5 Et non habebat vltra ſpiritum. Ioelis. 2. 38.
9 Vt faceres iudicium Mich.6. 25.
22 Ibat in tharſis. Ionæ. 1.11. & 18.
Cap. 11.
7 Aedificauit Salomon fanum Chamos Idolo Moab, in monte qui eſt contra Ieruſalem.Hoſ.4.24.
26 Leuauit manum ſuam contra Regem.Zach.2. 22.

30 Apprehēdenſque Ahias pallium ſuū nouū quo opertus erat ſcidit in duodecim partes, &c. Mich. 2. 53.
36 Vt remaneat lucerna Dauid ſeruo meo. Zach. 3. 42.

Cap 12.

16 Quæ nobis pars in Dauid, vel quæ hæreditas in filio Iſai? Hoſ. 7. 11.
24 Non aſcendetis, nec bellabitis contra fratres veſtros. Hoſ. 8. 6.

Cap. 13.

18 Et ego propheta ſum ſimilis tui & Angelus locutus eſt mihi in ſermone Domini dicens reduc eum tecum, &c. Ionæ. 3. 25.

Cap. 15.

4 Dedit ei Dominus Deus ſuus lucernam in Ieruſalem. Zach. 3. 42.
13 Ne eſſet princeps in ſacris Priapi, &c. Hoſe. 4. 26.

Cap. 16.

25 Fecit autem Hamri malum in conſpectu Domini Mich. 6. 36. 37.
30 Et fecit Achab filius Hamri malū in conſpectu Domini Mich. 6. 36. 37.

Cap. 17.

Mulier Sareptana fuit gentilis. Ionæ. 1. 2.

Cap. 18.

21 Vſque quo claudicatis in duas partes? ſi Dominus eſt Deus ſequimini eum, ſi autem Bahal ſequimini illū. Hoſ. 8. 27.
22 Prophetæ autem Bahal. Zach. 13. 6.
37 Et tu conuertiſti cor eorum iterum. Hoſeæ. 11. 30.
46 Manus Domini facta eſt ſuper Eliā. Aggæ. 1. num 6.

Cap. 19.

2 Hæc faciant mihi Dii, & hęc addant. Amos. 4. 30.

Cap. 21.

13 Filiis Diaboli. Nahum. 1. numero 45.
13 Vt viri diabolici Nah. 1. 46.
13 Benedixit Deum, & Regem. Mal. 3. 31.
20 Eo quod venundatus ſis, vt faceres malum. Nah. 3. num. 3.
25 Qui venundatus eſt, vt faceret malum. Nah. 3. num. 3.

Cap. 22.

11 Fecit ſibi cornua ferrea, &c. his ventilabis Syriam. Amos. 6 50. 51.
12 Aſcende, & vade proſpere, & tradet Dominus in manus Regis. Mich. 5. 25.
49 Rex vero Ioſaphat fecerat claſſes in mari, quæ nauigarent in Ophir propter aurum, & ire non poterāt quia confractæ ſunt in Aſion Gaber. Ionæ. 1. nu. 13. 14. 15.

REG. IIII. Cap. 3.

4 Qui nutriebat pecora multa. Amos. 1. num. 1. & 3.
15 Adducite mihi Pſaltem. Amos. 6. 21.

Cap. 4.

13 In medio populi mei ego habito. Mich 3. num. 17. 18.
16 Noli mentiri Ancillæ tuę. Amos. 2. 19.

Cap. 5.

22 Veſtes mutatorias duplices. Zach. 3. 13.

Cap. 6.

23 Et vltra non venerunt latrones Syriæ in terram Iſrael. Ioe. 2. 38.

Cap. 8.

12 Quia ſcio, quæ factur' ſis filiis Iſrael mala, &c. Amos 1. nu. 15. & ſequent.

Cap. 9.

1 Accinge lumbos tuos Nah. 2. 40.

Cap. 10.

Circa totum hoc capūt vide. Hoſeæ. 1. à num. 66.
6 Et venite ad me hac eadem hora cras in Iezrael Hoſ. 1. 88.
11 Donec non remanerent ex eo reliquiæ. Abd. 87.

Cap. 13.

7 Et non ſunt derelicti Ioachaz de populo niſi quinquaginta equites. Amos. 4. 27.

Cap. 16.

3 Inſuper, & filium ſuum conſecrauit transferens per ignem. Hoſ. 5. n. 13.

Cap. 17.

Circa totum hoc cap. vide Hoſ. 1. nu. 88. & 97. & cap. 8. nu. 24.
13 Et teſtificatus eſt Dominus in Iſrael mala. 2. nu. 29.
15 Quibus conteſtatus eſt eos Mal. 2. num. 29.

Cap. 18.

31 Et comedet vnuſquiſque de vinea ſua, & de ficu ſua. Mich. 4 num. 45.

Cap.

Cap. 19.

32 Non ingredietur vrbem hanc. S. Hoſeæ. r. 116.

Cap. 22.

14 Et hæc habitabat in Ieruſalem, in ſecunda. Sopho. 1. n. 54. & 55.

20 Colligam te ad patres tuos. Hoſeæ. 4. num. 5.

Cap. 23.

10 Vt nemo conſecraret filium ſuum, aut filiam ſuam per ignẽ. Mala. Ham. 5. nu. 68.

13 Quæ ædificauerat Salomõ rex Aſtoreth. Hoſe. 2. nu. 65.

Cap. 24.

2 Immiſitque eis Dominus latrunculos Chaldæorum. Hoſ. 7. nu. 2.

Cap. 25.

1 Menſe decimo decima die menſis venit Nabuchodonoſor, &c. Mich. 6. 36. Hagg. 2. num. 9.

9 Et ſuccendit domum Domini, & domum regis, & domos Ieruſalem, omnemque domum cõbuſſit igni. Hoſ. 8. nu. 29.

PARALIPOM. I. Cap. 3.

Zorobabel an ſit duplex, & cuius filius. Hagg. 1. num. 7.

Cap. 12.

1 Qui erant fortiſſimi, &c. & vtraque manu fundis ſaxa iacientes. Hoſ. 1. num. 84.

Cap. 15.

21 In citharis pro octaua canebant epinicion Habac. 3. nu. 60.

Cap. 16.

15 Sermonis, quem præcepit. Hag. 2. num. 19.

Cap. 18.

17 Legiones Cherethi, & Phelethi. Soph. 2. num. 14.

Cap. 21.

8 Inſipienter egi. Hab 3. nu. 3.

10 Vnum, quod volueris, elige, & faciã tibi. Ionę. 1. 45.

Cap. 23.

4 Ex his electi ſunt, & diſtributi in miniſterium domus Domini. Haba. 3. num. 57.

PARALIP. II. Cap. 2.

2 Præpoſitosque eorum. Habac. 3. num. 57.

Cap. 3.

Circa totum hoc cap. vide. Ioe. 2. à num. 28.

Cap. 4.

Circa totum hoc cap. vide. Ioe. 2. à num. 28.

8 Fecit centum phialas. Zach. 14. 49.

Cap. 9.

21 Ibat in Tharſis. Ionæ. 1. 11.

26 Exercuit etiam poteſtatem ſuper cũctos reges à flumine Euphrate, &c. Zac. 9. 45.

29 In viſione quoque Haddo videntis contra Ieroboham. Zach. 1. nu. 5.

Cap. 10.

10 Minimus digitus meus groſſior eſt lumbis patris mei. Nah. 2. nu. 41.

Cap. 11.

16 Quicunque dederant cor ſuum, vt quærerent Dominum, venerunt in Ieruſalem. Hoſ. 2. n. 99. &. 100.

Cap. 13.

10 Noſter autem Dominus Deus eſt, quem non reliquimus, &c. Hoſ. 11. num. 38.

Cap. 15.

2 Si quæſieritis eum, inuenietis, &c. vſque ad, Reperient eum. Hoſ. 3. à. nu. 28. 29.

Cap. 20.

26 Die autem quarto congregati ſunt in valle benedictionis. Ioe. 2. num 5.

36 Et particeps fuit, vt facerent naues, quæ irent in Tharſis Ionæ. 1. nu. 11.

Cap. 32.

22 Et præſtitit ei quietem per circuitũ, multi etiam deferebant hoſtias, & ſacrificia in Ieruſalem. Nah. 1. num. 43.

Cap. 34.

12 Qui vrgebant opus Habac. 3 n. 57.

13 Super eos vero, qui ad diuerſos vſus onera portabant, erant ſcribæ, & magiſtri. Habac. 3. num. 57.

HESDRÆ. I. Cap. 2.

1 Hi ſunt autem prouinciæ filii, qui aſcenderunt de captiuit. Hoſ. 1. num. 99.

7 Habitauerunt ergo ſacerdotes, &c. vniuerſusque Iſrael in vrbibus ſuis. Hoſ. 1. nu. 101. Mich. 7. nu. 32.

Cap.

Cap. 3.
3 Vt vrgerent opus Domini. Hab. 3. num. 57.
9 Vt initarent ſuper eos ibid.
19 Vt laudarent Deum per manus Dauid regis Iſrael. Hag. 2. num. 5.
12 Plurimi etiam. Hag. 2. nu. 13.
12 Flebant voce magna. Hag. 2. nu. 12.
Cap. 4.
Quis fuerit Aſſuerus ille. Zach. 1. num. 31.
Cap. 5.
1 Prophetauerunt autem, Haggeus, &c. vſque ad, & cœperunt ædificare templum in Ieruſalem. Hag. 1. nu. 1. & ſeq. maxime. 29.
8 Lapide impolito. Hag. 2. 14.
11 Templum quod erat extructum. Hag. 2. 43.
Cap. 6.
6 Traſflumen, Zach. 9. nu. 44.
14 Seniores autem Iudæorum ædificabant iuxta prophetiam Haggæi prophetæ, & Zachariæ. Hag. 1. nu. 29.
17 Hircos caprarum. Zach. 9. nu 37.
Cap. 9.
1 Nō eſt ſeparatus populus Iſrael, &c. vſque ad, eum populus Iſrael, &c. vſque ad, eum populis terrarum. Mal. 2. num. 34.
Cap. 10.
18 Et inuenti ſunt de filiis ſacerdotum qui duxerunt vxores alienigenas de filiis Ioſue filii Ioſedec. Zach. 3. nu. 4

NEHEM. Cap. 1.

4 Sedi, & fleui, & luxi, &c. Hoſ. 3. num. 18,
Cap. 5.
De penuria, & fame illa vide Mal. 3. num. 30.
Cap. 8.
6 Et benedixit Eſdras Domino Deo voce magna, & reſpondit omnis populus amen amen eleuans manus ſuas, Habac, 3. num, 41,
Cap. 12,
10 Ioſue autem genuit Ioacim, & Ioacim genuit Eliaſib. Nah. 2. num. 32,
Cap. 13.
10 Quod partes leuitarum non fuiſſet datæ. Mal. 3. num. 30.

TOBIAS. Cap. 5.

5 Stantem præcinctum. Nah. 2. num. 40.
Cap. 9.
4 Si tardauero vna die plus. Habac. 2. num. 5.
Cap. 12.
15 Vnus ex ſeptem, qui aſtamus ante Dominum. Zach. 3. num. 47. cap. 6. num. 7.
Cap. 14.
6 Prope erit interitus Niniue, non enim excidit verbum Domini Ionæ. 3. nu. 28.
6 Fratres noſtri, qui diſperſi ſunt à terra Iſrael reuertentur ad eam, &c. Mich 5. num. 78. & 79.

IVDITH. Cap. 1.

Hæc hiſtoria quo tempore geſta ſit. Nah. 2. num. 29.
Cap. 2.
11 Qui cooperuerunt faciem terræ ſicut locuſtæ. Ioe. 2. nu. 43.
12 Cumque pertranſiſſet fines Aſsyriorum venit ad magnos mōtes Ange. &c. vſque ad finem capitis Ionæ. 1. num. 9. & ſeq.
18 Et cecidit timor illius ſuper omnes inhabitantes terram. Nah. 2. num. 42.
Cap. 4.
9 Et induerunt ſe ſacerdotes ciliciis & infantes proſtrauerunt contra faciē templi Domini. Ioe. 2. num, 27.
Cap. 5.
22 Et plurimi eorum captiui ducti ſunt in terram non ſuam. Nah. 2. num. 35.
23 Et nunc quidem reuerſi ad Dominum, &c. Nah. 2. 23. & ſeq.
Cap. 7.
13 Propter hoc vendidit nos Deus in manibus eorum. Nah. 3 num. 3.
2 Et nudauerunt femur virginis. Hoſeæ. 2, num. 68,

ESTHER. Cap, 2.

7 Qui fuit nutritius filiæ fratris ſui Hediſſæ. Zach. 1. num. 15.

16 Menſe decimo, qui vocatur Thebeth. Hag 2.num. 7.

Cap. 3.

7 Menſe primo, cuius vocabulum eſt Niſam.Hag. 2.num.7.

Cap. 8.

9 Erat autem tempus tertii menſis, qui appellatur Siuam.Hag. 2.nu.7.
12 Duodecimi menſis Adar.Hag. 2.n.7
16 Iudæis autē noua lux oriri viſa eſt. Mal. 4. nu.3.

IOB. Cap. 1.

1 Vir ſimplex Mich.2. nu.35.
3 Septem millia ouium, & tria millia camelorum.Mich.2. nu.50.
5 Ne forte benedixerint Deũ in cordibus ſuis Mal. 3.31.
6 Cum veniſſent filij Dei, vt aſſiſterēt coram Domino, Ionæ.1. nu.23.
7 Circuiui terram, & perambulaui eã. Zach. 1.nu.17.
10 * Non ne tu vallaſti eum. Zach. 2. 28.
11 Extende paululum manum tuam Soph.1.nu.16.
12 Egreſſus eſt Satan à facie Domini. Ionę.1.23.
15 Et irruerunt Sabæi Ioe. 3. nu. 13. & 14.
20 Et tonſo capite.Ham.8.nu.30.

Cap. 2.

9 Benedic Deo.Mal.3. nu.31.
13 Sederunt cum eo in terra. Hoſ. 3. num.18.
13 Et nemo loquebatur ei verbũ.Soph. 1.nu.60.

Cap. 3.

25 Et quod verebar accidit.Soph.1.n.15

Cap. 4.

4 Genua trementia cõfortaſti.Nah.2. num.65.
10 Dentes catulorum leonum contriti ſunt. Hoſ.5.nu.40.
11 Catuli leonis diſſipati ſunt. Ioe. 1. num.19.

Cap. 5.

2 Paruulum occidit inuidia. Hoſ. 2. num. 80.
13 Qui comprehendit ſapientes in aſtutia eorum.Ionæ.3.nu.37.

Cap. 7.

1 Militia eſt vita hominis ſuper terrã. Mich.7. nu. 61.
9 Dies mei Soph.1. num.29.

Cap. 9.

5 Qui tranſtulit montes, & neſcierunt ij, quos ſubuertit in furore ſuo, qui cõmouet terram de loco ſuo, &c. Ham. 4. num. 32.
25 Dies mei velociores fuerunt curſore &c. vſq; ad pertranſierũt quaſi naues poma portantes. Ham. 8. num 8.

Cap. 10.

8 Et ſic repente præcipitas me. Hoſ. 13.num.31.
11 Pelle, & carnibus veſtiſti me, oſſibus & neruis compegiſti me.Ham. 2.nu. 8.Mich 3.num 11.

Cap. 11.

10 Miſeriæ quoque obliuiſceris, & quaſi aquarum quæ præterierunt recordaberis, vſque ad, orieris vt Lucifer. Ham.4.num.38.

Cap. 12.

20 Commutãs labium veracium, & doctrinam ſenum auferens Mal. 4.17.

Cap. 15.

19 Et tranſibit alienus per eos.Hoſ. 10. num.33.

Cap. 16.

5 Mouerem caput meum ſuper vos. Nah.3. num.5.

Cap. 18.

5 Nõ ne lux impii extinguetur? Ham. 8.num.29.

Cap. 19.

3 Decies confunditis me. Zach. 8. num. 39.
5 Super me erigimini.Soph.2.26.
12 Simul venerunt latrones eius, & fecerunt ſibi viam per me, & obſederũt in gyro tabernaculum meum. Habd. num. 45.

Cap. 22.

14 Circa cardines cœli perambulat, nec noſtra conſiderat. Zach.1. n.17.

Cap. 23.

12 A mandatis labiorum eius non receſſi. Hoſ.14.nu.9.

Cap. 24.

5 Alii quaſi onagri in deſerto egrediũtur ad opus ſuum vigilanteſque ad prædam præparant panem liberis, agrum non ſuum demetunt, & vineam eius, quem vi oppreſſerunt vindemiant.

demiant.Haba. 46. num. 47.
Cap. 26.
2 Cuius adiutor es nunquid imbecillis,& ſuſtentas brachium eius,qui nõ eſt fortis. Hoſ.1.num. 128.
14 Et cum vix paruam ſtillam ſermonis eius audierimus quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri. Ham.7.num.21.
Cap.29.
9 Principes ceſſabant loqui.Haba. 2. num.45.
22 Verbis meis addere mihi audebam, & ſuper illos ſtillabat eloquiũ meũ. Ham.7. num. 20.
Cap. 30.
3 Et mandebam herbas,& arborũ cortices. Ioe.1.nu.21.
27 Interiora mea efferbuerunt abſque vlla requie. Habae.3.nu.147.
Cap. 31.
12 Ignis eſt vſque ad perditionem deuorans & omnia eradicans germina. Habd.44.
13 Si contempſi ſubire iudicium cum ſeruo meo Mich.6.num. 12.
21 Etiam cum me viderem in porta ſuperiorem Ham. 3. 35.
21 Si leuaui ſuper pupillum manũ meã. Zac.2. num. 23.
27 Si oſculatus ſum manum meam ore meo. Hamos 6. num. 49.
27 Et lætatum eſt in abſcondito cor meum. Hoſeæ.2.num.79.
Cap. 34.
24 Conteret multos innumerabiles, & ſtare faciet alios pro eis.Hoſ.1.num. 128. Zach. 11.nu. 44.
30 Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.Hoſ. 13.nu.16. 17.
Cap.35.
11 Qui docet nos ſuper iumenta terræ, & ſuper volucres cœli erudit nos. Hoſ.5.n.19.
Cap.36.
22 Nullus ſimilis ei in legiſlatoribus. Ioe.2.num.47.
29 Si voluerit extẽdere nubes quaſi tentorium ſuum.Zach. 4.nu. 18.
Cap. 38.
4 Vbi eras quando ponebam fundamẽta terræ. Ham.4.32.
11 Vſque huc venies, & non procedes amplius, & hic confringes tumentes fluctus tuos.Ionæ.2.nu.9.
16 Nunquid ingreſſus es profundum maris. Nah.1.nu. 23.
25 Quis dedit vehementiſſimo imbri curſum, & viam ſonantis tonitrui, &c. Ham.4.n.33.Zach. 10.n.6.
Cap.39.
23 Gloria narium eius terror,&c. vſq; ad,nec cedit gladio.Zach. 10.12.30. 31.32.
Cap.40.
6 Diſperge ſuperbos.Nah.2.nu. 38.
10 Ecce behemot. Mich.5.38.
10 Fenum ſicut bos comedet. Haba.1. 47.
11 Fortitudo eius in lumbis eius. Nah. 2.nu. 67.
14 Ipſe eſt principium viarũ Dei. Hoſ. 4.19.Hag.1.9.
19 In oculis eius quaſi hamo capiet eum.Hoſe.13. 26.
20 An extrahere poteris Leuiathan hamo?Hoſ. 13.26.
Cap.41.
25 Omne ſublime videt,ipſe eſt rex ſuper omnes filios ſuperbię. Ham.2.6.
Cap.42.
6 Ago pœnitentiam in fauilla & cinere.Ion.3.31.
8 Faciem eius ſuſcipiam.Malach. 1.22.
11 Et mouerũt ſuper eum caput. Nah. 3.num.5.
14 Et vocauit nomen vnius diẽ, & nomen ſecundæ Caſiam, & nomen tertię cornuſtibii.Soph.2.num.18.

PSALM. 1.
1 Beatus vir qui non abiit. Hoſ. 1.35.
1 In via peccatorum.Hoſe.4.19.
1 In Cathedra peſtilentiæ non ſedit. Hoſ.7.nu.7. Hamos. 1.27 Malac.3. 20.
3 Et erit tanquam lignum,quod plantatum eſt ſecus decurſus aquarum. Nah 3.n. 13.
3 Quod fructum ſuum dabit in tempore ſuo, & folium eius non defluet. Mich.3 9
Pſal. 2.
1 Quare fremuerunt gentes,& populi meditati ſunt inania.Mich.1.17.& 18.
Atti-

2 Aſtiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum aduerſus &c. Mich.1.num.17.& 18.ca.2. num.60. Zach.2.num. 18.
3 Dirumpamus vincula eorum & proiiciamus à nobis iugum ipſorum. Soph. 1.26.
6 Ego autem conſtitutus ſum Rex ab eo. Hoſ.1.183.Zach.6. 34.
6 Super Sion montem ſanctum eius. Mich.4.18.cap.5.38.Soph. 3. 32.
8 Poſtula à me & dabo tibi gentes hæredit. Mic.7.36.&.Zach 2. 32.
8 Et poſſeſſionem tuam terminos terræ Zach.9 46.
9 Reges eos in virga ferrea. Mich. 5. 63.
12 Apprehendite diſciplinam, ne quando iraſcatur Dominus,& pereatis de via iuſta Ioe.2.26.
12 Pereatis de via iuſta. Hoſ.4.19.

Pſal. 3.

3 Multi dicunt animæ meæ, non eſt ſalus ipſi in Deo eius. Abac.1.num.23.
3 Voce mea ad Dominum clamaui & exaudiuit me de monte ſancto ſuo. Abac.3.num.21.
6 Ego dormiui,& ſoporatus ſum.Nah. 3. 27.
9 Domini eſt ſalus & ſuper populum tuum benedictio tua. Abac. 3. 21.

Pſalm. 4.

De titulo huius Pſalmi Abac. 3. 56. & ſeq.
2 Deus Iuſtitię meæ. Malach. 2. 39. cap.4. n. 5.
3 Filii hominum vſquequo graui corde vt quid diligitis vanitatem & quęritis mendacium.Hoſ 12.nu.2.
3 Vt quid diligitis vanitatem. Ion. 2. 14. Abac.3.nu.21.
4 Et ſcitote quoniam mirificauit dominus ſanctum ſuum.Mich. 7. num. 7. Zach.3. 18.
5 Quæ dicitis In cordibus veſtris,& In cubilibus veſtris compungimini. Abac. 3.22.Ag.1.48. 49.
8 A fructu frumēti vini,&c.Mal.3.35.
9 In pace in idipſum dormiam, & requieſcam.Hoſ.7 9.

Pſal. 5.

5 Mane aſtabo tibi & videbo. Mich. 7. 18.
7 Odiſti omnes qui operantur iniquitatem,perdes omnes qui loquuntur mendacium.Soph.3. 34.
7 Virum ſanguinum, & doloſum abominabitur dominus. Hoſ 4. 3.
9 Dirige in conſpectu tuo viam meam Hoſ.6. 8.

Pſal. 6.

6 Quoniam non eſt in morte qui memor ſit tui, in inferno autem quis confitebitur tibi.Hoſ.13. 23.
8 Turbatus eſt à furore oculus meus. Hoſ.7 31.

Pſal. 7.

7 Exurge Domine Deus meus. Mich. 1.num. 5.
14 Vaſa mortis. Amoſ.6. 21.
14 Sagittas ſuas ardētibus effecit. Hoſ. 7. 17.
15 Concepit dolorem, & peperit iniquitatem. Hoſ. 4. 36. & cap. 7. 47. Soph.2.34.
17 Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipſius iniquitas eius deſcendet.Hoſ.12 num. 21.

Pſal. 8.

2 Domine Dominus noſter quam admirabile eſt nomen tuum in vniuerſa terra,quoniam eleuata eſt magnificentia tua ſuper cœlos.Aba.3.24.
3 Perfeciſti laudem.Hoſ. 4 4.
6 Minuiſti eum paulo minus ab Angēlis. Hoſ.12. 7.
9 Piſces maris,qui perambulant ſemitas maris. Abac.1.45.

Pſal. 9.

3 Quoniam laudatur peccator in deſideriis &c. Hoſ.12.11.
5 Quoniam feciſti iudicium meum,& cauſam meam.Mich. 7. 29.
7 Cuius maledictione os plenum eſt. Hoſ.4.2.
14 Quoniam tu laborem & dolorem conſideras. Mich. 1. 39.
14 Vides quoniam tu laborem conſideras, vt tradas eos in manus tuas. Hoſ.13.18.Mich.2.1.Abac.1. 32.
14 Tibi derelictus eſt pauper,& orphano tu eris adiutor. Hoſ. 14.11.
17 Cognoſcetur Dominus iudicia faciens.Mich.25.

Pſal. 10.

4 Dñs in tēplo ſancto ſuo.Abac.2.45.

Qui

5 Qui diligit iniquitatem, odit animã ſuam. Hoſ. 7 47. & Amos. 2. 20.
Pſal. 11.
4 Diſperdat Dominus, &c. Hoſ. 14. 1. Habd. 66.
7 Eloquia Domini eloquia caſta, argẽtum igne examinatum. Soph. 1. 73.
pſalm. 12.
2 Vſque quo obliuiſceris me in finem. Amoſ 7. 22.
Pſal. 13.
4 Qui deuorant plebem meam ſicut eſcam panis. Hoſ. 4 15.
Pſal. 14.
3 In viis eorum Hag 1. 9.
Pſalm. 15.
6 Funes ceciderunt mihi in præclaris. Amos 7, 21. vſque in finem. Amos. 8. 23. Zach. 11. 14.
8 Quoniam à dextris eſt mihi. Zach. 5. 8.
10 Quia non derelinques animam meam in inferno. Ionæ. 2. 21.
Pſal. 16.
2 De vultu tuo iudicium meum prodeat. Mic. 7. 29.
7 Cuſtodi me vt pupillam oculi. Zach. 2. 20.
13 Eripe animam meam ab impio, frameam tuam, &c. Abac. 1. 39.
Pſal. 17.
2 Diligam te Domine fortitudo mea. Hoſ. 5. 4.
3 Cornu ſalutis meæ Hamo. 6. 41.
5 Circundederũt me dolores mortis. Hoſ. 13. 20.
5 Torrentes iniquitatis. Nahum. 1. 45.
6 Dolores inferni. Hoſ. 13 23.
8 Commota eſt, & contremuit terra, fundamenta montium conturbata ſunt Ham. 6. 3. Zach. 14. 12.
9 Aſcendit fumus in ira eius, & ignis à facie eius exarſit Nahun. 2. 50.
11 Volauit ſuper pennas ventorum. Hoſeæ. 4. 38.
14 Et altiſſimus dedit vocem ſuam, Ioe. 2. 10.
15 Confitebor tibi in gentibus Domine. Mich. 7. 56.
15 Fulgura multiplicabit, & conturbabit eos Nahun. 2. n. 50.
16 Reuelata ſunt fundamenta orbis terrarum. Mich. 6. 11.
26 Cum ſancto ſanctus eris. Hoſ. 11. 32.
30 In te eripiar à tentatione, &c. Hoſe. 1. 107. & Zach. 9 52.
30 In Deo meó tranſgrediar murum. Zach. 2. 27.
33 Deus qui præcinxit me virtute Nahun. 2. 41.
40 Et præcinxiſti me virtute. Nahun. 2. 41.
46 Fili alieni mentiti ſunt mihi. Soph. 3 41.
Pſal. 18.
1 Cœli enarrant gloriam Dei. Hag. 1. 51. Zach. 12. 25.
8 Teſtimonium Domini. Soph. 3. 40.
8 Sapientiam præſtans paruulis. Hoſ. 2. 80.
9 Iuſtitiæ Domini rectæ. Mich 6. 8.
10 Iudicia Domini Soph. 2. n. 5.
Pſal. 19.
8 Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine Domini Dei noſtri inuocabimus, ipſi obligati ſunt, &c. Hoſ. 14. 10.
Pſal. 20.
3 Deſiderium. Agg. 2. 32.
3 Voluntate labiorum eius non fraudaſti eum Hoſe. 14. 9.
4 Poſuiſti in capite eius coronam de lapide pretioſo. Zach 6. 33.
4 In benedictionibus dulcedinis. Hoſ 1. 26.
5 Vitam petiit à te, & tribuiſti ei. Ion. 2. 21.
7 Dabis eum in benedictionem in ſæculum ſæculi. Hoſ. 11. 28.
10 In tempore vultus tui. Mala. 1. 23.
Pſal. 21.
2 Reſpice in me. Zach. 9. 22.
De toto Pſalmo agitur. Mich. 4. 25.
2 Deus Deus meus me quare dereliquiſti. Ionæ. 2. 22.
2 Quare me dereliquiſti. Hamos. 2. 20.
2 Longe à ſalute mea verba delictorum meorum. Mich. 7. 36.
7 Ego autem ſum vermis, & nõ homo, Ionæ. 4. n. 21.
13 Circundederunt me vituli multi: tauri pingues obſederunt me Zach. 1. nu. 74.
14 Sicut leo rapiens, & rugiens. Ham. 3. nu. 5.

Effu-

15 Effuſus ſum ſicut aqua. Hoſ. 5. num. 28.
15 Factum eſt cor meum tanquam ceri. Hoſ. 13. nu. 10. Haba. 3. nu. 47.
19 Partiti ſunt veſtimenta mea. Mich. 4. nu. 25.
20 Tu autem Domine ne elongaueris auxilium tuum à me. Ion. 2. 21.
21 Erue à framea Deus animam meam. Zach. 13. n. 13.
22 Et à cornibus vnicornium. Zach. 1. nu. 74.
28 Reminiſcentur, & conuertentur ad Dominū vniuerſi fines terræ. Zach. 10. n. 20.

Pſal. 22.

2 Dominus regit me Mich. 7. n. 60.
2 In loco paſcuæ ibi me collocauit Mich. 7. num 58 & 62.
4 Virga tua, & baculus tuus. Zach. 8. nu. 22.

Pſal. 23.

1 Et plenitudo eius. Ham. 6. 30. Mihc. 1. 3.
2 Quia ipſe ſuper maria fun. & ſuper flu. Zacha. 12. n. 25.
2 Et ſuper flumina præparauit eam. Hoſ. 6. nu. 9.
6 Dei Iacob. Nah. 2. num. 43.
7. & 9. Attollite portas principes veſtras, & eleuamini portæ ęternales, & introibit rex gloriæ. Mich. 2. n. 66.
8 Dominus fortis & potens. Zach. 10. num. 17.
10 Dominus virtutum ipſe eſt rex gloriæ. Haba. 3. n. 21. Zach. 2. num. 19. Soph. 1. nu. 24.

Pſal. 24.

5 Diriget manſuetos in iudicio, docebit mites vias ſuas. Soph. 2. nu. 4.
7 Ignorantias meas ne memineris. Habac. 3. num. 3.
10 Vniuerſæ viæ Domini. Hoſ. 4. n. 19.
10 Vniuerſæ viæ Domini miſericordia, & veritas. Mich. 7. nu. 57.
15 Oculi mei ſemper ad Dominum Zach. 9. numer. 23.
16 Reſpice in me, & miſerere mei. Hab. 3. num. 29. Zach. 9. nu. 22.

Pſal. 25.

1 Iudica me Domine. Hoſ. 2. nu. 96.

Pſal. 26.

2 Ipſi infirmati ſunt, & ceciderunt. Sopho. 1. num. 14.
4 Vt videā volūtatem Dñi Mich. 6. 38
5 Abſcondit me in tabernaculo ſuo. Soph. 2. num. 6.
6 Hoſtiā vociferationis. Soph. 3. n. 36.
14 Viriliter age, & confortetur cor tuū, & ſuſtine Dominum. Mich. 4. 62.

Pſal. 27.

1 Ne ſileas à me nequando taceas à me & aſſimilabor deſcendentibus in lacum. Soph. 1. nu. 27.
2 Dum extollo manus meas ad templum ſanctum tuum. Mich. 2. nu. 5. Zach. 2. n. 22.

Pſal. 28.

5 Vox Domini confringentis cedros, &c. vſque ad filius vnicorniū. Habd. 1. 24. Sopho. 1. 64. Zach. 11. nu. 5.
10 Dominus Diluuium inhabitare facit. Hoſeæ. 8. 10.

Pſal. 29.

6 Ad veſperum demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia. Ham. 8. 41.
12 Cōcidiſti ſaccū meū, &c. Ham. 8. 30.

Pſal. 30.

10 Conturbatus eſt in ira oculus meus anima mea, & venter meus. Habac. 3. num. 47.
20 Quam magna multitudo dulcedinis tuæ Domine quam abſcondiſti timentibus te, perfeciſti verbo eis, qui ſperant in te. Ham. 9. num. 49. Zach. 2. n. 34.
23 Proiectus ſum à facie oculorum tuorum. Ionæ. 1. nu. 24.

Pſal. 31.

1 Beati, quorum remiſſæ ſunt iniquitates. Hoſ. 12. nu. 21. c. 13. n. 18.
9 Nolite fieri ſicut equus, & mulus Zach. 14. 61.

Pſal. 32.

1 Exultate iuſti in Domino, rectos decet collaudatio. Hoſ. 14. n. 5.
4 Omnia opera eiꝰ in fide. Hoſ. 5. n. 23
6 Omnis virtus eorum. Soph. 1. n. 24.
10 Reprobat autem cogitationes populorum. Mich. 1. n. 18.
16 Non ſaluatur rex, &c. vſque ad protector noſter eſt. Hoſ. 1. n. 118.
17 Fallax equus ad ſalutē. Hoſ. 14. n. 10

Pſal. 33.

4 Magnificate Dominum mecum. Hamos. 9. nu. 5.

6 Accedite ad eum, & illuminamini. Hoſ.6.nu.44.&.c.10.nu. 36.
11 Diuites eguerunt, & eſurierunt, inquirentes autem Dominum non deficient omni bono Ham. 8.n.37.
13 Dies videre bonos.Zach. 8.n. 32.
16 Oculi Domini ſuper iuſtos,&c. Hoſ. 6.nu.7.& c.14.nu. 21.Ham.9.nu. 6.
17 Vultus autem Domini.Mal.1.n.23.
21 Dominus cuſtodit omnia oſſa eorũ, vnum ex eis non conteretur Ham. 2.n 8.cap 8. nu.45.
22 Mors peccatorũ peſſima.Ham.8.n.5
23 Et non delinquent omnes, qui ſperant in eo. Haba.1. n.28.

Pſal. 34.

6 Fiant viæ illorum tenebræ.Zach. 14. num.22.
20 Qui mihi quidem pacifice loquebãtur.Zach. 9.n.43.
21 Viderũt oculi noſtri Habd 64.&65.
26 Qui magna loquuntur ſuper me. Soph 2.nu. 26.

Pſal. 35.

7 Homines & iumenta ſaluabis Domine.Zach.2 n.11 Ionæ. 3. vlt.
7 Iudicia tua abyſſus multa Ham. 7 5.
9 Inebriabuntur ab vbertate domus. Mich. 2.nu. 43.

Pſal. 36.

Circa totum hunc Pſal. vide.Habac. 2. num. 10. & 11
13 Quod veniet dies eius. Habd. 65.
15 Gladius eorum intret in corda ipſorum.Hoſ 13.n. 10.
18 Nouit Dominus dies immaculatorum,& multa ſequentia Habac.2. nu.10.&.11.
23 Apud Dominum greſſus hominis dirigentur,& viam eius volet. Hoſ.14. n.21.
25 Non vidi iuſtum derelictum, nec ſemẽ eius quærẽs panẽ.Ham. 8.n.48.
26 Tota die miſeretur, & commodat. Hoſe.12.nu.2.
30 Lingua eius loquetur iudiciũ.Ham. 5.n.18.
36 Nõ eſt inuẽtus locus ei⁹. Nah.1.n.18.

Pſal. 37.

4 A facie iræ tuæ. A facie peccatorum meorum.
6 A facie inſipientiæ meæ.Hoſ.10.nu. 54.
5 Quoniam iniquitates meę ſupergreſſæ ſunt caput meũ, & ſicut onus graue grauatæ ſunt ſuper me.Mich. 7.n.51.
8 Quoniam lumbi mei impleti ſunt illuſionibus.Nah.2. n.40.
15 Factus ſum ſicut homo nõ audiens, & non habens in ore ſuo redargutiones.Mich.7. num. 48.
23 Deus ſaluris meæ.Malach. 4. nu. 5.
27 Super me magna locuti ſunt. Soph. 2.nu.26.

Pſal. 38.

6.& 7. Veruntamen. Soph.3 nu.7.
13 Aduena ego ſum apud te,& peregrinus.Hoſ.4.n.7.Zach.14.nu.65.

Pſal. 39.

3 De luto fæcis. Zach.10. nu. 5.
3 Et eduxit me de lacu miſeriæ, & de luto fæcis, Habac.3 nu.46.
7 Sacrificium,& oblationes noluiſti. Hoſeę 6 à num. 20.
7 Holocauſtum, & pro peccato non poſtulaſti Hoſ 6.n. 28.
13 Comprehenderunt me iniquitates meæ.Zach.1.num.10.

pſalm. 40.

2 In die mala liberabit eum Dominus. Ioel.2. n.21.
9 Verbum iniquum.Nah 1.n.45.
10 Homo pacis meæ.Habd 33.
10 Magnificauit ſuper me ſupplantationem.Hoſ 6.n.32.

Pſal. 41.

5 Quoniam pertranſibo in locum tabernaculi admirabilis vſque ad domum Dei.Zacha.14.65
8 Omnia excelſa tua, & fluctus tui ſuper me tranſierunt. Ionæ. 2. 10.

Pſal.42.

2 Iudica me Deus,& diſcerne cauſam meã de gente non ſancta Mich.7. 29.
4 Quare triſtis es anima mea,& quare conturbas me ſpera in Deo,quoniã adhuc confitebor illi ſalutare vultus mei,& Deus meus.Mich.4. 74.

Pſal. 43.

3 Manus tua gentes diſp. &c. vſque ad, complacuiſti in eis Zach.4. 37.
6 In te inimicos noſtros ventilabimus cornu.Hoſ.7.107.Ha.6.41.Zac.9.52.
6 Inſurgentes in nobis Hoſ.8. 13. & c. 10.36.& Mich.1.4.

7 Non

7 Non enim In arcu meo ſperabo Hoſeæ.1.nu.118.
9 In nomine tuo. Mich.5. nu. 53.
10 Et non egredieris Deus in virtutibus noſtris. Mich.1.n.5. Soph.1.n.24
13 Vendidiſti populũ tuum. Nah.3.n.3.
15 Commotionem capitis. Nah.3.n.5.
23 Æſtimati ſumus ſicut oues occiſionis. Haba 1.n.40. Zach 11.n.8.
23 Exurge, quare obdormis Domine. Mich.1.n.5.

Pſal. 44.

6 Populi ſub te cadent. Mich.1.nu.18.
6 Sagittæ tuæ acutæ populi ſub te cadent in corda inimicorum regis. Habac.3.n.38.
7 Sedes tua Deus In ſeculum ſeculi. Zach 6.nu.34.
7 Pro patribus tuis nati ſunt tibi filii. Malach.4.nu.56.
8 Oleo lætitiæ. Mich.6.n.42.
9 Myrrha, & gutta, & caſia à veſtimentis tuis à domibus eburneis. Mich.1.nu.55.
10 Aſtitit regina à dextris tuis. Nah 2.nu.52. Zacha.3.nu.7.

Pſal.45.

3 In cor maris. Hoſeæ.13.num.10. Ionæ.2.nu.9.
5 Fluminis impetus lætificat ciuitatem. Ioel.3.26.
6 Adiuuauit eam Deus mane diluculo. Hoſ.6.nu.44.

Pſal.46.

2 Plaudite manibus. Nah.3.n.29. Sopho.2.n 56.

Pſal. 47.

2 In monte ſancto eius. Mich.4.n.18.
8 In ſpiritu vehementi cõteres naues Tharſis. Ionæ.1.n.17.
8 Conteres naues. Hoſ.13.nu.19.

Pſal. 48.

10 Et viuet adhuc in finẽ. Ham.8.n.22

Pſal. 49.

3 Deus manifeſte veniet, &c. vſque ad, & erit in die illa lux magna. Ioe.2.n.67.
3 Ignis in conſpectu eius exardeſcet. Mal.3.nu.18.
13 Nũquid mãducabo carnes taurorũ, &c. Hoſ.6. à num. 20.23. Mich.6.21.
14 Immola Deo ſacrificium laudis. Mich.6.nu.21.22.

10 Sedens aduerſum fratrem tuum loquebaris. Mal.3.nu.20.

Pſal.50.

6 Tibi ſoli peccaui, & malum coram te feci. Ionæ.3.nu.3.
6 Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. Mich.6.n.13. & 33.
12 Et ſpiritũ rectũ innoua. Hoſ.6.n.10
13 Ne proiicias me à facie tua. Hoſ.6. nu.7. Ionę.1.n.24.
14 Redde mihi lætitiam ſalutaris tui. Zach.13.nu.20.
16 Libera me de ſanguinibus Deus. Hoſ.4.nu.3.
18 Quoniam ſi voluiſſes ſacrificium. Hoſ.6.à.nu.20.
19 Cor contritum. Hoſ.13.n.20.
20 Vt ędificentur muri Ieruſalẽ. Ham.7.nu.13.

Pſal.51.

10 Ego autem ſicut oliua fructificaui in domo Dei. Hoſ.14 n.17. Ham.9.nu.54. Hach.14.nu.9.

Pſal.53.

9 Super inimicos meos deſpexit oculus meus. Hab.64. & 65.

Pſal.54.

7 Quis dabit mihi pennas, &c. Hoſ.4.nu.46. & c.11.nu.36.
10 Præcipita Domine, diuide linguas eorum, Hoſ.13.nu.31.
11 Iniquitas, & labor in medio eius. Mich.2.nu.1.
13 Veſpere, & mane, & meridie narrabo, & anuuntiabo, & exaudiet vocẽ meam. Hamos.8.nu.40.41.
13 Quoniam ſi inimicus meus maledixiſſet mihi, &c. Habd.67. Soph.3.n.9
16 Veniat mors ſuper eos, & deſcendãt in infernum viuentes. Hoſ.13.n.23.

Pſal.55.

2 Quoniam conculcauit me homo. Hamos.2.n.17.
7 Ipſi calcaneum meum obſeruabunt. Zach.8.n.27.
8 In ira populos cõfringes. Mic.1.n.18.

Pſal.56.

4 Dedit in opprobrinm cõculcantes me. Hoſ.11.n.28. & Hamos.2 nu.17. Habd.nu.11.
5 Et eripuit animam meam de medio catulorum leonum. Ioe.1.n.19.

5 Dentes eorum arma,& ſagittæ.Zac. 9.num.28.

9 Exurge anima mea,exurge,&c.Ioe. 3.n.13.

Pſal. 57.

7 Molas leonum conſtinget Dominus.Ioe.1.n.22.

Pſal. 59.

5 Potaſti nos vino compunctionis Nah 2.nu. 49.

6 Dediſti metuentibus te ſignificationem vt fugiant à facie arcus,& liberentur dilecti tui.Mich.2.n.23. Zac. 1.nu. 51.

Pſal.60.

3 A finibus terræ ad te clamaui. Hoſeæ.1.nu.131.

Pſal.61.

10 Mendaces filii hominum in ſtateris. Hoſeæ 12.n.10.

11 Nolite ſperate in iniquitate,& rapinas nolite côcupiſcere.Hoſ.12.n.12.

Pſal. 62.

12 Laudabuntur omnes, qui iurant in eo.Hoſeæ 1.n.18.Ham.4.n. 4.

Pſal 63.

4 Rem amaram,Haba.1.n.15.

Pſal.64

6 Mirabile in æquitate,Ioe. 2.n.66.

13 Pingueſcēt ſpecioſa deſerti,& exultatione colles accingentur.Hamos. 9.n.52.

Pſal. 65.

10 Igne nos examinaſti, ſicut examinatur argentum,Zach.13.nu. 17.

12 Tranſiuimus per ignem, & aquam. Zach.13.n. 17.

Pſal 67.

5 Iter facite ei qui aſcendit ſuper occaſum.Hamos.8.n. 39.

8 Cum egredereris in conſpectu populi tui.Mic.1.n. 5.

9 Terra mota eſt.Hag. 2.n 21.

10 Pluuiam voluntariam ſegregabis Deus.Hamos.4.nu. 19.

10 Et infirmata eſt Hoſ.11.n.25.

12 Dominus dabit verbum Euangelizantibus virtute multa.Soph.1.nu. 24.Hag.1.22.

15 Mons Dei mons pinguis. Mich. 4. nu.19.

23 Æthiopia præueniet manus eius Deo. Nah. 3.n. 14.

28 Principes Iuda duces eorum.Hoſeę. 1.nu. 93.

Pſal. 68.

De toto hoc Pſal.vide.Ionæ.2.à. n.20.

2 Saluum me fac Deus quoniam intrauerunt aquæ vſque ad animam meam,infixus ſum in limo profundi,& nō eſt ſubſtāntia.Habac.3.n.46

2 Saluum me fac Deus quoniam intrauerunt aquæ vſque ad animam meam Ionæ.2.nu.23.

2 Intrauerunt aquæ vſque ad animam meam Ionæ.2.n.11.

3 Infixus ſum in limo profundi. Zach. 1.nu. 16.

3 Veni in altitudinem maris, & tempeſtas demerſit me. Ionæ. 2. nu. 22.

5 Multiplicati ſunt ſuper capillos capitis mei qui oderunt me gratis.Ioe. 1.nu. 21.

11 Operui in ieiunio animam meam. Ionæ.3.nu.41.

12 Factus ſum illis in parabolam. Mic. 2 nu.9.

13 Qui bibebant vinum.Ham. 6. n.22.

13 In me pſallebant qui bibebant vinū. Mich.2.num.9.

15 Eripe me de luto vt non infigar, & de profundis aquarum Habac.3.nu. 46. Zach.1.n.16.

22 Et dederunt in eſcam meam fel. Hab.2.n.48.

24 Obſcurentur oculi.Hoſ 14.num.1.

36 Et ædificabuntur ciuitates Iudæ Mich.3.num.24.

Pſal 70.

22 In vaſis Pſalmi.Amos.6.21.

Pſal.71.

De toto hoc Pſalmo.Abac.2.9.Zach.2. 2.n.23.& 4.cap.9.n.48.

2 Deus iudiciū tuū regi da Mich.4.29.

3 Suſcipiant montes pacem populo. Amos 4.34 Mich.46.1.Zach.1.14.

4 Iudicabit pauperes populi, & ſaluos faciet filios pauperum, & humiliabit calūniatorem Hoſ.2 96. cap.10. 28.

7 Orietur, &c. & abundantia pacis. Mich 4 39.& 41.

8 Et dominabitur à mari vſq; ad mare, & à flumine vſque ad terminos orbis terrę. Zach.948.

9 Coram illo procident Æthiopes. Amos.9.18.Mich. 7.48.

9 Et inimici eius terram lingent Mich. 7.48.

14 Ex vſuris,& iniquitate redimet animas eorum:Nah. 3.3.

Pſal.72.

11 Et dixerunt quomodo ſcit Deus, vſque ad,& laui inter innocentes manus meas.Hamos.6. 12.

23 Vt iumentum factus ſum apud te Hoſeas. 8. 22.

Pſal.73.

2 Mons Sion in quo habitaſti in eo. Mich.4.19.

3 Leua manus tuas in ſuperbias eorũ. Zach.2.22.

9 Signa noſtra non vidimus, iam non eſt propheta,&c.Ham.8. 31.

9 Iam non eſt propheta. Ham. 1 33.

13 Contribulaſti capita draconum. Ham. 96.

14 Tu cõfregiſti capita draconis.Mich. 5.38.

Pſal.74.

3 Cum accepero tempus ego iuſtitias iudicabo.Soph 1.29.

4 Liquefacta eſt terra & omnes qui habitant in ea,ego confirmaui columnas eius.Habac.3. 22.

6 Nolite extollere in altum cornu veſtrum.Zach.1.72.

7 Quia nec ab Oriente,nec ab Occidente,neque à deſertis montibus. Mich 7.38.

9 Quia calix in manu Domini vini meri plenus miſto, & inclinauit ex hoc in hoc:verumtamẽ fex eius nõ eſt exinanita,bibent,&c.Mich.2.41. 42.58.

Pſal. 75.

2 Notus in Iudæa Deus.Hoſ.1.77.

3 Et factus eſt in pace locus eius. Ioe. 3.14.Hab.3. 22.

5 Illuminans tu mirabiliter à montibus æternis.Ham. 4. 34.

6 Dormierunt ſomnum ſuum.Hab.3. nu.26 27.

7 Dormitauerunt qui aſcenderunt equos.Hoſe.14.10.Hab.3.n. 26.

Pſal. 76.

6 Cogitaui dies antiquos,& annos æternos in mente habui.Mich.5.46.

7 Et meditatus ſum nocte cum corde meo. Hab.3.63.

11 Et dixi nunc cepi.Hoſ.11.25.

Pſal.77.

2 Aperiam in parabolis os meũ.Mich. 2.12.

9 Filij Ephrem intendentes,& mittentes arcum.Hoſ.1.84 & 90.

15 Interrupit petrã in eremo, & adaquauit eos velut in abyſſo multa, & eduxit aquam de petra: & deduxit velut flumina aquas. Nah 3. num. 32.

20 Quoniam percuſſit petram.Habac. 2.n. 43.Zach.9 nu.6.

26 Tranſtulit ventum vrentem. Hoſ. 12. 1.

39 Spiritus vadens, & non rediens. Zach 7.18.

55 Sorte diuiſit eis terram in funiculo diſtributionis.Ham.7.22.

68 Montem Sion, quem dilexit. Mich. 4. 19.

69 Et edificauit ſicut vnicornium ſanctificium ſuum in terra.Soph. 2. nu. 59.

71 De poſtfœtantes .Soph.1. 25.

71 Paſcere Iacob.Zach.11.6.

Pſal.78.

De qua vaſtitate Ieruſalem intelligatur ille Pſal. Mich. 3.20.

1 Poſuerunt Ieruſalem in pomorum cuſtodiam.Mich.1. 12.

5 Accendetur velut ignis zelus tuus. Sophon. 1.68.

6 Effunde iram.Hoſ.14.n.1.

7 Quia comederunt Iacob.Hoſ.4.14

10 Ne forte dicant in gentibus, vbi eſt Deus eorum,& innoteſcat,&c. Ione.2. 31.

13 Nos autem populus tuus, & oues paſcuæ tuæ.Mich.7.62.

Pſal.79.

9 Vineam de Ægypto tranſtuliſti,&c. Hoſeæ.2.87.

12 Extendit palmites ſuos vſque ad mare,&c. Hoſ. 10. 2 Nah.2.44.

13 Vt quid deſtruxiſti maceriam eius, & vindemiant eam omnes, qui prætergrediuntur viam. Habd. 47.

Pſal. 80.

4 Buccinate in neomenia, tuba, &c. Hoſ.5.20.

Pſal.81.

2 Vſquequo iudicatis iniquitatem, &

facies peccatorum ſumitis. Mal. 2. 19.

Pſal. 82.

4 Super populum tuum, &c. vſque ad, cum habitantibus Tyrum. Ioe. 3. 10.
Quoniam aduerſus teſtamētum diſpoſuerunt tabernacula Idumæorum & Iſmaelitæ. Hoſe. 10. 10.
9 Etenim Aſſur venit cum illis. Hoſ. 5. 36.

Pſal. 83.

5 Beati qui habitant in domo tua Domine, in ſæculum ſæculi laudabunt te. Ioe. 3. 23.
6 Simul aduerſum te teſtamentum diſpoſuerunt tabernacula Idumæorum, & Iſraelitæ Moab. &c. Soph. 2. 23.
7 Etenim benedictionem dabit legiſlator. Ioel. 2. 47.

Pſal. 84.

9 Quid loquatur in me Haba. 2. nu. 2. Soph. 1. 33.
9 Quoniam loquetur pacem in plebē ſuam. Zach. 9. c. 43.

Pſal. 85.

4 Quoniam ad te Domine animam meam leuaui. Hoſ. 4. n. 18. c. 35. n. 7.

Pſal. 86.

2 Tabernacula Iacob. Mal. 2. nu. 27.
5 Nunquid Sion dicet homo, & homo natus eſt in ea. Ioe. 2. nu. 3. & Habd. nu. 30. Zach. 2. num. 7.
4 Memor ero Raab vſque ad, hi fuerūt illic. Nah. 3. nu. 14.
4 Et populus Æthiopum. Ham. 9. nu. 18 Nah. 3. num. 14.

Pſal. 87.

5 Æſtimatus ſum cum deſcendentibus in lacum. Ionæ. 2. n. 21.
19 Elongaſti à me amicum, & proximos meos à miſeria. Hoſ. 7. n. 31.

Pſal. 88.

23 Filius iniquitatis. Hoſ. 10. num. 29.
31 Si autem dereliquerint filii eius legem meam, & in iudiciis meis, &c. viſitabo, &c. Hoſ. 6. à n. 42. Mich. 7. 65.
33 Viſitabo in virga, &c. peccata eorū. Hoſ. 1. 64. &. c. 4. 25.
36 Si Dauid mentiar. Ham. 8. n. 21. Mal. 1. num. 22.
50 Sicut iuraſti Dauid. Habac. 3. n. 38.

Pſal. 89.

2 A ſæculo, & vſque in ſæculum tu es Deus. Mic. 5. nu. 47.
4 Quoniam mille anni ante oculos tuos ſicut dies externa, quæ præteriit. Hagg. 2. num. 21. 22.
14 Repleti ſumus mane miſericordia tua. Hoſe. 5. nu. 44.
15 Lętati ſumus pro diebus quibus nos humiliaſti, annis quibus vidimus mala. ibid.

Pſal. 90.

6 Ab incurſu, & dæmonio meridiano. Sopho. 2. nu. 8.
11 In omnibus viis tuis. Hoſ. 4. numer. 19. Habd. 42.
13 Super aſpidem, & baſiliſcum ambulabis. Hoſ. 2. nu. 93. Ioel. 2. num. 45. Mal. 4. n. 24.

Pſal. 92.

1 Indutus eſt Dominus fortitudinem, & præcinxit ſe. Nah. 2. nu. 41.
2 Parata ſedes tua Hoſ. 6. num. 9.

Pſal. 93.

1 Deus vltionum Dominus. Mal. 2. nu. 39. ca. 4. nu. 4.
12 Et de lege tua docueris eum. Mich. 4. nu. 26.

Pſal. 94.

2 Præoccupemus faciem eius in confeſſione Mich. 6. nu. 19.
7 Nos autem populus eius, & oues paſcuæ eius. Mich. 7. n. 46.
10 Quadraginta annis proximus fui generationi huic. Ham. 5. nu. 65.
11 Si introibunt in requiē meā. Ham. 8. nu. 21. Malach. 1. nu. 22.

Pſal. 95.

10 Commoueatur à facie eius vniuerſa terra. Hag. 2. nu. 22.
10 Quia Dominus regnauit à ligno. Habac. 3. nu. 9.
11 Lætētur cœli, &c. vſque ad quoniā venit iudicare terram. Hag. 2. num. 25.
11 Commoueatur mare, & plenitudo eius Hag. 2. n. 21.
13 Quia venit, quoniam venit iudicare terram, &c. Haba. 2. n. 9.

Pſal. 96.

2 Nubes, & caligo in circuitu eius. Zac. 10. num. 4.
3 Ignis ante ipſum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius. Mal. 4. nu. 1.

Pſal. 97.

Pſal. 97.
7 Flumina plaudent manu,ſimul mon tes exultabunt à conſpectu Domini. Haba.3 n. 41.
Pſal.98.
6 Moyſes & Aarō in ſacerdotibus eius; & Samuel inter eos, qui inuocant nomen eius. Ioe. 2. nu. 62. Zach. 3. nu. 31.
7 Cuſtodiebant teſtimonia eius. Mal. 2. nu. 29.
Pſal. 100.
8 In matutino interficiebam omnes peccatores terræ, vt diſperderem, &c. Ham.5.num.10.Sopho.3 nu. 8.
Pſal. 101.
7 Similis factus ſum pellicano ſolitudi nis. Soph. 2. nu. 51.
Pſal. 102.
4 In miſericordia, & miſerationibus. Hoſeæ. 2.nu.97.
5 Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua. Mich. 1.nu.47. 73.
7 Voluntates ſuas.Soph.3.nu.31.
8 Miſerator, & miſericors Dominus. Hoſeæ.2. num.97.
Pſal. 103.
11 Expectabunt onagri.Hag.2.n. 34.
18 Herodii domus. Zach.5.nu. 20.
20 Poſuiſti tenebras & facta eſt nox, &c.vſque ad:vſque ad veſperā.Ham. 4.33.Habac.1. 19.
23 Exibit homo ad opus ſuum.Ham.5. num. 27. Amos.8.40.
25 Mare magnum,& ſpacioſum. Zach. 14. num. 54.
27 Draco iſte,quē formaſti.Amos. 9.6.
27 Extendens cœlum. Zach.12.1.
28 Omnia implebuntur bonitate. Zacha.8.32.
29 Auferes ſpiritum eorum.Ham.4.33.
Pſal. 104.
5 Nolite tangere.Zach.2.n.20. 21.
8 Verbi,quod mandauit in mille gene rationes.Ham.5.10.
15 Conuertet cor eorum. Hoſ. 11. 30.
Pſal. 105.
3 Beati qui cuſtodiūt iudicium Amos. 5.18.
5 Ad videndum in bonitate electorū tuorum.Habd.64 Zach. 8. 32.
5 Gentes tuæ. Soph.3.22.
9 Increpuit mare rubrū,&c.Nah.1.13.
12 Et crediderunt verbis eius,& lauda uerunt laudem eius, cito fecerunt, obliti ſunt operum eius,& non ſuſti nuerunt conſilium eius, ſed concu pierunt,&c. Mich.1.56 57.
35 Commiſti ſunt inter gentes,& didi cerunt opera eorum.Hoſ.119. &. c. 7.19.
37 Et immolauerunt filios ſuos, & fi lias ſuas dæmonijs.Hoſ. 13. 3. Mich. 6.22.
Pſal. 106.
4 Errauerunt in ſolitudine, &c. vſque ad,eripuit eos.Soph 3.48.49.
5 Eſurientes & ſitientes. Nah. 3.32. Soph.3 48.49.
Pſal. 108.
6 Conſtitues ſuper eum peccatorem Zach. 3. 8.
6 Et diabolus ſtetā dextris eius. Zach. 3. 7.
16 Et perſecutus eſt hominem inopem & mendicum,&c.Ham.5 37.
17 Et dilexit maledictionem,&c.vſque ad interiora eius.Zach. 5.6.
18 Et induxit maledictionem ſicut ve ſtimentum. Habd. 37.
19 Fiat ei ſicut veſtimentum, quo ope ritur,&c.Habd. 37.
29 Induantur qui detrahunt mihi pudo re,& operiantur ſicut diploide confu ſione.Habd 37.
31 Quia aſtitit à dextris pauperis.Zac. 3.8.
Pſal. 109.
1 Dixit Dominus Domino meo ſede à dextris meis.Prel.1.n.4.
1 Sede à dextris meis. Zach.3.7.
2 Donec ponam inimicos tuos ſcabel lum pedum tuorum.Malac. 4.7.
3 Tecum principium in die virtutis tuæ.Haba. 3. 43.
3 Ex vtero ante luciferum genui te. Mic.6.23.
Pſalm.110.
2 Voluntates eius. Mich. 6. 38.
8 Miſericors & miſerator Dominus. Hoſe.2.97.
Pſalm. 111.
8 Confirmatum eſt cor eius,non com mouebitur. Hoſ.11.30.
Pſal. 113.
1 In exitu Iſrael de Ægypto domus

Iacob,&c. Facta eſt Iudæa ſanctifica tio eius. Hoſ.2.136.
2 Facta eſt Iudæa ſanctificatio eius, Iſrael poteſtas eius. Malach. 2. 23.
2 Ne quando dicant gentes, vbi eſt Deus eorum. Ioe.2 31.
4 Simulacra gentium argentum & aurum, opera manuum hominũ. Mich. 5. 92.
6 Montes exultaſtis ſicut arietes, &
7 colles ſicut agni ouium. A facie Domini mota eſt terra. Agg.1.21.
8 Similes illis fiant, qui faciunt ea. Nah.1.53.

Pſal. 117.

18 Caſtigans caſtigauit me Dominus. Soph. 1 6.
22 Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli. Zach.4-5.23.
26 Benedictus qui venit in nomine Domini. Mich.5.53. Habac.2.6.

Pſal. 118.

12 Doce me iuſtificationes tuas. Hoſ.14. 25.
71 Bonum mihi, quia humiliaſti me. Mich.6 34
48 Leuaui manus meas ad mãdata tua. Zach.2 22.
105 Lucerna pedibus meis verbũ tuũ, iuraui, & ſtatui cuſtodire iudicia Iuſtitiæ tuæ. Hoſe.7. 44.
121 Feci iudicium, & iuſtitiam. Mich.6. nu. 26.
147 In maturitate. Hab.3.nu. 61.
167 Cuſtodiuit anima mea teſtimonia tua. Malach. 2. 29.

Pſal. 119.

5 Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus eſt. Zach. 14. 65.

Pſal. 120.

1 Leuaui oculos meos in montes. Amos.6.3. Mich.7.18. Zach. 9. 23.
4 Ecce non dormitabit, neq. dormiet. Nah 3.27.
6 Per diem ſol non vret te. Ion. 4. 29.

Pſal. 123.

5 Torrentem pertranſiuit anima noſtra: forſitan pertranſiſſet anima noſtra aquam intolerabilem. Ion.2.35

Pſal. 124.

2 Dominus in circuitu populi ſui. Zach.2.12.

Pſal. 125.

3 Magnificauit Dominus facere nobiſcum. Ioel.2.46.
5 Qui ſeminant in lachrymis, in exultatione metent. Hoſ.10. 35.

Pſal. 126.

2 Surgite poſtquam ſederitis, &c. Hoſ. 3.18.
5 Cum loquetur inimicis ſuis in porta. Hamos.1.35.

Pſal. 127.

3 Vxor tua ſicut vitis. Nah. 2.44.
3 Filij tui ſicut nouellæ oliuarum in circuitu menſæ tuæ. Mala. 3. 43.

Pſal. 129.

7 Apud Dominum miſericordia. Hoſ. 14. 11.

Pſal.131.

4 Si dedero ſomnum oculis meis. Hoſ. 7 9. Mala. 1.22. Nah.3. 27.
5 Tabernaculum Deo Iacob. Ham.9. 34.
5 Donec inueniam locum Domino tabernaculum Deo Iacob. Hag.1.37 38.41 42.
11 Iurauit Dominus Dauid veritatem, &c. Habd.3 38.
11 De fructu ventris tui ponam. Mich. 6.23.
14 Hæc requies mea. Mich. 2. 37.
16 Sancti eius exultatione exultabunt. Soph.1.n.5. 6.7.
17 Illuc producam cornu Dauid. Zac. 8.36.41.
17 Paraui lucernam Chriſto meo. Zach. 3. 42.

Pſal. 132.

3 Sicut ros in Hermon, qui deſcendit in montem Sion. Aggæi. 1.55.

Pſal. 133.

2 In noctibus extollite manus veſtras in ſancta. Mich.2. 3.& 5.Zach.2.22.

Pſal. 134.

4 Iſrael in poſſeſſionem ſibi. Malac. 3. 47.
7 Educens nubes ab extremo terræ. Ham. 4. 19.
8 Qui producit vẽtos de theſauris ſuis. Hoſeæ.13.41.

Pſal. 136.

De toto hoc Pſal. Habd.39 n.7.
1 Super flumina Babylonis illic ſedimus, & fleuimus. Zach.4.n.7.c.12.n. 25 26.

5 Si oblitus fuero tui Ieruſalem, obliuioni detur dextera mea. Hoſ.4.nu.8
7 Memor eſto Domine filiorũ Edom in die Ieruſalem, qui dicunt exinanite, &c. Habd 40.
9 Beatus qui tenebit, & allider paruulos ſuos ad petram. Nahu. 3. nu. 10.

Pſal.138.

14 Quã mirabilia opera tua Soph.2.2.

Pſal.139.

11 Cadent ſuper eos carbones, in ignẽ deijcies eos, in miſerijs non ſubſiſtẽt. Ham.6. nu.39.

Pſal.140.

5 Oleum autem peccatoris nõ impinguet caput meum. Nah.2.47.

Pſal. 142.

2 Quia non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis viuens. Ionæ.3 nu.5.
6 Anima mea ſicut terra, ſine aqua tibi. Hoſ.6.48. Amos.4.19.
8 Quia ad te leuaui animam meam. Hoſ.4. 18.

Pſal 143.

8 Dextera eorum, dextera iniquitatis. Zach.3.nu.7.

Pſal.144.

4 Generatio, & generatio laudabit opera tua Ioe.2.nu.3.
13 Fidelis Deus in omnibus verbis ſuis. Hoſ.5.23.
14 Alleuat Dominus omnes, qui corruunt. Mich.7.nu 40.
21 Benedicat omnis caro nomini ſancto eius. Ioe.2.num.56.

Pſal.145.

8 Dominus ſoluit compeditos. Haba. 3.num.29.

Pſal.146.

3 Alligat contritiones eorum. Hoſ. 6. num.2.
6 Suſcipiens manſuetos Dominus, humilians autem peccatores vſque ad terram. Sopho.2.nu.5.
6 Humilians autem peccatores vſque ad terram. Mich.6.nu.34.
8 Qui producit in montibus fenum. Ham.6. nu.3.

Pſal.147.

12 Lauda Ieruſalem Dominum, Lauda Deum tuum Sion. Sophon.3. numero 36.
13 Quoniam confortauit ſeras portarum tuarum. Ham.1. num.18.
16 Qui dat niuem ſicut lanam, &c. Hamos 4.nu.33.
19 Qui annuntiat verbum ſuum Iacob. Hoſ.7.nu.44 Ham.4 nu.36.

Pſal.148.

5 Ipſe dixit, & facta ſunt. Hoſ. 10 37 Ionæ 2 16.
8 Quæ faciunt verbum eius. Hamos 6. 33.

Pſal.149.

5 Exultabũt ſancti in gloria; vſque ad,
9 Gloria hæc eſt omnibus ſanctis eius. Ioel.3.15.
6 Et gladij ancipites, vſque ad, in manicis ferreis. Mala.4.nu.7.

PROVERB. Cap.1.

10 Si te lactauerint peccatores. Hoſ. 2.79.
15 Ne ambules cum eis. Mich.6.29.
20 Sapientia foris prædicat, in plateis dat vocem ſuam, &c. Hamos. 5. 35. Mich.5.38.
22 Vſquequo paruuli diligitis infantiã. Hoſ.2.80.
28 Mane conſurgent. Hoſ.6.1.

Cap. 2.

16 Vt eruaris à muliere aliena. Mal.2.40

Cap. 3.

18 Lignũ vitæ eſt omnibus, qui appropinquant ei. Zach.14.66.
24 Quieſces, & ſuauis erit ſomnus tuus. Hoſeæ 7 9.
2 Abominatio Domini eſt omnis illuſor. Hoſ.7.nu.7.
34 Ipſe deludet illuſores. Hoſ.7.8.
34 Et manſuetis dabit gratiam. Soph.2. num.4.

Cap. 4.

18 Iuſtorum ſemita quaſi lux ſplendẽs, & creſcit vſque ad perfectam diem. Hoſ.6.48.
27 Vias enim, quæ à dextris ſunt, nouit Dominus, peruerſæ vero ſunt, quæ à ſiniſtris ſunt. Ionæ 4.19.

Cap.5.

18 Lætare cum muliere adoleſcentiæ tuæ. Mal.2.40.
19 Hubera eius inebrient te. Hoſ.2.38.

Cap. 6.

10 Paululum dormies, paululum dormitabis. Nah.3.nu.27.

Homo

12 Homo apoſtata Nah.1.nu.46.&74.
Cap. 7.
18 Inebriemur vberibus.Hoſ.2.38.
27 Viæ inferni domus eius penetrantes interiora mortis.Ionæ.2.35.
Cap. 8.
17 Et qui mane vigilant ad me, inuenient me.Hoſ.6 44.
22 Dominus poſſedit me ab initio, &c. Mich 5.44.& 47.
27 Quando præparabat cœlos. Hoſe. 6.9.
Cap. 9.
18 Et ignorauit, quod ibi ſint gigantes, & in profundis inferni conuiuæ eius. Ionæ. 2.35.
Cap. 10.
7 Memoria iuſti cum laudibus, & nomen impiorum putreſcet.Ham.6.25
Cap. 11.
1 Statera doloſa abominatio eſt apud Deum.Hoſ.12.10.
2 Vbi fuerit ſuperbia,ibi erit contumelia;vbi autem eſt humilitas,ibi ſapiẽtia.Mich.4 71.
8 Iuſtus de anguſtia liberatus eſt,& traditur impius pro eo. Ioe.3.13.
Cap. 12.
10 Nouit iuſtus iumentorum ſuorum animas,viſcera autem impiorum crudelia. Ham.6 26.
21 Non contriſtabit iuſtum, quidquid ei acciderit.Zach 10.32.
Cap. 13.
25 Iuſtus comedens ſaturat animam ſuam, animæ autem impiorum eſurient. Ham.8.48.
Cap. 14.
15 Innocens credit omni verbo. Hoſ. 2.80.
30 Vita carnium ſanitas cordis, putredo oſſium inuidia.Ham.4.23.
Cap. 15.
11 Infernus, & perditio coram Domino,quanto magis corda filiorum hominum.Hoſ.5.16.
Cap. 16.
13 Et dirigentur cogitationes tuæ.Hoſe 12 nu.3.
29 Vir iniquus lactat amicum ſuum. Hoſe.2.79.
33 Sortes mittuntur in ſinum,ſed à Domino temperantur. Ionæ.1.41.
Cap. 17.
12 Expedit magis vrſæ occurrere raptis fœtibus.Hoſ.13 nu.9.
Cap. 18.
2 Impius cum in profundum venerit peccatorum,contemnit. Ionæ.2.34. Nah.3.nu.33.
Cap. 19.
14 Vxor prudens. Mala.2.40.
25 Peſtilente flagellato ſtulto ſapientior erit Hoſ.2 nu.80.
Cap. 20.
1 Luxurioſa res vinum.Hoſ.7.nu.8.
5 Sicut aqua profunda ſic conſilium in corde viri.Nah.2.nu.71.
10 Abominatio eſt apud Dominũ pondus & pondus. Hoſ 12.num.10.M.& Ham.8.14.L.
Cap. 21.
15 Gaudium eſt facere iudicium. Mich. 6.nu.27.
31 Equus paratur ad diem belli. Ham. 4.28.Zach.14 nu.46.
Cap. 22.
23 Et configet eos, qui confixerunt animam eius Mala.3 nu.30.
Cap. 23.
32 Ingreditur blande, & in nouiſſimo mordebit vt coluber.Habd.43.& 44
Cap. 25.
13 Sicut frigus niuis in die meſſis ita legatus fidelis ei, qui miſit eum.Zach. 10.nu.5.
Cap. 28.
1 Iuſtus quaſi leo confidens abſque terrore erit.Zach.10.nu.32.
13 Qui abſcondit ſcelera ſua, non dirigetur. Hoſ.12.nu.3.
Cap. 29.
11 Totum ſpiritum ſuum profert ſtultus. Hoſ.4.23.
26 Multi requirunt faciem principis, & iudicium à Domino egreditur ſingulorum.Haba.1. nu.17.
Cap. 30.
8 Tribui tantum victui meo neceſſaria.Hoſ.13.nu 7.
15 Tria ſunt inſatiabilia, & quartum quod nunquam dicit,ſufficit,&c. Habac.2.nu.26.46.
25 Formicæ populus infirmus,&c.Ioe. 1.18.
26 Lepuſculus plebs inualida, qui collocat

locat in petra cubile ſuum. Habdia. num. 22.

Cap. 31.

2 Quid dilecte mi, quid dilecte votorum meorũm. Hag.2.nu.12.

4 Noli regibus dare vinum. Mich. 1. num.70.

17 Accinxit fortitudine lumbos ſuos. Nah.2.nu.41.

19 Manum ſuam miſit ad fortia. Hoſ.7. num.7.

23 Nobilis in portis vir eius, &c. Nah. 2. num.56.

24 Et cingulum tradidit Chananæo. Zach.18.53.

ECCLESIASTES. Cap.1.

1 Verba Eccleſiaſtæ filij Dauid regis Iſrael.Prælud.4.num.8.& 9.Hagg.1. num.22.

13 Hanc occupationem peſſimam dedit Deus filijs hominum.Ioe.2.n.21.

Cap. 3.

1 Et ſuis ſpatijs tranſeunt vniuerſa Hoſeæ.10. nu.41.

2 Tempus naſcendi,& tempus moriendi.Hoſ.10.41.Mich.5.49.

Cap. 4.

12 Funiculus triplex.Ham.1. nu.14.

Cap.9.

7 Vade ergo, & comede cum lætitia panem tuum,&c.vſque ad, veſtimenta tua candida.Zach.1.nu.18.

Perfruere vita cum vxore, quam diligis.Mal.2.nu.40.

Cap. 10.

19 Pecuniæ obediunt omnia. Mich.4. num.65.

20 In cogitatione tua regi ne detrahas. Hoſ.10.nu.18.

Cap.11.

2 Da partem ſeptem, necnon & octo. Mich.5.nu.60.

3 Si ceciderit lignum ad Auſtrum,ſiue ad Aquilonem, in quocunque loco ceciderit,ibi erit.Zach.14.nu.15.

6 Mane ſemina ſemen tuum,& veſpere non ceſſet manus tua.Mich.6.numero 41.

9 Lætare ergo iuuenis.Mal.2.nu.35.

Cap.12.

11 Quę per magiſtrorum conſilium data ſunt à paſtore vno. In procem. in Hag. num.8.

CANTICORVM. Cap.1.

Quæ in Canticis dicuntur in omnia conueniunt ſingulis fidelibus, ſed quædam iuſtis, quædam peccatoribus.Zach.10. nu.7.

1 Oſculetur me oſculo oris ſui. Mich. 4.num.26.

1 Meliora ſunt vbera tua vino. Hoſ.1. num.113.

3 Oleum effuſum nomen tuum. Hoſ. 14.nu.17.Ioe.2.nu.55.

5 Sicut tabernacula Cedar, ſicut pelles Salomonis.Habac.3.nu.34.

5 Nigra ſum,ſed formoſa. Soph 3.nu.9

13 Inter vbera mea commorabitur.Hoſeæ.2.nu.38.

Cap. 2.

1 Ego flos campi, & lilium conualliũ. Hoſeæ.14.nu.13.

1 Sicut lilium inter ſpinas, ſic amica mea inter filias.Hoſ.14. nu.13.

3 Sub vmbra illius, quem deſiderauerам,ſedi.Hoſ.14. nu.19.

Cap. 4.

6 Vadam ad montem myrrhę,& ad collem thuris.Ham.6.nu.25.

9 Vulneraſti cor meum in vno crine colli tui.Mich.1.nu.73.

10 Odor vnguentorum tuorum ſuper omnia aromata. Hoſ.14.18.Hamos, 6.25.

11 Odor veſtimentorum tuorum ſicut odor thuris.Hoſ.14.nu.18.

Cap. 5

Electus ex millibus.Mich.5.nu.30.

Cap.6.

Terribilis,vt caſtrorum acies ordinata. Ioel.2. nu.5.

Cap. 8.

6 Vt ſignaculum.Hag.2.nu.75.

Soror mea patuula eſt.Ham.6.39.

SAPIENTIÆ. Cap.1.

6 Benignus eſt ſpiritus ſapientiæ,& nõ liberabit maledicum à labijs ſuis, quoniam renũ illius teſtis eſt Deus, &c.Hab.1.nu.22.

7 Spiritus Domini repleuit orbem terrarum

rarum, & hoc quod cōtinet omnia, ſcientiam habet vocis Habac. 1. nu. 22. Zach. 3. nu. 45.
8 Propter hoc, qui loquitur iniqua, nō poteſt latere. Haba. 1. nu. 22.
11 Os autem quod mentitur, occidit animam. Sopho 3 35.
Cap. 2.
21 Excæcauit enim eos malitia eorum. Zacha. 5. nu. 12.
Cap. 3.
7 Fulgebunt iuſti, & tanquam ſcintillæ in arundiento diſcurrent. Nahu. 2.56.
8 Iudicabunt nationes. Miche. 4. 29. Nah. 2. nu. 56 Mal 4. nu. 7.
Cap. 4.
8 Cani enim ſunt ſenſus hominis. Ioe. 1. 4.
Cap. 5.
18 Accipiet armaturam zelus illius, vſque ad, contra inſenſatos. Nah. 2 57.
22 Ibunt directæ emiſſiones fulgurum, &c. vſque ad, inſilient. Hab. 3. numero 43.
Cap. 6.
6 Iudicium duriſſimum in his, qui præſunt, fiet. Soph. 1. 29.
26 Multitudo ſapientium ſanitas eſt orbis terrarum. Ham 3, 17.
Cap. 9.
8 In monte ſancto tuo. Mich. 4. 18.
Cap. 10.
9 Sapientia hos qui ſe obſeruant à doloribus liberauit. Hæc autem profugum iræ, &c. vſque ad, Et dedit illi claritatem æternā. Hoſ. 13. numero 5. & 6.
12 Omnium potentior eſt ſapientia. Haba. 1. nu. 23.
17 Reddit iuſtis mercedem laborū ſuorum. Hoſ. 2. 67.
Cap. 17.
20 Omnis enim orbis terrarum limpido illuminabatur lumine, &c. vſque ad, Quæ ſuperuenturæ illis erant. Hoſ. 4. 42.
Cap. 19.
16 Percuſſi ſunt autem cæcitate, ſicut illi in foribus iuſti, cū ſubitaneis cooperti eſſent tenebris, vnuſquiſque tranſitum oſtij ſui quærebat, Sopho. 1. nu. 81. & 82.

ECCLESIASTICI. Cap 5.
12 Pone manum tuam ſuper os tuum. Mich. 7. 48.
Cap. 6.
6 Conſiliarius ſit tibi vnus de mille. Mich. 4. 74.
14 Amicus fidelis protectio fortis; qui autem inuenit illum, inuenit theſaurum. Hoſ. 13. nu. 6.
Cap. 7.
37 Cum lugentibus ambula. Miche 6. num. 29.
Cap. 8.
11 Non te prætereat narratio ſeniorū, ipſi enim didicerunt à patribus ſuis, in Prooem. Hag. nu. 8.
Cap. 10.
9 Auaro nihil eſt ſceleſtius, &c. vſque ad, Et in vita ſua proiecit intima ſua. Ham. 9. 10.
17 Sedes ducum ſuperborum deſtruxit Deus, Nah. 1. nu. 19.
Cap. 15.
3 Et aqua ſapientiæ ſalutaris potauit illum, Nah. 3. nu. 32.
9 Non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris, Hoſ. 14. nu. 5.
Cap. 17.
25 In partes vade ſæculi ſancti. Hoſe. 6. 52.
Cap. 19.
1 Operarius ebrioſus non locupletabitur, Hoſ. 4. 21. Mich. 1. 69.
Cap. 24.
1 Laudabit animam ſuam, Hoſ. 9. nu. 5.
14 Ab initio, & ante ſæcula creata ſum. Mich. 5. 47.
Cap. 30.
10 Non corrideas illi, ne doleas, & in nouiſſimo obſtupeſcent dentes tui, Ham. 4. nu. 15.
Cap. 34.
25 Panis egentium vita pauperum eſt, qui defraudat illum, homo ſanguinis eſt, Haba. 2. nu. 36. & 37.
Cap. 38.
26 Enarratio eius in filijs taurorum, Hoſ. 10. 28. Ham. 1. nu. 7.
Cap. 39.
1 Sapiētiam omnium antiquorum exquiret, &c. vſq; ad, collaudabūt multi ſapientiam eius. In prooe. in Mich.

Narra-

2 Narrationem virorum nominatorũ conſeruabit, & in verſutias parabolarum ſimul introibit, Mich.2.10.
3 Occulta prouerbiorum exquiret. Mich.2.nu.10.

Cap.44.

16 Henoch placuit Deo, & tranſlatus eſt in paradiſum, vt det gentibus pœnitentiam. Mich.6.28.Zach.4.nu.10.

Cap.48.

10 Qui inſcriptus eſt in iudicijs temporum, lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium, & reſtituere tibi tribus Iacob, Zach.4.num.10.Mala.4.nu.13.

Cap.49.

14 Qui in diebus ſuis ædificauerunt domum, & exaltauerunt templum ſanctum. Zach.3.num.5.

PROPHETIA ISAIÆ. Cap.1.

1 Viſio Iſaiæ. Zach.1.nu.12.
2 Audi cœlum, & auribus percipe terra. Ioel.1.n.3.Mich.c.1.n.18 19.& 20
8 Et derelinquetur filia Sion, vt vmbraculum in vinea, & ſicut tugurium in cucumerario. Mich.1.nu.12.
9 Niſi Dominus ſab. reliquiſſet no. ſe. &c. Ioe.2.63.& Ham.5.n 9.c.9.nu.38
10 Audite verbum Domini principes Sodomorum, Hoſ.1.nu.30.ca.12 9. Ham.9.21.Soph.1.58.
11 Sanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui. Hoſ.6.à nu.20.
11 Quo mihi multitudinem victimarũ veſtrarum, Hoſ.6.16.
15 Manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt. Hoſ.4. nu.3.
18 Et venite arguite me, Mal.3 31.
18 Et ſi fuerint rubra quaſi vermiculus velut lana alba erunt. Nah.2.nu.46.
24 Heu cõſolabor ſuper hoſtibus meis, Hoſ.9 6.Soph.1.42.
26 Et reſtituam iudices tuos, vt fuerũt prius, & conſiliarios tuos ſicut antiquitus, Io.2 50.Ham.9.35.

Cap.2.

1 Verbum, quod vidit Iſai. Zach.1.numero 12.
2 Et erit in nouiſſimis diebus præparatus mons, & c. Mich 4 à nu.1.
4 Non leuabit gens contra gẽtem gladium, nec exercebuntur vltra ad prælium. Ioe.2.38.Zach.9.42.
4 Et conflabunt gladios ſuos in vomeres, Hoſ.2.94.
5 Domus Iacob. Nah.2.nu.43.
8 Et repleta eſt terra eius equis, & innumerabiles quadrigæ eius, Hoſ.13.num 10.
12 Dies Domini exercituum ſuper omnem ſuperbum, & excelſum, & ſuper omnes, &c. Ham 6.nu.36.Ionę.2.172 Mich.6 1.11.Soph.1.28.Zach.11.n.5
16 Super omnes naues Tharſis, Ionæ. 1.17.

Cap. 3.

1 Auferam à Ieruſalem validum, &c. & dabo pueros principes eorũ. Hoſ. 1.91.Ham.3.17.c.8.37 Habd.nu.34. Zach.8.nu 8.
3 Auferet à Ieruſalem, & à Iuda validũ & conſiliarium de architectis, & prudentem eloquij myſtici, Hoſ.4.n.12
6 Princeps eſto noſter, ruina autẽ hæc ſub manu tua. Soph.1.nu.13.
12 Qui te beatum dicunt, &c. & viam greſſuum tuorum deſ. Hoſ.4.17. & Ham 2.18.
13 Stat ad iudicandum Dominus. Hoſ. 2 36.
17 Decaluauit Dominus verticem filiarum Sion. Ham.8 nu.30. & Mich. 1 nu.73.
22 Mutatoria, Zach 3.13.
23 Vittas. Zach.3.17.
24 Et pro criſpante crine caluicium, Ham.8.nu.30.

Cap. 4.

1 Panem noſtrum comedemus, & veſtimentis noſtris operiemur, tãtummodo inuocetur nomen tuum ſuper nos. Ham.9.42.
2 Erit germen Domini in magnificentia. Zach.3 36.
4 Si abluerit Dominus ſordes, &c. vſq; ad, in ſpiritu ardoris. Mal.3.19.
5 Super omnem locum montis Sion. Mich.4.18.

Cap. 5.

1 Vinea facta eſt dilecto meo in cornu filio olei. Hoſ.10.29.Mich.1.numero 54.

5 Et nunc. Hag.2.14.
6 Et nubibus mandabo, ne pluant ſuper eam imbrem. Ham.4.18.Zacha. 10. nu.4.
7 Expectaui,vt faceret iudicium. Hamos 5.18.
7 Vinea Domini exercituum domus Iſrael eſt. Hoſ.2.nu.87.Ioe.1.21.
10 Et triginta modij ſementis facient modios tres.Hoſ.3.nu.12.
14 Dilatauit infernus animam ſuam,& apetuit os ſuum, abſque vllo termino.Ionæ 2.21.Hab.2. nu.27.
23 Qui iuſtificatis impium. Mich 6.33.
25 Et extendit manum ſuam ſuper eū. Soph.1.15.
25 Sed adhuc manus eius extēta.Soph. 1. nu.16.
26 Et eleuabit ſignum in nationibus. Habd.nu.9.

Cap. 6.

1 Vidi Dominum ſedentem ſuper ſolium.Mala.3.nu.3.& 6.
10 Aures eius aggraua.Zach.7. nu.10.
11 Vſquequo Domine.Zach 5.23.
13 Et adhuc in ea decimatio, & conuertetur,& erit in oſtenſionem ſicut terebinthus.Ham.5.nu.11.

Cap.7.

2 Requieuit Syria ſuper Ephraim. Miche.3.nu.16.
8 Caput Syriæ Damaſcus, Hamos 1. num. 15.
12 Non petam, & non tentabo Dominum.Hoſ.7.39.
14 Propter hoc dabit Dominus ipſe vobis ſignum,Ecce virgo cōcipiet, &c. Nah.3.nu.10.
18 Sibilabit Dominus muſcæ,&c.vſque ad,torrentibus vallium. Zach.6.n.9.
20 Radet Dominus in nouacula conducta.Nah.1.32.
20 In his,qui trans flumen ſunt. Zach. 9.nu.44.

Cap. 8.

1 Sume tibi librum grandem.Habac.2. num.4.
3 Voca nomen eius accelera,&c. Hoſ. 2.nu.15.Mich 4 25.Soph.2,18.
7 Ecce Dominus adducet ſuper eos aquas fluminis fortes. Nah. 1 nu.17.
9 Congregamini populi,&c.vſque ad, Quia nobiſcum Deus.Ioc.3.nu.15.
14 Duabus domibus Iſrael.Mich.1.numero 8.
20 Et ad teſtimonium.Soph.3.40.

Cap. 9.

1 Primo tempore alleuiata eſt terra Zabulon,nouiſſimo autem aggrauata eſt via maris.Mich.4.nu.10.
2 Populus,qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam. Haba.3.25.
3 Multiplicaſti gentem, non magnificaſti lætitiam.Hoſ.2.nu.102.Zach.2. num.31.
4 Sicut in die Madian.Habd.nu.65.
4 Sceptrum exactoris eius ſuperaſti. Zach.9.21.
6 Et vocabitur nomen eius admirabilis, conſiliarius &c. Mich.4.num.74. Soph.2 18.Zach.10. nu.17.
8 Verbum miſit Dominus in Iacob. Hoſ. 13. nu.34.
12 In omnibus his non eſt auerſus furor eius,ſed adhuc manus eius extenta,& populus non eſt reuerſus ad percutientem ſe.Zach.1.nu.52.
14 Et diſperdet Dominus ab Iſrael caput.Hoſ.11.nu.26.

Cap.10.

2 Si fuerit populus tuus Iſrael quaſi arena maris reliquiæ,ſaluabuntur. Hoſ.1.nu.126.cap.2.num.2. Ham.9. num. 38.
5 Væ Aſſur virga furoris mei, &c. vſq; ad, Non paucarum. Hoſ.5. num 36. Nah.1.num.7.cap.2.num.39.Zach.9. num.8.
8 Nunquid non principes mei ſimul reges ſunt? &c.vſque ad,Ieruſalem, & ſimulacris eius. Nah.2.nu.11.12. 13.14.15.
12 Et erit cū impleuerit Dominus cuncta opera ſua ſuper montes Sion, & ſuper Ieruſalem viſitabo ſuper fructum magnifici cordis regis Aſſur. Nah.2. nu.23.

Cap.11.

4 Et ſpiritu labiorum ſuorum interficiet impium Hab.3.nu.44.
4 Pro manſuetis terræ.Sophon.2.numero 4.
6 Habitabit lupus cum agno,&c. Hoſ. 2.nu.91.Mich.4.nu.35.& 41.Zach.9. num. 26.
9 Repleta eſt terra, ſcientia Domini, ſicut

ſicut aquæ operientes mare. Zacha. 14.nu.31.

11 Et diſperſos Iuda colliget à quatuor plagis terræ.Zach.2.14.

15 Super flumen.Zach.9.44.

15 Et deſolabit Dominus linguam maris Ægypti, & erit via reſiduo populo meo.Zach.10.num.21.24.cap.14. num 8.

Cap.12.

1 Confitebor tibi Domine, quoniam iratus es mihi.Zach.9.nu.6.

3 Haurietis aquas in gaudio de fontibus ſaluatoris.Zach 13.18.

4 Adinuentiones Soph.3.n.31.

Cap.13.

Ad intelligendum hoc caput vide Sopho.2.nu.23.

1 Onus Babylonis, quod vidit Ioſias. Zach.1.12.

2 Super montem caliginoſum leuate ſignum, exaltate vocem, leuate manum, & ingrediantur portas duces. Ham.6 nu.35.36.

3 Ego mãdaui ſanctificatis meis, & vocaui fortes in ira mea. Ioe.1.25. & c.2.11. Ham.6.34.

4 Dominus pręcepit militiæ cœli.Hamos 6.nu.34.

7 Propter hoc omnes manus, &c. vſq; ad, facies combuſtæ vultus eorum, Ioe.1.nu.5.

7 Omnes manus diſſoluentur, & omnis cor hominis contabeſcet, & conteretur.Nah.2 nu.64.

8 Facies combuſtę vultus eorum Nah.2.nu.67.

10 Quoniam ſtellę cęli, & ſplendor earum, &c. vſque ad mouebitur terra de loco ſuo, Ioe.2.nu.9.

Cap.14.

1 Domui Iacob.Nah.2.nu.43.

4 Quomodo ceſſauit exactor, Zach.9. num.19.

5 Contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium cædentē populos. Nah.1.33.

13 In cœlum conſcendam, ſuper aſtra Dei exaltabo ſolium meum, ſedebo in monte teſtamenti, Soph.1.26.

22 Et conſurgam ſuper eos dicit Dominus exercituum, & perdam Babylonis nomen, & reliquias, & germen, progeniem, &c.Soph.1.nu.26.

Cap.15.

2 In cunctis capitibus eius caluicium. Ham.8 nu.30.

Cap.16.

11 Propter hoc venter meus ad Moab quaſi cithara ſonabit.Habac.3.47.

Cap.18.

1 Væ terræ cymbalo alarum, quæ eſt trans flumina Æthiopiæ.Soph.2.45. c.3.nu.27.29.30.

Cap.19.

4 Et tradam Ægyptum in manum dominorum crudelium & rex fortis dominabitur eorum. Mich.4.nu.70.

Cap.20.

2 Et fecit ſic vadens nudus, &c. Hoſe.1.49.

2 Vade, & ſolue ſaccum de lumbis tuis, & calceamentum, &c. vſque ad, Nudam, & diſcalceatam. Mich.1.nu.26. 27.Zach 13 nu.8.

5 Et timebunt, & confundentur ab Æthiopia, &c. vſque ad, poterimus nos. Ham.4 25.

Cap.21.

3 Propterea repleti ſunt lumbi mei dolore.Habac 3 47.

10 Filia areæ meæ.Hoſ.10.28.

Cap.22.

23 Et figam illum paxillum in loco fideli, & ſuſpendent ſuper eo omnem gloriam domus patris eius vaſorum, diuerſa genera.Zach.10.nu.13.

Cap.23.

8 Inſtitores eius.Zach.14. nu.53.

10 Tranſi terram tuam quaſi flumen filia maris.Hoſ.11.nu.34.

12 Virgo filia Sidonis.Ham.5. nu.5.

14 Vlulate naues maris Ionæ 1. nu.17. cuncto.nu.20.

Cap.24.

22 Et congregabuntur in congregatione vnius faſcis, & poſt multos dies viſitabuntur.Hoſ.1.nu.35.

Cap.25.

2 Quia poſuiſti ciuitatem in tumulto, &c.Hoſ.8.nu.vlt.

6 Conuiuium pinguium.Habac.1.numero 48.

8 Præcipitabit mortem in ſempiternum. Hoſe. 13. à numero 28.vſque ad 33.

Cap.

Cap. 26.
1 In die illa cantabitur canticum iſtud in terra Iuda. Ioe 3.23. & 28.
1 Vrbs fortitudinis noſtræ. Hoſ. 1. nu. 26. Ioe 3.23.
19 Viuent mortui tui, interfecti mei reſurgent. Hoſ. 13.28.
21 Ecce enim Dominus egredietur de loco ſuo. Mich. 1. nu. 5.
Cap. 27.
1 Super Leuiatham. Mich. 5. nu. 38.
Cap. 28.
1 Væ coronę ſuperbię ebrijs Ephraim, & flori decidenti, gloriæ exultationis, &c. Ionæ 4.26.
1 In vertice vallis pinguiſſimi. Mich. 1. num. 35.
15 Percuſſimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum, &c. Hoſ. 10.9. Habd. nu 50.
16 In fundamentis Sion. Miche. 4. numero 18.
16 Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidē, &c. Ham. 9.21. & Zach. 3. num. 43.
27 Non in ſerris triturabitur Git. Ham. 1. num. 16.
Cap. 29.
10 Miſcuit vobis Dominus ſpiritum ſoporis. Hoſ. 1. nu. 115.
15 Væ qui profundi eſtis corde. Hag. 2. num. 62.
17 Conuertetur Libanus in Charme, &c Ham. 1. num. 8.
Cap. 30.
2 Et os meum non interrogaſtis. Hoſ. 10.37.
6 Onus iumentorum Auſtri. Hoſ. 15. num. 59.
10 Nolite aſpicere nobis ea, quæ recta ſunt: loquimini nobis placentia, videte nobis errores. Mich. 2.45.
15 Si reuertamini. Hoſ. 11.27.
18 Propterea expectat Dominus, vt mi ſereatur veſtri, &c. Hoſ. 1.35.
20 Et erunt oculi tui videntes præceptorem tuum. Ioe. 2.47.48.
20 Et non faciet auolare a te vltra doctorem, &c. Hoſ. 10.42.
26 In die qua ligauerit Dominus vulnus populi ſui. Hoſ. 6.2.
27 Ecce nomen Domini venit. Mich. 5. num. 53.
29 In montem Domini. Mich. 4. 18.
33 Nutrimenta eius ignis, & ligna mul ta flatus Domini ſicut torrens, &c. Ioe. 3 nu. 27.
Cap. 31.
1 Væ, qui deſcendūt in Ægyptum ad auxilium in equis ſperantes, & habentes fiduciam ſuper quadrigis. Hoſe. 14 nu. 10.
4 Quomodo ſi rugiat leo, &c. Ham. 3. num. 5.
6 Sicut in profundū receſſeratis. Hoſ. 5. nu. 7.
Cap. 33.
1 Væ qui prædaris, nonne & ipſe prædaberis? Soph. 2.37.
2 Eſto brachium noſtrum in mane. Sophon. 3. nu. 8.
Cap. 34.
1 Audiat terra: & plenitudo eius. Mich. 1. num. 20.
6 Gladius Domini repletus eſt ſanguine, &c. Hoſ. 9.6.
6 Victima enim Domini in Boſra, & interfectio magna in terra. Soph. 1.29
11 Onocrotalus, & Ericius Soph. 2. nu. 50. & ſeq.
13 Et orientur in domibus eius ſpinæ, &c. Hoſ. 9. nu. 7.
Cap. 35.
1 Lętabitur deſerta, & inuia. Hoſ. 4. numero 4.
3 Confortate manus diſſolutas, & genua debilia roborate. Nah. 2. nu. 65.
Cap. 37.
3 Dies tribulationis dies hæc quia venerunt filij vſque ad partum, & virtus non eſt pariendi. Mich. 4.75.
22 Virgo filia Sion. Hamos 5. num. 4. & 5.
33 Non intrabit ciuitatem hanc. Hoſ. 1. nu. 116.
Cap. 38.
1 Ægrotauit rex Ezecias vſq; ad mortem. Ionæ 4. nu. 18.
12 Generatio mea ablata eſt. Ioe. 2. numero 3.
12 Dum adhuc ordirer, ſuccidit me. Ham. 4. nu. 38.
14 Attenuati ſunt oculi mei ſuſpicientes in excelſum. Mich. 7. nu. 8.
Cap. 39.
2 Non fuit verbum, quod non oſtēderit eis

rit eis Ezecias iu domo ſua. Hamos 3.num.11.

Cap.40.

1 Conſolamini conſolamini vſque ad, Pro omnibus peccatis ſuis. Ioe.2.nu. 36.Zach.9.56.

2 Loquimini ad cor Ieruſalem. Hoſ.2. num.84.

3 Parate viam Domini. Sophon.3.numero 37.

4 Omnis mons, & collis humiliabitur Habac.3.nu.30.31.Mich.6. num.11. Zach.14.nu.12.& 13.

5 Et reuelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum eſt. Ioe.2. nu.56.

6 Omnis caro fenum, & omnis gloria eius quaſi flos agri. Ioe.2.nu.56.

7 Exiccatum eſt fenum, & cecidit flos, quia ſpiritus Domini ſufflauit in eo. Hag.1.nu 20.

9 Super montem excelſum aſcende, tu qui euangelizas Sion. Nah.1.43.

12 Tribus digitis. Ham.1.nu.13.& 14.

27 Quare dicis Iacob, & loqueris Iſrael abſcondita eſt via mea à Domino, & à Deo meo iudicium meum tranſiit, nunquid neſcis? &c. vſque ad, & non deficiunt. Hag.2. nu.56.

31 Aſſumam pennas ſicut aquilę. Mich. 1. num.47.

Cap.41.

15 Quaſi plauſtrum triturans. Ham.1. num.16.

18 Aperiam in ſupinis collibus flumina & in medio camporū fontes, ponam deſertum in ſtagna aquarū, & terram inuiā in riuos aquarum. Ham.9 51.

19 Et ſpinam. Ioe.3.nu.25.

23 Annunciate, quæ ventura ſunt in futurum, & ſciemus, quia dij eſtis vos. Ham.3.nu.12.

Cap.42.

1 Dedi ſpiritum meum ſuper eū. Hag. 2.num.18.

4 Legem eius inſulæ expectabunt. Hoſ. 11.nu.34.Hag.2.nu 34.

Cap.43.

2 Cum ambulaueris in igne non combureris. Zach.13.nu.17.

5 Ab oriente adducam ſeruum meum, &c. vſque ad, Ab extremis terræ. Zachar.2.nu.14.

7 Et omnem, qui inuocat nomen meū in gloria mea creaui eum. Hag.1.numero 51.

26 Reduc me in memoriam, & iudicemur ſimul, narra quod habes, vt iuſtificeris. Ioe.3.nu.7.Mich.6.nu.3.

Cap.44.

3 Effundam ſpiritum meum ſuper ſemen tuum. Hag.2.nu.18.

Cap.45.

1 Hæc dicit Dominus, Chriſto meo Cyro cuius apprehendi dexterā, &c. Habd.nu.9.

2 Portas æreas conteram, & vectes ferreos confringam. Ionæ.2.nu.25.

8 Et germinet ſaluatorem. Habac. 3. num.54.

Cap.47.

1 Deſcende, ſede in puluere. Hoſ. 11. num.40.

1 Virgo filia Babylon. Ham.5. num.3. 4.& 5.

7 In ſempiternum ero domina non poſuiſti hæc ſuper cor tuum, nec recordabaris nouiſſimi tui. Ham 3.22.

7 Non poſuiſti hæc ſuper cor tuum. Hag.1.nu.9.

8 Ego ſum, & non eſt præter me amplius. Soph.2.nu.55.

8 Non ſedebo vidua. Hoſ.3.nu.18.

Cap.49.

1 Audite inſulæ, & attēdite populi de longe. Hoſ.11.nu.34.Soph.2.nu.58.

2 Poſuit os meum quaſi gladium acutum. Soph.2.nu.62.

5 Et nunc. Hag.2.nu 14.

6 Dedi te in lucem gentium. Hoſe.11. 28.& 33.Habd.num.17.Zach. 2. numero 18.

6 Parum eſt, vt ſis mihi ſeruus ad ſuſcitandas tribus Iacob. Mich.5.26.

11 Et ponam omnes montes meos in viam, & ſemitæ meæ exaltabuntur. Habac.3.nu.55.

18 His omnibus velut ornamento veſtieris. Mich.2.nu.54.

22 Ecce leuabo ad gentes manum meā. Zach.2.nu.22.

23 Vultu in terram demiſſo adorabunt te, puluerem pedum tuorum lingēt. Mich.7.48.

26 Et quaſi muſto ſanguine ſuo inebriabuntur. Zach.9.nu.63.

d Cap.

Cap. 51.

1 Attendite ad petram, vnde exciſſi eſtis,&c.Ham.9.nu.21.

Cap.52.

5 Et Aſſur abſque vlla cauſa calumniatus eſt eum.Hoſ.5.nu.32.

5 Dominatores eius inique agunt.Hoſe.1.num.32.

6 Propter hoc ſciet populus meus nomen meum in die illa, quia ego ipſe, qui loquor,ecce adſum.Hag.2.num.60.Mala.3.nu.6.& 7.

7 Quam pulcri ſuper montes pedes annunciantis, & prædicantis pacem. Nah.1.nu.43.

11 Exite inde, pollutum nolite tangere.Hag.2.nu.67.

Cap.53.

1 Quis credidit auditui noſtro.Hoſ.14 num.24.

2 Sicut radix de terra ſitiente.Hoſ.13.num.38.

3 Virum dolorum.Hoſ.1.nu.26.

4 Et nos putauimus eum quaſi leproſum,&c.Ham.2.nu.20.

8 Percuſſit eum.Zach.3.48.

10 Dominus voluit conterere eũ. Hoſ.13.num.19.

10 Si poſuerit pro peccato animam ſuã, videbit ſemen longeuum.Mich.7.numero 36.

Cap.54.

1 Lætare ſterilis,quæ non paris, erumpe,& clama,&c.vſq: ad, Quæ habet virum.Mich.5.48.Soph.1 nu.68.

2 Dilata locum tentorij tui,&c. Zach.14.nu.37.

2 Et pelles tabernaculorum.Habac.3.num.34.

Cap.55.

1 Omnes ſitientes venite ad aquas.Zacha.13.nu.18.

1 Venite emite, &c. vinum, & lac. S. Hoſ.1.nu.118.

2 Quare appendiris argentum non in panibus, & laborem veſtrum non in ſaturitate. Hoſ.4.19.Ham.8.nu.15.

3 Comedite bonum,& delectabitur in craſ. anima veſtra ibidem, & cap.10.num 36.

4 Ecce teſtem populis dedi eum ducem, ac præceptorem gentibus Ioe.2.48.

10 Et quomodo deſcendit imber,&c.vſque ad, ſic erit verbum meum quod egredietur de ore meo.Hoſ.6.nu.11. Ioe.2 49.

12 In lętitia egrediemini,& in pace deducemini, montes, & colles cantabunt corã vobis laudem.abac.3.n.55.

Cap.56.

5 Dabo eis in domo mea, & in muris meis locum.Ham.9 35.

9 Omnes beſtiæ agri venite ad deuorandum.Hoſ.8.nu.2.

10 Speculatores eius cæci omnes, &c. Hoſ.8.nu.2.

Cap.57.

1 Viri miſericordiæ colliguntur: à facie enim malitiæ collectus eſt Iuſtus. Hoſ.4.nu.5.Soph.1.nu.5.

9 Et ornaſti te regio vnguento. Ham.5 69.& 70.

20 Impij autem quaſi mare feruens. Zacha.14.nu.54.

Cap.58.

1 Clama, ne ceſſes quaſi tuba exalta vocem tuam Prælud.1.nu.12. Hoſ.5.nu.20.

3 Ecce in die ieiunij veſtri inuenitur voluntas veſtra.Hoſ.6.nu.16.17.Zacha 7.nu.4.

6 Solue faſciculos deprimentes.Haba.3.num.29.

14 Tũc delectaberis ſuper Domino,&c. vſque ad, Patris tui Iacob. Hamos 4.num.39.

Cap.59.

1 Neque aggrauata eſt auris eius.Zach.7.num.10.

4 Conceperunt laborem,& pepererũt iniquitatem,&c.Hoſ.7.nu.47. ca.10.num.43.

5 Oua aſpidum ruperũt.Hoſ.7.47.&c.10.num.43.

6 Telas araneæ texuerunt.Hoſ.8.n.16

Cap.60.

1 Surge illuminare Ieruſalem, quia venit lumen tuum. Habac.3. nu.25.

2 Et gloria Domini ſuper te orta eſt, quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos. Zach.2. nu.12.

4 Venerunt tibi.Ham.6. nu.5.

5 Tunc videbis. Habd.64.

6 Me enim inſulæ expectãt,&c.vſq; ad Miniſtrabunt tibi.Zach.6.nu.39.

Cap.

Cap.61.

1 Vt mederet contritis. Hoſ.14.nu.12.
5 Et ſtabunt alieni, & paſcent pecora veſtra,&c.Hoſ.2.nu.87.
7 Pro confuſione veſtra duplici.Zach. 9.num.55.
10 Induit me veſtimentis ſalutis vſque ad monilibus ſuis.Zach.2.17.18.

Cap.62.

6 Super muros tuos Ieruſalem conſtitui cuſtodes tota die,& nocte in perpetuum non tacebunt.Hoſ.5.nu.24.
11 Ecce ſaluator tuus venit, Ecce merces eius cum illo,& opus eius coram illo.Zach.9.33.

Cap.63.

1 Quis eſt iſte, qui venit de Edom tinctis veſtibus de Boſra.Ham.9 41.
2 Quare ergo rubrum eſt veſtimẽtum tuum.Zach.1.nu.65.& 66.
3 Torcular calcaui ſolus.Ioe.3.nu.29.
3 Et aſperſus eſt ſanguis eorum ſuper veſtimenta mea.Zach 9.60.
13 Qui eduxit eos per abyſſos quaſi equum in deſerto non impingentem. Ham.6.nu.48.
19 Neque inuocatum eſt nomen tuum ſuper nos. Ham.9.nu.42.

Cap. 64.

1 A facie tua montes defluerent, aquæ arderẽt igni.Mich.1.n.7.Zach.14.12.
3 Cum feceris mirabilia. Ioe. 2. num. 65.& 66.

Cap 65.

10 Et erunt campeſtria in caulas gregum,& vallis Hachor,&c.Hoſ.2.numero 89.
21 Et ædificabunt domos. Mich.3.n.24

Cap. 66.

1 Cœlum mihi ſedes eſt.Hoſ.1.nu.51.
1 Cœlum mihi ſedes eſt, terra autem ſcabellum pedum meorum. Hagg. 2. num.62.
2 Niſi ad pauperculum.Soph.3.34.
3 Qui immolat bouem, &c. vſque ad, Anima eorũ delectata eſt. Hoſ.6.25.
19 Et mittam ex eis, qui ſaluati fuerint ad gentes in mare,&c.Hoſ.1.nu.135 Nah.3.nu.14.
20 Et adducent omnes fratres veſtros de cunctis gentibus.Hoſ.2. nu.9.
23 Et erit menſis ex menſe, & ſabbathũ ex ſabbatho.Mich.1. nu.38.
23 Veniet omnis caro,vt adoret coram facie mea. Ioe.2.nu.56.
24 Et egredientur,& videbunt cadauera,&c.vſq; ad,omnis carnis.Ioe.2.45
24 Et egredientur,& videbunt cadauera,&c.vſque ad, Ad facietatem viſionis omni carni.Nah.3.nu.30.
24 Et videbunt cadauera vxorũ. Habd. num.65.

PROPHETIÆ IEREMIÆ.

Cap.1.

13 Ollam ſuccẽſam ego video, & faciẽ eius à facie Aquilonis.Ion.4. nu.30.
14 Ab Aquilone pandetur omne malum,&c.Ioe.2.41.Soph.2. nu.63.
15 Quia ecce ego conuocabo omnes cognationes regnorum Aquilonis, &c.Ioe.1.nu.12.Habd.nu.9.Habac.1 nu.19.Zach.6.nu.9.

Cap.2.

2 Recordatus ſum miſerans tui,&c.vſque ad, Et fornicata eſt etiam ipſa. Ham.5.nu.4.
7 Et induxi vos in terram Charmeli. Ham.1.nu.8.
11 Si mutauit gens deos ſuos. Malac.2. num.24.
13 Duo mala fecit populus meus, &c. vſque ad,ciſternas diſſipatas.Hoſ.10. 30.Ham.4.20.
18 Vt bibas aquam fluminis.Ham.6.44
18 Et nunc quid tibi vis in via Ægypti, vt bibas aquam turbidam.Ham.4.25. cap.16. 44.
20 A ſæculo confregiſti iugum meum, rupiſti vincula mea, &c. Sophon.1. num.26.
22 Si laueris te nitro, & multiplicaueris herbam borith.Mal.3.nu.34.
24 Omnes qui quærunt eam, non deficient: in menſtruis eius inuenient eam.Zach.13. num.20.
34 Et in alis tuis inuentus eſt ſanguis animarum.Hoſ.1.69.

Cap.3.

3 Frons mulieris meretricis facta eſt tibi,noluiſti erubeſcere.Soph.2. nu.6.
5 Nunquid iraſceris in perpetuum? Nah.1. nu.8.
16 Cum multiplicati fueritis: & creueritis in terra, non dicent vltra, &c.

vſque ad, Ne ſiet vltra. Hag. 1. nu. 17.
22 Et ſanabo auerſiones veſtras. Hoſ. 14 num. 12.
23 Vere mendaces erant colles, & multitudo montium. Hoſ. 3. n. 6. c. 4. n. 25

Cap. 3

3 Hæc enim dicit Dominus viro Iuda, & habitatori Ieruſalem. Soph. 1. numero 17.
3 Nouate vobis nouale. Hoſe. 10. numero 41.
6 Quia malum ego adduco ab Aquilone contritionem magnam. Hoſ. 13. num. 20.
10 Heu, heu, heu, Domine Deus: ergone, &c. vſque ad, pax erit vobis. Ionæ 3. nu. 21. & 22.
19 Quoniam vocem buccinæ audiuit anima mea. Soph. 1. nu. 64.
20 Contritio ſuper contritionem. Hoſ. 13. num. 20.
25 Et omne volatile cœli receſſit. Sophon. 1. 10.

Cap. 5.

4 Forſitan pauperes ſunt, & ſtulti, &c. vſque ad, confregerunt iugum. Mich. 3. nu. 1.
6 Pardus vigilans ſuper ciuitates eorũ Haba. 1. nu. 18.
6 Lupus ad veſperam vaſtauit eos. Habac. 1. nu. 18.
8 Equi amatores in fœminas, & emiſſarij facti ſunt. Zach. 14. nu. 61.
13 Gladium, & famem non videbimus, prophetæ fuerunt in ventum locuti. Haba. 1. num. 7.
27 Sicut decipula plena auibus. Ham. 8. num. 2.

Cap. 6.

4 Sanctificate ſuper eam bellum. Ioel. 1. num. 25.
11 Idcirco furore Domini plenus ſum laboraui ſuſtinens. Mich. 3. nu. 6.
16 State ſuper vias, & videte, &c. vſque ad, Fructum cogitationum eius. Mic. 2 nu 46. & 47.
19 Audi terra. Mich. 1. nu. 48. 19. 20. 21.
21 Ecce ego dabo in populum iſtum ruinas. Soph. 1. nu. 13.
26 Luctum vnigeniti fac tibi. Hamos 8. nu. 30. Zach. 12. nu. 17.

Cap. 7.

4 Nolite confidere in verbis mendacij dicentes templum Domini. Soph. 3. nu. 32. & 50.
7 A ſeculo vſque in ſeculum. Hamos 9. num. 36.
13 Mane conſurgens. Hoſ. 6. n. 1. Soph. 3 num 8.
15 Et proijciam vos à facie mea. Hoſ. 6. num. 7.
18 Reginæ cœli. Soph. 1 23.
21 Holocautomata veſtra, &c. vſque ad, Et victimarum. Hoſe. 6. a numero 20.
24 Sed abierunt in voluntatibus. Hoſ. 10. nu. 18.

Cap. 8.

5 Apprehenderunt mendacium. Hoſ. 7. num. 1.
7 Miluus in cœlo cognouit tempus ſuum. Hoſ. 11. nu. 35. Zach. 5. nu. 21.
11 A propheta vſque ad ſacerdotem cuncti faciunt mendacium. Hoſe. 7. num. 1.
13 Congregans congregabo eos. Hoſ. 4. 5. Soph. 1. nu. 4.
14 Et ſileamus ibi, quia Dominus Deus noſter ſilere nos fecit. Sophon. 1. numero 59.
16 Deuorauerunt terram, & plenitudinem eius. Mich. 1. nu. 20.

Cap. 9.

9 Nunquid ſuper his nõ viſitabo Hoſ. 1. num. 64.
10 Et non audierunt vocem poſſidentis à volucre cœli. Soph. 1. nu. 10.
17 Vocate lamentatrices, vt veniant, & ad eas, quæ ſapiẽtes ſunt, mittite, &c. Ham. 5. 42.
21 Ingreſſa eſt mors per feneſtras. Nah. 3. num. 31.
23 Sed in his glorietur, qui gloriatur. ſcire, & noſſe me. Hoſ. 4. 1.

Cap. 10.

9 Argentum inuolutum de Tharſis affertur. Ionæ. 1 nu. 18.
12 Qui fecit terram in fortitudine ſua, &c. Ham. 4. nu. 32.
14 Educens ventos de theſauris ſuis. Ham. 4. nu. 35.

Cap. 11.

15 Quid eſt, quod dilectus meus in domo mea fecit, &c. Hag. 2. nu. 67.
21 Non prophetabis in nomine Domini, & non morieris. Prælud. 5. nu. 3.

Cap.

Cap.12.

1 Iuſtus quidem tu es Domine, ſi diſpu tem tecum. Haba.1. nu.43.

7 Reliqui domum meam. Hamos 9.35. Zach.3.nu.19.

Cap.13.

5 Poſſide tibi lumbare, &c. Hoſ.1.46.

16 Date Domino Deo veſtro gloriam, &c. vſque ad, & in caliginem. Soph. 1.nu.82.

19 Ciuitates Auſtri. Hoſ.13.num.39.

23 Si mutare poteſt Æthiops pellem ſuam. Soph.2.nu.60.

Cap.15.

1 Si ſteterit Moyſes, & Samuel coram me, non eſt anima mea ad populum iſtum. Habac.1.nu.30.

Cap.17.

15 Ecce ipſi dicunt ad me, vbi eſt verbũ Domini? veniat. Ham.5.nu.48.

18 Duplici contritione. Zach.9.nu.55.

Cap.18.

6 Sicut lutum in manu figuli, &c. Zachar.12.nu.26.

7 Repente loquar, &c. vſque ad, Facerem eis. Ion 3.nu.27.& 28.

13 Virgo Iſrael. Ham.5.num.3.& 4.

16 Mouebit caput ſuum. Nah.3.nu.5.

22 Adduces enim ſuper eos latronem, &c. vſq; ad, capeterent me. Hoſ.7.n.11

Cap.19.

8 Ponam ciuitatem hanc in ſtuporem, & in ſibilum, &c. Mich.6.num.39.

Cap.20.

7 Seduxiſti me Domine, & ſeductus ſum, &c. vſque ad, ſubſannant me. Ionæ 3.22. Haba.1.nu.7.

Cap.22.

24 Si fuerit Ieconias filius Ioacim annulus in manu mea, &c. Hoſ.1.num. 128. Hag.2.nu.75.

27 In terra, ad quam ipſi leuant animã ſuam. Ho.4.nu.18.

29 Terra audi. Mich.1.nu.18.19.& 20.

Cap.23.

1 Væ paſtoribus, qui, &c. Zach.11.nu.9.

1 Qui diſpergunt. Nah.2.nu.38.

5 Suſcitabo Dauid germen iuſtum. Zachar.3.36.& 41.

16 Viſiones cordis ſui loquuntur non de ore Domini. Hoſ.1.23.

28 Propheta, qui habet ſomnium narret ſomnium. Hoſ.1.nu.24.

29 Nunquid non verba mea ſunt quaſi ignis, &c. Hoſ.1.nu.20.

31 Ecce ego ad prophetas ait Dominus, qui furãtur verba mea vnuſquiſque à proximo ſuo. Hoſ.1.nu.23.

33 Si igitur interrogauerit te populus iſte, &c. vſque ad, vnicuique ſermo ſuus. Nah.1.nu.3.& 4.

Cap.25.

9 Ecce ego mittam, & aſſumã vniuerſas cognationes, &c. vſq; ad, Interficiam eos. Soph.1.nu.30. Zach.6.8.

9 Nabuchodonoſor ſeruum meum. Sophon.1.nu.30.

11 Et ſeruient omnes gentes iſtæ regi Babylonis ſeptuaginta annis. Zach. 1.nu.21.& ſeq. vſque ad 47.

15 Sume calicem vini, &c. vſq; ad, quas ego mittam te. Mich.2. numero 41. 42.43.

17 Et accepi calicem de manu Domini, &c. vſque ad Idumææ, & Moab. Habd.nu.59.& Nah.2.nu.22.

22 Regibus inſularum. Soph.2.44.

29 Ecce in ciuitate, in qua inuocatum eſt nomen meum, &c. vſque ad, habitatores terræ. Nah.3. nu.16.

38 Quia facta eſt terra eorum in deſolationem à facie iræ columbæ. Hoſ. 11.nu.36.

A facie gladij columbæ. Soph.3.nu.2.

Cap.26.

3 Forſitan audient, & auertentur. Ioe. 2.num.22.

17 Surrexerunt viri de ſenioribus terræ, &c. vſque ad, quod loquutus fuerat aduerſus eos. Mich.3. num.21.& ſequent.

In quibus verbis deſinat hoc cap. vide. Hag.1.num.23.

Cap.27.

A quibus verbis incipiat hoc caput, vide. Hag.1.nu.23.

2 Fac tibi vincula, & catenas. Hoſ.1. num.49.

7 Et ſeruient ei omnes gentes, &c. vſque ad terræ eius, & ipſius. Zach.1. nu.24. vſque ad 47.

14 Nolite audire verba prophetarum dicentium vobis, &c. vſque ad, qui vaticinantur vobis. Zach.1.nu.9.

Cap.29.

10 Cum cœperint impleri in Babylone

ſeptuaginta anni,&c. Zach.1.nu.21. & ſeq. vſque ad 47.
11 Ego enim ſcio cogitationes,quas cogito. Hoſ.1.nu.117.
13 Et inuocabitis me,& ibitis, & orabitis.Hoſ.2.nu.58.c.3.à num.28.
Cap. 30.
7 Quia magna eſt dies illa. Hoſ.1. numero 137.
38 Et conuerſæ ſunt vniuerſæ facies in auruginem. Ham.4.nu.21.
Cap. 31.
20 Si filius honorabilis,&c.vſque ad,Femina circundabit virum,&c. Ioe. 2. num.36.
21 Statue tibi ſpeculum,pone tibi amaritudines,&c.Hoſ.1.nu.117.
23 Benedicat tibi dominus pulchritudo iuſtitiæ mons ſanctus, &c. Habd. nu.128.
29 Patres noſtri comederũt vuam acerbam, & dentes filiorum obſtupeſcũt. Ham.4.nu 15.
31 Ecce dies veniet dicit Dominus, & feriam domum Iſrael,&c. vſque ad, educerem eos de terra Ægypti.Hoſ. 5.nu.29.Mich.5 nu.34.& 35.
34 Dabo legem meam in viſceribus eorum,&c.Mich.4.nu.40 c.5.nu.35.
34 Et non docebit vir, &c. vſque ad,A minimo vſque ad maximum. Hoſ.4. nu.1.c.6 nu.8.
38 Et ædificabitur ciuitas Domino,&c. vſque ad, Et vſque ad torrentem Cedron. Zach.14.nu.37.
Cap. 32.
9 Appenditque ei argentum. Ham.8. num. 15.
35 Vt initiarent filios ſuos,& filias ſuas Moloch. Ham.5.nu.68.
Cap. 33.
15 Germinare faciam Dauid germen iuſtitiæ.Zach 3.nu.36.& 41.
Cap. 34.
18 Et non obſeruauerunt verba fœderis,&c.vitulum, quem conciderunt, &c.Hoſ.10.nu.10.
18 Dabo vos in commotionem cunctis pop.Hoſ.11.nu.28.
Cap. 35.
7 Domum non ædificabitis, ſed in tabernaculis habitabitis cunctis diebus veſtris.Ham.3.nu.24.
Cap. 39.
2 Vndecimo autem anno Sedeciæ,&c. vſque ad, Et ſederunt in porta media.Soph.1.nu.55.
Cap. 44.
17 Faciemus omne verbum, quod egredietur de ore noſtro.Habac.1.nu.17.
17 Regina cœli.Soph.1.23.
21 Populus terræ.Hag.2.nu.16.
Cap. 46.
7 Quis eſt iſte,qui quaſi fluuius aſcendit.Hoſ.1.nu.134.
10 Victima enim Domini exercituum in terra Aquilonis.Soph.1.nu.29.
11 Virgo filia Ægypti. Hamos 5. num. 3.& 4.
20 Virula elegans atque formoſa Ægyptus,ſtimulator ab Aquilone veniet ei.Hoſ.4.nu.35.
25 Ecce ego viſitabo ſuper tumultum Alexandriæ,&c.Nah.3.nu.6.
Cap. 47.
4 Palæſthinos & reliquias Cappadociç. Ham.9 nu.19.
5 Conticuit Aſcalon Sop.1.n.58 & 59.
Ad intelligendum hoc cap.lege. Soph. 2.nu.22.& 23.
Cap. 48.
Ad intelligendum hoc cap. vide Soph. 2.nu.23.
11 Fertilis fuit Moab,&c.vſque ad,non eſt immutatus Soph.1.num.62.
29 Audiuimus ſuperbiam Moab,&c.Hamos 2.6.Soph.2.nu.40.
33 Ablata eſt lætitia,&c. vſque ad cantabit.Habd.n 48.
39 Eritque Moab in deriſum,& in exẽplum omnibus in circuitu ſuo. Nah. 3.nu.5.
Cap. 49.
Ad intelligendum hoc cap. vide Soph. 2.nu.23.
2 Et auditum faciam ſuper Rabbat filiorum Hammon fremitum prælij, &c.Ham.1.nu.32.
14 Auditum audiui à Dño,&c.& multa alia huius capitis quæ ſunt etiam in Habdia,in Habdia explicantur à n.8.
31 Non oſtia nec vectes eis. Ham.1.18.
39 Et erit,in fine dierũ reducam captiuitatem Helam.Mich.4.n.3.& ſeq.
Cap. 50.
2 Victus eſt Merodach.Habd.35.

2 Superata ſunt idola. Habd.35.
32 Et cadet ſuperbus,& corruet. Soph. 1.nu.14.

Cap 51.

Collidis tu mihi vaſa belli. Nah 2. n.38

Cap.52.

6 De populo terræ. Hag.2.nu.16.
10 Sed, & omnes principes Iuda occidit in Reblatha.Soph.1.nu.32.

THRENI. Cap.1.

1 Quomodo ſedet ſola ciuitas,&c.Hoſe.3.n.18.Ham.1.n.10.Soph.1.n.59
2 Plorans plorauit.Hoſ.1.nu.34.
3 Migrauit Iudas propter afflictionem & multitudinem ſeruitutis. Mich.4. num.70.
4 Viæ Sion lugent, eo quod non ſint, qui veniant,&c.Hoſ.2.nu.69.
5 Facti ſunt hoſtes eius in capite.Ham. 9.nu.4.Zach.c.8.nu.27.
8 Omnes qui glorificabant eam,ſpreuerunt illam quia viderunt ignominiam eius.Hoſ.2.nu.68.
10 Manum ſuam miſit hoſtis ad omnia deſiderabilia eius.Hoſ.9.nu.7.Zach. 14.nu.26.
15 Abſtulit omnes magnificos meos, &c.Zach.14.26.
15 Torcular calcauit Dominus Ioel.3. num. 19.
20 Conturbatus eſt venter meus. Hoſ. 11.nu.31.Haba.3.nu.47.

Cap.2.

10 Conticuere ſenes filiæ Sion.Sopho. 1.nu.60.
11 Conturbata ſunt viſcera mea. Hoſ. c.11. nu.31.
11 Effuſum eſt in terra iecur meum.Hoſeæ 13.nu.10.
15 Plauſerunt ſuper te manibus. Soph. 2.nu.56.
15 Sibilauerunt, & mouerunt caput ſuum.Mich.6.nu.39.Soph.2.nu.55.

Cap.3.

22 Miſericordiæ Domini: quia non ſumus conſumpti, quia non defecerũt miſerationes eius.Mal.3.nu.28.

Cap.4.

3 Filia populi mei crudelis quaſi ſtruthio in deſerto. Mich.1. nu.52.
5 Qui nutriebantur in croceis.Nahun. 2.num.46.
8 Denigrata eſt ſuper carbones facies eorum, & non ſunt cogniti in plateis. Hoſ.7.17.
20 In vmbra tua viuemus in gentibus. Hoſ.14.19.
21 Ad te quoque peruenìet calix, inebriaberis.Mich.2.nu.41.42.43. Nah. 2.nu.49.

Cap.5.

3 Pupilli facti ſumus abſque patre,matres noſtræ quaſi viduæ.Hoſ.14.numero 11.
8 Serui dominati ſunt noſtri,non fuit, qui redimeret de manu eorum. Mic. 7.nu.60.
21 Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur Zach.1.nu.7.

BARVCH. Cap.3.

24 Quam magna eſt domus Dei.Ham. 9.num.35.

Cap. 6.

Circa hoc totum cap. vide Hab.2. numero 44.

EZECIEL. Cap.1.

1 In triceſimo anno in quarto. Hag.2. nu.6. & ſeq.
3 Factum eſt verbum Domini ad Ezecielem. Zach.1.nu. 11.
22 Quaſi aſpectus cryſtalli horribilis. Ioe.2.nu.66.

Cap. 2.

7 Si forte audiant, &c. Ioe.2. num.24. & 25.
9 Et vidi, & ecce manus miſſa ad me, &c.Hamos 5.num.7.& 8. & Zach.5. num. 3.

Cap. 3.

2 Et cibauit me volumine illo.Hamos 8. 46.
11 Si forte audiant,&c. Ioe. 2. numero 22. & 25.
17 Speculatorem dedi te, &c. Prælud. 1. numero 12. & Hoſeæ 9. numero 14.
20 Ponam offendiculum coram eo.Sophon.1. nu.14.

Cap. 4.

4 Et tu dormis ſuper latus tuum.Hoſ. 1.num.47.

Cap. 7.
2 Finis venit,venit finis.Soph 1.nu.15
7 Venit contritio,venit tempus.Soph. 1.nu.15.
20 Ornamentum monilium ſuorum in ſuperbiam poſuerunt.Hoſ 2.nu.73.
20 Propter hoc dedi eis illud in immũditiam.Hoſ.2.nu.73.
Cap. 9.
6 A ſanctuario meo incipite. Ham. 3. num.1.
Cap. 11.
22 Et leuauerunt Cherubim alas ſuas, &c.vſque ad,Et ſtetit in monte, qui eſt contra ciuitatem.Zach.14.nu.10.
Cap. 12.
6 In caligine efferéris, faciem tuam velabis. Mich 3.nu.5.
Cap. 13.
8 Quia locuti eſtis vana, & vidiſtis mẽdacium,&c.Ham.7. nu.14.& 15.
Cap. 15.
3 Aut fabricabitur ex ea paxillus,vt dependeat ex ea quodcũque vas.Zach. 10.13.
Cap. 16.
3 Pater tuus Amorrhęus,&c.Hoſ.12 nu.9.Ham.9.42 Soph.1 58.
14 Profeciſti in regnum.Hoſ.2.87.
21 Immolaſti filios meos,& dediſti illos conſecrans eis.Hoſ 5 13.
33 Tu autem dediſti mercedem cunctis amatoribus tuis.Hoſ.8.nu.23.
35 Propterea meretrix audi verbũ Domini,&c. Ham.5.nu.4.
37 Ecce ego congregabo omnes amatores tuos,& nudabo ignominiã,&c. Nah.3. nu.4.
38 Iudicabo te iudicijs adulterarum. Soph.1.nu 68.
42 Et auferetur zelus meus à te, & quieſcam nec iraſcar amplius.Zach.1.48.
44 Ecce omnis qui dicit vulgo prouerbium, &c. Mich.2.num.9.
Cap.17.
3 Aquilæ magnarum alarum.Hoſ.8.numero 1.
3 Venit ad Libanum. Habac.2.nu.41
3 Aquila magnarum alarum venit ad Libanum, & tulit medullam cedri. Zach.1.nu.2.& 3.
Cap.18.
2 Patres noſtri comederũt vuam acerbam, & dentes filiorum obſtupeſcũt. Ham.4. nu.15.
2 Quid eſt quod inter vos parabolam vertitis in prouerbiũ iſtud,&c. Mich. 2.9. & 10.
Cap 19.
2 Quare mater tua leæna inter leones cubauit,&c. vſque ad, hominemque comedere.Nah.2. nu.67.
Cap. 20.
15 Et leuaui manum meam. Zachar.2. num.22.
Cap.21.
21 Diuinationem quærens commiſcẽs ſagittas,&c. Hoſ.4.n.22.Zach.6.n.9
26 Aufer cidarim.Zach.3.nu.17.
Cap.24.
1 In menſe decimo. Hag.2.nu.9.
Cap.25.
Ad intelligẽdum hoc caput lege.Soph. 2.nu.12.22.23.
12 Pro eo quod fecit Idumæa vltionẽ, &c.Hab.nu.86.& 90.
16 Et interficiam interfectores.Soph.2. nu.12.& 13.
Cap. 26.
Ad intelligendum hoc caput vide. Sophon. c.2.nu.23.
2 Pro eo quod dixit Tyrus de Ieruſalem.Soph.2.nu.22.
3 Ecce ego ſuper te.Nah.2.nu.69.
Cap.27.
36 Sibilauerunt ſuper te. Soph.2.nu.55.
Cap.28.
9 Et dixiſti, Deus ego ſum. Habac.1. num. 29.
22 Ecce ego ad te. Nah.2.nu.69.
Cap.29.
1 In decimo menſe.Hag.2.nu.10.
3 In medio fluminum tuorum.Sopho. 3.28.
8 Diſſoluiſti omnes renes eorum.Nah. 2.num.67.
10 Ecce ego ad te.Nah.2.nu.69.
18 Nabuchodonoſor rex Babylonis ſeruire fecit exercitum ſuum ſeruitute magna aduerſus Tyrum.Habac.1.numero 2. 20.
Cap.30.
12 Diſſipabo terram, & plenitudinem eius.Mich.1.nu.20.
15 Et interficiam multitudinem Alexandriæ.Nah.3.nu.6.

Cap.

Cap.34.

2 Vę paſtoribus,&c.vſque ad, gregem autem meum non paſcebant. Zach. 11.9.

14 In paſcuis vberrimis paſcam eas, & in montibus excelſis Iſrael erunt paſcua eorum.Ham.4.34.Mich.7.num. 58.

23 Suſcitabo ſuper eas paſtorem vnũ, qui paſcat eas,ſeruum meum Dauid. Hoſ 3.num.24.Mich. 5.num. 31. In Prooemi. in Hag.nu. 8.

Cap.35.

10 Eo quod dixeritis duæ gẽtes, & duæ terrę meæ erunt, &c. Soph.2. num. 27.

12 Audiui vniuerſa opprobria tua, quæ loquutus es de mõtibus Iſrael Soph. 2.nu.27.

13 Et inſurrexiſtis ſuper me ore veſtro. Sophon.2. 26.

Cap. 36.

13 Gentem tuam. Soph.3. nu. 22.

Cap. 37.

16 Sume tibi lignum, &c. Hoſe. 1.n.94. &. 103.

24 Et ſeruus meus Dauid rex ſuper eos, & paſtor vnus erit omnium.Hoſ. 3. num. 24.

Cap. 40.

3 Ecce vir,& funiculus lineus in manu ęius. Zach.2.n.4.

4 Et pone cor tuum. Hag. 1. num.9.

Cap. 41.

22 Altaris lignei, hæc eſt menſa. Mal. 1.num.19.

Cap.45.

10 Statera iuſta, & ephi iuſtũ,& bathus iuſtus erit vobis, &c. Ham.8. num. 13.& 17.

21 In primo menſe. Hag.2. nu. 9.

Cap. 47.

5 Quoniam intumuerant aquæ torrẽtis, qui non poteſt tranſuadari. In proœ.Ham.

De aquis egredientibus,& tẽplo.Zach. 14.nu.32.

DANIEL. Cap. 1.

1 Anno tertio regni Ioachim. Nah. 2. nu.19.

20 Et omne verbum ſapientiæ, & intellectus quod ſciſcitatus eſt ab eis, rex inuenit in eis decuplum. Ham. 5. nu. 11.

Cap. 2.

1 In anno ſecundo regni Nabuchodonoſor.Nahun.2.nu 23.

2 Anno ſecundo regni Nabuchodonoſor.Zacha.1.nu.43.

15 Quam ob cauſam tam crudelis ſententia à facie regis eſſet egreſſa.Hoſ. 10.num.54.Habac.1. num. 17.

35 Nulluſque locus inuentus eſt eis. Nah.1.n. 18.

37 Tu rex regum es,cui Deus cœli regnum,&c. Nah.2.nu.17.&.18.

40 Sicut ferrum omnia domat. Ioe. 2. num. 2.

42 De pedibus ſtatuæ partim ferreis partim fictilibus.Zach.6. numer. 16. & ſeq.

44 In diebus autem regnorum illorum ſuſcitabit &c.vſque ad,ſtabit in æternum. Hagg.2. nu. 74.

Cap. 3.

28 Iudicia enim vera feciſti iuxta omnia,&c. Zach.1.n. 11.

De ſtatua Nabuchodonoſor. Habac. 1. nu.29.

38 Et nõ eſt in hoc tempore princeps, & dux & propheta. Hag.1.num. 33.

51 Tunc hi tres quaſi ex vno ore laudabant & glorificabant,& benedicebant Deum.Hoſeæ.6.num. 43.

Cap. 4.

27 Nõne hæc eſt Babylon magna, quã ego ædificaui,&c.Ham.3.nu. 22.

Cap. 5.

6 Et compages renum eius diſſoluebantur.Nah.2.n. 67.

Cap. 6.

14 Et pro Daniele poſuit cor. Hag. 1. num.9.

Cap. 7.

2 Et ecce quatuor venti cœli pugnabant in mari magno.Zach 6. nu. 7.

5 Ecce beſtia ſimilis vrſo in parte ſtetit Ioe.1.nu. 11.

7 Ecce beſtia quarta,&c. Hoſ. 2.num. 71.

8 Os loquens ingentia.Habd.66.

11 Aſpiciebam propter vocem ſermonum grandium,quos cornu illo loquebatur.Habd.66.

Et ec-

21 Et ecce cornu illud faciebat bellũ, &c. vſque ad, Et dimidium temporis. Nah. 3. nu. 15.

Cap. 8.

8 Hircus caprarum. Zach. 9. num. 37. & 38.
9 De vno autẽ ex eis egreſſum eſt cornu vnum modicum, & factum eſt grande contra meridiem. Hoſ. 11. n. 35.
10 Et magnificatum eſt vſque ad fortitudinem cœli. &c. vſque ad, Et conculcauit eas. Nah. 3. num. 15.

Cap. 9.

Circa hoc caput vide. Ioel. 2. numer. 37.
2 Ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, &c. Zach. 1. n. 21 41. 42. & ſeq.
24 Vt conſumetur prçuaricatio, vt finẽ accipiat peccatum, & deleatur iniquitas. Mich. 7. num. 51.
24 Et finem accipiat peccatum. Habac. 3. num. 61.

Cap. 11.

25 Et cõcitabitur fortitudo eius, & cor eius aduerſus regem Auſtri. Zach. 5. num. 22.
31 Et brachia ex eo ſtabunt, & polluẽt ſanctuarium fortitudinis. Zach. 5. nu. 22.

Cap. 12.

2 Qui dormiunt in terræ puluere. Zacha. 10. num. 5.

Cap. 13.

56 Semen Canaham, & non Iuda. Hoſ. 1. nu. 129. c. 12. num. 9. Soph. 1. num. 48.

MACHABÆORVM LIB. I.

Cap. 1.

12 In diebus illis exierunt ex Iſrael filii iniqui, &c. vſque ad, Et receſſerũt à teſtamento ſancto. Soph. 1. 33.
16 Venundati ſunt, vt facerẽt malum. Nahu. 3. n. 3.
23 Et intrauit in ſanctificationem cum ſuperbia, &c. Hag. 1. n. 29.

Cap. 2.

12 Quæ erat libera, facta eſt ancilla. Nah. 2. nu. 54.
21 Non eſt nobis vtile relinquere leges, & iuſtitias Dei. Mich. 2. num. 2.

Cap. 4.

49 Et fecerunt vaſa ſancta noua. Hag. 2. num. 5.
52 Menſis noni, hic eſt menſis Chaſleu. Haggæ. 2. nu. 7.

Cap. 5.

Circa totum hoc caput vide. Habd. nu. 84. & ſequ.
3 Et eos qui erãt in Abrathene. Habd. 57.
6 Et tranſiuit ad filios Hamon, & percuſſit eos. Soph. 2. n. 29.

Cap. 6.

11 In quantam tribulationem deueni. Hoſeæ. 2. num. 50.
34 Et elephantis oſtenderunt ſanguinem vuæ ad acuendos eos ad prælium. Mich. 1. n. 51. 52.

Cap. 10.

46 Et recordati ſunt malitiæ magnæ, quam fecerat in Iſrael. Ioe. 2. num. 21.

Cap. 13.

32 Erat enim cooperta. Mich. 3. nu. 5.

MACHABÆORVM LIBER II.

Cap. 2.

7 Ignotus erit locus, donec cõgreget Deus, &c. Hagg. 1. nu. 14. & 15.

Cap. 6.

13 Etenim multo tempore non ſinere peccatoribus, &c. vſque ad, non dereliaquit. Hamos. 3. n. 2.

Cap. 9.

5 Apprehendit eum dolor dirus viſcerum. S. Hoſ. 2. n. 50.

Cap. 10.

Circa totum hoc caput vide Habd. nu. 84. & ſeq.

EVANGELIVM SECVNDVM Matthæum.

Cap. 1.

12 Salathiel autem genuit Zorobabel. Hagg. 1. nu. 7.
20 Ioſeph filii Dauid. Præl. 4. nu. 8.

Cap. 2.

1 Cum natus eſſet Ieſus in Bethl. Iudæ in diebus Herodis regis. Præl. 6. nu. 4. Mich. 5. nu. 7.

Audiens

3 Audiens autem Herodes rex turbatus eſt. Hoſ. 11. num. 17.
5 * Ex Ægypto vocaui filium meum. Hoſ. 11. à num. 2.
6 Et tu bethlehem terra Iuda nequaquam minima es, &c. Mich. 5. num. 6. & ſeq.
11 Apertis theſauris. Hoſ. 13. num. 41.
14 Accepit puerum, & matrem eius no ctę. Hoſ. 6. num. 45.
15 Vt adimpleretur, quod dictum eſt, &c. Hoſe e. 10. nu. 24.
18 Vox in Rhama audita eſt. Hoſ. 11. nu. 13.

Cap. 3.

10 Suſcitare filios Abrahæ. Hoſ. 1. num. 76. & 124.
11 Ego baptizo vos in aqua, &c. vſque ad, In Spiritu ſancto, & igne. Ioe. 2. n. 54. & 55. Malach. 3. num. 19.

Cap. 4.

4 Dic, vt lapides iſti panes fiant. Hoſ. 10. num. 37. Ionæ. 2. 16.
5 Sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei Habac. 1. nu. 17.

Cap 5.

4 Beati mites, &c. Habac. 2. num. 9. & Sophon. 2. nu. 5.
7 Beati miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam conſequentur. Hoſ. 6. num. 51.
15 Non poteſt ciuitas abſcondi ſupra montem poſita. Mich. 4. n. 20. Zach. 14. 11.
16 Nemo accendit lucernam, & ponit eam ſub modio, ſed ſuper candelabrum. Zachar. 4. nu. 4.
17 Sic luceat lux veſtra, &c. Zach. 4. num. 36.
24 Si offers munus tuum ad altare. &c. Hoſ. 6. num. 61. & 27.
27 Amen dico tibi, non exies inde donec, &c. Hoſ. 12. nu. 21.
40 Ego autem dico vobis non reſiſtere malo, ſed ſi quis te percuſſerit, &c. Michę. 4. 39. 43. & ſequ.

Cap. 6.

1 Attendite, ne iuſtitiam veſtram faciatis coram hominibus. Zach. 14. num. 69. 70.
2 Cum ergo facis eleemoſynā noli tuba ante te canere, &c. Hoſ. 5. nu. 20.
2 Vt faciunt hypocritæ. Hoſ. 5. nu. 20.
3 Te autem faciente eleemoſynam ne ſciat ſiniſtra tua, &c. Mich. 7. num. 27
9 Scit enim pater veſter, quia his omnibus indigetis. Nah. 1. nu. 16.
11 Panem noſtrum ſubſtantialem. Hoſeæ 13. nu. 35.
12 Dimitte nobis debita noſtra. Hoſ. 12 nu. 21.
17 Vnge caput tuum, &c. Soph. 2. 58. & 59. Hoſ. 2 nu. 47.
19 Nolite theſaurizare vobis theſauros in terra, &c. Haba. 2. nu. 36. Soph. 2. num. vlt.
22 Lucerna corporis tui eſt oculus tuus. Hamos. 3. 18.
24 Nemo poteſt duobus dominis ſeruire. Hamos 5. 54 Mich. 2. num. 49. & 50. Soph. 1. num. 48. Zach. 14. num. 61
28 Conſiderate lilia, &c. ex iſtis. Hoſ. 14. num. 13.
29 Nec Salomon in omni gloria ſua. Hoſ. 14. nu. 16.
32 Hæc enim omnia gentes inquirunt. Soph. 1. n. 51.
34 Sufficit diei malitia ſua. Ioe. 2. num. 21.

Cap. 7.

15 Intrinſecus autem ſunt lupi rapaces. Zach. 13. nu. 25.
23 Quia non cognoui vos. Hoſ. 7. 17. c. 8. num. 12. cap. 13. num. 4. Ham. 3. num. 2.
23 Diſcedite à me qui operamini, &c. Soph. 3. nu. 35.
24 Omnis qui audit verba mea & facit ea, &c. Mich. 3. num. 24. & 25.
24 Fundata enim erat ſuper petram. Habac. 2. n. 8.

Cap. 8.

4 Offer munus, quod præcepit Moyſes in teſtimonium illis. Mich. 1. n. 4.
11 Multi ab oriente, & occidente venient. Zach. 8. nu. 10.
22 Dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos. Ham 6. nu. 37.
26 Imperauit ventis, & mari. Zach. 3. num. 10.

Cap. 9.

13 Miſericordiam volo, & non ſacrificium. Hoſ. 6. n. 15. 16. & 17.
23 Et vidiſſet tibicines, & turbam tumultuantem, &c. Ham. 5. 42.

Cap.

Cap.10.
5 In via gentium ne abieritis,&c.Hoſ. 1.98.
8 Gratis accepiſtis, gratis date Zach. 14 53.
15 Tolerabilius erit terræ Sodomorũ, &c. Hoſ.11.nu.30. Habac.1.nu. 31.
16 Eſtote prudentes ſicut ſerpẽtes, &c. Mic.2.36.
16 Et ſimplices ſicut columbæ.Hoſ. 7. 24.
16 Ecce ego mitto vos ſicut oues in medio luporum. Zach.9.6.
19 In teſtimonium illis & gentibus. Mich.1.nu.4.
20 Qui loquitur in vobis.Hoſ. 1. num. 18.
27 Prædicate ſuper tecta.Soph. 1. num. 24.
28 Nolite timere eos,qui occidunt corpus,&c. Nah.1.nu.47.
30 Capilli capitis veſtri omnes numerati ſunt, Ham.8.num. 44.
34 Nolite arbitrari quia pacẽ venetim mittere in terrã,&c.vſque ad, & inimici hominis domiſtici eius.Mich.7. num.12.vſque ad 17. Zach. 11.num. 35.
36 Et inimici hominis domeſtici eius. Hoſ.10.n.22.& Mich 7.nu.12. Ham. 6 nu. 37.
42 Non perdet mercedem ſuam. Mal. 1.nu.37.
Cap.11.
3 Qui venturus eſt.Habac.2. nu. 6.
10 Ecce ego mitto angelum meũ, &c. Mal.3.n.1.& ſeq.
13 Omnes eum prophetæ & lex vſque ad Iohannem prophetauerunt.Hoſ. 5.nu.29.
16 Cui ſimilem æſtimabo generationẽ iſtam? ſimilis eſt pueris, &c. Hoſ. 14. num.25.
19 Et iuſtificata eſt ſapiẽtia à filiis ſuis Hoſ. 14. num.25.
21 Væ tibi Corozain, væ tibi Bethſaida,&c.Soph.1.nu.44.
21 In cilicio,& cinere pœnitentiam egiſſent.Ionæ.3.31.
25 In illo tempore reſpondens Ieſus dixit. Zach.4.26.
28 Venite ad me omnes qui lab. Zach. 10. numer. 36.
29 Tollite iugum meum ſuper vos. Mich.7.nu.44. Soph. 3. 23. Hoſ. 10. nu.32.
Cap. 12.
12 Ecce diſcipuli tui faciunt quod non licet facere ſabbathis,&c. Hoſ.6. nu. 17.& 18.
25 Omne regnum in ſe diuiſum deſolabitur. Hoſ.10.nu.4.
41 Viri Niniuitæ ſurgent in iudicio cũ generatione iſta Ionę.3.nu.40.
43 Ambulat per loca arida,&c. Ioe. 2. 45.
44 Vadam in domum meam, vnde exiui. Habac.1.n.33.
48 In corde terræ.Hoſ. 13.nu. 10. Ionæ 2. nu.22.
50 Qui fecerit voluntatem patris mei, qui in cœlis eſt,&c. Mich. 5. nu. 69.
Cap.13.
6 Orto ſole aruerunt.Ionę.4.num.29.
12 Qui enim habet,dabitur ei, & abundabit,qui autem non habet, & quod habet, auferetur ab eo.Hag. 1. num. 52. Zach. 5. nu.11.
14 Auditu audietis,&c. Hoſ. 11.nu.13. Zach.13.num.2.
17 Multi prophetæ,&c. vſque ad,videre.Habac. 1.num. 36.
25 Superſeminauit zizania. Zach. 11. 38.
30 Sinite vtraque creſcere, &c. vſque ad,colligite primo zizaniam Ioe. 3. nu. 18.
30 Colligite primum zizaniam.Nah.1. num.47.
31 Simile eſt regnum cœlorum grano ſinapis,&c. vſque ad , in ramis eius. Hag. 2. nu. 83.
33 Quem acceptum mulier abſcondit in farinæ ſatis tribus. Ham. 1. num. 13.
34 Hæc omnia locutus eſt Ieſus in parabolis,&c. Mich.2.nu. 11.
35 Aperiam in parabolis os meũ. Hoſ. 11.nu. 13.
41 Et colligent de regno eius omnia ſcandala,& eos, qui faciunt iniquitatem. Soph.1.num.16.
43 Qui habet aures audiendi, audiat. Ioel. 1.num.3.
47 Sagenæ miſſæ in mare.Hoſ. 11. nu. 34.

De

52 De theſauro Hoſex.13.42.Zach. 7. nu. 15.c.14. 70.

Cap.15.

7 Hypocritæ bene de vobis propheta uit Iſaias. &c.Hoſ. 11 nu. 13.

22 Filia mea male à dæmonio vexatur. S. Hoſ.1. nu. 14.

32 Iam triduo perſeuerant. Ionæ. 2. 29.

Cap.16.

13 Quem dicunt homines, &c. Soph. 1.nu.80.

18 Et ego dico tibi Zach. 3.num. 20.

18 Et ſuper hanc petram.Haba 2.nu.1.

18 Ædificabo eccleſiam meam. Zach. 2.nu 4.cap.6.nu. 38.

18 Et portæ inferi non præu. aduer. eam.Zach 14 num.38

22Non erit tibi hoc. Mal. 1.num.16.&. 17.

24 Si quis vult venire poſt me, &c. Hagg.1. nu. 51.

26 Quid prodeſt homini,ſi vniuer. &c. Zach.10.nu. 28.

Cap 17.

5 Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipſum audite. Hoſ.1.num.130.ca.5.num.29.

11 Elias quidem venturus eſt. Hoſ.3. num.26.

12 Elias iam venit, &c. Mal. 4. nu. 11.

24 Magiſter veſter non ſoluit didrachma.Ham.8. 19.

Cap.18.

6 Qui autem ſcandalizauerit vnum, &c.Hoſe.1.num. 78.

Cap.19.

8 Ad duritiam cordis veſtri permiſit. Hamos.6.nu. 33.

29 Centuplum accipiet, &c. Zach 5. num. 8.

Quomodo intelligenda eſt lex repudii.Mal.2.num.36 &. 37.

Cap.20.

18 Ecce aſcendimus Ieroſolymã.Zach. 9 34.

21 Viſque ad dexteram. Zach. 3.nu.7.

22 Poteſtis bibere calicem, quem ego bibiturus ſum. Mich. 2. nu. 41. 42.

25 Scitis quia principes gentium dominantur eorum.Soph 3 num. 11.

25 Dominantur eorum.Habac.1.num. 23.

Cap.21.

1 Cum appropinquaſſet Ieſus Ieroſolymis.Zach. 14.nu.9.

13 Domus mea domus orationis vocabitur:vos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum. Habd. nu. 46.

15 Dicite filiæ Sion, Ecce rex tuus venit tibi manſuetus.&c Zach.9 31.

19 Et videns fici arborem,&c. Ioe. 1. num. 20.

33 Ædificauit turrim Mich. 4. numer. 19.

37 Nouiſſime vero.Mich.4. nu. 11.

37 Verebuntur filium meum.Ioe.2 24. & 25.

41 Malos male perdet,& vineam ſuam locabit aliis agricolis.Hoſ.7.nu. 34. Zach.11.nu.25.

43 Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti,&c. Hoſ. 1. num. 127. cap.7.num. 34. Habd.num. 123.

Cap.22.

7 Rex autem cum audiſſet iratus eſt eis &c. Hoſ 7.nu.34.Ioe.2.11.Zach. 6. nu. 8.

7 Et miſſis exercitibus ſuis perdidit homicidas illos. Hoſ.8. nu. 30.

8 Nuptiæ quidem paratę ſunt,ſed qui, &c.Hoſ. 1 nu.127.Zach.2.nu.24.25. cap.11.n. 25.

9 Ite ad exitus viarum. Habd. num. 69.

13 At ille obmutuit. Soph. 1. numer. 48.

27 Nouiſſime autem omnium. Mich.4. nu. 11.

37 Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde &c.Hoſ.11.nu.22. cap.14. nu 2.Mich.6.21 Soph.2. num. 32. c. 3.46.

Cap.23.

6 Amant primas cathedras in ſynagogis,& ſalutationes in foro, & vocari ab hominibus Rabbi. Mich.7. nu. 9.

10 Magiſter veſter vnus eſt Chriſtus. Ioe 2.nu.48.& Hoſ. 1. nu. 130.

15 Et facitis eum filium gehennæ duplo,&c. Hoſe.10.nu. 29.

16 In auro templi. Hoſ.1.nu.78. Ham. 44.

23 Hæc oportuit facere, & illa non omittere. Hoſ.6.n. 19.

32 Implete menſuram patrum veſtrorum.

rum.Zach 13.14.15.&c. 18.
35 Zacharias filius Barachię. Habd. nu. 111.Zach.1.nu. 1.
35 Inter templum,& altare. Ioe.2. numer. 30.
36 Amen dico vobis venient hęc omnia,&c. Hoſ.7.nu. 34.
38 Ecce relinquetur domus veſtra deſerta. Zach.5.nu.8.&.19.

Cap.24.

6 Et opiniones prœliorũ.Nah.3.n.28.
7 Cõſurget enim gens,&c.Ioe.2.n.63
12 Et quoniam abundabit iniquitas refrigeſcet caritas.Hab.3. nu. 53.
14 Et prædicabitur Euangelium regni, &c.& tunc veniet cõſummatio.Hoſ. 3. num.25. Mich. 4.num. 25.
20 Orate,vt non fiat fuga veſtra hieme vel ſabbatho. Zach.14.22.
22 Et niſi breuiati fuiſſent dies illi, non fieret ſalua omnis caro.Zach.4.n.23
24 Vt in errorem inducantur ſi fieri poteſt etiam electi.Ioe.2.nu.25.
29 Virtutes cœlorũ mouebuntur. Ioe. 3.num. 22.
29 Sol obſcurabitur, &c. & tunc parebit ſignum filii hominis.Nah.1.n.25.
29 Sol obſcurabitur, &c. Ioe. 2. n.63.
30 Et tunc plagent omnes tribus terrę Zach.12. nu.18.
31 A quatuor ventis. Zach.2. num. 14.
33 Quia prope eſt in ianuis. Ioe.2. nu. 64.
35 Verba autem mea non prætetibũt: Zach.1.nu.9.
37 Sicut autem in diebus Noe ita erit aduentus filii hominis.Nah.1.nu.47.
51 Partemque eius ponet cum hypocritis.Hoſ.5.13.

Cap.25.

5 Dormitauerunt omnes, & dormierunt.Nah.3.nu. 27.
11 Nouiſſime vero veniunt & reliquæ virgines.Mich.4.11.
12 Neſcio vos Hoſ.13.n.3.
31 Cum autem venerit filius hominis in maieſtate ſua.Zach.14.num.19.&. 21. & ſeq.
35 Eſuriui, &c. Ioe.3.num.7.
40 Quod vni ex minimis meis feciſtis, mihi feciſtis.Hoſ.5. nu.27.
46 Ibunt hi in ſupplicium æternum,iuſti autem in vitam æternam.Mich.5. 42.& ſeq.

Cap.26.

15 Conſtituerũt illi triginta argẽteos. Ham.8.num.18. 19 Zach.11.nu. 25.
28 Sãguis meus noui teſtamenti.Zach. 9.num.53.
28 Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem. Ionæ.4.nu.18.
31 Percutiam paſtorem, & diſpergentur oues gregis.Zach.13.nu 12.

Cap.27.

De argenteis Iudæ, & proiectione eorum in templum, & emptione agri Zach.11.n.26. & ſeq.
9 Quod dictum eſt per Ieremiam prophetam.Mich.5.n. 13. &. 14.
9 Tunc impletum eſt,quod dictum eſt, &c.Zach.11.num. 33. & ſeq.
25 Sanguis eius ſuper nos.Hoſ. 12. nu. 20.
28 Chlamydem coccineã. Nah.2.n.46.
39 Mouentes capita ſua. Nah.3.num.5.
63 Poſt tres dies reſurgam.Hoſ.6. n. 6.

Cap.28.

15 Diuulgatum eſt verbum iſtud apud Iudæos vſque in hodiernum diem. Hoſ.1. 97.
18 Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo,& in terra.Habac. 3.n.28.
19 In nomine Patris,&c.Hoſ. 10.n.36.
20 Ecce ego vobiſcum ſum in omnibus diebus, vſque ad conſummationem ſæculi.Mich.5.nu.52.Soph.3.nu.37. Zach.2.nu.32.

EVANGELIVM SECVNDVM Marcum.

Cap.1.

1 Initium Euangelii Ieſu Chriſti filii Dei.Prælu.4.nu. 8.
1 Sicut ſcriptum eſt in Iſai. proph. Ecce ego,&c.Hoſ.23.num.33. Mich. 5. nu.13.&.14.

Cap. 2.

27 Sabbathum propter hominem factũ eſt,&c.Hoſ.6.n.17. &. 18.

Cap. 3.

17 Et impoſuit Simoni nomen Petrus. Soph.2. nu. 19.

Cap. 4.

39 Comminatus eſt vento. Nah. 1. nu.13.Zach. 3.nu.10.

Cap.

Cap. 5.

De curatione Hemorrouſæ & filiæ archiſynagogæ. Zac 11. nu. 23.

41 Talitha cumi, quod eſt interpretatum, puella tibi dico, ſurge. Habac. 1. nu. 15.

Cap. 7.

26 Mulier gentilis Ioe. 3. nu. 12.

Cap. 8.

2 Iam triduo ſuſtinent me. Ion. 2. n. 29

12 Amen dico vobis, ſi dabitur generationi illi ſignum. Ham. 8. nu. 21.

31 Et poſt tres dies reſurgere. Hoſ. 6. num. 6.

Cap. 9.

De maledictione ficus. Habac. 3. nu 45.

3 Qualia fullo non poteſt facere ſuper terram. Mala. 3. nu. 19.

Cap. 10.

5 Ad duritiam cordis veſtri ſcripſit vobis præceptum iſtud. Ham. 6. nu. 33.

30 Centuplum accipiet. Zach. 5. nu 8.

Cap. 12.

Diligere proximum tanquam ſeipſum maius eſt omnibus holocautomatibus. Hoſeæ. 6. num. 26.

Cap. 13.

1 Magiſter aſpice quales lapides, & quales ſtructuræ. Hag. 2. nu. 45.

32 De die autem illa nemo ſcit. Zach. 14. nu. 23.

Cap. 14.

27 Percutiam paſtorem, & diſpergentur oues gregis. Zach. 13. nu. 12.

Cap. 15.

25 Quomodo intelligatur Dominus crucifixus hora tertia. Zach. 11. numer. 18.

Cap. 16.

2 Valde mane, &c. veniunt ad monumentum. Hoſ. 6. nu. 45.

7 Diſcipulis eius, & Petro. Soph. 1. numer. 17.

14 Nouiſſime recumbentibus vndecim diſcipulis, &c. Mich. 4. nu. 12.

15 Euntes in mundum vniuerſum prædicate Euangelium omni creaturæ. Zach. 2. nu. 17. & 118. c. 14. nu. 8.

19 Aſſumptus eſt in cælum. Prophetatur Mich. 2. num. 65.

EVANGELIVM SECVNDVM Lucam. Cap. 1.

9 Sorte exiit ponere incenſum, &c. vſque ad, vidiſſet in templo. Ioe. 2. numer. 29.

11 A dextris altaris incenſi. Hoſ. 4 numer. 25.

15 Erit magnus coram Domino. Ionæ. 3 num. 4.

15 Vinum, & ſiceram non bibet. Mich. 1. nu. 70.

28 Benedicta tu in mulieribus. Hag. 2. nu. 69.

32 Dabit illi Dominus ſedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum. Mich. 4. nu. 6. c. 50. nu. 33. Zacha. 6. n. 34.

33 In domo Iacob. Nah. 2. 43.

37 Omne verbum. Ham. 3. num. 11.

42 Benedictus fructus ventris tui. Mich. 6. nu. 23.

46 Magnificat anima mea Dominum. Ham. 9. nu. 5.

48 Quia reſpexit humilitatem ancillæ ſuę. Soph. 2. n. 4.

51 Diſperſit ſuperbos mente cordis ſui. Nah. 2. 38.

12 Depoſuit potentes de ſede, & exaltauit humiles. Haba. 2. nu. 10.

58 Et gratulabantur vicini. Zach. 2. numer. 35.

68 Quia viſitauit, & fecit redemptionem. Hoſ. 1. nu. 64.

69 Et erexit cornu ſalutis nobis. Ham. 6. nu. 41. Habac. 2. nu. 8. Zach. 1. numer. 72.

70 Sicut locutus eſt per os ſanctorum, qui à ſæculo ſunt prophetarum eius Mich. 7. nu. 57.

70 Qui à ſeculo ſunt. Mich. 5. 41.

73 Iuſiurandum quod iurauit ad Abraham patrem noſtrum daturum ſe nobis. Mich. 7. 53. Haba. 2. num. 9.

76 Præibis enim ante faciem Domini parare vias eius. Mala. 3. nu. 10.

78 Oriens ex alto. Zach. 3. n. 35. & ſeq.

79 Illuminare his qui in tenebris, & in vmbra mortis ſedent. Mich. 7. nu. 29.

Cap. 2.

1 Exiit edictum à Cæſare Auguſto, vt deſcriberetur vniuerſus orbis. Zach. 6. nu. 13. Hagg. 2. nu. 24.

3 Hec deſcriptio prima facta eſt. Prælu. 6. num. 2.

13 Multitudo cœleſtis exercitus. Ham. 4. nu. 40. Soph. 1. nu. 23.

Glo-

14 Gloria in excelſis Deo.Hag.2.n.22.
15 Videamus hoc verbum. Ham.3 numer. 11.
21 Poſtquam conſummati ſunt dies octo.Hoſ.6.nu.6.
25 Expectans conſolationem Iſrael. Haba.2.nu.9.Malach.3 nu.14.
34 Ecce hic poſitus eſt in ruinam, &c. Hoſ.14. nu.25.
38 Qui expectabant redemptionem Iſrael.Habac.2.nu.9.

Cap. 3.

5 Omnis mons,& collis humiliabitur Mich 6.nu.11.Haba.3.nu.30.&.31. Zach.14.nu.12.&.13.

Cap. 4.

17 Et vt reuoluit librum Zach.5. nu. 3.
20 Cum plicuiſſet librum.Zach. 5. n.3.
25 Quomodo clauſum eſt cœlum Mal. 3.num. 33.
26 Sareptæ vidua fuit gentilis. Ionæ.1. num. 2.
39 Stans ſuper illam.Ham,7. num.11. Zac.4.nu.7.

Cap. 6.

11 Ipſi repleti ſunt inſipientia. Hoſ. 4. num.11.
25 Væ vobis qui ſaturati eſtis. Soph. 2. 37.

Cap. 7.

38 Lacrymis cœpit rigare pedes eius. Zach.13.nu.20.
46 Oleo caput meum non vnxiſti.Hoſ. 2.nu.47.

Cap. 8.

6 Et natum aruit, quia non habebat humorem.Zach.10.28.
7 Spinæ ſuffocantes ſemen.Nah.1.numer.50.
8 Qui habet aures audiendi audiat.Sophon. 3 nu.10.
10 Cæteris autem in parabolis. Mich. 2. 11.
24 Increpauit ventum. Zach. 3. nu.10.
43 Mulier quæ ſanguinis fluxum patiebatur. Hoſ.2.nu.23.

Cap. 9.

5 In teſtimonium ſuper illos.Mich. 1. num.4.

Cap. 10.

1 Miſit illos binos ante faciem ſuam Ionæ.3.nu. 39.
6 Et ſi fuerit ibi filius pacis. Hoſ.10.29.
23 Beati oculi qui vident. Hoſ. 14. 26.
24 Multi prophetæ,& reges cupierunt videre,&c.Haba.1.num.36.
42 Vnum eſt neceſſarium.Mich.4.n.68.

Cap. 11.

3 Panem noſtrum quotidianum. Hoſ. 13 nu.35.
15 In Behelzebub principe dæmoniorum.Hoſe.2.nu.66.
21 Cum fortis armatus cuſtodit atriū ſuum.Soph.1.nu.38.
29 Signum non dabitur ei niſi ſignum Ionæ,&c. Ionæ.3.n.34.&.35.& ſeq.

Cap. 12.

4 Ne terreamini ab his, qui occidunt corpus Nah.1.nu.47.
19 Anima mea habes multa bona, &c. Soph.1.26.&.78.cap.2.nu. 36.
20 Hac nocte repetent animam tuam à te.Mich.1.67.&.68.Nah.1.22.
32 Nolite timere puſillus grex.Ham.9. num.7.
35 Sint lumbi veſtri præcincti.Nahum. 2.nu. 40.
49 Ignem veni mittere in terram.Zac. 9.nu.9.Mal.3.nu. 19.
52 Erunt enim ex hoc quinque in domo vna. &c. Mich. 7 num. 15 vſque ad 17.

Cap.14.

11 Omnis,qui ſe humiliat,exaltabitur. Mich 6.n.11.Soph. 1. nu. 40.
20 Vxorem duxi. Mala.2.nu. vlt.
26 Si quis venit ad me, & non odit patrem ſuum,&c.Ham..2.nu. 20.

Cap. 15.

14 Facta eſt fames valida, & ipſe cœpit egere.Mala.2.nu. 3.
16 Cupiebat implere ventrem ſuum. Hoſ.4.nu. 19.& Ham.4.nu.17.
17 Quanti mercenarii in domo patris mei,&c.Hoſ.2.nu. 59.
22 Proferte ſtolam primam, &c. Zach. 3.nu.13 &.29.

Cap. 16.

19 Homo quidam erat diues, & induebatur purpura.Hoſ.1.44.&.c.12.nu. 28.Soph.2.nu.36.cap.3.nu 56. Mal. 4 n.22.

Cap. 18.

8 Putas ne fidem ieniet in terra? Iocl. 2.nu.25.
12 Decimas do omnium,quæ poſſideo. Mal.

Mal. 3. num. 39 Ham. 5 num. 11.
30 Centuplum accipiet. Zach. 5. n. 8.

Cap. 19.

43 Venient dies in te, &c. Ham. 4. n. 7. Mich. 5. 67.

Cap. 20.

13 Forſitan cũ hunc viderint, verebuntur. Ioe. 2. num. 24. & 25.

Cap 21.

10 Surget gens contra gentem Hoſ. 3. num. 29. & 30.
15 Ego dabo vobis os, & ſapiẽtiam cui non poteſt, &c. Zach. 9. 59.
16 Trademini autem à parentibus, & fratribus, &c. Mich. 7. n. 15. & ſeq.
25 Præ confuſione ſonitus maris, & fluctuum Habac. 3. num. 36. 38. & 49.
26 Areſcentibus hominibus præ timore. Nah. 2. nu. 70. Haba. 3. nu. 37. 40. Sopho. 1. num. 67. Zach. 14. 39.
28 Et eleuate capita veſtra. Zachar. 1. num. 70.
29 Stellæ cadent de cœlo. Habac. 3. num. 43.
30 Videte ficulneam, &c. Ioe. 2. nu. 64.
34 Attendite vobis, ne forte grauentur corda veſtra in crapula Hoſ. 10. n. 32.
37 Noctibus vero exiens morabatur in monte qui vocatur Oliueti. Zacha. 14. num. 11.

Cap. 22.

15 Deſiderio deſideraui. Soph. 1. nu. 6.
28 Vos eſtis, qui permanſiſtis mecum in tentationibus meis. Mich. 1. n. 57.
49 Si percutimus in gladio Ioe. 1. nu. 5.
54 Hæc eſt hora veſtra. Nah. 1. nu. 47.
61 Reſpexit Dominus Petrum. Habac. 3. num. 29.

Cap. 23.

30 Tunc incipient dicere montibus, cadite ſuper nos, &c. Hoſ. 10. num. 21.

Cap. 24.

1 Valde diluculo venerunt ad monumentum. Hoſ. 6. 45.
27 Incipiens à Moyſe interpretabatur, &c. Præl. 1. n. 13 & Præl. 2. n. 1. & 17.
28 Finxit ſe longius ire Ham. 2. nu. 21.
44 Quoniam neceſſe eſt impleri omnia, quæ ſcripta ſunt in lege Moyſi, &c. Præl. 2. num. 1.

EVANGELIVM SECVNDVM Ioannem. Cap. 1.

1 In principio erat verbum, Hoſ. 1. nu. 35. Ham. 3. nu. 12.
10 In mundo erat. Hag. 2. nu. 60.
14 Gloriã quaſi vnigeniti à patre. Hoſ. 5. num. 27.
15 Qui poſt me venturus eſt Habac. 2. num. 6.
15 Et menſas nummulariorum euertit Hag. 1 39. Zach. 14. 52. 53.
16 Et gratiam pro gratia. Zach. 4. num. 16. & 17.
20 Et confeſſus eſt, & non negauit, & confeſſus eſt quia non ſum ego Chriſtus. Hoſ. 6. nũ 43.

Cap. 2.

De eiectione vendentium a templo. Hag. 1. nu. 39.
19 Soluite templum hoc. Mal. 3. nu. 11.
20 Quadraginta ſex annis ædificatum eſt templum hoc Hag. 2. 43. Zach. 1. num. 45. & ſeq.

Cap. 3.

19 Hoc eſt autem iudicium, quia lux venit in mundum, &c. Zach. 5. nu. 12.

Cap. 4.

10 Tu petiſſes à Deo, & dediſſet tibi aquam viuam. Zach. 14. num. 31.
12 Numquid tu maior es patre noſtro Iacob. Hoſ. 1. nu. 93. vſque ad. 99.
13 Omnis qui bibit ex aqua hac ſitiet iterum Mich. 4. n. 28. Zach. 2. nu. 16.
13 Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei non ſitiet in æternum. Nah. 3. nu. 32. Zach. 13. nu. 2. 18. & 21. cap. 14. num. 31. 54.
20 Et vos dicitis, quia Ieroſolymis eſt locus, vbi adorare oportet. Soph. 3. num. 32.
22 Quia ſalus ex Iudæis eſt. Zac. 8. n. 4.
35 Et meſſis venit Mich. 4. nu. 28. Zac. 2. nu. 16. cap. 10. num. 5.

Cap. 5.

27 Iudicium facere. Mich. 6. nu. 25.
35 Lucerna ardens, & lucens. Zacha. 4. num. 5.
43 Si alius venerit in nomine ſuo illum accipietis Hoſ. 3. numer. 25. cap. 13. num. 17. Zacha. 5. num. 22. cap. 11. num. 48.

Cap. 6.

9 Quinque panes ordeaceos. Hoſ. 3. num. 15.
45 Eſt ſcriptum in prophetis, & erunt omnes docibiles Dei. Habac 1. n. 5.

58 Qui manducat hunc panem, viuet in æternum. Hoſ.14. 19.
Cap.7.
12 Et murmur multum erat in turba de eo, quidam enim dicebant, &c. Hoſ. 7.num.13. Zach.11. num.35.
37 In die magno feſtiuitatis clamabat, ſi quis ſitit, &c. Hoſ.11.num.18. Zac. 13.3. & 18. cap.14. num. 32.
39 Quia Ieſus nondum erat glorificatus. Zach.2. nu.17.
Cap. 8.
1 Ieſus autem perrexit in montẽ Oliueti. Zacha.14. num.11.
36 Si ergo vos filius liberauerit, vere liberi eritis. Ioe.3 nu.1.
44 Vos ex patre diabolo eſtis Hoſ. 1. num.76.
44 Ille in veritate non ſtetit. Hoſ. 7. num 1.
46 Quis ex vobis arguet me de peccato Mich. 6.num.12.
56 Abraham pater veſter exultauit, &c. Hoſ.14. num 26.
Cap. 9.
32 A ſeculo non eſt auditum Mich. 5. 41.
39 Vt qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant. Zach.2.nu.16.
Cap.10.
Porticus Salomonis. Hag.2. nu.43.
6 Hoc prouerbium dixit Ieſus. Mich. 2. num.10.
9 Et paſcua inuenit. Mich.7.nu.62.
11 Bonus paſtor. Soph.3.nu.11. & 12.
12 Et diſpergit oues. Nah.2.num.38.
16 Erit vnum ouile, & vnus paſtor. Mich.2. num.61. & 62. & 63.
27 Oues meæ vocem meam audiunt. Hoſ.1. nu. 112.
27 Non rapiet eas quiſquam de manu mea Mich.5. num.52.
30 Ego, & pater vnum ſumus. Zach.2. num.17.
Cap.11.
38 De lapide Lazaro mortuo impoſito Zach.5. 25.
48 Si dimittimus eum ſic venient Romani. Hoſ.9. num. 11.
51 Cum eſſet pontifex anni illius, prophetauit. Præl.4. num.6.
52 Sed vt filios, qui erant diſperſi congregaret in vnum. Hoſ.2. nu.9 Mic. 5. num.85. Soph. 3. nu. 25. Mich. 5. num 81. Soph.3. num.25.
56 Si quis cognouerit, vbi ſit Ieſus, indicet. Hoſ 7. num.14.
Cap.12.
15 Ecce rex tuus venit. Zach.9. nu 31.
24 Niſi granum frumenti cadens, &c. Hoſ.2. num.99.
26 Si quis mihi miniſtrat, me ſequatur, & vbi ego ſum illic, & miniſter meus erit. Ham. 3. num.5.
31 Nunc iudicium eſt mundi. Hoſ.2.nu. 96.
32 Omnia traham ad me ipſum. Mich. 2. num.62. Habac.3. 26. Zachar.1. num.57.
41 Hæc dixit Iſaias quando vidit gloriam eius. Mal 3. nu 6.
Cap. 13.
27 Quod facis fac citius. Ham.4. nu.8.
30 Erat autem nox. Hoſ.6. 45.
Cur Iudas noctu prodidit Dominum. Zach.1. num.13.
Cap. 14.
2 Vado parare vobis locum. Etſi abiero.
3 Et præparauero vobis locum, &c. Mich.2. nu.66, & 67.
19 Adhuc modicum Hagg.2. nu.21.
21 Manifeſtabo ei me ipſum. In proœm. in Hag. nu.7.
23 Ad eum veniemus. Hag.2. num.59.
Cap.15.
3 Iam vos mundi eſtis propter ſermonem, quem locutus ſum vobis. Zac. 13. num. 3.
5 Ego ſum vitis, & vos palmites, qui manet in me, &c. Hoſ.14. nu.20.
5 Sine me nihil poteſtis Hoſ.14. num. 23.
15 Quia omnia, quæ audiui à patre, nota feci vobis. Soph. 1. num.36. & In proœm. in Hag. nu.7. & cap.2. nu.60.
19 Si de mundo fuiſſetis, mundus, quod ſuum eſt, diligeret. Zach.14. nu.64.
Cap.16.
2 Abſque ſynagogis facient vos, ſed venit hora vt omnis, &c. Mich.7. nu. 15. & ſeq.
10 De Iuſtitia vero, quia vado ad patrem. Ioe.3. num.7.
16 Modicum, & non videbitis me. Hoſ. 1. num.64.

Amen.

20 Amen, amen dico vobis, quia plorabitis, & flebitis vos, &c. Zach. 8. n. 42.
21 Cum autem pepererit puerũ, iam nõ meminit preſſuræ propter gaudium Mich. 4. nu. 75.
25 Hæc in prouerbijs locutus ſum vobis. Mich. 2. nu. 10.
25 Sed palam de patre annuntiabo vobis. Soph. 1. nu. 36.

Cap. 17.

11 Serua eos in nomine tuo. Mich. 5. num. 58.
12 Ego ſeruabam eos in nomine tuo. Mich. 5. nu 53.
12 Niſi filius perditionis. Hoſ. 10. 29.
23 Sicut, & nos vnum ſumus Ioe. 2. n. 51.

Cap. 18.

11 Calicem, quem dedit mihi pater, non vis, vt bibam illum. Mich. 2. n. 41. 42. 43.

Cap. 19.

7 Quia filium Dei ſe fecit. Hoſ. 7. n. 35
15 Non habemus regem niſi Cæſarem. Zach. 11. nu. 11.
36 Facta enim ſunt hæc, vt ſcriptura adimpleretur, Os non comminuetis ex eo. Hoſ. 10. nu. 24. cap. 11. nu. 6. 8. & 11.
37 Videbunt, in quem transfixerunt. Zach. 12. nu. 13. & ſeq.

Cap. 20.

1 Vna autem ſabbati. Hag. 1. num. 4.
1 Venit mane, cum adhuc tenebræ eſſent. Hoſ. 6. nu. 85.
26 Et poſt dies octo. Hoſ. 6. num. 6.

ACTA APOSTOLORVM.

Cap. 1.

5 Vos autẽ baptizabimini Spiritu ſancto. Ioe. 2. num. 54. & ſequ.
8 Eritis mihi teſtes, &c. Hoſ. 11. nu. 40.
15 Erat autem turba hominum, &c. Habd. nu. 8.

Cap. 2.

2 Factus eſt repente de cœlo ſonus Hamos. 1. nu. 10.
14 Viri Iudæi, & qui habitatis Ieruſalem, &c. Ioe. 2. nu. 53.
24 Quem Deus ſuſcitauit à mortuis, &c. Hoſ. 13. nu. 23. Ionæ. 2. 27.
37 His auditis compuncti ſunt corde, &c. Haba. 1. nu. 25.

Cap. 4.

25 Qui Spiritu ſancto per os patris noſtri Dauid pueri tui dixiſti. Quare fremuerunt, &c. Mich. 1. 17. & 18.

Cap. 5.

28 Præcipiendo præcepimus vobis. Soph. 1. nu. 6.

Cap. 7.

35 Hunc Moyſem, quem negauerunt, &c. Ham. 5. à nu. 55. vſque ad finem cap.

Cap. 8.

22 Pœnitentiam itaque age, ab hac nequitia tua, & roga Deum, ſi forte, &c. Ioe. 2. nu. 22. & 35.
36 Quid prohibet me baptizari. Habac. 2. n. 25.

Cap. 9.

4 Quid me perſequeris. Zach. 2. nu. 17. c. 12. nu. 29.
15 Vas electionis. Ham. 6. 21.

Cap. 10.

12 In quo erant omnia quadrupedia, &c. Hoſ. 2. num. 92.
15 Quod Deus purificauit, tu commune ne dixeris. Hoſ. 1. nu. 61. & c. 2. numer. 92.
44 Adhuc loquente Petro, &c. vſque ad, Effuſa eſt Ioe. 2. nu. 59. & 60.

Cap. 11.

3 Quare introiſti ad viros præputium habentes, &c. Ion. 4. nu. 23.
15 Cum autem cœpiſſem loqui, &c. vſque ad, Vos autem baptizabimini ſpiritu. Ioe. 2. nu 55.
18 His auditis tacuerunt & glorificauerunt Deum dicentes. Ergo, & gentibus pœnitentiam dedit Deus ad vitam. Soph. 3. nu. 33.

Cap. 12.

Miſit Herodes rex manus, vt affligeret quoſdam de Eccleſia. Hoſ. 7. nu. 7.

Cap. 13.

22 Virum ſecundum cor meum. Hoſ. 7. nu. 25.
22 Voluntates meas. Mich. 6. nu. 38.
27 Voces prophetarum, quæ per omne ſabbathum leguntur. Mich. 5. nu. 10.
40 Videte ergo ne ſuperueniat vobis, quod dictũ eſt per prophetas, videte contemptores, &c. Hab. 1. n. 4. & ſeq.
47 Poſui te in lucem gentium. Hoſ. 11. nu. 33. Habd. nu. 17. Zach. 2. nu. 18.

47 Ecce conuertimur ad gentes. Zachariæ. 14. nu. 9.

Cap. 15.

7 Viri fratres vos ſcitis, quoniam ab antiquis, &c. vſque ad intetnos, & illos. Ioel. 2. num. 60.

16 Et reædificabo tabernaculum Dauid. Ham 9. nu. 29. & ſeq.

20 Abſtineatis vos ab immolatis ſimulacrorum, & ſuffocato & ſanguine. Hoſ. 4. num. 3.

Cap. 19.

2 Si Spiritum ſanctum accepiſtis credẽtes. Ioe. 1. 5.

4 In eum, qui venturus eſſet, Hab. 2. num. 6.

19 Inuenerunt pecuniam denariorum quinquaginta millium. Hoſ. 3. n. 12.

Cap. 20.

29 Quam acquiſiuit ſanguine ſuo. Hoſ. 3. num. 9.

Cap. 21.

20 Vides frater quot millia ſunt in Iudæis, qui crediderunt. Mich. 5. 33.

Cap. 22.

20 Cum funderetur ſanguis Stephani teſtis tui. Hoſ. 11. nu. 40.

Cap. 23.

15 Deuotione deuouimus nos, &c. Sophon. 1. num. 6.

Cap. 27.

19 Tertia die ſuis manibus armamenta nauis proiecerunt. Ionæ. 1. 26.

38 Alleuiabant nauem iactantes triticum in mare, Ionæ. 1. nu. 26.

Cap. 28.

25 Quia bene Spiritus ſanctus locutus eſt per Iſaiam. Mal. 3. nu. 6.

26 Auditu audietis, & non intelligetis. Hoſ. 11. nu. 13. Zach. 13. nu. 12.

EPISTOLA AD ROMANOS.

Cap. 1.

De argumento huius epiſtolę. Hoſe. 2. nu 92. Soph. 3. nu. 33.

3 Qui factus eſt ei ex ſemine Dauid. Mich. 5. nu. 32.

17 Iuſtus ex fide viuit. Habac. 2. nu. 14.

21 Euanuerunt in cogitationibus ſuis, & obſcuratum eſt inſipiens cor eorum, &c. Hoſ. 6. nu. 44.

24 Tradidit eos Deus in deſideria cordis ſui in immunditiam, &c. Hoſe. 5. nu. 18. Ioe. 2. num. 17.

28 Tradidit illos Deus in reprobum ſẽſum. Hoſ. 1. nu. 115.

Cap. 2.

4 An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, &c. vſque ad, Et reuelationi iuſti iudicij Dei. Ham. 6. nu. 34.

5 Secundum autem duritiam tuam, & impœnitens cor theſaurizas tibi iram, &c. Hoſ. 5. 12. nu. 2. 13. nu. 18. Ham. 6. nu. 14.

28 Non enim qui in manifeſto Iudæus eſt, &c. Zach 8. nu. 40.

Cap. 3.

3 Numquid incredulitas eorum fidem euacuauit? Hoſ 5 nu. 23.

19 Vt omne os obſtruatur, &c. Ioe. 2. nu. 56.

23 Omnes enim peccauerunt & egẽt gloria Dei. Hoſ. 14. nu. 16.

25 In ſanguine ipſius Zach. 9. nu. 52.

26 Vt ſit ipſe iuſtus, & iuſtificans eum, qui ex fide Ieſu Chriſti. Zach. 9. numer. 35.

29 An Iudæorum Deum tantum? nonne & gentium? immo & gentium? Ionæ. 1. num. 5.

Cap. 4.

3 Et reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Hoſ. 13. nu. 29.

11 Et ſignum accepit circunciſionis ſignaculum iuſtitiæ fidei, &c. Mich. 7. num. 55.

11 Vt ſit pater omnium credentium. &c. vſque ad, Patris noſtri Abrahæ. Et ideo ex fide vſq; ad, Et arena maris. Hoſ. 1. nu. 123. Mich. 7. num. 54. & 55.

Cap. 5.

5 Caritas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris. Ioe. 2. nu. 55.

12 Per vnum hominem peccatũ mors. Hoſ. 13. nu. 39.

Cap. 6.

6 Hoc ſciẽtes, quia vetus homo noſter ſimul crucifixus eſt, &c. Hoſ. 6. numer. 6.

21 Quem ergo fructum habuiſtis in illis in quibus nunc erubeſcitis? Hoſ. 6. nu. 57.

Cap. 7.

4 Vt ſitis alterius, qui reſurrexit à mortuis. Hoſ. 3. num. 18.

Nam

7 Nam concupiſcentiam neſciebam, &c. vſque ad, peccatum reuixit. Hoſ. 12. nu. 40. &. 41.
22 Cōdelector enim legi, &c. vſque ad De corpore mortis huius Ioel. 2. nu. 39. &. 40.
23 Sentio aliam legem in mēbris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in legem peccati, quę eſt in membris meis. Mich. 7. nu. 31.

Cap. 8.

3 Et de peccato damnauit peccatum; Mich. 4. nu. 28.
18 Non ſunt condignæ paſſiones, &c. Mich. 6. nu. 19.
21 Quia & ipſa creatura liberabitur. Hoſ. 2. nu. 67.
22 Omnis creatura ingemiſcit, & parturit, &c. Hag. 2. nu. 34.
26 Ipſe ſpiritus poſtulat pro nobis. Hoſ. 8. num. 10.
28 Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Mich. 2. nu. 23.
33 Quis accuſabit aduerſus electos Dei, &c. Mich. 5. nu. 25. c. 6. num. 33.
35 Quis nos ſeparabit à caritate Dei. Soph. 3. nu. 35.

Cap. 9.

3 Optabam ego enim ipſe eſſe anathema. Zach. 14. nu. 38.
3 Pro fratribus meis, qui ſunt cognati mei, &c. Mich. 7. nu. 55. 56.
6 Non quod exciderit verbum Dei. Hoſ. 1 nu. 124.
6 Non enim omnes, qui ex Iſrael, omnes filij, &c. Hoſ. 1. num. 76. &. 124. & Mich. 2. nu. 65. Zach. 12. num. 23. Mal. 1. n. 10. &. 11.
11 Cum enim nondum nati. Mal. 1. numer. 10.
13 Vocabo non plebem meam, plebem meam Hoſ. 1. nu. 120. cap. 2. num. 1.
29 Niſi Dominus ſabaoth reliquiſſet nobis ſemen Ham. 5. 9.

Cap. 10.

10 Corde creditur, &c. vſque, ad ſaluus erit. Ioel. 2. nu. 62.
18 Numquid non audierunt, &c. Hoſ. 1. nu. 135.

Cap. 11.

1 Nunquid Deus repulit populum ſuū, &c. Hoſ. 3. nu. 16.
5 Si ergo & in hoc tempore reliquiæ ſecundum electionem gratiæ factæ ſunt. Ioe. 2. nu. 63.
5 Reliquiæ ſecundum electionem gratiæ ſalui factę ſunt. Ham. 9. nu. 38.
8 Dedit illis Deus ſpiritum compunctionis. Hoſ. 1. nu. 115.
11 Numquid ſic offenderunt, vt caderent. Soph. 1. nu. 14.
14 Si quomodo ad æmulandum prouocem carnem meam. Hoſ. 9. 23.
16 Quod ſi delibatio ſancta, &c. vſque ad, Propter incredulitatem illorum. Ham. 9. nu. 32. 33. Zach. 8. nu. 3.
18 Noli gloriari aduerſus ramos. Zach. 12. num. 10.
25 Cæcitas ex parte contigit in Iſrael, donec intraret, &c. Hoſ. 3. nu. 16 &. nu. 25. Sopho. 3. nu. 43.
26 Et ſic omnis Iſrael ſaluus fieret. Zachar. 1. nu. 57.
33 Et inueſtigabiles viæ eius Haba. 3. num. 62.

Cap. 15.

8 Dico enim Chriſtum Ieſum miniſtrum fuiſſe circunciſionis. Mich. 7. nu. 56. Mal. 3. nu. 14.

Cap. 16.

20 Deus autem pacis cōterat ſatanam ſub pedibus veſtris velociter. Ioel. 2. 45. Mal 4. nu. 24.
25 Secundum reuelationem myſterij temporibus æternis taciti. Mich. 5. nu. 40. &. 41. &. 47.

EPISTOLA PRIMA AD Corinthios.

Cap. 1.

2 Qui inuocant nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti Ioe. 2. nu. 62.
13 In nomine Pauli. Hoſ. 10. nu. 39.
26 Videte vocationem veſtram fratres, quia non multi, &c. Zach. 14 nu. 55.
30 Qui factus eſt nobis ſapientia à Deo, &c. Hoſ. 5 nu. 4.

Cap. 2.

15 Spiritualis omnia iudicat. Hoſ. 7. numer. 19.

Cap. 3.

3 Cum enim ſint inter vos Zelus, & contentio. Hoſ 4. nu. 16.
7 Ego plantaui, &c. Hoſ. 1. nu. 128.
11 Fundamentum aliud nemo poteſt ponere præter, &c. Zach. 3. num. 43

13 Dies Domini. Soph. 1. nu. 28.
18 Stultus fiat, vt ſit ſapiens Hoſ. 1. nu. 131.

Cap. 4.

5 Quo ad vſque veniat Dominus, qui illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium. Mal. 4. nu. 3.

Cap. 5.

6 Modicum fermẽtum totam maſſam corrumpit. Hoſ. 7. nu 5.

Cap. 7.

27 Alligatus eſt vxori, noli quærere ſolutionem. Mal. 2. nu. 34.

Cap. 8.

4 Scimus, quia nihil eſt idolum in mundo. Hoſ. 4. nu. 31.
5 Siquidem ſunt dij multi. Mal. 2. nu. 24. 25.

Cap. 9.

9 Numquid de bobus cura eſt Deo. Prol. 1. nu. 21.

Cap. 10.

11 In quos fines ſæculorum deuenerunt. Habac. 2. nu. 4.
18 Videte Iſrael ſecundum carnẽ Hoſ. 1. num. 125. & Mich. 5 num. 33.
21 Menſæ Domini. Mal. 1. nu. 19.
31 Siue ergo manducatis, ſiue bibitis, ſiue aliud, & omnia in gloriam Dei facite Zach. 7. nu. 5.

Cap. 11.

3 Omnis viri caput Chriſtus eſt, &c. Hoſ 1. nu. 131.
31 Quod ſi noſmetipſos iudicaremus, nõ vtique iudicaremur. Mich. 6. nu. 10. Nah. 1. nu 49.

Cap. 12.

2 Scitis autem quoniam, cum gentes eſſetis ad ſimulacra muta prout ducebamini euntes. Zach. c. 10. nu. 10.

Cap. 13.

1 Velut æs ſonans, aut cymbalum tinniens Hoſ. 1. nu. 21.

Cap. 14.

12 Quoniam æmulatores eſtis ſpirituũ. Hoſ. 4. nu. 23.

Cap. 15.

25 Oportet illum regnare, donec ponat inimicos eius, ſub pedibus eius Hoſ. 13. nu. 26.
26 Nouiſsime autem inimica deſtruetur mors. Hoſe. 13. nu. 26.
36 Quod ſeminas, non viuificatur, niſi prius moriatur. Hoſ. 6. nu. 10.
54 Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, &c. Hoſ. 13. à num. 22. vſque. 36.
56 Stimulus autem mortis peccatum eſt, virtus vero peccati, lex. Hoſ. 13. num. 40.

EPISTOLA SECVNDA AD Corinthios.

Cap. 2.

14 Deo autem gratias, qui ſemper triũphat nos in Chriſto Ieſu, &c. Hoſeæ. 14 nu. 17.

Cap. 3.

18 Nos autem reuelata facie, &c. vſque ad, tanquam à Domini ſpiritu. Zach. 2. nu. 30.

Cap. 4.

4 Deus huius ſæculi Mal. 2. num. 24. &. 25.

Cap. 5.

4 Eo quod nolumus ſpoliari, ſed ſuperveſtiri. Mal. 2. nu. 38.
8 Et præſentes eſſe ad Dominum. Hoſ. 6. nu. 8.
21 Eum qui peccatum non nouerat pro nobis peccatum fecit. Hoſ. 4. nu. 14. Mich. 4. n. 28.

Cap. 6.

15 Quæ autem conuentio Chriſti ad Belial? Nah. 1. nu. 46.
16 Qui autem conſenſus templo Dei cum idolis? Hag. Hag. 1. nu. 37.
16 Vos enim eſtis templum Dei viui. Hag. 1. nu. 37.

Cap. 9.

6 Qui parce ſeminat, parce & metet. & qui ſeminat in benedictionibus de benedictionibus, &c. Hag. 2. n. 69.

Cap. 10.

4 Nam arma militiæ noſtræ carnalia ſunt, ſed potẽtia à Deo. Zach. 9. n. 61.

Cap. 11.

29 Quis infirmatur, & ego non infirmor? Ham. 6. nu. 26.
30 Quæ infirmitatis meæ ſunt gloriabor. Hamos 6. 26.

Cap. 12.

5 Niſi in infirmitatibus meis. Ham. 6. 26.
9 Virtus in infirmitate perficitur. Ham. 6. nu. 26.

Cap.

Cap. 13.

3 In me loquitur Chriſtus. Hoſ. 1. 18.

EPISTOLA AD GALAT.

Cap. 1.

De argumento huius epiſtolæ. Soph. 3. num. 33.

16 Vt reuelaret filium ſuum in me. Zacha. 4. nu. 16.

Cap. 2.

1 Quia reprehenſibilis erat Soph. 2. num. 2. & 3.

4 Quomodo cogis gentes Iudaizare. Hoſ. 1. nu. 79.

15 Nos natura Iudæi, &c. vſque ad, Vt iuſtificemur ex fide Chriſti, & non ex operibus legis. Hag. 2. nu. 28.

16 Ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro. Ioe. 2. nu. 56.

Cap. 3.

7 Qui ex fide ſunt ij ſunt filij Abrahæ. Hoſ. 1. nu. 124.

11 Iuſtus ex fide viuit. Haba. 2. num. 14.

13 Chriſtus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum. Ham. 2. nu. 20.

Cap. 4.

9 Cum cognoueritis Deum, imo cogniti ſitis ab eo. Hoſ. 8. nu. 12.

21 Dicite mihi, qui ſub lege vultis eſſe, &c. ſcriptum eſt enim quod Abrahã duos filios habuit, &c. Hoſ. 11. nu. 9.

27 Lætare ſterilis, quæ non paris, erũpe, & clama, quę non, &c. Mich. 5. numer. 48.

29 Quomodo tunc is qui ſecũdum carnem erat perſequebatur eum, qui ſecundum ſpiritum ita & nunc. Ham. 8. nu. 24.

Cap. 5.

8 Modicum fermentum totã maſſam corrumpit. Hoſ. 7. nu. 5.

19 Manifeſta ſunt opera carnis, &c. Ioe. 2. num. 15.

Cap. 6.

5 Vnus quiſque onus ſuum portabit. Nah. 1. nu. 4.

8 Quæ enim ſeminauerit homo, hæc & metet. Hoſ. 5. n. 11. Mich. 5. n. 33.

16 Et ſuper Iſrael Dei. Ioe. 3. nu. 7. Zachar. 12. nu. 23.

EPIST. AD EPHESIOS. Cap. 1.

15 Fidem veſtram, quæ eſt in Domino Ieſu. Hoſ 8 num. 13.

17 In agnitione eius. Hoſ. c. 8. num. 13.

Cap. 2.

3 Eramus, & nos natura filij iræ. Hoſ. 10. num. 29

3 In quibus, & nos omnes aliquando conuerſati ſumus. Mal. 2. nu. 22.

4 Et cum eſſemus mortui peccatis cõuiuificauit nos Chriſto, &c. Hoſ. 6. num. 6. & c. 13 nu. 25.

12 Alienati à conuerſatione Iſrael, & hoſpites teſtamentorum, &c. vſque ad, Et Græco. Mich. 7. nu. 56.

13 Qui eratis longe. Zach 6. nu. 38.

21 In quo omnis ædificatio conſtructa creſcit. Zach. 9. 63.

Cap. 3.

14 Huius rei gratia ego Paulus, huius rei gratia flecto genua. Zach. 13. n. 11.

17 In caritate radicati & fundati. Hoſ. 14. nu. 15.

17 Chriſtum habitare per fidem in cordibus veſtris. Hag. 1 nu. 37.

Cap. 4.

6 Vnus Deus, & pater omnium. Malac. 2. num. 21.

11 Alios paſtores, & doctores. Mich. 5. num. 59.

13 Donec occurramus omnes. Zach. 1. nu. 59.

15 Veritatem autem facientes. Hoſ. 7. num. 1.

26 Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram. Ham. 8. nu. 42.

Cap. 5.

27 Vt exhiberet ipſe ſibi glorioſam eccleſiam non habẽtem maculam, aut rugam, aut aliquid huiuſmodi. Ioe. 3. num. 22.

Cap. 6.

14 State ergo ſuccincti lumbos veſtros. Nah. 2 nu. 40.

EPIST. AD PHILIPPENS. Cap. 2.

15 Lucetis ſicut luminaria in mundo, Zach. 4. num. 5.

27 Nam & infirmatus eſt vſque ad mortem Ionæ. 4. nu. 18.

Cap. 3.

2 * Videte conciſionem. Ioe. 3. nu. 20.

3 Nos enim ſumus circumciſio. Zach. 8. num. 40.

2 * Qui reformauit corpus humilitatis noſtræ. Hoſ 6. num. 5. & 6.

19 Quorum Deus venter eſt. Malach. 2. num. 24. & 25.

EPIST. AD COLOSSEN.

Cap. 1.

13 Et tranſtulit in regnum filii dilectio nis ſuæ. Hoſ. 10 nu. 28.

Cap. 2.

8 Videte ne quis vos ſeducat per prophetiam, & inanem fallaciam ſecundum traditionem hominum. Soph. 1. num. 16.

Cap. 3.

14 Super omnia autem hęc caritatem habere, quod eſt vinculum perfectio nis. Mich. 1. num. 23.

19 Et nolite amari eſſe. Habac. 1. 15.

EPIST. I. AD THESSALONICE.

Cap. 4.

17 Simul rapiemus cũ illis in nubibus obuiam Chriſto in aera. Ioe. 2. nu. 3. Mal. 4. nu. 6.

Cap. 5.

3 Cum enim dixerint pax & ſecuritas, tunc repentinus, &c. Ham. 3. nu. 12.

EPISTOLA. II. AD THESSAlonicenſes.

Cap. 2.

2 Quaſi inſtet dies Domini. Soph. 1. num. 28.

4 Ita vt in templo Dei ſedeat. Hoſe. 3. num. 25. Zach. 5. nu. 23. c. 11. nu. 51.

8 Quem Dominus Ieſus interficiet ſpi ritu otis ſui. Haba. 3. nu. 44. Zach. 11. nu. 52.

10 Pro eo quod caritatem veritatis, nõ receperunt, vt ſalui fierent, ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio. Hoſ. 13. num. 17. Zach. 5. nu. 24. c. 11. nu. 52.

EPISTOLA. I. AD TIMOTHEVM.

Cap. 1.

19 Habens fidem, & bonam conſcientiam, quam quidem repellentes. &c. Hoſ. 1. nu. 119.

Cap. 3.

15 Columna & firmamentum veritatis. Zach. 8. nu. 15.

Cap. 4.

1 In nouiſſimis temporibus. Mich. 4. 8. & 11.

1 Attendentes ſpiritibus erroris. Hoſ. 4. num. 13.

Cap. 6.

10 Radix omnium malorum eſt cupiditas. Mich 6. nu. 33.

17 Diuitibus huius ſæculi præcipe, non ſublime ſapere, nec ſperare in incerto diuitiarum. Hoſ. 12. num. 12.

20 Depoſitum cuſtodi. Mal. 2. nu. 15.

EPIST. II. AD TIMOTHE.

Cap. 2.

19 Cognouit Dominus, qui ſunt eius. Mich. 2. nu. 54. Nah. 1. nu. 16.

Cap. 3.

1 In nouiſſimis diebus. Mich. 4. nu. 8.

EPISTOLA AD TITVM.

Cap. 1.

2 Ante tempora ſæcularia. Mich. 5. nu. 40. & 41. & 47.

16 Confitentur ſe noſſe Deum, factis autem negant. Hoſ. 14. nu. 5.

Cap. 3.

5 Per lauacrum regenerationis, & renouationis ſpiritus ſancti, quem effu dit in nos abunde. Ioe. 2. nu. 55.

EPIST. AD HEBRÆOS.

Cap. 1.

1 Multifariam multiſque modis, &c. Hoſ. 12. nu. 3. Mala. 3. nu. 6.

Cap. 2.

7 Minuiſti eum paulominus ab angelis. Hoſ. 12. nu 7.

Cap. 4.

9 Relinquitur ſabbatiſmus populo Dei. Ham. 6. nu. 13.

12 Viuus eſt enim ſermo Dei, & penetrabilior, &c. vſque ad, Medullarum. Soph. 2. num 62.

11 De quo nobis grandis ſermo, & interpretabilis ad dicendum. Haba. 3. num. 62.

Cap. 6.

13 Abrahæ namque promittens Deus quoniam neminem habuit, &c. Hamos. 6. nu. 28.

Cap. 7.

4 Cui, & decimas dedit de pręcipuis Abraham patriarcha. Ham. 4. 10.

5 Adhuc enim in lumbis patris erat. Nah. 2. num. 40. & 67.

12 * Tranſlato enim ſacerdotio, neceſſe eſt vt legis tranſlatio fiat. Hoſe. 4. num. 12.

Cap. 8.

11 Et non docebit vir vltra proximum ſuum, &c. omnes enim cognoſcunt me à minimo, vſque ad maximum Hoſ. 4. nu. 1.

Cap. 9.
16 Vbi eſt teſtamentum, mors neceſſe eſt intercedat teſtatoris. Zach. 9. 53.
Cap. 10.
18 Irritam quis faciens legē Moyſi, &c. vſque ad, Contumeliam fecerit. Habac. 1. nu 31.
26 Voluntarie enim peccantibus nobis, &c. Ioe. 2. nu. 61 & 62.
35 Nolite itaque omittere confidentiā veſtram, &c, Haba. 2, nu. 11.
37 Adhuc enim modicum aliquantulū, qui venturus eſt, veniet. Habac. 2. nu. 6. 7. & 11. Hag. 2. 21.
38 Quod ſi ſubſtraxerit ſe, non placebit animæ meæ. Haba. 2. nu. 13. & 14. & Hoſ. 9. nu. 5.
Cap. 11.
Ad intelligendum multa huius capitis vide Hoſ. 10 53.
5 Ante tranſlationem autem teſtimonium habuit placuiſſe Deo. Michę. 6. 28.
9 Fide demoratus eſt, &c. vſque ad, Fūdamenta habentem ciuitatem. Soph. 3. num. 16.
13 Et confitentes quoniam peregrini, & hoſpites ſunt ſuper terram. Hoſ 4. num, 7.
13 Non acceptis repromiſſionibus, &c. Hoſ. 14. nu. 26.
Cap. 12.
12 Non claudicans quis erret. Mich. 2. nu. 49. & 50.
12 Remiſſas manus, & ſoluta genua erigite. Nah, 2, nu. 65.
21 Moſes dixit. Et territus, & tremebundus. Hoſ. 10. 53. & Ham. 5. nu. 71.
25 Videte, ne recuſetis, &c. vſque ad, vt maneant ea quæ ſunt immobilia. Hagg 2. nu. 25.
28 Itaque regnum immobile ſuſcipientes habemus gratiam, per quam ſeruiamus placentes Deo. Hag. 2. nu. 28
Cap. 13.
8 Ieſus Chriſtus heri, & hodie. Mich. 2. num. 34.
14 Non habemus hic manentem ciuitatem Sophon. 3. nu. 16.
15 Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis, id eſt, fructum labiorum confitentium nomini eius. Hoſ. 14. numero 8.
16 Beneficentiæ autem & communionis nolite obliuiſci. Hoſ. 6. nu. 27.

EPISTOLA IACOBI.

Cap. 1.
1 Duodecim tribubus quæ ſint in diſperſione. Hoſ. 1 nu. 102.
17 Apud quem non eſt tranſmutatio, nec viciſſitudinis obumbratio. Mala. 3 num. 28.
Cap. 2.
13 Iudicium ſine miſericordia illi, qui non fecit miſericordiam. Hoſ. 5. nu. 1
Cap. 4.
6 Deus ſuperbis reſiſtit Hoſ. 7. nu. 8.
6 Humilibus autem dat gratiam. Soph. 2. nu. 4.
7 Subditi ergo Deo eſtote, reſiſtite autem diabolo, & fugiet à vobis. Hoſ. 1. num. 62.
Cap. 5.
3 Aurum, & argentum veſtrum æruginauit, &c. Mich. 6. 32.
7 Patientes igitur eſtote fratres, &c. Haba. 2. nu. 11. & 12.
17 Et non pluit. Mala. 13 nu. 33.

EPISTOLA I. PETRI.

Cap. 1.
Circa titulum huius epiſtolæ vide. Hoſeæ 2. nu. 4.
4 Conſeruatam in cælis in vobis. Hoſ. 10. num. 36.
5 Miniſtrate in fide veſtra virtutem, in virtute ſcientiam, &c. Hoſ. 4. nu. 4.
5 In tempore nouiſſimo. Mich. 4. nu. 9
Cap. 2.
4 Ad quem accedentes lapidem viuū, &c. Ham. 9 21. Zach. 9. nu. 33.
7 Non credentibus autem lapis, &c. Hoſ. 13. nu. 33 c. 14. nu. 25.
7 Vobis igitur honor credentibus, &c. Hoſ. 14. nu, 25.
9 Vos autem genus electum, &c. vſque ad, Miſericordiam conſecuti. Hoſ. 1. & num. 131. & c. 2. à nu. 1.
9 Regale ſacerdotium. Mala. 3. 39.
11 Tanquam aduenas, & peregrinos. Hoſ. 4. 7.
Cap. 3.
20 Quando expectabant Dei patientiā in die-

in diebus Noe. Hoſ.1.74.

Cap. 4.

17 Quoniam tempus eſt, vt incipiat iudicium à domo Dei. Ham.3 num 1. Nah.3.16.

17 Si autem primum à nobis, &c. Nah. 3.num.16.

18 Et ſi iuſtus vix ſaluabitur, quãto magis impius, & peccator. Soph. 2.nu.6.

Cap. 5.

2 Paſcite qui in vobis eſt gregem. Hoſ. 14.nu.11.

5 Deus ſuperbis reſiſtit. Hoſ. 7.8.

5 Humilibus autẽ dat gratiam. Soph. 2 num.4.

8 Aduerſarius veſter diabolus tanquã leo rugiens circuit quærens, quem deuoret. Ham.3.nu.5.

EPISTOLA II. PETRI.

Cap. 1.

5 Miniſtrate in fide veſtra virtutem in virtute, &c. Hoſ.4.n.4.

21 Sed ſpiritu ſancto inſpirati locuti ſunt. Mala.3.nu.6.

Cap. 2.

5 Noe iuſtitiæ præconem. Hoſ.1.n.74.

Cap. 3.

3 In deceptione illuſoris. Hoſ.7. nu.7.

3 Venient in nouiſſimis diebus in deceptione illuſores. Mich 4.nu 9.

8 Quia vnus dies apud Dominum ſicut mille anni &c. Hagg.2.nu.21.22.

9 Non tardat Dominus promiſſionem ſuam. Habac.2.nu.5.

EPISTOLA I. IOANNIS.

Cap. 1.

1 Quod fuit ab initio, Mich.5.44.

1 Quod audiuimus, quod vidimus oculis noſtris. Hag.2.nu.60.

8 Si dixerimus, quoniam peccatum nõ habemus ipſi nos ſeducimus. Soph.3. num.34.

Cap. 2.

4 Qui dicit ſe noſſe Deum, & mandata eius non cuſtodit, mẽdax eſt. Hoſ. 4. num. 1.

18 Nouiſſima hora. Habac.2.nu.4. Hag. 2.21.

18 Et ſicut audiſtis quia Antichriſtus veniet, nunc Antichriſti multi facti ſunt. Ionæ 1.nu.16.

Cap. 3.

2 Nunc filij Dei ſumus, & nondum apparuit, quid erimus. Hag.2.87.

4 Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem facit Soph.3.nu.34.

8 Qui facit peccatum, ex diabolo eſt. Soph.3.nu.34.

Cap. 4.

1 Nolite credere omni ſpiritui. Hoſe. 4.23.

EPIST. IVDÆ.

9 Imperet tibi Dominus. Zach.3.n.11.

15 Ecce venit Dominus cũ ſanctis millibus ſuis Zach.14.nu.19.20. & 21.

APOCALYP. B. IOANNIS Apoſtoli. Cap. 1.

4 Et à ſeptem ſpiritibus. Zachar 3.45. 46 47.

6 Et ſacerdotes Deo. Mala.3.nu.39.

7 Et videbunt eum omnis populus, & qui eum pupugerunt. Zach.12.num. 15.16.17.18.& 19.

7 Et in medio candelabrorum ſimilẽ filio hominis veſtitum podere, &c. vſque ad, Zona aurea. Mich.2.n.52.53.

20 Candelabra ſeptem, ſeptem Eccleſiæ ſunt. Zach.4 nu.4.

Cap. 2.

5 Et prima opera fac. Mich.4.60.

9 Et blaſphemaris ab his, qui ſe dicunt Iudæos eſſe, & non ſunt. Zach.8.nu. 40. Hoſ.1. nu 129.

14 Quia habes illic tenentes doctrinã Balaam, &c. Mich.6.nu.6.& 18.

Cap. 3.

1 Qui habet ſeptẽ ſpiritus Dei. Zacha. 3. num.47.

2 Confirma cetera, quę moritura erãt. Hoſeæ 4.nu.8.

11 Tene, quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam. Hoſ.1.nu.128. Habd. 123 Zach.11.46.

Cap. 5.

6 Et oculos ſeptem qui ſunt, niſi ſeptẽ ſpiritus Dei miſſi in omnem terram? Zach.3 45 46.47.

8 Et cũ aperuiſſet librum. Præl.1.n.15.

Cap.

Cap. 6.

2 Equus albus. Zach. 1. nu. 18.
4 Equus rufus, Zach. 1. nu 14.
12 Sol factus eſt niger ſicut ſaccus cilicinus, Ham 8. 30.
13 Sicut ficus emittit groſſos ſuos, cum à vento magno mouentur. Nah. 3. numero 23.
15 Et reges terræ, & principes, &c. vſque ad, montium. Nah. 3. 30.
16 Cadite ſuper nos, &c. Hoſ. 10. 24.
17 Quoniam venit dies magnus iræ ipſorum, Hoſ. 10. nu. 137.

Cap 7.

8 De tribu Ioſeph, Hamos. 5. num. 16. Zach. 1. nu. 16.
9 Ex omnibus gentibus, & populis, & tribubus, & linguis, Mich. 4 23.
16 Neque cadet ſuper illos ſol, Ion 4. 29

Cap. 8.

10 Et cecidit in tertiam partem fluminum, & facta eſt tertia pars aquarum in abſynthium, Habac. 3 nu. 37.

Cap. 11.

1 Et datus eſt mihi calamus, &c. vſque ad, Quoniam datum eſt gentibus, Zach. 4. nu. 10. & 11.
3 Dabo duobus teſtibus meis, & prophetabunt. Hoſ. 3. n 26 & c. 11. n. 40.
8 Quæ vocatur ſpiritualiter Sodoma, & Ægyptus, Zach. 14. 44.
44 Hi ſunt duæ oliuæ, & duo candelabra, Zach 4. nu. 8

Cap. 12.

2 Michael, & angeli eius præliabantur cum dracone, Mich 1. nu 50.
8 Neque locus inuentus eſt eorum amplius in cælo. Nah. 1. 19.
10 Qui accuſabat illos, Zach. 3. nu. 28.

Cap. 13.

8 Agnus occiſus ab origine mūdi, Hoſ. 6. num. 22.

Cap. 14.

10 Et hic bibet de vino iræ Dei, quod mixtum eſt mero in calice iræ ipſius, &c. Mich 2. nu. 41 42. 43.
15 Mitte falcem tuam, &c. Ioe. 3. nu. 17

Cap. 15.

6 Septem angeli, Zach. 3. nu. 47.

Cap. 16.

1 Septem angelis. Zach. 3 47.
3 Effudit phialam ſuam in mare, & factus eſt ſanguis tanquam mortui, Habac. 3. nu. 37
5 Et audiui angelum aquarum dicentem, iuſtus es Domine, Haba 3. n 42.
8 Et quartus angelus effudit phialam ſuam in ſolem, &c. Ionæ 4. nu 30.
14 Sunt enim ſpiritus dæmoniorum facientes ſigna, &c. Habac. 3. nu. 40.
18 Et facta ſunt fulgura, & voces, &c. Habac. nu. 40. 43.

Cap. 17.

1 Septem angeli, Zach. 3 nu. 43.

Cap. 18.

7 Cecidit Babylon, Zach. 2. nu. 13.

Cap 19.

13 Et veſtitus erat veſte aſperſa ſanguine, Zach. 1. nu. 55.
15 Et ipſe calcat torcular, Ioel. 3. 19.
15 Et ipſe reget eos in virga ferrea, Mich. 5. nu. 5. nu. 63.

Cap 22.

1 Et oſtendit mihi fluuium aquæ viuæ ſplendidum, &c. Ioe. 3. nu. 3.
11 Qui nocet, noceat adhuc, & qui in ſordibus eſt ſordeſcat adhuc. Hamos 4 num. 8.
15 Foris canes venefici impudici, & homicidæ, & idolis ſeruientes, & omnis qui amat, & facit mendacium. Ioe. 3. num. 23.

LECTORI,

DE INDICE RERVM ET VERBORVM.

STatueram indicem rerum ad ſacras conciones pertinentium ab indice communi ſeiungere, vt citius, ac facilius ſe ſe oculis concionatorum offerrent. Sed quoniam multa ſunt in communi indice, quæ iuuare eos poſſint, conſultius viſum eſt in vnum omnia congerere: curauimus tamen, vt quæ vtiliora viderentur ad conciones, aſteriſcis in margine ſignarentur, aut linea longa, quæ vtrumque aſteris terminaretur, & quæ ad vocabulorum interpretationem, atque ad phraſes ſcripturæ pertinent ſigno crucis in principio diſtinguerentur, quo & index eſſet integer, & laborem hæc, aut illa quærentium leuaremus. Indicem Euangeliorum totius anni non adieci: quoniam quod mihi conſentaneum huic, aut illi Euangelio videbitur, id alteri aliud agenti diſſentaneum videri poteſt. Conſultius putaui, ac lectori vtilius, vt quiſque pro arbitrio, aut pro re ex aliјs indicibus peteret, quæ vtiliora inſtituto ſuo indicaret, ita enim plura ſine dubio, & vtiliora inueniet, quam ſi ſingula certis diebus, ac certis Euangeliјs addicerentur. Quemadmodum ſi quis de illis verbis Domini agere velit: Cum ieiunatis nolite fieri, ſicut hypocritæ triſtes: videat primum indicem locorum ſcripturæ, videat verbum Ieiunium, & verbum Hypocriſis, & verbum Triſtitia. Protinus occurret quidquid in toto opere ad hæc vtile erit. Atque hæc omnia Euangelio quartæ feriæ Cinerum aßignata, aliјs fortaſſe minime vtilia putarentur, aut eorum lector non recordaretur: nunc autem ita poſita ſunt, vt vbicunque de ieiunio, aut de hypocritis, aut de triſtitia ſermo inciderit, facile poſſint ex ſuis locis accerſi, & æquè multis Euangeliјs, diuerſisq; prodeſſe. Vale.

INDEX RERVM, ET VERBORVM.

Litera C. caput, N. numerum margini adſcriptum indicat.

A

A. vel Ab.

† Ponitur pro Præ, Hoſ.c.7.num 31. Mich.2.nu.64. Pro Propter, Hoſ. 7.nu.31. Pro In, Habac.3.numero 25.

Aaa.

An ſit vnica ſyllaba, & quomodo

† proferendum, Ioe.1.nu.26.

Aaron, vide Abaron.

Abacuc, vide Habacuc.

Abdias, vide Habdias.

Abias.

Quo tempore, & quantum regnauerit. Prælud.2.nu.27.

Abies arbor.

Quæ eius natura, Hoſ 14.22.

† Significat homines dignitate præcellentes, Zach.11. nu.5 37. Superbos, ibidem nu.37.

Abnegatio.

* Abnegatio ſui quo magis creſcit, magis creſcit conſolatio, Ham 9 51.

Magnam vim habet aduerſus tentationes, & tentatorem, Mich. 4. 79. 80.

Sacrificium eſt, quod Deo offertur, Ionæ 2.38.

Efficit gaudium, & lætitiam, & ſollemnitates præclaras, Zachar. 8. 44. 45.

Abnegator ſui plurimos, & magnos ad Deum adducet, Zach.8.45 46.

Abnegatio dicitur mons, Hag 1.nu. 50. granum ſinapis, Hagg. 2. 84. Eadem dicitur Myrtus, & myrrha Zach.14 64. Commendatur, Hoſ. 2.100. Hag.1.50. & c.2.84. Zach. 6.24.

Acutus.

Acuti, & perſpicaces magis puniendi. Zach.9.22.

Adulator.

Adulatores, qui plangunt mortuos lucri aut gloriæ cauſa, lugebunt, Ham.5.46.47.

Adulatores peccantium, & eorum exitus, Hamos 6.37.39.

* Adulatores ſunt diuini videntes mẽdacium, Zach.10.29.

Abominatio.

† Carnes idolis immolatas ſignificat. Zach.9.nu.17.

Abraham.

† Vnde ſit dictus, & quid eius nomen ſignificet. Ioe.3.nu.20.

†* Filij Abrahæ qui. Hoſ.1.nu.123.

Pater omnium credentium. Mich.7.nu. 54. 55.

Promiſſio, & iuramentum à Deo facta Abrahæ cur ex miſericordia impleta dicantur; facta vero Iacob, ex iuſtitia. Mich.7.nu.54.55.

Abſcondere.

† Significat protegere. Soph.2.nu.6.

Abſinthium.

† Ponitur pro ira, & amaritudine. Hamos 5.num.18.

Abſtinentia.

* Commendatur Ionæ 3.num.30.41. Zach.7.num.3.

Abſtractum.

† Nomen abſtractum pro concreto; Hoſ. 5.nu.4.

Abyſſus.

† Quid propriè ſignificat. Ham.7.n.5

Accaron, vide Haccaron.

Accingere.

† Lumbos accingere ſignificat paratum eſſe ad aliquid faciendum, & libidinis motus compeſcere. Nah. 2. num.40.

Accipere.

† Faciem alicuius accipere eſt eius perſo-

perſonam accipere.Mal.2.nu.19.

Acceptio.

Perſonarum acceptio reprehenditur. Mala.2.nu.19.

Achaz.

Quo tempore, & quot annos regnauerit.Præl͏ud.2 nu.27.

Acrabathene prouincia.

Vbi ſita.Habd.num.57.

Actio.

** Modeſtia actionum Deum præſefert Hoſ.14.nu.18.

* Bonæ actiones per filios ſignificatæ. Zach.8.nu.23.

Actiuus.

† Vox actiua pro paſſiua.Mich.2.num. 17. 31.

Actus.

Humani actus cur ſpeciem ex obiecto habere dicantur.Hoſ.9.nu.16.

† Adadremmon,vide Hadadremmon.

Adam.

† Interdum eſt nomen proprium, interdum commune.Mich.2.nu.29.

Agriculturæ magiſter fuit.Zach.13.numero 9.

Adama vrbs.

Vbi ſita fuerit.Hoſ.11.nu.30.

Adamas lapis.

† Vnde dictus, & quæ eius natura.Hamos 7.nu.12.Zach.7.nu.10.

* Hirci ſanguine diſſoluitur,& non aliter.Zach.7.nu.18.

* Cor peccatoris ſignificat.Zach.7.numero 18.

Addò nomen viri.

Propheta ſic dictus alius fuit ab Addo Zachariæ prophetæ auo. Præl͏ud.4. num.3.

Addo verbum.

† Significat iterum facere quod quis iam fecerat.Hoſ.1.num.92.

Adhærere.

* Deo adhærendum.Ham.8.nu.24. 25. 26.

Adhuc.

Ponitur pro Poſt.Hoſ.1.num.64.

Adinuentio.

Quid ſignificet,Hoſ.9. nu.30 Soph. 3. nu. 31.

Adon, Adonai, Adonim.

Quid ſignificet.Mich.5.nu.38.

Cur Deus appelletur plurali numero Adonim ibidem.

† Adorare.

Deus omni loco adorandus prædicitur.Sophon.2.numero 44. cap.3.numero 32.

Aduena, vide Peregrinus.

Aduentus.

Chriſti Domini noſtri aduentus, vide Chriſtus.

* Trinitatis aduentus in animam iuſti. Hag.2.num.59 60.

* Quomodo Deus aduenire dicatur. Hag.2.num.61.

Aduerbium.

† Nomen pro aduerbio.Ionæ 3.numero 32.

Aduerſus, vel Aduerſum.

† Ponitur pro coram.Habd.nu.40.

Aduerſus,a,um. vide etiam, Patientia, & Tentatio.

* Res aduerſæ ſunt Dei beneficia. Mich.6. nu. 13. † Lætitia afficiebant ſanctos.Hoſ.2.nu 84. Zach. 4.num.42. 43. † Spem corroborant.Hoſ.2.nu.88.89. † Ignis dicuntur.Zach.13.nu.17. † Nox dicuntur. Ioe.3.nu.21.Ham.5.nu. 48.c.8.nu.29. † Conuertunt, & ducunt nos ad Deum, Hoſ.2.nu. 59 Ionæ 2.nu.28.29. Mich.6. nu. 13.Nah.1.nu.49. Soph.1.nu.76. c.2.nu.58. † Lætatur Deus dum videt nos eius amore eas pati.Sophon.3.nu.38. Zach.13 num.17. † Propter peccata nobis à Deo mittuntur. Ham.3.nu.10.cap.4. nu.14.vſque ad finem. Hag.1.nu. 42.43.Mal.1.num.27. † Improbi aduerſis rebus deteriores fiunt. Zach.8.n.44. † Quomodo Deus conſolatur ſuos in aduerſis, vide Tentatio.

Adulla vrbs.

Vbi ſita Mich.5.nu 45.

Adulter.

* Inanis gloriæ cupidum ſignificat. Mala.3.nu.38.

Ædificare.

† Domum alicui ædificare eſt filijs eũ augere.Ham 9 num.21.Malac.3.numero 43.

* Domum in cœlis ædificare eſt gloriam

riam æternam comparare. Mich. 3. num. 24.

* Domum Domino ædificare eſt animam ab omni inquinamento mundare. Hag. 1. num. 37. & ſeq.

* Ciuitates ædificare eſt peccatorum. Soph. 3. nu. 17.

Ædificium.

* Spirituale ædificium corruit per peccatum mortale. Mich. 1. n. 23. 24.

† Inſtauratur per Chriſtũ, & quomodo Ham. 9. nu. 48. Zach. 4. nu. 39. c. 7. nu. 13.

* Eccleſia Chriſti ædificium. Zach. 2. per totum. & 3 numero 43. cap. 9. numero 69.

Ægyptus, Ægyptius.

Situs Ægypti. Ham. 6. num. 43. Nah 3. num. 8.

Ægyptij à quo oriundi. Nah. 3 nu. 9.

Captiuitas Ægypti quo tempore ſoluta Prælud. 2. nu. 27.

Libertas ſpiritualis Ægypti. Mich. 7. numero 58. 62.

* Seruitus Aegyptiaca eſt voluptatibus vacare. Mich. 6. nu. 14.

Educit Dominus ex Aegypto, cũ liberat à peccatis, & eum ducit ad religionem. ibidem.

Aegyptus interpretatur afflictio. Nah. 3. nu. 20. Zach. 14. nu 65.

Aegyptus ſignificat mundum, ſiue ſæculum. Mich. 6. nu. 14. Ieruſalem, Zacha 14. num. 44. Exilium mundi Zach. 14. num. 65.

Aegyptij, Iudæi. Zach. 14. nu. 44.

Romani quando ceperint Aegyptum. Zach. 5. nu. 12. 13.

* Aegyptij in mari rubro ſubmerſi, ſunt peccata noſtra in paſſione Chriſti Domini ſubmerſa, Mich. 7. nu. 66. Zach. 14. nu. 27.

Æmulatio.

† Quid ſignificet in Scriptura ſacra. Ioe. 2. nu. 32. Nah. 1. nu. 7.

Ænigma.

† Quid ſignificet in Scriptura ſacra. Mich. 2. nu. 11 12.

Æolia, Æoles.

A quo nomen, & genus ducant. Ion. 1. num. 8.

Ærugo.

† Quid ſit, Ham 4. nu. 20.

Æternus, Æternitas.

† Æternum, pro tẽpore longo. Habd. nu. 37. Mich. 5 nu. 40 41. 45.

In æternũ, & vltra, id eſt vltra omnem durationis mẽſuram. Mich. 4. num. 47.

† Dies æternitatis, quid ſignificet. Mich. 5. nu. 39.

Æthiops, Æthiopia.

Æthiopiæ ſitus. Soph. 3. nu. 28.

Duplex Æthiopia. Soph. 3. nu. 25.

Æthiopes à quo oriundi. Nah. 3. nu. 9.

Quando à Nabuchodonoſor victi. Sopho. 2. num. 46.

* Æthiopes in malam partem ſumi ſolent, ſignificantq; homines qui peccandi cõſuetudinem quaſi in naturam verterunt. Hamos 9. nu. 18. Haba. 3. nu. 33 Soph. 2. nu. 60. c. 3. num. 47.

In bonam partem ſumuntur. Soph. 1. num. 39.

Affectus, Affectio.

† Deo quomodo tribuantur humani affectus. Hoſ. 1. nu. 104. cap. 11. num. 31. Ham. 2. nu. 20.

* Humani affectus quot & quales. Ioe. 1. nu. 16. & ſeq. c. 2. nu. 12. Zach. 1. nu. 73. & ſeq. c. 7. nu. 16. 17.

Affectus quatuor quomodo animã vaſtent. Ioe. 1. 16. Zachar. 1. 73. cap. 7. 16.

Affectus omnes animam vaſtant, & eorum deſcriptio. Ioe. 2. 13.

Affectus quatuor ſunt quatuor cornua quibus diabolus omnes ventilat. Zach. 1. 73.

Affectus animi concitati, quibus in bona ſeculi ferimur in præcipitium. Zach 6. 23.

Huiuſmodi equi lege prohibentur, & diſperdendi ſunt ex iuſtis, ibid.

Affectus iidem ſunt quadrigæ. Zach. 6. 25. & quatuor venti cœli, & per eos Deus punit ingratos, & inobedientes, ibid. nu. 27. & mutuo ſeſe vincunt ibid. nu. 28.

* Iumenta dicuntur, Zach. 3. 27.

Africa, Afer.

A Nabuchodonoſor ſubacta. Nah. 2. numero 18.

A quo oriundi Afri, Nahum 3. numero 9.

Aggra-

Aggrauare.
Significat multiplicare. Habac.2.numero 30.
Significat impedire magno aliquo pondere.Zach.7.nu.10.
Aures aggrauare, inobedire obſtinate. ibidem.
Cor aggrauare,pertinaciter in propoſito manere.ibidem.
Agnus.
* Agni paſchalis oſſa, cur non franguntur. Prælud.1.num.20.
Agricola.
Spiritualis agricola.Hoſ.8.nu.19.c.10 num.39.
In malam partem ſumitur. Ham.5.num.46.
Adam primus agricola.Zach.13. numero 9.
Aharon.
Quot annos vixerit.Hamos 5. numero 62.63.
Eſt typus Chriſti Domini Mich.6.num.15.
Presbyterorum,& magiſtrorum typus.Mich.6.nu.17.
Ala.
† Vento tribuuntur alæ ob eius celeritatem.Hoſ.4 nu. 48.
Albertus Magnus.
Qualis ſcripturæ ſacræ interpres in procem.in Zach.nu.9.
Albus.
† Color albus lætitiæ ſignum,& proſperitatis.Zacha.1.num.18. ca.6, num.4.
† Deliciarum ſignum.Zach.6.num.4.
Alculnus.
Qualis ſcripturæ interpres, in procem. Mala.nu.11.
Alexander.
Eius dominandi cupiditas.Mich.2. numero 22.
Beneficus in templum Iudæorū. Zach. 6.num.4.
Alexandria.
Vbi ſita,Hoſeæ 9.6.Nah.3.6.& 7.& 8.
Alexandriæ vaſtitas prædicitur. Nah. 3.10.
* Alexandria iuſtorum typus. Nah. 3.13.
* Animæ typus.Nah.3.20.
Alienigenæ.
Ponitur pro Philiſthæo ſeu Palæſtino Habd.nu.90.Soph.2.23.
Allegoria, Allegoricus, vide ſenſus, & Figura.
Multa inueniuntur in prophetis,& ſcripturis de Chriſto Domino,& Eccleſia Allegorice dicta, Præludi.1. num. 3.& 5.7.17 & 18.Hoſeæ 1.num.112.
Cur ſancti patres iam ſæpe Allegorice intellectis teſtimonijs vtantur.Præl. 1. nu.20.& 22.
Allegoricus ſenſus eſt potior literali, & magis ab Spiritu ſancto intentus, quæritur propter ſe,vt finis,literalis vero propter finem.Præluđ.1. num. 20.& 21.
Allegoricus ſenſus quomodo ad argumentandum ſit aptus, & quando ineptus.Præl.1.nu.22.
Allegoricus ſenſus vnde petendus.Hoſeæ 11.nu.5 & ſeq.
Allegoria quomodo à metaphora differat.Ioel 1. 19.
Allegoriarum regulæ tres maxime neceſſariæ.Ion.4.nu.5.6.
Silua Allegoriarum quam vtilis liber. in procem.in Mal.13.
Alligare.
† Pro vulnera curare. Hoſ.6. nu.2.
Altare.
† Altaria templi Hieroſolymitani, Ioe.2.num.28.29.
† Altare pro menſa.Mal.1.num.19.
Altitudo.
Altitudo angeli,& cælum.Habac.3.numero 41.
Amaritudo, Amarus.
† Pro ira ſumitur. Hoſ.14. nu.2.Ham. 5.num.18.
Ponitur pro peccato. Hoſ. 12. 20. Ham.5.18.Mich.1.nu.39.
† Amarus,id eſt, contriſtans. Habac, 1.15.
Amarias.
Transfertur ſermo Domini.Soph.1.38
Amaſias.
Quo tempore, & quot annos regnauerit.Præluđ.2.27.
Transfertur fortis Dei. Ham.7.24.
Ambitio.
Ambitio quærentium loca eorum, qui defuncti ſunt.Hoſ.5.30.

Ambroſius.
Qualis ſcripturæ ſacræ interpres. In Proœ.in Mala.nu. 11.
Ambulare.
† Significat eundem conſenſum cum alio habere.Mich.6.nu.29.
Ambulare coram Deo, vel in conſpectu Dei,eſt placere Deo. Hoſ. 6.nu.7.& 8.
Coram Deo ſtare, eſt paratum eſſe ad Dei iuſſa facienda.Zach.6.nu.7.
Ambulare cum Deo, eſt voluntate cum eo coniungi, & ei placere Ham. 3. nu.4.Mich.6.28.
Ambulare in nomine Dei eſt colere Deum.Mich.4.46.
† Ambulare ſignificat operari. Mich. 4. 46.
Amicus.
* Amici ſæpe adiuuant ad peccandū. Ham.6.37.
Amicos ſemper reſeruat Deus,quibus loquatur,& per eos alios doceat Hag.1.33.
Amicitia qualis eē debeat.Hoſ.13.5
Ammon.
Quo tempore, & quot annos regnauerit Prælud.2.27.
† Quid eius nomen ſignificet. Soph. 1.40.
Nomen gentis, & vrbis poſtea Philadelphia dicta Soph.2.nu.24.
Hammonitæ crudeles animi motus. Soph.2.41.
Amor,vide etiam caritas.
* Amor Dei erga homines. Hoſ.1.60. c.2.95.c. 3.34.c.6.27.& 42.c.11.nu. 20.21.& 22.c.13.nu.5.6.Zach.2.nu. 20.& 28.cap.6.41.& 42.Mal.1.num. 25.& 26.
Amor hominum erga Deum.Hoſ.2.95
Primum legis mandatum eſt amoris. Hoſ.11.nu.22.
† Amor ſui per Nilum ſignificatus. Soph.3.47.
† Amor ſui Babylonem ædificat. Hamos6.nu. 35.ca.8.23.& ſequ.Mich. 6. 42.
* Amor ſui quid efficiat.Hag. 2.num. 77.& 8.
Amor proprius, quibus modis reſiſtat amori Dei,& ab eo vincatur. Ham.7. 24.
Amor proprius eſt fons omnis immunditiæ noſtræ. Hag.2.80.
Quæ mala eum maneāt.Ham.7.15
* Amoris Dei effectus.Hag.2.n.61.62
Generis communio, & religionis ſocietas duæ maximæ cauſæ mutui amoris.Mal.2.21.
Amorrhæi.
Qui eſſent.Ham.2.24.
Amos propheta, vide Hamos.
Amos Pater Iſaiæ.
Diſtinctum nomen eſt à nomine Hamos prophetæ, Prælud.3.numer.4. Prælud.4.5.
Amos pater Iſaiæ nō eſt qui inter duodecim prophetas numeratur. Præl. 4.nu.2.4.& 5.
Amphora.
Amphoræ menſura in loco publico apud Romanos poſita. Ham.8.16.
Amplificatio.
† Amplificatio verborum quomodo in ſcriptura inueniatur.Habd.nu.33. Soph.1.65.
Amulius.
Quo tempore regnauit.Præl.2.num.3.
Anathema.
† Idem eſt quod occiſio,id eſt,res,quæ occiditur in ſacrificium.Zach.14.38
Andreas.
Andreas Oſiander,vide Oſiander.
Angelus.
* Angeli venturi cum Chriſto ad Iudicium.Nah.2.nu.55.Haba.3.41.
Angeli vocantur altitudo. Habac.3.numero 41.
* Angeli cuſtodes. Zacha.1.num.17. & ſequen.
Quomodo Deus loquatur nobis per angelos.Zach.1. nu.19.48.
† Angeli per fabros ferrarios ſignificati.Zach.1.nu.71.
Angeli cuſtodes nos defendunt in Dei iudicio.Zach.3.num.5.
Angeli multi vni homini deſignati. Zach.3. nu.21. & 31.
† Angelus Domini pænitentia.Zacha.3.num.29.
† Angeli per oculos ſignificati.Zacha.3. 46.
Septem angeli magni,quibus totius orbis cura demandata eſt per ſeptē ſpūs,qui ſunt corā Deo,ſignificati.

cati.Zach.3.nu.40.& 47. c.4.nu. 25. & 26.
Quomodo angeli doceant homines.Zach.c.1.nu.19. & 48. cap.4. nu 1 & 34.
Angeli dicuntur milites. Zacha.9. num.20.
Angelus,iuſtus.Zach 12 nu.11.
Angelus,ſacerdos Mal.2. nu.14 15. & 16.
Angelus D.Ioannes Baptiſta.Mala. 3.nu.2.& ſeq.
† Angelus eſt nomen officij.Mala. 3.nu 9.
† Angelus non quemcunque nuntium,ſed vitæ angelicæ ſignificat Mal.3 nu.9. & 10.
Angelus Chriſtus Dominus. Mala. 3.num.13.

Angulus.

† Vrbis anguli qui ſunt Soph 1.66.
† Angulus,poſſeſſio.Soph.3.num.15.
† Anguli,optimates.ibidem.
† Angulus,regnum,& rex.Soph.1.nu. 66.Zach.10.nu.13.
* Angularis lapis. ibidem.
Angulus Chriſtus Dominus. Zach. 10.num.13.
Angulus,qui proximorum ſaluti vacat.Zach.10 nu.33.

† Anima.

† Anima,pro vita.Ioor 1.46.
† Anima pro perſona,ſeu homine,vel corpus.Hoſ 9.5.Hag.2 65.
Creari probatur.Zach.12.2.
* Anima nec frigida,nec calida in peſſimo ſtatu Hoſ.3 35.
Animarum corruptores quomodo puniantur.Ham.1.27.28.
Quam inuiſi ſint Deo. Mich.2.50.
Quomodo puniantur hic. Mich 5. 63.Haba.2 46. Punientur & poſt Hab.2.50.Mal.3.38.
Animarum corruptores viri ſanguinum,& doloſi.Nahum.2.60.Equi Diaboli.Hab.1.c 54.
Multos trahunt in captiuitatē ibid.
Animarum corruptores dant potū fellis amico ſuo, & Chriſto. Hab. 2.48.
Anima donis prædita,& vitijs dedita quæ ſit,& quos mittat Deus ad eius conuerſionem.Ion,1.30.
Anima eſt templum Dei, aut idolorum.Ham.9.9.
Animæ quos ſaluatores mittat Deus.Habd.129.
Anima quomodo leuetur in cœlū. Ionæ 1.37.
Animarum lucrum quæſituri maxime inſtruuntur à Deo,& de eorū ſalute ſolicitus eſt,& errantes ad ſe reuocat multis modis.Ionę 4. 32. ſunt equi ruſi, albi, & varij. Zach.1.64. Amantur à Deo, & nouis in dies gratijs ornantur. Zach.2.35.multis bonis implentur.Mala.3.42.
Anima eſt ſacculus habens multa foramina, quæ obſtruit humilitas.Hag.1.47.
Anima quando celebret feſtiuitates ſuas.Nah.1.54.
Animæ capacitas immenſa,quæ niſi Deo,non ſatiatur. Zach. 2.25.
Anima, quæ conſiderat capacitatis ſuæ immenſitatem, omnia proſpera habet, crebro ab angelis inuiſitur, noua luce illuſtrat, & abſq; muro habitat. Zac.2.26.
Anima abſque muro habitatur quę terminos diuinæ voluntati non præſcribit,vltra quos non ſe extendit.Zach.2.26.27.
Anima extruat munitiones in ſe. Nah 3.32.
Ea, quibus nocuimus animabus,cōuertenda ſunt in gloriam Dei,& in fratrum vtilitatem.Mich.4.52.
Animarum paruum lucrum, quia quærimus nos potius, quā Deū. Hagg.1.54. Propter hoc cœlum non dat nobis rorem ſuum, neque germinamus.ibid.
Anima nulla ex re magis lætari debet, quam ex aduentu Chriſti in ſe.Zacha 9.65.
Anima habet campeſtria,& montana,& vtraque habitantur, & ferunt fructum,cum ipſa opulenta eſt virtutibus. Zach.7.17.
Anima conuerti incipiens parturienti ſimilis. Mich.4.75.
Anima per Ieruſalem ſignificatur. Mich 7.40.Zacha.12.27. ciuitas dicitur.Ham.5.10. Mich.7.4. Niniue.

niue.Ion.1.30.Nah.1.21.Alexan dria Nah.3.20 vrbs. Zach.7. 16. Domus,Zach.14.25.nugæ.Soph. 3.53.tabernaculum Dei, & Dæmonis.Hab.1. 33. templum Dei. Hag.1.37.ciuitas veritatis Zach. 8.20. Mõs,& Mons ſanctificatus. Zach.8.21.cęlũ,Zach. 12.34.eius dilatatio extẽſio cęli dicitur.ibid.

Potentiæ animæ,dicuntur paſtores Nah.3. 35.Nugæ. Soph.3.53 gentes.Hag.2.63.

† Animam leuare ad aliquid,vel ſubleuare,quid ſit Hoſ.4. 18.

* Animarum corruptores cornua habent ad ventilandum.Zach. 1.74 75.ſunt boues cornupetæ lapidi di,& obruendi.Ibid.ſunt miniſtri Diaboli, quos Deus tolerat,quia non ei obedimus.Zach.8 27.Homicidæ ſunt Zach 9 29.Grauiter punientur.Mal.3.38.

Animal.

Animalia cetera tolluntur homine è terra ſublato.Hoſ.4.nu.4.Soph.1.nu. 9.10.11.

† Animalium nomina & maribus, & feminis dantur. Hoſ.10.nu.14.15.c. 13.nu.9.Zach.9 36.

† De animalibus loqui ſolet ſcriptura,ac ſi homines eſſent. Ioe.1.18.

Vis maxima animalis vbi.Nah.2.nu.66

Animalia ferociora ſolent exire noctu Habac.1.19.

* Animalia cornuta, peccatores.Zacha.1.75.

† Genitiuus pluralis additus nomini animalis, ſignificat animal illud eſſe nouum.Zach.9 37.

Animus.

* Animi affectiones,ac paſſiones quot & quales.Ioe.1.nu.19.& ſeq.ca.2. nu.13.& ſeq.Zach.1.73.& ſeq c.7. num.16.17.

Quatuor animi paſſiones per quatuor cornua ſignificatę.Zac.1.73

Animi tranquillitas, & pax in quo ſita ſit;& quõ quærẽda, vide Pax, & Ion.4.à num.7.vſque ad 10.

* Animi motus per Hammonitas ſignificati. Sophon.2.41. per iumenta.Zacha.2.27. per quadrigas. Zach. 6. 23.

Annus.

† Annorum regum Iuda, & mundi, & aduentus Chriſti Dñi, & captiuitatum computatio.Prælud.2.nu.27.

† Duplex annus apud Hebræos. Hag. 2.num.1.

† Cuius anni nominẽrut mẽſes in ſcriptura ſacri ne,an vulgares.Hag.2.n.5

† Septuaginta anni captiuitatis quando fuerint impleti.Zach.1.num.21.

† Anni vitæ,aut regni alicuius numerati ſolent perfecti, & integri, licet non ita fuerint.Zach.1.23.

Anthedon vrbs.

Vbi ſita.Ham.6.num 46 & 47.

Anticipatio.

† Anticipatio,& recapitulatio familiares ſunt ſacræ ſcripturæ.Ion.3 n 30.

Antichriſtus.

* Antichriſti perſecutio Ioel. 2. 12. Nah.3.nu.15.Zach.1 nu.18.ca.4.22.

Quantum tempus ſit regnaturus.Hoſ. 3.26.

Dicitur caput Domus Diaboli. Habac. 3.44.

Interficiendus eſt à Domino Ieſu.Habac.3. 44.

Mons magnus dicitur.Zach.4.13.

Incipiet regnare Babylone.Zach 5.22.

A Iudæis pro Chriſto recipiẽdus Hoſ. 3.nu.25.& c.13.num.17.Zach.5.22. cap.12.48.

Paſtor ſtultus dicitur. Zach.11.49.50.

Antilibanus mons,

Vbi ſit.Mich.7.35.

Antiochia vrbs.

Vbi ſita.Ham 6.8.

Αναφιτη.

Quid ſit.Hoſ.9 8.

Apis bos.

Qualis eſſet.Hoſ.10.23.

Apoſiopeſis.

Eſt in vſu in ſcriptura. Mal.1.8.

Apoſtata.

† Idem ac Belihal.Nah.1.44.45.& 46

* Quomodo oppugnant Eccleſiam. Zach.14.nu.41.

* Apoſtata religionis.Mal.2.40.

Apoſtolus.

† Apoſtoli ſignificantur per montes Ham.4.84.

* Apoſtolorum prædicatio.Hoſ.11.33 Hab. num.118.119.& 120.Mich.2. 24.Zach.

24 Zach. 2.nu.17.& 18. cap.9. num. 58.cap.10.num.3.4.5. & 12.cap.12. num.7.& 8.

† An in teſtimonijs ex veteri teſtamento citandis apoſtoli potuerint memoria labi. Mich.5.nu.12.

* Apoſtoli ſaluatores dicti. Habd.nu. 118.119.120.

* Apoſtoli per viros purpuratos ſignificati.Nah.2.nu.56.

* Quomodo citent teſtimonia ex veteri teſtamento. Habac.1.nu.14. Mich.5.12.Mal.3.8.

Fortitudo apoſtolorum. Zach.9.numero 56.& ſeq. c.10.nu.12.c.12. num.8.

Exactores dicuntur.Zach.10.14.

Duces dicuntur.Zach.12.7.

Ignis caminus dicuntur.Zach.12.8.

Gloria Dei dicuntur.Zach.12.9.

Oues dicuntur. Zach.13.14.

Paruuli dicuntur.Zach.13.15.

Per equites ſignificati. Zach.1.numero 56.

Lucernæ dicuntur.Zach.4.nu.5.

Apoſtoli patres, & doctores credentium. Zach.8.40.

Milites dicuntur.Zach.9.19.

Arcus Dei dicuntur.Zach.9.56.57. c.10.nu.13.

Gladius Dei dicuntur. Zach.9.58.

Arma apoſtolorum quæ.Zach.9.51.

Lapides ſancti diademaris Chriſti dicuntur.Zach 9.62.

Nubes dicuntur.Zach.10.4.

Niues dicuntur. Zach.10.5.

* Equi dicuntur.Zach.10.12.

Apotheca.

† Quid ſit.Ioe.1.29.

Appendere.

† Pecunia olim appendi ſolebat. Hamos 8.15.

Appetitus.

* Flumen dicitur. Zach.9 68.

Applicare, Applicatio.

† Quæ in nouo teſtamento dicuntur dici à propheta, non eſt dicendum in nouo teſtamento per applicationẽ tantum dici.Hoſ.11. nu.12.13.

Apponi.

† Ponitur pro Mori. Hoſ.4.5.

Aqua.

† Aquæ nomine omnis potus ſignificari ſolet.Hoſ.2 46.

* Aqua contraditionis. Hoſ.2 36.

† Effundere ſicut aquam quid ſit.Hoſ. 5.28.

* Aqua, Dei gratia. Ham.4.59.cap.5. num.30.31.Nah.3.nu.13.Zacha. 14.nu.54.

* Aqua Spiritus ſancti dona. Ham.5. 31.Nah.3.13.

Aqua in ciſternis ſeruari ſolebat. Hamos 4.20.

* Aqua, tentatio.Ham.7.15.

Aquæ, populi, Nah.2.63.

Aquæ, conſilia, & ſapientia mundi. Nah.2.71.

Aqua, ſapientia cœleſtis.Nah.3.32.

Aqua calamitates.Habac.3.46.Zacha.1.16.

* Aqua, doctrina Euangelica Zachar. 14.31.

Aquila.

* Aquila, Nabuchodonoſor. Hoſ.8 1.

* Aquila, peccator. Habd.nu. 24.

* Aquilæ plumas renouantis conſuetudo. Mich.1.nu.47.37.

Aquilo.

† Aquilo, & aquilonaris quomodo in ſcriptura intelligantur. Ioel.2.41.

* Aquilo locus, vbi Diabolus habitat, Soph.2.63.Zach.2.29.

Aquilo, Babylon.Zach.2.13.

Aquilonis ventus, peccatum.Zach. 2.29.

Arabathene prouincia.

Vbi ſita.Habd.num.57.

Arabia.

Olim Galaad dicta. Habd.93.

Arbel.

† Quid ſignificet.Hoſ.10.49.

Arbor.

* Arborum producendarum viciſſitudines eſſe ſolent in eadem regione, & terra.Ham.7.19.

Arbores, ſancti, in Procemio in Hamos & Hoſ.14.nu.17.18.

Arbor, iuſtus.Mich.3.9. Nah.3 n.13

Feſtum arboris ramis celebratum ſpiritualiter.Zach.14.66.

Arbor vitæ lex Dei.Mal.4.25.

Arca.

Arca Noe typus Eccleſię.Habd.nu. 117 Ionæ.4.6.

* Typus Baptiſmi.Ionæ.4.6.

Arca

† Arca fœderis occultata à Ieremia an poſtea fuerit inuenta,& in ſecundo templo poſita Hag.1.nu.14 15.

Arcanum.

* Arcana ſua communicat Deus amicis ſuis.Ham.3.nu.11.Soph.1.nu.36 in Proœmio in Hag.nu.7.

Arctophylax ſtella.

Vbi ſit.Ham.5.20.

Arcturus.

Stella Arcturus quæ ſit Ham.5.20.

Arcus.

† Familiaris fuit in bello Iſraelitis. Hoſ.1.84.

† Significat fortitudinem. Hoſ 1.113.

* Arcus Dei apoſtoli,& prædicatores. Zach.9.56.57.c.10.13.

Arena.

† Multitudo magna arenæ comparari ſolet.Hoſ.1.125.

* Arena,peccator.Habac. 1. 35.

Argentum,Argenteus.

† Argentum eloquia myſtica ſignificat.Hoſ.1.72.Soph.1.73.

† Argenteus nummus quantum valeret.Hoſ.3.12.

* Argentei quibus venditus eſt Dominus,quantū valerēt.Ham.8.19

Argentum,virtutes.Nah.2.nu.72.

Argentum,ſcriptura ſacra. Soph.1. num.73.

Argentum igne examinatum electi.Zach.13.17.

* Argentum , Chriſtianus populus Mal.3.21.

Arida Ariditas.

Ariditas orationis, vide oratio , & ſiccitas.

* Arida cogitationes firmæ. Hagg.2. num.63.

Arma.

Arma ſpiritualia , quæ ſint optima. Ionæ.3.nu.41.42.

Aromata.

* Aromata bona opera ſignificant. Hoſ.14.18.

Arphad.

Vbi ſita.Nah.2.nu.10.

Artaba menſura.

† Quantum capiebat. Hoſ.3.12.

Arx.

* Eccleſia. Zach.9.54.

Arx Chriſtus Dominus. Zach.9.54.

Aſcalon vrbs.

Vbi ſita.Ham.1.21.Soph.2.7.

* Interpretatur ignis ignominiæ, & ſignificat libidinoſos.Sophon.2.numero 24.

Aſcendere.Aſcenſio.Aſcenſus.

† Aſcendere ſignificat proficiſci, creſcere,Hoſ.1.133.Ham.8.22.

† Aſcendere dicitur fluuius: cum creſcit ſupra alueum. Ham.8.22.

† Aſcendere dicebantur,qui ibant Ieruſalem. Habd.num.116, Mich. 2. 67.

Aſcēdere ſignificat reſurgere.Habd. num.119.

Aſcenſio pro loco , in quem aſcendimus Ham.9.7.

Chriſti Domini aſcenſio,vide Chriſtus

Aſylus.

Quid ſit,Hoſ 4.34.

Aſinus.

* Obedientis ſymbolum.Hoſ.8.nu.21 22.Zach.6.23 c.9.66.

* Peccatorem ſignificat . Zach.14.62.

Aſpicere.

† Sæpe ſignificat cum voluptate ſpectare.Habd.num.64.

† Aſpicit Deus, id eſt,miſeretur. Habac.3. num.29.

Aſpiratio.

Notam aſpirationis veteres Græci nō habebant.Præl.3.4.

Nota aſpirationis in multis nominibus ex Hebraica lingua ductis apud Latinos deſideratur Præl.3.4.

Aſpis.

* Diabolum,& vitia ſignificat . Habd. num.42.

Aſſa.

Quando , & quot annos regnauerit. Prælud.2. num.27.

Aſtabarri.

A quo dicti,& vbi ſint.Soph.3.29.

Aſtaroth.Aſtarte vide Haſtaroth.

Aſtrum,Aſtrologus.

† Aſtra vocantur militia , ſeu exercitus cæli.Soph.1.23.

* Aſtrologi reprehenduntur. Soph.1. nu.47.quod ipſi, & qui eis credunt , adorant militiam cœli.

Aſtutia.

* Mundi aſtutia quomodo à Deo comprehendatur Ionæ 3.37.

Aſſumptio.
† Quid ſignificet apud prophetas; Nah. 1. nu. 1. & ſeq.
Aſſur.
† Quis fuerit. Hoſ. 5. 36.
† Aſſur idem qui Ninus. Ion. 1. num. 4. Nah. 2. nu. 1.
† Aſſur transfertur, arguẽs, corripiẽs, inſidians, graſſans. Mich. 5. numero 57. 62.
† Aſſur, id eſt, Babylon. Mich. 7 nu. 32.
Aſſyria, Aſſyrius.
Aſſyria prouincia vbi ſita. Ioel. 2. 41.
† Aſſyrij qui proprie dicantur, & quomodo à Babylonijs diſtincti. Nah 2. num. 37
† Aſſyria, & Aſſyrij à quo nomen habuerint. Hoſ. 5. 36.
Aſſyrij quando à Chaldæis ſubiugati. Prælud. 2. num. 16. Nah. 2. num. 1. & ſequen.
Aſſyriorum Deus. Hoſ. 2. 62. cap. 5. numero 37.
Aſſyriorum potentia, & opes. Hoſ. 2 à nu. 61. & c 5. nu. 37.
* Aſſyrius Diabolum ſignificat. Mich. 5. nu. 71. Soph. 2. 63.
Aſſyrius transfertur arguens, corripiens, inſidians, graſſans. Mich. 5. nu. 57. 62.
Aſſyriorum imperium quãdo finitum; Nah. 2. nu. 1. & ſeq.
Monarchia Aſſyriorum fuit prima omnium mundi. Nah. 2. 1.
Aſſyriorum imperium quantum temporis durauerit. Nah. 2. nu. 2.
† Rex Aſſur, voluntas. Nah. 3. num. 35.
Athalia.
Quando, & quot annos regnauerit. Prælud. 2. nu. 27.
Atrium.
† Templi Ieroſolymitani atria. Ioel. 2. num. 39.
Attamen.
† Sæpe redundat. Soph. 3 nu. 7.
Attenuare.
† Significat, delere, perdere. Soph. 2. num. 43.
Auaritia, Auarus.
* Auari effunduntur in occidentem, Zach. 8. 25.
Auaritiæ grauitas, & excæcatio. Zacha. 5. 25.
Auari ſteriles, & eradicantes. Soph. 2. 36 37.
Auari diſperibunt Soph. 1. 73.
Auari cultores idolorũ. Ham. 5. 77.
Auaritia vncinus. Ham. 8 9. 10.
Auaritia quas calamitates importet. Ham. 8. 10. 11.
Auaritiam quæ comitentur peccata. Ham. 9. 10.
Auaritia quomodo regnet. Ham. 9. 4. & 10.
Auaritia quomodo puniatur. Hamos. 9. 10.
Auarorum opes alij hæreditant; Mich. 1 1. 67.
Auaritia inexplebilis multorum reprehenditur. Hab. 2. nu. 26. vſque ad finem cap.
Auari morientes quærunt effugere iram Dei, & ſæpe non effugiunt. Ham. 9. 11.
Audacia.
Audaciæ ſedes cor. Nah. 2. 64.
* Audere maiora viribus, quam periculoſum. Ham. 6 50 51.
Audire, Auditio.
Auditus.
† Auditus, quod corde percipitur. Ioe. 1. num. 3.
† Audire eſt corde percipere. Ioel. 1. num. 3.
Quod auditur ſacratius eſt, quam quod in auribus reſonat. Ioel. 1. nu. 3.
† Auditum, & auditio pro re audita. Habd. nu. 9. Nah. 3 28.
Auerſio.
† Sumitur pro vulnere. Hoſ. 14. 12.
Auguſtus.
Cæſar Auguſtus Ianum Quirinũ clauſit. Hoſ. 2. 94.
Auguſtinus.
Per ſe ipſum intellexit libros artium liberalium. In Prooe. in Hagg.
Qualis ſcripturæ interpres. In procem. in Mala. nu. 11. & in Procem. Zach. num 9.
Auis, vide Volucris.
* Auis, homo leuis. Soph. 2. nu. 64.
Auris.
† Auribus percipere, quid ſit. Ioel. 1. num. 3.
† Aggrauare aures, obſtinate non obedire. Zach. 7. num. 10.

Aurugo.
Quid ſit. Ham. 4.20.
Aurum, Aureus.
* Aurum cordis illuminationem ſigni ficat. Hoſ. 2.72.
Aureus nummus quantum valeret. Hoſ. 3.12.
Aurum cum ſole aduerſo percutitur, ruborem igneum imitatur. Nah. 2.45
* Aurum, virtutes. Nah. 2.71.
Aurum igne probatum, iuſti Zach. 13. 17.
* Aurum, ſacerdotes Mal. 3.21.
Auſter.
Qualis ventus. Hoſ. 13. 37.
Auſtro flante fontes exiccantur. Hoſ. 13. nu. 39.
Autor.
* Quinam autores vitandi. Prælud. 1. num. 2. & ex profeſſo in Procem. In Sophon.
* Quinam optimi, & ſequendi autores. In proœ. in Hag. & in procemiũ in Zach.
* Autores ſequendi in ſenſibus ſpiritualibus depromendis. In procemiũ in Mala.
Azarias, vide Hazarias.
Azotus vrbs.
* Vbi ſita Ham. 1 21. Soph. 2 nu. 7.
* Idem eſt quod vaſtitas, ignis generationis, & ſignificat eos, qui verbis alijs ſunt ſcandalo. Soph. 2. 35.

B

Babylon, Babylonia, Babylonius.
† Captiuitas Babylonica quando contigit, & quando ſoluta, Præl. 2. 27.
† Babyloniorum Deus quis. Hoſ. 2 62
Babylonis primi reges. Hoſ. 2.62. ca. 5. num. 36. 37.
Babylonis ſitus Ioe. 2. 41. Ham. 6. nu. 6. 7. Nah. 2. nu. 37.
* Babylon ciuitas ſuperborum Ham. 6. 35. c. 8. 23. & ſeq. Mich. 7. 42.
† Babylon vocatur Aſſur, & quare Mich. 7. 32. Nah. 2. nu 37.
† Babylonij, & Aſſyrij diſtincti ſunt. Nah. 2 37.
* Babylon, id eſt, confuſio peccatorum Sophon. 2. nu. vlt. Zach. 2. 29. 30.
Libertas Babylonica typus libertatis factæ per Chriſtum Dominũ. Zach. 3. nu. 33.
Baculus.
† Baculo diuinare ſolebant antiqui. Hoſ. 4. 22.
Baculus, crux Chriſti Domini Zac. 8. num. 22.
* Baculus, ſpes. Zach. 8. nu. 22.
Bahal.
† Vtrum ſit commune nomen omnibus gentium Dijs, an certi alicuius idoli. Hoſ. 2. 60.
† Bahal, & Bahalim quid ſignificent. Hoſ. 2. nu. 90.
Bahal Idolum proprium Babyloniorum fuit, ſed à Tyrijs receptũ, & ab alijs nationibus. Hoſ. 2. 62. Hamos 5. 71. Sophon. 1. num. 18. & ſeq.
Bahal idem qui Iuppiter Hoſe. 2. n. 61. & ſeq. Soph. 1. nu. 18. & ſeq.
† Bahal ſcribendum Bal, & quod nam idolum. Sopho. 1. nu. 18. & ſeq.
Balaam, vide Balaham.
Balac.
Transfertur elingens. Mich. 6 18.
* Eſt figura Diaboli. Mich. 6. 18.
Balaham.
* Eſt figura falſi magiſtri ſpiritualis, & pſeudoprophetæ. Mich. 6. 18.
Baltaſar.
Quando, & quot annos regnarit. Zacha. 1. 27.
Baptiſmus, Baptizare.
Arca Noe Baptiſmi typus. Ion 4. 6.
* Diluuium baptiſmi typus. Ion 4 6.
Baptizare Spiritu ſancto quid ſit. Ioe. 2. 54.
Baruch.
Baruch ſcriba Ieremiæ quis. Præl. 2 22.
† Eius liber non eſt diſtinctus à libro Ieremiæ. Præl. 2. nu. 22. 24. 27.
Baſan.
* Vertitur confuſio. Nah. 1. num. 25. Zach. 11 9.
* Baſan carnis voluptates. Nah. 1. n. 25
* Baſan, Diuites Zach 11. 6.
Βασιλεύειν.
† Quid ſignificet. Hoſ 8. nu. 9. 10.
Baſilica.
Baſilica pars templi Ieroſolymitani, quæ. Ioel. 2. nu. 29.

Baſiliſcus.
* Significat Diabolum, & peccatum. Habd.nu 42.
Baſilius.
Qualis ſcripturæ interpres. In proœm. in Zach.nu.9.& ſeq.
Bathus.
Bathus menſura quantum caperet. Ham.8. nu.13.
Beatitudo.
* Beatitudinis latitudo. Ham.6.11.
Quam deſideranda. Ioe.3.29. Ham. 6.11 Soph.30 56.
Beatitudo cœleſtis qualis. Ioe.3. à nu.13.vſque ad fi.c Ham.6.nu.11 c.9.nu.vlt.Soph.3.num.56.
Beatitudo cœleſtis quantum ſit præmium Hag.2.num.82.
Beatitudinis æternæ conſequendæ cauſa omnia mala huius vitæ ſunt patienter ferenda Habac.3.48.& ſeq.Hag.2.87.& ſeq.
Beatitudinem deſiderantibus Deus maxime loquitur. Hag.1 35.
Beatorum immortalitas ſemper virens Ioe.3.25.
Beati in corporibus glorioſis cum Chriſto aſcendent canentes. Haba. 3.55 & ſeq.
* Beatitudo ſignificatur in Galaad, & in Libano.Zach.10.21.
Beda.
Qualis ſcripturæ ſacræ interpres. In proœm in Zach.nu.10.& in proœm. in Malac.nu.11.
Beelzebub.
† Quid ſit.Hoſ.2 66.
Beelphegor.
† Quid ſit Hoſ.2 66.
Eſt idem qui Priapus.Hoſ.4.:6.
Behemoth.
Quid. M.ch.5.38.Soph.1.nu.9.
Bel.
Idem qui Bahal. Hoſ.2 61.& ſeq.
Belial.
† Significat prævaricatorem, & apoſtatam, hominem ſine iugo, & legis tranſgreſſorem, & Diabolum, & vnde dicatur.Nah.1.nu.44.& ſeq.
Bellum.
* Bellum gerere quando & quomodo liceat Chriſtianis non ſolum contra infideles, ſed etiam contra Chriſtianos.Mich.4.nu.38.& multis ſeq.
* Bellum ſpirituale, vide Pugna.
Belus.
† Belus Iuppiter idem qui Bahal.Hoſ. 2.nu.61.& ſeq.Soph.1. nu.18. & ſeq.
Belus Iuppiter pater Nini in Deum relatus ab ipſo Nino. Hoſ.2 61.
Bene.
† Bene ponitur pro Multum.Ion.4.18
Benedicere, Benedictio.
† Benedictio pro beneficijs. Zacha.5. num.6.
† Benedicere, & benedictio copiam, & fertilitatem ſignificat. Haba.3.nu.45 Hag.2 66. Mala.2.nu.3.
Beneficium.
Beneficia Dei, vide Deus.
† Dum ſcriptura narrat beneficia exhibenda, recordari ſolet exhibitorum olim.Zach.14.8.
Benhadad.
Quis. Ham.1.17.
† Benhadad filius mammæ.Ham.1.19.
Berenice vrbs.
Vbi ſita.Ionæ 1.15.
Bernardus.
Qualis ſcripturæ interpres. In proœ. in Mala.nu.12.
Beroſus.
Fictitius liber.Zach.1.nu.24.
Beroſi lapſus.Zach.1.nu.24.26.
Berſabe vrbs.
Vbi ſita. Ham.5.13.
Beſtia.
* Immanes, ac crudeles homines, tyrãnoſque myſtice ſignificat.Hoſ.2.92. Soph.2.64.
Bethauen vrbs.
Vbi ſita.Hoſ.4.nu.29.30.31.
† Quo modo interpretetur.ibid.
Bethel vrbs.
Duplex fuit.Hoſ.4.nu.29.
Bethel altera in ſorte Ephraim, prius Luza dicta.Hoſ.4.nu.29.c.6.34.
Bethlehem.
Vbi ſita.Hoſ.13.39.Mich.5.7.
Vnde hoc nomen habuerit.Mich.5.8.
Bethlehem duplex. Mich.5.7.
† Bethlehem domus panis. Mich. 5. num.8 68.
* Significat animam, quæ alios iuuat ad ſalutem æternam conſequendã. Mich.5.68.

Bibere.

Bibere.
✝ Vinum bibere ſignificat copioſe bibere. Ham.6. nu.22.
✝ Significat dies feſtos, & conuiuia celebrare. Habd.nu.71.
✝ Sanguinem bibere eſt multum hoſtiũ ſanguinem fundere. Zach.9.60.
Blaſphemia.
Idem quod opprobrium, irriſio. Soph. 2.num.25.
* Reprehenditur. Malac.2.nu.39.c.3. num.43.
Bonus, & Bonum.
* Bonus ſi perſeuerat, non polluitur, ſi ſocietur malis, ſed potius qui malus eſt. in bonum vertitur eius exemplo. Hoſ.1.51.
A Deo ſunt omnia bona.Zach.10. 31.
Boni d.finitio. Mich.6. 22.
* Bona ſeculi qualia ſint.Hoſ.4.n.44. c.5.nu 30 31.c.6.nu.49.c.8.16.c. 11.n.19.c.12. n.17.18.Ham.3.nu. 22.c.8 nu.10.Habd.nu 26.Ion.4. n.25.vſque ad finem.c.Nah.3 nu. 34.35.Soph.1. 78 Zach.8 25.
Quam fluxa ſint, cognoſcitur, cum amittuntur. Ion 4. 27.
Omnia peribunt. Nah 2.70.
Quæruntur multo labore, & velociſſime fugiunt.Nah.3 34 35.
Et relinquuntur alijs.Soph.1.78.
Quo modo tranſeant Hoſ.11.19.
Peribunt, & ludet poſſeſſores ſuos. Ham.3. 23. & in vltimo.
Bona ſeculi perdi præſtat, quam animam.Ion.4. 31.
Quia hæc quærimus, & Dei obliuiſcimur,& ipſe obliuiſcitur noſtri. Hag.1.53.
Bona ſeculi nihil proderunt in hora mortis. Soph. 1 83.
Et ſi diuturna putabantur à peccatore, in morte eius peribunt.Soph.1.83 84.
Tunc quæruntur,cũ feruor deuotionis,& caritatis remittit. Ha 8.24.
Bona ſeculi euaneſcunt in morte. Mal.4.12.
Cito pereunt, & ſecuritatem habere non poſſunt.Habd.26.
Sunt falſi amici,quia tandem in termino vitæ homines deſerunt. Habd.50.51.
Efferri ex hoc mundo nequeunt. Hoſ.12.17.
Bonorum ſeculi amatores ebrij vocantur.Ioe. 1. 21 & maxime puniuntur. Ham. 1.18.
Idem quã anguſtis finibus premantur.Ham os 6.9.10.
Quærunt effugere iram Dei in morte, & ſæpe non effugiunt. Ham. 9. 10.
Eiſdem ſæpe bona opera magis nocent ob ſuperbiam.Hab.22.23.
Et ſæpe prudentia deſtituuntur in morte.Habd 52.53.
Eorum lætitia quam fragili fundamento nitatur.Ion.4.25.
Vitijs implentur. Habd.18.
Habitant in ſciſſuris petrarum.Hab. 21.22.
Bonis ſeculi nõ cõfidendũ. Ham.6.
Quanto labore emantur, & quã ſit eorũ iniqua menſura.Ham.8.23.
Bona temporaria per hederam ſignificata.Ion.4 25.
Per poma ſignificantur. Ham.8.10.
* Bona ſeculi flumina dicuntur. Zac. 12.25.
Bona temporaria quadrigæ dicuntur. Nah.2. 73.
* Bona naturalia dicuntur veſtes. Nahu.3. nu 31.
Bona temporalia per locuſtas ſignificata.Nahu.3.nu.31.
Bona ſpiritualia per temporalia ſignificantur. Habac 3.52.53.
Bona temporalia dicuntur fæces. Soph.1.62.
Domus dicuntur.Soph.1.78.
Ciuitates dicuntur.Soph.3.nu.16.
Bonorum tẽporalium iacturas propter peccata noſtra patimur. Ha. 1.nu 42.43.Malach.1.27.28.
* Bona temporalia occaſus dicuntur. Zach. 8.25.
✝ Bonus,leius.Zach.8 32.
✝ Bonitas,lætitia Zach.8.nu.32.
D Bonauentura.
Qualis ſcripturæ interpres. In proœ. in Zach. nu.9.
Bootes ſidus.
✝ Quale ſit.Ham.5.20.
Borith.
✝ Qualis ſit herba.Mal 3.20.

Boſor

Boſor vrbs.
Vbi ſita. Habd.num.93.
Boſphorus.
† Vrbs, & fretum, vbi Habd.nu.113.
Boſra.
Duplex fuit. Ham.1.24.
† Transfertur munita.Ham.1. 24.
Bottus.
* Hominem iuſtum ſignificat.Mich.7. num.4.
Brachium.
† Confortare brachia eſt vires, ac robur aſſumere. Nah.2. nu.41.
Bruchus.
† Quid ſit. Ioe.1. nu.6.
Bubalus.
† Quale ſit animal. Ham.6.40.
* Quid myſtice ſignificet. Ham.6. nu. 48. 49.
* Bubalos multos Salomonis tempore capi quid myſtice ſignificet.Ham. 6.48.
Buccina.
† Ex quo fieret. Hoſ.5. nu.21.
† Buccina Hebræi conuocabant populū ad res magni momenti.Hoſ.5.20.
Burgundia, & Burgundiones.
Burgundiones vxores ſuas trecentis ſolidis emunt. Hoſ.3.nu.9.

C

Cæcus, Cæcitas.
* Mentis cæcitas Soph.1. nu.81.
Cadere.
† Significat in aliquam magnam calamitatem ſibi tamquam laqueum paratam deuenire. Soph.1. 13.
† Cadere, pro Mori. Hag.2.73.
Ceremoniæ.
* Sunt valde neceſſariæ in Eccleſia. Ioe.1.21. Mich.3.n 8.9.10 11.
* Ceremoniarum externarum vtilitas, & externa ſigna virtutum quantum proſint ad conſeruationem virtutum.Ioel.1.21. Mich.3.8.
* Iudæorum ceremoniæ per hederam Ionæ ſignificat.Ion.4.21.
Cæſar.
Auguſtus Cæſar Ianum Quirinum in ſumma pace clauſit Hoſ.2. 94.
Iulij Cæſaris imagini ſtellam in fronte appingere ſolebant Romani. Ham. 5.
5. num. 73.
Iulius Cæſar à quo genus duxerit.Hab. nu.2. & ſeq.
Cæſaries.
* Cogitationes ſignificat. Mich. 1. nu. 71. 72. 73.
Cairus vrbs.
Vbi ſita,& quo nomine olim dicta.Hoſ. 9. num.6.
Calcaneus.
* Calcaneus finis operis.Zach.8.27.
Calix.
† Iram, & punitionem ſignificat. Mic. 2.41.
Calumniari.
† Significat opprimere. Zach.7. nu. 8. & aliena bona vſurpare. ibid.
Caluitium.
† Quid ſit. Ham.8. 30.
† Erat triſtitiæ, & calamitatis ſignum, Hamos.8. 30. Mich.1.46.
Calx.
* Caritatem ſignificat.Mich.1. 32.
Cambyſes.
Quot annos regnarit.Zach.1.nu.32.
Camelus.
*† Significat homines, qui ſimul Deo, & mundo ſeruire volunt, Mich.2.50. Zach.14.61.
Caminus.
* Caminus ignis apoſtoli. Zachar.12. num 8.
Campianus.
Martyr Societis Ieſu illuſtris.Ham.2.5.
Candelabrum.
* Candelabrum aureum eccleſia, Zac. 4. num.3. & ſeq.
Candelabrum tabernaculi in quo differat ab eo, quod Zacharias vidit. Zach.4. 32.
Canna.
Quid ſit. Hoſ.8. 19.
Capillus.
† Tondere capillos maximæ triſtitiæ, & calamitatis ſignum.Ham.8. num. 30. Mich.1. 46.
* Capilli virtutes ſignificant. Ham. 8. num. 44.
* Capilli cogitationes ſignificāt, Mic. 1. nu.71.72.73.
* Capillos ſpiritualiter tondere, eſt ſuperfluas cogitationes reſecare.Mic. 1. nu.71.72.73.

Victores tondebant capillos victis in ignominiam. Ham.8 30.
Captiuitas.
† Captiuitas populi Iſraelitici, quo tempore contigerit. Præl. 2. nu. 5 & 27.
Captiuitas decem tribuum an aliquando poſtea fuerit ſoluta. Hoſ. 1 63.
Captiuitatem conuertere eſt à captiuitate liberare. Hoſ.6 38.
† Septuaginta anni captiuitatis quando fuerint impleti. Zach. 1. nu. 21.
Caput.
† Quid proprium habeat, Hoſ. 1. 130.
* Chriſtus Dominus cur caput noſtrũ dicatur. Hoſ. 1. 130.
† Caput pro primatibus, qui alios regunt. Hoſ. 1 1. n.26. Ham.6.nu.4.
Victores radebant victorum capita in ignominiam. Ham.8. 30.
In capite eſſe, eſt ſuperiorem, ac victorem eſſe Ham.9.nu.4.
Mouere caput interdum eſt irridentis; interdum condolentis. Nah. 3. nu.5.
† Leuare caput eſt lætorum, victorũ, & liberorum. Zach. 1.70.
* Caput intentio. Zach.8. 27.
Carica.
† Caricarum maſſa quid. Hoſ. 1. 35.
Carioth.
Vrbs Moabitarum vbi ſita. Ham.2. n. 1.
Caritas.
* Caritas Dei erga homines, vide De⁹, & Hoſ. 1 60. c.2. nu.95. c.3. 34. c.6. 27. 42. c.11. 20. 21. 22. c.13. num.5. & 6. Zach.2.nu. 20. 28. c.6 41. 42 c.8. nu. 2 c.11. nu. 13. Malac. 1. num.25. 26. Hab. 1. 43.
Caritas hominum in Deum. Hoſ.2. 95.
* Caritas commendatur. Hoſe. 2. 100. Ham. 16 Mic. 1. 23 c.2. 69 c.4. 79. Soph 3 54. Zach. 10. 27.
Caritas quomodo ſit vinculũ perfectionis. Mich. 1. 23. Et virtutes colligantur. Hamos 9. 16.
Caritas per cornu ſignificata. Mich. 4. 79.
Caritas dicitur paſtor. Soph 2. n 40.
* Caritatis effectus, & natura. Soph. 3. 54.
Semper cupit conſortes bonorum, quibus ipſa potitur. Ibid.
Carmel, Carmelus, vide Charmelus.
Carmen.
* Carmina laſciua quantum noceant. Mich. 1. num.60.
Caro.
† Caro ponitur pro genere. Hoſe. 9. num.23.
† Caro pro homine. Ioel. 2.56. Zach. 2. 37.
* Carnis, & ſpiritus pugna. Michæ.4. num.73.
Carnis voluptates. Vide voluptas.
Caro ſanctificata, opera vitæ religioſæ. Hag. 2. 78.
Caro quomodo compeſcenda. Zac. 2. 38 c.6. 24.
Caro ſileat in conſpectu Chriſti. Zach 2. 38.
Caro regnat in nobis, quia Deus iratus ſinit regnare in nobis malos principes. Hoſ.8 12.
Carnis voluptates ſectantes quomodo puniantur. Sop.2. 34. & ſeq.
Carnis voluptates hamus diaboli. Hab. 1. 46.
Caro minatur magnos labores, niſi ei ſatisfaciamus. Mic.3. 12. ſed nõ eſt ei obediendum. Mic. 3. 13.
Caro non eſt in conſilium adhibenda ad conſilia perfectionis. Mich. 7. 27 28.
Carnale cor, vt clibanus ſuccenſus. Hoſ.7 16.
Carnalium vitam Deus cum labore fert. Ham.2. 34.
* Carnales putant ſibi licere voluptates, quæ iuſtis aliquando licent. Hamos.6. 21.
Carthago.
† Tharſis appellata Ion. 1. 13.
Caſtitas.
* † Per populum, & ſalicem ſignificatur. Zach. 14 66.
Caſus.
† Caſus nominum poni ſolent in noſtra editione, vt ſunt in lingua, ex qua ſit verſio. Haba. 1. 22.
Cataracta.
† Quid ſit. Mal. 3 32.
Catulus.
† Catulus leonis audacior leone, & ferocior. Hoſe. 5. num.40.

* Catulus leonis, Chriſtus Dominus. Nah.2.num.73.
* Catuli leonum virtutes.Nah.2.n.72.

Cauda.

* Perſeuerantiã ſignificat. Mich.1.57.

Caula.

* Significat Eccleſiam.Mich.2 64.

Cauſa.

† Cauſa pro effectu poni ſolet in ſcriptura.Hoſ.4.23 Zach.14.46.
† Cauſam alicuius iudicare,eſt ſententiam pro illo ferre. Mich.7.29.

Cedron.

Vbi. Sopho.1.57.

Cedrus.

Significat ſanctos.Hoſ.14.nu.17.18.
Templum Salomonis lignis cedri confectum. Zach.11.2.
* Cedri principes ciuitatis. Zach. 11. nu.3. & 5.

Cerethi, vide Chereti.

Ceruus.

* Dum fugit venatores properat in excelſos montes, & ibi tutus,& à timore liber conſiſtit.Habac.3.55.

Cete.

† Non eſt nomen peculiare balænæ, ſed commune piſcibus magnis.Ion. 2.nu.2.3.& 4.

Cethim.

† Eſt inſula cyprus.Ionæ.1.8.
† Cethim nomen commune inſulis,& locis maritimis. Ionæ.1.16.

Chalane, vrbs.

Vbi ſita. Ham.6. nu.6.

Chaldæa,Chaldæus, Chaldaicus.

* Chaldæus ſonat,ſicut dæmon,vel ſicut vaſtator. Habd.48.
* Chaldæi ſignificant dæmones,& peccata. Habd.42. Habac.1.32.
Prædatores.Habac. 1.nu.32.
Chaldææ regionis ſitus. Ioel.2.41.
† Chaldæi, quo tempore prouincias, debellauerint, & ſubegerint. Præl. 2. 16.
Chaldæorum potentia, & opes. Præl. 2.17.
Imperium Chaldæorum per equos rufos ſignificatum.Zach.9.3.
Paraphraſtes Chaldaicus quo tempore floruerit.Hoſ.9.20. Habd.110.
Paraphraſis Chaldaica pro Hiero.tempore edita.Hoſ.9.20. Habd.110.

Chamæleon.

Chamæleontis natura.Hoſ.9.16.
* Chamæleoni peccator ſimilis. Hoſ. 9.16.

Chanaham, & Chananæus.

Chananæi Deo inuiſi.Hoſ.12.9.
† Chananæus transfertur mercator. Hoſ.12.9. Zach.14.55.
* Chananæus peccatoris typus. Hoſ. 12.10.
Chananæi pro Paleſtinis ſumpti.Soph. 2. 21.
Palæſtini à Chananæis oriundi. Soph. 2. nu.21.

Charitas, vide Caritas.

Charmel, Charmelus.

† Charmelus mons duplex, & vbi ſitus. Ham.1.8.
Charmelus, Hebræis Charmel dictus. Ham.1.8.& c.9.13.
† Charmel, ſeu Charmelus ſonat ſpicæ plenæ, & virides, & fertiles, & ſcientia circumciſionis. Ham.1.8. c. 9.13.
* Charmelus mons, typus ſanctorum. Ham.9. 13.
* Charmelus ſignificat diuitias. Nah. 1.nu.25.

Charræ vrbs.

Vbi ſita.Ionæ.1.44.
† Hebraicè Aram dicta.Ion.1.44.

Cherethi.

† An ſit vrbs, vel prouincia tota Palæſtinorum.Soph.2.n.11.
† Chereti, & Pheleti legiones militũ cuſtodiæ Dauidis vnde dictæ. Soph. 2. nu.14.

Chetim, vide Cethim.

CHRISTVS DOMINVS.

* Multa de Chriſto Domino in prophetis extant teſtimonia. Prælu. 1.4.
Multa in ſcriptura,etiam in prophetis ſunt teſtimonia,quæ de Chriſto Dño Hiſtorico ſenſu intelligi nequeunt. Prælud. 1.n.3. & ſeq.
Myſteria Chriſti inueniuntur in ſcriptura non in ſenſu literali duntaxat aut in ſpirituali,ſed in vtroque.Præl.1.n.15.
Chriſtus conuerſabatur, cum Phariſæis, Publicanis, & peccatoribus, vt eos lucrifaceret. Hoſ.1.53.

Mors

Mors Chriſti ſuit cauſa deſtructionis Iudæorum vide Chriſti Domini mortem quomodo ſit vltus Deus, & Mich.5.78.
Chriſti Domini mortem quomodo ſit vltus Deus in Iudæos. Hoſ. 1. n.75.76.77.& 81.82.83.& 89 c 3. nu.19.& c.5. nu.14 15.23.29.33. 42.c.7.nu.34.& ſeq.c.8.nu.30.c. 9 32.c.11.nu.41.c.13.nu.17.Ioe. 1.nu.14 30. Ham. 1.num.10.c.2. nu.4 c.5.nu.26 34.c.8.nu.6.7.
Chriſtus Dñs promittitur. Hoſ. 1.n. 130.c.5.29.c.11.33.Mich.2.n.56. c.5.6.& ſeq. Haba. 2. nu.5.& c.3. per totum Hag.2. nu. 19. & ſeq. Zach.3. per totum.c.6.nu.30.vſque ad fin.c.9.n.41. Mal.3. n.11.
Paſſio Chriſti Domini.Zach. 1. 56. c.12.nu.14.c.13.per totum.
Reſurrectio Chriſti Domini prædicitur,& probatur.Hoſ.6.nu. 3.c. 13.24.Mich.7.nu.36.37.Ionæ.2. 27.c.3.34.& ſeq.Zach.3.26.
Reſurrectio Chriſti Domini quomodo intelligatur fuiſſe poſt tres dies Hoſ.6.nu.6.
Reſurrectionis Chriſti typus.Ionæ. 2. 27.c.3. 34. & ſeq.
Reſurrectio Chriſti Domini fuit Iudæis nota.Ion.3.n.33 34.
Reſurrectio Chriſti Domini quomodo ſit cauſa reſurrectionis noſtræ.Hoſ.6.nu.5.
Reſurrectionis Chriſti Domini meditatio plurimum valet ad ſpem noſtræ reſurrectionis excitandã. Hoſ.6. 46.
Aſcenſio Chriſti.Mich.2.65. Zach. 3.26.c.14.8.
Humanitas Chriſti per templũ ſignificata.Mich.7.39.Hag.1.31.
Per tabernaculum ſignificata.Ham. 9.nu.29. & ſeq.
Per Ieruſalem ſignificata.Mic.7.39.
Per veſtes ſordidas ſignificata Zac. 3.25.
Humanitas Chriſti quomodo ſit cauſa noſtræ iuſtificationis.Hoſ. 6. nu.5.
Mors Chriſti deſtruxit mundi errores. Ion.1.48.
Deſcenſus ad limbum.Zac.9.52.
* Diuinitas Chriſti probatur. Mic. 5.nu.36 39. Zach.2.nu.19. c.13. nu.15. Mal.3. nu.11.
Genus Chriſti ex tribu Iuda.Hoſe. 9 24.
Aduentus Chriſti quæ bona hominibus attulit. Hoſ.2.à nu.80. vſque ad finem. c.& c. 6.nu. 10.& ſeq.Ioe.2.nu.45.vſque ad finẽ c. c 3.nu.22.& ſeq.Mich.4.per totũ Habd.117.Soph.2.64.Hag.2.nu. 59 60. Zach. 9 65. c.10.nu.1. & ſeq.Mal. 3.nu.17. 18. & ſeq.
Aduentũ Chriſti cœlũ, & terra admirãtur.Hag.2. 22.Mal.3.17.18.
Chriſtus vocatur Dauid, & quare. Hoſ.3.24.
Diluculo ſimilis dicitur. Hoſ. 6.48.
Imbri ſerotino, & temporaneo ſimilis.Hoſ.6 43.
Leoni ſimilis, & leo dictus. Hoſ.11. 33.Ham.5.51.Nah.2 nu.73.
Catulus leonis dicitur.Nah.4.n.73.
Vento vrenti ſimilis, & vẽtus vrẽs dictus.Hoſ.13.nu.37.
Vrſus dicitur. 5.Ham.5.51.
Sol dicitur.Ham.4 38.Mal.4.nu.2. & 3.& 4.
Vermis dicitur.Ionæ.4.21.
Morſus dicitur.Hoſ 13.nu.25.
Petra dicitur.Ham.9.21.Nah 3.32 Soph. 1.66.
Lapis primarius Chriſtus. Zach. 4. 15.
Venturus, & veniens, nomen Chriſti.Habac.2.nu.6.7.& 8.
Sanctus, nomẽ Chriſti.Haba. 3. 17.
Victor nomen Chriſti. Habac. 3.n. 60. & ſeq.
Finis nomen Chriſti. Habac. 3. nu. 61. & ſeq.
Fons dicitur,& fons patens. Zach. 13.2.18.20.
Angelus dicitur.Mal 3.14.
Ignis.Mal.3.18.
Oriens nomen Chriſti.Zach.3.34. & ſeq.c.6 32.
Caput noſtrum Chriſtus. Hoſe. 1. 130.Zach.2. nu.17.
Conſiliarius noſter Chriſtus.Mich. 4.73.74.
Rex noſter. Mich.4 73.Zac.14. 34.
Dux noſter,Mich.6.15.

Pon-

Pontifex noſter. Mich.6.15.
Sacerdos noſter. Mich.6.15.
Magiſter, & doctor. Ioe.2.nu 48. Zach.13.23.
Veſtis noſtra. Soph.1.nu.15.
Paſtor noſter in Proœ. in Hag. nu. 8. Zach 10 nu.30. & latius. Zac. 11. nu.8. & multis ſeq.
Propheta dicitur. Zac.13.nu.22.23.
Arx dicitur. Zach.9. nu.54.
Separator dicitur. Zac.9.n.15.& 27.
Stanneus lapis dicit. Zac.4.n.24.25.
Lucerna dicitur. Zach.4.nu.4.
Lampas dicitur. Zach.4.nu.4.
Cornu dicitur. Zach 1.nu.72.
Deſideratus cunctis gentibus. Hag. 2. num.19.
Angulus dicitur. Zach.10.nu.13.
Paxillus dicitur. Zach.10.nu.13.
Fortis. Zach.10.13.
Dominator dicitur. Mal.3.nu.18.
Germen Chriſti nomen. Zach 3.n. 35. & ſeq.
Lapis Chriſti nomen. Ham.9.n. 21. Zach.3. nu.43.
Typus Chriſti agnus paſchalis. Pręlud.1. 20.
Typus Chriſti Dauid. Hoſ.3.24.
Populus Iſraeliticus. Hoſ.11 ſtatim poſt principium, vſque ad numerum.15. Ionæ.3.33.
Vermis Ionæ.4.21.
Et Ieruſalem. Mich.7.39.
Et Moyſes. Mich.6.15.
Et Aharon. Mich 6.15.
Petra. Nah.3. nu.32.
Templum. Mich.7.39. Hag.1.31.
* Tabernaculum. Ham.9.29.
Zorobabel. Hag.1.32. Zac.4.nu.14.
Ieſus filius Ioſedec, Hag.1.32. Zach. 3. 22. c.6 nu.32.
* Typus Chriſti vir equo ruſo inſidẽs Zach.1. nu.55. & 56.
Virtutes, & dona Chriſti per ſculpturam ſignificata. Zach.3.48.
* Obedientia, & humilitas Chriſti. Hoſe.1.60.
Rex, & ſacerdos prænunciatur. Zach. 6.32.
* Veſtes Chriſti fideles ſunt. Mich. 2, num.52. & 53.
* Natura duplex Chriſti per duo infuſoria olei ſignificata. Zach.4.30.
Natiuitas Chriſti quantam lætitiã hominibus attulerit. Hag.2.22.
Veniſſe Chriſtum probatur. Hag.2. nu.29. & ſeq. Zach.9.41.
Orat Chriſtus pro nobis vt homo. Zach.1.63.
Chriſtus ſequendus vt caput. Hoſ. 1.130.
Chriſtus leo rugiens in Iudæos. Ham.1.10.
Chriſti ſanguine tinctas noſtras animas ſolũ Deus agnoſcit. Ha.8.7.
Propter incarnationem Chriſti omnis caro ei ſubijci debet, & quidquid eſt in homine ſilere debet coram eo. Zac.2.36. & ſeq.
Chriſtus vermis matutinus, qui corroſit hederam per reſurrectionẽ ſuam, id eſt, vmbram legis veteris. Ion.4.21.
Pro ſalute omnium mittitur in mare, & quieſcit ira Dei. Ion.1.48.
Chriſti Allegoria ab inferno deuorati Ion.2.20.
Chriſtus cum reſurgit in nobis, diſperdit Dæmones, & malas cogitationes. Soph 3.45.
Magnas vtilitates affert animæ, dat nobis labium electum, & vt humero vno ſeruiamus ei. So.3 46.
Chriſti prouidentia in gubernandis ſuis. Mich.5.47. & ſeq. & c.7.58. Zach.3.51.
Quam fortiter eos defendat. Mich. 5.51.
Chriſtus paucos conuertit, eius figura fuit Mich. in hoc. Mic.7.14.
Gratia Chriſti non ab alio mutuata. Zach 5 6.
Imitatio Chriſti. Zac.3.52.
Chriſtus quam potenter liberet electos ſuos. Zach.c.63.64.
Chriſtus indutus erat veſtibus ſordidis, quia peccata noſtra portabat. Zach 3.26.
Chriſto auferuntur huiuſmodi veſtes, cum peccata noſtra delentur. Zach.3.27.
Chriſti vulnera cælaturæ ſunt. Zach.3.48.
Chriſti vulnera prædicuntur. Zac. 13.9.
Chriſtum regem qui agnouerint, & ei mu-

ei munera obtulerint,in memoria æterna erunt apud Deum. Zach 6.36.

Et magnis donis augebuntur. ibid. 6. 37.

Chriſto auream coronam facimus, & eum coronamus cum nos totos ei tradimus poſſidendos, & virtutibus noſtris eum coronamus. Zac.6.40.

Chriſtus ſolus rex agnoſcendus, ipſe enim ſaluauit nos, quia rex,& ſacerdos eſt noſter Zac.6.44.

Chriſtus in animam veniens quãta ei munera afferat.Zach.9.65.

Chriſtus quomodo veniens in animam totum hominem poſſideat Zach 9 68.

Chriſtus fons patens.Zach.13.2. & 3.vt omnes mundentur.4. & 18. 19.20. Quanta bona habeât, qui ex hoc fonte bibunt.21. & ſequ. Aqua huius fontis per orbē ſpargenda.Zach.14.31.

Chriſti aduentus primi ſplendor & opera mirabilia.Mal.3.17.& ſeq.

* Chriſtus cur dicatur Sol iuſtitiæ. Mal.4.2. & ſeq.

† Quæ dicuntur de Chriſto,interdum ad ſolum caput pertinent, interdum ad corpus, nō nunquã ad vtrumque.Zac.2.17.18.

Chriſti ad præſepe animalia. Hab. 3. 8.& ſeq.

Chriſtus quomodo venerit ab Auſtro.Hab.3. 12. & ſeq.

Gloria miraculorum eius. ibid. 24. Splendor doctrinæ eius. ibid. 24. 25. Victoria eius in cruce.ibi.26.

Chriſtus exiccauit venas mortis. Hoſe 13. 37.

Chriſti figura, Ionas.Ion.3.33.

Chriſtus vir ſedens ſuper equum rufum. Zach.1. 53.

Chriſti corpus paſſione cruentatũ equus rufus.Zac.1.53. 56.

Chriſtus poſt aſcenſionē mittendus ad gentes in apoſtolis. Zac.2.17.

Chriſtus maxima lampas Eccleſiæ. Zach.4.4. Quæ non habet infuſoriũ,vt ceteræ, quia non aliunde mutuatur lumen, ſed ipſe in ſe habet. ibid.6.

Chriſtus lapis ſtanneus exurẽ nos igne peccatorum non ſinens.Zachar.4. 23.24.41.

Chriſti duæ naturæ duo roſtra aurea. Zach.4.30.

Chriſti ingreſſus in Ieruſalem aſinæ inſidentis cur meminerit Zacharias,& non alterius ingreſſus Zac.9.34 vſque ad finem cap.

Chriſtianus,vide Fidelis.

Chriſtiani multi quodammodo idololatris nequiores Ion.1.52.Habac.1. nu.31. Soph.3. nu 9.

Chriſtianorum typus Iacob.Habd. nu.117.

Malorum chriſtianorum exemplo duriores fiunt infideles. Mich.1. num.53.

Chriſtianorum typus filij Ioſeph. Habd.nu.117.

Chriſtianorum typus Iudas, & Ieruſalem.Soph.1.44.

Malos chriſtianos quomodo Deus puniat Soph.1.44.50.51.c.3. nu. 50.51.Ham.2.19.& c.3.4.

Mali chriſtiani Deum ad vindictam prouocant.Soph.3.nu 9.

Duplex genus chriſtianorum.Zac. 12. nu.23.

Argentum dicuntur Mal.3.21.

Chriſtiani ex omnibus gentibus relinquendi,& protegendi, à Deo, & per ignem probandi.Zach.13. 15.17.

Chriſtiani viuentes more gentium peribunt, & omnis eorum fortitudo, & potentia peribit Soph 3. 14.15.

Chriſtianus malus induitur veſte peregrina. Soph.1.50.51. Maxime Deum prouocat. Soph. 3. 9. Fruſtra gloriatur in nomine chriſtiano. Soph.3 50.51.

Chriſtianorum ſcientia quam magna ſit. Hoſ.14.26. Qualis ſcientia hæc ſit. Zach.10.26.27.

Chriſtiani mali condemnabuntur à Niniuitis.Ion 3 40.

Chriſtianorum mala nō ſunt euulganda gentilibus. Mich.1.53 54.

Chriſtianorum mores quales eſſe debent.Mich.4. 46. 50. Soph. 3. 34. 53.

Pœnæ

Pœnæ chriſtianorum apud inferos maximæ, quas nolunt credere contemptores. Habac. 1. 31. 32. Sopho. 1 44.

Chryſolithus.

Quæ eius natura. Ioa. 1. 19.

Chryſoſtomus.

Qualis ſcripturæ ſacræ interpres. In proœ. in Zach. nu. 9.

Chuſi.

Sonat idem, quod Æthiops. Soph. 1. 39

Cibus.

* Ciborum deliciæ reprehenduntur, frugalitas laudatur. Ham. 6. num. 16. 17. 18. 19. & ſeq. Ion. 3. 41.

Cibus Diaboli qualis. Habac. 1. nu. 57.

* Cibus virtutes. Hag. 1. 56.

Quomodo ſumendus. Zach. 7. nu. 5.

Cicaion.

Quid ſit. Ion. 4. n. 11. & ſeq. vſque ad 16

Cidaris.

Eſt ornamentum, quo ſacerdotes tegebant caput. Zach. 3. 14. 15.

Qualis eſſet. Zach. 3. n. 14. & ſeq.

† Dignitatem ſacerdotij ſignificat. Zach. 3. 17.

* Cidaris, intentio recta Zach. 3. 30.

Cilicia, Cilix.

Ciliciæ prouinciæ termini, quam lati olim. Ion. 1. 10.

Cilices vnde orti. Ion. 1. 8.

Cilicium.

† Cilicio induebantur lugentes. Ham. 8. 30.

† Cilicium pro ſacco ponitur, & contra. Ham. 8. 30.

* Cilicio induti prophetæ prædicabãt pœnitentiam. Zach. 13. 8.

Cinis.

† In cinere ſedere, & cinere conſpergi mœrentium, & lugentium erat, Ion. 3. 31.

Ciſterna.

In ciſternis aqua ſeruari ſolebat. Ham. 4. 20.

Citharædus.

Citharædi in conuiuijs adhiberi ſoliti. Ham. 6. 20.

Ciuitas, vide etiam vrbs.

* Ciuitas Dauid, quæ Mich. 3 14.

Ciuitas vocatur eccleſia, & cur. Hamos. 9. 46. Zach. 8. 15.

Ciuitas Dei amor Dei. Mich. 4. 77.

Ciuitates munitæ Religiones eccleſiæ. Mich. 7. 38.

Ciuitates dicũtur fluuij. Haba. 3. 39.

Ciuitates, bona tẽporalia. Sop. 3. 16.

Ciuitates ædificant peccatores. Sophon. 3. 17.

Ciuitas veritatis eccleſia. Zach. 8. 5.

Ciuitas veritatis anima. Zach. 8. 20.

Clamo, Clamor.

† Clamor ſignificat magna peccata. Ion. 1. 5.

† Clamor dr oratio mẽtis. Ion. 2. 8.

Clamat, qui mente orat. Ion. 2. 8.

Clamare vindictam expoſcere. Ion. 1. nu. 6. & Haba. 2. nu. 32.

Claudus, Claudicare.

* Significat partim legem Dei obſeruare, & partim negligere. Mich. 2. 49. 50. c. 4. 56.

* Claudicans vocabatur ſynagoga. Mich. 4. 56. Soph. 3. 42.

* Claudus, ſeu claudicans anima Deo, & mundo ſimul ſeruire volens. Mic. 4. 68.

Colligitur à Deo vt vnum amet, & prolem edat bonorum operum. ibid.

Claudicans iurat in Deo, & in Melchom. Soph. 1. 48. Mich. 2. 49. 50. Hamos. 5. 54. Zach. 14. 62.

Clauus.

Claui crucis in freno equi Conſtantini. Zach. 14. nu. 4.

Clericus, vide ſacerdos.

Clericatus.

* Clericatus ordo quomodo appetendus. Hoſ. 2. nu. 103.

* In clerũ pauci admittẽdi. Hoſ. 2. 100.

Coccus, Coccinum, Coccineus.

† Quid ſint, & vbi naſcãtur. Na. 2. n. 46.

Cœlum.

† Moueri cœlũ eſt tonare. Ioe. 2. n. 9.

* Sedem cœli omnes nationes Deo tribuunt. Ham. 9. nu. 7. Ionæ. 1. n. 45. Mich. 1. nu. 5.

Cœli ſanctos ſignificant. Ham. 9. n. 16. Hag. 1. 51.

Habitare in cœlo ponitur ſignũ veri Dei. Ionæ. 1. nu. 45. Ham. 9. nu. 7. Mich. 1. nu. 5.

Cœlum cur teſtem inuocet ſcriptura. Mich. 1. nu. 19. 20.

* Cœleſtia amans deſpicit terrena. Haba. 2. 33.

Altitudo dicitur. Habac. 3. nu. 41.

† Mili-

† Militia,ſeu exercitus cœli,aſtra.Sopho.t.23.
Cœlum ſuprema pats animæ. Hag. 2.62.
Extendere cœlum , creare cœlum. Zach.12.nu.1.
Cœlum anima iuſti. Zach.12. n.24.
Clauſum cœlum dicitur quando aquas non emittit,apertũ,quando plus ſolito emittit.Mal.3.nu.33.

† Cogito, Cogitatio.

* Cogitationes bonę ſunt filij de quibus Deus ſuſcitat Nazatæos.Hamos 2.31.ſunt prædicatores Dei. Ion.1.31.
Cogitationes per equos ſignificatæ. Ham.4.nu.28.
Cogitationes malæ quomodo pereant verbo Dei Ham.9.28.Sunt prædicatores diaboli. Ion.1.31.
Cogitationes terrenæ per locuſtas ſignificatæ.Ham.7.n.8.
Cogitationes bonæ, & malæ quomodo interſe pugnent , & quomodo examinandæ.Ham.7.n.24.25.Ionæ.1.nu.31.32.Mich.2.nu.44. c.3. nu.12.Zach.13.nu.26.
Cogitationes Diaboli aut fiduciam cæcam efficiunt , aut præcipitem deſperationem.Ion.t.31.
Cogitationes inquietę per vermem ſignificatæ.Ionæ.4.nu.28.
Cogitationes per capillos ſignificatæ.Mich.t.nu.71.72.73.
Cogitationes Diaboli quales.Mich. 2.nu.44.
Cogitationes ſuperbiæ dicũtur Moab.Soph.2.46.Et mare.Hag.2.62.
Cogitationes bonæ, & firmæ dicuntur arida.Hag.2.63.
Cogitationes Dei ſic alliciunt, vt terreant, ſic terrent, vt alliciant. Ion.1.32.
Maturæ cogitationes ſenes dicuntur.Zach.8.nu.21.
Cogitationes populus dicuntur. Zach.8.nu.24.25.
Cogitatione pollutus intelligitur in menſtruata.Zach.13.19 20.
* Cogitationes prauæ pſeudoprophetæ dictæ.Zach.13.nu.25.26.
Superbæ cogitationes. Zachar. 13. num.26.
Cogitationes ſpecie boni quantum decipiant.Zach.13.26.

Cognoſco, Cognitio.

Cognitio ſui ipſius,& Dei præcedere debet ſtudium literarum. Hoſ. 10.nu.39.
Cognitio ſui repetitur in electis , in reprobis non ita Ionæ.1.nu.52.53.53. Mich.2.nu.23.
Cognitio ſui quam vtilis.Nah.3.nu.32.Soph.1.nu.39. Hag.1.nu.48.49.50.59.c.2.nu.66.77.
Calcare lutum eſt vtilitatem noſtrã agnoſcere.Nah.3.32.
Qui conſiderant bona,quæ faciunt, & obliuiſcuntur culpatum ,congregant mercedes in ſacculum pertuſum.Hag.t.48.
* Cognitio Dei cõiungit opera ſcientiæ.Hoſ.4.num.1.
† Cognoſcere pro Approbare.Hoſ.8.num.12.
Cognoſcere pro Benefacere. Hoſe.13.n.4. Ham.3.n.2. Nah.t.n.16.
Cognoſcere , id eſt , cognoſcere ad cuſtodiendum.Nah.1.nu.16.
† Cognoſcere , confirmari in cognitione.Zach.2.nu.23.
Cognitio noſtra à Deo per angelos deriuatur.Zach.4.nu.t.& 34.

Collegium.

Collegium Anglicum, & collegium Germanicum Romæ ædificata. Hamos.2.28.

Colligere.

† Significat occidere.Hoſ.4.nu.5.
* Animam,ad Deũ colligi.Zach.8.25.
† Collecta,vnde dicta.Soph.2.nu.t.

Collis.

† Principem alijs principibus minorẽ ſignificat.Mich.6.1.Habac.3.31.
* † Colles intellectus, & voluntas.Sopho.1.72.

Color.

Albus color,vide Albus.
Rufus color,vidẽ Rufus.
Varij colores varios ſtatus,variaq;ingẽnia hominũ ſignificant.Zach.c.1.18.

Coluber.

† * Significat Diabolum,& peccatum. Ham.5.52.

Columba.

* Columbæ natura.Hoſ.7.nu.24.38.

Columbæ volatus conſtantiſſimus. Hoſ.11 36.
Columba, ſynagoga. Hoſ.7.34.
Colūba, peccaror. Hoſ.7.38. Soph. 3.num.10.
* Columbæ, credentes in Chriſtum. Hoſ.11.35.

Comedere.

† Significat conſumere. Hoſ.4.14.
Quomodo comedendum. Zach.7.n.5.
Et qui nam comedant Deo. ibid.

Commouere.

† Commoueri dicuntur res, in quibus res magnæ, & admiratione dignæ fiunt. Hag.2.nu.21.
† Caput commouere eſt dolentis, vel irridentis. Nah.3.nu.5.

Comœdiæ.

* Comœdiæ, quæ noſtris temporibus, aguntur quantum moribus noceāt. Mich.1.nu.62.63.64 65.
Comœdi adiutores Diaboli. Michæ. 1. 62.63.

Compago.

† Quid ſit. Soph. 2.nu.62.

Comprehendere.

Dicitur de verbis comminatorijs. Zach.1.nu.10.

Comprimere.

Manum comprimere ſignum magnæ lætitiæ. Nah.3 nu.29.

Compunctio.

† Spiritus compunctionis ſignificat mentem in malo fixam & pertinacem. Hoſ.1 nu.115.

Concionari, Concionator.

* Concionatoris munus, quale ſit, & quomodo debeat exerceri Hoſ. 1.11 12.13.20.21.22.23.24.25.26. c.5.n.24 & ſeq c 6.n.50.& ſeq c. 8.n.2.c.9.n.14. Habd.n.125.126. Ion.1.nu.30. Mich.1 48 c.6.n 9. c.7.n.19.21. Soph 3.n.12. Hag.1. 54. Zac.4.41.42.c 9 n.1. Mal.3.37.
Concionatoris officium nemo ſibi aſſumere debet, ſed expectare vt à Deo mittatur per ſuos miniſtros. Hoſ.1.n.11.12.13.20. vſq; ad 26.
Scripturæ ſacræ quomodo debeant ijdem ſtudere in Proœ in Mala.
Concionatores, qui lucri cauſa, vel honoris gratia populo prædicāt. Mich.3.nu.3.& ſeq. Soph.1.73.
Concionatores, qui aliena ſcripta furantur ad concionādum. Hoſ. 1. nu.23. 24.
Concionatores dicuntur nubes. Ham 4.nu.18.c.5..6.& ſeq.
Concionatores dicuntur aquæ. Hamos.9 nu 8.
Concionatoris typus Ionas fuit. Ion.1.nu.30.31.32.c 3.38.
In plateis concionari, & vbicunque hominū multitudo congregatur cōſuetudo ſanctorū, ab ipſis prophetis accepta probaī. Ham.5 35
Concionatoris typus Galahad. Habd.125.
Concionatores filij olei, & ſpicę, & oliuæ, dicti. Zach 4.41.42.
Oratio concionatori neceſſaria. Zach.4.42.
Euangelij primi concionatores ita prædicabant, quaſi cum hoſtibus pugnantes. Zach.9.nu.1.
Milites Eccleſiæ concionatores dicuntur. Zach.9.19.
Verba concionatorum fulgur, & iaculum dicuntur. Zach 9.58.
Dirunt, & lapides fundæ. ibid.n.59.
Deus cōcioatorū dux. Zach 9.59.
Arcus Dei dicuntur. Zach 9.56.57. c.10 nu.13.
Dicuntur milites. Zach.9 19.
Gladius dicuntur. ibid.n.58. Arma. n 61. lapides diadematis Chriſti. n.62. Nubes; Niues, Equi Zac.10. n.4.& ſeq. Exactores.n 14. Arcus. n.34. Ignis, caminus. Zach. 12 8.
Inanem gloriam quærere non debet. Mal 3 37.
Concionator, ſi ſe vere abneget, plurimos ad Chriſtum adducet. Zach. 8.45.46.
Concionator perfectus moribus, & literis. Hoſ.1.20. & ſeq.
Concionatores quantum laborare debent ad Forum conuerſionē. Hoſ.6 50. Zach 4.42.
Concionatores doleant de vitijs, ſed ne taceant ſupplicia virorū. Ion.1 30.
Concionatores à Deo miſſos, & ad eius præſcriptū prædicantes copioſus ſequitur fructus. Ion.3. 38.
Concionator terrere debet, & plangere

gere quos terret. Mich. 1. 48. & c.2.58.
Qui Dei autoritatem habet ad loquendum, nemini cedere debet. Mich.6.9.10.
Concionator ne deſperet cũ videat Diabolum multos poſſidere, ſed adhuc quęrat racemos,ideſt,quos Diabolus,& mundus reliquerint. & pręcoqua ficus,ideſt,bonæ indolis adoleſcentes.Mich.7.19.20.
Si non inuenit, plãgat eos,& adhuc quærat.ibid.21.
Concionatores à doctrina Eccleſiæ aberrantes viri infideles. Sopho. 3.12.
Concionatores ne deficiant animo, cum fructus labori non reſponde rit,& cur id.Zac.2.24.25.
Concionatores,ſi paucos lucrãtur, ſuis peccatis tribuãt.Zac.2.35.36.
Concionatores duæ oliuæ, quæ fru ctum ferunt cum per contempla tionem ſurgunt,& Deo aſſiſtunt, & pro alijs orant. Zach.4. 41.42.
Qui hoc non faciunt,oliuæ ſteriles ſunt. ibid.42.
Cõcionatores ſteriles dat Deus populo ob eius peccata.Zach 4. 42.
Concionatores equi Dei in hoſtes ruentes.Zacha.10. 12.14. 15.
Eorum fortitudo.ibid.17.18.
Cõcionatores ſunt angeli cõfirman tes alios Zac.10 33.Et arcus prœlijs mittẽtes ſagittas Dei:ibid.34.
Concionatores vtilia dicẽtes,& nõ gloriã Dei, ſed cõmoda ſua inde quærentes adulteri ſunt. Malac. 3.37.38.

Concilia.

Concilia de quauis propoſita quæſtione primum ſanctorum ſententiam conſulunt.In proœ.in Hag. nu.10.

Concordia.

Commendatur. Hoſ.10.4.

Concupiſcentia.

Concupiſcentiæ Deo immolandæ. Ionæ.2.38.
Concupiſcentiam mouet Diabolus,ſed nihil agit, ſi Chriſtus voluntatem ſeruat.Mich.5.68.

Condignum.

Pro æquali ponitur.Mich.6.19.

Confeſſio, Confiteri.

* Confeſſionis frequẽtis vtilitas.Hoſ. 7.nu.15.c.13.nu.19.c.14.nu.4.5.Ionæ.3.42.Mich.6.22.
Confeſſio omnium peccatorum manifeſtationem habeat.Hoſ.13.18.
* Confiteri peccata eſt ſaccis operiri. Ionæ.3.42.
* In confeſſione decaluetur peccator, vt aquila,ideſt, plene ſuam turpitudinem prodat,vt peccata noſcantur. Mich.1.nu.73.
Confeſſio peccatorum dicitur ſacrificium laudis.Mich.6.22.
Reprobi difficiles ſunt ad confitendum peccata,electi vero faciles.Ion.1. n. 53.& 54.
* Confeſſio peccatorum non differenda, vide Pœnitentia, & Soph. 2. 32. 33.34. & ſeq. Ham.9.nu.12.Ionæ.3. nu. 40. Hag.1.38.
* Qui in confeſſione ſolicitant mulieres,reprehenduntur. Soph.3. nu.13.
* Confeſſionis vtilitas.Ion.3.42.
Confidere, vide Fidere, Fiducia.

Confirmare.

† Confirmari cor eſt in ſententia permanere. Hoſ.11.30.

Conflare.

† Quid ſignificet.Nah.1.nu.40.
† Conflatile quid ſit.Nah. 1.nu.40.
Conflator,Deus Zac.11.31.
† Confortare lumbos eſt robur, & fortitudinem aſſumere,& vires colligere.Nahu.2.nu.41.
Confortare cor, vel manus, vel brachia. ibidem.

Confundere.

† Confundere pro pudore afficere, & confundi pro pudore affici, & erubeſcere.Ioe.1.24.

Congregare.

† Significat occidere, delere.Hoſ.3.7. c.4.nu.5.Soph.1.nu.4.

Coniunctio.

† Coniunctiones multæ ſuppleri ſolẽt in ſcriptura.Hoſ.10.17.Ioe.2.22.

Conſanguinei.

* Conſanguinei ſæpe iuuant ad peccandum. Ham.6.37.38.

Conſcientia.

Conſcientiæ morſus quam graue ſit flagellum.Nah.3.17.

Conſcientia mala habet multa cadaueta, in quibus corruar. Nah. 3.18.
Conſcientiæ ſtimuli in anima degenerante, & pœna eius niſi reſipiſcat. Hoſ 2. 50.
Conſcientia peccatores mordebit in die iudicij. Ham. 5.52.
Conſcientiæ examinatio commendatur. Hag. 48.49.50.
* Bonæ conſcientiæ ſecuritas. Zacha. 10.32. Mich. 4.53.54.

Conſentire, Conſenſus.

Conſentiens peccato, peccat. Zach. 11. 39.40.

Conſilium, Conſiliarius.

* Conſilia improborum. Hoſ 9. nu. 12. Ham. 6. nu. 37 50. c. 7. 14 Mich. 2. 44. cap. 3. 12. c. 5. 91. c. 6. 18. c. 7. 23 Nah. 2. nu. 71.
Conſiliarius noſter Chriſtus. Mich. 4. nu. 73. 74. Zach. 6. 65.
Conſilium per flumen ſignificatur. Nah. 1. nu. 24.
Conſilia mundanorum aquæ dicuntur. Nah. 2. nu. 71.
Conſilium à regibus dari ſolet. Zac. 9.65.
Qui conſilio alios iuuant, laudãtur. Zach. 10.34. Mal. 3. nu. 39.40.
* Conſilia de pietate ſequenda cũ paucis communicanda. Mich. 7.27.

Conſpectus.

† In cõſpectu Dei ambulare, vide Ambulare.

Conſolatio.

* Conſolatio diuina. Hoſ. 2.84. Ham. 9.50. Mich. 4. 68. & ſeq. cap. 6. nu 43. Hag. 2. nu. 55.56 57. Zach. 14. num. 55.
* Cõſolatio diuina duplex. Ham. 9.50.
Conſolatio diuina per vinum ſignificata. Mich. 6.43.
† Sęculi conſolationes propter Deum relictæ non ſunt repetendæ. Hoſ 4. nu 6 7.

Conſtantia.

* Conſtantia à Deo petenda, & ſpiritus fixus in bono. Hoſ. 6. 10.
* Conſtantia quomodo obtineatur. Zach. 4 37.
* Conſtantia iuſtorum quomodo à diabolo tentetur. Zach. 6. 41.42.
* Conſtanter quærat, qui bonum quærit, & ne deficiat Mich. 6. 43.

Conſtantinus.

Clauos crucis in equi freno poſuit. Zach. 14.47.

Conſuetudo.

Conſuetudines multæ communes Romanis, & Hebræis, & alijs nationibus. Hoſ. 3.9.
* Conſuetudo peccandi, vide Peccatũ, & Ham. 8. nu. 42. cap. 9. nu. 18.

Conſurgere.

† Mane conſurgere ſignificat diligẽtiſſime aliquid facere. Hoſ. 6. nu. 1.
Contemplatio, vide etiam, Oratio.
* Contemplationis commendatio. Habac. 2. nu. 33. Zach. 2. nu. 30. c. 6. 37. c. 13. 19.
Familiaritas Dei quomodo aſſequẽda. Soph. 1. 37.
Contemplatio per Sion ſignificata. Zach. 2. 30.
* Per Ieruſalẽ ſignificatur. Zac. 13. 19.

Contero, contritio.

† Conterere eſt calamitatem alicui afferre. Hoſ. 13. 19.
Contritio calamitatem magnam ſignificat. Hoſ. 13. 19 Ham. 6. 26.
† Contritio ſignificat fractionem, & vulnus, Hoſ. 14 12.
Contritio peccatorum, vide Compunctio, & Pœnitentia.

Conteſtor.

† Ponitur pro Præcipio. Mal. 2. 29.

Conticeſco.

† Significat penitus excidi, & conſumi. Soph. 1. num. 59.
† Conticeſcere, vehementi dolore cruciari. Soph. 1. 60.

Contra.

† Significat coram. Habd. 40.

Contumelia.

Vitiorum multitudinem ſignificat. Mich. 4 71.

Conuertere, Conuerſio.

Gentilium conuerſio vide gentilis.
† Conuerti ad Deum quid ſit. Hoſ. 14. 6. & ſeq.
* Conuerſio peccatoris. Hoſ. 2. nu. 80, 81. cap. 14. nu. 4. & ſeq.
* Conuerſio vera opera pœnitentiæ habet. Ioe. 2. 18.
Conuerſionem aliorum impedientium pœna Ham. 1. 27. 28.

* Vt con-

* Vt conuertamur aufert nobis Deus, quæ amamus. Mich. 1. 25.
Conuertentis ſe progreſſus. Mich. 4.71. & ſeq.
Conuertenti ſe promittitur victoria. Mich.4.79.80.
Conuertens ſe quid offerre debeat Deo, vt reconcilietur nobis. Mic. 6.19. & ſeq.
Conuerſio, quam facere volumus cum paucis communicanda, non cum carne. Mich.7.27.
Etiam ſi ſero conuertamur, cito nos conſolatur Deus Hag.2.55.
Cum Deus conuertit aliquem, vtitur bonis, quæ ſunt in eius anima. Ham.5.11.
Conuerſio fit fortitudine Domini, & per quos gradus deducantur conuerſi ad perfectionem. Soph. 37.38.
Conuertere captiuitatem eſt liberare à captiuitate. Hoſ.6.38.
Conuerti cor eſt mutare ſententiā. Hoſ.11.35.
Conuertetur, pro Iterū. Ham.5.12.
Anima ad Deum conuerti incipiēs parturienti mulieri ſimilis. Mich. 4. 68. & ſeq.
* Qui ad Deum conuertitur, quomodo ea, quibus ad vitia vtebatur, ad Dei cultum conuertit. Mich.4 num. 52.80.

Conuiuium, conuiua.

Muſici in conuiuijs adhiberi ſoliti. Hamos.6.20.
† Conuiuium, id eſt, homines, qui ad conuiuium veniunt. Ham.6.27.
Conuiuarum pedes lauare fuit conſuetudo Romanorum, & Iudæorum, & aliarum nationum. Hoſ. 3.9.
* Conuiuiorum leges apud veteres. Ham.6.19.

Cor.

* Cor peccatoris clibano ſimile. Hoſ. 7. num. 16. 17.
Cordis durities. Ham.9.10.
* Cor hominis dicitur mare. Hag. 2. 62. Nah. 1. num. 23.
† Cor, pro voluntate. Hoſ.7.25.
† Cor, pro intellectu. Hoſ.7.25.
† Cor ſignificat omnia interiora. Hoſ. 13.10.
* Altare dicitur. Malach.1.37.
† Cor conuerti eſt ſententiam mutare. Hoſ. 11.30.
† Cor confirmari eſt in ſententia permanere. Hoſ. 11.30.
* Cor hominis eſt templum, & domus Dei. Hag. 1.37.
† Confortare cor, eſt robur, ac vires aſſumere. Nah.2.nu.41.
Cor audaciæ ſedes. Nah.2.nu.64.
† Cor diſſolutum, aut tabeſcens, vehementem timorem, & deiectionem animi ſignificat. Nah.2.num.64.
† Ponere cor in aliqua re, vel ponere aliquid in corde, eſt attente conſiderare. Hag.1.nu.9.
* Duritiam, & excæcationem cordis efficiunt peccata. Zach.5.11.
† Aggrauare cor, pertinaciter in propoſito permanere. Zach.7.nu.10.
* Cor peccatoris adamanti ſimilis. Zacha.7.nu.18.

Coram.

Coram Deo ambulare, vide Ambulare.

Cordatus.

† Vnde dicatur, & quid ſignificat. Hoſ. 7.25.

Cornu.

† Significat potentiam, & vires. Ham. 6.41. Habac.3.nu.26. Zach.1.68.
* Cornu, Caritas. Mich.4.nu.79.
* Cornu, trophæum, victoria crucis Chriſti. Habac.3.26.
† Leuare, vel exaltare cornu, eſt poteſtatem, & dominatum habere, & vincere. Zach.1.72.
Cornu, Chriſtus Dominus. Zach. 1.72.
* Cornua, animi paſſiones quatuor. Zach. 1.73.
* Cornuta animalia peccatores ſignificant. Zach 1.74.

Corona.

Chriſti corona duplex. Zach. 6. 32.
* Virtutes noſtræ corona Chriſti ſūt. Zacha.6.40.

Corpus.

* Corpus cum lethali morbo vulneratur percutitur templū. Ham.9.9.
Corpori confidentes quomodo puniuntur. Soph.2.34. & ſeq.
Bona corpora vide Bona.
Vires corporis cito deſtruuntur. Soph.2. nu.34.

Corpus myſticum Chriſti Eccleſia. Zac.2.num.17.18.
* Veſtimentũ dicitur. Malach.2.n.38.

Correctio, vel correptio.

* Corripientes nos ſunt angeli Dei, & vt angeli audiendi. Mal.1.24.25.
* Deum correctionem ab aliquo auferre eſt grauiter eum punire. Hoſ.4.40.
* Vtilitas correptionis. Hoſ.4.40. Mal. 1. nu.24.25.
* Correctio æquo animo accipienda, tanquam à Deo. Mal.1.nu.24.25.

Corruere.

† Significat in aliquam magnam calamitatem ſibi, tanquam laqueum, ab aliquo paratam deuenire. Sop. 1.nu.13.

Cortex.

† Significat cæremonias. Ioe. 1. 12. Mich.3.9.

Corus.

† Corus, menſura quantum capiebat. Hoſ.3.nu.11. Ham.8.13.

Coruus.

* Coruus, peccator Soph.2.64.

Creatura.

* Creaturę omnes ſignum amoris Dei erga nos ſunt. Mal.1.25.26.

Credere.

† Credere alicui, in aliquo, & in aliquem, idem ſignificare ſolent in ſcriptura. Ionæ.3.29.

Crudelitas, crudelis.

* Reprehenditur. Hoſe.2.92. Ham.1. 20. Soph.2.64.
Crudeles quomodo nõ ferat Deus. Ham.1. 20. & quantum eos oderit. Zach.6.29
* Crudelitas ex voluptatũ indulgentia naſcitur. Ham.6.26.

Crux.

Crux. Haba.3.26.
Crucis Chriſti laus. Zach 8.22.
Crux Chriſti baculus dicitur. Zachar. 8.22.
Claui crucis in freno equi Cõſtantini. Zachar.14 47.
* Crucem Chriſti ferre glorioſiſſimũ eſt. Zach.3.52.

Cteſiphon vrbs.

Vbi ſita. Ham.6.nu.6.

Cubile.

* Cubile ſignificat cor. Mich.2.19.

Culmus.

Quid ſit. Hoſ 8. nu.19.

Cupiditas.

* Cupiditas. Vide bonorum ſæculi amatores.
Cupidi reprehenduntur. Mich.2.21.
Cupiditatis origo ſuperbia. Mic.2.22.
Cupiditas auri recte Diaboli. Habd. 1. 46.
* Contra cupiditatem. Habac. 2.26. vſque ad finem capitis.

Cuſculinum.

Arbor Hiſpane coſcoja, vbi naſcitur coccus, quo tinguntur coccinea. Nah.2.46.

Cura.

* Curæ virtutum incremento obſtãt. Ham.7. nu.8.
Curæ per ſpinas ſignificatæ. Nah.1. nu.50.
Curæ ſæculi interdum occupant iuſtos, ſed tunc maxime, cum feruor caritatis, & deuotionis remiſſus eſt. Ham.8.24.25.26.

Cuſtos.

* Cuſtodes ſpes honorũ. Nah.3.n.35.

Cynoſura.

Vbi ſit, & quæ eius natura. Ham.5 20.

Cyprus, Cyprij.

A quo nomen habuerint. Ionæ.1.8.

Cyrene vrbs.

Vbi ſita. Ham.1.18.

Cyrillus.

Qualis ſcripturæ ſacræ interpres. In proœm in Zach.n.9. & in proœ. In Mal.nu.12.

Cyrus.

† Quo tempore Babylone regnauerit, & quot annos Præl.2.21. Zach. 1. nu.28.
Quo tempore ſoluerit captiuitatem Iudæorum. Prælud.2.5.

D

Dæmon.

Dæmon, vide Diabolus.

Damaſcus vrbs.

Vbi ſita. Ham.1.15.
Sonat bibens ſanguinem. Ham.1 19.

Damnare, Damnatus.

* Damnati quomodo irridebuntur à iuſtis. Nah.3.36.
* Damnatorum pœnis poſt diem Iudi

cij nihil detrahetur, neque addetur. Hoſ.c.35.

Daniel.

Eſt inter prophetas numerandus. Præl.1.nu.9.
Danielis prophetia à veteribus prophetis inter Hagiographa numerabatur. Præl.2.nu.1.
Quo tempore Daniel prophetauerit. Præl.2.nu.22.24.27.

Dare.

† Dare aliquem in aliquid ſignificat afficere eum aliqua re. Hoſe.11.28. Habd.11.
Dare vocem, acclamare, & approbare. Habac.3.41.

Datiuus.

Datiuus caſus verbis additus honorē, cultumq; ſignificat. Ham.6.nu.5.

Dauid.

Quot annos regnauerit. Præl.2.nu.27.
Eſt figura Chriſti, & an alterius. Hoſ.3.32.
In quem vſum muſica vteretur. Ham.6.21.
Dauidis nomine vocatur Chriſtus Hamos.9.nu.34.

De.

† Solet redundare in ſcriptura. Mich.4.26.
† De pro In. Nahum.1.nu.38. Habac.3.num.25.
† De pro propter. Habac.2.nu.42. nu.25 Soph.2.nu.44.

Debitum.

* Peccata appellantur debita. Hoſ.12.num.21.

Deblaim.

Quomodo transferatur. Hoſ.1.36.

Decem.

Numerus denarius, vide Denarius.

Decima, Decimæ.

Hebræi quas decimas ſoluerent. Ham.4.nu.11. Mal.3.40.
* Decimæ ſpirituales quæ. Ham.5.nu.11. Mal.3.39 40.41.
Decimæ ſoluendæ. Mal.3.num.29.30.&35.

Decumanus.

† Significat rem magnā Zach.9.n.55.

Defatigatio.

* Defatigatio facit vt fructus laborum amittatur. Mich.6.42.

Defluere.

Significat perire. Ham.8.23.

Degenerare.

* Degenerantis animæ ſtimuli, & pœna. Hoſeæ.2.50.

Delictum.

† Significat Idolum. Ham.8.nu.34.

Delinquere.

† Delinquere pro Deficere. Habac.1.nu.28.

Deliciæ.

* Reprehenduntur. Ham.6.nu.16.17.18.19.& ſeq.
Delicioſe viuentium ſupplicia. Hamos.41.
Domus deliciarum, religioſorum vita. Mich.2.56.
* Albus color, deliciarum ſignum. Zachar.6.nu.4.

Denarius.

† Quantum valeret. Hoſ.5.12.
† Denarius numerus fauſtus. Zach.5.num.4.
† Denarius numerus multitudinem ſignificat. Zach.8 39.

Dens.

† Dentium ſtupor eſt dolor, cum indignatione aduerſum nos ipſos. Hamos.4.15.
Dentium ſtupor, fletus inferni. Ham.4.16.

Deſcendere.

† Deſcendere in mare dicimus, quia mare in littore eſt humilius terra. Ionæ.1.25.
† Deſcendere eſt humiliori fortuna vti. Hoſ.11.40.
† Deus dicitur deſcendere cum peccata hominum quaſi propius inſpecturus accedit. Mich.1.6.

Deſertum.

† Auſtralem regionem ſignificat. Hoſ.13 37.
Deſertum, in quo Iſraelitæ demorati ſunt. Ham.6.nu.43.44.
* Deſertum Eccleſiam ſignificat. Hoſ.2.nu.83.& ſeq.
* Deſertum Religionis Eccleſiæ. Hoſ.2.83.
* Deſertum, Maria virgo. Hoſ.3.num.38.39.
Deſiderium, Deſiderare, Deſiderabilis.
† Deſiderabilia, vaſa pretioſa. Nah.2.64.

† Deſiderium pro re deſiderata. Hag. 2.num.32.
† Deſideratus cunctis gentibus nomen Chriſti Domini. Hag.2.nu.19.
† Terra deſiderabilis, id eſt feraciſſima. Hoſ 9.nu.7.Zach.7.12.
Deſideria bona, vel mala, vide cogitatio.

Deſperatio.

* Deſperanda non eſt animæ cuiuſquam in corpore viuentis ſalus. Hoſ.2.numero 22.Ionæ.1.50.capit. 2. 39. Zachar. 9.24.69. Sophon.3.47.
Deſperationis tentatio. Hoſ. 1. 25. Hag. 2. 58.
Deſperatio vnde oriatur. Nah.3.nu. 33 Hag.2 58.
Deſperationem quomodo Deus à tuis expellat. Mich.4. n.68.& ſeq. Hag.2 nu.55. & ſeq. Zach. 4. nu. 37.38.c.6.nu.43.44.
* Etiam in ira Dei non eſt deſperandum. Ion.1 50.
* De ſalute noſtra nunquam deſperemus. Hoſ.2.25, Sopho.3.47. 48. Etiam ſi cor haberemus obduratum. Ion.2.39. Soph.2.41 42.Zach.6.nu.44.

Detractio.

Detractionis vitium quantum noceat. Zach 9.28.29.
* Detractores ſanguinem comedūt. Zach.9.28.

Deuotio.

Deuotionem cur Deus ſubtrahat. Hoſ.2.77.
Muſica deuotionē iuuat. Ham.6.22.
* Quomodo amittitur, & recuperatur. Mich.2.num.70.71.Hag.num.2. 55.56. Zach.10.27.
Deuotionis ariditas, vide oratio.
Ros dicitur. Hag.1.55.
* Deuotio à Deo petenda, & quid ſit. Zach.10.27. & ſeq.
Deuotionem cito eſſe tranſituram ſuggerit Diabolus incipientibus, vt deſinant à via incepta. Hag. 2. 55.56.

Deus.

† Nominibus Dei quomodo vtatur ſcriptura ſacra. Hoſ.1.10.Mich.5. 38. Zach.13 23.
* Mala.4.nu 4.
† Nomina Dei quædā perpetua, quædam temporaria Mal.4.nu.4.
† Nominibus pluralis numeri appellatur Deus in ſcriptura, & cur. Mich. 5.38.
† Elohim, cur appellatur. Mich.5.38.
† Nomen Dei ſuper aliquem inuocari quid ſit. Ham 9.42.
* Deum eſſe qui negarint. Ham. 6. 9.
Qui Deum verum norunt, quā ſint feliciores ijs, qui non nouerunt. Ham 6.num.10.11.
Eundem Deum prædicarunt Apoſtoli, & Prophetæ. Mich.4.24.
† Cognitio Dei coniungit operationem ſcientię. Hoſ. 4.nu. 1.
Dei cognitio præcedit cognitionē ſcientiæ. Hoſ. 10 39.
Vnus Deus eſt. Zach. 14.nu. 34.56.
Bonitas, & patientia Dei. Hoſ.1.72. cap.2.nu.27.59. cap.5. num.34. cap.6.num.2.cap.11.42. Mich 6. num.3.13.
Iucunditas, & ſuauitas Dei. Hoſ. 2. 80.cap.11.nu.22 23.
Miſericordia Dei. Hoſ.2 num.75.c. 3.25.c.5.24.c.6 n.2.42 c.11.nu. 31.42.c.13.5.Ham.4.31.c.5.n.31. 32. Ionæ.cap.1.n.5 cap.4.num. 20.Mich 6.13.cap.7.65.Soph. 1. 42.Hag.1.nu.34.Zach.13. num. 20.Malach.3.28.
Abutentes Dei miſericordia ad peccandum quomodo puniantur à Deo Ham.9.num 14 Mich.2.nu. 47.cap.3.nu.16.17.27.28.
Omnium nationum ſalutem quærit. Ionæ.1.5.
Allicit ad ſe homines. Hoſ.2.n. 80. 83.c.11.nu.22.23.Ham. 3. nu. 7. 8 21 c.4 31.c.5.nu.31.32. Ionæ. 1 32.cap.2.num.28.& ſeq.cap.4. 32.Sopho.1.36.cap.2.42. Hagg. 1.34.
Caritas, & prouidentia erga homines. Hoſ 1.60.c.3.34.c. 6.nu.27. 42.c.11.nu.20. 21.22.42.cap.13. nu.5. & 6. Zach.2. nu.20.28.c.6. 41.42.c.8.nu.1.c.11.nu.13. Mal. 1.nu 25.26. Habac.1.43.
Conſolatur ſuos. Hoſ.2.nu.80.84. 85. Mich.4.68. Hag. 2. 56.57.& ſeq.Zach.8.42.

Fami-

Familiaritas Dei. Soph. 1.36. Hagg. 1. numero 34.
Quomodo aſſequenda. Soph. 1.37.
Beneficia Dei. Hoſ. 4.25. c. 6.42. ca. 11.21. Ham 3.1. Mich. 6.13.14. Mal. 1.25.26.
Aduerſæ res ſunt Dei beneficia. Mich 6.13.
Sapientia, & ſcientia Dei. Hoſ. 3.34 c. 5.16. c. 13.18.
Videt omnia, etiam cogitationes. Hoſ. 5 16.
Quomodo reſpiciat iuſtos, & quomodo peccatores. Hoſ. 6.7. c. 14. 21. Ham. 9 6.
Prædeſtinatio Dei. Hoſ. 3.34.
Lex Dei ſuauis. Hoſ. 2.85. c. 11.22.
Mutat Deus ſententiam, ſed non conſilium. Ionæ 3.28.
Potentia, ſeu Omnipotentia Dei. Ham. 4 32. c. 5.20. Mich. 17. Nah. 1.12. Zach. 9. nu. 23 24.25 26.
Punitio Dei in peccatores. Hoſ. 1. nu. 78.9. ca. 2.74 cap. 5.16.24.43. cap 9. nu. 6. ca. 11 31. Ham. 5.34. Mich. 1.49. Nah. 1.21.22. Haba. 1. nu. 41. & ſeq. Soph. 2. nu. 6. cap. 3. per totum caput.
Iuſtos punit Deus per impios. Habac. 1. nu. 53 c. 2. nu. 11.
Punire ſolet Deus peccata poſt cōuerſionem peccatoris temporarijs pœnis, & poſt remiſſam culpam. Hoſ. 2.74.
Punit Deus malos, vt deterreat à peccatis ſuos Zach. 1. num. 51. Mich. 2.23.
Punire Deum in hac vita miſereri eſt. Hoſ 4.25. c. 6.4. Ham. 3.1.
Punit Deus iuſtos pœna temporali propter peccata malorum. Zachar. 1.61.62.
Punitio Dei ſuauis, vt emendet. Hoſ. 11.31. Soph. 1.42.
Punit Deus quaſi coactus. Sophon. 1.42.
Communicat Deus cum prophetis ſupplicia, prius quam inferat. Ham. 3.11.
Secreta ſua Deus ſuis amicis communicat. Ham. 3. nu. 11. Soph. 1. num. 36. In proœ. in Hag. nu. 7. & c. 1. nu. 34.35.
* Differt Deus ſupplicia, quæ fuerat minatus, propter pœnitentiam: ſed redeuntibus poſtea peccatis infert. Ion. 4. in fine. Mich. 3. nu 22.
† Iurare cur ſoleat Deus. Ham. 6.28.
† Magnæ res dicūtur res Dei. Ion. 3.1.
Magnum, vel paruum abſolute, & vere vocatur magnum coram Deo. Ion. 3 nu. 3. & 4.
† Deo, in datiuo, ideſt coram Deo. Ionæ 3. nu. 2. & 3.
Deum teſtem inuocari in ſcriptura terribile eſt. Mich. 1.21.
† Egredi Deum quid ſit. Mich. 1.5. ca. 5.43.
* Affectus humani, vt ira, dormire, &c. quomodo Deo tribuātur. Hoſ. 1.104 cap. 11.31. Ham. 2.20.
† Abire dicitur Deus, cum homines in hoſtiū poteſtate relinquit, Hoſ. 11.26.
* Medicus hominum Deus. Hoſ. 2.78.
* Ira Dei. Nah. 1.21.
† Loqui ſolet Deus de ſe tanquam de alio. Zach. 3. nu. 9.
* Deus quomodo quęrēdus Hoſ 6.43
Dei auxilium adire ſolent homines poſt humana remedia tentata, & deſperata, Hoſ. 7.39. & Auxilium Dei. Hag. 1 58.
Spes tota in Deo ponēda, vide ſpes.
Deo adhærendum ſemper. Ham. 8. nu. 24.25.26.
Dei voluntatem, ac iudicium ſequi pacis internæ initium, & omniū optimū eſt, Ion. 4. nu. 7.8.9. & 10.
* Dei ſeruum eſſe maximus honor eſt. In proœ. in Habd.
† Ambulare cum Deo, vel corā Deo, placere, & ei voluntate coniungi. Hoſ. 6.78. Hamos. 3.4 Mich. 4.46. & cap. 6.28.
* Præſentia Dei quam ſit vtilis. Hoſ. 6. nu. 8. c. 7. nu. 75. cap. 8. num. 31. Zach. 2.34.
* Obliuio Dei quantum noceat. Hoſ. 8.31.
Homines in tantam dementiam aliquando rapti, vt dij dici voluerint. Haba. 1. nu. 39.
* Petra dicitur Deus. Haba. 1.37.
* Statuarius, & fictor dicitur, & figulus, & conflator, Zacha. 11.28.29.30.31.

† Aſpicis

† Aſpicit Deus, ſid eſt miſeretur. Habac.3.29.

* Peccatorum noſtrorum nos commonefacit Deus. Hag.2.76.77.

Rebus loquitur, ſicut verbis, Zach. 1.num.12.

Animam explere ſolus Deus poteſt. Zach.2.25.

* Protectio Dei quam neceſſaria. Zacha.6.nu.40.41.

Deus eſt Deus, & Dominus omnium hominum. Zach.9.nu.2.

* Autor eſt omnis boni. Zach.10.31.

† Dij falſi vocantur dij ſecundum affectum eorum, de quibus loquitur ſcriptura. Mal.2.24.

* Deus miſericors, & tardus ad puniendum. Hoſ. 1.7. & cap. 5. 34. Nah.1.9.

Deus punit vt ſanet peccantes, & ceteros terreat. Zach.1.51.

Dei punitio exhortatio quædam eſt ad pœnitentiam. ibidem.

Dei cura erga eos quos eligit. Hoſ. 3.34.

Deus nec deficientibus prophetis noſtri obliuiſcitur. Hagg.1.33.

Deus nunquam abſtrahit miſericordiam ſuam ab electis. Hoſ.6.42.& ſequentibus.

Ad Deum cum venimus, lux eſt. Hoſ.6.44.48.

Dei gratiæ obſtamus peccatis noſtris Hoſ.6.49.

Deus erudit nos, & confortat brachia noſtra. Hoſ.7.43.44.

Deus nutricius noſter. Hoſ.11.20.

Quam blãde nos trahat. Hoſ.11.21.

Deus punit patres, ne puniat filios, ſed punit etiam filios, ſi patrum ſint imitatores. Zacha.1.52.

Dei manſuetudo in ira. Hoſ.11.28. & ſequentibus, & 42.43.

Nec in ira poteſt diſſimulare amorem in nos. Soph.1.68.

Dei benignitas. Ioe.2.20.

Deus ſpõſus, & amator animarum. Zach. 1.65.

Dei ira aliquando apparebit. Hamos 1.12.

Deus leo, & anceps, & quid cum eo facere debeant peccatores. Hamos 3.8.9.

Deus ad conuertendum peccatorem vtitur bonis, quæ in eo manſerunt. Ham.5.11.

Dei miſericordia mare quoddam. Ham.5.31.32.

Dei cogitationes ſic alliciſit, vt terreant, ſic terrent, vt alliciant. Ion. 1.32.

Deus leniter reprehendit ſuos errantes. Ionæ 4 9

Dei gloria à parcendo manifeſtatur maxime. Ion 4.7.

Deus maxime curat eos, qui aliorũ ſaluti vtiles ſunt. Ion.4.32.

Dei verba ſunt manus Dei ad leuandum peccatores. Mich.2.19.

Dei verba bona ſunt cũ bonis, non cum malis. Mich.2.46.

Dei gratiæ non eſt ita confidendũ, vt ſegnes ſimus Mich.5.69.

Deo nihil obijcere poſſumus, niſi ſua in nos beneficia. Mich.6.13.

Deo quid ſit offerendum, vt reconcilietur nobis. Mich.6. 19. & ſequentibus.

A Deo docendus amet, & cogitet cœleſtia. Haba.2.33.

Ne ſit incredulus, ſed credat, & operetur. Ibid. 35.

Deus quibus loquatur. Soph.1.36. Hag.1.35.& ſeq.

Semper ſibi ſeruat amicos, quibus loquatur, & per quos doceat alios. Hag.1.33.34.

Dei minæ oſtendunt eius miſericordiam, vt corrigamur. Soph.1.42.

Dei præcepta iuſta. Hoſ.14.24.

Dei verbi inopia quanta mala afferat. Ham.8 45.46.

Dei verbi poteſtas. Haba.2.61.62.

Dei gloria ſæpe putatur ſita, in quo ſita non eſt. Ion.4.7.

In alijs, quam in Deo fiduciam collocantes peribunt. Hamos.3.21.

Deus vellet habitare in peccatoribus. Sopho.3.17.18.

Dei cura in ſeruientes ſibi. Hagg. 2.76.

Dei ſeruitus quales nos efficiat, & quales eramus in ſæculo. Hagg. 2.80.81.

Deus murus igneus iuſtis, terrens Diabolum. Zacha.2.28.29.

Deus deſerit ingratos, ad quos prius venerat, & tranſit ad alios. Zach. 2.31.
In Deum ſolū aſpicere debent omnes homines. Zach. 9.2.3 23.24.
Deus plene gratia ſua dominabitur in omni peccatorum genere. Zacha. 9 24.25. & ſeq.
Dei amoris ſigna erga nos ſūt creaturæ omnes, & ſemper hæc dilectio nos in ſublime erigit, & ſine ea nihil habemus firmum. Mal. 1. 25. 26. 27.
Deo meliora ſemper offerēda. Mal. 1. 38. quod ſecus multi faciunt. Ibidem, & 45.
* Deo decimæ omnium reddendæ. Mal 3 39. & ſequentibus, Et replebimur bonis. Ibid. 42.

Deſideria.

* Deſideria bona ſi manent, ſpes eſt ſalutis. Ham. 3. 21.

Dextera.

† Dextera bonum, ſiniſtra malum ſignificat Ion. 4.19.
† Dexterā exaltare eſt alium ſibi ſubijcere. Mich 5.76.
Dextera locus præſtantiſſimus, & proximus digniitate ei, ad cuius dexterā ſtamus. Zach 3. nu. 7.
† Eſſe à dextris eſt protegentis, & defendentis. Zach. 3. nu. 8.
† Eſſe à dextris eſt potiorem locum habere. Zach. 3. nu. 7. & 8.
† Dextrum dicitur quod quiſque præponit. Zach. 3. nu. 7.

Diabolus.

* Quibus fallacijs homines decipiat. Hoſ. 7. 18. c. 9. 13. Ioe. 1. 22. Nah. 1. nu. 51 c. 2. num. 75. Zach. 4. 37.
Quomodo Diabolo reſiſtendum. Hoſ. 1. 62. c. 13. nu. 22. 23 c. 14. n. 15. Ioe. 1. 32. Ham. 9 27. Mich. 4. 73. Nah. 1. 51. Zach. 4 38.
A Chriſto victus. Ioe. 2. 45.
* Diabolus ſimilis aſpidi, baſiliſco, leoni, draconi, Chaldęo, furi, latroni, & vindemiatori. Habd. 42. & ſeq.
† Diabolus per ventum vrentem ſignificatur. Ionæ 4. 30.
† Diabolus, draco dicitur. Habd. 47. Mich. 1. 50.
Diabolus ſtruthioni ſimilis. Mich. 1. 52.
† Diabolus Leuiathan dicitur, & cur. Mich. 5 38.
Diabolus Aſſyrius. Mich. 5. 71. Sophon. 2. 63.
Diaboli typus Pharao. Mich. 6. 14.
Belihal dicitur, & cur. Nah. 1. 45.
† Chaldæus dicitur. Habac. 1. 32.
Diabolus eques, & equus Habac. 1. nu. 43. 44. Zach. 12. 29.
* Regnum Diaboli euerſum. Hag. 2. 86
* Accuſat nos ante iudicem Deum. Zach. 3. 28.
† Mons dicitur. Zach. 4 14.
Exactor. Zach. 9. 21.
Diabolus impedire volebat mortē Chriſti, & increpatur a Deo. Zac. 3. 13. & ſeq.
Diabolus victus iungit ſibi vires ſuorum, ſed vincuntur iterum. Nah. 1. 51.
Diabolus eijciendus erat foras in aduentu Chriſti. Soph. 2. 63.
Diabolus per pœnitentiam fugatus in quibus quieſcat. Nah. 1. 53.
Diaboli animam vaſtantis ferocitas Ioe. 1. 22. & 23.
Diaboli ſemen exterminatur. Nah. 1. 52.
Diabolus ſæpe efficit, vt perfectiſſima appetamus, & incipiamus, vt cum ſcandalo cadamus. Zach 1. 2
Diabolo quomodo reſiſtatur. Nah. 3 32. 33.
Diaboli aſtutia intentando occultæ. Hoſ. 7. 18.
Dæmones, gens amara, & velox, & per omnes ſtatus diſcurrens. Habac. 1. 32.
Maxime optant occupare tabernacula nō ſua, ideſt, animas. Ibid. 33
Eorum feritas, ibi, & in ſequētibus.
Diabolus à Deo vincitur, & ridetur à iuſtis Haba. 1. 37.
Multos vincit, & de regibus triumphat, ibidem. 36.
Nullus ei reſiſtet, niſi Deus ei adſit. ibid. 37.
Diabolus perfectiſſimos appetit vincere, ideo dicitur cibus eius electus. Haba. 1. 47.
Diaboli cogitationes aut vanam fiduciam efficiunt, aut cæcam deſperationem. Ionæ 1. 31.

Diabolus per nouam tentationem auget perſecutiones, & affectiones noſtras. Ion. 4 30.
Diabolus filia Struthionis. Mich. 1. 52.
Diadema.
Lapides diadematis Chriſti Apoſtoli. Zach. 9. 62.
Diea.
† Quid ſit. Hoſ. 13 32.
Dico, Dictio.
* Cur prophetæ ſæpe repetant, Hæc dicit Dominus Hoſ. 1. 2. Soph. 1. 8.
† Dicere, pro iubere. Hoſ. 10. 37. Ionæ 2. 16.
† Dicere, pro optando loqui. Hamos, 5. 40.
Dictiones multæ ſunt Hebræis, quæ ipſis ad ornatum tantum deſeruiunt: apud Latinos vero redundant. Hoſ. 10. nu. 17. Ioe. 2. 22.
Δίκη.
† Quid ſit. Hoſ. 13. 32.
Dido.
Quo ex genere nata Hoſ. 2. 62.
Dies.
† Nouiſſimi dies, qui dicantur. Mich. 4. nu. 3. & ſeq.
Magnus dies, qui dicebatur. Hoſ. 1. 137.
Dies inceptus, ſed nondum tranſactus, vt integer, & tranſactus numerari ſolet. Hoſ. 6. nu. 6.
Dies venire ſuper aliquem dici ſolet de diebus magnis calamitatibus plenis. Ham 4. 7.
Dies alicuius ſignificat diem afflictionis eius, & punitionis. Haba. 65. Soph. 1. 29.
Dies alicuius, id eſt, dies lætitiæ. Soph. 1. 29.
Dies in plurali pro anno. Hamos, 4. num. 9.
Dies ſæculi quid ſignificent. Ham. 9. 36. & latius. Mich. 5. 39.
Dies æternitatis quid ſignificent. Mich 5 39.
Dies lætas, & proſperas res ſignificat. Ham. 8. 29.
Dies, vita futura. Nah. 3. nu. 35.
Dies Domini, quem Deus eligit ad magnam aliquam vindictam de ſuis hoſtibus capiendam. Sophon. 1. 28.
Dies Domini, dies iudicij. Sophon. 1. 28. 29.
Dies hominum, vita præſens. Sophon. 1. 28.
In die illa, cum ponitur in noua prophetia, & nõ refertur ad præcedentia, dies aliquis certus, & omnibus notus ſignificatur. Zacha. 13. 2.
* Dies quales habere velimus, penes nos eſt. Mal 4. 20.
Dies Iudicij vide Iudicium.
Dignus, Dignitas.
† Dignum ſignificat æquale ad ſatisfaciendum. Mich. 6. 19.
* Dignitatum ambitio. Hoſ. 5. 30.
Dilatare.
† Os, vel linguam dilatare eſt ſuperbe loqui. Habd. 66.
Animam dilatare, eſt ſeipſum dilatare. Hoſ. 9. num 5. Haba. 2. 27.
† Animæ dilatatio cæli extenſio dicitur. Zach. 12. 24.
* Quomodo à Deo dilatetur anima. Zach. 14 57.
Diligere, Dilectio.
* Diligentibus Deum quomodo omnia cedant in bonum. Mich. 2. 23.
Dilectio dei, & proximi, vide amor, & caritas.
Diligentia.
* Commendatur. Mich 4 55. c. 6. 29.
Diluuium.
* Typus fuit baptiſmi, & vltimi ſupplicij impiorum. Ionæ. 4 6.
Dionyſius.
Dionyſius Carthuſianus qualis ſcripturæ interpres. In proœm. in Malac. num. 12.
Diphthera.
† Pellis Amalthææ capræ. Zach. 5. numero 2.
Dirigere.
† Dirigi eſt proſperos ſucceſſus habere. Hoſ. 12. num. 3.
Diſcipulus.
† Vocatur reſpondens. Mal. 2. 26.
Diſcordia.
* Quantum noceat. Hoſ. 10. 4. Zach. 11. 11.
Diſpergere.
† Diſpergere pro vaſtare, perdere. Nahum. 2. nu. 38.

Diſpo-

Diſponere.

† Teſtamentum diſponere quid ſit. Hoſ.10.nu.10.

Diuinare, diuinus.

Diuinare per virgas, aut baculos, aut ſagittas. Hoſ.4.nu.22.

† Diuinare ſumitur in malam partẽ. Mich.3.nu.15.

† * Diuini ſpirituales, qui. Mich.5 91.

Diuinationes aufert Deus ſuis. Mic.5.88.

Diues, Diuitiæ, vide Bona ſæculi, & Cupiditas.

Diuitiarum cupiditas, quomodo à Deo puniatur. Hoſ.4.44.c.5.nu.30.31.cap.8. num.16. cap.11.nu.19.c.12.17. Ham.c.5. num.vlti. cap.6.nu.1.& multis ſeq.Soph.2. num. 36.

* Diuitiarum inſtabilitas. Habd. 36. Mich.1.67.

Diuitiarum idololatria. Hamos 5. nu. vltimo.

† Diuitiæ appellantur fortitudo. Mic. 4.65.

† Diuitiæ per Carmelum ſignificatæ. Nah.1.nu.25.

Diuitiæ dicuntur lutum. Habac.2.numero 29.

* Diuitum ignorantia. Hoſ.12.numero 12.

Diuitum peccata. Ham.6. nu.1. & multis ſeq.

Diuitum officium. Ham.6.3.

Diuitiæ à ſuperbia procreantur. Habac.2.nu.35.

Diuites diuitijs ſubiugati. Sophon. 1.60.

Diuitiæ dicuntur fæces. Sophon. 1.62.

Diuitum corda arida, & ſine deuotione. Soph.2.36.

Diuitiæ quænam optimæ. Soph.3. num. vltimo.

Quercus Baſan dicuntur diuites. Zach.11.6.

Et leones. Zach.11.7.

Et Iordanis. Zach.11.7.

Pauperes prius iuſtificantur, quàm diuites. Zach.14.55.

Diuites qui fieri cupiunt, in quot mala incidant. Ham.2.23.

Diuites pauperum oppreſſores vacæ pingues occidendæ. Ham.4.2

Diuites ſuperbi etiam ſunt. Haba.2.35. Et habent mordentes ſe, & lacerantes. ibid.36.

Diuitiæ ad miſericordiã datæ ſunt. Ham.6.3.

Non confidendum eis ibidem, cito pereunt, & ſecuritatem habere non poſſunt. Habd.26.

Sunt falſi amici, quia deſerunt nos in morte. Habd.50.51.

Diuitiarum amatores hæreditas vitiorum ſiunt. Mich.1.67.

Doctor.

* Doctores Eccleſiæ quales. Ham.5. nu.26. Zach.6.nu.36.37.38.39.

Doctor ſpiritualis vide Magiſter.

* Doctores Eccleſiæ per lucernas ſignificati. Zach.4.nu.5.

* Doctores Eccleſiæ milites dicuntur. Zach.9.19.

Chriſtus doctor noſter Ioe.2.48. Zach. 13.23.

Doctrina.

* Docti magis puniendi ſi mali ſint. Zacha.9.22.

* Quam neceſſaria. Ham.8.nu.47.48.

Significatur per imbrem. Ham.4.18 c.5.26. Zach.10.nu.1.

Per aquam. Zach.14.31.

* † Doctrina praua dicitur potus. Habac.2.nu.48.

* Ne quæramus alia paſcua, id eſt, aliã doctrinam, quam paſcua Dei. Mich. 7.61.62.

Dolare.

† Quid ſignificet. Hoſ.6.13.

Dolor.

* Dolores parturientis quomodo imitetur anima ad Deum conuerti incipiens. Mich.4.75. Zach.8.23. Et quæ non plene Deo ſe tradit. Zach.8.24.

* Dolores maximi per dolores parturientis ſignificari ſolent. Hoſ.13.19. & aliter. Ham.8.30.

† Dolor, id eſt, peccatum. Hoſ.4.36. Mich.1.39.

Dominus, Dominari, Dominator.

Dominator, quid ſignificet. Hamos 5.41.

Dominus exercituum quid ſignificet. Ham.4.40.

Dominus, cum bis continuo ponitur,

tur, ſecundo loco poſitum ſignificat Dei filium. Ham.4.29.
Domino, ideſt coram domino. Ion. 3. nu.2.3.
Dicit Dominus, cur ſæpe repetant prophetæ. Sophon. 1. num.8. Zacha. 12.1.

Domus.

Domus On, quid ſit. Hoſ. 4.31.
Dominus pro familia, & poteſtitate Ham.9.21. Zach. 12.nu. 11.
Domus alicuius dicitur, quod ab eo poſſidetur, & in quo habitat. Hamos 9 35.
Domum alicui ædificare eſt filijs eũ augere. Hamos 9. num. 21. Mala. 3.43.
Domus Iacob iuſtos ſignificat, Habd. 122.
Domus deliciarum religioſorum vita. Mich.2.56.
Domum ædificare eſt gloriam in cœlis comparare. Mich.3.24.
* Domum Domino ædificare eſt animam noſtram ab omni inquinamento mundare. Hag. 1.37. & ſeq.
Domus Dei, Eccleſia Mich.4. 21. & in præcedentibus, & ſeq.
† Domus id in quo quiſque maxime quieſcit. Soph. 1. nu.77.
† Domus, bona temporalia. Sopho. 1. num. 77.
* Domus Dei, anima. Hag. 1. nu. 37.
* Domus Dei qualibus lignis ædificetur. Hag. 1.50.51.
* Dum hanc domum Domino nõ ædificamus intra nos, extra nos ſumus. Hag. 1.59.
* Domus ſpiritualis quomodo ædificetur Domino. Hag. 1.37. & qui eam ædificent. Ibidem. 39.40.
* Domus Dei qualis eſſe debeat. Hag. 1 39.40.
* Domus Dei cor hominis. Hag. 1.37. & quando hæc domus Deo ædificetur. Ibid. Et qui eam ędificẽt, & qualis eſſe debeat. Ibid. 39.40.
* Domus Dei homo. Hag. 1.37.
† Laqueatæ domus, voluptates. Hag. 1. nu.41.
† Domus Dei populus Iſrael, & Eccleſia. Zach. 3.19.
Domus Ioſeph, tribus Ephraim. Zac. 10 16.
* Domos hic ædificare malorum eſt. Ham. 3.24.
* Domus ſumptuoſę reprehenduntur Ham. 6.30.

Donum.

* Qui Dei donis abutuntur, quomodo à Deo puniantur. Hoſ. 2. 72. & ſequ.
Dona Spiritus ſancti. Ham. 3. 19. ca. 4. nu.35. Mich.6.42. Zach. 3. num. 13.44.
Dona Spiritus ſancti per oleum ſignificata. Mich.6.42. Hagg. 1. numero 56.
Dona Spiritus ſancti veſtes mutatoriæ dicuntur. Zach. 3. nu. 13.
Dona Spiritus ſancti ſeptem oculi dicuntur, quia animam oculatam videntem, & illuminatam reddunt. Zach. 3.44.

Dormire, Dormitare.

Qui nam longiſſimum tempus dormiſſe narrentur. Hoſ. 1. nu.47.48.
† Totam noctem dormire ſignificat quieto, & tranquillo animo eſſe. Hoſe. 7.9.
† Dormire, & dormitare pro mori. Nah. 3. nu.26.

Dos.

Cuius cauſa nuptæ cõſignetur. Hoſ. 3. num. 10.
* Dotis origo vnde. Hoſ. 3. num. 10.

Drachma.

Quantum valeret olim. Hoſ. 3. nu. 12.

Draco.

† Draco pro piſce maximo. Ham. 9.6.
† Draconis natura, & planctus. Mich. 1. num.27.
* Draco Diabolum, & peccatum ſignificat. Habd. 42. Mich. 1. nu.50.

Dubitatio.

† Dubitationibus quomodo vtatur ſcriptura. Ioel. 2. 22. & ſeq. vſque ad 27. & Ham. 5.40.
* Dubiæ animæ inter bonum, & malũ ſtatus, & quæ præſidia habeat, vt nõ cadat. Mich. 4.72.73.

Ductile.

† Quid ſit. Nah. 1.40.

Duma.

Vbi ſita. Habd. num. 3.

Duplex.

† Duplicia, ideſt, magna. Zach 9. nu. 55.

Dux.

Dux.

† Dux pro iudice. Mich.3.nu.1.

Dux noſter Chriſtus. Mich.6.nu.15.

* Duces eccleſiæ apoſtoli. Zacha. 12. num.7.

Dynaſta.

Dynaſta princeps, ſeu magnus. Nah.2. num.45.

E

E præpoſitio, vide ex.

Ebrius, Ebrietas. Vide Vinum.

* Reprehenditur. Hoſ.4.num.21.

* † Ebrietas magnam copiam ſignificat. Mich.2.43. Hag 1.nu.9.

* Ebrius inanis gloriæ cupidus. Mich. 1.70.

Ebrij nihil timent. Nah.2.nu.47.

† Ebrij dicuntur, qui vehementer pro peccatis puniuntur. Nah.2.nu.49.

* Ebrietas, ſuperbia. Haba 2 nu.35.

* Ebrietas lætitia ſpiritualis Hag.1.45

Ecce.

† Significat celeritatem. Nah.1 nu.34.

† Ecce ego ad te, certum, & eirum ſupplicium ſignificat. Nah.2, num.69.

Eccleſia.

* Allegoriæ mulcæ de Eccleſiæ myſterijs in ſcriptura extant Præl ud.1.numero 7.8.

Perſecutionibus aucta eſt. Hoſ.2.nu.99 Mich.4.46. Zach.12. num.8. cap.14. num.42.

* Deus quomodo Eccleſiam in perſecutionibus conſoletur. Mich.4.65. Zach.1.58.59.c.12.5.

* Eccleſiæ perſecutiones. Ioe.1.nu.15. 21. Zach.12.5.

Perſecutio Iudæorum in Eccleſiam. Zach.12.3.

* Calamitates Eccleſiæ. Ham.3.17.c. 6 39.c.7 nu.6.

* Perſecutores Eccleſiæ à Deo puniũtur. Zacha.11. num.4. & 5. cap. 14. num 39.

* Prædicitur Eccleſia. Hoſ.1.90.& ſeq. cap 2.num.1.82. Ioe.1.21. cap 3.22. Ham.9.29. vſque ad fi.c. Habd.num. 117.& ſeq. Ionæ 4 6. Mich.2.64.c.2.4. per totum & cap.7.39. Zach.1.num. 58.59.60.c.2. per totum cap.3.num. 43.cap 4. per totum. cap.6. num 33. cap 8 per totum cap.14 num.31.

Primitiuæ Eccleſiæ ſtatus. Hoſ.2.102.

Poteſtas Eccleſiæ. Mich.4.51.cap.5 64.

Permanſura eſt in æternum. Ham.9.47

* Eccleſiæ ſeueritas, qua punit impios, non eſt aliena à Chriſti, & veræ Eccleſiæ manſuetudine. Mich.5.64.

Doctrinæ firmitas nulla extra Eccleſiam. Mich.4.48.

Mater noſtra quomodo dicatur. Hoſ.2.33.

Solitudo dicitur. Hoſ.2.82.

Ficus dicitur, Ioe.1.21.

Ciuitas. Ham.9.46. Zach.8.nu.5.

Vinea Hoſ.2.87. Ioe.1.21. Hamos 9.46.

Tabernaculum. Ham.9.num.29.48. Zach.12.nu.9.

Hortus. Ham.9 46.

Arca Noe. Habd 117. Ion.4.6.

Caulæ ouium. Mich.2.64.

Mons dicitur, & cur. Zach.8.nu.6.

Et mons Sion. Habd.128. Mich.4. nu.18 & ſeq. Soph 3.nu.32. Zach. 8.num 6.

Mons ſuper omnes colles. Mich.4. nu.20 21.

* Mons oliuarum. Zach 14.nu.9.11.

† Eccleſiæ per orbem ædificatæ dicuntur domus Hoſ.11.nu.37.

† Eccleſiæ dicuntur ciuitates, vineæ, horti Ham 9.46.

* Eccleſiæ dicuntur leænæ. Nah.2.73.

Ieruſalem dicitur Eccleſia. Soph.3. num.36. Zach.c.8.nu.3.c.12.nu.3 c.14 nu.32.

Iuda dicitur. Zach.2.32.

Partim ſanctis, partim peccatoribus conſtat. Soph.3.nu.9.

Non omnes, qui in Eccleſia ſunt, ſalui fiunt. Ionæ 4 nu.6.

Torris, ſeu titio dicitur. Zach.3.24.

Orientalis dicitur Eccleſia. Zacha. 14.nu.11.

Eccleſia dicitur candelabrum aureum. Zach.4.nu.3 & ſeq.

Ciuitas veritatis. Zach.8.num.5.

Arx, & munitio. Zach.9.54.

Partes Eccleſiæ Iudæi. Zach. 9.23.

Extra Eccleſiam nõ eſt ſalus. Zach. 14.nu.44.45.

Cæremoniæ, & ſacrificia ...

cleſiæ valde neceſſaria.Ioel.1.21. Mich.3.8.9.10.11.
Bona ſpiritualia Eccleſiæ.Hoſ.2.numero 8. vſque ad finem cap. & c.6.nu.10.& ſeq.Ioel.2.nu.45. vſq; ad finem cap.& c.3.nu.22.& ſeq. Mich.4.per totum.
Qui Eccleſiam non frequentant, reprehenduntur.Soph.2.nu.31.
*† Eccleſia per templum ſecundum ſignificata.Hag.2.nu.36.54.
Pax eccleſiæ,vide Pax.
* Ædificatio eccleſiæ. Zach.2.per totum.c.3.nu.43.ca.9. nu.62. vide. Ædificium.
Firmitas eccleſiæ.Zach.9.54.c.14. num.38.
Prophetæ loquuntur de eccleſia, & de Iudæis quaſi de vno populo.Zach.8.nu.4.
Ornatus, & diuitiæ templorũ Deo grata.Zach.14.num.50.51.
In eccleſia multa, & varia offerenda ſacrificia.Zach.14.50.51.
Eccleſiæ datus eſt ſpiritus orationis.Zach.12.12.
Eccleſia abundauit optimis pontificibus.Zach.12.11.
Eccleſiæ incrementum,& victoria. Zach.12.8.
Quomodo protegatur à Deo.Zac. 12.9.10.
Eccleſiæ perſecutores vulnerabuntur,eam perſequendo. Zach.12. 4.5.6.& c.14.30.40.
Eccleſiæ perſecutores ebrij reddũtur.Zach.12.3.
Eccleſiæ magiſtri, & cuſtodes promittuntur ex hominibus, & ex angelis.Zach.9.19.20.
Eccleſia mons dicitur, quia locus munitus eſt, & quia ex ea cœleſtia cognoſcuntur.Zach.8.6.
Eccleſia abundatura magiſtris ſapientibus honorandis à iuuenibus.Zach.8.7.8. Et prudentibus conſiliatijs. ibid. Et noua prole in dies augebitur, quæ depoſita ſarcina terrena ludat, & lætetur ibid 9.
Eccleſiæ filij ex omni orbis parte venturi.Zach.8.10.
Eccleſiæ felicitas poſt aduentum Chriſti.Zach.8.13.14.
Eccleſiam ædificaturi erant venientes ex gentilitate.Zacha.6.39.
In Eccleſiæ vtilitatem laborantes in memoria æterna erunt, & magnis donis augebuntur. Zach.6. 37.38.39.
Extra eccleſiam nec eſt oleum gratiæ nec lux bonæ vitæ. Zachariæ 4.33.
Eccleſiæ quatuor perſecutiones. Ioe.1.15.
Eius felicitas.Ioe.3.28.
Eccleſia conſumebatur igni, niſi à Chriſto extraheretur.Zach.3 24
Eccleſia, candelabrum eſt.Zach.4.4
Eius magnificentia non humanis viribus, ſed Dei virtute parata eſt.Zach.4 13.
Eccleſiæ calamitas ex peccatis noſtris.Ham.3.17.
Extra eccleſiam non eſt firmitas doctrinæ.Mich.4.48.
In ea ſolum eſt firmitas doctrinæ, & præſidium Dei.Mich.4.48.49.
Altitudo doctrinæ eccleſię,& quales debeant eſſe eius filij. Mich. 4.45.50.
Quę obedientia ei debeatur,& eius miniſtris.Mich.4 51.
Eccleſia quantumuis impugnetur ab infidelibus,flere prohibetur, quia ipſos victura eſt,& immolatura Deo eorum diuitias. Mich. 4.66.67.
Eccleſia poſt Chriſti reſurrectionẽ erat reparanda. Mich.7.39.
Eccleſiæ gloria maior quam ſynagogæ.Hag.2.54.
In eccleſia eſt vera pax. Hag.2.54.
Eccleſiæ principes quam mites eſſe debeant.Soph.3.11.12.
Vide verbo Principes.
Eccleſiæ felicitas, & copia bonorũ poſt Chriſti reſurrectionem. Sophon.3 46.Zach.14.31.& ſeq.
Eccleſiæ tranquillitas poſt Antichriſtum.Zach.1.60.
Eccleſiæ quomodo Deus dicatur iratus ſeptuaginta annis.Zachariæ 1.60.
Eccleſiam ædificantes verbo, vel exemplo ſunt fabri deterrentes cornua.

cornua. Zachar.1. 75.
Eccleſiæ Deus eſt murus igneus, & glorioſam eam reddit. Zachar.2. 11. 12.
Eccleſiæ filij ſemen pacis. Zac.8.13.

Eclipſis.

* Solis eclipſis, quæ fuit moriente Domino, ſpiritualis expoſitio. Ham.8.36

Edmundus Campianus.

Martyr illuſtris noſtrorum temporum. Ham.2.nu.5.

Edom, vide etiam Idumæa.

* Typus Iudæorum, & hæreticorum, & perſecutorum Eccleſiæ. Ham.1.n. 27.& ſeq. Habd.16.& ſeq.
Edom, & Idumæa idem. Hoſ.5.num.5. Ham.1.23.Habd.7.
† Edom vertitur rufus. Ham.1.23.ca. 9 40. Habd.7.
* Edom typus peccatorum. ibidem, & Habd. nu. 122.

Effundere.

† Sicut aquam effundere quid ſit. Hoſ. 5. nu.28.
† Significat large & copioſe dare. Ioe. 2.nu.54.55. Nah.1. nu.15. Zach.12. nu.12.Mal.3.33.
* Effuſio ſpiritualis. Zach.8.24.

Ego.

† Ecce ego ad te, certum, ac cito venturum ſupplicium ſignificat. Nah.2. num.69.
† Ego abſolute poſitum eſt vox arrogantis, & neminem ſecum conferentis. Soph.2.nu.55.

Egredi.

† Deum egredi quid ſit. Mich.1. nu.5. c.5.43.
† Egredi exitum maxime voluntariũ ſignificat. Habac.1.nu.17.

εἰς.

† Sumitur pro ἐν, & contra. Hoſ.10.36

El.

† Dei nomen quid ſignificet. Hoſ.1.10

Eleeſe oppidum.

Vbi fuerit. Nah.1. nu.6.

Electus, vide etiam Prædeſtinatus, Iuſtus.

† Electi reliquiæ dicuntur. Hoſ.9 98. Mich.2.62.
Et faſciculus. Ham.9. nu.7.
* Peccata electorũ occulta ſolet Deus publica facere ad ipſorum ſalutem. Ionæ 1.51.
Peccata ſua cum arguuntur facile agnoſcunt electi, & dolent, tepro bi non ita. Ionæ 1.num.52 53.54. Mich.2.23.
Quomodo omnia cedant in bonũ electis. Mich.2. 23.
Electi per Iacob ſignificati. Habd. 117.122.Mich.2.num.69 Nah.2. num.43.
* Oues dicuntur. Zach.9.61. cap.10 num.11.
Iuuenes dicuntur. Zach.9.64.
Numerus electorum certus. Zach. 2.nu.24.& ſeq. c.11.nu.46.
† Aurum, & argentum igne examinatum dicuntur. Zach.13.17.
Erga electos prouidentia Dei. Hoſ. 3.34.
Electi in procellis peccatorum ſurgunt ſpe, & Deum ſibi reconciliant. Ionæ 2.33.34.
Electos, qui volunt eſſe ſapientes, cõprehendit Deus in aſtutia ſua. Ion.3. 37.
Electi timentes calamitates reprehenduntur à Deo. Nah.1. 47.48.
Electi, etſi capiantur à Diabolo, nõ diffidunt, ſed Deum amant, & ei confidunt. Hab.1.44.
Electi quam potenter liberabuntur à Deo in fine ſæculi. Habac.3.32. & ſequen.
Electos Deus per aliorum pœnas admonet. Hoſ.5.24.
Ab electis nunquam Deus miſericordiam ſuam abſtrahit. Hoſ.42.
Electos exercet Deus calamitatibus in ſuam vtilitatem, & tentationibus. Ham 9.27.28.
Electi etiam peccatores, myrti vocantur, & à Chriſto liberantur. Zach.1.63.64.

Eleemoſyna.

Eleemoſynæ fructus. Hoſ. 10. 40. Ham.6.nu.1.3.15.26.Mic.7.n.7.
Obligatio ad eleemoſynam. Ham. 6.nu.1.15.
† Iuſtitia appellatur, quia valde iuuat ad omnes virtutes conſequẽdas. Ham.6. 26. Vnde & miſericors appellatur ſanctus. Ham.6. 26.Mich.7. nu.7.

Elephantus.
Eius natura. Mich 1.15.
* † Significat iuſtos. Mich. 1.15.
Eliakim.
Quo tempore regnauerit. Præl. 2.27.
Elias.
Venturus eſt in mundi fine cum Henoch. Hoſ. 3.26. Zach. 4. nu. 10. Mala. 4. nu. 11.
† Per oliuam ſignificatur. Zach. 4. numero 8. & ſeq.
Elias, & Henoch duo filij Olei. Zach. 4.8.9.
* Elias myſtice zelum honoris Dei ſignificat. Mala. 4.26.
Elohim.
† Quid ſignificet. Hoſ. 1.10. Mic 5.38.
† Cur Deus appelletur plurali nomine elohim. Mich. 5.38.
Eloquentia.
Scripturæ ſacræ eloquentia. In proœ. in Nah. & Nah. 3 nu. 2.
Elumbis.
† * Cur ſignificet imbecillos. Nah. 2. num. 41.
Emiſſarius.
† Emiſſarij milites qui ſint. Mich. 1.42
* Emiſſarij milites, qui ſint ſpirituales. Mich. 1.59. & ſeq.
Eu.
Ponitur pro Eis, & contra. Hoſ. 10.36.
Eo, vide ire.
Epha, vel Ephi.
Quantum caperet. Hoſ. 3. 12. Ham. 8. nu. 13. Zach. 5. 12.
Ephod.
† Quid, & quotuplex. Hoſ. 3.19.
Ephraim.
† Sonat creſcens. Habd. 123.
Ephrata.
† Interpretatur frugifera. Mich. 5.8.
A quo nomen habeat. Mich. 5.8.
Epimenides.
Quinquaginta ſeptem integros annos in ſpecu dormiuit. Hoſ. 1.47.
Vocatur à Paulo Cretenſium propheta ibidem.
Epiphania vrbs.
Vbi ſita. Ham. 6 8.
Epiphanius.
Epiphanij liber de vita, & interitu prophetarum notatur. Hagg. 1. numero 16.
Epiſcopis, vide Sacerdotes.
* Indoctus non eſt dignus epiſcopatu. Hoſ. 4.12.
Paſtores vocant, & Primates. Mich. 5. nu. 58.
Munus epiſcoporum quale. Mich. 5 59. Zach. 14.53.
Morſus vocantur. Mich. 5.61.
* Epiſcopi, ſi vitioſi ſint, magis puniendi. Zach. 9 22. & ſeq.
Epithetum.
Dei epitheta, vide Dei nomina, in verbo Deus.
Eques, & Equus, vide etiam Quadriga.
Equorum vſus prohibitus Iudæis Hoſ. 14.10. Zach. 6.23.
Equus eſt aptus ad bellum. Ham. 4.28. Zach. 1. nu. 14. c. 10. nu. 12. c. 14.46.
* Equus hominem ad voluptatē propenſum ſignificat Ham. 6.48. Mich. 5. nu. 88. Zach. 14.61.
* Equus ſignificat impetus laſciuos. Mich. 5.88. Zach. 6.23.
Tumorem ſignificat, & elationem animi. Mich. 5.88.
Equi ſignificant vitia. Habac. 1. numero 44.
* Et peccatores. Habac. 1. n. 44. Zach. 14.61.
† Eques Diabolus. Haba. 1. nu. 45. Zacha. 12.29.
Equo Michael archangelus inſidere dicitur. Zach. 1.14.
† Celeritatem ſignificat. Zach. 1.14.
† In equis ſimul ſeſſores equorum intelligi ſolent Zach. 6. nu. 3.
† * Quatuor mundi regna per equos ſignificata. Zach. 6. nu. 1. & ſeq.
* Equi motus animi concitati. Zacha. 6.23.
* Equos ſubneruare eſt prudentiam carnis reſecare. Zacha. 6.24.
Equi nigri, hypocriſis. Zach. 6.26.
Equi albi, voluptates Zach. 6.26.
Equi varij, homines mundo placentes. Zach. 6.27.
Equi fortes, ſuperbi homines. Zach. 6. 27.
Equi apoſtoli Zach. 10.12.
Equus, iuſtus. Zach. 10. num. 30 31. & ſequent.
Equi perſecutores Eccleſiæ Za. 12.6
* Equi tentationes. Zach. 12.29.

Equi

* Equi tyranni.Zach.12,29.

Eraſmus.

Error Eraſmi.Mich.5.12.

Eruca.

† Quid ſit.Ioe.1.5.Ham.4.23.
*† Inuidiam ſignificat. Ham.4.23.

Eſau, vide Heſau.

Eſdras.

Idem qui Malachias.Mal.1.nn.3. & 4.

Eſſe.

* Non eſſe dicuntur, qui verum Deũ non cognoſcunt.Hoſ.1.77.c.2.5.
† Eſſe in,quid ſignificet, vt eſſe in patrem.Hoſ.8.16.

Eſther.

*† Myrtus dicta,& cur.Zach.1.15.

Et.

† Ponitur pro,vt,Ionæ 1.45.c,2.14.
Ponitur pro,Tunc.Hoſ 4.11.
Redundat ſepe.Hoſ.9. nu.9. Habd. 63.Ionæ 1.1. Haba.2.nu.28. Zac. 7.nu.1.
Qui nam libri ſcripturæ incipiant ab,Et,Ionæ 1.1.
Et in medio ſententiæ redundat. Habac.2.nu.28.
Ponitur pro,id eſt.Soph.1.nu.16.
† Ponitur pro Præſertim.Soph.1.17.
Et nunc,redundare ſolet.Hag.2.nu.14

Etymologia.

* Plurimum conducit ad myſticos ſenſus.Præl.3.2.
* Nominum duodecim prophetarum etymologia.Præl.3.nu 2.3 4.

Euangelium,& Euangeliſta.

† Euangelium, id eſt, felix nuntius. Nah.1.47.
† Euangelizare,id eſt,felicia nuntiare. ibidem.
Alij tres Euengeliſtæ à D.Ioanne ſcripſere res vltimi anni prædicationis Chriſti,Ioannes vero res duorũ præcedentium annorum. Præl.6.nu.3.
Euangeliſtæ referendis teſtimonijs veteris teſtamenti nihil falſum ſcripſerunt, nec potuerunt ſcribere etiam per obliuionem.Mich.5.nu.14.15.
† Euangeliſtæ teſtimonijs veteris teſtamenti citandis obſeruant ſenſum, non verba.Haba.1.14.Mal.3.8.
* Euangelicæ prædicationis ſucceſſus. Mich.5.71.Mich.7.37.38.Habd.117. & ſeq.Zach.14.31.& ſeq.
* Prædicatio Euangelij dicitur. Hoſ. 1.135.Hamos 9.29. & ſeq. Mich. 4.nu.23.c.5.nu.74.Nahum.3. nu. 14.Zach.9.nu.19. & ſeq. cap.14. num. 13.
* Euangelicæ doctrinę vbertas. Ham. 9.45.Mich.5.74.
Prædicandum eſt euangelium in toto orbe ante iudicij diem.Mich.4.nu.23 27.c.5.74.Zach.14.31.32.
* Euangelica doctrina dicitur ros,imber,& ſtillæ.Mich.5.74.
* Et aqua.Zach.14.31.
* Euangelio recipiendo quid maxime obſtet.Zach.9.nu.8.
† Euangeliſtæ per lucernas ſignificati.Zach.4.nu.5
*† Pluuia ſerotina dicitur.Zachar.10. num.2.
† Euangelica doctrina pluuia à Dei petenda.Zach.10.26.

Euchariſtia.

* Euchariſtia eſt vita hominum. Hoſ. 14.19.
* Eius laus,effectus,& typi. Hoſ.2.81. c.6.15.c.14.19.Zach.9.nu.63. ca.14. nu.51.Mal.1.32.
Euchariſtia optimum bonum Dei,frumentum electorum,& vinum germinans virgines.Zach.9.63.64.

Euilmerodach.

Quot annos regnauerit.Zach.1.nu.27

Euphemiſmus.

Reperitur in ſcriptura ſacra.Hamos 4. num.30.

Euthymius.

Qualis ſcripturæ ſacræ interpres. In procœ.in Zach.nu.9.

Ex.

† Ponitur pro Poſt.Mich.1.38.
Quod genus cauſę ſignificet.Haba. 2. nu.32.

Exactor.

Exactor eſt tyrannus acerbo dominatu imperans iniuſta tributa. Zach.9.21.
Exactor Diabolus, qui peccata, vt tributa,imperat.Zach.9.21.
† Exactores,apoſtoli,& prædicatores Zacha.10.14.

Exaltare.

† Manum ſuper alium exaltare eſt eũ ſibi ſubijcere.Mich.5.76.

Examinare.
* Facta noſtra quomodo ſint à nobis examinanda. Mich. 2. 3.
* Examen totius diei noctu faciendũ. Hagg. 1. 49.
Excęcare, Excæcatio.
* † Quomodo Deus dicatur excæcare homines. Ham. 2. 2t.
Iudæorum excæcatio. Hoſ. 3 nu. 16. 25
Excelſum.
† Excelſa, id eſt, montes vbi idolorum ſacrificia fiebant. Hoſ. 4. 24.
Excors.
Vnde dictus. Hoſ. 7. nu. 25.
Exemplum.
† Principum & maiorum exemplum quantum valeat ad bonum, & ad malum perſuadendum. Hoſ. 1. nu. 78. 79 80. c. 2. nu. 100 ca. 6. 53. 54 55. Mich. 5. 87.
* Exemplum bonum quomodo imitandum, malum quomodo fugiendũ Hoſ. 1. 83.
* Eos, qui malo ſuo exemplo alios ad peccandum prouocant, quomodo Deus puniat. Hoſ. 1. num. 78. 90. c. 6. nu. 35. Mich. 1. nu. 53. 58. 59. Soph. 2. 35. Zach. 1. nu. 74.
* Qui præſunt, debent alios exemplo ſuo iuuare. Hoſ. 2 nu. 100. c 6. nu. 53. 54. 55.
† Improborum exemplum. Mich. 1. 53 58. 59.
* Exemplum præſens multo efficacius eſt ad perſuadendum, quam verba. Mich 5. 87. Hoſ. 1. 78. & ſeq. Zac. 8. 45. 46. 47.
* Malorum Chriſtianorum exemplo peiores ac duriores fiunt infideles. Mich. 1. nu. 53.
Exemplum malum efficacius eſt in malum, quam bonum, ad bonum perſuadendum. Hag. 2. nu. 79.
† Prophetæ perinde ſumunt exépla à futuris atque à præteritis. Nah. 3. nu. 10.
* Exempla ſanctorum ſunt lapides, quibus Dauid deiecit Goliath. Zachar. 1. 75.
* Exempla mala ſequentes puniũtur. Hoſ. 1. 66. 69. 90.
Quorum exempla imitamur, in eorũ conſortiũ tranſimus. Hoſ. 6. 52
Exempla mala imitantium error, & amentia. Hoſ. 6. 54. 55.
Exempli mali pœna, id eſt, docentium alios conformari huic ſæculo. Hoſ. 7. 47.
Quomodo puniantur qui mali ſua tradunt alijs imitanda, ne ipſi mali videantur. Mich. 1. 58. 59.
Hi ſunt adiutores Diaboli ad perniciem animarum. ibid. 59.
Exemplum bonorum quantũ moueat. Mich. 5. 84. Mich. 7. 45.
Cum deſunt qui bono exemplo præeant, cæteri vitijs implentur. Mich. 7. 22.
Exempli mali ſupplicium. Nah. 2. 50. Hab. 2. 46.
Exemplo malo læſi gaudebunt de morte, & damnatione eius, qui læſit. Nah. 3. 37.
Exercitus.
† Sumitur pro angelorum miniſterio. Ham. 4. nu. 40.
Dominus exercituum quid ſignificet. Ham. 4. nu. 40.
Exercitus cęli, id eſt, aſtra. Sop. 1. 23
Exire, Exitus.
Exitus viarum dicuntur vbi via ſe in plures vias findit. Habd. 68.
† Deum exire quid ſit. Mich. 1. num. 5. c. 5. 43.
Exponere.
* Exponendi ſcripturã quod non optimum genus. Prælud. 1.
Extendere.
Manum ad aliquid extendere eſt opus illud incipere. Hoſ. 7. nu. 7.
Extendere manum eſt irati ac punientis. Soph. 1. nu. 16.
Cœlum extendere eſt cœlum creare. Zach. 12. nu. 1.
Exurgere.
† Deum exurgere eſt vlciſci. Mich. 1. 5
Ezechias.
† Quando, & quot annos regnauerit. Prælu. 2. nu. 27.
† Quid eius nomen ſignificet. Soph. 1. 38.
Ezekiel.
Quo tempore prophetauerit. Prælu. 2. num. 22. 24. 27.
* Vere dormiuit trecentos nonaginta dies in vno ſemper latere. Hoſ. 1. 47.
Fabec

F

Faber.

✝ Faber abſolute poſitum, ferrarium ſolet ſignificare. Zach.1.nu.71.
✝ Fabri ferrarij angeli. Zach.1.nu.71.
* Faber ſpiritualis. Zach.1.nu.76.

Facies.

✝ Faciem operire eſt dolentis, & erubeſcentis. Mich.3.nu.5.
Ambulare in facie, vel coram facie Domini, vide ambulare.
✝ A facie Dei proijci quid ſit. Hoſ.6. nu.7.& 8.& Ionæ 1.23.
✝ A facie alicuius, ideſt, ab eo, vel propter eum. Hoſ.10.54.
* Ante faciem Dei eſſe eſt coram Deo eſſe, & cum Deo loqui. Ion.1.nu.23.
* Medicamina faciei Deo inuiſa. Hoſ. 2.num.37.
✝ Suſcipere faciem alicuius, benigne eum intueri, & petita ei concedere. Mala.1.22.
✝ Accipere faciem alicuius eſt accipere eius perſonam. Mala.2.19.
✝ Ante faciem alicuius idem eſt, ac ante aliquem. Mal.3.5.

Facio, Fio.

✝ Verbum facio ſubintelligi debet in multis verbis explicãdis. Hoſ 8.10
Iudicium facere ſignificat interdũ iudicare, interdum punire. Mich. 6.25.
Iudicium alicuius facere eſt ſententiam pro eo ferre, & in iudicio eũ abſoluere. Mich.7.29.
Iudicium facere, cuſtodire legem. Soph.2.nu.5.
Facere dicitur qui mouet conſilio, aut impulſu, aut imperio, vt aliquid fiat. Zach.11.32.
Verbum Domini ad aliquem fieri eſt Deũ ei aliquid reuelare. Hoſ. 1. 3.
✝ Fieri ſæpe dicitur quod fieri tentatur, aut intenditur. Ham.1.9. nu.5.
Opera virtutum facere, vide Opus.
Factis prophetare, vide Propheta.

Fames.

Verbi Dei fames. Ham.8.nu.36.& ſeq.

Familiaritas, vide etiam Deus.

* Dei familiaritas cum ſuis amicis. Sophon.1.36.
* Dei familiaritas quomodo aſſequenda. Soph.1.37. Hag.2.nu.60.61.

Faneca.

Menſura Hiſpanica quãtum capiat ex aliarum nationum menſuris Hoſ. c. 3. num.11.12.

Faſciculus.

*✝ Electorum vniuerſitas faſciculus dicitur. Ham.9.7.

Fel.

*✝ Fel, praua doctrina. Haba.2.nu.48.

Feneſtra.

✝ Feneſtra, ſenſus. Nah.3.nu.31.

Fenum.

✝ Significat herbam viridem, & paleas etiam. Mich.c.4.nu.64.

Fera, Feritas.

✝ Hominem efferatis moribus ſignificar, Hoſ.2.92. Habd.49.
* Feritatis vitium quale. Hab 49.

Fetio.

✝ Fœdus ferire quid ſit. Hoſ.10.9.

Fermentum, Fermentare.

* Fermenti effectus. Hoſ.7.5.
Diaboli fermentum. ibid.& nu.18.
Fermentatum panem offerre non licebat. Ham.4 nu.13.
✝ Fermentũ, vana gloria. Ham.4.13
*✝ Panes ſine fermento ſunt bona opera ſine peruerſo ſine facta. Hamos 4. num.13.

Ferrugo.

✝ Quid ſit. Ham.4.21.

Feruor.

* Feruor ſpiritualis quomodo amittatur, & recuperetur. Mich.2.num. 70 1. vide Deuotio.
Feruor ſpiritualis quam vtilis. Zac. 3.30.c.4.39.

Feſtum.

* Feſta celebrantibus, & opera ſeruilia non facientibus loquitur Deus. Hag.1.nu.34.35.
✝ Iudæorum feſta. Hoſ.2.69. Hamos 4. 11.
Feſtiuitates malorum vertuntur in luctum. Ham.8.nu.41.
Emere, & vendere feſtis diebus Iudæis non licebat. Ham.8.12.
* Feſta peccatorum. Ham.5.53.& ſeq.
* Feſta obſeruanda. Hag.1.34.35.
* Feſtiuitates ſuas quomodo celebrat anima. Nah.1.54.

Tabernaculorum feſta, vide Tabernaculum.
* Feſtiuitates, & gaudia cito veniunt incipientibus ſeruire à Deo.
Feta.
† Ponitur pro prægnante. Hoſ.143.
Fictor.
† Fictor, Deus. Zach.11.num.28.& 29.
Ficus.
* Eccleſiam ſignificat. Ioe.1.21.
* Dulcedinem ſpiritualem, & habitus moralium virtutum ſignificat. Hoſ. 2.nu.70.74.
† Præcoquæ ficus, adoleſcentes. Mich. 7.num.20.
Fides, Fidelis, vide Chriſtianus.
* Sola fides non ſatis eſt ad ſalutẽ con ſequendam Hoſ.2.97. c.14.nu.7. 18. Habd. nu.21. Haba.2.num.22. Soph.3.n.50.51. Mal.4.25. Zach. 6.45. c.10.27.
Fides ſine operibus nõ perducit ad regnum Habd.21. Sopho. 1.50. & c.3.50.
An ſola fide viuat iuſtus. Haba.2.nu mero 22.
* Fides quid præſtet ad ſalutem conſe quendam. Hoſ.2.nu 97.
† Fides moralis virt* quid ſit. Hoſ.5.23
† Fidelis morali virtute quis dicatur. Hoſ.5.23.
* Fides valida ad tentationes. Mich.4. 79. 80.
Fides, quæ per caritatem operatur, quam ſit fortis. Mich.4 80.
Fidem viuam, & magnam habentes multum ad Deum eleuantur. Sophon.1 40 41.
Meritum fidei quantum. Soph.1.41
Fideles peccantes quomodo puniat Deus. Ham.2.11.
Fideles pallium Chriſti. Michæ. 2. 53. 54.
Fidelium vana fiducia de fide ſua, ſi non operentur, Zach.6.45.
Fidere, Fiducia, vide etiam Spes.
Humilis totam ſuam fiduciam in Deo collocat. Soph.3.33.
Fiduciam ſibi tollet Deus iuſtis. Miche.5.86.
* Iuſti fiducia. Zach.10.32.
Figulus.
† Quid ſignificet. Hamos.7.2. Zacha. 11. 26. & ſequentibus.
Figulus, Deus, Zach.11.28.29.
Figura, vide etiam Allegoria.
Vna, & eadem res poteſt eſſe figura duorum etiam contrariorum, ſecundum diuerſa. Hoſ.2.12. Ionæ 4.6. Hag.1.38.
Figuræ nomen rei ſignatæ tribui ſolet. Hoſ.3.n.24.32. Mich.5.nu.57. 62. Zach.4.14. Mal.3.21.
Idem homo nõ ſemper portat eiuſdem rei figuram. Ion.4.5.
† Non omnia, quæ geſta narrantur in quauis re, aliquid per figuram ſignificare putanda ſunt. Ion.4.6.
Filius, Filia.
* Filius in ſcriptura non neceſſitate naturæ, ſed voluntate fit. Mal.1 n.17
* † Nomina filijs ex parentum voto, & deſiderio; & quaſi auſpicio imponi ſolebant. Præf.3.nu.3.
* Eius filius quiſque dicitur in ſcriptura, cuius mores imitatur. Hoſ.1.n.76
Filij Abrahæ, & filij Iſrael qui. Hoſ.1. num. 123.
* † Filius cum genitiuo nominis ſubſtantiui, aut adiectiui, quomodo explicari debeat. Hoſ.10, nu.28.29.
† Maris filij qui dicantur. Hoſ.11.34.
* Filij ſignificant cogitationes. Ham. 2. 31.
Noe filij nomina dederunt multis orbis prouincijs. Ionæ 1.7.
Immolare filios mos gentilium fuit ab Iſraelitis vſurpatus. Mich.6.23.
† Filij dicuntur fructus ventris. Mich. 6.23.
† Filij dicuntur lapides domus. Ham. 9. 21.
Filij dicuntur propagines. Nah.2.n.44.
† Filia cum nominibus ciuitatis magis ponitur cauſa ornatus, quam ſignificationis. Soph.3.24.
* Filij actiones. Zach.8.23.
* Filius malus contumeliam faciet in die iudicij patri, à quo eſt male educatus. Mich 7.28.
Fingere.
† Quid proprie ſignificet. Ham.7.2.
Finis.
† In finem, id eſt, in ſempiternum. Hamos 8.2.2.
† In finem, ideſt, tandem. Haba.2.nu.4
Mun-

Mundi finis prædicitur. Nah.c.1.& 2.& 3.in allegoricis expoſitionibus.
† In finem, titulus Pſalmorum quid ſignificet. Haba.3.56.& ſeq.
† Finis, Chriſtus. Haba.3 61.
Finis operum, vide Intentio.

Flumen, Fluuius.

† Flumen,& fluuius cum abſolute dicitur in ſcriptura, ſolet ſignificare Iordanem per Antonomaſiam, & inter dũ Euphratē. Mic.7.33.35.Zac.9.43.
† Fluuius turbidus quis. Ham.6.nu.44.
† Fluuius Ægypti quis intelligatur. Ham.6.nu.44.
† Aſcendere fluuium eſt creſcere. Hoſ. 1.nu.134.Ham.8.22.
Flumen conſilium amici. Hab.1.nu.24.
* Flumina dona gratiarum. Nah.3 numero 13.
Fluuij ciuitates. Habac.3.39.
* Fluuij, reges. 3.39.
* Flumina, ſenſus,& appetitus. Zach. 9.68.

Fodere.

† Ponitur pro Emere. Hoſ.3.7.

Fœdus.

† Ferire fœdus quid ſit. Hoſ.10.9.
Sanguis fundebatur cum inibatur fœdus. Hoſ.10.nu.10.11.Zach.9.52.

Fœmina.

* Quid myſtice ſignificet. Hoſ.1.n.113

Fœnum, vide Fenum.

Fœta, vide Feta.

Fœtor.

* Peccatorum peſſimus fœtor. Hamos.6.24.

Fœx.

Fœces bona temporalia. Soph.1.62
Fœces peccata. Soph.1.75.

Folium.

* Folia cæremonias,& modeſtiã exteriorem ſignificat. Ioe.1.21.Ham.3.9.

Fomes.

Peccati fomes nõ aufertur iuſtis in hac vita. Ioe.2.39.

Fons.

Auſtro flante ſiccantur. Hoſ.13.39.
* Fons Chriſtus Dominuus. Zach.13. nu.2.18.20.
* Fontes ſacramenta. Zach.13.nu.18.
Fornicatio, Fornicari. vide Libido.
† Ponitur pro idololatria. Hoſ.1. nu. 33.c.4.nu.21.& 23.
† Fornicari idola colere. Hoſ.1 33.
Fornicatio ſimplex peccatum eſt. Hoſ 1.53.
* Fornicatione punire ſolet Deus ſuperbiam. Hoſ.5.18.

Forte, Forſitan.

† Quomodo accipiantur in ſcriptura. Ioe.2.nu.22.25.

Fortis, Fortitudo.

Fortitudo cum velocitate coniungi ſolet. Ioe.2.5.
Fortitudo cum nobilitate coniuncta. Nah.2.num.45.
† Fortitudo ſumitur pro opibus,& diuitijs,& exercitu. Mich.4.65.
† Fortitudo patientia. Nah.1.num.9. Soph.1.63.
† Fortitudo pro exercitu. Sophon. 1.63.
† Fortis nomen Chriſti. Zach.10.17.
Deus fortitudinis autor. Zach.10.32.
Iuſtorum fortitudo. Zach.10.32.

Framea.

† Framea, mors, perſecutio. Zac.13.13

Frigus.

Impedit maxime fugam. Zach.14.22.

Frons, dis.

*† Frondes ſignificant cæremonias, & modeſtiam exteriorem. Ioel.1.21. Mich.3.9.

Fructus.

* Fructum vt feramus quantum egeamus auxilio Dei. Ham.5.30.
Fructus boni operis amittimus per defatigationem. Mich.6.42.
Filij vocantur fructus ventris. Mich. 6.23.
Fructu laborum quomodo priuemur, interdum propinquo interdum remoto. Mich.6.42.

Frugalitas.

* Commendatur. Ham.6.nu.16.17.18. 19.Ionæ 3.nu.41.

Frumentum.

*† Scripturarum intelligentiam ſignificat. Hoſ.2.72.

Fuga.

Frigus, & tenebræ maxime impediunt fugam. Zach.14 22.

Fulgur.

† Vocatur ſagitta. Haba.3.43.
* Fulgur, verba prædicatoris. Zachar. 9.58.

Fulmen.
† Vocatur haſta. Haba. 3 43.
Fumus.
* Fumus inanis gloria. Nah. 2. nu. 73.
Funda.
* Lapides fundæ verba prædicatorũ. Zach. 9. 59.
Funis Funiculus.
† Sumuntur pro hereditate. Hamos 7. 22. Zach. 11. 14.
† Funiculis terra diuidi ſolebat. Ham. 7. 22. Mich. 2. 14. Soph. 2. 11. Zach. 11. num. 14.
Fur, vide etiam Latro.
* Diabolum, & peccata ſignificat. Habd. 42.
† Fur, id eſt, miles. Hoſ. 7. nu. 2. Mich. 1. 42.
* Reprehenditur. Hoſ. 6 34.
Furti pœna. Zach. 5. 5. & 6.
Futurum.
† Ponitur pro preterito. Hoſ. 13. 15
Pro imperatiuo. Hoſ. 14. 1. & 2. & Habd. 63. Habac. 3. 49.
Actiuum futurum pro paſſiuo. Mic. 2. 17.
Futurũ pro nomine verbali. Habac. 3. num. 50.
† Debitum, ac decentiam ſignificat. Mal. 1. nu. 16.

G

Gabaonitæ.
* Reproborum typus. Malac. 1. numero 12.
Galahad.
Poſtea dicta Arabia. Habd. 93.
Galahad mons, & Galahad vrbs, vbi ſita. Hoſ. 1. 15. & c 6. nu. 31.
Galahad, & Ramoth Galahad idẽ. Hoſ. 6. num. 31.
† Vertitur aceruus teſtimonij. Ham. 1. nu. 19 & 31. Habd. 25.
* Prædicatorum typus. Habd. 125.
Galaad beatitudo cœleſtis. Zach. 10. 21
Galgala.
† Locus olim eximiæ ſanctitatis, poſtea idololatria fœdatus. Hoſ. 4. 28.
† Transfertur ablatio opprobrij. Hoſ. 4. 28.
Galliſa.
An Sarepta dicta. Habd. nu. 105.

Ganges fluuius.
Idem, ac Phiſon. Soph. 3. 29.
Gaza.
† Vbi ſita, & quid ſignificet. Ham. 1. numero 21. vbi Pomponij Melę lapſus notatur, & Soph. 2. nu. 7.
† Sonat idem quod fortitudo. Sopho. 2. 34.
Gehon.
Eſt Nilus. Ham. 6. 44.
Gelboe.
Vbi ſitus. Hoſ. 1. 65.
Geminatio.
† Geminatio eiuſdem dictionis habet vim augendi. Hoſ. 1. num. 34. & 104. Mich. 5. nu. 43. Soph. 1. 26.
† Geminatio eiuſdem nominis in eodem caſu magnam multitudinẽ ſignificat. Ioe. 2 3.
Verborum geminatione ſolet ſcriptura res magnas cõfirmare, quas indubitatas eſſe vult. Mich. 5. 47.
Verborũ geminatio ponitur ad amplificationem. Nah. 3. nu. 27.
Geminatio quæcunque ad exaggerationem pertinet, & actionis intenſionem ſignificat. Soph. 1. nu. 5. 6. & 7.
Sententię geminatio ponitur ad cõfirmationem, & ad celeritatẽ indicandam. Soph. 1. 15.
Geminatio verbi idem ſignificantis exaggerationem habet. Soph. 1. 26
Geminatio nominum eiuſdem ſignificationis ad amplificationẽ pertinet. Soph. 1. 65.
Generatio.
Significat tempus vitæ vniuſcuiuſque. Ioel. 2. 3 Ham. 1. 14.
Tertia, & quarta generatio quę ſint Ham. 1. 14.
Genitiuus.
Genitiuo nominis ſubſtantiui vtuntur Hebræi pro adiectiuo, qui genitiuus ſi ſit pluralis numeri, habet vim ſuperlatiui. Hoſ. 1. 26.
Genitiuus determinans nomen. Zachar. 10. 5.
Gens, Gentilis.
† Vocantur Græci, & cur Ioel. 1. num. 12. Zach 9. 58.
* Gentiles à Deo tractandi, vt verus eius populus. Zach. 9. 18. 19.

Gen-

* Gentium vocatio,& conuerſio Hoſ. 1.135.Ham.9.29.Mich.4.nu.22.& c. 5.nu 63 74.Nah.3.num.14.Soph.2. num.39.c 3.19 23.24 32.33.Zach.6. 38.c.8.nu.35.36.c.9.per totum.c.10 nu.19.& ſeq Habd 3.29.& ſeq.Zach. 8.35.vſque ad 42.
* Gẽtiles oleaſtri ramis ſimiles. Ham. 9.num.32.
Gentes dicuntur etiam Iudæi. Sopho. 3.22.
* Gentes,animæ vires.Hag.2.nu.63.
† Regnum gentium, id eſt, Romanorum Hag.2 nu.71.
Gentes, qui quaſi ſine lege & à Deo alienati viuunt.Zach.9.67.
* Gentilitas per menſtruatam ſignificatur.Zach.13.4.
* Gentium cõuerſarum feruor. Zach. 1.57.58.Zach.8.40.41.
Genu,& Genuflectere,& Geniculum.
Genuflexio laudabilis eſt. Mich.6.numero 20.
Genuum, vel geniculorum diſſolutio imbecillitatis indicium eſt. Nah.2. num.65.
Genus.
† Nominum genera quomodo mutare ſoleat ſcriptura.Ham.1.15.
† Nominum genera, quæ ſunt in alia lingua, ſeruare ſolet noſter interpres,Haba.1.nu.22.
* Nobilitas generis quanti, & quomodo æſtimanda.Ham.9.nu.25.
* Communio generis mutuæ dilectionis maxima cauſa eſt. Malachia. 2. 21.
Geographia.
Geographiæ cognitio quam neceſſaria ad intelligendum ſcripturam ſacram. In proœm.in Zacha. numero 5.& 6.
Gerara vrbs.
Vbi ſita.Sophon.2.num.45.
Germen.
Germen nomen Chriſti.Zach.3.nu.35 & ſeq. vſque ad 42.
Geth vrbs.
Vbi ſita.Ham.1.21.Soph.2.nu.7.
* Significat torcular.Mich.1.59.
* Infidelium congregationem ſignificat.Mich.1.59.
Getuli.
† Qui ſint, & vbi, & à quo dicti.Soph. 3.29.
Gladius.
* Linguam ſignificat. Mich.4 52.
† In ore gladij percutere ſignificat omnes occidere, & nemini parcere. Hoſ.10.38.
†* Gladius,verbum Dei.Sop.2.61.62.
† Gladius apoſtoli.Zach.9.58.
† Gladius,mors,& perſecutio. Zach. 13.num.13.
Gloria.
Gloria vana,vel inanis,vide inanis gloria.
Gloria,vide Beatitudo.
† Significat id,quod in vnoquoque optimum eſt. Hoſ.14.16.
* Dei gloria quomodo quærenda. Ionæ 4.nu.7.& ſeq.
† Gloria Dei,primores ſancti. Zacha. 12.numero 9.
* Bona ob inanem gloriam facta. Hamos 4.12.
Gloriari.
† Gloriari contra aliquem,eſt gloriari,quod aliquid ei dederit, aut quod eo melior,aut fortunatior ſit. Zach. 12.10.
* In ſanctitate parentũ quomodo gloriandum. Habd.21.
Gloſſa.
Quam vtilitatem præſtet. In proœ.in Mala.nu.12.
Godolias.
† Significat magnus Domini. Sopho. 1.38.
Gomer, Gomor.
† Menſura ſic dicta quantum capiat. Hoſ.3.12.
Conſummationem ſignificat. Hoſ. 1.36.
Gothus.
Regnum Gothorum quando cœperit, & quale fuerit. Zacha.6.numero 17. & ſequen.
Græcus.
† Græcorum nomine gentiles intelliguntur,Ioe.3.nu.12.Zach.9.nu.58.
Veteres Græci notam aſpirationis nõ habebant.Præf.3.nu.4.
† Regnum Græcorũ per equos albos ſignificatum,Zach.6.nu.4. & ſeq.

Græci

Græci deliciarum amatores. Zach 6. num.4.
Regni Græcorum initium, & finis. Zach 6. num.11.

Granum.

* Synapis granum, præcepta Euangelica. Hagg. 2.83.
Synapis granum abnegatio. Hagg. 2.84.

Gratia.

Gratia Dei effectus. Hoſ. 14.13.
Gratia Dei quomodo immutet nos ad bene operandum. Ham. 6.48.
Anima, quæ Dei gratiã habet, qualis ſit. Hoſ. 14.13.
† Significatur per aquam. Hamos. 4.19.
Dei gratiam quomodo habeamus. Ham. 6.nu.51.& c.7.nu.13.
Ros dicitur. Hag. 1.55.
Veſtes mutatoriæ. Zach. 3.nu.13.
Oleum. Zach 4.nu.5.& 6.
Quid maxime obſtet gratiæ Dei. Zacha. 9.25.
Agere gratias Deo pro peccato. Zacha. 9.25.
* Poſt gratiam acceptampericuloſum eſt redire ad negotia ſæculi. Ham. 7. 8.9.

Gratitudo.

* Quam neceſſaria. Ionæ 2.38. Malac. 3.41.

Grex.

† Turris gregis quæ. Mich. 4.58.
† Porta gregis quæ. Soph. 1.53.
Chriſti grex, vide Ouis.

S. Gregorius.

Moralis expoſitio in Iob à S. Gregorio compoſita defenditur. In Procem. in Ion. n. 2.
Qualis ſacræ ſcripturæ interpres. In proœ. in Malach. nu. 10.

Groſſus.

† Quid ſit. Nah. 3.nu.23.

Gubernator.

Vide, Præſſe, Princeps, Rex, Superior,

Gula, Guloſus.

* Reprehenditur. Hamos. 6. numer. 16. 17. 18. 19. Ionæ. 3. 41. Sopho. 2.64.
Guloſi ſunt domus mendacij, & deceptores regum Iſrael. Mich. 1.66.

H

Hæc litera in multis nominibus ex Hebræo ductis deſideratur. Præl. 3.4.
† Cuius cauſa addi ſoleat apud Hebræos nominibus, & verbis. Hoſ. 6. nu. 35.36.

Habacuc.

Quo tempore prophetauerit. Præl. 2. num. 15. 24. 27.
* Habacuc propheta eſt alius ab eo Habacuc, qui detulit prandium Danieli. Præl. 2. num. 19. 20.
† Quid eius nomen ſignificet. Prælu. 3.num. 2. 3. 4. in Proœ. in Habacuc.

Habdias.

Quo tempore prophetauerit. Prælu. 2. num. 9. 27.
Duo prophetæ fuerunt huius nominis. Præl. 2. nu. 9. 10. 24. 27.
† Quid eius nomen ſignificet. Præl. 3. num. 2. 24.
Pondere myſteriorum magnus eſt. in Proœm. in Habd.

Habito, Habitator, Habitaculum.

†* Terræ habitatores in malam partẽ ſumuntur, & peccatores ſignificant. Hoſ. 4.6. & Mich. 1.20. & cap. 2. 55. Soph. 1. nu. vltimo. Quomodo affligentur. Ham. 9.15.16.
Habitaculum, anima. Habac. 1.nu. 43.

Haccaron vrbs.

Vbi ſita. Ham. 1.21. Soph. 2. num. 7.
* Significat idem quod ſiccitas, & ſignificat diuites auaros. Soph. 2. n. 36.

Hachor.

Vallis eſt, & vbi. Hoſ. 2.88.
* † Quæ ſit eius interpretatio, & quid myſtice ſignificet. Hoſ. 2.88.

Hadadremmon vrbs.

Iuxta Iezraelem ſita, poſtea Maximianopolis dicta. Zach. 12.18.

Haddo.

† Quis fuerit. Zach. 1.nu.5.& 6.

Hadulla vrbs.

Vbi ſita. Mich. 1.45.

Hæreſis, & Hæreticus.

* Hæreſes, & ſchiſmata in Eccleſia propter noſtra peccata. Ham. 6.39.
* Hæreſum qualia initia. Mich. 1.65.
Hæreſibus quomodo Deus permittit vexari Eccleſiam. Hamos. 7. 6.7.

Hæretici quomodo ſcriptura Interpretentur. Hoſ. 13. nu. 12. 13.
Hæreticorum in Eccleſiam perſecutiones. Ioe. 1. num. 15. 21. Ham. 6. nu. 39. & c. 7. nu. 6. 7. 23. Zach. 14. num. 41.
Hæretici per locuſtas ſignificati. Hamos. 7. num. 6. & 7.
Hæretici per ignem ſignificati. Hamos. 7. nu. 6. & 7.
Per Idumæos. Habd. num. 17.
Per Gethæos. Mich. 1. nu. 59. 60.
* Hæretici quomodo ab Eccleſia ſuperentur. Mich. 4. 66.
Hæreticis inſcij fauent, qui vulgatam editionem ſcripturæ reprehendunt. Mich. 5. 18.
* Hæretici ſuis veſtibus ſpoliant Eccleſiam. Mich. 2. 54.
Hæreticorum odium in catholicos, & pœna. Ham. 2. 5.
* De hæreticorum filijs ſuſcitat Deus Nazaræos. Ham. 2. 28.
* Hæreſes dicuntur vinum, & fel. Habac. 2. 49.
* Hæretici cornua habent, & ſunt boues cornupetæ lapidandi, & obruendi. Zach. 1. 74. 75.
* Hæretici in ſola fide ſpem ponentes redarguuntur. Hoſ. 2. 97. cap. 14. nu. 7. Habd. nu. 21. Habac. 2. n. 22. Soph. 3. nu. 50 51. Mala. 4. 25.
* Libri hæreticorũ merito prohibentur. Zach. 1. nu. 75.
Hæretici vaſtatores Eccleſiæ. Ioe. 1. 21.
* Hæretici iuſtiſſime occiduntur, & comburuntur. Zach. 13. 7.

Haggæus.
Quo tempore prophetauerit. Prælu. 2. num. 7. 23. 24. 27.
† Quid eius nomen ſignificet. Prælu. 3. nu. 2. 3. & 4. & Hag. 1. nu. 34.

Hammon, Hammonita.
† Qui, & vbi fuerint. Ham. 1. 25. & 28.
* Typus Iudæorum ſunt, & malorum Chriſtianorum, ibidem.

Hamos.
Quo tempore prophetauerit. Præl. 2. num. 8. 24. 27.
† Quid eius nomen ſignificet. Prælud. 3. numer. 2. 3. & 4. & Hamos. 7. 25.

Haram vrbs.
Latinis Charræ dicta vbi ſita, Ionæ. 1. num. 44.

Haſion gaber.
Vbi ſit. Ionæ. 1. 15.

Haſta.
† Dei haſta, fulmen. Habac. 3 nu. 43.

Haſtarte, & Haſtaroth.
† Quorum idolũ, & quale. Hoſ. 2. 72.

Hazael.
† Viſio Dei transfertur. Ham. 1. 9.
* Malorum typus eſt ibidem.

Hazarias.
Rex ita dictus, idem qui Hozias. Prælu. 2. num. 4. Hoſ. 1. 16. Mal. 1. nu. 6.
Quo tempore, & quantum regnauerit. Præl. 2. 27.

Hebræus, Hebraicus.
vide etiam Iudæus, & Rab.
Quomodo ſcripturam ſacrã exponant, qualeſque ſint ſcripturarum interpretes. Præl. 1. nu. 2. Præl. 4. num. 4. Ioe. 2. nu. 38. Ionæ. 2. nu. 5. 11. Mich. 4. nu. 13. Hoſ. 5. n. 2. In proœ. in Soph. ex profeſſo in Proœm. In Hag. nu. 7. in Proœm. in Zach. nu. 6.
† Hebræi à quo nomen habuerint. Ionæ. 1. nu. 43. 44.
Hebræorum interpretum eſt noua, & mirabilia dicere, & nõ probare. Prælu. 4. nu. 4. Hoſ. 5. nu. 2.
Quo ordine prophetas, & ſcripturæ ſacræ libros collocent. Præl. 2. nu. 1.
Lingua Hebraica notior erat D. Hieronymi tempore, quam tempore iuniorum Hebræorum. Præl. 1. nu. 2.
† Puncta Hebraica multis in locis ſũt male poſita Hoſ. 10. nu. 19. Ham. 5. nu. 66. 67. & cap. 6. num. 8.
Textus Hebraicus tempore D. Hieronymi incorruptus erat. Hoſ. 9. 20.
Hebraici textus exemplaria iam olim variabant. Habd. nu. 70.
Particulas multas habent Hebræi, quibus ipſi ad ornatum tantum vtuntur, ſed apud latinos redũdant. Hoſ. 10. 17.
† Conſuetudines multas habuere Hebræi cum Romanis, & alijs nationibus communes. Hoſ. 3. nu. 9.
Hebræi, dum Ægyptios ſpoliarunt, non aliena, ſed ſua ceperunt. Hoſ. 2. num. 67.

Lingua Hebraica omnium linguarum mater. Soph.3.nu.39.
Textus Hebraicus corruptus. Zach.4. nu.6.7.c.9.nu.50.51.

Hedera.

* Temporaria bona ſignificat, Ionæ. 4.25.
* Cæremonias, & legalia ſynagogæ ſignificat. Ion.4.21.

Helias.

† Quis, & an propheta fuerit. Prælud. 4.num.5.

Helice.

Vbi ſit. Ham.5.20.

Hemath.

† Duplex fuit, & vbi. Ham.6. num.8. Ham.2.nu.10.
Significat idē, quod murus. Ham.6.51.

Henoch.

* Tranſlationis eius expoſitio moralis Sop.1.1.nu.40 41.
* Per oliuam ſignificatur. Zach.4.nu. 8. & ſeq.
* Henoch, & Elias duo filij olei. Zach. 4.8.& 9.

Heri.

† Significat totum tempus præteritū. Mich 2.nu.34.

Herinaceus.

* Peccatorem ſignificat. Habd.23.

Herodius.

† Quid ſit Zach.5.20.

Heroicus.

Virtus heroica quæ dicatur. Habd.49.

Heſau, vide etiam Edom.

* Heſau figura peccatorum. Habd. numero 122.

Heſebon.

Eſt idē quod cogitatio. Ham.5.nu.15.

Heuila.

Getulorum pater in Africa Soph.3.nu. 29. Heuila duplex, ibidem.

Hic, Hæc, Hoc.

† Hæc faciat mihi Deus, & hæc addat, quid ſignificet. Ham.4.nu.30. Malac. 3.31.

S. Hieronymus.

Eccleſiæ doctor Hebraicæ linguæ longe peritior, quam iuniores Hebræi. Hoſ.3 nu.5.
Sententias aliorum communiter receptas proponere ſolet, nec refutat, licet ipſe aliter ſentiat Hoſ. 12. num. 5. Mich.5.numero 13.
Maiori Dei luce illuſtratus fuit cū vulgatam editionem fecit, quam cum commentarijs eam illuſtrauit. Hab. num.114 Hoſ.11.29.ca.12. num.6. Hag.2.nu.70.
* Qualis ſit ſcripturæ ſacræ interpres. In proœ. in Zach.nu.8.& 11.12.& in proœ. in Mal.nu.11.

Hilaris, Hilaritas.

* Hilaris dator laudatur. Mal.3.40.

Hilarius.

Qualis ſcripturæ ſacræ interpres. In proœ. in Mala.num.11.

Hiphil coniugatio Hebraica.

† Eius ſignificatio ſæpe non differt à ſignificatione coniugationis Cal. Hoſ.10.nu.34.

Hircus.

*† Hircus magiſter malus. Zachar.10. num.11.

Hiſpania.

Olim auro, metalliſque abundantiſſima. Ion.1 nu.13.
† An appelletur Hebraice Sepharad. Habd num.103. & ſeq.
Hiſpania à Nabuchodonoſor ſubiugata. Nah.2.num.18.

Hiſtoria.

Quo miniſtiora narrat, eo maiorem ſolet habere fidem. Præl.6.1.
† In quo differat à parabola. Hoſ.1.44
† Ordo hiſtoriæ in laudibus Dei celebrandis ſeruari non ſolet. Ham.2.25
Hiſtoricus ſenſus, vide ſenſus.
Hiſtoriæ humanæ per ſcripturam ſacram corriguntur. Nah.2.n.4.& ſeq.
* Hiſtoriæ cognitio quam neceſſaria ad ſcripturam ſacram intelligendā. In proœ. in Zach.nu.5.

Hodie.

† Præſens tempus ſignificat Hoſ.4.n. 9. Mich.2.34.

Hodollam vrbs.

Vbi ſita. Mich.1.45.
† Sonat teſtimonium hauſtus eorum: Mich.1.69.

Hœdus.

† Hœdus reprobus. Zac.9.61.c.10.11.
Holocautoma, & Holocauſtum.
† Quid ſit. Hoſ.6.27. Mich.6.21.
† Holocautoma, & holocauſtum idem Mich.6. nu.21.

Holus.

Holus.
* Significat vitam ſæcularem. Hagg. 2.83.
Homo, vide Anima.
Vnus homo poteſt eſſe figura vnius populi, & contra. Hoſ. 11.nu.12.
* Cooperari debet Deo ad ſuam ſalutem. Hoſ. 13.num.11.12. 13.
Homo iuſtus, vide Iuſtus.
Homo peccator, vide Peccator.
Homo inconſtans dicitur mulier, vide Mulier.
Homine è medio ſublato animalia omnia, & omnia bona auferuntur. Sopho.1.9.10.& 11.Hoſ.4.num.4.
† Homo in malam partem. Sopho.1. num.80.
* Homo domus, & templum Dei. Hag.1.37.
* Terra dicitur. Hag.1.56.
† * Homines bona opera. Zach.2.27.
* Homines quomodo erudiat Deus vt ab eo duci velint, non à ſe. Ionæ.4.31.
Homo valde mutabilis, niſi Chriſto adiungatur. Ion.4.24.
Homines, etiam ſapientiſſimi, infantes ſunt reſpectu angelorum. Zach.4.34.
Homo ne dedignetur iudicari cum homine. Mich.6.12.
* Homines igni peccatorum conſumebantur, niſi à Chriſto liberarentur. Zach.3.24.
Homicidium.
† Vocatur ſcandalum. Hoſ.1.78.
Honor.
* Quomodo Deus puniat eos, qui honores huius ſæculi immodice quærunt. Hoſ. 5. 30.31. Ham. 5. nu.vltimo.
Honor verus, & maximus eſt, Dei ſeruum eſſe. in Procem.in Habd.
† Honor mũdi per idolum Moloch ſignificatus. Ham.5.nu.vlt. Soph. 1.45.& eſt maximum idolũ Chriſtianorum. ibidem.
* † Spes honorum cuſtodes dicuntur. Nah 3.35.
Honor mundi vanus, vide Inanis gloria.
Horeb, mons.
Vbi ſitus. Mal.4.num.10.
Horreum.
† Quid ſit. Ioe.1.29.
Horribilis, Horrendus.
† Significat idem quod admirabilis, illuſtris. Ioe.2.65.66. Mal.1.35.
Hortus.
* Eccleſiam ſignificat. Ham.9.46.
† Hoſeas.
Quo tempore propheta uerit. Præl. 2. num.3.24.27.
Obſcure nimis ſcripſit. Hoſ.1.nu.1.
Non ſolum prædixit, ſed & vidit captiuitatem decem tribuum. Hoſ.1. numer.14.
† Vere duxit vxorem fornicariã. Hoſ. 1.nu.41.& ſeq.
* Hoſeæ obedientia. Hoſ.1.61.
Hoſtia.
† Hoſtia pacifica quid. Hoſ.6.28. Ham. 4.14.
† Hoſtia voluntaria quid. Ham 4.n.14.
Hozzias.
Quo tempore, & quot annos regnauit. Præl.2.27.
Hozzias idem qui Azarias. Mal.1.nu.6.
Hugo.
Qualis vterque interpres ſcripturæ. In procem.in Mal. nu.12.
Humanus.
Humanæ hiſtoriæ per ſcripturam ſacrã corriguntur. Nah.2.num.4.& ſeq.
Humanitas.
Chriſti Domini humanitas, vide Chriſtus.
Humilitas, Humiliare, Humilis.
* Humilitatis virtutis commendatio. Hoſ.2.num.100.cap.5. num.25. Ham.1.nu.6. Habd. nu.123.124. Mich.4.71.& cap.6.num.30. 34. Ham.4.num.19. Nah.3.num.32. Soph.1.39.40.cap.2.nu.4.& 5.e. 3.num.33 Hag.1 47. Zach.4.34. 35.36.cap 6.41.cap.9 66.cap.11. nu.36.& ſeq.& nu.46.
Cum humilibus Deus loquitur. Hamos.1.6.
Humilis totam ſuam fiduciã in Deo ponit. Soph.3 nu.33.
Humilitas cuſtodia, & munitio virtutum. Hab 2.34.
Humilitas mentem illuminat, ſuperbia excæcat. Mich 6.nu.34.

Humilitas miram vim habet ad impetrandam ſapientiam. Zacha.4.34.35.
* Eligit Deus humiles, Ham.1. num. 6.cap.4 num.19.
Humiles docentur à Deo. Habacuc. 2. 34.Soph 1.39.
† Humiliare ſignificat affligere, & ignominia afficere. Mich.6.34.
Sine humilitate congregans virtutes mittit eas in ſacculum pertuſum.Hag.1.47.
* Humilitas dicitur petra. Habac. 2. nu.34.
Humilitas obſtruit foramina animæ, ne bona opera pereant.Hag.1.47.
† Humilitas, & manſuetudo pro eodem.Soph.2.num.4.
* In humilitate omnes virtutes intelliguntur. Soph.2.nu.4.& 5.
* Humilis hæres Dei eſt. Miche. 1. 16.
Protegitur à Deo.Soph.1.39.
† Humilis idem,ac pauper.Soph.3.33. Zacha.9.35.
* Humiles ſunt magni, ac pulchri,& ſe deformes putant.Soph.1.39.
Humiles vere timent Deum,& vere ſperant in eo.Soph.1.40.
Humilis dicitur paxillus. Zachar. 10.34.
Humiles cum ſe deijciunt, eleuātur à Deo. Soph.1.40.
Humiles non confundentur ſuper peccatis ſuis. Soph.3.51.52.
Humiles ſuccedunt in bona, quæ Deus peccatoribus dare ſolebat. Habd.123. & ſequentibus.
* Hyacinthus.
† Quid ſit.Ionæ.1.19.
Hyades.
Vbi ſint, & quo tempore oriantur.Hamos.5.nu.23.24.
Hyperbole.
† Reperitur in ſcriptura. Ham.2.24.
Hypocriſis.
* Ham,5.17.Soph.1.46.Zach.5. nu.9. cap.6. nu.26.cap.14.30.
* Quomodo opera reddat inania. Hoſ. 8.19.22.
* Hypocriſis tandem detegitur. Zach, 14.30.
* Hypocritæ intelliguntur in ſacerdotibus qui Deo, & idolis ſacrificabant. Soph.1.47.
* Hypocrita mercator dicitur. Zach. 14. num.69.
Vt fur puniendus eſt.Zach.5.9.
* Hypocritæ equi nigri.Zach.6.26.
Hyſteron proteron.
† Reperitur in ſacra ſcriptura. Hoſ. 14.num.19.

I

† I litera apud Hebræos ſæpe non eſt ſignum numeri pluralis. Hoſ. 2. num.7.
Iacob.
Vnde dictus. Hoſ.6.num.32.
† Vertitur ſupplantator.ibidem.
* Cur non acceperit vxorem Chananæam. Hoſ.12.nu.19.
Obedientia, & pietas Iacob. Hoſ. 12. num.19.
* Iacob typus Chriſtianorum. Habd. 117.Nah.2.nu.43.
* Iacob typus iuſtorum Hab. 122. Mich.2.nu.69.Nah. 2.nu.43.
* Cur promiſſio,& iuramentum,quæ Deus fecit Iacob, dicantur impleta ex iuſtitia, quæ autem fecit Abrahæ dicantur impleta ex miſericordia. Mich.7.nu.54.55.
† Iacob ſæpe ſumitur pro decem tribubus, & ſæpe pro duabus. Nah. 2. num.43.
† Iacob ſignificat electos, & cur. Nah. 2.43.
Iaculum.
† * Iaculum,verba prædicatorum. Zachar.9.num.55.
Ianus.
Iani Quirini templum quando fuerit clauſum.Hoſ.2.nu.94.
Idolum, Idololatria, Idololatra.
Idololatriæ initium Hoſ.2.nu.61.
Idola quando coluerint Iudæi. Hoſ. 2. 29. Ham.5.56. & ſeq. Mich.5. nu.77.
An cum Chriſtus venit, coluerint Iudæi idola. Mich.5.77.
* Idolum vocatur riſus.Ham.7.21.
* Idolum, delictum.Ham.8.34.
* Idola malorum Chriſtianorū. Mich. 5.nu.91.& Nah.1.57.Habac.2. num. 50.Soph.c.1.45.Zach.10.28.
* Idolum

* Idolum vocatur, inutile. Mich. 2. num. 1.
Idola ex qua materia fierent, & quomodo vocarentur. Nah. 1. nu. 40.
* Idola per aduentum Chriſti ablata. Soph. 2. num. 43.
* Ceſſatio idolorum in aduentu Chriſti. Zach. 13. 5.
* Idola colentes ſubuertentur à Deo. Ham. 4. 29.
Iurantes per Idola. Ham. 8. 46.
Quia idola habemus, ſunt in nobis maleficia, & diuinationes. Mich. 5. 89.
Idola Deus diſperdet. Mich. 5. 90.
Idola ſæculi ſunt imagines falſæ. Hab. 2. 50.
* Idolorum reliquiæ quomodo inueniantur in Eccleſia. Soph. 1. 45.
Idola h ec loquuntur inutile. Zach. 10. 28.
Idola tollenda ſunt de loco ſancto, quantumuis homines ſeruent inimicitias, & tranſmittant in hæredes. Soph. 1. 46.
Idola tollit nobis Deus, vt animas liberet à peccatis. Sopho. 2. 57. & ſeq.
* Idumæa, vide etiam Edom.
† Idumea, & Edom idem. Hoſ. 5. nu. 5. Ham. 1. nu. 23. Habd. nu. 7.
Idumææ prouinciæ ſitus. Hamos. 6. 43. Habd. 34.
† Idumea idem eſt quod terrena. Ham. 2. 6. Hab. num. 34.
Idumæi qui. Habd. nu. 2. & ſeq.
Idumæa pro Iudæa. Ham. 9 41.
Idumæorum nomine non intelliguntur Romani. Habd. nu. 2. & ſeq.
Idumæi non omnino perierunt cum à Chaldæis vaſtati ſunt. Habd. 37.
* Idumæi typus aduerſariorum Euangelij. Habd. 118.
* Idumæi typus peccatorum. Ham. 1. nu. 17. Habdiæ, num. 121. & ſeq.
Seruierunt Iudæis. Mal. 1. 11.
† An fuerint penitus extincti. Malach. 1. num. 13.
Iecur.
† Significat omnia interiora. Hoſ. 13. num. 10.
Iehoua.
Quid ſignificet, Hoſeæ. 1. nu. 10. Ham, 9. num. 8.
Chriſto Domino tribuitur. Mich. 2. nu. 68. Zach. 2. 19.
† Quomodo tribuatur non vero Deo, id eſt, idolis. Hoſ. 4. 34. Mal. 2. 25.
Iehu.
Quomodo regnum obtinuit, & in eo ſe geſſit. Hoſ 1. nu. 45. 46. 47.
† Quid eius nomen ſignificet. Hoſ. 1. nu. 77.
Ieiunium.
* Ieiunium operimentum animæ. Ion. 3. 41.
* Commendatur Ionæ 3. num. 30. 41. Zach. 7. num. 3. 4. 5. c. 8. num. 44.
* Ieiunij vtilitates. Zach. 8. 44.
Efficit gaudium, & lætitiam, & ſolemnitates præclaras. ibidem.
* Quale eſſe debeat. Zach. 7. numer. 4. & 5.
* Ieiunium quod nam Deo probetur. Zach. 7. 4.
Ieiunia Eccleſiaſtica quatuor, & ieiunia quatuor temporum. Zachar. 8. 33. 34.
* Ieiunium tunc Deo placet maxime, cum ei eleemoſyna adiungitur. Zach. 7. 5.
* Qui Deo ieiunent. Zach. 7. 5.
Ieremias.
Quo tempore prophetauerit. Prælu. 2. num. 22. 24 27.
Vere tranſiuit Euphratem lumbari accinctus. Hoſ. 1. nu. 46.
Ierobahal.
† Quis, & quid eius nomen ſignificet, & eius res geſtæ. Hoſeæ. 10. numer. 48.
Ieroboham.
Quanta eius impietas dum vitulos adorauit, & populum ad idem prouocauit. Hoſ. 7. à principio fere per totum cap.
Ieruſalem.
Eius ſitus. Ioe. 2. nu. 4. Soph. 1. 57.
Excidium eius. Præl. 2. num. 27. Ion. 3. 36. Mich. 3. 19. Zach. 11. 3. & 4. c. 14. num. 2. & ſequent.
Excidium Ieruſalem typus fuit vaſtitatis futuræ in fine mundi. Hoſ. 10. 23.
Quo anno deleta Præl. 2. num. 27. & Ion. 3. 36.
* Ieruſalem petentes ſemper aſcendunt.

dunt,quid ſpiritualiter ſit.Mich. 4.num.49.
Ieruſalem ſpiritualis. Ham. 8. num. 23.& ſeq.Mich.2.40.
* † Ieruſalem,humanitas Chriſti. Mic. 7.39.
† Et anima. Mich. 7. num. 40. Zach. 12.27.
Muro triplici cingebatur. Soph. t. 54. Zach.2.num.8.
Ieruſalem ſuper duos colles condita. Soph.1.57.
* † Ieruſalem,Eccleſia.Soph.3. nu. 36. Zach.8.nu.3.cap.12.nu.5.c.14.32.
† Ieruſalem, quomodo cum ponitur pro Eccleſia, nonſumatur metaphorice, ſed proprie.Zach.7.nu.3.
Sion, & Ieruſalem in quo differant,Zach.1.49.
† Libanus dicitur.Zach.11.nu.3.
Portæ Ieruſalem.Soph.1.53.Zach.14.35.36.
Portæ Ieruſalem ſponte apertæ in paſſione Domini.Zach.11.4.
Saltus dicitur.Zach.11.6.
* Peccata quæ erant in Ieruſalem ante eius excidium.Zach.12.15.
* Habitant Ieruſalem, qui in viſione pacis intimæ mentem agunt. Zach. 13.19.
Numerus occiſorum in vaſtitate Ieruſalem vndecies centum millia,captiuorum vero nonaginta & ſeptem millia.Zach 14.6.
† Ægyptus dicitur.Zach.14.44.
† Sodoma.Zach.14.44.

IESVS.

Quibus literis Hebraicè ſcribatur.Habac.3.num.54.
* Ieſus filius Ioſedec typus Chriſti. Hag.1.32. Zach.3.à principio,& nu. 4.& 22.cap.6.num. 32.
† Ieſus filius Ioſedec quis. Zachar. 3. num.3.
* Societatis Ieſu finis, & inſtitutum. Hag.2.num.89.90.
† Ieſus, fons ſalutis.Zac.13.18.
* † Salutaris transfertur.Zach.13.20.

Iezrael.

Vbi ſita.Hoſ.1.nu.65.& 86.& ſequen.
† Quid ſignificet eius nomen, & ipſa vrbs myſtice.Hoſ.1.nu.68.

Ignauia.

* Ignauis Sol occidit meridie. Ham. 8.40.
In ignauia manentes amittimus quæ habemus.Hag.1.52.53.

Ignis.

† Filios per ignem transferre quid ſit. Hoſ.5.13.
* Ignis gehennæ.Ham.1.20. Malach. 4. num.1.
Ignis, libido.Ham.2.num.8. Nah.3. num.31.
Voluptates.Habac.2.num.46.
* Ira. Soph. 1. 67.
† Ignis cœleſtis non defuit in ſecundo templo.Hag.1.nu.12.Mal.1. 34.
† Ignis apoſtoli.Zach.12.8.
Tentatio, & res aduerſæ. Zachar. 13.17.
† Meditatio.Mal.1.37.
Chriſtus Dominus.Mal.3.18.
Spiritus ſanctus.Mal.3.19.
Ignis diei iudicij.Mal.4.num.1.

Ignorantia.

† Ignorantia peccatum. Habac. 3. num.3.
Ignorantes peccatores.Zach.8.20.

Illaudatus.

† Quid ſignificet.Mich.2.nu.2.

Illuſor.

† Significat ſuperbum, & nullius monitis acquieſcentem, & quaſi aliorũ peſtem.Hoſeæ.7.num.7.

Imago.

Imagines olim in pompis,ac triumphis portari ſolitæ.Ham.6.nu.6.

Imber.

† Temporaneus, & ſerotinus imber quid.Hoſ.6.nu.11.Ioe.2.49.
* Matutinus,ſeu temporaneus imber, lex Moſis; ſerotinus, lex Euangelica.Zach.10.num.2.
* Imber doctrina Euangelica.Ham. 4. 18. Mich.5.74.Zach.10.nu.2.& 6.
† Imber Chriſtus Dominus. Hoſe.6. num.11.
† Tentationes dicuntur imber. Ham. 7.15.

Imitor, Imitatio.

† Imitari ſolet ſcriptura verbis facta, quæ narrat.Hoſ.6.43.
* Eius filius quiſque dicitur,cuius mores imitatur.Hoſ.1.nu.76.

Eius nomine quiſque appellatur,cu ius mores imitatur.Soph.1.n.58.
Imitatio citius fertur in malum,quã in bonum.Hag.2.79.
Chriſti imitatio.Zach.3.52.
Imitatores tranſeunt in eorũ cõſor tium,quos imitantur.Hoſ.6.51.
Imitari mala inſanum eſt.Hoſ.6. 54.55.

Immanis.

* Immanitatis vitium quale. Habd. num.49.

Imperatiuus.

† Poni ſolet pro futuro indicatiui. Hoſ 10.nu.36.& c.14.num.1.Zach. 3.nu.10.c.13.12.

Imperfectus, vide perfectus.

* Imperfecti non habent permanentẽ lætitiam,vt perfecti.Hag.1.45.
Prius inſtruendi ſunt, vt operentur in domo Domini.Hag.1.59.
Multum eis deperit eius, quod ſemi nant,quia ſiniſtro fine operãtur. Hag.1.44.

Imperium.

* Quatuor mundi imperia per qua-tuor quadrigas ſignificata. Zacha 6. num.1.

Impius,vide Iniuſtus, & Peccator.

* Sæpe regnat impius propter pecca-ta populi.Hoſ.13.nu.16.

Imprecor,Imprecatio.

† Imprecationes quomodo in ſcri-ptura accipiendæ.Hoſ.14.nu.1.
* Licet alijs pœnas imprecari,vt cor rigantur,& vt Dei iuſtitia innote ſcat.Hoſ.14.num.2.

Impudens, Impudentia.

† Quantum Deo diſpliceat. Hoſ 2. num.76.

In.

† In,pro Per.Hoſ.1.num.18.& cap. 12.nu.20.& Ham.4.nu.4.
In, virtutem, & poteſtatem ſonat. Hoſ.1.nu.107.Zach.9.52.
† In,pro Cum. Hoſ.4.nu.4.
Pro Vt, vel Ad. Hoſ.4.nu.21.
Pro Propter. Hoſ.5. num.12.c.10. nu.27.Mich.3.num.15.
Inſtrumentum ſignificat. Hoſ.6.nu-mer.13.
In cũ ablatiuo, pro In cũ accuſati-uo.Hoſ.6.nu.13.& c.10.nu.36.
Eſſe in, vt eſſe in patrem, &c. quid ſignificet. Hoſ.8.nu.16.
In, pro Inter. Hoſ.9.nu.18.
Pro, Apud. Hoſ.14.nu.11.
In finem, id eſt,in omne tẽpus vſq; in ſempiternum.Ham.8.nu.22.
Pro, contra.Mich.1.nu.4.
In teſtimonium illis, id eſt, Contra illos.Mich.1.nu.4.
In, pro, Pro.Mich.3.nu.15.
In prophetis, id eſt, in vno ex pro-phetis.Habac.1.num.5.
Quod genus cauſæ ſignificet.Haba. 2.num.22.

Inamabilis.

† Significat odioſiſſimam rem. Mich. 2.num.2.

Inanimata.

Lætari dicuntur metaphorice. Hag. 2. 25.

Inanis gloria.

* Reprehenditur. Ham.5.nu.17. Mic. 1.nu 69 70.Zach.14.num.69.70. Mal.3.37.
Inanis gloria corrumpit opera.Hoſ. 8.18. & reddit ea inania.Ibidem. 19 20.
Inanis gloria per vinum ſignificata. Mich.1.num.70.
Inanis gloriæ cupidus per ebrium ſignificatur.Mich.1.nu.70.
Inanis gloria dicitur fumus. Nah. 2. num.73.
Cupidus inanis gloriæ adultero ſi-milis.Malach.3.37.
Bona per inanem gloriam facta. Ham.4.12.

Inceſſus.

Qualis eſſe debeat.Ham.6.nu.6.

Inconſtantia.

* Inconſtantia origo malorum om-nium.Mich.1.56.57.
* Reprehenditur. Mich. 1. numer. 56.57.
* Inconſtantia facit vt fructus labo rum amittantur.Mich.6.42.43.

Increpare.

† Increpare,cum poteſtate,& obiur gatione imperare. Nah.1. nu.13. Zach.3.nu.10.

Indurare.

† Quomodo Deus dicatur homi-nes indurare.Ham.2.num.21.

Inebriare.
† Significat magnam abundantiam. Mich. 2 num. 43.
† Significat magna ſupplicia inferri. Mich. 2. 43. Nah. 3. nu. 11.
Infernus.
† Sumitur pro morte. Hoſ. 13. 23.
Pœnæ inferni. Mal. 4. nu. 1.
* Damnatorum pœnis nihil poſt diem iudicij addetur, aut minuetur. Hoſ. 1. 35.
† Infernus pro ſepulchro Hoſ. 1. num. 132.
† In infernum deſcendere pro ſepeliri. ibid.
Inferni fons eſt mors Hoſ. 13. 40.
Infernus dicitur inſatiabilis. Habac. 2. 26.
Inferni venter peccatum. Ionæ. 2. numer. 31.
Infidelis.
* Infideles quam anguſtos fines habeant. Ham. 6. 9. 10.
* Infideles multo duriores ſiunt prauo exemplo malorum Chriſtianorũ. Mich. 1. 53.
Infideles per Geth ſignificati. Miche. 1. 59.
* Idumæi typus infidelium. Habd. 118.
Infirmare, infirmitas.
† Infirmitas pro Dolore. Ham. 6. 26.
† Infirmari pro Dolere. Ham. 6. 26.
† Pro Perire. Ham. 4. 4.
Infirmari pro incipere. Hoſ. 11. nu. 25.
Ingenium.
* Acutiores ingenio, ſi peccent, grauius puniuntur. Zach. 9. 22.
Ingratus, Ingratitudo.
* Quam Deo odioſus, & quomodo puniatur. Hoſ. 2. 72. 73. 74. 75. 76. cap. 4. nu. 42. 43. & c. 7. nu. 43. Zach. 2. 31.
* Ingrata anima ducitur in captiuitatem. Mich. 1. 54. 55.
* Ingrati. Hoſ. 7. 43.
Ingreſſus.
* Ingreſſus qualis eſſe debeat. Ham. 6. num. 6.
Inimicitia.
* Inimicitiam ſeruantes reprehenduntur. Soph. 1. 46.
Iniquitas, Iniquus.
* Non omne peccatum proprie dicitur iniquitas, ſed tantum mortale: nec dicitur iniquus, niſi qui peccatũ mortale committit. Soph. 3. 34.
* Iniquitas, pœna debita iniquitati. Zach. 14. 47. Mal. 2. 38.
Initium.
† Ab initio, quid ſignificet. Mich. 5 nu. 37. 39. 44.
Iniuria.
* Iniuriæ maximæ manent memoriæ infixæ. Mich. 2. nu. 50.
Iniuriarum remiſſio. Ham 6. nu. 27. Zach. 6. 29.
Iniuriæ obliuiſcendæ. Ham. 6. 27.
* Iniuriarum tolerantia dicitur fortitudo. Nah. 1. nu. 9.
Iniuſtitia.
* Reprehenditur. Mich. 6. num. 32. 33.
Iniuſtus, vide Malus, Peccator.
Iniuſti, velint, nolint, venerantur intra ſe viros iuſtos. Hoſ. 2. nu. 93.
Inobedientia.
Reprehenditur. Hoſ. 1. num. 60. & c. 8 num. 22. Ion. 4. num. 38. 39. Mich. 2. num. 20.
Hominum inobedientia excuſationem non habet Hoſ. 1. nu. 60.
Inobediens onagro ſimilis. Hoſ. 8. num. 22. Mich. 2. nu. 20.
Inquietudo.
* Animi inquietudo. Ionæ. 2. numer. 32. 33.
Inſipiens.
Inſipiens, peccator, vide ſtultus.
Inſpiratio.
* Qui diuinis reſiſtũt inſpirationibus, quomodo manibus ſuis contra Deũ pugnent. Mich. 2. 19.
* † Inſpiratio Dei dicitur manus Dei. Mich. 2. num. 19. 20.
Inſpirationes diuinæ dicuntur ſaluatores. Hab. 129.
Inſpirationes Dei diuerſis modis dantur. Soph. 1. 36. c. 2. 41.
Inſpiratio Dei ſibilus dicitur. Zach. 10. 19.
Inſpirationes quo minus audimus, eo peiores efficimur, & duriores. Zach. 7. 17. 18. 19.
Inſpirationibus Dei reſiſtentes contra Deum pugnant. Mich. 2. 19. Item amore ſeculi tenentur. ibid. 20. Puniuntur in hoc ſeculo, & in futuro Hab. 1. cap. 41. 42.

† Inſpirationi contradicentis pœnæ. Hoſ.4.40.& cap.5.17.

Inſula.

† Inſulæ dicuntur remotiſſimæ gentes, ad quas niſi per mare, non poteſt iri, Hoſ.11.34. Soph.2.44.

* Inſulæ gentium peccatores à Deo valde remoti. Soph.2.58.

Intellectus, vide etiam Potentiæ animæ.

* Intellectu obedire, maxima obedientia. Hoſ.1.nu.61.

* Intellectus dicitur mare. Zach.9.67.

Intentio.

* Qualis eſſe debet. Ham.3.n.18. Hag.1.54. Zach.8.26.27.

Intentio recta cidaris dicitur. Zachar.3.30.

Intentio eſt mons, vnde tota anima cernitur. Ham.3.17.

* Intentio dicitur caput, & calcaneus. Zach.8.27.

Interior.

Interiori homini vacandum, vide cognitio ſui.

Interpres, Interpretor.

Interpretandi ſcripturas quod genus optimum. Præl.1.& in Proœ. in Ioelem, & in Proœ. in Zach. maxime nu.7.& Zach.8. nu.2.& in proœm. in Habac.

Interpreti ſcripturarū quæ ſint neceſſaria. In proœm. in Mich. In proœm. in Zach. late.

* Interpretes ſcripturæ vitandi qui, & qui ſequendi. Præl. 1. & in proœ. in Soph. & in proœ. in Hag. & in proœ. in Zach.

Interrogatio.

† Sæpe neceſſaria ad intelligendā ſcripturam. Mich.5.nu.25.

Inuidia.

* Reprehenditur. Ham.4.nu.23.

Et quæ mala afferat. Ibidem.

† Inuidia per erucam ſignificata. Hamos.4.num.23.

Inundare.

Quid ſit. Hoſ.4.nu.2.

Inuocare.

Nomen alicuius inuocari ſuper aliquem. Ham.9.num.42.

Inutile.

Significat valde noxiū. Mich.2.nu.2.

† Significat peccatum, & idolū. Mich.2.num.1.

Ioacham.

Idem qui Ochozias, quot annos regnauerit. Præl.2.num.27.

Ioachaz.

Quantum regnauerit. Præl.2.nu.27.

Ioachin.

Quot annos regnauerit. Præl.2.nu.27.

Ioacim.

Quo tempore, & quot annos regnauerit. Præl.2.num.27.

Ioas.

Quantum temporis regnauerit, Præl.2.num.27.

Ioatham.

Quantum temporis regnauerit. Prælu.2.num.27.

Iod.

† Interdum non eſt ſignū numeri pluralis apud Hebræos. Hoſ.2.nū.7.

Ioel.

Quo tempore prophetauerit. Prælu.2.num.8.24.27.

† Quid eius nomen ſignificet. Prælu.num.2.34.

S. Ioannes Baptiſta.

* Qualis eius conuerſatio. Hoſ.1. numer.11.

* Angelus dicitur. Mal.3. nu.2.& ſeq.

* Non fuit angelus natura, ſed vita, & ſanctitate. Mal.3.nu.9.10.

S. Ioannes Euangeliſta.

† Scripſit potiſſimum hiſtoriam duorum priorum annorū prædicationis Chriſti Domini, cum ceteri Euangeliſtæ ſcripſerint res vltimi anni. Prælud.6.3.

Ionas.

Quo tempore prophetauerit. Prælu.2.nu.12.24.27. Nah.2.nu.15.

† Quid eius nomen ſignificet, Præl.3.nu.2.3.4. & Ionæ.1.nu.30.

Ionia, Iones.

A quo nomen habuerint. Ionæ.1.nu.8.

Ionathan.

Chaldæus Paraphraſtes Ionathan, quo tempore floruerit. Hoſ.9.nu.2. Habd.num.110.

Ioppe.

Peregrinorum petentium terram ſanctam portus eſt. Ionæ.1.25.

Significat pulchritudo eius. Ion.1.n.34.

Ioram.

Quot annos, & quando regnauerit. Prel.2.nu.17.

✝ Interpretatur celſitudo Domini. Ham.2.num.6.

* Eius tropologica expoſitio. ibidem.

Iordanis.

Vbi ſit. Ham.6.43.

✝ Cum flumen abſolute dicitur in ſcriptura, Iordanis intelligitur. Mich.7. nu.33 35.

* Iordanis diuitiæ. Zach.11.7.

Ioſaphat.

Quot annos, & quando regnauerit. Præl.2.numer.27.

✝ Vallis Ioſaphat an ſit, & vnde nomẽ habeat, & an in ea futurum ſit iudiciũ vniuerſale. Ioe.3 nu.2.& 4.

✝ Ioſaphat ſonat iudicium Domini. Ham.2.nu.6.

* Belli à Ioſaphat geſti moralis expoſitio. Ham.2.nu.6.

Ioſeph, Ioſephus.

Sonat, Addet. Habd.nu.117.

* Ioſeph filij typus Chriſtianorum, qui ex gentibus crediderunt. Habd. 117.

Ioſephus Gorionis poſt Hieronymi tempora floruit. Habd.nu.110.

Ioſephi Flauij locus corrigitur. Habd. num.84.

Alius eiuſdem locus corrigitur. Nah.2. num.18.

Ioſephus multa ex ſacris hiſtorijs omiſit. Hag.2.nu.17.

Ioſephi lapſus. Zach.1.24.26.

Domus Ioſeph, tribus Ephraim. Zach. 10.16.

Ioſias.

Quo tempore, & quantum regnauerit. Præl.2.nu.27.

✝ Quid eius nomẽ ſignificet. Sop.1.40.

Ira, Iraſci. Vide vltio.

✝ Quomodo Deo tribuatur. Hoſ. 1. num.104.

* Iræ vitium. Ham.6.27.

✝ Ira dicitur ignis. Soph.1.67.

Ire.

✝ Significat creſcere. Hoſ.14.16. Ione. 1.45.

Ironia.

✝ Inuenitur in ſcriptura ſacra. Ham.4. num.8. Mich.5.nu.25 Zach.11.34. Mal.2.35.

Iſaias.

Quo tempore prophetauerit. Præl.d. 2.nu.3.24 27.

Vere ambulauit nudus, & diſcalceatus. Hoſ.1.num.49.

Fuit ſocer regis Manaſſe ſecundum Hebræos. Hoſ.1.nu.50.

Iſidorus.

Qualis ſcripturæ interpres. In proœ. in Malach.nu.11.

Iſrael.

Regnũ Iſmaelitarum quale. Zach.6.17.

Iſrael, vide etiã Hebræus, & Iudæus.

✝ Non ſignificat videns Deũ, ſed princeps cum Deo, vel Rectus Dei. Hoſ. 12.num.4.5.6.

✝ Significat Præualens aduerſus Deũ. ibid.nu.7.& Ham.6. nu 29. & Mich. 7 num.71. Mal.1.24.

* Iſrael, ſeu Iſraelita duplex in ſcriptura, ſcilicet ſecundum carnem, & ſecundum ſpiritum. Hoſ.1.nu.125. Mich.5.num.33.34 Zach.12.nu.23.

* Filij Iſrael veri qui. Hoſ.1.num.123. 124.125.

* Iſrael vocantur in ſcriptura, qui ad fidem Chriſti conuerſi ſunt ex gentibus. Hoſ. 1. vbi ſupra, & Mich. 5. num.34.

Iſraelitæ arcu pugnare ſoliti. Hoſ.1.84.

Iſraelitæ dum ſpoliarunt Ægyptios, non aliena, ſed ſua ceperunt. Hoſ.2. num.67.

Populus Iſraeliticus typus Chriſti. Hoſ. 11.nu.12.

✝ Iſrael populus quot annos per deſertum errauerit. Ham.5.nu.60.

* Iſrael typus eorum, qui olim Deum coluerunt, ſed poſtea fronte perfricta ſe peccatis tradiderunt. Ham. 2. num.12.23 Mich.1.nu.16.

Iſraelitæ quando coluerint idola, vide idolum.

* Typus eſt virorum perfectorum. Malach.1.24.

Iſychius.

Qualis ſcripturæ interpres. in Proœm. in Malach.num.11.

Iterum.

✝ Hebraice ſignificari ſolet verbo, Conuertetur. Ham.5.nu.12.

Iubilatio.

✝ Oritur ex ineffabili & ingenti lætitia, quæ

quæ nec taceri poteſt, nec verbis exprimi. Soph. 3. num. 36.

Iuda, Iudæa,
Iudas, Iudæus.

† Filij Iuda qui. Hoſ. 1. n. 129. Zac. 2. 32.
* Iuda quid myſtice ſignificet. Ham. 2. nu. 12. 23. Mich. 1. nu. 16.
† Iudææ termini. Ham 6. nu. 43. Mich. 7. nu. 33. 34. Hab. 84. Zach. 9 44.
Iudei non habuerunt hoc nomen, niſi poſt diuiſionem decem tribuum à duabus. Ionæ. 1. nu. 43.
Mores Iudæorum. Hoſ 3 nu. 6.
* Perſequebantur Chriſtianos Iudæi. Ham. 1. 16. 30. c. 5. nu. 37. c. 9. nu. 41. Habd. 178. Zach 12. num. 3.
* Punitio Iudæorum ob necem Chriſti Domini. Hoſ. 1. nu. 75. 76. 77. 82. & ſeq. c. 3. nu. 19. c. 5. nu. 14. 15. 23. 29. 33. 42. c. 7. nu. 34. & ſeq. c. 8. nu. 30. c 9. nu. 32. c. 11. nu. 41. c. 13 num. 17. Ioe. 1. nu. 14 30. Ham. 1. nu. 10. c. 2. nu. 4. cap 5. nu. 26. 34 c. 8. nu. 6. & 7. Zach. 5. nu. 11. vſque ad finem. c. 11. à principio c. 12. 15. c. 14. nu. 2. & ſeq.
* Iudei quando Dei populus eſſe deſierint. Hoſ. 2. nu. 3.
Iudei quando in Hiſpaniam venerint. Hab. nu. 107. & ſeq.
Iudeorum Imperium poſt Babylonicã captiuitatem late propagatũ. Habd. nu. 89. fere vſque ad finem cap.
Idola qñ coluerint Iudei, vide Idola.
* Iudæi quomodo à Deo relicti. Hoſ. 2. nu. 49 50. 70. c. 3. nu. 19.
* Feſta Iudæorum. Hoſ. 2. 69. Ham. 4. num. 11.
* Iudæi quo tẽpore conuertendi. Hoſ. 2. nu. 82 c. 3. nu. 25 Mich. 5. num. 35. Zach. 4. nu. 10. 11. Mala. 4. 17.
Conſuetudines habebant Iudæi cum alijs nationibꝰ cõmunes. Hoſ 3. n. 9.
* Sacrificare non licebat Iudæis extra Ieruſalem. Hoſ. 3 nu. 19.
* Obſtinatio, & cæcitas Iudæorũ. Hoſ. 6. n. 39. & ſeq. & c. 7. n. 33. & ſeq.
* Excæcatio Iudeorum facta eſt ob peccata in quibus diu perdurauerãt. Zach. 5. 11.
* Impietas Iudæorum in Chriſtum Dominum. Hoſ. 7. nu. 11. & ſeq.
Equorum vſus prohibitus Iudæis. Hoſ. 14. num. 10.
* Iudæi vocati Idumæi, & cur. Ham. 9. num. 41.
* Inuidia Iudæorum ob gentium vocationem. Ionæ. 4. nu. 5. 21. 22. 33.
Iudæorum ſtudium in ſacra ſcriptura maxime memoriæ mandanda. Mich. 5. num. 10. 11.
* Ex Iudæis multi in Chriſtum crediderunt. Mich. 5. nu. 33.
Cauſa vaſtitatis Iudæorum fuit Chriſti mors, vide punitio Iudæorum. & Mich. 5. num. 78.
† Iudæi patres Eccleſiæ vocantur ab Eccleſia, ideo prophetæ loquuntur de Eccleſia, & de Iudæis quaſi de vno populo. Zach. 8. num. 2. 3. & 4.
* Iudæi dicuntur quicunque Chriſtũ confitentur, etiam ſi ex gẽtibus ſint. Zach 8. 40.
* Captiuitas, in qua nunc ſunt Iudæi, an perpetua futura ſit. Zach. 11 12.
* Peccata Iudeorum ante eorum vaſtitatem. Zach. 12. 15.
Numerus Iudeorum, qui mortui ſunt in vaſtitate Ieruſalem, vndecies centum millia, captiuorum vero nonaginta & ſeptem millia. Zach. 14 6.
Ægyptij, & familia Ægypti vocantur. Zach. 14 44. 45.
Iudas proditor cur ſe ſuſpẽderit. Habd. num. 25.
* Iudæorum planctus in die iudicij. Zach. 12 19. 20.
Iudæos quantum honorauit Deus tempore noui teſtamenti. Zach. 10. 12. & ſeq.
Iudæi in fine ſeculi ſalui fient, & electi ex eis futuri. Zach. 1. 55. & ſeq. Zach 3. 25. Zach. 4 13. & ſeq.
Iudæorum reprobatio, & induratio. Habac. 1 6. 7. Zach. 3. 25.
Iudæis nihil iam proſunt cæremoniæ agni paſchalis. Ham. 8. 7.
Iudæi habent vuluam ſine liberis, & vbera arentia. Hoſ. 9. 27. 28. 32.
Iudæorũ quatuor peſtes. Ioe. 1. 15.
Iudeorum excæcatio, & ſterilitas. Ham. 1. 11. Soph. 3. 19. & ſeq.
In Iudæos Chrs rugiet. Ham. 1. 16.
Iudæorum odium in Chriſti nomẽ, & pœna. Ham. 2. 34.
De Iudæorum filijs ſuſcitat Deus Nazaræos. Ham. 2. 3. 31.

Iudæi famem verbi Dei patiuntur. Ham. 8.37.
Iudæorum dolentium de ſalute gentiũ figura Ionas. Ion. 4.5. Et quomodo ob id reprehendantur à Chriſto. ibid. 23.

Iudex.

Munera accipere non debet. Mich. 3. nu. 15. cap. 7. nu. 8.
Iudex magiſter ſpiritualis. Mich. 3. 24. & ſeq.
* Iudex bonus. Soph. 3. 12. Mal. 3. 27.

Iudicare.

† Iudicare, id eſt, ſententiam pro aliquo ferre. Hoſ. 2 96.
Iudicare, id eſt, lite cõtendere. Hoſ. 2. nu. 36.
Iudicare cauſam alicuius eſt ſententiam pro eo ferre. Mich. 7. nu. 29.
Iudicare, id eſt, punire. Haba. 1. 48.

Iudicium.

Sumitur pro lite. Hoſ. 2: 36.
Pro iuſtitia. Hoſ. 2 95. 96.
Iudicium, & iuſtitia quomodo differant Hoſ. 2. 96.
Iudicium pro ſententia. Hoſ. 2: 96. Ham. 5. 53.
Pro ſententia damnationis. Hoſ. 5. nu. 1. c. 6. nu. 14.
Pro ſupplicio. Hoſ. 10. 11.
† Pro lege, & præcepto. Soph. 2. n. 5.
Iudicium non fertur, niſi in ſubditos. Mich. 4. 29.
† Iudicium pro eo quod quiſque ex officio ſuo facere tenetur. Ham. 5. num. 18.
Iudicium facere pro iudicare. Mich. 6. 25.
Iudicium facere pro Punire. Mich. 6. 25.
Iudicium facere pro Cuſtodire legem. Soph. 2 nu. 5.
† Iudicium alicuius facere eſt ſententiam pro eo ferre. Mich. 7. 29.
Iudicia in portis ciuitatum fieri ſolebant. Ham. 5. nu. 35.
Angeli defendunt nos in die iudicij. Zach. 3. 5.
* Proprium iudicium ſequi dolorum origo eſt. Ion. 4. n. 7. & ſeq.
* Extremum iudicium. Ioe. 2. nu. 12. & c. 2. nu. 12. c. 3. à principio. Nah. 2. nu. 55. Soph. 1. 69. Zac. 12. nu. 14. & 30. c. 14. nu. 19. & ſeq. vſque ad. 39. Mal. 4. per totum.
* Extremum iudicium quo in loco futurum. Ioe. 3. nu. 2.
* Diluuium typus extremi iudicij. Ionæ. 4. nu. 6.
* Signa præcedentia iudicium mundi. Nah. 3. 30. Habac. 3. 37. 40.
Poſt diem iudicij nihil addetur, nec detrahetur pœnis damnatorum. Hoſ. 1. 35.
Iudicij dies quam terribilis adueniet malis. Mal. 4. 1. & ſeq.
In die iudicij Chriſtus agnus vertetur in leonem. Ham. 1. 12.
Iudicij diei vaſtitas. Ioel. 2. 12.
Quomodo mali tunc ſint puniendi. Ham. 3. 25.
In die iudicij Chriſtus, qui nunc eſt leo, fiet vrſus. Ham. 5. 50. 51.
Iudicij diem deſiderantes reprehenduntur. Ham. 5. 49.
Iudicium quomodo timebitur à malis. Mich. 2. 27.
Iudicij dies comprehẽdet malos in voluptatibus ſuis. Nah. 1. 47.
In iudicio ſcrutabitur Deus omniũ peccata. Soph. 1. 69.
In die iudicij ſubijciet ſibi Chriſtus omnem poteſtatem ſæculi. Mich. 1. 22.
* Iudicium ſingulorum quam exacte fiet. Soph. 1. c. 74.
* Iudices iuſti ſint. Soph. 3. 12.
* Iudicium proprium qui ſequitur, dolet ſemper, atque ibi dolet, vbi lætari debuit. Ion. 4. 8. Et eſt valde mutabilis. ibid. 24.
* Iudicari cum homine ne dedignetur homo. Mic. 6. 12.

Iudith.

† Hiſtoria ſcripta in libro Iudith, quo tempore fuerit ſcripta. Nah. 2. 29.

Iugum.

Quomodo olim imponeretur bobus. Hoſ. 11. 23.
* Iugum Chriſti, & iugum mundi. Mic. 7. 44.

Iumentum.

* Iumentum ſignificat obedientem. Hoſ. 8. num. 21. 22.
* Iumentũ homo rationis inops. Ion. 4. 32. Zach. 2. 11. & peccator. ibid.

Quæ:

† † Quæ animalia ſignificet. Soph. 1. 9.
† Iumenta, motus praui animæ. Zach. 2. 27.
* Iumenta qui ſint in Eccleſia. Zach. 2. 11.

Iuniperus.

† Eius natura, & odor. Hoſ. 14. nu. 22.

Iuno.

† Eadem quæ Haſtarte, ſeu Haſtaroth. Hoſ. 2. nu. 62. & ſeq.

Iuppiter.

† Quis, Hoſeæ cap. 5 num. 37. cap. 6. num. 63. & ſeq.
Idem qui Belus, & Bahal. ibid.
Idem qui Melchom. Ham. 5. 75.

Iurare, Iuramentum.

† Iurare In. i. Iurare per. Ham. 4. nu. 4.
† Formula illa iurandi, Hæc faciat mihi Deus, & hæc addat, quid ſignificet. Ham. 4 num. 30.
Iurare per loca ſacra remotiora, ſacratius habetur. Ham. 8 35.
* Iurare per falſos Deos eſt magna Dei iniuria. Ham. 8. 34.
* † Deus cur ſoleat iurare. Ham. 6. 28. cap. 8. 20.
† Supplicium iurantium per Dei nomen fruſtra, Zach. 5. à principio vſq; ad num. 10.

Iuſtificare.

† Iuſtificare pro abſoluere in iudicio, & iuſtum pronunciare. Mich. 6. 33.
* Iuſtificatio impij quid requirat. Hoſ. 13 nu. 12. & c. 14 nu. 6.

Iuſtitia.

Iuſtitia, & iudicium quomodo differãt. Hoſ. 2. nu. 96.
* Iuſtitiæ violatio quomodo à Deo puniatur. Ham. 7. num. 13. Mich. 6. nu. 33. & ſeq.
* Iuſtitia pro lege. Mich. 6. nu. 8.

Iuſtus.

* Quàm benigne à Deo tractetur. Hamos. 3. num. 12.
* Iuſti ægre ferre ſolent iniuſtorum proſperitatem. Ham. 6. 12.
* Iuſtorum vita. Habd. 121. & ſequ.
* † Elephãto ſimilis iuſtus. Mich. 1. 51.
* Racemus dicitur. Mich. 4. 57.
Iuſti vtiles eſſe debent alijs. Hoſ. 1. 136. & c. 2. 100. & c. 6. 45.
Ne ab hoc vllis debent difficultatibus deterreri. Hoſ. 1. 138.
Quomodo Deus in iuſtis puniat præterita peccata, & quid tunc fieri debeat. Hoſ. 2. 74.
Iuſtorum pax qualis ſit. Hoſ. 2. 93. 94. Ham. 6. 13. 14.
In iuſtos prouidentia Dei. Hoſ. 3. 34. Mich. 7. 63.
Iuſtorum conſtantia. Hoſ. 14. 14. 15.
Iuſti cũ Deo ambulant. Ham 3 45.
Iuſti ſibi placentes deſeruntur. Hamos. 5. 34.
Iuſti coguntur ire ad peccatores, ſed cum feruor caritatis, & deuotionis in illis remittitur. Ham. 8. 24. & ſeq.
Iuſti cœlũ, & ſedes Dei. Ham 9. 26.
Iuſti anima tabernaculũ Dei, quod cadit per peccatum, & reædificatur per pœnitentiam Ham. 9 48.
Iuſtos quot modis mali inſectẽtur. Habd. 53. & ſeq.
Iuſti habitãt in mõtibus. Habd. 121.
Iuſtus quando dominetur ſuis affectibus. Habd. 122.
Iuſtorum gaudiũ ſtabile. Ion. 4. 26.
Iuſti ſunt elephanti, qui vincũt dracones. Mich. 1. 51.
Iuſti ſoli ratione viũtur. Mich. 1. 51.
Iuſtis nulla calamitas venit, vnde non euadant. Mich. 2. 23.
Iuſti ridebunt malos in die iudicij. ibid. 24.
Eorum ſors mutabitur in vita futura, ſicut & malorum. ibid. 25. 26.
Iuſtus quomodo diſpergitur, & quomodo congregatur. Mich. 2. 70. 71.
Ante iuſtos Chriſtus pandit iter remouens omnia impedimenta ad proficiendum. Mich 2. 71. 72.
Iuſti quomodo conuerti dicantur. Mich 5 67.
Iuſti in populis quaſi ros, & quaſi ſtilla. Mich. 8. 81. 82. Non indigẽt doctrinis gentium. ibid. 83.
Iuſtorum paucitas. Mich. 7. 1. & ſeq.
Iuſtorum opera confundent eos, qui reſiſtunt veritati. Mich. 7. 59.
Iuſtis nihil nocere poſſunt gentes, & confunduntur hoc videntes. Mich. 7. 63.
Iuſti, etiam ſi labores ingruant, nihil eſt quod timeant. Nah. 1. 27.

Iuſti, cum turbabuntur impij ingruente iudicio, lætiſſimum nuntium accipient. Nah. 1. 48.
Iuſtus melior fit tentationibus, vt peccator peior. Nah. 2. 72.
Iuſtū multi decipientur tempore Antichriſti. Nah. 3. 13.
Iuſti ſacra ſcriptura locupletantur, vt mari. Nah. 3. 13.
Iuſti anima habitat in fluminibus, & peccatis aliorum magis confirmatur in virtutibus. Nah. 3. 20.
Ariditate, & tribulationibus multū roboratur. ibid. 20. & tentationibus. 21.
Iuſtos orātes pro peccatoribus interdum Deus non audit, quia expedit eos puniri. Habac. 1. 40.
Iuſtos multos vincit Diabolus, & de regibus triūphat. Habac. 1. 46.
Iuſtus reſiſtere Diabolo non poterit, niſi Deus ei adſit Haba. 1 47.
Iuſti rident Diabolum à Deo victū. Habac. 1. 47.
Iuſtorum paucitas in fine ſæculi. Habac. 3. 72.
Iuſtorum mors erit initium vitæ. Soph. 1. 84.
Iuſti habitant nunc in locis, & poſſeſſionibus infideliū. Soph. 2. 39.
Iuſti quomodo nō cōfundentur ſuper peccatis ſuis. Sop. 3. 49 & ſeq.
Iuſtis promittit Deus in conſolationem ſuam ſalutem peccatorum. Soph. 3. 54. 55.
Iuſti quaſi annulus in manu Dei. Hag. 2. 87.
Iuſti beati prædicātur & à malis, & eis mali inuident. Soph 3 55. 56.
Iuſti ſeruabuntur & inimici eorum cadent. Hag. 2. 85. 86.
Iuſti non ſinuntur liberi, vt peccatores, ſed conſtringuntur, & ligantur. Hoſ. 8. 22.
Iuſtos Deus non relinquit in tentationibus, vt homines faciunt. Hoſ. 13. 5.
* Iuſtus regnat. Mich. 4. 72.
Iuſtorū perſecutio cur impatienter ferri nō debeat. Haba 2 9. & ſeq.
Iuſti quā ſint curæ Deo Hag. 2. 76.
Iuſtis Deus eſt murus igneus quo tenetur diabolus Zach. 2. 28.
Iuſtorum magnæ deliciæ ſolis experientibus cognitæ. Zach. 2. 34.
Iuſtorū ſalus & opera mirabilia, opera diuinę virtutis ſunt. Zac. 4 37.
Iuſti oēs ſunt magiſtri Babylonis. Zach 4. 35. 36 docēt enim peccatores quid tacere debeant. ibid.
Iuſtorum, etiam ſi in peccatum cadant, miſeretur Deus, & reducit eos ad ſe. Zach. 6. 41. 42.
Iuſtus ſemper Chriſto hæreat, & ei ſe tradat, & bonis implebitur. Zach. 6. 43.
Iuſti anima fit per Deum inhabitantem ciuitas veritatis, & recte de omnibus iudicat. Zach. 8. 20. & mons ſanctificatus. 21.
Iuſti habent ſeniles, & maturas cogitationes, nō leues, & pueriles, vt peccatores. Zach. 8. 21. 22. & ſenes ſunt. ibid.
Iuſtorū triſtitia in gaudium conuertenda. Zach. 8. 42. etiā in hac vita, quia Deus concludit ora leonū, ne illis noceant. Ibid. 42. 43.
Iuſtorum fortitudo ad conculcandos hoſtes. Zach. 10. 34. 35.
Iuſtorum cauſa Deus miſeretur iniuſtorum ad eos pertinentium. Zach. 10. 35.
Iuſtorum anima cōfirmatur à Deo, vt non ſit mutabilis. Zach. 12. 26. 29. 30.
Qui iuſtos perſequuntur, ſibi ipſis magis nocent. Zach. 12 27. 28.
Iuſti à nullis maiorem perſecutionem patiuntur, quā à malis Chriſtianis. Zach. 12. 24. 27. 30.
Iuſti per ignem probandi. Zach. 13. 17. 28.
Iuſtus vni Domino ſeruit, peccator multis. Zach. 14. 56. 57.
Iuſtorum ſecuritas. Zach. 14. 59.
Iuſtorum perſecutores quā grauiter puniantur. Zach. 14. 59. & ſeq.
Fruſtra ſeuiēt in iuſtos ibi. 60. & ſeq.
Quales ſint iſtorū perſecutorū milites, & adiutores. ibid. 61. & ſeq.
Iuſti, qui degenerant, reprehenduntur à Deo. Mal. 1. 24.
Iuſtis quam magnifica merces detur ſuorum laborum in futuro ſeculo, & in præſenti. Malach. 37.

Iuſtis quanta lux ſplendebit in die iudicij. Mal. c4. 2. 3. & ſeq.

Tunc recuperabunt colorem ſuum ibidem 3.

Conculcabunt impios vt cinerem. ibidem 7.

Iuſtorum mors quam felix. Malach. 4. 13. & ſeq.

Iuſti reſurgent cum dote agilitatis. Malac. 4. 6.

Iuſti in die iudicij calcabunt Dæmones. Mala. 4. 24.

Iuſtos Deus per aliorum pœnas admonet. Hoſ. 5. 24.

Iuſti non errãt per Ægyptum quærendo paleas, vt peccatores. Hamos 8. 25.

Iuſtis ignauis Sol occidit meridie. Ham. 8. 40.

Iuſtus quam diues ſit, quia Deũ habet. Nah. 2. 73.

Iuſtus nunquam orationis obliuiſcitur. Nah. 2. 75.

Iuſti habitant in fluminibus. Nah. 3. 13.

In iuſtis duobus modis eſt Deus, ſicut duobus modis fuit in mundo. Hag. 2. 60. Et quando ſecũdo modo eſt, dicitur venire deſideratus cunctis gentibus, & domus impletur gloria. ibi. 61. 62. Sed vt hoc fiat, oportet prius commoueri in eis cœlum, & terram, & mare, & aridam. Hag. 2. 62. 63.

Iuſti raro ſcribuntur ædificare vrbes. Soph. 3. 16. 17.

Iuſti non poſſunt quieſcere, donec domum Domino ædificent. Hag. 1. 41. 42.

Iuſti non ſunt paruuli, vt qui amant voluptates. Habd. 18. 19.

Iuſti peccata minima habent, propter quæ tamen cum peccatoribus puniuntur in hac vita. Zacha. 1. 61.

Iuſtitia nulla tuta eſt, niſi à Deo cuſtodiatur. Zacha. 6. 40. 41.

Iuſtitia paradiſus ab homine colendus. Ham. 5. 27.

Iuſtitia noſtra quantum egeat diuina protectione. Hamos 7. 13. 14.

Iuſtitia non debet nos facere ſecuros, quaſi amitti nequeat. Ionæ 2. 38. Zachariæ. 6. 42.

Iuſtitia ſola proderit hora mortis. Nah. 1. 24. 25.

Iuſti ſeptem lucernæ ardentes Zac. 4. 5. Sed vt ſint lucernæ, & eis neque oleum deſit, neque lux, minime à Chriſto ſeparentur. ibid. 33. Meminerint neque oleum ex ſe habere, neque lucẽ, & poſſe amittere quod habent, ideo ne altum ſapiant. ibid. 34. Nec tegant lumẽ, quod habent, ſed cum humilitate detegãt, vt ceteri lumen habeant ibidem 34.

Iuſtis obijcit ſeſe Diabolus, vt iter patriæ cœleſtis impediat. Zacha. 4. 37. 38. Sed pergant, nec terreantur, quia Chriſtus dux eſt. ibid. 38. Vt hoc faciant, ponit illis ob oculos Deus cuius capitis membra ſint, & ita recipiunt priſtinũ feruorem. ibidem. 38. 39. Et ſpem addit ipſum eſſe perfecturum opus, qui cœpit. ibidem 39. 40. Ne deſpondeant animum in tentationibus, & ariditate. ibidem 40.

Iuſtis perſuadere conatur Diabolus non poſſe diu ferri vitæ auſteritatem, & virtutis labores: ſed deſperare non debent. Zachariæ 6. 41. 42.

Iuſtos colligit Deus, ne effundantur in Orientem, & Occidentem, ſed ſint intra ſe, & ſint Deo in populum. Zachariæ 8. 26.

* Iuſti ſunt equi Dei, qui aduerſa mundi non timent, ſed ſe periculis pro Deo exponunt. Zachar. 10. 30. & ſequ.

* Iuſti anima extenditur à Deo vt cœlum, & pars etiam inferior firmatur. Zach. 12. 24. 25. & c. 14. 58. 59.

* Iuſti non ſemper habere poſſunt aquas, aliquando areſcent, ſed oratione, & ieiunio adducent ad ſe riuos. Zach. 14. 55. 56.

Iuſti nõ ſunt mercatores, quia Deo ſeruiunt propter ſe ipſum. Zach. 14. 70.

Iuſti luctari etiam cum Deo debent Malac. 1. 24.

Iuſto-

Iuſtorum termini ſemper dilatantur.Mala.1.28.
Iuſtorum ſaginatium ſunt tribulationes.Mal.4.23.
Iniuſti velint,nolint,venerantur intra ſe viros iuſtos.Hoſ.2.93.
* Iuſti per Alexandriam ſignificati. Nah.3.nu.13.
Iuſtus arbor dicitur.Nah.3.13.Mic.3.9
* Quomodo vtilitatem capiat ex alienis vitijs,ex aduerſis rebus,& tentationibus.Nah.3.20.21.
† Dicitur Rex.Habac.1.nu.36.
* Iuſtos punit Deus per impios.Haba.1.53.c.2.11.
* Iuſtos Deus punit pœna temporali propter impios,quia commoditates temporales interdum ſequuntur. Zach.1.nu.61.62.
* Mors iuſtorum.Nah.1.27.Soph.1.80
*† Argentum, & aurum igne examinatum dicuntur Zach.13.17.
Iuſtorum gloria, vide Beatitudo.
† Per myrtum ſignificati. Zach.1.15.& 56.
* Se ſuaque omnia Deo, & fratrum vtilitati ſacrificant. Zach.14.68.
* Iuſti quam ſint vtiles.Zach.2.nu.35.c.3.30.c.11.41.
* Dignitas iuſtorum.Zac.3.30.& ſeq.
† Lucerna dicitur iuſtus.Zach.4 nu.5.33.& ſeq.
† Iuſti per Zorobabel ſignificati. Zachar.4.35.
† Per Iſrael ſignificantur.Mala.1.24.
* Triſtitia iuſtorum quomodo in gaudium conuertatur. Zach.8.42.
† Iuſtus equus dicitur.Zach.10.nu.30 31.& ſeq.
* Fortitudo iuſti.Zach.10.32.
† Iuſtus leo dicitur.Zach.10.32.
Angelus dicitur.Zach.12.nu.11.
Anima iuſti cęlum dicitur.Zach.12.num.24.
Lapis dicitur.Zach.12.nu.28.

Iuuenis.

† Iuuenis,Electus.Zach.9.64.

K

Κακὸς quid proprie ſignificet Hoſeæ 7.num.8.

L

† Litera ל apud Hebræos præponitur perſonæ patienti,Mich.2 43.

Labor,vide opera.

† Labor, id eſt peccatum. Hoſ.13.18. Mich.2.nu.1.c.4.num.70.
†Labor,id eſt,res aduerſæ,vide Aduerſa.
* Labores, quos peccatores pro voluptatibus tolerant.Zach.14.63.
Laboribus pro Deo defatigari non debemus, etſi æterni futuri eſſent.Mich.4 55.
Laborandum eſt ſemper in hac vita,& nunquã à bono opere quieſcendum.Zach.7.13 14.15.
Non laboramus Chriſtiani gratuito, ſed magnis præmijs propoſitis.Mala.1.37.
A labore non eſt ceſſandum in conſolationibus. Ham.9.51.
Quomodo laborandum in bonis operibus,vt fructus poſtea colligamus.Hoſ.10.39.
Laborum fructu quomodo priuemur.Mich.6.42.
Laborãtes multum cur parum proficimus.Hag.1.43.& ſeq.
Laborare quidã videtur cauſa Dei, & laborant cauſa pecuniæ, aut gloriæ. Ham.5.17.
* Laborans in rebus ſæculi,& non in anima ſua lugebit.Ham.5.46.

Lachis vrbs.

Vbi ſita.Mich.1.numero 40.
Prima fuit imitatrix idololatriæ Iſrael. Mich.1.nu 41.

Lactare.

† Lactare,id eſt decipere.Hoſ.2.78.79
Lacto verbum duplex.ibid.

Lætor,Lætitia.

† Peccatorũ lætitia quomodo à Deo puniatur.Ham.5.44.
* Lætitia ſpiritalis ebrietas dicitur. Hag.1.45.Mich.6.43.
*† Lætitia per album colorem ſignificata.Zach.1.18.
* Lætitiæ ſpiritualis cauſa.Zach.9.65.
* Iuſti lætitia.Zach.10 32.

Lais vrbs.

Vbi ſita.Mich.1 40.

Lamentare,Lamentator,

Lamentatores,& lamentatrices pretio cõduci ſoliti ad lugendũ.Ham.5.41.

Lam-

Lampas.
† Lampas Chriſtus Dominus. Zachariæ 4.4.
Lapis.
* Virtutes myſtice ſignificat, Ham. 5. nu. 10. & c. 9. nu. 28. Hag. 2. 81.
Lapidem ſuper lapidem ponere eſt opera operibus iungere. Hag. 2. nu. 81.
* Lapis, Chriſtus Dominus. Hamos. 9. 21. Zach. 3. 43.
†* Lapis angularis cur dicatur Chriſtus Dominus. Soph. 1. 66.
†† Lapides, filij. Ham. 9. 21.
†* Lapides, exempla ſanctorum, & verba ſcripturæ. Zach. 7. 75.
* Vulnera Chriſti Domini per ſculpturam lapidis ſignificata. Zach. 3. numero 48.
* Primarius lapis Chriſtus. Zachar. 4. 15.
Stanneus lapis, Chriſtus. Zachar. 4. 22. & 24.
* Lapides fundæ, verba prædicatorũ. Zach. 9. 59.
Lapides diadematis Chriſti apoſtoli. Zach. 9. 62.
Lapides Eccleſiæ fideles. Zachar. 9. nu. 59. 62.
† Lapides ſcripturæ verba. Zachar. 9. num. 59. 70.
† Lapis rotundus olim in oppidis Palæſtinæ poni ſolebat, ad quem eleuandum vſque ad genua, vel vſque ad pectus, pro ſuis viribus iuuenes ſe exercebant. Zach. 24.
Iuſtum ſignificat. Zach. 12. 28.
Lappa.
Quid ſit. Hoſ. 9. num. 8.
Laqueatus.
* Domus laqueatæ, voluptates. Hagg. 1. num. 41.
Laſciua.
* Laſciuorũ ſcriptores adiutores Diaboli. Mich. 1. 60. 61.
Latro, Latrunculus.
† Latro, Latrunculus, pro milite. Hoſ. 7. nu. 2. Mich. 1. 42.
Latronum crudelitas. Hoſ. 6. 34. Mich. 2. 35.
* Latro Diabolus, & peccatũ. Habd. 42.
Lauare.
† Pedes conuiuis lauare, fuit conſuetudo veterum. Hoſ. 3. nu. 92.
Laudare, Laus.
* Deum laudare, Deo gratiſſimum. Hoſ. 14. nu. 4. 8. Mich. 6. nu. 22.
† Sacrificium laudis quid ſit. Mich. 6. num. 22.
Laudare præ gaudio, Vociferari. Soph. 3. 16. Zach. 2. 34.
* Laudare Deum, quam ſit iucundum. Zach. 2. 34.
Deum laudare pro peccato. Zacha. 11. num. 10.
Lebes.
Ad coquendas carnes in templo deſeruiebat. Zach. 14. 49.
Lectio.
† Variæ lectiones ſcripturæ quomodo diiudicandæ. Ion. 3. 13.
* Legentes multum, & operantes parum, ſeminant multum, & inferunt parum. Hagg. 1. 46.
Lectus.
* In lectorum luxuriam. Ham. 6. 16. 17.
Leo, Leunculus, Leæna.
Leæna ſæuior leone. Hoſ. 5. 39.
* Ferocitas, & natura leonis. Hoſ. 5. 39. & 42. & c. 11. num. 33. Ham. 3. num. 5. & 8.
Catuli leonis audaciores ſunt leonibus, & quodãmodo ferociores. Hoſ. 5. nu. 40.
Rugitus leonis qualis. Hoſ. 11. 33.
Interdum rugit leo ante captam prædam; interdũ poſt, vt deuoret. Ham. 3. num. 5. & 8.
† Leo Dei typus. Ham. 3. nu. 8.
†* Leo, & catulus leonis Chriſtus. Nah. 2. numero 37. Hoſ. 11. 33. Hamos 5. num. 51.
†* Leo Diabolus, & peccatũ. Hab. 4. 2.
* Leo, rex crudelis. Nah. 2. nu. 67.
† Leunculi regum filij. Nah. 2. 67.
† Leonis, & leunculi virtutes. Nah. 2. num. 72.
† Leænæ Eccleſiæ. Nah. 2. 73.
†* Leo, iuſtus. Zach. 10. 32.
†* Leo, diues. Zach. 11. 7.
Lepus.
† Peccatorem ſignificat Habd. 22.
† Leuare pro Aſſumere. Ham. 5. nu. 1.
† Animam ad aliquid leuare, vel ſubleuare, ſignificat ita aliquid ſpectare, quaſi ex eo totus homo pendeat. Hoſ. 4. 18.

Manus

Manus leuare, vide Manus.

Leui.

† Ponitur pro quolibet ſacerdote. Malach.2.num 9.
† Pactum à Deo cum leuitis factum. Mal.2.nu.9 & 10.

Leuiathan.

† Quid.Mich 5.38.
† Diaboli typus.ibid.

Lex, legitimus.

* Lex Dei magnum hominibus collatum beneficium. Hoſ.7.43.
Lex Dei eſt regula actionũ noſtrarum. Hoſ.6.nu.56. cap.7. nu.43. Zach.1.66.
Lex Dei ſuauis.Hoſ.2.85.& cap.11. num.22.
Legis primum mandatum eſt amoris.Hoſ.11.nu.22.
Lex Euangelica, vide Euangelium.
Lex quomodo ſit virtus peccati. Hoſ. 13.40.
Lex pro præcepto, & iuſſione inſtar legis vrgente.Mich.7.31.
Lex Moſis iam non eſt lex, nec obligat. Hoſ.3.nu.30.
* Lex Moſis hedera Ionæ. Ion.4. numero 21.
† Transgreſſor legis dicitur Belihal, & cur.Nah.1.num.44.& ſeq.
†† Lex dicitur teſtimonium, quia in ea Deus ſuam voluntatem teſtatus eſt. Soph 3.nu.40.
* Euangelica lex nunquam abroganda.Hag.2.26.
†* Lex diuina perpendiculum dicitur. Zach.1.66.
†* Lex Moſis dicitur pluuia temporanea.Zach.10.2.
† Vocatur fœdus, pactum, teſtamentum.Mala.2.22.
* Lex Dei ſeruanda. Mal.4. nu.8.& 9.
† Lex, præceptum, & iudicium quomodo differant.Mal.4.nu.10.
† Legitima, id eſt præcepta. Zach.1. num.10.
* Arbor vitæ lex Dei.Mal.4.25.
* Lex Dei quam admirabiles fructus gignat.Malac.4.25.
In lege gloriari nihil prodeſt, ſi legem non obſeruemus.Hoſ.8.4.5.
Legis contemptores quomodo puniantur in hoc ſæculo, & in futuro.Hab.1.31.32. Has pœnas nolunt ipſi credere 32.
Legis vmbra euanuit per aduentum Chriſti.Ion.4.21.22.
Lex noua quoniam copiam fetat bonorum ſpiritualium.Ioe.2 45. & ſequ.
* Leges mundi iniquas reijcit anima conuerſa.Mich 7 43. Nulli portandę hæ leges.ibid.44. Qui eas portare nolunt, multos exemplo ſuo alliciunt. ibid.45.

Libanus.

† Mons Libanus vbi, & qualis.Ham.7 nu.19.& Hoſ.14.nu.14.& 17.Mich. 7.nu.33.& 35.
† Libanus interdum pro monte, interdum pro thure accipitur.Hoſ.14. num.17.
Vinum Libani optimum.Hoſ.14.nu.20
Libanus mons olim cedrorum feraciſſimus, nunc fere nullam cedrum habet.Ham.7.nu.19.
* Libanus ſæculum.Nah 1.nu.25.
† Libanus templum Ieroſolymitanũ. Habac.2.nu.40.Zach.11.num,1.& 2. & ſequ.
*† Libanus cœli beatitudo. Zachar. 10.21.
† Libanus Ieruſalem vrbs.Zachar.11. num.3.
* Libanus ſuperbus. Zach.11.37.

Libare, Libatio.

Quomodo fieret. Ioe.1.24.

Liber, Libri.

* Libri turpes, & hiſtoriarum fictarum & eorum autores quam ſint vani, & noxij.Mich.1.nu.60.61.& 65.
† Liber ſignificat etiam epiſtolã.Nah. 1.num.6.
† Libri hæreticorum merito prohibentur.Zach. 1.75.
Liber memoriæ Dei Mal.3.45.

Liberare, Liber.

† Liberare, quid ſit proprie.Hoſ.2.numero 67.
* Libertas Babylonica typus libertatis à peccato.Zach.3.nu.33.
Liberat nos Deus de Ægypto, & de domo ſeruientium.Mich.6.14.
Liberat Deus terram ſuam, id eſt, animam, à vitijs poſſeſſam.Soph. 2.40.41.

Vt liberet Deus animam, adimit illi idola ſua. Soph. 2. 57. & ſeq.
* Liberare alterum in futuro ſæculo nemo poterit. Mich. 7. 26.

Liberum arbitrium.

* Oſtenditur. Ioel. 2. num. 22. Malac. 4. num. 19.

Libido.

* Mentis aciem retundit. Hoſ. 2. n. 74.
Libidinem quomodo Deus puniat, Ham. 2. nu. 8. 9. & c 4. num. 22.
† Libido per ventum vrentem ſigni ficata. Ham 4. 22.
Libido quale ſit vitium. Ham. 6. nu. 27. & 28.
Libidinis ſedes vbi, Nah. 2. nu. 66.
* Homines libidinoſi equi & muli dicuntur. Zach. 14 61.
* Libidinis deteſtatio. Ham. 6. 16. 17. Zach. 2. 38.
* Libido ignis eſt virtutũ. Ham. 2. 8 9.
* Libidinoſorum finis. Ham. 6. 28.
* Libidinoſi ſunt iumenta putreſcentia in ſtercore ſuo. Ioe. 1. 32.
* Libido hamus Diaboli. Habd. c. 46.

Libonotus.

† Qualis ventus. Haba. 3. nu. 12.

Lignum.

Lignum vitæ. Hoſ. 13. nu. 40.

Lilium.

Lilij odor, & color gratiſſimus. Hoſ. 14. num. 13.
Lilij radix ſimilitudinem cordis habet. Hoſ. 14. nu. 14.
* Lilium quid myſtice ſignificet. Hoſ. 14 num. 14.

Limbus.

† Dicitur lacus ſine aqua. Zach. 9 53.
* Chriſti Domini deſcenſus ad limbũ. Zach. 9. 52.

Lingua.

Lingua Hebraica, vide Hebræus.
† Lingua gladius dicitur. Mich. 4. numero 52.
† Lingua vomer dicitur. Mich. 4. 52.
† Linguam magnificare eſt ſuperbe loqui. Habd. nu. 66.
Linguarum cognitio quam vtilis ad ſcripturam ſacram intelligendam. In proœm. in Zach. num. 2. & ſeq.
Quælibet lingua habet ſuas proprietates, quæ in aliam verti nequeunt. In proœm. in Zach. nu. 2. & 3.

Lingere.

† Terram, vel puluerem lingere victorum, ac ſupplicum eſt. Mich. 7. nu. 48

Liptote.

† Inuenitur in ſcriptura Mich. 2. nu. 2.

Liqueſieri.

† Significat in nihilum redigi. Ham. 9. num. 6.

Litera, Literalis.

* Literarum ſtudium bona opera debent præcedere Hoſ. 10. 39 40.
Senſus literalis non eſt ſtatim, qui ab hoc vel illo patre literalis putatur. Præl. 1. nu. 19.
Senſus literalis propter literalem amatur. ibid. num. 21.
Senſus literalis cur ad fidei dogmata cõfirmanda dicatur aptior. ibid n. 22
Senſus literalis vnde inueſtigandus. Hoſ. 1. nu. 5. & multis ſeq.
Senſus literalis vocari ſolet myſticus. Malac. 1. 12.

Locus.

Loci cognitio confert plurimum ad ſcripturæ ſacræ cognitionem. Præl. 6 num. 5.
† Locum alicuius rei perire, vel nõ inueniri, eſt rem ipſam perire. Nah. 1. nu. 18. Zach. 10. 22.

Locuſta.

* Locuſtarum natura. Ioe. 1. n. 6. Ham. 7. nu. 8. Nah. 3. 25.
* Locuſtæ quid myſtice ſignificẽt. ibid.
* Locuſtæ bona temporaria. Nah. 3. 35.

Loqui.

† Loqui ad cor, eſt conſolari. Hoſ. 2. num. 84.
† Magna, vel ſublimia loqui, eſt ſuperbe loqui. Habd. nu. 66.
† Loqui in prouerbijs. Mich. 2. nu. 10.
† Deus ſolet loqui de ſe tanquam de alio. Zach. 3. nu. 9.
† Pacem loqui, amice, & pacifice loqui. Zach. 9. 43.

Lucernæ.

*† Lucerna Chriſtus Dominus Zac. 4 4.
*† Lucerna iuſtus. Zach 4. num. 5 33. & ſequen.
*† Lucerna apoſtoli, & euangeliſtæ, & doctores. Zach. 4. nu. 5.

Lucifer.

Lucifer ſtella à Sarracenis adoratur. Ham. 5. nu. 72.

Lucus.

Lucus.
† Habebatur ſacer à gentilibus. Hoſ. 4. num. 24.
Luctus.
Luctus ſigna qualia. Hoſ. 3. nu. 18. Ham. 8. num. 30. Ionæ 3. num. 31. Zachar. 12. 20.
† Vnigeniti luctus dicitur magnus luctus. Zach. 12. nu. 17.
Lumbare.
† Quid ſit. Hoſ. 1. nu. 39.
Lumbus.
† Lumbos præcingere, vel accingere, eſt paratum eſſe ad aliquid faciendū Nah. 2. nu. 40.
* † Lumbi quid proprie, & vbi ſint, & quam vim habeant. Nahum. 2. numero 66.
* † Lumbos pręcingere, vel accingere, ſignificat motus libidinoſos compeſcere, & caſtitatem ſeruare. Nah. 2. num. 40.
* † Confortare lumbos, eſt robur, & fortitudinem aſſumere, vireſque colligere. Nah. 2. nu. 41.
* Magna roboris pars in lumbis. Nah. 2. 41.
† Lumbi pro libidine. Nah. 2. numero 40. & 66.
* Defectio lumborum magnam viriū defectionem ſignificat. Nah. 2. 65.
Luna.
† Dicitur regina cœli. Soph. 1. 23.
Lupus.
* Lupi natura. Habac. 1. num. 18. & ſequentibus.
Lupus veſperi eſt crudelior. ibidem, & Soph. 3. nu. 4.
Lutherus.
* Eius error de iuſtificatione per ſolā fidem refellitur. Hoſ. 13. nu. 12. & ca. 14. nu. 4. & ſeq.
Lutum.
* † Lutum diuitiæ. Haba. 2. nu. 29.
* † Lutum calamitates. Haba. 3. 46.
Lux.
† † Significat proſperitatem, & lætitiā. Hamos 5. nu. 48. & c. 8. nu. 29. Soph. 1. num. 65.
† Dare in lucem, manifeſtum facere. Soph. 2. nu. 6.
Lucis priuatio maxime impedit fugam Zach. 14. 22.
Luxuria, vt vulgus appellat, vide etiam Libido.
* Luxuria punit Deus ſuperbiam. Hoſ. 5. num. 18.
* Luxuriam quomodo Deus puniat. Hoſ. 2. nu. 74. Ham. 2. 8. & 9.
* Mala luxuriæ. Ham. 6. nu. 17. & ſeq.
Luza vrbs.
Vbi ſita. Hoſ. 4. nu. 29.
Lyra.
Muſicum inſtrumētum quale ſit. Ham. 6. num. 20.
Lyranus.
Qualis ſcripturæ interpres. In procem. in Mal. nu. 12.

M

Madian, Madianitæ.
† Iidem qui Æthiopes. Haba. 3 34.
* Madianitę peccatorum typus. Haba. 3. num. 35.
Vbi ſint. Habac. 3. nu. 35.
Magiſter.
* Magiſter ſpiritualis nemo propria autoritate fieri debet. Hoſ. 1. nu. 11. & ſeq.
Magiſter ſpiritualis qualis eſſe debeat. Hoſ. 1. nu. 11. & ſeq. Ionæ 4. 32. Mich. 3. 24. & ſeq. & c. 7. nu. 23 & ſeq. Hag. 1. 53. 54.
Magiſter vocatur vigilans. Mal. 2. 26
Magiſter ſpiritualis malus. Mich. 3. num. 25. & ſequ. & cap. 7. numero 23. & 24.
Magiſtros ſpūales quomodo Deus erudiat. Ion 4. nu. 32.
Magiſter ſpiritualis dicit princeps, & iudex. Mich. 3. nu. 24.
Magiſter ſpiritualis per Moyſem, Aharon, & Mariam ſignificatus. Mich. 6. nu. 17.
* † Magiſter ſpiritualis per Zorobabel ſignificatus. Zach. 4. nu. 35. 36.
† Paſtor dicitur. Zach 10. nu. 10.
† Hircus dicitur, malus magiſter. Zacha. 10. 11.
* Chriſtus Dominus magiſter noſter. Ioe. 2. 48. Zach. 13. 23.
Magiſtri magis punientur. Sop. 1. 49
Magiſtri eccleſiæ male reſpondentes quantum alijs noceant. Mic. 7. 23. 24.

* Magiſtri mali ſunt Balaam, qui dant conſilia contra populum Dei. Mich. 6.18. Vide Animarum corruptores.
* Magiſtris Eccleſiæ adhærere debemus vt pueri parentibus. Zachar. 8. 40.41.

Magnificare.

† Magnificare os eſt ſuperbe loqui. Habd. 66.
† Magnificare, magnum facere. Soph. 2.25.
† Magnificare, ſuperbire Soph. 2.26.

Magnus.

Magnus quis ſit. Soph. 1.38.
† Magna loqui eſt ſuperbe loqui. Habd. num. 56.
* † Magnæ res dicuntur res Dei. Ionæ 3. num. 2.
† Magnum coram Deo, vel paruum coram Deo idem eſt, ac vere, & ſimpliciter magnum, vel paruum. Ionæ 3. nu. 3. & 4.

Malaca vrbs.

Vbi ſita. Ionæ 1. num. 14.

Malachias.

Quo tempore prophetauerit. Præl. 2. nu. 7 23.24. & 27.
† Quid eius nomen ſignificet. Præl. 3. nu. 3. & 4. & Mal. 1. nu. 3.
Idem eſt, ac Heſdras. Malac. 1. numero 3. & 4.
Non fuit angelus. Mala. 1. nu. 3.

Male.

† Sumitur pro Parum. Ionæ 4. nu. 18.

Maledicere, & Maledictum.

† Maledictum quid proprie ſignificet. Hoſ. 4. nu. 2.
† Maledicere quid proprie ſignificet. ibid. & Habac. 3. 45.
† Maledicere, idem quod deſtruere, perdere. Habac. 3.45.
Maledictio, pœna, & punitio. Zach. 5. num. 6.
Maledicere, maledictio, penuriam, & ſterilitatem ſignificat. Haba. 3. 45. Hag. 2.69. Malac. 2. nu. 3.

Maleficium, Maleficus.

* Maleficia, & diuinationes ſunt in nobis, quia habemus idola. Mich. 5. 89.
* Significant falſas perſuaſiones. Mich. 5 nu 90.
Malefici valde nocent, qui faciunt vt bona mala, & mala bona videantur. Mich. 5.87.

Malitia.

† Sumitur pro afflictione. Ioe. 2. nu. 21. Ham. 6 nu. 12.

Malus, vide Peccator.

* Mala alijs optare eo fine licet, vt corrigantur, & vt Dei iuſtitia manifeſtetur. Hoſ. 14. nu. 2.

Malus homo, vide Iniuſtus, & Peccator.

* Malorum ſocietas quantum noceat. Hoſ. 6. nu. 52. & Ionæ 1. nu. 36.
* Mali quomodo bonos perſequantur Ham. 8. num. 24. Zach. 12.24. cap. 14. num. 60.
* Mali ex bonorum conſortio expellendi, & quomodo. Ionæ 1. numero 55 & 56.
† Malus, id eſt afflictus aut laborioſus. Ioe. 2. nu. 2. Ham. 6. nu. 12.
* Mali homines, velint nolint, venerãtur intra ſe viros iuſtos. Hoſ. 2. n 93
* Quomodo ſeruiãt bonis. Mal. 1. n. 12

Mamzer.

† Idem, ac ſeparator, & ſpurius. Zach. 9. 15.

Manaſſes.

Quo tempore, & quantum regnauerit. Præl. 2. nu. 27.

Mandare.

† Significat permittere. Ham. 6. numero 33. 34.

Mane.

* † Mane aliquid facere eſt quam diligentiſſime facere. Hoſ. 6. nu. 1. Soph. 3. num. 8.
* Mane ad Deum accedimus, nocte recedimus Hoſ. 6.44.

Manſuetudo, Manſuetus.

† Idem, ac humilis. Soph. 2. nu. 4.
* Manſuetudinis commendatio. Soph. 2. nu. 4. Zach. 9. nu. 66.

Manus.

†. Manus ſignificat verba. Hoſ. 12. numero 13.
Manum ad aliquid extendere eſt opus illud incipere. Hoſ. 7. nu. 7.
Extendere manum eſt irati, & punientis. Soph. 1. 16.
Manus leuare eſt ſupplicũ, & ſubiectorum Mich. 2. 5.
Manus pro conſilio, & induſtria.

Michææ. 2. numero 5.
Pro Dei inſpiratione. Mich. 2. numero 19.
Manum exaltare eſt alium ſibi ſubijcere Mich. 5. 76.
Manum ſuper os ponere eſt tacentis, & reſpondere neſcientis. Mich. 7. numero 48.
Manus cur tollamus orantes. Mich. 2. num. 5.
Leuare manus eſt gratulantium, & laudantium. Haba. 3. 41.
† Leuare manum interdum eſt laudantis, & gratulantis, interdum iurantis, interdum facientis aliquid libenti animo, interdum vocantis, interdũ auxiliãtis, interdũ vlciſcentis. Zach. 2. 21. 22. & 24.
Confortare manus, eſt robur, ac vires aſſumere. Nah. 2. 41.
Comprimere manum ſignificat magnum gaudium. Nah. 3. numero 28. & 29.
Plaudere manibus lætitiæ ſignum: Nah. 3. nu. 29. Soph. 2. 56.
Mouere manum, eſt & laudantis, & irridentis. Soph. 2. 56.
† Manus, prophetia, & quæuis locutio. Hag. 1. num 5.
Manum Domini fieri ſuper aliquẽ eſt aliquid ei præcipere. Hagg. 1. num. 6.
† Manum alterius manu apprehendere triſtitiæ magnæ eſt. Zach. 14. 40.

Marcellinus.

Marcellinus pontifex poſt lapſum feruentior ſurrexit. Zach. 12. 11.

Mare.

Maris mediterranei ſitus. Ionæ 1. numero 12.
† Mare Galilææ. Ionæ 2. nu. 42.
† Mare mortuum ita dictum, quod nihil in eius aquis poſſet viuere. Zach. 14. 33.
† Mare mortuum. Ioe. 2. nu. 43. Zach. 14. 33.
* Mare ſcriptura ſacra. Nah. 3. nu. 13.
† * Et Dei bonitas. Ham. 5 nu. 31.
* Et Dei miſericordia. Ham. 9. nu. 14.
† Et paſſio Chriſti Domini. Mich. 7. num. 66.
† In profundum maris aliquid proijcere, ſignificat in æternum illud occultare. Mich. 7. numero 52.
Sordes in mare proijci ſolebant. Mich. 7. num. 52.
* Mare, inquietudo animi. Ionæ 2. nu. 32. 33.
Mare mens humana. Nah. 1. nu. 23. Zach. 9. 67.
Et calamitas. Habac. 3. nu. 46.
† Mare ſæculi curæ. Soph. 2. 38.
Mare cor hominis. Hagg. 2. 62. Nah. 1. num. 23
* Mare intellectus, & voluntas. Zach. 9. 67.
† Mare ſæculum. Zach. 12. nu. 25.
Mare, peccatores. Zach. 14. 54.

Mareſa vrbs.

Vbi ſita. Mich. 1. num. 1.

MARIA VIRGO.

Maria ſtella maris. Mich. 6. nu. 16.
* Maria virgo per Mariam ſororẽ Moſis ſignificata, eique ſimilis, & diſſimilis fuit. Mich. 6. num. 15.
Maria virgo mater Chriſtianorum amantiſſima Mich. 6. nu. 15.
Mariæ virginis laus. Mich. 6. n. 15 16 Hoſ. 13 nu. 38. 39 Ham. 4. nu. 34.
* Maria virgo deſerto ſimilis. Hoſ. 13. num. 38. 39.
† Maria mons dicitur. Ham. 4. 34.
Mariæ partus prophetatur. Mich. 5. 49. & 50.
Mariæ corpus non alio modo fuit in primis parentibus, quam corpora aliorum. Mich. 5. num. 37.

Maria ſoror Moſis.

* Eſt typus B. Mariæ virginis. Mich. 6. 15.
* Eſt typus magiſtrorum ſpiritualiũ. Mich. 6. nu. 17.
Numeratur inter populi paſtores, & magiſtros. Zach 11. nu. 17. 18. & 19.
Quãti eã fecerit populus. Zac. 11. n. 19.

Maritus.

Maritus, & vxor ſe inuicem in nuptijs olim coemebant. Hoſ. 3. num. 7.

Martius.

Menſis Martius erat primus menſis anni apud Hebræos, quo ad celebritates, & feſta. Hag. 2. nu. 2. 3. 4. & 5.

Martyr, Martyrium.

† Vnde dicantur. Hoſ. 11. nu. 40.

* Martyrum ſacrificia.Zach.14.51.
* Martyria Eccleſiam auxerunt. Hoſ. 2.num.99.& Mich.7.nu.59.
* Martyrum conſtantia.Hoſ.14.nu.15 Mich.7.59.Zach.12.29.
* Martyres igne probandi.Zach.13.17
* Martyres montes dicti.Hamos 4.numero 34.
* Martyrum gloria.Zach.3.nu.52.
* Martyrũ perſecutores verſi in amentiam.Zach.12.29.

Maſſa.

† Caricarum maſſa quid.Hoſ.1.nu.36

Mater.

* Mater Chriſtianorum amantiſſima Maria virgo Mich.6.nu.16.

Mathanaias.

Idem qui Sedecias, quo tempore, & quantum regnauerit.Præl.2.nu.27.

Matrimonium.

Quomodo apud veteres contrahebatur. Hoſ.3.nu.7.
* Matrimoniũ ſpirituale.Hoſ.2.nu.50

Maurus.

Regnum Maurorum quale Zach.6.17.

Medicus, Medicamentum.

In poteſtate medici non eſt ſemper ſanare.Hoſ.1.nu.22.
* Deus quomodo medici munus erga animas exerceat.Hoſ.2.nu.78.
* Faciei medicamina Deo ſunt inuiſa. Hoſ.2.num.37.

Medimnus.

Quantum caperet.Hoſ.3 nu.12.

Meditari, Meditatio.

* Chriſti Domini paſſionis, & reſurrectionis meditatio quã ſit vtilis. Hoſ. 6.nu.46.Zach.13.nu.27.
* Meditatio cæleſtium quam vtilis. Habac.2.nu.33.Mal.1.37.

Medius.

† In medio, id eſt, intra, vel inter Michææ 3.nu.17.Habac.3.nu.6.

Medus.

*† Regnum Medorum, atque Perſarum, per equos nigros ſignificatum. Zach.6 nu.3.

Melchiſedec.

Patrem, & matrem habuit, initium vitæ, & finem, & cur dicatur non habuiſſe. Mach 4.76.

Melchom.

† Ammonitarum idolum, & quale. Ham.1.nu.32. & cap.5. nu.69.
Idem ac Moloch. Mich.5.nu.69.

Memoria.

* Dei memoria quã ſit vtilis. Hoſe.8. num.31.
Memoriæ id maxime hæret, quod nos maxime læſit, id eſt, iniuria. Mich.2. num.50.
*† An apoſtoli, & Euangeliſtæ in veteris teſtamenti teſtimonijs referẽdis potuerint labi memoria.Mich.5.12.
* Mortis memoria amara. Sopho.1. 78.79.
* Peccatorũ memoria familiaris erat ſanctis. Soph 3 49.

Memphis.

Vbi ſita. Hoſ.9.nu.6.

Mendacium.

Veritas & mendacium in verbis, & in factis inuenitur.Hoſ.7.nu.1.
† Mendacium pro idolo. Hoſ.7.nu.1.
† Mendacium, id eſt, ſpes fallax. Hoſ. 12. num.2.
Mendacium pro mendacio in re graui, quod eſt peccatum mortale.Soph.3. nu.34.35.

Mens.

* Significatur per mare. Nahu.1. numero 23.
* Dicitur cælum. Hag.2.nu.62.
* Ruina mentis præcedit ruinam operum. Zach.11.45.

Menſa.

† Recumbere ad menſam conſuetudo fuit Hebræorum, Romanorum, & aliarum nationum. Hoſ.3.nu.9.
† Pro altari ponitur. Mal.1.19.

Menſis.

Primus menſis apud Hebræos, & Orientales, October.Mich.6.nu. 36.Hag.2.nu.1.2.3 4.5.
Primus menſis anni ſacri, Martius. Hag.1.nu.1.& ſeq.
Cuius anni menſes intelligãtur in ſcriptura, ſacri ne, an vulgaris. Hag.2.nu.5.& 11.
† Nomina menſium Hebræorum. Hag.2.6.

Menſtruata.

* Peccatoris, & gentilitatis typus. Zach.13.nu.4.
*† Turpes cogitationes ſignificat.Zacha.13.19.

Menſura.

* Iniuſtæ menſuræ reprehenduntur. Ham.3.nu.13.& ſeq.Mich.6.nu.37.

Menſuræ apud veteres in publico loco poſitæ.Ham.8.nu.16.

* Menſura iudicium,& æſtimatio propria. Hoſ.12.nu.9.

Meracum, vel Merum.

† Punitionem magnam ſignificat.Michææ 2.42.

Meretrix.

† Meretricis nomen idololatriam ſignificat.Ham.5.nu 4.

Mercator.

† Hypocritam ſignificat. Zach.14.nu. 69.70. & qui Deo non propter ſe ſeruit. ibid.

* Bonus mercator quis. Zach.14.71.

Mercurius.

† Idem ac Moloch,ſeu Melchom.Hamos 5.nu.73. iuxta quoſdam.

Merces.

* Mercenarij merces non calumnianda.Mala.3.26.

Meritum.

* Bonorum operum quantum ſit meritum.Hag.2.nu.82.& 83.

Meſſias.

Vide Chriſtus.& Hoſ.3.nu.24.

Metaphora.

In quo differat ab Allegoria. Ioel.1.numero 19.

† In vno eodemque ſermone quædã proprie,quædam metaphorice accipi ſolent.Zach.2.nu.15.16.

Meraſthenes.

Fictus liber.Zach.1.24.& 25.

Meus.

† Amorem concitat, & illum amorẽ deberi ſignificat.Hoſ.2.45.

Michael.

Cuſtos Iudaici populi.Zach.1.14.

† Cur inter myrtos appareat.Zac.1.15.

Michæas.

Quo tempore prophetauerit. Præl.2. nu.12.24.& 27.

Michæas triplex fuit.Præl.2.nu.20.

† Michææ nomẽ quid ſignificet. Prǽl. 3.nu.2.3.& 4.

Miles.

Emiſſarij milites qui.Mich.1.nu.42.

† Miles larronis nomine ſignificatur. Hoſ.7.nu.2. Mich.1.nu.42.

* Milites apoſtoli, & ſancti doctores. Zach.9.19.

* Milites angeli.Zach.9.20.

Militia.

† Militia cæli aſtra.Soph.1.22.

† Militia pro exercitu.Soph.1.23.

Mille.

† Vniuerſitatem ſignificat. Hamos 5. num.10.

† Millia pro magno quouis numero, id eſt,pro multitudine. Mich.5. numero 30.

Miluus.

Velox,& fortis ad volandum,maxime vbi cognouit eſſe tempus mutandi locum.Zach.5.21.

Mimeſis.

† Sæpe inuenitur in ſcriptura. Hoſ.7. nu.6.Zach.7.nu.11.

Miſeria humana.

* Miſeria noſtra mare quoddam, quo Deus mouetur ad miſerendum.Hamos 5.32.

Miſericordia, Miſeratio,
Miſericors, &c.

† Miſeratio idem, ac miſericordia. Hoſ.2.96.

Miſericordia,& miſerationes,id eſt, maximæ miſericordiæ.Hoſ.2.numero 96.

† Miſerator,& miſericors,ideſt,maxime miſericors. Hoſ.2.nu.97.

* Miſericordiæ opera non proſunt ſine pœnitentia.Hoſ.5.51.

Dei miſericordia,vide Deus.

Miſericordia hominum erga ſe inuicem quam ſit grata Deo. Hoſ.6. nu.16.Ham.6.nu.26.

Miſericordia commendatur.Hoſeæ 6.numero 16.17.Hamos 6.numero 26.Mich.6.nu.27.& 28.& cap. 7.numero 7.

Miſericordia cur præferatur ſacrificijs.Hoſ.6.nu.26.

* Religionis opera aliquando recte omittentur propter opera miſericordiæ.Hoſ.6.nu.26.& 27.

† Miſericordiæ opera vocantur ſacrificia.Hoſ.6.nu.27.

Miſericordia appellatur iuſtitia.Hamos 6.nu.26.

Miſericors,& ſanctus idẽ nomen habent.Ham.6.n.26.& Mich.7.n.7.

Miſeri-

* Miſericordia homines implet virtutibus,& ſanctos efficit. Mich.7.7.
* Fons miſericordiæ Chriſtus Dominus. Zach.13.20.

Miſpha.

Quid ſit. Hoſ.5.nu.2 & 3.

Miſſa.

Vide Sacrificium,& Euchariſtia.

Mitis.

Vide Manſuetus.

Mitra.

Ornamentum,quo caput tegebant ſacerdotes. Zach.3.14.& 15.
† Mitra ſacerdotij dignitas.Zach.3.17
† Mitra qualis ſit.Zach.3.14.15.

Moab.

† Significat ex patre.Ham.2.nu.3.
* Typus Diaboli, & eorum, qui alios ad peccandum hortantur. Hamos 2. num.6.
Moab regio vbi ſita.Ham.6.num.43.
Moab nomen gentis,& vrbis. Soph.2. num.24.
† Moab,cogitationes ſuperbæ.Sopho. 2.num.40.

Modeſtia.

* Modeſtiæ commendatio.Hoſ.14.nu. 18.Mich.3.num.8 & 9.
* Modeſtia actionum Deum refert. Hoſ.14.nu.18.

Modicus.

† Modicum,id eſt, poſt modicum.Hoſ. 1.num.64.Hag.2.num.21.

Modius.

Quantum caperet.Hoſ.3.nu.12.

Moloch.

† Quale idolum.Ham.5.nu.68.
Moloch,idem,ac Melchom.Ham 5. num.69.
Moloch, idẽ, ac Mercurius,aut Iuppiter.Ham.5.73.
* Honor mundi.Ham.5.nu.vltimo.

Monarchia.

Quæ prima mundi monarchia. Nah.2. num.1.
Quot fuerint,& quo ordine.Nah.2.nu. 16. & 17.

Mons.

† Mons domus Sion.Mich.4.nu.17.
Mons Eccleſia. Habd. 128. Mich.4. 18.& ſeq.Soph.3.32.
Mons ſanctus,templum.Ioe.2.nu.1. Mich.4.18.
Montes,præcipui ſancti.Ham.4.numero 34.
Mons vitæ altitudo.Habd. nu. 121. & 128.
Montes,principes,& rectores.Mic. 1.num.7.c.1.&6.1.Hagg.1.c.56. Zach.4. nu.14.
Mons,rex.Mich.6.num.1.Habac.3. num.30.
Mons B.V.Maria.Ham.4.num.34.
Mons Heſau idem, ac Sehir. Habd. num.34.
* Montes,religiones.Ham.4.nu.34.
Ex montibus,vnde audire poſſet,conuocati ſolebat populus Nah.1.n.43.
* † Montes caliginoſi mortis difficultates.Soph.1.nu.82.
* Mons abnegatio ſui.Hag.1.50.
† Mons Diabolus.Zach.4.14.
Mons Antichriſtus.Zach.4.13.
Montes æterni prouidentia Dei. Zac. 6.nu.2.& 25.
† Mons anima.Zach.8.21.
* † Oliuarũ mons,Eccleſia.Zach.14.9
† Montes opes.Malac.1.27.

Moralis.

Moralis ſenſus, vide Senſus,
Moralis expoſitio S.Gregorij in Iob defenditur.In proœ.in Ionam nu.2.

Moraſthi vrbs.

Vbi ſita.Mich.1.numero 1.

Moria mons.

Vbi ſit. Mich.4. numero 17.

Mors.

* Quomodo peccatores occupet.Hoſ. 5.nu.25.Mich.1.nu.67.& 68. Nah.1. nu.22.23.24.c.2.nu.61.62.71.72.c.3. nu.36.Soph.1.num.71. & ſeq. vſque ad finem c.maxime 81.c.2.num.32. Mala.4.num.21.& ſeq. Reliqua vide verb.Peccatoris mors.
* Mors iuſtorum.Nah.1. nu.27. Soph. 1.nu.80.vide Iuſtus.
† Mors, & infernus pro eodem. Hoſ. 13.num.23.
* Quomodo per peccatum intrauit. Hoſ.13.nu.39.
* Eſt fons,& vena inferni.Hoſ.13.numero 40.

Mortis ſtimulus peccatum. ibidem.

* Mors vncinus omnes attrahens.Hamos 8.8.

* Mors inexpectata ſol ſubito occidẽs. Hamos 8 37.
† Mors ſolis occaſus dicitur. Hamos 8. numero 39.
* Pugna quæ eſt in morte. Nahum. 2. num 59. & 61.
Inſatiabilis dicitur. Hiba 2. nu. 26.
Mortem ſuperbe deſiderantes reprehenduntur. Ham. 5. 49.
Mortem qualem habere velimus, penes nos eſt. Mal. 4. 20. 21.
Mors proxima omnibus. Soph. 1. 49
Mors quo propinquior, eo ardẽtius laborandum Zach. 7. 15. 16.
Ad mortem quomodo nos præparare debeamus. Nah. 2. 59.
Mortis hora difficilis eſt pœnitentia Soph. 1. 81. 82.
Memoria mortis amara. Sophon. 1. 78. & 79.
* Diem mortis quomodo aſſequẽmur bonum. Mala. 4. 20.

Morſus.

† Morſus dicitur Chriſtus Dominus. Hoſ. 13. nu. 25
Morſus Epiſcopus. Mich. 5. 6.
Mortificatio, vide Abnegatio.

Mortuus.

† Mortuus dicitur, qui mortis ſententiam habet. Zach. 11. nu. 18.

Mouere.

† Caput mouere interdum eſt irridentis, interdum miſerentis. Nah. 5. numero 5.
† Moueri ſeu commoueri res dicuntur, in quibus res magnæ, & digniſſimæ admiratione fiunt. Hagg 2. numero 21.

Moyſes.

Eius ætas. Ham 5. nu. 62. & 63.
* Typus fuit Chriſti Domini. Mich. 6. num. 15.
* Typus magiſtrorum ſpiritualium. Michæ 6. nu. 17.
Lex Moſis, vide Lex.

Mulier.

Homines imbelles mulieres vocantur. Hoſ. 1. nu. 113. Mich. 2. 55.
* Homines in virtute infirmi, & incõſtantes mulieres dicuntur. Mich. 2. num. 55.
* Mulieres, virtutes. Nah. 3. nu. 31. Zacha. 14. num. 25.
* Mulier typus impietatis, voluptatis, & infirmitatis. Zach 5. 16.

Multitudo, Multus.

† Multitudo magna quomodo ſignificari ſoleat. Hoſ. 1. nu. 126.
* Multitudo nocet religionibus. Hoſ. 2. num. 101.
* Multitudo male audit in ſcriptura. Mich. 1. nu. 17. & c. 4. nu. 54.
Multi, non tollit ſignificationem vniuerſalem. Mich. 4. nu. 23.
* Multitudo peccans non eſt ſequenda. Mich. 4. nu. 54.
† Quæ de multis ſimul dicuntur in ſcriptura, non omnia conueniũt ſingulis, ſed quædam his, quædam illis. Zach. 10. nu. 7.
* Multitudo ne moueat nos, vt à via Dei recedamus. Mich 4. 54.

Mulus.

* Hominem voluptatibus deditum ſignificat. Zach. 14. nu. 61.

Mundus.

Mundus, vide etiam ſæculum, & bona ſæculi.
Honor mundi, vide Honor, & Inanis gloria.
* Seruitus mundi. Mich. 6. nu. 14. & c. 7. num. 44.
Leges mundi. Mich. 7. nu. 43.
Sapientia mundi à Deo cõprehenſa. Ionæ 3 nu. 37.
Sapientia, & conſilia mundi dicuntur aquæ. Nah. 2. num. 71.
Curæ, & labores mundi. Hoſ. 10. nu. 32 Mich. 6. nu. 14.
Mundi ærumnæ. Ham. 3. nu. 16. & c. 5. num. vltimo.
* † Mundi finis, & vaſtitas per Niniuen ſignificatur. Nah. 1 nu. 20. & ſeq. c. 2. nu. 70. c. 3. nu. 12. & 15.
† Mundus dicitur ciuitas ſanguinum. Nah. 3. num. 12.
* Doctrina mundi. Nah. 3. nu. 12.
* Homines mũdi amatores per equos varios ſignificari. Zach. 6 27. Per Camelum. Mich 2. 50. Zach. 14. 61.
Labores quos mundi homines tolerãt. Zach. 14 63.
Mundo, & Deo ſeruire volentes. Vide claudicare.
† Mundus lugetur, & ciuitas ſanguinum dicitur. Nah. 3. 12.

Mundi

Mundi munitiones cadent in fine. Nah.3.30.
Mundus nihil gratis dat peccatori. Nahum.3.34.
Mundi conſummatio, & vltio Chriſti.Soph.1.36.
Mundum Chriſtus diſperdet, & omnia cũ eo pugnabunt contra impios.Nah.2.55.& ſeq.
Mundi, & impiorum damnatio prædicta in vaſtitate Niniues. Nah.1.20.
Mundus fallit in menſura, & in pretio, & in re, quam vendit, Ham.8.26.27.
Mundi leges iniquæ, & intolerabiles.Mich.7.43.
Mundi bona quanto labore conſtent, & quam iniqua ſit eius menſura.Ham.8.26.
* Mundanorum metus in fine mundi. Nah.2.70.

Munitio.

† Munitiones opera bona. Nahum.3. numero 31.
Munitio ſpiritualis quæ optima.Haba.1.num.47.
Munitio Chriſtus Dominus, & Eccleſia.Zach.9.54.

Munus.

Munerum acceptio.Mich.3. num.15.

Murus.

† Murus iuſtitia, & virtutes.Hamos 7. numero 13.
Murus, impedimentum ſpiritualis profectus.Zach.2.26.
Murus ignis, Deus.Zach.2. num.27.

Muſica.

Ad quid ſit vtilis, & honeſta. Hamos 6. numero 21.
Muſici in conuiuijs adhiberi ſoliti.Hamos 6. num.20.

Muſtum.

* Muſti effectus. Hoſ.4.nu.21.

Mutare, &c.

† Mutatoria veſtis quæ non ſemper geſtatur, ſed feſtis diebus. Zacha.3. numero 13.
Mutatio magna in rebus humanis per mutationem rerum firmiſſimarũ ſignificari ſolet.Zach.14.12.

Myrrha.

† Mortificationẽ ſignificat.Zac,14.66

Myrtus.

Eſt arbor pulcherrima, & odorifera, & inter pretioſas arbores nominata. Zach.1.15.
† Iuſtos ſignificat. Zachar.1. numero 15.& 56.
Amat loca humilia, & aquoſa. Zachariæ 1. 16.
† Significat mortificationem. Zacha. 14.66.

Myſticus.

Senſus myſticus, vide ſenſus, & Allegoria.

N

Nabel.

Muſicum inſtrumentum dictum Nabel vel Nebel, vel Nablum, quale. Ham. 6.num. 20.

Naboth.

Ager Naboth vbi fuerit. Hoſ.1.65.

Nablos vrbs.

Vbi ſita. Hoſ.6.34.

Nabuchodonoſor.

† Quo tempore regnauerit, & quo ordine prouincias ſibi ſubiecerit. Prælud.2.numero 16 Nahum 2.numero 16.& ſequentibus, & Zacha.1.numero 24.& 26.
* Eſt typus Diaboli. Ham.6. num.35. Nahum 2.nu.62.
Vaſtauit Niniuen, & quomodo.Nahum 2.nu.16. & ſeq.
Hiſpaniam, & Africã ſubiugauit. Nah. 2. num.18.
† An fuerit damnatus.Habacuc.1. numero 36.

Nahum.

Quo tempore prophetarit. Prælud.2.nu. 13.24.& 27.
† Quid eius nomen ſignificet.Prælud.3. nu.2.3.& 4.

Naim vrbs.

Vbi ſita. Hoſ.5.num.5.

Nares.

† Latæ nares homines patientes, anguſtæ impatientes ſignificant. Nah. 1.num.9.

Nathan.

Duplex fuit.Zach.12.numero 21.

Natiuitas.

Chriſti Domini, vide Chriſtus.

* In Chriſti natiuitate tres ſoles ſimul orti. Hag.2.num.23.
* Natiuitas viri iuſti quam ſit vtilis. Zach.2.35.
Nauis.
† Naues Tharſis quæ dicantur. Ionæ 1.num.17.
† Salomonis naues quo, & qua irent. Ionæ 1.nu.10.11.12.13.& ſeq.
Nazaræus.
* Tonſio capillorum cur prohibita Nazaræis. Mich.1.72.73.
† Nazaræi qui eſſent. Ham.2.nu.25.
† Nazaræus idem qui ſanctificatus, vel ſeparatus. Zach.7.nu.3.
Nazareth.
Vbi ſita. Hoſ.5.nu.5.
Neapolis.
Nunc Nablos dicitur. Habd.nu.91.
Vbi ſit. ibidem.
Nebula.
* Tentationes ſignificat. Hamos 4.numero 38.
Negatio, vide etiam, Non.
Negatio ſolet ſubticeri. Hoſ.4.nu.21.
Negligentia.
* Reprehenditur. Hoſ.2.nu.74.c.3.35. & ſeq. Ionæ 1 49.
Negotium, Negotiatio.
Negotia virtutum incremento obſtant. Ham.7.nu.8.
* Negotiatio quæ peſſima. Nah.3.34.
Nemrod.
† Nemrod idem ac Saturnus. Hoſ.5.37
Primus fuit Aſſyriorum rex. Mich.5.num.62.
† Sonat idem, quod tentatio deſcendens. Mich.5.62.
Neomenia.
Quid eſſet. Hoſ.2.num.59.
Nero.
Ianum Quirinum clauſit. Hoſ.2.numero 94.
Nicanor.
Seleuciam condidit. Ham.6.nu.7.
Niger.
* Color niger mortis & luctus ſymbolum. Zach.6.num.4.
Nilus.
Idem ac Gehon, & Sihor. Hamos 6.numero 44.
Vocatur μέλας, id eſt, niger. ibidem.
* Nilus amnis proprius in ſeptem flumina, id eſt, ſeptem peccata capitalia diuiſus. Soph.3.47.
Niniue.
A Nino condita. Hoſ.2.num.61.cap.5.num.36.& 37.
Niniues ſitus. Ioe.2.nu.41.Ham.5.76. Ionæ 1.nu.4.
Niniues magnitudo Ionæ 3.nu.8.& 9. Nah.3.nu.7.
Niniue gentilitatis, atque etiã Iudæorum typus. Ion.3.nu.35.& 36.
*† Niniue animæ typus. Ion.1.nu.30. Nah.1.nu.21.
† Niniue ſonat Specioſa. Ion.1.nu.30. Nah.1.nu.20.
* Mundi deſtruendi typus. Nah.1.numero 20.
Quando capta. Nah.2.num.1.& ſeq.
Ninus.
Ninus à Sem oriundus. Hoſ.5.num.36. & 37.
† Idem qui Aſſur. Ionæ 1.nu.4.Nah.2.num.1.
Condidit Niniuen. Hoſ.2.nu.61.& ca.5.nu.36.& 37.
Vbi, & quando regnauerit. Hoſ.2.numero 61.
Zoroaſtrem vicit. Hoſ.2.nu.61.
Patrem ſuum Belum Iouem in deos retulit. Hoſ.2.nu.61.
Idololatriæ inceptor. ibidem.
Nix.
† Niues apoſtoli. Zach.10.nu.5.
No vrbs.
Vbi ſita. Hoſ.9.nu.6.Nah.3.nu 6.
Nobilitas, Nobilis.
* Generis nobilitas quanti, & quomodo æſtimanda. Ham.9.nu.25.
Nobiles fortiores ſunt in bello, quam ignobiles. Nah 2.nu.45.
* Nobilitas vana eſt, ſi non imiteris virtutes maiorum. Ham.9.25.
Nobiles non prius iuſtificantur. Zachariæ 14 55.
Nobilitatis vanus timor. Habd.21.
Noe.
Filij Noe nomina dederunt multis orbis regionibus. Ionæ 1.nu.7.& 8.
Arca Noe typus Eccleſiæ. Habdiæ numero 117.
Nomen.
* Filijs imponebantur nomina ex parentum voto, & deſiderio, & quaſi auſpi-

auſpicio. Præl ud.3. numero 3.
† Parentum, & auorum nomina cur quidam prophetæ indicarunt, quidam non. Præl.4.
† Nomen patriæ addi ſolet in ſcriptura, vt vnus ab alio diſtinguatur. Pręl. 5. per totum.
Patriæ nomen cur quidam prophetæ indicarunt, quidam non. Prælu.5.
* Dei nominibus quomodo vtatur ſcriptura. Hoſ.1. num.10. Mich.5. numero 38.
† Cauſæ nomen pro nomine effectus Hoſ.4. nu.23.
† Abſtracta nomina pro concretis poni ſolent actiue, & paſſiue. Hoſ.5. nu. 4. & cap.13. nu.9.
Hebraica nomina declinare ſolẽt Græci ſuis declinationibus. Hoſ.5. nu.5.
† Animalium nomina ſunt maribus, & fęminis cõmunia. Hoſ.10. n.14 15. & c.13. nu.9. Zach.9.36.
Ætatis mediæ nomina vtriq; extremorũ tribui ſolent. Ioe.1. nu.19.
Nomen eius, quod paulo ante fuit, tribui ſolet rei iam mutatæ in aliud. Ioe.1. nu.23.
Genera nominum mutare ſolet ſcriptura. Ham.1. nu.15. Hab.1. n.22
Genera nominum alterius linguæ ſeruare ſolet noſter interpres. Habac.1. nu.22.
Geminatio nominis in eodem caſu multitudinẽ ſignificat. Ioe.2. n.3.
Singulare nomen cum verbo plurali. Ioe.2.6.
Plurale nomen cum verbo ſingulari. Mich.2.30.
Inuocare nomen alicuius ſuper aliquem. Ham.9.42.
Patrum nomina pro gentilitijs, ſeu † patronymicis. Habd. nu.31.
Prouinciæ multæ nomina acceperunt à filijs Noe. Ionæ 1. nu.7. & 8.
† Propria nomina ſolent Hebræi facere communia. Ionæ 1. nu.16.
Nomina pro aduerbijs ſumpta. Ion. 3. num.32.
Nomen vnius rei an liceat interpreti tribuere alij rei ſimili non habenti nomen. Ion.4. nu.13. & 14.
Nomẽ ſignificat potentiã, robur, ac vires. Mich.5. n.53. Zach.10. n.25
Nomen aliquod dicitur habere aliqua res, non tam quod ſit ita appellanda, quam quod ſit habitura id, quod nomine ſignificatur. † Hoſ.2. nu.15.
Caſus nominum poni ſolent in noſtra editione vt ſunt in lingua, ex qua vertuntur. Haba.1. nu.23.
† Nomen eius, quod quis futurus eſt, tribuitur ei antequam ſit. Haba.2 num.19.
Nomen pro pronomine. Soph.1.31.
Eius quiſque appellatur nomine, cuius imitatur mores. Soph.1.58.
† Participia paſſiua pro nominibus verbalibus in bilis. Soph.2. nu.2.
Cur non ipſa nomina propria, ſed ipſorum interpretatio aliquando ponatur in ſcriptura. Sophon. 2. num.18.
Duo nomina ſubſtantiua poni ſolent, quorum alterum poſitum in genitiuo determinat alterum. Zach.10. nu.5.
Quando quis habet duo nomina, alterum ita taceri ſolet, vt penitus fuiſſet ignorandum, niſi occaſione aliqua in alio loco exprimeretur. Mal.1. nu.6.

Non.

Subticeri ſolet, ac ſuppleri. Hoſ.4. num.21.
* Non eſſe dicuntur in ſcriptura, qui verum Deum non norunt. Hoſ.1. nu.77. & c.2. nu.5.
Non vltra ſæpe non ſignificat perpetuitatem, ſed tempus longum. Ioe.2. nu.38. Mich.7. nu.50.
Non, cum omnis, idem eſt, ac nullus. Haba.2. nu.45.

Nonne.

Ponitur, cũ res notiſſima eſt. Mich. 1. num.9.

Nouale.

† Quid ſit. Hoſ.10. numero 41.

Noui, verbum.

† Significat approbare. Hoſ.8. nu.12.

Nouiſſimus.

Dies nouiſſimus, vel tempus nouiſſimum, quæ dicantur. Mich.4. nu. 3. & ſequ.
† Nouiſſime, ideſt, Poſt. Mich. 4. numero 11.

Nouitius.

* Religioſi nouitij quales eſſe debeant Hoſ.2.nu.102.

Nox.

† Dormire totã noctem ſignificat omnino imperturbato,& quieto animo eſſe.Hoſeæ 7.nu.9.

* Nox meditationi apta.Mich.2.nu.3.

* Nox,tentatio.Ham.4.38.

* Nox,res aduerſæ Ioe.3.nu.21.Ham. 5.48.& c.8.nu.29.

* Nocte à Deo recedimus,mane accedimus.Hoſ.6.nu 44.

* Nox,vita præſens. Nah.3.35.

Noctu animalia ferociora exeunt. Habac.1.num.19.

† Nox ſignificat obſcuritatem rei, afflictionem,breuitatẽ futuræ rei. Zach. 1.num.13.

Nubes.

* Prædicatores ſignificant.Ham.4.nu. 18.& c.5.nu.26.

* † Nubes apoſtoli.Zach.10.nu.4.

Nubo.

Vide Nuptiæ.

Nugæ.

Idem vocabulum eſt apud Hebræos,& apud Latinos. Soph.3.39.

† Quid ſignificet. Sophon.3. numero 40. & ſeq.

* † Nugæ vocantur homines leues, & peccatores.Soph.3.41.

* Nugæ potentiæ animæ inferiores. Soph.3.53.

Numa.

Quo tempore regnauerit.Præf.2.nu.4

Numerus,Numerare.

* Quadragenarius eſt numerus pœnitentiæ.Ion.3.nu.16.

† Singularis pro plurali.Hoſ.8.nu.14.

† Pluralis pro ſingulari.Ioe.2.nu.6.

Minor numerus in maiori includi ſolet.Ham.5.num.61.64.

† Numeri ſingularis,& pluralis mutatio.Habd.nu.73.

* Numerationes quomodo fieri ſoleãt in ſcriptura.Ham.5.nu.54.65.

Cognitio numerorum quam neceſſaria ad ſcripturam ſacram intelligẽdã, In prœ.in Zach.nu.6.

Nummus.

* Cur nummi in nuptijs interueniant. Hoſ.3.num.9.

Nunc.

† Tempus proximum ſignificat.Mich. 5.num.1.

† Et nunc,redundare ſolet. Hag.2.14.

Numquid.

† Sumitur interdum pro Numquid nõ Habd.nu.29.30.

Ad Numquid, nonnunquam reſpondendum eſt negatione, nonnunquã affirmatione.Habd.nu.29.

Numquid eſt dictio Latina.Habd.numero 30.

Nuntius.

* Nuntius ad Deum eſt oratio.Nah.2. numero 74.

Nuptiæ.

Ritus nuptiarum apud antiquos. Hoſ. 3.num.7.

Diuini, & humani iuris coniũctio ſunt. Hoſ.3.nu.8.

Cur in nuptijs interueniant nummi. Hoſ.3.nu.9.

Vxor,& vir ſe inuicem coemebãt.Hoſ. 3.num.8.& 9.

Nubebant pulchræ virgines indotatæ. Hoſ.3.num.10.

Nurus.

Odio haberi ſolet à ſocru, ſed non ſemper.Mich.7.16.17.

Nux.

Quid ſit.Hamos 8,numero 2.

O

Obedientia.

* Obedientia Chriſti Domini.Hoſ.1. num. 60.

Obedientia ampleɑenda.Hoſ.1.60

* Obedientiæ virtutis commendatio. Hoſ.1.nu.60 61.62.c.2.8.num.21.22. Ham 6 num.4.Ionæ 3.nu.39 Mich. 7.num.60.Mala.1.39.vſque ad 44.

* Obedientia ſi manet, nõ peribit peccator.Ham.3.21.

* Intellectu obedire omnium maximum eſt.Hoſ.2.nu.61.

Indiſcreta obedientia interdum in incipiente eſt perfecta. Hoſ.1.numero 62.

Obedientes miniſtris Dei augentur gratia.Hag.1.57.

Obediens iumento domito ſimilis. Hoſ.8,nu.21.

Obedientia erga Deum qualis eſſe debeat.Zach.2.nu.36.& ſeq.
Obedientia debita Eccleſiæ, & eius miniſtris.Mich.4.51.
† Obedientia legis diuinæ perpendiculo ſignificata.Zac.1.66.
Obedientiæ, & traditionis ſui vtilitas.Zach.9.66.
Quomodo totus homo, & omnes eius vires Deo obediăt.Zac.9.68.
Obedientiæ opera longe noſtris deuotionibus anteponenda. Malac. 1. 43.& ſeq.

Oblatio.

* Oblatio Deo facta de melioribus eſſe debet.Mal.1.38.45.

Obliuio.

* Dei obliuio quantum noceat. Hoſ. 4 nu.7.& c.8.nu.31.
† Obliuiſci pro non facere. Habac. 3. num.7.

Obolus.

Atticus obolus quantum valeret. Hamos.8.num.16.

Obſtinatus, Obſtinatio.

* Obſtinatio peccatorum.Soph.1.81.
† Occaſus,bona temporalia. Zach. 8. num.25.

Ochozias.

Quo tempore, & quantum regnarit. Præl.2.num.27.

October.

† Mẽſis October fuit primus anni apud Hebræos, & Orientales.Mich 6.nu. 36 Hag.1.nu.5.

Oculus.

Oculorum præſtantia ſuper omnes ſenſus. Hoſ.1.nu.5.& 43.
* Oculi Dei ſuper iuſtos, & ſuper iniuſtos diuerſo modo.Ham.9. numer.6. Hoſ.6.nu.7.c.14.21.
† Ab oculis abiectus,id eſt,deſpectus, & contemptus.Ionæ.2. nu.10.
Leuare oculos eſt mente attendere. Zach.1.67.
† Pupilla oculi,res maxime caras, & cuſtodiendas ſignificat.Zachar.2.numer.20.
† Oculi ſeptem,dona ſeptem Spiritus ſancti,quæ animam oculatam,videntem, & illuſtratam reddunt iuxta quoſdam. Zach.3.44.
† Oculi ſeptem,angeli ſeptem magni, quibus Deus demandauit curam totius orbis. Zachar. 3. 46. cap. 4. 25. & 26.
† Oculus pro aſpectu. Zach.5.14.
* Oculi noſtri in Deum ſemper debẽt intendere.Zach.9.23.& 24.

Odollam, vide Hodollam.

Odor, vide etiam Olere.

* Sanctorum odor. Hoſ.14.nu.17.18.
* Sanctitatem ſignificat. Hoſ. 14. numer.18.
* Odoribus bonis vti quando vitioſũ. Ham.6.nu.24.
* Peccatorum peſſimus odor. Hamos. 6.24.

Oecumenius.

Qualis ſcripturæ ſacræ interpres. In procem.in Zach.nu.9.

Oeſtrum.

† Quid ſit. Hoſ.4.num.34.

Offendiculum.

† Pro graui afflictione. Soph.1.14.

Offerre.

* Qui Deo peiora offerunt, reprehenduntur.Mal.1.38.39.

Officium.

* Diuinum officiũ quomodo recitandum.Mal.1.nu.36.& 38.

Oleaſter.

† Gentiles per oleaſtri ramos ſignificati.Ham 9.num.32.

Olco, vide etiam Odor.

* Olere bene, quando vitioſum eſt hominibus.Ham.6.nu.24.

Oleum.

Pinguedo ſpiritualium donorum. Mich.6.nu.42 Hag.1.56.
* Oleum caritas,& miſericordia Hoſ. 14.num.17.
* Oleum præcepta apertiora. Hoſ. 2. nu.47.& 72.
† Oleo artificioſe medicato Iudæi vtebantur ad delicias.Hoſ.2.n.47.Ham. 6.nu.23.
† Oleum pro vnguento,ibidem.
† Oleum gratia Dei.Zach.4.n.5.& 6.
* Olei natura.Zachar.4. num.121
* Infuſoria duo olei duplex Chriſti natura.Zach.4.30.

Oliua.

† Oliua ſanctus.Hoſ.4.14.nu.17.
Oliuæ ramis comparatur Iudæi.Ham. 9.nu.32.

* Duæ oliuæ, Elias, & Henoch. Zach. 4. nu. 8. & ſeq.
Oliuæ concionatores. Zacha. 4. 41. & 42.
† Mons oliuatum, Eccleſia. Zachar. 14. 9. 11.
* Chriſtus Dominus cur noctu iret in montem oliuarum. Zacha. 14. 11.

Olympias.

Olympiades quando cœperint. Pcæf. 2. 4.

Omnis.

† Omnis non ſemper ſignificat vniuerſos. Mich. 4. nu. 22.
Omnis cum non, idem eſt ac nullus. Habac. 2. num. 45.
Omnes cum dicitur, electi ſoli ſæpe intelliguntur. Zach. 1. num. 57.
† Quæ de multis ſimul dicuntur, non omnia ſingulis conueniunt, ſed quędam his, quædam illis. Zach. 10. 7.

On.

† Quid ſit. Hoſ. 4. num. 31.

Onager.

* Diabolus. Habd. num. 46.
* Onager inobediens. Hoſ. 8. num. 22. Mich. 2. num. 29.

Onocrotalus.

† Quæ auis ſit. Soph. 2. 51.
Idem ac Pelicanus, ibidem.
* Onocrotalus homo vorax. Sopho. 2. 64.

Onus.

*† Quid ſignificet apud prophetas. Hoſ. 1. num. 7. Nah. 1. num. 1. & 2. & 3. & 4. Mal. 1. nu. 2.
† Onus pœna, qua quiſque pro ſuis peccatis punitur. Nah. 1. num. 4. Habac. 1. nu. 16.

Opus, vide Labor.

* Opera bona neceſſaria ſunt ad ſalutem. Hoſ. 2. num. 97. cap. 14. nu. 7. & 18. Habd. num. 21. Habac. 2. num. 22. Soph. 3. nu. 50. 51. Zach. 6. 45. cap. 10. 27. Mal. 4. 25.
† Opera bona per aromata ſignificata. Hoſ. 14. num. 18.
† Opera bona per munitiones ſignificata. Nah. 3. nu. 31.
† Opera vitæ religioſæ per carnem ſanctificatam ſignificata. Hag. 2. num. 78.
* Meritum bonorum operum quantum. Hag. 2. num. 82. 83.
Operibus prophetare, vide Propheta.

Opera.

* Opera noſtra ſi cõſideraremus, multa vitaremus mala, quæ patimur. Hag. 1. 42.
Opera diei noctu examinanda. Hag. 1. 49.
Opera bona amittimus, quia bene non facimus, quod magnæ inſaniæ eſt, cũ in multis peccemus, & pauca bona faciamus. Zachar. 7. 16.
Opera bona Deum, & eos, qui faciunt, oblectant, vt pueri parentes ſuos. Zach. 8. 23.
Opera bona interdum in principio, interdum in fine corrumpuntur à Diabolo. Zach. 8. 26. 27.
Opera bona facientes ædificant ſibi domũ in cœlis. Mich. 3. 24. 25.
Opera ſua mala qui non conſiderat, ſed bona, congregat mercedes in ſacculum pertuſum. Hag. 1. 48.
Super opera noſtra cur vocet Deus ſiccitatem, & cœlum non det rorem ſuum. Hag. 1. 55. & ſeq.
Opera, quæ nunc fiunt, quantum fructum afferent in futurum. Hag. 2. 82.
Opera, quæ videntur parua, quantum proſint ad perfectionem. Hag. 2. 84.
Opera bona faciunt quidam, & nõ creſcunt, quia habent aliquid occultum, quod impediat, & hoc illis aperit Deus. Hag. 2. 76. & ſeq.
Opera ſi deſint, fruſtra gloriamur nos eſſe Dei. Hoſ. 8. 4. 5.
In operibus bonis nunc laborandũ eſt, vt poſtea fructus colligamus. Hoſ. 10. 39.
* Opera bona prius, & poſtea literæ. Hoſ. 10. 39. 40.
* Opera bona perduntur, quia merces hominum, non Dei quæritur. Mich. 6. 41.
* Operantes parum, & multum legentes, ſeminant multum, & inferunt parum. Hag. 1. 46.

Operice.

† Vultum operire erubeſcentis, & dolentis

ſentis eſt.Mich.3.num.5.

Ophir.

Vbi ſit.Ionæ.1.nu.14.

Optare.

Mala, & pœnas alijs optare quomodo liceat. Hoſ.14 num.2.

Oraculum.

† Cur, & quando fuerint Idolorum oracula.Zach.13.5.

Oratio, Orare.

* Quam ſit neceſſaria oratio interpreti ſcripturæ ſacræ.in Proœ.in Mich. & Zach.4.42.

* Orationis vtilitas.Hoſ.14.n.8.Ion.1.nu.50.c.2.num.8.& 36.Mich.2.nu.6.Nah.2.nu.74.75. Sopho.2.nu.1.Zach.6.nu.37.38.c.8.nu.20.cap.12.12.

Oratione deficiente deficiunt omnia bona.Nah.2.75.

Orationi,quatenus eſt ſatisfactoria, conuenit eſſe vocalem. Hoſ. 14. num.8.

Oratio nunquam contemnēda eſt, etiam ſi ſit hominis qui contemnendus videtur.Ion.1.nu.50.

Orationis iuſtus nunquam obliuiſcitur.Nah.2.75.

* Oratio multorum quam ſit valida. Ionæ.1.nu.5.cap.2.num.36.Soph.2.num.1.

† Oratio mentis dicitur clamor. Ion. 2.num.8.

* Orantes cur manus tollant ad Deū. Mich. 2. num.5.

Quia orationis obliuiſcimur, à cupiditatibus vincimur.Mich.2.n.6.

Ariditas in oratione Dei beneficiū interdum eſt. Mich.6. num. 13. Zach.4.40.

Quantum proſit ariditas in oratione.Nah.3.nu.21.

* Ariditas in oratione eſt punitio Dei Hag.1.57.

Oratio dicitur nuncius ad Deum.Nah. 2.nu.74.

† Illuſtris oratio quæ.Nah.3.nu.2.

* Orationes ſanctorū, quas pro aliorum ſalute fundunt, ſæpe Deus non exaudit.Haba.1.nu.30.

* Familiaritas Dei in oratione. Soph. 1.36.

* Familiaritas Dei quomodo aſſequenda. Soph.1.37.

* † Anima orationi dedita ciuitas veritatis dicitur.Zach.8.20.

Spiritus orationis promittitur Eccleſiæ. Zach.12.12.

Ordo.

† Hiſtoria ordinem in laudibus Dei celebrandis non ſeruat. Ham.2.25.

Oriens.

* † Oriens Chriſtus Dominus. Zach. 3.nu.34. & ſeq.c.6.32.

† Oriens, id eſt, germen.ibidem.

† Oriens,ſcientia.Zach.8.24.

Eccleſia ad Orientem ſita.Zach.14.11.

Origenes.

Qualis ſcripturæ ſacræ interpres fuerit.Ion.3.nu.8.& in proœm.in Mal. nu.2.& 10.

† Vocatur interpres Allegoricus,& fugiens veritatem, in proœm. in Mal. num.3.

Errores eius in proœm.in Mal.num.4.

libri eius non ſunt viciati ab hæreticis in proœ.Mala.num.4.& 5.

Origenes hæreticus dānatur.in proœ. in Mala.nu.6.& 7.

Origenes ſchiſmaticus.ibid.num.7.

Orion.

† Vbi ſit, & quæ eius natura.Ham. 5. num.21.

Os oris.

Os voluntas.Hoſ.10. nu.37. Ham. 6.nu.20.Zach.1.nu.69.

Percutere in ore gladij eſt omnes occidere.Hoſ.10.nu.38.

Dilatare, vel magnificare eſt ſuperbe loqui.Habd.nu.66.

† Manum ponere ſuper os eſt erubeſcentis, & neſcientis reſpondere.Mich.7.nu.48.

† Os pro ſingulis.Zach.1.nu.69.

Os oſſis.

† Oſſa virtutes. Ham.2.nu.7.

Oſſa tolerantia, & patientia. Ham. 2. nu.8.

Oſſa facta fortia.Ham.4.num.23.

Oſeas,vide Hoſeas.

Oſiander.

Qualis autor. Miche. 5. numer.16. & ſeq.

Oſtento,Oſtenſio.

† In oſtenſionē,vel oſtenſum eſt,quid ſit. Ham. 5. num.12.

Ouis.

Ouis.
* Chriſti Domini oues. Hoſ. 1. numer. 112. Mich. 7. nu. 46. Zach. 9. 61. c. 11. nu. 12.
† Oues virtutes. Soph. 2. num. 40.
Oues, electi. Zach. 9. 61. cap. 10. 11.
Oues apoſtoli. Zach. 13. num. 14.
Oues Chriſti ne patiantur ſe regi, niſi à Chriſto, & eius miniſtris. Mich 7. 60.
Ozias, vide Hozias.

P

Pactum.
† Ponitur pro lege. Mal. 2. nu. 22.
Pagninus.
Iſagoge Pagnini qualis liber. in proœ. in Mal. nu. 13.
Palæſtina, Palæſtinus.
Vbi ſit. Ioel. 3. nu. 10. Ham. 1. num. 21. Soph 2. nu. 7.
† Alienigenæ nomine intelliguntur. Habac. nu. 90.
† Philiſtijm ſignificat currentes. Ham. 1. nu. 24.
† Quot eorũ prouinciæ, & vrbes metropoles. Soph. 2. nu. 7.
* Palæſtini feroces erant, & ideo interfectores vocabantur. Soph. 2. numer. 13.
Palæſtini à Chananæis oriundi. Soph. 2. nu. 21.
Palatha.
† Quid ſit. Ham. 8. nu. 2.
Paliurus.
Quid ſit. Mich. 7. nu. 9.
Pallium.
Significat regnum. Mich. 2. nu. 53.
Palma.
† Victoriam ſpiritualem ſignificat. Zacha. 14. nu. 66.
Pamphilus.
Pamphilus martyr quos libros ſcripſerit, in proœ. in Mal. nu. 5. & 6.
Panis.
† Panis nomine frugalis menſæ cibus ſignificatur. Hoſ. 2. nu. 46.
* Panis, verbum Dei. Ham. 8. num. 31. 46.
Panis à Sacerdotibus offerendus ab ipſis met ſeri, meti, moli, & coqui debebat. Malac. 1. 16.
Panthera.
Eius natura. Hoſ. 3. nu. 39. 42. c. 13. nu. 8.
Papyrus.
† Quid ſit. Soph. 3. nu. 27.
Parabola.
* Quid ſit. Mich. 2. n. 9. & ſeq. in quo differat ab hiſtoria. Hoſ. 1. nu. 44.
† Parabola, id eſt, carmen lugubre. Mich. 2. nu. 8.
† Parabola, id eſt, ænigma. Mic. 2. n. 11
Paranomaſia.
† Inuenitur in ſcriptura. Soph. 2. nu. 8.
Paraphraſtes.
Chaldæus Paraphraſtes quo tempore ediderit paraphraſin. Hoſ. 9. num. 20. Habd. nu. 110.
Parare.
† Sumitur pro firmare, ſtabilire. Hoſ. 6. nu. 9.
Pardus.
Quæ eius natura. Hoſ. 13. num. 8. Hab. 1. nu. 18.
Parens.
* Nobilitas parentum quanti æſtimanda. Ham. 9. nu. 25. & ſeq.
Parentes quomodo filijs nomen imponerent. Præl. 3.
† Parentes viris dicuntur. Nah. 2. n. 44.
* Parentes interdum puniuntur, ne filij puniantur. Zach. 1. 51. 52.
Parœmia.
† Quid ſit. Mich. 2. nu. 9.
Pars.
† Significat poſſeſſionem, & ſortem. Hoſ. 5. nu. 13.
Participium.
Solet reddere cauſam eius, quod dicitur. Ham. 8. nu. 38.
† Ponitur pro præterito. Hoſ. 10. nu. 20.
Participium in geminatione, vt viſitans viſitabo, epitaſin habet. Hoſ. 3 num. 34.
Participium paſſiuum pro actiuo. Mich. 2. num. 31.
Verbum pro participio. Hoſ. 12. nu. 16.
Participia paſſiua pro nominibus in bilis. Soph. 2. nu. 2.
Particula.
† Multæ particulæ apud Hebræos ornatus tantum cauſa poſitæ in Latina editione redundant. Hoſ. 10. nu. 17.

Partu-

Parturio.

* Anima cõuerti incipiens parturienti ſimilis. Mich.4.nu 75.

Partus.

Partus animæ. Mich.4 nu.75.76.

* Partus, conuerſio ad Deum. Mich. 4.num.75.

Sanctarum mulierum partus non dicuntur fuiſſe cum dolore. Mich. 4. nu.76.

Paruulus.

† Paruulus qui parum in virtute profecit. Nah. 3 nu.16.

Paruuli apoſtoli. Zach.13.nu.15.

Paſcere, Paſtor, Paſcua.

Ventum paſcere eſt rem inanem facere. Hoſ.12.nu.1.

Paſcere, regium munus exercere. Mich.3.nu.31. & cap.5. num.63. Zach.11.6.

† Paſcere interdum ratione adiuncti ſignificat regiam gubernationem. Mich.5.nu.63.

* Paſtor Chriſtus. in procæ. in Hagg. num.8. Zach.10.& 30. latius. Zach.11.nu.8.& multis ſeq.

Paſtor gubernator, prælatus, epiſcopus. Mich.5.nu.58.59.60.61. Zach 11.nu.6.cap.9.38.39.

† Paſtores virtutes, quæ alias gubernant, vt fides, ſpes, charitas. Soph. 2.nu.40.

Paſtores magiſtri. Zach.10.10.30.

Sibilus paſtoris Chriſti. Zach.10.nu. vltimo.

Paſtores ſuperiores Religionum. Zach.11.37.38.

Paſcua Eccleſiæ. Ham.84.num. 34. Mich.7.nu.58.61.62.

Stultus paſtor qualis. Zach.11.49.

Malus paſtor. Zach.11.49.

Paſtores, & primates in anima contra Diabolum. Mich.5.69.

Paſtor Antichriſtus. Zach.11.80.

* Paſtoris mali deſcriptio, & pœna. Zach.11.48. vſque ad finem capitis.

Paſſio.

Paſſio Chriſti, vide Chriſtus.

* Paſſionis Chriſti meditatio. Vide meditatio.

Paſſio Chriſti imitanda eſt, vt pulcherrimi euadamus Zach.3 52.

Animæ paſſiones quot, & quales. Ioe.1 num.61.& ſeq. c.2. nu.13. Zach.1.73 & ſeq.

Paſſio Chriſti abſtulit vno die peccata, & pacem adduxit. Zachar.3. 49. Eiuſdem efficacia Zach.9.69.

† Animę paſſiones quatuor per quatuor cornua ſignificatæ. Zac 173.

Paſſio Chriſti intuenda eſt in laboribus. Zach.6.43.& c.13.27.28.

Pater, vide etiam Parens.

† Patris nomen cur quidam prophetæ expreſſerint, quidam non expreſſerint. Præl.4.

* In patrum ſanctitate quomodo gloriandum. Habd.21.

* Patres imponebant nomina filijs ex ſuo voto, & velut auſpicio Præl.3.

* Nobilitas patrum quanti facienda. Ham.9.num.25.

Patientia, vide etiam Aduerſæ res, Dei patientia, vide Deus.

* Patientia iniuriarum. Mich.4.53.

* Patientia auget ſpei. Hoſ.2.nu.88.

† Patientia per oſſa ſignificata. Ham. 2.nu.8.

† Patienter expectantibus Deus dulcedinem dat. Ham.9.49.50.

† Patiẽtia dicitur fortitudo. Nah.1.n.9.

Deus gaudet patientia noſtra. Soph. n. 3.38.

† Patientiæ commendatio, & vtilitas. Zach.3.52.c.13.28.

* Deus probat ſuos per patientiam. Zach.13.17.

Patria.

† Nomen patriæ cur quidam prophetæ poſuerint, quidam non poſuerint. Præl.5.

Paucus.

Pauci pro nullo reputantur. Habd. nu. 86. 87.

† Pauci in bonam partem ſumuntur. Mich.1.nu.17.c.4.nu.54.

Paulus.

* Pauli conuerſio. Zach.9.27.

Pauper, Paupertas.

* Pauperum oppreſſionem quomodo puniat Deus. Ham.8.num.11. & ſeq. Mich.3.num.14.

* Paupertatis commendatio. Hoſ.13. nu.17.

† Pauper idem ac humilis. Soph 3 53. Zach.9.35. Zach.11.12.

† Pau-

† Pauperes electi Zach. 11. 12.
* Pauperes prius iuſtificantur quam diuites Zach. 14. 55.
* Pauperes voluntarij habent in hac vita ſabbatiſmum. Hab. 2. 47.

Pax, Pacificus.

* Pax maxima quando fuerit in orbe. Hoſ. 2. nu. 94.
* Pax Eccleſiæ quanta. Mich. 4 nu. 30. & 35. Hoſ. 2. nu. 94. Zach. 9. 42. cap. 14. 45.
* Animæ pax. Hoſ. 2. nu. 94. Ionæ 4. 8. & ſeq. Mich 4. num. 53. & ſeq. Hag. 2. nu. 62 Mala. 2. nu 12.
* Animæ pax in quo ſita ſit. Ionæ 4. num. 8.
* Pacis commendatio. Hoſ. 10. nu. 40. Zach. 8. 34.
* Diaboli pax qualis. Mich. 2. nu. 44.
* Peccatorum pax qualis. Nah. 3. n 34.
† Habere pacem cum Deo eſt velle ſapere, & facere, quod Deus vult, & nullo modo eũ offendere. Mal. 2. 12.
† Pacifica hoſtia quid ſit. Hoſ. 6. nu. 28.
† Pacifici ſemen pacis dicuntur. Zach. 8. 13.
† Loqui pacem, amice, & pacifice loqui. Zach 9. 43.
* Iuſti pax, & ſecuritas. Zach. 10 32.
* Chriſtus pacis autor. Mal. 2. 10.
† Ambulare in pace cum Deo eſt illi placere. Mal. 2. num. 12.

Paxillus.

*† Paxillus Chriſtus Dñs. Zach. 10. 13.
† Paxillus, humilis. Zach. 10 34.

Peccator, Peccare.

* Peccatoris miſera conditio. Hoſ. 1. nu. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. † cap. 2. nu. 51. † cap. 4. nu. 40. † cap. 8. nu 4. 21. † cap. 9. n. 1. 12. 28. 33. Ham. 3. 27. † cap. 2. nu. 23. † c. 3. nu. 18. † cap. 4. nu. 28. † c. 5. nu. 7. 10. 11. 30. c. 7. nu. 9. † c. 9. nu. 10. & 11. † Ionæ 1. nu. 33 52. 53. 54. † c. 2. nu. 34. 37. Mich. 1. nu. 23. & ſeq. & nu. 49. vſque ad finem cap. † c 5. nu. 66. & ſeq. † c. 6. nu 41. † Nah. 2. nu. 60. 62. † c. 3. n. 17. & ſeq. & 33. & 34. † Soph. 3. 47. 48. Zach. 14. nu. 24. 61. 62. 65.
† Nugæ vocantur peccatores. Spho. 3. nu. 40. 41.
* Pœnitentiam quomodo non inueniant peccatores obſtinati. Sop. 1. 81.

Conſilia peccatorum: vide conſilium.
* Initium, & progreſſus peccatoris in peccatis. Ionæ. 2. nu. 34.
Ignauia peccatoris. Ionæ. 1. nu 49.
Conuerſio peccatoris. Hoſ. 2. num. 80. 81. c. 3. nu. 12. cap. 14. num. 4. Ionæ. 2. nu. 33. Zach. 10. nu. 35. 36. c. 12. nu. 10 11.
Deum latere non poteſt peccator. Hoſ. 5. nu. 16.
Peccator quam ſit iniuſtus. Hoſ. 12. nu. 10.
Punitio peccatorum. Ham. 5. n. 44. c. 6. nu. 12. 13. 14. Hoſ. 12 nu. 21. Mich. 1. n. 50. c. 2. n. 24. Nah. 1. n 21. Habac. 1. n. 31. & ſeq. Soph. 1. 49. Zach. 5. 25 cap. 14. 60.
Conſuetudo peccandi. Ham. 8. nu. 42. Hoſ. 7. nu. 16. Ionæ. 2. nu. 35. Zach. 5. nu. 25.
Peccatores volunt aſſumere viros ſpirituales in patronos ſuarum voluptatum. Ham. 6. nu. 21.
Proſperitatem peccatorũ cur Deus toleret. Ham. 6. nu. 22. Habac. 1. per totum.
† Mare vocatur peccator. Zachar. 14. 54.
Peccator agricolæ ſimilis. Ham. 5. nu. 46.
Peccator lepori ſimilis. Habd. numer. 22.
Peccator herinaceo ſimilis. Habd. num. 23.
Peccator aquilæ ſimilis. Habd. nu. 24. Habac. 1. num. 35.
Camelus. Mich. 2. 50. Zach. 14. 61.
Aſinus dicitur. Zach. 14. 62.
Peccator equo ſimilis. Habac. 1. num. 34.
Peccator arenæ ſimilis. Habac. 1. num. 35.
Peccator pici ſimilis Haba. 1. 44. 45
Peccator reptili ſimilis. Habac. 1. num. 46.
† Æthiopes, & Madianitæ dicuntur. Habac. 3. num. 34. 35. Ham. 9. num. 18.
Peccatorum humiliatio inutilis ſæpe, & pœnitentia infructuoſa, quia male agitur. Ham. 9. 11. Non vidẽt peccata ſua, & ſuperbiũt de bonis, quę faciũt. ibid. 12.

Inutiliter interdum confugiunt ad preces ſanctorum, & ad miſericordiam Dei. Ham. 9. 13. & 14.
Peccatorum pœna interdum hic incipit, & in inferno continuatur. Ham. 9. 15.
Peccatorum bona opera ſæpe illis magis nocent ob ſuperbiam. Habd. 22. 23.
Quantumuis aſcendere videantur, ſemper oculos conijciunt in terrena. Habd. 42.
Peccatores non poſſunt habere vitæ ſecuritatem. Habd. 25.
Peccatores multos inter ſe participes eſſe peccatorum cur Diabolus velit. Habd. 47.
Peccatores quot modis noceant iuſtis. Hab. 53. & ſequentibus. Et quomodo gaudeant, cum iuſti cadunt. Ibid. nu. 55. 74.
Et quomodo eos detinent in peccatis. Ibid. 55. 75 & ſeq.
Peccator ſemper laborat, neque otium ac requiem inuenit, quantumuis quærat Ionæ. 1. 33. 34. 35. 36.
Peccatores habitant in montibus. Habd. 121.
Qui iniuſtiores ſunt, ducti in captiuitatem longius à patria collocantur. Habd. 127.
Peccator in periculum mittitur, vt reſipiſcat, & tandiu tenetur quoad reſipiſcat. Ion. 2. 28. 29.
Peccatores bonis naturalibus ornati figurantur in Niniue, & ad eos etiã mittit Deus prædicatores. Ionæ. 1. 30.
Peccator ne deſperet de ſua conuerſione, licet cor habeat obduratum. ibidem. 39.
Fugit Deum peccator, & mittit ſe in pericula. Ion. 1. 33.
Quocunque eat, à Deo deſcendit. Ibid. 34.
Recedit à Deo deſiderio experiendi nouas voluptates, & inuenit labores. Ibid. 34.
Peccator, qui ſua peccata defendit, contra Dominum eſt. Mich. 2. 19.
Peccator abutitur miſericordia Dei præſumendo potius, quam operando. Mich. 2. 47. 48.
Peccatores perſequuntur iuſtos. Mic. 2. 55. & Soph. 1. 61.
Peccatoribus datur in hoc ſæculo vinum merum, in futuro fæx. Mich. 2. 58.
Peccatores cupiunt auertere bonos à via iuſta. Mich. 2. 56. & grauius ob id à Deo puniuntur. ibidem 57.
Peccatores qui fuerant, ſolent eſſe in virtute conſtãtes. Mich. 4 69.
Peccatores tolerantur propter fructum iuſtorum. Mich. 5. 66.
Peccatorum etiam, qui ſine Deo viuere videntur, Deus miſeretur. Mich. 7. 66.
Contra peccatores omnia pugnabunt. Nah. 2. 55. & ſeq.
Peccatores ſunt aquæ piſcinę. Nah. 2. 70.
Peccatoris anima ſpoliatur à Diabolo diuitijs ſuis, & infirma efficitur. Nah. 2. 71. 72. Ioel. 3. 21. 22.
Peccator tentationibus fit peior, ſicut iuſtus melior. Nah. 2. 72.
Peccatores ſemper ſitiunt. Ham. 3. 32. & Zach. 1 4 54.
Ad hanc ſitim colligenda eſt aqua, quæ fluit de petra, id eſt, de Chriſto. ibid. 32.
Peccatores fæces dicuntur. Soph. 1. 75.
Peccatores quę multo labore quęſierunt relinquent alijs. Soph. 1. 78. 79.
Peccatores ſeminant, & parum colligunt. Hag. 1. 49.
Peccator datus in reprobum ſenſum quanta patiatur. Nah. 2. numer. 62.
Peccatorũ ſalutem promittit Deus bonis in ſuam conſolationem. Soph. 3. 55. 56.
Peccatores habitant Babylone, & diſperguntur in quatuor vẽtos, id eſt, in varios affectus rerum fugientium. Zach. 8. 24.
Peccatores feſtinant implere numerum peccatorum, & menſuram. Zachar. 5. 13. 14. & ſequent. & 25.

Peccatores obdurantur iuſto Dei iudicio propter ſua ſcelera. Zac. 5.19. & ſeq. & in peccata maiora in dies ruunt. ibidem. & 25.
Peccatorum cor vt adamas, qui ſanguine hirci molleſcit, quod dutũ quidem eſt Deo, molle vero ad libidines. Zach. 7.18.
Peccatores lacerantur à tribulationibus, vt à leonibus. Zach. 8. 43 44.
In ijs, qui magis peccauerunt, magis ſolet Deus requieſcere. Zach. 9.23.
Peccatorum direptio. Zach. 14.24. & ſeq. Quomodo Deus pugnet aduerſus eorum ſpoliatores. ibidem. 27.
Peccatoribus reiectis alios Deus pro eis ſubſtituit, vt ipſi dolore tabeſcant, & inuidia. Zach. 11.41. & ſeq. & 14.28 30.
Peccatoribus quam grauia onera imponantur cum ſint ad bona facienda inualidi Zach. 14.62.63.
A peccatoribus odio haberi glorio ſum eſt. Zach. 14.64.
Peccatores reuerſi ad vomitum familia Ægypti ſunt. Zach 14.64.
Peccatores nihil habent firmum, & permanens. Mala 1.26.27.
Peccatores terrebuntur in die iudicij, & conculcabuntur vt cinis à ſanctis. Mala. 4. 1. & ſeq & 7.
Peccatorum voluptates, & bonæ quomodo euaneſcant in morte. Mala. 4.22.
Peccator vt columba ſeducta, illaqueata. Hoſ. 7.88.
Peccator ad quoduis aliud potius, quam ad Dei auxilium confugit, & quare. Hoſ. 7.39
Eius pœna ob hoc. ibid 40.41.
Quo reti trahat Deus peccatores. Hoſ. 7. nu 40.41.
Peccator plus ſibi nocet quã alijs. Hoſ. 7.47.
Peccatores excluduntur à ſolemni die Dei. Hoſ 96.
* Peccatoris anima quam ſterilis fiat. Hoſ. 9.28.33.
Peccator nihil gratis inuenit. Ionæ 1. 35.
Quocunque eat, inuenit Deũ punientem. ibid. 35.
In quas tempeſtates incidat fugiens à Deo. ibid. 35. & 36.
Propter eius ſocietatem ſæpe alij plectuntur. ibid. 36.
Audet dormire, & quieſcere oblitus pœnitentiæ & inferni. ibid 49.
Sæpe cogitur confiteri peccata ſua, & quo plura de ſe dicit, eo ſe damnabiliorem oſtendit, ibid. 51.52.
Peccator in periculum mittitur, vt reſipiſcat, & tamdiu tenetur, quoad reſipiſcat. Ionæ. 2.28.29.
Deo per pœnitentiam placato gaudet in tribulationibus, & gratias agit medico ſuo. ibid. 30.
Peccator non ſinitur quieſcere, ſed perturbatur conſcientiæ fluctibus. ibid. 32.
Procellæ animum eius agunt in altũ, & in præceps. ibid. 33.
* Peccator puluis dicitur. Soph. 2.33.
* Peccatores quibus modis reuocentur, & trahantur à Deo. vide Deus.
* Inquietudo peccatoris. Ionæ 2. nu. 32. & 33.
* Peccator niſi à Deo ſubleuetur, in dies magis appropinquat damnationi. Ionæ 2. nu. 36.
* Quidam peccant abſque eo quod ab alijs inducantur. Mich 2. nu. 19.
* Qui alios ad peccandum inducunt, quam inuiſi ſint Deo. Mich. 2.50.51. Soph. 3 52. Hoſ. 13 à principio.
* Labores, quos tolerant peccatores pro mundi voluptatibus. Zacah. 14.53.
† Peccare pro Deficere. Habac. 1. numer. 28.
* Peccator coruus dicitur. Sophon: 2.64.
* Animalia cornuta peccatores. Zach. 1.74.
Semper putat ſe euaſurum ex peccato, & ſæpe non euadit. Ionæ 2.34.
Ne obliuiſcatur orationis. ibid. 36.
Eius obſtinationi tribuendũ, ſi non conuertatur. ibid. 37.
Quid perdat, & quid cuſtodiat. Ionæ 2.37.
Ne deſperet de ſua cõuerſione, licet

coc

cor habeat obduratum. ibid. 39.
Peccatores plenitudo terræ. Mich. 1.20.
In peccatores Deus eſt teſtis. Mic. 1.21.
Peccator de proprio corde malum confingens operatur malum in cubili ſuo. Mich. 2.19.
Peccator, qui ſua peccata defendit, contra Dominũ eſt. Mich. 2.19.
Peccatores ridebuntur à ſanctis in die iudicij. Mich. 2.24.
Peccatorum, & iuſtorum ſortes mutabuntur in futura vita. Mich. 2.25.26.
Peccator non habet cur credat ſpiritui pacem pollicenti. Mich. 2. 45. & ſequent.
Peccator abutitur miſericordia Dei præſumendo potius, quam ſperando. Mich. 2.47.48.
Peccator mutatur in feminã. Hoſ. 1.113.
Peccatoris cibus poſtquam à Deo recedit. Hoſ. 3.6.
Peccatoribus impunitatem promittentes. Hoſ. 4.41.
Peccatores quomodo terminos transferant. Hoſ. 5.30.
Peccatis noſtris obſtamus miſericordiæ Dei. Hoſ. 6.49.
Peccatoris labores ſine fructu ſunt. Hoſ. 6.57. & cap. 18. 16.17. Mich. 6. 41.
Peccatoris cor vt clibanus ſuccenſus. Hoſ. 7.16.
Multis tentationibus agitatur. Habac. 2.47.
Peccator ita figuram ſuam mutat, vt quodãmodo à Deo non agnoſcatur. Hoſ. 7.17.
Peccatores ad Deum non confugientes, ſed ad alia. Hoſ. 5.43.
Peccator panis ſubcineritius non reuerſatus per pœnitentiã. Hoſ. 7. 22. 23.
Peccatoris robur paulatim alieni conſumunt. Hoſ. 7.22.23. & cap. 8.20. Nah. 2.33.74.
Peccator eſt vt columba ſeducta, & illaqueata. Hoſ. 7.38.
Peccator columba dicitur. Sopho. 3.10.
Ad eaſdem occaſiones redit, in quibus cecidit. Hoſ. 7.38.
Peccator ad quoduis aliud potius, quam ad Dei auxilium confugit, & quare. Hoſ. 7.39.
Eius pœna ob hoc qualis ſit. ibid. 40.41.
Quo reti trahat Deus peccatores. Hoſ. 7.40.41.
Peccatores loquuntur contra Deũ mendacia. Hoſ. 7.42.
Qui reuertitur ad peccatum, reuertitur, vt ſit iterum abſque iugo. Hoſ. 7. 46. Et grauiter punitur. Nah. 1.21.22.
Peccator, plus ſibi nocet, quã alijs. Hoſ. 7.47.
Peccatores liberi ire ſinuntur, nec ligantur. Hoſ. 8.22.
Peccator non poteſt lætari. Hoſ. 9. 1.2.
Peccatores ſunt ſtulti prophetæ, qui ſibi multa pollicent. Hoſ. 9.12
Peccatoris anima quam ſterilis ſiat. Hoſ. 9.28.33.
Peccator quãtos labores ferat pro rebus huius ſæculi. Hoſ. 10. 32. Zach. 14.62.63.
Peccator puer eſt. Zach. 8. 21. 22. Et à Deo vocatur ex Ægypto. Hoſ. 11.20.
Peccator habet in manum ſtaterã doloſam. Hoſ. 12.10.
Peccatores regnant propter peccata populi. Hoſ. 13.16.
Peccatoris anima à Deo ſeparata quid patiatur. Ioel. 1. 31. 32. Et cap. 2.31.
Quomodo vaſtatur à Diabolo. Ioel. 2.22. 32. Mich. 1.23.24. Zach. 7. 18. 19.
Peccatores ſeruiunt. Ham. 2 34.
Peccatores verſantur in ſaltib' extra ſe, & ibi pereunt. Ham. 3.6.7. Et ibi quæruntur à Deo. ibid. 8.
In peccatores ira Dei. Nah. 1.7. 11.
Quid facere debeãt peccatores, vt Deum placent, qui leo, & auceps dicitur. Ham. 3.8.
Peccatores non audiunt ſonum tubæ. Ham. 3.9.
Peccatores perpetua putant bona huius vitæ. Ham. 3.46.

Sed peribunt, & ludent poſſeſſores ſuos ibid. 23.
Turbæ in peccatore quantæ. Ham. 3 18. 19.
Peccatores ædificant domos. Ham. 3. 24.
Peccatores tandem cognoſcuntur qui ſint. Ham 3. 25.
Peccatorum inſaniæ. Ham. 3. 15. & ſequent.
Peccatori quot mala ſuperueniant moranti in peccato, & quomodo paulatim amittat fortitudinem. Ham. 4. 28.
Peccator quam ſit lugendus. Ham. 5. 7.
Peccatores neſciunt, cur viuant. Ham. 5 77.
Peccatores ſi affluant diuitijs, dolendum non eſt. Ham. 6. 12. Habac. 2. 9. & ſequen.
Peccatores in dies ſibi faciunt appropinquare tormenta. Ham. 6. 13. 14.
Quam grauiter fœteāt. ibid. 24. 25.
Super peccatores occidit ſol, & tenebris obuoluuntur. Ham. 8. 45.
Peccatorum feſtiuitates vertuntur in luctum. Ham. 8. 41.
Calui fiunt peccatores. ibid. 42.
Fame laborant. Ham. 8. 43.
In varias partes mouentur, & ſempes illis male eſt. ibid. 45.
Peccatores perſequuntur iuſtos. Mich. 2. 55.
Peccatoribus datur in hoc ſæculo vinum merum, in futuro fæx. Michæ. 2. 58.
Peccatores cupiunt auertere bonos à via iuſta. Mich. 2. 56. Et grauiter ob id à Deo puniuntur. ib. 57.
Peccatoris anima aratur, & vertitur in excelſa ſiluarum, & in latibula ferarum. Mich. 3. 27. 28.
Peccatores qui fuerant, ſolent eſſe in virtute cõſtantes. Mich. 4. 69.
Laborant etiam, cum ſunt in voluptatibus. ibid. 70.
Peccatoris progreſſus peccantis, & ad Deum reuertentis. Mich. 4. 71.
Peccator ne deſpiciat, aut deſerat ſe, cum peccatis tenetur. Mich. 4. 76. 78.
Peccatores tolerantur propter fructum iuſtorum. Mich. 5. 66.
Peccator humiliationem habet in medio ſui. Mich. 6. 40.
Peccator multa bona opera perdit, quia mercedem hominum quærit. Mich. 6. 41.
Peccator, qui liberatus à Deo iterum leges Diaboli ſeruat, in ſiblum datur à Deo. Mich. 6. 44.
Portet, qui peccat, patienter iram Domini. Mich. 7. 41. 42. Donec Deus punire velit, & tunc videbit vltionem Babylonis. 1. confuſionis peccatorum. ibid 42.
Peccatorũ etiam, qui ſine Deo viuere videntur, Deus miſeretur. Mich. 7. 66.
Peccatores tenebræ perſequentur. Nah. 1. 28.
Contra peccatores omnia pugnabunt. Nah. 1. 55. & ſequentib.
Peccatores ſunt aquę piſcinę. Nah. 1. 70.
Quomodo timebunt in fine mundi. ibid. 70.
Peccatoris anima ſpoliatur à Diabolo diuitijs ſuis, & infirma efficitur. Nah. 2. 71. 72. & c. 3. 21. 22.
Anima eius timida eſt, & cur dicatur habere nigredinem ollæ. Nahum. 2. 72.
Peccator tentationibus fit peior, ſicut iuſtus melior. Nah. 2. 72.
Peccatores affligentur tẽpore Antichriſti. Nah. 3. 16.
Peccans anima ſemper eſt ciuitas ſanguinũ, & habet multum mendacij, & multa mala ei imminẽt. Nah. 3. 17.
Multa cadauera habet, in quibus cadat. Nah. 3. 18. Eius ignominia, & vaſtitas, & quomodo ridebitur ab omnibus. ibid. 19.
Peccatores ſemper ſitiũt. Nah. 3. 32.
Ad hanc ſitim colligenda eſt aqua quæ fluit de petra, id eſt, de Chriſto. ibid. 32.
Peccatoris vita valde laborioſa, & plena negotiationibus. Nah. 3. 34.
Nihil gratis ei dat mundus. ibid. 34.
Velociſſime amittit, quod multo labore quæſiuit. Ibid. 34. 36.

Spes eius,& cetera, quibus confidebat, celerrime euaneſcūt. ibid. 35.
Dormitant in eo paſtores eius, id eſt, potentiæ, & populus eius, id eſt, ſenſus, diſperſus eſt, & non eſt qui congreget. ibid. 36.
Pro peccatoribus orantes iuſtos Deus interdum non audit, quia eos puniri expedit. Habac. 1.30.
Peccatores arenæ comparantur. Habac. 1.35.
Peccatores ſunt quaſi piſces maris. Habac. 1.45.
Et quaſi reptilia, quæ non habent principem. ibid. 46.
Homines, & iumenta, & aues, & piſces occidentur, id eſt, peccatores diuerſorum morum. Soph. 1.43.
Peccatores hoſtia Domini ſunt poſt mortem immolandi. Soph. 1.49.
Peccatorū opera Deus ſcrutabitur in iudicio. Soph. 1.69. Tunc lugebunt omnes, qui non ſeruauerūt gratiam baptiſmi, nec pœnitentiam egerunt. Soph. 1.70.
Peccatores defixi in fecibus ſuis viſitandi. Soph. 1.70.75.
Peccatores fæces dicuntur. Sopho. 1.75.
Peccator, quo proſperiores habet res, eo magis timeat. Soph. 1.76.
Peccatores, quia non puniuntur, putant non eſſe prouidentiam, ſed cito ſentient in amiſſione rerum ſuarum. Soph. 1.77.
Peribunt ea, in quibus quieſcebant vt in domibus. ibidem. 77. Et quæ multo labore quæſierant, relinquent alijs. ibidem. 78.79.
* Peccator neſcit inuenire oſtium domus ſuæ. Soph. 1.81.
Peccantes perfricta fronte minus perſequi ſolent iuſtos. Soph. 2.61.
Hi quoque conuertuntur verbo Domini. ibid. 62.
Peccatorū ciuitas Babylon deſtruetur. Soph. 2. 64.
Peccatores ædificāt vrbes, de bonis raro hoc ſcribitur. Soph. 3.16.17.
Peccatores domos ſibi ædificant, non Deo. Hag. 1.41.42.
Peccatores ſeminant, & parum colligunt. Hag. 1.47.
Peccatores mutuo ſe occidūt, qui mutuo ſe apud Deum accuſant. Hag. 2.86.
Peccator datus in reprobū ſenſum quanta patiatur. Nah. 2.62.
Peccatorum ſalutē promittit Deus bonis in ſuam conſolationem. Soph. 3.55.56.
Peccatores de die in diem differunt ædificare templum Domino, iuſti non quieſcunt donec ædificet. Hag. 1.37.38.
Peccatoribus iraſcitur Deus, qui frequenter à peccato erecti frequenter recidunt. Zach. 1.65.
Peccatores habitant Babylone, & diſperguntur in quatuor ventos, id eſt, in varios affectus rerum fugientium. Inde contentius à Deo vocantur, vt exeāt. Zach. 2.29.30.
Diſperguntur in quatuor ventos, Zach. 8.24.
Sed ij maxime vocantur, qui aliquādo Deo ſeruierunt. Zach. 2.30. Et cur. ibid. 31.
Peccatores feſtinant implēre numerum peccatorum, & menſuram. Zach. 5.13 14. & ſeq. & 25.
Peccatores ſuis meritis obdurantur iuſto Dei iudicio. Zachar. 5.19. & ſeq. Et in peccata maiora in dies ruunt. ibid. & 25.
Ne peccemus audacter, quia Chriſtus pōtifex noſter eſt. Zach. 6.44.
Peccatorum cor eſt vt adamas, qui ſanguine hirci molleſcit; cum enim durum ſit Deo, molle eſt ad libidines, &c. Zach. 7.18.
Peccatores pleni ſūt erroribus, iuſti anima fit ciuitas veritatis. Zac. 8. 20. Et male de oibus iudicāt. ibid.
Peccatores lacerātur à tribulationibus, vt à leonibus. Zach. 8.33.44.
In ijs, qui magis peccauerant, magis ſolet Deus requieſcere. Zac. 9.23.
Peccans erit ſicut Dauid, id eſt, pœnitentiam dignā aget. Zac. 12.10.
Peccatores quomodo ſpolientur, & diuidantur eorū ſpolia in medio ipſorum, etiam ſi ſecuri ſint. Zac. 14.24. & ſeq. Sed nullo modo deſperent, quia Dominus pugnabit aduerſus eorū ſpoliatores. ibi. 37.

Peccatores qui conuertuntur, non omnes perſeuerant in bono. Zachar. 14. 24.
Peccatoribus reiectis alios Deus pro eis ſubſtituit, vt ipſi dolore tabeſcant, & inuidia. Zachar. 11. 41. & ſeq. Et cap. 14. 28. 30.
Peccatores ſemper ſitiunt, & impatienter ſitim ferunt. Zach. 14. 54.
Peccatores mare vocantur, & omnis generis peccatorū Deus miſeretur. Zach. 14 54. 55.
Sed prius abiecti iuſtificantur, inde nobiles, & ſapientes. ibid.
Peccatoribus quam grauia onera imponantur. Zach. 14. 62. 63.
Quam ſint ad bona facienda inualidi. ibid.
A peccatoribus odio haberi glorioſum eſt. Zach. 14. 64.
Peccatores reuerſi ad vomitum familia Ægypti ſunt. Zach. 14 64.
Peccatores nihil habent firmum, & permanens. Mal. 1. 26. 27.
Peccatores in die iudicij terrebuntur, & conculcabuntur vt cinis à ſanctis. Mal. 4. & ſeq. & 7.
Peccatorum voluptates, & bona quomodo euaneſcant in morte. Mal 4. 22.

Peccatoris mors.

† Quomodo in die mortis, & iudicij peccatores ſint puniēdi. Ham. 4. 7. Nō iuuabūt eos bona opera, quæ aliquādo fecerūt. Ham. 5. 52.
Illis ſol occidit meridie, neque habent veſperam, vt iuſti. Ham. 8. 38. 39. ſed tenebris obuoluuntur. ibid. 40.
Sapientia, & prudentia deſtituuntur in morte. Habd. 52. 53.
Spoliabuntur ſuis bonis, & cruciabuntur. Mich. 1. 49. 50.
Confundentur in iudicio. ibid. 50.
Cruciabuntur pœna Dæmonum. Mich 1. 50. & ſeq.
Mors illis veniet repentina, vt tempeſtas, & nebula, & puluere excæcabuntur. Nah. 1. 22. 23.
Terribiliter increpabuntur hora mortis. ibid. 23. 24.
Rebus ſuis infectis excedent è vita. Ibid. 24.
Nihil illis proderunt amici, & voluptates, & diuitiæ. Nah. 1. 24. 25.
Magno tunc tremore corripientur amiſſa fortitudine ſua. Nah. 1. 46.
Comprehendet eos dies iudicij & mortis in voluptatibus ſuis. Nah. 1. 47.
Veniet eis Chriſtus in morte, vt eos diſperdat. Nah. 2. 59.
Morte rapieni ante tēpus. Nah. 2. 60
Quas anguſtias patientur in morte, & in eos quot hoſtes inſurgāt. ibid. 61.
Quantum turbabuntur ingruente morte. ibid. 71.
Turbabuntur tunc in eis ſenſus, & potentiæ. Nah. 3. 36.
Nihil eis morte terribilius, quia ſūt habitatores terræ, & omnia habent in terra. Soph. 1. 4.
Mors, & cū ea omnia mala manent peccatores. Soph. 1. 44.
Sunt hoſtia Domino immolandā poſt mortem. Soph. 1. 49.
Torquebuntur conſcientia peccatorum per oculos, & aures commiſſorum. ibid. 71. & ex abuſu intellectus, & voluntatis. ibid. 72.
Valde metuenda eſt mors peccatori. Soph. 1. 78. 79.
Tribulabuntur tunc homines, id eſt, qui nō ſapiunt quæ ſunt Dei, ſed quæ hominum. Soph. 1. 80.
Ambulabunt vt cæci tunc, & difficilis eis erit pœnitētia. ibi. 81. 82.
Nihil illis ex rebus huius vitæ proderit. ibid. 83.
Veniet illis mors, ſicut puluis vento agitatus. Soph. 2. 32.
Exemplo bonorum monſtratur, quantum timere debeant mali in morte. ibid. 34.
Sæpe immatura, ſemper inopinata morte rapiuntur. Soph. 3. 16.
* Quā terribilis eis ſit mors, & quomodo à iuſtis conculcabuntur vt cinis. Malach. 4. 1. & multis ſeq. & 20. & ſeq.

Peccatum, vide Vitium.

† Sumitur pro hoſtia. Hoſ. 4. nu. 14.
* Peccatum quomodo ſumatur pro mortali, & pro veniali. Sopho. 3. & 34.

Prin-

Principum peccata grauiora ſunt, & grauius puniuntur. Hoſ.1.nũ. 78.79 80.c.5.nu.17.Mich. 3 per totum cap. Ham 6.à principio.

Peccatum niſi pœnitentia deleatur trahit ad alia peccata. Hoſ.1.n.90.

Effectus peccati.Hoſ.1.n.113 c.2. num.74.c.5.nu.84.Ioe.1.nu. 22. 31.32.Zach.5.per totum cap.

Peccata nõ ſatis defleta etiam poſt culpam dimiſſam punit Deus. Hoſ.2.74.75.76.

Peccatum tam longe debet abeſſe ab ijs, qui ad Deũ conuerſi ſunt, vt ne nominis quidem peccati recordentur.Hoſ.2.nu.90.

Peccata Deum latere non poſſunt. Hoſ 5.16.c.13.nu.18.

Peccata peccatis addere, Deum ad iram prouocat.Hoſ.7.16.

Peccato iure debetur pœna. Hoſ. 12.num.21.

Peccata peccatis punire ſolet Deus Ioe.2.17.

In peccato magnum periculum, & paucis notum.Ion.2.34.

Peccatum prius eſt vt torrens, poſtea vt mare.Ion.2.35.

Nil eſt quod magis aggrauet, quam peccatum, & ſi anima in cælum leuanda eſt, onera peccatorum mittenda ſunt in mare.Ion.1.37.

Peccata tandem euulganda. Ionæ. 1.50.

Peccata ſunt debita, vel in hac vita ſoluenda, vel in altera.Hoſ.1 2.21.

Peccata quam calamitatem afferãt animæ.Ham.3.18.

Peccatum quomodo conſumat vires, & bona opera. Hamos. 5. 10.11.

Dies, quo peccato aſſentimur, quibus nominibus appelletur.Habdias.77.

Peccata habent antra, vnde difficillimus eſt exitus.Ionæ.2.35.

Propter peccata populi regnãt impij Hoſ.13.nu.16.

Fons mortis peccatum.Hoſ.13.numer.39.

Fomes peccati non aufertur iuſtis in hac vita.Ioe.2.nu.39.

* Venialia peccata habent iuſti in hac vita. Ioel.2. numer.40.

† Pro peccato, id eſt, ſacrificium.Hoſ 6.nu.28.

* Non per quoduis peccatum mortale amittuntur omnes virtutes. Ham.9.num.48.

Pondus peccati grauiſſimum. Ionæ 1.num.37.

In lucem ſunt efferenda omnia peccata. Ionæ.1.nu.50 51.

† Peccatum vocatur amaritudo.Hamos.4.nu.18.Mich.1.nu.39.

† Peccatum dicitur dolor.Hoſ 4.n. 36 Mich 4.70.

† Peccatum vocatur ſerpens, & coluber.Ham.5.nu.52.

† Peccatum vocatur fur, latro, vindemiator, Chaldæus, baſiliſcus, aſpis, leo, draco.Hab.nu.42.

Veſtes ſordidæ peccatum. Zacha 3. 13.29.

* † Illecebræ peccati vocantur antra, & gigantes.Ion.2 35.

† Peccatum dicitur vẽter inferi. Ion. 2.nu.31.& piſcis magnus.ibid.

Peccatũ vocatur inutile.Mic.2.n.1.

Peccatum dicitur labor.Mich.2.nu. 1.c.4.nu.70.Hoſ.13 n.18.

* Peccatum ſeruitus, labor, afflictio. Mich.4.nu.70

Peccatum ſanguis. Hoſ.c 4.num. 3. Nah.c 3.num.1.

* Peccata equi.Habac. c.1.nu.43.

Peccatũ ignorantia.Haba.c.3.nu.3.

Peccata fæces.Soph c.1.nu.75.

† Iudicium, ſeu ſupplicitũ.Soph.3.37.

* † Septem peccata capitalia per ſeptẽ Nili flumina ſignificata.Sopho.3.47.

* Memoriam peccatorum non abijciebant ſancti. Soph 3 49.

Peccatorũ noſtrorum quando Deus obliuiſcatur. Soph.3 52.

Peccata excæcationis cauſæ ſunt. Zach.5.num.11.& 12.

Numerum peccatorum præfigitur apud Deum, vt puniat. Zachar.5. num.13.

Deus commonefacit nos peccatorũ noſtrorum Hag.2.nu.76.77.

Peccatum mortale dicitur ſpirituale ædificium.Mich.1.nu.24.

Peccata reddunt hominẽ infirmiorem ad bona opera.Mich.1 n.39.

Peccatum ex malitia. Mich.2.nu 3.
Peccati turpitudo. Mich.6.nu.40.
Occulta electorum peccata Deus ſæpe manifeſtat ad ipſorum bonum. Ion.1.nu.51.
Electi facile agnoſcunt & dolent ſua peccata, reprobi non ita. Ion. 1.nu.52.53.54.
Deus ſæpe permittit ſuos electos in peccata labi, vt cautiores reſurgant. Ionæ 2.nu.30.31. Zach. 12. 10 11.
Reprobi occultant ſua peccata. Ione 1.nu.53.& 54.
Pœnas nobis à Deo pro noſtris peccatis iniunctas quomodo ferre debeamus. Mich.2.nu.41.42.
Poſt peccatum quinam feruentiores per pœnitentiam reſurgant. Zach 12.num.10.
Latitudo, & longitudo peccati, & ſupplicij eius. Zach 5.nu.5.

Peculium.

* Dei peculium ſunt iuſti. Malach. 3. 46.47.

Pecunia.

† Appendere pecuniam quid ſit. Ham. 8.num.15.
† Pecunia vocatur fortitudo. Mich.4. num.65.

Pecus.

* Quæ animalia ſignificet. Sophon.1. num.8.
† Pecora, homines voluptatibus dediti. Soph.1.num.43.

Pelagius.

Eius hæreſis refutatur. Hoſ.c.1.117.

Pelicanus.

Eadem auis ac onocrotalus. Sophon.2. num.51.

Pellis.

† Significat virtutes externas, cęremonias, modeſtiam, &c. Mich 3.nu.8.
† Pelles, tabernacula, ſeu tentoria. Habac.3.nu.34.

Peluſium vrbs.

Vbi ſita. Ham.6.nu.47.

Per.

† Quod genus cauſæ ſignificet. Haba. 2.nu.22.

Percutere.

† Fœd' percutere quid ſit. Hoſ.10.n.9.
† In ore gladij percutere. Hoſ.10.n.38.

Peregrinus.

* Peregrini dicũtur ſancti, & cur. Hoſ. 4.nu.7. Soph.3.nu.vlt. Zach.14.65.
* Peregrinationis ſpiritualis typus. Ham.6 num.25.
Benigne tractandus peregrinus. Mala. 3.27.

Perfectio, & Perfectus.

* Spiritualis perfectio quomodo quærenda. Hoſ.6.nu.46. Ham.9.48. vſque ad fin. c Hag.1.n.37 40.& ſeq. Zach. 2.nu.26. 27.c.7. nu.14.& ſeq.c.9.69. c.14.43. vide etiam ſpiritualis.
* Perfectio hominum veteris, & noui teſtamenti qualis. Ion.4.nu 3.& 4.
* Ab ſtudio perfectionis non eſt ceſſandum in hac vita. Zach.7.num. 14. & ſeq.
†* Perfecti viri per Iſrael ſignificati. Malach.1.24.
* Perfecti etiam in triſtibus inueniũt magnã conſolationẽ. Ham.9.51.
Magis in dies liberantur à captiuitate. ibid.52.
Magnam Deus illis dat verborum efficaciam. Ham.9.53.
Et magnam firmitatem in bono, & plantat eos in beatitudine. ibid. 54.55.
Perfecti ſunt zona Chriſti ad mamillas, & tunica. Mich.2.53.
Perfectos Diabolus appetit maxime vincere, & ideo cibus eius electus dicitur. Habac.1.47.
Perfecti qui cadunt, & damnantur, magis punientur. Soph.1.50.
Perfecti proprie ſunt, qui domum Domino ędificant. Hag.1.39.40.
Perfectis nihil aut parum ſeminis perit. Hag.1.44.
Perfecti habent permanentem lætitiam. Hag.1.45.
Perfecti veſtiuntur, & caleſiunt, imperfecti nõ caleſiũt. Hag.1.45.46.
Perfecti non timent, ſed imperfecti. Hag.1.57.
Perfecti etiam indigent adiutorio Dei. Hag.1.58.
Ad perfectionem multum proſunt etiam opera, quæ videntur parua Hag.1.84.
Perfecti ſunt principes, & iudices. Mich.3.24.

Perfectæ animæ pariunt fere ſine dolore. Mich.4.76.
Ad perfectionem quomodo cito veniatur. Zach.2.27.
Perfectus vnus vtiliſſimus eſt hominibus, quia multos ad Deum adducit. Zach.2.35.36.
Perfecti etiam interdum capiuntur, & ducuntur Babylonē. Zac. 6 40.41. Sed ibi non moriuntur. ibid.41.42.
Perfecti quam potentes ſint verbo. Zach.8.45.& ſeq.

Periurium.

* Periurij pœna. Zach.5.5 6.8.

Permittere, Permiſſio.

† Permiſſio Dei ſolet dici præceptum. Ham.6.num.33.
* Deus ſæpe permittit electos ſuos in aliquod peccatum labi, vt cautiores fiant. Ion.2.nu.30.& 31.

Perpendiculum.

† * Lex Dei, & obedientia. Zachar. 1. 66.

Perſa.

† Medorum, & Perſarum regnum per equos nigros ſignificatum. Zacha.6. num.3.

Perſecutio, Perſecutor.

Vide etiam Aduerſæ res.
* Eccleſia perſecutionibus aucta. Hoſ. 2.nu.99. Mich.4.nu 46.
† Perſecutio per ſolem ſignificatur. Ionæ 4.num. 29.
* Perſecutiones ſunt Dei beneficia. Mich.6.num.13.
Quomodo Deus iuſtos tueatur à perſecutionibus, vide Tentatio.
* Perſecutores iuſtorum, & pauperum Ham.2.16.
Quomodo puniuntur. Nah.1.1.48.

Perſeuerantia, vide Conſtantia.

* Commendatur. Hoſ.1. nu. 127. 128. Mich.1.num.56.57. Hag.1.40. Zach. 10.28.
* Perſeuerantiæ typus talaris tunica. Mich.1.num.57.
* Perſeuerantia perfectio omnium bonorum. Mich.1.55 58.
* Perſeuerantiæ typus cauda ſacrificanda. Mich.1.nu.57.
* Qui bonum quærit, ne deficiat. Mic. 6 43.

Perſona.

Diuinarum perſonarum diſtinctio. Ham.4.num.28.
† Perſonarum mutatio frequēs in ſcriptura. Hoſ.2.num.56. Habd.num.73. Soph.2.48.
Tertia perſona pro ſecūda. Hoſ.5.nu.8.
† Tertia perſona præteriti pro ſecunda imperatiui. Hoſ. 5.nu.8.
Secunda perſona in tertiam, & contra mutari ſolet. Soph.2.47.
Quæ diuinis perſonis communia ſunt, modo huic perſonæ tribuuntur, modo illi. Malach. 3.num.5.

Pes.

Menſura pedis in loco publico olim Romæ poſita. Ham.8.nu.16.
† Lauare pedes in conuiuijs conſuetudo communis fuit Iudæorum, Romanorum, & aliarum nationum. Hoſ.3.nu.9.

Petra.

Vide etiam Lapis.
* † Petra Chriſtus Dominus. Ham. 9. nu.21. Habd.nu.20.23. Nah.3.32.
† Petra principium familiæ. Ham.9. nu.21. Habd.nu.20.
Petra apoſtoli. Habd.nu.23.
* Petra typus offendiculi infidelium. Ion.4.nu.6.
* Amici Dei in petrarum ſciſſuris habitant. Habd.num.22.
† Petra Deus. Haba. 1.nu 37.
† Petra, locus munitus. Habac.2.n.1.
* † Petra, humilitas mentis. Habac. 2. nu.34.

Pharamica vrbs.

Vbi ſita. Ham. 6. nu.46.47.

Pharao.

* Typus Diaboli Mich 6.nu.14.

Phariſæus.

* Scribæ, & Phariſæi quomodo reiecti à Deo. Soph.3.nu.31.33.

Phelethi.

Chereti, & Phelethi legiones militum cuſtodientes Dauid vnde dictæ. Sophon 2.nu 14.

Phiala.

† Qualis eſſet. Ham.6.nu. 22.
Deſeruiebat odoramentis, & ſanguini victimarum excipiendo. Zac. 14 49.

Philiſthijm.

Vide Palæſtini.

Philoſophia, Philoſophus.
Philoſophorum Gentilium quæ initia. Præl.2.nu.26.
Phiſon flumen.
Idem ac Ganges.Soph.3.29.
Placere.
Placere ſibi quam periculoſum. Ham. 6.49.& ſeq.& c.7.14.
Placentes ſibi iuſti deſeruntur. Hamos 5.34.
Phramea.
Iuſtitia puniens. Hab.1.n.39.
Pietas.
* Quæ ſit ſumma pietatis.Mich.6. nu. 23.24.25.
Pigritia.
* Eſt periculoſiſſima. Hoſ.3.nu.35.
Pila.
† Quid ſit.Soph.2.56.
Pileus.
† Pileus ſacerdotalis qualis. Zacha.3. nu.14. & ſeq.
Piſcis.
* Maiores piſces comedunt minores. Habac.1.nu.40.
† * Piſcis peccator. Habac.1.num.45. 46.47.
* Piſces auferuntur homine ablato. Soph.1.nu.11.
† * Piſces homines ſine lege viuentes. Soph.1.43.
† † Porta piſcium quæ.Soph.1.53.
Plaga.
Orbis plagæ iuxta ſitum Ieruſalem, & templi intelliguntur in ſcriptura. Zach.2.nu.13.
Plaga pro vulnere, vide Vulnus.
Plaudere.
† Manibus plaudere lætitiæ eſt. Nah. 3.num.28.29.
† Plaudere contrarium verbo ſibilandi. Soph.2.nu.55.56.
Plaſtes.
† Plaſtes ſtatuarius.Zach.11.30.
Plaſtes Deus.Zach.11.nu.28.29.
Plauſtrum.
† Plauſtra ferrea quid.Ham.1.nu.16.
Pleiades.
Quales ſint,& quando oriantur.Hamos.5.nu.22.
Plenitudo.
Quid ſignificet.Mich.1. numer.18. 19.20.
Plenitudo terræ in malam partem ſumpta.Mich.1.num.20.
Plenitudo terræ quid ſit.Mich.1.numer.18.19.20.
Pleonaſmus.
† Reperitur in ſcriptura.Ham.2.n.24.
Plinius.
Locus Plinij corruptus corrigitur.Hamos 6.nu.7.
Plumbum.
* Plumbum ſeueritas diuinæ vltionis. Zachar.5.num.19.
Pluralis.
† Plurale verbũ cũ nomine ſingulari. Ioel.2.nu.6. Mich.1.35.Zach.10.17.
† Plurale nomen cum verbo ſingulari.Mich.2.nu.30.
† Plurali nomine pro ſingulari vtitur ſcriptura in rebus magnis, & excellentibus nominandis.Mich.5.nu.37. 38.Zach.4.18.cap.6.31.
† Plurale pro vno ex pluribus. Haba. 1.num.5.Zach.9.37.
Plutarchus.
Quare ſcripſerit librum de defectu oraculorum.Zach.13.5.
Pluuia.
Doctrinam Euangelicam ſignificat, vt habes in verbo Doctrina, & verbo Imber.
Poder.
† Poderes Chriſti ſunt fideles. Mich. 2.num.52.53.
Pœna.
* Damnatorum pœnis poſt diem iudicij nihil addetur aut detrahetur.Hoſeæ.1.num.35.
Pœna iure debetur culpæ.Hoſ.12.nu. 10.21.
* Pœnas quomodo liceat imprecari malis.Hoſ.14.nu.2.
Pœnas nobis à Deo pro peccatis noſtris inflictas æquo animo ferre debemus Mich.7.nu.40.
Pœnitentia.
Pœnitentiæ ſacramentum quam ſit vtile, & neceſſarium.Hoſ.1.n.90. Ham 9.n.13.48.Ionæ.3.n.40.41.
Pœnitentiæ ſacramentum eſt laborioſus quidam baptiſmus. Ham. 9.48.
Pœnitentia qualis eſſe debeat. Ion. 3.nu.31.Mich.7.n.41.Ioel.2.19.
Pœni-

Pœnitentiæ commendatio. Mich. 6. num. 25. 26. 27.
Pœnitentia quã ſit grata Deo. Hoſ. 2. numero 75. 76. & cap. 5. nu. 44. & cap. 6. num. 51. cap. 14. num. 4. Ioel 1. nu. 31. Nahu. 1. num. 49. 52 53. Zacha. 7. num. 3. & 13. & ſeq. cap. 13. 20. Malac. 4. 27.
Pœnitentiæ vis tanta eſſe poteſt, vt talis reddatur anima, qualis fuit, cum baptiſmum accepit. Ham. 9. num. 48.
Pœnitẽtium habitus. Hoſ. 3. nu. 18. Ham. 8 nu. 30. Ionæ 3. nu. 31.
Pœnitentiæ exempla. Hoſ. 2. n. 75. 76. cap. 3. nu. 6. c. 5. nu. 44. Ham. 5. nu. 28. & ſeq. Ionæ 3. nu. 31. Soph. 2. nu. 58. 59 60. Zacha. 12. nu. 10. 11. cap. 13. 20. 21. cap. 14. 28.
Vera pœnitentia quid exigat. Hoſ. 13. num. 12. cap. 14. nu. 6 Ioel 2. num. 18. Hag. 2. 63.
Deus propter pœnitẽtiam ignoſcit hominibus peccata. Ioel. 2. nu. 22. Ionæ 3. numero 38.
Opera pœnitentiæ commendãtur. Ham. 6. nu. 16.
Sera pœnitentia. Hamos 9. num. 11. Mal. 3. num. vlt.
Pœnitentia in mortem non differenda. Hamos 9. num. 14. Ionæ 3. numero 40. Sopho. 2. num. 32. 33. & ſeq. Hag. 38.
Electi ad pœnitentiam prompti, reprobi vero minime. Ionæ 1. num. 52. 53. 54.
* Peccatores pœnitentiam nõ inuenientes. Soph. 1. nu. 81. 82.
† Pœnitẽtia angelus Domini dicitur. Zach. 3. num. 29.
* Feruentiores ſurrexerunt ſancti per pœnitentiam. Zachariæ 12. numero 10. 11.
* Prophetę ſacco induti prædicabant pœnitentiam. Zach. 13. nu. 8.
Pœnitentiam differentes in quot mala incidant. Hoſ. 1. 113. & ſeq. & 118. Et cap. 5 34. Ham. 4. 28.
Quam difficilis ſit in hora mortis. Soph. 1 81. 82.
Pœnitentibus quomodo Deus bene faciat, & eos protegat. Hoſ. 1. 116. & ſeq.
Pœnitentes, & conuerſos ad ſe per quos gradus bonorum deducat Deus. Hoſ. 2 83.
Pœnitentia lucem animæ affert. Hoſ. 6. 44. 48.
Sine pœnitentia opera miſericordiæ nõ ſunt grata Deo. Hoſ. 6. 51.
Pœnitẽtiæ veræ forma deſcribitur. Hoſ. 14. 4 & ſeq.
Pœnitentiæ veræ fructus. Hoſ. 14. 12. & ſeq.
Pœnitentiæ opera habet vera conuerſio. Ioel. 2. 18.
In pœnitentiam quomodo Deus excitet peccatores, & noctem in diem vertat, ac rurſus diem in noctem. Ham 5. 28. & ſeq.
Pœnitentiam non agentes fugiunt Chriſtum leonem, & incidunt in vrſum. Ham. 5. 49 50.
Per pœnitentiæ gratiam caro ſeruit ſpiritui. Ham. 9. 48.
Pœnitentibus dulcedinẽ Deus dat, ſed vult vt prius expectent aliquantulum. Ham. 9. 49. 50.
Per pœnitentiam capti a Diabolo redeunt ad veteres poſſeſſiones. Habd. 126. 127.
Poſt pœnitentiam ſecuri eſſe non debemus, quaſi gratia amitti nequeat. Ionæ 2. 38.
Pœnitentiæ perfectæ vis. Ion. 3. 38.
Per pęnitentiam decaluatur homo, id eſt, abijcit veteres cogitationes & ſumit nouas. Mich. 1. 71. 72.
Per pœnitentiam exurgens exprobrat Babyloni. Mich. 7. 40.
Pœnitentiam integre hic agens nõ punitur iterum. Nah. 1. 49.
Pœnitentiam quanta bona conſequantur. Nahum 1. 50. & ſeq.
Per pœnitentiam ſilere debemus à facie Dei, ne poſtea damnati obmuteſcamus. Soph. 1. 48.
Ad pœnitentiam exhortatio, antequam occupet nos dies mortis. Soph. 2. 31. 32.
Pœnitentię igne conſumitur quicquid erat Moab. Soph. 2. 42.
Pęnitentia reſtituere nos poteſt in ſtatũ quẽ ante peccatũ habuimus nec eſt credendum Diabolo contrarium ſuggerenti. Hag. 2. 58. 59

Pœniten-

Pœnitentia perfecta immolat rapinas hoſtium Domino, Michææ 4.80.
Per pœnitentiam Chriſtus reſurgit in nobis, & dat nobis labium electum, & vt humero vno ſeruiamus ei. Soph.3.45.46.
Pœnitentia eſt angelus Domini liberans nos à Satan. Zachariæ 3.29.
Quæ bona afferat animæ, & quomodo pœnitentes iudicent alios. ibid.30. Et alios exemplo ſuo cuſtodiant, & cum eis ambulét angeli. Zach.3.31.
Poſt pœnitentiam diligenter laboremus, vt alijs profimus, & in domo Domini laboremus memores accepti beneficij. Zachariæ 6.45.
Pœnitentiæ opera quamdiu durare debeant. Zach.7.13.14.15.
Qualis fiat anima, cum Deus ad eã reuertitur per pœnitentiam. Zachariæ 8.20.
Fit ciuitas veritatis, & recte de omnibus iudicat. ibid.
In ijs, qui magis peccauerant, magis Deus ſolet requieſcere. Zachariæ 9.23.
Pœnitentes ita Deus aſpicit, ac ſi non peccaſſent. Zach.10.36.
Pœnitentiæ opera contra obediẽtiam oblatio de rapina. Mal.1.39. & ſequentibus.
Pœnitentia excitatur in nobis per zelum Dei, & tunc vere conuertimur. Mala.4 26.27.

Poeta.
Poetarum, & Prophetarum phraſes ſimillimæ. Nah.2.nu.65.

Polluere.
† Pollui in aliquo, eſt pollui contactu illius. Hag.2.nu.65.
* Pollutus facile polluit quæ tangit. Hagg.2.79.80.

Pomum.
Poma, bona temporalia. Hamos 8. numero 10.
*† Poma, humana vita, & homines ipſi. Ham.8.num.8.
†† Pomum ſignificat etiam ficũ. Ham. 8.num.2.
†† Pomum quid ſit proprie. Hamos 8. num.2.

Ponere.
† Manum ſuper os ponere eſt tacentis, & reſpondere neſcientis. Mich. 7.num.48.
† Ponere in aliquid, quid ſignificet. Hoſe. 11. numero 28. Habd. numero 11.
† Cor ponere in aliqua re, vel ponere ſuper cor, eſt attente meditari. Hag. 1.num.9.

Pontifex.
† Pontifex noſter Chriſtus Dominus. Mich.6. nu.15.
† Gubernatio populi Iudaici poſt reditũ ex Babylonica captiuitate fuit penes pontificem ſummum. Zachar. 3. 19.

Populus.
† Vnus populus poteſt eſſe figura vnius hominis, & contra. Hoſ.11.numero 12.
Populus nunc in bonam nunc in malam partem ſumitur. Mich.1. numero 17.
Populi vocantur etiam Iſraelitę. Mich. 1.num.17.18.
Populus non dicitur de Iſraelitis, niſi in malam partem. Zach.8.36.
* Populi per aquas ſignificari. Nahum. 2.num.63.
† Populus virtutes. Nahum.3.numero 31.
† Populus ſenſus corporis. Nahum.3. num.36.
† Populus terræ, id eſt, omnes homines plebeij, de quibus eſt ſermo. Hag. 2.16.
† Populus cogitationes. Zachar.8.numero 24.25.
* Populus Dei non commiſcetur cũ populis. Hoſ.7.22.

Populus, arbor.
† Significat caſtitatem. Zachariæ.14. 66.

Porta.
† Iudicia apud Iudæos in portis vrbiũ fieri ſolebant. Ham.5.nu.35.
† Portæ ſenſus. Nah.3.num.31. Soph. 1.71.
† Porta piſcium quæ. Soph.1.53. Zac. 14.35.36.

† Porta gregis quæ. Soph. 1. 53. Zach. 14. 35. 36.
† Porta ſecunda quæ. Soph. 1. 53. 54.
* Portæ Ieruſalem ſponte apertæ in paſſione Domini. Zach. 11. 4.

Portentum.

† Eſt ſignum aliquod mirabile in rei magnæ ſignificationem factum. Zach. 3. 33.

Potentia, Potens.

* Animæ potentiæ paſtores dicuntur. Nah. 3. nu. 35.
Vrbes. Zach. 7. 16.
* Nugæ. Soph. 3. 53.
* Domus. Zach. 14. 25.
Gentes. Hag. 2. 63.
* Deus eſt autor omnis potentiæ. Zach. 10. 31.
Potentiores increpandi. Michææ. 6. 10.

Potus.

Potum dare, affligere. Habacuc. 2. num. 38.
Potus doctrina praua. Habacuc. 2. num. 48.

Præcingere.

Præcingere lumbos eſt paratum eſſe ad aliquid faciendum, & caſtitatem ſeruare. Nahum. 2. numero 40.

Præcipio, Præceptum.

Præcipere pro Diſponere, & ordinare. Hamos 6. numero 33. Ionæ 2. num. 1.
Dei præceptum dici ſolet eius diſpoſitio & permiſſio. Hamos 6. numero 33.

Præcipito.

† Sumitur pro Diſperdere. Hoſ. 13. num. 31.

Prædeſtinatio.

Prædeſtinatus, vide etiam electus.
* Prędeſtinationis typus, & ordo. Hoſ. 3. num 34.
† Prædeſtinati dicuntur reliquiæ. Hamos 9. num. 38.
* Prædeſtinati quomodo à Deo protegantur, & ducantur. Sophon. 2. 37. 42. 53.
* Numerus prædeſtinatorum firmiſſime complendus. Zach. 2. 24. & ſequ. cap. 11. nu. 46.
* Prædeſtinatio ab æterno facta, & in Iacob ſignificata. Mala. 1. 10.

Prædicare, Prædicatio.

* Prædicatio verbi Dei eſt præcipuum epiſcoporum munus. Mich. 5. numero 59.
* Prædicationis vtilitas. Ionæ 3. numero 38. 39.
* Euangelij per totum orbem prædicatio prædicitur. Hoſ. 1. numero 135. Hamos 9. numero 8. Mich. 4. à princ. cap. 5.
* Apoſtoli prædicantes docebant, ſe eundem Deum prædicare, quem Iudæi coluerant. Mich. 4. nu. 24.

Prædicator.

Vide concionator.

Præeſſe.

* Qui alijs præſunt, debent eis prodeſſe exemplo. Hoſ. 2. nu. 100. 101.
* Qui alijs præſunt, quales eſſe debēt. ibidem, & c. 5. nu. 3.
* Qui præſunt, vocantur ſpeculatores. Hoſ. 5. nu. 3.

Prælatus, vide verbo Principes.

Præmium.

Vide beatitudo, & Mala. 1. 36. 37.

Præoccupare.

† Significat præuenire. Mich. 6. numero 19.

Præparare.

† Significat firmare, & ſtabilire. Hoſ. 6. numero 6. Mich. 4. numero 21. Habac. 2. 37.
† Præparatus, id eſt, firmatus, ſtabilitus ibidem.

Præpoſitio.

Præpoſitiones ſæpe ſupplendæ apud Hebræos, Græcos, & Latinos. Hoſ. 10. num. 50.

Præſens.

† Pro futuro. Habac. 1. nu. 15.
† Præſens negari ſolet, dum præteritum dicitur. Mala. 1. nu. 8.
† Includitur ſæpe in præterito. ibid.

Præſentia.

* Dei præſentia cur aliquibus hominibus ſubtrahatur. Hoſ. 6. numero 8. capite 7. numero 75. capite 8. numero 31.
* Dei præſentia, quæ in hac vita habetur, quam ſit iucunda. Zachariæ 2. 34.

Præ-

Præſtare.
† Præſtabilis,id eſt placabilis.Ioelis 2. num.20.
Præſum, vide Præeſſe.
Præſumptio.
* Præſumptionis peccatum quale.Hamos 9.nu.14.Mich.2.numero 47.48 cap.3.numero 16.17.
Præteritum.
† Præteritum actiuum pro præterito paſſiuo.Hoſ.13.numero 29.Mich.2. numero 17.
† Præteritum indicatiui pro imperatiuo.Hoſ.5.nu.8.
Præteritum pro futuro.Hoſ.11.numero 24.Habd.numero 29 Mich.2 numero 64.
Priapus.
Idem qui Behelphegor. Hoſeæ 4.numero 26.
Primas.
† Epiſcopi vocantur primates. Mich. 1.nu.58.59.60.61.
Primitiæ.
† Sunt primi fructus agrorũ, qui Deo offerri ſolebant.Malac.3.30.
Princeps,ſiue Prælatus,vide etiã Rex, & Superior.
* Principes ſcandalum dare quam graue ſit.Hoſ.1.78.83.
* Principes mali,Ham.4.2.3.
* Principes Eccleſiæ eijcere debent eos,qui alios perturbant Ionæ 1.55. Sed faciant id ſuauiter, & ſeuere, & quieſcet ita Dei.ibid 56. Eorum eſt dormientes excitare.ibid.50.
* Principes aliorum duces eſſe debẽt ad pœnitentiam.Ion 3.43.
* Peccata principum grauiora ſunt,& grauius puniuntur. Hoſ. 1. numero 78 79.80.
* Principes,ſiue prælati quidã,vt leones Zac.11.39.
Exempla principum quantum valeant ad bonum, & ad malum. Hoſ 1.numero 78.79. 80. & c.6. num 54 55.
Principes ſi adiuuẽt ſacerdotes,magnum lucrum eſt animarũ. Hag. 1.36.
Sæpe conſtituuntur principes,quos Deus non approbat.Hoſ.8.numero 11.
In principes & prælatos maxime ſæuire cupit Satan.Zach 3.28.
Principes dicuntur caput populi,& cur.Hoſ.11. numero 26. Hamos 6. numero 4.
* Principes,id eſt,rectores,& magiſtri magis punientur.Soph.1.49.
† Princeps,id eſt,iudex.Mich.3 numero 14.
* Principes ſæculares ſuperbi.Soph.3. to 11.
† Principes dicuntur colles. Mich.6. nu.1.Haba.3.31.
* Principes Eccleſiæ quam mites eſſe debeant.Soph 3 11.12.
* Princeps bonus,& malus.Soph.3.numero 11. 12.
Tunc principũ ſeruantur leges, & verba audiũtur, cum exemplo ipſi præeunt.Ionæ 3.43.
† Montes dicuntur.Mich.1 nu.7.c 6. num.1. Hag.1.56.
* Prælatis multi angeli promittuntur. Zach.3.21.
* Prælati dormitantes quantum noceant,& quomodo puniantur.Zach. 11.38 39.
† Cedri dicuntur.Zach.11.3.& 5.
† Principes maxime indigent prudentia. Hamos 6.4.
Pro.
† Pro peccato,id eſt,ſacrificium ita appellatum.Hoſ.6.nu.28.
Probatio.
Probatio Dei,id eſt,tentatio, vide Tentatio.
Problema.
Quid ſit.Mich.2.num.12.
Procas.
Procas Syluius rex Latinorum quo tẽpore regnauerit. Prælud.2.nu.3.
Profectus ſpiritualis.
Vide Spiritualis.
† Profectus bona opera facientiũ impediri ſolet per aliquod occultum, & hoc illis aperit Deus. Hagg.2.76. 77.78.
Profundus.
† Profundum, & profunde, id eſt, vehementer,largiſſime. Hoſ.5. numero 7.
† Proijcere in profundũ maris. Mich. 7.num.52.
* † Profundum aquarum ſtatũ periculoſum

Ioſum calamitoſumque ſignificat. Zach.1.16.

Proijcere.

A facie alicuius proijcere. Hoſ.6.numero 8.
In profundum maris proijcere. Mich. 7.num.52.

Promiſſio.

† Promiſſionum ſcripturæ regulæ. Ham.9.nu.44.Hag.2.nu.73.
Terræ promiſſionis termini qui. Mich. 7.nu.33. Hamos 6. num.43.Habdiæ num.82.
* Terræ promiſſionis termini anguſtiores dati culpa Iſraelitarum, quã fuerant promiſſi.Hab.num.82.

Pronomen.

† Redundantia pronominis. Hamos 2.num.24.
† Nomen pro nomine. Soph.1.31.

Pronuntiatio.

† Eſt neceſſaria ad ſcripturam intelligendam.Mich.5.nu.25.

Propago.

† Propagines,filij,& vrbes. Nahum 2. num.44.

Propheta,Prophetia,Prophetare.

* Falſi prophetæ ſpirituales,vide Pſeudoprophetæ.
† Interpretandi prophetas qui modus optimus.Præl.1.
* Teſtimonia multa de Chriſto ſunt in prophetis.Præl.1.nu.4.
* Teſtimonia multa prophetarum de Chriſto Domino nequeunt intelligi iuxta literam.Præl.1.nu.5.
Eloquia prophetarum tripartita.Præl. 1.num.7.
Prophetę animus nũc de præſenti tantum,nunc de futuro tantum tangebatur. Prælu.1.nu.8.
Libri prophetarum æqualem autoritatem nacti cum libris Moſi apud Iudæos,& quomodo. Præl.1.nu.10.
Veracitas prophetarum quomodo cõprobata.Præl.1.nu.10.11.
Prophetæ fuerunt concionatores populi Iudæorum.Præl.1.nu.12.
Prophetæ quo tempore floruerint, & quod eorum prophetiæ argumentũ. Præl.2.
Tempus, quo quiſque propheta prophetauit, neceſſe eſt noſſe ad eius intelligentiam. Præl.2.numero 1.
Prophetarum ordo.Prælud.2.numero 1.& 6.
Prophetæ tam minores, quam maiores,eodem ordine prophetauerunt, quo ſunt in noſtra editione, & apud Hebræos.Præl.2.nu 7.& 24.
Prophetæ,in quibus tempus non præfertur in titulo,ſub illis regibus prophetauerunt, ſub quibus & hi, qui ante eos ſignant tempus, aut ſaltem ſub extremo eorum.Prælud.2.numero 8.
Quinam ex prophetis vaticinati ſint ante captiuitatem decem tribuum, & qui poſt,ſed ante captiuitatẽ duarum,& qui ſoluta captiuitate. Præl. 2.nu.24.& 27.
Cur eadem ſæpe repetant prophetæ. Prælud.2.numero 24.25.Hoſ.1.numero 14.
Prophetæ antiquiores ſunt philoſophis gentilium.Præl.2.nu.26.
Cur duodecim prophetarum ſit vnus tantum liber. Præl.3.nu.1.
Duodecim prophetę nõ ſunt alijs prophetis inferiores.Præl.3.nu.1.
† Etymologiæ nominum duodecim prophetarum.Præl.3.nu.2.3.4.
In titulis prophetarum quænam quærenda.Præl.4.nu.1.
Cur quidam prophetæ patrum ſuorũ meminerint, quidam non meminerint.Præl.4.
Prophetarum parentes, aut aui, non quia ponũtur in titulis,ſunt prophetæ.Præl.4 nu.1.& ſeq.
Patriam cur quidam prophetæ indicauerint, quidam non indicauerint. Prælud.5.
Tempus prophetiæ ſuæ cur quidam prophetæ, & non omnes indicauerint. Præl 6.
Cur non omnes prophetæ ſcripſerint, ad quam vrbem,vel gentem prophetauerint, & quibus verbis id ſignificetur. Præl.7.
† Cur prophetæ ſæpe repetant, Hæc dicit Dominus;& initio dicant, Verbum Domini,&c.Hoſ.1.nu.2.
Initia prophetarum non fuerunt ab Heſdra, vel alio quopiam addita. Hoſ.1.nu.2.

I Prophe-

Prophetæ intelligebant quæ prædicebant. Hoſ. 1. numero 5. Nahum 1 numero 6. Nec loquebantur in extaſi, ibidem.
† Propheta cur vocatur videns. Hoſ. 1. num. 4. & 5.
Prophetæ non ſolum verbis, ſed etiam operibus vaticinabantur. Hoſ. 1. 43. Zach. 11. 48.
Quando prophetæ aliquid iubentur facere, & non faciunt, id ſtatim oſtendunt. Hoſ. 1. nu. 4.
Prophetæ fuere viri portenioſi. Hoſ. 1. numero 50. Zachariæ 5. numero 33. 34.
† Obſcuritas prophetarum vnde oriatur. Hoſ. 2. nu. 29.
Prophetæ ſæpe ſpiritu prophetiæ deſtituebantur. Hamos 7. nu. 16 17.
An aliquando prophetæ in ſuis reſponſis deciperentur. Ion. 3. nu. 17.
An prophetæ ſint aliquando locuti de ſuo. Ion 3 nu. 23.
* Prophetæ defuerunt, cum Iudæi ſeruire cœperunt regibus alienis. Hag. 1. 33.
* Propheta falſus non ferendus tempore Euangelij, etiam ab amicis, & conſanguineis. Zach. 13. 5. 6.
* Prophetæ falſi ſunt homines, aut cogitationes auertentes nos à Deo, & à perfectione, & non eſt illis credendum. Zach. 13. 24.
Prophetarum intelligentia quomodo acquirenda, in proœ. in Mich.
Prophetæ plures erant, cum reges erāt apud Iudæos, & ante captiuitatem, quam poſtea. Hag. 1. 33.
† Prophetæ nomine etiam falſi prophetæ ſignificantur. Zach. 13. 6.
Sacco induti prædicabant pœnitentiā, Zach. 13 8.
Prophetiæ non fuerunt ſimul, nec continuato tempore editæ. Hoſ. 1. numero 14.
Prophetiæ gradus qui præſtantiores, Ioe. 2. nu. 57. 58.
† Prophetiæ quomodo intelligendæ quando non implentur. Ionæ 3. numero 17.
Chriſtus Dominus propheta dicitur, Zach. 13. nu. 22. 23.
Poetarum, & prophetarum phraſis ſimillima. Nah. 2. nu. 65.
† Prophetæ perinde ſumunt exempla à futuris, atque à præteritis. Nah 3. num. 10.
† In prophetis, id eſt, in vno prophetarum. Habac. 1. nu. 5.

Propoſitum.

Non adimplere periculoſiſſimum eſt. Hoſ. 3. nu. 36.

Proprius.

Voluntas propria, & iudicium propriū dolorum omnium origo. Ionæ 4. nu. 7. & 8. & ſeq.

Proſopopeia.

† Inuenitur in ſcriptura. Haba. 3. num. 41. Hag. 2. nu 24. 25.

Proſtibulum.

† Ponitur pro meretrice. Ioel 3. numero 10.

Prouerbium.

† Quid ſit. Michæ 2. numero 9. & ſequentib.
Loqui in prouerbijs. Michæ 2. numero 10.

Prouidentia.

Dei prouidentia, vide Deus.

Prouincia.

Multæ prouinciæ à filijs Noe nomen acceperunt. Ionæ 1. nu. 7. & 8.

Proximus.

* Proximorum ſaluti vacandum, & quomodo. Hoſ. 2. numero 100. capite 6. numero 45. † Hamos 9. numer. 53. † Mich. 2. numero 51. capite 5. numero 68. † Hag. 1. 35. 36. 54. 55. capite 2. numero 78. 79 89. 90. † Zachariæ 2. numero 24. & ſequentibus, & 35. capite 8. numero 45. 46. capite 9. numero 56. 57. 69. capite 10. numero 33. 34. capite 14. numero 69.
* Saluti proximorum vacare, Deo gratiſſimum eſt. Mich 2 numero 51. capite 5. numero 68. Hagg. 2. numero 89. 90. Zach 6. 36.
* Proximorum regimen eſt ars artiū, Zach 3. num. 28.
† Qui proximorum ſaluti vacant, dicuntur anguli, & paxillus. Zachariæ 10. 33. 34.

Prudentia.

* Carnis prudentia quomodo reſecāda. Zach. 6. 24.
Prudentia neceſſaria. Hamos 6. num. 4.

Pſal-

Pſalmus.
Pſalmorũ liber inter hagiographa olim ab Hebræis numeratus. Prælud. 2. numero 1.
In pſalmis non ſeruatur ordo hiſtoriæ. Ham. 2. num. 25.
Pſalterium.
† Muſicum inſtrumentum ſic dictum; quale eſſet. Ham. 6. nu. 20.
Pſeudopropheta.
* Pſeudoprophetę ſpiritualis vitę qui, & quales. Hoſ. 9. numero 12. † Hamos 6. numero 50. † capite 7. numero 14. † Mich. 2. numero 44. capite 3. numero 12. capite 5. numero 91. capite 6. numero 18. capite 7. numero 23. † Zach. 13. 22. 24.
* Pſeudoprophetæ à viris pijs non tolerantur. Zach. 13. 5.
Puer.
* Cum ſeruum ſignificat, ponitur is, cuius ſeruus eſt. Zachariæ 2. numero 5. & 6.
Pugna, Pugnare.
* Spiritualis pugna. Mich. 4. numero 72. Zachariæ 4. numero 37. & ſequ. capite 10. numero 12. & ſequentib. & numero 30.
Pulcher.
Virgines pulchræ indotatæ nubebant. Hoſ. 3. numero 10.
Puluis.
† Lingere puluerem eſt victorum, & ſupplicum. Mich. 7. nu. 48.
† Puluis, peccator. Sophon. 2. numero 33.
Punctum.
Hebræorum puncta multis in locis male poſita. Hoſ. 10. numero 19. Hamos 5. numero 66. 67. capite 6. numero 8.
Punitio, Punire.
Punitio peccatorum, vide Deus, Peccator, Peccatum.
* Punire ſolet Deus bonos per malos Haba. 1. nu. 39.
Punitio eſt ſignum miſericordiæ diuinæ. Hamos 3. 1. 3.
† Punit Deus iuſtos, qui commoditates temporales ſequuntur. Zachar. 1. 61. 62.
Pupilla.
† Res maxime caras, & cuſtodiendas ſignificat. Zacha. 2. 20.
Puritas.
* Animarum puritas à Chriſto facta qualis. Mala. 3. 20.
Puſillanimitas.
* Quomodo à Deo tollatur. Zachariæ 8. 57.
Putredo.
† Quid ſit. Hoſ. 5. numero 33.
Pythagoras.
Quo tempore floruerit. Prælud. 2. numero 26.

Q

Quadraginta.
Quadragenarius eſt numerus pœnitentiæ. Ionæ 3. nu. 16.
Quadriga.
†* Tentationes ſignificat. Mich. 1. numero 58.
†* Quadrigæ bona naturalia. Nahum 2. num. 73.
† Quadrigæ imperia mundi. Zacha. 6. nu. 1. & ſeq.
† In quadrigis ſimul ſeſſores ſolent intelligi. Zach. 6. nu. 3.
Quamuis.
†† Significatur per Quia, vel Quoniã; Haba. 2. nu. 43.
Quamuis redundare ſolet. Sophon. 3. num. 35.
Quaſi.
† Interdum ſignificat non tam ſimilitudinem, quam ipſam veritatem. Hoſ. 5. num. 27.
Quatuor tempora.
A Zacharia prædicta. Zach. 8. 34.
Quercus.
† Quercus diues. Zacha. 11. 6.
Quia.
† Interdum ponitur ornatus tantum cauſa. Hoſ. 2. numero 41. † capite 7. numero 9. † capite 10. numero 17. † capite 11. numero 1. † Sophon. 3. 23.
† Quia pro Quamuis. Habacuc 2. numero 43. Zach. 9. nu. 6.
Quippe.
† Quippe pro Quamuis. Zach. 9. nu. 6.
Quis, vel Qui.
† Relatiuum ſæpe ſubauditur. Hoſ. 10. nu. 17. c. 11. num. 23.

† Quis, ſæpe non ſignificat rem quæ fieri non poſſit, ſed difficilem. Hoſ. 14.num.24.
† Qui, quæ, quod, &c. ponitur pro Quia. Hamos 8.numero 33. Mich.7. num.30.
Sæpe redundat. Hamos 2 num.24.
† Quid tu, ſcilicet, dicis. Quid vos? ſcilicet, dicitis. Hag.2.nu.12.
Quoniam.
† Quoniam pro Quamuis. Habac.2. nu.43. Zach 9.nu.6.

R

Rabanus.
Qualis ſcripturæ interpres, in Proœ.in Mala. nu.11.
Rabba vrbs.
Vbi ſita. Ham.1. num.25.
† Significat multa, vel magna. ibid.
Rabbi, vel Rab.
Vide etiam Hebræus, & Iudæus.
† Vnde dicatur Rab, & Rabbi, & quid id nomen ſignificet. Michææ 7. numero 9.
Rabbini fabularum appetentiſſimi. Hoſeæ 5.2.
Multa dicere ſolent, quæ nec probant, nec probare poſſunt. Prælud.4.nu.4 Ion.2.nu.5.
Quomodo ſcripturam interpretentur. Prælud.1.nu.2. Ion.2.nu.5.11. Mich. 4.nu.13. & ex profeſſo. in procem. in Sophon.
† Puncta Rabbinorum multis in locis ſunt male poſita. Hoſeæ 10.numero 19. Hamos 5. numero 66. 67. capite 6. num.8.
Rabbi Dauid permulta ex lingua Hebraica ignorauit. Hoſ.3. num.3.
Rabbinorum imperitia. Ionæ 2.numero 5. & 11. Mich.4.nu.13. in Procem. in Sophon.
† Rabbinorum ſectatores maxime nocent Eccleſiæ. in Proœ.in Soph.
Rabbinorum ſectatores quibus ſignis cognoſcantur. ibid.
Racemus.
* Hominem iuſtum ſignificat. Mich.7. num. 4.
Radere.
Caput radere triſtitiæ, & ignominiæ eſt. Hamos 8.numero 30.
Radix.
Lilij radix cordis ſimilitudinem habet, & ſurſum aſcendit. Hoſæ. 14. numero 14.
Ramus.
Feſtum ramorum, arborum. Zachariæ 14.66.
Ratio.
* Sub ratione congregauit Deus inferiores potentias. Soph.3.53.
Reblatha vrbs.
Vbi ſita. Ham.6.num.8.
Recapitulatio.
† Familiaris eſt ſcripturæ ſacræ. Ionæ 3. numero 30. Sophoniæ 2. numero 17.
Recumbere.
† Ad menſam recumbere conſuetudo Hebræorum, Græcorum, & Latinorum. Hoſ.3.nu.9.
Reconciliare.
Animos diſſidentium reconciliantes laudantur. Zach.10 33.
Recordari.
† Recordari, id eſt, facere. Habacuc.3. num. 7.
Redundantia.
† Pronominis redundantia. Hamos 2. num.24.
Regio.
Multæ regiones à poſteris Noe nomina ſortitæ. Ionæ 1.nu.7. & 8.
Regina.
Quis fuerit. Sophoniæ 3. nu.28.29.
Regnare, Regnum, Regina, Rex, vide etiam Princeps.
* Impij ſæpe regnant propter peccata populi. Hoſ.13.nu.16.
† Animæ regnum. Hamos 2. num.6. Mich.4. nu.72.
Reges Iuda quot annos, & quando ſinguli regnauerint. Prælud.2. numero 27.
† Rex noſter Chriſtus. Mich.4.numero 73.
* Regis officium paſcere, & rex paſtor dicitur. Mich.5.nu.31.
† Reges crudeles dicuntur leones. Nah 2.num.67.
† Rex Aſſur, voluntas. Nahum 3. numero 35.
Rex iuſtus. Haba.1. nu.46.

† Reges dicuntur montes. Haba. 3. nu. 30. Mich. 6. num. 1.
† Reges dicuntur fluuij. Habac. 3. numer. 39.
† Regina cæli Luna. Soph. 1. 23.
Regna terræ, & reges miniſtri ſunt prouidentiæ Dei ad puniendum, & exaltandum. Zach. 6. 7. & ſeq.
* Rex pius quantum iuuat ad multitudinis ſalutem. Hag. 1. 36.
Gentium regnum, id eſt, regnum Romanorum. Hag. 2. 71.
Regnum Romanorum, vide Roma.
* Diaboli regni deſtructio. Hag. 2. 86.
Quatuor mundi regna per quatuor quadrigas ſignificata. Zach. 6. num. 1. & ſeq.
* Conſilium dare eſt munus regis. Zachar. 9. 65.
Relatiuum, vide Quis.
Religio virtus.
† Vnde dicta. Ham. 9. num. 7.
Religionis virtus quomodo præſtet miſericordiæ. Hoſ. 6. numer. 26. & ſequentibus.
* Societas religionis maxima mutuæ dilectionis cauſa eſt. Mal. 2. 21.
Religio, id eſt, vita religioſorum, & Religioſus.
* Religionum exordium, & initia. Mich. 7. num. 38. Zach. 11. 41.
* Qui in religionem recipiuntur quomodo probandi. Hoſ. 2. numer. 101. Zach. 11. 38.
* Religionibus quid maxime noceat: Hoſ. 2. num. 101. 102. Zach. 11. numer. 36. & ſeq. vſque ad 47.
* Vitam religioſorum qualẽ eſſe oporteat. Hoſ. 4. num 45. & ſeq. Malac. 1. num. 39. 40. 41. 42. 43. 44.
* Religionum laus, & quam grauiter errent religionum detractores. Hamos. 2. num. 26.
* Qui alios à religione auocant, quam grauiter peccent. Mich. 2. num. 56. Ham. 1. 31.
* Religiones dicuntur montes. Ham. 4. num. 34.
† Dicuntur funiculus Dei. Zachariæ 11. 41.
* Religioſorum duplex genus. Ham. 9. num. 26. Habd. num. 127.
* Religioſi quidam optimi, quidam peſſimi. Habdiæ. 127.
Religioſorum vita domus deliciarum, è quibus bonos eijciunt mali. Mich. 2. 55. 56.
Opera vitæ religioſæ ſunt caro ſanctificata. Hag. 2. nu. 78.
† Religiones dicũtur ciuitates munitæ. Mich. 7. nu. 38.
Religioſi non viuentes iuxta ſuum inſtitutum, ſed aliarum religionum ſeruare inſtituta volentes induuntur veſte peregrina. Sop. 1. num. 52.
Religioſorum vita qualis. Hagg. 2. num. 78. 79.
Vocati ad religionem cogitationes quales. Zach. 8. 23.
Fundatores religionum quomodo tot homines ad ſuum inſtitutum ſequendum pertraxerint. Zach. 8. num. 45. 46. 47.
Superiores religionum quales eſſe debeant. Zachar. 11. numero 37. 38.
Religioſi quomodo gloriari debeãt in patrum ſuorum virtutibus. Ham. 9. 26.
Religioſus quid maxime curare debeat. Zach. 11. nu. 43.
Religioſus ſe, & omnia ſua Deo, & proximorum ſaluti conſecrat. Zach. 14. nu. 68. 69.
Qui in religionibus cõtra obedientiam faciunt ea etiam, quæ bona videntur, reprehenduntur. Malach. 1. 39.
Apoſtatæ religionũ reprehenduntur. Mal. 2. num. 40. 41.
In religionis ingreſſu oſtẽdit Deus mirabilia. Mich. 7. 62.
In religiones pauci admittendi. Hoſeæ. 2. 100.
Religionis ingreſſum prohibentis ſcelus. Ham. 1. 31.
Religionum diſciplina eſt caro ſanctificata, ſi portetur in veſtimento tantum, id eſt, exterius, ſanctificat alios. Hag. 2. 78. 79.
Religionum ruina eſt ſuperbia. Zac. 11. 36. & ſeq.
Religionis ruina fit ex admiſſione, & retentione indignorum. Zac. 11. 36. 37. 38.

Religiones non reſpondentes vocationi ſuæ abijcientur, & aliæ pro eis ſubſtituentur. Zachariæ 11.41. & ſequentibus. Idem de religioſis. ibidem.
Religio ſuſcepta non deſerenda. Malac. 1.39. & ſeq.
Religionum præpoſiti, ſi dormitāt, valde nocent, & ſeuere puniuntur. Zach. 11.38.39.
Religioſorū ſacrificia in votis ſuis. Zach. 14.51.
Religioſi quidquid habēt boni, Deo offerent, & fratrum ſaluti. Zach. 14.68.69.
Religioſorū peccata non ſunt euulganda laicis. Mich. 1.54.
Religioſi, qui contra obedientiam opera pœnitentiæ exercēt, de rapina offerunt. Mala. 1.39. & ſeq.
Religioſus, qui corde laicus eſt, induitur veſte peregrina. Sophon. 1.51.
Religioſi, qui à patribus ſuis degenerant, confundentur. Sophoniæ 1.73.
Inter religioſos etiam diuerſarum religionū magnæ cauſæ ſunt mutuæ caritatis. Hag. 2.90. & ſeq.
Religioſi, qui diu vixerunt in religione, & ſine fructu ſunt, ſunt quercus Baſan, quæ iubentur vlulare. Zach. 11.37.
* Religioſa ſingularitas vitanda. Mal. 1.44.

Reliquiæ.

† Electi vocantur reliquiæ. Hamos 9. nu. 38. & Mich. 2. num. 62. cap. 4. num. 57. Zach. 9.18.
† Reliquiæ, virtutes. Micheæ 2. numero 71.
† Relinqui ſaluari. Zach. 9.18.

Remmon.

Collis Remmon in terra Beniamin ſitus. Zach. 14.35.

Rempham.

† Idolum ſtellæ Luciferi. Hamos 5. num. 72.
* Rempham pecuniæ. Ham. 5. nu. vlt.

Ren.

†† Defectio renum magnam vitium ſignificat defectionem. Nahum 2. numero 65.

Renes vbi ſint in animali, & quam vim habeant. Nahum 2. nu. 66.
† Renes pro libidine. Nahum 2. numero 66.67.

Repeto, Repetitio.

† Repetitionibus cur vtatur ſcriptura. vide Geminatio.
† Sententiarū repetitione vtitur ſcriptura ad confirmationem. Sophoniæ 1.15.

Repham.

† Stella ſic dicta. Ham. 5. nu. 72.

Reprehendere, vide Correptio.

Reprobus, vide Peccator.

* Reprobis venit calamitas, è qua non euadent. Mich 2.23.
* Reprobis commune eſt dolere de aliorum profectu, & eum impedire: & quomodo puniantur. Sophon. 2. 37.38.
* Reprobi cum reprehenduntur, abſcondunt peccatum, & excuſant, nō ſic electi. Ion. 1.52. & ſeq.
* Reprobi admoniti, aut beneficijs allecti aut non redeunt ad Deum, aut cito recedunt. Soph. 3.18.
* Reprobi reparare volunt bona temporalia à Deo ablata, vt peccatis indulgeant, ſed nihil proficiunt. Mal. 1. 27.28.
* Tardi & difficiles ſunt reprobi ad pœnitentiam, electi vero faciles. Ionæ 3. nu. 52.53.54.
* Hædi dicuntur. Zach. 9.61.
* Quomodo ſeruiant electis. Malach. 1.12.

Reptile.

* Significat homines callidos. Hoſ. 2. num. 92.
* Reptile peccator. Haba. 1. nu. 46.

Repudium.

*† Quomodo permittatur. Malac. 2. 36.37.
†† Lex repudij quomodo intelligenda. ibidem.

Requieſcere.

† Significat ſpem habere. Michææ 3. num. 16.
† Requieſcere, conſentire. ibid.

Res.

Cognitio rerum quam neceſſaria ad ſcripturam ſacram intelligendam. in proœ. in Zach. nu. 5.

† Deus loquitur rebus. Zachar.1. numero 12.

Reſpicere.

† Reſpicit Deus, ideſt, miſeretur. Hab. 3.nu.29. Zach.9.22.

Reſpondere.

† Pro Rependere, vel Reddere. Hoſ.5. num.11.

†† Reſpondere, Incipere loqui. Zacha. 4.26.

† Reſpondens pro Diſcipulo. Malach. 2.26.

Reſurgere Reſurrectio.

* Reſurrectio Chriſti Domini prędicitur, & probatur. Hoſ.6.numero 3. capite 13.num.24. Mich.7.num.36.37. Zach.3.26.

* Reſurrectio Chriſti, & ſucceſſus Eccleſiæ poſt eam. Mich.7.36.

* Reſurrectio noſtra quomodo per Chriſti Domini reſurrectionem facta. Hoſ.6. num.5.

* Reſurrectio Chriſti Domini quomodo intelligatur fuiſſe poſt tres dies. Hoſ.6.num.6.

* Reſurrectionis Domini meditatio plurimum valet ad ſpem reſurrectionis noſtræ excitandam. Hoſeæ 6.46.

* Typus reſurrectionis Domini Ionas. Ionæ 2. 23. capite 3. numero 34. & ſequentib.

* Reſurrectio Chriſti Domini Iudæis nota. Ionæ 3.num.33.34. Sophon.3. num.20.& ſeq.

† Reſurgere pro Reſurrectio. Sopho.3. num.20.

* Reſurrectio Chriſti quomodo fiat in nobis. Soph.3.45.& ſeq.

* Reſurrectio iuſtorum cum dote agilitatis. Mala.4.6.

Reuelare.

† Reuelare turpitudinem, id eſt, corpus denudare, & libidini vacare. Hoſ. 2.num.68.

† Reuelatio turpitudinis prohibita, eſt illicitus concubitus. Hoſ.2.nu.68.

Rex.

Vide Regnare.

Rhinoceros.

* Eius vis, & natura. Ham.6.41.

Rhinocolura.

Vbi ſita. Ham.6.nu.46.47.

Rhodos, Rhodij.

† A quo nomen acceperint. Ionæ 1. num.8.

Richardus.

Qualis ſcripturæ interpres. In Proœ. in Mich.nu.12.

Rhoca.

Rhoca fuit auia Nini regis. Hoſ.2.63.

Roboham.

Quando & quot annos regnauerit. Prælud.2.nu.27.

Roma, Romanus.

Adminiſtratio imperij Romanorum. Præl.2.nu.25.

Romani multas conſuetudines habuerunt communes cum Hebræis, & Græcis. Hoſ.3. num.9.

Romani, à quo ducãt originem. Habd. numero 2.

Roma quo tempore condita. Pręlud.2. num.3.& 27.

Romanorum regnum dicitur regnum gentium per Antonomaſiam. Hagg. 2.61.

Regnum Romanorum quando maxime deſtrui cœpit. Hagg.2.nu.72.

Regnum Romanorum per equos varios, & fortes ſignificatum. Zacha.6. num.5.

Romulus.

Quando, & quot annos regnauerit. Præl.2.nu.3.

Ros.

In terra promiſſionis facit, vt germina nimio calore non æſtuent. Hoſ.14. nu.13. Mich.5.74.

* Ros, doctrina Euangelica. Mich.5. num.74.

* Ros, gratia, aut deuotio. Hagg.1.numero 55.

Ros magnifiebat apud Iudæos. Zacha. 8.14.

Rubigo.

† Quid ſit. Ioel.1.num.7. Hamos 4.numero 20.

Ruere.

† Significat in aliquam magnam calamitatem ſibi ab aliquo tanquam laqueum paratam deuenire. Sophon. 1.13.

† Ruere, cadere. ibid.

Rufinus.

Qualis autor. Hoſ.2.nu.78.

Commentarij in prophetas Rufino aſcripti non ſunt ipſius. Hoſ.2. num. 78.

Rufus color.

† Vltionem ſignificat,& cædes. Zach. 1.14.18.

Ruina.

† Pró calamitate. Soph.1.13.

Rupertus.

Qualis autor. Prælud.1. num.10. & in Proœ. in Malac.num.12.

Rurſum.

† Significari ſolet in ſcriptura per verbum conuerti. Hamos 5. num.12.

S

Saba,Sabæus.

† Vbi,& qui ſint.Ioe.3.num.13.& 14. Soph.3.28.

A quo dicti,Soph.3.28.

Sabatha, & Sabatheni.

Sabatha, Sabathenorum autor. Soph. 3.29.

Sabatheni vbi ſiti. Soph.3.29.

Sabathaca.

† Quis fuerit.Soph.3.num.28.29.

Saccus.

† Lugentium erat veſtis.Ham.8.num. 30. & Ionæ 3. num.30.& 31.

† Saccus è cilicio fiebat,ideoque alterum pro altero poni ſolet. Ham. 8. num.30.

* Sacco induti prophetæ prædicabant pœnitentiam.Zach.13.8.

Sacco quomodo vtendum.Ion.3.num. 30 42.

Sacculus.

† Pecuniam in ſacculū pertuſum mittere quid ſit. Hag.1.47.48.

Sacerdos, Sacerdotium.

Vetus ſacerdotium fuit typus noui.Ioel.3.num.14.

Sacerdotium quomodo Iudæis ablatū, Hoſ.4.num.12.

* Sacerdotium quomodo appetendū. Hoſ.2.num.103.

Sacerdotium vetus reiectum, nouumque acceptum Deo. Malach. 1.31.

Sacerdos exemplo ſuo debet proximos iuuare. Hoſ.4. numero 14. 15.16. cap.6. numero 55. cap.8. num.2.Zach.3.num.50.Malac.1. 29. cap.2. per totum.

Sacerdos tenetur orare pro populo,& eius peccata corrigere.Hoſ. 4. num.14.15.

Sacerdotis munus. Hoſ.2.num.103. Hag.2.64.

Sacerdotes mali reprehenduntur. Sophon. 1. numero 46.47.cap.3. num.12.13.Zach. 14. numer. 53. Malach.1.num.16.& 29.36. cap. 2.num.1.& ſeq.

Perfectio,& ſāctitas ſacerdotis qualis eſſe debeat. Mal.2. 16.17. cap. 3. num.21.22.

Sacerdotes, qui in confeſſione ſollicitant mulieres, reprehenduntur. Soph.3.num.13.

Pileus ſacerdotis qualis. Zachar.3. num.14. & ſeq.

† Dignitas ſacerdotij per mitram ſignificata.Zach.3.17.

* Gubernatio populi Iudaici poſt ſolūrā captiuitatem fuit penes ſummum ſacerdotem.Zach.3.19.

Angeli multi vni ſacerdoti deputati.Zach.3.21.

Debebant offerre panes, qui fierent ex frumento, quod ipſi ſererent, & meterent, & molerent, & coquerent.Mal.1.18.

Chriſtianus quilibet non ſimpliciter, & proprie,ſed quodammodo eſt ſacerdos. Malach. 2.num.1.c. 3.39.

Os ſacerdotis quale eſſe debeat.Malach.2.num.2.13.

Sacerdoti partes victimę reſeruabantur. Mal.2.nu.4 & 7.

Pactum pacis à Deo eum ſacerdotibus factum. Mal.2.10.

Laus ſacerdotis.Mal.2.nu.10.11.

Officium ſacerdotis eſt corripere delinquentes.Mal.2.12.

* Officium ſacerdotis docere populū. Malach.2.13.

† Angelus Dei dicitur. Malach.2.nu. 14.15.16.

† Aurum dicuntur.Malach.3.21.

* Sacerdotū ſcandalum quam graue. Hoſ.4 43.& c.6. 53.Mal.2.18.

* Sacerdotes polluentes ſanctum. Sopho.3.5.12.13.

Sacer-

Sacerdotis mali benedictionibus maledicit Deus. Mal. 2. 2. 3.
Sacerdos malus quam contemptibilis fiat. Mala. 2. 5. 19.
Sacerdotis ſancti deſcriptio. Mal. 2. 9. & ſeq.
Eius ſcientia. ibi. 13. Eius vita. ibi. 14. 15. Eius fidelitas in tradenda doctrina Dei. ibid. 14. 15. 16. 17.
Sacerdotes mali quantum noceat. Hoſ. 5. 10. & c 6. 53.
Sacerdotes mali tollentur. Sopho. 1. 47.
Sacerdotes clamare debent, cum viderint iram Dei. Hoſ. 8. 2.
Sacerdotes tales eſſe debent, vt moribus ſuis futura prænuncient. Zach. 3. 50. Et ad hos adducit Dominus filium ſuum Orientem, vt in eis germinet. ibid.
Sacerdotum vita exemplum eſſe debet aliorum. Zach. 3. 51.
Sacerdotes quomodo polluant mēſam Domini. Mal. 1. 29.
Sacerdotes ſi iungantur cum principibus, magnum lucrum eſt animarum. Hag. 1. 36.
Sacerdos ignorans offert cæcum. Si autem Deo, & Mammonæ ſeruire velit, offert claudum. ſi auaritiæ, aut libidini, offert languidum. Mala. 1. 30.
Sacerdotes accipientes reditus, & non laborantes. Mal. 1. 36.
Sacerdotes agant pœnitentiam. Ioel. 1. 31.

Sacramentum.

Frequens ſacramentorum vſus quā ſit vtilis. Hoſ. 7. n. 15. Huius ſumptionis irriſores. ibid.
Sacramentalia ſunt valde neceſſaria. Ioe. 1. nu. 21.
Septem ſacramenta per ſeptem infuſoria ſignificata. Zach. 4. num. 6. 28.
Quomodo vaſa dicantur gratiæ. Zach. 4. nu. 6.
† Fontes dicuntur. Zach. 13. 18.

Sacrificium, Sacrificare.

Sacrificium mundum Chriſtianorum in toto orbe offerendum. Mal. 1. 31. 32.
Libatio ſacrificiorum quomodo ſieret. Ioel. 1. num. 24.
Sacrificium laudis. Mich. 6. numero 22.
Sacrificiorū triplex genus apud Iudæos. Hoſ. 6. nu. 28.
Sacrificia veteris legis figura fuerūt ſacrificij Chriſti Domini. Hoſ. 6. nu. 22. Zach. 14. 49.
Sacrificia veteris legis an fuerint Deo grata. Hoſ. 6. nu. 19.
Iudæorum ſacrificia cur ceſſauerint Hoſ. 3. nu. 19.
Nouæ legis ſacrificia in magna multitudine prædicuntur. Zacha. 14. 49. 51.
* Miſſæ ſacrificium quam acceptum Deo. Mal. 3. nu. 23.
Sacrificare in montibus excelſis more gentilium à Iudæis vſurpatum. Hoſ. 4. num. 24.
Per ignem ſacrificare filios. Hoſ. 5. numero 13.
* Qui peiora Deo offerunt, reprehenduntur. Mala. 1. 38. 45.
* Partes ſacrificij, quę ſacerdoti reſeruabantur. Mal. 2. nu. 4. & 7.
* Sacrificandæ Deo concupiſcentiæ noſtræ. Ion. 2. 38. Mich. 4 80.

Sadai.

† Quid ſignificet. Hoſ. 1. num. 10. Ioe. 2. num. 27.

Sæculum, vide etiam Mundus.
Sæculi bona, vide Bona.

* Contemptus ſæculi. Hoſ. 2. num. 80. cap. 6. num. 49. cap. 8. num. 16. ca. 11. numero 19. Sophon. 1. 41. Zachariæ 10. 34.
Conſolationes ſæculi propter Deum relictæ non ſunt repetendæ. Ham. 4. num. 26.
Amatores ſæculi. Hoſ. 4. num. 6. & 7. & 44. cap. 5. nu. 30. 31. cap. 10. num. 32. c. 12. num. 17. 18. Hamos 3. num. 24. Zach. 2. 29. 30.
* Sæculi peccata. Hamos 3. nu. 16. c. 5. num. vlt.
† Sæculum pro longiſſimo tempore ſiue præterito ſiue futuro. Ham. 9. nu. 36. Mich. 5. nu. 39. & 45.
† Sæculum pro initio mundi. Mich. 5. num. 41.
† Dies ſæculi, & dies antiqui qui dicantur. Ham. 9. n. 36.

* Ad ſæculi curas & negotia redire poſt acceptam gratiã periculoſum. Hamos 7.8.9.
* Sæculi poteſtates ſubijciet ſibi Deus in die iudicij. Mich. 1.28.
* Sæculum cum reliquimus, mirabilia Deus oſtendit. Mich. 7.62.
† In ſæculum ſæculi, in ſæculum, & ſæculum, in ſæcula ſæculorum, æternitatem ſignificant. Mich. 5. nu. 43.
† Sæculum quando ſignificet æternitatem. Mich. 5. nu. 45.
† Sæculum per Sodoma ſignificatum. Hoſ. 2. num. 83.
† Sæculum per Libanum ſignificatũ. Nah. 1. nu. 25.
† Mare dicitur. Zach. 12.25.

Sagitta.

Diuinare per ſagittas conſuetum antiquis. Hoſ. 4. nu. 22.
† Sagittæ Dei fulgura. Haba. 3.43.

Salem, vel Salim.

Vbi ſita. Habd. numero 98.

Salmanaſar.

Quanta eius potentia. Hamos 7. numero 104.

Salomon.

Quando, & quot annos regnauerit. Præl. 2. num. 27.
Naues Salomonis quò, & quã irent. Ionæ 1. numero 10. 11. 12. 13. & ſequentib.

Saltus.

Saltus Ieruſalem. Zach. 11.6.

Saluator.

† Saluator, idest, dux, & iudex. Habdiæ numero 116.
† Saluatores apoſtoli, & prędicatores. ibid. num. 118. 119. 120.
† Saluatores diuinæ inſpirationes. Habd. num. 129.

Saluator noster, vide Christus.

Samaria, Samaritanus.

Samaria vrbs vbi ſita. Hamos 3. nu. 14. Hoſeæ. 1. numero 97. Vnde ita dicta. Hamos 3. 14.
† Samaria ſonat cuſtodia. Habd. n. 124.
Samaritani qui. Hoſ. 1. nu. 97.
Puteus Samaritanæ. Hoſ. 6. nu. 34.
* Samaritani figura eorum, qui à Dei cultu recedunt. Mich. 1. nu. 16.

Sanctus.

† Sancta, & ſancta ſanctorum quę pars eſſet templi. Ioel. 2. nu. 28. Habd. num. 82.
Sanctum quid. Ioe. 3. num. 22.
Sanctus, idest, ſanctificans. Hoſ. 11. numero 31.
Sanctus, idest, miſericors. Ham. 6. numero 26. Mich. 7. num. 7.
Sanctus, idest, Deus. Habd. nu. 82.
† Sanctus nomen Christi. Haba. 3.17.
* Aduerſis rebus gaudebant ſancti. Hoſeæ 2. 84.
Mali, velint, nolint, ſanctos homines intra ſe venerantur. Hoſ. 2. num. 93.
Sancti vocantur peregrini, & cur. Hoſ. 4. nu. 7.
Sanctorum præſtantia. Hoſ. 14. nu. 17. 18.
Sancti olent quandam immortalitatem. Hoſ. 14. nu. 18.
† Sanctum, idest, templum. Habd. nu. 82. Soph. 3. nu. 5.
*† Sancti oliuæ. Hoſ. 14. nu. 17.
*† Sancti cedri. Hoſ. 14. nu. 18.
*† Sancti, montes. Ham. 4. nu. 34.
Sancti patres optimi interpretes ſcripturarum, in Proœ. in Hag.
Sanctorum ingenia, & eloquentia quãta. ibid.
*† Sancti dicuntur cælum. Ham. 9. 16. Hag. 1. 51.
*† Gloria Dei dicuntur. Zach. 12. 9.
* Feruentiores ſurrexerunt ſancti per pœnitentiam. Zachariæ 12. numero 10. 11.

Sanctificate, & deriuata.

† Significat parare, & ſegregare. Ioel. 1. numero 25. Sophoniæ 1. numero 30.
Sanctificatio, idest, templum. Hamos 7. num. 12.
† Sanctificium, idest, templum. ibid.
† Sanctuarium, idest, templum. ibid.
† Sanctificate, aliquid ad Dei cultum aſſumere. Soph. 1. 30.

Sanguis.

* Spiritualis occiſio. Hoſ. 1. nu. 69.
† Sanguis, peccatum. Hoſ. 4. num. 3. Nah. 3. nu. 1.
† Sanguis, pœna pro delicto inflicta. Hoſ. 12. nu. 20.
Sanguinis eſus Iudæis prohibitus. Hoſ. 4. num. 3.

Fœdera

Fœdera cum ſanguine effuſo inibãtur. Hoſeæ 10. numero 10.11.Zachariæ 9.52.
✝ Sanguis teſtamenti cur dicatur ſanguis Chriſti.Zach.9.52.
✝ Bibere ſanguinem quid ſit.Zachariæ 9.60.
✝ Repleri ſanguine.ibid.
Sapientia.
✝ Sapientia ſanctitas.Hoſ.7.nu.32.
* Sapientia mundi quomodo à Deo comprehendatur.Ion.3.nu.32.
Superbia ex ſapientiæ opinione orta. Hagg.2.numero 62.Nahum 1.numero 23.
* Sapientia cæleſtis à Deo petenda, & qualis ſit. Zachariæ 10. numero 26. & ſeq.
* Sapientia vera non eſt ſine caritate. Zach.10.26.27.
Saraceni.
Luciferum ſtellam adorant. Hamos 5. num. 72.
Sardanapalus.
Quo tempore regnauerit.Præl.2.nu.3 & Nah.2.nu.2.& ſeq.
Sardanapalus quando, & à quibus victus.Nah.2.nu.2. & ſeq.
Sarepta.
Vbi ſit.Habd.nu.94.
An ſit Gallia.Habd.nu.103.
Satagere.
✝ Quid proprie ſit.Mich.4.nu.62.
Satan.
✝ Significat idem quod aduerſarius, oſor,calũniator, detractor. Zac.3.6.
Saturnus.
✝ Quis.Hoſ.2.nu.62.ca.5.nu.37.
Saxones.
Vxores ſuas trecentis ſolidis emunt. Hoſ.3.nu.9.
Scabellum.
✝ Pedum Dei ſcabellum, corpus hominis iuſti.Hag.2.nu.62.
Scandalum.
* Id eſt homicidium.Hoſ.1.nu.78.præſertim in principibus. ibidem. & 83. & 90.
* Scandali grauitas.Hoſeæ.1.numero 78.83.
* Quomodo puniantur qui alijs ſunt ſcandalo,vide Exemplum. & Soph. 2.34. & ſeq.
✝ Scandalum,ideſt,grauis afflictio. Sophon.1.14.
* Qui cum ſcandalo aliorum proficere volunt, ædificant Sion in ſanguinibus.Mich.3.25.
Scenopegia.
✝ Quid eſſet.Hoſ.12.nu.12.
Scientia,Scire,vide Doctrina,literæ.
✝ Deum ſcire eſt opera cum cognitione coniungere.Hoſ.4.numero1.c.6. num.28.
* Scientiarum ſtudium præcedere debet cognitio Dei, ac ſui ipſiusq́.Hoſ. 10.nu.39.40.
✝ Scire eſt benefacere. Hoſ.13.numero4.Ham.3.nu.2.Nah.1.nu.16.
✝ Scire, ideſt, ſcire ad cuſtodiendum. Nah.1.nu.16.
✝ Scire,confirmari in cognitione.Zac. 2.num.23.
Sciendi immodica cupiditas.Zac.8.24.
✝ Scientiæ Oriens dicuntur.Zac.8.24.
* Sciendi cupidi effũdũtur in Orientem,& cogitant aliena ac ſua relinquunt.Zach.8.24.25.
Scriba.
* Scribas, & Phariſæos quomodo reiecerit Deus. Sophon. 3. numero 31. & 33.
Scriptura.
* Scriptores laſciuoũ adiutores Diaboli.Mich.1.62.63.
Interpretandi ſcripturas quod optimum genus.Prælud.1.& in Procem. Ioelis, & in Procemio Habacuc, & in Procemio in Sophoniam, & in Haggæum.
* Intelligentia ſcripturarum vnde petenda.Præl.1.numero 15. Prælud.4. numero 7.& in Proœ.in Michæam, & in Procemio in Sophoniam, & in Haggæum.
Scripturæ ſacræ antiquitas. Prælud.2. num.26.
Cur ſcripturam ſacram obſcuram eſſe voluerit Deus.Prælu.6.num.5. & 6. & in Procem.in Hamos.
Studium ſcripturæ perdifficile, ſed iucundiſſimum, quodque ſtudentibus pretium operæ ſit.in Proœ.in Ham.
* Scriptura ſacra quomodo legẽda.in Proœ.in Ham.num.3.& in Proœ.in Hag.num.5.

Scriptura ſacra quam lata. Hamos 6. num.9.
Scripturæ ſacræ eloquentia, & ſapientia. Hamos 3. numero 27. & in Procem. in Nahum, & Nahum 3. numer.2.
* Scriptura ſacra ſub vno ſenſu hiſtorico continet plures myſticos. in Procemio in Ionam. num.2.
Humanæ hiſtoriæ per ſcripturam ſacram corriguntur. Nah. 2. numer.4. & ſeq.
† Scriptura ſacra dicitur mare. Nah. 3. num.13.
† Scriptura ſacra, argentum. Sophon. 1.73.
* Scriptura ſacra eodem ſpiritu intelligenda, quo ſcripta eſt. in Procem. in Hagg. num.5. & 6.
* Ad ſacram ſcripturam exacte intelligendam animi puritas neceſſaria maxime eſt. in Procem. in Hag. nu. 5. & 6.
Scripturæ interpretatio per traditionem tradita. in Procem. in Hag. nu. 8. 9. & 10.
* Verba ſcripturæ ſunt lapides, quibus Dauid deiecit Goliath. Zach. 1. 75. cap.9. 59. 70.
* † Per volumen decem cubitorum latitudinis, & viginti longitudinis, ſignificatur. Zachar.5. nu.8.
* Scripturæ ſacræ ſtudij dignitas, & vtilitas, & quo animo ſit ei incumbendum. in Proce. Hamos.
* Scripturæ intelligentia valde oratione iuuatur. in proce. Mich.
* Scriptura cibus, & potus animæ. Hamos.8.44.
Scriptura mare eſt locupletans iuſtos. Nahum.3.13.
* Scriptura qui vtuntur ad oſtentationem, & non ad ſalutem animæ ſuæ, diſperibunt. Soph.1.73.

Sculptile.

† Quid ſit. Nah.1. num.40.

Sebaſte vrbs.

Vbi ſita. Ham.3. num.14.

Seboim vrbs.

† Vbi fuerit. Hoſ.11. num.30.

Secundus, a, um.

† Porta dicta ſecunda. Sopho.1. num. 53.54.

Securus, Securitas.

* Iuſti ſecuritas. Zach.10.32.
* Securi eſſe non debemus poſt acceptam iuſtitiam. Ionæ.2. 38. Mich. 7.61.

Sedecias.

* Quo tempore, & quantum regnauerit. Præl.2. num.27.
* † Sedecias, id eſt iuſtitia Dei, & eius Tropologica expoſitio. Hamos 6. num.51.
Quomodo à Nabuchodonoſor defecerit. Hoſ.2. num.57.

Sedere.

† Mœrentium eſt ſedere. Hoſ.3. num. 18. Ionæ.3. numero 31. Mich. 7. numer.29.
† Sedere, firmitatem, & conſtantiam ſignificat. Hoſ.14. num.19.
† Sedere, accurate aliquid facere. Mal. 3.20.

Schir.

† Idem quod hiſpidus. Hamos 1. numero 23.

Sella.

† Quid ſit, & quid ſignificet. Habac. 3. 18.

Seleucia.

Vbi ſita. Ham.6, num.6. & 7.

Seleucus.

Condidit Seleuciam, & regnauit in Syria. Ham.6. num.7.

Sella.

† Vnde dicta. Habd. 13.

Sem.

Quos habuerit poſteros. Hoſ.5. numero 37.

Semen, Seminare.

† Semen, bona opera. Hoſ.10. numero 39.
* Seminare ſpiritualiter. Hoſ.8. num. 19. cap.10. numer.39. Mich. 6. num. 41. Nah. 1. numer. 52. Hagg.1. numer.43.
† Seminare pro creare filios. Nah. 1. num.34.
* Seminatio Diaboli. Nah.1. num.52.
* Seminare multum, & colligere parum ſpiritualiter quid ſit. Hag.1. numero 43. 46.
† Semen pacis, id eſt, pacifici ſemen ſanctitatis, id eſt ſancti. Zachar. 8. 13.

Semi-

Semiramis.
Nini vxor, & quando regnauerit. Hoſ. 2. num. 61. Nah. 2. num. 1.
Senahar.
Campus Senahar vbi. Hamos 6. num. 6
Senex.
† Senex quicunque mente matura eſt. Ioel. 1. num. 4.
* Senum prudentia & conſilium quã neceſſaria. Zachar. 8. numer. 7. & 8.
* Senes, Eccleſiæ præſules. Zachar. 8. num. 7.
* Homines quo ſeniores, eo prudentiores eſſe ſolent. Zachar. 8. numero 8.
* † Senes, maturæ cogitationes. Zach. 8. 21.
Senſus.
Senſus literalis, ſeu hiſtoricus. vide, Literalis ſenſus. Allegoricus, vide Allegoria.
* Senſus literalis, & ſpiritualis vnde ſumendi. Hoſ. 11. num. 5. 6. 7. 8. & ſeq. Hag. 1. num. 31. Zach. 2. num. 2. in proœ. in Mal.
Non continuo Hiſtoricus ſenſus eſt, qui ab hoc, aut illo patre Hiſtoricus putatur. Præludio. 5. 19.
Eadem verba nequeuns ſignificare idẽ ſenſu literali, & ſpirituali. Hoſ. 11. num. 11.
Sub vno ſenſu literali continentur plures ſpirituales. in proœm. in Ionam. num. 2.
Senſus myſtici, ſeu ſpiritualis veritas defenditur in proœm. in Ion. num. 2. & 3.
Senſus myſticus vnde petendus. ibidem & Ionæ. 2. numero 24. & in proœmio in Habac. & in proœmio in Malach.
Senſus Moralis non eſt quærendus, vbi ipſa hiſtoria moralis eſt. Mich. 3. num. 7.
Senſui Hiſtorico omnia verba conuenire debent, Allegorico non ita. Zach. 3. num. 22.
† * Corporis ſenſus dicuntur flumina. Zachar. 9. num. 68.
† * Senſus qui non cuſtodiunt, ciro deſiguntur in fœcibus. Sophon. 1. 75.
† * Corporis ſenſus per feneſtras, & portas ſignificati. Nah. 3. numer. 31. Soph. 2. num. 71.
† * Corporis ſenſus dicuntur populus. Nah. 3. num. 36.
† * Oſtia dicuntur. Mal. 1. num. 37.
† * Cuſtodia ſenſuum. Malach. 1. numer. 37.
Senſualitas.
† Terra dicitur Zach. 12. num. 25.
Sententia.
Repetitione ſententiarum vtitur ſcriptura ad confirmandum. Sophon. 1. 15.
Separare.
† Separator nomen Chriſti Domini. Zach. 9. nu. 15. 27.
Sepharad.
† An ſit Hiſpania. Habd. num. 104.
Septem.
† Numerus ſeptenarius Iudæis familiaris, & multitudinem ſignificat. Mich. 5. numero 60. Zachar. 4. numer. 5.
Septem dormientes dormierunt 372. annos, & alij ſeptem fratres dormierunt plurimos annos. Hoſ. 2. numero 48.
† Septem ſpiritus qui ſunt ante Deũ, & ſunt ſeptem magni angeli, quibus cura totius orbis tradita eſt. Zach. 3. 46. 47.
† Septem infuſoria, ſeptem ſacramenta. Zachar. 4. num. 6.
Septuaginta.
Septuaginta interpretes quales. Ionæ. 3. num. 12. 13. 14. 15. 16. 17. Habac. 3. num. 9.
Septuaginta interpretes in myſterijs Chriſti illuſtrati ab ſpiritu ſancto. Habac. 3. numer. 9.
† Septuageſimus numerus finem ſeculi, ac plenam libertatem ſignificat. Zach. 1. 58.
Septuagenarius magnam multitudinem ſignificat. Zach. 1. numero 64.
Sepulcrum.
Sepulcrum vocatur quodcunque cadauer circunſtat. Nahu. 1. numero 39.
Serapis.
Bos Ægyptius fuit, & qualis. Hoſ. 10. num. 13.

Sermo-

Sermones.
Sermones poetici, & oratorij. Hoſ. 8.2. Hag. 1.54.55.
Serpens.
Peccatum. Ham. 5. num. 52.
Serpens, mors. Hamos 9. numero 14.
Serpens maximus, id eſt, piſcis maximus. Ham. 9. num. 6.
Serra.
† Significat plauſtrum. Hamos 1. numer. 16.
Seruire, Seruitus, Seruus, vide Laborare, & opera.
Seruire Deo, & mundo, vide Claudicare.
* Voluptatum ſeruitus qualis. Mich. 7.14.
Seruire Deo, & mundo ſimul volentes intelliguntur in camelis. Zachar. 14.62.
Dei ſeruum eſſe maximus honor eſt in proœm. in Habd.
Seruientes Deo non propter ſe, mercatores dicuntur. Zachar. 14.70.
Seruientes Deo quales ſimus, & quales antea eramus. Hagg. 2. 80. 81.
Seruientes Deo quam ei curæ ſint. Hagg. 2.76.
* Seruientibus Iudæis alienis regibus defuerunt prophetæ. Haggæi 1.33.
Settim.
† Settim arbor qualis. Ioel. 3. numero 24.
† Settim vallis vbi. Ioe. 3. numer. 25. Mich. 6. num. 4.
Si.
† Interrogantis eſſe ſolet. Ioel. 1. nu. 5. Ham. 6. nu. 9.
† Si, ſuppleri ſolet. Ioel. 2. numero 22.
† Negationis vim habet cum verbis affirmandi, & iurandi. Ham. 8. num. 21. Mal. 1. nu. 22.
Sibilus, Sibilare.
† Irriſionem popularem ſignificat. Mich. 6. nu. 39. Soph. 2. 55.
* Sibilus, vocatio Dei. Zach. 10. 19. & 36.
* Paſtoris Chriſti ſibilus. Zach. 10. 36.
Siccitas.
* Siccitas, tentatio Hag. 1. 57.
Sichar, Sichem.
Idem ſunt. Hoſ. 6. numer. 34. Habd. numer. 91.
Duplex fuit. Hoſ. 6. num. 34.
Siclus.
† Nomen monetæ, & ponderis eſt. Hamos 8. num. 14.
Quantum valeret. Hamos 8. num. 15. & ſeq.
Siclus æreus, argenteus, & aureus. Hamos 8. num. 15.
† Siclus ſanctuarij quantum valeret, & quid eſſet. Hamos 8. numer. 16. & ſeq.
Sicut.
† † Sæpe non ſignificat æqualitatem, ſed rem figuratam reſpondere figuræ. Ioel. 2. numer. 51. Malach. 3. numero 24.
† Sæpe ſignificat ipſam veritatem rei. Hoſ. 5. num. 27.
† Sæpe ſolet ſuppleri. Hoſ. 7. num. 6. c. 10. num. 27.
Sidon.
Vbi ſita. Ioel. 3. num. 10.
Sihor fluuius.
Vbi. Ham. 6. num. 44.
Silere.
Vide Tacere.
† Significat quieſcere, & revereri, se colere. Sophon. 1. 27. Zachar. 2. 35.
Silentium.
† Cultus Dei. Zach. 2. 33.
* Silentium in bonis ſpiritualibus acceptis valde vtile. Mich. 1. 69. 70.
Siloe.
Vbi. Soph. 1. 57.
Similitudo.
† Notæ ſimilitudinis ſemper ſignificant ſimilitudinem, ſed æqualitatem non ſemper. Ioe. 2. num. 51.
Similitudinis notæ ſæpe ſignificant veritatem rei. Hoſ. 5. num. 27.
Similitudinis notæ ſæpe ſupplentur. Hoſ. 7. numer. 6. cap. 10. numer. 27. Nah. 3. num. 23. Soph. 2. 20. Zachar. 6. num. 6.
Alterum membrum ſimilitudinis poni ſolet altero omiſſo. Hoſ. 11. num. 15.

Simon.

Simon.
Simon, & Iudas apoſtoli prædicarunt apud Perſas, & Babylonicos. Hoſ. 2. num. 10.
Simonia.
* Reprehenditur. Zach. 14. 53.
Simplex.
† Significat eum, qui nulli iniuriam facit. Mich. 2. nu. 35.
Singularis.
Numerus ſingularis pro plurali. Hoſeæ 8. num. 14.
Numerus pluralis pro ſingulari. Mich. 5. numer. 37. 38. Habac. 1. num. 5.
Nomen ſingulare cum verbo plurali. Ioe. 2. num. 6.
Verbum ſingulare cum nomine plurali. Mich. 2. num. 30.
† Verbum plurale cum nomine ſingulari. Mich. 1. 35. Zach. 10. 17.
Singularitas.
* Vitium ſingularitatis reprehēditur. Malac. 1. 39. vſque ad 45.
* Singularitas religioſis vitanda. ibidem 44.
Siniſtra.
† Siniſtra malum, dextera bonum ſignificat. Ionæ 4. num. 19.
Sion.
Mons, & vrbs Ieruſalem. Mich. 3. numer. 14.
† Sion Eccleſia. Mich. 4. numero 18. 19.
In monte Sion erat templum. Mich. 4. num. 27.
† Sion, & Ieruſalem in quo differant. Zach. 1. 49.
* Sion contemplationis typus. Zach. 2. & 30.
Sitis.
* Spiritualis ſitis quomodo extinguenda. Zach. 13. nu. 2. 18.
Situs.
† Situs plagarum orbis intelligitur iuxta ſitum Ieruſalem, & templi. Zach. 2. & 13.
Societas.
* Bona, aut mala ſocietas quantum iuuet ad bonum, vel ad malum. Hoſ. 6. num. 52.
Malorum ſocietas quātum noceat. Ionæ 1. num. 36. 55. 56.
Societatis Ieſu finis, & inſtitutum. Hag. 2. nu. 89. 90.
Socrus.
Quomodo odiſſe ſoleāt nurus ſuas. Mich. 6. num. 16. 17.
Sodoma.
* Eſt typus ſæculi. Hoſeæ 2. numero 8. 3.
† Sodoma Ieruſalem. Zach. 14. 44.
Sol.
Vbi adoretur. Hoſ. 2. num. 62.
† Sol Chriſtus Dominus. Ham. 4. nu. 38. Mal. 4. nu. 2. 34.
* Eclipſis ſolis factæ moriente Domino expoſitio allegorica. Ham. 8. numer. 36.
† Solis occaſus, mors. Hamos 8. numer. 39.
† Sol, perſecutio. Ionæ 4. num. 29.
* Proprietates ſolis. Malach. 4. num. 3. & 4.
Solicitudo.
* Solicitudo rerum temporalium prohibita, æternorum vero commendata. Mich. 6. num. 29.
* Solicitudo vocantur ſpinæ. Nahu. 1. num. 50.
Solitudo.
Solitudo Eccleſiæ. Hoſ. 2 num. 82.
Solium.
† Quid ſignificet, & vnde dicatur. Habd. num. 13.
Somnium.
Prophetare per ſomnia excellens propheticæ gradus. Ioeli 2. numero 57. 58.
† Somniatores ſuperbi. Zachariæ 10. 29.
Sophonias.
Quo tempore prophetarit. Præl ud. 2. num. 22. 24. 27.
† Quid eius nomen ſignificet. Prælud. 3. numero 2. 3. 4. Sophon. 1. numer. 39.
Sors.
Sortium triplex genus. Ionæ 1. numero 40.
* Quænam ſortes licitæ, & quænam illicitæ. Ionæ 1. num. 40. 41. 42.
Diuinatoriæ ſortes illicitæ ſunt. Ion. 1. numer. 41. ſed aliquando Dei iuſſu licitæ. ibid.
Sortes incertæ Dei voluntate regente reddun-

redduntur certæ. Ion. 1. num. 41.

Speculari, Speculator, Speculatio.

† Speculatio pro re, quam ſpeculamur, & pro prophetia, & pro ſpeculatore ſumi ſolet. Hoſ. 5. numero 3. & 4.

Speculator cui præeſt. Hoſ. 5. numer. 3. & 4.

Spes.

* Aduerſis rebus confirmatur. Hoſ. 2. num. 88.

Nunquam eſt abijcienda ſpes de ſalute alicuius in hac vita, dum viuit. Hoſ. 1. num. 22. Ion. 1. num. 50. Soph. 5. 47.

Spes tota in Deo ponenda. Hoſ. 14. num. 10. Zachar. 4. 40. Zachar. 6. 41. 42. cap. 9. 23. 24. & 30. cap. 14. 27. 59.

Sperans in alijs rebus, & nō in Deo peribit. Ham. 3. 21.

Spes vitæ æternæ dilatat iuſtos. Hamos. 6. 11.

Humilis totam ſuam ſpem in Deo collocat. Soph. 3. num. 33.

Spes quam neceſſaria vitæ ſpiritualis. Hamos 9. numer. 49. 50. Zach. 4. 40.

Spes bonorum dicuntur cuſtodes. Nah. 3. num. 3.

* Spem ſuorū quomodo erigat Deus. Mich. 4. 68. Hag. 2. num. 56. 57. 58. 59. Zach. 4. 40.

† Baculus dicitur. Zach. 8. 22.

* Inanis mundi ſpes. Zachariæ 10. 29.

Spina.

† Spina arbor. Ioe. 3. num. 24.

*† Spinarum torrens, quid, & quid myſtice ſignificet. Ioel. 3. numero 25.

† Spinæ, res aduerſæ. Hoſ. 2. numero 59.

*† Spinæ, ſolicitudines, & curæ. Nah. 1. num. 50.

Spiritus, Spiritualis.

* Spirituales viri principes ſint, & iudices. Michææ. 3. 24. vide Perfectus.

† Spiritus ſubſtantiam incorpoream, & ventum ſignificat. Hoſ. 4. numero 38.

† Spiritus, pro ſpiritu prophetico. Hoſ. 9. 10. Zach. 6. 21.

† Spiritus, pro ira, & furore. Zachar. 6. 21.

* Spiritus viri concupiſcentia fœmina dicitur. Zach. 2. 25.

Spiritus ſancti diuinitas probatur. Ioel. 2. numer. 55. Nah. 4. numer. 33.

Miſſio Spiritus ſancti. Ioel. 2 num. 53. & ſeq. Hag. 2. num. 18. Malac. 3. num. 19.

Dona ſpiritus ſancti. Ham. 3. num. 19. cap. 4. num. 35. & Mich. 6 nu. 42. Zach. 5. num. 13. 44. 45.

† Dona ſpiritus ſancti per oleum ſignificata. Mich. 6. num. 42.

† Dona ſeptem ſpiritus ſancti, ſeptem oculi qui animam oculatā, videntem, & illuſtratam reddūt. Zach. 3. 44.

Promiſſio ſpiritus ſancti quomodo fiat. Hag. 2. num. 18.

Spiritus Dei, & ſpiritus malus, id eſt vtriuſque cogitationes, quomodo diſcernendi, & dignoſcendi, & quomodo inter ſe pugnent. Hoſ. 9. num. 12. Ham. 7. num. 24. Mich. 2. num. 44. & cap. 3. num. 12. Zach. 13. 26.

Spiritus ne ambulet cum carne. Hamos. 3 5.

* Spiritus malus qua arte animas decipiat. Hoſ 7. num. 18.

† Spiritus dæmones tentantes. Hoſ. 4. num. 23.

Spiritus animi ardor, feruor, & voluntas. Hoſ. 4. num. 23. Mich. 3. num. 6.

Spiritus fortis dicitur, qui dura, & aduerſa minatur. Mich. 3. numero 6.

Septem ſpiritus ſunt ſeptem præcipui angeli, quibus cura totius orbis mandata eſt. Zach. 3. 46 47.

† Baptizate ſpiritu ſancto quid ſit. Ioel. 2. num. 54.

* Spiritualia bona non ſine cauſa euulganda. Mich. 1. 69. 70.

Profectus vitæ ſpiritualis. Ham. 9. num. 48. & ſeq. vſq; ad finem ca. Mich. 2. n. 70. c. 4. n. 49. c. 6. n. 43. Sopho. 1. 38. 39. Hag. 1. 43 44 52. 53.

53.cap.2.n.55.& ſeq.& 80. Zach. 2.26.27. c.4.nu.38.39.& ſeq. cap. 7.num.14. & ſeq.c.13.26.cap.14. 57. & ſeq. Malach.3 42.
Fetuor ſpiritualis quomodo amittitur, & recuperatur, Mich.2.num. 70.71.
Magiſter ſpiritualis, vide Magiſter.
Senſus ſpiritualis, vide Allegoria, & Senſus.
* Bona ſpiritualia, & virtutes per bona temporalia in prophetis ſignificantur. Habac. 3. 52. 53. Zachariæ 8.14.
Ædificium ſpiritiuale, vide Aedificium.
* Spiritus ſanctus datus eſt Eccleſiæ à Chriſto, tanquam aqua ex fonte. Zach.13.nu.2.& 3.
* Spiritus ſanctus, tanquam ignis, purgauit corda ſanctorum. Mala.3.19.
† Spiritus ſanctus dicitur ignis. Malac. 3.19.
† Spirituum duo genera in nobis, alterum terret, & melius eſt, alterum falſam pacem pollicetur. Michææ. 2. 44.45.

Sponſus, Sponſa.

Quomodo ſe inuicem coemebant. Hoſeæ 3.num.7.
* † Sponſæ nomine appellatur anima Deo dilecta, & cur. Hoſ. 2. numero 95.

Sponſio.

Regula quæ ſeruanda eſt ad intelligendas ſponſiones. Hamos 9. numero 44.

Stannum, Stanneus.

† Lapis ſtanneus Chriſtus. Zach. 3.23. & ſeq.
Stannum omnia metalla ab igne defendit. Zach.4.24.

Stare.

† Eſt inſtantis, & adiuuantis. Ham.9. num.1.
Eſt permanentis, & protegentis. Mich.5. num.52.

Stater.

Quantum valeret. Hamos 8. numero 15.

Statera.

† Stateram doloſam habere, eſt aliquē defraudare. Hoſ.12.nu.9.
* Statera doloſa, æſtimatio iniqua, quæ de ſe bene, de alijs male iudicat. Hoſ. 12. num. 9.

Statuarius.

Statuarius Deus. Zach.11.29.

Stella.

Stella Maria virgo. Michææ 6. numero 16.
† Stella, magnus vir. Ioe.2. num. 16. Nah.3.num.15.16.
Stellæ rationes, quæ mentem illuſtrant. Ioel.2.num.16.
Stellis comparatur multitudo magna. Hoſ.1.num.125.
Stellæ vocantur militia, ſeu exercitus cæli. Soph.1.23.

Stercus.

* Stercus animæ vitijs inquinata; Soph.1.num.83.

Stilla, Stillare.

Stillæ, ſupplicium. Nah.7.21. Mich. 2.nu 43.
Stillæ, doctina Euangelica. Mich. 5.num.74.
Stillare, verbis comminari, aut re punire. Ham.7.num.20.21. Mich. 2. num.28.
Stillatio, ſupplicium paruum. Mic. 2.num.43.

Stimulus.

† Stimulus mortis, peccatum. Hoſ.13. num.40.

Struthio.

Struthionis planctus, & natura. Mich. 1.num.27.52.
† Struthio Diabolus. Mich. 1. numero 52.

Studium.

* Literarum ſtudium præcedere debet cognitio Dei, & ſui ipſius. Hoſ. 10. num. 39.
Scripturæ ſacræ ſtudium, vide Scriptura.

Stultus, Stultitia.

† Stultitia, peccatum. Hoſ. 7. numero 32. Habac.3. numero 3. Zach. 11.49.
Stultus, peccator. ibid.

Stupor.

Dentium ſtupor dolorem cum indignatione quadam contra nos ſignificat. Hamos 4. numero 15.

Sub, Subter.
Sub, & ſubter pro In. Ham. 2. numero 32.
Subditus.
* Subditi punientur, ſi praua maiorum exempla ſequantur. Hoſ. 1. 83. 90.
* Subditi, qui præſatorum vitia imitantur, ſunt pecora occiſionis. Zach. 11. 39. 40.
Animam ad aliquid ſubleuare eſt ita aliquid ſpectare, quaſi inde totus homo pendeat. Hoſ. 4. num. 18.
Subridere, Subriſio.
† Quid ſignificent proprie. Ham. 5. num. 33.
Sui, & ſuus.
Non ſunt reciproca apud Hebræos. Hoſ. 4. num. 17.
Sum; vide Eſſe.
Super.
Super pro Prope. Hamos 7. numero 11.
Super pro In. Ioe. 1. num. 17.
Super pro De. Ioe. 1. num. 5.
Super pro Contra. Hoſ. 1. numer. 8. Hamos 7. numer. 21. Mich. 1. numer. 2. Nah. 1. num. 33. Soph. 2. num. 21.
† Super pro Ad. Hoſ. 12. numero 13.
† Super pro Iuxta. Zachar. 4. numer. 7.
Superbia, & Superbus.
* Quantum noceat. Hoſ. 4. numer. 39. 40. 41. 42. 43. cap. 5. num. 18. Ham. 4. numer. 2. & 3. cap. 6. numer. 35. 49. 50. Habac. num. 20. Mich. 1. num. 22. c. 4. numer. 71. Zachar. 6. numer. 27. 29. cap. 9. 28. cap. 10. 29. cap. 11. num. 36. & ſequ. num. 44. 45.
Occultam ſuperbiam Deus punit manifeſta impudicitia. Hoſ. 5. num. 18. Ham. 4. numer. 22. Nah. 3. num. 22.
Cauſa omnium peccatorum ſuperbia. Ham. 8. num. 20.
Mentem excæcat, humilitas vero illuminat. Mich. 4. num. 71.
Superbia diuitias procreat. Habac. 2. num. 35.
Tentationes ſuperbiæ. Zachar. 13. 26.
Superbia ebrietati ſimilis. Habac. 2. num. 25.
Superbæ cogitationes per Moab ſignificatæ. Sophon. 2. num. 40.
Superbiam quomodo auferat Deus ab anima. Sopho. 3. numer. 50. & ſequen.
* Superbia ex ſapientiæ opinione orta. Hagg. 2. numer. 62. Nah. 1. num. 23.
† Somniatores dicuntur ſuperbi. Zachar. 10. 29.
† Libanus, & abies dicuntur. Zachar. 11. 37.
* Superbia non eſt populi Dei, ſed Paleſtinorum. Zach. 9. 28.
Superbiæ affectus ſunt equi fortes, qui nemini cedunt. Zachar. 6. 27.
Superbia nunquam ſatiatur. Zacha. 6. 29.
Superbia ſagena Diaboli, qua capiuntur, qui reti capti non ſunt. Habac. 1. 47.
Superbia quam indecora Chriſtianis. Ham. 6. 29.
Superbia quam vane efferat homines, & quomodo nihil habeat vnde oriatur in nobis. Habd. 20.
Superbi loquuntur contra Deum mendacium. Hoſ. 7. 42.
Superbis quæ maxime aduerſentur. Ham. 2. 6. 7.
Superbi oppreſſores pauperum vaccæ pingues occidendæ. Hamos 4. 2.
Superbos Deus percuti ſinit vento vrente libidinis. Ham. 4. 22.
Superborum interitus, & ciuitatis eorum traditio. Ham. 6. 35. 36.
Superbi peiores fiunt tribulationibus. Ham. 6. 39.
Superborum mors qualis. Malach. 4. 21.
Superbos Deus calcat. Mich. 1. 22.
Superbi ab adulatoribus abducuntur ſicut grex. Zach. 10. 29.
Superbis, quia magnos ſe exiſtimāt, certa impendet ruina & vaſtitas. Zach. 11. 36 37.
Superbus ducitur in captiuitatem.

Michææ 1.54.55.
Superbæ cogitationes ſunt magniloqui, quos nobis auferet Deus. Soph.3 50.

Superior.

Vide Princeps, & Rex.
Reipubl. ſuperiores quid prohibere debent. Mich.1.num.65.
Superioris munus eſt dormientes in peccatis excitare. Ionæ 1.numer.50.
Superiores ſæpe conſtituuntur ij, quos Deus non probat. Hoſ. 8. num. 11.
Superiorum peccata grauiora ſunt, & grauius puniuntur. Hoſ. 1. numer. 78. 79. 80. cap.2. num. 100. 101. Soph.1.49. Zach.3.28.
* Exemplum ſuperiorum multum valet ad bonum, & ad malum. ibidem, & cap 6.num.53.54.55.
* Superior vocatur ſpeculator. Hoſ.5. num.3.

Superſtitio.

* Reprehenditur. Sophon. 1. numero 47.

Supplantare.

† Quid ſit. Hoſ.6. num.62.

Supplicium.

Peccatorum ſupplicia, vide Deus, & Peccator, & Peccatum.
Iudæorum ſupplicia, vide Iudæus.
† Supplicium vocatur ſtillæ. Ham. 7. num. 21.

Surgere.

Mane ſurgere, eſt quam primum, & diligentiſſime aliquid facere. Hoſ. 6. num. 1.

Suſcipere faciem.

Faciem alicuius ſuſcipere, benigne eum intueri, & petita ei concedere. Mal.1.22.

Suſtinere.

† Suſtinere, expectare. Hoſ. 1. numero 118.

Sycomorus.

Qualis arbor ſit. Ham.7. num. 18.

Syluius.

Latinorum rex quo tempore regnauerit. Præl.2. num.3.

Symplegades.

Vnde dictæ. Nah.2.num.49.

Synagoga.

Vide Iudæus, & Hebræus, & Iſrael.
† Quomodo mater Iudæorum dicatur. Hoſ.2.num.33.
† Vocatur claudicans. Mich. 4. num. 56. Soph.3.42.
* A Deo reiecta. Hoſ.2.num.33. Mich. 4. num.57.
† Synagoga per templum Salomonis ſignificata. Hag.2.54.

Synapis.

* Granum ſynapis, præcepta Euangelica. Hag.2.num.83.
* Granum ſynapis, abnegatio. Hagg. 2.84.

Syria.

† Nunc Suria dicta, & à quo nomen habeat. Hoſ.5. num.36.
Vbi ſita. Hoſ.12.num.18.

T

Tabernaculum.

† Quid ſignificet. Hamos 9. numero 34.
* Tabernaculum Dauid, humanitas Chriſti Domini. Ham. 9. numer.29. & ſequ.
* Tabernaculum Dauid, Eccleſia, ibidem, & Zach. 12.num.9.
Tabernaculum Dauid Iudaicus populus. ibidem.
* Tabernaculum populi Iſrael typus Eccleſiæ. Hamos 9.num.48.
Tabernaculum Dei, anima. Habac. 1.num.33. Hag.1.37.
Tabernaculum Dei cor hominis. ibidem.
Tabernaculum Dei, homo, ibidem.
Feſtum tabernaculorum typus feſtorum Eccleſiæ, & perfectionis Euangelicæ. Zac.14.43.65.
Et qui illud celebrent, & quæ ſit pœna non celebrantium. ibidem.
* Feſtum tabernaculorum, peregrinatio huius vitæ. Zach.14 65.
† Tabernaculum Domus. Malach. 2. 27.
* Tabernaculorum feſtum celebrantes, omnia in caritatem Dei, & proximi conuertent. Zach. 14. 68.

Tabe-

Tabeſcere.
Significat in nihilum redigi. Ham. 9. num.6.
Tacere.
Vide etiam ſilere.
† Tacere, verecundia confundi. Sop. 1. num. 58.
Tædium.
* Vitæ ſpiritualis tædium periculoſiſſimum eſt. Hoſ.3. num.35. 36.37. 38. Hoſ.2. num.74. Mich. 4. numer. 77.
Talaris.
* Tunica talaris Ioſeph perſeuerantiæ ſymbolum, Michææ. 5. numero 57.
Talentum.
Pondus ſexaginta minarum, ſiue ſexmille drachmarum. Zach.5.15.
† Tangere, pro vexare. Zachar.2.numer.20.
Tarquinius.
Quo tempore regnauerit, Præl. 2. nu. 25. Hag.1. num.2.
Tarſus.
A quo nomen habeat. Ionæ 1. numero 8.
Telamon.
Telamonis apophthegma pulchrum. Ham.30. num.22.
Templum.
Templi Ieroſolymitani partes. Ioel. 2. num. 28.
Templum quo tempore à Salomone ædificatum. Prælud. 2. numero 4. & 27.
Templum quo tempore poſt reditum è Babylone ædificatum. Nah. 2. numer.32. & ſequent. Hagg.1.num.1. & 23.
Iani templũ quo tempore Romæ clauſum. Hoſ.2 num.94.
† Templum, cœlum. Mich.1. numero 5.
† Templum, humanitas Chriſti Domini. Mich.7. num.39. Hag.1. 31. Mal. 3.11.
† Templum, vterus virginis. Malach. 3 11.
Templum, Ieruſalem. Mal.3 11.
Templum vocatur Libanus. Habac. 2. numer.40. Zachar. 11. numer. 1. & ſequ.
† Quæ defuerint in ſecundo templo. Hag.1.nu.21. & ſeq.
* Templum anima. Hagg. 1. 37. cap. 2.58.
*† Templum Domino ædificare eſt animam noſtram ab omni inquinamento mundare. Hagg. 1. 37. & ſequentibus.
* Templum Dei, cor hominis. Hagg. 1.37.
* Templum Dei, homo. Hag. 2.37.
Templum primum præſtantius quam ſecundum. Hag.1.15.35.
Templum ſecundum ab Herode reædificatum multo excellentius quam primum templum. Hagg. 2. numer. 42. & ſeq.
* Templum, ſynagoga. Hag.2.54.
* Templum Eccleſia Chriſti. Hagg. 6. num.36. 54. Mal.3.11.
Cedri lignis ſtructum fuit templum Salomonis. Zach. 11.2.
† Ornatus, & diuitiæ templorum Deo grata. Zachar.14. num.50.51.
Tempus.
† Nouiſſimum tempus quod tempus ſignificet. Mich.4. numero 3. & ſequentibus.
Tempus, quo quiſque propheta vaticinatus eſt, neceſſe eſt noſſe ad eius intelligentiam. Prælud. 2. numero 1. Prælud.6. numer. 2. Hoſ. 2. num. 29.
Catalogus temporum. Prælud.2.num. 27. Nah.2. num.28.
† Tempus ſuæ prophetiæ cur aliqui, & non omnes prophetæ indicauerint. Præl.6.
Tempus commemoratur ad veritatem confirmandam. Prælud. 6. numero 1.
Temporis diſtributio oſtendit concordiam ſcripturæ. Prælud. 6. numero 2.
Quando non ſit neceſſe tempus exprimi à propheta. Prælud. 6. numero 6.
† Differentia temporis permanentiã in illa met ſignificare ſolet. Hoſ. 1. numero 35. Zacharias 1. numero 7.
† Tempus pro opportunitate temporis. Hoſ.10. num.41.

* Tempus non inaniter conſumendũ. Hagg.2.num.41.
† Solet ſcriptura per tempus rei geſtæ exitum indicare. Zachar. 1. numero 13.
† Solet ſcriptura copulare tempora longe inter ſe diſiuncta. Zach. 13.1.

Temporalis.

* Bonorum temporalium iactura Dei beneficium eſt. Mich. 6. numero 13.
Bona temporalia qualia ſint. Hoſ. 4. numero 44. cap.5. num.30.31. cap.6. num.49. cap. 8. num. 16. cap. 11. num. 19. cap. 12. num. 17. 18. Ham.3. numero 22. cap. 8. numero 10. Habd. num. 26. Ionæ 4. numero 25. Habac 3. numero 36.
Cura immodica rerum temporalium. Ham.8. num.25. Hagg. 1. 53.
Deſpectus temporalium magni meriti eſt apud Deum. Soph. 1 41. vide Sæculum.
Bona temporalia non ſatiant animam, ſed ſolus Deus. Zachariæ 2.25.

Tenebræ.

† Calamitates magnas ſignificãt. Ioel. 3. num. 21. Ham. 5. num. 48. cap. 8. numero 29 Sophon. 1.65.
Maxime impediunt fugam. Zach. 14.22.

Tentatio.

Tentationes ſunt Dei beneficia. Mich.6.num.13.
Tentationum varij modi. Habd. numero 43. Ionæ 1. num. 31 32. Ioel.1. numero 22. Nah.2. numero 75. Zachar.4 37. cap. 8. 26. 27. Zach.13.26.
Tentationes affectionum animæ. Ioel.2. num.15.
Reſiſtendum tentationibus, & quomodo. Hoſ. 1. nu.62. cap. 13 nu. 22.23. cap.14. num.15. Ioel.1. numero 22. Ham 9. num.27. Mich. 4 num.73. Nah.1. num.51 Hag. 2. num.55 Zach.1. 63 64. cap.2. num.vlt. cap.4. num.37 38. 40. Zach.6. 41.42.
Deus opem fert in tentationibus, & quomodo. Ham.4. num. 38. cap. 9. num.28. Mich.4. nu.73 78. 79. Nah.1. num.50 51. & ſeq. Habac. 1.41. Hag.2. 55.56. Zach.1. num. 63.64. cap.8. 42. cap. 12. 27. 28. cap.14.27.
Tentationes grauiores infeſtant viros perfectiores Ham.4. num. 39. Malach.4.24. Zach.2. num.27.
* Tentationes per quadrigas ſignificatæ. Mich. 11 58.
† Tentationes dicuntur nebula. Ham. 4. num.38.
† Ignis dicuntur Zach. 13.17.
† Tentationes ſignificatę in Nemroth. Mich. 5. num 62.
* Augentur, quo magis augetur perfectio. Zach.2 27.
Equi dicuntur. Zach. 12.29.
Deus exercet ſuos tentationibus. Zach. 13. 17.
Tentationibus multo puriores redduntur iuſti, peccatores vero fœdiores. Nah.2. num.72.
* Tentationum vtilitas. Nah.2. num. 72. cap.3. num. 21. Zach.1. num.65. Zach.2.28.
† Siccitas dicitur. Hag.1.57.
† Iumenta dicuntur. Zach.2.21.
* Peccatores arbitrantur ſe ſine tentationibus viuere, quia dum eis ſtatim cedunt, non eas ſentiunt. Zach. 14.25.
† Tentare Deum, eſt peccata peccatis addere. Mal. 3.45.
* Tentat occulte diabolus, & aſtute. Hoſ.7.18.
In tentationibus ad Chriſtum confugiendum. Hoſ. 13.43.
Tentationes, & dæmones congregantur aduerſus animam, vt eam lapident. Mich.4.78.
Tentationibus à Diabolo concitatis quomodo cadant munitiones animæ, & eius milites langueſcant, & portæ aperiantur hoſtibus, & naturalia bona minuãtur. Nah.3.31.
Tentationibus multum roboratur anima iuſta. Nah.3.20.21.
In tentationibus Diaboli recordemus Chriſti pro nobis pugnantis.

tis.Zachar.1.63.64.
Tentationes creſcunt proficiente anima, & per eas bonis operibus impletur.Zach.2.27.28.

Tepor.
Tepidi facilius vincuntur à tentatore. Mich.2.70.
Tepidos ſinit Deus incidere in magna peccata, vt alacriores reſurgant. Mich.4.77.
Animæ tepor periculoſiſſimus ſtatus eſt. Hoſ.3.num.35.36.37.38. Zach.14.59.
† Animæ teporem quomodo Deus puniat.Hoſ.2.num.74. Mich. 4. numero 77.
Tepidi egrediuntur de ciuitate iuſtorũ, & ducuntur Babylonem,& habitant in latitudine. Mich. 4. 77.

Terebinthus, & Terebinthina.
† Quid ſint. Hoſ.4.num.25.

Terminus.
† Terminos transferre quid ſit.Hoſ. 5.num.26.
Terræ promiſſionis termini, vide Terra.

Ternarius.
† Ternarius numerus quid ſignificet. Ham. 1. num. 13.

Terra.
† Aſcendere de terra hac, vel illa,eſt ab vna in aliam,quæ ſitu altior eſt, proficiſci.Hoſ.1.33.
* Terra non inuocatur, cum de bonis eſt ſermo. Mich.1.19.
* Terrenorum corda non quieſcunt, ſed multis perturbationibus agitantur. Habac.2.47.
Terræ promiſſionis termini anguſtiores dati,quam fuerant promiſſi,propter peccata Iudæorum. Habd. numero 82.
† Terræ promiſſionis termini qui.Hamos 6.nu.43.Mich.7.num.33.Habd. num.82.Zach.9.44.
Terræ motus maximus quando contigerit. Ham.1.num. 3.
† Terra pro habitatoribus terræ. Hoſ. 1.num.34.
† Terra inuia,vel deſerta, vel inaquoſa quid ſit.Hoſ.2.num.40.
† Terra, vulgus hominum.Hag. 1.56.
* Terræ habitatores in malam partem ſumuntur, & qui dicantur ſpiritualiter.Hoſ.4.nu.6. Mich 1.num.20.c. 2 num.55 Soph.1.num.vltimo.
† * Plenitudo terræ quid ſit ſecundum literam, & ſpiritum. Mich.1. nu. 18.19.20.
Plenitudo terræ ſæpe ſumitur in malam partem. Mich. 1. numero 20.
Terram lingere eſt victorum, & ſupplicum.Mich.7.num 48.
Terra, inferior portio animæ.Zach. 12.25.
† Cur ſcriptura inuocet teſtem terrã. Mich.1.num.18.19.20.
* Terra eſt ſcabellum pedum Dei, cũ corpus hominis Deo ſubijcitur. Hag.2.62.
† Deſiderabilis terra, id eſt feraciſſima. Hoſ.9.num.7.Zach 7.12.
Terrenorum cura, vide Temporarius.
* Terrenorum bonorum contemptus eſt magni meriti.Soph.1.41.vide Sæculum.
Bona terrena, vide Bona, & Temporalia.

Terribilis.
† Significat idem quod illuſtris, mirabilis.Ioe.2.65.66.

Tertius.
Tertia perſona pro ſecunda. Hoſ.5. num.8.
Tertia perſona præteriti pro ſecunda imperatiui.Hoſ.ibid.

Teſtamentum.
† Teſtamentum pro pacto, ſeu fœdere.Ham.1.num.22.Zach.9.52. 53.Hoſ.10. num.10.
Teſtamentum quid.Hoſ.10. numero 10.
† Diſponere teſtamentum quid.ibid.
* Perfectio virorum noui & veteris teſtamenti qualis. Ionæ 4. numero 3.& 4.
* Sanguis teſtamenti cur dicatur ſanguis Chriſti. Zach.9.52.
† Teſtamentũ eſt diſpoſitio hæreditatis morientis.Zach.9.53.

Teſtificari.
† Pro præcipere. Mal.2.num.29.

Teſtimonium.
† In teſtimonium illis, id eſt,contra illos.Mich.1.num.4.

Teſti-

Teſtimonia veteris teſtamenti, quomodo citentur ab Apoſtolo. Habac. 1. num. 14.
† Teſtimonium, id eſt lex, quia in lege teſtatus eſt Deus ſuam voluntatē. Soph. 3. 40. Mal. 2. 29.
Teſtis.
† Teſtis Dei dicitur qui vbique verbis & operibus teſtatur quod de Deo ſcit, ſcilicet eius bonitatem, potentiam, & ſapientiam. Hoſ. 11. numero 40.
Thabor.
† Thabor Græcis Itabytius dictus, vbi, & qualis ſit. Hoſeæ 5. numero 5.
Thales.
Quo tempore floruerit. Prælud. 2. numero 26.
Tharſis.
† Quid ſignificet. Ionæ 1. num. 6. & multis ſeq.
Tharſis ſignificat exploratio gaudij. Ionæ 1. num. 34.
Tharſis, lapis pretioſus. Ionæ 1. numero 19.
Tharſis mare. Ionæ 1. numero 6. & ſeq.
† Naues Tharſis, id eſt naues magnæ. Ionæ 1. num. 17.
Thecua, vrbs.
Vbi ſita. Am. 1. num. 1.
Thecuitæ natura prudētes erant. Prælud. 5. num. 3. Am. 1. num. 1.
Theman.
Theman regio, & vrbs vbi. Am. 8. numero 24. Habac. 3. num. 12.
Theodoretus.
Qualis ſcripturæ interpres. in proœm. in Zach. num. 9.
Theophylactus.
Qualis ſcripturæ ſacræ interpres. in proœm. in Zach. num 9.
Theraphim.
† Quid ſit. Hoſ. 3. num. 20. 21. 22. 23. 24.
Theſaurus.
† Significat interdum diuitias, interdum receptaculum, vbi eſt alicuius rei copia. Hoſ. 13. numero 41.
† Theſaurus pro diuitijs, vide Diuitiæ.
S. Thomas.
Qualis ſcripturæ ſacræ interpres. in proœmio in Zach. num. 10.
Threnos.
† Quid ſit. Mich. 2. num. 15.
Thus.
Diuinitatem ſignificat. Hoſ. 14. numero 18.
Thymiama.
Quid ſit. Hoſ. 4. num. 25.
Tiara.
Vide Cidaris, & Mitra.
Timere, Timor.
† Timere animo conſternari. Habd. num. 35.
* Timoris Dei commendatio. Mich. 7. numero 61. Sophon. 2. 34. Zach. 4. 34. cap. 6. 41. Malach. 2. numero 10. 11.
* Timor magnus quomodo ſignificetur. Nah. 2. num. 64.
* Timendum eſt in aliorum ruina. Mich. 1. 55. Sophon. 3. 14. Zachariæ 1. 51.
* Timendum nihil, ſi Deus nobiſcum ſit. Hag. 1. 58.
* Timor calamitatum non debet permanere in electis. Nahum 1. 47. 48.
* Timor ſæpe cruciat vehementius, quam ipſa mala præſentia. Sophon. 1. 67.
* Timor non eſt perfectorum, ſed imperfectorum. Hag. 1. 57.
* Impiorum timor. Zach. 14. num. 60.
* Seruilis timor bonus. Mal. 1. numero 17.
Tinea.
† Quid ſit. Hoſ. 5. num. 33.
Titio.
† * Titio Eccleſia. Zach. 3. 24.
Tolerantia.
† * Per oſſa ſignificatur. Am. 2. numero 8.
Tondere.
† Capillos tondere triſtitiæ, & calamitatis ſignum. Am. 8. numer. 50. Mich. 1. num. 4 46.
* Capillos tondere, cogitationes ſuperfluas reſecare. Mich. 1. num. 71. 72. 73.
Torcular.
† Quid ſit. Ioe. 3. num. 18.

Torcular calcare, ſeu premere. Ioel. 3.19.

Torrens.

† Torrens ſpinarum. Ioel. 3. numero 25.

† Torrens deſerti. Hamos 6. numero 43.

† Torrens Occidentis. ibidem.

Torrens Ægypti. ibid.

Torris.

† Torris Eccleſia. Zach. 3.24.

Totus.

† Tota die, id eſt ſemper. Hoſ. 12. numero 2.

Tradere.

* Tradere ſe quam vtile ſit. Zachariæ 9.66.

Tranquillitas.

Tranquillitas animæ, vide Pax.

Transferre.

† Filios per ignem transferre, quid. Hoſ. 5. num. 13.

† Terminos transferre quid. Hoſ. 5. num. 26.

Tranſire, Tranſitus.

† Tranſire, punire. Hoſ. 10. num. 33. Ham. 5. num. 42.

Tranſitus à litera ad ſpiritum. Hoſ. 2. num. 34.

† Tranſitus à ſecunda perſona ad tertiam. Hoſ. 2. num. 56. Habd. num. 73.

† Tranſitus à ſingulari ad pluralem. Habd. numer. 73.

Tranſlatio.

Vulgata tranſlatio, vide Vulgata.

Diuerſitas tranſlationum vnde orta, Prælud. 1. num. 2.

Tranſponere, Tranſpoſitio.

Verborum tranſpoſitio. Hamos 5. numero 42.

Tres.

† Numerus ternarius quid ſignificet. Ham. 1. num. 13. Nah. 1. num. 8.

Tribulatio.

Vide Aduerſæ res, & Tentatio.

* Tribulatio reuocat ad Deum animã errantem. Hoſ. 2. 59. & cap. 6. 42. Sopho 1.76.

* Tribulationibus exercet Deus electos, vt triticum cribro, & quare. Ham. 9.27. A Diabolo etiam eos con cuti ſinit, ſed in ſuam vtilitatem. ibid. 28.

* Tribulationum, & calamitatum cauſas multi conijciunt in cauſas naturales, cum eas immittat Deus iratus Hag. 1. 42.

* Tribulationes electorũ Deus finiet. Nah. 1.49.

* Tribulationibus multum roboratur anima iuſta. Nah. 3.20.21.

* Tribulationibus mali fiunt peiores. Zach. 8. 43.44.

* Tribulationes ſunt ſaginatium iuſtorum. Malach. 4.23.

Tribus.

Decem tribus quo tempore à duabus diuiſæ. Præłud. 2. num. 27.

Decem tribus, & duæ quibus vocabulis appellentur. Prælud. 7. numero 3.

Captiuitas decem tribuum, & duarum quo tempore contigit. Prælud. 2. numero 27. Hoſeæ 1. numero 81. 82.

† An decem tribus redierint ex captiuitate. Hoſ. 1. num. 93.

Decem tribus participes gratiæ Euangelicæ. Hoſ. 2. num. 10.

Decem tribus an in captiuitate Idola coluerint. Hoſ. 2. num. 8.

TRINITAS.

* Teſtimonium, quo probatur Hagg. 2. numero 19. Malach. 3. numero 6. & 7.

* Tota Trinitas eſt in quolibet iuſto, idque duobus modis. Hag. 2. numero 59.60.

Trinitas perſonarum ſignificatur, dum ea, quæ communia ſunt, modo huic perſonæ tribuuntur, modo illi. Malach. 3.5.

Triſtitia.

* Triſtitia in nobis reprehenditur. Mich. 4.74.

Troia.

Quo tempore capta. Prælud. 2. numero 4.

Tu.

† Tibi, & vobis, ornatus tantum cauſa poſita. Michææ 1. numero 36. 38.

Tuba.

Ex qua materia fieret. Hoſ. 5. numero 21.

Tuba

Tubæ populum conuocabant Hebræi ad res magni momenti audiendas. Hoſ.5.num.20.

Tumultus.

† Quid proprie ſit. Hoſ. 10. num. 44. Mich.2.num.64.

Tunica.

*† Tunica talaris, perſeuerantia. Mic. 1.num.57.

* Chriſti tunica, fideles caritate Chriſto coniuncti. Mich. 2. numero 52. 53.

Turris.

† Turris gregis. Michææ 4. numero 58.

* Turris animæ. Mich.4.71.

Tyrannus.

Erat olim nomen regum. Habac.1.numero 20.

Tyrus.

† Vbi ſita, & qualis, & à quibus poſſeſſa. Hoſ.9. numero 25. Ioe.3. numero 10.

† Significat coanguſtatio, & afflictio. Ham. 1. num.25.

Peninſula facta eſt à Nabuchodonoſor, cum antea inſula eſſet. Habac.1.numero 30.

V

Vallis.

† Vallis Ioſaphat vbi, & qualis.Ioe.3. num.2.& 4.

† Vallis, populus. Michææ 1. numero 7.

Vanus, Vanitas.

Vana gloria, vide Inanis gloria.

† Vanitas Idolum.Ionæ 2.14.

Varius.

Variæ lectiones quomodo diiudicandæ. Ion.3.num.13.

Vas.

† Quodlibet inſtrumentum ſignificat. Hamos 6. num. 21. Ionæ 1. num.6.
Vas receptaculum, & inſtrumentum. Zach.5.num.6.
Vaſa, ſacramenta. Zachariæ 5. numero 6.

Vber.

† Vberum ſponſæ cur mentio fiat. Hoſ.2.num.38.

Vecors.

Vnde dicatur. Hoſ. 7. num.25.

Veſtis.

* Veſtes, naturalia bona. Nah. 3. numero 31.

* Veſtes, verecundia. Nah. 3. numero 31.

Velocitas.

Velocitas coniuncta eſt cum fortitudine.Ioe.2.num.5.

Velut.

† Interdum non ſignificat ſimilitudinem, ſed ipſam veritatem.Hoſ.5. num.27.
Vendere, Venundare.
Vendere eſt libertatem alicui adimere, & alteri in poſſeſſionem tradere.Nah.3.num.3.
† Venunditus vt faciat malum, id eſt, traditus in reprobum ſenſum. Nah. 3. num.3.
Venire.
Venturus, & veniens nomen Chriſti. Habac. 2.num.6.7.8.

Venter.

† Fructus ventris filius. Mich. 6. numero 23.

† Venter, omnia interiora, & ipſum cor. Habac 3.num.47.

Ventus.

† Alæ tribuuntur vento ob celeritatem.Hoſ.4.num.38.

† Paſcere ventum quid ſit.Hoſ.12.numero 1.

† Vrens ventus. Hoſ. 12. numero 1. capit.13. numero 37. Hamos 4 numero 20.

* Vrens ventus, Chriſtus Dominus. Hoſ.13. num.37.

* Vrens ventus, libido. Ham. 4. numero 22.

* Vrens ventus, Diabolus. Ionæ 4.numero 30.

* Ventus Spiritus ſancti dona.Ham.4. num.35.

† In quatuor ventis quatuor mundi plagæ intelliguntur. Zachar. 2.14.
Quatuor venti qui. ibidem.
* Ventus, res ſæculi.Zach.2.29.

Verbum.

Verbum Dei. vide Deus, & Scriptura.

† Quid in initijs prophetarum ſigni ficet. Hoſ. 1. num. 3.
Cur prophetæ initio prophetiæ dicant verbum Domini. Hoſ. 1. numero 2.
Verbum Domini fieri ad aliquem eſt aliquid ei reuelare. Hoſ. 1. numero 3.
Verbum, viſio, & onus in quo diſferant. Hoſ. 1. numero 4. & ſequentibus.
Verbũ dicitur prophetia, quia Deus intus loquebatur prophetis. Hoſ. 1 num. 4.
Verba pro aduerbijs. Hoſ. 5. numero 7.
Verba multa per verbum facio explicanda. Hoſ. 8. num. 10.
Verbum pro participio. Hoſeæ 12. numero 16. capite 13. numero 3.
Verbum plurale cum nomine ſingulari. Ioel. 2. num. 6.
Verbum ſingulare cum nomine plurali. Mich. 2. num. 30.
† Verbum, id eſt res. Nah. 3. numero 11.
† Duo verba idem ſignificantia ponuntur cauſa amplificationis. Nah. 3. numero 27.
† Geminatio verbi, vide Geminatio.
† Præterire, aut cadere verbum, aut tranſire, eſt non fieri quod ſonat. Zach. 1. num. 9.
Verbum viuum eſt, quod operatur id, quod ſonat. Zachar. 1. num. 9.
* Qui verbis alijs ſunt ſcandalo, quomodo puniantur à Deo. Soph. 2. numero 35.
† Verbum Dei gladius dicitur. Soph. 2. 61.
† Verba videri dicuntur propter certitudinem rei ſignificatæ. Zachar. 1. num. 12.
† Fulgur, & iaculum verba prædicatorum dicuntur. Zach. 9 58.
† Dicuntur lapides fundæ. ibidem. numero 59.

Verecundia.

* Verecundiæ vtilitas. Nah. 3. numero 31.
† Verecundia dicitur veſtis animæ. Nah. 3. num. 31.

Veritas.

Confirmatur veritas commemoratione temporum, & minutiſſimorum quorumque. Præl. 6. num. 1.
† Veritas, & mendacium in verbis, & in factis inueniuntur. Hoſ. 7. numero 1.
† Ciuitas veritatis Eccleſia. Zachariæ 8 5.
* Veritas commendatur. Zachariæ 8. 34.
† Veritas pro vitæ ſanctitate. Zachar. 8 34.

Vermis.

* Vermis, Chriſtus Dominus Ionæ 4. num. 21. 22.
* Vermis, inquietudo cogitationum Ionæ 4. num. 28.

Vermiculus.

† Ideſt coccus, vbi naſcatur, & cur ſic dictus. Nah. 2. num. 46.

Verumtamen.

Sæpe redundat. Sophon. 3. num. 7.

Veſtibulum.

† Veſtibulum templi quid. Ioel. 2. numero 28.

Veſtis.

† Scindere veſtes ſignum triſtitiæ. Ioel. 2. num. 19.
† Chriſti Domini veſtis, fideles. Mich. 2. num. 52. 53. Zach. 3. 27.
† Veſtimentum, regnum. Michææ 2. 53.
† Veſtes coccineæ quales. Nah. 2. numero 46.
Veſtes peregrinæ reprehenduntur. Sopho 1. 33 51. 52.
† Veſtis noſtra, Chriſtus. Sophon. 1. 50.
Veſtes optimæ. Sophon. 3. numero 56 57.
Veſtis alba lætitiam ſignificat. Zachar. 1. num. 18.
† Veſtes ſordidæ peccata. Zach. 3. 13. 125. 29.
* † Veſtes mutatoriæ gratia Dei, virtutes, ac dona. Zach. 3 13.
† Mutatoriæ veſtes ſunt quæ non ſemper geſtantur, ſed feſtis diebus. Zach. 3. 13.
† Veſtes, caro Chriſti. Zach. 3. 25.
† Veſtimentum, corpus. Malach. 2. num. 38.

Via.

Via.

† Via, opera, & viuendi ratio. Hoſ. 4. num. 19. Mich. 4. num. 26 46. Hag. 1. num. 9.

Victima.

Victimarum genus triplex. Hoſ. 6. 28.

Victoria.

* Victoriæ genus glorioſiſſimum, quādo hoſtis ſe victum fatetur, & ſubdit ſe pedibus. Zach. 2. 21.

* Victoria ſpiritualis. Zach. 14. 66.

Victor, Victus.

Victores radebant capita victis in ignominiam. Ham. 8. num. 30.

† Victori titulus pſalmorum quid ſignificet. Habac. 3. 56. & ſeq.

Victor Chriſtus. Habac. 3. num. 60. & ſeq.

Videre, Viſio.

Videre, aſpicere. Habd. num. 64.

Videre, cum voluptate ſpectare: ibidem.

Videre in bono, videre bonum: ibidem.

Videre, approbare. Habac. 1. numero 39.

Videre, miſereri. Zach. 9. 22. Habac. 3. 29.

Videns, propheta. Hoſ. 1. numero 4.

Viſio, verbum, & onus quomodo in prophetijs differant. Hoſ. 2. numero 4 & ſeq.

† Viſio cur ſignificet prophetiā. Hoſ. 1 num. 4. Nah. 1. num. 6.

Viſio eſt nomen generale omnis prophetiæ, ſiue triſtis, ſiue læta ſit. Habd. num. 1.

† Viſio cur tribuatur verbis. Zachar. 1. num. 12.

Viſus præſtantia ſuper cæteros ſenſus. Hoſ. 1. num. 5. & 43.

Vidua.

* Vidua non affligenda. Malach. 3. 26.

Vigil.

† Vigil, magiſter. Mal. 2. 26.

Viginti.

† Vicenarius numerus infauſtus: Zach. 5. num. 4.

Vinacia.

Quid ſit. Hoſ. 3. num. 5. & 6.

Vinculum.

Vinculum pro vulnere. Hoſ. 5. n. 35.

Vindemiare.

† Vindemiator, Diabolus, & vitium. Hab. num. 42. 46.

Vindicta.

* Vindictę affectus quantum à Deo pū niatur. Zach. 6. 29.

Significatur in equis rufis. Zachariæ 6. 26.

Quam damnoſum ſit, vindictam, ſeu iram ſeruare. Hamos 2. 1. & ſequentibus.

Vindicta de peccatis, vide Peccator, & Peccatum.

Vinea.

† Vinea, populus Dei. Mich. 7. num. 19. Hoſ. 2. num. 87. Ioel. 1. num. 21. Zach. 14 9.

* Vinea, lætitia ſpiritualis, & habitus virtutum moralium. Hoſ. 2. numero 70. 74.

† Vinea, anima. Michææ 1. numero 24.

Vinum.

Vinum non adeo inebriat, vt muſtum. Hoſ. 4. num. 21.

Vinum in ſacrificijs offerri ſolitum: Hoſ. 9. num. 4 cap. 14. num. 29. Ioel. 1. num. 24.

Vinum Libani optimum. Hoſ. 14. numero 20.

† Vini copiam bibere quomodo ſignificetur. Ham. 6. num. 22.

Bibere vinum, id eſt multum bibere. ibidem.

Vinum, prædicatio. Hoſ. 1. numero 118. cap. 2. numero 72. cap. 3. numero 6.

Vinum, Inanis gloria. Mich. 1. numero 70.

Vinum, ira, & punitio. Mich. 2. numero 41.

Vinum, cæleſtis conſolatio. Mich. 6. numer. 43. Zach. 10. 18.

Vinum, praua doctrina. Habac. 2. num. 48.

Vinum, gratia. Zachar. 10. 18. cap. 14. 58.

† Vinum, caritas. Zach. 14. 58.

* In vino indulgentes. Ham. 6. 22.

Vir.

Vir, & vxor, in nuptijs ſe inuicem comedebant. Hoſ. 3. num. 7.

† Vir, id eſt vnus quiſque. Ioel. 2. nu-

mero 6. Ionæ 1. numero 26. cap. 3. numero 32. Mich. 7. numero 7. Sophon.2.43.

Virga.

Virga diuinare. Hoſ.4.num.22.

Virgo.

Virgo MARIA, vide Maria.
† Cur prouincia, & vrbs vocari ſoleat virgo.Ham.5.num.4. & 5.
Pulchræ virgines indotatæ nubebant. Hoſ.3. num. 10.

Virtus.

† Virtutes dicuntur oſſa.Ham.2. numero 8.
Virtutes, lapides. Ham.5. numero 10.cap.9. numero 28.Hag.2. numero 81.
Virtutes, reliquiæ. Mich. 2. numero 71.
Virtutes, vngulæ. Mich. 4. numero 79.
Virtutes, aurum,& argentum.Nah. 2. num. 71.
Virtutes, leones, & catuli leonum. Nah. 2. num. 72.
Virtutes, populus, & mulieres.Nah. 3.num.31.
Virtutes per temporalia bona ſignificantur.Habac.3.52.53.
Virtutes per paſtores & oues ſignificantur. Soph.2.num.40.
Veſtes nouæ dicuntur. Zachariæ 3. 13.
* Virtutes ſunt ligna, quibus Dei domus ædificatur. Hag.1.90.
* Virtutes per triticum, vinum, & alimenta ſignificatæ.Hag.1.56.
† Coronæ Chriſti dicuntur.Zachariæ 6.40.
* Ab ſtudio virtutum non eſt ceſſandum in hac vita.Zach.7.numero 14. & ſeq.
† Mulieres dicuntur.Zach.14.25.Nah. 3.31.
* Sæpe amittuntur virtutes nobis neſcientibus.Zach.14.26.
Profectus in virtutibus, vide Profectus vitæ ſpiritualis in verbo Spiritualis.
* Virtutes quædam carni ſimiles, dam oſſibus, & vtraſque auferunt miniſtri Diaboli. Michææ 3. 10. 11.
Virtutum labor nunquam in hac vita remittendus, Zachar. 7. 13. 14.15.
Virtutes quatuor, quatuor fabri. Zach.1.75.
Super virtutes noſtras cur Deus vocet ſiccitatem. Hagg.1.56.57.
Virtutes quædam ſunt vt paſtores, quædam vt oues. Soph.2.40.
Virtutes, quibus terrena calcamus, ſunt vngulæ,& quibus magis tentationes conterimus. Michææ 4. 79.80.
De virtute ſequenda cũ paucis agere debemus, non cum carne noſtra.Mich.7.27.
Virtutes pugnantes cum quatuor paſſionibus, ſcilicet,pœnitentia, abnegatio,patientia,contemptio ſæculi,ſunt quatuor fabri deterrentes cornua. Zachariæ 1.75. 76.
Virtutes caritate colligantur inter ſe. Ham.9.16.
* Virtutis viam deſerentes repudiant vxores Iſraelitarum. Malach. 2. 40.41.

Viſito, Viſitatio.

† Sumuntur in bonam,& in malã partem. Hoſeæ 1. numero 35. & 64.

Viſus.

Vide videre.

Vita.

Lignum vitæ. Hoſeæ 13. numero 40.
* Vitæ æternæ ſpes conſolatur iuſtos. Ham.6.num.9. & ſeq.
* Vitæ aſperitas commendatur.Ham. 6.num.16.
† Vita humana per poma ſignificata. Ham.8.num.8.
† Vita humana per naues ſignificata. Ham.8.num.8.
† Vita præſens nox dicitur, vita futura dies.Nah.3.num.35.
Vita ſpiritualis, vide Spiritualis.
* Vitam longam nemo ſibi polliceatur. Hoſ.9.12.13.

Vitis.

† Vitis pro vrbe, & pro parentibus. Nah. 2. num.44.

Vitium.

Vide Peccatum.
* Vitia quædam dicuntur fures, alia latrones, alia vindemiatores, alia Chal-

Chaldæi ſiue Dæmones, & cur, & quomodo animę noceant. Habd. 43. vſque ad 48.

Vitula, Vitulus.

† Quomodo ſumantur in ſcripturæ. Hoſ. 10. num. 13. 14. 15.

Viuere.

Viuere in conſpectu Dei, vide Ambulare.

† Viuo ego, iurandi formula, quid ſignificet. Sopho. 2. 28.

Viuum verbum dicitur, quod operatur id, quod ſonat. Zachariæ 1. 9.

Vlam.

Porticus templi ſic dictus. Ioel. 2. 28.

Vlam, vel Vlam aula non eſt nomen vrbis. Hoſ. 4. num. 30.

Vltio, vide Vindicta.

Vltra.

† In æternum, & vltra quid ſignificet. Ioel. 2. numero 48. Mich. 7. num. 50.

† Non vltra ſignificat aliquod tempus. Ioel. 2. numero 38. Nah. 1. numero 33.

Vlulare, Vlulatus.

Rebus iam deſperatis fieri ſolet. Hoſeæ 5. nu. 22.

Vmbra.

† Vmbra Dei, protectio Dei. Hoſ. 14. nu. 19.

Vncinus.

† Quid ſit. Ham. 8. nu. 1.

† Vncinus, mors. Hamos 8. numero 8.

Vnguentum.

Hebræi vnguentis pretioſis ſe vngebant. Hoſeæ 2. numero 47. Ham. 6. num. 23.

*† Vnguenta, virtutes internæ. Hoſ. 14. 18.

* Vnguentorum luxuria reprehenditur. Ham. 6. 24.

Vngulæ.

† Vngulæ, virtutes. Michææ 4. numero 79.

Vnigenitus.

† Luctus vnigeniti magnum luctum ſignificat. Zach. 12. 17.

Vnire.

Deo vniri, vide Adhærere.

Vnus.

† Ponitur pro Primus. Hag. 1. numero 4.

Vocare.

† Res vocari aliquo nomine dicitur, non tam quod ſit illud nomen habitura, quam quod ſit habitura id, quod nomine ſignificatur. Hoſ. 2. nu. 15.

Vocatio.

* Gentium vocatio, vide Gentes.

Vocationi reſiſtentis pœna. Hoſ. 4. 40. & cap. 15. 17.

* Vocatio Dei. Hoſ. 11. nu. 20. Mich. 7. nu. 62. 63.

* Vocationi ſuæ non reſpondentes abijcientur, & alij pro eis ſubſtituentur. Zach. 11. 41. vſque ad 47. & cap. 14. 28. 30.

* Vocatio Dei ſibilus dicitur. Zach. 10. 19.

* Vocationem magnam cur ſequatur ſæpe vita communis. Hag. 1. 52.

Volucris.

Vide Auis.

† Volucris, homo ſuperbus. Hoſ. 2. nu. 92. Soph. 1. 43.

Volumen.

† Eſt pars libri à voluendo dictum. Zach. 5. n. 2. & 3.

Voluntas.

Vide etiam Potentiæ animæ.

* Dei voluntatem ſequi omnium optimum eſt ad pacem conſequendam. Ionæ. 4. nu. 7. 8. 9. 10. 24.

* Voluntas propria in cõſpectu Chriſti ſileat. Zach. 2. 37.

† Voluntas propria omnium dolorũ origo. Ionæ. 4. numero 8. 9. 10. 24. 25.

* Voluntas ſi à Chriſto ſeruetur, nihil agit Diabolus mouens concupiſcentiam. Mich. 5. 58.

* Voluntatis ſuæ amatores iniquiſſimo animo perferunt labores. Ion. 4. 24. Immodice dolent, & immodice lætantur. Ibi. 25. Ipſi vlulabunt. Sophon. 1. 72. Ipſi ædificant ſine perpendiculo. Zach. 1. 66.

* Voluntatis humanæ natura. Hoſ. 9. nu. 16.

† Voluntas, res quam volumus. Mich. 6. nu. 38.

† Hoſtiæ

† Hoſtiæ voluntariæ. Ham. 4. numero 14.
† Voluntas per regem Aſſur ſignificata. Nah. 3. nu. 35.
* Propria voluntas peſſima actionum regula eſt. Zach. 1. 66.
† Mare dicitur. Zach. 9. 67.
* Humana voluntas quomodo à Deo moueatur. Zach. 12. 26.
Voluptas, Vide Bona ſæculi.
Sitis voluptatum inexplebilis, & miſeranda. Hoſ. 2. num. 51. cap. 4. num. 19. 20. 21 44. cap. 5. num. 30. 31. Habac. 2. num. 46.
Quantum noceat voluptas. Hoſ. 6. num. vlt. cap. 7. numero 47. cap. 11. numero 19. Ham. 6. numero 24. 25. 26. Habd. 26. num. 18. Sopho. 2. 34. Hag. 2. 85.
Voluptates reddunt animum immiſericordem. Ham. 6. numero 25.
Inſtabilitas voluptatum. Ionæ 4. numero 26.
* Seruitus voluptatum ſeruituti Ægyptiacæ ſimilis. Mich. 6. num. 14.
† Voluptates carnis per Baſam ſignificatæ. Nah. 1. num. 25.
† Laqueatæ domus dicuntur voluptates. Hag 1. 41.
† Mulier voluptas dicitur. Zachariæ 5. 16.
† Equi albi dicuntur voluptates. Zachar. 6. 26.
† Homo voluptatibus deditus equus, & mulus dicitur. Zach. 14. 61.
* Voluptates euaneſcunt in morte. Malach. 4. 22.
A voluptatibus ablactati audiunt verba Dei. Ham. 1. 6.
Voluptates ſectantium pœna. Sopho. 2. 34. & ſeq. & ca. 1. 72.
Voluptate nũc fruentibus dat Deus ſtuporem dentium. Ham. 4. 16.
Et ſemper fame laborant. Hamos 4. 17.
Illis Deus aufert imbrem, doctrinas ſalutares. Ham. 4. 19.
Et in tentationibus relinquuntur. Ham. 4. 19.
Voluptates ſequentes, & à ſe exeuntes quomodo lugebunt. Ham. 5. 44. 45.
Voluptatibus dediti crudeles ſunt in alios. Ham. 6. 26.
Voluptatum finis, & eorum, qui eis dediti ſunt. Ham. 6 27 28.
Voluptates ſæculi perituras. Ham. 8. 9.
Voluptatum amatores quomodo vitijs repleantur, & quomodo ſint multis modis paruuli. Habd. 18. 19. ſunt domus mendacij, & deceptores regum Iſrael. Mich. 1. 66.

Vomer.

* Vomer, lingua. Mich. 4. num. 52.

Votum.

* Quod ex voto offertur, præſtantius debet eſſe, quam quod offertur voluntarie. Malach. 1. num. 35. & 45. & non ſunt in eis tolerabiles defectus, qui tolerantur in hoſtijs voluntarijs. ibidem.
Votum offerri debet ex melioribus. ibidem.
† Vota non implentes periuri vocantur. Malach. 3. 38.

Vox.

† Vox Dei tonitruum. Ioel. 2. numero 10.
† Date vocem, acclamare, & approbare. Habac. 3. num. 41.
† Vox, calamitas proxima. Sophon. 1. 64.

Vrbs.

Vide ciuitas.
† Vrbs, anima. Ham. 5. num. 10.
† Vrbs dicitur vitis, & propago. Nah. 2. num. 44.

Vrere.

Ventus vrens, vide Ventus.

Vrim, & Thumim.

Quid eſſent, & an fuerint in ſecundo templo. Hag. 1. num. 13.

Vrſus.

* Vrſi, & vrſæ ingenium. Hoſeæ 13. num. 8.

Vſque.

† Vſque in diem hanc, vel vſque in hodiernum diem, id eſt in perpetuum. Hoſeæ 9. num. 7.
Vſque ad mortem, id eſt vt pene moriatur. Ion. 4. num. 18.

Vt.

Quomodo ſoleat accipi. Hamos 2. num. 19. 20.

Vterus.
Vide Venter.
Fructus vteri filius, Mich. 6. numero 23.
Vtilis, & vtilitas.
* Vtiles alijs, vide Animarum lucrum.
In vtilitatem fratrum omnia, quæ habemus, conuertenda ſunt. Malach. 3. 39. & ſequentibus. Ita replebimur bonis. Ibid. 42. & Zach. 6. 36. & ſeq.
Vtiles debemus eſſe alijs. Hoſeæ. 1. 136. 138. & cap. 2. 100. & capite 6. 45.
Vtilitatem aliorū cupientibus Deus maxime loquitur. Hag. 1. 35.
Vtiles al'js quanti faciat Deus, & quomodo eius cognati vocentur, ac propter eorū fructū faciendū toleret malos. Mich. 5. 65. 66.
Vtiles debemus eſſe fratribus illis ipſis rebus, quibus eis ante nocuimus. Mich. 4. 52.
* Vtilitatem ſuam quærentium, & nō gloriam Dei, figura eſt Ionas. Ionæ 47.
Vulgus.
† In malam partem ſumitur. Mich. 1. num. 17. cap. 4 num. 54.
* Vulgus peccans non eſt ſequendū. Mich. 4. num. 54.
Vulgata editio.
Cum facta eſt, erat incorruptus textus Hebraicus. Hoſ. 9. num. 20.
Vulgatæ editionis commendatio. Mic. 5 num 18. 67.
Qui vulgatam editionē reprehendunt, hæreticis inſcij fauent. Mich. 5. numero 18.
Defenditur vulgata editio Hoſ. 1. num. 19. 26. 105. † cap. 2. num. 6. † cap. 3. num. 3. & 5. † cap. 4. num. 5. 10. 13. 20. 26. 36. † cap 5 nu. 2. & 6. 32. † cap. 6. num. 32 35. † cap. 8. num. 8. 15. 24. 25. 27. † cap 9. num 7 9. 10 bis 18. † cap. 10. num 1. 3. 6 15 18. 19. 31. 44. 54. † cap. 11. nu. 15. 16 25. 27 34 38. † cap. 12. num. 1. & 9. 11 13. 15. † cap. 13. num. 1. 2. 3. 8 bis 9 13 14 20. 36. † cap. 14. num. 1 . † Ioel. 1. num. 17. 19. 24 bis. 26 28. † cap 2 num 7 21. 47. 50. † cap. 3. nu. 19 † Am. 1. nu. 29. † cap. 2. num. 17. † cap. 3. num. 20. † cap. 4. num. 5. 14. 36. † cap. 5 num. 33. 66. 72. † cap. 6. num. 4. & 5 & 8. 12. 15. 27. 34. † cap 7. num. 2. & 3. 11. † c. 8. num. 2. & 6. † cap 9. num. 2. bis. 19. & ſeq. † Abd in Boſphoro. num. 14. & ſeq. † Ion. cap. 3. num. 12. † cap 4. num. 11. † Mich. 1. num. 32. 33 34 37. 59. † cap. 2. num. 4. 14. 29. 30. 36. 39. 63. † cap. 5. num. 3. 19. 30. † cap 6. nu. 24. 31. bis. 32. † cap. 7. nu. 2. 34. † Nah. 2. num. 52. 63. † Hab 1 num. 13. † cap. 3 num. 1 33 48. 50. † Soph. 2. num. 2. & 3 19. 53 54. † c. 3. nu. 2. & 4. † Hag. cap. 1. num 10. 19. 22. † cap. 2. 29. 70. † Zach. 3. num. 18. 20. † cap 4 num. 22. 28. † cap. 7. nu. 3. † cap. 8 35. † ca. 9. 36. 48. † cap. 10. num. 2. † cap. 11. num. 14. 28. 50. † Malach. 1. 18. 33. † cap. 2. numero 4. 26. † cap. 3. 16. 19.
Vulnus.
* † Vulnera Chriſti Domini per ſculpturam lapidis ſignificata. Zachar. 3. 48. 52.
* Vulnera Chriſti Domini prophetantur. Zach. 13. 10.
Vultus.
Vide etiam Facies.
† Operire vultum eſt erubeſcentis, & dolentis. Mich. 3. num. 5.
† In malam partem ſumi ſolet pro facie irati. Mal. 1. 23.
Vxor.
Vxor & vir ſe inuicē olim emebāt, quod apud Saxones & Burgundiones fit. Hoſ. 3 num. 7 8. & ſeq.
Vxor fiebat olim hæres mariti. Hoſ. 3. num. 8.
Vxor rei diuinæ & humanæ ſocia. Hoſ. 3 num. 8.
Vxores ſæpe viros deceperunt. Mich. 7 28.
Alienigenas vxores accipere prohibitum Iudæis. Malachiæ 2. numero 22.
* Qui vxores deſpiciunt, quam grauiter à Deo reprehendantur. Malach. 2. num. 22 24 27 28.
* Quomodo vxor tractanda à viro Malach num. 22 24 30.
* Vxor, bona viuendi ratio. Malach. 2. 40.

Apud

Y

Apud Græcos & Latinos olim valebat Y. Hoſ.5.36.

Z

Zacharias.

Zacharias filius Barachiæ. Habd. num. 3. Zach.1.num.1.& ſeq.

† Zacharias interfectus inter templũ & altare quis fuerit. Zach.1. nu.1.& ſequentibus.

Zacharias quo tempore prophetauerit. Præl.2. num.7.23.24.27.

† Quid Zachariæ nomen ſignificet. Præl.3.num.2.3.& 4.

Zacharias pater S. Ioannis Baptiſtæ à Iudæis interfectus. Zachar.1.numero 5.

Zelus.

Quid ſit. Ioel.2. num.32.Nah.1. num. 7. Soph.1.68. Zach.1.48.

† Zelus eſt ira, non qualis eſt inter inimicos, ſed quæ ex ardenti amore proficiſcitur. Nah.1. num.7. Dei Zelus. Soph.1.68.

Zelus eſt dolor cum ira miſtus, cum re, quam nos cupimus, alter potitur, aut cum eam male tractari, affligique cernimus. Zach.1.48.

* Zelus honoris Dei operatur in nobis pœnitentiam, & conuertit nos, & facit, vt terra non percutiatur anathemate. Mal.4.26.27.

Zelus honoris Dei commẽdatur. Mal. 4.num.26.27.

Zoroaſtres.

Rex Bactrianorum, à Nino victus. Hoſ. 2. num.61.

Zorobabel.

An fuerit filius Salatielis. Hag. 1. numero 7.

Zorobabel duplex, ibidem.

* Zorobabel typus Chriſti. Zachar. 4.14.

* Zorobabel, iuſtorum typus. Zach. 4.35.

LAVS DEO.

DE OPTIMO GENERE EXPONENDI PROPHETAS.

PRAELVDIVM I.

1 ANTEQVAM ad expoſitionem accedam, quædam mihi prius, quaſi præludia, præmittēda eſſe video, quæ ſunt ad omnium prophetarum intelligentiam neceſſaria: ne ſint eadem ſæpè repetenda. Primum illud eſt, in quo veteres Scripturę tractatores minimè laborarunt, quod eſſet eiuſmodi, vt dubitationis vel parum, vel nihil habere videretur, quo modo optimè explicarentur prophetiæ: vtrum omnes ad Chriſtum eſſent C referendæ, an quædam. Sed, quoniam in ea tempora incidimus, quibus inter eruditos magna de hac re contentione certatur, eam præterire non potui: ne ij, quibus alterum expoſitionis genus magis probatur, præiudicio decepti, noſtram continuo reijciant. Sit igitur (vt ait Hieronymus in proœ.lib. Reg.) hoc præludium primum quaſi galeatum principium omnibus libris prophetarum.

2 *1 Genus exponēdi prophetas.*

* Duo ſunt extrema exponendi genera: primum eſt valde abiectum, atque humile, quodque vtique humi repit, D nec Chriſti myſteria, ſed (vt ille ait) ſtultorum regum, & populorum continet æſtus, bella, ſeruitutes, captiuitates. Hoc ab Hebræis inuectum eſt: ante quorum oculos poſitum eſt vſq; in hodiernum diem velamen, dum leguntur Moyſes, & prophetæ: & odio Chriſti, Chriſtianorumque flagrantes, quidquid de Chriſto dicitur, aut quantum poſſunt, eludunt, & in alienas expoſitiones detorquent: aut, ſi B id minimè datur, ad ſuum illum Meſſiam referunt, quem venturum expectant: noſtro, qui verus Meſſias eſt, & iam venit, adimunt. In quo, cùm ſint omnes vitandi, tū maximè recentiores, qui adhuc peiùs nomen Chriſtianum oderunt. Inter orthodoxos etiā illi ſunt vel omnino fugiendi ineruditis, vel eruditis attentiſſimè legendi, qui Hebręorum indiuidui comites, & ſectatores eſſe voluerunt, quos ne audiendos quidem arbitror, cū vulgatæ Latinæ tranſlationi illorū commentarijs adhærentes repugnāt. Nec C enim animaduertunt tempore auctorum horum multo minorē fuiſſe apud Iudæos Hebraicæ linguæ cognitionē, vniuerſa gente per varias prouincias, perque variòs caſus iactata: puriorem fuiſſe linguam, & ſuis notiorem memoria Hieronymi, & veterum interpretum, quos Hieronymus eſt in multis ſecutus. Itaque multorum vocabulorum proprietatem ignorant illi, & ſiniſtrè interpretantur, quæ Hieronymo, & veteribus minimè erāt ignota, vt ſuis locis aperte comprobabo.

3 *2 Genus exponēdi*

* Alterum exponendi genus eſt, cùm ſinguli verſus, & ſingula penè verba D de Chriſto explicantur, idque hiſtorico ſenſu; quod à multis viris doctis, & pijs eo defenditur pugnacius, quo ſe magis eo tenendo ac tuendo obſequium Deo præſtare credunt: quaſi placere Deo quidquam poſſit, quod à veritate abhorreat, cum Deus veritas ſit. Hæc duo genera, eum prorſus à veritate aliena eſſe conuicero; facile obtinebo tertium genus eſſe ſolum probandum inter hæc extrema medium,

Tertiũ genus optimum.

atque interiectum; quod prophetas nunc multa de Chriſti aduentu, natiuitate, doctrina, paſſione, & reſurrectione, ac deniq. de Eccleſiæ myſterijs prophetare hiſtoricè affirmat, nunc ad ſui ſæculi mores conuerti, vitia reprehendere, captiuitates, & imminentia ſupplicia minitari; multa denique de Chriſto, & Eccleſia in vniuerſa veteris teſtamenti ſcriptura literæ ſenſu dici, plurima, aut penè omnia myſtico. Pene omnia inquam, quoniã ſunt in ſcriptura quædam, quæ non ad myſtica ſignificanda ponuntur, ſed, vt illa ipſa, quæ ſignificant, inter ſe mutuo connectantur, vt eruditè adnotauit Auguſt. 16. de Ciu. cap. 2.

4 Confutatio primi gñris exponendi.

* In primi confutatione non eſt, quod multum laboremus, cùm ab ipſa ſcriptura apertiſſime confutetur, & valde illi conueniant cum veteri Fauſti, & ceterorum Manichæorum inſania impudenter affirmantium nulla extare apud libros prophetarum de Chriſto teſtimonia, quos toto lib. 12. contra Fauſtum redarguit Auguſtinus. In ſcripturis ſanè nihil manifeſtius. Iohann. 5. Scrutamini ſcripturas, quia vos putatis in ipſis vitam æternam habere; & illæ ſunt, quæ teſtimonium perhibent de me. Et ibid. Si enim crederetis Moyſi, crederetis forſitan & mihi; de me enim ille ſcripſit. Luc. 24. O ſtulti, & tardi corde ad credẽdum in omnibus, quæ locuti ſunt prophetæ. Nõne hæc oportuit pati Chriſtum, & ita intrare in gloriam ſuam? Et incipiens à Moyſe, & omnibus prophetis interpretabatur illis in omnibus ſcripturis, quæ de ipſo erant. Ro. 1. Segregatus in Euangelium Dei, quod ante promiſerat per prophetas ſuos in ſcripturis ſanctis de filio ſuo, qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecundum carnem. Et, vt innumera omittam, illud Pſal. 109. Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis; de ſe dictum teſtatur Dominus Ieſus Matth. 22. quem locum ideo attuli, vt aperto exemplo oſtendam, quanto ſint recentiores Hebræi veteribus vel indoctiores, vel nequiores. Nam cum recentiores varie interpretentur; & vel de Dauide dictũ velint;

A vel Eliezer ſeruum Abraham de domino ſuo loqui à cæde regum cum victoria reuertente: apud veteres Hebræos ita pro certos habebatur de Meſſia locutum eſſe prophetam, vt, quid Seruatori reſponderent, non haberint, qui legis, & prophetarum peritiſſimi habebãtur. 5

* Congregatis (inquit) Phariſæis; interrogauit eos Ieſus dicens, Quid vobis videtur de Chriſto, cuius filius eſt? Dicunt ei; Dauid. Ait illis, Quomodo ergo Dauid in ſpiritu vocat eum Dominum, dicens: Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris B meis, &c? Si ergo Dauid vocat eum Dominum quomodo filius eius eſt? Et nemo poterat ei reſpondere verbum: neque auſus fuit quiſquam ex illa die eum amplius interrogare. At niſi plane conſtaret apud omnes de Chriſto verba fieri; facile fuiſſet Phariſæis reſpondere, non ad Chriſtum, ſed ad aliũ quempiam pertinere prophetiam.

Confutatio ſecundi generis, & confirmatio tertij.

Secundum genus, & ſi patronos habet meliores, tamen, ſi recte conſideretur, nihil habet probabilitatis. Nam veteris teſtamenti hiſtorias, nemo ita inſaniet: vt litterali ſenſu de Chriſto C interpretetur, cum clamet Paulus poſt multas hiſtorias: Hæc autem in figura facta ſunt noſtri, vt non ſimus concupiſcentes malorum. 1. Cor. 10. Et ibid. Hæc autem omnia in figura contingebant illis: ſcripta ſunt autem ad correctionem noſtram. Gal. 4. Scriptum eſt enim, quoniam Abraham duos filios habuit, &c. quæ ſunt per allegoriam dicta. Hæc enim ſunt duo teſtamenta, &c. Eph. 5. Propter hoc relinquet homo patrem, & matrem ſuam, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in carne vna. Sacramentum hoc magnum eſt: D ego autem dico in Chriſto, & in Eccleſia. 6

* Tota ergo controuerſia eſt de libris prophetarum: in qua operæpretium me facturum arbitror, ſi meã ſententiam patrum auctoritate confirmauero, quos ſibi vnice fauere iactant aduerſarij. Hieronymus, qui, cum de ſcripturis agitur, vel in primis audiendus eſt, ita ſcribit in proœmio Comment. in Iſaiam. Vnde poſt hiſtoriæ veritatem ſpiritualiter accipienda ſunt omnia:

omnia: & ſic Iudæa, & Ieruſalem, Ba- A
bylon, & Philiſthijm, Moab, & Dama-
ſcus, Aegyptus, & deſertum, mare, Idu
mea, & Arabia, ac vallis Sion, vel val-
lis viſionis, & ad extremum Tyrus, &
viſio quadrupedum, intelligenda ſunt,
vt cuncta quæramus in ſenſu: & in om
nibus his, quaſi ſapiẽs architectus Pau-
lus Apoſtolus iaciat fundamentum,
quod non eſt aliud præter Chriſtum
Ieſum. Vides Hieronymum plane do-
cere etiam in Iſaia, qui propheta Euan
gelicus eſt, & plurima habet de Chri-
ſto hiſtorico ſenſu intelligenda, eſſe
etiam multa, quæ non niſi myſtice de
eo intelligantur? Sed quid ego certum
Hieronymi locum indico? cum vbi-
que in commentarijs prophetarum
prius literalem ſenſum iuxta transla-
tionem ſuam exponat; deinde, vbi lit-
teram de Chriſto non loqui videt, con
tinuo vel ad eius, & Eccleſiæ myſte-
ria, vel ad morum conformationem
confugiat, LXX. interpretum verſio-
nem edifferens? Quid, quod apud iſtos
Hieronymus non bene audit, quaſi ni-
mius ſectator Hebræorum, & ipſi cete-
ros patres contra ſentientes oppo-
7 nunt? * Omittamus ergo ſuſpectum
(ſi ita volunt) teſtem: alios proferа-
mus quos cauillari non poſſint: impri-
miſque Auguſtinum, cuius libro. 17. de
Ciuit. cap. 3. hæc ſunt verba. Ita etiam
ceteræ ab iſto Regum tempore prophe
tiæ partim pertinent ad gentem car-
nis Abrahæ, partim vero ad illud ſe-
men illius, in quo benedicuntur om-
nes gentes cohæredes Chriſti per te-
ſtamentum nouum, ad poſſidendam
vitam æternam, regnumque cœlorum.
Partim ergo ad ancillam, quæ in ſer-
uitute generat, id eſt, terrenam Ieru-
ſalem, quæ ſeruit cum filijs ſuis; partim
vero ad liberam ciuitatem Dei, id eſt
veram Ieruſalem æternam in cœlis,
cuius filij omnes ſecundum Deum vi-
uentes peregrinatur in terris: ſed ſunt
in eis quædam, quæ ad vtramque per-
tinere intelliguntur, ad ancillam pro-
prie, ad liberã figurate. Tripertita ita-
que reperiitur eloquia prophetarum:
ſi quidem aliqua ſunt ad terrenam Ie-
ruſalem ſpectantia, aliqua ad cœleſtẽ,

nonnulla ad vtramque. Idem lib. 12.
contra Fauſtum. c. 7. Quis autem po-
teſt, non dico vna breui reſponſione,
quales in hoc opere habere coarcta-
mur, ſed quolibet ingenti volumine
omnia commemorare præconia pro-
phetarum Hebræorum de Domino, &
Saluatore Noſtro Ieſu Chriſto? quan-
doquidem omnia, quæ in illis conti-
nentur libris, vel de ipſo dicta ſunt, vel
propter ipſum: ſed propter exercita-
tionem quærentis, & delectationem
inuenientis multo plura ibi per alle-
gorias, & ænigmata, partim verbis ſo-
B lis inſinuantur, partim etiam facta nar
rantur? Et cap. 37. Quis poteſt ex oc-
caſione alterius operis omnia, quæ in
illis veteribus legis, & prophetarum
libris figurate Chriſtum annuntiant,
quantalibet breuitate perſtringere?
* Huc etiam pertinent diuiſiones illæ 8
Gregorij homil. 1. in Ezech. Spiritus,
inquit, prophetiæ nec ſemper, nec eo-
dem modo prophetæ animum tangit.
Aliquando enim ſpiritus prophetiæ
ex præſenti tangit animum prophe-
tantis, & ex futuro nequaquam tan-
git, &c. Et poſtea: Sciendum quoque
C eſt, quod prophetæ quidem è proxi-
mo tanguntur, atque longinquò mi-
nime tanguntur, &c. Si aliquando ani
mus prophetæ tangitur ex præſenti,
non ex futuro: ergo ſæpe de præſenti-
bus populi ſui rebus, non de futuris
Chriſti myſterijs loquuntur. Similiter,
ſi aliquando è proximo tanguntur, &
non è longinquo, non ſemper de Chri
ſto prophetant. Nam quæ de Chriſto
ſunt, vocat Gregorius è longinquo.
Idem hom. 2. docet prophetas prius ra
dicem hiſtoriæ figere, & poſt fructus
ſpiritus per ſigna, & allegorias profer-
D re. Notum eſt autem allegorias eſſe de
Chriſti, Eccleſiæque myſterijs. Baſi-
lius Magnus in prologo in Iſaiam, cũ
argumentũ prophetæ explicuiſſet, Iu-
dææ, & Samariæ, deinde & exteris na-
tionibus multa mala pro peccatis præ
nuntiantis; hæc ad extremum addidit
præter ea, quæ Chriſto acciderũt, ſpar
ſim in vniuerſa prophetia interiecta.
Atque vnum quodque horum (loqui-
tur autẽ de ijs, quæ Chriſtum in litte

ta non ſonant) & iuxta hiſtoriam di-
citur, & myſticum ſenſum habet anne
xum. In quo Baſilius non ſenſu tan-
tum, ſed verbis etiam pene conuenit
cum ijs, quæ paulo ante retulimus ex
9 Hieronymo. * Theodoretus in pro-
logo commentar. in Dan. cum in He-
bræos inueheretur, quod Danielem in
prophetis non numerarent, probat ne
ceſſario prophetam eſſe cenſendum,
cum prophetæ munus ſit futura præ-
dicere. Inſpiciamus, inquit, num hæc
& prænouerit, & prædixerit beatus
Daniel? Et quæ de Domino Chriſto lo
cutus eſt, interim ſilentio continea-
mus, alias vero ipſius prædictiones in
medium proferamus. Comperimus igi
tur de Babyloniorum, de Perſarum, ac
Macedonum, de Romanorum regno
ipſum complura prædixiſſe: quæ nam
videlicet Babylonio regi euentura eſ-
ſent; & quemadmodum Perſæ illius re
gnum occupaturi, &c. Non ergo om-
nes prophetiæ de Chriſto ſunt. Et po-
ſtea, Conſiderate itaque, num admo-
dum iniuſtum ſit, Habdiam, qui mala
Idumæos inuaſura duntaxat prædixe-
rit, & Ionam, atque Nahum de vna tan-
tum ciuitate Niniue vaticinatos, ad-
ſcribere in numerum prophetarum: at
beatum Danielem, qui non de vna ci-
uitate, aut exigua natione, ſed de maxi
mis regnis, Chaldaico, Perſico, Mace-
donico, Romano, & de ijs, quæ ab ipſis
ſigillatim geſta ſunt, prænuntiarit, pro
phetico cognomine defraudare. Sed
quid ego de hoc Theodoreti proœmio
10 loquor? * Vide proœmia in ceteros
prophetas, tam Theodoreti, quam Cy
rilli, & Heſychij, & ceterorum patrum
ſiue Græci ſint, ſiue Latini; vide eorum
commentarios; videbis multa de Chri
ſto, multa de alijs rebus ſcribi à pro-
phetis. Quid multa? Rupertus Abbas,
qui duodecim prophetas non tam li-
teraliter, quàm allegorice expoſuit, &
qui ſe in prophetis, vt in omnibus ſcri
pturis ſemper Chriſtum quærere teſta
tur in prolog. 12. prophetarum, paulo
poſt in prologo in Hoſeam quærit,
quomodo æqualem libris Moyſi aucto
ritatem nacti fuerint apud Hebræos
libri prophetarum, cum ita inuiſi fue-

A rint populo ipſi auctores, vt ſæpe cru-
deliſſime ab eo fuerint interfecti? Re-
ſpondet habuiſſe hanc auctoritatem ex
certo rerum, quas prædicebant, euen-
tu: ex quo conſtabat Dominum per eos
locutum fuiſſe, iuxta illud Deute. 18.
Quod ſi tacita cogitatione reſponde-
ris, quomodo poſſum intelligere ver-
bum, quod non eſt locutus Dominus,
hoc habebis ſignum: quod in nomine
Domini propheta ille prædixerit, &
non euenerit; hoc Dominus non eſt
locutus; ſed per tumorem animi ſui
propheta confinxit, & idcirco non ti-
B mebis eum. Deinde addidit Rupertus,
Porro ſancti prophetæ illi, cum mitte
rentur ad prænuntiandum de longin-
quo Chriſti aduentum, ſimul etiam de
propinquo datum, vel iniunctum eſt
illis prophetare illud, in quo citius ve
races comprobari poſſent, ſcilicet im-
minentem ab Aſſyrijs Iſraeli captiuita
tem, itemque inſtantem, Iudæ quoque
Babylonis tranſmigrationem, & præ-
terea nonnulla etiam minora, quæ lit
teris eorum legimus inſerta. Cum igi
tur cito eueniſſet captiuitas, ſiue tranſ
migratio illa, ſicut per illos veritas
C prophetica prædixerat, palam conſti-
tit, quod veraciter fuiſſent locuti in
nomine Domini, & quod Dominus mi
ſiſſet eos; atque ita completa prophe-
tiæ pars illud quoque, quod reliquum,
vel maximum erat, de promiſſione, vel
aduentu Meſſiæ verum fore conuince
bat. * Ex hoc Ruperti documento, 11
quod & veriſſimum eſt, & ad prophe-
tarum intelligentiam præſtantiſſimũ,
ſatis abunde intelligimus, quantum à
veritate aberret ſecundum iſtud ge-
nus exponendi; etiam ſi nihil reliqui
patres dixiſſent. Hoc quoque de ſcri-
D ptura confirmat Hieronymus in Iſai.
cap. 37. in illud. Tibi autem hoc erit ſi-
gnum. Nunc, inquit, ad ipſum ſermo-
nem facit, ne forſitan dubitet ventura,
quæ dicta ſunt. Et idcirco vel maxime
prophetæ apud populum ſermonum
ſuorum habebant fidem, quia non ſo-
lum de ijs, quæ multa poſt ſæcula futu
ra erant; ſed etiam quæ in continenti
& poſt non grande temporis ſpatium
eſſent implenda, memorabant: & quod
intra

intra biennium & rex Aſſyrius interi-
ret, & vrbi Ieruſalem ſecuritas redde-
retur. Idem ait in Hamos c. 7. in prin-
12 cipio. * Verum etſi patrum teſtimo-
nia deeſſent, aperta ratio cōuincebat.
Quis autē neſciat, aut negare audeat
prophetas cōcionatores, ac magiſtros
illius populi fuiſſe? Quomodo ergo fie-
ri poterat, vt ſola futurorum Chriſti
myſteriorum prædictione contenti eſ-
ſent; de peccatis autem, quibus iram
Dei in ſe populus prouocabat, de mo-
rum emendatione, de ſupplicio immi-
nentium captiuitatum; quas ipſi præ-
uidebant, omnino tacerent? Hoc ſi fa-
cerent, plane Dei præcepto repugna-
rent: & grauiter in animas ſuas pecca-
rent. Scriptum enim eſt Iſa. 58. Cla-
ma, ne ceſſes; quaſi tuba exalta vocem
tuam; annuntia populo meo ſcelera
eorum, & domui Iacob peccata eorū.
Et Ezec. 3. Fili hominis, ſpeculatorem
dedi te domui Iſrael; & audies de ore
meo verbum, & annūciabis eis ex me.
Si dicente me ad impium: Morte mo-
rieris, non annuntiaueris ei, neque lo-
cutus fueris, vt auertatur à via ſua im-
pia, & viuat: ipſe impius in iniquitatē
ſua morietur; ſanguinē autem eius de
manu tua requiram. Pleni ſunt huiuſ-
13 modi verbis libri prophetarū. * Quis
ergo non videat plurima eſſe in pro-
phetis, quæ hiſtorico ſenſu ad Chriſtū
minime ſint referenda; ſed ad illorum
temporum ſtatum, ad mores, ad capti-
uitates? Legamus totum contextum
Ieremiæ: quid apertius? Legamus cete-
ros prophetas: nemo dubitabit. Vnde
eleganter Lucas Euangeliſta cap. 24.
Et incipiens à Moyſe, & omnibus pro-
phetis, interpretabatur illis in omni-
bus ſcripturis, quæ de ipſo erāt. Quod
ita dictum videtur, ac ſi diceretur: om-
nia, quæ de ipſo erant. Si vbique pro-
phetæ de Chriſto loquuntur, quomo-
do potuit tot millia verſuum tam bre-
ui itinere interpretari? At quoniam nō
omnia interpretatus eſt, quæ erant in
prophetis, ſed quæ de eo dicta erant,
merito dixit, Interpretabatur, quæ de
ipſo erant. Elegāter quoque Hiero. in
Hoſ. c. 1. in illud: Et abijt, & accepit
Gomer; Prophetæ, inquit, ſic multa

A post ſecula de aduentu Chriſti, & voca-
tione Gentiū pollicētur, vt præſens tē-
pus non deſerant; ne concionem ob
aliud conuocatam non docere de ijs,
quæ inſtant, ſed incertis, ac futuris lu-
dere videantur. Et in Iſa. cap. 25. in fine
ait, Igitur ſermo propheticus, licet de
conſummatione mundi generaliter te-
xat vaticinium; tamen, ne præſentia
omnino videatur negligere, nominat
Moab, qui fuit inimicus Iſrael, &c.
Quod Hieronymus dicit, apertiſſime
ex verbis ipſis prophetarum intelligi-
tur, vt iam diximus; & videre licet in
Orige. hom. 1. in Ierem. & hom. 6. in 14
B Ezec. in Baſil. in procem. in Iſai. * In-
uitus in re perſpicua immoror: ſed co-
gor ab ijs, qui inſignem pietatem exi-
ſtimant, nihil de Chriſto interpretari;
& profanos, atque à Chriſto quodam
modo alienos cenſent, quoſcunque er-
rori ſuo aſſentiri non viderint. Quod
ſi quando veritatis, & teſtimoniorum
luce conuicti fateri coguntur, quædam
hiſtorice in prophetis de Chriſto dici,
quædam myſtice; tamen, cum ad eos
veniunt, mirifice verba detorquent; &
vim illis afferunt; omniaque hiſtorice
de Chriſto contendunt eſſe explican-
C da. Quid igitur ad ſanctorum authori-
tatem reſpondebimus, qui plurima in
omnibus prophetis ad Chriſtum refe-
runt? Equidem, quod hactenus dixi, nō
ex meo, ſed ex ſanctorum ſenſu dixi:
non ergo nobiſcum ſancti pugnant, ſi
ſecum non pugnant. Deinde aliud eſt
dicere in vniuerſum multa de Chriſto
dici à prophetis, multa de rebus alijs;
quod quidem nunc agimus: aliud, in-
telligatur ne iſte locus, aut ille de Chri- 15
ſto; de quo nullum verbum hactenus
fecimus, id enim ſingulorum verborū
expoſitioni relinquendum eſt. Cona-
D bimur itaque de Chriſto Domino no-
ſtro interpretari quæ licebit: quæ ve-
ro non licebit, ſi alij aliter interpretē-
tur, reddemus rationem, cur non vi-
deantur de eo interpretanda. * Sed,
ne ſæpe eadem iteranda poſtea ſint;
duo mihi videntur ad ſane intelligen-
das ſanctorum patrum expoſitiones
magnopere adnotanda. Primum eſt
communem illam patrum doctrinam,

Duo notanda ad ſanctorū intelligentiam.

Quo ſenſu dicant ſancti totam Scripturā plenam eſſe myſterijs Chriſti.

vbique Chriſti myſteria inueniri, tam A
in libris legis, quàm prophetarum, Ve-
ritate ipſa dicente, Scrutamini ſcriptu-
ras, & illæ ſunt quæ teſtimonium per-
hibent de me: non eſſe de literali ſen-
ſu dumtaxat intelligendam, aut de ſpi-
rituali, ſed de vtroque. Referam exem-
pli cauſa verba Ambroſij, quæ prophe-
tarum intelligentiam mecum in hoc
opere quærentibus valde proderunt;
vt iam nunc norint, vnde ſit potiſſimũ
Vnde petenda intelligentia prophetarũ. petenda. Inquit ergo beatus pater ſer.
8. in pſal. 118. Docet autem Deus, &
mentes illuminat ſingulorum, & clari-
tatem cognitionis infundit, ſi tu ape- B
rias oſtia cordis tui, & cœleſtis gratiæ
recipias claritatem. Quando dubitas,
diligenter inquiras: qui enim quærit,
inuenit: & ei, qui pulſat, aperitur. Mul-
ta obſcuritas in ſcripturis propheticis:
ſed ſi manu quadam mentis tuæ Scri-
pturarum ianuã pulſes, & ea, quæ ſunt
occulta diligenter examines; paulatim
incipies rationem colligere dictorum,
& aperietur tibi, non ab alio, ſed à Dei
Apoca. 5. Verbo; de quo legiſti in Apocalypſi,
quod agnus librum ſignatum aperuit,
quẽ nullus ante aperire poterat: quia
ſolus Dominus Ieſus in Euãgelio ſuo C
prophetarum ænigmata, & legis my-
16 ſteria reuelauit: ſolus ſcientiæ clauem
detulit, & dedit aperire nobis. * Hæc,
& multa ſimilia in libris patrum ſigni-
ficant plenam eſſe vniuerſam Scriptu-
ram myſterijs Chriſti, & Euangelij, mo-
do literali ſenſu, modo ſpirituali. Hoc;
toto lib. 12. contra Fauſt. docet Aug.
nam, vt Fauſtum refellat negantem,
quidquam à prophetis de Chriſto eſſe
dictum, multa affert ex lege, & prophe-
tis; quæ nunc iuxta hiſtoriam, nunc
iuxta myſticam intelligentiam ad eum
pertinent. Et Cyrillus lib. 3. in Ioh. c. D
9. in illa verba: Si crederetis Moyſi, cre-
deretis forſitã & mihi; de me enim ille
ſcripſit: ait; Cõſiderate figuras, quę veri
tatẽ parturiunt: ego in libris eius obũ-
bratus ſum: & ſtatim; Pleni ſunt libri
Moſaici figurarum huiuſmodi, &c. Et
Theoph. in eorundẽ expoſitione, Vbi
autẽ ſcripſit de eo? Etenim dictũ hoc;
Prophetam ſuſcitabit vobis Dñs, de
Chriſto erat; & alia multa tam in ver-
bis, quam in ſignis, & ſymbolis, vt mira-
culũ rubi, &c. Et in verba citata Luc.
24. ita inquit: Vnde & à Moſe, & ab om-
nibus prophetis interpretatur eis, nẽ-
pe myſterium ſacrificij Abrahæ, quan-
do dimiſſo Iſaac, aries immolatus eſt.
Hæc enim res Dominicas præfigura-
bant; ſicut etiam ipſe Dominus dicit,
vidiſſe Abraham diẽ ſuum, & exultaſ-
ſe. Et ſtatim fere: In reliquis autẽ pro-
phetis ſparſim ſita ſunt, quæ de cruce,
& de reſurrectione dicuntur, præſer-
tim in clarioribus. * Idem ex ſcriptu- 17
ra ipſa aperte intelligitur. Nã, vt omit-
tam, quæ de ſe Dominus Ieſus Chri-
ſtus interpretatus eſt in Euangelijs, &
quæ in Actis, & epiſtolis ſuis apoſtoli
interpretati ſunt; quorum multa hiſto-
rico ſenſu, multa allegorico ad Chri-
ſtum referuntur, quæ modo longum
eſſet enumerare: illa verba Lucæ; In-
cipiens à Moyſe, & omnibus prophe-
tis, interpretabatur illis in omnibus
Scripturis quæ de ipſo erant; ſatis hoc
indicant. Quæro enim ex te, an in ſin-
gulis legis libris, & hiſtoriarum poſſis
mihi oſtendere aliqua iuxta hiſtoriam
de Chriſto dicta? Non poteris: at iuxta
allegoriam poteris. Si in omnibus pro-
phetis interpretatus eſt; quid habet Io-
nas de Chriſto, ſi literam intueare? Ne
verbum quidem. Intuere allegoriam;
tota prophetia ſcribitur de Chriſto.
Propterea ergo dixit Aug. lib. 12. con-
tra Fauſt. c. 7. Omnia, quæ in illis con-
tinentur libris, vel de ipſo dicta ſunt,
vel propter ipſum: id eſt, vt ipſum ſigni-
ficarent. Mos enim eſt ſacræ Scriptu-
ræ, vt vno, eodemque ſermone, dum
narrat geſtum, prodat myſterium; vt
recte traditum eſt à Greg. 20. Moral. c.
1. * Alterum eſt antiquos Eccleſiæ 18
tractatores, quoniam optime ſciebant Sãcti multa teſtimonia afferunt ſpirituali ſenſu.
vtroque ſenſu de Chriſto loqui Scri-
pturam, ſolere in ſuis libris paſſim te-
ſtimonia de Chriſto afferre ſpirituali
ſenſu accepta. In quo non pauci ſæpe
labuntur, qui continuo hiſtoricum ſen-
ſum putant, quemcunque à patribus
afferri vident. Pugnant & ratione vt-
cunque probabili. Quomodo, inquiũt,
ſancti aduerſus Iudæos diſputantes my-
ſtico ſenſu vtantur, quem infirmum, &

ineptum eſſe ſciunt ad confirmationẽ
dogmatũ? Digna ratio, cui reſpondea-
mus. Primum patres, cum verba ad
populum faciunt, aut catholicis ſcri-
bunt, plurima myſtice exponũt, quod
eum ſenſum aptiorem eſſe iudicent ad
id, quod agunt. Quod & apoſtolos ip-
ſos interdum feciſſe conſtat, & concio
natores veterum exemplũ ſecuti vbi-
que faciunt. Quando vero Iudæorum
inſanias, & infidelitatem refellunt; id,
aut apud catholicos faciunt, aut apud
Iudæos ipſos. Si apud catholicos, vt
Cyprianus, & Tertullianus in libris cõ
tra Iudæos, & Auguſtinus, & Chryſo-
ſtomus; vtroque ſenſu promiſcue vtun
tur, conſiderantes ſibi cum beneuolis,
& pijs auditoribus rem eſſe, qui Scri-
pturæ, nõ ſolum aperta verba; ſed etiã
myſterijs, & figuris tecta, & inuoluta
venerentur. Si cum Iudæis duntaxat
confligunt, vt beatus martyr Iuſtinus
cum Tryphone, tunc vigilantius, &
acrius pugnant, mucroneſque exa-
cuunt, & punctim aduerſarium ferire
contendunt. Itaque hiſtorico tantum
ſenſu fere vtuntur, aut qui re vera hi-
ſtoricus eſt, aut certe quem ipſi hiſto-
ricum putant. ¶ Non autem ſemper
19 hiſtoricus eſt ſenſus, qui ab hoc, aut il-
lo patre, aut etiam ab aliquibus exiſti-
matur hiſtoricus; ſed an ſit, ex præce-
dentibus, & ſequẽtibus, ex phraſi Scri-
pturæ; & ex alijs huiuſmodi iudican-
dũ eſt. Sæpe enim fit, vt Scripturæ ver-
ba hinc, & inde ad aliquid confirman-
dum excerpta ſancti patres in eum ſen
ſum exponant, quem tenere nullo mo
do poſſent, ſi antecedentia, & ſubſequẽ
tia, ac totum denique librum eſſent ex
plicaturi. Id ne cui forte parum in hoc
ſtudiorum genere exercitato audax,
aut inciuile videatur, audiat Gregorij
verba in proœm. lib. Reg. modeſtiſſimi
ſcilicet viri, & maximi antiquorum pa
trum veneratoris. Sed quia in diuerſis,
inquit, ſanctorum patrum operibus di
uerſa huius hiſtoriæ teſtimonia inue-
niuntur expoſita, notare lector debet,
quod aliquando eorum ſenſus tractan
do ſubſequor; aliquando autem enoda
re hiſtoriam aliter intendo, vt & opus
quod ſpe diuinæ inſpirationis aggre-

A dior, & antiquorum patrum auctorita-
te ſit validum, & lectori nequaquam
faſtidioſum, dum inter ea, quæ nouit
vetera, ea etiam, quæ non nouit, noua
repræſentat. Ad quam profecto ſen-
tentiarum pronuntiationem, aliquan-
do ex neceſſitate ducor: quia patres ve
nerabiles, ſi ſeriatim cũcta exponerẽt,
quæ ex parte tetigerunt; eam ſeriem
locutionis, quam tenere viſi ſunt, ob-
ſeruare nequaquam potuiſſent. Dum
igitur ſanctorũ patrũ intellectus præ-
tereo, neceſſitate aliquando, aliquãdo
commoditate vtor: quia & faſtidiũ le-
B ctori amoueo, &, dum totum ſeriatim
diſcutio, multa ex medijs contra me
veniunt, quæ illorum ſententias non
permittunt. Hæc Gregorius: quæ pius,
& diligens lector memoriæ mandet; vt
ſciat, quatenus antiquorum expoſitio-
nibus ſit adhærendum. ¶ Reſtat quid- 20
dam, quod ad ea, quæ in his noſtris cõ-
mentarijs occurrent, & ad alia multa
pernęceſſarium arbitror. Quid cauſæ
fuerit, cur tam libenter, tamque ſæpe
patres noſtri allegoricis teſtimonijs
vtantur? Dicet quiſpiam, (nec impro-
babiliter, aut immerito dicet;) ad res
C confirmandas non ſemper præſto eſſe
demonſtrationes, ideoque ſæpenume-
ro probabilibus rationibus locum eſſe
non ſolũ apud patres, ſed & apud om-
nium diſciplinarum authores & magi-
ſtros. Sed addendum eſt, iſta de Chri-
ſto allegorica teſtimonia magnã vim,
& magnum pondus apud ſanctos pa-
tres habuiſſe. Sciebant enim probe no-
uum teſtamentum veteri incluſum, at
que inuolutum contineri: &, quod in
vno expreſſe, dilucideque ſcribitur, in
altero figurarum, & allegoriarum ob-
ſcuritatibus adumbrari. Quare, dum
legem, & prophetas legebant, tacite
D in illis Euangelij myſteria contempla
bantur. Et quoniã vniuerſam Scriptu-
ram de Chriſto eſſe nouerant; videbãt
id, quod erat conſequens, allegoricum
ſenſum de eo, deque eius Eccleſia, non
ſolum ab Spiritu ſancto fuiſſe quæſitũ,
verum etiam potiorem eſſe literali, &
nobiliorem, & multo magis ab eodem
Spiritu quæſitum. Ideo ab Origine,
Hieronymo, & alijs patribus modo al

Cur toties vtantur ſancti ſenſu ſpirituali.

tior, aut ſublimior; modo ſacratior in- A
tellectus millies vocatur. Nobiliorem
autem eſſe, & magis ab Spiritu ſancto
quæri, aperta, & euidens ratio perſua-
det: Nã allegoricus ſenſus ſemper eſt
de rebus multo altioribus, id eſt, de
Chriſto, & Eccleſia; que ſemper ma-
gis quærit Spiritus ſanctus: literalis au
tem de rebus humilioribus eſt. Verum-
que voluit Scripturæ author Deus; &
Exod. 12. agni legis oſſa non comminui; & Chri
Ioh. 19. ſto Domino in Cruce pendenti crura
non eſſe confringenda: hoc remotius,
21 illud proxime. * Sed ille vtrum ma-
luit, & potius quæſiuit? Sane quod re- B
motius erat; id eſt, quod de Chriſto ty-
pice prædicebatur. Ideo præclare Pau
lus, & eruditiſſime, vt ſemper ſolet. 1.
Deut. 25. Cor. 9. Scriptum eſt enim in lege Moy
ſi; Non alligabis os boui trituranti. Nũ
quid de bobus cura eſt Deo? An pro-
pter nos vtique hoc dicit? nam pro-
pter nos ſcripta ſunt, &c. Non negat
Apoſtolus (quis enim poſſet negare?)
boues curæ Deo eſſe, & de illis proxi-
me eum locutum fuiſſe in lege: ſed, vt
doceat, multo magis voluiſſe præcipe
re, vt Euangelij miniſtri alerentur, tan
tum hoc prætulit, vt huius compara- C
tione alterum curaſſe Deũ neget. Au-
di exemplum ſatis ad rem accommo-
datũ. 1. Reg. 20. Ionathas loquitur Da-
uidi, Sedebis iuxta lapidẽ, cui nomen
eſt, Ezel: & ego tres ſagittas mittã iux
ta eũ, & iaciã, quaſi exercens me ad ſi-
gnũ mittã quoque & puerum dicẽs ei;
Vade; & affer mihi ſagittas. Si dixero
puero, Ecce ſagittæ intra te ſunt, tolle
eas: tu veni ad me; quia pax eſt tibi, &
nihil mali, viuit Dominus. Si autẽ ſic
locutus fuero puero; Ecce ſagittæ vl-
tra te ſunt: vade in pace, quia dimiſit te
Dominus. Cum puero ſuo poſtea di-
xit Ionathas; Ecce ibi eſt ſagitta porro D
vltra te; duo proculdubio videbat: alte
rum proxime, vt puer tolleret ſagittã,
quæ vltra eum iacta fuerat, alterum re
motius, ſed quod multo magis tamen
volebat, vt Dauid illis verbis admoni-
tus fugiendũ ſibi eſſe intelligeret, ne à
Saule caperetur, propterea enim pue-
ro dicebat, vt ſagittã tolleret. Ita lite-
ralis ſenſus prior eſt, ſed ſpiritualis po-

tior, cuius cauſa adhibetur literalis.
Multas enim hiſtorias parum, aut nihil
noſtra referebat noſſe, ſi tantum hiſto-
riæ ipſæ conſiderentur: at geſtæ ſunt,
vt Chriſti myſteria ſignificarent, quæ
noſſe expedit maxime. Quo fit, vt ſpi
ritualis ſenſus propter ſe ametur, &
quæratur à Deo vt finis, atq. ideo mul
to potius quæratur: literalis autẽ quæ
ratur vt ea, quæ ſunt ad finem, quãdo 22
cũ ſpirituali confertur. * At nõ valet
ſpiritualis ad confirmãdã dogmata, vt
literalis. Non inficior: verum id non
ex rei ipſius natura, ſed ex accidẽte oti
tur: quoniam de literali melius nobis
conſtare poteſt ex vocum ſignificatio-
nẽ, quam de ſpirituali, qui ex rerũ in-
ter ſe ſimilitudine capitur, quæ incer-
tior eſt, & obſcurior. Sed idẽ & in lite-
rali accidet. Nam ſi loci alicuius ſen-
ſus dubius ſit; certum ex eo argumen-
tũ deſumi nõ poteſt. Contra ſi de ſen-
ſu ſpirituali conſtet: aut per Scripturã,
aut per Eccleſiæ, ſanctorumve patrum
communem expoſitionẽ; firmiter ex
eo argumentari licet, vt ſi colligamus
Chriſto nõ fuiſſe crura frãgenda, quia
de agno ſcriptum erat: Os non com-
minuetis ex eo. Quoniã igitur ſãcti ſpi
ritu Dei pleni ſciebãt vetus teſtamen-
tũ plenũ eſſe allegorijs, & operã vigi-
lantiſſime poſuerãt in earũ cognitione
ſæpe ex illis myſteria Chriſti colligũt,
quaſi ex rebus ſibi & notis, & certis ar
gumentãtes, & huiuſmodi teſtimonia
magni faciebant: quæ à nobis ſimiliter
eadẽ cauſã magni facienda ſunt, & ho-
norifice accipienda. Quod multo ma-
gis animaduertere licet in Paulo, & in
apoſtolis ceteris, quibus Spiritus ſan-
ctus myſteria illa, & figuras prorſus a-
periebat: aperuit enim illis ſenſum, vt
intelligerẽt Scripturas: atque idcirco
aliquando ex myſticis ſenſibus ratioci
nãtur. Hæc à nobis paulo lõgius dicta
ſint, vt & ſanctorũ patrũ ſcripta vene-
remur; & minime nouũ videatur, aut
infirmũ, cũ dixerimus myſtice aliquid
ex veteri teſtamento explicari, aut ab
apoſtolis, aut à patribus: ſimul etiã, vt
& quaſi apologia, & galeatus prolo-
gus ſit explanationi noſtræ in prophe
tas; cõſtetq. nos optimum, & probatiſ
ſimum exponendi genus elegiſſe.

Quo tempore floruerint prophetæ, & quodnam ſit illorum prophetiæ argumentum.

PRAELVDIVM II.

QVONIAM de optimo genere exponendi prophetas diximus, ſupereſt vt ad ipſos propius accedamus. In primiſque videamus quo tempore quiſque eorum floruerit: vt enim ait Lactan. lib. 4. Diuinar. inſt. c. 5. qui veritatem ſtudet comprehendere, non modo intelligendis prophetarum vocibus animum debet intendere: ſed etiam tempora per quæ quiſque illorum fuerit, diligentiſſime inquirere, vt ſciat, & quæ futura prædixerint, & poſt quot annos prædicta cõpleta ſint. Eſt etiam præter hanc Lactantij rationem altera, quod non pauca, aut nullo modo, aut difficillime intelliguntur tam in prophetis, quàm in alijs Scriptoribus, ſi eorum tempora ignorentur. Duplex eſt apud Hebræos ordo prophetarum. Priores vocant eos, qui libros Ioſue, Iudicũ, Ruth, & quatuor librorũ Regum hiſtoriam ſcripſere: Nam Moyſem inter prophetas non numerant; non quod prophetã fuiſſe negent vel maximum; ſed quod eius libri peculiare nomen habeant, proprieque lex vocentur. Poſteriores ſunt Iſaias, Ieremias, Ezeciel, (Nam Danielem, vt & librum Pſalmorum, inter hagiographa collocabant) & duodecim prophetæ. Vnde illud Domini Luc. 24. Quoniam neceſſe eſt impleri omnia, quæ ſcripta ſunt in lege Moyſi, & prophetis, & pſalmis de me. Quam recte illi libros ſacros diuiſerint, non eſt huius loci diſputare, tantum dico Danielis ſuum locum iure tribuendum eſſe inter poſteriores prophetas: non enim eum Dominus excluſit in his verbis Lucæ, à quo multa de ſe, & apertiſſime dicta eſſe nouerat, & quem antea prophetã appellauerat Matth. 24. Cum videritis abominationem deſolationis, quæ di-

Prophetæ priores, & poſteriores.

A cta eſt à Daniele propheta, &c. Hi poſteriores prophetæ, de quibus iam tantum loquimur, omnes poſt diſceſſionem decem tribuum à duabus floruere. Meminiſſe enim oportet notiſſimæ hiſtoriæ lib. 3. Reg. c. 12. cum Roboham Dauidis nepos conſilijs iuuenũ acquieſcens ſuorũ à ſe animos abalienauit, ita vt decem tribus, Dauidis domo relicta, ad Ieroboham filium Nabat defecerint; duæque cum Roboham mãſerint, Iuda, & Beniamin. Dixitque Ieroboham in corde ſuo: Nunc reuertetur regnum ad domum Dauid, ſi aſcen-

B derit populus iſte, vt faciat ſacrificia in domo Domini in Ieruſalem: & conuertetur cor populi huius ad dominũ ſuũ Roboham regem Iuda; interficientque me, & reuertentur ad eum. Et excogitato cõſilio, fecit duos vitulos aureos; & dixit eis; Nolite vltra aſcendere in Ieruſalẽ. Ecce dij tui Iſrael, qui te eduxerunt de terra Aegypti. Poſuitque vnum in Bethel, & alterum in Dan: & factum eſt verbum hoc in peccatũ: ibat enim populus ad adorandum vitulum vſque in Dan. Et fecit fana in excelſis, & ſacerdotes de extremis po-

C puli, qui non erãt de filijs Leui. Cum igitur hinc maxime ſumpto initio, peccata, & idololatriæ decem tribuum ſine modo creſcerent, neque ab eis duæ tribus, quæ manſerant in Ieruſalẽ, immunes eſſent; diuque patiẽtia Dei abuterentur; miſit pius, & optimus pater prophetas, nunc ad decem tribus, nũc ad duas, nunc ad vtraſque, vt peccata reprehenderent; imminentemq. Dei vltionem, niſi reſipiſcerent, prædicerent: hoc eſt, decem tribubus vaſtitatẽ ab Aſſyrijs inferendam, duabus à Chaldæis. Voluit etiam, vt in tantis malis

D ſpe futurorũ bonorũ excitarentur, & ad pietatem accẽderentur Chriſti aduentu, & Eccleſiæ poſt eum felicitate prænuntiatis à prophetis. Iudæorum quoque in durationem, & reprobationem futuram ad impiorum terrorem adiecit, & ad confirmationem piorũ, vt melius diceret: Quid eſt, quod debui vltra facere vineæ meæ, & non feci ei?

Argumẽtum prophetarũ.

Iſai. 5.

HO-

HOSEAS, ISAIAS.

A

3 PRimi omnium miſſi ſunt Hoſeas, & Iſaias; qui eodem tempore prophetarunt; vt ex primis eorum verbis perſpicitur; Hoſeas in diebus Hoziæ, Ioatham, Achaz, Ezeciæ regum Iuda, & in diebus Ieroboham filijs Ioas regis Iſrael. Iſaias ſub eiſdem regibus Iuda ſe prophetaſſe dicit; ſed Ieroboham regis Iſrael non meminit. Ante Iſaiam tamen cœpit Hoſeas, vt affirmat Hiero. initio fere commẽtariorum Hoſeæ, & Iſaiæ, & vt paulo poſt indicabimus, cum docebimus, cur regis Ieroboham idem propheta meminerit. Propterea

B

dictum eſſe putãt Hieronymus, & Ruffinus, & Baſilius in Iſai. c. 1. illud; Principium loquendi Domino in Hoſee, vt ibi iterum dicemus. Regnauit autem Hozias 52. annos, prope cuius regni initium prophetæ hi cœperunt: & regnante Hozia regnabat apud Aſſyrios Sardanapalus, apud Latinos Procas Syluius, cui ſucceſſit Amulius, & Amulio Romulus vt docent Euſebius in Chronicis, & Hiero. in Hamos. c. 1. * His
4 temporibus cœperunt Olympiades, vt ſcribit Euſeb. 10. de Præpar. Euang. c. vlt. quinquageſimo ſcilicet anno Ho-

C

ziæ regis Iuda. A captiuitate autem Troiæ, vſque ad primam Olympiadẽ, vt Græcorum ipſorum hyſtoriæ ſignificant, quadringenti, ac quinquaginta anni colliguntur. Ita ibidem Euſebius. Tenditur dies horum quatuor regum Iuda (vt Auguſt. inquit 18. de Ciui. cap. 27.) à rege Latinorum Proca, ſiue ſuperiorũ Auentino vſque ad regem Romulum iam Romanum, vel etiam vſque ad regni primordia ſucceſſoris eius Numæ Pompilij. Nã Ioatham regnauit annos 16. Achaz totidem, Ezecias 29. vt ex 4. Reg. 15. 16. & 18. intelligi-

D

mus. Quare, ſi ex iiſdem libris regum rectè ſubducamus rationem, Ioatham filius Hoziæ regnare cœpit anno ab egreſſu filiorum Iſrael ex Aegypto ſeptingenteſimo trigeſimo ſexto. Nam Salomon cœpit ædificare templum anno quarto regni ſui, anno vero egreſſionis ex Aegypto 480. 3. Reg. 6. Regnauit vero 40. annos. 3. Reg. 11. Roboham verò 17. 3. Reg. 14 Abias tres. 3. Reg. 15.

A

Aſa, 41. ibidem. Ioſaphat 25. 3. Reg. 22. Ioram ſex poſt mortẽ Ioſaphat. 4. Reg. 8. Ochozias, vnum, ibid. Athalia mater Ochoziæ 6. 4. Reg. 11. Ioas 40. quarti Reg. 12. Amaſias poſt patris obitum fere viginti octo, ibidem. Hozias, qui & Azarias dictus eſt 2. Paral. 26. regnauit 52. 4. Reg. 15. Cui ſucceſſit Ioatham, cuius anno primo numerato conficitur ſumma prædicta. Idem annus primus Ioatham iuxta probatiſſimam Hebræi codicis, & noſtræ Vulgatæ tranſlationis computationem fuit ab orbe condito termilleſimus trecenteſimus deci-

B

mus quintus. Summæ huius collectionem, quoniam & valde longa eſt, & diligenter à multis in ſuis chronologijs confecta, præſertimq; ab Aria Montano viro eruditiſſimo in libello, cui titulum fecit, Daniel, ſiue De ſæculis, & à Matthæo Beroaldo in chronologia; prudens omitto. * Moneo tamen annis 5
ab his authoribus commemoratis centum & triginta addendos eſſe, vt à me additi ſunt, quos natus erat Cainan filius Arphaxad cum genuit Sale, vt eſt in ſeptuaginta interpretum tranſlatione Gen. 11. in qua generatio Cainan

C

interponitur, quam licet in Hebræo minime legamus, non recipere tamen non poſſumus, quoniam ab Euangeliſta Luca c. 3. recepta eſt. Fuit hic idem annus primus Ioathã, trigeſimus octauus ante captiuitatem decẽ tribuum, quæ contingit anno ſexto Ezeciæ 4. Reg. 18. Ante templi vero deſolationem, & extremam duarum tribuum captiuitatem, quæ facta eſt anno 11. Sedeciæ regis 4. Reg. 25. fuit centeſimus ſeptuageſimus primus, aut fere ſecũdus, vt facile colligitur ex annis regum iam poſitis, & ex annis aliorum, quos Scriptura enumerat 4. Reg. à cap. 21.

D

vſque ad 25. Ante Domini, & Seruatoris noſtri Ieſu Chriſti feliciſſimum natalem fuit ſeptingenteſimus, octogeſimus ſecundus. Nam his 172. annis, quos numerauimus vſque ad captiuitatem duarum tribuum, addimus quinquaginta duos ab vndecimo anno Sedeciæ vſque ad primum Cyri, ac deinde quingentos quinquaginta nouem, qui à finita captiuitate vſque ad Chri-

ſtum

ſtum natum computantur, authore Eu-ſebio in Chronicis. Teſtatur enim Cyrũ primo anno quinquageſimæ quintæ olympiadis Iudæorum ſoluiſſe captiuitatem, & Chriſti Domini natalem tertio anno centeſimæ nonageſimæ quartæ tribuit. His ita conſtitutis cum reliquorum prophetarum tempora dixerimus, facile erit numeratis annis regum, quot annis quiſque Chriſti Domini aduentum præceſſerit iudicare.

6 Ordo prophetarũ.

Sed vt de reliquis dicamus, animaduertendũ, non eodem ordine apud Hebræos collocati duodecim prophetas, & apud Græcos, vt Hieronymus in prologo illorum indicauit, & Ruffinus in principio Ioelis. Apud Hebræos eodẽ ordine diſpoſiti ſunt, quo in noſtra Vulgata Latina editione. Quare quod ibidem ait Hieronymus; Non idem ordo eſt duodecim prophetarum apud Hebræos, qui eſt apud nos, non de ſua trãſlatione loquitur, quæ eſt noſtra Vulgata: ſed de translatione Septuaginta interpretum Græca, & de Latinis ex ea factis, quas tunc omnes ſequebantur. De eadem re in prologo comment. in Ioelem ita loquitur: Non idem ordo eſt duodecim prophetarum apud LXX. interpretes, qui in Hebraica veritate retinetur. Illi enim ponunt ſecundum Hamos, tertium Michæam, quartum Ioel, quintum Habdiam, ſextum Ionã, ſeptimum Nahum, octauum Habacuc, nonum Sophoniam, decimum Haggæum, vndecimum Zachariam, duodecimum Malachiam. Hebræi autem poſt Hoſee, qui apud vtroſque primus eſt, ſecundum legunt Ioelem, tertium Hamos, quartum Habdiam, quintum Ionam, ſextum Michæam, ſeptimum Nahum, octauum Habacuc, nonum Sophoniam, decimum Haggæum, vndecimum Zachariam, duodecimum, qui & vltimus eſt, Malachiam, &c. Eodem ordine apud Græcos numerauit Gregorius Nazianzenus in carmine de veris, ac genuinis Scripturę diuinitus inſpiratæ libris, hoc tantum ab Hieronymo differens, quod Ionam ponit ante Habdiam, cum Hieronymus Habdiam ponat ante Ionam: quæ diuerſitas varietati codicum, quibus hi patres

A vſi ſunt, tribuenda eſt. Dico igitur 7
eodem ordine temporis cœpiſſe prophetare duodecim prophetas, quo & apud Hebræos, & in noſtra translatione vulgata poſitos videmus. Scio hoc non probari nonnullis: ſed ego probandum eſſe demonſtrabo. In primis quam recte ſeruatus fuerit ordo, Hoſeas oſtendit, cui primum omnium Dominus locutus eſt. Deinde & reliqui oſtendunt, quicunque regum, ſub quibus prophetarunt, meminere. Quod quam diligenter obſeruatũ ſit in Haggæo, & Zacharia perſpicue videmus.

B Poſitus eſt enim Haggæus ante Zachariam, quod duobus tantum menſibus prophetia ſua præceſſerit. In anno, inquit, ſecundo Darij regis in menſe ſexto, in die vna menſis factum eſt verbũ Domini in manu Haggæi prophetæ. Zacharias autem ita exorſus eſt, In menſe octauo, in anno ſecundo Darij factum eſt verbum Domini ad Zachariam. Denique Malachias poſt Haggæum, & Zachariam collocatur, qui tempore extremus fuit in prophetia, vt in prologo comment. eiuſdem ſcribunt Hieronymus, Theodoretus, Rupertus, Gloſſa, quæ eandem eſſe & Hebræorum

C ſententiam confirmat. Idem nec obſcure ex Scriptura colligitur: nam populo è captiuitate Babylonis egreſſo, conſtat neminem ante Haggæum, & Zachariam prophetaſſe, qui populum paulo ante liberatum ad tẽplum exædificandum, & ad priſtinam pietatem exhortabantur. Legimus autem. 1. Heſd. 5. de illis initijs. Prophetauerunt autem Haggæus propheta, & Zacharias filius Haddo, &c. Quod ſi tunc Malachias prophetare cœpiſſet, ſine dubio fuiſſet cum eis commemoratus. Theodoretus, & Hebræi hac etiã

D ratione confirmant: numquam eum accuſaſſe populum ſocordiæ, & negligentiæ, quod templũ non ædificaret, vt Haggæus, & Zacharias fecerunt; ex eoque cerni eum poſt templum ædificatum vaticinium habuiſſe. Sed apertius id intelligitur ex. 2. eiuſdem prophetæ cap. cum ait, Numquid non pater vnus omnium noſtrum, &c. quod enim ibi reprehendit de alienigenis

vxo-

A vxoribus acceptis, Iſraeliticiſque dimiſſis, conſentiunt omnes idem eſſe, quod 1. Heſd. 9. & 10. narratur. At id poſt regnum Darij, regnante iam Artaxerxe, contingiſſe ex cap. 8. eiuſdem libri diſcimus, & ex 3. Heſd. 8. eum tamen nemo neſciat ſexto anno Darij templum fuiſſe perfectum. Si igitur in illis prophetis, quorum tempora vel ex eorum libris, vel aliunde cognoſcimus, inuenimus ordinem temporis diligentiſſime obſeruatum; cur non idē factum putabimus in alijs, quorum tē-
8 pora non ita perſpicue nouimus? *Præterea non eſt prætereundum documētum optimum Hieronymi in prologo duodecim prophetarū, quod (vt Ruffinus in Ioelis initio affirmat) traditio per manus miſſa commendat. In quibus, inquit, tempus non præfertur in titulo, ſub illis eos regibus prophetaſſe, ſub quibus & hi, qui ante eos habent titulos, prophetauerunt. Cum autem dicit, Sub illis, intellige ſaltem ſub extremo illorum. Quo documento ipſe vſus eſt initio Ioelis, & in prologo Malachiæ.

IOEL.

CVM igitur Ioel tempus non habeat in titulo, prophetauit ſub eiſdem regibus cum Hoſea, qui ante eum poſitus eſt, & tempus indicauit. Ita Hieron. in Hoſ. c. 1. prope initium, & in Ioelem c. 1. & in Iſai. c. 1. & Ruffinus in Ioelem, Theodoretus in prologo duodecim prophetarum, Auguſt. 18. de Ciuit. c. 27. Clem. in 1. Stromate.

HAMOS.

HAmos, qui tertius eſt, reges nominat, ſub quibus floruit: In diebus Hoziæ regis Iuda, & in diebus Ieroboham filij Ioas regis Iſrael ante duos annos terræ motus. Ex quo conſtat eodem tempore floruiſſe Hoſeam, Iſaiam, Ioelē, & Hamos. Sed quoniam adiecit: Ante duos annos terræ motus, ſubindicat ſe prophetaſſe extremis Hoziæ temporibus paulo poſt Hoſeam, vt in eodem propheta explicabimus.

Iſaias quo tēpore floruerit.

HABDIAS.

9 QVartus eſt Habdias, de quo, quoniam reges ſiluit, maior controuerſia eſt. Putant enim Hebræi, & Lyranus in principio Habdiæ, & recentiores quidam hunc Habdiam fuiſſe, qui domus regis Achab diſpenſator fuiſſe dicitur, & centum prophetas, quos impia Iezabel perſequebatur, pauiſſe in ſpeluncis. 3. Reg. 18. Atque hāc eſſe ſententiā doctorum Hebræorum & Latinorum teſtatur Lyranus, quam & Hieronymus omnino ſequi videtur initio comment. Habdiæ, & in Epita-
B phio ſanctæ Paulæ ad Euſtochium, & Rupertus in prologo Habdiæ. Epiphanius in libello de prophetarum vita, & interitu docet eſſe illum quinquagenarium tertium, qui miſſus eſt ad Eliā 4. Reg. 1. quod & Hiero. quodammodo ſenſiſſe videtur. Ex quo fit eum multo antiquiorem fuiſſe Hoſea & Iſaia. Ab horum authorū opinione adeo Theodoretus abhoruit, vt etiam poſt Ionā, & Nahum prophetaſſe Habdiam velit, idque intelligi ex rebus, quas prædixit. Sed neutrum verum eſt. Nam ſi diſpenſator domus Achab idem, & propheta
C fuiſſet vnus e duodecim in canonem receptis ab Hebræis, nequaquam videbatur id omiſſurus Ioſephus diligentiſſimus ſcriptor in illius hiſtoriæ narratione lib. 8. antiquitatis Iudaicæ cap. 7. Hieronymus autem ex propria ſententia ſe id nequaquam dixiſſe in locis indicatis, ſed ſimpliciter referendo, vt ſæpe ſolet, Hebræorum traditiones manifeſte demonſtrauit in initio fere comment. Hoſeæ his verbis, Ex quo perſpicuum eſt, prophetante Hoſee, Iſaia, & Ioel & Hamos, & Habdia, & Iona, & Michæa, qui σύγχρονοι, id eſt cō
D temporanei eius fuerunt, regnum decem tribuum eſſe finitū. Sed & Cyrillus initio commentariorū in Habdiam tradit eū temporibus Ioelis prophetaſſe. *Quanti autē facienda ſit illa He- 10
bræorum traditio, recentiores Hebræi docent, id eſt Abraham filius Hezræ & Dauid Kimhi initio commentariorum eiuſdē prophetæ, qui quamuis illā referant, fatentur tamen ingenue ſe ignorare, quo tempore vixerit propheta.

Libet

Libet & verba ipſa Abrahæ ſubſcribe-
re. Ipſius ætatem ignoramus, nec cer-
to ſtatuere poſſumus ille ne ſit, quem
vixiſſe diebus Achab in libro Regum
memoratur. Eo enim loco ſcriptum
eſt, Et Habdias fuit timens Deum: Nã
ſi is proprie erat propheta, quo modo
illic vocaretur timens Domini, ac nõ
potius propheta, cum præſertim pro-
phetiæ nomen ſit multo nobilius? Vi-
des Hebræum traditionem reijcere He
bræorum. Non eſt ergo cur nos eam
recipiamus, & ab Hieronymi ſenten-
tia, doctrinaque illa recedamus; Pro-
phetam, qui tempus prophetiæ ſuæ nõ
indicat, ad tempus præcedentis pro-
phetiæ pertinere. Præſertim cum ipſe
Habdias dicat ad Idumæos, Auditum
audiuimus à Domino, &c. Quibus ver
bis non ſe ſolum iuſſum eſſe propheta
re cõtra Idumæos docet, ſed alios etiã
ſui temporis prophetas, id eſt Iſaiam,
& Hamos, quorum hic, cap. 1. ille cap.
21. & 34. in Idumæos loquuntur. Non
enim dicitur, Audiuimus, aut quippiã
ſimile apud Hebræos, niſi cum plures
11 ſunt. * Quod ſi quis forte obijciat,
Habdiam ſimul cum Michæa poſitum
eſſe ab Euſebio in regno Ioſaphat, ſciat
eum commemoraſſe eo loco prophe-
tas alios, qui Ioſaphat regnante vixe-
runt. Ita enim ait, Apud Hæbreos pro
phetabant Habdias, Iehu, Hozias, &
Michæas. Tantum Euſebius, Iehu, qui
regi Ioſaphat futura prædixit, memi-
nit ſacra hiſtoria 2. Paral. cap. 19. Cete
ri ſunt de quibus in eodem lib. cap. 17.
ſcriptum eſt, Tertio autem anno re-
gni ſui miſit de principibus ſuis Benail
& Hobdiam, & Zachariam, & Natha-
nael, & Michæam, vt docerent in ciui-
tatibus Iuda, &c. Nam vbi nos legimus
Hobdiam, apud LXX. quos ſequutus
eſt Euſebius, eſt Habdiam. Arbitror
etiam mendoſe legi in Euſebio: Ho-
zias pro Zacharias; ſunt enim in illo li
bro plurima huiuſmodi nomina men-
doſiſſime ſcripta. Hos, qui & principes
erãt, & ad populum diuinæ legis præ-
ceptis imbuendum mittebantur, non
improbabiliter Euſebius prophetas iu-
dicauit. Hæc ſi quis non accipiat, pri-
mum eum rogabo, vt mihi tempus in-

A dicet, quo apud Hebræos ſimul pro-
phetauerint Habdias, Iehu, Hozias, &
Michæas. Clemens Alex. in 1. Stroma-
te inquit de Ioſaphat: Eius tempore
prophetarunt, Elias Thesbites, & Mi-
chæas filius Iemla, & Habdias filius
Hananiæ, &c. At ego potius dixi fuiſ-
ſe alterum Michæam, de quo 2. Paral.
17. quoniam ille filius Iemla erat in
regno Iſrael, quod non erat Ioſaphat;
alter vero Michæas erat in Iudæa. De-
inde reſpondere potero cum Aug. 18.
de ciu. cap. 31. recte Habdiam cum Mi-
chæa numerari, qui prophetauit tem-
B pore Ioathan, & Achaz, & Ezeciæ, vt
ipſe teſtatur; ſed alieno loco poſita eſ-
ſe nomina horum prophetarum, id eſt,
in regno Ioſaphat, cum ponẽda eſſent
in regno Ioatham, quod Auguſtinus
errore negligenter deſcribentium la-
bores alienos, exiſtimat contigiſſe. At
ſi hoc accipimus, habeo quod volebã,
Habdiam contemporaneum fuiſſe Ho
ſeæ, & Hamos, & Michææ.

IONAS.

DE Iona nulla eſt controuerſia, 12
C quin eodem tempore cum præ-
cedentibus prophetis floruerit, id eſt,
cum Hoſea, Ioel, Hamos, Habdia, vt
Hier. docet in principio Hoſeæ. Idem
in prologo comment. Ionæ ita inquit,
Traduntque Hebræi Hoſee, & Ha-
mos, & Iſaiam, ac Ionam iiſdem pro-
phetaſſe temporibus. Eadem eſt ſentẽ-
tia Euſebij in Chron. & lib. 10. de præ-
par. euang. cap. vltim. Clem. Alex. in 1.
Strom. & Aug. 18. de Ciu cap. 27. Theo
phylact. in præfatione comment. Io-
næ. Denique 4. Reg. 14. legimus: Anno
quintodecimo Amaſiæ filij Ioas regis
Iuda regnauit Ieroboam filius Ioas re
D gis Iſrael in Samaria, &c. Hunc Iero-
boham meminimus regnaſſe tempore
Hoſeæ, & Hamos. Deinde addit ſacra
hiſtoria: Ipſe reſtituit terminos Iſrael
ab introitu Hemath vſque ad mare ſo
litudinis iuxta ſermonem Domini Dei
Iſrael, quem locutus eſt per ſeruũ ſuũ
Ionam filium Amathi prophetam, qui
erat de Geth, quæ eſt in Hopher. Eſſe
autem hunc ipſum, qui prophetiã ſcri

pſit,

pſit, & nomen patris indicat in pro-
pheta repetitum, & Hiet. & Theophyl.
doeent in prologo comment. eiuſdem
& ante eos Ioſephus lib. 9. antiq. cap.
11. & communis ſententia eſt.

MICHAEAS.

MIchæas tempus prophetiæ ſuæ
indicauit ſubſequens illud, quo
cœperunt prophetare Hoſeas, & Ha-
mos, & teliqui, qui ad eorum tem-
pora referuntur, non enim meminit
Hoziæ, vt illi, ſed in diebus, inquit Io-
atham, Achaz, & Ezeciæ regum Iuda.
Ioatham enim regnauit poſt Hoziam.
In quo perſpicue cernimus ordinem
temporis fuiſſe ſeruatum vt idem fieri
intelligamus in ceteris; qui prophetiæ
ſuæ tempora tacuere.

NAHVM.

13 NAhum poſt Ionam prophetaſſe
conſtans opinio eſt Hieronymi,
& Theophylacti in prologo commēt.
eius, & Theodoreti in prolo. 12. pro-
phetarum, & in prologo eiuſdem pro-
phetæ, & aliorum interpretum, ac de-
nique Epiphanij in libello de prophe-
tarū vita & interitu, & Ioſephi 9. an-
tiq. cap. 11. Quod & ipſa prophetia
declarat. Cum enim Niniuitæ pœnitē
tiā egiſsēt in prædicatione Ionæ pro-
phetæ, & ſeruata eſſet vrbs: progreſſu
temporis diuinam iram in ſe iterū ſce
letibus ſuis prouocatūt, donec à Chal
dæis vaſtati ſunt. Quam vaſtitatem Na
hum propheta apertiſſime prædixit.
Sed paulo poſt Michæam prophetaſſe
authores ſunt Hiet. Theodoret. Theo-
phyl. in prologo comment. eius, & alij.
Teſtantur enim prophetiam eius cœ-
piſſe decem tribubus iam in captiuita-
tem abductis ab Aſſyrijs, quod ſexto
Ezeciæ anno contigit. In Chronicis
quoque Hebræorum, quæ Sederholā,
id eſt ſeries ſæculi dicuntur, ſcriptum
eſt, prophetaſſe Nahum anno quadra-
geſimo à Ionæ prophetia. Ex horum
omnium authorum ſententia conſe-
quens eſt Nahum tempore regis Eze-
ciæ ſcripſiſſe, quod Hieronymus fate-

A tur. Nam Ioatham, ſub quo propheta-
uit Michæas, ſedecim annis regnauit,
Achaz totidem, cui ſucceſſit Ezecias,
cuius ſexto anno captæ ſunt decem
tribus. De quo, & de cauſa huius pro-
phetiæ in eodem prologo comment.
ita ſcripſit Hieronymus. Iam enim de-
cem tribus ab Aſſyrijs deductæ fuerāt
in captiuitatem ſub Ezecia rege Iuda;
ſub quo etiam nunc in conſolationem
populi tranſmigrati aduerſum Niniuē
viſio cernitur. Nec erat parua conſola
tio tam ijs, qui iam Aſſyrijs ſeruiebāt,
quām reliquis qui ſub Ezecia de tribu
B Iuda, & Beniamin ab ijſdem hoſtibus
obſidebātur, vt audirent Aſſyrios quo-
que à Chaldæis eſſe capiendos, ſicut
in ſequentibus libri huius demonſtra-
bitur, &c. * Ioſephus quidem lib. 9. 14
Antiq. cap. 11. affirmat Nahum pro-
phetaſſe ſub Ioatham rege Iuda filio
Hoziæ, quod noſtræ ſententiæ mini-
me repugnat: ita enim fit, vt eodem tē-
pore prophetauerit, quo Michæas, id
eſt, ſub eodem rege, licet paulo poſt
prophetare potuerit. At Hebræi mini-
me aſſentiuntur, vt iam ex Sederholā
retulimus, & ex Hieronymi verbis cer
nimus, quæ in prologo huius prophe-
C tæ, qui vulgo in Biblijs, & in gloſſa
ordinaria circunfertur, leguntur. Na-
hum (inquit) prophetam ante aduen-
tum regis Aſſyriorum, qui populum
Iſrael captiuum in ſuam regionem trā
ſtulerat, fuiſſe Hebræorum traditio cō
firmat. Siquide in fine huius lectionis
prædicti regis aduentum idem prophe
ta annuntiare monſtratur, &c. Sed hic
ſecum pugnare videtur Hieronymus,
qui paulo poſt affirmat prophetaſſe
Nahum poſt aduentum regis Aſſyrio-
rum, quæ verba modo referebamus.
Laborat hic quidam in hoc nodo ſol-
D uendo, aitque; Non dicit prophetaſſe
ante aduentum regis Aſſyriorum, ne
ſibi contradicat, ſed fuiſſe. At res eſt re-
cte conſiderantibus non obſcura. Pro-
phetat Nahum poſtquam rex Salma-
naſar captas decem tribus abduxit ad
Aſſyrios; ſed ante aduentum regis Aſ-
ſyrij, id eſt Senacherib in Iudæam, qui
anno decimo quarto Ezeciæ aſcendit
ad vniuerſas ciuitates Iuda munitas, &
cœpit

cœpit eas. Deinde miſit exercitum ad
obſidendam Ieruſalē. 4.Reg.18.Itaque
prophetauit Nahum poſt ſextum an-
num Ezeciæ, quo captæ ſunt decem
tribus, & ante quatuordecimum, quo
obſeſſæ ſunt à Senacherib vrbes Iuda.
Ideo Hieronym. dicit editam eſſe illā
prophetiā de Aſſyrijs vaſtandis à Chal
dæis tam in conſolationem decem tri
buum, quam vrbium Iuda, quæ paulo
ſcilicet poſt, obſidione Senacherib pre
mendæ erant. Hunc autem Senache-
rib aduentum propheta prædicit cap.
1.& eſſe eum in templo Dei ſui inter-
ficiendum. Ex quo videmus non rectā
Chronologiam ſecutum fuiſſe Clemē
tem 1.Stromate, cum affirmat Nahum
prophetaſſe poſt Ezecielem, id eſt poſt
quintum annum tranſmigrationis Ioa
chin regis Iuda in terram Chaldæorū.

H A B A C V C.

15 IN Habacuc ordinem temporis nō
ſeruari apparet. Docet enim Hiero
nymus in prologo comment. eiuſdem,
prophetaſſe poſt duas tribus captas à
Chaldæis idemque ibidem ſenſiſſe vi-
detur Theophyl. & Clem. in 1.Strom.
Et tamen præcedit Sophoniam, quem
conſtat vaticinatum fuiſſe ante capti-
uitatem duarum tribuum. Theodore-
tus quoque in prologo duodecim pro
phetarum affirmat, Habacuc non mul
to poſt Sophoniam propheta ſſe. Aſſen
tiuntur & alij. Argumentum Hierony
mi eſt, quod propheta iſte prandiū Da-
nieli detulerit in lacum leonum, Dan.
vl. quod poſt captiuitatem duarum tri
buum contigiſſe nemo eſt, qui neſciat.
Alterum argumentum eſt, quod eius
prophetia ſit contra Babylonem, & Na
buchodonoſor regem Chaldæorum,
vt quomodo prior propheta Nahum,
quem Habacuc ſequitur, vaticinium
habuit contra Niniuen, & Aſſyrios, qui
vaſtauerunt decem tribus, quæ vocan-
tur Iſrael: ita Habacuc prophetiam ha
beat aduerſus Babylonem, & Nabucho
donoſor, à quibus Iuda, & Ieruſalem,
templumq. ſubuerſa ſunt, &c. Contra
vero Hebræi in libro illo Sedetholam
confirmant, Habacuc prophetaſſe eo-
A dem tempore, quo Nahum, id eſt ſub
rege Manaſſe filio Ezeciæ, qui fuit ante
Amon, & Ioſiam, quos quidam ex re-
cenſioribus chronographis ſequuntur.
Sed & Epiphanius in lib. de propheta-
rum vita & interitu author eſt, eum an
te captiuitatem duarum tribuum pro-
phetaſſe, quod ego verum eſſe omnino
arbitror, idque viuente adhuc Ezecia,
ſub quo & Nahum. * Retinendum eſt 16
enim receptum illud Hieronymi docu
mētum de temporibus prophetarum.
Recentiores quidem illi, de quibus
nunc loquebar, teſtantur hoc ipſum
B prodere Græcos, & Latinos hyſtori-
cos ferme omnes, qui de rebus He-
bræorum ſcripſere. At ego horum teſti
monia non requiro: habeo enim teſti-
monium maius & Epiphanio, & He-
bræis, & hiſtoricis. Dominus per eum-
dem prophetam aperte clamat. Quia
ego ſuſcitabo Chaldæos gentem ama
ram, & velocem ambulantem ſuper la-
titudinem terræ, vt poſſideat taberna-
cula nō ſua. Horribilis, & terribilis eſt,
ex ſemetipſa iudiciū & onus eius egre-
dietur, &c. Et ipſe de regibus triumpha
bit, & tyranni ridiculi eius erunt, &c.
C Quibus verbis prædicit futuram Na-
buchodonoſor, & Chaldæorum poten
tiam, qui Aſſyrios omnium potentiſſi-
mos debellaturi erant, (quæ fuit pro-
phetia Nahum; ex quo cernitur eo-
dem tempore vtrumque prophetaſſe,)
& alias multas nationes, & denique Iu
dæos, & Ieruſalem. Suſcitantur Chal-
dæi, cum ad aliena regna capienda mit
tuntur: primo autē anno regni ſui Na-
buchodonoſor (ſi Hebræorum credi-
mus hiſtoriæ) euertit Niniuen, vniuer
ſumque imperium Aſſyriorum: idem-
que initio regni ſui totam Syriam Pe-
luſium vſque ſubiecit, ſola Iudæa exce
D pta, vt ſcribit Ioſe. 10. antiq. c. 7. Quar-
to anno, (qui fuit octauus Ioacim re-
gis Iudææ,) Iudæis bellum intulit, &
tributa victus imperauit, admiſſuſque in
vrbem (vt ibidem ait Ioſe. cap. 8.) re-
gem occidit, & tria millia hominum,
qui in aliqua dignitate erant, captiua
abduxit; in quibus erat Ezeciel tunc
puer. Poſtea nono anno Sedeciæ obſe-
dit Ieruſalem, & Aegyptiorum regem
opem

opem Iudæis afferentem vno prælio vi
ctum tota Syria expulit; Ioſe. ibid. cap.
10. & diu eam oppugnauit; donec vn-
decimo anno Sedeciæ tandem cepit,
& anno decimo nono regni ſui incen-
dit. 4. Reg. vlt. Quinto deinde anno ab
excidio Ieruſalem totam Aegyptum
ſubiugauit, vt in eodem lib. c. 11. ſcrip-
16 tum reliquit Ioſephus. * Si ergo poſt
euerſionem Ieruſalem, & captiuitatem
duarum tribuum vaticinatur Habacuc
quomodo inquit; Ecce ego ſuſcitabo
Chaldæos, &c. cum iam toto orbe flo-
reret imperium Chaldæorum, & facta
eſſent omnia, quæ propheta prædicit
eſſe facienda? Quæ gens, aut natio non
iam nouerat Chaldæos? aut potius quę
gens non eorum potentiam timebat,
aut eis non parebat? An non eſſet hæc
ſimilis Homeri Virgilijque prophe-
tijs, qui de rebus ante multos annos
præteritis quaſi de futuris vaticinaban
tur? Præterea eſt euidens argumẽtum.
Si prophetat poſt captiuitatem Ieruſa-
lem, quæro quoto anno? Demus poſt
vigeſimum ſeptimum annum prophe-
taſſe: nam ſi ipſe eſt, qui prandium Da-
nieli detulit poſt multo plures neceſſe
eſt, vt mox demonſtrabo. At eo anno
iam obierat Nabuchodonoſor, de quo
tam multa prophetat Habacuc: regna-
uit enim annos 43. ſi Ioſepho credi-
mus lib. 10. antiq. c. 11. aut iuxta Annij
Metaſthenem 45. quem ſecuti ſunt Io-
hannes Lucidus lib. 4. de temporibus c.
2. & alij: non ergo potuit eo tempore
prophetare. Multo minus poſtea ea-
18 dem ratione. * At ante vigeſimum
ſeptimũ quo modo potuit, cum lega-
mus 4. Reg. vlt. ſtatim capta vrbe, tran-
ſlatos eſſe Iudæos omnes Babylonem,
tantum relictos eſſe de pauperibus ter-
ræ vinitores, & agricolas, qui & poſt
duos menſes occiſi ſunt: & ſi qui ex il
lius populi reliquijs remanſerunt, fuge
runt in Aegyptum continuo, nec vl-
tra redierunt in Iudæam. Inde enim à
Nabuchodonoſor victa Aegypto miſſi
ſunt omnes Babylonem, vt eſt apud Io
ſe. 10. antiq. c. 11. quæ victoria in quin-
tum annum ab excidio Ieruſalem inci-
dit, vt iam diximus. Neceſſe eſt ergo di
cere, prophetaſſe Habacuc non ſolum
antequam Ieruſalem vaſtaretur, & duę
tribus caperentur; verum etiam ante-
quam regnare inciperet Nabuchodo-
noſor: in quod tempus conueniunt op
time verba prophetæ, Quia ecce ego
ſuſcitabo Chaldæos. * Quid ergo Hie 19
ronymo dicemus? Sane nihil ille defini
re voluit, nec certi quidquam tunc vi-
detur habuiſſe: quod ex eius verbis co-
nijcere poſſumus, ita enim ait. Igitur
ſiue quis recipit ſcripturam illam (lo-
quitur autem de vltimo cap. Danielis,
in quo meminit Habacuc prophetæ)
ſiue non recipit, vtrumque pro nobis
eſt. Aut enim recipit, & iam poſt factam
rem liber Habacuc texitur, aut non re
cipit, & quaſi propheta ſcribit, quæ fu-
tura cognoſcit, &c. Itaque Hieronymi
opinatio tantum nititur loco illo Da-
nielis, quo Habacuc propheta dicitur
prandiũ attuliſſe, nec aliũde ſcit vtrum
ante captiuitatem fuerit, an poſtea. Sed
locus Danielis nihil cogit nos. Primum
quoniam Epiphanius ante captiuita-
tem Ieruſalem prophetaſſe cum ſcri-
bit; & eundem eſſe vult qui cum pran-
dio miſſus eſt ad Daniclẽ Deinde quo-
niam facile reſpõdere poſſumus, quod
Genebrardus in ſua chronographia, &
alij affirmant, non vnum fuiſſe Haba-
cuc, ſed duos: quod mihi fit multo ve-
riſimilius. Nam hiſtoria illa Danielis
iam Cyro apud Babylonios regnante
contigit, vt ex calce cap. 13. eiuſdem
Danielis liquido conſtat: quòd Epipha
nius non animaduertit. Quo tempore
(ſi, vt probauimus, propheta fuit regnan
te Ezecia) ſine dubio octogeſimum ſu-
pra centeſimum annum exceſſerat. De
nique nihil nobis niſi nomen obſtat.
* At ſicut duo fuerunt Habdiæ pro- 20
phetæ vt ante diximus, ſicut duo fue-
runt Michææ alter filius Iemla, de quo
3. Reg. vlti. alter qui eſt vnus è duode-
cim, & vterque propheta, immo & ter
tius Michæas, de quo 2. Paral. 17. quem
Euſebius, vt vidimus, prophetam appel
lauit: cur vereamur dicere duos fuiſſe
Habacuc prophetas, quandoquidẽ vnũ
dicere ratio temporis commode non
patitur? Quamuis enim quis negare
vellet prophetaſſe ſub Ezecia, certe nõ
poterit negare prophetaſſe ante duas

tribus

tribus captas: alioqui non propheta A erit, ſed hiſtoricus. Neque eſt dubitandum perfectæ ætatis iam fuiſſe, cum prophetare cœpit, quemadmodũ Ezecieli ante triceſimum annum ſpiritus prophetiæ non eſt datus, ſi Gregorio credimus, qui de hac re multa præclare ſcripſit homil. 2. in Ezec. Fingamus igitur (quod eſt valde probabile) ante triceſimum annũ non cœpiſſe prophephetare: adde neceſſe eſſe, vt aliquot annis ante captiuitatem duarũ tribuũ prophetauerit: adde his annos captiuitatis Babylonicæ: & vide quoto ætatis anno prandium meſſoribus ferre po- B tuerit in Iudæa. Altera ex Hieronymo deſumpta obiectio facile diluitur.

21 * Prophetat Habacuc aduerſus imperium Chaldæorum in conſolationem duarum tribuum, non quod iam captę eſſent, ſed, vt cum in manus hoſtiũ veniſſent, conſolarētur ſeſe videntes eueniſſe, quod de ſe Dominus per prophetam prædixerat; ideoque bono animo debere eſſe in futurum ſperantes excidium Chaldęorum ſimiliter ab eodem propheta prædictum, & ex eo libertatē ſuam. Quemadmodum Nahum, qui in exemplum adducitur in obiectione, C prædicit aduētum regis Senacherib in Iudæam, & cōſolatur duas tribus prænunciando illius reditum in patriam ſuam, eumque in domo Dei ſui fore interficiendum.

SOPHONIAS.

22 SOphonias tempus ſuum indicat; In diebus Ioſiæ filij Amon regis Iudę. Quo tempore etiam cœpit Ieremias, (Ieremias.) vt in eius prophetiæ initio videmus, tertio decimo anno regni Ioſiæ. Sed ordinem contemplemur, quam rectè D Sophonias poſitus ſit poſt Nahum, & poſt Habacuc, qui prophetauerunt tēpore Ezeciæ. Inter Sophoniæ, & Zachariæ tēpora interiectus eſt Ezeciel; (Ezeciel.) qui cœpit prophetare anno quinto (Baruch.) poſt Ioachin regem abductũ Babylonem, (Daniel.) vt ipſe teſtatur c. 1. & Baruch ſcriba Ieremiæ, qui (vt ipſe docet) ſcripſit verba libri illius in anno quinto in ſeptimo die mēſis, in tempore, quo cœperunt Chaldæi Ieruſalem, & ſuccenderũt eam igne, id eſt, quinto anno ab excidio Ieruſalē. Sed liber iſte non eſt ab Ieremia ſeparatus, quoniam veteres patres Ieremię eum tribuerunt. Quod & epiſtola Ieremiæ indicat in fine poſita ſine noua ipſius Ieremiæ commemoratione. Interiectus eſt & Daniel, (Daniel.) qui cœpit (vt ipſe c. 2. ait) ſecũdo anno Nabuchodonoſor, id eſt, vt optime Hieron. ex Ioſepho interpretatur, ſecundo anno non regni, ſed monarchię Nabuchodonoſor, qua iam non tantũ Chaldæis, & Aſſyrijs, ſed Aegypto, & multis alijs nationibus imperabat. Vnde Ioſeph. 10. antiq c. 11. de eodem tēpore loquens ait: Exacto autem biennio poſt Ægypti populationē, Nabuchodonoſor cum vidiſſet mirandā viſionem, &c. Cum autem, authore ibidē eodem Ioſepho, quinto anno ab excidio Ieruſalem ceperit Ægyptum, conſtat Danielē cœpiſſe prophetare octauo anno captiuitatis duarum tribuum, id eſt, viceſimo ſexto regni Nabuchodonoſor, decimo vero quarto ab initio prophetiæ Ezecielis.

HAGGÆVS. ZACHARIAS.

23 HAggæus, & Zacharias ſecundo anno Darij filij Hyſtaſpis cœpere, vt ipſi docent, prior menſe ſexto, alter menſe octauo, fuit autem annus iſte ſecundus Darij decimus ſeptimus, aut decimus octauus à Babylonicæ captiuitatis liberatione. Siquidem primo anno Cyri dimiſſi ſunt. 1. Eſd. 1. & Cyrus nō triginta annis regnauit Babylone, vt multi ſentiunt, ſed ſeptem, vt in cap. 1. Zachariæ num. 28. & ſequentibus confirmabimus. Cui ſucceſſit filius Cambyſes, qui octo annis regnauit; ſed octauus eius annus conficitur adiectis ſeptem menſibus, quibus duo fratres magi regnauerũt poſt Cābyſem, authore Herodoto lib. 3 prope medium. His ſucceſſit Darius filius Hyſtaſpis, cuius ſecũdo anno iſti prophetæ vaticinati ſunt, vt etiam ex 1. Eſd. 4. & 5. intelligimus, cum ad intermiſſa templi fundamenta rediere Iudæi.

MALACHIAS.

Malachias & loco, & tẽpore ſub-
ſecutus eſt Zachariam, vt ſu-
perius demonſtraui.

Ordo tẽporis ſeruatus in diſpoſitione prophetarũ.

24 Ex his omnibus tria intelligimus.
* Primũ eſt, prophetas omnes tam mi-
nores, quã maiores eodẽ ordine pro-
phetaſſe, quo ſunt in Hebræo, & in no
ſtra vulgata editione, ſi maiores cum
maioribus, minores cũ minoribus con
feramus. Secundum eſt, ex prophetis
nõnullos fuiſſe ante captiuitatem de-

Qui ante captiuitatẽ decẽ, aut duarũ tribuũ, & qui poſt vaticinati ſint.

B cem tribuum, Hoſeam, Iſaiam, Ioelẽ,
Hamos, Habdiam, Ionam, Michæam;
alios cœpiſſe prophetare poſt hãc ca-
ptiuitatem, ſed ante captiuitatem dua-
rum tribuũ, Nahum, Habacuc, Sopho-
niam, Ieremiam. Alij in ipſa captiuita-
te prophetauerũt, Ezeciel, Baruc, Da-
niel: Alij iam ſoluta captiuitate, Hag-
geus, Zacharias, Malachias. Tertium

Cur eadẽ ſæpe repetantur in alijs prophetis.

etiam ex dictis cognoſcitur, quid cau-
ſæ fuerit, vt eadem ſæpe in prophetis
repetantur, nempe quod multi eodem
tempore vaticinabantur, quo eadẽ pec
cata in populo graſſabantur, & eadem
C ſupplicia pro peccatis imminebãt, quę
neceſſe fuit à multis reprehẽdi, & prę-
dici, vt in ore duorum, vel trium ſtaret
illud verbũ, & populus incredulus vel
teſtib' multis credere cogeretur. Theo
doretus in argumento Michææ; Per
plures autem Deus eadem prædicit, vt
ex graui, & inueterato morbo laboran
tes prophetarum multitudinem veriti
tandẽ aliquando ab impietate ſe abdu-
25 cerent, &c.* Neceſſe etiam fuit Chriſti
aduentum, & Eccleſię myſteria à mul-
tis, ſæpeque prædici, vt ſtultis & tardis
corde ad credendũ Chriſtus interpre-
D taretur in omnibus prophetis, quæ de
ipſo erant, & toties à talibus præconi-
bus proclamatus, melius cum veniret,

Anni, intra quos oẽs prophetę vaticinati ſunt, tam maiores, quam minores.

agnoſceretur. Quod ſi tẽpora omniũ
horum prophetarum complecti veli-
mus, à primo Hoſea, vſque ad vltimum
Malachiam trecẽtos plus, minuſue nu-
merabimus. Hoſeæ tempore regnabat
apud Latinos Procas Syluius, vt dixi-
mus; tẽpore Haggæi, & Zacharię apud
Romanos ſeptimus à Romulo regna-
bat Tarquinius Superbus habens annũ
A imperij vigeſimũ ſeptimum, qui poſt
octo annos expulſus eſt à Bruto: ac
deinde remp. per annos quadringen-
tos ſexaginta quatuor vſque ad Iuliũ
Cæſarem conſules adminiſtrauerunt.
Ita Hieronym. in procœm. comment.
Haggęi, & deſumpſit ex Chronicis Eu
ſebij. Qui ſecundũ annũ Darij filij Hy-
ſtaſpis, quo Haggæus, & Zacharias pro
phetare cœperũt, incidiſſe dicit in O-
lympiadem 65. & Romanorum reges à
Romulo vſque ad Tarquiniũ Superbũ
regnaſſe annos. 240. ſiue (vt quibuſdam
B placet) 243. inde conſules rempub ob-
tinuiſſe per annos ferme 464. vſque ad
Iuliũ Cæſarẽ, qui primus ſingulare ar-
ripuit imperium Olympiade 183. Hæc
Euſeb.* Quæ omnia eo profero (vt re- 26
cte inquit Lactan. lib. 4. diu. inſt. c 5.) vt
errorem ſuum ſentiant, qui ſcripturã
ſacrã coarguere nitũtur tanquã nouã,
& recens fictã, ignorãtes ex quo fonte
ſanctæ religionis origo manauerit. Tẽ-
pore igitur noſtrorũ prophetarum (in-
quit Aug. 18. de ciui. c. 37.) philoſophi
gentiũ nondum erãt, qui hoc nomine
vocarentur; primus enim omniũ Py-
C thagoras philoſophus dictus eſt, qui eo
tẽpore cœpit excellere, atque cogno-
ſci, quo Iudæorũ ſoluta eſt captiuitas.
Septẽ autem ſapientes qui dicebãtur,
Pythagoram tempore præceſſerunt:
quorũ primus Thales Mileſius regnãte
Romulo eminuiſſe fertur, quo tẽpore
iam Hoſeas, & alij eiuſdem ætatis pro-
phetare cœperant. Adeò (vt loco indi-
cato ſcripſit Lactantius) antiquiores
etiã Græcis ſcriptoribus prophetæ re-
periuntur: quod eſt ab Euſebio diligen
tiſſime demonſtratum lib. 10. de Pręp.
Euang. in fine. Ex ijs, quæ diximus, cũ
D de Hoſeæ tempore loquebamur, faci-
le erit vnicuique inuenire quot annis
quiſque prophetarũ floruerit poſt mũ-
di creationem, & poſt exitum Hebręo-
rum ex Ægypto; quot etiã annis ca-
ptiuitates vel decem, vel duarum tri-
buum, ac denique Chriſti Domini no-
ſtri aduentum præceſſerint, ſi regis tẽ-
pus, ſub quo ille prophetauit, in me-
moriam reuocetur. * Quod vt fiat fa- 27
cilius, indicem temporum regum Iu-
da ex ſcriptura excerptum ſubſcribã.

Cata-

Catalogus, & tempora regum Iuda à Dauide.

Dauid regnauit annis	40	3.Reg. 2.
a *Salomon.*	40	3.Reg.11.
b *Robobam.*	17	3.Reg.14.
Abias.	3	3.Reg.15.
Aſſa.	41	3.Reg.15.
Ioſaphat.	25	3.Reg.22.
Ioram poſt mortem patris.	6	4.Reg. 8.
Ochozias, ſiue Ioachim.	1	4.Reg. 8.
Athalia mater Ochoziæ.	6	4.Reg.11.
Ioas filius Ochoziæ.	40	4.Reg.12.
Amaſias poſt mortẽ patris.	28	4.Reg.14.
c *Hozias, ſiue Hazarias.*	52	4.Reg.15.
d *Ioatham.*	16	4.Reg.15.
Achaz.	16	4.Reg.16.
e *Ezecias.*	29	4.Reg.18.
f *Manaſſes.*	55	4.Reg.21.
Amon.	2	4.Reg.21.
g *Ioſias.*	31	4.Reg.22.
Ioachaz menſes tres.		4.Reg.23.
Eliakim, ſiue Ioakim.	11	4.Reg.23.
h *Ioachin, tribus menſib.*		4.Reg.24.
i *Sedecias, ſiue Mathanaias.*	11	4.Reg.24.

a Anno 4. regni ſui ædificat tẽplũ, qui fuit quadringenteſimus octogeſimus egreſſionis ex Ægypto. 3. Reg. 6.

b Huius regni initio diuiſæ ſunt decem tribus à duabus, & à domo Dauid. 3. Reg. 12.

c Huius tẽpore cœperunt prophetare Hoſeas, Iſaias, Ioel, Habdias, Ionas.

d Huius tempore cœpit Mich eas.

Ab orbe condito vſque ad Ioaiham annum primũ, anni 3315. ab egreſſu ex Ægypto 736.

e Anno ſexto Ezeciæ captiuitas decem tribuũ. 4. Reg. 18. Sub eodẽ cœpit Nahum.

f Sub Manaſſe Habacuc.

g Sub Ioſia Sophonias, Ieremias.

h Quinto anno tranſmigrationis Ioachim prophetat Ezeciel.

i Vndecimo anno Sedeciæ excidium Ieruſalem, & captiuitas duarũ tribuũ. 4. Reg. 25. Quinto anno ab hoc excidio prophetat Baruch, octauo Daniel.

Inde ad extremum annum captiuitatis Babylonicæ anni quinquaginta duo ſunt, vt in cap. 1. Zach. dicemus.

A primo anno libertatis vſque ad Saluatoris aduentum quingenti quinquaginta nouem. Euſebio aliiſque doctiſſimis viris.

Decimo ſeptimo, aut decimo octauo anno à libertate Babylonica prophetant Haggeus, & Zacharias, paulo poſt Malachias.

A *Cur vnus liber ſit duodecim prophetarũ, & cur minores appellentur, & nominũ ipſorũ etymologia.*

PRÆLVDIVM III.

APVD Hebræos vnuſquiſque maiorum prophetarũ ſuum habet librũ. Iſaię enim prophetia vnus liber cenſetur, & ſimiliter Ieremiæ, Danielis, Ezecielis. At duo-

A decim prophetarum vaticinia vnico li-
bro cõprehenduntur, vt videmus apud
Hieron. in prologo librorum Regum,
& in prologo eorundem prophetarũ,
non quod eodem tempore vixerint,
ſed propter eorum breuitatem. Ita,
quod ſinguli non poterant, omnes iu-
ſſũ volumen efficiunt, vt inquit Theo-
doretus in proœm. duodecim prophe-
tarum. Nec mirum ſane, cum vnus
Iſaias duodecim prophetis iuxta nu-
merum verſuum aut æqualis, aut ma-
ior ſit, authore Hieronymo in prooem.
comment. Iſaiæ. Atque eadem breui-
B tas effecit, vt minores vulgo dicantur;
ſicut illi quatuor maiores dicuntur,
quod longiores ſint, cum iſti minores,
neque grauitate ſententiarum, neque
maieſtate verborum, neque vlla re alia
maioribus concedant. Propterea (in-
quit Auguſt. 18. de Ciu. c. 29) dicuntur
minores, quia ſermones eorũ ſunt bre-
ues in eorum cõparatione, qui maio-
res ideo vocantur, quia prolixa volu-
mina condiderunt. Et Ruffinus in præ-
fatione Hoſeæ ait, Minores non pro
meritis, ſed pro numero verſuum no-
minantur.

C Supereſt vt nominum etymologias,
quæ non parũ momenti habere ſolent
ad myſticos ſenſus, proferamus; idque
ex Hiero. in proœ. cõmen. Ioelis. Vtile
(inquit) nobis videtur etymologias ſin-
gulorũ & Græce, & Latine breuiter ad-
notare. Hoſee interpretatur σώζων, quẽ
nos Saluatorem poſſumus dicere. Ioel
ἀρχόμενος, id eſt, incipiens, (ſiue Domi-
nus Deus, vt idem ait in prologo cõm.
Malach.) Hamos βαστάζων, qui apud La-
tinos portãs dicitur, vel populus auul-
ſus, vt ait in prol. cõment. eiuſdẽ. Hab-
dias, δοῦλος Κυρίου, id eſt, ſeruus Domi-
D ni. Ionas περιστερά, hoc eſt, columba.
Michæas ὅστου̃ν, ex duabus orationis
partibus nomen cõpoſitũ, quod apud
nos ſonat, quis quaſi, aut quis velut.
(Idem in prologo cõmen. Michææ ait,
Michæas interpretatur humilitas.) Na-
hum παράκλησις, id eſt, conſolatio. Ha-
bacuc, περιλαμβάνων, id eſt, amplexãs,
ſiue luctãs. Sophonias, κεκρυμμένος Κυ-
ρίου, hoc eſt, arcanus Domini. Haggæus
ἑορτάζων, quẽ nos feſtiuũ, ſiue ſollennẽ

A poſſumus dicere. Zacharias, μνήμη Κυ-
ρίου, id eſt, memoria Dñi. Malachias,
ἄγγελός μου, id eſt, nuncius meus. Ha-
ctenus in proœm. illo Hieron. Sed vt 3
quorundam nominum ex his cauſa in-
telligatur, Hebræorum cõſuetudo ad-
notanda eſt, quam Hieron. in proœm.
commen. Michææ his verbis explicat.
Quomodo ergo apud nos votiua, &
quaſi ob virtutis auſpicium ponuntur
Vocabula, verbi gratia, Victoris, Caſti,
Pij, Probi, & apud Græcos Σώφρων vo-
catur, & Εὐσεβής, & appellatiua nomi-
na vertuntur in propria: ſic apud He-
B bræos & Michæas, & Habdias, & Zacha-
rias, cæteraq. his ſimilia ex virtutũ vo-
cabulo liberis à parentibus imponun-
tur. His verbis ſignificat Hieron. nomi-
na ſæpe imponi filijs à parẽtibus ex vo-
to, & deſiderio parentũ, id eſt, optantes
filijs virtutem aliquã, aut præſtantiã,
imponunt eis nomen illius virtutis,
quaſi bene ominantes, & quaſi oſtẽden-
tes ſe credere tales filios ſuos futuros,
quales nomen pollicetur. Vt ſi filium
quis vocet Victorem, Caſtum, &c. Ita
his prophetis nomina videtur impoſi-
ta, vt Hoſeas Saluator dictus ſit à parẽ-
C tibus cupientibus; & ſperantibus eum
fore populo ſuo valde ſalutarem. Ioel
incipiens dictus eſt, quod ſperarent, &
cuperent, eũ eſſe generis ſui principiũ,
aut ſalutis populi, aut quippiã ſimile.
Dicitur & Dominus Deus, quod cupe-
rent eum virtutibus, & vitæ ſanctitate
Deũ referre. Hamos portans à portan-
do, & ſuſtinendo populũ precibus ſuis
apud Deũ, vel à patientia. Vel populus
auulſus à deſiderio parentũ, vt per eum
decem tribus à domo Dauidis auulſæ
iterum cum illa congregarentur. Hab-
dias ſeruus Dei, quod cuperent totum
D Deo addici, & dicari. Ionas columba à
ſimplicitate, & innocẽtia. Michæas ab
humilitate, vel quod nemo ei par futu-
rus eſſet. Nahum cõſolatio, quod dictis,
& factis gentem ſuã eſſet conſolaturus.
Habacuc amplexans, ſiue amplexatio,
ex eo quod amabilis Domini eſt: aut
luctans, ex eo quod in certamen, & lu-
ctã, vt ita dicã, amplexũ cum Deo con-
greditur, amplexantis, id eſt, luctantis
ſortitus eſt nomẽ, vt ait Hier. in proœ.
com-

comment. eiuſdem. Sophonias abſcõditus Domini, quod à Domino eſſet protegendus. Haggæus feſtiuus, quod gratus, & iucundus futurus eſſet omnibus. Zacharias memoria Dei, aut memor Dei, quod & ipſe Dei memor futurus eſſet, & in memoria Dei futurus. Malachias angelus meus, quod propheta, & Dei nuncius futurus eſſet ad populum, id eſt, quod prophetico ſpiritu cuperent eum parentes afflari; quo modo & ſuperiora omnia intelligenda ſunt, de voto ſcilicet, & ſpe, & quaſi bono auſpicio parentum.* Illud in his nominibus tandem admonendum, vitioſe fere ſcribi vulgo à Latinis: nam Hoſee, Hamos, Habdias, Habacuc, Haggæus cum aſpiratione in prima ſcribi debent, quandoquidem Hoſee prima litera apud Hebræos eſt ה in Haggæo prima litera eſt ח, quæ eſt fortiſſima aſpiratio, immo aſpiratio duplex, vt Hier. linguæ Hebraicæ peritiſſimus docet in Traditionibus Hebraicis in Gene. & in epiſt. ad Tit. c. 3. At Hamos, & Habdias primã literam habent ע, quam Hier. in c. 3. eiuſdẽ epi. ad Tit. affirmat duplicem habere aſpirationem. Baſilius quoque in Iſa. c. 1. docet nomen Hamos, vnius è duodecim prophetis denſiore ſpiritu pronunciari, nomen autẽ Hamos patris Iſaiæ ſpiritu magis tenui. Quæ tamen omnia Latini ſine aſpiratione ſcribunt; ſicut contra nonnullis aſpirationem adhibent, quæ in Hebræo, id eſt, in origine ſua, vnde ortographia petẽda eſt, aſpirationem non habent, vt Ieruſalẽ, Ieremias, Ierobohã, Ierobahal. Nahum etiam adimunt mediam aſpirationem; quod in multis nominibus ſimiliter faciunt, vt in Bethlehem, Rahab, Iohannes, & ſimilibus, quæ omnia in ſua origine non ſolum aſpirationem habent, ſed etiam duplicem aſpirationem, id eſt, ח. Errorem è Græco exortum eſſe arbitror. Cum enim Græci aſpirationem non habeant, ſed notam quandam quaſi parui ſemicirculi, quæ apud veteres non erat in vſu, vt ex antiquiſſimis codicibus conſtat, ſine aſpiratione ſcripta ſunt hæc nomina, quod aliter ab eis ſcribi non poſ-

A ſent. Deinde nota aſpirationis inuenta, cum Hebraice neſcirent Græci librarij, quibuſdam nominibus eam impoſuerunt, quæ apud Græcos ita ſcribenda videbantur, vt Ieruſalem, Ierobohã, Ierobahal, nam apud illos ἱερὸς aſpiratur. Quod autem veteres Græci longe aliter protulerint, vel ex eo conſtat, quod nunc ex Baſilio referebam. Sed de his ſatis.

B

Cur quidam prophetæ patrum ſuorum meminerint, quidam non meminerint.

PRÆLVDIVM IIII.

IN titulis prophetarum quatuor videtur quærenda, quæ ſunt ſemel explicanda, ne ſint in ſingulis dicenda. Primum, cur quidã prophetæ parentum ſuorum meminerint, alij nõ meminerint. Secundum eſt de patria, tertium de temporibus prophetiæ, quartum de vrbe, aut gente, ad quam prophetant: C nam hæc etiam ſunt à quibuſdam commemorata, ab alijs prætermiſſa. Ad primum ita reſpondet Hiero. initio comment. Sophoniæ. Tradunt Hebræi, cuiuſcunque prophetæ pater, aut auus ponatur in titulo, ipſos quoque prophetas fuiſſe. Vnde & Hamos vnus de duodecim prophetis, qui dixerat, Non ſum propheta, nec filius prophetæ, ſed paſtor caprarum vellicans ſycomoros, patris nomen in titulo non habet. Eãdem traditionem ex Hieron. refert Rupert. initio comment. eiuſdẽ pro- D phetæ, & S. Thom. in Iſai. & in Ierem. Et præter alios Nicolaus Lyranus ſæpe hac traditione vtitur, & pro regula haberi dicit apud Hebræos, vt initio Ierem. & Baruch, & Ezech. & Hoſeæ, & Ionæ, quo loco non ſolum Hebræorum regulam eſſe docet; ſed etiam Catholicorum, & in principio Sopho. & & Zachar. Immo vero & Baſil. in Iſai. cap. 1. hoc ipſum docet. Patris, inquit nomen qua ex cauſa attexuit? Vt oſtẽ-

deret donum prophetalis gratiæ patri
prærogatum ad ſe etiamnum velut per
2 manus perueniſſe. * At hæc traditio,
quæ multis placet, merito ſuſpecta ha-
benda eſt. Primum quoniam Hieron.
qui eam retulit, dubitare videtur an ve
ra ſit; ſubdit enim continuo: Hoc ſi
verum eſt, Sophonias propheta, &c. Si-
militer Ruper. ibid. & dubitationē Hie
ronymi ponit, & ipſe dubitans ait: Ve-
rum qualiſcūque illa traditio ſit, illud
magis delectat, &c. Neque vero Baſil.
doctrinam iſtam Hebræorum recipit,
nam aliam potius cauſam reddit, cùm
quærit, cur non omnes prophetæ pa-
trū ſuorum nomina dixerint, vt paulò
poſt videbimus. Sed cum multi apud
Græcos dixerint, Hamos patrem Iſaiæ
prophetam fuiſſe, quia eūdem eſſe cre-
debat, qui in duodecim prophetis ter-
tius eſt, licet non ſemper ratio nem in-
dicarent; Baſil. tametſi ſciebat non eſſe
è duodecim prophetis, prophetā tamē
cum vulgari ſentētia fuiſſe exiſtimauit,
quod de alijs prophetarū patribus nun
quā cenſuit. Aug. autē 18. de Ciu. c. 27.
negat Hamos patrē Iſaiæ fuiſſe prophe
tam, quem tamen in titulo Iſaiæ poſitū
videmus. Paulus vero Burgen. vir in ſa
cris literis cū primis eruditus in 1. ad-
dit. 1. c. Iere. & Hoſeæ, & Ionæ, & Za-
chariæ, multis in hanc traditionē inue
hitur. Nullū, inquit, habet fundamentū
in ſacra ſcriptura, nec aliquē Hebræo-
rum expoſitorē me recolo legiſſe hoc
aſſerentem, licet in quodam Thalmu-
dico libro (id eſt cuiuſdā doctoris Thal
mudici) hoc legatur; quod tamen hoc
non eſt pro regula reputandū, ſed tan-
quam dictum quoddā habēdum, quod
eadem facilitate contemnitur, qua ap-
probatur, cùm nullum fundamentum
habeat in ſacra ſcriptura, nec etiam in
ratione. Hæc & plura Burgenſ. qui obli
tus eſt idem tradi à Dauide Kimhi in
3 Hoſe. c. 1. * Illud tamen ex eius verbis
relinquitur, multis Hebræis non fuiſſe
probatā hanc traditionē. Immo Abra-
ham filius Hezræ initio cōmenta. Ioe-
lis ait: Scito autem prophetam omnē,
qui commemorat nomen patris ſui,
nobilē ex illo fuiſſe. Quod ſi præterea
auum habuerit clarum, & celebrem,

A vtriuſque mentionem facere, vt; Ver-
bum Domini, quod factum eſt ad So-
phoniam filium Chuſi, filij Godoliæ,
&c. Vides illius traditionis non me-
miniſſe Hebræum? Quid quod & ipſe
Dauid Kimhi, qui traditionem do-
cuit, dubitat quoque? Nam in princi-
pio Zachariæ, vbi legimus, Factum eſt
verbum Domini ad Zachariam filium
Barachiæ, filij Haddo prophetam, ita
inquit; Prophetæ nomen ad Zacha-
riam referri debet, (quaſi dicat, non
ad patrem,) quanquam fortaſſe &
Haddo propheta fuerit. Sunt enim
B qui Addo videntem eum eſſe arbitren
tur: & ita ſcriptum reperimus; In cō-
mentario Haddo videntis. Hæc Da-
uid, in quibus oſcitantiam hominis
vehementer admiror, qui cum verba
referat ex 2. Paralip. 12. & 13. de com-
mentario, ſiue libro Haddo videntis,
non videat in ea Haddo floruiſſe tem-
poribus Roboham, & Habiæ, à quibus
vſque ad Zachariæ prophetiam qua-
dringenti octoginta anni fluxerunt, vt
ille prophetæ auus eſſe minime po-
tuerit: prophetauit enim contra Ie-
roboham filium Nabat. 2. Paralip. 9.
C * Hebræorum eſt iſta conſuetudo mi- 4 Hebræorum conſuetudo.
rabilia, & noua dicere, quæ neque con
firment, neque cōfirmare poſſint. Ego
quæro, qui fiat, vt neminem tot pro-
phetarum, qui præſertim eo fuerint
clariores, quod filios habuerint pro-
phetas, vſquam ſcriptura prophetam
appellauerit, aut videntem, vt ſolet
in alijs paſſim facere? Scio ſanè Hie-
ronymum legiſſe Iſai. 37. Ad Eſaiam
filium Amos prophetæ: nam id in cō-
mentar. ſatis indicat, cum ait: Hic,
quia ipſe de ſe Iſaias ſcribebat hiſto-
riam, non ſe appellauit prophetam,
ſed filium prophetæ: Ibi vero, quia
D alter erat ſcriptor hiſtoriæ, ipſum ſcri-
bit prophetam; &c. Alludit Hierony-
mus ad illa verba 4 Reg. 19. Ad Iſaiam
prophetam filium Amos. At noſtri
codices vtrobique prophetæ nomen
non Amos tribuunt, ſed eius filio
Iſaiæ, Ad Iſaiam filium Amos pro-
phetam. Eodem modo verterunt &
LXX. Hieronymus tamen, quoniam
נביא (quod prophetam ſignificat)
ſicut

ſicut & cætera Hebraica nomina in-
declinabile eſt, & ideo tam accuſati-
ui caſus eſſe poteſt, quam genitiui,
dum Hebræorum traditio multis pla-
cebat, nec falſitatis conuicta erat,
non putauit abſurdum vertere: Ad
Iſaiam filium Amos prophetæ. Quã-
uis fieri poteſt, vt idem poſtea (mul-
ta enim in ſua tranſlatione correxit)
mutato conſilio, maluerit vertere:
Ad Iſaiam filium Amos prophetam,
quo modo habent noſtra exemplaria.
5 * Quod ſi quis tẽtaret obijcere Amos
patrem Iſaiæ eſſe vnum è duodecim
prophetis, vt ſenſit Clemens Ale-
xand. in 1. Strom. facile à Hieronym.
redarguetur in prologo commentar.
Hamos, & in principio Iſaiæ. Ita e-
nim ait: Amos autem pater Iſaiæ, nõ
vt plerique autumant, tertius duo-
decim prophetarum eſt, ſed alius, di-
uerſiſque apud eos ſcribuntur literis.
Iſte primam & extremam literas ha-
bet א, & ץ, (id eſt, pater Iſaiæ;)
ille ע, & ס, &c. Quod Baſilius quo-
que notauit in Iſai. cap. 1. Quæro er-
go cum ſcriptura nuſquam illis pro-
phetæ nomen tribuerit, vnde probent
Hebræi prophetam fuiſſe Amos pa-
trem Iſaiæ, Helciam patrem Ieremiç,
Buzi patrem Ezecielis, & reliquos pa-
tres prophetarum? Præſertim cum
neque fieri ſoleat, neque exemplum
vllum habeant, aut facile creditu ſit,
vt ad tam multos continua ſerie ge-
nerationum ſine interruptione tran-
ſierit prophetia, vt cum legimus Ba-
ruch. 1. Et hæc verba libri, quæ ſcri-
pſit Baruch filius Neriæ, filij Sede-
ciæ, filij Sedei, filij Helciæ. Et So-
phon. 1. Verbum Domini, quod fa-
ctum eſt ad Sophoniam filium Chu-
ſi, filij Godoliæ, filij Amariæ, filij
Ezeciæ. Atque hoc erit apertius, ſi
iſte Ezecias, qui in maioribus Sopho-
niæ numeratur, ſit idem Ezecias rex,
vt quidam Hebræi volunt. Quis e-
nim vnquam dixit illum fuiſſe prophe
tam? Idem eſt argumentum, ſi Hel-
cias pater Ieremiæ ſit ille ſacerdos ma
gnus, qui Ioſia regnante, librum le-
gis inuenit 4. Regum 22. vt vult Bur-
genſis in additio. 1. cap. Ierem. in quo
A ſe dicit ſequi Dauidem Kimhi, & a-
lios probatos expoſitores Hebræos,
& vt aperte tradit Clemen. in 1. Stro-
ma. Probat autem nõ fuiſſe hunc Hel-
ciam prophetam, quoniam ipſe cum
alijs miſſus eſt ab Ioſia ad quærendum
verbum Domini ex Holda prophe-
tiſſa. * Nec obſtat, quod quidam ibi- 6
dem pro Lyrano reſpondet, Helciam
fuiſſe prophetam officio, quoniam e-
rat ſummus ſacerdos, licet actu non
fuerit. Nam quomodo eſt officio pro-
pheta, qui nunquã prophetat? Quod
ſi officio erat propheta, ad ipſum po-
B tius mittere deberet Ioſias, vt iuxta
officium ſuum prophetaret. Caiphas
quidem Ioh 11. prophetauit, ſed pro-
pheta non fuit, nec dixit Euangeli-
ſta. Cum eſſet pontifex anni illius
prophetauit, vt indicaret id ſummi
ſacerdotis officium eſſe: neque enim
prophetauerunt Aharon, aut Elea-
zarus, aut Phinees: ſed voluit Spiri-
tus ſanctus habere rationem pontifi-
ciæ dignitatis, vt doceret ſe adeſſe ijs,
qui officium publicum gerunt, vt eos
magis illuſtret, etiam ſi mali ſint,
propter multitudinem ipſis commiſ-
ſam. Rogo etiam, ſi quis tantum mo-
C do legeret 4. Regum 19. Iſaiam fi-
lium Amos, crederet ne patrem eius
fuiſſe prophetam magis, quàm cum
legit 3. Regum vlti. Michæam pro-
phetam fuiſſe filium Iemla? Et ſi le- 7
geret iſtos patres, & auos Baruch,
& Sophoniæ non in ipſorum prophe-
tijs, ſed in alio libro, num magis cre-
deret eos fuiſſe prophetas, quam cum
legit 1. Regum 9. Et erat vir de Be-
niamin nomine Cis, filius Abiel, fi-
lij Seor, filij Becorath, filij Aphia, filij
viri Iemini? Non ſane; neque enim
ſcriptores ſacrorum librorum, neque
D vlli alij conſueuerunt vnquam, patris
nomine poſito, ſignificare eum eiuſ-
dem officij, aut dignitatis fuiſſe cum
filio. Cum Saul filius Cis dicitur,
num ideo intelligitur Cis regnaſſe?
aut ſi Ioſue filius Nun dux populi
Dei fuit; ideo Nun dux quoque fuiſſe
intelligetur? Cur ergo hoc ita prophe
tis potius contingat, aut cur in libris
prophetarũ prophetas fuiſſe dicemus,

quos ſi in alijs ſcripturæ libris legere-
mus, eos vates fuiſſe nunquam nobis
in mentem veniſſet? * At dicunt He-
7 bræi peculiare hoc eſſe in libris pro-
phetarum. Dicunt quidem, ſed dicunt,
vt plurima è ſuo, ſine ratione, ſine au-
thoritate. Ad id autem, quod de Ha-
mos propheta afferunt, qui patris no-
men non habet in titulo, & poſtea ne-
gat ſe filium eſſe prophetæ, paulò poſt
reſpondebo. Propterea exiſtimo non
eſſe nobis recedendum à conſuetudi-
ne ſcripturæ: ſed vt patres faciunt, &
nos in multis locis faciemus; ita in
hoc fieri debere, vt ſcripturam ex ſcri-
ptura, id eſt, ex eius phraſi, & conſue-
tudine interpretemur.

Nomina parentum cur filijs addantur.

Filijs nomina
patrum addit ſcriptura aut altera dua-
rum cauſarum, aut vtraque. Prior eſt,
vt is, de quo loquitur, diſtinguatur ab
alijs eiuſdem nominis, & per patrem
cognoſcatur qui ſit. Ita dicitur Simon
Petrus, aut Simon Bariona, vt ab al-
tero Simone diſcernatur, cui cogno-
men erat Chananæus, vt docent Hie-
ronym. & Chryſoſtom. Matth. 10. Ia-
cobus Alphæi, vt diſtinguatur ab alte-
ro Iacobo filio Zebedæi, & Alexander
Philippi. 1. Machab. 1. quoniam multi
erant Alexandri, Iudas Machabæus,
quoniam multi Iudæ vocabentur. Et
in libris Regũ Ieroboham filius Ioas,
quoniam fuit alter filius Nabar, qui
8 peccare fecit Iſrael. * Poſterior cauſa
eſt, vt per patrem non ſolum cogno-
ſcatur filius; ſed etiam clarior, illu-
ſtriorque reddatur. Ita Mar. 1. Initium
Euangelij Ieſu Chriſti, Filij Dei. Pro-
uer. 1. Parabolæ Salomonis filij Dauid
regis Iſrael. Eccles. 1. Verba Eccleſia-
ſtæ filij Dauid regis Iſrael. Matth. 1. Io
ſeph fili Dauid, &c. Hoc quoniam &
apud Græcos, & apud Latinos, & apud
nos, ac denique apud omnes nationes
ſimiliter fit, non eſt exemplis compro
bandum. Sed neque illud probatione
indiget, multos eodem tempore ſole-
re apud omnes eodem nomine appel-
lari. Ideo enim cognomina vbique ex-
cogitata ſunt, quoniam nomina ſunt
ſæpe communia. Quare ſiquis nomen
habeat minus cõmune, minuſque vſi-
tatum, ſæpe ſine cognomine vocatur,

A vt Ignatius, Dionyſius, Timotheus,
Theophilus. Exponamus igitur ſcri-
pturam ad ſcripturæ, omniumque gen
tium conſuetudinem, & dicamus his
de cauſis adiecisſe quoſdam prophetas
nomen parentum, alios prætcrijſſe.
Priorem cauſam expreſſit Theodore-
tus in principio cõment. Ioelis. Quo-
niam, inquit, plerique, vt conſuetudi-
nis ratio exigit, eodem nomine ſunt,
patris nomen addidit. Idem ſcripſit
Chryſoſtom. in principio comment.
in Iſa. & Theophyl in Ionam. Et Gre-
gor. homil. 2. in Ezech. ait. Qui vt be-
B ne perſonam indicet, etiam genus nar-
rat, eum ſubdit, Et factum eſt verbum
Domini ad Ezecielem filium Buzi. Po
ſterior à Baſilio in Iſa. cap. 5. redditur,
vbi de prophetis ita loquitur: Atqui
plures patrum meminere. Et forte il-
li quidem acceptiores reddi eò potue-
re, quòd ex illuſtri genere maiorum
prodijſſent. Quò enim quiſque eſt ſan
guine clarior, hoc apud pleroſque ho
mines maiorem impetrat fidem. Con-
tra qui ex obſcuro, & ignobili progna-
ti ſunt, fere tranſmittuntur ſilentio.
Idem Ruffinus ſenſit in prin. commen-
tar. Hamos, eaque ratione omiſſum
C fuiſſe nomen patris eiuſdem Hamos.
* Eadem eſt & Hebræorum ſententia,
Abrahæ in Ioel cap. 1. cuius verba an- 9
te tetuli; & Dauidis ipſius Kimhi, qui
in Sopho. ait. Maiores eius fuerunt ſi-
ne dubio celebres, ac propterea eorũ
meminit. Eadem cauſa putat Olym-
piodorus in comment. in Eccleſiaſten,
ibi additum fuiſſe à Salomone nomen
Dauidis, quod & Hieron. breuiſſime
ſubindicauit in principio commentar.
in Eccleſiaſten. Ita Iſaias patris Amos
meminit, qui notiſſimus erat, & nobi-
lis, vt Hieron. ſcribit in prologo, aut
D iuxta Heb. frater Amaſiæ regis Iuda.
Ieremias, & Ezeciel idem fecerunt, vt
ſe ſacerdotali genere ortos eſſe doce-
rent, temploque, & legi Domini addi-
ctos, quæ res non mediocrem illi au-
thoritatem cõciliabat apud populum.
Daniel nobilis generis, & regij, quia
ab ineunti ætate populo notiſſimus e-
rat, & propter iudicium illud Suſannæ
ſummæ apud omnes authoritatis, pa-

tris

tris nomen non putauit addendum. Idem dicendũ eſt de Hamos, de Habdia, de Michæa, de Nahum, de Habacuc, de Haggæo, de Malachia, qui nomina patrum omiſerunt, quoniam ipſi per ſe ſatis noti erãt populo, & neque ad ambiguitatem nominis tollendam, neque ad ſplendorem ſibi conciliandũ neceſſarium iudicabant patrum nomina indicare, vt cæteri prophetæ, qui indicarunt. Pertinent etiam hæc nomina interdum vel ad exactiorẽ prophetiæ intelligentiam, vel ad myſteria ſignificanda, vt ſequenti præludio dicemus. Ruffinus initio comment. Ioelis aliam quoque rationẽ addit, nempe ſanctorum virorum non ſolum virtutes; ſed etiam maiores nominari, vt fiat eis cum parentibus ſuis dignitatis æqualitas.

Cur ex prophetis quidam patriam ſuam indicauerint, alij non indicauerint.

PRÆLVDIVM V.

1 DOCENT Hebræi (vt videmus apud Dauidem Kimhi in Hoſe. cap. 1. quem ibidem Vatablus ſecutus eſt) quoties nomen patriæ prophetæ non ſcribitur in prophetia, intelligi illum fuiſſe Ieroſolymitanũ. Quod ſi verum eſt, ſoluta eſt quæſtio, cur alij prophetæ nomen patriæ addant, alij omittant. Vellem, vt id illi probarent, ſed ipſi ſibi ſine probatione eredi volunt, quod haud ægrè fortaſſe à me impetrarent, niſi maior obſtaret authoritas. In primis Epiphanius in libello de prophetarum vita, & interitu Danielem affirmat natum fuiſſe in Berhbera ſuperiore, Hoſeam in Belomoth, Ioelem in agro Bethor, Habdiam in Sichem, Habacuc in agro Bezochar, Sophoniã In Sarabatha terræ Simeon, Malachiam in Sopha terra Zabulon. Quorum tamen nullus patriam ſuam poſuit in prophetia. Quid autem Epiphanium teſtem cito, cum Hebræi ipſi minime hoc recipere videantur? Etenim Salomon, & ipſe Dauid Kimhi in Habdiam referunt veterum Hebræorum ſententiam Habdiam prophetam non Ieroſolymitanum, aut Iudæum fuiſſe, ſed Idumæum. Denique Ionas nomen patriæ non ponit, erit igitur Ieroſolymitanus: ſed id ſacræ hiſtoriæ aduerſatur; legimus enim 4. Reg. 14. Iuxta ſermonem Domini Dei Iſrael, quem locutus eſt per ſeruum ſuum Ionam filium Amathi prophetã, qui erat de Geth, quæ eſt in Hopher. * Quam

2 ob rem idem de nomine patriæ dicendum cenſeo, atque de nomine parentum; nempe addi nomen patriæ in ſcriptura, vt ille ab alijs diſtinguatur; vt Simon Chananæus, vt diſtinguatur à Simone Petro; Iudas Iſcariotes, vt diſtinguatur à Thadæo Iuda. Ita nos cũ Clementem citamus, nomen patriæ addimus, vt appareat vter ſit, Romanus ne, an Alexãdrinus. Additur etiã, vt ille magis declaretur, vt 1. Reg. 1. Fuit vir vnus de Ramathaim Sophim de monte Ephraim, & nomen eius Elcana. Et c. 16. Veni, vt mittam te ad Iſai Bethlehemitem. Tertiò additur, vt ille illuſtrior ex patria reddatur, vt Eccli. 50. Doctrinam ſapientiæ, & diſciplinæ ſcripſit in codice iſto Ieſus filius Sirach Ieroſolymita. Et 2. Reg. 14. mulier ad Dauidem miſſa Thecnitis dicitur, vt ſapiens fuiſſe intelligatur. Erant enim Thecuitæ iuxta Hebræos natura prudentiores. Sacerdotes quoque & Leuitæ miſſi ad Iohannem Ieroſolymis veniſſe dicuntur, vt ex patria nobiles, & claros viros fuiſſe videamus. His igitur cauſis prophetæ quidam patriam appoſuerũt, alij, quoniam neceſſitas non poſtulabat, non

3 appoſuerunt.* Mihi videtur etiam interdum nomen patriæ adijci, aut vt aliquid in ipſa prophetia exactius intelligatur, aut propter myſterium in nomine ipſo latens. Exemplum primi, Ieremias dixit cap. 1. ſe eſſe de ſacerdotibus Anathot: ex hoc intelligimus, cur illi dicant viri Anathot: Nõ prophetabis in nomine Domini, & nõ morieris in manibus noſtris. Ierem. 11.

Cur addat ſcriptura nomen patriæ.

Cum

Cum enim Iudæi vehementer odiſſēt Ieremiam propter vaticinia, timebāt Anathotitæ, ne aliquid inde mali ipſi paterentur in eiuſdem prophetæ municipis ſui odium. Exemplum ſecundi: Verba Hamos, qui fuit in paſtoribus Thecuæ: patria ponitur, vel vt
1 prudens fuiſſe ſignificetur, vt de muliere Thecuitide dicebamus; vel (quod verius arbitror) vt vis gratiæ Dei oſtēdatur, quæ paſtores vertit in prophetas, & infirma mundi eligit, vt confundat fortia, & principes, ac reges increpet. Michæas quoque dicitur Moraſthites, quia Moraſthi (vt ait Hieronymus in eiuſdem commenta. proœm.) hæredē ſignificat, per quod propheta laudatur, & Chriſti myſteriorū particeps, eiuſque cohæres oſtenditur. Vnde idem in epiſtola ad Paulinum: Michæas de Moraſthi cohæres Chriſti vaſtationem annūciat filiæ latronis, & obſidionem ponit contra eā; quia maxillam percuſſerit Iudicis Iſrael. Hæc duo ad nomina quoque parentum prophetarum pertinent, quorum myſteria Hieronym. & Rupert. in eorum initijs eleganter aperiunt.

Cur quidam prophetæ, ac non omnes tempus prophetiæ ſuæ indicauerint.

PRÆLVDIVM VI.

1 HANC quæſtionem, cum & diligētem lectorem mouere poſſit, & non parum habeat difficultatis, omnes fere tractatores prætermiſere. Mihi
2 autem ita videtur poſſe explicari, ſi primum, vt in alijs præludijs fecimus, ſcripturæ cōſuetudinem obſeruemus, & cauſas quæramus, cur tempus addi ſoleat: inde enim percipiemus, cur interdum non addatur. Temporis fit mentio nonnumquam ad veritatem eorum, quæ dicuntur, confirmandam quemadmodum & loci; quo enim minutiſſima quæque exactius narrantur,

Cur ſcriptura tempus indicet rerum geſtarum.

A eo maior eſſe ſolet fides hiſtoriæ, vt Luc. 3. Anno autem quinto decimo imperij Tyberij Cæſaris, procurante Pontio Pilato Iudæam, tetrarcha autem Galilææ Herode, &c. Ita Iohannes in Euangelio ſuo non annum tantum, ſed etiam menſem, & interdum diem indicat. Ideo Haggæus, & Zacharias & anni, & menſis meminerunt; Baruch autem, & Ezeciel etiam dies addiderunt. Recte igitur ait Chryſoſt. in principio comment. Iſaiæ; Ideo temporis meminit, vt oſtendat veritatem
hiſtoriæ.* Secunda cauſa eſt intelligen- 2
B tia rerum dicendarum: multa enim in prophetis difficillime intelliguntur, quia ad quod tempus referenda ſint, ignoratur. Quare rectiſſime admonuit Cyril. lib. 8. Theſauri c. 2. qui ſcripturas exacte velit intelligere, diligenter tempora quærere debere. Et lib. 9. cap. 4. ait, Neceſſarium igitur eſt ad intelligendas recte ſcripturas tempora conſiderare, in quibus dicta ſunt, quæ ſcribuntur: ſic enim facile poterimus errores euitare. Quod totidem fere verbis repetit lib. 10. cap. 3. Etenim ex ijs, quæ illo tempore contigerunt, cogno-
C ſcimus ſæpe apertè, quæ obſcuriſſime ſignificātur à prophetis. Tempore indicato tollitur ambiguitas rerum geſtarum, vt Luc. 2. Exijt edictum à Cæſare Auguſto, vt deſcriberetur vniuerſus orbis: hæc deſcriptio prima facta eſt à præſide Syriæ Cyrino. Sine tempore non conſtaret, vtrum prima fuiſſet illa deſcriptio, an ſecunda, in quam Domini noſtri natalis dies incidiſſet. Tollitur & contradictio, quæ in ſcriptura ſæpe videtur exiſtere, & ſtudioſos exercet ac torquet. Ex quo illud Aug. ſer. 16 de verb. Domini: Diſtribue
D tempora, & concordabit ſcriptura, factum eſt iam tritum ſermone prouer-
bium.* Exempla paſſim in Euangelijs, 3
& in reliqua ſcriptura occurrunt. Ideo Hiero. in Catalogo ſcriptorū Eccl. cū de Iohanne loqueretur, ſcripſit: Omnem diſſonantiam Euāgelij Iohannis, quæ videtur eſſe cum ceteris, tolli, ſi conſideremus tres priores Euāgeliſtas res geſtas extremi anni prædicationis Chriſti, quo paſſus eſt, tātum ſcripſiſſe,

poſtquam ſcilicet in vincula coniectus
eſt Iohannes Baptiſta, Iohannem duo-
rum annorum priorum potiſſimum hi-
ſtoriam texuiſſe. Ad hanc ſecundam
cauſam pertinet, quod initio commẽt.
Hoſeæ ita ſcripſit Ruffinus: Ordinata
nimirum in frõte operis vocabula re-
gum, ætatesq. conſtituũt, vt quæ ſunt
ſub eorum commiſſa temporibus, hi-
ſtoria docente, noſcẽtes, fateamur eos
dignas, ingenteſque cauſas inuectionis
habuiſſe. Et quod eſt apud Baſil. in Iſa.
cap. 1. Temporum, inquit, obſeruatio
non mediocre affert lectori operæpre-
tium. Per eam enim dignoſcitur, &
eluceſcit, ante quãtum temporis præ-
dicta poſt quãtum temporis euenerit:
& quia cum abũdaſſet morbus, ſuper-
4 abundauit & Dei prouidentia.* Ter-
tia cauſa eſt tacita alicuius myſterij ſi-
gnificatio, vt Matth. 2. Cùm natus eſ-
ſet Ieſus in Bethlehem Iudæ, in diebus
Herodis regis; & tempus, & locus in-
dicant eum, qui natus eſt, eſſe verum
Meſſiã; naſcitur enim in ciuitate Da-
uid, & eo tẽpore naſcitur, quo iam erat
ablatum ſceptrum de tribu Iuda. Simi-
liter Luc. 3. cum tempus Tyberij Cæ-
ſaris ponitur, & ſimul tetrarchæ Gali-
læa, & Ituræ, & Abilinæ nominãtur,
ſignificatur Euangelium diſſeminandũ
eſſe per totum orbem; qui tunc à Ti-
berio regebatur, & ab eo prouincias
Iudææ non eſſe excludendas, vt inquit
Orig. hom. 21. in Luc. Idẽ Orig. hom.
1. in Iere. quærit, quid vtilitatis legen-
tibus afferat, quod Ieremias reges, &
tempora ſuæ prophetiæ patefecerit?
Quam quæſtionem ita ſoluit: Condẽ-
nauerat Deus Ieruſalem propter pec-
cata, quæ fecerat; & hæc erat extrema
ſententia, vt captiuitati relinqueren-
tur; Verumtamen cum hominum ſit
amator, nec quenquam velit perire;
antequam populationis tempus inſta-
ret, miſit & hunc prophetam, vt per
ſermones eius ad pœnitentiam conuer-
teretur. Miſit eundem & ſub ſecundo
rege poſt primum, miſit quoque ſub
tertio. Quid plura? Iam captiuitas
imminebat, & adhuc adhortabatur
Deus, tribuens (vt ita dicam) locum
pœnitentiæ. Vnde ſcriptum eſt, vſque

A ad captiuitatem Ieruſalem, & vſque
ad quintum menſem prophetaſſe Ie-
remiam. Habemus itaque quædam
neceſſaria ex ſuperſcriptione iſta, quæ
continet tempora prophetiæ: quia
iuxta ſuã clementiã exhortatur Deus
ſemper homines ad ſalutem, vt ceſ-
ſante delicto, etiam captiuitas con-
quieſcat, &c.* Iam vero quot my- 5
ſteria in hac temporum notatione la-
teant, quæ ad allegoricos, & tropo-
logicos ſenſus pertinent, longum eſ-
ſet recenſere, & patrum libri ple-
ni ſunt. Sat erit exempli cauſa pau-
B ca indicare. Vide Orig. homil. 1. in
Iſa. & homil. 1. in Ezec. Hier. Iſa. 6.
in princ. & in principio Ezec. Gregor.
homil. 2. in Ezec. Vbi ergo hæc tria,
quæ diximus, neceſſitas non exigebat,
aut vbi viſum eſt ſpiritui ſancto ob-
ſcuriorem ſcribi prophetiam, vt bo-
nos, & humiles exerceret, ſuperbos
repelleret; aut vbi vel nulla erant
myſteria, quæ per tempora, & reges
ſignificarentur, vel ſignificari noluit,
ſed precibus, & ſtudio legentium in-
ueſtigari; tempus tacuit, ſicut & lo-
cum, & alia eius generis, quæ pro-
C deſſe ad intelligentiam poterant, ſi-
militer voluit taceri. Itaque ſi quæ-
rere velimus, cur non omnes prophe-
tæ tempus dixerint? poterimus ea-
dem ratione & de ijs, qui tempora
indicarunt, quærere, cur non expreſ-
ſerint, quid ſub quoque rege prophe-
tauerint? cur nõ annum, menſem, diẽ
adiecerint vbique; cur nõ locum, cur
non cauſam, cur non tempus, quo im-
plenda erant prædicta? cur nõ alia mi-
nuſiora, quæ prophetiæ obſcuritatem
vel tollerent, vel minuerẽt? atque ita
nullus plane eſſet finis quærendi. Sci-
D mus enim illa non eſſe poſita, vel quia
neceſſaria nõ erãt, vel quia nihil ſigni-
ficabãt, vel quia myſteria illa tegi opor-
tebat, totamque prophetiã obſcure de-
ſcribi.* Idem igitur reſponſum eſto, cũ 6
quæritur, cur quidam prophetæ tẽpus
tacuerint? Si vero quæras, quando nõ
videatur neceſſariũ tempus indicare;
reſpondeo tunc non videri neceſſariũ,
cum generaliter loquũtur prophetæ,
nec dicũt aliquid, quod ad illius ſæculi

reges,

reges, vel mores pertineat; ſed ad cõſequentes reges, & ad conſequentia ſæcula ſimiliter ſpectet. V. G. Si Habdias aduerſus Idumæos prophetans, aut Nahum aduerſus Aſſyrios, aut Habacue aduerſus Chaldæos, tempus in prophetia notaſſent; putare poſteri poſſent non pertinere ad ſe minas illas, ſed tantum ad eos, qui prophetæ illius tempore viuebant; atque ita vel non fuiſſe illum à Deo miſſum crederent, vel ſe impune peccare poſſe. At cum tempus prætermitti vident, iure credunt ad ſe quoque illa pertinere. B Idem de Malachia dico; ea enim dicit, quæ nõ tantum ſui ſæculi hominibus, ſed etiam reliquis vſque ad Chriſti aduentum neceſſaria eſſe cognoſcit. Idẽ de Ioele: nam quod non vnius ſæculi, ſed multorum hominibus ſcripſerit, ipſe demõſtrat. Super hoc (inquit c. 1.) filijs veſtris narrate, & filij veſtri filijs ſuis; & filij eorum generationi alteri. Sed & Ionas tempus tacuit, quoniam noluit intelligi tunc tantum exitium imminere vrbi Niniue, cum ipſe prophetauit; ſed in poſterum quoque timeri debere, ſi à pietate, quam tenere cœperant, receſſiſſent. C Et quoniam peccatis creſcentibus iam prophetiæ Ionæ obliti videbantur, iterum eis vaſtitatem prænunciat Nahum ante ſeptem & ſeptuaginta annos, quàm accideret.* 7 Et quia non ſolum præſentibus loquebatur, ſed futuris quoque per illos ſeptuaginta ſeptem annos, aut per plures, ſi per pœnitentiam ad Deum conuerterentur, & ſupplicium ſuum protraherent, merito & ipſe tempus præteriuit. Atque hi ſex ſunt, qui temporis in prophetia ſua non meminere. D Quid ergo prophetæ qui tẽpus poſuerunt? Nonne multa dixerunt, quæ ad futurorum quoque ſæculorum homines ſpectarent? Ita ſane; ſed in his aut tempus tacuerunt; aut ſi expreſſerunt, aliqua ex illis cauſis ponẽdi tẽporis, quas diximus, expreſſerunt. V. G Hoſeæ 4. Audite verbum Domini filij Iſrael, quia Iudicium Domino cum habitatoribus terræ: non eſt enim veritas, & non eſt miſericordia, & non eſt ſcientia Dei in terra, &c. Ad futura quoque Iudæorũ ſæcula pertinet; atque ideo quo tempore hoc dixerit, nõ explicauit. Scimus ſub quibus regibus prophetauerit: ſed per multos annos extenſa eſt prophetia ita non conſtat, quo rege, aut quo anno hanc prophetiam fuderit. Multa huiuſmodi occurrent paſſim, tam in hoc propheta, quam in cæteris.

Cur nõ omnes prophetæ ſcripſerint, ad quam vrbem, vel gentem prophetauerint; & quibus verbis id expreſſerint.

PRÆLVDIVM VII.

HÆC quæſtio, quam extremam eſſe volumus, breuius tractabitur: eſt enim apertior: & ſi rectè cõſiderare volumus, omnes prophetæ hoc, quod quærimus, expreſſerunt, licet nõ æque aperte omnes. Etenim quidam perſpicuè dicũt, vt, Verba Hamos, qui fuit in paſtoribus Thecuæ, quæ vidit ſuper Iſrael, &c. Viſio Habdiæ. Hæc dicit Dñus ad Edom, &c. Verbũ Dñi, quod factum eſt ad Michæam, &c. quod vidit ſuper Samariam, & Ieruſalem. Alij ex regibus, quos nominant, volunt intelligi, ad quos verba faciant; vt, Verbum Domini, quod factum eſt ad Hoſee filium Beeri, in diebus Hoziæ, Ioatham, Achaz, & Ezeciæ regũ Iuda, & in diebus Ieroboham filij Ioas regis Iſrael. Cum enim reges Iuda, & reges Iſrael nominat, tam decem tribubus, quàm duabus ſe prophetare ſignificat. Vnde in eodem cap. prophetat nunc de his, nunc de illis. Idem in Sophonia intelligendum. Tres prophetę nihil huiuſmodi poſuerũt, Ioel, Habacuc, Zacharias. At ita loquintur, vt cito attento lectori aperiant, cui loquantur. 2 * Etenim Ioel in ipſo primo cap. ſatis oſtendit, ſe prophetare aduerſus Ieruſalem, cum ait, Perijt ſacrificium, & libatio de domo Domini; duxerunt ſacerdotes miniſtri Domini, &c. Et ca. 2.

Canite

Canite tuba in Sion, vlulare in mon- A
te ſancto meo. Habacuc licet non ex-
plicet onus, quod vidit, cuius ſit; ta-
men dicit, vnde intelligamus eſſe onus
Ieruſalem à Chaldæis vaſtandæ. Qua-
re, inquit, oſtendiſti mihi iniquitatem,
& laborem, videre prædam, & iniuſti-
tiam contra me? id eſt, contra populũ
meum. Deinde diſerte nominat Chal-
dæos. Mox oſtendit onus eſſe etiã Ba-
bylonis, & Chaldæorum à Medis, Per-
ſiſque vaſtandorum. Nam cùm de Na-
buchodonoſor poteria multa dixiſſet,
in eodem primo cap. de illo ait: Tunc
mutabitur ſpiritus, & pertranſibit, & B
corruet. Et per ironiam addit: Hæc
eſt fortitudo eius Dei ſui. Et cap. 2. aper
tius, Et quo modo vinum potãrem de-
cipit; ſic erit vir ſuperbus, & non de-
corabitur, &c. Zacharias multo aper-
tius: ſtatim enim ait, Conuertimini ad
me, &c. ne ſitis ſicut patres veſtri, ad
quos clamabant prophetę priores, &c.
Loquitur ſcilicet populo Babylone
reuerſo, vt paternam impietatem in
poſterum minime imitetur.

3 Quib. vocabulis ſignificentur in prophetis decẽ tribus, & duæ.

* Verum quoniam ſub Roboham de-
cẽ tribus diuiſæ ſunt à duabus, & pro-
phetæ nunc ad has, nunc ad illas, nunc
ad omnes mittuntur; mandanda ſunt C
memoriæ vocabula, quibus illæ à pro-
phetis ſignificantur. De quibus ita
Hierony. in prologo duodecim pro-
phetarum: Quotieſcumque ad decem
tribus tenditur prophetia, ſub his no-
minibus deſignatur, ideſt, Ephraim, Sa-
maria, Iſrael, Ioſeph, Iezrahel, Bethel,
Bethauen, & interdum Iacob. Cum ve
rò ad duas loquitur tribus, ſub his no-
minibus ſermo profertur, ideſt, Iuda,
Ieruſalem, Beniamin, domus Dauid, &
interdum Iacob. Aliquoties Iſrael ad
totas duodecim tribus refertur. Hæc
Hieronymus. Ephraim quidem dicun D
tur, quoniam primus decem tribuum
rex Ierobohã filius Nabat erat Ephra-
tæus. 3. Regum. 11. hoc eſt, de tribu
Ephraim filij Ioſeph: & eadem cauſa
dicũtur Ioſeph. Samaria, & Iezrahel,
quoniam hæ duæ vrbes nobiliſſimæ,
regiæque fuerunt in regno decem tri-
buum. Bethel, quod in ea vrbe eſſet
Vitulus aureus poſitus à Ierobeham
rege, quem adorabant decem tribus,
3. Reg. 12. Eademque dicebatur Be-
thauen per contemptum, id eſt, do-
mus idoli, aut domus vanitatis, ſiue
iniquitatis, vt in Hoſe. cap. 4. dicemus.
Iacob autem dicebantur, quoniam ma
jor pars erant filiorum Iacob. Quod
autem dicerentur Iſrael, notum eſt ex
libris Regũm: nam ex quo facta eſt illa
diuiſio, cœperunt diſtingui reges Iuda,
& reges Iſrael. * Duæ tribus dicuntur 4
Iuda a digniori tribu regia: Beniamin,
quod cum tribu Iuda manſerit tribus
Beniamin. Ieruſalem ab vrbe cele-
briori, in qua erat templum, & regia.
Domus Dauid, quod in ea ſemper re-
gnarent poſteri Dauidis. Iacob etiam
dicuntur, vt Iſai. 2. Domus Iacob, ve-
nite, & ambulemus in lumine Dei no-
ſtri; eo quod & ipſi filij eſſent Iacob,
pluſque eum imitarentur, quàm decẽ
tribus. Sed notandum eſt, quod Hie-
ronymus ſcripſit in principio Mala-
chiæ. Sciendum, inquit, quod abdu-
cto in captiuitatem Iſrael, id eſt, de-
cem tribubus; indifferenter priſtino
nomine & duæ tribus, Iudas, & Be-
niamin appellentur Iſrael, &c. Ita Ma-
lachias ait: Onus verbi Domini ad
Iſrael in manu Malachiæ. Hoc intel-
liges niſi de illo tempore loquatur ſcri-
ptura, quo tribus erant diuiſæ; aut ſe-
paratim de decem tribubus loquatur,
vel de duabus, vt Zach. 11. Vt diſſol-
uerem germanitatem inter Iudam, &
Iſrael. Demum intelligat prudens le-
ctor, cum authorum loci à nobis
non indicabuntur, in illius
ipſius loci explanatio-
ne, quem inter-
pretabimur,
eorum
dicta eſſe quæ-
renda.

IN HO-

IN HOSEAM PROPHETAM COMMENTARII.

ARGVMENTVM HOSEAE per ſingula capita.

CAP. I. A

IN typum idola colentis ſynagogę propheta vxorem ducit domum fornicationibus deditam, treſque ex ea liberos ſuſcipit captiuitatem eiuſdē ſynagogæ, captiuitatiſque diuturnitatem, & acerbitatem ſuis nominibus portendentes. Mox duarum tribuum liberationem, & Iſraelis, Gentiumque vo- B cationem prædicit.

CAP. II.

Duarum tribuum peccata commemorat, & captiuitatem Babylonicam comminatur, & quot gratijs, ac donis proſecuturus ſit tempore Euangelij credentes ex illo populo, eiſque gentium multitudinem adiūgendam eſſe docet.

CAP. III.

Adulteram diligere iubetur, quam C multos dies expectare iubet ſine vſu coniugis, vt per hæc amor Dei erga idola colentem ſynagogam, & præſens Iudæorum ſignificetur ſtatus, quo nec Deum colunt, nec idola.

CAP. IIII.

Varia, & grauia vtriuſque populi peccata commemorat, vt nemo ignorare poſſit iuſte eis Deum ingentia illa ſupplicia comminari.

CAP. V. D

Sacerdotes, & principes decem tribuum reprehendit, quod populo ſcandalo fuerint, eumque a cultu Dei veri ad idola, quantum poſſent, auerterent. Prænunciat imminere eis captiuitatem, ſimulque duas tribus admonet, vt ſaltem periculum ex Iſraele faciant, & ſeueritatem ſuæ in vtroſque futuræ iræ prædicit.

A CAP. VI.

Prædicit eos per calamitates ad Deum eſſe reuerſuros, & Chriſti venturi ſpe erigendos. Deinde populum reprehendit, quod cito Deo placere deſierint, & legis, veræque ſanctitatis obliti ſacrificiorum oblatione putarēt eum poſſe placari. Proprie autem Galaaditas accuſat, quod idololatriæ ita dediti eſſent, vt fauerent quoque interfectoribus eorum, qui in templum B ibant adoraturi. Mox toti Iſraeli idololatriam obijcit, & Iudæ tacite captiuitatem prænunciat.

CAP. VII.

Commemorat Iſraelis peccata, poſtquam Ieroboham adhærere cœpit, & quanta eum exinde incommoda conſecuta ſint, quantaque ſint in poſterū conſecutura.

CAP. VIII.

Prædicit templi per Chaldæos euer- C ſionem, & captiuitatem Iſraelis, vitulorumque comminutionem; & eiuſdem peccata reprehendit.

CAP. IX.

Prædicit eis famem, & orbitatem filiorum, & captiuitatem propter idololatriam ſuam.

CAP. X.

Docet quātum populum iſtum auxerit, & ditauerit, & quæ ſupplicia eū maneant, quod poſt tot beneficia im- D pudenter à Deo receſſerit.

CAP. XI.

Idem argumentum habet, commemorationem beneficiorum Dei, & peccata populi, & pœnas imminētes: ſed tandem docet multos ex decem tribubus vocandos eſſe ad gratiam Euangelij.

CAP. XII.

Docet ipſos ſuis factis exitium ſibi quæ-

quærere, & beneficia commemorat, quibus Iacob affecit, & in eo eius poſteros, & eiuſdem patriarchæ virtutes; tum peccata, quæ Iſrael pro beneficijs reddidit.

CAP. XIII.

Quia quo magis eos Deus hortabatur ad pœnitentiam, magis idolis colendis peccabant, comminatur eis mala grauiſſima, vnde à nemine poſſint liberari; & tandem poſt comminationem conſolatur eos ſpe Chriſti venturi, & mortem omnino ſuperaturi, Infernumque ſpoliaturi, liberando ab eo electos.

CAP. XIIII.

Commemoratis breuiter malis, quę erant in captiuitate paſſuri, ad veram pœnitentiam, & ſupplicem peccatorũ confeſſionem exhortatur: docetque quanta eos bona maneant, qui ad Deum conuertentur, & Euangelium Chriſti ſuſcipient.

LIBER HOSEAE PROPHETAE

Cap. I.

C *VERBVM Domini, quod factum eſt ad Hoſee filiũ Beeri in diebus Oziæ, Ioathan, Achaz, Ezeciæ regum Iuda, & in diebus Ierobobam filij Ioas regis Iſrael. Principiũ loquendi Domino in Hoſee: & dixit Dominus ad Hoſee.* D *Vade, ſume tibi vxorem fornicationum, & fac tibi filios fornicationis: quia fornicans fornicabitur terra à Domino. Et abijt, & accepit Gomer filiã Debelaim: & concepit, & peperit ei filium. Et dixit Dominus ad eum. Voca nomen eius Iezrael: quoniam adhuc modicũ, & viſitabo ſanguinẽ Iezrael* A *ſuper domum Iehu, & quieſcere faciam regnum domus Iſrael. Et in illa die conteram arcum Iſrael in valle Iezrael. Et concepit adhuc, & peperit filiam. Et dixit ei. Voca nomen eius Abſque miſericordia: quia non addam vltra miſereri domui Iſrael, ſed obliuione obliuiſcar eorum. Et domui Iuda miſerebor, & ſaluabo eos in Domino Deo* B *ſuo: & non ſaluabo eos in arcu, & gladio, & in bello, & in equis, & in equitibus. Et ablactauit eam, quæ erat Abſque miſericordia. Et concepit, & peperit filium. Et dixit. Voca nomen eius, Non populus meus: quia vos non populus meus, & ego non ero veſter. Et erit numerus filiorum Iſrael, quaſi arena maris, quæ ſine menſura eſt, & non numerabitur. Et erit: in* C *loco vbi dicetur eis, Non populus meus vos: dicetur eis, Filij Dei viuentis. Et congregabuntur filij Iuda, & filij Iſrael pariter: & ponent ſibimet caput vnum, & aſcendent de terra: quia magnus dies Iezrael.*

HISTORIA, SIVE LITERALIS EXPOSITIO.

D *VErbum Domini, quod factum eſt ad Hoſee.* Huius prophetæ quanta ſit obſcuritas, Auguſtinus breuiter ſubindicat lib. 18. de ciu. cap. 28. cum ait; Hoſee igitur propheta quanto profundius quidem loquitur, tanto operoſius penetratur. Et Hieron. in procem. cōment. eiuſdem, Si in explanationibus, inquit, omnium prophetarum ſancti Spiritus indigemus aduentu, vt cuius inſtinctu ſcripti ſunt, illius reuelatione pandantur, &c. quanto magis in explanatione Hoſeæ prophetæ orandus eſt 1

Obſcuritas prophetæ.

dus eſt

dus eſt Dominus,& cum Petro dicendum: Ediſſere nobis parabolam iſtam; præſertim cum obſcuritatem voluminis in fine teſtetur ipſe, qui ſcripſit; Quis ſapiens, & intelliget iſta? intelligens, & cognoſcet ea? &c. Sed audendum tamen eſt, & orandus Dominus, vt ait Hieron. Ipſe enim, qui ad hominum vtilitatẽ ea inſpirauit prophetæ, dignabitur quoque ad hominũ vtilitatem etiam per indignum miniſtrum apetire.

2 * Ita igitur incipit: *Verbum Domini, &c.* Quemadmodũ in progreſſu prophetiæ ſæpe illud repetunt prophetæ, Hæc dicit Dominus: ita initio dicunt, Verbum Domini,quod factum eſt,&c. vt authoritatem verbis ſuis cõcilient, magisque moueantur auditores, dum vident non prophetæ verba eſſe, quæ audiunt,ſed Dei. Ita etiam Paulus Gal. 1. Paulus Apoſtolus non ab hominibus,neque per hominem,ſed per Ieſum Chriſtum, & Deum Patrem. Et ibid. Notum enim vobis facio,fratres, Euangelium, quod Euangelizatum eſt à me; quia non eſt ſecundum hominem, neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici; ſed per reuelationem Ieſu Chriſti. Et 2. Cor. vlt. An experimentum quæritis eius, qui in me loquitur Chriſtus? Ex quo prophetarum more videmus, nõ eſſe hæc principia aut ab Heſdra, aut ab alio quopiam addita; ſed ab ipſis prophetis, vt fidem, & authoritatem ſuis dictis adiungerent: ſicut nõ alij, ſed ipſi ſcripſerunt in ipſo contextu: Hæc dicit Dominus.

3 * Cæterum varijs verbis hoc efficere ſolent. Modo enim dicunt, Verbum Domini, quod factum eſt ad Hoſee: modò, Viſio Iſaiæ filij Hamos: ſæpe Onus vocant prophetiam ſuam: quæ omnia ſuis locis explicabuntur. Hoc loco ſatis ſit dixiſſe, Verbum, generale vocabulum eſſe, & rectè poni, ſiue læta ſint, quæ prophetantur, ſiue triſtia; ſiue præſentia,ſiue futura: Verbũ enim non hoc,aut illud; ſed quidquid dicitur, ſignificat. Ita verbum Domini fieri ad aliquẽ nihil eſt aliud, quàm Deum aliquid ei reuelare, qualecunque illud ſit. Cyrillus; Factũ eſſe verbum in Hoſee nihil aliud ſignificat auditoribus, quam factam eſſe reuelationem in Hoſee,& cognitione futurorũ inſtar luminis illuſtraſſe mentem eius.

Verbũ, & Viſio.

A

* Idem nomine viſionis intelligitur; nec inter hæc duo differt, niſi quod verbum reſpicit loquentem, viſio autem audientem: æque enim generale nomen eſt, atque Verbum, vt etiam docuit Theophyl. in Nahum cap. 1. Et vt,videns,prophetam ſignificat,ita viſio ſignificat prophetiam,& reuelationem, 1. Reg. 9. Olim in Iſrael ſic loquebatur vnuſquiſque vadens conſulere Deum,Venite,& eamus ad Videntem. Qui enim propheta dicitur hodie, vocabatur olim videns. Vt igitur verbum dicitur, quia interius prophetis Deus loquebatur,vt ſtatim ait:Principium loquendi Domino in Hoſee: ita viſio dicitur, quia vident prophetæ mentis oculis, & lumine,quo illuſtrantur,quæ Deus illis nota eſſe vult. 4

B

* Ex quo (vt inquit Hieronym. in Iſa. c. 1.) Montani deliramenta conticeant, qui in extaſi, & cordis amentia prophetas putat ventura dixiſſe,nihil eorum,quę dicebant, intelligentes. Nam ſi illa nõ intelligebant, quo modo videre dicuntur,& videntes vocantur? Idem repetit Hieron. in prologis comment. Nahum, & Habacuc, & alibi ſæpe. Vnde Baſilius c. 1. in Iſa. in principio. Inter ſenſuum noſtrorum organa vnũ illud eorum, quæ ſenſui ſubiacent, euidentiſſimam obtinet cognitionem, & intelligentiam, nempe viſus. Hinc factum,vt eorum,quę veritate nituntur, ſpeculatio viſio appellata ſit,ob euidẽtiam, ac ratam certitudinem. Eam ob rem vocabatur propheta videns, &c. 5

C

* Quod autem pro eodem prorſus accipiant prophetæ verbum, & viſionẽ, ex eo intelligitur, quod vtroque nomine promiſcuè vtuntur, vt Iſa. 1. Viſio Iſaiæ filij Hamos, quam vidit ſuper Iudam, & Ieruſalem. Et cap. 2. Verbum,quod vidit Iſaias filius Hamos ſuper Iudam, & Ieruſalem. Sicut dixit viſionem videri, ita poſtea ait verbũ videri. Eodem modo loquitur Hamos; Verba Hamos, qui fuit in paſtoribus 6

D

Thecuæ,

Thecuæ, quæ vidit ſuper Iſrael. Hinc
fit (quod Hierony. in principio Iſaiæ
adnotauit,) vt prophetæ, cum viſionẽ
in titulo ponant, ſæpe nõ rem aliquã,
quam viderunt, ſubiũgant, ſed aliquid,
quod audierũt. Vt Iſaias, cum dixiſſet,
Viſio Iſaiæ, &c. ſubdit; Audi cælum, &
auribus percipe terra; quia Dominus
locutus eſt. Et Habdias, Viſio Habdię.
Hæc dicit Dominus Deus ad Edom,
7 &c.* Quod igitur Hieron. ſcribit lib. 5.
in Iſa. cap. 15. in principio. Hoc tantũ
breuiter admoneo; quod, Onus ſem-
per triſtia conſequantur, Viſionem au-
tẽ vel ſtatim læta, vel in fine læta poſt
triſtia; quod etiam repetit in Ierem. c.
23. prope finem, coniungens cum vi-
ſione verbum, quaſi idem ſignificans:
noluit proprietatẽ vocabuli viſionis,
aut verbi exprimere, ſed docere, quid
aliquando fieri ſoleat, cum prophetia
verbum dicitur, aut viſio, & à minaci,
triſtiq. vaticinio diuiditur, quod onus
appellatur à prophetis. Quare vtro-
que loco oneris meminit Hierony. &
quaſi membra diuiſionis oppoſita pro-
ponit, ac ſi diceret. Et ſi viſio, vel ver-
bum generalia nomina ſint, & onus
quoque comprehendant; tamen cum
eorum ſignificatio contrahitur ita, vt
ab onere diſtinguantur, lætam prophe
tiam ſignificant, aut certe poſt commi
8 nationem meliora promittentẽ.* Nam
ſæpe verbum, aut viſio nihil lætum ha-
bent, ſed omnia triſtia, & tunc gene-
raliter accipiuntur, & onus includunt,
vt videmus Ierem. 1. 14. & 21. & 35.
Ioel 1. Hamos 1. & in Habdia, & ali-
bi ſæpe. Denique Nahum cap. 1. ean-
dem prophetiam, & onus, & viſionem
nominat. Onus Niniue. Liber viſio-
nis Nahum Elceſæi. Ex quo defendi
poſſunt LXX. interpretes, de quibus
Hieronym. lib. 5. in Iſa. cap. 13. in prin
cipio ait, Miror LXX. tranſlatores in
re triſti voluiſſe ponere viſionem, &c.
Vnde Iſa. 1. pro eo, quod Hierony. ver-
tit, Viſio Iſaiæ filij Hamos, quam vidit
ſuper Iudam, & Ieruſalem, LXX. &
Theodotio interpretati ſunt, quàm vi-
dit contra Iudam, & Ieruſalem, nam
על vtrumque ſignificat, ſuper, & con
9 tra.* Similiter quod S. Baſil. initio c. 2.

A Iſa. differre vult inter verbum, & vi-
ſionem; non ita intelligendum eſt, ac
ſi perpetuam differentiam conſtituere
voluerit: nam ex ijs, quæ cap. 1. dixe-
rat, ſatis indicauerat pro eodem ſe ac-
cipere vtrumque. Sed cum Iſaias c. 1.
dixiſſet; Viſio Iſaiæ; quæſiuit Baſilius;
cur 2. cap. dicat. Verbum, quod vidit
Iſaias? Reſpondetq. prophetiam pri-
mi cap. recte dictam fuiſſe viſionem,
quoniam de rebus præſentibus erat, vt
de malitia populi, de abalienatione à
Deo, de ingratitudine erga benefacto-
B rem: in 2. vero, quod euenturum eſt,
prænunciari, & ob id verbum dici.
* Quaſi diceret, vtrumque nomen idẽ 10
ſignificat: ſed quia viſio rem præſentẽ
eſſe indicat, quod in verbi nomine non
ita apertum eſt; commodius fuit no-
men viſionis, vbi de rebus præſentibus
agebatur. Exemplum in nominibus di
uinis habemus. Cum enim vna, eadẽq.
res omnibus illis ſignificetur; tamen
ſcriptura eo ſemper vtitur, quod eſt ad
rem, de qua agitur, maxime accommo
datum. Cum enim de potentia eius ad
quiduis perficiendum ſermo eſt, voca-
C tur שדי, id eſt, Omnipotẽs, ſiue אל,
id eſt, fortis: Cum eius efficientia, &
gubernatio ſignificatᷓ, vocatᷓ אלהים:
Cum eius natura præſtantiſſima, om-
niſque mutationis expers, nec non
ad benefaciendum propenſa oſtendi-
tur, dicitur יהוה.

TROPOLOGIA SIVE moralis ſenſus.

ILlud vero tam in hoc propheta; 11
quàm in ceteris conſidera, quomo-
do domi lateant; nec verbum ad po-
pulum faciant, donec verbum Domini
D ad eos fiat. Hoc fecit ille, qui fuit plus
quàm propheta. Legimus enim Luc. 1.
Puer autem creſcebat, & confortaba-
tur ſpiritu; & erat in deſertis vſque in
diem oſtenſionis ſuæ ad Iſrael, hoc eſt,
Latebat orationi, vitæq. aſperitati de-
ditus, donec verbum Domini ad eum
fieret iubentis vt ſeſe Iſraeli oſtẽderet.
Interea creſcebat, & confortabatur ſpi
ritu, vt eſſet legitimus Dei nuncius, &
libere ad populum clamaret; Genimi-
na viperarum: & ad Herodem; Non

Concionatores quandiu latere debeant domi.

Iohannes Baptiſta.

licet tibi habere vxorem fratris tui; &
Ezec. 3. acciperet à Domino faciem valentio-
rem faciebus eorum, & frõtem durio-
12 rem frontibus eorum.* Deinde factum
eſt verbum Domini ſuper Ioannem
Luc. 3. Zachariæ filium in deſerto, & venit in
omnem regionem Iordanis prædicans
baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionẽ
peccatorum. Ne feſtinent populi do-
ctores, & ante velint eſſe magiſtri, quã
diſcipuli; domi ſe contineant, diſcant
cum Deo miſcere colloquia, afflictio-
nibus ſe corporis dedant, & animos
omni virtutum præſidio muniant, cre
ſcant, & ſpiritu confirmentur; expe-
ctent verbum Domini, id eſt, epiſco-
porum, & ſuperiorum ſuorum iuſſio-
nem; vel ſi ſe Dei, & fratrum amore
intus excitari ſentiunt, rem ſimplici-
ter ad eos referant, à quibus mitti poſ-
Ierem. 23 ſint, ne illud audiant; Non mittebam
prophetas, & ipſi currebant; non lo-
13 quebar ad eos, & ipſi prophetabant.
Iac. 3. * Sed & Iacobus ait; Nolite plures ma
giſtri fieri fratres mei ſcientes quoniã
maius iudicium ſumitis. Nolo mihi
obijci, quod Iſa. c. 6. dixit: Ecce ego,
mitte me. In promptu enim ſunt Hie-
ronymi verba: Propheta, inquit, non
temeritate, & arrogantia propriæ con-
ſcientiæ ſe ire promittit, ſed fiducia,
quoniã purgata ſunt labia eius, & abla-
ta iniquitas, mũdatumq. peccatum,
&c. Veniat ad te prius vnus de Sera-
phim, & tangat carbone labia tua, &
auferat iniquitatem tuam. Sed neque
tunc quidem ire tibi licet, ſed offerre
te, vt mittaris, cum ſcilicet pura con-
ſcientia, & amore proximorum flagrãs
voluntas, ad eundum inuitant.

HISTORIA

In diebus Hoziæ, Ioatham, Achaz, Ezeciæ regum Iuda.

14 Hinc intelligimus nõ fuiſſe ſimul,
aut continuato tempore editas
prophetias, vt ſcriptæ ſunt: ſed inter
vnam, & alterã multum interdum tẽ-
poris interiectum eſſe. Quod in Iſaia
apertius cernimus. Docuit enim quid
ſub Hozia prophetauerit, quid ſub Ioa
tham, quid ſub Achaz, & quid ſub Eze-
A cia. Idẽ animaduertimus in prophetia
Danielis. Diſcimus ſecundo, cur ſæpe
eadẽ dicat propheta, & eadem vitia re-
prehẽdat. Nam præterquam quod po
pulo duræ ceruicis eodẽ tempore ea-
dem fuerunt inculcãda; tempora ipſa
diuerſa fuerunt, & vitia non emendata
iterum atque iterũ erant notanda, ſup-
pliciaq. imminentia iterum atque ite-
rũ prænũcianda. Tertio videmus pro-
babiliſſimum eſſe, quod ſcribunt Hie-
ronym. & Ruffinus, Hoſeam non ſolũ
B prædixiſſe captiuitatem decem tribuũ,
ſed etiam vidiſſe, cum illa contigerit
anno 6. Ezeciæ: 4. Reg. 18.
Et in diebus Ierobobam filij Ioas regis
Iſrael. Quæritur cur regis Iſrael me- 15
minerit, cum tẽpus prophetiæ ſatis ex
nominibus regum Iuda conſtet? Sunt
qui dicant propterea factum eſſe, quod
non ſolum ad Iudã, id eſt, ad duas tri-
bus prophetauerit, ſed etiam ad Iſrael,
id eſt, ad decem. Et eſt quidem vera
hæc ratio; ſed non integra tamen, &
adæquata. Primum quoniam ſi ita eſt,
non ſolius Ieroboham meminiſſe de-
buerat, ſed & ceterorum regum Iſrael
C vſque ad captiuitatem, id eſt, Zacha-
riæ, Sellum, Manahem, & Phaceia, &
Phacee, & Hoſeæ; ſicut reges Iuda no
mĩnauit vſque ad captiuitatem eandẽ.
Nam quod Ruffinus ait vnum regẽ tan
tum fuiſſe nominatum, quia cito re-
gnum illud erat finiendum, parum vi-
detur ad rem pertinere, cum non mi-
nus ceteris regnantibus prophetaue-
rit, quam regnante Ieroboham. Dein-
de quoniam Michęas etiam prophetat
contra Iſrael; & tamen regũ illius non
eſt recordatus. Verbum (inquit) Do-
D mini, quod factũ eſt ad Michæam Mo-
raſthitem in diebus Ioatham, Achaz,
& Ezeciæ regum Iuda, quod vidit ſu-
per Samariam, & Ieruſalem.* Adden- 16
dum ergo eſt, vt plena, & æqua cauſa
reddatur, poſitum eſſe nomen Ierobo-
ham, vt quoniam regnum Hoziæ lon-
giſſimum fuit, hoc eſt 52. annorum,
ſciamus, quo tempore vaticinari cœ-
perit Hoſeas; nempe non extremo tẽ-
pore regni Hoziæ, ſed primo, id eſt, eo
tempore, quo regnante in Iuda Ho-
zia, regnabat in Iſrael Ieroboham, hoc
eſt,

A eſt,Intra decimum quartū annum Hoziæ. Nam anno viceſimoſeptimo Ieroboham filij Ioas regnare cœpit Hozias; Ieroboham autem regnauit quadraginta & vno anno. Itaque regnum Hoziæ primis quatuordecim,aut quindecim annis concurrit cum regno Ieroboham, & hoc tempore prophetare cœpit Hoſeas. Vide in 4. Reg. finem cap. 14. & initium 15. vnde hæc petita ſunt. Sed memento eum, qui ibi Hazarias dicitur, Hoziam quoque vocari, vt ex 2. Paral. 26. conſtat. Eadem ratione intelligimus Hamos cœpiſſe prophetare intra decimum quartum annum regni Hoziæ, quoniam ſimiliter meminit Hoziæ, & Ieroboham. Idem quoque de Iona dicendum, qui prophetauit tempore Ieroboham regis Iſrael: 4. Reg. 14.

17 *Principium loquendi Domino in Hoſee.* Duplex eſt horum verborum ſenſus,& vterque literalis. Prior eſt; Inter omnes prophetas illius temporis primum Hoſeæ locutus eſt Dominus, deinde ceteris, quomodo intellexiſſe diximus Hieronymū hic,& Iſa.1. Baſilium in Iſa.c 1.& Ruffinum, ex dictiſq. confirmatur. Poſterior eſt. Cum Hoſeæ Dominus loqui cœpit, hinc exorſus eſt. Hunc Hieronym. non reprehendit,& multi ſequuntur. Quod autem dicit,In Hoſee,dupliciter quoque intelligi poteſt; & quod ipſi Hoſeæ locutus ſit Dominus, vt Zach. 1. Et dixit angelus, qui loquebatur in me, Ego oſtendam tibi,quid ſint hæc:Ita LXX. intellexerunt. Verterunt enim,Initiū ſermonis Domini ad Hoſee. Et quod
18 per Hoſeā locutus ſit alijs.* Nam, In, pro, Per, frequētiſſime ponitur in ſcri-

In, pro, per.

D ptura,more Hebræorum,vt Pſalm.62. Laudabuntur omnes qui iurant in eo, id eſt, Per eum. Matth.23. Qui autem iurauerit in auro templi, debet, id eſt, Per aurum tēpli. Ita intelligitur illud Matth. 10. Dabo vobis os,& ſapientiā, cui non poterūt reſiſtere, & contradicere omnes aduerſarij veſtri. Nō enim vos eſtis, qui loquimini; ſed Spiritus Patris veſtri, qui loquitur in vobis, id eſt, Per vos. Et 2.Corin.vlt. An experimentum quæritis eius, qui in me loquitur Chriſtus? Et vt videamus vtroque modo poſſe hic accipi,ſatis erit illud.Num. 12.Num per ſolum Moyſem locutus eſt Dominus? nonne & nobis ſimiliter eſt locutus? In Hebræo eſt, Num in Moyſe ſolo locutus eſt Dominus? nonne & in nobis ſimiliter locutus eſt?

19 * Hic Hierony. noſtræ tranſlationis author modo, In, accipit pro, Per; modo proprie accipit. Eodemq. modo Chaldæus paraphraſtes accepit: Vertit enim,& ipſe,In Moyſe,& nobiſcum. Verum,quoniam quæ hoc 1. ca. B dicuntur, ipſi prophetæ proprie dicuntur,non alijs per prophetam; aptior videtur interpretatio,In Hoſee,id eſt,Ipſi Hoſeæ, aut cū ipſo Hoſee; quæ etiā magis placuit LXX. interpretibus,magiſq. cum initio conuenit; Verbū Domini, quod factum eſt ad Hoſee. Non erat igitur, cur Leo Hebræus (is enim interpres eſt prophetarum, qui cum ſcholijs Vatabli circumferuntur) mutaret trāſlationem, ac diceret, Principio locutus eſt Dominus per Hoſeam.

TROPOLOGIA.

20 Videſne intra priuatos parietes de- C lituiſſe prophetā, non ſolū donec loqui Dominus iuberet, vt iam diximus, ſed etiam donec ab ipſo Domino acciperet quæ loqueretur? Sciebat verba ſua mollia eſſe ad feriēdum, infirma ad mouendum,frigida ad incēdendum:& ideo verba illius expectauit, qui ait; Numquid non verba mea ſunt quaſi ignis,dicit Dominus, & quaſi malleus conterens petram? Ipſi quoque, qui experti ſunt,dicebant ad inuicē,Nōne cor noſtrum ardens erat in nobis,dum loqueretur in via, & aperiret nobis ſcripturas? Verba à Domino accipit concionator, cum diu ſe ſcripturarum ſtudio dedit,cum ſanctorum patrum libros diligenter euoluit, denique cū ab illis didicit,quos Deus dedit in Eccleſia paſtores, & doctores; cum Deum orauit, vt ipſe, qui morbos nouit auditorum, eas ſibi ſententias ſuggerat, ea verba, quę ad morbos curandos plurimum valeant, cum auditorum dolorem animi, & lacrymas, non inanes plauſus captat, & aucupatur.

Quid habere debeat concionator vt in publicū prodeat.

Iere. 23.

Luc. 24.

21 * His efficitur idoneus, & aptus, vt à Deo docea-

Ierem. 1. doceatur, & audiat illud; Ecce dedi A
verba mea in ore tuo. Ea demum con
terent petras, & auditorum corda ſuc-
cendent. Sed recte dixit quidam.
Iuuenalis *Tenet inſanabile multos (ſcit.*
Satyra 7. *Scribẽdi cacoethes, & ægro in corde ſeneſ.*
Melius dicturus ſi pro, ſcribendi, di-
xiſſet, concionandi, aut dicendi. Sen-
tentiarũ pondera negligunt, verba tan
tum quærunt; atque hæc quidem non
tam elegantia, & propria, quã multa.
Si lingua expeditiore præditi ſint, &
verborum qualiumcũque copia intre- B
1. Cor. 13 pide prodeunt ad concionandũ, vna
loquacitate contenti, facti velut æs ſo-
nans, aut cymbalum tinniens. Nec in
pœnam eorum audaciæ deeſt inanis au
ditorum frequentia, in quos recte ve-
tus prouerbiũ vſurpes; Similes habent
22 labra lactucas. * Ex his plerique ſtudia
Imperitia Theologica attingũt; ſed ita attingũt,
audacium vt quidquid habet aliquid aut põderis,
cõciona- aut difficultatis exhorreſcãt, & fugiãt,
torum. nihil exacte intelligant, floſculos tan-
tũ delibent, qui vulgo placeant, & ma
gis grati, ac venuſti ſint, quam vtiles,
cum ſcripturã ne à limine quidem ſalu C
tarint, quàm audacter eam exponunt?
quàm libere pronunciant? quàm mul
ta teſtimonia proferũt? quàm multas
figuras? nihil aliud ſonant quam Apo
ſtolos, & prophetas? Videas vim ſcri-
pturæ verbis afferri, inuitos prophetas
citari, figuris figuram, & formã ſuã adi-
mi, lacerari ſacra verba, & in alienos
ſenſus detorqueri; fieri in libris diui-
nis, & cũ plauſu multorũ excipi, quod
in Terentio non ferrent grammatici.
23 * De his dicitur, Viſionẽ cordis ſui lo-
Ierem. 23. quuntur, nõ de ore Domini. Vnus eo-
rum labor eſt multa ſcribere; & tũc ſe
doctiſſimos putant, atque ad concio- D
nandum maxime idoneos, cum pluri-
mas aliorum conciones vitioſe deſcri-
pſerunt, & ad verbum ediſcunt, vt eas
recitent verius, quàm dicant. Quid ſi
forte ſuas repetitum venerit olim grex
Iere. 23. auiũ plumas? Ecce ego ad prophetas,
Fures ver ait Dominus, qui furantur verba mea
bi Dei vnuſquiſque à proximo ſuo. Mihi iſti
multi. vere fures verbi Dei videntur, qui cũ
ſacris literis nullam operam dederint,
nec ius docendi habent, nec quid do-
A ceant; niſi alienis laboribus abutãtur.
* Nam qui ſcripturam & patres legunt, 24
atque inde verba ſalutis depromunt,
fures non ſunt; neque enim inuitis do
minis capiunt, & labor, atque ſtudium
ius illis dedit vtendi. Propheta, qui ha Iere. 23.
bet ſomnium, narret ſomnium; & qui
habet ſermonem meum, loquatur ſer-
monem meum, ait Dominus. Qui nõ
habet ſermonem Dei, oret prius, & la-
boret, vt habeat; interim taceat, & di-
ſcat. Sed ego quoque tacere volo, vt
B Hieronymum in Eccleſ. 3. loquentem
audiamus. Is, cum ad illud peruenit,
Tempus tacendi, & tempus loquendi,
hæc ſcribit: Pythagoricos reor, quo-
rum diſciplina eſt tacere per quinquẽ-
niũ, & poſtea eruditos loqui, hinc ori-
ginem ſui traxiſſe decreti. * Diſcamus 25
itaque & nos prius nõ loqui, vt poſtea
ad loquendum ora reſeremus. Silea-
mus certo tempore, ad præceptoris
eloquia pendeamus. Nihil nobis vi-
deatur rectum eſſe, niſi quod diſcimus,
vt poſt multum ſilẽtium ex diſcipulis
efficiamur magiſtri. Nũc vero pro ſæ-
culorum in peius labentium vitio do-
C cemus in Eccleſijs quod neſcimus. Et
ſi compoſitione verborũ, vel inſtinctu
diaboli, qui fautor errorum eſt, plauſus
populi excitauerimus, contra cõſcien
tiam noſtram ſcire nos arbitramur, de
quo alijs potuimus perſuadere. Om-
nes artes abſque doctore nõ diſcimus:
ſola hæc tam vilis, & facilis eſt, vt non
indigeat præceptore. Hactenus Hie-
ronym. Sed & nos de his hactenus: di-
ximus enim pro inſtituto noſtro mul-
ta, tametſi pro neceſſitate pauca.

HISTORIA.

Sume tibi vxorẽ fornicationũ. Non eſt 26
D in Hebr. fornicationis, vt LXX. verte-
runt, ſed fornicationũ, tam hìc, quam
in eo, quod ſtatim ſequitur, & fac tibi Phraſis
filios fornicationum, id eſt, זנונים Hebr.
quod grauius eſt. Hebræi ſiquidem ge- Genitiu'
nitiuo ſubſtãtiui nominis vti ſolẽt pro nominis
adiectiuo; habent enim pauciora adie- ſubſtãtiui
ctiua, quam nos; vt Ruth. 3. Scit enim pro adie-
omnis populus, qui habitat intra por- ctiuo.
tas vrbis meæ mulierẽ te eſſe virtutis,
id eſt, virtute præditã. Pſal. 20. Præueni
ſti eum in benedictionibus dulcedinis,
id eſt,

Id eſt, benedictionibus dulcibus. Pro-
A
uerb.vlti. Mulierem fortem quis inue-
niet? Heb. Mulieré חיל,id eſt,fortitu-
dinis. Iſa.26. Vrbs fortitudinis noſtræ
Sion, id eſt, vrbs noſtra fortis. Sed ſi
genitiuus iſte pluralis numeri ſit, ſu-
perlatiui vim habet, Pſalm. 5. Virum
ſanguinum, & doloſum abominabitur
Dominus, id eſt, maxime ſanguinolen
tum. Iſa.53. Virum dolorum,& ſcien-
tem infirmitatem,id eſt,plenum dolo-
rum, aut ſummis doloribus affectum.
B
Ita nunc vxor fornicationum dicitur,
quæ omnium libidini expoſita erat, &
multum fornicationi dedita. Rectè er-
go Hieronym. & vt Hebraici idioma-
tis peritus; Verbum, inquit, Hebraicū
זנונים nō fornicariā,& fornicatio-
nem,vt plerique æſtimant, ſed multas
fornicationes ſonat. Ex quo oſtendi-
tur mulier iſta,quam propheta aſſumit
in coniugem,non ſemel, ſed frequen-
tius fornicata: vt quanto illa ſordidior
eſt, tanto ſit propheta patientior, qui
talem vxorem duxerit.

27 *Et fac filios fornicationum.* Multum
Filij fornicationum.
C
expoſitores mouet, & iure mouet quo
modo qui ex legitima vxore procrean
tur, filij fornicationum appellentur.
Nam quæ vulgo traditur expoſitio, vt
filij fornicationum dicantur, quia ex
matre olim meretrice geniti ſunt,licet
Hieronymo nō diſpliceat, non poteſt
negari, quin dura, & violēta videatur,
& ſit. Nam ſi filij fornicariæ dicerētur,
recte interpretaremur, eius, quæ ali-
quando fuit fornicaria: idque de more
ſcripturæ,communiſque ſermonis: ſed
filios fornicationum dicere è matrimo
nio ſuſceptos, neque loquendi conſue
tudo recipit, neque ſcriptura ita loqui
D
tur. Hanc difficultatem facile ſubterfu
gere poſſemus, ſi diceremus, nec in
Hebræo, nec in Græco legi; Fac; ſed
ſimpliciter legit, Sume tibi vxorem for
nicationum, & filios fornicationum;
atque ita habetur in multis codicibus
Latinis manu ſcriptis, & in Complu-
tenſi:& Hieronym. & Ruffin. ita prorſus
ſus legerunt, vt in eorum interpreta-
28 tione cernimus. * Itaque cum ait, Et
filios fornicationum, ſubaudiēdum eſt,
vt docet Hieronym. verbum ſuppo-
ſitum, Sume, vt non ſolum fornicariā
domum ad ſe adducat, ſed etiam filios,
quos illa ex fornicatione ſuſceperat.
Quorſum id? Vt filijs quoque addu-
ctis, neminem latere poſſet mulierem
illam fuiſſe fornicariā, ac per hoc oſten
deretur apertiſſimā eſſe ſynagogę ido-
lolatriam ex innumerabili vatum, &
ſacrificulorum, & id genus hominum
turba, quam alebat, & fouebat. Vel vt
magis prophetæ deuotio animi, patien
tiaq. probaretur, qui alienæ obſcœnita
tis filios aleret, & eorum genitor cre-
deretur, vt ait Ruffinus. At mihi hæc
reſponſio parum congruere videtur cū
verbis, & ſenſu prophetæ: nam eum di
cit, Et abijt, & accepit Gomer filiam
Deblaim, & concepit, & peperit, &c. ſi-
ne dubio docere vult omnia ſe feciſſe,
vt à Domino fuerant imperata, atque
ita imperatum quoque ſibi fuiſſe, vt fi-
lios ex ea gigneret.* Imperandi autem 29
cauſa fuit, vt quemadmodū ductio for-
nicariæ idololatriam ſynagogæ ſignifi-
cabat, ita filij geniti nominibus ſuis vl-
tionem ex eadem ſynagoga ſumendā
portenderent, vt latius poſtea explica
bimus. Quare non inepte additū eſt,
Fac; aut ſi addi nolumus verbum, Su-
me, quod ſubauditur, Sume tibi filios,
idem valet, ac ſi diceret, gigne ex ea fi-
lios, quod Hieronymus quoque con-
feſſus eſt. Idem in epiſt. ad Ruffinum,
quæ incipit; Multum in vtramque par-
tem, inquit, Hoſee accepit vxorem for
nicariam, & generat filios fornicatio-
nis. Ideo Theodoretus quamuis non
legit, Fac, tamen ita expoſuit, ac ſi legiſ
ſet, Iuſſit (inquit) me vxorem fornica-
tionis ducere, & filios fornicationis
procreare. Immo & Augu. lib. 22. cō-
tra Fauſt. cap. 80. & 89. & in lib. contra
Secūdinum Manichæum cap. 21. legit,
Et fac filios fornicationis, & Baſilius in
Iſa. cap. 8. prope principium. Apud nos
etiā ſunt duo antiquiſſimi codices ma-
nu ſcripti, in quibus ſimiliter legitur,
Et fac filios fornicationū. Et Leo He-
bræus, qui cōſtāter ſequitur Hebræos,
vertit: Et ſuſcipito ex ea filios fornica
tionum. * Quare igitur hi dicuntur fi- 30
lij fornicationum? E quidem malo ad
ſcripturæ cōſuetudinem interpretari,

quam ad quorundam expoſitorum di- A
uinationes. Matrem eorũ vocat pro-
pheta vxorem fornicationum, quod
multum fornicata ſit. Ego ſimiliter ex
ea genitos arbitror dici filios fornica-
tionum, quod & ipſi matris exemplũ
ſecuti plurimum eſſent fornicaturi, id
eſt, vehementi affectu idola culturi: &
per hãc fornicationem (ita enim ido-
lolatriam appellant prophetæ) longiſ-
ſime à Deo receſſuri. Hoc præterquã
quod ſcriptura ita loquitur, vt iam di-
ximus, ex ipſius prophetæ verbis in-
telligitur. Nam cum dixiſſet: Sume ti-
bi vxorem fornicationum, & filios for- B
nicationum, continuo, cur id iuſſerit,
explicat; Quia fornicans fornicabitur
terra à Domino, id eſt, quia filij huius
ſynagogæ, quam ego olim duxi, adhuc
vehementer fornicabuntur per idolo-
31 rum cultum.* Quod cap. 4. apertius di-
xit; Ipſi enim cum meretricibus con-
uerſabantur, & cum effeminatis ſacri-
ficabant. Et cap. 2. ait, Et filiorum il-
lius non miſerebor, quoniam filij for-
nicationum ſunt. Certe ipſi non erãt
miſericordia indigni, quod mater eo-
rum eſſet fornicata: cur igitur eorum
non miſeretur? quoniam filij fornica- C
tionum ſunt. Ideo Chald. vertit, Et
filiorum illius nõ miſerebor, quia filij,
qui idololatriam perpetrant, ſunt. Im-
mo in Gręcis codicibus quibuſdã olim
legebatur, Et filiorum eius non miſe-
rebor, quoniã filij fornicationis ſunt,
patrum imitati ſunt malitiã. Quo lo-
co Theodoretus: Malitiam inquit, hic
32 idolorum cultum vocat.* Ita hæc ver-
ba interpretatus eſt Græcus author
antiquiſſimus Theodorus Antioche-
nus in hunc modum: Non tribuam il-
lis miſericordiam. Ipſi enim ſimilia,
atque mater eorum commiſit, fecerũt.
Quæ quidem mater & talis erga me D
extitit, & in filios ſuos illud dedecus
trãſmiſit, & pudore illos affecit, quod
eius ſcilicet nequitiam imitati ſunt, ſi-
quidem ſe omnes dederunt idolis. Eo-
dem modo ibi exponunt Ruffinus, Ru-
pertus, Lyranus, & idem ſenſiſſe vide-
tur Hieron. Habemus igitur prophetæ
verba ab ipſo propheta cõſentientibus
expoſitoribus explicata. Video poſſe
quempiam obijcere ex his verbis po-
tius probari contrarium. Nam cũ ait;
Et filiorum illius non miſerebor, quo-
niam filij fornicationum ſunt; ſtatim
quaſi pro ratione additur, Quia forni-
cata eſt mater eorum. Ideo ergo dicũ-
tur filij fornicationum, quia fornicata
eſt mater eorum. Is ſciat finiri ſenten-
tiam in illis verbis, Quoniam filij for-
nicationum ſunt, nouamq. incipi à ſe-
quentibus; Quia fornicata eſt mater
eorum, confuſa eſt, quæ concepit eos,
&c. Quod videre licet tam in Hebræis
codicibus, quam in Græcis, & Chal-
dæis, & apud Græcos expoſitores. Sed
hæc vberius ſuo loco explicabuntur.
Quia fornicans fornicabitur terra a 33
Domino. Exponit, cur futuros prophe-
tæ filios vocauerit filios fornicationũ,
quoniam filij Iſrael (hoc eſt decem tri-
bus, de quibus nũc potiſſimum loqui-
tur, vt intelligitur ex ſequentibus) ma-
gis ac magis in dies fornicabuntur, id
eſt, idolorum cultui ſe dedent. Forni- Fornicatio.
cationis nomine crebro in prophetis
idololatria ſignificatur, quod homines
diuitiarum ſpe, & voluptatum, ac licẽ-
tioris vitæ, idolis quaſi amatoribus ſe-
ſe ſubijciant, corrumpendoſq. tradãt,
& cœco quodã animi impetu quaſi in-
ſanientes libidine à Deo vero recedãt
ad idola. Vnde cap. 2. legimus; Vadam
poſt amatores meos, qui dãt panes mi-
hi, & aquas meas, lanam meam, & linũ
meum. De impetu, atque ardore ani-
mi cap. 7. Omnes adulterãtes quaſi cli-
banus ſuccenſus à coquente, &c. Vide
cap. 2. & 3. Ierem. & 16. Ezec.* Vbi autẽ 34
habemus, à Dño, in Heb. eſt מאחרי Phraſis
יהוה, id eſt, de poſt Dominũ, quod Hebr.
eſt, deſinentes ſequi Dominum. Porro,
Fornicans fornicabitur, epitaſin habet:
auget enim huiuſmodi geminatio, quæ
frequentiſſima eſt apud Heb. 1. vehe-
mẽter fornicabitur; ſicut Hiere. 1. Plo-
rans plorauit in nocte, id eſt, multum
plorauit. Hoc tantum adnotandũ eſt,
hæc participia nõ eſſe apud Hebr. par-
ticipia, ſed infinitiuos; Fornicari for-
nicabitur; Plorare plorauit: ſed expli-
cationis cauſa LXX. interpretes, &
Hieron. ſolent hoſce infinitiuos ver-
tere in participia; quoniã quod apud
eos

eos obſcurum non eſt, à nobis non ſatis intelligeretur, ſi diceretur, Fornicari fornicabitur. Terram pro terræ habitatoribus poni, & in ſcriptura, & in omnium gentium linguis vſitatiſſimū eſt, quomodo Ennius dixit, *Africa terribili tremit horrida terra tumultu.*

Terra.

35 Illud potius quærendum, cur dixerit, fornicabitur, quaſi minime ante fornicata fuiſſet? Scripturæ conſuetudo eſt, vt ſæpe differētiam aliquā temporis vſurpet, quo permanſionē quandam, & durationem rei, quam narrat, in illa eadem differentia temporis ſignificet: vt Iohannis 1. In principio erat verbum, id eſt, ſemper erat. Pſal. 1. Beatus vir, qui nō abijt in conſilio impiorum, & in via peccatorum non ſtetit, & in cathedra peſtilentiæ non ſedit, id eſt, nunquam abijt, nunquam ſtetit, nunquam ſedit. Ita Fornicabitur, id eſt, permanebit in incæpta fornicatione, obſtinato animo adhærebit idolorum cultui. Ex quo intelligitur locus perdifficilis apud Iſa. 24. vbi de damnandis in extremo iudicio ait; Et congregabuntur congregatione vnius faſcis in lacum, & claudentur ibi in carcere, & poſt multos dies viſitabuntur. Viſitatio & in bonam partem, & in malam accipitur, id eſt, beneficentiam in ſcriptura ſignificat, & punitionem. Quomodo ergo hoc de damnatis dicitur? Nam eorum pœnis nihil poſt iudicij diem addetur, nihil detrahetur, nec minimum vnquam ſolatiū habebunt, nunquā liberabuntur, quod Origenis error affirmabat, cui verba iſta mirum in modum fauere vidētur. Reſpondendum eſt verbum, Viſitabuntur, in malum accipi, ſignificarque eo permanſionem in ſupplicio. Quaſi dicat, Quantacunque duratio poſt iudicium intelligatur effluxiſſe, adhuc manebit eorum viſitatio, & ſuppliciū.

Regula.

Locus Iſa. 24.

Viſitatio.

36 *Et abijt, & accepit Gomer filiam Debelaim.* Cum dicit, Abijt, celeritatem prophetæ in obediendo oſtendit. Nomen mulieris, & patris poſitum fuiſſe arbitror, vt obedientia, & humilitas prophetæ magis, ac magis pateſcat, quod tantus vir vile, & obſcurum mulierem, obſcuro patre natam, vitijs tātum notam ducere voluerit. Sed & nomina ipſa nōnihil habent myſterij, cuius etiam cauſa poſita vidētur. Gomer conſummationem ſignificat, Debelaim vero duas maſſas caricarum, id eſt, ficuum aridarum, quas (vt Hieron. ait) in modum laterum figurantes, vt diu illæſæ permanerent, calcabant, atque compingebant. Oſtenditur ergo ſynagogam conſummādam, atque vaſtandā eſſe, quæ voluptatibus patebat, & de earū diuturna conſeruatione cogitabat, atque ideo idola ſectabatur.

37 Sed exiſtit hoc loco celebris, & antiqua quæſtio, quæ multum torſit ingenia doctorum; Vtrū hæc, quæ propheta ſe feciſſe dicit, re ipſa, vereque facta fuerint, an in viſione tantum prophetica contigerint? Ionathan quidem Chaldæus paraphraſtes, quē crebro nominabimus, ita hæc tranſtulit, vt imaginariam viſionem ſolum fuiſſe ad aliquid ſignificandum ſenſiſſe dubium nō ſit. Nam vbi nos habemus, Vade, ſume tibi vxorem fornicationum, &c. ipſe vertit, Vade, prophetiza contra habitatores ciuitatis idololatræ, qui addūt peccare; quia errando errabunt habitatores terræ à cultu Domini. Et pro eo, quod eſt, Et abijt, & accepit Gomer, &c. ipſe ait, Et abijt & prophetauit ſuper eos. Hunc nōnulli Hebræorum ſecuti ſunt: in primiſq. Moſes Ægyptius lib. 2. Directoris dubiorum ca. 46. vbi plane docet fuiſſe viſionē imaginariam, & Burgenſis in additione 3. huius cap. * Idem multis verbis docet Hieronymus in procem. commen. huius prophetæ. Nec vero in horum verborum expoſitione ſententiam mutauit, vt quibuſdam videri poſſet: tantum oſtēdit, quo modo ſe tueri queat, qui non viſionem, ſed factum eſſe diceret. Id ex eiuſdem verbis perſpicue intelligimus, qui in illud Ezec. 4. Sic comedent filij Iſrael, &c. quærit, quomodo Hoſee non recuſauerit ſcortum ducere, cum alij prophetæ faciliora recuſarint? Et reſpondet; Ex quo oſtenditur figuram fuiſſe ſynagogæ, vel Eccleſiæ, non vero iuxta literam perpetratū; quod ipſum exponentes prophetā plenius diſſeremus. 38

An vere propheta duxerit fornicariam?

Ruffinus præfatus magnam de hac re A
fuiſſe doctorum hominum contentio-
nem, Palæſtinamque, & Ægyptum, &
omnes, qui Origenis authoritate plu-
rimum commouentur, affirmaſſe con-
iugium illud in ſpiritu tantum fuiſſe ge
ſtum: contra Syros exiſtimaſſe carna-
liter impletum: tandem ait compen-
dioſius videri, & tutiùs, & ad ſignifica-
tionem rerum accommodatius, ſi res
39 ſpiritu geſta credatur.* Probat Hiero-
nymus ex Iere. 13. vbi propheta teſta-
tur ſe accinctum lumbari (quod mulie-
bre veſtimentum eſt) trãſiſſe Euphra- B
tem, ibique illud abſcondiſſe, &c. Hoc
autem fieri vere non potuit, vt inter
innumerabiles nationes, & Aſſyrios,
atque Chaldæos inimiciſſimos Iudęo-
rum irer ad Euphratem, præſertim ob-
ſeſſa Ieruſalem, & extructis per circui-
tum munitionibus: qui cum ſemel ad
Anathot viculum ſuum in tertio mil-
liario ab vrbe ſitum voluiſſet exire, in
porta captus eſt, & reductus ad princi-
pes quaſi proditor, verberatus in car-
cerem mittitur. Concludit Hieron. Si
illud in typo, quia fieri non potuit: er-
go & hoc in typo, quia ſi fiat, turpiſſi- C
mum eſt. Similiter Ezec. 4. præcipit
Dominus prophetæ, vt dormiat ſuper
latus ſiniſtrum trecentos, & nonagin-
ta dies, & ſuper dextrum quadraginta
dies; aitque: Ecce circundedi te vin-
culis, & non te conuertes à latere tuo
in latus aliud. Iubetur etiam ibidem
comedere panẽ ſtercore humano oper
40 tum: * Ex quibus, & alijs ſimilibus, vt
quod Iſaias nudus, & diſcalciatus per
vrbem diſcurrerit, Iſa. 20. quod Ierem.
iubetur cap. 27. facere vincula, & cate-
nas, & ponere in collo ſuo, mittereque
ad regem Edom, & ad regem Moab, & D
ad regem filiorum Hamon, & ad regẽ
Tyri, & ad regem Sidonis, &c. cerni-
mus multa dici facta a prophetis, quæ
facta non ſunt, vel quia non potuerunt
fieri, vel quia non decuit; & neceſſario
in ſpiritu geſta eſſe confitendum eſt.
Idem igitur de hoc prophetę coniugio
dicendum eſt; non enim decebat, vt
tãtus propheta meretricem ſibi copu-
laret. Argumentatur etiam Ruffinus,
& poſt eum Paulus Burgẽſis, nihil hoc

ad ſignificandum, quod volumus, per-
tinuiſſe. Nam ſi per coniugium adul-
teræ ſignificari volumus ſynagogam
idolorum cultricem Deo fuiſſe coniun
ctam: illud obſtat, quod hęc mulier ca
ſta, & pudica coniugio prophetæ effe-
cta eſt, nec ad fornicationes redijt; at
ſynagoga etiam Deo copulata nullum
faciebat finem fornicandi cum idolis.
* Reſpõdemus tamen pro certo, & in- 41
dubitato haberi debere hoc non ſpiri-
tu; ſed re vera ita geſtum eſſe, vt nar-
ratur. Ita docet S. Irenæus lib. 4. cap.
37. verſus finem, cuius verba quoniam
multum veritatem confirmant, liben-
ter referam. Nõ ſolum autem, inquit,
per viſiones, quæ videbãtur, & ſermo-
nes, qui præconabantur, ſed & in ope-
rationibus viſus eſt prophetis, vt per
eos præfiguraret, & prædemonſtraret
futura. Propter quod & Hoſee prophe
ta, accepit vxorem fornicationis per
operationem prophetans: Quod for-
nicando fornicabitur terra à Domino,
hoc eſt, qui ſuper terram ſunt homi-
nes; & de huiuſmodi hominibus bene-
placitũ habebit Deus aſſumere Eccle-
ſiam ſanctificandam communicatione
filij eius, ſicut & illa ſanctificata eſt cõ-
municatione prophetæ. Et propter
hoc Paulus ſanctificatam ait infidelẽ
mulierem viro fideli: Hæc Irenæus.
* Et eadem eſt ſententia Baſilij in Iſa. 42
cap. 8. prope principium, & Aug. lib. 3.
de doctri. Chriſtiana. c. 12. & in lib. con
tra Secundinum Manichæum, cap. 21.
& in lib. 22. contra Fauſtum, cap. 80. &
89. Quo loco, quãuis Fauſtus prophe-
tam reprehenderet, quod talem du-
xiſſet vxorem; nequaquam Auguſti-
nus ad viſionem imaginariam confu-
git, ſed plane & factum eſſe confeſſus
eſt, & rationem facti reddidit. Cyrillus
vero, & Theodoretus non ſolum ita fa
ctum eſſe confirmant, ſed grauiter etiã
inuehũtur in eos, qui negare auſi ſunt.
Eidem ſententiæ ſubſcribunt multi ex
recentioribus tractatoribus. Subſcri-
pſerũt & Theodoretus Antiochenus,
& Philippus presbyter lib. 1. in Iob, c.
12. & S. Tho. 12. q. 100. a 8. ad 3. & 22.
q. 154. a 2. ad 3. Denique Burgenſis fa-
tetur hanc communem eſſe expoſitio-

nem

nem doctorum tam noſtrorum, quam
43 Hebræorum.* Sed argumentis hoc ipſum confirmemus. Primumq. Hieronymi documentum ponamus: qui in Ierem. c. 19. in principio ait: Vult autem ſcriptura diuina non ſolum auribus doceri populum, ſed & oculis. Magis enim, vt iam diximus, mente retinetur quod viſu, quam quod auditu ad animum peruenit. Videtur alludere Hieron. ad illud Horatianum.

In arte poetica. *Segnius irritant animũ demiſſa per aurẽ,*
Quam quæ ſunt oculis ſubiecta fidelibus, & quæ
Ipſe ſibi tradit ſpectator.

Eſt & altera huius prophetiæ per opera vtilitas, cuius Theodorus Antiochenus, & Theodoretus meminere, vt cum viderent Iudæi prophetas noua quædam, & inaudita facere, admiratione excitati cauſas inquirerent, & neceſſaria docerentur, atque ita docerentur, vt tenacius, quæ didicerāt, memoria retinerent. Quis enim non vehementer moueretur, & cauſam cognoſcere nō cuperet, cum Iſaiam nudum, & diſcalceatum per compita diſcurrere videret? Aut quis vnquam rei nouæ, & inuſitatæ obliuiſceretur? At ſi hæc in prophetica viſione facta eſſent, vt ea intra ſe tantum prophetæ viderent: quomodo populum terrere, aut mouere poſſent magis, quam ſi picta in tabula cerneret, aut ſimplicem prophetiam futurorum ſuppliciorum audiret?
44 * Quanti iſti facerent verba prophetarum Ierem. 5. videmus. Negauerunt, inquit, Dominum, & dixerunt, non eſt ipſe, neque veniet ſuper nos malum; gladiũ, & famem non videbimus; prophetæ fuerunt in ventum locuti, & reſponſum non fuit in eis. Oportebat ergo vt non verbis tantum, ſed etiam factis interdnm prophetæ vaticinarentur. Eſt & altera ratio Baſilij in Iſa. c. 8. docet enim Iſaiam vere accepiſſe vxorem illam prophetiſſam, atque hoc argumento confirmat; quod prophetæ, cum aliquid facere iubentur, & non faciunt, ſtatim id oſtendunt: vt cum iuſſus eſt Ezeciel cap. 4. panem comedere humano ſtercore opertum; ſtatim indicat ſe nō comediſſe: cum vero nihil

A explicatur, intelligitur prophetam feciſſe, quod iubebatur; continuoq. hoc Hoſeæ coniugium affert in exemplũ. Mouet me etiam, quod video, cum in ſpiritu res fiunt, id prophetas ipſos ſolere explicare, vt Ezec. 40. In viſionibus Dei adduxit me in terram Iſrael, & dimiſit me ſuper montem excelſum nimis. Et c. 8. Et eleuauit me ſpiritus inter terram, & cælum, & adduxit me in Ieruſalem in viſione Dei. Idem videmus cap. 1. & 37. & 43. In viſionibus quoque Zachariæ, & aliorum prophetarum. & Apoc. 1. & 4. & 17. & 21.

B Addamus & tertiam. Vna nimis fere Regula.
conſenſio ſanctorum eſt, non eſſe parabolam, ſed hiſtoriam quod Luc. 16. de diuite epulone narratur, quod ibi nomina exprimantur Lazari, & Abrahæ, quod in parabolis fieri non ſolet, vt Ambroſius in eius loci comment. Chryſoſtom. in homil. de diuite, & homil. 1. de Lazaro, & diuite. Damaſcenus in ſermone de iis, qui in fide obierunt, Euthymius gloſſæ, & aliorum.
* Parabolæ illæ ſunt (inquit Chryſo- 45
ſtom. homil. de diuite) vbi exemplum ponitur, & tacentur nomina. Vbi autē
C dicitur, Abraham, & Lazarus, hic verus eſt Lazarus. Si verus eſt Abraham, verus eſt Lazarus. Et Orig. cap. 1. in Iob. ſed in commentarijs illis, quos Ioāchimus Perionius interpretatus eſt, ait. Neceſſario autem etiam nominis mentionem fecit, ne ſi hominem omnino diceret, argumentum aliquod fingere exiſtimaretur. Cum ergo Hoſeas & nominis ſui, & mulieris, patriſq. meminerit, non eſt dubitandum, quin vera fuerit hiſtoria. Cyrillus quoque pro hac ſententia argumētatur his verbis: Dicendum ergo non recuſaſſe prophetam, quoniam in verbo Domini man-
D datum illi eſſet: didicerat autem graue eſſe mandatum Domini, qualecunque eſſet, contemnere; reprehenſoſq. fuiſſe prophetas illos, quos dixi (qui ſcilicet non paruerant) item Saulem grauiſſimas pœnas dediſſe, quia Agag peperciſſet, quod ille humanum putarat: quod quia contra Dei mandatum eſſet, nihil aliud erat parcere, quam Dei ſententiam accuſare. Hæc Cyrill. & plura,

plura quæ mox, referemus.

46 Sed iam argumenta Hieronymi, Ruffiniq. diluamus. Quod ex Iere. 13. c. aſſertur, negamus in ſpiritu fuiſſe geſtum, vt ibi Lyra. Vatablusq. crediderunt; ſed verā fuiſſe hiſtoriā, vt & ibidem, & hic docet Theodoretus, quod ſuperioribus argumentis facile poteſt comprobari. Quod autem tunc exire potuit Ierem. intelligitur ex eius verbis c. 11. Vociferare omnia hæc in ciuitatibus Iuda, & foris Ieruſalē. Nec mirum videri debet, ſi homo vnus, & ignotus per inimicas Iudæis gentes tranſire potuerit, præſertim à Deo miſſus, & eius auxilio confidens.

An Ezeciel vere dormierit 390. dies in vno latere?

Quod vero de Ezecielis dormitione c. 4. ſcriptum eſt, quoniā Hieron. in hoc 1. c. Hoc in illa verba, Et ablactauit, &c. negat hoc rerum naturam pati, vt quiſquam hominum per trecentos nonaginta dies in vno ſemper latere dormiat, probabiliter dicere poſſemus in viſione contigiſſe, non opere præſtitum; eo quod ma-
47 gnā habere abſurditatē videtur. * Nec tamen cogemur idem de Hoſeæ coniugio dicere, quia nihil habet, quod aut natura rerum non ferat, aut vera honeſtatis ratio, vt ſtatim dicemus. Verum Baſil. in c. 8. Iſa. omnino factū affirmat illud Ezecielis: quod & Theodoretus ibidem videtur ſenſiſſe. Negat Hieron. hoc rerum naturā pati: multa prophetis ſupra naturam oſtēſa ſunt: multa ad populi ſui eruditionē fecit Deus, quæ natura non ferebat. Quid mirum eſt trecentos nonaginta dies in vno latere prophetam dormiſſe, rem magnā & magnis argumentis incredulo populo comprobandam ſignificaturum? Epimenides Cretenſis, quē Paulus ad Tit. 1. proprium Cretenſium prophetā vocat, nonne quinquaginta ſeptem integros annos in ſpecu dormiſſe traditur à nobilibus authoribus, in primiſque à Diogene Laert. lib. 1. de Vitis philoſo-
48 phorū, in eius vitæ? * Quod ſi hoc Plin. li. 7. natural hiſt. c. 52. fabuloſum videtur, certe illud fabuloſum nō eſt, quod de ſeptem fratribus, qui Epheſi dormierūt annos trecētos ſeptuaginta duos, referunt Nicephor. li. 4. Eccl. hiſt. c. 45. & S. Gregor. Turonen. in lib. de gloria

A marty. c. 95. Quos vt videret Theodoſius imperator, Epheſum ipſe venit. Simile etiam quiddam de ſeptē quoque dormientibus in Germania refert Paulus Diaconus lib. 1. de geſtis Longobardorum, c. 3. Illud eiuſdem prophetæ de pane humano ſtercore operiendo, pro nobis potius eſt. Ait enim: Et ſtercore, quod egreditur de homine, operies illud in oculis eorum. Quomodo in oculis eorum fieri poterat, ſi in viſione tantum fieri iubebatur? Aut cur tātopere recuſaſſet propheta, ſi re vera nō erat facturus? Quam parum hæc popu-
B lum mouerēt, ſi in viſione facta eſſent?
49 * Idem eſt iudicium de Iſaia: Nudus, & diſcalceatus ambulauit, vt hic ait Cyrillus, immo vt ipſe propheta ait. Et fecit, inquit, ſic vadens nudus, & diſcalceatus. Et dixit Dominus: Sicut ambulauit ſeruus meus Iſaias nudus, & diſcalceatus, trium annorū ſignū, & portentum erit ſuper Ægyptum, & ſuper Æthiopiam: ſic minabit rex Aſſyriorū captiuitatem Ægypti, &c. Sic, id eſt, vt re vera hoc factū eſt, non in viſione; ita hæc captiuitas re vera, non in viſione continget. De Ieremiæ vero catenis
C quis poſſit dubitare, quin veræ fuerint? quandoquidē ait illi Dominus: Et mittes eas ad regem Edom, &c. in manu nunciorum, qui venerūt Ieruſalem ad Sedeciam regē Iuda. Quæro, an nuncij veri fuerint illi? & vtrum catenas ferreas perlaturi eſſent, an viſionē, quæ
50 manſit in propheta? * Nō ſolum vero aliorum, ſed etiam ipſius Hieronymi hæc ſentētia eſt. Nam li. 5. in Iſa. c. 20. hæc ſcripſit; Simulque diſcimus obedientiam prophetarum: quod vir nobilis (tradunt enim Hebræi Iſaiam ſocerum fuiſſe Manaſſe filij Ezeciæ regis Iuda non erubuerit nudus incedere,
D ſed Dei præceptis nihil honeſtius iudicans, depoſuerit ſaccum, quo abiecto nudus fuerit, vnam prius habens tunicam, & ipſam cilicinam. Et de Ieremiæ catenis in commentarijs Origenem reprehendens, quod illas ad allegoriam detorſiſſet, ait; Ceterum nos ſimplicem & veram ſequamur hiſtoriam, ne quibuſdam nubibus, atque præſtigijs inuoluamur. Illud etiam eſt

valde

valde notandum, quod in Ezec. cap. A
4. cum de pane ſtercore operiendo lo-
queretur, ſcripſit; Prophetas iuxta Za
chariam viros eſſe portentoſos, qui
ſuis operibus futura portendant, & de
quibus loquitur Deus; In manibus
prophetarum aſſimilatus ſum, in mul-
tis locis creberrime legimus. Sicut igi
tur Ezeciel panem in ſtercore come-
dit, ſic & filij Iſrael panem pollutum
comedent, &c. Si viri portentoſi ſunt,
& ſuis operibus futura portendunt,
quid miramur eos portentoſa opera fa
cere, & eis pro verbis futura prædice-
51 re? * Sed videamus huius facti eam, B
quæ toties obijcitur, turpitudinem.
Quæ tandem turpitudo eſt, vt homo
humilis, & gloriæ contemptor forni-
cariam vxorem duxerit, cum Salmon
princeps tribus Iudæ non dubitauerit
Matth. 1. Rhahab meretricem, eandemque alie-
nigenam ducere, ex eaque Booz ge-
nuerit? Adde hoc Deum iuſſiſſe, &
(vt de Iſaia ſcripſit Hierony.) prophe
ta nihil Dei præceptis honeſtius iudi-
cabat. Non ergo in parendo, ſed in nõ
parendo turpitudo erat. Sed reſpon-
deamus ipſius Hieronym. verbis. Nec
culpandus (inquit) propheta interim, C
vt ſequamur hiſtoriam, ſi meretricem
conuerterit ad pudicitiam, ſed potius
laudandus, quod ex mala bonam fece-
rit. Non enim qui bonus permanet,
ipſe polluitur, ſi ſocietur malo; ſed qui
malus eſt in bonum vertitur, ſi boni
52 exempla ſectetur. * Ex quo intelligi-
mus non prophetam perdidiſſe pudi-
citiam fornicariæ copulatum; ſed for-
nicariam aſſumpſiſſe pudicitiam, quã
antea non habebat, &c. Et Auguſtin.
22. contra Fauſt. cap. 80. Quid enim
aduerſum clementiæ veritatis, quid
inimicum fidei Chriſtianæ, ſi mere-
trix relicta fornicatione in caſtum con D
iugium commutetur? Et quid tam in
congruum & alienum à fide prophe-
tæ, quam ſi non crederet omnia pec-
cata impudicæ dimiſſa eſſe in melius
commutatæ? Itaque cum meretri-
cem propheta fecit vxorem, & ad vi-
tam corrigendam mulieri conſultum
eſt, & figuræ ſacramẽtum, de quo mox
53 loquemur, expreſſum, &c. * Cyrillus
quoque ait: Si turpe videtur meretri-
cem ducere vxorem, quomodo non
turpius grauiuſque videtur ipſos pro-
phetas occidere alios, vt Samuelem,
Agag, & Eliam tot pſeudoprophetas?
Ergo vt Dominus cum Phariſeis, &
publicanis verſabatur, vt eos lucrifa-
ceret, inquiens non eſſe opus medico
bene habentibus, ſed male; & vt Pau-
lus ob charitatem cuperet anathema
fieri pro fratribus; & Iſaiam non pu-
duit, aut certe non pœnituit prodire
nudum, quod erat indecorum, vt iux-
ta verbum Dei ſic oſtenderet habitum
proximæ, & imminentis captiuitatis,
vt conuerteretur populus ad Deum:
ſic propheta Hoſeas, vt Deo obediret,
meretricem non recuſauit ſeruiẽs ty-
po, quem exprimebat, &c. Ex his per-
ſpici poteſt, quam ſtulte ex hoc loco
colligant huius temporis hæretici nõ
eſſe peccatum ſimplicem fornicatio-
nem; cũ & ſancti conſentiant matri-
moniũ hoc fuiſſe, & in propheta vxor
dicatur. Etenim, vt אִישׁ pro marito
frequenter capiẽ, ita אִשָּׁה vel אשת
pro vxore, ſicut & apud Græcos γυνὴ,
vt cap. 2. vtrũque videmus; Quoniam
ipſa non vxor mea, & ego nõ vir eius.
Vltimum argumentum Ruffini, & 54 Quid ſi-
Burgenſis non tam contra nos, quam gnificet
contra authores ſuos pugnat. Non matrimo
conuenit (inquiunt) ſignificatio ſyna- nium pro
gogæ Deo copulatæ. Sit ita ſane, ſi vo phetæ cũ
lunt. At ipſi, qui in ſpiritu tantum fa- fornica-
ctum eſſe dicunt, debent potius ape- ria.
rire quid ſignificet: quoniam nos, qui
re ipſa contigiſſe affirmamus, etiamſi
ſignificationem nullam facti habere-
mus, poſſemus alijs rationibus nos tue
ri, vt quod obedientiam prophetæ vo
luit Deus experiri, & in exemplum
proponere populo duræ ceruicis, quod
mulieris perditæ ſalutem quæſiuit, tan
tique fecit, vt eius cauſa prophetæ co-
pulari voluerit, vt videant peccato-
res ſe Deo curæ eſſe: quod voluit om-
nes intelligere peccatorem reſipiſcen
tem iam non immundum eſſe iudican
dum. At ipſi niſi aliquid prædictum,
ſignificatumque eſſe demonſtrent, ſu-
peruacaneam fuiſſe viſionem cogẽtur
confiteri. * Sed reſpõdet Burgenſis, id 55
quod

quod eſt in trãſlatione Chaldaica, cor-
reſpondere rei figuratæ. Referam ver-
ba tranſlarionis. Vade, prophetiza cõ-
tra habitatores ciuitatis idololatræ,
qui addunt peccare: quoniam erran-
do errabunt habitatores terræ à cultu
Domini. Et abijt, & prophetauit ſu-
per eos, quod ſi conuerſi fuerint, remit
tetur eis: ſi non fuerint conuerſi, ſicut
defluunt folia ficulneæ, defluent. At
addiderunt, & fecerunt opera mala. Et
dixit Dominus ad eum, Voca nomen
populi, diſperſos, &c. Exponat nobis
Burgẽſis quam hìc ſignificationem in-
ueniat melius reſpondentem rei figu-
ratæ. Nonne docet mulierem typum
eſſe ciuitatis idololatræ, aut habitatorũ
illius? Iſti habitatores non ſunt ſyna-
goga ipſa? Non redierunt ad fornica-
tionem? Reſpondeat igitur pro ſe, &
pro nobis, quandoquidem in eadẽ cau
56 ſa eſt.* Et quoniam nihil ipſe reſpon-
dit, nos ex ſanctis patribus facti ſigni-
ficationẽ aperiemus. Hieronymus do-
cet ſignificari ſynagogam (id eſt, popu
lum Iudæorum) fornicationi & libidi-
ni ſeruientem, quam Deus ſuſcepit, &
operuit pallio, & ſuis iunxit amplexi-
bus, & varijs muneribus ornauit. Ea-
dem eſt Cyrilli, & aliorum ſententia:
& ipſe propheta ſatis oſtendit; Quia
fornicans fornicabitur terra à Domi-
no. Sed vrget adhuc Ruffini, Burgen-
ſiſq. obiectio. Synagoga redijt ad for-
nicationem poſtquam Deo coniuncta
eſt; mulier nõ redijt, poſtquam ſemel
ducta eſt à propheta. Primum dicere
poſſumus mulierem typum fuiſſe ſyna
gogæ, cum fornicabatur, cum in pro-
phetæ coniugium venit; non autem
Regula. poſtea. Sæpe enim fit vt eadem perſo-
na nunc huius, nunc illius typum ge-
rat, vt docet Auguſtinus epiſtola 49. &
lib. 16. contra Fauſt. cap. 17. Exemplũ
affert in epiſtola illa manifeſtum. Io-
nas typus fuit Domini, cum in mare
proiectus eſt, cum à piſce grandi in lit-
tus euomitur: at cum ſedet cõtra Ni-
niuem mœſtus non iam Chriſti ſed po
puli Iudæorum typũ gerebat, qui do-
lebat de ſalute Niniuitarum, id eſt, de
redemptione, & liberatione gentium.
57 * At mihi magis probatur etiam illam

A Gomer vxorẽ prophetæ poſt nuptias
aliquando ad priſtinam vitæ turpitu-
dinem redijſſe, atque ita omnino ſyna-
gogam recte ſignificat. Id haud obſcu-
re indicant illa verba: Quia fornicãs
fornicabitur terra à Domino. Et cum
cap. 3. ait. Et dixit Dominus ad me,
Adhuc vade, & dilige mulierem dile-
ctam amico, & adulteram; profecto nõ
eſt improbabile eandem eſſe illam, de
qua in hoc capite 1. loquitur; quæ cũ
ad priores libidines rediſſet, & eã pro-
pheta dimittere à ſe forte vellet, iterũ
iubetur & retinere, & diligere, vt con-
B ſtantiam diuini erga Iſraelitas amoris
facto ſuo ſignificet.* Ideo ait: Adhuc 58
vade, ac ſi dicat; Non eſt ſatis duxiſſe:
retinenda eſt. Vnde quam prius for-
nicariam appellauerat, quod virũ non
haberet, nunc adulteram vocat, quo-
niam fidẽ matrimonij violauerat. Vi-
detur ſane hoc ſenſiſſe Ruffinus: Præ-
cipit, inquit, prophetæ, ne charitatem
quam obſcœnæ mulieri impenderat,
præuia offenſione deponat; ſed cũ im-
pudentia illius profeſſa benignitate cõ
tendat, &c. Verum etſi nemo hoc di-
ceret, ſatis res ipſa perſuadet, cũ vna,
C eademque ſynagoga ſignificetur, poſ-
ſitque per eandem mulierem ſignifi-
cari; melius vnam poni, quam duas.
Cetera, quæ in illo cap. ſunt, quomo-
do huic ſententiæ conueniant, ſuo lo-
co explicabimus.

ALLEGORIA, SIVE SENſus allegoricus.

Verum aliud hic quoque ſignifica- 59
tur Hoſeas 1. Seruator. non perſona Propheta
ſolum, & officio, ſed nomine etiam ip- duces vxo
ſo typum gerit eius, de quo angelus di rem forni
xit, Matth. 1. Et vocabis nomen eius cariam ty
D Ieſum, ipſe enim ſaluum faciet popu- pus Chri
lum ſuum à peccatis eorum. Hic Ec- ſti.
cleſiam de gentibus ſibi copulauit ſine
modo fornicantem, & in idolorũ cul-
tum inſanientem, vt eam ſanctificaret
(iuxta Apoſtolum Epheſ. 5.) mundans
eam lauacro aquæ in verbo vitæ, vt
exhiberet ipſe ſibi glorioſam Eccleſiã,
non habentem maculam, aut rugam,
aut aliquid huiuſmodi, ſed vt ſit ſan-
cta, &

cta, & immaculata. Ita veteres patres A intelligunt. Irenæus lib.4. c. 37. Hieron. hic, & in procem. commen. huius prophetæ, & (vt alios omittam) Aug. 22. contra Fauſt. c. 89. quod ex ſequentibus totius c. verbis ita apertum eſſe dicit, vt probandum non ſit. Quæris quomodo filios fornicationum ex ea tollat Chriſtus? Hactenus mulier hæc typum habet Eccleſiæ, quatenus prophetæ adiungitur, & filios ex eo procreat. Quod autem ſequitur iam alterius rei figura eſt, vt videbimus.

TROPOLOGIA.

60 Obedientię dignitas, & exẽpla.

Videmus hic plane non ſolum mira B bilem Dei erga homines prouidentiã, & charitatem: ſed etiam Chriſti Domini noſtri obedientiam ſingularem. Quod enim prophetæ turpiſſimum fore multi iudicabant, id ipſe facere non eſt veritus, vt meretricem arctiſſimo vinculo ſecum colligaret, idque vt Patri ſalutem hominum quęrenti obtemperaret. Iohan. 6. Deſcendi, inquit, de cælo, nõ vt faciam voluntatem meam, ſed voluntatem eius, qui miſit me. Matt. 10. Non eſt diſcipulus ſuper magiſtrum, nec ſeruus ſuper dominum ſuum: ſufficit diſcipulo, vt ſit ſicut magiſter eius, & ſer- C uo ſicut dominus eius. Quomodo ergo ſerui, atque diſcipuli inobedientiã noſtram tuebimur, cum tale habeamus exemplum Domini, & Magiſtri? Exemplum enim dedit nobis, vt quemadmodum ipſe fecit, ita & nos faciamus. Gen. 24. Sancta Rebecca videt Iſaac peditem, & repente deſcendit de camelo: quid nos elatos, ac ſuperbos facere par eſt, cum Dominum noſtrum, eundemque Dominum exercituum ita humilem videmus? Tollamus cum Rebecca pallium noſtrum, & præ pudore cito etiã operiamus nos.

61 * Verum ego non poſſum D non mirari prophetę obedientiam, qui ante hoc Seruatoris exemplum ita ſeſe vicit, tantamque ſibi vim intulit, vt fornicariam & acciperet, & amaret. Paruit Deo pręcipienti non opere modo, ſed & voluntate, celeriterque paruit; quod verba ipſa indicãt: Et abijt, & accepit Gomer filiam Debelaim. Quantumuis turpis eſſet, & propheta indigna vxor, abijt continuo, & accepit. Famæ, & dignitatis ſuæ obliuiſcitur: ad rumores hominum ſurdus ſolum Deum audit, vnicum decus ſuum putat Deo obtemperare. Parum eſt voluntate obediſſe: intellectu (quod omnium maximum eſt) obedit, eumque captiuat in obſequium Dei. Nõ enim deliberando moratur, nõ cogitat, quid perſonam ſuam deceat; cœca quadam obedientia (quæ cum cœca eſt, eſt magis oculata) honeſtum decorumque eſſe credit, quidquid iubet Deus. Idcirco neque puerum ſe eſſe cauſatur, vt Ieremias, neque recuſat, vt Ezeciel, Ierem. 1. Ezec. qui dixit: Domine Deus, Ecce anima mea non eſt polluta, & morticinium, & laceratum à beſtijs non comedi ab infantia mea vſque nunc, &c. neque vt Petrus: Act. 10. Abſit Domine, quia nunquam manducaui omne commune, & immundum: qui propterea tacite reprehenſus eſt, quod verborum Dei iudex potius, quam executor eſſe voluiſſet; & merito audijt: Quod Deus purificauit, tu commune ne dixeris: ac ſi diceret: Quod immundum prius videbatur, Deo iubente fit mundum, nec putare debes aliquid à Deo præcipi, quod mundum non ſit. 62

* Perfecta (inquit Bernardus ad fratres de Monte Dei) obedientia eſt, maxime in incipiente, indiſcreta: hoc eſt, non diſcernere quid, vel quare præcipiatur, ſed ad hoc tantum niti, vt fideliter, & humiliter fiat; quod à maiore præcipitur, &c. Erga duos ita nos gerere debemus, vt cum aliquid præceperint, aut monuerint, nihil vnquam reſpondeamus, id eſt, erga Deũ, & erga diabolum: ſed Deo ſine mora, ſine verbis vbique obſequendum qualecunque ſit, quod præcipit: diabolo ſine reſponſione continuo repugnandum, & ſi honeſta, & ſalutaria præcipere videatur. Iac. 4. Quod præclare ſanè à Iacobo Apoſtolo dictũ eſt: Subditi ergo eſtote Deo, reſiſtite autem diabolo, & fugiet à vobis. Deo ſemper ſubditi, non reſponſatores, non iudices, non recuſatores, nihil denique aliud, quam ſubditi. Diabolus nõ audiendus, non illi vnquam credendum, reſpondendũ, aſſentiendũ; ſed ſemper reſiſten-

reſiſtendum ; atque ita fugiet : ſi quip-
piam aliquid fecerimus, appropinqua-
bit potius, atque in momenta ſingula
erit & moleſtior, & fortior oppugna-
tor. Quanta autem ſit obedientiæ di-
gnitas, quanta vtilitas, quantumque
Deo accepta ſit ipſa, docet eleganter
Grego. 35. moral. cap. 12. 13. 14. & in
comment, lib. 1. Regum in illud ca. 15.
Melior eſt enim obedientia, quam vi-
ctima, & auſcultare magis, quam offer-
re adipem arietum. Et S. Thom. 22. q.
186. art. 8.

LITERALIS EXP.

63 *Et concepit, & peperit filium.* Intel
lexit enim plane propheta id ſibi à Do
mino præcipi in illis verbis, Sume tibi
vxorem fornicationum, & filios for-
nicationum.

Voca nomen eius Iezrahel. Quoniam
filios prophetæ naſci voluit Deus, vt
eſſent populo decem tribuum quaſi in
portentum, & in ſignum imminentis
captiuitatis; nominibus etiam huic ſi-
gnificationi aptis inſigniendi fuerunt,
vt vel ipſis nominibus prophetarent.
Ideo nomina à Deo ipſo accipiunt;
qui vt melius conſilium ſuum patefa-
ceret, rationes nominum cenſuit in-
dicandas.

64 *Quoniam adhuc modicum. & viſita-
bo ſanguinem Iezrahel ſuper domum Ie-
hu.* Locus eſt valde difficilis, ideoque
varie à varijs expoſitus. Sed verba ſin-
gula prius interpretemur : deinde ve-
Adhuc modicũ. niemus ad ſententiam. Adhuc, ita po-
ni ſolet in ſcriptura, cum de tempore
ſermo eſt, vt idẽ fere valeat, quod poſt.
Vt Exo. 17. Adhuc paululum, & lapi-
dabit me, id eſt, poſt paululum, aut ſine
tranſire paululum temporis, & lapida-
bit me. Ion. 3. Adhuc quadraginta dies,
& Niniue ſubuertetur. Hagg. 2. Adhuc
vnum modicum eſt, & ego commoue-
bo cælum, &c. Idem ſignificat aliquan
do cum ponitur, Modicum, aut Paulu-
Viſitare. lum ſine adhuc; vt Iohan. 16. Modicũ
& non videbitis me, & iterũ modicũ &
videbitis me. Viſitare ambiguũ & me-
dium vocabulum eſt; nam & in bonũ
accipitur pro eo, quod eſt benefacere,
vt Luc. 1. Quia viſitauit, & fecit redem
ptionem plebis ſuæ. Et ibidem : Per
A viſcera miſericordiæ Dei noſtri, in qui
bus viſitauit nos oriens ex alto. Et in
malum, pro eo, quod eſt punire, & vl-
ciſci, vt Ierem. 9. Nunquid ſuper his nõ
viſitabo ? dicit Dominus : aut in gente
tali non vlciſcetur anima mea? Pſalm.
88. Viſitabo in virga iniquitates eorũ,
& in verberibus peccata eorũ. Ita hic
accipitur, viſitabo : ideo LXX. verte-
runt ἐκδικήσω, vlciſcar. * Iezrahel
vrbs olim inſignis, metropoliſq. decẽ 65 Iezrahel.
tribuum, ſimilis Samariæ, quæ erat al-
tera earundem metropolis, vt ſcribit
Hieronym. hodie (vt author eſt Bro-
B cardus in deſcriptione terræ ſanctæ)
vix habet viginti domos, & vocatur
Zaracin ad radices montis Gelboe ver
ſus Occidentem ſita, ante cuius introi
tum eſt ager Naboth, de quo 3. Reg.
21. Iehu rex Iſrael, qui occiſis Achab
& Iezabele, qui Naboth iuſtum interfe
cerant, voluntate Dei regnauit. 4. Reg.
9. Quod autem in tranſlatione LXX.
legitur, ſuper domum Iuda, videri ſibi
ait Hieronymus, non vitio LXX. in-
terpretum, ſed ſcriptorum inoleuiſſe
imperitia, qui ignorantes Iehu, quod
magis tritum erat, ſcripſerunt, id eſt,
Iuda, vera lectio eſt; Super domum Ie-
C hu, vt ex Hebr. & Chaldæo conſtat, &
ex aliorum interpretum editionibus,
vt fatetur Cyrillus: quam merito no-
ſtra tranſlatio recepit.

Sed iure optimo quæritur, quem ſan 66
guinem Iezrahel vindicaturus Domi-
nus ſit ſuper domum Iehu : non enim
legimus effuſum ſanguinem in Iezra-
hel niſi Naboth innocentis, qui vineã
vendere noluit regi Achab : ſed hunc
Achab effudit. Non multo poſt effuſus
eſt ſanguis ipſius Achab, & impiæ Ie-
zabelis : ſed hunc Deo iubente effudit
Iehu; cur igitur ſanguis Iezrahel viſi-
D tatur ſuper domum Iehu ? Sunt qui di
cant Iehu Deo quidem iubente ſangui
nem Achab effudiſſe : ſed malo tamen
animo, hoc eſt, libidinę dominandi, nõ
zelo diuinæ iuſtitiæ : ideoque irã Dei
in ſe prouocaſſe. Sed hanc reſponſio-
nem verba Domini refellũt 4. Reg. 10.
laudantis Iehu, & magnam eius ope-
ri mercedem pollicentis: Quia ſtudio-
ſe egiſti quod rectum erat, & placebat
in ocu-

in oculis meis, & omnia, quæ erant in A
corde meo feciſti cõtra domũ Achab;
filij tui vſque ad quartam generatio-
nem ſedebunt ſuper thronum Iſrael.
Quis dicat iratum fuiſſe Dominum,
cum hæc dicebat, aut malo animo fa-
ctum eſſe quod tantopere laudatur ?
Sed & in eodem cap. ait Iehu: Veni me
cum, & vide zelum meum pro Domi-
67 no. * Propius accedere videtur ad veri
tatem, quod Ruffinus ait, Vindicari ſan
guinem Iezrahel, id eſt, Achab interfe-
cti in Iezrahel, quoniam poſteri Iehu
in eadem ſcelera inciderunt, quæ pa-
trata fuerant ab Achab, & à poſteris Ie B
roboham, qui peccare fecit Iſrael, & ſi-
militer idola coluerunt. Et quidem ſi
Achab, & eius poſteri à bonis viris ex-
tincti eſſent, patienter ferendum vide-
batur; cum vero ab æque malis id paſſi
ſint, quodammodo digni eſſe videntur,
quos Deus vlciſcatur; iubeatque in vl-
tionem ipſorum ſimili pœna affici eos,
à quibus deleti ſunt. Atque ita prorſus
videtur intellexiſſe Chaldæus, qui ita
hæc vertit: Et viſitabo ſanguinem co-
lentium idola, quẽ effudit Iehu in Iez-
rahel, quos occidit, quod ſeruirent Ba-
hal, & poſtea conuerſi ſunt etiam ipſi, C
vt errarent poſt vitulos, qui erant in
Bethel, & in Dan. Ideo reputabo illum
ſanguinem innocentem ſuper domum
Iehu, & ceſſare faciam regnum domus
68 Iſrael. * Mihi non diſplicet hæc expli-
catio: ſed aliam addam & reconditio-
rem, & veriorem. Per Iezrahelem non
vrbẽ ſignificari arbitror, ſed populum
Iezrahel populus Dei. Iſrael: nam Iezrahel ſignificat ſemen
Dei, vt ex nomine ipſo intelligitur:
& dictum eſt à Domino Exod. 4. Fi-
lius meus primogenitus Iſrael. Dimit-
te filium meum, vt ſeruiat mihi. Et de
eodem populo Malach. 3. Et quid vnus D
quærit, niſi ſemen Dei? Quoniam igi-
tur Iehu, & eius ſucceſſores ac poſteri
idolorum cultores fuerunt, atque imi-
tatores Ieroboham filij Nabat, qui pec
care fecit Iſrael, vt videmus 4. Reg. 10.
& 13. & duobus ſequentibus, id eſt, ſuo
exemplo, & imperio populum ad ido-
lolatriam vehemẽtius allexere, cauſa-
que fuerunt perditionis multarum ani
marum: ideo Dominus dicit ſe velle fi-

A nire regnum domus Iſrael, & vindica-
re ſanguinem Iezrahel, id eſt, occiſio-
nem animarum populi Dei. * Atque hu 69.
iuſmodi ſpiritualem occiſionem ſan-
guinem in ſcriptura quoque dici, ex Sanguis.
Ezec. 3. diſcimus. Si dicente me ad im-
pium: Morte morieris, non annuntia-
ueris ei, neque locutus fueris, vt auer-
tatur à via ſua impia, & viuat; ipſe im-
pius in iniquitate ſua morietur; ſangui
nem autẽ eius de manu tua requiram.
Et Ierem. 2. Quæ inſuper & malitias
tuas docuiſti vias tuas, & in alis tuis in-
uentus eſt ſanguis animarum pauperũ,
B & innocentum. Exponit Hieronym.
quos idolis immolaſti, ſiue quorũ ani-
mas perdidiſti ſacrificiorum ſimilitudi-
ne. Quod ſi hoc ex ſcriptura probare
non poſſemus, facile eſſet dicere mul-
tos occiſos fuiſſe à Domino, vel ab ho
ſtibus, propterea quod idola coluiſ-
ſent: ideoque viſitatur ſanguis eorum
ſuper poſteros Iehu, qui illos ad idolo
latriam allexerũt, qua mortis ſibi cauſa
fuerunt. Sed vt dicebam puto intelle-
xiſſe Hieronymum, cuius hæc ſunt ver
ba: Verum quia & ipſe vltor ſanguinis
iuſti ingreſſus eſt per vias Ieroboham fi
C lij Nabat, qui fornicari fecit Iſrael, &
conſtituit vitulos aureos in Dan, & in
Bethel, regnum quoque eius dicitur
ſubuertendum. Quam ob cauſam nũc
dicitur: Adhuc modicum, & viſitabo
ſanguinem Iezrael; id eſt, occiſionem
populi mei ſuper domum Iehu regiã,
quæ eo tempore præerat Iſrael. * Hæc 70
Hieronymus: qui tamen nullos corpo
raliter occiſos dixerat à domo Iehu: ex
quo cõſtat de ſpirituali occiſione eum
loqui. Quod Iezrahelem dixi populum
Iſrael ſignificare, id manifeſtiſſimum
erit, ſi lectionem recipiamus, quam
D nonnulli Græci codices habẽt, vt Cõ-
plutenſis, & Regius nuper Antuerpiæ
excuſſus, & viſitabo ſanguinem Iſrael.
Quo loco Iſrael aperte vocatur, qui in
Hebr. dictus eſt Iezrahel. Verum quo-
niam alij codices Græci, &, vt videtur,
correctiores habent ſanguinem Iezra-
hel: atque ita legiſſe videntur Cyrill.
Theodoretus, & Theodorus Antioche
nus: ea quoque lectio mirifice nobis fa
uet. Nam quoties Iezrahel vrbẽ ſigni-
ficat,

ficat, ſine articulo poni ſolet à LXX. A
vt videre licet Ioſ. 17.3. Reg. 21. 4. Reg.
8. & 9. & 10. & 2. Paralip. 22. aut ſi arti-
culus addendus eſt, ille erit feminei ge
neris neceſſario, qualis nominibus vr-
bium addi ſolet. At hic maſculinum
addiderunt, καὶ ἐκδικήσω τὸ αἷμα τοῦ
Ἰεζραὴλ, intelligentes nimirũ non iam
vrbem ſignificari, ſed populum, aut ſe-
men Dei. Idem fecerunt in extremis
capitis verbis: Quia magnus dies Ie-
71 zrael.* Denique tam aperte hęc noſtra
expoſitio confirmatur à propheta ad
finem 2. cap. vt illi ipſi, qui aliter in-
terpretati hæc fuerant, cum ad illa ve- B
niunt, ſententiam mutare cogantur,
faterique Iezrahel eſſe populum Dei.
Et exaudiam (inquit propheta) cælos,
& illi exaudient terram: Et terra exau
diet triticum, & vinum, & oleum, &
hæc exaudiẽt Iezrahel. Omitto quod
& hic nonnulli codices Græci pro eo,
quod in Heb. eſt Iezrahel, habent Iſ-
rael, & quod in probatioribus ponitur
Iezrahel cum articulo maſculino; Hie
ronym. populum Dei ait vocari Iezra-
hel, & Theodorus Antiochenus, &
Ruffinus, & Lyranus citato etiam ad
hoc R. Salomone, Vatablus & recen-
tiores alij. Immo & Chaldaica para- C
phraſis, cuius verbis locus bene expli-
catur, ita habet: Mandabo cœlis, &
ipſi demittent pluuiam ſuper terram:
& terra producet frumentum, & vi-
num, oleumque, quæ ſint factura ſa-
tis tranſmigrationi populi mei. Pro
Iezrahele, dixit: Tranſmigrationi po-
puli mei.

MORALIS EXP.

72 Cur igitur infans natus prophetæ
vocatur Iezrahel? Profecto vt quoties
puerum cernerent poſt expoſitam à
propheta rationem nominis recorda-
rentur venturæ vltionis, ſanguiniſque D
viſitandi, atque hæc mala toties ſibi
prænunciari intelligerent à Deo, quo-
ties eorum aſpectui, atque oculis puer
occurreret, vt ita reges, & cum eis po-
pulus ab idololatria, & perditis mori-
bus ad veram pietatem reuerterentur.
O altitudo diuitiarum bonitatis, & pa
Dei patiẽtia. tientiæ Dei? Vere altiſſimus eſt patiẽs
redditor. Quam celeriter ſubuenit?

Quam lente punit? Quoties minatur? Eccli. 5.
Quoties terret peccatores? Quoties
admonet inſtare ſupplicia? Sed inſtan-
tia, & erumpentia quam patienter, ac Pſal. 7.
fortiter remoratur, & reprimit? Niſi
conuerſi, inquit, fueritis, gladium ſuũ
vibrauit; arcum ſuum tetendit, & pa-
rauit illum. Et in eo parauit vaſa mor-
tis.* Credas iam iam volaturas ſagit- 73
tas, dicas iam cruore fœdari gladium.
Sed ita tamen moratur vt de mora, &
tarditate iuſti conquerantur: Vſque- Pſal. 93.
quo peccatores Domine, vſquequo
peccatores gloriabuntur; effabuntur,
& loquentur iniquitatem, loquentur
omnes, qui operantur iniuſtitiam? Mi- Sap. 11.
ſereris omnium Domine, & nihil odi-
ſti eorum, quæ feciſti, diſſimulans pec-
cata hominum propter pœnitentiam.
Adhuc modicum & viſitabo. Sed hoc
modicum ſi ad ceſſationem regni do-
mus Iſrael referamus, quinquaginta fe
re, & ſex annorum fuit: ſi ad pœnas de
poſteris Iehu ſumẽdas, quatuordecim
fere annorum: idque poſtquam vigin-
ti octo annos tolerauerat idololatriam
Iehu decem & ſeptem Ioachaz eius fi-
lij, vnũ & quadraginta Ieroboam eius
nepotis. Sed interim, inquit, audiant
prophetam, videant ſæpe puerum Ie-
zrahel, vt ſupplicij venientis admo-
neantur. Quot annos putamus eum
ſuſtinuiſſe immania ſcelera eorum, qui
terram Hebræis dandam tenebant, &
tamen Abrahæ dicit, Generatione au- Gen. 15.
tem quarta reuertentur huc: nec dum
enim completæ ſunt iniquitates Ha-
morræorũ vſque ad præſens tempus.
* Omnis caro corruperat viam ſuam, 74
& multa malitia hominum erat in ter-
ra, & cuncta cogitatio cordis intenta
ad malum omni tempore: & tamen cũ
legamus: Pœnituit eum quod homi- Gen. 6.
nem feciſſet in terra: & tactum dolo-
re cordis intrinſecus; non minus quã
centum viginti annos agendæ pœni-
tentiæ pollicetur. Interim multorum
annorũ opus aggreditur Noe, arcam
extruit, vt omnes, qui immanem mo-
lem fabricari cernerent, toto illo tem-
pore admonerẽtur imminere diluuiũ,
adeſſe certum exitium non reſipiſcen-
tibus. Nec id quidem facto illo tantũ
Noe

Noe ptædicebat,ſed apertis etiam ver-
bis minabatur: ideo enim iuſtitiæ præ-
eo dicitur 2. Pet. 2. & de illis qui fidem
Illi habere noluerunt , ſcripſit idem in
prioris epiſtolæ cap. 3. Qui increduli
fuerant aliquando, quando expectabāt
Dei patientiam in diebus Noe,cnm fa-
75 bricaretur arca.* Quæris,quid hac cun
ctatione quærat Deus? Audi Iſaiam:
Iſa. 30. Propterea expectat Dominus,vt miſe-
reatur veſtri,& ideo exaltabitur parcēs
vobis;quia Deus iudicij Dominus:bea-
ti omnes,qni expectant eum.Hierony-
mus ibidem: Grandis clementia Dei,
vt expectet noſtram pœnitentiam, &
donec nos à vitijs conuertamur, ille
potenrem conttahat manum, ne ferire
cogatur.

ALLEGORICVS SENSVS.

In eo,quod ait Dominus,ſanguinem
Iezrahel eſſe vindicandum ſuper do-
mum Iehu, allegotice prædicit ſe vin-
dictam acrem ſumpturum de ijs,qui ſan
guinem filij Dei effuderunt , cuius po-
pulus ille figura fuit quatenus à Deo di
lectus,& pro filio habitus eſt, & ſemen
Dei vocatus. Atque hos appellat do-
mum Iehu, quoniam impietatem illo-
rum regum imitati ſunt,& à Deo receſ
ſerunt propter idola ſua, id eſt,propter
gloriam,& honorē popularem, & pro-
76 pter auaritiam , ac voluptates.* Eius
Filius. enim filius quiſque in ſcriptura dicitur
cuius mores, & vitam ſequi voluit , vt
eleganter docet Origenes homil. 4. in
Ezec. Sicut homo, inquit, generat ho-
minem;ſic Iob generat Iob,& Noe ge-
nerat Noe. Sic Paulus Ro.9.Non enim
omnes qui ex Iſrael , ij ſunt Iſraelitæ:
neque qui ſemen ſunt Abrahæ, omnes
filij.Sic Dominus Iohan.8.quibus pau-
lo ante dixerat; Scio,quia filij Abrahæ
eſtis, ſecūdum carnem intelligens,ait:
Vos ex parte diabolo eſtis , & deſideria
patris veſtri vultis facere.De huiuſmo-
di filijs dictū eſt Mat.3.Potens eſt Deus
de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abra-
hæ. Quod ſi recipiatur lectio, quam &
nunc habemus in tranſlatione LXX. &
Hieronymi ætate habebant vulgari co
dicēs, & quam Cyrillus agnoſcit,& in-
terpretatur: Vindicabo ſanguinē Iezra
hel ſuper domum Iuda, quid potuit di-
A ci apertius ad hanc de Domini cæde
allegoriam? Aut quid aliud eſt , quam
docere domum Iuda,id eſt,Iudæos ap-
pellari à propheta domū Iehu? * Quā- 77
tis idem Cyrillus fatetur in aliorum
interpretum editionibus legi:Super do
mum Iehu. Sed neque hæc lectio aduer
ſatur allegoriæ:nam Iehu vertitur, Ip- יהוא
ſe,ſiue exiſtens. Viſitatur igitur ſanguis
filij Dei ſuper domum ipſius, id eſt, ſu-
per populum,qui eſt ipſe, qui fuit ſem-
per ſibi ſimilis, & vt antea occiderat
prophetas, ita poſtea occidit Dominū
prophetarum. Cui dicitur Matth. 23.
B Itaque teſtimonio eſtis vobis metipſis,
quia filij eſtis eorum qui prophetas oc
ciderunt. Et vos implete menſuram pa
trum veſtrorum. Idem populus merito
dicitur exiſtens, quoniam ſolus Deum
verum nouerat,ſicut ſcriptum eſt: No- Pſalm.75.
tus in Iudæa Deus, in Iſrael magnum
nomen eius.Idololatræ autem, quia eū
non norunt,dicuntur in ſcriptura non
eſſe, vt Heſter. 14. Ne tradas Domine
ſceptrum tuum ijs, qui non ſunt, ne ri-
deant ad ruinam noſtram.

TROPOLOGIA.

In eiſdem verbis nequaquam præ- 78
C tereundum eſt quod iam demonſtraui- Scandali
mus,ſcandalum appellari homicidium, grauitas.
ſiue effuſionem ſanguinis,vt nō videa-
tur nobis iam Domini ſententia rigi-
dior: Qui autem ſcandalizauerit vnum Matth. 18
de puſillis iſtis, qui in me credunt, ex-
pedit ei, vt ſuſpendatur mola aſinaria
in collo eius,& demergatur in profun-
dū maris.Sed acerbius vindicatur ſcan- Quam gra
dalum ſuper domum Iehu, id eſt, ſuper uia ſint
reges , & principes populi, ſiue pote- principū
ſtate, ſiue generis claritate, ſiue eru- peccata.
ditione,aut gloria rerum geſtarum ſint
principes. Primum quoniam peccata
ipſa ſunt grauiora. Recte enim dixit
D ethnicus poeta,

Omne animi vitium tanto conſpectius in ſe Iuu. ſaty.8
Crimē hēt,quāto maior qui peccat,habet.

Deinde, quoniam quo maiores ſunt
qui peccant, & quo plus authoritate
apud populum valent,tanto magis exē
plo ſuo mouent, & tanto magis nocēt.
* Non præcipiebat Chriſtianis Petrus 79
vt coram Iudæis à gentilium menſa, &
contubernio abſtinerent; ſed quia ipſe

faciebat,ita homines commouebat, vt A
& Barnabas duceretur in illam ſimula-
Galat. 2. tionem,& Paulus ei dixerit: Quo mo-
do cogis gentes Iudaizare? Quantum
in vtramque partem valeat viri princi
pis exemplum docet peruerſio decem
tribuum, quæ regem ſuum Ieroboham
ſecutæ vitulos aureos pro Deo vero
adorauerunt,& ab antiqua tot annorũ,
tantorumque patrum religione celer-
rime receſſerunt. Quod obſcuris quidẽ
verbis, ſed fortibus, & efficacibus Ho-
ſeas c.7.expreſſit, de eodem rege, & de
eiſdem tribubus loquens. Dies regis no B
ſtri, cœperunt principes furere à vino,
extẽdit manum ſuam cum illuſoribus.
Quia applicauerunt quaſi clibanũ cor
ſuum, cùm inſidiaretur eis. Tota nocte
dormiuit coquens eos, mane ipſe ſuc-
cenſus quaſi ignis flammæ. Omnes ca-
lefacti ſunt quaſi clibanus. Contra, re-
gnantibus Dauid, Ezecia, Ioſia, magna
erat populi pietas & religio. Legamus
2.Paralip.cap.29.& 30.& 4.Regum 23.
80 *Quare præclarè Claudianus; tametſi
poeta melior, quam Chriſtianus.

De 4. Honorij conſulatu. *—— Componitur orbis*
Regis ad exemplũ, nec ſic inflectere ſenſus C
Humanos edicta valent quã vita regẽtis.
Mobile mutatur ſẽper cũ principe vulgus

Matth. 18 Si ergo de quouis homine dictum
eſt; Verumtamen væ homini illi, per
quem ſcandalum venit; quid de prin-
cipibus dicendum putamus, qui quaſi
parentes boni, aut tutores fideles eſſe
debent? Sanguinem animarum ve-
Gen. 9. ſtrarum (dicit Dominus) requiram
de manu cunctarum beſtiarum. Quan-
to magis ergo de manu illorum, quos
poſuit rectores, & duces? Merito illis
Sap. 6. dicitur in libro Sapientiæ, & quidem
per regem: Horrendè & citò apparebit D
vobis; quoniam iudicium duriſſimum
in ijs, qui præſunt fiet. Exiguo enim
conceditur miſericordia; potentes au-
tem potẽter tormenta patientur. Non
enim ſubtrahet perſonam cuiuſquam
Deus, aut verebitur magnitudinem
cuiuſquam; quoniam puſillum, & ma-
gnum ipſe fecit, & æqualiter cura eſt
illi de omnibus. Fortioribus autem
fortior inſtat cruciatio. Ad vos ergo
reges ſunt hi ſermones mei, vt diſca-
tis ſapientiam, & non excidatis.

HISTORIA.

Et quieſcere faciam regnum domus
Iſrael. Quia poſteriores reges nihilo 81
meliores fuerunt regibus domus Iehu,
non ſolum domũm Iehu delendam eſ-
ſe vaticinatur; ſed etiam regnum de-
cem tribuum eſſe finiendum omnibus
in captiuitatem abductis. Quod de do-
mo Iehu dixit, paulo poſt impletum
eſt. Cœpit enim prophetare Hoſeas
(vt iam diximus) extremis quatuor-
decim, aut quindecim annis regni Ie-
roboham, qui fuit pronepos Iehu. Cui
ſucceſſit Zacharias filius, qui ſex men-
ſibus regnauit 4.Reg.15. & regnũ tran-
ſijt ad Sellum, qui non erat ex domo
Iehu. Quod autem modo dicit de re-
gno decem tribuum finiendo, imple-
tum eſt anno quadrageſimo primo à
morte Zachariæ regis Iſrael, non an-
no quadrageſimo nono, vt mendoſe
legitur in Hieronymo. Nam poſt Za-
chariam regnauit Sellum mẽſem vnũ,
poſt Sellum Manahem annos decem,
mox Phaceia duos annos, & Phacee
viginti, vltimus fuit Hoſee, cuius an-
no nono captus eſt Iſrael. *Quæ om- 82
nia videmus 4. Regum 15. & 17. Sed
& à morte Zachariæ peius ſemper la-
bebantur res Iſrael. Nam (vt ait Hie-
ronym.) ſtatim reges Aſſyrij ceperunt
Ruben, & Gad, & dimidiam tribum
Manaſſe trans Iordanem; deinde mul-
tas ciuitates Samariæ, & deinde totam
Nephtalim, & ad extremum omnes re-
liquas tribus.

ALLEGORIA.

Idem videmus contigiſſe Iudæis poſt
quam effuderunt ſacratum ſanguinem
Iezrahel, id eſt, Chriſti Ieſu filij Dei. Nã
à Pilato, & ab alijs præſidibus Romanis
grauiter afflicti ſunt, & quadrageſimo
poſt anno miſerrime deleti, & extincti
cum vrbe ſua, & templo, & qui relicti
ſunt venditi, & in perpetuam captiui-
tatem ducti. Aucta eſt etiam in eis ani-
mi miſerabilis cæcitas, & obſtinata in-
duratio, adeo vt ſcribebat Paulus 1.
Theſſa.2. de illis: Qui & Dominum oc-
ciderunt Ieſum, & prophetas, & nos
perſecuti ſunt, & Deo non placent, &
omnibus hominibus aduerſantur, pro-
hiben-

hibentes nos gentibus loqui, vt ſaluæ
fiant; vt impleant peccata ſua ſemper;
peruenit enim ira Dei ſuper illos vſque
in finem.

TROPOLOGIA.

83 Nec dubitandum eſt idem accidere
ijs, qui ſcandalo ſunt fratribus, & ſe ani
marum à Chriſto tanti redemptarum
ſanguine polluunt. Etenim paulatim
bona animi amittent, virtutumq; præ-
ſidio deſtituentur; & veniet rex Aſſy-
rius, id eſt, diabolus, ac ſeruituti ſuæ
ſubijciet, & pendere grauiſſima tributa
coget, tradenturque in manus crude-
lium dominorum. At non ſolum reges
Iſrael capti ſunt, & cæſi, eadem fuit for-
tuna populi, eadem captiuitas, & cæ-
des; vt nemo ſe alieno peccato excuſa-
ri putet, aut impune fore laturum, ſi
peccantem ſiue regem, ſiue ſacerdotē,
ſiue magiſtrum fuerit imitatus. Bonum
Gal. 4. (inquit Apoſtolus) æmulamini in bo-
no ſemper. Si magna eſt hominis au-
thoritas, qui te verbo, aut exemplo ad
peccatum allicere concupiſcit: vide
multo maiorem eſſe Chriſti, & Dei Pa-
tris, qui malum id, fugiendumque eſſe
Gen. 3. docuerunt. Quid profuit Adam dicere:
Mulier, quam dediſti mihi ſociam, de-
dit mihi de ligno, & comedi? Quid He-
uæ; Serpens decepit me, & comedi?
Num ideo pœnas effugerunt, quia ex-
cuſauerunt excuſationes in peccatis?
Gal. 5. Vnuſquiſq; onus ſuum portabit, & quæ
ſeminauerit homo, hæc & metet. Salu-
tare eſt itaque Iohannis in 3. epiſtola
conſilium, chariſſime noli imitari ma-
lum, ſed quod bonum eſt.

HISTORIA.

84 *Et in illa die conteram arcum Iſrael in
valle Iezrael.* In illa die, qua decreui,
vt quieſcat, & finiatur regnum Iſrael,
arma, vireſque Iſraelitarum confrin-
gam, id eſt; Efficiam vt ab hoſtibus Aſ-
ſyrijs ſuperentur. Chaldæus: Et erit in
tempore illo, & conteram fortitudinē
Arcus. bellatorum Iſrael; Sed arcum dixit,
quia multum arcu pugnabant Iſraeli-
tæ, & eius peritiam ſe habere gloriaban
tur, 1. Paralip. 12. Qui erant fortiſſimi,
& egregij pugnatores tendentes arcū,
& vtraque manu fundis ſaxa iacientes,
& dirigentes ſagittas. Et Pſalm. 77. Filij

A Ephræm intendentes, & mittentes ar-
cum conuerſi ſunt in die belli. Ex quo
intelligimus illud 2. Reg. 1. Et præcepit
vt docerent filios Iuda arcum, id eſt, ar-
tem bellicam, ne ſcilicet tanta clade
accepta deſperarent, ſe claros bello fu
turos, atque victores. * Illud vero diffi- 85
cilem explicatum habet, cur dixerit, *In
valle Iezrahel.* Nam ſcimus quidem
decem tribus victas, captasque fuiſſe ab
Aſſyrijs: ſed hoc in valle Iezrahel con-
tigiſſe nuſquam legimus. Ruffinus affir-
mat Iezrahelem eſſe vallem adiacentē
Samariæ. Quod ſi ipſe probare poſſet,
B aut ſi verum eſſet, ſoluta erat quæſtio.
At Iezrahelem non vallem, ſed vrbem
metropolin eſſe oſtendimus. Sed quo-
niam pugnatum eſt Samariæ obſeſſa vr
be ab Aſſyrijs, & ibi captus eſt Iſrael, vt
videtur docere ſacra hiſtoria 4. Reg. 17.
& propheta dicit, arcū Iſrael fuiſſe con
terendum in valle Iezrahel; inde Ruffi-
nus, vt opinor, collegit eſſe vallem, &
adiacēte Samariæ. * Dicendum igitur 86
eſt Iezrahelem hic, neque vallem ſigni-
ficare, neque vrbem, ſed populum Dei,
vt ſemper hactenus vidimus. Id quod &
LXX. interpretes docent, ponentes Ie-
C zrahel cū articulo maſculino, vt prius
fecerant, ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ιεζραήλ.
Significat igitur eos in patria ſua eſſe
vincendos, & capiendos, & vallem Ie-
zrahel, id eſt, ſeminis Dei vocat vallē
Samariæ, in qua vrbe ſedes erat regia, &
digniſſima portio decem tribuum. Sed
multi, nobiliſſimique authores in val-
le vrbis Iezrahel prælium commiſſum
eſſe volunt, vt Hieronymus, Theo-
dorus, Cyrillus, Theodoretus, quos
multi recentiores ſequuntur. Supra di-
ximus (inquit Hieronym.) Iezrahe-
lem, quæ nunc iuxta Maximianopolin
eſt, fuiſſe metropolin regni Samariæ,
D prope quam ſunt campi latiſſimi, & val
lis nimiæ vaſtitatis, quæ plus quam de-
cem millium tenditur paſſibus. In hac,
commiſſo certamine, ab Aſſyrijs cæſus
eſt Iſrael. * Quod de valle ſcribit Hie- 87
ronym. verum eſt. Legimus enim Ioſue
17. Qui habitant in terra campeſtri, in
qua ſitæ ſunt Bethſan cum viculis ſuis,
& Iezrahel mediam poſſidens vallem.
Et vallem maximam eſſe intelligimus

ex Iud. 6. Igitur omnis Madian, & Amalech, & orientales populi congregati ſunt ſimul, & tranſeuntes Iordanem, caſtrametati ſunt in valle Iezrahel,&c. Erat ſcilicet locus aptus,& idoneus numeroſiſſimo exercitui. Si ergo quæras vnde conſtet prælium in hac valle fuiſſe commiſſum? In promptu eſt reſpõſio. Conſtat ex verbis Hoſeæ,qui nomen loci hiſtoriæ addidit, quod ad rem,quã agebat,non mediocriter pertineret. Vt,ſcilicet,vbi fuſus eſt ſanguis Achab, & Iezabelis idololatrarum; ibi etiam fundatur eorum ſanguis,qui exẽplo illo nequaquam reſipuerunt; ſed idem fecerunt,quod Deum & odiſſe,&
88 puniſſe animaduerterant. * Accedit ad verba Hoſeę tot tantorumq; virorũ expoſitio, & authoritas, quæ ſatis eſſe poſſit, & debeat cuiuis ad ſobrietatem ſapienti. Sed faceſſit tamen negotium, quod 4.Reg.17. ſcriptum eſt de Salmanaſare rege Aſſyriorum; Peruagatusq; eſt omnem terram,& aſcendens Samariam obſedit eam tribus annis. Anno autem nono Hoſeæ cepit rex Aſſyriorum Samariam, & tranſtulit Iſrael in Aſſyrios, &c. Non ergo in valle Iezrahel, ſed in valle Samariæ vrbis cæſus eſt Iſrael. Præſertim cum ſcribat Ioſephus 9.antiq. c. 14. Salmanaſarem poſt tertium obſidionis annum vrbem Samariam vi cepiſſe. Reſpondeo obſeſſam quidem & captam fuiſſe Samariam, ſed vniuerſum Iſraelem collatis ſignis dimicaſſe extra vrbem, vt ex Hoſea intelligimus,in valle Iezrahel. Protenditur enim hæc vallis verſus Samariam,quæ proxima eſt vrbi Iezraheli,adeò vt cum Iehu Iezrahele maneret,ſcripſerit ad ciues Samariæ 4. Reg. 10. in hæc verba: Tollite capita filiorum Domini veſtri, & venite ad me hac eadem hora cras in Iezrahel. Cum igitur vallis eſſet longiſſima, neceſſe eſt vicinam fuiſſe Samariæ, recteque dicitur in ea fuiſſe dimicatum.

89

ALLEGORIA.

Iudæorũ arcus confractus poſt mortẽ Chriſti.

Quam bene hæc eadem in Iudæos conueniant poſt Domini mortem, quã confractus fuerit eorum arcus in metropoli ſua ciuitate Ieruſalem,qui plenius videre volet,legat extremos Ioſe-
A phi de bello Iudaico libros. Sed & res ipſa docet ſine libris. In qua enim regione non ſunt hodie Iudæi,& vbi non ſeruiunt? Quis eorum potẽtiam timet? Quis eos non ridet,atque contemnit? Cyrillus; Erat autem vallis Iezrahel typus ſepulchri Chriſti filij Dei. Iezrahel enim interpretatur ſemen Dei: per reſurrectionẽ vero Chriſti omnino ſuperati ſunt Iudæi,qui occiſo Chriſto putarant iam ſe dominos eſſe vineæ,&c.

TROPOLOGIA.

Nec minus apte ad eos accommo- 90
dantur, qui vel exemplo ſuo ceteros
B ad peccandum prouocant,aut aliorum exemplum ſequentes peccant. Conterit his Dominus arcum, quoniam non ſolùm reliquam fortitudinẽ amittunt, facileque à diabolo expugnantur, ſed illud quoque, in quo potiſſimum gloriabantur, & quod ad omnes hoſtium arietes firmiſſimum putabant, ſubito præter ſpem,præter opinionemq; perdunt.

Scãdalum præbentibus arcus confringitur.

Multi ita iuſtitiæ iacturam fecere; plures diu ſeruatæ caſtitatis; nonnulli etiam fidei. Quid mirum? Infirmior in dies,immo in horas ſemper animus ſine gratia, hoſtis ferocior, & valentior;
C quomodo is bona ſua tueatur? Saucius miles, & ſanguine diffluens quo magis ipſe viribus, ſpirituque deſtituitur, eo fortiorẽ reddit aduerſarium. Occumbat neceſſe eſt, & vitam hoſti, atque arma præbeat, niſi ex acie educatur ad medicũ,qui ſanguinẽ reprimat, & vulnera alliget, id eſt, ad ſacerdotem, qui ſacramento pœnitentiæ quaſi ſaluberrimo pharmaco adhibito eum in priſtinas vires,ſanitatemque reſtituat. Peccatum enim (vt ſapienter à Gregorio dictum eſt 25.mor.ca.9.) quod pœnitẽtia non diluit, ipſo ſuo pondere mox
D ad aliud trahit. De his dicitur; Filij Ephræm intendentes,& mittentes arcum conuerſi ſunt in die belli. Terga ſcilicet dederunt amiſſa priſtina fortitudine.* Quot huiuſmodi caſus & mo-
nachorum,& ſecularium hominum,& 91
magiſtrorum Eccleſiarum legimus in hiſtorijs? Et vt vetera miſſa faciamus, cui vel ignota,vel non deplorata eſt Anglicæ calamitatis hiſtoria? Quãtus ardor fidei, & Eccleſiaſticæ dignitatis propu-

A propugnandæ fuit in Henrico rege, quem Leo decimus cum ſacro cardinalium ſenatu honorificentiſſime defenſoris fidei cognomine donauit? An nô fuit in illo arcus ille fidei zelus, ex quo tot, tamque validas ſagittas iaculatus eſt in Lutherum? Sed turpi captus libidine, & furore animi cęcus ſcãdalo cępit eſſe ſuis, atque ita ſe vitijs tradere, vt arcus illi cõfractus ſit in valle Iezrahel.

Iſa. 3. Poſtquam autem Dominator Dominus exercituum aufert à Ieruſalem, & à Iuda, (id eſt, ab anima, quæ templũ eius erat, & ei confitebatur) validum,

B & fortem, & virum bellatorem, iudicẽ, & prophetam, & ſenem: quid reliquum eſt, niſi vt illud ſequatur. Et dabo pueros principes eorum, & effeminati dominabuntur eis? hoc eſt, puerilis leuitatis affectus, & voluptates.

HISTORIA.

92 *Et concepit adhuc, & peperit filiam.* His verbis qualis, & quam diuturna futura ſit captiuitas oſtendit. Poſtquam enim captiuitatem decem tribuũ prædixit, non iam filius naſcitur, ſed filia fragilis ſexus, (vt ait Hieronym.) & quæ victorum pateat cõtumeliæ. Quæ

C res apertè ſignificat decem tribus in captiuitate affligendas eſſe à victoribus, & contumelioſe tractandas, nec tamen in tantis malis habituras, qua ſe ratione tueantur, & defendant. Diuturnitatem captiuitatis nomen filiæ indicat. Voca (inquit) nomen eius, Abſque miſericordia: & nominis rationem continuò indicat.

Quia non addam vltra miſereri domui Iſrael. Vocatur Abſque miſericordia, ſiue Non conſecuta miſericordiã, quoniam tunc abſque miſericordia captus eſt ab Aſſyrijs Iſrael, & poſtea erat in

D eadem captiuitate relinquendus, non amplius in patriam reuerſurus, ac ſi diceret: Nec in præſens tempus miſericordiam conſecuta eſt à me, neque in futurum. Quod vero ait; Non addam; vſitata ſcripturæ locutio eſt, qua addere dicit qui adhuc facit quod ſemel, aut

Addere. ſæpius fecerat, vt Iud. 3 & 4 Addiderũt filij Iſrael facere malum. Luc. 20. Et addidit alterum ſeruum mittere, &c. & Addidit tertium mittere. Itaque Non addam, eſt non amplius faciam. Iud. 10. Idcirco non addam, vt vltra vos liberẽ: ite, & inuocate deos, quos elegiſtis.

93 Hoc loco celebris, & tam ad huius prophetæ, quam ad aliorum intelligentiam in primis vtilis quæſtio occurrit; Vtrùm verba iſta prophetæ longiſſimi temporis captiuitatem prædicant, an potius perpetuam? id eſt, an aliquando decem tribus ab Aſſyrijs captæ in patriam ſuam redierint ſoluta captiuitate, quemadmodum duæ tribus poſt aliquot annos de Babylonica captiuitate

An decẽ tribus redierint de captiuitate.

B redierẽ? Multa enim paſſim occurrunt in prophetis, quæ ſine huius quęſtionis lumine videri nequeant. Primum eas de captiuitate rediſſe docet Cyrill. in prologo Zach. & in Hoſeæ cap. 11. & in Mal. cap. 2. & Theophyl. & Theodoretus in illud Hoſ. 3. Quia dies multos ſedebunt, &c. & ex ſcriptura videtur valde confirmari. Nam quo tempore Dominus inter homines verſabatur, Samaritani Iacob patrem ſuum vocabant, vt Iohan 4. Nũquid tu maior es patre noſtro Iacob? Et præter tribus Iuda, & Beniamin erant aliæ tribus in Ieruſalem,

C vt Hanna propheteſſa de tribu Aſer Luc. 2. Et Dominus prædicauit in finibus Zabulon, & Nepthalim Matth. 4. & apoſtoli erant ex varijs tribubus Pſal. 67. Principes Iuda duces eorum, principes Zabulon, & principes Nephthalim. Iacobus etiam ſcribit duodecim tribubus, quæ ſunt in diſperſione, ſalutẽ.

94 * Ad hæc in prophetis videntur eſſe apertiſſima teſtimonia. Ezec. 37. Et tu fili hominis ſume tibi lignum vnum, & ſcribe ſuper illud, Iudæ, & filiorũ Iſrael ſociorum eius: & tolle lignum alterũ, & ſcribe ſuper illud, Ioſeph lignum E-

D phraim, & cunctæ domus Iſrael, ſociorumque eius. Et adiunge illa vnum ad alterum tibi in lignum vnum, & erunt in vnionem in manu tua. Cùm autem dixerint ad te filij populi tui loquentes; Nonne indicas nobis, quid in his tibi velis? loqueris ad eos: Hæc dicit Dominus Deus, Ecce ego aſſumã lignũ Ioſeph quod eſt in manu Ephraim, & tribus Iſrael, quæ ſunt ei adiunctæ, & dabo eas pariter cum ligno Iuda, & faciam eas in lignum vnum, & erunt vnũ

in manu eius,&c.Sed quid alios quæramus, cum in eodem propheta noſtro cap.11. legamus, Non faciam furorem iræ meæ, non conuertar vt diſpergam Ephraim, quoniam Deus ego, & non
95 homo,&c. * Et auolabunt quaſi auis ex Ægypto, & quaſi columba de terra Aſſyriorum, & collocabo eos in domibus ſuis,dicit Dominus. Et cap. 12. Et ego Dominus Deus tuus ex terra Ægypti, adhuc ſedere te faciam in tabernaculis,ſicut in diebus feſtiuitatis. Et ca.14. Sanabo contritiones eorum, diligam eos ſpontanee, quia auerſus eſt furor meus ab eis. Ero quaſi ros Iſrael, germinabit ſicut lilium, & erumpet radix eius vt Libani,&c. Immo in hoc ipſo 1. ca.ſcriptum eſt: Et congregabuntur filij Iuda,& filij Iſrael pariter, & ponent ſibimet caput vnum, & aſcendent de terra, quia magnus dies Iezrahel. Et continuo cap.2. initio iubet eam, quæ vocabatur Abſque miſericordia, vocari Miſericordiam conſecutam.Dicite fratribus veſtris, populus meus, & ſorori veſtræ Miſericordiam conſecuta.Quod adhuc apertius retulit Paul.Rom.9. Sicut in Hoſee dicit, Vocabo non plebem meam, plebem meam, & non dilectam,dilectam,& non miſericordiam conſecutam, miſericordiam conſecutam.

96 At quamuis hæc & ſimilia in ſcriptura legamus; non dubium eſt,quin decē tribus ſemper apud Medos, Perſaſque remanſerint,neque vltra in terram ſuā venerint. Vſque hodie (inquit Hier.) Perſarum regibus ſeruiunt,& nunquam eſt eorum ſoluta captiuitas. Et in Eze. 23.prope prin. Vſque hodie decem tribus captiuæ tenentur in montibus, & in vrbibus Medorum,ad quas tranſlatę ſunt.Idem affirmat in Ezec.37.in illud: Et factus eſt ſermo Domini ad me dicens.Et in Zach.cap.2.in illud: Lauda, & lætare filia Sion. Eadem eſt ſententia Ruper.& Lyran.& omnium fere expoſitorum tam Hebræorum,quam noſtrorum.Sed quid authores quæramus, cum Ioſephus 11. antiq.cap.5. ita ſcribat: Duæ tantum tribus per Aſiam, & & Europam ſub Romano degunt imperio: decem autem tribus nunc quo-

A que vltra Euphratem ſunt,infinita hominū millia,quæ vix eſt numero comprehendere? Scriptura vel in eo hanc ſententiam confirmat, quod nuſquam legimus reditum promiſſum eſſe decē tribubus,cum duabus ſępe per prophetas promiſſus ſit in tātorum malorum ſolatium. Legimus etiam duas tribus rediiſſe, quod de decem non legimus.
* Manifeſta quoque ſunt verba Hoſeæ: Non addam vltra miſereri domui Iſrael; ſed obliuione obliuiſcar eorum. 97
Et 4. Reg. 17. Tranſlatusque eſt Iſrael de terra ſua in Aſſyrios vſque in diem
B hanc,id eſt,in perpetuum.Vt enim,inquit,Origenes hom.7. in Ioſue,ſcripturæ ſanctæ mos eſt hoc dicere de ijs,quę vſque ad finem vel vitæ,vel ſeculi permanent. Verbi cauſa,vt ait: Hic eſt pater Moabitarum vſque in hodiernum diem, quod ſignificat, vſque in finem ſæculi. Et iterum dicitur in Euangelio: Diffamatus eſt ſermo hic apud Iudæos vſque in hodiernū diem, id eſt, vſquequo ſæculum ſtat.Hæc Origenes. In diem hanc.

Sed vt ad ea, quæ principio obiecta ſunt veniamus:locus Iohannis apertus eſt. Conſtat enim homines illos, qui
C erant in Samaria, nullo modo pertinuiſſe ad filios Iacob. Sed aliunde eo miſſos fuiſſe,vt legimus 4. Reg.17. Adduxit autem rex Aſſyriorum viros de Babylone,& de Cutha, & de Auah, & de Emath,& de Sepharuaim, & collocauit eos in ciuitatibus Samarię pro filijs Iſrael,qui poſſederunt Samariam, & habitauerunt in vrbibus eius. Iſti Hebræis Cuthæi vocati ſunt, Græcis Samaritæ, vt ait Ioſep.9. antiq. c.vlt.quo loco etiam docet,cur patrem ſuum Iacob appellare ſoliti ſint.Qui (inquit) pro præſenti ſemper conditione temporum mutabiles,quoties feliciter de-
D gere Iudæos viderint,cognatos ſe eorū appellant,vtpote à Ioſepho oriundos, & hac ratione ſanguine illis coniunctos. Quando vero in rebus aduerſis eos aſpiciunt,nihil ad ſe pertinere aiūt; neque illis quidquam deberi beneuolentiæ,cum ipſi ex longe remotis gentibus ad ea loca venerint. Idem ſcripſit lib.11.cap.8. * Accedit quod licet gen- 98
tiles eſſent iſti,tamen (vt ait Chryſoſt. homil. Samaritani qui.

homil. 30. in Iohan. & Theophy. & Euthy. in eorundem verborum explicatione) nitebantur ſe inſerere in Iudaicam nobilitatem, & Iudæos cognatos vocabant, quoniam Iſraelitarum terrã tenebant, & quædam ex eorum lege receperant. Ex his liquet cur Dominus dixerit Matth. 10. In viam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorũ ne intraueritis, ſed ite potius ad oues, quæ perierunt domus Iſrael. Sed vt cetera loca quæ in contrarium adducta ſunt, intelligantur, ſciendum eſt multos ex vniuerſis tribubus Iſrael vixiſſe in terra promiſſionis, cum Dominus Ieſus erat inter homines, quod ex eiſdem locis abunde comprobatur. Sed quomodo ad duas tribus illi adiuncti ſint, difficilius explicatur. Sunt qui putent, cum duæ tribus ſoluta captiuitate Babylonica in patriam reuerſæ ſunt, ſimul cum illis multos ex alijs tribubus rediiſſe, vt Theophyl. & Theodoretus in Hoſ. 3. prope finem. Quod ego falſum arbitror. Etenim Hieron. in Malac. cap. 2. in illud: Et abominatio facta eſt in Iſrael, & in Ieruſalem, ait: Nequaquam in decem tribubus, quæ ab Aſſyrijs tenebantur, ſed in his, qui ad Cyri regis imperium ſub Zorobabel, & Heſdra, & Nehemia de Babylone ſunt reuerſi. Et ex Ioſepho paulo ante retulimus duas tantum tribus veniſſe, decem manſiſſe trans Euphratem. * Sed apertius adhuc videmus 1. Heſdr. 2. vbi illi tantum veniſſe memorantur, qui à Nabuchodonoſor abducti fuerant. Hi ſunt autem prouinciæ filij, qui aſcenderunt de captiuitate, quam tranſtulerat Nabuchodonoſor rex Babylonis in Babylonem, & reuerſi ſunt in Ieruſalem, & Iudam vnuſquiſque in ciuitatem ſuam. Atque idem Ioſe. 11. antiq. cap. 1. & 4. docet eos, qui redierunt fuiſſe ex duabus tribubus, & ex Leuitica, quæ in duabus ſemper intelligitur. Quando ergo adiuncti ſunt ad duas, qui ex alijs tribubus erant? Sane quando regnum Iſrael diuiſum eſt ſub Roboham. Tunc enim (vt ſcribit Ioſeph. 8. antiq. cap. 3.) ad Roboham Ieroſolymis degentem è tota Iſraelitarum ditione confluxerũt ſacerdotes, & Leuitæ, & quotquot è

Vnde fuerint in Iudæa viri ex omnibus tribubus.

99

A reliqua plebe erant boni, ac iuſti patrias ſuas relinquebant, vt Ieroſolymis Deum colere liceret, offenſi Ierobohami tyrannide qui eos ad ſuarum vitularum adorationem vi adigere volebat.

* Quo factum eſt, vt Robohami regnum integro triennio talibus acceſſionibus creſceret. Hactenus Ioſephus, qui hoc deſumpſit ex 2. Paral. 11. vbi ita legimus, Sed & de cunctis tribubus Iſrael, quicunque dederant cor ſuum, vt quærerent Dominum, venerunt in Ieruſalem ad immolandum victimas ſuas coram Domino Deo patrum ſuorum. Et roborauerunt regnum Iuda, & confirmauerunt Roboham filium Salomonis per tres annos. Ex his verbis, adiunctis etiam, quæ à Ioſepho dicuntur, ſatis conſtat multos ex Iſrael non tantum Ieroſolymam veniſſe ſacrificij cauſa, vt ibi putauit Lyr. ſed ſedes ſuas in duarum tribuum ditione collocaſſe: alioqui quomodo roborabant regnum Iuda, & confirmabant Roboham? aut quomodo illius regnum talibus acceſſionibus creſcebat? Sed quoniã hi paucisſimi erant cum reliqua decem tribuum multitudine collati; dicimus ſimpliciter decem tribus à domo Dauid receſſiſſe, & captas fuiſſe ab Aſſyrijs. Et de Aſa pronepote Salomonis ſcriptũ eſt 2. Paralip. 15. Congregauitque vniuerſum Iudam, & Beniamin, & aduenas cum eis de Ephraim, & Manaſſe, & de Simeon. Plures enim ad eum confugerant ex Iſrael videntes quod Dominus Deus illius eſſet cum eo. * Initio etiam regni Ezeciæ nõ pauci ex Iſrael videntur ad duas tribus acceſſiſſe. Nam 2. Paralip. 30. Ezecias miſit ad omnem Iſrael, & Iudam, vt veniret ad domum Domini in Ieruſalem. Sequitur paulo poſt: Igitur curſores pergebant velociter de ciuitate in ciuitatem per terrã Ephraim, & Manaſſe vſq; ad Zabulon; illis irridẽtibus, & ſubſannantibus eos. Attamen quidam viri ex Aſer, & Manaſſe, & Zabulon acquieſcentes conſilio venerunt Ieruſalem, &c. Hos, & ſi in patriam ſuam redierint, probabile eſt ingruente bello Aſſyriorũ, & captiuitate toties prædicta à prophetis, trã-

100

B

C

103

D

ſiſſe ad duas tribus. Sed ne putemus omnes, qui venerant in Ieruſalem rediiſſe ad ſuas poſſeſſiones, paulo poſt ſcribitur: Et hilaritate perfuſa omnis turba Iuda tam ſacerdotum, & Leuitarum; quam vniuerſæ frequentiæ, quæ venerat ex Iſrael, proſelytorum quoq; de terra Iſrael, & habitantium in Iuda. Omnes igitur qui ex Iſrael ad duas tribus additi ſunt, cum illis Babylonem abducti, cum illis è captiuitate reuerſi ſunt, & nomine Iuda, ſiue duarum tribuum intelligũtur à maiori ſumpta denominatione. Propterea 1. Heſd. 2. ſcriptum eſt: Habitauerunt ergo ſacerdotes, &c. vniuerſuſque Iſrael in vrbibus ſuis, quod ita, vt dixi, exponitur à Beda
102 in gloſſa ordinaria. * Ac deinde ita aucti ſunt vt Chriſto Domino noſtro prædicante plurima illorum eſſet in Iudæa, & in Galilæa multitudo. Atque eo tempore multi tam ex his, qui cũ duabus erant ex decem tribubus; quam ex ipſis duabus ad prædicationem Saluatoris, & apoſtolorum conuerſi ab infidelibus Iudæis grauiter afflicti, & è proprijs ſedibus eiecti ſunt, ad quos ſcribit
Locus Ia. cap. 1. Iacobus: Duodecim tribubus, quæ ſunt in diſperſione, Salutem, vt ibi exponit Beda. Cuius rei meminit Lucas Acto. 8. Facta eſt autem in illa die perſecutio magna in Eccleſia, quæ erat Ieroſolymis, & omnes diſperſi ſunt per regiones Iudææ, & Samariæ præter apoſtolos. Ideo Iacobus ait; Quæ ſunt in diſperſione. Ex quo proditur eorum error qui putauerunt hanc Iacobi epiſtolam ſcriptam eſſe ad decem tribus, quæ in montibus, & vrbibus Perſarum remanſerant, præſertim cum non ad decem, ſed ad duodecim ſcribatur.

103 Cetera loca prophetarum Ezecielis, & Hoſeæ hoc tantum ſignificant prædicandum fuiſſe Euangelium in vniuerſo orbe, futurumque, vt multi etiam ex illis decem tribubus conuerterentur, & Euangelica libertate fruerentur ſimul cum alijs, qui in Iudæa, & in alijs locis crediderant. Quod ex parte fieri iam cœpit prædicantibus apoſtolis, & alijs Eccleſiæ filijs: ſed plenius fiet in conſummatione ſæculi, cum omnes tribus conuertẽtur. Hoc apertiſſime Eze-
A ciel ipſe indicat ſtatim: Et faciam eos in gentem vnam in terra in montibus Iſrael, & rex vnus erit omnibus imperans. Quod ſi de rege terreno velis intelligere; neque factum eſt vnquam, neque fiet; ſed quis ſit iſte rex, mox explicat: Et ſeruus meus Dauid rex ſuper eos, & paſtor vnus erit omnium eorũ. Significat ergo eos in Eccleſiam tanquam in patriam adducendos, vbi rex eorum ſit Chriſtus, qui Pſal. 2. ait: Ego autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper
B Sion montem ſanctum eius. Quod in hoc 1. c. Hoſeæ, & in 3. fuſius explicabimus. Hæc ſumma eſt expoſitionis horum locorum omnium, vt facile attentus lector intelliget. Quod ſi plura deſiderat, legat Ezec. c. 34. cum Hieronymi explanatione: nam quæ in Hoſea ſunt, ſuis locis exponemus, ne nunc in re & aperta, & alterius loci, ac temporis immoremur. Verum illud vel maxime mouere lectorem poteſt, quod Iob 14. legimus. Prope erit interitus Niniue, non enim excidit verbum Domini, & fratres noſtri, qui diſperſi ſunt à ter-
C ra Iſrael, reuertentur ad eam. Quod de duabus tribubus dici nõ poſſe videtur, cum eo tempore captę non fuerint, ſed de decem, è quibus erat Tobias, & quarum homines merito fratres ſuos vocat. Sed hoc ita ſoluendum eſt de duabus tribubus hæc prædici paulo poſt capiendis. Itaque ex verbis noſtræ tranſlationis haud obſcure intelligitur. Omnis autẽ deſerta terra eius replebitur, & domus Dei, quæ in ea incẽſa eſt, iterum reædificabitur, ibique reuertentur omnes timentes Deum. Et multo apertius ex tranſlatione LXX. quæ ita habet: Et quod fratres noſtri in terra di-
D ſpergentur à bona terra, & Ieruſalem erit deſerta, & domus Dei in ipſa comburetur, & deſerta erit vſque ad tempus, & iterum miſerebitur eorũ Deus, & conuertet eos in terram, & ædificabunt domum, &c.

Sed obliuione obliuiſcar eorum. Semper, vt ante diximus, hæc geminatio 104
vim augendi & amplificandi habet, id eſt, nũquam eos in mentem meam reducam. Ruffinus: Neque enim ſolum ait, tempore miſeriarum miſericordiæ dene-

denegabo,ſed eos neque in memoriam meam redire permittam. Eſſet enim licet in extremo angore ſolatium, ſi vel quocunque tempore memoriam eorũ, quos abieciſſet, aſſumeret. Nunc vero, vt comminatio prælata crudeſcat, vtrumque ſibi affore pollicetur, & memoriam videlicet damnandorũ, & obliuioné pleniſſimam damnatorum, &c. Illud, cum ſit apertiſſimum, ne adnotandum quidem videtur, obliuionem, & iram, & ceteros affectus humano more Deo tribui ab ſcriptura; ſed velle, vt (Reg.) digne de Deo intelligantur, vt affectiones ipſas tollentes; earum tantum effectus ei adſcribamus. Iraſci enim dicitur, quia punit; dormire, quia ſubuenire differt; obliuiſci, quia benefacere alicui, aut eum eripere à malis non vult. Docet hoc Orig. hom. 23. ſuper Num. Hiero. in illud Iſa. 65. Iſti fumus erunt in furore meo:& in epiſt. ad Eph. lib. 2. in fine, & lib. 3. in principio Aug. 9. de Ciu. c. 5. Damaſ. lib. 1. de fide Orth. cap. 14. Vide etiam Lactan. lib. de Ira Dei c. 6. Vnde eleganter Aug. 1. conf. c. 4. Pœnitet te, & non doles; iraſceris, & tranquillus es, opera mutas, nec mutas conſilium.

105 In tranſlatione non parum ineſſe videtur difficultatis: eſt enim in Hebręo, נשא אשא להם, quod magis videtur ſonare, Leuando leuabo eos, aut auferẽdo auferam eos. At vero & ſi ita acciperemus, non male vertiſſet Hier. ſenſum enim reddidiſſet, quod ſæpe facere ſolent interpretes. Auferendo auferam eos, ſcilicet à facie mea, non aſpiciam eos, id autem eſt dicere, Obliuiſcar eorum. Recte enim veteri prouerbio iactatur, procul eſſe à corde, quæ procul ab oculis ſunt. Aliter etiam reſponderi poteſt נשא non eſſe à verbo נשא quod ſignificat leuare, tollere, auferre: ſed à verbo נשה quod eſt obliuiſci, in fine tamen א ponitur pro ה quod paſſim apud Hebręos fit, vt quieſcentes literæ permutentur inter ſe. Nã quod in vno litera, ש, apicẽ habeat in dextro cornu, in altera in ſiniſtro nihil refert, cum puncta non fuerint apud veteres. Adde, quod iſta duo verba tam vicina inter ſe ſunt, vt alterum Hebræi accipiant pro altero, vt Ierem. 23. ונשיתי אתכם נשא quod Hier. vertit, Tollam vos portans; cum videretur vertendum, Obliuiſcar vos: & tamen LXX. ſimiliter tranſtulerunt, Aſſumo vos.

Et domui Iuda miſerebor, & ſaluabo eos &c. Hoc dicit quoniam liberauit duas tribus mirabiliter, non armis earum, ſed ſua potentia. Primum cùm octauo anno à captiuitate decem tribuũ Sennacherib rex Aſſyriorum obſedit cum magnis copijs Ieruſalem, & angelus Domini vna nocte occidit centum octoginta quinque millia de eius exercitu, & ipſe inhoneſte in patriam reuerſus in templo Dei ſui occiſus eſt 4. Reg. 19. Secundo cũ excitauit ſpiritum Cyri regis Perſarum, & vltro ille copiam fecit omnibus, qui capti fuerant à Nabuchodonoſor redeundi in Iudæam, 2. Paralip. vlt. & 1. Heſd. 1. Ita quamuis capta fuerit domus Iuda, non eſt eius oblitus Dominus, ſed miſertus eam in priſtinã libertatem reſtituit. Quod autem ait, Saluabo eos in Domino Deo ſuo, perinde, eſt ac ſi diceret: * Saluabo eos per 107 Deum ſuum, ſiue virtute, ac poteſtate Dei ſui iuxta Hebraici ſermonis conſuetudinem, qua præpoſito, In, (In.) virtutem, ac poteſtatem ſonat, vt Pſalm. 17. Quoniam in te eripiar à tentatione, & in Deo meo tranſgrediar murum. In te, non meis viribus, ſed virtute tua adiutus, ac poteſtate Dei mei. Et Pſal 43. In te inimicos noſtros vẽtilabimus cornu; & in nomine tuo ſpernemus inſurgentes in nobis. Deum autem ſuum vocat patrẽ ipſum, qui loquitur. Eſt enim (Reg.) ſcripturæ mos (vt tradit Greg. in præfatione moral. cap. 2.) eos, qui loquuntur ita de ſe loqui, ac ſi de alijs loquerentur. Vt Num. 12. Erat autem Moyſes mitiſſimus omnium hominum, qui morabantur in terra. Hoſ. 4. Oblita es legis Dei tui; obliuiſcar filiorum tuorũ & ego. Intelligitur etiam hic, filius, (quod & Hier. adnotauit, & ita expoſuit Hilar. li. 4. de Trin. prope fin.) vt ſit ſenſus; Saluabo eos virtute Dei ſui filij mei, qui ex eis ſecũdũ carne naſciturus eſt. Atq; ideo Chaldæus vertiſſe videtur, Saluabo eos per verbũ Dñi Dei ſui.

Et

108 *Et ablactauit eam, quæ erat Abſque* A
miſericordia. Ruffinus putat diuturni-
tatẽ captiuitatis filiæ ablactatione fuiſ-
ſe ſignatam. At quantum diſtat ab ortu
ablactatio, vt duorum annorum mora
longiſſimum tempus ſignificet? Melius
Hieronymus; Qui ablactatur, inquit,
recedit à matre, parentis lacte non ve-
ſcitur, alimẽtis ſuſtẽtatur externis, &c.
Explicat igitur magis, quàm recte decẽ
tribus per eam, quæ dicta eſt, Abſque
miſericordia ſignificentur, & quantum
ira Dei protendenda ſit. Sicut enim il-
la ablactatur; ita Iſrael in captiuitatem
ductus proijcietur à Deo; non aletur B
verbo Dei, vt ſolebat; non audiet pro-
phetas; non gratia eius roborabitur;
tam anima, quam corpore cibis gentiũ
immundis veſcetur; omnique conſo-
latione deſtituetur.
109 *Et concepit, & peperit filium*. Quod
in primo filio diximus, id & de reliquis
intelligendum eſt natos eſſe, ac nomi-
na à Deo accepiſſe cum nominum ra-
tione, vt quoties illos populus videret,
toties iræ, minarumque Dei recorda-
retur, & futurorum malorum imagine
terreretur. Tertium filium Ruffinus
arbitratur non decem, ſed duarum tri-
buum portendere captiuitatem, quæ à C
Nabuchodonoſor Babylonem tranſla-
tæ ſunt, atque ibi inter gentes viuentes
nomen populi Dei amiſerunt; ideoque
puer vocatus eſt, Non populus meus.
Sed longe aliter ſe res habet. Nec
enim dum Babylone moratæ ſunt, po-
pulus Dei eſſe, aut dici deſierunt. Nam
& ipſos Dominus per prophetas tunc
admonebat, vt videmus Ierem. 29. & in
toto libro Baruch cum epiſtola Iere-
miæ; & ad eorum ſolatium tranſtule-
rat illuc Ezecielem, & Danielem, quos
110 frequenter audiebant. * Denique Cy-
rus populum Dei vocat 1. Heſd. 1. Om D
nia regna terræ dedit mihi Deus cœ-
li, &c. Quis eſt in vobis de vniuerſo po
pulo eius? Sit Deus illius cum ipſo.
Aſcendat in Ieruſalem, &c. Multo ve-
ro ſimilius eſt illam in hoc infante ca-
lamitatem Iudæ portendi, quæ propter
incredulitatem, & mortem Ieſu Chri-
ſti reiectus eſt à Deo, & induratus, atq;
excæcatus, populus Dei eſſe deſijt. Hoc
Lyrano, & Vatablo placet, & mihi olim
placebat: at nunc omnino exiſtimo ter-
tium filium ſignificare populum decẽ
tribuum, quod ad extremum eo infeli-
citatis deuenerit, vt vocetur, Non po-
pulus Dei, & æterna gentis alienæ fe-
riatur ſententia (vt ait Hier.) vt dica-
tur, Non populus meus, & abijciatur in
perpetuum. Nam & ita exponunt Hie-
ron. Cyri. Theodoretus, Rup. & rerum
ipſa conſequentia exigit: ſemper enim
de decem tribubus locutus eſt. Sed hoc
reſtat explicandum, cur populus antea
per filiam ſignatus, poſt maiora mala
iterum non per filiam, ſed per filium
notetur? Hoc ideo factum puto, quod
poſt captiuitatẽ valde iſte populus ex-
creuit, & priſtinam fortitudinem re-
ſumpſit: verum & tunc à Deo contem-
ptus eſt, qui non lætatur multitudine
filiorum impiorum.
Et ego non ero veſter. Expoſuit nomi- 111
nis cauſam, quod eos abiecturus eſſet,
& relicturus. Ita autem legendum eſt;
Et ego non ero veſter, vt ex Heb. con-
ſtat, & ex LXX. ex codicibus Complu-
tenſi, & regio; tametſi in duobus ma-
nuſcriptis inueni; Nõ ero veſter Deus.
In Heb. eſt, Non ero vobis, quod maio-
rem emphaſim habere videtur, quam,
Non ero veſter Deus. Quaſi dicat, Ni-
hil in me habebitis; penitus veſtri cu-
ram abijciam.

ALLEGORIA.

Horum omnium allegoriam paucis
nobis expoſuit Hier. Iuxta typum (in-
quit) diſcimus eos, qui propter ſangui-
nem ſeminis Dei vocantur Abſque mi
ſericordia, & dicere auſi ſunt; Sanguis
eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros,
hucuſque ſeruire Romanis. Domum au
tem Iuda, eos videlicet ex Iudæis, qui
Dominum ſunt confeſſi, non in exer-
citus fortitudine, ſed in Euangelij præ
dicatione ſaluatos. Deinde exponens
illud: *Et ablactauit eam, &c.* dicit hæc
rectè intelligi poſſe in omni populo Iu
dæorum, qui propter offenſam ſeminis
Dei, id eſt Chriſti, captiuitati traditus,
regnum perdidit, & prouinciam, appel
laturque, Non populus Dei. Similiter
Cyrillus ait; Secundum ſpiritum poſt il
lam multitudinem, quæ vocata eſt, Nõ
miſeri-

miſericordiam conſecuta, quia occidit A
Chriſtũ, & ideo deleta; qui ſtatim poſt
eos filij ſunt ſecuti ſynagogæ fornica-
træ, quique adhuc erant, lapſi ſunt ab il-
112 la appellatione populi Dei. * Neque
enim omnes ſunt conſumpti illo bello
Romanorum; quin potius infiniti pe-
rierunt, reliquiæ vero ſaluæ diſperſæ
ſunt in omnes mundi partes, non am-
plius populus Dei: tranſiuit enim gra-
tia ad gentes, quibus admiſtæ ſunt reli-
quiæ Iſrael, id eſt, ij qui ex fide. Non po
pulus meus ſignificat receſſiſſe ab illis
Citatur Deum, quia illi eum abiecerunt. De no
2. Cor. 6. bis autem iuſtificatis ab eo ait prophe- B
ta: Ego ero illis in Deum, & ipſi erunt
Iohan. 7. mihi in filios, & filias. Et Iudæis aiebat
Dominus: Adhuc modicum tempus vo
Matth. 23 biſcum ſum. Aliquando vero: Ecce re-
Iohan. 10 linquetur vobis domus veſtra deſerta.
De gentibus autem: Oues meæ vocem
meam audiunt. Hæc Cyrillus de qui-
bus nos iterum cap. 3. dicemus. Ex his
ſanctorum patrum verbis, ex multiſq;
ſimilibus, quę crebro repetemus, videat
prudens lector, quod in primo prælu-
dio demonſtrauimus ſanctos patres plu
rima in prophetis nequaquam de Chri
ſto hiſtoricè interpretari, ſed myſtice; C
atque eam intelligentiam typicam vo-
care, & ſpiritualem, ac myſticam, alle-
goricam, & anagogicam, vt hinc intel-
ligamus ſæpenumero eos idem ſentire,
tametſi typicam eſſe non dicant.

TROPOLOGIA.

113 Iuxta tropologiam peccatoribus,
poſtquam eis confractus eſt arcus, id
eſt, ablata fortitudo, & quieuit regnum
Iſrael, quo prauis affectionibus regali-
Peccatores in feminas vertuntur. ter dominabantur; quid ſupereſt, niſi
vt iam non filij, ſed filiæ nomine intel-
ligantur; in quos recte conueniat illud
Homericum. (χαιοί.
Iliad. 7. *Ὤμοι ἀπειλητῆρες, Ἀχαιΐδες, οὐκ ἔτ' Ἀ-* D
Quod Latine ita vertere licet,
Heu iactatores, et Achaides, haud n. Achai
Aut quod noſter Virgilius imitatus eſt.
Æneid. 9. *O verè Phrygiæ, neque enim Phryges.*
Et illud mox,
— *Sinite arma viris, & cedite ferro.*
Offic. 1. Quo nihil poteſt eſſe ignominioſius. Vt
enim ſcripſit Cicero; In probris maxi-
me in promptu eſt, ſi quid tale dici pôt,

A *Vos etenim iuuenes animum geritis muliebrẽ*
Sed vt ad noſtras potius literas re- 114
deamus, de hac filia dicitur: Filia mea Matth. 15
male à dæmonio vexatur. Neque enim
viri ita ſe vexari patiuntur. Has impius Exod. 1.
Pharao educari, & creſcere cupiebat.
Quidquid, inquit, maſculini ſexus natũ
fuerit, in flumen proijcite; quidquid fe-
minini, reſeruate. De rege etiam tyran 1. Reg. 8.
nice imperante ſcriptũ eſt: Filias quoq.
veſtras faciet vnguentarias, & focarias,
& panificas. Cedit victori imbellis ſe-
xus, & iniuriæ tyranni; id eſt, diaboli,
patet. Traducitur ad vilia, & abiecta mi
B niſteria, ad vnguenta conficienda, ad ci
bos ingenioſe præparandos, ad panes
faciendos, vt de corporis delicijs tantũ
cogitet, & ventri voluptatibusq; totus
inſeruiat. Cum huc deuenit peccator,
& adhuc pœnitentiæ obliuiſcitur, no-
men accipit triſte, & luctuoſum; voca-
tur Abſque miſericordia, quia fit illud
Pſal. 80. Et non audiuit populus meus
vocẽ meam; & Iſrael non intẽdit mihi:
Et dimiſi eos ſecundũ deſideria cordis
eorum; ibunt in adinuentionibus ſuis.
* Quod apertius dixit Pau. Ro. 1. Et ſi- 115
cut non probauerũt Deũ habere in no
C titia; tradidit illos Deus in reprobũ ſen
ſum, vt faciant ea, quæ non conueniũt,
repletos omni iniquitate, malitia, forni
catione, auaritia, nequitia, plenos inui-
dia, homicidio, contentione; dolo, ma-
lignitate, ſuſurrones, detractores, Deo
odibiles, contumelioſos, &c. Inde quaſi
per gradus venit ad illud, quod ex Iſaia
retulit in eadẽ epiſtola Apoſtolus cap. Locus Pauli Ro. 11.
11. Dedit illis Deus ſpiritum compun-
ctionis; oculos vt non videant; & aures
vt non audiant vſque in hodiernũ diẽ.
Quod ait, Dedit illis Deus ſpiritũ com
punctionis, ex Iſa. 29. deſumptum eſt.
D Nam vbi nos habemus, Quoniam mi-
ſcuit vobis Dominus ſpiritum ſoporis,
pro ſpiritu ſoporis LXX. habent, *πνεῦ-
μα κατανύξεως*, id eſt, ſpiritum compun
ctionis, ſicut eſt etiam apud Paulũ. Eſt Spiritus compunctionis.
autem ſpiritus compunctionis mens in
malo fixa, & pertinax, vt inde auelli ne
queat, vt Chryſ. Theophyl. Oecume-
niuſque dixerunt. Atque idem in He-
bræo dicitur ſpiritus תרדמה, id eſt,
ſoporis: ſignificat autem hæc vox gra-
uem,

A uem, & vehementem ſopotem, qualem
Dominus immiſit in Adam Gene. 2. &
in Abraham Geneſ. 15. & in populum
Saul 1. Reg. 26. & in Ionam, Ionæ 1. qui
bus in locis ſcriptura hoc nomen vſur-
116 pauit in Hebræo. * Miſcuit igitur illis
ſpiritum ſoporis, vt altiſſimo, & grauiſ-
ſimo ſomno ſtertentes, nihil videant,
ſed in malo maneant quaſi infixi. His ſi
addas quod addit Paulus, Vſque in ho-
diernum diem, id eſt, vſque in finem vi-
tæ eorum, vel ſæculi, vt Origenem in-
terpretatum diximus hom. 7. in Ioſue,
videas idē, quod eſt in propheta. Quia
B nō addam vltra miſereri domus Iſrael,
ſed obliuione obliuiſcar eorum. At nō
talis eſt in filios Iuda, id eſt, in eos, qui
ore, & vita Deum confitentur; de qui-
bus Paul. Roma. 2. Sed qui in abſcondi-
to Iudæus eſt, & circuncisio cordis in
ſpiritu, non litera. Domui Iuda miſere-
bor, & ſaluabo eos in Domino Deo
ſuo. Venit rex Aſſyriorum & arctiſſime
obſidet domum Iuda, id eſt, grauiſſimis
tentationibus oppugnat, vnde nullus
appareat exitus: ſed reſpicit Deus in fa
ciem Chriſti ſui, & ſaluat eos in Domi-
no Deo ſuo, id eſt, propter Chriſtum,
cui adhærent, eos liberat. Quam ob rē
C hæc dicit Dominus de rege Aſſyriorū:
Non ingredietur vrbem hanc, nec mit-
tet in eam ſagittam, nec occupabit eā
clypeus. Per viam, qua venit, reuerte-
tur; & ciuitatem hanc non ingredietur,
dicit Dominus. Protegamque vrbem
hanc, & ſaluabo eam propter me, &
propter Dauid ſeruum meum. * Quod
117 ſi humana fragilitate labantur aliquan-
do, & capiantur à Chaldæis; reuocabit
eos tandem in gratiam ſuam, & in prio
rem libertatem, ſicut duas tribus de Ba
bylonica captiuitate liberauit; educen-
te eos non Zorobabele, aut Ieſu filio
D Ioſedec, ſed Ieſu filio Dei, cuius Zoro-
babel, & Ieſus ſacerdos figura fuerunt.
His ait Dominus: Ego enim ſcio cogi-
tationes, quas ego cogito ſuper vos, ait
Dominus, cogitationes pacis, & non af
flictiones, vt dem vobis finem, & pa-
tientiam. Et inuocabitis me, & ibitis, &
orabitis me, & ego exaudiā vos. Quæ-
retis me, & inuenietis, cum quæſieritis
me in toto corde veſtro. Et inueniar à

Quomodo Deus liberet iuſtos etiam ſi humana infirmitate labantur in peccatum.

4. Reg 19. & Iſa. 37.

Ierem. 29.

A vobis, ait Dominus, & reducam capti-
uitatem veſtram, & congregabo vos de
vniuerſis gentibus, & de cunctis locis,
ad quæ expuli vos, dicit Dominus. Et
rurſus. Statue tibi ſpeculam; (ſcilicet, Ierem. 31.
vnde miſeriam tuam, & pericula con-
templeris;) pone tibi amaritudines (ex
corde de peccatis cognitis dolens;) di-
rige cor tuum in viam rectam, in qua
ambulaſti, (id eſt, in vitam priorem;)
reuertere virgo Iſrael, reuertere ad ci-
uitates tuas iſtas. Sed quomodo eos li-
berat? In Deo ſuo non in arcu, & gla-
dio, & in bello, & in equitibus, id eſt, nō
B naturæ viribus, vt blaſphemabat Pela-
gius; ſed Dei miſericordia intus volun-
tatem excitante, & ad pœnitentiā mol
diente, & vt ſe ipſa adiuuet adiuuante.
* Non ſaluatur rex (inquit Dauid) per 118
multam virtutem; & gigas non ſalua- Pſalm. 32.
bitur in multitudine virtutis ſuæ: fal-
lax equus ad ſalutem; in abundantia
autem virtutis ſuæ non ſaluabitur. Ec-
ce oculi Domini ſuper metuentes eū;
& in eis qui ſperant ſuper miſericordia
eius; vt eruat à morte animas eorum, &
alat eos in fame. Anima noſtra ſuſtinet
Dominum: (id eſt, expectat eum in pe-
riculis:) quoniam adiutor, & protector
C noſter eſt. Quare merito idem prophe- Pſalm. 43.
ta, quod expertus erat, loquitur: Non
enim in arcu meo ſperabo, & gladius
meus non ſaluabit me. Sed ad peccato-
res continuo propheta reuertitur, &
ait: Et *Ablactauit eam, quæ erat Abſque
miſericordia.* Separatus enim à Deo pec
cator non ſugit lac ex vberibus Chri-
ſti; de quibus ait ſponſa: Meliora ſunt v-
bera tua vino. Lac, inquam, illud, de
quo Iſaias: Venite, emite abſque argen Cant. 1.
to, & abſque vlla commutatione vinū, Iſa. 55.
& lac, hoc eſt gratiam, & ſpiritū, & re-
ctum rerum agendarum iudicium, &
D contemptum ſæculi, amoremque cœ-
leſtium bonorum, quæ omnia quaſi è
Chriſti viſceribus oriuntur, vt lac ex vi
ſceribus mulieris, & alunt, ac fouent
iuſtos, & pios. * Sed cibis immundis gen- 119
tium veſcitur; quærit libros ſæculares,
& laſciuos; libidinoſorum, & perdito-
rum conuictum, & familiaritates; blaſ-
phemijs, periurijs, ſacrilegijs, impudici-
tijs, detractionibus, diſſenſionibus pa-
ſcitur;

ſcitur;& vt ægrotus intẽperans, ac ma-
le moratus quidquid vtile põt eſſe in
cibis, reſpuit,& odit; quidquid nocet,
auidiſſime appetit, ac perſequit, & ve-
re prodigus filius cupit implere ventrẽ
ſiliquis,quas porci manducant.Cernas
Pſal. 105. in eo,quod ſcripſit Dauid: Et commiſti
ſunt inter gentes; (id eſt, verſati ſunt
cum hominibus ſine Deo, & more gen
tium viuẽtibus,quales ſunt inter Chri-
ſtianos non pauci;) & didicerunt ope-
ra eorum, & ſeruierunt ſculptilibus eo
rum,id eſt,ventri,libidini,pecuniæ,ho-
nori,& ceteris idolis,quæ illi adorabãt.
Sed naſcitur poſt ablactationem filius
infauſtiſſimi nominis, Non populus
meus: quoniam ſæpe vſu venit, vt hu-
iuſmodi homines opibus, aut eruditio-
ne,aut fauore principium creſcant,aut
opinione populari, qua viri magni, &
magnis rebus gerendis idonei iudican-
tur:& ſimul eorum ſuperbia,atque ini-
quitas augetur; adeò vt propter perdi-
tiſſimos mores non virtutes modo re-
liquas;ſed fidem etiam aliquando amit
tant, & omnino populus Dei eſſe deſi-
nant, iuxta illud Pauli 1.Tim.1. Habẽs
fidem, & bonam conſcientiam, quam
quidam repellentes circa fidem naufra-
gauerunt.

HISTORIA.

120 *Et erit numerus filiorum Iſrael quaſi
arena maris*. Cyrillus,Theodorus An-
tiochenus, & Theodoretus ita hæc
accipiũt,quaſi dicat propheta: Quam-
uis in tam immenſum numerum excre
uerit hic populus; nihilominus reijcie-
tur à Deo, qui nequaquam multitudi-
ne capitur,ſed pietate. At non rectè co
pulat hæc verba cum ſequentibus iſta
expoſitio: nam quos nunc vocat filios
Iſrael,de eiſdem ſtatim ait,Et erit in lo
co vbi dicetur eis; Non populus meus
vos,dicetur eis; Filij Dei viuẽtis;quod
de gentilibus ad fidem conuerſis dici-
tur,vt ex Paulo ſtatim confirmabimus.
Eadem ratione conuincitur Theodo-
retum, & Ruffinum non rectè quæ ſe-
quuntur ad tempus libertatis è Babylo
nica captiuitate referre, cùm non eo
tempore,ſed cum prædicatum eſt Euan
gelium,impletum hoc doceant Petrus,
& Paulus. Tametſi Ruffinus ad vtrum-

A que tempus pertinere fateatur. Paulus
ad Rom.cap.9.hæc ſcribit: Quos & vo-
cauit nos nõn ſolum ex Iudæis,ſed etiã
ex gentibus,ſicut in Hoſee dicit,Voca-
bo Non plebem meam,Plebem meam;
& Non dilectam,Dilectam;& Non mi-
ſericordiam conſecutam, Miſericordiã
conſecutam. * Et erit in loco, vbi dictũ 121
eſt eis,Non plebs mea vos,ibi vocabun
tur filij Dei viui. Igitur beatus Apoſto-
lus, (vt Hieronymi verbis vtar) Ho-
ſeæ prophetæ aſſumens teſtimonium,
& exponens illud ſuper vocatione gen
tium,& eorum fide, qui ex Iudæis cre-
B dere voluerunt,omnem nobis difficul-
tatem interpretationis abſcidit aſſerẽs
Chriſti temporibus eſſe completũ, &c.
Idem ſentit Cyrillus,& Aug.18.de ciu.
cap.28.& lib.22.contra Fauſtum ca.89.
Petrus etiam prioris epiſt.cap.2.ſcribit:
Vos autem genus electum, regale ſa-
cerdotium,gens ſancta,populus acqui-
ſitionis,vt virtutes annũcietis eius, qui
de tenebris vos vocauit in admirabile
lumen ſuum. Qui aliquando non popu
lus,nunc autem populus Dei, qui non
conſecuti miſericordiam, nunc autem
miſericordiam conſecuti. * Sed dicet 122
C forte quiſpiã allegorico ſenſu hæc ver-
ba prophetæ vſurpari ab Apoſtolis; hi-
ſtoricum vero eſſe de filijs Iſrael poſt-
quam Babylone redierũt. Videtur hoc
quidem probabile:ſed ſi diligentius in-
ſpiciatur,probabile non eſt. Quare pru
denter Cyrillus non conuenit, inquit,
cum hiſtoria: ideo ad tempus aduentus
Chriſti referendũ eſt,&c. Cur non con
uenit?Sane numerus Babylone redeun
tium exiguus fuit,vt de eo nullo modo
dici poſſit; Et erũt filij Iſrael quaſi are-
na maris, &c. Deinde filij Iſrael, id eſt,
decem tribus non redierunt, vt ſatis
D paulo ante demonſtrauimus. Quod ſi
filios Iſrael vocari dicas illos, qui ex
decem tribubus adhæſerunt domui Da
uid: primum illi pauciores multo erant
quam vt poſſint cum arena maris con-
ferri:deinde ſemper cum duabus tribu-
bus numerantur; vt cum ſcripturæ, &
ſancti dicunt duas tribus captas fuiſſe
à Nabuchodonoſor, & libertate dona-
tas à Cyro. Quid eſt igitur, quod ait;
Et congregabuntur filij Iuda, & filij
Iſrael?

123 Iſrael?* Aliter totus locus explicandus
Filij Abrahæ, & filij Iſrael. eſt;&,vt recte explicetur, intelligamus
his verbis prophetam alludere ad pro-
miſſionem Abrahæ factam, cui Geneſ.
13. dictum eſt; Faciamque ſemen tuum
ſicut puluerem terræ:ſiquis poteſt ho-
minum numerare puluerem terræ, ſe-
men quoque tuum numerare poterit.
Et cap. 15. Suſpice cœlum, & numera
ſtellas,ſi potes: & dixit ei.Sic erit ſemē
tuum. In hac promiſſione non dicun-
tur ſemen Abrahæ, qui ex eo ſecūdum
carnem originem trahunt, licet ij quo-
que ſint innumerabiles; ſed qui eius fi-
dem, & pietatem imitantur, ſiue ex Iu-
dæis ſint,ſiue ex gentibus. Quod præ-
clare docet Paulus Rom. 4. Ideo ex fi-
de,vt ſecundum gratiam firma ſit pro-
miſſio omni ſemini,non ei, qui ex lege
eſt ſolum;ſed & ei,qui ex fide eſt Abra-
hæ, qui eſt pater omnium noſtrum, ſi-
cut ſcriptum eſt; Quia patrem multa-
rum gentium conſtitui te,&c. qui con-
tra ſpem in ſpem credidit: vt fieret pa-
ter multarum gentium,ſecūdum quod
dictum eſt ei: Sic erit ſemen tuum ſicut
ſtellæ cœli, & arena maris. Et paulo
ante;Vt ſit pater omnium credentium
per præputium; & reputetur & illis ad
iuſtitiam, & ſit pater circunciſionis,
non ijs tantum, qui ſunt ex circunci-
ſione; ſed & ijs, qui ſectantur veſtigia
fidei, quæ eſt in præputio patris noſtri
124 Abrahæ. * Vnde Gala. 2. dixit: Co-
gnoſcite ergo quia qui ex fide ſunt, ij
ſunt filij Abrahæ. Et Matth 3. ſcriptum
eſt; Facite ergo fructum dignum pœ-
nitentiæ; & ne velitis dicere intra vos,
Patrem habemus Abraham. Dico enim
vobis, quoniam potens eſt Deus de la-
pidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ.
Idem eſt de filijs Iſrael intelligendum
eodem apoſtolo authore; qui cum Ro.
9. deploraret ſuæ gentis cæcitatem, &
obſtinationem; ne quis putaret non
eſſe impletum, quod Abrahæ promiſit
Deus, & Iacob de numeroſa eorum po
ſteritate,eo quod pauci Euangelio cre-
derent; tacitæ obiectioni ita reſpon-
det. Non autem quod exciderit verbū
Dei. Non enim omnes, qui ex Iſrael ij.
ſunt Iſraelitæ, neque qui ſemen ſunt
Abrahæ omnes filij: Sed in Iſaac voca-

A bitur tibi ſemen;id eſt,non qui filij car-
nis hi filij Dei, ſed qui filij ſunt promiſ-
ſionis, æſtimantur in ſemine,&c. Aper-
te docet non æſtimari in ſemine, id eſt,
non intelligi, aut computari in ſemine
Abrahæ, qui ex eo ſunt tantum ſecun-
dum carnem; ſed qui ſunt filij Dei, id
eſt,electi a Deo,vt credant,& ſalui fiāt,
& poſſideant terrā illam viuentium,de
qua dictum eſt Gen. 13 Omnem terrā,
quam cōſpicis, tibi dabo, & ſemini tuo
vſque in ſempiternum. Iidem vocan-
B tur filij promiſſionis,id eſt,filij promiſ-
ſi, ſicut Iſaac per promiſſionem natus
eſt Abrahæ. * Hinc eſt apud Paulum 125
duplex Iſrael. Nam de Iudæis incredu- Iſrael duplex.
lis ait, 1. Corinth. 10. Videte Iſrael ſe-
cundum carnem. De credentibus autē
ſiue ex Iudæis,ſiue ex Gentibus ait Ga-
lat. 6. Quicunque hanc regulam ſecuti
fuerint,pax ſuper illos,& miſericordia,
& ſuper Iſrael Dei. Ergo quoniam tem
pore apoſtolorum nonnulli ex Iudæis,
ex gentibus autem innumeri credituri
erant,qui omnes filij Iſrael vocati ſunt
à Deo in promiſſione, propheta nunc
ait; Et erit numerus filiorū Iſrael,quaſi
C arena maris: Ac ſi dicat: Etiamſi decē
tribus in captiuitate relinquātur abſq;
miſericordia, & deſinant eſſe populus
Dei; non tamen ideo verbum Dei ex-
cidet, quod promiſit Abrahæ, Iſaac, &
Iacob: immo vere, & integre implebi-
tur. Erit enim accedentibus gentibus
ad fidem tanta multitudo verorum fi-
liorum Iſrael, vt non magis numerari
poſſit quam arena maris,aut ſtellæ cæ-
li: ita enim notari ſolet multitudo nu-
mero, aut menſura incomprehenſibi-
lis, vt

Tot mala ſum paſſus, quot in æthere ſide- Oui. 1. de Triſtibus. eleg 4.
D *ra lucent;*
Paruaq; quot ſiccus corpora puluis habet
Eſt autē in his verbis, & in alijs Iſaiæ 126
iucunda quędam antitheſis, ſiue oppo-
ſitio. Scribit enim Iſa. cap. 10. Si enim
fuerit populus tuus Iſrael quaſi arena
maris, reliquiæ conuertentur ex eo. Id
eſt; Etiamſi plurimum creſcat, non ſal
uabuntur ex illo niſi pauci, quos reli-
quias vocat. Hoſeas contra ait; Et erit
numerus filiorum Iſrael quaſi arena
maris, &c. Quaſi dicat; Etiamſi reli-

quiæ

quiæ ſolæ ex illo populo ſaluæ fient; A nihilominus numerus filiorum Iſtael erit quaſi arena maris. Illud vero, quod addit; Et non numerabitur, ad arenam referendum eſt, vt LXX. retulerunt, quod illam nec menſura comprehendere vllus queat, nec eius tenuiſſima corpuſcula numerare. Quæ duplicatio magis auget, & infinitam pene multitudinem Chriſtianorum prænunciat.

Et erit in loco, vbi dictum eſt eis, &c. In illis ipſis locis in quibus idola coluerant, & Dei penitus obliti fuerant; atq; ideo dicebat illis Deus: Vos non eſtis populus meus, ad Chriſtum conuerſi in B tantam dignitatẽ prouehentur, vt non tantum Dei populus, ſed etiam Dei filij appellentur; nec mortui Dei, quales erant dij, quos antea adorabant, ſed viuentis, ac veri, omniaque conſeruantis, & gubernantis. Supereſt explicare, quomodo in verbis iſtis Petrus, & Paulus cum propheta non diſcrepẽt, quod initio cap. 2. commodius fiet.

TROPOLOGIA.

127 Hæc omnia, quam vera ſint, ſæpè, ſi attendimus, experimur. Putabant fortaſſe Iudæi, ſi ipſi à Dei cultu deſiſterent; non habiturum eum populum, à C quo coleretur. At toto cœlo errabant. Pro decem tribubus, quæ receſſerant, & pro ijs, qui in Chriſti aduentu gratiæ Dei reſtiterunt, multitudo gentium ſubintrauit: & ita numerus vere Iſraelitarum auctus eſt, vt arenæ maris ſimilis numerari non poſſet. Quod ſæpe Dominus eis prædixit Matth. 21. Ideo dico vobis, quia auferetur à vobis regnum Dei; & dabitur genti facienti fructus eius. Et cap. 22. Tunc ait ſeruis ſuis: Nuptiæ quidem paratæ ſunt; ſed qui inuitati erant, non fuerunt digni: ite ergo ad exitus viarum; & quoſcunque inueneritis, vocate ad nuptias. Qui D ſtat, videat, ne cadat: & peccatis ſuis vt vas reprobatum, & immundum à Domino abijciatur, quantuſcunque ſit: nõ enim Deo deerunt à quibus honoretur. Nam ſi apud Homerum Agamemnon irato Achilli, & diſceſſionem in patriam minitanti reſpondere potuit.

Iliad. 1. φεῦγε μάλ' εἴ τοι θυμὸς ἐπέσσυται, οὐδέ σ' ἔγωγε

A λίσσομαι εἵνεκ' ἐμεῖο μένειν, πάρ' ἔμοιγε καὶ ἄλλοι,

Οἵ κέ με τιμήσουσι, μάλιστα δὲ μητίετα Ζεύς. Ideſt.

I ſane, ſi tantus amor, neq; n. ipſe precor te, Propter me vt maneas; alij mihi namque ſuperſunt,

Qui me & honorabunt; præſertim Iupiter ipſe:

Quanto melius hoc Deus ipſe reſpondebit, qui bonis nullius eget, quam rumuis animi, & corporis viribus præſtet; & ad homines iuuandos natus videatur? * Te cadente, alium in locum 128 tuum eriget, ſicut legis in Iob; Conteret multos, innumerabiles, & ſtare faciet alios pro eis. Nouit enim opera eorum; & idcirco inducit noctem, & conterentur. Vide in hæc verba Greg. 25. mor. c. 10. & 11. iuxta veterum capitum ſectionem, quam ſemper in hoc opere ſequar. Quod ſi te magnum, & vtilem Deo putas, dicet tibi Iob; Cuius adiutor es? nunquid imbecillis? & ſuſtentas brachiũ eius, qui non eſt fortis? Et Paulus: Cui certe par eſſe non poteris, Ego plãtaui, Apollo rigauit: ſed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat eſt aliquid, neque qui rigat; ſed qui incrementũ dat, Deus. Si carum te Deo putas, & magni ab eo fieri, audi; Viuo ego, dicit Dñs, quia ſi fuerit Iechonias filius Ioakim regis Iuda annulus in manu dextera mea, inde euellam eum. Et dabo te in manu quærentium animam tuam, & in manu, quorum tu formidas faciem; & in manu Nabuchodonoſor regis Babylonis; (vbi in perpetua peccatorũ confuſione verſeris;) & in manu Chaldæorum. Caue ergo, ne audias ſpiritum elationis in te loquentem; ſed Paulum audi potius, in quo loquitur Chriſtus: Itaque qui ſe exiſtimat ſtare; videat, ne cadat. Audi Ieſum ipſum per diſcipulum, quem diligebat, admonentem epiſcopum Philadelphiæ: Ecce venio cito: tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam.

Iob 34. Iob 26. 1. Cor. 3. Iere. 22. 1. Cor. 10. Apoc. 3.

HISTORIA.

Et congregabuntur filij Iuda, & filij Iſrael pariter. Congregabuntur, non in ciuitatem, aut prouinciam vnam; ſed in Eccleſiam, in vnũ corpus. Vnũ enim

corpus

corpus eſt, & vna Eccleſia, quãuis per orbem terrarũ late diſperſa. Nihil enim erit, (vt ait Cyrill.) quod eos in Ieruſalem congregati cogat; quia non veteri ritu Deum colent, ſed fide in Chriſtum, & eius lege. Qui ſint filij Iſrael, iã diximus: ſed quia nunc, addit filios Iuda, intelligimus filios Iſrael vocari eos, qui conuerſi ſunt ex gentibus; filios vero Iuda, qui ex Iudæis crediderunt, vt docet Aug. 18. de ciuit. cap. 28. & lib. 22. contra Fauſt. cap. 89. quem Lyranus, & multi ex recentioribus ſequuntur. Significat enim hoc nomine propheta Iudæos credentes vere eſſe Iudæos, aut filios Iuda: nam incredulos ſcriptura Iudæos eſſe negat; nec tanti nominis honore dignatur; quia filium Dei confiteri noluerunt. Apoc. 2. Et blaſphemati ab ijs, qui ſe dicunt Iudæos eſſe, & non ſunt, ſed ſynagoga Satanæ. Simile eſt illud, quod impio ſeni dicitur Dan. 13. Semen Chanaan, & non Iuda, ſpecies decepit te. Et poſtea de Suſanna, Sed non filia Iuda ſuſtinuit iniquitatem veſtram. Eodẽ modo Iudas capitur Zach. 11. Vt diſſoluerem germanitatem inter Iudam, & Iſrael. Nam eam Iudæorum partem, quæ Chriſto Domino adhæſit, Iudam vocauit, vt ſuo loco explicabimus.

130 *Et ponent ſibimet caput vnum*. Chriſtum ſcilicet: de quo Epheſ. 1. ſcriptum eſt; Et omnia ſubiecit pedibus eius; & ipſum dedit caput ſuper omnem Eccleſiam. Eleganter autem Chriſtus caput dicitur, quoniã capitis eſt, ceteris membris prouidere, & ea gubernare, ac ducere. Et qui Chriſti ſunt ſapientia ſua niti non debent; ſed vt membra ductui capitis parere, & quaſi pueros, atq; omnium ignatos Chriſto ſeſe tradere tegendos, & gubernandos; vt id de rebus ſentiant, & id faciant, quod ille ſentiendum, faciendumque docuerit. Vnde pater, Matth. 17. Hic eſt filius meus dilectus; in quo mihi bene complacui; ipſum audite. Et Dominus ipſe, Matt. 23. Nec vocemini magiſtri, quia magiſter veſter vnus eſt Chriſtus. Sed hoc, quod dico, apertius ex Paulo intelligimus, 1. Corinth. 11. Volo autẽ vos ſcire, quod omnis viri caput Chriſtus eſt, caput autem mulieris vir, caput vero Chriſti Deus. Hoc eſt; Vt Chriſtus nõ proprio, ſed patris conſilio omnia fecit, ac dixit: ita vir conſilium, & ductum Chriſti ſequi debet; & mulier conſilium, & ſententiam viri. Ex quo facile cernimus, neceſſe eſſe errare, atque deſipere omnino, qui ſibi potius credere, & obſequi volunt, quam tanto, ac tali capiti: quod ne verbo quidem vno vnquam à capite ſuo, id eſt, à patris ſenſu receſſit. * Omnis ſapientia (inquit vere ſapiens) à Domino Deo eſt, & cum illo fuit ſemper. Et Dominus: Ego ſum lux mundi: qui ſequitur me non ambulat in tenebris, ſed habebit lumen vitæ. Ergo qui eum non ſequitur; qui hac luce non fruitur; in tenebris ambulat; vt rectè hic quoque dicamus: Si quis ambulauerit in die; non offendit; quia lucem huius mundi uidet: Si autem ambulauerit in nocte, offendit; quia lux non eſt in eo. Hinc de illis, qui per ſe ſapere volebant, ſcripſit Apoſtolus; Euanuerunt in cogitationibus ſuis; & obſcuratum eſt inſipiens cor eorum: dicentes enim ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt. Atque eò ſtultitiæ, & amentiæ venerunt qui ſe omnium hominũ magiſtros eſſe profitebantur; vt addat idem Apoſtolus; Et mutauerunt gloriã incorruptibilis Dei in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & ſerpentium. Quid tantæ cæcitati animi, & obſcurationi inſipientis cordis conſequens erat; niſi, quod ſtatim ſequitur: Propter quod tradidit illos Deus in deſideria cordis eorum in immunditiam, vt contumelijs afficiant corpora ſua in ſemetipſis? Sapienter ergo ſapiens Paulus: Si quis videtur inter vos ſapiens eſſe in hoc ſæculo, ſtultus fiat; vt ſit ſapiens: (hoc eſt, agnoſcat ſe nihil per ſe ſcire, & Chriſto capite vtatur, ei ſe regendum committat; & ita erit ſapiens:) Sapientia enim huius mundi ſtultitia eſt apud Deum. Scriptũ eſt enim: Comprehendam ſapientes in aſtutia eorum. Et iterum; Dominus nouit cogitationes ſapientium, quoniã vanæ ſunt.

132 *Et aſcendent de terra*. Varię ſunt iſtorũ verborum interpretationes. Chaldæus

Marginalia: Caput. — Locus Pauli. — 131 Eccl. 1. — Ioh. 8. — Iohan. 11 — Rom. 1. — 1. Cor. 3.

dæus ita vertit, Aſcendent de terra captiuitatis ſuæ, id eſt, deſinent captiui teneri à diabolo. Quod Vatablo, atque alijs placuit. Mihi non admodum placet: quoniã cum dicitur; Et congregabuntur filij Iuda, & filij Iſrael, & ponet ſibimet caput vnum; iam intelliguntur egreſſi è captiuitate, & liberati: nam, cum captiui erant, quomodo congregari poterãt, aut regem eligere? Quod ſi cui placet; poterit ex Exod. 1. confirmare. Vbi pro eo, quod nos habemus; Expugnatiſq; nobis, egrediatur de terra, id eſt, reuocet ſe in priſtinam libertatem; in Hebr. eſt, Aſcendat de terra. Hieronym. ita; Reſuſcitabuntur quaſi ab inferis mortui, qui in infidelitate mortui erant. Retinet & hæc interpretatio proprietatem verborum: nam ſicut morientes dicebantur in infernum deſcendere, id eſt, in profundum terræ; ita qui reſurgunt, merito de terra aſcendere dicentur. Vnde de Samuele quaſi reſurgente Pythoniſſa inquit 1. Reg. 28. Deos vidi aſcendentes de terra. Sed obijci poteſt iã illos reſuſcitatos intelligi, cum dicitur: Et congregabuntur filij Iuda, &c. Lyranus interpretatur; Aſcendent de terra, id eſt, multiplicabũtur fideles per orbem, ſicut illa, quæ pullullant de terra Nec aliter interpretationem ſuam comprobat, quã quod vulgariter dicitur de magna multitudine conueniente, Videbatur populus de
133 Aſcendere de terra. terra pullulare. * Ego alijs verbis idem fere dicam cum Lyrano, ſed, quod ex ſcriptura demonſtrabo. Aliud eſt aſcendere de terra hac, vel illa: aliud aſcendere de terra. Nam cum certa terra ſignatur, aut ex præcedentibus intelligitur; aſcendere de terra eſt ex ea in aliã proficiſci, quæ ſitu altior eſt, & ideo aſcendendum ſit, vt in Paleſtinam, ſiue Iudæam Gene. vlt. Viſitabit vos Deus, & aſcẽdere vos faciet de terra iſta. Exod. 13. Armati aſcenderunt filij Iſrael de terra Aegypti. Sicut, cum è terra promiſſionis ibant in Aegyptum, dicebantur deſcendere, vt Gene. 42. Audiui, quod triticũ venundetur in Aegypto, deſcendite & emite nobis neceſſaria. Atque hoc eſt omnino, quod ex primo ca. Exod. retulimus, iuxta Hebr. Et pugnabit in nos, & aſcendet de terra. Intelligimus enim eos loqui de terra ſua, ſiue de Aegypto, id eſt, redibunt in locum; vnde primum huc profecti ſunt. Quare prudenter Hier. vertit; Expugnatiſque nobis, egrediatur de terra. Alioqui aſcendere de terra non magis eſt è captiuitate exire, quam in captiuitatem ire. Aſcendere autem de terra nihil aliud addendo, dicuntur ea, quæ ex paruis orta principijs creſcunt multũ, & late ſe per terram effundunt; quoniã aſcendere metaphorice idem eſt, quod creſcere.

134 Vtrumque ſimul oſtendemus. Gen. 2. Sed fons aſcendebat de terra irrigãs vniuerſam ſuperficiem terræ, id eſt, per totam illam terram ſeſe fundebat, & cunctam irrigabat. Nec mihi dicas אד non fontem ſignificare, ſed vaporem, aut nubem, quæ de terra oritur, quandoquidem nõ Hierony. modo ſed etiã Lxx. Hebraicæ linguæ peritiſsimi fontem interpretati ſunt. Atque ita etiam interpretabimur verba Exodi, ſi nihil ſubaudiri velimus; Aſcendet de terra, effundet ſe per totam terrã quaſi gens, quæ certam terram non habet. Ierem. 46. Quis eſt iſte, qui quaſi fluuius aſcendit (id eſt creſcit & effunditur, & inundat terram) & veluti fluuiorum intumeſcunt gurgites eius? Aegyptus fluminis inſtar aſcendit, & velut flumina mouebuntur fluctus eius: & dicet, Aſcẽdens operiam terram; perdã ciuitatẽ, & habitatores eius. Ex his verbis ſatis intelligimus, Aſcendere idẽ eſſe quod creſcere, & in omnes partes expandi. Iere. 47. Ecce aquæ aſcendent ab Aquilone, & erunt quaſi torrens inundans, & operient terram, & plenitudinem eius. Et Hamos 8. de captiuis late per terram expandendis; Numquid ſuper iſto non commouebitur terra, & lugebit omnis habitator eius, & aſcendet quaſi fluuius vniuerſus, & eijcietur, & defluet quaſi riuus Ægypti? Eadem repetit fere cap. 9. * Igitur filij Iuda, & 135
Iſrael in vnam Eccleſiam ſub vno rege Chriſto congregati creſcent, & per vniuerſum orbem ſeſe fundent Euangelium ſeminantes, & gentes à tenebris vendicantes, vt poſſit dicere Eccleſia;

E Aſini-

A finibus terræ ad te clamaui. Quod A
Pſal.60. eſt apertius apud Iſa.66. Et mittam ex
eis,qui ſaluati fuerint ad gentes in ma-
re,in Africam, & Lydiam,tenentes ſa-
gittam,in Italiam, & Græciam,ad In-
ſulas longe,ad eos, qui non audierunt
de me,& non viderunt gloriam meam.
Et annuntiabunt gloriam meam gen-
tibus, &c. Quod quam verum ſit Pau-
lus docet Roma.10.Sed dico,numquid
non audierunt? Et quidem in omnem
terram exiuit ſonus eorum,& in fines
orbis terræ verba eorum. Totam fere
hanc de tempore Euangelij prophetiã
fuſius videbis Ezec.11.& 37. B

TROPOLOGIA.

Quicunque regem Chriſtum agno-
ſcit,& caput;id eſt,in quo non ſuus ſen
ſus regnat, ſed ſenſus Chriſti, det ope-
ram vt creſcat,& pro ſuo modulo ſe in
alios diffundat,& illis proſit. Nuntiet,
quæ audiuit & vidit, quàm ſuauis ſit
Dominus,quàm portabile iugum Chri
ſti,quàm bonus Deus ijs,qui recto ſunt
136 corde. * Et vt Ioſue, & Chaleb metum
Num.12. adimere conati ſunt populo Dei de ter
ra promiſſionis,quem timidi, & men- C
daces exploratores inieceranr;ita vir-
tutis difficultate territos,& inania pe-
ricula formidantes ad viam terræ pro-
miſſionis capeſſendam exhortetur.Cõ
peſcat murmur cordium,quod oritur
contra Deum, quaſi rem maxime ar-
duam, & fere inacceſſam præceperit,
& dicat, Aſcendamus, & poſſideamus
terram, quoniam poterimus obtinere
eam. Inueniet multos, qui ducẽ quæ-
rant, vt redeant in Aegyptum,ne mo-
riantur in vaſta ſolitudine:talem enim
ſibi fingunt viam cæli, aut talem eis
Num.13. eſſe diabolus perſuadet. Dicat; Terra D
viuentium,quam petimus, valde bona
eſt:ſi propitius fuerit Dominus, indu-
cet nos in eam, & tradet humum la-
cte,& melle manantem. Nolite rebel-
les eſſe contra Dominum. Denique do-
ceat,qui ſit Chriſtus; parum enim co-
gnoſcitur, & ideo parum amatur; im-
pleatur omnis terra ſcientia Domini,
& videat omnis caro ſalutare Dei no-
ſtri,vt in omnibus Eccleſiæ filijs fiat il-
lud.Notus in Iudæa Deus,in Iſrael ma Pſal.75.
gnũ nomẽ eius. Et factus eſt in pace lo
cus eius,& habitatio eius in Sion.Et il Pſal.113.
lud:In exitu Iſrael de Ægypto domus
Iacob de populo barbaro (id eſt, cũ de
poteſtate diaboli liberatur filij Dei) Fa
cta eſt Iudæa ſanctificatio eius,Iſrael po
teſtas eius,id eſt,Gens confitens Deũ,
aut terra eius gentis Deo dicatur, & à
Deo poſſidetur, & ex eo fit ſancta; &
Iſrael poteſtas eius, id eſt, populus,
cui Deus imperat, quem dirigit, & gu-
bernat vt populum ſibi peculiariter di-
catum.

HISTORIA.

Quia magnus eſt dies Iezrahel. Et hũc 137
locum pro obſcuritate ſua varie expo-
nunt:dicam paucis quod ſentio.Iezra-
helẽ,id eſt,ſemen Dei vocari populum
Dei,iam ſuperius cõfirmauimus. Dies Dies magnus.
vero magnus dicitur more ſcripturæ,
quo Deus magnũ aliquid, & mirabile
facit, vt Ioelis 2. Antequã veniat dies
Dñi magnus, & horribilis. Ierem. 30.
Væ,quia magna eſt dies illa, nec eſt ſi-
milis eius. Apoc. 6. Quoniã venit dies
magnus iræ ipſorum. Quoniã ergo di-
xit credentes ex Iudæis,& gentibus in
vnam Eccleſiam ſub vno capite cõgre
gandos,& per orbẽ expandendos, idq;
valde mirabile videbatur;nunc cauſam
indicat,quoniam magnus eſt dies Iez-
rahel,hoc eſt, mirabiliter, & quaſi pro-
digioſe hæc faciet; decreuit inuſitatum
potentiæ ſuæ opus edere illo die, quo
ſemen Dei,id eſt,populus credentium,
in vnum congregandũ eſt, & per orbẽ
effundendum.Diem autem vocat tem-
pus feliciſſimum aduentus Chriſti Do-
mini noſtri,& prædicationis Euangeli-
cæ. * Legi quiddam,quod tametſi e ſæ- 138
cularibus libris deprõptũ eſt,nõ ma-
le ad ſacra verba accõmodetur. Dies
magnus dicebatur apud veteres Roma
nos,qui lõgis periculoſiſq; laboribus fi
nẽ imponit, quod celebris ſit,& in me-
moria hominum verſetur. Cornelius
Tacitus in vita Agricolæ. Tranſite cũ
expeditionibus, imponite quinquagin
ta annis magnum diem. Adnotauit
hoc Andreas Alciatus lib. 8. parergon
cap.

cap. 8. Vbi ita etiam exponit illud Vir- A
gilianum.

-- & incipient magni procedere menſes.

Eclog. 4. Cur igitur non diem magnum populi
Dei dicamus eum, qui tot malis finem
impoſuit, cum vocari cœpit populus
Dei, qui ante populus non erat, ſed ido
lis ſeruiebat: cum miſericordiam con-
ſecuta eſt, quæ vocabatur Abſque mi-
ſericordia?

TROPOLOGIA.

Qui alijs vtilis eſſe cupit, & ſe ad a- B
lios effundere, vt ſemen Dei congre-
get, nequaquam terreatur operis diffi-
cultate: aut perturbaturi inimici inſi-
dias metuat: ſciat non eſſe illud opus
ſuum, ſed Dei, magnumque eſſe diem
Iezrahel, Deum potentiam ſuam oſten
ſurum repellendis diaboli artibus, &
cordibus hominum emolliendis. Plan-
tet ipſe & riget; Deus incrementum
dabit. Meminerit ſæpe ſe legiſſe; Potés
Matth. 3. eſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare fi-
lios Abrahæ. Et illud Exec. 11. Et au-
feram cor lapideum de carne eorum; &
dabo eis cor carneum, vt in præceptis C
meis ambulent, & iudicia mea cuſto-
diant, faciantque ea, & ſint mihi in po-
pulum, & ego ſim eis in Deum.

Cap. II.

*DICITE fratribus
veſtris, Populus
meus: & ſorori ve
ſtra, Miſericordiã
conſecuta. Iudica-
te matrem veſtrã, D
indicate: quoniã ipſa non vxor mea,
& ego non vir eius. Auferat forni
cationes ſuas à facie ſua, & adulte
ria ſua de medio vberum ſuorum:
ne forte expoliem eam nudam, &
ſtatuam eum ſecundum diem natiui-
tatis ſuæ: & ponam eam quaſi ſoli-
tudinem, & ſtatuam eam velut ter-*

A *ram inuiam, & interficiam eam ſi-
ti. Et filiorum illius non miſerebor:
quoniam filij fornicationum ſunt;
quia fornicata eſt mater eorum, con
fuſa eſt quæ concepit eos, quia dixit;
Vadam poſt amatores meos, qui
dant panes mihi, & aquas meas,
lanam meam, & linum meum, o-
leum meum, & potum meum. Pro-
pter hoc ecce ego ſepiam viam tuã*
B *ſpinis, & ſepiam eam maceria: & ſe
mitas ſuas non inueniet. Et ſe-
quetur amatores ſuos, & non ap-
prehendet eos: & quæret eos, &
non inueniet: & dicet; Vadam &
reuertar ad virum meum priorem:
quia bene mihi erat tunc magis
quàm nunc. Et hæc neſciuit quia
ego dedi ei frumentum, & vinum,
& oleum, & argentum multiplica-
ui ei, & aurum quæ fecerunt Baal.*
C *Idcirco conuertar, & ſumam fru-
mentum meum in tempore ſuo, &
vinum meum in tempore ſuo: &
liberabo lanam meam & linum
meum, quæ operiebant ignominiam
eius. Et nunc reuelabo ſtultitiam
eius in oculis amatorum eius: &
vir non eruet eam de manu mea. Et
ceſſare faciam omne gaudium eius,
ſollenitatem eius, neomeniam eius
ſabbatum eius, & omnia feſta tem-*
D *pora eius. Et corrumpam vineam
eius, et ficum eius: de quibus dixit,
Mercedes hæ meæ ſunt, quas dede-
runt mihi amatores mei. Et ponam
eam in ſaltũ, & comedet eam beſtia
agri. Et viſitabo ſuper eam dies
Baalim, quibus accendebat incen-
ſum, & ornabatur inaure ſua, &
monili ſuo, & ibat poſt amatores*

ſuos, & mei obliuiſcebatur, dicit
Dominus. Propter hoc, ecce ego
lactabo eam, & ducam eam in ſoli-
tudinem: & loquar ad cor eius. Et
dabo ei vinitores eius ex eodem lo-
co, & vallem Achor ad aperien-
dam ſpem: & canet ibi iuxta dies
iuuentutis ſuæ, & iuxta dies aſcen-
ſionis ſuæ de terra Aegypti. Et erit
in die illa, ait Dominus: vocabit me
Vir meus, & non vocabit me vltra
Baalim. Et auferam nomina Baalim
de ore eius, & non recordabitur vl-
tra nominis eorum. Et percutiam
cum eis fœdus in die illa cum be-
ſtia agri, & cum volucre cœli, &
cum reptili terræ: & arcum, & gla-
dium, & bellum conteram de ter-
ra: & dormire eos faciam fiducia-
liter. Et ſponſabo te mihi in ſempi-
ternum: & ſponſabo te mihi in iu-
ſtitia & iudicio, & in miſericor-
dia, & in miſerationibus, & ſpon-
ſabo te mihi in fide: & ſcies quia
ego Dominus. Et erit in die illa:
exaudiam dicit Dominus, exaudiam
cœlos, & illi exaudient terram. Et
terra exaudiet triticum, & vinum,
& oleum: & hæc exaudient Iezra-
bel. Et ſeminabo eam mihi in ter-
ram, & miſerebor eius, quæ fuit
Abſque miſericordia. Et dicam,
Rom. 9. *Non populo meo, Populus meus*
1. Pet. 2. *es tu: & ipſe dicet, Deus meus*
es tu.

2 *Dicite fratribus veſtris, Populus meus.* Lo
cus eſt tot difficultatibus implicatus, vt
nō mirer hreo exponendo varietatem
ſententiarum, quarum iudicium lectori
relinquēs dicam quod veriſimillimum
puto. Principio ne per incerta vage-
mur, non eſt dubium, quin fratres, & ſo
rorem eos ipſos intelligi, de quibus e.
A 1. dixit; Et erit in loco, vbi dicetur eis,
non populus meus vos, dicetur eis, Filij
Dei viuentis. Docet enim hoc manife-
ſte Paulus vbi ait: Sicut in Hoſee dicit:
Vocabo non plebem meam, plebem Rom. 9.
meam, & non dilectam, dilectam, & nō
miſericordiam conſecutam, miſericor-
diam conſecutam. Et erit in loco, vbi
dictum eſt eis, Non plebs mea vos, ibi
vocabuntur filij Dei viui. * Igitur ijdē 2
omnino ſunt, qui vocabuntur filij Dei
viui, & quos vocari iubet populum ſuū,
B & miſericordiam conſecutam. Quam
ob rem non poſſumus aliter exponere,
quam apoſtolus expoſuit, ne aberremus
à ſenſu Spiritus ſancti, qui & in prophe
ta, & in Apoſtolo locutus eſt. Qui ſint
autem hi, ego non ab expoſitorum va-
rietate quæram, ſed à Paulo, per quem
mihi Spiritus ſanctus idem ſemper &
ſui ſimilis exponit, quod dixerat per
prophetam. Sunt hi populus gētilium:
ait enim apoſtolus; Quos & vocauit
non ſolum ex Iudæis, ſed etiam ex gen
tibus, ſicut in Hoſee dicit; Vocabo non
plebem meam, &c. Duo propoſuit, vo-
C candos eſſe quoſdam ex Iudæis ad gra-
tiam Euangelij, & vocandum eſſe popu
lum gentium. Hoc, quod poſterius erat
& creditu difficilius, prius probat ver-
bis Hoſeæ. De paucitate autem Iudæo-
rum vocandorum continuo Iſaiam te-
ſtem citat: Iſaias autem clamat pro Iſ-
rael. Si fuerit numerus filiorum Iſrael
tanquam arena maris, reliquiæ ſaluæ
fient. Ita Hieron. intellexit q. 10. ad He
dibiam, & Auguſtinus lib. 1. ad Simpli-
cianum verſus finem. * Adde quod Iu 3
dæi non ſunt vocati, Nō populus meus,
donec Chriſti & apoſtolorum prædica
tioni obſtinate reſtiterunt, nam & Ba-
D bylone dicti ſunt populus Dei, vt pau-
lo ante diximus contra Ruffinum: &
cum Chriſtus venit, ait Zacharias;
Quia viſitauit, & fecit redemptionem Luc. 1.
plebis ſuæ. Et eodem miracula faciente
dicebant homines; Quia propheta ma- Luc. 7.
gnus ſurrexit in nobis, & quia Deus vi-
ſitauit plebem ſuam. Quare quod in
hunc locum Pauli Origenes, & Theo-
doretus commenti ſunt, Prophetam
minime de gentibus loqui; ſed de Iu-
dæis, Paulumque hinc ita argumen-
tari.

tari. Sicut Iudæi qui ob idololatriã iam non erant populus, per pœnitentiam, & fidem Chriſti populus Dei vocãtur, ita & vos o gentes eritis populus Dei; nequaquam cõgruit cum Apoſtoli ſenſu, qui aperte verbis Hoſeæ probare contendit gentes vocatas eſſe ad Euangelium. Multo melius ibidem Chryſoſtomus: Quis enim (inquit) non fuerit populus, apertum eſt, nimirum gentes: & quæ non fuerit dilecta, eædem ſcilicet; veruntamen prædixit illas, & populum futuras & dilectum, & filios Dei. Idem dixit in homil. de expoſitione Pſalm. 22. & 116. Eadem eſt ſententia Ambroſij (ſi modo is author eſt) Theoph. Oecumenij, Theoduli presbyteri, Anſelmi in eundem locum, Proſperi Aquitanici li. 2. de vocatione gẽt. cap. 18. Aug. 22. contra Fauſt. cap. 89. & lib. 18. de ciuit. cap. 28. & aliorum.
4 * Video tamen quid ſacrarum literarum ſtudioſus poſſit obijcere, primam Petri epiſtolam ſcriptam eſſe ad eos, qui ex circunciſione crediderant, vt authores ſunt Euſeb. lib. 3. Eccleſiaſt. hiſt. cap. 4. & in eiuſdem epiſtolæ comment. Didymus Alexandrinus, Oecumenius, Caiet. Titelma. Eraſmus; in cuius tamen cap. 2. hæc eadem Hoſeæ verba ad illos referuntur, ad quos epiſtola ſcribitur. At ego nego ad Iudæos ſcriptam eſſe; ſcriptam ad gentes dico cum Auguſt. 22. contra Fauſt. cap. 89. & 18. de ciui. c. 28. (vbi ait Apoſtolos hæc intellexiſſe de vocatione gentium, loquitur autem de Petro, & Paulo) cum Beda, S. Thoma, gloſſa, & Lyrano, id eſt, ad quoſdam Chriſtianos ex gentibus, qui perſecutione infideliũ fugati in alienas regiones aduenerant. Quod verum eſſe intelliget, qui attentius epiſtolam legerit. Nam illa verba: Vt virtutes annuncietis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen ſuum; multo magis proprie in gentes conueniunt. Addit ſtatim, Qui aliquãdo non populus, nunc autem populus Dei, qui non conſecuti miſericordiam, nunc autem mi-
5 ſericordiam conſecuti. * Non dicit; Nõ populus Dei, vt Hoſeas, & Paulus, (quod tamen oſtendimus de Iudæis nunquam eſſe dictum.) ſed qui aliquando Non populus; quod proprie de gentibus dicitur; quas, quia nullius apud Deum pretij ſunt, ſcriptura non eſſe dicit, vt Heſter 14. Ne tradas Domine ſceptrum tuum ijs, qui non ſunt. Deinde cap. 4. ait itidem Apoſtolus: Vt iam nõ deſiderijs hominum, ſed voluntati Dei, quod reliquum eſt, in carne viuat, temporis. Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem gentium conſummandam, &c. Vbi non obſcure indicat illos ante conuerſionẽ ſuam gentiles fuiſſe.

6 His ita explicatis, oritur ſane difficilis quæſtio. Cùm dicit propheta, Dicite fratribus veſtris, & ſorori veſtræ, &c. ſine dubio ad duos pueros, & ad puellã alludit, qui nati ſunt ſibi ex Gomer, vt indicant nomina in contrarium verſa, Populus meus, & Miſericordiam conſecuta. Sed cum hi decem tribus ſignificent, vt iam diximus; quomodo nunc credentes ex gentibus ſignificare dicimus ex Paulo? Hinc totius loci explicatio pendet. Primum in Hebræo nunc legimus, non, Sorori veſtræ, ſed, Sororibus veſtris, לְאַחוֹתֵיכֶם, quo modo recentiores interpretes omnes verterunt. Quam lectionem ſi recipimus, facile reſpondebimus prophetam non alludere ad ſuos filiolos, neque ad decem tribus; ſed fratres, & ſorores vocari credentes ex gentibus. E contrario LXX. vtrobique ſingulari numero verterunt; Dicite fratri veſtro, & ſorori veſtræ: quod eodem modo intelligi poteſt, dicemus enim ſingularem poſitum eſſe pro plurali. Tametſi & in quibuſdã Græcis codicibus inuenio; Dicite fratribus veſtris, & ſorori veſtræ, vt in Cõ-
7 plutenſi, & in Regio. * Sed quid videre potuerunt iſti interpretes, quod Hieronymus non videret? Certe illi non viderunt, quod ipſe vidit, duos fuiſſe filios prophetæ: ideoque recte dici, Dicite fratribus veſtris, filiam vero vnicam, ita verti debere, Sorori veſtræ. Nec id quidem contra conſuetudinem Hebræorum. Nam, vt omittam LXX. etiam vertiſſe ſorori veſtræ, Chaldæus omnino ſingulari numero accepit. Ita enim habet, Dicite fratribus veſtris, popule mi, conuertimini ad legem meam, & congregationis veſtræ miſerebor. Pro eo

Prima Petri Epiſtola ad quos ſcripta.

E 3 quod

quod eſt:Et ſorori veſtræ, miſericordiā
conſecuta,ipſe reddens ſenſum, quem
putauit aptiorem; dixit ſingulari nume
ro ועלכנשתכון ארחם, ideſt con
gregationis veſtræ miſerebor. Denique
ſi ſcriptum eſſet לאחותכם nemo
dubitaret interpretandum eſſe, Sorori
veſtræ, אחות enim ſororem ſignifi-
cat:ſed quoniam legimus לאחותיכם
& litera י nota ſolet eſſe pluralis nume
ri,interpretantur,Sororibus veſtris. At
ego oſtendam eandem literam in eo-
dem nomine poſitam, vbi nullus infi-
cietur ſingularis numeri habere ſignifi-
cationem. Geneſ.34.vbi legimus; Non
poſſumus facere quod petis, nec dare
ſororem noſtram homini incircunci-
ſo, nonnulli codices habent אחותינו.
Et Can. 8. Quid faciemus ſorori no-
ſtræ, לאחותינו. Cum ergo vtroque
numero vertere liceret, multo melius
Hieronymus, & eruditius, quam noui
interpretes, vertit, Sorori veſtræ, quia
8 vnica erat filia. * At,dum vulgatā tranſ
lationem defendimus,difficultatem au
gemus, quæ iuxta nouam tranſlationē
ſublata videbatur. Quomodo ergo
quod de filijs prophetæ, & de decem
tribubus dicitur, ad gentes cum Paulo
transferimus? Decem tribus à Deo reie
ctæ,& inter Medos, Perſaſque ab vbe-
ribus Dei ablactatæ, id eſt,à doctrina le
gis,& prophetarum,commiſtæ ſunt in-
ter gentes, & didicerunt opera eorum,
ac forſitan ſeruierunt etiam ſculptili-
bus eorū,vt merito dictę ſint לאעמי,
id eſt, Non populus meus. Legimus
enim in hoc ipſo propheta ca.9.Reuer-
ſus eſt Ephraim in Ægyptum,& in Aſ-
ſyrijs pollutum comedit.Non libabunt
Domino vinum, & non placebunt ei.
Sacrificia eorum quaſi panis lugētium,
&c.Et Hierony.ibi ait: Cum autem fue
rint in Chaldæa abſq; templo, & abſq;
altari,non libabunt Domino vinū, ſed
dæmonibus; & non placebunt ei,qui li
bant dijs alienis;& qui in captiuitate re
tinentur ab Aſſyrijs, idolothyta come-
dunt,& quaſi panis lugentiū ſunt. Ideo
merito per decem tribus ſignificantur
omnes gentes, quæ non erant populus
Dei, & quarum impietatis decē tribus
participes erant: Quod initio cap.3.fa-

A tetur Cyrillus,cum cap.j.de filijs Iſrael
expoſuerit, vt de vtriſque prophetam
exponendum eſſe intelligamus. * Iam 9
ex his ſenſus patet. O vos, viri Iuda,no.
lite alienas à vobis putare decē tribus,
& gentes; fratres veſtri ſunt, quia ad
Chriſtum conuertentur,vocate eos po
pulum meum,& miſericordiam conſe-
cutos,decreui enim eorum miſereri, &
eos ad Euāgelium adducere. Et hoc eſt,
quod in fine huius capitis inquit;Et ſe-
minabo eā mihi in terra, & miſerebor
B eius, quæ fuit Abſque miſericordia. Et
dicam.Non populo meo,populus meus
es tu;& ipſe dicet,Deus meus es tu.Ita-
que fratres vocat,(quod ad gentes atti
net) non quod iam eſſent,ſed quod ele
cti eſſent à Deo, vt eſſent fratres: ſicut
Iohan.c.11.Sed cum eſſet pontifex an-
ni illius,prophetauit,quod Ieſus mori-
turus erat pro gente; & non tantū pro
gente,ſed vt filios Dei,qui erant diſper
ſi,congregaret in vnū. Filios Dei voca-
uit,qui adhuc erant in gentilitate,vētu
ri tamen erant ad Eccleſiam iuxta Dei
prædeſtinationem.Ita quoque locutus
C eſt Iſa. cap. 66. Et annuntiabunt gloriā
meam gentibus;& adducent omnes fra
tres veſtros de cunctis gentibus,&c.
* Quod autem decē tribus, tametſi re- 10
iectæ erant à Deo,participes futuræ eſ-
ſent gratiæ Euangelij,ſæpe à prophetis
prædictū eſt,vt ab Hoſ.cap.11.ab Ezec.
c.37.&c. Quæres, quando hoc futurum
eſſet? Equidem prædicantibus Apoſto-
lis multos ex eis crediſſe arbitror.
Prædicarunt enim apud Perſas, & Ba-
bylonios Apoſtoli Simon, & Iudas, vt
docet Habdias lib. 6. hiſtoriæ apoſtoli-
cæ, & innumerabilem hominum mul-
titudinem conuerterunt ad fidem. Et
D poſtea fortaſſe alij conuerſi ſunt. Sed in
tegra conuerſio in finem vſque ſæculi
differtur,vt cap.3.dicemus. Si vero quis
neget hoc fieri poſſe, quoniam dictum
eſt; Non addam vltra miſereri domui
Iſrael:in promptu eſt reſpōſio. His ver-
bis dura corporis captiuitas pędicitur,
& reditus in patriam negatur,vt ex cō-
trario intelligitur; Et domui Iuda mi-
ſerebor. Sed animæ liberatio, & mani-
feſtatio, atque obedientia Euangelij
non adimitur. Sed vrget adhuc difficul-
tas,

tas. Ex ſuperiori interpretatione con-
ſtat, hunc eſſe ſenſum; Dicite fratribus
veſtris, id eſt, dicite decem tribubus, &
gentibus, quæ per duos filios Hoſeæ,
per filiamque ſignificatæ ſunt. At filios
Hoſeæ ſignificare decem tribus omnes
conſentiunt; ſignificare autem populũ
gentium nec quiſquam fortaſſe dixit,
nec poſſe dici videtur. Quomodo enim
ille vocetur Iezrahel, quia viſitandus
erat ſanguis Iezrahel ſuper domũ Iehu?
quomodo dicatur ablactatus, qui ſem-
per à Deo receſſerat? Et quamuis dice-
remus hunc populum aliquando cum
Deo fuiſſe, ante ſcilicet, quam ad idola
declinaret, quomodo dicere poſſumus
natam eſſe prophetæ filiolam, vt futu-
rum ſignificaret, quod ante plurimos
11 annos factum fuerat? * Poſſemus hanc
difficultatem minimo negotio diluere
in hunc modum. Filij Hoſeæ tantum
fuere ſignum decem tribuum, vt pro-
bat argumentum: ſed decem tribus ſi-
gnum ſunt gentilitatis, quæ ſimiliter
non erat populus Dei: ideoq; quod de
decem tribubus dicitur, de gentilitate
quoque dictum putandum eſt. Quod ſi
dicas; Non ergo literalis ſenſus eſt de
gentibus, ſed allegoricus; fatebimur:
Sæpe enim Apoſtoli verba veteris ſcri
pturæ allegorice explicant. Sed iam il-
le ſenſus allegoricus nõ minorem vim
habet ad confirmationem dogmatum,
quam literalis; quoniam ab ipſa ſcriptu
ra traditus nobis eſt. Sed melius fortaſ-
ſe dicemus, & hunc Apoſtoli ſenſum
de gentibus eſſe literalem, fuiſſeque fi-
lios Hoſeæ ſignum non ſolum decem
tribuum; ſed etiam populi gentium,
quatenus in quibuſdam cum decem tri
bubus conueniebat, vt in eo quod eius
captiuitas penes poteſtatem diaboli
diu duratura erat, vſque ad prædica-
tionem ſcilicet Euangelij, quod perti-
net ad primum filium; & in eo, quod
vſque ad idem tempus futurus erat
idem populus gentium Abſque miſe-
ricordia, & vocandus, Non populus
Dei, quod pertinet ad filiam, & ad al-
terum filium.
12 * Et ideo fortaſſe cap. 1. dictum eſt:
Vade, ſume tibi vxorem fornicationũ;
& filios fornicationum, quia fornicans

A fornicabitur terra à Domino: non di-
xit, Terra hæc, aut terra Iſrael, ſed ter-
ra, vt & decem tribuum terram com-
prehenderet, & gentium. Nam & gen-
tilitas vxor Dei fuerat antequam ido-
lolatriæ ſordibus ſeſe contaminaret. At Regula.
nequis miretur, ſciat interdum in ſcri-
ptura fieri, vt vna res duorum ſimul fi-
gura ſit, vt docet Auguſt. epiſtola 99 ad
Euodium, nec ſolum ſimilium, ſed etiã
contrariorũ; vt diluuium (eodem Aug.
authore) figura fuit malis ſupplicij vlti
mi iudicij; fidelibus vero ſacramenti ba
B ptiſmi. Et petra Chriſtum ſignificans
duorum ſignum eſt, & ædificij ſpiritua-
lis fidelibus, & offenſionis infidelibus.
Huc nos deduxit Paulus prophetæ no
ſtri verbis vſus, atque ita ſolet ſemper:
altiſſimos enim ſenſus in verbis ſimpli
cibus latẽtes, quaſi intento digito pro-
cul indicat, & anſulam quandã præbet,
vnde non ſine multo labore, ſed ma-
gna tamen cum voluptate recondita
ſpiritus, & prophetarum myſteria te-
neamus. * Ex his iam intelligitur, quod 13
iure mouere lectorẽ poterat, cur vna;
& eadem gentilitas per tres prophetæ
C filios ſignificetur: nempe quod in pri-
mo captiuitas ſub poteſtate diaboli oſtẽ
ditur, in ſecundo diuturnitas, & miſeria
captiuitatis, in tertio quod eſſet popu-
lus alienus à Deo. Quærat demum quiſ
piam, ſi propheta de decem tribubus,
deq; gentibus loquitur, quomodo Pau
lus de ſolis gentibus interpretatus eſt?
Reſpondeo, fortaſſe Paulum gentium
nomine decem quoque tribus intelle-
xiſſe, quæ nihilo differre videbantur à
gentibus, quarum & peccatis, & idolo-
latria implicauerant. Vel certe aſſum-
pſit magiſter gentiũ ex propheta quan-
D tum ad rem, quã agebat, ſatis erat, id eſt,
ad vocationem gentium confirmandã.
Supereſt, vt Apoſtoli verba concilie- 14
mus cum propheticis. nã verba illa; Vo
cabo non plebem meam, plebem meã,
& non dilectam, dilectam, &c. in Hoſea
non videmus. Ad huius loci, & aliorum Regula.
intelligentiam ſciamus hanc eſſe apo-
ſtolorum, & Euangeliſtarum conſue-
tudinem, vt teſtimonijs veteris teſta-
menti referendis crebro non verbo-
rum ordinem ſequãtur, ſed ſenſum. Ita

Hier. adnotauit in libello de optimo
genere interpretãdi ad Pammachium,
& lib. 1. comment. in epiſtolam ad Ga-
lat. ad finem, & in Matth. cap. 27. & in
epiſt. ad Epheſ. in illud; Propter hoc re-
linquet homo patrem, & matrem, &c.
& q. 2. ad Algaſiam, & alibi ſæpe. Quod
igitur ait; Vocabo non plebem meam,
totidem verbis dixit in fine huius cap.
propheta; Et dicam Non populo meo,
15 Populus meus es tu. * Illud etiam, Et
non dilectam, dilectam, apud LXX. in-
uenimus, quos frequenter apoſtoli ſe-
quuntur, qui ibidem verterunt, Καὶ ἀ-
γαπήσω τὴν οὐκ ἠγαπημένην, id eſt, Di
ligam non dilectam, quod perinde eſt,
ac ſi diceret; vocabo non dilectam dile
ctam: nam ex eo, quod res quæque eſt,
habet appellationem. Vnde ſæpe voca-
ri dicitur hoc, aut illo modo, non tam
quod illud nomen habitura ſit, quam
quod re vera conuenit ei, quod nomi-
ne ſignificatur. Vt Iſa. 9. Et vocabitur
nomen eius, Admirabilis, Conſiliarius,
Deus, Fortis, Pater futuri ſæculi, Prin-
ceps pacis. Et cap. 8. Voca nomen eius,
Accelera, ſpolia detrahe, feſtina præda
ri. Non omnia hæc nomina Chriſtus
habuit, omnia tamen, quæ illis ſignifi-
cantur, habuit. Non tam igitur prædi-
xit Iſaias his nominibus eſſe appellan-
dum, quam vere eum futurũ quidquid
16 hæc nomina ſignificant. * Eadem
ratione illud: Et non miſericordiam
conſecutam, miſericordiam conſecu-
tam, dicemus eſſe vbi pro eo, quod
nunc ex LXX. referebamus; Et diligam
non dilectam, tam in Heb. quam in no-
ſtra tranſlatione legimus: Et miſerebor
eius, quæ fuit Abſque miſericordia. Ean
dem horum omnium verborum ſenten
tiam continet quod nunc interpreta-
mur; Dicite fratribus veſtris, Populus
meus, & ſorori veſtræ, Miſericordiam
conſecuta. Nam hoc quid aliud eſt, quã
Non populus meus erit Populus meus,
& Non miſericordiam conſecuta erit
miſericordiam conſecuta? Et iſtud tan-
tundem valet, ac ſi diceret, Vocabo nõ
plebem meam plebem meam, & non
miſericordiam conſecutam miſericor-
diam conſecutam. Si verborum ordinẽ
mutatum dicas, ſcito apoſtolos non de

Vocari Regula.

A ordine verborum, aut de verbis, ſed de
ſenſu ſolere eſſe ſolicitos. * Sed quæri- 17
tur, cur Apoſtolus duo dixerit, id eſt,
& non dilectam, dilectam, & non miſe-
ricordiam conſecutam, miſericordiam
conſecutam, cum propheta vnum dixe
rit: Miſerebor eius, quæ fuit Abſque mi
ſericordia? Si dicas alterum ſumpſiſſe
ex Hebræo, alterum ex LXX. adhuc pu
gnat eadem ratio, quod LXX. non duo
dixerunt, ſed vnum; Diligam non di-
lectam, ita interpretantes illud vnum,
quod erat in Hebr. Miſerebor eius, quæ
B fuerat Abſque miſericordia. Reſpon-
deo, olim apud Paulum non duo fuiſſe
ſcripta, ſed vnum; Vocabo non plebem
meam, plebem meam, & non dilectam,
dilectam, vt quidem multis, grauiſſi-
miſque authoribus placuit. Et ſtatim ſe
quitur, Et erit in loco, vbi dictum eſt
eis, &c. Ita legit Orig. in eius loci com
mentarijs, & Ambroſ. (ſi is author eſt)
& Chryſ. & Theophyl. & Theodor. &
Oecumen. & Theodulus, & Sedulius.
Ita etiam hunc locum referunt Cypr.
lib. 1. Contra Iudæos cap. 19. Hieron.
q. 10. ad Hedibiam, Ruffinus hic, Aug.
22. contra Fauſt. cap. 89. & lib. 1. ad Sim
C plicianum verſus finem, & hodie ita ha
bent plurimi, atque emẽdatiſſimi Græ-
ci codices, vt Complutenſis, Rob. Ste-
phani, Baſilienſis, & alter Frobenianus,
& Regius nuper excuſus Antuerpiæ.
* Quamuis idem Hier. in cap. 1. hu- 18
ius prophetæ ita refert verba Apoſto-
li; Vocabo non plebem meam, plebem
meam, & non miſericordiam conſecu-
tam, miſericordiam conſecutam, nec
ponit illud; Et non dilectam, dilectam.
Cur id fecerit, dicam, vt veritas magis
eluceſcat. Hieronym. in fine 1. cap. de il
lis verbis; Voca nomen eius Abſque
D miſericordia, ait, Pro οὐκ ἐλεημένη, id
eſt, Abſque miſericordia, in quibuſdam
fertur exemplaribus οὐκ ἠγαπημένη, id
eſt, Non dilecta: ſed veriora ſunt exem
plaria, quæ habent, Abſque miſericor-
dia. Hanc codicum varietatem & ho-
die ex parte videmus: nam vbi ait: Et
ſorori veſtræ, Miſericordiam conſecu-
ta, Complutẽſis, & Regius Antuerpien-
ſis habent, Et ſorori veſtræ, ἠγαπημένη,
id eſt, dilecta. Et inferius: Et diligam nõ
dilectam.

dilectam. Immo & cap. 1. habent: Voca
nomen eius, Abſque miſericordia, quia
non addam vltra diligere domũ Iſrael.
19 * At codex ab Aldo Manutio excuſus
nuſquam habet diligere, ſed miſereri.
Voca nomen eius, οὐκ ἠλεημένη, quo-
niam non addam adhuc ἐλεῆσαι, id eſt,
miſereri domus Iſrael. Et: Et ablactauit
τὴν οὐκ ἠλεημένην, id eſt, eam, quę erat
Abſque miſericordia (pro quo alij co-
dices habent τὴν ἀνελεημένην, quo no
mine etiam vtuntur, vbi dicitur, Voca
nomen eius Abſque miſericordia.) Et
cap. 2. Et ſorori veſtræ ἠλεημένη, miſeri-
cordiam conſecuta. Et ad extremum ca
pitis: καὶ ἐλεήσω τὴν οὐκ ἠλεημένην, mi
ſerebor eius, quæ non fuerat conſecu-
ta miſericordiam. Hanc Aldini codicis
lectionem Hieronymus maxime pro-
bat, eamque alteri præfert, & ita ipſe
tranſtulit: Nec refert quod aliter retu-
lerit q. 10. ad Hedibiam; crebro enim
Hieronymus refert verba ſcripturæ, vt
tunc in vulgata temporũ illorũ tranſla
tione legebantur, & crebro eadem re-
fert iuxta ſuam nouam tranſlationem.
20 * Quare non eſt dubium apud Paulũ
quædam etiam exemplaria habuiſſe,
Vocabo non plebem meam, plebem
meam, & non miſericordiam conſecu-
tam, miſericordiam conſecutam, vt ho
die videmus in Syriaco interprete.
Quæ lectio ſine dubio multo probabi-
lior eſt ea, quam Orig. Chryſoſt. & ce-
teri, quos nominaui, ſecuti ſunt, quo-
niam ex æquo reſpondet Hebrææ. Ac-
cedit Petri Apoſtoli Authoritas, qui eã
quoque probauit; Qui aliquando (in-
quit) Non populus, nunc autem popu
lus Dei, qui non conſecuti miſericor-
diam, nunc autem miſericordiam con-
ſecuti. Exiſtimo igitur LXX. & Paulum
quod erat in Hebræo poſuiſſe. Sed cum
alia exemplaria LXX. haberent, Et dili-
gam nõ dilectam, aliquis fortaſſe apud
Paulum in margine appoſuit; Et non
dilectam dilectam, quod paulatim in
21 contextum tranſlatum eſt. * Nam illud
ex tot exemplaribus, & ex tot authori-
bus comitans videtur, non ſcripſiſſe A-
poſtolum vtrumque; ſed alterum. Si
autem alterum, cur non potius dica-
mus ſcripſiſſe, quod erat in Hebræo, &

A in emendatioribus codicibus LXX. præ
ſertim cum octo libri Latini manuſcri-
pti dicantur non habere illud; Et non
dilectam dilectam, vt in Biblijs à Plan-
tino excuſis adnotatum eſt. Niſi quis
forte vellet dicere vtrumque Paulum
dixiſſe, quoniam רחם, quo verbo vſus
eſt propheta, miſericordiam, & amorẽ
ſua ſignificatione comprehendit: cum
alioqui miſereri poſſimus eorum etiã,
quos non amamus, vt

—— Quis talia fando 2. Æneid.
Myrmidonum, Dolopumve aut duri mi-
les Vlyſſi
B *Temperet a lacrymis?* Et, 11. Æneid.
Quicunq; Iliacos ferro violauimus agros,
(Mitto ea, quæ muris bellando exhauſta
ſub altis,
Quos Simois premat ille viros) infanda
per orbem
Supplicia, & ſcelerum pœnas expendimus
omnes,
Vel Priamo miseranda manus.

Idque ego libenter dicerem propter
conſenſionem multorum codicum La
tinorum, qui habent, Et non dilectam
dilectam, & non miſericordiam conſe-
cutam, miſericordiam conſecutam; niſi
C ab ipſis Latinis patribus didiciſſem, no-
uam eſſe hanc lectionem in codicibus
Latinis, id eſt, ab Hieronymo, Auguſti-
no, Ruffino, idque multi manuſcripti
hodie teſtentur. Quod vero Paulus di-
cit, In loco, in quo dictum eſt eis, cum
propheta dicat, In loco, in quo dicetur
eis, ſecutus eſt Apoſtolus editionem
LXX. quæ tunc in omnibus Eccleſijs le
gebatur, & ad ſenſum nihil pertinet
hoc ne, an illo modo dicas, cum præ-
ſertim prophetico more & præterita
pro futuris, & pro præteritis futura ſæ
pe ponantur.

D TROPOLOGIA.

22 Hinc profecto diſcimus nullius de-
ſperandam eſſe ſalutem, quantumuis à
Deo reiectus, & omnibus flagitijs coo-
pertus appareat. Vt enim ægroti deſpe
rati à medicis, & relicti ſæpe Deo me-
lius medente ſanantur; ita ac multo
facilius, multoque ſæpius qui ita à vir-
tute, & à vita receſſerunt, vt omnino
perituri viderentur, diuinæ bonitatis
opera, & poteſtate in nouam vitam, &
in no-

in nouos homines mutantur. In cor- A
poris morbis.
Ouid.j.de *Non eſt in medico ſẽper, releuetur vt æger*
Ponto. *Interdum docta plus ualet arte malum*
Eleg.4. Et, Languor prolixior grauat medi-
Eccl.10. cum, breuem languorem præcidit me-
dicus. Aut enim de corporis languore
ſermo eſt, aut certe medicum hominẽ
dicit, cuius & ars, & poteſtas perangu-
Matth. 9. ſtis finibus concluditur. At medico illi,
qui de ſe ait: Non eſt opus valentibus
medicus, ſed male habẽtibus nullus eſt
grauis morbus, nulla difficilis curatio:
23 * Mulier, quæ erat in ſanguinis fluxu ab
Luc. 8. annis duodecim, erogauerat in medi- B
cos omnem ſubſtantiam ſuam, nec ab
vllo potuit curari: ſed vbi acceſſit re-
tro, & tetigit fimbriam veſtimenti Ie-
ſu, cõfeſtim ſtetit fluxus ſanguinis eius.
Quid eſt mulier ſanguinis fluxum pa-
Hoſ. 4. tiens, niſi anima, in qua fit illud: Male-
dictum, & mendacium, & homicidium,
& furtum, & adulterium inundauerũt,
& ſanguis ſanguinem tetigit, id eſt, pec-
catũ peccato acceſſit? A quo ſanguine
mundari cupiebat Dauid, cum dicebat:
Pſalm. 50. Libera me de ſanguinibus Deus, Deus
ſalutis meæ. Hæc quantumuis hominũ
opem quęrat, quantumuis philoſopho- C
rum libros euoluat, in quibus ipſi puta
bant repoſita eſſe medicamenta vitio-
5. Tuſc. rum, vnde illud Cicer O vitæ philoſo-
phia dux, o virtutum indagatrix, expul
trixq; vitiorum: erogabit omnem ſub-
ſtantiam ingenij, vitium, temporis, nec
ab illis poterit curari At ſi ſupplex ac-
cedat ad Ieſum per humilem peccato-
rum cõfeſſionem, & virtutem eius per
ſacramenta participet, confeſtim ſtabit
fluxus ſanguinis, & amiſſam ſanitatem,
24 robutque recuperabit. * Quare merito
Dauid, cum petebat liberari de ſangui-
nibus addidit; Deus ſalutis meæ, id eſt, D
qui ſolus ſalutis meæ author eſſe potes.
Et Pſal. 102. Benedic anima mea Domi
no, & omnia, quæ intra me ſunt, nomi-
ni ſancto eius, &c. Qui propitiatur om-
nibus iniquitatibus tuis, qui ſanat om-
nes infirmitates tuas. Nullum morbum
excepit, quamuis lethalis, quamuis ve-
tus, quamuis deſperatus, & deploratus
Rom. 4. eſſet. Ne ergo deſperemus in aliorum
peccatis, ſed, vt Abraham, contra ſpem

A in ſpem credamus. Neminem, dum hic Nũquam
viuit, quaſi immundum, & à Deo reli- in hac vi-
ctum reijciamus, aut à nobis alienum ta pecca-
putemus; fratres putemus omnes, qui tori deſpe
poſſunt Dei eſſe filij, & fraterne cum randum.
eis agamus. Vnde apoſtolus; Seruum 2. Tim. 2.
autem Domini non oportet litigare,
ſed manſuetum eſſe ad omnes, docibi-
lem, patientem, cum modeſtia corri-
pientem eos, qui reſiſtunt veritati: ne
quando Deus det illis pœnitentiam
ad cognoſcendam veritatem, & reſipi-
ſcant à diaboli laqueis, à quo captiui
tenentur ad ipſius voluntatem. * Ac 25
B multo quidem minus ſalutis noſtræ
ſpem abijcere debemus, quamuis nos
à Deo alieniſſimos videremus, & pec-
catorum, ac deſperationis procella pe-
ne obrutos Ionã imitemur, qui de ven-
tre piſcis clamabat, & dicebat: Clama- Ion. 2.
ui de tribulatione mea ad Dominum,
& exaudiuit me: de ventre inferi cla-
maui, & exaudiſti vocem meam. Atque
hæc periculoſiſſima deſperationis ten-
tatio in ijs ſolet eſſe potentior, qui poſt
multorum annorum ieiunia, & labo-
res, poſt multa Dei beneficia in pecca-
ta labuntur, à quibus ſe longiſſime abeſ
C ſe exiſtimabant. Mirentur id, qui homi-
nis naturam, & infirmitatem non no-
runt, qui putant confirmationem gra-
tiæ habere, quicunque gratiam habent.
Num aut ſanctior, aut Deo carior eras
ante hæc peccata, quam Dauid, cùm
& in adulterium, & in homicidium in-
cidit? Quid ille tum? putauit ne ſe iam
à Deo abiectum, aut aditum ſibi ſalutis
præcluſum? Agnoſcit peccatum; videt,
quid ſit homo ſine Deo; plenus dolore 2. Reg. 12.
ſimul, & ſpe, ait; Peccaui Domino. * Di 26
ſcedit inde; laborat in gemitu ſuo; la- Pſalm. 6
uat per ſingulas noctes lectum ſuum,
D lacrymis ſuis ſtratum ſuum rigat. De-
inde confidenter ait ijs, à quibus & in
peccata coniectus ante fuerat, & poſt
peccata in deſperationem eum conij-
cere tentabant: Erubeſcant, & con-
turbentur vehementer omnes inimi-
ci mei, conuertantur, & erubeſcant
valde velociter. An tu diabolo credes
mendaciorum authori diuinæ miſeri-
cordiæ fontes contegenti, & ſalutis
ſpem adimenti? Ego nec angelo te

credere volo, ſi id dicat. Dicam am-
plius, nec Deo ipſi quem damnationē
tibi prædicentem audires. Non ſane
quod aut Deus mentiri poſſit, aut an-
gelus Dei: ſed quod cum hæc audires,
non præfinitam, & certam ſententiam
Dei, ſed comminationem ad terrorem
tuum, & ad vtilitatem tuam te audire
deberes iudicare. Dauidi Nathan pro-
2 Reg. 12. pheta loquitur: Verumtamen quoniā
blaſphemare feciſti inimicos nomen
Domini; propter verbum hoc filius,
qui natus eſt tibi, morte morietur.
27 * Deſperauit ne Dauid ſalutem filij au-
dita Dei voce per prophetam? Percuſ-
ſit quoque (inquit) Dominus paruu-
lum, quem pepererat vxor Vriæ Da-
uid, & deſperatus eſt. Deſperant medi-
ci, ſed non deſperat Dauid, etiam pro-
pheta mortem prædicente. Depreca-
tuſque eſt Dauid Dominum pro par-
uulo, & ieiunauit Dauid ieiunio, & in-
greſſus ſeorſum iacuit ſuper terram.
Qua ſpe hoc faciebat, cùm Deus mori-
turum eſſe prænuntiaſſet? Ipſe ſeruis
ſuis ait: Propter infantem, dum adhuc
viueret, ieiunaui, & fleui; dicebā enim;
Quis ſcit ſi forte donet eum mihi Do-
Ionæ 3. minus, & viuat infans? Clamat Ionas.
Adhuc quadraginta dies & Niniue ſub-
uertetur. Terrentur Niniuitæ, ſed non
deſpondent animum: indicunt ieiu-
nium, & aiunt: Conuertatur vir à via
ſua mala, & ab iniquitate, quæ eſt in
manibus eorum. Quis ſcit ſi conuerta-
tur, & ignoſcat Deus, & reuertatur à
Cap. 20. furore iræ ſuæ, & non peribimus? In
libro quoque Iudicum, vt alia omitta-
mus, extat pulcherrimum diuinę boni-
tatis argumentum, quo non ſolum ca-
dentem ſpem ſuſtentare, ſed lapſam
etiam, atque deiectam mirabiliter eri-
28 gere poſſimus. * Orant afflicti, & op-
preſſi ab hoſtibus filij Iſrael dicentes;
Peccauimus tibi quia dereliquimus Do
minum Deum noſtrum, & ſeruiuimus
Bahalim. Quibus locutus eſt Domi-
nus; Numquid non Ægyptij, & Amor-
rhæi, &c. oppreſſerunt vos; & clama-
ſtis ad me, & erui vos de manu eorum?
Et tamen reliquiſtis me, & coluiſtis
deos alienos; idcirco non addam vl-
tra, vt vos liberem. Ite, & inuocate

A deos quos elegiſtis, ipſi vos liberent in
tempore anguſtiæ. Quis hic non puta-
ret eſſe deſperandum? Dixeruntque
filij Iſrael ad Dominum; Peccauimus,
redde tu nobis quidquid tibi placet, tā-
tum nunc libera nos. Quæ dicentes
omnia de finibus ſuis alienorum deo-
rum idola proiecerunt; & ſeruierunt
Domino Deo, qui doluit ſuper miſe-
rijs eorum. Illud primum curemus,
vt idola, & deos alienos proijciamus,
id eſt, peccata & quidquid nobis an-
ſam peccandi præbebat, nihil huiuſ-
modi in finibus noſtris maneat: &
B quamuis obſurdeſcere Dominus videa
tur, aſſiduis clamoribus à nobis excite-
tur: dicamus ſine intermiſſione: Exur- Pſalm. 43.
ge, quare obdormis Domine? Exur-
ge, & ne repellas in finem. Non enim
ſunt viæ illius, ſicut viæ noſtræ, flecte-
tur ſine dubio, & dolebit ſuper miſerijs
noſtris.

HISTORIA.

Iudicate matrem veſtram iudicate. Ma
gna pars obſcuritatis prophetarum ex 29 Vnde obſcuritas in prophetis
eo oritur, quod ſæpe diiudicari non po
teſt de quo tempore loquantur. Nam ſi
de hoc tempore, ſic exponentur; ſi de
C illo, multo aliter. Ita ſi in tempore er-
ratum fuerit, totam expoſitionem aber
rare neceſſe erit. Hæc difficultas eſt in
his verbis maxima, altera, vtrùm ad de
cem tribus loquatur, an ad duas? Ter-
tia, quomodo hæc cum præcedentibus
connectantur. Has obſcuritatis cauſas
paſſim in propheticis libris inuenie-
mus: quas qui non explicat, fruſtra in
prophetarum intelligentia, aut inter-
pretatione laborabit. Vt ergo ſimul
hæc tria, quantum Deus dare dignabi-
tur, aperiamus; non deſunt graues au-
thores, qui velint hęc ad tempus Chri-
D ſti referri, præcipique fidelibus ex illo
populo, vt matrem ſuam arguant, id
eſt, ſynagogam; atque ad hunc ſenſum
totum caput exponunt. Quibus non-
nihil fauere videtur Iſychius lib. 6. in
Leuit. exponens illud capitis 21. Quia
ſanctus ego ſum: & illud, quod ſtatim
ſequitur: Sacerdotis filia, ſi deprehenſa
fuerit in ſtupro, &c.
* At Hiero. non obſcure docet allego- 30
ricum eſſe hunc ſenſum, hiſtoricọ au-
tem

tem de tempore ſuo loqui prophetã,
ac dici hæc viris iuſtis, qui tunc erant
in illo populo, vt matrem ſynagogam
reprehendant, quod à Deo vxor ducta,
iterum ſe adulterijs, id eſt, idololatriæ
ſordibus inquinaſſet. Ita Hieron. Lyra,
& alij. Et vere hoc voluit propheta, vt
ex verbis ipſis oſtendam. Primum for-
nicationes, & adulteria, quorum hic
meminit, apud prophetas multo magis
proprie ſignificant cultum idolorum,
quam alia peccata, vt paſſim videmus.
Tempore autem Chriſti, & poſtea nul-
la idola coluere Iudæi, vt cap. 3. videbi-
mus: immo neque poſt egreſſum è Ba-
bylonica captiuitate. Ex quo fit hæc
verba nequaquam de tempore illo poſ-
ſe intelligi. In eo etiam quod in hoc ca-
pit. legimus: Vadã poſt amatores meos,
qui dant panes mihi, &c. Certum eſt
amatores vocari alias nationes, quarũ
deos filij Iſrael colebant ſpe lucri, vt di-
cemus, & voluptatũ, quod Chriſti tem
pore non fecerunt. Et quæ ſequuntur:
Ecce ego ſepiam viam tuam ſpinis, &c.
nequaquam poſſunt ad eũ ſenſum ac-
31 commodari; vt videbimus. * Præterea
prius hic propheta deſcribit calamita-
tes, quibus populus affligẽdus erat; de-
inde eius felicitatem. Hæc autem feli-
citas contigit huic populo tempore
apoſtolorũ, vti Paulus expoſuit; Quos
& vocauit nos non ſolum ex Iudæis,
ſed etiam ex gentibus; ſicut in Hoſee
dicit, &c. Vbi refert verba, quæ ſunt in
fine huius capit. Ergo neceſſe eſt prio-
ra intelligi de malis, quæ paſſa eſt ſyna-
goga ante aduentum Chriſti; nam poſt
eum nihil tale paſſa eſt ante prædica-
tionem apoſtolorum, quale hic deſcri-
bitur.

Nunc ad verba veniamus, *Iudicate
matrem veſtram, &c.* volunt fere iſti au
thores quos pro hac ſententia, quam
ſequor, paulo ante nominaui, hinc no-
uum caput incipere, vt iam alijs loqua
tur propheta, hoc eſt, non ijs, qui cre-
diderant ex Iudæis, & gentibus, quibus
loqui cœperat, ſed bonis, & iuſtis viris,
32 qui Hoſeæ tempore viuebant. * Sed
fateor mihi valde durum videri alijs
dici; Dicite fratribus veſtris, populus
meus, &c. & alijs nunc; Iudicate ma-
trem veſtram. Omnino contextura ip-
ſa poſcere videtur, vt ijſdem in vtriſq;
verbis prophetam loqui intelligamus.
Quibus nam? Non ſane viris decem tri-
buum; nam de his poſtea ait: Et miſere-
bor eius, quæ fuit Abſq; miſericordia;
& dicã non populo meo populus meus
es tu: quod oſtendimus non de genti-
bus modo; ſed etiam de decem tribu-
bus neceſſario accipi debere. De dua-
bus igitur tribubus loquitur, quæ erãt
in Iudæa, poſt quarum conuerſionem
ait: Et ſeminabo eam mihi in terra, &
miſerebor eius, quæ fuit Abſque miſe-
ricordia. Hæc enim conuerſio decem
tribuum, & gentium futura erat poſt-
quam credentes ex duabus tribubus ſe-
minarentur in terra, & per orbem di-
ſpergerentur ad euangelizandum.
* Quare ita ſunt omnia connecten- 33
da. Poſtquam in primo c. de decem tri-
bubus ſatis locutus eſt, & de conuer-
ſione gentium, quibus numerus vero-
rum filiorum Iſrael erat redintegran-
dus, reuertitur ad duas tribus, de qui-
bus agere cœperat dicens; Et domui Iu
da miſerebor, &c. de vtriſque enim pro
phetat, vt in progreſſu videbimus, &
ideo vtrarumq; reges in principio cõ-
memorauit. Viros igitur duarum tri-
buum à principio huius cap alloqui in-
cipit; Dicite fratribus veſtris, Populus
meus, &c. quaſi dicat: Vobis promiſi ſa-
lutem, & liberationem, quia ex tribu Iu
da naſciturus eſt Chriſtus mundi Sa-
lus. Et fratres veſtros filios Iſrael, & gẽ-
tium populos in æternum releciſſe vo-
bis videbor: at non prorſus reieci: illo-
rum etiam aliquando miſerebor: recte
vocare eos poteſtis populum meum,
aliquando enim erunt. Sed vos, illis in-
terim relictis, oculos ad matrem veſtrã
conuertite, & iudicate illam, ne forte
idem illi contingat, quod ceteris tribu-
bus. Synagogam duarum tribuum ma-
trem appellat ſingulorum, qui in illis
tribubus erant: ſicut omnes Chriſtiani
ſumus Eccleſia, & tamen ſinguli filij Ec 34
cleſiæ dicimur, & illa mater noſtra. * Eſt Regula.
enim hoc frequens in prophetis, vt ab Tranſitus
hiſtoria tranſeant ad Chriſtũ, & à Chri à litera ad
ſto rurſus reuertantur ad hiſtoriam. Hi ſpiritũ in
ſtoriam voco ea, quæ de moribus ſui prophetis
tem-

temporis, & de malis, hominibus illis, A
imminentibus loquuntur. Hoc autem
faciunt, ne ſi ordinem ſcriptura conſer
uet, non ſit vaticinium, ſed narratio, vt
ait Hieronym. lib. 5. in Iſa. cap. 16. Vt
cum ait Iſai. cap. 7. Ecce Virgo conci-
piet, &c. & capit. 10. Reliquiæ conuer-
tentur, reliquiæ, inquã, Iacob ad Deum
fortem, & cap. 11. Egredietur virga de
radice Ieſſe, &c. eum prius de rebus ſui
temporis verba faciat, & poſtea ad ea-
dem reuertatur. Nam & oportet myſte
ria Chriſti à prophetis prænuntiari, cu-
ius nuntij ſunt, ad fidelium conſolatio-
nem: & ita prænuntianda ſunt, vt poſ- B
ſint etiam deprauati hominum mores
corrigi, & ſupplicia, niſi corrigantur, in-
fligenda non taceantur. Vt enim in præ
cedenti cap. ſcriptum reliquit Hierony
Regula. mus: Prophetæ ſic multa poſt ſæcula
de aduentu Chriſti, & vocatione gen-
tium pollicentur, vt præſens tempus
non negligant, ne concionem ob aliud
conuocatam non docere de ijs, quæ In-
ſtant, ſed incertis, ac futuris ludere vi-
deantur. Et in Malach. capit. 1. verſus fi-
nem ſic futurorum texit vaticinium, vt
35. præſens tempus non negligat. * Hoc
ſemel ad prophetarum intelligentiam
admonuiſſe ſatis ſit, ſed illud etiam ad- C
monemus, hunc tranſitum ab hiſtoria
ad Chriſtum, quem vocant multi à lite
ra ad ſpiritum, non ſolere fieri à pro-
phetis quaſi ex abrupto, ſe arrepta quo-
dammodo anſa ex ijs, quæ dicebantur.
Quemadmodum cordati homines, cum
diuerſa dicere parant, & propoſito ſer-
moni non conuenientia, non ſubito di
cunt: ſed quomodo poſſunt, connectũt;
& verbis ad ea viam muniunt, ne, vt di-
citur, extra chorum ſaltare videantur,
aut, qui audiunt, dicant, Quorſum hæc?
Hoc (tametſi aliquando non ſine labo
re intelligitur) obſeruare poſſumus & D
in alijs locis prophetarum, & in hoc,
quem nunc interpretamur: Dixerat,
Quia vos non populus meus, & ego nõ
ero veſter. Sed ne quis putaret non præ
ſtiturum Deum, quod Abrahæ de filio-
rum multitudine promiſit: hinc tranſit
ad Chriſtum arrepta occaſione, prædi-
citque fore tantum numerum creden-
tium Euangelio, vt numerari nequeat.

A Poſt hanc futuri temporis promiſſio-
nem iterum, vt par erat, redit ad præ-
ſens; Dicite fratribus veſtris, &c. id eſt:
Scitote hos, quos reieci, aliquando po-
pulum meum iterum futuros. Sed vos
interim ad voſmetipſos redite, & ma-
trem veſtram iudicate, cui poſſunt ea-
dem euenire. * Eſt autem iudicare ma 36.
trem veſtram, increpate illam, vt vertit Iudicare.
Chaldæus, iudicio contendite aduerſus
illam, vt vertere lxx. Ita etiam Hieron.
expoſuit: Præcipitur, inquit, filijs, id eſt,
populo, vt ineant iudicium aduerſus
matrem ſuam, quæ eos genuit: quæ de
B meretrice vxor effecta mores priſtinos
non reliquit, & rurſum fornicata eſt
cum amatoribus ſuis. Ita enim ſæpe ac-
cipitur apud Hebr. verbum רוב, quo
hic vſus eſt propheta, vt Iſa. 3. Stat ad iu
dicandum Dominus, & ſtat ad iudican-
dum populos. Iudiciũ autem hoc repre
henſionem eſſe indicat, quod ſequitur:
Quare atteritis populum meũ, & facies
pauperum cõmolitis? Numer. 20. Hæc
eſt aqua contradictionis (מריבה, id
eſt, iurgii, & contentionis) vbi iurgati
ſunt filij Iſrael cõtra Dominum, id eſt,
vbi litigauerunt, aut contenderũt cum
Domino. Et in hoc propheta c. 4. Quia
C iudicium (ריב id eſt, iurgium, vel con
tentio) Domino cum habitatoribus ter
ræ. Et ibidem, Veruntamen vnuſquiſ-
que non iudicet, & non arguat vir.

Quoniam ipſa non vxor mea. Quam-
uis mihi matrimonio copulata fuerit,
tamen ita viuit, vt ſe vxorem meam eſ-
ſe non recordetur: quare nec ego eius
vir ero. Verba ſunt mariti adulteram
vxorem à ſe dimittere parantis.

Auferat fornicationes ſuas à facie ſua 37.
& adulteria ſua de medio vberum ſuorũ.
Hæc matri veſtræ meo nomine dicetis,
cum illam obiurgabitis. Intelligat, cur
D diuortium cum ea facere velim. Aufe-
rat fornicationes ſuas, &c. Fornicaria
eſt (inquit Hieronym.) quæ cum plu
ribus copulatur; adultera, quæ vnum vi
rum deſerens alteri iungitur. Synagoga
vtramque malitiam copulauit: quo-
niam & virum ſuum Deum deſeruit per
idololatriam, totique fidem violauit, &
multos deos colebat more fornicarix,
quæ omniũ libidini expoſita eſt. Quod
autem

autem dicit; A facie ſua; ſunt qui ad medicamina faciei referant; & ad ementitos genarum, & labiorũ colores, quod adulterarum eſt, &c. Cui ſententiæ videant quid noſtri ſæculi virgines, nuptæ, matronęque reſpondeant: nam ſi vera eſt, quamuis animos caſtos ſe habere dicant; adulterarum tamen facies gerunt. Immo earũ doctores hoc videant, qui mira facilitate hoc excuſant, & cauſas hinc inde quæritant, ac ne reprehendendum quidem iam in feminis putãt.

38. * Arbitror autem eos habere in facie fornicationes, qui ita impudenter fornicantur, & ita perditi ſunt, vt etiam vultu præ ſe ferant turpitudinem animi ſui. De quibus 2. Petr. 2. Oculos habentes plenos adulterij, & inceſſabilis delicti. Et Iſai. 3. Pro eo, quod eleuatæ ſunt filiæ Sion, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorum ibant, & plaudebant, &c. Et ibidem: Agnitio vultus eorum reſpondit eis, id eſt, vultus ipſe eorũ turpitudinẽ indicauit. Quod de vberibus dicit, nonnulli referunt ad id, quod inter nudata, & omnium oculis patentia vbera huiuſmodi mulieres vnguenta, & flores, & amatoria adulterorum carmina ponere ſoleant. Ego potius intelligendum arbitror de exceſſu immodicæ voluptatis, quæ ex mammarum contrectatione percipitur, vt Prouerb. 5. Lætare cum muliere adoleſcentiæ tuæ, &c. vbera eius inebrient te in omni tempore, in amore eius delectare iugiter. Et cap. 7. Veni, inebriemur vberibus, & fruamur cupitis amplexibus. Inebriandi verbum exceſſum illum voluptatis indicat. Ad huius ſimilitudinem dictum eſt: Cant. 1. Inter vbera mea commorabitur. Reprehendit igitur ſynagogam, quod non ſolum fornicata fuerit idola colendo; ſed etiam aperte hoc fecerit, & impudice, & nimia cum voluptate.

39. * *Ne forte expoliem eam nudam.* Ne ita eam omnibus ſpiritualibus bonis, quæ à me accepit, ſpoliem, vt penitus nuda ſit, & maneat ita, vt nata eſt. Qualis in die ortus ſui fuerit, quam fœda quamq. miſerabilis, & rurſus qualibus donis ſit à Deo exornata, pulcherrime deſcripſit Ezeciel c. 16. Hæc dona dedit illi Deus

A (vt aiunt Hieronym. & Theodor. & Ruffin.) quando illam inuenit in Aegypto idololatriæ libidine conſtupratam. Nunc autem comminatur, ſi ad virum ſuum reuerti noluerit, ita eam futuram abſque Deo, & viro, ſicut prius in Aegypto fuerat. Cui ſimile eſt illud Iſai. 63. Facti ſumus ſicut in principio, cum non dominareris noſtri, neque inuocatum eſſet nomen tuum ſuper nos.

Et ponam eam quaſi ſolitudinem, כמדבר, ſicut deſertum, quod idem eſt, vt ſcilicet nihil in ea maneat, quod placere poſſit.

B *Et ſtatuam eam velut terram inuiam.* 40.
כארץ ציה, quod eſt, ſicut terram ariditatis: ideo lxx. verterunt ὡς γῆν ἄνυδρον, vt terram ſine aqua. Sed ſignificat etiam terram deſertam, ſiue inuiam, quã nemo incolit, aut calcat: nõ enim habitantur aridiſſima loca. Ideo Chaldæus vertit, vt terram ſolitudinis. Similiter Pſal. 62. כארץ ציה lxx. ἐν γῇ ἐρήμῳ in terra deſerta, vbi & Hieronymus ex Hebr. tranſtulit. In terra inuia. Immo & ſine interpretibus aperte, hoc ipſum verba declarant: כארץ ציה ועיף בלי מים In terra deſerta, ſitiente, ſine aquis. C Sed terra ſitiẽs eadẽ eſt inuia. In huiuſmodi terra monſtra, & feræ gignuntur, vt in Africa: ideoque per hæc immania vitia in ſynagoga futura eſſe ſignificat.

Et interficiam eam ſiti. Cruciabitur deſiderio voluptatum, & rerum aliarum, quibus potiri nullo modo poterit. Poſſunt hæc & in alium ſenſum explicari, quẽ paulo poſt in tropologia afferemus.

Et filiorum illius non miſerebor. Hæc ſatis expoſuimus capit. 1. num. 31. & 32. non miſerebor eorum, quia matris fornicationes imitati ſunt.

D * *Quia fornicata eſt mater eorum.* Diximus cap. 1. hinc incipere nouam ſen- 41.
tentiam: præcedentem autem terminari in illis verbis: Quia filij fornicationum ſunt, vt tam Hebraici, quam Græci codices teſtantur. Quare ita interpretari poſſumus. Quia fornicata eſt mater eorum, ideo confuſa eſt. In eo autem cernitur fornicatio, quod dixit: Vadam poſt amatores meos, &c. Licet & aliter, vt dicamus, Quia, nõ cauſſam ſignifica- Quia.

gniſicare, ſed ornatus tantum cauſa poni initio ſententiæ more Hebræorum, vt Luc. 1. Et dixerunt ad illam: Quia nemo eſt in cognatione tua, qui vocetur hoc nomine. Et cap. 2. Sicut ſcriptum eſt in lege Domini: Quia omne maſculinum adaperiens vuluam, Sanctum Domino vocabitur. Verum recte etiam dicere poſſumus, idq; mihi quadrare magis videtur, his verbis præcedentẽ ſententiam finiri: Quia fornicata eſt mater eorum. Nec id erit priori expoſitioni repugnans, ſed conſequens. Non miſerebor filiorum eius, quia filij fornicationum ſunt, quia mater eorum fornicata eſt. Non dixit, ipſa, ſed mater eorũ, ſicut mox ait; Quæ concepit eos, vt doceat eam fuiſſe fornicatam etiam poſtquam cõcepit ex Deo, & peperit filios. Quibus verbis tacite innuit filios etiã fuiſſe fornicatos, cum matrem viderẽt
42. fornicantem. * Senes, & principes ſynagogę colebant deos alienos, (hi enim matris nomine intelliguntur) quod cum dicitur, etiam ſi nihil addatur facile quiſquę intelliget adoleſcentes, & minores eadem fuiſſe facturos, ſicut Ierem. 7. legimus; Nonne vides, quid iſti faciunt in ciuitatibus Iuda, & in plateis Ieruſalem? Filij colligunt ligna, & patres ſuccendunt ignẽ, & mulieres conſpergunt adipem, vt faciant placentas reginæ cæli, & libent dijs alienis. Et quoniam mater rea erat peccati filiorum, quos exemplo ſuo fornicari docuerat, in pœnam atque in odium matris dicitur: Non miſerebor filiorum eius. Sed hæc magis ex eo, quod continuo ſequitur, elucidabuntur.

Confuſa eſt quæ concepit eos. In vulgarioribus codicibus lxx. legitur, Κατησχύνθη ἡ τεκοῦσα αὐτῶν, id eſt, confuſa eſt, vel pudore affecta eſt, quæ peperit eos. Sed in emendatiſſimo inueni, Κατῄσχυνεν ἡ τεκοῦσα αὐτά, pudore affecit, aut probro, quæ peperit ipſos. Quã lectionem ſine dubio ſecutus eſt Theodorus. Ita enim interpretatus eſt. Ipſi enim ſimilia, atque mater eorum commiſit, fecerunt. Quæ quidem mater & talis erga me extitit, & in filios ſuos illud dedecus tranſmiſit, & pudore illos affecit, quod eius ſcilicet nequitiam imi-

A tati ſunt, &c. * Nec male ſane interpretatur, quod pudore, & probro eos 43.
affecerit reddens ſuo exemplo imitatores fornicationũ ſuarum. Quod ſi quis cauſetur in Heb. eſſe הוֹבִישָׁה quod magis videtur, ſonare, Confuſa eſt; ſciat hoc verbum in hac coniugatione, & paſſiue, & actiue ſæpe accipi. Quod vel illud 2. Reg. 19. ſatis probat, Confudiſti hodie facies ſeruorum tuorum, vbi ſimiliter eſt in Hebr. הוֹבַשְׁתָּ & apud lxx. κατῄσχυνας, pudore affeciſti: ſed iuxta noſtram tranſlationem, quæ propria etiam eſt; Confuſa eſt quæ conce-
B pit eos, quoniam non ſolum ipſa fornicata eſt; ſed turpiſſima etiam filijs ſuis idololatriæ magiſtra extitit, dicens: Vadam poſt amatores meos; quo enim mater vadit, eo filios, tametſi nihil diceret, ſequi iubet.

44. *Vadam poſt amatores meos.* Multi volunt amatores eſſe idola: ſed Hier. ait, Amatores.
amatores iuxta hiſtoriam eſſe intelligendos Aſſyrios, & Aegyptios, ceteraſque nationes, quarum idola colebat ſynagoga. Vnde & Chald. interpretatus eſt; Populos amatores meos ſequar. Et ita loqui ſolent prophetæ, vt Ezec. 16.
C Et fornicata es cum filijs Aegypti vicinis tuis. Et; Et fornicata es in filijs Aſſyriorum. Et Ierem. 2. Filij quoque Mempheos, & Taphnes conſtuprauerunt te vſque ad verticem. Et ibidẽ apud Ezec. plane videmus amatores non eſſe idola, ſed homines: Tu autem dediſti mercedes cunctis amatoribus tuis, & dona donabas eis, vt intrarent ad te vndique ad fornicandum tecum. Et mox: Ecce ego cõgregabo omnes amatores tuos, quibus commiſta es, & omnes quos dilexiſti cum vniuerſis, quos oderas, & congregabo eos ſuper te vndique, &c.
D Sed reſpondẽdum eſt, verum eſſe vtrũque: nam de idolis hoc idem dici ſolet, vt Iere. 3. Et facilitate fornicationis ſuę contaminauit terram, & mœchata eſt cum lapide, & ligno. Et Eze. 23. Et cum idolis ſuis fornicatæ ſunt. Immo proprie idola dicuntur amatores, quia eorum cauſa Deum verum virum relinquebant. Homines autem ſuo modo dicuntur amatores, quibuſcum fornicabatur Iſrael, quia cum ad ſuos deos colen-

dos

dos alliciebant amicitia, & ſpe quæſtus. Hoc autem in capite amatores idola maxime intelliguntur, vt ſatis ex ſequentibus liquet.

45 *Qui dant panes mihi, &c.* Tã ſtupida erat ſynagoga, vt omnia quæ à Deo accipiebat, ab idolis ſe accepiſſe exiſtimaret, vt fruges, oleum, vinum, & alia omnia. Ita dixit de vitulo Exo. 32. Iſti ſunt dij tui Iſrael, qui eduxerunt te de terra Aegypti. Habemus eius verba & Ierem. 44. Sed facientes faciemus omne verbum, quod egredietur de ore noſtro, vt ſacrificemus reginæ cœli, & libemus ei libamina, ſicut fecimus nos, & patres noſtri, reges noſtri, & principes noſtri in vrbibus Iuda, & in plateis Ieruſalẽ: & ſaturati ſumus panibus, & bene nobis erat, malumque non vidimus. Ex eo autem tempore, quo ceſſauimus ſacrificare reginæ cœli, & libare ei libamina, indigemus omnibus, & gladio, & fame conſumpti ſumus. Cum autem dicit: Qui dant panes mihi, ſiue (vt eſt in Hebr.) panem meum, & aquas meas, &c.

Meus. habet pronomen, meum, quãdam vim, quæ & amorem concitat, & deberi illum amorem oſtendit. Quaſi dicat: Hos ipſos cibos, quibus ſuſtẽtor, has ipſas veſtes, quibus tegor, illis debeo: quomodo ergo non amem, & ſequar tam beneficos, & beneuolos amatores? * Pa-

46. Panis, & aqua. nis, & aquæ nomine omnem frugalis menſæ cibum, & potum ſcriptura comprehendit, vt adnotat Hierony. in Iſa. cap. 3. in prin. 4. Reg. 6. Pone panem, & aquam coram eis, vt comedant, & bibat 3. Reg. 18. Et pauit eos pane, & aqua. Ex quo illud Iſa. 3. Auferet à Ieruſalẽ, & à Iuda validum, & fortem, omne robur panis, & omne robur aquæ. De cõmunibus igitur cibis ait; Panem meũ, & aquas meas: plurali enim numero tantũ declinatur aqua apud Heb. מים ſicut de cõmunibus, & vitæ neceſſarijs veſtibus dixit, Lanam meam, & linum meũ, ideſt, laneas veſtes, & lineas. * Quod ve-

47. Oleum. ro poſt hæc addit; Oleum meum, & potum meum; iã ad delicias videtur pertinere: nam oleo artificioſe medicato ad delicias vtebantur. Pſal. 140. Corripiet me iuſtus in miſericordia, & increpabit me. oleum autem peccatoris non

A impinguet caput meum. Mat. 6. Tu autem cum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua. Et Luc. 7. Simoni, qui ſe inuitauerat, ait Dominus, Oleo caput meum non vnxiſti. Potus etiam ad idem pertinet: nam cum iam de communi potu dixiſſet, nunc, cum dicit, Potum meum, elegantiorem quempiam, & pretioſiorem intelligere videtur. Nec eſt omittendum in Hebr. eſſe plurali numero, שקויי potus meos. Oritur autem hoc nomen שקוי à verbo שקה, quod non ſolum ſignificat potare, ſed etiam in tertia coniugatio-

B ne, ſiue in Hiphil, redundare, vt Ioel. 3. Et redũdabunt torcularia vino, & oleo; Et nutrire, vt Ezec. 45. De his, quæ nutriuit Iſrael in ſacrificiũ. Inde lxx. pro eo, quod nos habemus, Potum meum, verterunt, Et omnia, quæ mihi conueniunt: & Chal. Et omnia alimẽta mea. Quæ interpretationes contemnendæ non ſunt.

ALLEGORIA.

Apoſtolis quoque, & credentibus ex Iudæis merito dicitur, vt matrem ſuam ſynagogam iudicent, & arguant, quod in Actis apoſtolorum fecerunt Petrus, 48.

C & Paulus. Cui ob incredulitatem, & odium in Chriſtum eadem acciderunt, vaſtantibus Romanis, quæ prius paſſa fuerat à Chaldæis, immo & multo grauiora: Abiecit eam Deus, & filio ſuo alteram ſponſam tradidit, hoc eſt, Eccleſiam gentium, quoniam illa noluit auferre fornicationes ſuas à facie ſua: ſed vt prius idola coluerat, ita poſtea gloriã & honorẽ, & pecunias, & carnis voluptates adorabat: quæ cauſſa fuit, vt Chriſtum minime reciperet. Vnde illud Iohann. 5. Quomodo vos poteſtis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, & gloriam, quæ à ſolo Deo eſt, non quæ-

D ritis? Immo & de quibuſdam credentibus ait cap. 12. Ex principibus multi crediderunt in eum, ſed propter Phariſæos non confitebantur, vt e ſynagoga non eijcerentur: dilexerunt enim gloriam hominum magis, quam gloriam Dei. Verba ſynagogæ bona ſæculi diligentis, & ideo Chriſtum reſpuentis contra conſcientiam ſuam legimus Sapient. 2. Circumueniamus ergo iuſtum, quoniã inuti-

inutilis eſt nobis,& contrarius eſt ope-
ribus noſtris, & improperat nobis pec-
cata legis, & diffamat in nos peccata
diſciplinæ noſtræ, &c. Ex quo conſtat
eam palam, & impudenter peccaſſe.
49 *Ita expoliata eſt, & nuda relicta: eius
Rom. 9. enim erat, (vt ait Paulus) adoptio fi-
liorum, & gloria, & teſtamentum; &
legis latio, & obſequium, & promiſſa;
quæ omnia poſt Chriſti mortem ami-
ſit, & talis, ac multo peior reddita eſt,
quam cum in Ægypto erat, & legem à
Deo non acceperat, ſicut & eidẽ præ-
dixit Dominus Matth. 12. Cùm autem
immundus ſpiritus exierit ab homine,
ambulat per loca arida quærens re-
quiem, & non inuenit. Tunc dicit, Re
uertar in domum meam, vnde exiui, &
veniens inuenit eam vacantem, ſcopis
mundatam, & ornatam. Tunc vadit, &
aſſumit ſeptem alios ſpiritus ſecum ne
quiores ſe, & intrantes habitant ibi, &
fiunt nouiſſima hominis illius peiora
prioribus: ſic & erit generationi huic
peſſimæ. Poſita eſt quaſi ſolitudo, quia
Matth. 23 dictum eſt ei, Ecce relinquetur vobis
domus veſtra deſerta. Nihil manet in
ea, quod placeat, nihil germinat gra-
tum, & pulchrum. Siti enecatur, quia
nec libertate, nec ſæculi bonis, quæ
optabat, potitur, & ſitim patitur ma-
gnam verbi Dei. Singulis ſabbatis legit
Moyſem, & prophetas, & non intelli-
git: quærit in eis ſuum Meſſiam, & ve-
lamine ante oculos poſito non videt:
quærit promiſſiones ſuæ libertatis, &
nunquam inuenit, ſemper enim ſeruit
cum filijs ſuis, vt Agar. Et impletur in
ea illud Hamos 8. Ecce dies veniunt,
dicit Dominus, & mittam famem in ter-
ram: non famẽ panis, neq; ſitim aquæ,
ſed audiendi verbum Domini. Iã enim
neque prophetas habent, neque intel-
50 ligentiam verbi Dei. *Filiorum eius
non miſeretur, quos diſperſos per na-
tiones videmus, & abiectos, & alienis
regibus ſeruientes. Et (vt ait Hiero.)
quia Dei filium negauit eligens ſibi Ba-
rabbam latrocinij, & ſeditionis autho-
rem, & crucifigens filium Dei: pro-
pterea vſque hodie ſequitur dæmones,
& Dei beneficia ad illos refert, qui cul
torum ſuorum animas perdiderunt.

A Commiſſa eſt inter populos gentiliũ,
& colit eorum idola; hoc eſt, eadem vi
tia, vt odium Chriſtiani nominis, auari-
tiam, libidines, furta, rapinas, & inde ſe
habere putat diuitias, quas nunc habet.

TROPOLOGIA.

Hæc omnia non minus in animam
conueniunt, quæ bonas olim cogita-
tiones, & bona opera gignebat, cum
fidem matrimonij Deo ſeruabat. Quæ In quæ
merito poſtea ab ijſdem filijs ſuis iudi- mala inci
catur ex præcepto Domini & argui- dat anima
tur: cùm operum, quæ prius fecerat, & propter
cogitationum veterũ recordata ſtimu- peccatũ.
B lis quibuſdam conſcientiæ ſuæ pungi- Conſcien
tur videns qualis fuerit, & qualis ſit. Tũc tia pun-
illi contingit, quod de ſceleratiſſimo gens.
Antiocho ſcriptum eſt: Apprehendit 2.Mach 9
eum dolor dirus viſcerum, & amara
internorum tormenta. Et poſtea: Nunc
humiliatus ad terram in geſtatorio por
tabatur, manifeſtã Dei virtutem in ſe-
metipſo conteſtans, ita vt de corpore
impij vermes ſcaturirent. Ita huiuſmo
di anima ad terrena deiecta vix ſe ad bo
nũ mouet, niſi ab alijs quaſi geſtetur, &
ex ea vermes, id eſt, rodẽtes, & crucian
tes cogitationes ſcaturiunt, à quibus ac
C cuſata violati matrimonij, & dignã prorſus
ſus eſſe conuincitur, quæ à Deo abijcia-
tur. Et dicat cum eodem Antiocho; In 1.Mach.6
quantam tribulationem deueni, & in
quos fluctus triſtitiæ, in qua nunc ſum,
quæ iucunda erã, & dilecta in poteſtate
mea.* Eidem Deus per eaſdem cogita- 51
tiones præcipit, vt peccare deſinat, & à
voluptate peccatorũ abſtineat, alioqui
fore, vt bonis à ſe acceptis ſpolietur, id
eſt, virtutibus, & frequentatione ſacra-
mentorũ & bonis deſiderijs, & ornamẽ
tis mirabilibus, & talis efficiatur, qualis
erat in die natiuitatis ſuæ, id eſt, ante-
D quam à Deo vocaretur, cũ more genti-
liũ viuebat, & ne Deum quidem eſſe co
gitabat. Quã vitæ conditionem mirifi-
ce Paulus deſcripſit Ephe. 4. Hoc igitur
dico, & teſtificor in Domino vt iam nõ
ambuletis, ſicut & gentes ambulant in
vanitate ſenſus ſui tenebris obſcuratũ
habentes intellectũ, alienati à vita Dei
per ignorantiã, quæ eſt in illis propter
cæcitatem cordis ipſorũ, qui deſperan
tes ſemetipſos tradiderũt impudicitiæ,

A in operationem immunditiæ omnis in
Sitis animæ. auaritiam. Sitim eius quis verbis conſequi poſſit? Non enim ſolum ſitit, cum iis caret, quę appetit, ſed etiam cũ abundat maxime, ſicut teſtatus eſt Dominus: Omnis qui bibit ex aqua hac, ſitiet
Ioan. 4. iterum.
52 * Eſt enim in nobis quoddam innatum Dei deſiderium, & quędã ſitis, quam niſi Dei viſione nullo modo explere, ne ſedare quidem poſſumus mediocriter in hac vita, niſi quandam in nobis Dei participationem per gratiã habeamus. Itaq; quamuis diuitijs abundemus, & honoribus, voluptatibus affluamus, ſemper ſitire nos experimur, donec ad Deum accedamus, & gratiæ eius compotes efficiamur. Ideo ad verba illa Dominus adiunxit: Qui autẽ biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non ſitiet in æternum: ſed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ ſalientis in
Iſa. 65. vitã æternam. Et Iſaias, Pro eo, quod vocaui, & non reſpondiſtis, (nõ reſpondet autem, qui curarum huius ſæculi, & voluptatum ſtrepitu, quaſi Sirenũ cantu obſurdeſcit;) locutus ſum, & non audiſtis, & faciebatis malũ in oculis meis, & quæ nolui elegiſtis; propter hoc hæc dicit Dominus Deus: Ecce ſerui mei comedent, & vos eſurietis: ecce ſerui mei bibent, & vos ſitietis. Quare merito omnes, qui ſedare ſitim volunt ad Chriſtum clamore magno vocat; Om-
Iſa. 55. nes ſitientes venite ad aquas. Et Ioannes apertius: In nouiſſimo autem die magno feſtiuitatis ſtabat Ieſus, & clamabat dicẽs: Si quis ſitit, veniat ad me,
Ioan. 7. & bibat. Qui credit in me, ſicut dicit ſcriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi erant credentes in eũ.
53 Copia peccatoris qualis. Iſa. 29. * Quod ſi quando breuiſſima mora ita amatores ſæculi abundare ſe credunt, vt ſitis penitus extincta videatur; non ita eſt, ſed ſomniant, quod vigilantes volebant, ſicut ait Iſaias, Et ſicut ſomniat ſitiens, & bibit, & poſtquam fuerit expergefactus laſſus adhuc ſitit, & anima eius vacua eſt: ſic erit multitudo omnium gentium, quæ dimicauerunt contra montem Sion, id eſt, qui ſiue doctrina, ſiue operibus Chriſti, & Eccleſię ſanctis moribus inſtitutiſque aduerſantur. Cum euigilauerint, id eſt, cum ad ſe redierint, & recte perſpexerint, qualia ſint illa, quibus ſatiari ſe putabant, ardentior ſitis fit, (vt ibidem ait Hieronym.) quæ caſſa potione deluſa eſt. Vide Salomonem vehementer ſitientem, qui vt ſitim depelleret, omnia, inquit,
Eccle. 2. quę deſiderauerunt oculi mei, non negaui eis, nec prohibui cor meum, quin omni voluptate frueretur, & oblectaret ſe in his, quæ præparauerã: & hanc ratus ſum partem meam, ſi vterer labore meo. Hoc faciebat ſomniãs: ſed quid ait euigilans? Cumq; me conuertiſſem
B ad vniuerſa opera, quæ fecerant manus meæ, & ad labores in quibus fruſtra ſudaueram, vidi in omnibus vanitatem. Credo ſane; ſed vidiſti ne ſatietatem? Addit; Et afflictionem animi, & nihil permanere ſub ſole. * Iam quales filios gignit hæc mater? filios fornicationũ, quorum non miſeretur Dominus, id
54 Opera peccatoris. eſt, opera peſſima, & à Deo maxime abhorrentia, quæ iram Dei in ſe prouocent. Nec mirum tales eſſe filios, cum eorum mater perfricta fronte dicat; Vadam poſt amatores meos, qui dant panes mihi. Hinc illæ lacrymæ, hæc ma-
C lorum omnium origo, quod amatores ſuos anima ſequi conſtituerit, nõ Deũ: & cum egeſtatem ſuam videat, ac miſeriam, non ad eũ confugiat, à quo expleri, & leuari poſſit, ſed ad amatores. In quo & appellatione, & re ipſa multum fallitur: nõ enim amatores habet, vt putat, ſed amariſſimos, crudeliſſimoſq; lænones. Ij ſunt, qui animam ad
Amatores animę peccatricis. fornicationem alliciunt, & captam, atque deceptam peccatis omnibus exponunt, & quaſi ad quæſtum proſtrare iubent, id eſt, dæmones, & homines nequam eorum miniſtri, qui verbis, factiſque inſtabiles animas corrumpunt. Ab
D his ſe habere putat omnia: quia diaboli arte ſeducta putat ſe, ſi ad Dei ſeruitutẽ redeat, pauperem vitam, & inſuauem, & omnis voluptatis expertem acturã.
55 * Panem ſibi, & aquas ab illis pollicetur, quaſi nullam deinceps famem, ſitimve ſenſura ſit, quæ ſemper ſine Deo eſuriet ac ſitiet: & lanam, & linũ, quibus ea, quæ pudorem habent, cõtegat, quaſi vero latere diu poſſit vitæ turpitudo,

Inoratio- ne prò P. Seſtio. tudo, quia ſe ipſa prodat. Eleganter Ci
cero de quodam improbo conſule, qui
multos externæ virtutis ſpecie feſelle-
rat, ſcripſit; Animus eius vultu, flagitia
parietibus tegebantur: ſed hæc obſtru-
ctio nec diuturna eſt, nec obducta, ita
vt curioſis oculis perſpici nō poſſit. Vi
debamus genus vitæ, deſidiam, inertiā:
incluſas eius libidines qui paulo pro-
pius acceſſerant, intuebantur: denique
etiam ſermonis anſas dabat, quibus re-
conditos eius ſenſus tenere poſſemus.
Quare hæc, quæ ſe accepturam ab ama
toribus ſuis putat, non accipiet; ſed fal
lacia quædam eorū ſimulacra. Illa acci
piet verius, quæ ſtatim commemorat;
oleum, & potum: potū, quo ebria fiat,
& ſui oblita iaceat, ac dormiat in pecca
tis, ſitq; omnibus riſui, & contemptui:
oleū, quo blande deliniatur, id eſt, adu
lationes peccatorum, quibus internum
conſcientiæ vulnus leniat, & voces ac-
cuſantis non audiat, atq; ita ſibi in tan-
tis malis placeat, & in maiora in dies
præceps ruat. Hoc oleum Dauid vehe-
Pſal. 140. menter reſpuebat, cum ait: Corripiet
me iuſtus in miſericordia, & increpabit
me: oleum autem peccatoris non im-
Pſal. 54. pinguet caput meum. Et iterum: Mol-
liti ſunt ſermones eius ſuper oleum; &
ipſi ſunt iacula.

HISTORIA.

56 *Propter hoc ecce ego ſepiā viā tuā ſpinis.*
Tu mihi quaſi minaris, me ſpreto te
ad amatores tuos ituram: ſed fruſtra mi
naris: non poteris ire: obſtruam vndi-
que viam tuam ſpinis, ne poſſis ire (vt
ait Hieronym.) quò deſideras; & inter-
ponam maceriam, ſiue murum; & ſemi
tas tuas, quas crebro triueras pede, nō
inuenies, ne apprehendas eos, quos tan
to ſtudio ſequebaris, & rerum neceſſi-
tate compulſa reuertaris ad virum tuū,
&c. Quaſi dicat: Tot, & tantis calami-
tatibus te affligam, vt nullo modo poſ-
ſis ad populos amatores tuos tranſire.
Quod impletum eſt, cum Chaldæi ob-
ſederunt Ieruſalem à fine fere anni no-
ni Sedeciæ vſque ad annum vndecimū,
quo capta eſt. Tranſit autem à ſecunda
perſona ad tertiā, quod in prophetis fre
quens eſt; Sepiā viam tuā ſpinis & dein-
de ad tertiā, & Sepiam eam maceria, &c.

A *Et ſequetur amatores ſuos.* Quomodo
ſequetur, ſi exire non poteſt via non
tantum ſpinis obducta; ſed etiam ſepta
maceria? verbum, ſequetur, magis affe-
ctum, & conatum indicat, quàm profe-
ctum. Dixerat: Et ſemitas ſuas non in-
ueniet, quod eſt proprie quærentis exi
re ſolicite, & ad alios feſtinare, & nunc
hanc viam tentantis, nunc illam. Nunc
ait; Sequetur amatores ſuos, quæret au
xilium idolorum ſuorum, omni ratione
etiam quæret cum illis, à quibus idola
colere didicerat, fœdus, & amicitiā in-
ſtaurare, vt ſibi in tantis malis opem fe
B rant: ſed fruſtra quæret, contemnetur
ab illis, & repelletur. Chald. Et perſe-
quetur pacem cum populis amatoribus
ſuis, ſed ab illis minime obtinebit, &
quæret adiutorium, & non inueniet.
* Legimus de Sedecia extremo rege Ie
ruſalem 2. Paral. vlt. A rege quoque Na
buchodonoſor receſſit, qui adiurauerat
eum per Deum. De quo ita Ioſephus 57
10. antiq. cap. 10. Cum per octo annos
ſocius Babyloniorū fuiſſet, violato fœ-
dere ad Ægyptios defecit, ſperans, ſi cū
illis vires coniungeret, Babyloniū ne-
ceſſario ſuccumbere. Ægyptius autem
audito in quibus anguſtijs eſſet Sede-
C cias ſocius, aſſumpto valido exercitu
Iudæam petijt; volens obſidionem ſol-
uere. At Babylonius intermiſſa obſidio
ne obuiam illi profectus, vno prælio vi
ctum tota Syria expulit. Secuta eſt igi-
tur ſynagoga amatores ſuos, & non ap
prehendit. Et quidem cum à rege Na-
buchodonoſor Sedecias receſſit, nō du
bium eſt, quin fœdere cum alijs natio-
nibus inito fecerit, vt Ioſephus ait: non
enim aliter ſperaret ſe poſſe reſiſtere
Chaldæorum potentię. At exijſſe tunc
cū exercitu regem Ægypti nō eſt pro-
babile, ſed metu Chaldæorum conti-
D nuiſſe ſe intra ſuos fines, nec voluiſſe
cū tanto ſuo incommodo auxilium fer
re Sedeciæ. Legimus enim 4. Reg. 24.
Et dormiuit Ioacim cum patribus ſuis,
& regnauit Ioachin filius eius pro eo.
Et vltra non addidit rex Ægypti, vt egre
deretur de terra ſua: tulerat enim rex
Babylonis à riuo Ægypti vſque ad flu-
uium Euphratem omnia quæ fuerāt re-
gis Ægypti. Repulſa eſt ergo ſynagoga

ab amatoribus ſuis. In illa etiam decẽ,
& octo menſium obſidione veriſimile
eſt, petiiſſe Ieruſalem à finitimis genti-
bus auxilia contra Chaldæos, quæ ta-
men nõ impetrauit. Inde Ierem. Thren.
1. Non eſt qui conſoletur eam ex om-
nibus charis eius: oẽs amici eius ſpre-
uerunt eam, & facti ſunt ei inimici. Et
ibidem; Vocaui amicos meos, ipſi dece-
perunt me. Recte igitur dicit: *Et quæret
eos, & non inueniet.*

58 *Vadam & reuertar ad virum meum
priorem.* Dum ipſa in illis calamitatibus
amatores quærit, Deus ſemper ad bene-
faciendum procliuis, & promptus hoc
quærit, vt redeat ad cor, & ſaltem miſe-
riis edocta reuertatur ad virum ſuum
priorem, & vel ſero agnoſcat quãto me-
lius rebus ſuis conſulat Deo adhæren-
do, quàm ſequendo ſuos amatores. Hæc
verba dixit ſynagoga cùm graui Baby-
lonicæ captiuitatis iugo premebatur.
De eo enim tempore ait Ieremias c. 29.
Et inuocabitis me, & ibitis, & orabitis
me, & ego exaudiam vos: quæretis me,
& inuenietis, cum quæſieritis me in to-
to corde veſtro: & inueniar à vobis; ait
Dñs, & reducam captiuitatem veſtram.

ALLEGORIA.

Hæc omnia, & multo grauiora vide-
mus Iudæis eueniſſe obſeſſis à Roma-
nis, & miſerrime direptis. Lege Ioſephi,
de bello Iudaico libros, præſertim qua-
tuor poſteriores. Sed illud: *Vadam, &
reuertar ad virum meum priorem*, dixe-
rũt quidem poſt illam vaſtitatem non-
nulli, & vſque in hodiernum diem dicũt
quidam, & ad Deum per Chriſtum re-
uertuntur, plene tamen, atque integre
vniuerſa gens, dicet in fine ſæculi, vt
cap. 3. videbimus.

TROPOLOGIA.

59 Eadem via errãtes ad ſe animas quo-
tidie reuocat benignus Dominus, & pa-
tiens, & præſtabilis ſuper malitia. Hiero-
nymus. Ex quo intelligimus quod pro-
uidentia Dei ſæpe nobis accidant ma-
la, ne habeamus ea quæ cupimus: & va-
riis calamitatibus huius ſæculi, ac miſe-
riis ad Dei ſeruitutem redire cogamur.
Et paulo poſt; Per omnia enim flagella
atque tormenta erudit Iſrael, &c. Fi-
lius ille prodigus facta fame valida in
A regione illa cupiebat implere ventrem
ſuum de ſiliquis, quas porci manduca- Luc. 15.
bant, & nemo illi dabat. In ſe autem re-
uerſus dixit: (vnde reuerſus eſt in ſe?
egeſtate, & fame preſſus:) Quanti mer-
cenarii in domo patris mei abundant pa-
nibus? ego autem hic fame pereo. Sur-
gam, & ibo ad patrem meum, &c. Recte Pſal. 118.
Dauid; Bonũ mihi, quia humiliaſti me;
vt diſcam iuſtificationes tuas. Vide de
horum prophetæ verborum morali ex-
poſitione elegantem Gregorii locũ 34.
B mor. c. 1. & hom. 36. in Euang. in illud:
Exi in vias, & ſepes, & compelle intrare.

HISTORIA.

Et hæc neſciuit, quia ego dedi ei. Reuer- 60
titur ad id, quod cœperat, & queritur
quod tam ſtolida ſit, vt quæ Dei dona
erant, ab amatoribus ſuis ſe habere di-
ceret: & tam ingrata, vt cum argenti, &
auri copia ditata à Deo fuerit, ex eis ido-
la fecerit Bahali. LXX. Ipſa autem argẽ-
tea, & aurea fecit Bahali. Chal. Et argen-
tum multiplicaui eis, ex quo idola con-
fecerunt. Eſt ergo ſenſus: *Quæ fecerunt
Bahal*, hoc argentum, & aurum fabrefe-
cerunt Bahali, idola videlicet ex eis fa-
C ciendo. Bahal, quod ſæpe in veteri te- Bahal.
ſtamento inuenimus, quid nam ſit ex-
plicemus. Nonnulli authores recentio-
res, & ante eos Theodoretus in Ierem.
ca. 32. fere in medio, exiſtimant genera-
le hoc nomen eſſe, & omnibus diis gen-
tium æque conuenire, quoniam dicitur
à בעל, quod verbum præeſſe, ſiue do-
minari ſignificat. Quod ex eo confirma-
ri poteſt, quod tam in hoc cap. quam in
aliis ſcripturæ locis legimus plurali nu-
mero Bahalim. Immò & Seruius in il-
lud 1. Æneí. *Quam Belus, & omnes A
Belo ſoliti &c.* affirmat Bal lingua Puni-
D cá Deũ ſignificare, quæ Hebraicæ valde
affinis eſt. * At ſi ſcripturam, veterumq; 61
libros cõſulamus, non poterimus nega-
re, quin certi alicuius idoli nomẽ ſit. Vt
Iud. 6. Numquid vltores eſtis Bahal? Et:
Vlciſcatur ſe de eo Bahal. Et 3. Reg. 18:
Sacerdotes Bahal clamabãt, Bahal exau-
di nos. Quis dubitet his, & aliis multis
locis Deũ aliquem certum inuocari? Io-
ſephus 9. ant. c. 6. Iſte Bahal (inquit) Ty-
riorũ Deus erat, quem Achabus in gra-
tiã Ithobalis Tyriorum, ac Sidoniorum

regis

regis ſoceri ſui coluit, templo ei Sama-
riæ dedicato, & prophetis cum reli-
quo cultu aſſignatis. Hieronymus ait
Deum eſſe Sidoniorum, ſiue (vt qui-
dam rectius interpretantur) Babylo-
niorum, ex quo & Bel dicitur. Et pau-
lo poſt in illa verba: Et erit in die illa,
ait Dominus, &c. author eſt, Ninum,
qui primus regnauit in Aſia, & vrbem
ſui nominis condidit, quæ Ninus, aut
Niniue dicta eſt, patrem fuiſſe Beli, ma-
ritumque Semiramis, quæ muris cinxit
Babylonem. Hic (inquit) aduerſus
Zoroaſtrem magum regem Bactriano-
rum forti certamine dimicauit, & in tã-
tam peruenit gloriam, vt patrem ſuum
Belum referret in Deum, qui Hebraice
dicitur בל & in multis prophetis, ma-
ximeque in Daniele, & iuxta Theodo-
tionem, ſub idolo Babylonis hoc ap-
pellatur nomine. Hũc Sidonij, & Phœ-
nices appellant בעל. Eadem enim in-
ter ב, & ל literas conſonantes ע voca
lis littera ponitur, quæ iuxta linguæ
illius proprietatem nunc Behel, nunc
Bahal legitur. Vnde & Dido Sidonia
regij generis, cum Æneam ſuſcepiſſet
hoſpitio, hac patera Ioui vina delibat,
62. qua Belus, & omnes à Bele ſoliti.* Hæc
Hiero. Alludit autem ad illud Virgilij.
1. Æneid. *Hic regina grauem gẽmis, auroque poſcit,*
Impleuitque mero paterã, quam Belus, &
A Belo ſoliti. [*omnes*
Paulo antequam ad horum verſuum
interpretationem Seruius accedat, di-
cit Belum patrem Didonis Aſſyrium
fuiſſe ex primi illius Beli genere. Dein-
de vbi ad illud venit, Quam Belus, &
omnes, &c. hæc ſcribit. Belus primus
rex Aſſyriorum, quos conſtat Satur-
num, (quem & Solem dicunt) Iuno-
nemque coluiſſe: quæ numina etiam
apud Afros poſtea culta ſunt: Vnde &
lingua Punica Bal Deus dicitur. Apud
Aſſyrios autem Bel dicitur quadam ſa-
crorũ ratione & Saturnus, & Sol. Hinc
conſtat Bahalem & Deum eſſe Sido-
niorum ac Tyriorum vt Ioſephus
vult, & Babyloniorum, vt ſcripſit Hie-
ronymus. Sed dixit: Siue (vt quidam
rectius interpretantur) Babyloniorũ,
quoniam à Babylonijs accepere Sido-
nij, vt ſubindicauit Seruius; nam Sido-

A niorum etiam fuiſſe ex verbis iam po-
ſitis Hieronymi liquet: idemque in il-
lud Hoſ. 8. Proiectus eſt vitulus, ait Iſ-
rael accepiſſe à Sidonijs Bahal, & Ha-
ſtaroth, quod etiam Seruius tradit. Be-
lum apud Syrios dici Saturnum docet
& Suidas, & Euſebius lib. 9. de præpa-
rat. Euangel. cap. 4. & Hieronym. in il-
lud Iſai. 46. Confractus eſt Bel, ait, quẽ
Græci Belum, id eſt, Saturnum vocãt.
* At Beroſus Chaldæus (Siquis modo 63.
hunc authorem recipit, quem protulit
Iohannes Annius) lib. 5. antiquitatum
author eſt, primum Babyloniorum re-
B gem fuiſſe Saturnum, qui à diluuio an-
no centeſimo trigeſimo primo regna-
re cœpit: ſecundum fuiſſe eius filium
Iouem Belum, cui ſucceſſit filius Ni-
nus, qui primus omnium templum Be
lo patri, & matri Iunoni, & Rheæ auiæ
ſtatuas in medio Babylonis erexit. Cui
aſſentitur Auguſt. qui in quæſtioni. ſu-
per librum Iudic. q. 16. ait; Solet dici Ba
hal nomen eſſe apud gentes illarũ par-
tium Iouis, ſicut Haſtarte Iunonis. Si-
ue igitur ſit Saturnus Bahal, ſiue ſit Iu-
piter, conſtat ex his authoribus vnum
certumque Deum fuiſſe. Quomodo er-
C go ſi vnus eſt, plurali numero legimus
Bahalim, nam hoc eos mouiſſe videtur
maxime, qui generale nomen eſſe di-
xerunt. Ad hoc reſpondet hic gloſſa:
Quia vero Bahal in multis locis cole-
batur, ideo Bahalim pluraliter enume-
ratur. Sed referam Auguſtini verba q.
16. in lib. Iudic. in illud Iudic. 2. Et ſer-
uierunt Bahal, & Haſtartibus. Ita enim
legunt lxx. καὶ ταῖς ἀςάρταις. * Solet Haſtarte, Haſta-
(inquit) dici Bahal nomen eſſe apud roth.
gentes illarum partium Iouis, Haſtarte
autem Iunonis, quod lingua Punica pu 64.
tatur oſtendere. Nam Bahal Punici vi-
D dentur dicere Dominum. Vnde Bahal-
ſamen, quaſi Dominum cœli intelligun
tur dicere: Samen quippe apud eos cæ-
li appellantur. Iuno autem ſine dubita
tione ab illis Haſtarte vocatur. Et quo
niam iſtæ linguæ (ſcilicet Hebrai-
ca, & Punica) non multum inter ſe
differunt: merito creditur de filijs Iſ-
rael hoc dicere ſcriptura, quod Bahal
ſeruierunt, & Haſtartibus, quia Ioui, &
Iunonibus. Nec mouere debet, quod

non dixit Haſtarti, id eſt, Iunoni, ſed A
tamquam multæ ſint Iunones, plurali-
ter hoc nomen poſuit. Ad ſimulacro-
rum enim multitudinem referri voluit
intellectum, quoniam vnumquodque
Iunonis ſimulacrum Iuno vocabatur,
ac per hoc tot Iunones, quot ſunt ſimu
lacra, intelligi voluit. Varietatis autem
cauſa exiſtimo Iouem ſingulariter, Iu-
nonem pluraliter commemorare vo-
luiſſe. Nam eadem cauſa plurium ſimu
lacrorum etiam Ioues pluraliter dici
poſſent. Hoc autem, id eſt, nomine plu
rali Iunones in Græcis ſecundum lxx.
reperimus: in Latinis autem ſingulari-
ter erat. Quorum in illo, qui non ha- B
bebat lxx. interpretationem, ſed ex He
bræo erat, Haſtaroth legimus, nec Ba-
hal, ſed Bahalim. Hæc Auguſt. ex quo
65. ſatis, ac ſuper quæſtioni ſatis ſit. * Vide
mus etiam, vbi nos habemus; Et ſeruie-
runt Bahal, & Haſtaroth, ipſum in no-
ſtra tranſlatione legiſſe Bahalim, vt nō
nulli codices hodie habent. Sed quam-
uis in Heb. ſit, Bahal, nihil refert, cum
cap. 3. & 10. legamus Bahalim, & Ha-
ſtaroth, & 1. Reg. 7. & alibi ſæpe Nec du
bium eſt recte vertiſſe lxx. καὶ ταῖς ἀστάρ
ταις, id eſt, Et Haſtartibus, vt erat in co
dice Auguſtini: quoniā Haſtaroth, quod C
toties legimus, pluralis numeri eſt, at-
que ita pluraliter vertunt lxx. & Chal-
dæus. Singularis eſt עשתרת Haſto-
reth, vt 4. Reg. 23. quæ ædificauerat
Salomon rex Iſrael Haſtoreth idolo Si
doniorū: ita enim legendū eſt, vt in He
bræo legitur, ſiue Haſtartes, nō Haſta
roth, lxx. τῇ ἀστάρτῃ. Quod ex eo pla
ne intelligitur, quod 3. Reg. 11. vbi hæc
Salomonis impietas narrata eſt, legi-
mus; Sed colebat Salomon Haſtartem
Deum Sidoniorum, vbi ſimiliter in He
br. eſt Haſtoreth. Quare cum 1. Reg. vlt.
legimus, Et poſuerunt arma eius in tē- D
plo Haſtaroth, quoniam in Heb. etiam
eodem modo eſt, intelligemus iuxta ſu
periorem Auguſtini doctrinam vnius
Haſtartes plura ſimulacra in templo il
lo fuiſſe, ideoque Ioſephus lib. 6. anti.
cap. vlt. Singulariter dixit: Quorum ar-
ma in templo Haſtartes dedicauerunt.
lxx. εἰς τὸ ἀστάρτιον, id eſt, ad Haſtartes
tēplū. Ita Plutar. in problematibus Ro

A manorum, Artemiſia vocat templa Ar
temidis, id eſt, Dianæ. Et Cice. in tertia
oratione in Verrem, Dianium eſſe dicit
in Hiſpania, id eſt, templum Dianæ.* 66.
Eadem ratione Bahal à locis diuerſis,
vbi templis erectis colebatur, diuerſa
nomina habebat: ſicut apud Chriſtia-
nos (ſi modo in vanis licet exemplis
vti religioſis.) beatiſſima Virgo nunc
Lauretana inuocatur, nunc à Monte-
ferato; nunc ab Amnelupi, aut à Rupe
Gallica cognomen accipit. Vt Behel-
phegor Nume. 25. dicitur, quod colere- Beelphe-
tur in monte Phegor, cuius meminit gor.
ſcriptura Nume. 23. Et ab Accaronitis
B Behelzebub vocatur 4. Reg. 1. à muſcis, Behelze-
quæ ad multitudinem ſacrificiorū ad- bub.
uolabāt. Quare vt illi ſupremum deum
Behelzebub vocabant: ita Iudæi in eo-
rum odium maximum dæmonum eo-
dem nomine ſignificabant. Luc. 11. In
Behelzebub principe dæmoniorum eij-
cit dæmonia. Nec mirum eſt idolum Aſ
ſyriorum tot in locis cultum eſſe: cum
enim Aſſyriorū monarchia prima fue-
rit, & magna; facile in ſuorum deorum
cultum alias nationes adduxere. Inde
Nahum cap. 3. de Niniue metropoli Aſ
ſyriorum, & idololatriæ magiſtra ſcriptū
C eſt: Propter multitudinem fornicatio-
num meretricis ſpecioſæ, & gratæ, &
habentis maleficia, quæ vendidit gen-
tes in fornicationibus ſuis, & familias
in maleficijs ſuis. Poſtremo quod tam
hic, quam Iud. 2. apud lxx. legitur τῇ
Βαάλ, vitioſe ſcriptū eſt, vt notat Hie-
ronym. inferius in illud: Et viſitabo ſu
per eam dies Bahalim. Semper enim
lxx. maſculinum articulum huic nomi-
ni tribuunt, vt 3. Reg. 18. & alijs in lo-
cis. Hæc fuſius dicere volui, vt multi ſcri
pturæ loci ſemel explicarentur.
Idcirco conuertar & ſummam frumen- 67.
D *tum meum in tempore ſuo.* Conuertam
me ad ipſam, cuius iam oblitus videbar
ſupplicium differendo, & auferam ei
omnia, quæ ſe ab amatoribus ſuis acce
piſſe prædicabat, vt reipſa experiatur
mea eſſe, & quæ ex copia datorem non
ſenſerat, ſentiat ex penuria. Sed tunc
auferam, cum auferri ſit illi moleſtiſſi-
mum, hoc eſt, tempore ſuo, videlicet
frugum, & fructuum, cum iam matura
ſunt,

A ſünt, & colligere, atque in domum inferre volet.

Et liberabo lanam meam. Eleganter hoc dictũ eſt Hebraice הִצַּלְתִּי, quod verbum proprie dicitur, cum ea tollimus, quæ inique, & contra fas ab alio tenebantur, vt Gen. 31. Iacob, cui merces magnorum laborum à Laban nulla reddebatur, ait: Tulitque Deus ſubſtantiam patris veſtri, & dedit mihi. Et ibidem. Sed Deus tulit opes patris noſtri, & tradidit nobis. Exod. 3 Et ſpoliabitis Ægyptum, quibus locis pro, Tulit, & Spoliabitis, eſt in Hebr. hoc verbum. Ex quo cernitur Hebræos nõ aliena ſed ſua cepiſſe, quæ ſcilicet ſibi Ægyptij pro labore manuum debebant. Vnde eleganter Sap. 10. de eiſdem dicitur: Et reddidit iuſtis mercedem laborum ſuorum. Quod etiam ſenſit Epiphanius in Anchorato. Sed non minus eleganter; & proprie reddidit Hieronym. Liberabo lanam meam. Quod enim inique tenetur & poſſidetur, videtur grauari, & affligi, ideo cum aufertur, dicicitur liberari. Vnde Paulus Roman. 8. de creaturis, quę malis hominibus quaſi inuitæ ſeruiunt, ait. Quia & ipſa creatura liberabitur à ſeruitute corruptionis, &c. Sic lana, & linum liberantur, quæ quaſi inuitæ cogebantur ſeruire ingratis, & impijs hominibus.

Liberare.

68. *Quæ operiebant ignominiam eius*. Quibus velabatur, ne nuda turpiter videretur, quod ipſi eſſet ignominiæ. Nam pro ignominia eſt עֶרְוָה, quod non membrum aliquod corporis; ſed nuditatem ſignificat, quæ cauſa eſt ignominiæ & pudoris, ab עָרָה, quod eſt nudauit, ſoletque verti ab Hieronym. Turpitudo. Inde toties Leu. 18. reuelare turpitudinem, id eſt, nudare corpus alicuius. Quod præcipue refertur ad eas corporis partes, quæ nudatæ maiorem pudorem afferunt, vt Geneſ. 9. Quod cũ vidiſſet Chã pater Chanaã, verenda ſcilicet patris ſui eſſe nudata, pro עֶרְוָה dixit, verenda eſſe nudata. lxx. cum vidiſſet nuditatem patris. Rurſus hæc nudatio ponitur more ſcripturæ pro libidine, quæ nudationem conſequitur, vt Iudith 9. Et denudauerunt femur virginis in confuſionem. Quare cum prohibetur reuelatio turpitudinis, inhoneſtus, & illegitimus concubitus prohibetur quærente ſemper ſcriptura à turpibus vocabulis abſtinere.

Reuelare turpitudinem.

Et nunc reuelabo ſtultitiam eius in oculis amatorum eius. Non de nuditate corporis loquitur; nõ eſt enim hic עֶרְוָה id eſt, nuditas, aut turpitudo, ſiue ignominia, ſed נַבְלוּת, id eſt, ſtultitia. Vnde 1. Reg. 25. dictũ eſt: Ne ponat, oro, Dominus meus rex cor ſuum ſuper virum illum iniquum Nabal: quoniam ſecun- B dum nomen ſuum ſtultus eſt. Et Pſal. 13. Dixit Nabal (id eſt, inſipiens) in corde ſuo, non eſt Deus. Hoc ergo ait: Cũ eam omnibus bonis, quæ dederam, ſpoliauero, ipſi eius amatores ridebunt eã, & ſtultiſſimam eſſe confitebũtur, quod cupiditate ducta tam potentem, & beneficum Dominum offenderit, à quo tanta bona acceperat, & ſine quo accepta ſeruare nõ poterat. Atq. ita expoſuit Ruffinus Thren. 1. Omnes, qui glorificabant eam, ſpreuerunt illam, quia viderunt ignominiam eius.

Et vir non eruet eam de manu mea. Ruffinus, Id eſt, nullus erit principũ, quo- C rum eſt ſecuta profanitatem, qui poſſit eã à mea indignatione defendere, &c. Videbũt eam amatores affligi grauiter à me; neque tamen eam liberare poterunt, etſi maxime vellent. Hoc res ipſa oſtendit. Nam rex Ægypti à Sedecia inuocatus non eſt auſus illi opem ferre contra Chaldæos, vt oſtendimus n. 57. 69

Et ceſſare faciam omne gaudium eius. Ducetur ad Chaldæos, vbi ſolemnitates ſuas, quibus plurimum lætabatur, nequaquam celebrare poterit. Solemnitates intelligit Hieronym. Paſchæ, Pentecoſtes, & Tabernaculorum, quæ D celebriores erant, cæteras autem feſtiuitates feſta tempora vocat. Neomenia eſt feſtiuitas primi diei menſis, quam Calendas ſæpe vocat interpres, de qua Numer. 28. Hoc eſt, quod poſtea fleuit Ieremias Thren. 1. Viæ Sion lugent eo quod non ſint, qui veniant ad ſolemnitatem. Et: Viderunt eam hoſtes, & deriſerunt ſabbata eius.

Neomenia.

Et corrumpam vineam eius. Non ſolum fructibus agrorum priuabũtur; ſed ipſis etiam agris, qui à Chaldæis vaſtabuntur, 70.

buntur, vt ſolet in obſidione fieri. Hieronymus. In vinea lætitiã, In ficu ſuauitatem, & dulcedinem intellige, quæ auferentur grauiſſimę ſeruitutis malis, &c. Id autẽ faciam, quoniam quæ mea dona erant, amatorum ſuorum eſſe impudenter mentita eſt.

Et ponam ea in ſaltum, &c. Vitioſe legitur eam, vt ex Hebræo, & Chaldæo, & Græco manifeſtum eſt, legique debet, Et ponam ea in ſaltum, & comedet ea beſtia agri. Ea autem intelligit vineam, & ficum. Id eſt, ita omnia vaſtabuntur, vt iam non habeat terra aut vites, aut arbores fructiferas, ſed in ſaltum, & in ſyluam verſa ſit. Et (vt ait Hiero.) quia ſemel metaphoram à ſyluis ceperat, finit in reliquo, vt hoſtes à quibus deuoranda ſunt omnia, beſtias nuncupet. Ruffinus, Permittam vt hoſtili conſumatur incurſu, ſicque nullo meæ diſpoſitionis muniatur obiectu, ſicut nec ſaltus, nec luſtra laboratis ſepibus claudit agricola.

Et viſitabo ſuper eam dies Bahalim. Hęc faciam vt ſupplicium ſummam de omnibus, quæ fecit eo tempore, quo colebat Bahalim. Ita Theophyl. & alij. Sed Hieronym. ita quoque. In ipſis ſolemnitatibus, quibus incendebat thura dæmonibus, viſitabitur in plagis, & corripietur in pœnis.

Quibus ornabatur in aure ſua. Hieronymus. Seruat perſonam meretricis, quæ auro ornatur, & gemmis, vt placeat amatoribus ſuis: quidquid pulchritudinis non habet per naturam, arte conquirit. Lyranus. Ad reuerentiam enim idolorum ornabant ſe habitatores Ieruſalem, ſicut Catholici in feſtis ſanctorum. Ita etiam Theophyl. Ex his reliquum ornatum ſignificat, vt ex parte totum.

ALLEGORIA.

71. Hæc omnia infelix Iudæa poſt paſſionem Domini perpeſſa eſt. Nõ agnouit bonorum ſuorum authorem Chriſtum: omnia enim bona, quæ acceperat, ideo acceperat, quia ex eo populo naſciturus erat Chriſtus, & per illum
Iohan. 1. acceperat. In mundo erat, & mundus per ipſum factus eſt, & mundus eum nõ
Iſai. 1. cognouit. Vt merito per Iſaiam quæratur Dominus. Filios enutriui, & exaltaui, ipſi autem ſpreuerunt me. Cognouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe domini ſui: Iſrael autem non cognouit, & populus meus non intellexit. Quia igitur bonorum ſuorum ignorans authorem, omnia vertit in cultum Bahalis, id eſt, omnibus Dei donis abuſa eſt ad ſuperbiam, & diuitias, & voluptates, propter quæ Chriſtum recipere noluit; merito non ſolum bonis ſpiritualibus ſpoliata eſt, vt ante diximus, ſed illis etiam, quæ maxime diligebat, id eſt, temporalibus, & venerunt Romani, & ſuſtulerunt gentem eorum, & locum, & terra pulcherrima verſa eſt in ſolitudinem, & tanta paſſa eſt obſidentibus vrbem Romanis, quanta nec in vlla hiſtoria leguntur, nec credi poterũt. Reuelata quoque eſt omnis eius turpitudo, (vt ait Hierony.) in oculis gentium, & nullus eam eruere potuit de manibus Dei. Ceſſauerunt omnes ceremoniæ, in luctum eſt verſa feſtiuitas. Deuorauerunt eam primum Aſſyrij, atque Chaldæi, Medi, & Perſæ, & Macedones; ad extremum ſæuiſſima lacerauit beſtia Romanorum imperiũ,
cuius in Daniele nomen tacetur, vt ma- Dan. 7.
ior formido ijs, qui deuorandi ſunt, augeatur. Atq; ita pœnas Deo dedit dierum Bahalim, quibus Chriſti ad ſe miſſi oblita eſt, & auaritiam, ſuperbiamque conſectata.

TROPOLOGIA.

72. Summa ſtultitia eſt, eademq. malorum omnium origo, cum anima multis donis à Deo ornata ita eius obliuiſcitur, aut ita ſibi placet, ac ſi bona illa nequaquam à Deo accepiſſet. Quare cum indignatione, & conqueſtione quadam Dominus loquitur,
Et hæc neſciuit, quia ego dedi ei fru- Frumentum.
mentum, & vinum, & oleum, &c. Frumentum à Domino accipimus (ait Gregor. in 3. p. paſt. admonit. 25.) quando in dictis obſcurioribus ſubducto tegmine litteræ per medullam ſpiritus legis
interna ſentimus. Vinum, cum ſcriptu- Vinum.
ræ ſuæ alta prædicatione nos inebriat. Oleum.
Oleum, cum præceptis apertioribus vitam noſtram blanda lenitate diſponit.
Argentum multiplicat, cum nobis lu- Argentũ.
ce ve-

ce veritatis plena eloquia ſubminiſtrat. A
Aurum. Auro quoque nos ditat, quando cor
noſtrum intellectu ſummi fulgoris irra
diat. Origen. quoque homil 2. in Cant.
verſus finem, docet in ſcriptura myſti-
ce auro ſenſum, intellectūq. ſignifica-
ri, argento vero verbum & eloquia. Cū
igitur mentis acumine, atque eloquen
tia, & rerum cognitione abutimur ad
ſuperbiam, & ad opes, atque volupta-
tes, & honores inanes ſæculi, neque ea
in Dei honorem, & in fratrum vtilita-
tem conuertimus: tunc vere Dei dona
offerimus idolis, & ex argento, atque B
auro eius conficimus Bahali ſimulacra.
Origen. loco indicato ita hæc expo-
nit: Dedi vobis ſenſum, & rationem,
qua me Deum & ſentire poſſetis, & co
lere: vos autem ſenſum, & rationem,
quæ in vobis eſt, ad colenda dæmonia
73. tranſtuliſtis, &c.* De eodem Dominus
Ezec. 7. Et ornamētum monilium ſuo-
rum in ſuperbiam poſuerunt, & imagi-
nes abominationum ſuarum, & ſimula-
crorum fecerunt ex eo. Hieronym. ibi
dem: Quæ ego dederam in ornamen-
tum poſſidentium, atque diuitias, illi
verterunt in ſuperbiam: vt de quibus C
poterāt per eleemoſynas, & bona ope-
ra ſuam animam liberare, ex illis habe-
rent materiam arrogantiæ. Ideo Deus
ſæpe hæc aufert, ſicut ait: *Idcirco conuer
tar, & ſumam frumentum meum, &c.*
aut certe ſic relinquit, vt non vtilita-
tem habenti afferant, ſed damnum ma-
ximum, quod re vera auferre eſt. Re-
ctèque in Ezeciele ſequitur: Propter
hoc dedi eis illud in immunditiam, &
dabo illud in manus alienorum, & im-
pijs terræ in prædam, & contamina-
bunt illud. Quod ſane fit cum dono-
rum iſtorum abuſu per ſuperbiam, & D
alia peccata magis anima inquinatur,
& dantur noſtræ diuitiæ in manus dæ-
monum, vt eis vtantur pro libito, &
impijs terræ, id eſt, vitijs, & peccatis,
quæ illa contaminant. Quod ſi de his
hæc vere dicuntur, quid de ſpirituali-
bus bonis dicemus? *Tūc ceſſare facit Do
minus ſolemnitates, & neomenias, & tem
pora feſta, & ſabbata*, id eſt, quietem,
quia perturbata anima varijs deſide-
rijs, illiſque quaſi ventis in altiſſimum
pelagus ſæcularium curarum impulſa,
atque iactata, vera, internaque gaudia
amittit, de quibus ſcriptum eſt: Quam Pſal. 30.
magna multitudo dulcedinis tuæ Do-
mine, quam abſcondiſti timentibus te?
Perfeciſti eis, qui ſperant in te in con-
ſpectu filiorum hominum. Et ei dici-
tur: Quibus iuraui in ira mea, ſi introi- Pſal. 94.
bunt in requiem meam. * Non enim re Hebr. 4.
linquitur ſabbatiſmus, niſi populo Dei. 74.
Tunc non ſolum fructu bonorum ſuo-
rum priuabitur, ſed etiam *vinea ipſa, &*
ficus corrumpetur. Nam vſu libidinum,
& vitiorum mentis acies retunditur, &
hebetatur. Aut certe vineam & ficum
habitus moralium virtutum interpre-
tari poſſumus, qui peccatorum multitu
dine corrumpuntur. Denique *viſitabit*
dominus ſuper eam dies Bahalim, & hac
tanta iactura vindicabit præterita pec-
cata, cum Dei obliuiſcebatur, & omni
ſtudio ſe comparabat, vt hominibus pla
ceret. Illud nō prætcribo ſolere Domi
num viſitare hoſce dies Bahalim, etiam
poſtquam anima conuerſa eſt, & me-
moriam Bahalim penitus abijcere ſtu-
det, ac Deo placere. Nam etiam ſi blan
de redeuntem excipit, tamen non con
tinuo ad conuictum familiarem admit-
tit, donec viſitentur ſuper eam dies Ba
halim. Sæpe enim fit, vt ardēter ad crea
turas conuertamur, & cum ad creato-
rem reuertimur, tepide, remiſſeque re-
uertamur. Atq; ita reuerſa anima cupit
in ſponſi amplexus recipi, abiecta pror-
ſus priorum peccatorū memoria; qua-
ſi ſi tori fidem numquam violaſſet. At nō
ita facit Dominus, quia ita facere mini
me expedit. Hinc mirantur multi cum
ad orandum, ac meditandum ſe cedūt,
non exardeſcere ignem charitatis in
meditatione ſua, nec quidquam com-
moueri ſe à Deo, vt nullam ex oratio-
ne vtilitatem, ſibi percipere videantur.
* Sæpe & impatiētia, & indignatio exo 75.
ritur, & Deo quodāmodo dicunt; Qua- Iſai. 58.
re ieiunauimus, & non aſpexiſti: humi- Mal. 3.
liauimus animas noſtras, & neſciſti?
Aut illud: Et quod emolumētum, quia
cuſtodiuimus præcepta eius, & quia
ambulauimus triſtes coram Domino
exercituum? Viſitantur dies Bahalim,
peccata non ſatis defleta puniuntur.
Ecce

2.Reg.14. Ecce (inquit Dauid) placatus feci ver A
bum tuum: Vade ergo, & reuoca pue-
rum Abſalom. Surrexit ergo Ioab, &
abijt in Geſſur, & adduxit Abſalom in
Ieruſalem. Dixit autem rex. Reuertatur
in domũ ſuam, & faciem meam non vi
deat. Reuerſus eſt itaque Abſalom in
domum ſuam, & faciem regis non vi-
dit. Interea reputet ſecum anima, quã
indigna ſit familiaritate, quam petit: re
prehendat ſe ipſam, quod tam parum
culpam ſuam defleuerit, tam tepide ad
Luc.15. Deum redierit, & dicat, Pater peccaui
in cælum, & coram te: iam non ſum di-
gnus vocari filius tuus: fac me ſicut B
Luc.14. vnum de mercenarijs tuis. Recumbat
in nouiſſimo loco, vt veniat, qui inuita
uit, & dicat: Amice aſcende ſuperius.
Lege de hac re Bernardi 3. & 4. ſermo-
nem in Cantic. qui te & vtilitate, & vo
luptate complebunt: ego, ne longior
76. ſim pauca ex tertio afferam. * Non te-
mere aſſurgat ad os ſereniſſimi ſponſi;
ſed ad pedes ſeueriſſimi Domini mecũ
pauida iaceat, & cum publicano ter-
ram tremens non cælum aſpiciat: ne
confuſa in luminaribus cæli facies aſ-
ſueta tenebris opprimatur à gloria, at-
que inſolitis reuerberata ſplendoribus C
maieſtatis, denſioris rurſus cæcitate ca
liginis obuoluatur. Et poſtea: Nolo re-
pente fieri ſummus: paulatim proficere
volo. Quantum diſplicet Deo impu-
dentia peccatoris, tantum pænitentis
verecundia placet. Citius placas eum,
ſi menſuram tuam ſeruaueris, & altiora
te non quæſieris. Longus ſaltus, & ar-
duus eſt de pede ad os, ſed neque acceſ
ſus conueniens. Quid enim? Recenti
adhuc reſperſus puluere ora ſacra con-
tinges? Heri de luto tractus, hodie vul-
tui gloriæ præſentaris? Per manum ti-
bi tranſitus ſit. Illa prius te tergat. Illa D
te erigat. Quomodo erigat? Dando vn
de præſumas. Quid iſtud? Decor conti-
nentiæ, & digni pœnitentiæ fructus,
quæ ſunt opera pietatis. Hæc te de ſter
core erigent in ſpem audendi potiora:
Hæc Bernardus. Sed, quæ ego breuita
tis cauſa omitto, lector ne omittat:
ſunt enim elegantiſſima.

A LITTERALIS EXPOSITIO
coniuncta cum ſpirituali vſque
ad finem capitis.

Propter hoc ecce ego lactabo eam. Enu- 77.
merauit hactenus mala, quæ culpa ſua
perpeſſura erat ſynagoga; nunc bona
enumerat, quæ dei miſericordia conſe
cutura erat Chriſto in terras veniente,
& per ſe, perque diſcipulos ſuos docen
te. Animaduertat autem prudens le-
ctor quæ deinceps hoc capite continẽ-
tur, cum omnia de Euangelij tempore
dicantur, allegoricum ſenſum non ha-
B bere: deinde quæ de ſynagoga, quaſi de
muliere vna ſcribuntur, facile eſſe ea-
dem ad animam per tropologiam ac-
cõmodare. Quare ſimul omnia, & vni-
co fere ſenſu exponere ſat erit. Scio
non paucos hæc exponere de reditu
Iudæorum è captiuitate Babylonica:
neque enim vnus R. Salomon à Lyra-
no citatus ita intellexit, ſed eum non-
nulli Chriſtiani ſequuntur, vt idẽ ait,
& Ruffinus ita expoſuit, & Theoph. &
Theodoretus, quamuis de Chriſti quo-
que tempore interpretatus eſt Theop.
ſed myſticum eum ſenſum putaſſe vide
C tur, quod ex Theodoreto intelligere li
cet, qui in fine cap. affirmat hæc, & ſe-
quentia impleta eſſe ſub Zorobabele,
ſed myſtice in Chriſto. At ſenſum ip-
ſum hiſtoricum de tempore Euangelij
eſſe, præterquam quod Hieronym. &
Cyrillus, & multo plures authores do-
cent, ex verbis vltimis capitis à Paulo
explicatis apertiſſimum eſt. Immo &
cætera omnia tantæ maieſtatis ſunt, &
tanti ſplendoris, vt ea tempus illud li-
bertatis Babylonicæ, & res, quas tunc
habebant, tenues nequaquam capere
poſſint. * Sed quæret forte quiſpiã, cur 78.
D cum ſcelera commemorarit, nunc in
tantæ fœlicitatis promiſſione dicat:
Propter hoc ecce ego lactabo eam? Num
tanta ſcelera felicitatem meruere, ac
non potius æterna ſupplicia? Verum id
quidem. Sed tanta eſt Dei miſericor-
dia, vt, quæ ad iram, & pænas prouoca-
rent alios, ijs ad commiſerationem, &
ad opem tantis malis ferendam exci-
tetur maxime. Quemadmodum pater,
aut medicus, ac multo magis ſi idem &
pater

pater, & medicus ſit, quo magis male dictis, & probris à phrenetico filio laceſſitur, eo magis illi illacrymat, & ad miſericordiam, ad medendumque commouetur, quia morbi magnitudinem magis videt. Tale eſt illud Pſal. 11. Propter miſeriam inopum, & gemitũ pauperum nunc exurgam dicit Dominus.

Habac. 3. Vereque Habacuc cecinit: Cum iratus fueris, miſericordiæ recordaberis. Lactare hoc loco ſignificat decipere. Et hoc verbum iuxta ſignificationẽ ſuam multos decepit, in quibus Rupertum, & Ruffinum, quod equidem miror, cũ Græcæ linguæ ſatis peritus fuerit, & è Græco verbo potuerit intelligere quid valeret Latinum. Iam pridem expertam mihi perſuadere hæc in tres prophetas commentaria non eſſe Ruffini illius, qui in Hieronymum ſcripſit impar congreſſus Achilli: quod vtriuſque operis ſtylus plane ſit diſſimilis: & nũc ex hac eius interpretatione magis intelligo.

Commentaria Ruffini in prophetas. Lactatio (inquit) cibum mannæ videtur oſtendere, à lactis videlicet ſimilitudine vt arbitror. Accedit, quod Gennadius eius, vt apparet, valde ſtudioſus, qui reliqua opuſcula diligenter enumerauit, de commentarijs in prophetas verbum fecit nullum. C

79. Lacto. * Sed ad rem. Exiſtimauerunt authores hi à lacte hoc verbum deduci matrumque eſſe lac præbentium infantibus. At duo verba ſunt litteris eadem, ſignificatione longe diuerſa. Quod ipſi putant à lacte cadit, & Græce θηλάζω dicitur, ſed ad hunc locum non pertinet. Alterum Græce πλανῶ, ἀπατῶ, id eſt, decipio, de quo nunc ſermo eſt, à verbo antiquo, lacio, de quo ita Sextus Pompeius lib. 10. Lacit, in fraudem inducit. Inde eſt allicere, & laceſſere. Inde lactat, illectat, delectat, oblectat. Idem ſentit Nonius Marcellus in lib. de proprie- D tate ſermonum. Hinc illud Terentij in Andria, Nonne tibi ſatis eſſe hoc viſum ſolidum gaudiũ, niſi me lactaſſes amantem, & falſa ſpe prẽduceres? Ibidem: Solicitando, & pollicitando eorum animos lactas. Hebraice פתה, quo verbo hic vtitur ſcriptura, & multis alijs in locis, vt Prouer. 1. Si te lactauerint peccatores, (id eſt, decipere voluerint) ne

A acquieſcas eis. Et cap. 16. Vir iniquus lactat amicum ſuum. Iob. 31. Si deceptum eſt cor meum ſuper mulierem. Et ibidem: ſi vidi ſolem, cum fulgeret, & lunam incedentem clare: & lactatum eſt in abſcondito cor meum. Vbi vitioſe legitur, lætatum: videlicet librarij ex c, fecerunt e, & pro lactatum, ſcripſere lætatum, Hebr. eſt ibi ויפת & apud lxx. ἠπατήθη, deceptum eſt, lactatum eſt Hoſ. 7. Factus eſt Ephraim quaſi columba ſeducta, vbi Hieron. Quod Hebraice פתה ab Aquila, & Symmacho θελγομένη, ἢ ἠπατημένη, id eſt, lactata, ſiue

Locus Iob reſtitutus.

B decepta, &c. Hinc פתה vel פתי dicitur, qui facile decipitur.

80. Paruulus. Innocẽs. Stultus. * Pro quo ſolet Hieronym. vertere, Paruulus, Innocens, Stultus. Iob. 5. Paruulum occidit inuidia. Pſalm. 18. Sapientiam præſtans paruulis, id eſt, ſapientes efficit lex Dei eos, qui poterant alioqui facile decipi. Prouer. 1. Vſquequo paruuli diligitis infantiam? Et cap. 14. Innocens credit omni verbo. Et 19. Peſtilente flagellato ſtultus ſapientior erit. Igitur vbi nos habemus, Lactabo eam lxx. πλανῶ αὐτήν. Leo Iudas non ineleganter, Pelliciam eam verbis. Hoe Deus C fecit per prædicationem Euangelij, & per internam locutionem, qua ita animam ineſcat, & blande allicit, vt vltro omnia contemnat, & Deo ſe totam dedat. Metaphora igitur deceptionis à ſermone vulgi deſumpta eſt, quod cum videt diuitem bona ſua diſtribuere pauperibus, & à delicijs ad ieiunia, & ad auſteritatem tranſire, idque nulla ſpe boni ſæcularis, quaſi deceptum eum putat, & vocat. Si qui multis imperabat, omnibus ſe ſubijciat in religione, ſi pulcherrima virgo, & nobiliſſima parentes, patrimoniumque ampliſſimum, & D ſponſum paratum, & purpuram, aurũ, gemmaſque contemnat, vt Chriſto ſeruiat, inſanire vulgus putat, & deceptos ab alijs dicit. Ita lactatus erat ille, qui dixit: Quid enim mihi in cœlo, & à te quid volui ſuper terram? Defecit caro mea, & cor meum, Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum. Et qui ait: Veruntamen exiſtimo omnia detrimẽtum eſſe propter eminentem ſciẽtiam Ieſu Chriſti Domini mei: propter quẽ

Pſal. 72.

Philip. 3.

omnia

omnia detrimentum feci, & arbitror vt
ſtercora, vt Chriſtū lucrifaciam. Ita Iu-
dæi, qui tunc conuerſi ſunt, deſipere,
& decipi infidelibus videbantur, quod
lege patrum ſuorum relicta, Chriſti hu
militatem, & paupertatem, & ęrumnas
ſequerentur, multaq; à ſuis paterētur.
Quod illi fecerunt Deo intus loquen-
te, & ad ęterna bona inuitante. Et hoc
eſt quod ait: *Ecce ego lactabo eā.* De quo
Pſal. 16. nos recte poterimus dicere illud: Pro-
pter verba labiorum tuorum ego cu-
ſtodiui vias duras.
81 *Et ducam eam in ſolitudinē.* Omnino in
his bonis alludit ad bona, quę idē popu B
lus accepit, cum ex Ægypto eductus
eſt, & per deſertum in terram promiſ-
ſionis iter faciebat. Tunc quoque lacta-
uit ſynagogam, cum illam permouit vt
Moyſi, & Aharoni crederet, & domos,
poſſeſſiones, deliciaſque ciborum relin
queret; & in deſertum prodire, ac ter-
ram, quam numquam viderat, quærere
per tot labores, ſtatueret. Sed vt tunc
populum ſuum ab Ægyptijs ſeparauit,
apud quos natus fuerat: ita per Euange
lium credentes ſecreuit à populo infi-
deli, & adduxit in Eccleſiam. Illic alu
it eos pane cœleſti, & mirabiliter ſer- C
uauit: hic alit pretioſiſſimo corpore, &
ſanguine Filij ſui, & ab impugnationi-
bus diaboli potenter eripit. Plus ita-
que promittere vult, quā verba præfe-
runt, ac ſi diceret: Præſtabo eis omnia,
quæ prius in ſolitudine deſerti præſti-
ti. Chaldęus. Faciam cum illis miracu-
82 la, qualia feci in deſerto. * Sed cur Ec-
cleſiam ſolitudinis vocabulo intelli-
git? Quod locus ſit ab Ægyptijs, id eſt,
ab infidelibus ſeiunctus, quod in ea mul
ti ſint ferendi labores, vt in veram ter-
ram promiſſionis ingrediamur; quo-
Act. 14. niam per multas tribulationes opor-
tet nos intrare in regnum Dei: deni- D
que quod Eccleſia locus ſit aptus, &
ab infidelis vitæ tumultibus alienus,
in quo Deus animam alloqui libere
queat. Quare cum dicit: *Ducam eam
in ſolitudinem*, id mihi videtur dice-
re. Segregabo illam ab amatoribus
ſuis, & ab illis omnibus, qui ſermoni, &
perſuaſioni meæ obſtare poterant. Ita
enim ſolemus ijs ſeorſum loqui, qui-

A bus perſuadere aliquid volumus, ne
alij, ſi adſint, nobis impedimento ſint.
Intellige autem has promiſsiones par
tim ad Domini, & apoſtolorū prædica-
tionem impletas, partim quotidie im
pleri in ijs, qui ex circuncisione con-
uertuntur, ſed integre in fine ſęculi im
plendas, cum vniuerſi Iudæi conuer-
tentur: quod tanquam perpetuum do
cumentum habeamus ad omnes pro- Regula.
phetarum promiſſiones de conuerſio-
ne Iudæorum. * Ijſdem gradibus dedu 83
cit Deus eos, qui vere dicere poſſunt: Pſal. 22.
Animam meam conuertit. Lactat eos,
B quo modo diximus, deinde educit in
ſolitudinem, vt Loth, & filias Sodomis
eduxit. Intus vociferatur: Saluamini a Act. 2.
generatione iſta praua. Surgite, & e- Gen. 19.
gredimini de loco iſto, quia delebit
Dominus ciuitatem hanc, aiebat Loth
generis ſuis, & viſus eſt eis quaſi ludēs
loqui. Tale eſt iudicium hominū, qui
neſciunt ea, quæ ſunt Dei, Stultum pu
tant voluptates ſæculi relinquere, &
è ciuitate ſua peritura exire. Cumque
eſſet mane cogebant eum angeli dicē
tes: Surge, &c. ne & tu pariter pereas
in ſcelere ciuitatis. Recte mane: iam
enim diuina lux mentem illam illu-
C ſtrauerat. Sed cogebant, inquit. Et ſi ſce
lera ei Sodomorum diſplicebant, ta-
men ægre ſedes ſuas relinquebat, cogē
dus ab angelis fuit. Quoties hominem,
quem amat, & quem iam veritatis lu-
ce perfudit, aſſiduis hortationibus hæ-
ſitantem, & morantē, quaſi cogit Deus
vt exeat, & in tuto ſe collocet? Non
placent ei peccata mundi, & adhuc pla
cet mumdus. Sequitur: Diſsimulante
illo apprehenderunt manus eius, eo
quod Dominus parceret illi. Diſsimu-
lat, quaſi Dei vocem non audiat: ſed
quia Dominus eum amat, apprehendit
D manum diſſimulantis, & quaſi inuitum
extrahit, timore aliquo iniecto, vel
mortis vicinæ, vel gehennæ; vel ma-
gna ſpe, vel pudore reſiſtendi. Eduxe-
runtque eum, & poſuerunt extra ci-
uitatem, ibique locuti ſunt ad eum, di-
centes: Salua animam tuam: noli reſpi
cere poſt tergum, neque ſtes in omni
circa regione, ſed in monte ſaluum te
fac, id eſt, deſere ſęculum, & fuge loca
vicina

vicina Sodomis,peccata,& peccatorum A
occaſiones deſere, ad monaſteria confu
ge,vel ad editiorem, & tutiorem aliquẽ
locũ.Poſtea intelligit, quod antea quo-
dammodo non videbat, & ait: Inuenit
ſeruus tuus gratiam coram te, & magni
ficaſti miſericordiam tuam,quam feciſti
mecum,vt ſaluares animam meam.

84 *Et loquar ad cor eius.* Loquar ei ver-
Loqui ad cor. ba blanda, & conſolatoria. Eſt enim lo-
qui ad cor blandis verbis conſolari, vt
Hier.docet hic,& in illud Iſa.40. Con-
ſolamini,conſolamini popule meus, di-
cit Deus veſter, loquimini ad cor Ieru-
ſalem.Et Gene.34. Vbi habemus: Tri- B
ſtemque deliniuit blanditijs,in Heb.eſt:
Et locutus eſt ad cor adoleſcentulæ.
Hoc Dominus in deſerto fecit conſo-
lans ſæpe per Moyſem, & Aharonem
populum illum ſpe futurorum bonorũ
in terra illa, & victoriæ de inimicis im-
pedientibus reportãdæ.Chald.Per pro-
phetas ſeruos meos blande conſolabor
illam. Manifeſtato vero Euangelio ita
primos illos credentes conſolatus eſt,
vt non ſolum in proſperis rebus; ſed
etiam in aduerſis, & in ipſo perſecutio-
num feruore exultarent, Deo intus eos
ſpe cœleſtium bonorum erigente.Ita vi C
demus in Paulo Rom.5.Non ſolum au-
tẽ, ſed & gloriamur in tribulationibus.
Et 2.Cor.1. Benedictus Deus, & Pater
Domini noſtri Ieſu Chriſti, Pater miſe-
ricordiarum,& Deus totius conſolatio-
nis, qui conſolatur nos in omni tribu-
latione noſtra; vt poſſimus & ipſi con-
ſolari eos,qui in omni preſſura ſunt per
exhortationem, qua exhortamur & ipſi
à Deo. Quoniam ſicut abundant paſſio-
nes Chriſti in nobis, ita & per Chriſtũ
abundat conſolatio noſtra.* Et Hebræis
85 ait cap.10.Et rapinam bonorum veſtro-
rum cum gaudio ſuſcepiſtis, cognoſcen D
tes vos habere meliorem,& manentem
ſubſtantiam. Vbi ſunt ergo, qui viam
Dei aſperam,& ſentricoſam, & acerbam
eſſe conqueruntur? Vbi ſunt,qui diffi-
dunt ſe poſſe perferre labores religio-
nis,& arctæ vitæ, quam ingreſſi ſunt? Di
cerent profecto aliquid,ſi Deus recede-
ret, & ad clamores obſurdeſceret eun-
tium. At non deſerit, quos in ſolitudi-
nem educit, loquitur eis ad cor, & ab-

A ſtergit omnem lacrymam ab oculis eo-
rum. Confortate manus diſſolutas, & Iſa.35.
genua debilia roborate vos,qui præſens
Dei auxilium ſæpe experti eſtis. Dicite
puſillanimis:Confortamini,nolite time
re.Audiant eundem Deum loquentem:
Seruus meus es tu,elegi te, & non abie-
ci te. Ne timeas, quia ego tecum ſum: Iſa.41.
ne declines,quia ego Deus tuus: confor
taui te, & auxiliatus ſum tibi, & ſuſcepit
te dextera iuſti mei. Ecce confunden-
tur,& erubeſcent omnes, qui pugnant
aduerſum te,erunt quaſi non ſint, & pe-
ribunt viri,qui contradicunt tibi.

B *Et dabo ei vinitores eius ex eodem loco.* 86
In Hebr. nunc eſt כרמה, id eſt, vi-
neas eius, & ita recentiores interpretes
vertunt:ſed & LXX.ita legiſſe facile in-
dicat eorum verſio, Poſſeſſiones eius.
Ita quoque legerunt Cyrillus,Theoph.
Theodoretus: At omnino præferen-
da eſt lectio noſtræ tranſlationis, *Vini-
tores eius*, quæ multo expeditiorem ſen
ſum habet:nam Græci qui legunt;Et da
bo poſſeſſiones eius inde; laborant mul
tum in exponendo, quæ ſint poſſeſſio-
nes inde, & vix ſe expediunt. Nec ob-
ſtat, quod nunc habetur in Hebr. nam
C eædem literæ punctis tantum permu-
tatis, quæ multo poſt à Iudæis addita
ſunt, ſonant vinitores eius, כרמיה
quo modo legit Hieron. atque Chal-
dæus, qui ait: Et conſtituam ei inde
gubernatores eius. Immo vero eodem
modo legiſſe LXX. & vertiſſe,non κτή-
ματα, vt modo habemus, id eſt, poſſeſ-
ſiones,ſed κτιςάς,id eſt,poſſeſſores; in-
dicant meliora exemplaria,quæ Hiero.
ſecutus eſt in Iſa. c. 65. vbi ita hunc lo-
cum refert, non vt erat in Hebr. ſed vt
erat apud LXX. Et dabo poſſeſſores il-
lius inde, & vallem Hachor, vt aperiat
D intelligentiã illius.Nã ſi ex Hebræo re-
ferret,non diceret,poſſeſſores,ſed vini-
tores; neque,vt aperiat intelligentiã il-
lius,ſed ad aperiendã ſpẽ.*Atq; ita com 87
modiſſime locus exponitur ab Hie.Qñ
egreſſa eſt ex Ægypto,dedi ei cuſtodes,
& gubernatores ex gente ſua Moyſem,
& Aharon:ita nunc ex eadem gente da
bo,apoſtolos,ſcilicet,& eorũ diſcipulos.
Eodẽ modo loquitur Iſa.61. Cũ erudi-
tionem gentium in Eccleſiã confluxurã

polli-

pollicetur: Et ſtabunt alieni, & paſcent
pecora veſtra, & filij peregrinorũ agri-
colæ, & vinitores veſtri erunt, id eſt, vo
bis deſeruient, & bona veſtra cuſtodiẽt.
Sed quid hic magni promittitur? Mul-
tum ſane: quaſi dicat: Habebit apud ſe
magiſtros ſuos, quos crebro audiat;
quos cum libebit, poſſit facile conſule-
re; quorum verba melius intelligat.
Videbuntur forte cuipiam hæc Iſaiæ
verba cum verbis pugnare noſtri pro-
phetæ: cum alter eiuſdem generis ma-
giſtros Iudæis promittat, alter ex Gen
tibus. Sed intelligamus, quod Hoſeas
B prædicit, initio factum eſſe conuerſio-
nis Iudæorum: quod autem eſt apud
Iſaiam, poſtea, cum iam gentium mul-
titudo ſubintrauerat, & per totum or-
bem Eccleſia diffuſa erat, apoſtolique
obierant. Ideo Hier. ibidem ait: Quæ
res interpretatione non indiget. Quo-
tus enim quiſq; Eccleſiarum princeps
eſt de Iudæis, & non de alienigenis, at-
que externarũ gentiũ hominibus? &c.
Cur autem vinitores dixerit, perſpicuũ
Iſa. 5. eſt ex Iſaia, Vinea Domini exercituum
domus Iſrael eſt. Qui ſunt huius vineæ
cuſtodes, niſi magiſtri, & epiſcopi? Sed
C cur vineam vocat ſubito, quam hacte-
Regula. nus mulierem appellabat? Quoniam ſo
let ſæpe Scriptura non ſemper eandem
ſeruare metaphoram, ſed paululum ab
ea diuertere, ac mox redire; Vt Ezec.
16. de populo Iſrael, quaſi de femina cũ
multa dixiſſet, poſtea ab illa continua-
ta metaphora recedit: Profeciſti in re-
gnum, & egreſſum eſt nomen tuum in
gentes. Sed redit continuo: Et habens
fiduciam in pulchritudine tua fornica-
ta es, &c.

88 Hachor. *Et vallem Hachor ad aperiendam ſpẽ.*
Hachor non eſt nomen hominis à Ioſ-
ue dãnati, vt Theoph. & Theodoretus
D & Gloſſa, & Paulus Burgenſis addit. i.
putauerunt: ille enim Achã dictus eſt:
ſed ſignificat turbationem; & ideo val-
lis illa hoc nomen habuit, quia ibi A-
chan furto ſuo populum Dei in maxi-
mum mœrorem, & in grauiſſimam ani-
mi perturbationẽ coniecit Ioſ. 7. Quia
turbaſti nos, exturbet te Dominus in
die hac, &c. vocatumque eſt nomen lo-
ci illius, עֵמֶק עָכוֹר id eſt, vallis Ha-
A chor. Sed hæc perturbatio in gaudium
verſa eſt magna parta victoria de vrbe
Hai, vt ca. ſequenti ſcriptum eſt. Inde
vallis Hachor turbationem, & perſecu
tiones, & calamitates ſignificat, quibus
maxime ſpes confirmatur. Id enim ſi-
gnificat, Ad aperiendam ſpem, id eſt, vt
inde oſtium magnum ad ſperandũ Dei
propitiationem & beneficentiam ape-
riatur. Symmachus: εἰς θύραν ἐλπίδος
in oſtium ſpei. Quod optime nobis ex-
poſuit Apoſtolus Ro. 5. Non ſolum au-
tem, ſed & gloriamur in tribulationi-
bus, ſcientes quoniã tribulatio patien-
B tiam operatur, patientia vero proba-
tionem, probatio autem ſpem. Eodem
modo intellexit Hier. Quod idcirco,
inquit, ſupplicia, & tormenta perpeſſa
ſit, vt per hæc ad proſpera perueniret.
* Sed habemus Iſa. 65. locum cum pri- 89
mis elegantem, ex quo hæc & confir-
mentur, & exponantur. Et erunt cam-
peſtria in caulas gregum, & vallis Ha-
chor in cubile armentorum populo
meo, qui requiſierunt me. Oues (ita
enim eſt in Heb.) minores ſunt armen
tis. i. bobus. In populo Dei ſunt mino-
res, & imperfectiores, qui in campeſtri-
C bus morantur, & pace, atque tranquil-
litate creſcunt. At armenta, id eſt, per-
fectiores viri, & fortiores ferendis labo
ribus vt boues, quieſcent in valle Ha-
chor, id eſt, perſecutionibus, & calami-
tatibus pro Chriſto oblatis gaudebunt.
Merito ergo afflictiones, & perſecutio- Afflictio-
nes promittit Deus vt donum quod- nes pro-
dam magnum populo ad ſe conuerſo, mittit
& quidem inter promiſſiones conſola- Deus, vt
tionis, & gaudij, quoniã pignus quod- donum
dam certum ſunt diuinæ beneuolen- magnum.
tiæ, & futuræ felicitatis.

Et canet ibi iuxta dies iuuentutis ſuæ.
Victis perſecutionibus, & tentationi-
D bus Dei ope ſuperatis, etiam ſi mundi
hominibus inops, & afflicta videatur, tã
ta lætitia perfundetur, vt continere ſe
nequeat, quin Deo canat hymnos in
gratiarum actionẽ exultans, vt populus
olim poſt tranſitum maris rubri carmẽ
victoriale cecinit Exod. 15. Cantemus
Dño, glorioſe enim magnificatus eſt: e-
quũ & aſcenſorem proiecit in mare. Eo
enim tempore fuit ſynagogæ iuuentus.

Vocabit

90 *Vocabit me vir meus, & non vocabit* A
me vltra Bahali. Lyranus R. Salomonis
expoſitionem in primis probat: Non ti
mebit me, ſed amabit. Compellabit me
vir meus, quod amoris nomen eſt, non
Bahali, quod eſt timoris, cum Dominũ
meum ſignificet. Atque hoc maxime
conuenit ſtatui noui teſtamenti: Rom.
8. Non enim accepiſtis ſpiritum ſerui-
tutis iterum in timore, ſed accepiſtis ſpi
ritum adoptionis filiorum. Neque eſt ſa
ne improbabilis interpretatio. Sed mul
to melius interpretatus eſt Hierony-
mus בעל Bahal lingua Hebræa, & Sy- B
ra interpretatur ὁ ἔχων, id eſt, habens,
quo nomine apud vtramque gentem
vxores viros ſuos compellant. Idem ſi-
gnificat אִישׁ, id eſt, vir. Sed cum idem
ſonet אִישִׁי, id eſt, vir meus, & Bahali:
tantum tamen odi idolorum nomina,
vt etiam, quod bene dici poteſt, propter
ambiguitatem, & verbi ſimilitudinem
nequaquam velim dici, nedum aliud lo
quitur, alterius recordetur, & virum no
minans idolum cogitet.

Et auferam nomina Bahalim. Tam lon
ge ab idolorum cultu aberit, vt ne no-
minum quidem eorum recordetur. Tã- C
rum abeſſe debent à peccatis, qui ad
Deum cõuerſi ſunt, vt ne memores ſint
nominum eorum per labia ſua. De quo
vide Chryſoſt. in epiſt. ad Hebr. ho. 14.
in morali.

91 *Et percutiam cum eis fœdus.* Non ita
legendum eſt, ſed, *Percutiam eis fœdus*,
vt ex Heb. & ex Græco manifeſtum eſt,
& ex Chald. Ita vertit, & expoſuit Hie-
ron. ita legit Ruffinus, niſi quod ipſe ſin-
gulari numero ſcribit, ei, cum debeat eſ
ſe pluralis, להם & LXX. αὐτοῖς, eis. In
antiquo etiam codice manuſcripto re-
peri: Et percutiam eis fœdus. Et eſt ſen- D
ſus: Faciam, vt fœdus ſit, & amicitia in-
ter eos, id eſt, inter huius populi mei ho
mines, & inter feras, vt minime ab illis
Pax & cõcordia hominum in noua lege. læ dantur. Eſt autem (vt recte ait Hie-
ron.) illud idem, quod Iſa. 11. dixit: Ha-
bitabit lupus cum agno, & pardus cum
hœdo accubabit, vitulus, & leo, & ouis,
ſimul morabuntur, &c. Si autem hoc
idem eſt, non de animalibus, vt verba
ſonant, eſt intelligendum. Neque enim
in nouo teſtamento vidimus lupum ha
bitare cum agno, neque pardum cubare
cum hœdo. Vidimus etiam beſtias, & re
ptilia hominibus ſanctiſſimis, vt & alijs
nocere. Sed totus ſermo apud vtrumq;
prophetam eſt allegoricus, vt per be-
ſtias homines intelligantur, qui ſimili-
tudine quadam ad illarum beſtiarum
naturam accedunt. Theodoretus ita ex
planat: Non de beſtijs, & volucribus lo-
quitur, ſed de efferatis hominibus in om
nia inuolantibus more volatilium, &
venenatorum ſerpentum ſimilibus.* In
beſtia feros, & immanes homines, præ- 92
ſertimque tyrannos intelligit, In volu-
cre cæli ſuperbos, & alta ſapientes, in
reptili terræ callidos, & doloſos. Quæ
omnia de populo gentium dicuntur,
qui poſita feritate, & ſuperbia, & dolis
abiectis, apoſtolis, & Chriſtianis ex po-
pulo Iudæorum ſeſe adiunget pace per-
petua, & indiſſolubili fœdere. Atque
hæc animalia populum gentium ſigni-
ficare pulcherrimo teſtimonio confir-
mat Hieron. ex Act. 10. Vbi Petro, quò
intelligeret gentes, quantumuis eſſent
omni peccatorum genere fœdatæ, ad-
mittẽdas eſſe ad gratiam Euangelij, nec
debere ſe earum commercium vitare,
oſtenſum eſt vas quoddam, velut lin-
teum magnum quatuor initijs ſubmitti
de cælo in terram, in quo erant omnia
quadrupedia, & ſerpentia terræ, & vola
tilia cæli. Quod ipſe poſtea intelligens;
ait: Vos ſcitis, quomodo abominatum
ſit viro Iudæo coniungi, aut accedere
ad alienigenam, ſed mihi oſtendit Deus
neminem communem, aut immundum
dicere hominem. Propter quod ſine du-
bitatione veni accerſitus, &c. Ex hoc lo
co optime intelligimus locum noſtri
prophetæ, in quo eadem animantium
genera commemorantur. Itaque in be-
ſtia agri comprehendit omnia quadru-
pedia, in volucre cæli omnes aues, in re
ptili terræ ea, quæ appellauit Lucas ſer
pentia terræ.

Sed & animæ ſanctæ *percutit Deus* 93
fœdus cum beſtia agri, quoniam eam nec
feritas diaboli, nec miniſtrorum eius im
manitas terret, nec ei nocet; ſed illa po
tius vtitur ad vtilitatem ſuam, & maio-
rem in via Dei profectum. *Cum volucre*
quoque & cum reptili, quia nec ſuperbia
ſæcu-

ſæculari læditur, ſed docetur humilitatem, nec dolis, & calliditate ab inſtituto itinere auocatur, ſed magis amat, ac ſequitur ſimplicitatem ſuam. Denique
Pſal.90. expetitur, quod ſibi promiſſum eſt: Super aſpidem, & baſiliſcum ambulabis & conculcabis leonem, & draconem. Adde quod huiuſmodi homines, quamuis longe à ſanctorum moribus abſint, velint tamen nolint, eos intra ſe venerantur, & magnificiunt, & eis ſimiles euadere cupiunt. Ita Saul admiratus Dauidis manſuetudinem, & bonitatem,
1.Reg.24. nec valens lacrymas tenere ait: Iuſtior tu es, quam ego, tu enim tribuiſti mihi bona: ego autem reddidi tibi mala. Et mox: Quis enim cum inuenerit inimicum ſuum dimittet eum in via bona? Et
Num.23. Balaam quamuis Hebræos odetat, vel inuitus dicit: quomodo maledicam, cui non maledixit Deus? Qua ratione deteſter, quem Dominus non deteſtatur? & paulo poſt: Moriatur anima mea morte iuſtorum, & fiant nouiſſima mea horum ſimilia.

94 *Et arcum, & gladium, & bellum conteram de terra.* Hoc eſt, ſumma pax erit prædicantibus apoſtolis, & regibus, potentibus, ſapientibuſque hominibus ad Euangelium cõfluentibus cum Iudæis. Quod etiam Iſaias cap. 2. prædixit: Et conflabunt gladios ſuos in vomeres, & lanceas ſuas in falces: non leuabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur vltra ad prælium. Eadem ſunt apud Mich. cap. 4. Sed & eo tempore, vt Euangelio per vniuerſum orbẽ prædicando via pateret, maior quam antea pax fuit, ab ipſo Auguſti imperio, qui templum Iani Quirini clauſit, quod niſi in ſumma rerum tranquillitate non fiebat. Suetonius in Auguſto cap. 22 Ianũ Quirinum ſemel atque iterum à condita vrbe ante memoriam ſuam clauſum, in multo breuiori temporis ſpatio terra, marique pace parta, tertio clauſit. Id etiam Neronis tempore factum Suetonius in Nerone ca. 14. auctor eſt: conſtatque ex antiquis numiſmatis aureis, æreiſque, in quibus Iani templum, atq; hæc inſcriptio cernuntur. IMP. NERO CÆSAR AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. P. P. PACE P. R. TERRA MARIQ. PARTA IANVM CLVSIT.

De pace autẽ, qua ſancta anima fruitur, quid attinet dicere, cum plena ſit ſcriptura? Iſa. 32. Et erit opus iuſtitiæ pax, & cultus iuſtitiæ ſilentium, & ſecuritas vſque in ſempiternum: & ſedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ & in requie opulenta. Quod non ſolum de pace in beatitudine futura dictum eſt: ſed de ea etiã quam in hac vita iuſti habent, quæ inchoatio quædam illius eſt. Pax animæ ſãctę.

95 *Et dormire eos faciam fiducialiter.* Secure, ſine vllo metu quieſcent. LXX. In ſpe, id eſt, non timebunt, ſed cum fiducia dormient, firmiter credẽtes ſe Deo curæ eſſe, & ab eo eſſe protegendos.

Et ſponſabo te mihi in ſempiternum. Hoc eſt, fœdere in æternum duraturo, neq; eris iam mihi, vt vetus ſynagoga, cui dedi libellum repudij, & dixi: Quoniam ipſa non vxor mea, & ego non vir eius, vt in hoc cap. vidimus; Sponſam autem dicit potius, quam vxorem, vt ardentiorem ſignificet amorem. Fœlix anima, quam non temporaria amicitia, ſed perpetuo fœdere ſibi Deus copulat, atque ſponſæ nomine dignatur. Sponſa.

Et ſponſabo te mihi in iuſtitia, & iudicio, & in miſericordia, & miſerationibus. id eſt, Per iuſtitiam, & iudicium ſponſabo te mihi. Aug. in illud Pſal. 105. Beati qui cuſtodiunt iudicium; & faciunt iuſtitiam in omni tempore, ait: Amat quidem ſcriptura iſta duo ſimul ponere, vt Iuſtitia, & iudiciũ præparatio ſedis tuæ. Iuſtitia, & iudicium.
Et fortaſſe propter vicinitatem ſignificationis etiam alterum pro altero poni poteſt; tamen ſi proprie dicantur, aliquid intereſſe nõ dubito, &c. Ita quoque ego ſentio poſſe pro eodem hoc loco accipi iudicium & iuſtitiam, ſed tamen melius eſſe, vt aliquid inter ea differre dicamus. *Sponſabo te mihi in iuſtitia,* id eſt, Iuſtificando te, non enim potes à me diligi niſi iuſta ſis: *& in Iudicio,* quoniam iudicabo inter te, & eum, qui te captiuam ante tenebat, diabolum, & ſententiam pro te feram repellẽdo diabolum iniuſtum poſſeſſorem, qui te inſidijs, & malignitate ceperat, & te mei ſanguinis pretio emendo: vnde iure diaboli Pſal. 96. 96

A boli eſſe deſinas. Vt ergo recte exponitur, *In iuſtitia*, id eſt, iuſtificando te, ita

Iudicare aliquem.

quoque recte. *In iudicio*, id eſt, iudicando te. Iudicare autem aliquem ſolet aliquando dicere ſcriptura pro eo, quod eſt, ſententiam pro illo ferre, vt Pſal. 25. Iudica me Domine quoniam ego in innocentia mea ingreſſus ſum. Omnia ex Pſal. 71. confirmantur. Iudicabit pauperes populi, & ſaluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatoré, id eſt, diabolum; diabolus enim calumniatorem ſignificat. De hoc iudicio dixit Dominus Ioan. 12. Nunc iudicium eſt mundi, nunc princeps huius mundi

B

Miſericordia, & miſeratiões.

eijcietur foras: Quod autem ſequitur; *Et in miſericordia, & in miſerationibus*, perinde eſt ac ſi dicat, faciendo tecum maximas miſericordias, liberando te à miſerijs magnis, in quibus eras, idque nõ tuis meritis; ſed miſericordia mea, & donis cœleſtibus te ornando, ſicut ſponſi arrhas mittere ſolent ad ſponſas. Etenim cum dicit ſcriptura, Miſericordia, & miſerationes, hac geminatione maximam, & copioſiſſimam miſericordiæ effuſioné, & omnia genera miſericordiæ, & beneficentiæ, ſignificat, vt Pſal. 102. qui coronat te in miſericordia & miſe-

C

rationibus, id eſt, maxima quadam miſe-

97

ricordia. * Zach. 7. Iudicium verum iudicate, & miſericordiã, & miſerationes facite vnuſquiſque cum fratre ſuo, id eſt, Nullum miſericordiæ genus prætermittatis, valde miſericordes eſtote. Iere. 6. Abſtuli pacem meam à populo iſto, dicit Dominus, miſericordiam, & miſerationes, id eſt, nullo miſericordiæ genere erga eos vtar; Quare cum Deus dicitur miſericors, & miſerator Dominus, vt Pſal. 110. Memoriam fecit mirabilium ſuorum miſericors & miſerator Dominus: & Pſalm. 102. Miſerator, &

D

miſericors Dominus, longanimis, & multum miſericors: non dicitur miſericors, quod natura pronus ſit ad miſerendum: miſerator autem quod reuera miſeretur, & facit id, ad quod natura pronus eſt, vt nõnulli arbitrantur: vtrumq; enim nomen idem ſignificat, & geminatum auget, & quaſi vim ſuperlatiui nominis habet, id eſt, maxime miſericors, qui oĩa miſericordiæ genera erga nos

A

exercet. Reſtabat hic quiddã addendũ, quod cõmodius c. 3. nu. 9. explicabitur.

Et ſponſabo te mihi in fide. Nequaquã per opera legis conſequeris vt ſponſa mea ſis, ſed per fidem meam, quod eſt argumentum epiſtolæ ad Romanos. Nõ quod ſola fides ſatis ſit, (vt dicunt impij, qui nec opera habent, nec fidem:) ſed quod ea ſit initiũ, & quaſi baſis quædam iuſtificationis, vt docet ſcriptura, & Eccleſia, quæ habet fidem, & opera. Itaque quamuis in legis operibus te laborioſiſſime exerceas, non eſt iſte aditus ad iuſtificationem aſſequendam, niſi

B

fidem in Ieſum Chriſtum adhibeas. Si hanc autem habeas, Deus cor tuum gratis excitabit, & reliqua largietur quæ ſunt ad iuſtificationẽ neceſſaria. Quod (vt dixi) copioſe apoſtolus docet in epiſtol. ad Rom. *Et ſcies quia ego Dominus*: re ipſa meam potentiam, & bonitatem experta cognoſces.

Et erit in die illa exaudiam, dicit Dominus, exaudiam cœlos. Geminatio verbi, Exaudiam, certiſſimam exauditionem ſignificat. Adhibet autem proſopopœiam, id eſt, fictionem perſonæ, atque ita loquitur, quaſi cœli & terra animata eſ-

98

C

ſent: hoc eſt, Faciam quod cupiunt, & quaſi flagitare videntur cœli, faciam eis copiam, vt largiſſimos imbres demittant in terram. Ipſi autem exaudient terram, quæ nihil magis appetit, quàm imbribus ſatiari. Vt enim ait Euripides, quem citat Ariſt. 8. Ethicorum ad Nicoma. cap. 1.

Cum eſt ſicca tellus, ipſa certe tunc imbrem amat,
Cum turget æther imbre, cum cœlũ tumet,
Affectat, Vt Telluris in ſinus cadat.

Terra quoque exaudiet triticum, & vinum, & oleum, id eſt, Annuet eorũ de-

D

ſiderio, multiplicemque illis virtutem ſubminiſtrabit, vt copioſiſſime oriantur, & creſcant. Et hæc, id eſt, triticum, & vinum, & oleum, exaudient Iezrahel, id eſt, ſemẽ Dei, quod eſt populus Dei: Hoc eſt, implebunt eum bonis, & vbertate. Quibus verbis ſignificat, ingentẽ copiam gratiæ, & donorum ſe illis daturum, ita vt omnibus ſpiritualibus bonis, & conſolatione ſancti Spiritus maxime affluant. Hinc toties legimus in

A Actis apoſt. Petrum & Paulum, & reli-
quos apoſtolos plenos fuiſſe Spiritu sā-
cto, quod & Luc. 1. non de beatiſſima
Virgine modo; ſed etiam de Ioanne, de
Elizabeth, de Zacharia ſcriptum eſt. Et
Act. 6. Et elegerunt Stephanum virum
plenū fide, & ſpiritu ſancto. Et ibidē, Ste
phanus autem plenus gratia, & fortitu-
dine, &c. Legimus & quam copioſe ſeſe
Spiritus ſanctus effuderit non in apoſto
los modo; ſed in ceteros, qui credebant.
Quotidie etiam nunc Spiritus ſanctus
donis, & gratijs auget animas ſibi de-
ſponſatas, & deſponſationis fidem dili-
B genter cuſtodientes. Sed hæc ſepe oc-
current in prophetis. De Iezrael autem
diximus cap. 1. num. 71.
99 *Et ſeminabo eam mihi in terra*. Tranſit
frequenter, vt ante adnotauimus, à ſe-
cunda perſona ad tertiam; cum de ea-
dem loquatur: hoc eſt, Non continebit
ſe intra anguſtias Iudææ, per orbem eā
diffundam, quaſi ſemen, vt vbique præ-
dicet, & manifeſtet gloriam Dei. Sed
aptiſſime dixit, *ſeminabo eam*, nam ſe-
men & diſpergitur, & in terra conditur,
vt multiplicatum germinet. Ita apoſto-
li, & primi fidei magiſtri è Iudæa profe-
cti prædicauerunt vbique, Domino co-
C operante, & ſermonem confirmante ſe-
quentibus ſignis: & in vrbibus, atque
prouincijs vbi prædicabant, primum
quaſi grana terræ mandata, ignobiles,
abiectique verſabantur, deinde labori-
bus, & perſecutionibus, & lacrymis
quaſi moriebantur illa grana, ſed copio
ſiſſimus ex illis fructus oriebatur, id eſt,
magna credentium multitudo. Sed mul
to magis hoc faciebant cum omnino
terra tegebantur hæc grana, hoc eſt cū
martyrio conſummabantur, tunc deni-
que ſeminis illius præſtantia, viſque
cernebatur. Atque hinc etiam videmus,
Io. 12. D quod de ſe Dominus dixerat. Niſi gra-
num frumenti cadens in terrā mortuū
fuerit, ipſum ſolū manet: Si autem mor
tuū fuerit, multum fructum affert. Pul-
chre etiā ſanctus Leo ſermone 1. de Pe
tro & Paulo: Nō minuitur perſecutio-
nibus Eccleſia, ſed augetur, & ſemper
Dominicus ager ſegete ditiori veſtitur,
dum grana, quæ ſingula cadunt, multi-
plicata naſcuntur.

A Talis debet eſſe anima ſancta, vt per 100
multos quaſi ſemen quoddam Dei di-
ſpergatur, alios charitate ædificans, a- Iuſtus vti
lios obedientia, caſtitate, contemptu lis alijs eſ
honoris, & rerum ſecularium, præſen- ſe debet.
tes exemplo, abſentes bono nomine,
vtroſque orationibus adiuuans. Terra
quoque cooperiri debet per humilita-
tem, vt ſemper ſeſe perſcrutans, vere-
que cognoſcens, & per mortificationē
ſibi moriens Deo magis in dies viuat.
Stulte, inquit Paulus, tu quod ſeminas, 1. Cor. 15
nō viuificatur, niſi prius moriatur. Quo
autem magis Deo vixerit, eo & ſibi &
B alijs erit fructuoſior. Intelligant hoc &
ij, qui ſedent in eccleſijs ſuper cathedrā
Chriſti, & populum inſtituunt, curent-
que illis verbo, & opere prodeſſe: ne illo
ignominioſo probro, atq; illa triſti ſen-
tentia feriantur: Quæcunque dixerint
vobis ſeruate, & facite, iuxta opera ve- Matth. 23
ro illorum nolite facere: dicunt enim,
& non faciunt. Remittant aliquid de
cura nitoris cultuſq; verborum, venu-
ſtatis, & numeroſitatis ſententiarum, & Operarij
veræ humilitati ac mortificationi id im Chriſti
pendant; vt charitatem habeant, ſine quales eſ
qua ſi linguis hominum loquantur, & ſe debeāt.
C angelorū, facti ſunt velut æs ſonans, aut 1. Cor. 13
cymbalum tinniens.* Et quoniam tales 101
decet eſſe operarios, qui in vineam Do
mini mittendi ſunt, multum ad incolu-
mitatem omnium religionū pertinet,
præſertimque earum, quæ non ſuā mo
do; ſed omnium etiam ſalutem propo-
ſitam habent, vt pauci in eas admittan-
tur, ijque huiuſmodi, vt certis argumen
tis cōſtet vocati à Deo ad illam religio-
nem. Certis, inquam, & diuturnis, non
enim facile omni ſpiritui, & omni vo- Pauci &
cationi credendum eſt, ſed probandi probati in
ſunt ſpiritus an ex Deo ſint, nam ſepe religio-
ex eo non eſſe, qui maxime videntur, nes admit
D exitus indicauit. Indicauit etiam longi tendi.
temporis vſus, nullam eſſe certiorem,
ac præſentiorem religionibus peſtem,
quam multitudinem. Nam quæ dicun-
tur peſtes, & ſunt, ambitiones, auaritiæ,
voluptates, contentiones, & æmulatio-
nes, ex multitudine oriuntur. Ac ſi quis
putat in magna hominum multitudine
mortificationem, & humilitatem, & pa
cem concordiamque animorum con-
ſeruari

ſeruari poſſe diu, id putat, quod neque
in hunc diem vſque factum eſt, neque
Eccleſ. 1. fiet. Quid eſt (inquit Salomon) quod
fuit? Ipſum quod futurum eſt. Quid eſt
quod factum eſt? Ipſum quod faciendũ
eſt. Pauci, qui perfecti eſſent, aut qui ex
animo ad perfectionem properarent,
omni tempore inuenti ſunt; multi qui
diu, nullo. Senex eſt iam mundus, non
mutabit mores opinor. Quod precio-
ſum eſt, rarum ſemper fuit, & ſtultorũ
infinitus eſt numerus. Conſideremus
Eccleſ. 1. matrem omnium religionum Eccleſiã.
102 * Cum pauci erant, erat omnium cre-
Acto. 4. dentium cor vnum, & anima vna, com
munia erant omnia, neque quiſquam
aliquid ſuum eſſe dicebat. Qui poſſeſſio
nes habebant, vendebant; & pecuniam
ponebant ad pedes apoſtolorum. Au-
ctus eſt numerus, & imminuta ſancti-
Iſai. 9. tas, vt vere dicat Iſaias: Multiplicaſti
gentem, non magnificaſti lætitiã. Per-
uenit apoſtolorum numerus ad duode-
narium, vnus fur & proditor inuentus
eſt. Additi ſunt Lxxij. diſcipuli, vnus
ex eis nouæ hæreſis author extitiſſe pu
tatur à multis Nicolaus. Putamus ali-
quam religionem vel ſanctiorem eſſe
Eccleſia catholica, vel maiori Dei pro-
uidentia gubernari? Quod igitur paſſa
eſt mater, filiæ non patientur? Sed in
Matth. 13 Eccleſia bonos, & malos eſſe oportuit,
quæ ſimilis eſt ſagenæ miſſæ in mare, &
ex omni genere piſcium congreganti;
in ijs autem, qui lumen eccleſiarum, &
exemplar ſanctitatis, & quaſi ſtellæ lu-
centes in cælo eſſe debent, nullos eſſe
oportebat (ſaltem poſt tempus proba-
tioni præſtitutum, vt mali foras mittan
tur) qui nõ eſſent iam perfecti, aut per-
fectionis ſynceri, verique ſectatores.
Quorſum enim probationis tempora
conſtitui in religionibus Deus voluit,
niſi vt illi excluderentur, qui tales non
eſſent? At nunc earum moderatores nul
la de re magis ſoliciti eſſe videntur,
quam de ſua quiſque religione augenda
& propaganda, deque nouis domibus
103 extruendis, nec quotidiana malorum
Pauci ad experientia vnquam admonentur.
ſacerdo- * Quid dicã de clericorum infinita pro-
tium pro- pemodum vbique multitudine? Quis
mouendi. hunc dignitatis gradum appetit, qui nõ

A adipiſcatur? Sed quam pauci propter
Deum appetunt? Qui pauper futurus
erat & deſpectus, ne manibus victum
quærere cogatur, clericatum optat, ac
ſi ſutoriam, aut ſartoriam artem opta-
ret. Alij ſacerdotes eſſe volunt, vt epi-
ſcopi eſſe poſſint, aut, vt Eccleſiarum
patrimonijs famulorum greges alant,
ſuperbiam, & gulã, & quæ ex eis oriun
tur vitia, foueant, perpetuoſque reddi-
tus luxuriaturis conſanguineis relin-
quant. Ex ijs quoque, qui diu in Aca-
demijs morantur, & iuriſprudentia flo-
rent, quos ideo prudentiores eſſe opor-
B tebat, non pauci multo tempore anci-
pites hærent de ratione vitæ eligenda,
nequaquam quærentes, quid Deo gra-
tiſſimum futurum ſit, ſed quid ambitio-
ni ſuæ, atque auaritiæ videatur vtiliſſi-
mum. Itaque plurimi ſunt vbique ſacer
dotes, quos nunquam Deus vocauit ad
ſacerdotium. Quid hinc futurum pu-
tas, niſi quod iam ſuo tempore deplo-
rabat Gregorius? Ecce, inquit, mundus Hom. 17.
ſacerdotibus plenus eſt, ſed tamen in in Euang.
meſſe Dei rarus valde inuenitur opera-
tor, quia officium quidem ſacerdotale
ſuſcipimus; ſed opus officij non imple-
C mus. Sed parua queritur Gregorius. To
lerabile id quidem eſſet iam raros inue-
niri operatores, niſi multi eſſent operis
interturbatores. Videant ergo quibus
hoc commiſſum eſt, & qui exactam Do
mino ſuo rationem reddituros ſe eſſe
non ignorant, vt paucos, eoſque valde
probatos, & à Deo vocatos, & ad cle-
ricatum, & ad religionem admittant.
Quæ autem de clericis, & de ſacerdotũ
paucitate, atque examine, & approba-
tione dixi, multo melius, & vberius do
cuit Concil. Trid. ſeſſ. 23. à c. 7. reforma
tionis vſque ad 17. Nec erat fateor meę
paruitatis, qui priuatus ſum, & omniũ
D minimus, Eccleſiarum principes, reli-
gionumque præfectos admonere; ſed
quoniam ſacram ſcripturam interpre-
tor, quæ omnia hominum genera in-
ſtituit; non putaui alienum à meo inſti-
tuto dicere, quæ in eius verbis latere
intelligebam.

*Et miſerebor eius, quæ fuit abſque miſe-
ricordia.* Hæc omnia ſatis in initio hu-
ius cap. expoſuimus.

CAPVT III.

ET dixit Dominus ad me. Adhuc vade, & dilige mulierem dilectam amico & adulteram: ſicut diligit Dominus filios Iſrael, & ipſi reſpiciunt ad deos alienos, & diligunt vinacea vuarum. Et fodi eam mihi quindecim argenteis, & coro hordei, & dimidio coro hordei: & dixi ad eam. Dies multos expectabis me: non fornicaberis, & nõ eris viro: ſed & ego expectabo te, quia dies multos ſedebunt filij Iſrael ſine rege, & ſine principe & ſine ſacrificio, & ſine altari, et ſine ephod, et ſine theraphim. Et poſt hac reuertentur filij Iſrael, & quærent Dominum Deum ſuum, & Dauid regem ſuum: & pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius in nouiſſimo dierum.

HISTORIA.

1 ***Et dixit Dominus ad me: Adhuc vade, & dilige mulierem.*** Poſtquam præcedenti capite felicitatem eorum prænuntiauit, qui in Chriſtum tempore promulgationis Euangelij crediturì erant; nũc potiſſimum eorum mala perſequitur, qui infidelitate excœcati cœleſtem lucem inter ſe verſantem, id eſt, Chriſtũ, videre noluerunt. Quare mulier, de qua nunc ſermo eſt, & ſi decem quoque tribus ſignificet, duas tamen, id eſt, Iudã & Beniamin indicat maxime. Ante tamen quam ad hæc veniat, de præſenti tempore pauca loquitur. Sed quænam hæc mulier eſt, quam diligere iubetur propheta? Magna enim pars intelligentiæ ipſius capitis ex hac rependet. Dixi cap. 1. num. 57. & 58. non eſſe improbabile hanc eſſe Gomer filiam Debelaim, quam cap. 1. coniugio ſibi copulare iuſſus eſt. Placuit hoc Theodoro Antiocheno, & Ruffino, & mihi valde probabile videtur. Primum quoniam optime

Quæ ſit mulier, quam iubetur propheta diligere.

conuenit eam poſt nuptias in adulteriũ incidiſſe, ſicut ſynagoga, poſtquam Deo copulata eſt, redijt ad idola, vt loco iã indicato diximus. Secundo, quoniam & cum verbis prophetæ in hoc cap. melius conuenit, vt propheta iubeatur retinere adulteram, quam dimittere volebat. ne eius turpitudini fauere videretur, nec tantum retinere, ſed etiam diligere: ſicut Dominus poſt tot adulteria adhuc non dimittebat ſynagogam, ſed diligebat. * Tertio, quoniam hanc nuptam fuiſſe conſtat, cum adultera vocetur. Si autem alterius erat vxor, quorſũ eã diligere præcipitur propheta? Quomodo in domum ſuam deducat? & à viro abſtinere iubeat? Quomodo faciat propheta, quod populo & dipliceret, & ſcãdalo eſſet, vt alienam vxorem, eamque adulteram apud ſe multo tempore teneat? Putamus ne ipſum neglexiſſe, quod monet Paulus; Prouidentes bona, non ſolum coram Deo, ſed etiam coram omnibus hominibus? Atque vt id propheta facere tentaret, vir certe eius non ferret. Sed intelligendũ eſt, inquis, eam propter adulteria dimiſſam fuiſſe à viro, ita enim ait Dionyſius Carthuſianus. At id illis ipſis, qui ſentiunt aliam eſſe mulierem, non probatur, nã quod legimus, *Et dilectam amico*, ipſi dilectã viro ſuo interpretantur, quoniam רע & amicum ſignificat & proximum, recte autem vir proximus vxoris dicitur. Ita Lyranus, & Vatablus, & ipſe Dionyſius. Accedit & Chaldæus, qui ita vertit in paraphraſi: Vade vaticinare prophetiam aduerſum domum Iſrael, qui ſimiles ſunt mulieri cariſſimæ ſuo marito, quæ licet fornicetur ſub eo, adeò tamen diligit eam, vt non velit dimittere eam. Dicat fortaſſe Dionyſius; Prius erat viro ſuo dilecta, poſtea adulterijs offenſus eã odit, & abiecit. * At videat pro Dilecta i Hebręo eſſe אהבה quod participium habitus vocatur, & hoc participiorum genus permanſionem operis ſignificat. Ita אהבה non ſignificat olim tantum dilectam, ſed quæ nunc quoque diligitur. Quod Chaldaica paraphraſis ſatis docuit. Verum quoniam hoc loco רע magis pro amico accipi conuenit, vt habet noſtra tranſ-

Marginal: A; B; C; D; 2 (at "diligebat. * Tertio"); Rom. 12. (at "Prouidentes bona"); 3 (at "At videat")

ſtra tranſlatio, quam pro marito, quo-
A niam proximus mulieris quiuis homo
dicitur, nec ſatis propriè nomen com-
munis neceſſitudinis maritali tribui-
tur: non ſatis apta eſt ſimilitudo, quæ
à propheta proponitur, niſi mulier ad-
huc à viro ſuo diligatur: quia Deus vir
erat ſynagogæ, & adhuc adulterijs de-
ditam diligebat, id eſt, bene illi opta-
bat, eamque ad meliorem vitam reuo-
care, & retinere cupiebat. Etenim ta-
metſi propheta eam diligat, ad dilectio-
nem Dei indicandam, non eſt plena, &
integra ſimilitudo, ſi maritus eius non
B ſit, quoniam Deus maritus erat ſynago
gæ. Vt ergo in 1. cap. maritum mere-
tricis Hoſeam fieri oportuit, vt coniu-
gium Dei cum ſynagoga ſignificaret: ita
nunc vt oſtendat Dei patientiam, ad-
huc eam poſt tot adulteria diligentis, &
ad ſe vocantis, maritus quoque huius
eſſe debuit. Quid enim mirum ſi Ho-
ſeas ignotam mulierem, & à qua nullā
iniuriam acceperat, diligat, aut quid ma
gni diligendo præſtitit? Si adultera eſt,
non prophetam læſit, ſed maritū. Equi-
dem non video, quomodo ſatis apte ſi-
gnificet amorem Dei multis à ſynago-
C ga adulterijs prouocati & læſi, & adhuc
tamen amantis. At ſi eam eſſe dicamus,
quam cap. 1. vxorem duxit domum, om
nia quadrāt ad amuſſim. * *adhuc vade.*
4 Non ſatis eſt duxiſſe meretricem, adhuc
diligenda eſt, dilige mulierem, id eſt,
אִישָׁה quod etiam vxorem ſignificat
ſæpiſſime in ſcriptura, *Dilectam amico,
& adulteram*, id eſt, quæ tori fidem pol
luit, & cum vxor tua eſſet, amico ſe tra
didit amandam, ſicut Dominus diligit
vniuerſam congregationem filiorum
Iſrael, quam olim ſibi deſpondit, & illa
nihilominus adulteria cōmittit, & deos
D alienos colit. Si quis autem dubitet,
vtrum re vera hoc ita contigerit, an vi-
ſio tantum prophetica fuerit, videat ca.
1. diſputationem à num. 37. totidem
enim rationibus demonſtratur ita hoc
factum eſſe, vt narratur à propheta.

Filios Iſrael. Omnes tribus, nam de-
cem potius Iſrael appellari ſolēt, quam
filij Iſrael.

Et ipſi reſpiciunt ad deos alienos. Hoc
poſt Chriſtū aduentum nunquam fece-
runt, immo neque poſteaquam Babylo
ne redierunt, quare de ſuo tempore lo
quitur propheta.

Et diligunt vinacia vuarum. Reijciunt
multi hanc interpretationem vt Lyra- 5
nus, Vatablus, Pagninus atque alij non
pauci, atque ita verti debere dicunt: Et
diligunt œnophora, ſiue lagenas, vo-
luntque eorum ebrietatem notari, ex
qua libidines & alia vitia naſcuntur. Ita
etiam interpretatus eſt R. Dauid Kimhi. Imperitia
Sed illud eſt diligenter memoria tenen recētium
dum multorum vocabulorum veram, Hebræo-
propriamque notionem latuiſſe hunc rum.
Dauidem, cuius ætate iam propter in-
iurias temporum, & captiuitatum, & pe
regrinationes varias Iudæorum, & pro-
pter incuriam, dum magis quæſtui ſtu-
dent, quam ſcripturæ, Hebraica lingua
bona ex parte ignorabatur, vt neceſſe
ſit eos ſæpe errare, qui hunc auctorem,
& ducem ſibi propoſuere, vt alijs in lo-
cis adnotabimus. Multo æquius erit, vt
nos Hieronymo credamus, qui & do-
ctiſſimorum Hebræorum auditor fuit,
quo tempore lingua ipſa erat multo no
tior, & indefatigabili multorum anno-
rum labore eam optime calluit. Sed ha
bemus præter Hieronymum antiquiſſi
morum interpretum auctoritatē. Aqui-
la enim (vt idem refert) tranſtulit,
παλαιὰ vuarum, id eſt, vetera, Sym-
machus, ἀκάρπους, id eſt, ſteriles, vt vi
deamus facile idem ſignificari, quod
Hieronymus dixit, nempe vinacia, id
eſt, veteres, inaneſque folliculos vua-
rum, qui in imis dolijs ſubſidunt, aut in
fundo lacuum, cum vuæ calcatæ ſunt,
vnde & nomen apud Hebræos deriua-
tum eſt, dicuntur enim אשישים, id
eſt, ima, ſiue fundamēta à verbo, אשש
quod eſt fundauit, vt omnes fatentur.
Hoc autem nomine ſignificat prophe-
ta idola, quod vana ſint, & inutilia, ac
nihil boni præſtare poſſint ſuis cultori-
bus. Quomodo de iiſdem dictum eſt, 1.
Reg. 12. Nolite declinare poſt vana,
quæ non proderunt vobis, neq; eruent
vos quia vana ſunt.

ALLEGORIA.

Poſt multa peccata adhuc ſynagogā
Deus amauit, adeò vt filium ſuum ad 6
eam mittere non deſtitit, ſed illa reſpe

A zit ad deos alienos, ad ſuperbiam, ad
ambitionem, ad auaritiam, ad corpo-
ris voluptates, & vſque in hodiernum
diem diligit vinacia vuarum, id eſt, res
inutiles(vt ait Hieronym.) & traditio-
nes hominum, & ſomnia; & nequa-
quam vuas habet, & vinum, & plena
muſto torcularia, ſed vetera vinacia,
quæ proiecta ſunt.

TROPOLOGIA.

Omnis quoque anima, quæ à Deo re
cedit, à quo adhuc vt creatura diligi-
tur, quamuis adultera ſit, aſſiduis exhor
tationibus intus pulſatur; idem pati-
tur, vt cum declinat ad deos alienos, di
B ligat vinacia vuarum, res videlicet ari-
das, & ſteriles, quæ nec famem ſedare,
neque ſitim poſſint, res ſuibus magis,
quam hominibus aptas, neque vinū ha-
beant. i. conſolationem, & lætitiam ani
mæ. Quam meritò reprehendit Dauid;
Pſal. 4. Filij hominum, vſquequo graui corde?
vt quid diligitis vanitatem, & quæritis
mendaciū? Et noſter Propheta ait: Co-
Hoſ. 4. medent, & non ſaturabuntur. Quare
poſtquam diu per hæc vagata eſt, & om
nia experta, tunc ſupplex, & pudore ple
Iere. 3. na ait: Ecce nos venimus ad te, tu enim
es Dominus Deus noſter: verè menda-
C ces erant colles & multitudo montiū:
verè in Domino Deo noſtro ſalus Iſra-
el, id eſt, fefellerūt nos idola, quæ in col
libus & montibus decepti colebamus.

HISTORIA.

7 *Et fodi eam mihi quindecim argenteis.*
Locus totus ita obſcurus eſt, vt haud
ſciam, an à quoquam fuerit ſatis expli-
catus, כרה, quod fodere ſignificat, ſæ-
Fodio. pe idem eſt quod emere, vnde & Fodio
in eadem ſignificatione ponitur, vt Ge-
ne. 50. In ſepulchro meo quod fodi mi-
hi in terra Chanaan ſepelies me, id eſt,
quod emi. De hoc enim ſcribitur Ioſue
D vlt. Oſſa Ioſeph ſepelierunt in Sichem
in parte agri, quem emerat Iacob à fi-
lijs Hemor. Et Deut. 2. aquam emptam
haurieris, & bibetis. Hebraice, Et aquas
fodietis ab eis argento: Chald. Et aquā
emetis ab eis argento, & bibetis. Lxx.
aquam menſura argenti accipietis ab
eis. Atque ita hoc loco accipitur apud
prophetam, vnde Lxx. verterunt, *καὶ ἐμισθωσάμην αὐτὴν*, mercede eam com
parani, ſiue conduxi; ita enim legit Am
broſius epiſt. 39. Pagninus: Poſſedi eam
mihi. Varablus: Comparaui eam. Iſido-
rus Clarius: Emi. Quod ſi quis objiciat
non eſſe in Latinæ linguæ conſuetudi-
ne, vt fodere dicatur pro emere, ſciat
noſtrum interpretem (quod & profa- Regula.
norum librorum interpretes aliquando
faciunt) ſæpe Hebraico more interpre-
tari, id eſt, Hebraici vocabuli ſignifica-
tionem imitari, etiam ſi Latinis non ſit
admodum in vſu, ſicut Hoſ. 4. & Soph. 1.
& alijs locis dixit Congregare pro Oc-
cidere. Vide cap. 4. num. 5. Quomodo
igitur eam emit? Pendet loci intelligen
tia ex antiquiſſima conſuetudine. Nu- Nuptiarū
ptiæ apud veteres fiebāt per coemptio- ritus apud
nem, cuius conſuetudinis meminit Ci- veteres.
cero in Topicis, & pro Murena, & pro
L. Flacco, & Arnobius libr. 4. aduerſus
gentes. Coemptionis autem ritum Boe Coēptio.
tius lib. 2. in Topica Ciceronis exponit
his verbis: Coemptio certis ſolemnita-
tibus peragebatur, & ſeſe in coemendo
inuicem interrogabant: vir ita, an ſibi
mulier materfamilias eſſe vellet, illa re
ſpondebat velle: item mulier interro-
gabat, an vir ſibi paterfamilias eſſe vel-
let, ille reſpondebat velle. Itaque mu-
lier in viri conueniebat manum, & vo-
cabantur hæ nuptiæ per coemptionē,
& erat mulier materfamilias viro loco
filiæ. * Hæc Boetius. Ad quem morem 8
alluſit Virgilius cum ait.
Teq; ſibi generū Tethys emat omnibus vndis. 1. Georg.
Quo loco Seruius: Ad antiquum (in-
quit) nuptiarū pertinet ritū, quo ſe ma-
ritus & vxor inuicem emebant. Eadem
verba vſurpauit S. Iſidorus lib. 5. etymo.
ca. 24. Antiquus nuptiarum ritus erat,
quo ſe maritus, & vxor inuicem eme-
bant, ne videretur vxor ſicut ancilla, ſi-
cut habemus in Iure. Huiuſmodi vxor,
quæ coemptione nubebat, in familiam
mariti, & in ſui hæredis locum venie-
bat, vt ait Gellius lib. 18. cap. 6. nec ali-
ter defuncti hæreditatem adibat, quam
vnus è viri filijs, vt auctores ſunt Diony
ſius Halicarnaſſeus libr. 2. antiq. Roma-
narum, & Vlpianus in tit. 22. fragmen-
torū. Hoc tacite innuit Virg cum ait:
Rex tibi cōiugiū, & quæſitas ſāguine dotes
Abnegat, externuſq; in regnū quæritur hæ- 7. Eneid.
res.
Vbi

Vbi Seruius antiquitatis peritiſſimus: De iure (inquit) traxit, vt non generũ, ſed hæredem diceret. Nam per coemptionem facto matrimonio ſibi inuicem ſuccedebant. Denique pecuniarum omnium, & ſacrorum cum viro particeps fiebat. Quemadmodum Romulum ſtatuiſſe ſcribit idem Dionyſius lib. 2. Inde Modeſtinus lib. 1. D. de ritu nuptiarũ; affirmat nuptias eſſe diuini & humani iuris coniunctionem, & l. aduerſus. c. de crimine expilat. hæreditat. vxor dicitur rei diuinæ, & humanæ ſocia. Hæc ego (nec enim laborum honeſtiſſimorum gloria quemquam defraudari volo) ex eruditiſſimo libello de ritu nuptiarum Barnabæ Briſſonij diligentiſſimi antiquitatis indagatoris mutuatus ſum. Atque ex ijs arbitror verba noſtri prophetæ optime exponi. Deo enim dicit ſe mulierem fodiſſe, id eſt, emiſſe,
9 argenteis nummis, & hordeo. * Hinc Vatabulus ait: Hoc referunt doctiores ad dotem, quam illi dedit, cum eam accepit in vxorem, quaſi dicat; Pro dote dedi illi quindecim argenteos. Admonuit autem in prologo Vatabli Robertus Stephanus cum dicitur, Doctiores; ipſum Vatablum & Chriſtianos doctores intelligi. Scio hanc Romanorum fuiſſe conſuetudinem, nec ideo probari, Hebræorum quoque fuiſſe. Sed multæ ſunt conſuetudines Romanis cum Hebræis, & alijs nationibus communes, vt recumbere ad menſam, pedes conuiuis lauare. Talis & hæc fuit: refert enim idem Briſſonius tam Burgundiones, quam Saxones vxores ſuas à parentibus vel tutoribus emere trecentis ſolidis, vt videre licet in titul. 14. & 34. legum, quas Gundobaldus Rex ſcripſit Burgundionibus, & ex titul. 6. & 9. & 17. legum Saxonicarum. Et apud nos videmus hodie in nuptijs aureos nummos cum annulo nuptis donari. Idem Hebræos facere ſolitos Hoſeæ Verba indicant, & illud Geneſ. 34. Inueniam gratiam coram vobis, & quæcunque ſtatueritis dabo. Augete dotem, & munera poſtulate, & libẽter tribuam, quod petieritis, tantum date mihi puellam hanc vxorem. Fiebat enim etiam coemptio, vt apparet, à parentibus, &

A tutoribus, vt apud Saxones, & Burgundiones. Iacob quoque vxorem à patre coemit Geneſ. 29. Seruiam tibi pro Rachel filia tua minore ſeptem annis: & Dauid. 1. Reg. 18. Cum audiſſet; Nunc ergo gener eſto regis, ait: Num parum videtur vobis generum eſſe regis? Ego autem ſum vir pauper, & tenuis, id eſt, nihil habeo, quo filiam regis coemere poſſim. Hæc eſt enim germaniſſima expoſitio. Quod cum Saul recte intelligeret: dixit ſeruis ſuis, ſic loquimini ad Dauid: Non habet rex ſponſalia neceſſe, niſi tantum centum præputia Philiſtinorum, vt fiat vltio de inimicis regis.
B Cum dicit, Sponſalia, ſubaudiendum eſt munera, quæ Lxx. vocant, ἕδνα, pro quo Ioſephus lib. 6. antiquitatum. cap. 11. Dicite (inquit) nihil memorari pecunias, aut dona, quæ ſponſæ offerat. Loquitur ergo de pecunijs, quibus coemebãtur vxores, vbi Caietanus aliquid etiam olfecit, licet inueſtigare non potuerit. Mos (ait) antiquus inſinuatur, vt gener regis dotem daret. Sed poſtea Dauid oſtendit. 2. Reg. 3. Redde vxorem meam Michol, quam deſpondi mihi centum præputijs Philiſthijm. Lxx. Quam accepi in cẽtum præputijs Philiſthijm.
C De qua re loquens Ioſephus antiquit. cap. 1. ipſo emendi verbo vſus eſt? Vt Micholem vxorem ad eum remitteret, quam magno ſuo periculo, & annumeratis Saulo ſexcentis Palæſtinorum capitibus emerat. Inde apud Hom. lib. 9. Ilia. Agamemnon, & morem docens, & quid ſit ἕδνον, cum magna Achilli polliceretur, addit tres ſibi eſſe filias: τάων ἥν κ' ἐθέλῃσι φίλην ἀνάεδνον ἀγέσθω id eſt. Harum, quam maxime volet ducat ſine ednis, id eſt, ſine donis, quæ ſponſi dare ſolent ſponſis. Et ſe tamen dotem filiæ maximam daturum promit-
D tit. Ex quo etiam plenius intelligitur illud. cap. 2. Et deſponſabo te mihi in iuſtitia, & in iudicio, & in miſericordia & miſerationibus, & ſponſabo te mihi in fide: quaſi dicat; His muneribus, quaſi nummis quibuſdam te coemam, vt mihi in manũ conuenias. Hinc illud Acto. 20. In quo vos Spiritus ſanctus poſuit epiſcopos regere Eccleſiam Dei, quam acquiſiuit ſanguine ſuo.

10 Dices video prophetam nummis argenteis & hordeo coemere vxorem: ſed quid contra vxor ad coemendum maritum afferat, non video. Dotem ſuam mulierem afferre ſatis erat, vnde dos mariti fiebat, quod illa fuiſſet coemptus. Quare vxore ſine liberis mortua, ſuccedebat in hæreditatem ex aſſe; ſi autem cum liberis, quaſi vnus ex eis. indicat hoc plane Virgilianum illud ad Auguſtum.

Teque ſibi generum Tethys emat omnibus vndis.

Nam & emi dicitur gener, & ad coemptionem dos ipſa nuptæ conſignatur, B hoc eſt totius maris imperium. Similiter cum dixit.

Rex tibi coniugium, & quæſitas ſanguine dotes
Abnegat, externuſque in regnum quæritur hæres.

Generum hæredem vocat, & ad coemptionem Turno ſanguinem in prælio fuſum attribuit, Lauiniæ vero dotem ſuã, id eſt, regnum Latinorum. Ita Iacob cum dicit ſe ſeruire velle pro Rachele, demonſtrat quid ipſe ad coemptionem afferat, de vxore nihil dicit, quam certum erat dotem ſuam à patre acceptu- C ram. Ita etiam Dauid: Quamuis ſi mulier pauper erat, aut alioqui vehementer ab ſponſo adamaretur, aut ipſe ſponſam dotabat (vt hodie quoque fit,) aut dotem ipſi remittebat, & quaſi gratis ſe coemi patiebatur. Vnde & Homerus lib 6. Iliad. virgines quaſdam appellat, ἀλφεσιϐοίας, id eſt, inuenientes boues, quod propter eximiam formam ſponſos inueniebant, à quibus dotis nomine boues acciperent.

Ενθα μὲν ἠΐθεοι, καὶ παρθένοι ἀλφεσίϐοιαι.

Tale videtur illud Geneſ. 34. Augete dotem, & munera poſtulate, & libenter D tribuam quod petieritis, tantum date mihi puellam hanc vxorem. Atque idcirco fortaſſe Dominus prophetæ dixit, Adhuc vade, & dilige mulierem dilectam amico, ac ſi dicat, Et ſi dotẽ non habeat, gratis te ab illa coemi patere, vt ſolent, qui maxime amant.

11 Sed videor mihi videre tacitam attenti lectoris cogitationem: quomodo coemitur hæc prophetæ, ſi iam olim vxor A erat, treſque ex ea ſuſceperat liberos? Sane ſi quis hanc non eſſe priorem vxorem, ſed noua velit, vt Theophy. haud ego cum eo magnopere contenderim, modo vere vxorem dicat, vt oſtendiſſe me arbitror. Non enim dixi certum eſſe & indubitatum fuiſſe hanc illam fornicariam vxorem, ſed probabile. Itaque nihil abſurdi diceret, qui nouas has nuptias eſſe diceret. Multo tamen probabilius exiſtimo, quod hactenus dixi, eandem eſſe vxorem, quoniam melius cum verbis, & ſenſu prophetæ congruit, vt iam expoſui. Quomodo igitur quaſi no- B ua nupta coemitur? Quoniam propter vitæ eius turpitudinem abalienato animo erat propheta, & de diſſoluẽdo coniugio cogitare videbatur, vt diximus: quare quodammodo inſtaurabatur matrimonium bona ex parte interruptũ, & quaſi diſſolutum, ideoq; fit noua coemptio, vt ex eo tẽpore eo ſe amore proſequerentur, quo noui coniuges ſolent. Quemadmodum Gene. 30. Cum Lia ſe putaret à marito cõtemni, atq; ita eum Racheli ſe tradere, vt quaſi vir ſuus non videretur, ait: Dotauit me Deus dote bona, etiam hac vice mecũ erit maritus C meus, eo quod genuerim ei ſex filios; Ac ſi diceret; Redintegrabitur meũ matrimonium, & noua dote maritum coemam, id eſt, fecunditate, nam ad me veniet, & maritali affectu mihi jam adhærebit propter meam fecunditatem. Eadem ante marito ex agro redeunti ibidẽ occurrit & ait; Ad me intrabis, quia mercede conduxi te pro mandragoris filij mei, id eſt, coemi te, vt ſis maritus meus, non enim meus, ſed ſororis meæ maritus videris. Quare Lxx. eodem verbo vſi ſunt quo & hoc loco propheta, *μεμίσθωμαι γάρ σε*, id eſt, Mercede te conduxi, aut emi, & in Hebræo eſt, D שכר שכרתיך, ideſt, emptione emi te.

Quindecim argenteis, & coro hordei, & dimidio coro hordei. Vt expeditior ſit poſtea obſcuriſſimorum verborum expoſitio, primum vocabula explicemus. Budæus lib. 5. de Aſſe, affirmat decem denarios aureum vnum efficere, & argenteum idem valere quod denarium, ita Act. 19. ſcriptum eſſe: Multi autem ex eis, qui fuerant curioſa ſectati, contulerunt 12

Argẽteus Denarius

A runt libros, & combuſſerunt eos coram omnibus, & computatis pretijs illorum inuenerunt pecuniam denariorũ quinquaginta millium, id eſt, quinque mille aureorum. In Græco eſt, & inuenerunt argenti (ita enim vocat argenteos vt hic propheta כסף, id eſt, argentũ) *μυριάδας πέντε*, id eſt, quinquaginta mille. Alciatus in libello de ponderibus, & menſuris docet ex Cicerone, Liuio, & Plinio argenteum, denarium, drachmã idem valere, hoc eſt, ſex obolos: Quamuis ſi ad viuum reſecare volumus, non idem prorſus valent, drachma enim vnciæ octaua pars eſt, denarius ſeptima. B Sed quia parum inter ſe differunt, alterum aliquando vſurpatur pro altero. Pro coro in Hebræo eſt חמר pro quo Lxx. gomor, quod frequens eſt etiam in noſtra tranſlatione: tametſi etiam gomor apud eoſdem, & apud noſtrum interpretem Exod. 16. minor menſura eſt, quæ vnius diei cibo ſufficiat, ſed hæc Hebraice עמר dicitur. Eſt autem corus menſura Hebræorum, nomẽ etiam ipſum Chaldaicum eſt; כור enim vocat Chaldæus Iſa. 5. verſu 10. capitq; iuxta Budęum li. 5. de Aſſe ſecutum, vt quidem ſibi videtur Ioſephum 3. antiq. cap. C vltimo, medimnos Atticos vnum, & quadraginta: Medimnus autem habet modios ſex, eſtque modius quarta eius menſurę pars, quę Hiſpanice dicitur hanega. At Ioſephus longe aliter ſentit, tantum enim docet, vt ex Græco, & ex noua tranſlatione perſpicuũ eſt, ſeptuaginta coros efficere medimnos Atticos vnum, & quadraginta. Sed plane mendoſus eſt Ioſephi codex, quod ex eo liquet, quod libr. 15. capit. 12. legimus apud eundem corum habere medimnos Atticos decem. Ita enim eſt in Græco, & in noua tranſlatione, ſed & ibi D mendum eſt, facillimus eſt enim error in numeris. Nam quod quidam verum eſſe volunt, quod hoc in Ioſephi loco legitur, & minorem corum, ac maiorem diſtinguunt, neque probari poſſe, neque verum eſſe arbitror. Capit ergo corus triginta modios, vt docet Hieronym. hic, & in Ezech. 45. & Epiphanius in libr. de menſuris, & ponderibus, & Ruffi. Eadem eſt ſententia Hebræorum.

Corus, gomor.

A At hoc ex ſcriptura aperte demonſtrare poſſumus Leuit. 27. Si triginta modijs hordei ſeritur terra, quinquaginta ſiclis venundetur argenti. Pro triginta modijs in Hebr. eſt חמר homer, in Græco, & in Chaldæo corus. Iſa. 5. Et triginta modij ſementis facient modios tres: in Hebræo eſt חמר, id eſt, corus ſementis faciet epha. Eſt autem epha, ſiue ephi decima pars cori, vt videmus Ezecie. 45. id eſt, tres modij, Lxx. Qui ſeminat artabas ſex, faciet menſuras tres, id eſt, tres modios. Artaba (vt Galenus docet in libro de ponderibus, & B mẽſuris) apud Ægyptios capit modios quinque tam Ægyptios, quàm Italicos. Quare ſex artabæ triginta modios efficiunt, id eſt, corum. Ex his conſtat corum ſeptem fanecas Hiſpanicas cum dimidia habere, quod pondus aſinus portare non poſſit. Corus ergo, & ſemicorus 45. modios continent.

Artaba.

13 Quæritur ergo cur illam propheta quindecim argenteis, & coro, ac ſemicoro hordei coemerit, etenim & res ipſa, & numerus aliquid videtur habere myſterij. Ambroſius quidem epiſtola 39. in quindecim argenteis vetus, nouumC que teſtamentum intelligit. Vetus quidem in ſeptem propter ſabbatum, nouũ in octo, in quo ſabbato additur octauus dies reſurrectionis Dominicæ, qui reſurrectionem generalem ſignificat. Ergo (inquit) meretrix conducitur quindecim argenteis, quia ita Eccleſia plenitudinem accipit: Nam veteri teſtamento conductus eſt populus Iſrael, nouo populus nationum. Quod autem dixit, In coro, &c. in coro menſuræ plenitudo eſt, in ſemicoro ſemiplena menſura. Plenitudo in Euangelio, ſemiperfectio in lege, ſicut legimus dicente D Domino; Non veni legem ſoluere, ſed adimplere. Idem ſenſit Cyrillus, licet aliter quoque interpretetur. Immo Hieronymus auctor eſt, hanc ſententiam multorum eſſe ex noſtris, ſed reijcit eam tamen: quoniam quomodo hęc mulier, quæ hordeo paſcitur, vtrumque teſtamentum in mercedem accipiat, illi explanare non poſſunt. Quare ipſe in hunc modum exponit. Decimaquinta menſis Niſan eductus eſt po-

pulus

pulus ex Ægypto occiſis Ægyptiorum A
primogenitis, ac in ſeruitutem Dei mer
cede conductus. Idcirco primogeniti
Iſraelitarum quinque ſiclis redimeban-
tur, Num. 3. quæ redemptio indicat eos
mercede conductos fuiſſe à Deo. Qua-
dragintaquinque modij ſignificant po-
pulum quadrageſimoquinto die veniſſe
ad montem Sinai, vbi paulo poſt legem
accepit, & eo beneficio conductus eſt, vt
Deo ſeruiret. Sed ſunt hi modij non tri-
tici ſed hordei, quia reiecto Chriſto non
habebat virum ſynagoga, & ideo non ci
bo hominum, ſed iumẽtorum alebatur,
ruminans vtilitatem literæ occidentis, B
& non habens ſpiritum viuificantem.
Num. 5. Hinc mulier adultera, quando arguitur
in peccato adulterij, farinã accipit hor-
dei, vt quæ libidine ſua imitata eſt iu-
menta, eorum quoque ſuſtentetur ali-
14 mentis. * Hanc Lyranus doctorum &
Hebræorum, & noſtrorum interpreta-
tionem eſſe dicit, tametſi aliam ipſe ma-
gis probet. Exponit etiam quomodo ve
rum ſit populum veniſſe quadrageſimo
quinto die ad montem Sinai, vbi Lex da
ta eſt. Egreſſi ſunt decimo quinto die
menſis Niſan, qui eſt primus menſis,
Exod. 12. deinde cap. 19. Scriptum eſt: C
Menſe autem tertio egreſſionis Iſrael
de terra Ægypti, in die hac, (id eſt,
prima menſis, vt Hebræi noſtrique ex-
ponunt) venerunt in ſolitudinem Si-
nai, &c. Si igitur è primo menſe quin-
decim dies ſumamus, ex ſecundo vero
29. (nam vt eſſent curſui lunæ pares
menſes alter 30. dies habebat, alter 29.)
primus dies menſis tertij eſt ab egreſ-
ſione quadrageſimus quintus. Sed ha-
bet hæc Hieronymi explanatio duo ſa-
ne difficilia: primum, quod (vt ipſe fa-
tetur) Lex non eſt data niſi quinquage-
ſimo die: quid igitur profuit quadrage-
ſimo quinto veniſſe in montem Sinai? D
Aut cur non potius, ſi id ſignificabatur,
quinquaginta modios accepit mulier?
Alterum eſt, quod quindecim argentei
decimum quintum diem, quo egreſſi
ſunt, non ſatis apte videntur ſignifica-
re: & ipſa egreſſio eo die facta cur potius
quindecim argenteis, quam quindecim
modijs hordei, aut alia re quauis ſignifi-
cata fuerit, non exponit Hieronymus.

A Legi præter hanc varias multorum ex-
poſitiones, ſed in illis inuenio quiddam,
quod à tantis viris prætermiſſum eſſe
miror; mulierem hanc nouam a prophe
ta mercedem accepiſſe, quam ante non
acceperat, vt multos dies expectaret,
nouiſque muneribus ad gratificandum
prophetæ alliceretur. At quidquid hi
auctores dicunt, ſiue legem, ſiue prophe
tas, ſiue quippiam aliud dicant, iam
olim acceperat. Quomodo ergo con-
gruet ſimilitudo? * Ego tantiſper, dum 15
his obiectionibus ſoluendis mihi ipſi ple
ne non ſatisfacio, aliam interpretatio-
B nem excogitaui, quæ an verior ſit & fir-
mior, viderit lector; certe eſt facilior &
expeditior. Ita igitur tota ſimilitudo
ad rem accommodabitur. Cum digna
eſſet mulier, quæ propter adulteria ab
Hoſea dimitteretur, iubet Deus, vt
eam retineat, ac diligat. Iterum ergo
coemit mulierem eo pretio, quo iuxta
ſeculi, & populi illius conſuetudinem
eius notæ, atque conditionis mulier-
culæ coemi ſolebant. Non quidem vt
tantam dotem tribuat, vt ea diu ſuſten-
tari, & dies multos expectare poſſit, ſed
tamen tantam, vt ſi eius accedat indu-
C ſtria, & ſeſe aut negociatione aliqua,
aut manuum labore mediocriter iuuet;
haud ægre longũ tempus viuere queat.
Idcirco hordei quadraginta quinq; mo
dios illi dat ad panes conficiendos, pa-
nes enim hordeacei cibus pauperũ ſunt.
Ita puer ille in Euangelio quinque pa- Ioan. 6.
nes hordaceos, & duos piſces attulit.
Quindecim autem argenteos ad cæte-
ra, quæ vitæ neceſſaria erant emenda,
accipit. Hæc otioſæ ſatis non erant,
ſed laboranti mediocriter, aut quouis
modo negotianti pro mulieris ipſius
conditione ſatis erant. Ita Chriſtus à
ſynagoga reiectus, cum eam pro meri-
D to ſuo poſſet omnino dimittere à ſe; ta-
men patre dicente; Adhuc vade, & di-
lige mulierem hanc adulteram; retinuit
eam quodammodo, nec omnino dimi-
ſit; ſicut docet beatus apoſtolus: Duo
ergo: Numquid Deus repulit populum Rom. 11.
ſuum? Abſit. * Nam & ego Iſraelita 16
ſum ex ſemine Abraham, de tribu Be-
niamin. Non repulit Deus plebem
ſuam, quam præſciuit, id eſt, cuius de-

creuit

creuit aliquando miſereri. Sed iuſſit eã A
multos dies expectare, donec intraret
multitudo gentium. Ideo ibidem dixit:
Cæcitas ex parte contigit in Iſrael, do-
nec intraret plenitudo gentium, & ſic
omnis Iſrael ſaluus fieret. Si quæras,
quomodo eam nunc quoque diligit, idẽ
Apoſtolus exponit: Secundum Euan-
gelium quidem inimici propter vos, ſe-
cundum electionẽ autem cariſſimi pro-
pter patres. Sine pœnitentia enim ſunt
dona, & vocatio Dei. Hoc eſt: Nunc
quidẽ inimici Dei ſunt, quatenus Euan-
gelio acquieſcere nolunt, quod Deus B
permiſit, vt interea vos gentes admitte-
remini. At quia Deus elegit patres eo-
rum, & amauit, atque ea ratione elegit
eorum poſteritatem: quamuis nũc mul-
ti pereant, aliquando hunc populum
ad ſe conuertet Deus, & ad gratiã Euan
gelij adducet. Dum hoc fit, iubetur ex-
pectare ſynagoga. Atque vt expectet,
& ad deos gentium non declinet, acci-
pit quindecim argenteos, & corum cũ
dimidio hordei, id eſt, non magnas diui-
tias, & amplas poſſeſſiones, quales ante
habebat, ſed mediocrem victum, quem
induſtria, & negotiatione ita augeat, vt C
victus, & veſtitus abunde ſuppetant, atq;
ita inter gentium populos viuat, vt non
cogatur paupertate ire poſt amatores,
vt olim faciebat, id eſt, gentium mores
17 & idololatriam imitari. * Hoc oculi
ipſi noſtri magis nos docent, quam libri.
Etenim Iudæi anno quadrageſimo, poſt-
quam Dominum gloriæ crucifixerunt,
à Romanis direpti, atque vaſtati, ſuiſque
ſedibus pulſi, & per orbem diffuſi pror-
ſus à Deo abiecti videbantur. Quis non
putaret homines in terra ſua olim ſupra
modum idolorum amatores, ea maxime
tunc veneraturos, cum verſarentur pau D
peres captiui, ſeruique inter gentes? Cu
rauit Chriſtus vt ſine idolis expectarẽt,
prouiditque illis in alienis regionibus
ad victum neceſſaria, quæ illi labore ſuo
augerent. Videas Iudæos vbicunque
gentium ſint, idola non colere, paucos
paupertate laborare, omnes fere ita ad
negotiandum diligentes, & induſtrios,
vt multi etiam opibus abundent. Quod
autem hæc temporalia bona teſtimo-
nium quoddam ſint diuinæ bonitatis,
vt Deum agnoſcant homines, & in offi-
cio ſe contineant, docet illud Act. 14. Et
quidem non ſine teſtimonio ſemetip-
ſum reliquit benefaciens de cœlo dans
pluuiam, & tempora fructifera, implens
cibo, & lætitia corda noſtra. Hæc ita ex-
poſui, quoniam in hac ſecunda (vt ita
dicam) deſponſatione, non video, quid
aliud acceperit ſynagoga, quod ante nõ
accepiſſet: & quoniam aliquid noui ac-
cepit, nec illud ſpirituale fuit, reſtabat,
vt temporale bonum aliquod eſſe intel-
ligeremus. Sed per me iudicium ſuum
integrum lectori eſto: debui quod ſen-
tiebam dicere: pugnare, atque obtrude-
re quod dixi, non debeo.
Non fornicaberis, & non eris viro. Hoc 18
iam expoſitum eſt. Nec alijs amatoribus Eſſe viro.
turpiter te proſtitues, nec mihi viro tuo
ſed multos dies ſine viri vſu manebis.
Eſt autem phraſis Hebræorum, qua etiã
Paulus vſus eſt Roman. 7. Nam vbi ha-
bemus: Adultera vocabitur, ſi fuerit
cum alio viro. In Græco eſt, Si fuerit
alij viro. Et ſtatim: vt non ſit adultera,
ſi fuerit cum alio viro, Græce ſimiliter:
Si fuerit alij viro. Ex quo recte intelli-
gitur, quod continuo ſequitur: Itaque
fratres mei & vos mortificati eſtis legi
per corpus Chriſti, vt ſitis alterius, qui
ex mortuis reſurrexit. Græce, vt ſitis
vos alteri viro, illi qui ex mortuis re-
ſurrexit. Perſtat enim in ſimilitudine
nuptæ.
Sed & ego expectabo te. Quamuis ad te
non accedam, non te tamen penitus
abijciam, atque dimittam: Sed expecta-
bo tempus, quo tecum copulabor, & li-
beros ex te ſuſcipiam. Significat Chri-
ſtum expectaturum Synagogam vſque
ad finem ſæculi, quo multos ex illa fi-
lios procreabit.
Quia dies multos ſedebunt filij Iſrael. Sedere.
Ipſe propheta interpretatur, quod ha-
ctenus diximus, ſedere proprie mœren-
tium eſt, cum præ animi dolore, nec age
re quidquam libet, nec ſe quò vertant,
ſciunt. Iob 2. Sederunt cum eo in terrã
ſeptem diebus. Nehemiæ 1. Sedi, & fle-
ui, & luxi diebus multis; & Pſalm. 126.
Surgite, poſtquam ſederitis, qui mandu-
catis panem doloris, id eſt; Abijcite iam
dolorem, quo tenebamini. Inde ad vi-
duas

duas transferri ſolet, dum ſunt in viduitatis dolore: vt Iſai. 47. Non ſedebo vidua, & ignorabo ſterilitatem. Et Thren. 1. Quomodo ſedet ſola ciuitas plena populo; facta eſt quaſi vidua domina gentium. Sciamus ergo, vbi nos habemus, *Dies multos expectabis me*, in Hebræo eſſe, Dies multos ſedebis mihi, id eſt: Quaſi vidua ſine coniugis vſu expectabis me. Et rurſus, ſed & ego tibi, id eſt. Ego etiam quaſi viduus expectabo te. LXX. *ἡμέρας πολλὰς καθήσῃ ἐπ᾽ ἐμοί*, id eſt, Dies multos ſedebis apud me, vel in mea poteſtate: & ſtatim, *καὶ ἐγὼ ἐπὶ σοί*, Et ego apud te, ſiue in tua poteſtate, quomodo maritus quodammodo eſſe dicitur in poteſtate vxoris. Merito itaque in interpretatione ait: *Quia dies multos ſedebunt filij Iſrael*, more videlicet viduarum, atque mœrentium.

19 *Sine rege, & ſine principe.* Ab eo tempore quo exciſa eſt Ieruſalem à Tito, hæc omnia patiuntur: nam neque regem, neque ducem, aut præfectum ſuæ gentis habent, ſed vbique alienigenis regibus ſeruiunt, quia regi regum, & Domino dominantium ſeruire noluerunt, dicentes; Non habemus regem niſi Cæ- Io. 19.
ſarem, & miſerunt legationem poſt illum dicentes: Noluimus hunc regnare Luc. 19.
ſuper nos. Chald. Abſque rege de domo Dauid, & abſque dominium capeſſente in Iſrael.

Et ſine ſacrificio, & ſine altari. Non enim licebat eis ſacrificium offerre, aut altare facere, niſi in templo Ieruſalem, vt Deute. 12. Scriptum eſt, ex qua pulſi nullum ſacrificium offerunt, nullum altare habent.

Ephod. *Et ſine Ephod.* Ephod (vt recte adnotat Hieronymus) eſt indumentum Sacerdotale, quod Exodo & in Leuitico à LXX. *ἐπωμὶς* dicitur, id eſt, ſuperhumerale, ab Aquila: *ἐπένδυμα*. i. ſuperindumentum. Idem in epiſt. ad Marcellam, cuius Initium eſt: Epiſtolare officium; docet hoc loco per Ephod veſtem ſacerdotalem, ſacerdotium ipſum intelligi, ſicut & LXX. verterunt, ſine ſacerdotio.
Duplex Ephod. Duplex autem erat Ephod, (vt ibidem ait) alter auro, hyacintho, purpura, byſſoque contextus, quo ſolus ſummus ſacerdos vtebatur, de quo nunc maxime

A loquitur: alter lineus, quo vtebantur minores ſacerdotes, de cuius figura Lyranus, & alij in Exod. 28. capite.

Sine theraphim. Quod Hieronymus ipſam vocem Hebraicam reliquit, non 20
ſine exemplo fecit, ita enim ante eum fecerant Symmachus, & Theodotion, vt idem refert in epiſtola ad Marcellã, cuius initium eſt, Epiſtolare officium; quam hic crebro citabimus: & tam in hoc ipſo nomine, quam in alijs ſæpe fecerunt LXX. & doctiſſimi quique inter-
B pretum. Quamuis hoc quidem loco propter nominis ambiguitatem potiſſimum factũ arbitror. Variæ ſunt de hoc Theraphim.
nomine auctorum ſententiæ. Nec libet nunc recentiorum Hebræorum ſomnia narrare, quę retulit Lyranus Geneſ. 31. & Iud. 17. Quæ apud illos certiſſima, ac veriſſima habetur interpretatio, hæc eſt: Theraphim eſſe figuras, ſiue imagines, in quibus videntur futura, diabolo videlicet per eas reſponſa reddente. Ita R. Dauid Kimhi interpretatus eſt, & poſt eum Lyranus, Vatablus, Iſidorus Clarius, & alij. Vnde hoc probare poſ-
C ſint, viderint ipſi. Vera, & certa interpretatio eſt, hoc nomine ſignificari tantum imagines, ſiue figuras, qualeſcumque illæ ſint. Docuit hoc Chaldæus paraphraſtes, qui vbicumque hoc inuenitur, ſemper fere interpretatur, צלמניא, id eſt, imagines, aut ſimulacra, vt Ezec. 21. & 1. Reg. 19. & Geneſ. 31. bis, aut דמא quod idem eſt, vt Iudic. 17. & 18 Semel tantum apud Zachar. capit. 10. vertit פלחי צלמניא, id eſt, colentes imagines. Sed cenſuit nomine imaginum illo loco ſignificari à propheta, qui eas colebant, & earum inſtinctu loquebantur. Aquila quoque pro Theraphim ſo-
D litus eſt vertere *μορφώματα*, vt in traditionibus Heb. in Geneſ. & in epiſtola ad Marcell. ait Hieronymus, id eſt, figurationes, & ſic ait idem Hieronymus: Theraphim, proprie appellantur *μορφώματα*, id eſt, figuræ, & ſimulacra. * Ex his 21
intelligimus illud 1. Reg. 19. Tulit autẽ Locus 1. Reg. 19.
Michol ſtatuam, & poſuit eam ſuper lectum: vbi pro ſtatua eſt in Hebræo Theraphim. Quam autem ſtatuam poſuit? certe non idoli alicuius, neque enim idola erant in domo Dauidis: ſed neque

alterius

alterius modi ſtatuæ eſſent apud Dauidem, nõ imagines aſtronomicæ, vt quidam putant, non imagines factæ ad ſuſpiciendam virtutem ſuperiorum, quod R. Abraham magis huic loco conſentaneum eſſe dixit in commẽtarijs Geneſ. 31. cap. quæ omnia Iudæi deteſtabantur. Sed fecit Michol ex varijs hinc inde rebus ſtatuam homini ſimilem, quales tauris obijci ſolent in circo, aut in hortis poni ad aues terrendas, veſtibus ſcilicet virilibus, aut palea, aut ligno, aut pannis oppletis, & humani corporis membra ſimulantibus, aut certe quales tumulis imponi ſolent, cum abſentium funera fiunt. Vnde addit: Et pellem piloſam caprarum poſuit ad caput eius, videlicet vt ruffos Dauidis capillos imitaretur. Atque hoc fortaſſe voluit Ioſephus 6. antiq. cap. 14. cum in eadem hiſtoria ait: Stragulis iecur capræ recens exemptum ſubiecit, videlicet vt palpitaret, & non mortuum corpus, ſed viuens videretur. Quare merito Chaldæus vertit; Tulit autem Michol imagines. Diſcimus etiã cur LXX. dixerint; Et accepit Michol τὰ κενοτάφια, quod alieniſſimum videtur, cum ſit valde elegans, & congruens. Vocat enim cenotaphia ſtatuas repræſentãtes veluti ſepultum hominem, aut tumulo impoſitum, vt ſepeliatur, cum
22 illic corpus illius non adſit. * Nemo ergo poterit iure reprehendere Hieronymum, cum hic ait: Theraphim proprie appellantur μορφώματα, id eſt, figuræ & ſimulacra, quæ nos poſſumus in præſenti dũtaxat loco Cherubim & Seraphim, ſiue alia, quæ in templo iuſſa ſunt fieri; dicere. Neque cum affirmat in epiſt. ad Marc. in Theraphim, id eſt, in figurationibus, vel figuris varia opera intelligi, quæ Theraphim vocantur, id eſt, varias picturas, atque texturas, quæ erant in veſtibus ſacerdotalibus. Ex quo colligit, cum Iud. 17. de Micha dicitur: Et fecit ephod, & theraphim, feciſſe eum cũ veſte ſacerdotali, id eſt, ephod, cetera quoque, quæ ad ſacerdotalia pertinent ornamenta. Sed quamuis recte ita noſter propheta exponatur; probabilius tamen & germanius exponetur, ſi dicamus theraphim hoc loco idola gentium vocari. Primo quidem, quoniam hæc eſt A vſitatior huius nominis notio in ſcriptura, vt Geneſ. 31. Et Rachel furata eſt idola patris ſui. Et poſtea: Abſcondit idola ſubter ſtramenta cameli. Et Iud. 17 ipſe Hierony. in tranſlatione interpretationem addidit; Et fecit ephod, & theraphim, id eſt, veſtem ſacerdotalem, & idola. Et cap. 18. Tulerunt igitur qui intrauerant, ſculptile, ephod, & idola. Et ibidem: Acquieuit ſermonibus eorum, & tulit ephod, & idola. Ezec. 21. interrogauit idola, exta conſuluit. Zac. 10. B Quoniam ſimulacra locuta ſunt inutile. In quibus locis eſt in Hebræo, Theraphim. Et optimam eſſe interpretationem aliorum quoque interpretum conſenſus docet. Idem in traditionibus Hebraicis in Geneſ. hanc interpretationẽ confirmat, exponens enim illud Geneſ. 31. de Rachele abſcondente idola ait: vbi nunc idola legimus, in Hebræo Theraphim ſcriptum eſt, quæ Aquila μορφώματα, id eſt, figuras, vel imagines interpretatur. Hoc autem ideo vt ſciamus, quid in Iudicum libro theraphim ſonet.
* Secundo; quoniam duo dixerat pro- 23
pheta, *Non fornicaberis, & non eris viro.* C Non fornicaberis, ideo dictum eſt, quod Iudæi nullum poſtea idolum adoraturi erant. Hactenus vnum expoſuerat, Non eris viro, cuius expoſitio eſt, *Sedebunt filij Iſrael ſine Rege, &c.* Alterum, id eſt, *Non fornicaberis*, erat etiam exponendum; nec videmus vbi exponi recte poſſit, niſi cũ dicitur, *Sine theraphim*; quaſi dicat, Erunt ſine vero Deo, & ſine falſis dijs: nec his offerre volent ſacrificium, nec illi poterunt. Dicat aliquis, cũm ait, *Sine altari, ſine ſacrificio* tam de Dei, quã de idolorũ altari intelligi. Sed (vt alios omittam) Hieronymus ipſe de ſacrifi- D cio, & altari Dei interpretatur. Denique cum habeamus ibi Theraphim, quam vocem ex omnium conſenſu idola ſignificare ſcimus, cur certis relictis confugiamus ad dubia? Quemadmodum ergo, ſi aut idola, aut ſimulacra diceremus, deos gentium quiuis Græcus, aut Latinus intelligeret ſculptos, aut pictos, non autem reſponſa reddentes, licet multi ex illis reſponſa reddere ſoliti ſint: ita cum legimus Theraphim, ſimulacra debemus intelligere, non quidem futu-

futura prædicentia, licet multa quoque A
prædicerent; ſed ſimulacra tãtum, quo-
niam ea tantum eſt huius nominis vis.
LXX. interpretes pro, Sine theraphim,
Δήλοι. verterunt, οὐδὲ δήλων, id eſt, Non exi-
ſtentibus manifeſtationibus, vel, ſine ma
nifeſtationibus, vt Hieronymus vertit,
vel, Sine manifeſtis, ita enim legendum
eſt cũ Hieronymo, & Theoph. & Theo-
doreto, vt habetur etiam in Aldino co-
dice, non, οὐδὲ δηλώσεως, vt eſt in Biblijs
Complutenſibus, & regijs. Δήλους autẽ
vocant diuinas prædictiones, (vt aiunt
Exod. 28. Theodorus, & Theodoretus) id eſt, Non
habebunt prophetas, per quos futura B
doceantur. Nam ſummus ſacerdos in ra
tionali habebat, האורים pro quo Hie-
ronymus vertit, veritatẽ. LXX. τὴν δή-
λωσιν, ſiue τοὺς δήλους, id eſt, manife-
ſtationem, aut manifeſtationes, Aquila,
φωτισμοὺς, id eſt, illuminationes, per
quæ ſignificationibus quibuſdam in eis
apparentibus futura prædicebat. Vel iux
ta Theophyl. non habebunt diuina ſi-
24 gna, per quæ futura cognoſcant. * De
quo prædictionis genere hoc loco mini
me diſputabo, quoniam hanc interpre-
pretationem non ſequor, nec ſcire poſ-
ſum, quare ita Theraphim acceperint:
quãuis nõ ignoro & Chaldæũ valde illi C
fauere, qui vertit ולית אפוד ומחוי,
id eſt, Non erit ephod, neque reſponſa
reddens. Quare quod Ioannes Quin-
quarboreus trãſtulit; Nullumq; ephod,
aut idoli reſponſum; è ſuo adiecit, idoli,
nam Chaldæus ita habet, vt diximus.
Forte auctores hi propter variam tex-
turam, & lapides rationalis, ipſum ra-
tionale vocauerunt Theraphim, & per
rationale futurorum prædictionem illã
intelligi cenſuerunt. Quod ſi verum eſt,
Hieronymi expoſitio per ſe probabilis,
redditur probabilior.

Et poſt hæc reuertentur filij Iſrael, &c. D
In fine ſeculi reuertẽtur ad Chriſtum,
David pro Chriſto. Reg. quem olim reiecerant. Dauid Chriſtum
ſignificat, quoniam eius figura fuit, &
viſitatum eſt in ſcriptura (vt in Haggæo
dicemus) nomen figuræ tribui rei figu-
ratæ. Ita Ezec. 34. Et ſuſcitabo ſuper
eas paſtorem vnum, qui paſcat eas, ſer-
uum meum Dauid. Et ca. 37. Et ſeruus
meus Dauid rex ſuper eos, & paſtor
A vnus erit omnium eorum. Et poſtea: Et
Dauid ſeruus meus princeps eorum in
perpetuum. Quod luculenter explicat
Apoſtolus Rom. 11. Adnotat autem
Paulus Burgenſis in addit. ex eo quod
ait; *Et quærent Dauid regem ſuum*, plane
colligi Dauidem illum iã veniſſe, quam-
uis ipſi eum non quærant. Non enim di
cit; Veniet Dauid rex ſuus, ſed, Quærẽt
eum, qui, ſcilicet, iam venerat. Vnde (in-
quit) illa prophetia impletur in illis,
qui quotidie conuertuntur, licet inte-
gre implenda ſit in fine mundi.

Et pauebunt ad Dominum. Magna re-
B uerentia Deum venerabuntur. Mal. 2. Et
dedi ei timorem, & timuit me, à facie no
minis mei pauebat. LXX. καὶ ἐκστήσονται,
id eſt, Quaſi attoniti præ reuerentia
erunt. Aug. 18. de Ciuitat. cap. 28. legit,
Stupeſcent.

Et ad bonum eius. Ad magna & mira- 25
bilia beneficia, quæ ab eo accipient. Mi-
rabuntur Dei bonitatem, quod populũ
non credẽtem, & contradicentem tam
benigne ad ſe vocauerit, quod promiſ-
ſionis patrum poſt tot annos recorda-
tus fuerit, quod tot donis ditauerit im-
merentes. LXX. Et obſtupeſcent ſuper
C Dominũ, & ſuper bona eius. Chaldæus:
Et multiplicabitur bonitas eius quæ
aduentura eſt eis.

In nouiſſimo dierum. Quæritur, quo
tempore futura ſit hæc conuerſio popu
li Iudæorum, & quid propheta vocet Quo tempore conuertendi ſint Iudæi
nouiſſimum dierum. Hieronymus, in fi
ne mundi futuram docet, atque eadem
eſt reliquorum patrum ſententia, & me
rito ſane. Paulus enim ait Rom. 11. No-
lo enim vos fratres ignorare myſteriũ
hoc, vt non ſitis vobis ipſis ſapientes,
quia cæcitas ex parte contigit in Iſrael,
donec intraret plenitudo gentium, &
ſic omnis Iſrael ſaluus fieret. At vſque
D ad finem ſeculi non videtur intraſſe ple
nitudo gẽtium, ſcriptũ eſt enim Matth.
24. Et prædicabitur Euangelium regni
in vniuerſo orbe in teſtimonium omni-
bus gentibus, & tunc veniet conſum-
matio. Sed quoniam poſtquam plenitu-
do gentium intrauerit, poſſet aliquis
exiſtimare aliquot annos eſſe fluxuros
ante Iudæorum conuerſionem, aut cer-
te poſt vſque ad finem ſeculi multum
reſtare

reſtato temporis; docet ſcriptura conuerſionem hanc futuram poſt aduentum Antichriſti. Cum enim venerit Antichriſtus, honorifice eum Iudæi excipiet, & regem ſalutabunt, vt ſcribit Hippolytus martyr in oratione de conſummatione mundi, & Damaſcen. 4. de fide. capit. 27. vbi ita illud Ioan. 5. explanat: Ego veni in nomine patris mei, & non accepiſtis me: ſi alius venerit in nomine ſuo, illum accipietis. Et illud 2. Theſſ. 2. Ita vt in templo Dei ſedeat, idem pater explicat: In veteri Iudaico, non in no-
26 ſtro. * Hoc autem patientur (vt ibidem ait Paulus) eo quod charitatem veritatis non receperunt. Tunc ergo mittet eis Deus Eliam, & Henoch, quorū prædicatione conuertantur. Apocal. 11. Dabo duobus teſtibus meis, & prophetabunt Malach. 4. Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequā veniat dies Domini magnus, & horribilis, & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum. Et Dominus Matth. 17. Elias quidem venturus eſt, & reſtituet omnia. Ita vt diximus, docent Anſelmus, & Theodoretus in hæc verba Pauli, & Auguſt. 20. de ciuitat. cap. 29. & Hieronymus in illud Pſalm. 20. In reliquijs tuis præparabis vultum eorum. Cū autem hi duo prophetæ interficiēdi ſint ab Antichriſto Apocal. 11. Conſtat conuerſionem Iudæorum tempore Antichriſti futuram eſſe. Rurſus cum illi non ſint prædicaturi, niſi mille ducentis, & ſexaginta diebus, id eſt, tribus annis cū dimidio, Apocal. 11. Tantundemque regnaturus ſit Antichriſtus, Daniel. 12. videmus quam coniuncta ſit conuerſio fini ſeculi. Docet autem Hieronymus in illud Daniel. 12. Beatus, qui expectat, & peruenit vſque ad dies mille trecentos triginta quinque: Dominum venturum eſſe ad iudicandum quadrageſimo quinto die à morte Antichriſti. Sed num ſalui fient omnes Iſraelitæ, qui tunc erunt in terra? Oecumenius in illud Pauli ad Rom. 11. Donec intraret plenitudo gentium, ita reſpondet: Sicut non omnes ex omnibus gentibus intrauerunt, ſed maior pars, ita non omnes Iudæi, ſed ferè omnes ſaluabuntur. Theophyl. ibidē. Tuncque omnis Iſrael ſaluus erit, qui

A crediderit, videlicet. Idem plane indicat Daniel cap. 12. Et in tempore illo ſaluabitur populus tuus omnis, qui inuentus fuerit ſcriptus in libro.

Quæſtionem, quæ in principio occurrebat, verum de tempore captiuitatis Babylonicæ in his propheta loqueretur, an de tempore quod mortem Domini noſtri Ieſu Chriſti conſecutum eſt, conſulto in hunc locum diſtuli, quoniā ex dictis iam ſoluta videtur. Theophylactus quidem, & Theodoretus, & Ruffinus contendunt de Babylonica captiuitate prophetiā eſſe, tunc Iudæos fuiſ- 27 De quo tēpore ſit hæc prophetia.
B ſe ſine rege, ſine principe, ſine altari, &c. expectaſſeque dies multos, id eſt, totum tempus captiuitatis, donec in reditu ad Deum reuerſi ſunt, & acceperunt principem Zorobabelem, quem & Dauidem nominarunt, quoniam ex Dauidis ſtirpe natus eſt. Ruffinus addit etiam, alteram opinionem Iudæorum eſſe, vel ſequentium Iudæos, & qui eam tuentur falli, vel fallere, quod de Hieronymo potiſſimum eum dixiſſe arbitror, quem hoc nomine in proœmio accuſauerat. Sed num Iudæos ſequi voluit Auguſtinus, qui eodem modo interpretatus eſt. 18. de Ciuitat. cap. 28. Num Cyrillus? Num
C ſanctus Iulianus Pomerius, qui contra Iudæos diſputat? Num Rupertus? Num multi poſtea auctores? Non ſolent Iudæi ad Chriſtum referre, quæ quouis modo de regibus, & ducibus ſuis poſſunt interpretari: Chriſtianorum id doctorum eſt. Quare Ruffini potius interpretatio Iudæorum eſt. Hieronymus: Præſens capitulum alij Iudæorum ſuper Babylonica captiuitate interpretantur, quando LXX. annis deſolatum eſt templum, &c. Alij, vt nos, in futurū deferunt tempus, & quæ ſit cauſa tam grandis offenſæ, vt tanto tempore reli-
D cti ſint, maxime cum idola non colant, præter interfectionem Saluatoris, aliā non valent inuenire. Ego hos poſteriores Iudæos, quos refert Hieronymus, illos eſſe puto, qui veritate conuicti ad Chriſtum reuerſi ſunt, qualis fuit poſtea R. Samuel Marrochianus in epiſt. de aduentu Meſſiæ, cap. 26. & S. Iulianus lib. 1. contra Iudæos, & Lyranus, & Paulus Burgenſis in additione. Nam qui in incre-

incredulitate adhuc manent, quomodo A
ita Chriſtum noſtrum laudent, vt pro-
pter eius cædem tanta ſe pati confitean
tur? Quomodo illum Dauidem regem
ſuum vocent, quem vt blaſphemum, &
28 ſacrilegum deteſtátur? * Hos igitur, qui
nobiſcum ſentiunt, melius iam Chriſtia
nos, quam Iudæos cenſebimus. Qui Iu-
daica infidelitate tenentur, vel de capti-
uitatis Babylonicę tempore putant va-
ticinati prophetam (vt Hieronymus re
tulit) vel non ad Chriſtum noſtrum, ſed
ad Meſſiam ſuum, quem fruſtra expe-
ctant, referunt, (vt in additionibus ait B
Paulus Burgenſ.) ſub quo ſe ad Deum
per pœnitentiam reuerſuros dicunt. Ar
gumentatur quidem Ruffinus, ſed ex di-
ctis argumēta eius ſoluta ſunt. Fortius,
ac melius argumentaretur, ſi illud no-
bis obijceret ex 2. Paralip. 15. vbi eadē
fere verba ſunt, atque in noſtro prophe-
ta, & omnino referenda ad captiuitatem
videntur: Si quæſieritis eum, inuenietis,
ſi autem dereliqueritis eū, derelinquēt
vos. Tranſibunt autē multi dies in Iſrael
abſque Deo vero, & abſque ſacerdote,
doctore, & abſque lege. Cumque reuerſi
fuerint in anguſtia ſua ad Dominū Deū C
Iſrael, & quæſierint eum, reperient eum.
Hoc autem Dominus promiſit per Iere
miam 29. cap. manentibus in captiuita-
te; Et inuocabitis me, & ibitis, & orabitis
me, & ego exaudiam vos. Quæretis me,
& inuenietis, cum quæſieritis me in to-
to corde veſtro. Quo loco Lyranus af-
firmat expoſitores noſtros dicere hanc
prophetiam impletam eſſe tempore ca-
ptiuitatis Babylonicæ. Et poſtea: Dicūt
etiam quod perfectius impleta eſt illa
prophetia per captiuitatem Iudæorum
factam per Titum, & Veſpaſianum. *Ego
29 ſane cuperem, vt eos doctores noſtros D
nominaret. Certe Galatinus ex noſtris
eſt, & de tempore poſt Chriſti aduentū
interpretatur lib. 9. contra Iudæos ca. 6.
Ex noſtris eſt Hugo Cardinalis, qui ita
id in hunc prophetæ locum expoſuit.
Sed miſſos faciamus auctores, verba ipſa
manifeſta ſunt, adeo vt noſtram quoque
ſententiam confirment. In tempore il-
lo non erit pax egredienti, & ingredien
ti, ſed terrores vndique in cunctis habi-
tatoribus terrarum. Pugnabit enim gēs
contra gentem, & ciuitas contra ciuita-
tem, quia Dominus conturbabit eos in
omni anguſtia. Quid apertius quam hæc
de tempore proximo extremo iudicio
intelligi, quo Iudæi, ſin anguſtia ſua cla-
mabunt ad Dominum Deum Iſrael, &
conuertentur? Exponit Lyranus: Quia
Iudæi reuerſi de captiuitate per longū
tempus fuerunt in magna afflictione po
ſiti, quia Samaritani, & alij eorum vicini
frequenter moleſtabant eos, & inuade-
bant, vt habetur libro Nehemiæ in plu-
ribus locis. Sed neſcio quomodo non vi
deat inuita maxime & repugnantia ver
ba ſcripturæ ad hunc ſenſum trahi. Fue-
runt tunc terrores in Iudæis, non in om
nibus habitatoribus terrarum. Quæ bel
la tunc fuerunt? quomodo gens pugna-
uit contra gentem, & ciuitas contra ci-
uitatem? * Quanto melius his conuenit 30
cum Domini verbis Luc. 21. Cum au-
dieritis prælia, & ſeditiones, nolite ter-
reri, oportet enim primum hæc fieri,
ſed nondum ſtatim finis. Tunc dicebat
illis; Surget gens contra gentem, & re-
gnum aduerſus regnum, &c. Præterea
non fuit Iſrael Babylone ſine Deo vero,
ſemper eum coluit, quamuis offerre ſa-
crificia non poſſet, habebat enim pro-
phetas apud ſe, vt Danielem & Ezecie-
lem, & viros virtute præſtantes, vt ſo-
cios Danielis, Ieſum filium Ioſedec, Zo
robabelem, Suſannam, & multos id ge-
nus; itaque nunquam ille populus deſijt
& eſſe, & dici populus Dei, donec doctri
næ Euangelicæ repugnauit, vt diximus.
cap. 2. nu. 3 Non fuit ſine ſacerdote: ha-
bebat ſummum ſacerdotem Ioſedec, &
poſtea eius filium Ieſum: habebat & le-
gem. Conueniunt igitur hæc verba eidē
tempori, cui & verba Hoſeæ. At quomo
do nunc ſunt ſine lege; cum eam in ſy-
nagogis ſuis legant ſabbatis omnibus?
Quoniam lex Moyſi lex olim fuit, nunc
lex non eſt. Lege enim homines obligan
tur, vt ex eius præſcripto viuant, nunc
autem tantum abeſt, vt ea quiſquā mor-
talium obligetur, vt obſeruari etiam ſine
peccato minime poſſit. Recte ergo di-
cuntur ſine lege, qui Euangelicam le-
gem non habent, qua vniuerſi homines
obligantur, & ſine qua ſaluus eſſe poteſt
nemo.

Sed

31 Sed iam Hoſeæ verba percurramus, vt nemo non videat ad tempus captiuitatis Babylonicæ non pertinere. Primũ non conſtat nullos in illo LXX. annorũ tempore fornicatos fuiſſe, id eſt, idola coluiſſe: poſt Chriſtum autem nullus Iudæorum fornicatus eſt. Deinde non fuerunt tunc prorſus ſine rege, & ſine principe, quandoquidem diu vixit Ioachin rex, de quo 4. Reg. vltim. legimus: Factum eſt vero in anno triceſimo ſeptimo tranſmigrationis Ioachin regis Iudæ, ſubleuauit Euilmerodach rex Babylonis anno, quo regnare cœperat, caput Ioachin regis Iuda de carcere: & locutus eſt ei benigne, & poſuit thronum eius ſuper thronum regum, qui erant cũ eo in Babylone. Et mutauit veſtes eius, quas habuerat in carcere, & comedebat panem ſemper in conſpectu eius cunctis diebus vitæ ſuæ. Hic genuit Salathiel, ex quo natus eſt Zorobabel princeps totius populi. Habebant etiã ſua iudicia, vt capite etiam plectere ſuos poſſent, vt in Suſannæ, & ſenum hiſtoria legimus Dani. 13. Deniq; (vt recte ait Rupertus) ſemper aut regem, aut principẽ habuerunt; quia ſcriptum erat Gen. 49. Non auferetur ſceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat, qui mittẽdus eſt. Sed poſt hæc, inquit, reuertentur filij Iſrael, & quærent Dominum Deum ſuum, & Dauid regem ſuũ. Factumne eſt hoc eo tempore? Aug. 18. de Ciuit. c. 28. relatis his verbis ait; Nihil eſt iſta prophetia manifeſtius, qua Dauid regis nomine ſigni-

32 ficatus intelligitur Chriſtus. *Doceant auctores hi vbi Zorobabel dictus ſit Dauid in ſcriptura, aut alter quiuis, qui ſit ex genere Dauidis, præter vnum Ieſum Chriſtum. Non vocatur Chriſtus Dauid, quia ex eius genere natus eſt ſecundum carnem alioqui Salomon, Robohã, Ezecias, & ceteri Dauid dicerentur. Sed quando ita locuta eſt ſcriptura? Quando vnquam Iſaac aut Iacob, aut Dauid vocati ſunt Abraham? Tota vnius gentis collectio ſolet primi auctoris nomine appellari, vt Iſrael, vniuerſus populus, Iudas, vniuerſa tribus, & Beniamin, & Leui: at vnus homo non ſolet. Sed quia nomen figuræ rei per illam ſignificatæ tribuit ſæpe ſcriptura, ideo Chri-

A ſtus Dauid vocatur, & Salomon; quia hi potiſſimum illius figura fuerunt: Zorobabeli hoc non conuenit. Sed vt hoc daremus, Zorobabelem quoque Dauidem dici poſſe, num rex quoque idem dici poterit? Dux Iuda dicitur in Haggæo, & populum eduxit cum Ieſu ſacerdote, ſed rex neque appellatus eſt vnquam, nec potuit: fuit enim nepos regis Ioachin, de quo Iere. ca. 22. vaticinatus eſt: Scribe virum iſtũ ſterilem, virũ qui in diebus ſuis non proſperabitur, nec enim erit de ſemine eius vir, qui ſedeat ſuper ſolium Dauid. Vnum adhuc ſuper

Haggæi 1. & 2.

B eſt, quod poſſit diligentem mouere le-

33 ctorem.* Diximus illa verba: dilige mulierem dilectam amico, & adulteram, ſicut Dominus diligit filios Iſrael, & ipſi reſpiciunt ad deos alienos, Omnino de tempore illo intelligi, quod captiuitatẽ Babylonicam præceſſit, nam poſt eam non reſpexerunt ad deos alienos. Qui ergo fieri poteſt vt huius mandati executio, & interpretatio, quæ in reliquo capite ſcripta eſt, non ſit ad idem tempus referenda? Reſpondeo in illo Domini mandato, quod accepit propheta, duplicem (vt ita dicam) Dei amorem ſi-

C gnificatum eſſe erga ſynagogam; & eũ, quo illam proſequebatur adhuc idola colentem, & alterum, quo etiam poſt tantum facinus cædis filij ſui, & incredibilem aduerſus Euangelium obſtinationem, adhuc illam, quodammodo retinuit, & aliquando conuertendam expectauit. At cum dicit ei: Dies multos expectabis me, &c. Iam de tempore poſt paſſionem editur prophetia, in quod quadrant optime verba, vt demonſtrauimus; in tempus enim captiuitatis quadrare non poſſunt.

EXPOSITIO MORALIS totius capitis.

34 In Dei operibus vix quidquam mi-

D hi videtur mirabilius ineffabili illa prouidentia, ac ſapientia, qua prædeſtinatorum animas dirigit, ac ducit in beatum illum finem, in quem elegit. Hanc licet in illo populo quaſi in expreſſa imagine intueri, ita vt totus populus, de quo dictum eſt primum: Filius meus primogenitus Iſrael; & deinde poſt maxima peccata; Non repulit Deus plebem ſuã

Prouidentia Dei erga electos admirabilis.

Exod. 4. Rom. 11.

quam præſciuit; figuram nobis exprimat animæ à Deo electæ,& diu per magnam patientiam toleratæ. Quam benigne eam primo ad ſe vocat in peccatorum ſanguine iacentem, & vt filiam primogenitam, id eſt, cariſſimam, diligit,atque educat? Deinde in meretriciã vitam collapſam quam manſuete reuocat? quam hilariter redeuntem excipit? quam arcte matrimonio ſecum copulat:Mox fœdiſſimis adulterijs prouocatus ad diuortium adhuc retinet,& nouo ſibi fœdere coniungit. Et cum poſſet potentiæ ſuæ vi iſthæc peccata, & adulteria auertere, ſinit tamen libertate ſua vtentem peccatis obligari,& infeliciſſimæ cõditionis miſerias experiri, vt magis inde proficiat, & cautior, atque humilior redeat: tandemq; malo ſuo edo-
Hoſ. 2. cta dicat:Reuertar ad virum meum priorem, quia bene mihi erat tunc magis, quam nunc. Interdum etiam ingratam animam,& ſuis donis abutentem,quam multis magniſque beneficijs coemerat, in eum ſtatum deduci patitur,vt nec fornicetur,nec ſit viro,ſed quaſi vidua dies multos ſedeat, & ipſe interim expectat.
35 * Hoc autem fit cum animã ſanctorum laborũ & viæ Dei tædet,nec vlla ratione ſe ad progrediendum erigit,atq; excitat,nec tamẽ idola mũdi colit,nec amore terrenorum bonorũ multũ ducitur, ſed eſt quodãmodo, *ſine rege, & ſine principe,ſine Ephod, & ſine theraphim.* Hoc & illis vſu venit ſæpe,qui peccato mortali tenentur; & ſuo modo ijs,qui grauioris alicuius peccati ſibi cõſcij non ſunt; ſed pigritia quadã, & infirmitate animi occupati,& debilitati iacẽt. Quo ſtatu nullus intra ſuos cuiuſq; vitæ fines videtur periculoſior. Filijs quidẽ Iſrael tũc optime erat cũ Deum verum religioſe colebant,male autẽ cum declinabant ad idola,peſſime cũ nec Deum adorabãt, neq; idola. Cur peſſime? Non quod tunc grauius offenderent,ſed quod periculoſius. Nam cũ idola habebant, videbant ſe in offenſa eſſe apud Deũ, & ſemper impietas illa vel nolentiũ animis, atq; oculis obuerſabatur. Siquid mali accideret ſuis ſceleribus continuo tribuebant; ſi boni quid, magis ad Dei amorẽ in ſceleratos benefici excitabãtur. At cũ nec Deum,

A vt oportebat colebant, nec idololatria tenebantur, offenſam,in qua erant,non videbant,nec beneficijs prouocabãtur, nec corrigebantur ſupplicijs. Licet ex euentis iudicare. Nunquam diu ita idolis adhæſerunt, vt eum diutiſſime poſt paucos annos ad Deũ per pœnitentiam non redierint. Hodie tertius & quinquageſimus annus eſt ſupra milleſimum & quingenteſimum; ex quo Chriſtum Domini ſibi promiſſum, diuq; expectatum cruci affixerunt, & ab eodem tempore ſunt ſine rege, & ſine principe, ſine altari, & ſine ſacerdotio, ſine Ephod, & ſine
B theraphim: nec tamen reuertuntur, vt quærant Dominũ Deum ſuum, & Dauid regem ſuum,nec reuertentur vſque ad
nouiſſimũ dierum. * Transferamus hoc ab imagine ad rem, id eſt, à populo illo ad animam, quæ cœpit ædificare, & nõ potuit conſummare; & cũ alacriter curreret, in media via, quaſi calore defatigata, & relaxata ſubſtitit; & ſe ſocordiæ, atq; inertiæ tradidit. Videbimus miſerabilẽ illius conditionem, de qua eleganter ſane Gregorius in 3. parte Paſtoralis curæ, admonitione. 35. Admonendi, inquit, ſunt, qui inchoata bona minime
C conſummant, vt cauta circumſpectione conſiderent, quia dũ propoſita non perficiunt, etiã quæ fuerant cœpta, conuellunt. Si enim quod videtur gerendũ ſollicita intentione non creſcit, etiam quod fuerat bene geſtũ decreſcit. In hoc quippe mundo humana anima quaſi more nauis contra ictum fluminis contendentis (ita enim legendum arbitror nõ condeſcendentis) vno in loco nequaquam ſtare permittitur; quia ad ima relabitur niſi ad ſumma conetur. Si ergo inchoata bona fortis operantis manus ad perfectionẽ non ſubleuat, ipſa operandi remiſſio contra hoc, quod operatum eſt,
pugnat. Hinc eſt enim quod per Salo- Prou. 18.
D monẽ dicitur: Qui mollis, & diſſolutus eſt in opere ſuo, frater eſt ſua opera diſſipantis. Quia videlicet qui cœpta bona diſtricte non exequitur, diſſolutione negligentiæ manum deſtruentis imi-
tatur. Et Sardis eccleſiæ angelo dici- Apoc. 3.
tur: Eſto vigilans, & confirma cetera, quæ moritura erant; non enim inuenio opera tua plena coram Deo meo.

* Et

37 * Et paulo poſt:vtinam frigidus eſſes,
aut calidus: ſed quia tepidus es,nec fri-
gidus,nec calidus, incipiam te euomere
ex ore meo.Calidus quippe eſt, qui bo-
na ſtudia,& arripit,& conſummat:frigi-
dus vero eſt qui conſummanda neq; in-
choat: & ſicut à frigore per teporẽ tran
ſitur ad calorem; ita à calore quoq; per
teporem reditur ad frigus. Aut calidus
ergo quiſque eſſe,aut frigidus quæritur,
ne tepidus euomatur:vt videlicet ne dũ
conuerſus adhuc de ſe ſpem conuerſio-
nis præbeat, aut iam conuerſus in virtu
tibus inardeſcat, ne euomatur tepidus,
qui à calore, quem propoſuit, torpore
ad noxium frigus redit. Pulchre etiam
de hoc tepidorum ſtatu,quem omnium
peſſimum dicit,Ioannes Caſſianus agit
collatione.4. c.19. cuius verba libenter
hic insererem,niſi tã multa eſſent, tam-
que pulchra,vt ſi referri cœpiſſent,om-
nia eſſent referenda.Eſt ergo diligentiſ-
ſime curandum, vt nequaquam nos ip-
ſos in illo noxio tepore diu eſſe patia-
mur,ſed nobiſcum pugnantes,& Deum
ſine intermiſſione inuocãtes, deuotio-
Eccle.38. nis in nobis ſpiritum excitemus. Fili in
tua infirmitate ne deſpicias teipſum,ſed
38 ora Dominum,& ipſe curabit te. * Ne
patiamur nos eſſe ſine rege, & ſine prin
cipe;In hoc enim Chriſtus mortuus eſt,
Rom.14. & reſurrexit (vt ait Apoſtolus) vt &
Pſal.2. mortuorum,& viuorum dominetur. Et
ipſe ait:Ego autem conſtitutus ſum rex
ab eo ſuper Sion montem ſanctum eius.
Luc.19. Et alibi:Veruntamen inimicos meos il-
los,qui noluerunt me regnare ſuper ſe,
adducite huc, & interficite ante me.
Huic regi ſeruire regnare eſt. Quale eſt
regnum ſine rege? Qualis multitudo ſi-
ne principe? Cur ſumus ſine ſacrificio,
cum ſacrificium habeamus præſtantiſſi-
mum corporis & ſanguinis Ieſu Chri-
ſti,quod patrem nobis conciliat,& pla-
cat?Cur non huius virtute vtamur?Cur
tali ſacrificio offerendo, in ſpem quid-
uis ob eo,qui dedit, obtinendi non eri-
gamur? Altare etiã habemus penes nos
in ara cordis offeramus Deo ſacrificium
cordis contriti, & humiliati; non enim
illud deſpiciet. Accuſemus teporem no
ſtrum, ploremus coram Domino qui fe
cit nos, lacrymis ſordes noſtras ablua-
A mus, & toto corde quæramus Dominũ
Deum noſtrum,& Dauid regem noſtrũ,
ita enim tot bonis abundabimus, vt ad
tantam Dei bonitatem obſtupeſcamus.
Sed quoniam nemo ſcit, vtrũ odio vel Eccl. 9.
amore dignus ſit,nec ſcimus,an quoad-
uſque nos velimus, Dominus expecta-
turus ſit.Demus operam,vt Dei patien
tia minime abutamur; ſed celeriter ad
eum redeamus, omnemque torporem
mentis excutiamus, ne forte claudatur
nobis ianua, vt fatuis virginibus, & ſero Matth.25
pulſantibus reſpondeatur; Amen dico
vobis,neſcio vos.Recte ergo Salomon: Eccle.9.
B Quodcunque facere poteſt manus tua,
inſtanter operare; quia nec opus,nec ra
tio nec ſapientia,nec ſcientia erũt apud
inferos,quò tu properas.

CAPVT IIII.

*AVdite verbum Domi
ni filij Iſrael,quia iu
diciũ Domino cũ ha-
bitatoribus terræ:nõ
eſt enim veritas, &
nõ eſt miſericordia, & non eſt ſcie n-
C tia Dei in terra. Maledictũ, & men
dacium, & homicidium, & furtum,
& adulterium inundauerunt, & ſan
guis ſanguinem tetigit. Propter hoc
lugebit terra, et infirmabitur omnis
qui habitat in ea, in beſtia agri, &
in volucre cæli: ſed & piſces maris
congregabuntur. Veruntamen vnuſ-
quiſque non iudicet, & non arguatur
vir: populus enim tuus ſicut hi, qui
contradicunt ſacerdoti. Et corrues
hodie, & corruet etiam propheta
D tecum: nocte tacere feci matrem
tuam. Conticuit populus meus, eo
quod non habuerit ſcientiam: quia tu
ſcientiam repuliſti, repellam te, ne
ſacerdotio fungaris mihi: & oblita
es legis Dei tui, obliuiſcar filiorum
tuorum & ego. Secundum multitu-*

dinem eorum ſic peccauerunt mihi: gloriam eorum in ignominiam commutabo. Peccata populi mei comedent, & ad iniquitatem eorum ſu-
Eſa. 24. *bleuabunt animas eorum. Et erit ſicut populus, ſic ſacerdos: & viſitabo ſuper eum vias eius, & cogitationes eius reddam ei. Et comedent, & non ſaturabuntur: fornicati ſunt, & non ceſſauerunt: quoniam dominũ dereliquerunt in non cuſtodiendo. Fornicatio, & vinum, & ebrietas auferunt cor. Populus meus in ligno ſuo interrogauit, & baculus eius annũtiauit ei: ſpiritus enim fornicationum decepit eos, & fornicati ſunt à Deo ſuo. Super capita montium ſacrificabãt, & ſuper colles accendebant thymiama: ſubtus quercum & populum & terebinthum, quia bona erat vmbra eius. Ideo fornicabũtur filiæ veſtræ, & ſponſæ veſtræ adulteræ erunt. Non viſitabo ſuper filias veſtras cum fuerint fornicatæ, & ſuper ſponſas veſtras cum adulterauerint: quoniam ipſi cum meretricibus conuerſantur, & cum effœminatis ſacrificabant, & populus non intelligens vapulabit. Si fornicaris tu Iſrael, non delinquat ſaltẽ Iuda: & nolite ingredi in Galgala, et ne aſcenderitis in Bethauen: neque iuraueritis, Viuit Dominus. Quoniam ſicut vacca laſciuiens declinauit Iſrael: nunc paſcet eos Dominus quaſi agnũ in latitudine. Particeps idolorum Ephraim dimitte eum. Separatum eſt conuiuium eorum, fornicatione fornicati ſunt: dilexerunt afferre ignominiã protectores eius. Ligauit eum ſpiritus in alis ſuis, & confundentur à ſacrificijs ſuis.*

A HISTORIA.

Audite verbũ Domini filij Iſrael. Cum filios Iſrael dicit, vniuerſis tribubus ſe loqui ſignificat: & quoniam grauia ſupplicia commemoraturus eſt enumerat eorum peccata, vt nemo ignoret, quam merito eis Deus iraſcatur. 1

Quia iudicium Domino cum habitatoribus terræ. Quia Dominus vult vobiſcũ omnibus litigare, ſiue iudicio contendere. De quo diximus. cap. 2. nu. 36.

Non eſt enim veritas. Non eſt qui fidẽ ſeruet alteri, in rebus contrahendis alter alterum decipit.

B *Et non eſt ſcientia Dei.* Scientia Dei Scire Deũ
proprie in ſcriptura dicitur, quæ opera cum cognitione coniungit. Ierem. 9. Nõ glorietur ſapiens in ſapientia ſua, &c. Sed in hoc glorietur, qui gloriatur, ſcire, & noſſe me. Et cap. 31. (quod citat Paulus Heb. 8.) Et non docebit vir vltra proximum ſuum, & vir fratrem ſuũ, dicens, Cognoſce Dominum, omnes enim cognoſcent me à minimo vſque ad maximum, ait Dominus. 1. Ioan. 2. Qui dicit ſe noſſe Deũ, & mandata eius non cuſtodit, mendax eſt. Quare recte vertit hic Chaldæus: Neque qui ambu-
C lent in timore Domini in terra. Ita etiã intellexit Cyrillus, & Cyprianus in libello contra Demetrianum.

Maledictum. In maledicto quod Hebraice dicitur אלה, intelligamus detractationem, & conuicia, ac denique maledicentiam vt 2. Reg. 16. Ita autem loquebatur Semei, cum malediceret regi: Egredere, egredere vir ſanguinum, & vir Belial: de quo dixit poſtea Dauid. 3. Reg. 2. Qui maledixit mihi maledictione peſſima. Intelligamus etiam diras, atque imprecationes. Deuter. 29. Iuxta maledictiones, quæ in libro legis huius, 2 Maledictum.
D ac fœderis continentur. Et Pſal. 9. Cuius malectione os plenum eſt, & amaritudine, & dolo. Sunt qui pro maledicto malint vertere, Peierare, aut Periurium: quod mihi minus placet, nõ enim ſignificat אלה peierare, ſed iurare, quod propriè pertinet ad iuramẽta execratoria, in quibus mendaciũ non ineſt. Ideo Lxx. verterũt ἀρὰ, id eſt, maledictio.

Inundauerunt. Elegantiſſime vertit, פרצו, id eſt, effuſa ſunt. Lxx. ἐκκέχυται, quod

quod idem eſt. Sed apud Latinos habet hæc effuſio proprium vocabulum, valdeque aptum, cum enim aquæ alueo ſeſe non capiunt, per ripas, & loca vicina late expanduntur, quod inundare dicitur, quomodo de aquis diluuij ſcriptũ eſt Geneſ. 7. vehementer enim inundauerunt, & omnia repleuerunt in ſuperficie terræ. Hier. Non dixit, Eſt, ſed vt abundantiam delictorum demõſtraret, intulit, Inundauerunt.

3 *Et ſanguis ſanguinem tetigit*. Non de homicidijs loquitur, iam enim de illis dixerat; ſed ſanguinem vocat peccata; vt ſæpe in ſcriptura fit, quod etiam adnotat Gregor. 13. mor. c. 10. Pſal. 5. virum ſanguinum & doloſum abominabitur Dominus. & Pſal. 50. Libera me de ſanguinibus Deus Deus, &c. Iſai. 1. Manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt. Hieronymus: Sanguis ſanguinem tetigit, ſiue ſanguinem ſanguini miſcuerũt (ita Lxx.) vt augerent peccata peccatis, & nouis vetera cumularent. Greg. Homil. 11. in Ezec. Sanguis ſanguinem tangit, quando peccatum peccato additur, vt ante Dei oculos adiunctis iniquitatibus anima cruentetur. Idem ait. 13. mor. cap. 10. & lib. 7. Regiſtri cap. 125. Et Chaldæus vertit, Et aggregant peccata peccatis. In Hebræo vt maior copia ſignificetur, eſt: Sanguines ſanguines tetigerũt. Sed cur ſanguis pro quouis peccato accipitur? Quia eſus ſanguinis erat apud Hebræos deteſtabilis. Vnde vt poſſent gentiles cum Iudæis conuerſis coaleſcere, iubentur abſtinere à ſuffocato, & ſanguine Act. 15. Sanguis quoq; menſtruus immundiſſimus cenſebatur, Vnde illud Zachar. 13. In die illa erit fons patens domui Dauid in ablutionẽ peccatoris, & menſtruatæ. & Iſa. 64. Et facti ſumus vt immundi omnes nos, & quaſi pannus mẽſtruatæ vniuerſæ iuſtitiæ noſtræ. His duabus cauſis ſanguis erat maxime execrabilis Iudæis & ideo pro peccato accipitur, quod ante omnia execrabile eſt, & immundum.

Sanguis.

4 *Propter hoc lugebit terra*. Sterilis erit, & omni fructu carebit, omni decore ſuo ſpoliabitur hoſtibus omnia vaſtãtibus: Læta enim eſſe, aut ridere tunc dicitur, cum fecunda eſt & herbis, floribus, omnique fructuum genere abundat. Ioe. 1. Depopulata eſt Regio, luxit humus. Contra de Eccleſia per terræ ſimilitudinem dicitur Iſai 35. Lætabitur deſerta, & inuia, & exultabit ſolitudo, & florebit quaſi lilium. Germinans germinabit, & exultabit lætabunda, & laudans. Chaldæus: Hanc ob cauſam vaſtabitur terra.

Et infirmabitur omnis, qui habitat in ea. id eſt, Deficiet, peribit. Ponitur enim more Hebræ. quod antecedit pro eo, quod ſequitur, id eſt, infirmitas pro morte, vt Pſal. 8. Ex ore infantium, & lactentium perfeciſti laudem. in Hebræo eſt: Perfeciſti fortitudinem, ex qua ſe ſequitur laus. Ideo vertit Chaldæus: Et exterminio delebitur omnis, qui habitat in ea, loquitur autem de omni infirmitate, ſiue ex vulnere ſit, ſiue ex fame, ſiue ex peſte, quales belli tempore accidunt multæ.

Regula.

In beſtia agri, &c. id eſt, Simul cum beſtijs agri, ita enim ſolet accipi, In, more Hebræorum, & ita verterunt Lxx. 2. Pet. 1. Vos autem curam omnem ſubinferentes miniſtrate in fide veſtra virtutem, in virtute autẽ ſcientiam, in ſcientia autem abſtinentiam, &c. id eſt, cum fide virtutem, cum virtute ſcientiam; &c. Hoc autem dicit, quoniam (vt Hiero. ait) cum captiuitas venerit, habitatore ſublato, beſtię quoque, & volucres cœli, & piſces maris deficient, & iram Domini etiam muta animalia ſentient. Eſt enim hoc vſu perceptum, & cognitum, vt cum homines tolluntur è medio, aues, & reliqua animantia, quæ homine quodammodo ad victum indigẽt, ſimul tollantur. De qua re iterum dicemus vberius in principio Sophoniæ.

In, pro Cum.

Sed & piſces maris congregabuntur. Lyranus: Hebræi dicunt, Finiri: verbum enim Hebraicũ hic poſitũ æquiuocũ eſt ad congregari & finiri, & ex circumſtantia literæ videntur Hebræi melius dicere. At ſi accuratius animum intendiſſet Lyranus, videret interpretem non debere reprehendi: ſed exponi, ſeruat enim morem ſcripturæ, in qua congregari dicuntur, qui pereunt. Iere. 8. Idcirco cadent inter corruentes, in tempore viſitationis ſuæ corruent, dicit Dñs.

Congregari, Colligi.

A congregãs congregabo eos, &c. Soph. 1. Congregans congregabo omnia à facie terræ dicit Dominus: congregans hominem & pecus, congregans volatilia cœli, & piſces maris, id eſt, omnia vaſtabo & perdam. Quod ideo dictum eſt, quia qui extinguuntur, plurimis, id eſt, mortuis aggregantur. Inde pro eodem dicit ſcriptura, Apponi ad populũ ſuum, Colligi; ſiue Congregari, ad patres ſuos. 4. Reg. 22. Idcirco colligam te ad patres tuos, & colligeris ad ſepulcrum tuũ in pace. Numer. 31. & ſic colligeris ad populum tuum. Quibus in locis eſt verbum אסף quod hic ponitur.

B Inde etiam illud Iſai. 57. Iuſtus perit, & non eſt qui recogitet in corde ſuo, & viri miſericordiæ colligũtur, à facie enim malitiæ collectus eſt iuſtus. Quare merito Lxx. verterunt, Et piſces maris deficient: Sicut & Sopho. 1. Deficiat homo, & iumenta, deficiant volucres cœli, & piſces maris. Chaldæus autẽ; Conficiam homines, & iumenta, conficiam auem cœlorum, & piſcem maris.

ALLEGORIA.

6 Eadem peccata poſtea quoq; in illo populo cernebantur, tanta enim erat

Pſalm. 13. Rom. 3.

C iniquitas eo tempore, vt dixerit Dauid, interpretante Paulo: Quia non eſt iuſtus quiſquam, non eſt intelligens, non eſt requirens Deũ. Omnes declinauerunt, &c. Ideo filius Dei iudicio cum eis contendebat, & eorũ peccata arguebat: Sed reddiderunt pro bono malũ, & foderunt foueã animæ medici ſui; Propter quod luxit terra vaſtata à Romanorum exercitu, & interfecti ſunt habitatores eius, & omnia conſumpta.

TROPOLOGIA.

Omnis Domini contentio eſt cum habitatoribus terræ.

7 Nam qui peregrini ſunt, & hoſpites, & ſciunt ſibi meliorem habitationis locũ promiſſum eſſe

D in cœlis, parent Deo, & faciunt veritatem, & iudicium, & abſtinent à ſanguine.

Habitatores terræ.

At vero habitatores terræ qui contra ſanctorum conſuetudinem, putant ſe habere hic manentem ciuitatẽ & futuram non inquirunt, ij ſunt, qui Domino repugnant, & quibus cum iudicio contendit, quia non faciunt veritatem, neque iudicium, ſed eorum manus, ſanguine plenæ ſunt.

7 * Omnium ſiquidem malorum, quibus vita terrenorum hominũ premitur, origo eſt obliuio Dei, & promiſſæ beatitudinis, bonorumque cœleſtium.

Obliuio cœleſtis beatitudinis origo omnium malorum.

Poſtquam enim oculos ſuos ſtatuerunt declinare in terram, & portare imaginem terreni Adam, omnino ſiunt terreni, & qualis terrenus, tales & terreni, id eſt, inobedientes, & præuaricatores.

1. Cor. 15

Ideo quos prius propheta habitatores terræ vocauerat, nũc terram vocare videtur, cum ait: Et non eſt ſcientia Dei in terra. Propterea de ſanctis dicitur. Et confitentes quoniam peregrini, & hoſpites ſunt per terram.

Heb. 11.

Qui enim hæc dicunt, ſignificant ſe patriam inquirere. Et ſiquidem ipſius meminiſſent, de qua exierunt, habebant vtiq; tempus reuertẽdi, nunc autẽ meliorem appetunt, id eſt, cœleſtem; ideo non cõfunditur Deus vocari Deus eorum, parauit enim illis ciuitatẽ. Et Dauid: Ne ſileas, quoniã aduena ego ſum apud te, & peregrinus, ſicut omnes patres mei.

Pſal. 38.

Et Petrus animaduertens hãc cogitationem, cum primis efficacem eſſe ad peccata repellenda ait: Chariſſimi, obſecro vos tanquam aduenas, & peregrinos, abſtinere vos à carnalibus deſiderijs, quæ militant aduerſus animam.

1. Petr. 2.

Blandiri quidem animæ videntur hæc deſideria, & requiem ac voluptatem optare: ſed reuera militant aduerſus illam, vt eã perdant, & ſempiternæ morti hoſtiliter tradant. Itaque in excitatorem horum deſideriorum diabolum, haud inepte illud dici poteſt: Molliti ſunt ſermones eius ſuper oleũ; & ipſi ſunt iacula.

Pſal. 54.

8 * E contrario omnia mala habitatoribus terræ ſcripturæ comminantur. Iſai. 24. Formido, & fouea, & laqueus ſuper te, qui habitator es terræ. Ierem. 1. Ab aquilone pandetur malum ſuper omnes habitatores terræ.

Omnia mala comminatur Deus habitatorib. terræ.

Horum *terra luget*, quia ſemper ſterilis eſt ad bona opera germinanda: etſi quid in ea oritur, protinus à dæmone depaſcitur. Hanc ſterilitatem prædixit Dauid: Si oblitus fuero tui Ieruſalem, obliuioni detur dextera mea: adhæreat lingua mea faucibus meis, ſi non meminero tui.

Pſal. 136.

Qui enim cœleſtis Ieruſalem obliuiſcitur, (de qua ſemper

cogita-

cogitare debet, vt ad præclara opera incitetur) continuo manus eius dextera, quæ bona & Deo grata operari ſolebat (de qua proinde Dominus dicit:
Matth. 6. Te autem faciente eleemoſynam, neſciat ſiniſtra tua quid faciat dextera tua) areſcit, & obliuioni datur: & lingua, quæ Dei laudes prædicabat, & fratres ad virtutis amorem commouebat, ſilet, & adhæret faucibus. Terra autem lugente infirmantur bonæ cogitationes, & ſancta deſideria quæ erant in ea.
Pſal. 6. Vnde Dauid: Miſerere mei Domine, quoniam infirmus ſum. Sana me Domine, quoniam conturbata ſunt oſſa mea. Et Sardenſium epiſcopo dicitur:
Apoc. 3. Scio opera tua, quia nomē habes quod viuas, & mortuus es. Eſto vigilans & confirma cetera, quæ moritura erant. Iam videlicet multa mori cœperant, & de reliquorum morte timebatur. *Sed & beſtia agri, & volucres, & piſces peribunt,* id eſt; Omnia, quæ illis in adminiculũ data erant, deerunt; ſæpe enim fit, vt ea Deus ingratis adimat, quæ dederat, vt eſſent inſtrumēta, & adiumenta virtutis, vt conſilia, doctrinam, exempla, valetudinem, robur.

HISTORIA.

9 *Veruntamen vnuſquiſque non arguat.* Cœperat eos reprehendere; nunc autē loquitur quaſi deſperans eorum correctionem; ac ſi diceret: Sed quid ago? Nemo hunc populum obiurget, (id enim ſignificat, Iudicet, quoniam ponitur hic verbum, ריב, de quo diximus cap. 2. num. 36.) nullus ex hoc numero reprehendatur. Tantæ enim eſt impudentiæ, vt ne conuictus quidem pudorem habeat, ſed contradicat mihi, quaſi ſi diſcipulus magiſtro contradicat, aut vilis plebecula ſacerdoti. Ita Hieronymus.
Vir. In Hebræo eſt: Vir non arguat, id eſt, איש quod poſtpoſita negatione, idem eſt quod nullus, vt cap. 2. Et vir non eruet eam de manu mea, id eſt, nullus vir, ſiue vnuſquiſque non iudicet, id eſt, nullus increpet eos, & non arguatur vir, nullus ex eis increpetur. Vide quod nunc dicebamus, adimere Deum ingratis adiumenta virtutis aliquando, vt correptiones bonorum, quæ multum ad correctionem valent.

Et corrues hodie. Hieronymus exponit, Corrues, id eſt, In captiuitatem duceris, & tecum etiam ducentur pſeudo prophetæ, quibus tu obtemperabas. Optime autem hoc captiuitati conuenit, eſt enim, כשלת, id eſt, corrues, aut cades, quod verbum caſum magnum, & calamitatem tantā ſignificat, vt nulla ſit inde ſpes euadendi, vt dicemus cũ ad illud Sopho. 1. ventum erit: Et ruinæ impiorum erunt. Hodie tempus præſens ſignificat; & quoniam cito aduentura erat captiuitas, dixit, Corrues hodie. Hodie. Hieronymus & alteram interpretationem adijcit: Non ſtande, & inſidijs, ſed clara in captiuitatem luce ducemini: quomodo etiā Lxx. verterunt, infirmabitur per diem. Digna profecto pſeudoprophetarum doloſitate merces, vt qui populum deceperant negantes aduenturam captiuitatem, ipſi media luce capiantur, & cum reliquis abducantur, vt videant ſe amare irrideri, & conuicijs deceptorum exagitari, paſſimque ſibi obijci mendacium.

Nocte tacere feci matrem tuam. Matrē vocat ſynagogam, vt ait Theodoretus, 10
id eſt, omnem turbā nationis Hebrææ, ad quam loquitur, vt ait Hieronymus: Filios vero ſingulos ex populo, vt cap. 2. Iudicate matrem veſtram, quod ibi etiam adnotauimus. Singulis igitur ex populo dixerat prius, Et corrues hodie: & nunc ait, Nocte tacere feci matrē tuam, confuſam, ſcilicet, & conuictā ſe talibus ſupplicijs dignā eſſe. Chaldæus:
Et confuſione induam congregationē 11
veſtram. Noctem vocat calamitatem, & anguſtias direptionis, & interfectionis, & captiuitatis. Hier. In nocte ergo ac tenebris captiuitatis & mœroris, & prementis anguſtiæ traditur Iſrael. Varie hæc verba vertunt noui interpretes, & varie exponunt, atque omnes fere nomē Nocte, volunt ad præcedentia pertinere, vt legatur: Et corruet etiā propheta tecum nocte: & noua ſententia incipiat, Tacere feci matrem tuā. Iuuat eorum ſententiam, quod inter Nocte, & Tacere ponitur litera Vau, id eſt, coniunctio, Et, quæ principium videtur nouæ ſententiæ. Ita enim eſt in Hebræo; Nocte, & tacere feci matrem tuam.

11 Regula. Et, redundat ſæpe apud Hebræos.

* At nos ſciamus id paſſim fieri in ſcriptura, ſine inceptione nouæ ſententiæ; vt coniunctio hæc aliquando more Hebræorum redundet, aliquando accipiatur pro Tunc, vt etiam ſanctes Pagninus adnotauit lib. 1. Hebraicar inſtitutionum cap. 23 vt Geneſ. 22. Die autẽ tertio eleuatis oculis vidit locum. In Hebræo eſt; Dies tertius, & leuauit oculos, &c. id eſt, Venit dies tertius, & tunc leuauit oculos. Leuit. 22. Septem diebus erunt ſub vbere matris ſuæ. Hebraice: Cum genita fuerint, & erunt ſeptẽ diebus, &c. Ita igitur nunc: Nox, & tacere faciam, ſiue feci, matrem tuam. Sine, vt veniat nox, id eſt, calamitas ei præſtituta, tunc eam tacere faciã. Sed hoc apertius, & melius dicitur: Nocte tacere feci matrem tuam. Cum his verbis etiam noctem coniunxere LXX.

Conticuit populus meus. Conuictus, & confuſus eſt: hoc eſt, cum venerit captiuitas, agnoſcet ſe talem pœnam meruiſſe, & conuictus tacebit. Hoc ipſum aliis verbis expreſſit Chaldæus: Inſipiens factus eſt populus meus, id eſt, nihil reſpondere potuit more inſipientis, qui non habet qui loquatur. Ex quo intelligimus optimum locum Lucæ 6. Ipſi autem repleti ſunt inſipientia, id eſt, nihil omnino illi reſpondere potuerunt. Et hoc ipſũ eſt quod modo ait propheta, conticuit populus meus מבלי הדעת eo quod ſit ſine ſcientia, id eſt, quia nihil habuit, quod reſpondere poſſit. LXX. adhuc apertius, Quaſi non habens ſcientiam.

Locus Luc. 6.

12 *Quia tu ſcientiam repuliſti.* Vniuerſo populo loquitur, cui ſe ablaturum ſacerdotium dicit, quia ſcientiam Dei repulit, id eſt, quia Dei præcepta cõtempſit, vt diximus. n. 1. Eleganter autem repetit ſcientiam, quaſi dicas: Ideo non habuiſti ſcientiam ad reſpondẽdum, quia peccaſti, & ſcientiam Dei repuliſti. Et quia repuliſti, & ego te repellam. Hoc potiſſimum duabus tribubus conuenit; quibus & in captiuitate ad tempus eſt quodammodo ablatum ſacerdotium, & poſt Domini paſſionem translatum ad Chriſtianos. Nam decem tribus antequam hæc propheta diceret, vero ſacerdotium reliquerant vitulas aureas adorantes. Sed & ipſis quoque conueniet, quoniam nunquam deinceps habuere ſacerdotium Dei. Cum autem aufertur ſacerdotiũ, omnia ſpiritualia bona, quæ conſequuntur ſacerdotium, auferuntur, vt docet Apoſt. Hebr. 7. & 8. & ca. 7. ait. Tranſlato enim ſacerdotio, neceſſe eſt, vt legis tranſlatio fiat. Intelligendum eſt etiam magnam fuiſſe in illo populo diuinæ legis ignorantiam, præſertim in ſacerdotibus, vt illud indicat Iſai. 3. Ecce enim Dominator Dominus exercituum auferet à Ieruſalem, & à Iuda validum, &c. & conſiliarium, & ſapientem de architectis, & prudentem eloquij myſtici. Ideo merito hæc verba afferuntur ad probandum indignum eſſe epiſcopatu, qui indoctus eſt c. Omnes 38. d. quod eſt ex ſeptima ſynodo, & c. Niſi cum pridem. de renuntiatione, quod eſt Innocentij tertij, & Bernardus ſerm. 36. in Cantica de eruditione ſimiliter intelligit.

13 *Oblita es legis Dei tui.* Oblita es legis meę, o ſynagoga, & ego obliuiſcar filiorum tuorum, capientur enim, & occidentur; & ego opem illis non ferã. Alij vertunt, Oblitus es; vt nunc eſt in Hebræo. Et quidẽ ad ſenſum refert nihil, nam ſi dicas, Oblitus, populus intelligitur; ſi Oblita, ſynagoga. Sed probabiorem eſſe noſtram lectionem docet ſcripturæ cõſuetudo, præſertim in prophetis: cum enim filiorum mentio fit, ſemper ſynagoga mater intelligitur, vt hactenus vidimus, non populus. In Hebr. etiam erit, Oblita, ſi duo, aut tria puncta eradantur à Iudæis addita.

Secundum multitudinem eorum, ſic peccauerunt mihi Hieronymus: Quot homines habuit Iſrael, tot aras extruxit dæmonibus. Interpretatio quoque Theodoreti, & Theophylacti elegans eſt: Ego hunc populum multiplicaui, & quot homines in eo nati ſunt, tot ex eo hoſtes habeo, id eſt, peccantes in me. Ita ante eos Theodorus, & Cyrillus, vtrumque per hyperbolem dicitur, nõnulli enim fuerunt, qui nec aras extruerent, nec in Deum ita, vt nunc loquitur, peccarent.

Gloriã eorum in ignominiã commutabo. Ita quoque LXX. legunt, & Chaldæus.

Qua-

Quare quod Galatinus affirmat lib. 1.
contra Iudæos cap. 8. Deprauatum fuiſ
ſe ab ſcribis, legendumque Gloriam
meam, falſum eſt, ante ſcribas enim il-
los fuerunt LXX. & Ionathan. Hoc re-
ctè exponit Theophylactus: ipſi gloria-
bantur in ſua multitudine, ego illos re-
digam in magnam paucitatem.

14 *Peccata populi mei comedent.* Receptiſ
Peccatū. ſima expoſitio eſt, vt peccata hoſtias
pro peccatis oblatas intelligamus. Ita
Cyrillus, Theophylactus, & Theodore-
tus, & recentiores. Nam & ſcriptura ita
B loqui ſolet, vt 2. Cor. 5. Eum, qui pecca
tum non nouerat, pro nobis peccatum
fecit; vt nos efficeremur iuſtitia Dei in
ipſo, & Leuit. 10. Cur non comediſtis
hoſtiam pro peccato in loco ſancto? in
Hebræo eſt: Cur non comediſtis pecca
tum, &c. LXX. Cur nō comediſtis, quod
pro peccato, ſcilicet oblatum eſt. Ana-
ſtaſius Nicænus epiſcopus fere in fine li
bri quæſtionum in ſcripturam, hoc Le-
uitici loco adducto ait: Ideo vobis de-
dit Deus ea comedenda, vt auferat pec
catum ſynagogæ; & pro eo ipſum pla-
cetis. Hoc autem per Hoſee prophetā
C ſignificans Dominus dicit; Peccata po-
puli mei comedent. Quapropter dicit
Apoſtolus, Impertiunt nobis corpora-
lia, eis autem impertimus ſpiritualia.
Hinc ergo docemur, quod veſcētes ijs,
quæ offeruntur à populo, & pro eis pre
ces non diligenter offerentes Deo pœ-
nas dabimus. Quæ omnia deſumpſit ex
Theodoreto quæſtione 10. in Leuiticū.
Sed eſt altera etiā expoſitio beati mar-
tyris, & pontificis Alexandri primi in
epiſt. 2. quæ refertur 1. q. 1. ca. Ipſi ſacer
dotes. Ipſi enim (inquit de ſacerdotum
dignitate loquens) pro populo inter-
D pellāt, & populi peccata comedūt, quia
precibus ſuis, & oblationibus ea delent,
atque conſumunt. Eodem modo Ruffi-
nus: Atque ita etiam loquitur ſcriptu-
ra, dicit enim comedere pro conſume-
Comedere. re Pſal. 78. Quia comederunt Iacob, &
locum eius deſolauerunt. Iere. 10. Quia
comederunt Iacob, & deuorauerunt eū
& conſumpſerunt illum, & decus eius
15 diſſipauerunt. * Hieronymi interpre-
tatio abhorrere quidem ab his duabus
videtur, ſed rectè intellecta multum ac-
A cedit ad priorem. Ea eſt huiuſmodi. Sa-
cerdotes comedunt peccata populi, id
eſt, ex eis viuunt: diſſimulant enim pec
cata, atque laudant: ita plurima admit-
tuntur, plurimæque ſimul ad eorum
quæſtum afferuntur hoſtiæ, & populum
ſpoliāt, ac comedunt, de quibus, inquit,
ſcriptum eſt: Qui deuorant plebē meā, Pſalm. 13
ſicut eſcam panis, quaſi dicat: Comeden
do peccata, populum ipſum comedunt.
Et Gregorius Homil. 17. in Euang. Cur
peccata populi comedere dicuntur, ni-
B ſi quia peccata delinquentium fouent,
ne temporalia ſtipendia amittant? Sed
& nos qui ex oblationibus fidelium vi-
uimus, quas illi pro peccatis ſuis obtu-
lerunt, ſi comedimus, & taceamus, eo-
rum procul dubio peccata manduca-
mus. Eodem quoque modo intellexit
Bernardus ſerm. 77. in Cantic. Pecca-
ta, inquit, populi mei comedent, quaſi
dicat: Peccatorum pretia exigunt, &
peccantibus debitam ſolicitudinem nō
impendunt. Quem dabis mihi de nume
ro præpoſitorum, qui non plus inuigi-
let ſubditorum vacuandis marſupijs,
quam vitijs extirpandis?

C Sed cum hactenus de vniuerſo popu 16
lo loqueretur, cur modo quaſi ex abru-
pto de ſacerdotibus loquitur, cum eos
ne nominet quidē? Scripturæ mos eſt, Regula.
vt cum omnibus loqui videatur, quæ-
dam interponat, quæ non omnibus, ſed
quibuſdam ex illis dicuntur, nunc his,
nunc illis. Documentum eſt Auguſt. in
epiſt. 48. ad Vincentium, & in libro de
vnitate Eccleſiæ cap. 12. & in libro con
tra Donatiſtas poſt collationem. ca. 20.
Quod quoniam in Michæa latius expli
cabimus, nunc ſatis erit dicere, paſſim
in epiſtolis Pauli exempla occurrere, vt
D 1. Cor. 3. Cum enim ſint inter vos ze-
lus, & contentio; nonne carnales eſtis,
& ſecundum hominē ambulatis? Quod
non omnibus dicit, ſed quibuſdam; nā
alij non carnales erant, quibus ca. 1. ait:
Gratias ago Deo meo ſemper pro vo-
bis in gratia Dei, quæ data eſt vobis in
Chriſto Ieſu, quod in omnibus diuites
facti eſtis in illo, in omni verbo, & in
omni ſcientia, &c. Ita propheta cū om-
nibus loqueretur, intulit hæc, quæ ad il
luſtriorem illius populi portionē perti-
nebant.

nebant.i.ad ſacerdotes. Quin & ab illis
verbis: Obliuiſcar filiorum tuorum &
ego; licet omnia ad ſacerdotes referre,
eodem tamen Auguſtini documento
adhibito in hunc modum. Obliuiſcar fi
liorum tuorum, ſed eorũ maxime, quos
pro officio ſuo decebat legem intellige
re, & in promptu habere. Qui ſane non
minus peccant, quam reliqua multitu-
do; ſed ita viuunt, ac ſi ſacerdotes non
eſſent. Sed efficiam vt gloria ſacerdotij
vertatur eis in ignominiam, & qui ho-
norari ſolebant, contemnantur, & irri-
deantur. Sed Hieronymus, Theophyla-
ctus, Theodoretus, Ruffinus, & Chal-
dæus de vniuerſo populo illa dici pu-
tant, quos nos ſumus ſecuti.
17 *Et ad iniquitatem eorum ſubleuabunt*
animas eorum. id eſt, Faciunt illis ani-
mos ad grauius, & frequentius peccan-
dum, dum peccata non reprehendunt,
ſed laudant Iſa. 3. Popule meus, qui te
beatum dicunt, ipſi te decipiunt, & viam
greſſuum tuorum diſſipant. Ita videtur
intellexiſſe Hieronymus. Iuxta expoſi-
tionem autem beati martyris Alexan-
dri ita hæc cum præcedentibus conne-
ctemus: Sacerdotes comedere, & conſu
mere debebant populi peccata; (vt Ma
lac. 2. quod ibi explicabimus, labia ſacer
dotis cuſtodient ſcientiam, id eſt, cuſto-
dire debent iuxta officium ſuum) ſed
longe aliter faciunt; nam plurium etiã
peccatorũ cauſa ſunt. Sed poſſunt hæc
verba ita quoque accipi, vt Animas eo-
rum poſitum ſit pro Animas ſuas, hoc
eſt ipſorum ſacerdotum. Etenim apud
Hebræos non eſt proprietas pronomi-
nis reciproci ſui, & ſuus quæ eſt apud
Latinos, apud quos aliud eſt animas eo
rum, aliud animas ſuas. Ideo noſter in-
terpres Hebraicam locutionem ſecu-
tus indifferenter dicere ſolet, Anima
ſua, & Anima eius. vt Pſalm. 24. Libera
Deus Iſrael ex omnibus tribulationi-
bus ſuis, & Pſal. 129. Ipſe redimet Iſrael
ex omnibus iniquitatibus eius, cum in
Hebræo eodem pronomine vtrumque
dicatur. Eodem modo Lucæ 1. Et erexit
cornu ſalutis nobis in domo Dauid pue
ri ſui. Et poſtea, ſicut locutus eſt per os
ſanctorum, qui à ſæculo ſunt propheta-
18 rum eius. * Erit igitur ſenſus; Sacerdo-

Sui, & ſuus.

A tes ſubleuabunt animas ſuas ad iniqui-
tates populi, hoc eſt, expectabunt auide
peccata populi, & optabũt, quaſi ex eis
victum, & quæſtum habentes. Leuare
enim animam ſuam ad aliquid, ſiue ſub-
leuare, (eodem enim verbo vtrumque
apud Hebræos ſignificatur) dicitur is,
qui ita aliquid expectat, quaſi totus in-
de pendeat. Deut. 24. Reddes ei pretiũ
laboris ſui, ante ſolis occaſum, quia pau
per eſt, & ex eo ſuſtẽtat animã ſuã. In
Hebræo eſt: Et ad ipſum leuauit animã
ſuã. i. ita illud expectat, vt ſine quo viue
re non poſſit. LXX. Quia pauper eſt, &
B in ipſo habet ſpem. Iere. 22. Et in terrã,
ad quam ipſi leuãt animam ſuam, vt re-
uertantur, illuc non reuertẽtur. Ex quo
cernimus, quo affectu dixerit Dauid Pſ.
85. Lætifica animam ſerui tui, quoniam
ad te Domine animam meam leuaui.
Et Pſalm. 142. Notam fac mihi viam, in
qua ambulem, quia ad te leuaui animã
meam; videlicet quaſi ad eum, ex quo
totus pendeo, & ſine quo viuere nullo
modo poſſum.

Leuare animam.

Et erit ſicut populus, ſic ſacerdos. Non
habebo rationem vllam ſacerdotalis di
gnitatis, nullo ſupplicio, quamuis abie-
C cto, afficietur populus, quo non afficia-
tur & ſacerdos. Solent enim nobilibus
alia ſupplicia decerni, quamuis grauius
peccantibus, alia vero plebi, abiectiora
videlicet, & ignominioſiora. At nunc
iiſdem in populum, & in ſacerdotes ani
maduertam. Ita intellexit Hierony-
mus, & Theodoretus. Gregorius aliter
quoque interpretatur in 2. par. Paſtor.
cap. 7. & homil. 17. in Euang. hoc eſt. Ita
turpiter viuet ſacerdos, ac populus, ſimi
liter Theophylactus.
Et viſitabo ſuper eum vias eius. Opera 19
eius puniam. Cyrillus. Inferam ſuppli-
cium par peccatis eius. Solet appellare
D ſcriptura vias opera peccatorum. At
quamuis vera eſt Cyrilli adnotatio vt
Pſal. 1. Et in via peccatorum non ſtetit:
tamen proprie via dicitur opus, aut po-
tius ratio viuendi vniuſcuiuſque, ſiue
bona ſit, ſiue mala, vt Geneſ. 6. Omnis
quippe caro corruperat viam ſuam. Pſ.
2. Ne quando iraſcatur Dñs, & pereatis
de via iuſta. Cum autem pluraliter di-
citur, etſi rationem quoque viuendi ſi-
gnifi-

Via.

gnificat,tamē proprie pro operibus accipitur, vt Iob 40. Ipſe eſt principium viarum Dei. Et Pſalm. 24. Vniuerſe viæ Domini miſericordia,& veritas. Pſalm. 90. Angelis ſuis Deus mandauit de te, vt cuſtodiant te in omnibus vijs tuis. Iterum iam de vniuerſo populo loquitur,vt ante cœperat.

Et cogitationes eius reddam ei. Hebraice. Et cogitationes eius redire faciam ei,id eſt, Puniā eum pro omnibus, quæ contra me cogitauit. Chaldæus: Et ſecundum opera eorum corrupta reddā eis. Non ſolum malitiam accuſat, ſed etiam malam mentem, malumque animum, quaſi conſulto præuaricantem, & Deo repugnantem, ac peſſima quæque ſectantem.

Et comedent, & non ſaturabuntur. Quantumuis ſeſe voluptatibus, & peccatis dedant, nunquam pleni erunt, ſemper eſurient. Hieronymus: Voluptas inſatiabilis eſt,& quanto magis capitur, tanto plus vtentibus ſe famē creat, &c. Sumpta eſt autē metaphora à cibis exigui nutrimenti. Iſa. 55. Quare appenditis argentum non in panibus, & laborē veſtrum non in ſaturitate? id eſt. Cur tanto pretio, & labore emitis voluptates,& bona ſæculi: quæ tamen nec alere,nec ſatiare vos poſſunt? E contrario de iuſtis dicitur ibidem: Audite audientes me,& comedite bonum,& delectabitur in craſſitudine anima veſtra.

20 *Et fornicati ſunt, & non ceſſauerunt.* Nonnulli putant non ita fuiſſe vertendum,ſed Fornicati ſunt,& non gignent filios. Sunt qui malint, Et non præualebunt. At quamuis verum eſt פרץ, quod hoc loco ponitur, ſignificare etiā augeri,& multiplicari;tamen hæc ſignificatio parum apta eſt ad id, quod agit propheta; non enim loquitur modo de fornicatione corporis, ſed de Idololatria,(vt docent Hieronymus,Cyrillus, Theophylactus,Theodoretus,Ruffinus, Lyranus.) Deinde fornicatores non filios quærunt, ſed voluptatem, vt ait Gregorius 16. Mor. cap. 28. Immo oderunt ſæpe filiorum procreationem,quare nulla comminatio eſt, Non gignent filios;ſed nec vera eſt comminatio, gignunt enim. Quare qui ita volebant interpretari Chaldæum imitantes, in eo quoque imitari debebant, quod dixit,Accipient vxores, ſed non generabunt filios: vidit enim maritis hoc pœnam eſſe,non fornicarijs. At in Hebræo manifeſte eſt הזנו,id eſt,fornicati ſunt. Notiſſima huius verbi פרץ ſignificatio eſt diuidere,ſiue interrumpere,vt illud 2. Reg. 5. abunde comprobat: Diuiſit Dominus inimicos meos corā me, ſicut diuiduntur aquæ. Inde פֶּרֶץ interruptio. Iſa. 30. Propterea erit vobis iniquitas hæc,ſicut interruptio cadens. Quod enim ſignificet augeri, & multiplicari, inde fit, quod ea,quæ diuiduntur plura fiunt. Hoc ergo ait,cœperunt idola colere, nec vnquam interruptionem fecerūt, ſemper impietatem ſuam continuauerunt. Quod alio verbo expreſſere LXX. Fornicati ſunt,& non dirigentur,id eſt,nunquam recta via ibūt, vt expoſuit Theophylactus, nunquam deſinent fornicari.

21 *Quia Dominum dereliquerunt in non cuſtodiendo.* Hinc tanta in peccatis pertinacia,quod ſemel ſtatuerunt Dominū derelinquere,vt mandata eius non cuſtodirent. Chaldæus: Quia cultum Domini dereliquerunt,& nō cuſtodierunt. LXX. Quia Dominum dereliquerunt, τοῦ μὴ φυλάξαι,& notum eſt ſubaudiēdum eſſe ἕνεκα, id eſt, cauſa non cuſtodiendi, vel vt non cuſtodirent, ſcilicet, eius mandata. Vnde *In non cuſtodiendo,* poſitum videtur pro. In non cuſtodiendum. Vel derelictio Domini fuit in non cuſtodiendo eius mandata. In Hebræo eſt; Quia Dominum dereliquerunt ad cuſtodiendum: Sed latet negatio in verbo,Dereliquerunt, quam LXX. Chald. Hieronym. expreſſerunt,vt ſenſus eſſet apertior.

Fornicatio, & vinum, & ebrietas auferunt cor. Pro תירוש quod vinum nouum, aut vinū ſignificare ſolet apud veteres interpretes aliquando, LXX. & Chaldæus, & Hieronymus verterunt, Ebrietas: & recte ſane ad ebrietatē hoc nomen trāsfertur propter etymologiā ſuam, cadit enim à ירש quod verbum ſignificat hæreditare, poſſidere, depauperare,efficit. n. paupertatem ebrietas, vnde Eccl. 19. Operarius ebrioſus non

locu-

locupletabitur: forte etiam quòd mu- A
ſtum amplius inebriet, quam vinum, vt
ex Alberto Magno probat Cælius Rho
diginus lib. 28. antiquarum lectionum.
capit. 38. quamuis longe aliter cenſet
Macrobius lib. 7. Saturnalior. cap 6. For
nicationem vocat (vt ipſe contextus
exigit) inſanum amorem idolorum, vt
ex ſequentibus verbis intelligitur, ac ſi
dicat; Libido iſta inſana quærendi deos
alienos, & vinum, ac voluptates, quibus
indulgent, eripuerunt illis mentem, ita
vt baculum etiam ſuum interrogent.
Populus meus in ligno ſuo interrogauit. B
22 Emphaſin habet, Meus, quaſi dicat:
Qui me magiſtrum, ac ducem habebat,
qui me conſulere poterat, maluit idola
per baculum ſuum Interrogare, vt præ-
noſceret futura. Erat enim genus diui-
nationis per baculos, aut virgas, quod
Rhabdomantia. Ezec. 21. deſcribitur his verbis: Stetit
enim rex Babylonis in biuio in capite
duarum viarum, diuinationem quærẽs,
1 commiſcens ſagittas, interrogauit ido-
la, exta conſuluit, ad dexteram eius fa
cta eſt diuinatio ſuper Ieruſalem, &c.
Hieronymus ibi: Ritu gentis ſuæ ora-
culum conſulet, vt mittat ſagittas ſuas C
in pharetram, & commiſceat eas inſcri
ptas, ſiue ſignatas nominibus ſingulo-
rum, vt videat cuius ſagitta exeat, &
quam prius ciuitatem oppugnare de-
beat. Hanc autem Græci βελομαντείαν,
ſiue ῥαβδομαντείαν nominant, id eſt, di
uinationem per ſagittas, aut per virgas.
Hanc Chaldæorum ſuperſtitionẽ imi-
tabantur Hebræi, vt docent Hierony-
mus, Cyrillus, Theophylactus. Ideo ait;
Et baculus eius annunciauit ei, ſcilicet,
futura. Præterea fuiſſe apud veteres va
rias diuinandi rationes per virgas, & ba
culos in ſublime iactari ſolitos ad præ- D
notionẽ futurorum, docet Cælius Rho
diginus. li. 7. antiquarũ lectionum c. 29.
Spiritus enim fornicationũ decepit eos.
23 Cauſa tãtæ amentiæ vt populus meus,
vel baculos interroget hæc eſt, quòd
ſpiritu fornicationis ſeductus eſt. Hie-
ronymus non ſatis expreſſit quem ſpi-
ritum intellexerit, ſed videtur ſubindi-
care, quod Lyranus expoſuit: nempe
malignum ſpiritum, cuius officium eſt
in fornicationem inducere. Vnde Caſ-
ſianus collat. 7. cap. 23. totidem eſſe im- A Spiritus.
mundos ſpiritus dicit, (qui, ſcilicet, ho
mines tentent,) quot ſunt in homini-
bus ſtudia, ſcilicet, praua. Atq; ita hæc
verba accepit de dæmone ad libidinem
prouocante. De huiuſmodi ſpiritibus vi
detur dixiſſe Paulus 1. Timoth. 4. Attẽ-
dẽtes ſpiritibus erroris, & doctrinis dæ-
moniorum. Cæterum fornicationem
idololatriam nominat, vt docent Hie-
ronymus, & Chryſoſtomus homil. 5. in
Marcum. & Theodoretus. Eſt etiam al-
tera, & ſane elegãs interpretatio Theo
phylacti, & Theodoreti, ſpiritum hic B
fornicationis vocari ingentem impe-
tum, atq; ardorem animi, quo in forni-
cationem rapiebantur. Ita & aliarum
rerum, ſiue bonarum, ſiue malarum ſpi
ritus dicuntur, vt ſpiritus zelotypiæ,
auaritiæ, ſuperbiæ, qui ſolet Latinorum
conſuetudine ardor animi dici, vt:
— Dij ne hunc ardorẽ mentibus addunt 9. Æneid.
Euryale?
Si autem rei malæ, & noxiæ ſit, furor
potius dicitur, vt Iudic. 20. Et vxorem
meam incredibili furore libidinis ve-
xantes; Et apud Virg.
Sed furor ardentẽ, cædiſq; inſana cupido C 9. Æneid.
Egit in aduerſos.
Solet & apud eundem poetam dira
cupido appellari, vt vbi quærebatur
Euryalus, eſſet ne à Deo ille ardor ani-
mi, qui exire ad cædem hoſtium impel
lebat: addidit.
— An ſua cuique Deus ſit dira cupido? Locus
Ita forte intelligitur illud Prou. 29. Prou. 29.
Totum ſpiritum ſuum profert ſtultus:
(id eſt, neſcit tenere vehementiores
animi ſui motus, quin ſtatim omnino
prodat) ſapiens differt, & reſeruat in
poſterum. Paulus quoque Roman. 11.
dixit ex Iſai. 19. Dedit illis Deus ſpiri- D
tum compunctionis, id eſt, permiſit eos
pertinaciſſime inhærere, & infigi in ſua
incredulitate. Cauſa eſt, quòd cauſa
pro effectu poni ſolet, inde ſpiritus di-
citur motio ab ſpiritu in anima effecta,
ſiue ſit bonus ſpiritus, ſiue malus. Vt 1.
Ioan. 4. Nolite credere omni ſpiritui:
(id eſt, omni impulſui ſpiritus) ſed pro-
bate ſpiritus, ſi ex Deo ſint, & 1. Co-
rinth. 14. Sic & vos, quoniam æmula-
tores eſtis ſpirituum.

24 *Super capita montium ſacrificabant.* A
Mos enim erat gentilium in excelſis lo
cis,& in lucis ſacrificare idolis, ſemper
enim lucos alicui Deo ſacrabant, quod
huiuſmodi loca editiora, Deo gratiora,
& congruentiora indicarent. Virg.
1.Æneid. *Lucus in vrbe fuit media, &c.*
Hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
Condebat.
Et quoniam in excelſo erat, addit:
Aerea cui gradibus ſurgebant limina.
Seruius: vbicunq; Virgilius lucum po-
nit,ſequitur etiam conſecratio, vt,
9.Æneid. *Luco tum forte parentis*
Pilumni Turnus ſacrata in valle ſedebat. B
Et de monte in quo fuit Capitolium
idem ait.
8.Æneid. *Hoc nemus,hūc inquit,frōdoſo vertice collē*
(Quis Deus incertum eſt) habitat Deus,
Arcades ipſum
Credunt ſe vidiſſe Iouem.
Inde toties in libris regū (vt hic etiā
adnotat Hierony.) Excelſa non abſtu-
lit,id eſt, loca, in quibus filij Iſrael mo-
re gentium colebāt idola.Et 3.Reg.11.
Tunc ædificauit Salomon fanum Cha-
mos idolo Moab,in monte,qui eſt con-
tra Ieruſalem. Arbores etiam dijs ſa-
cras eſſe voluerunt,vt apud Virgilium. C
Ecloga.7. *Populus Alcidæ gratiſſima, vitis Iaccho,*
Formoſa myrtus Veneri,ſua laurea Phœbo
De vtroque ſcriptū eſt Deut.12.Sub-
uertite omnia loca, in quibus coluerūt
gētes,quas poſſeſſuri eſtis, deos ſuos ſu
per montes excelſos,& colles,& ſubter
omne lignū frondoſum. Diſſipate aras
earum,& cōfringite ſtatuas, lucos igne
comburite.Iere.3. Vere mendaces erāt
colles,& multitudo montium. Vere in
25 Domino Deo noſtro ſalus Iſrael. * Ibi-
dem: Abijt ſibimet ſuper omnē mōtem
excelſum; & ſub omni ligno frondoſo,
& fornicata eſt ibi.Ideo etiam nūc ait: D
Subtus quercū, & populum,& terebin-
thum,quia bona erat vmbra eius,id eſt,
Vbicunque erat arbor aliqua magna,
quę amœnitate frondium,& vmbra gra
Terebinthus. ta videretur. Terebinthus autem arbor
eſt,ex qua diſtillat terebinthina,quę cū
ſit alijs in locis parua, in Syria eſt ma-
Thymiama. gna,& procera.Thymiama aūt eſt ſuffi-
tus,vaporō,nā θυμιᾶν eſt vaporare,ſuf-
fire:inde Luc.1.A dextris altaris incēſi,
A In Gręco eſt:A dextris altaris thymia-
matis.i. in quo aromata incendebātur.
Ideo fornicabuntur filiæ veſtræ. Quiā
vos ſpiritu fornicamini idola colentes,
filiæ veſtræ, & ſponſæ corpore fornica
buntur,vt vos dedecore afficiant,& do
lore, & ex dolore veſtro intelligatis,
quā mihi ſit moleſta veſtra fornicatio.
Non viſitabo ſuper filias veſtras, cum
fuerint fornicatæ. Atque ita magis,ac ma
gis, fornicabuntur cum impune ſe pec-
care videant.Hieronymus:Grandis of-
fenſa eſt,poſtquā peccaueris, iram Do-
mini non mereri. Et poſtea docet Deū
B viſitare,id eſt,punire peccatores, vt ve
luti cauterio,& amariſſimis potionibus
recipiant ſanitatem,& morbis careant,
ſicut Pſalm.88.dicitur. Viſitabo in vir-
ga iniquitates eorum, & in verberibus
peccata eorum, miſericordiam autem
meam non diſpergam ab eo. Qui igitur
amatur,corripitur, qui negligitur, ſuis
peccatis dimittitur. Idem ait in Tradi-
tionibus Hebraicis in Geneſ. in illud
c.6.Non permanebit ſpiritus meus,&c.
idem etiam Cyrillus.
Quoniam ipſi cum meretricibus conuer 26
ſabantur. Rationem tanti ſupplicij red-
C diturus quaſi ad alios conuertit ſermo-
nem, & quaſi indigni ſint audire ipſi.
Quamuis frequens eſt, vt iam diximus
hæc commutatio tertiæ, ſecundæque
perſonæ.Meretrices vero vocat (vt op-
time exponunt Cyrillus, & Theophy-
lactus,& vt mihi videtur Hieronymus)
turpes mulieres colentes obſcœniſſi-
mum idolum Behelphegor. i.Priapi.vn
de 3.Reg.15.ſcriptum eſt de Aſa: Inſu-
per & Maacham matrem ſuam amouit;
ne eſſet princeps in ſacris Priapi, & in
luco eius,quem conſecrauerat:ſubuer-
titque ſpecum eius, & confregit ſimu-
D lacrum turpiſſimum, & combuſſit in
torrente Cedron.
Et cum effeminatis ſacrificabant. Pro
Effeminatis eſt קרשות, quod quoniā
feminei generis eſt,nonnulli ſcorta in-
terpretati ſunt, viri enim huiuſmodi
קרשום dicūtur. At de verſione nihil
ſum ſolicitus,modo ſcortorum nomine
non hic feminas,ſed viros effeminatos
intelligamus. Hieronymus. Effemina-
tos vertit, & ſacerdotes Behelphegor,
ſiue

ſiue Priapi eſſe docet. Cyrillus etiam A ait, hos eſſe ſacerdotes Behelphegor, qui viri erant, ſed in feminas mollitie mutati, qui muliebri vociferatione, & cymbalis vtentes, faceſque ferentes circumcurrebant. Hieronymus: Aquila autem ἐνηλλαγμένους interpretans, id eſt, mutatos, hoc oſtẽdere voluit, quod ſuam naturam mutauerint, & de viris facti ſint feminæ. Symmachus ἑταίρας proprie meretrices appellauit, Lxx. τετελεσμένους, id eſt, conſecratos, & initiatos; vt cultores idolorum oſtenderet. Theodotion κεχωρισμένους, id eſt, à populo ſeparatos, qui ſibi videbantur B à vulgo aliquid plus habere.

27 Ex his perſpicuum fit veteres interpretes non de feminis, ſed de viris accepiſſe. Quod ſi quis forte putat hæc verba Hieronymi non ad hunc locum pertinere, ſed ad illum, quem ipſe indicauerat ex Iſaiæ 3. Et effeminati dominabuntur eis; legat eum in huius Iſaiæ loci commentarijs, & verum eſſe, quod dicimus ipſe confitebitur. Quod autẽ Symmachus, Meretrices interpretatus eſt, & Chaldæus: verbum reddiderunt magis, quam ſenſum, re enim vera קדשות meretrices ſignificat, ſed tur C pes homines, & effeminati & ſexu abutentes, hoc nomine notantur ignominiæ cauſa, vt ex Hieronymo, Cyrilloque diximus. Quod longe verius videtur, quam quod ſcribit Theophylactus viros quidem viſos eſſe, ſed fuiſſe feminas. Etenim iam de feminis ſacerdotibus Priapi dixerat: Quoniam ipſi cum meretricibus conuerſabantur. Quanquam Hieronymi codices quoſcumq, videre potui, arbitror hoc loco eſſe mẽdoſos, eoſque maxime, qui nuper à Mariano Victorio caſtigati ſunt. Cũ enim dixiſſet Hieronymus hos viros fuiſſe D qui vocabantur קדשות, ait poſtea: Sciẽdũ autẽ quod in pręſenti קדשות meretrices, ἱερεῖς, id eſt, ſacerdotes Priapo mancipatas vocet: vbi legendũ eſt ſine dubio, Mancipatos, ne ſecũ pugnet, & feminas dicat eſſe, quos paulo ante viros dixit: pręſertim cũ ἱερεύς maſculinũ nomen ſit. Sed Marianus poſuit ἱερείας, id eſt, ſacerdotes feminas, quod magis Hieronymi ſenſum corrumpit.

Et populus non intelligens vapulabit. Hieronymus: Hoc ſignificat quod vapulet in captiuitate, & diuerſis afficiatur plagis, vt per dolorem recipiat diſciplinam.

Si fornicaris tu Iſrael, non delinquat 28
ſaltem Iuda. Ex his cernitur hactenus non ad decem tantum tribus, ſed & ad duas locutum fuiſſe, quoniam omnes etſi non æque, eodẽ tamen idololatriæ ſcelere tenebantur. Nunc igitur à correptione communi venit ad priuatam duarum tribuum, ac ſi dicat: Non adeo miror fornicati Iſraelem, qui vitulas aureas habet, & venire in templum meum prohibetur. At Iudas ſaltem minime tantum admittere in ſe ſcelus debuit, qui indulgentius à me tractatur, qui templum meum habet, & ſacerdotium.

Et nolite ingredi in Galgala. Galgala Galgala.
locus fuit celeberrimus. Eſt enim (vt Hier. docet in locis Hebraicis) ad orientalem plagam Iericho, prope locum ip
ſius, cis Iordanem: vbi Ioſue ſecundo Ioſue 4. &
populum circuncidit, & paſcha celebra 5.
uit, & deficiente manna, populus triticeis panibus vſus eſt. In ipſo loco lapides quoque, quos de Iordanis alueo tranſtulerunt, ſtatuerunt. Ibi & tabernaculum teſtimonij fixum multo tem
pore fuit. Ibi etiam Saul vnctus eſt. Ce 1. Reg. 11.
cidit autem in ſortem tribus Iudæ, & oſtenditur vſque hodie locus deſertus in ſecundo Ierico milliario, ab illius regionis mortalibus miro cultu habitus. Hæc ibi Hieron. Et ſane merito, nam cum omnia illa ſanctitatem loco conciliabant, tum maxime quod angelus Ioſue dixerat cap. 5. Solue calciamentum tuum de pedibus tuis: locus enim in quo ſtas, ſanctus eſt. Addit autem hic: Ex quo tempore (ſcilicet, ſecundæ circuncisionis) aduerſæ religionis in loco celebri error inoleuit, id eſt, cœpere ibi ob loci celebritatem multa idola coli, id agente ſemper diabolo, vt in locis Deo dicatis colatur, & diuinos, quantum poteſt, ad ſe honores transferat. Vnde Hoſ. 9. Omnes nequitiæ eorum in Galgalis. Ex eo autem quod incidit locus in ſortem tribus Iudæ, intelligimus hæc verba duabus tribubus maxi-

A me dici. Ratio nominis oſtenditur Io-
ſue.5 Dixitque Dominus ad Ioſue. Ho
die abſtuli opprobrium Ægypti à vo-
bis, vocatumque eſt nomen loci illius
Galgala; à verbo videlicet גלל quod
eſt auferre. In hebræo nũc quidem ſcri-
bitur גלגל, in noſtra autem tranſlatio
ne nunc Galgal, vt Hoſ.9. nunc Galga
la, neutro genere vt hic, nunc femineo,
vt Ioſ.9. Morabãtur in caſtris Galgalæ.
29 Bethel. *Et ne aſcenderitis in Bethauen.* Betha-
uen vocat eam vrbem, quæ notiori no
mine Bethel dici ſolet, in qua erat al-
tera vitularum aurearum, quas erexit
impius Ieroboham. Hæc quoniam ſæ-
B pe occurrent, ſemel ſunt explicanda.
Duplex fuit Bethel: (tametſi vnicam
Andreas Maſius dicat in Ioſue. cap. 16.
v. 2. ſe potius, quam aut ſcripturã aut
interpretes ſequens:) altera in ſorte
tribus Ephraim, de qua nunc loquitur,
altera in ſorte Beniamin. Huius poſte-
rioris meminit Ioſue, cap. 18. inter ci-
uitates Beniamin. Illius vero, quæ erat
in ſorte Ephraim, & Luza quoque dicta
eſt, ibidem quoque mentionem fecit,
nam de ſorte Beniamin ait: Pertranſiẽs
iuxta Luzam ad Meridiem. Erat igitur
Luza, ſiue Bethel extra ſortem Benia-
C min; vt recte ibi colligit Lyranus. Sed
apertius Iudic. 1. domus quoque Io-
ſeph aſcendit in Bethel, fuitque Domi-
nus cum eis. Nam cum obſiderent vr-
bem, quæ prius Luza vocabatur, &c.
percuſſerunt vrbem in ore gladij, &c.
Hinc Hieron. in illud cap. 5. Vlulate
in Bethauen, poſt tergum tuum Benia-
min: præfatus Bethauen eſſe, quæ prius
dicebatur Bethel, ait: Et pulchre dixit,
quod Bethauen poſt tergum ſit Benia-
min: vbi enim tribus finitur Beniamin,
haud procul in tribu Ephraim hęc vrbs
D condita eſt. Ex quibus verbis conſtat
Hieronymum ſuam correxiſſe ſenten-
tiam, ſcripſerat enim in Locis Hebrai-
cis Bethelem, quæ primum Luza voca
batur, cecidiſſe in ſortem Beniamin
duodecimo ab Ælia lapide. Correxit,
inquam, nam poſt librum de locis He-
braicis ſcripſit in Hoſeam, vt ipſe fate-
tur in libro de viris illuſtribus, in fine.
30 * Hæc igitur Bethel de ſorte Ephraim,
cum prius Luza diceretur, ab amygda-

A lorum frequentia, nam לוז amygdalus
Hebræis dicitur, à Iacob dicta eſt Be-
thel, id eſt, domus Dei, Gen. 28. Cum
enim ibi vidiſſet ſcalam expergefactus
dixit; Vere nõ eſt hic aliud niſi domus
Dei, &c. appellauitque nomen vrbis Be
thel, quæ prius Luza vocabatur. Sed ex
his verbis propter errorem Græcorum
codicum, quidam putauerunt, (in qui-
bus & Auguſtinus. q.85. & 113. in Ge-
neſ.) Luzam prius dictam eſſe Vlamaũ,
aut Vlamaulam, quos Hieronymus re
prehendit in Locis Hebraicis, & in Tra
ditionibus in Gen. quoniam Vlam non
B nomẽ vrbis erat, ſed Hebræa vox, quæ
ſignificat Prius; Ita enim eſt in He-
bræo, & Vlam Luz nomen ciuitati à
principio, id eſt, Prius huic ciuitati no
men erat Luz, à principio, ſcilicet, con
ditionis ipſius. In Græco autem legi-
mus; Vt Vlammaus erat nomen ciui-
tati prius, vno nomine confecto ex Vlã
& Luz, eoque adhuc corrupto, ſed de-
prauatos eſſe in hoc loco Græcos co-
dices, neque ita ſcripſiſſe Lxx. vt nunc
ipſi habent, & tempore Auguſtini habe
bant, ex alijs locis ſatis intelligitur.
Nam Ioſue 18. ita eſt in Græco (Ego
Latine dicam, tam Hebraica, quam
C Græca, ne moleſtus ſim lectori, vt ha-
ctenus feci, cum vitari commode non
poterit:) Et tranſibunt inde termini
Luzam, per tergum Luzæ ab Auſtro, ip-
ſa eſt Bethel. Et Iudi. 1. ita habent Lxx.
Et aſcenderunt filij Ioſeph, & ipſi in Be
thel, & Dominus erat cũ eis, & caſtra-
metata eſt domus Iſrael iuxta Bethel.
Nomen autẽ vrbis erat ante Luza.* At 31
quoniã hęc vrbs ſedes erat idololatrię, Bethauẽ.
per irriſionem à propheta vocatur, nõ
Bethel, id eſt, Domus Dei, ſed Be-
thauen, id eſt, Domus iniquitatis, vt
vertit hic Theodotion, aut domus inu-
D tilis, ſiue nihili, vt verterunt Aquila,
& Symmachus, quam tranſlationẽ Hie
ronymus hic probat, & alibi ſæpe, ean-
demque ſecutus eſt Gregorius in librũ
primum Regum lib.5. cap.4. Atque ita
dicta eſt propter idolum: quoniam ſcri
bit Apoſtol. 1. Cor.8. Scimus quia nihil
eſt idolum in mundo. Quare cap.6 hu
ius prophetæ, vbi habemus; Galaad ci-
uitas operantium idolum, pro idolo eſt

A in Hebræo, Auen, Ita cap. 5. vlulate in
Bethauen, & cap. 10. vaccas Bethauen
coluerunt. Hanc eãdem LXX. tam hic,
Domus On. quam alijs locis vocant domum On,
quod Græcos expoſitores in varias in-
terpretationes diſtraxit, eaſque longe
ab ſcopo aberrantes. Duo enim nomi-
na ſunt Hebræis iniquitatem ſignifican
tia valde inter ſe vicina און & און
quod ſignificat dolorem, & iniquitate,
ex qua dolor conſequitur. Hæc literas
habent eaſdẽ, ſolis punctis adiectis diffe
rũt, quare ſi און ſcribas, vt ſcripſit pro-
pheta, licet vel Auen legere, vel On.
B Ideoq; Lxx. hoc poſterius ſecuti verte-
runt οἶκος ὤν, id eſt, domus On, quod
idem eſt, vbicumque nos habemus Be-
thauen; immo & aliquando vbi habe-
mus Bethel. Adde quod & און Hiero-
nymo idolum quoq; ſignificat, vt Hoſ.
12. Inueni idolum mihi. Maneat igitur
in prophetis ſiue legamus Bethauen, ſi-
ue Domum On, ſemper Bethelem in-
telligi, quæ Luza olim vocabatur: qua-
re & Chaldæus hic & c. 10. pro Betha-
uen poſuit Bethel.

32 Sed hieronymi, noſtræque interpre-
tationi videtur aduerſari, quod Betha-
uen legimus in ſcriptura multo ante
C idololatriam Bethelis, hoc eſt in libro
Ioſue ca. 18. ita vt aliam eſſe Bethauen,
quamuis Betheli proximam facile li-
queat. Hieronymus in Locis Hebraicis
ſcribit, Nec non & hoc, quod Bethauen
aliud oppidum ſuſpicantur, Hebræi pu
tant eandem eſſe Bethel. Quam He-
bræorum ſententiam Lyranus proba-
bilem eſſe dicit in Ioſue capit. 7. & 18.
Mihi multo probabilius, & cum ſcriptu
ræ veritate congruẽtius videtur, aliam
vrbem fuiſſe Bethauen, aliam Bethelẽ,
quod & alijs nonnullis, & Andreæ Ma-
D ſeo viſum eſt in Ioſue capit. 7. verſ. 2. &
capit. 8. verſ. 15. Ita enim ſcriptum eſt
Ioſue 7. Cumque mitteret Ioſue de Ie-
richo viros contra Hai, quæ eſt iuxta
Bethauen, ad Orientalem plagam oppi
di Bethel, &c. Et capit. decimo octauo.
Et peruenit ad ſolitudinẽ Bethauen,
atque pertranſiens iuxta Luzam ad Me
ridiem ipſa eſt Bethel. Adde quod pri-
mo Regum. 14. dicitur: Peruenit pugna
vſque ad Bethauen. Conſtat autem tem

pore Ioſue, & tempore Samuelis, qui li
brum primum Regum conſcripſit, Be-
thelem non fuiſſe dictam Bethauen.
Quod ſi dicas Heſdram vſum eſſe ſui
temporis vocabulo, cum hos ſcripturæ
libros reſtituit: haud facile credã quid-
quam eum mutaſſe; cur enim non ita
vrbes ſingulas vocaret, vt ipſi, quorum
ſcripta nobis reddebat, appellauerant;
præſertim cum eius quoque tempore
diceretur Bethel? * Vt ergo Luza ab 33
euentu dicta eſt Bethel, quod ibi viſum
illud mirabile Iacob fuiſſet obiectum,
quamuis eo tempore altera eſſet eiuſ-
dem nominis vrbs, quæ poſtea fuit in
tribu Beniamin; ita ipſa Bethel ab euen
tu diſſimili, id eſt, ab idolorum cultu di
cta eſt Bethauen, quamuis altera eſſet
vrbs, quæ Bethauen diceretur, etymo-
logia maxime in ipſam quadrante. Ita-
que ſic Bethelem appellat propheta Be
thauen, ac ſi diceret: Plane indigna es
iam quæ voceris Bethel, id eſt, Domus
Dei: multo melius in te conuenit no-
men Bethauen; quam in ipſam, cui pri-
mo datum eſt, cum ſis domus vanitatis,
iniquitatis, & idoli. Docet enim Hiero-
nymus in Traditionibus Hebraicis in
libros Paralip. propter irriſionem no-
mina aliquando mutari in ſcriptura. Et
quemadmodum duabus maxime tribu-
bus dictum eſſe affirmauimus: Et nolite
ingredi in Galgala, quoniam Galgala
pertinebat ad tribum Iudæ: ita nunc di-
cere poſſemus decem tribubus maxime
dici: Et non aſcendetis in Bethauen,
quoniã Bethel erat in tribu Ephraim.
Si autem quæras, cur non meminerit
Dan, vbi erat altera vitula aurea; Re-
ſponderi poteſt, quoniam Bethel erat
longe celebrior, & propter antiquam
loci ſanctitatem, & quia rex Ierobohã
ibi primum idola adorauit, & ſacra fe-
cit. 3. Regum. 12. At omnino eiſdem
duabus tribubus loquitur, quibus iam
loqui priuatim cœperat, & vſque ad fi-
nem capitis loqui videtur. Nã ita vtri-
que in idola inſaniebant, vt ſuis mini-
me contenti ad aliena tranſirent, & ce-
lebriora præſertim ſana etiam in alie-
nis ciuitatibus poſita, quaſi religionis
cauſa inuiſerent, vt videbimus capit.
quinto, numer. 27. & Hamos quinto,
num.

numer. 7. Itaque non male etiam in- A
telligemus & hoc, & quod præceſſit
vniuerſis duodecim tribubus dico.
34 *Neque iurraueritis, viuit Dominus.* Hie
ronymus: Nolo enim per os veſtrum
nominis mei fieri mentionem, quod
idolorum recordatione pollutum eſt.
Aut ita: Quandoquidem idola colitis,
cur me in teſtimonium adducitis, quē
contemnitis? Hoc etiam placuit Cy-
rillo. Turpe enim, inquit, eſt Deum
iurare, & in lingua habere, & adora-
re idola. Non itaque ſinit propheta ſi-
mulare religionem Dei iuramento, & B
idololatras eſſe. Merito ergo de Iuda,
& Beniamin ait Dominus: Populus hic
labijs me honorat, cor autem eius lon
Iſa. 29. ge eſt à me. Optime etiam expone-
mus in hunc ſenſum: Ne iuretis per
idola veſtra, nomen meum Iehouah
illis tribuentes: cum enim dicitis: vi-
uit Dominus, per me iurare videmini,
& tamen non me intelligitis, ſed ido-
la. Nam ſolitos idololatras tribuere ido
lis ſuis nomen Dei maxime proprium
Iehouah, quod hic nominatur, illud
indicat Iud. 17. Conſecraui, & voui
hoc argentum Domino; vt de manu C
mea ſuſcipiat filius meus, ita Theodo-
retus, & Lyranus.

*Quoniam ſicut vacca laſciuiens decli-
nauit Iſrael.* Pertinet hoc ad præceden
tia: Ne eatis ad vitulā Bethel, vt Iſrael,
neque iuretis, viuit Dominus, quomo-
do ille iurare ſolet, ne eum imitemini
vos, ò duæ tribus, quoniam Iſrael om
nino me reliquit, & receſſit a me, ſicut
vacca laſciuiens, id eſt, quæ iugum abij
cit & fugit. Hieronymus: Pro laſci-
uiente vacca LXX. tranſtulerunt πα-
ροιςρῶσαν, quæ œſtro, aſiloque percuſ
ſa ſit, quem vulgo tabanum vocant; de D
quo & Virg. in 3. Georg. libro refert.

—— Cui nomen aſilo
Romanum eſt, œſtrum Graij vertere vo-
cantes,
Aſper, acerba ſonans, quo tota exterrita
ſiluis
Diffugiunt armēta, furit mugitibus æther
Concuſſus, ſiluaque, et ſicci ripa Tanagri.

35 Hæc Hieronymus. Et eadem meta-
phora dictum videtur Ierem. 46. Vitula
elegans, atque formoſa Ægyptus: ſti-
A mulator ab Aquilone veniet ei, id eſt,
Nabuchodonoſor, qui erit quod vac-
cis aſilus. Hebræi habent, Sicut vacca
סוררה id eſt, quæ iugum excutit, &
libera eſſe vult, neque vlli parere, ſed
declinare quò libuerit. Atque hanc eſ-
ſe huius nominis vim docet illud Deu
terom. 21. Filius noſter iſte proteruus,
& סורר, id eſt, contumax eſt, moni-
ta noſtra audire contemnit, comeſſa-
tionibus vacat, & luxuriæ, atque con-
uiuijs. Pſalm. 67. eſt idem verbum vbi
habemus: ſimiliter eos qui exaſperant:
B Et Prouerb. 7. סוררת duobus voca-
bulis expreſſit Hieronymus, vaga &
quietis impatiens. Itaque LXX. ver-
tentes, œſtro percuſſa, impetum, &
furorem recedentis explicare volue-
runt: noſter autem interpres explica-
uit cauſam receſſus, quod multa re-
rum copia luxuriaret, & laſciuiret, quo
modo etiam Chaldæus vertit: Quoniā
ſicut bos, qui ſaginatur, & recalcitrat,
ſic rebellat propter multitudinem bo-
norum Iſrael. Hoc & olim Moyſes di-
xerat: Deuteron. 32. Incraſſatus eſt di-
lectus, & recalcitrauit, &c. Huc perti-
C net locus citatus Deuteronom. 21. &
Hamos 4. Audite verbum Domini vac
cæ pingues. Ex quo diſcimus cur Ho-
ſeas capit. 9. dicat, Omnes principes
eius recedētes סוררים. Dixit autem,
Sicut vacca, quoniam huiuſmodi impe
tus, & motus naturæ in feminis ſolent
eſſe vehementiores, vt apud eundem
in eodem libro.

Scilicet ante omnes furor eſt inſignis equa 3. Geor-
(rum. Et gic.
Tempore non alio catulorum oblita leæna
Sævior errauit campis, &c.

Nunc paſcet eos Dominus, quaſi agnū 36
D *in latitudine.* Quoniam vaccæ ſimilem
dixerat eſſe Iſraelem, nunc per agni ſi-
militudinem ſupplicium eius oſtendit,
id eſt, abducendum eſſe in Aſſyrios, (vt
ait Hieronym.) & in latiſſimam Medo
rum regionem. Hoc ergo ait: Nunc, id
eſt, cito, antequam ego moriar, vt ait
Hieron. populus, qui erat vt vacca la-
ſciuiens, & per omnem locum libere
excurrebat, nec ſuis finibus contentus
erat; ſed in alios idololatriæ cauſa tran
ſibat: in latiſſima terra ponetur, non vt

vacca laſciuiens, ſed vt agnus manſue-
tus, qui ab alio ducitur, nec poteſt ef-
fugere, ſed velit, nolit, pati debet quid-
quid Dominus volet. Eodem modo in-
tellexit & Theophylactus.

*Particeps idolorum Ephraim, dimitte
eum.* O Iuda, dimitte Ephraim, (in
quo decem tribus intelligit) neque ei
te adiungas: amicus enim, & particeps
idolorum eſt, ne conſortio eius eorum
paris. Ita Hieronymus.

Separatum eſt conuiuium eorum; Hie-
ronymus: Illorum cultus, & religio, &
cibus à tuo, ò Iuda, ſeparatus eſt; noli
eorum eſſe ſocius, nam ſine modo pec-
cant, & ideo non poterunt effugere di-
uinam vltionem.

*Dilexerunt afferre ignominiam prote-
ctores eius.* Hieronymus: Principes eo-
rum infelicem populum deceperunt,
& pro Dei cultu imbuerunt eum igno-
minia idolorum, &c. Protectores, re-
ges, & ſacerdotes intelligamus. Por-
rò idololatriam, & cetera peccata igno
miniam vocat, quoniam ex eis ſequitur
Dolor pro peccato.
ignominia, & confuſio: quomodo pec-
catum dolor dicitur, quia ex peccato
ſequitur dolor. Pſal. 7. Concepit dolo-
37 rem, & peperit iniquitatem. *In He-
bræo locus eſt difficilior, nam pro Af-
ferre ſcriptum eſt הבו, id eſt. Date, ſiue
afferte, ita enim LXX. & Hieronymus
vertere ſolent: vt Pſalm. 28. Afferte Do
mino filij Dei; afferte Domino gloriã,
& honorem, afferte Domino gloriam
nomini eius. Quare omnino ſuſpicor
Hieronymum vertiſſe: Dilexerunt af-
ferte ignominiam. Sed librarij iudican-
tes non bene conuenire, Afferte cum
Dilexerunt, putauerunt vitium eſſe
ſcriptoris, ac pro Afferre ſcripſiſſe, Af-
ferte deceptum ſimilitudine literarum.
Sic multi dum veterum libros corrige-
re moliuntur, viciant potius. Quid eſt
autẽ. *Dilexerunt Afferte ignominiã.* Hoc
Latinus ſatis apte exprimere non po-
teſt. Græcus recte exprimet, Ἠγάπησαν
τὸ φέρετε ἀτιμίαν. Hiſpanus nõ minus
apte, aut proprie, ſon muy amigos delte
traed deshõra, hoc eſt nimis ſtudioſi
ſunt huius verbi, Afferre ignominiam,
veniat populo iſti ignominia. Quod ni
hil aliud eſt, quàm dilexerunt afferre
ignominiam, licet Hebraice, Græce, &
Hiſpanice, fortius & efficacius dicitur.
Ideo LXX. ſimpliciter verterunt, dile-
xerunt ignominiam. Et forte noſter in-
terpres (vt apertior, & expeditior eſſet
interpretatio) vertit ſicut vulgo habẽt
exemplaria: Dilexerunt afferre ignomi
niam, contẽtus ſenſum Latinis auribus
reddidiſſe. Diligunt autem afferre igno
miniam, quoniam ad idololatriam, &
alia peccata populum prouocant, ex
quibus magna ignominia afficietur.

Ligauit eum ſpiritus in alis ſuis. Hie- 38
ronymus ita exponit: Immundus ſpiri-
tus idolorum ita ligauit Iſraelem in alis
ſuis, & eum libere volitare non patitur.
Quaſi dicat: Affigit eum terræ; nec ſi-
nit cœleſtia contemplari, aut amare.
Poteſt & aliter exponi: Spiritus, id eſt,
ventus ligauit Iſraelem in alijs ſuis, id
eſt, celerrime in omnes mundi partes
deferet, atque diſperget, quod propter
inſtantem captiuitatem dixit, qua ce-
lerrime in remotiſſimas regiones dela-
ti ſunt. Nam vento metaphorice ob
ſummam celeritatem alæ tribui ſolent,
vt Pſal. 17. Aſcendit ſuper Cherubim,
& volauit, volauit ſuper pennas vento-
rum, id eſt, celerius ventis. Quem ſen
ſum, præter Ruffinum ita interpretan-
tem, Theophylactus, & Theodoretus
ſequuntur legentes cum LXX. Turbo
ſpiritus ſibilabit in alis eius: Ita olim ha
bebant libri Græci, quos habuerũt Hie
ronymus, & Theophylactus, & Theo-
doretus, & ita hodie habet codex Aldi
Manutij, Complutẽſe, & regiũ habent:
Turbo ſpiritus tu es in alis eius, cuius
lectionis meminit & Theophylactus.
Quod autẽ vtraq; interpretatio germa
na ſit, cauſa eſt nomen רוח, quod ſicut
Græcis πνεῦμα, & nobis ſpiritus tã ven
tũ, quàm ſubſtantiã incorpoream ſigni
ficat. Præterea in alis ſuis poteſt more
Hebræorũ intelligi in alis ipſius Iſraelis
ſiue in alis ipſius vẽti, vt diximus. n. 17.

Et confundentur à ſacrificijs ſuis. Cum
ſepti vndique calamitatibus videbunt,
nihil ſibi opis afferre idola.

ALLEGORIA.

Spiritualem ſenſum conſulto in fi- 39
nem vſque diſtulimus, quoniam perpe
tuum orationis propheticæ filum non
vide-

videbatur commode interrumpi poſſe. Quomodo eadem peccata in populo Iudæorum fuerint poſt Domini aduentum, atrociorisque captiuitatis, & vaſtitatis ſupplicio digni fuerint, nemo eſt, qui ignoret. Quare & omnia, quæ dicta ſunt, facile ad eum accommodantur, ſi idololatriam demamus, ſed habuit pro ea obſtinatam incredulitatem, & perfidiam, qua ceu perniocioſiſſima fornicatione à Chriſto Domino recedebat, & ſuperbia, atq; auaritia, & ambitione perditus; cœleſti doctrinæ perſpicuiſque miraculis diuinam virtutem demonſtrantibus pertinaciſſime repugnabat, illique maxime, qui duces populi ad ſalutem eſſe debuerant, ſacerdotes, & Phariſæi, legiſque doctores.

TROPOLOGIA.

Tropologia vero ab illis verbis repetenda eſt: *Veruntamen vnuſquiſque non iudicet, &c.* Miſerrima animæ conditio eſt, cum creatori ſuo contradicit, & ſæpe admonita, vt reſipiſcat, nō vt prius, obſurdeſcit, ſed audit, & contradicit,
Ierem. 2. vt apud Ieremiam: Prohibe pedem tuū à nuditate, & gutture tuum à ſiti. Et dixiſti: Deſperaui, nequaquam faciam: adamaui quippe alienos, & poſt eos ambulabo. Væ (inquit Iſaias) qui con
Iſa. 45. tradicit fictori ſuo, teſta de ſamijs ter-
40 ræ. * Merito væ, quærit enim libertatem contradicendo, & dum ſui iuris eſſe vult, libidinum & peccatorū ſeruus efficitur. Quærit lætitiam, & tranquillitatem & in fluctus, atque in tumultus ſe conijcit, ſicut ait Iob: Sapiens
Iob. 9. corde eſt, & fortis robore. Quis reſtitit ei, & pacem habuit? Gregorius. 9. Moral. capit. 2. Sic ſummus ille angelicus ſpiritus, qui ſubiectus Deo in culmine ſtare potuiſſet, ſemetipſum repulſus patitur: quia per naturæ ſuæ inquietudinem foris vagatur. Sic primus humani generis parēs, quia auctoris præcepto reſtitit, carnis protinus contumeliam ſenſit; & quia ſubeſſe conditori per obedientiam noluit, ſub ſemetipſo proſtratus, & pacem corporis protinus amiſit. Bene ergo dicitur: Quis reſtitit ei, & pacem habuit? quia peruerſa mens vnde ſe contra auctorem eri-
A gir, inde ſe in ſemetipſa confundit, &c. Patitur etiam aliud quod magnæ infelicitatis eſt, quod illi correptores admuntur, & dum fœdo voluptatum amore captus miſeriam ſuam non videt cū monitores deſunt, fit in dies miſerior.
Paulo quidem ait Chriſtus: Ego ſum Acto. 9.
Ieſus, quem tu perſequeris: durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare. Magnæ id ſane miſericordiæ, ſed non omnes Pauli ſunt, nec diu Paulus contradixerat, ſed ignorans fecerat in incre-
dulitate. * Nos potius timeamus, ne di 41
mittamur in deſideria cordis noſtri, &
B iratus Dominus dicat: *Veruntamen vnuſquiſque non iudicet, & non arguatur vir*. Inde fit, quod ſtatim ſequitur: *Et corruet hodie*. Manifeſta luce ducitur in captiuitatem, & omnibus ſpectantibus diabolo traditur, dum concupiſcentijs ſuis relinquitur, & in reprobum ſenſum datur, neque iam peccata abſcon-
dit, ſed perfricta fronte peccat. De hac Eccli. 32.
ruina præclare Eccleſiaſticus: In via ruinæ non eas, & non offendes in lapides, nec credas te viæ laborioſæ, ne ponas animæ tuæ ſcandalum. Quot lapides in hac via occurrunt? quot offen
C dicula? *Corruet etiam in mortem*, idque hodie, id eſt, valde cito, cum ille minime cogitabit. *Corruet etiam propheta tecum*. Vt enim olim in populo illo multi erant pſeudoprophetæ, de quibus nunc prophetæ ſermo eſt, qui populo pacem in peccatis promittebant, negantes famem vnquam aduenturam, aut gladium, aut captiuitatem; atque ita à pœnitentia auocabant: ita in populo Chriſtiano habet hodie diabolus pſeudoprophetas non paucos, qui ſemper peccantibus impunitatem pollicentur, longamque ad reſipiſcendum vitam; nec ſubitam mortem ti-
D mere ſinunt; neque iram Dei, neque ignem æternum importuni miſericordiæ diuinæ laudatores. Hos ſæpe Deus inopinata morte opprimit, cum ijs, quos deceperant, vt alteri perfidiæ, alteri ſtultæ credulitatis pœnas in æternum luant. De his Ierem. 29. Non vos ſeducant prophetæ veſtri, qui ſunt in medio veſtrum, & diuini veſtri, & ne attendatis ad ſomnia veſtra, quæ vos

ſomniatis, quia falſo ipſi prophetant vobis in nomine meo, & non miſi eos
42 dicit Dominus. * Atque has quidem pœnas nocte luent, vt fiat illud Sapien. 17. Omnis enim orbis terrarum limpido illuminabatur lumine, & non impeditis operibus continebatur. Solis autem illis ſuperpoſita erat grauis nox, imago tenebrarum, quæ ſuperuenturæ illis erant. Ipſi ergo ſibi erant grauiores tenebris. Quid autem tum populus Dei vocatus dicet, cum hæc aduenerint? Replebitur inſipientia, nec habebit quid reſpondeat vnum pro mille: agnoſcet merito ſe illa pati, merito à Deo repelli, quia & ipſe ſcientiam Dei repulit. Hæc ne pateretur Dauid,
Pſal. 24. ſupplex clamabat: Vias tuas Domine demonſtra mihi; & ſemitas tuas edoce me; dirige me in veritate tua, & doce me, quia tu es Deus Saluator meus. Quod vero addit: ***Secundum multitudinem eorum, ſic peccauerunt mihi, &c.*** Multum timendum eſt non ſolum congregationi, in qua multi peccatores fuerint; ſed etiam cuiuis homini, qui donis Dei abutitur. Sæpe fit, vt hominem Deus multis & naturæ, & gratiæ donis largiſſime ornet, pro quibus nullam gratiam auctori reddat, ſed quot accepit dona, tot ad ſuperbiam, & ad peccata cetera adminicula accepiſſe videatur. * Quem celeriter diuina ſen-
43 tentia conſequitur: ***Gloriam eorum in ignominiam commutabo***, quoniam eius formam, ingenium, vires, eruditionem, potentiam omnes execrantur, quaſi male collocata, & per abuſum deprauata. Quare merito de peccatore dicitur 1. Macha. 2. Gloria eius ſtercus, & vermis eſt: hodie extollitur, & cras non inuenietur: Et Ieremi. 29. Ecce mittam in eos gladium, & famem, & peſtem (paulatim, ſcilicet, eorum bona conſumentem) & ponam eos, vt ficus malas, quæ comedi non poſſunt, eo quod peſſimæ ſint, &c. Et dabo eos in vexationem vniuerſis regnis terræ in maledictionem, & ſtuporem, & in ſibilum, & in opprobrium cunctis gentibus, &c.

Cum autem ſacerdotes, qui populi peccata conſumere debent, & ei Deum pla-
A care, & concionatores, ac religioſi, vel fallaci doctrina, vel prauo exemplo ceteros ad iniquitatem prouocant: ***Viſitabit Dominus ſuper eos vias eorum, & erit ſicut populus ſic ſacerdos***, vt nullum peccatum in populo inueniatur tam tetrum, ac dirum, quod etiam non inueniatur in ſacerdote, nec ſit hominibus honorabilior, quàm ſi de media plebe eſſet. Quod autem ait: ***Et comedent, & non ſaturabuntur***, expoſuimus, capit. 2. numer. 52. Miſerrimum etiam quod ſequitur.

Populus meus in ligno ſuo interrogauit, 44
B id eſt: Ita ſpiritu fornicationis ſeducti ſunt, id eſt, immodica rerum huius ſæculi cupiditate, vt ligno, & baculo diuinos honores tribuant, atque inde ſe accepturos eſſe confidant, vnde omnia mala repellant, ſicut idololatræ, qui per baculum cognoſcere futura ſtudebant, vt mala impendentia vitarent. Hi ſunt, qui pecuniam adorant, & in auro omnes ſuas ſpes, omne ſuum præſidium collocant. Quibus Ieremias Ierem. 2.
ait: Quomodo confunditur, fur quando deprehenditur, ſic confuſi ſunt domus Iſrael, ipſi, & reges eorũ principes,
C & ſacerdotes, & prophetæ eorũ dicentes ligno: Pater meus es tu; & lapidi: Tu me genuiſti. ***Super capita montium***, illi ſacrificant, & ſub arborum amœnarum frondibus, qui more gentilium viuunt, & voluptates tantum huius ſæculi curant, & in honores obtinendos, atque in diuitias conferunt quidquid in Dei obſequium, & honorem conferre debuerant. Nam in montibus, & collibus, vbi propter altitudinem, & virtutem multis rebus gignendis, conſeruandiſq; opportunam, Deus potius coli, laudarique debuit, & ſub arboribus amœnis vbi adorãdus erat amœnitatis
D illius auctor, ibi colũt idola ſua. Quod fit cum in ſublimem locum euecti dignitatis, aut eruditionis, aut probitatis, inde nobis placemus, & loco illo ad ſuperbiam, aut ad ambitionem, aut ad turpitudinem, aut ad aliorum incommoda abutimur. Aut cum opibus, & quiete abundantes luxui nos, & voluptatibus dedimus. * Sed videant idolo- 45
rum cultores, non ſibi ſe nocere tantũ;

ſed

ſed filijs, & propinquis, quos Deus iratus impune peccare ſinet, vt ipſi dedecore ſummo, & dolore plectantur, *& populus non intelligens vapulet*. Verum quoniam multi ſunt inter peccatores, quos Deus maioribus beneficijs obligauit, vt religioſi homines, & ſacerdotes; atque ij denique, quos ad maiora vocauit, & elegit, quoſque ſæpe è peccatis eruit, & quaſi extraxit; ad eos bonus, & pius pater ſermonem conuertit: *Si fornicaris tu Iſrael, non delinquat ſaltem Iuda*. Abijce, o Iuda, idola Iſraelis, noli imitari eius impietatem, id eſt, mundanorum hominum, & more gentilium viuentium. Iſti enim copia bonorum à me acceptorum laſciuientes, & inſana voluptatum cupiditate, quaſi œſtro vaccæ raptati, præcipites in facinora ruunt. Sed aliquando ex vaccis in agnos verſi laſciuire deſinent, & colligati more agnorum alieni iuris erunt, dominiſque crudelibus tradentur, vbi ſemper ſolicitudine, & metu pleni ſint, quaſi agnus, qui ſolus in campo latiſſimo verſatur, & ad quemcumque ſtrepitum metuit inſidias.

46 * Tui mores, tua vocatio, beneficia accepta aliam vitam poſtulant. Mundani ſua habeant conuiuia, & gaudia, quæ in æternum luctum deſinent, tu meliora quære. Ipſi flagrant cupiditate terrenorum, & ſua ſponte currentes etiam à ducibus ſuis admotis calcaribus concitantur, vnde in ſummas vtrique calamitates venient, & in remotas terras ferentur, id eſt, in dies magis à Dei cultu, & ab operibus pietatis recedent, ac ſimiliores gentibus euadent. Tu in loco tuo mane: locus enim in quo ſtas, ſanctus eſt, & à patrum tuorũ inſtitutione, & pietate ne recedas, neue gentilibus appropinques. Illis diabolus alas alligauit funibus illis, de quibus ſcriptũ eſt: Iniquitates ſuæ capiunt impium, & funibus peccatorum ſuorum conſtringitur; vt neque oratione, neque deſiderijs ſaltem ſe ſe in cœlum leuent, ſed affixi terræ adhæreant. Tuũ eſt non hærere in ſolo, ſicut animantia, quæ natura prona, atque ventri obediẽtia finxit, ſed leuare te ſuper te. Tuum eſt non ligari, ſed ſolui, qui ad

Prou.5.

A veram libertatem filiorum Dei natus es. Tuum eſt terrenis fæcibus relictis cœlo appropinquare, & puriori, ac ſalubriori aere frui. Denique tuum eſt, non pennis ſpoliari, ſed clamare continenter: Quis dabit mihi pennas ſicut columbæ, & volabo, & requieſcam? Pennæ tuæ ſunt ſancta meditatio, & oratio, perpetua tui abnegatio, pœnitentia, crucis portatio, & cetera huiuſmodi, ſine quibus anima grauis, etiamſi ſibi aliquantum leuari videatur, ſuo
B pondere continuo in terram ruit.

Pſal.54.

CAPVT V.

AVdite hoc ſacerdotes & attendite domus Iſrael, & domus regis auſcultate: quia vobis iudicium eſt, quoniã laqueus facti eſtis ſpeculationi, & ſicut rete expanſum ſuper Thabor. Et victimas de-
C *clinaſtis in profundum: & ego eruditor omnium eorum. Ego ſcio Ephraim, & Iſrael non eſt abſconditus à me: quia nunc fornicatus eſt Ephraim, contaminatus eſt Iſrael. Non dabunt cogitationes ſuas vt reuertantur ad Deum ſuum: quia ſpiritus fornicationum in medio eorum, & Dominũ non cognouerunt. Et reſpondebit arrogantia Iſrael in facie eius: & Iſrael, & Ephraim ruent in iniquitate ſua, ruet etiam*
D *Iudas cum eis. In gregibus ſuis, & in armentis ſuis vadent ad quærendum Dominum, & non inuenient: ablatus eſt ab eis. In Domino præuaricati ſunt, quia filios alienos genuerunt: nunc deuorabit eos menſis cũ partibus ſuis. Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama: vlulate in Bethauen, poſt tergum tuum Benia-*

 min.

A *min. Ephraim in deſolatione erit in die correptionis: in tribubus Iſrael oſtendi fidem. Facti ſunt principes Iuda quaſi aſſumentes terminum: ſuper eos effundam quaſi aquam iram meam. Calumniam patiens eſt Ephraim, fractus iudicio: quoniam cœpit abire poſt ſordes. Et ego quaſi tinea Ephraim: & quaſi putredo domui Iuda. Et vidit Ephraim languorem ſuum, & Iudas vinculum ſuum:* B *& abijt Ephraim ad Aſſur, & miſit ad regem vltorem: & ipſe non poterit ſanare vos, nec ſoluere poterit à vobis vinculum. Quoniam ego quaſi leæna Ephraim, & quaſi catulus leonis domui Iuda: ego, ego capiam, & vadam: tollam, & non eſt qui eruat. Vadens reuertar ad locum meum, donec deficiatis, & quæratis faciem meam.*

HISTORIA.

C *Audite hæc ſacerdotes.* Adhuc vult Dominus oſtendere, quam merito puniat decem tribus. Ijs enim magis loquitur, quoniam & grauius peccabant, & earũ propior erat captiuitas. Sed ſacerdotibus primum, qui populum; cum dirigere deberent, deprauabant. Ceterum ſacerdotes vocat (tametſi reuera non eſſent, quia non erant ex tribu Aharon; vt ſacra hiſtoria docet. 3. Reg. 12.) quoniam officium ſacerdotale gerebant, & ſacerdotes à populo vocabantur, vt ait Hieronymus. Quemadmodum. 3. Reg. D 18. & alibi ſæpe ſacerdotes idolorum vocantur ſacerdotes, & pſeudoprophetæ paſſim prophetæ dici ſolent, vt cap. 4. Corruet etiam propheta tecum.

Domus Iſrael. Hieronymus: Accuſatur populus, ne ſe alienum arbitretur à crimine, ſi inductus ſit à regibus, & ſacerdotibus.

Et domus regis. Regem, & eius domeſticos, ac conſiliarios appellat.

Quia vobis iudicium. id eſt: Ideo vos appello, vt ſimul audiatis, quid feceritis, & cur tradamini inimicis, vt ait Hieronymus. Itaque Iudicium pro damnatione hic ponitur, & pro iudicis ſententia, vt Iacob. 2. Iudicium ſine miſericordia illi, qui non fecit miſericordiam: non pro obiurgatione, vt putauit Theophylactus, non enim eſt hic ריב vt in ſuperioribus capitibus, ſed משפת.

Quoniam laqueus facti eſtis ſpeculationi. Vbi legimus, Speculationi, in Hebræo eſt, למצפה. Contendunt autẽ Hebræi, & eorum ſectatores, Miſpha nomen eſſe montis, quemadmodum & Thabor: aiuntque Hebræi genus hominum fabulatum nugarumq; appetentiſſimum, Ieroboham regem Iſrael arces in his duobus montibus extruxiſſe, excubiaſque in eis collocaſſe, quæ populum impedirent, ne ſtatis feſtis diebus Ieroſolymam peteret, eunteſque trucidarent. Si quæras, quo auctore hæc dicant, aut è qua hiſtoria rem antiquam, & inauditam acceperint: fruſtra quæras, ſolent enim multa huius generis dicere, ſed nulla, aut quàm pauciſſima comprobare. Vatablus etiã vult Miſpha montem eſſe, in quo, & in Thabor, quia ſublimes erant, laqueos, & retia expandebant, qui feras, aueſque captabant, atque inde ſumpta metaphora talẽ reddĩ ſenſum: Fuiſtis ſcandalo populo meo, quem reuocare debueratis, & fuiſtis ei auctores idololatriæ. Sed hoc nobis perſuadere non poterunt: habemus enim præter Hieronymum meliores auctores, eoſque Hebræos, Lxx. interpretes, qui ſimiliter verterunt, ſpeculationi; & Chaldæum, qui vertit: Doctoribus veſtris; id eſt, ſpeculatoribus veſtris. Qui omnes, quemadmodum Thabor in ſua interpretatione reliquerunt, quod nomen proprium eſſe intelligebant, ita ſine dubio reliquiſſent Miſpha, ſi nomen montis eſſe iudicaſſent. * Nec ignorabat Hieronymus montem eſſe quendam, qui hoc nomine vocaretur, primo enim Regum 10. tranſtulit: Et conuocauit Samuel populum ad Dominum in Maſpha, vbi hoc idem nomen eſt: ſed vidit hic non montem ſi-

gnifi-

gnificari, & ideo ſpeculationem vertit, vt Iſai. 21. Super ſpeculam Domini ego ſum ſtans iugiter. Et Mich. 7. Dies ſpeculationis tuę. Locum Hieronymus ita explanat: Speculatores, & principes vos conſtitui, vt populum regeretis errantem: vos autem facti eſtis laqueus, & non tam ſpeculatores, quam venatores appellandi. Significat autem, quod populum in idololatriã pertraxerint verbis, & exemplis. Itaque ſpeculationem vocari putat Hieronymus populum ipſum, quem ſpeculabantur, id eſt, cuius illi curam gerebant, quod eſt apud Hebræos vſitatiſſimum. Eodem prorſus modo interpretatus eſt hic Cyrillus, & libr. 12. comment. in Ioannem cap. 26. vbi ita ait: Speculationem in his appellat ſubditam multitudinem, cuius curam principes habere debent: Speculatores enim ideo apud ſacras litteras præſidentes populis dicuntur. Alij ſpeculationem dici putant ſpeculatores ipſos, id eſt, prophetas, iuxta illud Ezech. 3. Fili hominis, ſpeculatorem dedi te domui Iſrael. Ita Theodorus Antiochenus, Theodoretus, & Theophylactus, immo & Chaldæus qui ita vertit: Offendiculũ enim fuiſtis doctoribus veſtris. Prophetis enim laqueus erant Iſraelitæ, quia illos capere, & extinguere cupiebant.

Speculatio, & ſpeculator.

4 * Vere autem, & proprie vtrumque dici facile intelligemus, ſi phraſin, & valde neceſſariam, & maxime in ſcriptura vſitatam conſideremus. Solet enim nomina abſtracta (vt Dialecticorum more docendi cauſa loquar) pro ſuis concretis vſurpare, modo actiue ſumptis, modo paſſiue. Vix paginam in ſcriptura volues, in qua aut vtrumque horum, aut alterum non inuenias: ideo vnum, aut alterum exemplum proferre ſatis erit. Pro concreto actiue vt 1. Corinth. 1. Qui factus eſt nobis ſapientia à Deo, & iuſtitia, & ſanctificatio, & redemptio, id eſt, docens nos, iuſtificans nos, ſanctificans, & redimens, vnde meritò intulit: vt quemadmodum ſcriptum eſt: qui gloriatur in Domino glorietur, id eſt, cum non habeamus ex nobis ſapientiam, nec iuſtitiam, nec ſanctificationem, nec redemptionem, ſed à Deo per Chriſtum, non poſſumus vllo modo gloriari in nobis, ſed in Chriſto gloriari debemus. Pſalm. 17. Diligam te Domine fortitudo mea, id eſt, fortem efficiens me. Pro concreto paſſiue, vt paſſim in Pſalmis legimus: Tu es ſpes mea, patientia mea, expectatio mea, id eſt, in quo ego ſpero, quem ſuſtineo, quem expecto. Ex quo illud intelligitur Geneſ. 31. Niſi Deus patris mei Abraham, & timor Iſaac affuiſſet mihi, forſitan modo nudam me dimiſiſſes, id eſt; Deus ille, quem Iſaac timebat, & venerabatur. Et poſtea: Iurauit ergo Iacob per timorem patris ſui Iſaac. Ita nunc ſpeculatio recte ſignificare poteſt, & ipſum ſpeculatorem, & populum (vt ita dicam) ſpeculatum. Nihil etiam obſtat, ſi ſpeculator propheta eſt, ipſam prophetiam ſpeculationem dici, aut officium prophetandi.

Phraſis.

Et ſicut rete expanſum ſuper Thabor. 5
Non dicit illos in inſidijs fuiſſe in monte Thabor, ſed facti eſtis quaſi rete, quod ibi expandi ſolet ad aues, aut feras capiendas: ſic vos inſidias ſemper paratis contra prophetas, vt eos capiatis, & occidatis, vt exponunt Theophylactus, & Theodoretus, vel iuxta ſuperiorem Hieronymi ſenſum: Irretijſtis reliquos, & exitium eis attuliſtis: per vos enim inciderunt in idololatriam. Porro Thabor (vt hic ait Hieronymus) mons eſt Galilææ ſitus in campeſtribus, rotundus, atque ſublimis, & ex omni parte finitur æqualiter. Huius meminit Dauid Pſalmo 88. Thabor, & Hermon in nomine tuo exultabunt. Hunc LXX. & Ioſephus, & Græci eos ſecuti Itabyrium vocant, ſiue Itaburium, hanc (vt ait Hieronym.) habentes conſuetudinem; vt Hebræa nomina Græco ſermone declinent, ſicut Edom interpretatur Idumæam. Quamuis nunc in quibuſdã Græcis libris legamus hic, Thabor. Sed vera lectio LXX. eſt Itabyrium, vt conſtat ex Hieronymo, & Theophylacto. Idẽ in locis Hebraicis ait: Thabor terminus Zabulon. Eſt autem mons in medio Galilęę campo mira rotunditate ſu-

Thabor.

te ſublimis, diſtans à Diocæſarea decem millibus contra Orientalem plagam, qui confinium quoque inter tribum Iſſachar, & Nephtalim fuit. Ioſephus libro 4. de bello Iudaico cap. 2. affirmat, altitudinem huius montis eſſe triginta ſtadiorum, verticem autem ipſum campeſtrem viginti ſtadijs patere: Situmq; eſſe inter Scythopolin, & campum magnum. Egeſippus lib. 4. de excidio Ieroſolymitano cap. 4. verticem eius viginti tria ſtadia habere ſcribit, ſed mēdoſum eſſe librum ſuſpicor: ſolet enim ſequi Ioſephum. Teſtanturq; qui terram ſanctam viderunt, diſtare à Naim ſex, aut ſeptem millibus ad dexteram euntibus ab Ieruſalem in Nazareth, decem vero à Nazareth, ſitumq; eſſe in parte Orientali campi magni Galilææ, ita vt plus quatuor, aut quinque millibus ab alijs circum montibus recedat, & quaſi manu ædificatus in illa planitie videatur, valde ſublimis, atque adeo vndique æqualis, vt vna eius pars non videatur vel pugillum terræ habere plus altera. Cyrillus. Thabor mōs eſt nobiliſſimus in Galilæa, denſiſſimus, & pleniſſimus ferarum, & auium.

6 *Et victimas declinaſtis in profundum.* Hebræa verba valde obſcura ſunt, & mirabiliter variant interpretes, præſertim recentiores; hoc tantum inter eos conuenit, quod à noſtra tranſlatione recedunt. Quos ego nec referam, nec refellam. Id tantum dicam, quod veriſſimum arbitror: ſenſus eſt: Vehementer declinaſtis victimas, id eſt, multum curaſtis, ne victimæ Deo offerrentur in Ieruſalem, ne ab errore ſuo reſipiſcerent qui eas offerebant, & vitulis potius eas immolarent. Sed videamus, quam rectè hunc ſenſum Hebræa exprimant, quod auctores illi non putarunt poſſe fieri, ושחטה סטים העמיקו. Hic שחטה victimam ſignificat à שחט; quod eſt iugulare, ſeu mactare. Quod ſi vrgeat R. Dauid non eſſe hic nomen, ſeu infinitiuū, haud inuitus dabo, quod iure poſſem negare, ſit igitur immolare. Scilicet victimas. סטים declinantes ſignificat, vt ipſe quoque fatetur. At העמיקו ſine controuerſia ſignificat profundauerunt, ſiue profundum fecerunt. * Eſt autem phraſis Hebræorum (quam auctores hi non videntur animaduertiſſe) vt hoc verbum, & alia nonnulla in coniugatione hiphil aduerbialiter ponantur. Vt Ionæ 4. bis dicitur: Putasne bene iraſceris tu? In Hebræo eſt, Putasne benefecit venit ira tibi? vbi היטב, id eſt, Benefecit nihil aliud ſignificat quam bene, vt Hieronymus vertit, aut vehementer vt LXX. & ſtatim, Bene iraſcor ego vſque ad mortem. Vbi in Hebræo eſt, Benefecit venit ira mihi. Ita hoc verbum העמיקו. Oſ. 9. Profunde peccauerunt, ſicut in diebus, Gabaa, Hebraice: Profunde fecerunt corrupti ſunt, ſicut in diebus Gabaa, id eſt. Profunde ſiue vehementer corrupti ſunt. Chaldæus: Adauxere corruptionem ſicut in diebus Gabaa. Iſaiæ. 31. Conuertimini, ſicut in profundum receſſeraris filij Iſrael. Hebraice: ſicut profundum feciſtis, id eſt, ſicut vehemēter receſſiſtis. Chaldæus: Conuertimini ad legem, quia multū erraſtis filij Iſrael. Ita etiam in hoc loco, Profundum fecerunt, ſignificat, In profundum, id eſt, vehementer, aut largiſſime, vt vertit Chaldæus: Planus ergo ſenſus eſt: Et victimas declinantes (ſcilicet, fuiſtis) vehemēter, vel immolare declinaſtis vehementer, diligentiſſime curaſtis, ne victimæ Deo offerrentur. * Quod vero hactenus in tertia perſona dicebamus. Profundum fecerunt, & nunc in ſecunda dicimus profundum feciſtis, mouere lectorem non debet, nam ſi loco literæ ה ponatur ת ſonabit, Profundum feciſtis, in quibus literis propter ſimilitudinem facile potuit errare librarius. Poſſumus etiam reſpondere, tertiam perſonam non raro poni pro ſecunda, præſertim in hoc verbo, vt Iſa. 31. Conuertimini, ſicut in profundum receſſeratis, vbi & LXX. & Chaldæus in ſecūda perſona acceperunt. Nec mirum cum ponatur quaſi aduerbialiter, immo & pro ſecunda perſona imperatiui ponitur bis Ierem. 49. Deſcendite in voraginem habitatores Dedan, & poſtea in voraginibus ſedere qui habitatis Aſor, &c. conſentientibus cum noſtra tranſlatione LXX. interpretibus.

Et ego eruditor omnium eorum. Ego erudie-

7 Phraſis. Profunde ſiue Profundum.

8

A B C D

erudiebam eos cupiens emendare, non perdere. Non deſiſtebã eos à cultu idolorum auocare per prophetas meos. Chaldeus: Et ego adduco correptiones ſuper omnes illos.

ALLEGORIA.

Sacerdotes, & Phariſei, & primores populi, & domus regis Herodis, qui occidit Ioannem Baptiſtam, & Chriſtum
Luc.13. quærebat, vt occideret, & poſtea cum exercitu ſuo irriſit eum indutum veſte alba, ac remiſit ad Pilatum, compellantur vt damnationis ſuæ ſententiam audiant: omnes enim laqueus facti ſunt
B Chriſto, & apoſtolis, quærentes eos capere in ſermone, & occidere. Populo etiam ipſi, cuius curam gerebant, facti ſunt laqueus, quem quantum poterãt à Chriſto, ideſt, à veritate, & à ſalute, auoc tebãt: vt Io.9. Da gloriam Deo, nos ſcimus, quia hic homo peccator eſt. Et ca. 11. Quid facimus, quia hic homo multa ſigna facit? Si dimittimus eum ſic, omnes credent in eum, &c. Deniq; in paſſione turba petijt virum homicidam donari ſibi, auctorem vero vitæ interfecit; quoniã (vt ſcribit Marcus) Pontifices
Marc.15. concitauerũt turbã, vt magis Barabban
C dimitteret eis. Et cũ Chriſtus eruditor eſſet omnium, id eſt, tam principũ, quã reliqui populi, omniumq; ſalutẽ optaret, principes auertebant populum ne Deo offerrẽt ſacrificium laudis, & fidei. & iuſtitiæ Chriſtum accipientes, & honorantes. Theophylactus: Hæc & Chriſti interfectoribus põtificibus, phariſ eis, & ſcribis, & regi Herodi conueniunt, qui rete facti ſunt ſpeculæ, hoc eſt ſublimi Chriſto, ſuper quo qui ſteterit, plura, & præſtantiora ceteris videt. Nonne & in ſermonibus ipſum conabantur irretire, ac tandem crucis ſagenam ipſi fi
D xerunt, variasque ſycophantias, & calumnias, & falſa teſtimonia, ceu retia expanderunt? Cyrillus lib.12. commentariorum in Ioan. cap.26. Laqueus facti ſunt principes & ſacerdotes clamãtes, & turbis perſuadentes, vt clamarent: Non habemus regem niſi Cæſarem, &c. Hæc ideo retuli, ne quis putet huiuſmodi allegorias temere à nobis confingi.

TROPOLOGIA.

80 Theophylactus: Qui conſtitutus eſt, vt doctorem agat, ac ſuper excelſum gradum doceat, ſi vel reprehenſibilem vitam duxerit, vel adulterinam, prauamque doctrinam euulgauerit, rete ſit ijs, qui in eum defigunt oculos, ipſe (inquam) in ſpecula collocatus. Rete autem ſit, non quale Chriſti diſcipuli piſcatores habuerunt, verbum nempe miraculis contextum, ſed quale venantes ſemper venationem animorum dæmones infinxerunt. Audiemus autem qui animas perdidimus, cuius rete ſimus: nec enim Dei, etiam ſi in ſpecula ſtemus. Hæc Theophylactus, quæ etiam retuli, vt videat lector quomodo veteres patres tropologicos ſenſus explicent. Ita enim Hieronymus & Origenes, & ceteri faciunt: ne à me pro tropologia locos communes expectet, quos ſibi quiſque non magno labore coacervare poteſt. Ego quod difficilius eſt, & quod patres noſtri ſecuti ſunt, tantum propoſitum habeo, vt quid in litera lateat, ſiue ad Chriſtum, & Eccleſiam; ſiue ad mores attinens ordinem ipſum literæ, contexturamque ſeruans explicem. Ceterum de his, quæ nunc eſſent dicenda, vide c.1. nu.78.79.80. & 83.

HISTORIA.

Ego ſcio Ephraim, & Iſrael non eſt abſconditus à me. id eſt: Scio quæ opera faciant, non poſſunt latere me. Hoc autem dicit, quoniã cum primũ Ephraim idola colere cœpit, ſtatim reliquus Iſrael impietatem eius ſecutus eſt. Ephraim autem vocat Ieroboam ex ea tribu natum, & ceteros reges, qui eum & dignitate, & ſcelere ſecuti ſunt: tum ipſam tribũ vniuerſam (vt intellexit Chaldæus) quæ prima, ac promptiſſima omnium fuit ad vitulos regis ſui adorandos.

Non dabunt cogitationes ſuas. Nullo modo imperare animo ſuo, aut perſuadere ſibi volent, vt ab idolorum cultu abſtineant, ita eos occupauit, ac poſſedit totos ſpiritus idololatriæ. Hoc expoſuimus cap.4. num.23.

Et Dominum non cognouerunt. Statuerunt omnino à Deo recedere, & eius mandata contemnere. De hoc ca. 4. num.1.

Et reſpondebit arrogantia Iſrael in facie eius. Sed non abibit impunitus: humi-

humiliabitur eius ſuperbia,ira Hieronymus expoſuit,& merito:nam pœna pro peccato inflicta, eſt ipſiſſima reſponſio, quæ peccato debetur, ſicut fauor Dei, & beneficia ſunt reſponſio boni operis, vt Gene.31.Reſpondebitque mihi cras iuſtitia mea, cum placiti tempus aduenerit. Metaphora capitur ab agricolis (vt recte ait Ruffinus) quibus terra, vt culta eſt,& ſeminata, ita reſpondet,vel benignitate fructuum, vel malignitate, vt apud Virgilium. A

Reſpondere.

1.Georg. *Illa ſeges demum votis reſpondet auari*
Agricolæ,bis quæ ſolē, bis frigora ſenſit.

Quomodo Apoſtolus ait ad Gala.6. Quæ enim ſeminauerit homo, hæc & metet. *In facie eius*, id eſt, ipſo cernente. Chaldæus. Et deprimetur gloria Iſrael ipſis videntibus. Theophylactus: Aperte itaque videbunt qualis ſit impietatis fructus,& ſuperbiæ. Ceterum, vt notat Hieronymus גאון, pro quo nos habemus: Arrogātia,aut ſuperbia, vt & Chaldæus, & Theodotion, & Aquila verterunt. LXX. & Symmachus vertunt,Iniuria,quoniam ſuperbia,qua peccator Deo obedire recuſat, iniuria Dei eſt.Ita etiam cap.7.Et humiliabitur ſuperbia Iſrael in facie eius. B

גאון

12 *Et Iſrael, & Ephraim ruent in iniquitate ſua.* Hæc eſt reſponſio: captiui omnes ducentur, idemque poſtea patietur Iudas, vt pro eadem impietate eaſdem pœnas luat. In iniquitate autem dixit more Hebræorum, id eſt. Propter iniquitatem,vt Geneſ.18.Dimittam omni loco propter eos. Et ibidem: Non percutiam propter quadraginta. Delebis propter quinque vniuerſam vrbem? & cap. 29. Seruiam tibi pro Rachel filia tua. Et: Nonne pro Rachel ſeruiui tibi? In his locis vbi habemus, Propter, aut Pro,in Hebræo eſt In,quam phraſin poſtea imitatus eſt interpres.c.12.Et ſeruiuit Iſrael in vxore,& in vxore ſeruauit.

In pro, Propter.

In gregibus ſuis, & armentis ſuis. Cum calamitatibus vrgebuntur:ibunt vt quē præuaricationibus offenderant, hoſtijs placent, vt ait Hieronymus. Sed non inuenient, quem requirunt;quia à recedentibus & ipſe receſſit.Hoc latius exponemus.cap.6.in illud:Miſericordiam volo,& non ſacrificium.

In Dominum præuaricati ſunt. Quidā codices habēt:In Domino,ſicut & Hieronymus videtur legiſſe; ſed hoc Hebraice dictum eſt,In Domino, pro, In Dominum, vt ſæpe fit.

Quia filios alienos genuerunt. Quos, ſcilicet,ego non agnoſco meos.Hi ſunt (vt ait Hieronymus) quos cum eſſent in errore idolorum genuerūt,ſiue quos ducentes per ignem idolis conſecrarunt, iuxta illud 4. Reg. 16. de Achaz: Inſuper & filium ſuū conſecrauit transferens per ignem ſecundum idola gentium Ezec.16.immolaſti filios meos,& dediſti illos conſecrans eis. Chaldæus autem ita interpretatus eſt:In verbum Domini perperam egerunt, quia filios de filiabus gentiū ſibi ſtatuerunt.Quod poſtea Iudæis quoque accidit, vt videmus.1.Eſd.9.& 10.Hanc expoſitionem attigerunt Theophylactus, & Paulus Burgenſis in additionibus, alijque ſequuntur, & certe eſt valde probabilis. Hi enim recte dicuntur filij alieni, quia non ſunt omnino ex Iſrael, ſed partim ex alienigenis, tametſi Hieronymus priorem huic præferat. 13

Nunc deuorabit eos menſis. Hieronymus ita interpretatur;Per ſingulos mēſes hoſtis adueniet, & cuncta vaſtabit. C Atque ita factum eſſe probat ex libris Regum,& Paralipom.& nos ca.1. oſtendimus in illud: Et quieſcere faciam regnum domus Iſrael. Ac ſi diceret:Non veniet menſis,quin deuorentur, & aliquid de regni ſui viribus amittant.Cum vero ait: Nunc ſignificat id paulo poſt futurum, ipſo,ſcilicet, propheta viuente Chaldæus: Nunc adducam aduerſus eos populos per ſingulos menſes, qui populabuntur fructus terræ eorum.Partes vocat ſortem, & poſſeſſionem cuiuſque tribus, ita enim pars frequenter dicitur. D Num. 34. Acceperunt partem ſuam trans Iordanem. Matth. 24. Partemque eius ponet cum hypocritis. Ideo.LXX.verterunt Cleros,id eſt, ſortes.Ruffinus mendoſo codice deceptus legit, Meſſis.

Pars.

ALLEGORIA.

Cum dicit: *Ego ſcio Ephraim*, haud obſcure vaticinatur de pontificibus, & Phariſæis,qui occulte de Chriſto interficiendo 14

ſiciendo cogitabant, & inter ſe agebāt: A
quorum conſilia Deum vindicem late-
re non poterant. Ipſi prius, qui maiores
erant, fornicari cœperunt; & à Deo, quē
audiebant, & videbant per ſuperbiam re
cedere; atq; ita contaminatus eſt Iſrael,
id eſt, populus ab eis deceptus, & ſubor-
natus cępit infenſus eſſe Chriſto, & eius
mortem petere à Pilato. Et quoniam
cordis inſpector tacitas eorum cogita-
tiones videbat, & perditiſſimam obſti-
nationem, prædicit per ſuum prophetā
nullis eos miraculis, nullis verbis, nul-
lis beneficijs flectendos, vt Chriſtum
Dominum adorent, & ad eum conuer- B
tantur; rapiebat enim eos præcipites fu
ror ille cōtradicēdi, & aduerſandi Chri
ſto, recedendiq; à Deo. Sed dabunt tan
tæ perfidiæ pœnas, inquit, & occiden-
tur, capienturque à Romanis ipſiſque vi
dentibus, ac gementibus peribunt eorū
diuitiæ, ac gloria, & quaſi viliſſima man
cipia, qui vaſtitati ſuperſtites fuerint,
15 venumdabuntur. * *Ruet Ephraim*, id eſt,
principes, & Iſrael, id eſt, reliquus popu
lus qui à Chriſto receſſit. *Iudas quoque*,
id eſt, illi, qui Domino, & apoſtolis fa-
uere, & ceteris meliores eſſe videban-
tur, ſed erant re vera eiuſdem perfidiæ, C
malignitatiſque participes. Atque hi
omnes, cum imminentia mala præſen-
ſerint, Rommanorumque exercitum in
Iudæa viderint; quærent Deum multo
victimatum ſanguine effuſio. Sed adhuc
obſtinati, & Chriſtum auerſantes; non
inuenient tamen: quia nemo venit ad
patrem, niſi per Chriſtum, ablatus eſt
ab eis, quia ipſi ſibi Chriſtum abſtule-
runt. Donec hæc veniant non deſinent
præuaricari, & in regem gloriæ blaſphe
mare. *Et filios alienos gignent*, id eſt, diſci-
pulos ſuæ impietatis, & perfidiæ, quos
Deus non agnoſcet ſuos. Ideo multo D
ante excidium deuorabuntur frequen-
ter cum partibus ſuis: interfecti enim
ſunt multi, & multi ſpoliati à Romanis
præſidibus, & innumeris calamitatibus
afflicti, vt videmus apud Ioſephum lib.
2. & 3. de bello Iudaico. Denique dome
ſticis ſeditionibus, & inteſtinis bellis ip
ſi vires ſuas concidebant, rempubli-
camque perdebant. Lege Ioſephum li.
5. cap. 1. & 2. & lib. 6. c. 1.

TROPOLOGIA.

Ego ſcio Ephraim, &c. Quidquid fa- 16
cimus, quidquid cogitamus Dei oculis
omnia contemplantis patet, fruſtra ho
minum oculos fugit peccator, & late-
bras quærit; cum enim fugerit, omniū
conſpectum, iudicis ſui oculos fugere
non poteſt. De quo præclare eſt apud
Iſai. Væ qui profundi eſtis corde, vt à Iſa. 29.
Domino abſcondatis conſilium, quorū
ſunt in tenebris opera, & dicunt: Quis
videt nos, & quis nouit nos? Peruerſa
eſt hæc veſtra cogitatio, quaſi ſi lutum
contra figulum cogitet, & dicat opus fa
ctori ſuo: Non feciſti me, & figmentum
dicat fictori ſuo: Non intelligis. Recte
quidem, qui enim dicit; Non videbit me
Deus, perinde eſt, ac ſi diceret: Non me
fecit Deus, quia Deus omnia, quæ fecit
conſeruat, & regit. Et ſicut non potue-
runt eſſe ſine Deo, ita nec ſine eo quid-
quam agere poſſunt: Videre autem ſe
vel occultiſſimas cogitationes, ex earū
pœna docet, cum ait: *Et reſpondebit arro
gantia Iſrael in facie eius, &c.* Hoc & Sa- Prov. 15.
lomon eleganter docuit: Infernus, in-
quit, & perditio coram Domino, quan-
to magis corda filiorum hominum. Nō
videtur recte colligere: angeli enim no
runt infernum, & perditionem, nec ta-
men vident corda filiorum hominum.
Plane ſi ita intelligeret, non recte ar-
gumentaretur: ſed tamen infernum, &
perditionem vocat pœnas peccantibus
præparatas. Ita valida eſt à maiori ad
minus argumētatio Cum occultiſſime
peccas, cum te latere credis, adeò Deū
non lates, vt ſimul ipſe videat pœnas,
quas tibi pro ſcelere illo pręparauit. Tu
peccas, & breui voluptatula frueris, &
interea tibi infernus, & æterna perdi-
tio parantur. * Atque eo magis timen- 17
dum eſt iis, qui columnæ videntur eſſe
in populo, quòd aliorum peccatum ſim
plex peccatum eſt; principum vero, ſa-
cerdotum, doctorum duplex eſt: nam &
ipſi peccāt, & alijs graui ſcandalo ſunt.
*Fornicatus eſt enim Ephraim, & continuo
contaminatus eſt Iſrael.* Illud vero mi-
ſerrimum, quod ſequitur: *Non dabunt
cogitationes ſuas, vt reuertantur; &c.*
Eò enim peccata hominem ſæpe de-
ducunt, vt cum cogitationes animo
eius

eius obuerſentur, ſalutares ab eo, qui
eſt ſaluator omnium hominum maxi-
me fidelium, nec ignoret ſalutares eſſe,
tamen eſt in medio eius, in corde eius,
ſpiritus fornicationum, id eſt, ita furor,
& dira cupiditate voluptatum in pec-
cata, quibus iam aſſueuit, rapitur, vt
nullo modo in animum inducat lucem
illam cœleſtem admittere, & ad men-
tem bonam reuerti. Qui ſi cogitare nō
vult quem hoſpitem pulſantem repel-
lat ruſtice & inurbane, id eſt, Chriſtum
Apoc.3. dicentem: Ego ſto ad oſtium, & pulſo:
certe cogitare deberet, quem admiſe-
rit, immo penes quem ſit, & cui ſe de-
diderit. Quid faciet in te crudeliſſimus
hoſtis animæ tuæ, & immanis parrici-
da à te, admiſſus, accepta poteſtate tui,
qui dies, noctesque de perditione tua
18 cogitat?* Profecto reſpōdebit tibi arro
gantia tua in facie tua, qua Domino
tuo aduerſaris & contradicis. Qualem
reſponſionem expectare debeas, doce-
Prou. 16. bit te Salomon: Abominatio Domini
eſt omnis arrogans, etiam ſi manus ad
manum fuerit, non eſt innocens. Huic
ſuperbiæ cum alia vitia reſpondet, tum
maxime fornicatio, quod pulcherrime
admonet Gregorius. 26. Mor. cap. 12.
Sic, ſic, inquit, elati iuſta fuerant retri
butione ferendi, vt quia ſuperbiendo
ſe hominibus præferunt, luxuriando
vſque ad iumentorum ſimilitudinem
deuoluantur. Quaſi ſcientiæ enim illos
in altum penna ſubleuauerat, de qui-
Rom.1. bus Paulus dicebat; Quia cum cogno-
uiſſent Deum, non ſicut Deum glorifi-
cauerunt, aut gratias egerunt; ſed eua-
nuerunt in cogitationibus ſuis. Quo-
modo autem in iumentorum, aut pluſ-
quam iumentorum voluptatem deci-
derint, ſubdit dicens: Tradidit eos Deus
in deſideria cordis ſui, in immunditiā:
Occultam videlicet culpam ſequitur
aperta percuſſio, vt malis exterioribus
interiora puniātur, & cor publice cor-
ruat, quod latenter tumebat. Hinc
quippe per Hoſeam contra Iſraelitas
dicitur: Et reſpōdebit arrogantia Iſrael
in faciem eius. Ac ſi diceret. Culpa,
quæ per elationem mentis in occulto
latuit, per carnis luxuriam in aperto
reſpondit. Et capite 13. Illud Iob. 34.

A * Qui docet nos ſuper iumenta terræ, 19
& ſuper volucres cæli erudit nos, ita
fere exponit; vt iumenta terræ dicat
eſſe homines carnis motibus ſubditos,
volucres autem cœli dæmones ſuper-
bos. Erudit igitur nos ſuper volucres
cœli, cum donat, vt veram humilita-
tem teneamus, qua ſeruata, non pare-
mus motibus carnis, vt iumenta. Sed
hæc omnia latius Gregorius: Ego pau-
ca, nec ea continuata decerpſi. Facile
hinc intelligimus, cur ſtatim dicat pro-
pheta: *Et Iſrael, & Ephraim ruent in
iniquitate ſua, ruet etiam Iudas cum eis.*
B Illi enim etiam ruunt aliquando, qui
longiſſime abeſſe videbantur à ruina.
Atque hi ſæpe Deum quærere viden-
tur eleemoſynis, & externis charitatis
officijs, quem minime inueniunt: quia
in ſuperbia ſua manent, & ea, quæ offe
runt, deſpicit Deus, quia non offerunt
ſpiritum contribulatum, & cor contri-
tum, atque humiliatum, quod ille nun
quam deſpicit. *Præuaricātur in Dominū
gignentes filios alienos.* Dum omnes inge
nij, atque acuminis ſui partus, conatus,
laboreſque ſuos, quos dicare Deo de-
buerunt, idolis immolant, id eſt, hono
C ribus, opibus, & voluptatibus. Et dum
non ex Iſraelitide, ſed ex alienigena
vxore liberos procreant, id eſt, dum
inutilibus gentilium artibus dant ope-
ram, & ſe mundi laboribus exercent,
non æterna bona, ſed ſæcularia, tam
vigili cura quæritantes. Nihil ergo mi-
rum ſi hos cito *deuoret mēſis cum parti-
bus ſuis*, id eſt, ſi paulatim bona illa per-
dant, quæ habebant, & cito ad extre-
mam redigantur inopiam, de quo dixi-
mus. cap. 1. num. 90. & 91.

HISTORIA.

Clangite buccina in Gabaa, tuba in Ra 20
D *ma.* Huiuſmodi orationem rhetores il-
luſtrem, vocant, cum talis eſt, vt res nō
dici, ſed geri videatur. Quaſi dicat: Vi-
deo iam hoſtes irruentes, conuocate
omnes, vt ſe ſe ad prælium comparent.
Tubis enim, & buccinis ex edito loco Tubæ, &
perſonantibus vtebantur Hebræi, cum Buccinæ
populus erat conuocandus, vt rem au- vſus.
diret magni momenti. Iudic. 6. Qui
clangens buccina conuocauit domum
Abiezer. 1. Reg. 13. Saul cecinit bucci-

na in

ea in omni terra dicens: Audiant He- A
bræi. Pſal. 80. Buccinate in Neomenia
tuba in inſigni die ſollemnitatis veſtræ.
Hinc Iſa. 28. Clama, ne ceſſes, quaſi tu-
ba exalta vocem tuam. Hinc etiam
Matth 6. Cum ergo facis eleemoſynam,
noli tuba canere ante te, ſicut faciunt
hypocritæ, &c. quaſi pauperes conuo-
carent, tuba canebant, re autem vera
laudatores, & teſtes eleemoſynarũ con
Gabaa, Rama. uocabant. Gabaa, in qua natus eſt Saul;
& Rama, in qua vixit Samuel, ciuitates
coniunctæ ſunt in tribu Beniamin, vt
ait Hieron. & conſtat ex Ioſue 18. Erãt
B autem, (vt & nomina ipſa indicant, Ga
baa enim collem ſignificat, Rama excel
ſum.) in excelſo ſitæ, & quaſi duæ arces
totius tribus, ideo ex eis clamare iuben
tur ciues. Sed cur in ciuitatibus Benia-
min? Cum antea Iſraeli loqueretur, di-
xit; Ruet Ephraim, & Iſrael, ruet etiam
Iudas cum eis. Nunc omnes admonet,
nam ſtatim ait: Vlulate in Bethauen.
Sed quoniam putare poterant duæ tri-
bus, ſe in tuto eſſe, nec timere debere ca
ptiuitatem, quoniã prius ruiturus erat
Iſrael, ſignificauit in proximo eſſe ca-
ptiuitatem Iſraelis: Nunc, inquit, deuo-
21 rabit eos menſis cũ partibus ſuis. * Atq; C
vt hoc penitus in Iudæ, & Beniamin
animis infigeret, iterũ dicit expreſſio-
ribus, & fortioribus verbis: Clangite
buccina in Gabaa; &c. Quaſi dicat: Pa-
rate vos ad prælium, o Iuda, & Benia-
min, quoniam decem tribus, quæ vobis
proximæ ſunt, iã iã capientur: ne quie-
tem, & pacẽ, ſed bellum cogitate. Vult
autem intelligi, quod veteri prouerbio
monemur. (*det.*
Nã tua res agitur paries cum proximus ar
Ideo, cum ait, vlulate in Bethauen, quæ
vrbs decem tribuum eſt, addidit: Poſt
tergum tuum Beniamin: Ac ſi diceret, D
Vide quo animo eſſe debeas, o Benia-
min, cum à tergo vaſtantem hoſtem ha-
Buccina, & Tuba. beas. Inter buccinam, & tubam hoc in-
tereſſe docet Hieronymus, quod buc-
cina paſtoralis eſt, & cornu recuruo ef-
ficitur, quæ Hebraice שופר dicitur,
Græce *κερατινή*, id eſt, cornea. Vnde
Pſal. 97. In tubis ductilibus, & voce tu-
bæ corneæ. Pro Tuba cornea tantum
eſt in Hebræo שופר. Tuba autem de

A ære efficitur, vel argento, qua in bellis,
& in ſollemnitatibus concrepabant.
Vlulate in Bethauen. In Gabaa, & Ra- 22
ma clangere ſatis eſt, in Bethauen vlu-
landum eſt. Clangitur enim cum hoſtes
irruunt, ſed vlulatur deſperatis iam re-
bus, & in extremam infelicitatem addu
ctis, cum iam hoſtis habet muros, aut
intra vrbem eſt. Vlulatus proprie lupo- Vlulare.
rum eſt, ſed transfertur ad eiulatus, ac
lugubres clamores. Ioe. 2. Flete, & vlu-
late omnes, qui bibitis vinum in dulce-
dine, quoniam perijt de ore veſtro. Non
dixit: Quoniam peribit, non enim vlu-
B lari ſolet, niſi cum iam ſpes non eſt. Ita
quoque Virgilius.
Lamentis, gemituque, & femineo vlulatu 4. Æneid.
Tecta fremunt.
Ac deinde vt explicaret cur vlulatũ
dixiſſet.
Non aliter quam ſi immiſſis ruat hoſtibus
omnis
Cartago, aut antiqua Tyros, flammaque
furentes
Culmina perque hominum voluantur,
perque deorum.
Ephraim in deſolationem erit. Siue le-
gatur, In deſolationem; ſiue, In deſola-
C tione, phraſi Hebraica, ſenſus idem eſt.
Docet, cur vlulandum ſit in Bethauen,
quoniam Ephraim deſolabitur, penitus
vaſtabitur Iſrael cum principibus ſuis.
In die correptionis in tribubus Iſrael 23
oſtendi fidem. In die correptionis, & Fidem.
vindictæ oſtendam, quam vera ſint mea
verba, quæ per prophetas meos prædi-
xi, qui nunc ab impijs irridentur. Itaq;
Oſtendi more prophetico dicit, pro
Oſtendam, & fidem virtutem moralem
intelligit, quæ eſt (vt Cicero diffinit pri
mo officiorum) dictorum, conuento-
rumque conſtantia, inde dicta, quod fiat
D id quod dicitur. De qua Pſalm. 32. Quia
rectum eſt verbum Domini, & omnia
opera eius in fide, & Rom. 3. Numquid
incredulitas illorum fidẽ Dei euacua-
bit? Inde fidelis Deus dicitur, vt Pſalm.
144. Fidelis Deus in omnibus verbis
ſuis, & ſãctus in omnibus operibus ſuis.

ALLEGORIA.

Dominus quoque videns Ieruſalem Luc. 19.
cito euertendam fleuit ſuper illam, &
palam Iudæis ſæpe prædixit ſuæ vrbis,
&c-

Luc.13. & regionis vaſtitatem, exemplo eorũ,
quos turris oppreſſerat in Siloe, & Ga-
lilæorum, quos occiderat Pilatus mi-
ſcens eorum ſanguinem cum ſacrificijs.
Exaltauit quaſi tuba vocem ſuam; Niſi
pœnitentiam egeritis, omnes ſimiliter
peribiris. Sed non crediderunt; ideo cũ
à Tito vaſtati ſunt, oſtendit fidem ſuã,
& flentes viderunt, quod ante cum riſu
audiebant.

TROPOLOGIA.

24 Deus, qui omnium optat ſalutem,
prædicatores in Eccleſia ſua conſtituit,
qui quaſi tubæ quædam cœleſtes no-
Iſa.62. ctu, diuque clament ad peccatores. Su-
per muros (inquit) tuos Ieruſalem
conſtitui cuſtodes, tota die, & tota no-
cte in perpetuum non tacebunt. Iſthuc
eſt *Clangere buccina in Gabaa, tuba in
Rama*. Clamant mortẽ imminere nec
opinãtibus, in qua referet vnuſquiſque,
prout geſſerit in corpore, clamant pro-
ximam eſſe iram Dei, & poſt longam pa
tientemque miſericordiam tandem cũ
iuſtitiæ ſuæ gladium ſtrictũrum. Hoc
ſtrepitu bonos conuocant, & eos qui
nondum perditi ſunt. Sed *in Bethauen*
vbi coluntur idola, id eſt, inter perditiſ-
ſimos quoſque, qui ſcientes, & pruden-
tes Deum reliquerunt, & in bona ſæcu
li, & voluptates inſaniunt, non clango-
re, ſed vlulatu vtendũ eſt, ſicut Samuel
1.Reg.15. lugebat Saulem cũctis diebus, eo quod
proiecisſet eum Dominus. Sed cum in
hos ſæuit Deus, cum immatura morte
præripit, cum in deſideria cordis ſui eos
dimittit, & in eas voluptates perditi fe-
runtur, ac præcipites, quas olim vehe-
25 menter execrabantur: * Conſiderent
electi quod dicitur: *Poſt tergum tuum
Beniamin*, Ne contemnant illos, ſed mi-
Rom.11. ſereantur, vt ait apoſtolus: Noli altum
ſapere, ſed time. Iſti qui ceciderũt, pro-
ximi tibi ſunt, poſt tergum tuum ſunt,
non ſunt alterius naturæ, non illi homi
nes, & tu angelus, quod illis euenit, eue
nire poteſt & tibi. Corrige vitam tuam,
ne forte ab illis in te declinet ira Dei pu
nientis. Illi moriuntur ante tempus, nũ
tu immortalis es? num valentior? cogi-
ta te quotidie moriturum, & quidquid
facis, cogita fieri poſſe, vt extremum ſit,
& quaſi extremum futurum fac, præpa-
A rate pœnitentia, & bonis operibus, ne
te mors opprimat imparatum. Non de-
cet in eo ſtatu viuere, in quo non decet
mori. Caueamus, ne in die correptio-
nis, & viſitationis noſtræ oſtẽdat Deus
fidem, & opere præſtet, quod toties per
ſcripturas ſuas, & per ſeruos ſuos com-
minatus eſt.

HISTORIA.

Facti ſunt principes Iuda quaſi aſſumen 26
tes terminum. Quod modo vertit Hiero Trãsferrẽ
nymus: Aſſumentes terminũ; ſolet ver- terminũ.
tere, Transferentes. LXX. Tranſponen-
tes. Eſt autem aſſumere, ſiue transferre
B terminum, cum lapidem, aut ſignum ali
quod, quod meum, alienumq; fundum
diuidebat, muto, & vlterius transfero,
vt partem aliquã alieni fundi mihi ven-
dicem. Quod lege vetabatur Deut.19.
Non aſſumes, & transferes terminos
proximi tui, quos fixerunt priores in
poſſeſſione tua, vbi vnum verbum
לא תסיג (quo etiam hic vtitur) his
duobus expreſſit: Non aſſumes, & trãſ-
feres. LXX. οὐ μετακινήσεις, Non tranſ-
mouebis, & cap.27. Maledictus qui trãſ-
fert terminos proximi ſui, & dicet om-
nis populus, Amen. Ex quo intelligitur
C ſatis, quid ſit aſſumere terminum. Pro-
pterea Hieronymus ita exponit: Capto
Iſrael Iudæ principes qui dolere debue
rant, & populum ad pœnitentiã cohor-
tari, ne & ipſi ſimilia paterentur; cœpe-
runt gaudere, quod pateret ſibi terra
Iſrael ad poſſidẽdum latius, & facti ſunt
quaſi aſſumentes terminum Iſrael, re-
gnum ſuum, & poſſeſſionem dilatare
cupientes. * Eodem modo expoſuit Ruf
finus, & poſt eos Lyranus. Theodoretus 27
vero, & Theophylactus ita: Leges meas
commutant, & tranſponunt æque, at-
que illi, qui in agris mutant, & tranſpo
nunt terminos. Quamuis Theophyla-
D ctus expoſitionem quoque Hieronymi
ſecundo loco adhibet. Theodorus An-
tiochenus optime explicat; Transferũt,
& mutant terminos meos, & iura: hono
rem, qui mihi debebatur in idola tranſ
ferentes more eorum, qui contra ius
alienos terminos transferunt. Quartã
quoque interpretationem, eamque val
de germanam addamus. Principes Iu-
da, qui religioſiores, & cautiores eſſe
debe-

A debebant, ita idolorum colendorũ amore incenſi ſunt, vt more eorum, qui terminos transferunt, non contenti fuerint adorare ea in Galgalis, & alijs ditionis ſuæ locis, ſed etiã ad alienos terminos tranſierint, & in Bethauen quoque aſcenderint vrbem decem tribuũ. Quod conuenit optime cum eo, quod capit. 4. nu. 33. diximus. Cum plures expoſitiones in medium affero, neque vllam refello, placere mihi omnes lector intelligat. Sed prima illa Hieronymi, & Ruffini ita accipienda eſt, vt, quamuis tunc captæ decem tribus non fuiſſent; B intelligamus prophetã vaticinati, quod poſt eas captas facturi erant principes Iudæ. Præterea ſimilitudinis notam illam, Quaſi, non tam ſimilitudinem ſignificare, quam veritatem, vt Ioan. 1. Et vidimus gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à patre, vt intellexit Vatablus.

Quaſi.

28 *Super eos effundam quaſi aquam iram meam*. Hieronymus, Theodorus, & Theodoretus & Theophylactus, & Ruffinus ita interpretantur. Sic irruam ſuper ipſos, velut aqua impetuoſa, & veluti torrens multis imbribus, & niue exaſperatus, cumque vehementi impetu ſe C ſe volutãs. Quod magis explicant Hieronymus, & Theodorus: Hoſtium multitudine velut inundatione quadam fluminis occupabo eos. Ego ita etiam interpretor, vt metaphora ducatur ab aqua, quæ à vaſe effunditur. Si enim oleũ aut mel, aut ſimile quippiam effundas, non omnino effundis, quia aliquid reſtat in vaſe, & hæret, at aqua omnino effunditur. Deuter. 12. Comedes abſque eſu dumtaxat ſanguinis, quem ſuper terram, ſicut aquam effundes, id eſt, ita, vt ne gutta quidem maneat. Et capit. 15. D Hoc ſolum obſeruabis, vt ſanguinem eorum non comedas, ſed effundas in terram, quaſi aquam. Hinc Dominus queritur Pſalm. 21. Effuſus ſum, ſicut aqua, id eſt, totum meum ſanguinem effuderunt. Et Iacob. Geneſ. 49. Effuſus es ſicut aqua, non creſcas, quia aſcendiſti cubile patris tui, id eſt, totus in libidinem effuſus es, totas libidini habenas laxaſti. Hieronymus in Traditio. in Geneſ. Peccaſti, & ſicut aqua, quæ vaſcu

Effundere ſicut aquã

A lo non tenetur, voluptatis effuſus es impetu, &c. Significat igitur vehemẽs ſupplicium, ac ſi dicat: Effundam iram meam, ita vt nihil ex ea in me remaneat, ſed tota feretur in vindictam.

ALLEGORIA.

29 *Principes Iuda*. id eſt, pontifices, & Phariſæi, & ſcribæ facti ſunt, *quaſi aſſumentes terminum*, quoniam Chriſto Domino aduerſabantur quaſi legis inimico, qui tamen non venerat ſoluere legem, ſed adimplere, implebatur autem in ipſo. At illi volebant mutare terminum, & protendere legem multo vlte- B rius, cum Dominus Ieſus dixerit: Omnes enim prophetæ, & lex vſq; ad Ioannem prophetauerunt: & in Ieremia ſcriptum ſit: Ecce dies venient, dicit Dominus & feriam domui Iſrael, & domui Iuda fœdus nouum, non ſecundum pactũ, quod pepigi cum patribus eorum, in die, qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Ægypti, &c. Et Moyſes: Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis, ſicut me, ſuſcitabit tibi Dominus Deus tuus, ipſum audies. Nõ prophetam vt ceteros, ſed ſicut me, qui legiſlator ſit, ſicut ego. Quaſi dicat: C Nunc me audies, & legem, quam tibi dedi, ſed cum venerit hic propheta, iã non me audies, ſed ipſum. Ideo addit, ſe audiſſe à Domino de hoc propheta: Ponam verba mea in ore eius, loqueturq; ad eos omnia quæ præcepero illi: qui autem verba eius, quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego vltor exiſtam. Ideo pater clamat poſtea è cœlo. Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipſum audite. Ac ſi dicat, Hic eſt propheta, quem pro ſe audiri iuſſit Moyſes, quem iuſſit expectari, vt ipſe tantummodo audiretur, dũ D hic veniebat; ipſum igitur audite. Merito ergo ſuper ipſos effundit Dominus indignationem ſuam, vt excæcati ſint, & crudeliſſime interfecti à Romanis.

Iudæi trãſtulerunt terminos legẽ ſemper viuere cupientes.

Matth. 5.

Matth. 11

Ierem. 31

Deut. 18.

Matth. 17

TROPOLOGIA.

30 *Princeps quoque Iuda*. id eſt, populi Chriſtiani, quoties illis ſimiles ſunt, qui transferunt terminos. Moriuntur magni reipublicæ magiſtratus, præſides, epiſcopi, aut ceteri antiſtites: & ſæpe non tam moriuntur, quam è loco illo

Chriſtiani quomodo terminos tranſferant.

ſubli-

ſublimi, in quem malis artibus conſcenderant, aut quo ad ſuperbiam, & ad flagitia abutebantur, deturbantur à Domino dicente: Redde rationem villicationis tuæ; iam enim non poteris villicare. (Luc. 16.) Et cum deberent principes Iuda dolere, & cauere, ne & ipſi talia paterentur eorumdem ſibi peccatorum cõſcij: nihil minus cogitant, ſed protendere terminos ſuos ſatagunt, & illa excelſarum turrium tabulata, vnde illi miſerabiliter deciderant, occupare contendunt, vt periculoſius ruāt, qui ne in inferiori quidem loco ſtare poterant. Ad hoc exemplum minores in populo morientium, aut mortuorum hæreditates ambiunt, & nihil de morte impendente ſoliciti per fas, & per nefas terminos transferunt. Mox effundit ſuper vtroſq; Deus iram ſuam, ſicut aquam, vt & ipſi illa amittant, & interdum ante tempus alijs relinquant, non per tempus aliquod, ſed per æternitatem puniendi.

31 (Qui quærũt immo dicc huius ſæculi bona, terminos tranſferunt.) * Tunc etiam terminos transferunt, cũ pluris temporalia, quæ poſſident, aut poſſidere cupiunt, faciunt, quàm debebant, cum curæ animarum ſuarum, et orationis, ac lectionis ſanctæ, confeſſionisque, et ſacroſanctæ Euchariſtiæ obliuiſcuntur intenti rebus huius ſæculi fruendis, aut quærendis. Ac multo magis cum ſe ſuperbiæ, aut ambitioni, aut auaritiæ, voluptatibusque addicentes nequaquam curant, liceat ne, quod faciunt, aut non liceat, modo quod volunt adipiſcantur. An non eſt hoc terminos transferre, ita temporalia quærere, ac ſi æterna forent? Frui tota animi intentione ijs, quibus obiter, & quaſi viatores ad tempus vti debuerant? Quid? qui honores, & pecuniam adorant (cuiuſmodi idololatras reperies vbique plurimos) non terminos tranſferunt per ſummam iniquitatem in viles creaturas transferentes, quod erat ſummi, & immutabilis creatoris, qui eſt benedictus in ſæcula, amen? (Deut. 27.) Maledictus, qui transfert terminos, non iam proximi ſui, vt lex dicebat, ſed Dei ſui, & dicet omnis populus, Amen: Ita plane, ita fiet. Iudex dicet: Ite maledicti in ignem æternum, &c. Et omnis populus electorum, angelorum, atque hominũ

A dicet, Amen. Tunc ſentiet quid ſit, effundi iram Dei, ſicut aquam.

HISTORIA.

Calumniam patiens eſt Ephraim. Quoniam Ephraim cœpit, nec deſtitit abire poſt ſordes, id eſt, poſt idola, calumniā patitur, id eſt, ab Aſſyrijs opprimetur. 32
Hoc autem etſi iuſto Dei iudicio fiat, tamen ipſe, qui patitur, putabit iniuriā ſibi fieri, ſeque plus iuſto puniri, cum viderit ſe tradi iniuſtioribus ſe, iudicabitq; fractam eſſe in ſe iudicij veritatem, ita Hieronymus. Poſſumus etiam ſimpliciter exponere, Affligetur ab Aſſyrijs, & B omni iniuria afficietur, nec erit qui pro eo iudicet, id eſt, qui eum ab iniuria defendat, ſed quaſi iudicio damnatus, victuſque tractabitur. Simile eſt illud Iſa. 52. Aſſur abſque vlla cauſa calumniatus eſt eum. Et ſtatim: Dominatores eius inique agunt, dicit Dominus. Sumpta eſt metaphora ab ijs, quos odio, & ira commoti inimici calumniātur apud iudices, & vincunt in iudicio, vnde illi omnibus iniurijs, & contumelijs afficiuntur. Pro eo quod eſt, Sordes, in Hebræo eſt צו, pro quo ex recentioribus nonnulli, Præceptum, vertendum putarunt. C Sed facilis eſt reſpõſio צו non cadere à צוה quod eſt præcipere, ſed à צוא, quod eſt ſordeſcere. Vnde LXX. verterunt, Poſt vana, idem intelligentes quod nos, id eſt, idola.

Et ego quaſi tinea Ephraim, et quaſi putredo domui Iuda. Tinea veſtes conſumit, putredo autem (in qua cariem intelligit) conſumit ligna, ſignificat igitur ſe afflicturum decem tribus, & duas, ſed paulatim, vt tinea, & caries conſumere ſolent, vt det eis locum pœnitentiæ, & prouocet eos ad ſalutem. Sed quia tinea celerius conſumit, molliorem D ſcilicet materiā, ideo Ephraim erit tinea, Iudæ vero caries, ſiue putredo, qui poſt decem tribuum captiuitatem vaſtandus erat. Ita Hieronymus, Lyranus, & alij. 33

ALLEGORIA.

Idem Chriſti hoſtibus contigit: direpti, occiſi, venditique ſunt à Romanis, & crudeliter tractati; vere enim erant fracti iudicio, & digna ſuo ſcelere luebant; quoniam cœperunt abire poſt ſor-

des

des ſuperbiæ, & auaritiæ, & ita obſor- A
duerunt, vt Dominum ſuum in crucem
egerint. Sed tanta fuit eius bonitas, &
clementia, vt non eos repente conſum
pſerit, & deleuerit, ſed quadraginta an-
nos à morte ſua vſque ad excidium Ie-
ruſalem dederit, vt pœnitentiam age-
rent, & fugerent iram venturam. Inter-
ea erat eis vt tinea, & quaſi caries pau-
latim eos conterebat, vt vel ſic ad pœ-
nitentiam alliceret.

TROPOLOGIA.

34 Qui cœperunt abire poſt ſordes, &
Mali ſemper queruli. ſequi voluptates, ac idola ſua, ſemper
queruli erunt, & quaſi calumniam pa- B
tientes: carent enim tranquillitate ani
mi, & pacem habere non poſſunt, quia
Quos tortores habeant mali. Deum in ſe non habent. Habent torto
res nec paucos, nec mites, & inturtur-
batores ſuarum voluptatum, odia, con-
tentiones, infamiam, & præter alios ip
ſam ſuam conſcientiam, quæ omni ver
bere acerbior eſt, & quaſi fractos iudi-
cio, damnatosque digno ſupplicio affi-
ciet. Sed non oblitus Deus ſuæ miſeri-
cordiæ, quos punire acerbius nollet,
lenta quadam pœna, ac miti, dum pu-
nire videtur, magis prouocat ad pœni-
Deus lēte punit, & celeriter benefacit tentiam. Nonnullis eſt vt tinea, qui gra C
uius peccant, & citius conterendi, con-
ſumendique ſunt; alijs vt caries, quos
leniter arrodit, modo honore, modo re
familiari, interdum filijs, & arctiſſimis
neceſſitudinibus ademptis, ad benefa-
ciendum celer, ad puniendum tardus.
2. Reg. 12. Peccantem Dauidem diu tolerauit, ſed
poſt magna peccata confitentem celer
rime ſanauit. Sex diebus mundum vni-
uerſum & omnia quæ in eo ſunt, condi
Ioſue 6. dit, & vrbem vnam Ierichuntem non
niſi ſeptem diebus diruit. Atque id non
ſubito, aut per inſidias, vt hoſtes præter
opinionem capiantur, ſed: Circuite, in-
quit, vrbem cũcti bellatores ſemel per D
diem, ſic facietis ſex diebus. Septimo au
tem die ſacerdotes tollent ſeptem buc
cinas, quarũ vſus eſt in iubilæo, & præ-
cedent arcam fœderis, ſeptiesque cir-
cuibitis ciuitatem, & ſacerdotes clan-
gent buccinis, &c. Quorſum tam lon-
ga molitio, tam moroſus apparatus? vt
quotidie admoneantur ciues, & ad pœ-
nitentiã vocentur. Sed de his vide plu-
ra apud Chryſoſt. ho. 5. de pœnitentia.

HISTORIA.

Et vidit Ephraim languorem ſuum. Vi- 35
dit ſe ægrotare, & in interitum feſtina-
re, vidit ſibi imminere irreparabilem
captiuitatem.
Et Iudas vinculum ſuum. Quo, ſcilicet,
cum decẽ tribubus peccato fuerat col-
ligatus. Ita Hieronymus, qui etiam pu
tat poſſe referri hoc ad vinculum, ſiue
colligationem, & coniurationem illam
Raſin regis Syriæ, & Phacee regis Iſrael
contra Iudam (de qua 4. Reg. 16). qua
multa hominum millia de tribu Iuda
B perierũt. Recte etiam interpretabimur. Vinculũ pro vulnere.
vinculum vulnus eſſe, eo quod vinciri,
& alligari ſolet ad curationem. Iſa. 1.
Vulnus, & liuor, & plaga tumens non
eſt circũligata, &c. quo loco Iſaias vſus
eſt verbo זור vnde dicitur מזור, id eſt,
vinculum. Ierem. 30. Non eſt qui iudi-
cet iudicium tuum ad alligandum, cu-
rationum vtilitas non eſt tibi. In He-
bræo eſt למזור, id eſt: Ad vinculum ſi-
ue ad alligationem, hoc eſt, ad curatio-
nem. Igitur vinculum ſumitur pro re,
quæ vincitur, ſiue ligatur, id eſt, pro vul
nere phraſi apud Hebræos vſitata, vt di
C xi in hoc ca. num. 4. vulnus autem hoc
illud fuit, quod Iudæ inflictũ eſt à Pha-
cee, & Raſin, vt Hieronymus dicebat.
Et abijt Ephraim ad Aſſur. Miſit qui 36
auxiliũ peterent à rege Aſſyriorum, 4.
Reg. 15. veniebat Phul rex Aſſyriorum
in Therſam & dabat Manahem (rex
Iſrael) Phul mille talenta argenti, vt eſ
ſet ei in auxilium. Nomine igitur Aſſur Aſſur.
intelligit regẽ Phul, ſicut & quilibet Aſ
ſyrius intelligi poteſt: fuit enim Aſſur fi
lius Sem, filij Noe, Geneſ. 10. qui (vt ait
Ioſeph. 1. antiq. c. 7.) ſubditos de ſe Aſſy
rios denominauit. Hoc & nomẽ ipſum
ſatis indicat Aſſyriorũ, præſertim ſi in-
D telligamus, id quod veriſſimũ eſt, Græ-
cos, Latinosque protuliſſe Aſſurios, nã
y, apud illos v, valet, vt in multis obſer-
uauimus. Quin & ipſa Syria hodie etiã
vulgari ſermone Suria dicitur. Et An-
næus Cornutus in libro de enuntiatio-
ne (cuius verba refert Caſſiodorus in li
bello de orthographia) affirmat in libris
veterũ inueniri, Suriam, Suracuſas, ſum
bola, ſucophãtas, neq; id corrũpi debe-

K re,

re, quæ omnia per y, cõſtat Græcis ſcri-
bi. 4. Reg. 15. Venit Theglath Phalaſar
rex Aſſur, id eſt, Aſſyriorũ. Pſal. 82. Ete-
nim Aſſur venit cum illis (id eſt, Aſſy-
rij) facti ſunt in adiutorium filijs Loth.
Iſa. 10. Væ Aſſur virga furoris mei, &
baculus meus ipſe eſt. Reges enim Aſſy-
riorum ſolet etiã appellare Aſſur. Quo
modo illud intelligendum arbitror, Ge-
neſ. 10. Principium regni eius Baby-
lon, &c. De terra illa egreſſus eſt Aſſur,
& ædificauit Niniuen, id eſt, Ninus Rex
Aſſyriorũ, qui Niniuẽ ſui nominis ciui-
37 Locus Geneſ. tatem condidit. * Ioſephus quidem lo-
co citato, & Hier. in Traditio. Hebrai-
cis in Geneſ. & multi alij volunt, hunc
Aſſur eſſe eum, quem filium Sem eſſe di-
ximus, ſed iam ca. 2. nu. 61. oſtendimus,
ex ipſo Hier. (cui omnes aſſentiuntur)
Niniues conditorem fuiſſe Ninum, qui
prius in Babylonia regnauit; quem nec
filium Sem, nec de eius poſteris fuiſſe
multo mihi videtur probabilius, ſed de
ſtirpe Cham, cum filij Sem nequaquam
in Babylonia regnauerint, vt ex eodem
cap. 10. plane cognoſcitur. Adde quod
Nino regnante natus eſt Abraham, vt
auctor eſt Euſebius in Chronicis, & à
diluuio vſque ad Abraham anni nume-
rantur ducenti nonaginta tres, vt ex
Geneſ. 11. intelligitur. Non ergo Ninus
fuit Aſſur filius Sem, qui vſque ad id tẽ-
pus vixiſſe non poterat, & quinquagin-
ta duos annos duntaxat regnauerat, vt
eſt apud Euſebium. Hoc, quod dicimus,
confirmat Beroſus Annij lib. 4. antiqu.
Chaldæi. Nemrot dicit eſſe Saturnum,
qui primus Babylonis rex fuit, eius fi-
lium fuiſſe Iouem Belum patrem Nini,
& de Nino hæc ait: Hic omnium pri-
mus ex noſtris regibus Babylonicum
regnum propagauit, ſcilicet, quoniam
inde egreſſus expugnauit terram Aſſy-
riorum, & Niniuem condidit, vt ait ſcri-
ptura, atque inde regnauit apud Chal-
dæos, & apud Aſſyrios: ab eo enim Be-
roſus omnes reges quos enumerat, Ba-
bylonijs, & Aſſyrijs imperaſſe dicit. Ita
per præoccupationem Aſſur dictus eſt,
quoniam rex fuit Aſſyriorum, vt cum
dicimus Paulum apoſtolum natum fuiſ-
ſe Tharſi; niſi dicamus eum etiam Aſſur
ante dictũ fuiſſe, vt Hieronymus, Cyril-

A luſque interpretantur. Sed quod prius
dixi verius eſt. Quod autem ſcribit Au-
guſt. 16. de ciui. cap. 3. de progenie Sem
exortos fuiſſe, qui poſtea regnum Nem-
rot obtinerent, & alias ciuitates conde-
rent, quarum vna eſt à Nino appellata
Niniue: Coniectura quædam eſt ex eo
ſumpta, quod poſtea Aſſur dicitur filius
Sem, quam vnde confirmare poſſimus,
non habemus. Ninus igitur Aſſyrios ab
Aſſur filio Sem ita dictos bello ſubegit,
& vrbem condidit, victiſque imperauit,
& inde Aſſur dictus eſt.

Et miſit ad regem vltorem. Hæc ad 38
B Iudam referuntur, vt Hieronymus, Cy-
rilluſque interpretantur: nam & ipſe
miſit ad regem Aſſyriorum. 4. Reg. 16.
Miſit autem Achaz nuntios ad The-
glathphalaſar regem Aſſyriorum di-
cens: Seruus tuus, & filius tuus ego
ſum: aſcende, & ſaluum me fac de ma-
nu regis Syriæ, & de manu regis Iſrael,
qui conſurrexerunt aduerſum me. Ete-
nim quamuis de Ephraim loqui videa-
tur, loquitur nunc de Iuda, nam de v-
troque alternatim loqui cœpit: Et vi-
dit Ephraim languorem ſuum, & Iudas
vinculum ſuum. Et poſt hæc, quæ nunc
C interpretamur, ait: Et ipſe, (id eſt, rex
Aſſyriorum) non poterit ſanare vos,
decem tribubus loquitur, quas vidiſſe
dixit languorem ſuum; & ſtatim dua-
bus, de quibus dixit: Et Iudas vinculum
ſuum, ait: Nec ſoluere poterit à vobis
vinculum. Ceterum regem Aſſyriorũ Reges Aſſyriorum vltores dicebantur.
vltorem vocat, quòd cum potentiſſi-
mus eſſet, ad eius opem omnes confu-
giebãt, qui à potentioribus bello infe-
ſtabantur, vt poſtea ad Romanos. Vnde
Hoſ. 10. ſiquidem & ipſe in Aſſur dela-
tus eſt munus regi vltori. Quo loco
Symmachus vertit pro vltore ὑπερμα-
D χοῦντι, id eſt, præſuli, & defenſori, vt in-
terpretatus eſt Hieronymus. Vltor hic
Hebraice dicitur ירב, quam dictionem
ita, vt erat in Hebræo, LXX. reliquerunt. Sed corrupte legitur in Græcis li-
bris: nam pro Iareb, quidam habent Ia-
rim, quidam Ierim, alij Iarib; atque hoc
poſtremum recte ſcribitur, nam Iarib,
& Iareb promiſcue Hebræi dicunt.

Et ipſe non poterit ſanare vos. Quam- 39
uis potens ſit, nec poterit mederi lan-
guori

guori Ephraim, nec curare vulnus Iu-
dæ; nam licet nonnihil eius auxilio ad
tempus ſubleuemini, tandem vtrique
captiui ducemini.

Quoniam ego quaſi leæna Ephraim.
Hieronymus: Oſtendam quod me ad-
uerſante omne hominum auxilium va
num ſit. Idem adnotat pro Leæna eſſe
in Hebræo שחל, & apud LXX. panthe
rem, poſſeque vel pantherem intelligi,
vel ferociſſimam quamque beſtiam.
Nihil panthere, inquit, velocius, nihil
leone fortius. In panthere velox per
Aſſyrios regni Samariæ ſignificatur in-
teritus: & in leone fortiſſimum contra
Ieruſalem, & Iudam aliquanto poſt tē-
pore regnū oſtenditur Chaldæorū, &c.
Dicit autē: Ero *quaſi leæna Ephraim*. qm̄.
ſolent leænæ eſſe ferociores, præſertim
cum pepererint, vnde Virg. 3. Georg.
Tempore non alio catulorum oblita leæna
Sæuior errauit campis.

Quamuis (vt ex Hier. diximus) He-
bræa vox & leænam, & pantheram, &
leonem, & ſæuiſſimam quamque beſtiā
ſignificat, ſed Hieronymus leænam ma
gis vertere ſolet, vt Iob 4. Rugitus leo-
nis, & vox leænæ, & cap. 28. Nec per-
tranſiuit per eam leæna.

40 *Et quaſi catulus leonis domui Iuda.*
Catulus leonis.
Cur potius dixit: Quaſi catulus leonis;
quam: Quaſi leo; cum fortior ſit, & no-
centior leo? Quoniam leunculi, & ſi mi
noribus ſint viribus, audaciores eſſe ſo-
lent, nam minus timent, quia minus vi
res hominum experti ſunt. Vnde Pro-
uerb. 28. Iuſtus ſicut leo confidens, ibi
eſt in Hebræo: Sicut leunculus, cauſam
ſtatim explicabimus. Ferociores etiam
quodam modo eſſe videntur, & ſangui-
nis auidiores, quem paulo ante guſtare
cœperunt, & dentes habent acutiores,
& firmiores. Ioel 1. Dentes eius vt den
tes leonis, & molares eius vt catuli leo
nis. Et Iob 4 Et dentes catulorum leo-
num contriti ſunt, vbi, Dentes catulo-
rum leonum emphraſin habet, quaſi
violentiores, & nocentiores ſint. Sed
hoc eſt in ſcriptura diligenter obſeruā-
dum, catulum leonis duplex habere no
men, nam cum à matre nutritur, nec
prædam capit גור dici ſolet, quamuis
non vbique hoc rigide obſeruetur: nam

A Geneſ. 49. catulus leonis Iuda, ad præ-
dam fili mi aſcendiſti, &c. ibi eſt גור.
Cum autem iam præda ſua viuit, dici-
tur כפיר, ſoletque transferri nunc ca-
tulus, nūc leunculus, quo nomine hoc
loco propheta vſus eſt. vt Ezech. 19.
Quare mater tua leæna inter leones
cubauit? In medio leūculorū (כפירים)
enutriuit catulos ſuos (hic vtitur no-
mine גור) & eduxit vnum de leuncu-
lis ſuis (hic etiam eſt גור) leo (כפיר)
factus eſt, & didicit capere prædam, ho-
minemque comedere. Et ibidem: Qui
incedebat inter leones, & factus eſt leo,
B & didicit prædam capere, hominesque
deuorare. * Itaque כפיר, quod hic ha- 41
bemus, medium eſt inter catulum leo-
nis, & inter leonem. Sed quoniam me-
dium nunc huius extremi nomen acci-
pit, nunc illius; nunc catulus leonis,
aut leunculus verti ſolet, nunc leo. V-
trumque ex Ezec. verbis conſtat, & ex
alijs, vt Pſal. 16. Et ſicut catulus leonis
habitans in abditis. Ham. 3. Numquid
dabit catulus leonis vocem ſuam, &c.
Contra idem nomē כפיר vertitur leo,
Pſal. 34. A leonibus vnicam meam, &
Pſal. 90. Et conculcabis leonem, & dra-
C conem. Sicut adoleſcens, vel etiam iu-
uenis nunc puer dicitur, nunc vir, quo-
niam inter vtrumque medius eſt.

Ego, ego capiam, & vadam. Quia leæ
nam, ſiue pantheram, & leonem ſe eſſe
dixerat, ſeruat (vt ait Hierony.) me-
taphoram & ait: Ego, ego, &c. vbi ge-
minatio emphaſin, & amplificationem
habet: Ego illos capiam, & prædabor
vt leo, ego, inquam, non alius faciet,
ſed ego, cui reſiſti minime poterit, ego
tollam prædam, nec quiſquam mihi va
lebit eripere.

Vadens reuertar ad locum meum. Re-
D cte hoc explicāt Theodoretus, & Theo
phylactus: Reuertar poſt prædā ad locū
meum, vt ſolēt leones ſatiati ſanguine,
id eſt, obliuiſcar veſtri poſt ſumptum
de vobis ſupplicium, ſiue (vt expoſuit
Moyſes Ægyptius lib. 1. Directoris du-
biorum c. 23.) Deſeram vos, & dimit-
tam omnibus aduerſitatibus expoſitos.
Chaldæus: Auferam maieſtatem meā, 42
& reuertar in habitaculum meū, quod
eſt in cœlis. Hoc eſt: Puniam vos, & re-

cedam, aberoque à vobis, nec ſentietis auxilium meum. Cyrillus: Conuenienter exéplo ſumpto de panthera, & leone adiunxit, vadam: ſolent enim hæc celerrime rapere, & raptum aſportare in ſuum latibulum, ibique deuorare. Perinde ergo eſt, ac ſi diceret: Non feram opem, donec ab hoſtibus veſtris in captiuitate intereatis.

Donec deficiatis & quæratis faciem meam. Donec longis malis afflicti, & nullum auxilium habentes tandem ad me per pœnitentiam redeatis; ſed de his vide c. 6. nu. 4. & 5.

ALLEGORIA.

Chriſti Domini noſtri interfectores, cum magnum exercitum Romanorum, & Veſpaſianum ducem propè muros viderent, *cognouerunt languorem ſuum*, inſanabilem, & vulnus incurabile, & ad Idumæos miſerunt, vt ſibi auxiliarentur, vt ſcribit Ioſephus li. 4. de bello Iudaico ca. 6. & quæcunq; potuerunt auxilia compararunt. Sed non potuerunt eos ſocij liberare, iratus enim Deus, propter filij ſui necem, & obſtinatam peruicacis populi incredulitatem; erat illis, quaſi leæna, & quaſi catulus leonis, nec poterat quiſquã eripere, quos ille perdere deſtinauerat. Palam omnibus innotuit, quod nunc ait: *Ego, ego capiam, vt vadã, tollã, & non eſt, qui eruat.* Ipſe enim Titus confeſſus eſt Deum Iudæis iratum tantarum calamitatum auctorem eſſe, non ſe. Deinde reliquit eos omnium nationum iniurijs expoſitos, & penitus abiecit donec deficiant. i. donec longa malorum experientia edocti tandem in fine ſæculi ad eum conuertantur, & quærant faciem Chriſti, quẽ olim patres eorum odio habuerunt gratis, & cruci affixerunt.

TROPOLOGIA.

43 *Vidit Ephraim languorem ſuum, & Iudas vinculum ſuum:* Sed peſſime ſibi cõſuluerunt, abierunt ad Aſſur, & miſerũt ad regem vltorem, cum Deum haberẽt auxiliatorem, qui benignus eſt, & peccatorum magnitudine nõ vincitur, ſed vincit in bono malum, & ſuppliciter veniam petentem admittit; illi potius infirma, & inania auxilia, hoc eſt humana, quæſierunt. Non poſſunt humanis viribus, aut artibus mala, & pericula depelli, quæ Deus iratus immittit. Nihil opis amici, nihil cognati, nihil potentiſſimi quique afferre poterunt: *Ego, ego capiam* (ait Dominus) *tollam, & non eſt, qui eruat.* Atque vt cetera reddere poſſent, pacem animi, & tranquillitatem, ſine qua viui non poteſt, quis reddet niſi Deus? * Si igitur liberari vis, Deum adi ſupplex, veniam pete, peccata agnoſce, merito Deũ tibi iraſci fatere, & ſupplicia ceſſabunt; non enim vult perdere te, ſed lucrari. Imitare Dauidis pœnitentiam, imitare Niniuitas: cõuertetur Deus, & ignoſcet. Quòd ſi peccatis tuis inhærens humanam opem captas, fruſtra laborabis, nemo erit, qui te ſanare, qui vinculum tibi ſoluere valeat. Magis Dominum exacerbabis, & ad acrius puniendũ incitabis, vt paternorũ viſcerũ quodammodo oblitus, ſit tibi quaſi leæna, & quaſi catulus leonis, ſicut & Ieremias, inquit: Percuſſiſti eos, & non doluerunt: attriuiſti eos, & renuerũt accipere diſciplinã, indurauerũt facies ſuas ſupra petrã, & noluerũt reuerti, &c. Idcirco percuſſit eos leo de ſilua, lupus ad veſperam vaſtauit eos, &c. Accedet dignus malorũ cumulus, poſtquã Dñs percuſſerit, abſcondet ſe, & te in peccatis relinquet, in dieſq; grauiora excæcatus admittes, donec ſentias irã Dei, & infelicitatem tuam, & quæras faciem eius per pœnitentiam reuerſus ad ſalutem.

44

Ierem. 5.

CAPVT VI.

IN tribulatione ſua mane conſurgẽt ad me. Venite, & reuertamur ad Dominũ quia ipſe cepit, et ſanabit nos: percutiet, et curabit nos. Viuificabit nos poſt duos dies: in die tertia ſuſcitabit nos, & viuemus in conſpectu eius. Sciemus, ſequemurq; vt cognoſcamus Dominum. quaſi diluculũ præparatus eſt egreſſus eius, & veniet quaſi imber nobis tẽporaneus, & ſerotinus terræ. Quid faciã tibi Ephraim? quid faciam tibi Iuda? miſericordia veſtra, quaſi nubes ma-

1. Cor. 15

tutina

A *tutina, & quaſi ros mane pertranſiens. Propter hoc dolaui in prophetis, occidi eos in verbis oris mei: & iudicia tua quaſi lux egredientur. Quia miſericordiam volui, & non ſacrificium: & ſcientiam Dei plus quam holocauſta. Ipſi autem ſicut Adam tranſgreſſi ſunt pactum, ibi præuaricati ſunt in me. Galaad ciuitas operantium idolum, ſupplantata ſanguine. Et quaſi fauces virorum latronum, particeps ſacerdotum in via interficientium pergentes de Sichen quia ſcelus operati ſunt. In domo Iſrael vidi horrendum: ibi fornicationes Ephraim, contaminatus eſt Iſrael. Sed & Iuda pone meſſem tibi, cum conuertero captiuitatem populi mei.*

Matth. 9. & 12. Eccle. 4. 1. Reg. 15.

HISTORIA.

1 *In tribulatione ſua mane conſurgent ad me.* Proſequitur quod cœperat; & quoniam dixit deſerendos eſſe à ſe, donec malis feſſi quærerent faciem ſuam: nūc ait: Cum in tribulatione magna fuerint, conſurgent ad me quærendū mane. i. orto iam eis pœnitentiæ lumine, vt expoſuit Hier. Aut, (vt recte Theophy. dicit) mane conſurgere eſt, celeriter venire, ſicut Pſal. 15. legimus. Multiplicatæ ſunt infirmitates eorum, poſtea accelerauerunt. Mane enim conſurgere dicitur more ſcripturæ diligenter, & accurate, & quam primum aliquid facere. Prou. 1. Tunc inuocabunt me, & non exaudiam, mane conſurgēt, & non inuenient me. Ierem. 7. Et locutus ſum ad vos mane conſurgens, & loquens, & non audiſtis. Ceterum de qua tribulatione nunc loquatur, dicemus in expoſitione illorum verborum: Et viuificabit nos poſt duos dies.

Mane ſurgere.

Venite & reuertamur ad Dominum. Hier. Non ſunt propria ſalute contenti, ſed ſe mutuo prouocant, vt reuertantur ad Dominum, quem reliquerunt.

Quia ipſe cepit, & ſanabit nos. Male in multis libris legitur cępit cum diphthongo, non enim ſignificat incepit, ſed cepit. i. rapuit: alludit ad verba Domini in fine, c. 5. Ego, ego, capiam, nam vt in Latino, ita etiam in Hebræo idem verbum eſt in his duobus locis טרף, quod ſignificat capere, aut rapere, id eſt. Ipſe more leonis nos inuaſit, & lacerauit, ſed ipſe idem qui vulnerauit, ſanabit nos.

2 *Percutiet, & curabit nos.* Percutiet, pro percuſſit accepit Chaldæus, quod paſſim occurrit in prophetis. Sed mihi videntur LXX. & Hier. non fruſtra poB ſuiſſe futurum potius, quam præteritū; videtur enim aliquid amplius ſignificari, quaſi dicat: Etiam ſi nos percutiat, ſanabit nos. Sunt verba confirmatæ fiduciæ, ita bonus eſt Dominus noſter, vt etiam ſi nos ſæpe percuteret, nequaquā deſperare deberemus. Quoties nos percuſſerit, ſanabit nos, ne dubitemus ad eum reuerti, tametſi noſtris peccatis multum eū irritauerimus. Hier. Pro eo quod nos diximus: Curabit, omnes ſimiliter tranſtulerunt μοτώσει: proprie autem μότα appellantur linteola, quæ inferuntur vulneribus, vt putridas carnes comedant, & extrahant purulētias, &c. Ex quo videmus errorem typographorū, qui in codice Cōplutenſi, & in Regio in trāſlatione LXX. habent: Ipſe percutiet, & turbabit nos, cū ſit legendū: Curabit nos, vt in eadē tranſlatione videmus apud Hier. Cōuenit hoc recte cum verbo, quod eſt in Hebræo חבש, quod ſignificat alligare, id eſt, curare vulnera, vt Pſal. 146. Et alligat contritiones eorum. Iſa. 30. In die qua alligauerit Dn̄s vulnus populi ſui, inde חבש chirurgus, aut medicus. Iſa. 3. Et reſpondebit in illa die dicēs: Nō ſum medicus.

μότα.

3 *Et viuificabit nos poſt duos dies.* Si libere vellem hunc locum interpretari, vt Ruffinus, & alij nonnulli, vt nullius auctoritatē ſequerer, non eſſet admodum difficilis explanatio. Sed quoniā ex ſanctis patrib. multi omnino hæc ad Chriſti Dei noſtri reſurrectionem tertio die factā pertinere docent, nec tamen oſtē dunt, quomodo id cum præcedentibus, ſequentibusq; cohæreat, locus redditur mihi quam difficillimus, qui à tot patrū

conſenſione declinare nolo. In primis
hæc verba de Meſſia intelligi, & patres
noſtri, & Hebr. magiſtri confitentur, vt
videmus apud Hier. & apud Galat. li. 8.
cõtra Iudæos c. 22. Hoc etiam maneat,
patres ex hoc loco confirmare Chriſtũ
ſeruatorem tertia die reſurrexiſſe, vt
Hier. Theodor. Tertull. in lib. aduerſus
Iudæos. c. de claritate gentium in Chri
ſto Ieſu. Lactãtius li. 4. c. 19. Cyprianus
li. 2. contra Iudæos. c. 24. Origen. ho. 5.
in Exod. Ruffinus in expoſitione ſym-
boli. Aug. 18. de ciuit. c. 28. & ſerm. 90.
de tempore, Dorotheus martyr in ſyno
pſi in principio. Greg. Nyſſenus lib. de
cognitione Dei. Anſel. in 1. Corint. 15.
Bernar. in ſerm. 1. reſurrectionis. S. Tho
mas in epiſt. ad Eph. c. 2. lect. 2. Addit Do
rotheus hunc locum indicatum eſſe à
Paulo, 1. Cor. 15. cum dixit: Et quia ſur-
rexit tertio die ſecundũ ſcripturas, neq;
enim alibi de tertia die inueniri in ve-
teri teſtamento. Idem de hoc loco ſen-
ſit Anſelm. Immo, & Iudæi veteres ita
interpretati ſunt apud Galatinum loco
citato. Alij etſi non ita perſpicue dicãt
hinc probari Chriſtũ reſurrexiſſe tertio
die, dicũt tamen probari hinc eius reſur
rectionem, & noſtram. vt Greg. ho. 20.
in Ezec. & Cyrillus lib. 2. in Ioan. c. 26.
4 Cum igitur hac ratione liqueat, hãc
eſſe omnium certiſſimam, & germaniſ-
ſimam interpretationẽ, demonſtremus
recte quoq; aptari præcedentibus; nam
de ſequentibus poſtea dicemus. Atque
alius fortaſſe minime moraretur, ſed di
ceret tranſitum fieri à litera ad ſpiritũ.
At nobis, qui ca. 2. nu. 35. affirmauimus
hunc tranſitum non ex abrupto fieri ſo
lere, ſed arrepta ex his quæ dicebantur
occaſione, occaſio ipſa, & concatenatio
oſtendenda eſt. Dixit ad extremum. 5.
c. Vadens reuertar ad locum meum do
nec deficiatis, & quæratis faciem meã.
Faciẽ eius quæſierũt, & reuerſi ſunt per
pœnitentiam, cum iam prope finiretur
captiuitas Babylonica Iere. 29. Cũ cœ-
perint impleri in Babylone 70. anni, vi
ſitabo vos, &c. Et inuocabitis me & ibi-
tis, & orabitis me, & ego exaudiam vos.
Quæretis me, & inuenietis, cũ quæſie-
ritis me in toto corde veſtro. Hoc eſt
quod nunc dicit: *In tribulatione ſua ma-*
A *ne conſurgent ad me.* Cũ videbunt non eſ
ſe vllam humanam opem iam expectan
dam, ſed ad diuinam confugiendum, &
ad Dei promiſſionem: Tunc principes
ſynagogæ, & prophetæ, vt Ieſus ſum-
mus ſacerdos, & Zorobabel, & Heſdras,
& Haggæus, atque Zacharias, alijque,
qui multa & per ſcripturas, & per reue
lationem de Chriſti myſterijs nouerãt,
populares ſuos exhortabuntur his ver-
bis; * Venite, reuertamur per verã pœ- 5
nitentiam ad Dominũ, ne peccatis no-
ſtris prouocatus proroget tempus ca-
B ptiuitatis. Nec vereamur ad eum con-
fugere; quãuis enim rapuerit nos, quaſi
leo, ipſe ſanabit nos per filium ſuũ, quẽ
mittet in terras ſeruatorem, & medium
noſtrum, ipſe duobus diebus ſaluẽ no-
ſtram operabitur, & moriendo mortem
noſtram deſtruet, & tertio à morte die
reſurgens, ſecum nos omnes conreſu-
ſcitabit. Itaque primus dies eſt, quo Do
minus orauit in horto, & captus eſt, eo
incepit myſteriũ noſtræ ſalutis. Secun-
dus eſt dies Paraſceues, quo expirauit.
Secũdæ diei tribuitur viuificatio. i. iuſti-
ficatio noſtra, quia paſſio Chriſti cau-
C ſa & meritoria, & efficiens fuit noſtræ
iuſtificationis, & reſurrectionis, quate-
nus operata eſt in virtute diuinæ natu-
ræ coniunctæ: ſed ſecundum rationem
exẽplaritatis dicitur proprie cauſa de-
ſtructionis mortis, & peccatorum. Re-
ſurrectio vero eſt cauſa noſtræ reſurre-
ctionis, non meritoria, ſed efficiens, &
exemplaris, efficiens quidem quatenus
humanitas inſtrumentũ diuinitatis eſt,
& operatur in virtute eius. Exemplaris
autem, quoniam illa reſurrectio vt fuit
prima tempore, ita etiam eſt dignitate,
& perfectione prima. Semper autem id,
D quod eſt perfectiſſimum, eſt exemplar
eius, quod eſt imperfectum in illo gene
re. Ideoque Paulus ait Phil. 3. Qui re-
formabit corpus humilitatis noſtræ cõ
figuratum corpori claritatis ſuæ. Quod
eleganter docet S. Thom. 3. p. q. 56. a. 1.
* Propterea tribuimus paſſioni Chriſti 6
deſtructionem peccatorum, & reſurre-
ctioni reſurrectionem noſtram, vt idem
ſequenti articulo explicauit, & apoſt.
ait Rom. 6. Hoc ſcientes, quia vetus ho
mo noſter ſimul crucifixus eſt, vt de-
ſtruatur

ſtruatur corpus peccati. Et Eph. 2. Et cum eſſemus mortui peccatis, conuiuificauit nos Chriſto, cuius gratia eſtis ſaluati, & conreſuſcitauit, & conſedere fecit in cœleſtibus in Chriſto Ieſu. Quo loco S. Thomas, & Anſelmus Primaſius docent, viuificare dici propter iuſtificationem (& citat S. Thomas hæc verba Hoſeæ, quæ modo interpretamur) reſuſcitare autem propter reſurrectionē corporum, quomodo nos interpretamur. Eleganter autē ait: ſuſcitabit nos, quia die tertio reſurgens ab inferis omne hominum ſecum ſuſcitat genus, vt ait Hieron. Vnde Paulus Epheſ. 2. Non reſurrecturos nos eſſe dicit, ſed iam reſuſcitatos cum Chriſto, & conreſuſcitauit, &c. Tā certa enim, & firma eſt ſpes noſtræ reſurrectionis Chriſto reſurgente, vt poſſimus dicere nos eſſe conreſuſcitatos, quia ſine dubio reſuſcitabimur. Quod ſi aliquis quærat, cur dicamus: Poſt duos dies, hoc eſt ipſo ſecūdo die, cum magis videatur tertium ſignificare, ſciat ita loqui ſolere ſcripturam, vt quaſi tranſactum diem numeret, qui cœpit, & necdum tranſijt, vt Luc. 2. Poſtquam conſummati ſunt dies octo vt circunciderctur puer, cum ſit ipſo octauo die circuncifus. Mat. 27. Domine recordati ſumus quia ſeductor ille dixit adhuc viuens, Poſt tres dies reſurgam, id eſt, tertio die Mar. 8. Et cœpit docere eos, quoniam oportet filium hominis pati multa, & occidi, & poſt tres dies reſurgere. Io. 20. Et poſt dies octo iterum erant diſcipuli eius intus, & Thomas cum eis, &c. id eſt, ipſo die octauo.

Phraſis. Poſt tres dies, id eſt, Tertio die

7 * Scio Auguſtinum ſerm. 90. de temp. & Origenem hom. 5. in Exod. ita tres iſtos dies computare, vt primus ſit paſſionis, ſecundus deſcēſionis ad inferos, tertius reſurrectionis, quos ſequi videtur Gabatinus. lib. 8. c. 22. Sed ego quod veriſimillimum putaui, dixi. Alij patres vt Cyrillus loco citato aliter exponūt, ſed quoniam non tres dies proprie, ſed tria tempora interpretantur, expoſitionem omiſi, quam lector, ſi placebit in ſuis auctoribus videbit.

Et viuemus in conſpectu eius. Viuificati ab ipſo per gratiam veram vitam habebimus, eique ſeruiemus, ac placebi-

A mus. Quod ait, *In conſpectu eius*, duplicem ſenſum habet, valde vtrumq; germanum. Prior eſt, ſemper noſtri curam habebit, nunquam proijciet nos à facie ſua, Pſalm. 50. Ne proijcias me à facie tua, &c. & Pſalm. 33. Oculi Domini ſuper iuſtos, & aures eius ad preces eorū. Contra mali à facie Dei proijciuntur. Geneſ. 4. Ecce proijcis me hodie à facie terræ, & à facie tua abſcondar, & ero profugus, & vagus in terra. Ieremiæ 7. Et proijciam vos à facie mea, ſicut proieci fratres veſtros, vniuerſum ſemen Ephraim. Proijcere à facie aliquem, eſt

Viuere, ſeu ambulare in cō ſpectu Dei

B vehementer indignantis, & ne videre quidem ſuſtinentis. * Poſterior ſenſus eſt: viuere, ſiue ambulare in conſpectu Dei, nihil aliud eſt, quàm Deum in omnibus operibus intueri, vt ei placeamus, qui enim facit quod alter vult, ſemper eum intueri, ab eoque videri cupit. 2 Cor. 5. Audemus autem, & bonam voluntatem habemus magis peregrinari à corpore, & præſentes eſſe ad Dominum Geneſ. 24. Dominus, in cuius conſpectu ambulo, mittet angelum ſuum tecum. Et capit. 48. Deus, in cuius conſpectu ambulauerunt patres mei Abraham, & Iſaac. Hinc illud Pſal.

Proijcere à facie. 8

C 5. Dirige in conſpectu tuo viam meā, id eſt, ita vt tibi placeat. Nonnulli auctores cenſent prophetam loqui de vita ſanctorum poſt generalem reſurrectionem; Sed, ſi recte hæc, & ſequentia conſiderentur, probabitur magis noſtra interpretatio.

Sciemus, ſequemurque, vt cognoſcamus Dominum: vere Deum cognoſcemus: Quid autem ſit ſcire Deum, ſtatim exponunt: ſequemurque per fidem, ſcilicet & opera fide illa digna: non enim ſequitur Deum qui credit, & non operatur; hæret potius is, &

D iacet in peccatis ſuis, à quibus Dominus auocabat eos, quibus in Euangelio dicebat: ſequere me. Quorſum autem ſequemur? vt cognoſcamus Dominum, vt per fidem, & opera mandatorum ad beatitudinem veniamus, vbi videbitur ſicuti eſt. Hoc etiam recte dicitur, ſequemur, vt in dies magis ac magis eum cognoſcamus, id eſt diligamus, reuereamur, colamus, vt

Iérem.31.Non docebit vir vltra proximum ſuum dicens cognoſce Dominũ.

Quaſi diluculum præparatus eſt egreſſus eius. Hic ſeruator mundi, in quem credimus,& quem expectamus,aliquãdo egreditur, ſeque hominibus ſpectandum præbebit, oſtendet ſe eis, quaſi aurora,quæ omnia nouo lumine perfundit, & lætificat, tunc ignorantiæ, peccatorumque noſtrorum tenebras procul fugabit, & nos à captiuitate liberabit. Ita gloſſa vtraque, & Lyranus, & alij exponunt de Domini noſtri natiuitate:qui ſenſus mihi magis probatur.

Præparare. Quod autẽ ait, *præparatus*, in Hebræo eſt נכון, ſignificatque rem non vtcunque paratam, ſed ita vt firmiſſima ſit, nec impediri, aut fallere poſſit. Quo ſenſu accipiendum eſt ſæpe in ſcriptura, cum aliquid parari dicitur, quando illi hoc verbum,reſpondet in Hebræo: vt cum de terra dicitur Pſal. 23. Et ſuper flumina præparauit eam, id eſt, ſtabiliuit, aut firmiſſime præparauit, ita vt nullam in partem moueri queat. Et Prouer.8. Quando præparabat cœlos, aderam. Pſalm. 9. Parata ſedes tua ex tunc à ſeculo tu es. Hieronymus. Firmum ſolium tuum ex tunc, quod, ſcilicet, à nemine, quamuis potens ſit di-
10 moueri poterit. * Vnde ſermo firmus, & omnino implendus dici ſolet נכון firmiter præparatus,vt Gen.41.Quod autem vidiſti ſecundo ad eandem rem pertinẽs ſomnium firmitatis indicium eſt, eo quod fiat ſermo, &c. Pro his, Firmitatis indiciũ eſt eo quod fiat ſermo, in Hebræo eſt tãmodo כינבקהר בר quoniam firmiter paratus, aut ſtabilitus eſt ſermo.

Locus. Pſal.50. Ex quo locus optimus intelligitur in Pſalm. 50. Et ſpiritum rectum innoua in viſceribus meis. In Hebr. eſt: Spiritum נכון, id eſt, firmiter ſtabilitum in bono, quem à rectitudine, & à veritate nihil dimoueat. Hieronymus vertit, Spiritum ſtabilem renoua in viſceribus meis. Quaſi dicat: Ego aliquando te amabam, & præceptis tuis adhærere cupiebam, ſed non erat ſpiritus ille meus firmatus, & ſtabilitus in bono,vt re ipſa expertus ſum. Ideo nunc peto, vt mihi ſpiritum firmum in bono des, quem nihil à man-

A datis tuis auellere valeat. Ita nunc, vt oſtendat firmiſſimum fore Chriſti aduentum, & certiſſimum, nec poſſe impediri, ait:Præparatus eſt egreſſus eius. Quod vero ait, *Quaſi diluculum*, non ſolum ſplendorem, & lucem indicat, ſed etiam hanc, quam diximus, firmitatem. Quaſi dicat ſicut poſt noctem ſequitur diluculum, ita poſt iſtas tenebras ſæculi orietur lux vera. Ita Paulus,vt certam fore reſurrectionem perſuadeat, exemplo naturali vſus eſt, vt notauit Chryſoſtom. Quod ſeminas, non viuificatur, niſi prius moriatur. 1.
B Cor.15. Egreſſum autem intellige ſiue à patre, ſiue ex vtero matris.

Et veniet quaſi imber nobis temporaneus, & ſerotinus terræ. Temporaneus imber eſt, qui menſe Octobri iactis in terram ſeminibus deſcendit: ſerotinus, qui fructus ad maturitatem perducit,vt mẽſe Maio,aut Aprili. His enim duobus temporibus in terra illa pluit, traduntque, qui in ea vixerunt à Maio ad Octobrem vſque non pluere. *Et Hieron. in Hamos.4. in illud:Ego quoque prohibui à vobis imbrem, &c.Nunquã (inquit) in fine mẽſis Iunij ſiue in menſe Iulio in his prouincijs, maximeq; in Iudea, pluuias vidimus. Deniq; in Regum libris pro ſigno magno, atque portento diebus æſtatis, & meſſis orante Samuele pluuiæ concitatæ ſunt, &c. Erant igitur hæ pluuiæ & gratiſſimæ omnibus, & multum expectatæ, maximeque neceſſariæ, propterea his ſimilem futurum dicit Chriſti aduentum. Significaturque in his verbis doctrina Chriſti more copioſi imbris, & tempeſtiui animas fecundans, & quaſi viuificans. Iſai. 55. Et quomodo deſcendit imber, & niſi de cœlo, & illuc vltra nõ reuertitur, ſed inebriat terram, & infundit eam, & germinare eam facit, & dat ſemen ſerenti,& panem comedenti:ſic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo, &c. Hæc omnia quamuis qui loquuntur viſuri non erant, tamẽ ſunt vnus populus cum ijs; qui viſuri erant, & ideo ita loquuntur.

Imbertẽporaneus & ſerotinus.

11

C

1.Reg.12.

D

Quid faciam tibi Ephraim. Quoniã dixit: In tribulatione ſua mane conſurgent ad me; & poſſet aliquis quærere, cur

cur non faceret, vt ſine tot malorum perpeſſione conſurgerent, & redirent; tacitæ reſpondet obiectioni. Nihil (inquit) prætermiſi, omnia feci, vt ad me redirent, nihil tamen profeci, ideo neceſſe erit ita eos affligere, vt redeant. Hieronymus: Parētis in perditos filios monſtrat affectum, iuxta illud, quod in Iſaia legimus: Quid eſt quod vltra debui facere vineæ meæ, & non feci? Et Mich. 6. Popule meus, quid feci tibi, &c. *Iſai. 5.*

12 *Miſericordia veſtra quaſi nubes matutina.* Sæpe volui miſereri veſtri, & benefacere vobis, ſed peccatis veſtris impeditis, & interrumpitis miſericordiam meam. Atque vt nubes matutina multum imbrem allatura videtur, afferretque, niſi ſole orto areſceret: & vt ros bene terram humectaret, niſi eiuſdem ſolis radijs cito exiccaretur: ita vos nō ſinitis miſericordiam meam longius progredi, quæ vobis multa bona importaret, ſed oſtendi tantum & continuo exareſcere, atque euaneſcere. Ad hunc fere ſenſum exponunt Hieronymus, & Theophylactus. Atque hoc mihi magis probatur, quam miſericordiā accipi pro ſanctitate; nunquam enim probabunt, qui hoc volunt, miſericordiam in homine poni erga Deum, ſed erga homines, quocumque modo accipi miſericordiam velint. Sed de hoc numer. 16. dicemus accuratius.

Propter hoc dolaui in prophetis. Ne ad hanc ſeueritatem, aut acerbitatem venirem, per prophetas meos dolaui eos, id eſt, vehementer corripui, & crebris ictibus pulſaui, vt eos expolirem, atque ad rectitudinem, & æqualitatem morum adducerem. Sumitur metaphora à lapidibus, aut à lignis, quæ ab artifice *Dolare.*
13 dolantur, * & expoliuntur, vt apta ſint ædificio. חצב, quod hoc loco ponitur, proprie eſt lapides cædere, aut excidere. 2. Paralip. 2. Et octoginta millia, qui cæderent lapides de montibus. Prouer. 9. Excidit columnas ſeptem: Sed de lignis etiam dicitur. Iſa. 10. Numquid gloriabitur ſecuris contra eum, qui ſecat in ea? Contra, Dolare, proprie de lignis dicitur, ſed ad lapides quoq; transfertur, vt hoc in loco. Quod & alijs fieri ſolet in locis. Deutero. 10. Dola tibi duas tabulas lapideas. Ibidem. Cumq; dolaſſem duas tabulas. 3. Regum. 6. De lapidibus dolatis, & perfectis. Atque eumdem ſenſum expreſſit Chaldæus: Pro eo quod monui eos per legationē prophetarum meorum. Ex quo conſtat, *In prophetis*, idem eſſe atque, Per prophetas: nam, In, inſtrumentum indicat paſſim in ſcriptura, Lucæ. 22. Domine, ſi percutimus in gladio? Geneſ. 32. In baculo meo tranſiui Iordanem iſtum. Pſal. 73. In ſecuri, & aſcia deiecerunt eam. LXX. aliter vertunt. Propter hoc demeſſui prophetas veſtros. Significantque (vt aiunt Hieronymus, & Cyrillus) pſeudoprophetas à Domino fuiſſe occiſos, vt qui cauſa erroris fuerant proſpera promittentes, interfecti verterentur in occaſionē ſalutis. Quod factum videmus per Eliam. 3. Regum. 18. & per Iehu. 4. Reg. 10. Quam interpretationem ſi velimus recipere, facile ad eam verba noſtræ tranſlationis accommodabimus, vt ſit: Dolaui in prophetis, id eſt, excidi aliquos ex prophetis: ſed prior, quæ Hieronymi, & Chaldæi eſt, germanior videtur. *In, ſignificat inſtrumentum.*

Et occidi eos in verbis oris mei. Hieronymus perinde accipit, ac ſi diceretur: 14
Peccatores populi mei verbis occidi, non re ipſa, nam ante captiuitatem ſæpe eis mortem per prophetas meos comminatus ſum. Sed poſſumus & de prophetis intelligere hoc modo. Vobis admonendis, & excitandis ad pietatem multos prophetas amiſi: nam iubebam eos ad vos venire, & ſcelera veſtra reprehendere, vnde vos irati eos occidebatis. Quare id perinde fuit, ac ſi ipſos occiderem. Propterea dixit Iudæis Stephanus Actorum ſeptimo. Quē prophetarum non ſunt perſecuti patres veſtri, & occiderunt eos, qui prænuntiabant de aduentu iuſti? Itaque *verbis oris mei*, iuſſione mea, cum eos mittebam ad vos ſignificat. Iuxta ſuperiorem LXX. verſionē facilis eſt interpretatio. Iuſſi occidi pſeudoprophetas.

Et iudicia tua quaſi lux egredientur. Hieronymus. Hæc vniuerſa feci, vt iudicij, quo te iudicaturus ſum, veritas appareret, nullusque dubitaret vos, iuſte,

iuſte, qu^ patimi, fuiſſe perpeſſos. Itaque iudicium pro ſententia, ſiue pro ſupplicio accipit. Ita enim intelligere licet: ſumam de te ſuppliciũ magnum, quod notum omnibus ſit, & exemplo ceteris inſigni.

15 *Quia miſericordiam volui, & non ſacrificium.* Hieronymus. Grauia comminatus ſum, vt miſererer pœnitentiũ, vt lapſis, atque ſurgentibus porrigerē manum. Neque enim in ſacrificijs delector, & victimis, & holocauſtorum multitudine, victimæ meæ, atque holocauſta ſalus credentium, & conuerſio peccatorum eſt. Itaque miſericor- B diam accipit eam, qua Deus hominibus benefacit. Quomodo etiam accepiſſe videtur Hilarius Canone. 9. in Matth. Chryſoſtomus hom. 31. in Matthæum, & ad populum Antioche. hom. 36. & Euthymius Matthæi 9. erit ergo ſenſus: Multo magis me delectat homines ad pœnitentiam, & ad ſalutem adducere, quàm ſacrificia magna mihi offerri. Huic interpretationi recte conuenit cum verbis Domini hæc eadē prophetæ indicantis Matth. 9. vbi cum Phariſæi quærerent: Quare cum publicanis, & peccatoribus manducat magiſter ve- C ſter? reſpondit Dominus: Non eſt opus valentibus medico, ſed male habentibus: euntes autem diſcite quid eſt, Miſericordiam volo, & non ſacrificium. Et capite 12. Si autem ſciretis quid eſt: Miſericordiam volo, & non ſacrificiũ, nunquam condemnaſſetis innocentes. Reprehendebãtur enim apoſtoli, quod ſabbato vellerent ſpicas. Hoc eſt: Si ſciretis quam miſericors ſit Deus, non dubitaretis gratius ei eſſe fami horum ſubueniri, quam ſabbatum ita rigide obſeruari.

16 Sed fateor adhuc mihi germaniorem D interpretationem videri, vt tam hic, quàm vbi paulo ante dixit: Miſericordia veſtra quaſi nubes matutina; miſericordiam accipiamus pro beneficentia, & benignitate hominis erga hominem, vt intellexerunt Theophylactus & Auguſtinus. 10. de ciu. c. 5. & lib. 20. contra Fauſtum cap. 16. Et Chaldæus in priori loco vertit: Benignitas veſtra quaſi nubes matutina, in poſteriori:

A Namque in his, qui exercent miſericordia a voluntas coram me eſt, magis quam in ſacrificio. Et multi alij ita intelligunt. Eſt ergo omnium verborũ ſenſus: Incipiebatis aliquando mihi placere miſericordiam in fratres veſtros exercentes, ſed cito illa veſtra miſericordia tranſijt auaritiæ, & concupiſcentiæ calore arefacta. Admonui vos ſepe per prophetas, nec reuerſi eſtis, propterea vindictam magnam de vobis ſumam, quoniam miſericordiam, qua ego maxime delectabar, reliquiſtis, & ſacrificia multa cumulaſtis, ea re tantum mi- B hi ſatisfacere volentes. Quod optime congruit cum alijs ſcripturæ locis: vbique enim reprehenduntur Iudæi, quòd crudeles eſſent in fratres ſuos, & pauperes opprimerent, & nihilominus multitudine ſacrificiorum Deum placare quærerent. Vt Iſai. 1. Quo mihi multitudinem victimarum veſtrarum? &c. Quieſcite agere peruerſe, diſcite benefacere, quærite iudicium, ſubuenite oppreſſo. Et cap. 58. * Ecce 17
in die ieiunij veſtri inuenitur voluntas veſtra, & omnes debitores veſtros repetitis. Lege, quæ ſequuntur, & illud Iere- C re 7. Nolite confidere in verbis mendacij, &c. Et Dominus ait Matth. 23. Væ vobis ſcribæ, & Phariſæi hypocritæ, qui decimatis mentham, & anethũ, & cyminum, (quaſi multum honorare Deum volentes) & reliquiſtis, quæ grauiora ſunt legis, iudicium, & miſericordiam, & fidem. Ita Matth. 9. quia vt homo reprehendebatur ſeruator, præclare reſpondet, gratius Deo eſſe, hominē erga hominem eſſe miſericordē, quàm ſacrificium offerri. Et cap. 12. quod dicitur hũc habet ſenſum: Si ſenſum Dei haberetis, ſciretiſque quanti Deus faciat miſericordiam in proximos, adeo vt ſacrificijs eam quoque præferat: magis miſericordia moueremini in horum egeſtatem, & famem, quàm zelo in obſeruationem ſabbati. Vel aliter, ac fortaſſe melius. Phariſæi accuſauerant Locus Matth. 12 diſcipulos, ſed re vera non tam illos, quàm magiſtrum accuſare volebant, quod id fieri ſineret. Ecce, inquiunt, diſcipuli tui faciunt, quod non licet facere ſabbatis. Quare Dominus & pro

ſe, &

ſe,& pro illis reſpondet: Poteram pro-
hibere propter ſabbatum, ſed præ miſe
ricordia eorum famis non prohibui:
ſciebam enim gratius me Deo facere ſi
in miſericordiam inclinarem, quam ſi
18 in ſabbati cuſtodiam.* Sed quoniam re
ſpondere Phariſæi poterant: Eſto, bene
tu feceris permittendo, ſed illi permiſ-
ſione vti non debuerunt, ne ſabbatum
violarent: ait Dominus apud Marc. 2.
Sabbatum propter hominem factum
eſt, & non homo propter ſabbatũ. Hoc
eſt, Illi etiam recte fecerunt, quia cum
ſabbatum Deus inſtituerit in hominis
vtilitatem, non in perniciem: nunquã
Deus voluit ita ſabbatum obſeruari, vt
ea cauſa homo cibos non quæreret, ſi-
ne quibus aut nullo modo, aut valde
ægre vitam tueri queat. Ex qua ratio-
ne, ſimulq; ex Dauidis exemplo, quod
Seruator propoſuit, intelligimus ma-
ximam fuiſſe famem apoſtolorum. De-
inde addit: Dominus enim eſt filius ho
minis etiam ſabbati, id eſt: Etiam ſi fa-
mes non ita eos vrgeret, poſſent tamẽ
me permittente vellere ſpicas, quia ip-
ſi ſciunt, me poteſtatem habere ſuper
ſabbatum, & poſſe diſpenſare.

19 An reijciãtur hic ſacrificia.

Sed duæ ſunt in his propheticis ver-
bis quæſtiones. Prior eſt, an hic ſacrifi-
cia reijciantur ceu Deo ingrata? Ra-
tio dubij eſt, quoniam non dicit: Ma-
lo miſericordiam quàm ſacrificium,
ſed: Miſericordiam volui, & non ſacrifi-
cium. Chryſoſtomus quoque hom. 31.
in Matth. ait: Neque miſericordiam,
inquit, volo, & ſacrificium, ſed: Miſeri
cordiam volo, & nõ ſacrificium. & Hie
ronymus hic: Nec enim ſacrificijs dele
ctor, & victimis, & holocauſtorum mul-
titudine. Reſpondetur minime reijci ſa
crificia, ſed illis miſericordiam benefi-
centiamque præponi. Vnde Matth. 23.
cum de decimatione menthæ, & ana-
thi locut⁹ fuiſſet, & de grauioribus præ
ceptis legis: ad extremum intulit: Hæc
oportuit facere, & illa non omittere, &
ca. 5. pulchre; Si ergo offers munus tuũ
ad altare, & ibi recordatus fueris, quia
frater tuus habet aliquid aduerſum te:
relinque ibi munus tuum ante altare,
& vade prius reconciliare fratri tuo, &
tunc veniens offeres munus tuum. Ea-

A dem eſt ſententia Irenæi. lib. 4. contra
hæreſes, c. 32. & Aug. 10 de ciuit. cap. 5.
& lib. 20. contra Fauſtũ c. 16. & Chryſ.
loco indicato in Matth. vbi poſt verba
adducta ſeipſum expoſuit dicens: Oſtẽ-
ditque non eſſe prohibitum quod illi
vituperabant, ſed multo magis quàm
ſacrificia cautum. Idem ait ibidem Eu-
thymius, & multo magis in ſequenti
quæſtione comprobabitur. Chaldæus
quoque vertit. In ijs, qui exercent mi-
ſericordiam, voluntas coram me eſt
magis, quàm in ſacrificio. Sed illud hic
notandum, Irenæum & Auguſtinum
B locis citatis non legiſſe: Miſericordiam
volo, vt nunc habent LXX. ſed: Miſe-
ricordiam voluit, vt olim habebant, &
vt eſt in Hebræo. Apud Matth. volo, le
gimus, & ſenſus idem eſt, ſiue legamus
volo, ſiue volui.

Altera quæſtio, ex qua multi prophe 20 An placuerint Deo ſacrificia vetera.
tarum loci explanantur, eſt: Vtrum ſa-
crificia vetera fuerint Deo vere grata,
an tantum propter Iudæorum infirmi-
tatem ea tolerauerit? Cauſa quæren-
di eſt, quod ſæpe Deus in ſcriptura ſi-
gnificat ſemper ſibi illa ſacrificia diſpli
cuiſſe. Vt Pſalm. 39. Sacrificiũ, & obla-
C tionem noluiſti, aures autem perfeciſti
mihi: holocauſtum & pro peccato non
populaſti, & Pſal. 49. Nunquid mandu-
cabo carnes taurorum, aut ſanguinem
hircorum potabo? Pſal. 50. Quoniam ſi
voluiſſes ſacrificium, dediſſem vtique,
holocauſtis non delectaberis. Iſa. 1. San
guinem vitulorum, & agnorum, & hir-
corum nolui, cum veneritis ante con-
ſpectum meum, quis quæſiuit hæc de
manibus veſtris? Ierem. 7. Holocauto-
mata veſtra addite victimis veſtris, &
comedite carnes. Quia non ſum locu-
tus cum patribus veſtris, & non præce-
D pi eis in die, qua eduxi eos de terra Æ-
gypti de verbo holocautomatum, &
victimarum. Huiuſmodi ſunt multa.
* Idem ſancti teſtantur apertiſſime. Pe 21
trus apud Clementem, li. 1. Recognitio-
num latiſſime hoc confirmat: ait enim,
Moyſem prudentia ſua vidiſſe quàm al
te populo ſuo inſediſſet cõſuetudo illa
Ægyptiorũ immolandi dijs, adeo vt nõ
poſſet eius radix euelli, idcoq; permi-
ſiſſe eis, vt Deo hoſtias immolarent, ne

immolarent dæmonibus. Idē ait Chryſoſtomus hom. 6 in Matth. & Hieronymus in illud Iſa. 1. Quo mihi multitudinem victimarum veſtrarum? & ca. 60. in principio, & in illud Ierem. 7. Holocautomata veſtra, &c. & in illud Matth. 5. Ego autem dico vobis, Non iurare omnino. Probat Iere 7. quoniam nunquam Deus locutus eſt de victimis, donec filij Iſrael adorauerunt vitulum, quem fecit eis Aharon. Eodem argumento probat S. Thomas inſtituta eſſe ſacrificia ad vitandam idololatriam. 12. q. 102. art. 3. Denique Sixtus papa, & martyr in libro de diuitijs ita ſcribit. Sacrificia, quæ in terra Ægypti filij Iſrael idolis offerre conſueuerant, & Deo iubentur poſtmodum immolare. Nō quod Deus animalium cruore delectetur, aut carnibus, qui ait: Nū quid manducabo carnes taurorum, aut ſanguinem hircorum potabo? ſed vt infirmus populus, & varijs iniquitatum operibus deprauatus formaretur Dei inſtitutione. Noluit enim ſtatim relinquere conſuetudinem longi temporis, ſed in bonum interim commutare.

22 Nihilominus certiſſimum, & indubitatum haberi debet, ſacrificia illa non permiſſa, ſed præcepta à Deo fuiſſe, illique placuiſſe, donec vetus lex abrogaretur. Probatur primo ratione euidenter euertente argumentum in contrarium obiectum. Quoniam ante Moyſem, & ante idololatriam ſancti, quibus nihil ab idololatria timebatur, immolauerunt hoſtias Deo. Geneſ. 4. Habel quoque obtulit de primogenitis gregis ſui, & de adipibus eorum; & reſpexit Dominus ad Habel, & ad munera eius, & cap. 8. Ædificauit autem Noe altare Domino, & tollens de cunctis pecoribus, & volucribus mundis obtulit holocauſta ſuper altare. Odoratuſque eſt Dominus odorem ſuauitatis, & ait ad eum: Nequaquam vltra maledicam terræ propter hominem, & cap. 15. dixit ad Abraham. Sume mihi vaccam triennem, & capram trimam, &c & idem c. 22. Obtulit arietem holocauſtum pro filio. Secundo quoniam ſacrificia ante legem, & in lege fuerunt figura beatiſſimi illius ſacrificij pro nobis in cruce

A offerendi. Bona ergo, & grata Deo erāt ſacrificia, quæ nec in ſe quicquam mali habebant, & rei optimæ erāt ſigna. Nec Deus tot ritus, & ceremonias ſacrificiorum, & ſacerdotum, & veſtium inſtituiſſet, ſi ipſi ſacrificia non probarētur. * Tertio: Non peccat qui omittit id, 23
quod Deus non iuſſit, ſed permiſit, & quod Deo gratum non eſt. At quis dubitet peccaſſe eos, qui leges ſacrificiorum violabant, cum videamus ſeueriſſime fuiſſe punitos, vt filios Aharon Leuit. 10. S. Thomas etiam. 12. q. 102. ar. 3. docet hæc ſacrificia inſtituta eſſe ad cul- B tum Dei, vt per ea Deus coleretur, & mens offerentis ordinaretur in Deum, & vt retraherentur homines à cultura idolorum: deinde ad ſignificandum redemptionem per Chriſtum faciendam, & eius ſacrificium. Poſſumus addere, ad ſignificandum quoque ea, quæ nos agere debemus, & ad inſtruendum mores, vt docet Auguſt. 10. de Ciuit. cap. 5. ex quibus ſatis oſtenditur bona, & Deo grata fuiſſe.

Cauſæ inſtitutionis ſacrificiorum.

Illud autem non negamus, & nemo non videt, non fuiſſe illa Deo grata per ſeipſa, quaſi eis indigeret, aut aliquid C inde ipſi accederet, quod bene probat Irenæus lib. 4 contra hæreſes cap. 32. & Auguſt. 10. de Ciuit. cap. 5. ex Pſal. 49. Numquid manducabo carnes taurorum, &c. & optime explicat S. Tho. 2 2. q 30. art. vltimo ad 1. & q 81. art. 7. Sed fuerunt Deo grata propter eas, quas diximus cauſas ex S. Thoma. Ratio vero illa de idololatria tollenda non præcipua ratio eſt, ſed illarum, quas præcipuas dicimus quædam quaſi acceſſio: id enim quoque Deus voluit, ſed etiam ſi idololatria nulla eſſet, ſacrificia propter ceteras rationes inſtituiſſet, ſicut D ante legem voluit ſibi à ſanctis patriarchis offerri. * Sed ait Hieronymus. 24
Antequam populus vitulum adoraret, decē præcepta dederat Deus Moyſi in tabulis lapideis, ac nulla præterea. Fateor quidem, ſed hæc ratio hoc tantum euincit, præcepta illa decalogi eſſe quæ primo, & per ſe, & ante omnia Deus volebat, non tamen ea ſola voluiſſe. Nam ſi ea ſola voluit, ergo omnia præcepta ceremonialia, &

iudi-

iudiciali permiſit tantum, non voluit. A

Ad loca ſcripturæ adducta reſpondent apoſtoli apud S. Clementem libr. 6. conſtitut. apoſt. ca. 22. (nam ibi quoque referuntur) in hunc modum. Recuſabat populi ſacrificia ſæpenumero in eum peccantis, atque exiſtimantis ſacrificijs eum, non pœnitentia placatū iri. Idem docet Irenæus. lib 4. cap 32. & ad hunc ſenſum interpretanda ſunt verba ſanctorum, qui ſacrificia tollere videntur. Nam ſi bene offerrentur, grata illa Deo fuiſſe, Leui. 1. vidimus: & oblata omnia adolebit ſacerdos ſuper altare in holocauſtum, & odorem ſuauiſſimum Domino. B

25 * Ita autem, vt diximus, Deum ſacrificia reſpuiſſe, non ſimpliciter ſcriptura ipſa docet. Hoc enim eſt quod cap. 5. vidimus: In gregibus ſuis, & in armentis ſuis vadent ad quærendum Dominum, & non inuenient, ablatus eſt ab eis. Non enim per pœnitentiam quærebant, ſed per ſola ſacrificia. Et Iſa. 1. cum dixiſſet ingrata ſibi eſſe illorum ſacrificia, cauſam non tacuit: manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt. Lauamini, mundi eſtote, &c. Et cap. 66. Qui immolat bouem, quaſi qui interficiat virum, qui mactat pecus, quaſi qui excerebret canem, qui offert oblationem, quaſi qui ſanguinem ſuillum offerat, qui recordatur thuris, quaſi qui benedicat idolo Hæc omnia elegerunt in vijs ſuis, & abominationibus ſuis anima eorum delectata eſt. Quo loco Hieron. ait, hoc eſſe, quod in Hoſee ſcriptum eſt, miſericordiam volo, & non ſacrificium. Affert etiam ex Mala. 2. Non reſpiciam vltra ad ſacrificium, neque accipiam placabile quid de manu veſtra. Et dixiſtis, quam ob cauſam? Quia Dominus teſtificatus eſt inter te, & vxorem pubertatis tuæ, quam tu deſpexiſti, id eſt, quia non te pœniret violatæ legis Domini, cum contra eius præceptum dimiſeris vxorem tuam, & alienigenam duxeris. C

26 Poſtremo quæritur, quare miſericordia præferatur ſacrificijs, cum ſacrificia ſint actus religionis, quæ præſtantior eſt miſericordia, & omnibus virtutibus moralibus, vt docet S. Thom. 22. q. 81. art. 6. Reſpondeo primo, Scripturam in

Cur miſericordia præferatur ſacrificijs.

hoc loco, & in ſimilibus, non loqui de miſericordia præciſe; ſed de miſericordia ſumpta pro beneficentia, quæ non ſolum complectitur opera miſericordiæ propriè dictæ, ſed etiam opera charitatis in proximos, quo modo non eſt dubium maiorem eſſe religione. Marc. 12. Et diligere proximum tanquam ſeipſum, maius eſt omnibus holocautomatibus, & ſacrificijs. Ieſus autem videns quod ſapienter reſpondiſſet, &c. Secundo reſpondeo: Si loquamur de miſericordia præciſe, religio abſolute loquendo principalior eſt ratione obiecti, ſed opera miſericordiæ propter aſſiduas, & paſſim occurrentes neceſſitates proximi, præſtantiora ſunt, & Deo gratiora. Vnde opera religionis rectè omittuntur propter opera miſericordiæ, vt intereſſe ſacris, vt ægrotanti aſſideas. * In qua re plurimū Dei amor erga nos ſpectatur, qui ita nos amat, vt opera cultus ſui facile & patiatur, & iubeat aut omitti, aut interrumpi, vt noſtris ſiue animæ, ſiue corporis commodis conſulatur: vt Matth. 5. Si offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid aduerſum te, relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliare fratri tuo, & tunc veniens offeres munus tuum. Tertio dicimus, Scripturam non loqui de operibus miſericordiæ, quatenus miſericordiæ tantum ſunt, ſed quatenus ſiunt ad Deum colendū, & promerendum, qui dixit Matth. 25. Quod vni ex minimis meis feciſtis, mihi feciſtis, atque hac ratione actus imperati religionis ſunt, vnde & ſacrificia in ſcriptura vocantur. Hebr. 13. Beneficentiæ autem, & communionis nolite obliuiſci, talibus enim hoſtijs promeretur Deus. Et Aug. 10. de ciuit. cap. 5. inquit, in his verbis Hoſeæ, quibus anteponitur miſericordia ſacrificio, ſacrificium ſacrificio anteponi. Itaq. habet talis miſericordia præſtantiam actus religionis, & hoc etiam præſtat illi, quòd maiorem vtilitatem proximo affert. 27 D

Et ſcientiam Dei magis, quam holocauſtum. Scientiam Dei vocat timorem Dei, & veram legis eius cuſtodiam, vt diximus cap. 4. num. 1. Ideo Chaldæus 28

dixit;

dixit: Et in operantibus legem Domi- A
ni magis quam in offerentibus holocau
ſta. Quid interſit inter hoſtiam, ſiue ſa-
crificium, & holocauſtum, docet Hie-
Holocauſtũ, & Hoſtia.
ronymus, ad illud Iſai. 56. Holocauſta
eorum, & victimæ eorum, &c. his ver-
bis: Differentiam hoſtiarum, & holo-
cauſtorũ in Leuitico plenius diſcimus.
Holocauſta ſunt, quæ ſuper altare in-
tegra concremantur. Victimæ, & ho-
ſtiæ, quarum pars offertur altari, pars
ſacerdotibus traditur. Sanctus Thom.
12.q 102. art. 3; ad 8. recte hæc expli-
Triplex genus ſacrificiorũ.
cat. Triplex (inquit) erat ſacrificiorum
genus. Quoddam, quod totum com- B
burebatur, & ideo dicebatur holocau-
ſtum, & offerebatur Deo ſpecialiter ad
Holocauſtum.
reuerentiam maieſtatis ipſius, & amo-
rem bonitatis eius. Secundum diceba-
Pro peccato.
tur: Pro peccato; iuxta illud Pſal. 39.
Holocauſtum & pro peccato non po-
ſtulaſti; quod offerebatur ad remiſſio-
nem peccati: cuius vna pars combure-
batur, altera cedebat in vſum ſacerdo-
tũ: niſi cum offerebatur pro peccato to
tius populi, vel pro peccato ſacerdotis,
nam tunc totum comburebatur. Ter-
Hoſtia pacifica.
tium vocabatur hoſtia pacifica, quæ of
ferebatur Deo vel pro gratiarum actio-
ne, vel pro ſalute, & proſperitate offe- C
rentiũ ex debito beneficij vel accipien
di, vel accepti. Huius vna pars incende
batur, altera cedebat in vſum ſacerdo-
tum, tertia in vſum offerentium. Hæc
ſanctus Thomas, vbi etiam erudite ex-
plicat horum ſacrificiorum ſignificatio
nes. Vide de his Leuitic. 1. 3. & 4.

29 *Ipſi autem ſicut Adam tranſgreſſi ſunt
pactum*. Hieronymus: Ipſi autem imi-
tati ſunt Adam vt quod ille in paradi-
ſo fecerat, pactum meum, legemq; præ-
teriens, iſti in terra facerent. & *Ibi*, hoc
eſt in paradiſo, omnes præuaricati ſunt
in me in ſimilitudinem prẹuaricationis D
Adam. Non enim mirum ſi quod in pa
rente præceſſit, etiam in filijs condem-
netur. LXX. verterunt, ſicut homo, &
ideo Græci fere non intelligunt de pri
mo parente. Cyrillus autem vidit in
Hebræo eſſe, ſicut Adam, & ideo, ita, vt
Hieronymus, interpretatus eſt. Quod
autem ait Hieronymus: Ibi, id eſt, in pa
radiſo prẹuaricati ſunt in me; ſatis pro- A
babiliter alij interpretantur, Ibi, id eſt,
in terra illa bona, quam eis promiſi, &
dedi. Et Chaldæus ita totum locũ ver-
tit: At ipſi ſicut generationes priſcæ
tranſgreſſi ſunt pactum meum, & in ter
ra bona, quam dedi eis, vt ibi exeque-
rentur voluntatem meam, præuarica-
ti ſunt in verbum meum. Sed Hierony-
mus ita intelligendus eſt, ac ſi dicat: Ex
eo tempore cœperunt præuaricari in
me, egregie imitati ſunt inobedientiã
Adam. Solet enim ſcriptura eos, qui
Regula. Vnus populus bonorum & vnus malorum in ſcriptura.
pietatis, vel ſceleris imitatione ſimiles
ſunt, quaſi vnum populum numerare,
B & copulare, quamuis tempore ſint val
de diſiũcti, præſertim cum de ſupplicijs
verba fiunt. * Quod ſi inter hos multi
boni interiecti ſunt, nullam bonorum
tunc rationem habet ſcriptura, quoniã
ij, de quibus loquitur, non bonorũ, ſed 30
malorum imitatores extiterunt. Ezec.
16. Radix tua, & generatio tua de terra
Chanaan. Pater tuus Hamorræus, &
mater tua Chethæa. & Dan. 13. ſemen
Chanaam, & non Iuda, ſed Matth. 23.
expreſſius: vt veniat ſuper vos omnis
ſanguis iuſtus, qui effuſus eſt à ſanguine
Habel iuſti vſque ad ſanguinem Zacha
C riæ filij Barachię, quem occidiſtis inter
templum, & altare. Quid ad populum
Iudæorum pertinebat ſanguis Habelis
effuſus, niſi omnes mali, & eorundẽ pec
catorum patratores imitatione illa in-
ter ſe iungerentur, & quaſi vnus popu-
lus, aut vnus homo fierent? Quare ei-
dem quæſtioni à ſe propoſitæ erudite
ibi Hieronymus reſpondet: Regula, in-
quit, Scripturarum eſt duas generatio-
nes bonorum, & malorum noſſe ſingu-
lorum ſingulas. Probat ex Pſal. 23. vbi
de omnibus bonis dicitur: Hæc eſt ge-
neratio quærentium Dominũ. & Pſal.
111. Generatio rectorum benedicetur.
D De malis vero Matth. 23. Venient hæc
omnia ſuper generationem iſtam.

Galaad ciuitas operantium idolum. 31
Galaad.
Galaad (vt ſcribit Hiero. in locis Heb.)
mons eſt ad tergum Phœnices & Ara-
biæ collibus Libani copulatus, exten-
diturque per deſertum vſq; ad eum lo-
cum, in quo habitabat Sehon rex Ha-
morrhęorum. Cecidit in ſortem filiorũ
Ruben, & Gad, & dimidiæ tribus Ma-
naſſæ.

naſſæ. A quo monte ciuitas in eo con-
dita ſortita eſt vocabulũ. Hic eſt mons,
in quo Laban cõprehẽdit Iacob, Gen.
31. vbi & origo nominis Galaad oſten-
ditur. Quem inquit, congreantes fece-
runt tumulum, comederuntque ſuper
eum. Quem vocauit Laban tumulum
teſtis, & Iacob aceruum teſtimonij (id
eſt, גלעד) vterque iuxta proprietatem
linguæ ſuæ. Dixitque Laban: Tumulus
iſte erit teſtis inter me, & te hodie, &
idcirco appellatum eſt nomen eius Ga
laad, id eſt, Tumulus teſtis. De vrbe ipſa
ſcribit hic Hier. fuiſſe in tribu Gad, ha-
bitatam à ſacerdotibus, vnamque ex vr
bibus refugij, & idolum in ea fuiſſe con-
ſecratum. Et ideo quanto maioris erat
auctoritatis propter ſacerdotes, tanto
magis habitantibus trans Iordanẽ prin
cipium idololatriæ fuit. Quod nam ido
lum hic fuerit, non legimus in Scriptu-
ra, conſtat tamen fuiſſe cum primis ido
lolatriæ deditam, & ideo dicitur ciuitas
operantium idolum, id eſt, idola colen-
tium & idola fabricantium. Illud lecto-
rem non lateat, hanc eandem vrbem
Ramoth Galaad. eſſe Ramoth Galaad, vt hic docet Hie-
ron. & in Locis Hebra. V. Galaad, &.
V. Ramoth, quam Ioſephus. 9. antiq.
cap. 4. vocat Ramatham. In ea fuit vn-
ctus rex Iehu, 4. Reg. 9. vnde & Ioſue.
21. docemur eſſe eam ciuitatem fugi-
tiuorum in tribu Gad, & à ſacerdotibus
habitatam.

32 *Supplantata ſanguine*. Arbritror le-
gendum eſſe A ſanguine, eſt enim מדם
i. A ſanguine, ſed facile præpoſitio, A,
excidit, dum feſtinant librarij, aut redũ-
dare putant. Sed pro, Supplantata eſt
in Hebræ. עקבה, quod quidam Inſi-
dians, quidam Polluta vertunt, ſed fru-
ſtra in re nõ dubia labia laborant. Quis
enim eſt qui non videat עקב eſſe ſup-
plantare, atque hoc verbum eſſe vnde
nomen habuit Iacob? Vim ergo verbi
Supplantare. videamus. Supplantare decipere ſignifi
cat, metaphora ſumpta ab ijs, qui ſimul
currunt, quorum alter alterum pede
obiecto, vel ſuppoſito ad caſum impel-
lit, ne præcurrat, & vincat. Id enim eſt
proprie ſupplantare, vt expreſſit Cicer.
lib. 3. offic. Scite Chryſippus, vt multa,
qui ſtadium (inquit) currit, eniti, & cõ-

A tendere debet quam maxime poſſit, vt
vincat: Supplantare eum, qui cum cer-
tat, aut manu depellere, nullo modo
debet. Iacob nomen habuit ab hoc ver- Iacob.
bo proprie accepto, id eſt, eo quod ma-
nu plantam fratris tenuit, quaſi obſtãs,
nẽ prior ille naſceretur. Gene. 25. Pro-
tinus alter egrediens עקב plantam fra
tris tenebat manu, & idcirco appellauit
eum Iacob. * Cum vero ait Eſau, cap. 33
27. Iuſte vocatum eſt nomẽ eius Iacob.
Supplantauit enim me en altera vice.
Primogenita mea ante tulit, & nunc ſe
B cundo ſurripuit benedictionem meam:
iam nomen accipit ab eo, quod meta-
phorice ſignificat ſupplantare, id eſt, à
deceptione, ſicut patrem audijt dicen-
tem: Venit germanus tuus fraudulen-
ter, & accepit benedictionem tuam.
Hieronymus in Tradit. Hebr. cum ad
hæc verba venit, ita inquit: Iacob ſup-
plantator interpretatur. Ab eo igitur
quod fratrem arte deceperit, alluſit ad
nomen. Qui ideo Iacob ante voca-
tus eſt, quod in ortu plantam fratris ap
prehenderat, &c. Inde Pſalm. 40. Qui
edebat panes meos magnificauit ſuper
C me ſupplantationem. Vbi Euthymius
metaphoræ nos admonet. Non ergo
Iacob luctator dici poteſt, neque vero
ſupplantator ſecundo modo, ſed pri-
mo, vt dictum eſt. Quid eſt ergo ſup-
plantata à ſanguine? cito euertenda, ci-
to capienda propter ſãguinem in ea ef-
fuſum. Cum enim eſſet trans Iorda-
nem, propiorque & Syris, & Aſſyrijs,
prius ceteris capta eſt ab vtriſque. Pri-
mo quidem ab Hazaele rege Syriæ va-
ſtata fuerat tempore Iehu. 4. Regum.
10. Sed poſtea (de quo nunc loquitur)
ab Aſſyrijs. 4. Regum. 15. tempore
D Phacee regis Iſrael. Sed maluit dice-
re, Supplantata, quam capta, quaſi di-
cat: Ipſa ſupplantabat, & decipiebat
multos, quibus idololatriæ auctor, &
magiſtra erat, & ipſa quoque ſupplan-
tabitur, id eſt deijcietur, & ad ruinam
impelletur, vt cadit ille, quem alter
ſupplantat. Quem autem ſanguinem
dicat, ſtatim explicabimus De latroni-
bus etiam dicemus cap. 7. n. 2.

Et quaſi fauces virorum latronũ. Hoc 34
eſt; Sitiens ſemper ſanguinem, & cæ-

dis.

A des. Latrones enim (quia ſemper de
cæde, & rapinis cogitant,) dicuntur
inſtar ferarum beſtiarum ſitire ſangui-
nem, quomodo apud Lucanũ de Pom-
peio Magno dictum eſt à Cæſare, ea-
dem prorſus metaphora, qua hic.
Libro 1. Pharſali. *Vtque feræ tigres nunquã poſuere furorẽ,*
Quas nemore Hyrcano, matrum dum lu
ſtra ſequuntur,
Altus cæſorum pauit cruor armentorum:
Sic et Syllanum ſolito tibi lambere ferrum
Durat Magne ſitis: nullus ſemel ore rece-
ptus (tes.
Pollutas patitur ſanguis manſueſcere fau
B *Particeps ſacerdotum in via interficien*
tium pergentes de Sichem Id eſt, adiuuãs
conſilium ſacerdotum Bethel, qui eun
tes à Sichem in Ieruſalem, vt adorent
in templo, temporibus Paſchæ, & Pen
tecoſtes, & Scenopegiæ, latronibus in
via poſitis trucidabãt, vt expoſuit Hie-
ronymus: Hic eſt ſanguis, de quo pau-
lo ante loquebatur. Sichem (vt auctor
Sichẽ, & Sichar. eſt Hieronymus in Locis Hebr.) du-
plex fuit, altera in mõte Ephraim per-
tinens ad tribum Manaſſæ, ciuitaſque
fugitiuorum, vt Ioſue. 20. & 21. docemur.
C Altera (de qua nunc ſermo eſt)
quæ & Salem dicitur, & ciuitas Iacob,
& deprauatè Sichar, vt idem tradidit in
epitaphio ſanctæ Paulæ, cuius locus
oſtenditur in ſuburbanis Neapoleos,
quæ à Saracenis hodie dicitur Nablos,
iuxta ſepulchrum Ioſeph & puteum Sa
maritanæ, & Latine, & Græce Sichima
vocata eſt. Hæc tanta olim fuit, vt affir
met Ioſephus 11. antiquit. cap. 8 tem-
pore Alexandri Magni caput fuiſſe Sa-
maritarum. Cum ergo eſſet proxima
vrbi Ieruſalem, multi venire cupiebant
in templum Domini, quos ſacerdotes
Bethelis adiuuante vrbe Galaad inter-
D ficiebant in via: erat enim Bethel inter
Sichem, & Ieruſalem aliquantulum à
via remota. Ruffinus & Theophylactus
ita exponunt, & quidẽ ſatis probabili-
ter. Ciuitas Galaad erat adiutrix ſacer
dotum ſuorum, qui, vt cultum Dei im
pedirent, interficiebant euntes in tem-
plum. Ex quo videmus, quàm merito
dixerit: Quaſi fauces virorum latronũ:
ita enim ſanguinem ſitiebant, vt lon-
gum iter conficerent trucidandorum

A eorum cauſa, qui de Sichem ibant in
Ieruſalem; erant enim multi, quia ma-
gna ciuitas erat, & proxima Ieruſalem,
vt diximus.
Sed in verbis Hebraicis tanta eſt dif 35
ficultas, vt nemo fere ſit qui noſtram
tranſlationem non deſeruerit. Ipſi etiã,
veteres interpretes, quos libenter ſe-
qui Hieronymus ſolet, inter ſe mutuo
diſcrepant. Potiſſima difficultatis pars
in eo poſita eſt, quod vbi legimus, De
Sichẽ in Hebræo eſt שכמה, quæ vox
& humerum ſignificat, & vrbem illam
Sichem. Vnde quidam humerum, qui-
B dam vrbem interpretantur. Si autem
ſit vrbs, non videbatur vertendum, de
Sichem, ſed in Sichem, nam litera ה in
fine addita nominibus locorum motũ
in loca illa ſignificat, vt in hoc eodem
nomine videmus, Gene. 37. Miſſus de
valle Hebron venit in Sichem. Iud. 21.
ad Orientalem plagam viæ, quæ de Be
thel tendit ad Sichimam. Ioſue 24 Con
gregauit Ioſue omnes tribus Iſrael in
Sichem. Quare non deſunt qui putent,
præpoſitionem, De, redundare in no-
ſtra tranſlatione, atque initio vertiſſe
interpretem, Pergentes Sichem. Sed
C eorum falſa ſine dubio ſententia eſt, ip
ſe enim Hieronymus, qui vertit, docet
haud obſcure ſe tranſtuliſſe de Sichem,
cum dicit: Nos dicamus intercludere
hæreticos viam, ne de Sichem, id eſt,
de bonis operibus, pergamus in Ieruſa-
lem, id eſt in Eccleſiam. Deinde cur
interficerent euntes de Sichẽ, ſcimus,
ſed veniẽtes in Sichẽ cur interficiant?
Quia de templo redibant, inquies: At
cur non id faciebant antequam eo ve-
nirent, ne & Ieroſolymitani lætaren-
tur, & alij ex Iſrael eo exemplo moue
rentur? * Quod autem alij de humero 36
D dicunt, quomodo huc pertineat, aut
quomodo id ſignificet verbum, quod
ipſi volunt, viderint ipſi. Nos dicimus
literam ה ſæpe nominibus addi, aut
etiam verbis, non vt motum ſignificet,
ſed ornatus ſolius cauſa, vt ex antiquis
Hebræis docet Ioannes Iſacus libro 1.
Grammaticæ ſuæ, cap. de literis hee-
manticis. Eſt ergo planus ſenſus, *Par-*
ticeps ſacerdotum in via interficientium
Sichem, id eſt, habitatores Sichem. Vn-
de

de LXX. & Symmachus verterunt, Interfecerunt Sichima. Hieronymus tamen, vt omnem ambiguitatem tolleret, locumque nobis planum relinqueret, vertit, Interficientium pergentes de Sichem. Re enim vera Sichimitas interficiebant, cum è Sichem pergebant in Ieruſalem, vt expoſuit quoque Theophylactus.

Quoniam ſcelus operati ſunt: Quia hoc ex cogitato ſcelere nitebantur Dei cultum impedire. Scelus enim vocat זמה à verbo זמם, quod ſignificat cogitare. Quo nomine vti ſolet ſcriptura ad ſignificandum excogitatæ malitiæ nefarium commentum. Vt Leuit. 19. Ne proſtituas filiam tuam, ne contaminetur terra, & impleatur piaculo. Et capit. 20. Qui ſupra vxorem filiam duxerit matrem eius, ſcelus operatus eſt, viuus ardebit.

In domo Iſrael vidi horrēdū שעריריה id eſt, rem, quæ in horrorem, atque in ſtuporem omnes rapiat. Iere. 5. vertit Mirabilia. Stupor, & mirabilia facta ſunt in terra. Et capit. 18. Quis audiuit talia horribilia, quæ fecit virgo Iſrael? hoc autem horrendum, & mirabile dicit, quod colente vitulos Ieroboham, & tribu Ephraim, continuo tota domus Iſrael ſimul fornicata eſt.

37 *Sed & Iuda pone meſſem tibi*. Locus eſt valde difficilis. Primum ſciamus, illud, Sed & Iuda, poſſe ad præcedentia referri, ita vt in eo periodus claudatur, & ſit ſenſus: Contaminatus eſt Iſrael, ſed & Iuda, ſcilicet, contaminatus eſt, cum minime peccare deberet, etiam ſi peccarent aliæ tribus. Atque verum eſſe quod dicimus, oſtendunt LXX. qui verterunt: Sed & Iudas. Nam apud nos quidem Iuda & primi caſus eſſe poteſt, & quinti, vt etiam in Heb. at Iudas tantum eſt primi, nec alium ſenſum habere poteſt, quàm quem diximus. Sed apertius Chaldæus, qui dixit: contaminati ſunt viri domus Iſrael. Quin etiam viri domus Iuda cœperunt multiplicare peccata. Et in Hebræo eſt: Etiam Iuda. Iuxta quem ſenſum. *Pone meſſem tibi*, &c. Vel toti domui Iſrael dictum intelligere poſſumus, vel ſoli Iudæ, quod mihi magis placet, & redit in idem fere, dicemus enim: Pone meſſem tibi o Iuda. Rurſus meſſis ſi proprie accipiatur, planum habet ſenſum. O Iuda, qui capto Iſraele putabis te tutum eſſe, & de terminis tuis protegendis cogitabis, etiam captiuus duceris. *Pone meſſem tibi*, id eſt, metes quidem ſecurus ſegetes tuas, at non hoc tempore, ſed cum conuertero captiuitatem populi mei, hoc eſt, cum te populum meum de captiuitate Babylonica reduxero. Quaſi dicat. Ante ne ponas, otio enim & pace carebis.

38 Multi malunt accipere meſſem metaphorice, vt non ſegetes, ſed homines demeti intelligantur, vt quod de vaſtatione Babylonis ſcriptum eſt Ieremi. 51. Adhuc modicum, & veniet tempus meſſionis eius. Sed mihi non vſque adeo probatur, quoniam meſſem ſibi ponere dicitur proprie, qui metit, non qui metitur, id eſt, qui alios occidunt, non qui ipſi occidūtur, quod magis Lxx. expreſſere vertētes, Incipe vindemiare tibi ipſi. Multo minus probo quod Ruffinus exponit: Tu quoque ò Iuda demeteris, cum captiuitas populi mei Iſrael conuertatur ad te, vt tu ſimiliter capiaris. Etenim conuertere captiuitatem, vſu ſcripturæ nihil aliud eſt, quàm liberare à captiuitate, vt Pſalm. 52. Cum conuerterit Deus captiuitatem plebis ſuæ, exultabit Iacob, & lætabitur Iſrael. Pſalm. 125. In conuertendo Dominus captiuitatem Sion, facti ſumus ſicut conſolati.

Meſſis.

Conuertere captiuitatem.

ALLEGORIA.

39 Vſque ad verba illa: Quid faciam tibi Ephraim, &c. quæ præcedunt fere allegorica expoſitione non indigent, cum ad Chriſtum ſenſus referatur, in quem tendit allegoria. Poſſumus tamen ad Iudæos, qui Chriſti tempore conuerſi ſunt, hæc quoque accommodare: Venite, & reuertamur, &c. ſiue ad eos, qui quotidie conuertuntur, conuertenturque. Ipſe nos prius abiecit, idem venientes ad ſe excipiet, & participes non faciet viuificationis, quam ſecundo die per mortem ſuam operatus eſt, & reſurrectionis, quam tertio die reſurgens effecit in ſpe in membris ſuis.

ſuis. Sine dubio admittet nos, & erit no- A
bis quaſi diluculum, luce animas no-
ſtras implebit, & gratiæ ſuæ pluuia, do-
ctrinæque animas noſtras fecundabit,
vt imber temporaneus, & ſerotinus.
Sed ad populum totum reuertitur, &
ait: ***Quid faciam tibi Ephraim, &c.*** Quid
faciam tibi, popule incredule, quid vl-
tra debui facere vineæ meæ, & non fe-
ci? Miſericordia tua quaſi nubes matu-
tina, miſi ad te filium meum, initio cœ-
piſti illi applaudere, mirabaris doctri-
nam eius, & videbatur tibi loqui quaſi
poteſtatem habens, & non ſicut ſcribæ
tui, & Phariſæi, ſtupebas in miraculis, B
Luc.7. dicebas: Quia propheta magnus ſurre-
xit in nobis, & quia viſitauit Dominus
plebem ſuam. Prodiiſti obuiam venien-
ti in Ieruſalem, & clamaſti, Oſanna
40 filio Dauid. * At cito iſta tua miſericor-
dia, & beneficentia erga eum exaruit.
Sexto ab hinc die petiiſti virum homi-
cidam donari tibi, auctorem verò vitæ
interemiſti. Propter hoc ne in tua ob-
ſtinata incredulitate maneres, miſi ad
te apoſtolos, & Euangeliſtas, & prophe-
tas, & per eos te expolire nitebar, vt
aptus eſſes ædificio Eccleſiæ meæ, &
mala, quæ imminebant, tibi prænun- C
ciaui, quantaque vaſtitas à Romanis im-
penderet. Mittebam autem eos ad te
quaſi morti deſtinatos, non enim fere-
bas increpãtes, ſed occidebas, ſicut ſcri-
Matth.23 ptum eſt: Ecce ego mitto ad vos pro-
phetas, & ſapientes, & ſcribas, & ex il-
lis occidetis, & crucifigetis, & ex eis fla-
gellabitis in ſynagogis veſtris. Ideo tuũ
ſupplicium omnibus manifeſtum erit,
relinquetur domus tua deſerta, & om-
Eccle.30. nes videbunt te relictum eſſe à me. Ego
miſericordiam à te exigebam, vt animę
tuæ miſereris placens Deo, & laborũ
filij mei, & apoſtolorum ſuorum, quos D
pro te reducendo perferebant, & vt
veram cordis ſanctitatem haberes: Tu
contra contemptis his omnibus, ſacri-
ficijs & hoſtijs me proſequebaris, eaq;
41 tibi ſatis eſſe ſola iudicabas. * Et cum
multo magis; quàm holocauſta, ego
ſcientiam Dei optarem in te, id eſt, vt
filium meum agnoſceres, & coleres: tu
Adã prævaricationem imitatus es, nec
patriarcharum pietatem æmulabaris,
ſed impietatem maiorum tuorum, qui
reſtiterunt Spiritui ſancto, & occiderũt
eos, qui prænuntiabant de aduentu iu-
ſti. Et Ieruſalem, quæ ſolebat eſſe offi-
cina pietatis, propter ſanguinem inno-
centis agni effuſum, impie meruit capi,
& euerti à Romanis: plena enim erat
idolis, id eſt, cupiditatibus noxijs. Sa-
cerdotes impij perſequebantur veros
Dei adoratores, & ad verum Dei tem-
plum, id eſt, ad Chriſtum venire non
ſinebant, quibus cum ciuitas deberet
repugnare, palam eorum ſceleris partĩ-
ceps effecta eſt, & eum illis regem, ac
dominum ſuum crucifigendum expe-
tijt. Horrendum ſcelus vidi in domo
Iſrael, contaminati ſunt principes, &
inuidia, atque odio in innocentem ex-
cœcati, proruinſque totus populus in
eorum iuit ſententiam, & temere corã
Pilato clamare cœpit, Crucifige, cruci-
fige eum. O Iuda, ô infelix popule, ne
ponas meſſem tibi, id eſt, ne putes te
ſecuritatem, & copiam bonorum, pa-
cemq; animi habiturum, donec te con-
uertam: tunc habebis, interea in pau-
pertate, & in luctu ſedebis.

TROPOLOGIA.

Nihil prætermittit Deus, quod ad ho- 42
minum ſalutem vtile fore videatur, ſed
quos beneficijs non capit, ſupplicijs, & Deus ſupplicijs homines adducit ad ſe.
calamitatibus expugnat. *In tribulatione,*
inquit, *ſua mane conſurgent ad me.* Ma-
gnum, & certum diuini amoris pignus,
atque ijs conceſſum, quibus miſericor-
diam ſuam nunquam defuturam polli-
cetur. Primum inquit. In æternum ſer-
uabo illi miſericordiam meam, & teſta-
mentum meũ fidele ipſi. Deinde quo- Locus
niam peccata futura prævidebat: ſi au- Pſal.88.
tem dereliquerint filij eius legem meã,
& in iudicijs meis non ambulauerint:
Si iuſtitias meas profanauerint, & man-
data mea non cuſtodierint: viſitabo in
virga iniquitates eorum, & in verberi-
bus peccata eorum. Miſericordiam au-
tem meam non diſpergam ab eo. Quid
eſt quod tot verbis dicit, quod pauciſſi-
mis ſatis dici poterat? Satis videbatur di-
cere. Si dereliquerint legem meã: om-
nia enim ſcelera his verbis continẽtur:
addit tamen: Et in iudicijs meis nõ am-
bulauerint. Et quaſi hoc ſatis non ſit: Si
iuſtitias

Iuſtitias meas profanauerint, adhuc A
etiam: Et mandata mea non cuſtodie-
rint. Num inani verborum eorundem
repetitione, quam Græci Battologiam
Reg. dicunt, delectatur Spiritus ſanctus? Nō
Scriptura ſane: Sed ſolet verbis facta, quæ narrat,
verbis fa- imitari, & ponere nobis ob oculos con
cta inter- tentionem animi, feruoremq; eorū, de
dum imi- quibus loquitur, vt Ioa. 1. Et confeſſus
tatur. eſt, & nō negauit, & confeſſus eſt, Quia
43 non ſum ego Chriſtus. Ter idem repe-
tit, vt intelligamus Ioannem Baptiſtā
non ſimpliciter negaſſe, ſed magna aſ-
ſeueratione, & repetitione, & deſide-
rio perſuadendi ſe non eſſe Chriſtum. B
Ac ſi diceret. Non ſum Chriſtus, nolite
errare in re perſpicua, longiſſime ab eo
abſum, nullo modo ſum. Et Danie. 3.
Tunc hi tres quaſi ex vno ore lauda-
bant, & glorificabant, & benedicebant
Deum, id eſt, cum magno animi feruo-
re, omnibus modis, omnibus verbis,
quibus poterant Deum laudabant. Ita
Dauid hac repetitione imitatur eorum
inconſtantiam, qui à Deo admoniti,
aut beneficijs victi ſtatuunt in poſterū
non peccare, idque ſæpe, & nihilomi-
nus ſæpe redeunt ad peccata, & varijs
modis peccant. Quaſi dicat. Etiam ſi C
ſæpe cadant, ſæpe eos erigam, & boni-
tate, ac miſericordia mea cum illorum
inconſtantia, atq; infirmitate certabo,
virga eos percutiam, verberibus ſana-
bo, non vincar à malo, ſed vincam in
44 bono malum. * Quater dicit. Si pec-
cauerint; quia in his electis non habet
locum illa prophetica comminatio:
Super tribus ſceleribus Damaſci, & ſu-
per quatuor, non conuertam eum,
nam etiam ſuper quatuor conuertet
eos, ſi forte admiſerint. De quo ſuo lo-
co, id eſt, in capit. 1. Hamos, dicemus.
Poſt has tribulationes anima fidelis ait:
lætati ſumus pro diebus, quibus nos D
humiliaſti, annis, quibus vidimus ma-
la Pſal. 89. Vide etiam eos, qui ad Deū
accedunt, quocumq; tempore veniant,
Mane ad mane accedere. Sicut è contrario qui à
Deum ac- Deo recedunt, vel à quibus Deus rece
cedimus, dit, in tenebris, ac nocte recedunt. Nā
nocte re- vera lux animi Deus eſt, & tenebræ in
cedimus. eo non ſunt vllæ, neceſſeque eſt, qui
ab eo recedunt, in tenebris, & caligine

A verſari, ſicut illi clariſſima luce fruun-
tur, qui Deo proximi ſunt, vt recte pro-
pheta monuerit: Accedite ad eum, & Pſal. 33.
illuminamini, & facies veſtræ non con
fundentur. Statim illuminabimini, non
poteſt in obſcuro eſſe, cui Sol propin-
quus eſt. Tunc facies veſtræ non con-
fundentur, quia lucem, quam quære-
batis, inuenietis. Quocumque aliò vos
vertatis, confundentur facies veſtræ,
non enim in lucem, ſed in tenebras in-
cidetis, vt illis contigit, qui à Deo per
ſuperbiam recedentes, & totos ſe ſa- Rom. 1.
pientiæ tradentes, lucemq; quærentes
B euanuerunt in cogitationibus ſuis, &
obſcuratū eſt inſipiens cor eorū: dicen-
tes. n. ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt.
Ita de Mane ſcriptū eſt Exod. 16. Et ma
ne videbitis gloriam Domini: & Pſ. 89.
Repleti ſumus mane miſericordia tua.
Pſal. 45. Adiuuabit eam Deus mane di-
luculo. Prou. 8. Et qui mane vigilant ad
me, inuenient me. *Sanctæ mulieres ve 45
niunt ad monumentū mane, orto iā ſo
le, quia Deum quærebant, & ſcriptum
eſt: Ego ſum lux mūdi, qui ſequitur me Ioan. 8.
non ambulat in tenebris, ſed habebit lu
men vitæ. Sed adhuc tamen erant te-
nebræ, quia licet amore acceſſerant, du
C bitatione tamen aliquantulū acceſſus
ille retardabatur. Contra de Iuda ſcri-
ptum eſt: Cum ergo accepiſſet ille buc Ioan. 13.
cellā, exiuit continuo. Erat autem nox. Matth. 2.
Sic ſanctus Ioſeph accepit puerum, &
matrem eius nocte, & ſeceſſit in Ægy-
ptū. Nocte ſecedit, quia illi, quos deſe-
rit, in nocte, & tenebris relinquuntur.
Venite, reuertamur ad Dominum, &c.
Charitas non æmulatur, non agit per-
peram, non quærit quæ ſua ſunt: mu-
tuo ſe ſe hortantur, & ſocios ad Dei cul
tum quærunt. Qui lucem à Deo acce-
pit, offerat eam ſedentibus in tenebris,
D & vmbra mortis. Bona ſæculi ſocios
male patiuntur, diuiſa enim minuūtur:
bona cœleſtia quo plures poſſident, eò
ſunt ſingulis gratiora. *Reuertamur ad
Dominum*, vnuſquiſque enim noſtrum
declinauerat in viam ſuam, omnes nos
ſicut oues erraueramus, reuertamur ad
ducem, & epiſcopum animarū noſtra-
rum. Nec nos mala deterreant, quæ
paſſi ſumus, non enim hoſtis vulnera,

ſed patris verbera ſunt. Ipſe percuſſit, & ſanabit. Ipſe eſt medicus noſter, ipſe linteola vulneribus noſtris inferet, vt putridas carnes comedant, & purulentias extrahant. De eo ſcriptum eſt: Euangelizare pauperibus miſit me, ſanare contritos corde. Ipſe Samaritanus, qui appropians homini à latronibus ſauciatò, alligauit vulnera eius. (Iſa.61.) (Luc.10.)

46 (Meditatio paſſionis Chriſti valde vtilis.) *Viuificabit nos poſt duos dies.* Per meditationem crucis, & paſſionis mirum in modum homines viuificantur, ſicut per meditationem reſurrectionis excitantur in ſpem reſurgendi, & vt iam Deo viuant,& non ſæculo. In paſſione charitas Chriſti ardentiſſima cernitur, obedientia, patientia, humilitas,& denique omnium virtutum abſolutiſſimum exemplar. Ibi vitia noſtra agnoſcimus,teporem damnamus,& ad pulcherrima opera mirabiliter inflammamur. Si volumus ſacrificare Deo noſtro cor contritum, & humiliatum, ſi volumus ſacrificare ſacrificium iuſtitiæ,& ſperare in Domino,hos tres dies noctu, diuque meditemur. Viam trium dierum pergamus in ſolitudinem, recedamus à turba. Prohibebit Pharao, obſtabit Diabolus, ſed inſtat nihilominus ſanctus Moyſes: Deus Hebræorum vocauit nos, vt eamus viam trium dierum in ſolitudinem, & ſacrificemus Domino Deo noſtro, ne forte accidat nobis peſtis, aut gladius. Nam qui paſſionis Domini noſtri obliuiſcuntur, & horum trium dierum, ſæpe peſte libidinum, & vitiorum, gladioque crudeliſſimorum hoſtium, id eſt, tentationibus abſumuntur. Auguſtinus ſerm.90. de tempo. Non volebat princeps huius mundi exercitum Domini trium dierum ſacramenta cognoſcere: illa vtique ſacramenta, de quibus propheta dixit: *Viuificabit nos poſt duos dies,* in die tertio ſuſcitabit nos. Origenes homil.5. in Exod. *Hoc ergo erat triduum, ad quod feſtinabat Moyſes, & contradicebat Pharao. Ille enim dicebat: Non eatis longius. Non permittebat Pharao ad locum ſignorum venire filios Iſrael, non permittebat eos in tantum proficere, vt poſſent tertij diei myſterijs perfrui. Audi enim prophetam, quid dicit: Reſuſcitabit nos Deus poſt biduum, & in die tertia reſurgemus, & viuemus in conſpectu eius, &c. Tertio dicit Origenes filios Iſrael veniſſe in locum ſignorum, id eſt, in Ethã: primo enim die venerunt in Rameſſes, ſecundo in Soccoth, tertio in Etham. Ibi enim traduntur ſigna, ibi primum dicitur: Dominus autem præcedebat eos ad oſtendendam viam per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis, vt dux eſſet itineris vtroque tempore. Significat autem Etham, Immaculatus, ſeu perfectus eto, aut (vt ait Hieronymus in epiſtol. ad Fabiolam de quadraginta duabus manſionibus) fortitudinem, atque perfectionem, non (vt putauit Origenes) Signa eis. Et per horum myſteriorum meditationem paulatim ita homines commouentur, vt in omnibus ſe religionis, & virtutum ceterarum operibus exerceant, & fortes, perfectique reddantur. Quare merito ſequitur: *Et viuemus in conſpectu eius, ſciemus, ſequemurque vt cognoſcamus Dominum.*

Exod.5. (beside "recedamus à turba")

47 (beside "homil.5. in Exod.")

A / B / D (section letters)

Exod.13. (beside "dicitur: Dominus autem præcedebat")

48 (Chriſtus diluculũ animæ.) *Quaſi diluculum præparatus eſt egreſſus eius.* Qui ad Chriſtum veniunt, tũc aperte ſentiunt ſe omni tempore in tenebris fuiſſe, quo ſine eo fuerant. Vident eſſe diluculum, quod animas illuſtret, cuius claritatem ſi admiſerint, cito erit eis Sol, experienturque ex parte, quod eſt de tempore alio prædictũ à ſancto Malachia: Orietur vobis timentibus nomen meum ſol iuſtitiæ: vbi, ſcilicet, plenius Dominum nouerint, & timuerint. Scriptum enim eſt: Iuſtorum ſemita quaſi lux ſplendens, procedit,& creſcit vſque ad perfectam diem. Via impiorũ tenebroſa, neſciunt, vbi corruant. Et quemadmodum poſt noctem neceſſe eſt ſequi auroram; ita qui Chriſtum toto corde quæſierint, ſine dubio inuenient, & optatæ lucis ſplendore perfruentur. (C) (Mal.4.) (Prouer.4.) (D)

Et veniet quaſi imber nobis. Satis hoc intelligit qui cum Dauide ex animo dicit: Expandi manus meas ad te, anima mea tanquam terra ſine aqua tibi. Auguſtinus ibi: complue, inquit, me ad faciendum fructum bonum. Dominus enim dabit ſuauitatem, vt terra noſtra (Pſal.142. Deus imber animæ.)

det

det fructum ſuum. Anima mea, velut
terra ſine aqua tibi, non mihi, ſed tibi.
Sitire tibi poſſum, me irrigare non poſ-
ſum, Cito exaudi me Domine, com-
plue me, ne ſim puluis, quem proijcit
ventus à facie terræ. Abundat mare,
inundat, copioſum eſt, fluctuat, ſed ama
Gen. 1.
rum eſt. Diſcreta eſt aqua, apparuit ari-
da anima mea, irriga eam, quia velut
49 terra ſine aqua tibi. His verbis vltimis,
quæ ego poſtremo loco conſulto po-
ſui, tametſi in Auguſtino poſtrema non
ſint, alludit ſanctus pater, vt videmus,
ad illud Geneſ. 1. Congregentur aquæ,
quæ ſub cælo ſunt, in locum vnum, &
appareat arida: & hoc videtur dicere.
Non deſunt mihi aquæ ſub cœlo, qui-
bus anima mea irrigari poſſe videatur:
ſunt. n. ſub cęlo honores, opes, volupta
tes variæ. Sed hæ aquæ amaræ ſunt,
quamuis dulces initio videantur ſitien
tibus; ſalſæ ſunt; non fecunditatem ani
mæ afferunt, ſed ſterilitatem. Ideo tu
iuſſiſti, vt congregarentur in locũ vnũ,
& ab anima mea recederent, ecce appa
ruit arida, & imbre tuo indiget, ſine te
germinare non poteſt.

Quid faciam tibi Ephraim. Non poſ-
Deus paratus ad benefaciẽdum.
ſumus aduerſus Deum queri, ſemper
de vtilitatibus noſtris cogitat, cum ad
eum ſurgimus diluculo, cum eum quę-
rere incipimus, oſtendit in cœlo nubẽ
matutinam, quæ irrigationem ariditati
animarum noſtrarum pollicetur, iuxta
Pſal 146.
quod ſanctus Propheta cecinit: Qui
Pſal. 67.
operit cœlum nubibus, & parat terræ
pluuiam. Quam pluuiam? De qua alibi
ait: Pluuiam voluntariam ſegregabis
Deus hęreditati tuæ. Quid inde? Quod
paulo ante dicebamus ex Auguſtino,
Pſal. 84.
quodque idem Dauid ait: Etenim Do-
minus dabit benignitatem, & terra no-
50 ſtra dabit fructum ſuum. * Nec ſpes
ſola erat, rorem mittere cœperat, quo
internus concupiſcentiæ calor refri-
geraretur, & arida anima humectare-
tur. Sed nos has Dei miſericordias pec-
catis noſtris quaſi magno aliquo ca-
Epiſcopi & Cõcionatores ferramenta Dei.
lore conſumimus, & euaneſcere fini-
mus.

Propter hoc dolaui in Prophetis Pul-
chre admonentur ſui officij conciona-
tores, & epiſcopi, vt ſciant ſe ferramen

A tum Dei eſſe debere ad duros, & lapi-
deos homines tundendos, & expolien-
dos, vt iuxta quod Eccleſia canit: Tun-
ſionibus expoliti lapides ſuis coapten-
tur locis per manum artificis. Multi
Concionatores blandiloqui.
ſubtilia, aut pulchra, audituque iucunda
dicere malunt, quam vtilia, & quę pec-
cantes mordeant, nequaquam Samari-
tano, qui Chriſtum ſignificat, ſimiles,
qui vulneribus infudit vinum, & oleũ.
Si quid enim in deprauatos mores di-
cunt, molliti ſunt ſermones eorum ſu-
per oleum, nec ſecare ſciunt vnquam,
aut vrere, ſed leniter oleum infundere,
B qui fortaſſe non longe ab eo abſunt, de
quo Pſal. 140. dictum eſt: oleum autem
peccatoris non impinguet caput meũ.
Duris verbis aliquãdo vtendum.
Non dolat per iſtos Dominus. Alij apti
ad dolationem videntur: at ita teneri
ſunt, & ad feriendũ timidi, vt non mal-
lei ferrei videãtur ad conterendum pe-
tras, ſed pinei, aut potius vitrei. Atque
vtinam tales eſſent hominum mores,
vt ſemper leniter agendum eſſet, ſed
quid illis facias, qui lapidei ſunt, & niſi
ferro poliri, & cædi non poſſunt? Vide
etiam, neceſſe eſſe, vt ferramenti huius
acies retundatur, ipſumque paulatim
C conſumatur tundendo, & feriendo. Ne
igitur querare, ſi laborandum ſit, ſi va-
letudinem minui, ſi vires langueſcere
videas, nec deficias, aut tibi molliter
indulgeas. Qui enim bene miniſtraue-
rint, gradum bonum ſibi acquirent, &
multam fiduciã in fide, quæ eſt in Chri
ſto Ieſu. Imitare Paulum, qui ait: 2. Tim. 2.
Omnia ſuſtineo propter electos, vt
& ipſi ſalutem conſequantur, quæ eſt
in Chriſto Ieſu cum gloria cœleſti. &
alibi. Propter quod non deficimus:
ſed licet is, qui foris eſt, noſter homo
corrumpitur; tamen is qui intus eſt, re-
nouatur de die in diem. Lege quæ ſe-
D quuntur. 2. Cor. 4. & 5. & illud. Sed & ſi
immolor ſupra ſacrificium, & obſequiũ
fidei veſtræ, gaudeo, & congratulor om
nibus vobis. Philip. 2.

Quia miſericordiam volui. Etſi in pec 51
Miſericordia magnam vim habet. Matth. 5.
catis eſſemus, per opera miſericordiæ
poſſemus miſericordiã impetrare, & ad
pœnitentiam paulatim adduci, beati. n.
miſericordes, quoniam ipſi miſericor-
diam conſequentur. Sed miſericordiæ

noſtræ cito exareſcunt quaſi nubes matutina, & quaſi ros mane pertranſiens. Ideo manēt peccata, nec delentur, mauult enim Deus miſericordiā, quam ſacrificium: & nos miſericordiæ obliuiſcimur tam erga alios, quam erga noſmetipſos, & ſacrificiorū multitudine quaſi Deum, vincere, & expugnare nitimur. Multi templa, & monaſteria ædificant, veſtes pretioſas, & ornamenta altarium magnifica offerunt, immo & ſanctum, atque adorandum ſacrificium pro ſe fieri ſæpe iubent: de quibus interim illud capitis quinti rectiſſime dicitur: *In gregibus* ſuis, & in armentis ſuis vadent ad quærendum Dominum, & non inuenient, ablatus eſt ab eis. Quid ita? Nō ſunt præclara iſthæc, quæ commemorata ſunt? Multum per omnem modum. Poteſt ne quicquam Deo gratius eſſe ſacrificio corporis, & ſanguinis vnigeniti filij ſui? Nihil. Sed hæc quæ magna, & præclara ſunt, tibi quidem magna, & præclara non erunt, ſi data opera in peccatis maneas, pœnitentiamque contemnas, & his vel ſacrificijs, vel operibus ſolis Deum placandum putes. Vis hæc tibi maxime prodeſſe? conuertere ad Dominum in toto corde tuo, dele pœnitentia, & confeſſione, quæ commiſiſti, meliorem in poſterum mentem indue. Aut ſi habes duritiam, & impœnitens cor, offerri iube ſalutarem hoſtiam, dona templis infer, ſubueni facultatibus tuis pauperibus, ieiuna, labora, vt Deus cor tuum emolliat, & ad pœnitentiam alliciat.

52 *Ipſi autem ſicut Adam tranſgreſſi ſunt pactum*. Dum ea facimus, quæ in alijs diuina ſententia damnauit, quid aliud quam eorum damnationem quærimus, quorum volumus eſſe ſocij iniquitatum? Si in nefandorum hominum ciuitate Lot commorari voluiſſet, num pœnas, & ignes eorum effugiſſet? In

Eccl. 16. ſynagoga peccantium exardebit ignis, & in gente incredibili exardeſcet ira. Cum autem ſanctos viros imitari inſtituimus, in eorum rempublicam, communionemque tranſimus, & promiſſionum eorum participes efficimur.

Eccl. 17. Quare præclare nos Eccleſiaſticus admonet: In partes vade ſæculi ſancti, cum viuis, & dantibus confeſſionem Deo. Non demoreris in errore impiorum, &c. Ita quoque Eccleſia ſanctis ſe prioribus adiungit cum ait: Communicantes, & memoriam venerantes in primis glorioſæ, ſemperque virginis Mariæ, &c.

Galaad ciuitas operantium idolum. Galaad tumulus teſtimonij eſt, quos ergo in Galaad ſignificari putabimus, niſi qui in teſtimonium pacis, & fœderis poſiti ſunt, id eſt, quos Deus magnis ingenij, & eruditionis dotibus ornauit, aut potentia, aut ſacerdotij, aut Eccleſiaſticæ dignitatis honore inſigniuit? * Tumulus dicuntur, quia ſublimiores ceteris ſunt, & quot habent dotes, & dona, quaſi tot habere lapides videntur. Poſiti autem ſunt vt verbo, & exemplo teſtimonium de Dei iuſtitia, & bonitate, & ſapientia reddant, ne homines conſtitutos ſibi fines prætergrediantur, & initum cum Deo fœdus violent ſicut apoſtolis dictum eſt: Eritis mihi teſtes in Ieruſalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vſque ad vltimum terræ. In monte hoc ſita erat vrbs Galaad, &, vt à Domino didicimus: Non poteſt ciuitas abſcondi ſupra montem poſita. Et quoniam in excelſo loco poſiti ſunt, latere non poſſunt, ſiue bene, ſiue male viuant. Atq; ita ſicut vtiliores reipublicæ ſunt, ſi boni ſint, ita nihil illis nocentius, aut teterius, ſi iuſtitiæ, & pietatis obliuiſcantur. Vnde Gregorius homilia 17. in Euangel. Nullum autem, puto, fratres cariſſimi, ab alijs maius præiudicium, quàm à ſacerdotibus tolerat Deus, quando eos, quos ad aliorum correctionem poſuit, dare de ſe exempla prauitatis cernit, quando ipſi peccamus, qui compeſcere peccata debuimus, &c. Et quia ſæpe fit, vt hi non ſolum idola colant, id eſt, honores, poteſtatem, voluptates, ſed etiam ſuo exemplo quaſi colenda ceteris proponant, merito dicitur: *Galaad ciuitas operantium idolum*. Et quia tantum facinus ſine debito ſupplicio diu non erit, merito ſequitur: *Supplantata à ſanguine*. Vindicabit enim Dominus ſanguinem

Eruditi, & ſacerdotes poſiti vt teſtimonium de Deo reddant. 53

Acto. 1.

Matth. 5.

Prauum exemplū ſublimiorum in Eccleſia quātum noceat.

Iezra-

Iezrahel ſuper domum Iehu, & ſanguis A
animarum, quibus ſcandalo fuerunt,
erit ſuper eos, & ſuper filios eorum.
54 * Quid enim aliud fuiſſe videntur, quã
latrones ſanguinem ſitientes anima-
rum? Et cum ipſi auctoritate, & pote-
ſtate ſua poſſent, & deberent aliis ob-
ſtare, qui interficiebant pergentes de
Sichem in Ieruſalem, id eſt, de bonis
operibus (ita enim interpretatus eſt
Hieron.) ad perfectiorem vitam, & ad
veram Dei adorationem in ſpiritu, &
veritate: adiuuerunt potius eorum ini-
quitatem, & participes impiorum con-
ſiliorum eſſe voluerunt. B

In domo Iſrael vidi horrendum. Quan
tum in vtramque partem principum
virorum exempla valeant, diximus ca-
pi. 1. num. 78. & 79. Atque ideo mi-
rum eſt, cur propheta rem ſtupendam
eſſe dicat, fornicantibus principibus
contaminari populum: cum illud po-
tius eſſet admiratione digniſſimum, ſi
ſecus eueniret, cũ ſemper cum ſuis prin
cipibus vulgus mutetur. Sed re vera me
rito miratur, tantam eſſe hominum vel
Cœcitas magna malo ſimi tantium. cœcitatem, vel amentiam, vt prudẽtes,
ſcienteſq; contra ſalutem ſuam imitari
velint, quod deteſtandum eſſe nõ igno C
rant, & ſempiternarum calamitatum
55 cauſam futuram vereantur. * Quis tam
amens eſt, vt in aperta, & certa peri-
cula ruat, quod alios videat temere ruẽ
tes, ac non potius illorum furorem vel
compeſcat ſi poſſit, vel, ſi non poſſit,
miſereatur, & doleat? Quid iſti exẽplo
ſuo faciunt? Probare videntur id, quod
faciunt, & quaſi docere malũ non eſſe,
quod malum putabatur. Ego vero non
probare videri, aut quaſi docere volo,
ſed aperte laudare, quæ mala ſunt, & in
cœlum tollere, clamareq; errare om-
nes toto cœlo, qui non ita viuant, vt
ipſi. Quid tum? Quod ego album eſſe D
video, nigrũ ne ideo exiſtimare debeo,
quod cœci, aut lippi nigrũ eſſe conten-
dant? Ridebo potius eorum cœcitatem,
& illis oculos, ac mentem bonam pre-
cabor. Si rectã viam noui optime, quæ
me ducat, quo volo, quid mihi oberit
clamor inſanorum, qui alteram mihi,
penituſque illi aduerſam demonſtrent?
56 * Quod ſi auctoritate duceris, & nume-
ro, iſti dicũt, honores eſſe omni ratio-
ne quærendos, iniurias vlciſcendas, vo
luptates ſectandas: at apoſtoli docue-
runt, hæc eſſe fugienda: martyres innu
meri pro hac veritate certantes vitam
amiſerunt, infinitus prope ſanctorum,
doctiſſimorumque virorum numerus il
la Diaboli, carniſque commenta dam-
narunt, denique Chriſtus hoc docuit.
Quid refert, ſi aliter perditi, & in per-
ditionem mittentes iudicent? Quis cœ
corum iudicium de coloribus, ebriorũ
ve veritate quærat? Habes certam ope-
rum tuorum normam legem Dei, ad
hanc omnia exige, quicquid ab hac de-
uiat, prauum, diſtortumque cenſeto.
Quod ſi quis ita hebes ſit, vt legẽ Dei
ignoret, certe penes ſe legem habet
non ſcriptam, ſed natam, quam non ab
alijs diſcere, ſed in ſeipſo audire ſatis
ſit. Hanc conſulat, videbitq; vehemẽter
deſipere, quos ante ſapere iudicabat.

Sed & Iuda pone in eſſem tibi, cum con- 57
uertero captiuitatem populi mei. Cum te Labor malorum inanis.
conuertero ad me, & factum in te fue-
rit illud magnæ felicitatis elogium: Su
per aquas refectionis educauit me, ani- Pſal. 22.
mam meam conuertit: tunc metes, tũc
laborum fructus percipies, tunc habebis
quod in horrea recondas. Nunc aras, &
totus ſudore diffluis, longique perit (vt
ille ait) labor irritus anni, mandaſti ate
næ ſemina, vt eſt in prouerbio. Aut ſi
non ita eſt, vide quid reſpondeas Pau-
lo roganti: Quem ergo fructum habui- Rom. 6.
ſtis in illis, in quibus nunc erubeſcitis?
Nam finis illorum mors eſt. Quaſi di-
cat: Non de fine iſtorum operũ rogo, id
eſt, quem tandem exitum habeant, qui
ita viuunt. Scio enim æternam mortẽ
illis ſeruari. Nec quæro quid nunc poſt
feruorem voluptatum ſentiatis, ſcio
enim pudere vos, quod talibus, tam
fœdis, tamque momentaneis volupta-
tibus ſeruieritis. Illud rogo, quem tũc
fructum habueritis tantorum laborum,
quum maxime voti compotes videba-
mini? Argue, ſi potes, falſi ſanctum
Haggæum, qui ait. Et nunc hæc dicit Hagg. 1.
Dominus exercituum: Ponite corda
veſtra ſuper vias veſtras. Seminaſtis
multum, & intuliſtis parũ, comediſtis,
& non eſtis ſatiati, bibiſtis, & non eſtis

inebriati, operuiſtis vos, & non eſtis ca
leſacti, & qui mercedes congregauit,
miſit eas in ſacculum pertuſum. Au-
Hoſ. 10. diamus Hoſeam noſtrum: Seminate vo
bis in iuſtitia, & metite in ore miſeri-
cordiæ. Conuertere ergo, o Iuda, &
tunc pones meſſem tibi, captiuus me-
tere tibi non potes.

CAPVT VII.

Cum ſanare vellem Iſrael, reuelata eſt iniquitas Ephraim & malitia Samariæ, quia operati ſunt mendacium, & fur ingreſſus eſt ſpolians, latrunculus foris. Et ne forte dicant in cordibus ſuis omnem malitiam eorum me recordatum: nunc circundederunt eos adinuentiones ſuæ, coram facie mea factæ ſunt. In malitia ſua lætificauerunt regem: & in mẽdacijs ſuis principes. Omnes adulterantes, quaſi clibanus ſuccenſus à coquente: quieuit paululum ciuitas à commixtione fermenti donec fermentaretur totum. Dies regis noſtri, cœperunt principes furere à vino: extendit manum ſuam cum illuſoribus. Quia applicauerunt quaſi clibanum, cor ſuum, cum inſidiaretur eis: tota nocte dormiuit coquens eos, mane ipſe ſuccenſus quaſi ignis flammæ. Omnes calefacti ſunt quaſi clibanus, & deuorauerunt iudices ſuos: omnes reges eorum ceciderũt,
D *non eſt qui clamet in eis ad me. Ephraim in populis ipſe commiſcebatur. Ephraim factus eſt ſubcineritius panis, qui non reuerſatur. Comederunt alieni robur eius, & ipſe neſciuit: ſed & cani effuſi ſunt in eo: & ipſe ignorauit. Et humiliabitur*
A *ſuperbia Iſrael in facie eius: nec reuerſi ſunt ad Dominum Deum ſuum, & non quæſierunt eum in omnibus his. Et factus eſt Ephraim quaſi columba ſeducta, non habens cor: Aegyptum inuocabant, ad Aſſyrios abierunt. Et cum profecti fuerint, expandam ſuper eos rete meũ: quaſi volucrem cæli detraham eos, cædam eos ſecundum auditionem cœtus eorum. Væ eis, quoniam receſſerunt*
B *à me: vaſtabuntur, quia præuaricati ſunt in me: & ego redemi eos, & ipſi locuti ſunt contra me mendacia. Et non clamauerunt ad me in corde ſuo, ſad vlulabant in cubilibus ſuis: ſuper triticum & vinum ruminabant, receſſerunt à me. Et ego erudiui eos, & confortaui brachia eorum: & in me cogitauerunt malitiam. Reuerſi ſunt, vt eſſent abſq; iugo; facti ſunt quaſi arcus doloſus:*
C *cadent in gladio principes eorum à furore linguæ ſuæ. Iſta ſubſannatio eorum in terra Aegypti.*

HISTORIA.

Cum ſanare vellem Iſrael. Significat, 1
quam merito eis iraſcatur, & miſericor
diam deneget: Cum darem operam,
inquit, vt ſanaretur populus meus à
prioribus idololatrijs, ſubito extitit Ie-
roboham de tribu Ephraim, qui vitulos
aureos faceret, & eum vniuerſa Sama-
ria ſecuta eſt, & omnes operati ſunt
mendacium, id eſt, idola illa coluerunt,
vt interpretatur Hieronymus. Poſſu-
mus etiam interpretari: Receſſerunt ab
officio. Veritas enim, & mendacium — Veritas, & mendacium in factis.
vt in verbis, ita etiam in factis inueni-
tur. Veritas dicitur cum quiſque facit,
quod debet pro ſtatu, & pro perſona,
quam gerit, id eſt, cum id præſtat ope-
re, quod eius vel ſtatus, vel perſona pol
licetur, hæc enim dicitur veritas, vt
Ioan. 8. Ille homicida erat ab initio,

&in

A & in veritate non ſtetit, id eſt, non fecit quod angelo dignum erat, quod facere debuit qui tot donis prælitus, & cōdecoratus à me fuerat. Ideo nos admonet Apoſtolus Eph. 4. veritatem autem facientes per omnia creſcamus in ipſo. E contrario mendacium facit, qui ab officio recedit, & à debito ac decoro perſonæ ſuæ, vt ſi ſacerdos, aut epiſcopus vitam degant turpem, & vitijs deditam, ordinique ipſorum minime reſpondentem. Ierem. 8. A propheta vſque ad ſacerdotē cuncti faciunt mendacium, & ibidem: Apprehenderunt mendacium, & noluerunt reuerti.

2 *Et fur ingreſſus eſt ſpolians, latrunculus foris.* B Hoc eſt. Ex eo tempore patent prædæ, & incurſionibus hoſtium, in magna tranquillitate victuri, ſi me non reliquiſſent. Fures enim, & latrunculos hoſtes aſſidue eorum fines populantes vocat, vt Ruffinus, Theodoretus, Theophylactuſque interpretantur. Sed quoniam latrunculum foris venire dicit, intelligere videtur furē non alienum, aut foris venientem, ſed domeſticum, vt ſenſus ſit: Ex eo tempore omnia ſunt apud eos furtis plena, mutuis ſe ſe furtis expoliant, & præter hæc ab C hoſtibus crebro venientibus diripiūtur: גדוד, pro quo hic Hieronymus vertit: Latrunculus, proprie militem expeditum ſignificat, qui celeriter latrocinatur, prædaque capta recedit 4. Reg. 24. Immiſitque ei Dominus latrunculos Chaldæorum, & latrunculos Syriæ, & latrunculos Moab, & latrunculos filiorum Ammon, immiſitque eos in Iudā, vt diſperderent eum iuxta verbum Domini. Et ibidem capit. 6. Et vltra non venerūt latrones Syriæ in Iſrael. Quos in his locis omnibus, & 4. Reg. 13. & Iob. 29. LXX. Semper vocant *μονοζώνους*: D Ij ſunt (auctore Suida) qui bello excellunt, & zona eximia à ceteris differunt, vel qui ſub duce non ſunt, ſed ſicut latrones graſſantur. Sed & latronis nomen aptum eſt, vt enim ſcribit Varro libro ſexto de lingua Latina Veteres latrones milites vocabāt. Et Sextus Pompeius lib. 10. latrones eos antiqui dicebant, qui conducti militabāt, ἀπὸ τῆς λατρείας, id eſt, à ſeruiēdo. Plautus in Milite videtur tempus eſſe, vt eamus ad forū, vt in tabulis, mihi quos conſignaui hic heri latronibus, denumerem ſtipendium.

Latro.

3 *Et ne forte dicant in cordibus ſuis.* Ne dicant intra ſe me veterum peccatorū recordari; tantum ob ea, quæ ante paucos annos fecerunt, illos puniam, corā facie enim mea factæ ſunt iniquitates eorum, id eſt, in conſpectum meum venerunt, & coram me clamant, vt vindictam ſumam, cum enim peccata parua, paucave ſunt, diſſimulat Deus quaſi nō videat, ſed cum numero, aut magnitudine creuerunt, tunc iam videre ea dicitur, quia punire decreuit. Itaque perinde eſt, ac ſi diceret: Coram facie mea ſunt, recte illas video. Hebræ. Coram facie mea היו, id eſt fuerunt. Adinuentiones autem vocat cogitationes, & ſtudia eorum.

Quando videre dicatur Deus peccata.

In malitia ſua lætificauerunt regem. Maluerunt regi ſuo Ieroboham gratificari, quam mihi, ſimul atque eos ad colendos aureos vitulos vocauit, aſſenſi ſunt, & malitia ſua, id eſt, peccatis ſuis, ſiue (vt vertit Chaldæus) vanitatibus ſuis lætificauerunt regem, & principes, qui cum eo erant lætificauerunt mendacijs ſuis, id eſt, tam mendacio verborum, & adulationibus, cum execrari potius eorum impietatem debuiſſent, quàm mendacio factorum recedendo à veritate, & à pietate, qua Deum colere par erat.

4 *Omnes adulterantes, quaſi clibanus ſuccenſus à coquente.* Enarrat quæ tempore Ieroboham geſta ſunt, cum ad vitulos adorandos populum exhortatus eſt, celeriterque exhortanti omnes acquieuerunt. Ita enim & poſtea ceteris regibus paruerunt, & eorum idola coluerunt. Explicat autem verbis fortibus, & mire rem exprimentibus, qua auiditate ad cultū idolorū tranſierint. Sumit ab adulteris ſimilitudinem, qui libidine ardent, quaſi clibanus à coquente ſuccenſus. Omnes, inquit, de adulterio cogitabāt, & à me ad idola tranſire moliebantur, flagrabantque cupiditate idola colendi, ſicut ardet clibanus ſuccenſus à coquente, ſuccēderat eos Ieroboham. Ita Hieronym. & Cyrillus. Sed

addit

addit Cyrillus traditũ eſſe ab Hebræis, Ieroboham occulte quoſdam ſubornaſſe, qui populo perſuaderent expedire, vt vituli erigerentur, idque vt à rege peterent. Quod cum populo minime diſplicuiſſet, congregauit eos rex, & cultum vaccarum indixit, quem illi proſpera regi acclamantes, lætique ſuſceperunt.

5 *Quieuit paululum ciuitas.* Altera metaphora vtitur, vt docet Cyrillus. Farinæ ſubactæ ſolet paululum fermenti admiſceri, quod tametſi parum eſt, paulatim totam farinam, & maſſam penetrat, & inficit. Quomodo dixit Apoſt. Galat. 5. Modicum Fermentum totam maſſam corrumpit? Ideo in malam partem aliquando fermentum accipitur, vt in his verbis videmus, & 1. Corinth. 5. Neſcitis quia modicum fermẽtum totam maſſam corrumpit? Expurgate vetus fermentum, vt ſitis noua conſperſio. Ita Ieroboham cœperat populum fermentare, & corrumpere per intimos ſuos, deinde quieuit paulum, ne cogere videretur, aut nimium inſtare, ſed illud fermentum paulatim totum populum corrupit, & omnes promptiſſimis animis regi paruerunt. Commiſtionem autem vocat fermentationem, id eſt, miſtionem fermenti cum farina. In Hebræo eſt. Quieuit à ciuitate à commiſtione, id eſt: Quieuit rex à deprauatione ciuitatis, & idẽ eſt ſenſus. Quieuit ciuitas, rege videlicet tacente, & voluntatem ſuam diſſimulante.

Fermentum.

6 *Dies regis noſtri, cœperunt principes furere à vino.* Hieronymus: Obſcurus locus, & attẽto lectoris ſenſu indigẽs, &c. Poſtquam populus vniuerſus fermentatus eſt, vltro aſſenſus eſt regi, & ad idololatriam exhortanti annuens acclamauit: Hic eſt dies feſtus Ieroboham regis noſtri, quem ipſe nobis conſtituit, vt in eo lætemur, & vitulos aureos adoremus. Principes autem Ieroboham hoc audientes cœperunt quaſi ebrij inſanire, & ad idola currere excitati, & lætificati (vt ſuperius dixit) prompta illa populi acclamatione. Itaque furere à vino ſignificat furere quaſi à vino, ſæpe enim notæ ſimilitudinis, Quaſi, Si-

A eut, &c. omittuntur iuxta phraſin Hebræorum. Et cum ait: Dies regis noſtri, mimeſis eſt, id eſt imitatio verborum populi, quam ſæpe vſurpat ſcriptura tacito eius nomine, cuius verba ſunt, vt Pſalm. 2. Dirumpamus vincula eorum, & proijciamus à nobis iugum ipſorum, & in libro Eccleſiaſtæ ſæpe. Mimeſis.

Extendit manum ſuam cum illuſoribus. 7
Rex cum & populi fauorem, & principum apertam voluntatem cerneret, extendit manum ſuam cum illis, id eſt, libenter facere cœpit quod ipſi faciebant, id enim ſignificat manum mittere ad aliquid, incipere opus illud. Vt Prouerb. vlt. Manum ſuam miſit ad fortia. Act. 12. Miſit Herodes rex manus, vt affligeret quoſdam de Eccleſia. Illuſor autem vſitatum in ſcriptura vocabulum, nec paſſim omnibus notum eſt, & multo, quàm videtur, fortiorem habet ſignificationem cum pro לץ ponitur. Significat enim hæc vox apud Hebræos ſuperbum, & nullius monitis acquieſcentem, atque ita deprauatum, vt quaſi peſtis quædam omnes inficiat. Vt Pſal. 1. Et in cathedra peſtilentiæ non ſedit, in Hebræo eſt, In cathedra לצים. Lxx. eleganter, In cathedra λοιμῶν, id eſt peſtium, hoc eſt, hominum peſtilentiſſimorum. De his dicitur Prouerb. 3. Abominatio domini eſt omnis illuſor. & 2. Petr. 3. Venient in nouiſſimis diebus in deceptione illuſores, quorum mores, quales diximus, ibi deſcripſit & Iudas eiſdem fere verbis in ſua epiſtola. * Et quia multiplex malitia hoc nomine includitur, quę vno vocabulo exprimi non poſſit, Lxx. varijs pro tempore, & pro loco interpretati ſunt, ex quibus plene tota eius vis innoteſcat, vt Prouer. 20. ἀκόλαστον οἶνος. Hieronymus. Luxurioſa res vinum, id eſt, vinum res eſt indomita, ſuperba, nemini parẽs, temeraria. Interdum Malos vertunt, id eſt, κακοὺς. Quid ſit vero κακὸς ex Cic. in 4. Tuſc. diſcimus. Virtutis contraria eſt vitioſitas, ſic enim malo, quàm malitiã appellare, quam Græci κακίαν appellant: nam malitia certi cuiuſdam vitij nomen eſt, vitioſitas omnium. Cum ergo κακοὺς vertunt Lxx. omni vitiorum genere contaminatos intelligere debe-

Manũ extendere.

B Illuſor.

C Locus. Pſal. 1. Cathedra peſtilẽtiæ

8

D κακός.

debemus. Hieronymus ibi: Qui erudit A deriſorem. Interdum vertunt ὑπερηφάνους, id eſt, ſuperbos, vt Prouer. 3. vbi nos habemus, Ipſe deludet illuſores. Quos imitati Petrus 1. epiſt. capit. 5. & Iacobus capit. 4. aiunt: Deus ſuperbis reſiſtit, & ex his videmus de quibus ſuperbis loquatur. In noſtro autem Propheta legimus לצצים quod idem eſt, & ab eadem radice, & Hieronymus more ſuo vertit: Cum illuſoribus, Lxx. vero μετὰ λοιμῶν, id eſt, cum peſtibus, vt in Pſalm. 1. verterant: Meritoque nequiſſimos principes Ieroboham B regis appellauit peſtes, per quos populus corruptus, & infectus eſt. Irriſores autem, ſiue illuſores dicuntur, quod ſuperbiſſimi ſint, & omnes prae ſe irrideant, nullique pareant, ſed quidquid libet ſequantur.

9 *Quia applicauerunt quaſi clibanum cor ſuum.* Quia, more Hebraeorum ornatus tantum cauſa ponitur, vt iterum capit. 10. dicemus, itaque nulla cauſa redditur, ſed perinde eſt ac ſi diceret. Applicauerunt, &c. id eſt, Populus vniuerſus, cum ei rex eius inſidiaretur, certamque peſtem meditaretur à vera re- C ligione eum abducēs ad idololatriam, tamen ſe facilem, beneuolumque praebuit, & prudens, ac ſciens ſeduci voluit. Quod ſiquis, Quia, cauſam indicare velit, non multum repugnabo. Recte enim conuenit: Rex extendit manum ſuam cum illuſoribus, quia vidit populi voluntatem libenter ſe decipi patientis.

Quia, redundat more Hebraeorum.

Tota nocte dormiuit coquens eos. Cum primum Ieroboham nefaria conſilia in animo verſabat, metuebat ne aut vituli aurei illis non placerent, aut ad Roboham regem Iuda reuerti mallent. D Sed poſtquam vidit eos vltro applicare cor ſuum, quaſi clibanum ſuccendendum, coxit eos, id eſt, magis magiſque ſuccendit, & abiecto illo metu quieuit, & tota nocte dormiuit, id eſt, omnino quieto, & imperturbato animo fuit, quali ſunt qui tota nocte dormiunt. Nam qui timore, & cura ſolicitantur, ſero admodum dormire poſſunt. Quale eſt illud:

Tota nocte dormire.

8. Æneid. *Cū pater in ripa, gelidiq; ſub aetheris axe*
Aeneas triſti turbatus pectora bello
Procubuit, ſeramq; dedit per mēbra quietē.

Et Dauid Pſalm. 131. cum ſe minime quieturum diceret, donec templū Deo aedificaretur, ait: Si dedero ſomnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem, & requiem, temporibus meis, donec inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob. Contra pax pax magna animi, & ſecuritas ita oſtenditur: In pace in id ipſum dormiam, & requieſcam, quoniam tu Domine, ſingulariter in ſpe conſtituiſti me. Prouer. 3. Quieſces, & ſuauis erit ſomnus tuus. Pſal. 4.

Mane ipſe ſuccenſus quaſi ignis flamma. Poſt haec, id eſt, hac ſecuritate animatus, & audacior factus Ieroboham manifeſte inſaniam, & cupiditatem ſuā prodidit, ſicut ſe prodit ignis, cum ſurgit in flammam, & quod cogitauerat praeſtitit, vitulosque aureos erexit, & adorauit. 10

Omnes calefacti ſunt quaſi clibanus. Illo regis exemplo multo magis populares ſuccēſi ſunt in inſaniam idolorū.

Et deuorauerunt iudices ſuos. Ita vehementer inſanierunt, vt poſt haec omnes iudices, ſuos, id eſt, omnes principes viros, & magiſtratus meliora cogitantes, & ad Deum reuerti volentes in ſententiam ſuam pertraxerint. Quod magis explicat cum addit: Omnes reges eorum ceciderunt (videlicet in eamdem idololatriam, ſiue in eamdem foueam,) non eſt, qui clamet in eis ad me, qui me inuocet, omnes idola inuocant. Sed cur pro Pertraxerunt in ſententiam ſuam, dixit deuorauerunt? Hieronymus ita intellexit: Fecerunt vt à ſcelere deuorarentur. Cyrillus vero videtur omnino ad ignem referre, vt ſit ſenſus, Ipſi ſuccenſi, & quaſi ignis ardentes combuſſerunt iudices ſuos; omnes, inquit, hoc peſtifero igne arſerunt. Proprium enim ignis eſt quaecumque occurrunt deuorare, & in ſe conuertere.

Tota haec expoſitio ab initio capitis & veterum Hebraeorum eſt, & Hieronymi, & Cyrilli, Theophylacti, Theodoreti, Ruffini, & Rupetti, vtriuſque gloſſae, & Lyrani, & fere recentiorum, quod ad eius ſubſtantiā attinet, nempe loqui

loqui prophetam de rege Ierobohã, & de nefario eius conſilio, quo populum ab auita religione ad vitulos aureos traduxit, & hac inſana idolorum cupiditate ſuccendit.

ALLEGORIA.

11 Cum verus medicus Dominus Ieſus,de quo dictum erat cap.6.Ipſe percutiet,& ſanabit nos, ſanare vellet populum ſuum Iſrael, ad quẽ fuerat miſſus, (non enim venit, niſi ad oues quæ perierunt domus Iſrael,) *reuelata eſt iniquitas Ephraim*,id eſt,pontificum,& Phariſæorum, & malitia Samariæ, populi,ſcilicet,illius qui dixerat:Quæ no-
3.Reg.12. bis pars in Dauid? (hoc eſt in Chriſto hoc) vel quæ hæreditas in filio Iſai? Nec dixit ortam eſſe tunc iniquitatem, ſed reuelatã eſſe; latebat.n.eorũ ſuperbia,& vitioſitas : Cum à Chriſto increparetur vt corrigeretur, tunc reuelata eſt, ita vt vel Pilatus ipſe cognoſceret præ inuidia eos inſurrexiſſe in innocentem.Non placebat turpiſſimis hominibus pœnitentiæ magiſter, nec doctor veritatis mendacibus.Cœperunt acerbis odijs, calumnijſque inſectari medicum ſuum,& præſentem veritatem negantes operatores mendacij facti ſunt. *Ideo fur ingreſſus eſt ſpolians* : habebant enim in ipſa ciuitate ſeditioſos illos,de quibus multa Ioſephus lib. 5. de bello Iudaic.cap.1.& 2.& lib.6.cap.1. & lib. 7. ca.14.Qui eam ſpoliauerunt,& perdiderunt, & foris venit exercitus Romanorum, qui ſolo tandem æquauit. De quo latrone eodem modo dictum accipimus Ierem.18. Adduces enim ſu per eos latronem repente, quia foderunt foueam, vt caperent me, & ante ſeditioſos habebat populus Phariſæos, & ſacerdotes, qui deuorabant domos viduarum,& templo,aut ſibi potius offerri iubebant à filijs ea, quorum ope leuanda erat egeſtas, & ſenectus parentum.
12 * Nec repetere opus eſt antiqua eorum peccata,qui ſemper Spiritui ſancto reſtiterunt, & occiderunt eos, qui prænuntiabant aduentum iuſti : tot, & tam grauia Chriſto ipſo cernente admiſerunt, vt vetera poſſint dari obliuioni.Hæc maxime ob oculos Dei poſita erant,& eius iuſtitiam ad vindictam

A prouocabant, quæ in ipſum dominum prophetarum impie geſſere.*Circumdederunt eos adinuentiones ſuæ, & cogitationes illæ*. Quid facimus, quia hic homo Ioan. 11.
multa ſigna facit? Si dimittimus eum ſic, omnes credent in eum, & venient Romani, & tollent locum noſtrum, &
gentem,& iterum : Videtis, quia nihil proficimus. Ecce mundus totus poſt eum abijt. Ioan. 12.
In malitia ſua, perſequendo ſeruatorem,& quærendo occidere,*Lætificauerunt regem*. Quem regem, niſi cui illi maxime ſeruire voluerunt, id eſt,diabolum? Nec mirum eſt ſi hoc di-
B camus, cum ſcriptum ſit : A quo enim
quis ſuperatus eſt,huius & ſeruus eſt:& 2. Pet.2.
rectè dici poſſit eorum rex, qui pater dicitur.vos (inquit Chriſtus) ex patre
diabolo eſtis. Denique Iob ait: Ipſe eſt Iob 41.
rex ſuper vniuerſos filios ſuperbię.* Et 13
ſicut diabolum lætificauerunt malitia ſua,ita mendacijs, & adulationibus ſuis lætificauerunt principes ſacerdotum, & Phariſæos. Nam fuiſſe etiam in turba Iudæorum multos,qui Domino detraherent, & male vellent, illud indicat Ioan.7.Et murmur multum erat in turba de eo: quidam enim dicebant : Quia bonus eſt,alij autem,Non,ſed ſe-
C ducit turbas. Et paulo poſt: Quid me quæritis interficere? Reſpondit turba, & dixit: Dæmoniũ habes, quis te quærit interficere? & poſtea:Quærebant er go eum apprehendere, & nemo miſit in illum manus,quia nondum venerat hora eius. Omnes erant *adulterantes, & quaſi clibanus ſuccenſus* à diabolo coquente, & intus acutis ſtimulis ad facinus nefarium incitante.*Quieuit paululum ciuitas à commiſtione fermenti*,principio enim Phariſæos,& ſacerdotes nõ ita vehementer diabolus ad necẽ Chriſti commouebat,*donec fermentaretur to-*
D *tum*. id eſt, donec magna pars populi opera potentiorum in odium Chriſti verteretur, & principibus magis aſſentiretur.Inde legimus ſæpe voluiſſe eos apprehendere Dominum, ſed timuiſſe plebem, aut turbam,non dum,ſcilicet,
erat fermentatum totum. * Sed vbi 14
magna populi pars ſtudium ſuum declarauit in pontifices,& Phariſæos,& non tam vocibus, quam re ipſa cœpit diaboli

boli monitis acquieſcere, & illi ſe ſubdere, tunc principes cœperunt *furere quaſi à vino*, & lætari, & cogitauerunt vt interficerent eum pleno, deliberatoque conſilio. Tunc diabolus iuuare vehementius cœpit conſilium illorum principum illuſorum, corruptorumq; populi. Nam populus idem magis odiũ ſuum in Chriſtum, & beneuolentiam in pontifices in horas declarabat, & inſidianti diabolo ſe facilem, parentemque præbebat. Igitur diabolus, qui non nihil ante metuebat, cœpit ſecurus eſſe, & magis eos incendere, donec tandem apertiſſime malitiam ſuam prodidit; & eo rem produxit; vt ſicut ſcribit Ioan. cap. 11. mandatum darent pontifices, & Phariſæi, vt ſi quis cognouerit vbi ſit Ieſus, indicet, vt apprehendant eum. Cum autem populus eſſet calefactus, & ita hac inſana cupiditate ſuccenſus, *deuorauit iudices ſuos*, id eſt, confirmauit in ſcelere principes ſuos, & ſi qui forte erant ex iudicibus, aut ſacerdotibus minus male in Chriſtum affecti, penitus in ſuam pertraxit ſententiam. Adeo vt qui poſtea cõſecuti ſunt principes, & reges, vt Herodes, & Agrippa omnes in eandem malitiam ceciderint, & in eandem infidelitatem, nec tot miraculis poſtea conuerſi fuerint ad Chriſtum inuocandum.

TROPOLOGIA.

15 *Cum ſanare vellem Iſrael.* Quod Dominus queritur, ſæpe fieri videmus. Diabolus varijs morbis, id eſt, varijs peccatis ſanitatem populi Dei inuadit, ægrotare illum, ac perire cupiens: & cũ Deus ſanare vult per ſalutares conciones, per ſtudium pœnitentiæ, & bonorum operum, per vſum ſacramentorũ: *reuelatur iniquitas Ephraim*, exiſtit impius rex Ieroboham, qui vitulos aureos colere ſuadeat. Conſurgit in medicinam Dei diabolus, commouet principes, *reuelatur malitia Samariæ*, id eſt, multorum, qui legem Dei tenere ſe dicunt, & ſemen ſanctum, id eſt, Chriſtianos ſe eſſe glorientur, & tamen vitulos aureos adorant, hoc eſt, primos honores, diuitias, voluptates, turpem, mollemque vitam. Ita multi hæretici prodierunt, & ſynceritatem fidei vi-

Diabolus per ſuos impedire conatur medicinã Dei.

bium, ac prouinciarum contaminanerunt operantes mendacium, & dictis, factiſque mentientes. Sed & in eccleſia quàm multa dicuntur à quibuſdam in maximum diuinæ bonitatis medicamentum, id eſt, in vſum frequentem ſacramentorum? Quid eſt homo, aut quæ eius firmitas, ſi diuinæ virtutis expers ſit? aut quomodo eius melius particeps erit, quam ſi ſæpe, ſancteque ſacramentorum particeps ſit? Si qui audacius, atque indignius accedant, corripiantur ſane, ſed homines, non ſacramenta; ne Deo ſanare volente Iſrael reueletur iniquitas Ephraim, & malitia Samariæ. Ita enim hominibus diuina virtute deſtitutis ingredietur *fur ſpolians*, id eſt, domeſtica vitia tacite irrepent, gula, libido, auaritia, ambitio, ſuperbia & animã ſpoliabunt, *Et latrunculus foris*, id eſt, ea etiam quæ non tã domeſtica eſſe, quam extrinſecus aduenire videntur, vt odia, inimicitiæ, contentiones, inuidiæ, ſcandala, homicidia.

Vſus frequens Sacramẽtorũ à multis irriſus.

16 *Et ne forte dicant, &c.* Infelix anima, quæ vetera peccata nouis quotidie cumulat, & cum priora pœnitentia tegere deberet, vt beatitudinem illam aſſequeretur: Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata: Beatus vir, cui non imputauit Dominus peccatum; ita poſterioribus detegit, vt Dei oculis diu diſſimulantis non ſolum pateãt, ſed iram etiam prouocent, & clament quaſi ſanguis Habelis. Ita de Niniue, inquit: Quia aſcendit malitia eius coram me.

Pſal. 31.

Ionæ. 1

In malitia ſua lætificauerunt regem. Indignum plane facinus, vt regibus, aut principibus placeas, Deo diſplicere velle, qui rex regum eſt, & Dominus dominantium. Quare merito ſequitur: *Omnes adulterantes, quaſi clibanus ſuccenſus à coquente.* De quo Origenes homil. 5. in Leuiticum: Cor hominis, inquit, clibanus eſt. Illud autem cor ſi vitia ſuccenderint, vel libido inflammauerit, non coquet, ſed exuret. Si vero ille id ſuccenderit, qui dixit: Ignem veni mittere in terram, panem ſcripturarum diuinarum, & ſermonũ Dei, quos in corde ſuſcipio, non exuro ad perditionem,

tionem, ſed coquo ad ſacrificium, &c.
17 *. Prætereà, cor malum rectè dicitur cli-
Cor malū banus à coquēte ſuccenſus, ſicut enim
Clibanus clibanus à coquente ſuccenditur, ignisque
ſuccenſus è clibano non egreditur, ſed intra
dicitur. ipſum voluitur, eumque omni ex parte
calefacit, & denigrat: ita carnale cor
igne malarum cogitationum, & cupiditatibus Diabolus incendit, & intus
ignis ille voluitur, & ad impietatis opera illud præparat, ac deturpat, & propter ardorem diuinæ indignationi, vindictæque exponit, de qua Pſal. 7. ſcriptū
eſt: Arcum ſuum tetendit, & parauit illum. Et in eo parauit vaſa mortis, ſagittas ſuas ardentibus effecit. Quam vero
fœdum, quam atrum, quam Deo ingratum eſt cor, quod huiuſmodi ſuccenſio
Peccatores nigri. denigrauit? Denigrata eſt (inquit) ſuper carbones facies eorum, & non ſunt
Thren. 4. cogniti in plateis. In plateas multitudo hominum conuenit, ibi à nemine
ſunt cogniti, tanta eſt vitæ, morumque
in peius mutatio, ita peccatum deprauauit naturam, vt alteri eſſe videantur.
Quid mirum, ſi in tanta mutatione dicat Deus:
Hamos 9. Numquid non vt filij Æthiopum vos eſtis mihi filij Iſrael? Eratis filij Iſrael, filij ſancti patriarchæ, nūc vt filij Æthiopum eſtis, dedi vobis nobilitatem ſanctorum, vos vitio veſtro degeneraſtis in Æthiopes, & quoniam ita
mutati ſunt, nec Chriſtus agnoſcere
Matth. 7. eos vult. Tunc confitebor illis, quia
nunquam noui vos. Diſcedite à me omnes, qui operamini iniquitatem.
18 *Quieuit paululum ciuitas à commiſtione fermenti.* Antiqui tentatoris aperit
Diabolus paulatim tentans. artes. Incipit ſinceritatem animæ fermento malitiæ ſuæ corrumpere, id eſt,
tentatione, quæ nō magni facienda primò videtur, deinde quieſcit paululū ab
anima illa, ne nimis violētus, ne nimis
vrgere videatur, ne medicamentum
quaſi graui morbo quærátur, ne anima
timidior proſpiciens ſibi occaſionibus
peccati ſe ſubtrahat. Sed quamdiu hoc?
Donec fermentetur totum, donec lues
illa neglecta, & illud venenum ſenſim
ſe ſe per animam diffundat, & totam
occupet, iamq; cogitationes illas blande admittat, & manus victa det, ac tandem ſine metu, & ſine dolore clamet,

A *Dies regis noſtri.* Hoc eſt, Dies feſtus eſt,
adoleſcentiæ tempus eſt, hilarem vitā
agere licet, morem geramus Diabolo,
adoleſcentiæ, cupiditati: Tunc principes miniſtri Diaboli, qui eius perniciē
quærebant, exultant, & furunt quaſi
ebrij, quaſi victores capta præda, & in
maiora peccata eam alliciunt, adiuuat
hos illuſores Diabolus, quoniam videt
infelicem animā nec timere, nec agnoſcere inſidias, ſed ſequi eos, quaſi bouē
ductum ad victimam, & quaſi agnum laſciuientem. *Tota nocte dormit* ſecurus, 19
nec timet iam receſſuram, quam videt
B æſtuare cupiditatibus, & ſuccendi, malitiamque ſuam in apertum profert, &
in grauiora in dies peccata, atque in miſerrimam obſtinationem præcipitat.
Atque ita ardet, vt quaſi ignis quærumque inuenit deuoret, & in ſui ſimilitudinem transferat, adeo vt nec iudices
ſuos vereatur aggredi, id eſt, viros bonos, quos vereri ſolebat, & duces aliorum inficiat. Iudices voco viros ſpirituales, de quibus Apoſtolus: Spiritualis 1. Cor. 2.
autem iudicat omnia, & ipſe à nemine
iudicatur. Reges autem, qui regnū animæ ſuæ tenebant, & prauis cupiditati-
C bus imperabant, quos interdum ita huiuſmodi peſtes corrumpunt, vt veteri
ſua dignitate decidant, & viles peccando fiant, & non ſit in eis qui clamet ad
Dominum.

HISTORIA.

Ephraim in populis ipſe commiſcebatur. Factus eſt ſicut ceteri populi quibuſcum amicitiam inierat, & qui Dominum non cognoſcebant. Imitabatur
eorum mores, & idololatriam. Pſalm.
105. Et commiſti ſunt inter gentes, &
didicerunt opera eorum, & ſeruierunt
ſculptilibus eorum, & factum eſt illis in
D ſcandalum.
Ephraim factus eſt ſubcineritius panis. 20
Hieronymus: Hoc eſt, non agit pœnitentiam. Comederunt Aſſyrij atque
Chaldæi fortitudinē eius, & quidquid
virium habere poterat, deuorauerunt.
Tantæque vecordiæ fuit, vt deuoratū
ſe eſſe neſciret, aut certe ignoraret cauſam, propter quam fuiſſet deuorantibus traditus. Denique vſque ad ſenectutem, id eſt, vſque ad vltimam captiuitatem

uitatem in cœpto errore permãſit, &c. A
Itaq; Hieronymus: *Qui non reuerſatur*,
explanat. Non agit pœnitentiam, non
mutatur, quod etiam placuit Lyrano.
Sed ita quoque intelligendum eſt, Pau
latim, & quaſi inſenſibiliter exurebatur,
& conſumebatur, ſicut panis, qui
non mutatur, nec voluitur. Ita Cyril-
lus, Theophylactus, Theodoretus, &
Chaldæus, cuius hæc verba ſunt: Simi-
lis eſt domus Ephraim ſubcineritio pa-
ni, qui antequam verſetur, comeditur,
ſiue abſumitur. Diripuerũt populi ſub-
ſtantias eorum, & ipſi non norunt for- B
midare à facie mea. Infirmitas etiamnũ
aſſecuta eſt eos, & non intelligunt. Alie
nos autem vocat Aſſyrios, qui eius vi-
res, & potentiam paulatim conſume-
bant. *Et ipſe neſciuit*, id eſt, Non conſi-
derabat, non attendebat.

*Sed & cani effuſi ſunt in eo, & ipſe igno
rauit*, id eſt. Iam captiuitati proximus
eſt, vt homo plenus canis morti, iuxta
illud Hebr. 8. Quod antiquatur, & ſe-
neſcit, prope interitum eſt: & tamẽ nec
videt hoc, nec ſentit.

21 *Et humiliabitur ſuperbia Iſrael*. Hæc
iam expoſuimus cap. 5. num. 11. eadem C
enim verba ſunt in vtroque loco tam
in Hebr. quàm apud LXX. Quod au-
tem ibi dixit: Et reſpondebit; hic au-
tem: Et humiliabitur, non eſt quod nos
moretur; nam verbum Hebr. ענה,
vtrumque ſignificat, & vtraque ſignifi-
catio vtrique loco conuenit. Vnde &
Hieronymus ibi in commentario expo
ſuit, Humiliabitur.

*Nec reuerſi ſunt ad Dominum Deum
ſuum.* Cum tanta mala inſtarent, num-
quam reuerſi ſunt ad Deum, ita enim
poſſent liberari.

ALLEGORIA.

Ephraim, populus qui receſſit à do- D
mo Dauid, id eſt, Iudæi à Chriſto rece-
dentes, *Commiſcebantur inter gentes*, mo
res gentium didicerunt, & ſe totos aua-
ritiæ, atque ambitioni dediderunt, vt
gentes, quæ ignorãt Deum. Atque ideo
Factus eſt quaſi ſubcineritius panis, totus
cinere opertus, id eſt, curis rerum ſecu-
larium, & igne inuidiæ, & maleuolen-
tiæ. Noluit verſari, noluit ad pœniten-
tiam verti, ſicut hodie quoque minime
reuerſatur. Ita igne illo paulatim exu-
ri, conſumiq; cœpit, vt & pœnitus ex-
cœcatus ſit, & alieni, id eſt, Romani eũ
ſumpſerint robur eius, quotidie enim
infirmior erat, & pauperior, deuoraba-
tur à Romanis præſidibus, & militibus,
& neſciebat ſe ſcelere ſuo mala illa pa-
ti, quod Dominum gloriæ crucifixiſſet.
Effundebantur ſuper eum cani, appropin
quabat extrema captiuitas, & vaſtitas,
nec tamen attendebat. Humilianda
erat eius ſuperbia, & extremo ſupplicio
punienda, vt prædictum à Domino fue
rat, nec vnquam ad Deum reuerti vo-
luit, vt fugeret venturam iram, ſed in
odio Chriſti, & execrabili ſua incredu-
litate pertinaciter hærebat.

TROPOLOGIA.

Populus Dei non miſcetur cum po- 22
pulis, ſolus habitat, ne alienigenarum
moribus corrumpatur. Sicut Num. 23.
ſcriptum eſt: Populus ſolus habitabit,
& inter gentes nõ reputabitur. Et Moy
ſes, inquit, in benedictionibus: Habita- Deut. 33.
bit Iſrael confidenter, & ſolus, & quã-
uis vitari non poſſit quin corpore ha-
bitet inter gentes, id eſt, inter homines
more gentium viuentes (alioqui opor-
tebat eum de hoc mundo exire, vt ait
Apoſtolus) & inter ciues Babylonis 1. Cor. 5.
verſentur quoque ciues Ieruſalem; ta-
men plurimum ſtudijs differunt, & ma-
gna eſt voluntatum ſeparatio. Semper
enim vocem illam clamantem audiũt:
O, o fugite de terra Aquilonis, dicit Zach. 2.
Dominus, & iterum: O Sion fuge, quæ
habitas apud filiã Babylonis. Quare iu
re nunc reprehenditur Ephraim, quod
commiſtus ſit inter populos, qui mores
gentiũ imitatur, & non tã corpore, quã
voluntate cum illis coniungitur. Hinc Vnde ma
mala, quæ patiuntur peccatores, cordis la omnia
aridiras, amor præſentis ſæculi, odium peccato-
futuri, induratio, exececatio. Hinc factus ri.
eſt Ephraim quaſi panis ſubcineritius,
qui non reuerſatur. Obliuiſcitur pœni
tentiæ, intereaque ardens cupiditatum
ſæcularium ignis eum arefacit, & adu-
rit, & exedit, Greg. 11. mor. ca. 7. Panis
ſubcineritius ſuper ſe cinerẽ portãs par
tem mundiorem deorſum premit, par-
temq; ſuperiorem tanto ſordidiorẽ ha
bet, quanto in ea cinerẽ tolerat. Mens

itaque,

itaque, quæ terrena cogitat, quid ſuper A
ſe aliud, quam cineris molem portat?
Sed ſi reuerſari voluerit, mundam fa-
ciem, quam deorſum preſſerat, ſuperius
reducit, cum cinerem, quem portabat,
23 excuſſerit. * Vide etiam 32. Mor. capit.
8. Idem in 34. Mor. cap. 2. in illud Iob.
40. quod de Diabolo dicitur: Et faciẽ
eius præcedet egeſtas: docet quid ſit:
Alieni Comederunt alieni robur eius. Alieni
qui dican quippe (inquit) intelligi apoſtatæ an-
tur. geli ſolent, qui robur comedunt, dum
virtutem mentis peruertendo conſu-
munt. Quod Ephraim & pertulit, &
neſciuit, quia in tentatione maligno- B
rum ſpirituum & robur animæ perdi-
dit, & hoc ipſum quia perdiderit, non
intellexit. Leuiathan ergo faciem ege-
ſtas antecedit, quia negligentium men
tes ante tentando ſpoliat, quam eius
inſidias is, qui tentatur, agnoſcat. Ce-
terum quod ait: *Et humiliabitur ſuper-
bia Iſrael in facie eius*, cap. 5. expoſui-
mus num. 18. Non eſt autem omitten-
dum quod ſequitur: *Nec reuerſi ſunt ad
Dominum Deum ſuum, & non quæſierunt
eum in omnibus his.* quaſi dicat: Si non
amore, certe neceſſitate me quærere
debuerunt. Quis eſt, qui ſi mergi ſe vi-
deat, opem ſociorum, aut inimicorum C
etiam, ſi amici non adſint, non implo-
ret? *In omnibus his*, emphaſin habet, in
tantis miſerijs, quibus vndique ſepti
erant, tot peccatorum pondere graua-
ti, compedibus, manicisque conſtricti,
in poteſtate crudeliſſimorum hoſtium
non ſunt reuerſi ad Dominum Deum
ſuum. Ac ſi dicat, Deum habebant, à
quo poſſent liberari, non alienum, ſed
ſuum, qui inuocatus exaudiret, qui ro-
gatus placaretur, qui inclamatus libe-
raret, & non quæſierunt eum in om-
nibus his.

HISTORIA. D

24 *Et factus eſt Ephraim quaſi columba
ſeducta.* Pro Seducta in Heb. eſt פתה, de
quo multa diximus cap. 2. nu. 79. & 80.
quæ in hunc locum valeant. Alijs ver-
bis notat ſtultitiam & vecordiam E-
phraim, quod omnino ſimilis ſit colum
bæ seductæ, ſiue inſipienti, & ſtultæ: ce-
Columbę teræ enim aues pugnant, & pullos de-
ſtultitia. fendunt, ſola columba ablatos pullos

A non dolet, non requirit. Ita Ephraim
vaſtatum per partes populum non ſen
tit, ſed negligens eſt ſalutis ſuæ. Ita Hie
ronymus: Sed adnotant Euthymius, &
Theophylactus in Matth. capit. 10. co-
lumbas, & ſi pullis orbentur, nihilomi-
nus ad eoſdem dominos, & ad eaſdem
ædes redire. Ita Ephraim redibat, &
opem ab illis petebat, à quibus læſus, &
ſpoliatus fuerat. Ex quo intelligimus il Locus
lud Matthæi 10 Eſtote prudentes ſicut Matth. 10
ſerpentes, & ſimplices ſicut columbæ,
vt, ſcilicet, nemini noceamus, nec me-
mores ſimus iniuriarum, ſed placidi ad
B eos redeamus, à quibus læſi, vexatique
fueramus. Habet hoc etiam columba,
vt ſicut volatu velociſſima, ſic corde
tardiſſima ſit, nec magnopere aucupem
retia tendentem aut videre, aut vitare
curet, ſed quodam modo ſponte ſua
incidere in retia videatur. Sic Ephraim
toties admonitus vt à gentium vicina-
rum commercio, & conſuetudine ca-
ueret, vltro ad eas ibat, & quaſi ſe in
laqueos inijciebat.

Non habens cor. Cor pro voluntate 25
ſæpe accipitur, vt Acto. 13. Inueni Da- Cor.
uid filium Ieſſe, virum ſecundum cor
meum. 1. Reg. 13. Quæſiuit ſibi Domi-
C nus virum iuxta cor ſuum. Interdum
capitur pro mente, vt Ierem. 5. Audi
popule ſtulte, qui non habes cor. & 3.
Reg. 3. Dabis ergo ſeruo tuo cor doci-
le, vt populum tuum iudicare poſſit.
Vtrumque Latinis in vſu eſt, dicunt
enim:

—— cui carmina ſemper Virg. 9.
Et citharæ cordi, numeriſque intendere Æneid.
neruos.

Et à corde pro mente dicti ſunt ve-
cordes, & excordes, & contra cordati,
vt in prima Tuſcu. auctor eſt Cicero, &
Naſica ille ſapiens dictus eſt corculum,
D quo modo Hieronymus in Matth. 10.
Lebbæum (quod nomen à corde du-
citur) interpretatur corculum. Dici-
tur ergo Ephraim non habens cor, id
eſt, ſtultus.

*Aegyptum inuocabant, & ad Aſſyrios
abierunt.* Hieronymus ita accipit. Pre-
cabantur auxilium Ægyptiorum, & ta
men ab Aſſyrijs captiui ducentur. Et
Chaldæus: Ad Ægyptum acceſſerunt,

in Aſſur

in Aſſur migrauerunt, id eſt, migrabunt
captiui, hoc enim indicat verbum גלו,
quod captiuorum eſſe ſolet. Sed opti-
me etiam intelligimus eos reprehendi,
quod auxilium non à Deo, ſed ab Ægy
ptijs, Aſſyrijſque petierint, quod Deo
ingratiſſimum fuit, vt placuit Theodo-
reto. Ab Aſſyrijs quidem petierunt ſub
Manahem rege. 4. Reg. 15. ab Ægyptijs
ſub Hoſee rege. 4. Reg. 17.

26 *Et cum profecti fuerint, expandam ſu-
per eos rete meum.* Cum profecti fuerint
ad Ægyptios, adducam ego Aſſyrios,
qui eos capient, & erunt mihi quaſi re-
te ad capiendum eos. Ita factum vide-
mus 4. Reg. 17. Cumque deprehendiſ-
ſet rex Aſſyriorum Hoſee, quod rebel-
lare nitens miſiſſet nuntios ad Sua re-
gem Ægypti, ne præſtaret tributa re-
gi Aſſyriorum, ſicut ſingulis annis ſoli-
tus erat; obſedit eum, & vinctum miſit
in carcerem. Peruagatuſque eſt omnẽ
terram, & aſcendens Samariam obſedit
eam tribus annis. Anno autem nono
Hoſee cepit rex Aſſyriorum Samariã,
& tranſtulit Iſrael in Aſſyrios, &c. Ideo
addit propheta: Et quaſi volucrem cœ
li detraham eos, aut, vt eſt in Hebræ. &
idem eſt, Deſcendere eos faciam, id eſt,
& ſi in loca munitiſſima fugiant (aſcen
derunt enim Samariam vrbem fortiſ-
ſimam) inde eos deducam, ſicut aues
confugere ſolent ad altas arbores vi-
tandi periculi cauſa, & tamen arte au-
cupis capiuntur.

Cedã illos ſecundũ auditionẽ cœtus eorũ.
Puniam eos ijs pœnis, quas in cœtu, &
in congregatione ſua audierunt, id eſt,
quas vniuerſo Iſraeli prænũtiauit Moy
ſes olim, vt videmus Deut. 27. & 28.

27 *Ego redemi eos, & ipſi locuti ſunt con-
tra me mendacia.* Liberaui eos de Ægy
ptiaca ſeruitute, & locuti ſunt menda-
cium contra me dicentes de idolis: Hi
ſunt dij tui Iſrael, qui eduxerunt te de
terra Ægypti Exo. 32. Ita Hieronymus,
Cyrillus, Theodoretus, Theophylactus
Lyranus, quamuis Theodoretus men-
dacia refert ad illud Pſal. 77. Et male lo
cuti ſunt de Deo, dixerunt: Numquid
poterit Deus parare menſam in deſer-
to? Theophylactus ad vtrumque. Poſſu
mus etiam (quoniam initio capitis di-
A xerat ſe nolle vetera recordari) ſimpli-
citer exponere: Ego ſæpe eos liberaui,
nec tamen ſalutem ſuam mihi acceptã
retulerunt, ſed idolis. Vnde ſequitur.

*Et non clamauerunt ad me in corde ſuo,
ſed vlulabant in cubilibus ſuis.* Cum ca-
lamitatibus premebantur, non me in-
uocabant, ſed ad idola vlulabant. Hie
ronymus: Pulchre cantica idolis ſer-
uientium non carmina in Deum, ſed
vlulatum appellat. Ita etiam vlulatum
interpretãtur Theophylactus & Theo-
doretus: vlulatum autem dicit, eo quod
non ſuaue carmen, ſed incondita, & tu
B multuaria vociferatio eſſet. Solebant
enim (inquit Theophylactus) idolorũ
cultores furijs agitati vlulare: verum
quoniam non dicit, In templis idolo-
rum, ſed in cubilibus ſuis, recte interpre
tari poſſumus, cũ eſſent in miſerijs non
clamabant ad me, qui poſſem auxiliari,
ſed mœſti in cubilibus ſuis ſedentes fle
bant, & muliebriter eiulabãt, quaſi Deũ
non haberent, à quo poſſent leuari.

Super triticum, & vinum ruminabant, 28
& receſſerunt à me. Hieronymus hoc
putat dici, eos receſſiſſe à Deo propter
abundantiam tritici, & vini, vt de Sodo
C mis teſtatur Ezec. cap. 16. Nec dixit, in-
quit, comedebant, ſed Ruminabant, vt
eos iumentis ſimiles oſtenderet. Ita fe-
re etiam Chaldæus: Præ vbertate triti-
ci, & vini, quæ collegerunt, rebellaue-
runt in verbũ meũ. Sed illud eſt in Hie
ronymi interpretatione difficillimum,
quod pro Ruminabant eſt in Hebræo.
יתגררו quod nõ ſolum recentiores in-
terpretes vertunt, congregabuntur, ſed
etiam Chaldæus videtur ita intellexiſ-
ſe. Nihilo ſecius dubitandum non eſt
optime vertiſſe Hieronymum, quoniã
גר, quod ex duplicatis verbis eſt, ſignifi
D cat etiam ruminare, à גרן id eſt, à gut
ture, quod cibus ruminandus a ventre
per guttur ad os reducatur. Dupliciter
igitur hunc locum explanamus, primo
ita vt Hier. explanauit. Secũdo vt Lxx.
Super tritico, & vino concidebantur,
ſiue cõcidebant ſe, hoc eſt cultris, & lan
ceolis præ dolore ſe concidebant, vt de
ſacerdotibus Bahalis legimus 3. Re. 18.
Cyrillus: Secari autẽ in vino, & frumẽ-
to ſignificat eos gratias agere idolis pro

M copia

copia frugnm, veluti ſacrificantes ſan- A
guine ipſis dæmonibus.

29 *Et ego erudiui eos, & confortaui bra-
chia eorum.* Cyrillus ita exponit: Cũ ni-
hil ante à brutis differrẽt, docui eos per
legem viam iuſtitiæ, ita vt ipſi ſe beatos
prædicarent, quod voluntatem meam
noſſent. Præterea fortiſſimos eos red-
didi, vt tot tamque robuſtas gentes ſine
labore vincerent.

Et in me cogitauerunt malitiam. Pro
his beneficijs tantum cogitant, quomo
do me peccando irritent.

* *Reuerſi ſunt vt eſſent abſque iugo.* Hie-
ronymus: Reuerſi ſunt in priſtinum ſta B
tum, vt abſq; iugo, & frænis deferrẽtur
per præcipitia. Hoc eſt, Reuerſi ſunt in
eum ſtatum, in quo erant, cum legem
non habebant. Non magis opera legis
faciunt, quàm cum legem non dũ ha-
bebant. Noui interpretes à noſtra tran-
ſlatione immetito recedunt, vertentes:
Reuerſi ſunt, ſed non ad, quaſi vllus vn-
quam ita locutus ſit. Quare non nulli
ne inperfecta penderet oratio, addide
runt è ſuo Altiſſimũ, vt Paguinus, Iſi-
dorus Clarius, Vatablus. Sed ſi volu-
iſſent paululum animum aduertere, fa-
cile vidiſſent viri docti retinendam eſſe C
veterem tranſlationem, nec ſcribendũ
eſſe עַל, vt Iudæi recentiores ſcripſere,
ſed על, quod iugũ ſignificat, vt Gene.
27. Tempuſque veniet, cum excutias,
& ſoluas iugum eius de ceruicibus tuis.
30 * In Hebr. ergo breuiſſime pro more il-
lius gentis ſcriptum eſt, ישובו לא על
vt nos dicimus eſſe ſcribendum legen-
do in extrema dictione vocalem o, non
a, vt recentiores Iudæi, qui ſcripturæ
prophetarum vocales ipſi pro arbitra-
tu ſæpe addiderunt, quod ſignificat, Re-
uerſi ſunt non iugum, id eſt, Reuerſi
ſunt, vt ſint abſque iugo. Quomodo D
omnino Chaldæus intellexit, vertit
enim, Auerſi ſunt, vt deficerent à le-
ge. LXX. more ſuo ſenſum potius,
quam verba reddentes: Conuerſi ſunt
in vanum, id eſt, in vanitates, & in bo
na huius ſæculi, quod eſt, Receſſerunt
à Deo, ſiue à lege, & quidem in Hebr.
futurum eſt, ſed poſitum pro præteri-
to, ideo cum omnibus interpretibus di
ximus, Reuerſi ſunt.

A *Facti ſunt quaſi arcus doloſus.* Hiero
nymus. Mutati ſunt in arcum doloſum,
vt quos Dominus contra aduerſarios
intenderat, ipſi contra ſuum Dominũ
verterent, & mitterent aduerſus eum
blaſphemiarũ ſagittas, &c. Eodem mo-
do dictum videtur Pſal. 77. Et auerte-
runt ſe, & non ſeruauerunt pactum;
quemadmodum patres eorum conuer
ſi ſunt in arcum prauum. vel ſimplici-
ter exponere poſſumus: Non fecerunt
quod volebam, ſicut qui prauum habet
arcum alio mittere vul ſagittam, & alio
ab arcu mittitur. * Cyrillus: Alij inter- 31
B pretati ſunt. Vt arcus conuerſus, ac ſi
diceret: Qui armare debebant ſe aduer
ſus hoſtes ſuos, aduerſus ſe armati ſũt,
hoc enim faciunt, qui Deum offendũt.
Aut ſic. Tetendit Deus Iſraelem pu-
gnans cum tyrannide diaboli tamquã
proprium arcum aduerſus idololatriã,
quæ vniuerſum mundum occupauerat
exceptis Iſraelitis: verũ conuerſi ſunt
in contrarium.

*Cadent in gladio principes eorum à fu-
rore linguæ ſuæ.* Hieronymus: Principes
eorum, qui infelicem populum dece-
perunt, cadent propter furorem linguę
C ſuæ, quod vitulos aureos deos appella-
re ſunt auſi. LXX. verterunt, Propter
imperitiam linguæ ſuæ, quod in eun-
dem fere ſenſum Cyrillus interpreta-
tus eſt. Imperitiam (inquit) linguæ vo
cat, dicere ligno, vt ait propheta, Deus
meus es tu, & lapidi: Tu me genuiſti.
Et alia huiuſmodi. Sed eſt in his verbis
adnotandum, præpoſitionem, A, more A, id eſt,
Hebræorum idem ſæpe valere quod propter.
Propter, vt capit. 6. expoſuimus illud:
Supplantata à ſanguine. Pſal. 84. Elon-
gaſti à me amicum, & proximos meos
à miſeria, id eſt, tanta fuit miſeria mea,
D vt me etiã amici, & proximi fugerent.
Pſa. 6. Turbatus eſt à furore oculus me-
us. Ita nunc, *A furore linguæ ſuæ* id eſt,
propter furorem. * Præterea pro furo 32
re in Hebr. eſt זעם à verbo זעם quod
ſignificat deteſtari, & iraſci, vt Num. 23.
Qua ratione deteſter, quem Dominus
non deteſtatur? Zach. 1. Vſquequo tu
non miſereberis Ieruſalem, & vrbium
Iuda, quibus iratus es? Eſt ergo ſenſus:
Cadent gladio Aſſyriorum propter fu-
rorem,

rorem, id eſt, propter deteſtationem lin A
guæ ſuæ, id eſt, quia deteſtabilia in me
locuti ſunt præferendo mihi vitulos au
reos, & dicendo illos adorari debere.
Vel, à furore, ideſt, propter indignatio-
nem Dei, quam verbis ſuis concitaue-
runt. Huiuſmodi blaſphemias LXX. vo
carunt *ἀπαιδευσίαν*, ideſt, ineruditio-
nem, ſiue imperitiam linguæ, ea phraſi
qua ſcriptura ſanctitatem vocat ſapien
tiam, peccatum vero ſtultitiam. Chal-
dæus: Perimentur gladio principes eo-
rum propter prauitatem linguę eorũ.

Iſta ſubſannatio eorũ in terra Aegypti. B
Hieronymus ita intelligit. Ita me ſub-
ſannauerunt in terra promiſſionis, ſi-
cut cum erant in terra Ægypti. Idem
nunc faciunt, quod ibi faciebant, cum
idola adorabant. Ita quoque Theophy
lactus. Vel aliter: Huiuſcemodi ſubſan-
nationibus ſubſannabuntur ab Ægy-
ptijs, ad quos auxilij petendi cauſa pro-
fecti fuerant. Sed prior interpretatio
probabilior. Chaldæus: Iſta erant ope-
ra eorum dum eſſent in terra Ægypti.

ALLEGORIA.

33 *Et factus eſt Ephraim quaſi columba*
ſeducta Theophylactus: Quadrant hæc C
quoque Domini interfectrici ſynago-
gæ, non agnouerunt enim, neque intel
lexerunt, verum præ faſtu, & opinione
ſua in tenebris iter faciunt, &c. vere fa-
cti ſunt quaſi columba ſeducta non ha-
bens cor. Paſſi ſunt ſe à Diabolo deci-
pi, & adeo non habuerunt cor, vt cum
quotidie legerẽt in ſynagogis ſuis pro-
phetas, qui Dominum quaſi digito ſi-
gnabant, & omnia quæ de Meſſia au-
diebant, in eum conuenire cernerent;
& miracula ipſa Chriſti etiam tacenti-
bus prophetis ſatis indicarent; imme-
mores omnium, & cœci furore in fa- D
cinus irruerunt, & quaſi oculis apertis
excœcati ſunt, vt dicente Pilato: Ecce
rex veſter, obſtinatiſſime vociferaren-
Io. 19. tur: Tolle, tolle, crucifige eum. Tanta
etiam fuit dementia, vt Ægyptum in-
uocarent, & ad Aſſyrios abirent. Cum
enim timerent, & ſoliciti dicerent: Si
dimittimus eum ſic, omnes credent in
eum, & venient Romani, & tollent lo-
cum noſtrum, & gentem: nequaquam
à ſcelere abſtinentes ad diuinam miſe-
ricordiam confugerunt, ſed furori ſuo
indulſere, & Romanis, quàm Deo pla-
cere maluerunt, palamque Pilato dixe
runt: Non habemus regem, niſi Cęſarẽ.
Atque ita paulo poſt ab illis ipſis Ro-
manis, quos inuocauerant, & quorum
ſerui eſſe maluerant, crudeliſſime cæſi,
vaſtatique ſunt. * Expandit ſuper eos 34
Deus rete ſuum, & cum de remotiſſi-
mis locis innumerabilis multitudo in
Ieruſalem confluxiſſet ad Paſcha, quaſi
reti magno expanſo vniuerſam cepit,
& in manus Romanorum tradidit. Re-
ceperunt ſe in munitiſſimas arces Ieru
ſalem, quæ capi non poſſe videbantur,
ſed inde quaſi *Volucrẽ cæli detraxit* eos.
Cecidit eos ſecundum auditionem cœtus
eorum, ſecundum quod ſæpe illis com-
minatus fuerat, vt Matth. 21. Malos ma
le perdet, & vineam ſuam locabit alijs
agricolis, qui reddent ei fructum tem-
poribus ſuis. Auferetur à vobis regnum
Dei, & dabitur gẽti faciẽti fructus eius,
& quæ ſequuntur. Ex cap. 22. Rex autẽ
cum audiſſet, iratus eſt, & miſſis exerci
tibus ſuis perdidit homicidas illos. Et
cap. 23. Amen dico vobis venient hæc
omnia, (id eſt, omnis ſanguis iuſtus, qui
effuſus eſt, à ſanguine Habel iuſti vſque
ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ)
ſuper generationem iſtã, & reliqua vſq;
ad finem capit. Quare merito eos nũc
per prophetam luget, ſicut poſtea per
ſe ipſum luxit pius redemptor ruinam
perfidæ ciuitatis. *Va eis, quoniam receſſe* Luc. 19.
runt à me, In quot calamitates incident
quia receſſerunt à me? quàm felices eſ-
ſent, ſi ad me accederent? Vaſtabuntur
quia præuaricati ſunt, erit. n. tunc tri-
bulatio magna, qualis non fuit à princi
pio mundi, neq; fiet. * *Ego redemi eos*, ſæ 35
pe eos de magnis periculis liberaui, & Matth. 24
tunc veniebam, vt eos redimerem, & in
veram libertatẽ vindicarẽ, & ipſi locuti
ſunt in me mendacia ſubornauerunt fal
ſos teſtes, dicebãt: Hũc iuuenimus ſub- Luc. 23.
uertentem gentem noſtrã & prohiben-
tem tributa dare Cæſari, & dicentem ſe
Chriſtum regem eſſe, Dicebant etiam:
Nos legem habemus, & ſecundum le- Ioan. 19.
gem debet mori, quia filiũ Dei ſe fecit,
cum minime ſe faceret, ſed eſſet, geni-
tus. n. eſt, non factus. Deinde cum cir-

cum darentur exercitu Romanorum, A
non clamauerunt ad Chriſtum, non
agnouerũt peccatum ſuum, vt propter
eum liberarentur, quem in crucem ege
rant, ſed mœſti ſedebant, & quaſi Deum
nõ haberẽt, *vlulabant in cubilibus ſuis.*
Ante autem quàm venirent Romani,
cum abundantia temporalium bono-
rum affluebant, inde anſam arripiebant
ad ſuperbiam, & magis à Chriſto rece-
debant, minoriſque eum faciebant, iu-
dicabant non magnũ illud ſcelus fuiſ-
ſe, quod frugum, vinique copia conſe-
cuta eſſet.

36 *Et ego erudiui eos.* Iterum ingratis ex- B
probrat beneficia, verſabar inter eos,
erudiebam eos myſterijs vitæ æternæ,
& ſalutaribus monitis. Seruabam eos,
& confortabam eorum brachia, vt poſ-
ſent & ciuitates ſuas ab hoſtibus, & ani
mas à dæmonibus tueri, & in me cogi-
uerunt malitiam, quomodo me cape-
rent in ſermone, quomodo me trade-
Luc. 20. rent principatui, & poteſtati præſidis.
Denique cogitauerunt, vt interficerẽt
me. Ita frontem perfricuerunt, & ita
omnem pietatem abiecerunt, ac ſi tem
pus illud foret, quo inter Ægyptios vi
uebant ſine lege, more Ægyptiorum?
Dei enim iugum excuſſerunt cum di- C
xerunt: Non habemus regem niſi Cæ-
ſarem. Dum me perſequi, & occidere
volunt, ſe ipſos occiderunt in modum
arcus doloſi, qui retrocedente ſagitta
ipſum à quo tenditur, percutit. Vel, Cũ
contra ſe ipſos mittere deberent ſagit-
tas, & peccata ſua perſequi, miſerunt
in me. Cadent principes eorum in pri-
mis, & proſternentur gladio Romano-
rum propter furorem linguæ ſuæ. Dice
Ioan. 9. bant enim: Nos ſcimus quia hic homo
peccator eſt. Et: In Beelzebub principe
dæmoniorum eijcit dæmonia. Et: Reus
Matth. 12 eſt mortis. Et: Crucifige, crucifige eũ. D
37 * Cyrillus: Conuenit hoc quoque in
ſcribas, & Phariſeos: docente enim
eos, & ſpiritualiter roborante Hemma
nuele, ipſi conuerſi ſunt ad nihil docen
tes traditiones hominum, cum potius
pro eo certare debuiſſent, ſicut veri di-
ſcipuli. *Iſta ſubſannatio eorum in terra
Aegypti*, id eſt: Hæc eorum inſania non
noua eſt, ſed inueterata, ex quo gens

hæc nata eſt in terra Ægypti. Ibi enim
ſubſannauerunt Moyſem venientem,
vt eos liberaret & in Moyſe Chriſtum,
cuius figuram Moyſes gerebat. Clama-
bant quidem, & libertatem crebris ſu-
ſpirijs petebant, ſed vbi venit, Moyſem
tacere iubebant, & recedere, volebant-
que ſeruire Aegyptijs. Hoc ex eorum
verbis diſcimus: Quid hoc facere vo- Exod. 14.
luiſti, vt educeres nos ex Aegypto?
Nonne iſte eſt ſermo, quem loqueba-
mur ad te in Ægypto dicentes: Rece-
de à nobis, vt ſeruiamus Aegyptijs? Ita
Meſſiam ſuum ſuſpirabant, nihil aliud
petebant, adeo vt dictum eis ſit: Et ſta- Mal. 3.
tim veniet ad templum ſanctum ſuum
Dominator, quem vos quæritis, & An
gelus teſtamenti, quem vos vultis. Sed
poſtea venit, & ſui eum non recepe-
rũt, volunt adhuc manere in poteſtate
Diaboli, & in poteſtate Romanorum.

TROPOLOGIA.

Et factus eſt Ephraim quaſi columba 38
ſeducta non habens cor. Nihil dici potuit Peccator
de peccatore elegantius: vere eſt quaſi quaſi co-
columba ſeducta. Et cum multa habeat lumba ſe-
columba quæ laudat ſcriptura, vt quod ducta non
celerrime volat, quod felle, & amaritu- habẽs cor.
dine caret, quod limpidas aquas amat,
quod cadauerum paſtum refugit, hoc
ſolum in ea peccator imitatur, quod fa
cile ſeducitur, quod non habet cor. Fal
laci quadam boni ſpecie capitur, & bre
ui, caducaque voluptatula illectus vl-
tro ſe ſe in laqueos, & in ipſas crudeliſ-
ſimorum hoſtium manus conijcit. Spo-
liatur, laceratur, nec iraſcitur ſpolian-
tibus, aut lacerantibus, ſed libenter ad
eaſdem ædes reuertitur, in quibus ma-
la hæc pertulit, & grauiter vulneratus
eſt. Non habet profecto cor. Vtinam ſa
peret, atque intelligeret, & nouiſſima
prouideret, vitaret certe laqueos para-
tos, & caueret, intelligeret ſæpe ſe ce-
cidiſſe, nec fortiorem eſſe nunc, quàm 39
cum cadebat. Peccato-
Aegyptum inuocabant, ad Aſſyrios abie res raro à
runt. Frequens hoc malum eſt, raro à Deo pe-
Deo petunt huiuſmodi homines, quæ tunt, quæ
quidem hominũ ope conſequi ſe poſſe per homi
ſperent. Omnes ingenij neruos inten- nes conſe
dunt, vt rationem aliquam excogitent, qui poſ-
qua id obtineant, quod volunt, ambiũt, ſunt.
adulan-

adulantur, captant amicitias, fauores,
largitionibus vtuntur, nullum non la-
pidem mouent, ad Deum tantummo-
do confugere neſciunt, niſi cum huma-
na auxilia fruſtra implorari vident.
Quod interdũ propterea faciunt quod
Deo, ſi fieri poſſet, nihil debere, ſed di-
ligentiæ ſuæ id adſcribi potius vellent.
Quo enim plura à Deo accipiunt, eo
& minus ſuam induſtriam laudari, & ſe
obligatiores eſſe cernunt, vt diuinæ bo
nitati & gratias agant, & accuratius in
poſterum obſequantur. Ideo Achaz,
cum petere à Deo ſignum iuberet pro-
pheta, ſiue in cælo mallet, ſiue in ter-
Iſa. 7. ra: Non petam (inquit) & non tenta-
bo Dominum: cum minime ea cauſa
faceret, ſed qua diximus, aut ne Deus
exaltaretur ſigno dato. Nam (vt auctor
eſt eo loco Hieronymus,) tametſi om-
nes interpretes verterint. Non petam,
& non tentabo Dominum, iuxta He-
braici ſermonis ambiguitatem poteſt
etiam verti. Non petam, & non exal-
tabo Dominum. Sciebat enim rex im-
pius (inquit Hieronymus) quod ſi ſi-
gnum peteret, accepturus eſſet, & glo-
rificaretur Dominus, quod quaſi ido-
40 lorum cultor refugit. * Alij ſæpe hoc
faciunt, quod nullam per orationem
cum Deo familiaritatem habent, nec
cum eo colloqui, aut ad eum accurre-
re didicerunt, nec patrem eſſe ſentiũt,
quamuis quotidie dicant, Pater noſter,
qui es in cœlis. Sed qui patrem ſe voca
ri iuſſit, pater quoque intelligi voluit,
ideoque nunc iratus ait: *Et cum profecti
fuerint, expandam ſuper eos rete meum*,
id eſt: Capiam eos, obſtabo eorum con
ſilijs, efficiam, vt eo auxilio, quod pe-
tebant, minime iuuentur. Quod Iſai.
30. Dominus minatur: Qui ambulatis
vt deſcendatis in Aegyptum, & os meũ
non interrogaſtis, ſperantes auxilium
in fortitudine Pharaonis, & habentes
fiduciam in vmbra Ægypti. Et erit vo
bis fortitudo Pharaonis in confuſionẽ,
& fiducia vmbræ Ægypti in ignomi-
niam. Omnes confuſi ſunt ſuper popu
Rete quo lo qui eis prodeſſe non potuit. non fue
Deus rece runt in auxilium, & in aliquam vtilita-
dentes à tem, ſed in confuſionem, & in oppro-
ſe capit. brium. Rete hoc eſt grauis perſecutio,

A repentina paupertas, dedecus magnũ,
morborum magnitudo, deniq; mors:
quibus inimicos ſuos capit Deus, & vo
luptates eorum interturbat, aut termi-
nat, & *detrahit eos quaſi volucrem cœli*,
quantumuis ſe ſe vndique communire
conentur. * In hoc rete incidit pec- 41
cator præter opinionem, dum ſine mo
do animo obſequitur ſuo. De quo Iob
38. Arctabuntur greſſus virtutis eius, &
præcipitabit eum conſilium ſuum. Im-
miſit enim in rete pedes ſuos, & in ma
culis eius ambulat. Tenebitur planta
eius laqueo, & exardeſcet contra eum
B ſitis. Abſcõdita eſt in terra pedica eius,
& decipula illius ſuper ſemitam. Vndi-
que terrebunt eum formidines, & in-
uoluent pedes eius. Sed grauiori pœna
plectuntur cum in grauiora in dies pec
cata ruere ſinuntur, & ludibrio ſunt ini
micis ſuis: propter quod ait: *Cadam eos
ſecundum auditionem cœtus eorum*. Sæpe
enim hanc pœnam Deus comminatus
eſt. Et quoniam quò diutius in pecca-
to manent, eò fiunt miſeriores, luget
eos parentis affectu: *Væ eis, quoniam
receſſerunt à me*: hæc eſt enim omnium
malorum origo. *Vaſtabuntur* in manus
C crudeliſſimorum hoſtium traditi, *quia
præuaricati ſunt in me*. Pro, Vaſtabun-
tur LXX. habent δειλαῖοί εἰσιν, hoc
eſt, Meticuloſi, ſiue miſeri ſunt, vt in-
terpretatur Hieronymus, qui & ita ex-
ponit. Vaſtabuntur igitur, & miſeri
erunt, & ſemper timentes, ac formi-
dantes: quia præuaricati ſunt in Deum
adorantes vitulos aureos, & relinquen
tes eũ, qui redemit eos de Ægyptia
ſeruitute, & eduxit in brachio excelſo.
Ego redemi eos, & ipſi locuti ſunt con- 42
tra me mendacia. Hoc ad ſuperbos pro- Superbi
prie pertinet, qui cum ſint ope diui- loquũtur
D na varijs animæ, corporiſque pericu- mendacia
lis liberati, ſibi tacite tribuunt, quod contra
Dei eſt, dum aut ſuis viribus factum, Deum.
aut certe ſuis meritis datum iudicant.
Sed de omnibus etiam peccatoribus re
cte intelligitur, qui dupliciter contra
Deum mendacia loquuntur. Primò cũ Peccato-
intra ſe iudicant bonum eſſe, & expe- res loquũ
diens illud, quod contra Dei volunta- tur men-
tem eligunt, vt furtum, vltionem. De- dacia con
inde cum in rebus creatis ſpes ſuas col- tra Deũ.

locant, atque ibi ſe inuenire poſſe credunt ſolidam voluptatem, quæ niſi in Deo inueniri non poteſt. Nam cum tantum creaturæ tribuunt, quid aliud videntur dicere, quàm impudentiſſimum
Exod. 32. illud Hebræorum mendacium: Iſti ſunt dij tui Iſrael, qui eduxerunt te de terra Aegypti?

Et non clamauerunt ad me in corde ſuo. Iterum queritur, quòd ad ſe non confugiamus, quod pignus magnũ eſt diuinæ bonitatis. Quis enim dubitare poſſit, quin exauditurus eos ſit, quos ad ſe non clamare conqueritur? Itaque ſi, vt filij boni patrem optimum, benigniſſimumque inuocemus, certum habemus malorum omnium ſubſidium, nec erit cur in cubilibus noſtris lugeamus.

43 *Super triticum, & vinum ruminabant, & receſſerunt à me.* Et hoc quam pudendum, vt quò plura, atque maiora extant Dei in nos beneficia, eò ſimus erga illum ingratiores, & beneficijs, quibus plurimum Deo obligamur, abutamur ad longius ab eo recedẽdum. Dedi, inquit, eis tritici, vinique copiam, qua vt iumenta vtebantur, non comedebant, ſed ruminabant vt boues, fruebantur donis, percipiebãt voluptatem, ſed donorum auctorem non cogitabãt, voluptate ad peiora labebantur. Simile eſt quod de eodem populo dicitur:
Deut. 32. Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitrauit, incraſſatus, impinguatus, dilatatus. Dereliquit Deum factorem ſuum, & receſſit à Deo ſalutari ſuo. Cui propterea merito dicitur: Hæccine reddis Domino popule ſtulte, & inſipiens?

Et ego erudiui eos, & confortaui brachia eorum. Duo maxima beneficia commemorat: *Erudiui eos.* Cum omnes nos quaſi oues erremus, ſi nobis relinquamur, & vnuſquiſque in viam ſuam declinet, nec vlla re magis indigeat deprauata natura, quàm directore, & duce: ſingulare Dei beneficiũ fuit erudire nos, vt cœleſtia cognoſcamus, & amemus, & ad ea, quæ acturi ſimus, voluntatem Dei, quaſi certam, & exactam regulam
44 adhibeamus. * Quare merito Dauid
Pſal. 147. tantum donum grato animo agnoſcit: Qui annuntiat verbum ſuum Iacob, iuſtitias, & iudicia ſua Iſrael. Non fecit

A taliter omni nationi, & iudicia ſua non manifeſtauit eis. Et in alio Pſalmo: Pſal. 93.
Beatus homo quem tu erudieris Domine, & de lege tua docueris eum, vt mitiges ei à diebus malis, donec fodiatur peccatori fouea. Pro tanto munere hoc debemus, vt quo magis cognoſcimus, magis amemus, & maiori religione colamus, & inſtructam, atque eruditam intelligentiam bona, ac prompta voluntas conſequatur. Ideo propheta cum donum agnouiſſe ſe profiteretur his verbis: Lucerna pedibus meis ver- Pſal. 118.
bum tuum, & lumen ſemitis meis: non
B potuit tacere quàm arcto vinculo ſe obligari cerneret ad pietatem, addiditque: Iuraui, & ſtatui cuſtodire iudicia iuſtitiæ tuæ. Alterum beneficium eſt: *Et confortaui brachia eorum,* id eſt: Fortes, atque inuictos hoſtibus reddidi. Quid eſt homo, aut quæ eius fortitudo, vt congredi cum hoſte poſſit fortiſſimo, atque crudeliſſimo? * Iob 45
audiamus egregium bellatorem, qui in re ſuo dicere poteſt:

--- *Stetimus tela aſpera contra,*
Contulimuſque manus. Experto credite quantus Ænei. 11.
C *In clypeum aſſurgat, quo turbine torqueat haſtam.*

Reputabit, inquit, quaſi paleas ferrum, & quaſi lignum putridum æs. Non Iob 41.
fugabit eum vir ſagittarius, in ſtipulam verſi ſunt ei lapides fundæ. Quaſi ſtipulam æſtimabit malleum, & deridebit vibrantem haſtam. Scripſit non ſolum, quod à Domino audierat, ſed & quod expertus ipſe fuerat. Denique addit ad extremum: Non eſt ſuper terram poteſtas, quæ comparetur ei, qui factus eſt, vt nullum timeret. At gratia Dei ita confirmat brachia noſtra, vt de tam
D atroci hoſte glorioſe triumphemus. De quo beatus Dauid diuinam bonitatem collaudat: Benedictus Domi- Pſal. 143.
nus Deus meus, qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bel-
lum. Et iterum: Qui docet manus Pſal. 17.
meas ad prælium, & poſuiſti, vt arcum æreum brachia mea. Poſt tanta dona; *Et cogitauerunt*, inquit, *in me malitiam.* Iniquiſſimam mihi vicem reddiderunt, cogitauerunt quomodo mi-

hi moleſti eſſent, & peccata peccatis adderent.

46 *Reverſi ſunt vt eſſent abſque iugo.* Quam plurimi mortalium aliquando fuerunt abſque iugo, vel initio ætatis, cum facile ad peccata ducimur dæmonis artes, & fallaciã rerum ſæculi ignorantes, cum orioſi eramus, & nemo quodam modo nos conduxerat, alij in iuuentute, alij alia ætate.
Tit.3. Eramus (inquit Paulus) aliquando & nos inſipientes, increduli, errantes, ſeruientes deſiderijs, & voluptatibus varijs, in malitia, & inuidia agentes, odibiles, odientes inuicem. Sed poſtea efficaci quadam vocatione ad Dei ſeruitium deducti, fit aliquando, vt indulgentes ſibi, & Dei paulatim obliuiſcentes ad illum pene ſtatum redeant, in quo erant, cum viuebant abſque iugo. De quo
Iſai.63. Iſaias: Hoſtes noſtri conculcauerunt ſanctificationē tuam: facti ſumus quaſi in principio, cum non dominareris noſtri, neque inuocaretur nomen tuum ſuper nos. Sic populus ille ab idolorum cultu ad pietatem vocatus rediit non multo poſt, vt eſſet abſque iugo, cum vitulum fecit, & dixit: Iſti ſunt
Exod. 32. dij tui Iſrael, &c. Et poſtea ſæpe in terra promiſſa, vbi commiſti ſunt inter gentes, & didicerunt opera eorum, &
47 ſeruierunt ſculptilibus eorum. * Sed cum ſponte ſua peccator acceptorum beneficiorum immemor in miſerabilem hanc conditionem incidat, & ſeipſum vulneret præ inſania, merito ait: *Facti ſunt quaſi arcus doloſus.* Quæ verba ante expoſuimus, & tota expoſitio moralis eſt. Nam peccatorem ſibi maxime nocere, & in animam ſuam venenatas ſagittas emittere, cum à
Pſal. 10. Dei lege declinat, & vere arcum doloſum fieri, vel illud ſatis indicat: Qui autem diligit iniquitatem, odit animam ſuam. Quare? Quia pluet ſuper peccatores laqueus ignis, & ſulphur, & ſpiritus procellarum pars calicis eorum.
Iſa.59. Iſaias etiam præclare: Conceperunt laborem, & pepererunt iniquitatem. Laborem peccatum vocat; quoniam nihil ex eo ſequitur niſi labor, & afflictio ſpiritus. Quomodo
Labor dicitur peccatũ & dolor.
Pſal.7. Dauid dolorem quoque appellauit:

A Ecce parturiit iniuſtitiam, concepit dolorem, & peperit iniquitatem. Sed addit Iſaias: Oua aſpidum ruperunt, & telas araneæ texuerunt: qui comederit de ouis eorum morietur, & quod confotum eſt erumpet in regulum. Qui ouum rumpit, vtilem ſe cibum inuenturum putat, quod peccatori vſu venit cum voluptatem, & ſatietatem quærit in peccatis. Sed oua illa aſpidum ſunt, non cibum ex eis, ſed venenum hauriunt.

Cadent in gladio principes eorum à furore linguæ ſuæ. 48
Æqua profecto ſententia: vt principes, qui populum ſa-
B lutaria docere debuerant, quorum lingua doctrix virtutis, hortatrixque eſſe debuit, cadant gladio, & ignominioſe pereant propter furorem linguę ſuę, quæ Deos impudenter appellare auſa eſt idola, & incommunicabile nomen lignis, lapidibusque impoſuit: Hi ſunt qui dicunt.

O ciues, ciues, quærenda pecunia primum eſt, Horatius li.1.epiſt.1
Virtus poſt nummos:

Qui honorem finem bonorum conſtituunt, qui ignaui, atque abiecti homi-
C nis eſſe pronuntiant, iniurias pati, qui ſummam nobilitatis collocant in vlciſcendo, in nihil propter Deum ferendo, in potentia, in voluptatibus omni ratione conſectandis, denique in nihil ad Chriſtianæ legis præcepta faciendo. De quibus Iſaias: Opus ma- Iſa.2.
nuum ſuarum adorauerunt, quod fecerunt digiti eorum. Et incuruauit ſe homo, & humiliatus eſt vir, ne ergo dimittas eis. Nam dum hæc, quæ dixi, ſectanda, & magnifacienda eſſe prædicant, quid aliud faciunt, quàm Dei nomen attribuere idolis? Recte ergo
D ait: *Iſta ſubſannatio eorum in terra Ægypti.* Ita me ſubſannabant, cum nondum à me vocati erant, cum nondum me nouerant, cum gentium more viuebant. Nunc vocati, nouiſque beneficijs affecti nihilo meliores ſunt, quàm ante fuerant, antiquumque ingenium ſuum obtinent.

CAPVT VIII.

IN gutture tuo ſit tuba quaſi aquila ſuper domum Domini: pro eo quod tranſgreſſi ſunt fœdus meum, & legem meam præuaricati ſunt. Me inuocabunt, Deus meus cognouimus te Iſrael. Proiecit Iſrael bonum, inimicus perſequetur eum. Ipſi regnauerunt, & non ex me: principes extiterunt, & nõ cognoui: argentum ſuum, & aurum ſuum fecerunt ſibi idola, vt interirent: proiectus eſt vitulus tuus Samaria, iratus eſt furor meus in eis. Vſquequo non poterunt emundari? Quia ex Iſrael & ipſe eſt: artifex fecit illum, & non eſt Deus: quoniam in aranearum telas erit vitulus Samariæ. Quia ventum ſeminabunt & turbinem metent: culmus ſtans non eſt in eo, germen non faciet farinam: quod & ſi fecerit, alieni comedent eam. Deuoratus eſt Iſrael: nũc factus eſt in notionibus quaſi vas immundum. Quia ipſi aſcenderunt ad Aſſur, onager ſolitarius ſibi Ephraim munera dederunt amatoribus ſuis. Sed & cum mercede conduxerint nationes, nunc congregabo eos: & quieſcent pauliſper ab onere regis & principum. Quia multiplicauit Ephraim altaria ad peccandum: factæ ſunt ei aræ in delictum. Scribam ei multiplices leges meas, quæ velut alienæ computatæ ſunt. Hoſtias offerent: immolabunt carnes, & comedent, & Dominus non ſuſcipiet eas: nunc recordabitur iniquitatis eorum, & viſitabit

A *peccata eorum, ipſi in Aegyptum conuertentur. Et oblitus eſt Iſrael factoris ſui, & ædificauit delubra: & Iudas multiplicauit vrbes munitas, & mittam ignem in ciuitates eius, & deuorabit ædes illius.*

HISTORIA.

In gutture tuo ſit tuba, quaſi aquila, &c. Prædicit captiuitatem duarum tribuum. Hieronymus: Sic exalta vocem tuam, vt tubæ ſimilis ſit, & hoc dicito cum clamore. Veniet Nabuchodono- 1
B ſor cum omni exercitu ſuo tã raptim, tam velociter, vt aquilæ imitetur volatum feſtinantis ad prædam. Et veniet non ad alium locum, ſed ad Ieruſalem, in qua templum Dei eſt, vt eã deſtruat, atque ſubuertat. De hac aquila & Ezeciel plenius loquitur capit. 17. Aquila magnarum alarum, & Zach. 11. Aperi Libane portas tuas, &c. Eadem expoſitio, nempe aquilam dici Nabuchodonoſor, qui vrbem Ieruſalem, templumque vaſtaturus erat placet Chaldæo, Cyrillo, Theophylacto, Theodoreto, Ruffino, & alijs. Quod ſi cui durum vi-
C deatur, hæc de Iuda interpretari, cum ſtatim de Iſraele ſine dubio loquatur: primum videat non fuiſſe domum Domini niſi in Iuda: deinde meminerit prophetam noſtrum ita ad Iſraelem vaticinari, vt Iudæ nõ obliuiſcatur, quod in vltimo præludio adnotauimus. Me- Regu.
minerit etiam morem eſſe Dei, vt quoties graue quippiã per prophetas ſuos minatur, vel cauſas indignationis proferat, vt cap. 7. fecit, vel exemplum ſimilis ſupplicij, vt iudicia ſua ab omni iniquitatis ſuſpicione vindicet, ac nemo non videat, iuſte eum indignari, vt
D erudite Ruffinus admonuit. * Cum igitur calamitates Iſraeli impendentes 2
commemoraſſet, ne quereretur Iſrael puniri ſe, parci autem Iudæ, qui & ſi non tanta, ſimilia tamen admiſerat: ſubito eius quoque captiuitatis licet poſt multos annos venturæ mentionem fecit, cauſamque expoſuit: *Pro eo quod tranſgreſſi ſunt fœdus meum, et legem meã præuaricati ſunt.* Quaſi diçat ı Quantumuis Iudas templum meum, ſacer-

dotiumque

dotiumque retinuerit, non feram eius tranſgreſſionem, ſed acerba, & ſubita captiuitate puniam.

TROPOLOGIA.

Sacerdotes quoque cum magna peccata, vel iram Dei gliſcentem animaduertunt, clamare debent quaſi tubæ cœleſtes, vt Iſaiæ cap. 58. dictum eſt: Clama, ne ceſſes, quaſi tuba exalta vocem tuã, & annuntia populo meo ſcelera eorũ, & domui Iacob peccata eorum, ne il-
Iſa. 56. lud ex eodem audiant: Speculatores eius cæci omnes, neſcierunt vniuerſi: canes muti non valentes latrare, vidẽtes vana, dormientes, & amantes ſomnia. Atque vtinam non multos habeat huiuſmodi concionatores, & ſacerdo-
Perſius in Satyr. tes Eccleſia, per quos ſint (vt ille inquit) omnia protinus alba, & cauda potius mulceant, quam latratu terreant. Videas ſæpius quàm velis, conciones in poeticas, aut oratorias compoſitiones degenerare, nihilque aliud quæri, quàm quod oratores, & poetæ quærũt, delectationem, plauſumque auditorũ, ex quo magna animarum clades vbiq;
Iſa. 56. cernetur. Omnes beſtiæ agri (inquit Iſaias) venite ad deuorandum, vniuerſę beſtiæ ſaltus. hoc eſt: Habetis innumera cadauera, quibus paſcamini. Vnde tãta clades? Speculatores eius cæci omnes, neſcierunt vniuerſi, &c.

HISTORIA.

3 *Me inuocabunt Deus meus.* Reuertitur ad Iſraelẽ, de quo potiſſimũ ſemper loquitur. Clamabit ad me Iſrael cum anguſtijs captiuitatis premetur, dicet: Tu es Deus meus, ego te cognoui, & colui, & antiquum Iſrael nomen, quod tibi ſemper placuit, retineo: cur me ita deſeris? cur quaſi alienũ in calamitatibus relinquis? Sed huic inuocationi, & cõquæſtioni reſpondet Dominus. *Proiecit Iſrael bonum.* Hoc eſt: Non noui vos; Iſrael, qui nomen antiquum, & glorioſum iactat, nihil nomine ſuo dignum fecit, degenerauit ab eo, cuius nomine gloriatur, proiecit bonũ, receſſit à Dei cultu, & ſacrificat idolis. Quare non miretur deſeri ſe: perſequetur eum inimicus Aſſyrius, & capiet, perdetque.

ALLEGORIA.

Chriſtus quoq; Dominus noſter tu-

A bam in gutture ſuo poſuit, ſæpeque clamauit venturam eſſe aquilam ſuper domum Domini, id eſt, exercitum Romanorum, qui aquilas ferebant, eo quod fœdus Domini tranſgrederentur, ac minime admitterent præſentem eum, quẽ ex antiquo fœdere promiſſum expectauerant. Paulo poſt cum viderent vrbẽ obſeſſam à Romanis, putabant ſe à Deo fore liberandos, quod eius populus dicerentur, & Iſraelis nomen haberent. Sed non agnouit perfidum populum Deus, à quo proiectus fuerat ne regnaret ſuper eos, qui dixerat: Nõ habemus
B regem, niſi Cæſarem. Et quia bonum proiecerat, inimicus perſecutus eſt eũ vſque ad crudeliſſimam internecionẽ.

TROPOLOGIA.

Sed & nos diligenter cõſideremus, 4
poſtquam Chriſti prædicatio quaſi tuba in auribus noſtris inſonuit, ſi tranſgrediamur legem, & fœdus Dei nobiſcum initum, fruſtra, cum ad Dei tribunal venerimus, clamaturos, *Deus meus, & cognouimus te Iſrael*. Verba fœderis
ſunt: Prophetam ſuſcitabo eis de me- Deut. 18.
dio fratrum ſuorum ſimilem tui, & ponam verba mea in ore eius, loqueturq;
C ad eos omnia, quæ præcepero illi. Qui autem verba eius, quæ loquetur in nomine meo, audire noluerint ego vltor exiſtam. De magnæ quidem exiſtimationis hominibus, ſed huius tamen fœderis violatoribus iudex ipſe ait: Multi dicent mihi in illa die: Domine, Domi-
ne, nonne in nomine tuo prophetaui- Matth. 7.
mus; & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus? Quanto hoc maius eſt, quàm dicere, Deus meus, & cognouimus te Iſrael? Sed quid dicit diuinum reſponſum? Et tunc confitebor illis, quia nunquam noui vos: Diſcedite à me omnes,
D qui operamini iniquitatem: Fruſtra vocaberis Iſrael, ſi proieciſti bonum. Eras quidẽ Iſraelita, quia Chriſtianus eras, ſed non qualis ille, de quo dictum eſt: Ecce vere Iſraelita, in quo dolus non
eſt. * Dolus eſt in peccatore, quia exter 5
na ſpecie Iſraelita videtur, ſed intus eſt Ioan. 1.
Chananæus. Confitetur quidem fidem, Peccator
ſed operibus eamdem fidem, quantum doloſus
in ſe eſt, deſtruit. Et ſicut ait Apoſto- eſt.
lus:

Tit. 1. lus: confitetur ſe noſſe Deum, factis au A
tem negat. Idcirco merito excludetur
ab eorum numero, de quibus ſcriptum
Gal.vlt. eſt: Et quicunque hanc regulam ſecuti
fuerint, pax ſuper illos; & miſericordia,
& ſuper Iſrael Dei: & illud patietur:
Partēque eius ponet cum hypocritis.
Matth.24 Illic erit fletus, & ſtridor dentium. Ideo
ſuper cuſtodiam noſtram ſtemus cum
Hab. 2. Habacuc, & figamus gradum ſuper mu
nitionem, & contemplemur. Nos nobis
ipſis tuba ſimus, nam ſi legem, fœduſq;
violamus, veniet in animæ egreſſu aqui
la, aquila, inquam, illa magnarum ala- B
rum, & rapaciſſima, vt extremam, tri-
ſtemque Dei ſententiam in nobis exe-
Hab. 1. quatur. Veniēt immaniſſimi hoſtes, &
volabunt, vt ait Habacuc, quaſi aquila
feſtinans ad comedendum. Vide quid
trāſgreſſoribus legis Dei prædicat Moy
Deut. 28. ſes: Adducet Dominus ſuper te gētem
de longinquo, & de extremis terræ fini
bus in ſimilitudinem aquilæ volantis
cum impetu, cuius linguam intelligere
non poſſis: gentem procaciſſimam,
quæ non deferat ſeni, nec miſereatur
paruuli, &c.

HISTORIA.

C
6 *Ipſi regnauerunt, & non ex me.* Poteſt
hoc videri de Saule dictum, cum popu-
lus Iſrael regem petijt more ceterarum
nationum, quod Deo multum diſpli-
1. Reg. 8. cuit, adeo vt Samueli dixerit: Non te
abiecerunt, ſed me, ne regnem ſuper
eos. Atque ita Origeni viſum eſt hom.
5. in lib. Iud. & Hieronymo. Sed quo-
niam non vniuerſum populum alloqui
tur, ſed tantum decem tribus; præſtat
vt de earum regibus intelligamus, id
eſt, de Ieroboham, & eius ſucceſſori-
bus, vt Cyrillus, Theophylactus, Theo-
doretus, Ruffinus, Lyranus, alijque ex D
recentioribus intellexerunt. Quomo-
etiam intelligi poſſe Hieronymus idē
fatetur. Quod ſi quiſpiam obijciat, re-
gnum vitro à Deo eſſe delatum Iero-
boham per Ahiam Silonitem. 3. Reg.
11. & cap. 12. dixiſſe: Non aſcendetis,
neque bellabitis contra fratres veſtros
filios Iſrael, reuertatur vir in domum
ſuam, à me enim factum eſt verbū hoc.
Reſpondet ita Hieronymus: Nec ſta-
tim quia Deus Salomoni iratus regnū

A eius diuidi voluit, idcirco Iſrael bene
ſuſcepit regem. Debuerat enim iuxta
legis præcepta interrogare Dominum,
an vellet hoc fieri? Nam & de Salua-
tore dicitur, quod oporteat quidem tra
di filium hominis, ſed væ illi, per quem
tradendus ſit. Eadem eſt Theophyla-
cti, Theodoretique reſponſio, adduntque,
que, à Deo quidē miſſum fuiſſe Ahiam
Silonitem, at non ad populum, ſed ad
Ieroboham: quare Deū conſulere prius
debuit. Cyrillus, & Theophylactus ma-
gis adhuc explicant. * Docent, quæ- 7
B dam Deum facere propria ſententia,
quædam tantum permiſſione, vt pu-
niat, vt quod Solomoni dedit, vt tem-
plum ædificaret, vt eſſet ſapiētiſſimus,
ſententia ſua dedit, & vere hoc voluit:
Scindi vero regnum, & Ieroboham re-
gnare, non tam voluit, quàm permiſit,
vt Salomonis, & Roboham peccata pu-
nirentur. Merito ergo ait: *Ipſi regnaue-
runt, ſed non ex me.* id eſt: Non ſum ab eis
interrogatus, me inconſulto à domo
Dauidis defecerunt, & noui decem tri-
buum reges prodiere. Quaſi dicat, vt
recte ait Ruffinus: Vetus hæc erga me
C populi cōtumacis inſania eſt, olim meū
regimen abijcere feſtinauit. Olim me
dante iudices regē petierunt, poſtea eo
reiecto alium maluerunt. Tale eſt illud
in primi regis petitione, 1. Reg. 8. Iuxta
omnia opera ſua, quæ fecerūt à die, qua
eduxi eos de Ægypto vſque ad diem
hanc: ſicut dereliquerunt me, & ſeruie-
runt dijs alienis, ſic faciunt etiam tibi.
Sed quæritur, vtrum populum repre 8
hendat, quod reges illos conſtituerit,
an eos ipſos, qui regnarūt, vt verba no-
ſtræ tranſlationis præ ſe ferunt. *Ipſi re-
gnauerunt, &c.* Nam populus quidem
D iure reprehenditur, vt iam diximus, ſed
Ieroboham, ad quem Deus miſit pro-
phetam, qui ſuis verbis de regno nun-
tiaret, aut alij, quos vel Deus ipſe, vel
aperta totius populi conſenſio in re-
gnum promouit, quid habent cur iure
reprehendantur? Nouos quidem in-
terpretes tam Hebraicæ editionis, quā
Chaldaicæ paraphraſis minime hæc du
bitatio mouet, putant enim verti debe-
re: Ipſi regem conſtituerunt, & non ex
me, principem creauerunt, & ego ne-
ſciui.

ſciui. Nec vero ij tantum,ſed etiam ve-
teres ita intellexerunt. Cyprianus lib.
1.epiſt.ep.3.& ep.4.(iuxta veterum li-
brorum numerationem) ita hunc lo-
cum refert : Sibi ipſis regem conſtitue-
runt, & non ex me, ſecutus videlicet
Lxx.apud quod eſt ἑαυτοῖς ἐβασίλευσαν.
quæ verba ita vt Cyprianus, Græci ipſi
acceperũt, vt Origenes hom.4. in Iud.
Fecerunt ſibi regem,& non per me,&
principem,& non per conſilium meũ :
Ita etiam Theophylactus, & Theodo-
retus interpretantur : Immo & Hiero-
nymus,& Ruffinus, qui noſtram expo-
B nunt tranſlationem. Quàm vero me-
rito omnes ita ſentiant, verba Hebrai-
ca docent המליכו, id eſt, Regem fece-
runt, השירו, id eſt, Principem fecerũt.
Apud Chaldæum eſt in priori loco idẽ
verbum,quod in Hebræo, in poſterio-
re alterum ſimile רביו quod verbum
ſignificat exaltare,& principem facere.
9 * Reſpondeo, populum potiſſimum re-
prehendi, ſine cuius conſenſu regnare
nemo poſſet;ſed etiam reges ipſi repre-
henduntur,quorum quidam tyrannice
regnum inuaſerant,vt Sellum filius Ia-
bes,& Manahem filius Cadi.4. Reg.15.
C Alij,& ſi à Deo eſſent electi, vt Ierobo-
ham,non fecerunt populum certiorem
de voluntate Dei, ſed quaſi auctoritate
propria regnare voluerunt. Supereſt,
vt tollamus difficultatem, quæ eſt in
verbis noſtræ tranſlationis,quæ parum
videntur Hebraicis reſpondere. Sed fa-
cile tolletur, ſi ſciamus à nobilioribus
Hebraicarum inſtitutionum magiſtris
traditum, verba coniugationis Hiphil
nonnunquam eumdem modum ſigni-
ficandi habere, quem verba coniuga-
tionis Cal. vt à ſancte Pagnino libro.3.
capite 5. à Ioanne Iſaaco lib. 1. cap.de
D Hiphil. à Zamorenſi lib.2. ca.9. Itaque
verba illa Hebraica recte ita interpre-
tamur, Regnauerunt, principes extite-
runt,quæ eſt ſignificatio coniugationis
Cal. licet ipſa ſint coniugationis Hi-
phil. Nec mirum, quandoquidem &
LXX.ita interpretati ſunt, ἐβασίλευσαν,
& ἦρξαν. Nam quamuis βασιλεύειν,
dicant aliquando LXX.interpretes pro
eo, quod eſt regem conſtituere, præter
communem Græcorum conſuetudi-
A nem,qui pro regnare vſurpant, ἄρχειν,
tamen non ſignificat principem conſti-
tuere, ſed principem eſſe,& imperare.
* Immo & verbum βασιλεύω cum po- 10
nitur à LXX.pro Regem conſtituo, ac-
cuſatiuum habet, vt adnotauit Geor-
gius Lecapenus in libro de conſtructio-
ne,vt 1.Reg.8. βασίλευσον αὐτοῖς βασι-
λέα, id eſt, conſtitue eis regem. Et 4.
Reg. 3. ὃν ἐβασίλευσεν ἀντ' αὐτοῦ, quẽ
regem conſtituit pro ſe. At hic non
accuſatiuum habet, ἑαυτοῖς ἐβασίλευ-
σαν. Itaque regnauerunt,& Principes
extiterunt, dictum eſt, ac ſi diceretur :
B Regnum,ſiue reges, & principes habe-
re voluerunt. Quod magis LXX. ex-
preſſerunt : Sibi ipſis regnauerunt, ſibi
ipſis dominos impoſuerunt, cum decẽ
tribus æquales eſſent, ex vna ſibi regẽ
imponere voluerunt. Quod nihil eſt
aliud,quàm ſi diceret, Regem fecerunt,
principem conſtituerunt. Senſus igitur
idem eſt, ſiue hoc modo interprete-
mur,ſiue illo. Poſtremo, hoc quoque
dicere poſſumus, non ignorare qui in
ſacris literis exercitati ſunt, multa eſſe
verba, quæ per verbum facio ſint neceſ
ſario interpretanda. Vt Romano 8.ipſe
C ſpiritus poſtulat pro nobis,id eſt, Poſtu-
lare nos facit. Et Pſalm.28. Dominus
diluuium inhabitat,habetur in Hebræo,
pro quo LXX. dixerunt, Dominus di-
luuium inhabitare facit, & ita verten-
dum eſſe docet Hieronymus in epiſt.
ad Suniam,& Fratelã. Ita igitur poſitũ
eſt,Regnauerunt, pro Regnare fecerũt,
vt conſenſus veterũ tractatorũ teſtatur.

> Reg. Per verbum Facio multa verba neceſſario interpretanda.

Hoc loco veteres vti ſolent, vt do- 11
ceant ſæpe principes conſtitui, quos
Deus minime probat, aut vult. Orig.
hom.4. in Iud. Non ſemper principes
populi, & Eccleſiæ iudex per Dei arbi-
trium datur, ſed prout merita noſtra
D depoſcunt. Si mali ſunt actus noſtri, &
operamur malignum in conſpectu Do
mini, dantur nobis principes ſecun-
dum cor noſtrum. Et hoc tibi de ſcri-
pturis probabo. Audi namque quod
Dominus dixit:Fecerunt ſibi regem,&
non per me,& principẽ,& non per cõ-
ſilium meum. Et hoc dictum videtur de
Saul illo, quem vtique ipſe Dñs elege-
rat, & regem fieri iuſſerat : Sed quoniã
non

non ſecundum voluntatem Dei,ſed ſecundum peccatoris populi meritū fuerat electus, negat eum cum ſua voluntate,vel conſilio fuiſſe conſtitutum.Tale ergo aliquid intelligamus etiam in Eccleſijs fieri,quia pro meritis populi, aut in verbo, & opere potens à Deo tribuitur rector eccleſiæ: aut ſi malignum faciat populus in conſpectu Domini, talis eccleſiæ iudex datur, ſub quo famem, & ſitim populus patiatur,non famem panis, neque ſitim aquæ, ſed fa-
12 mem audiendi verbum Domini. * Et Gregorius in prima parte Paſtor. cap. 1. cum hæc prophetæ verba retuliſſet, inquit: Ex ſe namque, & non ex arbitrio ſummi rectoris regnant, qui nullis fulti virtutibus nequaquam diuinitus vocati, ſed ſua cupidine accenſi, culmen regiminis rapiunt potius, quam aſſequuntur. Vide Cyprianum locis ſuperius indicatis, & Bernardum in ſermone de conuerſione ad clericos c.27.

ALLEGORIA, ET Tropologia.

Horum verborum allegoriam,& tropologiam paucis aperit Theophylactus cum ait: Hæc & Dei intemptoribus quadrabunt, nam etiam ſi ſibi Cæſaré pro rege ſcriberent, Annam tamen, & Caipham habebant, quibus venales erant, & emptitij dominatus. Porro quando peccatum in mortali noſtro corpore regnauerit, non Dei voluntate tale imperium geritur. Deinde cū caro in nobis vna cum affectibus ſuis, & cupiditatibus tenuerit ſceptra, non innoteſcit talis dominatus Deo. Nouit enim Dominus qui ſint ſui: Praui autem affectus, vt ipſius non ſunt, ſic nec omnino exiſtunt quidquam.

HISTORIA.

Cognoſcere. *Et non cognoui*. Cognoſcere dicitur Deus aliquid, cum approbat, vt docet Hieron. in illud Gal. 4. Nunc autem cum cognoueritis Deum, immo cogniti ſitis ab eo: & in Zach.cap.8. Et Gregorius multis exemplis comprobat. 2. Mor.cap.4. Idem. 1.p. Paſt. cap. 1. ita hæc verba exponit: Quos tamen internus iudex & prouehit,& non cognoſcit: quia quos permittendo tolerat, profecto per iudicium reprobationis ignorat. Vnde ad ſe quibuſdam & poſt miracula venientibus dicit: Recedite à me operarij iniquitatis, neſcio qui eſtis vos. Matth. 7.

13 *Aurum ſuum & argentum ſuum*. Alterum peccatum grauiſſimum reprehendit, quod non ſolum reges ſibi creauerint, ſed etiam nouos deos fecerint; id eſt, vitulos aureos, & alia idola, donis ex Dei largitate acceptis, id eſt, argento, & auro, Deum ipſum iniuria afficientes.

Vt interirent. Idem valet, ac ſi diceret, Atque ita interibunt. De qua phraſi dicemus, Deo donante, latius in illud Hamoſ. 2. Vt polluerent nomen ſanctum meum.

Proiectus eſt vitulus tuus Samaria. id eſt, Tu, & idola tua peribitis. In Hebr. eſt זנח, id eſt, Proiecit, quo verbo paulo ante vſus eſt, cum dixit, Proiecit Iſrael bonum. Ac ſi diceret, Proiecit vitulum tuum Samaria, ſcilicet, Deus. LXX. Proijce vitulum tuum Samaria. Vtrumque cum Hebræo conuenit, nam ſi ſcribas זנח, eſt Proiecit, ſi vero זנח, Proijce.

Iratus eſt furor meus in eis. In eis more Hebræorum dictum eſt, pro In eos, id eſt, in colentes idola, in Iſraelitas. Inei s,pro in eos. Quę phraſis in vtroque teſtamento frequens eſt, vt Pſalm. 43. Et in nomine tuo ſpernemus inſurgentes in nobis, pro In nos. Eph. 1. Propterea & ego audiens fidem veſtram, quæ eſt in Domino Ieſu. Et poſtea: Det vobis ſpiritum ſapientiæ, & reuelationis in agnitione eius.

vſquequo non poterunt emundari? Hieronymus: Illis non audientibus conuertitur ad alios, & quaſi ad tertiam perſonam loquitur, *Vſquequo &c.* id eſt, 14 Quæ iſta inſania eſt, me dante locum pœnitentiæ illos ad ſanitatem nolle conuerti? Quaſi dicat: Quamdiu erūt in ſordibus ſuis? Quamdiu adorabunt idola ſua?

Quia ex Iſrael & ipſe eſt. Quaſi admiratus illorum ſtultitiam loquitur. Hic vitulus, quem colunt, quid diuinitatis habet? Etiam ipſe eſt ex Iſrael. Quaſi dicat: Solebat Iſrael ridere alias gentes, quod deos non veros,ſed artificum

ficum ſuorum manu fabricatos haberent; & nunc in eumdem cum illis incidit errorem. Nam ſicut illi dij ſunt ex illis gentibus, verbi gratia Bahal, & Haſtaroth ex Sidonijs, Chamos ex Moabitis, id eſt, non veri, ſed illorum errore confiċti, & fabricati, & quaſi ex illis gentibus orti, ab eiſque principium capientes, ita hic vitulus, ſiue hi vituli (ſingularis enim pro plurali poſitus eſt) nō eſt Deus, ſed ex Iſraele ortus eſt, nihil habet niſi quod ab Iſraele accepit. Quod vt magis explicet, addit: *Artifex fecit illum, & non eſt Deus.*

15 * *Quoniam in aranearum telas erit vitulus Samariæ.* B Vt araneatum fila diſſoluuntur in ventum, ita vitulus Samariç redigetur in nihilum. Vbi Hieronymus vertit Araneatum telas, in Hebræ. eſt

שבבים quid ſit.

שבבים. Cuius vocabuli tot ſunt fere interpretationes quot interpretes. Nos (inquit Hieronymus) ab Hebræo didicimus שבבים proprie nominari araneatum fila per aerem volantia, quæ dum videntur intereunt, & in atomos, atque in nihilum diſſoluūtur. Et rectè his Samariæ vitulus comparatur, quem eo tempore pro pretij magnitudine, quia aureus erat, populus adorabat. C Docet ergo Hieronymus his verbis vocabuli proprietatem à ſe tradi, ceteros interpretes metaphoricè potius accepiſſe. Ex quibus Lxx. & Theodotion verterunt, πλανῶν, id eſt, ſeducens, atque decipiens, Symmachus, Inconſtans, vel Inſtabile: quinta editio, Vagus, & fluctuans, ſed eodem omnes videntur ſpectaſſe, nempe cito comminuendum eſſe vitulum, multoſque in eo decipiendos eſſe, quòd aureus cum eſſet, videretur multum duraturus, ſubitoque in partes minutiſſimas eſſet conterendus. Idem ſentit Chaldæus, qui dixit: In minuta D
16 tabularum redigetur. * Porro paſſim in ſcripturis hæc phraſis occurit, Erit in telas aranearum, pro, Erit telæ aranearum. Vt Pſal. 30. Eſto mihi in Deum protectorem, & in domum refugij. 2. Reg. 7. Ego ero ei in patrem, & ipſe erit mihi in filium.

Eſſe in patrem, pro eſſe patrē, & ſimilia.

TROPOLOGIA.

Talis erit exitus diuitiarum: honorum, potentiæ, & omnium, quæ homi- A nes errantes adorant in terra, in aranearum telas erit vitulus aureus Samariæ, quem cæcus populus adorabat, cui vota faciebat. In nihilum redigentur, erunt quaſi aranearum fila per aerem volantia, quæ, dum videntur, intereūt. Ideo Iſaias omnia mundanorum hominum opera, & omnes labores telas araneæ vocauit: Et telas araneæ texuerūt. Et paulo poſt: Telæ eorum non erunt in veſtimentum, neque operientur operibus ſuis, opera eorum opera inutilia. Quanto, & quàm incredibili labore telam ſuam aranea contexit, & quaſi ex viſceribus ſuis extraxit opus muſcas, culiceſque capturum, & minimo momento rumpendum. Quid aliud per tot labores, & vigilias faciunt, qui perituris huius ſeculi bonis inhiant? Quid habet homo amplius de vniuerſo labore ſuo, quo laborat ſub ſole? * Non veſtietur his telis cum ad Dei tribunal ſteterit, nudus erit, & quamuis multa fecerit, non operietur operibus ſuis. Apparebit confuſio eius, videbitur ignominia eius. Videbunt iuſti, & timebūt, & ſuper eum ridebunt & dicent: Ecce homo, qui non poſuit Deum adiutorē ſuum, ſed ſperauit in multitudine diuitiarum ſuarum, & præualuit in vanitate ſua. Contra de ſanctis dicitur. Omnes domeſtici eius veſtiti ſunt duplicibus, vt neque confuſionem timere debeant, neque frigus. Ideo iudex ait: Suadeo tibi emere à me aurum ignitū, & probatum, vt locuples fias, & veſtimentis albis induaris, vt non appareat confuſio nuditatis tuæ. Sed hoc melius explicant, quæ ſequuntur.

Magni labores peccatorum, & inanes.

Iſa. 59.

17

Pſal. 51.

Prou. vlt.

Apoc. 3.

HISTORIA.

Quia ventum ſeminabūt, & turbinem metent. Metaphoricè ſignificat eorum labores, & ſumptus in idolis colendis, & bonis ſeculi quærendis nihil ipſis vtilitatis, ſed damni plurimum allaturos eſſe. Atque hos labores eleganter ſeminationem vocat, quæ non fit ſine labore, & ſumptu, nec ſine ſpe maioris emolumenti, quoniam debet in ſpe, qui arat, arare, & qui ſeminat in ſpe fructus percipiendi. Bona, inquit, & fecunda grana ſeminare ſe credunt, ſed re vera non niſi ventum ſeminant, inane, & ſterile

1. Cor. 9.

ſterile eſt quod ſemInant, & nihil plus
fructus allaturum, quam ſi ventus ſemi
18 naretur.* Sed parum eſt nullum perci-
pi fructum, magnas calamitates pro fru
ctu percipient, turbinem metent. Ven-
tus enim quaſi ſemen intra terram cō-
ceptus cum eruperit, puluerem exci-
tat, & oculos infeſtat, ac lædit, fit enim
turbo, per quem captiuitatem intelli-
git. Lxx. verterunt, ἀνεμόφθορα ſemina-
bunt, id eſt, véto corrupta ſemina, quæ,
ſcilicet, medullam non habent: & id cir
co vacua ſeminantes inania, vacuaque
recipient.

ALLEGORIA.

Operæ ex inani gloria orta ſunt corrupta ſemina.

Quod optime cōuenit iis, qui ad ina
nem gloriam opera ſua referunt: quæ
ſemina quidem erāt: vnde fructum ma-
gnum liceret ſperare, ſed ſunt ſemina
vento corrupta, id eſt, ſine vitiata fru-
ctum ferre non poſſunt: Attendite (ait
Matth. 6. Dominus) ne iuſtitias veſtras faciatis
coram hominibus, vt videamini ab eis,
alioqui mercedem non habebitis apud
Gal. 6. patrem veſtrum, qui in cœlis eſt. Illud
ergo Pauli ante oculos ſemper habea-
mus: Quæ enim ſeminauerit homo,
hæc & metet. Quoniam qui ſeminat
in carne ſua, de carne & met corruptio
nem: qui autem ſeminat in ſpiritu, de
ſpiritu metet vitam æternam.

19 *Culmus ſtans non eſt in eo.* Nihil habet
vnde fructum ſperare poſſit: nam neq;
culmum quidē habet hic populus ſtan
Culmus. tem, omnes in terram deiecti ſunt. Eſt
autem culmus canna in ſegete, quæ no
dis diſtinguitur, vnde Gen. 41. Septem
ſpicæ pullulabant in culmo vno. Ideo
germen culmi, id eſt, ſpica, vt & Hier.
interpretatur, non perueniet eo, vt mo
li poſſit; & farinam faciat. Quod ſi for-
te nonnihil farinæ inde fuerit, non qui
laborarunt, ſed alieni comedent eam.
Significat omnia eorū bona hoſtes eſſe
deprædaturos, & cōſumpturos, ipſoſq;
ad extremam paupertatem eſſe redigē-
dos. Chaldæus. Quod ſi forte opes cō-
parauerint, gentes deprædabuntur eas.

TROPOLOGIA.

Gregorius 8 Mor. cap. 29. *Culmus* quip
pe *germen non habet*, cum vita meritis
virtutum caret; *Farinam culmus non fa-
cit*, cum is, qui præſenti ſæculo profi-
cit, nihil ſubtilitatis intelligit, nullum
boni operis fructum reddit, Sed ſæpe &
cum fecerit, hāc alieni comedunt: quia
& cum bona opera hypocritæ oſten-
dunt, de his maligniorum ſpirituum vo
ta ſatiantur. Qui enim per hæc placere
Deo non appetunt, nequaquam agri
dominum, ſed alienos paſcunt.

HISTORIA.

Deuoratus eſt Iſrael, &c. Hierony- 20
mus: Quod autem dicit, Deuoratus
eſt, vel abſorptus, hoc ſignificat, quod
miſtus idolis, & nationibus proprium
Iſraelis nomen amiſerit. Idem LXX.
pro immundo inutile tranſtulerunt. Im
mundum vas, ſiue inutile Hebræi ma-
tulam vocant, quo ad ſuſcipienda &
proiicienda ſtercora vti ſolemus. Huic
immunditiæ idololatras comparat, qui
miſcentur gentibus, dum Dei non cu-
ſtodiunt veritatem, & facti vaſa in ho-
norem conuerſi ſunt in vaſa contume-
liæ. Talis erat Iechonias idolis manci-
patus, de quo per Ieremiam loquitur
Deus: Inhonoratus eſt Iechonias, ſicut Iere. 22.
vas, cuius nulla eſt vtilitas, &c. Hæc Ie
remiæ verba iuxta LXX. editionem re-
tulit Hier. Ipſe enim ex Hebr. ita ver-
tit: Numquid vas fictile, atq; contritum
vir iſte Chonias? Numquid vas abſque
omni voluptate, ſiue vtilitate? Ruffinus
teſtatur, vbi nos legimus, Quaſi vas im
mundum, alios interpretes trāſtuliſſe,
Factus eſt quaſi matula. Quod ita expo
nit: Quaſi vas ad naturæ requiſita cō-
poſitū, ita contumeliarum ſordibus im
plebatur. Ex quo cernitur de quo vaſe
propheta loquatur. * Vbi autē ait: De- 21
uoratus eſt Iſrael, idem Ruffinus expo-
nit: Id eſt, cuius omne robur fuerit ex-
hauſtum, & qui facile poſſet internecio
ne conſumi, ſi hoc quoq; poſceret ita
dominantiū. Lxx. verterunt, κατεπόθη,
Abſorptus eſt, & Cyrillus interpreta-
tur: Fluctibus ſuorum peccatorum de-
merſus miſerum naufragium fecit, aut
abſorptus eſt tanquam à dracone. Aut
quia iis, qui à charitate Dei excidunt,
fiunt cibus, & ſorbitio Diaboli. Quæ
omnia quàm apte ad peccatorem com
modentur, quomodo iuxta ſuperiores
omnes interpretationes abſorptus, &
deuoratus, & vas immundum, atq; inu-
tile

ſtile dicatur, videt me tacente lector. Qui enim prius erat vas in honorem, & ſanctis cogitationibus, ac meditationibus implebatur, nunc in poteſtatem hoſtium traditus ſit quaſi matula fœtens, & omnibus Diaboli ſpurcitijs inquinatur.

Quia ipſi aſcenderunt ad Aſſur. Hæc, quæ dixi, fient, quoniam captiui ducentur ad Aſſyrios. Tunc hæc omnia patientur, & contemnentur à gentibus, inter quas erunt.

Onager ſolitarius in Ephraim. Ideo abducetur Ephraim in captiuitatem ab Aſſyrijs, quia factus eſt ſicut onager ſolitarius, qui non eſt ſub hominis imperio, (ideo enim onager, id eſt, aſinus ſilueſtris dicitur,) ſed libere quocumque vult diſcurrit: ita Ephraim legis Dei oblitus pro libito gẽtium ſe implicabat erroribus, ad eas ibat, earumque
22 idola venerabatur. * Hic locus optime exponitur ex Iob. 11. Vir vanus in ſuperbiam erigitur, & tanquam pullum onagri ſe liberum natum putat. Et cap. 39. Quis dimiſit onagrum liberum? &c. Chaldæus: Exultarunt in Aſſur, pro eo quod ambulauerunt in voluntate animæ ſuæ, tanquam onager ferus. Quod autem ait, *Solitarius ſibi*, hoc eſt, ſibi ſoli relictus, nullum agnoſcens Dominum.

TROPOLOGIA.

Greg. 10. Mor. cap. 15. dum illum exponit: Et quaſi pullum onagri ſe liberum natum putat, quædam dicit, quæ optime in hunc locum conueniant, ſi velimus ad peccatores referre. Per pullum (inquit) onagri omne agreſtium genus exprimitur, quod naturæ dimiſſum motibus, loris dominantium non tenetur. Agri namque animalia libertatem habent & ire, quo appetunt, & quieſcere, cum laſſantur. Quæ enim ad aliud minime ſeruantur, eorum motus proculdubio nequaquam ſub diſciplina reſtringitur. Homo autem quia ad ſequentem vitam ducitur, neceſſe profecto eſt, vt in cunctis ſuis motibus ſub diſpoſitione diſciplinæ religetur, & quaſi domeſticum animal loris vinctũ ſeruiat, atque æternis diſpoſitionibus reſtrictum viuat. Quibus bene loris ligatũ ſe nouerat, qui dicebat: Vt iumentum factus ſum apud te, & ego ſemper tecum. Qui ergo implere cuncta, quæ deſiderat, per effrænatam libertatem quærit, quid aliud, quàm pullo onagri eſſe ſimilis concupiſcit, vt diſciplinæ hunc lora non teneant, ſed audenter vagus per ſiluam deſideriorum currat?

Pullus onagri.

Peccator liber eſſe vult, vt onager.

Pſal. 72.

HISTORIA.

Munera dederunt amatoribus ſuis. Id 23
eſt, Populis, quorum mores, & idola ſequebantur, & quos vt ſocios habebant, vt diximus cap. 2. num. 44. Tacite illud reprehẽdit, quod eſt apertius apud Ezec. 16. Omnibus meretricibus dantur mercedes: tu autem dediſti mercedes cunctis amatoribus tuis.

Sed & cum mercede conduxerunt nationes, nunc congregabo, &c. Explicat cur dona dederint amatoribus, vt, ſcilicet, eorum ope ſe ſe Aſſyriorum dominatui ſubducerent. Propterea nunc ait eos mercede cõduxiſſe nationes. Sed poſtquam, inquit, hoc fecerint, *nunc*, id eſt, ſtatim, *congregabo eos*, hoc eſt, colligent ſe ſe in ciuitates ſuas, vt eas muniant, ſeque aduerſus Aſſyriorũ impetũ comparent, & quieſcent ab onere tributorum, quod regi Aſſyriorum pendebãt, & principibus eius. Non quòd principibus certa tributa ſoluerentur, ſed quòd munera multa ad eos mittebant, vt per eorum gratiam regem ſibi conciliarẽt. Sed breuis futura erat hæc quies, quoniam cito erant ab Aſſyrijs expugnandi. Ita fere Hieronymus & Ruffinus.
* Locus exponitur ex hiſtoria 4. Reg. 24
17. Contra hunc aſcendit Salmanaſar rex Aſſyriorum, & factus eſt ei Hoſee ſeruus, reddebatq; illi tributa. Cumque deprehendiſſet rex Aſſyriorum Hoſee, quod rebellare nitens miſiſſet nuntios ad Sua regem Ægypti, ne præſtaret tributa regi Aſſyriorum, ſicut ſingulis annis ſolitus erat, obſedit eum, & vinctũ miſit in carcerem. Peruagatusque eſt omnem terram, & aſcendes Samariam obſedit eam tribus annis. Anno autem nono Hoſee cepit rex Aſſyriorum Samariam, & tranſtulit Iſrael in Aſſyrios. Vbi noſtra tranſlatio habet: Quieſcent, noui interpretes vertendum putant, Dolebunt. Sed melius Hieronymum vertiſſe docent LXX. interpretes, qui tranſtu-

tranſtulerunt, *κατάϑεσιν*, id eſt, Quieſcent. Eodem modo intellexit Chaldæus, qui ait: Auferam ab eis dominiũ regum, & principum.

Quia multiplicauit Ephraim altaria. Cauſa tantorum malorum eſt, quod Ephraim ita in idola inſaniuit, vt multiplicauerit altaria noua; extruxerit, vt plura idola adoraret. *Et hæc altaria facta ſunt ei in delictum*, quo plura enim ſunt, eo plus illius ſcelere multiplicantur, & quantum creſcunt ſcelera, tantum creſcet & pœna.

Scribam ei multiplices leges meas. Va
25 * riant & hic noui interpretes, nam pro, Multiplices leges meas, quidam vertunt, Honorabilia legis meæ, alij, Axiomata legis meæ. Sed notum eſt רבי ſignificare multitudines, ideoque LXX. veterunt πλῆθος, id eſt, multitudinem, Chaldæus: סגיות, id eſt, multitudinem, à verbo סגא quod ſignificat multiplicari. Male ergo tranſtulit Quinquarboreus, Præſtantiam, cum vertendum eſſet, Multitudinem. Multo melius in tranſlatione bibliorum Regiorum verſum eſt, Conſcripſi eis multiplicitatem legis meæ. Ergo ſcribã eis multiplices leges meas, perinde eſt ac ſi diceret, Scribam eis multitudines, aut multiplicitates legis meæ, id eſt, legem meã multiplicem, & varia mandatorum genera continentem. Sed cur dicit, Scribam, cum lex iterum ſcribenda non eſſet? Quidam ex recentioribus expoſitoribus facile hanc difficultatem eludunt accipientes, Scribam pro, Scripſi, quod & Chaldæus fecit, atque ita facile intelligitur: Dedi eis legem digito meo ſcriptam, quam illi contempſerũt.
26 * Sed quoniam in Heb. eſt ſcribam, atque ita verterunt Lxx. & Hieronymus, deſuntque ea, quæ more Hebræorum futurum mutare ſolent in præteritum, futuri potius ſignificationem habere dicamus, atque hunc eſſe ſenſum, qui ex Hieronymi verbis non obſcure elicitur. Scriberem eis iterum legem meã, ſed quorſum ſcribam? nihil proficiam, iam enim ſcriptam acceperunt, & quaſi alienam abiecerunt. Mihi & germana, & acuta Ruffini videtur interpretatio, quam apertius referã. Leges meas, quæ

A olim promulgatæ Deuteronomij præcipue volumine continentur, multiplicitet in eos ſcribam, id eſt, exequar, atque cumulabo. Ac ſi dicat, Reuocabo eis in memoriam leges meas, nam per ſcripturam recordari ſolemus eorum, quæ iam exciderant. Quomodo autem reuocabo? Exequendo leges, id eſt, afficiendo eos pœnis illis, quæ Deut. 27. & 28. propoſitæ ſunt legem violantibus. Tunc, cum legis pœnas patientur, legis recordabũtur, cuius ita obliti ſunt poſtquam vitulos colere cœperunt, ac ſi alijs ſcripta eſſet.

B *Hoſtias offerent, immolabunt carnes.* 27
Iſtaelitæ non ſolum idolis, ſed etiam Deo immolabant hoſtias, ideoque illis Elias dixit. 3. Reg. 18. Vſquequo claudicatis in duas partes? Si Dominus eſt Deus, ſequimini eum, ſi autem Bahal, ſequimini illum. De hoſtijs igitur, quas Domino offerebant, propheta dicit nequaquam eas Deo gratas futuras, quoniam prætextu quidem Dei immolabantur, re autem vera non vt Deo placerent immolabant, ſed vt hoſtias ipſas comederent, & ventrẽ implerent, conuiuijſque locus eſſet. Ita Hieronymus.
C Ceterũ pro, Hoſtias offerent, in Hebr. *
eſt, זבחי הבהבי quod iuxta communiorem, & probatiorem Hebræorũ interpretationem eſt, Hoſtiæ donorum meorum, aut oblationum mearum, & ſubauditur, erunt, id eſt, Hoſtias mihi donabunt, & offerent.

Nunc recordabitur. Nequaquã talibus hoſtijs placabitur, ſed cito eos puniet.

Ipſi in Aegyptum conuertentur. Hic locus difficilis videtur expoſitoribus, quoniam non conſtat quomodo in Ægyptum conuerſi fuerint. Ideo varios modos excogitant, quibus vere dicantur eos in Aegyptum rediſſe. Sunt qui de
D Iuda potius hoc dictum putent, non de
Iſtaele.* Sed propheta ita ſe ipſum cap. 28
ſequenti expoſuit, vt nullus fortaſſe dubitandi locus relictus eſſe videatur: quin de decem tribubus loquatur, ex quibus multi vaſtantibus Samariam Aſſyrijs è manibus victorum elapſi in Aegyptum confugerunt, ibique mortui ſunt. Ideo capit. 9. initio ſcriptũ eſt: Non habitabũt in terra Domini, reuerſus

ſus eſt Ephraim in Ægyptum. Et po-
ſtea: Ecce enim profecti ſunt à vaſtita-
te,(ideſt,propter vaſtitatem terrę ſuæ)
Ægyptus congregabit eos, Memphis
ſepeliet eos. Vbi tam Hieronymus,quã
Theophylactus,ita vt diximus,expoſue
runt.& locus ita apertus eſt, vt expoſi-
tore non indigeat.

Et Iudas multiplicauit vrbes munitas.
Hieronymus:Iudas quoq; videns Iſrae
lem de via Domini receſſiſſe,& viſitata
eſſe eius peccata: non eſt conuerſus ad
Dominum, ſed in vrbium munitione
confiſus eſt, quas Dominus deſtructu-
rum ſe eſſe dicit,& vſque ad fundamen
ta illius deuoraturum.

*Et mittam ignem in ciuitates eius.*Co-
pulauit in accuſatione Iſraelem, & Iu-
dam,ideoque nunc eos quoque in ſup-
plicijs copulat. Itaque cum ait, *In ciui-
tates eius*,ſubaudiendum eſt Iſraelis:Cũ
autẽ,*Et deuorabit ædes illius*,Iudæ ſubau
diendũ eſt,vt docuit Hieronymus.Hoc
ex Hebræo intelligitur, nam Iſraelem
maſculino genere appellat ſemper,Iu-
dam autem femineo, quia terram Iuda
intelligit,vt paſſim videmus, & de ter-
29 ra ipſa quaſi de muliere loquitur. *Cũ
ergo dicit,*Ciuitates eius*,maſculino vſus
eſt pronomine עריו: Sed in ædes illius
pronomen femineum eſt, ארמנתיה.
Huiuſmodi incendia in expugnatione
vrbium frequentiſſima ſunt,vt Hamos.
1.& 2 ſæpe repetitum videmus,& Iudę
eueniſſe docet ſacra hiſtoria. 4.Regum.
25.Et ſuccendit domum Domini,& do
mum regis, & domos Ieruſalem, om-
nemque domum combuſſit igni Porro
vbi ait, *Aedes illius*, recentiores inter-
pretes vertunt, Palatia illius. Sed nihil
habent,cur à noſtra verſione recedant:
nam ארמון non palatia tantum ſigni-
ficat,ſed mediocres etiam, & commu-
nes domos, vt Iſa.23. Suffoderunt do-
mos eius,poſuerunt eam in ruinam.Nũ
omnes domos palatia erant? Et ca.25.
Quia poſuiſti ciuitatem in tumulum,
vrbem fortem in ruinam,domum alie-
norum,vt non ſit ciuitas.Præſertim cũ
LXX ſoleat frequẽtiſſime vertere pro
ארמנות, θεμέλια, id eſt, fundamenta,
vt in hoc loco Hoſeæ, & in altero Iſa.
25. & Hamos. 1. & 2. ſæpe,raro autem

A οἶκον, id eſt, domum, vt Hamos 1. Et
mittam ignem in domum Hazael. De-
nique in hoc Hoſeæ noſtri loco non
palatia,ſed omnes domos ſignificari ſa-
tis indicat quod ex 4. Regum.25. tenu-
limus: Et domum regis, & domos Ie-
ruſalem, omnemque domum combuſ-
ſit igni.

ALLEGORIA.

Hæc omnia facile ſuo modo referri 30
poſſunt ad interfectores Domini, qui
hoſtias offerebant, & immolabant car
nes,& Dñs non ſuſcepit eas;ſicut ait in
Iſaia: Quo mihi multitudinem victima Iſa. 1.
B rum veſtrarum?dicit Dominus. Plenus
ſum, &c. Sed recordatus eſt iniquitatis
eorum maximæ aduerſus filium Dei,&
viſitauit peccata eorum per exercitum
Romanorum. Quo tempore multi eo-
rum non mente tantum reuerſi ſunt in
Ægyptum,id eſt,ad priorem ſuam infi-
delitatem,ſed etiam corpore,vt à Moy
ſe prędictum erat Deutero.28.Reducet
te Dominus claſſibus in Ægyptum per
viam,de qua dixit tibi, vt eam amplius
non videres. Ibi venderis inimicis tuis
in ſeruos, & ancillas, & non erit, qui
emat.Quod in captiuitate Romana fa-
C ctum eſſe docent ibi Lyranus, & Burgẽ
ſis. Et quoniam obliti ſunt Dei factoris
ſui,idola adorauerunt honoris,& pecu-
niæ, & ventris, & metu Romanorum
Chriſtum ſuum admittere noluerunt
dicentes: Venient Romani, & tollent Ioan. 11.
locum noſtrum, & gentem:ædificaue-
runtque ciuitates munitas,id eſt,magis
lapidibus,& muris,humanæque fortitu
dini,quàm Dei potentiæ confiſi ſunt:
miſit in ciuitates eorum ignẽ,ſicut prę- Matth.22.
dixit eis Dominus:& miſſis exercitibus
ſuis perdidit homicidas illos, & ciuita-
tem illorum ſuccendit.

TROPOLOGIA.

D Vide etiam quo deducat homines 31
obliuio Dei.*Oblitus eſt*,inquit,*Iſrael fa-* Obliuio
ctoris ſui. Pulchre cum obliuione facto- Dei quot
rem coniunxit, vt ingrati animi turpi- malorum
tudo magis appareat. Quid enim in- cauſa ſit.
dignius, aut turpius, quàm eius obliui-
ſci, per quem memoriam habes, & in
memoria hominum es? niſi enim te fe-
ciſſet,ſemper in tenebris, atque in obli
uione iacuiſſes,vel,vt verius dicam,ni-

hil eſſes, nemo de te cogitaret. Fecit ergo te, & ab eo habes quidquid es, & ſi obliuiſci potes tanti doni, quod accepiſti: certe non decebat obliuiſci eius, quod nunc accipis, id eſt, conſeruationis tuæ. Semel enim fecit te, ſed ſemper conſeruat te, ac portat verbo virtutis ſuæ, & in nihilum redires, niſi ſingulis momentis ſeruaret, quod fecit: ac propterea ſingulis momẽtis quaſi facit te. Oblitus eſt Iſrael factoris ſui. Quare ſcitum eſt illud Auguſtini in Manuali cap. 29. (vnde & Bern. mutuatus eſt in libr. de interiori domo capit. 9.) ſicut nullum eſt momentum, quo homo non fruatur, vel vtatur pietate diuina: ſic nullum debet eſſe momentnm, quo eum præſentem non habeat in memoria. Quid non mali ex tanto malo oriturum putemus? *Et ædificauit delubra.* Qui Dei obliuiſcitur, paulatim ad hoc deducitur, vt ædificet delubra, in quibus collocet, & adoret idola. Memoria enim Dei erigit hominem in cælũ, efficitque vt contemnat creaturas, &
quidquid obſtare poteſt in Deum fe-
Deut. 32. ſtinanti. Inde Moyſes: Deum, qui te
genuit dereliquiſti, & oblitus es Domi-
32 ni creatoris tui. * Quid inde? vidit Dominus, & ad iracundiam concitatus eſt, quia prouocauerunt eum filij ſui, & filiæ. Et ait: Abſcondam faciem meam ab eis, & conſiderabo nouiſſima eorum. Quid præterea? Ipſi me prouocauerũt in eo, qui non erat Deus, & irritauerunt in vanitatibus ſuis: & ego prouocabo eos in eo, qui non eſt populus, & in gente ſtulta irritabo illos, id eſt: Ipſi me ad iram prouocarunt colentes pro me eos, qui non erant dij: & ego abijciam illos, & aſſumam, atque eligam pro eis populum, qui nõ erat populus, & gentem, quæ ſtulta erat, vt videant, & iraſcantur, & dolore, atque liuore tabeſcant. Vt igitur hi obliti Dei, & beneficiorum eius ſtatim idola adorauerunt: ita qui Dei obliuiſcitur, continuo honoris, & gloriæ, diuitiarum, voluptatumque amore capitur, atque hæc pro dijs colit. *Sed & Iudas multiplicauit ſibi ciuitates munitas*, id eſt, Illi etiã, qui ad Deum propius acceſſerãt, & rite eum colere videbantur, arctioremque

A ſanctitatis ſemitam ingreſſi fuerant, ſi ſemel Dei memoriam abijciant, occultius quidem, & verecundius, ſed etiam ad idola delabuntur, & multiplicãt ſibi ciuitates munitas, diſcunt magis, ac citius creaturis confidere, quàm creatori, & bona ſæculi quærũt, quæ poſſunt, quaſi ciuitates munitas, in quibus maneant tuti ab iniurijs, & hilarem vitã, nulliuſque egentem degant. Talem ciuitatem ſe exædificaſſe credebat ille,
qui dicebat: Anima, habes multa bona Luc. 12.
poſita in annos plurimos: requieſce,
B comede, bibe, epulare. * Sed quoniam 33
aduerſus mortem, & aduerſus iram Dei nulla ciuitas ſatis munita, aut tuta eſſe poteſt: ſequitur ſtatim. Dixit autem illi Deus: Stulte, hac nocte animam tuam repetent à te, quæ autem paraſti, cuius erunt? Sic eſt qui ſibi theſaurizat, & nõ eſt in Deum diues. Quare Iſaias omniũ ſanctorum nomine, qui noluerunt habere hic ciuitatem permanentem, ſed futuram inquirebant habitantes in caſulis, & in cauernis, & ſpeluncis terræ,
Deo gratularur, quòd has ciuitates Iſa. 25.
euerterit. Domine Deus meus es tu,
C exaltabo te, & confitebor nomini tuo, quoniam feciſti mirabilia, cogitationes antiquas fideles, amen. Quia poſuiſti ciuitatem in tumulum, vrbem fortem in ruinam, domum alienorum, vt non ſit ciuitas & in ſempiternũ non ædificetur. Loquitur enim de euerſione magnæ ciuitatis mnndanorum Babylonis, in qua ſingulorũ ciuitates includũtur.

CAPVT IX.

NOli lætari Iſrael, noli exultare ſicut populi: quia fornica- D *tus es à Deo tuo, dilexiſti mercedem ſuper omnes areas tritici. Area & torcular non paſcet eos: & vinum mentietur eis. Non habitabunt in terra Domini: reuerſus eſt Ephraim Ægyptum, & in Aſſyrijs pollutum comedit. Non libabunt Domino vinum, & non placebunt ei: ſacrificia*

triſtitia eorum quaſi panis lugentium: omnes qui comedent eum, contaminabuntur: quia panis eorum animæ ipſorum, non intrabit in domum Domini. Quid facietis in Die ſolemni, in die feſtiuitatis Domini? Ecce enim profecti ſunt à vaſtitate: Aegyptus congregabit eos, Memphis ſepeliet eos, deſiderabile argentum eorum vrtica hæreditabit, lappa in tarbernaculis eorum. Venerũt dies viſitationis, venerunt dies retributionis: ſcitote Iſrael ſtultũ prophetam, inſanum virum ſpiritualem, propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudinem amentiæ. Speculator Ephraim cum Deo meo: propheta laqueus ruinæ factus eſt ſuper omnes vias eius, inſania in domo Dei eius, Profunde peccauerunt, ſicut in diebus Gabaa: recordabitur iniquitates eorum, & viſitabit peccata eorum. Quaſi vuas in deſerto inueni Iſrael: quaſi prima poma ficulneæ in cacumine eius vidi patres eorum: ipſi autem intrauerunt ad Beelphegor, & abalienati ſunt in confuſionem. & facti ſunt abominabiles ſicut ea, quæ dilexerunt. Ephraim quaſi auis auolauit, gloria eorum à partu, & ab vtero, & à cõceptu. Quod ſi & enutrierint filios ſuos, abſq; liberis eos faciam in hominibus: ſed & væ eis, cum receſſero ab eis. Ephraim, vt vidi Tyrus erat fundata in pulcritudine: & Ephraim educet ad interfectorem filios ſuos. Da eis Domine: quid dabis eis? da eis vuluam ſine liberis, & vbera arentia. Omnes nequitiæ eorum in Galgal, quia ibi exoſos habui eos: propter malitiam adinuentionum eorum de domo mea eijciam eos: non addam vt diligam eos: omnes principes eorum recedentes. Percuſſus eſt Ephraim, radix eorum exiccata eſt, fructum nequaquam facient. Quod & ſi genuerint, interficiam amantiſſima vteri eorum. Abijciet eos Deus meus, quia non audierunt eum: & erunt vagi in nationibus.

1. Reg. 8.

HISTORIA.

Noli lætari Iſrael, noli exultare. Pergit, vti cœperat, reprehendere peccata Iſraelis, quaſi dicat. Etiam ſi tibi læta euenirent omnia, non habes vnde lætari poſſis, cum ſcias tibi Deum iratum eſſe. Ceteri populi lętari vtcumque poſſunt, qui hoc neſciunt, tu quo modo potes? Hieronymus: Ne gaudeas, ne læteris, nec putes te talem eſſe, vt ſunt ceteræ nationes, aliter enim neſciens Deum, aliter punitur recedens à Deo: quia ſeruus qui ſcit voluntatem Domini ſui, & non facit eam, vapulabit multum. Lyranus Lætari refert ad internã lætitiam. Exultare ad externam: ſed puto pro eodem accipi lætari, & exultare, & de vtraque intelligi lætitia, ſiquidem Hiero. in tranſlatione LXX: ſecundo loco poſuit lætari, vbi in noſtra poſuit, exultare: Noli gaudere Iſrael, & noli lętari ſicut populi. Habet igitur hæc repetitio emphaſin, id eſt, maiorem, & acriorem increpationem intempeſtiuæ lætitiæ. In Hebr. eſt. Ne læteris Iſrael ad exultationem, id eſt, Ne admittas lætitiam, ne admittas exultationem. 1

TROPOLOGIA.

Et ego neſcio quomodo lætari poſſit peccator, quãuis proſpere, & ex animi ſententia ſuccedentibus rebus, cũ Deũ infenſum habeat, & ſciat ſibi parata eſſe æterna ſupplicia, mortemq; perpetuã, dignam miſerrimarum mercedem voluptatum, quod fornicatus ſit à Deo ſuo. * Si lætaretur Epicurus, qui negabat Deũ curare, quid ageret humanum genus, ſi illi qui putabant animã extingui cum corpore, ferendum eſſet: at lætari Chriſtianum, & ridere, ſeque hilari- 2

Mirum eſt lętari poſſe peccatorem.

tati dare, qui Dei bonitatem nouit, & iuſtitiam, qui ſcit horrendum eſſe incidere in manus Dei viuentis, cuius eſt niſi perditi hominis, & periculoſa phreneſi laborantis? Vt enim futura ſupplicia nulla vereretur, nõ ſatis eſt ad eum torquendum, atque excarnificandum conſcientia, quod tantis beneficijs obligatus fornicatus ſit à Deo ſuo?

Perſ. ſat. 3

An ne magis Siculi gemuerũt æra iuuẽci,
Et magis auratis pẽdens laquearibus enſis
Purpureas ſubter ceruices terruit. Imus,
Imus præcipites, quam ſi ſibi dicat?

Peccatoris falſa lętitia.

Equidem peccatoris lętitiam non verã arbitror, ſed ſimulatam, neque ad cor vſque peruenire, ſed ex ore cito euaneſcere. Vide quid Leu. 26. Dominus peccatoribus cõminetur, & cogita an poſſit in tãtis miſerijs læta vita eſſe. Quid de maledictionibus Deuteronomij dicam? quarum vnã tantum recenſebo.

Deut. 28.

Dabit enim tibi Dominus ibi cor pauidum, & deficientes oculos, & animam conſumptam mœrore: & erit vita tua quaſi pendens ante te. Timebis nocte, & die, & non credes vitæ tuæ. Mane dices, Quis mihi det veſperum? & veſpere, Quis mihi det mane? propter cordis tui formidinem, qua terreberis, & propter ea, quæ tuis videbis oculis. Recte igitur ei, qui inaniter lætatur, cum potius calamitatem animæ ſuæ flere deberet, dicitur: *Noli lætari Iſrael, noli exultare, ſicut populi, quia fornicatus es à Deo tuo.*

HISTORIA.

3 *Dilexiſti mercedem ſuper omnes areas tritici.* Hieronymus: Mercedem fornicationis tuæ areas multas, & torcularia reputaſti, vt rerum omnium abundantia fruereris. Quod ita intelligo. Vbicumque erat ſpes lucri, non dubitabas colere idola cæterarum nationum. Chaldæus: Dilexiſtis ſeruire idolis pro omnibus areis frumenti. Itaque *Super omnes areas eſt*, ad omnes areas, vbicumque erant areæ.

Area, & torcular non paſcet eos. Prædicit ſterilitatem apud eos futuram maximam vt illorum bonorum ablatione puniantur, quæ maxima ipſi credunt, & quorum cauſa idola coluere nationum.

Et vinum mentietur eis. Non afferent vineæ ſperatum prouentum, & quem promittere videbantur, ideo ait: Vinũ mentietur eis. Quomodo & Habac. 3. legimus: Mentietur opus oliuæ, & arua non afferent cibum.

Non habitabunt in terra Domini. Cito per captiuitatem in alias regiones trãſlati, & opibus ſuis priuabuntur, & terra, quam illis Dominus dederat.

Reuerſus eſt Ephraim in Aegyptum & in Aſſyrijs, &c. Hoc dicit, quia vincentibus Iſraelem Aſſyrijs, qui elabi potuerunt, fugerunt in Ægyptum, vt cap. 8. nu. 28. ceteri in terram Aſſyriorum deducti ſunt, vbi neceſſitate cogente cibos lege prohibitos comederunt, ſiue idolothyta, vt ait Hieron.

4 *Non libabunt Domino vinum.* Solebat vinũ in victimis offerri, vt legimus Numer. 15. Hoc autem dicit: Prætextu ſacrificij vinum libabunt, nõ tam vt Deo offerant, quã vt licentius ipſi potarent, ac largius. Quomodo cap. 8. dixit: Hoſtias offerent, immolabunt carnes, & comedent, & Dominus non ſuſcipiet eas. Id igitur nunc tacite reprehendit, ac ſi dicat: Non libabunt Deo vinum, ſed ſibi, ideoque non placebunt ei.

Sacrificia eorum quaſi panis lugentium. Erunt eorum ſacrificia Deo ingrata, & erunt immunda, ſicut ſi offerrent panẽ lugentium mortuum, quem ipſi etiam qui comedunt, immundi fiunt, ideo dixit; *Omnes, qui comedunt illum, contaminabuntur.* Num. 19. Iſta eſt lex hominis, qui moritur in tabernaculo, omnes, qui ingrediuntur tentorium illius, & vniuerſa vaſa, quæ ibi ſunt, polluta erunt ſeptem diebus. Et poſtea: Quidquid tetigerit immundus, immundum faciet, & anima, quæ horum quippiam tetigerit, immunda erit vſque ad veſperum.

5 *Quia panis eorum animæ ipſorum.* Quare non placebunt mihi illa ſacrificia? Quia panem, quem offerunt, non mihi offerunt, ſed ſibi: Nam hoc valet *Animæ eorum*, ſibi ipſis: iuxta conſuetudinem Hebræorum, vt Eccleſ. 24. Sapientia laudabit animam ſuam, id eſt, ſe. Hebr. 10 Iuſtus autem meus ex fide viuet. Quod ſi ſubtraxerit ſe mihi, nõ placebit animæ meæ. Hieronymus: Panis ille

Anima mea, id eſt, ego.

ille ſuæ gulæ, ſuæque voluptati ſeruiet, mihi non placebit. Ita quoque Theophylactus, Hoc enim nunc de pane dicit, quod antea de carnibus, & de vino dixerat.

Non intrabit in domum Domini. Male in quibuſdam codicibus legitur, Intrabunt, legendum eſt, Intrabit, vt eſt in Hebr. & apud Lxx. & Latinos emendatiores, & ita exponit Hieronymus. Eſt autem ſenſus: Nunquam illum mittent in Ieruſalem in templum Domini, vt ibi offeratur, ſed in patria ſua offerunt, vt ibi comedant: nam ſi vere Deo offerre voluiſſent, in templum miſiſſent. Eadem ratione dixit paulo ante: Non libabunt Domino vinum.

Quid facietis in die ſollemni. Diem ſollemnem, & diem feſtiuitatis Domini vocat diem captiuitatis illorum; quo vindictam de ſuis hoſtibus capiet, & eorum ſcelera finientur. Ita Hieronymus. Theophylactus vero & Theodoretus; Quid facietis captiui, cum ſollemnes Domini dies venerint, neque illos in terra aliena celebrare poteritis? Tametſi Theophylactus ſenſum quoque Hieronymi affert, qui mihi videtur probabilior:

6 *Nam dies feſtus, & ſollemnis, dies lætitiæ eſt, & in eo multæ victimæ immolantur. Ita Deus more humano lætari dicitur in vindicta. Iſai. 1. Heu, conſolabor ſuper hoſtibus meis, & vindicabor de inimicis meis. Heu, dolentis eſt ob iniurias acceptas, ſed quæ ſtatim adduntur, leuationem doloris afferunt. Præterea, cum Dominus in captiuitatē, & in gladium tradit inimicos ſuos, quot peccatores occiduntur, totidem hoſtiæ illi immolantur. Iſa. 34. Gladius Domini repletus eſt ſanguine, incraſſatus eſt adipe, de ſanguine agnorum, & hircorum, de ſanguine medullatorum arietum: victima enim Domini in Boſra, & interfectio magna in terra Edom. Ad priorem ſenſum reſpicit tropologica expoſitio Cyrilli lib. 4. in Io. cap. 35. his verbis: Dicit enim ad impios, & male viuentes diuinus ille Hoſeas: Quid facietis in die ſollemnitatis Domini, & in die feſto eius? id eſt, Quomodo qui labores virtutis aſpernati eſtis, qui Dei charitatem neglexiſtis, ad cœleſtem ſol-

A lemnitatem ingredi poteritis? aut quomodo cœnæ illius Dominus, atque magiſter non eijciet vos dicens: Quomodo intraſtis huc abſque veſte nuptiali?

Ecce enim profecti ſunt à vaſtitate. Hoc expoſuimus cap. 8. nu. 28.

Aegyptus congregabit eos, Memphis ſepeliet eos. Fugient qui poterunt in Ægyptum vaſtantibus Samariam Aſſyrijs, ibi congregabuntur, & ibi tandem morientur. Memphis metropolis erat Ægypti, vt ait Hieronymus, antequam Alexandria, quę prius No dicebatur, ab Alexandro Macedone & magnitudinē (Memphis)

B vrbis acciperet, & nomen. Hodie nonnullis Cairo, quãuis tradũt Memphim fuiſſe ſitam in altera parte fluminis è regione huius, quæ Cairus vulgo dicitur.

Deſiderabile argentum eorum vrtica hæreditabit. 7 Argentum eorum vocat præclaras, & magnificas ædes, in quarum ædificationem magnam pecuniæ vim effuderant, quas ita dicit eſſe diruendas, & ſolo æquandas, vt in eis vrticæ naſcantur nullo eas reædificante, aut incolente. Chaldæus: In domo deſiderabili argenti eorum vrticæ degent. Atque hic ſenſus ex ſequentibus intel-

C ligitur: Lappa in tabernaculis eorum. Ceterum Hebræa ita habent ad verbū: Deſiderium argenti eorum vrtica hæreditabit, id eſt, Optimum & maxime deſiderabile, quod argento ſuo cōpararunt. Intelligit autem ſumptuoſiſſimas domos. Deſiderabile autem vocatur (Deſiderabile.) quidquid optimum eſt, & ab omnibus appetitur, vt Thren. 1. Manum ſuam miſit hoſtis ad omnia deſiderabilia eius.

Lappa in tabernaculis eorum. Hieronymus: Longam ſignificat vaſtitatem, vt vbi quondam domus erant, lappæ, & vrticæ naſcantur, & ſpinæ, &c. Ita Iſai. 34. Et orientur in domibus eius

D ſpinæ, & vrticæ, & paliurus in munitionibus eius. Pro lappa (quam verſionem quidam improbant) in Hebr. eſt חוח, (חוח quid.) quæ vox hamum proprie ſignificat, atque inde etiam ſpinoſas, & aculeatas herbas quaſuis. Vnde noſter interpres, nunc carduum interpretatur, vt 4. Reg. 14. Carduus Libani miſit ad cedrum: nunc paliurum, vt Iſa. 34. Et paliurus in munitionibus eius: nunc lappa, vt

hoc in loco, eſt enim, vt dixi, generale
8 nomen.* Similiter lappa ſæpe generale
Lappa. nomen eſt, docet enim Andreas Lacu-
na doctiſſimus medicus in commenta-
rijs Dioſcoridis lib. 4. ca. 139. lappam
vulgo vocari omnem plantã ſpinoſam.
Si autẽ proprio vocabulũ capiamus, her-
ba eſt capitula habens leuiter hamata,
quam Græci ἀπαρίνην vocãt, & φιλάνθρωπος cognominatur, id eſt, hominum
amatrix, eo quod veſtibus tenaciter ad-
hæreat: Hiſpani eamdem ob cauſam
amorem, ſiuè amorem hortulani voca-
mus, vt idem Lacuna tradit lib. 3. cap.
98. Solent autem oriri lappę, & paliuri,
& ſimiles herbæ ſpinoſæ inter ſegetes,
ideoque Plin. lib. 18. cap. 17. tribulos,
& carduos, & lappas inter morbos fru-
gum, peſteſque connumerat. Et Virg. 1.
Georg.

Intereunt ſegetes, ſubit aſpera ſilua,
Lappaq; tribulique, interq; nitentia culta
Infelix loliũ & ſteriles dominãtur auenæ

Idem ſpinoſam eſſe lappã oſtẽdit lib. 3.

Si tibi laniciũ curæ, primum aſpera ſilua,
Lappæque tribulique abſint.

Venerunt dies vltionis. Quod cito vẽ-
turum eſt, iam veniſſe dicit, vt ſine du-
bio venturum credant. Dies viſitatio-
nis tempus ſupplicij, & pœnarum vo-
cat, quo Deus eos viſitabit, id eſt, pu-
niet, eadem cauſa vocantur Dies retri-
butionis, quia iuxta eorum ſcelera re-
tributurus illis erat.

Scitote Iſrael ſtultum prophetam. Pri-
mum id admoneamus, in quo non nul-
li viri docti lapſi ſunt, Scitote, vnicam
eſſe dictionem, non duas ſcito te. De-
inde in Hebræis codicibus haberi ſic:
ידעו ſcient. Sed Hieronymus teſtatur
ſe tranſtuliſſe, ſcitote, quem ſequi de-
buiſſent noui interpretes quaſi caſtiga-
tiora exemplaria nactum, in quibus le-
Et, in principio ſententiæ redundans apud Hebr. gebatur וידעו, id eſt, Et ſcitote, ſicut in
Pſal. 4. Et ſcitote quoniam mirificauit,
&c. Sed coniunctionem, Et, abſtulit, vt
paſſim fit, quoniã eo loco ornatui tan-
tum deſeruit apud Hebræos, vt Exod.
1. Hæc ſunt nomina filiorum Iſrael, Et
Num. 1. Locutus eſt Dominus ad Moy-
ſem: cum in Hebr. ſit: Et hæc ſunt no-
mina filiorum Iſrael. Et locutus eſt
Dominus ad Moyſem. Si enim prima

A litera breuis ſit apud Hebr. erit iod, ſi-
gnificabitque Scient, ſi autem paulu-
lum protrahatur, erit vau, & interpre-
tabimur, Et ſcitote, aut, ſcitote, & ſen
ſus eſt idem. Scitote, inquit, omnes, qui
auditis, Iſrael fuiſſe prophetam inſanũ,
& ſtultum, ſemper enim ſibi pollicebа-
tur proſpera, nullamque timeri debe-
re captiuitatem prædicabat. Sed quam
inſane vaticinatus fuerit, nunc cogno-
ſcetis, venerunt enim dies viſitationis,
& retributionis eius. Idem dicitur ſi
vertamus, ſcient, cognoſcent omnes
gentes Iſrael falſum prophetam fuiſ-
B ſe, inſanum virum ſpiritualem, id eſt,
prophetam non à Deo afflatum, ſed in-
ſania, & furore correptum, ac proin-
de mendacem. * Virum ſpiritus, vt eſt 10
in Hebræ. ſiue virum ſpiritualem, id Vir ſpiritus.
eſt, habentem ſpiritum, vocat prophe-
tam, vt Michæ. 2. Vtinam non eſſem
vir habens ſpiritum, ſed mendacium
potius loquerer, id eſt, Vtinam in hoc,
quod dico, non eſſem verus prophe-
ta, & diuino ſpiritu afflatus. Ex quo cer
nimus male verti à quibuſdam, Virum
ventoſum, pro Virum ſpiritualem, nã
ſi virum ventoſum, & inania loquen-
C tem ſignificare voluit Hoſeas, cum di-
xit, virum ſpiritus, quid neceſſe erat
addere, inſanum?

Propter multitudinem iniquitatis tuæ.
Conuertit ad Iſraelem orationẽ. Pro-
pheta falſus fuiſti, & multo aliter eue-
nit, quàm putabas, quia peccata tua
multa, & magnam iram Dei prouoca-
uerunt, & multitudo amentiæ tuæ, qua
in idola quaſi furens ferebaris, calami-
tatem tibi importauit, quam minime
timebas. Sed reprehẽditur noſtra tranſ
latio, quod nõ eſſet vertendũ: Et mul-
titudinẽ amentiæ, ſed, Et multitudinem
D odij, quoniam eſt in Hebræo משטמה.
At optime Hieronymus vertit, nã hæc
vox vtrumque ſignificat, inſaniam, &
odium. Vnde LXX. μανίαν, verterunt,
id eſt, amentiã. Aquila vero ἐγκότησιν,
quam nos (inquit Hieronymus) vel
iracundiam, vel memoriam doloris in
Latino poſſumus dicere. Et Geneſ. vlt.
legimus: Ne forte memor ſit iniuriæ,
quam paſſus eſt. In Hebræo eſt verbum
שטם, vnde hoc nomen deducitur. Et

cap. 27.

cap.27. Oderat ergo ſemper Heſau Ia-
cob pro benedictione, qua benedixe-
rat ei pater. Pro, Oderat, eſt idem ver-
bum, & apud LXX. ἐνεκότει, id eſt, me-
11 moria acceptæ iniuriæ iratus eſt.* Nam
qui iraſcuntur inſaniunt quodammo-
do; ira enim furor breuis eſt. Sed mul-
to magis qui memoria iniuriarum con
citantur. Hoc igitur dicit. Ita idola
adorabas, & præceps in omne nefas
ruebas, ac ſi furore aliquo raperetis,
aut Deus te magna quapiam iniuria
affeciſſet, quam vlciſci maxime cupe-
res. Idem vocabulum eſt ſtatim in il-
lis verbis: Inſania in domo Dei mei;
tam in Hebr. quam apud LXX. & in
noſtra tranſlatione, quare eodem mo-
do explicandum eſt.

ALLEGORIA.

Nemo eſt iã, qui non videat Iudæos
propter multitudinem iniquitatis ſuæ,
& amentiæ, atque odij, quo in filium
Dei debacchati ſunt, fuiſſe ſtultos pro-
phetas, inſanos viros ſpirituales, dixe-
Ioan. 11. runt enim: Si dimittimus eum ſic, ve-
nient Romani, & tollent locum no-
Mat. 21. ſtrum, & gentem. Et hic eſt hæres, ve-
nite occidamus eum, & habebimus hæ-
reditatem eius. Inſani vates, qui tota
in re errarunt, & illud paſſi ſunt: Malos
male perdet, & vineam ſuam locabit
alijs agricolis, qui reddent ei fructum
temporibus ſuis. De alijs ſe vaticinari
putabant, cum hæc dicebant, vaticina-
bantur autem de ſeipſis.

TROPOLOGIA.

12 Sed & nunc non deſunt ſtulti pro-
phetæ, inſani viri ſpirituales, qui ſibi
longam vitam pollicentur, & cum ſup
plicia Dei audiunt, ſiue temporaria, ſi-
ue æterna, Deum bonum, & miſericor-
dem eſſe continuo reſpondent, neque
velle mortem peccatoris, nihil interim
curantes, quod ſequitur, ſed vt magis
conuertatur, & viuat. Diu ſe victuros
perſuadent ſibi, vt licentius peccent, vt
ſine metu voluptatibus ſæculi perfruã-
tur, & in diuitijs ſuis conquieſcant, vt
plures in dies congerant. Quibus non
ſemel accidit, quod Greg. 4. Dialog. c.
49. affirmat cuidam accidiſſe. Cuidam
(inquit) noſtrum nuper certum eſt cõ-
tigiſſe, dum ſomnia vehementer atten-

Qui ſibi longam vitam pollicetur ſtulti prophetæ ſunt.

Pollicentes ſibi miſericordiã Dei.

A deret, vt ei per ſomniũ longa vita pro-
miſſa ſit. Cumq; ad hanc longitudinem
multas pecunias collegiſſet, ita repen-
te defunctus eſt, vt intactas omnes re-
linqueret, & ipſe ſecum nihil ex bono
opere portaret. Hæc Gregorius. Ve-
rior prophetia eſt illa prophetæ magni
qui venit in mundum: Vigilate itaque,
quia neſcitis diem, neq; horam. Et, Vi- Matth. 25
dete, vigilate, & orate neſcitis enim Mar. 13.
quando tempus ſit. Pauciſſimis video
Deum longam vitam promiſiſſe, om-
nes nos dubios eſſe voluit, vt omnem
B diem ſupremum eſſe poſſe putaremus,
& magna contentione theſaurizare-
mus in vitam æternam. Cõtra antiquus
hoſtis, vt comedamus, & bibamus, &
otiemur, Neſtoris annos ſuadere nobis
nititur.* Eiuſdem artificis eſt, Dei miſe- 13
ricordiam immodice extollere, non vt
pœnitentiam agamus, ſed vt ſine fine
peccemus. Ita prophetat ſeductor pro-
phetarum: Verior prophetia eſt: Niſi
pœnitentiam habueritis, omnes ſimili-
ter peribitis. Et illa: Iam enim ſecuris
ad radicem arborum poſita eſt. Omnis Luc. 13.
ergo arbor, quę non facit fructum bonũ Matth. 3.
C excindetur, & in ignem mittetur. Deni Eccli. 5.
que illa: Ne dicat: Miſericordia Domi-
ni magna eſt, multitudinis peccatorum
meorũ miſerebitur. Miſericordia enim
& ira ab illo cito proximant, & in pec-
catores reſpicit ira illius. Non tardes
conuerti ad Dominum, & ne differas
de die in diem: ſubito enim venit ira il-
lius, & in tẽpore vindictæ diſperdet te.

Diabolus longã vitam nobis pollicetur.

Diabolus miſericordiam Dei immodice extollit.

HISTORIA.

*Speculator Ephraim cum Deo meo pro-
pheta, laqueus ruinæ factus eſt.* Hæc ver-
ba de falſis prophetis decem tribuũ, fe-
re expoſitores intelligunt. Propheta,
D inquit, qui debuerat eſſe ſpeculator E-
phraim cũ Deo meo, id eſt, vt longe, &
quaſi ex ſpecula eius calamitates pro-
ſpiceret, & ad Deum meum reduceret
errantẽ, factus eſt laqueus ruinæ. i. au-
ctor ei fuit adorãdi idola, vnde in miſer-
rimã incideret captiuitatẽ: *& inſania in
domo Dei eius*, id eſt, cum eſſet in domo
ſuorum idolorum, efficiebat, vt infelix
populus inſaniret, & perdite ferretur in
cultum idolorum, dum verbis, & exem-
plo eum ad hanc impietatem excitat.

TROPOLOGIA.

14 Cum ſpeculatorem dicit, officij ſui
Ezec. 3. ſacerdotes, & prophetas admonet, ſi-
Sacerdos cut in Ezec. ſcriptum eſt: Fili hominis,
ſpeculator. ſpeculatorem dedi te domui Iſrael, &
audies de ore meo verbum, & annuntiabis eis ex me. Sed ſpeculator cum Deo dicitur, qui Dei partes ſequitur aduerſus impios, eumque adiuuat in hominum ſalute quærenda. Simile eſt illud Gen. 6. Noe vir iuſtus, atque perfectus in generationibus ſuis fuit, cum Deo ambulauit, id eſt, ſemper Dei partes ſecutus eſt. Chriſtiani ergo concionatoris perſona deſcribitur, non quærẽtis quæ ſua ſunt, ſed quę Ieſu Chriſti.

HISTORIA.

Profunde peccauerunt. Late hæc expoſuimus cap. 5. nu. 6. & 7.

Sicut in diebus Gabaa. Veteris hiſtoriæ meminit Iud. 19. & 20. Cum vxor Leuitæ fœdiſſima libidine vexata, & occiſa eſt à filijs Beniamin, vt Hieronymus, Ruffinus, Cyrillus, Theophylactus, Theodoretus, & alij. Vbi ad immanitatem ſceleris hoc vniuerſa tribus adiecit, vt ceteris tribubus petentibus: Tradite homines de Gabaa, qui hoc flagitium perpetrarunt, vt moriantur, & auferatur malum de Iſrael; nequaquã iuſtiſſimæ vindictæ acquieuerit. Noluerunt (inquit) fratrum ſuorum filiorum Iſrael audire mandatum: ſed ex cunctis vrbibus, quæ ſortis ſuæ erant, conuene
runt in Gabaa, vt illis ferrent auxilium,
& contra vniuerſum populum Iſrael di
15 micarent. * Hoc ergo ait: Maximis ſce
leribus ſe ſe obligarunt, vt enim filij Be
niamin indigniſſimum facinus admiſerunt, admiſſumque à quibuſdam omnes defenderunt, & obſtinatione ſua auxerunt, vnde vniuerſa fere tribus extincta eſt; ita modo idololatriam, & impietatem ſemel ſuſceptam pertinaciſſime retinent, & tuentur, fauentque ſacerdotibus ad eam hortantibus: quę res illis magnorum malorum, & captiuitatis, & extinctionis cauſa erit. Propterea addidit; *Recordabitur iniquitatis eorum, & viſitabit peccata eorum.*

Quaſi vuas in deſerto inueni Iſrael. Qui fame, & labore defeſſus vuas aut prunas, id eſt præcoces ficus inuenit in

A terra deſerta, inuia, & inaquoſa, continuo accurrit, & ſumma cum voluptate decerpit. Ita ego in tanta hominum mihi ingratorum multitudine vidi patres eorum Abraham, Iſaac, & Iacob: quos dilexi, & ad me vocaui, & indulgentiſſime habui. At filij eorum nõ multo poſt ex Ægypto à me educti, & magnis beneficijs affecti, cum propter patres multum à me amarentur; turpiſſimum idolum Beelphegor in meam ignominiam coluerunt. Num. 25. Et fornicatus eſt populus cum filiabus Moab, quæ vocauerunt eos ad ſacrificia ſua. At illi co-
B mederunt, & adorauerunt Deos earũ. Initiatusque eſt Iſrael Beelphegor. Ita vt diximus hunc locum explanat Cyrill. lib. 3. contra Iulianum fere in fine, & Hier. hic, & in Ierem. 24. in princ. & multi alij.

Et abalienati ſunt in confuſionem. Re- 16
ceſſerunt à me vt idolo turpiſſimo im-
molarent, quod confuſionem vocat, vt aiunt Hieronymus, & Cyrillus. Erat autem idolum Moabitarum Beelphegor, quem nos, vt ait, Hieronymus Priapum poſſumus appellare. De quo etiã diximus cap. 4. nu. 26. Res ex etymologia oſtenditur, dicitur enim בעלפעור
C quaſi habens in ore, hoc eſt in ſummitate pellem, id eſt, obſcenam corporis partem retectam, vt interpretatus eſt Hieronymus.

Beelphegor.

Et facti ſunt abominabiles, ſicut ea, quæ dilexerunt. vel, vt eſt in Hebr. (& idem eſt, ſicut amores eorum, id eſt, ſicut res ab eis amatæ, quæ turpes erant, & execrabiles. Hæc eſt enim natura voluntatis noſtræ, vt quaſi Chamæleon in earum rerum ſe vertat colorem, quibus ſe ſe per amorem applicat. Fertur enim in res, quas amat, & amore illo quaſi in earum tranſit naturam, vt fiat cœleſtis,
D ſi amat cœleſtia, terrenaque, ſi terrenis adhæret. Vt igitur hoc idolum erat in primis execrabile, ita execrabiles redditi ſunt, qui illi ſacra fecerunt, quamuis ex bonis, & Deo caris parentibus progeniti eſſent. Quare eleganter S. Thom. his verbis ſolet vbique confirmare actus humanos ſpeciem habere ex obiectis.

Voluntas transformat ſe in ea, quæ amat.

Ephraim quaſi auis auolauit. Hæc 17

verba duobus modis explanari poſſunt, A
vt Hieronymus docet . Primo ita :
Ephraim auolauit quaſi auis, id eſt, cele
riter è patria ſua receſsit ductus in ca-
ptiuitatem. Ita diſtingunt Lxx. & ita in
terpretantur Theodoretus , & Theo-
phylactus, & ſequitur ſtatim : *Gloria eo-
rum à partu*, id eſt, in hoc maxime glo-
riabantur, quòd plurimi eſſent , & duæ
tribus comparatione ipſorum paucisſi-
mos haberent . Gloriabantur igitur in
partu, *& in vtero, & in conceptu*, id eſt, in
numeroſitate ſobolis, quam ipſi gloria-
bundi nunc partus, nunc vteri, aut con-
ceptus nomine explicabāt. Alter ſenſus B
eſt, qui mihi magis probatur, *Ephraim
quaſi auis auolauit gloria eorum à partu,
& ab vtero* , &c. Atque ita diſtingunt
Hebræi, & Ephraim ponitur quaſi caſus
abſolutus, & cum nullo cohærens, ſicut
Pſal. 56. Filij hominum dentes eorum
arma, & ſagittæ . Gloria Ephraim auo-
lauit quaſi auis, gloria eius erat , quod
infinitam pene hominum multitudinē
haberet. Quomodo auolauit? quomo-
do fugit? *A partu*, id eſt, quoniam multi
ex eorum filijs ſimul atque in lucem
editi fuerint, morientur. *Ab vtero*, id eſt,
quia alij morientur ante legitimum na C
ſcendi tempus . *A conceptu* , id eſt, quia
alij morientur antequam in vtero for-
mentur impediente formationem ſte-
rilitate vterorum . Ita Vatablus, & alij
recentiores. Quæ expoſitio mihi cum
primis germana videtur, cohæret enim
aptiſsime cum ijs , quæ continuo ſe-
quuntur.

18 *Quod & ſi enutrierint filios*. Si forte
non omnes eorum filij in ipſo lucis pri
mordio extincti, aut de vtero tranſlati
non fuerint ad tumulum, eos, cum iam
creuerint , & ſpe poſteritatis parentes
oblectare cœperint, in ipſo flore ætatis
occidam. Quod autem ait: *In hominibus*. D
id eſt, inter homines, vt Benedicta tu in
mulieribus. Ita dictum eſt 1. Regum.
15. Sic abſque liberis erit inter mulie-
res mater tua.

* *Sed & væ eis cum receſſero ab eis*. Inſi-
gnis locus & multorum reprehenſioni
expoſitus. In primis Lyranus fratrem
quendam Raimundum ſecutus , quem
Hebraicæ linguæ valde peritum eſſe
A dicit : affirmat hunc locum vnum eſſe
ex ijs, quos in veteri teſtamento corru-
pere Iudæi: & poſt hanc corruptionem
editam eſſe noſtram vulgatam tranſla-
tionem , eamque eadem de cauſa eſſe
corruptam. Quod ita confirmat. In He
bræo eſt בשורי , quod eſt incarnatio
mea: בשל enim carnem ſignificat . Si
autem ſignificaret , cum receſſero , vt
vult noſtra tranſlatio, ſcribendum erat
cum ס . Ipſe ita exponit :væ eis , cum
ego carnem ex eorum gente ſumpſero,
tunc enim, quia me non recipient, ca-
pientur iterum, & trucidabuntur a Ro-
B manis. Propterea dicitur in Hebr. Sed
etiam væ eis , vt oſtenderet poſt capti-
uitatem Aſſyriorum reſtare alterā gra-
niorem . * Eadem eſt Lyrani ſententia 19
in libro de differentijs noſtræ tranſla-
tionis ab Hebr. Idem ſentiunt viri qui-
dam eruditi , Paulus Burgenſis in addi-
tione 2. huius cap. Galatinus lib. 1. de
arcanis catholicæ veritatis, c.8. Guliel-
mus Hammerus in illud Gen. 32. Iacob
tranſiuit vadum Iaboc. Qui omnes con
ſentiunt noſtrum interpretem habuiſſe
codicē Hebræum vitiatum à Iudæis: in
hoc tamen differunt , quod Lyranus &
C Burgenſis volunt in Hebraicis codici-
bus, quos nunc habemus, iam reſtitutā
eſſe veram lectionem בשורי . Galatinus
autem & Hammerus, negant ita eſſe le
gendū, ſed בשרי , id eſt, caro mea. Quod
& multo probabilius eſt, & Lxx. inter-
pretū, & Theodorionis auctoritate con
firmatur, qui verterunt : Sed & væ eis,
caro mea ex eis. Quę verba Dorotheus
martyr in Synopſi , ad Chriſtum perti-
nere teſtatur. Hæc noſtrę translationis
reprehenſio eò fit probabilior, quò ma
iorē præfert ſpeciem pietatis. Sed mihi
multo plus & pietatis, & veritatis habe
re videtur Romanæ Eccleſię auctorita-
D tem ſequi , quæ hanc nobis translatio-
nem tradidit, hanc explanare, & citare
iuſsit. ipſaq; tam euidens incarnationis
teſtimoniū alacriter ſine dubio recepiſ- 20
ſet, ſi prophetæ eſſe crediſſet. *Primū,
Hebraicos codices ſua ætate extitiſſe
incorruptos grauiſsimis verbis teſtatur
Hier. in illud Iſa. 6. Excæca cor populi
huius . & Aug. 15. de Ciuit. c. 13. & ante
eos Origenes in octauo volumine ex-
planatio-

Hebraici codices non erāt deprauati ætate Hieronymi.

planationum Iſaiæ, quem ibidem citat A
Hieronymus. Atque id verum eſſe nemo,
qui ſane ſapiat, dubitare debet. Nā
ſi tunc etiam deprauati erant, cum Hieronymus tranſlationem Latinam edidit, non habet Eccleſia veram ſcripturam. Etenim Græcam tranſlationem multis locis eſſe vitiatam omnes conſentiunt, & ſæpe Hieronymus docuit, reſque ipſa loquitur: ſi autem prototypa Hebraica deprauata tunc erant, cū noſtra editio ſit ex illis deprompta, omnino deprauata eſt, & vera, incorruptaque ſcriptura caret Eccleſia. Quo quid
turpius dictu? quid inſanius? Deinde B
cur præcipit nobis Eccleſia, hanc tranſlationem vt ſequamur? Nam ſi deprauatam putat, & id in hoc loco habere; quod non dictauit in Hebræo Spiritus ſanctus, errare nos coegit dum id, quod deprauatum eſt ſequi iubet. Si autem non putat, ipſa errat, quæ deprauationem non agnoſcit: In alterum horum nos deducere videtur horum auctorū audax ſane correctio: ſed abſit vtrumq; à Chriſtianis pectoribus, à veris Eccleſiæ Catholicæ filijs. Maneat igitur (neque enim dubitare fas eſt) Hieronymū
caſtigatiſſimos codices habuiſſe, nec Iu C
dæos hunc locum deprauaſſe in odium Chriſtianorum: quod Galatino quidē certe probari debuit aduerſæ fautori ſententiæ, qui Ionatham Chaldæū paraphraſten lib. 1. c. 3. docet quadraginta duobus annis præceſſiſſe beatiſſimū Chriſti natalem diem, Atque is ita vertit. Quia etiā væ eis, cum ſuſtulero maieſtatem meam ab eis. Sin hoc tempore Heſdræ à veteribus ſcribis mutatū volunt; certe odio Chriſtianorum mutatum non eſt. Deinde nos mutatum eſſe ab eis negamus: ipſi hoc probent, ſi poſſunt, prophetam ita, vt ipſi putant, ſcri-
pſiſſe, ſcribas ita, vt nos habemus, mutaſ D
21 ſe. * Quod ſi res dubia eſſet, multa eſſent, quæ comprobarent, ita fuiſſe vertendum, vt vertit Hieronymus. Primū בשור, aut בשור pro incarnatione fictitium videtur, ſin minus, oſtendant vbi eius nominis vſus ſit. Minus in probabiliter dicunt, qui legunt בשרי, id eſt, caro mea. Hoc ſi dicunt, cogentur iam corrigere Hebraica exemplaria, quæ

A nunc habemus, & demere literam vau, habent enim בשורי. Non ergo differētia eſt ſolum in pūctis, vt putauit Hammerus, ſed etiam in literis ipſis. Si ergo hodie quoque ita legitur, vt legit Hieronymus, & vt legit Chaldæus; vnde ipſi vaticinantur correctionem eſſe ſcribarum, atque aliter legi debere? Poſtremo, non vtrumque, ſed alterum horum ſcripſit propheta, בשורי, aut בשרי, nā puncta nihil nunc quidem moror. Si ſcripſit בשורי, neceſſario vertendum fuit, In receſſu meo, ſiue cum receſſero, vt verterunt Hier. & Chaldæus. Si au-
B tem בשרי, omnino Chaldæus, & Hieronymus, & recentiores interpretes, qui eos ſequuntur, aberrarunt: nam ea vox nihil aliud ſignificat, quam caro mea. Sed quomodo, inquies, LXX. & Theodotion verterunt; Caro mea ex eis? Opinor quòd Hebraici codices
variauerint. * Sed Hieronymi exem- 22
plaria, & Chaldæi fuiſſe caſtigatiora docet Eccleſia Romana, quæ eius nos trāſlationem, id eſt, vulgatam Latinam ſequi iubet, nec aliud vult nos ſequi, quā quod ab Spiritu ſancto prophetæ ipſi dictatum eſſe iudicat. Hebræi quoq; au-
C ctores docent, qui eādem lectionē ſemper probant, alteriq; præferunt. Ac ne hos quaſi hoſtes cauſeris veram lectionem deprauaſſe in odiū Chriſtiani nominis; S. Iulianus Pomerius Archiepiſ. Toleta. qui & Iudæus prius fuit, & poſtea Chriſtianus, cōtra Iudæos ſcripſit, nihilq, prætermiſit quod fidē noſtram aduerſus illorum impietatē iuuare poſ
ſet, ita hunc locū refert, vt eſt in noſtra 21
tranſlatione, li. 1. contra Iudæos, in medio, nec queritur codices ab Hebr. eſſe vitiatos. Quamquā cur Iudæos hunc locū deprauare voluiſſe exiſtimemus? Mi-
D hi quidem videtur nihil minus eos cogitaſſe, ſed ſi ita intellexiſſent, illuſtraturos potius, & cōfirmaturos fuiſſe. Quid enim illis potuit eſſe glorioſius, quam Deū carnem ſumere ex eis? In hoc ipſi gloriabantur vbique, hoc iactabat, hoc ſe beatos putabant, quod ex ſua gente naſciturus eſſet Meſſias. Cur igitur delerent in ſcriptura? Aut ſi id facere volebāt, cur non illuſtriora loca delebāt, quibus Chriſtus ex ſemine Abrahæ, &

ex do-

ex domo Dauidis naſciturus prædica- A
23 batur? Dices fortaſſe. * Quia locus iſte
prædicabat eis vaſtitatē à Romanis infe.
rendam, cum Deus carnem ex eorum:
gente ſumpſiſſet. Lyranus ita expoſuit;
ſed quãdo hoc illis obiecere patres no-
ſtri Eccleſiæ magiſtri? quando hoc loco.
aduerſus eos pugnauerunt? Tam ſtulti
erant Iudæi, vt reſpondere non poſſent
nihil tale prędici, ſed hoc valere verba,
ſi ita legendum eſſet. Sed etiam væ eis,
caro mea ex eis: væ etiam illis, quod cũ
ego eos elegerim, vt carnem ex eis aſſu
mam, pergunt idola ſua colere, & tantis
ſceleribus addunt hanc inſignē ingrati B
animi notam? Probet illis Lyranus, ſi
põt, male ita exponi. Immo vero hinc
ego veriſimillimum fieri arbitror, nihil
hic prophetam de Chriſti carne dixiſſe,
quod nec patres ipſi Græci, qui iuxta
LXX. editionem legunt; Caro mea ex
eis, nec veteres Latini, qui eamdem ſe-
cuti ſunt, ſolēt fere hoc teſtimonio vti,
vt incarnationem Domini comprobēt.
Immo Cyril. in huius loci comment. ita
exponit. Quia minabatur Deus radici-
tus ſe deleturum Iſrael, & quod lugebit
orbitatem, ſe ipſum excipit propheta
precans liberari ab illo ſupplicio. Caro C
mea, inquit, ex ipſis, id eſt, longe ab ip-
ſis extra illos, & quam longiſſime ab il-
lis ego, & meum genus. Significat. n.
hoc interdum Caro, vt Paulus: Si quo-
Rom. 11. modo ad ęmulandum prouocem carnē
24 meã, &c. * Eodē modo expoſuit Theo-
phylactus, quãuis de incarnatione quo-
que expoſuit ſimul cum Theodoreto.
Sed non debuit viris doctis probari hęc
interpretatio, quoniam propheta non
duabus tribubus, ſed decem loquitur,
quas vocat Ephraim: Chriſti autem ca-
ro non fuit ex decem tribubus, nec vllo
modo ad eas pertinuit, ſed ex Iuda. Ma D
nifeſtum eſt enim, quod ex Iuda ortus
ſit Dominus noſter, vt Hebr. 7. ſcripſit
apoſtolus Paulus. Eædem decem tri-
bus, cum Iudæi capti ſunt à Romanis,
erant in captiuitate Aſſyriorum, nec vi
derunt illud bellum Iudaicum, quare
nec erat, cur eos propheta lugeret.
Quod autem Lyranus argumētabatur,
בשׂוּרי, pro, Cum receſſero, non ſcribi
cum שׂ, vt nunc eſt in Heb, ſed cum ס
facile ſoluunt R. Abraham, R. Salomon,
& R. Dauid in commentarijs: שׂ poſitã
eſſe pro ס. Et recte ſane ſoluunt, ſæpe
enim hæ duæ litteræ propter magnam
ſimilitudinem ſoni ſui permutantur in-
ter ſe. Vt שׂר, id eſt, principes cum ס
ſcribitur. 1. Paralip. 15. vbi legimus: Cho
nenias autem princeps Leuitarum pro-
phetiæ præerat, & סכלות, id eſt, ſtulti-
tia ſcribitur cum שׂ Eccleſi. 1. vbi habe-
mus: Vt ſcirem prudentiam, atque do-
ctrinam, errores, & ſtultitiam. Et alibi
ſæpe hoc fieri notum eſt vel mediocri-
ter in lingua Hebræa verſatis. * Hoc igi 25
tur iuxta noſtram, id eſt iuxta veriſſi-
mam, & germaniſſimam tranſlationem
ait propheta: *Væ eis, cum receſſero ab eis.*
Primum orbabo eos filijs, ſed hoc parũ
eſt, væ eis cum omnino eos deſeruero,
cum in manus hoſtium, & in acerbam
captiuitatem tradidero, tũc multo gra-
uiora patientur.

Ephraim, vt vidi, Tyrus erat. Hierony
mus tam pulcher erat Ephraim, & ſic
Dei vallabatur auxilio, vt Tyrus mari.
Chaldæus: Donec cœtus Iſrael opere
compleuit legem, par erat Tyro in pro
ſperitate ſua, atque abundantia. * Quod 26
autem addit de Tyro, *Fundata in pul-
chritudine*, hoc ſignificat. In pulcherri-
mo, & fertiliſſimo loco. Docet igitur
decem tribus olim cum Deũ colebant,
magnam terræ fertilitatem, & inſignē
rerum omnium copiam habuiſſe, quam
poſtea peccatis ſuis amiſerunt. Tyrus Tyrus.
metropolis Phœniciæ cecidit in ſortē
tribus Aſer, Ioſue, 19 quam tamen obti
nere non potuit. Erat autem opulen-
tiſsima, & florentiſsima, vt abunde in-
telligitur ex Iſa. 23. & Ezec. 26. 27. &
28. Olim inſula fuit ſtadijs quatuor ſe-
iuncta à continente: ſed poſtea vix cre-
dibili opere comportato aggere ducen-
tos pedes lato ex lapidibus veteris Ty-
ri iuncta eſt continenti ab Ortu per
Alexandrum magnum, vt refert Dio-
dorus Siculus lib. 17. Bibliothecæ, in
anno 4. Alexandri, & Plin. lib. 5. cap. 19.
Sed prophetæ inſulam vocant, quod
cum ipſi ſcribebant, nondum iuncta eſ-
ſet continenti.

Et Ephraim educet ad interfectorem fi- 27
lios ſuos. Cum tamen hanc felicitatem
habue-

habuerit Ephraim, filijſque fuerit vehementer auctus, non diu illa fruetur, quia idola colere maluit, quàm tantæ felicitatis auctorem: Oppugnabitur enim ab hoſtibus, & cogetur educere in bellum filios ſuos, vbi trucidabũtur.

Quid dabis eis? Quid te date oportet ijs, qui donis tuis abutuntur ad ſuperbiam, niſi vt ea amitti patiaris?

Da eis vuluam ſine liberis, & vbera arentia. Da vt mulieres eorum non concipiant, aut ſi conceperint, infantes lactis inopia moriantur, vt qui in hominum multitudine gloriari ſolebant inaniter, ex paucitate confundantur. Ita Hieronymus: Sed prophetice dictum accipiendum eſt, ac ſi diceret; Dabis eis vuluam ſine liberis, &c. Quemadmodũ ipſe propheta ſubindicauit cum dixit: Da eis Domine, quid dabis eis?

ALLEGORIA.

Vrbs Ieruſalem, immo tota Iudæa, non ne quaſi Tyrus erat fundata in pulchritudine, dum Dei legem obſeruauit? Quæ regio illa felicior, aut opulẽtior? Sed poſtquam abalienata eſt in confuſionem, & Cæſarem regem habere maluit quam Chriſtum Domini, regemq; ſuum ingrata, & impia interfecit: coacta eſt educere ad interfectorem filios ſuos, vt gladijs Romanorum occumberent.

28 * Et poſt miſerrimam captiuitatẽ, & ſtragem incredibilem, tandem accepit vuluam ſine liberis, & vbera arentia. Antea multi ad illorum religionẽ confluebant, & magnus erat numerus proſelytorum; Nunc quis ad eos venit? vbique ridentur, & vt abiectiſſimi hominum contemnuntur.

TROPOLOGIA.

Felicitas animæ, quæ Deo ſe dedit.

Anima etiam, quæ plene ſe Deo dedit, plane vt Tyrus eſt, tota Dei auxilio cingitur, donis Spiritus ſancti fertilis, & diues vndiq; à terra recedit, fundata eſt in pulchritudine, ſicut lignum, quod plantatũ eſt ſecus decurſus aquarum, quod fructum ſuum dabit in tempore ſuo. Sed poſtquam à Deo recedit, illa, quæ tot bonorum operum partu felix erat, & diues accipit vuluam ſine liberis, nunquam concipit, & ſi ſemen optimum, & fecundiſſimum recipiat. Audit verbum Dei, legit ſacros libros,

Anima à Deo recedens ſterilis fit.

audit Deum intus loquentem, qui verba vitæ æternæ habet, ſed non concipit, & arentis vuluæ ſterilitate pretioſum ſemen perditur. Concluſerat Deus omnem vuluam domus Abimelech, quia ignominia affectus fuerat propheta eius Abraham. Ideo anima ſterilis redditur, & vulua eius clauditur, quia non honoratur propheta magnus, qui ſurrexit in nobis, ſed eius iuſſa contemnuntur. Si vult fecunda fieri, dicat marito ſuo: Da mihi liberos, alioqui moriar. Dicat, inquam, marito ſuo, id eſt, Deo, qui deſponſauit ſibi animam in virginitate eius, non diabolo, de quo merito dicitur: Et nunc quem habes, non eſt tuus vir.

Gen. 20.

Gen. 30.

Io. 4.

29 * Quid habet præterea? vbera arentia, vt ſi forte ſemen aliquando retinere potuerit, & parere, tamen educare non poſſit, quia vbera arent, non eſt ſuccus gratiæ, & virtutum, quo bona opera grandeſcant. Super vbera plangite, inquit Iſaias, & Ieremias mœſtus luget: Adhæſit lingua lactentis ad palatum eius in ſiti. Quomodo lac habeat puerpera, niſi è ſacramentorum pia, frequentique ſumptione, ex aſſidua oratione, & ſacra lectione, ac denique ex omnium virtutum exercitatione ſuggeratur?

Anima peccatoris vbera arentia.

Iſa. 32.

Thre. 4.

HISTORIA.

Omnes nequitiæ eorum in Galgala. De Galgal diximus capit. 4. num. 20. oſtendimuſque ex Hieronymo in eo loco propter celebrem eius ſanctitatẽ fuiſſe antiquiſſimam idololatriam, multoantæ, quàm decem tribus diuiderentur à duabus. Ibi etiam vnctus eſt Saul 1. Regum. 10. quod Deo ingratiſſimum fuit, vt videmus 1. Regum. 12. ac omnium malorum initium, ex eo enim tempore cœperunt reges, quorum exemplo Ieroboham rex creatus eſt, qui vitulos aureos erexit. Ait igitur: Omnia huius populi peccata fuerunt in Galgal, quidquid modo faciunt non nouum eſt, iam olim in Galgal fecerunt, antiquiſſima eſt eorum impietas, & obdurata peruicacia. Ex eo tempore quoque ego eos odi, antiquum eſt & meum erga illos odium. Ideo ait: *Quia ibi exoſos habui eos.* Sed, Quia, more Hebræorum, non cauſam hic ſignificas,

ficat, ſed quaſi ornatus, & complemen A
ti cauſa ponitur. Q. e. atque ita ex eo quoque tempore mihi diſplicere cœperunt maxime.

30 *Propter malitiam adinuentionum eorũ.* Adinuentio.
Adinuentiones, id eſt, מעללי, vocat cõſilia, ſtudia, cogitationes Ierem. 25. Reuertimini vnuſquiſque à via ſua mala, & à peſsimis cogitationibus veſtris. Et cap. 26. Bonas facite vias veſtras, & ſtudia veſtra. Significat etiam opera, Pſal. 76. Memor fui operũ Domini, eſt enim עלל operari.

De domo mea eÿciam eos. Hoc eſt, De
terra ſancta, vel faciam, vt amittant no B
men Iſraelis, quoniam in captiuitate miſcebuntur cum populis gentium, & eorum mores ſequentur, & ita ad verũ Iſraelem nullo modo pertinebunt. In domo etiam Dei fuiſſe dicuntur, quia quamuis idola colerent, quodammodo adhuc ad familiam Dei pertinebant, & prophetas ad eos mittebat, quaſi ad ſuũ populum. His tribus modis docet Hieronymus dici poſſe decem tribus fuiſſe in domo Dei, quæ tamen ab eo, & à téplo receſſerant. Ex quibus videmus ma
le hæc verba interpretari Galatinum, C
qui contra Hieronymi, & aliorum ſententiam de duabus tribubus contendit eſſe intelligenda.

Non addam vt diligam eos. Non reducam de captiuitate ſicut capit. 1. dixit: Quia non addam vltra miſereri domui Iſrael.

Omnes principes eorum recedentes. Id eſt, Furore quodam à me declinãt. Pro Recedentes eſt סוררים, quod late expoſuimus cap. 4. nu. 34. & 35.

31 *Percuſſus eſt Ephraim*. Hieronymus Metaphoram ſumit ab arbore, cuius ſi radices aruerint, fructum afferre nõ poterit, & ſi paululum fecerit, ſtatim in ip
ſo flore ſiccabitur. Dicit autem de E- D
phraim: cuius radix aruit, quia Deum, in quo fundatus erat, perdidit: ſiue patres ſuos Abraham, Iſaac, & Iacob, in quibus radicem miſerat, habere non meruit, & propterea fructũ iuſtitiæ nõ faciet, &c. Percuti autem dicitur arbor, aut herba, cum areſcit, vt Pſal. 101. Percuſſus ſum vt fœnum, & aruit cor meum. Chaldeus Domus Iſrael ſimilis eſt arbori, cuius

radix vredine percuſſa eſt deorſum, & ſiccatur folium eius ſurſum, fructum nõ faciet. Verum quoniã ſtatim ait: Quod & ſi genuerunt, &c. magis de filiorum, quàm de operum ſterilitate loquitur, vt etiam Ruffino videtur. Idem igitur dicit, quod paulo ante. Abſque liberis eos faciam in hominibus, &c.

Interficiam amantiſſima vteri eorum. Pro Amantiſſima in Hebr. eſt מחמדי, id eſt, deſideria, LXX. τὰ ἐπιθυμήματα, quod idem eſt. Deſideria autem vocat deſiderabiliſſima, & cariſſima quæque, id eſt, interficiam eis eos filios, quos ipſi maxime amabunt. Chaldæus. Interficiam viſcerum ipſorum pulchritudinẽ.

Abÿciet eos Deus meus. Captiui ducentur, quia Deum toties per prophetas admonentem audire noluerunt, & vagabuntur per nationes terræ Aſſyriorum, id eſt, per eorum populos, & vrbes diſpergentur. 32

ALLEGORIA.

Hieronymus: Poſſumus hoc ipſum & de omnibus Iudæis dicere: quorum quia principes à Deo receſſerunt commouentes populum, vt eum ad mortẽ expeterent: propterea eiecit eos de domo ſua, & non addet, vt vltra diligat eos. Percuſſit radicem eorum, & exiccauit, & fructũ vltra non facient. Quod & ſi fecerint, & viſi fuerint Scripturam ſanctam, legemque meditati, & quaſi amantiſſimos filios aliquid ſcientię, atque doctrinæ de corde ſuo protulerint, aduerſante Domino ſuccidetur. Abiecit enim eos Deus omnium prophetarum, quia non audierunt eum, & vagi erunt in nationibus non habentes altare, non ſedem, non ciuitatem propriã.
Vnde & Dauid loquitur in pſalmo: Ne Pſalm. 58
occidas eos, ne quando obliuiſcantur populi mei: diſperge illos in virtute tua
& in alio loco: ſecundum multitudinẽ Pſal. 5.
impietatum eorum expelle eos, quoniam irritauerunt te Domine. Hæc Hieronymus, in quibus, quod ait, Non vltra addet, vt diligat eos, &, Non faciẽt fructum, intelligit, donec in fine ſæculi Deus illius populi miſereatur, nam ante illud tempus pauci conuertentur.

TROPOLOGIA.

Quicumque etiam Deum deſerit, 33
percu-

Qui Deũ percutitur, & areſcit, & quia radix exic A
deſerit a- cata eſt . i: gratia, & charitas, ſicut ait
reſcit, vt Apoſt. Eph. 3. In charitate radicati, &
arbor. fundati, fructum nequaquam facit. Ait
Ioan. 15. enim Dominus: Sicut palmes non poteſt ferre fructum à ſemetipſo, niſi manſerit in vite; ſic nec vos, niſi in me manſeritis. Sed qui huiuſmodi eſt, conſideret, quod ſequitur; Si quis in me non manſerit, mittetur foras ſicut palmes, & areſcet, & colligent eum, & in ignẽ
Matth. 21 mittent, & ardet. Meminerit ficus, quæ
Luc. 13. Dño maledicente aruit. Meminerit & illius, de qua dictum eſt: Succide illam,
vt quid etiam terram occupat? Sæpe B
etiam euenit vt tepide huiuſmodi homines à peccato reſurgentes aliquem fructum proferant, ſed cito ad eadem, quæ reliquerint peccata redeuntes ipſa ſua opera quaſi extingunt. Abijcit eos Deus, quia noluẽ eum audire toties intus, & extra loquentem, & fiunt vagi in nationibus, nunc ad has, nunc ad illas voluptates tranſeuntes, dũ non eis placet, quod ſemel optauerant, ſed circunferuntur omni vento concupiſcentiæ, & ſemper vetera mutant nouis, & à vitio peregrinantur in vitiũ, voluptatem
aliquã, & tranquillitatem animi mendi C
cantes, nec vnquã inueniunt. Nec mirũ hoc deſertoribus legis Dei accidere, cũ vni ex primis peccatoribus, & quaſi
Gen. 4. capiti omniũ, dictum ſit à Deo: Vagus, & profugus eris ſuper terram; nec effugit diuinam ſententiam, ſcriptum eſt enim: Egreſſusq; eſt Cain à facie Domini, & habitauit profugus in terra. Fieri enim nõ poteſt, vt qui à facie Dñi egreſſus eſt, & terga ad eum vertit, non habitator terræ ſit, & profugus, ac vagus.

CAPVT X.

VItis frondoſa Iſrael, D
fructus adæquatus eſt ei: ſecundũ multitudinem fructus ſui multiplicauit altaria, iuxta vbertatem terræ ſuæ exuberauit ſimulacris. Diuiſum eſt cor eorum, nunc interibunt: ipſe confringet ſimulacra eorum, depo-

A *pulabitur aras eorum. Quia nunc dicent: Non eſt rex nobis: non enim timemus Dominum: & rex quid faciet nobis? Loquimini verba viſionis inutilis, & ferietis fœdus: & germinabit quaſi amaritudo iudicium ſuper ſulcos agri. Vaccas Bethauen coluerunt habitatores Samariæ: quia luxit ſuper eum populus eius, & æditui eius ſuper eum exultauerunt in gloria eius, quia mi*
B *grauit ab eo. Siquidem & ipſe in Aſſur delatus eſt, munus regi vltori: confuſio Ephraim capiet, & confundetur Iſrael in voluntate ſua. Tranſire fecit Samaria regem ſuũ quaſi ſpumam ſuper faciem aquæ. Et diſperdentur excelſa idoli, peccatum Iſrael: lappa & tribulus aſcendet ſuper aras eorum: & dicent mon-*
tibus: Operite nos: & collibus: Ca- Eſa. 2.
dite ſuper nos. Ex diebus Gabaa pec Apoc. 9.
C *cauit Iſrael, ibi ſteterunt: non com-* Luc. 23. Iudic. 10.
prehendet eos in Gabaa prælium ſuper filios iniquitatis. Iuxta deſiderium meum corripiam eos: congregabuntur ſuper eos populi, cum corripientur propter duas iniquitates ſuas, Ephraim vitula docta diligere trituram, & ego tranſiui ſuper pulchritudinem colli eius: aſcendam ſuper Ephraim. Arabit Iudas, con-
fringet ſibi ſulcos Iacob. Seminate Hier. 4.
D *vobis in iuſtitia, & metite in ore miſericordiæ, innouate vobis nouale: tempus autem requirendi Dominum, cum venerit, qui docebit vos iuſtitiam. Araſtis impietatem, iniquitatem meſſuiſtis, comediſtis frugem mendacij. Quia confiſus es in vijs, in multitudine fortium tuorũ: Conſurget tumultus in populo tuo*

& om-

& omnes munitiones tuæ vaſtabuntur, ſicut vaſtatus eſt Salmana A
Iudic.8. *à domo eius, qui vindicauit Baal in die prælij, matre ſuper filios alliſa. Sic fecit vobis Bethel à facie malitiæ nequitiarum veſtrarum.*

HISTORIA.

1 *Vitis frondoſa Iſrael.* Docet quam ingratus fuerit in Deum Iſrael, quòd cum ab eò & numeroſitate hominum, & opum copia auctus fuerit, quo magis vtroque augebatur, plura colebat idola. Noui interpretes pro Frondoſa, vertunt, vacua, aut diſſipata, quod eſt in Heb. בּוֹקֵק & habent quo ſe tueantur, nam & Chaldæus vertit בְּזִיזָא, id eſt vaſtata, ſiue ſpoliata. Sed multo melius Hieronymum vertiſſe docent interpretes antiquiores, LXX. enim tranſtulerunt, εὐκληματοῦσα, id eſt bonos, ac pulchros palmites habens, vt legit Hieronymus, & legiſſe videtur Cyrillus: aut; vt potius legendum arbitror, ἐγκληματοῦσα, id eſt ſilueſcens, & luxurians palmitibus: docet enim Theophraſtus libro 3. de cauſis plantarum cap. 20. ἐγκληματοῦσθαι eſſe ſarmentis ſilueſcere. Ita legit Theophylactus, & ita habetur in Aldi Manutij codice. Symmachus vero ὑλομανοῦσα, quod idem eſt, nam ὑλομανεῖν, etiam eſt ſarmentis ſilueſcere: Aquila ἔνυδρος, id eſt, aquoſa, quod humore abundet atque ita plena ſit palmitibus. Atque hanc eſſe germanam interpretationem docent verba ſequentia: Fructus adæquatus eſt ei, quæ ſtatim explicabimus.

2 *Fructus adæquatus eſt ei.* Fructus reſpondit numero, magnitudinique palmitum. LXX. Fructus eius abundans. Fructum vocat multitudinem hominũ. Itaque ſimilitudine vitis plenæ palmitibus, & vuis, ſignificat Iſraelem copioſiſſime fuiſſe propagatum, vt Theodoretus, Theophylactus, Ruffinusque exponunt. Erat enim Iſrael vitis frondoſa, id eſt, Late extenſa, quia erat per multas ciuitates propagatus, vt Pſalm. 79. ſcriptum eſt: Extendit palmites ſuos vſque ad mare, & vſque ad flumen propagines eius. Fructus adæquatus eſt ei, quia in ſingulis ciuitatibus erat magna hominum copia. Vnde recte ſequitur: *Secundum multitudinem fructus ſui multiplicauit altaria.* Quod Hieron. Theophyl. & Theodor. ita exponunt: Quanto plures habebat populos, tanto plura exædificauit altaria.

Iuxta vbertatem terræ ſuæ exuberauit ſimulacris. Quanto ex terræ fructibus opulentiores fiebant, tanto plura idola faciebant Deuter. 32. Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitrauit, &c. In Hebr. B eſt hic iucunda quædam vocum alluſio כְּטוֹב לְאַרְצוֹ הֵטִיבוּ מַצֵּבוֹת quam Pagninus, & alij ita putant melius explicari: Secundum bonitatem terræ ſuæ benefecerunt ſimulacra. Sed dicunt quiddam, quod Latini homines non intelligant. Elegantius ſine dubio Hier. & Aptius: Iuxta vbertatem terræ ſuæ exuberauit ſimulacris. Nam quæ alluſio eſt in טוֹב &, הֵטִיבוּ, eadem eſt in vbertate, & exuberare.

Diuiſum eſt cor eorum nunc interibunt. 3
Hic mihi ſenſus omnium optimus videtur, quem ſequuntur Cyril. Theod. C & Theophy & Paulus Burgenſis in additione 1. huius c. Plurima idola habēt, ita vt inter ſe diuiſi ſint quibuſdam huic idolo ſtudentibus, illudque alijs præferentibus, quibuſdam illud potius adorantibus. Cito ergo peribunt, quia tam immanis impietas, & Dei contemptio celerem vindictam exigunt. Quidam hic vertunt Nunc peccabunt, aut nunc ſe in culpa eſſe dicent, aut culpę obnoxij facti ſunt, pro, Nunc interibunt: verum Ita LXX. interpretes verterunt, vt nos habemus, & ſenſus eſt in his verbis multo commodior: nam peccaſſe ſe, & culpæ obnoxios eſſe iampridem intellexerant. Melius ergo vertitur: Nunc D interibunt, & melius hoc conuenit cũ eo, quod ſequitur: Ipſe confringet ſimulacra eorum, &c. Ita etiam intellexiſſe veteres Hebræos docet eorũ expoſitio, quam retulit Hieronymus. Atque ita frequenter in ſcriptura accipi verbum אשם, quo nunc vtitur propheta, oſtẽdemus Hab. 1. in illud: Et peccrã ſibi, & corruet; ne eadẽ ſæpe dicamus.

TRO-

TROPOLOGIA.

4 Diuiſio cordium ſignũ interitus. Certus, ac proximus interitus eſt, vbi cordis eſt diuiſio, quæ aduerſatur concordiæ, per quam multa corda vnũ fiunt in vinculo pacis. In vrbibus, & regnis & domibus nihil frequentius: Om-
Matth. 12 ne enim regnum diuiſum contra ſe deſolabitur, & omnis ciuitas, vel domus diuiſa contra ſe non ſtabit. Sed & qui fraternæ charitatis inter ſe vincula ruperint, & pro vno multa corda habere cœperint, plane interibunt, iuxta quòd
Gal. 5. Apoſt ait: Quod ſi inuicem mordetis & comeditis, videte ne ab inuicẽ cõſumamini. Quando Eccleſię ædificatio feſtinabatur, & viuentium numerus late augebatur, multitudinis credentiũ erat
Act. 4. cor vnum, & anima vna. Merito ergo
Gal. 5. Paulus inter opera carnis enumerat iras, rixas, diſſentiones, ſectas, quas parit diſcordia, quæ diuiſio quædã cordiũ eſt. Eſt etiam in vnoquoque noſtrum cordis diuiſio, cum in vnius, hoc eſt Dei amore frigeſcimus, & in multa diffundimur, id eſt, in amorem rerum ſæcu-
Cor diuiſum in multa cauſa mortis eſt. Cor vnũ. Cor diuiſum. larium. Nam ſiquis Deum amat, habet in vno omnia, quæ putat amanda, vereque vnum cor habet, quia vnum amat, & ad vnum refert, quæ amat, ac vnum ea facit, tametſi multa in ſe ipſis ſint. At qui bona ſæculi amant, diuiſum cor habent: nam cum feratur in res, quas amat, & à ſe quodammodo exeat; neceſſe eſt in tot partes ſcindi, quot res illæ ſunt, q̃m cor implere non
5 poſſunt. * Si autem cor non impleant, neque vnũ facere poterunt, ſentit enim in ſe cor noſtrum illam vacuitatem, & quia ferre non poteſt, quærit hinc inde implere, & vt impleat in varia diſtrahitur, & diffunditur; perinde atque filij
Exod. 5. Iſrael, qui per Ægyptum oberrabant paleas ſummo labore quæritantes ad ſuos lateres conficiendos. Ita de Eſau
Gen. 25. typo peccatorum ſcriptum eſt: Factus eſt Eſau vir gnarus venandi, & homo agricola. De Iacob vero typo Iuſtorum Iacob autem vir ſimplex habitabat in tabernaculis. Eſau ſemper extra domũ vagabatur, venationem anhelus quærebat: Iacob domi ſe continebat, vno cõtentus erat, multa negligebat. Lege Greg. 5. Mor. cap. 7.

A HITSORIA.

Ipſe confringet ſimulacra eorum. Per exercitum Aſſyriorum cito venturum. *Quia nunc dicent, Non eſt rex nobis.* Cito dicent, cum captiuitatem imminentem viderint, animaduerterintque regem ſuum obſeſſum teneri, & trepidare. Tunc hæc eorum verba audietur: Non habemus regem, neminem habemus, qui nos ab hoſtiũ iniuria tueatur: rex quẽ habemus, perinde eſt, ac ſi nullus eſſet. Ideoque hæc patimur, quia à Deo receſſimus ad idola: & Deo irato rex homo quid faciet nobis, aut quam
B afferre opem poterit? Hunc ſenſum apertius expreſſere LXX. Propter quod dicent: Non eſt rex nobis, quia non timuimus Dominum: quoniam rex quid faciet nobis? Eodem modo Chaldæus. In Hebræ. & in Græco, & in Chald. eſt, Timuimus, & in commentarijs Hiero. ideoque ita potius legendum arbitror, quàm timemus. Senſus tamen idem eſt, ſi legatur, Non enim timemus Dominum, id eſt. Quia impij ſumus, & idola veneramur.

Loquimini verba viſionis inutilis. Hoc loco nemo eſt qui tranſlationem no- 6
C ſtram non reprehendat. Quidam enim vertunt, Loquimini verba iurando mẽdaciter, feriẽdo fœdus, alij: Locuti ſunt verba maledictionis vanæ, alij, Iuramẽti falſi: Tota controuerſia eſt in duobus verbis דברו & אלות. Sed in primo non eſt cur immoremur, nam punctis ita poſitis ſignificat, locuti ſunt, ſi vero permutentur, immo ſi daghes, quod eſt in litera ב auferatur, imperatiui erit, ſignificabitque, Loquimini. In altero difficultas eſt, quod אלות omnes volunt ſignificare iuramenta, ſiue maledictiones, Hieronymus vero tranſtulit, Viſio
D nis. Sed ſi recte intelligatur, ſenſum optime reddidit; Loquimini verba iuramentorum inutilium, ſiue iuramentorum vanitatis: iuramenta autem vocat prophetias pſeudoprophetarum, qui cum conſcientia teſte vererentur ne forte non crederentur, quæ dicebant, adhibebant frequenter vulgatam illam formulam iuramenti Dei, Viuo ego, dicit Dominus, Similiter Chaldæus eundem ſenſum verbis alijs expreſſit, Credent

dent mendacio, nam ימין non deduco à ימין, id eſt, iurauit, ſed ab אמן credidit, id eſt, fidem habebunt verbis mendacibus ſuorum prophetarũ, qui illis pro-
7 ſpera pollicentur. * In eumdem (vt mihi videtur) ſenſum LXX. pro, Viſionis inutilis verterunt προφάσεις ψευδεῖς, id eſt, occaſiones mendaces, ſiue excuſationes. Quaſi dicat: Loquitur hic populus verba, loquitur occaſiones mendaces, id eſt, mendacia prophetarum proſpera pollicentium, quæ ipſi occaſionem præbebant manendi in peccatis; ſiue, quibus excuſabat peccata ſua affirmans opera ſua Deo non diſplicere, quandoquidem ſibi per prophetas læta promitteret. Quamquam potius arbitror πρόφασιν hoc loco prædictionem, ſiue prophetiam ſonare, ſiue viſionem, vt vertit Hieronymus: quandoquidem πρόφημι, vnde hoc nomen eadit, ſignificat prædicere, & προφάσα dicitur prælocuta, id eſt, quæ præuenit in loquendo. Si enim apud Ariſtot. κατάφασις eſt affirmatio, & ἀπόφασις, negatio, id eſt, affirmans vel negans locutio, cur non ſit & πρόφασις prælocutio, ſiue prædictio? video & illud fieri potuiſſe, vt LXX. ſcripſerint προοράσεις id eſt, præuiſiones, ſiue prophetias, & poſtea ſcriptum fuerit προφάσεις quoniam ο & ρ ſi iungantur, efficiunt litte-
8 ram φ. * Ironica ergo, & irriſoria locutio eſt, loquimini verba, & libenter iactate, quæ à veſtris prophetis audiſtis proſpera prænuntiantibus, re enim ipſa videbitis falſas fuiſſe eorum prædictiones. Addo etiam, mihi videri omnino legendum, viſiones inutiles, non, viſionis inutilis, quoniam & apud Hebræos, & apud Græcos, vt iam oſtendi, plurali numero legimus, & iuxta conſuetudinẽ Hebraici ſermonis ſi אלות eſſet genitiui caſus, vt nunc legimus in noſtra translatione, non eſſet ſcriptũ, דברים ſed דברי. Ita, vt dico, plane mihi videtur legiſſe Hiero. nã ſeorſum interpretatur, Loquimini verba. i. dicite, quod vultis. Quaſi dicat: Loquimini temere quidquid in buccã venerit: deinde viſiones inutiles ita explicat, errores veteres ſuſpirate, pollicemini vobis proſpera, quæ vertetur in cõtraria.

Et ferietis fœdus. Nonnulli codices addunt, Cum mendacio, quod neque in Hebr. eſt, neque in Græco, neque in Chald. neque in multis codicibus Latinis, putaremque omnino tollendum, niſi Hieronymus videretur legiſſe, ait enim, & quidem bis; Fœdus ferietis nequaquam cum Deo, ſed cum menda-
cio. * Sed adhuc cenſeo tollendum, nã 9
Hier. explicare voluit in ſuis commentarijs, cum quo feriendum eſſet fœdus, in noſtra enim translatione tantũ poſuerat quod repererat in Hebræo, ſed ex commentarijs videtur paulatim irrepſiſſe in contextum. Vnde Rupertus affirmat cum dicitur: Ferietis fœdus, ſubaudiendum eſſe, cum mendacio. Ait ergo, Agite, ferite fœdus, ſcilicet, cum mendacio, hoc eſt, confidite mendacijs veſtrorum prophetarũ, qui dicunt non eſſe metuẽdam captiuitatem: qui enim fœdus feriunt cum aliquo, confidunt iam ei quaſi amico, & ſine metu ſunt. Ferite fœdus.
Iſa 28. Percuſſimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum, flagellum inundans cum tranſierit, non veniet ſuper nos, id eſt, alios lædet mors, non nos, quia fœdus percuſſimus cum illa. Recte etiam poſſumus intelligere, Ferite fœdus cum Aſſyrijs, putabant enim, ſi id facerent, ſaluos ſe futuros. Sed hoc etiam fuit ferire fœdus cum mendacio, quoniam nihil illis profuit. Legimus 4. Reg. 17. aſcendiſſe Salmanaſar regem Aſſyriorum cõtra Iſrael, ſoluiſſeque ei tributum Hoſee regem: ſed nihil hoc fœdus profuit; poſtea. n.
captiuitas ſecuta eſt. * Fœdus autem di- 10
citur ברית, pro quo LXX. vertũt vbiq; διαθήκην, id eſt, teſtamentum, vt Pſal. 82. Quoniam aduerſus te teſtamentum diſpoſuerunt tabernacula Idumæorum, & Iſmaelitæ, id eſt, fœdus inierunt. Adnotat hoc Hieronymus ad illud Galat. 3. Hoc autem dico: teſtamentum confirmatum à Deo, & in Trad. Heb. in Gene. & alijs locis. Atque inde etiam id, quod proprie Latinis teſtamentum dicitur, ſignificat, quod pactum quoddã maximum, & firmiſſimum eſt. Sed nomen Hebraicũ deducitur à ברא, quod inter alia ſignificat ſcindere. Moris enim fuit apud veteres, vt cum fœdus

Fœdus. Teſtamẽtum. Diſponere teſtãmentum.

Ritus feriendi fœdus.

inibant, animal aliquod occiderent, in
duasque partes diuiderent, ac inter eas
tranſirent, quaſi ſimilem ſibi peſtem im
precantes, ſi fœdus illud violarent. Iere.
34. Et non obſeruauerunt verba fœde-
ris, quibus aſſenſi ſunt in cōſpectu meo;
vitulū quem conſciderunt in duas par-
tes, & tranſierunt inter diuiſiones eius
principes Iuda, & principes Ieruſalem.
Cuius moris ibidem meminit Theodo-
retus, atque obſeruatum eſſe à Domi-
no Gen. 15. cum iuſſit Abrahæ, vt ani-
malia occideret. Qui tollens vniuerſa
hæc, diuiſit per medium, & vtraſq; par-
tes contra ſe altrinſecus poſuit. Et po-
ſtea: Et apparuit clibanus fumans, & lā-
pas ignis tranſiens inter diuiſiones il-
las. Quoniam enim Deus promiſerat
Abrahæ, ſe ex Ægypto educturū eius
poſteros, vt terram illam poſſiderent;
vt nihil deeſſet ad pacti firmitatem,
lampas illa ignis, quæ Deum ipſum re-
præſentabat, tranſijt inter diuiſiones
cæſorum animalium.

12 Idem fere fiebat apud ethnicos, por-
cam enim, aut porcum in fœderibus ſi-
lice feriebant. Cuius moris meminit
Cicero lib. 2. de inuentione, & Liuius
lib. 1. ab vrbe condita, vbi & verba ipſa
commemorat in fœdere Romanorum
icto cum Albanis. Poſitis ergo fœderis
legibus aiebat fecialis, aut pater patra-
tus: Populus Romanus prior non defi-
ciet. Si prior defexit publico conſi-
lio, dolo malo: tu illo die Iupiter po-
pulum Roman. ſic ferito, vt ego hunc
porcum hodie feriam, tantoque ma-
gis ferito, quanto magis potes, pol-
lesque. Id vbi dixit, porcum ſaxo ſili-
ce percuſſit. Hinc Virgil. de Romu-
lo, & Tatio regibus:

8. Æneid. *Armati Iouis ante arā, pateraſq; tenentes*
Stabant, & cæſa iungebant fœdera porca.
Vt igitur apud Heb. à ſcindendo ברית
fœdus dicebatur, ita apud Rom. à fœ-
do, ſcilicet, animali, id eſt, à porco, qui
occidebatur. Inde vtrique ſimiliter
dicunt fœdus ferire, fœdus percutere,
fœdus icere.

*Et germinabit quaſi amaritudo iudi-
tium ſuper ſulcos agri*, id eſt: Quantum-
uis vobis proſpera polliceamini, & fœ-
dera feriatis, nihil proficietis: ſed quē-
A admodum amaritudo, id eſt, amaræ, &
noxiæ herbæ multum per ſe vbiq; ger-
minantes in agro culto copioſius ger-
minant; Ita iudicium, id eſt, ſupplicium
copioſum, vobis ex iſta veſtra ſecurita-
te, & credulitate orietur. Adnotat au-
tem eleganter Ruffinus, dixiſſe prophe
tam, *Super ſulcos agri*, vt ſignificaret eos
non negligentia, ſed ſtudio, deditaque
opera peccaſſe; non enim caſu, ſed con
ſulto ſulci fiunt. Illa autem peccata
malitioſe cōmiſſa erant ſeueritati ſup-
plicij idem, quod ſulci herbis amaris:
quia ſicut illæ in ſulcis rite ductis, &
B paratis copioſiſſime proueniunt, ita hu
iuſmodi peccata vehemens, & copioſa
pœna conſecutura erat.

Vaccas Bethauen coluerunt. Bethauen 12
dici vrbem Bethel, & cur ita dicatur, la
te expoſuimus cap. 4. nu. 29. & ſequen-
tibus. Sed cum vnus fuerit vitulus in
Bethel, quæritur cur plurium meminе
rit, nec vitulos appellauerit, ſed vitu-
las, aut vaccas? Reſpondeo & vitulū au-
reum fuiſſe in Bethel, & vitulas præte-
rea, ſeu vaccas, quas Ægyptiaca ſuper-
ſtitione colebāt. Hoc aperte docemur
3. Reg. 12. Ita enim ſcriptum eſt de Ie-
C roboham: Et aſcendens altare ſimiliter
fecit in Bethel, vt immolaret vitulis,
quos fabricatus fuerat, conſtituitq; in
Bethel ſacerdotes excelſorum, quæ fe-
cerat. Ortum eſt hoc, vt dixi, ex Ægy-
ptiaca ſuperſtitione, qua populus erat
imbutus, & quam libentiſſime imitaba
tur. Ægyptij enim (vt Herodotus au-
ctor eſt lib. 2. longe à principio) boues
feminas venerantur ex omnibus pecu-
dibus longe plurimum. Et paulo ante.
Boues mares, eoſdemq; mundos, ac vi-
tulos vniuerſi Ægyptij immolāt: femi-
nas eis immolare nō licet, vtpote Iſidi
D conſecratas. Nam Iſidis ſimulacrum
muliebre eſt bubulis præditum corni-
bus, quemadmodū Io Græci deſcribūt.
Hæc igitur cauſa eſt, cur decem tribus
vaccas, vitulaſq; erectus templis ado-
rabant; ſemper enim earum gentiū, in-
ter quas vixerunt, idololatriam imita-
bantur, maximeq; Ægyptiorum. * Ita 13
Exod. 32. vitulum fecerūt, & pro Deo
adorarunt, qui vitulus (vt S. Clemens
docet lib. 6. conſtitutio. apoſt. ca. 20. &

Lact.

Apis, & Serapis. Lact.lib.4.c.10.) fuit Apis Ægyptius, A
bos alio nomine Serapis dictus, corpore nigro, candida fronte, & in tergo alba nota inſignis, quem certos vitæ annos excedere non licebat. Atque ideo in lacum demerſum, defunctumq; plangebant, & alio inuento mirifice lætabantur, vt ſcribit Alexander ab Alexandro li.6. Genialium dierum, c.2. Si quẽ autem mouet, quas nunc vaccas vocat propheta, eaſdẽ 3. Reg. 12. vocari vitulos, ſciat & vitulos, & vitulas ſine diſcrimine vocari ſolere. Ibidem. n. LXX. vitulas vocant. Et paulo ante, vbi nos B
habemus: Et excogitato conſilio fecit duos vitulos aureos, LXX. habent: Fecit duas vitulas aureas. Ioſeph. li. 8. antiq. c. 3. vitulas quoq; dixit. Sed iidem LXX. vitulũ vertunt. i. μόσχον, Exod. 32. & Hoſ. 8. vbi habemus: Proiectus eſt vitulus tuus Samaria. Huius rei duæ cauſæ ſunt. Prima, quod à veteribus accepimus, vitulum illũ, quem adorauerũt abſente Moyſe Exod. 32. non integrũ fuiſſe, ſed vituli tãtummodo caput. Hieronymus, Hoſ. 7. in principio: In eremo vituli conflauerunt caput, atq; dixerunt: Iſti ſunt dij tui Iſrael, &c. Idem C
docet cap. 11. in illud: Et ego nutricius Ephraim. & Amos 5. in illud: Núquid hoſtias, &c. Et ibidẽ Ruffinus, & Rupertus, & Beda Act. 7. in eadẽ verba adducta à Luca, & Ambr. li. 1. de pœnitẽtia, ca. 8. & Aug. in illud Pſal. 73. Dediſti eũ eſcam populis Æthiopũ, & Lact. li. 4. c.
14 10. * Cum ergo ad huius imitationem vitulos ſuos fabricauerit Ieroboham, intelligimus non fuiſſe integros, ſed capita tantum fabricata: quare recte tam vituli, quã vitulæ dicebantur, vt in ceteris quoque animantium formis euenit, vbi genus per ſexum nõ indicatur. D
Altera cauſa eſt, quod ſi quid erat quod genus indicaret, vt magnitudo capitis, aut quiduis aliud, vitulas potius fuiſſe credendum eſt, vt docet LXX. tranſlatio, Ioſephiq; hiſtoria, & quod dudum ex Herodoto retulimus, boues feminas cultas eſſe magno honore ab Ægyptijs. Sed quod in Hebr. dicantur vituli, nihil mirum, vſitatum enim eſt, vt maris nomine femina ſæpe intelligatur: qua ratione ſolent auctores, nomi- (Nomine maris ſæpe femina intelligitur in animalibus,)

ni ipſi animalis marem, aut feminam adiungere, quo tollatur ambiguitas, vt apud Plin. lib. 8. cap. 16. cum de leonibus agit, & cap. 18. & 19. & alibi ſæpe, & apud Ariſtot. in libris de hiſt animaliũ. Et in Homero Odyſſ. lib. 4. legimus:

ἔνθά μοι ἵπποι, id eſt, vbi mihi equũ.
Δώδεκα θήλειαι. Duodecim feminæ.
Et lib. 9.

Ἄρσενες οἴιες ἦσαν ἐϋτρεφέες δασύμαλλοι.
Mares oues erant ſaginati, lanoſi.

Verum ita vt principio dicebam, loqui auctores, illud indicat Plinij lib. 8. c. 32. Ceruis, inquit, quoque eſt ſua malignitas, quamquam placidiſſimo animaliũ vrgente vi canum vltro confugiunt ad hominem. Et in pariendo ſemitas minus cauẽt humanis veſtigijs tritas, &c. Et Ariſtot. lib. 6. de hiſt. anim. capit. 31. Leones terræ Syriæ quinquies uita pariunt. & cap. 33. Lepores coeunt, & pariunt quoquo tempore. & cap 35. Lupus fert, & parit ut canis. Nihil ergo refert uitulos ne dicamus, an uitulas.
* Quæret etiam aliquis, cur Hieronymus uaccas tranſtulerit, cum in Hebræo ſit uitulas, id eſt, עֶגְלוֹת. Reſpondeo, hoc nomen apud Hebr. non tantum vitulam proprie dictam, ſed etiam Vaccam nouellam ſignificare. Nam proprie vitulus, & vitula dicitur apud Latinos, cum primum annum non expleuit: expleto enim iuuencus, & iuuenca vocatur, poſtea taurus & vacca, nouellus videlicet, vel vetulus, vt docet Varro. lib. 2. de re ruſtica. cap. 5. Ita legimus in hoc capit. Ephraim vitula docta diligere trituram, uam quæ terit non vitula eſt, ſed vacca. Hieronymus ibi: Igitur Ephraim ſimilis eſt vaccæ, vel uitulæ. Iudic. 14. ſi non araſſetis in uitula mea. Geneſ. 15. Sume tibi uaccam triennem. Hebr. Sume tibi uitulam triennem. Sed & Latini eodem modo loquuntur, uam de boue nouella fœta dixit Virg. 15 (Vitulus, & vitula.)

Ego hanc vitulam, ne forte recuſes, 3. Eclog.
Bis venit ad mulctrã, binos alit vbere fœtus,
Depono.

Ceterũ Lyra male uertiſſe dicit noſtrum interpretem, uertendum enim fuiſſe, Ad uaccas Bethauen timuerunt habitatores Samariæ, id eſt, Timuerũt

ptopter vitulum, qui erat in Bethel, ne videlicet aliquid regno accideret, quod vitulus miſſus eſſet regi Aſſyriorum. Quam translationem nonnulli ex recentioribus ſecuti ſunt. Sed גור, quo verbo vtitur propheta, ſignificare hoc loco timorem reuerentiæ, contra quod illi auctores ſentiunt, docet Chaldæus, qui vertit: Propterea quod venerati ſunt vitulos in Bethel. &c. & quod in Pſal. 21. legimus: Timeat eum omne ſemen Iſrael, quoniam non ſpreuit, neque deſpexit deprecationem pauperis. Hebr. גורו, timere. Quod ſi animaduertiſſet Lyranus, nunquam interpretem noſtrum reprehendiſſet.

16 *Quia luxit ſuper eum populus eius.* Cũ
vaccas Bethauen dixit, vitulum maxime intellexit, quem ipſi præcipuo cultu venerabantur, ideo de eo nunc ita loquitur, ac ſi ſolum ante nominaſſet. Hieronymus traditionẽ hic Hebræorum refert, quam, quoniam incerta eſt, vt ſolent eſſe pleraque, quæ ab hac gente tradũtur, & recte ſine ea locus explicari poteſt, prætereundam putaui. Sed illud non prætereundum, audacter ſatis, & nimium libere negaſſe Lyranum, tradi hoc ab Hebræis, quod Hieronymus tanto & antiquior, & traditionum Hebraicarum ſcientior affirmabat. Nec debuit leuiſſimo argumento moueri, quod huius traditionis non meminiſſet R. Salomon, qui multa veterum Hebræorum aut ignorauit, aut omiſit. Senſus igitur eſt. Super vitulum Bethel luxit omnis populus, & ſacerdotes eius, atque cuſtodes templi, (quos æditues vocat) qui olim exultauerant, cum ipſe ab omnibus coleretur, lamentabuntur, quoniam gloria eius migrauit ab eo, id eſt, quoniam iam non eſt vitulus in templo ſuo, ſed capta Samaria delatus eſt ad regem Aſſyriorum tanquam primarium donum. Hunc regem, cur vltorem vocet, diximus cap. 5. nu. 38.

17 * Atque ita locus recte intelligitur. Nã
quod tradiderunt Hebræi, vitulos aureos dono miſſos fuiſſe ab Iſraele regi Aſſyriorum, neq; ex Scriptura probare poſſunt, neq; verum eſt: quiduis enim potius mitterent quam vitulos. Et ante captiuitatem non fuiſſe eos ablatos videtur docere propheta cap. 8. Proiectus eſt vitulus tuus Samaria, &c. quoniam in aranearum telas erit vitulus Samariæ. Et in hoc ca. Diuiſum eſt cor eorum, nunc interibunt. Ipſe confringet ſimulacra eorum, depopulabitur aras eorum. Et poſtea: Et diſperdentur excelſa idoli, peccatum Iſrael. Quod autem ait: Et æditui eius ſuper eũ exultauerunt, poſitũ eſt pro, Et æditui eius qui ſuper eum exultauerunt, more Hebræorum, apud quos huiuſmodi relatiuũ paſſim ſubauditur, vt Pſal. 7. Et exurge Domine Deus in præcepto quod mandaſti, Hebr. In præcepto mandaſti. Ibidem, Incidit in foueam, quam fecit. Hebræ. Incidit in foueam, fecit. Rurſus illud: *Quia luxit ſuper eum*, Idem eſt, ac ſi diceret, Luxit ſuper eum. Habent. n. Hebræi quaſdam particulas, quibus ſæpe non ad ſignificationem aliquam, ſed ad ornatum tantum vtũtur, præſertim in principio ſentẽtię totius, aut in principio alicuius membri illius: ſicut Latini, Enim vero, verum enim vero, & ſimilia. Has autem particulas noſtra translatio interdum ponit, interdum omittit. Vt כי, id eſt, quia, aut quoniam vt in hoc cap. Quia nunc dicent, nõ eſt rex nobis. Pſal. 17. Quoniam in te eripiar à tentatione. Pſal. 54. Quoniam ſi inimicus meus maledixiſſet mihi. Eccl. 11. Si multis annis vixerit homo, &c.
Hebraic.* Quoniam ſi multis annis vi 18
xerit homo. גם, id eſt, etiam. Eccleſ. 10. In cogitatione tua regi ne detrahas, Hebr. Etiam in cogitatione tua regi ne detrahas, ו, id eſt, &: vt adnotauimus. c. 9. vt cum ibi dicitur: Scitote Iſrael ſtultum prophetam, & Pſa. 4. Scitote quoniam mirificauit Dominus ſanctũ ſuũ, Hebr. Vtrobique, & ſcitote. אך, id eſt, verumtamen, vt Pſal. 38. verumtamen in imagine pertranſit homo, ſed & fruſtra conturbatur. Verumtamen vniuerſa vanitas omnis homo viuẽs. Omnia, quæ in huius loci expoſitione diximus confirmat Chaldæi paraphraſis, quæ huiuſmodi eſt. Aſcendet contra eos rex eum exercitu ſuo, & in tranſmigrationem ducet eos, tollent ab eis vitulũ Samariæ, iam. n. luxit propter eum populus eius, & cultores ipſius, qui pro-

Relatiuũ Qui, ſubauditur ſæpe apud Heb.

Hebræi multas particulas habẽt, quæ initio ſentẽtiæ ornatui ſolum deſeruiũt.

pter ipſum exultabant ob gloriam eius, A
receſſit enim ab eis.

Confuſio Ephraim capiet. Tunc cum
hæc fient, confundetur, & pudefiet tri-
bus Ephraim auctor idololatriæ: nam
de hac tribu fuit Ieroboham, qui vitu-
los aureos erexit. Et ſimul omnis popu
lus confundetur in volūtate ſua, id eſt,
eo quod voluerit adorare vitulos, à qui
bus eripi non potuit. Recentiores ver-
tunt, In conſilio ſuo, quod in Hebr. eſt
ממעצתו, ſed idem eſt, capitur enim
conſilium pro re in conſilio, ſiue in
conſultatione electa, & hæc vocatur
voluntas. Similiter illud intelligen- B
dum eſt Ierem. 7. Sed abierunt in vo-
luntatibus, & in prauitate cordis ſui.
Pro quo deprauati codices habent. In
voluptatibus.

Tranſire fecit Samaria regem ſuum.
19 Conſentiendo Samaria idololatriæ re-
gis ſui, id effecit, vt regnum decem tri-
buum cito diſſiparetur, ſicut ſpuma a-
quæ. Pro, Tranſire fecit, eſt נדמה,
quod recentiores interpretantur, Ex-
ciſus eſt, ſucciſus eſt, vt ſit ſenſus, Exci-
ſus eſt in Samaria rex eius. Verum acti-
ue etiam capitur, quoniam hæc paſſiua
vox fere communis eſt vſu Hebræorū. C
Vnde LXX. verterunt, Abiecit Samaria
regem ſuum. Et c. 11. eamdem vocem
paſſiue verterunt, Mane proiectus eſt
rex Iſrael. Eſt ergo ſenſus: Samaria ex-
cidit regem ſuum, id eſt, diſperdidit, pe-
rire fecit. Sed quoniam ſequebatur ſta-
tim: Quaſi ſpumam ſuper faciem aquę;
vt proprietatem obſeruaret in ſimilitu-
dine ſpumæ, quæ potius tranſire dici-
tur, aut euaneſcere, quàm ſuccidi, ma-
luit dicere, Tranſire fecit. Sicut initio
cap. 11. vbi idem verbum eſt, cum poſ-
ſet dicere, Sicut mane ſuccíditur, ſucci-
ſus eſt rex Iſrael, dixit potius, Sicut ma
ne tranſit, pertranſijt rex Iſrael, quia D
mane trāſire dicitur melius, quam ex-
cidi, aut ſuccidi. Sed negat Pagninus tā
noſtram, quam LXX. interpretum ver-
ſionem conuenire Hebraicæ Gramma
ticæ, quoniam נדמה perſona maſculi-
na eſt, Samaria autem feminei generis
eſt. Scilicet ignorabant Hieronymus,
& LXX. Hebraicæ linguæ regulas. *Mu
20 temus punctum vnum, in quibus He-
A bræi ſæpe errāt, & legamus נדמת par-
ticipium femineum, & conſtabit ratio
Grammaticæ. Quod ſi quis neget par-
ticipium habere apud Hebr. ſignifica-
tionem præteriti, multis teſtimonijs fa
cile conuincetur. Subauditur enim ver
bum Fuit, & ita præteriti vim habet. Le
gat totum Pſalmum 135. inueniet plu-
rima participia poſita pro præteritis:
Qui fecit mirabilia magna; qui fecit cę
los in intellectu; qui firmauit terram ſu
per aquas, & alia multa.

Participium, pro præterito apud Hebræos.

Et diſperdentur excelſa idoli. Pereun-
te regno Samariæ diſperdentur om-
B nia idola, in quibus peccare ſolebat
Iſrael. Pro excelſa idoli in Hbr. eſt,
Excelſa Auen, apud LXX. Altaria On,
vtrumque vocabulum latius expoſui-
mus cap. 4. nu. 31.

Lappa, & tribulus. Hieronymus: Si-
gnū vltimæ ſolitudinis, vt ne parietes
quidem, & extrema ædificiorum veſti-
gia relinquantur. De Lappa diximus
cap. 9. nu. 7. & 8.

Et dicent montibus; Operite nos. Vide- 21
licet ne mala tanta imminentia videa-
mus: verba ſunt extremæ, deſperatæq;
calamitatis. Hæc verba Dominus re-
C fert Luc. 23. de vltimo excidio Ieruſa-
lem loquens: Tunc incipient dicere
montibus: Cadite ſuper nos, & colli-
bus: Operite nos: Quæ ita Rupertum
mouerunt, vt putet, non eſſe hanc pro-
phetiam de decem tribuum captiuita-
te, ſed de extrema euerſione Ieruſalem,
atque hunc eſſe ſenſum verborum Do-
mini: Tunc incipient dicere montibus,
id eſt, Tunc incipiet impleri quod ab
Hoſee dictum eſt. Immo horum verbo-
rum occaſione cogitur retexere ſupe-
riorem explicationem illorum verbo-
rum: Vaccas Bethauen coluerunt, &c.
omnia ad Chriſti tempora referendo.
D Sed falſam eſſe eius ſententiam non ſo
lum Hieronymi, & Cyrilli, & Ruffini,
& aliorum expoſitorum conſenſus, ſed
etiam ipſorum prophetæ verborū con
textus ita aperte indicat, vt dubitari
non poſſit: nihil enim de duabus tribu-
bus, ſed omnia de decem, deque earum
idolis dicta ſunt. Dicere igitur poſſu-
mus, Dominum hæc verba ad exci-
dium Ieruſalem retuliſſe, eo quod de ſi-

mili vaſtitate decem tribuum dicta eſ-
ſent, recteque propter ſimilitudinem
22 ad Ieruſalẽ poſſent accomodari.* Quæ
ſententia Ruffini eſt. Notandũm, inquit,
quia hunc verſum & in Euangelio Do-
minus aſſumpſerit, vt metuentium vo-
ta ſignaret: atque de ſcripturarum mo-
re deſcendat, prolatas in cauſam ali-
quam ſententias ad ſimilia negotia de-
center aſſumi. Poteſt hæc Ruffini ſen-
tentia auctoritate quoq; Domini con-
firmari, qui Matth. 10. ait: Veni enim ſe
parare hominem aduerſus patrem ſu-
um, & filiam aduerſus matrem ſuam, &
nurum aduerſus ſocrum ſuam, & inimi
ci hominis domeſtici eius. Vltima ver-
ba Mich. 7. c. leguntur de captiuitate Ie
ruſalem, vt exponit Hieronymus. In
Matthæi autem verba Chryſoſtomus,
& Euthymius aiũt: Prophetiæ men-
tionem fecit, quæ quamuis ad hoc pro-
poſitum dicta non ſit, hoc ipſum ta-
men ſignanter expreſſit. Cyrillus etiã
ait: Similibus verbis vſus eſt Dominus:
Dicetis tunc, inquit, montibus: Operi-
te nos. Non dixit eiſdem verbis vſum
fuiſſe, ſed ſimilibus, quaſi oſtendens,
non ex propheta deſumpſiſſe. Siue igi-
tur hoc, ſiue illud dicamus, ſatis Ruper
to reſpondebitur, nec cogemur muta-
25 re expoſitionem. * Sed libentius cum
Theophylacto dicam, de Ieruſalem
quoque hæc prædicta eſſe, ſed ita vt ab
Hieronymo explicatum eſt. Eius hæc
verba ſunt. Eo tempore dicent monti-
bus: Operite nos, collibus: Cadite ſu-
per nos: quod Dominus in vltimo tem
pore captiuitatis Iudaicæ dicit eſſe cõ-
plendum. Quidquid ergo nunc contra
decem tribus, ſiue contra omnem dici-
tur Iſrael, ſciamus typice etiam ad to-
tum populum poſſe transferri: vt quan
do Romani ceperint Ieruſalem, & ſub-
uerterint templum, ſiue cum iudicij
dies venerit, vt alij ſuſpicantur, dicant
magno horrore metuentes: Operite
nos, montibus, & collibus: Cadite ſu-
per nos, mori magis optantes, quàm
cernere, quæ afferunt mortem. Hæc
Hieronymus: Vbi cum dicit typice, al-
legoricum ſenſum intelligit, quem in
modum nos plurima de decem tribu-
bus dicta ad captiuitatem Iudæorum

A extremam retulimus. Verum non tan-
tum arbitror vaſtitatem decem tribuũ
figuram fuiſſe excidij Ieruſalem, quæ
Dominum agnoſcere noluit, ſed etiam
excidij totius mundi, qui Chriſtum &
ſanctos eius odio proſecutus eſt. Nam
vaſtitas Ieruſalem huius extremæ mun
di vaſtitatis figurã geſſit, vt Matth. 24.
aperte cernimus, ideoque ibi Domi-
nus mixtim de vtraque locutus eſt.
* Quare Apoc. 6. eadem de fine mun- 24
di verba legimus: Abſcondent ſe in
ſpeluncis, & in petris montium, & di-
B cunt montibus, & petris: Cadite ſuper
nos, & abſcondite nos à facie ſedentis
ſuper thronum, & ab ira Agni. Pulchre
ergo Dñs non dixit: Tunc dicent, ſed
Tunc incipient dicere montibus: cadi-
te ſuper nos. Ac ſi diceret, Tunc inci-
pient dicere: ſed in alia multo maiori
calamitate magis ex animo eadem di-
cent, tunc finient quod in captiuitate
Ieruſalem incœperunt. Et quoniam di-
ctum quidem erat hoc de Iſraele, &
mox de captiuitate poſtrema Ieruſa-
lem, ſed multo magis de fine mundi,
recte dixit: Tunc incipient dicere, id
C eſt, Tunc incipiet impleri ſed in fine
ſæculi omnino implebitur. Mos enim
eſt ſcripturæ diligenter adnotandus, vt
cum ſit id, quod per figuram aliquam
ſignificabatur, tunc dicat impleri pro-
phetiam, quaſi innuens tantummodo
cœpiſſe impleri, cum factum eſt, quod
figura erat. vt Matth. 2. vt adimpleretur
quod dictum eſt per prophetam dicen-
tem: Ex Aegypto vocaui filium meum.
Iam præceſſerat figura, cum populus
Iſrael eductus eſt ex Aegypto, & tunc
cœpit impleri, ſed cum Dominus Ieſus
vocatus eſt ex Aegypto mortuo Hero-
D de, impletum eſt, vt optime ibi docet
Chryſoſtomus homilia octaua in Mat-
thæum, & Theophylactus ait: Per figu-
ram dictum eſt de populo, impletum
autem vere in Chriſto. Et Ioan. 19. Fa-
cta enim ſunt hæc, vt ſcriptura imple-
retur: Os non comminuetis ex eo. Sin
gulis annis id obſeruabatur in agno
paſchali, & tamen non eſt prorſus im-
pleta ſcriptura: donec milites Chriſti
per agnum ſignificati crura frangere
noluerunt.

Regul. Scriptura non dicitur impleri, niſi cũ fit, quod figuratũ erat.

25 *Ex diebus Gabaa peccauit Iſrael.* Sæpe illis exprobrat antiquitatem idololatriæ, maximum enim crimen eſt, quod poſt tot ſæcula multis à Deo beneficijs acceptis non eſt adhuc pœnitentia deletum. Reſpicit autem (vt Hiero. & Ruffinus, & Rupertus, & omnes fere expoſitores opinantur) ad ſcelus illud fœdiſſimum commiſſum in Gabaa vrbe Beniamin in vxorem Leuitæ Iud. 19. Ex eo die (inquit Hieronymus) peccauit in me omnis Iſrael, & idololatriæ reus eſt, quoniam, cum ſcelus hoc vindicaſſet acerrime admiſſum in mulierem; ſacrilegium tamen magnum in me per id tempus admiſſum, quod in domo Michæ, & mox in vrbe Dan palam idolum adoraretur, nunquam vindicarunt ſed aſſentiri potius viſi ſunt. Legimus Iudic. 17. idolum fuiſſe in domo Michę, quod poſtea tribus Dan in vrbem à ſe captam, & Dan vocatam tranſtulit. Iud. 18. Manſitq; apud eos idolum Michæ omni tẽpore, quo fuit domus Dei in Silo, id eſt, vſque ad tempora Eli, & Samuelis; ad illud enim vſque tempus fuit arca Dei in Silo, 1. Reg. 4. Recte autem probat Lyranus in cap. 17. Iud. & capit. 19. eodem tempore contigiſſe vexationem vxoris Leuitæ, & quod de idolo Michæ narratur. Nam bellum illud contra Beniamin ob illatum mulieri ſtuprum viuente adhuc Phinees nepote Aharon geſtum eſt, vt videmus Iud. 20. Hiſtoria autem Michæ vel ſtatim poſt mortem Ioſue contigit, antequam eſſent iudices, vt Latini expoſitores tradunt, vel, vt Hebræi, ſub Othoniele, qui ſucceſſit Ioſue.
26 * Legi nouum interpretem ita exponentem. Ex diebus Gabaa, id eſt, ex die, quo Saulẽ regem petierunt, qui erat ex Gabaa. Sed eo tempore nulla fuit idololatria regnante Saule, & poſt eum Dauide, immo neque prioribus annis regni Salomonis. Itaque potius dicere debuit, Ex diebus Salomonis. Nec poteſt hic auctor recte exponere, quod ſequitur, Non comprehendet eos prælium in Gabaa, facit enim præteritum quod in Heb. futurum eſt. Atque ita exponit: Non ſunt victi, dum regnauit Saul, cum conſtet ex Heb. & ex Latinis codicibus legendũ eſſe, Comprehendet, non, vt ipſe vult, comprehendit. Quod autem communem omnium expoſitionem reijcit, quoniam Iſtael non peccauit, cum vxorem Leuitæ polluerunt viri Beniamin, ſed ſancte egit ſcelus vlciſcendo: Si Hieronymum legiſſet, plane cerneret non ob id accuſari Iſraelem, ſed quoniam, cum hoc ſcelus vindicaſſet, maius ſcelus idololatriæ vindicare noluerit. Sed de his hactenus, nec enim volo aliorum expoſitiones refutare, ſed quam puto veriſſimam ſtatuere. At quoniam veritas, & conſenſio interpretum ſine cauſa vexabatur, defendendam putaui.

Ibi ſteterunt. Hieronymus: Hic ſtetit 27
Iſrael, ibi ſuũ repreſſit gradum, ne vltra ambularet in vijs Domini, &c. Hoc autem dicit, quoniam viuente Ioſue non coluit idola Iſrael, donec poſtea ſecuta eſt alia generatio, quæ cœpit ſeruire Bahalim, Iud. 2. Itaque eius idololatriæ initium fuiſſe videtur idolum Michæ, aut certe tunc idololatria ab vniuerſo Iſraele tacito conſenſu approbata eſt, dum ſcelus tantum vlciſci neglexit.

Non comprehendet eos in Gabaa prælium. Hieronymus ita interpretatur, Non puniam eos bello aduerſariorum propter Gabaa, tunc enim recte fecerunt vlciſcentes nefas in vxorẽ Leuitę admiſſum, ſed propter duas iniquitates comprehendet eos prælium. Accipi autem In, pro, Propter in ſcriptura iam ante adnotauimus, & ſæpe videbimus. Poſſumus aliter exponere, Non inſurget in eos bellum, quale fuit illud, quod in Gabaa inſurrexit ſuper filios iniquitatis, id eſt, in peſſimos illos adulteros, & patronos, ac defenſores eorum: qui licet tandem victi ſint; tamen prius bis vicerunt, & multum hoſtium ſanguinem fuderunt, atque ita quodammodo læti, & necem ſuam vlti ceciderunt. Quem ſenſum Rupertus, & Lyranus innuunt. Atque vt magis eum confirmemus, ſciamus (quod in Sopho. dicemus) notas ſimilitudinis crebro omitti ab Hebræis, vt Pſal. 10. Tranſmigra in montem ſicut paſſer. Hebr. tranſmigra in montem paſſer. Ita modo: Non comprehendet

Notę ſimilitudinis ſępe omittuntur.

eos prælium in Gabaa, id eſt, ſicut in Gabaa, non erit tale quale illud fuit.

28 *Super filios iniquitatis*. Senſum iam expoſuimus, nunc de phraſi dicamus. Filius cum genitiuo alicuius nominis ſæpiſſime ponitur in ſcriptura, multiſque modis, qui, vt phraſin paſſim occurentẽ ſemel explicemus, ita ad methodum redigi poſſe videntur. Filius interdum ponitur cum genitiuo nominis ſignificantis ſubſtantiam, interdum cum genitiuo nominis accidens aliquod ſignificantis. Cum ponitur cum genitiuo ſignificante ſubſtantiam, totum illud nihil aliud ſignificat, quàm genitiuus ille mutatus in nominatiuum ſuum, vt filius hominis, homo dicitur, filij taurorum, tauri. Eccl.38. Stimulo boues agitat, & conuerſatur in operibus eorum, & enarratio eius in filijs taurorum. Iſai.21. Tritura mea, & filia areæ meæ, id eſt, area mea. Ita filia Sion, Sion; filia Babylonis, Babylon; filia Ieruſalem, Ieruſalem. Vnde Auguſtin. in illud Pſalm. 71. Iudicabit pauperes populi, & ſaluos faciet filios pauperum, docet idem eſſe pauperes, & filios pauperum, ſicut idem eſt Sion, & filia Sion. Ita Homerus dixiſſe videtur lib.7. Iliad. filij Græcorum, pro Græci.

Filius cũ genitiuo.

ὣς ἔφατ', οἱ δ' ἄρα πάντες ἐπίαχον υἷες Ἀχαιῶν.

Quando autem patris, aut alicuius ex maioribus nomen additur, tunc proprie filius accipitur, neque aliter, quàm in alijs ſcripturis, vt filius Dauid, filij Iſrael. Idem dico cum nomen patris ex ijs, quæ dicuntur intelligitur, vt Coloſſ. 1. Et tranſtulit in regnum filij dilectionis ſuæ, id eſt, filij ſui dilecti, vt expoſuit Augu.15. de Trinit. capit.19. vel cum nos dicimur filij adoptionis, & filij Dei, & cum Gene.35. dicitur filius doloris mei, & filius dexteræ, &c. Sed nos de phraſi ſcripturæ peculiari loquimur.

29 * Quando genitiuus eſt nominis accidens aliquod ſignificantis, filius accipitur pro generali, aut ſpeciali nomine rei, de qua ſermo eſt, & nomen illud pro adiectiuo ſuo ponitur. Vt filius iniquitatis, id eſt, homo iniquus. Pſalm. 88. Et filius iniquitatis non apponet nocere ei. Eſt enim ſermo de homine A aliquo, nomen ſpeciei eius eſt homo, ideo interpretamur, homo iniquus. Iſai. 5. Vinea facta eſt dilecto meo in cornu filio olei, vbi oleum pro fertilitate ponitur, nomen generale vineæ eſt locus, aut terra, ſignificat ergo in terra fertili, ſiue (vt verterunt LXX.) in loco pingui, & fertili. Eodem modo dicitur 1.Reg.13. & alijs in locis ſæpe: Filius vnius anni erat Saul, id eſt, homo vnius anni. Sed eſt diligenter obſeruandum, quando genitiuus eſt nominis ſignificantis pœnam, aut ſuppliciũ, aut etiam præmij, per nomen dignus, B aut per futurum verbi cognati, vt commodius videbitur, faciendam eſſe interpretationem. vt 2. Reg.12. viuit Dominus, quoniam filius mortis eſt vir, qui fecit hoc, id eſt, dignus morte, aut periturus. 1. Reg. 20. Adduc eum ad me, quia filius mortis eſt. Matth.23. Et facitis eum filium gehennæ, duplo quam vos eſtis, id eſt, dignum gehenna. Io.17. Nemo ex eis perijt, niſi filius perditionis, id eſt, ille, qui perditione dignus erat, aut qui periturus erat. Eph.2. Eramus & nos natura filij Iræ, ſicut & ceteri, id eſt, digni ira, & ſupplicio. In ſi- C gnificantibus præmium, vt filius pacis, id eſt, dignus pace. Luc. 10. Et ſi fuerit ibi filius pacis. pro quo Matth. 10. Salutate eam dicentes: Pax huic domui. Et ſi quidem fuerit domus illa digna, pax veſtra veniat ſuper eam.

Iuxta deſiderium meum corripiam eos. 30

Quia maximum futurum erat ſupplicium, ait: Iuxta deſiderium meum; ducta videlicet ſimilitudine ab homine, qui multis iniurijs ſine cauſa prouocatus vltionem expetit, ſed occaſione aliqua in tempus aptius differt, ac tandem ſumit.

D *Propter duas iniquitates ſuas*. Irruet in eos infinita pene Aſſyriorum multitudo, vt duæ eorum iniquitates puniantur. Has duas iniquitates Hieronymus varie interpretatur, mihi illa videtur optima interpretatio, quam ex Ierem. 2. petit: Duo mala fecit populus meus, me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt ſibi ciſternas, ciſternas diſſipatas, quæ cõtinere nõ valent aquas. Quam ſequuntur Cyrillus, Theodoretus,

rus, Theophylactus, Rupertus: Hæ duæ iniquitates (inquit Hieronymus) contra duo decalogi erupere præcepta, in quibus dicitur: Ego Dominus Deus tuus: non erunt tibi dij alij abſque me. Rupertus. Hoc in quauis alia gente, quæ Deum non noſſet, vnum peccatū erat, cum videlicet malum per ignorantiam eligitur pro bono. At in populo, in quo notus erat Deus, duplex peccatum eſt, alterum, Deum notum non colere, alterum, pro eo, ſiue potius contra eum, colere deos falſos.

Ephraim vitula docta diligere triturā.
31 Solent vitulæ, ſiue vaccæ nouellæ, cū ad terendum adhibentur, cito ab agricolis dimitti, ne nimio labore frangantur: ſed illæ quoniam in tritura libere comedere ſinuntur, iuxta illud Deute. 25. Non alligabis os boui trituranti, ſæpe vltro ad aream redeunt, & trituram amant. Ita Ephraim aſſuetus colere idola, quoniam inde commercio, & amicitijs aliarum nationū locupletior fiebat, ſæpe redibat ad idololatriā, licet aliquando recedere quodammodo videretur. Ita exponunt gloſſa, Rupertus, Lyranus, & ante eos Gregorius, vt ſtatim dicam, & ſane eleganter. Sed addamus triturā hoc loco arationi opponi. Debent enim homines arare. i. laborare in legis diuinæ cuſtodia, nec præſentia emolumenta quærere, vt vitula terens, ſed futura expectare, vt qui arat. 1. Cor. 9. Qm̄ debet in ſpe qui arat, arare. At Iſrael arare noluit, ſed terere, vt tēporalibus diuitijs abundaret. Lyranus affirmat literam Hebraicam eſſe planiorem, atque ita habere: Ephraim vitula ſtimulata diligit trituram. Sed LXX. & Chaldæus, & ceteri interpretes ei aduerſantur, omnes enim vertunt, Docta, vel Aſſueta, quod idē eſt, & id proprie ſignificat מלמדה.

32 TROPOLOGIA.

Qui ſollicite quærunt bona huius ſæculi ſunt vitula docta diligere triturā.

Moralem ſenſum Greg. 20. Mor. cap. 16. acute expoſuit, cuius verba tali viro digna libenter ſubſcribam. Amant peruerſi homines pro huius mundi gloria etiam tribulationes, cunctiſque pro ea ſudoribus libenter ſeruiunt, & grauium laborum iugo deuotiſſime colla ſubmittunt. Quod bene ſub Ephraim ſpe-
A cie Hoſee prophetante deſcribitur, qui ait: Ephraim vitula docta diligere trituram. Vitula enim trituræ laboribus aſſueta, relaxata plerumque ad eūdem laboris vſum etiam non compulſa reuertitur. Ita prauorum mens huius mundi ſeruitijs dedita, & rerum temporalium fatigationibus aſſueta, etiam ſi ſibi libere vacare liceat, ſubeſſe tamen terrenis ſudoribus feſtinat, & vſu miſeræ cōuerſationis trituram laboris quærit, vt à iugo mundanæ ſeruitutis ceſſare non libeat, etiam ſi liceat. Quod videlicet iugum Dominus à Diſcipulorū
B ceruicibus ſubleuans cum dicit: Attendite vobis, ne forte grauentur corda veſtra in crapula, & ebrietate: illico adiunxit: Et in curis huius vitæ, & ſuperueniat in vos repētina dies illa. Et rurſus: Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati eſtis, & ego reficiam vos. Tollite iugum meum ſuper vos, & diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde. Hactenus Grego. & idem ait hom. 16. in Ezec. Luc. 21.

HISTORIA.

33 *Et ego tranſiui ſuper pulchritudinem colli eius.* Hieronymus: Tumentes eius
C ceruicum toros iugo impoſito edomui, id eſt: Ego eius collū ſuperbum, & contumax domui, & manſueſeci. Ita Theodoretus, niſi quod ipſe ait, Domabo, quoniam LXX. verterunt, Tranſibo. Hieronymus: Verbum עברתי, id eſt, maxime quando à Deo dicitur, ſemper plagas, & aduerſa ſignificat. Denique & exterminator in Ægypto tranſiiſſe memoratur, &c. Idem adnotat in Hamos. 5. in illud: Quia pertranſibo in medio tui. Ita Exod. 12. Tranſibit enim Dominus percutiens Ægyptios. Iob. 15. Quibus ſolis data eſt terra, & non tranſibit
D alienus per eos. Zach. 9. Et non tranſibit ſuper eos vltra exactor. Videtur autem mihi loqui Propheta de plagis, quas Iſrael ab Aſſyrijs accepit tempore Zachariæ regis, de quibus 4. Reg. 15. & 16. & 2 Paral. 30.

Transire, pro punire

Aſcendam ſuper Ephraim. Docet in poſterum etiam à ſe domandum eſſe Ephraim. Aſcendam ſuper ipſum, quaſi ſuper equum, aut iumentum aliquod, hoc eſt, omnino eum mihi ſubijciam,

&

& Aſſyrijs tradam. Sanctes Pagninus A
quod in Hebræo eſſet ארכיב vertit,
Equitare faciam Ephraim. Iſidorus Cla-
rius: Currum trahere docebo Ephra-
im. Sed aptiorem eſſe noſtram tranſ-
lationem docent LXX. qui verterunt,
ἐπιβιβῶ Ἐφραὶμ, vt eſt in caſtigatiſſimo
Aldi Manutij codice, id eſt, aſcendo ſu-
per Ephraim, non, ἐπιθήσω Ἐφραὶμ, id
eſt, ſuperponam Ephraim, vt habent
34 codex Complutenſis, & Regius. * At-
que hanc lectionem eſſe multo emen-
datiorem docent Cyrillus, & Theophy-
lactus, qui legunt, Aſcendo ſuper E-
phraim & Theodoretus eodem modo B
legit, exponit enim, Nam eo vectabor.
Hierony. vertit, Supponam Ephraim,
quod idem eſt, ex quo perſpicuum eſt
eum legiſſe, ὑποθήσω. Nota eſt eorum
regula, qui Grammaticæ Hebraicæ in-
ſtitutiones tradiderunt, ſæpe verba con
iugationis hiphil non differre modo ſi-
gnificandi à coniugatione cal.

Arabit Iudas. Cum hanc Iſraelis ca-
lamitatem viderint, tribus duæ nequa-
quam ſe in tritura exercebunt, ſed ara-
Tritura. bunt. Trituram vocat cultum idolo-
rum ſpe præſentis quæſtus, arare au-
Aratio. tem eſt laborare in ea re, quæ fructum C
præſentem non habeat, ſed futurum
promittat, id eſt, in executione man-
datorum Dei, vt iam expoſuimus nu-
mer. 31. Ita Gloſſa, & Lyranus. Hoc
autem dicit, propterea quod regnan-
te Ezecia in Iuda captæ ſunt decem
tribus anno ſexto regni eius. quarto
Regum. 18. eo autem tempore duæ tri-
bus pietatem colebant, & dum vixit
Ezecias. 2. Paralip. 30. & 31. penituſ-
que idola reliquerunt. Quod autem
capit. 5. vidimus: Facti ſunt principes
Iuda quaſi aſſumentes terminum, ſu-
per eos effundam quaſi aquam iram D
meã: quibus verbis increpat eos, quod
ad tantam fratrum ſuorum calamita-
tem non reſipuerint, ſed de dilatandis
potius terminis cogitauerint: nihil ob-
ſtat, indicat enim, quod poſt Ezeciæ
mortem factum eſt: Tunc enim reuer-
ſus eſt Iudas ad idololatriam 2. Paralip.
33. & ceteri deinde reges præter Io-
ſiam impij fuerunt.

35 *Confringet ſibi ſulcos Iacob.* Glebas ſul-
corum comminuet, terramque diligen-
ter complanabit, vt emollita recipiat
ſementem, & fecunda poſt modicum
ſeges pullulet. Hoc eamdem habet ſi-
gnificationem cum eo quod dixit: Ara-
bit Iudas. Sed Iacob hoc in loco dici
vult Gloſſa eos, qui de alijs tribubus
manſere cum duabus. Quod verũ eſſe
arbitror, id eſt, homines decem tribuũ,
qui hortante per nuntios Ezecia abie-
cerunt errorem idolorum, & venerunt
in Ieruſalem, vt videmus. 2. Paralip. 30.
Adeo vt omnis Iſrael, qui inuentus eſt
in vrbib' Iuda deſtruxerit lucos, & aras,
& idola, non ſolum de vniuerſo Iuda,
ſed & de Ephraim, & Manaſſe. 2. Par. 31.

Seminate vobis in iuſtitia. Monet vt
hoc ſemper faciant, & in legis Dei exe-
cutione perdurent, vt fructus vberri-
mos pietatis ſuæ colligant. In iuſtitia,
pro in iuſtitiam, ſiue ad iuſtitiam, po-
ſitum eſt, ſicut, In ore miſericordiæ,
pro, In os, aut ad os miſericordiæ, ita
enim eſt in Hebr. & ita verterunt LXX.
& reliqui interpretes, & ita legerunt
Origenes tract. 12. in Matth. & Am-
broſius in libro de Nabuthe Iezraheli-
ta, cap. 7. Bernardus ſerm. 37. in Cant.
& ep. 108. Nam ſi proprie loquamur,
Seminate in iuſtitia, &c. hunc habet ſen
ſum. Seminate cum iuſtitia, & metetis
cum miſericordia, ſicut Pſalm. 125.
Qui ſeminant in lachrymis, in exulta-
tione metent, vbi LXX. ἐν δάκρυσι, id
eſt, in lacrymis, vt nos habemus, non
in lacrymas, vt hic, In iuſtitiam. * At 36
hic ſenſus eſt, Seminate ad iuſtitiam, id
eſt, ita arate, & ſeminate, vt multa iu-
ſtitia, id eſt, ſanctitas in veſtris cordibus
oriatur. Hoc autem ſæpe fit in noſtra In iuſtitia
tranſlatione, vt Pſal. 43. Et in nomine pro in iu-
tuo ſpernemus inſurgentes in nobis, ſtitiam.
pro, In nos. 1. Pet. 1. Conſeruatam in
cœlis in vobis. Græce, in vos εἰς ὑμᾶς.
Eodem modo loquuntur & Apoſtoli,
vt Rom. 1. Tradidit illos Deus in deſide-
ria cordis eorum, Græce, In deſiderijs.
Et ibidem. Qui commutauerunt veri-
tatem Dei in mendacium Græce, In
mendacio, Sicut è contrario ponũt εἰς εἰς pro ἐν
pro ἐν, vt 1. Cor. 1. Aut in nomine Pauli in apoſto-
baptizati eſtis? Et Matth. vlt. Baptizãtes lis & vice
eos in nomine Patris, &c. Græce In no- verſa.

A men Pauli, & in nomen Patris. *Et meti-
te in ore miſericordiæ. Si ita ſeminaueri-
tis, ampliſſimos fructus, vbertimoſque
colligetis, omnibus vos bonis & ani-
Scriptura in promiſſionibus imperatiuo vtitur pro futuro. mæ, & corporis replebit Deus. Solet
ſcripturn in promiſſionibus vti impera
tio pro futuro, vt ſignificet, ſi id fiat;
quod dicit, promiſſionem eſſe certiſſi-
mam, quaſi nihil iam ſuperſit, niſi ma-
nus ad fructum illum colligendum mit
tere, aut ad promiſſionem illam capien
dam, vt Iſai. 55. Audite audientes me,
& comedite bonum, id eſt, ſi me audie-
ritis, non dixit, Comedetis bonum, ſed
B vt certum & paratum bonum demon-
ſtret, Comedite bonum. Pſal. 33. Acce-
dite ad eum, & illuminamini. Luc. 11.
Date eleemoſynā, & ecce omnia mun-
da ſunt vobis. Sed quid eſt, In ore mi-
37 ſericordiæ?* Os in ſcriptura pro volun
tate ſæpe accipitur, ſignificat enim lo-
cutionem, & locutione homines mani
feſtant quod volunt. Ita dicere ſole-
Dico. mus, Faciam, quod dixeris, id eſt, quod
volueris. Inde apud Hebræos & Chal-
dæos, אמר, id eſt, dicere pro iubere. Vt
Pſalm. 148. Ipſe dixit, & facta ſunt, ipſe
mandauit & creata ſunt, & Mat. 4. Dic,
C vt lapides iſti panes fiant. Inde os pro
voluntate, vt Gen. 24. Vocemus puel-
lam, & quæramus ipſius voluntatem.
In Heb. Et quæramus os ipſius. Iſai. 30.
Qui ambulatis vt deſcendatis in Ægy-
ptum, & os meū non interrogaſtis. Ita
igitur dictum puto. *In ore miſericordiæ*,
ad os miſericordiæ, id eſt ad voluntatē
miſericordiæ, quantum miſericordia
Reg. voluerit, hoc eſt largiſſime. Solet enim
Proſopopœia, id eſt fictio perſonæ, frequens in ſcriptura. ſcriptura voluntatem, & ſermonem, &
ſenſum tribuere etiā rebus inanimatis
per proſopopœiam. Ex his intelligitur
locus Gen. 47. Et alebat eos, omnemq;
domum patris ſui præbens cibaria ſin-
D gulis. In Hebr. Præbens cibaria: לפי
הטף, id eſt, ad os paruuli. Pagninus
Locus Geneſ. 47. vertit: Ac ſi adhuc eſſent paruuli, alij
aliter. Sed nos ſciamus טף ſignificare
paruulum, & familiam, & plerumq; po
ni pro filijs, qui ſunt tota familia, vel
potiſſima eius pars, vt Gene. 47. Et in
cibum familijs, & liberis veſtris: Ergo
dare cibaria in os familiæ, ſiue ad os fa-
miliæ, eſt dare quantum quiſque de fa-

A milia vellet. *Hinc etiam: Percutere 38
in ore gladij, id eſt, omnes occidere, & Os gladij
nemini parcere, quod eſt percutere
quantum gladius percutere velit. Exo.
17. Fugauitque Ioſue Amalech, & po-
pulum eius in ore gladij. Nume. 21. A
quo percuſſus eſt in ore gladij. Qui au
tem putant in his locis, & ſimilibus os
gladij pro acie capi, conſiderent nun-
quam ita vertere noſtrum interpretē,
nec vnquam dici, In ore gladij, niſi cū
plurimi cæſi ſunt. Si autem ſignificaret
aciem gladij, & ſi vnus cæſus eſſet, dici
poſſet perijſſe in ore gladij. Nec obſtat
B quod gladius vtraque parte ſecans *δί-
στομος* dicitur, id eſt, gemini oris, vt
Hebr. 4. Et penetrabilior omni gladio
ancipiti. Et *στόμα*, id eſt, os pro acie, vt
Hebræ. 11. Effugauerunt aciem gladij:
nam ea phraſis Græcorū eſt, non Hebr.
Cum autem dicitur; Perijt in ore gla-
dij, propria Hebræorum phraſis eſt. Vn
de LXX. quia ſuæ linguæ proprietatem
callebant, vbi inuenerunt: In ore gla-
dij, nequaquam verterunt: In acie gla-
dij, aut *ἐν στόματι*, id eſt, in ore, ſed *ἐν
φόνῳ μαχαίρας*, id eſt, in morte gladij.
Quod autem Lucas capit. 21. dixit: Et
C cadet in ore gladij, *καὶ πεσοῦνται ἐν στό-
ματι μαχαίρας*, Græce loquēs Hebrai-
cam phraſin imitari voluit, vt aliquan-
do faciunt Apoſtoli, & Euangeliſtæ.

TROPOLOGIA.

Nos cū hæc audimus, agricolas nos 39
eſſe meminerimus: agricolæ autem
laborioſum genus ſunt, & auidum, mo
do laboremus, modo ſeminemus in iu-
ſtitia, vt cum defecerimus, metamus
in ore miſericordiæ. Hoc enim eſt
quod dixit Apoſtolus Gala. 6. Quæ
enim ſeminauerit homo, hæc & me-
tet. Et 2. Cor. 8. Qui parce ſeminat,
D parce & metet, & qui ſeminat in bene-
dictionibus, de benedictionibus & me-
tet. Semē ſunt bona opera, quibus & in
hac vita illuminamur. Origenes tra-
ctat. 12. in Matth. quoniam LXX. ita
verterunt: ſeminate vobis in iuſtitiam,
vindemiate fructum vitæ, illuminate
vobis lumen ſcientiæ: ita eos ſecutus,
inquit. Conuenit primum quæ ſunt
actus implere, & opus bonum delecta-
re, & ſic ad ſcientiam rerum venire, &
ſecun-

ſecundum Prophetam,qui dicit:Semi-
nate vobis ad iuſtitiam, & vindemiate
fructum vitæ:vt primum bona opera fa
ciamus,poſt hoc autem quod dicit,illu
minate vobis lumen ſcientiæ,quaſi per
viam quamdam poſtquam emendaue-
rit quis mores ſuos, proficiſcatur ad
ſcientiam, & illuminetur. Bernardus
ſerm.37.in Cant.docet neceſſe eſſe, vt
cognitio Dei,ac ſui ipſius præcedat ſciẽ
tiam literarum,deinde addit. Et vide ſi
non intuebatur, & ſi non docebat hũc
ordinem, qui dicebat: Seminate vobis
ad iuſtitiam,metite ſpem vitæ, & tunc
demum illuminate vobis (ait) lumen
40 ſcientiæ. * Vltimam poſuit ſcientiam
tamquam picturam,quæ ſtatum habere
nequeat ſuper inane, & ideo illa duo
præmiſit,& ſubiecit illi,tamquam ſi ſo-
lidum aliquid picturæ ſubſterneret. Tu
ergo ſeminaſti tibi ad iuſtitiam,ſi ex ve-
ra notitia tui euigilaſti timere Deum,
temetipſum humiliaſti, fudiſti lacry-
mas,eleemoſynas profudiſti, ceteriſq;
te pietatis actionibus mancipaſti, ieiu-
nijs,& vigilijs afflixiſti corpus,ſi pectus
tunſionibus cœlos clamoribus fatiga-
ſti.Semina ſunt bona opera, bona ſtu-
dia,ſemina lacrymæ ſunt.Ibant,inquit,
& flebant mittentes ſemina ſua. Idem
epiſt.108. Falleris fili, falleris, ſi te pu-
tas inuenire apud mundi magiſtros,
quam ſoli Chriſti diſcipuli,id eſt,mun-
di contemptores Dei munere aſſequũ-
tur.Nec enim hanc lectio docet,ſed vn
ctio,non litera,ſed ſpiritus, non erudi-
tio, ſed exercitatio in mandatis Domi-
ni.Seminate,inquit,vobis ad iuſtitiam,
metite ſpem vitæ,illuminate vobis lu-
men ſcientiæ. Vides quia nõ recte pro-
ditur ad lumen ſciẽtiæ,niſi iuſtitiæ ger-
men præcedat ad animam,ex quo for-
metur granum vitæ, non palea gloriæ.
Beatus Ambroſius,quamuis hoc de bo-
nis operibus dicatur, proprie tamen ad
eleemoſynam accommodat,& ſatis ele
ganter: ita enim inquit in libro de Na-
buthe Iezrahelita,cap.7. Bonorũ enim
fructus munerum in eos ipſos, qui con
tulerunt,conuertuntur, & gratia libe-
ralitatis in auctorem boni operis redit.
Denique ſcriptum eſt: Seminate vobis
ad iuſtitiam. Eſto ſpiritualis agricola,
A ſere quod tibi proſit. Bona ſatio in cor-
de viduarum.Si terra tibi reddit fructus
vberiores,quàm acceperit,quanto ma-
gis miſericordiæ remuneratio reddet
multipliciora, quæ dederis?

HITSORIA.

41 *Innouate vobis nouale.* Eradicate ſpi-
nas veterum peccatorum, & renouate
vos per pœnitentiam.Ierem,4 Nouate
vobis nouale, & nolite ſerere ſuper ſpi
nas. Nouale eſt ager nunc primum Nouale
proſciſſus, vt ex Hierony. refertur de
verborum ſignificatione cap. 1. & cap.
Quid per nouale.

B *Tempus autem requirendi Dominum.*
Cognoſcite ſemper quidem Deum à
vobis quæri debere, ſed nunc maxime,
cum venerit Chriſtus veræ iuſtitiæ do-
ctor. Eſt autem notandum tempus hoc
loco ſignificare opportunitatem tem- Tempus עת.
poris, qua elapſa res aut nullo modo,
aut non ſine detrimento magno fiunt.
Hebraice עת appellatur,quomodo Sa-
lomon Eccleſ.3. pro eo quod nos habe
mus: Et ſuis ſpatijs tranſeunt vniuerſa
ſub ſole,ait: Et עת, (id eſt opportuni-
tas) omni rei.Deinde cum dicit:Tem-
pus naſcendi, &c. Semper vtitur hoc
eodem nomine, pro quo ſemper LXX.
C ibi ponunt καιρὸς, quod proprie tem-
poris ſignificat opportunitatem. Eſt er
go: *Tempus autem requirendi*, &c. ac ſi
diceret,videte ne occaſionem illam ela
bi ſinatis, ſi enim tunc Chriſtum non
receperitis, in magna mala incidetis,
multumque à Romanis affligemini.
Tranſijt à præſentibus ad futura, id eſt,
ad Chriſti aduentum more propheta-
rum, vt cap.2. num.34. adnotauimus:
& merito nunc tranſit, ſemper enim
prophetæ nitebantur populum illum
talem efficere, vt Chriſtum venientem
agnoſceret,& ſuſciperet.* Quod aper- 42
D tius erit,ſi vertere velimus.Tempus au
tem requirendi Dominum, donec ve-
niat, qui docebit vos iuſtitiam; vt ver-
terunt recentiores,& Burgenſis in add.
3.huius cap. & LXX. Et merito, nam
עד etiam ſignificat, Donec, vt Oſ.5.
Reuertar ad locum meum, donec defi-
ciatis, & alibi paſſim,id eſt,nunc eſt vo
bis tempus, & ſemper erit, donec ve-
niat Chriſtus. Sed ſignificat etiam

Cum, vt Ionæ. 4. Cum adhuc eſſem in
terra mea. Dicuntur autem hæc vni-
uerſis duodecim tribubus, de quibus iã
promiſcue loquebatur, nam vniuerſis
in toto orbe prædicatum eſt Euange-
lium ab Apoſtolis. Hæc verba ſine cau
ſa Lyranus de Ezecia rege interpreta-
tus eſt, cum Hieronymus & Chriſtiani
expoſitores de Chriſto Dei filio inter-
pretentur, & verba ipſa perſpicua ſint.
Non enim de Ezecia, ſed de Chriſto
prædictum erat doctorem eum futurũ
eſſe iuſtitiæ, vt Iſai. 30. Et non faciet
auolare à te vltra doctorem tuum, &
erunt oculi tui videntes præceptorem
tuum. Et Ioe. 2. Cum dederit vobis do
ctorem iuſtitiæ. Immo & doctiores He-
bræi ita interpretati ſunt, vt docet Ga-
latinus lib. 3. contra Iud. c. 29. & Chal-
dæus ita vertit: Recipite vos ad timo-
rem Domini; nunc enim reuelabitur, &
afferet vobis iuſtitiam.

43 *Araſtis impietatem*. Terra, in qua ha
ctenus laboraſtis, fuit impietas; & ita
fructus, quem collegiſtis, fuit iniqui-
tas, id eſt, multiplicata ſunt peccata ve-
ſtra. *Et comediſtis frugem mendacij*, id
eſt, mentitæ vobis ſunt fruges, nullum
fructum recepiſtis ex veſtris iniquitati-
bus: frugem enim mendacij vocat fru-
gem mentientem, id eſt, non redden-
tem fructum, quem promittere vide-
batur, vt cum cap. 9. dixit. Et vinum
mentietur eis. Hoc ipſum alijs verbis
eleganter loquitur Iſai. cap. 59. Con-
ceperunt laborem, & pepererunt ini-
quitatem, oua aſpidum ruperunt, & te-
las araneæ texuerunt, &c. De qua re
egimus. c. 6. num. 57. Porro hæc æque
conueniunt in duas tribus, & in decẽ,
parum enim in iuſtitia manſerunt, &
ideo de omnibus intelligendum vide-
tur: quamuis nihil obſtat de ſolo Iſraele
hæc dici, vt Ruffinus vult, præcipue
enim loquitur hic Propheta de Iſraele.

Quia confiſus es in vijs tuis. Proprie
nunc Iſraeli loquitur, vt etiam Hiero.
vult. Confiſus es in vijs tuis, id eſt, in
idololatria tua, vt exponit Hiero. ſpe-
rabaſque Deos, quos colebas, tibi fore
propitios. Confidebas etiam multitu-
dini, & fortitudini militum tuorum,
ideoque minas meas, & captiuitatem

A futuram contemnebas. Propterea con
ſurget tumultus in populo tuo, id eſt,
fremitus vlulantis exercitus, quo cla-
mante omnes munitiones tuæ vaſta-
buntur, & ſpes tuæ fallaces concident.
*Ceterum tumultus hoc in loco aut
poteſt intelligi hoſtilis exercitus mu- 44 Tumul-
tuo ſe clamore excitantis ad hoſtem tus.
acrius inuadendum, vt intellexit Hier.
aut exercitus Iſraelis in bello cadẽtis,
dum alij occiduntur, alij capiuntur,
qualis videtur fuiſſe tumultus ille, qui
reſonabat in caſtris Palæſtinorum Io-
natha cum armigero vincente, & illis
B mutua cæde cadentibus. 1. Regum. 14.
Ita etiam de illis, qui capiebantur, ce-
cinit Virgilius.

At domus interior gemitu, miſeroque tu-
multu
Miſcetur: penitusq́; cauæ plãgoribus ædes
Femineis vlulãt, ferit aurea ſidera clamor

Ideo LXX. verterunt: & inſurget
perditio in populo tuo.

Sicut vaſtatus eſt Salmana à domo e-
ius, qui vindicauit Bahal. Senſus ver-
borum non eſt obſcurus; prædicitur
enim Iſraeli miſerabilis vaſtitas, qualis
Salmanæ contigit à domo eius, qui vin
dicauit Bahal. Mirabiliter tamen diſſi-
C dent à noſtra tranſlatione noui inter-
pretes, & quidẽ hoc loco maiori pro-
babilitatis ſpecie, quàm alijs ſolent. Nã
veteres putant Prophetam alludere ad
hiſtoriam illam Salmanæ victi à Gedeo
ne & interfecti Iud. 8. Qui Gedeon Ie-
robahal dictus eſt, eo quod vltionem
ſumpſit de Bahale, & lucum eius deſtru
xit & aram. Iud. 6. Ita Hierony. Ruffi.
Cyril. Theodor. Theophyl. Rupertus,
& alij. At recentiores nolunt hanc in-
terpretationem admittere, primum;
quoniam in Hebræ. negant eſſe, ſicut
vaſtatus eſt, ſed ſicut vaſtauit. *De-
D inde quoniam in Hebræo non eſt 45
צלמנע, cum צ in principio. quod no-
men erat principis illius Madian, de
quo Iudicum loquitur hiſtoria, vt in
illo libro ſæpe videmus, & apud Daui-
dem, Pſalm. 82. Sed שלמן cum ש in
principio. Tertio quod in Hæbreo non
eſt, De domo eius, qui vindicauit Ba-
hal, ſed, Domus, aut domum Arbel.
Quare ita locum vertendum putant;
Secun-

Secundum quod vaſtauit Salman domum Arbel, aiuntque alteram ex duabus indicari hiſtoriam, vel cum Salmanaſar rex Aſſyriorum primo anno Hoſee regis Iſrael crudeliſſime vaſtauit Arbel trans Iordanem: aut hiſtoriam aliā nobis in ſcriptura non expoſitam, ſed illo Prophetæ tempore omnibus notiſſimam, cuiuſdam Salman armis, ac bello potentis, qui Arbel locum munitiſſimum expugnauit, ibique nulli ætati pepercit, ſed filios coram matribus, ac ipſas deinde matres ſaxis, & muris colliſas crudeliter interfecit. Lyranus vero negat Salman nomen eſſe hominis. ſed ſignificare pacificum, & Arbel ſignificare inſidiatorem, atque ita eſſe vertendum: ſicut vaſtata eſt pacifica à domo inſidiatoris, id eſt, ſicut gens pacifica, & quieta, nihilque ab hoſtibus timens vaſtari ſolet ab inſidiatore, & eius familia ſubito irruente, ſicut Iudic. 18. legimus de vaſtatione vrbis Lais. Quem ſenſum etiam Chaldæus expreſſit: Sicut vaſtatur pacificus per inſidias in die belli;

46 * Difficilis ſane locus, & qui videatur ægre poſſe defendi: ſed difficilius tot ſæculorū damnare conſenſum, & quaſi cogere Eccleſiam, vt dediſcat poſt tot annorum cēturias quod initio didicit: Nam LXX. interpretes ita verterunt: Conſurget perditio in populo tuo, & omnia murata tua abibunt, ſicut princeps Salmana de domo Ierobahal in diebus belli, matrem ſuper filios alliſerunt. Quod autem quidam codices Græci habent, De domo Ieroboham; mendoſi ſunt, vt etiam Hieronymus ſubindicauit, & ex Cyrillo, Theophylacto, Theodoretoque conſtat: Ita ſemper intellexerunt doctiſſimi quique ex Græcis patribus, & Latini vſq; ad Hieronymum, & poſt eum omnes Latini, ſemper enim Eccleſia has tranſlationes ſecuta eſt. Breuiter ergo eorum argumenta ſoluamus. Primo quod reprehendunt verti, Sicut vaſtatus eſt, inique faciunt, cum ſit כְּשֹׁד, id eſt, ſicut vaſtitas, aut iuxta vaſtitatem Salmana, id eſt, qua vaſtatus eſt Salmana.

47 * Quod autem ſecundo loco obijciūt, diuerſis literis ſcribi Salmana hic, & in libro Iudicum, multum adducor, vt pu-

A tem vitio librariorum contigiſſe, & olim eiſdem literis vtrobique ſcriptum fuiſſe. Primum quòd apud LXX. idem eſt vbique nomen. Deinde quoniam Hieronymus nihil de ſcriptionis diuerſitate dixit, qui ſolet eſſe in hac re diligentiſſimus. Nam & hic adnotauit malè à quibuſdam legi Ieroboham pro Ierobahal, & in Hebræo non eſſe Ierobahal, ſed Arbel. Quomodo ergo tantam diuerſitatem prætcriit in eo nomine, è quo maxime totius loci intelligentia pendebat? Ego vero & ceteros Græcos interpretes ita, vt LXX. vertiſſe ſuſpi-
B cor, quoniam Hieronymus nihil de interpretationum varietate in loco obſcuriſſimo adnotauit. Quod ſi huic meæ coniecturæ non creditur, quæ certe probabilis eſt, binominem eum fuiſſe dicamus, vt paſſim in ſcriptura videmus, ſicut & Gedeon dictus eſt Ierobahal. Nec mirum, nam & Ioſephus 5. antiqui. capit. 8. hunc ipſum Salmana vocat Hezarbunim. Quamuis probabilius fortaſſe eſt ש pro צ poni, ſicut ſæpe pro ס ſcribi adnotauimus ca. 9. n. 24. ſunt enim tres hæ literæ ſimilis ſoni, vt docet Hieronymus in Tradit. Hebr.
C in Geneſ. & in epiſt. ad Titum, capit. 3. & omnium earum loco, ſcilicet, ponūt LXX. & Ioſephus, & Euangeliſtę, atque Apoſtoli. Quod autem litera ע deſit in fine; & Hebræorum, & multarum nationum conſuetudo eſt nomina propria modo in principio, modo in fine
decurtare. * Tertia obiectio eſt, non legi 48
in Hebr. Ierobahal, ſed Arbel: quam Hier. diluit, docet enim Arbel idem ſignificare, quod Ierobahal, ſed breuiori, diſertiorique ſermone. Hæc Hieronymus paucis, ſed quæ difficilem admodum habeant explicatum: ita tamen videntur explicanda. Quod LXX. dixe-
D runt, De domo Ierobahal, quoniam vidit Hieronymus in nonnullis libris fuiſſe deprauatum, & ſcriptum Ierobohā, ne in ſua tranſlatione poſſet deprauari, tranſtulit; De domo eius, qui vindicauit Bahal, vt multa habent exemplaria. Sed omnino legendum eſt, De domo eius, qui iudicauit Bahal, vt in plurimis codicibus tam manuſcriptis, quam typis excuſis, & in Haymone, gloſſa,

gloſſa, Hugone, & alijs legimus. At- A
que, vt nullos haberemus codices, qui
ſuffragarentur, ſatis hoc ex relatis Hie-
ronymi verbis poteſt intelligi: nam, vt
dixi, Hieronymus nomen Ierobahal
voluit interpretari, Ierobahal autem
non ſignificat eum, qui vindicauit Ba-
hal, aut vltorem Bahal, vt plerique ni-
mium creduli arbitrantur, ſed (vt hic
ait idem Hiero.) vlciſcatur ſe Bahal, ita
enim legimus Iud. 6. Ex illo die voca-
tus eſt Gedeon Ierobahal, eo quod di-
xiſſet Ioas: Vlciſcatur ſe de eo Bahal,
qui ſuffodit arã eius. Quibus verbis irri-
ſus eſt Bahal, quod tanta iniuria acce- B
pta nequaquam ſe ipſum vindicare po-
49 tuerit. * Hoc ipſum oſtenditur, ſi lega-
mus, De domo eius, qui iudicauit Ba-
hal, id eſt, damnauit, infirmum, atque
impotens idolum eſſe eum oſtendit, nõ
Deum, qui de luci, fanique ſui euerſore
vltionem ſumere non valuit. Porro
Arbel non ſignificat inſidiatorem Dei,
vt multi putant, nec deducitur ab ארב,
quod ſignificat inſidiari, ſed à ריב,
quod eſt iudicare, vlciſci, contendere,
vt cap. 2. diximus, cum illa verba expo
nebamus: Iudicate matrem veſtram, iu
dicate. Et ab eodem verbo ductum eſt C
nomen Ierobahal. Itaque א non radi-
calis litera, ſed ſeruilis eſt. Idem igitur
ſignificant Ierobahal, & Arbel, ſed aper
tior eſt irriſio in Arbel, quod ſignificat
iudicatorem, & damnatorem Bahal.
Siquis obijciat in Arbel non eſſe nomẽ
Bahal, ſed אל, quod Deum ſignificat:
non deſunt qui velint in hoc nomine
Arbel ע ſcribi, non א Sed nihil neceſ
ſe habemus mutare lectionem. אל,
vnum ex diuinis nominibus eſt, & pro-
prie fortem ſignificat ad maiorem ergo
infirmiſſimi idoli irriſionem pro Bahal
poſitum eſt nomen Dei, אל, fortitudi-
nem magnam ſignificans, ac ſi diceret D
per ironiam, De domo eius, qui iudi-
cauit, atque damnauit Deum illum for
50 tem, & potentem. * Iam quod negant
eſſe in Hebræo, De domo, facillime ſol
uitur ſubaudiri huiuſmodi præpoſitio-
nes, vt apud Latinos, & Græcos, ita
etiã apud Hebræos. Ita fecerunt LXX.
& Chaldæus in hoc loco, & ita fieri ſæ
pe apud Hebræ. docet Sanctes Pagni-

nus lib. 1. inſtituti. Heb. cap. 25. & paſ-
ſim inueniet, qui obſeruauerit.

Nunc ergo noſtra, LXX. que tranſla-
tione, id eſt Græcorum patrum, & La-
tinorum defenſa ſententia, hiſtoriam
in ſcriptura quæramus. Cyril. auctor eſt
alios ante ſe ita interpretatos, vt Ge-
deonem dicerent occidiſſe matrem cũ
filijs in familia Salmana, ſed ſibi aptiorẽ
videri interpretationem, Salmana re-
gem Madian eo tempore quo Iſrael
idola colebat, interfeciſſe ex domo Ge-
deonis, ſiue ex Iſrael (vt alij volunt)
matrem cum filijs: idemque nunc paſ-
ſuras eſſe decem tribus vaſtantibus Aſ-
ſyrijs, quoniam etiam Deos gentium
adorabant. In hanc ſententiam eunt
Theodoretus, & Theophylactus, quæ
ſane poteſt verbis tranſlationis LXX.
conuenire, ſed noſtræ non poteſt, quæ
ait: Sicut vaſtatus eſt Salmana, non ſi-
cut vaſtauit Salmana. Quare Hierony-
mum miror eodem modo fuiſſe inter-
pretatum contra verba ſuæ tranſlatio-
nis, ita enim ait: Vt quomodo Salma-
na interfecit filios coram matribus, ip-
ſis quoque matribus deinceps interfe-
ctis, ſic & filij tui, ò Ephraim, te præ-
ſente interficiãtur, qui & ipſe trucidan
dus es. * Deinde, vt hoc ex Scriptura 51
probet, addit: Quærimus vbi ſcriptum
ſit, quod Salmana matrem ſuper filijs
occiderit. Legimus in Iudicum libro lo
quente Gedeone ad principem Madiã:
Quomodo abſque liberis fecit gladius
tuus multas matres: ita ſine filijs erit
inter mulieres mater tua. Hæc ille, quę
ideo ſubieci, ne illis quæ tendis fruſtra
lector fatigetur. lapſus eſt enim memo
ria Hiero. vt nobis ſæpe vſu venit cum
verba alicuius auctoris tenere nos re-
cte arbitramur, neq; locum intuemur,
ſed memoriter recitamus. Nõ ſunt hæc
Gedeonis verba, ſed Samuelis, nec Sal-
manæ dicuntur, ſed Hagag regi. 1. Reg.
15. Neceſſe eſt ergo dicere hæc Salma-
nã non feciſſe, ſed paſſum eſſe Gedeo-
ne vincente, vt Ruffinus & alij volunt.
Sed Ruffinus putat cognatos Salmanæ
nomine matris fuiſſe intellectos, aut
certe vrbem ipſam, in qua ille regna-
uerat. Sed quis vnquam vidit cogna-
tos matrem dici? Secundum maiorem

præfert

præfert ſpeciem veritatis, ſed æque fal A
ſum eſt; non enim tranſiuit Gedeon in
terram Madian, vt poſſet euertere vr-
bem, in qua Salmana regnabat. Erudi-
tus quidam, ac recens expoſitor proba-
bilius hoc refert ad turrem Phanuel,
quę victo Salmana euerſa eſt à Gedeo-
ne, & ciues interfecti, atque ita mater
52 cum filijs perijt.* Et mihi hoc olim ex
parte probabatur: ſed nunc iudicium
reprehendo meum, nam Phanuel vrbs
erat tribus Gad vltra Iordanem, nihilq;
ad Salmanam petinebat, ſed quia con-
tempſit Gedeonem inſequentē Zebee,
& Salmanam, & commeatum eius mili B
tibus dare noluit, poſtea turris eius ſub-
uerſa eſt à victore. At Propheta hanc ca
lamitatem Salmanæ fuiſſe docet, ſicut
vaſtatus eſt Salmana à domo eius, qui
iudicauit Bahal. Nā ſi dicere voluiſſet,
non neceſſe erat dicere, ſicut vaſtatus
eſt Salmana, qui gladio Gedeonis con-
foſſus eſt, ſed ſicut vaſtata eſt Phanuel.
Dicamus ergo quod videtur probabi-
lius. Cùm domus Gedeonis, id eſt, co-
gnati eius, & milites trecenti irrupe-
runt in caſtra Madianitarum, omnia ca-
ſtra turbata ſunt (vt legimus Iud 7.) &
vociferantes, vlulanteſque fugerunt, & C
nihilominus inſiſtebant trecenti viri
buccinis perſonantes. Immiſitque Do-
minus gladium in omnibus caſtris, &
mutua ſe cæde truncabant. Et cap. 8.
Percuſſit caſtra hoſtiū, qui ſecuri erant,
& nihil aduerſi ſuſpicabātur. Fugerunt-
que Zebee, & Salmana, quos perſequēs
Gedeon comprehendit turbato omni
exercitu eorum. In hac ergo innumera
bili multitudine Orientalium populo-
rum quis dubitet multos pueros, mulie
reſque fuiſſe? cum legamus cap. 6. Cum-
que ſeuiſſet Iſrael, aſcēdebant Madian,
& Amalec, ceterique Orientalium na- D
tionum, & apud eos figentes tentoria,
ſicut erant in herbis, cuncta vaſtabant.
Ipſi enim, & vniuerſi greges eorum ve-
niebant cum tabernaculis ſuis & inſtar
locuſtarum vniuerſa complebant, innu
mera multitudo hominum, & camelo-
rum quidquid tetigerant deuaſtantes.
53 * Cum ergo eo tēpore præ metu Iſrael
in antris, & ſpeluncis montium habita-
ret, vt ibidem ſcriptum eſt, & Mediani-

A tæ, ceterique Orientales tanquam in
terram ſuam venirent, ſecumque affer-
rent omnes greges cum tabernaculis,
ac populi illi cum vxoribus, & filijs in
tabernaculis degant, quæ pro volunta-
te, aut neceſſitate alio ſemper transfe-
runt, certum eſt multas matres cum fi-
lijs in eo fuiſſe exercitu. Mox cū exer-
citus fugeret ſubito pauore occupatus
& ſeſe mutuis vulneribus confoderent
milites, omneſque turbati diffugerent,
& quantum poſſent feſtinarent, filij ca-
debant, & matres aut gladijs cædentiū,
aut feſtinatione ſubita fugientium ſuper
B ipſos filios ſuos allidebantur. Hoc ſcri-
ptura nō narrauit, ſed lectoribus intel-
ligendū reliquit ex ijs, quæ in minori-
bus tumultibus fieri videmus, & poſtea
Hoſeas expreſſit. Quis enim tam ſe- Regul.
gniter ſcripturam legit, vt non obſer- Scriptura
uet, cum in ea mentio ſit hiſtoriæ alibi addit hi-
narratæ, ſæpe quædam addi ſolere, quæ ſtorię ali-
in libro illo, in quo fuſius narrata eſt, bi narra-
ſcripta non ſunt? Exempla qui volet, tæ.
inueniet Heb. 11. in hiſtorijs, quæ refe-
runtur, è varijs ſcripturæ locis. Et. c.
12. Moyſes dixit: Exterritus ſum, & tre-
mebundus. Et noſter Propheta c. 12. ait
C de Iacob cum angelo luctante: Fleuit,
& rogauit eum, &c. lege Geneſim, non
inuenies eum tunc fleuiſſe.
Sic fecit vobis Bethel. Eadem mala ſi- 54
ne dubio vos patiemini propter idola,
quæ colitis in Bethel, eſt autem irriſo-
ria, & amara alluſio vocum Bethel, &
Betharbel. Quaſi dicat: Quod illi eue-
nit à Betharbel, id eſt, à domo Gedeo-
nis, hoc vobis eueniet à Bethel, non
tam enim hoſtes, quam idola culta in
Bethel vos trucidabunt.
A facie malitiæ nequitiarum veſtrarū.
A facie alicuius in ſcriptura nihil eſt A facie.
D aliud interdum, quam, Ab eo. Vt Dan.
2. Quam ob cauſam tam crudelis ſen-
tentia à facie regis eſſet egreſſa, id eſt,
à rege. Ita à facie terræ, à facie gladij.
Interdū vero idem eſt quod, Propter,
vt Pſalm. 37. Non eſt ſanitas in carne
mea à facie iræ tuæ, non eſt pax oſſibus
meis à facie peccatorum meorum, id
eſt, Propter iram tuam, propter pecca-
ta mea Putruerunt, & corruptæ ſunt
cicatrices meæ à facie inſipientiæ meę.
Ita

Ita nunc, *A facie malitiæ*. id eſt, propter malitiam veſtram. Quod autem additum eſt, Nequitiarum veſtrarum, valet, malitiæ veſtræ iniquiſſimæ, multum enim auget hæc geminatio. Cæterum in Hebr. legitur nunc, Nequitiæ veſtræ, ſiue malitiæ veſtræ, רעתכם, ſed Hieronymus plurali numero legit רעתכם, nam ita ſcriptus inuenitur pluralis huius nominis Exod. 23. v. 2. LXX. A facie malorum veſtrorum.

CAPVT XI.

SIcut mane tranſit,
pertranſiit rex Iſra
el. Quia puer Iſrael,
& dilexi eum: &
ex Aegypto voca-
Matth. 2. *ui filium meum. Vocauerunt eos,*
ſic abierunt à facie eorum: Baalim
immolabant, & ſimulacris ſacrifi-
cabant. Et ego quaſi nutricius E-
phraim, portabam eos in brachijs
meis: & neſcierunt quod curarem
eos. In funiculis Adam traham eos,
in vinculis charitatis: & ero eis
quaſi exaltans iugum ſuper maxil-
C *las eorum: & declinaui ad eum, vt*
veſceretur. Non reuertetur in ter-
rã Aegypti, & Aſſur ipſe rex eius:
quoniam noluerunt conuerti. Cœpit
gladius in ciuitatibus eius, & con-
ſumet electos eius, & comedet capi
ta eorum. Et populus meus pẽdebit
ad reditum meum: iugum autem
imponetur eis ſimul, quod non auſe-
retur. Quomodo dabo te Ephraim,
D *protegam te Iſrael? quomodo dabo*
Gen. 19. *te, ſicut Adama ponam te, vt Se-*
boim? Cõuerſum eſt in me cor meũ
pariter cõturbata eſt plenitudo mea.
Non faciam furorem iræ meæ: non
conuertar, vt diſperdam Ephraim:
quoniam Deus ego, & non homo:
in medio tui ſanctus, & non ingre-
A *diar ciuitatem. Poſt Dominum am-*
bulabunt, quaſi leo rugiet: quia ipſe
rugiet, & formidabunt filij maris.
Et auolabunt quaſi auis ex Aegy-
pto, & quaſi colũba de terra Aſſy-
riorũ: & collocabo eos in domibus
ſuis, dicit Dominus. Circũdedit me
in negatione Ephraim, & in dolo do
mus Iſrael: Iudas autẽ teſtis deſcen-
dit cum Deo, & cũ ſanctis fidelis.

HISTORIA.

B *Sicut mane trãſit, pertrãſiit rex Iſrael.* Commemorat vt hactenus quàm ingratus erga ſe fuerit Iſrael, & ſua in eũ beneficia. Mane autẽ vocat, vt ait Hieronymus, ortum auroræ inter ſolis, noctiſque viciniam, qui celerrime tranſit. Hæc expoſuimus cap. 10. nu. 19. & 20.

Quia puer Iſrael, & dilexi eum. Puer erat populus Iſrael, cum erat in Ægypto, non enim multo ante natus erat in filijs Iacob, & vt puer ingnorantia rerum vtilium laborabat, & omni præſidio, viribuſque deſtitutus erat, & tamẽ dilexi eum, ſemperque ei bene feci. Particula, Quia, & ſi cauſam reddere poteſt, nõ tamen eſt, vt ex Hier. expoſitione intelligimus, & fieri id ſæpe apud Heb. adnotauimus c. 10. n. 17. 18. Perinde ergo eſt, ac ſi diceret: Puer Iſrael, & dilexi eum. Ita etiam intellexit Chaldæus: quare apud eum, & apud quoſdam ex recentioribus interpretibus ab his verbis incipit caput vndecimum.

Ex Aegypto vocaui filium meum. Hic eſt vnus ex locis, quibus potiſſimum Hieronymus triumphat de fautoribus LXX. interpretum hic, & in Matth. c. 2. & in prologo galeato, & in libro de optimo genere interpretandi, & q. 2. ad Algaſiam, & alijs locis. Conuincit enim quædam ex veteri teſtamento referri ab apoſtolis, & Euangeliſtis, quæ cum in tranſlatione LXX. non reperiantur, in Hebræo, & in ea, quam ipſe ex Hebræo elaborauit, reperiuntur. Id in hoc loco cernitur, quem totidẽ verbis, vt nos habemus, ſanctus Mat. retulit cap. 2. Qui conſurgens accepit puerum, & matrem eius nocte, & ſeceſſit in

Ægyptum:& erat ibi vſque ad obitum A
Herodis,vt adimpleretur quod dictum
eſt à Domino per Prophetam dicentē:
Ex Ægypto vocaui filium meum. At
in LXX. non reperitur, legimus enim:
Ex Ægypto vocaui filios eius: quod tā
ipſi,quam Græci patres, de filijs Iſrael
interpretati ſunt.Deo hoc etiam loco,
quoniam apertiſſime loquitur de exitu
Iſrael ex Ægypto,Iulianus impius apo
ſtata lib. 7. contra Chriſtianos calum-
niatus eſt Matthæum Euangeliſtam, vt
refert Hieronymus, quod de Chriſto
expoſuerit, vt ſimplicitati eorum, qui
2 ex gentibus credebant, illuderet. Cui
recte idem beatus pater reſpondit, pri-
mum Matthæum Hebraice ſcripſiſſe,
ita non gentibus, ſed Hebræis legem
ſcientibus ſcripſiſſe: deinde de Chriſto
etiam Prophetæ verba intelligi.

3 Sed quæritur, verum hiſtorico ſenſu
de Chriſto intelligantur, an allegori-
co. Si enim hiſtorico dicas, reclamare
videntur verba ipſa: ſi allegorice, ni-
hil ergo probant, tantum enim ex hi-
ſtorico ſenſu depromitur firmum argu-
mentum, quale hoc eſſe oportuit apud
Matthæum ſcribentem Hebræis in le-
gis, & prophetarum lectione educatis.
Sunt qui contendant duos ſenſus hiſto
ricos habere hunc locum, alterum de
filijs Iſrael, de Chriſto Domino noſtro
alterum,vt Lyranus in Matth.cap. 2.&
Dionyſius ibidem, & hic. Immo Lyra-
nus in Danielem cap.8.& Dionyſius in
Matth.ca. 2. canonem conſtituunt his

An id quod in figura dicitur contigiſſe, habeat duos ſenſus literales.

verbis. Quando in veteri teſtamento
prædicitur aliquid eſſe impletum in ali
qua perſona veteris teſtamenti, verius
tamen,& perfectius in aliqua noui teſtā
menti:tunc eſt ibi duplex ſenſus litera-
lis,vnus minus principalis,& alius prin
cipalior, de illo,ſcilicet, in quo perfe-
ctius impletur verbum prædictum.Mul
tis canon Lyrani hodie placet, ſed cur
placere non debeat,dicam ſtatim.Quā-
uis ſatis, ac ſuper demonſtrabo falſum
eſſe, ſi hunc locum,qui ſine dubio eſt ex
ijs, quæ Lyranus notat, allegorice ab
Euangeliſta acceptum comprobauero.
4 * Sed quid multis comprobem, cum
communis veterum, & nouorum ſcri-
ptorum conſenſio videatur allegorice
ſenſu referri hæc verba à Matthæo? Ita
docet aperte Hieronymus.Supereſt(in
quit)vt illud dicamus,quod ea,quæ ty
pice præcedunt in alijs iuxta verita-
tem, & adimpletionem referantur ad
Chriſtum.Neque ab hoc diſcrepare vi-
detur quod Chryſhom.8.in Matth.ait,
quædam in ſcriptura de alijs dici, & in
alijs impleri,idque in his Prophetę ver
bis eueniſſe, quæ de populo quidem
Iſrael dicta ſunt, ſed in Chriſto im-
pleta. Gloſſa etiam huius loci Hoſeæ,
quam merito collaudat, & notari iubet
Paulus Burgenſis in additione prima
B huius cap.ita ait: Hoc teſtimonio vti-
tur Matthæus,quando ex præcepto an
geli ex Ægypto redit Ieſus cum matre
ad terrā Iſrael,quia hæc typice referun
tur ad Chriſtum. Idem docent in Mat.
cap.2.Theophylactus,S.Thomas,Titel
mannus, Caietanus, Ioannes Arbo-
reus, & Gagneius in Matth. & Hugo
in hunc locum Hoſeæ,& deniq; Oſian
der in Annotationibus in librum pri-
mum harmoniæ Euangelicæ in vnde-
cimum caput cum ipſe hiſtorico ſenſu
citari hęc verba ab Euangeliſta conten
dat, affirmat omnes veteres commen-
C tatores à tempore apoſtolorum alle-
gorice ad Chriſtum retuliſſe, & in eos
hoc nomine inuehitur, quod allegoriā
confinxerint, cum hiſtoria ſit. * Ratio 5
etiam ipſa docet, non enim cenſetur
ſenſus ille hiſtoricus,qui conuenire po
teſt verbis ſeparatis à contextu ſuo, &
per ſe poſitis,ſed qui & verbis ipſis con
gruit, & apte cum ſequentibus,ac præ-
cedentibus cohæret: alioqui multos
ſenſus hiſtoricos fateri cogemur, qui
ſint alieniſſimi. In hoc autē loco quid
apertius, quàm veraque de populo
Iſrael dici? Et ſequentia quidem notū
D eſt Domino conuenire non poſſe, ſed
populo illi cultori idolorum: vocaue-
runt eos ſicut abierunt à facie eorum,
Bahalim immolabant, & ſimulacris ſa-
crificabant. Præcedentia videamus,
quæ multum quoſdam mouent. Sicut
mane tranſit,pertrāſijt rex Iſrael. Hoc
de regibus decem tribuum ſine dubio
dicitur,qui peccatis ſuis regnum amit-
tere meruerunt. Id enim agebat:Cōſur
get tumultus in populo tuo, & omnes
muni-

munitiones tuæ vaſtabuntur, ſicut vaſtatus eſt Salmana, &c. Denique, vt ſuo loco expoſuimus, idem nunc dicit, atque capite 10. Tranſire fecit Samaria regem ſuum, quaſi ſpumam ſuper faciem aquæ. Quare cum ſubijcit: Quia puer Iſrael, & dilexi eum, idem Iſrael eſt, de quo dixit: Sicut mane tranſit pertranſijt rex Iſrael. Ex quo conuincitur Euſebius, qui libr. 9. Demonſtrationis Euangeli. demonſtratione 4. adeo ad Chriſtum hęc referenda eſſe putat, vt plane videatur negare poſſe de
6 populo intelligi.* Itaque vbi Prophetam audimus dicentem: Quia puer Iſrael, & dilexi eum, hoc nomen Iſrael populum ſignificat, populus autem ipſe nomine Iſrael ſignificatus ſignificat Chriſtum. Quemadmodum cum Exo. 12. legimus: Hæc eſt religio Phaſe, omnis alienigena non comedet ex eo. In vna domo comedetur, nec efferetis de carnibus eius foras, nec os illius confringetis: voces Phaſe, & Agnus, non ſignificant Chriſtum, ſed agnum, qui ex legis præcepto immolabatur. Ille autẽ ſignificabat, & præfigurabat Chriſtum: hic eſt ergo allegoricus ſenſus, quem videlicet non proxime efficiunt verba, ſed res illæ, quas verba ſignificant. Quare nõ poſſum non vehementer mirari viros valde eruditos, & pios Lyranum, & Dionyſium non videre quàm aperte labantur, & ſe ſuis ipſorum verbis ita conuinci, & argui, vt impugnatore nullo indigeant. Aliquando, inquiunt, in ſacra ſcriptura duplex eſt ſenſus literalis, quia ea, quæ facta ſunt in veteri teſtamento, ſunt figuræ eorum, quę fiunt in nouo, dicente Apoſtolo. 1. Cor. 10. Omnia in figura contingebant illis, & ideo quãdo in veteri teſtamento prædicitur aliquid eſſe impletum in aliqua perſona veteris teſtamenti, verius tamen, & perfectius in aliqua noui teſtamenti, tunc eſt ibi du-
7 plex ſenſus literalis.* Pugnant hæc, & hanc pugnam multi eruditi non vidẽt. Si ea quæ facta ſunt in veteri teſtamento figuræ ſunt eorum, quæ fiunt in nouo, ergo de rerum ſignificatione loqueris, non de vocum, res enim factæ ſunt, & res ſunt figuræ, non voces. Er-

A go hic non literalis ſenſus eſt, ſed ſpiritualis, ſiue allegoricus: à definitione videlicet ad definitum. Senſus enim literalis eſt, quem voces ſignificant, & efficiunt, ſenſus autem ſpiritualis, quẽ ſignificant, atque efficiunt res illæ per verba prius ſignificatæ. Pudet in his immorari, & prima theologiæ elementa, communeſq; animi conceptiones confirmare, atque ideo prætermittam: ſatis mihi erunt eiuſdem Lyrani verba in prologo primo bibliorum: Habet, inquit, iſte liber hoc ſpeciale, quod vna litera continet plures ſenſus: cuius ra-
B tio eſt, quia principalis huius libri auctor eſt ipſe Deus, in cuius poteſtate eſt non ſolum vti vocibus ad aliquid ſignificandum (quod etiam homines facere poſſunt, & faciunt) ſed etiam rebus ſignificatis per voces vtitur ad ſignificandum alias res: & ideo commune eſt omnibus libris, quod voces aliquid ſignificent, ſed ſpeciale eſt huic libro, quod res ſignificatæ per voces aliud ſignificent. Secundum igitur primam ſignificationem, quæ eſt per voces, accipitur ſenſus literalis, ſeu hiſtoricus: ſecundũ vero aliam ſignificationem, quæ eſt per
C ipſas res, accipitur ſenſus myſticus, ſeu ſpiritualis. Qui eſt triplex in generali. Quia ſi res ſignificatæ per voces referantur ad ſignificandum ea, quę ſunt in noua lege credẽda, ſic accipitur ſenſus allegoricus, &c.* Ex hac & Lyrani, & 8
omnium theologorũ receptiſſima ſententia conſtat, cum dicitur; Hoc typus, ſiue figura illius eſt, hoc illud præfigurat, hoc geſtum eſt ad illud ſignificandum, hoc typice dicitur, & ſimilia multa apud veteres patres, ſenſum nequaquam literalem, ſed allegoricum, ſpiritualemq; indicari, quia non per verba
D proxime ſignificatur, ſed per res. Quia ergo eductio populi Iſrael ex Ægypto ſignificabat puerum Ieſum ex eadem regione euocandum, & educendum, ideo verborum Prophetæ ſenſus literalis eſt de populo Iſrael, de puero vero Ieſu allegoricus. Iam nemo non videt, quã fallax ſit canon Lyrani, & Dionyſij. Os nõ confringetis ex eo, in agno impletũ eſt tempore veteris teſtamẽti, poſtea in Chriſto Domino crucifixo, vt

Ioan. cap. 19. docuit: ſed quia agnus in lege immolabatur, vt Chriſtum immolandum in cruce ſignaret: ſenſus allegoricus eſt cum ad Chriſtum refertur apud Ioan. Atque ita ſpiritualem ſenſum in eum locum eſſe docuerunt Auguſtinus tract. 120. Chryſoſtomus homil. 84. Theophylactus, ſanctus Thomas, Titelmannus, Caietanus, & multi alij, in quibus & Dionyſius ipſe, qui optime ibi veritatem agnouit. Ipſe etiã Lyranus ait: Agnus enim paſchalis fuit figura expreſſiua paſſionis Chriſti.

9 * Præterea Iſaac, & Iſmahel figura fuerunt duorum teſtamentorum, veteris, & noui, alter ſeruitutem veteris legis ſignificabat, alter gratiam filiorum in noua lege. Cum ergo hiſtoria illa de duobus teſtamentis exponitur, ex Lyrani, & Dioniſij canone, efficitur neceſſario ſenſum eſſe literalem, non allegoricum. Sed hic canon plane aduerſatur Paulo, qui Gal 4. ait: Dicite mihi, qui ſub lege vultis eſſe, legem non legiſtis? Scriptum eſt enim, quoniam Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera. Quæ ſunt per allegoriã dicta. Hæc enim ſunt duo teſtamenta, &c. Vbi Lyranus canonis immemor ſui, veritatis tacita vi ductus ait: Habet enim ſacra ſcriptura quadruplicem ſenſum, ſcilicet hiſtoricum, qui per voces ſignificatur, & myſticum, & hic eſt triplex Moralis quando intelligitur, quid agendum ſit, allegoricus, quando deſignatur quid credendum, &c. Et ſtatim. Hæc enim ſunt duo teſtamenta ſecundum ſenſum allegoricum. Et Dionyſius. Quæ ſunt per allegoriam dicta, exponit, id eſt, per myſticam ſignificationem. Hæc enim ſunt duo teſtamenta, id eſt, per allegoricam ſignificationem deſignant duo teſtamenta.

10 * Ex his perſpicue videmus, quamuis multa ex veteri teſtamento ab apoſtolis, & Euangeliſtis literali ſenſu ſine dubio citentur, nullo tamen modo negari poſſe citari quædã ſenſu ſpirituali, ac myſtico. Vnde Paulus Burgenſis in addit. 1. cap. 4. epiſt. ad Gal. ita ſcripſit: Licet in quæſtione ſuper prologum Geneſis in art 5. dictum fuit, quod epiſtolæ Pauli habent vnum ſenſum literalem; tamen nihilominus ipſe Apoſtolus plures auctoritates allegat in ſenſu myſtico, ſicut hic, & in alijs locis. Fuit enim principalis doctor ſacræ ſcripturæ, ad quem pertinet exponere in quo ſenſu accipiantur auctoritates. Sic etiã faciũt ſancti doctores Eccleſiæ, qui licet in libris ſuis multas auctoritates allegẽt in myſtico ſenſu, ipſi tamen dicta ſua ſecundum ſenſum literalem tradunt. Hæc Burgenſis. Sed quomodo magnã vim habeant ad faciendam fidem hæc loca allegorice explicat, quomodo in illis ſenſum allegoricum non ſolũ ſpectauerit Spiritus ſanctus, ſed etiam magis ſpectauerit, quàm literalem, quamuis primo literalem, & per eum mox allegoricum, diceremus nunc, ſicut res ipſa exigebat, niſi iam dixiſſem latius in primo præludio à num. 18. vſque ad finẽ. Et quia allegoricum ſenſum præcipue Spiritus ſanctus quærebat, hæc prophetia tunc prorſus impleta eſt, cum Chriſtus eductus eſt ex Ægypto, vt cap. 10. num. 24. docuimus. Corrigat igitur ex tantorum patrum, totque auctoritate, & ex tanta rationum firmitate ſuã ſententiam, qui dixit impium eſſe negare, hæc verba literali ſenſu de Chriſto eſſe intelligẽda, quoniam, inquit, probatio per auctoritatem ſcripturæ non tenet, niſi ex ſenſu literali.

11 * Sed ante quã cetera addamus, illud ad integram huius quæſtionis explicationem reſtat quærendum: Vtrum fieri poſſit, vt eadem verba proprie ſignificent aliquam rem geſtam, quæ figura ſit alterius in nouo teſtamento gerendæ: & ſimul ſignificẽt rem eamdem gerendam. Vt, an illa verba, Os non comminuetis ex eo, ſimul ſignificent literaliter, & allegorice eãdem rem noui teſtamenti, nempe Chriſto non fuiſſe oſſa confringenda in paſſione? Significant enim hoc de agno hiſtorice, & eadem ratione allegorice de Chriſto. Sed hoc quærimus, an illud idem, quod ſignificant allegorice, poſſint ſignificare hiſtorice? Reſpondeo fieri non poſſe, quia ſicut eadem res non poteſt vmbra corporis eſſe, & corpus ipſum, nec figura, & veritas eiuſdẽ figuræ; ita eadem verba non poſſunt literali ſenſu ſignificare figuram, & vmbram,

An poſſint eadẽ verba ſignificare idem literaliter, & allegorice.

bram, atque veritatem eiuſdem figuræ, corpuſque eiuſdem vmbræ. Hoc & illa ratione comprobatur, quam paulo ante expoſuimus, ſenſum litteralem non eſſe, quem verba ſeparata à contextu ſuo, ſed quem adiuncta præcedentibus, & ſequentibus efficiunt. Præcedẽtia autem, & ſequentia in veteri teſtamento ita tempore, loco, perſonis, alijſque huiuſmodi coarctantur, vt ſimul conuenire nequeant figuræ, & rei figura illa ſignificatæ.

12 Sed videamus iam, quam vim habeat obiectio Oſiandri aduerſus veteres patres, quos nos in huius loci explanatione ſumus ſecuti. Fingitur, inquit, allegoria, nam quoquo te vertas nihil ſimile inuenies, niſi quod vtriq; fuerint in Ægypto. Addit Ianſenius (cui etiã patrum ſententia diſplicuit) in capit. 11. Concordiæ Euang. fieri non poſſe, vt populus pene innumerabilis, vnus hominis ſit figura. Sed vtraq; obiectio ita diluitur. Populus Iſrael filius Dei appellatur, Exod. 4. Filius meus primogenitus Iſrael. Et, Dimitte filium meum: quatenus ergo filius eſt, figurã habet veri filij Dei, & cum nomen habet filij, quaſi vnus homo cogitatur. Sicut vice verſa vnus homo figura vnius populi eſt, Gen. 25. Duæ gentes ſunt in vtero tuo. Eſſe autem hunc populum figuram Chriſti, docet Origenes hom. 17. in Num. Chryſoſtomus hom. 8. in Matth. Rupertus in eumdẽ Matth. & alij multi. Si autem figura eſt quatenus filius eſt, cur miratur Ianſenius ad verũ Dei filium referri, quæ de populo illo dicuntur, cum filius appellatur? Similitudo autem, è qua allegoria ſumitur, hæc eſt, quod ſicut populus venit in Ægyptum vrgente metu famis, ita Chriſtus vrgente perſecutione Herodis. Sicut populus manſit in terra aliena laborioſe, & poſtea vocatus eſt per angelum admonentem Moyſem in rubo: ita Chriſtus fuit in Ægypto, donec Ioſeph ab angelo admonitus eſt. Præterea vt Rupertus in Matth. 2. & hic adnotauit, populus poſt egreſſionem ex Ægypto tranſiuit mare, fuit in deſerto quadraginta annis, & poſtea in terram promiſſam ingreſſus eſt: ita Chriſtus

A poſtquam venit ex Ægypto baptizatus eſt, & in deſerto quadraginta diebus fuit, & ſtatim cœpit introducere ſuos in terram promiſſionis, dicens: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum. Inanis ergo eſt, & ridicula Oſiandri ratio, & oratio.

Poſtremo ex his omnibus abunde refellitur Ianſenius, qui 11. cap. Concordiæ ſuæ in Euangel. non dubitauit dicere hunc locum, & multa ſimilia afferri ab Euangeliſtis per applicationem quamdam, non autẽ quod prophetæ id ſignificare voluerint ad quod ab euan- 15

B geliſtis afferuntur, vt cum dicitur, Vt impleretur quod dictum eſt à Domino per Prophetã, &c. Senſus eſt, vt verificaretur de Ieſu illud prophetæ: Ex Aegypto, &c. Vt ſi quis de patre nimis filium amante diceret: videres illum deſiderio filij omnia contemnere, vt impleretur in eo illud Maronis:

Omnis in Aſcanio cari ſtat cura parẽtis. 1. Æneid

Huiuſmodi etiam eſſe dicit illud Mat. 15. Hypocritæ bene de vobis prophetauit Iſaias dicens: Populus hic labijs me honorat, &c. Et illud cap. 13. Auditu audietis, & non intelligetis, &c.

C Et quod eſt ibidem: Aperiam in parabolis os meum, & quod cap. 2. legitur: Vox in Rama audita eſt, &c. Qua in re vir eruditiſſimus toto cœlo errat, & homo cum primis pius id dicit, quod pietas fidei nullo modo (vt mihi quidem videtur) dici ſinat. Nam cum ſcriptura ipſa docet prophetam de re illa locutũ eſſe, quam Euangeliſtæ commemorãt, quis audeat dicere minime eam ſignificare voluiſſe, & perinde eſſe, ac ſi verſus Virgilij ad id afferretur? Dominus ait: Hypocritæ bene prophetauit de vobis Iſaias: vtrum ego Chriſto credam

D an Ianſenio, qui ait non prophetaſſe?
* Plane enim ait non prophetaſſe de illis, ſi id non præuidit, ac ſignificare voluit. 14
Nam ſi ego pro verbis Iſaiæ ſimilia verba ex Virgilio ſubſtituerem, aut ex Homero, quis me ferret, ſi diceremus, Homerum de illis hominibus prophetaſſe? Si autem prophetauit, vt dixit, qui non mẽtitur Chriſtus, ergo & præuidit, & intellexit, quæ dicebat: intelligentia. n. eſt opus in viſione, vt Daniel

cap.10. docet. Cum autem dicitur, Vt A
impleretur quod dictum eſt per Pro-
phetam, & ſi paulo obſcurius, tamen
idẽ eſt, ac ſi diceretur, quod propheta-
tum eſt: nam proprie verbum meũ non
impletur, niſi cum illud fit, quod ego
futurum prædixi, quod cap. 10. num.
24. explicauimus. Audax ergo, & peri-
culoſa eſt Ianſenij opinatio, & quantũ
ad hunc locum attinet, vniuerſis patri-
bus aduerſatur, vniuerſiſque expoſito-
ribus: omnes enim fere affirmant locũ
de Chriſto allegorice intelligi, nonnul
li hiſtorice, Ianſenius neutro modo,
ſed per applicationem quamdam, ita B
vt nullo modo in his verbis Hoſeas
Chriſti recordatus fuerit: quod abſit, vt
vllus fidelium credat, cum etiam ipſi Iu
dæi de Chriſto Domino intellexerint,
vt probat Galatinus lib. 8. contra Iud.
cap. 4. ſed de his iam ſatis.

15 *Vocauerunt eos, ſicut abierunt*. Moy-
ſes, & Aharon vocauerunt eos, & abie-
runt à facie eorum, verterunt eis ter-
ga, & obedire noluerunt. Eduxerunt
eos ex Ægypto, & tamen eis poſtea
Regul. non paruerunt. Solet ſcriptura alte-
rum membrum ſimilitudinis ponere
altero omiſſo, vt Matth. 6. Fiat volun- C
tas tua ſicut in cœlo, & in terra, pro
Fiat voluntas tua in terra, ita vt ſit in
cœlo. Ita nunc dicendum eſſet: Sicut
vocauerunt eos, ſic ipſi abierunt, vt ver
tere LXX. dicitur, Vocauerunt eos, ſi-
cut abierunt.

Baalim immolabant. In ipſa enim
via ſacrificauerunt Beelphegor. Num.
25. & vitulum coluerunt. Exod. 32. &
poſtea varia idola.

Et ego quaſi nutricius Ephraim. Com-
memorat vetera in hunc populum be-
neficia. Hieronymus: Ego, qui pater
eram, nutricius factus ſum, & paruulũ D
meum in vlnis meis ipſe portabam, ne
læderetur in ſolitudine, & ne vel æ-
ſtu, vel tenebris terreretur, in die nu-
bes erã, in nocte ignis columna. Ruper
tus: Sicut nutrix infantiles ineptias
perfert, & nunc verberat, nunc blandi-
tur; ita ego feci. Pro eo vero quod eſt,
Quaſi nutricius, legim⁹ חרגלתי, quod
quidam nomen eſſe volunt, alij pro
הרגלתי poſitũ malunt; quod deducitur
à רגל quod eſt pes, ideo LXX. verterũt
συνεπόδισα, id eſt, pedes colligaui, quod
nutricum eſt pannis infantes inuoluen
tiũ, aut potius in vlnas tollentium, vt
ait Theophylactus, vnde ſequitur, Por
tabã eos in brachijs meis. * Recentio- 16
res varie vertũt. Pagninus, & Vatablus,
Ambulare feci ſuper pedes, quod ita
Vatablus exponit: Pedetentim deduxi
ipſum per deſertum, ne conficeretur la
bore viæ. Sed cum hæc omnia nutricis
ſint, eodem recidunt, ſignificant enim
nutricis officium geſſi, quod Hierony.
interpretatus eſt, vnde Theoph. ita ex-
ponit: Tantam ego benignitatem eis
oſtendi, vt factus ſim ipſis veluti nutrix.

Portabam eos in brachijs meis. Recen
tiores: Portauit eos in brachijs ſuis. Et
ſane ita eſt nunc in Hebræo, at non ſo-
lum Hieronymus ita vertit, Portabã,
in prima perſona, ſed etiam LXX. &
Chaldæus; quare ita legendũ eſt, quod
& ſententia ipſa ſatis demonſtrat. Di-
cit autem quod Deut. 1. ſcriptum eſt:
Portauit te Dominus Deus tuus, vt ſo-
let homo geſtare paruulum filium ſuũ
in omni via, per quam ambulaſti, do-
nec venires ad locum iſtum. Et cap. 32.
Expandit alas ſuas, & aſſumpſit eum,
atque portauit in humeris ſuis.

Et neſcierunt quod curarem eos. Sem-
per vulnera peccatorum eius ſanare
ſtudui, ipſe autem non intellexit, nec
mihi gratias egit, aut à peccatis propte
rea receſſit. Hieronymus: Cumq; pec
caſſent, & feciſſent ſibi vituli caput, de-
di locum pœnitentiæ, & ignorauerunt
quod curarẽ eos, & vulnus idololatriæ
quadraginta annorum ſpatio obduce-
rem, vt priſtinæ redderem ſanitati.

ALLEGORIA.

Niſi operis longitudinem vererer, & 17
moram, tædiumque lectoris, tentarem
omnia allegorice etiam, & moraliter
exponere, vt in ſeptem prioribus capi-
tibus ex parte me feciſſe arbitror ſed ne
longior ſim, quædam prætetibo, inſi-
gniora attingam, vt non ſit difficile le-
ctori cetera, ſi velit, ſimiliter explica-
re. *Sicut mane tranſit, ſic tranſijt*. Hero-
des rex Iſrael, qui accepta ab Antonio
regia poteſtate, & deinde ab Auguſto
Cæſare, ſenatuque confirmata, putabat

poſteritatem ſuam diu fore regnaturā. Sed quia audito filij mei aduentu turbatus eſt, & occidere voluit, quem adorare debuit, cito ipſe mortuus, & paulo poſt Archelaus filius eius è regia ſede deturbatus eſt, ceteri eius poſteri paulatim regnum amiſere. Iſrael vero populus meus, qui poſt tot prophetarum prædictiones maturæ vir etatis eſſe debuerat, puer omnino fuit, pueriliterque ſapuit, nam cum turbaretur Herodes in aduentu Magorum Iudæorum rege nato, turbata eſt omnis Ieroſolyma cum illo, quæ lætari maxime debuiſſet cum regem adeſſe audiret, quem
18 tot annos expectauerat. * Ego vero adhuc dilexi eum, & cum filius meus eſſet in Ægypto Herodianæ perſecutionis furorem declinaturus, vocaui eum per angelum, & indigno populo, puerilitetque ſapienti reddidi, ne cœleſti illa lampade careret, ſemperque verſaretur in tenebris. Mox grandior effectus & per ſe, & per diſcipulos ſuos eos vocabat. Clamabat & aliàs ſæpe, & in
Ioan.7. die magno feſtiuitatis: Si quis ſitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, ſicut dicit ſcriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Sed, vt ſtudioſe eos ipſe vocabat, ita ipſi magno ſtudio ab ipſo recedebant, & ad idola ſua reuertebantur, id eſt, ad amorem, & poſſeſſionem diuitiarum, & honorum, & voluptatum, quorum cauſa veritatem contemnebant. At ego nec ita curare eorum ſalutem deſtiti, quaſi nutricium me illis præſtabam, tolerabam eorum ineptias, docebam adhuc per filium meum, & ſeruare ſtudebam, portabam in brachijs, quos abijcere iratus poteram. Sed adeo ſtupidi fuerunt, vt cum ego ferrem eorum peccata, & blaſphemias in filium meum, quē eis magiſtrū dederam, non intellexerint id agere me, vt curarentur per pœnitentiam, & lucem oblatam agnoſcerent, eaque per fidem, & opera fruerentur, & dum lucem haberent, ambularent, ne tenebræ eos comprehenderent.

19

TROPOLOGIA.

Bona ſæculi quam cito tranſeant.

Sicut mane tranſit, pertranſiit rex Iſrael. Quamuis magnus, & diues ſit rex Iſrael, quamuis innumerabili hominū multitudini imperet, tranſit ſicut mane, quia Deo placere non ſtuduit. Vanitas vanitatū, & omnia vanitas: Quid habet homo amplius de vniuerſo labore ſuo, quo laborat ſub ſole? ſane niſi laboret, vt quærat quæ ſunt ſupra ſolem, nihil vnquam habebit, quod hanc conditionem mortalitatis non ſubeat. Illa æterna ſunt, hæc fluxa, & caduca. Vnde recte Paulus: Non contemplantibus nobis quæ videntur, ſed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia ſunt, quæ autem nō videntur, æterna ſunt. Omnis regum potentia; omnes opes, & voluptates quid aliud ſunt, quàm floſculi, quidam, qui ſolis æſtu celerrime areſcunt? Venit ira Dei, & aufert potentibus ſubito, quæ poſſident ſimul cum vita ipſa, tranſeuntq; ſicut mane, & à caducis voluptatibus deueniunt ad æterna ſupplicia. Vox dicentis clama. Surdi enim ſunt, quibus locuturus es. Et dixi, quid clamabo? Omnis caro fenum, & omnis gloria eius quaſi flos agri, exiccatum eſt fenum, & cecidit flos, quia ſpiritus Domini ſufflauit in eo.

Eccle.1. 2.Cor.4. Iſai.40.

20 Peccator pueriliter viuit. 1.Cor.14.

Quia puer Iſrael, & dilexi eum. Quī pueriliter viuimus, & contra præceptū Apoſtoli, non malitia paruuli ſumus, ſed ſenſu, externa ſpecie ducimur, non amamus, quæ bona ſunt, ſed quæ videntur, præſentia captamus auidiſſime, futura fide, & intellectu tenemus, affectu negligimus. Et tamen Deus diligit nos, tolerat pueriles ineptias, & animorum noſtrorum leuitatem, vt tādem reſipiſcamus, & viri ſimus. Vnumquemque noſtrum quaſi filium vocat ex Ægypto, ex laborioſa, & miſera vita, qua peccatis dediti in operibus luti verſabamur, paleas ſummo cum labore quærebamus, allia, & cœpe edebamus. Qua igitur pœna digni erunt, qui poſt tot beneficia deſeruerint vocantem, & tergum ei verterint, non faciem, & ad colenda idola redierint?

Deus non ſolum pater, ſed etiam nutricius.

Et ego quaſi nutricius Ephraim. Contemplare Dei bonitatem, non tantum pater eſſe vult, ſed etiam nutricius, alit, ac veſtit nos, incedere docet, in vlnas tollit, portat in brachijs. Quoties laberemur, quoties de vita periclitaremur,

quoties laſſi ſubſiſteremus, niſi nos portaret hic nutricius? O pium, & optimum parentem, o ſedulum, & amantẽ nutricium? Qua reuerentia obſeruandus, qua charitate amandus, qua pietate à nobis colendus eſt? *
12 Qui recte Deum nouit, & ſpiritualium rerũ ſcientia præſtat, ne ſuperbiat, ſed agnoſcat nutricium, à quo accepit. Qui vitam inculpatam diu egit, & integris viribus in ſupernam Ieruſalem contendit, nec defatigatur, nec cadit: ſciat lubricam eſſe viam, & laborioſam, ſciat ſe nec defatigari, nec cadere, quod brachijs ſuſtineatur pij nutricij: ſemperque illud
Pſal. 43. meminerit: Nec enim in gladio ſuo poſſederunt terram, & brachium eorũ non ſaluauit eos: ſed dextera tua, & brachium tuum, & illuminatio vultus tui, quoniam complacuiſti in eis.

HISTORIA.

In funiculis Adam traham eos. Hieronymus: Pro Adam, Aquila, & Symmachus, & LXX. & Theodotio, Homines tranſtulerunt, vt dicerent: In funiculis hominum, &c. Senſus ergo eſt: Nondum huius manſuetudinis, & huius officij oblitus ſum, adhuc paratus ſum illis benefacere, & eos ad me allicere funiculis Adam, id eſt, funiculis illis, quibus ligati homines ſolent, ac trahi, nempe beneficijs, & amore. Nolo eos terrore, ac verberibus cogere, vt belluas. Ideo adiecit, In vinculis charitatis, id eſt, amore, & benignitate, & officijs. Eleganter autem dixit, Traham, quod vim quandam ſignificat, ac ſi diceret. Tanta erunt mea erga illos beneficia, vt quodammodo venire ad me compellam, & quaſi vim quandam ſuauem, ac voluntariam eis afferam: vnde & funiculos cõmemorauit, quibus conſtringantur, & pertrahantur.
Deus nobiſcũ agere optat vt cum filijs. Deinde conſidera Deum optare cum hominibus ita agere vt cum filijs, non vt cum ſeruis, filiorum enim eſt maxime amore, & beneficijs trahi. Ideoque Chaldæus vertit: Sicut moris eſt trahi filios dilectos, traxi eos fortitudine charitatis. *
22 Hoc autem à prima hominis conditione voluit, ideo enim ait:
Gen. 1. Faciamus hominem ad imaginem, & ſimilitudinem noſtram. Eſſe ad imaginem, & ſimilitudinem proprie filiorũ eſt, ſicut de Adam legimus: Et genuit filium ad imaginem, & ſimilitudinem ſuam, vocauitque nomen eius Seth. Gen. 5.
Quare primum legis, maximumque mandatum, non timoris eſt, ſed amoris, quia filios eſſe mauult eos, quibus præcipit, quam ſeruos. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, Deut. 6.
& ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua.

Et ero eis quaſi exaltans iugum ſuper maxillas eorum. Non patiar vt ſemper laborent, requiem etiam eis præbebo, vt ſuauiter per viam mandatorũ meorum eant. Auferam eis iugum, & dominatum aliarum nationum, ſi velint reſipiſcere, & legem meam obſeruare. 21
Vtitur autem metaphora agricolæ boni, qui iugum bobus adimit, vt quieſcant, & comedant. Sed habet in hac metaphora multum obſcuritatis illud, *Super maxillas eorum*, iugum enim nihil ad maxillas pertinet, ſed ad ceruicem, & cum ex ceruice tollitur, non ſuſpenditur ad maxillas bouis, vt Vatablus putauit, non enim hoc eſſet exaltare iugum, ſed declinare. * Arbitror 23
ergo, cum iugum bobus imponebatur, moris fuiſſe annectere illi capiſtrũ, vel frenũ, vt magis boues laborarent, nec paſcendi gratia ceſſarent ſæpe, vt fieri ſolet. Inde præceptum eſt vt terentes capiſtrum non haberent, Deut. 25. Nõ ligabis os bouis triturantis in area fruges tuas. Ideo nunc ait: Adimam eis iugum ſuper maxillas eorum, & ſubauditur more Hebræorum, Quod (vt adnotauimus ca. 10. nu. 17.) id eſt, quod maxillis eorum impoſitum etiam erat, & vſq; ad os addito capiſtro perueniebat. Quaſi dicat: Et ceruicem onere liberabo, & ori impedimentum cibi capiendi auferam. Atque ideo ſequitur, Et declinaui ad eum, vt veſceretur. Hæc ita interpretor, quia Chaldæus tranſtulit in hunc modum: Sicut agricola bonus, qui alleuat humerum boum, & relaxat in maxillis eorum, ſcilicet, frena, vt interpretes eius vertunt. Deinde quia frenum ad maxillas pertinet, ſicut iugum ad ceruicem, & ita ſicut cum mẽtio de iugo fit, additur Ceruix, ita cũ fit mentio

tio de freno, additur Maxilla. vt Pſal. 31. In camo, & freno maxillas eorum conſtringe. Iſa 30. Frenū erroris, quod erat in maxillis populorum. Ezec. 38. Et ponam frenum in maxillis tuis.

24 * Hæc omnia, In funiculis Adam, &c. multi ad præteritum tempus referunt, id eſt, ad beneficia Iſraeli præſtita, cùm eductus eſt ex Ægypto, vt Chaldæus, LXX. Hieronymus, Lyranus, Dionyſius. Sed ego ad futurum retuli potius, quòd & verbis ipſis Hebraicis, & tranſlationi noſtræ melius conueniat hæc explicatio, cum habeat, Traham eos, &, Ero exaltans iugum.

Et declinaui ad eum, vt veſceretur. Symmachus vertit, Et declinaui ad eū cibos. Ita etiam noui interpretes, & Hieronymus exponit, Dedi eis eſcam. Quaſi dicat: Quemadmodum bobus cibos offert agricola cum iugum abſtulit: ita ego non ſolum iugum gentium eis auferam, ſi velint legem meam ſanctè obſeruare, ſed etiā cibos large præbebo, & agros fecundabo. Præteritum enim, Declinaui, in noſtra tranſlatione, vim futuri habet iuxta vulgatā conſuetudinem prophetarum.

Non reuertetur in terram Aegypti. Videt Iſraelem nequaquam hac beneficētia vſurum, nec peccata relicturum, & ideo pœnas iam pro beneficijs prædicit. At ſi dicat: Ceterum quoniā tot à me beneficijs prouocati minime verſi ſunt ad pœnitentiam, & promiſſiones meas aſpernantur: non poterunt fugere ad Aegyptios, quibuſcum fœdus paulo ante inierant. 4. Reg. 17. ſed in Aſſyriorum durum, crudelemque dominatum tranſibunt. His videtur aduerſari quod in fine cap. 8. & initio 9. dictum eſt: Ipſi in Aegyptum reuertentur. Sed ibi locutus eſt de paucis, qui fugere potuerunt, hic loquitur de vniuerſis decem tribubus, quæ captiuæ ductæ ſunt ab Aſſyrijs.

25 *Cœpit gladius in ciuitatibus eius.* Ante extremam enim captiuitatem paulatim conſumebantur ab Aſſyrijs, vt videmus 4. Reg. 15. donec tandem vaſtati ſunt. Quibuſdam non probatur hæc tranſlatio, ſed hi ſciant חלה eſſe à verbo חול, vel חלל, quod etiam ſignificat incipere, vt Gen. 4. Iſte cœpit inuocare nomen Domini, Et cap. 9. Cœpit Noe vir agricola exercere terram. Ita Chaldæus: תחול, quod verbum inter alia ſignificat incipere. Nec aliud eſſe arbitror, quod verterunt LXX. ἠσθένησεν, id eſt, Infirmatus eſt. Solent autem Hebræi dicere Infirmari pro Incipere, quia res, cum incipit, minus habere ſolet firmitatis, & virium. Vnde Pſal. 76. Et dixi, Nunc cœpi. Pro Cœpi, in Heb. eſt חלות, id eſt, infirmitas, & Hieronymus vertit ex Heb. Et dixi, Infirmitas mea eſt. Quomodo fortaſſe non inepte accipietur illud Pſal. 67. Pluuiam volūtariā ſegregabis Deus hæreditati tuæ, & infirmata eſt, tu vero perfeciſti eam. Aquila tranſtulit, Irruet, Symmachus, vulnerauit, ſed ſenſus idem eſt. Infirmari pro incipere.

Et conſumet electos eius. בדיו. Hieronymus exponit: Principes eius, ſiue robur exercitus, quos Symmachus vocauit brachia. Significat autem vox Hebræa neruos.

26 *Et comedet capita eorum.* Capita vocat primates, quorum conſilio ceteri reguntur, vt membra capite. vt cap. 1. explicauimus in illud: Et ponent ſibimet caput vnum. Hamos 6. Optimates, capita populorum. Quare recte Hieronymus interpretatur, capita, vel conſilia. Vox enim Hebræa מעצה propriè conſilium ſignificat, quod pro conſiliario ponitur. Explicatur etiā hic locus ex Iſai. 9. Et diſperdet Dñs ab Iſrael caput, & caudā, Longæuus, & honorabilis, ipſe eſt caput. In Heb. eſt, De conſilijs eorum, ſiue, De capitibus eorum, id eſt, comedet multa eorū capita. Capita.

Et populus meus pendebit ad reditum meum. Plebs miſerabilis, quæ ad me reuerti noluit, meum ad ſe reditum præſtolabitur, & ſero aget pœnitentiam hoſtibus cuncta vaſtantibus. Hæc Hieronymus. Reditum autem dicit præſentiam Dei opem ferentis, qui tunc dicitur abire, cum eos in poteſtate hoſtiū relinquit, vt cap. 5. Vadens reuertar ad locum meum, donec deficiatis.

27 *Iugum autem imponetur eis ſimul.* Omnibus illis ſimul imponent Aſſyrij grauiſſimum iugū ſeruitutis, quod excutere non poterūt. In his verbis, & præcedenti-

dentibus mirum eſt quantum noui in- A
terpretes à noſtra tranſlatione diſcre-
pent,& inter ſe varient. Ego noſtram
tueri,& explicare cupio, illorum tranſ
lationes,cum noſtræ contradicũt,quia
longiſſime aberrant,nec referre vellẽ,
nec refellere, niſi quod ſæpe noſtra dũ
confirmatur,illas refelli neceſſe eſt. In
verbis præcedentibus fere nulla eſt dif
ficultas,nam משובה,de qua voce vna
erat diſſenſio, notum eſt ſignificare re-
ditũ.vt Iſa.30.Si reuertamini, & quie-
ſcatis,ſalui eritis,In Hebræo. משובה,
id eſt,in reditu,&c. Tota varietatis, &
diſſenſionis occaſio eſt in his verbis B
ואל על יקראהו.Cum enim על ſigni-
ficet Ad, ſiue Super, vertunt noui in-
terpretes, Ad ad, ſiue Ad ſuper, voca-
bunt eum,& putant Ad,ſiue Super,dici
Deum, quod profecto probare debue-
rant tãti viri, nec tam leuis eis eſſe de-
buit noſtræ translationis auctoritas, vt
recedant ab ea, nec poſſint rationem
afferre,cur recedãt.Similiter lapſi ſunt.
cap.7.in illis verbis: Reuerſi ſunt vt eſ-
ſent abſque iugo, vbi interpretabãtur,
Reuerſi ſunt, ſed non ad, & ſubaudie-
28 bant, Altiſſimum. * Dicimus ergo על
iugum ſignificare, vt ibi adnotauimus, C
ſiue etiam על vt Iudic.19. venerunt vi
ri ciuitatis illius,viri בליעל,id eſt,abſ-
que iugo.Senſus ergo eſt, Aſſyrij voca-
bunt eos ſimul ad iugum,quod Hiero-
nymus apertius dixit: Imponetur eis
iugum ſimul. Quare Chaldæus eundẽ
ſenſum exprimens, & nouorum inter-
pretum Commenta contemnens ver-
tit:In infirmitatem grauem incurrent
ſimul, non ambulabunt erecta ſtatura.
Quod ſenſu cum noſtra translatione
conuenit, licet uerbis diſcrepet.

Dare in aliquid.

Quomodo dabo te Ephraim. Dare ali-
quẽ ita dicitur apud Hebr. ut apud nos
Afficere aliquem, quod incertum eſt, D
utrum in bonum an in malum accipia-
tur, niſi aliquid addideris,unde id intel
ligatur.Nã & honore afficere dicimus,
& iniuria.Ita Pſal.56. Dedit in oppro-
brium conculcantes me, id eſt, oppro-
brio eos affecit.Ier.34.Dabo vos in cõ
motionem cunctis populis.i. efficiã ut
omnibus populis irriſioni ſitis. E con-
trario Dauid Pſal. 20. Quoniam dabis
A eum in benedictionem in ſæculum ſæ-
culi. i. efficies vt ipſe ſit benedictus, &
per eum omnes benedicantur. Et Iſa.
49.Dedi te in lucẽ gentium. * Elegan- 29
ter igitur nunc affectum dubitantis ex-
primit. *Quo modo dabo te Ephraim?*
Quo affectu erga te ero, quo animo?
quid de te faciã? quomodo te tractabo?
LXX. Quid faciam tibi? Ideo merito
ſubijcit. *Protegam te Iſrael?* An protegã
te à venturis calamitatibus,cũ pœniten
tiæ oblitus idola quotidie me cernẽte
adores?LXX.Defendã te Iſrael? Quid
tibi faciam?Ceterum hic Hieronymus
B tacite ſuam reprehendit translationẽ,
& præferre ei videtur translationem
Symmachi,qui pro Protegã te, vertit,
Tradam te, quod eſt comminantis, &
Theodotion ſimiliter vertit, Auferã à
te ſcutum. ſ. quo te ante protexeram.
Quam interpretationẽ recentiores li-
benter ſequuntur. Sed ego multa loca
obſeruaui,quę Hieronymus melius trã
ſtulit,quã expoſuit: quorum vnum ca-
pite ſequenti indicabo. Malumus ergo
accipere,Protegam te,quia LXX.& A-
quila ita tranſtulerunt, & verbum He-
braicum אמגנך proprie ſignificat, Pro
C tegam te ſcuto. מגן enim ſcutũ ſignifi-
cat ita Gen. 14. Quo protegente ho-
ſtes in manibus tuis ſunt.Et Prou.4.Co
rona inclyta proteget te. Vnde LXX.
eleganter, ὑπερασπιῶ clypeo protegã.
Aquila,ſcuto circundabo te. Præterea
cum ait: *Quomodo dabo te Ephraim?* ex-
primit, vt dixi, affectum dubitantis, &
nunc in hãc, nunc in illã partem pro-
pendentis. Quare ſicut affectũ propen-
dentis in ſupplicium explicuit, dicens:
Quomodo dabo te? ſicut Adama. Ita
etiam altera pars dubitationis fuit ex-
plicanda, id eſt, affectus miſericordiæ,
vbi ait: *Protegam te Iſrael?* Merito ergo
D viri Eccleſiaſtici non receperunt vn-
quam hanc Hieronymi caſtigationem,
ſed illi priorẽ eiuſdem ſententiã prætu
lere.Ita vt dicimus,intellexit Cyrillus.
Quomodo dabo te? ſicut Adama. Vis 30
ſcire quomodo erga te me gerere de-
creuerim? quomodo ergo Adama me
geſſi,& erga Seboim. Quid enim aliud
tua poſtulat impietas?Sunt autem Ada
ma, & Seboim vrbes, quas Dominus
abſum-

A absumpſit igne cæleſti ſimul cum Sodoma, & Gomorra, Gene. 19. vnde Deut. 29. in exemplum ſubuerſionis Sodomę & Gomorræ, quas ſubuertit Dominus in ira, & in furore ſuo. Sed non eſt prætereſidum quod adnotat Hieronymus vbi contra Iudam ſermo eſt, non poni Adama, & Seboim ſed Sodomã, & Gomorram. vt Iſa. 1. Audite verbum Domini principes Sodomorum, percipite auribus legem Dei noſtri populus Gomorræ. Datur ergo nobis ſuſpicio (inquit Hieronymus) quod Sodoma, & Gomorra principes fuerunt in peccato, B & Adama, & Seboim earum exẽpla ſectatæ ſint. Ex quo intelligimus cur dictum ſit Matth. 10. de non admittentibus apoſtolos: Tolerabilius erit terræ Sodomorũ, & Gomorræorũ in illa die.

Cor conuerti.

Conuerſum eſt in me cor meum. Cor conuerti dicitur, cum mutatur ſententia, Pſal. 104. Conuertit cor eorum, vt odirent populum eius. 3. Reg. 18. Et tu conuertiſti cor eorum iterum. Vnde de non mutaturo ſententiam, Pſalm. 111. Confirmatum eſt cor eius, non commouebitur donec deſpiciat inimicos ſuos. Quoniam ergo terribile ſupplicium comminatus fuerat, rurſum (vt C ait Hieronymus) parentis affectu miſericordia vincitur, & auſteritatem iudicis pietate mitigat patris.

31 *Pariter conturbata eſt pœnitudo mea.* Humano more loquitur, quaſi affectibus noſtris impellatur, ſed nos digne Deo intelligamus vt à perfectiſſima Dei natura quidquid imperfectum videtur, longiſſime abeſſe ſentiamus. Excitatus eſt, inquit, in me dolor magnus pœnitentiæ, quod ita punire vos voluerim. Sicut Geneſ. 6. Et tactus dolore cordis intrinſecus. Excitatio autem D doloris huiuſmodi non ſolet in nobis fieri ſine commotione, & conturbatione interna, vt Thren. 1. Vide Domine, quoniam tribulor, conturbatus eſt vẽter meus. Et capit. 2. Defecerunt præ lacrymis oculi mei, conturbata ſunt viſcera mea. Ideo dixit: *Conturbata eſt pœnitudo mea.*

Quia Deus ego, & non homo. Non patiar ita te punire, non enim ego vt homo punio. Homo punit, vt perdat A Deus autem percutit, vt emendet, ita Hieronymus. Cyrillus vero ait: Non vtar ira ſumma, non omnino delebo. Sed cur? An quia non ſunt digni, vt funditus pereãt? ſunt quidẽ, ſed ſum Deus, & non homo, bonus, inquã, vt nõ concedam irę, vt vincar, quod eſt humanũ.

32 *In medio tui ſanctus, & non ingrediar ciuitatem.* Tot ſunt huius loci expoſitiones, quot expoſitores. Ego quod mihi videtur verius, dicam, quod etiã Ruffino, ac Ruperto videtur placuiſſe, More loquitur ducis, qui vrbẽ oppugnat, B & cum iam in captam ingredi pararet, vt omnes ſine delectu percuteret, nullique vel ætati, vel cõditioni parceret, mutatus repente à pugna abſtinet, & vrbem liberam relinquit. Ita de rege Aſſyriorum dictum eſt. 4. Reg. 19. Non ingredietur vrbem hanc, nec mittet in eam ſagittam, nec occupabit eam clypeus, nec circumdabit eam munitio. Per viam, qua venit, reuertetur, & ciuitatem hanc non ingredietur, dicit Dominus. Eſt ergo ſenſus: In medio tui ero, tecum habitabo ſanctificans te, & ſanctum me tibi præbens. i. benefaciẽs C tibi, & nullo modo nocens, quod proprium eſſe ſanctorũ homines iudicant: ita Pſal. 17. Cum ſanctis ſanctus eris, & non perdam vos, vt decreueram, ſed parcam, & cohibebo furorem meum.

Sanctus.

Poſt Dominum ambulabunt. Explicat, quod dixerat, In medio tui ſanctus, & non ingrediar ciuitatem, &, non diſperdam Ephraim, ne forte putaremus his verbis promitti, aut non fuiſſe abducendum Iſraelem in Aſſyrios; aut aliquando inde ad patriam ſuam redicturum. Pollicetur eis ſpiritum pœnitentiæ, & veram in illa ipſa captiuitate liD bertatem, qua eos donabit, conuertendo ad ſe per prędicationem Euangelij. Eſt igitur prophetia de tempore prædicationis Euangelij, hoc eſt, de aduentu Chriſti, conſentientibus non ſolum catholicis expoſitoribus, ſed etiam Hebræis, vt refert Hieronymus.

33 *Quaſi leo rugiet.* Docet quomodo id futurum ſit. Chriſtus rugiet quaſi leo. i. eius prædicatio longe, lateque per orbem audietur, ipſo primum per ſe in Iudæa, deinde per apoſtolos in toto orbe

præ-

prædicãte. Quod enim facturi ſunt apo A
ſtoli, id Chriſto tribuitur, quia vnum cor-
pus ſunt, & quaſi vnus homo, Chriſtus,
& eius membra. Vnde præclare Pau-
lus, quod Iſai. 49. de Chriſto prędictum
erat: Dedi te in lucem gentium, vt ſis ſa
lus mea vſque ad extremum terræ; de
ſe, deque prædicatoribus Euangelij in-
terpretatur Act. 13. Ecce conuertimur
ad gentes, ſic enim præcepit nobis Do
minus: Poſui te in lucem gentium, &c.
Dicitur etiam inſtar leonis rugire, quia
eius vox terrebit, commouebitque pec
catores, ſicut beſtiæ terreri ſolent ad
rugitum leonis. Præterea quod ſicut B
ceteræ beſtiæ contremiſcunt rugiente
leone; ita vbi inſonuit tuba Euangelica
ceteræ doctrinæ ſæculi confuſæ, con-
uictæque tacuerint. Deinde, quia ſum-
ma cum poteſtate, & auctoritate loque
batur, Matth. 7. Erat enim docens ſi-
cut poteſtatem habens, & non ſicut ſcri
bæ eorum, & Phariſæi. Et ita etiam
prædicauerunt apoſtoli vbique cum li
bertate, & poteſtate quaſi domini om-
nium. Ad amplificationem autem cer-
tæ, firmæque veritatis iterum ait: *Quia
ipſe rugiet*.

34 *Et formidabunt filij maris*. Filios ma- C
ris, ſiue aquarum (vt ait Hier.) poſſu-
Filij maris. mus appellare qui ſagena Domini com
prehenſi ſunt, & abſtracti de mari huius
ſæculi, id eſt, omnes qui ad Euangelij
prædicationem conuertentur, quæ eſt
ſimilis ſagenæ miſſæ in mare, & ex om-
ni genere piſcium congreganti, Matth.
13. Ego arbitror & alia ratione poſſe
hos dici filios maris iuxta proprietatẽ
linguæ Hebraicæ, (vt cap. 10. num. 29.
latius expoſuimus) filij maris marini
homines dicuntur, id eſt, qui in mari
viuunt, & in inſulis habitant: vnde Ty-
ro inſulæ dicitur. Iſa. 23. Tranſi terram D
Inſulæ: tuam quaſi flumen filia maris. Inſulas
autem vocat ſacra Scriptura remotiſ-
ſimas gentes, ad quas niſi per mare iri
non poteſt. Vt Iſai. 42. legem eius in-
ſulæ expectabunt. Et cap. 49. Audite
inſulæ, & attendite populi de longe.
Hoc ergo ait. Terrebuntur voce Euan-
gelij gentes in remotiſſimis regionibus
habitantes, & conuertentur, & tunc
multi ex decem tribubus Chriſtũ agno

A ſcent. Pro Filij maris, multi vertunt,
Filij à mari, & ita nunc eſt in Hebræo.
Sed (vt etiam indicauit Hier.) tres li-
teræ מים ſi ita proferantur מִים, aquas
ſignificant, ſiue mare, ideoque LXX.
verterunt, Filij maris. Si autem מִים,
ſignificant, A mari. Sed ſenſus mihi idẽ
videtur, filios enim vocat electos, vt
Io. 11. Et non tantum pro gente, ſed vt
filios Dei, qui erant diſperſi, congrega-
ret in vnũ. * Hi ergo filij formidabunt 35
à mari, id eſt, à remotiſſimis regioni-
bus conuertentur ad Euangelium. Nã
quod noui interpretes exponunt, A
B mari, id eſt, ab Occidente, admitterẽ,
ſi rationem redderent cur Occidenta-
les potius nominarentur, quam Orien
tales, aut alias orbis plagas habitantes.
Multo minus admittendum eſt quod
Pagninus in contextum etiam intulit,
Filij qui venerunt ad Ægyptum, quæ
eſt ad Occidentem, cum Ægyptus ad
Meridiem eſſe dicatur in ſcriptura ſem-
per, non ad Occidentem. Vt Zach. 6.
Et varij egreſſi ſunt ad terram Auſtri.
Dan. 8. De vno autem ex eis egreſſum
eſt cornu vnum modicum, & factum eſt
grande contra Meridiem id eſt contra
C Ægyptum, vt Hiero. & omnes expo-
nunt, & ex 1. Mach. 1. apertiſſimũ eſt.
Et auolabunt quaſi auis ex Aegypto.
Cum gentes conuertentur, tunc Iſrae-
litæ, qui fugientes Aſſyrios venerant
in Ægyptum, & qui captiui ducti ſunt
in terram Aſſyriorum, ſimiliter con-
uertentur. Pro Auolabunt, eſt in He-
bræ. יחרדו quod paulo ante vertit, For
midabunt, cum dixit: Et formidabunt
filij maris, aues enim cum terrentur,
celeriter in aliam partem volant. Si-
gnificat ergo Propheta Iſraelitas ter-
rore illo Euangelij, & rugitu illo leo-
D nis commotos celeriter ad Euangeliũ
eſſe venturos. * Vnde LXX. qui ſupe- 36
rius etiam verterant, Admirabuntur fi-
lij maris, ſiue ſtupebunt, nunc transfe-
runt, venient vt aues ex Ægypto. Et
Chaldæus: Sicut auis, quæ aperte ve-
nit, ſic venient qui in exilium acti fue-
rant in terram Ægypti Et vt maiorem
conuerſionis celeritatem, firmitatem-
que ſignificet addit: *Et quaſi columba de
terra Aſſyriorum*, volatus enim colum-
bæ eſt

bæ eſt magnæ, conſtantiſque pernicitatis, & ideo miſſa eſt à Noe ex arca. Inde etiam Pſalm. 54. Quis dabit mihi pennas ſicut columbæ,&c.

Sed cur aui ſimiles dicit venientes ex Aegypto, columbæ vero venientes ex terra Aſſyriorum? Qui memoria teneat columbas ſacras, & intactas fuiſſe apud Babylonios, quod conſtat ex Xenophonte lib. 1. de Cyri minoris expeditione, facile exiſtimabit eos venire vt columbam, quia intacti, & illæſi venturi erant. Verum hoc non patitur ſcripturæ conſuetudo, nam tametſi profani auctores Babylonios quoque Aſſyrios vocent, ipſa vero Aſſyrios, & Chaldæos proprijs ſemper diſtinguit nominibus, nec vſquã, niſi fallor, Chaldæos Aſſyrios appellauit. Fortaſſe ergo ex terra Aſſyriorum certis temporibus veniebant in terram promiſsionis columbæ, ex Ægypto vero auiculæ aliæ, vt ad nos hyeme veniunt columbæ, vere hirundines, & aues quædam ex longinquis regionibus. Inde Ierem. 8. Miluus in cœlo cognouit tempus ſuum, turtur, & hirundo, & ciconia cuſtodierunt tempus aduentus ſui.

37 *Et collocabo eos in domibus ſuis*. Sunt qui hæc, & præcedentia de reditu Iudæorum duce Zorobabele intelligant, vt Cyrillus, & Theodoretus, ſed id verborum contextus non fert, non enim de duabus tribubus, ſed de Ephraim loquitur, vt videmus, id eſt, de decẽ, quas nunquam in patriam rediſſe ſatis c. 1. demonſtrauimus. Quare neceſſario ſunt, vt iam diximus de prædicationis Euangelij tempore intelligenda, quo multi ex decem tribubus per varias regiones diſperſi in Eccleſiam venerunt, & plenius in fine ſeculi venient, vt diximus c. 1. num. 103. Aduolabunt ergo de terris gentilium, & collocabuntur à Deo in domibus ſuis, id eſt in peculiaribus Eccleſijs per orbem diſſeminatis, vt Hieronymus videtur interpretatus, in quibus vt in proprijs domibus, tranquille, ſecureque viuant, & eas pro patria habebunt.

Circumdedit me Ephraim in negatione. Hebr. & ex recentioribus quidam, qui eos ſequuntur, hinc initium duodecimi

A capitis faciunt. Sed merito hæc in noſtra tranſlatione capiti 11. tribuuntur, quoniam reuertitur ad id, quod paulò ante dicebat. i. ad commemorationem peccatorũ Iſraelis. Cauſam autem huius reuerſionis eſſe exiſtimo, quod cum clementiam promiſerit, & pœnitentia ſe captum eſſe dixerit, nõ tamen promiſit aut non venturos fore Aſſyrios, aut Iſraelem non eſſe capiendum, aut denique captum aliquando fore in patriam reuerſurum, quæ poſſent de tanta Dei erga illos benignitate, & placabilitate ſperari.* Quare cauſam oſten-
B di oportuit cur nihil horum promitte- 38
ret: hanc eſſe docet grauia eorum facinora, quæ Dei bonitatem ad miſericordiam paratam retardauerint, ac miſereri eo tempore amplius eorum prohibuerint. Videbatur, inquit, Ephraim mihi adhærere velle, ac me colere, ſed ſimulatio fuit impudentiſſima, nam licet mihi quoque ſacrificia offerre videretur, negabat me, & vitulos ſuos adorabat.

Iudas autem teſtis deſcendit cum Deo. Cum Iſrael à vera religione longiſſime receſſerat, Iudas vere me coluit, C teſtis erat cum Deo, id eſt, vere Dei legẽ, & veritatem ſuis operibus teſtificabatur, & cum Deo ambulauit, & fidelis, ac verax cum ſanctis fuit. Sanctos (inquit Hieronymus) poſſumus dicere vel angelos, vel patriarchas, & prophetas, ac ceteros, qui Dei imperio ſeruiebant. Non autem hoc dicit, quòd non eſſent in Iuda quoque multi impij, idolorumque cultores, ſed quòd in eo populo multi erant iuſti, ac religioſi homines, erat templum, & ſacerdotes, & Deus legitime colebatur. Ita ipſi decẽ tribubus dicunt. 2. Paralip. 13. Noſter D autem Dominus Deus eſt, quem non reliquimus, ſacerdotesque miniſtrant Domino de filijs Aharon, & Leuitæ ſunt in ordine ſuo, &c. Nos quippe cuſtodimus præcepta Dei noſtri, quem vos reliquiſtis. Sed potiſſimum de tempore Ezeciæ videtur intelligendum, quo duæ tribus toto corde Deum ſequebantur, vt 2. Paralip. 29. & 30. ſcri-
ptum eſt.* Sed eſt in tranſlatione diffi- 39
cultas, noui enim interpretes vertunt: Iudas

Iudas autem adhuc dominatur cum
Deo, & cum ſanctis fidelis eſt. At vbi ip
ſi in Hebræo legunt עד, id eſt, adhuc,
legendum eſt עֵד, id eſt, teſtis. Deinde
רד, quod interpretantur Dominatur,
Hieronymus docet deſcenſionem for-
titudinemque ſignificare, atque ita ne-
que ex recentioribus defuerũt qui ver-
terent, Deſcendit, & merito, רד enim
vtrumque ſignificat, vt Iud. 19. Iam-
que aderant iuxta Iebus, & dies muta-
batur in noctem, Hebr. & dies רד, id
eſt, deſcendit, vel deſcenderat. Quod
autem cum eſt à verbo רוד, quod eſt,
Perualuit, aut Dominatus eſt, ſubſcri-
batur ˙, cum autem eſt à ירד, id eſt,
Deſcendit, habeat ¯, atque in hoc lo-
co Prophetæ habeat ˙, mea nihil in-
tereſt, qui puncta non à prophetis, ſed
à ſequentium ſeculorum Iudæis addi-
ta eſſe ſæpe iam admonui. Atque ita vt
nos cum Hieronymo accepimus, vete
res Iudæos accepiſſe docet eorum ex-
poſitio: putabant enim (vt idem Hie-
ronymus refert) Iudam hoc loco lau-
dari, quod tribus hæc prima omnium
in mare Rubrum duce Moyſe deſcen-
diſſet ceteris deſperantibus ſalutem, &
aut reuerti in Ægyptum, aut rebellare
cupientibus. Sed hoc cœptæ explana-
40 tioni addamus. * Videtur mihi quod
Deſcendere. ait: *Deſcendit cum Deo*, perinde eſſe, ac
ſi diceret: Dei partes neglectas à cete-
ris, & quaſi infirmiores, & iacentes ſe-
cutus eſt. Deſcendere enim dicitur, qui
humiliori vtitur fortuna. Iſai. 47. De-
ſcende, ſede in puluere virgo filia Ba-
bylonis. Et ita qui eorum partes iuuãt
Teſtis. deſcendere dicuntur cum illis. Teſtis
autem Dei dicitur, qui vbique de eo
teſtificatur quod ſcit, id eſt, qui verbis,
& operibus Dei bonitatem prædicat,
& quam ſit omni cultu dignus: atque
ita ceteros hortatur ad pietatem. Ita
Act. 1. dixit apoſtolis Dominus Act. 1. Eritis
mihi teſtes in Ieruſalem, & in omni Iu-
dæa, & Samaria, & vſque ad vltimum
terræ. Et Act. 22. Cum funderetur ſan-
guis Stephani teſtis tui. Apocalyp. 11.
Et dabo duobus teſtibus meis, & pro-
phetabunt, &c. Inde qui hoc teſtimo-
nium excellentiori modo reddunt, &
vſque ad ſanguinis effuſionem teſtifi-
cando certant, proprie teſtes, id eſt,
martyres dicuntur.

ALLEGORIA.

Cum populus ille ſceleſtus, & ingra 41
tus filium Dei occidit, non eſt reuerſus
in Ægyptum, ſed in poteſtatem Aſſur,
id eſt, regis potentiſſimi tranſijt, hoc
eſt Romani imperatoris, quia noluit
conuerti Chriſto prædicante, & apoſto
lis poſtea clamantibus. Cœpit gladius
in ciuitatibus eius, & conſumpſit prin-
cipes eius, & capita. Pendebat ad Dei
reditum, & ſperabat Dei auxilium, nec
accepit, & vt Chriſtus ipſe prædixit,
deſiderauit videre vnum diem filij ho-
minis tantis calamitatibus oppreſſus,
& non vidit. Iugum ei impoſitum eſt,
quod nunquã eſt ablatum, adhuc enim
ſeruit infelix populus alienis principi-
bus vbicumque terrarum ſit. Tunc di-
xit Deus: *Quomodo dabo te Ephraim?
Protegam te Iſrael?* Quid de te faciam,
quem nullis beneficijs lenire, nullis
ſupplicijs domare potui? Dignus erat
ille, vt poneretur ſicut Adama, & Se-
boim, penituſque perderetur. Sed ne
tũc quidem eorũ miſereri deſijt Deus,
quàm plurimos cõſeruauit, multos ex
illis ipſis, qui filium eius occiderant, in
ſocietatem eiuſdem filij vocauit, vt eo-
dem ſanguine redimerentur, quem im
pie, & crudeliter effuderant. Deinde
prædicantibus per orbem Apoſtolis
multos vndique adduxit ad Eccleſiam.
Sed merito queritur de tempore ad-
uentus ſui quo circumdedit eum in ne
gatione Ephraim, & in dolo domus
Iſrael: prius enim ſequebantur eum, &
multi dicebant: Quia propheta eſt, &
quia propheta magnus ſurrexit in no-
bis &: Quia viſitauit Dominus plebem
ſuam. Venientem in Ieruſalem ex ce-
perunt cum ramis palmarum dicẽtes:
Oſanna filio Dauid, benedictus qui ve
nit in nomine Domini: ſed poſtea ne-
gauerunt eum coram Pilato: Non ha-
bemus regem niſi Cæſarem. At Iudas,
id eſt, Apoſtoli, & ceteri, qui credide-
runt ex Iudæis, teſtes fuerunt Chriſti,
& partes eius ab alijs neglectas ſecuti
ſunt, & fideles fuerunt cum ſanctis Pa-
triarchis, & Prophetis, qui in eum cre-
diderant, & eum fideliter expectauerãt.

TRO-

TROPOLOGIA. A

42 Nec prętereundũ eſt verba illa Pro-
phetæ, *Quòmodo dabo te Ephraim*, &
quę ſequuntur, miram vim habere ad
Dei charitatem erga homines quam-
uis peccatores, demonſtrandam, & ad
conſolationem animis noſtris afferen-
dam. Quæ quoniam eleganter perſi-
tauit Chryſoſtomus in priori proœmio
in Iſaiam, eius verbis explicabo. Atqui
pater eſt (inquit) ipſe eſt amantiſsi-
mus filiorum, ſolus bonus præ quouis
patre viſcera diffundens ſuæ exorabilis
clementiæ. Vtque condiſcas eum eſſe B
patrem, dicit eis: Quid faciam tibi Iu-
da? Non noſti quid facies? Noui, verum
nolo. Natiua habitudo peccatorum pę-
nam vltricem repoſcit, ſed diuinæ po-
tentiæ magnitudo cohibet. Quid tibi
faciam? Ignoſcam ne tibi? ſed eo effi-
cieris incogitantior, ac ſegnior. Ado-
riar te? ſed mea erga homines benigni-
tas id non fert. Quid tibi faciam? *vt So-
domam ponam te, & vt Gomorrham te
ſubuertam? Conuerſum eſt cor meum.* Nul-
li obnoxius perturbationi hominem
imitatur commotum affectibus, verius
matrem repræſentat liberos deaman- C
tem Conuerſum eſt, quaſi dicat mulier
de puero, conuerſum eſt cor meum ſe-
cũdum maternam affectionem. Atqui
non acquieuit priori dictioni, ſed tur-
batus ſum in mea pœnitentia. Deus tur-
batur? abſit. Auertat Deus, Turbari neu-
tiquam poteſt numen illud, ſed quod
iam dixi, imitatur locutiones noſtras,
43 conuerſum eſt cor meum. * Hactenus
Chryſ. Sed cum multum eius clemen-
tia cernatur in ira cohibenda, & in illo
affectu materno, quem verba præ ſe fe-
runt, multo magis exiſtit in his, quæ ſe-
quuntur: *Poſt Dominum ambulabunt.* D
Quaſi leo rugiet, &c. Recte dixit, In me-
dio tui ſanctus. Hiccine furor ille com-
minantis? hæ ſunt illæ minæ? O vere
paternã charitatem, ac multo pluſquã
paternam. Cum iratus fueris (inquit
Habacuc Hab.) miſericordiæ recordaberis. Ma-
3. ximi omnium mali cauſa eis iraſcitur,
id eſt, cauſa peccati, & cum ſupplicium
tali ſcelere dignum illaturus videre-
tur, infert maximam omnium miſeri-
cordiam, quod in medio eorum futu-
A rus ſit, & quidem ſanctus, quod poſt Do-
minum ſint ambulaturi, quod eos vn-
dique vocaturus ſit ad gratiam Euan-
gelij. Qualis erit in ſupplices, & in ob-
ſequentes, qui talis eſt in peccatores?
Domine Dominus noſter, quam admi-
rabile eſt nomen tuum in vniuerſa ter-
ra? Video te non ſolum ſanctum cum
ſanctis, ſed etiam cum peruerſis, nec cũ
eis peruerti vis, ſed dextera tua, & bra-
chium tuum, & illuminatio vultus tui
mutat eos potẽter, & ſuauiter, fiuntq;
te donante, & mutante ſancti, qui per-
B uerſi erãt, & omnibus digni ſupplicijs.

CAPVT XII.

EPhraim paſcit ven-
tum, & ſequitur
æſtũ: tota die men-
dacium & vaſtita-
tẽ multiplicat: &
fœdus cum Aſſyrijs inijt, & oleum
in Aegyptum ferebat. Iudicium er-
go domini cum Iuda, & viſitatio ſu-
C per Iacob iuxta vias eius, & iux-
ta adinuentiones eius reddet ei. In Gen. 25.
vtero ſupplantauit fratrem ſuum: Gen. 32.
& in fortitudine ſua directus eſt cũ
angelo, & inualuit ad angelum, &
confortatus eſt: fleuit, & rogauit
eum: in Bethel inuenit eum, et ibi lo-
cutus eſt nobiſcũ. Et dominus Deus
exercituum, dominus memoriale
eius. Et tu ad Deum tuum conuer-
D teris: miſericordiam et iudiciũ cuſto-
di, & ſpera in Deo tuo ſemper. Cha-
naan in manu eius ſtatera doloſa,
calumniã dilexit. Et dixit Ephraim,
Verumtamen diues effectus ſum,
inueni idolum mihi: omnes labores
mei non inuenient mihi iniquita-
tem, quã peccaui. Et ego Dominus
Deus tuus ex terra Aegypti, adhuc
ſedere te faciam in tabernaculis;
ſicut

ſicut in diebus feſtiuitatis. Et locutus ſum ſuper prophetas, & ego viſionem multiplicaui, & in manu prophetarum aſſimilatus ſum. Si Galaad idolum, ergo fruſtra erant in Galgal bobus immolantes: nam & altaria eorum quaſi acerui ſuper
Gen. 28. *ſulcos agri. Fugit Iacob in regionem Syriæ, & ſeruiuit Iſrael in vxore,*
Exod. 14. *& in vxore ſeruiuit. In propheta autem eduxit Dominus Iſrael de Aegypto: & in propheta ſeruatus eſt. Ad iracundiam me prouocauit Ephraim in amaritudinibus ſuis, et ſanguis eius ſuper eum veniet, & opprobrium eius reſtituet ei Dominus ſuus.*

HISTORIA.

1 *Ephraim paſcit ventum.* Reprehendit ſtultitiam Iſraelis, quod Deo relicto ad hominum auxilia confugiat. Loquitur autem de Hoſee rege Iſrael, qui fœdere inito cum Aſſyrijs, ab Ægyptijs auxilium poſtulauit. 4. Reg. 17. Quare pro Manahem legendum videtur in Hier. Hoſee. Paſcere autem ventum prouerbiali figura dixit pro eo quod eſt, Rem inanem, & nihil profuturam agere, vt nos dicimus, laterem lauare, aut arenæ ſemina mandare. Quaſi dicat: Perinde facit Ephraim ac ſi ventum regere, & in modum ouis ducere quo velit, nitatur. Alij paſcere ventum ita accipiunt, ac ſi diceretur paſci vento, aut vento veſci. Quod recte etiam dicitur.

(Margin: Paſcere ventum.)

Et ſequitur æſtum. id eſt, laborat multum, & labore ſuo morbos ſibi, & calamitates quærit, quemadmodum qui ſequitur æſtum, id eſt, ventum calidum, qui corporibus maxime nocet. Pro Aeſtu, eſt in Hebr. קדים, qua voce recentes interpretes Eurum, ſiue ſubſolanum ſignificari putant, quòd is ventus in Aſiæ regionibus noxius ſit, & קדם Orientem ſignificet. Quod equidem verũ eſſe arbitror, ſed inde tamen quiuis ventus calidus, & ſi Orientalis

A non ſit קדים appellari ſolet, vt Exod. 10. Et Dominus induxit ventum vrentem tota die illa. Et mane facto ventus vrens leuauit locuſtas. LXX. ibi habẽt, Νότος, id eſt, Auſter. Et ca. 14. Abſtulit illud Dominus flante vento vehemente, & vrente tota nocte, vbi LXX. ſimiliter Auſtrum poſuerunt. Et Pſalm. 77. Tranſtulit Auſtrum de cœlo. Immo & Pagninus ipſe ca. 13. vbi legimus, Adducet vrentem ventum Dominus, cũ ibi etiam ſit קדים, vertit Auſtrũ. Hoc autem loco verterunt *καύσωνα*, id eſt, æſtum, ardorem, vel pro ardore, quem
B efficit ventus, vel pro vento ipſo vrente, quomodo Hieronymus æſtum vertit. Iidem cap. 13. vbi habemus: Adducet vrentem ventum Dominus, tranſtulerunt *ἄνεμον καύσωνα*, id eſt, ventũ vrentem, vel ventum, qui ardor eſt.

Tota die mendacium, & vaſtitatem multiplicat. Tota die, pro eo quod eſt ſemper, accipitur vt Pſalm. 36. Tota die miſeretur, & commodat. Mendacium autem vocat fallaces ſpes, & nihil profuturum laborem. Nihil aliud facit quã laborare in re nihil profutura, & ſibi vaſtitatem, id eſt, interitum auget, & ac-
C cumulat. Proprie hoc de peccatoribus dicitur, qui ſtulto labore conſumũtur, quibus illud dicitur: Filij hominum, vſquequo graui corde? vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? Et illud: Secundum autem duritiam tuã, & impœnitens cor theſaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei.

(Margin: 2 Tota die. Mendaciũ. Pſal. 4. Rom. 2.)

Oleum in Aegyptum ferebat. Eſt enim Samaria olei feraciſſima. In oleo autem intelligit & cetera munera, quæ amicitiæ contrahendæ cauſa mittebãt Ægyptijs, vt ait Hieronymus, videlicet in parte totum per ſynecdochen.
D Vnde Chaldæus: Et munera in Ægyptum deferunt.

Iudicium ergo Domini cum Iuda. Iudicium ריב, id eſt, contentio, & expoſtulatio, de quo diximus cap. 2. in illud, Iudicate matrẽ veſtram. Iudæ, & Iſraeli nunc loquitur, quoniam quæ commemoraturus eſt beneficia à ſe præſtita Iacob, ad vtrumque populum æque pertinent, qui æque ſemen eſt Iacob.

Quare quod ſequitur, Iuxta adinuen- A
tiones ſuas reddet ei, de vtroque popu-
lo dictum eſt.
3 *In vtero ſupplantauit fratrem.* Enume
rat beneficia, quibus affecit commu-
nem eorum parentem Iacob, & eius er
ga Deum pietatem, vt exemplo tanti
patris excitentur, & ſpe ſimilium bene-
ficiorum. Ita Iſa. 51. Attendite ad Abra
ham patrem veſtrum, & ad Saram, quæ
peperit vos. Et Malach. 2. Sacerdotibus
proponit exemplum Leui. Quod autẽ
nunc ait: *In vtero ſupplantauit fratrem,*
hoc ſignificare arbitror, quod Malach.
1. dixit apertius, Dilexi vos, dicit Domi B
nus, & dixiſtis, In quo dilexiſti nos? Nõ
ne frater erat Eſau Iacob, dicit Domi-
nus, & dilexi Iacob, Eſau autem odio
habui? Hoc eſt: Amaui vos in patre ve-
ſtro Iacob, quem cum adhuc eſſet in
vtero, & nihil boni egiſſet, aut mali, di-
lexi, & fratri ſuo prætuli. Supplantauit
enim fratrem ſuum. i. plantam naſcen-
tis manu tenuit, quo facto Iacob ſignifi
cabatur eum aliquando vere ſupplan-
taturus, id eſt, benedictionem ei, & pri-
mogenita prærepturus.
Dirigi. *In fortitudine ſua directus eſt cum an-*
gelo. Dirigi in ſcriptura ſignificat pro- C
ſperos, & felices ſucceſſus habere. Prou.
16. Reuela Domino opera tua, & diri-
gentur cogitationes tuæ. Et capit. 28.
Qui abſcondit ſcelera ſua, non dirige-
tur. Directus ergo eſt Iacob cum ange-
lo in fortitudine ſua, quia cum eo lucta-
tus eſt, & ſuperari non potuit, ſed vicit
potius quodammodo Gene. 32. Pro di-
4 Iſrael. rectus eſt, poſuit Propheta שרה, ideſt,
præualuit, fortis fuit, à quo nomen I-
ſrael deductum eſt. Non enim eſt Iſrael
vir videns Deũ, aut mens videns Deũ,
vt plurimi ex veteribus docent, vt Phi-
lo in libro de Abrahã, Origenes hom. D
2. in Num. & in prologo in Canticum
canticorum, & tomo. 11. in Matth. Eu-
ſebius in libro nominum Hebraicorũ,
Chryſoſtomus hom. 14. in Ioannem, &
multi alij, quos ſuppreſſis nominibus
merito Hieronymus impugnat in tra-
ditionibus Hebraicis in Geneſ. Nam ſi
Iſrael ſignificaret virum vidẽtẽ Deum,
prima litera futura erat א, & ſcriben-
dum erat אישרא האל, octo literis cũ

A quinque tantum habeat ישראל. Dein-
de quoniam ipſe, qui nomen impoſuit,
nominis etiam reddidit rationẽ Gen.
32. Nequam vltra vocabitur Iacob no-
men tuum, ſed Iſrael, quoniam ſi con-
tra Deum fortis fuiſti, quanto magis
contra homines præualebis? Merito
ergo ſubiecit Hieronymus: Quamuis
igitur grandis auctoritatis ſint, & elo-
quentiæ: & ipſorum vmbra nos oppri-
mat qui Iſrael virum, ſiue mentem vi-
dentem Deum tranſtulerunt: nos ma-
gis ſcripturæ, & angeli, vel Dei, qui ip-
ſum Iſrael vocauit, auctoritate duci-
B mur, quam cuiuſlibet eloquentiæ ſecu
laris. * Sed hoc ei, qui non norit Hie- 5
ronymi conſuetudinem, erit moleſtũ,
quod ipſe eamdem interpretationem
ſequi videtur Iſa. 1. & lib. 7. in eumdem,
cap. 2. in fine, immo & in hoc cap. Ho-
ſeæ, in illud, Fugit Iacob, &c. & in li-
bro nominum Hebraicorum. Sed ſolet
Hieronymus ſæpe communes, aut re- Hier. con
ceptas doctorum virorum ſententias ſuetudo.
proponere lectori, quamuis ipſe aliter
ſentiat, præſertim cum aliò feſtinat, ne
cogatur immorari impugnandis alijs,
& confirmandis ſuis. Sed in libro de
C nominibus Hebr. in ea, quæ ad Exo-
dum pertinet parte, ad Traditiones He
braicas in Geneſ. remittit lectorem,
Iſrael (inquit) eſt videre Deum ſiue
vir, aut mens, vidit Deum, & de hoc in
libris Hebraicarum quæſtionum ple-
nius diximus. Eius in quæſtionibus,
ſiue traditionibus Hebraicis hæc ſunt
verba: Non vocabitur nomen tuum Ia
cob, ſed princeps cum Deo, hoc eſt I-
ſrael. Quomodo. n. ego princeps ſum,
ſic & tu qui mecũ luctari potuiſti, prin
ceps eris. Si autem mecum pugnare po
tuiſti, quanto magis cum hominibus?
D Alijs locis ſolet non iuxta aliorum, ſed
iuxta ſuam ſententiam interpretari, Re-
ctus Dei, aut εὐθύτατος θεοῦ, id eſt, re-
ctiſſimus Dei, vt in hoc prophetæ no-
ſtri loco, & Iſa. 44 in principio, & in il-
lud Ioe. 3. Populi, populi, &c. & in illud
Mal. 1. Dilexi vos. Rationem hic reddit,
quia directus eſt cum angelo, dirigẽtis,
vel directi nomen accepit. * Sed videa- 6
mus quã perſpicue vertit Gen. 32. Ne-
quaquã Iacob appellabitur nomẽ tuũ,

Q ſed

ſed Iſrael: quoniã ſi contra Deum fortis
fuiſti, quanto magis contra homines
præualebis? Hic eſt locus, quem ſuperio
ri capite me indicaturum promiſi, me-
lius ab Hier. conuerſum, quam explica-
tum. Quid apertius, quam ex his verbis
hoc intelligi Iſraelem dictum eſſe quod
contra Deum fortis fuerit. Vbi pro eo
quod eſt, Fortis fuiſti, eſt שרי תח, eo-
demque modo tranſtulerunt LXX. &
Symmachus, & Theodotion. Quid ad
hanc interpretationem pertineat, Prin
ceps cum Deo, aut Rectus, ſiue Rectiſſi-
mus Dei videat lector. Hic quoque me-
lius tranſtulit, quam expoſuit: Directus
eſt cum angelo. i. Proſperum ſucceſſum
habuit, ſiue, vt eſt in Heb. fortis fuit ad-
uerſus angelum. Quare optime verte-
runt LXX. *ἴσχυσεν πρὸς θεὸν*, id eſt, fortis
in Deũ fuit. Sed nũ ideo ſonabit Iſrael,
Rectus Dei, aut Rectus cũ Deo, aut Prin
ceps cũ Deo. i. ſicut Deus eſt princeps,
7 ita etiã tu princeps eris? * Interpretan
dum eſſet potius, Directus eſt cũ ange-
lo. i. Præualuit, & hoc idem ſignificat,
Princeps fuit cum Deo, id eſt, reſtitit
generoſe Deo, fortiterque, non eſt vi-
ctus in certamine, non ceſſit illi. Quare
Ioſephi interpretationem, qui lib. 1.
Antiq. c. 18. ad finem ait: Iuſſitq; illum
poſt hac vocari Iſraelem, quod Hebræis
angelo reluctãtem ſignificat, cur Hier.
in Trad. Heb. reiecerit, non admodum
video, nam reluctantem dixit, id eſt, re-
ſiſtentem, & non cedentem. Porro vbi
nos habemus, Directus eſt cum angelo,
in Heb. eſt cum אלהים, id eſt, Cum
Deo. Verum angelus, quicum luctatus
eſt Iacob, quia Dei perſonam gerebat,
Deus dictus eſt. Quamuis & elohim
angelos quoque ſignificant, vt Pſalm. 8.
Minuiſti eum paulo minus ab angelis,
quam tranſlationem ſecutus eſt Paulus
apoſtolus. Hebr. 2.

Et confortatus eſt, ſcilicet, eiuſdem an-
geli benedictione, vt ait Hieron. vel cõ-
fortatus eſt, vt non timeret fratrem
ſuum Eſau, quomodo ante timebat, ſed
videre auderet.

Fleuit, & rogauit eum. Cum lacrymis
ab angelo petijt benedictionem. LXX.
vertunt: Fleuerunt, & rogauerunt me,
in domo On inuenerunt me. Sed Dio-

A nyſius Alexandrinus in epiſtola con-
tra Paulum Samoſatenſem, reſponſio-
ne 8 legit, In domo mea inuenerunt
me, & allegorice exponit de Maria, &
Ioſeph quærentibus puerum Ieſum, &
in templo inuenientibus. Sed neque le-
ctio, quam ipſe ſecutus eſt, vera eſt, ne-
que allegoria recte cohæret cum præ-
cedentibus, & ſequentibus.

In Bethel inuenit eum. Mihi hoc dictũ 8
videtur de eo, quod poſt luctam cum
angelo accidit, Geneſ. 35. Locutus eſt
Deus ad Iacob, ſurge, & aſcẽde Bethel,
& habita ibi, facque altare Deo, qui ap-
B paruit tibi, &c. Ibi, inquit Propheta, lo
cutus eſt nobiſcum. Quod intelligo de
illo, quod continuo ſequitur: Iacob ve-
ro conuocata omni domo ſua ait: Abij-
cite deos alienos, qui in medio veſtri
ſunt, &c. Surgite, & aſcendamus in Ber-
hel, vt faciamus ibi altare Deo, qui exau
diuit me in die tribulationis, &c. Quaſi
dicat: Ibi totam ſuam poſteritatem cõ-
teſtatus eſt, vt Deum ſolum pie ſeque-
retur, ac deos alienos ſemper abijceret,
& cum ratum agnoſceret, quem Iacob
ipſe fautorem, ac protectorem ſenſerat.

Et Dominus Deus exercituum memo-
C ***riale eius.*** Semper Dei recordabatur,
cumque quaſi præſentem intuebatur.
Eum inquam Deum, qui cœleſtium
exercituum Dominus eſt, eum adora-
bat, non idola, & deos gentium, qui dij
non ſunt. Cyrillus ita exponit. Quia er-
go talis erat Iacob, ideo Dominus erit
memoriale ei, ſeruabitur enim in me-
morijs Dei, habebitque perpetuam glo
riam, glorificat enim Deus amantes ſe.

Et tu ad Dominum Deum tuum con-
uerteris. Hortatur vniuerſos filios Ia-
cob, vt patris exemplo Deum vnum
venerentur. Tu igitur popule Iſrael, ſe-
men illius, qui tot beneficijs à Deo af-
D fectus eſt, quique tam perpetua pietate
Deum coluit, age, parentem tuum imi-
tare, & deos alienos abijce, cuſtodi mi-
ſericordiam, & iuſtitiam, & ſpes tuas
omnes tantũ in hoc Deo colloca, quem
pater tuus adorauit.

Chanaam in manu eius ſtatera doloſa. 9
Ad decem tribus reuertitur, quas, vt ſo
let, Ephraim appellat, quod intelligitur
ex eo, quod continuo ſubijcit. Et dixit
Ephraim,

Ephraim,&c. Vocat autem eum popu- A lum Chanaan propter ſummam eius impietatẽ, qua ſimilis Chananæis Deo inuiſus factus eſt, ita vt iam non ſemen Iacob, ſed Chanaan vocati dignus ſit. Ita dictum eſt de Iudæis Soph. 1. Conticuit omnis populus Chanaan, & Dan. 13. ſemen Chanaan, & non Iuda. Et Ezech. 16. Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa, & Iſai. 1. Audite verbum Domini principes Sodomorũ, &c. Hæc eſt Hieronymi, Ruffini, Cyrilli, Theodoreti, Gloſſæ ordin. & interlin. Rupertique interpretatio. Quam noui B interpretes contemnunt, pro Chanaan vertentes Mercator, vt ſit ſenſus, Eſt ſicut mercator, in cuius manu eſt ſtatera doloſa. Sed certe conuenientior, & grauior, & vehementior ſenſus eſt Hieronymi, & veterum. Deinde כנעני pro mercatore aliquando in ſcriptura accipi fateor, vt Zach. vltimo, ſi Deus dederit, dicemus: ſed כנען, quod hic legimus, vellem mihi vt oſtenderent quo loco mercatorem ſignificet. Eſt autem in hoc vocabulo (vt adnotauit Rupertus) amara quædam Iacob, & poſterorum eius antitheſis. Quaſi dicat: Ille ex Iacob metuit propter fortitudinem & C pietatem ſuã vocari Iſrael, iſti ex Iſrael

Chanaan

10 ſceleribus ſuis vocantur Chanaan.* Stateram doloſam habere, eſt defraudare, & alienam pecuniam iniuſte auferre. In ſtatera enim doloſa grauior eſt ea lanx, in qua merces ponderantur, & ita defraudantur emptores, contra illud Leu. 19. Statera iuſta, & æqua ſint pondera. Inde Pſam. 61. Mendaces filij hominum in ſtateris, vt decipiant ipſi de vanitate in idipſum.

TROPOLOGIA.

Omnino ſtatera doloſa eſt in manu D peccatorum, In altera enim lance Deũ ponunt, diuitias, & ſæculi voluptates in altera, & cum tam vilia ſint hæc bona, tantus ſit Deus, & tam toto corde expetendus: plus apud eos ponderis habent bona ſecularia, quàm Deus, qui eſt omne bonum. Recte Salomõ Prou. 11. Statera doloſa abominatio eſt apud Deum. Caduca appetunt, æterna contemnunt, corporis voluptates ſitiunt, animi bona faſtidiunt: mendaces filij

Peccator ſtateram doloſam habet.

hominum in ſtateris. Habent etiam ſtateram doloſam, quia peſſimi ratiocinatores officiorum ſunt, non penſitant, quid perſonam, quid tempus, quid locũ deceat. Statera doloſa in manu eorum, quoniam ignoſci ſibi volunt, magna, & leuia aliorum errata puniri volunt, nemini benefaciunt, & omnes ſibi benefacere cupiunt, taceri ſua mala petunt, & tegi, cum ipſi nullius perſonæ, nullius famæ parcant. Abominatio eſt (inquit ſapiens) apud Dominum pondus, & pondus (pondus vnum, quo tua ponderari vis, & alterum, quo vis aliorum res ponderari) ſtatera doloſa non eſt bona. Prou. 20.

HISTORIA.

Calumniam dilexit. Amat defraudare alios, LXX. καταδυναςεύειν ἠγάπησε, id eſt, Dilexit opprimere per potentiã alios, quod eſt iniuriam facere minoribus, & pauperioribus ſuper pecunia, & alijs eiuſmodi.

Diues effectus ſum. id eſt, Non refert vnde poſſideã, modo poſſideam, vt ait Hieronymus. Videtur autem mihi hoc ſimile eſſe verbis illis Horatiani diuitis.

--- *Populus me ſibilat, at mihi plaudo* Li. 1. Saty.
Ipſe domi, ſimul ac nummos contemplor in Satyra. 1.
arca.

Quaſi dicat Ephraim: Allatrent me prophetæ, & auaritiæ, ac rapinarum arguant: certe me non pœnitet quæſiſſe diuitias, ſed gaudeo quod diues effectus ſum.

Inueni idolum mihi. id eſt, Nullius indigeo, Deũ penes me habeo, id eſt, aurum, alij alia idola colant, ego bonum idolũ habeo: verba ſunt diuitum ſibi in diuitijs applaudentium, quaſi omnia in eis habentium. Solebant enim quærere idola, à quibus obtinerent quod Deus dare nolebat, & ſibi pro omnibus idolis diuitias eſſeiactant. LXX. eundẽ ſenſum exprimentes verterunt, Inueni requiẽ mihi, id eſt, habeo quod quærebam, nullius adiumento egeo. Noui interpretes varie hanc tranſlationem reprehendunt, & alias neſcio quas comminiſcuntur. Sed ſi meminerint hoc loco eſſe און on, quod pro idolo in hoc ipſo propheta ſæpe poſitum vidimus, probabũt velint, nolint, noſtrã tranſlationẽ.

Omnes labores mei non inuenient, &c. A
id eſt, In diuitijs, quas meo labore ac-
quiſiui, non apparebit Iniquitas vlla,
quam fecerim. Nemo enim me repre-
hendere audebit cum diues, & potens
ſim, & omnes à me adiuuari indigeant.
Ita intellexit Hieronymus, & affert il-
lud Pſal. 9 Quoniam laudatur pecca-
tor in deſiderijs animæ ſuæ, & iniquus
benedicitur Diuitum enim amici mul-
ti. Ruffinus refert hæc ad ſtoliditatem
diuitum, qui ita diuitijs ſuis confidunt,
vt quamuis peccauerint, putent tamen
nullam ad ſe acceſſuram calamitatem,
ſed in tuto eſſe ſe, & quaſi extra com- B
munem aliorum hominum conditio-
12 nem. * Quare elegãter Pau. 1. Timoth.
6. Diuitibus huius ſeculi præcipe non
ſublime ſapere, neque ſperare in incer-
to diuitiarum. Mirum enim eſt quantũ
opibus homines vani intumeſcãt, quaſi
omnia ſimul cum diuitijs adepti fue-
rint, genus, formam, ſapientiam, virtu-
tes: ita honorem his bonis debitum ſibi
impudenter arrogant: quaſi vt opes, ita
per iniuriam adimi, rapique poſſint vir
tutes, & diſciplinæ, & vera animi bo-
Pſal. 51. na. Hos ſalubriter admonet Dauid: No
lite ſperare in iniquitate, & rapinas no C
lite concupiſcere, diuitiæ ſi affluant, no
lite cor apponere.

Et ego Dominus Deus tuus. Quamuis
tam impius ſis ò Ephraim, ego Deus
tuus ſum à terra Ægypti, id eſt, ex eo
tempore quo eras in Ægypto, verus
Deus tuus, & protector ſum: ideoque ſi
velis reſipiſcere, adhuc tibi tribuo lo-
cum pœnitentiæ, & magnitudine pro-
miſſorum hortor, vt ad me redeas.

Adhuc ſedere te faciã in tabernaculis.
Tẽpus pęnitentiæ relinquit. Quemad-
modum, inquit, tunc eduxi te de Ægy
pto, & veniens in terram promiſſionis D
lætus habitaſti in tabernaculis, in cuius
rei memoriam ſcenopægia, id eſt, feſtũ
tabernaculorum, celebratur, ita nunc
poſt tot peccata licebit per me, vt in
terra tua maneas, & in tuis tabernacu-
lis habites, hoc eſt, ſcenopægiam quot-
annis cum gaudio celebres, ſicut ante
celebrare conſueueras in diebus eiuſdẽ
feſtiuitatis, quæ maxima erat, vt vide-
mus Leuit. 23. & Deut. 16. Diſtuleram per

A aliquot annos captiuitatem, vt videam
interim an reuerti ad me velis.

Et locutus ſum ſuper Prophetas. Ne *
miteris me hoc tibi polliceri, quando- 13
quidem ſemper conuerſionem tuã op-
taui, & vt te ad eam adducerem locu-
tus ſum prophetis, vt tibi verba mea
referrent, & multas viſiones eis oſten-
di, multiſque ſimilitudinibus vſus ſum,
vt tibi eas proponerent. Heb. 1. Multi-
fariam, multiſque modis olim Deus lo
quens patribus in prophetis. Dicit au-
tem ſuper prophetas, quoniam על, id
eſt, ſuper, ſæpe more Hebræorum poni
B tur pro Ad, vt Luc. 3. Factum eſt verbũ Super pro
Dñi ſuper Ioannem, id eſt, ad Ioannẽ. Ad.
Ioan. 1. Videbitis angelos aſcendentes,
& deſcendentes ſuper filium hominis.
Pſal. 17. Clamauerunt, nec erat qui ſal-
uos faceret, ad Dominum, neque exau-
diuit eos. Heb. ſuper Dominum. Simi-
liter. 1. Reg. 1. Cum eſſet amaro animo,
orauit ad Dominum. Merito ergo Chal
dæus vertit hic, locutus ſum cùm pro-
phetis, & LXX. Locutus ſum ad prophe
tas. Quod dicit, *In manu Prophetarum,*
plerique ita exponunt vt ſit, per mini-
ſterium prophetarum, ego ita intelli-
C go: per locutionem, & verba prophe-
tarum. Quod, quoniam initio Haggæi,
qui ait, factum eſt verbum Domini in
manu Haggęi, latius explicaturus ſum,
ſi Dominus dederit, illuc lectorẽ nunc
quidem mitto. * Pro *Aſsimilatus ſum,* 14
legimus ארמה quod recẽtiores inter-
pretes malunt vertere, Aſſimilaui, id
eſt, ſimilitudines propoſui: ארמה non
ſolum ſignificat aſſimilare, ſed etiam aſ
ſimilari, vt Pſal. 101. Similis factus ſum
pelicano ſolitudinis, & Ezec. 31. Cui ſi-
milis factus es in magnitudine tua? In
promptu etiam eſt dicere, non ita ſcri-
D bendum eſſe, vt nunc ſcribitur, ſed ita,
ארמת quod paſſiuæ vocis eſt, & verte-
tur, Aſſimilatus ſum. Quare iure LXX.
verterunt, ὡμοιώθην, aſſimilatus ſum,
id eſt, varijs rebus me ſimilem fecerunt
prophetæ, nunc patri, regi, amico, pa-
ſtori, nunc vrſo, leoni, pantheræ, &c.
Hieronymus, & gloſſæ recte etiam hoc
interpretantur de ſimilitudinibus, & fi
guris, quæ præceſſerunt, vt Chriſtũ ſi-
gnificarẽt, vt cũ ſerpẽs exaltatus eſt in
deſerto

deſerto Ionas in littus eiectus, &c. Ita etiam Chryſ. hom.58. in Gen. & Dionyſius Alexandrinus in epiſto. contra Paulum Samoſatenſem.

15 *Si Galaad idolum.* Locus eſt cum primis difficilis, conciſe enim loquitur Propheta, & vix ſenſa ſua effatur. Galaad. Galaad vrbs eſt in mõte Galaad vltra Iordanem idololatriæ maxime dedita, quæ ideo etiam inter primas capta eſt, & euerſa ab Aſſyrijs. 4. Reg. 15. De qua multa diximus cap 6.nu.31.& ſequentibus, dixit enim ibi Propheta, Galaad ciuitas operantium idolum. De Galgal etiam diximus cap.4. nu.28.locum eſſe celeberrimum citra Iordanem, in ſorte tribus Iudæ, ſed idolorum adorarione pollutum. Vnde c.9 dixit: Omnes nequitiæ eorum in Galgalis. Eſt ergo ſenſus. Si Galaad idolum, ſcilicet, habet, aut colit, aut: Si in Galaad eſt idolum, id eſt, ſi Galaad idola vehementer coluit, & tamen ſeruari non potuit ab idolis ſuis, ſed ante ceteras vaſtata eſt ab Aſſyrijs: ergo operam perdunt ij, qui in Galgalis immolant bobus, & ſacrificia offerunt, nam nec ipſi ſeruari poterũt, cũ ſtatim tranſmiſſo Iordane occurrãt Galgala veniẽtibus Aſſyrijs, nec magis defendi queant à bobus, & idolis ſuis, quàm Galaad. Atque ideo ſequitur cõtinuo: Nam & altaria eorũ, quaſi acerui ſuper ſulcos agri, ſcilicet, erũt, id eſt: Nam eorum altaria, quæ idolis extexerant, euertentur, & agri, vbi erant templa, arabuntur, & ex ruina altariũ manebunt ibi magni acerui lapidũ, & terræ, quemadmodum factum eſt in alta-
16 ribus Galaaditarum.* Pro eo quod eſt, Idolum, in Heb. eſt. און, quod ſæpe interpretati ſumus idolũ in hoc propheta, vnde Bethauen. i. domus idoli. Significat etiam nihil, & vanitatem, vt c.4. nu.29. & ſequẽtibus latius demonſtrauimus. Propterea LXX. verterunt. Si non eſt Galaad, igitur & falſi erant in Galgal principes immolantes. Quod habet eumdẽ ſenſum: Si Galaad perijt ciuitas fortis, & iam non eſt, ergo falſi ſunt qui in Galgal immolãt, non enim magis ſeruari poterũt ipſi à ſuis Idolis, quàm Galaaditæ ſeruati ſunt. Quod autem in quibuſdã codicibus LXX. legitur, Galgalà pro Galaad, mendum apertum eſt, vt conſtat ex Hieronymo, & Cyrillo, & Theod. Multi hæc aliter vertunt, ſed nemini obſcurum eſſe poteſt, noſtra tranſlatio quàm aptum ſenſum habeat, & quàm bene reſpondeat Hebræo. Ita enim legitur ad verbũ: Si Galaad idolũ, ergo fruſtra fuerunt in Galgal bobus immolauerunt. Sed verbum Immolauerunt, iuxta idioma Hebræorum pro participio ponitur, ac ſi diceret, Immolantes, ſicut LXX. verſione ſua indicarũt, vt c.13. Immolate homines vitulos adorãtes. Heb. Vitulos adorabũt, ſed vertendũ eſſe, Vitulos adorãtes, ibi oſtẽdemus. Et Mich. 2. Ne loquamini loquentes. Heb. Ne ſtilletis ſtillabunt. Symmachus; Ne ſtilletis ſtillãtes. (Verbum pro participio apud Hebr.)

TROPOLOGIA.

17 Si omnes qui diuitias congreſſerant, & honores quæſierant, & voluptates, atque hæc idola ſummo ſtudio coluerunt in hoc mundo, qui eſt quaſi quædam Galaad, ciuitas operantium idolũ, mortui ſunt, & in morte nihil ſecum ex tantis laboribus extulerunt: qua ſpe nunc homines tot propinquorum, & amicorum exemplis edocti, eadem idola colunt, & vt his potiantur, nulli vnquam labori parcunt? Ne timueris (ait Dauid) cum diues factus fuerit homo, & cum multiplicata fuerit gloria domus eius: quoniam cum interierit, non ſumet omnia, neque deſcendet cum eo gloria eius. (Pſal. 48.) Et Paulus: Nihil intulimus in hunc mundum, haud dubium quia neque auferre quid poſſumus. (1. Tim. 6.) Quid illis profuere diuitiæ? Dormierunt ſomnum ſuum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus ſuis. (Pſal. 75.) Quid honores? quid gloria? quid potentia, & imperia? Ipſorum vocem audiamus in ſapientia: Quid nobis profuit ſuperbia? & diuitiarum iactantia quid contulit nobis? Tranſierunt omnia illa tanquam vmbra, &c. (Sap. 5.) Quod vero de diuitibus dixit Dauid: Et nihil inuenerunt in manibus ſuis: licet & ad omnia ſimilia transferre. Dormierũt ſomnum ſuum reges, & potẽtes homines, & nihil ex illa potentia inuenerũt poſtea in manibus ſuis. Nihil glorioſi homines inuenerunt de ſua

gloria, nihil molles, & delicijs dediti
18 de ſuis voluptatibus. * Tranſierit om-
Luc.16. nia tanquam vmbra. Diues qui induebatur purpura, & byſſo, & epulabatur quotidie ſplendide, ne guttam quidem aquæ precibus inuenire poteſt. Qui magnis famulorum, & amicorum, ſeu potius adulatorum turbis ſtipabatur, ante Dei tribunal neminem habet amicum, accuſatorum tantum turba ſtipatur. Qui voluptatibus affluebat, & deli-
Apoc.18. cijs, audit: Quantum glorificauit ſe, & in delicijs fuit, tantum date illi tormen-
Prou.11. tum, & luctum. Non proderunt diuitiæ in die vltionis: iuſtitia autem liberabit à morte. Si igitur hæc paſſi ſunt, qui bonis ſæculi abundabant, & nullũ ex eis cepere fructũ: ergo fruſtra nũc homines eiſdem bonis inhiant, fruſtra eiſdem idolis immolant, non enim magis liberari poterunt quam ij, qui vehementer deluſi ſero ſuam ſenſerunt inſipientiam.

HISTORIA.

Fugit Iacob in regionem Syriæ. Reuertitur ad cõmemoranda beneficia præſtita Iacob, & poſteris eius: nam quæ de Ephraim, & Iudæ peccatis dixit, quaſi quadã parentheſi interiecta ſunt. Quaſi dicat: Tantæ mihi curæ fuit ſalus Iacob, vt fugere eum voluerim in Syriã, ne ab irato fratre occideretur, ibi eum ſeruaui, & ditaui. Hiſtoria ſcripta eſt Gene.28. ex qua intelligimus in quam Syriæ partem fugerit, nempe in Meſo-
Syria. potamiam. Protenditur enim Syria à terminis Ægypti vſque ad Cappadociam à Meridie verſus Septentrionem, ab Occidente vero verſus Orientem à mari noſtro vſque ad fluuium magnum Euphratem, habetque multas, ac magnas prouincias, Palæſtinam, Phœnicen, Cœleſyriam, Syriam Damaſci, Ituræam, Trachonitidem, Meſopotamiam.

19 *Et ſeruiuit Iſrael in vxore.* id eſt, Propter Rachelem vxorem ſeruiuit ſeptẽ annis, & iterum in vxore ſeruauit, ita enim legendum eſt, non ſeruiuit, vt corruptiſſimi quidam codices habent, id eſt, Et pro Lia oues ſoceri totidem annis ſeruauit. Ita Hieronymus. Quamquam Iacob nunquam pro Lia ſeruire

A voluit, ſed pro Rachele, Geneſ. 29. At quamuis non is eius animus fuerit, tamẽ ſeptem annorum priorum merces Lia fuit, deinde pro Rachele totidem ſeruiuit. Atque hæc res maxime Iacob pietatem commendat, ſeruiuit enim Laban, vt filias eius duceret, non quidem voluptatis cauſa, ſed ne Chananæam vxorem haberet, vnde paulatim deduci in idololatriam poſſet, & parentibus ſuis obtemperaret. Rebecca enim dixit, Geneſ. 27. Si acceperit Iacob vxorem de ſtirpe huius terræ, nolo viuere: & pater præcepit ei cap. 28. No-
B li accipere coniugem de genere Chanaan, ſed vade, & proficiſcere in Meſopotamiam Syriæ ad domum Bathuel patris matris tuæ, & accipe tibi inde vxorem de filiabus Laban auunculi tui. Itaque vt Deo, ac parentibus obediret, non dubitauit quatuordecim annorum laborem, tædiumque perferre, vt eleganter Rupertus interpretatus eſt.

In propheta autẽ eduxit Dominus Iſrael 20
de Aegypto. Sicut Iacob in itinere tam longo, & in tot laboribus ſemper affui, ita eius poſteros etiam amaui, & cum in Ægypto ſeruirent, eduxi eos inde
C per prophetam meum Moyſem, & ſeruaui eos. Pro quibus officijs hanc mihi vicem reddidit Ephraim, vt me peccatis ſuis amaritudinem animi, & dolorẽ excitantibus ad iracundiam prouocauerit. Itaque peccata ab effectu amaritudines vocat.

Sanguis eius ſuper eum veniet. Ac ſi dicat: Me quidem ne reprehendat, ipſe ſe in tot mala conijcit, ipſe ſolus ſibi hanc calamitatem, quam paſſurus eſt, conciliat. Sanguinem vocat pœnam Sanguis.
infligendam ei, qui cædis auctor ſit, vt Matth. 27. Sanguis eius ſuper nos, & ſu-
D per filios noſtros. 2. Reg. 1. Sanguis tuus ſuper caput tuum, os enim tuum locutum eſt aduerſum te dicens: Ego interfeci Chriſtum Domini, hoc eſt. Occideris tu quidem, at pro morte tua ego reus non ero apud Deum, ſed tu, qui confeſſus es te occidiſſe Saulem regẽ. Ita modo, tu te occidiſti, & tu punieris, nemo tibi in culpa eſt.

Et opprobrium eius reſtituet ei Dominus 21
ſuus. Ephraim opprobrio Deum affecit,

quia

quia iniquitate ſua fecit, vt nomen Domini blaſphemaretur, iuxta illud. 2. Reg. 12. Veruntamen quia blaſphemare feciſti inimicos nomẽ Domini. Hoc ergo opprobrium, id eſt, ſupplicium huic opprobrio debitum inducet Dominus in caput auctoris, vt pro meritis puniatur, Pſal. 7. Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipſius iniquitas eius deſcendet. Eleganter autem Hieronymus dixit, Reſtituet, quod in Hebræ. eſt, ישיב, id eſt, Redire faciet, aut Retribuet, vt verterunt LXX. aut etiam Reſtituet, quoniam re vera peccato pœna ex iuſtitia debetur, quaſi iure reſtitutionis. Inde peccata vocantur debita, quæ quoti-
Matth. 6. die nobis dimitti poſtulamus. Vt autem debita vel remittuntur, vel iure exiguntur, ita peccata, niſi per pœnitentiam remittantur, iuxta quod ſcriptum eſt:
Pſal. 31. Beati quorum remiſſę ſunt iniquitates: ſeueriſſime repetuntur, ſicut ait Domi-
Matth. 5. nus: Amen dico tibi, non exies inde, donec reddas nouiſſimum quadrantem. Vt ergo cordati homines, etiam ſi gratiſſimum ſit, & aptiſſimum quod emere volunt, diligenter conſiderant, an poſſint poſtea eſſe ſoluendo, ne vitam miſere in vinculis finiant: ita nos cum honores, voluptateſque blandiuntur, videamus, ne ęs alienum contrahamus, quod diſſoluere minime poſſimus. Aut ſi for-
Luc. 7 te iam contractum eſt, Mariam Magdalenam imitemur, quæ cum deberet quingentos denarios, nec haberet vnde ſolueret, cucurrit ad pedes Domini, & lacrymis rigauit, capillis terſit, vnguentum infudit, & remiſſa ſunt ei peccata multa, quia dilexit multum.

CAPVT XIII.

LOquente Ephraim, horror inuaſit Iſrael: et deliquit in Baal, & mortuus eſt. Et nunc addiderunt ad peccandum: fecerunt que ſibi conflatile de argento ſuo quaſi ſimilitu-
A *dinem idolorum, factura artificum totum eſt. His ipſi dicunt, Immolate homines vitulos adorantes. Idcirco erunt quaſi nubes matutina, & ſicut ros matutinus præteriens, ſicut puluis turbine raptus ex area, & ſicut fumus de fumario. Ego autem Dominus Deus tuus ex terra Aegypti: & Deum abſque me neſcies, & ſaluator non eſt præter me.* Eſa. 43.
Ego cognoui te in deſerto, in terra
B *ſolitudinis. Iuxta paſcua ſua adimpleti ſunt, & ſaturati ſunt: & eleuauerunt cor ſuum, & obliti ſunt mei. Et ego ero eis quaſi leana, ſicut pardus in via Aſſyriorum. Occuram eis quaſi vrſa raptis catulis, & dirumpam interiora iecoris eorum: & cõſumam eos ibi quaſi leo, beſtia agri ſcindet eos. Perditio tua, Iſrael: tantummodo in me auxilium tuum. Vbi eſt rex tuus maxime nunc? ſal-*
C *uet te in omnibus vrbibus tuis: & iudices tui, de quibus dixiſti, Da*
mihi reges et principes. Dabo tibi re- 1. Reg. 8.
gem in furore meo, & auferam in indignatione mea. Colligata eſt iniquitas Ephraim, abſcõditũ peccatũ eius. Dolores parturientis venient ei: ipſe filius non ſapiens: nunc enim non ſtabit in contritione filiorũ. De
manu mortis liberabo eos, de morte 1. Cor. 15.
redimam eos: ero mors tua ô mors, Hebr. 2.
D *morſus tuus ero inferne, conſolatio*
obſcondita eſt ab oculis meis. Quia Ezec. 19.
ipſe inter fratres diuidet: adducet vrentem ventum Dominus de deſerto aſcendentem. Et ſiccabit venas eius, & deſolabit fontem eius, & ipſe diripiet theſaurum omnis vaſis deſiderabilis.

dentibus mirum eſt quantum noui in-
terpretes à noſtra tranſlatione diſcre-
pent,& inter ſe varient. Ego noſtram
tueri,& explicare cupio, illorum tranſ
lationes,cum noſtræ contradicũt,quia
longiſſime aberrant,nec referre vellẽ,
nec refellere, niſi quod ſæpe noſtra dũ
confirmatur,illas refelli neceſſe eſt. In
verbis præcedentibus fere nulla eſt dif
ficultas,nam משובה,de qua voce vna
erat diſſenſio, notum eſt ſignificare re-
ditũ.vt Iſa.30.Si reuertamini, & quie-
ſcatis,ſalui eritis,In Hebræo. משובה,
id eſt,in reditu,&c. Tota varietatis, &
diſſenſionis occaſio eſt in his verbis
ואל על יקראהו.Cum enim על ſigni-
ficet Ad, ſiue Super, vertunt noui in-
terpretes, Ad ad, ſiue Ad ſuper, voca-
bunt eum,& putant Ad,ſiue Super,dici
Deum, quod profecto probare debue-
rant tãti viri, nec tam leuis eis eſſe de-
buit noſtræ translationis auctoritas, vt
recedant ab ea, nec poſſint rationem
afferre,cur recedãt.Similiter lapſi ſunt
cap.7.in illis verbis: Reuerſi ſunt vt eſ-
ſent abſque iugo, vbi interpretabãtur,
Reuerſi ſunt, ſed non ad, & ſubaudie-
28 bant, Altiſſimum. * Dicimus ergo על
iugum ſignificare, vt ibi adnotauimus,
ſiue etiam על vt Iudic.19.venerunt vi
ri ciuitatis illius,viri בליעל,id eſt,abſ-
que iugo.Senſus ergo eſt, Aſſyrij voca-
bunt eos ſimul ad iugum,quod Hiero-
nymus apertius dixit: Imponetur eis
iugum ſimul. Quare Chaldæus eundẽ
ſenſum exprimens, & nouorum inter-
pretum Commenta contemnens ver-
tit:In infirmitatem grauem incurrent
ſimul, non ambulabunt erecta ſtatura.
Quod ſenſu cum noſtra translatione
conuenit, licet uerbis diſcrepet.

Dare in aliquid. *Quomodo dabo te Ephraim*. Dare ali-
quẽ ita dicitur apud Hebr. ut apud nos
Afficere aliquem, quod incertum eſt,
utrum in bonum an in malum accipia-
tur, niſi aliquid addideris,unde id intel
ligatur.Nã & honore afficere dicimus,
& iniuria.Ita Pſal.56. Dedit in oppro-
brium conculcantes me, id eſt, oppro-
brio eos affecit.Ier.34.Dabo vos in cõ
motionem cunctis populis.i. efficiã ut
omnibus populis irriſioni ſitis. E con-
tratio Dauid Pſal.20. Quoniam dabis

A eum in benedictionem in ſeculum ſæ-
culi. i. efficies vt ipſe ſit benedictus, &
per eum omnes benedicantur. Et Iſa.
49.Dedi te in lucẽ gentium. * Elegan- 29
ter igitur nunc affectum dubitantis ex-
primit. *Quo modo dabo te Ephraim?*
Quo affectu erga te ero, quo animo?
quid de te faciã? quomodo te tractabo?
LXX. Quid faciam tibi? Ideo merito
ſubijcit. *Protegam te Iſrael?* An protegã
te à venturis calamitatibus,cũ pęniten
tiæ oblitus idola quotidie me cernẽte
adores?LXX.Defendã te Iſrael? Quid
tibi faciam?Ceterum hic Hieronymus
B tacite ſuam reprehendit translationẽ,
& præferre ei videtur translationem
Symmachi,qui pro Protegã te, vertit,
Tradam te, quod eſt comminantis, &
Theodotion ſimiliter vertit, Auferã à
te ſcutum. ſ. quo te ante protexeram.
Quam interpretationẽ recentiores li-
benter ſequuntur. Sed ego multa loca
obſeruaui,quę Hieronymus melius trã
ſtulit,quã expoſuit: quorum vnum ca-
pite ſequenti indicabo. Malumus ergo
accipere,Protegam te,quia LXX.& A-
quila ita tranſtulerunt, & verbum He-
braicum אמגנך proprie ſignificat, Pro
C tegam te ſcuto. מגן enim ſcutũ ſignifi-
cat ita Gen.14. Quo protegente ho-
ſtes in manibus tuis ſunt.Et Prou.4.Co
rona inclyta proteget te. Vnde LXX.
eleganter, ὑπερασπιῶ clypeo protegã.
Aquila,ſcuto circundabo te. Præterea
cum ait: *Quomodo dabo te Ephraim?* ex-
primit, vt dixi, affectum dubitantis, &
nunc in hãc, nunc in illã partem pro-
pendentis. Quare ſicut affectũ propen-
dentis in ſupplicium explicuit, dicens:
Quomodo dabo te? ſicut Adama. Ita
etiam altera pars dubitationis fuit ex-
plicanda, id eſt, affectus miſericordiæ,
vbi ait: *Protegam te Iſrael?* Merito ergo
D viri Eccleſiaſtici non receperunt vn-
quam hanc Hieronymi caſtigationem,
ſed illi priorẽ eiuſdem ſententiã prætu
lere.Ita vt dicimus,intellexit Cyrillus.

Quomodo dabo te? ſicut Adama. Vis 30
ſcire quomodo erga te me gerere de-
creuerim? quomodo ergo Adama me
geſſi,& erga Seboim. Quid enim aliud
tua poſtulat impietas?Sunt autem Ada
ma, & Seboim vrbes, quas Dominus
abſum-

abſumpſit igne cæleſti ſimul cum Sodoma, & Gomorra, Gene. 19. vnde Deut. 29. in exemplum ſubuerſionis Sodomę & Gomorræ, quas ſubuertit Dominus in ira, & in furore ſuo. Sed non eſt prætereũdum quod adnotat Hieronymus vbi contra Iudam ſermo eſt, non poni Adama, & Seboim ſed Sodomã, & Gomorram. vt Iſa. 1. Audite verbum Domini principes Sodomorum, percipite auribus legem Dei noſtri populus Gomorræ. Datur ergo nobis ſuſpicio (inquit Hieronymus) quod Sodoma, & Gomorra principes fuerunt in peccato, & Adama, & Seboim earum exẽpla ſectatæ ſint. Ex quo intelligimus cur dictum ſit Matth. 10. de non admittentibus apoſtolos: Tolerabilius erit terræ Sodomorũ, & Gomorræorũ in illa die.

Cor conuerti. *Conuerſum eſt in me cor meum.* Cor conuerti dicitur, cum mutatur ſententia, Pſal. 104. Conuertit cor eorum, vt odirent populum eius. 3. Reg. 18. Et tu conuertiſti cor eorum iterum. Vnde de non muraturo ſententiam, Pſalm. 111. Confirmatum eſt cor eius, non commouebitur donec deſpiciat inimicos ſuos. Quoniam ergo terribile ſupplicium comminatus fuerat, rurſum (vt ait Hieronymus) paternis affectu miſericordia vincitur, & auſteritatem iudicis pietate mitigat patris.

31 *Pariter conturbata eſt pœnitudo mea.* Humano more loquitur, quaſi affectibus noſtris impellatur, ſed nos digne Deo intelligamus vt à perfectiſſima Dei natura quidquid imperfectum videtur, longiſſime abeſſe ſentiamus. Excitatus eſt, inquit, in me dolor magnus pœnitentiæ, quod ita punire vos voluerim. Sicut Geneſ. 6. Et tactus dolore cordis intrinſecus. Excitatio autem doloris huiuſmodi non ſolet in nobis fieri ſine commotione, & conturbatione interna, vt Thren. 1. Vide Domine, quoniam tribulor, conturbatus eſt vẽter meus. Et capit. 2. Defecerunt præ lacrymis oculi mei, conturbata ſunt viſcera mea. Ideo dixit: *Conturbata eſt pœnitudo mea.*

Quia Deus ego, & non homo. Non patiar ita te punire, non enim ego vt homo punio. Homo punit, vt perdat Deus autem percutit, vt emendet, ita Hieronymus. Cyrillus vero ait: Non vtar ira ſumma, non omnino delebo, Sed cur? An quia non ſunt digni, vt ſubditus pereãt? ſunt quidẽ, ſed ſum Deus, & non homo, bonus, inquã, vt nõ concedam irę, vt vincat, quod eſt humanũ.

In medio tui ſanctus, & non ingrediar ciuitatem. Tot ſunt huius loci expoſitiones, quot expoſitores. Ego quod mihi videtur verius, dicam, quod etiã Ruffino, ac Ruperto videtur placuiſſe. More loquitur ducis, qui vrbẽ oppugnat, & cum iam in captam ingredi pararet, vt omnes ſine delectu percuteret, nullique vel ætati, vel cõditioni parceret, mutatus repente à pugna abſtinet, & vrbem liberam relinquit. Ita de rege Aſſyriorum dictum eſt. 4. Reg. 19. Non ingredietur vrbem hanc, nec mittet in eam ſagittam, nec occupabit eam clypeus, nec circumdabit eam munitio. Per viam, qua venit, reuertetur, & ciuitatem hanc non ingredietur, dicit Dominus. Eſt ergo ſenſus: In medio tui ero, tecum habitabo ſanctificans te, & ſanctum me tibi præbens. i. benefaciẽs tibi, & nullo modo nocens, quod proprium eſſe ſanctorũ homines iudicant: ita Pſal. 17. Cum ſanctis ſanctus eris, & non perdam vos, vt decreueram, ſed parcam, & cohibebo furorem meum. 32 Sanctus.

Poſt Dominum ambulabunt. Explicat, quod dixerat, In medio tui ſanctus, & non ingrediar ciuitatem, & non diſperdam Ephraim, ne forte putaremus his verbis promitti, aut non fuiſſe abducendum Iſraelem in Aſſyrios, aut aliquando inde ad patriam ſuam rediturum. Pollicetur eis ſpiritum pœnitentiæ, & veram in illa ipſa captiuitate libertatem, qua eos donabit, conuertendo ad ſe per prædicationem Euangelij. Eſt igitur prophetia de tempore prædicationis Euangelij, hoc eſt, de aduentu Chriſti, conſentientibus non ſolum catholicis expoſitoribus, ſed etiam Hebræis, vt refert Hieronymus.

33 *Quaſi leo rugiet.* Docet quomodo id futurum ſit. Chriſtus rugiet quaſi leo. i. eius prædicatio longe, lateque per orbem audietur, ipſo primum per ſe in Iudæa, deinde per apoſtolos in toto orbe præ-

A prædicaſte. Quod enim facturi ſunt apo
li, id Chriſto tribuitur, quia vnum cor-
pus ſunt, & quaſi vnus homo, Chriſtus,
& eius membra. Vnde præclare Pau-
lus, quod Iſai. 49. de Chriſto prędictum
erat: Dedi te in lucem gentium, vt ſis ſa
lus mea vſque ad extremum terræ; de
ſe, deque prædicatoribus Euangelij in-
terpretatur Act. 13 Ecce conuertimur
ad gentes, ſic enim præcepit nobis Do
minus: Poſui te in lucem gentium, &c.
Dicitur etiam inſtar leonis rugire, quia
eius vox terrebit, commouebitque pec
catores, ſicut beſtiæ terreri ſolent ad
B rugitum leonis. Præterea quod ſicut
ceteræ beſtiæ contremiſcunt rugiente
leone; ita vbi inſonuit tuba Euangelica
ceteræ doctrinæ ſæculi confuſæ, con-
uictæque tacuerint. Deinde, quia ſum-
ma eum poteſtate, & auctoritate loque
batur, Matth. 7. Erat enim docens ſi-
cut poteſtatem habens, & non ſicut ſcri
bæ eorum, & Phariſæi. Et ita etiam
prædicauerunt apoſtoli vbique cum li
bertate, & poteſtate quaſi domini om-
nium. Ad amplificationem autem cer-
tæ, firmæque veritatis iterum ait: *Quia
ipſe rugiet.*
C 34 * *Et formidabunt filÿ maris.* Filios ma-
ris, ſiue aquarum (vt ait Hier.) poſſu-
Filij maris. mus appellare qui ſagena Domini com
prehenſi ſunt, & abſtracti de mari huius
ſæculi, id eſt, omnes qui ad Euangelij
prædicationem conuertentur, quæ eſt
ſimilis ſagenæ miſſæ in mare, & ex om-
ni genere piſcium congreganti, Matth.
13. Ego arbitror & alia ratione poſſe
hos dici filios maris iuxta proprietatē
linguæ Hebraicæ, (vt cap. 10. num. 29.
latius expoſuimus) filij maris marini
homines dicuntur, id eſt, qui in mari
viuunt, & in inſulis habitant: vnde Ty-
ro inſulæ dicitur. Iſa. 23. Tranſi terram
D Insulæ: tuam quaſi flumen filia maris. Inſulas
autem vocat ſacra Scriptura remotiſ-
ſimas gentes, ad quas niſi per mare iri
non poteſt. Vt Iſai. 42. legem eius in-
ſulæ expectabunt. Et cap. 49. Audite
inſulæ; & attendite populi de longe.
Hoc ergo ait. Terrebuntur voce Euan-
gelij gentes in remotiſſimis regionibus
habitantes, & conuertentur, & tunc
multi ex decem tribubus Chriſtū agno
A ſcent. Pro Filij maris, multi vertunt;
Filij à mari, & ita nunc eſt in Hebræo:
Sed (vt etiam indicauit Hier.) tres li-
teræ מים ſi ita proferantur מים, aquas
ſignificant, ſiue mare, ideoque LXX.
verterunt, Filij maris. Si autem מים,
ſignificant, A mari. Sed ſenſus mihi idē
videtur, filios enim vocat electos, vt
Io. 11. Et non tantum pro gente, ſed vt
filios Dei, qui erant diſperſi, congrega-
ret in vnū. * Hi ergo filij formidabunt 35
à mari, id eſt, à remotiſſimis regioni-
bus conuertentur ad Euangelium. Nā
quod noui interpretes exponunt, A
B mari, id eſt, ab Occidente, admitterē,
ſi rationem redderent cur Occidenta-
les potius nominarentur, quam Orien
tales, aut alias orbis plagas habitantes.
Multo minus admittendum eſt quod
Pagninus in contextum etiam intulit,
Filij qui venerunt ad Ægyptum, quæ
eſt ad Occidentem, cum Ægyptus ad
Meridiem eſſe dicatur in ſcriptura ſem-
per, non ad Occidentem. Vt Zach. 6.
Et varij egreſſi ſunt ad terram Auſtri.
Dan. 8. De vno autem ex eis egreſſum
eſt cornu vnum modicum, & factum eſt
grande contra Meridiem id eſt contra
C Ægyptum, vt Hiero. & omnes expo-
nunt, & ex. 1. Mach. 1. apertiſſimū eſt.
Et auolabunt quaſi auis ex Aegypto.
Cum gentes conuertentur, tunc Iſrae-
litæ, qui fugientes Aſſyrios venerant
in Ægyptum, & qui captiui ducti ſunt
in terram Aſſyriorum, ſimiliter con-
uertentur. Pro Auolabunt, eſt in He-
bræ. יחרדו quod paulo ante vertit, For
midabunt, cum dixit: Et formidabunt
filij maris, aues enim cum terrentur,
celeriter in aliam partem volant. Si-
gnificat ergo Propheta Iſraelitas ter-
rore illo Euangelij, & rugitu illo leo-
D nis commotos celeriter ad Euangeliū
eſſe venturos. * Vnde LXX. qui ſupe- 36
rius etiam verterant, Admirabuntur fi-
lij maris, ſiue ſtupebunt, nunc transfe-
runt, venient vt aues ex Ægypto. Et
Chaldæus: Sicut auis, quæ aperte ve-
nit, ſic venient qui in exilium acti fue-
rant in terram Ægypti Et vt maiorem
conuerſionis celeritatem, firmitatem-
que ſignificet addit: *Et quaſi columba de
terra Aſſyriorum*, volatus enim colum-

bæ eſt

bæ eſt magnæ, conſtantiſque pernici-
tatis, & ideo miſſa eſt à Noe ex arca.
Inde etiam Pſalm. 54. Quis dabit mihi
pennas ſicut columbæ,&c.

Sed cur aui ſimiles dicit venientes
ex Aegypto, columbæ vero venientes
ex terra Aſſyriorum? Qui memoria te-
neat columbas ſacras, & intactas fuiſſe
apud Babylonios, quod conſtat ex Xe-
nophonte lib. 1. de Cyri minoris expe-
ditione, facile exiſtimabit eos venire
vt columbam, quia intacti, & illæſi ven
turi erant. Verum hoc non patitur ſcri-
pturæ conſuetudo, nam tametſi profa-
ni auctores Babylonios quoque Aſſy-
rios vocent, ipſa vero Aſſyrios, & Chal-
dæos proprijs ſemper diſtinguit nomi-
nibus, nec vſquã, niſi fallor, Chaldæos
Aſſyrios appellauit. Fortaſſe ergo ex
terra Aſſyriorum certis temporibus ve
niebant in terram promiſsionis colum
bæ, ex Ægypto vero auiculæ aliæ, vt
ad nos hyeme veniunt columbæ, vere
hirundines, & aues quædam ex longin
quis regionibus. Inde Ierem. 8. Miluus
in cœlo cognouit tempus ſuum, tur-
tur, & hirundo, & ciconia cuſtodierunt
tempus aduentus ſui.

37 *Et collocabo eos in domibus ſuis*. Sunt
qui hæc, & præcedentia de reditu Iu-
dæorum duce Zorobabele intelligant,
vt Cyrillus. & Theodoretus, ſed id ver
borum contextus non fert, non enim
de duabus tribubus, ſed de Ephraim lo-
quitur, vt videmus, id eſt, de decẽ, quas
nunquam in patriam rediſſe ſatis c. 1.
demonſtrauimus. Quare neceſſario
ſunt, vt iam diximus de prædicationis
Euangelij tempore intelligenda, quo
multi ex decem tribubus per varias re-
giones diſperſi in Eccleſiam venerunt,
& plenius in fine ſeculi venient, vt di-
ximus c. 1. num. 103. Aduolabunt ergo
de terris gentilium, & collocabuntur à
Deo in domibus ſuis, id eſt in peculia-
ribus Eccleſijs per orbem diſſeminatis,
vt Hieronymus videtur interpretatus,
in quibus vt in proprijs domibus, tran-
quille, ſecureque viuant, & eas pro pa-
tria habebunt.

Circumdedit me Ephraim in negatione.
Hebr. & ex recentioribus quidam, qui
eos ſequuntur, hinc initium duodecimi

A capitis faciunt. Sed merito hæc in no-
ſtra tranſlatione capiti 11. tribuuntur,
quoniam reuertitur ad id, quod paulò
ante dicebat, i. ad commemorationem
peccatorũ Iſraelis. Cauſam autem hu-
ius reuerſionis eſſe exiſtimo, quod cum
clementiam promiſerit, & pœnitentia
ſe captum eſſe dixerit, nõ tamen pro-
miſit aut non venturos fore Aſſyrios,
aut Iſraelem non eſſe capiendum, aut
denique captum aliquando fore in pa-
triam reuerſurum, quæ poſſent de tan-
ta Dei erga illos benignitate, & placa-
bilitate ſperari.* Quare cauſam oſten- 38
B di oportuit cur nihil horum promitte-
ret: hanc eſſe docet grauia eorum faci-
nora, quæ Dei bonitatem ad miſericor
diam paratam retardauerint, ac miſe-
reri eo tempore amplius eorum prohi
buerint. Videbatur, inquit, Ephraim mi
hi adhærere velle, ac me colere, ſed ſi-
mulatio fuit impudentiſſima, nam li-
cet mihi quoque ſacrificia offerre vi-
deretur, negabat me, & vitulos ſuos
adorabat.

Iudas autem teſtis deſcendit cum Deo.
Cum Iſrael à vera religione longiſſi-
me receſſerat, Iudas vere me coluit, te
C ſtis erat cum Deo, id eſt, vere Dei legẽ,
& veritatem ſuis operibus teſtificaba-
tur, & cum Deo ambulauit, & fidelis,
ac verax cum ſanctis fuit. Sanctos (in-
quit Hieronymus) poſſumus dicere
vel angelos, vel patriarchas, & prophe
tas, ac ceteros, qui Dei imperio ſeruie-
bant. Non autem hoc dicit, quòd non
eſſent in Iuda quoque multi impij, ido
lorumque cultores, ſed quòd in eo po-
pulo multi erant iuſti, ac religioſi ho-
mines, erat templum, & ſacerdotes, &
Deus legitime colebatur. Ita ipſi decẽ
tribubus dicunt. 2. Paralip. 13. Noſter
D autem Dominus Deus eſt, quem non
reliquimus, ſacerdotesque miniſtrant
Domino de filijs Aharon, & Leuitæ
ſunt in ordine ſuo, &c. Nos quippe cu-
ſtodimus præcepta Dei noſtri, quem
vos reliquiſtis. Sed potiſſimum de tem
pore Ezeciæ videtur intelligendum,
quo duæ tribus toto corde Deum ſe-
quebantur, vt 2. Paralip. 29. & 30 ſcri-
ptum eſt. * Sed eſt in tranſlatione diffi- 39
cultas, noui enim interpretes vertunt:
Iudas

Iudas autem adhuc dominatur cum A
Deo, & cum ſanctis fidelis eſt. At vbi ip
ſi in Hebræo legunt עד, id eſt, adhuc,
legendum eſt עֵד, id eſt, teſtis. Deinde
רד, quod interpretantur Dominatur,
Hieronymus docet deſcenſionem for-
titudinemque ſignificare, atque ita ne-
que ex recentioribus defuerunt qui ver
terent, Deſcendit, & merito, רד enim
vtrumque ſignificat, vt Iud. 19. Iam-
que aderant iuxta Iebus, & dies muta-
batur in noctem, Hebr. & dies רד, id
eſt, deſcendit, vel deſcenderat. Quod
autem cum eſt à verbo רדה, quod eſt,
Præualuit, aut Dominatus eſt, ſubſcri- B
batur ·, cum autem eſt à ירד, id eſt,
Deſcendit, habeat ¨, atque in hoc lo-
co Prophetæ habeat ·, mea nihil in-
tereſt, qui puncta non à prophetis, ſed
à ſequentium ſeculorum Iudæis addi-
ta eſſe ſæpe iam admonui. Atque ita vt
nos cum Hieronymo accepimus, vete
res Iudæos accepiſſe docet eorum ex-
poſitio: putabant enim (vt idem Hie-
ronymus refert) Iudam hoc loco lau-
dari, quod tribus hæc prima omnium
in mare Rubrum duce Moyſe deſcen-
diſſet ceteris deſperantibus ſalutem, &
aut reuerti in Ægyptum, aut rebellare C
cupientibus. Sed hoc cœptæ explana-
40 tioni addamus. * Videtur mihi quod
(Deſcen-re.) ait: *Deſcendit cum Deo*, perinde eſſe, ac
ſi diceret: Dei partes neglectas à cete-
ris, & quaſi infirmiores, & iacentes ſe-
cutus eſt. Deſcendere enim dicitur, qui
humiliori vtitur fortuna. Iſai. 47. De-
ſcende, ſede in puluere virgo filia Ba-
bylonis. Et ita qui eorum partes iuuãt
(Teſtis.) deſcendere dicuntur cum illis. Teſtis
autem Dei dicitur, qui vbique de eo
teſtificatur quod ſcit, id eſt, qui verbis,
& operibus Dei bonitatem prædicat,
& quam ſit omni cultu dignus: atque
ita ceteros hortatur ad pietatem. Ita D
(Act. 1.) dixit apoſtolis Dominus Act. 1. Eritis
mihi teſtes in Ieruſalem, & in omni Iu
dæa, & Samaria, & vſque ad vltimum
terræ. Et Act. 22. Cum funderetur ſan-
guis Stephani teſtis tui. Apocalyp. 11.
Et dabo duobus teſtibus meis, & pro-
phetabunt, &c. Inde qui hoc teſtimo-
nium excellentiori modo reddunt, &
vſque ad ſanguinis effuſionem teſtifi-
A cando certant, propriè teſtes, id eſt,
martyres dicuntur.

ALLEGORIA.

Cum populus ille ſceleſtus, & ingra 41
tus filium Dei occidit, non eſt reuerſus
in Ægyptum, ſed in poteſtatem Aſſur,
id eſt, regis potentiſſimi tranſijt, hoc
eſt Romani imperatoris, quia noluit
conuerti Chriſto prædicante, & apoſto
lis poſtea clamantibus, Cœpit gladius
in ciuitatibus eius, & conſumpſit prin-
cipes eius, & capita. Pendebat ad Dei
reditum, & ſperabat Dei auxilium, nec
accepit, & vt Chriſtus ipſe prædixit,
B deſiderauit videre vnum diem filij ho-
minis tantis calamitatibus oppreſſus,
& non vidit. Iugum ei impoſitum eſt,
quod nunquã eſt ablatum, adhuc enim
ſeruit infelix populus alienis principi-
bus vbicumque terrarum ſit. Tunc di-
xit Deus: *Quomodo dabo te Ephraim?
Protegam te Iſrael?* Quid de te faciam,
quem nullis beneficijs lenire, nullis
ſupplicijs domare potui? Dignus erat
ille, vt poneretur ſicut Adama, & Se-
boim, penituſque perderetur. Sed ne
tũc quidem eorũ miſereri deſijt Deus,
quàm plurimos cõſeruauit, multos ex
C illis ipſis, qui filium eius occiderant, in
ſocietatem eiuſdem filij vocauit, vt eo-
dem ſanguine redimerentur, quem im
pie, & crudeliter effuderant. Deinde
prædicantibus per orbem Apoſtolis
multos vndique adduxit ad Eccleſiam.
Sed merito queritur de tempore ad-
uentus ſui quo circumdedit eum in ne
gatione Ephraim, & in dolo domus
Iſrael: prius enim ſequebantur eum, &
multi dicebant: Quia propheta eſt, &
quia propheta magnus ſurrexit in no-
bis &: Quia viſitauit Dominus plebem
ſuam. Venientem in Ieruſalem ex ce-
D perunt cum ramis palmarum dicẽtes:
Oſanna filio Dauid, benedictus qui ve
nit in nomine Domini: ſed poſtea ne-
gauerunt eum coram Pilato: Non ha-
bemus regem niſi Cæſarem. At Iudas,
id eſt, Apoſtoli, & ceteri, qui credide-
runt ex Iudæis, teſtes fuerunt Chriſti,
& partes eius ab alijs neglectas ſecuti
ſunt, & fideles fuerunt cum ſanctis Pa-
triarchis, & Prophetis, qui in eum cre-
diderant, & eum fideliter expectauerãt.

TRO-

TROPOLOGIA.

A

42 Nec prætereundũ eſt verba illa Prophetæ, *Quomodo dabo te Ephraim*, & quæ ſequuntur, miram vim habere ad Dei charitatem erga homines quamuis peccatores, demonſtrandam, & ad conſolationem animis noſtris afferendam. Quæ quoniam eleganter penſitauit Chryſoſtomus in priori procemio in Iſaiam, eius verbis explicabo. Atqui pater eſt (inquit) ipſe eſt amantiſsimus filiorum, ſolus bonus præ quouis patre viſcera diffundens ſuæ exorabilis clementiæ. Vtque condiſcas eum eſſe

B

patrem, dicit eis: Quid faciam tibi Iuda? Non noſti quid facies? Noui, verum nolo: Natiua habitudo peccatorum pœnam vltricem repoſcit, ſed diuinæ potentiæ magnitudo cohibet. Quid tibi faciam? Ignoſcam ne tibi? ſed eo efficieris incogitantior, ac ſegnior. Adoriar te? ſed mea erga homines benignitas id non fert. Quid tibi faciam? *vt Sodomam ponam te, & vt Gomorrham te ſubuertam? Conuerſum eſt cor meum.* Nulli obnoxius perturbationi hominem imitatur commotum affectibus, veriùs matrem repræſentat liberos deaman-

C

tem. Conuerſum eſt, quaſi dicat mulier de puero, conuerſum eſt cor meum ſecũdum maternam affectionem. Atqui non acquieuit priori dictioni, ſed turbatus ſum in mea pœnitentia. Deus turbatur? abſit. Auertat Deus, Turbari neutiquam poteſt numen illud, ſed quod iam dixi, imitatur locutiones noſtras, conuerſum eſt cor meum. * Hactenus

43 Chryſ. Sed cum multum eius clementia cernatur in ira cohibenda, & in illo affectu materno, quem verba præ ſe ferunt, multo magis exiſtit in his, quæ ſequuntur: *Poſt Dominum ambulabunt: Quaſi leo rugiet*, &c. Recte dixit, In me-

D

dio tui ſanctus. Hiccine furor ille comminantis? hæ ſunt illæ minæ? O vere paternã charitatem, ac multo pluſquã paternam. Cum iratus fueris (inquit

Habacuc 3. Hab.) miſericordiæ recordaberis. Maximi omnium mali cauſa eis iraſcitur, id eſt, cauſa peccati, & cum ſupplicium tali ſcelere dignum illaturus videretur, infert maximam omnium miſericordiam, quod in medio eorum futu-

A

rus ſit, & quidem ſanctus, quod poſt Dominum ſint ambulaturi, quod eos vndique vocaturus ſit ad gratiam Euangelij. Qualis erit in ſupplices, & in obſequentes, qui talis eſt in peccatores? Domine Dominus noſter, quam admirabile eſt nomen tuum in vniuerſa terra? Video te non ſolum ſanctum cum ſanctis, ſed etiam cum peruerſis, nec tũ eis peruerti vis, ſed dextera tua, & brachium tuum, & illuminatio vultus tui mutat eos potẽter, & ſuauiter, fiuntq; te donante, & mutante ſancti, qui peruerſi erãt, & omnibus digni ſupplicijs.

B

CAPVT XII.

Ephraim paſcit ventum, & ſequitur æſtũ: tota die mendacium & vaſtitatẽ multiplicat: & fœdus cum Aſſyrijs inijt, & oleum in Aegyptum ferebat. Iudicium ergo domini cum Iuda, & viſitatio ſu-

C

per Iacob iuxta vias eius, & iuxta adinuentiones eius reddet ei. In Gen. 25.
vtero ſupplantauit fratrem ſuum: Gen. 32.
& in fortitudine ſua directus eſt cũ angelo, & inualuit ad angelum, & confortatus eſt: fleuit, & rogauit eum: in Bethel inuenit eum, et ibi locutus eſt nobiſcũ. Et dominus Deus exercituum, dominus memoriale eius. Et tu ad Deum tuum conuerteris: miſericordiam et iudiciũ cuſto-

D

di, & ſpera in Deo tuo ſemper. Chanaan in manu eius ſtatera doloſa; calumniã dilexit. Et dixit Ephraim, Verumtamen diues effectus ſum, inueni idolum mihi: omnes labores mei non inuenient mihi iniquitatem, quã peccaui. Et ego Dominus Deus tuus ex terra Aegypti, adhuc ſedere te faciam in tabernaculis;

ſicut

Quare quod ſequitur, Iuxta adinuen- A
tiones ſuas reddet ei,de vtroque popu-
lo dictum eſt.
3 *In vtero ſupplantauit fratrem.* Enume
rat beneficia, quibus affecit commu-
nem eorum parentem Iacob, & eius er
ga Deum pietatem, vt exemplo tanti
patris excitentur,& ſpe ſimilium bene-
ficiorum.Ita Iſa.51. Attendite ad Abra
ham patrem veſtrum,& ad Saram,quæ
peperit vos.Et Malach.2.Sacerdotibus
proponit exemplum Leui. Quod autẽ
nunc ait:*In vtero ſupplantauit fratrem*,
hoc ſignificare arbitror, quod Malach.
1.dixit apertius,Dilexi vos,dicit Domi B
nus,& dixiſtis,In quo dilexiſti nos? Nõ
ne frater erat Eſau Iacob, dicit Domi-
nus, & dilexi Iacob, Eſau autem odio
habui? Hoc eſt: Amaui vos in patre ve-
ſtro Iacob, quem cum adhuc eſſet in
vtero,& nihil boni egiſſet, aut mali,di-
lexi, & fratri ſuo prætuli. Supplantauit
enim fratrem ſuum,i.plantam naſcen-
tis manu tenuit, quo facto Iacob ſignifi
cabatur eum aliquando vere ſupplan-
taturus, id eſt,benedictionem ei,& pri-
mogenita prærepturus.
Dirigi. *In fortitudine ſua directus eſt cum an-
gelo*. Dirigi in ſcriptura ſignificat pro- C
ſperos,& felices ſucceſſus habere.Prou.
16. Reuela Domino opera tua, & diri-
gentur cogitationes tuæ. Et capit. 28.
Qui abſcondit ſcelera ſua, non dirige-
tur. Directus ergo eſt Iacob cum ange-
lo in fortitudine ſua,quia cum eo lucta-
tus eſt, & ſuperari non potuit, ſed vicit
potius quodammodo Gene. 32.Pro di-
4 Iſrael. rectus eſt, poſuit Propheta שרה, ideſt,
præualuit, fortis fuit, à quo nomen I-
ſrael deductum eſt.Non enim eſt Iſrael
vir videns Deũ,aut mens videns Deũ,
vt plurimi ex veteribus docent,vt Phi-
lo in libro de Abrahã, Origenes hom. D
2. in Num. & in prologo in Canticum
canticorum, & tomo.11.in Matth. Eu-
ſebius in libro nominum Hebraicorũ,
Chryſoſtomus hom.14.in Ioannem,&
multi alij, quos ſuppreſſis nominibus
merito Hieronymus impugnat in tra-
ditionibus Hebraicis in Geneſ. Nam ſi
Iſrael ſignificaret virum vidẽtẽ Deum,
prima litera futura erat א, & ſcriben-
dum erat איש ראה אל, octo literis cũ
quinque tantum habeat ישראל. Dein-
de quoniam ipſe, qui nomen impoſuit,
nominis etiam reddidit rationẽ Gen.
32.Nequam vltra vocabitur Iacob no-
men tuum,ſed Iſrael, quoniam ſi con-
tra Deum fortis fuiſti, quanto magis
contra homines præualebis? Merito
ergo ſubiecit Hieronymus: Quamuis
igitur grandis auctoritatis ſint, & elo-
quentiæ:& ipſorum vmbra nos oppri-
mat qui Iſrael virum, ſiue mentem vi-
dentem Deum tranſtulerunt: nos ma-
gis ſcripturæ,& angeli,vel Dei, qui ip-
ſum Iſrael vocauit, auctoritate duci-
B mur,quam cuiuſlibet eloquentiæ ſęcu
laris. * Sed hoc ei,qui non norit Hie- 5
ronymi conſuetudinem, erit moleſtũ,
quod ipſe eamdem interpretationem
ſequi videtur Iſa.1.& lib.7.in eumdem,
cap.2.in fine,immo & in hoc cap. Ho-
ſeæ,in illud,Fugit Iacob, &c. & in li-
bro nominum Hebraicorum.Sed ſolet
Hieronymus ſæpe communes, aut re- Hier.con
ceptas doctorum virorum ſententias ſuetudo.
proponere lectori, quamuis ipſe aliter
ſentiat, præſertim cum aliò feſtinat,ne
cogatur immorari impugnandis alijs,
& confirmandis ſuis. Sed in libro de
C nominibus Hebr. in ea, quæ ad Exo-
dum pertinet parte,ad Traditiones He
braicas in Geneſ. remittit lectorem,
Iſrael (inquit) eſt videre Deum ſiue
vir,aut mens,vidit Deum, & de hoc in
libris Hebraicarum quæſtionum ple-
nius diximus. Eius in quæſtionibus,
ſiue traditionibus Hebraicis hæc ſunt
verba: Non vocabitur nomen tuum Ia
cob, ſed princeps cum Deo, hoc eſt I-
ſrael. Quomodo.n. ego princeps ſum,
ſic & tu qui mecũ luctari potuiſti, prin
ceps eris. Si autem mecum pugnare po
tuiſti, quanto magis cum hominibus?
D Alijs locis ſolet non iuxta aliorum,ſed
iuxta ſuam ſententiam interpretari,Re
ctus Dei, aut εὐθύτατος θεοῦ, id eſt, re-
ctiſſimus Dei, vt in hoc prophetæ no-
ſtri loco,& Iſa.44 in principio,& in il-
lud Ioe.3.Populi,populi,&c.& in illud
Mal.1.Dilexi vos.Rationem hic reddit,
quia directus eſt cum angelo, dirigẽtis,
vel directi nomen accepit.* Sed videa- 6
mus quã perſpicue vertit Gen. 32. Ne-
quaquã Iacob appellabitur nomẽ tuũ,

ſed Iſrael: quoniã ſi contra Deum fortis A
fuiſti, quanto magis contra homines
præualebis? Hic eſt locus, quem ſuperio
ri capite me indicaturum promiſi, me-
lius ab Hier. conuerſum, quam explica-
tum. Quid apertius, quam ex his verbis
hoc intelligi Iſraelem dictum eſſe quod
contra Deum fortis fuerit. Vbi pro eo
quod eſt, Fortis fuiſti, eſt שרת תח, eo-
demque modo tranſtulerunt LXX. &
Symmachus, & Theodotion. Quid ad
hanc interpretationem pertineat, Prin
ceps cum Deo, aut Rectus, ſiue Rectiſſi-
mus Dei videat lector. Hic quoque me-
lius tranſtulit, quam expoſuit: Directus B
eſt cum angelo. i. Proſperum ſucceſſum
habuit, ſiue, vt eſt in Heb. fortis fuit ad-
uerſus angelum. Quare optime verte-
runt LXX. ἴσχυσεν πρὸς θεὸν, id eſt, fortis
in Deũ fuit. Sed nũ ideo ſonabit Iſrael,
Rectus Dei, aut Rectus cũ Deo, aut Prin
ceps cũ Deo. i. ſicut Deus eſt princeps,
7 ita etiã tu princeps eris? * Interpretan
dum eſſet potius, Directus eſt cũ ange-
lo. i. Præualuit, & hoc idem ſignificat,
Princeps fuit cum Deo, id eſt, telluit
generoſe Deo, fortiterque, non eſt vi-
ctus in certamine, non ceſſit illi. Quare
Ioſephi interpretationem, qui lib. 1. C
Antiq. c. 18. ad finem ait: Iuſſitq; illum
poſt hac vocari Iſraelem, quod Hebræis
angelo reluctãtem ſignificat, cur Hier.
in Trad. Heb. reiecerit, non admodum
video, nam reluctantem dixit, id eſt, re-
ſiſtentem, & non cedentem. Porro vbi
nos habemus, Directus eſt cum angelo,
in Heb. eſt cum אליהים, id eſt, Cum
Deo. Verum angelus, quicum luctatus
eſt Iacob, quia Dei perſonam gerebat,
Deus dictus eſt. Quamuis & elohim
angelos quoque ſignificant, vt Pſalm. 8.
Minuiſti eum paulo minus ab angelis,
quam tranſlationem ſecutus eſt Paulus D
apoſtolus. Hebr. 2.

Et confortatus eſt, ſcilicet, eiuſdem an-
geli benedictione, vt ait Hieron. vel cõ-
fortatus eſt, vt non timeret fratrem
ſuum Eſau, quomodo ante timebat, ſed
videre auderet.

Fleuit, & rogauit eum. Cum lacrymis
ab angelo petijt benedictionem. LXX.
vertunt: Fleuerunt, & rogauerunt me,
in domo On inuenerunt me. Sed Dio-
nyſius Alexandrinus in epiſtola con-
tra Paulum Samoſatenſem, reſponſio-
ne 8 legit, In domo mea inuenerunt
me, & allegorice exponit de Maria, &
Ioſeph quærentibus puerum Ieſum, &
in templo inuenientibus. Sed neque le-
ctio, quam ipſe ſecutus eſt, vera eſt, ne-
que allegoria recte cohæret cum præ-
cedentibus, & ſequentibus.

In Bethel inuenit eum. Mihi hoc dictũ 8
videtur de eo, quod poſt luctam cum
angelo accidit, Geneſ. 35. Locutus eſt
Deus ad Iacob, ſurge, & aſcẽde Bethel,
& habita ibi, facque altare Deo, qui ap-
paruit tibi, &c. Ibi, inquit Propheta, lo-
cutus eſt nobiſcum. Quod intelligo de
illo, quod continuo ſequitur: Iacob ve-
ro conuocata omni domo ſua ait: Abij-
cite deos alienos, qui in medio veſtri
ſunt, &c. Surgite, & aſcendamus in Bet-
hel, vt faciamus ibi altare Deo, qui exau
diuit me in die tribulationis, &c. Quaſi
dicat: Ibi totam ſuam poſteritatem cõ-
teſtatus eſt, vt Deum ſolum pie ſeque-
retur, ac deos alienos ſemper abijceret,
& eum tãtum agnoſceret, quem Iacob
ipſe fautorem, ac protectorem ſenſerat.

*Et Dominus Deus exercituum memo-
riale eius.* Semper Dei recordabatur,
eumque quaſi præſentem intuebatur.
Eum inquam Deum, qui cœleſtium
exercituum Dominus eſt, eum adora-
bat, non idola, & deos gentium, qui dij
non ſunt. Cyrillus ita exponit. Quia er-
go talis erat Iacob, ideo Dominus erit
memoriale ei, ſeruabitur enim in me-
morijs Dei, habebitque perpetuam glo
riam, glorificat enim Deus amantes ſe.

*Et tu ad Dominum Deum tuum con-
uerteris.* Hortatur vniuerſos filios Ia-
cob, vt patris exemplo Deum vnum
venerentur. Tu igitur popule Iſrael, ſe-
men illius, qui tot beneficijs à Deo af-
fectus eſt, quique tam perpetua pietate
Deum coluit, age, parentem tuum imi-
tare, & deos alienos abijce, cuſtodi mi-
ſericordiam, & iuſtitiam, & ſpes tuas
omnes tantũ in hoc Deo colloca, quem
pater tuus adorauit.

Chanaam in manu eius ſtatera doloſa. 9
Ad decem tribus reuertitur, quas, vt ſo
let, Ephraim appellat, quod intelligitur
ex eo, quod continuo ſubijcit. Et dixit
Ephraim,

A Ephraim, &c. Vocat autem eum populum Chanaan propter ſummam eius impietatẽ, qua ſimilis Chananæis Deo inuiſis factus eſt, ita vt iam non ſemen Iacob, ſed Chanaan vocari dignus ſit. Ita dictum eſt de Iudæis Soph. 1. Conticuit omnis populus Chanaan, & Dan. 13. ſemen Chanaan, & non Iuda. Et Ezech. 16. Pater tuus Hamorræus, & mater tua Cethæa, & Iſai. 1. Audite verbum Domini principes Sodomorũ, &c. Hæc eſt Hieronymi, Ruffini, Cyrilli, Theodoreti, Gloſſæ ordin. & interlin. Rupertique interpretatio. B Quam noui interpretes contemnunt, pro Chanaan vertentes Mercator, vt ſit ſenſus, Eſt ſicut mercator, in cuius manu eſt ſtatera doloſa. Sed certe conuenientior, & gratior, & vehementior ſenſus eſt Hieronymi, & veterum. Deinde כנעני pro mercatore aliquando in ſcriptura accipi fateor, vt Zach. vltimo, ſi Deus dederit, dicemus: ſed כנען, quod hic legimus, vellem mihi vt oſtenderent quo loco mercatorem ſignificet. Eſt autem in hoc vocabulo (vt adnotauit Rupertus) amara quædam Iacob, & poſterorum eius antitheſis. C Quaſi dicat: Ille ex Iacob meruit propter fortitudinem & pietatem ſuã vocari Iſrael, iſti ex Iſrael
10 ſceleribus ſuis vocantur Chanaan.* Stateram doloſam habere, eſt defraudare, & alienam pecuniam iniuſte auferre. In ſtatera enim doloſa grauior eſt ea lanx, in qua merces ponderantur, & ita defraudantur emptores, contra illud Leu. 19. Statera iuſta, & æqua ſint pondera. Inde Pſal. 61. Mendaces filij hominum in ſtateris, vt decipiant ipſi de vanitate in idipſum.

TROPOLOGIA.

Chanaan

D Omnino ſtatera doloſa eſt in manu peccatorum, in altera enim lance Deũ ponunt, diuitias, & ſæculi voluptates in altera, & cum tam vilia ſint hæc bona, tantus ſit Deus, & tam toto corde expetendus: plus apud eos ponderis habent bona ſecularia, quàm Deus, qui eſt omne bonum. Recte Salomõ Prou. 11. Statera doloſa abominatio eſt apud Deum. Caduca appetunt, æterna contemnunt, corporis voluptates ſitiunt, animi bona faſtidiunt: mendaces filij

Peccator ſtateram doloſam habet.

A hominum in ſtateris. Habent etiam ſtateram doloſam, quia peſſimi ratiocinatores officiorum ſunt, non penſitant, quid perſonam, quid tempus, quid locũ deceat. Statera doloſa in manu eorum, quoniam ignoſci ſibi volunt, magna, & leuia aliorum errata puniri volunt, nemini benefaciunt, & omnes ſibi benefacere cupiunt, taceri ſua mala petunt, & tegi, cum ipſi nullius perſonæ, nullius famæ parcant. Abominatio eſt (inquit ſapiens) apud Dominum pondus, & pondus (pondus vnum, quo tua B ponderari vis, & alterum, quo vis aliorum res ponderari) ſtatera doloſa non eſt bona. Prou. 20.

HISTORIA.

Calumniam dilexit. Amat defraudare alios, LXX. *καταδυναστεύειν ἠγάπησεν*, id eſt, Dilexit opprimere per potentiã alios, quod eſt iniuriam facere minoribus, & pauperioribus ſuper pecunia, & alijs eiuſmodi.

Diues effectus ſum. id eſt, Non refert vnde poſſideã, modo poſſideam, vt ait Hieronymus. Videtur autem mihi hoc ſimile eſſe verbis illis Horatiani diuitis:

C -- *Populus me ſibilat, at mihi plaudo*
Ipſe domi, ſimul ac nummos contemplor in arca.

Li. 1. Saty. Satyra 1.

Quaſi dicat Ephraim: Allatrent me prophetæ, & auaritiæ, ac rapinarum arguant: certe me non pœnitet quæſiſſe diuitias, ſed gaudeo quod diues effectus ſum.

Inueni idolum mihi. id eſt, Nullius indigeo, Deũ penes me habeo, id eſt, aurum, alij alia idola colant, ego bonum idolũ habeo: verba ſunt diuitum ſibi in diuitijs applaudentium, quaſi omnia in eis habentium. Solebant enim quærere D idola, à quibus obtinerent quod Deus dare nolebat, & ſibi pro omnibus idolis diuitias eſſe iactant. LXX. eundẽ ſenſum exprimentes verterunt, Inueni requiẽ mihi, id eſt, habeo quod quærebam, nullius adiumento egeo. Noui interpretes varie hanc tranſlationem reprehendunt, & alias neſcio quas comminiſcuntur. Sed ſi meminerint hoc loco eſſe און on, quod pro idolo in hoc ipſo propheta ſæpe poſitum vidimus, probabũt velint, nolint, noſtrã tranſlationẽ. 11

Omnes labores mei non inuenient, &c. A
id eſt, In diuitijs, quas meo labore ac-
quiſiui, non apparebit Iniquitas vlla,
quam fecerim. Nemo enim me repre-
hendere audebit cum diues, & potens
ſim, & omnes à me adiuuari indigeant.
Ita intellexit Hieronymus, & affert il-
lud Pſal. 9 Quoniam laudatur pecca-
tor in deſiderijs animæ ſuæ, & iniquus
benedicitur. Diuitum enim amici mul-
ti. Ruffinus refert hæc ad ſtoliditatem
diuitum, qui ita diuitijs ſuis confidunt,
vt quamuis peccauerint, putent tamen
nullam ad ſe acceſſuram calamitatem,
ſed in tuto eſſe ſe, & quaſi extra com- B
munem aliorum hominum conditio-
12 nem. * Quare elegãter Pau. 1. Timoth.
6. Diuitibus huius ſeculi præcipe non
ſublime ſapere, neque ſperare in incer-
to diuitiarum. Mirum enim eſt quantũ
opibus homines vani intumeſcãt, quaſi
omnia ſimul cum diuitijs adepti fue-
rint, genus, formam, ſapientiam, virtu-
tes: ita honorem his bonis debitum ſibi
impudenter arrogant: quaſi vt opes, ita
per iniuriam adimi, rapique poſſint vir
tutes, & diſciplinæ, & vera animi bo-
Pſal. 61. na. Hos ſalubriter admonet David. No
lite ſperare in iniquitate, & rapinas no C
lite concupiſcere, diuitiæ ſi affluant, no
lite cor apponere.

Et ego Dominus Deus tuus. Quamuis
tam impius ſis ò Ephraim, ego Deus
tuus ſum à terra Ægypti, id eſt, ex eo
tempore quo eras in Ægypto, verus
Deus tuus, & protector ſum: ideoque ſi
velis reſipiſcere, adhuc tibi tribuo lo-
cum pœnitentiæ, & magnitudine pro-
miſſorum hortor, vt ad me redeas.

Adhuc ſedere te faciã in tabernaculis.
Tẽpus pęnitentiæ relinquit. Quemad-
modum, inquit, tunc eduxi te de Ægy
pto, & veniens in terram promiſſionis D
lætus habitaſti in tabernaculis, in cuius
rei memoriam ſcenopægia, id eſt, feſtũ
tabernaculorum, celebratur, ita nunc
poſt tot peccata licebit per me, vt in
terra tua maneas, & in tuis tabernacu-
lis habites, hoc eſt, ſcenopægiam quot-
annis cum gaudio celebres, ſicut ante
celebrare conſueueras in diebus eiuſdẽ
feſtiuitatis, quæ maxima erat, vt vide-
mus Leuit. 23. & Deut. 16. Diſſeram per
aliquot annos captiuitatem, vt videam
interim an reuerti ad me velis.

Et locutus ſum ſuper Prophetas. Ne
miteris me hoc tibi polliceri, quando- 13
quidem ſemper conuerſionem tuã op-
taui, & vt te ad eam adducerem locu-
tus ſum prophetis, vt tibi verba mea
referrent, & multas viſiones eis oſten-
di, multiſque ſimilitudinibus vſus ſum,
vt tibi eas proponerent. Heb. 1. Multi-
fariam, multiſque modis olim Deus lo
quens patribus in prophetis. Dicit au-
tem ſuper prophetas, quoniam על, id
eſt, ſuper, ſępe more Hebræorum poni
tur pro Ad, vt Luc. 3. Factum eſt verbũ Super pro Ad.
Dñi ſuper Ioannem, id eſt, ad Ioannẽ.
Ioan. 1. Videbitis angelos aſcendentes,
& deſcendentes ſuper filium hominis.
Pſal. 17. Clamauerunt, nec erat qui ſal-
uos faceret, ad Dominum, neque exau-
diuit eos. Heb. ſuper Dominum. Simi-
liter. 1. Reg. 1. Cum eſſet amaro animo,
orauit ad Dominum. Merito ergo Chal
dæus vertit hic, locutus ſum cùm pro-
phetis, & LXX. Locutus ſum ad prophe
tas. Quod dicit, *In manu Prophetarum,*
plerique ita exponunt vt ſit, per mini-
ſterium prophetarum, ego ita intelli-
go: per locutionem, & verba prophe-
tarum. Quod, quoniam initio Haggæi,
qui ait, factum eſt verbum Domini in
manu Haggei, latius explicaturus ſum,
ſi Dominus dederit, illuc lectorẽ nunc
quidem mitto. * Pro *Aſſimilatus ſum,* 14
legimus ארמה quod recẽtiores inter-
pretes malunt vertere, Aſſimilaui, id
eſt, ſimilitudines propoſui: ארמה non
ſolum ſignificat aſſimilare, ſed etiam aſ
ſimilari, vt Pſal. 101. Similis factus ſum
pelicano ſolitudinis, & Ezec. 31. Cui ſi-
milis factus es in magnitudine tua? In
promptu etiam eſt dicere, non ita ſcri-
bendum eſſe, vt nunc ſcribitur, ſed ita,
ארמת quod paſſiuæ vocis eſt, & verte-
tur, Aſſimilatus ſum. Quare iure LXX.
verterunt, ὡμοιώθην, aſſimilatus ſum,
id eſt, varijs rebus me ſimilem fecerunt
prophetæ, nunc patri, regi, amico, pa-
ſtori, nunc vrſo, leoni, pantheræ, &c.
Hieronymus, & gloſſæ recte etiam hoc
interpretantur de ſimilitudinibus, & fi
guris, quæ præceſſerunt, vt Chriſtũ ſi-
gnificarẽt, vt cũ ſerpẽs exaltatus eſt in
deſerto

deſetto Ionas in littus eiectus, &c. Ita
etiam Chryſ. hom. 58. in Gen. & Dio-
nyſius Alexandrinus in epiſto. contra
Paulum Samoſatenſem.

Si Galaad idolum. Locus eſt cum pri
15 mis difficilis, conciſe enim loquitur
Propheta, & vix ſenſa ſua effatur. Ga- Galaad.
laad vrbs eſt in mõte Galaad vltra Ior
danem idololatriȩ maxime dedita, quȩ
ideo etiam inter primas capta eſt, &
euerſa ab Aſſyrijs. 4. Reg. 15. De qua
multa diximus cap 6. nu. 31. & ſequen-
tibus, dixit enim ibi Propheta, Galaad
ciuitas operantium idolum. De Galgal
etiam diximus cap. 4. nu. 28. locum eſſe
celeberrimum citra Iordanem, in ſorte
tribus Iudæ, ſed idolorum adoratione
pollutum. Vnde c. 9 dixit: Omnes ne-
quitiæ eorum in Galgalis. Eſt ergo ſen
ſus. Si Galaad idolum, ſcilicet, habet,
aut colit, aut: Si in Galaad eſt idolum,
id eſt, ſi Galaad idola vehementer co-
luit, & tamen ſeruari non potuit ab ido
lis ſuis, ſed ante ceteras vaſtata eſt ab
Aſſyrijs: ergo operam perdunt ij, qui in
Galgalis immolant bobus, & ſacrificia
offerunt, nam nec ipſi ſeruari poterſit,
cũ ſtatim tranſmiſſo Iordane occurrãt
Galgala veniẽtibus Aſſyrijs, nec magis
defendi queant à bobus, & idolis ſuis,
quàm Galaad. Atque ideo ſequitur cõ-
tinuo: Nam & altaria eorũ, quaſi acer-
ui ſuper ſulcos agri, ſcilicet, erũt, id eſt:
Nam eorum altaria, quæ idolis erexe-
rant, euertentur, & agri, vbi erant tem-
pla, arabuntur, & ex ruina altariũ ma-
nebunt ibi magni aceruì lapidũ, & ter-
ræ, quemadmodum factum eſt in alta-
16 ribus Galaaditarum.* Pro eo quod eſt,
Idolum, in Heb. eſt. און, quod ſæpe in-
terpretati ſumus idolũ in hoc prophe-
ta, vnde Bethauen. i. domus idoli. Signi
ficat etiam nihil, & vanitatem, vt c. 4.
nu. 29. & ſequẽtibus latius demonſtra-
uimus. Propterea LXX. verterunt. Si
non eſt Galaad, igitur & falſi erant in
Galgal principes immolantes. Quod
habet eumdẽ ſenſum: Si Galaad perijt
ciuitas fortis, & iam non eſt, ergo falſi
ſunt qui in Galgal immolãt, non enim
magis ſeruari poterũt ipſi à ſuis idolis,
quàm Galaaditæ ſeruati ſunt. Quod au
tem in quibuſdã codicibus LXX. legi-
A tur, Galgala pro Galaad, mendum aper
tum eſt, vt conſtat ex Hieronymo, &
Cyrillo, & Theod. Multi hæc aliter ver
tunt, ſed nemini obſcurum eſſe poteſt,
noſtra tranſlatio quàm aptum ſenſum
habeat, & quàm bene reſpondeat He-
bræo. Ita enim legitur ad verbũ: Si Ga-
laad idolũ, ergo fruſtra fuerunt in Gal-
gal bobus immolauerunt. Sed verbum
Immolauerunt, iuxta idioma Hebrȩo- Verbum pro parti-
rum pro participio ponitur, ac ſi dice- cipio apud
ret, Immolantes, ſicut LXX. verſione Hebr.
ſua indicarũt, vt c. 13. Immolate homi-
nes vitulos adorãtes. Heb. Vitulos ado
B rabũt, ſed vertendũ eſſe, Vitulos adorã-
tes, ibi oſtẽdemus. Et Mich. 2. Ne loqua
mini loquentes Heb. Ne ſtilletis ſtilla-
bunt. Symmachus; Ne ſtilletis ſtillãtes.

TROPOLOGIA.

17 Si omnes qui diuitias congreſſerant,
& honores quæſierant, & voluptates,
atque hæc idola ſummo ſtudio colue-
runt in hoc mundo, qui eſt quaſi quæ-
dam Galaad, ciuitas operantium idolũ,
mortui ſunt, & in morte nihil ſecum
ex tantis laboribus extulerunt: qua ſpe
nunc homines tot propinquorum, &
amicorum exemplis edocti, eadem ido
C la colunt, &, vt his potiantur, nulli vn-
quam labori parcunt? Ne timueris (ait Pſal. 48.
Dauid) cum diues factus fuerit homo,
& cum multiplicata fuerit gloria do-
mus eius: quoniam cum interierit,
non ſumet omnia, neque deſcendet
cum eo gloria eius. Et Paulus: Ni- 1. Tim. 6.
hil intulimus in hunc mundum, haud
dubium quia neque auferre quid poſ-
ſumus. Quid illis profuere diuitiæ? Pſal. 75.
Dormierunt ſomnum ſuum, & nihil
inuenerunt omnes viri diuitiarum in
manibus ſuis. Quid honores? quid
gloria? quid potentia, & imperia? Ip-
D ſorum vocem audiamus in ſapientia:
Quid nobis profuit ſuperbia? & diui-
tiarum iactantia quid contulit nobis?
Tranſierunt omnia illa tanquam vm-
bra, &c. Quod vero de diuitibus dixit Sap. 5.
Dauid: Et nihil inuenerunt in manibus
ſuis: licet & ad omnia ſimilia transfer-
re. Dormierũt ſomnum ſuum reges, &
potẽtes homines, & nihil ex illa poten
tia inuenerũt poſtea in manibus ſuis. Ni
hil glorioſi homines inuenerunt de ſua

gloria, nihil molles, & delicijs dediti A
18 de ſuis voluptatibus. * Tranſierūt om-
Luc.16. nia tanquam vmbra. Diues qui indue-
batur purpura, & byſſo, & epulabatur
quotidie ſplendide, nec guttam quidem
aquæ precibus inuenire poteſt. Qui
magnis famulorum, & amicorum, ſeu
potius adulatorum turbis ſtipabatur,
ante Dei tribunal neminem habet ami
cum, accuſatorum tantum turba ſtipa-
tur. Qui voluptatibus affluebat, & deli
Apoc.18. cijs, audit: Quantum glorificauit ſe, &
in delicijs fuit, tantum date illi tormen
Prou.11. tum, & luctum. Non proderunt diui-
tiæ in die vltionis: iuſtitia autem libe- B
rabit à morte. Si igitur hæc paſſi ſunt,
qui bonis ſæculi abundabant, & nullū
ex eis cepere fructum: ergo fruſtra nūc
homines eiſdem bonis inhiant, fruſtra
eiſdem idolis immolant, non enim ma
gis liberari poterunt quam ij, qui vehe
menter deluſi ſero ſuam ſenſerunt inſi-
pientiam.

HISTORIA.

Fugit Iacob in regionem Syriæ. Reuer-
titur ad cōmemoranda beneficia præ-
ſtita Iacob, & poſteris eius: nam quæ de
Ephraim, & Iudæ peccatis dixit, quaſi
quadā parentheſi interiecta ſunt. Qua- C
ſi dicat: Tantæ mihi curæ fuit ſalus Ia-
cob, vt fugere eum voluerim in Syriā,
ne ab irato fratre occideretur, ibi eum
ſeruaui, & ditaui. Hiſtoria ſcripta eſt
Gene.28. ex qua intelligimus in quam
Syriæ partem fugerit, nempe in Meſo-
Syria. potamiam. Protenditur enim Syria à
terminis Ægypti vſque ad Cappado-
ciam à Meridie verſus Septentrionem,
ab Occidente vero verſus Orientem
à mari noſtro vſque ad fluuium ma-
gnum Euphratem, habetque multas,
ac magnas prouincias, Palæſtinam,
Phœnicen, Cœleſyriam, Syriam Da- D
maſci, Ituræam, Trachonitidem, Me-
ſopotamiam.
19 *Et ſeruiuit Iſrael in vxore.* id eſt, Pro-
pter Rachelem vxorem ſeruiuit ſeptē
annis, & iterum in vxore ſeruauit, ita
enim legendum eſt, non ſeruiuit, vt cor
ruptiſſimi quidam codices habent, id
eſt, Et pro Lia oues ſoceri totidem an-
nis ſeruauit. Ita Hieronymus. Quam-
quam Iacob nunquam pro Lia ſeruire
voluit, ſed pro Rachele. Geneſ. 29. At
quamuis non is eius animus fuerit, ta-
mē ſeptem annorum priorum merces
Lia fuit, deinde pro Rachele totidem
ſeruiuit. Atque hæc res maxime Iacob
pietatem commendat, ſeruiuit enim
Laban, vt filias eius duceret, non qui-
dem voluptatis cauſa, ſed ne Chana-
næam vxorem haberet, vnde paulatim
deduci in idololatriam poſſet, & pa-
rentibus ſuis obtemperaret. Rebecca
enim dixit, Geneſ. 27. Si acceperit Ia-
cob vxorem de ſtirpe huius terræ, nolo
viuere: & pater præcepit ei cap. 28. No
li accipere coniugem de genere Cha-
naan, ſed vade, & proficiſcere in Meſo-
potamiam Syriæ ad domum Bathuel
patris matris tuæ, & accipe tibi inde
vxorem de filiabus Laban auunculi tui.
Itaque vt Deo, ac parentibus obediret,
non dubitauit quatuordecim annorum
laborem, tædiumque perferre, vt ele-
ganter Rupertus interpretatus eſt.
In propheta autē eduxit Dominus Iſrael 20
de Aegypto. Sicut Iacob in itinere tam
longo, & in tot laboribus ſemper aſſui,
ita eius poſteros etiam amaui, & cum
in Ægypto ſeruirent, eduxi eos inde
per prophetam meum Moyſem, & ſer-
uaui eos. Pro quibus officijs hanc mihi
vicem reddidit Ephraim, vt me pecca-
tis ſuis amaritudinem animi, & dolorē
excitantibus ad iracundiam prouoca-
uerit. Itaque peccata ab effectu amari-
tudines vocat.
Sanguis eius ſuper eum veniet. Ac ſi
dicat: Me quidem ne reprehendat, ipſe
ſe in tot mala coniecit, ipſe ſolus ſibi
hanc calamitatem, quam paſſurus eſt,
conciliat. Sanguinem vocat pœnam Sanguis.
infligendam ei, qui cædis auctor ſit, vt
Matth. 27. Sanguis eius ſuper nos, & ſu
per filios noſtros. 2. Reg. 1. Sanguis tuus
ſuper caput tuum, os enim tuum locu-
tum eſt aduerſum te dicens: Ego inter-
feci Chriſtum Domini, hoc eſt. Occi-
deris tu quidem, at pro morte tua ego
reus non ero apud Deum, ſed tu, qui
confeſſus es te occidiſſe Saulem regē.
Ita modo, tu te occidiſti, & tu punie-
ris, nemo tibi in culpa eſt.
Et opprobrium eius reſtituet ei Dominus 21
ſuus. Ephraim opprobrio Deum affecit,
quia

quia iniquitate ſua fecit, vt nomen Domini blaſphemaretur, iuxta illud. 2. Reg. 12. Veruntamen quia blaſphemare feciſti inimicos nomẽ Domini. Hoc ergo opprobrium, id eſt, ſupplicium huic opprobrio debitum inducet Dominus in caput auctoris, vt pro meritis puniatur, Pſal. 7. Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipſius iniquitas eius deſcendet. Eleganter autem Hieronymus dixit, Reſtituet, quod in Hebræ. eſt, ישיב, id eſt, Redire faciet, aut Retribuet, vt verterunt LXX. aut etiam Reſtituet, quoniam re vera peccato pœna ex iuſtitia debetur, quaſi iure reſtitutionis. Inde peccata vocantur debita, quæ quotidie nobis dimitti poſtulamus. Vt autem
Matth. 6.
debita vel remittuntur, vel iure exiguntur, ita peccata, niſi per pœnitentiam remittantur, iuxta quod ſcriptum eſt:
Pſal. 31. Beati quorum remiſſę ſunt iniquitates: ſeueriſſime repetuntur, ſicut ait Domi-
Matth. 5. nus: Amen dico tibi, non exies inde, donec reddas nouiſſimum quadrantem. Vt ergo cordati homines, etiam ſi gratiſſimum ſit, & aptiſſimum quod emere volunt, diligenter conſiderant, an poſſint poſtea eſſe ſoluendo, ne vitam miſere in vinculis finiant: ita nos cum honores, voluptateſque bladiuntur, videamus, ne ęs alienum contrahamus, quod diſſoluere minime poſſimus. Aut ſi forte iam contractum eſt, Mariam Magdalenam imitemur, quæ cum deberet
Luc. 7
quingentos denarios, nec haberet vnde ſolueret, cucurrit ad pedes Domini, & lacrymis rigauit, capillis terſit, vnguentum infudit, & remiſſa ſunt ei peccata multa, quia dilexit multum.

CAPVT XIII.

LOquente Ephraim, horror inuaſit Iſrael: et deliquit in Baal, & mortuus eſt. Et nunc addiderunt ad peccandum: feceruntque ſibi conflatile de argento ſuo quaſi similitu-

A *dinem idolorum, factura artificum totum eſt. His ipſi dicunt, Immolate homines vitulos adorantes. Idcirco erunt quaſi nubes matutina, & ſicut ros matutinus præteriens, ſicut puluis turbine raptus ex area, & ſicut fumus de fumario. Ego autem Dominus Deus tuus ex terra Aegypti: & Deum abſque me neſcies, & ſaluator non eſt præter me.* Eſa. 43.
B *Ego cognoui te in deſerto, in terra ſolitudinis. Iuxta paſcua ſua adimpleti ſunt, & ſaturati ſunt: & eleuauerunt cor ſuum, & obliti ſunt mei. Et ego ero eis quaſi leæna, ſicut pardus in via Aſſyriorum. Occuram eis quaſi vrſa raptis catulis, & dirumpam interiora iecoris eorum: & cõſumam eos ibi quaſi leo, beſtia agri ſcindet eos. Perditio tua, Iſrael: tantummodo in me auxilium tuum.*
C *Vbi eſt rex tuus maxime nunc? ſaluet te in omnibus vrbibus tuis: & iudices tui, de quibus dixiſti, Da mibi reges et principes. Dabo tibi regem in furore meo, & auferam in indignatione mea. Colligata eſt iniquitas Ephraim, abſcõditũ peccatũ eius. Dolores parturientis venient ei: ipſe filius non ſapiens: nunc enim non ſtabit in contritione filiorũ. De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos: ero mors tua ô mors,* 1. Reg. 8. 1. Cor. 15. Hebr. 2.
D *morſus tuus ero inferne, conſolatio obſcondita eſt ab oculis meis. Quia ipſe inter fratres diuidet: adducet vrentem ventum Dominus de deſerto aſcendentem. Et ſiccabit venas eius, & deſolabit fontem eius, & ipſe diripiet theſaurum omnis vaſis deſiderabilis.* Ezec. 19.

HISTORIA.

1 *Loquēte Ephraim horror inuaſit Iſrael.* Exprobrat illis idololatriam, & vt magnitudo peccati appareat, antiquitatē eius docet, quod ſemper ijdem ſint, & neq; correptionibus prophetarū, neq; plagis edocti per tot annos reſipuerint. Cum loqueretur, inquit, Ephraim, id eſt, Ieroboham, & eius contribules, ac principes, & populū ad vitulos aureos adorandos hortaretur, ſtatim Iſrael totus tremere, horroreque cœpit, & non eſt auſus regi ſuo, ac principibus contradicere. Recentiores hunc locum interpretantes addūt quædam è ſuo, quæ addenda non ſunt, ita enim vertunt. Loquente Ephraim tremor fuit audienti, ipſe eleuauit caput ſuum in Iſrael. In Hebr. autem eſt tantummodo. Cum loqueretur Ephraim, horrorem leuauit ipſe in Iſrael: quæ ita vt ſunt ſine vlla additione ſenſum noſtræ tranſlationis perſpicue reddunt. Leuauit horrorem, in Iſrael, ſiue tremorē, vt verterūt Symmachus, & Theodotion: quod quid eſt aliud, quàm: Horror inuaſit Iſrael?

Et deliquit in Bahal. id eſt, Poſt hæc Bahalem quoque adorauit non contentus adoraſſe vitulos.

2 *Et mortuus eſt.* Non de morte animæ ſolum loquitur, ſed hoc præterea ſignificat: Inde morti, & captiuitati, & tot calamitatibus obnoxium ſe reddidit, ita dictum eſt Gene. 2. In quacumque die comederis ex eo, morte morieris.

Et nunc addiderunt. Quaſi veteres idololatriæ ſatis non eſſent.

Quaſi multitudinem idolorum. Interpretes vertunt, Iuxta intelligentiam ſuam, ſiue iuxta prudentiam ſuam, quoniam תבונה cadit à בון, quod eſt intelligere. LXX. omnino vt nos, Secundum imaginem idolorum. Eſt autē ſenſus, fecerunt quaſi ſimilitudinem idolorum, id eſt, fecerunt idola iuxta ſimilitudinem, & ideam, quam prius mente conceperant, & fabricauerant, ſicut nunc imagines pingi iubemus hoc, vel illo corporis, aut oris habitu, hunc, vel illum affectum præ ſe ferentes, & ideo eſt in Hebr. Iuxta ſimilitudinem ſuam idolorum, id eſt, quam ipſi animo conformauerant ad idola facienda. Ac ſi dicat: Nihil morati ſunt; ſed quomodo voluerunt, ita fecerunt.

Factura artificū totū eſt. Nihil habent diuinitatis, neq, aliud quidquam ſunt, quam quod artifices ea eſſe voluerunt.

His ipſi dicunt: Immolate homines vitulos adorantes. Pro His ipſi dicunt, in Hebr. & apud LXX. eſt: Ipſis ipſi dicunt, id eſt, alij alijs dicunt, ſacerdotes videlicet populo, vt exponit Hieronymus; Si vultis placere dijs veſtris, immolate illis homines: ita Hieronymus, & Cyrillus. Nam in tantam eos amentiam veniſſe, vt iuxta ritus gentium homines immolarent, Dauid plane docet Pſal. 105. Et immolauerunt filios ſuos, & filias ſuas dæmonijs. Et effuderunt ſanguinem innocentem, ſanguinem filiorum ſuorum, & filiarum ſuarū, quas ſacrificauerunt ſculptilibus Chanaan. Noui interpretes aliter hunc locū vertunt, ſed Hieronymi tranſlatio conuenit cū LXX. qui aiunt. Ipſis ipſi dicunt, Sacrificate homines. Ex quo perſpicuū eſt veteres legiſſe זבחו, id eſt, immolate, non vt modo legitur, זבחי, id eſt, immolantes Pro Adorantes eſt ישקון, id eſt, oſculabuntur, ſiue adorabunt. Sed more Hebraico verbum ponitur loco participij, vt cap. 12. num. 16. adnotauimus, quod conſtat ex Symmacho, & Theodotione, qui verterunt, Adorantes, & ex Aquila, qui vertit καταφιλοῦντες, id eſt, deoſculantes. Quamuis & verba Hebræa cum punctis, quæ nunc habent, ſenſum noſtræ tranſlationis haud obſcure reddunt. His ipſi dicunt: immolantes homines adorabunt vitulos, id eſt, ij demū rite vitulos adorabunt, qui eis homines immolauerint. Lyranus putauit Homines vocandi caſu dici, ſed facile mutaſſet ſententiā, ſi vidiſſet apud LXX. θύσατε ἀνθρώπους, id eſt, Immolate homines. 3

4 *Idcirco erunt quaſi nubes matutina.* Cito peribunt eorum felicitas, & diuitiæ. Hoc eſt quod dixit cap. 10 Tranſire fecit Samaria regem ſuum, &c. Et ca. 11. Sicut mane tranſit, pertranſijt rex Iſrael.

Sicut puluis turbine raptus ex area. Puluerem vocat, qui ex minutiſſimarū palearum confractione exilit, Hebræi מוץ, Latini glumam vocant.

Et ſicut

Et ſicut fumus de fumario. Pro Fumario eſt ארבה, id eſt, feneſtra, per quam, ſcilicet, egreditur fumus. Theodotion tranſtulit, *καπνοδόχον*, quod fumum recipiat exeuntem. Aquila, Cataractam. Cataractam autẽ (vt ait Hieronymus) proprie vocat foramen in pariete fabricatum, per quod egreditur fumus.

Ego autem Dominus Deus tuus. Expoſuimus hæc cap. 12. nu. 12. vbi ſunt eadem verba.

Cognoſcere.

Congnoui te in deſerto. id eſt, Benefeci tibi, paui te. Deus enim cognoſcere dicitur cum benefacit. Vnde ijs, quibus benefacere non vult, ait Matth. 7. Tũc confitebor illis: Quia non noui vos. Et cap. 25. Amen dico vobis, neſcio vos. Chaldæus: Ego tribui vobis neceſſaria in deſerto, in terra in qua deſiderabatis omnia.

TROPOLOGIA.

Deus amicus fidelis.

5 Verè non ſunt viæ Dei, ſicut viæ noſtræ. Homines contemnunt eos, qui In deſerto ſunt, non agnoſcunt amicos, quos manus Domini tangit, & exercet per tarram deſertam, inuiam, & inaquoſam, hoc eſt, per paupertatem, per morbos, & perſecutiones, ſed recedunt, & in medijs laborum fluctibus relinquũt. Longe aliter Dominus Deus noſter cognoſcit ſuos in deſerto, & erga beneficiorum priorum immemores ipſe ſuæ bonitatis recordatur, alit eos, ac protegit, & in terram optatam perducit. Quid in amicos ex animo ſibiobſequẽtes faciet? Vidimus cap 12 qualis in Iacob fuerit. De quo eleganter ſcriptum eſt Sap. 10. Sapientia, inquit, hos qui ſe obſeruant, à doloribus liberauit. Hæc autem profugum iræ fratris iuſtum deduxit per vias rectas, & oſtendit illi regnum Dei, & dedit illi ſcientiã Sanctorum, honeſtauit illum in laboribus, & compleuit labores illius. In fraude circumuenientium illum affuit illi, & honeſtum fecit illum. Cuſtodiuit illum ab inimicis, & à ſeductoribus tutauit illũ.
6 * De huius filio Ioſeph ſubijcit continuo. Hæc venditum iuſtum non dereliquit, ſed à peccatoribus liberauit eũ: deſcenditq; cũ illo in foueam, & in vinculis non dereliquit illũ, donec afferret illi ſceptrũ regni, & potentiam aduerſus eos qui eum deprimebant, & mendaces oſtendit, qui maculauerunt illum, & dedit illi claritatem ęternam. Magna eſt ergo hominum ſtultitia, qui ſummo ſtudio amicos quærunt non permanſuros, eum autem, qui mutari nõ poteſt, amicum habere negligunt. De amicis illis ſcriptũ eſt Eccli. 6. Si poſſides amicum, in tentatione poſſide eum, & ne facile credas ei teipſum. Eſt enim amicus ſecundum tempus ſuum, & nõ permanebit in die tribulationis. Idem de honoribus, de diuitijs, de voluptatibus intellige, quæ vultum ſæpe præferunt amicorum, & in die tribulationis, ac præſertim maximæ illius, id eſt, mortis, fugiunt, & euaneſcunt. Deus autẽ amicus fidelis eſt, de quo recte ibidem ſapiens: Amicus fidelis protectio fortis, qui autẽ inuenit illũ, inuenit theſaurũ.

HISTORIA.

7 *Iuxta paſcua ſua, &c.* Iuxta non pro Apud ponitur, ſed pro, Secundum כמרעיתם, id eſt, ſecundũ paſcua ſua, vt cap. 10. Iuxta vbertatem terræ ſuæ multiplicauit altaria. Hoc ergo ait: Iuxta abundantiam paſcuorum, quæ eis dedi, fuit ſatutitas eorũ, id eſt, vehementer ſaturati ſunt, & omni bonorum copia circumfluentes extolli cœperũt, & ſuperbire, & mei obliti ſunt, quaſi iam opera mea nõ egerent. Idẽ queriť quod Deut. 32. Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitrauit, incraſſatus, impinguatus, dilatatus. Hinc Deꝰ multos, quos amat, continet in paupertate, & multum pro pecunia labotantes ſucceſſibus quaſi defraudat, ne qui pauperes ſalui erunt, diuites detrudantur in gehennã. *Neſcia* enim *mens hominum* (vt eſt apud principem poetarum) *fati, ſortiſque futuræ, Et ſeruare modum rebus ſublata ſecũdis.* Et Salomon ait: Mendicitatem, & diuitias ne dederis mihi, tribue tantum victui meo neceſſaria. Ne forte ſatiatus illiciar ad negandum, & dicam: Quis eſt Dominus? Prou. 30.

Et ego ero eis quaſi leæna Recentiores vertunt, Vt leo, ſed de his diximus ca. 5. in illud: Et ego quaſi leæna Ephraim.

8 *Sicut pardus in via Aſſyriorũ.* Pardus velociſſimus eſt, & ſæuiſſimus. Mares in genere pantherarum hoc nomine appel-

appellantur, vt docet Plinius libr. 8. cap. 17. Ero, inquit, eis quaſi pardi illi, qui in via, qua ad Aſſyrios itur, ſæpe viatores inuadere repente, & diſcerpere ſolent. Occurebat enim magna, vaſtaque ſolitudo euntibus ex terra Iſrael in Aſſyrios, in qua ferociſſimos pardos, & viatoribus infeſtiſſimos fuiſſe apparet. Noui interpretes pro Aſſyriorum, vertũt, Graſſabor, aut, Inſidiabor, quod fateor etiam ſignificare אשור, ſi puncta omittamus, ſed LXX. ita verterunt, vt Hieronymus: & ſi præcedentia, ſequentiaque intueamur, melius noſtra tranſlatio cum ſenſu Prophetæ congruit.

Quaſi vrſa raptis catulis. Varijs ferocißimarũ beſtiarum ſimilitudinibus vindictæ futuræ demonſtrat atrocitatem, vt magis eos terrear, & ad pœnitentiã prouocet. In Hebr. eſt כדב שכול, quod recentes vertunt: Quaſi vrſus orbatus. Nec vident vrſum parum curare catulos, ideoque orbitate non ſæuire, ſed vrſarum eſſe hoc. Tradunt enim (vt ait Hieronymus) qui de beſtiarum ſcripſere naturis, inter omnes feras nihil eſſe vrſa ſæuius, cum perdiderit catulos, vel indiguerit cibis.* Quare LXX. non Vrſus verterunt, ſed Vrſa, tam hic, quam 2. Reg 17. vbi eadem verba ſunt: Tu noſti patrem tuum, & viros, qui cum eo ſunt, eſſe fortiſſimos, & amaro animo, veluti ſi vrſa raptis catulis in ſaltu ſæuiat, LXX. ὥσπερ ἄρκτος ἠτεκνωμένη, id eſt, quaſi vrſa catulis orbata. Eodem etiam modo eſt in Hebr. Prou. 17. Expedit magis vrſæ occurrere raptis fetibus, quàm fatuo confidenti ſibi in ſtultitia ſua. Sed Propheta dixit in Hebræo; Sicut vrſus orbatus, ſicut Ariſtoteles dixit; Leones pariunt, ponitur enim nomen ſpeciei, ſed ad congruentem, ac debitum ſenſum accommodandũ. Cuius rei exempla multa protulimus cap. 10. num. 14. & 15. Quemadmodum ergo in miluorum, & piſcium, & ſimilium genere, feminæ nomen maſculi datur, & aquila femineo genere dicitur etiam ſi mas ſit, ita דב dicitur maſculino nomine vrſa.

Et dirumpam interiora iecoris eorum. Quidam ex neotericis vertunt, Dirumpam clauſuram cordis eorũ סגור לבם. Sed ſciamus Clauſuram more Hebræorum poni pro re clauſa, id eſt, pro eo quod interius eſt: Ita aurum puriſſimũ dicitur סגור, quia magis ſeruatur, & abſconditur. 3. Reg. 6. Atque veſtiuit auro puriſſimo.* Quare eleganter Hiero. vertit, Interiora. Nec vero miremur Hieronymum vertiſſe, Iecoris eorum, cum ſit in Hebræo, Cordis eorum: Cordis enim nomine in ſcriptura non ea tantum pars intelligitur, quæ vitæ principium eſt, ſed interiora etiam corporis, id eſt, viſcera, vt Pſal. 21. Factum eſt cor meum tanquam cera liqueſcens in medio ventris mei. Pſalm. 36. Gladius eorum intret in corda ipſorũ. Immo & interiora rei cuiuſuis, Matth. 12. Ita erit filius hominis in corde terræ, &c. Pſal. 45. Et transferentur montes in cor maris. Ita etiam nomine iecoris viſcera, & interiora omnia intelliguntur. Prou. 7. Donec transfigat ſagitta iecur eius. Thren. 2. Effuſum eſt in terra iecur meum. Cum autem idem hic ſint cor, & iecur, forte iecoris dicere maluit, quàm cordis, quoniam ibi ſedes concupiſcentiæ eſſe dicitur, & voluptatum, propter quas illi in idololatriam, & in tot peccata inciderant.

Cor.

Iecur.

Beſtia agri ſcindet eos. Non ſolum hæ beſtiæ, ſed etiam ceteræ omnes (vt ait Hieronymus) lacerabunt eos. Hoc Lyranus dicit eſſe factum, cum illi ducerentur capti ab Aſſyrijs, tunc enim fame, & labore pereuntes multi beſtijs laniandi proijciebantur.

10

Perditio tua Iſrael. Si ſuperiora omnia animo repetas, intelliges te tuarũ calamitatum ſemper auctorem fuiſſe, non me; me enim tantum bonorum tuorum cauſam fuiſſe comperies. Ac ſi dicat: Quamuis tot mala patiaris, & ita ſis ab hoſtibus laniandus, vt dixi, nihil habes quod mihi ſuccenſeas; hæc enim omnia tuis flagitijs, quæ contra legem, & voluntatem meam commiſiſti, in caput tuum induxiſti, & me quaſi inuitũ ad puniendum excitaſti. Nec enim te affligere cupiebam, ſed nouis in dies beneficijs cumulare. *Tantum in me auxilium tuum*. id eſt: Auxiliari tibi volui, adducere te ad ſalutem volui, non etiã

11

affli-

affligere. Itaque dictio, Tantum, non cooperationem eorum excludit, ſed pœnas. More humaniſſimi iudicis loquitur, qui famulum, aut amicum in capitalia crimina procliuem nunc precibus, nunc minis ſæpe in officio continuit, operamque diligenter dedit, vt ille vitioſæ naturæ moderaretur, & peccata mortem ſibi paritura vitaret: ſed victus tandem vitijs iuſtitia exigente capitis illum damnare cogitur. Qui hæc feciſſet, recte pereunti famulo diceret: Perditio tota tua eſt, tantummodo in me auxilium tuum.

12 * Hinc iam facile perſpicimus turpiter errare hęreticos in expoſitione ſcripturarum, in qua tamen intolerantiſſime gloriantur. Efficere nituntur ex hoc loco, nihil ad ſuam ſalutem hominem cooperari, ſed peccare tantum poſſe. Num dixit, Cum ego ſalutem veſtram quęrebam, ſi quando ad me redijſtis, nihil feciſtis? Si nihil cooperantur, cur cap. ſequenti ait: Conuertere Iſrael ad Dominum Deum tuum, quoniam corruiſti in iniquitate tua? Sed ego eos ſcripturam non intelligere nunquam miratus ſum, nã vt Dei ſpiritum omittam, quo carent, etiam in hoc nihil cooperati Deo volunt, nam nec theologiã norunt, nec ſanctorum patrum legunt commentarios, nec pias ad Deum preces adhibent, ſed mediocri linguarum cognitione inſtructi ita ſcripturas legunt, ac ſi Liuium, aut Ciceronem legerent. Illud mirandum tam audacter eos de magnis difficultatibus, & de obſcuriſſimis locis pronunciare, & impudenter proferrre, quæ non intelligunt. Audiant quomodo hæc verterit Chaldęus paraphraſtes: Cum vos deprauatis opera veſtra ò domus Iſrael, dominantur in vos populi; ſed quoties conuerſi eſtis ad legem meam, verbum meũ fuit

13 vobis præſidio. * Nec putent iſti fauere ſibi Hieronymũ, qui paulo aliter interpretatur, cum dicit: Infelix Iſrael, & dignus maledictione perpetua, qui in tantum impietatis deſcendit profundum, vt ſolius Dei ſaluetur miſericordia. Et rurſus: Poteſt autem in Hebræo & hoc ſenſu legi: Diſpereas Iſrael, quia nihil tibi reliquum eſt, niſi vt mea ſolum cle-

A mentia conſerueris. Non enim dicit Hieronymus, ſi conſeruandus ſit Iſrael, nihil ſe ad conſeruationem ſuam collaturum, ſolumque Deum facturum, ſed nihil meriti eſſe in Iſraele, vt ſaluus fiat, vetera merita nouis peccatis deleuiſſe, ſi quid illi auxilij ferendum ſit, Deum miſericordia ſua fore laturum; at cum tulerit Deus, cooperabitur Deo Iſrael, non enim ſeruari poteſt Iſrael ſine Iſraele. Ceterum quod in Hebræo legitur, שחתך, vbi nos habemus, Perditio tua, recentiores quidam, vt Pagninus, & Vatablus, verbum eſſe volunt ſignificans;

B Perdidit te, ſubaudiuntque, Vitulus tuus. Sed nomen eſſe potius, quod perditionem ſignificet, vt vertit Hieronymus, docent LXX. qui verterunt *διαφθοράν*, id eſt, Perditionem, aut corruptionem. Nam quamuis & verbum eſſe poſſit, quis non videat aptius, & plenius dici: Perditio tua Iſrael, tantum in me auxilium tuum: quàm: perdidit te ò Iſrael, tantum in me auxilium tuum?

Vbi eſt rex tuus? Quidam hic pro vbi eſt rex tuus? vertunt: Ero rex tuus; quo- 14
niam אהי & Ero ſignificat, & Vbi. At nos (vt quoſdã etiam ex Hebræis omittamus) credamus Hieronymo, creda-

C mus LXX. interpretibus, credamus & Chaldæo, qui ita vt Hieronymus verterunt, vbi eſt rex tuus? Vbi autem ait, *Maxime nunc*, pro his in Hebræo eſt אפוא, quod ſignificat interdum tempus præſens, ſed ſubindicans quodammodo fieri non poſſe, id quod dicitur. Vt Geneſ. 27. Dominum tuum illum conſtitui, &c. Frumento, & vino ſtabiliui eũ, & tibi poſt hæc fili mi', vltra quid faciam? Pro vltra eſt אפוא, id eſt, iam hoc tempore quid tibi facere poſſum? Ideo Hier. tranſtulit, Maxime nunc ſaluet te, ac ſi diceret: Multum nunc au-

D xilijs eius indiges imminente tanta calamitate, liberet te. Quod per irriſionẽ dicit, ipſi enim hoc præ textu regem petierant. 1. Reg. 8. Et iudicabit nos rex noſter, & egredietur ante nos, & pugnabit pro nobis. Quod autem ait: *In omnibus vrbibus tuis*, hoc ſignificat; In omnibus vrbibus tuis opprimeris ab hoſtibus, & indigebis illius auxilio, voca illum.

Et indi-

15 *Et iudices tui, de quibus dixiſti, &c.* Vbi ſunt nunc iudices tui, quos poſtulaſti, quaſi eorum præſidio tutus futurus eſſes? Ex hoc loco intelligimus quòd 1.Reg.8.expreſſum non eſt, cum: regem à Samuele petierunt, ſimul & iudices petijſſe, qui cen regis conſiliarij iudicarent, quique dignitate proximi eſſent regi, quos nunc iudices, & principes appellat: rex enim bella geſturus erat, ideoque oportebat vt iudices conſtituerentur in ciuitatibus.

Dabo tibi regem in furore meo. Quamuis de tempore futuro loqui videatur, præteritum tamen retulerunt LXX. & Chaldæus, & cum eis Hieronymus, ceterique expoſitores. Et licet illi vertetint, Dedi, aut Conſtitui, tamen eleganter mihi videtur Hieronymus tranſtuliſſe Dabo tibi regem. Solemus enim nonnũquam cum præterita referimus, verba illa imitari, quæ tunc dicta ſunt, cum futuri temporis erant, quod proprium eſt iratorum, & tædio captorũ. Ac ſi diceret: Eratis mihi moleſti, ſæpe regem petebatis, dicebatis ſine intermiſſione, Da nobis regem: ita fiet, dabo vobis regem, ſed quem malletis nõ accepiſſe. Itaque vt verba illorum imitatus eſt, ita etiam reſponſionem ſuam imitatur. Dabo vobis regem, ſed iratus, & aſſidua interpellatione veſtra laſſatus, & iratus poſtea auferam. Quod factum eſt tum Saulem eis dedit, & poſtea cum reges Iſrael capti ſunt, præſertimque Hoſee, qui fuit tempore captiuitatis decem tribuum. At poſſumus etiam de futuris regibus intelligere, vt
16 ſit ſenſus. * Obtundebas me, vt regem tibi darem, pœnitebit te petijſſe, ego dabo tibi his temporibus, cum maxime regum opera, & conſilio indigebas, reges peſſimos, qui te perdant, & qui tales erunt, vt cito à me auferantur, vt videmus 4. Reg. 15. in Zacharia, Manahem, Sellum, & ceteris.

TROPOLOGIA.

Ex his videmus propter peccata populi ſæpe regnare impios, vt Iob 34. ſcriptum eſt: Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi. Greg. 25. Moral. c. 20. Nullus, qui talem rectorem patitur, eum quem pa-
A titur, accuſet, quia nimirum ſui fuit meriti peruerſi rectoris ſubiacere ditioni. Culpam ergo proprij magis accuſet operis, quàm iniuſtitiam gubernantis, ſcriptum namque eſt, Dabo tibi reges in furore meo. Quid ergo illos nobis præeſſe deſpicimus, quorum ſuper nos regimina ex Domini furore ſuſcipimus? Idem in illud 1.Reg. 9. Saluabit populum meum, &c. Nec pro ſe, nec pro populo paſtor datur, quando reproba plebs reprobum paſtorem habere permittitur: cum ſic ille præeſt, ſic illi obediunt, vt ad æterna bona nec ille,
B qui docet, nec illi qui docentur peruenire mereantur. De quibus per Hoſeã Dominus dicit: Dabo eis reges in furore meo. In furore etenim Dei rex datur, quando malis peior præeſſe decernitur. Talis quippe paſtor tunc datur, cum talis populus regendus ſuſcipitur, qui pariter æterna pœna damnentur.

ALLEGORIA.

17 Eamdem pœnam, ac multo ſæuiorem Iudæa ſenſit, cum Chriſtum à Deo deſignatum, & datum accipere noluit: & grauiſſimo Romanorum iugo, immo omnium gentium imperio ceruicem
C ſuppoſuit. Nec corporis hoc malum ſolum fuit, magiſtros erroris accepit, quorum peruerſitate hodie etiam in ſua infidelitate retinetur, ac tandem Diabolo ſubiecta eſt, à quo captiua tenetur ad ipſius voluntatem. Sed expectãt eam acerbiores caſus, & ſeruitus miſerabilior in fine ſæculi. Rectè enim Gregor. 25. Moral. ca. 10. de ea quoque interpretatur illud: Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi. Verum namque regem (inquit) ſuper ſe Iudæa regnare noluit, & idcirco exigentibus meritis hypocritã accepit: ſicut ipſa quoque veritas in
D Euangelio dicit: Ego veni in nomine Ioan. 5.
patris mei, & non accepiſtis me. ſi alius venerit in nomine ſuo, illum accipietis. Et ſicut Paulus ait: Pro eo quod 2.Theſ.2.
charitatem veritatis non receperunt, vt ſalui fierent: ideo mittet illis Deus operationẽ erroris, vt credant mendacio. In eo ergo quod dicitur: Qui regnare facit, &c. Poteſt ipſum omniũ hypocritarum caput Antichriſtus deſignari.

HI-

HISTORIA.

18 *Colligata eſt iniquitas Ephraim.* id eſt, Diligenter in memoria mea ſeruata,vt de illo pœnas ſumam. Sumpta metaphora eſt ab iis, quæ accurate ligantur, & abſcondũtur,ne excidant, nam ideo etiam ait:Abſconditum peccatum eius. Ita Hieronymus, & ceteri.Simile eſt illud Deuter.32.Nonne hæc cõdita ſunt apud me, & ſignata in theſauris meis? Mea eſt vltio, & ego retribuam eis in tempore.Chaldæus:Repoſita ſunt peccata Ephraim, ſeruata ſunt, vt pœnis mulctentur vniuerſa eorum ſcelera.Ne ergo nobis clitellam(vt dicitur)Diabolus imponat, perſuadeatque quaſi non ſpectare Deum,quæ facimus;aut ita ſpectare,vt obliuiſcatur.Vides(inquit Dauid)quoniam tu laborẽ (id eſt,peccata hominum)conſideras, vt tradas eos in manus tuas. (Prou.8.) Dum per pœnitentiam ad beatitudinem illam non peruenimus: (Pſal.31.) Beati quorum remiſſę ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata:colligatę ſunt iniquitates noſtræ, abſconditum peccatum noſtrum, vt puniatur, quia nos ſacerdoti non detegimus,vt remittatur. (Rom.2.) Timeamus quod Paulus:ait:Secundum autem duritiam tuam, & impœnitens cor theſaurizas tibi iram in die iræ,& reuelationis iuſti iudicij Dei, qui reddet vnicuiq; ſecũdum opera ſua.

19 *Dolores parturientis venient ei.* Vehementes captiuitatis dolores intelligit, ita enim ſolet ſæpe ſcriptura grauiſſimos dolores exprimere.

Ipſe filius non ſapiens. Hoc & c.7. dixit: Et factus eſt Ephraim quaſi columba ſeducta non habens cor. Hoc autem dicit.Ipſe Ephraim, quoniã ſtultus eſt, & improuidus, non curat futura, neq; præuidet;ſed manent eum mala grauiſſima,quæ tolerare nequaquam poterit. Deuter.32.Vtinam ſaperent,& intelligerent,ac nouiſſima prouiderent.

Nunc enim non ſtabit in contritione filiorum. Cum filij eius, id eſt, eius populus, conterentur, & occidentur ab hoſtibus, non ſtabit, id eſt, non poterit ferre,vt interpretatur Hier.vel non poterit reſiſtere aduerſarijs, vt Theodoretus, & Lyranus. (Cõtritio.) Contritio proprium ſcripturæ vocabulum eſt in hac ſigni-

A ficatione שבר, quod eſt conterere, ſignificat calamitatem alicui afferre.Iſai. 53. Dominus voluit conterere eum in infirmitate; ſumpta videlicet metaphora à rebus, quæ minutiſſime confringuntur,& quaſi in nihilum rediguntur, vt Pſalm.47. In ſpiritu vehementi con
teres naues Tharſis. * Inde contritio 20
ſignificat inſignem aliquam calamitatem, qua quis potentia,& fortunis ſuis priuatur, & quaſi in nihilum redigitur. Ierem. 4. Quia malum ego adduco ab Aquilone contritionem magnam. Ibidem: Contritio ſuper contritionem B vocata eſt, & vaſtata eſt omnis terra, Deinde per metonymiam in ſacris literis valde vſitatam, ſignificat magnum dolorem, qualis ex magna calamitate conſequi ſolet, vt 2. Reg. 22. Circumdederunt me contritiones mortis, pro quo Pſal.17. qui idem Pſalmus eſt, habemus,Dolores mortis. Inde Pſal. 50. Cor contritum, & humiliatum. Totũ hunc locum ita conuertit Pagninus:Ipſe filius fuit non ſapiens, quoniam ſi fuiſſet ſapiens, non ad tempus ſtetiſſet in vulua filiorum. Et ad eundem modũ intelligunt Vatablus,& Leo Hebræus, C & Iſidorus Clarius,& alij quidam.Cũ enim שבר interdum ſignificet parturire propter confractionem mulieris, & dolorem:inde משבר putant hoc loco ſignificare parturitionem, aut vuluam, vt ſit ſenſus: Filius inſipiens eſt, nec vnquam reſipiſcere vult, ſed eſt veluti fetus, qui non egreditur ex vteri materni anguſtijs,ſed illic diu moratur
in illo dolore. * At multa addit è ſuo 21
Pagninus, in Hebræo enim non ſunt plura verba,quàm in noſtra tranſlatione. Deinde, vt omittamus non rectè conuenire,vt in eiſdem verbis,& in eadem metaphora idem populus matri D aſſimiletur,& filijs:nõ probant משבר ita accipi, vt dicunt, nec fortaſſe probare poterunt: at pro contritione, & dolore paſſim in ſcriptura accipitur. משבר eſt quod ita, vt ipſi volunt, accipitur, ſed ijs, cum ſint rigidiſſimi punctorum obſeruatores, & patroni, non eſt æquum, vt liceat puncta mutare. Multo ergo melius tranſtulit Hier. quomodo & LXX.tranſtulerunt:quãuis

ſi quis

ſi quis hanc interpretationem ſimul cum noſtra recipiat, non admodum repugnarim.

De manu mortis liberabo eos. Iterum poſt duram comminationem eos conſolatur promittens liberationem, quã per Chriſtum accepturi erant credentes Euangelio. Propterea ait: *De manu mortis, &c.* id eſt: Liberabo eos à morte, nam & animas eorum, quæcunque in lymbum deſcenderint, eo deſcendente liberabo, & poſtea cum immortalibus ſuis corporibus perpetuo vinculo iterum colligabo. Etenim hęc verba Chriſti eſſe non ſolum noſtri, ſed
22 etiam Iudæi confitentur. * Atque ita eſſe intelligenda docent, quæ ſequuntur: Ero mors tua, o mors, &c. quæ Paulus 1. Cor. 15. de reſurrectione noſtra, in qua mors deuicta eſt, & quæ in reſurrectione Domini promiſſa, & inchoata eſt, interpretatur. Cum autem (inquit) mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet ſermo, qui ſcriptus eſt: Abſorpta eſt mors in victoria. Vbi eſt mors victoria tua? vbi eſt mors ſtimulus tuus? Quod autem ille in reſurrectione interpretatus eſt, nos (vt prudenter ait Hier.) aliter interpretari nec poſſumus, nec audemus. Nullo ergo modo recipienda eſt multorum Iudæorum, & quorumdam ex noſtris, in quibus eſt Theodoretus, expoſitio, dici hæc de liberatione à captiuitate Babylonica, vel (vt voluit Ruffinus) de liberatione ab exercitu Senacherib obſidente Ieruſalem. Primum, quia non lo-
25 quitur hic Propheta de duabus tribubus, quæ liberatæ ſunt, ſed de decem, vt vidimus. Secundo, quia decem tribus non ſunt liberatæ, vt liberatio illa figura eſſet liberationis per Chriſtum futuræ. Tertio, quod hoc, quod dicimus verba ipſa quoque indicant, nam vbi habemus, De manu mortis, in Heb. & apud LXX. eſt, De manu inferni, id eſt, שאול, & LXX. ἐκ χειρὸς ᾅδου, vt mortem intelligamus non corporis, quam nemo effugere poteſt, non eſt enim ſenſus, Faciam vt non moriantur, ſed, Poſtquam ſemel morti conceſſerint, atque in lybum venerint, eripiam eorum animas inde, vt non per-

A petuo à morte, ab infernoque teneantur. * Itaque idem eſt hic Mors, & In- 23
fernus, quia idem eſt teneri à morte, & ab inferno, vt Pſalm. 17. Dolores inferni circumdederunt me, præoccupauerunt me laquei mortis. Inde alterũ pro altero ſæpe ponitur. Nam vbi habemus: Vbi eſt mors victoria tua? Paulus in Græco habet, Vbi eſt inferne victoria tua? Contra LXX. aiunt. Vbi eſt mors cauſa tua? vbi ſtimulus tuus inferne? Et Act. 2. vbi legimus: Quem Deus ſuſcitauit à mortuis ſolutis doloribus inferni, in Græco eſt, λύσας ὠδῖνας
B θανάτου, id eſt, ſoluens, aut, cum ſoluiſſet, dolores mortis, & ita legit Chryſoſt. homil. 6. in Actus Apoſt. i. ſuſcitauit illum Deus ſoluens, & irritans dolores mortis, hoc eſt quod per tot dolores mors effecerat, vt ſcilicet anima ſepararetur à corpore, & hoc eſt quod nunc ait, De morte rediman eos. Scio Hieron. diſtinguere inter Mortem, & Infernum. Mors, inquit, eſt qua anima ſeparatur à corpore. Infernus, locus, in quo animæ recluduntur, ſiue in refrigerio, ſiue in pœnis, pro qualitate meritorum. Quod autem aliud ſit mors, aliud infernus, & Pſalmiſta demonſtrat
C dicens: Non eſt in morte, qui memor ſit tui. In inferno autem quis confitebitur tibi? Et in alio loco: Veniat mors ſuper eos, & deſcendant in infernum viuentes. Sed non aduerſatur nobis Hieron. ille enim vocabulorum proprietatem expreſſit: nos autem eandem proprietatem agnoſcentes dicimus mortem pro inferno, & infernum pro morte accipi, quoniam ante Chriſti paſſionem ſimul hæc duo fiebant, mori, & deſcendere ad infernos. Sed ad Prophetę noſtri locum reuertamur. Ita eum intellexit Euſeb. libr. 4. De-
D monſtrat. Euang. cap. 12. & ita intellexerunt veteres Hebræi, citat enim Lyranus gloſſam quandam Hebraicã, quam refert etiam Galatinus libr. 8. contra Iud. cap. 21 & R. Moyſis Hadarſan eſſe teſtatur in caput. 24. Geneſ. vbi ait: Ibat mecum Meſſias filius Dauid quouſque perueni ad portas gehennæ. Cumque viderent captiui, qui in gehenna erant, lumen Meſsiæ, gauiſi ſunt

Infernus. Locus Act. 2. Pſal. 6. Pſal. 54.

ſunt eum recipere dicentes : Hic edu-
cet nos de his tenebris,ſicut dictum eſt
Hoſ. 13. De manu inferni redimã eos,
24 de morte liberabo eos , &c. * Bis ergo
Dicit : De morte liberabo eos , vt cer-
tior,& firmior intelligatur eſſe promiſ-
ſio . Niſi quis cum Ruper. malit expo-
nere: De manu mortis liberabo eos.i.
de morte animæ , qua mortus eſt Adã ,
cum præceptum tranſgreſſus eſt. De
morte redimam eos , ſcilicet, corporis,
quã Deus his verbis cõminatus eſt: Pul
Gen. 3. uis es,& ĩ puluerẽ reuerteris.Sed mihi
quod prius dixi multo magis probatur.
Ero mors tua ò mors,morſus tuus ero in-
ferne.Pro his Paul.1.Cor.15.dixit: Vbi
eſt mors victoria tua? vbi eſt mors ſti-
mulus tuus? Cum dixiſſet paulo ante:
Cum autem mortale hoc induerit im-
mortalitatẽ :tunc fiet ſermo , qui ſcri-
ptus eſt: Abſorpta eſt mors in victoria:
In quibus quatuor exiſtunt explicãda,
quæ ſunt valde difficilia . Primum eſt ,
quis ſit ſenſus verborum Prophetæ. Se-
cundũ, vnde illud Paulus deſumpſerit:
Abſorpta eſt mors in victoria , cum in
Hoſea,vnde cetera deſumpta ſunt,non
inueniatur . Tertium quomodo verum
ſit quod Hie. & omnes affirmant, Pau-
lum ibi hæc Hoſeæ verba referre , quæ
nunc enarramus,cum ſenſus prophetæ
multum videatur eſſe diuerſus . Quar-
tum , Quomodo de omnibus intelli-
gatur quod dicitur ſoli Iſraeli.
25 Primæ quæſtionis hæc ſit ſolutio.
Paulus verba,quę retulit,aperte de re-
ſurrectione generali expoſuit: cum au-
tem mortale hoc induerit immortali-
tatem,tunc fiet ſermo qui ſcriptus eſt :
Abſorpta eſt mors, &c. At Auguſt. ſer.
137. de tempor. & Gregor. 12. Moral.
cap. 8. & homil. 22. in Euang. qui ex
Aug. deſumpſit ad verbum,& eos ſecu-
tus Anſel. (ſeu quicumque fuit alius)
in locum hunc Pauli, verba noſtri pro-
phetæ de deſcenſu Chriſti ad inferos,
& de eius reſurrectione interpretantur
ad hunc modum. Quod occidimus,agi-
mus vt penitus nõ ſit: ex eo autẽ quod
mordemus , partem abſtrahimus , par-
temq; relinquimus . Quia ergo in ele-
ctis ſuis funditus Dominus occidit mor
tem, mors mortis extitit: quia vero ex
A inferno partem abſtulit, partemque re-
liquit , non occidit funditus , ſed mo-
mordit infernum . Dicendum eſt ergo
vtrumque prophetæ ſenſui conuenire.
Cœpit enim fieri hoc, quod ait prophe-
ta in reſurrectione Domini, quia tunc
præmonſtrata eſt noſtra reſurrectio, &
reſurgente capite quodammodo nos
membra cum eo reſurreximus,ſicut ait
Apoſto.Eph.2. Et cum eſſemus mortui
peccatis , conuiuificauit nos Chriſto ,
cuius gratia eſtis ſaluati, & conreſuſci-
tauit, & cõſedere fecit in cœleſtibus in
Chriſto Ieſu . Sed perfecte implebitur
B cum vere corpora noſtra reſumemus ,
tunc enim penitus vincetur mors .
* Vnde ibidem ait Pau. Oportet autem 26
illum regnare, donec ponat omnes ini
micos ſuos ſub pedibus eius, &c. nouiſ
ſime autem omnium inimica deſtrue-
tur mors. Quibus verbis haud obſcure
docuit non eſſe plene impletam pro-
phetiam, donec mors penitus deſtrua-
tur, in generali reſurrectione, cum ni-
hil iam in electos poterit , cum nullus
eorum in loco purgatorij ignis iam te-
nebitur,ſed à pœnis liberati beatiſſimæ
immortalitate perfruentur : quamuis
C cœperit impleri cum Chriſtus reſurre-
xit, & animas ſanctorum eduxit ex in-
feris . Sed Paulus verba prophetæ ad
id , quod tunc agebat , accommodauit
accõmodaturus etiã ad tempus reſurre
ctionis Chriſti , ſi ita cauſa poſtulaſſet .
Sed hoc addamus,illud, *Morſus tuus ero*
inferne, poſſe aliter exponi ſatis apte,vt
morſus paſſiue accipiatur, & ſit ſenſus:
Ego mortem interficiam, penituſq; di-
ſperdam moriendo,& ad infernum de-
ſcendendo , mordebor enim à te ò in-
ferne, deuorabis me vt hamum, ſed tua
viſcera ferre me non poterunt cũ Deus
D ſim,& à peccato immunis, atq; ita ven-
tre transfixo , & dirupto hamo diuini-
tatis meæ , foras me emittes , & ſimul
exibunt electi mei. Ita mihi vr̃ intellẽ-
xiſſe Hiero. ſed latius Rupertus, qui &
ſuperiorẽ ſenſum attulit, & ad hunc po
ſteriorẽ adducit illud Iob.40. In oculis
eius quaſi hamo capiet eũ. Et ibidẽ. An
extrahere poteris Leuiathan hamo ?
Ad ſecundam quæſtionem reſpon- 27
det Lyranus hic,& in Pauli ſequi Apo
ſtolum

ſtolum tranſlationem LXX. & apud
eos legi, Abſorpta eſt mors in victoria.
Eadem eſt ſententia Hugonis Cardina
lis, Dionyſij, & Caietani in Paulum. An
ſelmus ait Apoſtolum dixiſſe, Abſorpta
eſt mors in victoria, vbi eſt mors victo-
ria tua? vbi eſt mors ſtimulus tuus? pro
eo quod LXX. dicũt, vbi eſt mors cauſa
tua? vbi eſt ſtimulus tuus inferne? Re-
centiſſimus quidam prophetarum duo-
decim ennarrator breuiter reſpondet
locum Paulum retuliſſe, vt eſt in tran-
ſlatione LXX. eodem ſenſu ſeruato. Si
enim Deus eſt mortis mors, plane ab-
ſorpta eſt mors in victoria Dei contra
eam. De priori reſponſione hoc dici-
mus mutaturos quidem fuiſſe eius au-
ctores ſententiã, ſi legerẽt verba LXX.
quæ potuiſſent vel in Hier. legere, non
enim inuenirent, quod dicunt. Verba
LXX. ita habent: De manu inferni li-
berabo eos, de morte rediman illos.
Vbi eſt cauſa tua mors? Vbi eſt aculeus
tuus inferne? Anſelmo, & alteri aucto-
ri facile verba ipſa Pauli reſpondent,
quem conſtat pro eo quo aiunt LXX.
Vbi eſt cauſa tua mors? dicere. Vbi eſt
mors victoria tua? quod idem eſt, vt po
ſtea demõſtrabimus. Quare quod prius
dicit, Abſorpta eſt mors in victoria, nõ
oſtendunt, vnde ſumptum ſit: ſumptũ
autem eſſe ex aliquo ſcripturæ loco,
nec ab Apoſtolo addi quaſi explicandi
cauſa, perſpicuum eſt, ait enim: Tunc
fiet ſermo qui ſcriptus eſt: Abſorpta eſt
28 mors in victoria. * Vidit hoc S. Tho-
mas, ac propterea negat inueniri in ali
quo ſcripturæ libro ſecundum noſtram
tranſlationem. Si tamen (inquit) inue
niatur in tranſlatione LXX. non eſt cer
tum, vnde ſumptum ſit. Poteſt tamen
dici eſſe ſumptum ex illo Iſa. 26. Viuẽt
mortui tui, interfecti mei reſurgent: vel
ex illo cap. 25. Præcipitauit mortem in
ſempiternum. Et cum hoc dixiſſet ſu-
bijcit: Hoſee 13. vbi nos habemus: Ero
mors tua mors, LXX. habent, Abſor-
pta eſt mors in victoria. Quod ego pla
ne additum ab aliquo arbitror in mar-
gine volente quodammodo corrigere,
quod dicebat S. Thomas, atque inde
paulatim è margine tranſlatum in con
textum, vt ſæpe factum eſt in libris ma
nuſcriptis. Mihi videtur ex ſecundo lo
co eorum, quos indicauit S. Thomas,
deſumptum eſſe iuxta LXX. tranſlatio-
nem, id eſt, ex illis verbis cap. 25. κα-
τέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας. Quod ad
verbum ſonat, Deuorauit, ſiue abſor-
pſit, mors præualens. Pro quo nos ha-
bemus, Præcipitauit mortem in ſempi
ternum, non Præcipitabit, vt fere ha-
bent codices, cum conſtet præteriti eſ-
ſe temporis in Hebræo, & in Græco.
* Eſt autem Hebræorum conſuetudo, 29
Regul. Hebræi præteritũ actiuũ pro paſſiuo interdũ ponunt.
vt nonnunquam præteritum actiuum
ponant pro paſſiuo: præteritum autem
nunc voco etiam futurum, cum præte-
riti ſignificationem habet. Vt Gen. 15.
Credidit Abraham Deo, & reputauit
hoc illi iuſtitia, ita enim in Hebr. eſt
pro quo tamen LXX. ibidem, & Paul.
Rom. 4. verterunt: Et reputatum eſt il-
li ad iuſtitiam. Et Mich. 1. Quia de mer
cede meretricis congregata ſunt, in
Hebr. & in Græco eſt, Congregauit.
Et Mich. 6. Indicabo tibi ò homo quid
ſit bonum, in Hebr. eſt הגיד, id eſt, An-
nuntiauit, pro Annuntiatum eſt. Ita
pro Abſorbebit mors, Paulus proprie-
tatis linguæ ſuæ peritiſſimus vertit,
κατεπόθη ὁ θάνατος, Abſorpta eſt mors
ſicut quod erat in Hebr. Reputauit hoc
illi iuſtitia, aut iuſtitiam. Vertit, Repu-
tatum eſt illi ad iuſtitiam. Paſsiue autẽ
accepiſſe Prophetam hoc verbum, do-
cet Athanaſius in libro de paſsione, &
cruce Domini poſt medium, vbi pro-
bare volens mortem perditam, atque
conſumptam fuiſſe à Domino, ita hæc
verba citat: In deglutione mors fuit
poſtquam inualuerat. Euſeb. etiam libr.
4. de Demonſt. Euang. cap. 12. ait: Hac
ſane ratione ipſius etiam corpus mor-
tuum excitatum eſt, & multa corpora
eorum qui dormierant ſanctorum, ſur-
rexerunt, vnaque cum ipſo in ſanctam,
ac vere cœleſtem ciuitatem ingreſſa
ſunt, vt merito ex hoc in ſacris literis
dictum ſit: Abſorpſit mors, quæ inua-
luerat, &c. Conſtat autem nihil proba
ri ab Euſebio, niſi κατέπιεν, id eſt, ab-
ſorpſit, paſſiue accipiat pro abſorpta
eſt. * Et Hiero. in hunc locum Hoſeæ 30
ait: Poteſt mors, & infernus, & Diabo
lus accipi, qui Chriſti morte iugilatus
eſt.

A eſt. De quo & in Eſa. loquitur, Deuora-
uit mors inualeſcens, & in Iſaiam. Hoc
(inquit) conſilium Domini eſt, vt
cuncta transferantur ad gentes, quia
mors abſorpta eſt, & lacryma omnis
abſterſa, &c. explicat enim ibi verba trã
ſlationis LXX. Trade omnia hæc genti-
bus, conſilium enim hoc ſuper omnes
gentes, deuorauit mors præualens, &c.
Sed melius fortaſſe, molliuſque explica
bimus in hunc modum. Mors non abſo
lute hic ponitur, ſed cum articulo tam
apud Hebr. הַמָּוֶת, quam apud Græcos,
B ὁ θάνατος, vt non de quauis, ſed de mor
te aliqua inſigni verba fieri intelliga-
mus, hoc eſt, de morte Chriſti. Abſor-
pſit mors præualens, id eſt, mors illa in-
ſignis præualuit alteri morti, quæ per
peccatum introducta erat in mundum,
& abſorpſit eam, id eſt, exterminauit, at-
que conſumpſit. Ita intellexiſſe videtur
Irenæus lib. 5. ante medium. Deuorauit,
inquit, mors potẽs, id eſt, vita per Chri-
ſtum reſtituta. Idem Paulus dixit: Abſor
pta eſt mors in victoriam, ita enim le-
gendum eſt, *εἰς νῖκος*, pro quo in Hebr.
eſt, לָנֶצַח, id eſt, victoriam, vel in finẽ.
C Quod Chryſoſto. Theophy. OEcume-
nius, & alij ita ibi exponunt, id eſt, in
victoriam, hoc eſt, in finem, & euerſio-
nem, vt plane nihil eius reliquum ſit,
neque reuertendi ſpes appareat vlla.
31 * Hoc ipſum dicitur his verbis: Abſor-
pſit mors præualens, aut inualeſcens,
ita enim præualuit mors Chriſti aduer-
ſus mortem, vt eam penitus profligaue
rit, & perdiderit. Atque huic expoſitio
ni recte conuenit cum verbis Euſe. &
Hier. iam relatis. Quod autem patres
interdum ita citant: Abſorpta eſt mors
in contentione, ſiue in contentionem,
D vt Hieronym. hic, & in epiſtol. contra
Ioan. Ieroſolymitanum, & Auguſtin.
tract. 12. in Ioan. & Primaſius in Pau-
lum: varietas codicum effecit, in quibuſ
dam enim legebatur *εἰς νεῖκος*, id eſt, in
contentionem. Sed omnino legendum
eſt, In victoriam, vt ipſe Hier. correxit
in noſtra tranſlatione, & vt ſæpe citat
Aug. vt lib. 3. de peccatorum meritis, &
remiſſione. c. 11. & in li. 83. quæ. Q. 70.
& in Pſa. 64. in illud: Et tibi reddetur
votu, &c. & ſerm. 161. de tempore. Ita le

gerunt etiam Chryſ. & Græci citati, &
ita poſcunt verba Iſaiæ, vnde hæc Pau-
li ſumpta ſunt. Eundem ſenſum habent
verba noſtræ tranſlationis: Præcipitauit
mortem in ſempiternum, nempe, mors
Chriſti, aut Chriſtus moriens conſum-
pſit, & diſperdidit mortem in ſempiter
num, id eſt, omnino, ita vt nihil reliquũ
eius ſit, neque reuertendi ſpes appareat
vlla, vt Chyſo. Nam Præcipitare pro Præcipito
Diſperdere, & pro verbo בִּלַּע, ſæpe in
noſtro interprete legimus, vt. 2. Reg.
20. Quare præcipitas hæreditatem Do
mini? Iob. 10. Et ſic repente præcipitas
me? Pſal. 54. Præcipita Domine, diuide
linguas eorum.
De tertia quæſtione pauca aut fere 32
nihil dicunt auctores; nec deſunt qui ne
gent in Hoſea hæc verba Pauli inueni-
ri: Vbi eſt mors victoria tua? &c. Sed cõ-
munis ſententia eſt ex hoc loco Hoſeæ
ſumpta eſſe iuxta LXX. tranſlationem,
in qua eadem omnino verba ſunt, niſi
quod vbi Paulus ait, Vbi eſt mors victo
ria tua? LXX. poſuerunt, Vbi eſt cauſa
tua mors? ſed forte LXX. primum *νίκη*,
poſuerunt, id eſt, victoria deinde errore
ſcribentium vna littera mutata poſitũ
eſt *δίκη*, id eſt, cauſa. At quoniam vbiq;
legimus *δίκη*, & Hieronymus auctor eſt
ita vertiſſe LXX. dicendum eſt Paulum
mutato verbo nõ mutaſſe ſenſum. *Δίκη*
enim forenſe vocabulũ eſt, & ſignificat
cauſam, quæ apud iudicem agitur, & ip-
ſam iudicis ſententiam, & ius, ſiue actio
nem ad aliquid faciendum, aut peten-
dum, & pœnam, quæ infligitur, quam
etiã Latini Dicã nonnunquam vocant
Græcum nomen vſurpantes pro ſuo.
Quæ omnia conueniunt verbis LXX. &
efficitur sẽſus Pauli. Poſſumus ergo his
quatuor modis exponere, qui in idem
recidũt: Vbi eſt mors cauſa illa tua, qua
contra homines in iudicio Dei certa-
bas, & ſuperior illis eras? Aut, vbi eſt ſen
tentia illa, quam, quaſi domina in ho-
mines pronunciabas, vt ſcilicet omnes
morerẽtur. Vbi eſt ius illud, quod habe
bas in genus humanum, vt totum per-
deres? Vbi eſt pœna illa duriſſima, quã
omnes multabas, & perdebas? * Si quis 33
autem miretur priora verba eſſe Iſaiæ,
& poſteriora Hoſeæ: ſciat moris eſſe Reg.

Apoſtoli duo teſtimonia quaſi vnũ ponunt.

apoſtolis, vt duos, aut plures locos eiuſdem libri, vel diuerſi quaſi vnum teſtimonium ponant, vt. 1. Pet. 2. Non credentibus autem lapis, quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli, & lapis offenſionis, & petra ſcãdali. Prior teſtimonij pars, eſt ex Pſal. 117. poſterior ex Iſaiæ 8. Et Mar. 1. Sicut ſcriptum eſt in Iſaia propheta: Ecce ego mitto angelum meum, &c. Simul copulat Malach. & Iſaiæ teſtimonium.

Illa eſt multo maior, & difficilior quæſtio, quomodo hæc verba Pauli: Vbi eſt mors victoria tua? vbi eſt mors ſtimulus tuus? conueniant cum verbis prophetæ: Ero mors tua ò mors, morſus tuus ero inferne: Sane ſi de verbis Hebraicis agitur, ea & ſenſum Pauli, atq; Lxx. & alterũ quẽ noſtra tranſlatio expreſſit, aptiſſime reddũt. Ita n. habẽt אהי דבריך מות אהי קטבך שאול. At אהי ſignificare Ero, notum eſt, ſed etiã ſignificare vbi, oſtendimus aduerſus recentiores quoſdam paulo ante in illis verbis: vbi eſt rex tuus? Rurſus דבריך poteſt eſſe à דבר, quod eſt verbum, vt ſit ſenſus, vbi ſunt verba tua ò mors? ſcilicet, illa, quibus aduerſus homines litigabas, aut quibus in homines ſententiã mortis pronuntiabas victrix. Pro quo Lxx. dixerunt, vbi eſt cauſa tua mors?
34 Paulus autem, Victoria tua. * Poteſt etiam eſſe à דבר, quod eſt mors, ſiue peſtis. Et ita Hieronymus vertit: Ero mors tua ò mors, ſi autem ad verbũ omnino reddamus: Ero mortes tuæ, aut peſtes tuæ, mors; id eſt, maxima mors, & peſtis tua. Eadem ambiguitas huius dictionis peperit diuerſas tranſlationes Iſa. 9. vbi Hiero. vertit: Verbum miſit Dominus in Iacob, & Lxx. tranſtulerant: Mortem miſit Dominus in Iacob. קטב vero eſt morſus, & rectiſſime ponitur pro remordente, & pungente more Hebræorum, id eſt, pro ſtimulo, ſiue aculeo. Recte igitur verterunt Lxx. & recte Hieronymus. Sed merito aliquis quærat, cur Hieronymus non reddiderit illum eundem ſenſum Lxx. quẽ Paulus probauerat, ſed alterũ, cum cõſtaret iam Spiritũ ſanctum id, quod Paulus expreſſit, voluiſſe? Reſpondeo ſenſum illum Pauli eſſe Spiritus ſancti, ſed noſtræ quoque trãſlationis ſenſus eiuſdem Spiritus ſancti eſt: nam Eccleſia his verbis tanquam Spiritus ſancti vtitur in officio Eccleſiaſtico: Ero mors tua ò mors, & ſancti patres à tempore Hieronymi, vt Spiritus ſancti, & Prophetæ verba amplexi ſunt. Sed Paulus neceſſe habuit tranſlationem Lxx. ſequi, quia Græcis ſcribebat, & erant eorum verba ad generalis reſurrectionis confirmationem illuſtriora. * Hier. au- 35
tem vidit eũ ſenſum à Paulo fuiſſe expreſſum, ideoque alterum, qui in eiſdẽ verbis latebat, à ſe putauit exprimendum, vt viderent fideles Prophetã non ſolum de reſurrectione noſtra, ſed etiã de Chriſti reſurrectione, & deſcenſu ad inferos, animarumque liberatione vaticinatum eſſe. Quemadmodum in Euangelio cum panis ἐπιούσιος, & Superſubſtantialis verti poſſet, & Quotidianus, alterum in Mat. 6. explicuit, alterum Euangelio Luc. c. 11. reſeruauit, & ita commode vtrumque dixit.

Quarta quæſtio breuiter explicatur. Promittuntur hæc quidem Iſraelitis ſuſcipientibus Euangeliũ, ſed in illis omnes electi intelliguntur, vt oſtendimus c. 1. in illa verba: Et erit numerus filiorum Iſrael, quaſi arena maris. Præterea quamuis illud: De manu inferni liberabo eos, de morte redimam eos, omnino ad ſolas decem tribus pertineret, tamen quod ſequitur ad omnes electos pertinet: Ero mors tua ò mors, &c. Nã ſi ſolos fideles ex decem tribubus liberaret, reliqui autem à morte tenerẽtur, non poſſet recte dicere, Ero mors tua ò mors, quandoquidem non prorſus deſtruebatur inimica mors. Quare præclare Paulus de omnium reſurrectione interpretatus eſt.

Conſolatio abſcõdita eſt ab oculis meis. 36
Noua hinc ſentẽtia incipit, nec eſt prioris pars, vt in multis Hebraicis, Græciſque codicibus. Loquitur autem Propheta præſentem illius temporis conditionem intuens, & iterum ſe conſolatur ad Chriſtum liberatorẽ rediens. Nõ poſſum, inquit, conſolationẽ inuenire, cũ videã homines omnes morte rapi, & ad inferos deſcendere. Ipſe enim, ſcilicet

ſtcet infernus, fratres, id eſt, cariſſimos A
quoſq; diuidit, & à ſe inuicē ſeparat. Sed
vt dolore maximo afficior, cum præſen
tem hominum mortalitatē, & triſtiſſi-
mam carorum ſeparationem intueor,
ita cum ad venturum mortis victorem
oculos conuerto, lætor, & exulto: pro-
pterea enim ſubijcit: Adducet vrentem
ventum, &c. Quidam hic volunt verti
debere, Pœnitudo abſcondita eſt ab
oculis meis. Sed nos poſſumus oſtēde-
re נחם pro conſolatione ſæpe accipi,
ipſi non oſtendūt vbi pœnitudinem ſi-
gnificet. Denique Lxx. etiam verterūt;
conſolatio, id eſt, παράκλησις. Alij pro, B
Ipſe inter fratres diuidet, vertunt, Ipſe
inter fratres creſcet. Sed ijs reſponde-
mus non poni hic פרה, quod ſignificat
creſcere, vnde dictus eſt Ephraim dicē-
te patre eius: Creſcere me fecit Deus
in terra paupertatis meæ, Gene. 41. ſed
פרא, cum א, quod eſt diuidere, vnde &
onager ſolitarium animal, & diuiſum
ab alijs פרא vocatur. Et R. Iona expo-
ſuit, Erit vt onager. Denique Lxx. ita
verterunt, Diuidet.

Adducet vrentem ventum Dominus.
Hippolytus martyr in oratione de cō-
37 ſummatione mundi, ventum vrentem
interpretatur Antichriſtū, alij (vt refert C
Hier.) Diabolū interpretabantur: ſed
rectè ipſe veriſq; reſpōdet, diſplicere id
ſibi, neq; enim Diabolus uenas mortis,
fonteſq; erroris ſiccare poteſt, cum ipſe
fons, & initium mortuorū ſit. Sunt qui
Cyrum regem eſſe velint, vt Theodo-
retus, alij alios, quibus contextus ipſe
verborum Prophetæ me tacente aduer
ſatur: Nos cum Hieronymo hic, & in
epi ad Heliodorū, cuius initiū eſt: Gran
des materias, & cū Cyrillo, ſine dubio
Chriſtū eſſe credimus. Qui cur ventus
vrēs dicatur, ipſe Propheta expoſuit: Et
ſiccabit venas eius, & deſolabit fontem D
eius. Appellat autē hunc ventū קדים.
De quo initio c. 12. diximus contra re-
centiores, & Auſtrū hoc loco ſignificat
qui calidiſſimus eſt, & æſtate fōtes exic
cat. Hoc ex eo intelligimus, quod dici-
tur aſcendere de deſerto. Neque enim
per deſertum terra Aſſyriorum ſignifi-
catur in ſcriptura, vt quidam ex He-
bræis putant, ſed pars Auſtralis: habet

A enim terra promiſſionis ad Meridiem Deſertū.
deſertum Arabiæ Petrææ, & ideo deſer
ti nomine terra Auſtralis intelligi ſo-
let. Gen. 12. Pertexitque Abraham, & Auſter.
vltra progrediens ad Meridiem. *Pro 38
quo eſt in Heb. Verſus Auſtrū, & Lxx.
vertunt, In deſertum. In quæ verba
Hier. in Trad. Heb. ita ait. Et in præſen-
ti, & in plurimis alijs locis, pro deſerto
ad Auſtrum ſcriptū eſt in Hebræo. Hoc
igitur notare debemus, &c. Gen. 13. Vi-
de à loco, in quo nunc es ad Aquilo-
nem, & Meridiem, in Hebræ. eſt, Ad
Aquilonem, & ad Auſtrum, apud Lxx.
B Ad deſertum. Quare Pagnin. qui c. 12.
pro קדים verterat Eurum, hic verita-
te ipſa conuictus Auſtrum tranſtulit.

De deſerto aſcendentem. Hiero. expo-
nit, de deſerto generis humani, vel ex
vtero Mariæ virginis, qui abſque ſemi-
ne humano edidit ſaluatorē, & ad hoc
adducit illud Hab. 3. Deus ab Auſtro
veniet, & ſanctus de monte Pharam;
qui mons in ſolitudine, & in Meridie
ſitus eſt. Porro humanum genus meri-
to deſertum dicitur, quia incultum, &
aridum; & infrugiferum fuit, donec
Chriſtus ex eo aſcendit, vt bene cum
Iſaia dicamus: Aſcēdet ſicut virgultum
C coram eo, & ſicut radix de terra ſitien-
ti. *Mariæ etiam ſacratiſſimus vterus 2. 53
39 non male deſertum dicitur, quod nul-
lius hominis pedibus calcatum eſt. Di-
citur etiam venire à meridie, id eſt à cla
ra luce, vt idem Hier. ait in Hab. cap. 3.
id eſt, à luce inacceſſibili, quam Deus
habitat. 1. Timoth. 6. atque ita plenus
venit lumine. Refert & ibidem Hieron.
Heb. cuiuſdam expoſitionem, quæ mihi
ſane non diſplicet Chriſtum veniſſe ab
Auſtro, id eſt ex Bethlehem, quæ eſt in
parte Auſtrali Iudææ, id eſt, ab eadem
parte à qua eſt deſertum. Nam & Iudęa
D ipſa reſpectu totius terræ promiſſionis
ad Auſtrum eſt. Vnde illud Iere. 13. Ci-
uitates Auſtri clauſę ſunt. id eſt ciuitates
Iudææ, & Iſa. 30. Onus iumentorum
Auſtri, id eſt prophetia contra tribum
Iuda, & Bethlehem adhuc magis vergit
in Auſtrum, quam Ieruſalem.

*Et ſiccabit venas eius, & deſolabit fon-
tem eius*. Per venas terræ occultas qua
venit ad fontes, & flante Auſtro fontes

æſtate ſiccantur. Venæ mortis, ſiue in- A
ferni peccata ſunt, vt ait Hiero. tota
enim vis, & tota neceſſitas mortis ex
peccato orta eſt; Per vnum enim ho-
minem peccatum in hunc mũdum in-
trauit, & per peccatum mors. Rom. 5.
Vt igitur venis areſactis fontem ipſum
areſcere, & perire neceſſe eſt: ita cum
peccata penitus tollentur, tolletur &
40 mors. Chriſtus igitur gratiæ ſuæ vi qua-
ſi ventus quidam vrens tollet peccata,
mortiſque fontem ſiccabit. Sed poſſu-
mus & aliter interpretari venas infer-
ni eſſe peccata, fontem inferni eſſe
mortem, nam ſicut è fonte haurimus B
aquam, ita infernus è morte hauric-
bat, & capiebat animas, quas deglutie-
bat. Sicut enim mors nulla eſſet, niſi
fuiſſet peccatum, ita animas non ca-
peret infernus, niſi prius per mortem
à corporibus ſepararentur. Hoc ipſum
alijs verbis Paulus dixit non minus ele
Locus gantibus. Nam poſt illud: Vbi eſt mors
1. Cor. 15 victoria tua? Vbi eſt mors ſtimulus
tuus? ſubijcit: Stimulus autem mortis
peccatum eſt, virtus vero peccati lex.
Deo autem gratias, qui dedit nobis vi-
ctoriam per Dominum noſtrum Ieſum
Chriſtum. Stimulum mortis vocat,
non quem mors fecit, ſed quo mors C
facta eſt, ſicut lignum vitæ, non quod
fecit vita, ſed quo vita fieret, vt ait
Auguſt. lib. 3. de peccatorum meritis.
c. 11. Peccato igitur mors vtebatur vt
ſtimulo, ac telo, quo homines ageret
in interitum. Huic autem ſtimulo ro-
bur, & vires ſuggerebat lex, quæ quo-
dammodo peccandi occaſionem præ-
bebat multa prohibẽs, & peccata oſten
dens, nec ſanans. Nitimur enim in veti
tum ſemper, vt quidam ait, cupimuſq;
Ouidius negata, & ideo quo magis lex prohibe-
lib. 3. A- bat, magis occaſionem præbebat oprã-
morũ ele- di prohibita. *Ita docet Apoſt. Rom. 7. D
gia. 4. Nam concupiſcentiam neſciebam, niſi
41 lex diceret, Non cõcupiſces. Occaſio-
ne autem accepta peccatum per man-
datum operatum eſt in me omnem cõ-
cupiſcẽtiã: Sine lege enim peccatũ mor
tuum erat, ſed cũ veniſſet mandatũ, pec
catum reuixit. Ita hunc locũ interpre-
tatur Aug. loco citato, Chry. & Theop.
Primaſius, Anſel. S. Tho. & cæteri.

A *Et ipſe diripiet theſaurum omnis vaſis* Theſau-
deſiderabilis. Theſaurus interdum diui- rus
tias ſignificat, vt omnes norunt, inter-
dum vero receptaculum, in quo copia
rei alicuius eſt, vt Pſal. 134. Qui produ-
cit ventos de theſauris ſuis. Mat. 2. Et
apertis theſauris ſuis, obtulerunt ei mu
nera. Et c. 13. Qui profert de theſauro
ſuo noua, & vetera. Chriſtus igitur di-
ripiet theſaurum omnis vaſis deſidera-
bilis, id eſt, omnia vaſa deſiderabilia,
quæ infernus in theſauris, ac receptacu
lis ſuis ſeruabat, hoc eſt animas ſancto-
rum, quas alligato forti eripuit; & tulit
B ex inferis, & quaſi vaſa pretioſiſſima ſe-
cum perduxit in paradiſum. Plenius ve
ro in fine ſæculi ſpoliabit inferos, id eſt,
omnes electorum animas liberabit, &
offeret regnum Deo, & Patri.

TROPOLOGIA.

Nobis quoque non raro accidit, vt 42
conſolatio abſcondatur ab oculis no-
ſtris, cum videamus infernum, ac Dia-
bolum diuidere inter fratres, & ſepara-
re à nobis per hæreſes, & ſchiſmata fra-
tres noſtros, qui fidei eiuſdem commu-
nione nobiſcum copulabantur. Inter-
dum à communione eiuſdem ſpiritus,
& charitatis per peccata ſeparantur, &
C à ſancto propoſito recedunt ad vanita-
tes, & inſanias falſas. Sed ne deſpere-
mus cuiuſquam ſalutem, dum viuit, ore-
mus communem parentem, qui diues
eſt in miſericordia, vt adducat ventum
vrentem de deſerto aſcendentem, id
eſt, Chriſtum, qui tentationes auferat,
& appetitũ peccandi extinguat, & ſic-
cet omnem fontem peccatorũ, & mor-
tis, eripiatq; ex poteſtate Diaboli ani-
mas, quas pretioſo ſanguine redimere
dignatus eſt. In nobis etiam ipſis abor-
tæ tentationes pacẽ animi adimunt, &
quaſi ſerenũ cœlũ obſcurant, piget viæ
D ſanctæ, tædet laborum pœnitentiæ, cõ-
cutitur animus acerē cupiditatum, &
quodammodo cogi videtur, vt cupiat,
quod non cupit, incipiunt dulcia vide-
ri, quæ iamdiu erant amara, & quæ
olim pro Chriſto contempſimus. *Ver 43
tit ſe mens, animuſque ad preces, cœ-
lum æneum videtur: ratiocinatur ſe-
cum, & confugit ad rationes, quibus
in contemptum, odiumque volupta-
tum

tum induci ſolebat, nil ille mouent? ruminat ſcripturarum verba, non proſunt. Sentit ſe à fratribus ſuis diuidi, quos ſtudium proficiendi ſtimulat, videt intra ſe diuiſionem fratrum ſpiritus videlicet, & animæ. Quid agat? Daniđé audiat. Quare triſtis es anima mea, & quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, ſalutare vultus mei, & Deus meus. Michæas etiã optime: Nunc quare mœrore contraheris? Num quid rex non eſt tibi, aut conſiliarius tuus periјt, quia comprehendit te dolor ſicut parturientis? Habes ò anima regem potentiſſimũ, conſiliarium ſapientiſſimum Ieſum, qui nomine ipſo ſuo ſalutem pollicetur. Quãuis redundent in te fluctus tentationũ, & aquæ ſalſiſſimæ peccatorum, adducet vrentem ventum Dominus, aſcendet ad te Chriſtus de deſerto, vnde nullum ſalutis ſignum apparebat, ab Auſtro, & à Meridie, & te luce ſua complebit, & quaſi lucerna fulgoris illuminabit te. Ipſe calore ſuo exiccabit venas inferni, id eſt, illecebras cupiditatum, è quibus fit fons aquæ ſalientis in mortem æternam, & peccata areſcent, & omnia quæ in te Diabolus recondiderat, & ad perniciem tuam ſeruauerat, diripiet, & eductus in lucem gratiæ Dei iucundiſſima libertate potieris.

Pſal. 41.

Mich. 4.

CAPVT XIIII.

PEreat Samaria, quoniam ad amaritudinem cõcitauit Deũ ſuum: in gladio pereant, paruuli eorum elidantur, & fœtæ eius diſcindantur. Conuertere Iſrael ad Dominum Deum tuũ. quoniam corruiſti in iniquitate tua. Tollite vobiſcum verba, & conuertimini ad Dominum: & dicite ei, Omnem aufer iniquitatem, & accipe bonum: & reddemus vitulos labiorum noſtrorum. Aſſur non ſaluabit nos, ſuper equum non aſcendemus: nec dicemus vltra, Dij noſtri opera manuum noſtrarum: quia eius qui in te eſt, miſereberis pupilli. Sanabo contritiones eorũ, diligam eos ſpontanee: quia auerſus eſt furor meus ab eis. Ero quaſi ros, & Iſrael germinabit ſicut lilium: & erumpet radix eius vt Libani. Ibunt rami eius, & erit quaſi oliua gloria eius, & odor eius vt Libani. Conuertentur ſedentes in vmbra eius: viuent tritico, & germinabunt quaſi vinea: memoriale eius ſicut vinum Libani. Ephraim quid mihi vltra idola? ego exaudiam, & dirigam eum, ego vt abietem virentem: ex me fructus tuus inuentus eſt. Quis ſapiens, & intelliget iſta? intelligens, & ſciet hæc? quia rectæ viæ Domini, & iuſti ambulabunt in eis: præuaricatores vero corruent in eis.

HISTORIA.

Pereat Samaria. Merito poſt magnificas illas promiſſiones, quibus caput præcedens clauſit, nunc prædicit eorũ in captiuitate vaſtitatem, ne putarent ſe nõ eſſe ab Aſſyrijs capiendos, & omnes intelligerent non de temporali illius populi liberatione verba illa fuiſſe dicta, ſed de æternis bonis per Chriſtũ futuris. Illud autem non eſt prætereundum, has, & ſimiles in ſcriptura imprecationes, duobus modis accipi debere, primo vt imperatiuus pro futuro capiatur, & verba illa non ſint optantis, ſed tantũ futura prædicentis, vt docet Hieronymus in illud Pſalm. 11. Diſperdat Dominus vniuerſa labia doloſa, & linguam magniloquam. Et Auguſt. in illud Pſalm. 78. Effunde iram tuam in gentes, quæ te non nouerunt. Beatus quoque Chriſti & martyr, & pontifex Anacletus in epiſt. 2 quod Pſal. 68. ſcriptum eſt: Obſcurentur oculi eorum ne videant, & dorſum eorũ ſemper incur-

Inſprecationes quomodo accipiendæ.

ua, dictum eſſe teſtatur non optantis A
animo, ſed prædicentis myſterio. Im-
mo vero omnes iſti imperatiui, Pereat
Samaria,&c.Et, In gladio pereant,&c.
tam in Hebr. quam apud LXX. futura
ſunt,non imperatiui. Ex quo plane in-
telligimus eſſe prophetiam, & vniuerſa
illis tempore captiuitatis accidiſſe, vt
adnotat Hieronymus, hoc eſt alliſos eſ
ſe paruulos ad muros,& ad ſaxa,& præ
gnantes ſectas fuiſſe, atque diſcuptas.
2 *Nonnunquam vero ita capiuntur, vt
vere ſint imperantis,aut optantis,quo-
modo hic Hier. interpretatur.Imperat
igitur,inquit,Propheta,&,vt verius di- B
ca,optatiuo modo loquitur,vtSamaria,
id eſt,decem tribus,pereat.Licet autem
hoc ſanctis vel virtute diuina imperare,
vel etiam optare,quo peccatores reſipi
ſcant,aut eorum ſupplicijs alij corriga-
tur,aut certe Dei iuſtitia,& potentia de
monſtretur, vt optime docet ſanctus
Thom.22.q.25.ar.6.ad.3. vbi breuiter
adnotat his modis intelligi in ſcriptu-
ra imprecationes, ita enim ibi legendũ
Regul. eſt,non Increpationes. Quod vero ver
ba ſint futuri tẽporis in Hebræo, nihil
moueamur,futura enim apud Heb. paſ
ſim imperatiuo deſeruiunt, vt & apud C
nos,Ierem.3. Patrem vocabis me, &
poſt me ingredi non ceſſabis. Deute.6.
Diliges Dominum Deum tuum. Iure
ergo optimo interpres noſter Hierony
mus vſus eſt imperatiuo, quo vterque
ſenſus melius explicatur.

Ad amaritudinem. Ad iram, quæ ſo-
let triſtitiam, & amaritudinem animi
habere.

3 *Et fetæ eius ſcindantur*. Fetas intelli-
git non quæ pepererunt, ſed quæ con-
ceperunt,id eſt,in vtero habentes, ſiue
prægnantes, vt verterunt LXX. &
Chaldæus. Quod ſatis indicat Hebræa D
vox הרות, deducta ab הרה, quod eſt
Concepit. Atque ita quoq; fetam apud
Latinos dici, docet illud Virg.

Non inſueta graues tentabunt pabula
Ecloga 1. *fetas.*

Solere autem ſæuiente victoria præ-
gnantes ſcindi ex ſcriptura didicimus.
Inde Hamos 1. Eo quod diſſecuerit præ
gnantes Galaad.

Conuertere Iſrael. Quaſi dicat: Et ſi in
captiuitatis miſerias incideris, ne deſpe
res te aliquando fore à Deo recipien-
dum, ſi modo conuerti veſis.

Quoniam corruiſti in iniquitate tua.
Tot mala pateris, & ita humiliatus es à
Deo propter iniquitates tuas, nam ip-
ſe vellet tibi benefacere, niſi tu tot pec
catis obſtitiſſes.

Tollite vobiſcum verba. Deſcribit ele- 4
ganter formam vere pœnitentis, verba
quæ afferre iubet ſunt preces, & deli-
ctorum confeſſio, vt ait Hieronymus,
Chaldæus: Afferte vobiſcum verba cõ-
feſſionis. Quod non tam de laudibus
Dei,quam de vera peccatorum agnitio
ne,& confeſſione accipiendum eſt, qua
maxime Deus laudatur,vt Ioſue 7. vi-
demus: Fili mi,inquit, da gloriam Do-
mino Deo Iſrael, & confitere, atque
indica mihi quid feceris, ne abſcondas.
Chryſoſt. in homilia, Cum presbyter
eſſet deſignatus. tomo. 5. adnotat non
eſſe dictum, Tollite armenta boum, aut
ſimilæ menſuras,ſed, Tollite vobiſcum
verba. Quoniam maximum, inquit, &
pretioſſimum ſacrificium ſunt verba,&
laudes Dei. Probat ex Pſal 68. vbi cum
Dauid gratias Deo ageret pro victoria,
ait: Laudabo nomen Dei cum cantico,
& magnificabo eum in laude. Et place-
bit Deo ſuper vitulum nouellum cor-
nua producentem, & vngulas. Sed ita,
vt diximus intelligẽda sũt verba Chry
ſoſtomi, non enim Deum vere laudat
qui iacet in peccatis, & de venia impe-
tranda non cogitat.* Quantumuis cre 5
dat, quantumuis Dei laudes pleno ore
detonet,niſi peccata agnoſcat, & con-
fiteatur, nihil agit,non eſt enim ſpecio
ſa laus in ore peccatoris. Merito ſane, Eccli. 15.
nam pulcritudo ex proportione mem-
brorum, & apta partium inter ſe cõpo-
ſitione oritur. Quid autem minus cõ-
poſitum? quid minus habet debite pro-
portionis, quàm ore Deum collauda-
re,eidemq; corde maledicere? Ipſa laus
per ſe pulchra deformis reddit, ex hac
partiũ animæ inæqualitate, & diſſiden-
tia. Hanc Apoſtolus deteſtabatur,cum Tit. 1.
aiebat: Confitentur ſe noſſe Deum, fa-
ctis autem negant, cum ſint abominati,
& incredulí, & ad omne opus bonum
reprobi, Dauid quidem ad Dei laudes

Pſal. 32. iuſtos hortatur: Exultate iuſti in Domi
no, rectos decet collaudatio. Vera Dei
Luc. 18. laus in peccatore illa eſt: Deus, propi-
Luc. 15. tius eſto mihi peccatori: aut Pater, pec
caui in cœlum, & coram te, iã non ſum
dignus vocari filius tuus. Vera laus eſt
ad ſacerdotis pedes pro Chriſto iudi-
cantis ſuppliciter prouolui, peccata ſin
gula prodere, præterita mala plange-
re, firmiter apud ſe ſtatuere vt plangen
da iterum non committat. Hoc & ex
ſequentibus verbis intelligitur.

6 *Et conuertimini ad Dominum.* Hiero-
nymus: Conuertimini ad Dominum;
tam verbis, quàm operibus. Pro conuer
timi, in Heb. eſt, שובו, quod Hiero. mo
do interpretatur Conuerti; modo Re-
uerti. Hoc verbo Hebræi vtuntur quo-
ties fugientem, aut errantem reuocant,
vt per viam, qua ierat, redeat. Et nos
eodem modo vtimur Latino verbo Re-
uertor, vt. 1. Reg. 26. Reuertere fili mi
Dauid: nequaquam enim vltra tibi ma-
lefaciam. Monet igitur, vt quoniam lon
ge à Deo abierant, reuertantur. Qui
longe abijt, quomodo reuerti poteſt, ni
ſi eamdem viam remetiatur, qua primo
abierat? Si ad Deum redire cupimus,
facies ad eum vertenda eſt, & verſus eũ
per eamdem viam ambulandum. Quid
eſt autem ambulare per eandem viam
niſi peccata, per quæ à Deo receſſimus,
mente retractare, dolore magno & con
feſſione, & pia ſatisfactione delere? Ex
quo nemo eſt, qui non intelligat quam
tum deliret Lutherus eum dicit ad iu-
ſtificationem impij ſatis eſſe prioris vi-
tæ mutationem; dolore peccatorum,
aut ſatisfactione non eſſe opus. Abhor-
ret non ſolum à vero ſenſu Scripturæ,
ſed etiam à communi hominum ſenſu,
& errat in apertiſſima vocis ſignificatio
ne. Num reuertitur ille, qui in via ſtat,
aut qui ſolum caput vertit? Quod ſi il-
le à quo receſſiſti, in eodem loco ma-
neat, quomodo reuerti ad eũ potes, niſi
errorem viæ corrigas, & iterum facias
iter? Denique non ſola vitæ mutatione
conuerti eos iubet, ſed vt verba ſecum
tollant, imperat, & dicant.

Omnẽ aufer iniquitatẽ, & accipe bonum.
7 Quod Hieronymus ita interpretatur:
Aufer ita omnem iniquitatem, vt nihil
A veteris peccati maneat, ne iterum pul-
lulet, & renaſcatur. Qui dicit; Omnem
aufer iniquitatem, iniquũ ſe eſſe agno-
ſcit, & iniquitates ſuas ita confitetur,
vt ei placere intelligit, qui ablaturus
eſt iniquitatem. Si autẽ vere, & ex ani-
mo dicenda hæc verba ſunt (non enim
inanem vocum ſonum quærit Deus)
quis poteſt ei dicere. Omnem aufer
iniquitatem, niſi qui dolet ſe feciſſe ini
quitatem, & quaſi onere magno ſe gra
uari ſentit? Quis poteſt dicere, Omnẽ
aufer iniquitatem, niſi qui iuſtus fieri
cupit, & iniquitatem execratur, & non
B vult in poſterum eſſe iniquus? Quid eſt
autem, Accipe bonum, niſi vbi me iu-
ſtum feceris, bonis, & tibi gratis actio-
nibus iniuriam tibi illatam compenſa-
bo, & bene, atque ex lege tua viuam?
Si abſtuleris iniquitatem omnem, con-
tinuo accipies bona mea; id eſt, conti-
nuo tibi offeram, & dabo. Hieronymus:
Niſi enim tuleris mala noſtra, bonum,
quod offeramus, habere non poſſumus.
Pœnitentiam veram afferre iubet eum
qui emundandus ſit, non ergo ſatis eſt
credere, & confidere ſe mundandum
eſſe per Chriſtum, vt mentiebatur Lu-
C therus, nec ſola fide iuſtificamur. Quis
iſtis ſcripturarum enarratoribus cre-
dat, niſi demens ſit, qui in rebus tam
apertis, obuijſque labuntur?

Et reddemus vitulos labiorum noſtro- 8
rum. Hieronymus: Vituli autem labio-
rum laudes in Deum ſunt, & gratiarũ
actio: ſacrificiũ enim Deo ſpiritus con-
tribulatus. Igitur illo iam tempore car
nalibus victimis reprobatis placabilis
Deo hoſtia eſt pura cõfeſſio, &c. Quod
ait Hieronymus, carnalibus victimis re
probatis, ita eſt intelligendũ, vt in lon-
ga quæſtione explicauimus cap. 6: Ita
D etiam Ruffinus. Eodem modo accepit
vitulos labiorum Greg. in cap. 1. lib. 1.
Regum, fere in fine: nam vitulos, qui
ſæpe ſacrificari ſolent, pro ſacrificijs ac-
cipiunt ij, quos dixi, atque ita de ſacri-
ficijs laudis, & confeſſionis, & gratia-
rum actionis Prophetam loqui conſen
tiunt. S. Thomas etiam 22. q. 83. art. 12.
docet orationi, quatenus ſatisfactoria
eſt, maxime cõuenire, vt ſit vocalis, ideo
hic dictũ eſſe. Et reddem⁹ vitulos labio-

rum noſtrorum, de ſatisfactione enim agitur. Confirmat hoc LXX interpretatio: Et reddemus fructum labiorum noſtrorum. Cyrillus. Promittite gratiarum actiones, & confeſſionem, hi enim ſunt fructus labiorum. Ad hanc LXX. tranſlationem videtur alluſiſſe Paulus Hebr. 13. Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis, id eſt, fructum labiorum confitentium nomini eius. Denique Burgenſis in additione. 1 refert, & probat gloſſam quandam Hebraicã huiuſmodi: Reddemus confeſſionem labiorum noſtrorum loco vitulorum, Chaldęus: Et ſint eloquia labiorum noſtrorum penes te accepta, tanquam boues in beneplacitum ſuper altari tuo.

9 Miſeri Iudæi cũ iam ſint ſine rege, ſine templo, ſine theraphim, nec poſſint vitulos immolare iuxta legem, legunt in ſuis ſynagogis verba Moyſis, & ritus ſacrificiorum, & tantum vitulos labijs immolant, & de hoc ſuo ſtatu putant Hoſeam dixiſſe; Reddemus vitulos labiorum, atque ita rem ſe Deo gratam facere arbitrantur. Audiui Romæ Sedem Apoſtolicam tenente Gregorio XIII. Iudæum eruditiſſimum iam Chriſtianum publice contra Iudæos diſputantem, & eos reprehendentem, quod verbis Prophetæ fruſtra abuterentur. Aiebat hunc eſſe Prophetæ ſenſum:

3 Reddemus tibi vitulos, quos cum eſſemus in angore, atque in calamitatibus vouimus. Quæ expoſitio valde etiam probabilis eſt, & ſcripturæ locutioni conſentanea. Vt Pſal. 20. Et voluntate labiorum eius non fraudaſti eum, id eſt, voluntate, quam labijs, hoc eſt verbis, expreſſit. Iob. 23. A mandatis labiorum eius non receſſi. Ita ergo vitulos labiorum, id eſt, quos labijs expreſſimus, quos vouimus.

Aſſur non ſaluabit nos. Hieronymus: Nequaquam vltra in Aſſyrijs ſpem habebimus. Videmus eos per Prophetam reprehendi non ſemel, quod non ad Dei, ſed ad Aſſyriorum auxilia confugerent.

10 *Super equos non aſcendemus.* Hieronymus exponit: Non habebimus ſpem in equis Ægyptiorum, quia fallax equus ad ſalutem, vt eſt in Pſal. 32. Chaldæus: Nec in equorũ aſcenſoribus confidentiam reponemus. Quæ expoſitio confirmatur ex Iſaiæ 31. Væ qui deſcendunt in Ægyptum ad auxilium in equis ſperantes, & habentes fiduciam ſuper quadrigis. Ac ſi dicat: Non iam accerſemus auxilia Ægyptiorum, vt ante facere ſolebamus, quaſi tu nobis opem ferre non poſſes. Ita etiam Cyrillus. Poſſumus etiam ſimpliciter intelligere, Non confidemus armis noſtris, & equis, vt expoſuerunt Theodoretus, & Rupertus. Hieronymus in illud Pſalm. 75. Dormitauerunt qui aſcenderunt equos: affirmat præceptum eſſe in lege, vt Hebræi equos non haberent, alluditque, vt opinor, ad illud, quod de rege dicitur Deuteron. 17. Cumq; fuerit conſtitutus, non multiplicabit ſibi equos, &c Ad quod videtur alluſiſſe Iſaias cap. 2. cum ait: Et repleta eſt terra eius equis, & innumerabiles quadrigæ eius. Hieronymus ibi: Non enim dignum eſt numero, quod contra Dei imperium poſſidetur. Vnde & in pſalmis dicitur: Fallax equus ad ſalutem, &c. & mox: Poteſt autem vtrumque intelligi, quod & populus Iudæorum contra præceptum Domini ſibi equos, & quadrigas multiplicauerit: & terra Iudææ victorum equis, & curribus ſit plena. Ibidem Gloſſa: Et hoc contra Dominum, qui multiplicari prohibuit currus, & equos. Baſilius in eadem verba teſtatur ſe vbique in ſcriptura obſeruaſſe ſanctos vitaſſe vſum equorum, & numeroſitatem equorum à Deo prohibitam eſſe, vt Iudæi toti penderent à ſuo præſidio, & ſuccurſu, ſpemque nõ reponerent in ſuo militari apparatu. Legem etiam profert huiuſmodi: Ne quando multiplicaueris tibi equum. Eadem eſt fere in eumdem locum Procopij ſententia. At Iudæi contra præceptum Domini multiplicabant ſibi equos, illiſque, & quadrigis vtebantur in bello imitantes Ægyptios, quod iam ſe minime facturos pollicentur.

Iudæi equis vti non poterant.

Nec dicemus vltra, Dij noſtri. Nulla deinceps idola colemus, nullam in eorum auxilio fiduciam collocabimus. Ita facit animus Dei gratia illuſtratus, nam & idola abijcit, & nec viribus ſuis confidit,

fidit, nec in homine ſpem ſuam repo-
Pſal. 19. nit, ſed in Deo, dicens: Hi in curribus, & hi in equis, non autem in nomine, Domini Dei noſtri inuocabimus. Ipſi obligati ſunt, & ceciderunt, nos autem ſurreximus, & erecti ſumus.

11 *Quia eius qui in te eſt miſereberis pupilli.* Hebræa ita habent: Quia in te miſericordiam conſequetur pupillus, & ſenſus idem eſt, id eſt, tu miſereberis pupilli, hoc eſt, Populi tui Iſrael, qui filius tuus erat, (iuxta illud Exod. 4. Filius meus primogenitus Iſrael) & iam te patrem amiſerat per peccatum, vt interpretantur Hieronymus, & Cyrillus. Vel, videbatur eſſe pupillus, id eſt, patre orbatus, cum varijs calamitatibus angeretur, nec tu eum liberares. Ita Thren. vltimo dictum eſt: Pupilli facti ſumus abſque patre, matres noſtræ quaſi viduæ. Sed illud, quod eſt in Heb. In te, dupliciter poſſumus interpretari. In te, id eſt, Apud te miſericordiam conſequetur, ſicut Pſal. 129. Quoniam apud Dominum miſericordia. Vel, vt Hieronymus, Eius qui in te eſt, pupilli miſereberis, & eſt In te, id eſt, qui tuæ derelictus eſt curæ, iuxta illud Pſalm. 9. Tibi derelictus eſt pauper, orphano tu eris adiutor. Ita videtur dictum. 1. Pet. 5. Paſcite qui in vobis eſt gregem, id eſt, qui curæ veſtræ commiſſus eſt. Eodem ſenſu verterunt LXX. iuxta quædam exemplaria, ὃς ἐν σοὶ, ἐλεεῖς ὀρφανόν, id eſt, qui in te miſereris pupilli. Sed emendatiora, & Hieronymus, & Cyrillus ita legunt, ὃς ἐν σοὶ ἐλεήσει ὀρφανόν, id eſt, Qui in te, miſerebitur orphani.

12 *Sanabo contritiones eorum.* Hactenus verba poſuit Propheta, quæ Deus afferri volebat à redituris ad ſe. Nunc quaſi reſponſionem Domini ſubijcit, ac ſi diceret: Quando Iſrael conuerti ad me voluerit ex toto corde, & ſecum tulerit hæc verba, quæ dixi, tunc ego audiã eum, & ſanabo contritiones eius. Hoc autem factum eſt Chriſto in terris tam per ſe, quàm per apoſtolos ſuos docente, cum multi ex Iſrael conuerſi ſunt, ſed fiet in fine ſæculi plenius, vt ca. 2. & 3. diximus, cum omnis Iſrael ſaluus fiet, & conuertetur ad Dominum Deum ſuum, & quæret Dauid regem ſuum. De tempore Chriſti interpretantur Hieronymus, & Cyrillus, & Rupertus, & quicunque rectè ſentiunt, maiora enim ſunt hæc, quàm vt libertati ex captiuitate corporea cõuenire poſſint, de qua videtur intellexiſſe Ruffinus. Ceterum pro Contritiones, multi vertunt, Auerſionem eorũ, eſt enim in Heb. משובתם, quod auerſionem ſignificat. At auerſio non ſanatur, ſed vulnus, quod in anima relinquitur ex auerſione. Itaque more ſcripturæ frequentiſſimo auerſio ponitur pro vulnere, quod ex auerſione ſequitur. Vnde Iere. 3. vbi habemus: Conuertimini filij reuertentes, & ſanabo auerſiones veſtras, in Hebr. eadem vox eſt, pro qua LXX. poſuerunt συντρίμματα ὑμῶν, id eſt, contritiones veſtras. Contritio autem confractionem, & vulnera ſignificat ex confractione manantia. Iſa. 61. Vt mederer contritis corde. Vbi Symmachus, & Theodotion verterunt, ad alliganda vulnera peccatorum. Cõtritio.

13 *Diligam eos ſpontanee.* Vltro eos amabo, & eis benefaciam. Propenſum, & beneuolum animum habebo in eos.

Ero quaſi ros Iſraeli. Ros in terra promiſſionis (quoniam à menſe Maio ad Octobrem vſque pluuia non eſt) efficit vt frumentum, & cetera germina non æſtuent, & pereant nimio calore, refrigeratque ea, & auget, & ad iuſtum incrementum perducit. Ita Deus gratia ſua æſtum concupiſcentiæ refrigerat, & ſiccitatem pectoris noſtri irrigans facit, vt germinemus, & bonorum operũ fœcunditate gaudeamus.

Germinabit ſicut lilium. Lilij & odor, & color grattiſſimus eſt, & pulcherrimus, vt merito dictum ſit Cant. 2. Sicut lilium inter ſpinas, ſic amica mea inter filias. Et Matth. 6. Conſiderate lilia agri quomodo creſcunt, neque laborant, neque nent. Amen dico vobis, quia nec Salomon in omni gloria ſua coopertus eſt ſicut vnum ex iſtis. Talis eſt anima, quæ à peccatorum ſordibus expiata, gratia Dei germinat, & floret, & ſuauiſſime fragrat. Cuius pulchritudini nulla in rebus creatis comparari poteſt, qua omnis gloria, & ornatus, omnes diuitiæ Salomonis minores ſunt. Hęc Chriſtum imitatur, qui ait Cant. 2. Ego flos

campi,

14 campi,& lilium conuallium. * Veteres A
Hebræi ita hunc locum exponebant,
Quando ero ros Iſraeli? Cum germi-
nabit ſicut lilium. Quemadmodum
enim cor huius lilij, (id eſt, radix, quæ
cordis habet ſimilitudinem) germinat,
vel floret, & nihilominus ſurſum eſt:
ita quoque vos agite pœnitentiam, &
cor veſtrum ſit rectum, & verſum ſur-
ſum, ſicut cor lilij. Ita refert latius Ga-
latinus lib. 3. contra Iudæos, cap. 17. &
lib. 9. cap. 11.
Erumpet radix eius. Id eſt, Terram fin-
det, & profunde intrabit. In Hebr. eſt:
Et percutere faciet radices ſuas, id eſt, B
rumpere terram. LXX. Et iaciet radices
ſuas. Hieronymus: Cumq; creuerimus
in Domino, mittemus radices noſtras,
ſicut arbores Libani, quæ quantum in
auras conſurgunt vertice, tantum ra-
dicem in ima demergunt, vt nulla tem
peſtate quatiantur, ſed ſtabili mole con
Libanus. ſiſtant, &c. Eſt autem Libanus altiſſi-
mus Phœnices mons terminans à Se-
ptemtrione terrã promiſſionis, in quo
erant cedri, & arbores maximæ, atque
annoſæ, quę altiſſimas egerant radices.
15 * Docet aptiſſima ſimilitudine quanta
futura eſſet martyrum, & aliorum ſan- C
ctorum aduerſus incurſiones tentatio-
num conſtantia, quę nullis ictibus deij-
ci, aut proſterni poſſet, de quibus &
Eph. 3. Paulus ait: In charitate radicati, & fun-
dati. Similitudinem præclare Virgilius
expreſſit his verbis, quibus & Hiero. ex
parte vſus eſt.
4. Æneid. *Ac veluti annoſam valido cum robore*
quercum
Alpini Boreæ, nũc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter ſe certant: it ſtridor, & altè
Conſternũt terram concuſſo ſtipite frondes:
Ipſa hæret ſcopulis, & quantum vertice
ad auras D
Aetherias, tantũ radice in Tartara tẽdit.
Et vt ſciamus talem eſſe debere bo-
ni, fortiſque viri mentem, addit.
Haud ſecus aſſiduis hinc, atque hinc voci-
bus heros
Tũditur, & magno perſentit pectore curas,
Mens immota manet, lacrymæ voluuntur
inanes.
16 *Ibunt rami eius.* Ibunt dictum eſt pro
Creſcent, vt Ionæ 1. Mare ibat, & intu-

A meſcebat. Ita dixiſſe videtur Virg. in
ijs, quæ nunc referebamus, It ſtridor, id
eſt, creſcit. Habebit magnos, & pul-
chros ramos, & fiet ingens arbor.
Et erit quaſi oliua gloria eius. Gloria in Gloria.
vnaquaque re dicitur quod eam magni-
ficat, & claram, ac venerabilem reddit.
Sicut bonitas, & miſericordia in Deo,
ita Pau. Rom. 3. Omnes enim peccaue-
runt, & egent gloria Dei. Splendor
etiam ſeu quippiam aliud ſimile appa-
rens cum Deus videtur, dicitur gloria
eadem ratione. Exo. 40. Poſtquam om-
nia perfecta ſunt, operuit nubes taber-
B naculum teſtimonij, & gloria Domi-
ni impleuit illud. Nec potuit Moyſes
ingredi tectum fœderis nube operien-
te omnia, & maieſtate Domini coru-
ſcante. 3. Reg. 8. Et non poterant ſa-
cerdotes ſtare, & miniſtrare propter ne-
bulam: impleuerat enim gloria Domi-
ni domum Domini. Hinc diuitiæ in ho
mine vocantur gloria, vt Matth. 6. Nec
Salomon in omni gloria ſua coopertus
eſt ſicut vnum ex iſtis. Similiter in ar-
bore magnitudo, & pulchritudo dici-
tur gloria. Senſus ergo eſt, ſpirituales
eius diuitiæ erunt ſicut oliua quædam
C ſpecioſa in campis, ingens, & fructife-
ra. * Oliuæ ſimiles dicuntur ſancti 17
propter vbertatem, & præſtantiam fru-
ctus. Oleum enim charitatem, & mi-
ſericordiam ſignificat, quæ in ſanctis
maxime elucent; & tumentibus vul-
neribus adhibetur, & in medicamentis
valde laudatur, & lucem præbet in lu-
cernis, talia enim ſunt opera iuſtorum.
Pſal. 51. Ego autem ſicut oliua fructife-
ra in domo Dei.
Et odor eius vt Libani. Adnotat Hie- Libanus.
ronymus apud Hebræos, & apud Græ-
cos Libanum & pro monte accipi, &
D pro thure. Vtroque ergo modo poſſu-
mus intelligere, nam Libanus plenus
erat cedris odoratis arboribus, vnde &
Virg. cecinit.
Vrit odoratam nocturna in lumina cedrũ: 7. Æneid.
Et herbas, atque arbores alias odori-
feras habebat. Quod in ſanctis Hiero-
nymus refert ad illud 2. Cor. 2. Deo au-
tem gratias, quia ſemper triũphat nos
in Chriſto Ieſu, & odorem notitiæ ſuæ
manifeſtat per nos in omni loco. Quia
Chriſti

Chriſti bonus odor ſumus Deo in ijs,
Locus. qui ſalui fiunt,&c. Ac ſi dicat: Chriſtus
2.Cor.2. vnguentum quoddam ſuauiſſimum eſt,
Cant.1. quia oleum effuſum nomen tuum: at
abſconditum eſt nunc hoc vnguētum,
quoniam aſcendit in cœlum, ſed odore
ſuo ſe prodit, & ex eo intelligitur vt-
cunque quale ſit vnguentum. Nos ſu-
mus hic odor Chriſti,qui verbis, & fa-
18 ctis cū hominibus patefacimus.* Quod
ſi meminerimus incorruptibilem eſſe
cedri materiam,diſcemus inde odorem
ſanctorum non ſolum eſſe ſuauem, ſed
etiam referre, & ſapere quamdam im-
mortalitatem, hoc eſt, facile indicare
eos viros & Deo immortali ſimiles eſ-
ſe, & vera apud eum immortalitate fo-
re donandos. Quid? odor thuris,quod
in ſacrificijs Deo offertur, & in obla-
tione Magorū diuinitatis ſignum fuit,
nonne hæc ipſa aperte ſignificat? Si-
ne dubio diuinitatem quamdam non
obſcure indicat in externis actionibus
ſanctorum, vt in locutione, in aſpectu,
in inceſſu,quibus Dei immortalis ſerui
eſſe & æterna tantum appetere,& æter
ni fore noſcuntur: omnia enim in illis
olent quaſi diuinitatem. Quare elegan-
ter dictum eſt ſponſæ; Odor veſtimen-
torum tuorum (quibus extrinſecus te-
geris, & aſpiceris) ſicut odor thuris.
Prius dixerat: Et odor vnguentorum
tuorum ſuper omnia aromata, ſed quia
aromata bona opera ſunt,quæ aliquan
do reprobi faciunt, vt ibi ait Gregor.
quaſi parum dixerit rebus humanis aſ-
ſimilans, ad diuinitatem cito tranſit di-
Cant.4. cens: Odor veſtimentorum tuorum,
ſicut odor thuris. Ex vnguentis enim,
id eſt, ex internis virtutibus, odor diſ-
funditur in veſtimenta, id eſt, in exter-
na omnia.

19 *Conuertentur ſedentes in vmbra eius.*
Figura eſt, quam Hyſteron proteron
Græco nomine appellant, cum prius
ponitur quod poſterius eſt, vt.
Virgil. *Et torrere parant flāmis, & frangere ſaxo.*
1.Æneid. Dictum eſt enim pro eo quod eſt;
Conuertentur, & ſedebunt, ſicut &
LXX. verterunt,ſimiliter & Chaldæus.
Hieronymus:Cum autem conuerſi fue
rint ad Dominum, accipient conuer-
ſionis ſuæ præmium,vt ſedeant in vm-
A bra eius,& dicant:Sub vmbra illius,quā Cant.2.
deſideraueram ſedi. In vmbra, id eſt,ſub
eius protectione,& tutela, vt ex Thren.
4. iuncta expoſitione Hieronymi intel-
ligimus:In vmbra tua viuemus in gen-
tibus. Ne autem quæramus in cuius
vmbra; Chaldæus vertit in hunc mo-
dum: Congregabuntur de medio ca-
ptiuitatis ſuæ, habitabunt in vmbra
Chriſti ſui. Cyrillus: Sedere autem
firmitatem, & conſtantiam conuerſo-
rum ſignificat.

Viuent tritico. Hieronymus: Qui
prius mortui fuerant viuent, & viuent
B tritico,id eſt,rerum omnium abundan-
tia. Ego omnino hoc intelligo de cor-
pore Domini noſtri Ieſu Chriſti,quod
eſt panis viuus, & vitalis, ex quo qui
manducauerit, viuet in æternum. Pa- Ioan.6.
tres,inquit,veſtri manducauerunt man
na,& mortui ſunt. Qui manducat hunc
panem,viuet in æternum. LXX. Con-
firmabuntur tritico. Quorſum enim
inter tanta,tamque ſpiritualia bona tri
ticum corporale promittatur?

Et germinabunt quaſi vinea. Late ex- 20
tendent propagines ſuas, & fructum
vberrimum ferent. Hic locus optime
C intelligitur ex illo Ioan.15.Ego ſum vi
tis,& vos palmites. Qui manet in me,
& ego in eo, hic fert fructum mul-
tum, &c.

Memoriale eius ſicut vinum Libani:
Memoria, & mentio huius populi vbi-
cunque inciderit,gratiſſima erit omni-
bus, & ſuauiſſimi odoris, vt vinum Li-
bani. Simile eſt illud Eccl.49. Memoria
Ioſiæ in compoſitione odoris facta o-
pus pigmentarij. In omni ore quaſi
mel indulcabitur eius memoria. Vinū
autem Libani(inquit Hieronymus)poſ
ſumus appellare miſtum, & conditum
D thymiamate,vt odorem ſuauiſſimū ha-
beat. Vel vinum Libani,quod Domino
libatur in templo, de quo in Zacharia
ſub Libani vocabulo legimus: Aperi
Libane portas tuas. Prior expoſitio pla Zach.11.
cuit Cyrillo, poſterior Chaldæo, qui
vertit:Super vino veteri, quod libatur
in domo ſanctuarij. Sed ſimpliciter in-
telligere poſſumus cum Lyrano, & alijs
vinum, quod in Libano monte fie-
bat, quod præſtantiſſimum eſſe teſtan-

tur qui loca terræ ſanctæ adierunt, & de illis ſcripſere.

21 *Ephraim quid mihi vltra idola?* ſcilicet, dicet. Quod bene expreſſit Chaldæus: Dicent domus Iſrael, quid ad nos vltra ſeruire idolis? ſcilicet, attinet. Dicat aliquis. Quomodo quæ in hoc capite dicuntur ad tempus Chriſti pertinent, cum nulla tunc idola coluerint Iudæi? Duæ tribus poſtquam Babylone redierunt, nulla coluerunt idola; at decem, quæ manſerunt inter gentes, didicerunt opera earũ, & ſeruierunt ſculptilibus earum, donec fidem prædicantibus apoſtolis acceperunt. De illis autem loquitur Propheta, quas, vt ſolitus eſt, vocat Ephraim.

Ego exaudiam, & dirigam eum. Iam non ad idola clamabũt, ſed ad me, ideo cari mihi erunt, & concedam eis, quæ petierint. Ego dirigam eos, curabo, vt recta via incedant, nec hoſtis antiqui tentationibus ſeducãtur. Hoc eſt quod
Pſal. 36. ait Dauid: Apud Dominum greſſus hominis dirigentur, & viam eius volet. Quidam vertunt: Reſpiciam eum, ſed ideo reſpicit, vt dirigat. Ita Pſalm. 33. Oculi Domini ſuper iuſtos, ſcilicet, vt recta via deducantur, vt non offendant ad lapidem pedem ſuum.

Ego vt abietem virentem. ſcilicet, ip-
22 ſum efficiam, vt cum Hieronymo exponit Lyranus. Chaldæus: Efficiam illum ſicut abietem pulchram. Semper viret abies, & lariſſime ramos expandit. Hoc eſt, virebit gratia mea, ne tentationum æſtu areſcat, & late ſe per bona opera expandet. LXX. verterunt, Ego vt iuniperus condenſa, ſiue cooperiens, quam Cyrillus dicit arborem eſſe denſam, atque frondoſam, adeo vt neque ſolis radios admittat, neque imbribus pateat quamuis magnis, & vehementibus. Significat ergo (inquit) fore eos ſub vmbra, & protectione Dei tutos ab inſidijs omnibus, & violentia. Et quidem verba Hebraica, cum ſint indeclinabilia, recte hunc ſenſum admittunt. Sed quoniam (vt Virgilius quo-
Eclog. 10 que teſtatus eſt) *Iuniperi grauis vmbra*, præſtat vt de odore iuniperi intelligamus, qui optimus eſt, & reptilia fugat, vt ſit ſenſus: Præbebo illis ad me accedentibus odoris ſuauitatem, qua ad me eos traham, & ſerpentes, hoc eſt dæmones, fugabo, ne eis noceant. Nam quod ad nomen arboris attinet, ברוש non tantum abietem ſignificat, ſed etiam cupreſſum, & iuniperum, & ſimiles arbores.

Ex me fructus tuus inuentus eſt. Non 23
eris arbor virens tantum, ac fructum nullum ferens, inuenietur in te fructus copioſus per gratiam meam, non enim
poteris ex te ferre, quia ſine me nihil Ioan. 15.
poteſtis facere.

Quis ſapiens, & intelliget iſta? Quis erit ita ſapiens, vt hæc quæ dico intelligat, & tantorum bonorum particeps effici velit Euangelio Chriſti credendo? Sapientem, & intelligentem, & prudẽtem pro eodem accipit, & more ſcripturæ geminat eandem ſententiam ad maiorem aſſeuerationem, vt doceat cæleſti ſapientia opus eſſe ad hæc intelligenda, nec ſatis eſſe humanam. Loquitur enim de ea myſteriorum Chriſti & bonorum per eum afferendorum cognitione, & intelligentia, quæ cum amore, & opere coniuncta eſt, vt initio capit. 4. latius expoſuimus. Ita Dauid, qui ſuper ſenes intellexerat, ibidẽ vbi hoc
de ſe prædicat, ait: Benedictus es Domi Pſal. 118.
ne, doce me iuſtificationes tuas. Num legem ignorabat? Sed doce me (inquit Auguſt.) iuſtificationes tuas quomodo ſciunt, qui faciunt.

Quia recta via Domini &c. Cũ dixit, 24
Quis ſapiens, &c. Docet paucos eſſe futuros, qui intelligant, vt enim adnotauit Hiero. in Eccleſiaſtæ caput tertium
prope finem: Quis non pro impoſſibi- Quis.
li, ſed pro difficili ſemper accipitur. Hoc euentus ipſe docuit, pauciſſimi. n. ex Iudæis crediderunt ſi cum infideliũ multitudine conferantur, vt merito dicant apoſtoli Iſa. 53. Domine, quis credidit auditui noſtro, & brachium Domini cui reuelatum eſt? Nunc autem ait, *Quia recta via Domini.* Ac ſi diceret: Etiam ſi pauci ſint, qui intelligant, id eſt, qui credant in Chriſtum, Deus tamen iuſte omnia fecit, & recta ſunt quæ docuit, vereque ad æternam vitam deducunt credentes, & facientes: & quicunque iuſti ſunt, vt apoſtoli, & diſcipuli

puli Chriſti, per has vias ambulabunt,
A &eas vt iuſtas amplectentur. *Praeuarica-*
tores vero ſuperbi, & increduli, vt Phari-
ſæi, & ſcribæ *corruent in eis*, id eſt, Erit
eis occaſio ruinæ propter eorum incre-
dulitatem, quod alijs fuit vita. Hoc eſt
quod apertioribus verbis dixit Chriſtus
25 Matth. 11. * Cui ſimilem æſtimabo ge-
nerationem iſtam? ſimilis eſt pueris ſe-
dentibus in foro, qui clamantes coæ-
qualibus dicunt: Cecinimus vobis, &
non ſaltaſtis, lamentauimus, & non plã-
xiſtis. Venit enim Ioannes neque man-
ducans, neque bibens, & dicunt: Dæmo
nium habet. Venit filius hominis man-
ducans, & bibens, & dicunt: Ecce homo
vorax, & potator vini, publicanorum, &
Locus peccatorum amicus. Et iuſtificata eſt ſa-
Matth. 11 pientia à filijs ſuis. Quaſi dicat: Quam-
uis ſuperbi, & impij me agnoſcere no-
lint, tamen ſapientia Dei, quam doceo,
& quæ homines ad vitam perducit eter
nam, iuſta, & acceptabilis iudicatur ab
electis, qui ſunt filij ſapientiæ, id eſt, ele
cti à Deo, vt eam ſuſcipiant, & ea regan-
tur, ducanturque ad vitam. Ideo etiam
Simeon dixit Luc. 2. Ecce hic poſitus
eſt in ruinam, & in reſurrectionem mul
torum. Et Petrus ait prioris epiſtolæ
cap. 2. Vobis igitur honor credentibus:
non credentibus autem lapis, quem re-
probauerunt ædificantes, hic factus eſt
in caput anguli, & lapis offenſionis, &
petra ſcandali.

26 Et nos precemur nobis cœleſtem
hanc ſapientiam, vt ſimus vere ſapien-
tes, & intelligentes, nec fruſtra tot bo-
na accepimus, quæ Chriſtus humano
generi attulit. Adhæreamus illi fide,
ſed ea fide, quæ per charitatem opera-
tur, quæramus bonum, quæramus iu-
ſtum, quæramus Dominum, dum inue-
niri poteſt, inuocemus eum, dum prope

A eſt. Quæ nos videmus, quibus nos frui-
mur ardentiſſimis votis cupierunt vide
re veteres patres, & non viderũt. Qua-
re & nobis dictum eſt: Beati oculi, qui Luc. 10.
vident, quæ vos videtis. Dico enim vo-
bis, quod multi prophetæ, & reges vo-
luerunt videre, quæ vos videtis, & non
viderunt, & audire quæ auditis, & non
audierunt. Iuxta fidem defuncti ſunt Heb. 11.
omnes iſti non acceptis repromiſſio-
nibus, ſed à longe eas ſalutantes. Qui
autem ex futuris aliquid præuidere po-
terant, exultabant gaudio inenarrabili.
Abraam pater veſter exultauit, vt vide- Ioan. 8.
B ret diem meum, vidit, & gauiſus eſt.
Quidquid etiam Dominus fecerit vel
erga nos, vel erga alios, iuſtũ putemus,
quia viæ Domini rectæ, & iniuſtum eſſe
non poteſt quod placuit iuſto. Iuſtus Pſal. 114.
Dominus in omnibus vijs ſuis, & ſan-
ctus in omnibus operibus ſuis. Quid-
quid docet, quidquid credere iubet, ſine
diſcuſſione credamus, & firmiſſime cõ-
plectamur, quia falſum eſſe nullo modo
poteſt quod docuit veritas. Ambule-
mus in vijs eius, quia rectæ ſunt, iuſti
enim ambulant in eis, præuaricatores
vero corruent in eis. Ita corruerunt
C hæretici deprauantes ſcripturas in ſuã
perditionem, & ſequentes, ac docentes
viſiones capitis ſui, non viſiones Domi-
ni, non quod ſpiritus veritatis docuit
apoſtolos, quod illi docuerunt Eccle-
ſiam, quod eadem Eccleſia catholica, &
apoſtolica docet columna, & firmamẽ-
tum veritatis. Cui pro Chriſto præſidet
hodie beatiſſimus pontifex Sixtus V.
quem illi diu ſeruet incolumen eiuſdẽ
Eccleſiæ ſponſus Ieſus Chriſtus Domi-
nus noſter, cui cũ Patre, & Spiritu ſan-
cto honor, & gloria in ſæcula ſæculo-
D rum. Amen.

DOCTO-

DOCTORIS FRANCISCI RIBERAE PRESBYTERI SOCIETATIS IESV in Ioelem prophetam Commentarij.

PROOEMIVM, DE SANCTIS PATRIBVS *imitandis in myſticorum ſenſuum tractatione.*

CVm in extremi Hoſeę capitis explanatione verſarer, cogitare mecum cœpi non paucos fore, quibus ieiuni, & aridi noſtri commentarij viderentur, quòd in moralium rerum, locorumque communium tractatione diutius non immorarer. Animaduerti enim pauciſſimos eſſe, qui ſerio ſcripturis ſtudeant, & exactam earum intelligentiam quærant, malunt eſſe doctores populi, & nitore ſuauium verborum aures mulcere vulgi, turbam auditorum tenere, oratores videri. Itaque eos libros plurimi faciunt, qui ſpecioſa, & populari concioni iucunda afferunt, quos vero vident de difficilibus quæſtionibus agere, in reconditis ſenſibus eruendis laborare, ne aſpiciunt quidem. Sed ij quanto in errore verſentur, norunt eruditi, qui eos multa de prophetis, & de apoſtolis iactantes, & in alienos ſenſus deprauantes, & multa dicentes, quæ ignorare turpiſſimum ſit, ſine ſtomacho audire non poſſunt. Interdum & ipſi qui dicunt, vel ſentiunt ſe non intelligere, nec quæ loquuntur, neque de quibus affirmant, vel cachinnos, & reprehenſiones audiunt eruditorum. Mihi quidem (quod Hieronymum, & Auguſtinum, & ceteros patres feciſſe video) propoſitum eſt in hoc opere abſtruſa prophetarum arcana ſcrutari, & profundos ſenſus, quantum potero, diligenter, pleneque explanare, eorundem vtiliores allegorias, & morales ſenſus non prætermittere.

A Quod ſi Deo donante præſtare potuero, næ ego & veram ſcripturarum intelligentiam quærentibus, & ſobrijs, eruditiſque contionatoribus futuris multum me opis attuliſſe exiſtimabo. Ne ergo quærant in hoc libro, quos iam vulgato nomine conceptus vocant, ex verbis ſingulis ſparſim extractos, & ſecum mutuo non cohærentes, nec vllam verborum propheticorum connexionem, conſequentiamque ſeruantes, prout ſeſe ſcribentibus offerunt, & populi auribus plauſibiles fore exiſtimantur. Etenim
B hoc ſcribendi genus nouum plane, & patribus noſtris inuſitatum fuiſſe arbitror, qui vel hiſtoricum ſenſum perſequuntur, vel ſi ille apertior ſit, modo ad Allegoricũ, ad Moralem modo excurrunt; ſed ita vt locos cõmunes conficere negligant, ea dicant, quæ illo hiſtoriæ velo contecta, ſiue de Chriſti myſterijs, ſiue de morum cõformatione Spiritum ſanctum reliquiſſe iudicant, ſeruata tamen rerum omnium inter ſe & ſimilitudine, & connexione. Hoc Originem in homilijs in vetus teſtamẽtum,
C Hieronymum in commẽtarijs prophetarum, Ambroſiũ in omnibus, quæ ſcripſit, Gregoriũ in pulcherrimis illis moralis expoſitionis, hoc ceteros patres, ſcripturæque tractatores feciſſe plane animaduertimus. Horũ ego, ſicut & ſidem, & opera, vno Origine excepto, ita etiam ſcribendi rationem imitari exopto, quia non video quos potius ſequi debeam, quàm quos Spiritus ſanctus poſuit in Eccleſia paſtores, & doctores. Feci hoc plene in ſeptem

capitibus

capitibus Hoſeæ prioribus, triplicemque expoſitionem Hiſtoricam, Allegoricam, Moralem, vt potui, elaboraui ſeruato in ſingulis textu, verborumque contextu. Verum, quoniam opus erat immenſi laboris, & verebar cùm ne meum illud ſtudium plenum difficultatis, & negotij connectendi, & continuandi omnia in ſingulis expoſitionibus, moleſtum, nimiumque lectoribus videretur; tum ne operis editionem, quam multi quotidianis prope conuitijs efflagitabant, multum moraretur: prudentium amicorum conſilijs acquieui, & Allegoricam explanationem non ad omnes locos, ſed ad illuſtriores, Moralem ad omnes fere adhibui. Nam & Hieronymus, qui primas in hoc ſtudij genere obtinet, parcior etiam in myſticis ſenſibus fuit, in Commentarijs prophetarum, & Gregorius, qui cœperat Hiſtoriam Iob ſimul cũ Morali ſenſu explanare, paulo poſt, eiſdem fortaſſe quibus nos rationibus adductus, totum ſe ad Moralem expoſitionem conuertit, Hiſtoricam reliquit. Sed iam inuocato beati Ioelis auxilio, vt Spiritus ſancti gratiam mihi ad interpretandum profunda ſua myſteria impertet, quo ipſe afflante, & dictante cõſcripſit, ad inſtitutũ redeamus.

ARGVMENTVM PROPHETAE.

CAP. I.

Prædicit duabus tribubus aduentum exercitus Chaldæorum omnia miſerabiliter vaſtaturi, & famem, atque ſterilitatem inducturi.

CAPVT II.

Deſcribit vim, atque impetum Chaldæorum in Iudæos irruentium, eoſque ad pœnitentiam hortatur, & poſt pœnitentiam benignitatem Dei promittit, & vbertatem ſpiritualium bonorũ per Chriſtum afferendam, ac denique ipſam Spiritus ſancti effuſionem, qui in die Pentecoſtes datus eſt apoſtolis.

CAPVT III.

Totum eſt de extremi iudicij die, de ſupplicio eorum, qui ſanctos perſecuti ſunt, deque eorumdem ſanctorum nunquam interitura beatitudine.

A CAPVT I.

VErbũ Domini, quod factum eſt ad Ioel filium Phathuel. Audite hæc ſenes, & auribus percipite omnes habitatores terræ: ſi factum eſt iſtud in diebus veſtris, aut in diebus patrum veſtrorum. Super hoc filijs veſtris narrate, & filij ve-
B *ſtri filijs ſuis, & filij eorum generationi alteræ. Reſiduum erucæ comedit locuſta, & reſiduum locuſtæ comedit bruchus, & reſiduum bruchi comedit rubigo. Expergiſcimini ebrij, & flete, & vlulate omnes, qui bibitis vinum in dulcedine: quoniam perijt ab ore veſtro. Gens enim aſcendit ſuper terram meam, fortis & innumerabilis: dentes eius vt dentes leonis: & molares eius,*
C *vt catuli leonis. Poſuit vineam meam in deſertum, & ficum meam decorticauit: nudans ſpoliauit eam, et proiecit, albi facti ſunt rami eius. Plãge quaſi virgo accincta ſacco ſuper virũ pubertatis ſuæ. Perijt ſacrificium & libatio de domo Domini: luxerunt ſacerdotes miniſtri Domini. Depopulata eſt regio, luxit humus: quoniam deuaſtatum eſt triticum, cõfuſum eſt vinum, elanguit*
D *oleum. Confuſi ſunt agricolæ, vlulauerunt vinitores, ſuper frumento, & hordeo: quia perijt meſſis agri. Vinea confuſa eſt, & ficus elanguit: malogranatum, & palma, & malum, & omnia ligna agri aruerunt: quia cõfuſum eſt gaudium à filijs hominũ. Accingite vos, & plangite ſacerdotes, vlulate miniſtri altaris: ingredi-*

gredim.ini, cubate in ſacro miniſtri Dei mei: quoniam interijt de domo Dei veſtri ſacrificiũ & libatio. Sanctificate ieiunium, vocate cœtũ, congregate ſenes, omnes habitatores terræ in domũ Domini Dei veſtri: et clamate ad Dominum, A, a, a diei: quia prope eſt dies Domini, & quaſi vaſtitas à potente veniet. Nunquid non coram oculis veſtris alimenta perierũt de domo Dei noſtri lætitia, & exultatio? Computruerunt iumẽta in ſtercore ſuo, demolita ſunt horrea, diſſipatæ ſunt apothecæ: quoniã confuſum eſt triticum. Quid ingemuit animal, mugierunt greges armenti? Quia non eſt paſcua eis, ſed & greges pecorum diſperierũt. Ad te Domine clamabo: quia ignis comedit ſpecioſa deſerti, & flamma ſuccendit omnia ligna regionis. Sed & beſtiæ agri quaſi area ſitiens imbrẽ, ſuſpexerunt ad te: quoniam exiccati ſunt fontes aquarum, & ignis deuorauit ſpecioſa deſerti.

Infra. 2.

HISTORIA.

1 *Verbum Domini.* Multa eſſent & in huius prophetæ, & in ceterorum initijs adnotãda, niſi iam ſemel eſſent in præludijs expedita, & explicata, quis ſit Propheta, quo tempore prophetauerit, contra quos, & huiuſmodi alia. Hoc dicamus, quod Dei miſericordiam valde commendat. Quamuis multis annis captiuitas decem tribuum præcellerit captiuitatem Ieruſalem: tamen eo ipſo tempore, quo decem tribus commonebat vt per pœnitentiã imminentia mala vitarent, etiam duabus tribubus captiuitatem ſuam prædicebat, vt & ipſi reſipiſcerent, & cum fratres ſuos abduci ad Aſſyrios viderent, nec ſuperbis extollerentur, quaſi illis pietate præſtarent, nec de dilatandis imperij ſui finibus cogitarent, ſed ad Deum redirent, & magis vindictã timerent, quàm

A ſumptam iam eſſe de propinquis ſuis animaduerterent. Videmus hoc ſæpe in Iſaia, & in Hoſea, qui eodem tempore floruit. Atque hoc ſenſu dictum eſſe illud cap. 5. expoſuimus: Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama, vlulate in Bethauen poſt tergum tuum Beniamin. Et ne parum videretur per eoſdem prophetas vtroſque admonere; quo tempore Hoſeas decem tribus futuræ captiuitatis prædictione terrebat, eodem Ioelem miſit ad duas, qui grauiſſimam Babylonicæ captiuitatis calamitatem grauiſſimis quoque verbis vaticinaretur. B Nec vero nos moueat quod Hebræi quidam, quos Lyranus ſequitur, vaticinari eum putant contra Iſrael: quum ex verbis huius cap. res poſſit tota cognoſci. 2 Perijt, inquit, ſacrificium, & libatio de domo Domini, quod manifeſte pertinet ad Ieruſalem. Nec putemus ſecum pugnare Hieronymum, vt arbitratus eſt Lyranus, quod hic dicat ad duas tribus eſſe prophetiam; in epiſtola vero ad Paulinum ſcribat: Ioel filius Phatuel deſcribit terram duodecim tribuum eruca, brucho, locuſta, rubigine vaſtante conſumptã: C recte enim reſpondet Paulus Burgenſis in additione prima, nihil obſtare, vt qui contra Iudam prophetat, aliquid obiter dicat contra Iſrael, ſicut & Hoſeas prophetat cõtra Iſrael, ſed interdum etiam loquitur contra Iudam. Vera tamen reſponſio eſt, Hieronymum id dicere iuxta probabilem Hebræorum opinionem, qui (vt ipſe paulo poſt refert) in eruca, locuſta, brucho, rubigine quatuor imperia intelligebãt, quę vniuerſam Hebręorum regionem, ipſoſque Hebræos perdiderunt. De quibus nos agemus num. 10. & 11.

D 3 *Audite hæc ſenes, & auribus percipite omnes habitatores terræ.* Hieronymus ſubtiliter ſingula verba penſitat, quòd Propheta ſicut duobus hominum generibus nunc loquitur, ita duobus verbis diuerſis inter ſe vtatur. Senibus dicit, Audite hæc; habitatoribus vero terræ: Auribus percipite oẽs: Auditus enim (inquit) in Scripturis ſanctis non eſt iſte, qui in auribus reſonat, ſed qui corde percipitur, iuxta illud, quod Dominus

Audire, & auribus percipere

minus loquitur in Euangelio: Qui ha- A
Matth. 13 bet aures audiendi, audiat. Quod au-
tem nos interpretati ſumus, Auribus
percipite, & apud Græcos, & apud He-
bræos vnum verbum eſt: apud Græcos,
ἐνωτίσασθε, apud Hebræos, האזינו, quod
proprie non corde, ſed aure percipitur.
Et vt ſciamus ſacratiorem eſſe auditũ,
quam id, quod in auribus reſonat, Iſaia
loquente diſcamus: Audi cœlum, & au-
Iſa. 1. ribus percipe terra. Qui ſenes ſunt, &
cœleſtes, audiunt ſpiritualiter: qui habi
tant in terra, appellanturque terreni,
auribus percipiunt. Et hoc in omni- B
bus ſcripturis notandum, vbi hæc duo
verba iuncta ponuntur. Quod in La-
mech quoque legimus peccatore, qui
locutus eſt ad vxores ſuas Ada, & Sel-
Gen. 4. la: Audite verba mea vxores Lamech,
auribus percipite verba mea, quia occi
di virum in vulnus meum, & iuuenem
in liuorem meum. Sciebat obſtura eſſe,
quæ loquebatur, & idcirco vxores ſuas
non ad ſimplicem verborum ſonum,
ſed ad reconditam quoq; dictorum in-
telligentiam prouocabat.* Si quis igi-
tur ſenex eſt, & maturæ ætatis, in Do-
mino electus ſenex, (vt in conſequen- C
tibus iuxta LXX. interpretes legimus)
ac paruulorum reliquit infantiam, au-
diat quæ dicuntur. Qui autem adhuc
habitat in terra, & non poteſt dicere:
Pſal. 38. Aduena ſum, & peregrinus ſicut omnes
patres mei, auribus percipiat. Hæc Hie
ro. quæ ego ad verbum deſcripſi, quo-
niam præclara ſunt, & tanto viro di-
gna. Nec me mouet, quod ea Ruffinus
impugnare conatus eſt, & nihil hęc ver
ba inter ſe differre dicit: tantum enim
hoc probat ex Pſal. 48. Audite hæc om-
nes gentes, auribus percipite omnes,
qui habitatis orbem. Nec aduertit Hie- D
ro. non de literæ ſenſu, ſed de ſpirituali
verba facere. Deinde quomodo proba-
re poteſt hic Audite, nõ ſignificare in-
telligite & auribus cordis percipite, cũ
optime, conueniat verbis Dauidis, pro-
uocari omnes non ſolum ad audiendũ,
ſed etiam ad intelligendum? Eadem fe-
Senes. re adnotat Rupertus, additque ſenes di-
ci propter mentis caniciem, vel ſen-
ſuum maturitatẽ, iuxta illud Sapien. 4.
Cani enim ſunt ſenſus hominis, & ætas
A ſenectutis vita immaculata: tantumq;
differre inter ſenes, & habitatores ter-
ræ, quantum inter cælum, & terram,
cum Iſaias dixerit. Audite cœli, & auri-
bus percipe terra. De habitatoribus ter
ræ diximus Hoſ. 4. prope principium.
Ceterum iuxta literæ ſenſum, ſenes ad
audiendum vocat, qui rerum antiquiſſi
marum poſſent recordari, vt interro-
get: Si factum eſt hoc in diebus veſtris,
aut in diebus patrum veſtrorum. Poſt
ſenes autem, & ceteros omnes, qui in
terra illa degebant, percontatur, an ip-
B ſi forte audierint quippiam ſimile. Fieri
enim poterat, vt quod ſenes, qui pau-
ciores ſunt, effugiſſet, aliquem ex tanta
multitudine non lateret, aut quod me-
moria ſenum propter diuturnitatem
excidiſſet, iuniores forſan recorda-
rentur.

Si factum eſt illud in diebus veſtris. Ex
magnitudine rerum dicendarum atten
tum facit auditorem, quod talia dictu-
rus ſit, qualia numquam viderunt, aut
audierunt. Si, hoc loco interrogantis SL
eſt, vt paſſim in ſcriptura videmus, vt
Luc. 22. Domine ſi percutimus in gla-
C dio? Act. 19. Si Spiritum ſanctum acce-
piſtis credentes?

Super hoc filijs veſtris narrate. Adhuc
admirationem auget auditoribus: Nar-
rate, inquit, hæc filijs veſtris, audiant &
nati natorum, & qui naſcentur ab illis,
vt periculũ ex vobis faciant, diſcantq;
quam horrẽdum ſit incidere in manus
Dei irati. Phraſin Hebraicã, Super hoc
narrare, & Latini vſurpant, vt.

Multa ſuper Priamo rogitans, ſuper He 1. Ænei.
ctore multa.

Reſiduum erucæ comedit locuſta. Hie-
ronymus: Erucã, & locuſtam, bruchũ, &
D rubiginem poſuit, vt quæ ſingula raro
eueniunt, omnia ſimul facta memoren-
tur, & ideo mirabilia ſint. Locus eſt dif-
ficilis, ſed vt intelligatur, vocabula
prius explicanda ſunt. Eruca Hebraice
dicitur גזם quod Hebræi quaſi, גוזז id
eſt, tondens dictum volunt, quod adeo
dentibus valet, vt arbores etiam corro-
dat. Hamos 4. Oliueta veſtra, & ficeta
veſtra comedit eruca.* Eadem dicitur à
Chaldæo זחלא, quod repat, à זחל,
quod eſt repere: à LXX. vero κάμπη, à

ſlexura corporis, quia in arcum repen- A
do curuatur. Latine eruca. Columella
lib. 11. de re ruſtica, c. 3. Quæ à nobis
appellantur erucę, Gręce autē κάμπαι
nominantur. Infeſtantq; holera, & fru-
tices, vt idem auctor eſt. Secundum ge-
nus dicitur ארבה, quod inter cetera
genera copioſiſſimum ſit, nam רבה ſi-
gnificat multiplicauit. De hoc legimus
Exod. 10. Ecce ego inducam cras locu
ſtam in fines tuos, quæ operient ſuperfi
ciem terræ, ne quicquam eius appa-
reat, ſed comedatur quod reſiduum fue
rit grandini, corrodet enim omnia li-
gna, quæ germinant in agris. Tertium B
eſt ילק, à לקק, quod eſt lambere, quia
lambit, & comedit. Græce, & Latine
Bruchus, à βρύχω, quod eſt comedo.
Alatum eſt, & arborum folia depopula
tur, ideoque Chaldaice dicitur פרחא,
à פרח, quod eſt volauit. Nahum. 3. Bru
chus expanſus eſt, & auolauit. Ibidem,
Deuorabit te vt bruchus. Congregare
7 vt bruchus, multiplicare vt locuſta. *
Poſt hæc ponitur חסיל, quod ab exci-
dendo, & conſumendo (id enim ſigni-
ficat חסל) nomen habet. Verũ hoc no
men nonnumquam locuſtæ quamdam
ſpeciē ſignificat, pro quo tunc & Hier. C
& Lxx. vertunt, Bruchus, & 2. Paral. 6.
Ærugo, & aurugo, & locuſta, & bru-
chus, & Iſai. 33. Et congregabuntur ſpo
lia ueſtra, ſicut colligitur bruchus, vbi
Lxx. nō bruchum verterunt, vt in prio-
ri loco, ſed ἀκρίδας, id eſt, locuſtas, eſt
enim genus locuſtæ. Interdum non ge-
nus aliquod locuſtæ, ſed rubiginem ſi-
Rubigo. gnificat, vt hoc in loco. Eſt autem ru-
bigo, ſiue robigo vitium frugum, quod
agricolæ apud nos nebulā vocant, quo
ſpicæ corrumpuntur, & contrectatæ
quaſi in cinerem rediguntur. ideoque
à Plinio. lib. 18. cap. 17. inter mala D
frugum, vinearumque numeratur: nec
tantum frugum morbus eſt, ſed etiam
malum, & vredo quædam herbarum,
fruticum, arborumque. Quare quam-
quam Hebræi locuſtæ genus eſſe con-
tendant, potius tamen hunc mor-
bum frugum eſſe Hierony. ſenſit, cum
vertit Rubigo, idemque in illud Hoſ. 5.
Nunc deuorabit eos menſis ait; חסיל
ſignificare rubiginem. Senſerunt etiam

A Lxx. qui verterunt ἐρυσίβη, id eſt, rubi-
go, De qua Theophraſtus lib. 4. de plan
tis, cap. 15. Eryſibe putredo quædam re
ſidentis humoris eſt. Heſychius, Eryſi-
be morbus aeris, qui fit in plantis, & in
fructibus, Chaldæus vertit שׁמפא,
quod interpretes vertunt Rubigo. Eo-
dem modo vertit Leo Iudas. * Quæri-
tur ergo nunc, vtrum propria ſit hæc 8
locutio, an Allegorica? id eſt, vtrum ve-
rè hæc terram vaſtauerint, an eorum
nomine hoſtium exercitus ſignificatus
ſit? Iudęi tam recentiores, quàm uete-
res, non dubitant proprie omnia acci-
B pere, famemque magnam fuiſſe in terra
quatuor conſequentibus annis, primo
eruca cuncta vaſtante, & ceteris dein-
ceps. Idem affirmat Ruffinus tacite Hie
ronymum reprehendens, & quidam
ex nouis ſcriptoribus. Sed non conue-
nit inter eos quo tempore hæc mala
acciderint; veteres enim Hebræi ad
Ioelis tempora referunt, alij ad tempo-
ra Eliæ, & Eliſæi. Sunt qui ita hæc ac-
cidiſſe confirment, vt verba ſonant,
ſed per ea tamen ſignificatam fuiſſe va-
ſtitatem ab hoſtili exercitu inferēdam,
vt Theod. & Lyranus. Mihi magis pro-
C batur ſententia Hieronymi, quam com
munem noſtrorum expoſitorum eſſe
Lyranus affirmat, qui in explanatione
ſequentium verborum: Gens enim
aſcendit ſuper terram meam fortis, &
innumerabilis; Hebræ. expoſitionem
reijcit hoc argumento, quòd quam-
quam liquido affirmare nequeamus,
aut factum eſſe, hoc quod ipſi dicunt,
aut non eſſe factum, cum nihil in Re-
gum, & Paralipomenon hiſtoria de
hoc legamus: tamen ſi tot annorum
fames, & tanta locuſtarum calamitas
inuecta eſſet, numquam eam ſcriptu-
D ra tacuiſſet, quemadmodum nec fa-
mem trium annorum, & ſex menſium
tacuit ſub Elia. * Poſt hæc addit: Tan-
tum dicimus quod ſub metaphora lo- 9
cuſtarum hoſtium deſcribatur aduen-
tus, &c. Me & hæc Hieronymi ratio
mouet, & illud, quod ſequitur: Gens
enim aſcendit ſuper terram meam, &c.
quod hoc ipſum non obſcure ſignifi-
cat. At obijcit nobis Theodo. quod
Propheta prædicit, factum iam memo-

rari

rari ab Scriptura Hamos. 4. Percuſſi vos in uento vrente, & in aurugine, multitudinem hortorum veſtrorum, & vinearum veſtrarum, oliueta veſtra, & ficeta veſtra comedit eruca, & non redijſtis ad me, dicit Dominus. Verum non meminit Theo. Hamos hæc decem tribubus dixiſſe, quibus prophetabat, vnde & caput illud ita exorſus eſt: Audite verbum hoc vaccę pingues, quæ eſtis in monte Samariæ: Ioelem autem loqui ad Ieruſalem, vel ipſe in argumento Prophetæ aperte indicat. Quod autem affirmant Lyra. & Vatab. hanc eſſe famem illam, quam prædixit Eliſæus: multo profecto abſurdius eſt: nam fames illa ſeptem annorum, quã prædixit S Eliſæus, eiuſdem Eliſæi tempore contigit, vt 4. Reg. 8. videmus, hoc eſt, ante tempora Ioelis. Sed qui hoc dicunt, contendunt Ioelem propheta ſſe tempore Ioram filij Achab regis Iſrael: quod nos in præludiis falſum eſſe demonſtrauimus. Nec vero impugnatione noſtra indigent, cum ipſi ſe mutuo impugnent, teſtenturque R. Salomon, & R. Dauid ſcriptum eſſe in Chronographia Heb. quam vocant. Seder holam, Ioelem prophetaſſe ſub Manaſſe rege multo poſt Eliſæum. Quare Salomon, & Dauid, referunt quidem, ſed non videntur probare, quod quidam aiebant, prophetiam hanc pertinere ad ſeptem illos annos Eliſæi. 4. Reg. 8.

10 Reliquum eſt, vt quãdoquidem exercitus hoſtium his nominibus metaphorice ſignificatur, quæramus qui nam hoſtes ſint. Veteres enim Hebræi (vt refert Hier.) quatuor regna Hebræis infeſta interpretantur, quæ ordine quodam inimice eorum gentem vaſtauerunt, & quod unum regnum relinquebat, alterum quod poſtea ſequebatur conſumebat. In eruca Aſſyrios, atque Chaldæos ſignificari putant, in locuſta Medos, & Perſas, in brucho Macedones, & Alexandri ſucceſſores, præſertimque Antiochum Epiphanem, in rubigine Romanos. In eandem ſententiã ierunt Rupertus, & Lyranus, & alii nõnulli. Nec eam Hieronymus refellit, ſed alteram tamen ei proponit: Licet nunc (inquit) nobis magis de Babylonijs dici videatur, atque Chaldæis, quorum crudelitas in populum Dei, feritaſque deſcribitur. Hæc eadem mihi magis probatur, quoniam Hebræorum opinio duo habet difficilia. Primum eſt, quod in eruca Aſſyrios, atque Chaldæos intelligit, qui & diuerſi inter ſe fuerunt, & diuerſis temporibus, alteri decem tribus, alteri duas infeſtarunt, nec habent cur in vno animali, hoc eſt in eruca, intelligantur. * Alterum eſt, 11
quod reges Medorum, atque Perſarum numquam venerũt in terram Hebræorum, neque eos læſerunt, ſed potius beneuoli erga eos fuerunt. Vnde Dan. 7. ſcriptum eſt: Et ecce beſtia alia ſimilis vrſo in parte ſtetit: quam Hier. & ceteri expoſitores uolunt reges eſſe Medorum, atque Perſarum, additq; continuo Hieronymus: Quodque dicitur, In parte vna ſtetit: ſic Hebræi interpretantur, nihil eos aduerſum Iſrael crudele geſſiſſe. Vnde & in Zacharia propheta equi albi appellantur, &c. Video etiam Prophetam, cum ſæpe homines ad luctum vocet, numquam nominare decem tribus, aut Samariam, aut Ephraim, aut Iſrael, aut Ioſeph, ſed Sion, & Ieruſalem, & ſacerdotes Dei. Perijt ſacrificium, & libatio de domo Domini, luxerunt ſacerdotes miniſtri Domini. Et mox: Accingite vos, & plãgite ſacerdotes, vlulate miniſtri altaris. Ingredimini, cubate in ſacco miniſtri Dei mei. Et cap. 2. Canite tuba in Sion, vlulate in monte ſancto meo. Et poſtea: Inter veſtibulum, & altare plorabunt ſacerdotes miniſtri Domini, & dicent, &c. Et poſt pauca: Et eum, qui ab Aquilone eſt, procul faciam à vobis: per eum, qui eſt ab Aquilone regem intelligens Chaldęorũ, ſiue ipſos Chaldæos, vt Ier. 1. Ab Aquilone pandetur omne malum ſuper omnes habitatores terræ. * Quomodo igi- 12
tur hæc quatuor in Chaldæis interpretabimur, nam Hieron. qui nobis dux ad hanc ſententiam fuit, ſingulorum explicationem præteriit? Primum, illud ſatis probabiliter dicere poſſumus, in his quatuor, quę Propheta nominauit, cõprehenſa eſſe vniuerſa, quæ fruges, vi-

neas, arboreſq; perdunt, hæc enim ſunt
quæ maxime perdunt: ideoque in illis
intelligi omnes reges, & duces, & natio
nes, quæ regi Chaldæorum Nabucho-
donoſor ſe ſe aduerſus Ieruſalem adiũ-
xere, de quibus Iere. 1. legimus: Quia ec
ce ego conuocabo omnes cognationes
regnorum Aquilonis, ait Dominus: &
venient, & ponent vnuſquiſque ſolium
ſuum in introitu portarum Ieruſalem,
& ſuper omnes muros eius in circuitu,
& ſuper omnes vrbes Iuda. Ergo quia
multi erant, & quiſque eorum pro viri-
bus Iudæis nocebat, quodque hi nõ va-
ſtabant, vaſtabant illi, merito dicit: Reſi
duum erucæ comedit locuſta, &c. Itaq;
omnino videtur de vno aduentu ho-
ſtium loqui: ait enim: Gens enim aſcen
dit ſuper terram meam fortis, & innu-
13 merabilis, &c. * Quod ſi quis diuerſos
potius hoſtium incurſus ſignificari ve-
lit, equidem nõ repugnabo, recte enim
intelligi poteſt de quatuor Chaldæorũ
extremis incurſionibus in terram Iu-
da, de quibus 4. Reg. 24. & 25. Prima
fuit, cum uenit Nabuchodonoſor rex
Babylonis in Ieruſalem, & obſedit eam,
& tradidit Dominus in manu eius Ioa-
cim regem Iudæ, & partem vaſorum
domus Dei, & aſportauit ea in terram
Sennaar, vt Dan. 1. ſcriptum eſt. Quo
tempore cum alijs captiuis Daniel, &
tres eius ſocij abducti ſunt. Secunda, cũ
idem rex tranſtulit Ioachin regem in
Babylonem, & matrẽ, & vxores, & eu-
nuchos eius, & iudices terræ duxit in
captiuitatem, & omnes viros robuſtos,
& bellatores. Tertia, cum nono anno
Sedeciæ obſedit Ieruſalem, & cepit an-
no vndecimo, & vinctum Sedeciã duxit
in Babylonẽ. Quarta, cũ venit Nabuzar
dan princeps exercitus regis Babylo-
nis, & ſuccendit domum Domini, & do
mum regis, & omnes domos Ieruſalem
combuſſit igni, & muros in circuitu
deſtruxit. Quæ merito rubigini compa-
rantur, omnia enim redegit in cineres,
vt rubigo, ſicut tres priores erucæ, lo-
cuſtæ, brucho propter multitudinem
militum omnia diripientium, atque va-
ſtantium.

ALLEGORIA.

14 Iudæos, qui Chriſtũ audire noluerũt

A docentẽ, & æternæ vitę iter commonſtrantẽ
ſtrantẽ exercitus Romanorũ miſere ve
xauit, & perdidit, à quibus quatuor inſi
gnes clades acceperunt, quas recte in
eruca, locuſta, brucho, rubigine ſignifi-
catas eſſe dicemus. Prima fuit, cum mul
ti Iudæi Ieroſolymis à militibus Sabini
Romani ducis, ac deinde à Varo cæſi
ſunt, vbi præter eos, qui in prælio ceci-
derunt, Varus duo fere millia in crucẽ
egit. Lege Ioſephum lib. 2. de bello Iud.
c. 2. & 3. Secunda fuit variis tumultibus
in Iudæa exortis ſub Felice præſide, cu
ius meminit Lucas Act. 23. & 24. & ma
B gna cũ Iudæorũ clade compoſitis. 2. de
bello. c. 12. Tertia ſub præſidibus Albi-
no, & Floro, quo tẽpore vrbes ſpoliatę,
& tota pene deſerta regio eſt, & multa
hominũ millia extincta, vt eodẽ li. c. 13.
14. 15. late narrat Ioſeph. Quarta, cum
tandẽ Ieruſalem à Tito euerſa, & vni-
uerſa fere gens aut cæſa, aut in captiui-
tatem ducta eſt, quæ iure etiã in rubigi-
ne intelligitur. * Præter hæc quadru-
plex peſtis multò armis Romanorum
ſæuior Iudæos miſerrime diſperdidit,
auaritia, hypocriſis, inuidia, increduli-
tas. Hæ ſunt eruca, locuſta, bruchus, ru-
C bigo. Propter has venerunt Romani, &
ſuſtulerunt eorũ locum, & gentẽ. Aliã
allegoriã excogitauit Hugo S. Victoris
ſatis appoſitã: ſignificari in his quatuor
quatuor Eccleſiæ perſecutiones: quæ
primo ab idololatris, ſecundo ab hæreti
cis, tertio à male, carnaliterq; viuenti-
bus Chriſtianis impugnata eſt, & impu
gnatur quarto ab Antichriſto ſæuiſſime
impugnabitur. Idololatrę primo Eccle-
ſiã perſecuti ſunt, & eruca vocatur pro-
pter ſpurcitiam, & varietatem idolola-
triæ. Hos ſubſecuti hæretici locuſtæ di-
cuntur propter volatum ſcientiæ, agi-
litatem ingenij, elationem ſuperbiæ.
D Poſt hęreticos venerunt carnales Chri
ſtiani, qui bruchi nomine deſignantur
propter æſtum, & immunditiam car-
nalis concupiſcentiæ: Antichriſtum
rubigo ſignificat propter immanitatem
ſæuitiæ.

TROPOLOGIA.

Hieronymus hæc eadem referens ad
mores, quatuor animi perturbatio- 16
nes inſigniores, fonteſque cæterarum
ſignifi-

ſignificati putat, quæ virtutes perdunt; A
ægritudine, gaudium, timorem, ſpem.
Ægritudo eſt cū triſtes ſumus, & mœ-
rore conficimur, ſtatusque noſtræ mē-
tis euertitur: gaudium, cum geſtimus
lætitia, & bona noſtra moderanter fer-
re nō poſſumus. Atque hę duæ præſen-
tis temporis ſunt. Reliquæ futurū ſpe-
ctant, ſpes & timor. Bona ſperamus, &
proſpeta, aduerſa timemus. Has per-
turbationes, inquit, vno, nec pleno ver-
ſiculo illuſtris Poeta comprehendit.

Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gau-
dentque, nec auras
6. Æne. *Reſpiciunt clauſi tenebris, & carcere*
cæco.

Hugo S. Victoris erucam interpreta-
tur eſſe libidinem, locuſtā inanem glo-
riam, bruchum gaſtrimargiā, quam gu-
lam vulgo vocamus, rubiginem iram,
vel impatientiam. Nam ſæpe vſu venit,
vt qui iam libidinis ſe victorem putat,
in uanam gloriam incidat elatus victo-
ria: atque vbi hanc quoque fugauit, à
gaſtrimargia vincatur quaſi ſecutus iā
ſuæ caſtitatis, & humilitatis. Sed hac
quoque victa dum videt animus in car
ne continentiam, in mente humilitatē,
in corpore abſtinētiam, perfectum ſeſe C
exiſtimat, & præ ſe cæteros deſpiciens,
ſi quando uoluntati ſuæ reſiſti videt,
protinus habenas laxat iræ, in verba
Io. 9. proſilit impatientiæ dicens: In pecca-
tis natus es totus, & tu doces nos? Scri-
1. Cor. 2. ptum eſt, Spiritualis iudicat omnia, &
ipſe à nemine iudicatur, & in lege os le-
proſi claudi præcipitur. Prius igitur re-
cte diſcas, vt ſane doceas, prius bene vi
uas, vt iuſte arguas. Sed hæc omnia co-
pioſius & elegantius Greg. 33. mor. c.
39. vnde Hugo mutuatus eſt.

HISTORIA.

Expergiſcimini ebrij. Ebrios vocat, qui
17 vitijs capti, & uoluptatibus dediti nihil D
niſi voluptates ſuas cogitant, vt elegan
ter exponit Hie. de qua ebrietate & Do
minus ait Luc. 21. Attendite autem vo-
bis, ne forte grauentur corda veſtra in
crapula, & ebrietate, & curis huius vi-
tæ. Hos vt dormientes, & ebrios actio-
nibus verbis ad pœnitentiam prouocat,
& flere iubet, quoniam voluptates illas
ſuas cito erant amiſſuri. Recentiores

A Heb. & quidam alij, vbi Hier. poſuit,
In dulcedine, vertunt, Super muſto,
עַל עָסִים, vt ſit ſenſus. Qui bibitis vi-
num vlulate, aut flete ſuper muſto: Sed
nos ſciamus, (quod & ipſi fatentur)
עָסִים non ſolum muſtum ſignificare,
ſed ſuccum quemcumque dulcem, qui
ad potandū exprimitur ab עסס, quod
eſt calcauit, aut compreſſit. Vnde fit
vt & dulcedinem ſignificet, vt Ioe. 3. In
illa die ſtillabunt montes dulcedinem,
quomodo etiam ibi Lxx. & Chaldæus
interpretati ſunt. Porro עַל, licet fre- עַל. Pro
quenter ſit idem quod Super, tamen In.
B etiā ponitur pro In, vt Iſai. 38. Et Pſal-
mos noſtros cātabimus cunctis diebus
vitæ noſtræ in domo Domini Gen. 27.
viues in Gladio, & fratri tuo ſeruies.
Danie. 9 Et erit in templo abominatio
deſolationis. Eſt ergo ſenſus: qui bi-
bitis vinum in dulcedine, id eſt, quibus
iucundiſſimæ ſunt huiuſmodi volupta-
tes. Ex quo videmus quantum aber-
rent qui dicunt pro עַל עָסִים nihil
poni in noſtra tranſlatione.

Gens enim aſcendit. Præterito utitur 18
pro futuro more prophetico, vt cer-
tiſſimum eſſe intelligamus, quod di-
citur, ſicut & modo dixit, Quoniam
C perijt ab ore veſtro, pro Peribit & au-
feretur vobis. Hier. Narratur impietas
hoſtium ſub figura locuſtarum, & rur-
ſum ſic de ipſis locuſtis dicitur, quaſi
hoſtibus comparentur, vt cum locuſtas
legeris, hoſtes cogites, cum hoſtes cogi
taueris, redeas ad locuſtas, &c. Itaque
multitudinem locuſtarum uocat nunc
gentē fortē, & innumerabilē, ſed per lo
cuſtas exercitū Chaldæorum intelligi Regul.
vult. Mouit locutio Lyranū, ideoq; de De beſtio
locuſtis hæc dici negat: nō debuit tamē lis loqui-
moueri, ſolet enim ſcriptura de huiuſ- tur ſcriptu
D modi beſtiolis ita loqui, ac ſi homines eſ ra, ac ſi ho
ſent, vt hic adnotāt Hebręi, & Burgēſis mines eſ-
in add. 2. vt Prou. 30. Formicæ populus ſent.
infirmus, lepuſculus plebs inualida, &c.
Et ibid. Locuſta regē nō habet, ſed egre
ditur per turmas. Ita Virgil. de apibus.

Magnanimoſque duces, totiuſque ex or 4. Georg.
dine gentis
Mores, & ſtudia, & populos, & prælia
dicam.

Et de formicis.

4 Æneid. *It nigris campis agmen, prædamque per herbas*
Conuectant calle anguſto, pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris, pars agmina cogunt,
Caſtigantque moras. ---

Affert quoque Burgenſis quod c. 2. dicitur: Quaſi aſpectus equorum, aſpectus eorum, quaſi equites ſic current. Sicut ſonitus quadrigarum ſuper capita montium exilient, &c. Quod non diceret, ſi vere eſſent equites & quadrigæ. Cur autem gentem fortem vocet, ſatis indicant, quæ ſequuntur.

19 *Dentes eius vt dentes leonis.* Omnia lacerabunt, & vaſtabunt inſtar leonum. De leonis autem, & de catuli leonis dẽtibus diximus Hoſ. 5. ad finem, in illud: Et quaſi catulus leonis domui Iuda. Quod vero hic quidam cum R. Dauid negant לביא, quod eſt in Hebr. ſignificare catulum leonis, ſed grandem potius leonem, errant cum ſuo duce: nam & Chaldæus, & Lxx. verterunt, Vt catuli leonis. Iidem Lxx. eodem modo tranſtulerunt Pſal. 56. Et eripuit animã meam de medio catulorum leonum. Putat R. Dauid ex Iob 4. argui Chaldæum, ait enim: Catuli leonis diſſipati ſunt, vbi leo qui catulos genuit, dictus eſt לביא. Sed non uidet nomina ætatis mediæ vtrique extremorum tribui ſolere, & vice verſa, ſicut adoleſcens modo puer dicitur, modo iuuenis, aut vir, vt iam probauimus Hoſ. 5. etenim catulos intelligit hic grandiores, quibus molares fortes ſunt.

Poſuit vineam meam. Tota locutio eſt metaphorica, ſiue allegorica: nã metaphora, ſi longior ſit, allegoria vocatur, vineã vocat populũ, de quo Pſal. 79. Vineam de Ægypto tranſtuliſti, &c. Vt recte Hier. interpretatur. Eſt ergo, ac ſi diceret: Oẽs vites corroſit, & diſſipauit.

20 *Et ficum meam decorticauit.* Si decorticentur arbores, notum eſt cito areſcere. Hiero. ficum eſſe vult ipſum eundẽ populum Iudæorum, ad quem poſtea ſub ficus figura venit ſeruator, vt fructus comederet, & non inuenit, maledixitque ei. Matth. 21. Verum, quoniam ficus in vineis, interq; vites ſunt, haud A abſurde interpretabimur etiam ficus eſſe populi principes, & magiſtros, qui opibus ſuis ſpoliati ſunt, & cito aruerunt, id eſt, omnino perierunt. Nam illis incurſionibus hoſtium, & cæde principum, atque fortium populus paulatim in dies areſcebat, vt ficus decorticata, quod ad ſenſum Hieronymi pertinet; & principes ipſi amiſſis opibus, amiſſiſque multis ſuorum in interitum feſtinabant, & quaſi areſcebant. Hier. Omnia autem ſub metaphora locuſtarum dicta noſcamus, quæ in tantũ cuncta populantur, vt derodant arborum B cortices, exutaſque proijciant, & omni virore conſumpto albos ramos, & aridos derelinquant.

ALLEGORIA.

Diximus iuxta hiſtoriam (ait Hier.) 21
tranſeamus ad intelligentiam ſpiritualem, vt cum ſenibus audire poſſimus. Contra Eccleſiam aſcendit gens fortis robore, & potentia huius ſeculi, vt reges, & imperatores idololatræ, vel hæreſiarchæ, ac denique ipſe Antichriſtus. Innumerabilis multitudine, quia multiplicati ſunt ſuper capillos capitis Pſal. 68. mei qui oderunt me gratis. Et quoniã C multis uiribus, & artibus, atque potentia inſtructi erant ad nocendum, merito dentes eius ſicut dentes leonis. Hæc Iſai 5. gens poſuit vineam Domini in deſertum. Vinea Domini exercituum domus Iſrael eſt, id eſt, Chriſtiani. An non eam fere in deſertum poſuit hæreſis Ariana? Sed vetera omittamus, & calamitatum noſtrorum temporum recordemur, quot vites huius vineæ areſecit & excidit Lutherus filius Diaboli? quot ficus decorticauit, id eſt, epiſcopos, & magiſtros peruertit? Et quoniam ficus etiam Eccleſia eſt propter fructus dulcedinem, hoc eſt quod maxime nituntur noſtræ ætatis hæretici decorticare D ficum, hoc eſt externa Eccleſiæ, quæ videntur viliora, ſed quibus maxima teguntur, atq; conſeruantur, tollere, nempe ceremonias Eccleſiaſticas, & quæ vulgo theologi vocant ſacramentalia, atque adeo ſacramenta ipſa, quæ ceremoniæ quædam ſunt, quibus Deus colitur, & homines ſanctificantur. Videntur hæc humilia, ſi externam tantum ſpeciem

Externæ ceremoniæ valde vtiles.

ſpeciē ſpectes,ſed ſi tollas, ficus decor-
ticabitur,Eccleſia nudabitur, & albi fiēt
rami eius, & areſcet.Ideo de quibuſdam
qui hæreticorum typum portant,legi-
mus Iob. 30. Et mandebant herbas, &
arborum cortices.

TROPOLOGIA.

22 *Expergiſcimini ebrij*. Greg. 33. Mor.
c.40.Ebrij uocati ſunt,qui mundi huius
amore confuſi mala non ſentiunt, quæ
patiuntur.Quid eſt ergo dicere:Exper-
giſcimini ebrij,& flete, niſi,Somnum ve
ſtræ inſenſibilitatis excutite, & in deua
ſtatione cordis tot ſibi ſuccedentibus
vitiorum peſtibus uigilantibus lamen-
tis obuiate?In eo autem quod ſequitur:
Gens enim aſcendit, &c. Hieronymum
cum ſenibus audiamus, qui Moralem
ſenſum ita eleganter exponit,vt neque
addi quidquam,nec detrahi poſſe videa
tur.Ipſa eius verba ponā. Aſcendit gēs
ſuper terram Dei, animam videlicet hu
manam:(omnes enim animę Dei ſunt,
ſicut anima patris, ſic & anima filij) &
aſcendit gens principum mundi illius,
& tenebrarū, & ſpiritualia nequitiæ in
cœleſtibus,aduerſum quos nobis eſt lu
cta, atque certamen, de quibus dicitur:
Eccl.10. Si ſpiritus poteſtatem habentis aſcen-
derit ſuper te, locum tuum ne dimiſe-
ris.Cuius gentis dentes ſunt ſicut den-
1. Pet. 5. tes leonis,de quo Petrus Apoſtolus lo-
quitur. Aduerſarius veſter Diabolus
tamquam leo rugiens circuit quærens
quem deuoret. *Et molares illius quaſi ca
tuli leonis*. Catulum leonis, vel eum in-
tellige,qui eleuatur contra omne, quod
dicitur Deus, & religio, (id eſt Anti-
chriſtum) vel certe omne dogma per-
uerſum. De cuius contritis molaribus
qui intrinſecus latent, & non videntur,
Pſal.57. ne facile vitentur, etiam Pſalmiſta læ-
tatur dicens: Molares leonum confrin
get Dominus. Si ergo dederimus locū
huic genti vt aſcendat in nobis: ſtatim
ponet vineam noſtram in deſertum, de
qua vinum facere ſolebamus, quod læ-
tificat cor hominis: & ficus noſtras de-
corticat, ſiue confringit, ne habeamus
in nobis Spiritus ſancti dona dulciſſi-
ma, ne ſub vinea noſtra, & ficu vir ſan-
ctus requieſcat, ſub quibus cum fuerit,
aduerſariorum impetus non timebit.

A Nec ſufficit huic genti vineam diſper-
dere, ficumque confringere, niſi ſcru-
tans ſcrutetur eas, & quidquid in illis
vitale fuerit interficiat, vt omni virore
conſumpto albi, atque emortui ramu-
ſculi remaneant, & compleatur in no-
bis:Si in uiridi ligno hæc faciunt,in ſic Luc.23.
co quid facient? &c.

HISTORIA.

23 *Plange quaſi virgo accincta ſacco*.Ieru
ſalem iubet,vt plangat eo modo, atque
eo planctu, quo virgo accincta ſacco
(qui habitus eſt lugentium) plangere
B ſolet ſuper uirum pubertatis ſuæ, deſt
cui primo nupſerat, cum adhuc virgo
eſſet,quem propterea Lxx. vocant παρ
θενικόν.ideſt uirgineū, huiuſmodi enim
viri uehementius amari ſolent. Virgi-
nem autem vocat cum Lxx. nouam nu
ptam, quæ cito virum amiſit, propter
ætatem,non propter integritatem, ac
ſi diceret:Plange,ſicut mulier, quæ vi-
rum ea ætate amiſit, qua aliæ virgines
ſunt,& necdum nupſerunt, eſt enim &
in Heb. & in Chaldæo בתולת.ideſt
adoleſcentula.Hieronymus: Vir puber
tatis,ſiue vt Lxx.tranſtulerunt, παρθενι-
κός, quem vulgo uirgineum vocant;eo
C quod primus florem virginitatis abſtu-
lerit,&c.Et quoniam בתולה non raro
etiam pro virgine accipitur: illud in
promptu eſt ad reſpondendum, vſitatū Reg.
eſſe in ſcriptura, vt aliquid habeat no- Res ſæpe
men eius,quod paulo ante fuit,vt Exo. habēt no
7. Proiecerunt que ſinguli virgas ſuas, men eius,
quæ verſæ ſunt in dracones:ſed deuora quod pau
uit virga Aharon virgas eorum.Iure au lò ante
tem iubet lugere ſicut virginem, quæ fuerunt.
amiſit virum pubertatis ſuæ, quoniam
re vera Synagogæ vir primus fuerat
Deus, qui eam ſibi deſponſauerat in
D Abraham, Iſaac, & Iacob, vt Ezec. 16.
videmus; ſed illa hunc virum peccatis
ſuis à ſe abalienauerat,& ad idola,quaſi
ad ſecundum virum tranſierat. Pœni-
tentis enim illa vox eſt,Reuertar ad vi-
rum meum priorem Hoſ.2.

Perijt ſacrificium,& libatio.Ingredie-
tibus hoſtibus,& fruges, ceteraque om 24
nia vaſtantibus, neceſſe erat deeſſe ſa-
crificium & libationem. Libatio,ſeu li- Libatio.
bamen נסך dicitur, à, נסך, quod eſt
Fudit:fundebatur enim vinū,vel ſicera,

 Nu.28.

A Nu.28. Hinc Deut.32. De quorum victimis comedebant adipem, & bibebāt vinum libaminum. Nume.28. Libabitis vini quartam partem partem hin per agnos ſingulos. Sacrificium. i, מנחה ſiebat, vt ait Hier. ex ſimila cum oleo, & melle. Leu.6. Quamuis hac voce quodcunque etiam ſacrificium ſignificari ſolet, vt Nu.28. Alterumque agnum ſimiliter offeretis ad veſperam iuxta omnē ritum ſacrificij matutini. Quare forte hic de ſacrificio agni quotidiani loquitur.

Luxit humus. Deuaſtata, ſcilicet, & fructu ſuo ſpoliata, tunc enim habitum lu- B gentis videtur aſſumere.

Confuſum eſt vinum. Pagninus, & alij vertunt, Aruit vinum. At quamuis id (Confūdi.) quoque ſignificet verbum, הוביש, tamen elegantius mihi tranſtuliſſe videtur Hieronymus, Confuſum eſt vinum. Et poſtea, Vinea confuſa eſt, & confuſū eſt gaudium: quod quaſi confuſum, & pudefactum ſit vinum videns ſe non reſpondere votis, & laboribus agricolarum, & ſimiliter vinea. Gaudium etiā confuſum eſt, quoniam ſicut qui incipit exhilarare alios, ſi explodatur, aut tacere iubeatur, cōfunditur: ita gaudium ſe- C ſe oſtentare cœperat, & repente ſucciſum eſt. Denique R. Abraham adnotat, Confuſum eſt idem ſignificare quod Aruit.

25 *Elanguit oleū.* Periit, defecit. In Heb. eſt אמלל, quod & Hoſ. 4. poſitum eſt, vbi ait: Et infirmabitur omnis, qui habitat in ea. Ibi hoc verbū expoſuimus.

Confuſi ſunt agricolæ. Idem verbum eſt, de quo iam diximus, id eſt, pudore magno ſuffundentur, cum videant ſe nihil ex labore ſuo percipere, cum magna ſperaſſent. LXX. Aruerunt agricolæ, videlicet præ dolore. Quare non D erat, cur ex præterito in Imperatiuum mutaretur à quibuſdam, qui verterunt, Confundimini agricolæ.

Meſſis agri. In hac legumina, & omnia, quæ ſolet humus gignere, intelligit Hieronymus.

Accingite vos, ſcilicet, cilicio, vel ſacco, eſt enim verbum, quod paulo ante vſurpauit cum dixit: Quaſi virgo accincta ſacco.

Sanctificate ieiunium. Hieronymus ſimpliciter videtur intelligere, ſanctum ieiunium ieiunate. Sed poſſumus & iuxta ſcripturæ phraſin intelligere, Parate ieiunium, confugite ad ieiunium. Sanctificate enim interdum idem eſt quod Parare. Iſai. 13 de Medis, & Perſis: Ego mandaui ſanctificatis meis, & vocaui fortes in ira mea. Ierem. 6. Sanctificate ſuper eam bellum. Significat etiam ſegregare, Exod. 13. Sanctifica (Sāctifico.) mihi omne primogenitum. Numer. 5. Sanctificaui mihi quidquid primum naſcitur in Iſrael. Vt liceat etiam interpretari, Segregate tempus aptum ieiunio, vel, vt interpretatus eſt Theodoretus: In ieiunium vos ſegregantes ſancte, & pure id obite.

Vocate cœtum. Nec hic erat cur muta 26
retur tranſlatio in; Clamate ceſſationē, cum & Chaldæus eodem modo verterit, & eum ſecuti ſint R. Abraham, & R. Dauid, & alij Hebræi. Symmachus vertit, Vocate Synodum.

Congregate ſenes omnes habitatores terræ. Vt multorum clamore magis moueatur Deus.

A a a diei. Verba ſunt Prophetæ futura mala præuidentis, & eorum terrore vehemētius ad pœnitentiam exhortantis. A a a vnica dictio eſt apud He- (A a a) bræos אהה, eſtque dolētis interiectio, vt apud Latinos, Heu, aut Ah. Hieronymus Heu ſolet vertere, vt Ioſu. 7. Heu Domine Deus, quid voluiſti traducere populum, &c. Et Iud. 6. Heu me Domine Deus, quia vidi angelum Domini. Et cap. 11. Heu me filia mi, decepiſti me. Ex quibus locis facile intelligimus, quid valeat in illis locis vbi ſine interpretatione relinquitur, vt Iere. 1. A a a Domine Deus, ecce neſcio loqui, Et cap. 14. & Ezec. 20. Quamuis in his tribus locis vltimis Chaldæus ſemper trāſtulit, Suſcipe deprecationem meam ex quo liquet coniunctionem etiam eſſe obſecrantis. Conſtat quoque deprauatam eſſe ſcripturam, cum aſpirationē habere debeat, Aha: ſed pronuntiationem non arbitror eſſe mutandam, modo vt vnicā dictionē proferamus Aaa, non autem quieſcendo in ſingulis literis, ac ſi tres dictiones eſſent. * Non 27
proba-

A probabitur hoc fortaſſe nouis Hebræis, qui putant ח literam eſſe conſonantē, cū vere vocalis ſit, habent enim multa huiuſmodi, in quibus errant pueriliter. Sed audiant huius rei cauſam ex Hieronymo in Traditionibus Hebraicis in Geneſ. Idioma, inquit, linguæ illius eſt per ח quidem ſcribere, ſed per A legere, ſicut è contrario A literam ſæpe per ח pronuntiant. Recte ergo profertur A a a, licet ſcribendum ſit Aha. Ita Aharon per aſpirationem ſcribitur, ſed profertur Aaron.

Quia prope eſt dies Domini. Diem Domini vocat, quo potentiam ſuam oſtenſurus eſt puniēdo, vt latius in Sophon. cap. 1. explicabimus, vbi ait, Quia iuxta eſt dies Domini.

B *Et quaſi vaſtitas a potente veniet.* Erit hic dies quaſi vaſtitas quędam maxima Saddai. quæ à potente proficiſcitur. Pro Potēte eſt שדי, quod (vt hic ait Hieronymus) vnum eſt ex decem nominibus Dei, de quorum interpretatione epiſtolam idem ſcripſit ad Marcellam, cuius initium eſt: Nonageſimum Pſalmum. In qua docet Pſal. 90. vbi legimus, In protectione Dei cœli commorabitur, legi in Hebræo hoc nomen, Aquilamque interpretari *ἱκανὸν* quod nos C robuſtum, & ſufficientem ad omnia perpetranda poſſumus accipere. Quæ interpretatio recte huic loco conuenit, dicitur enim Saddai, quod ſibi ſufficiat, & alterius auxilio non egeat.

28 *Numquid non coram oculis noſtris.* Ita legendum eſt, ita enim eſt in Hebr. & ita legunt Hieronymus, & Chaldæus. Nec obſtat in LXX. legi, Coram oculis veſtris, cum facile pro *ἡμῶν*, potuerit vna litera mutata ſcribi *ὑμῶν*. Hoc autem ait: Nobis omnibus videntibus nihil erit quod in templo offeratur, quo- D niam hoſtes agros, & fruges vaſtabunt, atque ita lætitia, & exultatio tam offerentium, quàm ſacerdotum, quæ audiri, & cerni in templo ſolebat, nulla erit.

Cōputruerunt iumenta in ſtercore ſuo. Manebunt domi iumēta, nec foras educentur timore hoſtium obſidentium, & fame in ſtabulis morientur. Hebræi multo aliter vertunt: Computruerunt grana ſub glebis ſuis: quod ad rem de qua agitur, nihil pertinet, ſiue de locuſta omnia interpretari velis, ſiue de exercitu Chaldæorum. Quare multo verior, & magis propria eſt Hieronymi tranſlatio, Computruerunt iumenta. Sed ipſi legunt פרדות, quod quidā etiam Hebræi affirmant eſſe pluralem numerum nominis פרדה, quod mulam, ſiue iumentum ſignificat. Sed Hieronymus legit פרדות, de quo nemo dubitare poſſit, quin mulas, & iumenta ſignificet, literæ enim ſunt in vtroque nomine eædem.

29 *Demolita ſunt horrea diſſipatæ ſunt apothecæ.* Pro Horrea, in Hebræo eſt אוצרות, id eſt, theſauri. Theſauri autem dicūtur in ſcriptura quarumuis rerum præſertim vtilium, & pretioſarum receptacula, vt diximus Hoſ. cap. 13. nu. 41. Horreum autem proprie hordei eſt, & Horreum ab hordeo dicitur Varroni, ſicut farreū dicebatur receptaculum farris. Vſus tamen obtinuit vt tritici, & farris, & rerū ſimilium, quæ ad victum pertinent, receptacula dicerentur horrea, nam hæc nunc theſauros appellat. Apothecæ autem ſunt in quibus fruges, & vinum reponuntur, Heb. ממגרות, & ideo Lxx. vertérunt, Diſsipati ſunt theſauri, ſuffoſſa ſunt torcularia. Huiuſmodi autem Apothecæ. cellæ, & receptacula ſolent refici, & reparari cum prouentus ſpectatur, ſed vbi prouentus non eſt, negliguntur, & negligentia paulatim corruunt, aut etiam diruuntur.

Quid ingemuit animal. Iumenta, & pecora omnia fame vrgente mugient, & denique peribunt agris ab hoſte vaſtatis, & obſidione exire non ſinente. Nam vt legimus 4. Reg. 25. Nono anno Sedeciæ menſe decimò Nabuchodonoſor obſedit Ieruſalem, & extruxerūt in circuitu eius munitiones. Et clauſa eſt ciuitas, atque vallata vſque ad vndecimum annum regis Sedeciæ nona die menſis, præualuitque fames, in ciuitate, nec erat panis populo terræ.

30 *Quia ignis comedit ſpecioſa deſerti.* Videtur mihi nūc ſine metaphora loqui, palamque dicere villas, & hortos, & arbores incendio Chaldæorum periiſſe, vt ſemper in bello fieri ſolet.

Suſpe-

Suſpexerunt ad te. Quaſi ſubſidium A
ſuæ ſiti, famique poſtulantes. Ita dictũ
eſt Pſal. 103. Catuli leonum rugientes,
vt rapiant, & quærãt à Deo eſcam ſibi.
Quia exiccati ſunt fontes aquarum.
Exercitu, ſcilicet, hoſtili omne obſeſſis
ſubſidium tollente, & ſontes obſtruen-
te humo, (vt Palæſtini obſtruebant pu-
teos Iſaac, Gen. 26.) aquæductuſque
interrumpente.

ALLEGORIA.

Sed, vt ad locum, vbi ab ſpirituali ex-
poſitione diuertimus, reuertamur. Plã-
ge quaſi virgo, &c. Optime hæc expli-
cat Hieronymus. Poſſumus, inquit, hæc B
eadem & poſt aduentum dicere ſalua-
toris accidiſſe populo Iudæorum, quan
Ioan. 19. do pari furore clamantes dixerũt, Cru-
cifige, crucifige talem, non habemus re
gem, niſi Cæſarem: quando circumda-
ta eſt Ieruſalem ab exercitu, & in tantã
neceſſitatem venerunt famis, ac peſti-
lentiæ, vt filiorũ nec dum maturis cor-
poribus veſcerẽtur, & ſacrificia vniuer-
ſa ablata ſunt, & confuſum eſt gaudium
à filijs hominum, quia gaudium recipe-
re noluerunt, de quo angelus loquitur
Luc. 2. ad paſtores: Annuntio vobis gaudium
magnum.

Hæc eadem Hugo S. Victoris ad Ec-
cleſiam allegorice refert. Sed quoniam
ſunt quædam, quæ non niſi duriter ad
eam referri poſſunt, videat, qui uolet in
eius commẽtario. Melius Hieronymus
de Eccleſia interpretatur, ſed tempore
Antichriſti, quo peribit ſacrificium, &
libatio de domo Domini, & vaſtabitur
regio Eccleſiæ pereuntibus ſanctis, &
lungebit humus, &c. Nos ad tropolo-
giam trãſeamus Hieronymi verba, quæ
eruditiſſima ſunt, In compendium redi
gentes.

TROPOLOGIA.

31 Poſtquam ſponſa quæ receperat do-
ctrinam Dei, ab ſponſo fuerit ſeparata,
& cilicium, hoc eſt habitum lugentis aſ
Pſal. 50. ſumpſerit: tũc perit ſacrificium, de quo
ſcriptum eſt: Sacrificium Deo ſpiritus
contribulatus, & vini libatio, quod læ-
tificat cor hominis.

Accingite vos & plangite ſacerdotes.
Idem: Qui ſacerdos peccator eſt, &
quem remordet propria conſcientia, ci-
A licio accingatur, & plangat propria
delicta, & cubet, vel dormiat in ſacco,
vt præteritas delicias, per quas offen-
derat Deum, vitæ auſteritate compen-
ſet. Nec ſufficit flere, vel plãgere, & ha-
bitum lugentis aſſumere, niſi ſanctificet
ieiunium, id eſt, ſanctum faciat, nõ qua-
le illud erat, de quo dictum eſt: Ecce in Iſa. 58.
die ieiunij veſtri inuenitur voluntas
veſtra.

Numquid non coram oculis noſtris.
Idem. His quoque qui in Eccleſia com-
morantur, pro qualitate meritorum
frumentum ſpiritus, & hordeum lite-
B ræ, ſi peccauerunt, tollitur, vt patian-
tur famem ſermonis Dei, Cumque fue
rint alimenta ſublata, conſequenter
gaudium, & lætitia tollitur de domo
Dei, vt qui audiebant ante Apoſtolum Philip. 4.
dicentem: Gaudete in Domino ſem-
per, iterum dico gaudete; poſtea Do-
minum audiant ad pœnitentiam prouo Matth 5.
cantem: Beati qui lugent, quoniam
ipſi conſolabuntur.

Computruerunt iumenta in ſtercore ſuo.
Idem: Poſtqnam alimenta perierunt, & 32
de domo Dei gaudium, lætitiaque ſubla
ta ſunt, iumenta quoque computrue-
C runt in ſtercore ſuo. Computreſcit in
ſtercore ſuo, cuius Deus venter eſt, &
qui dicit: Mãducemus, & bibamus, cras
enim moriemur. Gregor. hom. 10. in Iſa. 22.
Euang. Mortuam uero carnem putre-
ſcere eſt hoc mortale corpus fluxui lu-
xuriæ deſeruire, ſicut de quibuſdam per
Prophetam dicitur. Computruerunt iu
menta in ſtercore ſuo. Iumenta quip-
pe in ſtercore ſuo putreſcere eſt, car-
nales homines in fœtore luxuriæ vitam
finire.

Ad te Domine, clamabo quia ignis comedit ſpecioſa deſerti. Hieronymus: Si-
D mulque conſideremus, quod niſi pro-
pter anguſtiam, & ablationem delicia-
rum nec Propheta, nec beſtiæ clamaſ-
ſent ad Dominum, aut ad Dominum
ſuſpexiſſent. Quod quidem & ad iu-
ſtum quondam virum referri poteſt,
qui cum declinauerit, & fecerit ma-
lum, nequaquam ei virtutes priſtinæ
proderunt, ſed iudicabit eum Domi-
nus in quibus inuenerit. Flamma au-
tem, quæ ſuccendit omnia ligna re-
gionis,

gionis, illa eſſe credenda eſt, quæ im-
mittitur ardentibus Diaboli ſagittis, vt
nihil in nobis bonarum frugum rema-
neat, ſed cuncta incendio cōſumantur.
Hoſ.7. Omnes enim adulterantes quaſi Cliba
nus corda eorum. Et non ſolum Pro-
pheta, vel populus per Prophetam, qui
rationale animal eſt, ſed iumenta quo-
Pſal.35. que, de quibus dictum eſt: Homines, &
iumenta ſaluos facies Domine, & alibi:
Iere.31. Seminabo eos ſemine hominū, & iumē
torum: ſuſpexerunt ad Dominum, & ro-
rem illius miſericordiæ flagitarūt, quia,
exiccati ſunt fontes aquarum, quos ce-
ruus deſiderat, & de quibus Dominus
Iere. 2. loquitur per Ieremiā: Me dereliquerūt
fontem aquæ viuæ. Siccatis autem fon-
tibus aquarum, qui arentia quæque ir-
rigant, atque refrigerant, conſequenter
quidquid in nobis pulchrum fuit, ignis
ardore conſumptum eſt, de quo Domi
Luc. 10. nus dicit in Euangelio: Videbam Sata-
nam, quaſi fulgur cadentem de cælo.

CAPVT II.

Canite tuba in Sion, vlulate in monte ſancto meo, conturbentur omnes habitatores terræ: quia venit dies Domini, quia prope eſt: dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis. Quaſi mane expanſum ſuper montes populus multus & fortis: ſimilis ei nō fuit à principio, & poſt eum non erit vſque in annos generationis & generationis. Ante faciem eius ignis vorans, & poſt eum exurens flamma: quaſi hortus voluptatis terra coram eo, & poſt eū ſolitudo deſerti: neque eſt qui effugiat eum. Quaſi aſpectus equorum, aſpectus eorum: & quaſi equites ſic current. Sicut ſonitus quadrigarum ſuper capita montium exilient, ſicut ſonitus flāmæ ignis deuorantis ſtipulam, velut populus for-
A *tis præparatus ad prælium. A facie eius cruciabuntur populi: omnes vultus redigentur in ollam. Sicut fortes current: quaſi viri bellatores aſcendent murum viri in vijs ſuis gradientur, & nō declinabūt à ſemitis ſuis. Vnuſquiſque fratrem ſuum nō coarctabit, ſinguli in calle ſuo ambulabunt: ſed & per feneſtras cadent, & non demolientur. Vrbem ingredientur, in muro current: domos conſcen-*
B *dent, per feneſtras intrabunt quaſi*
fur. A facie eius contremuit terra, Matth. 13
moti ſunt cæli: ſol & luna obtene- Marc. 13.
brati ſunt, & ſtellæ retraxerunt Luc. 21. Ezec. 32.
ſplendorem ſuum. Et Dominus de- Eſa. 13.
dit vocem ſuam ante faciem exerci- Hier. 30.
tus ſui: quia multa ſunt nimis caſtra Amos. 5. Soph. 1.
eius, quia fortia, & facientia verbū eius: magnus enim dies Domini, & terribilis valde: & quis ſuſtinebit eum? Nunc ergo, dicit Dominus,
C *conuertimini ad me in toto corde veſtro, in ieiunio, & in fletu, & in planctu. Et ſcindite corda veſtra, & non veſtimenta veſtra, & conuerti-*
mini ad Dominum Deum veſtrum: Pſal.85.
quia benignus & miſericors eſt, pa- Ionæ. 4.
tiens & multæ miſericordiæ, & præ- Ionæ. 3.
ſtabilis ſuper malitia. Quis ſcit, ſi conuertatur, & ignoſcat, & relinquat poſt ſe benedictionem? Sacrificium & libamē Domino Deo ve-
D *ſtro. Canite tuba in Sion, ſanctifi-* Supra 1.
cate ieiunium, vocate cœtum, congregate populum, ſanctificate eccleſiam, coadunate ſenes: congregate paruulos, & ſugentes vbera. Egrediatur ſponſus de cubili ſuo, & ſponſa de thalamo ſuo. Inter veſtibulum & altare plorabunt ſacerdotes mi-

niſtri

A *niſtri Domini:& dicent: Parce Do-*
mine,parce populo tuo:& ne des hę
reditatem tuam in opprobrium, &
dominentur eis nationes: quare di-
cunt in populis Vbi eſt Deus eorũ?
Zelatus eſt Dominus ſuper terram
ſuam,& pepercit populo ſuo. Et re-
ſpondit Dominus, & dixit populo
ſuo: Ecce ego mittam vobis frumen
tum & vinum,& oleum, & reple-
bimini eo: & non dabo vos vltra
B *opprobrium in gentibus. Et eum qui*
ab aquilone eſt,procul faciam à vo-
bis, & expellam eum in terram in-
uiam & deſertam, faciem eius con·
tra mare Orientale, & extremum
eius vſque ad mare nouiſſimum: &
aſcendet fœtor eius,& aſcendet pu-
tredo eius,quia ſuperbe egit. Noli
timere terra,exulta & lætare: quo-
niam magnificauit Dominus vt fa-
ceret. Nolite timere animalia re-
C *gionis: quia germinauerunt ſpecioſa*
deſerti, quia lignum attulit fructum
ſuum,ficus, & vinea dederunt vir-
tutem ſuam. Et filij Sion exultate,
& lætamini in Domino Deo ve·
ſtro: quia dedit vobis doctorem iu-
ſtitiæ, & deſcendere faciet ad vos
imbrem matutinum & ſerotinum
ſicut in principio. Et implebuntur
areæ frumento, & redundabunt tor
cularia vino, & oleo. Et reddam vo
D *bis annos,quos comedit locuſta,bru-*
chus,& rubigo, & eruca: fortitudo
mea magna, quam miſi in vos. Et
comedetis veſcentes, & ſaturabi-
mini: & laudabitis nomen Domini
Dei veſtri, qui fecit mirabilia vo-
biſcum,& non confundetur populus
meus in ſempiternũ. Et ſcietis quia

in medio Iſrael ego ſum, & ego Do-
minus Deus veſter, & non eſt am-
plius: & non confundetur populus
meus in æternum. Et erit poſt hæc: Acto. 2.
effundam ſpiritum meum ſuper om- Eſa. 44.
nem carnem: & prophetabunt filij
veſtri, & filiæ veſtræ: ſenes veſtri ſo-
mnia ſomniabunt, & iuuenes veſtri
viſiones videbunt. Sed & ſuper ſer
uos meos, & ancillas in diebus illis
effundam ſpiritum meum. Et dabo
prodigia in cælo,& in terra, ſangui-
nem, & ignem, & vaporem fumi.
Sol conuertetur in tenebras, & lu- Mat. 24.
na in ſanguinem: antequam veniat Luc. 21.
dies Domini magnus, & horribilis.
Et erit: omnis qui inuocauerit no-
men Domi-i,ſaluus erit: quia in mõ- Rom. 10.
te Sion,& in Hieruſalem erit ſalua-
tio,ſicut dixit Dominus, & in reſi-
duis, quos Dominus vocauerit.

HISTORIA.

Canite tuba in Sion. Iubet Prophetã, & per Prophetam omnes, qui poſſunt audire ſermonem (vt ait Hieronymus) tuba canere in monte Sion, in cuius latere ſita eſt Ieruſalem, & lamentabili voce omnes ad pœnitentiam exhortari. Cur vero tuba cani ſoleat, diximus in illud Hoſ. 5 Clangite buccina, &c. 1

In monte ſancto meo. In templo, quod in altiſſimo colle extructum eſt, quamuis & Sion, ſiue Ieruſalem, quæ erat in Sion poſſumus intelligere dici montem ſanctum.

Conturbentur omnes habitatores terræ. Trepident, & doleant, ac lugeant, quoniam proximus eſt dies, quo ab exercitu Chaldæorum ſunt capiendi. hunc enim vocat diem Domini, quo Domini iuſtitia, & potentia manifeſtabitur omnibus.

Dies tenebrarũ. Hieronymus: In quo omne lumen lætitiæ auferetur, & cuncta tenebris opprimentur. Eodem pertinent verba, quæ ſequuntur, ſed more

Hebrço-

Hebræorum amplificationis cauſa duplicata coacernantur. Hæc autem omnia ad diem mortis, & iudicij, qui proprie dici ſolet Dies Domini, optime conueniunt.

Quaſi mane expanſum Mane, ſiue aurora, præſertim ſuper montes, celerrime expanditur. Vnde Homerus. (Iliad. 8.)

Ἠὼς μὲν κροκόπεπλος ἐκίδνατο πᾶσαν ἐπ' αἶαν, id eſt,

Memnonis interea genitrix velamine cincta
Purpureo terras expandebatur in omnes.

Significat incredibilem Chaldæorũ multitudinem, & celeritatem. Sed, vt bene adnotat Hieronymus, ſemper per metaphorā locuſtarum deſcribitur impetus Chaldæorum.

2 *Similis ei non fuit à principio, & poſt eũ non erit amplius.* Locus eſt valde difficilis. Nam ſi de locuſtis intelligamus, illud aduerſatur Exo. 10. de locuſtis, quas Dominus miſit in Ægyptum, quales ante illud tempus nõ fuerunt, nec poſtea futuræ ſunt. Si autem de exercitu Chaldæorum, quis dubitat Romanos fuiſſe fortiores, qui ferro comparantur Dan. 2. quod ſicut ferrũ omnia domat, ita ipſi omnia regna domuerunt? Sed hoc primum intelligẽdum eſt, quod c. 1. & initio huius ſecundi diximus ex Hieronymo, qui ſæpe id repetit & de locuſtis, & de exercitu Chaldæorum præſentem eſſe prophetiam, verum ita vt per metaphoram locuſtæ ſignificent Chaldæos, quare in vtriſque vera eſſe hæc verba oportet. Alterum eſt, nõ ſimpliciter de his loqui Prophetā, ſed quātum ad calamitatem, quam huic regioni, de qua ſermo eſt, intulerunt. Ita etiā illud ex Exod. 10. intelligendum eſt, nũquam in terra Ægypti tam innumerabiles locuſtas fuiſſe, nec poſtea futuras eſſe, non autem in vniuerſo orbe terrarum. Ita modo ait, nunquam locuſtas viſas eſſe, quæ ita terram Iudęam infeſtarent, nec fore poſtea videndas, ac ſi aperte dicat. Numquam vllus exercitus tam fortis, & tam noxius ingreſſus eſt in Iudęam, neque ingredietur poſtea, quia (vt iā dixi) nõ de fortitudine, ſed de damno per fortitudinem hoſtilē terrę Iudææ illato ſermo eſt. * Et quidē 3 nullam gẽtem ita ante nocuiſſe Iudæis ac Caldæos, facile quiſque intelliget, qui veterum Iudęorum hiſtoriarũ meminerit. Sed poſtea multo grauius nocuiſſe Romanos notius eſt, quam vt comprobari debeat, cũ ipſa, quę adhuc cernitur, mille & quingẽtorum annorum calamitas, & captiuitas perſpicue comprobet. Reſpondetur ergo non dixiſſe Prophetam: Numquam erit populus huic ſimilis, vt adnotauit Theodoretus, ſed vſque in annos generationis, & generationis, id eſt, Multæ generationes pręteribunt antequam vllus populus ita grauiter noceat genti Iudęorum: atque ita factum eſt, poſt multas enim generationes uenere Romani. Generatio dicitur tempus vitę unius hominis, vt Iſai. 38. Generatio mea ablata eſt, id eſt, tempus vitę meę finitum: atque ita Hebræi numerāt generationes, vt nos idiomate noſtro vnā vitam, aut duas, aut plures numeramus. Eſt autem hæc Hebræorum conſuetudo, vt nomen in eodem caſu geminatum multitudinem magnā ſignificet. Vt Gene. 14. in Hebr. & in Græco eſt: Et vallis ſiluestris putei, & putei bituminis, ſcilicet, erat, Hoc eſt, tota erat plena puteis bituminis. Nos habemus: Vallis autem ſilueſtris habeat puteos multos bituminis. Et Pſalm. 86. (qui locus obſcuriſſimus eſt) Numquid Sion dicet, homo & homo natus eſt in ea, id eſt, magna multitudo hominum, prophetat enim de populis gentium venturis ad Eccleſiā, id eſt: Num tanta erit felicitas Eccleſię, vt poſſit ei ab aliquo dici; Multi homines in ea naſcuntur per baptiſmum? In Hebræo apertius eſt, vbi legimus. Sioni dicetur, Homo, & homo natus eſt in ea. Ita generatio, & generatio multæ generationes, vt Pſal. 144. Generatio, & generatio laudabit opera tua. Ita vſque in annos generationis, & generationis, id eſt, multarum generationum.

(Generatio.)

(Regul. & phraſis. Nomē in eodē caſu geminatũ magnam ſignificat multitudinem.)

(Locus Pſal. 86.)

Ante faciem eius ignis vorans. Hieronymus: Quidquid attinget quaſi vorax flamma conſumet, nihilque poſt ſe integrum derelinquet, &c. Terra antequam huiuſmodi locuſtę veniant, fertilis erit, & quaſi horti quidam amœniſſimi, 4

mi, pleniquе voluptatis: ſed poſtquam venerint, ita eam omni decore, & virore ſpoliabunt, vt iam non paradiſus voluptatis, ſed quædam horridi deſerti ſolitudo videatur.

Quaſi aſpectus eorum. Diximus de his cap. 1. num. 18. Aſpectus equorum ad bellum paratorum terribilis eſt, & ferox. Hanc equiferociam graphice depingit Iob c. 39. Terram vngula fodit, exultat audacter, in occurſum pergit armatis, contemnit pauorem, nec cedit gladio. Talis erit aſpectus harum locuſtarum. Hieronymus: Non quo Babylonij equitibus comparentur, ſed quo locuſtę per tranſlationem hoſtium quaſi equites dicantur huc illucque diſcurrere.

Sicut ſonitus quadrigarum ſuper capita montium exilient. Nullus locus erit tutus, locuſtæ non ſolent montes conſcendere, ſed fruges quærere, at locuſtę de quibus nunc loquimur, nihil relinquent, quod non vaſtent, illuc aſcendent, quo aliæ aſcendere non ſolent, & quidem ſumma cum celeritate, (ideo enim dixit, Exilient) & cum ſono quodam horribili, & incredibili, vt non locuſtæ, ſed quadrigæ videantur, aut flamma ingens aridiſſima quæque conſumens. Significat nulla loca fore tam munita, vt poſſint impetum Chaldæorum ſuſtinere, ſummam fore eorum celeritatem, & horrendum ſonum, atque clamorem.

5 *A facie eius cruciabuntur populi.* Seruat ſemper metaphoram locuſtarum, cum enim per aerem earum agmina feruntur, ſoliciti, ac trepidi ſuſpectant populi, ne forte in ſuas regiones deſcendant, & cum deſcendere vident, ſummo dolore cruciantur.

Omnes vultus redigentur in ollam, id eſt, Ollæ colorem induent, quo metus magnus ſignificatur: tunc enim refugiente ſanguine ad cor vultus primum pallet, deinde nigreſcit. Nahum. 2. Et cor tabeſcens, & diſſolutio geniculorum, & defectio in eunctis renibus, & facies omnium eorum ſicut nigredo ollæ. Iſai. 13. Propter hoc omnes manus diſſoluentur, & omne cor hominis tabeſcet, & contereturs. Tor-

A ſiones, & dolores tenebunt, quaſi parturiens loquentur. Vnuſquiſque ad proximum ſuum ſtupebit, facies combuſtæ vultus eorum.

Sicut fortes current. Coniuncta eſt enim cum fortitudine velocitas, inde toties apud Hom. πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεύς, id eſt, velox pedes Achilles.

Quaſi viri bellatores aſcendent murũ. Talibus iam uerbis utitur, vt facile quiſque intelligere poſſit quid ſub metaphora locuſtarum lateat. Nulla obiectorum murorum, aut parietum ſublimitas his locuſtis obſtabit, quominus

B aſcendant, & ſuperent omnia.

Vir in vijs ſuis gradientur. Vir more Hebræorum poſitum eſt pro eo quod eſt vnuſquiſque, ſicut LXX. tranſtulerunt: nec viri legendum eſt, ſed vir, vt eſt in Hebr. ſed librarij cum legerent, gradientur, poſuerunt, Viri, neſcientes phraſin Hebræorum, cum enim nomen ſingulare multos complectitur, recte plurale verbum adiungitur & apud Latinos, vt. 6 Vir.

Pars in fruſta ſecant. — 1. Æne

Ita ſæpe loquitur ſcriptura, vt Ionæ, 1. Et timuerunt nautæ, & clamauerunt uir ad Deum ſuum. Et poſtea:

C Et dixit vir ad collegam ſuum: venite, & mittamus ſortes. Et cap. 3. Clament ad Deum in fortitudine, & conuertatur vir à uia ſua mala. Eſt ergo ſenſus: Vnaquæque locum ſibi ſignatum in acie ſua tenebit, ita vt in tanta multitudine altera alteri non obſtet. Hoc enim ſolet magnis exercitibus nocere, quod ordo locorum non ſeruetur, conſtatque paucos milites ordinatos magnæ multitudini poſſe reſiſtere, ſi ordinem non ſeruet. Ex quo illud Cant. 6. Terribilis vt caſtrorum acies ordinata. Hieronymus: Hoc

D nuper in hac prouincia vidimus. Cum enim locuſtarum agmina venirent, & & aerem, qui inter cœlum, & terram eſt, occuparent: tanto ordine ex diſpoſitione iubentis Dei volitant, vt inſtar teſſerularum, quæ in pauimentis figuntur manu, ſuum locum teneant, & ne puncto quidem (vt ita dicam) & vngue tranſuerſo declinent ad alteram.

Per

7 *Per feneſtras cadent, & non demolientur*. Hieronymus, vt apertam faceret metaphoram, ait: *Per feneſtras, &c.* nihil enim locuſtis inuium eſt, cum & agros, & ſata, & arbores, & vrbes, & domos, & cubiculorum ſecreta penetrent. Hoc autem de locuſtis dicitur, vt de hoſtibus intelligatur, &c. Significatur autem tam feliciter omnia Chaldæis euentura, & ita rerum bellicarum peritos futuros, vt neque occidantur, neque vulnerentur cum per feneſtras deſilierint. Significat etiam hic, & paulo poſt, tam audaces, & auidos victoriæ eoſdem futuros, vt clauſis ianuis per feneſtras, ne vlla ſit mora, tota irrumpant audacia. Recentiores ita vertendũ putant hunc locum: Super gladium irruent, & non concupiſcent. Et quidem in vltimo verbo quod eſt, בצע nulla eſt difficultas, nec enim dubitari poteſt, quin ſignificet demoliri, & concidere, quoniam & LXX. verterunt, Non conſummentur, & R. Dauid interpretatur, Non vulnerabuntur. Et Iſai. 38. Dum adhuc ordirer ſuccidit me, id eſt, finiuit me, pro quo eſt in Hebræo idem verbum, בצע nemo eſt igitur qui neget ita recte exponi, non concident ſe, non vulnerabunt ſe. Tota controuerſia eſt de nomine שלח, quod nos fatemur etiam ſignificare gladium, ſiue telum, à שלח, quod eſt Miſit: quare LXX. verterunt, In iaculis ſuis cadent. At ſignificat etiam feneſtram, vt docet Hieronymus, & nonnulli Hebræi, quoniam per eas fures ingredi ſolent, vt ſpolient domos. Nam שלח etiam ſignificat ſpoliare. * Priorem interpretationem vidit Hieronymus, ſciebatque verbis Hebraicis poſſe dari, ſed negat expoſitionis ordini conuenire, nec iniuria: Nam cum Iudæos deſcribat mœſtos, & nimio pauore perterritos, iamque de victoria loquatur, quorſum dicat Chaldæos cadere ſuper gladios, aut ſuper iacula? Quomodo hoc ad locuſtas referri poteſt? At per feneſtras cadent, & non demolientur, recte conuenit ei, quod nunc agitur, & שלח ſignificet feneſtram ab ſpoliando, nam & paulo poſt ait:

Per feneſtras intrabunt quaſi fur.

A facie eius contremuit terra. Hieronymus hyperbolice hæc dici cenſet, quod locuſtarum agminibus per aerem volantibus videbitur Iudæis præ timoris magnitudine & cœlum ruere, & terra fluctuare, Sol, & Luna videbuntur obſcurari, dum lumen poſita in medio nubes locuſtarum in terram uenire non ſinet. Exercitui forti, & magno præclare hæc conueniunt. Nam & terra tremit. 1. Machab. 9. Et clamabant tubis. Exclamauerunt autem & ij, qui erant ex parte Iudæ, etiam ipſi: & commota eſt terra à uoce exercituum. *Et quoniam poetæ ſæpe in dictione finitimi ſunt prophetis, ex illis optime hæc intelligemus, ac potiſſimum ex principe poetarum. 9

--- *Tum cæco puluere campus* 12. Æneid.
Miſcetur, pulſuque pedum tremit excita Tellus. Et:

Bella mouens immiſſis equos, illi æquore aperto 12. Æne.
Ante Notos, Zephyroſque volant, gemit vltima pulſa
Thraca pedum. ---

Cœli moueri dicũtur cum tonat, vt.
--- *Et tonitru cœlum omne ciebo*. 4. Æneid.

Quod autem tonitrua tunc futura eſſent, ex ſequẽtibus verbis intelligimus: Et Dominus dedit uocem ſuam ante faciem exercitus ſui. Sol, & Luna dicuntur obſcurari propter multitudinem equorum, & hominum multo puluere aſcendente, ut apud eundem.

Hic ſubitam nigro glomerari puluere nubem 9. Æneid.
Proſpiciunt Teucri, ac tenebras inſurgere campis.
Primus ab aduerſa conclamat mole Caicus,
Quis globus, o ciues, caligine voluitur atra?

Quoniam autem ita de exercitu locuſtarum loquitur, ut Chaldæorũ exercitum intelligi uelit, non eſt mirum ſi dicat ea fieri in aduentu locuſtarum, quæ in magni exercitus impetu fieri ſolent. Quamuis & illius documẽti Hoſ. n. num. 87. à nobis traditi meminiſſe oportet, ſæpe ſcripturam à metaphora

phora ad rem ipſam diuertere, indeque iterum ad eãdem metaphoram redire, ne ſine cauſa laboremus ſingulis apte ad locuſtas accommodandis. Eodem modo loquitur Iſa. c. 13. de exercitu Medorum, & Perſarum in Chaldęos venientę: Quoniam ſtellæ cœli, & ſplendor earũ non expandent lumen ſuum. Obtenebratus eſt Sol in ortu ſuo, & Luna non ſplendebit in lumine ſuo. Et mox, Super hoc cœlum turbabo, & mouebitur terra de loco ſuo propter indignationem Domini exercituum, & propter diem iræ furoris eius.

10 *Et Dominus dedit vocem ſuam ante faciem exercitus ſui.* Videlicet more ducũ, vt & milites ſuos exhortentur in prælium, & aduerſarios terreant. Vox autẽ Domini eſt tonitru. Pſ. 17. Et intonuit de cœlo Dominus, & altiſſimus dedit vocem ſuam, grando, & carbones ignis. 1. Reg. 12. Et clamauit Samuel ad Dominum, & dedit Dominus voces, & pluuias in illa die. Itaque Dominus aduenientibus Chaldæis tonabit, vt terreat Iudæos, & vt animos addat Chaldæis ſigno illo ſentientibus Deum à ſe ſtare. Ita Homerus inducit Iouem ea die Troianis victoriam concedentem, & tonitru hoc ſignificantem.

Vox Domini.

Ioad.8.

Αὐτὸς δ' ἐξ Ἴδης μεγάλ' ἔκτυπε, δαιόμενον δὲ
ἧκε σέλας μετὰ λαὸν Ἀχαιῶν, οἱ δὲ ἰδόντες
Θάμβησαν, καὶ πάντας ὑπὸ χλωρὸν δέος εἷλεν.
Ἔνθ' οὔτ' Ἰδομενεὺς τλῆ μίμνειν, οὔτ' Ἀγαμέμνων,
Οὔτε δύ' Αἴαντες μενέτην θεράποντες Ἄρηος.

Quæ ita verti poſſunt.

Ipſe autem horrẽdum intonuit ſublimis ab Ida,
Fulmenque in Danaum populum detorſit, at illi
Obſtupuere animis, pallens timor occupat omnes.
Tunc non Idomeneus, nec maior manſit Atrides,
Non gemini Aiaces famuli manſere Gradiui.

11 Non eſt diſſimile quod Theodoſio imperatore in Eugenium tyrannum pugnante accidit, vt magnus turbo ventorum in ora hoſtium rueret, & ſcutis diſiectis pectora nuda præbere cogeret telis, ſagittaſq; militum Theodoſij deferret ad eos, eorum autem ſagittas verteret in iaculantes, vt refert Oroſius lib. 7. c. 22. his verbis. De quo vnus ex ipſis (Id eſt, ex hoſtibus noſtræ religionis) poeta quidẽ eximius, ſed paganus peruicaciſſimus, huiuſmodi verſibus & Deo, & homini teſtimonium tulit.

Te propter gelidis Aquilo de monte procellis Claudianus in panegyri. de tertio Honorij cõſulatu.
Obruit aduerſas acies, reuolutaque tela
Vertit in auctores, & turbine reppulit haſtas.
O nimium dilecte Deo, cui fundit ab antris
Aeolus armatas hiemes, cui militat æther,
Et coniurati veniunt ad Claſſica venti.

Exercitum autem Dei vocat, quia à Deo adducebatur, vt de Iudæis ſumeret vltionem. Ita cum Medos & Perſas cõcitaturum ſe minatur aduerſus Chaldæos, ait Iſa. 13. Ego mandaui ſanctificatis meis, & vocaui fortes meos in ira mea, exultantes in gloria mea. & de Romanis, quos Deus miſit ad excindendã Ieruſalem Chriſti interfectricem, legimus Matt. 22. Et miſſis exercitibus ſuis perdidit homicidas illos, & ciuitatem eorum ſuccendit.

Quia fortia ſunt nimis. Ideo dabit vocem ſuam ante ſuum exercitũ, quia maximus eſt, & fortiſſimus, & venit, vt faciat quod Deus vult, id eſt, vt pœnas ſumat de ſceleratiſſima gente.

Magnus enim dies Domini. Maxima in eo facturus eſt, ideo magnus dicitur, vt expoſuimus Hoſ. 1. num. 137.

ALLEGORIA.

Hæc omnia quæ à principio capitis expoſuimus Hier. allegorice interpretatur de die iudicij, aut de die mortis vniuſcuiuſque. Quod enim (inquit) in die iudicij futurum eſt omnibus, hoc in ſingulis die mortis impletur. Allegoriã non ſubieci, quoniam & longa eſt, & ab eo luculenter explicatur. Mihi videntur etiam hæc ſatis apte referri poſſe ad Antichriſti ſæuiſſimam perſecutionem in Eccleſiam, cum & duces cum 12

magnis

magnis copijs, & errorum magiſtros in omnes ciuitates mittet, vt aduerſus Eccleſiam pugnent. Quo tempore acerbi erunt caſus fidelium, & multæ magnæque calamitates, & (vt ait Poeta)

--- Crudelis vbique
Luctus, vbique pauor, & plurima mortis imago.

Quomodo autem ſingula in hac allegoria explicentur, facile ex ſuperiori Hiſtoriæ expoſitione quiſq; intelliget.

TROPOLOGIA.

Iuxta tropologiam autem, ſicut quatuor illa poſtea per numeroſum exercitum explicantur, ita nos in quatuor illis animi perturbationibus, quæ ſunt initia, fonteſque ceterarum multas alias intelligamus, quæ cum in prouincias, aut in ciuitates, aut in ſingulorum animas penetrant, magnam virtutibus,
11 & miſerabilem cladem important.* Ex his enim omnia vitia, & peccata naſcũtur S. Tho. 1 2. Q. 23. A. 4. vndecim affectus numerat. Sed Cicero in 4. Tuſculana ex Stoicorũ ſententia plures profert, qui tamen illis vndecim continentur: nam primis quatuor propoſitis, ægritudine, metu, lætitia, libidine; ſub ægritudine collocat inuidentiam, æmulationem, obtrectationem, miſericordiam, angorem, luctum, mœrorem, ærũ-
Ægritudo. nam, dolorem, lamentationem, ſolicitudinem, moleſtiam, afflictationem, deſperationem. Ægritudo eſt opinio re-
Inuidentia. cens mali præſentis, in quo demitti, contrahique animo rectum eſſe videa-
Æmulatio. tur. Inuidentia eſt ægritudo ſuſcepta propter alterius res ſecundas, quæ ni-
Obtrectatio ſiue hil noceant inuidenti. Æmulatio, eſt
Zelotypia. ægritudo, ſi eo, quod concupierit, alius potiatur, ipſe careat. Obtrectatio quæ
Miſericordia. etiam Zelotypia dicitur, eſt ægritudo ex eo, quod alter quoque potiatur eo,
Angor. quod ipſe concupierit. Miſericordia eſt
Luctus. ægritudo ex miſeria alterius iniuria la-
Mœror. borantis. Angor eſt ægritudo premẽs.
Ærumna. Luctus eſt ægritudo ex eius, qui carus
Dolor. fuerit, interitu acerbo. Mœror, ægri-
Lamentatio. tudo flebilis. Ærumna, ægritudo laborioſa.
Solicitudo. Dolor, ægritudo crucians. Lamentatio, ægritudo cum eiulatu. Solicitu-
Moleſtia. do, ægritudo cũ cogitatione. Moleſtia,
Afflictatio. ægritudo permanens. Afflictatio, ægri-

A tudo cum vexatione corporis. Deſperatio, ægritudo ſine vlla rerum expectatione meliorum. Deſperatio 14
* Metus eſt opinio impendentis mali, quod intolerabile eſſe videatur. Sub metũ ſubiecta ſunt hæc: Metus.
Pigritia, pudor, terror, timor, pauor, exanimatio, conturbatio, formido. Pigritia Pigritia.
eſt metus conſequentis laboris. Pudor Pudor.
eſt metus, ex quo ſequitur rubor. Terror eſt metus concutiens, ex quo ſequi- Terror.
tur pallor, & tremor, & dentium crepitus. Timor, metus mali appropinquantis. Timor.
Pauor metus mentem loco mouẽs. Pauor.
Exanimatio, metus ſubſequens, & quaſi comes pauoris. Exanimatio.
B Conturbatio, metus excutiens cogitata. Conturbatio.
Formido, metus permanens. Formido.
Lætitia eſt opinio recens boni præſentis, in quo efferri rectum eſſe videatur. Lætitia.
Ei hæc ſubijciuntur, maleuolentia, delectatio, iactatio. Maleuolentia eſt voluptas ex malo alte- Maleuolẽtia.
rius ſine emolumento ſuo. Delectatio Delectatio.
eſt voluptas ſuauitate auditus, aut aliorum ſenſuum animum deliniens. Iactatio Iactatio.
eſt voluptas geſtiens, & ſe efferens inſolentius. Libido eſt opinio venturi Libido.
boni, quod ſit ex vſu præſens eſſe, atq; adeſſe. Libidini ſubiecta ſunt, ira, excandeſcentia, odium, inimicitia, diſcordia,
C indigentia, deſiderium. Ira eſt libido puniendi eius, qui videatur læſiſſe iniuria. Ira.
Excandeſcentia eſt ira naſcens, & modo exiſtens. Excandeſcentia.
Odium, ira inueterata. Odium.
Inimicitia eſt ira vlciſcendi tempus obſeruans. Inimicitia.
Diſcordia eſt ira acerbior intimo odio, & corde concepta. Diſcordia
Indigentia, libido explebilis. Indigentia.
Deſiderium libido eius, qui nondum adſit, videndi. Deſideriũ
* Deſcripſimus ex Stoicorum ſententia, & verbis Ciceronis duces qua- 15
tuor, & ſingulorum milites enumerauimus, ſed mala quæ hinc oriuntur, & peccata innumerabilia ſunt. Quæ-
D dam Paul. Gal. 5. demonſtrauit, per quæ reliqua cognoſci voluit: Manifeſta ſunt autem opera carnis, quæ ſunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum ſeruitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, diſſenſiones, ſectæ, inuidiæ, homicidia, ebrietates, comeſſationes, & his ſimilia. Hic fortis, & violẽtus exercitus penetrat in terrã eorũ,

T qui

qui ſibi morem gerere malunt, quam A
Deo. Cum ille venit, dies eſt nubis, &
caliginis, obſcuratur enim animus, &
rectum videre non poteſt. Similis huic
exercitus nullus fuit, aut erit, qui ita
animæ noceat. Coram eo, & antequam
veniat, anima eſt quaſi paradiſus volu-
ptatis, & poſt eum ingreſſum ita omnẽ
pulchritudinem, & amœnitatem amit-
tit, vt eremus quædam horridiſſima vi-
deatur. Formidabilis eſt horum militũ
aſpectus, vt equorum ad pugnam para-
torum: ingens eorum ſonitus, id eſt, ma-
gna multitudo, ſonus enim magnus
multitudinis indicium eſt. Super capita
montium aſcendunt velociſſime, quo-
niam & magnos viros ſuperant, & in
ſingulorum animis id quod ſummum
eſt, occupant, id eſt, rationis arcem. Si-
miles ſunt flammæ ſtipulam deuorãti,
neque id tam ſono quã nocendi facul-
tate, nam bona, quæ in anima inueniũt,
16 exurunt, & perdunt.* Qui recte eos an-
te nouerit, ſi in ſe irruere viderit, timo-
re, & ſolicitudine cruciabitur, & præ
diuturno timore, & mœrore nigreſcet.
Omnes munitiones ſuperabunt, & quã
nemo putet poſſe, ingredientur, nam
ſæpe eos vincũt, qui aduerſus huiuſmo- C
di vitia muniſſimi fore videbantur: &
inter ſpiritualia negotia, & fraternæ vti-
litatis occupationes tacite ſe ſe inſi-
nuant. Quiſq; ſuæ virtuti nocet, & ita
animam depopulatur, vt quantum fie-
ri poteſt, alijs non ſit impedimẽto, quo-
minus & ipſi noceant, niſi forte ſibi ali-
quando duo vitia, aut duas perturbatio-
nes aduerſari contingat. A facie horũ
cõtremit terra, corpus enim & inferior
animæ pars vehementer his affectibus
concutitur, & commouetur. Commo-
uentur & cœli, id eſt, ſuperior animæ
portio. Sol, & Luna obtenebrãtur, id eſt D
intelligentia erroribus, voluntas pec-
catis, variiſq; cupiditatibus obſcuratur.
Stellæ.i. rationes, quæ illuſtrare animũ
ſolebant ad vitia repellẽda, retraxerũt
ſplendorẽ ſuum: non raro enim experi-
mur, rationibus, quibus iuuari magno-
pere ſolebamus, vrgente tentatione ni-
hil iam iuuari, & ſi eas ſemel, atque ite-
rum mente retractemus. Manent er-
go in anima, & nihil proſunt, neque of-
fuſam caliginem tollunt, ideoque dicũ-
tur retrahere ſplendorem ſuum.* Quã- 17
uis in Sole, Luna, & ſtellis magnos quo-
que viros intelligere poſſimus, qui alio-
rum doctores eſſe debent, & largiori à
Deo luce colluſtrantur, & ſi non æque
omnes. Ante faciem huius exercitus
Dominus dat uocem ſuam: quoniã per
verba ſcripturæ, per concionatores,
per monitores terret ſæpenumero ho-
mines ſe ipſos amantes, voluptateſque
vndique captantes, prædicitq; magnã
eis imminere calamitatem, & iam iam
in poteſtatem hoſtium eſſe venturos, ni
ſi mature reſipiſcant. Nec vero mire-
mur hunc exercitum Dei dici, & face-
re verbum eius; quandoquidem Chal-
dæi, & Romani, quos auaritia, & ira, &
crudelitas ad bellum impellebant, exer-
citus Dei dicuntur, quatenus eo iuſte
permittente Iudæos infeſtabãt. Æquo
enim Dei iudicio fit, vt qui legem Chri-
ſti contemnit, eiuſque ſanguinem, & ſa-
cramenta vitæ turpitudine conculcat,
in manus vitiorum tradatur, & peccata
per peccata puniatur, ſicut ait Paulus: Rom. 1.
Propter quod tradidit illos Deus in de-
ſideria cordis eorum in immunditiam,
vt contumeliis afficiant corpora ſua in
ſemetipſis. Et poſtea: Tradidit illos
Deus in reprobum ſenſum, vt faciant
ea, quæ non conueniunt: repletos om-
ni iniquitate, malitia, fornicatione, aua-
ritia, nequitia, plenos inuidia, homici-
dio, contentione, dolo, &c.

Nunc ergo dicit Dominus Conuertimi- 18
ni ad me. Ne in hæc, quæ comminatus
ſum incidatis, toto corde ad me conuer-
timini. Nec putetis ſolum internum do-
lorem à me exigi, opera pœnitentiæ
adiungi volo, quæ dolorem verum eſſe
teſtentur, & præterita peccata puniãt,
peccatorumque voluptates pœnarum
acerbitate compenſent. Non eſt ma-
gnus dolor, qui ſe per fletum, & pœni-
tentiæ opera non prodit. Ieiunate ſi-
mul, flete, plangite. Quid ergo hære-
tici errantes, & in errorem mittentes
animas vagas, & inſtabiles, opera pœ-
nitentiæ, quæ Deus exigit deteſtan-
tur, & ſi credant ſibi per Ieſum Chri-
ſtum dimitti peccata, dimiſſa mentiun-
tur? Hieronymus: Animi pœniten-
tiam.

tiam ieiunio, & fletu, & planctibus indicate: vt nunc ieiunantes poſtea ſaturemini, nunc flentes poſtea rideatis, nunc plangentes poſtea conſolemini. Fletus, & planctus hoc differunt, quod fletus lacrymarum eſt, planctus fletum cum percuſſione pectoris, aut capitis, aut alterius corporis partis indicat, eademque eſt ſignificatio in verbis Hebraicis, & Græcis.

19 Veſtes ſcindere.

Scindite corda veſtra. Mos erat Iudæorum in triſtibus, atque aduerſis veſtes ſcindere, vt Nume. 14. fecerunt Ioſue, & Caleb, & ſummus ſacerdos Matth. 26. & Paulus, & Barnabas Actor. 14. Vult ergo dolorem non externum eſſe penitus, ſed magis internum. Ac ſi dicat: Nolite mihi ſatisfacere ſola veſtium ſciſſione, à cordium ſciſſione incipite. Scindere corda eſt vehementer dolere de peccatis, eaque de corde excutere, & extrahere apertione quadam, id eſt, fletu, & confeſſione. Pro quo Chaldæus dixit: Et auferte impietatem cordis veſtri. Hieronymus; Idcirco ego præcipio vobis, vt nequaquam ſcindatis veſtimenta, ſed corda, quæ plena ſunt peccatis, quæ inſtar utrium, niſi ſciſſa fuerint, ſponte rumpentur. Gloſſ. interl. Aperite corda veſtra per confeſſionem fidei, &c. Sed malim (niſi & hoc intellexit) per confeſſionem etiam peccatorum, qualis tunc exigebatur, & nunc qualis in Euang. exigitur.

Quia benignus, & miſericors eſt. Pro eo quod eſt, benignus, in Hebr. eſt, חנון, id eſt, quem delectat benefacere, & donare peccata: nam חנן ſignificat miſereri, & gratis dare, atque ignoſcere. Lxx. ἐλεήμων, ideſt, miſericors.

20 *Patiens*. Hebr. ארך אפים, id eſt, latus naribus, qui non cito ira ſuccenditur, neque feſtinat ad vindictam, nam qui anguſtiores habent nares, celeriores videntur ad iraſcendum. LXX. μακρόθυμος, id eſt, longanimis.

Et multæ miſericordiæ. Siue multus in miſericordia, ideſt diues in miſericordia, vt ait Paul. Eph. 2. Deus autem qui diues eſt in miſericordia.

Et præſtabilis ſuper malitia. Pro Præſtabilis, in Heb. eſt נחם, quod verbum

A ſignificat conſolatione affici, placari, pœnitentia duci, id eſt, facile cum pœnitet ſupplicij, quod cogitabat inferre, cito placatur. Lxx. Pœnitens ſuper malitias. Hieronymus: Præſtabilis, ſeu pœnitens. Idem vocabulum eſt Exod. 32. Quieſcat ira tua, & eſto placabilis ſuper nequitia populi tui. Et ibidem: Placatuſque eſt Dominus ne faceret malum. Ideo Cypria. lib. 4. epiſt. epi. 2. & in ſerm. 3. de bono patientiæ, & ſerm. 5. de lapſis, in fine legit: Et qui ſententiam flectat aduerſus malitiam. Hoc ipſum B ſignificat Præſtabilis ſuper malitia, id eſt, præſtat malitiæ, melior eſt malitia, non ſinit ſe ab ea vinci. * Porro 21 malitiam pro afflictione ſæpe poni in ſcriptura vulgatum eſt, & ab Hieron. ſatis adnotatum hic & in illud Ionæ. 1. Mittamus ſortes, & ſciamus, quare hoc malum ſit nobis: & in Matth. cap. 6. in fine, & in epiſt. ad Amandum, quæ incipit: Breuis epiſt. Vt 1. Mach. 10. Et recordati ſunt malitiæ magnæ, quam fecerat in Iſrael, & tribulauerat eos valde, & Matth. 6. Sufficit enim diei malitia ſua. Idem ſignificat Malum, vt docet Tertu. lib. 2. aduerſus C Marcio. & Damaſ. lib. 4. cap. 20. Inde dies mali Pſal. 40. In die mala (id eſt, laborioſa, & afflictionis plena) liberabit eum Dominus. Et Eccle. 1. Hanc occupationem peſſimam dedit Deus filijs hominum, ideſt moleſtiſſimam, & laborioſiſſimã. Quod etiam video apud Home. vſitatum: infortunium enim & calamitatem vocat κακότητα, id eſt, malitiam, vt Odyſſ. 3.

ὄφρα τάχιϛα ὑπ' ἐκ κακότητα φύγοιμεν,
ideſt,

Vt celerrime malitiam effugeremus, id eſt, tempeſtatẽ multũ afflictură. Et li. 4.

D —— οὐδέ οἱ ἄλλοι
εἰσ' οἵ κεν κατὰ δῆμον ἀλάλκοιεν κακότητα, id eſt,

Neque ei ſunt vlli, qui poſſint auertere malitiam, id eſt, opem ei ferre, ne affligatur à procis. Et: Μηδὲ γέροντα κάκου κεκακωμένον: Neq; ſenẽ affligas afflictũ.

Quis ſcit ſi conuertatur. Quoniam in Heb. eſt. Quis ſcit conuertatur, &c. magiſtri Iudæorum, & quidam alij ita in-

Præſtabilis.

Malitia, & malus.

telligunt:Quis ſcit,& cognoſcit pecca-
ta ſua?conuertatur, & ignoſcet Domi-
nus.Sed dura eſt profecto, & coacta in-
terpretatio,neque vllo modo recipien
da , quoniam cum communi Sanctorũ
ſententia pugnat,& cum conſuetudine
22 ſcripturæ,quæ his viris non debuit eſſe
ignota. * Solet enim in huiuſinodi in-
terrogationibus coniunctionem,Si, re-
linquere ſubaudiendam , vt Ionæ. 3.
Quis ſcit ſi conuertatur ,& ignoſcat
Deus. LXX. vtroque loco verterunt:
Quis ſcit ſi conuertatur: & vtroque lo
co ſancti patres ita interpretati ſunt. 2.
Reg. 12. Quis ſcit ſi forte donet eum
mihi Dominus , & viuat infans? An &
hic interpretabuntur: Quis ſcit pecca-
ta ſua,aut ſe in peccatis eſſe? Denique
notum eſt ijs, qui ſcripturam idiomate
ſuo legerunt, ſæpe omitti pro conſuetu
dine illius linguæ huiuſinodi particu-
las,Si,Sicut,niſi, & ſimiles. Vera igitur
tranſlatione conſtituta, merito quæri-
mus cur in re aperta hæſitet Propheta?
Dubitationes in ſcriptura quomodo accipiendæ. Quis fidelium dubitet Deum per pœni
tentiam conuerti,& ignoſcere homini-
bus?Conuertimini ad me(inquit Zach.
1.) & ego conuertar ad vos. Ambr. li.2.
de Pœnitentia.c.5.negat Petrum dubi-
taſſe cum dixit: Pœnitentiam itaq; age
Act. 8. ab hac nequitia tua , & roga Deum , ſi
forte remittatur tibi hæc cogitatio cor
dis tui. Nam ſi putant, inquit, dubitaſſe
Petrũ,numquid & Deus dubitauit , qui
Iere. 26. ait ad Ieremiam prophetam : Noli au-
ferre verbum,forſitan audient, & auer-
tentur?Dicant ergo Dominum ignoraſ
23 ſe,quid eſſet futurum .* Sed non igno-
rantia eo verbo exprimitur, ſed in ſcri-
pturis diuinis frequens huiuſinodi con
ſuetudo aduertitur,eo quod ſimplex ſit
Ezec. 3. elocutio.Siquidẽ & ad Ezech. dicit Do-
minus:Et dices ad eos : Hæc dicit Do-
minus,ſi forte audient, & terrebuntur.
Neſciebat ergo eos poſſe,aut non poſſe
conuerti ? Non ergo ſemper dubitantis
iſta eſt elocutio,&c.Docet ergo Ambr.
phraſin eſſe ſcripturæ,vt aliquoties ver
bis dubitantis vtatur, cum minimè du-
bitet. Atque hoc exemplis ex Homero
petitis confirmat Denique (inquit) ip-
ſi ſapientes ſæculi,qui omnem gloriam
ſuam ſtatuunt in expreſſione verborũ,

A quod Latine , Forte dicimus, Græce
τάχα non vbique pro dubitatione po-
ſuerunt. Aiunt itaque dixiſſe primum
ſuorum Poetam .
ἢ τάχα χήρ' ἔσομαι, quod eſt, cito vi-
dua ero.
Et alibi. τάχα γάρ σε κατακτανέουσιν
Ἀχαιοὶ
Πάντες ἐφορμηθέντες.

Non enim dubitaret omnibus ſimul
inſurgentibus vnum facile ab vniuerſis
poſſe proſterni. Hæc Ambroſius, & alia
in eandem ſententiam:ſi modo is Am-
broſius fuit. Quod autem citat ex Ho-
B mero, vnum atque idem teſtimonium
eſt in lib. 6. Iliados , vbi Andromache
Hectorem à pugna auocans ait :

Δαιμόνιε, φθίσει σε τὸ σὸν μένος, οὐδ' ἐ-
χαίρεις,
Παῖδά τε νηπίαχον, καὶ ἔμ' ἄμμορον, ἣ
τάχα χήρη
Σδ' ἔσομαι, τάχα γάρ σε κατακτανέ-
ουσιν Ἀχαιοὶ
Πάντες ἐφορμηθέντες, id eſt,

Generoſe, perdet te tuum robur , neque
miſereris
Filij infantis,neque mei miſeræ, quæ ci-
to vidua
C *Tui ero:cito enim te interficient Achiui*
Omnes ſuper irruentes.

Quamuis & ita etiam verti poteſt:
Quæ fortaſſe vidua ero , fortaſſe te in-
terficient Achiui. * Nos fatemur Deum 24
non dubitare,quem latere nihil poteſt:
ſed homo,quẽ latent multa,cur nõ du-
bitet?Quod ſi dubitatio intelligẽda nõ
eſt , cum dubitare homo videtur, nun-
quã in ijs,qui loquũtur in ſcriptura, du
bitationem admittemus. Nihil ergo du 2.Reg.12.
bitabat Dauid,cum dicebat.Quis ſcit ſi
forte donet eum mihi Dominus , & vi- Iudi. 5.
uat infans ? Aut quæ dicebat: Forſitan
D nũc diuidit ſpolia, & pulcherrima femi
narum eligitur ei ? Nõ puto hoc dixiſſe
Ambroſiũ , aut quicumq; illorũ librorũ
de pœnitentia auctor eſt , ſed tantum,
non ſemper dubitare in ſcriptura eos,
qui videntur dubitare;quod verum eſt.
Sed quomodo, aut quare id fiat, expli-
candũ nobis eſt. Cũ is dubitantis verbis
vtitur , cui nihil poteſt eſſe incertum,
aut dubium,id eſt, Deus;omnino ea lo-
quẽdi forma eligit, vt aliquid per eã ſi-
gnifi-

gnificetur, vt docet Grego. hom. 9. in
Ezec. Duæ igitur ſunt cauſæ huius locu-
tionis. Prima, vt oſtendat ſcriptura ho-
mines liberi arbitrij eſſe, nec Deũ præ-
ſcientia, aut voluntate ſua neceſſitaté
illis imponere. Vt Luc. 20. Mittam filiũ
meum dilectum, forſitan, cum hunc vi-
derint, verebuntur. Ita docent breuiter
Chryſ. & Hier. in eadem verba Mat. 21.
* Secunda eſt, vt rei difficultas oſtenda-
25 tur ſiue paucitas facientiũ id, quod dici-
tur. Ita Greg. hom. 9. in Ezec. exponit
illud Ezec. 2. Et dices ad eos; Hæc dicit
Dominus: Si forte vel ipſi audiant, & ſi
forte quieſcãt, quia dominus exaſperãs
eſt. Significatur enim ex magna multi-
tudine paucos fore audituros. Ita etiã
exponit illud Mat. 24. Dabunt ſigna ma-
gna, & prodigi, ita vt in errorem indu-
cantur, ſi fieri poteſt, etiam electi. Trepi-
dabunt enim tunc electi, & nutabunt,
ſed non cadent; Eodem modo intelli-
gitur illud Luc. 18. Veruntamen filius
hominis veniens putas ne fidem inue-
niet in terra? id eſt, in pauciſſimis inue-
niet. At quãdo cum dubitatione loqui-
tur homo, id eſt, apoſtolus, aut prophe-
ta: prudens lector conſideret, an res ſit
eiuſmodi, vt turpe ſit eum, qui ſcribit,
aut loquitur, de ea dubitare: & ſi ita iu-
dicat, intelligat nõ eſſe dubitationem,
ſed affirmationem aliquo eorum mo-
dorum, quos diximus, explicandam. Vt
quod Petrus dixit: Pœnitentiam itaq;
age ab hac nequitia tua, & roga Deum,
ſi forte remittatur tibi hæc cogitatio
cordis tui. Si enim de culpæ remiſſione
loquatur, non potuit tantus apoſtolus
dubitare, & hoc eſt quod voluit Am-
29 broſius.* At multa ſunt, in quibus iure,
& merito dubitet apoſtolus, & prophe-
ta, quoniam id Deus nondum reuela-
uit: quo tempore recte dicemus ita eũ
locutum fuiſſe, quia vere dubitabat. Vt
Pſalm. 2. apprehendite diſciplinam, ne
quando iraſcatur Dominus, & pereatis
de via iuſta. Dubitare potuit an id euen-
turum eſſet iis, quibus tũc loquebatur:
ſæpe enim eos, qui non apprehendunt
diſciplinã miſericors, & miſerator Do-
minus ad ſe allicit, & non pereunt de
via iuſta. Similiter in verbis Petri, quæ
nunc referebamus, non potuit Petrus

A dubitare, an culpa remittenda eſſet
agenti pœnitentiam, & Deum rogan-
ti: ſed potuit dubitare an vera eſſet fu-
tura pœnitentia, & oratio Simonis.
Quod ſi de remiſſione pœnæ velimus
intelligere, potuit dubitare an tantus
futurus eſſet dolor Simonis, vt totius
pœnæ remiſſionem conſequeretur, ita
vt nullo deinde modo à Deo punire-
tur. Ita puto intelligenda eſſe verba
noſtri Prophetæ: Quis ſcit ſi conuer-
tantur, & ignoſcat Deus? id eſt, for-
taſſe non patietur Chaldæos in terram
veſtram venire, ſi pœnitentiam aga-
tis, nec vos captiuos abduci. Ita intel-
B lexerunt Hier. & Ruper. qui in Prophe-
tæ perſona dicunt: Noui Deum ineffa-
biliter eſſe clementem, ſed quia profun-
dum diuitiarem ſapientiæ, & ſcientiæ
Dei noſſe non poſſumus: ſententiam
tempero, & opto potius, quam præſu-
mo. Niniuitæ autem aperte ſe hoc ſi-
gnificare oſtendunt: nam cum dixiſ-
ſent, Quis ſcit ſi conuertatur, & igno- Ion. 3.
ſcat Deus? addunt: Et reuertatur à fu-
rore iræ ſuæ, & non peribimus?
Et relinquat poſt ſe benedictionẽ. Quo- 27
niam dixit: Quis ſcit ſi conuertatur,
id eſt ſi propitius redeat ad vos, à qui-
C bus propter peccata receſſerat: nunc
addit, Et relinquat poſt ſe benedictio-
nem id eſt rediens ad vos ſecum afferat
benedictionem, hoc eſt, abundantiam
bonorum, & frugum, vinearum, arbo-
rumque fecunditatem, ex qua poſſit of-
ferri Deo veſtro ſacrificium, & libamẽ,
Nam hæc verba, *Sacrificium, & libamẽ.*
cum verbo, Relinquat, copulanda ſunt,
vt videmus in tranſlatione LXX. & in
aliis nonnullis, & ita videtur intellexiſ-
ſe Hieronymus. Quod ſi velit quis ab
eis nouam ſententiã incipi in hunc ſen-
ſum: Sacrificium, & libamen Deo ve-
D ſtro, ſcilicet, offerte. Quaſi dicat: Adhuc
moneo, vt ſacrificia offeratis, & Deum
placare contendatis: recte quoq; hunc
ſenſum Heb. verba patiuntur, & Rup. &
Lyranus, & Pagninus ita interpretãtur.
Sanctificate eccleſiã. Vt nemo, ſcilicet,
ſit in tota veſtra congregatione nõ ſan-
ctus, vt ait Hier. vel, Præparate eam, vt
cũ pœnitentia in Dei conſpectũ veniat.
Iterum eos hortatur ad pœnitentiam.

Congregate paruulos. Vt vagiendo, & plorando miſericordiam & ipſi ſuo modo petant. Iudith. 4. Et induerunt ſe ſacerdotes cilicijs, & infantes proſtrauerunt contra faciem templi Domini.

Egrediatur ſponſus. Nullus ſit voluptati locus, omnes luctui vacent.

28 *Inter veſtibulum, & altare plorabunt,* id eſt, Plorent, vt Hier. & alij exponũt. Sæpe enim huiuſmodi futura imperandi vim habẽt. Sed quærat lector, quodnam altare ſit, quod veſtibulum, & quo loco plorare iubeat ſacerdotes. Quod propriè templum, & domus Domini dicebatur, duas partes habebat; interior, & ſacratior, quæ occaſum ſolis ſpectabat, & ſoli ſummo ſacerdoti patebat, vocabatur Sancta ſanctorum, exterior vero dicebatur Sancta. De hac domo ſcriptum eſt. 3. Reg. 6. Domus autẽ, quam ædificabat rex Salomon Domino, habebat ſexaginta cubitos in lõgitudine, & viginti cubitos in latitudine, & triginta cubitos in altitudine. Huic domui adnectebatur porticus, quæ Hebraice dicitur אולם, De qua ſtatim dictum eſt: Et porticus erat ante templũ viginti cubitorum longitudinis iuxta menſuram latitudinis templi, & habebat decem cubitos latitudinis. Hanc porticum hic Propheta ſuo nomine vocat אולם. Hieron. veſtibulum dixit. Symmachus, προπύλαιον, quod eſſet ante fores tẽpli, Aquila πρόδρομον, id eſt, porticũ, quod foribus templi præcurrat. 2. Paral. 3. veſtibulum dicitur: Ipſas quoque columnas poſuit in veſtibu-
29 lo templi.* Ante hoc veſtibulum erat atrium ſacerdotum, quod atrium interius dicebatur, eratque area quædam magna aperto cœlo muris concluſa, & porticibus vndique ornata. De quo 2. Paral. 4. atrium autẽ exterius erat ante atrium ſacerdotũ, in quo populus conſiſtebat, & 2. Paral. 4. dicitur Baſilica grãdis. De quibus lege Ioſeph. 8. Antiq. c. 2. Vltra hoc atrium exterius nemini è populo tranſire licebat, ſed vſque ad oſtium atrij ſacerdotum populus hoſtias immolandas deferebat, quas ibi ſacerdotes accipiebant, vt ſcribit Beda in libro de templo Salomonis, cap. 16. Duplex autem erat altare, alterum quod vocabatur thymiamatis, ſiue incenſi, quod erat in ea templi parte, quæ dicebatur Sancta, ante Sancta Sanctorum, & non poterat videri à populo, cum eſſet in medio interpoſitum atrium ſacerdotum, & veſtibulum, ſeu porticus. Inde Luc. 1. legimus de Zacharia: Sorte exijt vt incenſum poneret ingreſſus in templum Domini: & omnis multitudo populi erat orans foris hora incenſi. Et erat plebs expectans Zachariam, & mirabantur, quod tardaret ipſe in templo. (non enim videbãt, quid ageret.) Egreſſus autem non poterat loqui ad illos, & cognouerunt quod viſionem vidiſſet
in templo.* Alterum altare erat æneũ, 30
in quo immolabantur hoſtię, & ideo Altare holocauſtorum appellabatur. Hoc altare erat in parte atrij ſacerdotũ, quæ proxima erat veſtibulo, vt aperte tradit Ioſephus, 15. Antiq. c. 14. videriqúe poterat à populo, cum atrium ſacerdotũ non ſepararetur ab atrio exteriori populi muris altioribus, ſed tantum ſepto quodam altitudinis trium cubitorum, vt eſt apud Ioſephum, 8. Antiq. c. 2. Ergo cum dicit, Inter veſtibulum, & altare, puto de hoc altari holocauſtorum verba fieri, quod ſine addito appellabatur altare, quod & maius eſſet, & populus ſolum hoc altare videret. Itaque ſacerdotes plorare iubet in parte ſui atrij templo proxima, vt rei magnitudo poſtulabat, ſed ante porticum tamen, id eſt, in ſpatio interiecto inter altare exterius & porticum, ſeu veſtibulum templi; quo videri poſſent à populo, & eorum verba, & eiulatus audiri, vt clamor fletuſque populi coniungeretur cum precibus, & fletu ſacerdotum, mutuoq; ſe vtrique ad lugubres clamores exhortarentur, & miſericordiam melius impetrarent. Eumdem locum ſignari puto Matth. 23. Vſque ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidiſtis inter templum, & altare.

Et ne des hæreditatem tuam in opprobrium, 31
vt dominentur eis nationes. Hieronymus: Apertum eſt ænigma, quod latebat. Populus enim ille multus, & fortis, qui ſupra ſub ærucæ, & locuſtæ, & bruchi, & rubiginis deſcriptus eſt nomine,

Veſtibulum, & altare vbi eſſent.

Altare thymiamatis.

Altare holocauſtorum.

mine, nũc manifeſtius quis ſit, oſtenditur: vt dominẽtur, inquit, eis nationes, Datur autem in opprobrium hæreditas Domini, quando ſeruierit hoſtibus, & dixerint nationes: Vbi eſt Deus eorũ, quem ſibi præſulem, quem defenſorem eſſe iactabat? Poſſumus nationes interpretari & aduerſarias poteſtates, quæ quamdiu non agimus pœnitentiam, dominantur noſtri, & exprobrant, & dicunt: vbi eſt Deus eorum? Hactenus Hieronymus.

Vbi eſt Deus eorum? Moleſtiſsimum hoc erat Iudæis, exprobrari ſibi à nationibus, id eſt, à gentilibus, quòd cum Deum colerent, à quo adiuuari nõ poſſent: nam id Dei gloriam minuebat, & populo ipſi, dedecori erat. Pſal. 78. Ne forte dicant in gentibus, Vbi eſt Deus eorum? & innoteſcat in nationibus coram oculis noſtris. Et Pſal. 113. Nequãdo dicant gentes: Vbi eſt Deus eorum?
32 Lege Dan. 3. & 9. cap.

Zelatus eſt Dominus terram ſuam. Zelo commotus, & indignatus eſt, quòd tam durè ab hoſtibus tractaretur. Eſt enim zelus indignatio quædam ex amore orta, quòd rem, quã amabamus, contemni, aut moleſtia, ſiue malo aliquo affici videmus. Vocatur & æmulatio à noſtro interprete Nu. 11. Quid æmularis pro me? Quis tribuat vt omnis populus prophetet? Vtroque enim loco eſt in Heb. verbum idem קנא. Ex quo cernitur cum dicit: *Et pepercit populo ſuo*, non ſignificari malorum, quæ comminatus fuerat depulſionem, ſed bonitatem, & miſericordiam poſt ſupplicia, hoc eſt placatum Deum finem malis, & laboribus ſuorum impoſuiſſe eiſque iterum benefeciſſe. Venit itaque captiuitas illa prædicta, & vaſtauit terram Iudæorum exercitus regis Babylonis, vt in hoc c. docemur: Et reddam vobis annos, quos comedit locuſta, bruchus, & rubigo, & eruca, fortitudo mea magna, quam miſi in vos. Quando ergo hæc facta ſunt, quæ nunc Propheta vaticinatur, ſi ab hoſtibus nihilominus victi, captiq; ſunt? Difficilis ſanè quæſtio, & ab expoſitoribus parum explicata. Ex Hieron. nequeo ſatis intelligere, quo tẽpore hanc prophetiam impletam eſſe cenſeat: ni-

Zelus.

Æmulatio.

A ſi quod paulò poſt cum ait Propheta: Et eum qui ab Aquilone eſt, procul faciam à vobis, de Sennacherib rege Aſſyriorum interpretatur, qui anno quartodecimo Ezechiæ aſcendit contra vrbes munitas Iuda, & cepit eas. 4. Reg. 18. Sed cum cetera omnia ad exercitũ Chaldæorũ retulerit, qui poſt aliquot annos à Sennacherib impetum fecit in Iudæam: quomodo poſt cladem à Chaldæis inuectam futurũ promittat quod antequam Chaldæi venirent, euenerat? * Ceteri expoſitores aut cum Hebræis de locuſtis omnia interpretãtur, 33
B quos iam ſatis refutauimus cap. 1. aut totam hanc calamitatem, quam hactenus Propheta, prædixerat, eam eſſe exiſtimãt, quam Senacherib inuexit, eumque precibus ſacerdotum depulſum eſſe, & occiſa nocte vna centum octoginta quinque millia hominum. Sed ſi cetera conueniant, quod fortaſſe præſtare non poterunt, quomodo illud interpretabuntur: Et non dabo vos vltra opprobrium in gentibus. Et eum, qui ab Aquilone eſt, procul faciam à vobis, & quæ ſequitur, cum poſt paucos annos prophetante Ieremia ab Aquilone venerint
C Chaldæorũ copiæ, quæ vrbem, tẽplumque ſuccenderunt, & dati ſunt in opprobriũ nationibus, ſicut ipſi teſtantur Dan. 3. Quia Domine, imminuti ſumus plusquam omnes gentes, ſumusq; humiles in vniuerſa terra hodie propter peccata noſtra. Et cap. 9. Propter peccata enim noſtra, & iniquitates patrum noſtrorum Ieruſalem, & populus tuus in opprobrium ſunt omnibus [per circuitum noſtrum.* Vt hæc, & multa alia in prophetis intelligantur, multum adnotandum, memoriæque mandandũ 34
D eſt, hunc eſſe morem prophetãrum, vt cum imminentia ſupplicia populo prędixerint, cõtinuo Deum placatũ oſtendant, & beneficia promittant, quibus ſe afflicti ſupplitijs præteritis conſolentur: ſed ea beneficia non temporaria ſunt, nec tunc accipienda, ſed ſpiritualia magna ex parte, & in tempus Euangelicæ prædicationis differenda. Dixi magna ex parte eſſe ſpiritualia, quoniã interdum & temporalia quædam cum ſpiritualibus promittuntur, vel cito, vel

Reg.

Prophetę poſt minas gratiam, & bona Euangelij promittunt.

poſt longum tempus danda. Hoc ne no
uum videatur, nonullis exemplis con-
firmabo, multum enim lucis, ſi recte te-
neatur, afferet ad difficilium in prophe
tis locorum intelligentiam. Hoſeæ. 5.
caput magnis comminationibus clau-
ditur, ſed continuo in ſexto promitti-
tur conſolatio per Chriſtum afferēda.
In tribulatione ſua mane conſurgent
ad me. Venite, & reuertamur ad domi-
nū, quia ipſe cepit, & ſanabit nos, per-
cutiet, & curabit nos, viuificabit nos
poſt duos dies, in die tertia ſuſcitabit
35 nos, &c.* Et cap. 11. Quomodo dabo
te Ephraim? Protegam te Iſrael? Quo-
modo dabo te? Sicut Adama ponam te
vt Seboim. Conuerſum eſt in me cor
meum, pariter conturbata eſt pœnitu-
do mea. Non faciam furorem iræ meæ,
non conuertat, vt diſperdam Ephraim,
quoniam Deus ego, & non homo. Et ta
men ſcimus diſperditū fuiſſe Ephraim,
& captum ab Aſſyrijs: ſed de quo tem-
pore beneficia ſunt intelligēda, ſtatim
aperit: Poſt Dominum ambulabunt,
quaſi leo rugiet, quia ipſe rugiet, & for
midabunt filii maris. Et auolabūt quaſi
auis ex Ægypto, & quaſi columba de
terra Aſſyriorum, & collocabo eos in
domibus ſuis, dicit Dominus. Quod
conſtat in prædicatione Euangelij fa-
ctum eſſe, vt ſuo loco diximus. Et c. 13.
Dolores parturientis venient ei: ipſe fi
lius non ſapiens, nunc enim non ſtabit
in contritione filiorum. De manu mor
tis liberabo eos, de morte redimā eos.
Ero mors tua ò mors, morſus tuus ero
inferne. Et c. 14. poſt quam eos multis
verbis cohortatus eſt ad pœnitentiam,
hæc ſubijcit multo poſt tempore donā
da. Sanabo contritiones eorum, diligā
eos ſpontanee, quia auerſus eſt furor
meus ab eis. Ero quaſi ros Iſraeli, ger-
36 minabit ſicut lilium, &c.* Perfacile eſt
idem in ceteris prophetis oſtendere.
Iſaias capite 39. prædixit captiuitatem
Ieruſalem à Chaldæis. Et ſtatim c. 40.
ait: Conſolamini, conſolamini popule
meus, dicit Deus veſter. Loquimini ad
cor Ieruſalem, & aduocate eam: quoniā
completa eſt malitia eius, dimiſſa eſt
iniquitas illius, ſuſcepit de manu Domi
ni duplicia pro omnibus peccatis ſuis.

A Quis non putaret ſtatim hæc bona eſ-
ſe accipienda? Sed quid continuo? Vox
clamantis in deſerto, Parate viam Do-
mini, rectas facite in ſolitudine ſemitas
Dei noſtri. Quæ Ioannes Baptiſta, &
Euangeliſtæ Ioanne eodem Chriſtum
oſtendente, & populo in eum credente
completa fuiſſe docuerunt. Ierem. 31.
Si filius honorabilis mihi Ephraim, ſi
puer delicatus, quia ex quo locutus ſū
de eo, adhuc recordabor eius. Ideirco
conturbata ſunt viſcera mea ſuper eū,
miſerens miſerebor eius, ait Dominus.
Sed quando miſereberis? & quando re-
uertetur ad ciuitates ſuas? Femina, in-
B quit, circundabit virum. Tūc fiet, quod
dixi, & cetera, quæ futura ſtatim pro-
mitto. In Daniele cum ſpiritualibus
etiam temporalia quædam pollicetur, Dan. 9.
id eſt, reditum de captiuitate Babyloni
ca, & vrbis reædificationem, ſed potiſſi
mum ſpiritualia prænuntiat, tametſi
Daniel de populi ſui captiuitate tantū
agere videbatur. Septuaginta hebdoma
des abbreuiatæ ſunt ſuper populū tuū
& ſuper vrbem ſanctam tuam, vt conſu
matur præuaricatio, & finem accipiat
peccatum, &c.* Ex his omnia, quæ re- 37
liqua ſunt in hoc propheta, optime ex-
C plicantur: nam primū temporalia pro-
mittit, ſed poſt reditum è captiuitate
accipienda, vſque ad illa verba: Ficus,
& vinea dederūt virtutem ſuam. Quā-
uis & hæc typice de eiſdem bonis ſpi-
ritualibus dicta ſunt. Sed quæ inde
ſequuntur vſque ad finem Ioelis de bo-
nis per Chriſtum afferendis credenti-
bus intelliguntur. Nunc ſingula ex-
plicemus. Zelatus eſt Dominus ſuper
terram ſuam, & pepercit populo ſuo.
Hoc eſt: Hoc obtinuerunt preces ſa-
cerdotum, & pœnitentia populi, vt
quamuis venturi ſint Chaldæi, & ter-
D ram depopulaturi; tamen Deus vi-
dens illorum crudelitatem, & capti-
uitatem, afflictionemque populi ſui,
aliquando placetur, & reſpiciat ſuos,
ac de duriſſima ſeruitute educat in pa-
triam ſuam.

Et reſpondit Dominus, & dixit populo ſuo. Per me prophetam ſuum hæc illi
reſpondet.

19. *Ecce ego mittam vobis frumentum.*

Terram,

Terram, & fructus eius vaſtabunt Chaldæi, voſque ad inopiam redigent: ſed ego uobis hæc omnia aliquando cū magno fœnore reſtituam. Soluta enim captiuitate paulatim gens Iudæorum creuit, & fertilitate terræ, diuitiiſque valde aucta eſt.

38 *Et non dabo vos vltra opprobrium in gentibus*. Quomodo hoc dictum putabimus, cum poſtea in multo maius opprobrium tradíti ſint occiſi, capti, venditique à Romanis? Hoc nihil habet difficultatis, ſi ſciamus iuxta phraſin ſcripturæ cum dicitur Vltra, non ſemper ſignificari perpetuitatem, ſed tempus aliquod longum, vt rectè hic adnotauit Lyranus, & in Iſa. cap. 2. Vt Iſa. 2. Non leuabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur vltra ad prælium, id eſt, Longo tempore erit pax inter homines, cum cœperit prædicari Euangelium. 3. Reg. 10. Et non habebat vltra ſpiritum, id eſt, Diu præ admiratione fuit quaſi ſine ſpiritu. 4. Reg. 6. Et vltra non venerunt latrones Syriæ in terram Iſrael, id eſt, per multum tempus. Ita nunc, Per multum tempus non dabo vos, in opprobrium in gentibus.

Vltra.

Et eum, qui ab Aquilone eſt, procul faciam à vobis. R. Salomon per eum, qui eſt ab Aquilone fomitem peccati ſignificari dicit, eſtque vetus hæc Hebræorum interpretatio, vt videre licet apud Galatinum lib. 5. cap. 10. itaque adimendum eſſe iuſtis hunc fomitem putant. Quorum ego doctrinam ab Eccleſiæ, ſanctorumque patrum ſenſu valde abhorrentem fortaſſe non referrem, cum pleni ſint eorum libri erroribus huiuſmodi, niſi admonendi viderentur qui in recentium Iudæorum lectione verſabuntur, vt haud quaquam ſecuri ſint, quaſi orthodoxorum libros legentes, ſed intenti, & timidi, & quaſi ſuſpenſo
39 gradu, ceu inter ſpinas incedant. * Omitto quod violentior expoſitio eſt, quamuis pro allegorica afferatur: nam de hoſte procul veniente Propheta loquitur, fomes autem internus, & domeſticus hoſtis eſt. Sit ergo procul ab orthodoxorum ſenſu, atque ſermone, piiſſimis hominibus hoc, dum hic viuitur, dari, vt ſine fomite peccati ſint: quamuis enim magis in dies minui, & decreſcere quodam modo poſſit, hoc eſt, poſſit vis eius compeſci magis, & frenari per Dei gratiam, & ſtudium bonorum operum, numquam tamen penitus interit in nobis. Quis enim ſanctior, aut Deo carior, aut in virtutibus exercitatior quam apoſtoli, quorum vnus clamat: Condelector enim legi Dei ſecundum interiorem hominem: video autem aliam legem in mēbris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ eſt in membris meis: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Atque hæc Paulum de ſe ipſo dicere, numquamque in iuſtis fomitem omnino extingui, plurimis in locis contra Pelagianos docet Auguſtinus, vt lib. 1. de nuptiis, & concupiſcentia capit. 27. & ſequentibus, & lib. 1. Retract. capit. 23. & 26. & lib. 2. capit. 1. ſermo. 5. & 6. de verbis Apoſtoli. Et in ſe de omni-
bus etiam iuſtis loquitur, quorum eſt 40
condelectari legi Dei ſecundum interiorem hominem. * Ad hæc, ſi iuſtis fomes detrahatur; ne venialiter quidem vmquam peccabunt, quod ante multos annos contra Pelagianos anathematizauit Eccleſia catholica, & apoſtolica. De quo præclare Auguſt. tract. 41. in Ioan. Quidquid peccatum eſt, inquit, à nobis antea, deletum eſt in baptiſmo. Numquid quia deleta eſt tota iniquitas, nulla remanſit infirmitas? Si non remanſiſſet, ſine peccato hic viueremus. Quis autem audeat hoc dicere niſi ſuperbus? niſi miſericordia liberatoris indignus? niſi qui ſeipſum vult decipere, & in quo veritas non eſt? Infirmitatem autem vocat fomitem peccati, vt multis ipſe uerbis exponit. Merito autem hoc dicit; nam vt iuſtus non poſſit ſine peccato veniali viuere, concupiſcentia, ſiue fomes peccati efficit, vt probat ſanctus Thomas 12. q. 109. art. 8. Denique, vt alia multa miſſa faciam, quis non videat primū, & ſecundum errorem Beguardorū, & Beguinarū ab Eccleſia damnatū in Concilio

Fomes peccati in hac vita non penitus extinguitur in nobis. Rom. 7.

cilio

cilio Viennenſi,cuius verba referuntur in Clemen. Ad noſtrum, De hæreticis, aut hoc eſſe quod hæc ſententia affirmat, aut ex ea recte ſequi: nempe hominem (vt eiuſdē concilij verbis vtar) in vita præſenti tantum,& talem perfectionis gradum poſſe acquirere, vt reddatur penitus impeccabilis? Secundo quod ieiunare non oportet hominem poſt quam gradum perfectionis huiuſmodi fuerit aſſecutus, quia tunc ſenſualitas eſt ita perfecte ſpiritui, & rationi ſubiecta, quod homo poteſt libere corpori concedere quidquid placet? Hæc Concilium.

41 Sed iã ſenſum Prophetæ uideamus. Diximus Prophetã de tempore, quod reditũ de Babylonica captiuitate proxime conſecutum eſt,verba facere,Meminerimus etiam Aquilonares in ſcriptura vocari vel Chaldæos, vel Aſſyrios, quorum metropolis Niniue fuit. De Chaldæis quidem notum eſt illud Ierem. 1. Ab Aquilone pandetur omne malum ſuper omnes habitatores terrę: quia ecce ego conuocabo omnes cognationes regnorum Aquilonis, & venient, & ponet vnuſquiſq; ſolium ſuũ in introitu portarum Ieruſalem. De Aſſyrijs vero Sophon. 2. dicitur: Et extendet manum ſuam ſuper Aquilonem,'& perdet Aſſur. Cauſa nominis eſt, quod Chaldæi, & multo magis Aſſyrij, Iudæis ſunt ad Septemtrionem, vnde flat Aquilo. Nam Ieruſalem habet. 31. gradus latitudinis,& 40. minuta, vt tradit Ptolemæus lib. 5. c. 16. id eſt, diſtat ab Æquinoctiali verſus Septemtrionem. 31. gradus, Babylon vero diſtat. 35. ex eodem Ptolem. lib. 5. cap. vltimo, Niniue caput Aſſyriorum. 36. & 40. minutis, ex eodem lib. 6. cap. 1. Quare quo magis ab Æquinoctiali diſtant, eo magis vergunt in Septemtrionē. Loquitur igitur Propheta de exercitu regis aſſyriorum, qui non multo poſt reditum ex Babylone (vt ex Iudith. 5. intelligitur) inuaſit Galilæam duce Holopherne, vt etiam Iudæam caperet. Sed virtute Iudith Holophernes obtruncatus,& exercitus Aſſyriorũ fugatus eſt,& adeò procul à Iudæis factus eſt, vt magna multitudine filiorum Iſrael perſequente in-

Aquilo, & Aquilonaris.

A numeri ex eo occiſi ſint, vt videmus Iudith. 15 De quo ibidem 16. c. Venit Aſſur ex montibus ab Aquilone in multitudine fortitudinis ſuæ.

Et expellam eum in terram inuiam, & deſertam. Eſt enim deſertum magnum à terra Iudæorum eũtibus ad Aſſyrios, propter quod Oſe. 13. dictum eſt: Ero eis quaſi leæna, & ſicut pardus in via Aſſyriorum. 42

Facies eius contra mare Orientale. Terra promiſſionis alluitur ab Oriente mare Galilææ. Quod etiam mare Primum uocatur, ſicut verterunt Lxx. B vel quod eſſet ad Orientem, vel quod primum illud viderunt Hebræi redeuntes ex Ægypto, per Iordanemque introeuntes. Ab Occaſu vero alluitur mari Mediterraneo, quod mare Magnum uocatur,& mare Nouiſſimum; reſpectu videlicet maris Primi,& minoris. Quoniam igitur Bethulia, in cuius obſidione fugati ſunt Aſſyrij, eſt è regione extremi maris Galilææ, Aſſyrii fugientes contra mare Galilææ pergebant, cuius magna pars protendebatur verſus viã, qua redituri erant in patriam ſuam. Quod autem addit: Et extremum eius C vſque ad mare Nouiſſimum, hyperbolice quodam modo dictum eſt, vt ſignificetur tantam fuiſſe fugiẽtis exercitus magnitudinem: vt totam Galilæã implere videretur, cuius latitudo eſt à mari Mediterraneo vſque ad mare Galilææ. * De eo enim ſcriptum eſt Iudith.
2. Qui cooperuerũt faciem terræ, ſicut locuſtæ. 43
Significat autem milites per totam Galilæam diſperſos eſſe tum turbatione,& metu non ſatis attendere valentes quò fugerent, hoſtibus etiam nõ ſinentibus fugere, quò volebant, tum etiam quia erant ex varijs prouincijs, D & forte in ſuam quiſque fugere cupiebat. Hinc illud Iudith. 15. Omnis itaq; regio, omniſque vrbs electam iuuentutem armatam miſit poſt eos: videlicet verſus omnes vrbes diſperſi erant. Et ibidem. Cumque omnis exercitus decollatum Holophernem audiſſet, fugit mens,& conſilium ab eis,& ſolo tremore, & metu agitati fugæ præſidium ſumunt, ita vt nullus loqueretur cũ proximo ſuo, ſed inclinato capite relictis om-

Mare Primum.

Mare Nouiſſimũ.

omnibus euadere feſtinabât Hebræos, A quos armatos ſuper ſe venire audierât, fugientes per vias câporum, & ſemitas collium. Poſſumus & mare Nouiſſimû interpretari mare Mortuum, quod eſt infra mare Galilææ, & eius reſpectu recte dicitur Nouiſſimum, eſt enim nouiſſimus lacus, quem facit Iordanis fluuius, & propter magnitudinem mare dicitur, vt milites diſperſi fuerint non verſus mare Mediterraneum, ſed per longitudinem Galilææ, & Iudææ, à mari Galilææ vſque ad mare Mortuum. Sed quod prius diximus, magis eſt ad conſuetudinem ſcripturæ.

44 *Et aſcendet fœtor eius, & putredo eius, quia ſuperbe egit.* B Ex magna militum multitudine cæſorum in campis, & in montibus, dum fugiunt, aſcendet fœtor, & putredo, tot enim erunt, vt ne à feris quidem diſcerpi, & deuorari poſſint. Pro ſuperbe egit, in Heb. eſt, Magnificauit, vt faceret, id eſt, Magna ſe facturum putauit, ac nullum fore, qui ſibi reſiſteret. De quo plura dicemus in illud Sopho. 2. Magnificati ſunt ſuper terminos eorum. Porro ſuperbia Holophernis, & Aſſyriorum in toto libro Iudith quanta fuerit videmus: ſed potiſſimum in cap. 5. C vbi legimus: Et factum eſt cum ceſſaſſet loqui Achior verba hæc, irati ſunt omnes magnates Holophernis, & cogitabant interficere eum dicentes ad alterutrum: Quis eſt iſte, qui filios Iſrael poſſe dicat reſiſtere regi Nabuchodonoſor, & exercitibus eius homines inermes, & ſine virtute, & ſine peritia artis pugnæ? Et Holophernes cap. 6. indignatus vehemêter ait: Quoniam prophetaſti nobis dicens, quod gens Iſrael defendatur à Deo ſuo: vt oſtendam tibi, quod non eſt Deus, niſi Nabuchodonoſor: cum percuſſerimus D eos omnes ſicut hominem vnum, tunc & ipſe cum illis Aſſyriorum gladio interibis, & omnis Iſrael tecum perditione diſperiet, & probabis quoniam Nabuchodonoſor Dominus ſit vniuerſæ terræ. Videmus hæc non poſſe intelligi de Senacherib rege Aſſyriorum, cuius milites vno loco omnes ceciderunt, & ipſe cum paucis fugit in terram ſuam, nec potuit eius exercitus diſpergi per Galilæam à mari Orientali vſque ad mare Nouiſſimum. Quod ſi vera ſit traditio Hebræorum quam Lyranus hic & 4. Reg. 19. ſecutus eſt, & Gloſſa interlin. in Iſai. 37. cadauera militum in cinerem fuiſſe redacta ſub veſtibus, & armis ſuis, multo apertior res eſt: non enim aſcêdit ex illis fœtor, & putredo.

ALLEGORIA.

Diximus hæc omnia allegorice de bonis per Chriſtum afferendis prædicta eſſe, tunc enim daturus erat fidelibus, & dedit, frumêtum, vinum, & oleû, id eſt, magnam copiam omnium ſpiritualium donorum, & repleti ſunt eis: 45 inde legimus toties apoſtolos, & eorû diſcipulos repletos fuiſſe Spiritu ſâcto. Nec dedit nos vltra opprobrium in gêtibus, quoniam nûquam dæmones de populo Chriſtiano triumphare potuerunt. Eum qui ab Aquilone eſt, id eſt, Diabolum hoſtem generis noſtri, procul fecit à nobis, quia princeps huius mundi eiectus eſt foras, & ita vires aduerſus credentes amiſit, vt lædere eos non poſſit, niſi volentes, & impleatur illud Pſal. 90. Super aſpidem, & baſiliſcum ambulabis, & conculcabis leonê, & draconem. Et Paulus ait: Deus autê pacis conterat Satanam ſub pedibus veſtris velociter. Rom. vlt. Expellit eum in terram deſertam, & inuiam: quia immundus ſpiritus, cum exierit ab homine, ambulat per loca arida quærens requiem. Mat. 12. Facies eius contra mare Orientale, &c. id eſt, tam ipſe, quam eius ſocii, & milites fugati, & correpti timore Chriſti in hominibus regnantis per totam Galilæâ vagabuntur, per terram tranſmigrationis, per Eccleſiam, vt quærat quo ſe recipiat. Sed vincetur à ſanctis, & tandem in fine ſæculi quia ſuperbe egit in creatorem ſuum, iacebit ita, vt neminem lędere queat, ſed aſcendat eius fœtor, & putredo, id eſt, nota ſit omnibus eius malitia, & ab omnibus rideatur, ſicut victorum cadauera cum voluptate ſpectâtur à victoribus. Eadem figura dictum eſt Iſa vlt. Et egredientur, (ſcilicet, ſancti) & videbunt cadauera virorum, qui præuaricati ſunt in me. Et vermis eorû eorum non morietur, & ignis non extinguetur, & erunt vſque ad ſatietatem viſionis.

viſionis omni carni. Itaque in hac allegoria loquitur Ioel de Diabolo, perinde ac ſi homo eſſet, & exercitum duceret.

HISTORIA.

46 ***Quoniam magnificauit Dominus, vt faceret***, id eſt, Magna tecũ facturus eſt, magnis te bonis, magna fecunditate cumulabit. Vt Pſal. 123. Magnificauit Dominus facere nobiſcum, facti ſumus læ tantes, id eſt, Magnis nos affecit beneficijs.

Dederunt virtutem ſuam. חילם fortitudinem ſuam, ita etiam LXX. Virtutem autem vocat fructum, qui ex virtute, ſiue fortitudine conſequitur.

Nolite timere animalia regionis. Sicut prius dixerat c. 1. Quid ingemuit animal? mugierunt greges armenti? Quia non eſt paſcua eis. Sed & greges pecorum diſperierũt. Ad te Domine clamabo, quia ignis comedit ſpecioſa deſerti, & flamma ſuccendit omia ligna regionis: Ita nunc vt ſignificet ſterilitatem illam in maximam quandam fecũditatem eſſe mutandam, & omnia lætiſſima futura: ait: Nolite timere animalia regionis vberrima paſcua habebitis, &c. Quæ omnia multo melius conuenire in beatiſſimam illam bonorũ ſpiritualium vbertatem, quæ per Chriſtũ futura erat, ſatis intelliget qui audierit illud Iſa. 35. Lætabitur deſerta, & inuia & exultabit ſolitudo, & florebit quaſi lilium. Et quæ deinde ſequuntur.

47 ***Et filij Sion exultate.*** Iam nemo dubitare poteſt de Chriſto eſſe ſermonem; certe nemo deberet. At Iudęi, quorum mala mens, malus animus, hunc locũ, quia manifeſtiſſimus de Chriſto eſt, nequidquam eludere conantur. Sunt quidam qui מורה, pro quo Doctorẽ Hieronymus interpretatus eſt, pluuiam potius ſignificare contendant: ſed ſcriptura doctorem qui cum poteſtate docet, & præſcribit agenda, quidque ſequendum, quid vitandum ſit, מורה veterum interpretum conſenſu vocare ſolet. vt Iſa. 30. Et erunt oculi tui videntes pręceptorem tuum. Inde etiam legiſlator verti ſolet, vt Iob. 36. Nullus ſimilis ei in legiſlatoribus. Pſal. 83. Etenim benedictionem dabit legiſlator. Quomodo

A in his locis verti poſſet Pluuia? Neque hic recte verteretur, Quoniam dedit vobis pluuiam iuſtitiæ, cum ſtatim de pluuia ſequatur: Et deſcendere faciet ad vos imbrem matutinũ, & ſerotinũ. Video in his verbis, quæ retuli, vbi Hieronymus vertit, Imbrem matutinum, in Heb. legi גשםמורה, id eſt, pluuiã moreh, verum non ita omnes codices habent, in alijs eſt יורה, vt in Complutenſi. Denique Chaldæus priori loco vertit, מלפיכון id eſt, Doctorẽ veſtrũ, poſteriori, מטרבכיר id eſt, Pluuiam primitiuam. Et R. Iaphet docet aliter B מורה accipi priori loco, aliter poſteriori, ſolereque id facere ſcripturam in
alijs vocabulis.*At R. Salomon fatetur 48
מורה doctorem ſignificare, ſed doctorẽ pro doctoribus poni, vt intelligamus de doctoribus, quos habuere Iudęi. Nollem id perſuaſiſſet Lyrano, ſed perſuaſit, & inſipientem Salomonem ſequi maluit, quàm ſapientes doctores Eccleſiæ, qui de Chriſto interpretantur. Sed & ipſe, & Salomon attendere debuerunt non ſimpliciter dictum eſſe מורה sed המורה, cum ה articulo notificationis, vt vocant Hebræi, qui non quẽuis doctorem, ſed aliquẽ inſignem, C eximiumque demonſtrat, vt articuli Græcorum, ac ſi diceret, Dedit vobis doctorem illum eximium, doctorem illum promiſſum. Denique inter alia nomina, quæ Chriſto tribuunt prophetæ, Doctor, & Magiſter appellatur, ſicut ipſe de ſe dixit Matth. 23. Nec vocemini magiſtri, quia magiſter veſter vnus eſt, Chriſtus. Iſai. 55. Ecce teſtem populis dedi eum, ducem, ac præceptorem gentibus. Et cap. 30. Et non faciet auolare à te vltra doctorem tuum, & erunt oculi tui videntes præceptorem tuum, id eſt, ſemper tecum manebit doctor D tuus Chriſtus, nec auolabit à te, quia te per ſcripturam ſuam, & per prædicatores ſuos docebit. Ex his & Ruffini interpretatio conuincitur, qui doctorem iuſtitiæ putauit eſſe regem Ezechiam. Quod nullo modo fieri poſſe conſtat ex ijs, quæ diximus num. 33. & magis conſtabit cum ad illa verba veniemus: Et erit poſt hæc effundam ſpiritum meum, &c. Merito ergo vocat filios

Chriſtus doctor dictus.

ſilios Sion, (in quibus omnes creden- A
tes intelligit ex Iudæis, & ex gentibus)
omnes filios Eccleſiæ, cuius figura erat
Ieruſalem, vt exultent in Domino Deo
ſuo, illique læti gratias agant, quando-
quidem Chriſtum illis dedit, à quo di-
ſcerent veram iuſtitiam, ſynceramque
pietatem, ne aut ſupercilio errantium
Iudæorum, aut inani eloquentia Philo
ſophorum deciperentur.

Et deſcēdere faciet ad vos imbrem. Vti
49 tur omnibus vocabulis, quibus vbertas
fructuum terræ ſignificari poteſt, vt in-
de intelligamus copiam admirabilem
Imber matutinus, & ſerotinus. bonorum ſpiritualium. Imber matuti- B
nus, id eſt, qui cito deſcendit, & tempe-
ſtiuus ſolet appellari, & temporaneus,
eſt imber menſis octobris, quo ſemina
tunc terræ mandata irrigantur, vt cre-
ſcant. Serotinus eſt qui fructus perducit
ad maturitatem menſe Martio, aut ini-
tio Aprilis, vt diximus in illud Hoſ. 6.
Et veniet quaſi imber nobis tempora-
neus, & ſerotinus terræ. Chaldęus: De-
miſitque uobis primitiuam pluuiā tem
peſtiue, & ſerotinam in mēſe Niſan. Eſt
autem Niſan primus menſis, cui apud
nos reſpondet fere pars Martii, & Apri
lis. Significat omni tempore abundatu- C
ram Eccleſiam vera, ſolidaque doctrina
Euangelij, qua fecundetur, & omnibus
donis impleatur. Quod intelligimus
ex Iſa. 55. Et quomodo deſcendit im-
ber, & nix de cœlo, & illuc vltra non
reuertitur, ſed inebriat terram, & in-
fundit eam, germinare eam facit, &
dat ſemen ſerenti, & panem comeden-
ti: ſic erit verbum meum, quod egre-
dietur de ore meo. Non reuertetur
ad me uacuum, ſed faciet quæcumque
volui, & proſperabitur in his, ad quæ
miſi illud.

Sicut in principio. Sicut eo tempore
50 faciebat, quo maxime veſtram ſalutem D
curabat, vt cum eduxit vos ex Ægy-
pto, & aluit tot annis in deſerto: & cū
poſtea induxit in terram fluentem la-
cte, & melle. Verū in Heb. eſt בראשון,
id eſt, in principio, id eſt, Dabit uobis
imbrem ſerotinum in principio anni,
hoc eſt in menſe Niſan, ſicut tranſtulit
Chaldæus, quem nonnulli ſequuntur.
Sed Hieronymus, & LXX. verterunt,

A Sicut in principio, aut, Sicut prius, ſolēt
enim notæ ſimilitudinis Sicut, & ſimi-
les, frequenter omitti apud Heb. vt a-
lias adnotauimus, Itaque In principio
idem eſt atque ſicut in principio. Quæ
interpretatio ſine dubio aptior eſt, cum
enim dixiſſet; Et deſcendere faciet ad
vos imbrem matutinum, & ſerotinum,
nihil erat neceſſe addere. In principio,
id eſt, In primo mēſe, quia nemo igno-
rabat imbrem ſerotinum dici imbrem
primi menſis. Illud magis ad propheta- Bona Euāgelij cur veteribus bonis cōparentur.
rum cognitionem animaduertendum
eſt, ſolere ſcripturam felicitatem bo-
B norum ſpiritualium, & donorum nouę
legis comparare cum vbertate veteris
legis, aut priorum temporum, cum ſit
ſine dubio multo maior, & præſtantior
in noua lege. Vt Iſai. 1. Et reſtituam iu-
dices tuos, vt fuerunt prius, & conſilia-
rios tuos ſicut antiquitus. Hoſ. 2. Et ca-
net ibi iuxta dies iuuentutis ſuæ, & iu-
xta dies aſcenſionis ſuæ de terra Ægy-
pti. Malac. 3. Et placebit Deo ſacrifi-
cium Iuda, & Ieruſalem ſicut dies ſæcu
li, & ſicut anni antiqui. * Sed hæc, & 51
alia eiuſmodi ita explicanda ſunt, vt
intelligamus; Sicut, & ſimiles parti- Regul.
culas, ſemper quidem ſignificare ſimi-
C litudinem, ſed non ſemper æqualita-
tem in eo, in quo res ſimiles eſſe dicun
tur, vt Leuit. 19. Diliges proximum
tuum, ſicut te ipſum. Deuteron. 18.
Prophetam de gente tua, & de fratri-
bus tuis ſicut me, ſuſcitabit tibi Domi-
nus Deus tuus. Ioan. 17. Et ego clari-
tatem, quam dediſti mihi, dedi eis,
vt ſint vnum, ſicut & nos vnum ſumus,
& ibi ſæpe. Similitudinem igitur in-
telligere debemus inter bona veteris,
& noui teſtamenti, non æqualitatem.
Habent hoc præterea bona illa legis
naturalis, & ſcriptæ, Vt figuræ fuerint
D bonorum nouæ legis, & ideo conferun
tur cum eis, non vt æqualitas ſignifi-
cetur, ſed vt reſpondere rei figuratæ
figura intelligatur. Quamuis, ſi reſe-
care ad viuum velimus, recte poſſumus
dicere ſignificari quoque æqualitatem
in bonis illis prioris legis, non tamen
ſecundum id, quod erant, ſed ſecundū
id, quod ſignificabant. Sicut manna,
vt res quædam eſt, multo inferior erat

ſacra

ſacra Euchariſtia, ſed ſignificatione par illi erat, quia id, quod ipſa eſt, id eſt, corpus Chriſti ſignificabat. Exponemus ergo. Deſcendere faciet ad vos imbrem matutinum, & ſerotinum, ſicut in principio, id eſt, Talem doctrinam, vobis dabit, & talem vbertatem bonorum, qualis illo imbre matutino, & ſerotino olim ſignificabatur. Et ad eundem modum cetera loca prophetarum explicabuntur.

52 *Et reddam vobis annos, quos comedit locuſta.* Noua fertilitate compenſabo iacturam priorum annorum. Aut apertius: vetera damna ſpiritualia, & veterem inopiam vbertate gratiæ nouæ legis compenſabo.

Fortitudo mea magna. Pro fortitudo mea, eſt חילי, id eſt, exercitus meus fortis, & id ſonat fortitudo mea. Iam huiuſmodi animalia exercitum ſuum ante uocauerat. Itaque tentationes malignorum ſpirituum, & peccata priora iudicium, & vindicta Dei fuerunt, & iuſte permiſſa ſunt, vt confundatur hominum ſuperbia, & ſciant nihil ſe eſſe ſine Deo.

Et non confundetur populus meus in ſempiternum. Non confundetur vnquã populus Chriſtianus, quia hæc bona, quæ illi promitto, nemo ei adimere poterit. Quamuis ſæuiant tyranni, & mille nocendi, atque cruciandi artes excogitent, poterunt adimere populo meo bona illa, quæ ſponte ſua caſura erant: ſed quo magis his ſpoliabitur, eo magis cœleſtibus donis augebitur. Ex his cõſtat ſatis non loqui Prophetam de bonis temporalibus. Lyranus ait in Heb. non eſſe, In ſempiternum, ſed, In ſæculum, quo certum tempus oſtenditur, & finitum. Idem in libro Differentiarum veteris teſtamenti. In Hebræo, inquit, eſt, In ſeculum, quod non importat æternitatem, ſed temporis longitudinem: ſed non animaduertit in Hebræo צולם poni cum ו, quod ita ſcriptum ſignificat æternitatem, vt abũde probat Hieronymus in illud Gal. 1; Vt eriperet nos de præſenti ſæculo nequam.

53 *Et ſcietis quia in medio Iſrael ego ſum.* De populo credentium ſemper loquitur, quem Paulus Gal. 6. vocat Iſrael Dei. Re ipſa experiemini me eſſe inter vos, vt vos protegam, & omnibus bonis impleam.

Et ego Dominus Deus veſter. Semper ero Deus veſter, & ſemper nouis erga vos beneficijs hoc comprobabo. Solus enim hoc præſtare poſſum ſeruis meis, & præter me non eſt alter Deus, qui hoc poſſit.

Erit poſt hæc effundam Spiritum meũ. Hæc de Spiritu ſancto miſſo in apoſtolos in die Pentecoſtes dici dubitare nõ poſſumus, cum habeamus ipſorum apoſtolorum principem expoſitorẽ. Cum enim illi repente varijs linguis loquerentur, & quidam mirarentur, alij vero irriderent dicentes, Quia muſto pleni
ſunt iſti: Stans Petrus cum vndecim le- Acto. 2.
uauit vocem ſuam, & locutus eſt eis. Viri Iudæi, & qui habitatis Ieruſalem vniuerſi, hoc vobis notũ ſit, & auribus percipite verba mea. Non enim, ſicut vos æſtimatis, hi ebrij ſunt, cum ſit hora diei tertia: ſed hoc eſt quod dictum eſt per prophetam Ioel: Et erit in nouiſſimis diebus, dicit Dominus, effundam de Spiritu meo ſuper omnem carnem: & prophetabunt filij veſtri, & filiæ veſtræ, & iuuenes veſtri viſiones videbunt, & ſeniores veſtri ſom-
nia ſomniabunt, &c. *Sed & ipſe conte 54
xtus verborum hoc ipſum docet. Locutus enim Propheta de Chriſti aduẽtu, atq; doctrina, recte ait, Poſt hæc, id eſt, Paulo poſt, cum ipſe in cœlum aſcenderit. Lxx. ſimiliter dixerunt, Poſt hęc, & Petrus idem ſignificauit cum dixit, In nouiſſimis diebus, id eſt, poſterioribus, & conſequẽtibus diebus, hos enim vocat ſcriptura dies nouiſſimos, vt Michae. 4. in princ. latius donante Domino explicabimus. Chaldæus: Sed erit poſt hæc effundam Spiritum ſanctum meum ſuper omnem carnem, & prophetabũt filij veſtri, & filiæ veſtræ, &c. Sed & R. Dauid ad tempora Meſſiæ refert. Audax ergo, & Iudaica interpretatio Ruffini eſt, qui hæc omnia refert ad tempora Ezeciæ. Equidem nequeo ſatis mirari qui hoc cuiquam cordato homini venire potuerit in mentem: quomodo enim oſtendere poterit tunc effuſum

A ſuſum eſſe Spiritum ſanctum ſuper omnem carnem? vbi ſunt prophetiæ filiorum, & filiarum? vbi ſomnia ſenum, viſiones iuuenum? fortaſſe neque ipſi Iudæi inimici gloriæ Chriſti hoc dicere auderent. Nec minus turpe, quod præfatus Petrũ affirmare in apoſtolis hanc prophetiam fuiſſe impletam: non obſcure videtur dicere aliud Prophetam voluiſſe, nec ſatis proprie vſurpaſſe Apoſtolum eius verba: ita enim ait: Animaduertendum proinde quia hoc ſolũ de cõtextu propheticæ orationis Apoſtolus, quod ſuo tempori congruebat,
B aſſumpſerit, id eſt: Effundam ſpiritum meum ſuper omnem carnem, & prophetabunt filii veſtri, & filiæ veſtræ. Quia enim linguarum ſcientiam apoſtoli fuerant miraculo conſecuti, prędictam hanc effuſionem Spiritus Eccleſię doctor oſtendit, & prophetiam appellauit linguarum ſcientiam, quę & ſi nõ de futuris, ſed de recentibus Dominicę incarnationis myſteriis diſputaret, tamen non niſi virtute ſancti Spiritus cõtigiſſet, &c. Quaſi vero non proprie prophetiæ acceperint donum. At paulo poſt audaciam etiam eorum repu-
C diari dicit, qui hæc verba de illo ſolo tẽpore intelligunt, quod Petrus indicauit. Quod ſi hæc audacia eſt, ſanctiſſimorum, doctiſſimorumque uirorũ eſt audacia, Hiero. inquam, & Theodoreti, ceterorumque fere expoſitorum: tum Iuſtini martyris in dialogo cum Tryphone, Hilarij lib. 8. de Trin. Chryſ. hom. 4. in Acta apoſtolorum, & hom. 5. & hom. 1. in epiſ. ad Ephe. & Oecumenij in ſecundum caput Actuum apoſt. & aliorum, qui omnino de hoc tempore interpretantur, nec umquam alterius temporis meminere. Sed quid ego
D ſanctos patres commemoro, cum & Iudæi nonnulli, vt R. Dauid, & R. Ieſua ad tempora Meſſiæ referant? Verum ſingula videamus. Hier. ad Hedibiam. q. 9.
Effundere. Verbum autem effuſionis ſignificat gratiæ largitatem, & idipſum ſonat quod Dominus repromiſit; Vos autem bapti-
Acto 2. zabimini Spiritu ſancto. In tantũ enim Spiritu ſancto baptizati ſunt, vt repleretur tota domus, in qua erant ſedentes. In quibus hoc merito adnotabi-

A mus; Hieronymum exponere baptiza- Baptizari Spiritu sãcto.
ri Spiritu ſancto pro repleri, & quaſi immergi in Spiritum ſanctum. Ex quo intelligimus illud Matth. 3. Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiã, qui autem poſt me venturus eſt, fortior me eſt, cuius non ſum dignus calceamenta portare, ipſe vos baptizabit in Spiritu ſancto, & igne. * Quo loco Chryſoſtomus adnotat eleganter dictum eſſe, Ipſe vos baptizabit Spiritu ſancto, ac ſi diceret: Sicut ego modo copioſe effundo aquam ſuper vos, ita ipſe copioſe ef-
B funder Spiritum ſanctum. Et Theophylactus interpretatur, Inundabit vos largiter Spiritus ſancti gratijs. Sed apertius hoc intelligimus ex eo, quod diſcipulis dixit Chriſtus poſt reſurrectionẽ, quos iam baptiſmo eius aqueo ablutos fuiſſe dubium non eſt: Et conueſcens
Acto 1. præcepit eis ab Ieroſolymis ne diſcederent, ſed expectarent promiſſionem patris, quã audiſtis, inquit, per os meũ: quia Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu ſancto non poſt multos hos dies. Et Acto. 11. ait Petrus: Cum autem cœpiſſem
C loqui, cecidit Spiritus ſanctus ſuper eos, ſicut & in nos in initio. Recordatus ſum autem verbi Domini, ſicut dicebat. Ioannes quidẽ baptizauit aqua: vos autem baptizabimini Spiritu ſancto. Sed redeamus ad effuſionem, quam hic quoque Hieron. docet largam, & diuitem muneris abundantiam ſignificare, cum, ſcilicet, plurimis diſtribuitur, & ſingulis copioſe. Vt Tit. 3. Per lauacrum regenerationis, & renouationis Spiritus ſancti, quẽ effudit in nos abunde: Didymus etiam in medio fere libro primo de Spiritu ſancto, & eum ſecu-
D tus Ambroſ. lib. quoque 1. de Spiritu ſancto, c. 7. multis, elegantibuſque verbis confirmant probari hinc diuinitatẽ Spiritus ſancti, quoniam non dicitur effundi, niſi quod participabile eſt, vt,
Rom. 5. Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris, & Cant. 1. Oleum effuſum nomẽ tuum. Nec dicet Deus, Effundam de angelo meo, ſicut ait, Effundam de ſpiritu meo, quia angelus, cum creatura ſit, nõ eſt participabilis: Spiritus autem ſanctus, quia Deus eſt, effunditur, & partici-
cipa-

cipabilis eſt. Ceterum quod Lucas iuxta LXX. interpretes dixit, Effundam de ſpiritu meo; idem valet cum eo quod eſt in Heb. & in noſtra tranſlatione, Effundam Spiritum meum. Sed cum dicitur, Effundam de ſpiritu meo, hoc videtur oſtendi, naturã Spiritus ſancti quãtumuis effundatur, & participetur, in exhauſtam, atque infinitam manere. Ambroſ. lib. 1. de Spiritu ſancto, cap. 7. Non ſpiritum ait, ſed de ſpiritu. Neque enim nos capere poſſumus plenitudinem Spiritus ſancti, ſed tantum accipimus, quãtum de ſuo arbiter noſtri pro ſua voluntate diuiſerit.

56 *Super omnem carnem.* Omnem carnẽ vocat omnis conditionis homines, & omnis ætatis, & ſexus. Ita enim ſolet (Omnis caro.) intelligi in ſcriptura, Omnis caro, vt Iſa. 40. Et reuelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum eſt, id eſt, Omnes videbunt gloriam, & mirabilia Chriſti, ſiue Iudæi, ſiue Græci, ſiue parui, ſiue magni, ſiue viri, ſiue feminæ, docti, & indocti, nobiles, & ignobiles, &c. Et ibidem: Omnis caro fenũ, & omnis gloria eius quaſi flos agri, id eſt: Quamuis magni ſint, & diuites, & potentes, omnes ſunt fenum perinde ac pauperes, & abiecti homines. Hinc videmus cur Paulus dixerit Rom. 3. vt omne os obſtruatur, & ſubditus fiat omnis mundus Deo, quia ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro coram illo. Quod iterum repetit Gal. 2. Ac ſi diceret: Quantumuis quis magnus ſit, & legem diligentiſſime ſe obſeruaſſe dicat, non magis ex operibus legis iuſtificabitur, quàm illi, qui nihil in lege gloriantur. Similiter & alij loci intelliguntur. Pſal. 144. Benedicat omnis caro nomini ſancto eius. Iſa. 66. Veniet omnis caro, vt adoret coram facie mea dicit Dominus.

Et prophetabunt filij veſtri. Ex eo genere gratiarum, quas gratis datas vocamus, non omnes, ſed quaſdam enumerat, quę maximę ſunt. De quibus latius Apoſtolus. 1. Cor. 12. Diuiſiones vero gratiarum ſunt, idẽ autem Spiritus, &c. Vnicuique autem datur manifeſtatio Spiritus ad vtilitatem. Alij quidem per Spiritum datur ſermo ſapientiæ, alij autem ſermo ſcientiæ ſecundum eundem Spiritum: alteri fides in eodem Spiritu, alij gratia ſanitatum in vno Spiritu, alij operatio virtutum, alij prophetia, alij diſcretio ſpirituum, alij genera linguarum, alij interpretatio ſermonum. Hæc autem omnia operatur vnus, atque idem Spiritus diuidẽs ſingulis pro vt vult.* 57 (Acto. 21.) Ex quibus verbis, & ex Actibus apoſtolorũ intelligimus plene impletam eſſe hanc prophetiam poſt Domini aſcenſionem, & varia in varijs Spiritus ſancti dona extitiſſe. Quidã enim prophetabant vt Agabus, & filiæ Philippi, & nonnulli ex Corinthijs. 1. Corinth. 14. Et acto. 13. Erant autem in Eccleſia, quæ erat Antiochiæ, prophetæ, & doctores. Quidam viſiones videbant, vt Ioannes in Apocalypſi, & Paulus Acto. 9. & Petrus Act. 10. alij ſomnia, vt Paulus Act. 16.

Senes veſtri ſomnia ſomniabunt. Quęritur cur ſenibus ſomnia tribuat, iuuenibus autem viſiones, cum ſenex Ioannes ſacras Apocalypſis viſiones viderit? Adde quod S. Thomas. 22. q. 174. art. 3. affirmat altiorem gradũ prophetiæ eſſe videre viſiones, quam ſomnia ſomniare, quia maior, inquit, vis prophetici luminis eſſe videtur, quę aliquẽ occupatum circa ſenſibilia in vigilando abſtrahit ad ſupernaturalia, quam illa, quæ animam hominis abſtractam à ſenſibus inuenit in dormiẽdo. Cui ſententiæ ſubſcribere videtur Moſes Ægyptius lib. 2. Directoris dubiorum, c. 45. Hanc quæſtionem ex verbis ipſis ortã miror ab expoſitoribus fuiſſe prætermiſſam. Mihi ita reſpondendum videtur, ſenibus, id eſt, maioribus, & prouectioribus perfectiorem prophetiæ gradum dari, minus autem perfectũ iuuenibus. Loquimur autem de ſomnijs, in quibus ſine ulla viſione imaginaria intus Deus loquitur prophetę, & res futuras, occultaſque exponit, qui ſine dubio altior prophetiæ gradus eſt, quam cum viſiones imaginariæ illi obijciuntur, vt ibidem docuit ſanctus Thomas. Et quia ſigna (inquit) maxime expreſſa intelligibilis veritatis ſunt verba: ideo altior gradus prophetiæ videtur quãdo propheta audit verba exprimentia intelligibilem

ligibilem veritatem ſiue in vigilando, ſiue in dormiendo, quam quando videt aliquas res ſignificatiuas veritatis, &c.
58 * Verbi gratia altior prophetiæ gradus eſt ille Act. 27. Aſtitit enim mihi hac nocte angelus Dei, cuius ſum ego, & cui deſeruio, dicens: Ne timeas Paule, Cæſari te oportet aſſiſtere, & ecce donauit tibi Deus omnes qui nauigāt tecum: quam ille cap. 10. cum vidit Petrus cœlum apertum, & deſcendens vas quoddam, velut linteum magnum quatuor initijs ſummitti de cœlo in terram, in quo erant omnia quadrupedia, & ſerpentia terræ, & volatilia cœli: & facta eſt vox ad eum: Surge Petre, occide, & mãduca. Hoc etiam intelligimus ex Numer. 12. Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in viſione apparebo ei, vel per ſomnium loquar ad illum. Ac ſi diceret: Alijs prophetis obiiciam viſiones, aut certe, ſi honorare magis eos voluero, per ſomnia eis loquar. Hoc autem ſignificatum eſſe indicat, id quod ſequitur: At nō talis ſeruus meus Moyſes, qui in omni domo mea fideliſſimus eſt, ore ad os loquar ei, palam, & non per ænigmata videt Deum. His enim verbis docere voluit, quātumuis prophetas honoraret, neminem ita à ſe eſſe honorandum, ac Moſem. Sed vide quid dicat: Aut per ſomnium loquar ad illum, non dicit, Per viſionem in ſomno ei indicabo futura. Itaq; expreſſionem prophetiæ per verba opponit viſioni, quaſi præſtantiorem. At cum ſomnia viſiones habent, quales vigilātibus obijciuntur, altior eſt vigilātis prophetia, quàm ſomniantis, & hoc eſt quod S. Thomas prioribus verbis voluit, quare nec ipſe ſibi, nec nobis aduerſatur.

59 *Sed & ſuper ſeruos, & ancillas.* Ita omninos legitur in Hebr. & in quibuſdam codicibus LXX. non, Seruos meos, vt nonnulli codices habent, ideoque Ruffinus, & multi alij ita intelligunt, nullus excludetur ab hoc munere, quamuis extremæ conditionis ſit, ſuper ſeruos etiam, & ancillas effundam Spiritū meum. At quoniam & vetiores codices habent, & Petrus dixit: Sed & ſuper ſeruos meos, & ancillas meas, atque ita & Græci libri habent, & veteres patres referunt, aliam oportet eſſe huius loci explanationem. Dixerat, Effundam Spiritum meum ſuper omnem carnem: & ne forte Iudæi putarent de ſolis filijs Iſrael dictum, ſicut & nunc Hebræi recentiores interpretantur: pollicetur gentes etiam, ſi ad eius ſeruitutem accedere voluerint, non expertes tanti muneris futuras. Atque huiuſmodi homines vocat ſeruos ſuos, & ancillas, vt recte ait Rupertus. Ita factum eſt Act. 10. Adhuc loquente Petro verba hæc cecidit Spiritus ſanctus ſuper omnes, qui audiebant verbum. Et obſtupuerunt ex circuncisione fideles, qui venerant cū Petro, quia & in nationes gratia Spiritus ſancti effuſa eſt. Audiebant enim illos loquentes linguis, & magnificantes Deum. Idem videmus cap. 19. Sed & Petrus ait Actor. 15.* Viri fratres, vos ſcitis 60 quoniam ab antiquis diebus Deus in nobis elegit per os meum audire gētes verbum Euangelij, & credere. Et qui nouit corda Deus, teſtimoniū perhibuit dans illi Spiritum ſanctum, ſicut & nobis, & nihil diſcreuit inter nos, & illos. Sed animaduertamus his verbis Ioelis Petrum addidiſſe, Et prophetabunt, vt intelligamus eos, qui credebāt ex gentibus, non ſolum acceptutos fuiſſe Spiritum ſanctum, vt eius gratia iuſtificarētur, aut donum linguarum, ſed etiam donum prophetiæ ſicut & credentes ex Iudæis accipiebant. Ideo Petrus ipſe dixit: Dans illis Spiritum ſanctum, ſicut & nobis, & nihil diſcreuit inter nos, & illos. Plene ergo nobis Petrus explicauit ſenſum Prophetæ.

Et dabo prodigia in cœlo, & in terra. Cum his verbis, & ſequentibus aperte Propheta loqui videatur de ſignis diei iudicij, difficilis admodum quæſtio eſt, quomodo hæc cum præcedentibus copulentur: & adhuc difficilior, quomodo Petrus cum retuliſſet quæ ad rem præſentem pertinebant, hæc quoque connectat, quæ non ad illud tempus, ſed ad futurum iudicium pertinēt. * De 61 hoc Hieronymus duas refert ſententias, & cogitur hæc omnia dicere facta eſſe in Chriſti paſſione, quæ explicatio magnas habet difficultates. Nam Propheta aduentum Spiritus ſancti præceſ-

ſurum hæc ſigna, & prodiga ſatis indi- A
cat, at Chriſti paſſio, & reſurrectio effu-
ſioné Spiritus ſancti præceſſere. Omit-
to quod diem reſurrectionis Chriſti vo
cat diem magnum, & horribilem. Deni
que ipſe Hieronymus in ſine c. teſtatur
Tropologicam eſſe hanc expoſitioné.
Non ergo videtur dubitandum hæc ſi-
gna, & prodigia ad futurum iudicij tem
pus eſſe referenda, cum ita veteres fere
exponant, vt Origenes tractat. 30. in
Mar. Chryſoſt. & Oecumenius in Act.
c. 2. (licet hi duo etiam de excidio Ieru
ſalem intelligant.) Beda in Marc. 13. &
in Luc. 21. Theodoretus, Rupertus hic, B
S. Thomas in Matth. 24. Ita igitur mihi
videntur hæc explicanda. Dixit de do-
ctrina Chriſti, de aduentu Spiritus ſan-
cti, & continuo ponit ſigna iudicij, vt
oſtendat nullam legem poſt hanc eſſe
expectãdam, ſed hanc eſſe ab omnibus,
qui ſalui futuri ſunt, recipiendam: aut
iudicium magnum, & maxime formida
bile eſſe ſubeundũ, quo iudicentur om-
nes, qui non receperint. Arbitror enim
hoc eſſe omnino, quod ſcripſit Paulus
Hebr. 10. Voluntarie enim peccãtibus
nobis poſt acceptam notitiam verita-
tis iam non relinquitur pro peccatis C
hoſtia, terribilis autem quædam expe-
ctatio iudicij, & ignis æmulatio, quæ
conſumptura eſt aduerſarios. Et idem
62 fere ait in extremo cap. 9. * Propterea
ait Propheta: Et erit omnis, qui in-
uocauerit nomen Domini, ſaluus erit
Quaſi dicat: Non aliter datur effuge-
re hoc terribile iudicium, niſi creden-
do in Chriſtum, & inuocando nomen
eius. Etenim pro, Saluus erit, in He-
bræo eſt ימלט, id eſt, euadet, effugiet
ex interitu. Hoc ipſum docere voluit
Paulus Rom. 10. citatis eiuſdem verbis
Prophetæ. Corde enim creditur ad iu-
ſtitiam, ore auté confeſſio fit ad ſaluté. D
Ac ſi dicat: Non poteſt aliter cuiquam
ſalus cõtingere. Addit: Dicit enim ſcri-
ptura: Omnis qui credit in illum, non
confundetur. Non enim eſt diſtinctio
Iudæi, & Græci: nam idem Dominus
omnium, diues in omnes, qui inuocant
illum. Omnis enim quicumque inuo-
cauerit nomẽ Domini, ſaluus erit. Hoc
eſt: Diues eſt Dominus, ſed diuitiarum

A eius ij demum participes erunt, qui no
men illius inuocauerint, id eſt, fide ve-
ra coluerint, & operibus illa fide dignis
quæ ſunt ſigna, atque effecta veræ inuo
cationis. De qua inuocatione dictũ eſt
Pſal 98. Moyſes, & Aharon in ſacerdo-
tibus eius, & Samuel inter eos, qui in-
uocant nomen eius. Et illud 1. Cor. 1.
Sanctificatis in Chriſto Ieſu, vocatis sã
ctis, cum omnibus, qui inuocant nomé
Domini noſtri Ieſu Chriſti. Ad hoc etiã
pertinet quod ſtatim ſequitur: Quia in
monte Sion, & in Ieruſalem erit ſalua-
tio, pro quo eſt in Hebr. פליטה, id eſt,
B euaſio, id eſt, in catholica Chriſti Eccle
ſia tantummodo inuenietur ſalus, & il-
li ſoli ſalui fient, qui ad eam per fidem
Chriſti venerint. *Et in reſiduis quos Do-
minus vocauerit.* id eſt, in illis, qui ex po
pulo Iudæorum conuertentur ad Chri
ſtum, vt expoſuit Hieronymus, ceteri
peribunt, & iudicabuntur.* Hi enim vo 63
cantur reſidui, ſiue reliquiæ, quia cete-
ris per incredulitatem pereuntibus ſoli
relicti, atque ſeruati ſunt. De quibus
Iſa. 1. Niſi Dominus Sabbaoth reliquiſ-
ſet nobis ſemen, &c. Et Roma. 11.
Sic ergo & in hoc tempore reliquiæ
C ſecundũ electionem gratiæ factæ ſunt.
Merito ergo Petrus hæc omnia in te-
ſtimonio copulauit, quoniam omnia
ad rem, quę agebatur, magnopere per-
tinebant.

Sanguinem, & ignem, & vaporem fumi.
In terra hæc erunt ſigna, Sanguis ad
prodigium vſq; effuſus in prælijs. Mat.
24. Conſurget enim gens in gentem, &
regnum aduerſus regnum. Ignis fulgu-
rum, & fulminum, & ſtellarum caden-
tiũ de cœlo, vt legimus Mat. 24. id eſt,
ignitarum exhalationum. Vapor fumi
erit ex rebus, quæ fulminum igne com
burentur.

D *Sol conuertetur in tenebras, & luna in
ſanguinem.* Hæc ſigna erunt in cœlo.
Matth. 24. Sol obſcurabitur, & luna nõ
dabit lumen ſuum. De quibus latius
Iſaias, cap. 34.

*Antequam veniat dies Domini ma-
gnus, & horribilis.* Hæc omnia fient pau
lo ante diem iudicii, vt plenius ex Mat.
24. intelligitur. Poſt quæ conſequetur
breuis temporis pax, & quies, ac paulo
poſt

poſt inopinatus veniet dies iudicij. * A
64 Tempus inter hæc ſigna, & diē ipſum
iudicij interponendum non eſt humanæ
facultatis definite, ſed breue admodum
futurum iudex ipſe venturus docuit
Luc. 21. Videte ficulneam, & omnes
arbores, cum producunt ex ſe fructum,
ſcitis quoniā prope eſt æſtas. Ita
& vos, cum videritis hæc fieri, ſcitote
quoniam prope eſt regnum Dei. Sed
explicatius Matth. 24. Ita & vos, cum
videritis hæc omnia, ſcitote, quia prope
eſt in ianuis. Supereſt explicandum,
quomodo in noſtra tranſlatione ſit,
B Dies Domini magnus, & horribilis, cū
apoſtolus Petrus dixerit, Dies Domini
magnus, & manifeſtus, ſiue illuſtris, &
clarus: quod etiam omiſſum eſt tam à
Ioelis, quam ab Actuum apoſtolicorū
enarratoribus, quos viderim. Eraſmum
excipio: ex cuius longa annotatione
hoc tantum habemus, apoſtolos de verbis
non eſſe ſolicitos, ſed ſenſum bona
fide reddere. At quid hoc prodeſt, cum
ſenſus ſit aliter, ſi dicatur, Dies Domini
horribilis, quàm ſi dicatur Dies Dñi
manifeſtus? Quod Eraſmus adnotauit,
verum eſt, ſed cum ſenſus idem retineatur:
quod fieri hoc loco demonſtrare
C debuerat. * Sciamus ergo in Hebr. eſſe
65 Horribilis. Terribilis. נורא, id eſt, terribilis, ex omnium ſententia.
Sed eſt etiam idem quod Græce ἐπιφανὴς, Latine illuſtris, aut manifeſtus.
vt Lucas poſuit, & Lxx. interpretes
confirmant, qui eodem modo verterūt.
Iidem 2. Reg. 7. vbi nos habemus:
Faceretque eis magnalia, & horribilia,
pro Horribilia, tranſtulerūt, ἐπιφάνειαν
id eſt, claritatem, aut manifeſtationem
in Hebræo נוראות. Et Iſai. 64. Hieronymus
vertit: Cum feceris mirabilia, non
ſuſtinebimus. In Hebræo pro Mirabilia
D נוראות, Chaldæus, פרישן, quod recte
etiam vertemus, Manifeſtationes, nam
פרש, etiam ſignificat, Manifeſtauit, vnde
מפרשם expoſitores, manifeſtatores.
Ac ne quis miretur aſſuetus tantū
nouorum Hebræorum commentarijs,
aut lexicis: ſciat quidquid timorem incutit,
aut admirationem, aut reuerentiam,
hoc nomine in ſacris literis ſignificari.
Et quoniam quęcumque in quouis
genere magna ſunt præter cetera,

A admirationem commouent, & timorem,
aut reuerentiam, recte illis conuenit
nomen נורא ſiue maſculina, ſiue feminea
terminatione, quomodo nos terribilia
vocamus, quæ magnitudine reliquis
præſtant, quod & Latini ſæpe faciunt, Horrendum.
quale illud videtur Virgilij. dum.
Monſtrū horrendū, ingens. Et illud forte Æne. 4.
Horrendas canit ambages, — Æne. 6.
Nonius Marcellus in libro de proprietate 66
ſermonum: Horrendum ſignificat
nouū, & admirabile. Virg. Æneid. lib. 3.
Horrendum dictu, video mirabile monſtrū
Idem lib. 8. *Naſcenti cui tres animas Feronia mater*
B *(Horrendum dictu) dederat, &c.*
Inde quod de domo Piſci ab eodem dictum eſt.
Horrendum ſiluis, & relligione parentū. Æne. 7.
Seruius expoſuit, Horrendum, venerandum,
non quod horrori ſit. Sed ad noſtra
redeamus. Exo. 15. Terribilis, atque
laudabilis, & faciens prodigia, ibi Lxx.
נורא pro aduerbio acceperunt, verteruntq;
θαυμαστῶς, id eſt, mirabiliter. Et
Pſal. 64. ſanctū eſt templū tuū, mirabile
in æquitate. Iſa. 64. Cum feceris mirabilia,
nō ſuſtinebimus. Interdum vertunt
C Lxx. ἔνδοξος, id eſt, glorioſus, & clarus,
vt in hoc ipſo loco Iſaiæ; cum feceris
ἔνδοξα, id eſt, glorioſa, & illuſtria, &
Deu. 10. Qui fecit tibi hęc magnalia, &
terribilia, Lxx. τὰ ἔνδοξα ταῦτα, glorioſa
hæc aliquādo κραταιός, id eſt, fortis,
vt Deu. 7. Quia Dñs Deus tuus in medio
tui eſt, Deus magnus, & terribilis.
Lxx. Deus magnus, & fortis. Et Ezec. 1.
Quaſi aſpectus cryſtalli horribilis, ibi
Chaldæus pro נורא poſuit חסין, id eſt
fortis, Quaſi aſpectus gelu fortis. Et
Deut. 10. Qui fecit tibi hæc magnalia,
& terribilia, idem Chaldæus vertit
D חסינתא, id eſt fortitudines. * Quoniā 67
igitur dies ille Domini lucidiſſimus, &
clariſſimus futurus eſt præter cæteros
omnes propter Chriſti, ſanctorumque
ſplēdorem, quo illuſtrabitur: Deus Pſal. 49.
enim manifeſte veniet, Deus noſter,
& non ſilebit. Ignis in conſpectu eius
exardeſcet, & in circuitu eius tempeſtas
valida; & erit in die illa lux magna:
atque ea iudicis lux terrorem incutiet
maximum reprobis, omneſque in ſum-

mam admirationem conuerteret; iure terribilis, & admirabilis dicitur, & ἐπιφανὴς, hoc eſt lucidus, & manifeſtus.

Et erit, omnis qui inuocauerit. Omnia iam expoſuimus num. 62. Vnum reſtat exponendũ; *Sicut dixit Dominus*: Quæritur enim vbi dixerit Dominus, In mõte Sion, & in Ieruſalem futuram eſſe ſaluationem, & liberationem ab æterno interitu? Probabile eſt Prophetam alludere ad prophetiam Iſaiæ, quæ paulo ante populo tradita fuerat: Et erit in nouiſſimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, &c. Vel ſicut dixit Dominus mihi, cum hęc reuelabat, quæ ſcribo: quid enim aliud ſignificant vniuerſa verba, ex quo cœpit dicere: Et filij Sion exultate, & lętamini in Domino Deo veſtro, &c.

CAP. III.

QVia ecce in diebus illis & in tempore illo, cum conuertero captiuitatẽ Iuda & Hieruſalẽ: congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Ioſaphat: & diſceptabo cum eis ibi ſuper populo meo, & hæreditate mea Iſrael, quos diſperſerunt in nationibus, & terram meam diuiſerunt. Et ſuper populum meũ miſerunt ſortem: & poſuerunt puerũ in proſtibulo, & puellam vendiderunt pro vino, vt biberent. Verum quid mihi, & vobis Tyrus, & Sidon, & omnis terminus Palæſtinorum? numquid vltionem vos reddetis mihi? & ſi vlciſcimini vos contra me, cito velociter reddã viciſsitudinem vobis ſuper caput veſtrũ. Argentum enim meũ, & aurum tuliſtis, & deſiderabilia mea, & pulcherrima intuliſtis in delubra veſtra. Et filios Iuda, & filios Hieru-

A *ſalem vendidiſtis filijs Græcorũ, vt longe faceretis eos de finibus ſuis. Ecce ego ſuſcitabo eos de loco in quo vendidiſtis eos: & conuertam retributionem veſtram in caput veſtrum. Et vendam filios veſtros, & filias veſtras in manibus filiorum Iuda, & venundabunt eos Sabæis genti longinquę, quia Dominus locutus eſt. Clamate hoc in gentibus, ſanctificate bellum, ſuſcitate robu-*

B *ſtos: accedant, aſcendant omnes viri bellatores. Concidite aratra veſtra in gladios, et ligones veſtros in lanceas. Infirmus dicat, Quia fortis ego ſum. Erumpite, & venite omnes gentes de circuitu, & congregamini: ibi occũbere faciet Dominus robuſtos tuos. Conſurgant & aſcẽdant gentes in vallem Ioſaphat: quia ibi ſedebo, vt iudicem omnes gentes in circuitu. Mittite falces;* Apoc. 14.

C *quoniam maturauit meſsis: venite, & deſcendite, quia plenum eſt torcular, exuberant torcularia: quia multiplicata eſt malitia eorũ. Populi populi in valle cõciſionis: quia iuxta eſt dies Domini in valle conciſionis.* Supra. 2. *Sol, & Luna obtenebrati ſunt: & ſtellę retraxerunt ſplendorem ſuum. Et Dominus de Sion rugiet, & de Ieruſalem dabit vocem ſuam: & mouebuntur cœli, &*

D *terra, & Dominus ſpes populi ſui, & fortitudo filiorum Iſrael.* Hier. 25. Hamos 1. *Et ſcietis, quia ego Dominus Deus veſter habitans in Sion in monte ſancto meo: et erit Ieruſalem ſancta, & alieni non tranſibunt per eã amplius. Et erit in die illa: ſtillabunt montes dulcedinem, & colles fluẽt* Hamos 9.

lacte: & per omnes riuos Iuda ibunt aquæ: & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem ſpinarum. Aegyptus in deſolationem erit, & Idumæa in deſertũ perditionis: pro eo quod inique egerint in filios Iuda, & effuderint ſanguinem innocẽtem in terra ſua. Et Iudæa in æternum habitabitur, & Hieruſalem in generationem & generationem. Et mundabo ſanguinem eorum, quem non mundaueram: & Dominus commorabitur in Sion.

HISTORIA.

Quia ecce in diebus illis. Varia eſt in hoc tertio capit. (vt in difficillimis locis fieri ſolet) ſcriptorum expoſitio: ſed ego Hieronymi ſentẽtiam, & Ruperti, & Gloſſæ de extremo iudicij die, quæ pluribus placuit, ceteris præponendã eſſe arbitror. Multa enim inueniemus, quæ ad illum neceſſario referenda videantur, atque hęc in primis, quæ ſe ſe ſtatim offerunt, nam cetera ſuis locis occurrent: Quia ecce in diebus illis, & in tempore illo, cum conuertero captiuitatem Iuda, &c. Non enim eſt hoc factum, quod nunc pollicetur, cum Dominus docere cœpit: nec vllas tunc gẽtes deduxit in vallem Ioſaphat, vt diſceptaret cum eis, nec tunc conuerſa eſt captiuitas Iuda, & Ieruſalem, cum pauci Chriſtum agnouerunt, ac tota fere gens excæcata eſt. De tempore vero poſt captiuitatem Babylonicam facile quiſque videt hæc non dici, quoniam neque tunc factum eſt quod in hoc capite promittitur. Viderunt hoc & Hebræi, quorum multi in ſuis commentarijs fatentur ad futurum pertinere hanc prophetiam. In fine ergo ſæculi hæc fient, cum Dominus plene conuertet populum Iudæorum, vt in tertio Hoſeæ capite fuſius explicauimus. Tunc ille populus à Diaboli miſerrima captiuitate liberatus in veram libertatem reſtituetur, fietque verbum Domini: Si ergo vos filius liberauerit, vere liberi eritis. Ioan. 8. Proſequitur itaque quod in calce præcedentis capitis cœperat de iudicio.

2 An iudicium futurum ſit in valle Ioſaphat.

Congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Ioſaphat. Hinc theologi docent extremum iudicium futurum in valle Ioſaphat: quibus non deſunt qui repugnent. Nam quidam nullam credunt fuiſſe vallem, quæ diceretur Ioſaphat, ſed locum iudicii, quicumq; ille erit, ab euẽtu dici vallem Ioſaphat, quoniam ibi Dominus iudicaturus ſit: Ioſaphat enim ſignificat Iudicium Domini. Atque ideo Chaldæus non vertit, In vallem Ioſaphat, ſed In vallem diuiſionis iudicij. Alii puerile, atque friuolum putant in valle illa futurum eſſe iudicium, vt Gloſſa, quam Petrus Lombardus ſecutus eſt in 4. ſuarũ ſententiarum diſt. 48. Mihi veterum theologorum ſententia valde probatur, id eſt, S. Thom. in Matth. 25. & in 4. d. 48. q. 1. ar. 4. Quæſtiuncula 4. Alberti in eadem diſt. art. 8. & in eundem locum Matth. Paludani. diſtin. 47. art. 1. quos multi ex recentioribus ſequuntur, pręſertim vir eruditiſſimus Dominicus Sotus, qui ceteris copioſius, & acutius explicauit. diſt. 47. quæſt. 1. art. 4. iudicium futurum eſſe in valle Ioſaphat. Et antę eos Aretas epiſcopus Cæſarienſis in cap. 11. Apoc. hoc ipſum verbis hiſce noſtri prophetæ confirmauit. Idem Lyrano, Vatablo, Dionyſio, atque aliis auctoribus viſum eſt: Eſt autem vallis Ioſaphat proxima Ieruſalem, ad Orientẽ, inter templum, & montem Oliueti: in qua locus eſt ſepulcri beatiſſimæ ſemper virginis Mariæ. Quod hac ratione videtur abunde confirmari. Cum Propheta de die iudicij loquatur, & locum iudicij ſignet nomine noto, quod nec LXX. interpretes, nec Hieronymus, mutare voluerũt aut interpretari; cur negemus vere in eo futurũ eſſe iudicium? Cur ſenſum reijciamus verbis ipſis germanum, ex quo nihil incommodi ſequitur? Immo qua fronte reijcere poſſumus? Cum. n. ſenſus huiuſmodi occurrit, ille eſt ſine dubio hiſtoricus: quod niſi teneamus, nihil fere certum, aut

Vallis Ioſaphat.

exploratum habebimus in ſcripturis.
3 * Præterea locum aliquem iudicij fu-
turum eſſe nemo eſt qui ambigat, nec
poteſt vlla probabilitate fingi hunc fu-
turum extra Iudæam: cur ergo alibi po
tius, quam in valle Ioſaphat, quæ eſt ad
radices montis Oliueti, ex quo Domi-
nus in cœlum aſcēdit? Etenim vbi Do-
minus extrema ignominia affectus, &
iniuſtè iudicatus eſt, ibi æquum eſt vt
appareat glorioſus, & omnium iudex
vt iudicet orbem terrarum in iuſtitia,
& populos in æquitate. Hic Ieſus (in-
Acto. 1. quiunt angeli) qui aſſumptus eſt à vo-
bis in cœlum, ſic veniet, quemadmodū
vidiſtis eum euntem in cœlum. Quod
autem obijciunt quidam; Non poterit
tantam hominum multitudinem vallis
illa capere; ſatis ab omnibus diluitur;
in valle futuram illam multitudinem,
& in locis circumiacentibus. Quod de
damnandis intelligamus, Scimus enim
ſanctos dote agilitatis in aerem eſſe tol
1. Theſ. 4. lendos, vt Apoſtolus ait: Simul rapie-
mur cum illis in nubibus obuiam Chri
ſto in aera. Atque hoc eſt quod Gloſſa
puerile, & friuolum eſſe dixit; Dominū
in vallem deſcendere, & in terra iudica
re, vt ex eius verbis conſtat. Quod fri-
uolum eſt (inquit) quia non in terra,
ſed in ſpatio huius aeris ſedebit contra
locum montis Oliueti, ex quo aſcēdit.
4 * A nobis ergo Gloſſa eſt. Quod autem
dicunt, nullam eſſe vallem Ioſaphat,
qua auctoritate, qua ratione dicunt?
Omnes qui de locis Hebraicis ſcripſe-
runt, quique terram ſanctam oculis, pe
dibuſque luſtrauerunt, teſtantur inter
templum, & montem Oliueti eſſe val-
lem Ioſaphat, atque eam hodieque in-
digenæ ita appellāt: cur nos negemus,
niſi velimus more Academicorum, cō-
tra omnes ſapientes dicere, & in dubiū
omnia vocare? Adde quod Beda in li-
bello de locis ſanctis c. 6. ita de hac val-
le ſcribit. Iuxta murum templi, vel Ie-
ruſalem, Gehennon occurrit, quæ eſt
vallis Ioſaphat, à Septentrionali plaga
in Auſtrum porrecta, per quam torres
Cedron, ſi quando pluuiarum aquas re
cipit, decurrit. Hæc vallis, & parua cam
pi planities irrigua, & nemoroſa, ple-
naque delicijs locum in ſe quondam

An ſit vallis aliqua, quæ cognominetur Ioſaphat.

A Bahali ſacrum habuit. In hac turris re-
gis Ioſaphat ſepulchrum eius conti-
nens, &c. Ex his Bedæ verbis & vallem
Ioſaphat eſſe, & cauſam nominis diſci-
mus. Quamuis de cauſa non omnibus
conuenit, extat enim adhuc ſepulchrū
in ea valle, quod vulgus indigenarum
Ioſaphat eſſe exiſtimat; ſed id quibuſdā
non probatur, quoniam 3. Reg. vltimo,
& 2. Paralipo. 21. ſepultus dicitur Ioſa-
phat in ciuitate Dauid: niſi forte caſu
aliquo poſtea in turrim illam, & vallē
ſit tranſlatus. * Rabbi Dauid, tametſi 5
Chaldęi interpretationem de nomine
B Ioſaphat non reijciat, de valle ita ſcri-
bit: Hæc porro vallis erat regis Ioſa-
phat, & fortaſſe ibi ædificarat, aut ali-
quod opus geſſerat, vt propterea nomē
eius retinuerit, vicinaque eſt vrbi Ieru-
ſalem. Abraham autem Hezræ filius:
Vallis, inquit, Ioſaphat eſt vallis bene-
dictionis, ſic enim appellauit Ioſaphat.
Alludit autem ad hiſtoriam Hammoni
tarum, & Moabitarum, & Idumæorum,
qui contra Ioſaphat, & Iudam coniura
ti mutuis mirabiliter concidere vulne-
ribus 2. Paralip. 20. Vbi ſtatim additur:
Die autem quarto congregati ſunt in
valle benedictionis. Etenim, quoniam
C ibi benedixerant Domino, vocauerunt
locum illum Vallē benedictionis: Ea-
dem eſt ſententia Ruperti. Sed vallis be
nedictionis remotior eſt à Ieruſalem,
mariq; Mortuo proxima: quam neque
ſcriptura, neque auctores docent vn-
quam vocatam eſſe vallem Ioſaphat,
nec idonea ratio inueniri poterit, cur
in ea iudicaturus ſit Dominus, vt Ru-
per. volebat. Certum eſt ergo ex his au
ctoribus vallem aliquam fuiſſe, quæ di
ceretur Ioſaphat, quamuis nō ſit pror-
ſus certa cauſa nominis. * At cur in ea 6
valle iudicium futurum ſit merito quę-
D ri poteſt. Nam ſi locus ille aptior Chri-
ſti gloriæ, iudicioque videtur, in quo ip
ſe accuſatus, & damnatus eſt, in Ieruſa-
lem fiet iudicium. Mihi ita videtur re-
ſpondendum. Siue Dominus ſupra vr-
bem ipſam ſedeat, ſiue ſupra montem
Oliueti, vt quidam volunt, ſiue, quod
magis arbitror, ſupra vallem ipſam Io-
ſaphat, quoniam paulo poſt ait: Conſur
gant, & aſcendant gentes in vallem Io-
ſaphat:

Cur iudicium fiat in valle Ioſaphat.

ſaphat: quia ibi ſedebo vt iudicem om-
nes gentes in circuitu: Supra Ieruſalē
ſedet, nam loca ita vrbi vicina quaſi e-
iuſdem vrbis ſuburbana exiſtimantur.
Quare recte poſtea ait: Dominus de
Sion rugiet, & de Ieruſalem dabit vocē
ſuam. Sed aptiſſimus locus eſt vallis Io
ſaphat, quæ depreſſa eſt, & humilis,
qualis debet eſſe locus damnandorum,
& ſita eſt inter vrbem teſtem doctrinæ,
& miraculorum, ac denique mortis, &
inter mōtem Oliueti ſpectatorem glo
rioſæ aſcenſionis. Eius enim doctrina,
& miracula, & mors pro hominum pec
catis ſponte ſuſcepta permouere om-
nes debuerunt, vt ad eum conuerteren
tur. Quod ſi quis ita durus eſſet, vt his
non moueretur, certe aſcenſio in cœlū
omnem hominibus dubitationem, &
incredulitatem adempturа erat: quo-
niam qui in cœlum recipiebatur, ſatis
conſtabat eſſe à Deo miſſum, cœleſtem
eſſe eius doctrinam, vera miracula, vitā
innocentem, nō pro ſuis, ſed pro alio-
7 rum peccatis mortē pertuliſſe. * Quod
breuiter Dominus ipſe ſignificat Io. 16.
cum ait: Et cū venerit, ille arguet mun
dum de peccato, & de iuſtitia, & de iu-
dicio. De peccato quidē, quia non cre-
diderunt in me. De iuſtitia vero, quia
ad patrem vado, & iam non videbitis
me. Hoc eſt, Spiritus ſanctus à me miſ-
ſus conuincet me iuſtum fuiſſe, quoniā
vado ad patrem ſemper apud eum man
ſurus, quod Spiritus ſancti deſcēſio te-
ſtabitur: nec poſſem illuc aſcendere, &
apud patrem manere, niſi ea docuiſſem
atque feciſſem, quæ ille mihi præcepit.

Et diſceptabo cum eis. Heb. Iudicabor
cum eis, quod idem eſt, ac ſi dicat: Refe
ram ego quid illi contra me geſſerint,
& ipſi conabuntur pro ſe reſpondere:
ſicut apertius iudex ipſe expreſſit Mat.
25. Eſuriui enim, & non dediſtis mihi
manducare, &c. Et mali reſpondēt: Do
mine, quando te vidimus eſurientem,
aut ſitientem, aut hoſpitem, &c. Ita di-
ctum eſt Iſa. 43. Reduc me in memo-
riam, & iudicemur ſimul, narra ſi quid
habes, vt iuſtificeris.

*Super populo meo, & hæreditate mea
Iſrael.* Docet de qua re futurum ſit iudi
cium. Iudicabo, inquit, & damnabo om

A nes gentes, quoniam ſemper hoſtiliter
inſectatæ ſunt populum meum, & gra-
uibus contumelijs, atque iniurijs ele-
ctos meos vexauerunt. Nunc taceo, &
perfero, tunc de omnibus impiis vin-
dictam ſuam. Populum ſuum vocat ele
ctos omnes, quos etiam Iſraelis nomi-
ne comprehendit, vt prope finem pri-
mi c. Hoſ. demonſtrauimus. De quo &
Apoſt. ait: Pax ſuper illos, & miſericor- Gal. 6.
dia, & ſuper Iſrael Dei. * Non itaque de 8
populo illo veteri loquitur, neque de
eius hoſtibus tantum, vt verba præſe-
ferre videntur, ſed de omnibus electis
B tam in illo, quam in eccleſia gentium,
& de omnibus electorum perſecutori-
bus: populus enim ille figura erat Ec-
cleſiæ, & illius hoſtes typum eorū om-
nium portabant, qui ſanctos perſe-
quuntur.

Quod diſperſerunt in nationibus. Per-
ſecuti ſunt eos de ciuitate in ciuitatē,
& è propriis ſedibus eiecerunt, atque
in varia loca exules deportarunt. Per
ea, quæ Iſrael ſecundum carnem paſſus
eſt, metaphorice ſignificat, quæ verus
Iſrael Dei patitur.

Et terram meam diuiſerunt. Faculta-
C tes meorum inter ſe diuiſerunt inde eie
ctis ſeruis meis. Sæpe hoc tyranni fece-
runt bona confeſſorum publicantes,
eoſque in exilium mittentes.

*Et ſuper populum meum miſerunt ſor-
tem.* Vſi ſunt eis pro ſeruis ſortem mit-
tentes, quem quiſq; in ſeruitutem acce
pturus eſſet, vt ſolent facere victores
de victis. Ita Troianæ feminæ Hecu-
bam lugent.

— Teque ò modo regia coniux,
Regia dicta parens. Aſiæ florentis imago, Ouidius.
Nunc etiam præda mala ſors, quam vi- 13. Meta.
ctor Vlyſſes
D *Eſſe ſuam nollet, niſi quod tamen Hectora*
partu
Ediderat: dominum matri vix repperit
Hector.

Et poſuerunt puerum in proſtibulo. Le- 9
gendum eſt, in proſtibulum, hoc eſt in
meretricem, Hebr. בזונה, In meretri-
cem. Quod eſt: Pueros populi mei ca-
ptos expoſuerunt in quæſtum ſuum li-
bidini omniū, quaſi meretrices eſſent.
Lxx. quoque verterunt, In proſtibulo,

 iuxta

A iuxta veterem, & correctam lectionẽ, quæ extat in Hieronymo, & in Theodoreto, non autem, vt nunc legitur, *καὶ τὰ παιδάρια ἔδωκαν πόρναις*. Hoc eſt: Et pueros dederunt meretricibus. Et quamuis ſenſus noſter plene reddatur, ſi legamus: Poſuerunt puerum in proſtibulo: tamen legendum dixi, In proſtibulum, quia ita magis conuenit cum Hebræo, & quia Hieronymum ita legiſſe conſtat ex commentariis, vbi ait: Sed poſuerunt pueros in proſtibulum, vt virilem cogerent mutare naturam.

Proſtibulum.

Accedit quod Hieronymus Proſtibulum pro meretrice dicere ſolet, vt Leui 21. Scortum, & vile proſtibulum non ducet vxorem. Deut. 23. Non offeres mercedem proſtibuli, nec pretium canis in domo Dei tui. Nec vero legi, in proſtibulo, modo poni dicamus pro In proſtibulum, vt ſepe in noſtra trãſlatione, & in ſcriptura ipſa fieri iam adnotauimus.

B

Et puellam vendiderunt pro vino. Puellas captas vendebant alijs, vt nummi ad potandum ſuppeterent, libidini (vt ait Hieronymus) præferentes gulam.

ro

Quid mihi, & vobis?

Verum quid vobis, & mihi Tyrus, & Sidon? Quid mihi & vobis? auerſantis, & offenſi animi eſt, & quaſi à ſe abijcientis, vt 2. Reg. 16. Quid mihi & vobis eſt filij Saruiæ? Ac ſi diceret, Sinite me, ne mihi moleſti ſitis, quid mihi rei vobiſcum eſt? Alloquitur igitur Tyrum, & Sidonem, & Palæſtinos, qui quantum poterant, vexabant populum Iſrael, & bellum ſemper cum illo gerebant: quaſi defeſſus iam ferendo tot eorum vexationes in populum Iſrael, & capitales inimicitias. Quot autẽ malis affecerint Palæſtini, & Tyrij filios Iſrael legimus Pſal. 82. Super populum tuum malignauerunt conſilium, & cogitauerunt aduerſus ſanctos tuos. Dixerunt: Venite, & diſperdamus eos de gente, & nõmemoretur nomen Iſrael vltra. Deinde nomina harum gentium indicat: Tabernacula Idumæorum, &c. Alienigenæ (id eſt, Palæſtini) cum habitantibus Tyrum: & Hamos 1. Super tribus ſceleribus Gazæ (quæ vrbs eſt nobilis Palæſtinorum) & ſuper quatuor, non conuertam eam; eo quod tranſtulerint captiuitatem perfectam, vt concluderẽt eam in Idumæa.

C

D

Et eadem paucis interiectis de Tyro commemorat. Quibus verbis, vt ſuo loco explicabimus, ſignificatur, Palæſtinos, & Tyrios, quorum comites, & adiutores fuere vicini Sidonij, multa mala filijs Iſrael intuliſſe, ac tandem captiuos, quos ex eis abduxerant, tradidiſſe Idumæis acerbiſſimis hoſtibus, vt iniquius tractarentur, & longius à patria exularent. Quamuis in Idumæis gentiles potius intelligi exiſtimo, vt in Habdia dicemus, quoniam paulo poſt eadem Ioel perſtringẽs ait: B Et filios Iuda, & filios Ieruſalem vendidiſtis filijs Græcorum, vt longe faceretis eos de finibus ſuis, Palæſtini ad oram Magni maris habitabant ãdiuncti tribui Iudæ. Tyrus vero & Sidon vrbes olim nobiles Phœnices à ſe nouẽ paraſangis diſtantes. Tyrus hodie Sur, de qua Hoſ. 9. diximus, Sidon terminus eſt terræ promiſſionis, hodie Sayeto.

* At in Palæſtinis, & Tyrijs, ac Sidonijs ſignificat omnes gentes finitimas Chriſtianis, & populo Dei olim, à quibus grauiſſima damna acceperũt: ſicut modo videmus in eam Hiſpaniæ, & Italiæ C oram, quæ vicina eſt Africæ, Saracenos, & Turcas penetrare, & pueros, viros, feminaſque captos in patriam ſuã deferre. Iidem per mare Noſtrum celerrimis nauigijs diſcurrũt, captiuoſq; abducunt, quos poſſunt, & vendunt. Ita etiam loquitur Hab. c. 3. vt ibi dicemus eum de inimicis Eccleſiæ ait: Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopiæ, turbabuntur pelles terræ Madian. rr r

Numquid vltionem vos redderis mihi? Legendum eſt, Redditis, vt ex Hebræo conſtat, & Lxx. & ex Chaldæo. Ita etiã habent exemplaria quædam antiqua manuſcripta. Senſus eſt: Quid facitis tã D acerbe in populum meum ſæuientes? Num iraſcimini mihi, & quia non poteſtis de me vltionem ſumere, idcirco populum meum vexatis? Agite ſæuite, cito mihi pœnas dignas dabitis. Oderant omnes, quas dixi, nationes Deum verum Iſraelitarum, cuius auxilio florebant res Iſraelis, & ipſæ ſæpe vincebantur.

Et deſiderabilia mea. Quę ſint deſiderabilia

rabilia cõtinuo interpretatur, cum ait: A
Et pulcherrima. Diuitias, & optima
quæque Iudæorum, & templi diripie-
bant, ſicut hodie faciunt Turcæ in po-
pulis Chriſtianorum. Certe arcam Dei
(qua nihil erat tunc pretioſius) notum
eſt Palæſtinos abſtuliſſe, & intuliſſe in
templum Dagon. 1. Reg. 5.

Vendidiſtis filijs Græcorum. id eſt, Gẽ-
12 Græcus. tilibus alijs. Iudæi enim gentiles Græ-
cos vocant, cauſam Aug. epi. 200. hanc
eſſe putat, quòd maior eorum pars Græ-
co ſermone vteretur. Rom. 1. & 2. Iu-
dæo primum & Græco, & Gal. 3. Non
eſt Iudæus, neque Græcus. Mar. 7. Erat B
autem mulier gentilis, Syrophœniſſa
genere. Pro quo in Græco eſt: Erat
autem mulier Græca.

Ecce ego ſuſcitabo eos. Liberabo, ac re-
ducam. Si quærimus vbi hoc, & quo tẽ-
pore factum fuerit, illudque præſertim,
quod ſequitur: Et vẽdam filios veſtros,
& filias veſtras in manibus filiorum Iu-
da, & venundabunt eos Sabæis genti
longinquæ: diuinãt expoſitores, & mul-
ta dicunt, ſed quæ nequeant compro-
bare. Denique veteres Iudæi conſen-
tiunt numquam hæc præſtita fuiſſe Iu-
dæis, ideoq; in vltimo tempore præſtã-
da ſibi pollicentur, vt refert Hier. Nos C
cœptam explanationem ſequamur de
tempore iudicij, vt præcedentia, ac ſe-
quentia copulemus cum medijs: nam
& hactenus de iudicio locutus eſt, &
manifeſtè ſtatim de eo loquitur. Suſci-
tabo (inquit) Sanctos meos, quos alie-
nigenis vendidiſtis, & in aliena regio-
ne mortui ſunt: reuocabo eos ad vitã,
& aderunt tunc in iudicio, pœnaſq; vi-
debunt, quas vos mihi dabitis. * Atque
13 ita eſſe accipiẽdum verbum, ſuſcitabo,
ex eo intelligimus, quod eſt in Hebr.
מְעִירָם, quod propriè ſignificat, Exper-
gefacio eos; & ad dormientes, aut mor- D
tuos refertur, vt Pſal. 43. Exurge quare
obdormis Domine? עוּרָה, euigila, ex-
citare. Pſal. 56. Exurge gloria mea, exur-
ge Pſalterium, & cithara, exurgam dilu-
culo. Pro Exurge, vtroque loco eſt
עוּרָה, id eſt, euigila (quod ad Chriſti
reſurrectionem pertinet) & pro Exur-
gam אָעִירָה, id eſt, ſuſcitabo me, Ex-
pergefaciam me.

Et vendam filios veſtros. Vendere ni-
hil eſt aliud hoc in loco, quàm ſempi-
ternæ ſeruituti, atque captiuitati trade-
re. Non ſolum vos, ſed etiam omnes fi-
lios veſtros veſtræ impietatis hæredes
vendam, & tradam in manus filiorum
Iuda, hoc eſt, electorum meorum, vt ip-
ſi vos uendant Sabæis, id eſt, tradant
in æternam ſeruitutem, & æternam
captiuitatem, ipſi enim ſedebunt ſu-
per ſedes iudicãtes omnes impios me-
cum. Itaque ipſi tunc patientiæ ſuæ
mercedem capient, & ab omni in po-
ſterum metu liberabuntur, vos autem
ipſis mecum iudicantibus abducemini
in æternam inferorum captiuitatem.
Tunc fiet (vt eleganter adnotat Ru-
per.) illud Prouerb. 11. Iuſtus de an-
guſtia liberatus eſt, & tradetur impius
pro eo.

Et venundabunt eos Sabæis. Sabæi po-
puli ſunt Arabiæ Felicis, vt ex Pto-
lem. lib. 6. capit. 7. & Strabone lib. 16.
& Mela. lib. 3. capit. 8 & ex alijs Geo-
graphis intelligimus, bellicoſa gens,
& prædæ, rapiniſque aſſueta, ſicut Iob.
1. legimus: Boues arabant, & aſinæ
paſcebantur iuxta eos, & irruerunt Sa-
bæi, tuleruntque omnia, & pueros
percuſſerunt gladio, & euaſi ego ſo-
lus, vt nuntiarem tibi. Propter fe-
rocitatem ergo, & rapacitatem dæmo- 14
nes hìc ſignificant. Nomen etiam con- Nomen
uenit, nam שְׁבָאִים captiuitatem ſi- propriũ
gnificat, atque ideo L X X. verterunt: cõmune
venundabunt eos in captiuitatem, ſæpe effi-
non ignorantes Sebaim nomen eſſe citur.
gentis, ſed intelligentes nomen gen-
tis proprium pro communi poni, id
eſt, pro captiuitate; ſiue pro abdu-
centibus in captiuitatem ſicut in Pſal.
75. verterunt: Et factus eſt in pace
locus eius, cum in Hebr. ſit, In Sa-
lem, quod nomen eſt vrbis. Quemad-
modum enim cum dixit, In manibus fi-
liorũ Iuda, non populum Iudæorũ in-
tellexit, ſed omnes electos, quoniam &
eorũ figura fuit populus Iudæorum, &
nomen Iuda, ſi commune fiat, & illud
interpretemur, rectè conuenit electis,
confeſſionem enim ſignificat, & filij
Iuda ſunt, qui Deum confitentur:
ita Sebaim pro dæmonibus ponuntur.

quia

quia dæmonum typus ſunt, & nomen,
ſi quis interpretetur, optime in eoſdem
humani generis hoſtes conuenit. Eadē
ratione ſacerdotes nouæ legis vocan-
tur filij Leui. Malac. 3. vt Hieronymus
interpretatur: Et purgabit filios Leui:
quoniam vetus ſacerdotium figura fuit
noui, & nomen conſentaneū eſt quod
copulationem ſignificat, ipſi enim ſunt
qui homines cum Deo copulant. Mul-
ta ſunt his ſimilia in ſcriptura, ſed hæc
breuiter indicaui, ne quis conſuetudi-
nis Scripturę ignarus de gēte illa Ara-
biæ ita, vt verba ſonant, ſermonem eſſe
exiſtimaret. Significat ergo electos iudi
cium laturos eſſe in perſecutores ſuos,
& tradituros eos dæmonibus crucian-
dos in æternum, & ideo ait. Genti lon-
ginquę ideſt vnde euadere, & redire nō
poterunt, & vbi longiſſime aberunt à
15 ſuis delicijs. * Hoc idem eadē fere me-
taphora expreſſum eſt Pſal. 149. Exul-
tabunt ſancti in gloria, &c. & gladij an-
cipites in manibus eorum (ſcilicet qui-
bus confodiant aduerſarios, & perſecu
tores olim ſuos.) Ad faciendam vindi-
ctam in nationibus, increpationes in
populis, ad alligandos reges eorum in
compedibus, & nobiles eorum in mani
cis ferreis, vt faciant in eis iudiciū con-
ſcriptum: gloria hæc eſt omnibus ſan-
ctis eius. Et quamuis tot exempla ſcri-
pturæ non ſuppeterent, cogebat neceſ
ſitas, vt Sabæos aliter interpretaremur
quàm nomen ſonabat, quia hoc, vt ver
ba ſonant, nec vmquam factum eſt, nec
iam fieri poteſt. Idcirco Hieronymus,
& Rupertus eadem neceſſitate aliter
Sabæos acceperunt, & Rupertus ita, vt
nos, explanauit.

Quia Dominus locutus eſt. Quia Do-
minus ita ſtatuit, aut quia ita mihi Do-
minus locutus eſt.

Clamate hæc in gentibus. Ironice con-
uocat omnes impios, & perſecutores
ſanctorum. Ac ſi dicat: Properate, pu-
gnate omnes contra electos meos, ne-
mo ſibi infirmus videatur ad perſequen
dum ſanctos: nihil tandem proficietis,
ſed in nihilum omnes conatus veſtri re
cident. Eadem locutio eſt Iſaiæ 8. Con-
gregamini populi, & vincimini, & au-
dite vniuerſæ procul terræ, conforta-
A mini, & vincimini. accingite vos, & vin
cimini, inite conſilium, & diſſipabitur,
loquimini verbum, & non fiet, quia no
biſcum Deus.

Sanctificate bellum. Parate, & adorna- 16
te bellū, de quo verbo diximus in hoc
propheta cap. 1. in illud: Sanctificate ie-
iunium.

Concidite aratra veſtra in gladios. Hoc
fieri ſolet, cum bellum libentiſſime ſu-
ſcipitur, & vt eſt apud principem poe-
tarum:

Sæuit amor ferri, & ſcelerata inſania Lib. 7. Æ-
belli. nei.

B *Infirmus dicat, Quia ego fortis ſum.* Ne
mo, quantumuis infirmus, & inualidus
ad belligerandum, prætexat infirmita-
tem ſuam, dicat ſe eſſe fortem, & va-
lidum.

Erumpite, & venite. Prodite magno
cum impetu ex omnibus vrbibus ve-
ſtris, & congregamini, & venite contra
ſanctos meos.

*Ibi occumbere faciet Dominus robuſtos
tuos.* Cum ad vallem Ioſaphat erit ven-
tū, ibi omnes robuſti veſtri interibūt, &
æternæ morti tradentur. Robuſtos tuos
dicit, quaſi vni genti loquatur, cum lo-
C quatur omnibus impiis. Sed omnes ma
li vnus populus ſunt in ſcriptura: &
vna gens, vt diximus in illud Oſ. 6. Ibi
præuaricati ſunt in me.

Conſurgant & aſcendant omnes gentes.
In Hebræo, & in Chaldæo eſt: Conſur-
gent, & aſcendent. Ex quo videmus in
noſtra, & in Lxx. tranſlatione Impera-
tiuum pro futuro poni. Et hic iterum
ponitur verbum illud עור, quod dixi-
mus ad dormientes, ſiue ad mortuos
pertinere, יעֹרו, excitabuntur, quomo
do dictum eſt Zach. 4. Et ſuſcitauit me,
quaſi virum, qui ſuſcitatur de ſomno
D ſuo. Senſus ergo Prophetæ eſt, Excita-
buntur dormientes, id eſt, mortui reſu-
ſcitabuntur, & venient ad iudiciū. * Nec 17
nos moueat quod nunc dicit, *Aſcendāt
in vallem Ioſaphat*, cum initio cap. dixe
rit: Et deducā eos in vallem Ioſaphat,
vbi pro Deducam, eſt והורדחים, id eſt,
Et deſcendere eos faciam: cum enim ve
niunt, dicuntur aſcendere, quia terra
promiſſionis in ſublimi ſita erat, ſed
quia cum eo venient, in infimo loco
col-

collocandi erant, quod eſt proprium
damnandorum, dicuntur deſcendere.
Omnes gentes in circuitu.id eſt, Om-
nes gentes, quæ ſanctos meos perſecu-
tæ ſunt, hoc enim fecerunt olim in po
pulum Dei finitimę maxime nationes,
Idumæi, Palæſtini, Tyrij, & Sidonij, Sy-
ri, Moabitæ, & Hammonitæ; & poſtea
vniuerſæ nationes, inter quas diſperſi
erant fideles.
Mittite falces, quia maturauit meſſis.
Aperte de fine mundi loquitur, cum
meſſis metetur, id eſt, omnes homines
morientur, & vocabuntur reſurgentes
ad iudicium. Hic locus optime exponi-
tur ex alijs duobus ſcripturæ locis, id
eſt, ex Apo. 14. qui ex hoc videtur de-
ſumptus: Mitte falcem tuam, & mete,
quia venit hora, vt metatur, quoniam
aruit meſſis terræ. Et miſit qui ſedebat
ſuper nubem falcem ſuam in terram, &
demeſſa eſt terra, id eſt: Cõgregati ſunt
in vnum locum homines ad iudicium,
18 vt manipuli in vnum aceruum.* Quod
autem ait Ioãnes, Quoniam aruit meſ-
ſis terræ, id eſt, iam apta eſt, vt meta-
tur, ſiue iam venit tẽpus metendi, quo
finis ſæculi ſignificatur, hoc dixit Ioel:
Quoniam maturauit meſſis, id eſt, ma-
tura facta eſt. Lxx. dixerunt: Quoniam
adeſt vindemia, Chaldæus: Peruenit tẽ
pus finis eorum. Alter locus, qui mul-
tum vtriq; lucis affert, eſt apud Matth.
13. Sinite vtraque creſcere vſque ad
meſſem, & in tempore meſſis dicam
meſſoribus: Colligite primum zizania.
Et poſtea: Meſsis vero conſummatio
ſæculi eſt. Meſſores autẽ angeli ſũt, &c.

Torcular

*Venite, & deſcendite, quia plenum eſt
torcular*. Torcular eſt domuncula, aut
cella, in qua muſtum, aut oleum expri
mitur. Trabs ipſa, qua vuæ, aut oleæ
premuntur, dicitur prælium, locus in
quem muſtum defluit, lacus, vt ex Co-
lumella intelligitur lib. 12. ca. 50. Inde
Iud. 6. Cumq; Gedeon filius eius excu
teret, atq; purgaret frumenta in torcu
lari. Iſa. 63. Et veſtimẽta tua, ſicut calca
tiũ in torculari. Itaq; eadem cella dici-
tur גת cũ ait: Plenũ eſt torcular, & יקב
ſicut ait ſtatim: Exuberant torcularia:
quomodo etiam Iſaias dixit c. 5. Et tor
cular extruxit in ea. Deinde per Meto
A nymiam continens pro contento po-
nitur, id eſt, locus ipſe pro vuis, aut o-
leis, quæ ibi ponuntur calcandæ: Hoſ.
9. Area, & torcular non paſcet eos. 4.
Reg. 6. Vnde te poſſum ſaluare? de area,
vel de torculari? Lacus etiam ipſe dici-
tur aliquando torcular, Matth. 21. Et fo
dit in ea torcular. Pro quo Marci c. 12.
Et fodit lacũ.* Notandũ etiã ex Hier. in 19
Iſa. 63. & in Thren. 1. torcular iuxta ſcri
pturæ conſuetudinem, non ſolum cõ-
gregationem nouorum fructuum ſigni-
ficare, vt iam diximus, ſed etiam vltio-

Torcular calcare.

B nem, atque ſupplicia peccatorum, ſi
adiũgatur verbum, Calco, aut aliud ſi-
mile. Iſai. 63. Torcular calcaui ſolus, id
eſt, ſolus hoſtes meos vici, atque con-
culcaui, ſumpta metaphora ab vuis,
quæ valide calcantur, & premuntur. Et
de captiuitate Ieruſalem inquit Iere-
mias Thren. 1. Torcular calcauit Domi
nus virgini filiæ Iuda. Apo 19. Et ipſe
reget eas in virga ferrea, & ipſe calcat
torcular vini furoris iræ Dei omnipo-
tentis. Ergo quemadmodum, cum iam
vuæ omnes congregatæ ſunt, calcato-
ribus dicitur, vt premant & conculcẽt
eas: ita cum in die iudicij omnes impij
C cõgregati, & infinita multitudo ex om-
nibus nationibus collecta erit, dicet iu
dex: Plenũ eſt torcular, exuberant tor-
cularia, (quod bis dicitur vt ingens pu-
niendorum multitudo ſignificetur) Ve
nite, & calcate: exibunt enim angeli, &
ſeparabunt malos de medio iuſtorum,
& mittent eos in caminum ignis. Mat-
thæ. 13. Ex quibus intelligimus male
vertiſſe Leonem Hebræum, Redundãt
lacus, pro eo quod nos habemus: Exu-
berant torcularia, iubentur enim ange
li calcare torcularia iam plena; cum
autem vuæ calcantur, nondum eſt mu
D ſtum, & ideo non poſſunt redundare la
cus. Male etiam Vatablus vertit: Redũ-
dant præla, ſcilicet, vino, vel oleo. Re-
cte autem noſter interpres vtroque lo-
co poſuit Torcular, quem maluit ſequi
Pagninus. Chaldæus optime intelle-
xit. Deſcendite, inquit, conculcate in-
terfectos fortes eorum, ſicut quod cal-
cari ſolet in torculari, fundite ſangui-
nem eorum, quia multiplicata eſt illo-
rum malignitas.

Quia

Quia multiplicata eſt malitia eorum. Dixit Punite, & vltimo ſupplicio tradite impios: cauſam reddit: Quoniã completa eſt eorum iniquitas, & ſcelera, quæ Deus ferre, & permittere decreuerat, iam non vult amplius Deus ferre peccatores. Ita dictum eſt Gen. 15. Nec dum enim completæ ſunt iniquitates Amorrhæorum vſque ad præſens tempus. Iniquitates dicit, quas Deus ferre decreuerat, & pro quibus eos è patria expulſurus erat.

A

Populi, populi in valle cõciſionis, id eſt: In valle illa infinita hominum multitudo congregabitur, hoc enim ſignificat geminatio eiuſdem nominis, vt ca. 2. explicauimus in illud: Vſque in annos generationis & generationis. Quod magis adhuc auget vox Hebr. המנים quæ multitudinem, & turbas hominum ſignificat, vt docet Hie. Ex quo nomine etiam deductum eſt nomẽ Abraham, id eſt, pater multarum turbarum, & innumeræ multitudinis. Præ admiratione igitur tantæ multitudinis dixit Propheta: Populi, populi in valle conciſionis. Sed vallem conciſionis vocauit vallem Ioſaphat, quòd in ea concidendi, id eſt, diſperdendi ſint inimici Dei. Ita Pſal. 88. Et concidam à facie ipſius inimicos eius. Et 128. Dominus iuſtus concidet ceruices peccatorum. Et fortaſſe ita intelligendum eſt illud Philipp. 3. Videte malos operarios, videte conciſionem: non enim iam vocat circumciſionem, quia iam non proderat illis, vt ante circumciſio, ſed conciſionem id eſt, non ſolum pelliculæ inanẽ amputationem, ſed etiam perditionem & mortem, ſiue perdendos, & concidẽdos, quia retinentes adhuc veterem ſuam circumciſionem, in eaque fiduciam reponentes, atque Euangelium reſpuentes, peribant: κατατομὴ autem, quod eſt in hoc Apoſtoli loco, Græcis & conciſionem, & interfectionem ſignificat.

B

Locus Phil. 3.

21 *Sol & Luna obtenebrati ſunt.* Hier. & Ruper. Obtenebrati ſunt non ſuſtinentes videre mœrorem illius diei & tormenta pereuntium, & non audentes aſpicere ſeueritatem Chriſti iudicantis. Non enim de ſignis diem iudicij præceſſuris nunc loquitur, de quibus cap. 2. dixit: Sol conuertetur in tenebras, & Luna in ſanguinem: ſed de ipſo die iudicij. Eſt autem vſitatum in ſcriptura vt dies magnæ calamitatis obſcurus eſſe dicatur, & ſine ſole Ioe. 2. Quia prope eſt dies tenebrarum, & caliginis, dies nubis, & turbinis. Sopho. 1. Dies calamitatis & miſeriæ, dies tenebrarum, & caliginis, dies nebulę & turbinis. Videtur enim tunc hominibus prę afflictione animi Sol obſcurari: vnde apud nos vehemens comminatio eſt, & trita: Efficiam vt ſtellas medio in die videas. Et Hamos. 8. de die captiuitatis dictum eſt: Et erit in die illa, dicit Dominus, occidet Sol meridie, & tenebreſcere faciam terram in die luminis, & conuertam feſtiuitates veſtras in luctum.

Tenebrę. Dies obſcurus.

Et Dominus de Sion rugiet. Rugitum quaſi leonis, vocat tremendam ſententiam, quæ in impios proferetur: Ite maledicti in ignem æternum. Dicit autem De Sion, & de Ieruſalem, quia Ieruſalẽ dicitur & vrbs, & eius ager, quod iam expoſuimus num. 6. ſed hæc iterum interpretabimur Hamos. 1. num. 5.

C

Et mouebuntur cæli, & terra. Hieronymus: Tam excelſa vox eius erit, atq; terribilis, vt cœlorum cardines, & terrarum fundamenta quatiantur, &c. Significat autem hyperbolyce totam rerum naturam quodammodo tunc trepidaturam eſſe. Vel, cœleſtes naturæ ſtupebunt rem tam inſolitam vidẽtes, & terreſtres trepidabũt. Ita enim, quod ad cœleſtes attinet, exponunt Chryſo. & Euthy. illud Matth. 24. virtutes cœlorum mouebuntur, quod nunc quoq; à Propheta dici exiſtimat Rupertus. 22

D

Et Dominus ſpes populi ſui, & fortitudo filiorum Iſrael. Cum omnes trepidabunt, tunc iuſti, quaſi leo, confident, & ſperabunt in Deo ſuo Chriſto, qui eos fortitudine, atq; fiducia implebit. Hoc idem dixit Hab. capit. 3. Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Ieſu meo.

Et ſcietis quia ego Dominus. Tunc re ipſa ò electi cognoſcetis me eſſe Deum veſtrum, qui præſum Eccleſiæ, & ſemper eius curam geſſi, & in ea habitaui, & habito: per Sion enim Eccleſiam intelligit.

telligit. Videbitis tunc ſolos Eccleſiæ filios ſeruari, qui fide, & operibus mihi inſeruierunt, ceteros omnes perire.

Et erit Ieruſalem ſancta. Eccleſia iuſtorum erit in poſterum pura ab omni labe culpæ, & prorſus implebitur illud Eph. 5. Vt exhiberet ipſe ſibi glorioſam Eccleſiam non habentem maculã, aut rugam, aut aliquid huiuſmodi. Sanctum etiam dicitur quod à profanis non tangitur, ſed religioſe ſeruatur, quomodo etiam tunc Sancta erit Eccleſia, quia longiſſime ſemota erit ab omni aduerſariorum iniuria. Et hoc eſt quod ſequitur.

Sanctum.

23 *Et alieni non tranſibunt per eam amplius.* Non poterunt iam vobis nocere hoſtes veſtri, neque viſibiles, neque inuiſibiles. Id enim eſt trãſire, vt diximus in illud Hoſ. 10. Ego tranſiui ſuper pulchritudinem colli eius. Apo. 22. Foris canes, & venefici, & impudici, & homicidæ, & idolis ſeruientes, & omnis qui amat, & facit mendacium, id eſt: Hi omnes manebunt extra cœleſtem Ieruſalem, & ad eam nullo modo accedere poterunt. Hanc ſecuritatem, & tranquillitatem illius feliciſſimæ ciuitatis eleganter deſcribit Iſai. cap. 26. In die illa cantabitur cãticum iſtud in terra Iuda: Vrbs fortitudinis noſtræ ſaluator, ponetur in ea murus, & antemurale. Et quæ ſequuntur.

Et erit in die illa, ſtillabunt montes dulcedinem. Cum iam Ieruſalem, id eſt, Eccleſia erit in cœlum tranſlata, omnino implebitur promiſſio illa toties in ſcriptura repetita de terra fluente lacte, & melle, id eſt, vita erit plena omni iucunditate, & referta omnibus bonis ſine vlla mali admiſtione. Ceterum recentiores hic vertunt, Stillabunt montes muſtum, quod in illud cap. 1. Qui bibitis vinum in dulcedine, ſatis refutauimus: neque enim promiſſum erat, neque vſquam in ſcriptura inuenimus montes ſtillaturos muſtum, ſed lac, & mel.

Et per omnes riuos Iuda ibunt aquæ. Ne quis exiſtimaret hanc beatiſſimam omnium bonorum vbertatem aliquando finiendam eſſe, addit: Per omnes riuos, &c. Tunc enim terra virorem, & pulchritudinem conſeruat cum vndiq;
A riuis pererratur, & interluitur. Riui Heb. אפיקים, quod proprie ſignificat locum ipſum, per quem aquæ labũtur. Iudam autem vocat populum beatorũ vere confitentem Deum, de quo ſcriptum eſt Pſal. 83. Beati qui habitant in domo tua Domine, in ſæcula ſæculorũ laudabunt te. Ita vocatus eſt Iſai. 26. In die illa cãtabitur canticum iſtud in ter-
ra Iuda. * Hæc omnia Iudæi, & noſtri 24
Iudaizantes (vt refert Hieronymus) in terra futura eſſe putauerunt poſt iudicium. Ita docuit Papias epiſcopus Hierapolitanus, vt refert Euſebius lib. 3.
B hiſt. Eccl. c. 39. Lactantius, lib. 7. c. 24. & multi ex veteribus. Huius rei meminit Auguſtinus 20. de ciuit. c. 7. & Hieronymus paſſim hunc errorem refellit in explanatione prophetarum, & noſter Alfonſus Caſtrus lib. 3. contra hæreſes verbo Beatitudo, hæreſi ſecunda, atque alij multi.

Et fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem ſpinarum. In Hebræo eſt, Torrentem Settim. Eſt autem Settim pluralis numeri, nã ſingulari שטה dicitur, ita enim cenſeo legẽdum cum Hieronymo, non Sittim, cum recentio-
C ribus. Arbor eſt (vt idem Hieronymus auctor eſt hic. Et in Iſa. 41.) quæ naſcitur in eremo Arabiæ, neque alibi inuenitur, ſpinæ albæ habens ſimilitudinem, colore, & folijs, non magnitudine. Alioqui (inquit) tam grandes arbores ſunt, vt latiſſima ex illis tabulata cædantur. Lignum fortiſſimum eſt, imputribile, & incredibilis leuitatis, ac pulchritudinis. Dixit Hieronymus hãc arborem ſimilem eſſe ſpinæ albæ colore, & folijs, non magnitudine: quoniam ſpinæ albæ magnitudo ſolet eſſe duorũ cubitorum, craſſitudo pollicis, & folia habet albis maculis diſtincta. Vide Dio-
D ſcoridem lib. 3. cap. 12. Dicitur autem Græce, & Latine, & Hiſpanice ſpina al-
ba iuxta cuiuſque linguæ vocabula.* Ef- 25
ficit hæc ſimilitudo vt pro Settim aliquando interpretes vertãt, Spina, quoniam ita à Græcis, & à noſtris hæc arbor vocatur, propter eam, quam diximus, ſimilitudinem. Iſa. 41. Dabo in ſolitudine Cedrum, & ſpinam, ita ibi quoque tranſtulit Theodotion, vt teſtatur Hierony-

Settim.

Spinæ.

Hieronymus : & hic Symmachus ver-
tit, Spinarũ, quẽ Hieronymus imitatus
eſt. Præterea נחל (vt Hebræi docent)
vallis dicitur, ſiue aquas contineat, ſiue
nõ cõtineat idcirco Hieronymus ſæpe
vertit torrentẽ, alij autẽ vallem, vt hoc
in loco Chaldæus, & Symmachus. Eſt
Torrens ſpinarũ.
ergo torrẽs Settim vallis, ſeu planities
trans mare Mortuum in campeſtribus
Moab, ſexto (vt ait Hieronymus) ab
vrbe Liuiade diſtans miliario, in qua ar
bores eiuſdem nominis naſcebantur,
quas Hebræi Cedros optimas eſſe, id
eſt, optimum cedrorum genus inter-
pretantur. Loci meminit Moyſes Nu.
25. Morabatur autem Iſrael eo tempo-
re in Settim. Et Michæas c. 6. Popule
meus memento quæſo quid cogitaue-
rit Balaac rex Moab, & quid reſponde-
rit Balaam filius Beor de Settim vſque
ad Galgalã. Cum hæc ita ſint, conſtetq;
ex Settim factam eſſe arcam, & omnia,
quæ in tabernaculo Dei legimus, arbo-
reſque hoc loco per ſpinas ſignificari,
non vepres: nequeo ſatis mirari omnes
fere Latinos expoſitores ita accepiſſe
torrentem ſpinarumſ, ac ſi ſcriptum eſ-
ſet, Torrentem veprium. Atque hoc
magis mirandum, eorum errori nõ ob-
ſcure patrocinari Hieronymũ tam hic,
quàm in apologia ad Pammachiũ pro
libris contra Iouinianum prope finem,
Hieronymi cõſuetudo.
à quo tamen veritatem accepimus. Sed
ille ſolet ſæpe vulgares interpretatio-
nes, & opiniones ſequi, ne vnus multis
repugnare velle videatur, contentus
aut ibi, aut alibi, quod verum erat do-
26 cuiſſe. * Relicta igitur eorum explana-
tione in arboribus Settim beatos intel-
ligi arbitror, nam ex Settim factum eſt
tabernaculum, in quo Eccleſia ſancto-
rum ſignificabatur, & vt illud cõſtabat
ex lignis Settim, ita cœleſtis ciuitas
conſtat ex hominibus beatis. Sunt autẽ
huiuſmodi arbores imputribiles, vnde
LXX. quoties in Hebræo, & in noſtra
tranſlatione eſt: Ex lignis Settim; ver-
tunt ἐξ ξύλων ἀσήπτων, id eſt, ex lignis
imputribilibus: ita beatorum non ſolũ
animæ, ſed etiam corpora erũt immor-
talia. Quod ſi illi ſunt ſpinæ, id eſt, ar-
bores Settim; vallis, ſeu torrens ſpina-
rum erit locus ipſe cœleſtis beatitudi-

A nis, in quo ſunt huiuſmodi arbores im-
putribiles in æternum conſitæ. Quo-
niam igitur Deus beatorum animas, &
corpora, quaſi in perpetuo virore ſem-
per cõſeruaturus eſt, & loci ipſius amœ
nitatem, ac pulchritudinẽ; dicitur fons
de domo Domini egreſſurus, & irriga-
turus torrentem ſpinarum. De quo di-
ctum eſt Pſal. 45. Fluminis impetus læ-
tificat ciuitatem Dei. Tunc enim vallis
amœniſſima eſt, & arbores virent, cum
perpetuis aquis irrigantur, atq; vt per-
petuæ futuræ aquæ intelligantur, dixit
Fons de domo Domini egredietur: non e-
B nim habet fons temporaneam aquam,
ſed perpetuam. Quod ſi alij fontes ali-
quando aruerint, hic numquam areſcet
qui è domo Domini egredietur. * Quo 27
verbo ſignificatur Deum ſemper huic
fonti aquas ſubminiſtraturum: ſicut cũ
legimus Iſai. 30. de gehenna: Nutrimen
ta eius ignis, & ligna multa: flatus Do-
mini ſicut torrens ſulphuris ſuccendẽs
eam: nihil ſignificatur aliud, quàm Deũ
virtute ſua ſemper conſeruaturum ignẽ
illum. Egredi autem è domo Domini
eſt è ſede Dei, è loco in quo eſt Deus,
id eſt, ab ipſo Deo. Simile eſt illud Apo.
C 22. Et oſtendit mihi fluuium aquæ vi-
uæ, ſplendidum tamquam cryſtallum,
procedentem de ſede Dei, & Agni. Per
fluuium (inquit ibi Ambroſius) qui nul
lo ardore ſolis exiccatur, gloria ſancto-
rum perpetua intelligitur. Qui à ſede
Dei, & Agni procedere dicitur, quia ab
illo fluuius glorię ſanctorum procedet,
à quo illis in carne poſitis proceſſit ri-
uus omnium bonorum. Huius fluuij fi-
gura videtur ille fuiſſe, de quo dictum
eſt Gene. 2. Et fluuius egrediebatur de
loco voluptatis ad irrigandum para-
diſum.

D *Aegyptus in deſolationẽ erit.* Ita legen
dũ eſt accuſandi caſu, vt ex Hebræo, &
ex Græco cõſtat, quãuis in noſtra trãſ-
latione alterũ pro altero poni ſolet. Iu
dæi ſibi vane blandientes interpretan-
tur Ægyptios, & Romanos, quos Idu-
mæos dici volũt, delendos fore à Deo
in ipſorum Iudæorum gratiam. At per
Ægyptum, & Idumæam, potentiam, &
opes inimicorum populi Dei intelli-
git, vt paulo ante dęmones per Sabęos.

Nam

Nam מצרים,(quo nomine Hebraice
Ægyptus appellatur) idem eſt (vt ait
Hieronymus) atque ἐκθλίβουσα id eſt,
Affligens;quia Sanctos Dei perſequeba
tur.Idumæa terrena & cruenta. Tunc
igitur in æternam deſolationem tradē-
tur omnes opes,& potentia perſequen
tium Sanctos,neque amplius ei nocere
poterunt.
28 *In deſertum perditionis.* id eſt, Deſola
tionis,id enim ſignificat שממה, id eſt,
vertetur in vaſtam,atque horridam ere
mum,deſolatam omnino,& perditam,
in qua nec fera vlla inuenitur, neque
arbor, neque herba.
B *Et Iudæa in æternum habitabitur.* Iu-
dæam (vt iam diximus) vocat cœleſtē
Ierusalem, in qua ſemper eſt Dei con-
feſſio, & laus, ſicut Iſai. 26. In die illa
cantabitur canticum illud in terra Iu-
da. Et ad maiorem dictorum firmitatē
iterum ait:Et Ieruſalem in generatio-
nem, & generationē id eſt, In æternū,
vt iam ſuperius adnotauimus. Nunquā
diruetur ab hoſtibus, nec tempore cō-
ſumetur,nūquam ſuis ciuibus viduabi-
tur. De hac Ieruſalem multa præclare
vaticinatus eſt ſenex Tobias cap. 13.
C *Et mundabo ſanguinem eorum, quos
non mundaueram.* Auferam peccata
electorum, quæ vſque ad illud tempus
non abſtuleram,quod & de alijs intel-
ligi poteſt, qui obdurati fuerint:ſed ma
xime de filijs Iſrael. Ac ſi dicat: Cum
hæc facienda erunt, prius ad me inte-
gre conuertam gentem Iudæorū, quæ
immunda iacebat in ſua infidelitate.Di
Mat. 27. xit enim:Sanguis eius ſuper nos, & ſu-
per filios noſtros,atque hinc à Deo re-
licta tota iacet in ſanguine,id eſt, in im
munditia peccatorum, & denique in
fine ſæculi pie credendo, & obediendo
mundabitur eo ſanguine, quem olim
D impie fudit.
Et Dominus commorabitur in Sion. Cū
completus fuerit numerus ciuium cœ
leſtis Ieruſalem tam ex Iudæis, quàm
ex gentibus Dominus in ſublimi, ac
beata illa Sion æternum cum eis com-
morabitur, & æternum ab eis videbi-
29 tur. * Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas
Pſal. 86. Dei,mater noſtra Ieruſalem, cuius filij
nunc gemimus,& flemus in hac lacry-
A marum valle,ſpemque, metumque in-
ter dubii, & in medio labore,atque cō-
flictu oculos ad te tollentes, & procul
te ſalutantes. Vere glorioſa dicta ſunt
de te.Sed quæ dici poſſunt, quia & ho-
minibus, & hominū verbis dicta ſunt,
minora ſunt bonis tuis,quæ neque ocu
lus vidit,neque auris audiuit, neque in
cor hominis aſcenderūt. Magna nobis
videntur, quæ patimur, ſed quidam ex
clariſſimis ciuibus tuis, qui inter illa
verſabatur, & quædam de te cognoue-
rat,nō dubitauit dicere: Id enim quod 2. Cor. 4.
in præſenti eſt momentaneum, & leue
tribulationis noſtræ, ſupra modum in
ſublimitate æternum gloriæ pondus
operatur in nobis. Spe igitur gaudebi-
mus, & ſuper flumina Babylonis, etiā
dum ſedemus, & flemus, recordabi-
mur tui Sion. Si oblitus fuero tui Ie-
ruſalem, obliuioni detur dextera mea.
Adhæreat lingua mea faucibus meis, ſi
non meminero tui, ſi non poſuero Ie- Pſal. 136.
ruſalem in principio lætitiæ meæ. O
diem illum beatum,atque omnibus vo-
tis optandum, quo ingrediemur ciuita
tem ſanctorum, cuius lux eſt Agnus,
vbi rex videtur in decore ſuo, vbi abſter
getur omnis lacryma ab oculis ſan- Apoc. 21.
ctorum, & mors non erit amplius, ne-
que luctus, neque dolor, quia prima
abierunt. * Quam dilecta tabernacula 30
tua Domine virtutum, concupiſcit, & Pſal. 83.
deficit anima mea in atria Domini.
Cor meum & caro mea exultauerunt
in Deum viuum. Quando veniam, &
apparebo ante faciem Dei? Quando Pſal. 41.
videbo patrem illum, quem ſemper
opto, & numquam video, ad quem
ex hoc exilio vociferor: Pater noſter,
qui es in cœlis? O pater vere, pater
Domini noſtri Ieſu Chriſti, pater mi-
ſericordiarum, & Deus totius conſo-
lationis. Quando videbo verbum bo- Pſal. 44.
num, quod cor patris eructauit, quod Ioan. 1.
erat in principio apud Deum, & ipſum
eſt Deus? Quando licebit ſacros pedes
pro me perforatos oſculari, os aperto
lateri admouere, ad pedes eius num-
quam inde receſſurū ſedere? O faciem
ſole ipſo ſplendidiorem,beatus eſt qui
videt te, qui iam deſijt dicere: Videbo Num. 24.
eum,ſed non modo,intuebor eum, ſed
non

non prope. Ecquis erit dies, quo peccatorum meorum ſordibus ablutis, reuelata facie gloriam Domini ſpeculabor, & videbo ſanctificatorem Spiritũ & auctorem bonorum, per cuius ſanctificationem mundamur, vt ſimiles ei ſimus, & videamus eum ſicuti eſt. Beati qui habitant in domo tua Domine, in ſecula ſeculorum laudabunt te, in ſecula ſeculorum videbunt, atque amabunt te. Quam beata patria, in qua patrem inueniemus Deum, matrem beatiſſimam ſemper virginẽ Mariam, quæ nos, vt cariſſimos filios iucundiſſimis amplexibus venientes excipiet, fratres, tot prophetas, apoſtolos, martyres, confeſſores, virgines? * Benedicite Dominum omnes electi eius, agite dies lætitiæ, & confitemini illi. Anima mea benedic Dominum, quoniam liberauit Ieruſalem ciuitatem ſuam à cunctis tribulationibus eius Dominus Deus noſter. Portæ Ieruſalem ex Sapphiro, & Smaragdo ædificabuntur, & ex lapide pretioſo omnis circuitus murorum eius. Ex lapide candido, & mundo omnes plateæ eius ſternẽtur, & per vicos eius halleluia cantabitur. Benedictus Dominus qui exaltauit eam, vt ſit regnum eius in ſecula ſeculorum ſuper eam. Amen.

Pſal. 83. *31 Tob. 13.

De ſpirituali ſenſu nihil hoc in capite dicendum putaui, quoniam omnia de extremo iudicio, & de futura Sanctorum beatitudine interpretatus ſum: per quæ, cum ſint extrema omnium, nihil ſignificari aliud videtur. Sed lector animaduertat, quæ de iudicio dicũtur, poſſe & ad peculiare cuiuſque iudiciũ, quod poſt mortem fiet, referri; & quæ mali tunc paſſuri dicuntur, poſſe & de præſentibus eorum ſupplicijs intelligi, quæ ſunt inchoationes quædam futurorum. Similiter quæ de beatitudine dicta ſunt, pertinent etiam quodammodo ad pacem animi, & beatitudinẽ inchoatam, quam nunc habent iuſti. Quæ vero de malorum perſecutione in bonos ſcripta ſunt, recte ad vitia accommodabimus, quę nunc animas capiunt, & ſpoliant, & poſtea iudicabuntur, id eſt, delebuntur, atque penitus expellentur ex animis electorum. De qua tropologia multa diximus cap. 2.

FRAN-

DOCTORIS FRANCISCI RIBERAE PRESBYTERI SOCIETATIS IESV

In Hamos Prophetam Commentarij.

PROOEMIVM, DE PRAESTANTIA, ET DIGNITATE atque vtilitate ſtudij ſcripturæ ſacræ, & quale illud futurum ſit.

1 NVllum eſſe aut præſtan- A
tius aut vtilius, aut ho
mine dignius ſtudium
quàm ſactarum lite-
tarum, ille optime in-
telliget, ac ſentiet, qui
eis ſe totum tradide-
rit, videbitque merito eum beatum eſſe Pſal. 1.
prædicatum, qui in lege Domini medi-
tabitur die ac nocte. Equidem fateor ſa
cros libros omnes, ac præſertim pro-
phetarum multis difficulratibus im-
plicatos eſſe, arque impeditos, quibus
Spiritus ſanctus, quaſi ſeueris quibuſdã
auguſtiſſimi templi cuſtodibus, profa- B
nis & ſuperbis hominibus aditu myſte-
rijſque interdixit, recteque de illis diei
poſſe, quod dixiſſe Socrates fertur, cũ
in Heracliti libros de natura incidiſſet:
præclara ſibi videri, quæ quidem intel
lexiſſet, arbitrari etiam ſe, & quæ non
intellexiſſet, ſed opus eſſe ad illa Delio
narratore. Nuſquã apertius videas, nuſ-
quam magis appareat quod veteri Græ
corũ prouerbio iactatur, Difficilia quæ
pulchra, aut quod ab Heſiodo de virtu-
te dictum latius manat, in arduo atque
excelſo loco eam eſſe ſitam, viamque C
habere cum primis difficilẽ, plenamq;
ſudoris, ac laboris. Sed labor profecto
quamuis magnus, & aſſiduus ſatis ſu-
perque vtilitate compenſatur, ſudor re
quie, animi contentio tranquillitate:
nam & ſi difficultatis permulrum ha-
bere videantur, multo plus habent ſi-
ne dubio veræ, ſolidæque voluptatis.
Quantum eſt enim introduci à rege in

A cellam vinariam, ordinari charitatem? Cant. 2.
Quantum vbera illa ſugere meliora vi Cant. 1.
no, fragrantia vnguẽtis optimis? tene-
re ſapientiam, quam loquitur Apoſto- 1. Cor. 2.
lus inter perfectos: Sapientiã vero non
huius ſæculi, neque principum huius
ſæculi qui deſtruuntur, ſed Dei ſapien-
tiã in myſterio, quã nemo principũ hu
ius ſæculi cognouit, cœleſtium theſau-
rorũ largitioni intereſſe, gloriã Dñi re-
uelata facie ſpeculari? Nõ ſunt plane,
non ſunt condignæ paſſiones huius tẽ-
poris ad futuram gloriam, quæ vbi ſa-
ctos libros probe tenuerimus, reuela-
B bitur in nobis. Sed noſtri homines ad
alia celeres, & prompti, ad hæc ſtudia
ſegnes fere ſunt: atque ita ſtatuunt, ea
aut otioſis hominibus, domique ſe cõti
nentibus, aut certe concionatoribus eſ
ſe relinquenda. Quo fit, vt qui concio-
nibus ſe ſe aptos minime putant, & ſi
otio abundent, in quauis re alia potius
laborem, atq; operam ponant. Ego au-
tem quãtum concionatoribus proſint
ſacræ literæ, dixi iam ſæpe: & quantum
eiſdem illi indigeant, qui in diſputandi
ſubtilitate verſantur, poſſem dicere, ac
C aliquando fortaſſe dicam: nunc hoc di-
co, & ſi vtiliſſime ſint hę literæ ad alios
iuuandos, tamen peſſime iudicare, qui
putant aliorum tantum cauſa illas eſſe
diſcendas. Nam ſi ſanctorum patrum, &
alios doctorum hominum libros, qui
ſpirituales dicuntur, & ſunt, cum ma-
gna vtilitate legimus, ac legendo expe
rimur nos reddi meliores: ecquis erit
tam ſpiritualis liber, qui cum illis con-

ferri poſſit, quos ipſe Spiritus Dei no- A
bis per lectiſsimos homines, ſapientiſ-
ſimoſque dictauit? Si iuuant, & quaſi ſa-
tiant tenues riuuli: quid faciet fluuius
Ezec. 47. ille magnus, quem vidit Ezeciel egre
dientem ſubter limen domus Domini,
quem non potuit pertranſire, quoniã
intumuerant aquę profundi torrentis,
qui non poteſt tranſuadari? Cumque
me, inquit, conuertiſſem, ecce in ripa
torrentis ligna multa nimis ex vtraq;
parte. Quę ſunt arbores multę ex vtra-
que ripa torrentis, niſi veteres Sancti
legi, & prophetis adiuncti, & noui, qui
ad Euangeliſtarum, & apoſtolorũ fluen B
ta conſidentes, quaſi arbores pulcherri
mæ ſemper vernant, & ſuauiſſimis fru-
ctibus abundant? Fluuius idem eſt, quia
idem eſt auctor ſcripturæ, & vnus eius
ſcopus, ſed ſæcula diuerſa, ac tempora,
quæ vtraque ripa indicantur. De his ar
Pſal. 1. boribus, & de his aquis dictum eſt: Et
erit tamquam lignum, quod plantatũ
eſt ſecus decurſus aquarum, quod fru-
ctum ſuum dabit in tempore ſuo, & fo-
lium eius non defluet, & omnia quæ-
3 cumque faciet, proſperabuntur.* Sole-
bam mecum mirari cũ ſæpe apud Hie-
ronymum legebam, mirificam vim ha-
bere ſtudium ſcripturarum ad animum C
hominis immutandum, ad incendia car
nis extinguenda, ad contemptum ſæ-
culi, ad omne denique virtutum genus
comparandum: donec intellexi ea di-
cere illum, quæ in ſe fuerat expertus,
& iniquum eſſe non credere experto.
Qui non credit, diſcat ſibi primum le-
gere ſcripturam, non quaſi alijs inter-
pretandam, ſed quaſi in vtilitatem ſuã
totam conuertendam, meditetur in ea
die, ac nocte; ſentiet animum durum
emolliri, frigidum cœleſti igne ſuccen
di; nam verba Dñi quaſi ignis, & quaſi
malleus conterens petram. Sentiet ſæ- D
culi amorem euaneſcere, excitari in ſe
deſiderium æternorum bonorum, per-
fundi animum incredibili quadam vo-
luptate, quam qui ſentiebat, clamabat:
Pſal. 118. Quã dulcia faucibus meis eloquia tua,
ſuper mel ori meo. O vitæ cœleſtis ſa-
pientia dux, ò virtutum magiſtra, vitio-
rum peſtis, lucis parens, expultrixque
tenebrarum: quid nos, quid vniuerſa

A hominum vita ſine te eſſe potuiſſet? Tu
itineris & laborum comes, tu in aduer-
ſis rebus conſolatrix, cuſtos, & modera
trix in ſecundis, adoleſcentiæ inſtitu-
trix, virilis ætatis firmamentum, dulciſ
ſimum perfugium ſenectutis. Venite er Iſa. 2.
go, & aſcendamus ad mõtem Domini,
& ad domũ Dei Iacob, & docebit nos
vias ſuas, & ambulabimus in ſemitis e-
ius. Nec nos terreat obſcuritas. Tranſi-
uimus iam Ioelis freta, Hoſeæ (quem,
vt Heraclitũ, non iniuria σκοτεινὸν ap-
pellabimus) multum licet nos, diuque
tenuerint; Syrtes, atque Symplegadas
B enauigauimus: nũc in Thecuæ paſcuis,
atque in illa paſtorum ſolitudine Ha-
mos audiamus, qui vellicãs ſycomoros,
aut patulæ recubans ſub tegmine pha-
gi, dum tenera attondent ſimæ virgul-
ta capellæ, cœleſtem tenui muſam me-
ditetur auena. Nõ eſt quod diffidamus,
nec enim viribus noſtris confidimus:
ſed adiutorium noſtrũ in nomine Do-
mini, qui fecit cœlum, & terram: quod
precibus ipſius beati Hamos & peti-
mus, & affuturum ſperamus.

ARGVMENTVM
HAMOS.

C

CAP. I.

Inuehitur in quaſdam nationes, & magna illis ſupplicia cõminatur, quod patientia Dei abutentes ſine modo vllo peccauerint.

CAP. II.

Comminatur Moabitis, & Iudæ, & Iſraeli, quem commemoratis ſuis beneficijs, & eius peccatis futuræ captiuitatis metu terret.

CAP. III.

D Totum eſt de reprehenſione duodecim tribuum, & de comminatione captiuitatis.

CAP. IIII.

In diuites ſuperbos, & ſpoliatores pauperum inuehitur, quibus captiuitatem prædicit: deinde omnes obiurgat, quod varijs ſupplicijs affecti numquam ad Deum redire voluerunt: denique hortatur eos, vt prædicationem Euan-

gelij parati expectent, & cum venerit, admittant. A

CAP. V.

Enumerat eorum peccata, & captiuitatem minatur, ac deinde ad pietatẽ cohortatur, ne in tam grauia mala incidant quod niſi fecerint, nullis hoſtijs ſe placandum eſſe affirmat.

CAP. VI.

Inuehitur in optimatum Iudæ, & Iſraelis auaritiam, & luxuriam, & acerbiſſimam captiuitatem, atque internecionem comminatur.

CAP. VII.

Tres viſiones commemorat, in quibus omnia mala, quæ tam decem tribubus, quàm duabus imminebant, intellexit. Deinde Amaſiæ ſacerdoti Bethel prophetare prohibenti inſtantia ſupplicia prædicit. B

CAP. VIII.

In viſione vncini pomorum præmõſtratur captiuitas Iſrael, cuius afflictiones, & cladem, & dolores fuſius commemorat poſtquam eorum auaritiam & crudelitatem in pauperes, tamquam cauſam horum malorum reprehendit.

CAP. IX.

Prædicit extremum Ieroſolymę excidium, quod paſſa eſt à Romanis, & Iudæorum per orbem diſperſionem, vocationemque gentium, & Eccleſiæ felicitatem, atque bonorum ſpiritualium vbertatem per Chriſtum in ea futurã. C

CAP. I.

VErba Hamos, qui fuit in paſtoribus Thecue: quæ vidit ſuper Iſrael in diebus Oziæ regis Iuda, & D

Zach.14. Hier.25. Ioel.3. *in diebus Ierobohã filij Ioas regis Iſrael, ante duos annos terræmotus. Et dixit, Dominus de Sion rugiet, & de Ieruſalem dabit vocem ſuam: & luxerunt ſpecioſa paſtorum, & exiccatus eſt vertex Carmeli. Hæc dicit Dominus, Super tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper quatuor non conuertam eum: eo quod triturauerint in plauſtris ferreis Galaad. Et mittam ignem in domum Azael, & deuorabit domos Benadad. Et conteram vectem Damaſci: & diſperdam habitatorem de campo idoli, & tenentem ſceptrum de domo voluptatis: & transferetur populus Syriæ Cyrenen, dicit Dominus. Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Gazæ, & ſuper quatuor non conuertam eum: eo quod tranſtulerint captiuitatem perfectam, vt concluderent eam in Idumæa. Et mittam ignem in murum Gazæ, & deuorabit ædes eius. Et diſperdam habitatorem de Azoto, & tenentem ſceptrum de Aſcalone: & conuertam manum meã ſuper Accaron, & peribũt reliqui Philiſtinorum, dicit Dominus Deus. Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Tyri, & ſuper quatuor non conuertã eum: eo quod concluſerint captiuitatem perfectam in Idumæa, & non ſint recordati fœderis fratrũ. Et mittam ignem in murum Tyri, & deuorabit ædes eius. Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Edon, & ſuper quatuor non conuertam eum: eo quod perſecutus ſit in gladio fratrem ſuum, & violauerit miſericordiam eius, & tenuerit vltra furorem ſuum, & indignationem ſuam ſeruauerit vſque in finem. Mittam ignem in Themam, & deuorabit ædes Boſræ. Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus filiorũ Ammon, &*

*ſuper quatuor non cõuertam eum:
eo quod diſſecuerit prægnantes Ga
laad ad dilatandum terminũ ſuũ.
Et ſuccendam ignem in muro Rab-
bath: & deuorabit ædes eius in v-
lulatu in die belli, & in turbine in
die commotionis. Et ibit Melchom
in captiuitatem ipſe, & principes
eius ſimul, dicit Dominus.*

HISTORIA.

1 *Verba Hamos, qui fuit in paſtoralibus*
Thecua. *Thecuæ.* Thecua olim vrbs, vnde miſſa
eſt ad Dauidem mulier ſapiens veniam
impetratũ Abſalom, 2 Reg. 14. poſtea
à Roboham reædificata. 2. Paral. 11. Tẽ
pore Ioſephi iam viculus erat, vt ipſe
in fine vitæ ſuæ docet, & lib. 5 de bello
Iud. cap. 7. Ideo Hieron. in c. 6. Ierem.
in principio, viculum eſſe dicit in mon
te ſitum duodecim millibus ab Ieroſo-
lymis ſeparatum. Et in prologo com-
ment. hæc ſcribit nobis vſui futura. Hic
igitur propheta, quem nunc habemus C
in manibus, fuit de oppido Thecuæ,
quod ſex millibus ad Meridianam pla-
gam abeſt à ſancta Bethlehem, quæ mũ
di genuit Saluatorem, & vltra nullus
eſt viculus, ne agreſtes quidem caſæ,
& furnorum ſimiles, quas Afri appel-
lant mapalia. Tanta eſt eremi vaſtitas,
quę vſque ad mare Rubrum, Perſarum-
que, & Aethiopum, atq; Indorum ter-
minos dilatatur. Et quia humo arida,
atque arenoſa nihil omnino frugum gi
gnitur: cuncta ſunt plena paſtoribus, vt
ſterilitatem terræ compenſent pecorũ
multitudine. Ex hoc numero paſtorum D
& Hamos profeta fuit, imperitus ſer-
mone, ſed non ſcientia, &c. Hinc aſſum
ptus eſt ad prophetandum contra re-
ges Iſrael iuxta illud. 1. Cor. 1. Infirma
mundi elegit Deus, vt cõfundat fortia.
Ex his certum eſt non fuiſſe Thecuam
de ſorte tribus Zabulon, vt putauit Epi
phanius in libello de vita & interitu
prophetarum, ſed de ſorte tribus Iuda.
2 * Verum in eo, quod ait, In paſtorali-
bus, magna diſſenſio codicum Latino-

A rum eſt, multi enim ita habent, alij ve-
ro, In paſtoribus. Sed controuerſia ex
Hebræo vocabulo נוקדים cõponitur.
Etenim נוקד eſt paſtor, ſiue armenta-
rius, aut potius qui multos habet gre-
ges, & armenta. 4. Reg. 3. Porro Meſa
rex Moab nutriebat pecora multa, pro
quo eſt in Hebræo: Fuit נוקד. Legen-
dum eſt ergo, In paſtoribus, ſicut habet
Chaldęus: Qui fuit paſtor pecorum. Ita
etiam verterunt Symmachus, & quinta
editio ἐν τοῖς ποιμέσιν, in paſtoribus,
& Aquila, ἐν ποιμνοτρόφοις, id eſt, in ijs,
B qui greges nutriebant ſicut 4. Reg. 3.
legi diximus. Qui fuit נוקד, id eſt,
qui nutriebat pecora multa. Quare de-
prauatum eſſe exiſtimo in Hieronymo,
In paſtoralibus, pro In paſtoribus, cum
verba Aquilæ exponit, neq; enim rem
apertam vir tantus ignorauit. Id indi-
cant noui codices nuper Mariani Vi-
ctorij opera reſtituti, & à Chriſtophoro
Plantino excuſi, in quibus legitur, In
paſtoribus. Ipſe quoque Hieronymus
docet ſe tranſtuliſſe, In paſtoribus, cum
ait: Sermones itaque Hamos, qui fuit
de oppido Thecuæ ex numero paſtorũ
C (quia paſtoralis & ipſa eſt regio) hoc
volumine continentur. Ex hac nomi-
nis ſignificatione, quam diximus, intel-
lexiſſe videntur nonnulli Hamos diui-
tem fuiſſe paſtorem: ſed falſam eſſe eo-
rum opinionem Propheta ipſe docet
cap. 7. ſed armentarius, inquit, ego ſum
vellicans ſycomoros, & tulit me Domi
nus cum ſequerer gregem. Quo loco
etiam Hieronymus humilem, & ruſti-
cum paſtorem fuiſſe dicit.* Videtur au- 3
tem eis impoſuiſſe ambiguitas vocabu-
li, dicitur enim נוקד, qui multa nutrit
pecora, ſed pecora nutrire dicitur &
D ipſe dominus, qui habet, & ipſe eius mi
niſter, qui paſcit. Hamos ergo ruſticus,
& pauper non dominus erat multorũ
pecorum, ſed paſtor, & miniſter. Quã-
uis נוקד nequaquam diuitias indicat,
ſed nutritor pecorum ſonat, ſi inter-
pretemur, ſiue pauca pecora ſint, ſiue
multa: ſed noſter interpres vertit, Nu-
triebat pecora multa, quoniam re ve-
ra ita erat, & , vt apertius diceret, me-
liuſque intelligeretur quod ſtatim ſe-
quitur: & ſoluebat regi Iſrael cen-
tum

tum millia agnorum, & centum millia arietum cum velleribus ſuis.

Ante duos annos terræ motus. Cetera quæ dicta ſunt in præludijs de tempore prophetiæ, & cur Ieroboham regis Iſrael meminerit, quod Hoſ 1. nu. 15. & 16. explicauimus, omittentes, ad hæc quæ de terræ motu dicuntur, tranſeamus. Atque illud inter omnes conuenit hunc terræ motum eſſe, cuius meminit Zacharias c. 14. Et fugietis, ſicut fugiſtis à facie terræ motus in diebus Hoziæ regis Iuda. Tradunt etiam Hebræi, quos hic refert Hier. & Zach. 14. tunc fuiſſe factum, cum rex Hozias, qui & Azarias dicebatur, contra Dei legē officium ſacerdotale vſurpare tentauit.* Quod optime omnium exponit Ioſeph 9. Antiq. c. 11. vbi cum narraſſet eum in ſollemnis feſti celebritate ſumpto ſacerdotali habitu in templum ingreſſum fuiſſe ad altare aureum Deo ſuffitum facturum, obſtitiſſeque ſacerdotes, hæc etiam intulit. Tunc rex eos motus mortem illis, ni quieſcerent, minatus eſt: & ecce tibi terra vehementer concutitur, ſiſſoque ſuperne templo radius ſolis os regis improbū ferit, quod è veſtigio lepra contactum eſt. Acceſſit huic & aliud prodigium, quod eodem terræ motu ante vrbem, in loco, qui dicitur Eroge, dimidium montis ad Occidentem vergentis reuulſum per quatuor ſtadia volutum obiectu demum Orientalis montis conſtitit, obſtructa via publica, & oppreſſis ruina hortis regijs. Hæc Ioſephus. Illud autē Hebræis minime aſſentior, quod hoc factum eſſe dicunt anno 25. Hoziæ, vt refert Gloſſa 2. Paralip. 26. Nam cum propheta noſter haud obſcure indicet terræmotum contigiſſe regnante in Iſrael Ierobohā, docet enim ſe vidiſſe hæc viuentibus Hozia, & Ierobohā, idq; ante duos annos terræmotus: neceſſe eſt ante fuiſſe factū, hoc eſt intra quartū decimum annum regni Hoziæ, nō 25. eius anno, vt Hebræi, nec 22. vt alij volunt: quādoquidem Hozias cēpit regnare ann. 27. regni Ierobohā, qui regnauit in Iſrael vno, & quadraginta annis. 4. Reg. 14. & 15.* Ex quo & illud ſequitur: nō fuiſſe tunc motā terram, cum in templū in-

A greſſus eſt Hozias, vt Ioſephus, & Hebræi opinabantur, quos multi ſequuntur: nam Hieronymus retulit quidem eorum ſententiā, ſed neq; probauit, neque improbauit. Regnauit ſiquidē Hozias annos 52. terræ motū vero neceſſe eſt contigiſſe intra quartum decimū eius regni annum. At Ioatham eius filius ſedecim annis regnauit, & vigintiquinque annorum erat, cum regnare cœpiſſet 4. Regum 15. & 2. Paral. 26. A quartodecimo autē anno regni Hoziæ vſq; ad finē regni ſuperſunt anni triginta octo, atque ita neceſſario debuit eſſe B Ioathā, plus etiā quam 48. annorū, cum regnare cœpit. Etenim cum lepra aſperſus eſt Hozias, ex vrbe eiectus eſt, & Ioathā eius filius gubernabat palatiū, & iudicabat populum terræ. 4. Reg. 15. & 2. Paral. 26. Viginti autē quinq; annorū erat cū pater Hozias obijt, vt plane ex 4. Reg. 15. intelligitur. Quare quartodecimo anno regni paterni natus eſſe nō potuit. Quamuis ergo fieri potuerit, vt tunc etiā terra moueretur cum Hozias lepra percuſſus eſt, illud fieri nō poteſt, vt de eo terræ motu loquatur Hamos: quia cū leproſus eſſe cœpit Hozias, iu- C uenis iam erat eius filius Ioatham, quādo autē factus eſt terræ motus, Hamos nondū erat natus. At poteſt nobis probabiliſſime obijci Hoziā multo ante regnare cœpiſſe, quoniam 4. Reg. 14. legimus: Anno quinto decimo Amaſiæ filij Ioas regis Iuda regnauit Ieroboham filius Ioas regis Iſrael, id eſt. Tunc Ieroboam regnare cœpit, cum quatuordecim anni ſupererant regni Amaſiæ, qui 29. annis regnauit. Regnauit ergo viuente Amaſia quatuordecim annis, & vigintiquinque reliquis (nam regnum eius vnius & quadraginta annorū fuit) regnante Hozia. Fieri itaque potuit, D vt viceſimo quinto anno Hoziæ terræ motus factus ſit, vt Hebræi tradunt, viuenteque adhuc Ieroboham, quod nos negabamus. Reſpondeo vtrumque ſcripturæ locum neceſſario eſſe defendendum, quoniam conſtanter in Hebraicis, & Græcis, & Latinis codicibus habetur Ieroboham cœpiſſe regnare anno decimo quinto Amaſiæ, & Hoziā, ſiue Azariā cœpiſſe regnare anno vigeſimo

ſeptimo Ieroboham. Sed ita concilian-
tur. Interregnum fuit tredecim anno-
rum inter Amaſiam, & Hoziam (quod
& alijs locis neceſſario ponendum eſt
in enumeratione regũ Iuda & Iſrael)
idque fuit regnante Ieroboham. Atque
ita Hozias regnare cœpit 27. eius anno.
& regnum Ieroboham decimo quarto
anno Hoziæ finitum eſt. Hoc autem in-
terregnũ fieri potuit aut viuente Ama
ſia, cum relicta Ieruſalẽ fugit in Lachis,
quo tempore nec ipſe regnare poterat
inuidia ſuorum, neque eius filio Hoziæ
per ætatem licebat, qui etiam cum pa-
ter obijt, decimum ſextum annum age-
bat: quod placuit Petro Comeſtori in
hiſtoria 4. Regum, cap. vlti. & Dionyſio
in c. 15. libri 4. Regum: aut etiam poſt
mortem Amaſiæ. Atque hoc multo ve
rius eſt, quoniam 4. Reg. 14. ſcriptum
eſt: Vixit autem Amaſias filius Ioas rex
Iuda poſtquam mortuus eſt Ioas filius
Ioachaz regis Iſrael, quindecim annis.
Ita enim legẽdum eſt, vt legitur in He-
bræis, & Græcis exemplaribus, & vt
ſcriptura ipſa docet 2. Paralip. 25. Non
autem Viginti quinque annis, quod au
ctores haud ignobiles errare coegit.
Cum autem Amaſias regnare cœperit
anno ſecundo Ioas regis Iſrael 4. Regũ
14. & Ioas regnauerit ſedecim annis 4.
Regum. 13. manifeſte ſequitur vigeſi-
mum nonum annum vltimum regno,
vitæque Amaſiæ fuiſſe. Cauſa interre-
gni fuit, quod trimus erat Hozias cum
mortem pater obijt. Idque tacite vide-
tur ſcriptura indicaſſe, non enim dicit,
vt in alijs ſolet, Mortuus eſt Amaſias, &
regnauit filius eius pro eo: ſed, Tulit au
4. Reg. 14. tem vniuerſus populus Iudæ Azariam
annos natum ſedecim, & conſtituit eũ
regem pro patre eius Amaſia. Ac ſi di-
ceret: Tunc eum regem conſtituit, cũ
natus erat annos ſedecim: antea enim
per ętatem regnare non licebat, aut nõ
eſt viſum oportere. Scio nobis aduer-
ſari Ioſephum, Euſebiumque in Chro-
nicis eius fere veſtigijs inſiſtere: at nos
ſcripturæ veritatem, & concordiam
tuemur, cuius illi nullam habuere ra-
tionem.

TROPOLOGIA.

9 Quot ſcribę & ſapientes, quot duces
A erant tunc in Iudæa? atque illis relictis,
qui vel ſapientiæ, vel diuitiarum, vel
generis claritate tumebant, humili, at-
que abiecto paſtori loquitur Deus, vt
per eum reges, ac principes terreat. Vi-
delicet humilis erat beatus Hamos, &
ſimplex, nihil ſibi tribuebat, abiectiſſi-
me de ſe ſentiebat, & aiebat: Non ſum Cap. 7.
propheta, & non ſum filius prophetæ:
ſed armentarius ego ſũm velli cans ſy-
comoros. Et tulit me Dominus cũ ſe-
querer gregem, & dixit Dominus ad
me: vade & propheta ad populum meũ
B Iſrael. Ita elegit Saul adeo non magna
cogitantem vt quæreret aſinas patris
ſui. Sed cur elegit? Quia humilis erat, 1. Reg. 15.
ſicut illi ait Dominus: Nonne cum par
uulus eſſes in oculis tuis caput in tribu
bus Iſrael factus es? Mox in conuentum
populi, vbi rex erat creandus, venire
noluit: quæſierunt enim eum, & non 1. Reg. 10.
eſt inuentus. Et conſuluerunt poſt hæc
Dominum, vtrum nam venturus eſſet
illuc: reſponditque Dominus: Ecce ab-
ſconditus eſt domi. Deniq; filius vnius 1. Reg. 13.
anni erat Saul, cum regnare cœpiſſet.
Quo loco Chaldęus vertit: Sicut filius
C anni, in quo non ſunt culpæ, erat Saul,
quando regnauit, pręditus videlicet pu
ritate, humilitate, ſimplicitateque pue-
rili. Idem de ſancto Dauide legimus.
Pſal. 77. Et elegit Dauid ſeruum ſuum,
& ſuſtulit eum de gregibus ouium, de
poſt fętãtes accepit eum paſcere Iacob
ſeruum ſuum, & Iſrael hæreditatem
ſuam. Et pauit eos in innocentia cordis
ſui, & in intellectibus manuum ſuarum
deduxit eos. Vere abominatio Domini Prou. 3.
eſt omnis illuſor, & cum ſimplicibus
ſermocinatio eius. Præterea Hamos ſi-
gnificat populum auulſum, vt in proœ
D mio commentar. ait Hieronymus. Ille
igitur populus audiet verba Domini, &
ab eo docebitur tam quæ ad ſuã, quàm
quæ ad aliorum ſalutem attinent, qui
auulſus à cupiditatibus, & curis ſæculi
in ſolitudinem ſeceſſit, vbi Dominus
ſolet loqui ad cor Ieruſalem. Iſai. 28.
Quem docebit ſcientiam? & quem in-
telligere faciet auditum? Ablactatos à
lacte, auulſos ab vberibus.

HISTORIA.

Dominus de Sion rugiet. Hieronymus. 7
Na-

A Naturale eſt, vt oẽs artifices ſuæ artis loquantur exemplis, & vnuſquiſque in quo ſtudio triuit ætatem, illius ſimilitudinem proferat, &c. Videmus hoc in Eccleſ. cap. 38. Qui tenet aratrum, & qui gloriatur in iaculo, ſtimulo boues agitat, & conuerſatur in operibus eorum, & enarratio eius in filijs taurorum. Et quidam haud inepte dixit:

Propertius lib. 2. Eleg. 1.

Nauta de ventis, de tauris narrat arator,
Enumerat miles vulnera, paſtor oues.

Quoniam igitur vixerat in illa eremo, in qua erat leonum feritas, & interfectio pecorum, artis ſuę ſermonibus vtitur, vt ait Hieronymus, & vocem Domini terribilem, atque metuendam rugitum leonum, & fremitum nominat, & euerſionem Iſraeliticarum vrbium paſtorum ſolitudini, & ariditati montium comparat. Pulchre autem (vt idẽ Hieronymus obſeruauit) dicit: *Dominus de Sion rugiet*, ac ſi diceret: Deus ille, qui colitur in monte Sion, & in Ieruſalẽ, iratus vobis eſt, & veſtras vrbes euertet ò Iſraelitæ (nam aduerſus decem tribus vaticinatur) eſt enim ipſe viuus Deus, & omnipotens, non ſicut vituli mortui, quos colitis in Dan, & in Bethel. Quo etiam modo intelligemus eadem verba apud Ioelem. cap. 3. vt ſit ſenſus. Dominus & Deus ille, qui in Eccleſia catholica cultus eſt, quemq; mali contempſere, ille ipſe terribilem ſententiam in hoſtes ſuos proferet.

8 *Et luxerunt ſpecioſa paſtorum, & exiccatus eſt vertex Carmeli.* Specioſa paſtorum vocat læta paſcua, vbi paſtores ſolent congregari, & tabernacula figere, per quæ metaphorice ſpecioſiſſimas vrbes, ſiue delicijs plenas domos intelligit. Chaldæus. Et deſolabuntur habitacula regum. Duplex autem eſt Carmelus mons, vt hic docet Hieronymus, & in Iſai. 29. alter eſt in Iudæa ad Auſtralem plagam, in quo erat Nabal maritus Abigail. 1. Reg. 25. Alter in Iudæa iuxta Ptolemaidem, (quæ prius vocabatur Aco, nunc ſanctus Ioannes de Acre) mari imminens, in quo Elias propheta flexis genibus pluuias impetrauit 3. Regum 18. Quoniam autem opimus eſt, ac nemoroſus, ſæpe ponitur pro vbertima quaque regione auctore eodem Hieronymo lib. 5. in Iſa. in cap. 16. Vbi cum de Moabitis loquatur Propheta, tamen ait: Et auferetur lætitia, & exultatio de Carmelo. Ita etiã accipitur Iſa. 29. Conuertetur Libanus in Charmel & Charmel in ſaltũ reputabitur. Eadẽ fere verba ſunt in c. 32. Hoc autẽ ex eo natũ videtur, quod כרמל proprie ſpicas plenas, & virides ſignificat, vt in ſcriptura videmus, vt merito ad locum quemuis amœnum, & frugiferũ ſignificandum accommodetur, vt Iere. 2. Et induxi vos in terram Carmeli, vt comederetis fructus eius, & bona illius. B Vbi Hieronymus exponit: Dedi vobis omnium rerum abundãtiam, hoc quippe ſignificat Carmelus. Inde lingua Arabica ſiue Punica, quæ Hebraicæ proxima eſt, Carmenes hodie dicuntur in Hiſpania Bœtica amœniſſimæ, & pulcherrimę villæ. 9

Carmelus.

* Dubitare autem Hieronymus videtur de vtro Carmelo Propheta nũc loquatur. Sed quoniam prophetat aduerſus Iſrael, de illo loqui conuenit, qui eſt prope Ptolemaidem, & ad ſortem pertinet decem tribuum, vt videmus 3. Reg. 18. C Quemadmodum ergo ſpecioſa paſtorum pulcherrimas vrbes Iſrael intellexit, ita per verticem Carmeli reges Iſrael, & eorum opes, atque ſuperbiam ſignificat, quos inſtar montium deſertorum prædicit eſſe vaſtandos. Poſſumus etiam ſimpliciter intelligere omnem Iſraeliticæ terræ fertilitatem perdendam, & famem, ac rerum omnium egeſtatem ſucceſſuram eſſe. Quamuis mihi nequaquam diſplicet, vt quoniam in hoc c. non contra Iſrael prophetat, ſed contra varias ciuitates, & nationes; ea, quæ nunc dicit, non de Iſrael tantum, ſed etiam de ceteris omnibus accipiamus, contra quos D vaticinatur, vt Lyranus intellexit. Atque ita ſpecioſa paſtorum vocari dicemus pulcherrimas quaſque harum gentium vrbes, Carmelum vero diuites, & delicioſas domos regum, & optimatũ: Prophetamque à Carmelo Iudææ ſumere metaphoram, ſibi & proximo, & notiori, qui (vt ait Hieronymus) paſtorum gregibus magis conuenit, quia eſt iuxta ſolitudinem. Ita Chaldæum acce-

acceperiſſe docet eius interpretatio: Et A
deſolabuntur habitacula regum, & de-
ſertum fiet præſidium atcium illorum.

ALLEGORIA.

10 Aduerſus ſuperbos, & tumidos Iu-
dæos paſtor vaticinatur humilis aſſum
ptus à Deo, vt confundat fortia, vt om
ne os obſtruatur, & inimici eius redar-
guantur. *Dominus de Sion rugiet*, quia
leo de tribu Iuda per ſe ipſum Iudæis
miſerabilem interitum, & excæcatio-
nem, quæ illos manebant, quia erant
ex contentione, & non acquieſcebant
veritati, ſæpe prædixit. Sed poſtquam
requieſcens accubuit vt leo, & ſemetip
ſum excitauit, per apoſtolos ſuos iterũ B
rugiit in Ieruſalem, & dedit vocem ſuã.
Acto. 2. Factus eſt enim repente de cœlo ſonus
tamquam aduenientis ſpiritus vehemẽ
tis, & repleuit totam domum, vbi erãt
ſedentes, & inde clamare cœperunt.
Acto. 4. Hic eſt lapis, qui reprobatus eſt à vobis
ædificantibus, qui factus eſt in caput
anguli, & non eſt in alio aliquo ſalus.
Nec enim aliud nomen eſt ſub cœlo da
tum hominibus, in quo oporteat nos
ſaluos fieri. Atque hinc de Sion exiuit
lex, & verbum Domini de Ieruſalem.
Cum autem Dominus hanc uocẽ de- C
dit, luxerunt ſpecioſa paſtorum, vrbs vi
delicet ſpecioſiſſima, templumque pul
cherrimum, quod religionis, & pulchri
tudinis cauſa ab omnibus nationibus
inuiſebatur, quæ paulo poſt à Romanis
ſolo æquata ſunt, & agri fertiles, atque
amœni vaſtati. Hęc omnia fuere paſto-
rum, id eſt, principiũ illius populi, qui
ſe paſtores eſſe dicebant, erant autem
lupi rapaces. Quem luctum ſpecioſę ci-
uitatis ſub typo expreſſit ſanctus Iere-
mias, & planxit lamentatione hac in Ie
ruſalem, & amato animo ſuſpirans &
Tren. 1. eiulans dixit: Quomodo ſedet ſola ciui
tas plena populo, facta eſt quaſi vidua D
11 domina gentium. *Demum exiccatus
eſt vertex Carmeli, quia populus ille
quondam amœniſſimus, quaſi paradi-
ſus Dei, poſitus ſecus decurſus aquarũ
ſacrarum ſcripturarum, & omni virtu-
tum genere, quaſi arboribus conſitus,
exaruit, & cœleſtem pluuiam atq; ſcri
pturæ irrigationem, omnem denique
virtutem cum fide amiſit. Et quoniam
Carmelus ſignificat ſpicas virides, &
plenas, vt ante diximus, & ſciẽtiam cir-
cumciſionis, vt interpretatur Hierony
mus: recte intelligimus illum populũ,
qui olim erat vt ager feraciſſimus, iam
non ferre fruges, ſed vt terram maledi-
ctam ſpinas, & tribulos germinare: &
cum plenus ſoleret eſſe ſcientia Dei,
nunc ignorantia, & cæcitate quadam
admirabili occupari, ſicut ait Paulus:
Dedit illis Deus ſpiritum compunctio-
nis, oculos, vt non videant, & aures, vt Rom. 11.
nõ audiãt, vſque in hodiernũ diem. Et
Dauid dicit: Fiat menſa eorũ corã ipſis
in laqueũ, & captionẽ, & in ſcandalũ,
& in retributionem illis. Obſcurentur
oculi eorum ne videant, & dorſum eo-
rum ſemper incurua. Quod ſimilibus Pſal. 68.
verbis ſignificatum eſt. 2. Reg. 1. Mon-
tes Gelboe, nec ros, nec pluuia veniant
ſuper vos, neque ſint agri primitiarum:
quia ibi abiectus eſt clypeus fortiũ, cly-
peus Saul, quaſi non eſſet vnctus oleo.
De quo Grego. 4. Mor. c. 3. Quia Gel-
boe interpretatur Decurſus, per Saul
autem vnctum, & mortuum mors no-
ſtri mediatoris exprimitur: non imme-
rito per Gelboe montes ſuperba Iu-
dæorum corda deſignantur, quæ dum
in huius mundi deſiderijs defluunt, in
Chriſti, id eſt, vncti, ſe morte miſcuerũt:
& quia in eis vnctus rex corporaliter
moritur, ipſi ab omni gratiæ rore ſic-
cantur, &c. Clypei autem fortium ibi
abiecti ſunt, quia dictum eſt: Ieruſalem,
Ieruſalem, quæ occidis prophetas, & la Mat. 23.
pidas eos, qui mittuntur ad te: donec
tandem ipſe rex, & Dominus prophe-
tarum Saul, id eſt, poſtulatus tot votis,
& vocibus prophetarum, occiſus eſt im
plentibus illis menſuram patrũ ſuorũ.

TROPOLOGIA.

Audiat Iſrael, audiat populus, qui 12
Deo relicto declinauit ad idola, & glo-
riatur in poſſeſſionibus, & ſubſtantijs
ſuis: Dominus qui nunc tacet, aliquan-
do terribiliter rugiet, nunc agnus eſt,
& mitem vocem effundit, ſed cum dies Chriſtus
iudicij, aut mortis venerit, vertetur in nũc agnus
leonem, & rugiet de Sion, id eſt, talem in die iu-
vocem dabit, qualem dare par eſt ſum- dicii leo.
mum

mum Deum, qui in Eccleſia colitur, & in cœlo regnat. Oſtendet cum clamauerit, ſe regnate in cœlo, & neminem habere, qui poſſit reſiſtere. Tunc lugebunt ſpecioſa paſtorum, & exiccabitur vertex Carmeli, id eſt, euaneſcent voluptates, & diuitiæ, & potentia, & omnia, quæ virebant, & ſemper vernatura videbãtur, areſcent, & peribunt. Iſa 42. Tacui ſemper, ſilui, patiens fui, ſicut parturiens loquar: diſſipabo, & abſorbebo ſimul. Deſertos faciã montes, & colles, & omne gramen eorum exiccabo.

HISTORIA.

Super tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper quatuor non conuertam eum. Hæc verba, quæ obſcuriſſima ſunt, cum ſæpe in hoc cap. & in ſequenti iterentur, neque vnquam tria peccata explicentur, ſed quartum, non eſt dubium eodẽ modo vbique eſſe accipienda, & expoſitionem eſſe quærendam eiuſmodi, vt æque ſingulis locis conueniat. Sed hoc ante dicamus: Prophetam, cum ad decẽ tribus proprie loqui inſtituerit, contra externas nationes primum prophetare, quæ populum Dei hoſtiliter inſectatæ ſunt, vt ipſum populum ad pœnitentiam excitet videntem ſe Deo curæ eſſe, ſuaſque vlciſci iniurias: deinde, vt magis timeat Iſrael animaduertens Deum nec infidelibus nationibus parcere, quæ legẽ eius non habebant. * Vt
13 igitur paulatim rem, quantum ſitũ erit in nobis, omiſſa opinionum varietate aperiamus ארבע id eſt quatuor, quando ponitur cum tribus, quartum ſignificat vſu ſcripturæ, vt Prou. 30. Tria ſũt inſaturabilia, & quartum, quod nunquã dicit, ſufficit. Et, Tria ſunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro. Et ibidẽ. Per tria mouetur terra, & quartum nõ poteſt ſuſtinere. Quibus in locis ſemper ſunt eadem nomina, quæ hic legimus in Hamos ארבע & שלשר. Quare non videntur ad conſuetudinẽ ſcripturæ loqui, qui tria, & quatuor ſcelera ſeptem ſcelera interpretãtur, magis quàm ad Virgilij ſenſum, qui diceret, *O terque quaterq; beati.* id eſt. O ſepties beati. Illud eſt præterea dignum obſeruatu, numerum ternariũ eſſe Hebræis maxime familiarem, & gratum, & quo frequentiſſime vtebantur, vt indicant nonnullæ ſcripturæ phraſes. Iſai. 40. Quis appendit tribus digitis molẽ terræ? Gen. 18. Accelera, tria ſata ſimilæ commiſce. Matth. 13. Quem acceptum mulier abſcondit in farinæ ſatis tribus. Luc. 11. Amice, commoda mihi tres panes. Quod fortaſſe ex eo inoleuit, quod animalia, quæ immolaturus erat Abraham Gen. 15. voluit Dominus eſſe trium annorum, aut quia tres angelos vidit Gen. 18. ſiue quod ter in anno adire templũ iubebantur Exo. 23. & Deut. 16. Siue igitur his cauſis, ſiue alia quauis id factum ſit, conſtat hunc numerũ illis fuiſſe valde familiarem, atque eo vti ſolitos, cum multitudinem ſignificabant. Eſt enim hic primus numerus multitudinis, ſiquidem non dicuntur vnus, aut duo multi, ſed tres iam multi dici incipiunt. Propterea Chryſoſt. cum exponeret illud, In farinæ ſatis tribus, hom. 47. in Matth. Tria, inquit, ſata pro multis hic poſuit: conſueuit enim hoc numero pro multitudine abuti ſcriptura. * Ita tres digiti Dei Iſa. 14
40. multam, magnamque Dei potentiam indicant. Tertia, & quarta generatio vſque ad quas Deus reddit iniquitatem patrum Exo. 20. Deut. 5. deſignãt extenſionem peccati in multos, vt ait Gloſſa interlin. Deut 5. Tres diſcipuli in transfiguratione ſignificant multitudinem electorum. Funiculus triplex, qui difficile rumpitur Eccl. 4. Validus, & fortis funiculus eſt Et multa ſunt huiuſmodi in ſcriptura. Eſt autẽ hoc ſcripturæ cũ alijs linguis cõmune. Plato. libr. 10. de rep. de poetis ait: Et opera eorũ videntes nõ ſentiunt ea tertio gradu abeſſe ab eo, quod eſt. i. multis gradibus. Inde iã tritũ ſermone Græcorũ, atq; etiã Latinorũ, Ter felix, Ter maximus, Ter ſapiẽs pro Valde felix, &c. Ita Virg.

— *Aſt illam ter fluctus ibidem* 1. Æneid.
Torquet agens circum. —

Seruius: Ter, ſæpius, finitus numerus pro infinito, crebros enim fluctus facit Aquilo. Et,

Idem ter ſocios pura circumtulit vnda. 6. Æneid.

Seruius: Ter ſocios, aut ſæpius, aut re vera ter. Et in eodem libro.

Ter conatus ibi collo dare brachia circum; 2. Æneid.

Ter

Quatuor.

Ternarius.

Ter fruſtra comprehenſa manus effugit imago.

Vbi ſimiliter Seruius, ter dicit poſitum pro ſæpius. Tria igitur peccata multa peccata ſunt, & quæ conſueta ſunt peccatoribus. Nam hic numerus valde vſitatus erat. Cum autẽ aliquid vltra ternarium additur, exceſſus maximus, & maxima amplificatio intelligitur, vt,

—— O terque, quaterque beati,

Id eſt, ſæpiſſime beati. Et apud Homer. 5. Odyſſ. vnde id deſumpſit Virgilius.

Τρὶς μάκαρες Δαναοὶ, καὶ τετράκις, οἳ τότ' ὄλοντο.

Hoc eſt:

Ter beati Danai, atque quater, qui tunc perierunt.

Et de muliere præ impatientia magni doloris crebro pectus tundente:

4. Æneid. *Terque quaterque manu pectus percuſſa decorum.*

Quare cum poſt tria peccata quartum additur, ſignificatur excreuiſſe peccata vltra conſuetum, & ordinarium numerum, & vltra communem peccantium modum, plurimaque eſſe, ita vt non ſit iam vllo modo vindicta differẽda. Nec aliter videtur intellexiſſe Theodoretus, qui ait: Super tribus, & ſuper quatuor, multitudinem ſignificat. * Porro

15 Damaſcus. Damaſcus vſque hodie magna eſt vrbs, & amœna, & caput Syriæ, iuxta illud Iſai. 7. ſed caput Syriæ Damaſcus: eius videlicet Syriæ, quæ ab ea dicitur Syria Damaſci. Sita eſt hęc vrbs in latere mõtis Libani, & diſtat ab Ieruſalem quinque mãſionibus. Primum autem aduerſum Damaſcum, in qua regnauerat Hazael, ſermo Dei dirigitur, qui paulo ante grauiter afflixerat Iſrael, id eſt, decẽ tribus. Quod plenius Eliſæus propheta

4. Reg. 8. in Regũ volumine loquitur: Quia ſcio, quæ facturus ſis filijs Iſrael mala. Ciuitates eorum munitas igne ſuccendes, & iuuenes eorum interficies gladio, & paruulos elides, & prægnantes diuides.

Non conuertam eum. Hoc eſt, Patiar eum in ſua obſtinatione manere, atque ita non aget pœnitentiam, nec deſiſtet peccare, & punietur à me. Chaldæus: Non parcam eis. Eum autem dicit, non eam, vt dicendum videbatur, quoniam ſenſum magis ſpectat, quam verba, & in Damaſco intelligebat populum Damaſcenorum, ſicut & Chaldæus dixit: Non parcam eis. Idem intelligendum eſt cum de Gaza ait: Non conuertam eum. Solet enim ſcriptura mutare genera propter nomina diuerſa, quæ ſub intelligit, vt Hoſ. 4. Conticuit populus meus, &c. Oblita es legis Dei tui, obliuiſcar filiorum tuorum & ego. Subintelligitur enim ſynagoga. Et c. 8. Proiecit Iſrael bonum, inimicus perſequetur eum. Ipſi regnauerunt, & non ex me. Quare quod tam in hoc cap. quam in ſequenti ſæpe inculcat Rupertus, cum dicitur, Eum, ſemper ſubaudiendum eſſe: verticem Carmeli, alienum eſt à ſenſu Prophetæ. Quid enim alienius dici poteſt, quam dicere propter ſcelera Damaſci, aut Hãmon, aut Tyri, aut Moab, non conuertam verticem Carmeli?

Scriptura mutat genus nominum.

Eo quod triturauerint in plauſtris ferreis Galaad. Tulerant, inquit, multa Syrorum ſcelera, ſed hæc inſignis crudelitas nequaquam iam ferenda eſt, quod plauſtris ferreis triturauerit Galaad. De Galaad diximus iam in illud Hoſ. 6. Galaad ciuitas operantium idolum. Plauſtra ferrea, de quibus loquitur, ſunt genus quoddam plauſtri, vt ait Hier. hic, & in Iſa. 28. prope finem, quod rotis ſubter ferreis, atque dentatis voluitur, vt excuſſis frumentis paleas in areis conterat, & in cibos iumentorum propter feni ſterilitatem paleas cõminuat. De hoc loquitur Iſaias c. 41. Ego poſui te quaſi plauſtrum triturans. Et 2. Reg. 12. Et circumegit ſuper eos ferrata carpenta. Et eodem modo vertit idẽ Hieronym. 1. Parali. 20. Interdũ propter dentes ferreos ſerræ vocãtur, ſicut vertunt Lxx. Eo quod ſecuerunt ſerris ferreis in vtero habentes in Galaad. Et nos habemus Iſai. 28. Non enim in ſerris triturabitur git. Hoc eſt autẽ quod Eliſæus dixerat Hazaeli, vt paulo ante referebamus ex quarto regum 8. Scio quæ facturus ſis filiis Iſrael mala, &c Et paruulos eorum elides, & prægnantes diuides. Ex quo Lxx. verterũt: Eo quod ſecuerunt ſerris ferreis habentes in vtero in Galaad, quamuis in Heb. tantum ſit: Eo quod triturauerunt in plauſtris ferreis Galaad. 16

Eo

17 *Et mittam ignem in domum Hazael.* Non dixit, in Hazael (vt adnotauit Hiero. ſed in domum Hazael, id eſt, in eius poſteros, iam enim mortuus erat Hazael cum hæc prophetabantur, cui ſucceſſit filius Benhadad. 4. Reg. 13.

Et deuorabit domos Benhadad. Dupliciter hæc intelligere poſſumus: aut domos Benhadad, id eſt, in quibus nunc Benhadad rex habitat filius Hazael; aut palatia regia, quæ magnifice extruxit Benhadad, ſed alter antiquior filio Hazael. Pro Benhadad ſemper in Ioſepho legimus Hadad ſiue Hadadum.
Benhadad. Primus huius nominis rex apud Damaſcum fuit ille, qui victus eſt à Dauide. 2. Regum. 8. quem vocat ſcriptura Hadarezer, & cuius poſteri in decimam vſque generationem regnarunt, & ab eo dicti ſunt Hadadi, ſicut reges Ægypti Ptolemæi, vt auctor eſt Nicolaus Damaſcenus in quarto hiſtoriarũ, quem citat, & ſequitur Ioſeph. 7. Antiqui. c. 6. Tertius ab hoc (vt ijdem auctores tradunt) fuit ille Hadad, ſiue Benhadad, id eſt, filius Hadad, qui victus eſt ab Achab 3. Reg. 20. Idem Ioſephus 9. Antiq. cap 2. tradidit illum Benhadad, cui ſucceſſit Hazael, & ipſum Hazael diuinis honoribus cultos fuiſſe à Damaſcenis, & propter beneficentiã, & quia vrbem magnificè templis extructis exornauerunt. Quare omnino de hoc videtur Propheta loqui, cum ait: Et deuorabit domos Benhadad.

18 *Conteram vectem Damaſci.* Omnem eius fortitudinem, qua ſe ab aduerſarijs protegebat, & eos ingredi prohibebat. Eo enim tempore magna munitionis pars erant vectes, quibus portæ claudebantur, vt Pſal. 147. Quoniam confortauit ſeras portarum tuarum, Heb. vectes. Iere. 49. Conſurgite, & aſcendite ad gentem quietam, & habitantem confidenter, ait Dominus, non oſtia, nec vectes eis.

Et diſperdam habitatorem de campo idoli. Campum idoli vocat Damaſcum, quæ latiſſimam, & fertiliſſimam planitiem habebat, & idololatria plena erat. Eamdem vocat domũ voluptatis, quòd amœniſſima ſit, & delicijs aptiſſima. Significat ergo omnibus his verbis delendos eſſe Damaſci ciues ob idololatriæ peccata, & regem eorum, quiã delicijs, & libidini vacabat, præter cauſam iam dictam crudelitatis in Galaaditas.

Et transferetur populus Syriæ Cyrenẽ. Hoc factũ eſt regnãte in Iudæa Achaz, & in Syria Raſin. Legimus enim 4. Reg. 16. Aſcendit enim rex Aſſyriorum in Damaſcum, & vaſtauit eam, & tranſtulit habitatores eius Cyrenem, Raſin autem interfecit. Cyrene nõ eſt hoc quidem loco nobilis Africæ vrbs, à qua prouincia Cyrenaica dicitur, & de qua Act. 2. Et partes Lybiæ, quæ eſt circa Cyrenen: ſed vrbs alia in Media regione, in ſuam enim ditionẽ captiuos abduxit Aſſyrius, non in Libyam, quæ lõgiſſime aberat ab Aſſyrijs. Ioſe. etiam. 9. Antiq. capit. 13. narrat Damaſcenos tranſlatos eſſe in ſuperiorem Mediam. Et Ptole. lib. 6. c. 2. Curnam in Media ponit, quæ eadem videtur eſſe, de quã nunc loquimur, & quæ à Chaldæo dicta eſt קרני Cyrene.

ALLEGORIA.

Apte in eumdem populum dicitur: 19
Super tribus ſceleribus Damaſci, &c. nam דמשק, id eſt, Damaſcus à bibendo ſanguine dicitur, & ille populus ſanguinẽ prophetarum, & ipſius Dñi bibit. Quem merito Dominus in ſua incredulitate non cõuerſum reliquit, eo quod ſecuerit in plauſtris ferreis Galaad. Galaad eſt aceruus teſtimonij, vt ex Gen. 31. nouimus, in quo ſignificantur Apoſtoli, & eorum diſcipuli, quibus dictum eſt: Eritis mihi teſtes in Ieruſalem, & in Act. 1.
omni Iudæa, & Samaria, & vſque ad vltimum terræ. Pepercisset enim Dominus Iudeis, ſi poſt mortem Chriſti conuerſi eſſent, ſed hoc ad ſummum illud ſcelus addiderunt, quod innocentiſſimi ſanguinis effuſione non ſunt ſatiati, ſed inſuper Apoſtolos, & diſcipulos eorum teſtimonium Chriſti ferentes triturauerunt plauſtris ferreis, id eſt quanta maxima potuerunt crudelitate perſecuti ſunt: & impleta eſt Domini prophetia: Ecce ego mitto ad vos ſapien- Mat. 23.
tes, & ſcribas, & ex illis occidetis, & crucifigetis, & ex eis flagellabitis in ſynagogis.

nagogis veſtris, & perſequimini de ciuitate in ciuitatem,&c. Ideo in vrbem, & domos huiuſmodi Damaſcenorum, id eſt, cruentorum hominũ miſit Deus ignem, ſicut ſcriptum eſt: Rex autem cum audiſſet, iratus eſt, & miſſis exercitibus ſuis perdidit homicidas illos, & ciuitatem illorum ſuccendit. Hazael eſt viſio Dei, Benhadad filius mammæ, hic enim populus ſolus Dei veram cognitionem habebat, & diuina doctrina per prophetas, quaſi lacte Dei nutriebatur. Qui merito habitare dicitur in campo idoli, quoniam gloriæ,& pecuniæ,& libidini,non creatori ſuo ſeruiebat, quibus meruit,vt captiuus in alienas regiones transferretur.

Mat.22.

TROPOLOGIA.

10 Quoniam varij ſunt eorum mores, qui à Deo receſſerunt, & idola huius ſeculi ſectantur, variarum nationum nominibus declarantur. Primum eſt Damaſcus, quod eſt ſanguinem bibens, intelligimus ergo crudeles, & immites homines, quorum cum cetera peccata tolerare ſoleat Deus, hoc tolerandum non putat, quod plauſtris ferreis triturauerint Galaad, id eſt, ſubditos,& ſibi parentes per vim opprimunt,& conculcant, & doloribus maximis afficiunt. Tum ſi eos, in quos irati ſunt, & à quibus ſe læſos putant, in poteſtatem redegerint ſuam,exſatiant iram, & quam poſſunt ſæuiſſime excruciant. Etenim plauſtra ferrea magnum ſupplicium ſignificant, vt auctor eſt Hieron. in Iſai. 28. prope finem. Huiuſmodi hominibus, & ceteris, de quibus ſtatim dicemus,ſemper diuinus ſermo ignem comminatur gehennæ poſt mortem, in vita ignem libidinum, irarum, ambitionum, & omnium cupiditatum, de quo igne dictum eſt: Sagittas ſuas ardentibus effecit. Comminatur etiam ereptionem virium, & potentiæ, & imperij, omniſque generis voluptatum, quibus ſine modo ſe dedebant, vt lætis triſtia ſuccedant, & quantum ſe glorificauerunt, & in delicijs fuerunt, tantum habeant tormentum, & luctum. Denique populus Syriæ, id eſt, more gentilium viuens transferetur in terram longinquam, & hoſtilem, terram tenebroſam, & opertam mortis caligine.

Pſal.7.

HISTORIA.

Super tribus ſceleribus Gazæ. Prophetat in Palæſtinos vicinos Iudæis,& acerbiſſimos eorumdem hoſtes,quorum celeberrimæ vrbes erant quinque, vt legimus. 1.Reg.5. Azotus, Gaza, Aſcalon, Geth, Hacaron, ſibi valde proximæ. Gaza Hebraicum nomen eſt,dicitur enim עזה,ſed quoniam litera ע frequenter vertitur in G propter ſoni ſimilitudinem,vt in Gomorra,Beelphegor, ex עזה factum eſt Gaza. Ex quo error Pomponij lib.1.de ſitu orbis c.11 deprehenditur: Ceterum (inquit) in Palæſtina eſt ingens, & munita admodum Gaza, ſic Perſæ ærarium vocant, & inde nomen eſt, quod cum Cambyſes armis Ægyptum peteret, huc belli, & opes, & pecuniam contulerat. Cauſa erroris Pomponio fuit, quod eſt in Media altera eiuſdẽ nominis vrbs, quæ Ptolomæo lib.6. cap.2. Azaga,Straboni Gaza dicitur. Eſt & in Æthiopia Ægypti Cambyſis ærarium Ptolomæo lib.4. cap.7. quod proinde à Perſis Gaza dictum eſt, in quod melius conuenit quod Mela ſcripſit. Vndecunque autẽ occaſionem habuerit errandi, non eſt dubium erraſſe, quoniam Gaza iã temporibus Hamos,& multo ante,hoc nomen habebat,qui multis annis præceſſit Cambyſem: & nomen non Perſicũ eſt, ſed Hebraicum, nec diuitias ſignificat, ſed fortem. Diſtat hæc vrbs ab Hebron manſione vna, ab Ieruſalem duabus fere,hodie vulgo dicitur Gazara,eſtque in via Ægypti à Iudæa: vnde eunuchus reginæ Æthiopum, qui ſunt prope Ægyptum, rediens ab Ieruſalem ibat per viam quæ ducit Gazam. Act 8. 21

Gaza.

Eo quod tranſtulerint captiuitatẽ perfectam. Hic fuit cumulus peccatorum Gazæ, & reliquæ Palæſtinæ, quæ iam Deus nequaquam ſe vltra paſſurum minatur; quod omnes, quos ex Iudæis captiuos duxerant nemine excepto tranſtulerunt in Idumæam, atque Idumæis vendiderunt,& quos potius, vt iniuria captos, in patriam ſuam remittere debuiſſent, Idumæis tradiderunt,vt hoſtiliter tractarentur, & longius à patria exula-

exularent, & quaſi perpetuo carcere A concluderentur. Per Idumæam autē hoc loco vrbes, & prouincias gentiū ſignificari diximus Ioel. 3. n. 10. quoniā ibi legimus. Et filios Iuda, & filios Ieruſalem vendidiſtis filijs Græcorum. Captiuitatem autem perfectam vocat integram captiuitatem, ideſt, omnes captiuos nemine excepto. Perfectum enim (vt eſt apud Ariſtot. 2. de cœlo, cap. 4.) eſt id, extra quod nihil eorum, quæ ſunt ipſius, accipi poteſt. Aquila, captiuitatem ἀπηρτισμένην, id eſt, perfectam, Symmachus ἀναπεπληρωμένην, ideſt, completam, Theodotio τελείαν, B id eſt, perfectam.

Reliqui Philiſtinorum Geth, & minora oppida, vt ait Hieronymus.

22 *Super tribus ſceleribus Tyri.* De Tyro diximus Hoſ. 9. cetera eodem modo exponenda ſunt, atque ea, quæ de Gaza dicuntur.

Et non ſunt recordati fœderis fratrum. Non ſunt recordati Tyrij fœderis, & amicitiæ Salomonis, & Hiram regis Tyri. 3. Reg. 5. quæ tanta fuit, vt mutuò ſe ſe fratres compellarent. 3. Reg. 9 Salomoni ait Hiram: Hæccine ſunt ciuitates quas dediſti mihi frater: ברית, pro C quo Lxx. ſemper verſũt διαθήκην, id eſt, teſtamentum, quod ſæpe etiam inuenimus in noſtra tranſlatione, fœdus ſignificat, ſiue pactum, vt docet Hie. in illud Galat. 3. Hoc autem dico, teſtamentum quod confirmatum eſt, &c. & in Iere. 31. ca. & in Malach. 2. Auguſt. lib. 1. locutionum de Geneſi. c. 94. Amant ſcripturę pro pacto ponere teſtamentum. Pſal. 82. Simul aduerſum te teſtamentum diſpoſuerunt, &c. Luc. 1. Et memorati teſtamenti ſui ſancti.

Teſtamē-tum. Fœdus.

Et mittam ignem in murum Tyri. Ita factum eſt primo per Nabuchodonoſor Babylonium, vt prædictum erat Ezec. D 29. & 36. & poſtea per Alexandrum, vt diximus Hoſeæ. 9.

23 *Super tribus ſceleribus Edom.* Edom. i. rufus dictus eſt Eſau Ge. 25. Da mihi de coctione hac rufa, quia oppido laſſus ſum. Quam ob cauſam vocatum eſt nomen eius Edom, quia ſcilicet propter illam vendidit primogenita. Dictus eſt & Sehir (vt hic ait Hiero. & in princ. Habdiæ) quia piloſus erat, & hiſpidus. Ex quo montes Idumæorum dicuntur montes Sehir. Ab Edom Græco ſermone dicta eſt Idumæa, contra quam nũc prophetat.

Edom.

Eo quod perſecutus ſit in gladio fratrem ſuum. Ceteris peccatis hoc maximum adiecerunt Idumæi, quod fratres ſuos, id eſt, filios Iſrael fratris Edō, ſiue Eſau, ſemper quantū potuerunt armis, odijſque inſectati ſunt. In Edom enim intelligit Idumæos eius poſteros, in Iacob filios Iſrael, & quoniam Eſau, & Iacob fratres fuerunt, populi ex eorum poſteritate fratres quoque dicuntur. Nu. 20. Miſit Moyſes nuntios ad regem Edom qui dicerent: Hęc mandat Iacob frater tuus.

Et violauerit miſericordiam eius. Fecit contra miſericordiam fratri debitā, & odium illud antiquum ſemper vltra tenuit, id eſt, ſemper conſeruauit vſque in finem. Hoc quàm verum ſit intelligimus ex Num. 20. vbi nullis precibus adduci potuit rex Edō, vt fineret Iſraele tranſire per terram ſuam. Et Pſal. 136. ſcriptum eſt. Memor eſto Domine filiorum Edom. in die Ieruſalem, qui dicũt: Exinanite, exinanite vſque ad fundamentum in ea; & in Habdia multa videbimus huiuſmodi.

24 *Mittam ignem in Theman.* Hunc ignē miſit Dominus per Nabuchodonoſor regem Babylonis, vt prædixerat Ieremias cap. 27. Theman regio Idumææ eſt, vt hic ait Hiero. vnde fuit Eliphaz Themanites, vnus ex amicis Iob. Eſt etiam nobilis vrbs eiuſdem de qua nũc potiſſimum loquitur.

Theman.

Et deuorabit ædes Boſræ. Duplex eſt Boſra, altera in Moabitarum regione, vt videmus Ier. 48. altera, de qua modo ſermo eſt, in Idumæa, Iſa. 63. Quis eſt iſte, qui venit de Edom? tinctis veſtibus de Boſra, ſed ibi in Edom, & Boſra metaphorice Iudæam, & Ieruſalem intelligit. Eſt autem Boſra Hebraice idē quod Munita. Per maximas vero vrbes vaſtitatem totius Idumææ ſignificat.

Boſra.

ALLEGORIA.

Gaza, ideſt, fortis, ſiue fortitudo, & Ieruſalem dici poteſt, & populus ille diuino præſidio ſeptus, pro quo Deus ipſe

Gaza. Iud. 16.

ipſe pugnabat, & vbi mortuus eſt fortiſ A
ſimus Sampſon, qui multo plures in-
terfecit moriens, quàm ante viuus oc-
Philiſthi-im. ciderat. Idem merito dicuntur Phili-
ſthijm, id eſt, corruentes, vt interpre-
tatur Hiero. in Ioe. 3. corruerũt enim
in media luce, & non reſurgunt. Ad
hæc cum Iſrael aſcẽderet ex Ægypto,
grauiſſime ei inuiderunt Philiſthijm fe
licitatem illam, & Dei erga eos proui-
dentiam, vt Exo. 15. legimus: Dux fui-
ſti in miſericordia tua populo, quem
redemiſti, & portaſti eum in fortitudi-
ne tua ad habitaculũ ſanctũ tuũ. Aſcen
derunt populi, & irati ſunt, dolores ob- B
tinuerunt habitatores Philiſthijm. Nos
ſumus Iſrael Dei, illi vere Philiſthijm
qui corruerunt, & inuiderunt vehemẽ-
tiſſime nobis gentibus vocatis ad gra-
tiam Euangelij, adeo vt cum beneuole
Act. 22. Paulum audire viderentur, tandemque
ille diceret, Et dixit ad me: Vade, quia
ego in nationes longe mittam te: ſubij
ciat S. Lucas: Audiebant autem eum
vſque ad hoc verbum, & leuauerunt vo
cem ſuam dicentes: Tolle de terra hu-
iuſmodi, non enim fas eſt eum viuere.
25 * Et vt ſemel cetera nomina nationũ,
in quas hoc in ca. vaticinatur Hamos, C
Tyrus. interpreteremur. Tyrus in lingua noſtra
(vt ait Hieronymus in Ioe. 3.) reſonat
coanguſtationem, & tribulationẽ, qua-
re Tyrij iure dicuntur, qui Sãctos per-
ſequuntur, & coanguſtant. Edõ rufus,
id eſt, terrenus, & cruentus, & inde Idu
mæa dicta eſt, quaſi Edomæa: ipſi enim
reliquerunt cœleſtia, & terrena ſectan-
tes ſanguine ſe Domini, Sanctorumq;
Theman. cruentarunt. Theman Auſter, ſiue Me-
ridionalis regio, quæ vt ait Ouidius.
1. Meta. *Nubibus aſſiduis, pluuioque madeſcit ab*
Auſtro.
Boſra. Ita Iudæorum mentes nubibus, & cali- D
gine denſiſſima obſcurantur. Boſra mu
nita, quod eadẽ ratione & vrbi Ieruſa-
lẽ, & genti conuenit, qua nomen Gazę.
Hammonitarũ pater eſt Hammon, ſiue
Benhammi (vt in Hebræo legimus,) .i.
filius populi mei. Populus Chriſtianus,
qui vere eſt filius patriarcharũ, & pro-
phetarum, iuxta illud Gal. 3. Si autẽ vos
Chriſti, ergo ſemen Abrahæ eſtis, ſecun
dũ promiſſionẽ hæredes, Iudæos vocat

A filios populi mei, quia agnoſcit eos ſe-
mẽ eſſe ſecundum carnem eorumdem
patrum. Rabba, id eſt, multa, vel ma-
gna, vehementer enim aucta eſt gens
Iudæorum, & magna olim fuit, cum
tot prophetis, & ſapientibus, & duci-
bus florebat. Animaduertimus ergo
omnes has nationes typum quemdam
fuiſſe Iudæorum, qui Chriſtum occi-
derunt, & ſanctos perſecuti ſunt, idque
& nomina oſtendere, & facta. Quemad
modum enim olim illi filios Iſrael per-
ſequebantur, ſic Iudæi quantum po-
tuerunt, perſecuti ſunt veros Iſraeli-
B tas. * Animaduertimus etiam nationũ 26
illarum vrbibus ſupplicium ignis inten
tari, ſicut & Ieruſalem igne Romano-
rum flagrauit, & Iudæi ambitione, in-
uidia, rerumque terrenarum cupidita-
te, quaſi igne quodam magno conſum-
pti ſunt. Nunc quomodo cetera illo-
rum facta, quorum nomina eos habe-
re dicimus, imitati ſunt, videamus. Cũ
Palæſtinis, & Tyrijs hoc habent com-
mune, quod tranſtulerunt captiuita-
tem perfectam, vt concluderent in Idu
mæa. Non enim ſolum diſcipulis Do-
mini, & Chriſtianis reliquis infeſtiſſi-
C mi ſemper fuerunt, ſed vt Dominum
occiderunt per gentilium, id eſt, Ro-
manorum poteſtatem, ita eius mem-
bra tranſtulerũt, quantum in ipſis fuit,
in poteſtatem gentium, quas per Idu-
mæam intelligi diximus, vt atrocius
punirentur, & longiſſime à ſuis amoue
rentur, & ſemper odia gentilium in
Chriſtianos concitabant. Acto. 13. Iu-
dæi autem concitauerunt mulieres re-
ligioſas, & honeſtas, & primos ciuita-
tis, & excitauerunt perſecutionem in
Paulum, & Barnabam, & eiecerunt eos
de finibus ſuis. Et cap. 14. Qui vero in-
creduli fuerunt Iudæi, ſuſcitauerunt, &
D ad iracundiam concitauerunt animas
gentium aduerſus fratres. Et ibidem:
Superuenerunt autem quidam ab An-
tiochia, & Iconio Iudæi: & perſuaſis tur
bis, lapidanteſque Paulum traxerunt
extra ciuitatem exiſtimantes eum mor
tuum eſſe. Multa huiuſmodi leguntur
in Actis apoſtolorũ, & in hiſtorijs. * Et 27
recte bis hoc dicitur ſub nomine Palæ-
ſtinorum, & Tyriorum, quoniam ſæpe
hoc

hoc fecerunt,nec recordati ſunt fœde-
ris fratrum, hoc eſt, non eſſe Chriſtia-
nos perſequendos,qui communem cũ
ipſis patrem agnoſcerent Abraham. Et
tenuerunt vltra furorem ſuum,& indi-
gnationem ſuam ſeruauerunt vſque in
1. Theſſ.2. finem, ſicut ait Apoſtolus: Quia eadẽ
paſſi eſtis & vos à contribulibus veſtris,
ſicut & ipſi à Iudæis, qui Dominum oc
ciderunt Ieſum, & prophetas, & nos
perſecuti ſunt, & Deo non placent,&
omnibus hominibus aduerſantur pro-
hibentes nos gentibus loqui, vt ſaluæ
fiant, vt impleant peccata ſua ſemper:
peruenit enim ira Dei ſuper illos vſque
in finem. Hieronymus: Antiquumque
furorem,& iracundiam tenentes vſque
hodie in ſynagogis ſuis ſub nomine Na
zarenorum blaſphemant populũ Chri-
ſtianum,& dummodo nos interficiant,
volunt igne comburi.

TROPOLOGIA.

Quoniam cumulus peccatorum idẽ
Corruptores animarum. eſt in Palæſtinis, & in Tyrijs, ſimul de
vtriſque dicemus. Hi ſunt, qui totam
captiuitatem tradunt Idumæis, ſiue fi-
lijs Græcorum, vt captiui immanius
tractentur, & longius à patria ſua arce-
antur, id eſt, qui de via Dei deducunt
C homines, & in varia vitia pertrahunt,
quibus Apoſtolus ait: Currebatis bene,
quis vos impediuit veritati non obedi-
re? & In Diaboli poteſtatem transfe-
runt. Cuiuſmodi ſunt hæretici, & qui
Gala.5. ſpe diuitiarum, aut potentiæ, aut volu-
ptatum, iniqua ſuadent principibus, &
laudant peccatorem in deſiderijs ani-
mæ ſuæ,& denique corruptiſſimi homi
nes errantes, & in errorem mittentes,
qui bibunt tanquam aquam iniquita-
tem, & ſemper de rebus turpiſſimis lo-
quuntur, & exultant, atque glorian-
tur in rebus peſſimis. Qui in Pſal.1.iux
D ta Lxx. interpretationem, peſtilentiæ
vocantur, vbi legimus: Et in cathedra
peſtilentiæ nõ ſedit, ſiue (vt eſt in Græ
co) peſtilentiarum, quod omnes inſi-
ciant, & malitiæ ſuæ contagione diſper
Gal.5. dant. De his Paulus ſcribit: Qui autem
conturbat vos, portabit iudicium qui-
Exod.21. cunque eſt ille. Et Moyſes: Qui furatus
fuerit hominem,& vendiderit eũ, con-
uictus noxæ morte moriatur. Nam ho-
A mines profecto furantur, & vendunt,
qui eos Deo, vero Domino, & iuſto poſ
ſeſſori adimunt,& Diabolo propter ea,
quæ in ſæculo appetunt, tradunt. * Ve 28
rum hoc quidam odio virtutis, aut fra-
terni profectus inuidia, aut gloriæ ſuæ
cauſa faciunt, ne cum ipſi corruerint,
peiores alijs exiſtimentur, qui videntur
ſtare; ijque in Palæſtinis ſignificantur,
qui grauiter inuiderunt filijs Iſrael ex
Ægypto in promiſſam terrã profectis,
vt iam diximus, & nomen eorum ſo-
nat, Corruentes. Alij pecuniarum, &
gloriæ cauſa faciunt, dum magni habe-
B ri,& præeſſe alijs, atq; omnibus corpo-
ris voluptatibus frui volunt, qui in Ty
rijs intelliguntur; nam Tyrios his tri-
bus vitijs maxime laboraſſe videmus in
Iſa.23. & in Ezec.26. & 27. capite. Hos
merito Propheta dicit non fuiſſe recor
datos fœderis fratrũ, quia fratres ſuos
eodem Chriſti ſanguine redemptos ho
ſtilibus odijs proſequuntur, dum præ-
textu amoris in crudeliſſimorum ho-
ſtium poteſtatem tradunt.

HISTORIA.

Super tribus ſceleribus Edom. Hi ſunt
homines voluptatum amatores, magis
quam Dei,& ſemper terrena captãtes,
qui, ſicut Eſau perſecutus eſt Iacob,
quod primogenita ſibi Dei conſilio, &
voluntate debita, abſtuliſſet; ita ipſi
quoſcunq, ſibi obſtare vident ad hono-
rum, aut pecuniarum adeptionem etiã
ſi fratres ſint, oderunt vbique, & lædũt
quibuſcunque modis valent, nec vn-
quam iras deponunt, ſed implacabiles
inimicitias in finem vſque conſeruant.
Cuius rei cauſa eſt, quod hæc terrena
tanti faciunt, vt non dubitent etiã pro
minimis abdicare ſe ſe cœleſti hæredi-
tate, ſicut pater eorum Edom pro vili Gen.25.
coctiuncula primogenita vendidit.

*Super tribus ſceleribus filiorum Ham-
mon.* Hammonitæ ſunt poſteri Ham- Hammonitæ.
mon filij Loth, Geneſ. 19. & habitant
in Arabia, eorum metropolis eſt Rab-
ba, ſiue Rabbath, quæ poſtea dicta eſt
Philadelphia, vt auctor eſt Hieronymus
in locis Hebra. & Theodoretus, qui
etiam addit Syrorum lingua Hamman
dici. Deut.3. Qui eſt in Rabbath filio-
rum Hammon.

Eo quod

29 *Eo quod diſſecuerint prægnãtes Galaad.* Hoc Hierony. factum eſſe dicit cũ Nahas rex Hammonitarum aggreſſus eſt crudeli bello regionem trans Iordanẽ, vbi eſt Galaad, & poſtea voluit oppugnare Iabes primariam vrbem Galaaditarum. 1. Reg. 11. Ceterum Paulus Burgenſis in additione dicit in Hebræo eſſe הרות, quæ vox & prægnantes ſignificat, & montana, meliuſque huic loco conuenire, vt vertatur: Eo quod diſſecuerint montana Galaad: quoniã Hammonitę diſſipabant montes Galaaditarum terræ ſuæ proximos, vt terminos ſuos dilatarent. Placuit hoc Pagnino & alijs. At noſtra tranſlatio Lxx. interpretibus, & Chaldæo, & nonnullis ex recentioribus magis probata eſt, & merito; hoc enim vocabulo ſemper ſcriptura vſa eſt, cum de prægnantibus loquitur. Gladijs ergo ſecabant prægnantes, vt quam pauciſſimi ex Galaad ſupereſſent, atque ita ipſi ciuitates Galaaditarum occuparet, & ditionem, ac terminos ſuos protenderent, vt recte exponit Theodoretus.

ALLEGORIA.

30 Vltimum in hoc cap. peccatum ſub nomine filiorum Hammon, quod diſſecuerint prægnantes Galaad ad dilatandum terminum ſuum. Prægnantes (inquit Hieronymus paulo ſuperius) ſunt animæ credentium, quæ in principio fidei poſſunt dicere: A timore tuo Domine concepimus, & parturiuimus. Et ſi non fuerint plauſtris, ac rotis ferreis, & dentatis, (de quibus Pſalmiſta dicit: Filij hominum, dentes eorum arma & ſagittæ) conciſæ atque ſerratæ, poſſunt etiam ea dicere, quæ ſequuntur: Et peperimus, ſpiritum ſalutis tuæ faciemus ſuper terram, &c. Eos igitur, qui Euangelium ſuſcipere volebant, ſiue ex ſuis, ſiue ex gentibus Iudæi minis, atq; terroribus perſecutionum, quas in apoſtolos ſuſcitabant, aut quacunque alia ratione poſſent, conabantur à via ſalutis deterrere, & ab Euangelio auertere, vt dilatarent terminum ſuum, id eſt, vt creſceret Iudaiſmus, & ipſi fideles Dei cultores viderentur. Quod ex locis Actuum & Apoſtoli citatis, & ex mul-

Prægnantes.

Iſa. 36. iuxta Lxx.

Pſal. 52.

A tis ſimilibus intelligi poteſt: Ideoque Paulus diſcipulis ſuis ait: Propter quod peto, ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quæ eſt gloria veſtra, Eph. 3. Hoc fuit ſecare prægnantes Galaad, de quo nomine ſuperius diximus. Hæc eadem poſſumus minimo negotio de omnibus Eccleſiæ perſecutoribus interpretari, ſicut & de Iudæis interpretati ſumus.

TROPOLOGIA.

31 In filijs Hammon præſignati ſunt Diaboli adiutores, & miniſtri, qui cum B quempiam vident agnoſcentem vetera peccata ad Deum velle cõuerti: vel ſæculi contemptu de arctioris, & perfectioris vitæ inſtituto cogitare, & doloribus, ac tentationibus agitatum, quaſi parturire ſpiritum ſalutis: aut terrenarum rerum cupiditate, aut terrore laborum, aut parentum, & carorum reſpectu in veteris vitæ vanitate retinere nituntur, & quaſi vi quadam adhibita informes fetus abigunt, ſimulque cũ matre interficiunt. Hoc autem faciunt ad dilatandum terminum ſuum, id eſt, vt minuatur numerus ſanctorum, plu- C reſque ſint carnales, & terreni homines, atque ita omnia ipſi moderentur, & vbique regnent. Galaad namque (vt eſt apud Grego. in 3. parte Paſtoralis curæ, admonitione 25.) aceruus teſtimonij interpretatur. Et quia cuncta ſimul congregatio Eccleſiæ per confeſſionem ſeruit teſtimonio veritatis, non incongrue per Galaad Eccleſia exprimitur, quæ ore cunctorum fidelium de Deo, quæ vera ſunt, teſtatur. Prægnantes autẽ Galaad vocantur animæ, quæ intellectum verbi ex diuino amore cõcipiunt, & ſi ad perfectum tempus ve- D niant, conceptam intelligentiam boni operis oſtenſione parituræ ſunt. Hæc Gregorius.

Peccatores obſiſtunt conuerti volẽtibus, vt dilatent terminũ ſuum.

Galaad.

HISTORIA.

Et deuorabit ædes eius in vlulatu. Vlulatum vocat clamorem vincentis exercitus, vt ait Hieronymus. Turbinem vero magnam oppugnantiũ vim, quæ turbini, & tempeſtati ſimilis fore dicitur.

In die

32 *In die commotionis*. Cùm capientur A
ab hoſtibus,& territi,ac turbati neſciēt
quò ſe vertant. Pſal. 106. Turbati ſunt,
& moti ſunt ſicut ebrius, & omnis ſa-
pientia eorũ deuorata eſt. Hebr. in die
סופה, id eſt, tempeſtatis, vt Iſa. 5. Et ro-
tæ eius, quaſi impetus tempeſtatis Hęc
paſſi ſunt à Nabuchodonoſor rege Ba-
bylonis, vt Ezec. 21. prædictum eſt. Iu-
das etiā Machabæus magna clade eos
affecit. 1. Mach. 5. de quo mihi videtur
loqui Ieremias cap. 49. Ideo ecce dies
veniunt, dicit Dominus: & auditum fa-
ciā ſuper Rabbath filiorũ Hammon fre
mitũ prælij, & erit in tumulũ diſsipata, B.
filięq, eius igne ſuccēdentur, & poſlide
bit Iſrael poſſeſſores ſuos ait Dominus.
Et ibit Melchom in captiuitatem. Mel-
Melchō. chom idolum erat Hammonitarum,
de quo Iere. 49. Cur igitur hæreditate
poſſedit Melchom Gad? Irridet autem
eos, quòd talem Deum haberent, qui
non ſolum non poſſet cultores ſuos à
captiuitate liberare, verum ipſe etiam
cum illis captiuus duceretur. Pro Mel-
chom Lxx. & Chaldæus vetterũt, Rex
eorum, nam eædem literæ exigua pun
ctorum mutatione facta ſonabunt, Rex
eorum. Sed idem eſt, ſiue hoc modo ver C
tas, ſiue illo, nam regem ſuum appella-
bant idolum illud, vt videtur, propter
inſignem obſeruantiam, qua illud pro-
ſequabantur. Indicat hoc Lxx. tranſla-
tio Iere. 49. vbi bis vertunt Melchom,
& Chaldæus ibidem, Rex eorum. Sed
& in hoc loco Theodoretus legit Mel-
chom, & idolum Hammonitarum eſſe
dicit, ex quo videntur Lxx. interpretes
33 ita vertiſſe. Quod autem nunc in qui-
buſdam Græcis codicibus legitur, Rex
eorum, nihil ſane obſtat, variabāt enim
libri Græci, ſiquidem Hieron. vertit, Re
ges eorum, & ita habent nunc emenda D
tiores codices, ſed illis magis creden-
dum eſſe, quos Theodoretus ſecutus
eſt, ex Ierem. 49. intelligimus, vbi bis
(vt dixi) vetterũt Melchom. Sunt qui
putent hoc nomen idem etiam valere
quod, Angelus eorum, vel, Nũtius eo-
rum, & ex hoc intelligi Melchom eſſe
Mercurium nuntium deorum, qui ab
Hammonitis colebatur. Quod mihi nō
probatur, non. n. habet literā א, quam
habet מלאך .i. nuntius, nec amitti pōt

quia de ſubſtantia nōis eſt. Sed de hoc
idolo plura dicemus ad extremũ c. 5.

Et principes eius ſimul. In principibus
etiam intellige ſacerdotes, ſicut Lxx.
vetterunt: ſacerdotes eorum, & princi-
pes eorum. Hieronymus. Sacerdotes in
Hebræo nō habetur, ſed Principes, ad-
diderunt itaque Lxx. Et ſacerdotes eo-
rum, vt ſi velis ſcire, qui ſint illi princi
pes, audias, Sacerdotes, &c. Sed rectius
vtroſque intelligemus, vt verba Lxx.
indicant, & Ier. 49. Melchom in tranſ-
migrationem ducetur, & ſacerdotes e-
ius, & principes eius ſimul.

CAP. II.

*HAec dicit Dominus, Super tribus ſcele
ribus Moab, & ſu
per quatuor nō cō-
uertam eũ: eo quod
incenderit oſſa re-
gis Idumææ vſq; ad cinerē. Et mit-
tam ignem in Moab, & deuorabit
ædes Carioth: & morietur in ſoni-
tu Moab, in clāgore tubæ: & diſper
dam iudicem de medio eius, & om-
nes principes eius interficiā cũ eo,
dicit Dominus. Hæc dicit Domi-
nus, Super tribus ſceleribus Iuda,
& ſuper quatuor non conuertā eũ:
eo quod abiecerit legē Domini, &
mandata eius non cuſtodierit: de-
ceperunt enim eos idola ſua, poſt
quę abierant patres eorũ. Et mittā
ignem in Iudā, & deuorabit ædes
Hieruſalē. Hæc dicit Dominus, Su
per tribus ſceleribus Iſrael, & ſu-
per quatuor non conuertā eum: pro
eo quod vendiderit pro argento iu-
ſtum, & pauperem pro calceamen
tis. Qui conterunt ſuper puluerem
terræ capita pauperum, & viā hu
milium declinant: & filius ac pa-
ter eius ierunt ad puellam, vt vio-
larent nomen ſanctum meum. Et*

A *ſuper veſtimentis pignoratis accubuerunt iuxta omne altare: & vinum damnatorum bibebant in domo Dei ſui. Ego autem exterminaui Amorrhæum à facie eorum: cuius altitudo cedrorũ, altitudo eius, & fortis ipſe quaſi quercus: & cõtriui fructum eius deſuper, & radices eius ſubter. Ego ſum qui aſcẽdere vos feci de terra Aegypti: & eduxi vos in deſertum quadraginta annis, vt poſſideretis terram*

Num. 21. Deut. 2. Exod. 14.

B *Amorrhæi. Et ſuſcitaui de filijs veſtris in prophetas, & de iuuenibus veſtris nazaræos: numquid non ita eſt filij Iſrael, dicit Dominus? Et propinabatis nazaræis vinum: & prophetis mandabatis, dicẽtes, Ne prophetetis. Ecce ego ſtridebo ſubter vos, ſicut ſtridet plauſtrũ onuſtũ fœno. Et peribit fuga à veloce, & fortis non obtinebit virtutem ſuã, & robuſtus non ſaluabit animam*

C *ſuam: & tenens arcum non ſtabit, & velox pedibus ſuis non ſaluabitur, & aſcenſor equi non ſaluabit animam ſuam: & robuſtus corde inter fortes nudus fugiet in illa die, dicit Dominus.*

HISTORIA.

Moab. *Super tribus ſceleribus Moab.* Moabitæ ſunt poſteri Moab filij Lot, qui filius fuit fratris Abrahæ, Gen. 19. Sed Moab

D etiam dicitur tota eorum prouincia, & propriè eiuſdem prouinciæ metropolis, vt ait Hieronymus quæ poſtea dicta, eſt Areopolis, auctore eodem Hieron. in locis Hebraicis. Carioth etiam vrbs eſt Moabitarum, vt conſtat ex Ier. 48.

Et quod incenderit oſſa regis Idumææ vſque ad cinerem. Horum ſcelus maximum, & cumulus omnium ſcelerum fuit, quod oſſa regis illius Idumææ, qui

A ſimul cum Ioſaphat rege Iuda, & cum Ioram rege Iſrael aſcenderat contra Moab. 4. Reg. 3. Ardentes odio, atque cupidine vindictæ è ſepulcro effoderũt & combuſta in cineres redegerunt, & ſæuitiam ſuã, atq; rabiem nec in morte finierunt. Ita Hier. exponit ex veterũ Hebræorum ſententia, cui Gloſſa, atq; alij nonnulli accedunt. Cauſa autem odij tanti fuit, quod cum rex Moab in vrbe quadam, in quã poſt acceptam magnam cladem confugerat, obſeſſus, veritusque, ne caperetur vrbe expugnata, erumpere cum ſeptingentis equiti-

B bus tentaret qua parte negligentiores excubiæ viſæ ſunt, id eſt, per caſtra Idumæorum, idque eis fortiter reſiſtentibus non ſucceſſiſſet; coactus eſt præ deſperatione, & dolore filiũ ſuum primogenitum immolare. Atq; hoc multo probabilius, quàm recentium Hebræorum commentum, iuuenem in muro à rege Moab immolatum non regis Moab fuiſſe filium, ſed regis Idumææ, cuius oſſa Moabitæ vſque ad cinerem concremauerint. Sed eis ira aperte ſcriptura ipſa, & Ioſeph. 9. Antiq c. r. refragantur, vt pigeat in refutando immorari. *Vindi-

C cat autem Dominus iniuriã regis Idumææ, vt oſtendat ſe (quemadmodum Hieronymus ait) omnium eſſe creatorem, omniumque habere curam. Sed libet in eamdem ſententiam Ruffini verba adſcribere. Animaduertẽdum quoniam cũ omnibus, quas annumerauit, gentibus contumelias, & pericula, quæ Iſraeli congeſſerant, imputaſſet. nunc Moabitarum populo obijcit quod in Idumæum regem ſæuus extiterit, eoſq; ita ſuruiſſe cauſatur, vt non contenti bellum agere cum viuente, odium ſuũ etiam circa eius funus oſtenderint. Per

D quod vtique & Iudæorum arrogantia, qui ſolos ſe ad Dominum pertinere credebant, compreſſa eſt: & gentibus vel ſpei ſolatium, vel intelligentiæ lumen obiectum, vt ſentirent ſe ſub vna creatoris ſui prouidentia, & gubernatione conſiſtere, qui videlicet non ſolas Iudæorum, ſed etiam aliarum gentiũ iniurias vltum iret. Quomodo autem huius regis oſſa Moabitæ repererint, aut vbi hoc factum ſit, ſcriptura non narrat.

ex Hamos igitur diſcimus factum eſſe,
multa enim ſunt & in præcedenti cap.
& in alijs prophetarum locis, quę ſem-
per nos latuiſſent, niſi ab illis ipſis pro-
phetis didiciſſemus.

Et mittam ignem in Moab. Metropo-
lin Moabitarum.

3 *Et morietur in ſonitu Moab*, id eſt, Ma-
gno, & crudeli bello excidentur Moabi
tæ, in quo magnus erit ſonitus equo-
rum, & hominum vociferantium, & fra
gor armorum, & clangor tubarum,
qualis à maximo poeta deſcriptus eſt.

2. Æneid. *Exoritur clamorque virum clangorque*
tubarum.

Et alibi:

12. Æne. — *Et ſæuus campis magis, ac magis*
horror
Crebeſcit. It triſtis ad æthera clamor.
Bellantum iuuenum, & duro ſub Marte
cadentum.

Hanc vaſtitatem Moab elegantiſſime
deſcripſit Iere c 48. illata eſt autem à
Nabuchodonoſor rege Babylonis, vt
ex eiuſdem cap. 27. conſtat.

ALLEGORIA.

Iudæi recte intelliguntur in Moab,
quod ſignificat, Ex patre, erant enim
primum filij Dei, qui abſolute pater eſt,
& cum eſſent ex patre Deo, abiecerunt
eum, & facti ſunt ex patre Diabolo, ſi-
cut eis ait Dominus. Vos ex patre Dia-
rn. 8. bolo eſtis, & deſideria patris veſtri vul-
tis facere. Hi habitabãt trans Iordanẽ,
quia receſſerunt à baptiſmo Chriſti, &
expulſi ſunt in aduentu filiorum Iſrael
è terra ſua, ſicut Iudæi eiecti ſunt ex Ec
cleſia, & intrauit plenitudo gentium, id
4 eſt, verorum Iſraelitarum.[a] Horum ſce
lus maximum fuit, quod regẽ Idumæę,
id eſt, Chriſtũ, qui cũ eſſet cœleſtis, ter-
renus pro nobis factus eſt, & venerat vt
eos debellaret, atq; in ſeruitutẽ iuſtitię
redigeret, tam capitali odio proſecuti
ſunt, vt neque in eius morte iram finie
rint, ſed poſtea etiã eius oſſa, id eſt, apo-
ſtolos, & eorũ diſcipulos, robuſtiſſimã
partẽ corporis Chriſti, perſecuti ſunt,
& vſque ad cinerẽ combuſſerũt, id eſt,
extremis ſupplicijs, & ignominijs affe-
cerunt, quantũ poterant irã ſuã, & ſan

A guinis ſitim exaturãtes. Quare iure op
timo miſit Deus ignẽ in Moab, & perijt
in ſonitu à Romanis crudeliſſime vaſta
tus, & iuſto Dei iudicio abiectus, ita vt
neque iudex in eo manſerit, neq; prin-
ceps, ſed magiſtrorũ, & ſapientum prę
ſidio fuerit deſtitutus. Eadem & ad hære
ticos referre poſſumus, qui primum e-
rant ex patre communi nobiſcum, id
eſt, ex Deo, & filios Eccleſiæ inſaturabi
libus odijs inſectantur, & vſq; ad cinerẽ
cum datur, comminuunt.[a] Excogitant 5
enim inaudita genera tormentorum in
B eos, quorum opera Deus vtitur, vt er-
rantes reuocet ad ſanctam Romanam
Eccleſiam. Docent hoc crudeliſſimæ
cædes ſanctorum in Anglia, & cæcorũ
hominũ furor in eos maxime graſſans,
qui Romanum pontificẽ verum Chri-
ſti vicarium & apoſtoli Petri ſucceſſo-
rẽ, totiuſque Eccleſiæ caput, & paſtorẽ
confitentur, & pœnitentiæ ſaluberri-
mo Sacramento, vnicoq; poſt amiſſam
baptiſmi gratiã mortalibus aſylo vtun-
tur. Vbi & ante annũ ſanctus pater Ed- Edmundi
mundus Campianus ſocietatis noſtræ presbyte-
presbyter cum Alexandro Brianto, qui ri ſocieta
in eamdẽ ſocietatem ardenter admitti tis Ieſu no
C poſtulabat, & Rodulpho Ceruino colle bile mar-
gij Anglici in vrbe Roma alumno, quo tyriũ, & ſo
rũ nomina ſunt in libro vitæ, pro Chri ciorum.
ſti confeſſione, & veritate fidei ab Ed-
mundo contra hæreticos conſtanter
propugnata glorioſiſſime ſanguinẽ fu-
derunt. Quibus adhuc ſpirantibus cru-
deliſſimi tortores corda, & inteſtina
extraxerunt, & in ignem iniecerunt.
Complaceat tibi Domine per ſangui-
nem ſanctorum martyrum tuorum il-
luminare eos, qui in tenebris, & in vm-
bra mortis ſedent ad dirigendos pedes
D eorum in viam pacis, vt in gremium re
cipiat ſancta mater Eccleſia quos ami-
ſit, & de eorum ſalute lætemur, de
quorum nunc miſerabili calamitate
cruciamur.

TROPOLOGIA.

Diximus c. 1. nu. 20. varios eſſe eorũ 6
mores, qui à Deo receſſerunt, atq; ideo
variatũ nationũ declarari nominibus.
Qui autẽ mores prę figurẽtur in Moab

ex Ierem.48.diſcemus. Audiuimus ſu- A
perbiam Moab, ſuperbus eſt valde, ſubli
mitatem eius, & arrogantiam, & ſuper-
biam, & altitudinem cordis eius. Qua-
re maximè in eo ſignificatur Diabolus,
Iob. 41. de quo dictum eſt in Iob: Omne ſubli-
me videt, ipſe eſt rex ſuper vniuerſos fi
lios ſuperbiæ. Sed & ipſi filij ſuperbiæ
ſecundo loco intelliguntur in Moab.
Idumæa vertitur terrena, quare qui do
minatur parti ſuæ terrenæ, & infimæ,
4. Reg. 3. id eſt, carni, merito rex Idumææ dici-
Qui nam bellũ Diabolo inferant, & ſuperbis. tur. Regi ergo Moab bellum intulerunt
Ioram rex Iſrael, & Ioſaphat rex Iuda,
& rex Idumææ, quia Diabolo, & ſuper-
biſſimis hominibus maxime aduerſan- B
tur, & nocent iudicium Domini, quod
ſignificat Ioſaphat, & celſitudo Domi-
ni, quã ſignificat nomen Iorã, & carnis
frænatio, ac moderatio, quæ ſignificat
7 in rege Idumææ. * Etenim qui crebro
extremi iudicij recordãtur, à carnis vo-
luptatibus abſtinẽt, & appetitui mode-
rãtur, nõ.n. fruſtra regi Ioſaphat pare-
bat rex Idumææ, quod docuit Ioſephus
9. Antiq.c.1. Illi etiam, qui celſitudinẽ
Dñi intuẽtur, & ſecũ cogitant qualiter
ſeruire oporteat ſummo, & excelſo regi
cui reuerentiſſime ſeruiũt, & miniſtrãt
angeli, excelſo & ipſi animo fiunt, omnia- C
que contemnentes, quæ vidẽtur, æter-
2. Cor 4. na tantum quærunt, vt Paulus ait: Nõ
contemplantibus nobis quę videntur,
ſed quæ non videntur. Quæ enim vi-
dentur, temporalia ſunt, quæ autem
non videntur, æterna ſunt. Quam mo-
leſti ſint Diabolo, qui carnem domant,
& eius deſideriis reſiſtunt, & quantum
ei exemplo noceant alios ædificando
nemo non nouit. Sed & ſuperbis homi
nibus hæc tria moleſtiſſima ſunt. Cum
ergo rex Moab nocere non poſſit Iorã,
aut Ioſaphat, perſequitur oſſa regis Idu
mææ: quia cum Diabolus vltionem ſu- D
mere nequeat de iudicio Domini, aut
de eius celſitudine, odium ſuum ſatiare
quærit in ijs, qui carnem continent in
officio, & ſpiritui ſubijciunt, atque om-
ni ſtudio eos allicere conatur ad turpi
8 tudinem libidinum, vt ita oſſa eorum,
id eſt, virtutes, concrementur vſque ad
cinerem, id eſt, penitus conſumantur.
Oſſa. Oſſa in ſcriptura ſacra (inquit Greg.

A 23.Mor.c.24.) virtutes accipimus ſicut
ſcriptũ eſt: Dominus cuſtodit omnia oſ
ſa eorũ, vnum ex eis non conteretur. Pſal. 33.
Quod vtique non de oſſibus corporis
ſed de viribus dicitur mentis Nam cer-
te nouimus, quod & multorum marty-
rum corporaliter oſſa confracta ſunt.
* Et lib.9.c.38.eleganter illud Iob. 10. 8
exponit: Carne, & pelle veſtiſti me, oſ-
ſibus & neruis compegiſti me. Carni-
bus, inquit, & pelle veſtimur, ſed oſſi-
bus neruiſque compingimur, quia & ſi
tentatione foris irruente concutimur,
intus tamen nos conditoris manus ro-
B borat, ne frangamur. Carnis itaque mo
tibus nos humiliat ad dona, ſed per oſ-
ſa virtutum roborat contra tentamen-
ta. Omnes ergo virtutes in oſſibus deſi
gnantur, ſed maxime tolerantia, & pa-
tientia, vt docet Auguſt. in Pſal.6. & 33.
Libido autem quid eſt aliud, quã ignis Libido carnis ignis eſt virtutes cõſumẽs.
virtutes omnes cõſumens, ſicut ait ſan
ctus Iob: Ignis eſt vſque ad perditionẽ
deuorans, & omnia eradicans genimi-
na: quo igne prius exuſta eſt ciuitas So
domorum, quàm igne cœleſti abſume- Iob. 31.
retur. Hoc autem igne libidinum ſole-
re Moab comburere oſſa regis Idumææ
ex Num. 24. intelligimus. Dixit enim
C Balaham regi Moab: verum tamẽ per-
gens ad populum meum dabo tibi cõſi
lium, quid populus tuus populo huic
faciat extremo tempore. Conſilium au
tem fuit, vt Moabitides mulieres filios
Iſrael libidine inflammarent, & ad ſa-
cra ſua adducerent, vt in Michæa dice-
mus, cum illud cap.6. exponemus: Po-
pule meus, memento quęſo quid cogi-
tauerit Balach rex Moab, & quid reſpõ
derit ei Balahã filius Seor de Settim vſ
que ad Galgalam. Quod exitus docuit,
ſequitur enim c. 25. Morabatur autem
eo tempore Iſrael in Settim, & fornica
D tus eſt populus cum filiabus Moab, quę
vocauerunt eos ad ſacrificia ſua. At illi
comederunt, & adorauerunt deos ea-
rum. * Ex quibus perſpicue cernitur 9
non ſolum hoc facere Diabolum ſole-
re, ſed etiam eius miniſtros eodem ſpiri
tu ſuperbiæ inflatos, dũ omnes cupiunt
ſui ſimiles eſſe: quandoquidẽ cõſilium
hoc fuit Balahã arioli, qui vt gratifica-
retur regi Moab, optauit maledicere po
pulo

pulo Dei, & non potuit, ſed ea ratione tandem illi vehementer incommodauit. Merito itaque Dominus ignem pro hoc igne ſucceſſo mittit in Moab, vt omnes Diaboli machinas diruat, atque ſuccendat per prædicatores verbi Dei, & miniſtros eius ſalutem quærentes animarum. Et diſperdet iudices, & ptincipes eius, vt nihil artibus ſuis moueāt eos, apud quos plurimum valere ſolebant auctoritate: & principes huiuſmodi interficiet, eoſque cum rege ſuo Diabolo comburet igni inextinguibili.

HISTORIA.

Super tribus ſceleribus Iuda. Obiter ceteras nationes reprehendit, vt ad inſtitutum ſuum veniat, id eſt, ad prophetandum filijs Iſrael. Sed quoniam contra decem tribus maxime prophetat prius de duabus loquitur, vt in decem, quaſi in opere ſuo, diutius maneat.

10 *Et quod abiecerint legem Domini*. In alijs nationibus (vt recte adnotat Hieron.) non reprehendit quod legem Dei non ſeruaſſent, nullam enim præter naturalem acceperant, neque quod idola colerent, nec in illis fuit hic cumulus ſcelerum. At in Iuda, cui notus erat Deus, & qui legem ab eo per Moſem accepit, hæc eſt ſuprema iniquitas, quod legem abiecerit; vt enim ait Dominus: Ille ſeruus, qui cognouit voluntatem Domini ſui, & non fecit ſecundum voluntatem eius, vapulabit multis. (Luc. 12.) Sed hæc infra latius explicabimus.

Poſt quæ abierant patres eorum. Nihilo ſaniores fuerunt patribus ſuis, ſed quæ illi adorauerant idola, ipſi poſt tot monita prophetarum ſimiliter adorauerunt.

Et mittam ignem in Iudam. Per Nabuchodonoſor, vt videmus in fine 4. Regum.

ALLEGORIA.

Quoniam tempore, quo hęc dicebantur, apud Iudam erat templum, & religio, & ceremoniæ, Hier. & alij negant hæc ad Iudæos eſſe Allegorice referenda, ſed ad Eccleſiam. Et merito, iā enim illi poſt mortem Chriſti indigni

A erant nomine Iudęorum, ſicut Apo. 2. ſcriptum eſt: Et blaſphemaris ab ijs, qui ſe dicunt Iudæos eſſe, & non ſunt, ſed ſunt ſynagoga Satanæ. 11 *Melius conuenit in viros Eccleſiæ, qui Deum confitentur, & agnoſcunt, Iudas enim à cōfeſſione dicitur. Ne igitur filij Eccleſiæ diu à recta via aberrarēt putantes Deū non de ſe pœnas ſumpturum, ſicut de alijs nationibus, recte nunc ſupplicia futura prædicit multis, qui in Eccleſia more gentium viuunt, & præſentis ſæculi voluptates, atq; emolumenta quęrentes nullam legis illius rationem ha-
B bent, quæ non per ſeruum Moſem, ſed per ipſum Dei filium data eſt. Sed Hieron. potius audiamus omnia explicantem. Quidquid de Iuda (inquit) diximus, refertur ad Eccleſiam, in qua eſt vera confeſſio, & pax Domini, & viſio veritatis. Et ideo arguitur quod legem Dei contempſerit, & eius mandata nō fecerit, & vnuſquiſq; adorans vitia ſua, atque peccata, Deum cœperit habere à quo victus eſt, dicente Petro apoſtolo: A quo quis ſuperatur, huius & ſeruus eſt. (2. Pet. 2.) Auarus aurum, guloſus ventrē, libidinoſus Beelphegor colit, laſciua
C mulier, quæ cum ſit in delicijs viuens mortua eſt, adorat Venereas voluptates. Vnde mittet Dominus ignem in Iuda, & deuorabit ædes peſſimas, & fundamenta vitioſa, quæ Ieruſalem gloriam perdiderunt, &c. Itaque cum ait, Mittam ignem in Iuda, & deuorabit ædes Ieruſalem, non in vniuerſum Iudam, id eſt, in vniuerſam Eccleſiam dicit, ſed in partem, vt deuoret ædes Ieruſalem, non totius, ſed ædes peſſimorum, qui ſunt in Eccleſia.

TROPOLOGIA.

12 In Iuda illi indicantur, qui loci, & conditionis ſuæ ratione Deo ſunt
D peculiariter dicati, & perfectiorem, atque ſanctiorē vitam profitentur. Quoniam autem vſu aliquando venit, vt ex hoc genere nonnulli vi magna tentationū impulſi præ humanæ naturæ infirmitate vitijs ſe ſe tradant, & ex alijs in alia grauiora in dies ruant, legemque Dei contemnant, & quaſi ſine lege viuant decepti idolis, quę & ipſi olim, & patres eorum adorauerant, id eſt, ambitione,

pecuniæ, Venere, comminatur eis pius Dominus, vt ad meliorem mentem redeant, ne extremum ignis æterni ſupplicium cogantur experiri.

HISTORIA.

Super tribus ſceleribus Iſrael. Iam ad prouinciam ſuam accedit, & decem tribus poſt alias nationes grauiter reprehendit, in quas omnia vitia ceteratum pene confluxerant.

13 *Eo quod vendiderint pro argento iuſtũ*. Expectaret fortè aliquis, vt vitulos aureos obijceret Iſraeli, quos pro Deo ſuperſtitioſiſſimè colebat, quod fieri non videmus, ſed pro cumulo peccatorum minora flagitia commemorari. Verum ſane, hæc enim idololatra vitulorum, quaſi primum peccatum Iſraelis fuit, & in tribus prioribus ſceleribus commemoratum intelligitur. Sed nunc idcirco iraſcitur Dominus, quod neq; poſt tot ſcelera à peccando abſtineat, ſed ita naturæ fœderis obliuiſcatur, & affectus, vt pro argento iuſtum vendat. Eadem cauſa factũ eſt, vt in quarto ſcelere nec Iudæ exprobrauerit idolorum cultum, qui vetus iam erat in illa gente, ſed abiectionem legis Dei, quod ita peccatorum amore inſanirent, vt nullã ſanctæ legis rationem haberent, ſed eã contemnerent, nec magis legibus obtẽpararent, quàm ſi nullas vmquã accepiſſent. Quod autẽ de idololatria addidit, quaſi obiter dixit, vt contemptus legis cauſam indicaret, quod idola patrũ ſuorum colerent, vt non videatur mirandum cum Deus non colatur, qui legem tulit, ipſam quoque legem contẽni. Ita de Iſraele loquens nonnihil de idololatria miſcet, ſed quaſi aliud agẽs, & illam quaſi inueteratam iam, & no-
14 tam omnibus præteriens * Sed incidimus in celebrem locum, & ab ijs maxime occupatum, qui contra Iudæos diſputant: quorum ſententia eſt, iuſtum, de quo modo verba facit Propheta eſſe Chriſtum Dominum noſtrum, quem Iudæi pro argento vendiderunt, atque hoc eſſe illorum quartum, & maximũ ſcelus. Ita ſcripſit R. Samuel Iudæus in epiſtola ad Rabbi Iſaac, cap. 6. quæ epiſtola eſt in quinto tomo Bibliothecæ ſanctorum. Et mirè pro hoc ſenſu pugnat contra Iudęos Galatinus lib. 4. de arcanis cathol. ver. c. 24. & Hadrianus Finus in Flagello Iudæorum lib. 6. cap. 47. At vero Hieronymus nihil ſimile dicit, ne Allegoricè quidem exponẽs, nec Ruffinus nec Theodoretus: Lyranus etiam refutat. Et ſane meritò nam hæc verba non duabus tribubus dicuntur, quæ Chriſtum occiderunt, ſed decem, quæ multo ante eius aduentum captiuæ ductæ ſunt ab Aſſyrijs, nec eius venditionis, aut cædis conſciæ fuerunt. Iudæ ergo hæc nota fuit inurenda, non Iſraeli. Reſpondet Galatinus, tempore primi templi diſtinctas fuiſſe decem tribus à duabus, ſed tempore ſecundi templi, id eſt, poſt reditum è captiuitate Babylonica, coniunctos fuiſſe Iudam & Iſraelem, omneſque Iſraelis nomine fuiſſe comprehenſos. * Sed eſt
15 in eius reſponſione manifeſtus error. Nam ſi loquitur de multis viris decem tribuum, qui manſerũt cum domo Dauid, & cum Iuda, verum eſt eos redijſſe & habitaſſe in ciuitatibus Iſrael, Eſdræ. 2. Sed hi ſemper cum Iuda annumerati ſunt, & Iudas dicti in prophetis, quatenus ſecernitur ab Iſraele. Si autem de decem tribubus verba faciat, quę dicũtur ſemper Iſrael in prophetis: neque illæ redierunt vmquam, neque habitauerunt in ciuitatibus ſuis ſicut ſcriptũ eſt Hoſ. 1. Non addam vltra miſereri domui Iſrael, ſed obliuione obliuiſcar eorum, quod nos ibi ſatis comprobauimus. Præterea, huic ipſi Iſraeli obiter paulò poſt obijcit idololatriam: Super veſtimentis, inquit, pignoratis accubuerunt iuxta omne altare. At cum Chriſtum vendiderunt, conſtat nullam fuiſſe in illo populo idololatriam, non igitur de eo tempore loquitur. Accedit, quod cum iuſtum dicit, neque in Hebræo, neque in Græco additur articulus, vt eximius aliquis iuſtus ſignificari intelligatur, vt fieri ſolet; ſed iuſtum indefinite pro quouis iuſto, vt pro iuſtis dixit, ſicut & Chaldęus vertit. Eo quod
vendiderint pro argento iuſtos. *Notatur ergo iuxta Hie. Lyr. Theod. Iſrae- 16
litarum iniquitas, & auaritia, qui litigantibus

A gantibus pauperibus cum diuitibus vẽdebant iuſtum, id eſt, iuſtorum pauperũ rem, & pecuniam tradebant ditioribus pro pretio, quod ab eis acceperant.

Et pauperem vendebant pro calceamentis. id eſt, tanta erat eorum cupiditas vt pro re minima, & minimo argẽto, quo calcei emi poſſent, corrumpebant iudicium, & poſſeſſionem pauperis diuiti adiudicabant. In Hebr. pro calceamẽtis eſt נצלים duali numero, vt magis ſignificetur eorum auaritia, qui nõ pro multis calceis, ſed pro duobus iudiciorum iura violabant. Iſa. 1. Principes tui infideles ſocij furum, omnes diligunt B munera, ſequuntur retributiones. Pupillo non iudicant, & cauſa viduæ non ingreditur ad illos. Hoc autem peccatum non erat tantummodo principũ, ſed totius reipublicæ conſentientis, & omnium maximè diuitum, quos ad ſpoliandum pauperes huiuſmodi iudiciorum corruptio alliciebat: ex quo violatio iuſtitiæ, miſericordiæ, charitatis, ac denique totius reip. peruerſio cõſequebatur.

17 *Lyranus R. Salomonem ſecutus vertendum putat, Et pauperẽ pro clauſuris, exponitque pauperem coactum fuiſſe à diuite diruere clauſuram, id eſt, C maceriam, quæ erat inter vtriuſque poſſeſſiones, vt vna fieret poſſeſſio, totaq; diuiti cederet. Sed noſtra tranſlatio & Hieron. eſt, & LXX. & recentiorum interpretum; meritoq; illis magis probata eſt, quoniam נצל paſſim in ſcriptura ſignificat calceamentum, vt Exo. 3. Solue calceamentum de pedibus tuis. Et numerus dualis huic ſignificationi ſuffragatur. Oſtendat ergo nobis Lyranus, vbi maceriam poſſeſſionum ſignificet, & cur duali numero ponatur, quod ſi fecerit, impetrabit à nobis, vt eam quoque interpretationẽ admittamus.

D *Qui conterunt ſuper puluerem terræ capita pauperum.* id eſt, Opprimunt, conculcant more tyrannorum, id enim ſignificat verbum שאף, vt Pſalm. 55. Miſerere mei Deus, quoniam conculcauit me homo. Et Pſal. 56. Dedit in opprobrium conculcantes me. Et in huius prophetæ c. 7. Audite hoc, qui conteritis pauperem.

18 *Et viam humilium declinant.* Hieronymus. In tantam eleuantur ſuperbiã, vt nolint cum humilibus ambulare, id eſt, dedignabantur cũ illis miſcere colloquia, & conuerſari. Alter ſenſus eſt: faciebant, vt pauperes rebus ſuis ſpoliati à via recta recederent, id eſt, in furta, & periuria, & ſimilia vitia laberentur præ paupertate: hoc enim eſt declinare viam illorum, facere, vt via illorum, id eſt, viuẽdi ratio, à rectitudine declinet. Ita Iſaias dixit c. 3. Qui te beatum dicunt, ipſi te decipiunt, & viam greſſuũ tuorum diſſipant, id eſt, faciunt, vt in multa peccata incidas. Nonnulli & ita interpretantur; Peruertunt iudicium pauperum, vt via ſit ius, & cauſa iuſta, quod videtur poſſe confirmari verbis Iob. 24. Aſinum pupillorum abegerũt, & abſtulerunt pro pignore bouem viduæ. Subuertunt pauperum viam, & oppreſſerunt pariter manſuetos terræ.

Et filius, & pater introierunt ad puellam. ſcilicet, eamdẽ, vt expreſſere Lxx. Quod Hiero. non de quauis puella dictum putat, ſed de vxore filij, aut patris quod lege vehementer prohibebatur Leu. 18. & Pau. 1. Cor. 5. ait: Omnino auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec inter gentes, ita vt vxorem patris ſui aliquis habeat. Similiter exponunt ceteri. Enumerat Propheta peccata illius temporis, quæ omnia intelliguntur in quarto ſcelere Iſrael. Ex quo intelligimus plane in toto cap. 1. & in hoc ſecundo quartum ſcelus eſſe cumulum quendam, & exceſſum magnum communium, & vſitatorum peccatorum, ſiue id vno peccato fiat, ſiue multis. Ex quo etiam conſtat tria peccata non eſſe certa peccata, ſed multa, & magna, vt diximus.

Vt violarent nomen ſanctum meum. 19
id eſt, Ex quo fiebat, vt nomen meum blaſphemaretur inter gentes, cum viderent populum meum in tam execrabiles turpitudines incidere, & lege mea eiuſmodi flagitia permitti iudicarent. Quæret aliquis cur dicat Propheta. Introierunt ad puellam, vt violarent nomen ſanctum meum, cum minime introierint animo violandi nomen Dei, ſed voluptatis percipiendæ. Qua de re traditus eſt à nobis in Hoſeam canon

verbis Chryſo.hom.66. & 80.in Ioan. proprium modum eſſe ſcripturę,vt quę euentus ſunt pro cauſa ponat. Sed is & amplior fiet, & vtilior, ſi ita dicamus.

Regul. Mos eſt ſcripturæ ita loqui,vt non cõſideret quid cogitauerit qui fecit id, quod narratur, aut quo animo fuerit, ſed id, quod factum ipſum indicat, & præ ſe fert,id eſt,quod ex facto ipſo,aut ex eius euentu vulgariter homines ſolent colligere,& iudicare: loquitur enim ſæpe ad vulgi conſuetudinem. Vt Gen.43.In meam hoc feciſtis miſeriam vt indicaretis ei & aliũ habere vos fratrem.Non illi eo animo fecerunt,vt patrem moleſtia afficerent,ſed tale fuit factum, vt qui viderent, dicerent eos eo animo feciſſe.4.Reg 4.Noli quæſo Domine mi vir Dei, noli mentiri ancillæ tuæ.Licet enim ille mentiri nollet, tamen qui audirent rem,quæ ab homine præſtari non poteſt,pollicentem, putarent eum voluiſſe decipere mulierem.

20 * Ex hoc canone,ſi recte percipiatur,& teneatur, innumeri ſcripturæ loci explanantur.Vt Pſal.10. Qui autem diligit iniquitatem,odit animam ſuam,qui enim ſibi male facit, putatur ſe odiſſe. Et Luc.14.Si quis venit ad me, & non odit patrem ſuum,& matrem, & vxorem, & filios, adhuc autem & animam ſuam,&c.Qui enim huiuſmodi neceſſitudines deſerit,odiſſe iudicatur.Similiter intelligẽdum eſt cum Chriſtus maledictum dicitur,aut relictus à Deo.Galat.3. Chriſtus nos redemit de maledicto legis factus pro nobis maledictum. Pſalmus 21.Quare me dereliquiſti? & ſimilia.Significatur enim Chriſtum tale ſupplicium ſubijſſe,vt putare poſſent rudes,& vulgares homines eũ eſſe peccatorem,& maledictum, & abiectum à Deo,quod ab Iſaia cap.53. explicatum eſt:Et nos putauimus eum quaſi leproſum,& percuſſum à Deo, & humiliatũ. Eadem eſt intelligentia cum Deus dicitur dormire, aut dolere, aut iraſci, aut denique humanum aliquid pati,aut nõ noſſe aliquem.

21 Quomodo Deus excæcate & indura redicat. * Hinc etiam intelligitur proprietas illius locutionis, quæ multis videtur durior, cum Deus dicitur excæcare, aut indurare homines, aut in reprobum ſenſum tradere: cum enim Deus gratiam non tribuat, quam tribuere poteſt,iudicarent vulgares homines velle eum, quod inde ſequitur, vt illi excæcentur,aut indurentur. Tale eſt & illud Eze.14.Ego Dominus decepi prophetam illum, quia illi veritatem non indicauit, perinde ac ſi voluiſſet eum decipere. Et illud Mich.2.Vtinam nõ eſſem vir habens ſpiritum, ſed mendacium potius loquerer. Non optat mentiri,quod malum eſt, ſed aliter euenire,quę prædixit,ex quo qui viderent, iudicarent eum voluiſſe mentiri. Nec diſſimile eſt quod de Domino ſcripſit Lucas c.24.Et ipſe finxit ſe longius ire. (Locus Luc.24.) Nihil veritas fingit, ſed cũ veniſſet, cũ illis ac poſtea manſerit, putaret vulgus fictionẽ illam fuiſſe, cũ tranſire volebat, & tamen fictio non erat,ſi enim eum non tenuiſſent, tranſiſſet ſine dubio,& iſſet longius. Hęc locutio,de qua iam tã multa diximus,& noſtra, & omnium gentium cõſuetudine vſitata eſt: dicimus enim ſi ægrotum intemperantem,ac medicis non obſequentem, aut hominem in pericula ſæpe ſe inijcientem videamus. Hic profecto mortem quærit: ſi non faciat quod petitur, hic iurgia amat, & id genus multa.

Et ſuper veſtimentis pigneratis accumbebant. Hebræi, vt refert Hiero. ita exponunt. 22 Super veſtimentis eorum, qui ad idola ire nolebant, quæ vi extorſerant, accumbebant in templis idolorũ, vt epularentur. Et ſimiliter intelligitur quod ſequitur: *Vinum damnatorum bibebant*, pro quo eſt ענושים, id eſt, eorum, quos calumniabantur, & condemnari inique faciebant. Pagninus: vinum pœnis affectorum bibebant. Quod autẽ dicit, *Iuxta omne altare*, indicat multitudinem idolorum, & conuiuiorum, ac feſtiuitatum, quas in illorum cultum celebrabant, frequentiam: quos per irriſionem vocat Deos eorum.

ALLEGORIA.

In Iſraele, qui à domo Dauid, & ab Ieruſalem, temploque receſſit, & vitulos aureos adorauit, iam non homines Eccleſiæ intelligimus, ſed Iudæos, qui receſſerunt à Chriſto, & per infidelitatem deſeruerunt Eccleſiam: & hæreticos, qui idem ſuo modo fecere. Ex qua diſceſ-

diſceſſione hoc vtrique habuerunt, vt aurum, atque argentum adorarent, & carnis voluptates, atque honores, & in nefandas turpitudines inciderent, & omni peccatorum genere contaminarentur mercedem, quam oportuit, erroris ſui in ſemetipſis recipientes, vt eſt
Rom. 1. apud Paulum. Quod autem dicit. *Pro eo quod vendiderint pro argento iuſtum, & pauperem pro calceamentis*, non poſſum de Chriſto interpretari, vt Rupertus fecit, quoniam Iudæi non vendiderunt Chriſtum, ſed emerunt, neque legimus eos auctores fuiſſe Iudæ, vt venderent, ſed Iudam vltro facinus promiſiſſe;
Mat. 26. Quid vultis mihi dare, & ego eum vobis tradam?

TROPOLOGIA.

23 In Iſraele intelliguntur, qui quondã Chriſtianè vixerunt, & Dei legem obſeruabant, ſed poſtea non clam, vt illi, quos nomine Iudæ declarari diximus, ſed palam, à Deo receſſerunt, & perfricta fronte colunt idola nationum, nec
3. Reg. 12. verentur dicere: Quæ nobis pars in Dauid? vel quæ hæreditas in filio Iſai? Et quoniam gratia Dei quaſi frenũ quoddam eſt humanæ concupiſcentiæ, ſit vt ea amiſſa in peccata præcipites homines ruant, & illud in eis impleatur,
Thren. 4. quod deflebat Ieremias: Qui veſcebantur voluptuoſè, interierunt in vijs: qui nutriebãtur in croceis amplexati ſunt ſtercora. Quę ſint autem ſtercora, continuo propheta noſter docet: Eo quod vendiderint pro argento iuſtum, &c. qui enim malunt diuites eſſe, quàm Chriſti ſerui, & pietatis amatores, non vendunt pro argento iuſtum? & qui, vt paupertatem à Chriſto conſecratam effugiant, vel minimi emolumenti cauſa quoduis audent, non vendunt pauperem pro calceamentis? Sequuntur & alia peccata, quæ non ſunt nobis noua expoſitione extenuanda, quoniam verba ipſa moralia ſunt.

HISTORIA.

24 *Ego autem exterminaui Amorræum.* Commemorat ſua in Iſraelem beneficia, quo magis appareat quam ingratus, & quam omni ſupplicio dignus ſit. Quamuis & duabus tribubus hæc mihi videntur dici, omnia enim æque in eas conueniunt, atque in Iſraelem. Amorræi erant ex ſeptem nationibus, quæ poſſidebant terram promiſſionis, & à Deo eiectæ ſunt in aduentu filiorum Iſrael. Habitabant autem trans Iordanẽ, quorum terra data eſt tribui Gad, & Ruben, & dimidiæ tribui Manaſſe. Hos à Moabitis diuidebat torrens Arnon Num. 21. Amorræos autem nominat, quamuis & reliquas nationes exterminauerit, quoniam inter omnes hi multitudine, & fortitudine, & opibus præſtabant: vnde & ſoli nominantur Gen. 15. Nondum enim completæ ſunt iniquitates Amorræorum. Quare & eorum fortitudinẽ continuo demonſtrat. — Amorræus.

Cuius altitudo cedrorum altitudo eius. In his verbis videmus non eſſe alienã à ſacris literis hyperbolen, quæ ad res opinione maiores explicandas valde vtilis eſt, vt Num. 13. Ibi vidimus monſtra quædam filiorum Henac de genere giganteo, quibus comparati quaſi locuſtæ videbamur. Notandus etiam eſt pleonaſmus Hebraicus: Cuius altitudo cedrorum altitudo eius: Latinus enim diceret, cuius altitudo eſt altitudo cedrorum. Eſt autem frequens vt Pſ. 104. Aharon, quem elegit ipſum. Iac. 4. Scienti igitur bonum facere, & non facienti peccatum eſt illi. — Pleonaſmus Hebraicus.

Et contriui fructum eius deſuper. Quoniam arbori aſſimilauit, perſtat in eadẽ ſimilitudine: & perinde eſt, ac ſi diceret: Omnino eum perdidi, eradicaui eum, & radices, fructuſque arefeci. Abſtuli ei opes, quæ erant vt fructus, & eum è terra ſua eieci. 25

Ego ſum qui aſcendere vos feci. Prius ex Ægypto eos eduxit, & deinde Amorræum exterminauit. Sed eſt in huiuſmodi rebus Hieronymi documentũ memoriæ mandandum: ſcripturam in laudibus Dei non ſolere ſeruare ordinẽ rerum geſtarũ, ſed frequenter prius narrare, quę poſterius geſta ſunt. Quod inquit, docere nos poterit Pſal. 77. & 104. vbi ſignorũ potentia, nõ ordo deſcribitur. Ipſi quoq; tituli pſalmorũ; vt — Regu. ſcriptura in laudibus Dei non ſeruat ordinem rerum geſtarum.

hiſtoria

hiſtoria tituli Pſ 51. De Doeg Idumæo, prius geſta eſt, quam illa tituli Pſalmi tertij de Abſalom contra patrem inſurgente.

Nazaræi. *Et de iuuenibus veſtris Nazaræos.* Nazaræi Domino ſe conſecrabant, & inter ceteros filios Iſrael erant ceu religioſi inter Chriſtianos. De eorum ritu, & conſecratione lege Num. 6. Nominis huius interpretationem habemus Iud. 16. Quia Nazaræus, id eſt, conſecratus
26 Domino, eſt. * Notãdum eſt autem in-
Sacræ religiones magnum Dei donũ. ter maxima beneficia Deum numerare ſe ex eorum filiis aliquos ſibi conſecraſſe: vt vel hinc conſtet quàm miſerabiliter inſaniant, qui hæreticos iam pridem ab Eccleſia catholica damnatos adhuc ſequi volunt, & in eamdem damnationem ſe inijciunt religionibus detrahẽtes, quas ſancti patres ſpiritu Dei afflati in maximam Chriſtianæ reipub. vtilitatem inſtituerunt ad Euangelicæ vitæ perfectionem æmulandam. Nec vero ſi pauci, aut etiam multi ab inſtituto ſuo degenerarunt, ideo inſtitutum ipſum reprehendendum eſt? nam neq; Chriſtiana religio, & lex, aut damnari, aut minoris fieri debet, quod tot modis ab eius puritate, & ſanctitate quotidie
27 recedant Chriſtiani.* Contra qui cœleſtia ſapiunt, vbi religionum miram ſanctitatem contemplantur, exclamant:
Pſal. 32. Beata gens, cuius eſt Dominus Deus eius, populus, quem elegit in hæreditatẽ ſibi.
Patres à religionibus extrahentes filios. Corripiũt etiam hæc verba immoderatum parentum affectum, qui filios ſuos, quos ad religionis altitudinem conuolaſſe vident, ita interdum lugẽt, ac ſi in ſepulchrum extuliſſent. Concedamus ſane naturæ ſenſum aliquem doloris, modo fidei quoque locus relinquatur, illudque firmum teneatur ad maiora illos, atque feliciora tranſijſſe. Doleant modice, quod dulci filiorum conſuetudine carent, ſed gaudeant ſine modo, quod in regis potentiſſimi aulã vocati ſunt, quod rex regum, & Dominus dominantium fecit de iuuenibus eorum Nazaræos. Omnia autem tentare, & omnes machinas admouere vt filios, quibus omnia proſpera optare debuerant, de tanta fœlicitate deijciant, & iterum ad ſæculi tumultus reuocẽt, miſerandæ cuiuſdam, & crudelis ignorantiæ, inuidæ, atque extremæ dementiæ eſt.

Et propinabatis Nazaræis vinũ. Quod lege prohibetur Num. 6.

Et prophetis mandabatis. Sicut Amaſias mandauit ipſi Hamos, cap. 7.

ALLEGORIA.

Hoc Iudęis dicitur, olim enim Deus 28
exterminauit Diabolum, à quo captiui tenebantur Iudæi, & hæretici ante baptiſmum, & aſcendere eos fecit de terra Ægypti, id eſt, in libertatem filiorũ Dei eos aſſeruit, & diu tolerauit eorum mores in deſerto, poſteaquam cœperũt adorare vitulum, & ſeditionem contra Dei miniſtros duces ſuos. Denique de filijs Iudęorum ſuſcitauit prophetas, & Nazaræos, Apoſtolos ſcilicet de quibus ait Matth. 12. Et ſi ego in Beelzebub eijcio dæmones, filij veſtri in quo eijciunt? Ideo ipſi iudices veſtri erunt. Sed & hodie ſuſcitat de filijs vtrorumque Nazaræos, id eſt, homines ſibi dicatos. Videas Romæ ſumptibus beatiſſimi Põtificis Gregorij XIII. iuuenes Chriſtianè educari ex gente Iudęorum conuerſos, & omnibus diſciplinis inſtrui ad ſuſcitandas tribus Iacob, & fæces Iſrael conuertendas. Quid? collegium, quod Germanicum dicitur, à Iulio III. Pont. Max. & inſtitutum Romæ, & S. patris noſtri Ignatij curę commiſſum, vt illud legibus temperaret, adoleſcenteſque optimæ indolis ex omnibus Germanię partibus euocaret, quod poſtea idẽ Gregorius XIII. annuis redditibus ampliſſimè locupletauit: quid eſt aliud, quàm quoddam ſacrum Nazaræorum ſeminarium, per quos Germaniæ placetur Deus, & hæreticorum tenebræ cœleſti luce diſſipentur?* Collegium vero An- 29
glicum eiuſdem ſancti Pontificis cura erectum, & ſuſtentatum, vbi Angli iuuenes pietate, & literis per homines noſtræ ſocietatis imbuuntur, Nazaræorũ etiam domus eſt, & prophetarum, quos Deus de filijs Anglorũ ſuſcitauit. Quibus mens vna eſt iuris etiam iurandi religione confirmata poſt ſtudia literarũ in patriam redire, vt aut veram religionem

nem iam diu profligatam reuocent, aut ſanguinem pro Chriſto, & animarum illarum ſalute intrepide effundant. E quorum numero, vt diximus, Rodulphus Ceruinus martyrij iam laurea coronatus victor triumphat, alij nonnulli citò fortaſſe triumphabunt. Propinant quidem hi homines Nazaræis ſuis vinum, id eſt, auertere eos conantur à veritate fidei, & à ſanctitate, quam tenere cœperunt: & prophetis ſuis, id eſt doctoribus ſanctę religionis, quos Deus mittit ex eorum gente, dicunt magnorum ſuppliciorum comminatione adhibita, Ne prophetetis: ſed nec ideo Deus prophetas, & Nazaræos ſuſcitare deſiſtit, nec illi à prophetando deterrentur.

TROPOLOGIA.

30 Sicut ſeptem nationes tenebant terram promiſſionis antequam introirēt filij Iſrael: ita ſeptem vitia, quæ capitalia vulgo dicuntur, occupare ſolent animas hominum, in quibus nondum habitat Deus. Iudæ ergo, & Iſraeli loquens beneficia, quibus illos affecit, recenſet, nec de ſeptem hoſtibus loquitur, ſed de eorum maximo, atque fortiſſimo, id eſt, de ſuperbia, quæ merito in Amorræo intelligitur, cuius altitudo quaſi cedrorum eſt, & fortis ipſe quaſi quercus, hoc enim expulſo, & cetera peccata expulſa intelliguntur. Habitabat Amorræus trans Iordanem in optima atque fertiliſſima terra, quæ multū poſtea profuit filijs Iſrael: ita ſuperbia optima quæque hominis occupat, optimū ingeniū, ſublimē, & acutam mentē eloquentiam, eruditionem, quibus abutitur ad honores captandos, & ad laudes hominum: quæ multum Eccleſiæ Chriſti prodeſſent, ſi ſuperbię, quaſi iniuſto poſſeſſori adimerentur. Et quia diu nos ſuſtinet Deus vocando, & ducendo donec ad hanc libertatem filiorum Dei qualis tamen in hac vita haberi poteſt, veniatur; ait: Ego *ſum, qui aſcendere vos feci de terra Aegypti, & duxi vos in deſerto quadraginta annis, vt poſſideretis terram Amorræi.*

Superbiæ.

A

B

Et ſuſcitaui de filijs veſtris in prophe-

31 *tas, & de iuuenibus veſtris Nazaræos.* Filij vocantur in ſcriptura cogitationes, quia proles mentis ſunt, vt obiter docet Hieronym. in ep. ad Oceanum, cuius initium eſt: Numquam fili Oceane, & Arnobius in Pſalm. 105. Quia ergo Deus in ſeruorum ſuorum cordibus mirabiliter operatur, & nunc cogitationes elicit, quę vel timore futuræ pœnę animum à peccando deterreant, nunc venturorum bonorum ſpe ad omnia perferenda inflamment, de filijs eorum dicitur ſuſcitare in prophetas. Quando vero mens Dei amore incaleſcit, & vitæ prioris pertæſa totam ſe Deo deuouet, atque à vino terrenarum conſolationum abſtinere in poſterum ſtatuit, vt diuinis perfruatur, de filijs eorum ſuſcitat Nazaræos. Sed cum (vt ſæpe vſu venit) tentata, atque pulſata ſæcularium voluptatum impulſu, ad eas ingrata mens venit relicta ſpe meliorum, tūc vinum propinatur Nazaræis. Cum cogitationes illæ futurorum bonorum, aut malorum cogitationibus præſertim vtilitatum obruuntur, tunc mandatur prophetis. Ne prophetetis.

Filij.

C

HISTORIA.

32 *Ecce ego ſtridebo ſubter vos.* Accommodat ſe loquenti propheticus ſpiritus, & quoniam paſtor erat ſanctus Hamos, è medio rure petit ſimilitudines. Hieron. Sicut plauſtrum ſtipulę, vel feni onere prægrauatum ſtridore, & ſonitu longe exululat: ſic & ego peccata veſtra vltra non ſuſtinens, & quaſi ſtipulam tradēs incēdio clamabo, & dicam: Perijt fuga à veloce, &c. Non eſt autem intelligendum, *Stridebo ſubter vos*, ita vt Deus fingatur peccatis, quaſi oneri, ſuppoſitus: ſed ſciamus תחת, id eſt, ſubter, aut ſub, nonnūquam ſignificare locum, in quo aliquis eſt. Exod. 16. Maneat vnuſquiſque apud ſemetipſum. Hebr. ſub ſe. 1. Reg. 14. Stemus in loco noſtro, & ne aſcendamus ad eos. Hebr. Stemus ſubter nos. Ita intelligitur illud Hab. 3. Ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat, id eſt, in me, vel in loco, vbi ſum. Zach. 12. Et habitabitur Ieruſalem rurſus in loco ſuo. Hebr. ſub ipſa.

D

Subter aut ſub.

Eſt.

Eſt ergo ſenſus. Quemadmodum ſtri-
det, & longe, lateque ſonat plauſtrum
onuſtum feno, magis, quàm ſi re alia ſo
lidiori oneretur, quæ conſidat, & im-
mobilis incumbat: ita ego in vobis, &
in terra veſtra audiri faciam magnum
ſtridorem, & moleſtiſſimum auribus
veſtris ſonum. * Prædicit autem capti-
uitatem, & tumultum, atque vlulatum,
33 & clamorem pugnantium, & cadentiū,
ſicut in hoc c. dixit: Et morietur in ſo-
nitu Moab, in clāgore tubæ. Chaldęus:
Ecce ego adducam ſuper uos tribula-
tionem, quæ coarctabit vos in locis ve
B ſtris, ſicut coarctatur plauſtrū manipu-
lis onuſtum. Pro quo ita vertit Quin-
quarboreus: Ecce ego ægrimoniā con-
tra vos adducam, moleſtiamque affe-
ram vobis in loca veſtra, quāta eſt plau
ſtri moleſtia, quando onuſtum eſt mani
pulis. Fenum pro paleis, aut manipulis
poſuit, vt Mich 4. congregauit eos, qua
ſi fenum areæ. Surge & tritura filia
Sion, &c. vt ibi explicabimus. Vti autē
eum hac ſimilitudine propter ſtridorē
tantum, non autem vt ſignificet ſe in-
ſtar plauſtri ſuper eos tranſiturum, vt
Lyranus, & nonnulli Hebræi intellexe
C runt, ex eo planum fit, quod plauſtrum
fortius premit & conculcat iacentes, ſi
terra, aut lapidibus onuſtum ſit, quam
feno, aut paleis: itaque ſuperuacuum
erat, & potius obſtabat, addere, Onuſtū
feno: ſed ad ſtridorem recte additū eſt,
quoniam magis ſtridet cum feno, aut
paleis plenum eſt.

ALLEGORIA.

34 Quanto cum ſonitu exciſi fuerint à
Romanis Iudæi ſcimus, quæ enim re-
gio inſignem eorum calamitatem, &
omni tragœdia miſerabiliorem non au
D diuit? omnia tunc paſſi ſunt, quæ nunc
ſermo propheticus prænuntiat. Hære-
tici quoque, ſi non in hac vita, certe in
futura, eadem ſupplicia tolerabunt, ne-
mo illa effugiet, niſi qui robuſtus corde
fuerit, & maluerit in paucorum dierū
vita, quàm in æterna periclitari, & om
nibus relictis, quæ apud hæreticos ha-
bebat, nudus effugerit ad Eccleſiam.

TROPOLOGIA.

Huiuſmodi hominibus captiuitatē
A minatur, venturoſque dicit in manus
crudeliſſimorum hoſtium, id eſt, dæmo
num, & vitiorum, vbi miſerrimam ſer-
uiant ſeruitutem, nam qui vnum Do-
minum Deum habere noluerunt, tot
dominos habere cogentur, quot ſunt
vitia, quibus tenentur. Greg. 32. Mor. c.
5. aliter atq; nos expoſuimus, hæc ver-
ba accipiens, quaſi Deus ſtrideat ſub
onere peccatorum, qui ſenſus etiā pro-
babilis eſt, ita inquit. Aliquando etiam
inſenſatis rebus propter infirmitatem
noſtram alta condeſcenſione ſe compa
rat, ſicut per Prophetā dicit: Ecce ego
B ſtridebo, &c. Quia enim fenum eſt vi-
ra carnalium, ſicut ſcriptum eſt: Om- Iſa. 40.
nis caro fenum: in eo quod Dominus
vitam carnalium patitur, more plau-
ſtri fenum ſe portare teſtatur. Cui ſub
feni onere ſtridere eſt pondera, & ini-
quitates peccantium cum querela to-
lerare.

HISTORIA.

Et peribit fuga à veloce. Ita vos capti 35
uitas occupabit, ac premet, vt veloces
fugere nequeant ſaluti ſuæ conſulturi,
C nec fortes timore perterriti poſſint for
titudinem ſuam oſtendere, nec robuſti
poterunt viribus hoſtium reſiſtere, nec
vlla, aut arte, aut virtute cum eis dimi-
care. Immo & audaciſſimus quiſque pu
tabit præclare ſecum agi, ſi vel omni-
bus, quæ poſſidebat, relictis, ac perditis
vitam ſuam nudus effugiēs ſeruare poſ-
ſit. Dixit inter cetera, *Et tenens arcum
non ſtabit*, id eſt, fugiet, quoniam, vt in
primum caput Hoſeæ diximus, Iſraeli-
tæ multum arcu vtebantur ad prælia,
& erant ſagittandi peritiſſimi. Hoc au-
tem dicit, quia pauciſſimi, ac pene nul
D li euaſerunt manus, & crudelitatem
Aſſyriorum.

TROPOLOGIA.

Hæc verba, & de futuri ſæculi pœnis
intelligi poſſunt, & de præſentis ſerui-
tute in peccatis. Nam qui velox ſole-
bat eſſe tardatus peccato, cui ſe ſponte
ſubiecit, non fugiet hanc ſeruitutem,
neque fortis olim, & pugnator. Solus
illam

illam effugiet, qui fuerit fortis corde, & renuntiauerit omnibus, ne Chriſto carere cogatur, & nudus effugerit ex laqueis ſæculi.

CAP. III.

AVdite verbum quod locutus eſt Dominus ſuper vos filij Iſrael: ſuper omnem cognationem, quam eduxi de terra Aegypti dicens. Tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ: idcirco viſitabo ſuper vos omnes iniquitates veſtras. Numquid ambulabunt duo pariter, niſi conuenerit eis? Numquid rugiet leo in ſaltu, niſi habuerit prædam? numquid dabit catulus leonis vocem de cubili ſuo, niſi aliquid apprehenderit? Numquid cadet auis in laqueum terræ abſque aucupe? Numquid auferetur laqueus de terra, antequã quid cœperit? Si clanget tuba in ciuitate, & populus non expaueſcet? ſi erit malum in ciuitate, quod Dominus non fecit? Quia non faciet Dominus Deus verbum, niſi reuelauerit ſecretũ ſuum ad ſeruos ſuos prophetas. Leo rugiet, quis non timebit? Dominus Deus locutus eſt, quis non prophetabit? Auditum facite in ædibus Azoti, & in ædibus terræ Aegypti: & dicite, Congregamini ſuper mõtes Samariæ, & videte inſanias multas in medio eius, & calumniã patientes in penetralibus eius. Et neſcierunt facere rectum dicit Dominus: theſaurizantes iniquitatẽ, & rapinas in ædibus ſuis. Propterea hæc dicit Dominus De-

A *us: Tribulabitur & circumietur terra: & detrahetur ex te fortitudo tua, & diripientur ædes tuæ, Hæc dicit Dominus: Quomodo ſi eruat paſtor de ore leonis duo crura aut extremũ auriculæ: ſic eruentur filij Iſrael, qui habitant in Samaria, in plaga lectuli & in Damaſci grabbato. Audite, & conteſtamini in domo Iacob, dicit Dominus Deus exercituum: quia in die cum*
B *viſitare cœpero præuaricationes Iſrael, ſuper eum viſitabo, & ſuper altaria Bethel: & amputabuntur cornua altaris, & cadent in terrã. Et percutiam domum hyemalem cum domo æſtiua: & peribunt domus eburneæ, & diſſipabuntur ædes multæ, dicit Dominus.*

HISTORIA.

Audite verbum quod locutus eſt Dominus ſuper vos. Quemadmodum ante diximus verba illa: Ego autem exterminaui Amorræũ, vniuerſo Iſraeli dici, id
C eſt, duodecim tribubus, quoniã æque in omnes conueninnt: ita nũc fieri docet Hier. nec immerito, cũ ipſe Propheta dicat: Super omnẽ cognationẽ, quã eduxi de terra Ægypti. Quod ergo ait: *ſuper vos*, eſt, contra vos, aut ad vos, vt iam diximus, & adhuc dicemus, & contra omnes tribus, quas eduxi ex Ægypto, vt intelligat Iudas ad ſe quoque hunc pertinere ſermonem.

Tantummodo vos cognoui. id eſt, Vos ſolos elegi in peculiarem populum, cuius Deus dicerer, & cui potiſſimum benefacerem. Et ideo peccãtes in me ma-
D iori digni eſtis ſupplicio. Ezec. 9. A ſanctuario meo incipite. Et. 1. Pe. 4. Quoniã tẽpus eſt, vt incipiat iudiciũ à domo Dei. Quæ verba Dñi magis ad miſericordiã, quàm ad irã pertinent, vt 2. Machab. 6. docemur. Etenim, inquit, multo tempore nõ ſinere peccatoribus ex ſentẽtia agere, ſed ſtatim vltiones adhibere, magni beneficij eſt indicium. Non enim, ſicut in alijs nationibus Do-

minus

ris,& gehennæ, & grauitate morborũ, A
& deſperatione quadam rerum:& tunc
rugit leo in ſaltu, quia habet prædam,
obijcitur enim eis quaſi leo iam iam di
laceraturus, ni cito reſipiſcant, & ad ſe
redeant, & quaſi catulus leonis, qui iã
aliquid apprehẽdit,& quaſi auceps, qui
laqueum tetendit nõ auferendum, an-
tequam quid ceperit. Cum hic leo ru-
Pſal.94. git, illud faciendum eſt quod monet
Dauid: Venite, adoremus, & procida-
mus,& ploremus ante Deum, qui fecit
nos. Vt enim rectè ait Rupertus, leonis
natura eſt inuẽta præda rugire, vt quod
cunque illud ſit animal, rugitu treme-
factum,& attonitũ concidat,& in præ-
dam fortiori non tam patienter, quàm
impatienter cedat. Porro leo per ſimi-
litudinem Deus fortiſſimus eſt, cuius
iræ reſiſtere nemo poteſt. Præda vero
eius eſt omnis electus, qui vbicumque
ſit, quoniam ad vitam eſt prædeſtina-
tus, ab ipſo Deo requiritur, vt ad vocẽ
eius, ſiue per angelum, ſiue per prophe-
tam, ſiue per ſcripturas auditã ille con-
tremiſcat, diemque iudicij, vel pœnam
gehennalem paueſcẽs totus humiliter
ſuccumbat, pœnitentiam apprehẽdat.
9 Hæc Rupertus. * Si hic auceps laqueũ
tetenderit, conſilium ſapientis audia- C
Prou.6. mus: Fac ergo quod dico fili mi,& te ip
ſum libera, quia incidiſti in manũ proxi
mi tui, Diſcurre, feſtina, ſuſcita amicum
tuum, (gemitibus videlicet pœnitẽtiæ,
& humilibus ac verecundis precibus)
ne dederis ſomnum oculis tuis, nec dor-
mitent palpebræ tuæ. Eruere quaſi da-
mula de manu, & quaſi auis de manu
aucupis. Leuemus animas graues à ter-
ra duplici penna, quam dixi, pœniten-
tia, & humilitate orationis, & cordis,
Prou.1. quia, vt idem ait; Fruſtra iacitur rete
ante oculos pennatorum.

Si clanget tuba in ciuitate. Argumen- D
tum facit à minori. Terret ciues tuba,
& bellum iam adeſſe perhorreſcunt:&
vos non terrent huiuſmodi Dei voces,
& minæ?

TROPOLOGIA.

Tuba belli ſignum eſt, & animos au-
dientium concitat, vt eſt apud princi-
pem poetarum;

Vt belli ſignum Laurenti Turnus ab 8. Æneid.
arce
Extulit, & rauco ſtrepuerunt cornua
cantu
Ex templo turbati animi, &c.

Tuba horrenda ſupremi iudicij to-
ties in Eccleſia clãgit, quoties de pro-
phetis, aut de Euangelio, ſiue de apoſto-
lis aliquid de die illa tremenda legitur:
& tamen peccatores ita obſurduerunt,
vt tantum clangorem non audiant,
adeo graui,& quaſi ferreo ſopore tenen-
tur, vt neque hoc ſono excitentur.
* Merito poeta magnus in ipſo veſtibu 10
B lo, atque in ipſis Orci faucibus ſoporẽ 6. Æneid.
collocauit, quem conſanguineum le-
thi appellat, & mala mentis gaudia: dũ
enim ita in voluptatibus ſeculi dor-
miunt homines,& malis, id eſt, perni-
cioſis gaudijs animum oblectant, proxi
mi gehennæ ſunt, neque ſentiunt, do-
nec poſt mortem iam ſero ſapientes vi-
dent, quàm facilis eſſet tranſitus ab illo
ſomno ad hanc mortem æternam, ab
illis gaudijs ad hunc perpetuum mœ-
rorem.

HISTORIA

Si erit malum in ciuitate. Malum ſiue
malitiam pro afflictione capi adnotaui
mus in illud Ioe. 2. Et præſtabilis ſuper
malitia. Hoc igitur dicit: Mala, quæ pa-
timini,& quæ patiemini, nolite in alias
cauſas referre, vt homines facere ſolẽt,
Deus iratus vobis hæc immittit. Atq;,
vt hoc certius eſſe intelligatis, quęcũq;
immittet, prius prophetis ſuis reuela-
bit,& per eos admonebimini. Videte er
go ne voces meas, & aliorum prophe-
tarum contemnatis. Eleganter notat
illorum hominum oſcitãtiam, quibus,
cum multa paterentur acerba, num-
quam in mentem veniebat Deum ſibi
merito eſſe iratum ſed quiduis aliud po
tius cogitabant eſſe cauſam, aut forte
fortuna illa euenire. Cuiuſmodi hodie
videas multos ſimiles omnino valetu-
dinarijs hominibus, qui cum ſępe intẽ-
perantia ſua ægrotent, nihil minus cau
ſam eſſe putant, quam intemperantiã.
Amant res ſeculi, neque poſſunt, ne-
que vero volũt perſuadere ſibi tot mala
impor-

importari ab ijs, quæ amant: quemad- A
modum Priamus apud Homerum cum
Helena loquens negat eam ſibi cauſam
eſſe malorum.
Iliad. 3. *Οὔτι μοι αἰτίη*, inquit, *ἐσσὶ, θεοὶ νύ μοι*
αἴτιοί εἰσιν,
Οἵ μοι ἐφόρμησαν πόλεμον πολύδακρυν
Ἀχαιῶν.
Nec tu cauſa mihi, diui mihi cauſa ma
lorum.
Qui commouerunt Danaum lacryma-
bile bellum.
11 Ita Dominus facere ſolet, vt ſupplicia,
quæ inferre hominibus parat, prius cũ
prophetis ſuis communicet. Ita diluuiũ B
communicauit cum Noe Gene. 6. euer
ſionem ciuitatum cum Abraham Gen.
18. & cum Lot, c. 19. euerſionẽ Niniues
cum Iona. Ac ſi dicat: Relinquite pſeu-
do prophetas, & diuinos illos veſtros,
qui conſiliorum Dei conſcij non ſunt,
& diligenter conſiderate quid prophe-
tæ Dei dicant. Cum autem dicit: *Non*
faciet Dominus Deus verbum, &c. Ver-
Verbum. bum pro re accipit, quod eſt in ſcriptu-
ra frequentiſſimum. Vt Iſai. 39. Non
fuit verbum, quod non oſtenderit eis
Ezecias in domo ſua. Vbi hoc notauit C
Hieronymus: Et ſtatim explicatur: Nõ
fuit res, quam non oſtenderim eis in
theſauris meis, vtroque loco eſt in He-
bræo דבר, id eſt, verbum. Ita intelligi-
tur illud Luc. 1. Quia non erit impoſſi-
bile apud Deum omne verbũ. Et Luc.
2. Tranſeamus vſque in Bethlehem, &
videamus hoc verbum, quod factũ eſt,
quod fecit Dominus, & oſtẽdit nobis.
12 * Eſt autem hæc phraſis Hebr. cuius iã
ſæpe meminimus, vt ponatur abſtractũ
(vt Dialecticorum more dicam) pro D
ſuo cõcreto actiue, aut paſſiue ſumpto,
id eſt, verbum pro re dicta. At non pro-
Liber pterea vbique ita exponendum eſt ver
phraſcon bum, male enim fecit, qui in phraſibus
ſacræ ſcri ſacræ ſcripturæ, quæ circumferuntur
pturæ. (& mea ſententia pium, cordatum, ſo-
brium que lectorem deſiderant) expo-
ſuit, In principio erat Verbum, id eſt,
ea res, aut quomodocunq; nomẽ illud
de quo locuturus ſum, appellãdum eſt.
Hæc enim interpretatio omnino tolle
re videtur ſententiam ſanctorum pro-
ceſſionem filij in Verbi nomine intelli

A gentium. Videmus hic, quam amice
Deus agat cum ſuis, quantum ſanctiſſi-
mos homines nõ ſolum amet, & indul
genter habeat, ſed etiam veneretur. Vi
detur enim quaſi nefas putare nõ face-
re eos conſiliorum ſuorum participes,
vt ventura videant, & prædicent, quæ
& paulo poſt, & multos poſt annos ho
mines viſuri ſunt, vt ex Dei conſortio,
& amicitia diuinitatem quandam acce
piſſe videantur, ſicut ſcriptum eſt: An-
nunciate, quæ ventura ſunt in futurũ, Iſai. 41.
& ſciemus quia dij eſtis vos. Cõtra ma-
li adeo ab hac diuinitate abſunt, vt etiã
B in ipſo inferorum limine conſiſtentes
ſecuri ſint, & longam ſibi pacem pro-
mittant, ſicut ait Paulus: Cum enim di
xerint: Pax, & ſecuritas, tunc repenti- 1. Theſ. 5.
nus eis ſuperueniet interitus, ſicut do-
lor in vtero habenti, & non effugient.
Leo rugijt, qui non timebit. Quemad-
modum rugiente leone cuncta terren- 13
tur animantia: ita loquẽte Deo omnes
nos timere oportet: & vos eius minas,
& me eius imperium. Quamuis igitur
propheta hactenus non fuerim, ſed pa-
ſtor, tamen non potui non audire vocẽ
C Dei mittentis me ad vos. Si enim Deus
alicui loquitur, & prophetare eũ iubet,
quomodo audebit non prophetare?
Auditum facite in ædibus Azoti. Qui-
cumque me auditis, vocate vicinas na-
tiones, vt congregẽtur, & videãt prius
quãta mala fecerit Iſrael, vt intelligãt,
quàm iuſte eum puniam. Azotus nobi-
lis ciuitas eſt Palæſtinorum, vt c. 1. dixi
mus, in qua ceteræ intelliguntur. Vult
autem has potiſſimũ nationes congre-
gari, quoniam illæ teſtes fuerant maxi
D morum Dei beneficiorum erga Iſrae-
lẽ. Ægyptij viderunt, quomodo Deus
illum populum auxerit, & quàm potẽ-
ter in libertatem aſſeruerit. Palæſtini
quotidie cum illis dimicantes cogno-
uerunt Dei præſentiam, & fauorem in
eos, & ita ab Iſraele tandem victi, & fe-
re conſumpti ſunt. Simul autem ingra-
uat ſupplicium, cum ſpectatores adhibet
eos, qui de Iſraelis calamitatibus læten
tur. Vnde 2. Reg. 1. Nolite annuntiare
in Geth, neque annuntietis in compi-
tis Aſcalonis, ne forte lætẽtur filiæ Phi
liſthijm, ne exultẽt filiæ incircũciſorũ.

14 *Congregamini ſuper montes Samariæ.*
Samaria. Samaria Metropolis eſt totius regni de
cem tribuum, à qua tota prouincia no-
men habet. Diſtat ab Ieruſalē ſedecim
(vt ita dicam) leucis in alto monte ædi
ficata, quem alter inferior cingit, ideo
ait. ſuper montes Samariæ. Poſtea in ho
norem Auguſti Cæſaris dicta eſt Seba-
ſte, id eſt, Auguſta, nunc tres tantum,
aut quatuor incolas habet. Sed cur pri-
mum Samaria dicta ſit docemur 3. Reg.
16. vbi de Amri rege Iſael ſcriptum eſt:
Emitq; montē Samariæ à Somer duo-
bus talentis argenti, & ædificauit eū, &
vocauit nomen ciuitatis, quā extruxe-
rat, nomine Somer domini montis Sa-
mariæ. Hoc autē loco licet & ciuitatē
intelligere, & totam prouinciam, vt ait
Hieronymus, quæ in montoſis ſita eſt.
Et videte inſanias. מהומת, à verbo
הום, quod eſt turbare, tumultuari, id
eſt, videte qui tumultus excitētur, quo-
modo inſanorum more ſe gerant, ado-
rant enim vitulos, & illis filios immo-
lant, &c. Chaldæus: Et videte conturba
tiones eius in gentes in medio eius.
Hunc eorum furorem in cultu idolo-
rum eleganter deſcripſit Hoſeas. c.7.
Tribulabitur, & circumietur terra. Vi
delicet ab Aſſyrijs.

TROPOLOGIA.

15 Iuſtificabitur Dominus in ſermoni-
bus ſuis, & in operibus ſuis, cum de no-
bis pœnas ſumere voluerit, & iniquiſſi-
mis etiam iudicibus vincet, cum iudica
bitur. Azotios, & Ægyptios iudices ci-
tat, qui teſtes fuerunt beneficiorum er
ga hunc populū, vt videant, quàm iuſte
modo in eundē animaduertat. Et nunc
Iudæi ipſi indurati, & Turcæ, & Agare-
ni omnes vocari poſſunt, vt ſimul vi-
deant & iniquitates noſtras, & miſeri-
cordias Domini, quod non ſimus con-
ſumpti. Si cōgregarentur hi ſuper mon
tes Samariæ, & ex alta ſpecula contem
plarentur peccata noſtra, qui pro Deo
pecuniam, & honorem, & Venerem co
limus, quaſi alteros vitulos nefarij Iero
boham, ſine dubio nomen Dei per nos
blaſphemaretur inter gētes. Si quis au-
tem videre vult inſanias multas in me-
dio huius ſpiritualis Samariæ, legat au-
ream beati Cypriani martyris epiſtolā
A ad Donatum, quæ ſecunda eſt in recen
tioribus codicibus, in veteribus ſecun-
da libri ſecundi, vbi cum Donato aſcen
dens ſuper mōtes Samariæ, inquit: Pau
liſper te credere ſubduci in montis ar-
dui verticem celſiorem, ſpeculare inde
rerum infra te iacentium facies, & ocu
lis in diuerſa porrectis ipſe à terrenis
contactibus liber fluctuātis mundi tur-
bines intuere. Iam ſeculi & ipſe miſere
beris, tuique admonitus, & plus in Deū
gratus, maiore lætitia, quod euaſeris,
gratulaberis. Cerne tu itinera latroni-
bus clauſa, maria obſeſſa prædonibus,
B cruento horrore caſtrorū bella vbique
diuiſa. * Madet orbis mutuo ſanguine; 16
& homicidium, cum admittūt ſinguli,
crimen eſt, virtus vocatur cum publice
geritur: impunitatem ſceleribus acqui-
rit non innocentiæ ratio, ſed ſæuitiæ
magnitudo. Iam ſi ad vrbes ipſas oculos
tuos, atque ora conuertas, celebritatē
offendes omni ſolitudine triſtiorem. Et
alia multa in eamdem ſententiam ele-
gantiſſime: quę video equidem de ſecu
lo, & de vita gentilium ab eo dici, ſed
quam aptè in noſtram cadāt, facile qui
leget, iudicabit. Quæ maior inſania,
C quàm homines ad regna cœleſtia voca
tos terrenis quiſquilijs inhærere? & ſē-
per victurum caducis, atq; perituris re-
bus affligi? & homines Ieſu Chriſti ſan-
guine liberatos calūniari pecuniæ cau-
ſa fratres ſuos eodem pretio, atque eo-
dem ſanguine redemptos? * Quare nō 17
eſt mirum Eccleſiam affligi, & circun-
dari ab inuiſibilibus inimicis, & detrahi
ex ea fortitudinem, & diripi ædes eius.
Fortitudo Eccleſiæ detrahitur, cum ſa-
pientium & charitate flagrantium epi-
ſcoporum, ac magiſtrorū numerus mi-
nuitur, cum infideles homines, aut etiā
ſcelerati regnant, cum pauci apparent,
D qui virtutum exemplo præeant: tunc
enim (vt eſt apud Iſaiam) Dominus Iſa. 3.
exercituum auferet à Ieruſalem fortem,
& virum bellatorem, iudicem, & pro-
phetam, & ſenem, & honorabilem vul-
tu, & conſiliarium, & ſapientem de ar-
chitectis, & prudentem eloquij miſtici.
Ædes eius diripiuntur, cum religioſarū
familiarum feruor tepeſcit, & langue-
ſcit deuotio, quæ diſceptio pœna pec-

catorum

catorum populi eſt, & quidem maxi- A
Sap. 6. ma, multitudo enim Sapientium ſani-
tas eſt orbis terrarum.
Samaria etiam eſt omnis anima, quę
mauult placere Ieroboham, id eſt, ho-
minibus, à quibus ſe iuuari poſſe credit,
quàm Deo, & cum ſe Iſraelitidem eſſe
glorietur, vitulos tamen aureos adorat
hoc eſt aurum, & argētum, & honores,
& voluptates. Montes huius nunc qui-
dem vocantur, vnde ipſa tota videri po
teſt. Hi mihi videntur fines, quos ipſa
ſibi proponit, & in quos actiones diri-
git ſuas, hinc enim tota cognoſcitur.
Nam ſi actiones ſolum ſpectes, videas B
multa in bonis, & in malis ſimilia, vi-
deas multa, quæ reprehendas cum lau-
danda ſint, quædam cōtra, quæ laudes,
cum ſint magis vituperatione digna.
At ſi fines contempleris, quorum cauſa
hæc fiunt, protinus nō ſolum de actio-
nibus, ſed etiam de anima iudicium fe-
18 ras. * Quare elegāter dominus: Lucer-
na corporis tui eſt oculus tuus oculus
eñ id eſt finis actionis, tamquā lucerna
Matth. 6. quædam adhibita caliginem remouet,
vt actiones, quales ſint, cognoſcantur.
Congregentur igitur Azotus, & Ægy-
ptus, id eſt, homines ab Euangelij luce
alieni ſuper hos montes Samariæ, & C
videbūt inſanias multas in medio eius,
id eſt, (vt ex Hebr. explicauimus) tur-
bas, & tumultus, quo ardore animi
quærantur diuitiæ, quò voluptates,
quantum ſeruiatur ambitioni, quàm ſit
mens inquieta, & perturbata in rebus
nihili aucupandis, quàm Dei creato-
ris, & ſupernorum bonorum, ac deniq;
ſui ipſius oblita, quàm ita affecta, ac ſi ip
ſa etiam cum corpore extinguenda eſ-
ſet. Protinus videnti ſubibit illud ſacri
vatis: Verum tamen vniuerſa vanitas
Pſal. 38. omnis homo viuens. Veruntamen in
imagine pertranſit homo, ſed & fruſtra D
cōturbatur. Theſaurizat, & ignorat cui
congregabit ea. An poteſt quidquam
fingi vel inſanius, vel ſtultius, quàm ita
angi, atque turbari ob ea, quæ ſis mo-
mento temporis relicturus? Optime
quoque idem: Beatus vir cuius eſt no-
Pſal. 39. men Domini ſpes eius, & non reſpexit
in vanitates, & inſanias falſas. Quæ
prętereà turbæ in illa, & quantæ? qui

A tumultus, cum aliud ambitio, aliud iu-
bet libido, aliud auaritia, aliud ira, &
quaſi venti validi in mari, ita inter ſe
fortes affectus, effrenatique compu-
gnant? Bonæ, & vtiles cogitationes ca
lumniam patiuntur in penetralibus e-
ius, malis atque ſecularibus accuſanti-
bus, & obtundentibus, & in modum ſpi
narum naſcentem Dei herbam ſuffo-
cantibus. * *Et neſcierunt facere rectum*, 19
quia actiones genere ſuo bonas praui fi
nes corrumpunt. *Theſaurizant iniqui-
tatem*, cum gratiam, & charitatem the-
ſaurizare deberent in diem, quo indica
B bit Deus occulta hominū, & quaſi hoc
parum ſit, *theſaurizāt rapinas in ædibus
ſuis*. Cum enim beneficia diuinæ miſe-
ricordiæ, & opera, ſi quæ fecerunt, aut
faciunt aliquando Deo grata, ſibi ipſis
tribuunt, quid aliud faciunt quam the-
ſaurizare rapinas? *Propterea tribulabi-
tur* huiuſmodi anima, & obſidebitur ab
hoſtibus ſuis, in quorum poteſtatem
plene Deo permittēte tradetur, & de-
trahetur fortitudo ex ea. Cum ſeptem
Sampſoni crines traduntur, recedit ab Iudi. 16.
eo fortitudo, & deficit, & infirmus eſt,
ſicut ceteri homines: & anima, quam-
uis ſancta, ſi ſeptem Spiritus ſancti do-
C na amittat, infirma eſt, ſicut ceteræ ani-
mæ. Eius etiam ædes, quas ego poten-
tias animæ eſſe arbitror, diripiuntur, cū
veritates, quæ erant mente cognitæ,
atque comprehenſæ ad recte agēdum,
euaneſcunt, aut obſcurantur, cum me-
moria nihil in ſe vtilium retinet, cum
voluntas virtutibus ſpoliatur, & vitio-
ſis affectionibus cedit.

HISTORIA.

Quomodo ſi eruat paſtor. Vtitur ſem-
per paſtoralibus exemplis. Significat
autem pauciſſimos fore, qui è captiui-
D tate Aſſyriorum liberentur. Itaque to-
tum populum decem tribuum, (nam
ei iam maxime loquitur,) quaſi ouem
dicit raptam à leone, cuius perexigua
pars liberatur, cū duo crura, aut extre-
mum auriculæ eruuntur, atque ea qui-
dem vilior, quàm leo pene abiecturus
erat: ita pauci liberabuntur, & ij pau-
peres, & abiecti, quos Aſſyrij contem-
pſerunt.

20 *In plaga lectuli, & in Damaſci graba-*
to Quidam ex recentioribus exiſtimãt,
nequaquam vertendum fuiſſe, In Da-
maſci grabato, ſed, In angulo grabati,
quoniam דמשק cum vrbs Damaſcus
eſt, litera ש punctum habet in ſiniſtro
latere, cum autem habet in dextero, ſi-
gnificat grabatum. At miror viros eru-
ditos non animaduertere ש apud vete
res nullum punctum habuiſſe, ſed à Iu-
dæis poſt multos annos inſcriptum, qui
ſæpe in punctis errauerunt, vt erraſſe
in hoc loco conſtat ex Hieronymo, &
Ruffino, Theodor. denique ex LXX. &
ex Chaldæo, qui omnes vrbem Dama-
ſcum ſignificari hic intellexerunt. Qua
re ſi Iudæis quibuſdã fidem habere vo-
lunt contra doctiſſimos, & antiquiſſi-
mos interpretes, liceat nobis per eos fi
dem habere doctiſſimis, & antiquiſſi-
mis interpretibus cõtra paucos Iudæos
ſæpe à veritate aberrantes. Hoc igitur
inquit. Sic eruentur filij Iſrael, qui ha-
bitant in Samaria, in plaga lectuli, & in
Damaſci grabato, id eſt, in regione le-
ctuli, in regione, in qua quieſcunt, vt in
lectulo, & in Damaſci grabato, hoc eſt,
quieſcunt etiam vt in lecto, in auxilio
Damaſci, & Syrorum. Vt enim feſſus
24 refocillatur in lecto, ſic illi fractas vires
auxilio Syrorum roborant. Exiſtimant
nihil ſibi eſſe timendum, cum auxilium
Syriæ habeant. Legimus enim Iſai. 7.
Phacee filium Romeliæ regem Iſrael
fœdus iniſſe cum Raſin rege Syriæ, &
iunctis exercitibus contra Iudam ve-
niſſe. Per irriſionem ergo dicit capien-
dos eſſe eos, qui ſibi tuti videbantur,
quoniam habitabant in Samaria, in qua
propter terræ aſperitatem, & altitudi-
nem montium, quibus natura munita
eſt, & propter multitudinem hominũ,
& opes, ita quieſcebant, vt qui in lectu-
lo dormiunt in vtramque aurem. Ideo
dixit, In Samaria, in plaga lectuli. Con-
fidunt etiam & ſecuri ſunt propter au-
xilium Damaſci, ideo dictum eſt, Et in
Damaſci grabato, vt erudite expoſuit.
Hieronymus.

TROPOLOGIA.

21 Multæ animæ peribunt ex his, quas
Samariæ nomine comprehendi dixi-
A mus, quoniam viribus ſuis, & fortitudi-
ni, atque potentiæ ſuæ confidunt, neq;
magis Deum inuocant, vt ſui miſerea-
tur, quàm ſi poſſent ipſæ ſine Deo ſur-
gere, & viam ſalutis ingredi. Confidunt
etiam amicorum ſuorum potentiæ, aut
amicitiæ principum virorum, aut do-
ctrinis Philoſophorum, & in ijs, quaſi
in grabato quodam Damaſci requie-
ſcunt. Sed eas demum paſtor Chriſtus
rapiet de ore leonis, qui circuit quæ-
rens quem deuoret, quæ extremæ in
mundo ſunt, & ignobiliores, quibus ſal
tem duo crura ſupererunt, & extremũ
B auriculæ, vnde eas bonus paſtor tenere
poſſit. Crura ſtudium eundi ad audien-
dum verbum Dei ſignificant, extremũ
auriculæ obediẽtiam non penitus amiſ
ſam. Si enim homo vel ex parte obedi-
re cœperit verbo Dei, quod audiuit,
Deus paterna ſua miſericordia illum
iuuabit, & ad plenam prouehet obediẽ
tiam. Crura etiã ſunt deſideria, vt qui-
dem Grego. docet lib. 6. Mor. c. 11 qui-
bus tanquam paſſibus quibuſdam, ani-
ma ad Deum accedit, vel ab eo recedit.
Animæ autem, quæ ſalua futura ſit, de-
ſideria ſatis non ſunt, ſed ſi his addatur
C obedientia cœleſtium mandatorum,
ex ore leonis eruetur.

HISTORIA.

Audite & conteſtamini. Iubet Domi- 22
nus Prophetam, & omnes, qui audie-
rint, palam hoc decem tribubus prædi-
care, earum altaria, & præcipue altare
vituli Bethel, quod apud illas erat om-
nium celeberrimum, diruenda eſſe ab
Aſſyrijs. Cornuum altaris meminit:
quoniam pulchriora erant, & hoſtia-
rum cruore imbuebantur.

D

TROPOLOGIA.

In magno, & miſerabili errore ver-
ſantur, qui idola colunt, nam vt illis
diuinos honores tribuunt, ita & diui-
nam immortalitatem concedere vidẽ-
tur. Id quodammodo etiam faciunt di
uitiarum, & honorum, & voluptatum
cultores, nunquam putant hæc interi-
tura, donec interijſſe vident, & dolor,
quem.

quem ex eorum interitu capiunt, indi- A
cat illos quaſi perpetua exiſtimaſſe. Nã
quæ, vt aliquando deponenda poſsidẽ-
tur, multo minus, cum deponuntur, do
lent. Quare Telamon, vt doceret ſe nõ
magnopere de filij morte dolere,

Ego, inquit, *cum genui, tum moriturum*
ſciui, & ei rei ſuſtuli.
Præterea ad Troiam cum miſi, ad defen-
dendam Græciam.
Sciebam me in mortiferum bellum, non in
epulas mittere.

Hunc mentis ſtuporem Babyloni obij-
Iſa. 47. cit Iſaias, quæ numquam opes ſuas fini
ri poſſe credebat: Et dixiſti: In ſempiter B
num ero domina: nõ poſuiſti hæc ſuper
cor tuum, neque recordata es nouiſſi-
mi tui, Idem de eadem vrbe cogitabat
Dan. 4. Nabuchodonoſor cum aiebat: Nonne
hæc eſt Babylon magna, quam ego ædi
ficaui in domum regni in robore forti-
tudinis meæ, & in gloria decoris mei?
Quoniam igitur ita de bonis ſuis iudi-
cant, atque ita in eis ſpem collocant
ſuam, vt ſatis ſe ſibi eſſe credant, Domi-
nus, vt perniciosum illis errorem exi-
mat, antequam loquatur, audire iubet,
qui adſunt, & quod audierint mox alijs C
conteſtari, vt magnum quippiam eſſe
23 intelligant quod dicitur. * Deinde ſu-
bijcit: *Quia in die cum viſitare cœpero*
præuaricationes Iſrael ſuper eum, viſita-
bo & ſuper altaria Bethel. Veniet dies,
quem toties per prophetas meos præ-
nuntio, dabunt aliquando mihi pœnas
impij præuaricatores opprimet illos
nec opinantes horrendum ſupplicium.
Tunc magnifica illa altaria Bethel di-
ruam, & cum idolis ſuis peribunt. Dij,
qui neque ſe, neque altaria ſua tueri D
poſſunt, quomodo vos tuebuntur ò mi
ſeri? Adimet Deus hominibus ſua ido-
la, honores, & opes, & voluptates, euer
tet altaria, id eſt, loca ipſa voluptatum,
etiam cornua, quæ pulcherrima ſunt,
& victimarum ſanguine tingebantur,
id eſt, ſpecioſiſſima quæque inſtrumen-
ta voluptatum, cœnacula, triclinia, hor
tos, arculas auro, atque argento obte-
ctas, pateras, & phialas gemmis diſtin-
ctas, lectos eburneos, & aureos, & mul-
ta huiuſmodi, quæ ingenioſa luxuria
excogitauit. Tunc amiſsis omnibus,

A quibus nitebantur, lugebunt filij Aegy-
pti, id eſt, ſeculi huius, qui indigni ſunt
terra promiſſionis, & reipſa illud veriſ-
ſimum eſſe ſentient, quod toties audi-
tum numquam ſatis intellexerant: An
ſperas in baculo arundineo, atque cõ-
fracto Aegypto, ſuper quem ſi incubue 4. Reg. 18.
rit homo, comminutus ingredietur ma
num eius, & perforabit eam? Sic eſt
Pharao Rex Aegypti omnibus, qui con
fidunt in ſe.

HISTORIA.

Et percutiam domum hiemalem. Re- 24
B ges enim, & magnates, cum voluptati-
bus indulgerent, domos habebant ebur
neas, vt de Achab legimus 3. Reg. vlt. &
diuerſas diuerſis anni tẽporibus domos.

TROPOLOGIA.

Sancti viri, quia peregrinari ſe vidẽt,
& non habere manentem ciuitatem, in
tabernaculis, & in caſulis potius habi-
tant, quam in domibus, ſicut de Abra-
ham ſcripſit Paulus: Fide demoratus eſt Hebr. 11.
in terra repromiſsionis, tanquam in
aliena, in caſulis habitando cum Iſaac,
C & Iacob cohæredibus repromiſſionis
eiuſdem. Expectabat enim fundamenta
habentem ciuitatem, cuius artifex, &
conditor Deus. At filij huius ſæculi, ha
bitatores terræ, non hoſpites vocaue-
runt nomina ſua in terris ſuis, & domos
magnas extruunt, ac ſi in eis eſſent diu
commoraturi. Quid eſt autem ædifica-
re domos, niſi ſtabilem requiem, & fir-
mam in hac vita quęrere, qua ſe ab iniu
rijs laborum, & calamitatum, quaſi im-
bris, & frigoris protegant? & beate ſi
D poſſint, in hac mortalitate viuant, quo
niam de alia vita non cogitant? Ideo Io
nadab filiis Rechab vir ſanctus præce-
pit filiis ſuis: Domum nón ædificabitis, Iere. 35.
ſed in tabernaculis habitabitis cunctis
diebus veſtris, vt viuatis multis diebus
ſuper faciem terræ, in qua vos peregri-
namini. Aduerſus hiemem, id eſt, in
tempus, quo res aduerſæ vrgebunt, do
mos hiemales parant, hoc eſt ſubſidia,
quæ poſſunt, pecunias, amicos, poten
tiam. Sed quia res ſecundas magna etiã
incommoda conſequi ſolent, inuidiæ,
inſidiæ, metus, morbi varij, furta, ra-

A pinæ, aduerſus hæc, quaſi aduerſus feruorem æſtatis domos æſtatis cōſtruunt.
25 *Cum uero ſe bonos viros, & virtutis amatores, & ad omnia toleranda fortes eſſe ſimulant, vt tranquillius viuant, meliuſque nullo interturbante voluptatibus ſuis perfruantur, quaſi domos eburneas ædificant, quæ pulchræ, & candidæ, & fortes ſunt. Sed Dominus percutit domum hiemalem cum æſtiua, quia quantumuis ſe aduerſus omnia incommoda preparent, ſæpe non patitur eos pericula euadere, quæ fugiebant, ſed adimit omnia ſubſidia illa, quæ comparant, & magnis eos cala-
B mitatibus affligit in hac vita, aut certe in futura, aduerſus cuius incommoda nihil parattunt. Domus eburneæ pereunt, cum illi, qui candidi, & fortes habebantur, qui ſint apparet, & neceſſitate aliqua coacti perſonam detrahunt, ſeque ipſos produnt. Veluti idem ipſe Achab, qui domum eburneam feciſſe
3.Reg.vl. ſcribitur, iturus in Ramoth Galaad ſimulauit ſe voluntatem Dei ſcire velle per prophetas, & ei obtemperare, ſed tandem pſeudoprophetis credere maluit: & Michæam prophetam Domini, qui verum Dei reſponſum reddiderat
C contra quàm ipſe vellet, in carcerem mitti iuſſit, & ſuſtentari pane tribulationis, & aqua anguſtiæ. Denique multæ ædes diſſipabuntur, quia ſolatia filiorum huius ſæculi, & ſubſidia, quæ ad placide, & cum voluptate viuendum comparant, Deus diſſipabit, atq; ipſos non in domos pulchras, ſed in teterrimum carcerem deduci iubebit, vnde numquā exeundi facultas ſit, ſed quidquid hic ceperunt voluptatis contra Dei legem, æternis ſupplicijs luant.

CAP. IIII.

D *AVdite verbū hoc vaccæ pingues, quæ eſtis in monte Samariæ: quæ calumniam facitis egenis, & cōfringitis pauperes: quæ dicitis Do-*

A *minis veſtris, Afferta & bibemus. Iurauit Dominus Deus in ſancto ſuo, quia ecce dies venient ſuper vos, & leuabunt vos in contis, & reliquias veſtras in ollis feruentibus. Et per aperturas exhibitis altera contra alteram, & proiiciemini in Armon, dicit Dominus, Venite ad Bethel, & impie agite: ad Galgalam, & multiplicate præuaricationem: & offerte mane victimas ve-*
B *ſtras, tribus diebus decimas veſtras: Et ſacrificate de fermentato laudem: & vocate voluntarias oblationes, & annuntiate: ſic enim voluiſtis filij Iſrael, dicit Dominus Deus. Vnde & ego dedi vobis ſtuporem dentium in cunctis vrbibus veſtris, & indigentiam panum in omnibus locis veſtris: & non eſtis reuerſi ad me, dicit Dominus. Ego quoque prohibui à vobis imbrem,*
C *cum adhuc tres menſes ſupereſſent vſque ad meſſem: & plui ſuper vnam ciuitatem, & ſuper alteram ciuitatē non plui: pars vna cōpluta eſt, & pars ſuper quam non plui, aruit. Et venerunt duæ & tres ciuitates ad vnam ciuitatem, vt biberent aquam, & non ſunt ſatiatæ: & non rediſtis ad me, dicit Dominus. Percuſsi vos in vento vrente & in aurugine: multitudinem hor-*
D *torum veſtrorum, & vinearum veſtrarum oliueta veſtra & ficeta veſtra comedit eruca: & non rediſtis ad me, dicit Dominus. Miſi in vos mortem in via Aegypti, percuſsi in gladio iuuenes veſtros vſque ad captiuitatem equorum veſtrorum: & aſcendere feci putredinem caſtrorum veſtrorum in nares ve-*

ſtras,

ſtras: & non rediſtis ad me, dicit Dominus. Subuerti vos, ſicut ſubuertit Deus Sodomam & Gomorrham, & facti eſtis quaſi torris raptus ab incendio: & non rediſtis ad me, dicit Dominus. Quapropter hæc faciam tibi Iſrael: poſtquam autem hæc fecero tibi, præparare in occurſum Dei tui Iſrael. Quia ecce formās montes, & creans ventum, & annuntians homini eloquium ſuū, faciens matutinā nebulam, & gradiens ſuper excelſa terræ: Dominus Deus exercituum nomen eius.

Gene. 19.

HISTORIA.

1 *Audite verbum hoc vaccæ pingues.* Theodoretus cū paucis exiſtimat Prophetam nunc ſermonem conuertere ad vxores optimatum decem tribuum, quoniam dicit vaccæ pingues. At Hieronymus, & Ruffinus, & alij, viris hæc dici multo melius arbitrantur. Nam & hactenus non mulieribus, ſed viris locutus eſt, & quæ ſequuntur per totum caput, ad viros pertinent, in quibus ſolēt & mulieres comprehendi cum eodem vitio laborant, quod reprehenditur in viris. Quare recte Chaldæus vertit: Audite verbum iſtud diuites ſubſtantiarū, qui eſtis in monte Samariæ. Et in Hebræo nunc verba feminei generis adduntur propter vaccas, nunc maſculini, quoniam ſenſus magis quàm verba ſpectantur. Itaque vaccas pingues vocat optimates, ſiue diuites ſubſtantiarū vt vertit Chaldæus. Quod nomen recte in eos conuenit, quoniā ventri tantum, & delicijs indulgebant: in quo etiā ſignificat (vt ait Hieronymus) eos nō agriculturæ, ſed immolationi, & eſui præparatos eſſe, id eſt, occiſioni, & captiuitati. In Heb. eſt, vaccæ Baſan, ideo Lxx. verterunt, *δαμάλεις τῆς Βασάν*, id eſt, vitulæ Baſan, ſiue (vt eſt apud Hieronymum & Theodor. *δαμάλεις τῆς Βασανίτιδος*, vitulæ Baſanitidis, id eſt, regionis Baſan. Aquila, & Theodotio, vt A refert Hieronymus ſimiliter verterunt Vaccæ Baſan. Nos, inquit, Symmachi interpretationem ſecuti, qui ait, *αἱ βόες εὔτροφοι*, id eſt, boues ſaginatæ, vaccas pingues interpretati ſumus. Eſt autem Baſan regio trans Iordanem, vt videmus Ioſue. 17. & 4. Reg. 10. ſupra terram Galaad, vbi erant paſcua fertiliſſima, & pinguiſſimæ vaccæ. Ideo Deut. 32. ſcriptum eſt: Butyrum de armento, & lac de ouibus cum adipe agnorum, & arietum filiorum Baſan. Itaque perinde eſt, ac ſi nos diceremus, vaccæ fluuij Anę, quas ſcimus propter paſcuorū vbertatem grandiores eſſe, atque pinguiores. B Recte ergo Hieronymus vertit, Pingues, non enim eſt ſermo de habitantibus in Baſan, cum dicat: Quæ eſtis in monte Samariæ, de quo diximus cap. 3. num. 6.

Balam

ROPOLOGIA.

2 Vaccas pingues, ſiue bene enutritas, vt vertit Symmachus, diuites oppreſſores pauperum intelligit, vt iam diximus. Sed modo etiam ſuperbos intelligamus, qui bonorum ciborum copia pingueſcunt, nobilitate, eruditione, ſan C ctitatis opinione, virtutibus. Recte etiā intelligemus auaros, crudeleſque principes populi Chriſtiani cuiuſcunque conditionis ſint. Et habitant in monte Samariæ, quia ſuper alios eriguntur ſuperbi, & magna ſibi pollicentur. Sed quia quātumuis fortes ſibi videantur, & magna facturi, infirmiores in dies fiunt, & vitijs ſuccumbunt, merito non tauri, ſed vaccæ dicti ſunt. Dicūtur etiā in Hebræo vaccę Baſan, id eſt, ignominioſæ, vt interpretatur Hieronymus quoniam ſcriptū eſt, Vbi fuerit ſuperbia, ibi erit & contumelia, id eſt, ignomi D nia, id enim ſignificat קרון In Hebræo eſt. venit ſuperbia, & veniet ignominia: incider enim ſuperbus in multa peccata, quæ magnam ei ignominiam afferent, & quorum cauſa multis contumelijs afficietur.

Diuites vaccę pingues, & ſuperbi.

Prou. 11.

HISTORIA.

Quæ calumniam facitis egenis. & con-

hiſtoria tituli Pſ. 51. De Doeg Idumæo,
prius geſta eſt, quam illa tituli Pſalmi
tertij de Abſalom contra patrem in-
ſurgente.

Nazaræi.

Et de iuuenibus veſtris Nazaræos. Na
zaræi Domino ſe conſecrabant, & inter
ceteros filios Iſrael erant ceu religioſi
inter Chriſtianos. De eorum ritu, &
conſecratione lege Num. 6. Nominis
huius interpretationem habemus Iud.
16. Quia Nazaræus, id eſt, conſecratus
26 Domino, eſt. * Notãdum eſt autem in-
ter maxima beneficia Deum numera-
re ſe ex eorum filiis aliquos ſibi conſe-
craſſe: vt vel hinc conſtet quàm miſera
bilitet inſaniant, qui hæreticos iam pri
dem ab Eccleſia catholica damnatos
adhuc ſequi volunt, & in eamdem dam
nationem ſe iniiciunt religionibus de-
trahẽtes, quas ſancti patres ſpiritu Dei
afflati in maximam Chriſtianæ reipub.
vtilitatem inſtituerunt ad Euangelicæ
vitæ perfectionem æmulandam. Nec
vero ſi pauci, aut etiam multi ab inſtitu
to ſuo degenerarunt, ideo inſtitutum
ipſum reprehendendum eſt: nam neq;
Chriſtiana religio, & lex, aut damnari,
aut minoris fieri debet, quod tot modis
ab eius puritate, & ſanctitate quotidie
recedant Chriſtiani.* Contra qui cœle
27 ſtia ſapiunt, vbi religionum miram ſan
ctitatem contemplantur, exclamant:
Beata gens, cuius eſt Dominus Deus e-
ius, populus, quem elegit in hæreditatẽ
ſibi. Corripiũt etiam hæc verba immo-
deratum parentum affectum, qui filios
ſuos, quos ad religionis altitudinem
conuolaſſe vident, ita interdum lugẽt,
ac ſi in ſepulchrum extuliſſent. Conce-
damus ſane naturæ ſenſum aliquem do
loris, modo fidei quoque locus relin-
quatur, illudque firmum teneatur ad
maiora illos, atque feliciora tranſijſſe.
Doleant modice, quod dulci filiorum
conſuetudine carent, ſed gaudeant ſine
modo, quod in regis potentiſſimi aulã
vocati ſunt, quod rex regum, & Domi-
nus dominantium fecit de iuuenibus
eorum Nazaræos. Omnia autem tenta
re, & omnes machinas admouere vt fi-
lios, quibus omnia proſpera optare de-
buerant, de tanta fœlicitate deijciant,
& iterum ad ſæculi tumultus reuocẽt,
miſerandæ cuiuſdam, & crudelis igno-
rantiæ, inuidæ, atque extremæ demen-
tiæ eſt.

Sacræ religiones magnum Dei donũ.

Pſal. 32.

Patres à religionibus extrahentes filios.

Et propinabatis Nazaræis vinũ. Quod
lege prohibetur Num. 6.

Et prophetis mandabatis. Sicut Ama-
ſias mandauit ipſi Hamos, cap. 7.

ALLEGORIA.

Hoc Iudęis dicitur, olim enim Deus 28
exterminauit Diabolum, à quo captiui
tenebantur Iudæi, & hæretici ante ba-
ptiſmum, & aſcendere eos fecit de ter-
ra Ægypti, id eſt, in libertatem filiorũ
Dei eos aſſeruit, & diu tolerauit eorum
mores in deſerto, poſteaquam cœperũt
adorare vitulum, & ſeditionem contra
Dei miniſtros duces ſuos. Denique de
filijs Iudęorum ſuſcitauit prophetas, &
Nazaræos, Apoſtolos ſcilicet de quibus
ait Matth. 12. Et ſi ego in Beelzebub
eijcio dæmones, filij veſtri in quo ei-
ciunt? Ideo ipſi iudices veſtri erunt. Sed
& hodie ſuſcitat de filijs vtrorumque
Nazaræos, id eſt, homines ſibi dicatos.
Videas Romæ ſumptibus beatiſſimi Põ
tificis Gregorij XIII. iuuenes Chriſtia-
nè educari ex gente Iudęorum conuer
ſos, & omnibus diſciplinis inſtrui ad ſu
ſcitandas tribus Iacob, & fæces Iſrael
conuertendas. Quid? collegium, quod
Germanicum dicitur, à Iulio III. Pont.
Max. & inſtitutum Romæ, & S. patris
noſtri Ignatij curę commiſſum, vt illud
legibus temperaret, adoleſcenteſque
optimæ indolis ex omnibus Germanię
partibus euocaret, quod poſtea idẽ Gre
gorius XIII. annuis redditibus ampliſſi
mè locupletauit: quid eſt aliud, quàm
quoddam ſacrum Nazaræorum ſemina
rium, per quos Germaniæ placetur
Deus, & hæreticorum tenebræ cœleſti
luce diſſipentur?* Collegium vero An 29
glicum eiuſdem ſancti Pontificis cura
erectum, & ſuſtentatum, vbi Angli iuue
nes pietate, & literis per homines no-
ſtræ ſocietatis imbuuntur, Nazaræorũ
etiam domus eſt, & prophetarum, quos
Deus de filijs Anglorũ ſuſcitauit. Qui-
bus mens vna eſt iuris etiam iurandi re
ligione confirmata poſt ſtudia literarũ
in patriam redire, vt aut veram religio-
nem

A nem iam diu profligatam reuocent, aut ſanguinem pro Chriſto, & animarum illarum ſalute intrepide effundant. E quorum numero, vt diximus, Rodulphus Ceruinus martyrij iam laurea coronatus victor triumphat, alij nonnulli citò fortaſſe triumphabunt. Propinant quidem hi homines Nazaræis ſuis vinum, id eſt, auertere eos conantur à veritate fidei, & à ſanctitate, quam tenere cœperunt: & prophetis ſuis, id eſt doctoribus ſanctę religionis, quos Deus mittit ex eorum gente, dicunt magnorum ſuppliciorum comminatione adhibita, Ne prophetetis: ſed nec ideo Deus prophetas, & Nazaræos ſuſcitare deſiſtit, nec illi à prophetando deterrentur.

TROPOLOGIA.

30 Sicut ſeptem nationes tenebant terram promiſſionis antequam introirēt

Superbia. filij Iſrael: ita ſeptem vitia, quæ capitalia vulgo dicuntur, occupare ſolent animas hominum, in quibus nondum habitat Deus. Iudæ ergo, & Iſraeli loquens beneficia, quibus illos affecit, recenſet, nec de ſeptem hoſtibus loquitur, ſed de eorum maximo, atque fortiſſimo, id eſt, de ſuperbia, quæ merito in Amorræo intelligitur, cuius altitudo quaſi cedrorum eſt, & fortis ipſe quaſi quercus, hoc enim expulſo, & cetera peccata expulſa intelliguntur. Habitabat Amorræus trans Iordanem in optima atque fertiliſſima terra, quæ multū poſtea profuit filijs Iſrael: ita ſuperbia optima quæque hominis occupat, optimū ingeniū, ſublimē, & acutam mentē eloquentiam, eruditionem, quibus abutitur ad honores captandos, & ad laudes hominum: quæ multum Eccleſiæ Chriſti prodeſſent, ſi ſuperbię, quaſi iniuſto poſſeſſori adimerentur. Et quia diu nos ſuſtinet Deus vocando, & ducendo donec ad hanc libertatem filiorum Dei qualis tamen in hac vita haberi poteſt, veniatur; ait: *Ego ſum, qui aſcendere vos feci de terra Aegypti, & duxi vos in deſerto quadraginta annis, vt poſſideretis terram Amorrai.*

Et ſuſcitaui de filijs veſtris in prophe-

tas, & de iuuenibus veſtris Nazaræos. Fi 31

Filij. lij vocantur in ſcripturæ cogitationes, quia proles mentis ſunt, vt obiter docet Hieronym. in ep. ad Oceanum, cuius initium eſt: Numquam fili Oceane, & Arnobius in Pſalm. 105. Quia ergo Deus in ſeruorum ſuorum cordibus mirabiliter operatur, & nunc cogitationes elicit, quę vel timore futuræ pœnę animum à peccando deterreant, nunc venturorum bonorum ſpe ad omnia perferenda inflamment, de filijs eorum dicitur ſuſcitare in prophetas. Quando B vero mens Dei amore incaleſcit, & vitæ prioris pertæſa totam ſe Deo deuouet, atque à vino terrenarum conſolationum abſtinere in poſterum ſtatuit, vt diuinis perfruatur, de filijs eorum ſuſcitat Nazaræos. Sed cum (vt ſæpe vſu venit) tentata, atque pulſata ſæcularium voluptatum impulſu, ad eas ingrata mens venit relicta ſpe meliorum, tūc vinum propinatur Nazaræis. Cum cogitationes illæ futurorum bonorum, aut malorum cogitationibus præſertim vtilitatum obruuntur, tunc mandatur prophetis. Ne prophetetis.

C HISTORIA.

Ecce ego ſtridebo ſubter vos. Accommo 32

dat ſe loquenti propheticus ſpiritus, & quoniam paſtor erat ſanctus Hamos, è medio rure petit ſimilitudines. Hieron. Sicut plauſtrum ſtipulę, vel feni onere prægrauatum ſtridore, & ſonitu longe exululat: ſic & ego peccata veſtra vltra non ſuſtinens, & quaſi ſtipulam tradēs incēdio clamabo, & dicam: Perijt fuga à veloce, &c. Non eſt autem intelligendum, *Stridebō ſubter vos*, ita vt Deus fin D gatur peccatis, quaſi oneri, ſuppoſitus: ſed ſciamus תחת, id eſt, ſubter, aut ſub, Subter aut ſub. nonnūquam ſignificare locum, in quo aliquis eſt. Exod. 16. Maneat vnuſquiſque apud ſemetipſum. Hebr. ſub ſe. 1. Reg. 14. Stemus in loco noſtro, & ne aſcendamus ad eos. Hebr. Stemus ſubter nos. Ita intelligitur illud Hab. 3. Ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat, id eſt, in me, vel in loco, vbi ſum. Zach. 12. Et habitabitur Ieruſalem rurſus in loco ſuo; Hebr. ſub ipſa.

Eſt.

Eſt ergo ſenſus. Quemadmodum ſtri- A
det, & longe, lateque ſonat plauſtrum
onuſtum feno, magis, quàm ſi re alia ſo
lidiori oneretur, quæ conſidat, & im-
mobilis incumbat: ita ego in vobis, &
in terra veſtra audiri faciam magnum
ſtridorem, & moleſtiſſimum auribus
veſtris ſonum. * Prædicit autem capti-
uitatem, & tumultum, atque vlulatum,
33 & clamorem pugnantium, & cadentiũ,
ſicut in hoc c. dixit: Et morietur in ſo-
nitu Moab, in clãgore tubæ. Chaldęus:
Ecce ego adducam ſuper uos tribula-
tionem, quæ coarctabit vos in locis ve
ſtris, ſicut coarctatur plauſtrũ manipu- B
lis onuſtum. Pro quo ita vertit Quin-
quarboreus: Ecce ego ægrimoniã con-
tra vos adducam, moleſtiamque affe-
ram vobis in loca veſtra, quãta eſt plau
ſtri moleſtia, quando onuſtum eſt mani
pulis. Fenum pro paleis, aut manipulis
poſuit, vt Mich 4. congregauit eos, qua
ſi fenum areæ. Surge & tritura filia
Sion, &c. vt ibi explicabimus. Vti autẽ
eum hac ſimilitudine propter ſtridorẽ
tantum, non autem vt ſignificet ſe in-
ſtar plauſtri ſuper eos tranſiturum, vt
Lyranus, & nonnulli Hebræi intellexe
runt, ex eo planum fit, quod plauſtrum C
fortius premit & conculcat iacentes, ſi
terra, aut lapidibus onuſtum ſit, quam
feno, aut paleis: itaque ſuperuacuum
erat, & potius obſtabat, addere, Onuſtũ
feno: ſed ad ſtridorem recte additũ eſt,
quoniam magis ſtridet cum feno, aut
paleis plenum eſt.

ALLEGORIA.

34 Quanto cum ſonitu exciſi fuerint à
Romanis Iudæi ſcimus, quæ enim re-
gio inſignem eorum calamitatem, &
omni tragœdia miſerabiliorem non au
diuit? omnia tunc paſſi ſunt, quæ nunc D
ſermo propheticus prænuntiat. Hære-
tici quoque, ſi non in hac vita, certe in
futura, eadem ſupplicia tolerabunt, ne-
mo illa effugiet, niſi qui robuſtus corde
fuerit, & maluerit in paucorum dierũ
vita, quàm in æterna periclitari, & om
nibus relictis, quæ apud hæreticos ha-
bebat, nudus effugerit ad Eccleſiam.

TROPOLOGIA.

Huiuſmodi hominibus captiuitatẽ
A minatur, venturoſque dicit in manus
crudeliſſimorum hoſtium, id eſt, dæmo
num, & vitiorum, vbi miſerrimam ſer-
uiant ſeruitutem, nam qui vnum Do-
minum Deum habere noluerunt, tot
dominos habere cogentur, quot ſunt
vitia, quibus tenentur. Greg. 32. Mor. c.
5. aliter atq; nos expoſuimus, hæc ver-
ba accipiens, quaſi Deus ſtrideat ſub
onere peccatorum, qui ſenſus etiã pro-
babilis eſt, ita inquit. Aliquando etiam
inſenſatis rebus propter infirmitatem
noſtram alta condeſcenſione ſe compa
rat, ſicut per Prophetã dicit: Ecce ego
B ſtridebo, &c. Quia enim fenum eſt vi-
ta carnalium, ſicut ſcriptum eſt: Om- Iſa. 40.
nis caro fenum: in eo quod Dominus
vitam carnalium patitur, more plau-
ſtri fenum ſe portare teſtatur. Cui ſub
feni onere ſtridere eſt pondera, & ini-
quitates peccantium cum querela to-
lerare.

HISTORIA.

Et peribit fuga à veloce. Ita vos capti 35
uitas occupabit, ac premet, vt veloces
fugere nequeant ſaluti ſuæ conſulturi,
C nec fortes timore perterriti poſſint for
titudinem ſuam oſtendere, nec robuſti
poterunt viribus hoſtium reſiſtere, nec
vlla, aut arte, aut virtute cum eis dimi-
care. Immo & audaciſſimus quiſque pu
tabit præclare ſecum agi, ſi vel omni-
bus, quæ poſſidebat, relictis, ac perditis
vitam ſuam nudus effugiẽs ſeruare poſ-
ſit. Dixit inter cetera, *Et tenens arcum
non ſtabit*, id eſt, fugiet, quoniam, vt in
primum caput Hoſeæ diximus, Iſraeli-
tæ multum arcu vtebantur ad prælia,
& erant ſagittandi peritiſſimi. Hoc au-
tem dicit, quia pauciſſimi, ac pene nul
D li euaſerunt manus, & crudelitatem
Aſſyriorum.

TROPOLOGIA.

Hæc verba, & de futuri ſæculi pœnis
intelligi poſſunt, & de præſentis ſerui-
tute in peccatis. Nam qui velox ſole-
bat eſſe tardatus peccato, cui ſe ſponte
ſubiecit, non fugiet hanc ſeruitutem,
neque fortis olim, & pugnator. Solus
illam

illam effugiet, qui fuerit fortis corde, & renuntiauerit omnibus, ne Chriſto carere cogatur, & nudus effugerit ex laqueis ſæculi.

CAP. III.

AVdite verbum quod locutus eſt Dominus ſuper vos filij Iſrael: ſuper omnem cognationem, quam eduxi de terra Aegypti dicens: Tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ: idcirco viſitabo ſuper vos omnes iniquitates veſtras. Numquid ambulabunt duo pariter, niſi conuenerit eis? Numquid rugiet leo in ſaltu, niſi habuerit prædam? numquid dabit catulus leonis vocem de cubili ſuo, niſi aliquid apprehenderit? Numquid cadet auis in laqueum terræ abſque aucupe? Numquid auferetur laqueus de terra, antequã quid ceperit? Si clanget tuba in ciuitate, & populus non expaueſcet? ſi erit malum in ciuitate, quod Dominus non fecit? Quia non faciet Dominus Deus verbum, niſi reuelauerit ſecretũ ſuum ad ſeruos ſuos prophetas. Leo rugiet, quis non timebit? Dominus Deus locutus eſt, quis non prophetabit? Auditum facite in ædibus Azoti, & in ædibus terræ Aegypti: & dicite, Congregamini ſuper mõtes Samariæ, & videte inſanias multas in medio eius, & calumniã patientes in penetralibus eius. Et neſcierunt facere rectum dicit Dominus: theſaurizantes iniquitatẽ, & rapinas in ædibus ſuis. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Tribulabitur & circumietur terra: & detrahetur ex te fortitudo tua, & diripientur ædes tuæ. Hæc dicit Dominus: Quomodo ſi eruat paſtor de ore leonis duo crura, aut extremũ auriculæ: ſic eruentur filij Iſrael, qui habitant in Samaria, in plaga lectuli & in Damaſci grabbato. Audite, & conteſtamini in domo Iacob, dicit Dominus Deus exercituum: quia in die cum viſitare cœpero prævaricationes Iſrael, ſuper eum viſitabo, & ſuper altaria Bethel: & amputabuntur cornua altaris, & cadent in terrã. Et percutiam domum hyemalem cum domo æſtiua: & peribunt domus eburneæ, & diſſipabuntur ædes multæ, dicit Dominus.

HISTORIA.

Audite verbum quod locutus eſt Dominus ſuper vos. Quemadmodum ante diximus verba illa: Ego autem exterminaui Amorræũ, vniuerſo Iſraeli dici, id eſt, duodecim tribubus, quoniã æque in omnes conueniunt: ita nũc fieri docet Hier. nec immerito, cũ ipſe Propheta dicat: Super omnẽ cognationẽ, quã eduxi de terra Ægypti. Quod ergo ait: *ſuper vos*, eſt, contra vos, aut ad vos, vt iam diximus, & adhuc dicemus, & contra omnes tribus, quas eduxi ex Ægypto, vt intelligat Iudas ad ſe quoque hunc pertinere ſermonem.

Tantummodo vos cognoui. id eſt, Vos ſolos elegi in peculiarem populum, cuius Deus dicerer, & cui potiſſimum benefacerem. Et ideo peccãtes in me maiori digni eſtis ſupplicio. Ezec. 9. A ſanctuario meo incipite. Et. 1. Pe. 4. Quoniã tẽpus eſt, vt incipiat iudiciũ à domo Dei. Quæ verba Dñi magis ad miſericordiã, quàm ad irã pertinent, vt 2. Machab. 6. docemur. Etenim, inquit, multo tempore nõ ſinere peccatoribus ex ſententia agere, ſed ſtatim vltiones adhibere, magni beneficij eſt indicium. Non enim, ſicut in alijs nationibus Dominus

minus panitis patienter expectat, vt eas A
cum iudicij dies aduenerit, in plenitudi
ne peccatorum puniat: ita & in nobis
ſtatuit, vt peccatis noſtris in finem de-
uolutis ita demum in nos vindicet. Pro
pter quod nunquam quidem à nobis
miſericordiam ſuam amouet: corripiẽs
vero in aduerſis populũ ſuum non de-
2 relinquit. * Ceterum cognoſcere dici-
Cogno-ſcere. tur Deus eos, quibus benefacere vult:
idcirco de ijs, quos à ſe reijcit, ait Mat.
7. Et tunc confitebor illis. Quia nun-
quam noui vos. Et ca. 25. Amen dico
vobis, neſcio vos. Ideo pro eo quod
nos habemus: Tantummodo vos co- B
gnoui, &c. Chaldæus vertit: Tantũ vos
elegi de omnibus terræ cognationibus.

ALLEGORIA.

Omnia, quæ Deus decem tribubus,
aut etiam duabus comminatur, referri
Cur non ſẽper deinceps Allegoria explananda ſit. per Allegoriam ad Iudæos Chriſti in-
terfectores ſatis hactenus vbique demõ
ſtrauimus, qui, & ſi deos alienos non co
lerent eo tempore, tamen habebãt ſua
idola, ambitionem, pecuniam, & cetera
huiuſmodi vitia. Itaque ex his, quę dicta
ſunt in hoc propheta, & in præcedenti
bus, nõ erit difficile erudito lectori ſum
pta ex Hiſtorico ſenſu ſimilitudine ad C
eos omnia referre, & de excidio vltimo
Ieruſalem, deque cæcitate illius miſer-
rimæ gentis interpretari. Eadem ad Ec
cleſiæ perſecutores, & ad hæreticos ac
commodari etiam poterunt non ma-
gno negotio. Hac ratione adductus, &
quod lectori ingratam futuram eſſe ve-
reor hanc noſtram de Iudæis explana-
tionem: abſtinebo fere ab allegorijs, ni
ſi cum ad Chriſti, & Eccleſiæ ſacramen
3 ta pertinebunt. * Nec tamen hæc, quæ
nunc explicauimus, præteribo, ad om-
nes enim Eccleſiæ filios ſine dubio per
tinent; ipſi ſunt veri filij Iſrael, & ipſi
ſunt omnis cognatio, quam eduxit Do D
minus de terra Ægypti. Etenim quos
Dominus eduxit ex Ægypto, tranſtu-
lit per mare Rubrum, in quo bapriſmi
figura aperte oſtenſa eſt, & manna pa-
ſti ſunt, quod figura ſacræ Euchariſtiæ
1. Cor. 10 fuit, & de petra biberunt in figuram
Chriſti, vt ex Apoſtolo didicimus: No-
lo enim vos ignorare fratres, quoniam
patres noſtri omnes ſub nube fuerunt,

A & omnes mare tranſierunt, & omnes
in Moyſe baptizati ſunt in nube, & in
mari, & omnes eandem eſcam ſpiritua-
lem manducauerunt, & omnes eum-
dem potum ſpiritualem biberunt. Bibe
bant autem de ſpirituali conſequente
eos petra, petra autem erat Chriſtus.
Sed proprie ad eos referamus, qui poſt
baptiſmum corde reuerſi ſunt in Ægy
ptum, atque opere ipſo quotidie reuer
tuntur. Horum iniquitatem, & ingra-
tos animos arguit, & tanquam ſurdos,
ac rebus ſeculi intentos ad audiendum
excitat. Tantummodo, inquit, vos co-
B gnoui ex omnibus cognationibus ter-
ræ. Ceteros in ſua incredulitate reli-
qui, perinde ac ſi eos non creaſſem, ne
que noſſem. Et quamuis omnes com-
moneo, atque doceo, tamen tantum vo
bis lucis, atque doctrinæ, tantum gra-
tiæ largitus ſum, vt vos ſolos noniſſe
videar, reliquos quaſi alienos ignoraſ-
ſe: *Idcirco viſitabo ſuper vos iniquitates
veſtras*, pater ſum, de interitu veſtro do
leo, non poſſum pati ita vos à me ab
alienari reducã ad me ſupplicijs, quos
benignitate non potui.

HISTORIA.

Numquid ambulabunt duo pariter. 4
C Hieronymus hæc, & ſequentia nonnul
la tantum Allegorice exponit, ceteri
variant Ego ita intelligo. Non conue-
nit mihi vobiſcum, quia legem, & fœ-
dus ſubinde violatis: Ideo non ambula-
bimus ſimul, ſed relinquam, & reijciam Ambulare cũ Deo
vos. Inde cum ſanctis dicitur eſſe ſem-
per, & ſancti cum eo, quia videlicet cõ
ſentiunt voluntates, & ideo ſemper ſi-
mul ambulant Ioſue. 1. Sicut fui cum
Moyſe, ita ero tecum, non te deſeram,
neq; derelinquam: Mich. 6. Et ſolicitũ
ambulare cum Deo tuo, Gen. 5. Et am-
bulauit Henoch cum Deo, Et. c. 6. Noe
D vir iuſtus, atque perfectus fuit in gene-
rationibus ſuis, cum Deo ambulauit.

TROPOLOGIA.

Videat quiſque qui cum ſibi conue- 5
niat, cum eodẽ enim ambulat, & ſi am-
bulat, neceſſe eſt vt eo veniat, quo ille
venerit. Ideo ſancti quorum voluntas
à diuina non diſcrepat, & cum Deo am
bulare dicuntur, & in cœlum cũ Chri-
ſto perueniunt, ſicut ipſe ait. Si quis mi Ioan. 12.

hi

hi miniſtrat, me ſequatur; & vbi ego ſum, illic & miniſter meus erit. Quibus cum Diabolo conuenit, quia cum illo ambulant, cum eo tādem rapientur in terram tenebroſam, & opertam mortis caligine. Videat etiam ſpiritus, ne cum carne conſentiat, ſed illam potius ſecū conſentire cogat, nam ſi conſentit cum carne, cum carne ambulat, & legi Dei non erit ſubiectus, fietque quod ait Paulus: Si enim ſecundum carnem vixeritis, moriemini. Rom. 8.

HISTORIA.

Numquid rugiet leo in ſaltu. Leo interdum rugit, ante quam capiat prædam, vt 1. Pet. 5. Aduerſarius veſter Diabolus tamquam leo rugiens circuit quærens quem deuoret. Interdum cum iā cepit, & vult deuorare. Pſal. 21. Aperuerunt ſuper me os ſuum, ſicut leo rapiens, & rugiens. Iſa. 31. Quomodo ſi rugiat leo, & catulus leonis ſuper prædam ſuam. De hoc rugitu nunc loquitur propheta. Etenim quamuis verba Hebraica. ſi per ſe conſiderentur, de primo rugitu dicta videri poſſint, nam ita habent: Nunquid rugiet leo, & præda non illi? tamen quæ ſequuntur planè indicant accipienda eſſe de rugitu poſt captam prædam, quod quidam nō animaduerterunt. Numquid dabit catulus leonis vocem de cubili ſuo, niſi aliquid apprehenderit? * Eſt ergo ſenſus. Cum leo rugit, prædam iam cepit, & dilacerare paratur: ita cum Deus rugit, & per prophetas ſuos vos terret, prædam iam habet, ſignificat autem proximam imminere captiuitatem. Quaſi dicat. Ne puretis diu eſſe differenda ſupplicicia, exiſtimate vos iam eſſe in manibus hoſtium. Eodem pertinent ſequētes ſimilitudines, quas multiplicat, vt magis, ac magis impendentia mala explicet, magiſque eos terreat: quemadmodum oratores ad affectus permouēdos conglobatis definitionibus vtuntur, & multis ſimul interrogationibus, aut exclamationibus.

6

Numquid cadet auis in laqueum. Cū cadit auis in laqueum, auceps affuit, qui poneret: Ita intelligite Deum more aucupis laqueum vobis paraſſe, nec auferetur, donec in eum incidatis, & capiamini.

TROPOLOGIA.

Peccatores, quia & à Deo recedunt, & à ſemetipſis exeunt, in ſaltibus, & in ſiluis verſantur, ſicut Eſau qui venator erat, quia peccator erat, non habitabat in tabernaculis, vt Iacob frater, ſed in agrum, & in montes ibat. Cui rectè à patre dictum eſt: Sume arma tua, pharetram, & arcū, & egredere foras: quidquid enim aut natura habent, aut ingenio, & arte comparatunt, conuertunt in ea, quę extra ſe ſunt, & foras egrediūtur, quia his non ad Dei cultum, & ad animæ ſuæ vtilitatem, ſed ad honores, & voluptates abutuntur. * In his ſaltibus plurimi moriuntur, ſicut ſcriptum eſt. Et multo plures erant, quos ſaltus conſumpſerat de populo, quam ij, quos vorauerat gladius in die illa: quoniam licet plurimi in bello cadāt, nec numerari poſſint, varijs gentibus vbique inter ſe pugnantibus, multo minus illi numerari poſſunt, quos ſaltus hic cupiditatis, & ambitionis, & ſuperbiæ extinguit. Ibi interfectus eſt Abſalom inobediens filius, qui reliquit Ieruſalem, & foras egreſſus eſt. Verum Chriſtus, & ſi gaudet morari inter iuſtos, tamen hos etiam quærit, & inter eos ſępe verſatur vt lucri faciat, idcirco rex pacificus Salomon domum magnam ædificauit in Ieruſalē, ſed nihilominus alterā quoque ædificat in ſaltu Libani. Quod nihil eſt aliud, quàm in illis ipſis rebus, in quibus verſantur, aliquid eis obijcere, quo ad ſe reuocet errantes. Nonnunquam ſecūdis rebus eos excitat, vt gratiam referant bonorum auctori, & pigeat non redamare eum, cuius bonitate ijs potiuntur, quæ maximè optabāt. Quod cum fit, quaſi mel per ſaltū fluit, omne inquit, terræ vulgus venit in ſaltum, in quo erat mel ſuper faciē agri. * Extendit Ionathas ſummitatem virgæ, quam habebat in manu, & intinxit in fauum mellis, & conuertit manum ſuā ad os ſuū, & illuminati ſunt oculi eius: quia nōnulli hoc melle degustato aciē mentis recipiunt, & ad beneficum patrem per pœnitētiam reuertuntur. Interdum eos terret recordatione mortis,

Gen. 27.
7
2. Reg. 18.
3. Reg. 7.
1. Reg. 14.
8

A tis,& gehennæ, & grauitate morborũ,
& deſperatione quadam rerum:& tunc
rugit leo in ſaltu, quia habet prædam,
obijcitur enim eis quaſi leo iam iam di
laceraturus, ni cito reſipiſcant, & ad ſe
redeant,& quaſi catulus leonis, qui iã
aliquid apprehẽdit,& quaſi auceps, qui
laqueum tetendit nõ auferendum, an-
tequam quid ceperit. Cum hic leo ru-
git, illud faciendum eſt quod monet
Pſal. 94. Dauid: Venite, adoremus, & procida-
mus,& ploremus ante Deum, qui fecit
nos. Vt enim recte ait Rupertus, leonis
natura eſt inuẽta præda rugire, vt quod
cunque illud ſit animal, rugitu treme-
B factum,& attonitũ concidat,& in præ-
dam fortiori non tam patienter, quàm
impatienter cedat. Porro leo per ſimi-
litudinem Deus fortiſſimus eſt, cuius
iræ reſiſtere nemo poteſt. Præda vero
eius eſt omnis electus, qui vbicumque
ſit, quoniam ad vitam eſt prædeſtina-
tus, ab ipſo Deo requiritur, vt ad vocẽ
eius, ſiue per angelum, ſiue per prophe-
tam, ſiue per ſcripturas auditã ille con-
tremiſcat, diemque iudicij, vel pœnam
gehennalem paueſcẽs totus humiliter
ſuccumbat, pœnitentiam apprehẽdat.
9 Hæc Rupertus. * Si hic auceps laqueũ
C tetenderit, conſilium ſapientis audia-
Prou. 6. mus: Fac ergo quod dico fili mi, & te ip
ſum libera, quia incidiſti in manũ proxi
mi tui, Diſcurre, feſtina, ſuſcita amicum
tuum, (gemitibus videlicet pœnitẽtię,
& humilibus ac verecundis precibus)
ne dederis ſomnum oculis tuis, nec dor
mitent palpebræ tuæ. Eruere quaſi da-
mula de manu, & quaſi auis de manu
aucupis. Leuemus animas graues à ter-
ra puplici penna, quam dixi, pœniten-
tia, & humilitate orationis, & cordis,
Prou. 1. quia, vt idem ait; Fruſtra iacitur rete
ante oculos pennarorum.

D *Si clanges tuba in ciuitate*. Argumen-
tum facit à minori. Terret ciues tuba,
& bellum iam adeſſe perhorreſcunt: &
vos non terrent huiuſmodi Dei voces,
& minæ?

TROPOLOGIA.

Tuba belli ſignum eſt, & animos au-
dientium concitat, vt eſt apud princi-
pem poetarum;

Vt belli ſignum Laurenti Turnus ab 8. Ænei.
arce
Extulit, & rauco ſtrepuerunt cornua
cantu
Ex templo turbati animi, &c.

Tuba horrenda ſupremi iudicij to-
ties in Eccleſia clãgit, quoties de pro-
phetis, aut de Euangello, ſiue de apoſto
lis aliquid de die illa tremenda legitur:
& tamen peccatores ita obſurduerunt,
vt tanrum clangorem non audiant,
adeo graui, & quaſi ferreo ſopore tenen
tur, vt neque hoc ſono excitentur.
* Merito poeta magnus in ipſo veſtibu 10
B lo, atque in ipſis Orci faucibus ſoporẽ 6. Æneid.
collocauit, quem conſanguineum le-
thi appellat, & mala mentis gaudia: dũ
enim ita in voluptatibus ſæculi dor-
miunt homines, & malis, id eſt, perni-
cioſis gaudijs animum oblectant, proxi
mi gehennæ ſunt, neque ſentiunt, do-
nec poſt mortem iam ſero ſapientes vi
dent, quàm facilis eſſet tranſitus ab illo
ſomno ad hanc mortem æternam, ab
illis gaudijs ad hunc perpetuum mœ-
rorem.

HISTORIA

C *Si erit malum in ciuitate*. Malum ſiue
malitiam pro afflictione capi adnotaui
mus in illud Ioe. 2. Et præſtabilis ſuper
malitia. Hoc igitur dicit: Mala, quæ pa-
timini, & quæ patiemini, nolite in alias
cauſas referre, vt homines facere ſolẽt,
Deus iratus vobis hæc immittit. Atq;,
vt hoc certins eſſe intelligaris, quęcũq;
immittet, prius prophetis ſuis reuela-
bit, & per eos admonebimini. Videte er
go ne voces meas, & aliorum prophe-
tarum contemnatis. Eleganter notat
illorum hominum oſcitãtiam, quibus,
cum multa paterentur acerba, num-
D quam in mentem veniebat Deum ſibi
merito eſſe iratum ſed quiduis aliud po
tius cogitabant eſſe cauſam, aut forte
fortuna illa euenire. Cuiuſmodi hodie
videas multos ſimiles omnino valetu-
dinarijs hominibus, qui cum ſępe intẽ-
perantia ſua ægrotent, nihil minus cau
ſam eſſe putant, quam intemperantiã.
Amant res ſæculi, neque poſſunt, ne-
que vero volũt perſuadere ſibi tot mala
impor-

importari ab ijs,quæ amant : quemad-
modum Priamus apud Homerum cum
Helena loquens negat eam ſibi cauſam
eſſe malorum.

Iliad. 3. *Οὔτι μοι αἰτίη*, inquit, *ἐσσὶ, θεοὶ νύ μοι*
αἴτιοί εἰσιν,
Οἵ μοι ἐφώρμησαν πόλεμον πολύδακρυν
Ἀχαιῶν.

Nec tu cauſa mihi, diui mihi cauſa ma
lorum.
Qui commouerunt Danaum lacryma-
bile bellum.

11 Ita Dominus facere ſolet,vt ſupplicia,
quæ inferre hominibus parat, prius cũ
prophetis ſuis communicet.Ita diluuiũ
communicauit cum Noe Gene.6. euer
ſionem ciuitatum cum Abraham Gen.
18.& cum Lot,c.19. euerſionẽ Niniues
cum Iona. Ac ſi dicat: Relinquite pſeu-
do prophetas, & diuinos iſtos veſtros,
qui conſiliorum Dei conſcij non ſunt,
& diligenter conſiderate quid prophe-
tæ Dei dicant. Cum autem dicit: *Non*
faciet Dominus Deus verbum, &c. Ver-
Verbum. bum pro re accipit,quod eſt in ſcriptu-
ra frequentiſſimum. Vt Iſai. 39. Non
fuit verbum, quod non oſtenderit eis
Ezecias in domo ſua. Vbi hoc notauit
Hieronymus: Et ſtatim explicatur: Nõ
fuit res, quam non oſtenderim eis in
theſauris meis,vtroque loco eſt in He-
bræo דבר,id eſt,verbum. Ita intelligi-
tur illud Luc.1. Quia non erit impoſſi-
bile apud Deum omne verbũ. Et Luc.
2. Tranſeamus vſque in Bethlehem, &
videamus hoc verbum, quod factũ eſt,
quod fecit Dominus, & oſtẽdit nobis.
12 *Eſt autem hæc phraſis Hebr, cuius iã
ſæpe meminimus,vt ponatur abſtractũ
(vt Dialecticorum more dicam) pro
ſuo cõcreto actiue,aut paſſiue ſumpto,
id eſt,verbum pro re dicta. At non pro-
Liber phraſeon ſacræ ſcripturæ. pterea vbique ita exponendum eſt ver
bum,male enim fecit, qui in phraſibus
ſacræ ſcripturæ, quæ circumferuntur
(& mea ſententia pium, cordatum,ſo-
briumque lectorem deſiderant) expo-
ſuit, In principio erat Verbum, id eſt,
ea res,aut quomodocumq; nunc illud
de quo locuturus ſum,appellãdum eſt.
Hæc enim interpretatio omnino tolle
re videtur ſententiam ſanctorum pro-
ceſſionem filij in Verbi nomine intelli

A gentium. Videmus hic, quam amice
Deus agat cum ſuis,quantum ſanctiſſi-
mos homines nõ ſolum amet, & indul
genter habeat,ſed etiam veneretur. Vi
detur enim quaſi nefas putare nõ face-
re eos conſiliorum ſuorum participes,
vt ventura videant, & prædicent, quæ
& paulo poſt, & multos poſt annos ho
mines viſuri ſunt,vt ex Dei conſortio,
& amicitia diuinitatem quandam acce
piſſe videantur,ſicut ſcriptum eſt: An-
nunciate,quæ ventura ſunt in futurũ, Iſai. 41.
& ſciemus quia dij eſtis vos. Cõtra ma-
li adeo ab hac diuinitate abſunt,vt etiã
B in ipſo inferorum limine conſiſtentes
ſecuri ſint, & longam ſibi pacem pro-
mittant,ſicut ait Paulus: Cum enim di
xerint: Pax,& ſecuritas, tunc repenti- 1. Theſ.5.
nus eis ſuperueniet interitus, ſicut do-
lor in vtero habenti, & non effugient.

Leo rugijt,qui non timebit. Quemad- 13
modum rugiente leone cuncta terren-
tur animantia: ita loquẽte Deo omnes
nos timere oportet: & vos eius minas,
& me eius imperium. Quamuis igitur
propheta hactenus non fuerim,ſed pa-
ſtor,tamen non potui non audire vocẽ
C Dei mittentis me ad vos. Si enim Deus
alicui loquitur,& prophetare eũ iubet,
quomodo audebit non prophetare?

Auditum facite in ædibus Azoti. Qui-
cumque me auditis,vocate vicinas na-
tiones,vt congregẽtur, & videãt prius
quãta mala fecerit Iſrael,vt intelligãt,
quàm iuſte eum puniam. Azotus nobi-
lis ciuitas eſt Palæſtinorum, vt c. 1. dixi
mus,in qua ceteræ intelliguntur. Vult
autem has potiſſimũ nationes congre-
gari, quoniam illæ teſtes fuerant maxi
D morum Dei beneficiorum erga Iſrae-
lẽ. Ægyptij viderunt, quomodo Deus
illum populum auxerit,& quàm potẽ-
ter in libertatem aſſeruerit. Palæſtini
quotidie cum illis dimicantes cogno-
uerunt Dei præſentiam, & fauorem in
eos,& ita ab Iſraele tandem victi,& fe-
re conſumpti ſunt. Simul autem ingra-
uat ſupplicium, cum ſpectatores adhibet
eos,qui de Iſraelis calamitatibus læten
tur. Vnde 2. Reg. 1: Nolite annuntiare
in Geth, neque annuntietis in compi-
tis Aſcalonis,ne forte lætẽtur filiæ Phi
liſthijm, ne exultẽt filiæ incircũciſorũ.

14 *Congregamini ſuper montes Samariæ.*

Samaria. Samaria Metropolis eſt totius regni decem tribuum,à qua tota prouincia nomen habet. Diſtat ab Ieruſalē ſedecim (vt ita dicam) leucis in alto monte ædificata,quem alter inferior cingit, ideo ait.ſuper montes Samariæ.Poſtea in honorem Auguſti Cæſaris dicta eſt Sebaſte, id eſt, Auguſta, nunc tres tantum, aut quatuor incolas habet.Sed cur primum Samaria dicta ſit docemur.3.Reg. 16.vbi de Amri rege Iſael ſcriptum eſt: Emitq; montē Samariæ à Somer duobus talentis argenti,& ædificauit eū, & vocauit nomen ciuitatis, quā extruxerat,nomine Somer domini montis Samariæ. Hoc autē loco licet & ciuitatē intelligere,& totam prouinciam,vt ait Hieronymus, quæ in montoſis ſita eſt.

Et videte inſanias. מהומות, à verbo הום, quod eſt turbare, tumultuari, id eſt,videte qui tumultus excitētur,quomodo inſanorum more ſe gerant, adorant enim vitulos, & illis filios immolant,&c.Chaldæus:Et videte conturbationes eius in gentes in medio eius. Hunc eorum furorem in cultu idolorum eleganter deſcripſit Hoſeas. c.7.

Tribulabitur,& circumuietur terra. Videlicet ab Aſſyrijs.

TROPOLOGIA.

15 Iuſtificabitur Dominus in ſermonibus ſuis,& in operibus ſuis,cum de nobis pœnas ſumere voluerit,& iniquiſſimis etiam iudicibus vincet, cum iudicabitur. Azotios, & Ægyptios iudices citat,qui teſtes fuerunt beneficiorum erga hunc populū,vt videant,quàm iuſte modo in eundē animaduertat. Et nunc Iudæi ipſi indurati,& Turcæ,& Agareni omnes vocari poſſunt, vt ſimul videant & iniquitates noſtras, & miſericordias Domini, quod non ſimus conſumpti. Si cōgregarentur hi ſuper montes Samariæ,& ex alta ſpecula contemplarentur peccata noſtra, qui pro Deo pecuniam,& honorem, & Venerem colimus,quaſi alteros vitulos neſarij Ieroboham, ſine dubio nomen Dei per nos blaſphemaretur inter gētes.Si quis autem videre vult inſanias multas in medio huius ſpiritualis Samariæ,legat auream beati Cypriani martyris epiſtolā A ad Donatum,quæ ſecunda eſt in recentioribus codicibus, in veteribus ſecunda libri ſecundi,vbi cum Donato aſcendens ſuper mōtes Samariæ, inquit:Pauliſper te credere ſubduci in montis ardui verticem celſiorem, ſpeculare inde rerum infra te iacentium facies, & oculis in diuerſa porrectis ipſe à terrenis contactibus liber fluctuātis mundi turbines intuere. Iam ſæculi & ipſe miſereberis,tuique admonitus,& plus in Deū gratus, maiore lætitia, quod euaſeris, gratulaberis. Cerne tu itinera latronibus clauſa, maria obſeſſa prædonibus, B cruento horrore caſtrorū bella vbique

diuiſa. * Madet orbis mutuo ſanguine; 16

& homicidium, cum admittūt ſinguli, crimen eſt,virtus vocatur cum publice geritur:impunitatem ſcelerum acquirit non innocentiæ ratio, ſed ſæuitiæ magnitudo. Iam ſi ad vrbes ipſas oculos tuos,atque ora conuertas, celebritatē offendes omni ſolitudine triſtiorem. Et alia multa in eamdem ſententiam eleganſſime:quę video equidem de ſæculo, & de vita gentilium ab eo dici, ſed quam aptè in noſtram cadat, facile qui leget, iudicabit. Quæ maior inſania, C quàm homines ad regna cœleſtia vocatos terrenis quiſquilijs inhærere? & ſemper victurum caducis,atq; perituris rebus affigi? & homines Ieſu Chriſti ſanguine liberatos calūniari pecuniæ cauſa fratres ſuos eodem pretio, atque eo-

dem ſanguine redemptos? * Quare nō 17

eſt mirum Eccleſiam affligi, & circundari ab inuiſibilibus inimicis, & detrahi ex ea fortitudinem,& diripi ædes eius. Fortitudo Eccleſiæ detrahitur,cum ſapientium & charitate flagrantium epiſcoporum,ac magiſtrorū numerus minuitur,cum infideles homines,aut etiā ſcelerati regnant,cum pauci apparent, D qui virtutum exemplo præeant: tunc

enim (vt eſt apud Iſaiam) Dominus Iſa. 3.

exercituum auferet à Ieruſalem fortem, & virum bellatorem, iudicem, & prophetam,& ſenem,& honorabilem vultu,& conſiliarium,& ſapientem de architectis,& prudentem eloquij myſtici. Ædes eius diripiuntur,cum religioſarū familiarum feruor tepeſcit, & langueſcit deuotio, quæ direptio pœna peccatorum

A catorum populi eſt, & quidem maxima,
Sap. 6. multitudo enim Sapientium ſanitas eſt orbis terrarum.

Samaria etiam eſt omnis anima, quę
mauult placere Ierobohan, id eſt, hominibus, à quibus ſe iuuari poſſe credit,
quàm Deo, & cum ſe Iſraelitidem eſſe
glorietur, vitulos tamen aureos adorat
hoc eſt aurum, & argētum, & honores,
& voluptates. Montes huius nunc quidem vocantur, vnde ipſa tota videri poteſt. Hi mihi videntur fines, quos ipſa
ſibi proponit, & in quos actiones dirigit ſuas, hinc enim tota cognoſcitur.
Nam ſi actiones ſolum ſpectes, videas
multa in bonis, & in malis ſimilia, videas multa, quæ reprehendas cum laudanda ſint, quædam cōtra, quæ laudes,
cum ſint magis vituperatione digna.
At ſi fines contempleris, quorum cauſa
hæc fiunt, protinus nō ſolum de actionibus, ſed etiam de anima iudicium fe-
18 ras. * Quare elegāter dominus: Lucerna corporis tui eſt oculus tuus oculus
eſt idest finis actionis, tamquā lucerna
Matth. 6. quædam adhibita caliginem remouet,
vt actiones, quales ſint, cognoſcantur.
Congregentur igitur Azotus, & Ægyptus, id eſt, homines ab Euangelij luce
alieni ſuper hos montes Samariæ, &
videbūt inſanias multas in medio eius,
id eſt, (vt ex Hebr. explicauimus) turbas, & tumultus, quo ardore animi
quærantur diuitiæ, quò voluptates,
quantum ſeruiatur ambitioni, quàm ſit
mens inquieta, & perturbata in rebus
nihili aucupandis, quàm Dei creatoris, & ſupernorum bonorum, ac deniq;
ſui ipſius oblita, quàm ita affecta, ac ſi ipſa etiam cum corpore extinguenda eſſet. Protinus videnti ſubibit illud ſacri
vatis: Verum tamen vniuerſa vanitas
Pſal. 38. omnis homo viuens. Veruntamen in
imagine pertranſit homo, ſed & fruſtra
cōturbatur. Theſaurizat, & ignorat cui
congregabit ea. An poteſt quidquam
fingi vel inſanius, vel ſtultius, quàm ita
angi, atque turbari ob ea, quæ ſis momento temporis relicturus? Optime
quoque idem: Beatus vir cuius eſt no-
Pſal. 39. men Domini ſpes eius, & non reſpexit
in vanitates, & inſanias falſas. Quæ
præterea turbæ in illa, & quantæ? qui

A tumultus, cum aliud ambitio, aliud iubet libido, aliud auaritia, aliud ira, &
quaſi venti validi in mari, ita inter ſe
fortes affectus, effrenatique compugnant? Bonæ, & vtiles cogitationes calumniam patiuntur in penetralibus eius, malis atque ſpeculatibus accuſantibus, & obtundentibus, & in modum ſpinarum naſcentem Dei herbam ſuffocantibus. * *Et neſcierunt facere rectum.* 19
quia actiones genere ſuo bonas praui fines corrumpunt. *Theſaurizant iniquitatem*, cum gratiam, & charitatem theſaurizare deberent in diem, quo indicabit Deus occulta hominū, & quaſi hoc
B parum ſit, *theſaurizāt rapinas in ædibus ſuis.* Cum enim beneficia diuinæ miſericordiæ, & opera, ſi quæ fecerunt, aut
faciunt aliquando Deo grata, ſibi ipſis
tribuunt, quid aliud faciunt quam theſaurizare rapinas? *Propterea tribulabitur* huiuſmodi anima, & obſidebitur ab
hoſtibus ſuis, in quorum poteſtatem
plene Deo permittēte tradetur, & detrahetur fortitudo ex ea. Cum ſeptem
Sampſoni crines traduntur, recedit ab Iudi. 16.
eo fortitudo, & deficit, & infirmus eſt,
ſicut ceteri homines. & anima, quamuis ſancta, ſi ſeptem Spiritus ſancti do-
C na amittat, infirma eſt, ſicut ceteræ animæ. Eius etiam ædes, quas ego potentias animæ eſſe arbitror, diripiuntur, cū
veritates, quæ erant mente cognitæ,
atque comprehenſæ ad recte agēdum,
euaneſcunt, aut obſcurantur, cum memoria nihil in ſe vtilium retinet, cum
voluntas virtutibus ſpoliatur, & vitioſis affectionibus cedit.

HISTORIA.

Quomodo ſi eruat paſtor. Vtitur ſemper paſtoralibus exemplis. Significat
autem pauciſſimos fore, qui è captiui-
D tate Aſſyriorum liberentur. Itaque totum populum decem tribuum, (nam
ei iam maxime loquitur,) quaſi ouem
dicit raptam à leone, cuius perexigua
pars liberatur, cū duo crura, aut extremum auriculæ eruuntur, atque ea quidem vilior, quàm leo pene abiecturus
erat: ita pauci liberabuntur, & ij pauperes, & abiecti, quos Aſſyrij contempſerunt.

20 *In plaga lectuli, & in Damaſci grabato.* Quidam ex recentioribus exiſtimāt, nequaquam vertendum fuiſſe, In Damaſci grabato, ſed, In angulo grabati, quoniam בדמשק cum vrbs Damaſcus eſt, litera ש punctum habet in ſiniſtro latere, cum autem habet in dextero, ſignificat grabatum. At miror viros eruditos non animaduertere ש apud veteres nullum punctum habuiſſe, ſed à Iudæis poſt multos annos inſcriptum, qui ſæpe in punctis errauerunt, vt erraſſe in hoc loco conſtat ex Hieronymo, & Ruffino, Theodor. denique ex Lxx. & ex Chaldæo, qui omnes vrbem Damaſcum ſignificari hic intellexerunt. Quare ſi Iudæis quibuſdā fidem habere volunt contra doctiſſimos, & antiquiſſimos interpretes, liceat nobis per eos fidem habere doctiſſimis, & antiquiſſimis interpretibus cōtra paucos Iudæos ſæpe à veritate aberrantes. Hoc igitur inquit. Sic eruentur filij Iſrael, qui habitant in Samaria, in plaga lectuli, & in Damaſci grabato, id eſt, in regione lectuli, in regione, in qua quieſcunt, vt in lectulo, & in Damaſci grabato, hoc eſt, quieſcunt etiam vt in lecto, in auxilio Damaſci, & Syrorum. Vt enim feſſus
24 refocillatur in lecto, ſic illi fractas vires auxilio Syrorum roborant. Exiſtimant nihil ſibi eſſe timendum, cum auxilium Syriæ habeant. Legimus enim Iſai. 7. Phacee filium Romeliæ regem Iſrael fœdus iniſſe cum Raſin rege Syriæ, & iunctis exercitibus contra Iudam veniſſe. Per irriſionem ergo dicit ſapiendos eſſe eos, qui ſibi tuti videbantur, quoniam habitabant in Samaria, in qua propter terræ aſperitatem, & altitudinem montium, quibus natura munita eſt, & propter multitudinem hominū, & opes, ita quieſcebant, vt qui in lectulo dormiunt in vtramque aurem. Ideo dixit, In Samaria, in plaga lectuli. Confidunt etiam & ſecuri ſunt propter auxilium Damaſci, ideo dictum eſt, Et in Damaſci grabato, vt erudite expoſuit Hieronymus.

TROPOLOGIA.

31 Multæ animæ peribunt ex his, quas Samariæ nomine comprehendi diximus, quoniam viribus ſuis, & fortitudini, atque potentiæ ſuæ confidunt, neq; magis Deum inuocant, vt ſui miſereatur, quàm ſi poſſent ipſæ ſine Deo ſurgere, & viam ſalutis ingredi. Confidunt etiam amicorum ſuorum potentiæ, aut amicitiæ principum virorum, aut doctrinis Philoſophorum, & in ijs, quaſi in grabato quodam Damaſci requieſcunt. Sed eas demum paſtor Chriſtus rapiet de ore leonis, qui circuit quærens quem deuoret, quæ extremæ in mundo ſunt, & ignobiliores, quibus ſaltem duo crura ſupererunt, & extremū auriculæ, vnde eas bonus paſtor tenere poſſit. Crura ſtudium eundi ad audiendum verbum Dei ſignificant, extremū auriculæ obedietiam non penitus amiſſam. Si enim homo vel ex parte obedire cœperit verbo Dei, quod audiuit, Deus paterna ſua miſericordia illum iuuabit, & ad plenam prouehet obediētiam. Crura etiā ſunt deſideria, vt quidem Grego. docet lib. 6. Mor. c. 1 r quibus tanquam paſſibus quibuſdam, anima ad Deum accedit, vel ab eo recedit. Animæ autem, quæ ſalua futura ſit, deſideria ſatis non ſunt, ſed ſi his addatur obedientia cœleſtium mandatorum, ex ore leonis eruetur.

HISTORIA.

Audite & conteſtamini. Iubet Dominus Prophetam, & omnes, qui audierint, palam hoc decem tribubus prædicare, eorum altaria, & præcipue altare vituli Bethel, quod apud illas erat omnium celeberrimum, diruenda eſſe ab Aſſyrijs. Cornuum altaris meminit, quoniam pulchriora erant, & hoſtiarum cruore imbuebantur. 22

TROPOLOGIA.

In magno, & miſerabili errore verſantur, qui idola colunt, nam vt illis diuinos honores tribuunt, ita & diuinam immortalitatem concedere videtur. Id quodammodo etiam faciunt dluitiarum, & honorum, & voluptatum cultores, nunquam putant hæc interitura, donec interiſſe vident, & dolor, quem

quem ex eorum interitu capiunt, indi- A
cat illos quaſi perpetua exiſtimaſſe. Nã
quæ, vt aliquando deponenda poſsidẽ-
tur, multo minus, cum deponuntur, do
lent. Quare Telamon, vt doceret ſe nõ
magnopere de filij morte dolere,

Ego, inquit, *cum genui, tum moriturum*
ſciui, & ei rei ſuſtuli.
Præterea ad Troiam cum miſi, ad defen-
dendam Graciam.
Sciebam me in mortiferum bellum, non in
epulas mittere.

Hunc mentis ſtuporem Babyloni obij-
Iſa. 47. cit Iſaias, quæ numquam opes ſuas fini
ri poſſe credebat: Et dixiſti: In ſempiter B
num ero domina: nõ poſuiſti hæc ſuper
cor tuum, neque recordata es nouiſſi-
mi tui, Idem de eadem vrbe cogitabat
Dan. 4. Nabuchodonoſor cum aiebat: Nonne
hæc eſt Babylon magna, quam ego ædi
ficaui in domum regni in robore forti-
tudinis meæ, & in gloria decoris mei?
Quoniam igitur ita de bonis ſuis iudi-
cant, atque ita in eis ſpem collocant
ſuam, vt ſatis ſe ſibi eſſe credant, Domi-
nus, vt perniciosum illis errorem exi-
mat, antequam loquatur, audire iubet,
qui adſunt, & quod audierint mox alijs C
conteſtari, vt magnum quippiam eſſe
23 intelligant quod dicitur. * Deinde ſu-
bijcit: *Quia in die cum viſitare cœpero*
præuaricationes Iſrael ſuper eum, viſita-
bo & ſuper altaria Bethel. Veniet dies,
quem toties per prophetas meos præ-
nuntio, dabunt aliquando mihi pœnas
impij præuaricatores opprimet illos
nec opinantes horrendum ſupplicium.
Tunc magnifica illa altaria Bethel di-
ruam, & cum idolis ſuis peribunt. Dij,
qui neque ſe, neque altaria ſua tueri D
poſſunt, quomodo vos tuebuntur ò mi
ſeri? Adimet Deus hominibus ſua ido-
la, honores, & opes, & voluptates, euer
tet altaria, id eſt, loca ipſa voluptatum,
etiam cornua, quæ pulcherrima ſunt,
& victimarum ſanguine tingebantur,
id eſt, ſpecioſiſſima quæque inſtrumen-
ta voluptatum, cœnacula, triclinia, hor
tos, arculas auro, atque argento obte-
ctas, pateras, & phialas gemmis diſtin-
ctas, lectos eburneos, & aureos, & mul-
ta huiuſmodi, quæ ingenioſa luxuria
excogitauit. Tunc amiſsis omnibus,

quibus nitebantur, lugebunt filij Aegy-
pti, id eſt, ſeculi huius, qui indigni ſunt
terra promiſſionis, & reipſa illud veriſ-
ſimum eſſe ſentient, quod toties audi-
tum numquam ſatis intellexerant: An
ſperas in baculo arundineo, atque cõ-
fracto Aegypto, ſuper quem ſi incubue 4. Reg. 18.
rit homo, comminutus ingredietur ma
num eius, & perforabit eam? Sic eſt
Pharao Rex Aegypti omnibus, qui con
fidunt in ſe.

HISTORIA.

Et percutiam domum hiemalem. Re- 24
ges enim, & magnates, cum voluptati-
bus indulgerent, domos habebant ebur
neas, vt de Achab legimus 3. Reg. vlt. &
diuerſas diuerſis anni tẽporibus domos.

TROPOLOGIA.

Sancti viri, quia peregrinari ſe vidẽt,
& non habere manentem ciuitatem, in
tabernaculis, & in caſulis potius habi-
tant, quam in domibus, ſicut de Abra-
ham ſcripſit Paulus: Fide demoratus eſt Hebr. 11.
in terra repromiſsionis, tanquam in
aliena, in caſulis habitando cum Iſaac,
& Iacob cohæredibus repromiſſionis
eiuſdem. Expectabat enim fundamenta
habentem ciuitatem, cuius artifex, &
conditor Deus. At filij huius ſæculi, ha
bitatores terræ, non hoſpites vocaue-
runt nomina ſua in terris ſuis, & domos
magnas extruunt, ac ſi in eis eſſent diu
commoraturi. Quid eſt autem ædifica-
re domos, niſi ſtabilem requiem, & fir-
mam in hac vita quęrere, qua ſe ab iniu
rijs laborum, & calamitatum, quaſi im-
bris, & frigoris protegant? & beate ſi
poſſint, in hac mortalitate viuant, quo
niam de alia vita non cogitant? Ideo Io
nadab filiis Rechab vir ſanctus præce-
pit filiis ſuis: Domum nón ædificabitis, Iere. 35.
ſed in tabernaculis habitabitis cunctis
diebus veſtris, vt viuatis multis diebus
ſuper faciem terræ, in qua vos peregri-
namini. Aduerſus hiemem, id eſt, in
tempus, quo res aduerſæ vrgebunt, do
mos hiemales parant, hoc eſt ſubſidia,
quæ poſſunt, pecunias, amicos, poten
tiam. Sed quia res ſecundas magna etiã
incommoda conſequi ſolent, inuidiæ,
inſidiæ, metus, morbi varij, furta, ra-

pinæ, aduerſus hæc, quaſi aduerſus feruorem æſtatis domos æſtatis cōſtruunt.

25 *Cum uero ſe bonos viros, & virtutis amatores, & ad omnia toleranda fortes eſſe ſimulant, vt tranquillius viuant, meliuſque nullo interturbante voluptatibus ſuis perfruantur, quaſi domos eburneas ædificant, quæ pulchræ, & candidæ, & fortes ſunt. Sed Dominus percutit domum hiemalem cum æſtiua, quia quantumuis ſe aduerſus omnia incommoda præparent, ſæpe non patitur eos pericula euadere, quæ fugiebant, ſed adimit omnia ſubſidia illa, quæ comparant, & magnis eos calamitatibus affligit in hac vita, aut certe in futura, aduerſus cuius incommoda nihil pararunt. Domus eburneæ pereunt, cum illi, qui candidi, & fortes habebantur, qui ſint apparet, & neceſſitate aliqua coacti perſonam detrahunt, ſeque ipſos produnt. Veluti idem ipſe Achab, qui domum eburneam feciſſe

3. Reg. vl. ſcribitur, iturus in Ramoth Galaad ſimulauit ſe voluntatem Dei ſcire velle per prophetas, & ei obtemperare, ſed tandem pſeudoprophetis credere maluit: & Michæam prophetam Domini, qui verum Dei reſponſum reddiderat contra quàm ipſe vellet, in carcerem mitti iuſſit, & ſuſtentari pane tribulationis, & aqua anguſtiæ. Denique multæ ædes diſſipabuntur, quia ſolatia filiorum huius ſæculi, & ſubſidia, quæ ad placide, & cum voluptate viuendum comparant, Deus diſſipabit, atq; ipſos non in domos pulchras, ſed in teterrimum carcerem deduci iubebit, vnde numquā exeundi facultas ſit, ſed quidquid hic ceperunt voluptatis contra Dei legem, æternis ſupplicijs luant.

CAP. IIII.

AVdite verbū hoc vaccæ pingues, quæ eſtis in monte Samariæ: quæ calumniam facitis egenis, & cōfringitis pauperes: quæ dicitis Do-

A *minis veſtris, Afferta & bibemus. Iurauit Dominus Deus in ſancto ſuo, quia ecce dies venient ſuper vos, & leuabunt vos in contis, & reliquias veſtras in ollis feruentibus. Et per aperturas exhibitis altera contra alteram, & proijcemini in Armon, dicit Dominus, Venite ad Bethel, & impie agite: ad Galgalam, & multiplicate præuaricationem: & offerte mane victimas ve-*

B *ſtras, tribus diebus decimas veſtras: Et ſacrificate de fermentato laudem: & vocate voluntarias oblationes, & annuntiate: ſic enim voluiſtis filij Iſrael, dicit Dominus Deus. Vnde & ego dedi vobis ſtuporem dentium in cunctis vrbibus veſtris, & indigentiam panum in omnibus locis veſtris: & non eſtis reuerſi ad me, dicit Dominus. Ego quoque prohibui à vobis imbrem,*

C *cum adhuc tres menſes ſupereſſent vſque ad meſſem: & plui ſuper vnam ciuitatem, & ſuper alteram ciuitatē non plui: pars vna cōpluta eſt, & pars ſuper quam non plui, aruit. Et venerunt duæ & tres ciuitates ad vnam ciuitatem, vt biberent aquam, & non ſunt ſatiatæ: & non rediſtis ad me, dicit Dominus. Percuſsi vos in vento vrente & in aurugine: multitudinem hor-*

D *torum veſtrorum, & vinearum veſtrarum oliueta veſtra & ficeta veſtra comedit eruca: & non rediſtis ad me, dicit Dominus. Miſi in vos mortem in via Aegypti, percuſſi in gladio iuuenes veſtros vſque ad captiuitatem equorum veſtrorum: & aſcendere feci putredinem caſtrorum veſtrorum in nares ve-*

ſtras,

ſtras : & non rediſtis ad me , dicit Dominus . Subuerti vos, ſicut ſub- A
Gene.19. *uertit Deus Sodomam & Gomorrham, & facti eſtis quaſi torris raptus ab incendio: & non rediſtis ad me, dicit Dominus. Quapropter hæc faciam tibi Iſrael: poſtquam autem hæc fecero tibi, præparare in occurſum Dei tui Iſrael . Quia ecce formãs montes, & creans ventum, & annuntians homini eloquium ſuũ, faciens matutinã nebulam, & gra-* B *diens ſuper excelſa terræ: Dominus Deus exercituum nomen eius.*

HISTORIA.

1 *Audite verbum hoc vaccæ pingues .* Theodoretus cũ paucis exiſtimat Prophetam nunc ſermonem conuertere ad vxores optimatum decem tribuum, quoniam dicit vaccæ pingues. At Hieronymus, & Ruffinus, & alij , viris hæc dici multo melius arbitrantur. Nam & hactenus non mulieribus, ſed viris locutus eſt, & quæ ſequuntur per totum ca- C put, ad viros pertinent, in quibus ſolẽt & mulieres comprehendi cum eodem vitio laborant, quod reprehenditur in viris. Quare recte Chaldæus vertit: Audite verbum iſtud diuites ſubſtantiarũ, qui eſtis in monte Samariæ . Et in Hebræo nunc verba feminei generis adduntur propter vaccas, nunc maſculini, quoniam ſenſus magis quàm verba ſpectantur . Itaque vaccas pingues vocat optimates, ſiue diuites ſubſtantiarũ vt vertit Chaldæus . Quod nomen recte in eos conuenit, quoniã ventri tan- D tum, & delicijs indulgebant: in quo etiã ſignificat (vt ait Hieronymus) eos nõ agriculturæ , ſed immolationi , & eſui præparatos eſſe, id eſt, occiſioni , & captiuitati. In Heb. eſt, vaccæ Baſan, ideo LXX. verterunt, δαμάλεις τῆς Βασάν, id eſt, vitulæ Baſan, ſiue (vt eſt apud Hieronymum & Theodor. δαμάλεις τῆς Βασανίτιδος , vitulæ Baſanitidis, id eſt, regionis Baſan. Aquila, & Theodotio, vt A referet Hieronymus ſimiliter verterunt Vaccæ Baſan. Nos , inquit, Symmachi interpretationem ſecuti, qui ait, βόες εὔτροφοι , id eſt , boues ſaginatæ , vaccas pingues interpretati ſumus . Eſt autem Baſan regio trans Iordanem , vt videmus Ioſue. 17. & 4. Reg. 10. ſupra terram Galaad, vbi erant paſcua fertiliſſima, & pinguiſſimæ vaccæ. Ideo Deut. 32. ſcriptum eſt: Butyrum de armento, & lac de ouibus cum adipe agnorum, & arietum filiorum Baſan . Itaque perinde eſt, ac ſi nos diceremus, vaccæ fluuij Anę, quas ſcimus propter paſcuorũ vbertatem grandiores eſſe , atque pin- B guiores . Recte ergo Hieronymus vertit, Pingues, non enim eſt ſermo de habitantibus in Baſan , cum dicat : Quæ eſtis in monte Samariæ , de quo diximus cap. 3. num. 6. Baſan

ROPOLOGIA.

Vaccas pingues, ſiue bene enutritas, vt vertit Symmachus, diuites oppreſſores pauperum intelligit , vt iam dixi- 2 Diuites vaccę pingues, & ſuperbi. mus. Sed modo etiam ſuperbos intelligamus , qui bonorum ciborum copia pingueſcunt, nobilitate, eruditione, ſan- C ctitatis opinione, virtutibus . Recte etiã intelligemus auaros, crudeleſque principes populi Chriſtiani cuiuſcunque conditionis ſint. Et habitant in monte Samariæ, quia ſuper alios eriguntur ſuperbi , & magna ſibi pollicentur . Sed quia quãtumuis fortes ſibi videantur, & magna facturi, infirmiores in dies fiunt, & vitijs ſuccumbunt, merito non tauri, ſed vaccæ dicti ſunt . Dicũtur etiã in Hebræo vacrę Baſan, id eſt, ignominioſæ , vt interpretatur Hieronymus quoniam ſcriptũ eſt , Vbi fuerit ſuperbia, ibi erit & contumelia, id eſt, ignomi- Prou. 11. D nia, id enim ſignificat קָלוֹן In Hebræo eſt. venit ſuperbia, & veniet ignominia: incidet enim ſuperbus in multa peccata , quæ magnam ei ignominiam afferent, & quorum cauſa multis contumelijs afficietur .

HISTORIA.

Quæ calumniam facitis egenis. & con-

fringitis pauperes. Quæ iniquis iudicijs, & calumnijs ſpoliatis egenos, & confringitis, id eſt, opprimitis, & deſtruitis pauperes, de quo iam c. 2. multa dixit.

3 *Quæ dicitis dominis veſtris.* In Hebrǽo eſt: Dicentes dominis ſuis, modo enim tertia perſona vtitur, modo ſecũda, ſed ſenſus eſt idem, id eſt, regibus veſtris dicitis, Iubete tantum, & nos cuncta vaſtabimus. Ita Hiero. qui etiam eleganter notat non eſſe dictum, Afferte, & comedemus, ſed, Afferte, & bibemus, vt ebrietatem eorum, luxuriamque declaret. Chaldæus: Qui dicunt principibus ſuis: Vbi eſt poteſtas, vt diripiamus? id eſt, Prouehite nos, committite nobis magiſtratus, & deprædabimur populũ. Poſſumus & ita intelligere: vos, qui potentiores eſtis, ſpoliate pauperes, vt vobiſcum epulemur & luxuriemus.

TROPOLOGIA.

Superbus plurimis ſeruit.

Nemo plures dominos habet, quàm ſuperbus, cum enim ſe ſe maiorem omnibus arbitretur, miſerabili genere ſeruitutis illis parere cogitur, & ſeruire, quos habet, aut habere ſperat ambitionis ſuæ, & excellentiæ, quam quærit, fautores, & auctores. Ab his ſemper gloriam, & honores emendicat, & dicit, Afferte, & bibemus, nihil enim quærit niſi ſe, in ſe omnia conuertit, non curat an eum aliorum detrimento fiat, quod cupit, modo fiat. Et mali principes quid aliud faciunt, quàm intimos ſuos, qui merito Domini eorum ſunt, quos conſilijs ſuis regunt, exhortari, vt ſpolient populum, vt ipſi habeant ſuarum alimẽta voluptatum? Quos rectè Homerus δημοβόρους appellat, id eſt, populi deuoratores.

HISTORIA.

4 *Iurauit Dominus Deus in ſancto ſuo.* Hieronymus. In ſancto ſuo, multis modis interpretatur, vel in ſemetipſo, vel in filio ſuo, vel in templo, vel in omni, qui ſanctus eſt, & templum Dei appellatur. Sed prima interpretatio videtur maxime propria; iurauit per ſemetipſum, qui ſanctus eſt, eſt enim in Hebrǽo

A בקדשו, id eſt, per ſanctitatem ſuam, (ita enim vertit Symmachus referente Theodoreto) quod eſt, per ſe, qui eſt ſanctus, vt cap. 2. vt violarent nomen ſanctum meum, pro quo eſt in Heb. Nomen ſanctitatis meę, id eſt, mei, qui ſum ſanctus. Atque ita iurare ſolere Dominum, nouimus ex Gen. 22. Per me metipſum iuraui, dicit Dñs, &c. Quod Pau. Heb. 6. ita interpretatus eſt. Abrahæ namque promittens Deus, quoniam neminem habuit, per quem iuraret, maiorem: iurauit per ſemetipſum. Phraſis autem Hebræorum eſt iurare in aliquo Iurare in aliquo.
B id eſt, per aliquem, vt Pſal. 62. Laudabũtur omnes, qui iurant in eo. Quare qui hæc verba Dauidis interpretãtur, Omnes, qui iurant in eo, id eſt, in eum, & in eius verba, dicerent aliquid ſi Ciceronem interpretarẽtur, Latinorum enim eſt iſta locutio, non Hebræorum, neque ſcripturarum. Matth. 23. Quicũque iurauerit in altari, nihil eſt, quicumque autem iurauerit in dono, quod eſt ſuper illud, debet.

Et leuabunt vos in contis, & reliquias veſtras in ollis feruentibus. Recentiores ita hæc vertunt, vt fere tot ſint interpretationes quot capita, in hoc tãtum 5
C conueniunt, quod à tráſlatione noſtra longiſſime recedunt. Tota varietatis ratio oritur ex tribus vocabulis Hebraicis, quorum vis, & proprietas latuiſſe videtur nouos interpretes. Primum eſt צנות, pro quo Hieronymus vertit, Contos, Theodotion δόρατα, id eſt, haſtas, vel contos, quem Hieron. ſecutus eſt. Lxx. & Symmachus, ὅπλα id eſt, arma, ſiue tela, vtrumque enim ſignificat. Ex eadem radice cadit צנינים, & R. Dauid, & R. Salomon, & recentiores, qui eos ſequuntur, idem ſignificare dicunt,
D nempe ſpinas, cũ re vera lanceas ſignificet, Numer. 33. Erunt vobis quaſi claui in oculis, & lanceæ in lateribus. Poſtquam dixit, Claui in oculis, multũ decreſcebat oratio, ſi ſequeretur, Et ſpinę in lateribus, nec rectè ſpinæ conueniebant lateribus. At ſi vertas, & lanceæ in lateribus, creſcit oratio, & rectè omnia cõueniunt, vnde Lxx. verterũt, βολίδες id eſt, iacula. Et ſimiliter verterunt Ioſue. 23. vbi nos habemus, Et ſudes in late-

A lateribus, eſt enim in Hebræo idem vocabulum. Ex quo intelligitur hic eos accepiſſe ὅπλα pro telis. Secundum vocabulũ eſt כררת, quod ſignificat ollas, ſiue lebetes, vt verterũt Lxx. vt Exod. 27. Facieſque in vſus eius lebetes. & ſæpe aliàs, nam ſpinæ סירים potius dicũtur. Tertium eſt דונה, quod ſignificat piſcem. Itaque vbi nos habemus: In ollis feruentibus, eſt in Hebr. In ollis, ſiue lebetibus piſcis, ſiue, vt vertit Aquila, In lebetibus piſciculorum, id eſt, quos piſcatores in littore ad ignem ſeruant plenos feruenti aqua, vt piſces coquantur. Id circo Hieronymus ſenſum magis, quàm verba attendens, vertit, In ollis feruentibus. Senſus ergo eſt iuxta Hieron. huiuſmodi. Seruat cœptã metaphoram, & quos vaccas pingues vocauerat, eorum carnes dicit in contis, vel haſtis eſſe portandas. Et ſicut lebes feruentiſſimus minutos piſces pariter inuoluit: ita vaccæ pingues abſque vllo ordine captiuitatis miſerijs opprimen-
6 tur.* Mihi profectò planus hic ſenſus videtur. Gaudentes Aſſyrij, atque exultantes victoria præfigent capita veſtra, & partes carnium veſtrarum haſtis. Nã hoc à ſuperbis victoribus fieri ſolere illud etiam indicat:

9. Æneid. *Quin ipſa arrectis (viſu miſerabile) in haſtis*
Præfigunt capita: & multo clamore ſequuntur,
Euryali, & Niſi. —

Quod autem ſequitur: Et *reliquias veſtras in ollis feruentibus*, inuſitatæ crudelitatis genus indicat, tantam futurã eſſe victorum atrocitatem, & immanitatem, vt optimatum quotũdam, quibus magis ſuccenſebunt, reliquias, id eſt, quod reliquum erit de carnibus leuatis in contis, conijcere iubeant in ollas feruentes. Quod tunc fortaſſe inauditum, ſed noſtro ſæculo oculis ſubiectum eſt Henrico rege Angliæ in quoſdam ex Carthuſienſibus martyres ita ſęuiente. Quod ſi cui hoc videtur duriuſculum, quoniam neſcimus crudelitatis genera, quæ tunc victores exprompſerunt in victos, poſſumus & ita exponere: Reliquiæ veſtræ, id eſt, qui ex vobis effugerint & in arces, ſiue in domos munitiores ſe receperint, ſimul cum ipſis domibus comburẽtur, vt expoſuit Lyranus, vt per ollas feruentes metaphorice intelligamus domos ſuccenſas. At Chaldæus, quem nõnulli ſecuti ſunt, pro eo quod eſt; Et reliquias veſtras in ollis feruentibus, tranſtulit: Et filias veſtras in ſchapha piſcatorum Nec deſunt qui interpretentur, Filij veſtri, & filiæ conijcientur in naues Aſſyriorum: Quod minime dixiſſent, ſi animaduertiſſent Samariam procul eſſe à mari, nec eſſe ibi ſchaphas piſcatorum: & iter, quod eſt à terra promiſſionis in Aſſyrios, pedibus confici non nauibus, nullum enim mare interiectum eſt inter Hebræos, & Aſſyrios. B

Et per aperturas exibitis altera contra alteram. Quibuſdam veſtrum hoc continget, quod dixi, alij ruptis multis in locis, perforatiſque muris ab Aſſyrijs, educemini alter in conſpectu alterius, videbitis enim vos mutuo, neque opẽ vobis mutuo ferre poteritis. Chaldæus: Et confringent ſuper vos murum, & educent vos quaſi mulieres ſinguli ante ſe. Alia tranſlatio ita habet: Coram vobis enim diruent murum, voſque cateruatim inuicem deducent. 7 C

Et proijciemini in Armon, id eſt, In loca Armeniæ ita dicta, vt exponit Hier. Chaldæus: Et trãſferent vos vltra mõtes Armeniæ. Symmachus: Proijciemini in Armeniam.

TROPOLOGIA.

Dies venit ſuper aliquem.

Dies, qui ſuper aliquem veniũt, dies grauiſſimi, & moleſtijs magnis pleni ſunt. Iſa. 2. Quia dies Domini exercituũ ſuper omnem ſuperbum, & excelſum, & ſuper omnem arrogantem. Luc. 19. Quia venient dies in te, & circumdabũt te inimici tui vallo, &c. Ergo ſuper eos, qui nunc exultant, & quibus quidquid volunt, licet, venient dies inexpectati, dies mortis, & iudicij, & tunc de illis Diabolus victor triũphabit, quos æterna morte percuſſit, ſicut de ijs victores triumphant, quorũ capita in pilis præfixa oſtentant. Tum reliquias eorum, id eſt, corpora, proijcient in ollas feruentes. D

uentes,id eſt, in ignem gehennæ inex-
tinguibilem, vbi ſine fine cruciabũtur.
Per aperturas exibunt ex huius ſæculi
delicijs,id eſt,per amarã,& dolore,atq;
indignatione plenam mortem, alter al
terius exitium videbit,nec poterunt ſi-
bi mutuam in tantis malis opem ferre,
& denique proijcientur in Armon, id
eſt, in locum æterni exilij.

HISTORIA.

8 *Venite ad Bethel.* Ironia eſt cum irri-
ſione,vt Io. 13. Quod facis, fac citius,
& Apoc. 22. Qui nocet, noceat adhuc.
& qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc.
Ac ſi dicat: Agite,feſtinate, & idolola-
triam exercete,& epulamini,cito enim
tantorum ſcelerum dabitis pœnas. De
Bethel, & Galgala, & horum locorum
idololatria diximus in Oſ.cap.4. nu.
28. & nonnullis ſequentibus.

Et afferte mane victimas veſtras. Hie-
ronymus: Ne in ſcelere ſit vlla dila-
tio, diligenter, & accurate omnia faci-
te,&c. Immolate agnum mane vitulo,
ſicut in templo Deo immolatur.

Tribus diebus decimas veſtras. Hiero-
Leu. 7. nymus: In Leuitico lege præceptũ eſt,
ne quædam hoſtiæ in alterum diem re
ſeruentur, & ne aliæ in diem tertium
maneant, quod ſi remanſerint, immun
dæ ſint. Eſt igitur ſenſus: Immundas
quotidie victimas cædite, & contami-
nata offerte ſacrificia. Sed obſtat huic
Hieronymi explanationi, quod nõ ait,
Hoſtias veſtras,ſed decimas veſtras Va
tablus, & nonnulli alij ex recẽtioribus
affirmant Prophetam alludere ad illud
Deut. 14. Anno tertio ſeparabis aliam
decimam ex omnibus, quæ naſcuntur
tibi eo tempore, &c. Videlicet in elee-
moſynam pauperum Leuitarum,pere-
grinorum, pupillorum, & viduarum.
9 Dies pro anno. * Itaque idem valere nunc, Tribus die-
bus,ac ſi diceret, Tertio anno; docent
enim dies plurali numero apud Hebr.
pro anno accipi. Vt Leu. 25. Habebit li
centiam redimendi, donec vnus im-
pleatur annus. Pro quo eſt in Hebr.
Dies erunt redemptio eius. Quod ex
alijs locis confirmari poteſt, Exod. 13.
Cuſtodies huiuſcemodi cultum ſtatuto

A tempore à diebus in dies,id eſt,ab anno
in annum, 1. Reg. 1. Et aſcendebat vir il
le de ciuitate ſua ſtatutis diebus. Hebr.
A diebus in dies, id eſt, ab anno in an-
num. Et 2. Reg. 14. Et quando tondebat
capillum, ſemel autem in anno tonde-
batur. Hebr. Attondebat caput à fine
dierum ad dies, id eſt, ab anno in annũ.
Quare errãt; qui interpretantur: Trãſi-
bant multi dies ab vna tonſione ad alte
ram. Male etiam Ioſephus interpreta-
tus eſt lib. 7. Antiq. c. 9. cum ait: Tanta
autem fuit eius cæſaries, vt intra octa-
uum quemque menſem ad ducentos
B ſiclos accreſceret: non enim octo men
ſes in ſcriptura ſignificãtur, ſed annus.
Sed redeo ad viros doctos, de quibus lo
quebar, qui non viderunt verum qui-
dem id eſſe,cũ abſolute ponuntur dies,
vt iam demonſtrauimus: at cum nume
rus dierũ deſignatur, vt ſi dicatur Tres
dies,aut quatuor, nequaquam anni in-
telliguntur,ſed dies, alioqui inexplica-
bilis oriretur ambiguitas,nec ſcire vllo
modo poſſemus annos ne numeraret
ſcriptura,an dies. Vt Gen. 24. Maneat
puella ſaltem decem dies apud nos.
Num decem annos manſura erat? Exo.
C 8. viam trium dierum pergemus in ſo-
litudinem, & ſacrificabimus Domino
Deo noſtro?* Num viam trium annorũ 10
dicebant? Multa ſunt in ſcriptura, quæ
palam hanc eorum adnotationem re-
darguant. Exo. 20. Sex diebus operabe-
ris, ſeptimo autem die ſabbathum Do-
mini eſt. Et ibidem: Sex enim diebus fe
cit Dominus cœlum,& terram. Nullũ
igitur hic locum habet horum auctorũ
interpretatio, quam ipſi acutiſſimam
iudicabant. Quare audacter ſane, & in-
conſulte Sanctes Pagninus, vir alioqui
eruditiſſimus trãſtulit: Poſt tres annos
D decimas veſtras, falſam expoſitionem
(quod aliquoties facere ſolet) in ſacrã
ſcripturam inſerens. Sunt qui putent
decimarum nomine dona quælibet in-
telligi Deo oblata, vt auctor Phraſeon
ſacræ ſcripturæ docet, probatque ex
Gen. 4. vbi Abraham è bello rediẽs de-
cimas Melchiſedec obtulit, id eſt, hono
rifica munera, ita enim interpretatur,
quomodo etiam accepit in eiuſdem lo
ci commentarijs Caietanus. Sed profe-
cto

ctio hæc expoſitio nō obſcure aduerſa- A
tur Pauli Apoſtoli ſententiæ,qui ſæpe
hoc inculcans Heb.7. numquam dona
vocat,ſed decimas. Nec efficeret quid-
quam eius argumētatio, niſi acciperet
proprie decimas,id eſt,non pro mune-
re oblato Melchiſedec, vt regi, ſed pro
parte decima oblata ſacerdoti, ſicut po
ſtea lex præcepit. Quam argumētatio-
nem eleganter exponit S. Thom.3.par.
q.22. A.6 & latius q. 31. A. vltimo. Et
ipſe Apoſtolus indicat,quid velit. In-
tuemini (inquit) quantus ſit iſte , cui
& decimas dedit de præcipuis Abrahā
patriarcha. Et quidem de filijs Leui ſa- B
cerdotium accipientes mandatum ha-
bent decimas ſumere à populo ſecun-
dum legem,id eſt,à fratribus ſuis: quā-
quam & ipſi exierint de lumbis Abra-
hæ. Cuius autem generatio non annu-
meratur in eis , decimas ſūpſit ab Abra
11 ham , &c. * Optarem ſanè, vt hoc alijs
teſtimonijs confirmare poſſent , tunc
enim facile omnia explanarentur, dice
remuſque cum Ruperto & Lyrano ver
ba fieri de tribus diebus,quibus in tem-
plum veniebant cum muneribus : eo
enim exemplo decem tribus veniebāt
ad templa vitulorum ſuorum.Sed quo-
niam non video vnde id,quod hi aucto C
res volunt,poſſit confirmari ſatis,& il-
10 la ſemper præferēda expoſitio eſt, quæ
poteſt vocabulorum retinere proprie-
tatem,nos ita exponamus. Hebræi ter
in anno feſtos dies celebrare,& in tem
plum venire iubebantur Exod. 23. His
autem diebus deferebat populus deci-
mam aliam præter eam,quam ſoluebat
ſacerdotibus, vt in templo comederet,
ſicut legimus Deute.14 Decimam par-
tem ſeparabis de cunctis fructibus tuis,
qui naſcuntur in terra per annos ſingu
los , & comedes in conſpectu Domini
Dei tui,in loco quem elegerit,vt in eo D
nomen illius inuocetur, decimam fru-
menti tui,& vini,& olei. Et poſtea : Et
comedes coram Domino Deo tuo , &
epulaberis tu, & domus tua, & Leuita,
qui intra portas tuas eſt. Quæ quoniā
cap. 12. vbi de eadem decima loquitur
11 Moyſes,Lyra male interpretatus eſt de
carnibus animalium , quæ offerebātur:
etſi verbis ipſis legis ſatis arguitur,Hie-
ronymum teſtem ditabo in illud Eze.
45. Et hæ ſunt primitiæ , quas tolletis.
Quo loco de priori decima locutus:E-
rant quoque (inquit) & aliæ decimæ,
quas vnuſquiſque de populo Iſrael in
ſuis horreis ſeparabat , vt comederet
eas,eum iret ad templum,in vrbe Ieru
ſalem,& in veſtibulo templi : & ſacer-
dotes , ac Leuitas inuitarent ad conui-
uia,&c.* Seruabant igitur has decimas
ex collectis fructibus, & anno ſequenti 12
illis tribus diebus, quibus templum adi
bānt,cum Leuitis ſuarum ciuitatum co
medebant.Eundem ritum imitabantur
Iſraelitæ venientes in templum vitulo
rum , quos erexit impius Ieroboham,
vt nihil minus viderentur habere dua-
bus tribubus. Hoc igitur nunc irriden-
do dicit : Agite, venite ad Bethel & ibi
tribus illis diebus, quibus in anno ve-
nitis , conſumite decimas veſtras cum
ſacrificulis veſtris in vitulorum ho-
norem .

TROPOLOGIA.

Illis nunc loquitur , qui idola ado-
rant,gloriam,honores,pecunias,volu-
ptates , & ſeruiunt creaturæ , potius,
quàm creatori,qui eſt benedictus in ſæ
cula. Quidquid enim ſerui Dei faciunt
in honorem Dei, faciunt illi in honorē
idolorum ſuorum , ſicut Iſrael offere-
bat vitulis aureis,quidquid Iudas & Be
niamin offerebāt Deo vero in templo.
Immo quod nobis ingenti pudori eſſe
debet,multo ſtudioſius,& patientius la
borant,qui res fluxas, & caducas conſe
ctantur,quàm nos,qui bona quærimus
cœleſtia. Hinc illos videas tot noctes
ducere inſomnes,tam ſolicite,& anxie
diſcurrere, nihil prætermittere , nullis
aut laboribus,aut periculis parcere.Hę
ſunt victimę, quas illi ſuis idolis immo
lant , hæ decimæ, quas in templum
deferunt .

HISTORIA.

Et ſacrificate de fermento laudē. Agite 13
etiam , offerte panem fermentarum
in laudem,ſcilicet, Dei,ſiue (vt Aquila
tranſtulit) in eucharistiā, id eſt, in gra-
tiarum actionē. Irridet eos,quod etiam

in

in hoc legem violarent, quoniam Leu. 7. ſcriptum eſt: Hæc eſt lex hoſtiæ pacificorum, quæ offertur Domino: ſi pro gratiarum actione oblatio fuerit, offerent panes abſque fermento, &c. A

TROPOLOGIA.

Et ſacrificate de fermento laudem. Interdum hi eleemoſynas, preces, aut ieiunia offerunt, ſed offerunt tamen hoſtias Deo non placentes, quia vere non Deum, ſed gloriam ſuam, aut emolumẽta ſua quærunt, & non ita vt Deus præcepit, offerunt. Greg. hom. 22. in Euang. Panes ſine fermento comedit qui recta opera ſine corruptione vanæ gloriæ exercet, qui mandata miſericordiæ ſine admiſtione peccati exhibet, ne peruerſe diripiat, quod quaſi recte diſpenſat. Hoc quoque peccati fermentum bonæ ſuæ actioni miſcuerant, quibus prophetæ voce per increpationem Dominus dicebat: Venite ad Bethel, & impie agite. Atque poſt pauca: Et ſacrificate de fermento laudem. B

HISTORIA.

14 *Et vocate voluntarias oblationes, & annuntiate*. Cum huiuſmodi hoſtias obtuleritis, vocate iſtas veſtras oblationes voluntarias, ſiue ſpontaneas, & ita coram omnibus prędicate gloriãtes quaſi nihil lege præceptum omiſeritis. Hoſtiæ pacificæ vocabantur etiam ſpontaneę, ſiue voluntarię, vt videmus Nume. 29. Tota oratio ironica eſt, quaſi dicat: Nihil habent iſtæ veſtræ hoſtiæ, vnde hoſtiæ ſpontaneæ vocari poſſint, cum contra legis præceptum eas offeratis cum pane fermentato. C

Sic enim voluiſtis. Aperit cur ironice loquatur, ita, enim vos vultis facere, nec mihi parebitis, ſi aliud præcipiam. D

TROPOLOGIA.

Cum admiſtione fermenti, & corruptionis actiones huiuſmodi illorum vitientur, tamen videri volunt, & ita de ſe prædicant, hoſtias Deo gratiſſimas obtuliſſe.

HISTORIA.

Vnde & ego dedi vobis ſtuporem dentium. In Hebr. eſt נקיון, ideoque non ſolum recentiores interpretes, ſed Aquila etiam, & Symmachus verterunt hic. Dedi vobis munditiem dentium. Quã interpretationem Hieronymus etiam recipit, aitque magnitudinẽ famis declarari, tunc enim mundi ſunt dentes, cum nihil mandunt. Itaque & nos libẽter eam admittimus, nam munditiem hoc vocabulo ſignificari non eſt dubiũ. Sed pręferenda eſt noſtra trãſlatio, quoniam de fame ſtatim ait: Et indigentiã
panum in omnibus locis veſtris. * Pri- 15
mum LXX: ita tranſtulerũt, quos Hier. maluit ſequi ipſe ait, γομφιασμὸν ὀδόντων. i. ſtuporem dẽtium. Et Chaldæus: אקהיות שנין ſtuporem dentium. In ſtupore autem dentium dolor quidam declaratur cum indignatione miſtus, quaſi nos culpa noſtra illum nobis peperimus, qualis eſt in iis, qui acerbos, & immaturos fructus comederunt, ſuaque intemperantia ita dentes hebetarunt, atque obſtupefecerunt, vt eis vti nequeant ad mandendum: inde enim metaphora deſumpta eſt. Eccleſ. 30. Non corrideas illi, ne doleas, & in nouiſſimo obſtupeſcent dentes tui, id eſt, tibi ipſi maxime indignaberis, quod molliter filium educaueris. Vnde merito Dominus Ierem. 31. & Ezech. 18. iraſcitur Iudæis dicentibus: Patres noſtri comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obſtupeſcunt. Incuſabunt enim diuinam prudentiam, quod cum non ſoleant ſtupere dentes, niſi eorũ, qui acerbum aliquid ederunt, ipſi, qui nihil comederant, dentium ſtuporem paterentur, id eſt, cum alij peccaſſent, alij plecterentur. Dedi ergo vobis ſtuporem dentium, id eſt, ſæpe vos puniui, & dolebatis, atque indignabamini cum videretis vos ipſos vobis tanta mala conciliaſſe. Quæ autem fuerint hæc mala continuo exponit. Quod autem Ruffinus, & quidam dicunt dentes nihil mandendo ſtupere, quaſi inſenſibiles factos probabo, ſi id experientia fortaſſe doceat, aptiores enim, & alacriores fame fieri videntur:

Stupor dẽtium.

TROPOLOGIA.

16 Quantum dentium ſtuporem patiãtur ij, qui idola ſua, & ſuos Deos aureos, & argenteos, & lapideos colunt, illi

maxime

maxime ſentiunt, qui experiuntur, aut A
aliquando experti ſunt. Edunt ſiquidẽ
vuas immaturas, & poma immatura, id
eſt, volunt explere ſuas libidines, & ani
mo ſuo ſatisfacere, & cum voluptates
Deus in futuram vitam diſtulerit, ipſi
in hac vita, quaſi immaturas ſectantur:
ex quo neceſſe eſt, vt conſcientia pec-
catorum ſuorum torqueantur, atque ti
more futurorum ſuppliciorum, & ſibi
ipſis iraſcantur, quod æterna bona bre
ui voluptatula commutauerint, nec
animo ſuo moderari voluerint. Quod
quid eſt aliud, quam dentium ſtuporem B
pati? Ita dentes Eſau ſtupuerunt, cum
agnouit ſe vili eſca primogenita ſua
Hebr. 12. perdidiſſe. De quo rectè Paulus apoſto
lus: Ne quis, inquit, fornicator, aut
profanus, vt Eſau, qui propter vnam
eſcã vendidit primitiua ſua. Scitote nõ
enim quoniam & poſtea cupiens here-
ditare benedictionem, reprobatus eſt:
enim inuenit pœnitentiæ locũ, quam-
quam cum lacrymis inquiſiſſet eã. Sed
multo triſtius, & intolerabilius illis dẽ-
tes obſtupeſcent, niſi mature ad Deum
conuertantur, fiet enim quod eſt in li-
Sapien. 5. bro Sapientiæ: Videntes turbabuntur C
timore horribili, & mirabuntur in ſubi
tatione inſperatæ ſalutis, & dicẽtes in-
tra ſe pœnitentiam agentes, & præ an-
Mat. 13. guſtia ſpiritus gementes, &c. Nec enim
erit ibi tantum ſtupor, ſed etiam fle-
tus, & ſtridor dentium.

HISTORIA.

17 *Et indigentiam panis in omnibus locis*
veſtris. Hoc dicit, quoniam magna fa-
mes præceſſerat tẽpore Eliæ, & Achab
regis Iſrael 3. Reg. 18. & tempore Eli-
ſæi & Ioram regis Iſrael. 4. Reg. 8. quæ
fames fuit ſeptem annorum. D

TROPOLOGIA.

De indigentia panis, qua huiuſmodi
homines ſemper vbique conficiuntur,
ſemper voluptates captantes, & tenen
tes & ſẽper fameſcentes, diximus Oſ.
4. num. 19. in illud: Comedent, & nõ
ſaturabuntur. Præclarè etiam hoc in
prodigo filio expreſſum eſt, qui diſſipa-
uit ſubſtantiam ſuam viuendo luxurio-
Luc. 15. ſe. Et poſtquam omnia conſummaſſet,

A facta eſt fames valida in regione illa, &
ipſe cœpit egere. Et abijt, & adhæſit
vni ciuium regionis illius, & miſit illũ
in villam ſuam, vt paſceret porcos. Et
cupiebat implere ventrem ſuum de ſi-
liquis, quas porci manducabant, & ne-
mo illi dabat. In ſe autem reuerſus di-
xit: Quanti mercenarij in domo patris
mei abundant panibus, ego autem hic
fame pereo.

HISTORIA.

Cum adhuc tres menſes ſupereſſent. Vi 18
B delicet cum maxime neceſſarius erat
imber. Significat autem, vt ait Hiero-
ny. extremum Aprilis, quo tempore
incipit pluuia ſerotina, quando herba
turget in meſſem, & triticum parit, are
ſcitque prorſus, ſi deſit imber.

Et plui ſuper vnam ciuitatem. Ne pu-
taretis hoc lege naturæ, & aſtrorum
curſu, ac varietate fieri, ſuper vnam ci
uitatem plui, ſuper alteram non plui.

Pars vna compluta eſt. In eadem ci-
uitate pars vna compluebatur, altera
non compluebatur. Chaldæus ſuper
hæreditatem vnam deſcendet pluuia,
C at hæreditas, ſuper quam non deſcen-
derit pluuia, areſcet. Hæc omnia tem-
pore Eliæ maxime contigerunt, &
Eliſæi.

TROPOLOGIA.

De illo imbre intelligamus, de quo Eſaiæ 5.
dictum eſt: Et nubibus mandabo, ne Imber.
pluant ſuper eam imbrem, id eſt, do-
ctrinam verã, & ſalutarem, ſancti enim Prædica-
prædicatores nubes dicuntur. Origen. tores.
hom. 5. in Ierem. Ita vnuſquiſque ſan-
ctorum nubes eſt. Moyſes nubes eſt, & Deut. 32.
quaſi nubes loquebatur: Attende cœ-
lum, & loquar, & audiat terra ſermo-
D nem ex ore meo, expectentur, vt plu-
uia verba mea. Si nõ fuiſſet nubes, nun-
quam dixiſſet, Expectentur vt pluuia
verba mea, & deſcendant, vt ros, elo-
quia mea. Similiter & Eſaias vt nubes Iſa. 1.
loquebatur: Audi cœlum, & auribus
percipe terra. Et quia ipſe nubes erat,
ſciebat alias nubes comprophetantes
ſibi, ideo vaticinans aiebat: Mandabo
nubibus meis ne pluant ſuper eam im- 61
brem, &c. * Et quoniam Deus humiles
maxime eligit, vt nubes ſint, dictũ eſt

Pſalmo 134. Educens nubes ab extremo terræ, vt idem Origenes ſtatim ait: Siquis ergo ſanctus cuſtodiens præceptum ſaluatoris factus fuerit in hac vita nouiſſimus, fit nubes: Et educit Dominus nubes non à primis terræ, non à conſulibus, non à iudicibus, non à diuitibus: beati enim pauperes ſpiritu, quoniam veſtrum eſt regnum cœlorũ. Vides quomodo ab extremis educat Deus has corporeas nebulas? Propterea ſi volumus nubes fieri, ad quas perueniat veritas Dei, nouiſſimi omnium ſiamus. Quod autem ſequitur: *Et plui ſuper ciuitatem vnam, &c.* Eleganter Greg. expoſuit hom. 10. in Ezec. Cum enim, inquit, ſanctæ exhortationis verba alia mens ſuſcipit, alia ſuſcipere recuſat: ſuper unam ciuitatem dominus pluit, ſuper alteram non pluit. Cum vero & ipſe, qui proximos audit, ab alijs ſe vitijs corrigit, atque ab alijs emendare contemnit, vna, eademque ciuitas & ex parte compluitur, & ex parte arida remanet, in qua à ſe prædicationis pluuiam repellit, &c. In imbre etiam recte intelligimus Spiritus ſancti gratiã, ſine qua nihil boni anima germinat,
Pſal. 142. quod qui nouerat, dicebat: Anima mea tamquam terra ſine aqua tibi, velociter
Pſal. 67. exaudi me Dñe, defecit ſpiritus meus. De eadem dictum eſt: Pluuiam voluntariam ſegregabis Deus hæreditati tuę, infirmata eſt, tu vero perfeciſti eam. Quam ſæpe Dominus iratus peccatis noſtris denegat, cum adhuc tres menſes ſuperſunt vſque ad meſſem, id eſt, cum maxime neceſſaria nobis eſt, cum in maiori periculo tentationum verſamur. Nõ quod miſericors & miſerator Dominus gratiam cuiquam ſubtrahat, qua poſſit, ſi velit, omnibus tentationibus reſiſtere: ſed quod maiorẽ etiã præſtaret, qua omnino vinceremus, niſi nos male ea, quam præſtitit, vſi fuiſſemus.

Et venerunt duæ, aut tres ciuitates. Hoc dicit quoniam terra illa aquarum inopia laborat, ideoque in ciſternis eas ſeruant, vt bibant, vnde illud Ierem. 2. Et foderunt ſibi ciſternas, &c. Quare, ſi imbres diuina ira ſuſpenderit, maius ſitis, quàm famis periculum eſt, vt ait Hieronymus.

A

TROPOLOGIA.

Sæpe hi, de quibus diximus, doctrinam quærunt, nec tamen ſatiãtur, quia non ſinuntur magiſtros inuenire, qui factis, & verbis doceant, & ex animo orẽt pro ijs, quos docent, gratiamque pœnitentiæ illis impetrent.

HISTORIA.

Percuſſi vos in vento vrente, & in aurugine. Segetum, & vitium, & arborum
B peſtes nominat, quibus eos afflixit, non vt affligeret, ſed vt ad ſe per pœnas reuocaret: qui tamen ita obſurduerant, vt neque ira quidem Deum vocantem audierint. Ventus vrens dicitur, שדפון Ventus
à שדף. quod eſt, exaruit. Lxx. πύρωσις, vrens.
id eſt, crematio aut combuſtio: 3. autẽ Reg. 8. verterunt. ἐμπυρισμὸς, quod idẽ eſt, Aquila, Symmachus, Theodotio, ἀνεμοφθορία, id eſt, aeris corruptio, eodemq; modo verterunt Lxx. 2. Paral. 6. & Hieronymus 3. Reg. 8. corruptus aer. Eſt autem aer, ſiue ventus calidiſſimus ſegetes exurens, qui & vredo dicitur,
C quo ſpicæ tumeſcentes omni penitus ſucco priuantur, & vruntur. Aurugo
Hebr. ירקון, Lxx. ἴκτερος, qui morbus eſt Aurugo,
pallorem maximum inducens, omneſque ita verterunt præter Theodotionem, qui tranſtulit, ὠχρίασιν, id eſt, pallorem. Sed & Lxx. verterunt ὤχρα, id eſt, pallor; Deuteronom. 28. Hieronymus, rubigo ibidem, hic aurugo.* Deut. 28. Percutiat te Dominus egeſtate, febri, & frigore, ardore, & æſtu, & aere corrupto, ac rubigine. Dicitur autem aurugo, vel ærugo, quoniam tunc culmi palleſcunt in modum auri, vel æris, & areſcunt paulatim. Hic autem color eſt in
D ictericis, qui morbus eadẽ ratione Cornelio Celſo, & Apuleio, dicitur aurugo ab auri colore, quem efficit. Et quoniã idem color ex timore oritur, ſcriptum eſt Ierem. 30. Et conuerſæ ſunt vniuerſæ facies in auruginem. Rubigo autem proprie metallorum peſtis eſt, inde ad ſegetes, & ſimilia transfertur, quod ſegetes perdat, atque conſumat, nimio enim humore culmi palleſcunt & grana in

na in cinerem conuertuntur. Eadem cauſa in noſtra tranſlatione vocatur ærugo, quod ſpicæ exuſtæ colorem æris contrahant. tertio Regum 8. Fames ſi oborta fuerit in terra, aut peſtilentia, aut corruptus aer, aut ærugo. Quamuis 2. Paralipom. 6. vbi ſunt in Hebræo eadem verba, Hieronymus pro שדפון, id eſt, vento vrente, ſiue vredine, vertit Aerugo, & pro ærugine, Aurugo. Fames ſi orta fuerit in terra, & peſtilētia, & ærugo (pro quo verterat, Et corruptus aer) & aurugo. Sed hoc fecit, quoniam, vt diximus, vento vrente ſpicæ palleſcunt, & æris colorem aſſumunt: arbitror enim hæc nomina noſtro interpreti colorem ſignificare, auruginē auri, æruginem æris, ſicut & ferrugo ſæpe colorem ferri, quamuis alij nonnihil diſſentiant, ſed nos tunc id agimus, vt noſtræ tranſlationis verba interpretemur. Simul etiam interpretati ſumus Haggæi verba cap. 2. Percuſſi vos vento vrente, & aurugine: Hæc omnia ita euenisſe intelliget, qui legerit. 3. Regum cap. 18.

TROPOLOGIA.

22 Libido vētus vrēs.

Ventus vrens quid eſt, niſi æſtus libidinis, quo Deus iuſto iudicio ſuo percuti ſinit ſuperbarum ſegetes animarum, ex quibus magnus prouentus ſperabatur, & repente in cinerem vertuntur, ſicut poma Sodomæ. Aurugo in frugibus ad eius morbi ſimilitudinem dicitur, qui in hominibus videri ſolet, & icteros Græce dicitur. Hic ſiue icterus ſiue aurugo dicatur, felle diffuſo ruborē ſanguinis (vt Hier. ait) pallorem commutat, & nihil in corpore ſani eſſe permittit, in tantum, vt etiam mella dulciſſima amara videantur. Et qui dudum audiebant in Eccleſia: Guſtate & videte quoniam ſuauis eſt Dominus, ipſique dicebant: Quam dulcia gutturi meo eloquia tua ſuper mel ori meo, vocantur παραπικραίνοντες, (id eſt, ad amaritudinem prouocantes) & aquæ eorum & pluuiæ non ſtillent dulcedinem, nec ſint de repromiſſionis terra, quam legimus lacte & melle manantem, ſed appellentur Mara, id eſt, amaritudo. Illi-

Pſal. 33.
Pſal. 118.

A multiplicauerunt ſibi hortos, in quos, ne ſua vinea mutaretur, Naboth occūbere voluit. Hæc Hier. Palleſcit igitur horum anima, & areſcit, quia oblita eſt comedere panem ſuum, & tota felle impletur, ſibique diſplicet, & mella diuini verbi, promiſſioneſque bonorum cœleſtium, & exhortationes virtutum, amariſſima iudicat. In eo autem quod ait? *Olineta veſtra, & ficeta veſtra comedit eruca*: Inuidia, quæ indiuiduus comes eſt ſuperbiæ, eruca ſignificatur, quę bona in anima exorta conſumit & deuorat fere ſine vllo ſenſu. Eruca
B enim (vt Hieron. ait) non auolat, vt locuſta, & huc illucque diſcurrens ſemeſa dimittit, ſed permanet perituris frugibus, & tardo lapſu, pigriſque morſibus vniuerſa cōſumit. Ita inuidia ſemper animi bona exedit, nec auolat, aut quieſcit donec omnia, quæ potuit, abſumpſerit. Greg. 5. Moral. cap. 34. Inuidia, cum mentem rabefecerit, cuncta, quæ inuenerit, bene geſta conſumit. Vnde bene per Salomonem dicitur: vita carnium ſanitas cordis, putredo oſſium inuidia. Quid enim per vitam carnis, niſi infirma quædam, ac tenera, &
C quid per oſſa niſi fortia acta ſignantur? Et plerumque contingit, vt quidam cū vera cordis innocentia in nonnullis ſuis actibus infirmi videantur: quidam vero iam quædam ante humanos oculos robuſta exerceant, ſed tamen erga aliorum bona intus inuidiæ peſtilentia latenter tabeſcant. Bene ergo dicitur, Vita carnium ſanitas cordis: quia ſi mentis innocentia cuſtoditur, etiam, ſi qua foris infirma ſunt, quandoque roborantur. Et recte ſubditur: Putredo oſſium inuidia, quia per liuoris vitium ante Dei oculos pereunt etiam fortia acta virtutum. Oſſa quippe per
D inuidiam putreſcere eſt quædam etiam robuſta deperire.

3 Reg. 21

23 Inuidia comes ſuperbiæ.

Prou. 14.

HISTORIA.

Miſi in vos mortem in via Aegypti. Hic locus aptiſſime videbatur explanari ex illo Hoſ. 7. Ægyptum inuocabāt, ad Aſſyrios abierunt, & cum profecti fuerint, 24

fuerint, expandã ſuper eos rete meum. A
Atque ita expoſuit Ruffinus. At cum id contigerit tempore Hoſeæ regis Iſrael, cum capta eſt Samaria ab Aſſyrijs, vt ex.4. Reg.17.intelligitur, & ſuo loco diximus; non poteſt ad hæc verba Hamos referri, qui rem iam factam narrat; & cum hæc prophetabat, nondum regnauerat Hoſee, prophetauit enim ſub Hozia rege Iuda, & ſub Ieroboham rege Iſrael. Illud minus probabile, quod quidam dixit, Prophetam loqui de clade, quã Ioachaz rex Iſrael accepit à rege Syriæ.4.Reg.13.ea enim contigit in Samaria, vt ſcriptura ſubindicat, & ex Ioſepho.9. Antiq.c.9. apertius intelligi poteſt. Ad hæc cum Syria ſit verſus ſeptemtrionem Samariæ, Ægyptus vero ſit ad Meridiem, atque inter Samariam, & Ægyptum ſita ſit Iudæa, cum qua paulo ante fœdus inierat idem Syriæ rex.4. Reg.12. quomodo fingi poteſt hanc ſtragem editã fuiſſe in via Ægypti? Sed ſciamus tã duas tribus, quam decem ſæpe ſolitas eſſe auxilium petere ab Ægyptijs: nam cũ bello frequenter infeſtarentur à Syris, & ab Aſſyrijs, qui Aquilonares erant non habebant, quo confugerent, niſi ad Ægyptios, qui erant ad Meridiem. C
Palæſtinos enim, & Idumæos, qui viciniores eis erant, infeſtiſſimos ſemper
25 habuerunt.* Hoc autem Deo ingratiſſimum accidebat, qui ab ſe auxilium potius peti volebat. Ita Hoſee miſit nuntios ad Sua regem Ægypti, 4. Reg. 17. & Iſa.20. legimus: Et timebunt, & confundentur ab Æthiopia ſpe ſua, & ab Ægypto gloria ſua. Et dicet habitator inſulæ huius (id eſt, Ieruſalem, quæ vicinarum gentium fluctibus tunditur, vt exponit Hieron.) in die illa: Ecce hæc erat ſpes noſtra ad quos confugimus in auxilium, vt liberarent nos à facie regis Aſſyriorum, & quomodo effugere poterimus nos? Et cap. 36. dux regis Aſſyriorum loquitur Ieruſalem: Super quem habes fiduciam, quia receſſiſti à me? Ecce confidis ſuper baculum arundineum confractum iſtum, ſuper Ægyptum, cui ſi innixus fuerit homo, intrabit in manum eius, & perforabit eã. D
Sic Pharao rex Ægypti omnibus, qui confidunt in eo. Iere. 2. Et nunc quid tibi vis in via Ægypti, vt bibas aquam turbidã? Et poſtea. Et ab Ægypto confunderis, ſicut confuſa es ab Aſſur. Huiuſmodi occurrunt multa in his, atque in alijs prophetis. Nam & illud Hoſ.7. Ægyptum inuocabant, quaſi conſuetudinem cõfugiendi continuo ad Ægyptios indicat. Intelligimus ergo ex his verbis Hamos multos eorum, qui in Ægyptum auxilij petendi cauſa profecti fuerant, in via perijſſe, vel morbo, vel fame, vel hoſtium manu, vt ita tandem intelligerent diſplicere petitionẽ B
illam Deo, diſcerentque in poſterum nõ in Ægyptiorum auxilio, ſed in Dei bonitate ſpes ſuas omnes collocare. Atque ita hæc Hier. expoſuit, cui Rup. Gloſſa interl. & Lyranus accedunt.

TROPOLOGIA.

Filij Iſrael fuerant olim in Ægypto, vnde in manu potenti, & brachio excelſo educti iterum eadem via redire prohibentur, Deuter.17. Non multiplicabit ſibi equos, nec reducet populum in Ægyptum equitatus numero ſubleuatus, præſertim cum Dominus præceperit vobis, vt nequaquam amplius per eandem viam reuertamini. Poſtquam Deus è ſæculi voluptatibus hominem euocat, quibus olim tenebatur, non eſt vllo tempore ad eas redeundum, ſed in Deo lætandum eſt, & ab eo ſemper expectandum, quod animum ſatiet, atque oblectet. Si dolor magnus, ſi tentatio vehemens ingruerit, non ad ſæculi, ſed ad Dei conſolationem confugiendum eſt. Quare recte per Ieremiã ait Dominus reuerti in Ægyptum: Et nunc quid tibi vis in via Ægypti, vt bibas aquam turbidam? Et quid tibi cum via Aſſyriorum, vt bibas aquam fluminis? Arguet te malitia tua, & auerſio tua increpabit te. Poteras, inquit, hauriſſe aquas puriſſimas in gaudio de fontibus Saluatoris, cur quæris aquã turbidam, & lutulentam Ægypti? Quoniam igitur ſæpe fit, vt dum homines boni ad relictas conſolationes ſæculi redeunt, vitam animæ paulatim amittant, bene ait: Mitti in vos mortem in via Ægypti.

26 Conſolationes ſæculi non repetendæ.

Ie.2.

HISTO-

HISTORIA.

27 *Percuſsi in gladio iuuenes veſtros.* Hoc, & ſi fieri potuit, vt in via Aegypti contigerit, libentius à præcedentibus ſeparauerim, vt noua hiſtoria ſit: nam magnæ cuiuſdam ſtragis meminit, ſi quidē ait: Et aſcendere feci putredinem caſtrorum veſtrorum in nares ueſtras, quod in eunres in Aegyptum non videtur ſatis conuenire, qui caſtra non habebant. Præterea rem tam inſignem non eſt probabile præteritam eſſe à ſacra hiſtotia. Quare mihi videntur hæc dici de exercitu Iſrael maximo cæſo à rege Syriæ tempore Ioachaz regis Iſrael, nō in via Aegypti ſed in Samaria. De quo ita 4. Reg. 13. Et non ſunt dere licti Ioachaz de populo, niſi quinquaginta equites, & decem currus, & decē millia peditum, interfecerat enim eos rex Syriæ, & tedegerat quaſi puluerē in tritura areæ. Cum decem mille pedites relicti fuerint, & equites tantū quinquaginta, apparet equos non plures quinquaginta reliquos fuiſſe, ceteros auectos fuiſſe ab hoſtibus. Quod optime conuenit cum eo, quod nunc ait Hamos: Percuſſi in gladio iuuenes veſtros vſque ad captiuitatem equorum veſtrorum.

TROPOLOGIA.

28 Cum iuuenes gladio percutiuntur, fortiſſima exercitus pars perit: illi enim ſunt, qui prælia gerunt, ſenes relinquuntur, effeta ætas, & bello inutilis. Ita cū homines diu in peccato morantur, nec Deum per pœnitentiam placare ſibi ſtudent, iuuenes, id eſt, fortiſſimæ cogitationes, quæ Diabolo olim reſiſtebant, & bellum Domini præliabantur, genitæ in anima per Chriſtū renouata paulatim intereunt, & relinquūtur ſenes, id eſt veteris hominis cogitationes, quales in eo erant, antequā per Chriſti gratiam renouaretur: quibus non prælium curæ eſt, ſed quies, & remiſſio. Capiuntur etiam equi bellatores, quibus iuuenes pugnabāt, id eſt, ſcripturarum ſanctorumq; patrum ſententiæ diu domi ſeruatæ, & ad bellum

Quid perdāt ij qui diu in peccato morantur.

A quaſi ſaginatæ, de quibus Salomon, Equus paratur ad diem belli. Nam qui Deo diligenter inſeruire ſtudent multa in oratione ab eo documenta percipiunt, multa ex ſcripturæ, patrumque libris colligunt, quæ pugnaturæ aduerſus dęmones animę quaſi equi quidam ſunt ad diem belli, illis enim recta irruit in hoſtes intrepide, & ſe cum opus eſt, à pugna recipit, & imbecillitatem ſuam mirabiliter ſuſtentat. Quoniam autem interdum nō ſolum illæ fortes, & deliberatæ cogitationes pereunt, ſed etiam per deſuetudinem orationis, & B ſacræ lectionis documēta illa excidūt, recte dicitur. Percuſſi, id eſt, percuti permiſi, iuuenes veſtros vſque ad captiuitatem equorum veſtrorum. Quare non eſt mirum, ſi ex tot cadaueribus aſcendat putredo in nares eorum, & vehementi conſcientiæ accuſatione quaſi putredine cadauerum infeſtentur. Prou. 21

HISTORIA.

29 *Subuerti vos.* Hac clade ſub Ioachaz rege, de qua nunc loquebamur, & fame illa temporis Eliæ, & multis alijs id genus calamitatibus pene ſubuerſi ſunt, C atque exciſi inſtar Sodomæ, & Gomorræ. Quod autē ait: *Sicut ſubuertit Deus Sodomam*, &c. more ſcripturæ de ſe loquitur, ac ſi de alio loqueretur. Adnotat etiam Euſe. lib. 5. Demonſt. Euang. c. 23. patrem hic loqui, & de filio dicere, Sicut ſubuertit Deus Sodomam, &c. quod filius alia perſona diuina ſit, ſicut & in Sodomæ ipſius euerſione dictum eſt Gen. 19. Igitur Dominus pluit ſuper Sodomam, & Gomorram ſulphur, & ignem à Domino. Quod & alijs teſtimonijs comprobat Euſeb.

Et facti eſtis quaſi torris raptus ab in- D *cendio*, qui totus igne abſumeretur, niſi inde ereptus eſſet, ita vos omninò periretis, niſi ego ſupplicia cohibuiſſem.

TROPOLOGIA.

Sodoma, & Gomorra propter nefandas libidinum turpitudines cœlitus demiſſo igne perierunt: ita qui à Deo recedunt vt cum idolis ſuis fornicētur, & neſaria patiātur illis ſubditi, nec vllā

diuinæ legis rationem habeant, plectūtur igne variatum cupiditatum, quibus miſerrime inſeruiūt, & ſulphure, id eſt, fœtore vitiorum omnium. Sed ſiunt dū in hac vita tolerantur, quaſi tortis raptus ab incendio, quia non penitus omnia amittūt, manēt in eis fides, & quædam ſemina virtutum, manent ipſi in Eccleſia, dum per infidelitatem non exeunt, vbi & verba vitæ æternæ ſæpe audiunt, & ſacramenta habent. Sed ſi redire nolunt ad Deum, mittetur tortis in æternum incendium.

HISTORIA.

30 *Quapropter hæc faciam tibi Iſrael.* Itē rum eaſdem calamitates inducam in eos, qui ex te remanſerunt. Hier. Cumque dixerit: Hæc faciam tibi, quid facturus ſit tacet: vt dum ad ſingula pœnarū genera Iſrael pēdet incertus, quæ ideo terribiliora ſunt, quia omnia ſuſpicantur, agat pœnitentiam ne Deus inferat quæ minatur, &c. Poſſumus etiam addere, hoc dictum eſſe iuxta conſuetudinem hominum, quam ſæpe obſeruat ſcriptura, non audientium mala, & infortunia nominare, quaſi boni ominis cauſa, & præ timore, & deteſtatione illorum. Hinc orta eſt illa iurandi formula, Hæc faciat mihi Deus, & hæc addat, ſæpe repetita in ſcriptura, vt. 1. Reg. 3. & 14. & 3. Reg. 19. Nec enim (vt nonnulli putauerunt) multa prius malorū genera recenſebant, & poſtea addebāt: Hæc mihi faciat Deus, neque id vnquā in ſcriptura inuenimus: ſed tantummodo dicebāt, Hæc mihi faciat Deus, &c. quaſi mala illa vellent nominare, nec auderent, ſed intelligi mallent, quam dici.

Iurandi formula, Hæc mihi faciat Deus.

31 *Poſtquam autem hæc fecero tibi, præparare in occurſum Dei tui Iſrael.* Monet, & hortatur decem tribus, vt poſtquam ea paſſæ fuerint ab Aſſyrijs, ne penitus deſpondeant animum, ſed præparent ſe in occurſum Dei ſui, id eſt, vt cum Euāgelium eis prædicatum fuerit per apoſtolos, Chriſtum Deum ſuum agnoſcant, & recipiant: ſicut fecit Hoſeas cap. vltimo. Ideo Lxx. tranſtulerunt: Præparare vt inuoces Deum tuum.

TROPOLOGIA.

Non punit Deus quaſi crudelis, ſed quaſi pius, tunc etiam cum peccata peccatis plectit: idcirco eos admonet, quos percuſſit, vt intelligant quid his pœnis ipſe efficere velit, nec putent ſe iam à Deo eſſe relictos, ſed eum maxime videntur abiecti, & reprobati, tunc ſeſe erigant ſpe diuinæ bonitatis per Chriſtum, & Deum inuocent, ac ſe in occurſum Dei præparent. Nemo tam deſperatæ ſalutis eſt, tam omnibus vitijs inquinatus, vt non veniat ad eum Deus per ſanctas inſpirationes, vt errantem reducat ad ſe. Tunc ergo ò Iſrael, ò quicunque Deo olim ſeruiſti, & nunc turpiſſimis cupiditatibus ſeruis, cum Deum ad te venientem ſenſeris, præparare vt ei occurras, oſtiumque cordis tui benigniſſimo, atque beneuolentiſſimo hoſpiti aperias, & cum vocem eius audieris, noli obſurdeſcere, noli fugere, vt Adam, non enim te quærit vt iudicet, ſed vt ſaluum faciat.

HISTORIA.

Quia ecce formans montes, & creans 32
ventum. Huiuſmodi verbis ſolet Deus oſtendere omnipotentiam ſuam, vt Ierem. 10. Deum his ſignis diſcernit à dijs gentium: & verum, atque omnipotentem eſſe demonſtrat. Qui facit terram in fortitudine ſua, præparat orbem in ſapientia ſua, & prudentia ſua extendit cœlos. Ad vocem ſuam dat multitudinem aquarum in cœlo, & eleuat nebulas ab extremitatibus terræ, fulgura in pluuiam facit, & educit ventum de theſauris ſuis. Et Iob. 9. Qui tranſtulit montes, & neſcierunt ij, quos ſubuertit in furore ſuo. Qui commouet terram de loco ſuo, & columnæ eius concutiuntur. Qui præcipit ſoli, & non oritur, & ſtellas claudit quaſi ſub ſignaculo. Et cap. 38. Vbi eras quando ponebam fundamenta terræ, &c. Perinde eſt igitur ac ſi diceret: Præparare vt Chriſtum venientem recipias, quoniā ipſe, qui tunc veniet creator omnium eſt, & omnipotens, qui montes, & altiſſima quæque virtute ſua creauit, & ventos fecit, vnde

de tempeſtates generantur, & omnia A
33 in terra cõcurrunt. * Simile eſt illud
Iob. 38. Quis dedit (ſcilicet, niſi ego)
vehementiſſimo imbri curſum, & viam
ſonantis tonitrui, vt plueret ſuper ter-
ram abſque homine in deſerto? &c. Et
Pſal. 147. Qui dat niuem ſicut lanam,
nebulam ſicut cinerem ſpargit Inde e-
tiam toties apud Homerũ, νεφεληγερέ-
τα Ζεύς, id eſt, nubium congregator Iu
piter. Ceterum quoniã Lxx. verterunt,
Creans ſpiritum; hæretici contende-
bãt hinc probari, Spũm ſanctũ eſſe crea
turam. Quos Hieronymus refellit affir B
mans non de Spiritu ſancto loqui Pro-
phetam, ſed de vento, aut certe de ſpiri
tu hominis, id eſt, de anima, iuxta illud,
quod ſcriptum eſt Pſalm. 103. Auferes
ſpiritum eorum, & deficient, & in pul-
uerem ſuum reuertentur. Ambroſ. ve-
ro lib. 2. de Spiritu ſancto, cap 7. copio-
ſius in eoſdem hæreticos inuehitur,
probatque ex cõtextu ventum hic acci
pi nomine ſpiritus, prius enim ait iuxta
Lxx. Firmans tonitruum, & poſtea ſe-
quitur: Et creans ſpiritum. Si de Spiritu
ſancto (inquit) dicere voluiſſet, non
de tonitruo vtique præmiſiſſet: neque C
enim antiquiora tonitrua ſunt, quàm
Spiritus ſanctus, quamuis impij ſint, ta-
men id non audeant dicere. Deinde cũ
ſubiectum videamus eſſe de luce, ac ne
bula, nonne manifeſtum eſt quod de
creatura mundi dictum intelligendum
ſit. Hæc, & plura erudite Ambroſius,
quæ deſumpſit ex Didymo li. 1. de Spi-
ritu ſancto verſus finem. Addit idem Di
dymus ſpiritum, cum pro creatore ſpi-
ritu ponitur, ſemper aut articulum ha-
bere apud Græcos, aut certe aliquid,
quod eius magnificentiam indicet, hic
autem ſine articulo poni, vt intelliga- D
mus ventum ſignificari.

TROPOLOGIA.

Ne deſperes ſalutem tuam, omnipo
34 Montes tens eſt qui te vocat, quamuis tu infi-
mus ſis, ipſe creauit montes, id eſt, apo-
ſtolos, & prophetas, & martyres, &
quotquot altitudine ſanctitatis emi-
nuerunt. De quibus dicitur Pſalm. 71.
Suſcipiant montes pacem populo, &
colles iuſtitiam. Et Pſalm. 75. Illumi-
nans tu mirabiliter à montibus æter-
nis, id eſt, per ſanctos tuos, qui, ſicut
montes luce pleni æternum fulgebũt,
mirabiliter aliorum hominum tene-
bras illuminas. Vide Auguſtinum ita
late exponentem. Omnium vero mon
tium maximus mons eſt beatiſſima vir
go Maria, quæ mons eſt in vertice mõ-
tium, id eſt, ſuper omnium hominum
ſanctitatem eleuata eſt, vt interpreta-
tur Gregorius in caput primum lib. 1.
Regum. in illud: De monte Ephraim.
B Montes etiam dicuntur ſtatus in eccle
ſia ſublimiores, id eſt, religiones, de qui
bus recte illud intelligi poteſt Ezec. 34.
In paſcuis vberrimis paſcam eas, & in
montibus excelſis Iſrael erunt paſcua
earum: ibi requieſcent in herbis viren-
tibus, & in paſcuis pinguibus paſcen-
tur ſuper montes Iſrael. Eleganter au-
tem dixit, Creans montes, poſtquam
de Sodomæ euerſione locutus eſt, tunc
enim iuſtus Lot Sodoma egreſſus in Gen. 19.
monte ſeruatus eſt, dicẽre ei Domino:
Salua animã tuam, noli reſpicere poſt
tergum, nec ſtes in omni circa regione
C ſed in monte ſaluum te fac, ne & tu ſi-
militer pereas. Sæculi enim turpitudi-
nes, & coinquinationes relinquẽtibus
Deus montes, id eſt, religiones parauit
in quibus tutiores ſint, & ſecurius in-
cendia fugiant Sodomorum.

Et creans ventum. Si legamus, Et 35
creans ſpiritum, vt Lxx. (vtrumque e-
nim ſignificat רוח) erit ſenſus. Ipſe vi
tam animæ præbet, id eſt, gratiam, teq;
ſubito poteſt, quamuis mortuum, ad ui
tam reuocare. Animæ enim vita gratia
eſt, ſicut corporis ſpiritus. Iuxta noſtrã
tranſlationem, quoniam non de vno
D vento, ſed de omnibus loquitur, perſpi
cuum eſt ita eſſe intelligendum, ac ſi di
ceret, Creans ventos. Venti interdum Venti.
dona Spiritus ſancti vocantur, vt docet
Orig. hom. 5. in Iere. vbi verba illa eiuſ
dem prophetæ cap. 10. Et educit ventũ
de theſauris ſuis, ſiue ventos, vt ver-
tunt Lxx. ſingularis enim pro plurali
poſitus eſt, vt in hoc Prophetæ noſtri
loco ita interpretatur. Sunt quidem
ventorum theſauri, theſauri ſpirituum,
ſpiritus ſapiẽtiæ, & intellectus, ſpiritus

conſilij, & virtutis, ſpiritus ſcientiæ, & pietatis, ſpiritus timoris Dei, fortitudinis, & dilectionis, & charitatis. Potes & ipſe de ſcripturis hos ventos congregare, & iſtorum ſpirituum inuenire theſauros. Vbi ſunt illi theſauri? vtique in Col. 1. quo theſauri ſunt ſcientiæ abſconditi; in Chriſto ſedem habent. Inde oriuntur hi ſpiritus, vt alius ſapiens ſit, alius fidelis, alius eruditus, & alius aliud donorum Dei poſſideat. Alij enim per ſpiritum datur ſermo ſapientiæ, alij ſermo ſcientiæ iuxta eundem ſpiritum, alij fides in eodem ſpiritu. 1. Cor. 12. Hæc Origenes, ex cuius verbis optime intelligemus quod nunc ait Propheta. Si enim venti ſunt dona Spiritus ſancti, & hæc in Chriſto ſunt, illaque vnicuique diſtribuit, prout vult, recte ipſe dicitur non ſolum formans montes, ſed etiam creans ventum, id eſt, ventos.

HISTORIA.

36 *Et annuntiās homini eloquium ſuum.* id eſt, Et cum tantus ſit, tamque potēs, non dedignatur hominem alloqui, & docere ſalutaria. Ita etiam Dauid Pſal. 147. demonſtrata iam eius omnipotentia ſubijcit. Qui annuntiat verbum ſuū Iacob, iuſtitias, & iudicia ſua Iſrael. Lxx. Et annuntians in homines Chriſtum ſuum. Quod vero quidam vertūt, Annuntians homini, quæ cogitatio eius, aut quid opus eius, parum refert, cum tranſlationem noſtrā magis probauerint Hieronymus, & vetuſtiſſimi interpretes, Aquila, Symmachus, Theodotio, Quinta editio, vt apud eundem Hieronymum videmus. Quamuis & ſenſus idem eſt, nam Annuntians homini, quæ cogitatio eius, quid eſt aliud, quàm, loquens homini? nam qui loquitur, cogitationes ſuas annuntiat. Vel, Annuntians homini quid opus eius, id eſt, quid facere debeat homo, docens hominem quid fieri velit ab eo.

TROPOLOGIA.

37 Homines exterius loquuntur, exterius ſonant, ſolus corda docet Deus, & homini ſine vllo ſtrepitu verborum, aperit doctrinam ſuam, & tunc homo vere intelligit, & amat opus ſuum, fitque, quod ait ſanctus Propheta: Exibit homo ad opus ſuum, & ad operationem ſuam vſque ad veſperam. Pſal. 103. Vt merito idem dixerit: Beatus homo, quem tu erudieris Domine. Pſal. 93.

HISTORIA.

Faciens matutinam nebulam. Hoc etiam dicitur ad oſtendendam Chriſti potentiam. Sed magna difficultas eſt, & fere ab expoſitoribus prætermiſſa, cur potius matutinam nebulam dicat, quā verſpertinam. Mihi videtur hoc ſignificare Propheta: ipſe non ſolum lucem terris infundit, ſed potens etiam eſt lucem exortam ſubita nebula obſcurare; (eſt enim in Hebr. Faciens auroram nebulam, ſiue caliginem) vt norint homines quantum eius miſericordia indigeant, eumque ſemper placare ſibi curent. Quod latenter dictum eſſe arbitror, quoniam cum ipſe, qui ſol eſt iuſtitiæ, ortus eſt, nebula interpoſita eſt Deo permittente, ne à Iudæis videretur, & agnoſceretur: quomodo etiam intellexit Euſebius lib. 4. de Demonſtrat. Euang. cap. 22. ſed nebula illa paulatim euaneſcere cœpit prædicantibus apoſtolis, donec veſpere, id eſt, ad finē mundi penitus auferatur.

TROPOLOGIA.

Nonnunquam ſol clarus exoritur 38 nonnunquam nebula exoriens obſcuratur, ſed paulatim ſuis radijs nebulam vndique diſcutit, & hoc ipſo clarior, & pulchrior apparet, quo ſerior. Nebula. Ita interdum conuerſio incipientium, quæ eſt quoddam illorum mane poſt tenebras peccatorum, nulla tentationum moleſtia, & obſcuritate turbatur, ſed ſole iuſtitiæ in eis fulgente cogitationes peccatorum diffugiunt, Tentationes incipientiū. ſicut ait egregius Pſaltes Iſrael: Poſuiſti tenebras, & facta eſt nox, in ipſa pertranſibunt omnes beſtiæ ſiluæ, &c. Pſal. 103. Ortus eſt ſol, & congregati ſunt, & in cubilibus ſuis collocabuntur. Exibit homo ad opus ſuum, & ad operationem ſuam vſque ad ve-

ad veſperam. Sed interdum in ipſo cõuerſionis initio tentatio vehemẽs exurgit, quæ, vt nebula, iubar illud, quod apparebat, obumbrat, & moleſta relictarum voluptatum recordatione animũ pungit, & lacerat, vt intra ſe quodammodo dicat: Dum adhuc ordirer, ſuccidit me. (Iſa. 38.) Sed ſi ſol ille, qui tenebras ante fugauerat, radios ſuos non retraxerit, neque illuſtrare animum deſierit, noſtris iniquitatibus repulſus, tãdem nebula euaneſcet, & lux gratiſſima redibit, & fiet quod ſcriptum eſt in Iob: (Iob. 11.) Miſeriæ quoq; obliuiſceris, & quaſi aquarum, quæ præterierunt, recordaberis. Et quaſi meridianus fulgor conſurget tibi ad veſperam, & cum te conſumptũ putaueris, orieris, vt Lucifer. Hoc igitur nunc ait Propheta: Ne timeas tentationes, quæ inuadere ſolent incipientes, ipſe enim eas facit, id eſt, fieri ſinit in vtilitatem tuam. Verum non eſt totius diei nebula, ſed auroræ: inualeſcet ſol, & eam diſſipabit, iterumque luce perfrueris.

HISTORIA.

39 *Et gradiens ſuper excelſa terræ.* id eſt, Nihil eſt in terra ita excelſum, vt pedibus eius ſubditum non ſit. Quod occultiore ſenſu ſignificat, quo tempore illa matutina nebula Iudæis obijcietur, eũ ambulaturum ſuper excelſa terræ: quia cum Iudæi caligine illa obſcurati blaſphemabãt Euangelium, reges gentiũ, & ſapientes ſe ſe Chriſti pedibus ſubijciebant.

TROPOLOGIA.

Excelſa terræ.

Excelſa terræ ſunt, quæ ſunt in terra fortiora, id eſt, potentiores affectus, & ægritudines animi, quæ maxime in terra, id eſt, in terrenis cordibus dominantur. Quoniam igitur non ſolum in ipſis noſtræ cõuerſionis initijs, ſed etiam in progreſſu, quo robuſtiores efficimur, (Subiectæ Deo ſunt omnes tẽtationes.) eo Diabolus acriores ſuſcitat in nos tẽtationes, vt in Iob, in Dauidem, in Tobiam, ne quis forte terreatur, & de ſucceſſu deſperet, docemur gradi Dominũ ſuper excelſa terræ, id eſt, ſubiectam ſi-

A bi eſſe vim omnem contrariarum poteſtatum, omnium tentationum, omniũ affectuum: proinde nihil eſſe, quod formidet, nihil eſſe, quod tardetur aut à via Dei ingredienda deterreatur qui tantum, ac talem habuerit protectorẽ, & ducem. Atque hoc viro iuſto promittitur: (Iſa. 58.) Tunc delectaberis ſuper Domino, & ſuſtollam te ſuper altitudines terræ, & cibabo te hæreditate patris tui Iacob. Ille enim ſuper altitudines terræ ſuſtollitur, qui per Dei gratiam ſuperior efficitur auaritia, & ambitione, & ſuperbia, & carnis voluptatibus, idem-

B que cibo alitur ſanctorum, quo & Dominus Ieſus alebatur, ſicut ipſe ait: (Ioan. 4.) Meus cibus eſt, vt faciam voluntatem eius, qui miſit me: nam reliqui, qui infra altitudines terræ ſunt, non aluntur cibo Iacob, ſed cibo Eſau, qui propter coctionem rufam primogenituræ ius vendidit. Quod ſi excelſa terræ interpretari velimus idola, de quibus toties in libris Regum dicitur: Verumtamen excelſa non abſtulit: idem ſenſus efficietur, nam illæ animi ægritudines, & illa vitia maiora, quæ iam nominaui, idola ſunt amatorũ huius ſæculi, & ſu-

C per illa Dñs graditur, quia eius potentiæ ſubiecta ſunt, & vires ſeruis ſuis ſuggerit ad illa vincenda & conculcanda.

HISTORIA.

40 (Dominus exercituum.) *Dominus exercituum nomen eius.* Exercitus ſiue militia Dei dicuntur angeli propter magnam multitudinẽ, & quia Deus illis miniſtris vtitur ad inimicos ſuos conterendos, & ad magna opera facienda, tum propter fortitudinẽ magnam, & potentiam ipſorum angelorũ. Pſal. 102. Benedicite Domino omnes angeli eius, potentes virtute, facientes verbum illius, ad audiẽdam vocem ſer-

D monum eius. Luc. 2. Et ſubito facta eſt cum angelo multitudo militiæ cœleſtis laudantium, & dicentium, &c. Et quoniam צבא & exercitum ſignificat, & militiam, & fortitudinem, inde dicitur Dominus exercituum in noſtra tranſlatione, apud LXX. vero, Dominus *δυνάμεων*, id eſt, virtutum, ſiue fortitudinũ, vt Pſal. 23. Dominus virtutum ipſe eſt rex gloriæ, ſed ſenſus ſemper eſt idem.

CAP. V.

AVdite verbũ iſtud
quod ego leuo ſu
per vos planctũ
domus Iſrael. Ce
cidit, et non adÿ
ciet vt reſurgat,
Virgo Iſrael: proiecta eſt in terram
ſuam, & non eſt qui ſuſcitet eam.
Quia hæc dicit Dominus Deus:
B Vrbs de qua egrediebantur mille,
relinquentur in ea centum: & de
qua egrediebantur centum, relin-
quentur in ea decẽ in domo Iſrael.
Quia hæc dicit Dominus Deus do-
mui Iſrael: Quærite me, & viuetis.
Et nolite quærere Bethel, & in
Galgalam nolite intrare, & in Ber
ſabee non tranſibitis: quia Galga-
la captiua ducetur, & Bethel erit
inutilis. Quærite Dominum, & vi-
C uite: ne forte comburatur vt ignis
domus Ioſeph: & deuorabit, & nõ
erit, qui extinguat Bethel. Qui con-
uertitis in abſynthium iudicium,
& iuſtitiam in terra relinquitis, Fa
cientem arcturum, & orionem, &
conuertentem in mane tenebras, et
diem in noctem mutantem: qui vo-
cat aquas maris, & effundit eas ſu
Inf. 9. per faciem terræ. Dominus nomen
eſt eius. Qui ſubridet vaſtitatem ſu
D per robuſtum, & depopulationem
ſuper potentem affert. Odio habue
runt corripientem in porta: & lo-
quentem perfecte abominati ſunt.
Idcirco, pro eo quod diripiebatis
Soph. 1. pauperem, & prædam electam tol-
lebatis ab eo: domos quadro lapi-
de ædificabitis, & non habitabitis
in eis: vineas plantabitis amantiſ-
A ſimas, & nõ bibetis vinum earum.
Quia cognoui multa ſcelera veſtra
& fortia peccata veſtra: hoſtes iu
ſti accipientes munus, & pauperes
deprimentes in porta. Ideo prudẽs
in tempore illo tacebit, quia tem-
pus malum eſt. Quærite bonum, &
non malum, vt viuatis, & erit Do-
minus Deus exercituum vobiſcũ,
ſicut dixiſtis. Odite malum, & dili- Rom. 12.
B gite bonum, & conſtituite in porta Pſal. 96.
iudicium: ſi forte miſereatur Domi
nus Deus exercituum reliquÿs Io-
ſeph. Propterea hęc dicit Dominus
Deus exercituum dominator: In
omnibus plateis planctus: & in cun
ctis quæ foris ſunt, dicetur væ væ:
& vocabũt agricolam ad luctum,
& ad planctum eos, qui ſciunt plã
gere. Et in omnibus vineis erit plã-
ctus: quia pertranſibo in medio tui,
C dicit Dominus. Væ deſiderantibus
diem Domini: ad quid eam vobis?
dies domini iſta, tenebræ, et nõ lux.
Quomodo ſi fugiat vir à facie leo- Hier. 30.
nis & occurrat ei vrſus: & ingre- Ioel. 2.
diatur domum, & innitatur manu Soph. 1.
ſua ſuper parietem, & mordeat cũ
coluber. Numquid nõ tenebræ dies
Domini & non lux & caligo, &
non ſplendor in ea? Odi, & proieci Eſa. 1.
feſtiuitates veſtras: & non capiam
D odorem cœtuum veſtrorum. Quod Malac. 1.
ſi obtuleritis mihi holocautomata, & 2.
& munera veſtra, non ſuſcipiam;
& vota pinguium veſtrorum non
reſpiciam. Aufer à me tumultum
carminum tuorum: et cantica lyræ
tuæ non audiã. Et reuelabitur quaſi
aqua iudicium, & iuſtitia quaſi
torrens fortis. Numquid hoſtias et Acto. 7.
ſacri-

ſacrificium obtuliſtis mihi in deſerto quadraginta annis domus Iſrael? Et portaſtis tabernacula Moloch veſtro, & imaginem idolorũ veſtrorum, ſidus Dei veſtri: quæ feciſtis vobis. Et migrare vos faciam trans Damaſcum, dicit Dominus Deus exercituum nomen eius.

HISTORIA.

B *Audite verbum iſtud, quod ego leuo ſuper vos planctum.* Vt magis eos ad pœnitentiam moneat, lugubri carmine vtitur, lugetq; eos, qui ſibi læti, ac tuti, minimeque lugendi videbantur. Audite, inquit, verbum iſtud, quod ego leuo ſuper vos, id eſt, quod ego aſſumo contra vos, nempe planctum, & lamentationẽ nã Hebræi paſſim vtũtur verbo נשא, quod eſt leuare, pro aſſumere, & ita Hieron. interpretatur, id eſt, volo lugere vos triſti carmine, quale continuo ſequitur: Cecidit & non adijciet, vt reſurgat virgo Iſrael. Facile eſt etiam exponere. Quod ego leuo ſuper vos planctum, id eſt, ob id, quod ego leuo ſuper vos planctum, nam אשר, Quod, & Quoniam ſignificat.

Leuare.

Cecidit, & non adijciet, vt reſurgat virgo Iſrael. Nonnulli ita legunt, Domus Iſrael cecidit, & non adijciet, vt reſurgat, Virgo Iſrael proiecta eſt, &c. Cum domus Iſrael vocandi caſu ponatur, & ad præcedẽtia pertineat, vt ſit: Domus Iſrael audite verbũ iſtud. Ita diſtinguuntur hæc in Hebræo. Ita etiam apud recentiores interpretes. Sed res eſt manifeſta, nam בית, id eſt, domus, Hebræis maſculini generis eſt, cecidit autem, id eſt, נפלה, femineum eſt, ſimiliter & verbum quod ſequitur תוסיף, id eſt, adijciet, ideo non poſſunt conuenire hæc verba cum eo, quod præceſſit, Domus Iſrael. Cecidit ergo virgo Iſrael, & nunquam in poſterum reſurget. Hæc nonnulli ad vltimum excidium Ieruſalem referunt, cum à Tito imperatore vaſtata eſt, vt Euſeb. lib. 4. de Demonſtr. Euãgel. cap. 22. & Chryſoſ. in Demonſtratione quod Chriſtus ſit Deus, prope finem, & Theodoretus, & R. Samuel Marrochianus, in epiſtola de aduentu Meſſiæ, cap. 24. Verum hic ſenſus Allegoricus eſt, vt nos ſæpe interpretati ſumus: Nam Hiſtoricum conſtat eſſe de decem tribubus, quæ captiuæ abductæ ab Aſſyrijs numquam in patriam ſuam redierũt, vt ait Hieronymus. Atque vt omittam Hieron. & Ruffinum, & ceteros expoſitores ita ſenſiſſe: non poſſumus de hoc dubitare, cum videamus Prophetam tãtum loqui Iſraeli, id eſt, decem tribubus, quæ neque Dominum

B crucifixerunt, neque à Romanis vaſtatæ ſunt, vt: Quærite Dominum, & viuite, ne forte cõburatur domus Ioſeph, vt ignis. Et poſtea: Si forte miſereatur Dominus exercituũ reliquijs Ioſeph. Conſtat etiam loqui de captiuitate Aſſyriorum, ait enim: Et migrare vos faciam trans Damaſcum, vt ibi dicemus. Ad hæc quis neſciat nullam fuiſſe in Iudæis idololatriam cum Dominus inter eos verſatus eſt, & cum exciſi ſunt à Romanis? At eo tempore, de quo Propheta loquitur, multa idola colebãtur. Quærite me, inquit, & viuetis: & nolite quærere Bethel. In Galgalam nolite

C intrare, & in Berſabee non tranſibitis. Sed quomodo virgo dici poteſt Iſrael tot idolorum fornicationibus proſtitutus? Hieronymus: virgo autem appellatur populus Iſrael, non quia quondã inſtar virginis ſit Domino copulatus, videlicet in patriarchis, & propheris, vt exponit Gloſſa. Cum autem de duabus tribubus ſermo eſt, Hieronymus aliter virginitatem interpretatur, quod, ſcilicet, ceteris gentibus varia idola colentibus populus hic vni Deo ſeruierit. Ita exponit illud Iſai. 37. Deſpexit

D te, & ſubſannauit te virgo filia Sion. Et illud Iere. 18. Quis audiuit talia horribilia, quæ fecit nimis virgo Iſrael? Sed quomodo exponemus cum idem dicit ſcriptura de nationibus alijs idola colẽtibus, vt Iſai. 47. Deſcende, ſede in puluere virgo filia Babylon. Et Ierem. 46. Aſcende in Galaad, & tolle reſinam virgo filia Aegypti? Quod autem Ruffinus ſecundo loco adiecit, & Vatablus poſtea, atq; alij tradiderunt, virginem dici Iſrael, quod, vt virgo nulli viro, ita

ipſe nullis ante dominis addictus fuerit: nō video cur virgo dicatur, qui nulli domino ſeruierit, cum virgo etiam ſeruire poſſit, neque enim ſeruituti aduerſatur virginitas, ſed corruptioni integritatis. A Quid? quod multis dominis ſeruiuit Iſrael poſt tempora Ioſue, vt in libro Iudicum legimus. Deinde cogemur laborare cum aliæ nationes virgines vocantur, vt Babylon, Ægyptus, vt quæramus quomodo nulli ſeruierint.

4 Regul. Scriptura de prouinciis, & ciuitatibus loquitur, ita ac ſi mulieres eſſet, aut viri.

*Signanda eſt ergo vulgata conſuetudo ſcripturarū ita de prouincijs, & ciuitatibus loquentium, ac ſi mulieres eſſent, aut viri. Vt Ierem. 2. Vade, & B clama in auribus Ieruſalem dicēs. Hæc dicit Dominus. Recordatus ſum tui miſerans adoleſcentiam tuam, & charitatem deſponſationis tuæ, quando ſecuta es me in deſerto. Et cap. 3. Et vidit præuaricatrix ſoror eius Iuda, quia pro eo, quod mœchata eſſet auerſatrix Iſrael, dimiſiſſem eam, & dediſſem ei libellum repudij: & non timuit præuaricatrix Iuda ſoror eius, ſed abijt, & fornicata eſt etiam ipſa. Huiuſmodi ſunt multa Ezech. 16. & paſſim apud prophetas. Cum autem ita loquuntur ſcripturæ iuxta id, quod de ciuitatibus C intelligi volunt, nomina eis tribuunt. Quando idololatriam exprobrant, meretrices vocant, vt Ezec. 16. Propterea meretrix audi verbum Domini. Hæc dicit Dominus Deus: Quia effuſum eſt æs tuum, & reuelata eſt ignominia tua, &c. Totum enim caput in hac metaphora verſatur. Cum fidem ſibi debitā exigit, nuptæ aſſimilat, vt Ierem. 3. per totum caput.

5 *Cum vero ſignificare vult ciuitatem, aut nationem ardenter à ſe, ſiue ab alijs quondam amatam, ſoliciteq; ſeruatam, virginem vocat: aut etiam cum ſignificat eius pulchritudi- D nem & ornatum ſpecioſum, ac delicias & propter opes & pulchritudinē omnibus eam eſſe valde optabilem. Vt de Ieruſalem perterrefacta à rege Aſſyriorum Iſai. 37. Deſpexit te, & ſubſannauit te virgo filia Sion. Et 47. Deſcende, ſede in puluere virgo filia Babylon, id eſt, quæ prius, vt virgo domi clauſa in delicijs viuebas. Vnde ſtatim ſubdit: Non eſt ſolium filiæ Chaldæorum, quia vltra non vocaberis mollis, & tenera. Eadem ratione Sidonem virginem vocauerat capit. 23. Non adijcies vltra, vt glorieris calumniam ſuſtinens virgo filia Sidonis. Cum ergo Iſrael virgo vocatur, non ſumitur à pudicitia virginali metaphora, ſed virgo dicitur propter diuitias, & pulchritudinem, & quod more virginis, domi ſeruatus, atque incluſus vſque ad tempus captiuitatis fuiſſet, numquam enim è terra ſua fuerat eductus. Cecidit itaque Iſrael cum captiuus ductus eſt, non adijciet, vt reſurgat, quoniam nec redijt vmquam in terram ſuam, nec regnum obtinuit, ſed alijs nationibus ſeruiuit.

Virgo.

6 *Itaque qualem intelligimus eius caſum, talem intelligimus ei reſurrectionem negari. Quare non aduerſantur hæc ijs, quæ Hoſee 11. prope finem, & alijs locis diximus de decem tribubus ad Euangelium vocandis, & ei, quod præcedenti capite dixit Hamos: Poſt quam autem hæc fecero tibi, præparare in occurſum Dei tui Iſrael.

Proiecta eſt in terram ſuam. Non vtcunque cecidit, ſed vſque ad terram proſtrata eſt, id eſt, grauiſſima erit eius ruina, ita vt à nemine poſſit erigi. Dixit autem, *In terram ſuam*, vt magis amplificet ruinam. Quaſi dicat: Non proſternetur in terra aliena, vbi minus haberet virium, & inimici eſſent potentiores: ſed cum adhuc erit in terra ſua, à peregrinis hoſtibus ferro, & igne, & fame vaſtabitur, & tandem captiua ducetur.

TROPOLOGIA.

7 Audienda ſunt omnia verba prophetarum, ſed ea maxime, quibus nos deflent. Magna eſt enim miſeria noſtra, quæ prophetas Dei ſpiritu plenos excitat ad eiulandum: atq; eo maior, quod ita cæci, & noſtrarum rerum obliti ſumus, vt tantum malum ne ſentiamus quidem. Lugent autē peccatores non prophetæ ſolum, ſed vniuerſa etiam ſcriptura, ſicut Ezec. 2. ſcriptum eſt: Et vidi, & ecce manus miſſa ad me, in qua erat inuolutus liber, & expandit illum coram

coram me, qui erat ſcriptus intus, & foris, & ſcriptæ erant in eo lamentationes, & carmen, & væ. Lamentationes, id eſt, iuxta morem Hebræorum, & ſcripturæ, maxima quædam, & terribilis, ac nunquam finienda lamentatio in ſacris libris ſcripta eſt peccatori, qui ſecundum duritiem ſuam, & impœnitens cor theſaurizat ſibi iram in diẽ iræ, & nunquam agit pœnitentiam. Carmen eis ſcribitur (vt hic ait Hieronymus) qui nulla peccatorum ſorde maculati cantico, & laude ſunt digni. Væ ſcribitur illis, qui amiſſa virginitate, quam anima per ſanctæ regenerationis lauacrum accepit, in mortalia peccata labuntur, quoniam & ſi per Dei miſericordiam reſurgere queant, non habent tamen in ſe vnde reſurgant, nec digni ſunt, qui reſuſcitentur.* Denique vbi per gemitus, & lacrymas reſurrexerint, ſine virginitate reſurgent, id eſt, nunquam id obtinere poterunt, vt non fornicati fuerint, & à Deo receſſerint, gratiamque illam, atque innocentiam regenerationis non amiſerint. Et hoc quod ait Propheta: *Cecidit, non adijciet, vt reſurgat virgo Iſrael, proiecta eſt in terram ſuam, non eſt qui ſuſcitet eam.* Quoniam autem tota ſcriptura, ſiue exterior ſenſus conſideretur, qui Hiſtoricus dicitur, ſiue interior, qui Spiritualis eſt, ſæpe prædicit has lamentationes, & carmen, & væ, merito liber, quo hæc continentur, intus, & foris ſcriptus dicitur. Iure etiã huiuſmodi anima olim virgo, nunc vitijs proſtituta, proiecta in terram ſuam dicitur: quæ cum prius eſſet effecta cœleſtis, & ſupra ſe ipſam ſpe, atque amore ſummi boni erigeretur, rurſus per peccata deijcitur, & in terram ſuam proijcitur, atque ad veterem vilitatem degener redit, & tacita
Gen. 3. Dei ſententia audit: Terra es, & in terram ibis, id eſt, terrena eſſe ſolebas, cũ portabas imaginem terreni, per me portare cœpiſti imaginem cœleſtis, & cœleſtia amare, ſed per te iterum redis ad terrena, & hoc amore terra efficeris.

HISTORIA.

Vrbs de qua egrediebantur mille. Explicat quod dixerat: Proiecta eſt in terram ſuam, non eſt qui ſuſcitet eam: quoniam tanta hominum multitudo in bello extinguetur, & in tantam Iſrael paucitatem redigetur, vt ex vrbe, quæ mille viros in prælium educebat, non plures quam centum exire poſſint: atque ita non habebit à quo erigatur.

ALLEGORIA.

Poſt quã virgo Iſrael cecidit, & proiecta eſt in terram ſuam, id eſt, populus 9
ille, quem Deus, vt teneram, & pulchrã virginem amauerat, cecidit per infidelitatem ſuam: neque ita quidem omnino reiectus eſt, at ad tantam fidelium paucitatem redactus, vt vbi mille eſſe ſolebant, centum relicti ſint, & vbi erãt centum, relicti ſint decem, ne penitus vniuerſus periret, ſicut Sodoma, quæ cœleſti igne abſumpta eſt, quoniam nõ ſunt inuenti in ea decem iuſti, Gen. 18. Quod non ignorans ſanctus Iſaias aie capit. 1. Niſi Dominus exercituum reliquiſſet nobis ſemen, quaſi Sodoma fuiſſemus, & quaſi Gomorrham ſimiles eſſemus. Hoc ſemen fuerunt Apoſtoli, & qui tunc ex illo populo crediderunt, qui ideo reliquiæ dicti ſunt, vt Rom. 9. interpretatus eſt Paulus, quod ceteris pereuntibus ſeruati, & relicti ſint. Eodẽ verbo nunc Propheta noſter de eiſdem loquitur: Relinquentur in ea centum, & relinquẽtur in ea decem. Meritoque dicuntur & centum ex mille, & decem ex centum, quia ſoli ex innumerabili populo, quaſi decimæ quædam ex copioſa fruge, Deo dicati ſunt.

TROPOLOGIA.

Vrbs eſt (vt ait Origen. hom. 8. in 10
Ioſue) vniuſcuiuſque noſtrum anima, Vrbs.
quæ ædificatur à Domino ex lapidibus viuis, id eſt, ex virtutibus varijs, & diuerſis. De qua dictum eſt: In matutino Pſal. 100.
interficiebam omnes peccatores terræ, vt diſperderem de ciuitate Domini omnes operantes iniquitatem: quia de anima ſua ſanctus quiſque, & diligens eijcit peccatores, id eſt, cogitationes peſſimas, &

mas, & cupiditates prauas interficiet in
Pſal. 62. matutino. Iuſtus enim dicit: In matutinis meditabor in te, quia fuiſti adiutor meus. De his vrbibus dictum eſt cap. 4. vnde & ego dedi vobis ſtuporē dentium in cunctis vrbibus veſtris, & indigentiam panum in omnibus locis veſtris. Et poſtea: Et plui ſuper vnam ciuitatem, & ſuper alteram ciuitatem non plui. Vt igitur peſte, aut fame ciuium numerus minuitur, vt vrbs, de qua egrediebantur mille, non poſſit in bellum educere niſi centum: ita peccatis, vt libidine, ambitione, ſuperbia, bona opera minuuntur, vt anima, ex qua egrediebantur mille, non habeat niſi centum. In mille vniuerſitas intelligitur, vt Pſalm. 104. Verbi quod mandauit in mille generationes. Egrediebantur ex anima, quæ Deo adhærebat, mille, id eſt, omnium virtutum opera, quaſi milites ſtrenui cum Diabolo pugnaturi: poſtea cupiditate rerum terrenarum capta feruore iam remiſſo profert centum, numerum decuplo minorem: & ſi prius centum educebat, de-

Quomodo numerus bonorum operum minuatur.

11 cem in ea relinquuntur. * Et ſicut omne verbum ſcientię & intellectus, quod ſciſcitatus eſt rex, inuenit in Daniele, & ſocijs decuplum ſuper cunctos ariolos; in quo ſignificatur eos fuiſſe decuplo ſapientiores, id eſt, multo ſapientiores, & omnibus in rebus eruditiores; ita peccatum reddit numerum bonorum operum decuplo minorē, quia non vnius alicuius, ſed omnium virtutum opera minuit, & omnibus modis efficit imperfectiora: Præterea decimæ mille ſunt centum, & decimæ centum ſunt decem: decimæ autem lege Deo dicatæ erant. Quoniam ergo bona opera, quæ manent in peccatore, Deus ſibi vendicat, & eis vtitur, cum eum ad ſe conuertit: iure ex mille dicuntur manere centum, & ex centum decem. Caueat tamen peccator, ne diu differat conuerſionem, nam & hæc, quæ relicta erant, paulatim amittet, ſicut de Iudęa deſolata dictum eſt ab Iſaia: Et adhuc in ea decimatio, & conuertetur, & erit in oſtenſionem ſicut terebynthus. Hieronymus legit: Et adhuc in ea erit decimatio, & rurſum erit in deprædationem, atque ita exponit: Tanta erit infelicitas reſidui populi, vt ad comparationem prioris multitudinis vix decima pars remaneat. Cumque & in ipſa terra fuerit ſolitudo, rurſum ipſæ reliquiæ erunt in deprædationem, in tantum, vt terebyntho, & quercui, quæ

Daniel. 1. Iſai. 6.

glandes amiſerint, comparetur. * Le- 12
ctio Hieronymi conuenit omnino cum translatione LXX. & cum Hebræo, & cum eo, quod nos modo habemus, ſi recte intelligatur, nam in oſtenſionem eſſe dicitur, quod iam deſolatum omnibus ſpectandum, atque irridendum relinquitur, iuxta illud Pſa. 21. Omnes videntes me deriſerunt me, locuti ſunt labijs, & mouerunt caput. Illud autem ושבה, hoc eſt, & conuertetur, iuxta conſuetudinem ſcripturæ idem valet, atque, Et iterum. Vt Dan. 9. Ab exitu ſermonis vt iterum ędificetur Ieruſalē. Et paulo poſt: Et rurſum ædificabitur platea, quibus locis pro, Iterum, eſt in Hebræo idem verbum.

Et cōuertetur, pro Et iterū.

HISTORIA.

Quærite me, & viuetis. Hieronymus: Mos eſt ſcripturarum ſemper aduerſis læta ſubiūgere, & poſt quā triſtia Deus fuerit comminatus, ad pœnitentiam eos, quos terruit, prouocat. Vt Iſai. 1. Terra veſtra deſerta, ciuitates veſtræ ſuccenſæ igni, regionem veſtram corā vobis alieni deuorant, &c. Et cum multa minantia dixerit, nihilominus paulo poſt ad pœnitentiam eoſdem prouocat, vt mala illa effugiat: Lauamini, mundi eſtote, auferte malum cogitationum veſtrarum ab oculis meis. Ita nunc poſt minas captiuitatis: Quærite me, inquit, & viuetis, id eſt, effugietis hanc vaſtitatem, & maximas captiuitatis miſerias, quas comminatus ſum: nec enim vos perire, & capi cupio, ſed viuere. Regul.

Et nolite quærere Bethel. Abijcite omnia idola, quæ colebatis in Bethel, & in Galgala, vt Hoſ. 4. diximus. 13

Et in Berſabe non tranſibitis. Berſabe vltima Iudææ, & totius terræ promiſſionis vrbs erat verſus Auſtrum iuxta Gerara, & Ægypti ſolitudinem, ſicut Berſabe.

Dan vltima eſt verſus Septemtrionem. Inde Dauid. 1. Paralip. 21. dicitur numeraſſe populum à Dan vſque ad Berſabe. Hodie Giblin dicitur, parua villa iam, & quatuor leucis diſtans à Gaza. In hac habitauit Abraham, & ex eo, quod ipſe, & Abimelech in fœdus mutuũ iurarunt, dictus eſt locus באר־שבע Berſabe, id eſt, puteus iuramenti. Geneſ. 21. Idcirco vocatus eſt locus ille Berſabe, quia ibi vterque iurauit, & inierunt fœdus pro puteo iuramẽti. Lxx. tam in eo loco Geneſis, quàm in hoc Hamos pro Berſabe dixerunt φρέαρ τοῦ ὁρκισμοῦ, ſiue τοῦ ὅρκου, id eſt, puteus iuramenti. Hier. vero interpretatur etiã puteus ſeptem, quoniam, שבע vtrumque ſignificat, iuramentum, & ſeptem: dixit enim Abraham: ſeptem agnas accipies de manu mea, vt ſint mihi in teſtimonium, quoniam ego fodi puteum.

14 * Ex quibus arbitror vnico, e, in fine ſcribendum eſſe Berſabe accentu in penultima collocato, quoniam, ע, in fine horum nominum aliquando Lxx. & eos ſecutus Hieronymus vertunt in, e, vt Ioſue, Hoſee, Thecue, 2. Paralip. 11. & Hamos. 1. & ita apud Ioſeph. legimus lib. 1. Antiq. capit. 12. Et conditiones, inquit, pacis bona fide vtrimque ſeruandas dixit fœdere cum eo ſuper puteo quodam icto, qui Berſabe vocatur, ea vox iuramenti puteum ſignificat, & id nomẽ & hodie locus ſeruat, &c. In hac vrbe duæ tribus idola aliquando adorabant. In tantum autem (vt ait Hieronymus) ſimulacrorum cultu furebat Iſrael, vt nequaquam contentus idolis ſuis ad aliena tranſiret. Ideo illi dicitur: Et in Berſabe nõ tranſibitis. Ad aliena, inquit, Hieronymus, quoniam, & ſi hæc vrbs eſſet in tribu Simeonis, vt ipſe etiam admonuit in Locis Hebr. & ex Ioſue. 19 conſtat, tamen ſors tribu Simeonis erat intra ſortem tribus Iuda. Ioſue. 19. Hæc eſt hæreditas filiorum Simeon iuxta cognationes ſuas in poſſeſſione, & funiculo filiorum Iuda, quia maior erat, & idcirco filij Simeon poſſederunt in medio hæreditatis eorum, &c. Inde Ioſue. 15. Berſabe ponitur inter ciuitates Auſtrales Iudæ.

15 *Quoniam Galgala captiua ducetur.* Eleganter per irriſionem ad nominum etymologias alludit prædicens horum locorum captiuitatem, nam Galgala dicitur à גלגל quod eſt voluere, ſiue auferre, & in Heb. eſt הגלגל גלה יגלה, id eſt, Galgala migrãdo migrabit, quod conſonat non ſolum ſono, ſed etiã ſenſu cũ eius etymologia, ac ſi dicat: Voluetur, & auferetur. Simile eſt illud Ierem. 48. Contra Heſebon cogitauerũt mala, Heſebon enim cogitationem ſignificat, vt ex etymologia planum eſt, חשב enim ſignificat cogitare, & Hier. docet lib. 5. in Iſai. cap. 15. Bethel etiã, id eſt, Domus Dei, per irriſionem dicta eſt Bethauen, id eſt, domus vanitatis, aut inutilis, aut idoli, vt Hoſ. 4. num. 31. latius explicauimus, hæc enim tria ſignificat און. Ideo nunc de Bethel ait iuxta Hebræum: Et Bethel erit in auen, id eſt, erit in vanitatem, erit vanitas, erit inutilitas, id eſt, euertetur, atque in nihilum redigetur. Si quis autem miretur Galgalæ captiuitatem prædici, cum non eſſet vrbs decem tribuum, ſed duarum: ſciat in excidio multarum vrbium decem tribuum exciſam quoque eam fuiſſe, quoniam erat prope Iordanem, & coniuncta vrbibus Iſraelis. Sed Berſabe, quæ longius ab illis diſtabat, eratque ad Auſtrum, non eſt eo tempore capta, & ideo nihil de illa loquitur Propheta.

16 *Quærite dominum, & viuite.* Ita eſt in Hebræo, & ita erat in verbis ſuperioribus. Quærite me, & viuetis. Sed maiorem energiam habet, *Viuite*, ita enim ſolet loqui ſcriptura, vt ſignificet continuo id futurum eſſe, quod promittit, & ideo mauult imperando loqui, vt res certiſſima, præſenſque intelligatur, quàm promittere quaſi futuram. Vt Pſalm. 33. Accedite ad eum, & illuminamini, id eſt, ſi accedatis, continuo illuminabimini, vt Hoſ. 10. num. 36. adnotauimus. Regul.

Ne forte comburatur, vt ignis, domus Ioſeph. id eſt, Ne forte ardeat, vt ignis, ſicut & Lxx. verterunt, ἀναλάμψῃ, id eſt, reſplendeat, ardeat. Domum Ioſeph decẽ tribus intelligit, vt ait Hier. & nos in vltimo præludio num. 3. admonui- Domus Ioſeph.

monuimus. Tribus enim Ephraim, ex qua fuit Ieroboham primus decem tribuum rex, appellatur tribus Ioſeph, quoniam Ephraim filius Ioſeph fuit, & fratri ſuo maiori Manaſſæ prælatus eſt, Geneſ.48. vnde Apoc.7. tribus Manaſſæ ſuo nomine appellatur inter alias, tribus vero Ephraim dicta eſt tribus Ioſeph. Sicut igitur decem tribus appellantur ſæpe Ephraim, ita eadem ratione appellantur domus Ioſeph.

Et non erit qui extinguat Bethel. id eſt, Ipſi Betheli, vt ex Hebr. & ex Græco manifeſtum eſt: hoc eſt, neminem habebit Bethel, qui ignem eius extinguat. B

TROPOLOGIA.

17 Bethel, cum domum Dei ſignificet, merito poſtea propter idola dicta eſt Bethauen, id eſt, domus vanitatis, aut nihili. Illi ergo Bethel quærunt, qui ſimulant ſe Deum quærere, & eius cauſa laborare, re autem vera quærunt idola ſua, diuitias, & inanem gloriam. Gal galis Ioſue circumcidit filios Iſrael cultris lapideis, vbi poſtea idola adorata ſunt. Quare illi intrant in Galgala, qui carnem ſuam crucifigere videntur cum vitijs, & concupiſcentijs, non in Dei gloriam, ſed in ſuam, vt appareant hominibus ieiunantes, & glorificentur ab eis. In Berſabe, vbi habitauit Abraham, & religionem ſuam iureiurando teſtatus eſt, illi tranſeunt, qui veterum patrum vitam, & religionem venerari, atque imitari velle videntur, ſed nihil minus faciunt, nam quæ illi in Dei cultum ex animo faciebant, ipſi in idolorum honorem faciunt ſæculi lucris, & gloriæ, & ventri ſeruientes, eiſque hoſtias illas immolantes, quas patres omnipotenti Deo ſemper immolabant. At non viuunt qui hæc quærunt, mundus enim tranſit, & concupiſcentia eius, & Galgala captiua ducitur, & Bethel fit inutilis, peritque labor ille multorum annorum, quo in huiuſmodi idolorum cultu deſudatum eſt, & mors imminens docet nullius fuiſſe pretij, quæ tanta animi contentione quærebatur, nihilque prodeſſe theſauros, & honores in diem iræ, & vindictæ. Quod ſi ne

Hypocritæ.

Ficta religio.

A que tunc Deum quærant, vt viuant; ardebit, ſicut ignis, domus Ioſeph, id eſt, factio eorum, qui idola, quàm Deum, adorare maluerunt, & ſuccendetur, & non erit qui extinguat Betheli, ducetur in ignem inextinguibilem Bethel, quæ nomen quidem habebat domus Dei, & profeſſionem Chriſtianitatis, ſed erat re vera domus idolorum, & domus vanitatis.

HISTORIA.

Qui conuertitis in abſynthium iudicium. Ideo ſubuertimini, quia inquiſſimis operibus Deum ad amaritudinem, & ad iracundiam prouocatis. Abſynthium enim, quia amariſſima herba eſt, pro amaritudine ponitur. Amaritudo autem nonnunquam triſtitiam, iramque ſignificat, vt Hoſ.14. Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum ſuum: nonnunquam peccata ipſa, quæ iram efficiunt, vt Hoſ.12. Ad iracundiã me prouocauit Ephraim in amaritudinibus ſuis. Præterea iudicium præter notam ſignificationẽ proprie in ſcriptura ſignificat id, quod quiſque facere debet, vt recte, ſanctèque viuat, vt Pſalm.105. Beati, qui cuſtodiunt iudicium, & faciunt iuſtitiam in omni tempore. Iſai.5. Expectaui vt faceret iudicium, & ecce iniquitas; & iuſtitiam, & ecce clamor. Ita illud accipitur Pſal.36. Et lingua eius loquetur iudicium, id eſt, docebit, quid quiſque facere debeat, vt ſancte viuat. Poſſumus igitur hæc de regibus, & iudicibus intelligere, *Conuertitis iudicium in abſynthium.* id eſt, inique iudicatis, & pauperes opprimitis, atque ita Deum ad amaritudinẽ, & irã prouocatis. Sed præſtat vt de omnibus intelligamus, vt ſit ſenſus. Pro ſantitate, quam habere debueratis, pleni eſtis amaritudine, & peccatis.

18

Amaritudo.

Iudicium

B C D

Et iuſtitiam in terra relinquitis. id eſt, Sinitis illam iacere, & quieſcere, hoc enim ſonat verbum הִנִּיחוּ non exercetis eam. Poteſt autem ſimiliter Iuſtitia & pro iudicis iuſtitia accipi, & pro ſanctitate.

Facientem Arcturum & Orionem. He-
bræi nouam hinc ſententiam incipi vo 19
lunt, & primo caſu accipiunt: Faciens

Arctu-

Arcturum, &c. Similirer & Lxx. Hie- A
ronymus vero connectit cum præce-
dentibus hoc ſenſu; Iuſtitiam in terra
relinquitis, quæ fecit Arcturũ,&c.Nec
ignorauit genera non conuenire,quo-
niam facientem in Hebr. maſculinũ eſt
עשה, ſed ſcit etiam ſcripturam ſæpe
genera mutare, quoniam ſenſum po-
tius ſpectat, quem verba. Quod atti-
net ad ſenſum,nihil refert,noua ne ſen
tentia incipiat, an ea, quæ iã cœperat,
protendatur,& verum Facientem ver-
tas, an Faciens,eſt enim idem.Sed con
textus, ſi recte rem conſideremus,exi-
git omnino, vt vertatur, Facientẽ Ar-
cturũ,&c. ita enim apte cohæret,quod B
dicitur cum præcedentibus. At ſi ver-
tas, Qui facit Arcturum,&c. tota ora-
tio pendet, & ſemper manet inchoata,
non enim intelligitur quid dicatur de
eo qui facit Arcturum,& Orionẽ.Opti
me ergo vertit Hieronymus: ſed mal-
lem ſubaudiri id,quod proxime præceſ
ſit;Relinquitis in terra,ac ſi diceret, Re
linquitis in terra iuſtitiam, relinquitis
in terra facientem Arcturum: quomo-
do videtur intellexiſſe Chaldæus, qui
ait: Deſierunt timere à facie Domini,
20 qui fecit Arcturum,& Orionem. * Sed
quoniam ex Hebrææ vocis proprieta- C
te interpretari ſumus, Relinquitis in
terra,id eſt, iacere, & quieſcere ſinitis:
erit ſenſus: Non eſt vobis curæ Deus,
obliti eius eſtis,neque eum per oratio-
nem alloquimini, nec per bona opera
veneramini,cũ ſit tantus,ac tam potẽs,
vt fecerit ipſe Arcturũ,& Orionẽ, &c.
Etenim quæ quieſcere ſinimus, relin-
quimus,& obliuioni tradimus. Sed au-
get multum quod additur, *In terra*, &
ſignificat Deum in terra iacere inter ip
ſos. i. contemni, vt rem ignobilem, &
abiectam, & neminem eſſe, qui tollat è
terra iacentem. Quæ autẽ ſequuntur, D
omnia ad amplificandã Dei potentiam
pertinent, quod omnium rerum crea-
tor ſit,& omnium habeat imperium,vt
cap.4. iam expoſuimus, cũ dicebat:For
Arcturus. mans ventos,& creans ſpiritũ,&c. Ar-
cturus eſt ſtella in ſigno Bootę poſt cau
dam maioris vrſæ.Sunt enim duæ vrſæ
Septemtrionali polo nixæ, velut axe
quodam, quæ dicuntur *ἄρκτοι*: maior

A vrſa dicitur Helice, minor Cynoſura,
quas nautæ diligẽter obſeruãt. Bootes Bootes.
vero,ſiue Arctophylax, id eſt, vrſæ cu-
ſtos,eſt ſidus prope maiorem vrſam,ita
dictum quod eam à tergo, quaſi cuſtos,
ſubſequi videatur. Huius ſtella quæ-
dã dicitur Arcturus, quaſi cauda vrſæ.
Orion ſignum eſt iuxta Tauri ſidus.Me 21
minit autem Orionis,& Arcturi, quod Orion.
illis apparentibus imbres,& tempeſta-
tes oriatur. Dicitur enim Orion (quã-
uis Ouid.lib.5. Faſt. & alij aliunde de-
ducant) ob *ὀρίνειν*,id eſt turbare,quod
mare,& terram tempeſtatibus turbet.
Ex quo illud Virgilij.
B *Cum ſubito aſſurgens fluctu nimboſus* 1. Æne.
Orion. Et
Dũ pelago deſæuit hiems,& aquoſus Oriõ. 4. Æne.
Arcturus die ab ortu caniculæ quin
quageſimo oritur ſiue Nonis Septem-
bris, auctore Columella,lib.2.cap.4.&
eius ortus, atque occaſus tempeſtates
concitant. Inde Plautus in Redente ita
ipſum loquentem facit: Increpui hiber
num,& fluctus moui maritimos. Orio-
nem Plinius li.18.cap.28.oriri dicit vj.
Kal. Iunij. Ouidius vero lib.6. Faſtorũ
xvj. Kal. Iulij. Tametſi quod de horum
ſiderum ortu diximus temporibus illis
C congruit: nunc propter gradus,quibus
ab eo tempore mutata eſt longitudo
ſtellarum,ortus etiam dies mutatus eſt;
Oriturque Arcturus Salmanticæ qui-
dem Calendis Octobris, Orion pridie
Calend.Iunij Mox idem Plinius: Ante
omnia autem, inquit, duo genera eſſe
cœleſtis iniuriæ meminiſſe debemus.
Vnum quod tempeſtates vocamus, in
quibus grandines, procellæ,ceteraque
ſimilia intelliguntur:quæ cum accide-
rint, vis maior appellatur.Hæc ab hor
ridis ſideribus exeunt, vt ſæpius dixi-
mus, veluti Arcturo, Orione, Hœdis.
D His igitur verbis Propheta Dei poten-
tiam demonſtrat, quod ipſe tempeſta-
tes in terra, & in mari cõcitet per exor
tum horum ſiderum, atque omni tem-
pore poſſit, quoniam Arcturus hieme
oritur,Orion æſtate.* Quod ad tranſ-
lationẽ attinet,probatur illa interpreti 22
Chaldæi, & recentioribus, interpreti-
bus vt videlicet כימה ſit Arcturus, &
כסיל Orion. At ipſe Hieron. videtur
ſibi

A ſibi repugnare? nam neque כסיל ſem-
per eodem modo vertit & כימה nunc
Arcturum interpretatur, nūc Hyadas,
nunc Pleiadas. Nam Iob. 9 vbi legimus
Qui facit Arcturum & Oriona, & Hya
das, & interiora Auſtri, pro כסיל po-
ſuit Oriona, vt hic in Hamos, ſed
כימה vertit Hyadas, LXX. Arcturum.
& pro עיש Arcturum. Et cap. 38 Num
quid coniungere valebis micantes ſtel
las Pleiadas, aut gyrum Arcturi pote-
ris diſſipare? Pro כסיל hic vertit Arctu
rum, non Orionem, vt ſolet, & ibi ver
23 B terunt Lxx. * Pro כימה poſuit Pleia-
das cum Lxx. Res eſt explicatu diffici-
lis propter ſententiarum varietatem,
& quia antiquorum Hebræorum libris
caremus. Mihi videtur Hebræos, quia
parum de natura ſiderum philoſopha-
bantur, pauca nomina habuiſſe ſtella-
rum, atque vno multas notaſſe, præſer
tim ſi aut ſplendore, aut efficiendi vir-
tute ſimiles eſſent. Inde factum eſt vt
כימה nunc ſignificet Arcturum, nunc
Hyades, quia pluuias efficiunt vt Ar-
cturus, vnde Virg.

1. Eneid. *— Vnde imber & ignes*
C *Arcturum, pluuiaſque Hyadas, gemi-*
noſque Triones.

Quæ ideo Hyades dictæ ſunt, ab ὕειν,
quod eſt pluere. Ouid 5. Faſt.

Ora micant Tauri ſeptem radiantia flam
mis,
Nauita quas Hyadas Graius ab imbre
vocat.

Latine ſuculæ dicuntur errore eorum,
qui primi hoc vocabulo vſi ſunt, quaſi
dictæ eſſent Græcis ab ὗς, quod eſt ſus;
ſi Tironi Ciceronis liberto credimus
in ſuis Pandectis, quem refert Gellius
24 lib. 13. cap. 9. * Eodem nomine ſignifi-
D cari Pleiadas, (quas Latini, quod veris
fine exoriantur Vergilias vocant) tra-
dunt Hebræi. Abraham enim Heſdræ
filius ſcripſit כימה vetuſtioribus He-
bræis ſeptem eſſe ſtellas in fine ſigni
Arietis, è quibus ſex conſpiciuntur,
quas ego omnino Pleiadas eſſe exiſti-
mo, de quibus Ouid. ait:

4 Faſtorū *Pleiades incipient humeros releuare pa-*
ternos,
Quæ ſeptem dici, ſex tamen eſſe ſolent.

Tametſi Pleiades non ſunt in ſigno A-
A rietis, ſed in Tauro, qui Arieti proxi-
mus eſt. Ideo Lxx. Iob. 38 & Symma-
chus, atque Theodotion hic πλειάδα
verterunt. Nec miremur ſingulari nu-
mero vertiſſe, nam & Ouid. dixit:

Quatuor autumnos Pleias orta facit. Lib. 1. de Pōt. Eleg. 9.

Videntur autem nominis communio-
nem ex propinquitate loci habere, vici
n e enim ſunt Hyadibus Pleiades, vt
docet Macrobius lib. 1. in ſomnium Sci
pionis. cap. 18. Nam Hyades in fronte
Tauri ſunt, Pleiades vero in dorſo, vt
quidam putant. Aulus Gellius loco iā
B indicato paulo aliter. Stellæ autem iſtę
(inquit, loquiturque de Hyadibus) nō
in capite Tauri ſunt, vt Tiro dicit (nul
lū enim videtur præter eas ſtellas Tau
ri caput) ſed ex ita circulo, qui Zodia-
cus dicitur, ſitæ, locatæque ſunt, vt ex
earum poſitu ſpecies quædam, & ſimu
lacrum eſſe videatur tauri capitis: ſicut
ceteræ partes, & reliqua imago Tauri
conformata, & quaſi depicta eſt locis,
regionibuſque earum ſtellarum, quas
Græci πλειάδας, nos Vergilias voca-
mus. Et quod ſimul fere oriantur, nam
Pleiades tertio Idus Maij exoriuntur,
C Hyades vj. Kal. eiuſdem menſis, vt ex
Ouid 5. Faſt. intelligimus. Eodem mo
do כסיל proprie ſplendorem ſignifi-
cat, vt Hiero. refert ſe ab Hebræo ſuo
accepiſſe. Ideo vertit. Iſai. 13. Quoniā
ſtellæ cœli, & ſplendor earū כסיליהם,
& Symmachus hic in Hamos ſtellas trā
ſtulit. * Nomen igitur commune pro- 25
prie tribuitur quibuſdam ſtellis pro-
pter inſignem ſplendorem, vt Orioni,
de cuius ſplendore Virg.

Armatumque auro circumſpicit Oriona. 3. Æneid.

Et Lucanus.

Enſiferi nimium fulget latus Orionis.

D Inde in verbis iam indicatis Iſaiæ pro
כסיליהם Lxx. verterunt, Orion, &
omnis ornatus cœli. Tribuunt etiam
Arcturo, & Heſpero. Nam Lxx. Iob. 9.
& Theodotion hic Heſperum verte-
runt, ſiue veſperum. Heſperum autem,
& Arcturum multum micare norunt
omnes.

Qui vocat aquas maris. Aquas maris
ad ſe vocare dicitur, quia ſubtiliores
eius partes calore in altum ſubleuat, &
inde pluuiam efficit, quam ſuper terrā
effun-

effundat, vt recte Hieron. interpreta-
tur, & Greg. Nyſſenus in libro in He-
xahemeron, non longe à fine.

ALLEGORIA.

26 Poſtquam Iudæi iuſtitiam in terra re
liquerunt, id eſt Chriſtum abiecerunt,
qui factus eſt nobis iuſtitia, & ſanctifica
tio, & redemptio, Deus oſtendit in cœ
lo Eccleſiæ Arcturum, & Orionē, qui-
bus pluuias magnas, & tempeſtates ex-
citauit, ideſt, viros cœleſtes, & quaſi
ſtellas micantes, nempe apoſtolos duo
decim, qui quaſi Orion, primum orti
ſunt, deinde paulo poſt quaſi Arcturus
alij orti ſunt, Paulus, & Barnabas, Cle
mens, Silas, Timotheus, Titus, qui cor
da hominum commouerunt, & terrue-
runt, & largis diuini verbi imbribus ter
ram irrigarunt. Tunc conuertit in ma-
ne tenebras, id eſt, gentes ad lucem
Euangelij adduxit, & lucem fecit, qui-
bus Paulus ait. Ephe. 5. Eratis aliquan
do tenebræ, nunc autem lux in Domi-
no. Et diem mutauit in noctem, quia
Iudaicus populus olim luce fidei cla-
rus tenebris incredulitatis iuſto Dei iu
dicio obſcuratus eſt. Atque ex eo tem-
pore ſemper vocat aquas maris, & ef-
fundit in terram: quia doctores ex gen-
tilitate aſſumit, & quaſi maris ſalſi va-
pores æthereo calore ſuſpenſos exco-
lat, & eliquat in dulcem pluuiarum ſa-
porem, vt cœlum, id eſt, Eccleſiā, ope-
riat nubibus, & paret terræ pluuiam
verbi cœleſtis.

Apoſtoli, & apoſtolici viri Orion, & Arcturus.

TROPOLOGIA.

27 Miſerabilis peccatorum cæcitas eſt,
quod relinquant in terra iuſtitiam, quę
tota hominis ſubſtantia eſt, & vita, quę
ſeiungit filios lucis à filijs tenebrarū,
& gehennæ: hæc eſt enim paradiſus il-
le, quem homo cuſtodire, & colere de-
bebat, ſicut ſcriptū eſt: Tulit ergo Do-
minus Deus hominem, & poſuit eum
in paradiſum voluptatis, vt operare-
tur, & cuſtodiret illum. Et de hoc ope
re legimus: Exibit homo ad opus ſuū,
& ad operationem ſuam vſq; ad veſpe-
ram. Sed multo miſerabilior eſt, quod
relinquat, ac fugiat facientem Arctu-
rum & Orionē, conuertentem in ma-
ne tenebras, & diem in noctem mutan-
tem. Niſi enim hoc faceret, inueniret
prioribus malis medicamenta. * Arctu- 28
rum & Orionem Deus facit, cum in
peccatore fallacem illam tranquillita-
tem, & quaſi ſerenitatem, qua in pec-
catis vtcunque fruebatur, perturbat, &
tempeſtates concitat timore mortis, &
ignis æterni, nec non ipſa ante actæ vi-
tæ turpitudine, ſiue inſigni aliqua igno
minia, atque ſalutis bonorum ve iactu-
ra. Pugnant hinc amor, & timor, inde
antiqua conſuetudo, & illecebræ volu
ptatis, quaſi contrarij venti inter ſe mu
tuo certantes, & maria miſcentes. Quo
rum fluctus, atq; æſtus, qui videre pro-
cul volet, atque eos imitari, qui è ſum-
ma rupe in littore aliorum naufragium
ſpeculantur, legat octauum confeſſio-
num Auguſti. Vbi etiam imbres vide-
bit, qui ſequuntur cum in humanis cor
dibus ignis, grando, nix, glacies, & ſpiri-
tus procellarum faciunt verbum eius:
Vbi vero, inquit, à fundo arcano alta 8. Conf. c. 12.
conſideratio contraxit, & congeſſit to
tam miſeriam meam in cōſpectum cor-
dis mei, oborta eſt procella ingens fe-
rens ingentem imbrem lacrymarum.
Et mox: Ego ſub quadā fici arbore ſtra-
ui me neſcio quo modo, & dimiſi habe-
nas lacrymis, & proruperunt flumina
oculorum meorum, acceptabile ſacrifi
cium tuum. * Huiuſmodi etiam tempe 29
ſtatem ſentiebat, qui clamabat: Domi-
ne, ne in furore tuo arguas me, neque Pſal. 6.
in ira tua corripias me. Miſerere mei
Domine, quoniam infirmus ſum, ſana
me Domine, quoniam conturbata ſunt
oſſa mea, & anima mea turbata eſt val-
de. Et poſtea: Laboraui in gemitu meo,
lauabo per ſingulas noctes lectum meū
lacrymis meis ſtratum meum rigabo.
Eandem ferebat mulier peccatrix, quę Luc. 7.
ſtās retro ſecus pedes eius, lacrymis cœ
pit rigare pedes eius, & capillis capitis
ſui tergebat, & oſculabatur pedes eius,
& vnguento vngebat. Sed poſt tempe-
ſtatem facit Dominus tranquillum, &
conuertit tenebras animi in clarū ma-
ne, vt exultent oſſa humiliata, & videat
lucem, qui ſedebat in tenebris, & in
vmbra

Iuſtitia paradiſus colendus ab homine. Gen. 2. Pſal. 102.

Quomodo Deus tempeſtatem excitet in peccatoribus vt cōuertantur.

vmbra mortis, ad dirigẽdos pedes ſuos A
in viam pacis. Ita Auguſtinus cum diui
nitus admonitus Pauli verba legiſſet
8. Conf. poſt illas lacrymas: Statim, inquit, qua-
c. 12. ſi luce ſecuritatis infuſa cordi meo om
nes dubitationis tenebræ diffugerunt.
Tum interiecto, aut digito, aut neſcio
quo alio ſigno, codicem clauſi, & tran-
30 quillo iam vultu indicaui Alipio. * Sed
quoniam ſæpe poſt ſerenitatem, & lu-
cem conuerſionis ſequitur caligo pro-
bationis, caſtigat enim Dominus omnẽ
filium, quem recepit, &, vt magnus
poeta ait.
Virgi. 6. Æne. *Nox atra caput triſti circumuelat vmbra.* B
merito additur: *Et diem in noctem mu-
tantem*. Quam noctẽ ſentiebat in pro-
Iob. 17. batione ſua Iob, cum dicebat: Caliga-
uit ab indignatione oculus meus, &
membra mea quaſi in nihilum redacta
ſunt. Tunc ergo peccator relinquit fa-
cientem Arcturum, & Orionẽ, & con-
uertentem in mane tenebras, & diem
in noctem mutantem, cum facit ſibi
frontem mulieris meretricis; & erube-
ſcere neſcit, ſed peccatum ſuum, quaſi
Sodoma, prædicat, & lætatur in rebus
peſſimis, conſultoque fugit quidquid
excitare poſſet ad pœnitentiam, & ſe- C
cundum duritiem ſuam, & impœnitẽs
cor quaſi diuinæ miſericordiæ fontes
obſtruit. Recte autem cum his cohęret,
quod ſequitur: *Qui vocet aquas ma-
ris*, &c. Terra animæ noſtræ poſt male-
dictionem ſpinas, & tribulos germinat,
ad cætera, quæ iuuare poſſent, ſterilis,
niſi gratiæ cœleſtis imbribus irrigetur.
Si quid etiam germinare cœperit, are-
ſcet deficiente pluuia, ſicut ait ſanctus
Iob: Si continuerit aquas, omnia ſicca-
Iob. 12. buntur: quia (vt ſcribit Greg. 11. Mor.
c. 6.) Si ſancti ſpiritus gratia ab audiẽtis
mente ſubtrahitur, areſcit protinus in- D
tellectus, qui iam per ſpem virideſcere
31 in audiẽte videbatur. * Quod autem nõ
aquam, ſed aquas memorat; pluralita-
tis appellatione ad ſeptiformem dono-
rum ſpiritualiũ gratiam recurrit: quia
quaſi tot aquis vnuſquiſque infunditur
quot donis repletur, &c. Idcirco ne pri
mæ pluuiam conuerſionis ſatis eſſe pu
taremus, poſtquam dixit: Facientẽ Ar-
cturum, & Orionem, recte ſubiecit, *Qui*

A *vocat aquas maris, & effundit eas ſuper
faciem terræ*. Et quoniam dixerat: Et diẽ
in noctem mutantem, quod in proba-
tione conuerſorum fieri diximus, ne id
ira potius, quam miſericordia fieri puta
retur, & Deum, quaſi in ira, continere
miſericordias ſuas, effundere aquas di-
citur ſuper faciẽ terræ, vt eorum Deũ
ſemper miſereri intelligamus, quibus
iratus videbatur, nec iram illam eſſe,
ſed miſericordiã. Nec dixit; Aquas fon-
tium, aut fluuiorum, quæ poſſunt are-
ſcere, ſed aquas maris, quod profundiſ-
ſimum eſt, & ſemper aquis exundans.
B Mare eſt immenſa, atq; inexhauſta Dei Dei bonitas mare.
bonitas, ex quo, ſine noſtris meritis
Deus vocat, atque haurit per miſericor
diam ſuam auxilia gratiæ, id eſt, aquas,
quas ſuper faciem terræ noſtræ effun-
dit. Licet & aliter interpretari, ac for-
taſſe melius: mare eſſe abyſſum, atque Mare miſeria noſtra.
profunditatem miſeriæ noſtræ, quę in-
uocat abyſſum diuinæ miſericordiæ.
* Ac ſicut ſol caloris vi craſſiori parte 32
aquarum relicta ſubtiliorem, ac purio-
rem leuat in aerem, condenſatamque
in aquam reſoluit, qua terra fecunde-
tur: ita Deus ſuæ immenſæ charitatis,
C & miſericordiæ calore ex mari miſerię
noſtræ non ſecernit, quod terrenum,
& amarum eſt, ſed quod eſt ſubtilius, &
purius, id eſt, non tam conſiderat pecca
ta noſtra vt tranſgreſſiones ſuæ legis
ex inobedientis animi ſuperbia profe-
ctas, quam vt calamitates quaſdam na-
turæ à ſe conditæ, ac redemptæ, olimq;
primi parentis iniquitate vitiatæ, pro-
næ ad malum, tardæ ad bonum, quę nõ
quod vult bonum, hoc facit, ſed quod
non vult malum, illud operatur: Hac Rom. 7.
tanta miſeria ob oculos poſita bonus,
& miſericors commouetur, & ex pecca
D tis noſtris aquas gratiæ quodammodo
elicit, quas effundas ſuper nos ſicut
Hoſ. 2. commemoratis ſceleribus ſyna-
gogæ, quibus potius ad iram prouoca-
ri debuit, ait: Propter hoc ecce ego la-
ctabo eam, & ducam eam in ſolitudi-
nem, & loquar ad cor eius, &c.

HISTORIA.

Qui ſubridet vaſtitatẽ ſuper robuſtũ. 33
id

id eſt, Qui fortibus magna mala iratus A comminatur, & illos perdit, cum vult. Tacite autem vult, vt Iſrael, qui ſe fortem putabat, hoc de ſe intelligat. Ceterum recentiores transferunt: Qui fortiſicat vaſtitatē, ſed obliti fortaſſe quomodo verteres tranſtulerint. Vbi nos (inquit Hiero.) diximus: Qui ſubridet: Aquila interpretatus eſt ὁ μειδιῶν. Proprie autem μειδίαμα dicitur quod nos ſubriſionem poſſumus appellare, quando quis iraſcitur, & apertis paululum labijs ſubridere ſe ſimulat, vt iræ oſtendat magnitudinem. Quod Hieronymus ait videmus apud Homerum, & B Virgil. in magnis viris contumelia prouocatis, & iram riſu quaſi diſſimulantibus: vt.

9. Æneid. *Olli ſubridens ſedato pectore Turnus.* Et:
Ad quem ſubridens miſta Mezentius ira,
10. Æneid. *Nunc morere, aſt de me diuum pater, atque hominum rex*
Viderit. ------

Eſt ergo Subridet, ſubridendo comminatur. Subridet autem omnem humanam fortitudinem, quod comparatione ſuæ nihil ſit.

ALLEGORIA.

C

34 Quis eſt, qui neſciat, quantam vaſtitatem miſerit Deus ſuper populum Iudæorum olim robuſtum, & fortem, & quem timebant nationes? quam miſerabiliter vaſtatus à Romanis ſit? Venit etiam depopulatio ſuper potentem, qui olim prophetas habebat, & Deum audiebat loquentem, ac eſurientibus nationibus, & vel micas optantibus ſolus cœleſtium ciborum menſa ſatiabatur. At poſt illam perfidiam, in qua etiā nunc eſt, ita direptus, & ſpoliatus eſt, vt ex tot diuitijs, & cibis ſolum ſcripturarum corticem retinuerit, atque ita D obduratum, vt mandi nequeat, ſed fame contabeſcat.

TROPOLOGIA.

Quomodo Deus humiliet ſuperbos. Quemadmodum propter miſeriam inopum, & gemitum pauperum exurgit Dominus, & ſuſcitat eos de terra, ac de ſtercore erigit: ita ſuper iuſtos, qui diuitijs ex Dei miſericordia accepus, A quaſi ſuis efferūtur, ſeque iam robuſtos, & potentes arbitrantur, cum irriſione quadam, quod ſuperbiat terra, & cinis, vaſtitatem immittit, & depopulationem, dum ſe paululum ſubtrahit, & à tentatore in turpia crimina deduci ſinit, vt ſciant gentes quoniam homines ſunt. Hoc eſt quod poſtea docuit anima illa beata, quæ ſemper Deum verbo, & opere præter ceteras magnificauit, humilitatis prædicatrix & omnium virtutū exemplar integerrimum: Fecit potē- Luc. 1. tiam in brachio ſuo, diſperſit ſuperbos mente cordis ſui. Depoſuit potentes de B ſede, & exaltauit humiles. Eſurientes impleuit bonis, & diuites dimiſit inanes.

HISTORIA.

Odio habuerunt corripientem in porta. 35

In portis fiebant olim iudicia. Apud Hebræos, vt ſæpe ſe adnotaſſe dicit Hieronymus, iudicia fiebant in porta vt neque agricola ad cauſam veniēs frequentia ciuitatis, & nouo terreretur aſpectu, neque vrbis habitator longe ab vrbe properaret. Idem ait in illud Zach. 8. Veritatem, & iudicium pacis iudicate in portis veſtris. Adnotat & Gregor. 21. Mor. c. 14. Sed nullo ad notante C eſt res in ſcriptura notiſſima, vt Ruth. 4. Aſcendit ergo Bohoz ad portam, &c. 2. Reg. 15. Et mane conſurgens Abſalom ſtabat iuxta introitum portæ in via, & omnem virum, qui habebat negotium, vt veniret ad regis iudicium, vocabat Abſalom ad ſe. Hinc illud Iob. 31. Si leuaui ſuper pupillum manum meam, etiam cum me viderē in porta ſuperiorem. Et Pſal. 126. Non confundetur, cū loquetur inimicis ſuis in porta. Exponit autem Hiero. Odio habuerunt me, vel alios prophetas, qui ad eos miſſi ſunt corripientes in porta. Ex quo videmus antiquam eſſe ſanctorum conſuetudinem, & à propheticis vſque repetitam temporibus, concionandi in plateis, & vbicunque hominum multitudo audire poterat. Hoc & Salomon apertiſſime docet initio Prouerbiorū, ſapientia, inquit, foris prædicat, in plateis dat vocem ſuam, in capite turbarū clamitat, in foribus portarū vrbis profert verba ſua dicēs, Vſque quo paruuli diligitis infantiam? &c. Hoc autem fa- Vetus cōſuetudo ſanctorū cōcionādi in plateis. Prou. 1.

cit ſapientia per viros ſapientes,& præ-
dicatores veritatis.
36 *Loquentem perfecte*. Heb. loquentem
תמים id eſt, perfectiones, hoc eſt verba
perfecta, & ſancta, quibus homines ad
iuſtitiam colendam concitarentur. Lxx.
& Symmachus & Theodoti. Sermonem
ſanctum. Quod magis indicat de ſermo-
ne prophetarum hæc dici.

ALLEGORIA.

Sicut prius prophetas, ita poſtea Do
minum prophetarum palam corripien
tem ſcelera ſua odio habuerunt. Vtrũ-
que ipſe indicat. De locutione in porta,
id eſt, in publico ait Ioan. 18. Ego pa-
lam locutus ſum mũdo, ego ſemper do-
cui in ſynagoga, & in templo, quo om-
nes Iudæi conueniunt, & in occulto lo
cutus ſum nihil. De odio vero. c. 15. Nũc
autem & viderunt, & oderunt, & me, &
patrem meum, ſed vt adimpleatur ſer-
mo qui in lege eorum ſcriptus eſt. Quia
Ioan. 6. odio habuerunt me gratis. Idem perfe-
cte locutus eſt eis, ſicut ait Petrus: Do-
mine, ad quem ibimus? verba vitæ æter
næ habes: & miniſtri Phariſæorum teſta
Ioan. 7. ti ſunt: Nunquam ſic locutus eſt homo,
ſicut hic homo.

HISTORIA.

Pradã electam. Quidquid pretioſum
vobis, pulchrumque videbatur.
37 *Domos quadro lapide ædificabitis*. id
eſt, Sectis arte, & politis lapidibus, pul-
cherrimas domos ædificabitis ex diui-
tijs per rapinam comparatis, ſed nõ ha-
bitabitis in eis, quia aut interficiemini,
aut captiui ducemini.
Vineas plantabitis amantiſſimas. In
Heb. Vineas deſiderij, Lxx. Vineas deſi-
derabiles, id eſt, optimas, quas maxime
amabitis.

ALLEGORIA.

Idcirco pro eo quod diripiebatis pauperẽ.
Pauper, quem Iudæi diripuerunt, Chri-
ſtus eſt, de quo ſcriptum eſt Pſal. 108.
Et perſecutus eſt hominem inopem, &
mendicum, & compunctum corde mor
tificare, vt recte ait Rup. Ab eo prædam
electam tollebant, cuius cauſa dicebãt:
Mat. 21. Hic eſt hæres, venite occidamus eum,

A & habebimus hæreditatem eius. Quod
ſi quis Pauperem, poni malit, quemad-
modum Lxx. conuerterunt iuxta anti-
quiorem, & probatiorem lectionem,
quam ſecuti ſunt Hier. & Theodor. de
Chriſto & apoſtolis exponem' de qui-
bus Pau. 1. Cor. 4. Vſque in hanc horã
& eſurimus, & ſitimus, & nudi ſumus, &
colaphis cædimur, & inſtabiles ſumus,
& laboramus operantes manibus no-
ſtris. Maledicimur, & benedicimus, per-
ſecutionẽ patimur, & ſuſtinemus, blaſ-
phemamur, & obſecramus: tanquã pur
B gamenta huius mundi facti ſumus, om-
nia peripſema vſque adhuc: Tam enim
Chriſto, quam apoſtolis poſt eius aſcen
ſionem abſtulerunt quantum in ipſis
fuit, prædam electam, animas videlicet
eorum, quos a fide auertebant, & mul-
tos qui crederent, deterruerunt.* Pro- 38
pter hoc & domos, & diuitias ſuas ami
ſerunt exciſi à Romanis. Ædificauerũt
domos quadris lapidibus, quia ſi Chri-
ſtum occiderent, & apoſtolos expelle-
rent, firmam ſe, & honeſtam manſio-
nem habituros ſperabant in hæredita-
C te, quam ab hærede occiſo auferebant,
ſe enim ſemper fore doctores populi il
lius, & principes credebant. Talem ſi-
quidem manſionem in lapidibus qua-
dris indicari docet illud Thren. 3. Con
cluſit vias meas lapidibus quadris, ſe-
mitas meas ſubuertit. Idcirco pontifi-
ces & Phariſæi collecto conſilio ſolici-
ti dicebant: Si dimittimus eum ſic, om- Ioan. 11.
nes credent in eum, & venient Roma-
ni, & tollent noſtrum locum, & gen-
tem. Itaq; illo occiſo quaſi lapide qua-
dro ædificatas domos ſe habere crede-
D bant. Nec ſolum domos, ſed etiam vi-
neas, ex quo hæredem apprehenſum
eiecerunt extra vineam, & occiderunt,
id eſt, putabant in poſterum ſe iucun-
diſſime eſſe victuros, omnique volu-
ptate fruituros amoto illo caſtigato-
re, & interturbatore ſuarum volupta-
tum. Sed quia neque hanc firmam man
ſionem in principatu ſuo, quam ſpe-
rabant, neque quietam, & tranquil-
lam vitam conſecuti ſunt, domos ædi-
ficauerunt, & non habitauerunt in eis,
& vineas plantarunt, nec biberunt vi-
num earum.

HISTO-

HISTORIA.

39 *Et fortia peccata veſtra.* ideſt, Magnopere me irritantia, & fortiter in meam miſericordiam, atque patientiam pugnantia.

Hoſtes iuſti. Lxx. Conculcantes iuſtum, quod ex odio, contemptuq; oritur. Iuſti autem dixit pro, Iuſtorum; omnes enim iuſtos oderant.

Ideo prudens in tempore illo tacebit. Nõ vos admonebunt tunc prudentes, & ſancti viri, videbunt enim fruſtra id fieri cum obſideamini à tanto, tamq; forti exercitu, perſuadebuntque ſibi Deum decreuiſſe tradere vos in hoſtium poteſtatem. vel: Tacebunt viri iuſti videntes tantam in iudicijs iniquitatem, vt reſiſtere non poſſint. Vtrumq. ſenſum proponit Hieron. poſteriorem recentiores probant, ſed mihi prior videtur præferendus, non enim dicit, Tacebit in tempore iſto, ſed, In tempore illo, quod ad rem remotiorem refertur, id eſt, ad tempus captiuitatis. Quod confirmant verba ſequentia: *Quia tempus malum eſt,* id eſt, plenum labore, atque afflictionẽ. Vnde metiſo ſequitur.

40 *Quærite bonum, & non malum, vt viuatis.* Vt non interficiamini ab hoſtibus, vt a tantis obſidionis, & captiuitatis ærumnis liberemini.

Et erit Dominus Deus exercituum vobiſcum, ſicut dixiſtis. Nihil erat in ore filiorum Iſrael frequẽtius quàm, Sit Dominus Deus nobiſcum, hoc in ſacrificijs, & in omni ſermone precabantur. Recte ergo ait: Si vultis hoc fieri, quod optatis, & petitis, quærite bonum & non malum. Non enim eſt alienum ab ſcripturæ conſuetudine, vt Dicere ſit optando loqui, vt Pſal. 40. Inimici mei dixerunt mala mihi: quando morietur, & peribit nomen eius? Dicere.

Et conſtituite in porta iudicium. Iuſte iudicate, neque vt hactenus, pauperes opprimatis.

Si forte miſereatur. Dubitantis more loquitur ad rei difficultatem ſignificandam, & ad indicandam eorum arbitrij libertatem. De qua te diximus in illud Ioe. 2. Quis ſcit, ſi conuertatur, & ignoſcat Deus, &c. Quaſi dicat: Fortaſſe nõ omnino delebit vos, ſi hæc feceritis.

Dominus Deus exercituum dominator. 41 Deus exercituũ etiã dominator dicitur, quia nõ ſolum cœleſtibus exercitibus, ſed & vniuerſis creaturis dominatur.

In omnibus plateis planctus. In plateas conuenire ſolet hominum multitudo. Significat ergo in locis frequentioribus communem omnium lamentationem eſſe audiendam, cum tempus captiuitatis aduenerit.

Et in cunctis, quæ foris ſunt. id eſt, In omnibus vijs extra vrbem, vt tranſtulere Lxx. Licet & de vijs vrbis, quæ ſunt extra plateas intelligi queat.

Et vocabunt agricolam ad luctum. Nõ ſolum in plateis eiulabunt, & in vijs, ſed etiam agricolas, id eſt, in pagis viuentes accerſent, vt ſimul eiulent. Maximus, & implacabilis luctus oſtenditur, nam qui multum lugent, omnes inuitant ad lugendum, & remotos etiã volunt ſui doloris participes fieri.

Et ad planctum eos, qui ſciunt plangere. 42 Mos illius prouinciæ fuit (vt ait Hier.) Lamentatores, & lamentatrices habere, quos pretio conducerent ad lugendum, vel immaturam mortem, vel quamuis aliam calamitatem vt magis, qui aderant, in dolorem, & in lacrymas excitarentur. Iere. 9. Vocate lamentatrices, vt veniant, & ad eas, quæ ſapientes ſunt, mittite, & properent, feſtinẽt, & aſſumant ſuper nos lamentum. Atq; hæc videtur eſſe illa turba tumultuans Matth. 9. Et cum veniſſet Ieſus in domũ principis, & vidiſſet tibicines (qui etiam flebili ſono ad luctum excitabant) & turbam tumultuantem, &c. Ioſeph. libr. 3. de bello Iudaico capit. 15. Alij alios flebant, Ioſephum autem vniuerſi, adeo vt per dies triginta nunquã lamenta in ciuitate ceſſarent, plurimique tibicines conducerentur, qui illis in lamentationibus præcinerent. Ita enim ex Græco vertendum eſt, non vt in Latino habetur: Magnaque mercede conducerentur tibicines næniarum. Cæterum hæc verba, quæ modo interpretamur, trãſpoſita ſunt in Heb. Ita enim habetur: Et vocabunt agricolam ad luctum, & luctum ad ſcientem planctum: ſed ſenſus is eſt, quem tranſlatio noſtra expreſſit conſentientibus etiam recentiori-

Lamentatores, & lamentatrices.

tioribus interpretibus. Immo & Lxx.
ita verterunt, vt in eorum tranſlatione
apud Hieron. & apud Theodoretum vi
demus, qui enim modo circumferuntur codices, aliter habent: vocabitur
agricola in luctum, & planctum, & in
ſcientes lamentum. Solere autem Hebræos huiuſmodi tranſpoſitionibus verborum vti demonſtrabimus in illud Sophoni. 2. Antequam pariat iuſſio quaſi
puluerem tranſeuntem diem.

43 *Et in omnibus vineis erit planctus.* Hieronymus: Vt vbi quondam fuit materia lætitiæ, ſit origo lacrymarum, &c.
In vineis ſolet eſſe magna lætitia vindemiæ tempore & ibi erit maximus luctus, cum omnes fuerint ab hoſtibus
conculcatæ, & direptæ. Quam moleſta autem eis futura eſſet hæc vinearum direptio, vel illud oſtendit, quod
paulo ante dixit: vineas plantabitis
Tranſire. amantiſſimas, & non bibetis vinum
earum.

Quia pertranſibo in medio tui. Videlicet puniendo te, nam tranſitus Dei
punitionem ſignificare ſole, vt hic notat Hieronymus. & nos in illud. Hoſ.
10. adnotauimus: Ego tranſiui ſuper
pulchritudinem colli eius Exo. 12. Et
tranſibo per terram Ægypti nocte illa, percutiamque omne primogenitum
in terra Ægypti.

TROPOLOGIA.

44 Vox exultationis, & ſalutis in taber
Pſal. 117. naculis iuſtorum, inquit Dauid. Non ſic
Luctus in impij, non ſic, ſed planctus erit in eis,
domibus in omnibus plateis, in omnibus qui re-
impiorũ. linquunt arctam viam, quæ ducit ad vitam, & latam ſequuntur, quæ ducit ad
perditionem; qui nolunt Dei præceptis
conſtringi, & coanguſtari: ſed æſtuant
quaſi anguſtiſſimo carcere incluſi, & reſpiratum exeunt in vitæ licentioris ſpatia, quaſi in plateas: Ita illi æſtuabant,
Sap. 2. qui aiunt: Exiguum, & cum tædio eſt
tempus vitæ noſtræ, & non eſt refrigerium in fine hominis. Et poſt multa huiuſmodi: Venite ergo, & fruamur bonis, quæ ſunt, & vtamur creatura, tanquam in iuuentute celeriter. Vino pretioſo, & vnguentis nos impleamus, &
non prætereat nos flos temporis. Coronemus nos roſis antequam marce-

A ſcant, nullum pratum ſit, quod non
pertranſeat luxuria noſtra. Nemo noſtrum exſors ſit luxuriæ noſtræ, vbique
relinquamus ſigna lætitiæ, quoniã hęc
eſt pars noſtra, & hæc eſt ſors noſtra.
Pro hac ergo lætitia, & luxuria erit in
omnibus plateis planctus: cito enim illa finientur, quæ amabant, & ſuccedẽt
ſupplicia nunquam finienda, quæ oderant, ſicut Salomon ait: Riſus dolore
miſcebitur, & extrema gaudij luctus oc Prou. 14.
cupat.* Audiuimus quomodo ſe in hac 45
vita ad delicias mutuo cohortarentur:
nunc audiamus quid poſt illam de eiſ-
B dem ſentiant in eodem libro Sapientiæ: Ergo errauimus à via veritatis, &
iuſtitiæ lumen non luxit nobis, & ſol Sap. 5.
intelligentię non eſt ortus nobis. Quid
nobis profuit ſuperbia? aut diuitiarum
iactantia quid contulit nobis? Tranſierunt omnia illa tanquam vmbra, & tanquam nuntius præcurrens, & tanquam
nauis, quæ pertranſit fluctuante aquã,
cuius cum præterierit, non eſt inuenire veſtigium, &c. *Et in omnibus, quæ foris ſunt,* ſiue in omnibus vijs, dicetur, Exeuntes
væ væ, omnes enim, qui è domo, aut extra ſe
vrbe ſua, id eſt, ex ſe ipſis exierunt, & lugebunt.
per vias effuſi ſunt quærentes volupta-
C tes, & bona ſæculi, ſicut filij Iſrael qui
per Ægyptũ ſparſi paleas quæritabant,
dicent, væ væ, id eſt, vehementer lugebunt. nam & in præſenti vita multa cogentur pati, & in futura plura, & maiora ſine fine tolerabunt.* Sed cur vocabunt agricolam ad luctum? certe non 46
ſolent ad luctum vocari, niſi quibus eadem eſt cauſa lugendi. De otioſis hominibus, & ſolum voluptati indulgentibus loquebatur, nunc laborantes adiungit, id eſt, agricolas. Durum enim
genus ſunt agricolæ, & laborum pa- Agricola.
tiens, vixique vllo anni tempore ab eis
D ferians. Sed extra domum ſuam laborat agricola, & in ijs laborat, quorum
fructum cito ſe accepturum magis videt, quam ſperat. Quapropter in malum interdum agricolam accipit ſcriptura, vt Gene. 25. Factus eſt Eſau vir
gnarus venandi, & homo agricola. De
quo Gregor 5. Mor. cap. 7. Quid enim
per venationem Eſau, niſi eorum vita intelligitur, qui in exterioribus vo-

lupta-

luptatibus fuſi carnem ſequuntur? Qui etiam agricola eſſe deſcribitur, quia amatores huius ſæculi tanto magis exteriora colunt, quanto interiora ſua inculta derelinquunt, &c. Qui ergo in cultura animæ ſuæ, ſed in rebus ſæculi laborant, neque cæleſtem mercedem expectant, quaſi tardam, ſed terreſtrem capiunt, & præſentia lucra ſectantur, lugebunt eum otioſis, & delicatis hominibus. At non ij ſoli accerſuntur, & ſcientes plangere. Quemadmodum enim erant in illo populo, qui mercede conducti in aliorum funeribus plangerent minime ipſi dolentes: ita & in populo Chriſtiano non deſunt qui mercede ſiue pecuniæ, ſiue honoris, aut gloriolæ adducti lugeant peccatores, de quorum miſerijs non dolét, quia veram charitatem non habent, & eloquenter in peccata declament, quæ faciunt, & cum alios lugere ſciant, ſe ipſos omni luctu digniores deflere neſciunt.

47 Deut. 32. * *In omnibus præterea vineis erit planctus*, de quibus ſcriptum eſt: De vinea Sodomorum vinea eorum, & de ſuburbanis Gomorræ. Vua eorum vua fellis, & botrus amariſſimus. Fel draconum vinum eorum, & venenum aſpidum inſanabile. Vineæ huiuſmodi ſunt animæ illæ, quas Deus ad religionem, vel ad vitæ genus aliquod à vulgi moribus ſegregatum vocatas diligenter excoluit, & in eis virtutes magnas, quaſi generoſiores vites ſeuit; ſed tandem à ſancto inſtituto receſſerunt, & pro vino, quod lætificat cor hominis, tulerunt vinum draconum, & expectate vt facerent vuas, fecerunt labruſcas. Hæc autem omnia patientur hi, quia pertranſibit Dominus in medio eorũ: & qui videbatur abeſſe, & quaſi ignorare quid facerent, dum tacebat, & irã continebat, tandem probabit ſe adeſſe, & laborem, ac dolorem, id eſt, facta impia, conſideraſſe, & eo puniet acrius, quo patientius vindictam diſſimulauerat.

48 *Væ deſiderantibus diem Domini.* Hæc verba, vt & præcedentia decem tribubus diei, non etiam duabus, ex eo, quod nũc dixit: ſi forte miſereatur Dominus Deus exercituum reliquijs Ioſeph, & A ex eo, quod in fine cap. ſcriptum eſt, ſatis conſtat: Et migrare vos faciam trãs Damaſcum, neque enim vnquam duæ tribus migrauerunt trans Damaſcum. Iſraelitæ itaque minime credebãt prophetis futura mala comminantibus, ſicut & quidam Ierem. 5. oſtendunt dicẽtes: Neque veniet ſuper nos malũ: gladium, & famẽ non videbimus. Alij irridentes prophetas, & quaſi fortitudinẽ animi oſtentãtes optare ſe dicebant diẽ illum Domini toties à prophetis prædictum, id eſt, diem captiuitatis, quo B Dominus potentiam ſuam in eos, qui ſibi parere nolebant, erat oſtenſurus, ac dicebant: Veniat iam dies Domini, videamus quid nam tantum ſit, quod toties comminantur prophetæ. Iere. 17. Ecce ipſi dicunt ad me: Vbi eſt verbum Domini? veniat. Horum igitur audaciam, & impudentiam coarguit, prædicitque in die Domini omnia plena futura tenebris, id eſt, calamitatibus, & doloribus, ac nihil lucis habitura, id eſt, nihil ſolatij, nihil lætitiæ. Nam tenebris in ſcriptura triſtia, luce læta declarari ſæpe iam diximus.

C

TROPOLOGIA.

Hieronymus: Decutitur confidentia ſuperborum, qui, vt apud homines iuſti appareant, ſolent diem expectare iudicij, & dicere: Vtinam nobis liceat diſſolui & eſſe cum Chriſto: imitantes Phariſeum, qui in Euangelio loquebatur: Deus, ago gratias tibi, quia non ſum ſicut ceteri homines. Et poſtea: Certe ſi eos etiam propria conſcientia nõ remorderet, debuerant imitari Paulum dicentem: Quis ſcandalizatur, & ego non vror? & pro omnibus eſſe ſoliciti, ne quaſi amatores ſui, vt ipſi regnent, aliorum tormenta deſiderarent. Quomodo ſi quis velit capi patriam ſuam, vrbemque ſubuerti, vt ſolus amicitia victorum perfruatur. Solemus in anguſtijs, & tribulationibus dicere: vtinam mihi liceat exire de corpore, & ſæculi huius miſerijs liberari, neſcientes quod quãdiu in hac carne verſamur, habemus locũ pœnitentiæ, ſi autem receſſerimus, audiemus illud Prophetæ: In inferno autẽ quis confitebitur tibi, &c.

49 Luc. 18. 2. Cor. 12. D Pſal. 6.

HISTORIA.

50 *Quo modo ſi fugiat vir à facie leonis.* Cum multa paſſi fueritis, finemque iã adeſſe putaueritis malorum, in alia, atque alia incideritis: perinde atque ille, qui leonem fugit, & cum iam ſibi tutus videbatur, in vrſum incidit, ac deinde ex fuga in domum aliquam ſe recipiẽs feſſus parieti manu incumbit, vt quieſcat, & ibi morderur à colubro in foramine latente. Quibus verbis ſignificari arbitror eos, qui gladium, bellumque effugerint, grauiſſima mala in terra Aſſyriorum fore perpeſſuros, & non ſolum ab vno rege, ſed ab alijs etiam, qui conſequentur, eſſe affligendos, & quidem tunc maxime cum requiem ſibi iam partam eſſe ſperabant.

TROPOLOGIA.

Chriſtus immolatus patri vt agnus, iam in reſurrectione leo dicitur, iuxta Gen. 49. prophetiam Iacob: Et requieſcens accubuiſti vt leo. Fugiunt ergo à facie leonis, qui nunc obedire ei nolunt, aut verba audire, ſed animo ſuo obſequi, atque eum quaſi leonem intra ſe fingunt, id eſt, crudelem, & imperandi cupidum, omniaque voluptatum genera ſuis denegantem: cum tamen illi, qui guſtarunt, ſciant ſuauem eſſe Dominũ, Pſal. 72. & ex animo exclament: Quam bonus Iſrael Deus ijs, qui recto ſunt corde? Quibus illud reſpondere pro Domino poſſumus. Ex ore tuo te iudicio ſerue nequam, ſciebas quod homo auſterus ſum, me leonem eſſe dicebas, & imperandi cupidum, cur ergo mihi non parebas, vt iram meam fugeres? cur ante miſericordiæ meæ pedes non procidebas per pœnitentiam, vt tibi non noce
51 rem? Parcit enim leo homini proſtrato, & iram ſuam cohibet. At fugienti à facie leonis vrſus occurret, qui neque proſtratis parcit, id eſt, Chriſtus in ſecundo aduentu, quo inimicos ſuos æterni ignis pœna puniet, & quaſi vrſus lacerabit. Quod de leone, & vrſo diximus, Ouidius elegantibus verbis explicauit:

Libr. 3. de Triſtibus. Elegia. 3.

Quo quiſque eſt maior, magis eſt placabilis ira,
Et faciles motus mens generoſa capit.
A *Corpora magnanimo ſatis eſt proſtrare leoni,*
Pugna ſuũ finem cũ iacet hoſtis, habet.
At lupus, & turpes inſtant morientibus vrſi,
Et quæcumq; minor nobilitate fera eſt.

Tunc iſti, cum omnia plena minis, & terroribus videbunt, 52 quaſi vrſi iram fugientes in domum ingredientur, id eſt, in mentem, & in memoriam ſuam, vt bonis operibus, quæ aliquando fecerunt, ſe ſe tueantur, & vt illi dicent. Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, (Matth. 7.) & in nomine tuo dæmonia B eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus? & illis operibus, quaſi pariete quodam, nitentur. At inde exibit coluber, qui mordeat, id eſt, conſcientia peccatorum: videbunt enim ſe eleemoſynis, & ieiunijs, & huiuſmodi operibus non tam Deo, quam hominibus placere voluiſſe, aut certe ſi quid boni fecerunt, ſequentibus peccatis fuiſſe deletum. Nam ſerpentis nomine peccatum intelligi docet Cyrillus lib. 2. in Io. cap. 50. (Serpẽs & coluber.) Atque hi ſunt ſerpentes igniti, ſiue vrentes, ſiue (vt LXX. verterunt) interficientes, quos miſit Do- C minus Nume. 21. in populum contra Deum, & Moyſem loquentem, & faſtidientem manna, quem tœdebat itineris, ac laboris. Si quem autem mouet in Numeris ſerpentes dici, hic autem non ſerpentem, ſed colubrum, ſciat vtrobique idem eſſe nomẽ in Hebræo נחש: & in Græco ſimiliter idem, ὄφις.

HISTORIA.

53 *Odi, & proieci feſtiuitates veſtras.* Etiã ſi feſtos dies mihi vos celebrare putetis, & munera offerre, non ero vobis propitius, cum idola etiam colatis; & D nulla peccatorum pœnitentia capiamini. Non placebit mihi odor thymiamatum veſtrorum, neque victimæ, quamuis pingues. Iſraeli loquitur, qui in terra ſua etiam Deo ſacrificia offerebat, vt vidimus Hoſ. 8. Hoſtias offerent, immolabunt carnes, & comedent, & Dominus non ſuſcipiet eas.

Aufer à me tumultum carminum tuorum. Pulchre, vt ait Hieronymus, cantica eorum, quibus laudabant Deum, tumul-

Eccle 15. tumultum vocat, ſonitumq; confuſum, quia non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris neq; prodibat ex deuotione animi, qui erat in peccatis obſtinatus: & hæc eadem idolis quoque offerre conſueuerant. In Hebr. eſt: Aufer deſuper me tumultũ, &c. quod videtur eſſe defatigati, & quaſi magno onere grauati.

Et reuelabitur quaſi aqua iudicium, Veniet in te maximum ſupplicium more aquæ inundantis, cum minime timebis. Capitur enim iudicium pro ſententia iudicis, aut pro ſupplicio. Iuſtitia etiam Dei quæ latebat, dum illi tot mala tolerabat, nunc reuelabitur more torrentis fortis, qui ſubito excreſcens quæcunque occurrunt, impetu ſuo ſecum rapit.

TROPOLOGIA.

54 Multi ſunt, qui immolare Deo volũt ſimul & idolis id eſt, ſimul Deo vacare, & diuitijs, & honoribus etiam contra Dei legem, & voluntatem comparandis, atque ita Deo ſeruire, vt ſimul &
4.Reg 5. voluptatibus ſuis ſeruiant, ſicut Nahaman, qui cum Eliſæo pollicitus eſſet: Non faciet vltra ſeruus tuus holocauſtum, aut victimam dijs alienis, niſi Domino: continuo ſubijcit. Hoc autem ſolum eſt de quo depreceris Dominum pro ſeruo tuo: Quando ingredietur Dominus meus templum Remmon, vt adoret, & illo innitente ſuper manum meam ſi adorauero in templo Remmõ adorante eo in eodem loco, vt ignoſcat mihi Dominus ſeruo tuo pro hac re. Horum feſtos dies Dominus proijcit, & victimas, & odores, & cantica, ipſe enim dixit: Nemo poteſt duobus
Matth 6. dominis ſeruire. Non poteſtis Deo ſeruire, & Mammonæ. Et Apoſtolus: Non
1.Cor.10. poteſtis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum. Non poteſtis menſæ Domini participes eſſe, & menſæ dæmoniorum. Horum etiam iudicium, & ſuppliciũ reuelatur, poſtea, quaſi aqua, & quaſi torrens fortis, cui nulla vi reſiſtere poſſunt.
55 * Sicut aqua autem dicit, quia ſicut aqua latentem quidem habet originem, ſed curſum manifeſtũ: ita obſcurum erit, cur Deus in huius generis homines animaduertat, qui bonis operibus illuſtres videbantur. At tan-

A dem, perſpicietur merito illos puniri, qui ſimul volebant ſeruire creaturæ, & creatori, qui plus rebus omnibus diligendus erat, & eum eo, qui eſt, coluerunt ea, quæ non ſunt. De quibus merito dicitur: Cor autem eorum nõ erat Pſal.77.
rectum cum eo, neque fideles habiti ſunt in teſtamento eius.

Numquid hoſtias, & ſacrificium. Hũc locum citat beatus protomartyr Stephanus Act. 7. & ideo inde ſumenda eſt eius intelligentia, vt pie, ſancteque fecit Hieronymus, longe aliter atque recentiores fere omnes, qui neque Stephani
B meminerunt, neque eius, in quo Spiritus ſanctus loquebatur, expoſitionem ſequi volunt, ſed tranſlationem corrigunt, & viſiones capitis ſui, aut Hebræorum loquuntur. Omittam igitur & eorum, & aliorum interpretationes, quas non probo, vt breuius, & apertius dicã quod probo. * Senſus totius loci eſt. 56
Quid ni vos ſeueriſſime puniam, cũ hæc veſtra impietas vetuſtiſſima ſit, & ab ipſis Ægyptiacæ libertatis cœpta temporibus, quibus paulo ante à me potenter liberati idola coluiſtis, neque vnquam inter tanta ſupplicia reſipuiſtis? Nunc
C ſingula explanemus. Nũquid toto quadraginta annorum tempore, quo verſati eſtis in deſerto, hoſtias mihi, aut ſacrificium obtuliſtis? Non ſane, ſed idolis veſtris. Ita hæc verba interpretantur Hieronymus, & Theodoretus. eadem eſt expoſitio Gloſſæ hic, & Actuum. 7. & Ruperti, & in eundem locum Actuum apoſtolicorum, Bedæ Ruffinus, nomine etiam Hieronymi indicato, ridet eius expoſitionem, ac miſeram vocat, miſerrimam ipſe, & à veritate alieniſſimam ſubiecturus. At quid hoc refert, cum martyri Stephano pleno Spiritu ſancto probetur? Cuius verba, ſi cõſideremus,
D videbimus prorſus id eum agere, quod in fine orationis oſtendit, Iudæos pro cordis duritia ſemper Deo, & eius prophetis reſtitiſſe, adeo vt neque Moſem quidem audire voluerint, quem illis Deus & legiſlatorem, & principem dederat. * Ideo ait: Nunc Moyſem, quẽ 57
negauerunt dicentes. Quis te conſtituit principem, & ducem? &c. Et poſtea: Cui noluerunt obedire patres noſtri,

mas, & cupiditates prauas interficiet in A
Pſal. 62. matutino. Iuſtus enim dicit: In matu-
tinis meditabor in te, quia fuiſti adiu-
tor meus. De his vrbibus dictum eſt ca
pit. 4. vnde & ego dedi vobis ſtuporē
dentium in cunctis vrbibus veſtris, &
indigentiam panum in omnibus locis
veſtris. Et poſtea: Et plui ſuper vnam
ciuitatem, & ſuper alteram ciuitatem
non plui. Vt igitur peſte, aut fame ci-
uium numerus minuitur, vt vrbs, de
qua egrediebantur mille, non poſſit in
bellum educere niſi centum: ita pec-
catis, vt libidine, ambitione, ſuperbia,
bona opera minuuntur, vt anima, ex B
qua egrediebantur mille, non habeat
Quomodo numerus bonorum operum minuatur. niſi centum. In mille vniuerſitas intel-
ligitur, vt Pſalm. 104. Verbi quod man
dauit in mille generationes. Egredie-
bantur ex anima, quæ Deo adhærebat,
mille, id eſt, omnium virtutum opera,
quaſi milites ſtrenui cum Diabolo pu-
gnaturi: poſtea cupiditate rerum terre-
narum capta feruore iam remiſſo pro-
fert centum, numerum decuplo mino-
rem: & ſi prius centum educebat, de-
11 cem in ea relinquuntur. * Et ſicut om-
ne verbum ſcientię & intellectus, quod
ſciſcitatus eſt rex, inuenit in Daniele, C
Daniel. 1. & ſocijs decuplum ſuper cunctos ario-
los; in quo ſignificatur eos fuiſſe decu-
plo ſapientiores, id eſt, multo ſapien-
tiores, & omnibus in rebus eruditio-
res; ita peccatum reddit numerum bo-
norum operum decuplo minorē, quia
non vnius alicuius, ſed omnium virtu-
tum opera minuit, & omnibus modis
efficit imperfectiora: Prȩterea decimæ
mille ſunt centum, & decimæ centum
ſunt decem: decimæ autem lege Deo
dicatæ erant. Quoniam ergo bona ope
ra, quæ manent in peccatore, Deus ſi-
bi vendicat, & eis vtitur, cum eum ad D
ſe conuertit: iure ex mille dicuntur ma
nere centum, & ex centum decem. Ca
ueat tamen peccator, ne diu differat
conuerſionem, nam & hæc, quæ relicta
erant, paulatim amittet, ſicut de Iudȩa
Iſai. 6. deſolata dictum eſt ab Iſaia: Et adhuc
in ea decimatio, & conuertetur, & erit
in oſtenſionem ſicut terebynthus. Hie-
ronymus legit: Et adhuc in ea erit de-
cimatio, & rurſum erit in deprædatio-
nem, atque ita exponit: Tanta erit in-
felicitas reſidui populi, vt ad compara-
tionem prioris multitudinis vix deci-
ma pars remaneat. Cumque & in ipſa
terra fuerit ſolitudo, rurſum ipſæ reli-
quiæ erunt in deprædationem, in tan-
tum, vt terebyntho, & quercui, quæ
glandes amiſerint, comparetur. * Le- 13
ctio Hieronymi conuenit omnino cum
tranſlatione Lxx. & cum Hebræo, &
cum eo, quod nos modo habemus, ſi re
ctè intelligatur, nam in oſtenſionem
eſſe dicitur, quod iam deſolatum om-
nibus ſpectandum, atque irridendum
relinquitur, iuxta illud Pſa. 21. Omnes
videntes me deriſerunt me, locuti ſunt
labijs, & mouerunt caput. Illud autem
ושבה, hoc eſt, & conuertetur, iuxta Et cōuertetur, pro Et iterū.
conſuetudinem ſcripturæ idem valet,
atque, Et iterum. Vt Dan. 9. Ab exitu
ſermonis vt iterum ędificetur Ieruſalē.
Et paulo poſt: Et rurſum ædificabitur
platea, quibus locis pro, Iterum, eſt in
Hebræo idem verbum.

HISTORIA.

Quærite me, & viuetis. Hieronymus: Regul.
Mos eſt ſcripturarum ſemper aduerſis
læta ſubiūgere, & poſt quā triſtia Deus
fuerit comminatus, ad pœnitentiam
eos, quos terruit, prouocat. Vt Iſai. 1.
Terra veſtra deſerta, ciuitates veſtræ
ſuccenſæ igni, regionem veſtram corā
vobis alieni deuorant, &c. Et cum mul
ta minantia dixerit, nihilominus pau-
lo poſt ad pœnitentiam eoſdem prouo
cat, vt mala illa effugiat: Lauamini,
mundi eſtote, auferte malum cogita-
tionum veſtrarum ab oculis meis. Ita
nunc poſt minas captiuitatis: Quærite
me, inquit, & viueris, id eſt, effugietis
hanc vaſtitatem, & maximas captiui-
tatis miſerias, quas comminatus ſum:
nec enim vos perire, & capi cupio, ſed
viuere.

Et nolite quærere Bethel. Abijcite om- 13
nia idola, quæ colebatis in Bethel, &
in Galgala, vt Hoſ. 4. diximus.

Et in Berſabe non tranſibitis. Berſabe Berſabe.
vltima Iudææ, & totius terræ promiſ-
ſionis vrbs erat verſus Auſtrum iuxta
Gerara, & Ægypti ſolitudinem, ſicut

Dan vltima eſt verſus Septemtrionem. A Inde Dauid. 1. Paralip. 21. dicitur numeraſſe populum à Dan vſque ad Berſabe. Hodie Giblin dicitur, parua villa iam, & quatuor leucis diſtans à Gaza. In hac habitauit Abraham, & ex eo, quod ipſe, & Abimelech in fœdus mutuũ iurarunt, dictus eſt locus באר שבע Berſabe, id eſt, puteus iuramenti. Geneſ. 21. Idcirco vocatus eſt locus ille Berſabe, quia ibi vterque iurauit, & inierunt fœdus pro puteo iuramẽti. Lxx. tam in eo loco Geneſis, quàm in hoc Hamos pro Berſabe dixerunt φρέαρ τοῦ ὁρκισμοῦ, ſiue τοῦ ὅρκου, id eſt, puteus iu- B ramenti. Hier. vero interpretatur etiã puteus ſeptem, quoniam, שבע vtrumque ſignificat, iuramentum, & ſeptem: dixit enim Abraham: ſeptem agnas accipies de manu mea, vt ſint mihi in teſtimonium, quoniam ego fodi puteum.

14 * Ex quibus arbitror vnico, e, in fine ſcribendum eſſe Berſabe accentu in penultima collocato, quoniam, ע, in fine horum nominum aliquando Lxx. & eos ſecutus Hieronymus vertunt in, e, vt Ioſue, Hoſee, Thecue, 2. Paralip. 11. & Hamos. 1. & ita apud Ioſeph. le- C gimus lib. 1. Antiq. capit. 12. Et conditiones, inquit, pacis bona fide vtrimque ſeruandas dixit fœdere cum eo ſuper puteo quodam icto, qui Berſabe vocatur, ea vox iuramenti puteum ſignificat, & id nomẽ & hodie locus ſeruat, &c. In hac vrbe duæ tribus idola aliquando adorabant. In tantum autem (vt ait Hieronymus) ſimulacrorum cultu furebat Iſrael, vt nequaquam contentus idolis ſuis ad aliena tranſiret. Ideo illi dicitur: Et in Berſabe nõ tran- D ſibitis. Ad aliena, inquit, Hieronymus, quoniam, & ſi hæc vrbs eſſet in tribu Simeonis, vt ipſe etiam admonuit in Locis Hebr. & ex Ioſue. 19. conſtat, tamen ſors tribu Simeonis erat intra ſortem tribus Iuda. Ioſue. 19. Hæc eſt hæreditas filiorum Simeon iuxta cognationes ſuas in poſſeſſione, & funiculo filiorum Iuda, quia maior erat, & idcirco filij Simeon poſſederunt in medio hæreditatis eorum, &c. Inde Ioſue. 15. Berſabe ponitur inter ciuitates Auſtrales Iudæ.

A *Quoniam Galgala captiua ducetur.* 15
Eleganter per irriſionem ad nominum etymologias alludit prædicens horum locorum captiuitatem, nam Galgala dicitur à גלגל quod eſt voluere, ſiue auferre, & in Heb. eſt גלגל גלה יגלה, id eſt, Galgala migrãdo migrabit, quod conſonat non ſolum ſono, ſed etiã ſenſu cũ eius etymologia, ac ſi dicat: Voluetur, & auferetur. Simile eſt illud Ierem. 48. Contra Heſebon cogitauerũt mala, Heſebon enim cogitationem ſignificat, vt ex etymologia planum eſt, חשב enim ſignificat cogitare, & Hier. B docet lib. 5. in Iſai. cap. 15. Bethel etiã, id eſt, Domus Dei, per irriſionem dicta eſt Bethauen, id eſt, domus vanitatis, aut inutilis, aut idoli, vt Hoſ. 4. num. 31. latius explicauimus, hæc enim tria ſignificat און. Ideo nunc de Bethel ait iuxta Hebrẹum: Et Bethel erit in auen, id eſt, erit in vanitatem, erit vanitas, erit inutilitas, id eſt, euertetur, atque in nihilum redigetur. Si quis autem miretur Galgalæ captiuitatem prædici, cum non eſſet vrbs decem tribuum, ſed duarum: ſciat in excidio multarum vr- C bium decem tribuum exciſam quoque eam fuiſſe, quoniam erat prope Iordanem, & coniuncta vrbibus Iſraelis. Sed Berſabe, quæ longius ab illis diſtabat, eratque ad Auſtrum, non eſt eo tempore capta, & ideo nihil de illa loquitur Propheta.

Quærite dominum, & viuite. Ita eſt 16
in Hebræo, & ita erat in verbis ſuperioribus. Quærite me, & viuetis. Sed maiorem energiam habet, *Viuite*, ita enim ſolet loqui ſcriptura, vt ſignificet Regul.
continuo id futurum eſſe, quod pro- D mittit, & ideo mauult imperando loqui, vt res certiſſima, præſenſque intelligatur, quàm promittere quaſi futuram. Vt Pſalm. 33. Accedite ad eum, & illuminamini, id eſt, ſi accedatis, continuo illuminabimini, vt Hoſ. 10. num. 36. adnotauimus.

Ne forte comburatur, vt ignis, domus Ioſeph. id eſt, Ne forte ardeat, vt ignis, ſicut & Lxx. verterunt, ἀναλάμψῃ, id eſt, reſplendeat, ardeat. Domum Io- Domus
ſeph decẽ tribus intelligit, vt ait Hier. Ioſeph.
& nos in vltimo præludio num. 3. admonui-

monuimus. Tribus enim Ephraim, ex qua fuit Ieroboham primus decem tribuum rex, appellatur tribus Ioſeph, quoniam Ephraim filius Ioſeph fuit, & fratri ſuo maiori Manaſſæ prælatus eſt, Geneſ. 48. vnde Apoc. 7. tribus Manaſſæ ſuo nomine appellatur inter alias, tribus vero Ephraim dicta eſt tribus Ioſeph. Sicut igitur decem tribus appellantur ſæpe Ephraim, ita eadem ratione appellantur domus Ioſeph.

Et non erit qui extinguat Bethel. id eſt, Ipſi Betheli, vt ex Hebr. & ex Græco manifeſtum eſt: hoc eſt, neminem habebit Bethel, qui ignem eius extinguat.

TROPOLOGIA.

17 Bethel, cum domum Dei ſignificet, merito poſtea propter idola dicta eſt Bethauen, id eſt, domus vanitatis, aut

Hypocritæ.

nihili. Illi ergo Bethel quærunt, qui ſimulant ſe Deum quærere, & eius cauſa laborare, re autem vera quærunt idola ſua, diuitias, & inanem gloriam. Galgalis Ioſue circumcidit filios Iſrael cultris lapideis, vbi poſtea idola adorata ſunt. Quare illi intrant in Galgala, qui carnem ſuam crucifigere videntur cum vitijs, & concupiſcentijs, non in Dei gloriam, ſed in ſuam, vt appareant hominibus ieiunantes, & glorificentur ab eis. In Berſabe, vbi habitauit Abraham, & religionem ſuam iureiurando teſta-

Ficta religio.

tus eſt, illi tranſeunt, qui veterum patrum vitam, & religionem venerari, atque imitari velle videntur, ſed nihil minus faciunt, nam quæ illi in Dei cultum ex animo faciebant, ipſi in idolorum honorem faciunt ſæculi luctis, & gloriæ, & ventri ſeruientes, eiſque hoſtias illas immolantes, quas patres omnipotenti Deo ſemper immolabant. At non viuunt qui hæc quærunt, mundus enim tranſit, & concupiſcentia eius, & Galgala captiua ducitur, & Bethel fit inutilis, peritque labor ille multorum annorum, quo in huiuſmodi idolorum cultu deſudatum eſt, & mors imminens docet nullius fuiſſe pretij, quæ tanta animi contentione quærebatur, nihilque prodeſſe theſauros, & honores in diem iræ, & vindictæ. Quod ſi ne

A quæ tunc Deum quærant, vt viuant; ardebit, ſicut ignis, domus Ioſeph, id eſt, factio eorum, qui idola, quàm Deum, adorare maluerunt, & ſuccendetur, & non erit qui extinguat Betheli, ducetur in ignem inextinguibilem Bethel, quæ nomen quidem habebat domus Dei, & profeſſionem Chriſtianitatis, ſed erat re vera domus idolorum, & domus vanitatis.

HISTORIA.

Qui conuertitis in abſynthium iudicium. Ideo ſubuertimini, quia iniquiſſi- 18

B mis operibus Deum ad amaritudinem, & ad iracundiam prouocatis. Abſynthium enim, quia amariſſima herba eſt, pro amaritudine ponitur. Amaritudo

Amaritudo.

autem nonnunquam triſtitiam, iramque ſignificat, vt Hoſ. 14. Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum ſuum: nonnunquam peccata ipſa, quę iram efficiunt, vt Hoſ. 12. Ad iracundiã me prouocauit Ephraim in amaritudinibus ſuis. Præterea iudi-

Iudicium

cium præter notam ſignificationẽ proprie in ſcriptura ſignificat id, quod quiſque facere debet, vt recte, ſancteque vi-

C uat, vt Pſalm. 105. Beati, qui cuſtodiunt iudicium, & faciunt iuſtitiam in omni tempore. Iſai. 5. Expectaui vt faceret iudicium, & ecce iniquitas; & iuſtitiam, & ecce clamor. Ita illud accipitur Pſal. 36. Et lingua eius loquetur iudicium, id eſt, docebit, quid quiſque facere debeat, vt ſancte viuat. Poſſumus igitur hæc de regibus, & iudicibus intelligere, *Conuertitis iudicium in abſynthium.* id eſt, inique iudicatis, & pauperes opprimitis, atque ita Deum ad amaritudinẽ, & irã prouocatis. Sed præſtat vt de omnibus intelligamus, vt ſit ſenſus. Pro

D ſanctitate, quam habere debueratis, pleni eſtis amaritudine, & peccatis.

Et iuſtitiam in terra relinquitis. id eſt, Sinitis illam iacere, & quieſcere, hoc enim ſonat verbum הניחו non exercetis eam. Poteſt autem ſimiliter Iuſtitia & pro iudicis iuſtitia accipi, & pro ſanctitate.

Facientem Arcturum & Orionem. Hebræi nouam hinc ſententiam incipi vo- 19

lunt, & primo caſu accipiunt: Faciens Arctu-

A Arcturum, &c. Similiter & Lxx. Hieronymus vero connectit cum præcedentibus hoc ſenſu; Iuſtitiam in terra relinquitis, quæ fecit Arcturũ, &c. Nec ignorauit genera non conuenire, quoniam facientem in Hebr. maſculinũ eſt עשה, ſed ſcit etiam ſcripturam ſæpe genera mutare, quoniam ſenſum potius ſpectat, quem verba. Quod attinet ad ſenſum, nihil refert, noua ne ſententia incipiat, an ea, quæ iã cœperat, protendatur, & vtrum Facientem vertas, an Faciens, eſt enim idem. Sed contextus, ſi recte rem conſideremus, exigit omnino, vt vertatur, Facientẽ Arcturũ, &c. B ita enim apte cohæret, quod dicitur cum præcedentibus. At ſi vertas, Qui facit Arcturum, &c. tota oratio pendet, & ſemper manet inchoata, non enim intelligitur quid dicatur de eo qui facit Arcturum, & Orionẽ. Optime ergo vertit Hieronymus: ſed mallem ſubaudiri id, quod proxime præceſſit; Relinquitis in terra, ac ſi diceret, Relinquitis in terra iuſtitiam, relinquitis in terra facientem Arcturum: quomodo videtur intellexiſſe Chaldæus, qui ait: Deſierunt timere à facie Domini,
20 qui fecit Arcturum, & Orionem. * Sed C quoniam ex Hebrææ vocis proprietate interpretati ſumus, Relinquitis in terra, id eſt, iacere, & quieſcere ſinitis: erit ſenſus: Non eſt vobis curæ Deus, obliti eius eſtis, neque eum per orationem alloquimini, nec per bona opera veneramini, cũ ſit tantus, ac tam potẽs, vt fecerit ipſe Arcturũ, & Orionẽ, &c. Etenim quæ quieſcere ſinimus, relinquimus, & obliuioni tradimus. Sed auget multum quod additur, *In terra*, & ſignificat Deum in terra iacere inter ipſos. i. contemni, vt rem ignobilem, & abiectam, & neminem eſſe, qui tollat è terra iacentem. Quæ autẽ ſequuntur, D omnia ad amplificandã Dei potentiam pertinent, quod omnium rerum creator ſit, & omnium habeat imperium, vt cap. 4. iam expoſuimus, cũ dicebat: Formans ventos, & creans ſpiritũ, &c. Arcturus. Arcturus eſt ſtella in ſigno Bootę poſt caudam maioris vrſæ. Sunt enim duæ vrſæ Septemtrionali polo nixæ, velut axe quodam, quæ dicuntur ἄρκτοι: maior

A vrſa dicitur Helice, minor Cynoſura, quas nautæ diligẽter obſeruãt. Bootes vero, ſiue Arctophylax, id eſt, vrſæ cuſtos, eſt ſidus prope maiorem vrſam, ita dictum quod eam à tergo, quaſi cuſtos, ſubſequi videatur. Huius ſtella quædã dicitur Arcturus, quaſi cauda vrſæ. Bootes.
Orion ſignum eſt iuxta Tauri ſidus. Me 21
minit autem Orionis, & Arcturi, quod Orion.
illis apparentibus imbres, & tempeſtates oriãtur. Dicitur enim Orion (quãuis Ouid. lib. 5. Faſt. & alij aliunde deducant) ob ὀρίνειν, id eſt turbare, quod mare, & terram tempeſtatibus turbet. Ex quo illud Virgilij.

B *Cum ſubito aſſurgens fluctu nimboſus Orion.* Et 1. Æne.

Dũ pelago deſæuit hiems, & aquoſus Oriõ. 4. Æne.

Arcturus die ab ortu caniculæ quinquageſimo oritur ſiue Nonis Septembris, auctore Columella, lib. 2. cap. 4. & eius ortus, atque occaſus tempeſtates concitant. Inde Plautus in Rudente ita ipſum loquentem facit: Increpui hibernum, & fluctus moui maritimos. Orionem Plinius li. 18. cap. 28. oriri dicit vj. Kal. Iunij. Ouidius vero lib. 6. Faſtorũ xvj Kal. Iulij. Tametſi quod de horum ſiderum ortu diximus temporibus illis C congruit: nunc propter gradus, quibus ab eo tempore mutata eſt longitudo ſtellarum, ortus etiam dies mutatus eſt; Oriturque Arcturus Salmanticæ quidem Calendis Octobris, Orion pridie Calend. Iunij Mox idem Plinius: Ante omnia autem, inquit, duo genera eſſe cœleſtis iniuriæ meminiſſe debemus. Vnum quod tempeſtates vocamus, in quibus grandines, procellæ, ceteraque ſimilia intelliguntur: quæ cum acciderint, vis maior appellatur. Hæc ab horridis ſideribus exeunt, vt ſæpius diximus, veluti Arcturo, Orione, Hœdis. D His igitur verbis Propheta Dei potentiam demonſtrat, quod ipſe tempeſtates in terra, & in mari cõciret per exortum horum ſiderum, atque omni tempore poſſit, quoniam Arcturus hieme oritur, Orion æſtate. * Quod ad tranſlationẽ attinet, probatur illa interpreti 22
Chaldæi, & recentioribus, Interpretibus vt videlicet כימה ſit Arcturus, & כסיל Orion. At ipſe Hieron. videtur

ſibi

sibi repugnare? nam neque כסיל ſem-per eodem modo vertit & כימה nunc Arcturum interpretatur, nūc Hyadas, nunc Pleiadas. Nam Iob. 9 vbi legimus Qui facit Arcturum & Oriona, & Hyadas, & interiora Auſtri, pro כסיל poſuit Oriona, vt hic in Hamos, ſed כימה vertit Hyadas, LXX. Arcturum. & pro עיש Arcturum. Et cap. 38 Numquid coniungere valebis micantes ſtellas Pleiadas, aut gyrum Arcturi potētis diſſipare? Pro כסיל hic vertit Arcturum, non Orionem, vt ſolet, & ibi ver-
23 terunt Lxx. * Pro כימה poſuit Pleiadas cum Lxx. Res eſt explicatu difficilis propter ſententiarum varietatem, & quia antiquorum Hebræorum libris caremus. Mihi videtur Hebræos, quia parum de natura ſiderum philoſophabantur, pauca nomina habuiſſe ſtellarum, atque vno multas notaſſe, præſertim ſi aut ſplendore, aut efficiendi virtute ſimiles eſſent. Inde factum eſt vt כימה nunc ſignificet Arcturum, nunc Hyades, quia pluuias efficiunt vt Arcturus, vnde Virg.

1. Eneid. *— Vnde imber & ignes*
Arcturum, pluuiaſque Hyadas, geminoſque Triones.

Qui ideo Hyades dictæ ſunt, ab ὕειν, quod eſt pluere. Ouid 5. Faſt.

Ora micant Tauri ſeptem radiantia flammis,
Nauita quas Hyadas Graius ab imbre vocat.

Latine ſuculæ dicuntur errore eorum, qui primi hoc vocabulo vſi ſunt, quaſi dictæ eſſent Græcis ab ὗς, quod eſt ſus, ſi Tironi Ciceronis liberto credimus in ſuis Pandectis, quem refert Gellius
24 lib. 13. cap. 9. * Eodem nomine ſignificari Pleiadas, (quas Latini, quod veris fine exoriantur Vergilias vocant) tradunt Hebræi. Abraham enim Heſdræ filius ſcripſit כימה vetuſtioribus Hebræis ſeptem eſſe ſtellas in fine ſigni Arietis, è quibus ſex conſpiciuntur, quas ego omnino Pleiadas eſſe exiſtimo, de quibus Ouid. ait:

4 Faſtorū *Pleiades incipient humeros releuare paternos,*
Quæ ſeptem dici, ſex tamen eſſe ſolent.

Tametſi Pleiades non ſunt in ſigno Arietis, ſed in Tauro, qui Arieti proximus eſt. Ideo Lxx. Iob. 38 & Symmachus, atque Theodotion hic πλειάδα verterunt. Nec miremur ſingulari numero vertiſſe, nam & Ouid. dixit:

Quatuor autumnos Pleias orta facit. Lib. 1. de Pōt. Eleg. 9.

Videntur autem nominis communionem ex propinquitate loci habere, vici-ne enim ſunt Hyadibus Pleiades, vt docet Macrobius lib. 1. in ſomnium Scipionis. cap. 18. Nam Hyades in fronte Tauri ſunt, Pleiades vero in dorſo, vt quidam putant. Aulus Gellius loco iā indicato paulo aliter. Stellæ autem iſtæ (inquit, loquiturque de Hyadibus) nō in capite Tauri ſunt, vt Tiro dicit (nullū enim videtur præter eas ſtellas Tauri caput) ſed ex ita circulo, qui Zodiacus dicitur, ſitæ, locatæque ſunt, vt ex earum poſitu ſpecies quædam, & ſimulacrum eſſe videatur tauri capitis: ſicut ceteræ partes, & reliqua imago Tauri conformata, & quaſi depicta eſt locis, regionibuſque earum ſtellarum, quas Græci πλειάδας, nos Vergilias vocamus. Et quod ſimul fere oriantur, nam Pleiades tertio Idus Maij exoriuntur, Hyades vj. Kal. eiuſdem menſis, vt ex Ouid. 5. Faſt. intelligimus. Eodem modo כסיל proprie ſplendorem ſignificat, vt Hiero. refert ſe ab Hebræo ſuo accepiſſe. Ideo vertit. Iſai. 13. Quoniā ſtellæ cœli, & ſplendor earū כסיליהם, & Symmachus hic in Hamos ſtellas trā-
25 ſtulit. * Nomen igitur commune proprie tribuitur quibuſdam ſtellis propter inſignem ſplendorem, vt Orioni, de cuius ſplendore Virg.

Armatumque auro circumſpicit Oriona. 3. Æneid.

Et Lucanus.

Enſiferi nimium fulget latus Orionis.

Inde in verbis iam indicatis Iſaiæ pro כסיליהם Lxx. verterunt, Orion, & omnis ornatus cœli. Tribuunt etiam Arcturo, & Heſpero. Nam Lxx. Iob. 9. & Theodotion hic Heſperum verterunt, ſiue veſperum. Heſperum autem, & Arcturum multum micare norunt omnes.

Qui vocat aquas maris. Aquas maris ad ſe vocare dicitur, quia ſubtiliores eius partes calore in altum ſubleuat, & inde pluuiam efficit, quam ſuper terrā effun-

effundat, vt recte Hieron. interpreta- A
tur, & Greg. Nyſſenus in libro in He-
xahemeron, non longe à fine.

ALLEGORIA.

26 Poſtquam Iudæi iuſtitiam in terra re-
liquerunt, id eſt Chriſtum abiecerunt,
qui factus eſt nobis iuſtitia, & ſanctifica-
tio, & redemptio, Deus oſtendit in cœ-
Apoſtoli, & apoſtolici viri Orion, & Arcturus. lo Eccleſiæ Arcturum, & Orionē, qui-
bus pluuias magnas, & tempeſtates ex-
citauit, id eſt, viros cœleſtes, & quaſi
ſtellas micantes, nempe apoſtolos duo- B
decim, qui quaſi Orion, primum orti
ſunt, deinde paulo poſt quaſi Arcturus
alij orti ſunt, Paulus, & Barnabas, Cle-
mens, Silas, Timotheus, Titus, qui cor-
da hominum commouerunt, & terrue-
runt, & largis diuini verbi imbribus ter-
ram irrigarunt. Tunc conuertit in ma-
ne tenebras, id eſt, gentes ad lucem
Euangelij adduxit, & lucem fecit, qui-
bus Paulus ait. Ephe. 5. Eratis aliquan-
do tenebræ, nunc autem lux in Domi-
no. Et diem mutauit in noctem, quia
Iudaicus populus olim luce fidei cla- C
rus tenebris incredulitatis iuſto Dei iu-
dicio obſcuratus eſt. Atque ex eo tem-
pore ſemper vocat aquas maris, & ef-
fundit in terram: quia doctores ex gen-
tilitate aſſumit, & quaſi maris ſalſi va-
pores æthereo calore ſuſpenſos exco-
lat, & eliquat in dulcem pluuiarum ſa-
porem, vt cœlum, id eſt, Eccleſiā, ope-
riat nubibus, & paret terræ pluuiam
verbi cœleſtis.

TROPOLOGIA.

D
27 Miſerabilis peccatorum cæcitas eſt,
quod relinquant in terra iuſtitiam, quę
tota hominis ſubſtantia eſt, & vita, quę
ſeiungit filios lucis à filijs tenebrarū,
& gehennæ: hæc eſt enim paradiſus il-
le, quem homo cuſtodire, & colere de-
bebat, ſicut ſcriptū eſt: Tulit ergo Do-
Iuſtitia paradiſus colendus ab homine. minus Deus hominem, & poſuit eum
in paradiſum voluptatis, vt operare-
tur, & cuſtodiret illum. Et de hoc ope-
re legimus: Exibit homo ad opus ſuū,
Gen. 2. & ad operationem ſuam vſq; ad veſpe-
Pſal. 102. ram. Sed multo miſerabilior eſt, quod

A relinquat, ac fugiat facientem Arctu-
rum & Orionē, conuertentem in ma-
ne tenebras, & diem in noctem mutan-
tem. Niſi enim hoc faceret, inueniret
prioribus malis medicamenta. * Arctu- 28
rum & Orionem Deus facit, cum in Quomodo
peccatore fallacem illam tranquillita- Deus
tem, & quaſi ſerenitatem, qua in pec- tempeſta-
catis vtcunque fruebatur, perturbat, & tem exci-
tempeſtates concitat timore mortis, & tet in pec-
ignis æterni, nec non ipſa ante actæ vi- catoribus
tæ turpitudine, ſiue inſigni aliqua igno- vt cōuer-
minia, atque ſalutis bonorum ve iactu- tantur.
B ra. Pugnant hinc amor, & timor, inde
antiqua conſuetudo, & illecebræ volu-
ptatis, quaſi contrarij venti inter ſe mu-
tuo certantes, & maria miſcentes. Quo-
rum fluctus, atq; æſtus, qui videre pro-
cul volet, atque eos imitari, qui è ſum-
ma rupe in littore aliorum naufragium
ſpeculantur, legat octauum confeſſio-
num Auguſti. Vbi etiam imbres vide-
bit, qui ſequuntur cum in humanis cor-
dibus ignis, grando, nix, glacies, & ſpiri-
tus procellarum faciunt verbum eius:
Vbi vero, inquit, à fundo arcano alta 8. Conf. c.
C conſideratio contraxit, & congeſſit to- 12.
tam miſeriam meam in cōſpectum cor-
dis mei, oborta eſt procella ingens fe-
rens ingentem imbrem lacrymarum.
Et mox: Ego ſub quadā fici arbore ſtra-
ui me neſcio quo modo, & dimiſi habe-
nas lacrymis, & proruperunt flumina
oculorum meorum, acceptabile ſacrifi-
cium tuum. * Huiuſmodi etiam tempe- 29
ſtatem ſentiebat, qui clamabat: Domi-
ne, ne in furore tuo arguas me, neque Pſal. 6.
in ira tua corripias me. Miſerere mei
Domine, quoniam infirmus ſum, ſana
D me Domine, quoniam conturbata ſunt
oſſa mea, & anima mea turbata eſt val-
de Et poſtea: Laboraui in gemitu meo,
lauabo per ſingulas noctes lectum meū
lacrymis meis ſtratum meum rigabo.
Eandem ferebat mulier peccatrix, quę Luc. 7.
ſtās retro ſecus pedes eius, lacrymis cœ-
pit rigare pedes eius, & capillis capitis
ſui tergebat, & oſculabatur pedes eius,
& vnguento vngebat. Sed poſt tempe-
ſtatem facit Dominus tranquillum, &
conuertit tenebras animi in clarū ma-
ne, vt exultent oſſa humiliata, & videat
lucem, qui ſedebat in tenebris, & in
vmbra

A id eſt, Qui fortibus magna mala iratus comminatur, & illos perdit, cum vult. Tacite autem vult, vt Iſrael, qui ſe fortem putabat, hoc de ſe intelligat. Ceterum recentiores transferunt: Qui fortificat vaſtitatē, ſed obliti fortaſſe quomodo veteres tranſtulerint. Vbi nos (inquit Hiero.) diximus: Qui ſubridet: Aquila interpretatus eſt ὁ μειδιῶν. Proprie autem μειδίαμα dicitur quod nos ſubriſionem poſſumus appellare, quando quis iraſcitur, & apertis paululum labijs ſubridere ſe ſimulat, vt iræ oſtendat magnitudinem. Quod Hieronymus ait videmus apud Homerum, & B Virgil. in magnis viris contumelia prouocatis, & iram riſu quaſi diſſimulantibus: vt.

9. Æneid. *Olli ſubridens ſedato pectore Turnus.* Et:
Ad quem ſubridens miſta Mezentius ira,
10. Æneid. *Nunc morere, aſt de me diuum pater, atque hominum rex*
Viderit. ------

Eſt ergo Subridet, ſubridendo comminatur. Subridet autem omnem humanam fortitudinem, quod comparatione ſuæ nihil ſit.

ALLEGORIA.

C

34 Quis eſt, qui neſciat, quantam vaſtitatem miſerit Deus ſuper populum Iudæorum olim robuſtum, & fortem, & quem timebant nationes? quam miſerabiliter vaſtatus à Romanis ſit? Venit etiam depopulatio ſuper potentem, qui olim prophetas habebat, & Deum audiebat loquentem, ac eſurientibus nationibus, & vel micas optantibus ſolus cœleſtium ciborum menſa ſatiabatur. At poſt illam perfidiam, in qua etiā nunc eſt, ita direptus, & ſpoliatus eſt, vt ex tot diuitijs, & cibis ſolum ſcripturarum corticem retinuerit, atque ita D obduratum, vt mandi nequeat, ſed fame contabeſcat.

TROPOLOGIA.

Quomodo Deus humiliet ſuperbos.

Quemadmodum propter miſeriam inopum, & gemitum pauperum exurgit Dominus, & ſuſcitat eos de terra, ac de ſtercore erigit: ita ſuper iuſtos, qui diuitijs ex Dei miſericordia acceptis, quaſi ſuis efferūtur, ſeque iam robuſtos, & potentes arbitrantur, cum irriſione quadam, quod ſuperbiat terra, & cinis, vaſtitatem immittit, & depopulationem, dum ſe paululum ſubtrahit, & à tentatore in turpia crimina deduci ſinit, vt ſciant gentes quoniam homines ſunt. Hoc eſt quod poſtea docuit anima illa beata, quæ ſemper Deum verbo, & opere præter ceteras magnificauit, humilitatis prædicatrix & omnium virtutū exemplar integerrimum: Fecit potētiam in brachio ſuo, diſperſit ſuperbos mente cordis ſui. Depoſuit potentes de ſede, & exaltauit humiles. Eſurientes impleuit bonis, & diuites dimiſit inanes. Luc. 1.

HISTORIA.

35 *Odio habuerunt corripientem in porta.* Apud Hebræos, vt ſæpe ſe adnotaſſe dicit Hieronymus, iudicia fiebant in porta vt neque agricola ad cauſam veniēs frequentia ciuitatis, & nouo terreretur aſpectu, neque vrbis habitator longe ab vrbe properaret. Idem ait in illud Zach. 8. Veritatem, & iudicium pacis iudicate in portis veſtris. Adnotat & Gregor. 21. Mor. c. 14. Sed nullo ad notante eſt res in ſcriptura notiſſima, vt Ruth. 4. Aſcendit ergo Bohoz ad portam, &c. 2. Reg. 15. Et mane conſurgens Abſalom ſtabat iuxta introitum portæ in via, & omnem virum, qui habebat negotium, vt veniret ad regis iudicium, vocabat Abſalom ad ſe. Hinc illud Iob. 31. Si leuaui ſuper pupillum manum meam, etiam cum me viderē in porta ſuperiorem. Et Pſal. 126. Non confundetur, cū loquetur inimicis ſuis in porta. Exponit autem Hiero. Odio habuerunt me, vel alios prophetas, qui ad eos miſſi ſunt corripientes in porta. Ex quo videmus antiquam eſſe ſanctorum conſuetudinem, & à propheticis vſque repetitam temporibus, concionandi in plateis, & vbicunque hominum multitudo audire poterat. Hoc & Salomon apertiſſime docet initio Prouerbiorū. Sapientia, inquit, foris prædicat, in plateis dat vocem ſuam, in capite turbarū clamitat, in foribus portarū vrbis profert verba ſua dicēs, Vſque quo paruuli diligitis infantiam? &c. Hoc autem fa-

In portis fiebant olim iudicia.

Vetus cōſuetudo ſanctorū concionādi in plateis.

Prou. 1.

eſt ſapientia per viros ſapientes, & præ- A
dicatores veritatis.

36 *Loquentem perfecte*. Heb. loquentem
תמים id eſt, perfectiones, hoc eſt verba
perfecta, & ſancta, quibus homines ad
iuſtitiam colendam concitarentur. Lxx.
& Symmachus & Theodoti. Sermonem
ſanctum. Quod magis indicat de ſermo
ne prophetarum hæc dici.

ALLEGORIA.

Sicut prius prophetas, ita poſtea Do
minum prophetarum palam corripien
tem ſcelera ſua odio habuerunt. Vtrũ- B
que ipſe indicat. De locutione in porta,
id eſt, in publico ait Ioan. 18. Ego pa-
lam locutus ſum mũdo, ego ſemper do-
cui in ſynagoga, & in templo, quo om-
nes Iudæi conueniunt, & in occulto lo
cutus ſum nihil. De odio vero. c. 15. Nũc
autem & viderunt, & oderunt, & me, &
patrem meum, ſed vt adimpleatur ſer-
mo qui in lege eorum ſcriptus eſt. Quia
Ioan. 6. odio habuerunt me gratis. Idem perfe-
cte locutus eſt eis, ſicut ait Petrus: Do-
mine, ad quem ibimus? verba vitæ æter
næ habes: & miniſtri Phariſæorum teſta C
Ioan. 7. ti ſunt: Nunquam ſic locutus eſt homo,
ſicut hic homo.

HISTORIA.

Prædã electam. Quidquid pretioſum
vobis, pulchrumque videbatur.

Domos quadro lapide ædificabitis. id
37 eſt, Sectis arte, & politis lapidibus, pul-
cherrimas domos ædificabitis ex diui-
tijs per rapinam comparatis, ſed nõ ha-
bitabitis in eis, quia aut interficiemini,
aut captiui ducemini.

Vineas plantabitis amantiſſimas. In D
Heb. Vineas deſiderij, Lxx. Vineas deſi-
derabiles, id eſt, optimas, quas maxime
amabitis.

ALLEGORIA.

Idcirco pro eo quod diripiebatis pauperẽ.
Pauper, quem Iudæi diripuerunt, Chri-
ſtus eſt, de quo ſcriptum eſt Pſal. 108.
Et perſecutus eſt hominem inopem, &
mendicum, & compunctum corde mor
tificare, vt recte ait Rup. Ab eo prædam
electam tollebant, cuius cauſa dicebãt:
Mat. 21. Hic eſt hæres, venite occidamus eum,
A & habebimus hæreditatem eius. Quod
ſi quis Pauperem, poni malit, quemad-
modum Lxx. conuerterunt iuxta anti-
quiorem, & probatiorem lectionem,
quam ſecuti ſunt Hier. & Theodor. de
Chriſto & apoſtolis exponem⁹ de qui-
bus Pau. 1. Cor. 4. Vſque in hanc horã
& eſurimus, & ſitimus, & nudi ſumus, &
colaphis cædimur, & inſtabiles ſumus,
& laboramus operantes manibus no-
ſtris. Maledicimur, & benedicimus, per-
ſecutionẽ patimur, & ſuſtinemus, blaſ-
phemamur, & obſecramus: tanquã pur
B gamenta huius mundi facti ſumus, om-
nia peripſema vſque adhuc: Tam enim
Chriſto, quam apoſtolis poſt eius aſcen
ſionem abſtulerunt quantum in ipſis
fuit, prædam electam, animas videlicet
eorum, quos à fide auertebant, & mul-
tos qui crederent, deterruerunt.* Pro- 38
pter hoc & domos, & diuitias ſuas ami
ſerunt exciſi à Romanis. Ædificauerũt
domos quadris lapidibus, quia ſi Chri-
ſtum occiderent, & apoſtolos expelle-
rent, firmam ſe, & honeſtam manſio-
nem habituros ſperabant in hæredita-
C te, quam ab hærede occiſo auferebant,
ſe enim ſemper fore doctores populi il
lius, & principes credebant. Talem ſi-
quidem manſionem in lapidibus qua-
dris indicari docet illud Thren. 3. Con
cluſit vias meas lapidibus quadris, ſe-
mitas meas ſubuertit. Idcirco pontifi-
ces & Phariſæi collecto conſilio ſolici-
ti dicebant: Si dimittimus eum ſic, om- Ioan. 11.
nes credent in eum, & venient Roma-
ni, & tollent noſtrum locum, & gen-
tem. Itaq; illo occiſo quaſi lapide qua-
dro ædificatas domos ſe habere crede-
D bant. Nec ſolum domos, ſed etiam vi-
neas, ex quo hæredem apprehenſum
eiecerunt extra vineam, & occiderunt,
id eſt, putabant in poſterum ſe iucun-
diſſime eſſe victuros, omnique volu-
ptate fruituros amoto illo caſtigato-
re, & interturbatore ſuarum volupta-
tum. Sed quia neque hanc firmam man
ſionem in principatu ſuo, quam ſpe-
rabant, neque quietam, & tranquil-
lam vitam conſecuti ſunt, domos ædi-
ficauerunt, & non habitauerunt in eis,
& vineas plantarunt, nec biberunt vi-
num earum.

HISTO-

HISTORIA.

39 *Et fortia peccata veſtra*. id eſt, Magnopere me irritantia, & fortiter in meam miſericordiam, atque patientiam pugnantia.

Hoſtes iuſti. Lxx. Conculcantes iuſtum, quod ex odio, contemptuq; oritur. Iuſti autem dixit pro, Iuſtorum; omnes enim iuſtos oderant.

Ideo prudens in tempore illo tacebit Nō vos admonebunt tunc prudentes, & ſancti viri, videbunt enim fruſtra id fieri cum obſideamini à tanto, tamq; forti exercitu, perſuadebuntque ſibi Deum decreuiſſe tradere vos in hoſtium poteſtatem. vel: Tacebunt viri iuſti videntes tantam in iudicijs iniquitatem, vt reſiſtere non poſſint. Vtrumq; ſenſum proponit Hieron. poſteriorem recentiores probant, ſed mihi prior videtur præferendus, non enim dicit, Tacebit in tempore iſto, ſed, In tempore illo, quod ad rem remotiorem refertur, id eſt, ad tempus captiuitatis. Quod confirmant verba ſequentia: *Quia tempus malum eſt*, id eſt, plenum labore, atque afflictione. Vnde merito ſequitur.

40 *Quærite bonum, & non malum, vt viuatis*. Vt non interficiamini ab hoſtibus, vt a tantis obſidionis, & captiuitatis ærumnis liberemini.

Et erit Dominus Deus exercituum vobiſcum, ſicut dixiſtis. Nihil erat in ore filiorum Iſrael frequētius quàm, Sit Dominus Deus nobiſcum, hoc in ſacrificijs, & in omni ſermone precabantur. Recte ergo ait: Si vultis hoc fieri, quod optatis, & petitis, quærite bonum & non malum. Non enim eſt alienum ab ſcripturæ conſuetudine, vt Dicere ſit optando loqui, vt Pſal. 40. Inimici mei dixerunt mala mihi: quando morietur, & peribit nomen eius? Dicere.

Et conſtituite in porta iudicium. Iuſte iudicate, neque vt hactenus, pauperes opprimatis.

Si forte miſereatur. Dubitantis more loquitur ad rei difficultatem ſignificandam, & ad indicandam eorum arbitrij libertatem. De qua re diximus in illud Ioe. 2. Quis ſcit, ſi conuertatur, & ignoſcat Deus, &c. Quaſi dicat: Fortaſſe nō omnino delebit vos, ſi hæc feceritis.

A *Dominus Deus exercituum dominator*. 41
Deus exercituū etiā dominator dicitur, quia nō ſolum cœleſtibus exercitibus, ſed & vniuerſis creaturis dominatur.

In omnibus plateis planctus. In plateas conuenire ſolet hominum multitudo. Significat ergo in locis frequentioribus communem omnium lamentationem eſſe audiendam, cum tempus captiuitatis aduenerit.

Et in cunctis, quæ foris ſunt. id eſt, In omnibus vijs extra vrbem, vt tranſtulere Lxx. Licet & de vijs vrbis, quæ ſunt extra plateas intelligi queat.

B *Et vocabunt agricolam ad luctum*. Nō ſolum in plateis eiulabunt, & in vijs, ſed etiam agricolas, id eſt, in pagis viuentes accerſent, vt ſimul eiulent. Maximus, & implacabilis luctus oſtenditur, nam qui multum lugent, omnes inuitant ad lugendum, & remotos etiā volunt ſui doloris participes fieri.

Et ad planctum eos, qui ſciunt plangere. 42
Mos illius prouinciæ fuit (vt ait Hier.) Lamentatores, & lamentatrices habere, quos pretio conducerent ad lugendum, vel immaturam mortem, vel quamuis aliam calamitatem vt magis, qui aderant, in dolorem, & in lacrymas excitarentur. (Lamentatores, & lamentatrices.) C Iere. 9. Vocate lamentatrices, vt veniant, & ad eas, quæ ſapientes ſunt, mittite, & properent, feſtinēt, & aſſumant ſuper nos lamentum. Atq; hæc videtur eſſe illa turba tumultuans Matth. 9. Et cum veniſſet Ieſus in domū principis, & vidiſſet tibicines (qui etiam flebili ſono ad luctum excitabant) & turbam tumultuantem, &c. Ioſeph. libr. 3. de bello Iudaico capit. 15. Alij alios flebant, Ioſephum autem vniuerſi, adeo vt per dies triginta nunquā lamenta in ciuitate ceſſarent, plurimi- D que tibicines conducerentur, qui illis in lamentationibus præcinerent. Ita enim ex Græco vertendum eſt, non vt in Latino habetur: Magnaque mercede conducerentur tibicines næniarum. Ceterum hæc verba, quæ modo interpretamur, trāſpoſita ſunt in Heb. Ita enim habetur: Et vocabunt agricolam ad luctum, & luctum ad ſcientem planctum: ſed ſenſus is eſt, quem tranſlatio noſtra expreſſit conſentientibus etiam recen-

tioribus interpretibus. Immo & Lxx. ita verterunt, vt in eorum tranſlatione apud Hieron. & apud Theodoretum vidimus, qui enim modo circumferuntur codices, aliter habent: vocabitur agricola in luctum, & planctum, & in ſcientes lamentum. Solere autem Hebræos huiuſmodi tranſpoſitionibus verborum vti demonſtrabimus in illud Sophoni. 2. Antequam pariat iuſſio quaſi puluerem tranſeuntem diem.

43 *Et in omnibus vineis erit planctus.* Hieronymus: Vt vbi quondam fuit materia lætitiæ, ſit origo lacrymarum, &c. In vineis ſolet eſſe magna lætitia vindemiæ tempore & ibi erit maximus luctus, cum omnes fuerint ab hoſtibus conculcatæ, & direptæ. Quam moleſta autem eis futura eſſet hæc vinearum direptio, vel illud oſtendit, quod paulo ante dixit: vineas plantabitis
Tranſire. amantiſſimas, & non bibetis vinum earum.

Quia pertranſibo in medio tui. Videlicet puniendo te, nam tranſitus Dei punitionem ſignificare ſole, vt hic notat Hieronymus. & nos in illud. Hoſ. 10. adnotauimus: Ego tranſiui ſuper pulchritudinem colli eius Exo. 12. Et tranſibo per terram Ægypti nocte illa, percutiamque omne primogenitum in terra Ægypti.

TROPOLOGIA.

44 Pſal. 117. Vox exultationis, & ſalutis in tabernaculis iuſtorum, inquit Dauid. Non ſic
Luctus in domibus impiorũ. impij, non ſic, ſed planctus erit in eis, in omnibus plateis, in omnibus qui relinquunt arctam viam, quæ ducit ad vitam, & latam ſequuntur, quæ ducit ad perditionem; qui nolunt Dei præceptis conſtringi, & coanguſtari: ſed æſtuant quaſi anguſtiſſimo carcere incluſi, & reſpiraturi exeunt in vitæ licentioris ſpatia, quaſi in plateas: Ita illi æſtuabant,
Sap. 2. qui aiunt: Exiguum, & cum tædio eſt tempus vitæ noſtræ, & non eſt refrigerium in fine hominis. Et poſt multa huiuſmodi: Venite ergo, & fruamur bonis, quæ ſunt, & vtamur creatura, tanquam in iuuentute celeriter. Vino pretioſo, & vnguentis nos impleamus, & non prætereat nos flos temporis. Coronemus nos roſis antequam marce-

A ſcant, nullum pratum ſit, quod non pertranſeat luxuria noſtra. Nemo noſtrum exſors ſit luxuriæ noſtræ, vbique relinquamus ſigna lætitiæ, quoniã hæc eſt pars noſtra, & hæc eſt ſors noſtra. Pro hac ergo lætitia, & luxuria erit in omnibus plateis planctus: cito enim illa finientur, quæ amabant, & ſuccedẽt ſupplicia nunquam finienda, quæ oderant, ſicut Salomon ait: Riſus dolore miſcebitur, & extrema gaudij luctus oc- Prou. 14.
cupat.* Audiuimus quomodo ſe in hac 45
vita ad delicias mutuo cohortarentur: nunc audiamus quid poſt illam de eiſ-
B dem ſentiant in eodem libro Sapientiæ: Ergo errauimus à via veritatis, &
iuſtitiæ lumen non luxit nobis, & ſol Sap. 5.
intelligentiæ non eſt ortus nobis. Quid nobis profuit ſuperbia? aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis? Tranſierunt omnia illa tanquam vmbra, & tanquam nuntius præcurrens, & tanquam nauis, quæ pertranſit fluctuante aquã, cuius cum præterierit, non eſt inuenire veſtigium, &c. *Et in omnibus, quæ foris ſunt,* ſiue in omnibus vijs, dicetur, Exeuntes extra ſe lugebunt.
væ væ, omnes enim, qui è domo, aut vrbe ſua, id eſt, ex ſe ipſis exierunt, &
C per vias effuſi ſunt quærentes voluptates, & bona ſæculi, ſicut filij Iſrael qui per Ægyptũ ſparſi paleas quæritabant, dicent, væ, id eſt, vehementer lugebunt. nam & in præſenti vita multa cogentur pati, & in futura plura, & maiora ſine fine tolerabunt.* Sed cur vo-
cabunt agricolam ad luctum? certe non 46
ſolent ad luctum vocari, niſi quibus eadem eſt cauſa lugendi. De otioſis hominibus, & ſolum voluptati indulgentibus loquebatur, nunc laborantes adi-
ungit, id eſt, agricolas. Durum enim Agricola.
genus ſunt agricolæ, & laborum patiens, vixique vllo anni tempore ab eis
D ferians. Sed extra domum ſuam laborat agricola, & in ijs laborat, quorum fructum cito ſe accepturum magis videt, quam ſperat. Quapropter in malum interdum agricolam accipit ſcriptura, vt Gene. 25. Factus eſt Eſau vir gnarus venandi, & homo agricola. De quo Gregor. 5. Mor. cap. 7. Quid enim per venationem Eſau, niſi eorum vita intelligitur, qui in exterioribus vo-

lupta-

luptatibus fuſi carnem ſequuntur? Qui
etiam agricola eſſe deſcribitur, quia
amatores huius ſæculi tanto magis ex-
teriora colunt, quanto interiora ſua
inculta derelinquunt, &c. Qui ergo
in cultura animæ ſuæ, ſed in rebus ſæ-
culi laborant, neque cœleſtem merce-
dem expectant, quaſi tardam, ſed ter-
reſtrem capiunt, & præſentia lucra ſe-
ctantur, lugebunt cum otioſis, & deli-
catis hominibus. At non ij ſoli accer-
ſuntur, & ſcientes plangere. Quemad-
modum enim erant in illo populo, qui
mercede conducti in aliorum funeri- B
bus plangerent minime ipſi dolentes:
ita & in populo Chriſtiano non deſunt
qui mercede ſiue pecuniæ, ſiue hono-
ris, aut gloriolæ adducti lugeant pec-
catores, de quorum miſerijs non dolẽt,
quia veram charitatem non habent, &
eloquenter in peccata declament, quæ
faciunt, & cum alios lugere ſciant, ſe
ipſos omni luctu digniores deflere ne-
47 ſciunt. * *In omnibus praterea vineis erit*
Deut. 32. *planctus*, de quibus ſcriptum eſt: De vi
nea Sodomorum vinea eorum, & de ſu
burbanis Gomorræ. Vua eorum vua
fellis, & botrus amariſſimus. Fel draco C
num vinum eorum, & venenum aſpi-
dum inſanabile. Vineæ huiuſmodi ſunt
animæ illæ, quas Deus ad religionem,
vel ad vitæ genus aliquod à vulgi mo-
ribus ſegregatum vocatas diligenter
excoluit, & in eis virtutes magnas,
quaſi generoſiores vites ſeuit; ſed tan-
dem à ſancto inſtituto receſſerunt, &
pro vino, quod lætificat cor hominis,
tulerunt vinum draconum, & expecta-
tę vt facerent vuas, fecerunt labruſcas.
Hæc autem omnia patientur hi, quia
pertranſibit Dominus in medio eorũ:
& qui videbatur abeſſe, & quaſi igno- D
rare quid facerent, dum tacebat, & irã
continebat, tandem probabit ſe adeſ-
ſe, & laborem, ac dolorem, id eſt, fa-
cta impia, conſideraſſe, & eo puniet
acrius, quo patientius vindictam diſſi-
mulauerat.

48 *Væ deſiderantibus diem Domini.* Hæc
verba, vt & præcedentia decem tribu-
bus dici, non etiam duabus, ex eo, quod
nũc dixit: ſi forte miſereatur Dominus
Deus exercituum reliquijs Ioſeph, &
A ex eo, quod in fine cap. ſcriptum eſt, ſa-
tis conſtat: Et migrare vos faciam trãs
Damaſcum, neque enim vnquam duæ
tribus migrauerunt trans Damaſcum.
Iſraelitæ itaque minime credebãt pro-
phetis futura mala comminantibus, ſi-
cut & quidam Ierem. 5. oſtendunt dicẽ
tes: Neque veniet ſuper nos malũ: gla-
dium, & famẽ non videbimus. Alij irri-
dentes prophetas, & quaſi fortitudinẽ
animi oſtentãtes optare ſe dicebant diẽ
illum Domini toties à prophetis præ-
dictum, id eſt, diem captiuitatis, quo
B Dominus potentiam ſuam in eos, qui
ſibi parere nolebant, erat oſtenſurus, ac
dicebant: Veniat iam dies Domini, vi-
deamus quid nam tantum ſit, quod to-
ties comminantur prophetæ. Iere. 17.
Ecce ipſi dicunt ad me: Vbi eſt verbum
Domini? veniat. Horum igitur auda-
ciam, & impudentiam coarguit, præ-
dicitque in die Domini omnia plena
futura tenebris, id eſt, calamitatibus, &
doloribus, ac nihil lucis habitura, id eſt,
nihil ſolatij, nihil lætitiæ. Nam tene-
bris in ſcriptura triſtia, luce læta decla-
rari ſæpe iam diximus.

C

TROPOLOGIA.

Hieronymus: Decutitur confiden- 49
tia ſuperborum, qui, vt apud homines
iuſti appareant, ſolent diem expectare
iudicij, & dicere: Vtinam nobis liceat
diſſolui & eſſe cum Chriſto: imitantes
Phariſeum, qui in Euangelio loque- Luc. 18.
batur: Deus, ago gratias tibi, quia non
ſum ſicut ceteri homines. Et poſtea:
Certe ſi eos etiam propria conſcientia
nõ remorderet, debuerant imitari Pau
lum dicentem: Quis ſcandalizatur, & 2.Cor. 12.
ego non vror? & pro omnibus eſſe ſo-
D liciti, ne quaſi amatores ſui, vt ipſi re-
gnent, aliorum tormenta deſiderarent.
Quomodo ſi quis velit capi patriam
ſuam, vrbemque ſubuerti, vt ſolus ami
citia victorum perfruatur. Solemus in
anguſtijs, & tribulationibus dicere: vti-
nam mihi liceat exire de corpore, & ſæ
culi huius miſerijs liberari, neſcientes
quod quãdiu in hac carne verſamur, ha
bemus locũ pœnitentiæ, ſi autem receſ Pſal. 6.
ſerimus, audiemus illud Prophetæ: In
inferno autẽ quis confitebitur tibi, &c.

HISTORIA.

A

50 *Quo modo ſi fugiat vir à facie leonis.* Cum multa paſſi fueritis, finemque iã adeſſe putaueritis malorum, in alia, atque alia incidetis: perinde atque ille, qui leonem fugit, & cum iam ſibi tutus videbatur, in vrſum incidit, ac deinde ex fuga in domum aliquam ſe recipiẽs feſſus parieti manu incumbit, vt quieſcat, & ibi mordetur à colubro in foramine latente. Quibus verbis ſignificari arbitror eos, qui gladium, bellumque effugerint, grauiſſima mala in terra Aſſyriorum fore perpeſſuros, & non ſolum ab vno rege, ſed ab alijs etiam, qui B conſequentur, eſſe affligendos, & quidem tunc maxime cum requiem ſibi iam partam eſſe ſperabant.

TROPOLOGIA.

Chriſtus immolatus patri vt agnus, iam in reſurrectione leo dicitur, iuxta Gen. 49. prophetiam Iacob: Et requieſcens accubuiſti vt leo. Fugiunt ergo à facie leonis, qui nunc obedire ei nolunt, aut verba audire, ſed animo ſuo obſequi, atque eum quaſi leonem intra ſe fingunt, id eſt, crudelem, & imperandi cupidum, omniaque voluptatum genera C ſuis denegantem: eum tamen illi, qui guſtarunt, ſciant ſuauem eſſe Dominũ, Pſal. 72. & ex animo exclament: Quam bonus Iſrael Deus ijs, qui recto ſunt corde? Quibus illud reſpondere pro Domino poſſumus. Ex ore tuo te iudico ſerue nequam, ſciebas quod homo auſterus ſum, me leonem eſſe dicebas, & imperandi cupidum, cur ergo mihi non parebas, vt iram meam fugeres? cur ante miſericordiæ meæ pedes non procidebas per pœnitentiam, vt tibi non nocerem?
51 * Parcit enim leo homini proſtrato, & iram ſuam cohibet. At fugienti à D facie leonis vrſus occurret, qui neque proſtratis parcit, id eſt, Chriſtus in ſecundo aduentu, quo inimicos ſuos æterni ignis pœna puniet, & quaſi vrſus lacerabit. Quod de leone, & vrſo diximus, Ouidius elegantibus verbis explicauit:

Libr. 3. de Triſtibus. Elegia. 3.

Quo quiſque eſt maior, magis eſt placabilis ira,
Et faciles motus mens generoſa capit.
Corpora magnanimo ſatis eſt proſtrata leoni,
Pugna ſuũ finem cũ iacet hoſtis, habet.
At lupus, & turpes inſtant morientibus vrſi,
Et quæcumq; minor nobilitate fera eſt.

52 Tunc iſti, cum omnia plena minis, & terroribus videbunt, quaſi vrſi iram fugientes in domum ingredientur, id eſt, in mentem, & in memoriam ſuam, vt bonis operibus, quæ aliquando fecerunt, ſe ſe tueantur, & vt illi dicent, Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, Matth. 7. & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus? & illis operibus, quaſi pariete quodam, nitentur. At inde exibit coluber, qui mordeat, id eſt, conſcientia peccatorum: videbunt enim ſe eleemoſynis, & ieiunijs, & huiuſmodi operibus non tam Deo, quam hominibus placere voluiſſe, aut certe ſi quid boni fecerunt, ſequentibus peccatis fuiſſe deletum. Nam ſerpentis nomine peccatum intelligi docet Cyrillus lib. 2. in Io. cap. 50. Serpẽs & coluber. Atque hi ſunt ſerpentes igniti, ſiue vrentes, ſiue (vt Lxx. verterunt) interficientes, quos miſit Dominus Nume. 21. in populum contra Deum, & Moyſem loquentem, & faſtidientem manna, quem tædebat itineris, ac laboris. Si quem autem mouet in Numeris ſerpentes dici, hic autem non ſerpentem, ſed colubrum, ſciat vtrobique idem eſſe nomẽ in Hebræo נחש: & in Græco ſimiliter idem, ὄφις.

HISTORIA.

53 *Odi, & proieci feſtiuitates veſtras.* Etiã ſi feſtos dies mihi vos celebrare putetis, & munera offerre, non ero vobis propitius, cum idola etiam colatis; & nulla peccatorum pœnitentia capiamini. Non placebit mihi odor thymiamatum veſtrorum, neque victimæ, quamuis pingues. Iſraeli loquitur, qui in terra ſua etiam Deo ſacrificia offerebat, vt vidimus Hoſ. 8. Hoſtias offerent, immolabunt carnes, & comedent, & Dominus non ſuſcipiet eas.

Aufer à me tumultum carminum tuorum. Pulchre, vt ait Hieronymus, cantica eorum, quibus laudabant Deum,

tumul-

Eccle 15. tumultum vocat,ſonitumq; confuſum, A quia non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris neq; prodibat ex deuotione animi, qui erat in peccatis obſtinatus: & hęc eadem idolis quoque offerre conſueuerant. In Hebr. eſt: Aufer deſuper me tumultū, &c. quod videtur eſſe defatigati, & quaſi magno onere grauati.

Et reuelabitur quaſi a qua iudicium, Veniet in te maximum ſupplicium more aquę inundantis, cum minime timebis. Capitur enim iudicium pro ſententia iudicis, aut pro ſupplicio. Iuſtitia etiam Dei quę latebat, dum illi tot mala tolerabat, nunc reuelabitur more B torrentis fortis, qui ſubito excreſcens quęcunque occurrunt, impetu ſuo ſecum rapit.

TROPOLOGIA.

54 Multi ſunt, qui immolare Deo volūt ſimul & idolis id eſt, ſimul Deo vacare, & diuitijs, & honoribus etiam contra Dei legem, & voluntatem comparandis, atque ita Deo ſeruire, vt ſimul &

4.Reg.5. voluptatibus ſuis ſeruiant, ſicut Nahaman, qui cum Eliſęo pollicitus eſſet: Non faciet vltra ſeruus tuus holocauſtum, aut victimam dijs alienis, niſi Domino: continuo ſubijcit. Hoc autem C ſolum eſt de quo depreceris Dominum pro ſeruo tuo: Quando ingredietur Dominus meus templum Remmon, vt adoret, & illo innitente ſuper manum meam ſi adorauero in templo Remmō adorante eo in eodem loco, vt ignoſcat mihi Dominus ſeruo tuo pro hac re. Horum feſtos dies Dominus proijcit, & victimas, & odores, & cantica, ipſe enim dixit: Nemo poteſt duobus

Matth 6. dominis ſeruire. Non poteſtis Deo ſeruire, & Mammonę. Et Apoſtolus: Non

1.Cor.10. poteſtis calicem Domini bibere, & calicem dęmoniorum. Non poteſtis menſę Domini participes eſſe, & menſę dę- D moniorum. Horum etiam iudicium, & ſuppliciū reuelatur, poſtea, quaſi aqua, & quaſi torrens fortis, cui nulla vi reſiſtere poſſunt. * Sicut aqua autem dicit,

55 quia ſicut aqua latentem quidem habet originem, ſed curſum manifeſtū: ita obſcurum erit, cur Deus in huius generis homines animaduertat, qui bonis operibus illuſtres videbantur. At tandem, perſpicietur merito illos puniri, qui ſimul volebant ſeruire creaturę, & creatori, qui plus rebus omnibus diligendus erat, & cum eo, qui eſt, coluerunt ea, quę non ſunt. De quibus merito dicitur: Cor autem eorum nō erat rectum cum eo, neque fideles habiti ſunt in teſtamento eius. Pſal.77.

Nunquid hoſtias, & ſacrificium. Hūc locum citat beatus protomartyr Stephanus Act. 7. & ideo inde ſumenda eſt eius intelligentia, vt pie, ſancteque fecit Hieronymus, longe aliter atque recentiores fere omnes, qui neque Stephani meminerunt, neque eius, in quo Spiritus ſanctus loquebatur, expoſitionem ſequi volunt, ſed tranſlationem corrigunt, & viſiones capitis ſui, aut Hebręorum loquuntur. Omittam igitur & eorum, & aliorum interpretationes, quas non probo, vt breuius, & apertius dicā quod probo. * Senſus totius loci eſt. 56 Quid ni vos ſeueriſſime puniam, cū hęc veſtra impietas vetuſtiſſima ſit, & ab ipſis Ægyptiacę libertatis cępta temporibus, quibus paulo ante à me potenter liberati idola coluiſtis, neque vnquam inter tanta ſupplicia reſipuiſtis? Nunc ſingula explanemus. Nūquid toto quadraginta annorum tempore, quo verſati eſtis in deſerto, hoſtias mihi, aut ſacrificium obtuliſtis? Non ſane, ſed idolis veſtris. Ita hęc verba interpretantur Hieronymus, & Theodoretus. eadem eſt expoſitio Gloſſę hic, & Actuum. 7. & Ruperti, & in eundem locum Actuum apoſtolicorum, Bedę Ruffinus, nomine etiam Hieronymi indicato, ridet eius expoſitionem, ac miſeram vocat, miſerrimam ipſe, & à veritate alieniſſimam ſubiecturus. At quid hoc refert, cum martyri Stephano pleno Spiritu ſancto probetur? Cuius verba, ſi cōſideremus, videbimus prorſus id eum agere, quod in fine orationis oſtendit, Iudęos pręcordis duritia ſemper Deo, & eius prophetis reſtitiſſe, adeo vt neque Moſem quidem audire voluerint, quem illis Deus & legiſlatorem, & principem dederat. * Ideo ait: Nunc Moyſem, quē 57 negauerunt dicentes. Quis te conſtituit principem, & ducem? &c. Et poſtea: Cui noluerunt obedire patres noſtri,

ſtri, ſed repulerunt, & auerſi ſunt cordibus ſuis in Ægyptum dicentes ad Aharon: Fac nobis deos, qui præcedát nos, Moyſi enim huic, qui eduxit nos de terra Ægypti, neſcimus, quid factũ ſit ei. Et vitulum fecerunt in diebus illis, & obtulerunt hoſtiam ſimulacro, & lætabantur in operibus manuum ſuarum. Conuertit autem Deus, & tradidit eos ſeruire militiæ cœli, ſicut ſcriptum eſt in libro prophetarum. Numquid victimas, & hoſtias obtuliſtis mihi annis quadraginta in deſerto domus Iſrael? Et ſuſcepiſtis tabernaculum Moloch, & ſidus dei veſtri Rempham, figuras, quas feciſtis adorare eas. Et trãſferam vos trans Babylonem. Hactenus Stephanus. Docet ergo Deum offenſum magna populi vitulum adorantis impietate conuertiſſe corda eorũ, permiſiſſeque, vt ſeruirent, quaſi Deo, militiæ cœli, id eſt, ſtellis, atque id ſcri-
58 ptum fuiſſe ab Hamos. * Verum eſt ergo, quod ait Hieronymus, eos poſt adorationem vituli non obtuliſſe hoſtias Deo, ſed idolis ſuis, id eſt, ſtellis quibuſdam, de quibus Stephanus ait: Et ſuſcepiſtis tabernaculum Moloch, & ſidus Dei veſtri Rempham, figuras, quas feciſtis adorare eas. Ex quo planum fit hæc verba: Et ſuſcepiſtis tabernaculũ, &c. Non eſſe referenda ad idola, quæ coluerunt filij Iſrael in terra promiſſionis, vt multi tam huius prophetæ, quã Actuum apoſtolicorum explanatores tradiderunt, ſed ad ea, quæ patres eorum coluerunt in deſerto. Nec de omnibus ſacrificijs nunc loquimur, ſed de ijs, quæ oblata ſunt poſt vitulum illum adoratum, vt Stephanus plane docet, quarto autẽ menſe ab egreſſu ex Ægypto adoratus eſt, vt ex cap. 19. & 30. Exodi conſtat. Quæ hoc tempore oblata ſunt ſacrificia, Dominus interprete Stephano docet non ſibi, ſed Moloch, & idolis alijs oblata eſſe. At videtur cũ hoc ſenſu pugnare ſacra hiſtoria: nam Leuit. 8. in vnctione Aharonis, & filiorum eius ſacrificium oblatum eſt, & ca. 9. filij Iſrael tulerunt hoſtias immolandas ad oſtium tabernaculi, & Numer. 7. in dedicatione tabernaculi hoſtiæ Deo immolatæ ſunt magnifice per dies duo-

A decim. * Reſpõdet Hieronymus: Quod poſtea quædam Domino eos legimus obtuliſſe, non voluntate, ſed pœnarũ fecerunt metu, & eorum interfectione, qui propter idola corruerunt. Denique vbicunque occaſio fuit, ſemper corde reuerſi ſunt in Ægyptum deſiderantes allia, & cæpe, & cucumeres, & carnes Ægyptias, & manna, quod de cœlo datum eſt contemnentes. Quod vt ſic intelligamus, Stephanus primus martyr Euangelij dignus nomine ſuo, in apoſtolorum narrat hiſtoria. Atque
B hæc quidem omnia ex Hieronymi ſententia, quæ probabiliſſima eſt, diximus: nunc quid mihi de hac re cogitanti in mentem venerit, exponam. Quæ hactenus commemorauimus ſacrificia, primo anno egreſſionis filiorum Iſrael oblata ſunt: poſt illa enim legimus Nu. 9. Locutus eſt Dominus ad Moyſem in deſerto Sinai anno ſecundo poſtquam egreſſi ſunt de terra Ægypti, menſe primo. Deinde poſt aliquot dies explorata iam terra promiſſionis iratus Dominus populo murmuranti ne-
C gat eos in terram illam ingreſſuros, ſed filios eorum, cap. 14. Filij, inquit, veſtri erunt vagi in deſerto annis quadraginta, & portabunt fornicationem veſtram, donec conſumantur cadauera patrum in deſerto, iuxta numerũ quadraginta dierum, quibus conſideraſtis terram, annus pro die imputabitur. Et quadraginta annis recipietis iniquitates veſtras, & ſcietis vltionem meam.
* Hi ſunt quadraginta anni, quibus nunquam Domino ſacrificio obtulerunt in deſerto, ſicuti nec circumeiderunt eos, qui in deſerto nati ſunt. Io- 60
D ſue. 5. qui poſt illa ſacrificia, quæ in obiectione commemorabamus, numerãtur. De his & Propheta noſter, & Stephanus loquuntur, atque ita omnia ſunt aperta: nam quomodo eo tempore ſacrificauerint militiæ cœli, paulo poſt exponemus. Video quidẽ eruditus lector obijcere poſſit: ab eo tempore, de quo loquimur, non numerari quadraginta annos, ſed à die exitus ex Ægypto, à quo iam annus cum aliquot mẽſibus tranſierat, ita enim docet Lyranus ibidem. Equidẽ poſſem hoc negare,

An plures annos quadraginta erra uerint filij Iſrael in deſerto

gare, ac niti verbis, quæ nunc retuli: Fi- A lij veſtri erũt vagi in deſerto annis 40. & portabunt fornicationem veſtram. Nam & ſi verum eſſe poſſit filios eorũ quadraginta annos erraſſe in deſerto, non tamen videtur verum quadraginta annos portaſſe fornicationem patrũ ſuorum, nam duobus annis, qui fere iã exacti erant ab egreſſu ex Aegypto, fuerant quidem in deſerto, nõ tamen portauerant fornicationem patrum ſuo-
61 rum.* Sentit (vt apparet) idem Orig. hom. 8. in Num. cum ait: Populus ille prior pro quadraginta annis cruciatur in deſerto, nec terram ſanctam introire permittitur. Hanc rem non dubijs, ſed manifeſtiſſimis verbis confirmãt Lxx. Interpretes, qui Ioſue 5. aiunt. Quadraginta enim, & duos annos verſatus eſt Iſrael in deſerto Madbaritide, ideo non circumciſi erãt plurimi ipſorum. Quadraginta duos dixerunt, quoniam, vt dixi, duo fere tranſierant, cum redierunt exploratores, & Dominus populo iratus eſt. Et Auguſtinus quæ. 6. in librum Ioſue ita hunc locum refert, & quaſi ab ſcriptura dictum recitat, quadraginta duos annos fuiſſe Iſraelem in deſerto. Nec vero Lxx. interpretum tranſlatio- C ni obſtat in Hebræo quadraginta annos legi, vbi ipſi poſuerunt quadraginta duos: quis enim neſciat vulgatã ſcripturæ conſuetudinem, in maiori ſumma minorem includentis, vt in hoc ipſo quod Lxx. interpretes dicimus, cum conſtet fuiſſe ſeptuaginta duos, ſenos è ſingulis tribubus. Et Lxx. diſcipuli breuitatis cauſa dicuntur, qui ſeptuaginta duo fuere? Hoc ſi quis ſequatᷓ, ſine vllo negotio rem difficillima expediet, quo modo quadraginta annis Deo non ob-
62 tulerint hoſtias filij Iſrael.* Verũ quoniam nihil eſt nocentius, quam ante- D quam ſcripturam conſulas, de re iudicare, & ad tuum iudicium poſtea eamdem volentem nolentem trahere: non id dicam, quod dicere mallem, & quo facillime moleſta quæſtio explicabatᷓ, ſed quod iudico eſſe ſcripturæ multo magis conſentaneum quadraginta tantum annos erraſſe filios Iſrael in ſolitudine, eoſque ab egreſſu ex Aegypto eſſe numerandos. Nam Exo. 7. ſcriptum

In maiore ſumma includitur minor.

eſt. Erat autem Moyſes octoginta annorum: & Aharon octoginta trium, qñ locuti ſunt ad Pharaonem. De Aharonis autem morte legimus Numer. 33. Aſcenditque Aharon ſacerdos in montem Hor iubente Domino, & ibi mortuus eſt anno quadrageſimo egreſſionis filiorum Iſrael ex Aegypto, menſe quinto, prima die mẽſis, cum eſſet annorum centum viginti trium. De Moyſe autem, qui poſt paucos menſes eodẽ anno obijt, in extremo Deuteronomio dictum eſt: Moyſes centum & viginti annorum erat quando mortuus eſt. Si B igitur octoginta annorum erat quando locutus eſt Pharaonem, centum vero, & viginti quando obijt, relinquitᷓ quadraginta annos populum erraſſe in ſolitudine: iam enim finiti erant errores deſerti cum ille obijt, vt ex ipſa ſcriptura nemo nõ intelliget, & cõtinuo poſt pauciſſimos dies duce Ioſue trãſijt Iordanem, vt ex eius libri initio perſpicitᷓ.
* Atq; ex eiſdem locis, vt alia iam omit 63
tam, videmus in annis vitæ Moyſis nullos taceri, neque minorem ſummam in maiorem incluſam fuiſſe, quoniam cõueniunt anni Moyſis, & Aharonis, qui triennio maior erat, & centeſimum vigeſimum tertium annum agens mortuus eſt, cum Moyſes eodem anno mortuus centeſimum vigeſimum egiſſe dicatur. Quid ergo? Quomodo numerabimus quadraginta annos, quibus hoſtias Deo non obtulit Iſrael in deſerto? Plane ita vt numerantur anni quadraginta, quibus filij portauerunt fornicationem patrum ſuorum in eadem ſolitudine, Num. 14. Filij veſtri, inquit, erunt vagi in deſerto annis quadraginta & portabunt fornicationem veſtrã. Et ſtatim: Et quadraginta annis recipietis iniquitates veſtras, & ſcietis vltionem meam. Non portauerunt filij quadraginta annos integros fornicationem patrum ſuorum: fornicatio enim ſecundo anno facta eſt poſtquam exierunt in Ægypto, fornicati enim ſunt cum territi verbis exploratorum à Deo receſſerunt, & ducem ſibi quærebant ad redeundum in Ægyptum. Nec quadraginta annos integros receperunt iniquitates ſuas, & vltionem Dei, neque enim

enim Deus eos à terra promiſſa ob prio
ra peccata arcebat, ſed ob illam incre-
dulitatem, & fornicationem, quam di-
ximus, vt ſcriptura ipſa docet: etenim
numquam antea Deus hanc pœnã in-
tentauerat, & poſtea vbicunq; eius me-
minit, ſemper eiuſdem fornicationis &
64 diffidentiæ recordatur. * Fingamus nõ
hanc fuiſſe cauſam: num ipſo die, quo
populus egreſſus eſt ex Aegypto forni-
catus eſt, aut Deum prouocauit? Neceſ
ſario ergo fatẽdum eſt quadraginta an-
nos dici more vulgato, & ſcripturæ, &
omnium gentium, quia ferme quadra-
ginta fuerunt. Solet enim ſcriptura (vt
docet Auguſt q.47. in Exod.) tempora
ita nuncupare, vt quod de ſumma per-
fectionis numeri paululum excreſcit,
aut infra eſt, non computetur, id eſt, ſo-
let plenum numerum ponere, etiam ſi
modicum deſit, vel ſuperſit vt Iud.9 Et
occidit fratres ſuos filios Ierobahal, ſe-
ptuaginta viros ſuper lapidem vnum.
Et tamen huic numero deerat Ioathan
natu minimus, & ipſe Abimelech, qui
65 occidebat, vt ibi videmus. * Fuerunt igi
tur ſexaginta octo, omnes enim filios
Gedeonis legimus cap.8. fuiſſe ſeptua-
ginta. Idem lib 15 de ciu. cap. 24. cum
illud Gen 6 exponeret: Erunt dies eo-
rum centum viginti anni: intelligen-
dum eſt, inquit, hoc Deum dixiſſe, cum
circa finem quingentorum annorum
eſſet Noe, id eſt, quadringentos octo-
ginta vitę annos ageret, quos more ſuo
ſcriptura quingentos vocat, nomine
totius maximam partem plerunque ſi-
gnificans, &c. Ita ergo dicti ſunt qua-
draginta anni cum eſſent octo, & trigin
ta cum paucis menſibus. Atque eodem
modo de re eadem locutus eſt Dauid
Pſalm.94. Quadraginta annis offenſus
fui generationi illi, & dixi: ſemper hi er
rant corde. Neque enim totos quadra-
ginta annos infenſus illis fuit, immo
quadraginta annos numerat ab illa in-
credulitate populi poſt reditum explo
ratorum, vt ibi Baſilius, & Theodore-
tus haud obſcure interpretantur, & ver
ba ipſa indicant: Quibus iuraui in ira
mea, ſi introibunt in requiem meam.
Tunc enim iurauit, cum illi territi nun
tio exploratorum de redeundo in Ae-

Regul. In maiori ſũma minor intelligitur.

A gyptum cogitabant, & diuinis promiſ-
ſis diffidebant.
Et portaſti tabernaculum Moloch Nõ
mihi ſed Moloch, obtuliſtis ſacrificium,
cuius tabernaculum portabatis in eius
honorem. Ita etiam beatus Stephanus:
Et ſuſcepiſtis tabernaculum Moloch,
ἀνελάβετε vt Lxx. verterunt. Hebr.e.
נשאתם, portaſtis, eleuaſtis tuliſtis, ſu-
ſcepiſtis, ſcilicet, portandum humeris
veſtris. Quare male noui interpretes
quod in Heb. eſt סכת idoli nomen eſ-
ſe voluerunt. & ita reliquerunt, vt erat
B in Hebræo, alij aliter interpretati ſunt
longe ab ſcopo aberrantes: cum Lxx.
verterint, Tabernaculum, & Symma-
chus, & Hier. Aquila quoque interpre-
tatus fuerit συσκιασμούς, id eſt, vmbra-
cula, & quod omnium maximum eſt,
Spiritus ipſe ſanctus per Lucam verte-
rit, Tabernaculum. Cauſa errandi fuit,
& in hoc, & in plurimis locis, quod Iu-
dæis illis credunt, qui puncta Hebraica
excogitarunt, quos ſæpe erraſſe, & ſcri
pturæ ſinceritatem deprauaſſe, & mul-
tis in locis oſtendimus, & in ſequenti-
bus oſtendemus. * Itaque vbi illi legũt 67
C סִכּוּת, mutanda ſunt puncta, vt legatur
סֻכּוֹת, id eſt, tabernacula, vt legerunt
veteres: ideo enim Aquila vertit, συ-
σκιασμούς, id eſt, vmbracula, taberna-
cula. Si quid è libris ſuis Ariſtoteles, aut
alius auctor interpretetur, ſuſcipient
omnes, neque erit qui audeat aliter in-
terpretari: Deo verba ſua interpretan-
ti non credent homines Chriſtiani vt
Iudæorũ magiſtris credãt? Pro Moloch
in Hebr. eſt מלככם, id eſt, regis veſtri,
vt Symmachus & Theodotio tranſtule
runt, Lucas autem, & Lxx. interpretes,
& Hieronymus, Moloch. * Eſt autem 68
D Moloch idolum Hammonitarum, cui
poſtea Iudæi in idololatriam delapſi fi-
lios ſuos per ignem offerebant, quod
Hebraicæ dicitur מלך, id eſt, regnans
Leu. 18. De ſemine tuo non dabis, vt
conſecrentur idolo Moloch. Et c. 20. Si
quis dederit de ſemine ſuo idolo Mo-
loch, morte moriatur, & ibi ſæpe, qui-
bus locis Lxx. verterẽt τῷ ἄρχοντι, ei,
qui regnat, niſi quod vbi ait: vt fornica
retur cum Moloch, poſuerunt εἰς τοὺς
ἄρχοντας, id eſt, in regnantes, numero
plurali.

66

Moloch.

plurali. At ne quis putet nō eſſe nomē A
proprium apud Lxx. ſed commune, in-
terdum etiam pro ipſo, nomine Hebrai
co Moloch vſi ſunt, vt 4. Reg. 23. vt ne-
mo conſecraret filium ſuum, aut filiam
per ignem Moloch, & Ierem. 32. vt ini-
tiaret filios ſuos, & filias ſuas Moloch.
Quibus locis omnibus ſemper in He-
bræo legitur מלך Molech, ſeu potius
Moloch, vt ex Luca, & ex Lxx. conſtat;
male enim puncta poſuere Iudæi, vt ſæ
69 pe ſolent.* Tradunt autē Beda, & Oe-
cumenius, & alij in cap. 7. Actuū, Mo-
loch idem eſſe quod Melchom, de quo
diximus c. 1. huius prophetæ in illud:
Et ibit Melchom in captiuitatē: quod B
ex ſcriptura verum eſſe intelligitur. 3.
Reg. 11. Et Moloch idolum Hammoni
tarum. Et poſtea: Et Moloch idolo filio
rum Hammon. Et rurſus: Et Moloch
deum filiorum Hammon. In horum lo
corum primo, ac tertio, eſt in Hebræ.
מלכם, in ſecundo מלך, apud Lxx. in
omnibus eſt μελχὸν. Cum autem ſiue
Molech dicatur, ſiue Moloch, ſiue Mel-
chom, nomen deductū videatur à מלך
quod eſt, regnauit, atque hoc nomine
idolum appellauerint quaſi regem ſuū
propter inſignem obſeruantiam, vt di-
ximus in Hamos. capit. 1. vbi pro Mel- C
chom poſuerunt Lxx. Rex eorum: rectè
nunc Lucas Euangeliſta, & Lxx. pro eo
quod erat in Heb. Tabernaculum regis
veſtri, verterunt, Tabernaculum Mo-
loch. Quo loco Aquila etiam dixit Mel
chom, quoniam idem eſt Melchom &
Moloch. Hæc, quæ diximus confirmat
Hieronymus in illud Iſai. 57. Et ornaſti
te regi vnguento, (pro quo male legi-
70 tur: Regio vnguento) his verbis: * Du
pliciter intelligitur, aut regi Deo, dum
ijs ornaris, quæ ille dederat, & idolis
proſtitueris: aut certe Regi idolo Ham
monitarum, qui appellatur Moloch, & D
in lingua noſtra regem ſonat, quem iu-
xta Lxx. in alijs locis Melchom legi-
mus. Quod autem in quibuſdam codici
bus legitur, Moloch deo veſtro, in alijs
Moloch veſtro, vt in eo, qui adiunctus
eſt commentarijs Hieronymi, & in nō-
nullis manu ſcriptis: nihil refert, vtrūq;
enim ſenſum reddit eius, quod eſt in
Hebræo, Regi veſtro. Hoc autem nunc
reſtat explicandum, vnde probari, aut
qua ratione defendi poſſit Iſraelem in
deſerto portaſſe tabernaculū Moloch,
aut hoſtias obtuliſſe: cum neque in ſa-
cra hiſtoria docuerit, neque Moſes vlla
ratione paſſurus fuiſſe videatur. Oecu-
menius in Acto. capit. 7. factum eſſe di-
cit, dum Moyſes erat in monte cum
Deo. At quoniam ibi nihil de Moloch,
aut de eius tabernaculo ſcriptum eſt,
mihi potius factum videtur cum popu-
lus erat in terra Moab, idque illis ver-
bis indicari Numero. 25. Fornicatus eſt
populus cum filiabus Moab, quæ voca-
uerunt eos ad ſacrificia ſua. At illi co-
mederunt, & adorauerunt deos earum:
non vnum, ſed multos deos, vt etiam
Ioſephus teſtatus eſt. 4. Antiq. cap. 6. In
his erat Moloch, quē deum fuiſſe Moa-
bitarum affirmant Oecumenius, & alij
in c. 7. Actuum.* Neque pugnat cū hoc 71
quod ex ſcriptura diximus, fuiſſe deum
Hammonitarum, erat enim proprius
quidem Hammonitarum, & quaſi indi
gena, ſed ab eis acceperant Moabitæ, &
ſoci, & ſanguinis propinquitate coniū-
cti: quemadmodum in Oſ. capit. 2. nu.
62. Bahalem demonſtrauimus deum
fuiſſe Tyriorum, & Babyloniorum, ſed
proprium Babyloniorum, quem ab eis
accepere Tyrii, & Sidonij, atque ita diſ
ſidentes auctorum ſententias concilia-
uimus. Quid autem mirum eſt populū
ad idololatriam valde procliuem, tum
feminarum amore furentem nihil eo
tempore impietatis reliquiſſe, quod il-
læ imperaſſent, & tabernaculum Mo-
loch cum Moabitis in pompa portaſſe?
Deinde quis eſt, qui neſciat ſanctū Ste-
phanum in ijs, quæ hoc loco narrauit,
multa addere, quæ prætermiſerat Mo-
ſis hiſtoria, quæ ille ex vera maiorum
traditione acceperat? Quæ ſi facta eſſe
quis neget, quoniam à Moſe ſcripta nō
ſunt, negabit & Moſem dixiſſe Deo ad
legem ferendam deſcendente: Exter-
ritus ſum, & tremebundus, Pauloque
Apoſtolo repugnabit affirmanti Heb.
12. cuiuſmodi ſunt in ſcriptura non
pauca.

Et imaginem idolorum veſtrorum. Hie 72
ronymus imaginem vertit quod in He
bræo eſt כיון, recentiores placent iam
eſſe

eſſe volunt, ſed falſa eſt eorum interpre
tatio, placentia enim כן dicitur. Dici-
tur ergo, כיון imago, à verbo כן, quod
eſt pacare, ſiue firmiter collocare, quod
imagines, & ſtatuæ firmiter in altari-
bus collocarentur. Portaſtis ergo, ſiue
feciſtis imaginem, id eſt, ſimulacra ido-
lorum veſtrorũ, ac præcipue ſidus dei
veſtri Pro quibus Lxx. interpretes, &
ſanctus Lucas ordine paululum com-
mutato, ſed ſenſu eodem, dixerunt: Fi-
guras eorum. Ex quo conuincitur כיון
omnino ſignificare imaginem. Hoc au-
tem ſidus, quod Hebraice dicitur כּכב
docet Hieronymus eſſe Luciferũ, quẽ
73 huc vſque Saraceni venerantur.* Verũ
apud Lxx. & apud Lucam additur no-
men huius ſideris, ſiue dei, quod eſt Rẽ-
pham, ſiue, vt eſt apud Hieronymum,
Rephpham, quod iuxta Theodotionẽ
ſignificat obſcuritatem, iuxta Oecum.
tenebras, aut excæcationem, & in idoli
irriſionem additum videtur, quaſi dicat
verum nomen illi contigiſſe, non enim
eſſe ſtellam lumen afferentem, ſed ob-
ſcurantem, & excæcantem. Erat igitur
Rempham ſtella, quæ Lucifer dicitur,
vt aiunt Beda, & Lyranus, & interlinea-
ris gloſſa, & alii in Acto. cap. 7. Moloch
vero quidam volunt eſſe Mercurium,
quem Oecumenius auctor eſt habuiſſe
lapidem tranſparentem, ac pretioſum,
ſtellæ inſtar, in extrema frontis parte:
ſed nomen Regis magis indicat fuiſſe
Iouem, qui etiam numeratur inter mi-
litiam cœli, id eſt, inter ſeptem ſtellas
errantes. Apparet hæc ſimulacra ſtel-
las habuiſſe, aut in fronte, aut in verti-
ce, quemadmodum & Romani Iulij Cę
ſaris ſimulacro ſtellam in vertice adde-
bant, vt ex Tranquillo in fine eiuſdem
vitæ accepimus, vt merito dixerit Ste-
phanus; Tradidit eos ſeruire militiæ
cœli, quamuis in eo, quod dixit: Imagi-
nem idolorum veſtrorum, ſolis, ac lu-
næ, ſtellarumque imagines etiam com
prehendit,

74 *Quæ feciſtis vobis*. Corrupte legitur,
vt alibi ſæpe in codicibus Compluten
ſi, & regio, figuras, quas feciſtis vobis
adorare eas, cum in Hebr. & in Latinis
exemplaribus emendatis tantum lega-
tur, Quæ feciſtis vobis. Sed addita hæc
A ſunt ex trãſlatione Lxx. quæ ita habet,
Figuras eorum, quas feciſtis vobis, ita
enim legit Hieronymus: & ex verbis
Stephani, Figuras, quas feciſtis adorare
eas. Senſus eſt, portaſtis imaginem ido-
lorum veſtrorum, quas figuras, ſiue ima
gines, aut quæ idola feciſtis vobis.
Quoniam autem neque Lxx. neque
Euangeliſta Lucas poſuerunt ſuo loco
illud, *Imaginem idolorum veſtrorũ*, nunc
pro eo dicunt, Figuras eorum. Quod
vero Stephanus addidit, Adorare eas,
perſpicuitatis cauſa additũ eſt, vt aper-
B tius indicaret eorum infidelitatem, &
idololatriam. Latebat enim hoc nõ ob-
ſcure in illo, Figuras eorum, quas feci-
ſtis vobis, ſcilicet, vt dij veſtri eſſent;

Et migrare vos faciam trãs Damaſcũ.
Locus erat ſatis apertus, niſi pro his 75
martyr Stephanus dixiſſet: Et transfe-
ram vos trans Babylonem: Hieron. ita
hæc conciliat. Nec putãdus eſt primus
martyr errаſſe, qui pro eo, quod in Pro-
pheta ſcriptum eſt, Trans Damaſcum,
dixerit Trans Babylonem. Magis enim
intelligentiam, quam verbum poſuit:
quia trans Damaſcum ducti ſunt in Ba
C bylonem, ſiue trans Babylonem. Eadẽ
verba ſunt in Beda Acto. 7. & in Gloſ-
ſa ibidem, & in Rupert. & in Adnotatio
nibus Eraſmi, quæ ego explicari ab his
auctoribus, quam tranſcribi mallem.
Quæro enim verum de Iſraele hic lo-
quatur, an de Iuda? Non de Iuda, neque
enim Iudas trãs Damaſcum ductus eſt,
ſed in Babylonem, quam qui petunt,
multum à Damaſco recedunt, ideoque
ſuperius dixi omnia, quæ à Propheta
dicebantur, ad Iſraelem eſſe referenda,
non ad Iudam. Si autem de Iſraele ſer-
mo ſit, ſatis conſtat illum migraſſe trãs
D Damaſcũ, ductus enim eſt in ciuitates
Aſſyriorum, quæ plane trans Damaſcũ
ſunt cum terra promiſſionis collatæ.
Itaq; reſpectu Iudææ, & Galilææ mul-
tum ad Aquilonem vergit Damaſcus,
plus etiam terra Aſſyriorum, & in via
eſt Damaſcus. Sed cur Stephanus dixit
Trans Babylonem, cum Babylon infe-
rior ſit, & Iudææ, atque Galilææ magis
Orientalis ſit, quam Aquilonaris, nec
ſit in eius via Damaſcus?* Dicamus er-
go de Iſraele loqui Prophetam, eumqꝫ 76

vere

A vere migraſſe trans Damaſcum in terram Aſſyriorum, cuius metropolis eſt Niniue, in quam Tobias tranſlatus eſt in captiuitate Tob. 1.& habitaſſe etiam in ciuitatibus Medorum longè à Babylone ſupra Perſidem verſus Aquilonē. 4. Reg. 17. Et tranſtulit Iſrael in Aſſyrios, poſuitq; eos in Hala, & in Habor, iuxta fluuium Gozā, in ciuitatibus Medorum. Tobias etiam, cum captiuos, & contribules ſuos inuiſeret, venit in Rages ciuitatem Medorum, Tob. 1. Ioſephus autem lib. 9. Antiq. capit. vltimo, non in Mediam tantum, ſed etiam in Perſidem traductū fuiſſe Iſraelem ſcribit. Sed ſiue continuo in Perſidem venerit, ſiue poſtea, certum eſt ita illas decem tribus fuiſſe propagatas, vt à Media paulatim in finitimas regiones deſcenderint vſque ad Perſidem, & alias prouincias, quæ ſunt trans Babylonē, & trans Euphratem fluuiū Babylonis: iamque omnes illas regiones tenerent cum hæc Stephanus dicebat. Vnde Ioſephus. 11. Antiq. c. 5. Decem autem tribus, inquit, nunc quoque vltra Euphratem ſunt, infinita hominum millia, quę vix eſt numero comprehendere. Hoc ergo eſt quod Hieronymus dixit, Stephanum magis intelligentiam, quam verbum poſuiſſe, quia trans Damaſcum ducti ſunt in Babylonem, ſiue trans Babylonem.

TROPOLOGIA.

77 Hi, quibus nunc ait: Nũquid hoſtias, & ſacrificium, &c. Sunt genus hominū miſerabile, qui more gentium viuunt dum in deſerto huius vitæ verſantur, neque unquā meditantur, quo eāt, quis ſe maneat exitus, ſed quaſi ad diuitias ſæculi captandas, & ad honores nati eſſent, toti in ijs ſunt, totumque vitæ tēpus viuunt neſcientes, cur viuant. Tolerant ærumnas, & labores magnos ſemper idolis ſacrificia offerentes, numquā Deo. Portant tabernaculū Moloch, id eſt, regi, qui eſt honos, & miſerrimam ſeruiunt ſeruitutem. Colunt militiam cœli, ſiue ſidera, id eſt, ea, quæ maxime in tenebris huius ſeculi ſplendere creduntur, ſed præcipue ſidus dei ſui Remphā, id eſt, pecuniam, quo cuncta illuminari, atque illuſtrari putant, genus, literas, virtutem; abſcura enim hæc cenſent ſine pecunia. His illud conuenit Domini: Et dixi, ſemper hi errant corde. Ipſi vero non cognouerunt vias meas, quibus iuraui in ira mea, Si introibunt in requiē meam. Migrabunt itaq; trans Damaſcum, id eſt, non permanebunt ſemper in Eccleſia electorū, quæ in terra promiſſionis ſignificata eſt: nā quamuis ſemper ſint in Eccleſia, dum fidem non amittunt, in morte ſeparabuntur ab electis, & captiui ad inferos
B deducentur.

Honor idolū Moloch.

Pecunia idolum Remphā.

Pſal. 94.

CAP. VI.

VAe qui opulenti eſtis in Sion, & confiditis in monte Samariæ: optimates capita populorum, ingredientes pompatice domum Iſrael. Tranſite in Chalanne, & videte, & ite inde in Emath magnam
C *& deſcendite in Geth Palæſtinorum, & ad optima quæque regna horum: ſi latior terminus eorum termino veſtro eſt. Qui ſeparati eſtis in diem malum: & appropinquatis ſolio iniquitatis. Qui dormitis in lectis eburneis, & laſciuitis in ſtratis veſtris: qui comedetis agnum de grege, & vitulos de medio armenti. Quis canitis ad vocem pſalterii ſicut Dauid putauerunt ſe habere*
D *vaſa cantici. Bibentes vinū in phialis, & optimo vnguēto delibuti: & nihil patiebantur ſuper cōtritione Ioſeph. Quapropter nūc migrabūt in capite tranſmigrantium: & auferetur factio laſciuientiū. Iurauit Dominus Deus in anima ſua, dicit Dominus Deus exercituum, Deteſtor ego ſuperbiam Iacob, & do-*

Luc. 6.

Hier. 51.

mos

mos eius odi, & tradam ciuitatem cum habitatoribus ſuis. Quod ſi reliqui fuerit decē viri in domo vna: & ipſi morientur. Et tollet eū propinquus ſuus, & comburet eum, vt efferat oſſa de domo: et dicet ei, qui in penetralibus domus eſt, Nūquid adhuc eſt penes te? Et reſpondebit. Finis eſt. Et dicet ei. Tace, & non recorderis nominis Domini. Quia ecce Dominus mandauit & percutiet domum maiorem ruinis: & domum minorem ſciſsionibus. Numquid currere queūt in petris equi? aut arari poteſt in bubalis? quoniam conuertiſtis in amaritudinem iudicium, & fructum iuſtitiæ in abſynthium. Qui lætamini in nihili: qui dicitis: Numquid non in fortitudine noſtra aſſumpſimus nobis cornua? Ecce enim ſuſcitabo ſuper vos domus Iſrael, dicit Dominus Deus exercituum, gentem: & conterent vos ab introitu Emath, vſque ad torrentem deſerti.

HISTORIA.

1 *Væ vobis, qui opulenti eſtis in Sion.* Perſpicue in duas, & decem tribus loquitur, & in optimatum luxuriam, & ſuperbiam maxime inuehitur, omneſque deplorat quod ventri ſeruiant, & luxui, nec Dei præceptorum, aut ſuppliciorum recordentur. Opulentos autem vocat Hieronymus, quos Propheta vocauit שאננים, à verbo שאן, quod etiam fecit Iſa. 33. oculi tui videbunt Ieruſalem habitationem opulētam. Chaldæus: Væ quiete degentibus in Sion. Duplex ergo eis peccatū obijcit, quod ipſi omnibus rebus ſupra modum abundent, cum alij in paupertate degant, & quod tranquillo, ac pacato animo ſint fratribus ſuis inopiæ dolore tabeſcentibus, ſicut paulo poſt ait: Et nihil patie-

A bantur ſuper contritione Ioſeph. Talis erat diues in Euāgelio, qui induebatur purpura, & byſſo; & epulabatur quotidie ſplendide. Et erat quidam mendicus, nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuā eius vlceribus plenus, cupiens ſaturari de micis, quæ cadebant de menſa diuitis, & nemo illi dabat. Talis erat & Nabal ille ſtultus ſecūdum nomen ſuum, qui duriter, & impudenter repulit Dauidis ſocios comiter, & ſuppliciter orātes in ſumma egeſtate: Quodcunq; inuenerit manus tua, da ſeruis tuis, & filio tuo Dauid. Reſpondens autem Na- Luc. 16.
B bal pueris Dauid ait: Quis eſt Dauid? & quis eſt filius Iſai? Hodie increuerunt ſerui, qui fugiunt dominos ſuos. Tollā ergo panes meos, & aquas meas, & carnes pecorum, quæ occidi tonſoribus meis, & dabo viris, quos neſcio vnde ſint? * Quare non ſine emphaſi mihi dictum videtur, *In Sion*: ac ſi diceret, Tolerabile eſſet opulentos eſſe alio in loco ſed in Sion, id eſt, in Ieruſalem ciuitate electa, in qua Deus coli voluit, & ſibi templū, & ſacra fieri, vbi florere debuit pietas, & miſericordia, intolerabile eſt inuenire opulentos homines, & pacatos 1. Reg. 25. 2
C in tanta fratrum ſuorum egeſtate, quorum labores, gemituſque contemnūt. Vnde Lxx. interpretes ſenſum, magis quā verba attendentes recte verterunt: Væ qui deſpiciunt Sion; id eſt, qui omnibus affluentes nihil aliorum inopia, atque dolore commouentur. Notum eſt autem in Sion, ſiue Ieruſalem, Allegorice Eccleſiam catholicam deſignari atque idcirco eiuſdem Prophetæ verbis multo magis reprehendi, qui poſt Chriſtum propter nos egenum factum, cum eſſet diues, fratres ſuos Chriſtianos egere patiuntur in Sion, id eſt, in Eccleſia.

D *Et confiditis in monte Samariæ.* Decem tribus compellat, atque ita accipiendū eſt, ac ſi diceret, vę etiam vobis, qui cōfiditis in monte Samariæ, id eſt, in potētia regni Iſrael, cuius metropolis erat Samaria, quam in excelſo monte conditam eſſe diximus cap. 3. num. 14 ex quo erat natura munitiſſima, ipſiq; ita eius munitioni confidebant, & potentiæ, vt nullam hoſtium vim ſibi pertimeſcendam

dam

dam eſſe iudicarent. Irridet autem eos, A
quod munitioni loci, ac non Dei præ-
ſidio conſiderent.

TROPOLOGIA.

3 Iure profectò lugentur, qui confidũt
in monte Samariæ, id eſt, diuites, & ſu-
perbi qui ſuam ſpem in diuitijs, & in po
tentia ſua collocant, quibus idem pro-
pheta in hoc ipſo capite ait: Qui lætamini
in nihili. In his fornicantur, & co
lunt deos, quos non nouerunt patres
eorum, ſicut per Ieremiã queritur Do-
Iere. 3. minus: Nũquid vidiſti quę fecerit auer- B
ſatrix Iſrael? Abiit ſibimet ſuper omnẽ
montem excelſum, & ſub omni ligno
frondoſo, & fornicata eſt ibi. Quamdiu
ſtabunt huiuſmodi montes, quamuis fir
mi, & ardui? Captus eſt mons Samariæ,
& vrbs magna ſolo æquata. Veniet in-
expectata mors, veniet dies Dñi ma-
gnus & horribilis: Cõmota eſt, ſicut ait
Pſal. 17. Dauid, & contremuit terra, fundamen-
ta montium conturbata ſunt, & com-
mota ſunt, quoniam iratus eſt eis. Et ite
Pſal. 96. rum: Montes, ſicut cera fluxerunt à fa-
cie Domini, a facie Domini omnis ter-
ra. Non ſunt creati mõtes ad ſuperbiã, C
ſed ad miſericordiam, id eſt; ad ſubſidiũ
pauperum, vt in eis paſcantur, id eſt, di
uitiorum opibus, & potentiorum auxi-
lio ſuſtententur, ſicut ſcriptum eſt: Qui
producit in montibus fenum, & herbã
Pſal. 146. ſeruituti hominum. Qui dat iumentis
eſcam ipſorum, & pullis coruorum in-
uocantibus eum. Quare vir iuſtus non
in hos montes oculos ſuos leuat, quos
ſcit non multo poſt eſſe ruituros, & cõ-
fidentium ſibi ſpes luſuros, ſed in alios
Pſal. 120. vnde habeat auxilium quod vult. Leua
ui oculos meos in mõtes, vnde veniet
auxilium mihi. In cœlos leuat, qui me- D
rito propter altitudinem montes nomi
nantur, vt ibi ait Euthymi. vbi eſt pater
noſter, à quo bona omnia ſperãda ſunt,
quod ſtatim explicat: Auxilium meum
à Domino, qui fecit cœlum, & terram.
Sapienter ergo Paulus contra hæc om
1. Tim. 6. nia ſcripſit ad Timotheum. Diuitibus
huius ſæculi præcipe non ſublime ſape
re (ſolent enim eſſe ſuperbi) neque ſpe
rare in incerto diuitiarum, ſed in Deo
viuo qui præſtat nobis omnia abunde
ad fruendum, bene agere, diuites fieri
in bonis operibus: facile tribuere, com-
municare, theſaurizare ſibi fundamen-
tum bonum in futurum, vt apprehen-
dant veram vitam.

HISTORIA.

Optimates capita populorum. In his,
& ſequentibus, recedunt fere à noſtra
omnes recentiorum tranſlationes, im-
mo Lxx. & Chaldæi paraphraſis, ſed il-
læ non à noſtra magis, quàm à ſe mu-
tuo diſcrepant. Verum eas omittamus:
noſtra Hebræorum uerborum ſenſum
propriè perſpicueque reddit, vt inficia-
ri nemo poſſit, נקבי enim idem valet,
quod Nominati, (quod ex eis nemo ne
gat) vel celeberrimi, quare optimè ver
tit Hierony. Optimates: hi enim ſunt
principes populi. Habere autem inter-
dum nomina pluralis numeri hanc for
mam, etiam ſi genitiuum poſt ſe non
habeant, notum eſt Hebraicæ linguæ
non prorſus imperitis. Non eſt igitur
quod hoc quemquam moueat, cũ pau-
lo poſt eamdem formam ſine genitiuo
videamus vbi ait; Bibentes vinum in
phialis, במזרקי. Cetera plana ſunt, eſt
enim in Hebr. Caput gentium, quod
quid eſt aliud, quam capita populorũ?
Dici autem principes capita, quod eo-
rum prudentia, & conſilio populus re- Prudẽtia
gatur diximus Hoſ. 1. num. 26. Ex quo maxime
cernitur quanta prudentia debeant eſ- neceſſa-
ſe principes, & omnes, qui præſunt. ria in ijs,
Quare ſicut populus & omnes, qui pa- qui præ-
rent, ac præſertim religioſi homines, ſunt.
capite carere debent, id eſt, non ſuo,
ſed rectoris ſui conſilio duci, ne ſit cor-
pus illius congregationis monſtroſum
ac biceps: ita qui præſunt, virtute, &
D prudentia abundare par eſt, ne ſit alia
ex parte monſtroſum corpus, ſi ſit ſi-
ne capite. Nam quamuis poteſtatẽ non
amittit rector, quòd aut ſceleratus, aut
imprudens ſit, caret tamen eo, quod eſt
ad gubernationem maxime neceſſariũ,
vt quodammodo populus capite care-
re videatur.

Ingredientes pompatice domum Iſrael. 5
Domum Iſrael conuentum, ſiue con-
cionem populi appellat, vt capite ſepti
mo

A mo.Rebellauit cōtra te Hamos in medio domus Iſrael,quòd videlicet aduerſus eum in concione prophetauerat. Notat igitur optimatum ſuperbiā, qui in conuentum populi, cum opus erat, veniebant pompaticè,id eſt,lento gradu,imitantes fercula pomparum, ſicut ait Hieronymus vt tumorē animi corpus oſtendat. Eſt vero miranda huius loci tranſlatio, quæ vnius Hieronymi eſt,quod ſciamus, & nihil habere videtur commune cum Hebræo, quod ita habet: Et venerunt ſibi domum Iſrael, ſiue domus Iſrael,vtroque enim modo B verti poteſt.Itaq; omnes aliter vertunt quam Hieronymus,ſed neque ipſe,cur ita vertiſſet,indicauit.Forte veteres interpretes ſecutus eſt,vt ſolet,nec putauit indicandum, quod in eorum libris Reg. facile quiſque videre poterat.Ego propterea eum ita Hebræa reddidiſſe arbitror,quod non ignorabat conſuetudinem ſcripturæ,qua datiuus caſus verbis additus ſolet indicare honorem, & cultum. Vt Hoſee ſecundo: & argentum multiplicaui ei,& aurum,quæ fecerunt Bahal,id eſt,fabricauerunt aurum,& ar- C gentum vt honorarent Bahalem, ſtatuam ei fabricantes.aut in eius honorē offerentes.Hamos 5.Et portaſtis tabernaculum Moloch deo veſtro, id eſt, in honorem Moloch.Zachar. 9. Ecce rex tuus veniet tibi.Iſai.60.Omnes iſti cōgregati ſunt, venerunt tibi, id eſt, vt te ornent,& augeant, & honorabiliorem reddant.Ita modo:Venerunt ſibi,id eſt lente incedentes.& ambitioſe ſe oſtētantes quærentes honorari à ceteris, atque omnium principes, & capita iu- G dicari.Hoc Hieronymus ſignificantius ita expreſſit: *Ingredientes pompatice domum Iſrael*:erant enim olim in pompis, id D eſt, in publicis ſupplicationibus, aut triumphis,aut funeribus, diuorum imagines per vrbem lento gradu portabantur in ferculis ſpectandæ omnibus, atque adorandę.Atque hoc modo in cōuentum populi venire ſolitos eſſe optimates Propheta ſignificat: idque elegāter Hieronymus & vertit, & explanat, alludens nimirum ad verba Ciceronis libr.1.Offic.Cauendum eſt ne tarditatibus vtamur in ingreſſu mollioribus, vt pomparum ferculis ſimiles eſſe videamur.Et idem Hieron.in epiſt.ad Ruſticum monachū: Qui vero pauperes ſunt,& tenui ſubſtantiola,videnturque ſibi ſcioli,pomparum ferculis ſimiles procedunt in publicum.

Tranſite in Chalanne,& videte. Videte poſſeſſionibus etiam prælatos eſſe vos finitimis nationibus,quæ locupletiſſimæ iudicantur:& tamen nullā mihi pro his gratiam refertis, ſed peccata peccatis additis. Chalanne vrbs fuit in Chalāne. Babylonia prouincia, vt ex Geneſ. 10. diſcimus:Fuit autem principium regni eius,(id eſt,Nemrod) Babylon, & Arach, & Achad, & Chalanne in terra Sennaar. Eſt autem Sennaar campus, Sennaar. vbi Babylon, ſiue turris Babel ædificata eſt,auctoribus Ioſepho. 1. Antiquit. cap. 5. & Hieronymo in locis Hebraicis,quod ex Geneſis 10. conſtat. Idem Hieronymus in locis Hebraicis: Chalanne vero, & ipſa ciuitas regni Nemrod in Babylone,cuius & Iſaias meminit dicens:Et Chalanne, vbi turris ædificata eſt. Idem hic ait,eſſe vrbem, quæ poſtea Creſiphon dicta eſt.Et in Tradition. Hebrai.in Geneſ.Chalanne,quæ poſtea verſo nomine, à Seleuco rege eſt dicta Seleucia, vel certe quæ nunc Creſiphon appellatur.* Nec mirum eſt 7 eum ita loqui, Seleucia enim, de qua Hieronymus loquitur ad Babylonium pertinet, & Babylonia cognominatur, cui proxima eſt ad tertium lapidē Creſiphon,vt Plinius docet lib.6.c.26.cuius verba ſubſcribam,vt melius hęc intelligantur,& ne quis Ioannis Annij errore decipiatur, qui in libellum ſui Beroſi affirmat Babylonem vrbem fuiſſe tetrapolin,id eſt,vno muro concluſiſſe quatuor vrbes,Babylonem, Arad, Achad, Chalanne.De Babylone ergo loquens Plinius:Cetero,inquit,in ſolitudinem rediit exhauſta vicinitate Seleuciæ ob id conditæ à Nicatore intra nonageſimum lapidem, in confluente Euphratis foſſa perducti,atque Tigris:quę tamen Babylonia cognominatur, libera hodie, ac ſui iuris, Macedonumque moris. Ferunt ei plebis vrbanæ ſexcenta millia eſſe,ſitum vero mœnium aquilæ pandentis alas,(id eſt,figuram reddere

dere aquilæ pandentis alas) agrum totius Orientis fertiliſſimum. Inicē ad hanc exhauriendam, Cteſiphontem iuxta tertium ab ea lapidem in Chalonitide condidere Parthi, quod nunc eſt caput regni. Locus eſt corruptus, vt multi alij in hoc auctore, legendum enim eſt (quod eius caſtigatores non animaduerterunt) à Nicanore, is fuit, qui primus ex Macedonibus poſt Alexandrum regnauit in Syria, dictus Seleucus Nicanor, qui vrbem à ſe conditam ex ſuo nomine vocauit Seleuciam, condidit que, vt Babylonem exhauriret, id eſt, vt in eam opes, & ciues Babylonis paulatim transferrentur, atque ea cauſa valde propinquam ædificauit, adeo vt nonnulli putent hic apud Plinium legendum, intra quadrageſimum lapidem, quoniam Strabo non pluribus, quam trecentis ſtadijs, id eſt, triginta ſeptem millibus paſſuum, & quingētis diſtare à Babylone teſtatur. Et hac vicinitate Seleuciæ exhauſta Babylon in ſolitudinem redijt. Deinde vbi ait, in Chalonitide, legendum eſt Chalannitide, ita enim dicta eſt regio ab vrbe Chalanne.* Hemath autem duplex eſt

8 Hemath duplex. altera, quæ terminus eſt terræ filiorum Iſrael verſus Septemtriones, & minor Hemath dicitur, de qua in fine huius capitis ait Propheta: Ab introitu Hemath vſque ad torrentem deſerti. Eadem poſtea Epiphania dicta eſt (vt bis in hoc cap docet Hieronymus ſiue Epiphania Syriæ, vt idem ait in epiſt. Quæris Dardane.) ab Antiocho Epiphane nomen ſortita. Huius vrbis regio (inquit Hieron.) appellatur Reblatha, in qua præſente Nabuchodonoſor regis Iudææ Sedeciæ interfecti ſunt filij, & oculi excæcati. Altera eſt, quæ Hemath magna dicitur, de qua nunc Propheta loquitur,

4 Reg. 25. & nunc, auctore Hieronymo, Antiochia nominatur, eamdemque Ioſeph. lib. 5 de bello Iud. capit. 1. metropolin Syriæ eſſe dicit, ac tertium locum obtinere inter omnes vrbes, quæ in Romano orbe ſunt. Merito igitur nobiliſſimas vrbes nominat, vt terræ ſuæ dignitatem agnoſcāt filij Iſrael. De Geth Palæſtinorum & diximus, & ſæpe dicemus.

A *Et ad optima quæque regna horum.* Quod in Hebr. eſt האלה הטובים מן הממלכות poteſt variè intelligi, ac verti. Primum, vt eſt in noſtra tranſlatione; Ad optima quæque regna horum, id eſt, viſite optima quæque in regnis harum vrbium, quas nominaui, ſiue in regnis eorum, qui has vrbes incolunt. Deinde, Tranſite in Chalanne, & in Hemath magnam, & in Geth Palæſtinorum, quæ ſunt in his regnis optimæ, & potentiſſimæ vrbes: qui fuit Lxx. interpretum ſenſus. Sed ſiue hoc modo accipias, ſiue illo, ita erat prima dictio ſcribenda: הטובים quod hic ſignificat: optima. At Hebræi ſcribunt הטובים, id

B eſt, Num meliora, atq; ita fit tertia interpretatio: Num meliora ſunt regnis illis? ſcilicet, veſtris. Quæ verſio, & ſi probabilis eſt, indicat tamen, quod ſæpe dixi, punctorum auctores aliter ſæpe legiſſe Hebraica, quam veteres legerant, itaq; nullius eſſe auctoritatis, vbi ab antiquis diſcrepant.

Si latior terminus eorum. Si dictio interrogantis eſt more Hebr. vt notauimus Ioe. 1. nu. 5. & per negationem reſpondendum eſt, certe non ſunt latiores termini eorum, aut meliores ve-

C ſtris.

ALLEGORIA.

Hieronymus: Si enim voluerimus mente tractare, & vniuerſarum gentiū diſcutere Philoſophiam, Ægyptiorū, Indorum, atque Perſarum reperiemus anguſtiores eorum terminos ſanctarū terminis ſcripturarū. In omnem enim terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorū, & cetera. Quod ſi hoc artius meditemur, inueniemus terminos Chriſtianorum multo latio-

D res eſſe terminis omnium gētium: Omnes enim, qui Deum verum, & quem ipſe miſit Ieſum Chriſtum, non cognouerunt, anguſtis ſanè finibus premūtur. Si enim videāt impios dominari, aut voluptatibus, & copia rerum affluere, aut bonos contra inopia viuere, & calamitatibus iactari, negāt Deum aut eſſe, aut humana curare. Si vita videatur tota in doloribus, aut in carcere, aut in exilio 9 Ethnici anguſtos fines habent.

agenda, miſertimos ſe iudicant, quia ſe licitatem ſuam huius mortalis vitæ terminis claudi putant. Huius rei cauſa dixit inſipiens, atque vtinam in corde ſuo tantum dixiſſet.

Claudianus lib. 1. contra Ruſinum.

Sæpe mihi dubiam traxit ſententia mentē
Curarum ſuperi terras, an nullus ineſſet
Rector, & incerto fluerent mortalia caſu.

Alius.

Ouid. lib. 3. Amorū Eleg 8.

Cum rapiant mala fata bonos, ignoſcite falſo,
Sollicitor nullos eſſe putare Deos.

Quidam etiam antiquior, ſed nihilo ſanior quaſi magnam controuerſiam dirimere volens.

Ennius.

Ego, inquit, Deum genus ſemper eſſe aixi, & dicam cœlitum.
Sed eos curare non opinor quid agat humanum genus.

At quantum hoc Deus curet, iam diu cum magno ſuo malo didicerunt. Alij, qui bonis mercedem laborum poſt hàc vitam pollicebantur, aut communem omnibus requiem, & vitam voluptatibus corporis refertam, qualem Mahometani ſperant latiores quidem terminos habere ſe credunt, ſed habēt æque anguſtos, cum eos expleta vita huius C temporis tormenta maneant nnmqua finienda, multo minus miſeros futuros ſi verum eſſe comperirent quod vnus ex ſtultis hominibus locutus eſt.

Catullus in 5. Epigrammate.

Soles occidere, & redire poſſunt,
Nobis, cum ſemel occidit breuis lux,
Nox eſt perpetua vna dormienda.

Chriſtiani quam latos fines habeamus.

Nos autem quam magnos, quam late patentes terminos habemus, qui cum ipſa Dei vita, & cum æternitate certāt? Finem mortalis vitæ non pertimeſcimus, quià non dubitamus ſupereſſe immortalem. Tempus cōtemnimus, quia æternitatem ſperamus. Scimus neque D longum putari, neque formidari laborem, aut cruciatum debere, qui eiſdem, quibus hæc vita, finibus contineatur.

2. Cor. 5. Noſtrum eſt dicere: Scimus enim quoniam ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſoluatur, quod ædificationem ex Deo habemus, domum non manu factam æternā in cœlis. ὅθι φασὶ. (Vt Homerus.) θεῶν ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ

Lib. 6. Odyſſ. Ἔμμεναι, οὔτ' ἀνέμοισι τινάσσεται οὔτε ποτ' ὄμβρῳ.

A Δεύεται, οὔτε χιὼν ἐπιπίλναται, ἀλλὰ μάλ' αἴθρη
Πέπταται ἀννέφελος, λευκὴ δ' ἐπιδέδρομεν αἴγλη
Τῷ ἔνι τέρπονται μάκαρες θεοὶ ἤματα πάντα.

Quæ ita verti poſſunt.

Vbi diuorum immortalia tecta
Eſſe ferunt, quæ nec ventis pulſentur, & imbre
Non madeant, neque nix venit huc, ſed cuncta ſerena
Lux ſine nube ambit, ſplendor circumnitet ingens B
Hic ſe ſe oblectant diui ſine fine beati.

Et cum in magnis periculis verſandum erit, & extrema perferenda malorum, 11
illa nos ſpe non conſolamur ſolum, ſed etiam erigimus, & accēdimus: Id enim, quod in præſenti eſt momentaneum, & leue tribulationis noſtræ, ſupra modum, in ſublimitate, æternum gloriæ pondus operatur in nobis. Vnde id? Quia terminos habemus latiores: Non contemplantibus, inquit, nobis, quæ videntur, ſed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia ſunt, quæ autem non uidentur, æterna ſunt. Vbi alij lugent, & pati nequeunt, nobis dicitur: Spe gaudentes, in tribulatione patientes. Et Domini noſtri vox inſonat in auribus noſtris: Gaudete, & exultate, quoniam merces veſtra copioſa eſt in cœlis. Et quoniam hac ſpe ſerui Dei eriguntur, & ex anguſtijs præſentis temporis, quibus eos tentator coarctabat, quaſi in latitudinem magnam exeunt, & ad currendum in via Dei excitantur, quidam ex ſanctis ait: Cum inuocarem exaudiuit me Deus iuſtitiæ meæ, in tribulatione dilataſti mihi. Et: De tribulatione inuocaui Dominum, & exaudiuit me in latitudine Dominus. Et iterum: Viam mādatorum tuorum cucurri, cum dilataſti cor meum. Ad hæc omnes, qui verum Deum non norunt, aut non ſicut Deum glorificauerunt, neq; gratias egerunt, perangustos terminos habent: quidquid enim accepturi erāt bonı hic acceperunt, &, vt filij concubinarum Abrahæ, munuſcula eis data ſunt. At electi, vt Iſaac, paterna ſubſtantia ditantur, & bonis, quæ neque oculus

Marginal notes (right column): 2. Cor. 4. — Ibidem. — Rom. 12. — Mat. 5. — Pſal. 4. — Pſal. 117. — Pſal. 118. — Gen. 25.

lus vidit, neque auris audiuit, neque in cor hominis aſcenderunt: vbi ſentiunt ſe eſſe felices, ſciuntque nullum eſſe finem futurum tantæ felicitatis.

HISTORIA.

12 *Qui ſeparati eſtis in diem malũ* Id eſt, In diem laborioſiſſimum captiuitatis. Mala enim vocat ſcriptura quæ afflictione & dolore plena ſunt, vt diximus Ioel. 2. num. 21. Quaſi dicat. Ne putetis Deum minime curare quid agatis, aut impune vos tot peccata laturos: ſtatuit Deus apud ſe dignas de vobis pœnas ſumere, nunc tacet, & ea diſſimulat, quoniam videt appropinquare diem miſerrimæ captiuitatis, quo omnia luetis. Separati eſtis, & quaſi ſeruati in illum diem. Pagninus vertit, Elongantes diẽ malum, id eſt, multum diſtare putãtes. Eadem eſt recentiorum fere ſententia, quoniam מנדים actiue capiunt pro ſeparantes. Sed nihil neceſſe eſt vt in noſtræ tranſlationis defenſione immoremur, cum LXX. vertirint iuxta Hieronymum, & Theodoretum. Qui venitis in diem malum, & ipſe Sanctes Pagninus affirmet traditum eſſe ab Hebræis, paſſiue quoque hoc verbum accipi. Moleſtiſſimum ſolet eſſe bonis, cum vidẽt malos florere diuitijs, & rebus ſecũdis, vixque perſuadere ſibi poſſunt Deum
Pſal. 72. videre, aut curare, ſicut ait Dauid: Et dixerunt: Quomodo ſcit Deus? & ſi eſt ſcientia in excelſo. Ecce ipſi peccatores, & abundantes in ſeculo obtinuerunt diuitias. Et dixi: Ergo ſine cauſa iuſtificaui cor meum, & laui inter innocẽtes manus meas. Quibus hoc reſpondendum eſt, videre quidem omnia Deũ ſed ſeruare eos in diem malum, vt eſt
Pſal. 9. apud eundem. Vides, quoniam tu laborem & dolorem conſideras, vt tradas eos in manus tuas. Ac ſi diceret. Putãt multi te non videre, aut curare res humanas. Nihil te latet, omnia vides peccata malorum, ſed diſſimulas nunc, & pateris, vt poſtea tradas eos in manus tuas, & ſeueriſſime punias.

13 *Et appropinquatis ſolio iniquitatis.* Sicue Appropinquare vobis feciſtis ſoliũ iniquitatis: *Iniquitatis* autem dicit iniu-

A riæ, & oppreſſionis, nam id ſignificat חמס. Eleganter autem, & ſignificanter dictum eſt, hoc enim ait. Quantum poteſtis, feſtinatis ad captiuitatem, & oppreſſionem veſtram: cum enim peccata peccatis additis, quid aliud facitis, quàm Deum prouocare, vt citius vos tradat ſolio iniquitatis, id eſt, regibus alienigenis, à quibus diripiendi, vaſtandique eſtis? Hæc, & quæ præceſſerunt: Qui ſeparati eſtis in diem malum. Auguſtinus etiam de imminente captiuitate intellexit 4. de Doctr. Chriſt. c. 7.

TROPOLOGIA.

B Cogitent hoc qui nullum peccatis ſuis modum adhibẽt, dum enim magis animo ſuo obſequuntur, celerius in interitum feſtinant, & dum voluptatibus ſe appropinquare credunt, appropinquant ſempiternis ærumnis, & ſolio miſeriæ, atque oppreſſionis. Huc pertinet verſio LXX. Qui venitis in diem malum & appropinquatis, & tangitis ſabbata mendacia. Hoc eſt. Non veniet ad vos dies malus, neque enim Deus ſupplicium de vobis ſumere appetit, cuius benignitas ad pœnitentiam vos adducit;
C ſed vos venitis vltro in diem malum, & diuinam potentiam alijs, atq; alijs malis prouocãtes nemine impellente ruitis in mortem. Quæritis appropinquare, & tangere, & tandem tãgitis ſabbata mendacia. Sabbatum dies quietis eſt, feſtus, & hilaris. Peccatores quærunt delicias, & voluptatibus ſe tradunt volentes in hac vita requiem habere, & feſtos dies, & ſabbata ſua. Sed ſunt ſabbata iſta mendacia, quia celerrime trãſeunt, & ſempiternas miſerias pariunt. Itaque (vt eleganter ait Pau.) relinqui Heb. 4.
tur ſabbatiſmus populo Dei, vetus, ac
D perpetuus ſabbatiſmus nullo vnquam labore interrumpendus. *Idem etiam apoſtolus ait: An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis cõtemnis ignorans quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? ſecundum autem duritiam tuam, & impœnitens cor theſaurizas tibi iram in diẽ iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei. Vbi ait, Benignitas Dei, eſt, τὸ χρηστὸν τοῦ θεοῦ, Rom. 2.

θεοῦ, id eſt, quod ſuaue, ac benignũ eſt Dei, quaſi dicat, Caue ne quod durum eſt Dei,& ſeuerum experiare. Cor antẽ impœnitens vocat ἀμετανόητον, id eſt, (ſi dici id poſſet) impœnitibile, quod nullis Dei beneficijs flectitur ad pœnitentiam. Si autem quęrat quis quomodo Lxx. pro Solio iniquitatis, dixerint, ſabbata mendacia: cauſa eſt quod שבת ſi abſque punctis ſcribatur, & ſolium & ſabbatum ſignificat.

HISTORIA.

B *Qui dormitis in lectis eburneis.* Docet quomodo appropinquent ſolio iniquitatis. Dormiebant in lectis eburneis, & pecunia, qua pauperes fratres eſſent alẽdi, lectos ex ebore, id eſt, ex elephantorum dentibus confectos comprobant: & cum ex lignis facere eos poſſent, diligenter vbique dentes conquirebant, & artificioſe copulabant, vt ex tot parti-
15 culis lectus integer conſtaret.* I nunc, & non dicam in procerum, & optimatum, ſed in nobilium, ac diuitum quorumlibet domos ingredere, lectos vide auratos, & arte laboratos, & aulæa circum pendentia varia bombycina, atq; C aurea, parietes vndiq; auro coopertos nudis interim pauperibus Chriſti, & algentibus, & pallore atque inedia confectis. Quoque magis mirere, licet id per omnes; quotuſquiſque eſt nunc qui reprehendat? Nunc inquam, olim enim minime deerant. Parietes (inquit Ambro.) veſtitis auro, homines nudatis. Clamat ante domum tuam nudus, & negligis: & tu ſolicitus es quibus marmoribus pauimenta veſtias. Pecuniam pauper quærit, & non habet: panem poſtulat homo, & equus tuus aurum ſub dentibus mandit, & cetera. Ego ſi nunc id reprehendendum non eſt, nec olim D reprehendendum fuiſſe arbitror.

In libr. de Nabuthe ſezra editae c. 13.

Et laſciuitis in ſtratis veſtris, id eſt. Libidini indulgetis, vt exponit Hiero. & Augu. 4 de Doctr. Chriſt cap. 7. nullum voluptatis genus prætereuntes. Eſt enim סרח abundare, & ſuperfluere, & inde etiam laſciuire, quod abundantiã conſequi ſolet. Lxx. ſimiliter verterunt κατασπαταλῶντες, id eſt, delicijs af-
A fluentes, & laſciuientes.

Qui comeditis agnum de grege, id eſt. 16
Optima quæque, & guſtatui gratiſſima. Agnus de grege eſt, qui de grege electus eſt, ſicut & vitulus de medio armenti, qui inter ceteros vitulos eligitur, id eſt pinguis, & tener & ſaginatus. In Hebr. eſt, vitulos de medio מרבק. Significat autem id ſaginarium, id eſt, locum in quo animalia ſaginantur. 1. Reg. 28. Mulier autem illa habebat vitulum paſcualem, in Hebr. vitulum מרבק. Et Ierem. 46. Quaſi vituli ſaginati verſi ſunt. Interdum autem interpretatur Hieron. Vitulos de armento, vt hic, & Malac. 4. Et ſalietis quaſi vitulus de armento. Lxx. quoque hic verterunt μοσχάρια ἐκ μέσου βουκολίων γαλαθηνά, id eſt, vitulos ex armentis lactentes. Siue autem hoc modo vertas, ſiue illo ſemper vitulus ſaginatus & inter ceteros electus indicatur.

TROPOLOGIA.

Hieron. Qui athleta eſt Domini, & exercetur ad luctam, & præparat ſe contra aduerſarias poteſtates, dormit in nuda humo imitans Iacob, & ponit ſibi lapidem ad caput, quem reprobauerunt ædificantes, & factus eſt in caput anguli. Qui vero delicijs vacant, atque luxuriæ, & omnia cauſa ventris faciunt, dormiunt in lectis eburneis mortui animalis, & immundis hærent oſſibus: & quia pulchra videntur vitia, & præſenti nitore delectant, requieſcunt in eorum lectulis, & ſopore grauiſſimo deprimuntur. Iſti non comedunt ſolidum cibum, & athleticum, de quo robotantur vires luctantium, ſed mollem, & tenerum, & ſiniſtrarum partiũ, quales ſunt hœdi de gregibus, & vituli ſaginati, & tenelli, immo & adhuc lacte nutriti, hoc eſt ſignificat μοσχάρια
γαλαθηνά, & cetera.* At ego cum ocu- 17
los ad noſtra tempora conuerto, miror Veterum
veterum parcitatem, & præclare no- parcitas
biſcum actum putarem, ſi vel illi cibi in conui-
nunc non prorſus egentibus ſatis eſ- uiis.
ſent, qui olim optimatibus, & regibus erant in delicijs. Itaq; felicia eſſent hęc tempora, ſi vel id, quod in optimatibus

pro-

prophetica voce damnatur, poſſent imitari. Videas paſſim apud Homerum in regum conuiuijs bubulam apponi; Iliad. 24. Achilles humaniſſime Priamū accipiens ouem conuiuio iugulat. Et Virg. ait:

8. Æneid. *Tum lecti iuuenes certatim, araque ſacerdos*
Viſcera toſta ferunt taurorum. Et;
Veſcitur Aeneas ſimul & Troiana iuuentus
Perpetui tergo bouis, & luſtralibus extis.

Samuel populi princeps Saule rege iā à Deo electo, & in primo menſæ loco 1. Reg 8. collocato præcipit coquo: Da partem, quam dedi tibi, & præcepi, vt reponeres ſeorſum apud te. Leuauit autem coquus armum, & poſuit ante Saul. Sed quid ego vetuſtiora commemorem, cum in Euangelio rex, qui nuptias filio Mat. 22. ſuo fecit, dicat; Ecce prandium meum paraui, tauri mei, & altilia occiſa, & omnia parata, venite ad nuptias? Cum vero vitulus ſaginatus occidebat in conuiuijs, ſummæ deliciæ indicabantur, vt Gen. 18. apud Abraham, cum hoſpitio excepit angelos, & in illo epulo exultātis parē Luc. 15. tis de recuperato filio: Adducite vitulū ſaginatum, & occidite, & māducemus, C & epulemur: quia hic filius meus mortuus erat, & reuixit, perierat, & inuentus eſt. Quare & luxuriæ optimates nunc accuſat Propheta, quod vitulos ſaginatos, & agnos pinguiores ederēt. In menſam Salomonis regum omniū locupletiſſimi boues pingues, & paſcuales inferebantur, & arietes, capreæ, cerui, bubali, & aues altiles. 3. Regum.

18 4.* Nunc quidquid mari, aut terra, aut etiam cælo gignitur ad ſatiandum ingluuiem ſuam natum exiſtimant. Quis varias, atque multiplices ciborum formas, & condimentorum enumerare D queat, quas ingenioſiſſima gula excogitauit? Libros conſcribi neceſſe fuit, nulla memoria ſufficiebat. In hoc mare locupletiſſima patrimonia ſe exonerarunt, penituſque perierūt. Fabius quidam apud Romanos à deuorato patrimonio Gurges cognominatus ē, quod ſi nunc quoque fieret, næ ille quā plurimos cognomines haberet, magnos videlicet viros, Æmilianos, Lepidos, Africanos, Numantinos, qui ventris cauſa

Noſtri tēporis luxuria in cibis.

A inopes, ac miſeri patrimonia pauperū diripiunt, diuitum rem inuitorum retinent, & alieno viuunt.

Iu. Sat. 11

Quis enim (vt recte inquit quidam) *te deficiente crumena,*
Et creſcente gula manet exitus, ære paterno
Ac rebus merſis in ventrem feneris, atque
Argenti grauis, & pecorum, agrorumque capacem?

Legat hanc Satyram, qui volet multorum Chriſtianorum mores videre in ethnicis notatos: agnoſcet noſtrorum temporum Alcinoos, & procos Pene- B lopes, quamuis horum cibus boues tantum, & oues erant, agnoſcet Apicios, qui acceperunt in vanum animam ſuā: *Et quibus* (vt eſt in eadem Satyra) *in ſolo viuendi cauſa palato eſt.*

Parum erat ingluuie patrimonia conſumi, niſi virtutes, neruiq; animi conſumerentur, & fornicationes, atque adulteria, ac vitia omnia ſubintrarent: quæ erudite Greg. deſcripſit lib. 1. Mor. c. 5. * Sed pudeat nos imitari ethnicorum luxuriam, curam vero tuendæ temperantiæ contemnere. Multæ leges (vt Macrobius lib. 3 Saturnal. c. 17. refert) C apud Romanos de cœnis, & ſumptibus ad populum ferebantur, & imperari cœpit, vt patentibus ianuis pranſitaretur, & cœnitaretur, vt oculis ciuium teſtibus factis luxuriæ modus fieret. Lex Orchia numerum conuiuarum præſcripſit. Fannia autem & ſumptibus modū fecit aſſibus centum. Poſtea lex Licinia ſtatuit vt Calēdis, Nonis, nundinis Romanis cuique in dies ſingulos triginta dumtaxat aſſes edendi cauſa conſumere liceret. Ceteris vero diebus, qui excepti nō eſſent, ne amplius apponeretur quam carnis aridæ pondo tria, & ſalſa- D mentorum pondo libra, quod ex terre, vite, arbore ve natum ſit. Sed veterum rerum memoria non egemus. Hiſpanis noſtris ab hinc annos fere ſeptuaginta antequam aliarum gentium mores accepiſſent, tantā frugalitatis curam fuiſſe ſcimus, vt diuitibus arietina aſſa atq; elixa ſolum, optimatibus gallina apponeretur. Optandum igitur eſt, vt nunc ea fierent, quæ ſuo tēpore Propheta reprehendebat, quod ad cibos attinet.

HISTORIA.

20 *Qui canitis ad vocem pſalterij.* Luxurioſam remordet aurium voluptatem, vt ait Aug 4 de Doct. Chriſt. cap. 7. Ac ſi diceret: Non ſatis eſt vobis libido, & venter cibis æſtuans, niſi & tibiarum, & pſalterij, & lyræ canticis aures veſtras mulceatis. Hierony. concrepant quoque manibus ad vocem organorum, (ita enim conuerterunt Lxx.) ſonitum, vt omnia opera eorum ſpectent voluptatem, nihilque faciunt, niſi quod ventri procurent, & libidini: Arbitror autem hoc ad veterum conſuetudinem eſſe referendum, qui ad conuiuia citharœdos, atque cantores adhibebant, vt paſſim videre licet apud Homerum. Et apud Virg.

1. Æneī. *Citara crinitus Iopas*
Perſonat aurata docuit qua maximus Atlas.

Nebel, ſiue pſalterium. Porro נבל, aut נבל, quod nũc pſalterium vertitur, muſicum inſtrumentum eſt, quod Dauid adhibuit ad pſalmos canendos, & duodecim ſonos habet, digitiſque capitur, ex Ioſ. 7. Antiq. cap. 10. Ex quo videmus male interpretari Pagninum in Theſauro, qui ait eſſe inſtrumentum, quod vulgò cornamuſa dicitur. Propterea Hieron. vertere ſolet pſalterium, vt Pſal. vltimo; Laudate eum in Pſalterio & Cithara. Nonnunquam Lyra vertit, vt Ham. 5. Et canticalyræ tuæ non audiam. Lyra enim vtebantur poetæ, qui hymnos dijs canebant, vnde & Lyrici dicti. Habet autem formam teſtudinis lyra, vt Plin. ait lib. 9. cap. 10. Septuaginta hic verterunt: Plaudentes ad vocem organorum Et cap 5. canticum, ſiue pſalmum, organorum tuorum non audiam ſciamus etiã vbi Lxx. & Hieronym. verterunt; Ad vocem, in Heb, eſſe על פי, id eſt, ad os, atque ita os poſſe capi pro voluntate, vt ſit ſenſus. Canitis diu, canitis vſque ad ſatietatem, ſicut cum dicimus, In ore gladij. De qua phraſi multa diximus Hoſ. 10. num. 37. ex quibus hoc abunde explicabitur.

21 *Sicut Dauid putauerunt ſe habere vaſa cantici.* id eſt, inſtrumenta ad canendum. Notum eſt כלי, id eſt, vas, more (Vas.) Hebræorum, inſtrumẽtum quoduis ſignificare, vt Pſalm. 7. Et in eo parauit vaſa mortis, id eſt, ſagittas. Pſalm. 70. Nam & ego cõfitebor tibi in vaſis pſalmi, quæ, ſcilicet, propheta noſter appellabat vaſa cãtici. Hinc illud Act. 9. Vas electionis eſt mihi iſte, id eſt, inſtrumentum electum. (Vas electionis.) Eſt autem notatu digniſſimum quod nũc ait. Carnales homines, & argumenta vndecunq; captantes ad corporis voluptates tuendas, atq; confirmandas, ſi quem forte ex ſpiritualibus hominibus videant ea vel quærere, vel non reſpuere, quæ voluptatem ſenſibus afferunt, aut corpori nonnihil indulgere; patronum ſibi aſſumunt ſuarum voluptatum, & ſibi idem licere exiſtimant, cum tamen ad idem faciendũ cauſam minimè habeant eandem. Nam ſancti non ſenſibus, non corpori indulgent, dum id faciunt, ſed relaxationi animi ſe dant, & ſaluti conſulunt, vt eã firmiorem in Dei gloriam, & obſequiũ conferant: carnales autem id tantum quærunt, vt illis voluptatibus perfruãtur. Quærebat beatiſſimus Franciſcus ſocium ad lyram audire canentem, ſed vt mens deiecta ſuauitate concentus in Deum tolleretur. Eliſeus pſaltem ſibi adduci iubet, ſed vt animus prophetiæ ſpiritui præpararetur. (4. Reg. 3.) Hoc igitur nunc reprehendit. Putabant licere ſibi muſica inſtrumẽta habere, quod Dauid quoque habuiſſet: ſed Dauid ad Dei cultũ habuit, & ad ſacros hymnos concinendos, ipſi ad illecebram, & incremẽtum voluptatum. Hieronymus: Quod Dauid fecit ad cultum Dei, vos ad voluptatem, & luxuriam confertis.

22 *Bibentes vinum in phialis.* Duo reprehendit, & vini copiam, & vaſa ad bibendum pretioſa, magnaque comparata. (Bibere vinum.) Nam vini copiam modeſte ita ſignificari ſolet, vt Pſal 68. Aduerſum me loquebantur, qui ſedebant in porta, & in me pſallebant, qui bibebant vinum. Gen. 9. Bibenſque vinum inebriatus eſt, & cap. 19. Dederunt itaque patri ſuo bibere vinum nocte illa. Phiala Hebraicè, (Phiala.) מזרק à זרק quod eſt fundere, aut ſpargere, vas eſt magnum, & amplum, vt ait Vatablus. Mihi videtur dictũ מזרק, id eſt, ſparſio, quod ſparſum, & fuſum.

ſum, & latum ſit. Num. 7. Phiala argen- A
tea habens ſeptuaginta ſiclos iuxta pō-
dus ſanctuarij. Zach. 9. Et bibentes ine-
briabūtur, quaſi à vino, & replebūtur, vt
phialæ. Hoc vaſis genus adhibebatur in
ſacriſicijs ad victimarū ſanguinem exci
piendum, vt ex hoc loco Zachariæ in-
telligi poteſt, & ex. 3. Reg. 7. & Zach.
14. Ex quo videtur phialas, quibus iſti
bibebant, non forma ſolum, & magni-
tudine, ſed etiam materia ſimiles fuiſſe
phialis templi, hoc eſt argēteas, vel au-
reas, atque eleganter fabrefactas, forte
& cum gemmis, vt illi ſolēt facere, qui B
vino indulgent, de quibus Satyro-
graphus.

Iuu. Saty. 5. *Nam Virro (vt multi) gemmas ad pocu-*
la transfert
A digitis, quas in vaginæ fronte ſolebat
Ponere Zelotypo iuuenis prælatus Hyarba.

Merito autem hos deplorat Propheta,
Eccle. 31. ſcriptum enim eſt: Amaritudo animæ
vinum multum potatum. Ebrietatis
animoſitas imprudentis offenſio, mino
rans virtutem, & faciens vulnera. Et ali
Prou. 23. bi. Cui væ? cuius patri væ? cui rixæ? cui
foueæ? cui ſine cauſa vulnera? cui ſuffoſ
ſio oculorum? Nonne ijs, qui commo- C
rantur in vino, & ſtudent calicibus epo
tandis? Libet & verba Chryſ. ſubſcribe-
re ex hom. 49. in Matth. vbi cum hæc
Prophetæ verba retuliſſet: vides, inquit
qualiter hic delicatam vitam reprehen
dit? Non enim auaritiam his verbis, ſed
voluptatem accuſat. Et tu quidem im-
moderate deuoras, cum Chriſtus eſu-
riat. Tu pretioſiſſimas placentas, ac li-
ba, Chriſtus vero, ne ſiccum quidē fru-
ſtum panis. Tu vina bibis Falerna, Chri
ſto vero ne frigidæ quidem aquæ cali-
cem ſitienti dediſti. Tu in tenerrimo le
cto, atque perornato ſtertis, cum Chri- D
ſtus frigore laboret. Quare ſi omni etiā
auaritia conuiuia tua vacent, tamen
adeo flagitioſa ſunt, quia cum immo-
derate omnia facias, ne neceſſaria qui-
dem Chriſto præbes, præſertim cum
rebus illius laſciuias.

23 *Et optimo vnguento delibuti.* Hierony
mus: Vngimini non ad labores corpo-
ris mitigandos oleo puriſſimo, ſed vn-
guentis pretioſiſſimis. In Hebræo eſt:
Et capite oleorum vnxerunt, ſcilicet,
A ſe, id eſt, vnguentis optimis omnium,
& pretioſiſſimis. Lxx. Et primis vnguē-
tis vncti. Chaldæus: Et præſtantiſſimis,
optimiſque vnguentis ſe ſe inungunt.
Eſt autem vnguentum oleum varijs, Vnguentum.
pretioſiſque aromatibus conditum ad
vngendum corpus deliciarū cauſa com
paratum: atque ideo oleum in ſcriptu-
ra vocatur, præſertim in Hebr. Cant. Oleum.
1. Oleum effuſum nomē tuum. Et ibi-
dem: Fragrantia vnguentis optimis.
In Hebr. Oleis optimis. Pſalm. 140.
Oleum autem peccatoris non impin-
B gnet caput meum. Luc. 7. Oleo caput
meum non vnxiſti. Vtebantur enim
his vnguentis diebus feſtis, & in conui-
uijs. Matth. 6. Tu autem cum ieiunas,
vnge caput tuum, & faciem tuam laua.
Et cap. 26. Acceſſit ad eum mulier ha-
bens alabaſtrum vngenti pretioſi, & ef
fudit ſuper caput ipſius recumbentis.
Et apud Homerum ſæpe hoc ipſum vi-
dere licet, in hoſpitum præſertim cura
tione. Vt Odyſſ. 3:

Αὐτὰρ ἐπεὶ λοῦσέν τε, καὶ ἔχρισεν λίπ' ἐλαί-
ῳ, id eſt,
Verū poſtquā lauit, & vnxit pingui oleo.

Et lib. 4.
C *Τοὺς δ' ἐπεὶ οὖν δμωαὶ λοῦσαν, καὶ χρῖ-*
σαν ἐλαίῳ, id eſt,
Hos poſtquam ancillæ lauerunt, & vnxe-
runt oleo.

Mihi videntur ij, qui vnguentis deli- 24
buti incedunt, ſentire quodammodo In vnguētorum luxuriam.
fœtorem animi ſui: ſolet enim aro-
matum odor ijs locis quæri, quæ ma-
le olent. Teſtantur etiam alij: recte
enim dixit ille:

Hoc mihi ſuſpectum eſt quod oles bene Po Mart. li. 2. Epig. 12.
ſtume ſemper,
Poſtume, non bene olet, qui bene ſemper
D *olet,*

Et alibi:
Malo quam bene olere nil olere. Lib. 6. Epig. 55.

Sed erant vnguenta adhibenda parti
affectæ, atque vitiatæ, id eſt, animæ, nō
corpori. Quid enim prodeſt veſtes, &
corpora inungere, vt procul venien-
tis odor ſentiatur, ſi anima mortua
fœtet, & multo longius graueolentiā
ſuam emittit? Grauior multo eſt ani-
mæ, quam corporis fœtor. Audias ſæpe
peierātes, maledicētes, detrahentes, vt

ferre nequeas. Vnde hic grauis odor ſpi-
rat? Ex anima mortua, atque depoſita.
Pſal. 5. Sepulchrum patens, inquit, eſt guttur
eorum. Sepulcrum videlicet ſecũ por-
tant animæ ſuæ, e quo fœtor prodit, cũ
Iſai. 54. aperitur os, ſicut ſcriptum eſt: De cada-
2. Mac. 9. ueribus eorum aſcendet fœtor. Quod
in corpore impij Antiochi demonſtra-
tum eſt, qui per cultus manifeſtam Dei
virtutem in ſemetipſo conteſtabatur,
ita vt de corpore impij vermes ſcaturi-
rent, ac viuentes in doloribus carnes
eius effluerent, odore etiam illius, & fœ-
tore exercitus grauaretur. Sed quid mi-
rum grauari exercitũ, cum paulo poſt B
ſcriptum ſit: Et cum neque ipſe iam fœ-
torem ſuum ferre poſſet. At hoc com-
mune animæ, & corpori, vt præſentia
male oleant, ſi corrupta ſint: ſed anima
longius, vt dixi olet, & procul abſenti-
bus fœtore vel moleſtiſſima eſt. Quis
eſt qui cum execratione nõ audiat ſce-
lera, atque impietates abſentium, etiã ſi
multis annis ætatem noſtram anteceſ-
ſerint, & quaſi inſuauiſſimum, ac teter-
Prou. 10. rimum odorem non auerſetur? Memo-
ria enim iuſti cum laudibus (vt eſt apud
Salomon.) & nomen impiorum putre-
25 ſcet. * Sed parum eſt iam ad luxuriam C
extrinſecus corpora inungi, palatum
quoque vngitur, & guttur, comedun-
tur aromata, neque ſapiunt pretioſiſſi-
mi cibi, niſi exquiſitiſſimis odoribus
condiantur: adeo effrenata voluptas in-
ualuit, & ad noua gulæ irritamenta ex-
cogitanda Epicureorum animos exa-
cuit. Sed neque huiuſmodi odores ani-
mæ fœtorem auferent, pœnitẽtia opus
eſt, & lacrymis, quæ ſunt aromata ſan-
ctorum, ita vt animæ, quæ ſe ſe in ope-
ribus, & humilitate pœnitentiæ, & mor-
tificationis, atque in orationibus humi-
libus exercent, montes myrrhæ, & col-
les thuris appellentur, ſicut legimus in D
Cant. 4. Cantico Canticorum: Vadam ad mon-
tem myrrhæ, & ad collem thuris. Quo
in loco Gregorius: Quid per montem
myrrhæ, inquit, niſi fortem altitudinẽ
mortificationis in opere; & quid per
collem thuris intelligimus, niſi altam
humilitatem in oratione? Ad montem
ergo myrrhæ, & ad collem thuris ſpon-
ſus vadit, quia eos familiariter viſitat,

A quos per mortificationem vitiorum ad
alta proficere, & per mundas, & humi-
les orationes ſuauiter redolere perſpi-
cit, &c. Quare merito ſponſæ paulo poſt Ibidem.
dicitur: Et odor vnguentorum tuorum
ſuper omnia aromata.

*Et nihil patiebantur ſuper contritione
Ioſeph.* Ioſeph vocat decem tribus, vt
ſæpe iam diximus, vt c. 5. ſi forte miſe-
reatur Dominus Deus exercituum re-
liquijs Ioſeph. Ex quo intelligitur decẽ
tribubus hæc nunc dici. Nullo dolore,
inquit, nulla miſericordia tangebantur
optimates diuitijs, & delicijs abundan-
B tes, cum videbant populares, & contri-
bules ſuos conteri, id eſt, vexari à credi-
toribus, & inopia premi. In Hebræ. eſt
ולא נחלו, id eſt, Et non infirmabatur. 26
Eſt enim conſuetudo Hebræorum, vt Infirmari
Infirmari dicant pro Dolere, vt Mich.
4. Dole, & ſatage filia Sion. Heb. Infir-
mare, & ſatage. Ex quo intelligimus
quid ſit illud Pau. 2. Cor. 11. Quis infir- Locus Pa-
matur, & ego non infirmor? Et ibidem: uli. 2. Co-
Quæ infirmitatis meæ ſunt gloriabor, rin. 11.
id eſt, In doloribus; quos pro Chriſto
paſſus ſum, gloriabor. Et c. 12. Pro me
autem nihil gloriabor, niſi in infirmita-
C tibus meis, id eſt, in perſecutionibus, &
doloribus meis. Et: Virtus in infirmita-
te perficitur. Quapropter eleganter
Lxx. & Hier. verterunt: Et nihil patie-
bantur. Contritionem pro calamitate,
& dolore accipi in ſcriptura diximus
Hoſ. 6. nu. 19 & 20.

Illud autem non eſt prætereundum
quod his verbis indicatur voluptates
hanc quoque peſtem animæ importa- Volupta-
re, vt eam à miſericordia maxime ab- tes tolliũt
alienent, videaſque eos, qui delicijs de- ex animo
diti, & in ſe indulgentiſſimi ſunt, in a- miſericor-
lios crudeles, & nullo pene miſericor- diam.
diæ ſenſu commoueri. De quibus illud
D maxime dictum arbitror: Nouit iuſtus Prou. 12.
iumentorum ſuorum animas, viſcera
autem impiorum crudelia; id eſt, ne eã
quidem erga fratres ſuos faciunt impij
quæ iuſti vel iumentis præſtant ſuis.
Quod Nabalis, & diuitis Euãgelici exẽ-
plo oſtendimus nu. 1. Vide etiam Chry- Hebræi
ſoſ. in concione prima de Lazaro. Hinc miſericor-
Hebræis ſanctus חסיד dicitur, id eſt, dẽ dicunt
miſericors, vt Pſalm. 4. Et ſcitote quo- pro ſãcto.

niam mirificauit Dominus ſanctũ ſuũ. A & Mich. 7. Periȷt ſāctus de terra. Et eleemoſyna iuſtitia ſolet appellari, vt Dan. 4. vbi Theodotion, & Hiero. vertetũt: Peccata tua eleemoſynis redime, in Chaldæo eſt: Peccata tua in iuſtitia redime: quod idem ſit ſanctus, atque miſericors, & omnino propria ſit miſericordia ſanctorum.

Eleemoſyna appellatur iuſtitia.

27 * Hoc Prophetæ loco vti ſolet Chryſ. vt doceat obliuiſcendũ eſſe iniuriarum, id enim hoc argumento abunde probari, quod Deus in eorũ quoque calamitatibus, quos iuſte punit, lætari nolit nos, ſed reprehendat eos, qui nihil patiebantur ſuper contritione Ioſeph, id eſt, populi omnis, quẽ iuſte ipſe affligebat. Vide hom. 18. & 52. ad populum Antiochenum, & hom. 80 in Matthæum. B Quæ hactenus ab initio huius cap. expoſuimus, miram eloquentiæ vim habent, quam omnibus verbis propoſitis per ſingula indicat optime Augu. 4. de Doct. Chriſt. c. 7. docens in ſanctarum ſcripturarum auctoribus magnam fuiſſe eloquentiam cum ſapientia coniunctam. Quæ ego, quoniam longiuſcula ſunt, prætereo, ſed quoniam elegantiſſima ſunt, nollem à lectore prætetiri.

C *Qua propter nunc migrabunt in capite tranſmigrantium*. id eſt, Ipſi primi omnium capientur, & qui primi ſunt diuitiȷs, primi captiuitatis iugum ſuſtinebunt, vt ait Hiero.

* *Et auferetur factio laſciuientium*. De laſciuientibus diximus iam nu. 15. Hieronymus: Qui in capiendis voluptatibus vnum habuere conſenſum, & comeſſationes exercuere, ac ſymbola, hi pariter auferentur, vt quorum vna fuit luxuria, vna ſit & pœna. Recentiores vertunt: Appropinquabit luctus ſe extendentium in lectis. Sed vbi ipſi vertũt, Luctus, in Hebræo eſt מרזח, quod D proprie ſignificat conuiuium, quod fit in exequiȷs mortuorum, vt docet Hier. in illud Ierem. 16. Ne ingrediaris domum conuiuiȷ, vbi idem nomen eſt, tametſi punctis nonnihil diuerſum. Sed inde ad omnia conuiuia trahitur nomen. Conuiuium igitur more Hebræorum pro hominibus ponitur, qui ex cõdicto veniunt ad conuiuium. Quare eleganter Hieronymus reddit, Factio. Quod autem ipſi vertunt: Et appropinquabit, סר, notiſſimum eſt ſignificare, Et recedet, ſiue auferetur, vt verterunt Lxx.

28 * Qui obſcure quidem, ſed ſignificanter, & pulchre mihi videtur expreſſiſſe ſenſum Prophetæ. Ita enim aiunt: Et auferetur hinnitus equorum ex Ephraim. Hinnitum equorum appellat immodicam libidinem, qua, more equorum, quod libidinoſum animal eſt ferebantur in feminas, vt ex Iere. 5. intelligimus: Equi amatores in feminas, & emiſſarii facti ſunt: vnuſquiſque ad vxorem proximi ſui hinniebat. Nihil igitur aliud eſt, quod dicunt Lxx. quã: Et auferetur factio laſciuientium.

Iurauit Dominus Deus in anima ſua. id eſt, Per ſemetipſum. Quam locutionem expoſuimus Hoſ. 9. nu. 5. Cur autem iuret Deus, iurat enim, vt immobilitatem conſilii ſui oſtendat, & cur per ſe iuret, docet Paulus Hebr. 6. Abrahæ namque promittens Deus, quoniã neminem habuit, per quem iuraret, maiorem, iurauit per ſemetipſum. Et ſtatim fere. Homines enim per maiorem ſe iurant, & omnis controuerſiæ eorum finis ad confirmationem eſt iuramentũ. In quo abundantius volens Deus oſtendere pollicitationis hæredibus immobilitatem conſilii ſui interpoſuit iuſiurandum: vt per duas res immobiles, (id eſt, promiſſionem, & iuſiurandum) quibus impoſſibile eſt mentiri Deum, fortiſſimum ſolatium habeamus qui confugimus ad tenendam propoſitã ſpem.

Cur Deus iuret.

Deteſtor ego ſuperbiam Iacob. Iacob vocat decem tribus, vt ſemper ſolet, cauſamque captiuitatis, & omnium malorum aperit, ſuperbiam videlicet magnam principum, & reliquorum, quam ſibi ingratam, & deteſtabilẽ eſſe dicit. 29 Quamuis & ad duas poſſunt hæc omnia referri, vt verba extrema capitis indicant: ex adiunctis enim videntur Iacob & Iſrael latius, quàm aliàs ſoleant, accipi. Habet autem neſcio quid latentis emphaſis hoc in loco nomen Iacob quoniam ſanctus patriarcha ſemper Iacob dictus cum in humili fortuna verſaretur, donec humilitate, & obedientia ſua nomen magnæ dignitatis accepit,

pit, & Iſrael appellatus eſt, id eſt, Aduerſus Deum prævalens, vt Hoſ. 12. num. 4. interpretati ſumus. Subindicat ergo turpiſſimam eſſe ſuperbiam, & omni ſupplicio dignam in illius filiis, qui cum eſſet paruus, humilitate magnus effectus eſt. Eamdem vim habere videtur quod continuo ſubijcit: *Et domos eius odi*, quæ, ſcilicet, cum amplæ ſint, & precioſę, dominorum ſuperbiam prę ſe ferunt. Iacob tantus vir, cui terra ſpatioſa promiſſa erat, & Iſaac, & Abrahã in caſulis habitauerũt, ſicut Paulus apoſtolus docet Hebr. 11. Fide demoratus eſt (Abraham) in terra repromiſſionis, tanquam in aliena, in caſulis habitando cum Iſaac, & Iacob cohæredibus repromiſſionis eiuſdem. Cur autẽ Abraham caſulis contentus eſſet, continuo docet: Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex &
30 conditor Deus. * Hoc eſt, ſciebat ſe peregrinari, atque in exilio viuere, & magnifica ædificia contemnebat in terra, quæ ſperabat in cœlo. Merito igitur odit in filijs ſumptuoſas domos, cum humiles & inopes in patribus amauerit. Domos vocat ארמנות, quod nomen frequentiori vſu palatia & domos magnas ſignificat, vt 3. Reg. 16. Ingreſſus eſt palatium, & ſuccendit ſe cum domo regia. Amos. 1. Et mittam ignẽ in domum Hazael, & deuorabit domos Benhadad. Qui ergo exules nos eſſe nouimus, & non habere hic manentem ciuitatem, ſed futuram inquirimus, mediocribus domibus contenti ſimus, nec ſuperbas, & magnificentiores, quàm par eſt, quæramus, quæ neceſſitati ſeruiant, non quæ diuitias, & luxum oſtentent. Nam ſi in Iſraele huiuſmodi domos odit Dominus poſt caſulas Abraham, & Iſaac, & Iacob. quid in nobis faciet, ſi modum non teneamus, poſt Chriſtum, qui non habebat, vbi reclinaret caput ſuum?

Et tradam ciuitatem cum habitatoribus eius. Veſtram ciuitatem Samariam, cuius munitioni, & præſidijs multum confiditis, tradam Aſſyrijs, ſimul cum habitatoribus. Pro quo in Hebr. eſt Ciuitatem, & plenitudinem eius: Ex quo intelligimus illud Pſalm. 23. Domini eſt terra, & plenitudo eius.

Quod ſi reliqui fuerint decem viri. In 31
tantum contra eos Dei ira deſæuiet, vt ſi ex mortuorum reliquijs decem viri in domum vnam confugerint, ne ipſi quidem ſeruandi ſint, ſed ſimul cum reliquis perituri. Sed cur decem dixit potius, quam pauci? Cap. 4. dixit: Subuerti vos, ſicut ſubuertit Deus Sodomam, & Gomorram, & facti eſtis quaſi torris raptus ab incendio, & non rediſtis ad me, dicit Dominus: Nunc idẽ exitium eis tacite minatur, vt olim Sodomitæ igni, ita ipſos ferro eſſe abſumendos. At tunc precibus Abrahæ hæc dedit, vt ſi vel decem iuſti inuenirentur, non eſſet vrbs delenda. Gen. 18. nunc autem oſtendit Samariæ in tanta hominum multitudine ne decem quidem iuſtos eſſe reperiendos, ideoque omnes, aut capiendos eſſe, aut extinguendos: adeo vt pauci, qui in latebras ſe receperant, & vtrumque periculum ſe euaſiſſe ſperabant, ne ibi quidem tuti futuri ſint.

Et tollet eum propinquus ſuus. Quoniam dixit: Et tradam ciuitatem cum habitatoribus ſuis. Quod ſi reliqui fuerint decem viri in domo vna, & ipſi morientur: quibus verbis ſignificauit magnam fore interfectorum multitudinem: nunc de domibus morientium loquitur, ſiue fame, & peſte in obſeſſa vrbe morituri eſſent, ſiue hoſtili gladio in capta, atque expugnata, quod eſt veriſimilius. Propinquus Hebr. דוד, quo nomine amicus, ſeu dilectus ſignificatur, (vt ſæpe in Cantico canticorum) & patruus, atque patruelis, ac deinde quiuis è cognatis. Chaldæus: Et tollet eum proximus eius. Lxx. *οἰκεῖοι αὐτῶν*, id eſt, domeſtici eorum.
* Itaque ſingularis pro plurali ponitur, 32
cum dicitur: Et tollet eum propinquus ſuus, vt indicat Lxx. tranſlatio, ac ſi diceret: Vnumquemque tollent propinqui, cum mortuus fuerit, & tot erunt in ſingulis domibus mortui, vt nullo modo vacet eos more ſolito ſepelire, ſed domi comburent, vt ſaltem oſſa exportare, & tumulare poſſint. Vbi habemus: Et comburet eum, in Hebr. eſt: ומסרפו a verbo שרף, quod eſt in-

eſt incendit, verſo ש in ס, vt ſæpe fit. Alij nomen eſſe volunt, vt ſignificet, Ab incendio, quomodo Chaldæus interpretatus eſt, & in idem redit.

Et dicet ei. qui in penetralibus domus eſt. Ij, qui oſſa mortuorum efferunt, dicent eis, qui è penetralibus domus ad ſanuam eadem oſſa ad ſe producebant: Supereſt ne aliud cadauer iam apud vos? Illi reſpondebunt, Finis eſt, omnes, qui in hac domo erant, iam mortui, atque elati ſunt: & domus vacuæ relinquentur.

Et dicet ei: Tace, & non recorderis nominis Domini: Quia ecce Dominus mandauit, &c. Hieronymus: Et antequam non habere ſe iuret: ille, qui interrogauerat, & foris erat, & non eſſe cognouerat, imperat ei, & dicit: Tace, & non recorderis nominis Domini. Hoc autem idcirco commemorat, vt oſtendat ne malorum quidem pondere, & neceſſitate compulſos velle nomen Domini confiteri, & in tantam apud Iſrael obliuionem Dei veniſſe vocabulum, vt ne in ſimplici quidem iuramento nomen eius dignetur audire. Ruffinus exponit tantum apud eos fore Dei terrorem, vt cum mala illa viderint, nolint nominis Dei recordari timentes ne vel ipſa nominatio commotio-
33 nem aliquam exciter.* Lyranus ait iuxta expoſitores noſtros hunc eſſe ſenſum: Non recorderis nominis Domini, qui nobis fecit mala iſta: itaque eſſe verbum impatientis, & Deo indignantis. Quod mihi videtur valde probabile. Solent enim qui lugẽt, nominare Deum, tamquam ſuarum calamitatũ auctorem. Vt Ruth 1. Quia amaritudine valde repleuit me omnipotens. Et Iob. 1. Dominus dedit, Dominus abſtulit. Et in ſecularibus libris.

Virgil. 2. Æneid.

— Fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorum, ferus omnia Iuppiter Argos
Tranſtulit. —

Dicit igitur alter, qui efferebat, dolore, & defatigatione exacerbatus: Ne mihi nunc Dominum nomines, nolo eius nomen audire, qui nos tot calamitatibus affecit. Et hoc eſt quod ſequitur: *Quia ecce Dominus mandauit*, quod in

A Hebræo præſentis temporis eſt מצוה, Ita etiam Chaldæus, id eſt, Nonne vides hæc mala, quæ patimur, à Deo eſſe, & eo iubente veniſſe ſuper nos? Cur nominis eius recordemur? aut quid ab eo ſperemus, cum nos in tanta mala coniecerit, & in crudeliſſimorum hoſtium poteſtatem tradiderit? Præceptum Dei appellari ſolet in ſcriptura diſpoſitio diuini conſilii, vt rectè docet Canus libr. 2. de locis theologicis, cap 4 ſiue imperio id fiat, ſiue motione aliqua interna, aut externa, ſiue permiſſione. Quoniam quod prænoB uimus, & obſtare potuimus ne fieret, nec obſtitimus, ſed aut facturum monuimus, & adiuuimus, aut certe permiſimus, præcepiſſe exiſtimamur à vulgo. Atque ad eius ſenſum ſæpe loqui ſcripturam latiſſime demonſtrauimus cap. 2. num. 9 vt 3. Reg 17. coruiſque præcepi, vt paſcant te ibi, id eſt, decreui, vt ita fieret. Et ibidem: Vade in Sarephta Sidoniorum, & manebis ibi: præcepi enim ibi mulieri viduæ, vt paſcat te. Ex quo intelligimus illud 2. Reg. 16. Dominus enim præcepit ei, vt malediceret Dauid, & quis eſt, qui audeat C dicere, quare ſic fecerit? Et poſtea. Dimitte eum vt maledicat iuxta præceptum Domini, id eſt, iuxta diuini conſilij diſpoſitionem, qui me hæc pati vult, & vt ego paterer, ei, vt malediceret, permiſit. Nam permiſſionem præceptum etiam vocari, erudite idem auctor probat ex eo, quod Matth. 19. legimus: Ad duritiam cordis veſtri permiſit vobis dimittere vxores veſtras: pro quo Mar. ca 10 dixit: Ad duritiam cordis veſtri ſcripſit vobis præceptum iſtud. Ita etiam dictum eſt Pſal. 148. Spiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius.* Hac igitur locutione, cũ 34
D Dominus pœnas de populo ſuo ſumere volens patitur gentium animos in eum efferari, & bello adoriri, dicitur præcipere exercitibus, vt veniant. Iſai. 13. Dominus præcepit militiæ belli venientibus de terra procul, &c. Et ibidem. Ego mandaui ſanctificatis meis, & vocaui fortes in ira mea. Loquitur autem de Medis, & Perſis Babylonẽ expugnaturis. Ita dictum eſt: *Quia ecce Dominus.*

Præcipere.

A *minus mandat*, aut *mandauit*, id eſt, ipſe hoſtes in nos induxit, vt omnes, aut caperemur, aut periremus. Ita, vt nos exponimus, intellexit Theodoretus, tametſi obſcure id ſubindicauit his verbis: Silētio, inquit, attoniti exeunt hoc facere inuicem iuſſi, vt Deo omni potente hunc calculum ferente.

Et percutiet domum maiorem ruinis. Hæret cum eo, quod præceſſit, Ne recorderis nominis Domini, quia ecce Dominus hæc mala nobis intulit, & percutiet domum maiorem, &c. id eſt, cœpit, & conſummabit calamitatem noſtrā: ipſe opprimet domum maiorē, id eſt, regnum decem tribuum, æternis ruinis, & poſtquam hoc regnum perdiderit omnino, euertet etiam, & perdet domum minorem, id eſt, regnum duarum tribuum: quid enim aliud iam ab eo ſperemus? ſed proprietas verborum obſeruanda eſt. Domum maiorem ruinis percutiendam eſſe dicit, quoniam æterna captiuitate puniendæ erant decem tribus, atque id ſibi qui hæc loquitur, facile perſuadebat cum tantam ſuorum ſtragem, atque internecionem videret. Sed recordatus in regno duarū tribuum templum manere, & ſacerdotes, legitimumque Dei cultum, non eſt auſus dicere, minorem etiam domum feriendam eſſe ruinis, ſed ſciſſionibus. Sciſſa enim domus (vt ait Hieronymus) ſarciri poteſt, ruinæ non tam inſtaurationem, quam ædificationem deſiderant. Atque ita res ipſa indicauit, domus enim maior penitus cecidit, neq; eſt eius ſoluta captiuitas, minor autem domus non tam ruit, quam ſciſſa eſt, quia poſt LXX. annorum captiuitatem duæ tribus in patriam ſuam reſtitutæ
35 ſunt. * Pagninus, & Vatablus vertunt: Percutiet domum maiorem ruinis, & domum minorem ſciſſionibus, vt nihil in vtriuſque domus plagas interſit. At melius noſtrum vertiſſe docent LXX. quorum Latina verſio apud Hieronymum, & Theodoretum, hęc eſt: Et percutiet domum magnam ruinis, & domum paruam ſciſſionibus. Sed apertius Chaldæus: Et percutiet regnum magnum percuſſione forti, regnum vero minus plaga remiſſiore. Hieron. hæc Prophetæ verba eſſe vult captiuitatem Iſraelis, & Iudæ ſimul vaticinātis: quod mihi non diſplicet, tametſi, quod prius dixi, magis placeat.

TROPOLOGIA.

Quoniam Dominus ait: *Deteſtor ego ſuperbiam Iacob, & domus eius odi*, ſtatimque ſubijcit: *Et tradam ciuitatem cũ habitatoribus ſuis*: manifeſte de ciuitate, & congregatione ſuperborum loqui ſe docet. Congregationem ergo, ſiue multitudinem hominum ſuperborū Deus in poteſtatem hoſtium tradet, & penitus interibit, quia Deus ſuperbis reſiſtit humilibus autem dat gratiam. Et iterū ſcriptum eſt. Amen dico vobis, niſi conuerſi fueritis, & efficiamini ſicut paruuli, non intrabitis in regnum cœlorum. Si ergo videris homines ſibi placentes, & donis à Deo acceptis ſuperbientes paulo poſt ſeruire libidini, & gulæ, & diuitijs ne mireris, tradidit enim Dominus ciuitatem cum habitatoribus ſuis. Quam traditionem elegantibus verbis deſcripſit Iſaias cap. 13. Babylonem vocat hanc ciuitatem, quæ à ſuperbis primum condita eſt, & in qua regnat rex ſuperbiſſimus Nabuchodonoſor, id eſt, Diabolus, de quo dictum eſt, Ipſe eſt rex ſuper vniuerſos filios ſuperbiæ. Super montem, inquit, caliginoſum leuate ſignum, exaltate uocem, leuate manū, & ingrediantur portas duces. * Vitiorum exercitui, quaſi militibus victionem pro ſe de ſuperbis ſumpturis loquitur, vt ſigna militaria leuent ſuper Babylonem iam victam, atque captam, vocemque exaltent, & manum leuent, vt victores facere ſolent capta vrbe, & duces, hoc eſt peccata, quæ quaſi duces, & anteſignani ſunt multorum aliorum peccatorum, ingrediantur, patent enim portæ ſenſuum, & affectuum, vt libere ingrediantur. Sed pulchre ſuper montem caliginoſum dixit: anima enim ſuperbi rectiſſime mons dicitur propter elationem, & tumorem, vt in eodem propheta legimus: Dies Domini exercituum ſuper omnem ſuperbum & excelſum &c. Quod ſimilitudinibus explicans ait: Et ſuper omnes montes excelſos,

Superbos Deus tradit in manus hoſtium. 1. Pet. 5. Matt. 18.

Iob. 41.

36

Anima ſuperbi mōs caliginoſus. Iſa. 2.

ſos,& ſuper omnes colles eleuatos. Sed
mons dicitur caliginoſus, quia amore
primum ſui, deinde ceteris animi perturbationibus, quaſi denſa quadam caligine mirum in modum obſcuratur.
Quæ enim maior caligo, quàm ſuperbire terram & cinerem? conditionis, ac
infirmitatis ſuæ obliuiſci? exiſtimare ſe
eſſe aliquid, cum nihil ſit? *Quod ſi reliqui fuerint decē viri in domo vna, & ipſi
morientur*: quoniam ſæpe vſu venit, vt
pauci ex hoc ſuperborum numero irā
Dei effugere velint, & quaſi pœnitentiæ, atque humilitatis actionibus exer-
Matth. 3. cere ſe: quales erant illi, quibus Ioannes ait: Progenies viperarum, quis demonſtrauit vobis fugere à ventura ira?
ſed quia vel ſimulata eſt illa pœnitētia,
atque humilitas, aut certe praua conſuetudine, & honoris dulcedine reuocantur ad ea, quæ reliquerant: adulte-
Sap. 4. rinæ enim plantationes non dabunt radices altas, neq; ſtabile firmamentum
collocabunt: iure ait: *Si reliqui fuerint
decem viri in ciuitate vna, & ipſi morien-*
37 *tur.* * Magna eſt in hac ciuitate morientiū multitudo, eorum etiam, qui viuere
videbantur, magnus numerus propinquorum ſepelientiū, quoniam laudatur
Pſal. 9. peccator in deſiderijs animæ ſuæ, & iniquus benedicitur. De his dictum eſt a
Matth. 8. Dño: Dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos: Mortui mortuos ſepeliunt
(vt ait Greg 4. Mor. cap. 29.) quando
peccatores peccatorem fauoribus premunt. Qui enim peccantem laudibus
proſequuntur, extinctum ſub verborū
aggere abſcondunt. Et qui hoc faciunt
amici, aut conſanguinei ſunt, qui dare
operā potius debuerunt vt mortuus ſuſcitaretur, ſicut ſorores Lazari, quā vt
ſepeliretur. De quibus iure illud dicas:
Inimici hominis domeſtici erunt. Sed
Mat. 10. vrūt prius quā ſepeliant, quia eos, quos
poſtea in peccatis laudant, & adulationibus fouent, prius ſæpe ſuis conſilijs
pauidos, atq; hærentes in peccata grauiſſima impellunt, & igni concupiſcentiæ, atq; vitiorū concremandos tradūt.
Talis fuit Ionadab Amnoni filio Dauid.
2. Reg. 13. Erat, inquit, Amnon amicus nomine
Ionadab filius Semmaa fratris Dauid,
vir prudens valde. Quid ea prudentia

A vir, amicus, & conſanguineus, conſilij
dat adoleſcenti ſororē depereunti? Cuba ſuper lectū tuum, & languorē ſimula: cumque venerit pater tuus, vt viſitet te, dic ei: Veniat oro Thamar ſoror
mea, vt det mihi cibū, & faciat pulmentum, vt comedā de manu eius. Conſiliū
nefarius inceſtus conſecutus eſt. * Achi-
tophel, cuius conſilio maxime confide 38
bat Abſalom, rogatus quid agendū cen- 2. Reg. 16.
ſeret: Ingredere, inquit, ad concubinas
patris tui, quas dimiſit ad cuſtodiendū
domum, vt cum audierit omnis Iſrael,
B quod fœdaueris patrem tuum, roborentur tecum manus eorum. Atq; ita audita, immo & viſa eſt in ciuitate Domi- 1. Cor. 5.
ni fornicatio, & talis fornicatio, qualis
neque inter gentes, vt vxores patris
ſui aliquis haberet. Et quoniam cū huiuſmodi igni animæ inijciuntur, omnis
earum ornatus, ac decor perit, paucæque virtutes informes, & decurpatæ,
quaſi oſſa quædam ambuſta, relinquuntur, recte non niſi oſſa ad ſepeliendum
efferuntur. Sed habent ij, qui ſepeliunt,
alios, quorum opera iuuentur, adhærentes magis illis, quos ſepelire volūt,
C vt vxorem, famulos, turpeſque mulierculas, quæ ideo in domus penetralibus
eſſe dicuntur. Et quoniam adulatione,
illa pecuniam, & honores, & voluptates quærunt, alios, atque alios ſepelire cupiunt, ſemperque adiutores ſuos
rogant, numquid adhuc eſt penes te?
donec audiant, Finis eſt, id eſt, donec
neminem habeant, quem poſſint ſimulata laudatione decipere. * Pulchre
vero ſubijcit: *Et dicet ei, Tace, & non* 39
recorderis nominis Domini: quoniam cū
mortui deſunt ſepeliendi, id eſt, cum
non habent quibus adulentur, aut nihil adulatione proficiunt ſua, nec iam
D pecunias, & cetera emolumenta, quæ
ambiebant, aucupari poſſunt, in magnam impatientiam concitantur, ſunt
enim ciuitatis ſuperborum & ipſi ciues, & Deo ipſi iraſcuntur, ſeque mutuo cohortantur, vt nominis Dei non
recordentur, neque ei ſupplicent, quē,
vt ſuarum calamitatum auctorem oderunt. Continuo, ſi quid contra vota
accidit, aut iacturam mediocrem fecerunt, non agnoſcunt paterna verbera,
vt filij,

vt filij, ſed exardenſcunt ira, & dolore A
vehementius, & ſoluũt in blaſphemias
linguam, dicunt nihil ſibi à Deo iam eſ-
ſe ſperandum, cui res humanæ inuiſæ
ſunt, ipſumque percuſſurum domum
maiorem, atque minorem, id eſt, dele-
turum totum genus ſuum, penituſque
exciſurum non ſolum ſuperbos, & po-
tentes, qui ſunt domus maior, ſed eos
etiam, qui ſibi obſequuntur, & humi-
les, ac pauperes eſſe voluerunt, qui do-
mus minor ſunt, & templum atque ſa-
cerdotium habent, id eſt, rite Deum co-
lunt. De ijs enim qui verberibus peio-
Pſal. 139. res ſunt, dictum eſt: Cadent ſuper eos B
carbones, in ignem deijcies eos, in mi-
ſerijs non ſubſiſtent. Veniet (inquit in
eumdem locum Auguſtinus) illis mi-
ſeria, & non tolerant. Iuſtus autem ſub
ſiſtit, quomodo ille ſubſiſtit, qui dicit:
Rom. 5. Sed & gloriamur in tribulationib⁹ ſcien
tes quoniam tribulatio patientiam ope
ratur, patientia autem probationem,
probatio vero ſpem: ſpes autem non
confundit, quia charitas Dei diffuſa eſt
in cordibus noſtris, per Spiritum ſanctũ
qui datus eſt nobis. At vero ſuper illos
cum ceciderit aliqua preſſura, aliqua mi
ſeria, non ſubſiſtunt, cadunt. Quando C
enim tales patiuntur huiuſmodi preſſu
ras, non valent tolerare, decidunt in
iniquitates malas, quia traduntur à deſi
derio ſuo peccatori.

ALLEGORIA.

Hieronymus: Quidam iuxta anago-
gen domum magnam, & domum mi-
norem Iudaicum populum ſignificari
putant; & de gentibus Eccleſiam con-
gregatam. Illi enim magni propter pa-
tres vocantur, & legem, & prophetas:
nos minores, quia abſque teſtamento D
fuimus, & mandatis Dei, de quibus & in
Cant. 8. Cãtico legimus: Soror mea paruula eſt,
& vbera nõ habet. Quæ domus magna,
& parua in vnam Dei familiam congre
gata, ſi non habuerit diſciplinam, & Dei
mandata nõ fecerit, percutietur ruinis,
& ſciſſionibus. Quotieſcũque ergo vel
in perſecutionibus, vel in hæreſibus, &
ſchiſmatibus domus Dei, quæ eſt Eccle
ſia, corruit, atque laceratur, Dei percu-
tientis oſtendit manum, &c. Ego liben-
tius dicerem, domum maiorem, id eſt,
ſynagogam, percuſſam eſſe ruinis, quia
per incredulitatem cecidit vſque ad fi-
nem ſæculi non erigenda. Eccleſia ve-
ro eſt domus minor, quæ propter pec-
cata filiorum ſcinditur hæreſibus, &
ſchiſmatis.

HISTORIA.

Numquid currere queũt in petris equi, 40
&c. id eſt, Numquid poſſunt immutari
ri rerum naturę, vt equi currant per pe-
B tras, & rupes more auium, *aut bubali*,
id eſt, boues ſilueſtres iugum recipiant,
& arent? Hoc dico, quoniam vos re-
rum naturas quodammodo immuta-
tis: nam cum deberetis facere iudiciũ,
id eſt, opera pietatis, & iuſtitiæ, (vt
Mich. 6. explicabimus) vt populũ Dei
decebat; hæc, quæ Deo dulcia ſunt, ver
tiſtis in amaritudinem, id eſt, in pecca-
ta Deo amara: & pro fructu iuſtitiæ,
quem ferre debuiſtis, cum eius ſemina
à Deo accepiſſetis, tuliſtis abſynthium,
id eſt, olera amariſſima: בקר, quod
hic Babulus vertitur, omnem bouem
C ſignificat, tam domeſticum, quàm ſil-
ueſtrem, ideo poteſt & ita verti: Aut
arari poteſt in bobus? ſcilicet, per pe-
tras, & rupes. Sed quia in Heb. ita le-
gitur: Numquid current in petra equi?
Si arabit, (ſcilicet, aliquis) in bobus?
Hieron. non putauit ſubaudiendum in
petra, quoniam noua ſententia erat, &
quis bobus aratur, merito vertit, In bu
balis. Eſt enim bubalus ſilueſtris bos ni
ger, & paruus, ac retortis cornibus, par
uo pilo, paruaque cauda, ſed magna ve
locitate, quo nunc Italia abundat, & ad
plauſtra, atque ad arationem vtitur,
D olim eidem Italiæ ignotus, multoque
quam nunc ferocior, vt iugum nullo
modo reciperet.
Quã lætamini in nihili. Vel in idolis, 41
quæ nihil ſunt, vel in rebus huius ſæ-
culi, quæ cito cadunt, & pereunt, & in
veſtra potentia, quæ cito ab hoſtibus
proſternenda eſt. Hebræus: Qui læta-
mini in non verbo, id eſt, in ijs, quæ
non ſunt verbum, id eſt, res aliqua, ſed
mentes veſtras ludũt, & cum nihil ſint,
magnum

ṁagnum aliquid ſe eſſe ſimulant. In A
hoc etiam naturam rerum immutatis,
nam quod nihil eſt nulli lætitiam, aut
voluptatem afferre debet, vos autem
valde exultatis in rebus nihili. Quare
merito Symmachus tranſtulit: Qui læ-
tamini ἀλόγως, id eſt, ſine ratione vlla.

Qui dicitis: Nũquid non in fortitudine
Cornu. *noſtra aſſumpſimus nobis cornua.* Cornu
in ſcriptura vires, & potentiam ſigni-
ficat, quibus inimici repelluntur, & ven
tilantur, id eſt in altum proijciuntur,
& vincuntur, ſumpta à tauris, aut ſimi
libus animalibus, metaphora, quæ cor-
nibus ea, quibuſcum pugnant, tollunt, B
& ventilant pilam, ſicut de rhinocero-
te dixit Martialis:

In amphi *Quantus erat cornu, cui pila taurus erat?*
theatrum Et poſtea:
Cæſaris *Namque grauem gemino cornu ſic extu-*
Epigr. 9. *lit vrſum,*
Iactat vt impoſitas taurus in aſtra pilas.
Deutero. 33. Cornu rhinocerotis cor-
nua illius, in ipſis ventilabit gentes vſ
que ad terminos terræ. Pſalm. 43. In te
inimicos noſtros ventilabimus cornu.
Ex quo intelligitur illud Pſal. 17. Pro-
tector meus, & cornu ſalutis meæ, id
eſt, Tu mihi ſalutem, & victoriam de C
inimicis præbes. Et illud Lucæ 1. Et ere
xit cornu ſalutis nobis, id eſt, fortiſſi-
mum ducem, qui pro nobis pugnet, &
nos ſeruet, hoſteſque noſtros potentiſ-
ſime conterat. Tribuebant igitur ſibi
Iſraelitæ fortitudinem ſuam, qua ſæpe
hoſtesglorioſe vicerant, & in viribus
ſuis gloriabantur, ideo dicunt ſe in for
titudine ſua aſſumpſiſſe ſibi cornua. In
quo etiam naturam rerum immutabãt,
quoniam quod Dei erat, ſibi tribuebãt,
& putabant ſe feciſſe, quod facere non
poterant.

42 *Et conterent vos ab introitu Hemath vſ* D
que ad Torrentem deſerti. De Hemath
diximus num. 8. eſſe minorẽ Hemath,
quę poſtea dicta eſt Epiphania Syriæ, &
Hieronymi ætate appellabatur Em-
mas, terminuſq; erat terræ promiſſio-
nis verſus Syriam, ita vt egreſſis è ter-
ra promiſſionis verſus Syriam, aut Me
ſopotamiam, prima manſio eſſet He-
math, vt ait Hierony. Alter terminus
huic oppoſitus ad Meridiem erat Tor-

A rens deſerti. Itaque nullo modo dubi-
tare poſſumus quin hæc vniuerſis duo-
decim tribubus dicantur, ex que nomi-
ne domus Iſrael nunc quidem intelli-
gantur, quoniam his duobus terminis,
vt ſtatim demonſtrabimus, non decem
tantum tribus, ſed etiam duæ, conclu-
debantur. Prædicitur igitur Iſraeli va-
ſtitas ab Aſſyrijs inferenda, Iudæ vero,
& Beniamim ea, quam poſt aliquos an-
nos à Chaldæis pertulit: Torrentem
vero deſerti Hieronymus affirmat eſſe
riuum Nili, ſiue torrentem de eremo
venientem, qui inter Rhinocoluram
B & Peluſium vrbẽ Ægypti in mare in-
greditur. Cui ſententiæ non defuit qui
refragaretur, ac torrentem velit eſſe
Maionam, quo terminatur tribus Si-
meonis, totumque regnum Iſraelita-
rum. Idque hoc argumento, quod ſcri-
ptura limites regni Iſraelitici ponat
Dan, & Berſabe, quæ eſt in tribu Si-
meonis iuncta Maionæ torrenti diſtans
nimis a Rhinocolura, vt ex tabulis Ge
ographicis intelligitur. * Sed quis non 43
videat multo magis credendum eſſe in
hac re Hieronymo, teſti oculato, quã
vniuerſis tabulis recentiorum, quarum
C aliquam auctor iſte ſecutus eſt? Vt ergo
rem difficilem, & ad multorum loco-
rum intelligentiam neceſſariam recte
teneamus; & ſciamus Auſtralem Iudæę Terminus
terminum, qui Aquilonari, vbi eſt He Auſtralis
math, aduerſus eſt, tres habere confi- Iudææ.
nes prouincias, Ægyptum, Idumæam,
& terram Moab. Ex his Ægyptus eſt
magis Occidentalis, & ei Orientem
verſus iungitur Idumæa, Idumææ ter-
rę Moab iungitur verſus eumdẽ Orien
tem. Idumæa, & terra Moab vſque ad
deſertum illud magnum protendũtur,
in quo filij Iſrael peregrinati ſunt, vbi
D eum neque ab Idumæis, neque à Moa-
bitis trãſitum in terram promiſſam ob-
tinere poſſent, coacti ſunt in Meridiem
deflectere, & per Orientale latus in-
grediendi victis regibus Og, & Sehon,
quorum regna Iordanis interfluens di
ſiungebat ab Ortu à terra Chanaan.
Inde Ptolem. lib. 5. Geograph. cap. 16.
Iudæã docet ab Occaſu terminari par-
te Ægypti, quæ deinceps ad mare vſq;
Mediterraneum protenditur. In hoc
Ægypti,

Ægypti, Iudææque confinio torrens, A
ſiue fluuiolus in mare ingreditur, quem
Torrẽs de- Propheta noſter vocat Torrentem de-
ſerti, ſiue ſerti à vaſta ſolitudine eiuſdem loci, vt
Occiden- ſtatim indicabimus, Lxx. autem ver-
tis. tunt, Torrentem Occidentis, quoniã
per Occidentale illud Iudææ confiniũ
in mare Noſtrum influit. Hunc ſæpe
Torrens ſcriptura vocat Torrentem Ægypti,
Ægypti. diſterminat enim terram tribus Iudæ,
ad quam etiam Palæſtinorum vrbes ex
Dei promiſſione pertinebant, ab Ægy-
pto, & ſemper terminus Iudææ, to-
tiuſque terræ promiſſionis conſtitui- B
tur, vt Numero 34. Ibitque per gyrum
terminus ad Aſemona vſque ad Tor-
rentem Ægypti, & Magni maris litto-
re finietur. Et Ioſue. 15. de ſorte Iu-
da: Atque inde pertranſiens in Aſe-
mona, & perueniens ad Torrentem
Ægypti. eruntque termini eius mare
Magnum, hic erit finis Meridianæ pla-
44 gæ. * Nec putandum eſt torrentem
hunc in Iudææ finibus oriri, inde-
que curſu ſuo in mare influere, vt mul-
ti exiſtimare poſſent, eſt enim vnus è
Nili riuis, quod aperte docet ſcriptura
Ioſue. 13. Terraque latiſſima derelicta C
eſt quæ nec dum ſorte diuiſa eſt. omnis
videlicet Galilæa, Philiſthijm, & vni-
uerſa Geſſuri. A fluuio turbido, qui irri-
gat Ægyptum vſque ad terminos Ac-
caron contra Aquilonem. Fluuius tur-
bidus eſt Torrens Ægypti, qui, vt ſæpe
diximus, terminus eſt Iudææ. In Hebr.
autem eſt מן השחור, id eſt, A flumine
Sihor Ni- Sihor, quod eſt Nilus, vt recte cõfirmat
lus. in eum locum Andreas Maſius ſubſcri-
bens Hebræorum ſententiæ, cui etiam
ſubſcribũt Vatablus, & Lyranus, & alij.
Nam Iere. 2. ſcriptum eſt. Et nũc quid
tibi vis in via Ægypti, vt bibas aquas D
turbidas? In Hebr. eſt: Vt bibas aquas Si-
hor. Erenim in via etiã Ægypti, id eſt,
in ipſo ingreſſu Ægypti, bibebãt aquas
Nili, id eſt, illius fluuioli è Nilo deriua-
ti. Quo in loco Hiero. Pro Sihor, in-
quit, nos turbidam interpretati ſumus,
quod verbũ Hebraicum ſignificat, prô
quo communis editio habet Gehon.
Quia ergo ſupra filios Memphis, & Ta-
phnis poſuerat, nunc manifeſtius ipſam
Ægyptum nominat. Nulliq; dubium,

quin Nilus turbidas aquas habeat, &
quod fluuium Aſſyriorum Euphratem
ſignificet (videlicet cum ait ſtatim pro-
pheta: Vt bibas aquam fluminis) dicen-
te ſcriptura quod repromiſſionis terra
ſit à Torrente Ægypti vſque ad fluuiũ
magnum Euphratem. Ex his Hierony-
mi verbis videmus Sihor eſſe Nilum,
qui in communi tranſlatione vocatur
Gehon, quo nomine Nilus deſignatur
ex omnium ſententia Gen. 2. Commu-
nis autem editio, dicebatur tranſlatio
Lxx. non ſatis correcta, qua tunc multi
vtebantur, vt idem auctor eſt in epiſ. ad
Suniam, & Fretelam. Simul etiam do-
cet, cur Nilus Sihor dictus ſit, quia tur-
bidas aquas habet: nam Sihor turbidũ,
nigrumque ſignificat, & ab aquis limo
turbidis Nilus μέλας, id eſt, niger di-
ctus eſt etiam à Græcis. Sed redeo ad
verba Ioſ. 13 vnde digreſſus ſum. Vbi 45
in Hebr. eſt: A Sihor, qui eſt ſuper faciẽ
Ægypti, pro quo Hiero. vertit: A flu-
uio turbido, qui irrigat Ægyptũ, Lxx.
dixerunt, A ſolitudine, quæ eſt è re-
gione Ægypti. Itaque vbi torrens hic
in mare ingreditur, eſt magna ſolitu-
do, & propterea vocatus eſt à Prophe-
ta noſtro Torrens deſerti. Inde etiam
Ioſu. 1. A deſerto, & Libano vſque ad
fluuium magnum Euphratem. Pro quo
dictum eſt Gene. 15. Semini tuo dabo
terram hanc a fluuio Ægypti vſque ad
fluuium magnũ Euphratem. Videmus
conſonare ſibi mutuo ſcripturam, &
longe ab ſcopo aberraſſe auctorem il-
lum, qui aduerſus Hieronymum ſtatuit
Prophetam loqui de torrente neſcio
quo, quem ipſe Maionam vocat. Me-
titi autem ſcripturam longitudinẽ ter-
ræ promiſſionis à Dan vſque Berſabe,
nihil refert, cum metiatur etiam ab in-
troitu Hemath ad Torrentem Æ-
gypti, Num. enim 34. poſito Auſtrali ter-
mino in Torrente Ægypti, poſtea ait
Moyſes: Porro ad Septentrionale pla-
gam à mari Magno termini incipient
peruenientes vſque ad montem altiſſi-
mum, à quo venient in Hemath. Et Io-
ſue. 13. A fluuio turbido, qui irrigat
Ægyptum, &c. Libani quoque regiõ
contra Orientem à Behaldad ſub mon-
te Hermõ, donec ingrediaris Hemath.
Deni-

A Denique apertiſſima verba ſunt.3.Reg.
8. Fecit ergo Salomon in tempore illo
feſtiuitatem celebrem, & omnis Iſrael
cum eo, multitudo magna ab introitu
Hemath vſque ad riuum Ægypti. In-
telligamus tamen eum dicitur in his lo-
Introitus Hemath. cis omnibus: Ab introitu Hemath, non
eſſe ſenſum, ex quo intratur in vrbem
Hemath, ſed introitum Hemath vo-
cari extremitatem illam Aquilonarem
terræ ſanctæ, ex qua iam in agrum, at-
que in ditionem Hemath introire in-
cipiebant qui pergebant verſus Aqui-
lonem, nam Hemath non erat vrbs ter-
ræ promiſſionis, ſed Syriæ Damaſci.
B Iere. 49. Ad Damaſcum. Confuſa eſt
Hemath, & Arphad, quia auditum peſ-
46 ſimum audierunt. * Locus iam videtur
abunde explicatus, niſi quod Hieron.
(vt quidem Maſius putauit in cap. 13.
Ioſue) cenſet hunc torrentem non eſ-
ſe Nili partem, ſed alium quemdam flu
uiolum inter Rhinocoluram, & Pelu-
ſium Ægypti vrbem in mare influen-
tem, terramque Iudææ ab Ægypto ſe-
parantem. Referam Hieronymi verba,
vt etiam liqueat eumdem illi torrentē
eſſe, qui modo Torrens deſerti, in alijs
autem locis Torrens Ægypti nomina
C tur. In epiſtola ad Dardanum de termi
nis terræ ſanctæ inquit: A torrente Æ-
gypti, qui eſt Rhinocoluræ. Et poſtea:
Quod ſi obijcias terram repromiſſio-
nis dici, quæ in Numerorum volumine
continetur, à Meridie maris Salinarum
per Sina, & Cadesbarne vſque ad Tor
rentem Ægypti, qui iuxta Rhinocolu-
ram mari Magno influit, &c. Et hunc lo
cum Prophetæ exponens ait, Ab in-
troitu Hemath vſque ad Torrentem
deſerti, id eſt, ab Hemath vſque ad Rhi
nocoluram. Verum autem eſſe quod
D Hiero. ait nemini dubium eſſe poterit,
qui veram locorum deſcriptionem te-
nuerit. Sed admonendus eſt lector, cor
rupte & in quibuſdam Hiero. locis, &
in Ptolemæo, & in multis alijs libris le
gi Rhinocorurtam, cum Rhinocoluram
dici ipſa nominis etymologia de mon-
ſtret. Nomen enim inde habet (vt au-
ctor eſt Strabo lib 16. in medio) quod
homines malefici præciſis naribus à re-
ge quodam Æthiopum, qui in Ægy-

A ptum venerat, in ea collocati ſunt, ho-
die Pharamicam dici putant quidam.
* Eam Plin. lib. 5. c. 13. extimam Iudææ 47
ponit. Ptolemæus Anthedonem vrbē
in fine Iudeę collocat, à qua tribus, aut
quatuor leucis diſtat Chinocolura ex
eiuſdem ſupputatione. Strabo autem
loco iam à me indicato, ſupra magnum
Peluſiacum Nili oſtium aliud paruum
facit verſus Iudæam, à quo ad magnum
vſque ſtadiorum trecētorum ſit inter-
uallum. Et Iudæam ad Caſium vſque
montem producit, cui adiuncta eſt Rhi
nocolura, à qua Peluſiū Ægypti vrbs,
quę hodie Damiata dicitur, diſtat vnius
B diei itinere, & ſemis, vt ex Ptolemæo
intelligi poteſt lib. 4. Geog. c. 5. Illud er
go paruum Nili oſtium ſupra Peluſia-
cum inter Peluſium, & Rhinocoluram
in mare ingreditur: ex quo liquet verā
eſſe Hieronymi ſententiam, Torren-
tem deſerti, ſiue Ægypti, inter Rhino-
coluram, & Peluſium in mare influe-
re. Quod autem Maſius dixit hunc tor-
rentem Hieronymo non eſſe Nili par-
tem; aut huius loci commentarium,
quem modo interpretamur, non vidit,
aut oblitus eſt: ita enim Hiero. ſcripſit:
Ab Hemath vſque ad Rhinocoluram,
C inter quam, & Peluſium riuus Nili, ſi-
ue torrens de eremo veniens mare in-
greditur. Quidam opinati ſunt Torren
tem Ægypti vocari Rhinocoluram,
cum id non torrentis nomen ſit, ſed vr
bis, vt probauimus.

TROPOLOGIA.

Quam pulchre Deus naturam re- 48
rum quodammodo immutat in no- Deus pulchre naturam quaſi immutat in hominibus.
bis, ſed in melius, dum efficit, equi vt
currant in petris, & aut in bubalis?
D Equi nos ſumus ad libidinem, & ad car
nis voluptates propenſi, ſicut equus, &
mulus, quibus non eſt intellectus, ſed
vbi frenum diuinę legis ore recipimus,
& Chriſtum habemus ſeſſorem, tunc
per petras currimus, id eſt per viam
anguſtam, quæ tendit ad vitam, aſpe-
ram, & multis difficultatibus impedi-
tam, quam antea ne videre quidē ſuſti-
nebamus, adeo naturæ noſtræ repugna
re videbatur. Ita ille currebat qui ait;

Pſal. 118. Viam mandatorum tuorum cucurri,
cum dilataſti cor meum. Et Iſaias hanc
mutationem dexteræ excelſi admira-
Iſai. 63. tur: Qui eduxit eos per abyſſos, quaſi
equum in deſerto non impingentem.
An non per abyſſos eduxit nos, quan-
do ex profundo peccatorum quaſi ſub-
merſos eduxit in lucem gratiæ ſuæ? Era
mus, & bubali, qui liberi ferebamur in
deſideria carnis, & iugum eiuſdem le-
gis diuinę detrectabamus: ſed nos Deus
ſpiritu ſuo edomuit, & arare docuit id
eſt, ſpe futurorum præmiorum labo-
rare, nec attendere præſentia, quomo
do dictum eſt Hoſ. 10. Aſcendam ſuper
Ephraim, arabit Iudas, confringet ſibi
ſulcos Iacob. Vt ſuo loco expoſuimus.
3. Reg. 4. Ideo regnante Salomone multi buba-
li capiebantur, poſtquam enim Chri-
ſtus miſit venatores, de quibus ſcriptũ
eſt Iere. 16. Mittam eis multos venato
res & venabuntur eos de omni monte,
& de omni colle, & de cauernis petra-
rum: tunc capti ſunt bubali multi, nõ
vt occiderentur, ſed vt ceruicem ſua-
ui iugo Euangelij ſupponentes arare
docerentur. * Sed nos conuertimus in
49 amaritudinem Dei iudicium, quia bo-
nis operibus, quæ per Dei gratiam fe-
cimus, ſuperbimus, & Deo diſplicemus,
& fructum iuſtitiæ natura ſuauiſſimum
vertimus in abſynthium: eo enim tem-
pore ſuperbi ſumus, cum humiliores eſ
ſe debebamus. Quod explicat cum ait:
2. Cor. 3. *Quia lætamini in nihili* Lætamini in vi-
ribus veſtris, cum non ſitis ſufficientes
cogitare aliquid à vobis quaſi ex vobis
ſed ſufficientia veſtra ex Deo ſit. Læta-
mini in operibus veſtris bonis, quæ ci-
to per ſuperbiam perduntur, à qua in
alia, atque alia peccata deturbamini.
Ille certe non lætabatur in nihili, qui
Iob. 31. dicebat: Si oſculatus ſum manum me-
am ore meo, quæ eſt iniquitas maxi-
ma, & negatio contra Deum altiſſimũ.
Manum ſuam oſculatur ore ſuo (vt ait
Gregor. 22. Mora. cap. 10.) qui laudat,
quod facit, & teſtimonio propriæ locu
tionis ſibi virtutem tribuit operationis.
Qua in re quis deſpicitur, niſi is, qui
ipſa operandi munera largitur? Vnde
& protinus ſubdit: Quæ eſt iniquitas
maxima, & negatio contra Deum al-

A tiſſimum. Liquet enim quia illum ne-
gat, cuius deſpecta gratia ſibi vires bo-
ni operis arrogat. Recte ergo dixit:
*Quoniam conuertiſtis in amaritudinẽ iu-
dicium, & fructum iuſtitiæ in abſyn-
thium*. Sed apertius etiam loquitur in
eo, quod ait: *Numquid in fortitudine
noſtra aſſumpſimus nobis cornua?* * Quã 50
deploranda dementia? Vnde filijs Adã Superbi
cornua, vt pugnent aduerſus princi- de mẽtes
pes, & poteſtates, aduerſus mundi re- ſunt, qui
ctores tenebrarum harum, contra ſpi- ſibi tribu-
ritualia nequitiæ in cœleſtibus? Non unt quod
erant illi cornupetæ ab heri, & nudius Dei eſt.
B tertius, ſed petebantur cornu Diaboli,
& ventilabantur in omnia peccata, niſi
Dei gratia addiuuarentur. Tauri ſibi
videntur, & in poteſtate Diaboli ſunt
ſicut agni inermes, & imbelles, ſicut
Hoſ. 4. de filijs Iſrael capiendis ab Aſſy
ris ſcriptum eſt. Nunc paſcet eos Do-
minus, quaſi agnum in latitudine, id
eſt, ſinet inimicos eis dominari in ter-
ra lata, & ſpacioſa, quaſi agnis imbelli-
bus. Nam in via lata, quam ipſi diligũt,
Diabolus eos in poteſtate ſua retinet, à
qua liberari non poſſunt niſi eos Dei
gratia liberauerit. Cornua, quæ nobis Cum eſſe
C nos aſſumimus illa ſunt, quæ parante rimus ſi-
Achab rege Iſrael expeditionem in Ra bia, peri-
moth Galaad, aſſumpſit Sedecias pſeu- culoſius
dopropheta filius Chanaana. Fecit ſagittis
enim ſibi cornua ferrea, & ait: Hæc di- Diaboli
cit Dominus. His ventilabis Syriam. percuti-
Aſcendit Achab Michæa propheta Dei mur.
vetante. Sed quis pugnæ illius exitus? 3. Reg. 22.
Commiſſum eſt prælium in die illa, &
rex ſtabat in curru ſuo contra Syros, &
mortuus eſt: vir enim quidam tedendit
arcum in incertum ſagittam dirigens,
& caſu percuſſit regem Iſrael inter pul
monem, & ſtomachum. Deceptus eſt
D infelix rex, quoniam egreſſus eſt ſpiri-
tus malus coram Domino dicens: Egre
diar: & ero ſpiritus mendax in ore om
nium prophetarum eius. Et dixit Do-
minus. Decipies, & præualebis, egre-
dere, & fac ita. * Sedecias iuſtitia Do- 51
mini vertitur, & iuſtitiam ſignificat,
quæ eſt in nobis, ſed Dei eſt potius,
quàm noſtra, quia noſtris viribus com-
parari nullo modo poteſt. Eſt autem
filia Chanaana, id ẽ, negotiationis, quia
vt gra-

vt gratiam Dei habeamus negotiatio- A
ne, & commutatione quadam obtine-
mus, abijcientes voluptates ſæculi,eaſ-
que cum corde noſtro Deo offerentes.
Cum autem hęc iuſtitia noſtra auctoris
ſui oblita viribus ſuis fidit, & putat ſa-
tis ſibi in ſe eſſe præſidij, vt aſcendat in
Ramoth Galaad, id eſt in excelſo vir-
tutum, Ramoth enim excelſa dicũtur,
& Syrios ventilet, id eſt, tentationes
peccatorum facile ſuperet, tunc pſeu-
dopropheta fit, nobiſque mentitur,
quia egreſſus ſpiritus mendax eam de-
cipit manuſque cum hoſtibus conſeren
tes ſagittis Diaboli ſternimur, & igno- B
minioſe ſuperamus, ac cornua noſtra
Iere.48. confringuntur. Abſciſſum eſt (inquit
Propheta) cornu Moab, & brachium
eius contritum eſt, ait Dominus. Qua-
re? Audiuimus ſuperbiam Moab, ſuper-
bus eſt valde, ſublimitatem eius, & ar-
rogantiam, & ſuperbiam, & altitudinē
Pſal.74. cordis eius Nimirum ſcriptum eſt: Et
omnia cornua peccatorum confringā,
& exaltabuntur cornua iuſti. Iuſtus eſt,
qui reddit vnicuique quod ſuum eſt,
Deo fortitudinem, ſibi imbecillitatem,
& ait: Non autem ego, ſed gratia Dei
Pſal.43. mecum. Et, In te inimicos noſtros ven- C
tilabimus cornu, & in nomine tuo ſper
nemus inſurgentes in nos. Quoniam
igitur in eos, qui alienis bonis ſuper-
biunt, Deus agmen vitiorum irruere
ſinit, vt penitus conterantur, & ſpolien
tur fructu bonorum operum, atque ita
infirmitatem agnoſcant ſuam: recte in-
quit per Prophetam noſtrum Domi-
nus: Ecce enim ſuſcitabo ſuper vos do-
mus Iſrael gentem, & conteret vos ab
introitu Hemath vſque ad Torrentem
deſerti. Hemath murus transfertur, vt
ait Hier. & charitatem ſignificat, quæ
murus eſt, & cuſtos omnium virtutum. D
In Torrente autem deſerti, qui Iudæā
ſegregat ab Ægypto, recte fidem intel-
ligimus, quia fidelis populus ab infide-
libus ſecernitur. Irruentibus ergo vi-
tijs perit primum charitas, ac deinde
paulatim ceteræ virtutes, vt fides ſola
maneat, aut certe dum non omnino
pereunt, informes manent, & fructu
bonorum operum carent.

CAP. VII.

HAec oſtendit mihi dominus Deus: & ecce fictor locuſtæ in principio germinantiũ ſerotini imbris, & ecce ſerotinus poſt tonſionē regis. Et factũ eſt: cum conſummaſſet comedere herbam terræ, dixi: Domine Deus propritius eſto obſecro: quis ſuſcitabit Iacob, quia B *paruulus eſt? Miſertus eſt Dominus ſuper hoc: Non erit, dicit Dominus. Hæc oſtendit mihi Dominus Deus: & ecce vocabat iudicium ad ignem Dominus Deus, & deuorauit abyſſum multam, & comedit ſimul partē. Et dixi. Domine Deus, quieſce obſecro: quis ſuſcitabit Iacob, quia paruulus eſt? Miſertus eſt Dominus ſuper hoc: ſed & iſtud non erit, dicit Dominus Deus. Hæc* C *oſtendit mihi Dominus Deus: & ecce Dominus ſtans ſuper murum litum, & in manu eius trulla cęmētarij. Et dixit Dominus ad me? Quid tu vides Amos. Et dixi Trullam cæmētarij. Et dixit Dominus, Ecce ego ponam trullam in medio populi mei Iſael: nō adijciam vltra ſuperinducere eum. Et demolientur excelſa idoli, & ſãctificationes Iſrael deſolabuntur: & conſurgam ſuper* D *domum Ieroboam in gladio. Et miſit Amaſias ſacerdos Bethel ad Ierobobam regem Iſrael, dicēs: Rebellauit contra te Hamos in medio domus Iſrael: non poterit terra ſuſtinere vniuerſos ſermones eius. Hæc enim dicit Hamos, In gladio morietur Ierobobam, & Iſrael captiuus*

A *migrabit de terra ſua. Et dixit Amaſias ad Hamos. Qui vides, gradere, fuge in terram Iuda: & comede ibi panẽ, & prophetabis ibi. Et in Bethel non adÿcies vltra vt prophetes: quia ſanctificatio regis eſt, & domus regni eſt. Reſponditque Hamos, & dixit ad Amaſiam. Nõ ſum propheta, & nõ ſum filius prophetæ: ſed armẽtarius ego ſum vellicans ſycomoros. Et tulit me Dominus, cum ſequerer gregem: &* B *dixit Dominus ad me, Vade, propheta ad populum meum Iſrael. Et nunc audi verbum Domini. Tu dicis, Non prophetabis ſuper Iſael, & non ſtillabis ſuper domum idoli. Propter hoc hæc dicit Dominus, Vxor tua in ciuitate fornicabitur, & filÿ tui & filiæ tuæ in gladio cadent, & humus tua funiculo metietur: & tu in terra polluta morieris, & Iſrael captiuus migrabit de ter-* C *ra ſua.*

HISTORIA.

3 *Hæc oſtendit mihi Dominus Deus. Et ecce fictor locuſtæ.* Quod verbis ante prænuntiauerat de futura captiuitate, nũc ſibi per viſionem oſtenſum dicit, vt magis moueat eadem crebrius inculcando, & præſertim viſionem referendo: vehementius enim quodammodo incitant animos auditorum quæ viſa narrãtur à prophetis, quam quæ audita, quoniam ſimilitudines rerum, & quæ ſunt D in viſione, propriores rebus ipſis ſunt quàm verba. Si quis autem miratur toties eadem dici à prophetis, meminerit diuerſis illa temporibus fuiſſe dicta, licet ſimul ſcripta videantur, vt diximus in Hoſ. 1. cap. n. 14. Vidit igitur ſanctus Hamos propheticis oculis, & imaginaria viſione quendam magnam locuſtarum multitudinem producentẽ. Singu-

Cur eadẽ ſæpe dicãtur in prophetis.

A la ſunt obſcura, & ſunt ſingula ordine explicanda, in quibus mira eſt expoſitorum varietas, maxime recẽtiorum: ego ea ex vetuſtioribus decerpam, quę probabiliora videbantur, addamque, vt potero, ſi quæ deſiderabuntur. Atque hoc in primis, cur non conditor, aut productor locuſtæ, ſed fictor dicatur Deus, de eo enim loquitur. Rupertus fictorem dici putat Deum propter rerum ipſarum exiguitatem, id eſt, locuſtarum, ſiue hominum in eis ſignificatorum. Sed ſi vocem Hebraicam intueamur, facile veritas intelligitur, eſt enim יוצר, quod, vt B Zach. 11 latius, ſi Deus dederit, explicabimus, ſignificat plaſten, id eſt formatorem, qui ex ligno, aut ære, aut ſimili materia quippiam facit. * Sæpe etiam figulum ſignificat, vt Iſa. 29 Quaſi ſi lutum contra figulum cogitet. Thren. 4. Quomodo reputati ſunt in vaſa teſtea, opus manuũ figuli? Sic fingere apud Latinos, quãuis proprie ſit figurã imponere ſicut facie imponere faciẽ, vt tradidit M. Varro li. 5. de lingua Latina prope finẽ, vſu accommodatũ eſt ad eos, qui è terra aliquid faciũt. Plinius li. 35. c. 12. Laudat & Praxitelem, qui plaſticen matrẽ ſtatuariæ, ſcalpturaræque, & cælaturæ eſſe dixit, & cũ eſſet in omnibus his ſummus, C nihil vnquam fecit antequam finxit. Hinc figuli dicti & fictores, ſicut & Græcis plaſta, & plaſticæ, id eſt, ars figulorum, vt ex verbis Plinij, quæ retuli, intelligitur. Et quoniã figulo, qui in molli, & facili materia operatur, facile eſt vaſa, vel magna, vel parua, hac, vel illa figura formare, poteſt etiam innumera, ſi velit facere, non enim deeſſe poteſt terra vnde faciat: merito Deum fictorem locuſtæ, id eſt, locuſtarum, appellauit, vt ſignificaret eum multas, magnaſque locuſtas producere, per D quas magna quædam calamitas indicaretur. Quidam contra Hebraicorum voluminum fidem גבי legendum putat, quod exactores ſignificat non גבי, locuſtam ſignificat. Sed pugnat eius interpretatio cum Lxx. interpretibus, cum Chaldæo, cum recentioribus, & cum lectione Hebræorum quam auctor idem magni vbique facit. Eodem vocabulo his vſus eſt, Nahum capit. 3.

2

Fingere.
Facere.

3

vbi

vbi non habemus: Et paruuli tui, quaſi locuſtæ locuſtarum, vbi locuſtas etiam verterunt Lxx. & Chaldæus.

3 *In principio germinantium ſerotini imbris.* Serotinus imber extremo Aprili decidit, vt fructus ad maturitatem perducat, vt diximus Hoſ. 6. numer. 10. & 11. Significat ergo tempus, quo omnia germinant, & omnium rerum abundantiam arbores, & ſegetes pollicētur: quando ſcilicet iam iam caſurus expectatur ſerotinus imber. Locuſtarũ multitudo ſignificat Aſſyriorem exercitũ, (vt recte ait Rup.) qui paulo poſt hanc prophetiam, id eſt, quarto anno regni Ezeciæ, duce Salmanaſare rege venit in terram decem tribuũ, eaſq; penitus vaſtauit, & in terram ſuam tranſtulit 4. Reg. 18. Hoc autem factum eſt in principio germinantiũ ſerotini imbris, id eſt, quando Iſrael poſt multas clades ab hoſtibus acceptas germinare incipiebat & in magnam ſpem ſui iterum reparandi erigi videbatur. Etenim, vt ibidem ſcriptum eſt, iam rex Iſrael rebellare aduerſus Aſſyrios, tributaq; illis minime reddere moliebatur, quæ ante ſoluebat. Ex quo perſpicuum fit multum eo tēpore vites, & opes Iſraelitarum increuiſſe. Quod autem Pagninus, & Vatablus nolunt hic לקש ſerotinum imbrem, ſed ſerotinam herbam intelligi, non habēt vnde probrare poſſint: ego quod eſt in noſtra tranſlatione, ſi nihil aliud haberem, ex Hieronymo probarem, cũ quo noui Hebræi in Hebraicæ linguæ peritia nulla modo conferēdi ſunt. Sed probat etiã nominis cognatio cũ מלקוש, (quod nihil à לקש differt, niſi quod cum מ cōponitur,) ipſis confitentibus ſemper pluuiam ſerotinam ſignificet.

4 *Et ecce ſerotinus poſt tonſionem regis.* Regem intelligit Salmanaſarem, qui & rex magnus Aſſyriorũ dicebatur, & per Antonomaſiã rex abſolute vocabatur, quoniam potentiſſimus erat. Hoſ. 5. Et miſit ad regem vltorem. Poſt hanc igitur cladem decem tribuum, quam tonſionem vocat, vt perſtet in metaphora locuſtarum, quæ ſpicas tondent, venit ſerotinus imber, & florebat populus Dei, & ſemen Iacob repullulabat regnante Ezecia, & Deo populum ſuũ
A augente atque locupletante.

Et factum eſt cum conſummaſſet. Cum eadem locuſta vniuerſa conſumpſiſſet, id eſt, cum iterum exercitus Aſſyriorũ duce Sennacherib paulo poſt, id eſt, decimo quarto anno regni Ezeciæ, conſummaſſet terram, id eſt, terram duarũ tribuum, quæ reliqua fuerat, ſimiliter vaſtaſſet, ita vt ſola Ieruſalem maneret, vt videmus. 4. Reg. 18. *Dixi,* miſericordia tantæ vaſtitatis commotus: Propitius eſto Domine populo tuo, & ſaltem has reliquias multitudinis filiorum Iſrael conſerua, ne penitus extin-
B guantur.

Quis ſuſcitabit Iacob. Si tu eum proſternis, quis eriget? Paruulus eſt Iacob, & crebra hoſtium incurſione deletus, & duæ tribus, quæ remanſerant, magna ex parte afflictæ, atque direptæ ſunt, vnde poterit populus tuus excitari, ſi modo ad reliquias vſque extinguas?

Miſertus eſt Dominus. Meis precibus placatus, atque aliorum prophetarum, promiſit ſe nō omnino deleturum reliquias Iſrael. Atque ita magna plaga accepta Sennacherib cum dedecore in domum ſuam reuerſus eſt, vt legimus
C 4. Reg. 19.

5 *Et ecce vocabat iudicium ad ignem.* Secunda viſio eſt de Nabuchodonoſor rege Babylonis, qui duas tribus poſt Ezeciæ regnum in priſtina peccata relapſas tandem captiuas in Babyloniam abduxit, & vrbe, templumq; ſuccendit. Hebraica apertiora ſunt, ita enim habent: Et ecce vocabat ad iudicium in igne Dominus Deus, id eſt, vocabat duas tribus Deus ad iudicicium, vt eas increparet, & puniret per ignem, iudicium vocat רב quod increpationem, & punitionem ſignificat, vt in expoſi-
D tione initij ſecundi ca. Hoſeæ diximus latius. Sed quoniam באש poteſt verti, In igne, vt apud Lxx. vel, In ignem, aut, Ad ignem, vt in noſtra tranſlatione, ſenſus vtroq; modo eſt idē, accerſiuit Deus, & attulit iudicium, id eſt, punitionem, ad ignem, id eſt, vt vrbs templumque igne Chaldæorum arderent.

Et deuorauit abyſſum multam. Abyſſus (vt inquit Damaſc. lib. 2. de fide c. 9) eſt aqua plurima, cuius finis incompre- Abyſſus.

Dd 3 henſi-

henſibilis eſt hominibus. Gen. 1. Et tenebræ erant ſuper faciem abyſſi Ex. 15. Abyſſi operuerunt eos, deſcenderunt in profundum, quaſi lapis. Hinc metaphorice, & Hyperbolice abyſſus multa dicitur quidquid magnitudine, aut multitudine, aut etiam profunditate tantum eſt, vt non videatur poſſe pertranſiri, vt Pſal. 35. Iudicia tua abyſſus multa. Quoniam ergo multas prius vrbes victorum igne flagraſſe credibile eſt, ac deinde incenſa Ieruſalem incredibilis domorum, & opum, & pretioſiſſimæ ſupellectilis multitudo conſumpta eſt, dixit: *Et deuorauit abyſſum multam*, id eſt, infinitatem quandam rerum.

6 Et *comedit ſimul partem.* id eſt, templum vt ait Hier. quod pars, & hæreditas erat ipſius. Dei Chaldæus: Et conſumpſerat hæreditatem.

Quieſce obſecro. Non dixit, Propitius eſto, vt prius cum nihil dum Ieruſalem paſſa fuerat, ſed, Quieſce, quoniam ardente vrbe metropoli, & templo, totũ genus Iſrael periturum videbatur.

Sed & iſtud non erit. Nec nunc totum genus delebo, multi enim ſeruabuntur, & poſt LXX. annorum captiuitatem iterum ad patrias ſedes reuertentur.

ALLEGORIA.

In his filiorum Iſrael calamitatibus rectè illæ intelliguntur, quæ Eccleſiam vehementer afflixere. Primum tyranni Eccleſiam depopulari cœpere, & ſubuerterunt multorum fidem: ſed cũ his quieſcentibus pace per Conſtantinum Magnum Chriſtianis reddita, & templis per loca Romani imperij ex ædificatis noua fidelium ſoboles vbiq; germinaret, Arrius, & alij hæretici, quaſi locuſtæ lætas fruges corroſere. Poſt hanc tonſionem regis filiorum ſuperbiæ, id eſt, Diaboli, Dominus de cœlo dedit benignitatem, & miſit imbrem gratiæ ſuæ, & terra noſtra dedit fructũ ſuum, ſedatoque bona ex parte hæreticorum tumultu florebat iterum pietas, & religio, tunc aliæ locuſtæ excitatæ ſunt, id eſt, impius, & ſacrilegus apoſtata Mahometes, cum magna turpiſſimorum hominum multitudine, ac Eccleſiæ non ſolum vrbes, ſed regna etiam, & prouincias multas, atq; magnas adedemerunt, vniuerſamque herbam terræ conſumpturæ videbantur, niſi ſancti clamaſſent, ad Dominum, ne omnino diſperderetur Iacob, qui paruulus erat.

7 * Deinde creſcentibus peccatis, & vitiorum furore per populum Dei graſſante vocauit Dominus iudicium ad ignem, id eſt, voluit populum ſuũ igne punire paſſuſq; eſt teterrimum omniũ virtutum hoſtem Lutherum ſæuire, atque incendium maximum ſuſcitare, quod deuorauit abyſſum multam cum ſectis innumeris, quæ inde paulatim exortæ ſunt, id eſt, incredibilem numerũ ciuitatum, & principum, & comedit ſimul partẽ id eſt, hæreditatem Domini magis peculiarem, turbam, inquam, religioſorum hominum, ſacrarumque virginum, quos è ſacris domicilijs ad ſacrilegas nuptias, & ad omnem nefariæ libidinis turpitudinem euocauit. An non ego ignem hos hæreticos iure dixerim? Ceteri enim virtutem fere ſimulabant, vitia contegebant, & vmbram quandam, fallacem illam quidem, ſed tamen vmbram, pœnitentiæ, & auſteritatis oſtentabant: iſti noui Epicurei peccatum ſuum, quaſi Sodoma, prædicantes, & omnia carni concedentes ardentibus gulæ, atque impuriſſimarũ libidinum facibus nobiliſſimas ciuitates, & regna concremarunt. Sed in tantis malis ſuſcitauit Deus ſpiritum ſanctorum ſuorum in Eccleſia, qui precibus, & lacrymis vociferabantur: *Domine Deus, quieſce obſecro*, ſi tu ita omnino deleri ſinas populum fidelem in tantã paucitatem redactum, quis eum ſuſcitabit? Tandem miſertus eſt Dominus, & dixit: *Sed & iſtud non erit.*

Lutheranorum furor.

TROPOLOGIA.

8 Multi etiam ſunt, in quibus virtutes germinare incipiunt, & magnum bonorum operum fructum pollicentur, ſed quia terrenis negotijs, & curis huius ſæculi explicare ſe aut neſciunt, aut nolunt: iterum ad honores ambiendos, ad periculoſa colloquia, ad fallaces amicitias, ad comeſſationeſque redeuntes: magna terrenarum, & noxiarum cogitationum turba, quaſi locuſtarum implen-

implẽtur, non quidem à Deo fictarum, ſed Deo iuſte permittẽte immiſſarum. Locuſtæ enim ad fructum inutiles, ad vſum laboris inertes, vagę ſaltu, ore ſtridulæ rectè terrenas cogitationes deſignant, quę ad concupiſcentiam carnis, & ad concupiſcentiam oculorum, & ad ſuperbiam vitæ pertinent. Sunt enim inutiles, & vanæ laborare nos non ſinunt in cœleſtibus quærendis, per omnia, quæ vident, aut audiunt, vagantur inſtabiles, & inſuaui quodam ſtridore Deo per ſanctas inſpirationes loquenti obſtrepunt. Quantam autem vaſtitatem animæ afferant, & virtutibus, ac bonorum operũ germinationi, docemur Exod. 10. Ecce ego inducam cras locuſtam in fines tuos, quæ operiet ſuperficiem terrę, ne quicquam eius appareat, ſed comedatur, quod reſiduum fuerat grandini, corrodet enim omnia ligna, quæ germinant in agris, & implebunt domos tuas, & ſeruorum tuorum, & omnium Ægyptiorum. Vere enim huiuſmodi locuſtæ aut per aerem volant, id eſt, in cordibus ſuperborum, aut ſuperficiem terræ implent, id eſt, animos hominum terrenorum, ne quidquam appareat, quo ſanctæ cogitationes ſe recipere poſſint, & domos implent Aegyptiorum, qui aliquando mixti erant cũ populo Dei ſed tandem ab illo ſeparati ſunt. At ſi per pœnitentiam decidat in huiuſmodi hominum animos imber gratiæ ſerotinus, & iterum germinent, iterumq; illi ad eadẽ negotia, & ad eaſdem curas redeant: eædem locuſtæ auidius, ac periculoſius animos occupant, vnde pulſæ fuerant, & in grauiora peccata conijciunt, Diabolo id curante, ne ſibi amplius è manibus elabantur, ſicut ſcriptum eſt: Tunc vadit, & aſſumit ſeptem alios ſpiritus ſecum nequiores ſe, & intrantes habitant ibi, & fiunt nouiſſima hominis illius peiora prioribus. Sed precibus ſanctorũ, qui multi in Eccleſia pro peccatoribus orant, hoc dat Deus, ne penitus omnis virtutum, & bonorum operum fructus abſumatur. Quemadmodũ autẽ Iudæi à Sennacherib obſidione liberati precibus Iſaiæ, & Hamos, & Ezeciæ rege ſancto mortuo ad idola ſua, & ad vetera peccata reuerſi varijs prælijs attenuati, poſtremo à Nabuchodonoſor cum templo, & vrbe maxima ex parte conſumpti ſunt, cum deus vocauit iudicium ad ignẽ: ſic multi, qui miſerationũ Domini obliti, & filium Dei conculcantes ad peccata, quę deſeruerant, redeunt, & de futura vltione ſecuri in eis conſeneſcunt, ſolẽt minoribus quibuſdam pœnis à Deo excitari. Quod ſi neque ita quidem reſipiſcunt, vocat Deus iudicium ad ignem, & eos inferni flammis tradit æternum cruciandos. Deuorat ignis ille abyſſum multam, quia multorum animas accipit cremandas, & comedit ſimul partẽ, quia nonnullos etiam viros, qui ad hæreditatem Domini plurimum oculis hominum pertinere videbantur. Sed clamat pia mater Eccleſia indefatigabilibus precibus, ne omnes filios amittat, & per Dei miſericordiam impetrat vt ſuſcitetur Iacob, & electi ſalutem conſequantur, quæ eſt in Chriſto Ieſu, cum gloria cœleſti.

Locuſtæ ſunt cogitationes terrenæ.

Mat. 12.

A B

HISTORIA.

Et ecce Dominus ſtans ſuper murum litum. Hanc viſionem Rupertus exponit de vltimo excidio Ieruſalem ſub Tito, forte Allegorico ſenſu, vt ſemper fere ſolet; nam ſi Hiſtorice ita velit explanare, non poterit, obſtat enim quod ſequitur. Et demolientur excelſa idoli, & ſanctificationes Iſrael deſolabuntur: nam Titi tẽpore nulla erant idola in Iſrael, & nulla eorum templa. Loquitur ergo Propheta de cladibus, quas acceperunt decem tribus ab Aſſyrijs à tempore Zachariæ regis, qui patri Ieroboham, cum hæc dicebantur, regnanti ſucceſſit, donec poſt annos quadraginta nouẽ omnino deleti, & captiui ducti ſunt, ſicut Hier. ait in illud Hoſ. 1. Et quieſcere faciã regnum domus Iſrael. Cũ enim ſumma quadam extremas Iſraelis, & Iudæ calamitates prædixiſſet, ad propiora mala regreditur, quæ tunc imminebãt, & quæ magis homines illius ætatis mouerent. nã captiuitate illa extrema minus terrebantur, quod ſe ad id tẽporis victuros nõ ſperabãt. Idcirco Propheta rogat quid videat: vt attẽtior reddatur, & omnes ſciãt attentione dignum eſſe

C D

quod dicendum eſt. Muri, ſiue parietes, A
liniebantur non pulchritudinis tantū
cauſa, ſed etiam firmitatis contra iniu-
riam imbriū, & tempeſtates, vt inquit
Hiero. & vt plane ex Ezech. 13 perſpi-
citur: Ipſi ædificabant parietem, illi au-
tem liniebant eum luto abſque paleis.
Dic ad eos, qui liniunt abſque tempera-
tura, quod caſurus ſit, erit enim imber
11 inundans, &c.* Murus ergo litus ſignifi-
cat fortitudinem decem tribuum dum
à Deo liniebantur, id eſt, protegebantur
Super. aduerſus hoſtium iniurias. Et Dominus
ſtat ſuper illum adhuc liniens quamuis
melius dicemus, Super, poni pro, Pro-
pe more Hebræorum, vt Luc. 4. Et ſtās B
ſuper illam imperauit febri, id eſt, iuxta
illam. Erat ergo Dominus iuxta murū
more linientis artificis. Ponere trullā
in medio populi eſt deſinere protegere
eum. Cæmentarij enim, ſiue fabri mura
rij, trulla parietes liniunt, & complanāt
quam cum ab opere deſiſtunt, ponunt
in medio, atque abeunt. Quod igitur
Dominus ſubobſcure dixit: *Ecce ego po-
nam trullam in medio populi mei Iſrael.*
10 Magis explanat verbis ſequētibus: *Non
adijciam vltra ſuperinducere eum.* Non
linam enim in poſterum, neque coope-
riam luto, aut calce, atque ita patebit C
iniurijs aduerſariorum, paries enim, &
ſi litus ſemel ſit, cito vi imbrium trullā
illam luteam amittit, & ni iterum linia
tur, corruet. In Hebr. eſt. Non addam
adhuc tranſire illum, ſcilicet, trulla li-
niendo. Sed hæc verba iterum attinge-
mus cap. 8. nu. 5. Ceterū vbi habemus,
Super murum litum, Hebræi recētiores
vertunt: Super murum perpendiculi. i.
perpendiculo æqualiter ædificatū. Nos
ſciamus idem vocabulum אנך eſſe in
Heb. vbi nos legimus Litum, & vbi po-
ſtea habemus, Trullam cæmentarij: ſi-
gnificat autem proprie litionem, ſiue D
inunctionem, ita enim Aquila vertit,
ἀλείψεως, id eſt, inunctio. Murus ergo
אנך, ſiue litionis, aut inūctionis, eſt mu
rus litus, aut inunctus. Et poſtea vbi ait:
Et in manu eius אנך, id eſt, litio, inſtru
mentum ſignificatur liniēdi, id eſt, trul-
la cæmentarij, capitur enim litio pro re
liniente phraſi Hebræorum vſitatiſſi-
ma, quam Hoſ. 5. adnotauimus. num. 4.

A *Septuaginta, & Symmachus pro אנך 12
verterunt adamantē, quod quomodo
cum Prophetæ ſenſu ſatis congruat,
non video. Cum enim manifeſtum ſit
de imminentibus calamitatibus verba
fieri, quomodo murum adamantinum
vocet eum, qui cito diruendus erat?
Adamas enim ab eo quod domari non
non poſſit, nomen habet. Deinde, Ecce
ego ponam adamantem in medio po-
puli mei, recte diceretur, ſi fortitudinē
poſiturus eſſet, ac non potius pauorē,
& ruinam. *Et demolientur excelſa idoli.*
Euertentur excelſa, vbi idolis immola-
B bant. De quibus Hoſ. 4. Super capita
montium ſacrificabant, & ſuper colles
accendebant thymiama, quod nos ibi
late expoſuimus. num. 24. In Hebr. eſt
Excelſa riſus, quemadmodū etiam ver-
terunt LXX. quod idolum nihil ſit, ſed
res riſu digna, aut excelſa, in quibus læ
tabantur; & epulabantur immolantes
idolis. De quo dicemus nu. 21.

Et ſanctificationes Iſrael deſolabūtur,
id eſt, Templa idolorum, quæ erant in
Bethel, & in Dan, & in alijs locis. Ca- Sanctifi-
pitur itaque ſanctificatio pro re ſancti- cat io.
ficata id eſt Deo dicata, nempe pro tem
plo, quod & ſanctificium vocatur ab in-
C terprete, vt Pſal. 77 Et ædificauit, ſicut
vnicornium, ſanctificium ſuum in terra
& ſanctuarium, vt Exod. 15. Sanctua-
rium tuum Domine, quod firmauerunt
manus tuæ.

*Et conſurgam ſuper domum Ierob oham
in gladio* Non dixit, Super Ierobaham,
ipſe enim non eſt occiſus gladio, ſed
Zacharias eius filius, qui interfectus eſt
à Sellum filio Iabes ſucceſſore ſuo. 4.
Reg. 15 Recte ergo dixit, *Super domum
Ierobeham*. Illud animaduertendū, Pro-
phetam non deprecari in hac tertia vi-
ſione, quemadmodum in prima, & ſecū
D da: videbat enim non portendi nunc
extrema mala, ſed quædam minora à
Deo immittenda, vt furioſius populus
reſipiſceret, & vera pœnitentia grauio-
ra, quæ imminebant declinaret.

TROPOLOGIA.

Murus, ſiue paries dicitur quidquid 13
in nobis ſtat, ſiue naturæ ſit, ſiue gratiæ,
quod ſtare nullo modo poteſt ſi Deus
linire

linire deſierit, id eſt, ſi conſeruatricem
Iuſtitia murus. manũ inde auerterit. Sed de bonis gratiæ nũc loquamur. Iuſtitia noſtra quid eſt aliud, quàm murus quidam in animа noſtra à ſummo rerum omnium artifice ædificatus, qui illam à peccatis, & ab ingreſſu illius tueatur, qui quaſi leo rugiens circuit quærens quem deuoret. Hunc murum ædificari ſuppliciter
Pſal. 50. orat Propheta: Benigne fac Domine in bona voluntate tua Sion, vt ædificentur muri Ieruſalem, videt enim eam ſine muro conſiſtere non poſſe. Ædificat autem Deus, & nos cũ Deo, Dei enim cooperatores ſumus, ſed inuidentibus hoſtibus noſtris, & dolore tabeſcentibus & quantum poſſunt, impedienti-
Cap. 4. bus, vt ſcriptum eſt in libro Nehemiæ. Ea re non ſatis eſt murum ædificari, id eſt, iuſtitiam nobis à Deo donari, niſi ab eodem liniatur aduerſus imbrium, & ventorum violentiam, ſicut à Domino
Matth. 7. dictum eſt: Omnis ergo qui audit verba mea hæc, & facit ea, aſſimilabitur viro ſapienti, qui ædificauit domum ſuã ſuper petram (non ſuis ſcilicet ſed Ieſu Chriſti Domini noſtri meritis innitens) & deſcendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerũt in domum illam, & non cecidit. Liniri autem à Deo eſt ſemper auxilio eius protegi aduerſus contrariarum poteſtatum frequentes inſidias, & incurſiones quas neque iuſtus quidem ſuperare poterit, niſi eius ope, qui potens eſt eum, qui ſtat, ſtatuere, vt perſeueranter ſtet, & niſi qui cœpit bonum opus in nobis, ipſe perficiat. Quare ſi putamus nos ſtare, videamus ne cadamus, & cum timore, ac tremore ſalutem noſtram operemur in laboribus, in vigilijs, in eleemoſynis, in orationibus, in ieiunijs, neque noſtræ imbecillitati fidamus. Nam cum hæc omittimus, & viribus noſtris, præteritæque vitæ cõfidimus: ponit Deus trullam in medio noſtri, muruſque no-
14 ſter facile corruit. * Qua in re à nemine magis, quàm à nobis ipſis cauendũ
Pſeudoprophetę ſunt fallaces cogitationes. eſt. Etenim, vt olim erant in populo pſeudoprophetæ, qui Deo peſtem, & gladium minante dicebant, Pax, pax, quo miſeri homines ſeducti in manus hoſtium nec opinantes incidebant: ita

A in nobis fallaces cogitationes, quaſi pſeudoprophetæ quidam, metũ imminentium periculorum adimere tentãt, vt ſecuri, & iuſtitiæ noſtræ, quaſi iam tempore, & meritis multum inualuerit, cõfidentes ſegnes ad orationem, & ad ieiunia reddamur, Deuſque trullam in medio ponat, & in alia, atq; alia peccata incidamus. His pſeudoprophetis ait Dominus: Quia locuti eſtis vana, & vidiſtis mendacium: ideo ecce ego ad vos, dicit Dominus Deus. Et erit ma- Ezec. 13.
nus mea ſuper prophetas, qui vident vana, & diuinant mendacium, &c. Eo
B quod deceperint populum meum dicẽtes, Pax, & non eſt pax: & ipſe ædificabat parietem, illi autem liniebant eum luto abſque paleis. Parietem ædificamus cum iuſtitiæ noſtræ augendæ ſtudemus, ſed tunc fallaces illæ cogitationes, ſiue etiam fallacia verba adulantiũ amicorum, aut propinquorum, liniunt luto eum abſque paleis, cum noſtra opera, progreſſuſque laudantes nos in fiduciam noſtri extollunt, vt nobis quaſi probatæ, perfectæque virtutis viri videamur, nobiſque placeamus. Videntur neſcio quam nobis firmitatem ad-
C dere ad peccata depellenda, & luto linire parietem, vt fortior ſit, ſed lutum eſt abſque paleis, quod male coagmentatur neque hæret, ſed cito decidit. Itaque cito illa firmitas, quæ videbatur, elabitur, & tectus paries, atque nudatus, imbrium, ac lapidum vi pulſatur, & citius, quam putabamus, corruit. * Ideo recte ſubijcit idem pro- 15
pheta: Dic ad eos qui liniunt abſque temperatura, (id eſt, puro luto ſine paleis, vt interpretatur Hieronymus) quod caſurus ſit; erit enim imber inundans, & dabo lapides prægrandes deſuper irruentes, & ventum procellæ diſſi-
D pantem. Siquidem ecce cecidit paries: nunquid non dicetur vobis, vbi eſt litura, quam liniſtis? Imber inundãs eſt magna vis tentationum carnalium; lapides prægrandes deſuper irruentes, cogitationes ſuperbæ, quæ ſuo pondere murum diruunt, ventus procellæ diſſipans cupiditas honorum, & pecuniæ. Cum autem Dominus trullam ponit, & hæc vitia in nos irruunt, templum,
quod

quod in anima noſtra Deo feceramus, ſubuertitur, & conſurgit Dominus ſuper nos in gladio.

HISTORIA.

Rebellauit contra te Hamos. Videbat Amaſias Prophetæ dictis animos multorum permoueri, abiectoque vitulorũ cultu ſuum quoque perire ſacerdotium, & ideo inſidias ei callide molitur per regem, quaſi regis agat rem, non ſuam. Pro, Rebellauit, eſt קשר, quod verbum ſignificat congregare, & coniurare, vt 1. Reg 22. Quoniam coniuraſtis omnes aduerſum me. 4. Reg. 10. Coniurauit Iehu filius Namſi cõtra Ioram. Rebellauit ergo contra te, eſt, ac ſi dixiſſet: Congregationes fecit, atque conuentus in medio regni tui Iſrael, vt interpretatur Hierony. ſiue in cœtu Iſraelitarum.

Non poterit terra ſuſtinere vniuerſos ſermones eius. Terrebuntur omnes eius verbis, & à te deficient, atque eum ſequentur.

Hæc enim dicit Hamos. In gladio morietur Ierobobam. Mendacio incutit maio-
16 rem regi terrorem: non enim dixit Hamos gladio periturum eſſe Ieroboham, ſed ſuper eius domum, id eſt, ſuper eius filium Zachariam, ſurrecturum eſſe Dominũ in gladio. Sed falſorum deorum cultor didicit falſa verba non timere.

Et dixit Amaſias. Cum videret (vt ait Hieron.) regem nihil dictis ſuis moueri, conatus eſt Prophetam inde eijcere, ne recedentibus à cultu idolorum Iſraelitis ipſe contemneretur. O videns, inquit, abi hinc in terram tuam, ibi comede panem, id eſt, ibi viue. Quaſi dicat; In Iudæa te audient omnes, & plurimi facient vt à Deo miſſum, & honorifice te alent, Cum honore autem eũ compellat, vt libentius recedat, & ne irritet eos, qui Prophetam ſequebantur. Cur autem prophetæ videntes dicantur expoſuimus Hoſ. 1. nu. 1. & ſequentibus.

Quia ſanctificatio regis eſt, & domus regni eſt, id eſt, In hac vrbe habet templũ ſuum rex Ieroboham, & regiam ſuam, qui ſine dubio ægre fert te in hac vrbe talia vaticinari, & forte irat' occidet te.

Non ſum propheta, & non ſum filius propheta. Greg lib. 2. Mor. c. 41. Quærit quomodo Hamos negare vere potuerit ſe eſſe prophetam, qui de futuris tot vera prædixit: & reſpondet: Sed quia eadem hora, qua requiſitus eſt, prophetiæ ſibi ſpiritum deeſſe ſenſit, de ſemetipſo teſtimonium veraciter intulit dicens: Non ſum propheta. Qui tamen ſecutus adiunxit: Et nunc audi verbum Domini, &c. Quibus Prophetæ verbis aperte oſtenditur, quia, dum de ſe illa loqueretur, impletus eſt, & mox habere ſpiritum prophetandi meruit, quia ſe prophetam non eſſe humiliter agnouit. * Atque hoc prophetis ſæpe contigiſſe, vt ſpiritu prophetiæ deſtituerentur, multis ibi probat exemplis. Verum
quoniam in ſcriptura prophetæ vocan 17
tur, eo etiam tempore, quo prophetiæ ſpiritum non habent, vt in primo ex ijs locis, quæ citauit pro ſe Greg. 2. Reg 7. Nathan dicitur propheta, & Eliſæus. 4. Reg. 3. poſſumus ita interpretari. Non ſum propheta, non vltro huc veni nunquam enim prophetæ officium habui, ſed armentarij, donec me ex grege Dominus huc ad vos miſit. Quomodo igitur armentarium ſe eſſe dicit, cum tamen tunc armenta non paſceret, cum hæc dicebat, ita negat ſe eſſe prophetã, quamuis eo tempore prophetabat. Armentarium ſe dicit, quoniam id officiũ eius erat, neque prorſus reliquerat, ſed rediturũ ſe ad armenta cogitabat: prophetam autem ſe eſſe negat, quoniam neque prius quam ex grege aſſumeretur, officium illud habuit, neque perfecta hac legatione ſciebat, an habiturus eſſet. Perinde ergo eſt ac ſi diceret: Quamuis nunc prophetem, non eſt officium meum prophetare, ſed paſcere armenta, Dominus tamen nihil tale cogitantem me huc venire iuſſit. Idem fuit ſenſus LXX. qui verterunt: Non erã propheta ego. Cur autẽ hoc nunc dixerit, explicat Chryſ hom. 24. in poſteriorem epiſt. ad Cor. Non extollẽs, inquit, ſeipſum dicebat, ſed obturans ora ſuſpicantium ipſum non eſſe prophetam, & vt oſtendat quod non decipiat, neque a ſe ipſo dicat ea, quæ dicit. Et initio c. 1. comment. in Iſa. Hoc, ait, eo ſcripſit, ne quis humanæ imputaret ſapientiæ

quæ

quæ à ſe dicerentur. Conſtat igitur ex Chryſ. verbis non negaſſe habere ſe ſpiritum propheticũ,ſed potius affirmaſſe.

18 *Sed armentarius ego ſum.* Hieronymus: Pro armentario, quod Hebraice dicitur בּוֹקֵר, Aquila, & Symmachus, & Theodotio,& Quinta editio βουκόλον tranſtulerunt,qui armenta paſcit, non oues. Soli Lxx. αἰπόλον,dixerunt,quod proprie paſtor caprarũ appellatur, &c. Hinc Chryſ.locis citatis citat, ſed caprarius eram.Et Amb. in illud Luc.17. Si habueritis fidem ſicut granum ſinapis·Paſtor eram caprarum.Sed etymologia oſtendit veriorem eſſe noſtram, communemque tranſlationem,dicitur enim בּוֹקֵר,à בָּקָר, quod eſt bos.

Sycomorus. *Vellicans ſycomoros.* Sycomorus (vt ait Dioſcor lib. 1. cap. 144.) arbor eſt ſtatura, & folijs moro ſimilis, ſed fructu ſimilis ficui,ideoq; συκομορέα Græce dicitur ſumpto vocabulo à ficu,quæ συκῆ dicitur, & à moro, quæ dicitur μορέα. A quibuſdam ſycaminus dicitur. Fructus etus ſycomorus etiam vocatur.Naſcitur Rhodi,& in Caria, & in aliis locis, quæ frumenti ſterilitate laborant, quam abundantia ſua ſubleuat, quater enim ſingulis annis fructificat. Non comeditur fructus,niſi vellicetur, aut ſcalpatur vnguibus,aut ferro,vt lac prodeat,& à ſole penetretur,& quarto die matureſcat.Ex Dioſcoride.Propterea Hamos pauper hoc cibo vtebatur, & quia vnguibus ſindebat fructus, vt eſſent edendo apti,dixit, *Vellicans ſycomoros.* Eandem arborem Græci vt dixi, συκομορέαν, vocant, vt videmus Luc. 19. Et aſcendens in arborem Sycomorum, Græce in arborem συκομορέαν. Ceterũ Hieronymo, quamuis ita vt nos habemus, tranſtulerat,magis placere videtur,vt legeremus : Ruborum mora deſtringens, quomodo etiam legit in epi. ad Paulinum, cuius initium eſt: Frater Ambroſius:idque hac ratione, quod ſolitudo,in qua m orabatur Hamos, nullam huiuſmodi arborem gignit.

19 * At omnino vertendum eſt, Sycomoros, quemadmodum Aquila, & Symmachus interpretati ſunt, Lxx. etiam, & Theodotio ſycaminos aut ſycamina verterunt, quæ eadẽ arbor eſt:naſcun- A tur enim ſycamini (vt Hieronymus ſcribit) Palæſtinæ in campeſtribus, & agreſtes afferunt ficus, quæ ſi non vellicentur, amariſſimas cariculas faciunt, & à culicibus corrumpuntur. Ipſe etiã Hieronymus שִׁקְמִים ſemper vertit ſycomoros, vt Iſai. 9. Sycomoros ſucciderunt.2 Paralip. 1. Quaſi ſycomoros, quę naſcuntur in campeſtribus.Neque inficior morum etiam interdum hac voce ſignificari,vt Pſalm.77. Et moros eorum in pruina, ſed & ibi Hieronym. vertit ſycomoros.Quod autem Hieronymi ætate nullæ eſſent in illa ſolitudi- B ne ſycomori, moueret nos, niſi ſciremus arborum etiam producendarum eſſe in terra viciſſitudines, & in locis præſertim paſcuis ſolere arbores ſuccidi, vt plus illa herbæ ferant. Denique Libanus mons olim cedrorum feracitate nobiliſſimus, nunc cedrum fere nullam habet, vt ab oculatis teſtibus accepimus.

Cum ſequerer gregem Ouium videlicet,vt eſt in Hebr. neque id tamen obſtat ei, quod prius dixit, Armentarius ego ſum,ſolent enim officiorum nomina deſumi ab eo, quod maius, & di- C gnius eſt, in quo minora includuntur. Recte itaque dicitur armentarius, licet & oues interdũm paſceret. Tunc certe paſcebat quando vocatus à Domino eſt.

20 *Et nunc audi verbum Domini.* Nequaquam verbis, aut minis Amaſiæ ab officio ſuo deſtitit,ſed facit (vt ait Hiero.) quod apoſtoli,cum Phariſæis,& ſcribis prædicare prohibentibus reſponderũt: Obedire oportet Deo,magis,quàm hominibus. Act. 5.

Stillare. *Non ſtillabis.* Futuri temporis verba pro imperatiuis ponunt more Hebręo- D rum.Stillare autẽ prophetas (vt Hieronymus notat)idioma ſcripturarum eſt, propterea quod nõ totã Dei ſimul inferat iram,ſed paruas ſtillas comminatione denũtient.Quãuis Mich. c. 2. videatur affirmare more Hebręorum eloquium vocari ſtillationem, eo quod ad pluuiæ ſimilitudinẽ fluat,& ad aures audientium perueniat. Sed quod prius retulimus, magis ſcripturæ conſuetudini congruit:non enim de verbis quibuſlibet

bet (vt non nulli putant) ſed de com-
minatorijs, & grauibus proprie dicitur
ſtillare, vt Mich. 2. Ne loquamini loquē
tes: non ſtillabit ſuper nos, non com-
prehendet confuſio, &c. Et Ezech. 21.
Pone faciem tuam ad Ieruſalem, & ſtil-
la ad ſanctuaria, & propheta contra hu-
mum Iſrael. Vnde eleganter Symma-
chus pro, Non ſtillabis, vertit, Non in-
crepabis. Ex quo intelligitur illud Iob.
29. Verbis meis addere nihil audebant,
& ſuper illos ſtillabat eloquium meum,
id eſt, quaſi territi ſermone meo præ re
21 uerentia tacebant. * Notandum etiam,
æque hoc verbum ad res, & ad verba
pertinere. 2. Paralipo. 12. Non diſperdā
eos, &c. Et non ſtillabit furor meus ſu-
per Ieruſalem per manū Seſac. Et cap.
34. Idcirco ſtillabit furor meus ſuper lo
cum iſtum, & non extinguetur. Nec ſu-
mitur in bonam partem, niſi aliquid ad-
datur, vnde id intelligi poſſit, vt 2. Mac.
8. Benedicentes Dominum, qui libera-
uit eos in iſto die, miſericordiæ initium
ſtillans in eos. Eſt ergo ſtillare tam ver
bis comminari, quam re punire: quod
inde mihi omnino ſumptum videtur,
quod omnia huius temporis ſupplicia,
quæ ſtillę dicuntur, perexigua ſint cum
illis collata, quæ in futuro ſæculo ma-
nēt peccatores. Quaſi dicat Dominus:
Hæ ſtillę ſunt, poſtea vehemens imber,
& procella venient. Quod intelligo ex
verbis Iob. 26. Et cum vix paruam ſtillā
ſermonis eius audierimus, quis poterit
tonitruum magnitudinis illius intueri?
Superpro Contra. *Super domum idoli.* Super domum ido
li, id eſt, contra domum, vt Iſai. 1. Viſio
Iſaiæ filij Amos, quam vidit ſuper Iudā
& Ieruſalem. Lxx. Contra Iudam & Ie-
ruſalē. Et in hoc capit. Rebellauit con-
tra te Hamos, in Hebræo. Rebellauit ſu-
per te Hamos. Sed domum idoli vocat
domum ישחק, quod multi putauerunt
eſſe, Super domum Iſaac, Lxx. Super do
mum Iacob. Hieronymus: Pro domo
idoli in Heb. ſcriptum eſt בית ישחק, id
eſt, domus riſus, Iſaac enim riſus inter-
pretatur, &c. At non ſolet domus Iſaac,
ſed domus Iacob. aut Iſrael, in ſcriptu-
ra dici. Vt ergo Hoſeas c. 4. quam Iſrae
litæ vocabant Bethel, id eſt, domū Dei,
per irriſionem vocat Bethauen, id eſt,
A domū vanitatis, aut idoli: ita nunc ean-
dē Hamos vocat domum riſus, id eſt rei
irridendæ, nēpe idoli, quod non cultu,
ſed irriſione dignū eſt, & cultores ſuos
in irriſionem hoſtium adductū erat.
De quo diximus nu. 12. vbi pro, Demo
lientur excelſa idoli, Lxx. verterunt: Et
delebuntur aræ riſus, cum ſit in Hebr.
ישחק, vt in hoc loco eſſe dixi.
Vxor tua in ciuitate fornicabitur. Hoc 22
primum non ad vltimam decem tribuū
captiuitatem pertinet, quæ contigit no
no anno Hoſee regis Iſrael hoc eſt, qua
drageſimo primo, aut quadrageſimo ſe-
B cundo à morte Ieroboham regis, cuius
tempore hæc Hamos prophetabat, vt
conſtat ex 4. Reg. 15. & 17. nimis enim
fera erat vxoris eius fornicatio. Cetera
ergo ad captiuitatis tempus ſpectant,
quod de fornicatione vxoris dicit, ad
præſens, ſiue ad paulo poſt futurū, quaſi
dicat: Quoniam tu alios ad fornicatio-
nem, id eſt, ad idolorum cultum pro-
uocas, vxor quoque tua fornicabitur,
idque in ciuitate, vt maior tua ſit, &
ignominia, & indignatio. Hoſ. 4. Super
capita montium ſacrificabant, &c. Ideo
fornicabuntur filiæ veſtræ, & ſponſæ
C veſtræ adulteræ erunt. Non viſitabo ſu
per filias veſtras, cū fuerint fornicatę, &
ſuper ſponſas veſtras, cum adulteraue-
rint, quoniam ipſi cum meretricibus
conuerſabantur, & cum effeminatis ſa-
crificabant, & populus non intelligens
vapulabit.
Filij tui, & filiæ tuæ. Omnis generis
dolore cruciaberis, adulterij, orbitatis,
ſpoliationis, & rapinæ, captiuitatis tuæ,
& tuorum, ac denique mortis, idque in
aliena terra.
Et humus tua funiculo metietur. Agri,
quos poſſides, alijs diſtribuentur, id eſt,
D militibus Aſſyriorum, aut certe Chu-
thæis, quos mittet rex Aſſyriorum ad
incolendam terram veſtram. Veteres
enim funiculis terram diuidebant. Pſa.
77. Et forte diuiſit eis terram in funi-
culo diſtributionis. Vnde Funiculus Funiculus.
pro hæreditate ipſa capitur, id eſt, pro
terra funiculo diſtributa Deuteron. 32.
Pars autem Domini populus eius, Ia-
cob funiculus hæreditatis eius. Et Pſal.
15. Funes ceciderunt mihi in præcla-
ris.

ris. Vbi id adnotant Euthymius, & alij.

Et tu in polluta terra morieris. Duceris in Aſſyrios, & morieris in terra illa polluta idolorum cultu, vt ait Hiero.

ALLEGORIA.

23 Hec omnia Hieron. Allegorice de hæreticis interpretatur, qui merito in Amaſia ſacerdote idolorum ſignificantur. Qui eum vident ſe non poſſe Eccleſiæ doctoribus reſiſtere, confugiunt ad reges, & principes, quos deceperunt. Sed ſi illi diſſimulent, hæreticique videant vi non poſſe; precibus, & honorum illecebris, partim etiam tacitis minis eos fugare conantur. At catholicæ (B) Eccleſiæ doctores neque minis, aut timori, neque precibus cedunt, vt prophetare deſinant, ſed illorum, ſi opus ſit, impietatem arguunt, qui ſibi obnitebant, & cõtra eos prophetant. Horum vxor falſa Eccleſia fornicationi omniũ patebit, & filij, ac filię, quos male in errore genuerunt, Domini mucrone ferientur, & vniuerſa eorum poſſeſſio erit hæreditas dæmonum, & ipſi morientur in terra polluta, quæ non habeat habitatorem Deum, ſed multis prauæ religionis contaminetur erroribus, & omnis populus, qui falſum ſibi nomen aſſumit Iſrael captiuus migrabit de ter- (C) ra ſua, vt non ſeruiat Deo, ſed hæreticorum, ac dæmonum iugo colla ſubmittat.

TROPOLOGIA.

24 Eadem etiam contentio, quam in Amaſia, & Hamos vidimus, intra noſmetipſos quotidie, ſi attendamus, videbimus. Sunt enim in nobis quædam cogitationes, ſiue ſtudia, quæ nihil aliud quærunt quam præſentia, id eſt, honores, & faſtum, & magni nominis opinionem, diuitias, carnis voluptatem & quietem, atque otium, quas (D) nobis ſuggerit immoderatus amor noſtri veſte quadam virtutis honeſtatus, qui bene in Amaſia intelligitur, quod nomen vertitur, Fortis Dei, & tamen Dei ſacerdos non eſt, ſed vitulorum, dumque ſacerdotis nomen habet, populum ſibi credentẽ decipit, & à Deo auertit. Ita huiuſmodi cogitationes Dei eſſe videntur, & fortes, cum tamẽ ad ido-

Cogitationũ cõtentio in nobis.

(A) lorum cultum ſpectent, credenteſque decipiant. Vt cum optamus cum aliarum artiũ, tum etiam Theologiæ excellentem cognitionẽ, quaſi populo Dei profuturi, cum religioſi, & ſancti haberi volumus, cum libertate, aut licentia potius verborũ, in bonos, & principes viros vtimur, cum maioribus, ac præſertim præpoſitis noſtris cedere recuſamus, cũ noſtro ſenſu in docendo, in orando, & meditando, in operibus pœnitentiæ duci malumus, quam eorũ, qui pro Chriſto nobis præſunt, & quorum nos curæ Deo ſeruituri tradidimus. Sæpe enim hæc, & id genus multa, velo (B) quodam pietatis, & vtilitatis aliorum tegũtur, quod ſi detrahas, inuenias ambitionẽ, tumorem animi, latentemque ſuperbiã. Quare diligentiſſime diſcutiendæ, atque examinandæ ſunt huiuſmodi cogitationes, ne nobis ſimulata ſpecie ſanctitatis illudant. * At in eamdem vrbem, in qua populum ſeducit 2 Amaſias, mittit illuminator omnium hominum prophetam ſuum Hamos, qui eius dolos detegat, id eſt, amorem Dei cum ſanctis, veracibuſque cogitationibus, quæ priores illis redarguunt, & non Dei, ſed mali ſpiritus eſſe demõ- (C) ſtrent. Videt Amaſias probari multis verba Prophetæ Dei, & per regem deterrere cũ nititur à prophetando: quia cum ratio cedere incipit melioribus cogitationibus, concupiſcentia, & immoderatus amor noſtri, qui priores cogitationes ſuggeſſerant, ad inanes terrores confugiunt mortis, dedecoris, contemptus, morborum, & mala quædam, atq; incommoda proponũt, quæ vitari non poſſe videantur. Non tamen terretur Hamos, qui vertitur Portans, auctore Hier. in prooemio commen. in Ioelem, ſed videt eos metus, & portat, quæ por- (D) tari neceſſe eſt, ac fortius contra ipſum Amaſiam prophetat: quia Dei amor, qui dolos concupiſcentiæ, & amoris proprii aperuit, vires nobis addit, vt ea incommoda, etiam ſi vera futura videantur, æquo animo proferamus, & Dei partes alacriter ſequamur. Idem nos docet quis maneat exitus priorem illum ſpiritum erroris, vxor illius, id eſt, caro, fornicabitur, & variorũ peccatorum

Inanes metus, quos nobis amor noſtri incutit.

torum delectationibus ſuccumbet, filij, & filiæ, id eſt; opera eius, tam quæ bona, & virilia videbantur, quàm quæ infirma, & feminea, cadent gladio, diuinæ ſententiæ damnatione confoſſa, voluptates, quas poſſidebat, alijs relinquet, quibus forte minime vellet, & ipſe in terra polluta morietur, id eſt, ignis æterni ſententiam in inferno ſuſtinebit, & populus, quem deceperat, qui cum Deum non coleret, ſed idola, falſum Iſraelis nomen habebat, de hac terra, quam ſuam vocabat, in æternam captiuitatem migrabit.

CAP. VIII.

Hæc oſtendit mihi Dominus Deus: & ecce vncinus pomorum. Et dixit Quid tu vides Amos? Et dixi, Vncinum pomorum. Et dixit Dominus ad me. Venit finis ſuper populum meum Iſrael: non adijciã vltra vt pertranſeam eum. Et ſtridebunt cardines templi in die illa, dicit Dominus Deus: multi morientur in omni loco, proijcietur ſilentium. Audite hoc: qui conteritis pauperem, & deficere facitis egenos terræ, dicentes: Quando tranſibit menſis, & venundabimus merces: & ſabbatum, & aperiemus frumentum: vt imminuamus menſuram, & augeamus ſiclum, & ſupponamus ſtateras doloſas, vt poſſideamus in argento egenos & pauperes pro calceamentis, & quiſqui liæs frumenti vendamus? Iurauit Dominus in ſuperbiam Iacob, Si oblitus fuero vſque in finem omnia opera eorum. Numquid ſuper iſto non commouebitur terra, & lugebit omnis habitator eius: & aſcendet quaſi fluuius vniuerſus, & eijcietur, & defluet quaſi riuus Aegypti? Et erit in die illa dicit Dominus: occidet ſol in meridie: & tenebreſcere faciam terram in die luminis: & conuertam feſtiuitates veſtras in luctum, & omnia cantica veſtra in planctum: & inducam ſuper omne dorſum veſtrum ſaccum, & ſuper omne caput caluitium: & ponam eam quaſi luctum vnigeniti, & nouiſſima eius quaſi diem amarum. Et ecce, dies veniũt, dicit Dominus: & emittam famem in terram: non famem panis, neque ſitim aquæ, ſed audiendi verbum Domini. Et commouebuntur à mari vſque ad mare, & ab Aquilone vſque ad orientem: circumibunt quærentes verbum Domini, & non inuenient. In die illa deficient virgines pulchræ, & adoleſcentes in ſiti. Qui iurant in delicto Samariæ: & dicunt, Viuit Deus tuus Dan, & viuit via Berſabee. Et cadent, & non reſurgent vltra.

Supr. 6. Hier. 15. Tob. 2. 1. Mac. 1.

HISTORIA.

Hæc oſtendit mihi Dominus. Et ecce vncinus pomorum. Quo magis captiuitas appropinquabat, eo plures Dominus viſiones ad eandem pertinentes oſtendebat; vt vel multitudine terrerentur, & ad omnium malorum propulſatorẽ conuerterentur. Eſt autem vncinus baculus oblongus ferramentum habens in cuſpide incuruum, quo rami arborũ attrahuntur, vt poma colligantur. Interdum etiam vncinũ vocat noſter interpres ipſum ferramentum, quo aliquid alteri connectitur, aut vnde aliquid pendet, vt Exod. 28. Ipſarum catenarum extrema duobus copulabis vncinis in vtroq; latere ſuperhumeralis. Vncinus igitur oſtenſus hoc ſignificat iuxta Hieron. Sicut vncino rami arbo- Vncinus.

cis

ris attrahuntur ad poma carpenda, ita A ego proximum captiuitatis tempus attraxi. Vel iuxta Lyran. quod mihi valde placet: Poma, quę poſſunt manu decerpi, primo decerpuntur, poſtea illa, quæ non poſſunt capi niſi vncino. Quare ſignificat primum quoſdam eorum eſſe interficiendos, & capiendos ante magnam illam captiuitatem, vt ex 4. Reg. 15. intelligimus: In diebus Phacee regis Iſrael venit Theglathphalaſar rex Aſſur, & cepit Aion, & Abel domũ Maacha, & Ianoe, & Cedes, & Aſor, & Galaad, & Galilæam, & vniuerſam terram B Nephthali, & trãſtulit eos in Aſſyrios. Deinde quoniam vncino poma attrahuntur quæ remanſerant, & remota erant, atque abdita, plane indicat ceteros, qui prioribus calamitatibus ſuperſtites erant, quantumuis remoti, & abditi eſſent, ſimiliter eſſe capiendos. Idcirco Dominus poſtquam Prophetam rogauit, quid videret, vt ſcilicet eum magis ad audiendum excitaret, & reliqui poſtea attẽtiores eſſent, docet quid vncinus ſignificet: Venit finis ſuper populum meum Iſrael. * Pro, Pomorum,

2 Poma. in Hebræo eſt קַיִץ, quod proprie æſtatẽ C ſignificat, ac deinde poma, quæ æſtate colliguntur. Poma autem voco omnes fructus, qui ex arboribus colliguntur, & cibis apti ſunt, pręſertim qui tenero, ac molli cortice ſunt, nam qui duro, nuces proprie dicuntur. Hoſ. 9. Quaſi prima poma ficulneæ in cacumine eius vidi patres eorum. Inde etiam hoc nomẽ ſignificat ficus, & palathas, id eſt, maſſã ex ficubus confectam. 1. Reg. 16. Et panes, & palathæ ad veſcendũ pueris tuis. At in nomine כְּלוּב, quod Hieronymo vertitur vncinus, recentiores interpretes habemus repugnantes, non enim D vncinum eſſe putant, ſed caniſtrum, quod & Chaldæo viſum eſt. Sed vncinum magis ſignificare ex eo conſtat quod ex eius ſimilitudine Hebræi vocant כלוב laqueum, ſiue decipulam, qua aues capiuntur, vt Ierem. 5. Sicut decipula plena auibus, ſic domus eorũ plenæ dolo. Ac ne quis ibi caniſtrum intelligat plenum auibus, Lxx. vertetunt: *ὡς παγὶς ἐκτεταμένη*, id eſt, vt laqueus extentus, ſiue, vt decipula exten

A ſa: Quod & verba præcedentia continuo indicant. Quia inuenti ſunt in populo meo impij inſidiantes, quaſi aucupes, & laqueos ponentes, & pedicas ad capiendos viros, ſicut decipula plena auibus, ſic domus eorum plenæ dolo. Et in hoc Hamos alijs verbis, ſed ſenſu eodem tranſtulerunt, *ἄγγος ἰξευτοῦ*, id eſt, vas aucupis, vas appellantes more Hebræorum inſtrumentum quoduis, & nunc laqueum intelligentes. * Quam tranſlationem Theodor. his 3 verbis exponit. Viſio hæc celerem, & B expeditam venationem Iſrael ſignificat. Quemadmodum enim aues viſco facile capiuntur, ſic ab Aſſyrijs populus apprehendetur. Itaque recte hanc Lxx. tranſlationẽ admittere poſſumus, cum conſtet כְּלוּב, id ſignificare, quod ipſi volunt, id eſt, laqueum aucupis, qui quoniam æſtate tendi ſolent, laqueus æſtatis dictus eſt, licet Lxx. קַיִץ id eſt æſtatis in interpretatione ſua omiſerint. At caniſtrum ſignificare non probabũt niſi ex nouis Hebræis, quorum ætate multa ex Hebraicis proprietatibus ignorabantur? Credendum potius Hie C ronymo, qui & vetuſtiſſimos, ac doctiſſimos interpretes ſequitur, & eo tempore vixit, quo Hebræorum multo magis eruditio florebat Nam Chaldæi verba poſſum aliter atque ipſi volunt interpretari: ait enim מְלֵי סִיוּפֵי קִיטָא והא מאן. Et ecce vas plenum fructibus æſtatis. Vas vocare poteſt, vt & Lxx. inſtrumentum ad capiendum, (id eſt, vncinum,) quod plenum erat fructibus æſtatis, quoniam multa ſimul poma capiebat, quod in feſtinatione fieri ſolet, vt citius decerpantur. Simul etiã conſidera Chaldæũ poma, ſiue fructus D vocaſſe סִיּוּפֵי, quod extremos fructus ſignificat, nam סִיפִין, fines vocant, vt intelligamus priora poma manu fuiſſe decerpta ante captiuitatem, poſtrema iam matura, captiuitati extremæ fuiſſe reſeruata, in quibus eos intelligimus, qui iam iniquitates ſuas compleuerãt, & maturi erant ſupplicijs. * Quod ſi 4 probari poſſet כלוב ſignificare caniſtrum, quanto aptior, & accommodatior eſt noſtra tranſlatio ad id, quod voluit Propheta, ſignificandum? Ridiculum

lum eſt ergo quod, vt Hebræorum in-
terpretationem nobis obtrudāt, nec ta
men noſtrā deſerere videantur, dicunt,
vncinū interpretari oportere vaſis ge-
nus fructibus continendis idoneum, cū
Hieron. ſuam vocem interpretatus ſit
ita, vt diximus, & conſtet Latinis nihil
commune eſſe vncino cū caniſtro. Al-
ter ait, in patria ſua hortulanos ſportā
alligare vncinis, vt poma excipiat, atq;
ideo Hieronymum vertiſſe vncinum,
cum ſporta potius ſit. Crederem ſane
ſi ſeipſum Hieronymus non explicuiſ-
ſet, aut ſi docere poſſet fieri in Iudæa,
quod in patria ſua fieri teſtatur, aut de-
nique poſſet confirmare כלוב ſignifi-
care ſportam. Video hæc ingrata futu-
ra multis, qui non magnopere curant
quomodo quæque dicantur, aut quo-
modo vetus translatio tuenda ſit: ſed
ego prætereunda non puto, vt proprie
tas verborum magis aperiatur, & om-
nes intelligant quantum fidei haben-
dum ſit ijs, qui in doctorum Hebræo-
rum nugis adhærentes tam ſæpe à tran
ſlatione noſtra recedunt.

Non adijciam vltra vt pertranſeam eū.
Non pertranſibo iam illum ſine pœna,
non iam illi parcam. Ita Hieron. Chal-
deus: Non adijciam vltra illis dimitte-
re. Sed non eſt prætereundum in Heb.
& apud Lxx. & apud Chald. eadem hic
verba legi, atque cap. 7. vbi nos habe-
mus: Non adijciam vltra ſuperinduce-
re eum: viderique eodem modo vtrobi
que intelligenda. Quare & illic ita ac-
cipi poſſunt, vt nunc exponimus, & hic
eodem modo, quo tūc expoſuimus, vt
tacite alludat ad trullam cæmentarij,
quam poſiturum eſſe in medio dixit, &
iterum dicat: Non protegam in poſte-
rum hunc populum.

Et ſtridebunt cardines templi. Mihi nō
videtur de templo Ieroſolymitano lo-
qui, ſed de templo Bethel, de quo c. 7.
locutus eſt, vt etiam placet Ruffino, &
Lyrano quoniam hæc prophetia ad de
cem tribus pertinet, ſicut ait: Venit fi-
nis ſuper populum meū Iſrael. Et pau-
lo poſt: Iurauit Dominus in ſuperbiam
Iacob. Stridebunt autem, ſiue (vt eſt in
Hebr.) vlulabunt, cardines templi, ho-
ſtium multitudine cum impetu irrum-

A pente in templum, vel cardines, & ia-
nuas ſecuribus deijciente, aut tormen-
to aliquo frangente. Eodem modo in-
terpretabimur ſi pro Cardines, verta-
mus, Laquearia, vt eſt apud Lxx. nam
Hierony. in ſua expoſitione vtrumque
complexus eſt, ſimulque cardines, & la
quearia nominat.* Pro quo in Hebræo
eſt שירות, quod recentiores cantica in-
terpretantur, vertunt enim: Et vlula-
bunt cantica, id eſt, in vlulatum verten
tur cantica. Quam interpretationem
& Chaldeus àmplexus eſt, & verba He
braica haud inuita accipiunt. Sed canti
B ca ſumi etiā ſolent pro canentibus mo-
re Hebræorum, quem ſæpe inculcaui-
mus. Itaque שירות templi dicuntur ex
templi partes, quæ canunt, id eſt, ſtri-
dent, & proprie cardines vocātur. Eo-
dem nomine laquearia ſignificantur, vt
ex verſione Lxx. intelligitur, quod mul
tum reſonēt voce percuſſa, aut pleni o-
rem, & ſuauiorem vocis ſonum efficiāt.
Quod autem ijdem recentiores pro,
Templi, vertunt, palatij, quod eſt in
Hebr. היכל, non video cur fecerint,
præſertim cum frequentius templum
ſignificet, & ita Lxx. tranſtulerint.

C *In omni loco proijcietur ſilentium.* Tan
ta multitudo in obſidione morietur,
vt vacua futura ſint omnia, & ſolitaria,
atque ideo vbique erit ſilentium. Ita
Hier. & Theodot.

ALLEGORIA.

Ad tempus quoque Domini ſeruato
ris pertinet hic vncinus, cum dixerūt, Ioan. 19.
Crucifige, crucifige eum. Tunc enim
venit finis ſuper eos, & extrema capti-
uitas, vltraque non pepercit eis Domi
nus. Et vlulauerūt cardines templi, vel
D laquearia templi ſuper occiſum popu-
lum corruentia. Et in omni loco proie
ctum eſt ſilentium, habentibus Iudæis
Moyſem, & prophetas, & non habenti-
bus Chriſtum, qui eſt verbum Dei, le-
gentibus literam, & perdentibus ſpiri-
tum.* Ex Hiero Illud autem: *Non adij-
ciam vltra vt pertranſeam eum:* elegan-
ter expoſuit Rupertus in hunc ſenſum.
Docet Dominus poſt Chriſti mortem
nihil eis prodeſſe immolationem agni
paſcha-

A paſchalis, aut ceteros ritus legis. Olim
Exod. 12. enim hic idem Dominus ita dixit: Erit
autem vobis ſanguis in ſignum in ædi-
bus, in quibus eritis, & videbo ſangui-
nem, ac tranſibo vos, neque erit in vo-
bis plaga diſperdens, quando percuſſe-
ro terram Ægypti: nunc autem dicit
ſuper eumdem populum: Non adijciã,
vt pertranſeam eum. Etenim ex quo fu
ſus eſt ab eis ſanguis agni Dei, ſanguis
Chriſti filij Dei, iam nõ recipitur apud
Deum ſanguis agni illotum bruti pe-
coris, ſed quæ ſignatæ ſunt ſigno ſan-
guinis Chriſti, ſignaculo crucis filij
Dei, illæ ſunt domus Iſrael. Ille autem
B populus, qui prius dicebatur Iſrael, in-
ter Ægyptios reputatur quia non ha-
bet hoc ſignum: & propterea, Non
adijciam, inquit, vt pertranſeam eum,
& ſubaudiendum eſt, ſed percutiam,
ſicut olim terram Ægypti, ita & nunc
omnem animam hominis increduli, &
malum operantis, tam Iudæi, quàm
Græci, immo prius, & durius, Iudæi,
quàm Græci.

TROPOLOGIA.

8 Mihi videtur vncinus mors eſſe, quæ
Mors vncinus eſt. omnes ramos, quamuis virentes, & om
C nia poma, ſiue omnes fructus æſtatis, ſi-
ue matura ſint, ſiue immatura, quamuis
valde recondita & latentia attrahit, vt
à Deo decerpantur, & ſuis locis ſingu-
Vita noſtra pomis ſignificatur. la collocentur. Nec male vita noſtra in
pomis, & ſimilibus fructibus æſtatis ſi-
gnata eſt, cito enim erumpunt, & ma-
tureſcunt, & decerpuntur. Et quædam
quidem, ſiue caſu aliquo, ſiue ſponte ſua
decidunt immatura, nec dum rubentia,
quædam putrida etiam in arbore ſer-
uantur. Alia rubent, & pulchra oculis
videntur, quæ tamen ſi ſeces, vermes
D intus inuenias. Ita quidam ineunte
adoleſcentia rapiuntur, alij ad decrepi-
tam veniunt ſenectutem. Quidam lon-
gam vitam pollicentur, qui cito mor-
bis latentibus abſumuntur. Sed om-
nium tamen breuis admodum finis eſt,
qui poma æſtatis ſunt. Recte itaq; Iob:
Iob 9. Dies mei velociores fuerunt curſore,
fugerunt, & non viderunt bonum. Per-
tranſierunt quaſi naues poma portan-
tes. Quæ videlicet celerrimæ ſunt, ne
mora gratiam ſuam amittant poma. Et
dies ætatis noſtræ vere naues ſunt flu-
ctibus varijs agitatæ, ſemper ad portum
feſtinantes, vbi vita noſtra finienda eſt,
vbi pacata eſt locuſta illa, id eſt, mors;
de qua Exodi 10. Deuorata eſt igitur
herba terræ, & quidquid pomorum in
arboribus fuit. * Quod igitur Deus vn- 9
cinum oſtendit, mortem comminatur
habitatoribus terræ, qui ita viuunt, ac
ac ſi morituri non eſſent. Sed quia præ-
ſtitutus à Deo dies aliquando ſine du-
bio aderit, nec vitari poterit, neceſſeq;
erit voluptates illas, quibus pecudum
more ſe dedebant, finiri, ait: *Non adij-
tiam vltra, vt pertranſeam eum. Tunc
ſtridebunt cardines templi*, quia pulcher-
rima quæque eorum, quæ habebant,
concident, & ab irrumpentibus hoſti-
bus diripientur. Hoſtes voco de quibus
poeta maximus ait:

-- Subeunt morbi, triſtisque ſenectus. 3. Georg.
*Et labor, & diræ rapit inclementia mor-
tis.*

Nam hi perdunt etiam illa, quæ volu-
ptatem afferebant, & ſenſum volupta-
tum auferunt. Tunc etiam proijcitur in Pſal 9.
omni loco ſilentium, quia perijt memo
ria eorum cum ſonitu, & loca ipſa olim
celebria fiunt ſæpe ſolitaria, & muta,
ſicut ſcriptum eſt: Niſi domus multæ Iſa. 5.
deſertæ fuerint grandes, & pulchræ,
abſque habitatore. Rupertus vncinum
vult eſſe auaritiã, quæ multum in hoc Auaritia vncinus.
capit. reprehenditur. Referam eius ver-
ba, ſunt enim aptiſſima: Mira, & mira-
biliter congrua ſimilitudine auaritiam
denotat præoſtendẽs vncinum pomo-
rum. Vncinum, quo arboris rami attra-
hi ſolent ad carpẽda poma, quæ manu
attingi non poſſunt. Vnca profecto
eſt auaritiæ manus, neque vnquam, ni-
ſi ad accipiendum, extenditur. Porro 11
homines aliquid habentes veluti rami
ſunt, poma candida, ſiue rubicunda, vi-
ſuque pulchra, & ad veſcendum dele-
ctabilia gerentes. Talibus auaritia cal-
lide inſidiatur cuiuſlibet artis vncinum
intectens, crebroque conuoluens ſilen
ter dum timet audiri, vt & damnum fiat
pomo detracto, & tamen poſſeſſor non
percipiat, donec iã ſaturato fure dam-

10 num ſuum tarde reperiens gemat. * Ve
ra, & conueniens in hac oſtenſione ſi-
militudo, dum & auaritiæ dolus vnci-
no, & bona temporalia, circa quæ labo
rat auaricia, pomis aſſimilantur. Pomū
quippe res leuis eſt, maximeque pue-
ros mulcet: viris autem, & maxime ſa-
nis pro minimo eſt. Sic nimirum bona
præſentis ſeculi leuia ſunt, & eos qui-
dem, qui ſenſu paruuli ſunt, nimis oble
ctant, ſapientibus autem, qui cœleſtia
ſapiunt, contemptibilia ſunt. Et paulo
poſt: Ad ſummum vt perpendas bona
omnia tēporalia, quæ ſibi vncinus aua-
ritiæ ſitienter attrahit, recte ob vilita-
tem nomine pomorum denotari: ſcien
dum eſt quia primus homo cupiditatis
crimen, per quod periit, non per aurū,
neque per argentum, ſed per exiguum
pomum admiſit. Hæc quidem elegan-
ter Rupertus, ſi ad moralem ſenſum re-
ferantur, vt nos facimus, ſed quomodo
eidem intelligentiæ cetera, quę ſequū-
tur, congruant, difficile explicatu eſt,
neque ex Ruperto haberi poteſt. Vnci-
nus, inquit, oſtendebatur, vt ſignifica-
retur cauſa eius, id eſt, auaritię finem ve
nire, & ideo continuo additum eſt: Ve-
nit finis ſuper populum meum Iſrael.
Hoc ad mores referamus. Non eſt du-
Auaritiæ mala. bium propter auaritiam, & rapinas di-
uitum, & oppreſſiones egenorum po-
pulos & vrbes aliquando excindi. Sæpe
etiam ob eadem peccata multi ante
Pſal. 54. diem rapiuntur, ſicut ait Dauid: Viri
ſanguinum, & doloſi non dimidiabunt
dies ſuos. Et ne ſolos homicidas viros
ſanguinum appellari putemus, Eccle-
Eccl. 34. ſiaſticus ait: Panis egentium vita paupe
rum eſt, qui defraudat illum, homo ſan
guinis eſt. Qui aufert in ſudore panem,
quaſi qui occidit proximum ſuum. Qui
effundit ſanguinem, & qui fraudem fa-
11 cit mercenario, fratres ſunt. * Magnam
quoque calamitatem importat auari-
tia virtutibus, & operibus bonis, tollit
enim charitatem, & iuſtitiam, & miſeri-
cordiam, denique ita hominem totum
in ſeruitutem ſuam rapit, vt omnis bo-
norum operum fructus pereat. Quare
commemoratis auarorū fraudibus no-
ſter propheta inquit: *Numquid ſuper*
iſto non commouebitur terra, & lugebit

A *omnis habitator eius? Et aſcēdet quaſi flu*
uius vniuerſus & eiicietur, & defluet,
quaſi riuus Aegypti? Quæ poſtea expli-
cabimus. Merito ergo dicitur: Venit fi-
nis ſuper populum meum Iſrael, non
adiiciam vltra vt pertranſeam eum. Ce
tera quæ ſequuntur num. 9. explicata
ſunt.

HISTORIA.

Audite hoc qui conteritis pauperes. Quod
de fine dixit, ad diuites auaros, & crude
B les refert, & cum idololatria maxime
captiuitatis cladem inuexerit, tanti fa-
cit pauperum oppreſſionem, vt illius
maioris ſceleris oblitus, & iniuriæ ſuæ,
ſcelus hoc minus, quod iniuria paupe-
rum eſt, quaſi cauſam commemoret tā-
torum malorum. Audite, inquit, hoc di
uites, qui cōteritis, id eſt, vexatis, & ma
gnis doloribus afficitis pauperes, qui ni
hil aliud quærere videmini, quàm vt il
li fame, & egeſtate confecti auferantur
è terra. Quid ſit in ſcriptura conterere
diximus Hoſ. 13. num. 19. & 20.
Quando tranſibit menſis, & venunda- 12
C *bimus?* Rupertus viciato codice dece-
ptus legit, Quando tranſibit meſſis, ſed
manifeſtum eſt legi debere, menſis, eſt
enim in Hebr. החדש; in Græco ὁ μὴν.
Et eſt ſenſus: Quando tranſibit ſolem-
nitas menſis, id eſt, calendæ, ſiue Neo-
menia, vt poſſimus merces noſtras ve-
numdare? Non enim in diebus feſtis li-
cebat, qualis erat primus dies menſis.
Ideo ſtatim ſequitur: *Et ſabbatum, &*
aperiemus frumentum? id eſt, qn̄ tranſi-
bit ſabbatum, vt poſſimus frumentum,
quod diu ſeruauimus, promere, vt ven-
datur? Verba ſunt nimis optantium, &
D quaſi magna mora dies illos abire ſuſpi
rantium. Cum autem dicit, Menſis, no-
uum menſem intelligit, & menſis no-
uus dicitur primus dies menſis, Græce
Neomenia. Ita dictum eſt Iſai. vltimo:
Et erit menſis ex menſe, & ſabbatū ex
ſabbato. Ita fere Hieronymus, & aper-
tius Ruffinus. Faſtidiebatis, inquit, fe-
rias ſabbatorum, quia indicto otio vno
ſaltem die vos à fraudibus continebāt:
Increpabatis tranſeuntis otii tarditatē,
ad actuoſa nimirum tempora feſtinan-
tes.

tes, in quibus eſurienti populo vende- A.
retis non ſolum frumenta, ſed etiam
quiſquilias, quas vtique proijcere ſole-
batis, &c. Si autem quæras cur calẽdas,
& ſabbatum tantum nominẽt, cauſa eſt
quod huiuſmodi dies frequẽtius occur
rebant, magiſque illorũ cupiditati ob-
ſtabant, ceteræ enim ſolemnitates ſe-
mel per annum celebrabantur. Quare
mihi non probatur quod in additione
ſcripſit Paulus Burgenſis, menſem, de
quo Propheta loquitur, eſſe illum, qui
tertio quoque anno intercalabatur, &
ſabbatum dici ſeptimum quemque an-
num, quo terra quieſcebat, & ſabbatum B
terræ dicebatur Leuit. 25. Quod etiam
dixit Rupertus, Significãtiora ſunt ver-
ba, vt nos expoſuimus, & magis pro-
pria. Cur enim menſis pro intercalari
capiatur? aut cur ſabbatum ſine addito
poſitum ſeptimum annum ſignificet?
Deinde quoniam de crebra pauperum
oppreſſione, & cõſumptione loquitur
Propheta, melius ad initia menſium, &
ſeptimos dies, quam ad tertios, & ſepti
mos annos referemus.

13 *Vt imminuamus menſuram, & augea
mus ſiclum.* id eſt, Minorem in venden-
dis mercibus menſuram faciamus, & C
maiora pondera in accipiendis, vt recte
exponit Hieronymus. Pro menſura in
Oephi. Bathus. Heb. eſt איפה, pro quo Lxx. etiam mẽ-
ſuram poſuerunt hic, & Ezec. 45. Eſt au
tem œpha, ſiue œphi menſura aridorũ,
quæ eſt decima pars cori, ſicut bathus
eſt menſura liquidorum, decima etiam
cori pars, vt videmus Ezec. 45. Corus
autem triginta modios habet. Ex quo
videmus quam male Pagninus & Va-
tablus modiũ hic poſuerint pro œpha.
Sed tamen hoc in loco generale men-
ſuræ nomen eſt apud nos, & apud Lxx.
vt iam diximus, ſicut & Mich 6. Et men D
ſura minor iræ plena, ita Hiero. vertit,
cũ eſſet in Hebræo œpha. Diceret quis
fortaſſe œphi duo ſignificare, id eſt, ge-
nerale nomen eſſe menſuræ, & ſpecia-
le: ego quidem arbitror vnum ſigni-
ficare, ſed quia hæc menſura erat He-
bræis viſitatiſſima, poſita eſt ab his pro-
phetis, vt quod de hac dicitur, idem de
ceteris dictum intelligatur. Vt ſi Lati-
nus diceret, Minuamus amphoram, aut

A. modiũ, Idem de ceteris menſuris liqui-
dorum, & aridorum dictum intelligẽ-
retur. Indicat hoc illud Ezec. 45. State-
ra iuſta, & œphi iuſtum, & bathus iuſtus
erit vobis. Cum iubet has menſuras eſ-
ſe iuſtas, quis dubitet eum omnes iuſtas
eſſe velle? Sed vſitatiores nominaſſe ſa-
tis eſt vt ceteræ ſimiliter intelligantur:
præſertim cum hæ multarum menſuræ
ſint: nam œphi eſt decima pars cori, &
bathus itidem, non erit iuſtus corus, ni
ſi iuſtum ſit œphi in aridis, & bathus in
liquidis. * At quæritur quomodo hoc 14
facere poſſint diuites, vt augeant ſiclũ,
B & imminuant menſuram, cum id priua
torum non ſit, ſed regis, aut reipublicæ?
De menſuris nulla debet eſſe dubitatio
quin eas minores æquo habere poſſint
venditores, cuius rei cauſa ſæpe à magi
ſtratibus puniuntur. Ex quo illud Mic.
6. Adhuc ignis in domo impij, theſauri
iniquitatis, & menſura minor iræ ple-
na. In ſiclis quomodo augeri poſſint
maior dubitandi cauſa eſt. Sed intelliga
mus ſiclum nomen eſſe, & ponderis, &
monetæ, nunc ponderis eſt, & qua ra-
tione diximus per œpha vſitatam men
ſuram ceteras quoque intelligi, eadem
C exiſtimandum eſt per ſiclum vſitatiſſi-
mum pondus cetera pondera indicari:
præſertim cum à שקל quod eſt ponde
rare dicatur, vt quidem auctores pun-
ctorum volunt שקל, vt autem Lxx. &
Ioſeph. litera, I, primo loco ponẽda eſt,
non enim ſeclus verterunt, ſed ſiclus.
Quare augere ſiclũ eſt pondera augere
in mercibus accipiẽdis, vt plus accipia-
tur, vt iam ex Hieronymo expoſuimus:
ita vt alterã libram exempli cauſa habe
rent ad ea, quæ vendebant, nẽpe leuio-
rem, alterã vero grauiorem ad ea, quæ
emebant. Propter quod dictũ eſt Prou.
D 20. Pondus, & pondus, menſura, & mẽ
ſura, vtrũq; abominabile eſt apud Deũ.
Et Deuter. 25. Non habebis in ſacculo
diuerſa pondera, maius & minus: nec e-
rit in domo tua modius maior, & mi-
nor. Pondus habebis iuſtũ, & verum, &
modius æqualis, & verus erit tibi, vt
multo viuas tempore ſuper terrã, quã
Dominus Deus tuus dederit tibi: abo-
minatur enim Dominus tuus eum, qui
facit hæc, & auerſatur omnem iniuſti-

15 etiam. * Poteſt & aliter fieri quod aiũt: A
Augeamus ſiclum, ſi ſiclum pro mone-
ta accipiamus, qualis autem ſit paulo
poſt dicemus. Olim apud Chananæos,
& Hebræos, & Chaldæos pecunia in
commercijs non numerabatur tantum
ſed etiam ponderabatur, quod hodie
etiam apud Italos, & apud alias natio-
nes ſæpe fieri videmus, ne minus forte
auri, aut argenti in pondere habeant,
quàm deberent. Inde in ſcriptura cum
pecunia ſoluitur, appendi, id eſt, ponde
Appendere pecuniam. rari dicitur. Geneſ. 23. Quod cum audiſ
ſet Abraham, appendit pecuniam, qua-
dringentos ſiclos argenti probatæ mo-
netæ publicæ. Iſa. 55. Quare appendi- B
tis argentum non in panibus? Iere. 32.
Appendique ei argentum, ſeptem ſta-
teres. Cum igitur appendenda erat pe-
cunia, ſiclus augeri poterat faciendo
quod ſtatim ait: Supponamus ſtateras
doloſas, id eſt, faciendo, vt lanx, in qua
pecunia ponebatur, eſſet altera leuior,
vt emptor, aliquid ſiclis ſuis addere co-
geretur, aut faciendo vt pondus, quod
in altera lance ponebatur, vt appende-
retur argentum, eſſet grauius iuſto. Si-
Siclus. clus autem, ſiue pondus eſſet tantum,
id eſt, materia rudis, ſiue pecunia ſigna-
ta, pondus habebat quatuor drachma- C
rum Atticarum, ſiue ſemunciæ. Ioſep.
3. Antiquit. c. 9. ſiclus nummi genus eſt
apud Hebræos, quales ſunt tetradrach-
mi Attici, &c. Idem etiam erat quod
ſtater, id eſt, quatuor drachmæ, vt do-
cet Hierony. Matth. 17. in fine, & Ezec.
4. in illud: Et tu ſume tibi frumentum,
& Ezech. 45. in illud: Statera iuſta, &c.
Inde Ierem. 32. Appendique ei ſeptem
ſtateres, pro quo in Hebr. eſt: ſeptem
ſiclos. Loquor autem de argenteo ſi-
clo, erat enim & æreus ſiclus, & au-
reus, eiuſdem quidem illi ponderis, ſed
pro materia maioris, aut minoris pre- D
16 tij. * De eodẽ legimus Ezec. 45. Exhod.
30. Leuit. 27. & Numer. 3. & 18. ſiclus
viginti obolos habes. Obolus autẽ At-
ticus eſt ſexta drachmæ pars, atque ita
ſiclus viginti quatuor obolos Atticos
habet. Non hos intellexit noſter inter-
pres, ſed quæ Hebraice dicitur גרה nõ
potuit melius interpretari, quã ſi obo-
lus verteret, cum habeat obolum, &

A quintam præterea eius partem, id eſt,
ſeptem fere quadrantes. Sed vt nullus Siclus ſanctuarij.
eſſet locus deceptioni, cupiditatique, ſi-
clus erat in templo propoſitus, quaſi
omnium menſura ſiclorum, per quos
reliqua erant dimetienda, qui dicitur
in ſcriptura ſiclus ſanctuarij. Quemad-
modum & apud Romanos in publico
loco erat pedis menſura in marmore;
quæ hodie cernitur Romæ in hortis
Angeli Colotij. Erat etiam amphoræ
menſura in capitolio, de qua Priſcia-
nus.

Amphora fit, cuius vim ne violare liceret
Sacrauere Ioui Tarpeio in mõte Quirites.
B Qua in re toto, vt dicitur, cœlo mihi
errare videntur auctores multi, qui ſi-
clum ſanctuarij aut maiorem commu-
ni putant, aut minorem. Lyranus in ca
put Leuitici vltimum, in illud: Siclus
viginti obolos habet: Hoc, inquit, dici-
tur ad determinationem quantitatis ſi-
cli ſanctuarij. Siclus enim communis
erat maior, vt dicit Rabbi Salomon,
quia continebat viginti quatuor obo-
los. Alij autem dicunt, quod erat mi-
nor, dicentes quod pondus ſanctuarij
erat duplex reſpectu ponderis commu-
nis, &c. Hæc poſterior ſententia pla-
C cuit Pagnino in Theſauro, qui ſiclum
ſanctuarij affirmat habere quadraginta
obolos. Vatablus Exod. 30. ſiclo ſan-
ctuarij tribuit obolos viginti, commu-
ni, decem. Cuius verba ſine nomine au
ctoris in ſuam catenam tranſcripſit Li-
pomanus in eumdem locum, & noſter
Couarruuias in libro de monetis, cap.
2. num. 9. vbi etiam citat Georgium
Vallam lib. 2. de ponderibus, & Caro-
lum Molinæum, qui teſtantur ſiclum
communem pendere duas drachmas,
ſiclum vero ſanctuarij quatuor. * Sed 17
hi auctores & pugnantia inter ſe dicũt,
D neque ex ſcriptura, aut ex veteribus
auctoribus probant, quod volunt. Qui
dicunt ſiclum ſanctuarij habere qua-
draginta obolos, videre debuerant Le-
uitic. vltimo, & Exod. 30. vbi de hoc
ſiclo ſermo eſt, continuo ſubijci: Si-
clus viginti obolos habet: Ioſephum
etiam dixiſſe ſiclum Hebræum nomiſ-
ma æqualẽ eſſe tetradrachmo Attico,
ita locutum fuiſſe Hieronymum, & ve-

teres. Qui vero ſiclum ſanctuarij vigin
ti obolos continere tradunt, commu-
nem vero decem, cur nō verentur ſcri-
pturę repugnare toties dicenti: ſiclus
viginti obolos habet? Quo vero aucto-
re repugnant? Qua ratione? Cui dubiū
eſſe poteſt, quin de communi ſiclo Do-
minus loquatur Eze. 45. vbi diuites mo
net, vt ab iniquitate & rapinis abſti-
neant, menſuraſque iuſtas habeant, &
iuſta pondera? Hæc dicit Dominus. Suf
ficiat vobis principes Iſrael, iniquitatē,
& rapinas intermittere. Statera iuſta, &
œphi iuſtum, & bathus iuſtus erit vo-
B bis. Oephi, & bathus æqualia. & vnius
menſuræ erunt, vt capiat decimā par-
tem cori bathus, & decimam partem
cori œphi. Siclus autem viginti obolos
habet. De communibus ſine dubio mē-
ſuris loquitur, quas diuites per iniqui-
tatem augere, & minuere ſolebant, vt
in hoc cap. videmus, quos monet, vt iu
ſtas menſuras habeant, quales ipſe indi
cat, vt ſatis ex Hierony. intelligitur. Il-

Lxx. Cur pro Siclo verterint Didrachmum.

lud aduerſum nos pugnare videtur,
quod Lxx. Leuit. 23. & Num. 3. & aliis
locis pro ſiclo vertunt didrachmum,
cum ex Ioſe. diximus quatuor drach-
C mas eſſe in ſiclo. Atque inde Epipha-
nius in libello de menſuris, & ponde-
ribus affirmat ſiclū habere duas drach-
18 mas, aut dimidium ſtateris. * Res vide-
tur in primis explanatu difficilis, ſed
magna ex parte explicatē, ſi verba Lxx.
interpretum legas. Exod. 30. aiunt. Di-
midium didrachmi, quod eſt iuxta di-
drachmum ſanctum. Viginti oboli di-
drachmum. Et Num. 3. Et accipies quin
que ſiclos per caput, ſecūdum didrach-
mum ſanctum accipies, viginti obolis,*
ſiclus. Et Leui. vltimo, viginti obolis e-
rit didrachmum. Ex his videmus pro
D eodem accipere Lxx. ſiclum, & didrach
mum. Videmus etiam nihil minus ha-
bere apud eos didrachmum, quam ſiclū
apud Hebr. & apud noſtrum interpre-
tem, nempe viginti obolos. Duę autem
drachmæ Atticæ non habent niſi decē
obolos, de quibus nunc quidem loqui-
mur, nam Atticos obolos habent vi-
ginti. Quare mirum eſt Epiphanium
dixiſſe ſiclum habere duas drachmas,
aut dimidium ſtateris, niſi verborum

A Lxx. oblitus ſit. Nulla eſt ergo in re
controuerſia, ſed in nomine, nam ſiue
ſiclum appelles, ſiue didrachmum, vi-
ginti obolos habet, id eſt, drachmas At
ticas quatuor. Sed cur Lxx. didrachmū
appellāt, quod erat re vera tetradrach-
mum? Quoniam ſiclus habebat duas
drachmas Hebręas, & ipſi de ſuis drach
mis locuti ſunt, non de Atticis, ſicut
& de ſuis obolis loquuntur, non de At-
ticis qui minoris pretii ſunt. At Io-
ſephus qui Hebræ. nomiſmata ad Græ-
ca redigere volebat, vt Græci intel-
ligerent dixit eſſe tetradrachmum.
B * Dixi eos locutos eſſe de ſuis drach- 19
mis id eſt, de moneta argentea, quam
habebant ſimiliorem drachmis Atticis,
hoc eſt de argenteis, quamuis eorum
argenteus duas drachmas pēdebat At-
ticas, vt teſtatur Budæus lib. 5. de aſſe,
vidiſſeque ſe ait vnum ex triginta argē-
teis, quibus venditus eſt Dominus, Pa-
riſijs, in æde S. Ioannis Lateranenſis,
pondere duarum drachmum. Teſtātur
hoc & Hebręi, nam in eorum libro, qui
dicitur Miſnaioth, tractatu de iuramen
tis, cap. 6. proditum memoriæ eſt סלע
habere duos ſiclos, ſiue quatuor dena-
C rios, denarios autem appellant vete-
res argenteos. At matth. 17. vbi Petrus
quæritur: Magiſter veſter non ſoluit di
dracma? Et ſtaterem ſoluit pro Domi-
no, & pro ſe: didrachmū accipitur mo-
re Gręcorum, & in ſtatere duo didrach
ma ſoluit, ſiue quatuor drachmas Atti-
cas. Hæc fuſius explicare volui, quoniā
ad ſacræ ſcripturæ intelligentiam vti-
liſſima ſunt, & magnas rei nō admodū
obſcuræ tenebras offuderat varietas o-
pinionum. Illud autem forte non ſatis
explicatum, cur toties ſcriptura nomi-
net ſiclum ſanctuarii, ſi nihil ille à com
D muni differebat? ſatis enim erat ſiclum
dicere. Mihi videtur, vt iam dixi, hoc
enim initium diſputationis fuit, in tem
plo ſeruatum eſſe ſiclum iuſtiſſimi pon
deris, vt eſſet quædam menſura reli-
quorum, nulluſque auarorum hominū,
& callidorum dolis locus relinquere-
tur. Videor mihi hoc plane intelligere
ex verbis Exod. 30. Hoc autem dabit
omnis, qui tranſit ad nomen, dimidium
ſicli iuxta menſuram templi. Et Leuit.

vltimo: Omnis æſtimatio ſiclo ſanctuarij ponderabitur.

20 *Et ſupponamus ſtateras doloſas.* id eſt, clam, & doloſe ponamus. Eſt enim עות quo verbo hic vtitur, inique agere peruertere, obliquum eſſe.

Vt poſſideamus in argento egenos, & pauperes pro calciamentis. Vt cum nos nummos omnes collegerimus, egenos nobis ſeruire cogamus, & pretio minimo, quale eſt duorum calceorum, nobis vel inuiti miniſtrent. Significat, opinor, eos ita tyrannice egeſtate pauperum abuſos fuiſſe, vt quotidiano victu, & calciamentis eos ſeruire coegerint.

Et quiſquilias frumēti vendamus. Nō frumenta, ſed quiſquilias, & purgamenta frumenti, puluerem, & paleas tritico commiſcentes: quod proprium eſt vendentium ijs. qui pre egeſtate, velint, nolint, empturi ſunt.

Iurauit Dominus in ſuperbiam Iacob. Iurat Dominus, vt ait Hiero. vt ſi non credunt comminanti credant iuranti. De quo iam diximus ca. 6. num 28. In ſuperbiam autem Iacob iurat, vt vertunt Lxx. & Hier. exponit, & Euſ. lib. 10. de Demonſtr. Euang. demonſtratione. 6. quoniam tot peccatorum cauſa vna ſuperbia eſt: pecunias enim congerere volunt, vt reliquis imperent, & principes populi ſint. Quam autē emphaſin habeat ſuperbia Iacob, dixi c. 6. num. 29. Vide autem Dominum ter in hoc propheta iuraſſe c. 4. Iurauit Dominus Deus in ſancto ſuo, quia ecce dies venient, &c. Et cap. 6. Iurauit Dominus Deus in anima ſua, &c. & nunc tertio iurat, vt certiſſima illis ſit prædictio captiuitatis, nec ſinant ſe à pſeudoprophetis decipi.

21 *Si oblitus fuero*, id eſt. Nequaquā obliuiſcar, Etenim, Si, cum verbis iurandi, aut affirmandi expreſſis, aut ſubauditis, vim habet negationis. Vt Pſal. 88. Semel iuraui in ſancto meo ſi Dauid mentiar. Pſal. 94. Quibus iuraui in ira mea, ſi introibunt in requiem meam. Mar. 8. Quid generatio iſta ſignū quærit? Amē dico vobis, ſi dabitur generationi illi ſignum. At Adamo in cap. 3. epiſt. in Heb. non placet hæc exponendi ratio, negatque, Si, accipi pro Non, ſed quędam per Apoſiopeſin taceri dicit, vt, Non ſim Deus, aut alia huiuſmodi, poſt quæ recte ponitur, Si. Sed videat vir doctiſſimus hæc, quæ taceri dicit, nullo vnquam loco exprimi, de quo iam diſputauimus cap. 4. num. 18. Deinde videat ſcripturam ipſam ſine hac Apoſiopeſi interpretari, vt pro verbis Marci, quæ retulimus, legimus Matth. 12. Generatio praua, & adultera ſignum quærit, & ſignum non dabitur ei. Immo ſæpe hæc particula ponitur, vbi nulla videtur eſſe Apoſiopeſis, cum nullus ſit vehemēs affectus, vt 3. Reg. 1. Iuret mihi rex Salomon hodie, quod non interficiat ſeruū ſuum gladio. Hebr. ſi interficiet ſeruum ſuum gladio. Et c. 2. Sed quia deſcendit mihi in occurſum cū tranſirem Iordanem; & iuraui ei per Dominum dicēs, Non te interficiam gladio, vel, vt eſt in Hebr. ſi te interficiam gladio. Pro quo ſimplex Dauidis iuramentum legimus. 2. Reg. 19. Et ait rex Semei: Non morieris. Iurauitque ei. Sed illud eſt apertiſſimum. 1. Reg. 14. Viuit Dominus ſi ceciderit capillus de capite eius in terram.

Si.

22 *In finem.* id eſt, In omne tempus, ſiue in ſempiternum, vt Pſalm. 12. Vſquequo Domine obliuiſceris me in finem? Pſalm. 48. Et viuet adhuc in finem, pro quo Hieron. vertit: In ſempiternum. Pſalm. 15. Delectationes in dextera tua vſque in finem.

In finem.

Numquid ſuper iſto non commouebitur terra? id eſt, Turbabitur, vt aiunt Lxx. & & vt Hier. expoſuit, videlicet afflictione magna, & calamitate. Chaldæus: Numquid propter iſtud non deſolabitur terra?

Et aſcendet quaſi fluuius vniuerſus, ſcilicet, Habitator eius. In Hebr. apertior eſt ſententia: Et aſcendet ſicut fluuius vniuerſa, ſcilicet terra, & eijcietur & defluet, ſcilicet, terra, ſed terram poſuit pro habitatoribus terrę. Senſus eſt: Abducetur innumerabilis multitudo captiuorum in terram Aſſyriorum, ſed cum in terram illam latiſſimam, & hominum turbis pleniſſimam venerit, tā exigua erit cum illis collata, vt vix appareat, ac ſi non veniſſet. Quod dicit, vt magis eos terreat potentia aduerſariorum.

riorum. Hanc autem ſententiam illuſtrat ſimilitudine fluuij aſcendentis. Aſcendit vero fluuius (vt diximus Hoſ. 1. num. 134.) cum aquis auctus extra alueum ſe ſe effundit, & omnia inũdat, vt Ierem. 46. Quis eſt iſte, qui quaſi fluuius aſcendit, & veluti fluuiorum intumeſcunt gurgites eius? Talis videbitur multitudo Iſraelitarum, cum è patria ſua abducitur in captiuitatem. Sed poſtea eijcietur in varias illius regionis vrbes, & ita in illis abſorbebitur, & qua ſi è conſpectu hominum tolletur, ſicut fluuius Ægypti abſorbetur in mari, cuius ne veſtigium quidem vllum relinquitur, quia patuus eſt, nam magni fluuij aliquamdiu etiam in mare ingreſſi

23 ſentiuntur, ac notantur. * Pro Defluet in Hebræo eſt נשקה, poſitum pro נשקעה, id eſt, abſorbebitur, demergetur, vt Nume. 11. Abſorptus eſt ignis. Ierem. 51. ſic ſubmergetur Babylon. Et

Defluo. Defluere dicit ſæpe Hieronymus in tranſlatione noſtra pro Perire, & quaſi in nihilum redigi. Deutero. 28. Oliuas habebis in omnibus terminis tuis, & nõ vngeris oleo, quia defluent, & deperibunt. Iob. 14. Mons cadens defluit, & ſaxum transfertur de loco ſuo. Iſai. 64. A facie tua montes defluerent, aquæ arderent igni. Et cap 24. Diſſipatione diſſipabitur terra, & direptione prædabitur, Dominus enim locutus eſt verbum hoc. Luxit, & defluxit terra, & infirmata eſt, defluxit orbis. Atque ita recte hic Defluet, ponitur, vt idem valeat quod, Abſorbebitur. De fluuio autem Ægypti multa diſputauimus c. 6. à nu. 43.

ALLEGORIA.

Quemadmodum in vrbe Ieruſalem duplex factio erat, diuitum, & pauperũ oppreſſorum à diuitibus, ita in Ieruſalem, quæ eſt Eccleſia, duplex factio eſt hominum ad duas ciuitates pertinentium, id eſt, ad Ieruſalem, & ad Babylonem. Et quamuis permixti ſint, Babylonij tamen Ieroſolymitanos oderunt, atque opprimunt, magna enim parte ipſi diuitijs, & honoribus abundãt, multiſque alijs huiuſmodi, quibus Ieroſoly-

Babylonij in Eccleſia perſequũtur Ieroſolymitanos.

mitani carent. * Quare vt olim Iacob 24
filij, ne fame conficerentur, cogebantur in Ægyptum ire frumẽtatum, quia pleni ipſi melioribus bonis, hoc eſt cœleſtibus, quæ ignorabant Ægyptij, minoribus carebant, quibus illi abundabant: ita nunc filij Ieruſalem ſpe, & arrhabone ſpiritus diuites, ad Babylonios eunt, vt multa, quaſi ad huius vitæ ſubſidium comparẽt: Hic fit quod Paulus ſcripſit: Quomodo tunc is, qui ſecundũ carnem natus fuerat, perſequebatur eũ qui ſecundum ſpiritum, ita & nunc: hi enim conterunt pauperes, & deficere faciunt egenos terræ. Atque eo quidẽ tempore, quo feſti dies aguntur, & ſacra Deo fiunt, hoc eſt Neomenijs, & ſabbatis ipſi merces ſuas venundare nõ poſſunt, quoniam dum electi orationi, & pœnitentiæ, & contemplationi, atque amori Dei vacant, nullus eſt, qui emat Babyloniorum merces, id eſt, honores ſæculi, diuitias, & ea, quæ ad voluptatem corporis pertinent. Contemnuntur hæc omnia tunc, & pro nihilo habentur, quia qui amore cœleſtium capitur, amare non poteſt, quæ cœleſtia poſſidenda vtilia. Sed tranſit menſis, & ſabbatum, & merces venduntur, quia quo magis de amore Dei, & rerum cœleſtium remittunt iuſti, eo magis amãt præſentia, & pluribus ſe indigere putant, cum vnum ſit neceſſarium. Neceſſe eſt enim, vt qui vni adhæret, vnum in dies magis fiat, & quo magis ab vno recedit, in plura diuidatur. * Legimus 25
ſanctum Abraham peregrinatum eſſe in Ægyptum, ſed inuitum, quoniam præualuerat fames in terra. Eadem famis neceſſitate Iſaac abijt ad Abimelech regem Palæſtinorum in Gerara. Intrauit etiam Iſrael in Ægyptum, & Iacob accola fuit in terra Cham. At nũquam eos per agros etraſſe legimus, vt paleas ad lateres compararẽt, nõ enim ſeruiebant regi mortali, ſed regi ſæculorum immortali, & inuiſibili, cui per fidem, & charitatẽ adhærebant, & ab eo vno omnia ſperabant. Eorum tamẽ poſteri, qui diu manere voluerunt in Ægypto, & Ægyptiorum more viuebant, numero magis, quam religione creſcebant, ſeruieruntque eis operibus

Gen. 42. Gal. 4.

Iuſti dum Deo vacant contemnunt bona ſæculi.

Ab vno non recedendum.

Gen. 12. Gen. 26. Gene. 46.

ductis luti, & lateris, omnique famulatu, quo in terræ operibus premebantur. Denique dixit illis Pharao: Non do vobis paleas. Ite, & colligite, ſicubi inuenire poteritis, nec minuetur quidquam de opere veſtro. Diſperſuſque eſt populus per omnem terram Ægypti ad colligendas paleas. Ita illis vſu venit, qui recedunt ab illo vno, & ad multa huius ſæculi conuertuntur, paulatim enim ea diligunt, & puritas animę, quaſi perſpicui fontis, diligendo perturbatur, & niſi vehementer ſalutem curent ſuam, Pharaonis ſeruituti præter opinionem ſubijciuntur, & operibus luti exercentur, & à ſe ipſis peregrinantes, ac vagātes paleas quærunt, quibus lutum ſuū faciant ſolidius, vt in lateres cohęreat. Terrena ſunt plane eorum opera, & lutea, & per ea quærunt aliquid firmum ſibi facere, manentes videlicet voluptates, & diuitias, honores non fugientes, de memoria ſui nominis cogitant, de manſuris ædificijs, de nobilitandis pecunia poſteris. At quantumuis laborēt, quid niſi lateres faciunt, quos ſubiti imbres, aut etiam pecudum veſtigia, diſſol-

Exod. 1. Exod. 5.

26 uant? * Sed ad Prophetæ verba redeamus. Dum Deo adhærebant, gratis accipiebant res maximas, & dona pretioſiſſima, id eſt, aut nullo, aut perexiguo labore: verum vbi ſe ad res ſæculi cōuertunt, nihil gratis, magno pretio veneūt omnia. *Vendēdabimus*, inquiunt, *merces, & aperiemus frumentum*. Concluſerāt videlicet, & bene obſeratis horreis ſeruabant. Sed quomodo vendunt? *Vt imminuamus menſuram, & augeamus ſiclum, & ſupponamus ſtateras doloſas.* Menſuras minuunt, quia poſt labores minus illis mundus dat quam promiſit. Siclū augent, quia pluris viles illæ merces emuntur, quàm initio putabatur, id eſt, maiori labore, ſolicitudine. Stateras doloſas ſupponunt, quia cum nobiſcum cogitamus quantum temporis, ſudoris, induſtrię, in bona ſęculi contulerimus, & quantum tandem perceperimus voluptatis, & tranquillitatis animi iniquitatem ſtateræ mundi videmus, & pudet temporis, & laboris, & nobiſmetipſis indignamur. Hoc pudore, & hac indignatione plenus erat Salomon, cum

Mundus menſurā fallacē, & deficientē habet.

A aiebat: Vanitas vanitatum, & omnia vanitas. Quid habet amplius homo de vniuerſo labore ſuo, quo laborat ſub ſole? De hac ſtatera ſcriptum eſt. Statera doloſa abominatio eſt apud Deū. Sed ſtatera Dei cōtinuo adDei cōtinuo addit: Et pondus æquum voluntas eius, amat enim iuſtas ſtateras, & eius ſtatera ſemper pleniſſima eſt. Quare rectè de menſura ſua dicit: Date, & dabitur vobis. Menſuram bonam, & confertam & coagitatam, & ſupereffluentem dabunt in ſinum veſtrum. * Et quoniam

Eccle. 1. Prou. 11. Menſura Dei plena. Luc. 6.

B abiectarum rerum mercede totum hominem in ſeruitutem ſuam Mundus aufert, & poſſidet, merito dicunt: *Vt poſſideamus in argento egenos & pauperes pro calciamentis*: Illud tamen ſupererat vt melius omnia explicarentur: *Et quiſquilias frumenti vendamus*. Frumētum vendebant, ſed quiſquilias vendunt, puluerem, & paleas tritico admiſtas, quas proiecturi erant, niſi nimis cupidos, & egenos emptores inueniſſent. Quid ſunt voluptates, & honores huius ſęculi, niſi quiſquilię? Frumentum primum videbantur, quo aluntur homines, & quiſquilię ſunt, quę magis auibus, & brutis animantibus proijciūtur, & nec ſatiant, nec alunt. Salomon opibus magnis, & ingenio omnia voluptatum genera ſtudioſiſſime conquiſiuit, nec quidquam poſtea, niſi quiſquilias, inuenit, vt ipſe teſtis eſt: Cumque me conuertiſſem ad vniuerſa opera, quę fecerant manus meæ, & ad labores, in quibus fruſtra ſudaueram, vidi in omnibus vanitatem, & afflictionem animi, & nihil permanere ſub ſole. Sed ne Babyloni putent ſe impune laturos has iniurias, quibus Ieroſolymitanos afficiunt, ſequitur Propheta.

27

Voluptates quiſquilię ſūt.

Eccle. 2.

D

Iurauit Dominus in ſuperbiā Iacob, ſi oblitus fuero vſque ad finem omnia opera eorum. Commouebitur terra eorū, & bona peribunt, quę valde ſtabilia, & firma putabantur, & ipſi, qui habitatores terræ ſunt, lugebunt cum viderint breui tranſijſſe quæ amabant, & inſtare iam quæ oderant, fluxiſſe bona, quæ theſaurizauerant in terra, & nihil ſe theſaurizaſſe in cœlis. Magnus erit

eorum numerus in die iudicij, quaſi fluuius omnia inundans, ſed igne illo extremo inuoluti dehiſcente Tartaro abſorbebuntur, & nullum eorum veſtigium remanebit.

HISTORIA.

28 *Et erit in die illa, dicit Dominus Deus, occidet ſol meridie.* Multi patres, quos poſtea nominabo, hæc de ſolis defectu in paſſione Domini interpretantur, ſed Allegorico ſenſu, nam Hiſtorico non poſſe ita explanari docent verba, quæ paulo poſt ſequũtur: Qui iurant in delicto Samariæ, & dicũt: viuit Deus tuus Dan, &, Viuit via Berſabe, quis enim neſcit penitus omnia idola abieciſſe filios Iſrael, cum inter eos verſatus eſt Dominus, & ne nomina quidem relicta fuiſſe Dã, & Berſabe; Itaque Hieronymus, & Ruffinus, & multi alij, de captiuitate priorum temporum interpretantur, quamuis Hieronymus, & Ruffinus Allegoricum etiam ſenſum poſtea perſequantur, vt & nos faciemus. Difficilius eſt iudicare de captiuitate ne decem tribuum loquatur Propheta, an de captiuitate Iudę, an vero de vtraque. Ceteri auctores variãt, Hieronymus de vtraq. captiuitate intelligit, & video probabiliter ita poſſe intelligi, quoniam ait: Et dicunt: Viuit Deus tuus Dan, & viuit via Berſabe: quoniam ſicut Dan ad decem tribus, ita Berſabe ad duas videri poteſt pertinere. Sed libentius ſane interpretor de decem tribubus, primum, quoniam ad eas potiſſimum prophetat Hamos, neque vnquam dicimus conuerti ſermonem ad duas, niſi cum verba ipſa cogunt. Deinde quoniam Iſrael, & Iacob in his prophetis ſemper decẽ tribus ſignificant niſi forte aliquid adiũgatur, quod manifeſtum ſit ad duas referri. Tertio quoniam Berſabe nõ erat duarum tribuum, ſed tribus Simeonis, quæ numeratur in decem, vt legimus
29 Ioſue 19. Solet autem ſcriptura per lu-
Lux, dies. cem, & diem ſignificare proſperitatẽ, & lætitiam, per tenebras vero triſtitiã, & res aduerſas, vt docet Gregor. 5. Moral. capit. primo Iob. 18. Nonne lux impij extinguetur, neq; ſplendebit flãma

A ignis eius? Lux obtenebreſcet in tabernaculo illius, & lucerna, quę ſuper eum eſt, extinguetur. Hamos 5. Numquid nõ tenebræ dies Domini, & non lux? & caligo, & non ſplendor in eo? Occidet igitur illis ſol meridie, quia ſubito, & cum minime timebunt, eorum proſperitas magnis obſidionis, & captiuitatis calamitatibus obſcurabitur. Chryſoſt. ho. 2. ad populum Antiochenum: aliter hæc interpretatus ſatis etiam apte, vbi de triſtitia ſuæ ciuitatis loquens: Non tantum vero, inquit, terra, ſed & ipſa aeris natura, & ipſe ſolarium radiorum circu-
B lus nunc mihi quodammodo mœrere, & obtuſior lucere videtur: non elementis naturam mutãtibus, ſed noſtris oculis, qui triſtitiæ nube turbati ſunt, non valentibus pure, neque cum eadem virtute radiorum lumẽ ſuſcipere. Hoc eſt quod olim Propheta lugebat dicens: Occidet ipſis ſol meridie, & obtenebrabitur dies. Hoc autem dicebat nõ quod planeta abſcõderetur, neque quod dies euaneſceret, ſed quod mœrentes neq; in meridie propter doloris caliginem lucem cernere poſſint, &c. Quod autẽ quidam auctor ait, meridie captam eſſe
C Samariam, neque ex ſcriptura, neque ex vlla hiſtoria probari poteſt.

Et tenebreſcere faciam terram in die luminis. Idem alijs verbis repetit. Diximus capit 7. nu. 3. res Iſraelitarum multum florere cœpiſſe cum obſeſſi ſunt, & capti ab Aſſyrijs, illud tempus dies nũc luminis dicitur, & eo terra illa obſcurata eſt multis cladibus illatis ab exercitu Aſſyriorum.

Et inducam ſuper omne dorſum veſtrũ 30
ſaccum, & ſuper omne caput caluitium. Hæc facta ſunt obſidentibus Aſſyrijs Samariam, & capientibus. In magnis
D enim calamitatibus cilicio, ſiue ſacco lu-
gentes vtebãtur Ioe. 1. Plange quaſi virgo accincta ſacco. 4. Regum. 6. viditque omnis populus cilicium, quo veſtitus erat ad carnem intrinſecus. Similiter comam tondebant, & faciebant caluitium. Iob. 1. Tunc ſurrexit Iob, & ſcidit veſtimenta ſua, & tonſo capite corruẽs in terram adorauit. Iſaiæ. 3. Decaluabit Dominus verticem filiarum Sion, & Dominus crinem earum nudabit. Et mox;

Saccus.

Caluitiũ.

mox: Et pro criſpanti crine caluitium, & pro faſcia pectorali cilicium. Et capite decimoquinto: In cunctis capitibus eius caluitium, & omnis barba radetur. Satis ex his intelligitur, cur dictum ſit Pſalmo. 29. Conciſdiſti ſaccum meum, & circumdediſti me lætitia. Fiebant autem ſacci è cilicio. Apocalypſis. 6. Et ſol factus eſt niger tanquam ſaccus cilicinus. Ideo pro eodem ſumitur ſaccus, & cilicium, & pro vtroque ſemper eſt in Heb. שק, ex quo Græci, & Latini, & aliæ multæ nationes ſacci vocabulum acceperunt. Poteſt etiam caluitio ſignificari captiuitas, captorumque ludibriū victores enim radebant victis capita in ignominiam. Deut. 32. Et gladius meus deuorabit carnes de cruore occiſorum, & de captiuitate nudati inimicorum capitis.

31 *Et ponam eam quaſi luctum vnigeniti.* Ponam vniuerſam terram eorum, qualis ſolet eſſe mulier, quæ filij vnigeniti mortem luget. qua ſimilitudine ſolet ſcriptura ſummum dolorem ſignificare. Iere. 6. Filia populi mei accingere cilicio, & conſpergere cinere, luctum vnigeniti fac tibi planctum amarum.

Et nouiſſima eius quaſi diem amarum. Non ſolum prima, & media, ſed nouiſſima etiam illius erunt triſtia. Nullam requiem terra habebit, ſed ſemper magnis doloribus torquebitur, donec tertio anno obſeſſionis penitus deuaſtetur, & capiatur.

Et emittam famem ſuper terram. Qui nunc Prophetas eijciunt, & contemnunt, cum viderint ſe ab hoſtibus obſideri, cruciabuntur magna fame audiendi verba Dei ex ore prophetarum, neque tamen inuenient vllum a quo in tantis malis leuentur. Quod populo Dei ſolebat eſſe triſtiſſimum Pſal. 73. Signa noſtra non vidimus, iam non eſt propheta, & nos non cognoſcet amplius. Præt. cum ducti fuerint in terram Aſſyriorum, optabunt maxime prophetam aliquem ad ſe mitti, & interpretes habere diuinæ legis, & hoc deſiderio, quaſi fame, & ſiti cruciabuntur. Cum autem dicit: *Non famem panis, neque ſitim aquæ,* non negat & hanc famem, & ſitim ſe miſſurum, ſed perinde eſt, ac ſi

A diceret: Non loquor modo de fame, & ſiti corporis, quas non eſt dubium tempore obſidionis fuiſſe miſſas, ſed de fame & ſiti verbi Dei.

Et commouebuntur à mari vſque ad mare. Quærent diligentiſſime per totam terram ſuam prophetam aliquem, & non inuenient. Cum enim Samaria obſideretur, legati ex ea, & alijs vrbibus decem tribuum mittebantur prophetam quæſituri, à quo audiret verbū Domini.* Commouebuntur, id eſt, magno deſiderio, & magna fame audiendi verbum Dei commoti ibunt a mari vſ- 32
B que ad mare, ideſt, à mari Galilææ vſq; ad mare Mediterraneum, quod eſt ad Occidentem: Et ab Aquilone, ideſt, à termino terræ ſuæ Aquilonari, ibunt ad terminum Orientalem. Ita Lyra. exposuit, & mea ſententia probabiliſſime omnium, nam alij, qui alia maria interpretantur, vnde id poſſunt comprobare, præſertim cum extra terram Iſrael propheta nec tunc inueniretur, nec ab ipſis eſſet quærendus? Ita etiam, vt nos intellexit Chaldæus, qui ait. Et laſſabūt ſe à mari ad Occidentem vſque, & ab Aquilone vſque ad Orientem pergēt
C quæſitum doctinam à facie Domini, neque inuenient tamen. Qui autem hæc de Iſraelitis in terra Medorum collocatis interpretantur, ab Occidente illis conſtituunt mare Caſpium, ſiue Hyrcanum, cum ſit omnino ab Aquilone, vt ex Ptolem. lib. 6. cap. 2. & ex Pomp. lib. 1. c. 2. perſpicitur. Nec vident quod ſtatim ſequitur. In die illa deficient virgines pulchræ, & adoleſcentes in ſiti, de tempore ipſius captiuitatis intelligi, cum adhuc erant in patria ſua. Quare omnino videntur hæc, in quibus modo verſamur, de eodem tem-
D pore interpretāda, neq; poſſe aliter accipi, quam vt à nobis expoſita ſunt. Sed cur Auſtralis partis non meminit, cum ceteras nominauerit? Opinor ſane, quod ad Auſtrum erat ipſa Samaria, quæ plena erat hoſtibus, & continuo adiuncta erat terra duarum tribuum, quarum prophetas auerſabantur.

In die illa deficient virgines pulchræ. 33
Tanta etiam erit non ciborum ſolum, ſed & aquæ penuria, vt vel ſiti miſerabiliter

liter perituræ ſint illæ etiam perſonæ, quæ ſunt apud omnes gratioſæ, vt virgines pulchræ, & iuuenes electi, nam in illa terra maius ſitis, quàm famis periculum eſt.

Qui iurant in delicto Samariæ. Poſſunt hæc ad virgines pulchras, & ad adoleſcentes electos referri, vt doceat non immerito hos eſſe perituros, quoniam quamuis teneri eſſent, & innocentes viderentur, paternæ tamen impietatis imitatores erant, & per idola iurabant, quæ colebant, & pro veteri Iſraelis iureiurando: Viuit Dominus, ipſi dicebant: Viuit Deus tuus Dan, &c. Sed quoniam continuo ait: & cadent, & non reſurgent vltra, quod de morientibus adoleſcentibus non recte intelligi videtur, melius de Iſraelitis vniuerſis hæc omnia, vt opinior, exponemus. Sed animaduertendum eſt participia, quæ, apud Hebræos vim præſentis temporis habent, nonnunquam quaſi abſolute poni, vt cum nullo verbo cohæreant, ad cauſam eius, quod dictum eſt, reddendam. Vt Hamos 5. Qui conuertitis in abſynthium iudicium, in Hebræo, Conuertentes in abſynthium iudicium. Dixerat: Ne forte comburatur vt ignis domus Ioſeph, & deuorabit, & non erit qui extinguat Bethel. Et continuo: Qui conuertitis in abſynthium iudicium, ac ſi diceret. Conuertitis enim in abſynthium iudicium.

Reg. Participia abſolute poſita cauſā reddunt.

34 * Et poſtea: Vineas plantabitis amantiſſimas, & non bibetis vinū earum. Quia cognoui multa ſcelera veſtra, fortia peccata veſtra. Hoſtes iuſti accipientes munus, & pauperes deprimentes in porta. Cum ait: Hoſtes iuſti, pergit cauſam reddere calamitatum, quam cœperat, & eſt in Hebræo. Inimicitia proſequentes, ſiue anguſtia afficientes iuſtum, &c. Ac ſi diceret; Quia hoſtes eſtis iuſti, & capitis munera. Ita nunc, *Iurantes in delicto Samariæ*, vt eſt in Hebr. ſiue, Qui iurant Quaſi dicat; Omnia hæc mala patiētur Iſraelitæ, quia deditiſſimi ſunt idololatriæ, non enim obſcure, aut clam ea colunt, ſed palam per ea iurant, atque impudenter dicūt, Viuit Deus tuus Dan, ſicut ante dicebāt, Viuit Dominus. Hoc autem iuſiurandum, Viuit Dominus,

A honorificū Deo erat, profitebātur enim, qui ita iurabant, eum ſolum eſſe Deum viuum, ceteros deos mortuos eſſe. Quare cum dicebant, Viuit Deus tuus Dā, ſumma iniuria Deum afficiebant affirmantes vitulum Dan eſſe Deum viuū, & verum, quod erat ſummæ impietatis, ideoque de hoc nunc queritur Dominus. Delictum Samariæ vitulum intelligit, in cuius cultu Iſrael delinquebat, & Deum prouocabat. Iurabant ergo in delicto Samariæ, id eſt, per vitulū Dan, quem adorabat Samaria.

Viuit via tua Berſabe. Quia Berſabe erat in termino Auſtrali terræ promiſ- 35
B ſionis, illuc via erat Iſraelitis lōgior, & periculoſior, quoniam per Iudæam trāſeundum erat, & ſæpe hæc duo regna bellum inter ſe gerebant: & ideo per illam, quaſi per rem ſacratiorem, & maioris laboris iurabant. Præterea quo remotiora erant templa, & longiore peregrinatione petebantur, eo videbantur plus habere numinis, ideoque per ea frequentius iurabatur, ſicut hodie per ædem beatiſſimæ virginis Montis ſerrati, aut Lauretanæ. Quare frequentius iurabant per vitulum Dan, qui erat in Aquilonari extremitate terræ promiſſionis,
C & per viam Berſabe, quæ erat in Auſtrali, quam per vitulum Bethel, qui erat propinquior, id eſt, in medio ferè terræ totius.

Et cadent, & non reſurgent vltra. Ita nunc vaſtabuntur, vt nunquam ad antiquam regni gloriam redituri ſint: nō enim redierunt in patriam ſuam, vt ſæpe diximus.

ALLEGORIA.

Horum verborum Allegoria: *Et erit in die illa dicit Dominus Deus; occidet ſol meridie, &c.* celeberrima eſt apud pa- 36
D tres de defectu ſolis Domino Ieſu Chriſto in cruce pendente. Ita enim exponunt Euſeb. li. 10. de Demonſt. Euang. demonſtratione 6. Cyprian. lib. 2. aduerſus Iudæos ca. 23. Ruffinus in expoſitione Symboli, & huius loci, & Hiero. & Rupert. & alij. Referam ad eius explanationem verba Euſebij: In die illā, dicit Dominus, occidet ſol in meridie, & obtenebrabitur ſuper terrā lux: quæ ſane

ſane euidentē exitum ſortita ſunt tunc, A
cum ſaluatore in altum ſublato, vt eſt
apud Euangeliſtam, à ſexta hora tene-
bræ factæ ſunt ſuper vniuerſam terram
vſque ad horam nonam. Quæ cum in
hunc modum finem ſuum contigerint,
deinceps adiungit: Et conuertam ſol-
lennia veſtra in luctum, &c. Quæ qui-
dem omnia propter ſuperbiam ipſo-
rum, qua aduerſus Chriſtum vſi ſunt,
diuinitus prædicta, euidentem oraculi
exitum oſtenderunt poſt ipſorum ad-
uerſus Saluatorem noſtrum inſidias.
Non ergo ante illud tempus, ſed ex il- B
lo tempore in hunc vſque diem ſollen
nia illorum in luctum conuertit Deus,
& cantica in lamentum: quippe qui il-
los celeberrima ciuitate priuauerit, &
venerabile illud ſanctuarium, quod in
illa erat, Tito, ac Veſpaſiano apud Ro
manos imperantibus euerterit, vſque
adeo vt non amplius venire, & cele-
brare in ea legitima ſollennia, & legi-
timos conuentus poſſint. Ceterū quid
opus eſt dicere quemadmodum fames
audiendi verbum Domini omnes illos
inuaſerit, propterea quod procul à ſe
ipſis Dei verbum exegerint, cum illud
vno animo negauerunt, & ab eodem C
37 negati ſunt? * Hæc Euſeb. Sed quæ ipſe
tacet, ita interpretatur Hieron. in il-
lud Iſai. 3. Ecce enim Dominator Do-
minus exercituum auferet ab Ieruſa-
lem, & ab Iuda validum, & fortem, om
ne robur panis, & omne robur aquæ.
Habent, inquit, Iudæi panem, ſed abſ-
que fortitudine, habent aquas, ſed abſ-
que robore. Legunt enim ſcripturas,
ſed non intelligunt, tenent membra-
nas, & Chriſtum, qui in membranis ſcri
ptus eſt, perdiderunt. Lacte enim alun
tur quaſi paruuli, & non ſolido cibo. Et
quia fortitudinem perdiderunt, & infir D
mi ſunt, propterea holera comedunt.
Athletarum autem ſolidus cibus eſt,
qui & vitam ſuſtentat humanam, & vi-
uentibus præbet fortitudinem. De iſtiuſ
modi pane, & aqua, quod auferantur à
Iudæis, etiam alius propheta teſtatur
dicens: Ecce dies veniunt, dicit Domi-
nus, & emittam famem, &c. In eum-
dem fere ſenſum eadē Iſaiæ verba ex-
planat Procopius. Idem Hieronymus
in hunc locum; Fames in die reſurre-
ctionis Domini oppreſſit populum Iu-
dæorum, & iuncta fami ardentiſſima
ſitis, non habentium panem, qui de cœ
lo deſcendit, & eas aquas, quæ de Ieſu
ventre manarunt. Ablata eſt ab eis lex,
& prophetæ æterno conticuere ſilen-
tio. Mouentur à mari ad mare, & ab
Oceano Britannico vſque ad Oceanū
Atlanticum, id eſt, ab Occidente ad
Meridiem, & ab Aquilone vſque ad
Orientem, toto orbe peregrini verbū
Dei non valent inuenire. Baſilius in
Pſalm. 33. Fortaſſis etiam diuitem dicit
Iſraeliticum populum, quorum ado-
ptio eſt in filios, ac Dei cultus. Hi ita-
que propter peccatum in Dominum
eguerunt, qui vero illorum loco exqui
ſierunt Dominum, non minuentur om
ni bono. Eguerunt autem, & eſurierūt.
Quandoquidem enim occiderunt pa-
nem vitæ, venit ſuper ipſos fames pa-
nis: quandoquidem inſidias ſtruxerunt
fonti aquæ viuæ, venit ſuper ipſos ſitis,
incubuit ipſis ſupplicium ex ſiti. Fames
autem non panis ſenſibilis, neque ſitis
aquæ, ſed fames audiendi verbum Dei:
eguerunt itaque, & eſurierunt. At ve-
ro gentes edoctæ inquirere Dominum,
non minuentur omni bono.* Retuli pa 38
trum verba, quæ ſatis mihi videntur do
cere non hunc eſſe Hiſtoricum ſen-
ſum, ſed quem paulo ante expoſuimus.
Quomodo enim nunc Iudæi famem,
& ſitim ſentiūt verbi Dei cū ſcripturas
habeat, & ſtudioſe legant, & recte ſe in-
telligere arbitrentur? Tenent verba,
inquit Hieronymus, ſed carent vera
intelligentia. Fateor ſane, ſed putant ſe
habere eam, & ideo nullam famem ſen-
tiunt. Opinor famem & ſitim ab Hier.
vocari indigentiam, indigent enim ve-
ro ſenſu, & virtute ſcripturarum, eo-
demque inclinat expoſitio Ruffini, &
Baſilij loco indicato, & apertius in ho.
2. de ieiunio. Sed non eſt in illo fames
qui ſaturum ſe eſſe credit, & nihil cibi
appetit. Magnam autem cibi, & potus
appetentiam hac fame, & ſiti ſignificari
apertiſſime Prophetæ verba indicant:
*Et commouebuntur à mari vſque ad ma-
re,* & ab Aquilone vſque ad Orientem
circuibunt quærentes verbū Domini.

Ego

Ego de reſponſis prophetarum hæc maxime dicta eſſe arbitror, quæ, cum à Romanis obſiderentur, vehementer optabant, & in omnem fortaſſe ditionem ſuam nuntios mittebant, ſicubi inuenire prophetam poſſent, ex quo verbum Domini audirent. Fortaſſe etiam poſt vrbis excidium, & diſperſionem ſuam per omnes terras errabant, & prophetam quærebant, qui de ſoluenda captiuitate illa vaticinaretur, vt ſenſit Rupertus. Sed & nunc quærunt auidiſſime vbique, & magno pretio conducunt magiſtros, à quibus veram ſcripturæ expoſitionem audiant, neque vnquam inueniunt, atque ita Hieronymi expoſitionem tueri poterimus. In illo excidio Ieruſalem perierunt ſiti, & fame virgines pulchræ, & adoleſcentes electi, & omnes Iudæi, vel occiſi, vel capti ſunt, quia maiorum ſuorum impietatem imitati, vt illi vitulos, & idola colebant, & per ea iurabant, ita ipſi Deum à ſe repulerunt, vt idola honoris, & pecuniæ ſeruarent, & ceciderunt, neque reſurgent omnino donec finis ſeculi veniat.

TROPOLOGIA.

39 Mors peccatoribus inexpectata adueniens. Luc. 21.

Solis occaſus rectè mortem ſignificat, quæ cupidis hominibus, & cenſum augere feſtinantibus inexpectata ſæpe aduenit, & opprimit imparatos, ſicut de die iudicij ait Dominus: Tanquam laqueus enim ſuperueniet in omnes, qui ſedent ſuper faciem omnis terræ. Et hoc eſt ſolē occidere meridie. Hinc illud Pſal. 67. Iter facite ei, qui aſcendit ſuper occaſum. Greg. 19. Mor. cap. 3. ita exponit: Super occaſum aſcendere fuit ipſam mortem, quam pertulerat, reſurgendo ſuperaſſe. Et quoniam in morte etiam perfecti interdum terrentur timore diſtricti iudicij Dei, ſcriptum eſt: Cumque ſol occumberet, ſopor irruit ſuper Abram, & horror magnus, & tenebroſus inuaſit eum. (Gen. 15.) Eleganter vero terrena quærentibus, & de diuitijs tantum cogitantibus ſol meridie occidit, quia cum minime putabant, repentinus eis ſuperuenit ſæpe interitus, & ſubito ea amittunt, quibus ſe multos annos fruituros ſperabant, vt in Euangelio videmus. Cum enim diues ille pauperrimus diceret: Anima mea habes multa bona poſita in annos plurimos, requieſce, comede, bibe, epulare: dixit illi Deus: Stulte, hac nocte animam tuā repetunt à te: quæ autem paraſti cuius erunt? (Luc. 12.)

A

40 * Sed alia prætereà cauſa ſol illis occidit meridie, quia ante perfectā ad Deum cōuerſionem, quam in poſteriorem vitæ partem reiecerant, ſæpe morte rapiuntur. Iuſtorum enim vita, ſicut perfecta dies, non meridiem tantum habet, ſed etiam veſperam, ſicut quidam ex eis ait: Veſpere, & mane, & B meridie narrabo, & annūtiabo, & exaudiet vocem meam. Redimet in pace animam meā ab iis, qui appropinquant mihi. Et iterum: Exibit homo ad opus ſuum, & ad operationem ſuam vſq; ad veſperam. Hominem vocat, qui vt rationis particeps agit. Hinc Exod. 30. Et adolebit incēſum ſuper eo Aharon ſuaue fragrans mane. Quando componet lucernas, incendet illud, & quando collocabit eas ad veſperum, vret thymiama ſempiternum coram Domino in generationes veſtras. Incenſum adolere ſuper altare iubetur Aharon mane, C quando componit lucernas: quia duæ lucernæ ſunt in nobis, altera rationis, altera fidei, quas tunc componimus, quādo diligenter attendimus quid naturæ lumen, quid fidei cognitio a nobis poſtulet. Et mane hoc faciunt, qui primo intelligentiæ ſuæ tempore ad Deum conuertuntur, quemadmodum ſuper omnia, & colēdum ratio, fideſq; demonſtrant. At non hoc omnium electorum eſt, non enim omnes hora prima, aut tertia, ſed multi ſexta, & ſequētibus magnum patrem familias ad vineam ſuam vocantem ſequuntur, idcirco non eſt vocatū hoc thymiama ſempiternum coram Domino. D

Vita malorū non habet veſperam. Pſal. 54. Pſal. 103.

41 * At incenſum veſpertinum ſempiternum eſſe dicitur in generationes iuſtorum, quia omnes electi, etiam ſi antea non obtulerint, veſpere offerūt ſe Deo per pœnitentiā, & charitatis igne corda ſuccendunt, & tāto magis, quanto magis vidēt appropinquantē diem. Illi etiā, qui tota vita adoleuerunt hoc thymiama, cū defatigati ceſſaturi videbātur, id eſt,

extremo

tremo ætatis tempore, ſuauius virtutibus redolent, quoniam virtutum aromata magis diuini amoris ardore concremantur. Et quia magis amant, magis dolent eum à ſe Ieſum fuiſſe, quem ſemper ſine modo amandum eſſe cognoſcunt: & quod infectum fieri nō poteſt, lacrymis, & pœnitentia delent quātum poſſunt, de quo dictum videtur: Ad veſperum demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia, cum poſt huius ſæculi tenebras æternæ vitæ ſplendor elucebit. Ac fortaſſe propterea Dauid dixit: Veſpere, & mane, & meridie narrabo, & annuntiabo: quod licet prius mane ſit, tamen iuſti, quaſi cygni Dei, multo ſuauius extremo vitæ tempore canere ſolent. Reprobi autem ad veſperam nō veniunt, atque ideo meridie illis occidit ſol, & dimidiant dies ſuos, ſicut de homine impio, qui nec poſteritatis ſuæ cito extinguendæ, nec vitæ ſine pœnitentia finiendæ terrore à peccando abſtinet, ſcriptum eſt: Quid enim ad eum pertinet de domo ſua poſt ſe, aut ſi numerus menſium eius dimidietur? His tenebreſcit terra in die luminis, quia alijs viuentibus, & exultantibus ipſi in tenebras mortis incidunt, cum viuere poterant. Eorum feſtiuitates vertuntur in luctum, & cantica in planctum, ſicut ſcriptum eſt: Tenent tympanum, & citharam, & gaudent ad ſonitum organi. Ducunt in bonis dies ſuos, & in puncto ad inferna deſcendūt.

Pſal. 29.

Pſal. 54.

Reprobi non habēt veſperam.

Iob. 21.

Iob. 21.

42 Sed eſt præterea alter occaſus, cum luminare maius, quod præeſt diei, id eſt, Chriſtus, qui illuminat iuſtos, occidit ſuper peccatores, & animus tenebris inuoluitur. Quomodo Hieron. interpretatur illud Eph. 4. Sol non occidat ſuper iracundiā veſtram: Præcipit, inquit, nunc Apoſtolus, ne talia faciamus furore ſuperati, per quæ nobis ſol occidat, & principale cordis tenebris inuoluatur. Fit igitur non ſemel vt peccatoribus ſæpe in peccata relabentibus aliquādo occidat ſol meridie, id eſt, ita gratiam Dei tandem perdant, vt amplius non recuperent. Fit etiam vt iuſtis, qui parum animæ ſuæ conſulentes ambitione, & cupiditate paulatim ſe implicant, aut minora ſibi peccata permittunt indulgentes a-

A nimo ſuo, præter opinionem ſol iuſtitiæ occidat, & in grauius aliquod peccatum labantur, & ſubitis tenebris occupentur, cum lucem ſe habere ſperabant. Periculoſa enim eſt omnino peccandi conſuetudo, etiam ſi minima peccata ſint, & magnopere illi timenda ſunt, quæ paruitate ſua ſecuros nos reddunt, neque enim fruſtra dictum eſt à Sapiente: Qui ſpernit modica, paulatim decidet. Quoties dicit iuſtus à concupiſcentia ſua abſtractus, & illectus, concedam mihi hanc voluptatem, neque enim inimicus Dei ero ſi conceſſero, & conſuetudine eo deducitur, vt quotidie paulatim eidem addens legē violet, & gratiam amittat.

Peccandi conſuetudo periculoſa.

Eccl. 19

B

43 Iſtis ſol occidit meridie, quia cum minime putabatur, occidit: & terra, hoc eſt terrena eorum corda tenebreſcunt in die luminis id eſt, cum adhuc ipſi lucem gratiæ habere poterant, ſi ſibi temperaſſent, & alij eorum ſocii habent, ſed cautiores, & ſibi minus obſequentes. Feſtiuitates conuertuntur in luctum, quoniā abiit illa prior tranquillitas animi, & impij, quaſi mare feruens, quod quieſcere nō poteſt, & redundant fluctus eius in cōculcationem, & lutum. Quomodo feſtiuitates Domini celebrabit qui immaniſſimi hoſtis ſeruitutem, & tyrannidem patitur? Quis melius illud Tobię dicat: Quale gaudium mihi erit, qui in tenebris ſedeo, & lumen cœli non video? Cantica omnia illis vertuntur in planctum, quia quomodo cantabunt canticum Dominum terra aliena? Tunc ſuper dorſum, quod Domini onera portabat cum lætitia, ſaccus ponitur, quia ſupra dorſum idem fabricauerunt peccatores, id eſt, dæmones, & onera grauiſſima impoſuerunt, quorum comes eſt pœnitentia, & angor animi, ſicut ait Dauid: Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipſius iniquitas eius deſcendet.

Iſa. 57.

C

Tob. 5.

D

Pſal. 7.

44 Caluitium ponitur ſuper omne caput, quia capillos illos amittunt, de quibus ait Seruator: veſtri autem capilli capitis omnes numerati ſunt. De eiſdē ita Orig. hom. 1. in Num. Non illos dicebat capillos eſſe numeratos, qui vel ferro attonderi, & proiici ſolent, vel temporis ætate defluere, ac perire:

Matt. 10. Capilli numerati

perire: ſed illi capitis capilli apud Deũ A
numerati ſunt, qui in Nazaręis erant,
quibus inerat virtus Spiritus ſancti ad
proſternendos alienigenas. Virtutes
ergo animi, & multitudinem ſenſuum,
qui de principali mentis tanquam de
capite apoſtolorum producebantur, ca
pillos capitis appellauit, &c. Propterea
de homine non ignauo, ſed ſtrenue
pro populo Dei dimicante dictum eſt:
1. Reg. 14 Ergo ne Ionathas morietur, qui fecit
ſalutem hanc magnam in Iſrael? Hoc
nefas eſt, viuit Dominus, ſi ceciderit ca
pillus de capite eius in terram; quia cũ
Deo operatus eſt hodie. Tunc anima B
plena doloribus eſt, niſi penitus ſenſũ
doloris amiſit, ſicut cum mulier luget
mortẽ vnigeniti, cogitationibus enim
accuſantibus ſtimulatur, & ſibi conſcia
eſt ſe vnigenitum Dei filium amiſiſſe,
quem patrem, & ſponſum habebat, qui
ſibi melior erat quam decem filij. Cui
Ioe. 1. propterea dici poteſt: Plange quaſi vir
45 go accincta ſacco ſuper virum puberta
tis ſuæ. * Nouiſſima eius ponit Deus
quaſi diem amaram, quia niſi mature
eam tantæ inſaniæ pœniteat, & ad eũ
Pſal. 33. redeat: in peccato ſuo morietur, & ęter
nam ſentiet amaritudinem. Ideo Da
uid ait: Multæ tribulationes iuſtorum, C
& de omnibus his liberabit eos Domi-
nus. Cuſtodit Dominus omnia oſſa eo
rum vnum ex ijs non conteretur. Mors
peccatorum peſſima, id eſt, laboris, &
afflictionis pleniſſima, incident enim in
tribulationes, de quibus non liberabit
eos Dominus. Non cuſtodiet eorum oſ
ſa, id eſt, virtutes, ſed conterentur, & pe
ribunt. Sępe enim illo extremo certa-
mine tentata eorum fides ſuccumbit, &
langueſcit, aut etiam perit ſpes, excuti-
tur animo prudentia, cedit periculis
præſentibus fortitudo. Tunc fiet illud:
Prou. 14. Vijs ſuis replebitur ſtultus, Et dicet: Re D
Thren. 3. pleuit me amaritudinibus, inebriauit
me abſynthio. Verum ante mortem, ſi
diu pœnitentiæ obliuiſcantur, veniunt
dies, & immittit Deus famem ſuper ter
ram, id eſt, ſuper terrena corda eorum;
non famem panis, neque ſitim aquæ,
ſed audiendi verbum Domini, quæ ti-
menda magis eſt; illa enim fames cor-
pus emaciat (vt Chryſ. ait hom. 54. in
Gen.) hæc autem animam attenuat.
Hieronymus: Mittit autem Dominus
famem in terram ſuper eos, qui terrena
ſapiunt, quando propter peccata popu
li doctrina defecit in Eccleſijs. * Greg. 46
hom. 10. in Ezec. in illud ca. Et aperui
os meum, & cibauit me volumine illo:
Scriptura enim ſacra cibus, & potus
eſt. Vnde etiam Dominus per prophe-
tam alium minatur: Mittam famem
in terram, non famem panis, neque
ſitim aquæ, ſed audiendi verbum Domi
ni. Qui ergo ſubtracto ſuo eloquio, fa-
me, ac ſiti nos dicit atteri, quia eius ver
ba, & cibus noſter, & potus ſint, demon
ſtrat. Sed notandum eſt quod aliquan-
do cibus, aliquando potus ſunt. In re-
bus enim obſcurioribus, quæ intelligi
nequeunt, niſi exponantur, ſcriptura ſa
cra cibus eſt, quia quidquid exponitur,
vt intelligatur, quaſi manditur vt glu-
tiatur. In rebus vero apertioribus po-
tus eſt, potum enim non mandendo
glutimus. Hæc Gregorius: Quoniam
ergo iſti ſolebant aliquando in verbis
Dei miram inuenire dulcedinem, vt
de ſe Dauid teſtatur: Quam dulcia fau- Pſal. 118.
cibus meis eloquia tua? ſuper mel ori
meo: & ſolebant intus mirifice à Deo
doceri, ſentiebantque illud: Beatus ho Pſal. 93.
mo, quem tu erudieris Domine, & de le
ge tua docueris eum: & vehemẽter cõ-
firmabantur, quaſi cibo, & potu, ita vt
voluptates corporis, & terrena omnia
ſibi ſordere ſentirent, quibus ſe iam ca
ptos, & illaqueatos vident, fame, ac ſiti
verbi Dei cruciantur priorem illam fe-
licitatem requirentes. * Et commouen 47
tur à mari vſque ad mare, id eſt, à ſalſis,
& amariſſimis fluctibus peccatorum, in
quibus verſantur: vſque ad mare, non
occurrentes fluminibus, non dulciſſi-
mis, & varijs fontibus, ſed rurſus ad
amara currentes. Nam hac fame, & ſiti
exciti à peccatis quibuſdam abſtinent,
vt verbum Dei recuperent, ſed iterum
ſuperbe quęrentes, & non penitus pec
cata relinquentes alijs implicantur, &
nõ inueniunt. Incipiunt deſerere Aquĩ
lonem, qui frigidus, & noxius ventus Ierem. 1.
eſt, à quo panditur omne malum, id eſt,
ſeruitutem Satanæ, & verſus Orientẽ
proficiſcuntur quaſi lucem Dei quæ- Pſal. 118.
rentes,

tentes; lucerna enim pedibus noſtris A
verbū Dei, & lumen ſemitis noſtris: ſed
non inueniunt, quia non quærunt per
humilitatem pœnitétię, neque vt Deo,
quem offenderunt, ſatisfaciant, ſed vt
præteritas illas voluptates, quæ melius
Pſal. 11. animum explebant, recipiant. Denique
circumeunt, quia in circuitu impij am-
bulant non inuenturi, donec pœniten
tia, & lacrymis, & plena peccatorum
abrenuntiatione, ſuique abnegatione
Deum placent offenſum. Hac ſiti defi-
cient virgines pulchræ, id eſt, animæ,
quæ virginitatem Deo ſeruare inſtitue
rant, & hanc virtutem amittent, quam B
inter multa pericula ſeruatam retine-
bant: Et adoleſcentes, qui ſæculi illece
bris relictis fortiter in caſtris Chriſti
dimicare cœperant, quibus Ioannes
ſcribit: Scribo vobis adoleſcentes, quo-
1. Ioan. 2. niam viciſtis malignum. Scribo vobis
iuuenes, quoniam fortes eſtis, & verbū
Dei manet in vobis, & viciſtis malignū:
ſiti pariter deficient, maiorum videli-
cet, & veteranorum præſidio, doctrina,
48 exemploque deſtituti.* Ex quo intelli-
Doctrina gimus (inquit Hiero.) quando doctrina
in Eccle- non fuerit in Eccleſijs, perire pudici-
ſijs defici- tiam, caſtitatem mori, omnes abire vir-
ente defi- tutes, quia non comederunt verbum C
ciunt vir- Domini. Quod qui comederit, ſagina-
tutes. tus eius cibo audiet per Salomonem:
Prou. 15. Iuſtus comedens ſaturat animam ſuā,
animæ autem impiorum eſuriens. Et
Dauid, qui ad ſenectutem peruenerat
Pſal. 36. Abraham, libere decantabat: Iuuenis
fui, & ſenui, & non vidi iuſtum dereli-
ctum, neq; ſemen eius quęrēs panē, &c.
Vnde omnia hæc mala? Quia Deo reli
cto abierunt poſt idola ſua, id eſt, poſt
voluptates carnis, poſt honores, poſt di
uitias, adeoque eorū amore capti ſunt,
vt per ea frequenter iurent, per illa prę
ſertim, quæ remotiora ſunt, & ideo præ D
ſtātiora iudicantur. Sæpenumero huiuſ
modi iuramenta audimus: Ita hunc epi
ſcoparū, aut hūc honorem obtineā, ita
quo opto promouear, ita in lite vincā,
ita eorū vita fruar, quos amo. Video poſ
ſe ſine culpa ita iurari, ſed nimis magni
hæc fieri reprehēdo, per ea enim iurare
homines ſolent, quorū memoria magis
in animo verſatur, & quæ cariora ſunt,

CAP. IX.

VIdi Dominum ſtan-
tem ſuper altare:
& dixit. Percute
cardinem, & com-
moueantur ſuper-
liminaria: auaritia enim in capite
omnium, & nouiſſimum eorum in
gladio interficiam: non erit fuga eis
qui fugient: & non ſaluabitur ex
eis qui fugerit. Si deſcenderint vſq; Pſal. 138.
ad infernum, inde manus mea edu-
cet eos: & ſi aſcenderint vſque ad
cœlum, inde detraham eos. Et ſi ab-
ſcōditi fuerint in vertice Carmeli,
inde ſcrutans auferam eos: & ſi ce
lauerint ſe ab oculis meis in profun
do maris, ibi mandabo ſerpenti, &
mordebit eos. Et ſi abierint in ca-
ptiuitatem coram inimicis ſuis, ibi
mandabo gladio, & occidet eos: &
ponam oculos meos ſuper eos in ma Hiere. 44.
lum, & non in bonum. Et Dominus
Deus exercituum qui tangit terrā,
& tabeſcet: & lugebunt omnes ha
bitātes in ea: & aſcēdet ſicut riuus
omnis, & defluet ſicut fluuius Ae-
gypti. Qui ædificat in cœlo aſcen-
ſionem ſuam, & faſciculum ſuum
ſuper terram fundauit: qui vocat
aquas maris, & effundit eas ſuper
faciem terræ, Dominus nomē eius.
Numquid non vt filij Aethiopum Supra 5.
vos eſtis mihi filij Iſrael, ait Do-
minus? Nunquid non Iſrael aſcen-
dere feci de terra Aegypti: & Pa-
læſtinos de Cappadocia, & Syrios
de Cyrene? Ecce oculi Domini Dei
ſuper regnum peccans, & conterā
illud à facie terræ: verumtamen con
terens nō conteram domum Iacob,
dicit

dicit Dominus: Ecce enim mandabo ego, & concutiam in omnibus gentibus domum Iſrael, ſicut concutitur in cribro: & non cadet lapillus ſuper terram. In gladio morientur omnes peccatores populi mei: qui dicunt: Non appropinquabit, & non veniet ſuper nos malũ.
Acto. 15. *In die illa ſuſcitabo tabernaculum David, quod cecidit: & reædificabo aperturas murorum eius, & ea, quæ corruerant inſtaurabo: & reædificabo eum ſicut in diebus antiquis. Vt poſſideant reliquias Idumææ, & omnes nationes, eo quod inuocatum ſit nomen meum ſuper eos: dicit Dominus faciens hæc. Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & comprehendet arator meſſorem, et*
Ioel. 3. *calcator vuæ mittentem ſemen: & ſtillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt. Et conuertam captiuitatem populi mei Iſrael: & ædificabunt ciuitates deſertas, & inhabitabunt: & plantabunt vineas, & bibent vinum earum: & facient hortos, & comedẽt fructus eorum. Et plantabo eos ſuper humum ſuam: & non euellam eos vltra de terra ſua quam dedi eis, dicit Dominus Deus tuus.*

HISTORIA.

Vidi Dominum ſtantem ſuper altare. Omnino hęc videtur de templo Ieroſolymitano dici, ſed Ruffinus, & quidã alij negant, quoniam aperte contra decem tribus prophetauit c. 8. vt in illis verbis vidimus. Qui iurant in delicto Samariæ, & dicunt: Viuit Deus tuus Dan. & viuit via Berſabe: & continuo ſine vlla mentione Iudæ ait: vidi Dominum ſtantem ſuper altare. Hæc Ruffini ratio eſt. Sed mihi diligẽter omnia, quæ

A hoc capite continentur, conſideranti videtur prophetia eſſe contra duas tribus, & contra templum Ieruſalem, vt Hieronymo, & pluribus placet, non quidem cum euerſa eſt vrbs à Nabuchodonoſor, ſed quando venerunt Romani, & tulerunt eorum locum, & gentẽ, & in templo non remanſit lapis ſuper lapidem, vt prædictum à Domino fuerat Matth. 24. Primum, quoniam templum, cũ nihil additur, quod aliter accipere cogat, celeberrimum omnium tẽplum ſignificare intelligimus. Deinde, quod nulla in hoc capit. de idololatria
B mentio eſt, vt in ceteris, eo enim tempore nulla erat. Tertio, quod ipſe verborum contextus ſine dubio exigit, ita vt interpretemur, vt num. 23. & 24 & 32. demonſtrabimus, Ruffini ratio non magno negotio diluitur, ſi meminerimus Hamos diuerſis temporibus has prophetias fudiſſe, atq; ita poſtea ſcripſiſſe, vt fuderat. Itaq; non continuatæ, ſed disiunctę tempore ſunt Nec quemquã moueat vocari duas tribus Iſrael, aut domum Iacob, ſiue Iſrael, loquitur enim de eo tempore, quo decem tribubus in captiuitate relictis, iam Iudas, & Beniamin dicebantur ſine diſcrimine
C domus Iacob, & Iſrael, vt in vltimo præludio diximus num. 4. A templi autem ſubuerſione totius gentis excidiũ ſignificatur. Et quia Dominus dicebat Prophetæ, vt ait Hierony. ſiue angelo alicui, vt eodem teſtante multi interpretantur, in quibus ſunt Ruffinus, & Theodoret. (quod mihi eſt valde probabile) vt cardinem templi percuteret, recte videt illum Propheta ſtantẽ, quaſi inſtantem operi, & exhortantem ad ſubuerſionem: nam ſtare inſtantis eſt, & adiuuantis, vt Acto. 7. Video cœlos
D apertos, & filium hominis ſtantẽ à dextris virtutis Dei. Stare dicitur, quia illum de cœlo adiuuabat, & pro eo pugnabat, vt exponit Gregor. homilia vigeſimanona in Euang.

Percute cardinem. Significat templũ ab imo eſſe euertendum. Quamuis ex recentioribus quidam בפתור non cardinem eſſe volunt, ſed supernũ limen, quod pomorum, & florum ſculpturis diſtingui ſolebat: ea enim vox pomum ſignificat.

gnificat. Sed notum eſt כפתור ſpeculã A ſæpe ſignificare in ſcriptura, & inde cardinem ſignificat, quia rotundus eſt. Inde Soph. 2. Et onocrotalus, & ericius in liminibus eius morabuntur, vt limina vocata ſunt כפתורים, neque enim ericius in ſuperno limine habitare ſolet, ſed in cauernis, & infimis locis. Chaldæus vertit, In oſtio portæ.

Et commoueantur ſuperliminaria, id eſt. Commoueantur ſuperliminaria, & ſimul quidquid impoſitum eis erat, corruat cum ſuperliminaribus. Negat R. David ספים eſſe ſuperliminaria, poſtes B ianuæ eſſe vult, quos Latini antas vocant. At vt ex vſu ſcripturæ, & ex veterũ interpretatione obſeruauimus, hoc vocabulum omnino ſignificat quod Latinis limen, ſiue ſuperum ſit, quod ſuperliminare vocatur, ſiue inferum, vtrũque enim limen dicitur, quia limum eſt, id eſt: tranſuerſum. Videmus hoc Ezec. 40. Et venit ad portam, quæ reſpiciebat viam Orientalem, & aſcendit per gradus eius, & mẽſus eſt limen portæ calamo vno latitudinem, & limen vnum calamo vno latitudinem, id eſt, limen alterum, quod erat æquale prio- C ri. Corruptè enim legitur in Latinis codicibus, Id eſt, pro Et, vitio deſcribentium, vt bene adnotauit Lyranus, non enim vnum limen, ſed duo ponuntur, vt indicauit gloſſa interlin quæ ita, vt
5 nos dicimus, videtur legiſſe. * Pro Limen eſt in Heb. סף, quod Symmachus οὐδὸς, id eſt, limen, Aquila, & Theodotio πρόθυρον verterunt idem ſignificantes. Cum igitur duplex סף ponatur in porta, duplex limen ſignificatur, ſuperum, & inferum. At R. Dauid duos poſtes portę eſſe dicit. Video, ſed illi non ſolum Hieron. ſed & antiquiſſimi interpretes D aduerſantur, qui limen eſſe volunt. Et merito aduerſantur, conſtat enim סף ſignificare limen 3. Reg. 14 Cumque illa ingrederetur limen domus puer mortuus eſt. Heb. בסף id eſt, in limine, Lxx. ἐν τῷ προθύρῳ, in limine. Quod autem ibi noſtra tranſlatio vocat thalamum, Symmachus tranſtulit παραστάδας, id eſt, antas, ſiue poſtes ianuæ, quos R. David putabat vocatos eſſe ספים. Inde Zach. 12. vbi habemus: Ecce ego ponã A Ieruſalem ſuperliminare crapulæ, vbi idem vocabulum eſt, Lxx. verterunt ὡς πρόθυρα σαλευόμενα, id eſt tamquã limina, quæ commouentur, vtrumque, vt arbitror, limen intelligentes. Quare cum dictum eſſet: Percute cardinem, in quo limen inferum, percuti videmus merito Hieronymus vertit: *Et commoueantur ſuperliminaria*, vidit enim limẽ ſuperum, & quæ illi adhærent, ſignificari. Hæc præterire nolui, vt videat lector R. Dauidem ignoraſſe in multis verborum proprietatem, Hieronymũ B autem ſecutum eſſe antiquiſſimos, & doctiſſimos interpretes, & nouiſſe, quę iuniores Iudæorum magiſtri minime nouerunt.

Auaritia enim in capite omnium Cau 4
ſam tantorum malorum indicat eſſe auaritiam; nouimus enim ex Matth. 15. & 23. & ex Luc. 16. auaros valde fuiſſe aduerſarios Domini, & ideo eum odiſſe, quòd ſibi auaritiã crebro obijceret. Auaritia etiam tum primis cauſa fuit, vt Dominum non admitterent, ac denique vt occiderent. Quæ in capite omnium eſſe dicitur, hoc eſt, in regibus, & C principibus, vt exponunt Lyranus, & interlin. quæ etiam caput pro mente accipit, ac ſi diceret, Auaritia eſt in mẽte omnium. Ego hac phraſi ſignificari arbitror dominatam fuiſſe omnibus auaritiam, omneſque viciſſe, nam eſſe in capite dicitur qui ſuperior, ac victor eſt vt Thren. 1. Facti ſunt hoſtes eius in capite. Propterea Hieronymus interpretatus eſt auaritiam omnia poſſidere. Verum quoniam in Hebr. eſt: Et auaritia eorum in capite, ſiue in caput, omnium eorum, fortaſſe melius etiam exponemus: Percute cardinem, & com- D moueantur ſuperliminaria, & auaritia eorum veniet in caput omnium, ſiue, erit in capite omnium, id eſt, Veniet in eos ſuppliciũ, quod auaritia ſua meruerunt. Pro quo Hieronym. dixit: Auaritia enim in capite omnium, id eſt, Volo enim, vt dent pœnas auaritiæ ſuæ. Pro auaritia eſt בצעם, quod ſignificat auaritia eorum. בצע enim eſt auaritia, & בצע lucrari, ſiue auaritiam ſequi, vt Ierem. 6. omnes ſectantur auaritiam. Sed quia verbum idem ſignifi-

eat ſuccidere, & vulnerare, vt Iſai. 38. A Dum adhuc ordirer, ſuccidit me, poteſt & ita verti: Vulnera eos, ſiue, ſuccide eos, ita Lxx. tranſtulerunt, Diſſeca in capita omnium, id eſt, percute capita omnium, vt interpretatur Theodoretus. Poteſt & hunc ſenſum habere: Et percutiam eos in capite omnes ipſos. Sed aptiſſima omnium eſt noſtra tranſlatio, in qua & pœna explicatur, & culpa.

Et nouiſſimum eorum. אחריתם, reſiduum eorum, vltimum eorum, id eſt, eos, qui relicti fuerint ex ipſis, vt verterunt Lxx. Loquitur de multitudine, quæ in obſidione, & in direptione vr- B bis erat interficienda.

5 *Non erit fuga eis.* Oſtendit Hyperbolico ſermone neminem ex eis fore, qui arte vlla aut fuga poſſit potentiam & manus Dei irati euadere. Vtitur autem verbis illis ſimillimis, quæ legimus Pſalm. 138. Quo ibo à ſpiritu tuo? & quo à facie tua fugiam? Si aſcendero in cœlum, tu illic es. Si deſcendero in infernum, ades, &c.

Inde detraham eos. אורדם, id eſt, Deſcendere eos faciem, quod eleganter verſum eſt, Detraham eos.

In vertice Carmeli. Diximus initio hu- C ius prophetæ duos eſſe Carmelos, alterum in Iudæa, alterum iuxta Phœnices terminos, & de vtroq; intelligi poteſt, quoniam vtrumque poſſidebant. Poſtquam dixerat, neque in cœlo neque in inferno eos manum ſuam effugere poſſe, ſuperuacaneum videri poteſt meminiſſe verticis Carmeli, vbi facilius inueniri poterant, ſed voluit amplificationis cauſa omnia loca complecti, quæ humanæ cogitationi occurrere poterant, id eſt, terram etiam, & mare. Sed ex locis terræ Carmeli verticem ele- D git ipſis notum, & proximum, plenum cauernis, & latere volentibus aptiſſimum. Et propter latibulorum multitudinem dixit: Inde ſcrutans auferam eos.

Regul. Fieri dicitur interdũ quod fieri tẽtatur.

Et ſi celauerint ſe ab oculis meis. Si ſe celare tentauerint, ſæpe enim fieri dicitur quod tentatur, & quæritur, vt Pſalm. 33. Magnificate Dominum mecum, & exaltemus nomen eius in idip- A ſum. Et Luc. 1. Magnificat anima mea Dominum. Nos enim re vera neque magnificare Deum poſſumus, neque nomen eius exaltare. Ita Iſai. 33. iuxta Lxx. iuſtis dicitur: væ qui vos miſeros faciunt, (id eſt, facere tentant) vos enim nemo facit miſeros.

Ibi mandabo ſerpenti, Lxx. Ibi mandabo draconi. Draconem autem, ſiue ſerpentem, vocat piſcem maximum, vt Pſalm. 73. contribulaſti capita draconũ in aquis Pſalm. 103. Draco iſte, quem formaſti ad illudendum ei. Ita Deus mandauit piſci in profundo maris, & deglutiuit Ionam. Quid ſit autem hu- B iuſmodi rebus mandare, ſeu pręcipere, diximus cap. 6. nu. 33.

Et ſi abierint in captiuitatẽ. Si eis hoſtis pepercerit; vt captiuos in patriam ſuam abducat, ne tunc quidem manum meam effugient, nam quos voluero ex eis interfici, in terra captiuitatis ſuæ gladio peribunt.

Et ponam oculos meos ſuper eos in malum. Deus oculos ſuos ponit in nos in bonum, cum vbicumque latuerimus, reſpicit nos, & à periculis liberat, in malum vero, cum quocumque fugiamus, nos pœna conſequitur, & eius C manum euadere non datur. Vtrumque indicat Dauid Pſalm. 33. Oculi Domini ſuper iuſtos, & aures eius in preces eorum. Vultus autem Domini ſuper facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum. Vſque in hodiernum autem diem videmus oculos Domini ſuper Iudæos in malum, vbique enim vexantur, & contemnuntur.

Et Dominus Deus exercituum, ſcilicet eſt. Ne putetis hæc ab aliquo dici, qui facere nequeat quod dicit. Deus dicit, cui angelorũ exercitus obediunt, qui terrã iſtam veſtram manu iuſtitię ſuæ tanget D & continuo illa tabeſcet, id eſt, liquefiet, & defluet, & quaſi in nihilum redigetur, id enim Hebręis ſignificare ſolet verbum מוג, vt Pſal. 74. Liquefacta eſt terra, & omnes qui habitant in ea. Pſal. 106. Anima eorum in malis tabeſcebat quod Hyperbolice dicitur, vt ſignificetur diſſolutio, & quaſi conſumptio. Eleganter autem dicit: Tangit, quaſi dicat nil neceſſe hẽt vires ſuas exercere,

vel ſolo tactu faciet vt tabeſcat terra A
veſtra.

7 Et *aſcendet ſicut riuus omnis*. Hæc iã
expoſuimus c. 8. nu. 22. & 23. vbi ſunt
omnino eadem verba in Hebræo.

Qui ædificat in cœlo aſcenſionem ſuam.
Lxx. etiam ἀνάβασιν, id eſt aſcenſionẽ.
Accipitur autem aſcenſio phraſi ſæpe
à nobis obſeruata pro re in quam aſcẽ-
ditur, id eſt, pro loco ſublimi, quem adi-
re, niſi aſcendendo, non poſſumus: ſen-
ſus ergo eſt: Qui domum ſuam ſublimẽ
conſtituit in cœlo. Inde enim eius ma-
ieſtas intelligitur, & diuinitas, quod in
cœlo habitet, quam ſedem omnes na- B
tiones quamuis barbaræ ſemper Deo
tribuerunt. Inde frequens eſt apud Ho
mer. de dijs.

--- τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν.

Matth. 6. Hoc eſt, Qui cœlum latum tenent. In-
de etiam iubemur dicere: Pater noſter,
qui es in cœlis. Quare recte vertit Chal
dæus: Qui collocauit in præſidio excel
ſo, ſiue in alta arce, maieſtatem gloriæ
ſuæ. Verum quoniam in Hebræo eſt,
Aſcenſiones ſuas, domum ſignificat ex-
celſiſſimam, ſolet enim pluralis nume-
rus vim ſuperlatiui (vt vocant) nomi-
nis habere, vt diximus Hoſ. 1. nu. 26.

Et faſciculum ſuum ſuper terram fun- C
dauit. Lytaqus, & Vatablus faſciculum
interpretantur regionem elementarẽ,
quæ eſt, vt faſciculus cõparatione am-
bitus cœleſtis. At Hierony. faſciculum
vocat vniuerſitatem electorum, de qua
Luc. 12. Nolite timere puſillus grex,
quia complacuit patri veſtro dare vo-
bis regnum. Iſte, inquit, faſciculus vna
domini religione conſtrictus eſt: vnde Religio
& ipſa religio à religando, & in faſcem vnde di-
Domini vinciendo nomen accepit. cta.

8 * Huius faſciculi meminit ſcriptura 1.
Regum. 25. Si ſurrexerit homo perſe-
quens te, & quærens animam tuam, D
erit anima Domini mei cuſtodita, quaſi
in faſciculo viuentium, id eſt, ſeruabi-
tur, vt Deus ſeruat animas amicorum
& electorum ſuorum. Vnde præclare
Chaldæus: Et Eccleſiam ſuam in terra
decorauit. Sed faſciculum eleganter di
xit, vt ſciamus numeratos eſſe omnes
electos, & nullum ex eis periturum,
non enim cadunt quæ colligata ſunt:
A præſertim ſi conſideremus hunc faſci-
culum viuentium eſſe. Atque hoc me-
rito dixit, ne putaret quis deletis Iu-
dæis periturum eſſe populum Dei. Fun
dauit autem ait pro eo, quod eſt, Firmiſ
ſime collocauit. Ac ſi dicat: Etiam ſi ex-
cæcetur, & pereat populus Iudæorum,
manebit hæreditas, & faſciculus, & pe-
culiũ Dei in electis ſuis. Sed verba Ruf-
fini ſubſcribam optime hæc omnia ex-
planantis. Eſt autem ſenſus, inquit: Qui
cum cœli ſolio pro ſui maieſtate conſi-
dat, tamen dignatus eſt in terra quaſi
proprium habere faſciculum, videlicet
B Abraham, Iſaac, & Iacob poſteros, quo-
rum vocari ſpecialiter Deus, cum ſit
dominus vniuerſitatis, elegit. Faſciculũ
ergo quaſi poſſeſſionem vocauit, ſecun
dum illud Deuteronomij: Cum diui- Deut. 32.
deret excelſus gentes, ſtatuit terminos iuxta Lxx
earum ſecundum numerum angelorũ
Dei, & facta eſt pars eius Iacob, & hæ-
reditas ipſius Iſrael.

Qui vocat aquas maris. Eadem verba
ſunt in capite quinto, à nobis iam Hi-
ſtorice, & Allegorice expoſita numer.
25. Sed addo nunc, ſatis probabiliter
hæc de concionatoribus Eccleſiæ intel
ligi Hiſtorico ſenſu, quoniam iam reli-
C cta rerum naturalium conſideratione
ad Eccleſiam tranſierat, & ad myſteriã
gratiæ. Filios itaque Eccleſię, & præſer
tim prædicatores verbi Dominus vo-
cat de amaritudine vitæ ſecularis, & in
altum eleuat, adimitque quod terrenũ
habeant, vt irrigent arua ſitientia, & cæ
teros conuertant mutati in nubes, de
quibus Iſaiæ quinto ſcriptum eſt: Man-
dabo nubibus meis, ne pluãt ſuper eos
imbrem: Quod Chaldæus optime ex-
planauit: Qui dixit ſe congregaturum
exercitus quam plurimos, quaſi aquas
maris, atque diſperſurum eos ſuper fa-
D ciem terræ.

Dominus nomen eius. Heb. Iehoua no
men eius, qui ipſe per ſe eſt, & omni-
bus, vt eſſent, dedit.

TROPOLOGIA.

9 Omnino anima noſtra talis ab om- Aĩa no-
nipotente Deo creata eſt; vt templum ſtra crea-
quoddam ſit: templa autem propriè ta eſt vt
Deo templũ.

Deo ſunt, & ipſa facta eſt, vt templum A
1. Cor. 3. Dei eſſet, ſicut Apoſtolus ait: Neſcitis,
quia templum Dei eſtis, & ſpiritus Dei
habitat in vobis? Videas autem templa,
etiam cum ab alienæ religionis homi-
nibus capiuntur, non in hominum do-
micilia conuerti, ſed alteri Deo conſe-
crari, ita enim facta ſunt, vt non homi-
nibus, ſed Deo apta videantur. Ita ani-
ma noſtra, ſi templum Dei eſſe deſinat,
templum idolorum fit, id eſt, aut Deum
adoret neceſſe eſt, aut libidines, aut ho-
nores, aut pecuniam. Supra altare tem
pli horum idolorum videt Propheta
ſtantem Dominum, multorum anno- B
rum idololatria grauiter offenſum, ac
dicentem: *Percute cardinem, & commo-
ueantur ſuperliminaria.* Hæc iuxta eo-
rum interpretationem, qui de templo
idolorum Prophetam loqui volũt. Sed
nobis, qui de Ieroſolymitano potius
credimus: Dominus ſtat ſuper altare, &
iubet cardinem percuti iratus quod in
templo, quod ſibi ipſe condidit, non pu
rè, neque rite colatur, ſed auaritia om-
nia teneat. Cardo percutitur, cum cor-
pus lethali morbo vulneratur, aut cer-
te cum interior animæ pars vehementi
dolore concutitur corpore periculoſe
ægrotante. Superliminaria commouen C
tur cum ſuperior pars grauiſſimis tenta
tionibus pulſata perturbatur, infidelita
te, deſperatione, & id genus alijs. Tunc
venit auaritia in caput omnium, & ſce
10 lerum ſuorũ pœnas impij luunt. * Nec
neceſſe fuit alia peccata commemora-
re, quæ ſatis in auaritia intelliguntur,
quæ eſt idolorum ſeruitus, non vnius
videlicet idoli, ſed multorum. Vbi aua-
ritia eſt, ſuperbia abeſſe non poteſt, nũ-
mi enim propriæ excellẽtię cauſa quę-
runtur. Quare eleganter ſapiens cum
Eccli. 10. dixiſſet: Auaro autẽ nihil eſt ſceleſtius,
continuo ſubiecit: Quid ſuperbit terra, D
& cinis? Deinde: Nihil eſt, inquit, ini-
quius quàm amare pecuniã, hic enim
& animam ſuam venalem habet, & in
vita ſua proiecit intima ſua, id eſt, viſce-
ra ſua per quæ miſericordia intelligi ſo
let: Ac ſi diceret: Auarus ita viuit, vt ho
mo non eſſe videatur, vſque adeo om-
ni ſenſu humanitatis, & miſericordiæ
caret. Rectè autem auarus Iudas, & qui
animam ſuam ita venalem habuit, vt
dominum ſuum triginta argenteis ven
deret, omnemque humanitatis affectũ
exuit, ſuſpenſus crepuit medius, & effu Act. 1.
ſa ſunt omnia viſcera eius. Ad hæc quã
coniunctæ ſint diuitijs gulæ, & libidinis
voluptates, quis non videt? Et quoniã
huiuſmodi homines raro bene ad Deũ
reuertuntur, cor enim durum habebit
male in nouiſſimo, ad extremum addi-
dit: *Et nouiſſimum eorum in gladio interfi
ciam.* Quis acutior, aut penetrabilior Eccli. 3.
gladius verbo illo: Ite maledicti in ignẽ
æternum? Tentabunt morte vicina fu- Mat. 25.
gere imminentem damnationem, ſicut
illi, quibus Ioannes aiebat; Quis demõ- Matth. 3.
ſtrauit vobis fugere ab ira ventura? Sed
non fugient, quia verum peccatorum
dolorem non habebunt. * *Si deſcende-
rint vſque ad infernum,* inde manus Dei 11
deducet eos. Nonnumquam conſcien-
tia peccatorum conuicti miſerrimos ſe
eſſe ſentiunt, & omnibus ſceleribus con-
taminatos, luce indignos, æterniſq; te-
nebris digniſſimos. Tunc vſque ad in-
fernum deſcendunt, & hac ſimulatione
pœnitentiæ Dei oculos irati fugere vi-
dentur. Sed quia mẽs tenebris illis ob-
ſcurata torpet, & quaſi deſperatione
contrahitur, nec ſurgit vt de ſe per do-
lorem, & opera pœnitentiæ pœnas ſu-
mat, & iniurias Deo illatas, vt poteſt,
compenſet: detrahit eos inde manus
Domini, vt puniat. Vſque ad infernum
ille deſcenderat, qui dixit: Maior eſt ini Geneſ. 4.
quitas mea, quam vt veniam merear.
Et Antiochus, de quo ita legimus: 2. Mac. 9.
Hinc igitur cœpit ex graui ſuperbia de
ductus ad agnitionem ſui venire diuina
admonitus plaga, per momẽta ſingula
doloribus ſuis augmenta capientibus,
& cum neque ipſe iam fœtorem ſuum
ferre poſſet, ita ait: Iuſtum eſt ſubditum
eſſe Deo, & mortalem non paria Deo
ſentire. Quis non putaret hunc iram
Dei effugiſſe? At quid ſequitur? Orabat
autem hic ſceleſtus Dominum, à quo
non eſſet miſericordiam conſecuturus.
Peccaui, inquit Iudas, tradens ſangui- Matt. 27.
nem iuſtum. Sed qualis illa pœnitentia
fuerit, exitus declarauit, abiens enim la
queo ſe ſuſpendit. * Ad cœlum vſq; aſcẽ 12
dunt, qui mira quadam, & valde noxia

inſenſibilitate peccata, quæ faciunt, nō ſentiunt, & quaſi ad internam animi re prehenſionem obſurduerunt, atque ita delicta non agnoſcentes, ad eleemoſynaſque, & ad bona, quæ faciunt, qualiacunque illa ſunt, oculos conuertentes, innocentes ſe eſſe credunt, & æterna retributione dignos, atque elatione tumentes Dei per pœnitentiam placandi obliuiſcuntur. Huiuſmodi ſunt illi, de quibus Dominus ait: Me etenim de die in diem quærunt, & ſcire vias meas volunt quaſi gens, quæ iuſtitiam fecerit, & iudicium Dei ſui non dereliquerit. Rogant me iudicia iuſtitiæ, & appropinquare Deo volunt. Quare ieiunauimus, & non aſpexiſti? humiliauimus animas noſtras, & neſciſti? Nam vere iuſti aliter ſentiunt, ac loquuntur. Eorum vox eſt: ſi iuſtificare me voluero, os meū condemnabit me: ſi innocentem oſtendero, prauum me comprobabit. Et iterum: Verebar omnia opera mea ſciens quod non parceres delinquenti. * In vertice Carmeli ſe abſcondunt quando mortem iam appropinquare cernentes ſanctorum virorum ſe precibus cōmendant, quaſi poſſint aliorum precibus ſalui fieri dum mala parta non reſtituunt, neque ſe pœnitentia ſua iuuant. Carmelus enim mons ſacer, in quo Elias orauit, & occidit prophetas Bahal, & in quo erat Eliſæus, ſanctos viros deſignat, qui alijs ſanctitate vitæ præeminent, & affectus carnis in Dei gloriam mactarunt. Adiuuat & nominis interpretatio; ſonat enim coccinū, & ſpicam plenam, &, vt ait Hieronymus, ſcientiam circumciſionis, hoc eſt, viros charitate flagrantes, & fructum bonorum operum plenum ferentes, & ſcientes circumcidere cor ſuum. Nolūt igitur ſe per gemitus pœnitentiæ Deo immolare, neque pro ſalute ſua laborare, nolunt reſtituere, atque animum à peccatis auellere, & putant aliorum labore ſaluos ſe fieri poſſe, ſicut virgines fatuæ, quæ non ſumpſerunt oleum ſecum, & morte iam proxima paupertatem ſuam agnoſcentes dicunt prudentibus: Date nobis de oleo veſtro, quia lampades noſtræ extinguuntur. Sed auferet hos Dominus de latibulis Carmeli, quia ſcriptum eſt: Et dixit Dominus ad me: Si ſteterit Moyſes, & Samuel coram me, non eſt anima mea ad populum iſtum: eijce illos à facie mea, & egrediantur. Quod ſi dixerint ad te; Quo egrediemur? Dices ad eos: Hæc dicit Dominus. Qui ad mortem, ad mortem: & qui ad gladium, ad gladiū: & qui ad famem, ad famem: & qui ad captiuitatem, ad captiuitatem. Et apud Ezec. Terra ſi peccauerit mihi, vt præuaricetur præuaricans, extendam manum meam ſuper eam, &c. Et ſi fuerint tres viri iſti in medio eius, Noe, Daniel, & Iob: ipſi iuſtitia ſua liberabunt animas ſuas. Tres viri iſti ſi fuerint in ea, viuo ego, dicit Dominus Deus, quia nec filios, nec filias liberabunt, ſed ipſi ſoli liberabuntur, terra autem deſolabitur. * In profundo maris ſe celant ab oculis Domini, qui ad abyſſum diuinæ miſericordiæ confugiunt, vt ea contecta peccata non appareant. De hoc enim profundo, quod nullis peccatis noſtris exhauriri poteſt recte intelligimus illud Michææ: Reuertetur, & miſerebitur noſtri, deponet iniquitates noſtras, & proijciet in profundum maris omnia peccata noſtra. Sine dubio abſconditur ab ira Dei, qui in hoc profundum maris recte confugerit. Sed reprobri, etiamſi confugiant, non effugiunt, quia miſericordia Dei abutuntur ad peccandum, ad differendum pœnitentiam, ad numquam recte de peccatis dolendum. Quos ſapienter admonet Eccleſiaſticus. Et ne dicas: Miſeratio Domini magna eſt, multitudinis peccatorum meorum miſerebitur. Miſericordia enim, & ira ab illo cito proximant, & in peccatores reſpicit ira illius. Non tardes conuerti ad Dominum, & ne differas de die in diem. Ibi Deus mandat ſerpenti, vt mordeat eos, id eſt, permittit vehementius à Diabolo lædi, & morderi, venenoque peccatorum impleri, vt tandem in peccato ſuo moriantur. Quamuis etiam mortem intelligere poſſumus, quæ eſt ſerpens magnus, & omnes piſces deuorat. Vt enim ait Beda in capit. quarto Exodi, ſerpens mortem ſignificat, quia per ſerpentem homini

mini mors perlata eſt. Denique ſer-
pentem, id eſt, piſcem magnum, qui
deglutiuit Ionam, notum eſt mortem
eſſe, quæ Chriſtum deuorauit. Dum
igitur illi nutabundi hærent, & confi-
dentes diuinæ miſericordiæ, ac nihil
præterea facientes, conuerſionem dif-
ferunt, mandat Deus morti, & mor-
det eos, & ſine pœnitentia capiuntur.
15 * Sed & gladio mandat Dominus, cum
in captiuitatem abeunt coram inimicis
ſuis, quia ſæpe à Deo traduntur inimi-
cis ſuis, id eſt, dæmonibus, affligendi,
2.Tim. 2. & cruciandi, vt illi, quos Paulus tradi-
dit Satanæ, vt diſcant non blaſphe-
mare. Verum reprobi ne tunc quidem
reſipiſcunt, ſed verberibus fiunt peio-
res, donec iratus Dominus mandat gla
dio iuſtitiæ ſuæ & percutit eos morte,
atque extremo ſupplicio afficit. Sæpe
enim malos aduerſa feriunt, vt hic eo-
rum pœna incipiat, vt quandoque com
plenda eos ad vltima gehennæ tormen
ta perducat, vt eſt apud Gregor. 5. Mo-
ral. capit. 1. ſicut Antiocho contigiſſe
videmus. 2. Machab. 9. & Herodi in-
terfectori. Innocentium apud Ioſeph.
17. Antiqu. capit. 8. & libr. 1. de bel-
lo Iudaic. capit. vltimo. Hæc facit
Dominus Deus exercituum, qui tan-
git terram, id eſt, terrena corpora no-
ſtra, & omnia, quæ ad hominum vſus
in terra ſunt, & tabeſcit, id eſt, peri-
Iſa. 40. bunt morte conſumente. Omnis ſi-
quidem caro fenum, & gloria eius qua
ſi flos agri. Exſiccatum eſt fenum, &
cecidit flos, quia ſpiritus Domini ſuf-
flauit in eo. Tunc lugebunt omnes
habitantes in ea, qui putabant ſe ha-
bere hic ciuitatem permanentem, de
quibus multa diximus initio Ioelis. co-
gentur enim bona illa deſerere, in qui-
bus amorem & fiduciam ſuam colloca-
16 uerat. * Magnus erit habitatorum ter-
ræ numerus in die iudicij, quaſi fluuius
omnia inundans. Sed cito ab infer-
no abſorbebuntur, ſicut fluuius Ægy-
pti abſorbetur à mari. Idem ædificat
in cœlo aſcenſionem ſuam, quia in ſan
ctis habitat, qui vt cœli ſtellis, ita vir-
tutibus collucent, & à ſolo Deo mo-
uentur, id eſt, ſoli Deo parent, & ijs,
qui locum Dei habent per legitimam

Iuſti meri to cœli di cuntur.

A. poteſtatem. Cœli enim nulla vi huma-
na moueri vel minimum poſſunt, at ab
angelis, quos Deus motores cõſtituit,
facillime mouentur: ita ſancti nullis vi-
ribus humanis cedunt ſcientes illud
Apoſtoli: Pretio empti eſtis, nolite fie- 1.Cor. 7.
ri ſerui hominum. ſed ab ijs nullo nego
tio agitantur in omnes partes, qui ſecũ
dum Deum mouent. Et ſuper terram
fundauit faſciculum ſuum, quoniã vir-
tutes omnes, quæ charitate, quaſi vin-
culo quodam perfectionis colligantur,
& faſciculus fiunt, firmiter in homini-
bus terrenis collocat, eoſque cœleſtes
efficit, adeo vt regnum cœlorum ra-
B piant. Quod autem ſequitur: Qui vocat
aquas maris, expoſuimus c. 5. nu. 26.

HISTORIA.

Numquid non vt filij Æthiopum. 17
Hierony. & Rupert. ita exponunt: Om
nium gentium creator, & Dominus
ſum, Æthiopes, & Palæſtinos, & ce-
teras nationes æqualiter creaui, & pro
arbitrio meo huc, & illuc transfero. Ne
erigamini in ſuperbiam, quod vos de
Ægypto eduxerim, & quaſi peculiarẽ
populum meum ſeruire Pharaoni non
C fuerim paſſus: hoc idem feci Palæſtinis,
& Syris. Quare qui æquali conditione
ſunt à me creati: æquali iudicij mei ſẽ
tentia punientur, ſi peccauerint, &
æqualiter omnia regna ſubuertam.
Eadem eſt Procopij ſententia in Iſai.
22. Sed mihi videntur & hoc modo op
time poſſe explicari. Dixerat eos nul-
lo modo euaſuros eſſe mortem, & ca-
ptiuitatem, ſed quoniam filii Iſrael in
peccatis multum patrum ſuorum iuſti-
tiæ confidebant, & illorum meritis ve-
niam ſperabant, vt Exod. 32. Recorda-
re Abraham, Iſaac, & Iſrael ſeruorum
D tuorum, quibus iuraſti per temetip-
ſum dicens: Multiplicabo ſemen ve-
ſtrum, &c. quaſi tacitę obiectioni nunc
occurens Dñs ait: Numquid non vt fi
lij Æthiopũ, &c. quaſi dicat: Non vide-
mini mihi filij Abraham, & Iſaac, & Ia-
cob, ſed filii Æthiopũ, tantaq; ſunt pec
cata veſtra, vt meritorũ patriarcharum
me obliuiſci cogãt, & vos eorum filios
ita tractare, ac ſi filij eſſetis Æthiopum.

Eodem omnino ſpectabant verba Ioā-
Matth. 3. nis Baptiſtæ cum dicebat: Facite ergo
fructum dignum pœnitentiæ, & nolite
dicere intra vos, Patrē habemus Abra-
18. ham. Nobiſcum ſentit Chry. hom. 11.
in Matth. vbi de eadem re ait: Quia er-
go maiores ſuos iactabant, idque ad ip-
ſorum perniciem pertinebat, eoſq; igna-
uos, & deſides faciebat, radicem huiuſ-
ce amentiæ reſcindit. Propterea illos
Iſai. 1. Eſaias Sodomorum principes, & Go-
morrhæorum plebē vocat. Et alter pro-
Æthiopes. pheta dicit: An non ſicut filij Æthiopū
vos eritis? &c. Æthiopes in malā par-
tem ſumuntur in ſcriptura. Inde genti-
les ſordidati, & denigrati peccatis Æ-
thiopes dicuntur, vt Pſal. 71. Coram il-
lo procident Æthiopes, & inimici eius
terram lingent. Pſal. 86. Ecce alienige-
næ, & Tyrus, & populus Æthiopum hi
fuerunt illic. Immo & ad illos peccato-
res refertur hoc nomen, qui conſuetu-
dinem peccandi quodammodo vertiſ-
ſe videntur in naturam. Iere. 13. Si mu-
tare poteſt Æthiops pellem ſuam, aut
pardus varietates ſuas: & vos poteritis
benefacere, cum didiceritis malum.

Numquid non Iſrael aſcendere feci.
Quod ſi forte hac ſpe nitimini, quod
vos ex Ægypto eduxerim, atq; ita non
ſim vos deleturus: etiam eduxi Syros,
& Palæſtinos; & tamen quia peccatis
ſuis beneficia priora perdiderūt, & me
prouocauerunt, percutiam eos iterum,
ac ſi nunquam eos liberaſſem. Oculi
mei enim ſpectant omne regnum pec-
cans, vt pœnas de illo ſumam, quodcū-
que illud ſit. Quare idem vos timere
debetis. Ita hunc locum videtur intelle-
xiſſe Chryſ. hom. 8. in Matth.

19 *Et Palæſtinos de Cappadocia.* Non eſt
putandum Palæſtinos in Cappadociā
veniſſe captiuos, atque inde in patrias
ſedes reuerſos eſſe, ſed eos, qui tunc Pa-
læſtini vocabantur, olim ex Cappado-
cia profectos terram Palæſtinorum oc-
cupaſſe, vt docet ſacra hiſtoria his ver-
bis: Heuæos quoque, qui habitabant in
Deut. 2. Haſerim vſque ad Gazam, Cappadoces
expulerunt, qui egreſſi de Cappadocia
deleuerunt eos, & habitauerunt pro il-
lis. Inde Palæſtini reliquiæ Cappado-
ciæ appellantur. Iere. 47. Depopulatus

A enim eſt Dominus Palæſtinos reliquias
Cappadociæ. In hoc ergo eſt ſimilitu-
do, quod ſicut filii Iſrael ex Ægypto
egreſſi expulerunt Chananæos, & eo-
rum regionem inhabitarunt, ita & Cap-
padoces occupauerunt olim terram Pa
læſtinorum expulſis Heuæis primis ha-
bitatoribus.

Et Syros de Cyrene. Cap. 1. prædixit
populum Damaſci, ſiue Syros transfe-
rendos eſſe in Cyrenen, quod factum
fuiſſe oſtendimus regnante in Iudæa
Achaz patre Ezeciæ ex 4. Regum. 16.
Quare cū hæc Amos loqueretur nō-
B dum decem tribubus captis, quarum
captiuitas incidit in ſextum annū Eze-
ciæ, 4. Regum. 18. non eſt credendum
reuerſos fuiſſe iam Syros è captiuitate.
Nec rurſus videtur probabile prędici
nunc eorum reuerſionem, quoniā om-
nino non de re futura, ſed iam facta lo-
qui videtur Propheta, immo & de re
veteri, quales ſunt duæ priores Iſraelis
& Cappadocum, quibus hanc annume
rat. Quare contextus ipſe, & rerum in-
ter ſe ſimilitudo exigit, vt quamuis ni-
hil certi ex ſcriptura habeamus, creda-
mus Syros, qui tunc Syriam Damaſci
C incolebant, ex Cyrene veniſſe, pulſiſq;
veteribus habitatoribus eam regionē
tenuiſſe. De qua autem Cyrene ſermo
ſit, diximus cap. 1.

Conterens non conteram domum Iacob. 20
Quamuis mali eſtis, nō tamen vos om-
nino delebo, ſicut ceteros, de quibus lo-
cutus ſum; quod quomodo facturus ſit
verbis ſequentibus oſtendit.

Ecce enim mandabo ego, & concutiam.
Non mediocris eſt in his verbis difficul
tas, nam cum dicit: *Concutiam in omni-
bus gentibus domum Iſrael, ſicut concuti-
tur in cribro*: ſi metaphora à frumento
D ſumatur, vt vult Hieronymus, & vt ne-
ceſſario dicendum videtur, cur ait: Et
non cadet lapillus ſuper terram? Lapil-
li enim frumēto permiſti, ſi exigui ſint,
per foramina cribri excidunt, ſi maiuſ-
culi, manu cribrantis proijciuntur. Si
autem ſumatur à muris, vt his verbis
explicuit Rupertus: Quomodo ſi pulue
rulenta collapſi muri cribro congeſta
concutiantur, vt puluere in terram ca-
dente ſoli remaneant lapilli in opus re
ſtaura-

ſtaurationis conferendi,&c. recte con- A
ueniet ſimilitudo. Sed quis vnquam cri
bro concuti vidit lapides collapſi mu-
ri, vt lapilli à terra ſecernantur? Quan-
tum, & quale hoc cribrum eſſet? Terrã
potius à lapillis repurgari videmus can
cellis quibuſdam ligneis, ac denſis, ſed
vt reiiciantur lapilli, & terra ædificio
21 proſit.* Quare vt hoc intelligamus, ani
maduertamus verba fieri de domo Iſ-
Domus. rael, & familiam, ſiue genus aliquod,
domũ dici, quoniam ſicut domus mul-
tis ex lapidibus conſtat, ita familia ex
multis hominibus, qui huius ædificij
quaſi lapides quidam ſunt primo lapi- B
di, id eſt, principio ipſius familiæ, quaſi
fundamento, impoſiti, & ſuper ædifica-
ti. Quare בנים dicuntur filij à בנה,
quod eſt ædificauit, & lapides ipſi vna
litera addita dicuntur אבנים Inde ædi
Ædificare domũ alicui. ficare alicui domum Hebræi dicũt pro
eo, quod eſt filijs illum augere, vt Exo.
1. Et quia timuerunt obſtetrices Domi
num, ædificauit eis domos. Et de illo,
qui non vult ſuſcitare ſemen fratri ſuo
dicitur Deuteron. 25. Sic fiet homini,
qui non ædificat domum fratris ſui. Et
Ruth. 4. Faciat Dominus hanc mulierẽ,
quæ ingreditur domum tuam, ſicut Ra C
chel, & Liam, quæ ædificauerunt domũ
Iſrael. Sed ad metaphoram lapidum re
uertamur. Iſai. 51. filiis Iſrael, quaſi la-
pidibus huius domus, dicitur: Attendi-
te ad petram, vnde exciſi eſtis, & ad ca-
uernam laci, de qua præciſi eſtis. Atten-
dite ad Abraham patrem veſtrum, &
ad Saram, quæ peperit vos. Hic paren-
tes tanquam petra intelliguntur, vnde
minores lapides exciduntur domui ex
ædificandæ. Ijdem tamen lapides dicun
tur, quibus vt fundamento cæteri im-
ponuntur. Inde Chriſtus toties lapis di
citur. Zach. 3. Ecce lapis, quem dedi co D
ram Ieſu, ſuper lapidem vnum ſeptem
oculi ſunt. Iſai. 28. Ecce ego mittam in
fundamentis Sion lapidem, lapidẽ pro-
batum, angularem, pretioſum, in funda
mento fundatum. Quod cur dicatur,
1. Pet. 2. Petrus expoſuit: Ad quem accedentes
lapidem viuum, ab hominibus quidem
reprobatum, à Deo autem electum, &
honorificatum, & ipſi tanquam lapides
viui ſuperædificamini domus ſpiritua-

A lis, &c. * His adnotatis facile locus ex- 22
planabitur. Ecce ego mãdabo, ſiue man
do, vt eſt in Hebræo, & in Græco, & in
Chaldæo ego conſtitui, vt ita fiat: do-
mum Iſrael concutiam in omnibus
gentibus, id eſt, quaſi vtraque manu te-
nebo margines terræ (vt Hieron. ait) &
in omnibus nationibus, & regnis con-
cutiam domum Iſrael, id eſt, laboribus
exercebo, & calamitatibus, ita vt nullo
loco conſiſtere, & requieſcere videatur
ſicut frumentum concutitur in cribro:
itaque tota terra erit cribrum, in quo
concutietur Iſrael. Dicturus autẽ erat,
B ſi in metaphora tritici permanere vo-
luiſſet; Et huius frumenti nullum gra-
num cadet in terram, id eſt, proijcietur,
aut peribit: ſed tranſit ad metaphoram
domus, quæ multis lapidibus conſtat:
& non cadet lapillus ſuper terram, non
ſolum maiores lapides, & reædificandæ
domui Iacob aptiores non proiicien-
tur, aut peribunt hac concuſſione, ve-
rum ne minimus quidẽ lapillus ex ijs,
quos ego ad hoc ædificium elegi, nam
alij proijcientur, de quibus ſtatim ait:
In gladio morientur omnes peccatores
populi mei. Tranſit enim ſcriptura ſæ- Reg.
C pe à metaphora ad rem ſignificatam, vt
in Zach. ſi Deus dederit, oſtendemus c.
3. num. 39. & 40.* Videtur autem mihi 23
ſcriptura manifeſte loqui de vltimo ex-
cidio Ieruſalem, quod à Romanis paſſa
eſt, atque his verbis, & continuo ſequẽ-
tibus cogi nos ita vt exponamus: Nam
cum decem tribus captæ ſunt, non eſt
concuſſa domus Iſrael in omnibus gen
tibus, ſed ad Aſſyrios, & Medos tranſla-
ta eſt: cum Ieruſalem capta eſt à Chal-
dæis, in Babyloniam Iudæi ducti ſunt,
& poſt LXX. annos ſoluta captiuitate
redierunt. Cum autem à Romanis euer
D ſa eſt vrbs, per omnes nationes diſperſi
ſunt, & venditi, ac dominatu omnium
preſſi, multiſque calamitatibus concuſ-
ſi ſunt, ſicut triticum concutitur in cri-
bro, & vſque in hodiernum diem con-
cutiuntur. Et tamen non cadit lapillus
ſuper terram, quia tunc ſecundum ele-
ctionem gratiæ reliquiæ factæ ſunt, vt
ait Apoſt. nec repulit Dominus plebẽ Rom. 11.
ſuam, quam præſciuit, & ſemper ex Iu-
dæis illi conuertuntur, quos Deus ele-
git

gia vt lapides eſſent ſpiritualis domus Iacob.i. Eccleſiæ, quam Deus ædificauit ex Iudæis, & ex gentibus. Propterea dixit Paulo ante: Verumtamen conterens non conteram domum Iacob, dicit Dominus.

24 *In gladio morientur omnes peccatores populi mei.* Peccatores vocat eos, qui Chriſtum recipere noluerunt, ſed immaniter occiderunt, qui maximè à Romanis interfecti ſunt; nec poterant in animum inducere cum vaſtabatur Galilæa, aut poſtea cum vrbs obſidebatur, eam eſſe capiendam, neque enim magnum in ſe ſcelus ſe admiſiſſe credebãt Seruatore in crucem ſublato. Hoc quã verum ſit, videmus apud Ioſe. libro 7. de bello Iud. cap. 12. vbi prodigia magna narrat, quæ excidium Ieruſalem portendebant, & ad extremum infert: At vero hi ſignorum quædam pro ſua libidine interpretati ſunt, alia contempſere, donec patriæ excidio, ſuaque pernicie eorum iniquitas cõfutata eſt. Idem in calce præcedentis capitis. His cauſa interitus quidam pſeudopropheta fuerat, qui eo die prædicauerat in ciuitate, quod eos in templum Deus aſcendere ſigna ſalutis accepturos iuberet. Multi enim à tyrannis tunc ſubornati prophetæ populo denuntiabant, vt expectarent Dei auxilium, quo propterea minus profugerent, & eos, qui ſupra timorem, & cuſtodiam fierent, ſpes retineret. Deinde ita exorditur cap. 12. Denique miſerabilis populus illis quidem fallacibus, Deumque calumniantibus credulus erat. Certis vero prodigijs, & futuram ſolitudinem prænuntiantibus neque attendebant animo, neque credebant, ſed velut attoniti nec aut oculos habentes, aut animas, edicta Dei diſſimulauere.

TROPOLOGIA.

25 Videant, qui ſæculi nobilitate ſuperbiunt, ſuam, neſcio inſcitiam ne dicam, an inſaniam, vmbram enim nobilitatis ſectantur, & amant: veram nobilitatem, id eſt, virtutem, contemnunt. Turpiſſimum eſt homines Chriſtianos Euangelij luce illuſtratos in eo errore verſari

Nobilitas tumor inanis.

quem vel ethnici agnouerint. Quis illud ignorat.

Stemmata quid faciunt, &c.

Si coram Lepidis male viuitur? Effigies quo

Tot bellatorum, ſi luditur alea pernox

Ante Numantinos, ſi dormire incipis ortu

Luciferi, quo ſigna duces, & caſtra mouebant?

Iuue. Satyr. 8.

Et mox.

Tota licet veteres exornent vndique ceræ

Atria, nobilitas ſola eſt, atque vnica virtus.

Paulus, vel Coſſus, vel Druſus moribus eſto.

Quis Abraham, Iſaac, & Iacob glorioſior? Quod genus, cum hæc Propheta dicebat, illuſtrius? An ſunt aliqua ratione cum his conferendi plurimi, qui tyrannide, & rapinis, aut adulatione, aut turpiſſimis obſequijs principes demerentes, nobilitatem, & diuitias adepti ſunt, & magnarum familiarum capita, atque initia cenſentur? At tantorũ patriarcharum filios, quia maiorum diſſimiles erant, Deus pro filijs Æthiopũ ſeſe habere confirmat. Et quidem merito, vt enim ait Ambroſius in libr. de Noe, & arca, c. 4. probati viri genus virtutis proſapia eſt: quia ſicut hominum genus homines, ita animarũ genus virtutes ſunt. * Nos quoque videamus, 26
qui ad religionem Dei gratia vocati ſumus, nihil nobis profuturum patrũ noſtrorum ſplendorẽ, ſi corde reuertamur ad ſæculum, & non virtutum, ſed veſtiũ, & nominis appareamus hæredes. Soleo mecum repetere, & timere præclarum beatiſſimi Frãciſci apophthegma, quoſdam ſuis virtutibus magnos, & nobiles extitiſſe, alios autem nihil faciendo, ſed horum res geſtas narrando claros fieri velle. Celebremus parentum noſtrorũ laudes, ſed vt ad imitandum prouocemur, ne ſanctorum filij ſupremo iudici filij Æthiopũ ſimus, ne illos quos laudamus, noſtri pudeat, ne illud denique experiamur, quod eſt apud Iſaiam: Abraham neſciuit nos, & Iſrael ignorauit nos. Omnes quoque Chriſtiani, qui apoſtolorum filij ſumus, ſciamus opus etiam Dei eſſe ceteras nationes, ſicut & nos; & ſicut illas diſperdidit Deus

Religioſi hæredes eſſe debẽt virtutum patrũ ſuorum.

Iſa. 63.

fieri

A fieri poſſe, vt nos quoque perdat, quia
oculi Domini ſunt ſuper omne regnũ
peccans. Non quod omnino contritu-
rus ſit domum Iacob, id eſt, Eccleſiam;
manebit enim vſque ad finem ſæculi;
ſed principes, & populos perdere po-
teſt Eccleſia manente, ac multo magis
ſingulos noſtrum, ne vllius numeri, aut
27 nominis ſimus apud ſe. * Sciamus etiã
quotidie in ſingulis electorum Deum
facere, quod nunc de omnibus ait: Ecce
ego mandabo, & concutiam in omni-
bus gentibus domum Iſrael; frumentũ
Iuſti ten- enim Dei ſunt, quod purum eſſe opor-
tationib. B tet abſque paleis, & puluere, vt in hor-
concutiũ rea cœleſtia recondatur. Hoc autem vt
tur vt pu fiat, concutit eos afflictionibus, & mo-
ri ſint. leſtijs in adoleſcentia, in virili ætate, in
ſenectute, quocunque in loco ſint, qua-
cunque vertentur in te, & iterum, atq;
iterum eos probat. Nunc electus tran-
quillitate animi fruitur, cœleſti imbre
irrigatur, orat vt vult, amat, feruet, ni-
hil illi ſapit, niſi Deus. Probat eũ Deus,
vt videat an alienis donis efferatur vt
ſuis, an auctorem agnoſcat, an ſuæ par-
uitatis obliuiſcatur. Nunc rurſus ater,
& cœlum æneum experitur, impeditur
C crebris cogitationibus oratio, pedes ad
virtutum opera plumbei ſunt, manus
remiſſæ, genua ſoluta, mortem perhor-
reſcit, hæret, & languet. Concutitur in
cribro, vt ſibi diffidat, vt ſpem in Deo
reponat, vt puluis inanis gloriæ deci-
dat. Probatur, vt appareat, qui vir ſit,
vtrum mercede præſentis voluptatis
Deo adhæreat, an ſpe futuræ, & gloriæ
Dei cupiditate, atque ipſius amore ex-
28 citetur. * Sinit & à Diabolo eum con-
Luc. 22. cuti varijs tentationibus peccatorum,
ſicut apoſtolis ait: Simon, ecce Satanas
expetiuit vos, vt cribraret, ſicut triticũ.
Sed hæc eſt virtus Dei, hic amor erga
D electos, hoc Diabolus cribratione ſua
perficit, vt puluis decidat immodici a-
moris ſui, vanæ fiduciæ, cupiditatis ſæ-
culi; vt cadat lapillus ſuper terram, nõ
perficiet, id eſt, ne minimæ quiden il-
lorum virtutes, ne minima quidem ope
ra, quæ pertinent ad ædificium domus
interioris, & habitaculi, quod in anima
ſua Deo parant, peribũt. Creſcent po-
tius virtutes, ſicut videmus in ſancto

A Iob, augebuntur, confirmabuntur. Tan
tummodo gladio cadent peccatores po
puli, id eſt, cogitationes illæ è peccatis
ortæ, & ad peccatum allicientes gladio
ſpiritus, quod eſt verbum Dei, trucida-
buntur, quæ animum ſeducunt dicen-
tes: Non appropinquabit, & non veniet
ſuper nos malum, id eſt, vtendum eſt
ætate, lætare iuuenis in adoleſcentia
tua, & in bonis ſit cor tuum, ignoſcet
Deus erroribus iuuentutis, & ardori
ætatis. Omne tempus aptum pœniten
tiæ eſt, longam vitam valetudo, & vires
pollicentur, poſtea peccata deflebis, ne
B timeas Dei minas, miſericors eſt, & mi-
ſerator, & multa huiuſmodi. Cum pri-
mum enim à Deo edocti diſcimus eius
iuſtitiæ ſeueritatem, gladio pereunt,
atque pelluntur fallaces iſtæ cogita-
tiones. Ita Iob multis calamitatibus
probatus, & cribratus aiebat: Verebar
omnia opera mea ſciens, quod non par Iob 9.
ceres delinquenti. * Et Paulus paſ- 29
ſus plurima, & quaſi per totum orbem
cribratus non tollitur inani fiducia,
ſed ſalubri timore tactus ait: Caſtigo
corpus meum, & in ſeruitutem redigo, 1. Cor. 9.
ne forte cum alijs prædicauerim, ipſe
reprobus efficiar.
C *In die illa ſuſcitabo tarbernaculo Da-
uid.* Locus celebris eſt, ſed varieta-
te expoſitionum difficilior. Ruffinus:
Hiſtoricum ſenſum eſſe affirmat de
duabus tribubus poſt ſolutionem Ba-
bylonicæ captiuitatis in regnum re-
ſtitutis, & reparatis. Eadem eſt ſen-
tentia Chryſoſtom. homilia 33. in Act.
Apoſtolorum. Idem Chryſoſtom. ho-
mil. 10 in Ioan. tabernaculum Dauid
eſſe vult naturam noſtram, quæ pec-
cato primi parentis ceciderat, & à filio
Dei aſſumpta, atque reſtituta eſt. Nec
defuere ex veteribus Hebræis, qui di-
D cerent tabernaculum Dauid corpus eſ-
ſe Chriſti, quod per mortem cecidit, &
per reſurrectionem ſuſcitatum eſt, vt
refert Galatinus libro 8 cõtra Iudæos,
ſiue de arcanis catholicæ veritatis, cap.
22. Quod non Galatino ſolum; ſed
etiam Theodoreto, & Ruffino, & Cyril
lo lib. 4. in Io ca 35. video probari. Mihi
videtur veriſſimus Spiritus ſancti ſenſus
non aliũde melius quam ex ipſius Spi-
ritus

ritus verbis cognoſci poſſe. Iacobus e- A
nim apoſtolus apud Luc. Act. 15. ita in-
30 quit: Viri fratres, audite me. * Simon
narrauit quemadmodum primũ Deus
viſitauit ſumere ex gentibus populum
nomini ſuo, & huic concordant verba
prophetarum, ſicut ſcriptum eſt: Poſt
hæc reuertar, & reædificabo tabernacu
lum Dauid quod decidit, & diruta eius
reædificabo, & erigam illud, vt requi-
rant ceteri hominum Dominũ, & om-
nes gentes, ſuper quos inuocatum eſt
nomen meum, dicit Dominus faciens
hæc. Notiſſimum eſt Iacobum his ver- B
bis Petri ſententiam confirmare vo-
luiſſe, nempe gentiles ad Euangelium
fuiſſe vocandos, vt in vnum Eccleſiæ
corpus cum electis Iudæis coaleſcerẽt.
Sententia Petri hæc fuit: Viri fratres,
vos ſcitis quoniam ab antiquis diebus
Deus in nobis elegit per os meum au-
dire gentes verbum Euangelii, & crede
re. Et qui nouit corda Deus, teſtimo-
nium perhibuit dans illis ſpiritum ſan-
ctum, ſicut & nobis, & nihil diſcreuit
inter nos & illos, fide purificans corda
eorum. Rectiſſime ergo hic ſcripſit Hie
ronymus: Vbi apoſtolorum præcedit C
auctoritas, maxime Petri, & Iacobi,
Gala. 2. quos columnas Eccleſiæ vas electionis
vocat; ibi omnis variæ explanationis
tollenda ſuſpicio eſt, & quod à tantis
viris exponitur, hoc ſequendum, &c.
31 * Primum itaque verba explanemus,
vt ſunt in propheta iuxta Heb. & tranſ-
lationem noſtram, deinde videbimus,
an quid ab Hebræo differat S. Luc. Do
cet eo ipſo tempore quo Iudæi indura-
ti ceciderant, & a Romanis capti, atque
venditi cribrabantur in omnibus gen-
tibus, magnam gentium multitudinem
ad Eccleſiam fuiſſe venturam prædicã- D
tibus vbique per orbem apoſtolis, qua-
rum ingreſſu ruina Iudæorum repara-
tur. Idcirco dixit, In die illa, ſcilicet,
qua hæc, quæ dixi, fient, Dum enim Ga
lilæa, & Iudæa vaſtabantur à Romanis,
& excæcati Iudæi per omnes gentes di
ſpergebantur, apoſtoli prouincias forti
ti lumen Euangelij omnibus nationi-
bus inferebant. Quare recte omnia cõ-
nectuntur, & cernimus huius capitis
prophetiam eſſe de poſtrema Iudæorũ

A vaſtitate. * Atque hoc idem quod vati 32
cinatur ſanctus Hamos ſimilitudine
vtens tabernaculi, Paulus elegantiſſi-
me explicauit Romano. vndecimo. alia
cum primis apta ſimilitudine ramorũ
ex oliua fractorum, qui Iudæi ſunt, in
quorum locũ rami oleaſtri inſerti ſunt,
id eſt, gentiles. Quod ſi delibatio, in-
quit ſancta eſt, & maſſa; & ſi radix ſan-
cta, & rami. Quod ſi aliqui ex ramis fra
cti ſunt, tu autem cũ oleaſter eſſes, inſer
tus es in illis, & ſocius radicis, & pin-
guedinis oliuæ factus es, noli gloriari
B aduerſus ramos. Quod ſi gloriaris, non
tu radicem portas, ſed radix te. Dicis er
go: Fracti ſunt rami, vt ego inſerar. Be-
ne, propter incredulitatem fracti ſunt,
tu autem fide ſtas. Noli altum ſapere,
ſed time ſi enim Deus naturalibus ra-
mis non pepercit, ne forte nec tibi par
cat. * Iam ex his verbis intelligimus ta 33
bernaculum Dauid apud Hamos voca-
ri, quam oliuam Paulus vocat, id eſt, po
pulum Iudæorum: aperturæ vero mu-
rorum, & ea, quæ corruerant, ſunt ra-
mi fracti ex oliua, inſtauratio, & reædifi
catio eſt ramorum oleaſtri inſitio in bo
C nam oliuam, vt ita ſit illa integra, cum
rami alij pro fractis inſeruntur. Quem-
admodum autem, niſi Iudæi per incre-
dulitatem cecidiſſent, non eſſent in eo-
rum locum vocatæ gentes, ſicut docet
Paulus: Dicit ergo: Fracti ſunt rami, vt
ego inſerar. Bene, propter incredulita-
tem fracti ſunt. Et paulo ante: Nũquid
ſic offenderunt, vt caderent? Abſit. Sed
illorum delicto ſalus eſt gentibus, vt il
los æmulentur. Quod ſi delictum illo-
rum diuitiæ ſunt mundi, & diminutio
eorum diuitiæ gentium: quanto magis
plenitudo eorum? Et poſtea ſicut enim
D aliquando & vos non credidiſtis Deo,
nunc autem miſericordiam conſecuti
eſtis propter incredulitatem illorũ, &c.
ità, niſi fracti eſſent rami oliuæ, non in-
ſererentur rami oleaſtri, & ſi non eſſent
rupti muri tabernaculi, nullæ eſſent
aperturæ, quæ reędificarentur. Planum
ergo eſt eumdem prorſus eſſe ſenſum
Prophetæ, & Apoſtoli. * Sed cur popu-
lus Iudęorum dictus eſt tabernaculum 34
Dauid? Tabernaculum quidem ſeu do-
mus dicitur, quia vt tabernaculum ex

multis

multis hominibus conſtat. Intellexiſſe A
autem noſtrum interpretem de taber-
naculo, quod parietibus, & lapidibus
cõtinetur, nemo dubitare poteſt, cum
dicat ſtatim: Et reædificabo aperturas
Tabernaculum. murorum eius. Nã Hæbrei, סכת, id eſt,
tabernacula vocãt non ſolũ tentoria, &
& tẽporaria domicilia, ſed etiã magnifi-
cas, & amplas domos, vt Pſal. 30. Prote-
ges eos in tabernaculo tuo à contradi-
ctione linguarũ. Eodem modo vtuntur
Lxx. nomine σκήνωμα, quod taberna-
culum ſignificat, vt Pſal. 14. Domine
quis habitabit in tabernaculo tuo? aut
quis requieſcet in monte ſancto tuo?
Et Pſal. 131. Si introiero in tabernacu- B
lum domus meæ. Et poſtea: Donec in-
ueniam locum Domino tabernaculum
Deo Iacob: Tabernaculum vocat regiã
ſuam cedrinam, & magnificentiſſimum
templum, quod Deo ædificare cogita-
bat. Video etiam ſatis apte tabernacu-
lum pro tẽtorio accipi, vt nu. 37. dicam.
Poteſt autem populus Iſraël vocari ta-
bernaculum, ſiue domus Dauid, quo-
niam ceteris ad Ieroboham deficienti-
bus poſteritate Dauid ſecutus eſt. Sed
hi potius videtur, vt Lyrano, & Vata-
blo viſum eſt, Dauidis nomine Chriſtũ C
ſignificari, vt Hoſ. 3. Et quærent Do-
minum Deũ ſuũ, & Dauid regem ſuum,
35 quod ibidem comprobauimus. *Itaque
Iudæorum gens domus Dei, & Chriſti
dicitur, vt in ſcripturis ſolet. Ierem. 12.
Reliqui domum meã, dimiſi hereditatẽ
meam. Iſai. 56. Dabo eis in domo mea,
& in muris meis locum. Domum enim
alicuius dicitur quod ab eo poſſidetur,
& in quo inhabitat, vt Baruch. 3. o Iſ-
raël, quam magna eſt domus Dei, & in-
gens locus poſſeſsionis eius, Et Chri-
ſtus venit in populum Iudæorum, qua-
ſi in domum, & hæreditatem ſuam, ſi- D
Ioan. 1. cut ait Ioan. In propria venit, & ſui eũ
non receperunt. Hoc tabernaculum
Dauid cecidit in ijs, qui Chriſtum reci-
pere noluerunt, & malitia ſua excæca-
ti ſunt. Suſcitatum eſt apoſtolis, & alijs
ex illo populo credentibus. At quam-
uis erectum eſſet ex parte, reſtabant ta-
men aperturæ murorum, quæ ſupple-
tæ ſunt gẽtilibus, quaſi viuis lapidibus,
in eorum loco poſitis, & ita inſtaurata

A ſunt, quæ corruerãt, & integrum man-
ſit, ſicut in diebus antiquis, id eſt, ſicut
olim fuerat tempore patriarcharum, cũ
idola nulla habebat, aut certe tempore
Moſis, & Ioſue, priorumque iudicum,
cum populus iuſtitiam colebat, & idola
non erant, vt legimus Ioſue vltimo. Et
de his ait Iſa. cap. 1. Et reſtituam iudices
tuos, vt fuerunt prius, & conſiliarios
tuos, ſicut antiquitus, vt exponit ibi
Hieron. Quo etiam pertinet illud Hoſ.
2. Et canet ibi iuxta dies iuuẽtutis ſuæ,
& iuxta dies aſcenſionis ſuæ de terra
Ægypti. * Dies antiqui, ſiue dies ſæ- 35
B culi, ita enim eſt in Hebr. & apud LXX.
dicuntur (vt in cap. 5. Michææ dice-
mus) qui multo ante præceſſerunt. Sę- Sęculum.
culum enim vocatur longiſſimum tem-
pus, ſiue quod præceſſit, ſiue quod fu-
turum eſt. Inde toties in ſcriptura, A
ſæculo vſque in ſæculum, id eſt, per tẽ-
pus longiſſimum. Ierem. 7. In terra, quã
dedi patribus veſtris à ſæculo vſque in
ſæculum. In his, quæ hactenus expoſui-
mus, LXX. nihil fere diſſerunt ab He-
bræo, ſenſu certe nihil, ita enim habẽt:
In die illa reſuſcitabo tabernaculũ Da-
uid, quod cecidit, & reſuſcitabo, quæ
C corruerant ipſorum, & euerſa eorum
reſuſcitabo, & reædificabo ipſum ſicut
dies ſæculi, id eſt, ſicut erat in diebus ſæ-
culi, vel antiquis, aut prioribus. He-
bræum autem ita habet ad verbum. In
die illa ſuſcitabo tabernaculum Dauid,
quod cecidit, & ſepiam aperturas eo-
rum, & contritiones eorum ſuſcitabo,
& ædificabo ipſam, ſicut dies ſæculi,
aut ſicut diebus ſæculi. Quod ait, Aper-
turas eorum, ita dictum eſt, ac ſi dicere-
tur: Aperturas murorum eius, vt inter-
pretatus eſt Hieronymus: vel apertu-
ras eorum, ſcilicet, tabernaculorum, id
D eſt, multarum familiarum eius populi.
Sed quoniam סכת, id eſt, tabernaculũ
feminei generis eſt, ideo dicit femineo
genere aperturas earum. Eodem modo
intelligitur apud LXX. αὐτῶν, quod ad
muros referri poteſt, & ad tabernacula.
* Sanctus autem Euangeliſta verbis ne- 37
que omnino congruit cum Hebræo,
neque cum LXX. ſenſu nihil prorſus ab
vtriſque diſcrepat. Quod illi dixerunt,
In die illa, ipſe dixit, Poſt hæc, quia
paulo

paulo poſt excidium Ieruſalem hoc ta
bernaculum plene inſtauratum eſt in-
trante plenitudine gentium : & tamen
per idem tempus fieri dicuntur, quæ ſi-
mul, vel prope ſimul fiunt. Verbum Re
uertar, ſentētiam magis explicat, ſigni-
ficat enim Deum, qui prius iratus à po
pulo illo receſſerat, placatum reuerſu-
rum, vt eum reædificet. Ex his videmus
tabernaculum etiam accipi poſſe pro
tentorio, nihil enim in Hebraicis ver-
bis obſtat, & in noſtra tranſlatione mu
ros vocari dicemus latera tabernaculi.
Dicemus etiam tabernaculum appella
ri propter paruitatem, exiguus enim
erat numerus hominum illius populi
cum infidelium multitudine collatus.
Deinde quia fideles nō habent hic ma-
nentem ciuitatem, ſed futuram inqui-
runt, ideoq; non tam in domibus, quam
in tabernaculo habitant. Et Eccleſia
potius tabernaculi, quàm domus ſimi-
litudinem habet, quam ſignificabat ve-
tus tabernaculum, quod cum per deſer-
tum portabatur, figura erat Eccleſiæ
per deſertum huius ſæculi peregrinan-
tis in cœlum.

38 *Vt poſſideant reliquias Idumææ.* Relin
quit metaphoram tabernaculi, & pla-
nius iam de re in tabernaculo ſignifica
ta loquitur, id eſt, de apoſtolis, & eorum
diſcipulis ex Iudæis, & gentibus. Erigā,
& ſuſcitabo hoc tabernaculum, vt pri-
mi credentes Euangelium per orbem
deferant, eique omnes nationes ſubii-
ciant. Per reliquias Idumææ, omnes
gentium populos deſignari pleriq; cre
dunt, aut certe quoniam addidit: Et om
nes nationes: proprie Idumæi accipi vi
dentur, qui ſunt ex genere Eſau infeliſ
ſimi Iudæis, vt cap. 1. diximus, vbi ait:
Super tribus ſceleribus Edom : vt hæc
ſit magna laus, & felicitas huius popu-
li, quod etiam inimiciſſimas nationes
ſibi per Euangelium ſubiecturus ſit, vt
in Habdia, & Michæa latius videbimus.
At longe aliam fuiſſe mentem Prophe
tæ, mox num. 41. demonſtrabimus. Ve-
rum cur non Idumæos dicit, ſed, Reli-
Reliquię. quias Idumææ? Quoniam non omnes
credituri erant Euangelio. Reliquias er
go vocat more ſcripturæ eos, qui ele-
cti erant vt ſalui fierent ceteris per infi

A delitatem pereuntibus. Vt Iſa. 10. Reli-
quiæ conuertentur, reliquiæ, inquam,
Iacob ad Deum fortem. Si enim fuerit
populus tuus Iſrael, quaſi arena maris,
reliquiæ conuertentur ex eo. Et cap. 1.
Niſi Dominus exercituum reliquiſſet
nobis ſemen, quaſi Sodoma fuiſſemus.
Semen hoc relictum dicitur reliquiæ.
Et Mich. 2. In vnum conducam reli-
quias Iſrael. Deſumptum nomen eſt ex
verbis Domini 3. Reg. 19 Et derelinquā
mihi in Iſrael ſeptem millia virorum,
quorum genua non ſunt incuruata an-
te Bahal. Nam cum ea retuliſſet Paulus
B Rom. 11. continuo addit: Sic ergo & in
hoc tempore reliquiæ ſecundum ele-
ctionem gratiæ factæ ſunt. Reliquias er
go Idumææ vocat, quos Deus ex illo
populo ſibi reliquit, & ex ceterorum
numero elegit, vt crederent Euange-
lio. * Sed oritur hinc perdifficilis quæ-
ſtio, quam prætereunt expoſitores, 39
nec erat profecto prętereunda: quomo
do pro his Lxx. dixerint: Vt requirant
me ceteri hominum, ita enim habent
veriora exemplaria, & Hieron. & Theo
dor. non vt quædam, Vt requirant cete
ri hominum. Et Iacobus dixit: vt requi
rant ceteri hominum Dominum. Ete-
C nim aliud eſt requirere, aliud poſſidere,
quæ enim poſſides habes, quę requiris,
non habes. Deinde quid commune ha
bent reliquiæ Idumææ cum, Ceteri ho
minum? Poſſent qui parum Lxx. inter-
pretibus fauent dicere ipſos ambiguita
te nominum deceptos legiſſe אדם A-
dam, id eſt, hominis, aut hominum, pro
אדום Edom, vnde Idumæa dicitur; dē-
ptis enim punctis recentiorum literæ
manent fere eædem. Nihil videtur dici
poſſe probabilius. At magnum patronū
habent Lxx. interpretes Iacobum Apo
ſtolum, ſiue Lucam Euangeliſtam, qui
D ita locum citauit, vt ipſi verterunt: Er-
go Propheta non ſcripſit אדום, vt pu-
tauit Hieron. ſed אדם vt interpretatus
eſt Lucas. Quomodo ergo tuebimur
noſtram vulgatam tranſlationem, cui
Lucæ auctoritas repugnat? Immo & ip
ſa ſecum pugnat, nam verba Prophetæ
interpretans hic dixit, Reliquias Idu-
mææ, in Actibus vero, Ceteri hominū.
Dices vtrumq; Prophetam ſignificaſſe,
At

At hoc dici nõ poteſt, nam ſi Edom ſi-
gnificet, habet literam ו, quæ non eſt in
40 Adam.* Reſponderi poſſet, Prophetam
ſcripſiſſe אדם, quod pro punctorum va
rietate legi poteſt Adom, & Adã. אדם
adom ſignificare rubicundum, vt Cant.
Edõ quare. 5. Dilectus meus candidus, & rubicun-
dus; quare recte poni pro אדום Edom,
quod item ſignificat rubicundum, ſiue
rufum, nam propter אדם adom id eſt,
rufum, hoc eſt, coctionem rufam, dictus
eſt Edom. Cum ergo nomen illud ita
vt à Propheta ſcriptum eſt, duas habe-
re poſſet interpretationes, alterã Lxx.
B acceperunt, quos Lucas ſecutus eſt, al-
teram Hieronymus, & Hebræi. Deinde
forte Hebræi, vt ambiguitatem tolle-
rent, ſcripſerunt אדום, quod non pote
rat aliud ſignificare quàm Edom patrẽ
Idumæorum, quomodo etiam Chal-
dæum legiſſe conſtat. Non deerũt qui-
bus hæc reſponſio ſatis apta, & acuta
videatur, ſed mihi non ſatisfacit. Primũ
quoniam nihil cauſæ erat cur Hebræi
literam nomini adderent, quam Prophe
ta non poſuerat. Deinde, quoniam, & ſi
ſcriptura eſſet ambigua, vox Prophetæ
cum hæc populo enuntiauit, ambigua
C non fuit, neque enim vtrumq; ſonuit,
Adam, & Adom, ſed alterum. Quod au
tem ſonuit, idem & ſcripſit, conſtitit e-
nim ſibi Spiritus ſanctus, & idem ſem-
41 per dici, atque intelligi voluit.* Dico
ergo Prophetam ſcripſiſſe אדום Edom
quemadmodum & Hierony. & Chal-
dæus legerunt, & Hebræi codices ha-
bent. Lxx autem non ſunt ambiguitate
nominis decepti, viderũt enim Edom,
id eſt, Idumæam ſignificari: ſed, vt ſæ-
piſſime faciunt, paraphraſi quadam nõ
verba reddunt, ſed ſenſum, idque aper-
tius; ſenſum, inquam, quem nemo for-
taſſe intelligeret, niſi ipſi explicaſſent:
D nempe per Idumæam Iudæam ſignifi-
cari, quæ, poſtquam terrenorum bono-
rum cauſa Chriſti ſe cæde cruentauit,
& à fide maiorum ſuorum receſſit, re-
cte Edom dicta eſt, id eſt, terrena, & ſan
guinaria, & Domino abnegato indignã
ſe reddidit nomine Iudææ, id eſt, confi-
tentis. Quod minus mirum videbitur,
ſi animaduerterimus id quoque Iſaiam
feciſſe cap. 63 Cum enim ait: Quis eſt

A iſte, qui venit de Edom? tinctis veſtibus
de Boſra? Edom Iudæam, Boſram Ieru-
ſalem vocat. Simile eſt illud, quod Iu-
dæis dicitur Iſai. 1. Audite verbum Do
mini principes Sodomorum, auribus
percipite legẽ Dei noſtri populus Go-
morrhæ. Et Ezec. 16. Hæc dicit Domi-
nus Deus Ieruſalem: Radix tua, & gene
ratio tua de terra Chanaan: pater tuus
Amorræus, & mater tua Cethæa. Sen-
ſus itaque eſt: vt ij, qui conuerſi ſunt, vt
apoſtoli, & eius diſcipuli ex vtroque
populo; conuertant ad Chriſtum cete-
ros omnes, quos ex populo Iudæorum
B Deus elegit. Quod Lxx. & Iacobus ſi-
ne vlla figura dixerunt, vt quærant me
reliqui hominum: tunc enim prædica-
tores Euangelij poſſident reliquias Iu-
dææ, cum reliqui Iudæi requirunt Do-
minum. Nam ceteros hominum, vt re-
cte ait Hierony. eos debemus accipere,
qui de Iudaico populo crediderunt.
Etenim vt intelligeremus reliquias Idu
mææ, ſiue reliquos hominum eſſe Iu-
deos credituros, additum eſt: Et omnes
nationes, haud dubie quin gentiles, ſi-
cut enim nunc aiunt οἱ κατάλοιποι τῶν
ἀνθρώπων, id eſt, reliqui hominum; ita
C initio huius capitis dixerunt, καὶ τοὺς
καταλοίπους αὐτῶν ἐν ῥομφαίᾳ ἀποκτε-
νῶ, id eſt, & reliquos eorum in gladio
interficiam, id eſt, eos qui relicti fuerũt
ex ipſis, vt ibi interpretati ſumus.

Et quod inuocatum ſit nomen meum 42
ſuper eos. Vatablus putauit hæc verba
ad prædicatores Euangelij referri, ac ſi
diceret Propheta: Ideo poſſidebunt na
tiones, quia nomen meum inuocatum
eſt ſuper eos, id eſt, populus meus ſunt.
Sed nõ poſſet ita interpretari, ſi memi-
niſſet Iacobum non ad prædicatores
referre, ſed ad populos eorum prędica-
D tione conuerſos, ita enim ait. Vt requi
rant ceteri hominum Dominum, &
omnes gentes, ſuper quos inuocatum
eſt nomen meum. Melius Hieron. No-
men, inquit, Domini, quod inuocatur
ſuper reliquos, & ſuper omnes gentes,
illud eſt, de quo Saluator dicit: Pater, Ioan. 17.
reuelaui nomen tuum hominibus. Do-
cet igitur Propheta Iudęos, & ethnicos
ad Euãgeliũ eſſe venturos, eo quod Deus
eos elegit, vt ſui eſſent, & dicerentur.

Nomen

Inuocari nomē alicuius ſuper aliquem

Nomen Dei inuocatur ſuper aliquem
A populum, cum ille nomen Dei habet,
id eſt, populus, & peculium Dei appel-
latur. vt Iſa. 4. Et apprehendent ſeptem
mulieres virum vnum in die illa dicen
tes: Panem noſtrum comedemus, & ve
ſtimentis noſtris operiemur: tantum-
modo inuocetur nomen tuū ſuper nos,
aufer opprobrium noſtrum, id eſt: Nihil
à te nobis dari volumus, ſed tantū vxo
res tuæ eſſe, & vocari, ne ſine viro eſſe
videamur. Et c. 63. Facti ſumus ſicut in
principio, cum non dominareris noſtri,
B neque inuocatum eſſet nomen tuum
ſuper nos. Geneſ. 48. Et inuocetur ſu-
per eos nomen meum, nomina quoq;
43 patrum meorum.* Ponitur autem præ-
teritum pro futuro propter ſummā rei
certitudinem, ac ſi diceret: Eo quod in-
uocabitur nomen meum ſuper eos, id
eſt, mei erunt, quia ego eos elegi. Quod
autem eſt apud LXX. & apud Lucam; Et
omnes gentes, ſuper quos inuocatū eſt
nomen meum ſuper ipſos, eundem ſen
ſum habet, & Hebræa bene vtroq; mo-
do redduntur. Denique in Luca legen-
dum eſt, Super quos, & ſuper ipſos, vt
C ex LXX. interpretatione, & ex Græco
conſtat, vt non ſolum ad gentes refe-
ratur, ſed etiam ad reliquos hominum.

Dicit Dominus, faciens hæc. id eſt, Si cui
hæc mira videntur, ſciat non mea eſſe
verba, ſed eum ipſum dicere, qui facit,
id eſt, qui cito facturus eſt. In nonnullis
codicibus LXX. legitur: Faciens hæc
omnia, quomodo legunt Hier. & Theo
dor. confirmat Iacobus, qui etiam di-
xit: Faciēs hæc omnia, licet in Hebræo
ſit. Faciens hoc, ſed ſenſus idem eſt.

Ecce dies veniunt dicit Dominus, com-
44 *prehendet arator meſſorem.* Ad huius lo-
D ci, & multorum ſimilium in prophetis
intelligentiā ſumme adnotanda eſt re-
gula ſponſionum, ita enim Hier. vocat,
id eſt, regula promiſſionum ſcripturæ,
quam his verbis tradit. Et in hoc pro-
pheta, & in ceteris quæcunque de ædi-
ficatione Ieruſalem, & templi, & rerum
omnium beatitudine prædicantur, Iu-
dæi in vltimo tempore, (id eſt, in ad-
uentu Meſſiæ ſui) vana ſibi expectatio-
ne promittunt, & carnaliter implenda
commemorēt. Nos autem qui non oc-

Regula ſponſionum.

A cidētem literam, ſed ſpiritum ſequimur
viuificantem, iam in Eccleſia conuin-
cimus expleta, & quotidie impleri, &c.
Hac regula ſæpe vtitur Hier. in expoſi-
tione prophetarum, & omnes patres;
nam huiuſmodi promiſſiones carnali-
ter interpretari, id eſt, de futura in ter-
ris Ieruſalem, & regno Chriſti terreno,
Iudæorum eſt, & quorundam Chriſtia-
norum Iudaizantium, quorum memi-
nimus Ioe. 3. num. 24. Addendum eſt ta
men hoc regulæ: Donec plene, & per-
fecte in beatitudine cœleſti impleātur:
B ſunt enim quædam, quæ prorſus de illa
beatitudine intelliguntur. Exempla ha
bemus multa Iſa. 60. & ſequentibus, &
Ioe. 3. Et erit Ieruſalem ſancta, & alieni
non tranſibunt per eam amplius, & plu
ra in prophetis omnibus occurrent. Ad
hunc canonē interpretari ſumus quod
de ſuſcitatione tabernaculi promiſſum
eſt; & ita erunt interpretanda, quæ in
hoc propheta reſtant explicanda.* De-
ſcribit ergo ſub Allegoria temporalis 45
fertilitatis maximam ſpiritualium bo-
norum vbertatem tempore legis gra-
tiæ in Eccleſia futuram: Tanta, inquit,
C erit fertilitas, & tātus ſegetum prouen-
tus, vt prius arandi tempus veniat, quā
ſegetes omnes meſſuerint. Et poſtquā
triticum in horrea condiderint, & ſe-
minare cœperint, priuſquam ſementē
integram fecerint, erit iam tempus cal
candi vuas, & ſic ſibi inuicem cūcta ſuc-
cedent, vt nulla dies ſit abſque frumen-
to, vino, & gaudio. Hoc eſt: Tanta erit
ſpiritualium bonorum copia in Eccle-
ſia, vt vix illis numerandis, atq; capien
dis pares eſſe poſſimus.

Et ſtillabunt montes dulcedinem. id eſt;
Riui lactis, & mellis per eos fluēt, quod
D de terra promiſſionis dici ſolet in lege
ad ſummam eius fecunditatem indican
dam. Nullus locus erit deſertus, ipſi
etiam colles erunt frugiferi. His ver-
bis ſignificat copiam Euangelicæ do-
ctrinæ vbique futuram, gentes aſperas,
atque incultas eſſe conuertendas, & fer
uorem, deuotionem, ac lætitiam ſpiri-
tualem fidelium, & abundantiam do-
norum Spiritus ſancti indicat.

Et conuertam captiuitatem populi mei. 46
Populum ſuum Iſrael iuxta cœptam
pro-

A prophetiam vocat Iſtael non ſecundũ
carnem, ſed ſecundum ſpiritum, id eſt,
eos, qui crediruri erant tam ex Iudæis,
quàm ex gentibus, vt in fine primi cap.
Hoſ. diximus. Exibit hic populus de ca-
ptiuitate Diaboli cum ad Euangelium
veniet, & ædificabunt per orbem Eccle
ſias, in tranquilliſſima pace degent, &
in omnium bonorum abundantia, nec
erit qui eis adimere poſſit hanc liberta
tem, & hanc ſpiritualium bonorum abũ
dantiam, & lætitiam Hæc figurate ſigni
ficat, cum ait: *Aedificabunt ciuitates, plã
tabunt vineas, &c* Nam qui ſunt de ca-
ptiuitate liberati, nec iam hoſtes timet,
ædificant vrbes, & plantant vineas, &
B horros, vt 4. Reg 19 Porro in tertio an-
no ſeminate, & metite, plantate vineas,
& comedite fructum earum. Hoc (ait
Rupertus) expoſitione iam non indi-
get, cum videamus vbique terrarũ per
deſertum gentilitatis, quæ prius à Deo
deſerta fuerat, ſurrexiſſe Chriſti Eccle-
ſias, quæ ciuitates propter fidei firmita
tem, & vineæ propter ſpei, quæ nõ cõ-
fundit, hilaritatẽ, & horti, propter cha-
ritatis delicias, recte dicũtur. In quibus
habitant, qui verbo illas ædificauerunt,
vnde bibunt vinum lætitiæ, qui præce-
C ptis illas informauerũt, vnde comedũt
fructus, qui conſilijs prouexerunt, &c.
Sed quæritur cur ciuitates deſertas di-
cat? Sane quoniam tam in Iudæis, quàm
in gentilibus ea loca fidelibus homini-
bus compleuerũt, in quibus olim Deus
colebatur, antequã Iudæos incredruli-
tas, & reliquas nationes idololatria in-
uaſiſſet. Perpetuitatẽ libertatis indicat
dicens: *Plantabo eos ſuper humum ſuam*,
id eſt, ponam eos in Eccleſia, quæ eſt
terra, quam dedi eis, vt in ea germi-
47 nent, & creſcant.* Et quoniam Eccle-
ſia vſque ad finem ſæculi ſemper ſta-
D bit, etiam ſi tyranni ſæuiant, & impu-
gnẽt, quia portæ inferi non prævalebit
Matth. 16 aduerſus eam, recte ait. *Et non euellã eos
vltra de terra ſua quam dedi eis*, id eſt,
nunquam deerit populus fideliũ. Hæc
omnia conſtat non poſſe Hiſtorice in-
telligi de temporali Iudæorum felicita
te, nunquam enim hanc felicitatem na
cti ſunt poſtquam Babylone redierũt,
quo tempore etiam tenuiores, quam
ante, res habuere. Deinde poſtea euulſi
ſunt de terra ſua, & per totum orbem
diſperſi capti à Romanis. Quare neceſ-
ſario de præſentis Eccleſiæ ſtatu, & feli
citate intelligenda ſunt.

Dicit Dominus Deus tuus. Ita legen-
dum eſt, & ita eſt apud Hier. & in Heb.
& in Chald. quare deeſt in quibuſdam
codicibus. Tuus, & eſt ſenſus, ò Iſrael
Dei, ò Eccleſia catholica ex Iudæis, &
gẽtibus colligenda, ne dubites de pro-
miſſa felicitate: Deus enim tuus, qui te
amat, & ab æterno elegit, iuſſit me hęc
dicere tibi nomine ſuo.

TROPOLOGIA.

Ex his promiſſionibus quædam poſ 48
ſent ſecundum anagogen de beatitudi
ne cœleſti explanari, ſed omnia non
poſſunt, neque id contextus patitur.
Qui autem ſolet in alijs eſſe Allegori-
cus ſenſus, in his Hiſtoricus eſt; Moralẽ
ergo attingamus. Tabernaculũ Dauid Anima tabernaculũ Dauid.
anima eſt hominis Chriſtiani quã Chri
ſtus ſuo ſibi ſanguine conſecrauit. Hoc
accidit per peccatum mortale, cum de
eo dicit Chriſtus: Ecce relinquetur vo Matth. 23
bis domus veſtra deſerta; nulla enim
maior peſtis, nulla periculoſior ruina,
quam cum tabernaculum Chriſti eſſe
deſinit, & fit habitaculum dæmoniorũ.
Et quoniam Chriſtus per fidem, & cha
ritatem, & ceteras virtutes atque dona
habitat in nobis, ipſo exeunte apertu-
ræ in muris fiunt, non enim funditus
virtutes omnes pereunt, ſed manent
quædam, vt fides, ſpes, & virtutes mo-
rales, quamuis informes, quædam autẽ
percũt, vt charitas, & dona Spiritus ſan
cti. At per pœnitentiam reædificatur,
& ſuſcitatur hoc tarbernaculum, & in-
ſtaurantur aperturæ murorum, & re-
deunt virtutes, & dona, quæ exciderãt,
ſicut in diebus antiquis, cũ in eo Chri-
ſtus habitabat. Immo vero tanta poteſt
eſſe pœnitentiæ vis, tantus dolor, & lu
ctus, vt omnino inſtauretur tabernacu-
lum, taleq; reddatur, quale fuit in die-
bus antiquis, cum per lauacrum regene
rationis, & renouationis Spiritus ſan-
cti ędificatum eſt: recte enim dictum eſt
à patribus, ſacramentum pœnitentiæ
eſſe laborioſum quemdam baptiſmum.

A Tunc virtutes,quas diximus,poſſident
reliquias Idumææ,id eſt,ſanguineæ,at-
que terrenæ, quia carnem cogunt ſer-
uire ſpiritui,quantum in hac mortalita
te datur, eo quod Deus vult his quoq;
viribus vti, & eas timore ſuo frenari,ac
49 ſuas dici.* Eos autem,qui ad Deum cō-
uerſi voluptates ſæculi reliquerunt, ve-
hementer ſolet cruciare illarum ipſarū
voluptatum deſideriū,& anguntur ma-
xime, cum vident ſe illas abieciſſe, Dei
autem voluptates nō habere. Vrget eo
tempore tentator,& perſuadere eis ni-
titur ſemper ſe in hoc angore animi fu
turos, neque vnquam eo peruenturos,
B vt gaudia illa percipiāt,quibus Dei cul-
tores abundare olim audiebant:& præ-
ſenti voluptatum fructui aſſueti nō poſ
ſunt ſuſtinere differri,quod optant. Sed
errant ſi ſimulatque è carceribus egre-
diuntur,metam ſe contingere poſſe pu
tant, currendum prius, & multum pul
ueris colligendum eſt. Non ſimul Iſrael
Aegyptum reliquit, & panem cœli ac-
cepit,laborauit prius in deſerto,& acce
pit. Quod de voluptatibus viæ Dei au-
dierunt ita eſt vt audierunt, minor etiā
vero fama eſt, ſed latet hæc dulcedo,
pergēdum eſt, ſperandū eſt,obdurandū
C aliquantulū eſt,non diu differetur, non
eſt mendax,qui promiſit. Quam magna
inquit Dauid,multitudo dulcedinis tuę
Domine quam abſcondiſti timentibus
te? Ideo non ſtatim videtur, quia abſcō
dita eſt: ſed time Dominum timore ſan
cto, qui permanet in ſæculum ſæculi,
abſcondita enim eſt timentibus. Spera
in eo,& ipſe faciet. Sequitur enim: Perfe
ciſti eis, qui ſperauit in te conſpectu fi-
liorum hominum. Et Anima noſtra ſu-
ſtinet Dominum, quoniam adiutor, &
protector noſter eſt. Quia in eo lætabi-
tur cor noſtrum, & in nomine ſancto
D eius ſperauimus. Idem eleganter: Expe
cta Dominum viriliter age,& conforte-
tur cor tuum, & ſuſtine Dominum. Et
ibi Auguſtinus: Non ſuſtinebis menda-
cem,non eum,qui poterit falli, non eū,
qui non eſt inuenturus,quod det. Om-
nipotens promiſit,certus promiſit, ve-
rax promiſit. Suſtine Dominum. Virili-
ter age, Noli diſſolui, ne ſis inter eos,
quibus dicitur: Væ ijs, qui perdiderunt

Qui abijciunt voluptates ſæculi ne deficiāt, cito enim fruentur voluptatibus Dei.

Pſal. 50.

Pſal. 32.

Pſal. 26.

ſuſtinentiam, &c. * Hæc omnia, quæ
dixi in verbis prophetæ noſtri in uenie-
mus. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, &
comprehendet arator meſſorem &c.* Ne
quæras ſtatim iſtam dulcedinem, ecce
dies veniunt,quibus tibi dabitur. Ara-
tor, & ſeminator præſentem fructum
non habent, ſed ſpe excitati laborant.
ſicut ait Apoſtolus: Quoniam debet in
ſpe,qui arat,arare, & idem eſt iudicium
de ſeminante, tametſi, longius à per-
ceptione abſit arator. At meſſor, & cal-
cator vuæ fructum iam in manibus vi-
dent:ſed meſſor fructum,qui cor homi-
nis confirmat,non tamen multum, aut
ſapit, aut lætificat: calcator vuæ fructū
habet,qui lætificat cor hominis. Patia-
mur ergo aliquid laboris in via Dei, &
dies venire ſinamus,ſine dubio enim cō
prehendet arator meſſorem,& calcator
vuæ mittentem ſemen, & ſimul erunt
omnes,id eſt,anima,quæ initio ſuæ con
uerſionis arabat, dum ſperat fructum,
percipiet, & abſcondita illa dulcedine
fruetur. Sed duplex fructus eſt diuinæ
conſolationis, quia interdum panis da-
tur bene ſeruienti,qui cōfirmat cor ho-
minis,id eſt,conſolatio quædam animā
in bono confirmans, & ad omnia dura
perferenda excitans,quæ intelligitur in
meſſore interdum vinum propinatur,
(quod ſignificat calcator vuæ) cor ſi-
mul lætificans,& confirmans,quo ani-
ma erigitur, & torrente voluptatis Dei
inebriatur, tantaque iucunditate imple
tur, vt omnia illi ſordeant, quæ antea
vel maxime delectabant, ſicut a Da-
uid: Inebriabuntur ab vbertate do-
mus tuæ, & torrente voluptatis tuæ,
51 potabis eos. * Verum, quoniam cum
ad hanc affluentiam voluptatum per-
uenerimus introducti à rege in cellam
vinariam,nequaquam à carnis,& volū-
tatis mortificatione,& denique à bono
rum operū ſeminatione quieſcere de-
mus, præclare dictū eſt: *Et calcator vuæ
mittentem ſemen*, id eſt, comprehendet.
Et mōtes ſtillabunt dulcedinem, quia quo
magis quis ſe ipſum abnegauerit, & vi-
cerit, & per humilitatem, atque obe-
dientiam, & rerum omnium contem-
ptionem leuauerit ſe ſupra ſe, & mon-
tem perfectionis, atque excelſa virtu-

tum

Eccli. 2. 50.

1. Cor. 9.

Duplex fructus diuinæ conſolationis.

Pſal. 35.

tum conſcenderit, ahundantius diuinis A
conſolationibus affluet. Colles conſiti
erunt, qui nonnihil inferiores monti-
bus ſunt, quia ſi quis ſe ſupra commu-
nem gradum, & quaſi ſtaturam virtu-
tum extulerit, in ijs etiam, quæ infrugi-
fera, & inamœna iudicantur miræ oble-
ctationis fructus inueniet, vt in dedeco
re, in paupertate, in mala valetudine.
Pſal. 64. De his dictum eſt: Pingueſcent ſpecioſa
deſerti, & exultatione colles accingen-
Iſai. 11. tur. Et in Iſaia: Aperiam in ſupinis col-
libus flumina, & in medio camporum
fõtes: ponam deſertum in ſtagna aqua- B
rum, & terram inuiam in riuos aqua-
rum. Dabo in ſolitudine cedrum, & ſpi-
nam, & myrtum, & lignum oliuæ: po-
nam in deſerto abietem, vlmum, & bu-
xum ſimul, vt videant & ſciant, & reco-
gitẽt, & intelligant pariter, quia manus
Domini fecit hoc, & ſanctus Iſrael crea
52 uit illud. * Cum huc tandem venimus,
vt montes ſtillantes dulcedinem con-
ſcenderimus, & colles cultos, tunc fit,
quod ſequitur: *Et conuertam captiuita-
tem populi mei Iſrael*: non enim protinus
de captiuitate omnino liberamur, cum
iuſtificamur per gratiam, quoniam ſæpe C
praue conſuetudines manent, & amor
noſtri, rerumque ſæculi immodicus,
quibus magnopere impedimur, & col-
ligamur. At cum multum mortificatio-
ni affectionum deprauatarum inuigila-
tum eſt, tũc vere liberi ſumus, quia nos
filius liberauit, & animo noſtro domina
mur, & in patientia noſtra poſsidemus
animas noſtras. Non quod in hac vita
omnino ab his affectionibus liberi eſſe
poſsimus, ſed quod hoc tempore, de
quo nunc loquimur, tantum in eorum
victoria profecimus, vt ante captiui, iam
liberi eſſe videamur. De quo Dauid. In D
Pſal. 125. conuertendo Dominus captiuitatem
Sion, facti ſumus ſicut conſolati. Tunc
repletum eſt gaudio os noſtrum, & lin-
gua noſtra exultatione. Tunc dicent
inter gentes: Magnificauit Dominum
facere cum eis. Magnificauit Dominus
facere nobiſcum, facti ſumus lætantes.
Hi ædificant ciuitates deſertas, quia
multas animas, quæ Dei fuerant, verbis
ſuis ad Deum reuocãt, vt iterum vr-
bes eius ſint, & ei pareant, vnique por-

A tas aperiant, & claues porrigant.* Op- 53
portune ſane hoc loco hanc ſanctorum Mirabilis
laudem Propheta commemorat, vide- vis in ver
mus enim in ijs, qui diu, ſerioque Deo bis ſan-
ſeruierunt, tantam ineſſe virtutem ver- ctorum.
borum, tamque mirificam, vt ſimplici,
& incompoſito ſermone corda permo-
ueant: & homines etiam à virtute alie-
nos ducãt, quo velint. Quare merito di
cũtur ædificatores vrbiũ, ſicut & Iſaias
de viro iuſto ait: Et ædificabuntur in te Iſai. 58.
deſerta ſæculorum, fundamenta gene-
rationis, & generationis ſuſcitabis.
B Ædificabunt ergo vrbes deſertas, &
inhabitabunt ipſi, inter eos verſantes,
quos ad Deũ adduxerunt, & magis ſem
per confirmantes. Plantabunt vineas ſi
cut Noe, verbo, exemplo, oratione, effi-
cient, vt corda hominum prius infecun
da, fructus ferant lætificantes cor Dei;
vnde ipſi etiam bibent, & lætabuntur.
Vinum vineæ ſuæ Paulus bibebat cum
ait: Gratias ago Deo meo ſemper pro 1. Cor. 1.
vobis in gratia Dei quæ data eſt vobis
in Chriſto Ieſu, quod in omnibus diui-
tes facti eſtis in illo, &c. Et Itaq; fratres Philip. 4.
mei cariſsimi, & deſideratiſsimi, gaudiũ
meum, & corona mea, ſic ſtate in Do-
C mino cariſsimi. Ijdem virentum, & bo-
norum operum fructus, qui propter
lætitiam magnam, quam efficiunt, di-
cuntur vineæ, propter iucundiſsimam
varietatem, & pulchritudinem, atque
amœnitatem horti appellantur: quo-
rum fructus comedunt, cum de ſuorum
profectibus gaudent. Sicut idem Apo- 2. Theſſ. 1.
ſtolus ait: Gratias agere debemus ſem-
per Deo pro vobis fratres, ita vt dignũ
eſt quoniam ſupercreſcit fides veſtra, &
abundat charitates vniuſcuiuſque ve-
ſtrum in inuicem, ita vt & nos ipſi in vo
D bis gloriemur in Eccleſijs Dei pro pa-
tientia veſtra, & fide in omnibus perſe-
cutionibus veſtris. * Et de malis qui- 54
dem ſcriptum eſt: Adulterinæ plantæ Sap. 4.
non dabunt radices altas, neque ſtabile
firmamentum collocabunt. Et ſi in ra-
mis in tempore germinauerint, infirmi
ter poſitæ à vento commouebuntur, &
à nimietate ventorum eradicabuntur?
Hi vero qui plãtationes Dei ſunt adeo-
que profecerunt, vt per eos multi quo-
tidie proficiant, plantabuntur ſuper

humum ſuam, id eſt, vnuſquiſque in gradu ſuo, & in eo genere vitæ, quod elegit, radices altas iaceat in vera pietate, & ita à Deo ſeruabuntur, vt nulla vi tẽtationum euellantur, ſed cum ſancto
Pſal. 51. Propheta quiſque eorum dicat: Ego autem, ſicut oliua fructifera in domo Dei, ſperaui in miſericordia Dei in ęternum, & in ſæculum ſæculi. Nec dicimus vllam arborem in humo militantis Eccleſiæ ita eſſe firmam, vt non poſſit euelli, ſed plurimæ ſunt, quæ non euelluntur manu omnipotentis Dei protectæ. Qua miſericordia, & ope eos maxime Deus proſequi ſolet, qui cum ſe fortiter abnegauerint, & virtutum faſtigia tenuerint, multos Chriſto & filios gignunt, & ſeruos comparant.
55 * Poſſumus etiam cũ Hieronymo hæc ad cæleſtem beatitudinem referre: Cũ hæc omnia, inquit, fecerint, plantantes vineas, & facientes hortos, tunc ipſos plantatores plantabit Dominus ſuper
Pſal. 26. terram ſuam, de qua dicitur: Credo videre bona Domini in terra viuentium. Et in Euangelio: Beati mites, quoniam ipſi poſſidebunt terram, &c. Matth. 5. O terram illam beatam, vnde nulla arbor euellitur, vbi à nullo verme læditur, vbi nulla ætate marceſcit. Quot arbores magnas, & fructiferas ſtirpitus euelli videmus in hac terra calamitatis & miſeriæ? Quis mihi det vt ibi ego ſim, vbi nullum ventorum impetum, nullum furorem pertimeſcam? Iucundus ſane laboris noſtri in Ioelem finis; vbi in fine omnium laborum noſtrorũ, id eſt, in cœleſtis Ieruſalem mentione quieuimus. Iucundus & hic commentationum in ſanctum Hamos, qui nos ad eiuſdem patriæ commemorationẽ deduxit. Semper in hac cogitatione quieſcamus, & conſolemur animas noſtras Domine Ieſu, donec per tuam gratiam tecum in ipſa patria quieſcamus, vbi cum Patre, & Spiritu ſancto viuis, & regnas in ſæcula ſæculorum. Amen.

DOCTORIS FRANCISCI RIBERAE PRESBYTERI SOCIETATIS IESV

In Habdiam Prophetam Commentarij.

PROOEMIVM DE BREVITATE huius Prophetæ.

QVartus in ordine pro- A
phetarum, eſt beatus
Habdias, id eſt, ſeruus
Domini, quo nomine
initio ſuarum epiſto-
latum, apoſtolus Pau-
lus vel maxime glo-
riatur: & metito, quid enim homini vel
ad dignitatem illuſtrius, vel ad vtilita-
tem fructuoſius, quàm ſeruum eſſe Dei
omnipotentis, quem noſſe viuere, cui
ſeruire tegnare eſt? Atque hoc ex eo
etiam cernitur, quod eos Deus hoc no
mine appellat, quos maiori honore di- B
Num. 12. gnatur: Non talis, inquit, ſeruus meus
Moyſes, qui in omni domo mea fideliſ-
ſimus eſt, ore enim ad os loquor ei: pa-
lam, & nō per ænigmata, & figuras Do
minum videt: quare ergo non timuiſtis
dettahere ſeruo meo Moyſi? Et: Vade,
2. Reg. 7. & loquere ad ſeruum meum Dauid.
Iob. 1. Numquid conſideraſti ſeruum meum
Iob, quod non ſit ei ſimilis in terra? Sed
quid de alijs loquar, cum ipſe, qui natu-
Iſa. 49. ra filius eſt, dicat: Et dixit mihi: Seruus
meus es tu Iſtael, quia in te gloriabor?
Et paulo poſt: Et nunc dicit Dominus C
formans me ex vtero ſeruum ſibi, vt re
ducam Iacob ad eum. Nomine igitur
magnus Habdias, magnus pondere my
ſteriorum, & ſententiarum, magnus ge
nere dicendi, magnus libertate prophe
tandi, ſolo verſuū numero paruus eſt.
Sed adiunxit neſcio quomodo diuina
prouidentia rebus paruis, non tantum
gratiam, ſed miram etiam efficacitatē
& virtutem, & præſtantiam quandam

A ſingularem, in quibus ſapientiæ, & po-
tentię ſuę magnitudinē illuſtrius quo-
dammodo oſtendit, quàm in magnis.
Quatuor, inquit Salomon; ſunt mini- Prou. 30.
ma terræ, & ipſa ſunt ſapientiora ſapiē-
tibus: formicæ; populus infirmus, quæ
præparant in meſſe cibum ſibi, Lepuſ-
culus, plebs inualida, qui collocat in
petra cubile ſuum: regem locuſta non
habet, & egreditur vniuerſa per tur-
mas ſuas: ſtellio manibus nititur, &
moratur in ædibus regis. Homines
puſilli ita ingenio, & arte præſtant,
B vt locus prouerbio datus ſit, *ἄτυς ὁ μα-
κρὸς*, id eſt, amens qui longus. Ex quo te
ſte Eccleſiaſticus: Non laudes virum in Eccli. 11.
ſpecie ſua, neque ſpernas hominem in
viſu ſuo: breuis in volatilibus eſt apis,
& initium dulcoris habet fructus illius.
Quid de bombicibus, quid de araneis,
quid de multis vermiculis dicā? Quid
paruum piſciculum commemorē, quē
adeo notum eſt nauis quamuis prope-
rantis curſum impedire, & remorari vt
inde Latinis Remora dictus ſit, Græcis
ἐχενηΐς? Hoc idem in ſacris libris vidi-
C mus, vt in epiſtola Pauli ad Philemo-
nem, qua nulla magis humilitatē eius,
& charitatis magnitudinem, prudentiæ
que commendat: in ſecunda, & tertia
Ioannis, & in catholica Iudæ, quæ pau
cis verbis quid in vita Chriſtiana ſe-
quendum, à quibus cauendum ſit, do-
cent. Denique Hierony. in procœmio
commentariorum in epiſtolam ad Phi
lemonem, in hunc modum ſcripſit: ſed
mihi videntur, dum epiſtolam ſimplici-

ſutis arguunt, ſuam imperitiam prodere, non intelligentes quid in ſingulis ſermonibus virtutis, ac ſapientiæ lateat: quæ orantibus vobis, & ipſo nobis Sancto ſpiritu ſuggerente, quo ſcripta ſunt ſuis locis explanare conabimur. Si autem breuitas habetur contemptui, cõtemnatur Habdias, Nahũ, Sophonias, & alij duodecim prophetæ, in quibus tam mira, & tam grandia ſunt, quæ feruntur, vt neſcias vtrum breuitatem ſermonum in illis demirari debeas, an magnitudinem ſenſuum. Hactenus Hieronymus. Vt ergo Deus in vnionibus, & gemmis, & alijs pretioſis, & paruis lapillis fulgorem, pulchritudinem, virtutemque ad multa mirabilem poſuit, ita in breuitate verborum Habdię, ſublimes ſenſus, & recondita myſteria, magnumque Eccleſiæ ſuæ theſaurũ reliquit, ſed penitus abſconditum & latentem. Quem ego, Spiritus ſancti opẽ, & lucem mihi eiuſdem ſancti Habdiæ precibus affuturam confidens, effodere, quantum potero, & in mediam lucem eruere tentabo.

ARGVMENTVM PROPHETÆ.

Vaticinatur in Idumæos perpetuos Iudæorũ hoſtes, quod eos ſemper inſectati ſint acerbe, & milites Chaldæorũ auxiliares futuri eſſent cũ caperetur Ieruſalem, prædicitq; eis interitum ſuum; & Iudæorum, poſtquam Babylone redierint, felicitatem.

CAPVT VNICVM.

Viſio Habdiæ. Hæc dicit Dominus Deus ad Edom, Auditum audiuimus à Domino, & legatum ad gentes miſit, ſurgite, & conſurgamus aduerſus eum in prælium. Ecce paruulum dedi te in gentibus: contemptibilis tu es valde. Superbia cordis tui extulit te, habitantem in ſciſſuris petrarum exaltantem ſolium ſuum:

A *qui dicis in corde tuo. Quis detrahet me in terram? Si exaltatus fueris vt aquila, & ſi inter ſidera poſueris nidum tuum: inde detraham te, dicit Dominus. Si fures introiſſent ad te, ſi latrones per noctem: quomodo conticuiſſes? nonne furati eſſent ſufficiẽtia ſibi? Si vindemiatores introiſſent ad te, nunquid ſaltem racemũ reliquiſſent tibi? Quo-* Hier. 49.

B *modo ſcrutati ſunt Eſau: inueſtigauerunt abſcondita eius? Vſque ad terminum emiſerunt te omnes viri fœderis tui: illuſerunt tibi. Inualuerunt aduerſum te viri pacis tuæ: qui comedunt tecum, ponent inſidias ſubter te: non eſt prudentia in eo. Nũquid non in die illa dicit Dominus perdã ſapientes de Idumæa, & prudentiam de monte Eſau? & timebunt fortes tui à meridie, vt* Eſa. 29. 1. Cor. 1.

C *intereat vir de monte Eſau. Propter interfectionem, & propter iniquitatem in fratrem tuũ Iacob, operiet te confuſio, & peribis in æternum. In die cum ſtares aduerſus eũ, quando capiebant alieni exercitũ eius, & extranei ingrediebãtur portas eius, & ſuper Hieruſalem mittebant ſortem: tu quoque eras quaſi vnus ex eis. Et non deſpicies in die fratris tui, in die peregrinatio-*

D *nis eius: & non lætaberis ſuper filios Iuda, in die perditionis eorum: & non magnificabis os tuum in die anguſtię. Neque ingredieris portã populi mei in die ruinæ eorum: neque deſpicies & tu in malis eius in die vaſtitatis illius: & non emitteris aduerſus exercitum eius in die vaſtitatis illius. Neque ſtabis in exitibus, vt interficias eos qui fugerint:*

rint: & non cõcludes reliquos eius in die tribulationis. Quoniam iuxta eſt dies Domini ſuper omnes gẽtes: ſicut feciſti, fiet tibi, retributionẽ tuam conuertet in caput tuũ. Quomodo enim bibiſtis ſuper montem ſanctum meum, bibent omnes gentes iugiter: & bibent, & abſorbebunt, & erunt quaſi non ſint. Et in monte Sion erit ſaluatio, & erit ſanctus: & poſſidebit domus Iacob eos, qui ſe poſſederant. Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioſeph flamma, & domus Eſau ſtipula: et ſuccendentur in eis, & deuorabũt eos: & non erunt reliquiæ domus Eſau, quia Dominus locutus eſt. Et hæreditabunt hi, qui ad auſtrũ ſunt, montem Eſau, & qui in campeſtribus, Philiſthijm: & poſſidebunt regionem Ephraim, & regionem Samariæ: & Beniamin poſſidebit Galaad. Et tranſmigratio exercitus huius filiorum Iſrael, omnia loca Chananæorum vſque ad Sarephtam: & tranſmigratio Hieruſalem, quæ in Boſphoro eſt, poſſidebit ciuitates Auſtri. Et aſcendent ſaluatores in montem Sion iudicare montem Eſau: & erit Domino regnum.

HISTORIA.

1 *Viſio Habdiæ.* Quid viſio ſit, & cur non rem aliquam, quam viderit, ſed verbum, quod audierit ſubſcribat Propheta, diximus in capite 1. Hoſeæ nu. 2. vſque ad vndecimum. De Habdia autem, quis fuerit, & quo tempore prophetauerit, ſatis in præludio ſecundo diſputauimus nu. 9. & duobus ſequentibus. Si autem quæras cur triſtem, & minacẽ prophetiam, non Onus vocauerit, vt ſolent alij, ſed viſionem: ſcito viſionem nomẽ eſſe generale prophetiæ omnis, ſiue læta ſit, ſiue triſtis vt Iſa. 1. Viſio Iſaiæ filij Hamos, quam vidit ſuper Iudam, & Ieruſalem, id eſt, contra Iudam, & Ieruſalem, vt indicat LXX. interpretum tranſlatio. Adde quod habet hæc prophetia, & læta quædam, vt videbimus, vt melius viſio dicatur, quã onus.

Hæc dicit Dominus Deus ad Edom. Docet contra quos vaticinetur, nempe contra Idumæos poſteros Edom, ſiue Eſau. De Edom, & Idumæis, deq; eorũ capitali odio in filios Iſrael, diximus in c. 1. Hamos, quo loco ita in eoſdẽ vaticinatur: Super tribus ſceleribus Edom, & ſuper quatuor non conuertam eum, eo quod perſecutus ſit in gladio fratrẽ ſuum, & violauerit miſericordiã eius, & tenuerit vltra furorem ſuũ, & indignationem ſuam ſeruauerit vſq; in finem. Mittam ignem in Theman, & deuorabit ædes Boſræ. Cum ergo eodem tempore prophetauerint Hamos, & Habdias, vt in ſecundo præludio demõſtrauimus, ex iiſdem verbis intelligitur cur ad verſus eoſdem, noſter propheta vaticinetur, quod ſcilicet hoſtili animo ſemper fuerint in filios Iſrael, & immortalibus eos odijs proſequentes, ſemper illis, quantũ poterant, nocebant, & quo magis nocere poſſent, potẽtioribus eorum inimicis ſeſe adiungebãt, vt in hoc ipſo propheta explicabimus. Inſaniunt ergo Hebræi, tam recentiores quam veteres, qui & in Habdia, & in ceteris prophetis, quoties verba contra Idumæos fiunt, contra Romanos fieri putant, tradunt q; homines hiſtoriæ, & omnis eruditionis rudes ex Idumæorum genere profectos eſſe Iuliũ Cæſarẽ, & qui poſt eum Romæ imperiũ tenuerunt. Si quæras, vnde ridiculam fabulam, & commentum ſtultum, atque impudens comprobent, ignarus eorum conſuetudinis videbere, qui mira, & inaudita temere paſſim effutiunt, & maiorum ſuorum ſomnia, atque portenta non magis confirmare curant, quàm ſi prophetarum reſponſa proferrẽt. Docent hoc Dauid Kimhi in hunc prophetã, & in c 34. Iſa. R. Salomon hic, & in c. 4. Threnorũ, & multi alij, quoties aliquid de Idumæis occurrit. Idem in multis locis Thalmud videre licet, & multa Hebr. verba,

2 Qui ſunt Idumæi, & an in eis Romani intelligãtur, vt volũt Hebræi.

A de hac re Galatinus retulit li. 4. de arca
nis catholicæ veritatis c. 28. Sed, quo-
niam ſepe huius Iudæorum erroris me
minit Hier. referam ex eo nonnulla, vt
quid vir tantus de hac re ſenſerit non
3 ignoremus. * Li. 5. in Iſa. in illa verba:
Onus Duma poſtquam dixit Lxx. ver-
Duma. tiſſe onus Idumææ, ac Dumam non to
tam Idumæam eſſe, ſed quandam eius
regionem, quæ ad Auſtrum vergit, &
ab vrbe Paleſtinæ Eleutheropoli vigin
ti diſtat millibus, iuxta quam ſunt mon
tes Sehir, atque hanc Idumęam eſſe cō
tra quam Ieremias & Ezeciel, & Ha-
mos, & Habdias vaticinati ſunt. Ad ex-
tremū ſubijcit: Ceterum propter ſimili
tudinē literę ex eo, quod ד & ר nō mul
tum inter ſe diſcrepēt, quidā Hebræorū
רומה Roma, pro דומה Duma legunt;
volentes prophetiam contra regnū Ro
manum dirigi friuola perſuaſione, qua
ſemper in Idumææ nomine Romanos
exiſtimant demonſtrari. Et in c. 33. Iſa.
non longe à principio: Boſra, id eſt, mu
nitam, atque firmatam, & Edom, ſiue
Duma, & Idumęam, Iudæorum magi-
ſtri Romam intelligi volunt, & omnia
de ipſa dici, quæ ſequenti capitulo cō-
tinentur. Et in illo Ioe. 3. Ægyptus in
deſolatione erit, & Idumæa in deſertū
4 perditionis: * Et in hoc loco Iudæi gra-
uiſſimo ſomno dormiunt in vltimo tē-
pore quando non Chriſtum, ſed Anti-
chriſtum ſuſcepturi ſunt, vindictam
ſui in Ægyptios, qui vicini ſunt, & in
Romanos, quos interpretantur Idu-
mæos, ſpe vaniſſima confingentes: vt
ſcilicet quomodo Pharao, & omnis
eius exercitus, qui per quadringentos,
& triginta annos populum Dei captiuū
tenuit, in mari Rubro ſubmerſus eſt; ſic
etiam Romani, qui eodem annorū ſpa-
tio Iudæos poſſeſſuri ſunt, vltione Dñi
deleantur. Hoc illi ſpe ſibi caſſa promit
tant. Neq; enim poſſunt exponere qua-
re cum in orbe tantę ſint nationes, duę
ſolum gentes Ægyptiorum, & Idumęo
rum expetātur ad pœnam, aut cur pro
Idumæis intelligantur Romani, cum
eadē licentia mentiendi è diuerſo poſſi
mus aſſerere ſub Idumæorum vocabu-
lo vel Perſas, vel Ælamitas, vel Fran-
cos, Alemannos, gentesque alias ſignifi

cari, &c. Vides veteres Iudæos errasse
quidem, ſed minus impudenter, quàm
recentiores, non enim habebant cur in
Idumæis Romanos intelligerent, neq;
ita ſtolidi fuerunt, vt Iulium Cæſarem
dicerent natione fuiſſe Idumæū. Idem
initio fere c. 1. Mala. Iudæi falſo ſibi blā
diuntur Edom Romanos, & Iſrael in
conſummatione mundi ſe prophetari,
quod deſtructo Romano imperio, hoc
eſt Idumæo, regnum orbis veniat ad Iu
dæos. Et in Habdiā: Iudæi fruſtra ſom-
niant contra vrbem Romam, regnum-
que Romanum hanc fieri prophetiam.
B Et illud, quod in Iſaia ſcriptū eſt: Onus
Duma, paululum literæ apice commu-
tato pro ד poſſe legi ר, & ſonare Ro- Iſa. 21.
mam. Iquippe litera pro u, & pro o, eo-
rum lingua accipitur, &c. * Hęc à nobis
ſemel dicta ſint, tam ad huius loci, quā 5
ad aliorum explanationem, quos & in
prophetis prioribus vidimus, & in po-
ſterioribus videbimus. Sed recentiorū
Heb. maior eſt, & amentia, & blaſphe-
mia, qui per Romanos, apud quos eſt
ſedes Apoſtolica, & ſummus Chriſti vi
carius, omnem Chriſtianorum gentē
ſignificari putant, eiuſque regnum de-
C uaſtandū eſſe à Meſſia ſuo miſeri ſom-
niant, ſe autem, qui Iſraelis nomine in-
dicantur, eo tempore in ſumma liberta
te, & tranquillitate eſſe regnaturos.
Quare cauendum nobis, & pijs omni
eſt, ne vnquam in Idumæis Romanos
deſignari affirmemus, ne nos cōtra Ro-
manam Eccleſiam, & Chriſtiani no-
minis dignitatem Hebræi patronos ha
bere videantur. Aduerſus eos diſputat
Paulus Burgenſis in additione huius
capitis, & in additit. c. 34. Iſai. & ca. 7.
Danielis, & Galatinus lib. 4 vt iam in-
dicaui c. 28. cuius duo argumenta in
D promptu ſunt, & Iudæos facile conuin
cent. Primum eſt: Si Romani Idumæi
ſunt, quia Iulius Cæſar Idumæus apud
eos regnauit, & ipſos Idumæos eſſe di-
cēdos, qui regē habuerunt Herodem,
quem conſtat fuiſſe Idumæum. Alterū
eſt: Edom, qui & Eſau dictus eſt Gen.
25. cum Iſaac filius fuerit, genus ſuum
neceſſario referre ad Sem filium Noe:
Europam autem vniuerſam habitatam
fuiſſe à filijs Iaphet, vt ex Gen. 10. & ex

Ioſeph.

Ioſ.l.1.Anti.c.7.intelligimus.Itaq; Romanos nulla ratione pertinere ad Idu-
6 mæos. * At ex ijs, quibus Iudæorum ſententia diſplicet, quidā negant Habdiam prophetare contra poſteros Eſau, & Idumæorum nomine intelligendos putant, aut Iudæos ipſos, aut perſecutores Eccleſiæ, aut denique infideles quoſuis, quoniam quædam in hoc propheta videas, quæ nullo modo in filios Eſau conuenire poſſe videantur. Sed falſa eſt omnino eorum ſententia, & quæ vim propheticis verbis manifeſtam afferat. Nam ſi Iſai. cap. 21. & 34. & Iere. cap. 49. & Ezeciel. 35. & Ioel. cap. 3. & Hamos cap. 1. & Malachias cap. 1. cum aduerſum Edom prophetant, aduerſus poſteritatem Eſau fratris Iacob, & aduerſus certam gentem ſine dubio prophetant, cur in Habdia Edom, & Idumæam aliter interpretemur? Nam ſi ſemel in ſenſu Hiſtorico, ab hiſtoria ipſa recedamus, & Idumæos eſſe dicamus Iudæos, aut perſecutores Eccleſiæ, aut infideles, eadem licentia, (vt aduerſus Iudæos diſputabat Hier.) poſſumus aſſerere ſub Idumæorum vocabulo vel Perſas, vel Ælamitas, vel Francos, vel Alemannos, aut etiam Agarenos, & Turcas, aut quaſuis alias gentes ſignificari. Ad hæc ſi cum prophetæ in Ægyptios, in Aſſyrios, in Tyrios, & Sidonios, in Chald. in Niniuitas vaticinantur, proprie illa nomina accipimus, & eas gentes deſignati non dubitamus, quas voces ipſæ ſonant, cur non idem in prophetia Idumæorum fieri fatea-
7 mur? * Aliud enim eſt quid proprie, aliud, quid Allegorice, aut quid Tropologice nomina ſignificent, dicere. Non ſunt permiſcendi ſenſus, ne tota ſcriptura inexplicabilibus difficultatibus inuoluatur, ſed ſeorſum quid Hiſtoriæ, quid Allegoriæ, aut morum ratio poſtulet, explicandum. Maneat igitur contra genus Idumæorum vere, ac proprie vaticinari Habdiam, nam ea, quæ quoſdam mouent, in eoſuis locis explicabimus, vt nihil veram prophetæ intelligentiam impediant. Poſſunt hæc, quæ diximus ex locis in Hier. indicatis facillime intelligi, ſed verbis eiuſdem hanc diſputationē claudamus,

A ex principio commentariorum in hūc prophetā deſumptis, quibus quicquid ad hunc locum pertinet, optime explicatur. Quærimus, inquit, quis ſit iſte Edom, vel Idumæa, ad quam nunc per Habdiam Dominus loquitur? in libro Geneſeos Eſau filium Iſaac appellatum fuiſſe Edom, quia propter rufum lenticulæ cibum primogenita vendiderit, manifeſtiſſime legimus: Edom enim interpretatur πυῤῥὸς, id eſt rufus. In eodem volumine ſcribitur hunc eundem vocatum eſſe Sehir, id eſt piloſum, quia hiſpidus erat, & non habebat læuitatem Iacob. Vnus ergo, atque idem tribus nominibus appellatur, Eſau, Edō, Sehir, poſſeditque eam regionem, quæ nunc Gebalena dicitur, & in finibus eſt Eleutheropoleos, vbi ante habitauerūt Horrhæi, qui interpretantur liberi, vnde & ipſa vrbs poſtea ſortita vocabulū eſt, (loquitur autem de Greco vocabulo Eleutheropolis, quod liberorum vrbem ſignificat.) Deinde multis verbis docet Hieron. hunc Edom eſſe contra quem vaticinantur Iſai. Ierem. Ezeciel, Hamos, Malachias locis paulo ante indicatis. Cyril. etiam auctor eſt hos Idu-
C mæos eſſe filios Eſau, & contra eoſdem Iolem cap. 3. prophetaſſe.

Auditum audiuimus à Domino. Eu- 8
ſeb. libr. 5. de Demonſtratione Euang. cap. 14. vult hæc verba non prophetæ eſſe, ſed Dei, id eſt, filij, qui auditum audiuit à patre de vocatione gentium. Id facillime cōfirmatur ex verbis, quæ præcedūt: Hæc dicit Dominus ad Edō. Dei igitur verba ſunt, quæ ſequuntur, ſed communis Hiero. & expoſitorum ſententia eſt prophetam de ſe ipſo loqui, deque prophetis ceteris, qui, vt iā diximus, prophetarunt aduerſus Edō, tametſi mihi de ſui temporis prophetis
D loqui ſolum videtur, qui eodem tempore audierunt à Domino vaſtitatem Idumæorum. Verum, & ſi nemo diceret, ſatis intelligi poſſet ex Ierem. cap. 49. verba eſſe Prophetæ, ſunt enim eadem apud eum. Auditum, inquit, audiui à Domino, & legatus ad gētes miſſus eſt. Congregamini, & venite contra eam, & conſurgamus in prælium, & quæ ſequuntur. Magna enim Habdiæ

pars,

pars, vt Hieron. teſtatur, &, vt verba
vtriuſq; prophetæ indicant. c.49. Iere.
continetur, excepto ordine commuta-
to, & alijs, quæ videntur diſcrepare.
Quare vt Habdiam interpretemur; ſæ-
pe ad Ierem. confugiendum erit. Verba
igitur Domini illa ſunt: *Ecce paruulum
dedi te in gentibus.* cetera vſque ad hæc,
parentheſis quædam ſunt, atq; ita ſunt
omnia copulanda: Dixi Dominum lo-
qui velle Idumæis, multaque de eorum
vaſtatione, loquente Domino ſubijciã,
quæ vana nullo modo exiſtimari de-
bent, tam enim ego quam alij huius ęta-
tis prophetæ verba Domini nobis lo-
quentis audiuimus, qui legatum ſe ad
gentes miſſurum confirmauit, vt vno
animo in Idumæorum gentem inſur-
gerent, eamque delerent. Simili paren-
theſi vſus eſt Petrus Acto. 1. Vt bene
Rupertus animaduertit, Exurgens Pe-
trus in medio fratrum dixit: (erat au-
tem turba hominum ſimul fere cẽtum
9 viginti:) viri fratres, &c.* Auditum au-
tem more Hebræo, ſæpius à nobis ob-
ſeruato, pro re audita poſuit, id eſt, pro
verbis, ſiue locutione, vt Haba. 3. Do-
mine audiui auditionem tuam, & ti-
mui.

Et legatum ad gentes miſit. Ne pute-
mus angelum, aut hominem miſſum eſ-
ſe ad gentes, vt aduerſus Idumæos pu-
gnarent, ſed metaphorice legatum mit-
tere dicitur, cum animos gentium con-
citat ad bellum, vt vindictam de impijs
ſumat, aut etiam efferari patitur, & in
arma, atq; in vltionem ruere: ita enim
loqui ſolent prophetæ, vt Ierem. 1. Ec-
ce ego conuocabo omnes cognationes
Regnorum Aquilonis, ait Dominus, &
venient, & ponent vnuſquiſque ſolium
ſuum in introitu portarum Ieruſalem.
Iſaiæ 5. Et eleuabit ſignum in nationi-
bus procul (id eſt, quaſi ſigno ſublato
vocabit ad bellum nationes) & ſibila-
bit ad eum de finibus terræ, & ecce fe-
10 ſtinus velociter veniet.* Et de Cyro re-
ge Perſarum, cuius opera vſus eſt Dñs
ad vindictam de multis regnis ſumen-
dam, ita loquitur Iſa. 45. quaſi non vo-
cauerit tantum, ſed etiam manu appre-
henſum in prælia eduxerit: Hæc dicit
Dominus Chriſto meo Cyro, cuius ap-

A prehendi dexteram, vt ſubijciam ante
faciem eius gentes, & dorſa regum ver-
tam. Cyrillus: Miſit, id eſt, iuſſit, nõ qui-
dem aperte, ſed veluti incitans gentes
aduerſus Idumæam, vt ipſam obſide-
rent, &c. Gentes autem nunc intelligit
Babylonios, quibus aliæ nationes, vt
potentioribus, inhærebant, de quibus
dictum eſt: Ecce ego cõuocabo omnes Ierem. 1.
cognationes regnorum Aquilonis, à
Babylonijs enim vaſtandi erant Idu-
mæi, vt poſtea docebimus. LXX. pro-
pter Hebr. nominis ambiguitatem ver-
terunt περιοχὴν, id eſt, obſidionem mi-
B ſit Dominus ad gentes, nam ציר, & le-
gatum ſæpe ſignificat, & dolorem, atq;
anguſtias; qui autem obſidentur, coar-
ctantur, & coanguſtantur; Exponit au-
tem Cyrillus: Obſidionem miſit ad gẽ-
tes Idumææ. At ijdem LXX. Ierem. 49.
vbi eadem omnino verba ſunt in Heb.
ita vertetũt, *καὶ ἀγγέλους εἰς ἔθνη ἀπέ-
στειλεν*, id eſt, Et nuntios in gentes mi-
ſit. Atq; hæc interpretatio, quæ & Sym-
machi eſt, magis probata eſt Theodore-
to, cuius hæc ſunt verba: Pro περιοχὴν,
Symmachus nuntium vertit. Per hæc
autem oſtendit, vt ipſe Dominus cõtra
C Idumæã hoſtes incitabit, atq; inducet.

Surgite, & conſurgamus aduerſus eũ 11
in prælium. Verba ſunt gentium mutuo
ſeſe ad bellum contra Idumęos exhor-
tantiũ, vt etiam ait Cyrillus. Hoc etiã
fuit mitti legatũ ad gentes, quod conci-
tari ad præliũ animos gentiũ: cõcitatis
autẽ animis, ſtatim huiuſmodi verba au-
diuntur, Surgite, & cõſurgamus omnes
vno animo aduerſus eum. i. aduerſus E-
dom, de quo ſcilicet, iam inter ſe locuti
fuerãt. In Heb. & apud LXX. eſt. Aduer-
ſus eam, ſed intelligitur terra Edom, vt
ſæpe in Hebræo fit apud prophetas: vt
D Mal. 1. Quod ſi dixerit Idumæa: Deſtru-
cti ſumus: In Heb. eſt. Si dixerit Edom,
& verbũ, Dixerit, femineum eſt תאמר.

Ecce paruulum dedi te in gentibus.
Tanta in te irruet hoſtium multitudo,
vt eorum comparatione perexiguus, &
contemptibilis ſis, atque ita ferociter,
& audacter in te incurrent, cum nihil
vires tuas timeant. Hunc eſſe germanũ
huius loci ſenſum, indicat id, quod in
c. 11. Hoſ. nu. 28. adnotauimus: Dare in
aliquid,

aliquid, idem eſſe apud Hebræos; quod A
apud nos, afficere aliqua re, vt Pſalm.
56. Dedit in opprobrium conculcantes
me, id eſt, affecit eos opprobrio. Date in
benedictionem, id eſt, benedictione affi-
12 cere. * Ita ergo nunc dictum eſt: Paruu-
lum dedi te, ac ſi diceret, Dedi te in par
uitatem, ſicut dare in benedictionem
eſt dare aliquem benedictum, id eſt, be-
nedicere ei, aut benedictum eum face-
re. Dedi te paruulum, conſtituam te pa
ruulum, faciam te paruulum, videlicet
præ hoſtium multitudine, quamuis tibi
nũc magnus videatis. Hoc magis expli- B
cat Chaldæus qui ait; Ecce infirmum
dedi te inter populos. Verum, quoniam
Edom non ſolum cum Babyloniorum
multitudine comparatus, ſed ipſe etiã
per ſe paruus erat, anguſtiſque finibus
continebantur, poſſumus & ita recte
exponere: Ego te paruulum feci, nec
militum numero, nec multitudine præ
ſtas, contemptibilis es, & ab hoſtibus
tuis contemneris, qui intrepide in te
conſurgent, neque vllo timore tarda-
buntur.

Superbia cordis tui extulit te. Cauſam
tantæ vaſtitatis docet eſſe ſuperbiam ip C
ſius Edom alteram poſtea docebit, id
eſt, odium in fratrem ſuum Iacob. Su-
perbia, inquit, tua te ſupra modum ex-
tulit, cum enim habites in ſpeluncis ru
pium, atque in excelſis montibus, & in
locis natura munitis, ad quæ ſit diffici-
lis acceſſus, putas te non eſſe capiendũ,
atque ſuperandum, diciſque: Quis me
detrahet in terram? Quis me ex hac al-
titudine montium, & vrbium deijciet?
13 * Quis me hinc expellet? Itaque cum
dicit: *Superbia extulit te habitantem in
ſciſſuris petrarum, exaltantem ſolium tuũ.*
idem eſt, ac ſi apertius diceret: ſuperbus D
es valde, quod ſciſſuras petrarum habi-
tes, & ſolium tuum, ſiue ſedem tuam in
excelſo loco poſueris. Hebraice, שבתך
quod vocabulum, quietem, ſiue locum
quietis, aut habitationis ſignificat. Lxx.
καθοικίαν, id eſt habitaculũ. Non enim
ſolium pro ſede regia accepit Hierony
mus, ſed pro ſede, quæ videtur eſſe pri-
ma & antiquiſſima huius nominis ſigni
ficatio. Nam ſolium Aſper, quaſi ſedium
dictum eſſe voluit à ſedendo, ſicut ſella
dicta eſt quaſi ſeda, vt refert Seruius in
illud 7. Æneidos.

— *Et ſolio medius conſedit auito.*

Inde & ſolium dicitur, in quo in bal-
neis lauantes ſedebant, & in quo defun
cti condebantur. Hæc apertiora viden-
tur eſſe in Hebræo, ita enim vertuntur
ad verbum: Superbia cordis tui extu-
lit te habitantem in ſciſſuris petrarum
(vel habitas, id eſt, qui habitas in ſciſ-
ſuris petrarum) altitudo quietis eius
dicentis in corde ſuo: Quis detrahet
me in terram? id eſt, altitudo etiam vr-
bium tuarum, ſiue montium tuorum te
extulit, ſiue extulit eum: ſubito enim à
ſecunda perſona tranſit ad tertiam, vt
ſæpe faciunt prophetæ. Ierem. in hunc
modum: * Arrogantia cordis tui dece-
pit te, & ſuperbia cordis tui, qui habitas 14
in cauernis petræ, & apprehendere ni-
teris altitudinem collis. Pro quo in
Hebr. eſt. Qui habitat in cauernis pe-
træ, & apprehendis altitudinem collis,
ſiue, Habitantem in cauernis petræ, &
apprehendentem altitudinem collis.
Quod idem omnino eſt cum eo, quod
dictum eſt ab Habdia, habet enim hunc
ſenſum, ſuperbia, quæ te decepit, oritur
in te ex eo, quod firmas, & excelſas vr-
bes habes, & loca montoſa, atque ardua
incolis, quæ putas à nullo poſſe con-
ſcendi. Itaque illud: Apprehendere ni-
teris altitudinem collis, perinde eſt, ac
ſi dixiſſet, amas inhabitare loca excel-
ſa, & montoſa. Quod autem Hier. hic
vertit, *Extulit te,* in Ierem. vero Dece-
pit te, præterquam quod ſenſus eſt idẽ,
נשא ſi punctum habeat in ſiniſtro cor-
nu literæ ש ſignificat leuare, ſi in dex-
tro ſignificat decipere. At quoniam ve
teres his punctis non vtebantur, ſcri-
ptum hoc verbum vtrumque æque ſi-
gnificat, tametſi aliter proferatur, cum
ſignificat decipere, aliter cum leuare.
Eodem vſus eſt paulo poſt, vbi nos habe
mus, Omnes viri fœderis tui illuſerunt
tibi. i. deceperunt te. Verum hoc in lo-
co LXX. ita verterũt. Vt Hieronymus.

Si exaltatus fueris vt Aquila. Quan-
tumuis ſuperbia efferaris, & munitioni 15
vrbium tuarum confidas, non effugies
ſupplicium. Quamuis montes ſublimes
conſcendas, & altiſſimas arces, ad
quas

quas vix ſe aquilæ volatus attollat:vel,
ſi domus tu e ita excelſæ ſint, vt nidi
aquilarum,inde te deturbabo,& in po-
teſtatem hoſtium tradam. Quod ſi tibi:
parum dixiſſe videor, & pi æ ſuperbiæ
magnitudine altius te aſcendere poſſe
confidis: etiam ſi inter Sidera ipſa ſedē
colloces tuam inde te in terram deijcā;
Mihi videtur nidū potius dixiſſe, quàm
ſedem,quoniam aquilarum,& ſimilium
auium eſt nidum in excelſiſſimis arbori
bus, aut rupibus extruere;deinde quo-
niam,quæ magna ſunt,procul etiam vi
dentur,& tanguntur.at exigua,ſi ſubli-
mia ſiut, facile latent, & lædi non poſ-
ſunt,quia non videntur.Non igitur di-
xit: Si inter ſidera poſuerit vrbes tuas,
aut domum, aut ſedem tuam, magna
enim erant hæc,& non videbantur poſ
ſe latere, ſed, ***Si inter Sidera poſueris ni-
dum tuum***, nam nidus cum exiguus ſit,
ſi paulo ſit ſublimior, non poteſt è ter-
ra videri, aut lædi.

ALLEGORIA.

16 Ad Allegoriam huius prophetiæ in-
telligendam iaciam quaſi fundamentū
firmum,Hiero.verba, quæ rem optime
explanant. Quia ergo, inquit, dicimus
terram Idumæorum aduerſariam eſſe
terræ repromiſſionis, & Eſau inimi-
cum legimus Iacob, & populum eſſe,
cui iratus eſt Dominus in ſempiternū:
Noſſe debemus ſecundum leges Tropo
logiæ, aut contra Iudæos factū eſſe ſer-
monem, qui ſunt æmuli Chriſtianis, &
perſequuntur fratrem ſuum Iacob, po
pulum ſupplantatorem,qui illis primo
genita pręripuit,aut certe aduerſus om
nes hæreſes, & contraria dogmata ve-
ritati, quæ videntur quidem nobis eſſe
vicina, ſed magis aduerſaria ſunt, & de
paterna veritate ſimplicem,& habitato
rem domus Iacob nituntur expellere.
Quod de Iudæis ait, nos auctoritate Ia
cobi apoſtoli confirmauimus in cap. 9.
Hamos.n.41. Nihil etiam vetat in Idu-
mæis omnes Eccleſiæ, ſanctorumque
perſecutores, intelligere. Ad hos om-
nes ea, quæ hactenus expoſita ſunt,fa-
17 cile accõmodari à quouis poſſunt. * Le
gatū ad gentes miſſum Hier. & Ruper.
volunt eſſe Dominum noſtrum Ieſum
A Chriſtum, qui in Iſaia iuxta Lxx. dici-
tur magni conſilij angelus, & in Hagg.
Deſideratus cunctis gentibus. Ipſe ve-
nit ad gentes, non per ſe, ſed per men-
bra ſua lectiſſima,& per ſuos miniſtros.
.i. per apoſtolos. Quare recte Paulus &
Barnabas, cum de Chriſto dictum eſſe Iſa. 49.
ſcirēt: Ecce dedi te in lucem gentium,
vt ſis ſalus n ea vſque ad extremum
terræ,non dubitarunt ad ſe referre,qui
pro Chriſto legatione fungebantur.Vo Act. 13.
bis,inquiunt, oportebat primum loqui
verbum Dei, ſedquoniam repellitis il-
lud,& indignos vos iudicatis æternæ vi
B tæ: Ecce conuertimus ad gentes: ſic
enim præcepit nobis Dominus: Poſui
te in lucem gentium,vt ſis ſalus mea vſ
quę ad extremum terræ. Ipſe autem ef
fecit vt multitudo gentium Romano
imperio ſubiecta conſurgeret aduerſus
Iudæos,& eos deleret,& quotidie effi-
cit,vt gentes, quæ venerunt ad Euan-
gelium,quotidie contra Iudæos,& con
tra Hæreticos dimicent gladio ſpiritus
quod eſt verbum Dei,tela ſumentes ex
armario ſcripturarum.Sed melius, vt iā
oſtendi, dicemus, legatum eſſe miſſum
ad gentes,quia ad hoc bellum cōtra ho
C ſtes veritatis tacito cordis impulſu eos
excitat. Vniuerſam autem Allegoriam
de Iudæis explicatam inueniet, qui vo
let in Ruperto, de hæreticis in Hiero-
nymo.

TROPOLOGIA.

In Edom,vt in ca.1. Hamos nu. 28. 18
adnotauimus, homines intelliguntur
voluptatū amatores magis, quàm Dei,
& ſemper terrena captantes, atque eo
rum cauſa primogenita vendentes, id
eſt, iure ſe cœleſtis hæreditatis abdican
D tes, & qui ſanctorum quidem fratres eſ-
ſe videntur,ſunt autem impugnatores,
& hoſtes acerrimi, contra hos omnes
prophetæ, & omnes apoſtoli auditum
audiunt à Domino,quia non hæc pro-
phetia ſolū, ſed vniuerſa ſcriptura æter
num illis interitum,& nunquam finiē-
das calamitates comminatur.Legatum
ad gentes miſit,quia vitiorum agmina,
quaſi milites conuocatos, in illos Do-
minus inſurgere permittit iuſto iudi-
cio

cio ſuo,neque aduerſariarum poteſtatū A
conatus, atque incurſiones retardat.
Nam ſi videat Diabolus hominē, quā-
uis à Deo non omnino alienum, volu-
ptatum illecebris capi, earumque deſi-
derio nimis commoueri, vt earumdem
cauſa nihil non facturus, nihil nō amiſ-
ſurus videatur: omnes illius cordi ſuarū
fraudum machinas admouet, eumque
paulatim in omnia vitia pręcipitat, cui
merito dicit Dominus: *Ecce paruulum*
dedi te in gentibus, contemptibilis tu es val
Qui nam dicantur paruuli *de.* Paruuli ſunt quicunque huiuſmodi
ſunt ex illis, de quibus Apoſtolus lo-
quitur; fratres nolite pueri effici ſenſi- B
1. Cor. 14. bus. Quid enim magis puerilis ſen-
ſus, quam vili coctiuncula primogeni-
ta vēdere, vt fecit eorum pater Edom,
æternas, maximaſque voluptates par-
uis, ac momentaneis commutare, ter-
rā, cœlo, creatori, qui eſt ſuper omnia
benedictus in ſæcula, trāſeuntes in ima
gine creaturas anteferre? Paruuli etiā
ſunt, id eſt, infirmi, vt Chaldæus inter-
pretatus eſt, atque imbecilli: abijciunt
enim fortitudinem animi, id eſt, gratiā,
ſacramenta, orationem, opera pœnitē-
tiæ, & alia id genus, quibus anima con-
firmatur ad bene viuendū, & ad reſiſtē- C
19 dū impugnationibus Diaboli. * Quo-
modo igitur non infirmi erunt, qui ijs
veræ fortitudinis præſidijs carēt? Par-
uuli ſunt, quia ſicut Idumæi, qui ſibi
multi videbantur, pauci erant, ita hi,
quamuis numero multi, pauci tamen
reuera ſunt, quia paucos habent comi
tes, à quibus regātur, paucos, a quibus
defendantur. At iuſti multos habent,
& ideo magni ſunt: de quodā enim ſan-
4. Reg. 6. cto ſcriptum eſt: Et aperuit Dominus
oculos pueri, & vidit, & ecce mons ple
nus equorum, & curruum igneorum in
2. Par. 32. circuitu Eliſæi. Et Ezecias conuocatis
militibus ait: Viriliter agite, & confor- D
tamini, nolite timere, nec paueatis re-
gem Aſſyriorum, & vniuerſam multi-
tudinem, quæ eſt cum eo: multo enim
plures nobiſcum ſunt quam cum illo:
Cum illo enim eſt brachium carneum,
nobiſcum Dominus Deus noſter, qui
auxiliator eſt noſter, pugnatque pro
nobis. Infirmi ſunt, quoniam, vt magni
labores corpus frangunt, ita otia, & vo-

A luptates animum eneruant: pauci ſunt,
quoniā delicijs ſe ſe dedentes, & in eas
ſubſtantiam conſerentes non faciunt
ſibi amicos de mammona iniquitatis, &
extra ſe vagantes, nec conſiderant, nec
vident infirmitatem ſuam, nec illi ſub-
ſidia quærunt amicorum. * Accedit ſu- 20
perbia, vt ſtatim dicemus, qua ſibi pla-
cent, & fortes ſibi, atque inuicti viden-
tur. Quare merito additur: *Contemptibi*
lis tu es valde, ſine ſenſu, ſine viribus, ſi-
ne amicis, hoſtium prædæ, atque iniu-
rijs expoſitus es. Sed nihil mirum ſi ſe-
quentia attendimus: *Superbia cordis tui*
B *extulit te habitantē in ſciſſuris petrarum,*
exaltantem ſolium tuum. Quam elegan
ter dictum: *Superbia cordis tui extulit te?*
Non te res magnæ geſtæ efferunt, non
conditio, non natura, ſed ſuperbia cor-
dis tui. Non ex rebus, quas habes, iſta ſu 1. Cor. 4.
perbia oritur (quid enim habes, quod
non accepiſti?) ſed è corde tuo. Nihil Eccli. 10.
habes, vnde ſuperbias, quid enim ſu-
perbit terra & cinis? ſed cor tuum va-
niſſimum, ſpōte ſua ſe erigit, & magna
de ſe concipit, & te ignarum, atque obli
tum tui decipit. Vt autem ex corde, nō
ex rebus magnis oriri ſuperbiam indi-
C cet, cauſam elationis aperit: Inde ſu-
perbis, quod habitas in ſciſſuris petra-
rum. Petra interdum principium gene- Petra.
ris dicitur, ex quo poſteri, vt è petra la-
pides exciduntur. Ita Iſaias Abraham Iſa. 51.
petram vocat: Attēdite ad petram, vn-
de exciſi eſtis, & ad cauernam laci, de
qua præciſi eſtis. Attendite ad Abrahā
patrem veſtrum, & ad Sarā, quę peperit
vos. Chriſtus petra eſt, qui pater futuri
ſæculi dictus eſt à Propheta. * Quare 21
qui Chriſtianos ſe eſſe iactant, atque eo Iſa. 9.
nomine ſibi, & placent, & vitam æter-
nam pollicentur, nec putant Gehennā
eſſe metuendam quia Chriſtiani ſunt,
D & fidem tenent apoſtolorum, qui Pe-
træ etiam dicuntur? Cum vita moreſ-
que omnino à Chriſtianis abhorreant
Idumæi ſunt ſuperbientes, quod in ſciſ
ſuris petrarum habitent: non enim ſa-
tis eſt credere, quod Chriſtus, & apoſto
li docuerunt, niſi facias quod præcepe
runt. Fides ſine operibus mortua eſt in Iacob 2.
ſemetipſa, & in Domino Ieſu neque cir
cunciſio aliquid valet, neque præpu- Galat. 5.
tium,

Galat. 6.
Matth. 3.
Peccatores habitantes in ſciſſuris petrarum

tium,ſed fides,quæ per charitatem operatur. Et quicunque hanc regulam ſecuti fuerint, pax ſuper illos, & miſericordia,& ſuper Iſrael Dei. Nam qui fidē ſine operibus iactant,non ſunt Iſrael Dei,ſed Synagoga Satanæ. His merito illud dicemus: Facite ergo fructum dignum pœnitentiæ, & nolite dicere intra vos:patrem habemus Abraham. Verū huiuſmodi Idumæi, & ſtulti ſui amatores nō tam in petris habitant, quam in ſciſſuris,quæ temporis diuturnitate, aut ictibus lapidum,aut ferri factę ſunt, ſucceſſu enim temporum,& duritie hominum inobedientium, Deique voluntati minime cedentium, quædam quaſi foramina in his petris facta ſunt, quibus diuinæ, & Eccleſiaſticæ leges quaſi fodiuntur, & ſemper aliquid de ſoliditate ſua amittunt, & luxui, molli vitæ, & remiſſę, auaritię,ambitioni locus relinquitur, & cum viuere videantur in petris,in terra potius, quæ poſt perfoſſas petras eſt, viuunt, ſi vita illa dicēda eſt. Hæc ad eos, qui de generis nobilitate intumeſcunt, pertinere poſſunt, ſed ad eos maxime, qui in religionibus vitam agimus, ſi à patrum noſtrorum, in quibus gloriamur, ſanctitate degeneramus.

22 * Sed quoniam in ſcriptura bonorum,& Deo carorum eſſe videtur habitare in ſciſſuris petrarū, ſicut Moyſi dicitur:Ponam te in foramine petrę, & protegam dextera mea, donec tranſeam; & de ſpōſa ſcriptum eſt: Columba mea in foraminibus petrę,in cauerna maceriæ, aliter etiam hæc interpretemur. Solent iſti ſpirituales Idumæi, vel amore quodam, vel timore interdū aliquo futurorum ſuppliciorum excitati, dolore peccatorum commoueri, & pœnitentiæ, ieiunijs, eleemoſynarumq; largitioni vacare: quod nihil eſt aliud, quàm in petrarum foramina ingredi quia Chriſti, & ſanctorum apoſtolorū, qui petræ dicti ſunt, opera imitantur, illis ſimiles, quibus ait Ioannes: Progenies viperarum, quis demonſtrauit vobis fugere à ventura ira? Atque hoc quidem ſapientium eſt, ſicut ait Salomon quatuor ſunt minima terræ, & ipſa ſunt ſapientiora ſapientibus &c. lepuſculus plebs inualida, qui collocat

Exodi 33.
Cant. 2.
Matth. 3.
Prou. 30.

A

in petra cubile ſuum. Vt enim lepus timidum animal,& imbelle, neque arma præter pedes, & fugam habens, niſi ad petram confugiat, tutus eſſe non poteſt: ita peccator, qui timore gehennæ ſemper pauidus eſt, & ſpiritualibus armis caret, ſeruari nullo modo poteſt, niſi fuga ſaluti ſuæ conſulat,& ad Chriſtū, & ſanctorum imitationem trāſeat.

* Cui ſimile eſt illud: Petra refugium herinaceis. 23 Pſal. 103.

Quem enim herinaceus ſpinoſum animal, niſi peccatorē deſignat, qui crebris peccatorem ſentibus cooperitur? Sed quoniam neque humilitatis

B

fundamenta iecerunt iſti, inde magis in ſuperbiam efferuntur; & quod plura faciunt, eo ſe meliores cenſent, & plures ſibi voluptates permittunt, atque in dies vt ſuperbiores, ita etiam nequiores euadunt. Decipit ergo eos ſuperbia cordis ſui, quod ſibi multis in rebus ſanctorum opera videantur imitari, nulloſque hoſtes timent, quaſi habitantes in ſciſſuris petrarum. Sciamus etiam quāuis Hieronymus & LXX. verterint *Petrarum*, in Hebræo eſſe סלע. i. petræ. Quare ſi Petræ malis legi, Chriſtum intelligemus, ſi Petrarum, intelli-

C

gemus & Apoſtolos, quià fidei, & charitatis ſoliditate, & à ſimilitudine cum Chriſto, vere petræ vocantur. Hinc ſuper eos quaſi ſupra petras in fundamēto poſitas, ſuperædificantur fideles, ſicut ait Apoſtolus: Superædificati ſuper fundamentum apoſtolorum,& prophetarum ipſo ſummo angulari lapide Ieſu Chriſto, in quo omnis ædificatio conſtructa creſcit in templum ſanctum in Domino. (Epheſ. 2.) Greg. 31. Mor. c. 34. In ſacro eloquio, cum ſingulariter petra nominatur, quis alius quam Chriſtus accipitur, Paulo atteſtante, qui ait; Petra au-

D

tem erat Chriſtus? cum vero petræ pluraliter appellantur, membra eius videlicet ſancti viri, qui illius robore ſolidati ſunt, exprimuntur. Quæ Gregorius nō de eo, quod ſemper, ſed de eo, quod plerumque in ſcriptura fit, intellexit: neque enim ignorabat Petrum quoq; dictum eſſe Petram. Matth. 16. Exaltant etiam ſolium ſuum, quia illa ſublimium operum ſimilitudine, multos intra ſe relinquere videntur, & quantum poſſunt,

ſunt, aſcendunt, ac ſe ibi collocant, vbi nulla pericula putant eſſe metuenda.
24 * Sed recte illis à Domino dicitur: *Si exaltatus fueris vt aquila & ſi inter ſidera poſueris nidum tuum, inde de trahã te;* Nam quantumuis exaltentur, & iuſti, magnique videantur, detrahuntur in terram, & à cauernis petrarum, in quibus ſe firmiter habitare credebant, deci dunt, quia ſubito in turpia, & manifeſta peccata labuntur, ex quibus facile omnes intelligunt quales etiam tunc fuerint, cum iuſti putabantur. Pulchre vero dixit: *Si exaltatus fueris, vt aquila.* Quamuis enim aquila in ſublime volatu conſcendat, terram tamen deſpicit, & cadauera, & beſtiolas, quæ capiat, ad eaque ſe ſubito demittit ex alto, ſicut
Iob. 39. de ea ſcriptum eſt in Iob: In petris manet, & in præruptis ſilicibus commoratur; atque inacceſsis rupibus. Inde con templatur eſcam, & de lõge oculi eius proſpiciunt, pulli eius lambent ſanguinem, & vbicumque cadauer fuerit, ſtatim adeſt. Ita iſti, tametſi perfectionem ſimulent, nunquam oculos à terrenis bonis auertunt, ſemper eos, aut in honores, aut in pecunias, aut in voluptates deijciunt, ſine quibus vitam nullam
25. putant. * Pulchre etiam nidum ponere dicuntur, inter ſidera, quia vt maxime laborẽt firma ſibi & quieta vitæ ſuę ſecuritate quærẽda, nidus tamen eſt, quẽ conſtruũt è fœno, & ſtipulis cõſtat, magno labore factus eſt, ſed minimo diſſoluitur. Hanc ſecuritatem, & quietẽ amittunt, cum in libidines, & ambitiones, & in fœdiſsima peccata, iuſto Dei iudicio incidere ſinuntur, & gloria ſpoliantur, quam iniuria occupauerant, & inſipientia eorum manifeſta omnibus fit. Inter apoſtolos verſabatur proditor Iudas, ſanctus, & humilis, ac reliquis ſimilis exiſtimabatur, inter ſidera poſuerat nidum ſuum: ſed quoniam priſtinæ humilitatis obliuiſci cœpit, & cupiditatem admiſit, ita ex illa altitudine detractus eſt, vt ipſum Dominum atque magiſtrum ſuum triginta argenteis venderet. Quo ſcelere adeo ſecuritatem animæ perdidit, vt vltricem tanti facinoris conſcientiam ferre nõ ſuſtinens laqueo potius vitam finiendam, quam tanto cũ

A dolore viuendum putauerit. Ego vidi, Iob. 5.
inquit Iob, ſtultum firma radice, & maledixi pulchritudini eius ſtatim, cuius meſſem famelicus comedet, & ipſum rapiet armatus, & bibent ſitiẽtes diuitias
eius. * Sed & diuites, & potentes huius 26.
ſæculi, & ſi firmiſſima eſſe putent, quæ poſſident, & quæ magnis laboribus cõpararunt, cum ſe ſuper omnes euexerint nidus eſt ille, quem inter ſidera po ſuerunt, vento, & imbribus cito diſſipandus. Quid enim ſunt ſæculi bona, niſi fœnum, & ſtipulæ? Vidit Balaam Cinæũ,
B & aſſumpta parabola ait: Robuſtũ qui- Num. 24.
dem eſt habitaculum tuum, ſed ſi in petra poſueris nidum tuum, & fueris electus de ſtirpe Cin, quandiu poteris permanere? Aſſur enim capiet te. Cinæus Hebræis à poſſeſsione dicitur, & poſſeſſores diuitiarum, & voluptatum, & honorum deſignat: qui quamuis robuſtũ, & validum habitaculum habere videantur, & in petra ponant nidum ſuum, id eſt, firmiſſimas, & ab omni iniuria tutas fortunas ſuas, & delicias credant, non poterunt diu permanere. Aſſur enim ca piet eos, quod ſi interpreteris, ſonat,
C Graſſator, id eſt, mors, & tempus edax rerum, quæ vbique graſſantur, & omnia conficiunt.

HISTORIA.

Si fures introiſſent ad te. Prædicit 27.
vaſtitatis magnitudinem inuſitatam. Si fures, aut latrones ad te introiſſent, auferrent ſufficientia ſibi, aut ſufficientiam ſuam, vt eſt in Hebræo, id eſt, quantum vellent, aut quantum ſibi ſufficere iudicarent: ſed aliquid tamen tibi reliquiſſent. Si vindemiatores
D ad vineas tuas veniſſent, vel à te conductĩ, vel hoſtiliter eas depopulãtes, quãuis cupidiſsimi eſſent, non poſſent non vel racemum aliquem relinquere aut neglectum, aut ſub folijs latentem. Sed in te longe aliter fiet: irrumpent Chaldæi, & omnes diuitias tuas ſcrutabuntur, nihil erit tam occultum, tam abſcõditũ, quod ipſorum oculos, & manus effugiat. Hæc totius loci ſententia eſt, vt aperte videmus apud Ieremiã dicentẽ; ſi vindemiatores veniſſent ſuper te,

non

non reliquiſſent racemum? (quod per
interrogationem legendum eſt) ſi fu-
res in nocte, rapuiſſent quod ſufficeret
ſibi. Ego vero diſcooperui Eſau, reue-
laui abſcondita eius. Sed illis verbis:
Quomodo conticuiſſes? non parum ob-
ſcuratur oratio, nam neque ea neceſſa-
ria videbantur, neque ſatis apte cum
reliquis cohærere. Eorum obſcuritas di
uerſas, vt fieri ſolet, & interpretatio-
nes, & expoſitiones peperit, ego, quam
maxime probo interpretationem, id
eſt, noſtram vulgatæ editionis, expli-
28 cabo. * *Quomodo conticuiſſes*? admira-
tionem habet, & in ea amplificationē,
ſicut paulo poſt, Quomodo ſcrutati
ſunt Eſau? Et Pſal. 118. Quomodo dile-
xi legem tuam Domine? tota die medi-
tatio mea eſt. Et Thre. 1. Quomodo ſe-
det ſola ciuitas plena populo, & cap. 2.
Quomodo obtexit caligine in furore
ſuo Dominus filiam Sion? Ex quibus
videmus, non negari ſilentium: ſed af-
firmari, ac ſi vulgari loquentium con-
ſuetudine diceret. Quomodo facerent
te tacere? Tacite autem illi exprobrat,
quod minorem habeat fortitudinem,
quàm ſe habere iactat. Quaſi dicat: ſine
dubio libentiſſime tacuiſſes, quamuis
tibi magnus, & fortis videaris, ſi te ho-
ſtes nec opinantem opprimerent, timo
re tacere cogeteris, & vt vitam redi-
meres, libere illos auferre quicquid
vellent, ſineres. Latet autem in his ver-
bis comparatio futurę vaſtitatis in hūc
modum explananda: Cum tu timore
exanimatus taceres, & illi poſſent pro
libito res omnes tuas rapere, tamen ali
quid tibi reliquiſſent: at Chaldæos ve-
nientes ſenties, vociferaberis, & pu-
gnabis, nec tamen quidquam eorū, quę
poſſides, ſeruare poteris: diripētur om-
nia. LXX. verterūt: vbi proiectus eſſes?
hoc eſt: Non timerent te fures, ſed con
temnerent, ac proijcerent, vbi ne hi-
ſcere quidem auderes. Quod autem ait:
Si fures, ſi latrones per noctem, non idem
omnino eſt, vt Rabbi Dauid exiſtima-
uit, quoniam גנבים, id eſt, fures, omni
tempore furantur, ſed שדדי לילה,
noctu tantum: ſignificat enim vaſtato-
res, ſeu prædatores noctis, ſiue noctur-
nos, & quaſi vnicum nomen accipien-
A dum eſt. Ex quo conſtat illa verba: *Per
noctem*, ad latrones ſolū eſſe referenda,
non ad fures, quod ijs, qui Hebraicas li
teras deguſtarunt, dubium eſſe non po-
teſt. Inde etiam intelligitur illud: *Quo-
modo conticuiſſes*. (Quæ tranſlatio Rab-
bi quoque Salomoni probata eſt) me-
lius exponi, vt dixi: Conticuiſſes præ
timore magno, quam cōticuiſſes, quia
ſomno eras oppreſſus, vt Chaldæus, &
idem Salomon interpretati ſunt, quia
fures nō noctu ſolum, ſed etiam in me-
dia luce furantur: ſcio גנב & hoc in lo
co, & in alijs à LXX. κλέπτης, à noſtro
B interprete fur verti, atque hæc voca-
bula omnia eū ſignificare, qui occulte
furatur, & doloſe. Sed ita nunc loqui-
tur, vt cū fur tacite per feneſtras aſcen-
dit, (iuxta illud Ioel 2. In muros cur-
rent, domos conſcendent, per feneſtras
intrabunt quaſi fur,) & patremq́; fami-
lias ſopitum, aut etiam ſolum, & ſecu-
rum terro, quaſi interfecturus, aggredi-
tur, ni taceat. At latrones noctis, id eſt,
λῃσταὶ νυκτὸς vt verterunt LXX. occi-
dere etiam volunt, ideoque magis ter-
rent: Eiſdem vocabulis, quibus nunc
LXX. Ioannes vſus eſt in Euangelio c.
C 10. Qui non intrat per oſtium in ouile
ouium, ſed aſcendit aliunde, ille fur eſt,
& latro κλέπτης, καὶ λῃστὴς, quæ ita, vt
diximus, accipienda ſunt.
Si vindemiatores. Poſſunt vindemia- 29
tores proprie accipi, vt iam expoſui-
mus Hieronymum ſequentes, ſed ni-
hil obſtat vindemiatores appellare ho-
ſtilem exercitum, qui ſolet omnia, quæ
victorum ſunt, more vindemiatorum
auferre: ſed ita tamen vt viliora relin-
quant, quaſi dicat: Non erunt vinde-
miatoribus ſimiles Chaldæi, nihil re-
linquent.
D *Numquid ſaltem racemum reliquiſſent* Numquid
tibi? In noſtra tranſlatione plerumq;
ita ponitur. Numquid vt per negatio-
nem reſpondendum ſit, vt quod ait Pi- Ioan. 18.
latus: Nūquid ego Iudęus ſum? Quem-
admodum cum dicimus, Numquid nō,
per affirmationem reſpondetur, vt in
noſtro Habdia: Numquid non in die il-
la, dicit Dominus, perdam ſapientes de
Idumæa? ſed interdū ita ponitur, Num-
quid, vt ſit per affirmationem reſpon-
den-

dendum,vt 1.Reg.26. Cognouit autem
Saul vocẽ Dauid,vt ait: Numquid vox
hæc tua fili mi Dauid? & eadem verba
ſunt in eodem libro cap.24. 2. Reg. 13.
Numquid Ammon frater tuus concu-
buit tecum. Sed nunc ſoror tace, frater
tuus eſt;& c. 14. Numquid manus Ioab
tecum eſt in omnibus iſtis. Ex quo intel
30 ligitur illud Pſal. 86. * Numquid Sion
dicet: Homo, & homo natus eſt in ea?
prædicitur Eccleſiæ fecunditas nomi-
ne Sion. Num erit tempus aliquod ita
felix, vt Sioni aliquis dicat, Multi ho-
mines in te naſcuntur? Affirmãdum au
tem eſſe quod quæritur Hebræa verba
docent: quæ ita ſe habent: Ad Sion dice
tur Homo,& homo natus eſt in ea, quo
modo etiam vertit Hieronymus. Ita
nunc reſpondendum eſt, vt ſit ſenſus:
certe quamuis auidi eſſent, racemum
aliquem reliquiſſent. Atque id quidem
in Hebræo eſt manifeſtiſſimum, vbi ha-
betur הלא, quod ſolet fere ſemper in-
terpres vertere: Numquid nõ, vt pau-
lo poſt: Numquid non in die illa, dicit
Dominus, perdam ſapientes de Idu-
mæa? Sed demonſtrare volui vſitatum
quoque eſſe, vt Numquid ponatur pro
Numquid non. Illud minutius (neque
enim omnia Latinitatis vitia in tranſla
tione noſtra excuſare volo,) ſe obiter
dicendum, Numquid, non eſſe Barbarã
dictionem, vt multi putant, ſed Latinã
& optimis auctoribus probatam, vt Ci-
cer. in oratione pro domo ſua: Num-
quid igitur his bona Letuli religioni
obligauit? & 2. officiorum: Omnia ne
officia perfecta ſint? Numquid officium
aliud alio maius ſit?& Ouidius:

Lib. 5. Eleg 6. *Nũquid Achillaos inter fera prælia fidi,*
Deſeruit leuitas Automedontis equos.

31 *Quomodo ſcrutati ſunt Eſau.* Diximus
idẽ eſſe Eſau, & Edom, à quo dicti ſunt
Idumæi. Itaque ſicut Edom vocauerat
Idumæos, ita nunc eoſdem appellat
Eſau, quomodo Iſraelitæ paſſim Iſrael
dicuntur, Moabitæ, Moab, Hammoni-
tæ, Hammon. Loquitur autem cum ad-
miratione, vt amplificet direptionem
magnam rerum Idumæorum, ac ſi dice
ret: Omnes tuas diuitias, & quicquid
reconditum habebas, inueſtigabunt, &
detegent, & in mediam lucem efferent,

A ac diripient. Eleganter autem ſcrutari
& inueſtigare dixit, vt domicilia Idu-
mæorum, qualia ſint: indicet: omnis
Auſtralis regio (vt verbis Hieronymi
vtar) Idumæorum de Eleutheropoli,
vſque Petram, & Hailam (hæc eſt enim
poſſeſſio Eſau,) in ſpecubus habitatiun
culas habet, & propter nimios calores
ſolis, quia Meridiana prouincia eſt, ſub-
terraneis tugurijs vtitur. Quaſi dicat:
Omnia ſecreta tua,& cauernas,& fora-
mina, in quibus habitas, luſtrabũt; Eadẽ
eleganter dixit Ieremias: Ego vero di-
ſcooperui Eſau, reuelaui abſcondita
B eius, & celari non poterit.* Quærat ali 32
quis quomodo hæc in Idumæos conue
niant, quos conſtat nõ fuiſſe ita à Chal
dæis exciſos: vt penitus interierint, præ
ſertim cum paulo poſt dicat: Operiet
te confuſio, & peribis in æternum. De
hac re, quoniam iterum, in diſputatio-
nem redibit, Malachiæ. 1. cuius verba
magis etiam nos vrgebunt, quam Hab-
diæ, nunc hoc tantum dicamus Prophe
tam noſtrum nequaquam affirmare to
tum Idumæorum genus, cum à Chal-
dæis capietur, eſſe extinguendum, ita
vt ne vnus quidem ſuperſit: ſed omnes
C eſſe partim extinguẽdos, partim in cap
tiuitatem abducẽdos, & omnes eorum
diuitias eſſe diripiendas. Eadem enim,
& his grauiora de excidio Iudæorum di
cta ſæpe legimus in ſuperioribus pro-
phetis, quos tamen ſcimus non omni-
no fuiſſe deletos. Nec vero dubitari de-
bet de vaſtatione à Chaldæis inferẽda;
tam Ierem. c. 49. quam Prophetam no-
ſtrum loqui: quoniam per Ieremiam,
qui circa tempora captiuitatis Ieruſa-
lem vaticinatus eſt, poſtquam Nabu-
chodonoſor rex Chaldæorum Ægy-
ptum, & Idumæos, & plurimas gentes
D debellauit, has nationes Dominus mo
te ſuo admonuit, & ipſe de calamitate,
quæ inſtabat, prophetauit, vt cap. 25. vi
demus. Idem iterũ facit c. 49. quo etiam
ipſius Nabuchodonoſor nomẽ nõ omi
ſit. Hoc, etiam manifeſtiſſime oſtendit
Habdias: Quia iuxta eſt dies Domini ſu
per omnes gẽtes, ſicut feciſti ſic fiet ti-
bi, id eſt, cito omnes gentes debellabũ-
tur à Nabuchodonoſor, & tunc patie-
ris eadem, quæ paulo ante feceras, in

Iudęos. Quod vero, ait: *Et peribis in æternum*, mox exponemus, cum ad id peruentum erit.

33 *Vſque ad terminum emiſerunt te omnes viri fœderis tui*. More Hebræo dicuntur, viri fœderis tui qui tecum fœdere iuncti erãt, perinde atque ſi diceret, fœderati: tui, ſicut & viri pacis tuæ, pacifici tui amici tui, vt Pſal. 40. Etenim homo pacis meæ, in quo ſperaui: qui pacẽ tecum habent, ſicut ſtatim, Qui comedunt tecum: pro quo eſt in Hebræo, viri panis tui. Hoc ergo ait: Nationes, quę tecum pacem inierant, quæ tecum amicitia copulatæ erant, quæ tecum ſæpe comederant, id eſt, quas hoſpitio excipiebas, illudent tibi, teque decipient, cũ enim viderint potentiſſimum exercitũ Chaldæorum tecum pugnare illi ſeſe adiungent, & te ſimul cum illo vincent, ac te ſimul inſequentur vſque ad terminos, & fines regionis tuæ cum captiuus abduceris, & inde in hoſtilem regionem mittent: Eſt autẽ adnotanda latens in ſingulis verbis amplificatio, ſingula enim augent. Graue eſt vel à fœdere iunctis decipi, impugnari, grauius, à pacificis: & familiaribus, grauius etiam, ab ijs, qui ſimul comedunt, id eſt, ab ijs, qui quaſi domeſtici ſunt. Chaldæus: A termino in exilio deportarunt te omnes confœderati tui, ſeduxerunt te inualuerunt aduerſum te pacifici tui veſcentes pane menſæ tuæ.

Ponent inſidias ſubter te. Chaldæus: poſuerunt offendiculum ſub te, vt, ſcilicet, offendas, & cadas, & pereas.

Non eſt prudentia in eo. A ſecũda perſona tranſit ad tertiam, quaſi ad alios conuertat ſermonem, vt paulo ante adnotauimus, id eſt: Tunc re ipſa cognoſcetur, quam ſtulti fuerint Idumæi, qui fallacibus amicis freti nullos hoſtes timebant.

34 *Numquid non in die illa, dicit Dominus perdam ſapientes de Idumea?* Auferam vobis omnem ſapientiam, & prudentiam, vt bonis: atque vtilibus conſilijs deſtituti ſuperemini ab hoſtibus. Ita Iſai. 3. Ecce enim Dominator Dominus exercituum auferet à Ieruſalẽ, & à Iuda validum, & fortem, &c. Et conſiliarium, & ſapientem de architectis, & prudentem eloquij myſtici montem Eſau vocat mõtes Sehir, qui poſſeſſi ſunt ab Eſau; ſed & vrbs Idumæa in monte ſita eſt, & omnis illa regio, quæ ad Auſtrum vergens confinis eſt eremo, præruptis montibus edita eſt, vt ait Hieronymus, recteque appellari poteſt Mons Eſau.

Et timebunt fortes tui à Meridie. Fortiſſimi quique ex tuis, illi etiã, qui ſunt ad Meridiẽ, id eſt, ad regionẽ Idumææ Auſtralem, ideoq; remotiores eſſe videbãtur ab impetu Chaldæorũ, qui ab Aquilone vẽturi ſunt, pauore magno corripientur. Quod ſi ij, qui & fortiores, & remotiores ſunt, toto tunc corpore cõtremiſcent, quid erit de ceteris ſperandum? Magna hominum multitudo cadet (ſiue vt eſt in Hebræo) excidetur, de monte Eſau, de tota regione Idumæorum. Hoc ſi quidem eſt, quod ait:
Vt pereat vir de monte ſuo, ideſt, atque
ita peribunt quam plurimi de Idumæa;
* Quam ſcripturæ conſuetudinem ex- 35
plicauimus, in cap. 2. Hamos nu. 9. & in
cap. 6 n. 33. Pro eo quod Hieronymus
vertit; *Pauebunt fortes tui à Meridie*,
Chaldæus apertius, Et contetentur fortes tui habitantes ad Meridiem. Lxx. Hebræam vocem reliquerunt, Et terrebuntur bellatores tui ex Theman, ſed eodem ſenſu. Habet autem multũ energiæ verbũ יחת, non enim eſt quouis modo timere, ſed frangi animo, & conſternari, pro quo ſolet Hieronymus vertere, ſuperari, vt 1. Reg. 2. Arcus fortium ſuperatus eſt, id eſt, confractus. Ierem. 50. Confuſus eſt Bel, victus eſt Merodach. Et ibidem: Superata ſunt idola eorum, id eſt, fracta.

Propter interfectionem. Hebræi hæc connectunt cum præcedentibus, vt intereat vir de monte Eſau propter interfectionem, Latini initium faciunt ſequentis ſententiæ, ſed parum nos mouere debet Hebræorum diſtinctio, vt putemus neceſſe eſſe ſententiam inde incipere, vnde ipſi volunt, aut ibi finiri, vbi ipſi finiunt quoniam nec veteres Hebræi, neque Græci, neque vero Latini his punctis, aut notis vtebantur, quibus nos medium, aut clauſulam periodi notamus. Atque ita Hebraica, & Græca, & Latina idem hic initium,

initium atque eundem finem habent, ſi
recte intelligantur. Ita ergo omnia le-
genius. *Et timebunt fortes tui à Meridie
vt intereat vir de monte Eſau propter in-
terfectionem & iniquitatem in fratrem
tuum Iacob.* Deinde noua ſententia inci
piet: *Operiet te confuſio, & peribis in ætér-
36 num.* * Adhunc modum hæc eſſe legẽ-
da in noſtra tranſlatione Hieronymi
commentarius ſatis docet. Idcirco, in-
quit, interibit vir de domo Eſau, & pe-
ribit ſapientia de Idumæa, & prudentia
de monte Eſau, quia interfeciſti ger-
manum & inique feciſti contra fra-
trem tuum Iacob, &c. Deinde Alle-
gorice de hæreticis exponens, in qua
expoſitione LXX. verba ſemper expla-
nat eodem modo finiuit ſententiam.
Mox ad literam rediens, ait: Operiet er
go te confuſio & dices: confuſio vultus
mei operuit me, ac peribis, non ad bre-
ue tempus, ſed in æternum. Eodem mo
do diſtinguit, atque exponit Theodore
tus verba Græce tranſlationis. Fortiſ-
ſimi igitur quique trepidabunt, & inte-
ribunt omnes de monte Eſau propter
interfectionem, quia vos ò Idumæi in-
terfeciſtis multos ex Iudæis, & inique
contra illos egiſtis: quemadmodũ enim
Eſau, ſiue Edom omnes poſteros Eſau
iam appellauit ita nunc Iacob appellat
Iudæos, qui ex Iacob fratre Eſau genus
ducunt, loquitur autem de interfectio-
ne, & iniquitate in Iudæos, cũ capta eſt
Ieruſalẽ à Nabuchodonoſor rege Chal
dæorum, vt latius ſtatim explicabimus.
37 *Operiet te confuſio*. Mirum in modum
confunderis, plenus eris pudore, atque
ignominia, cum à Chaldæis capieris, &
diripieris, atque id quidem multis gen-
tibus videntibus, atque de tua calamita
te lætantibus, quod te confuſione ma
gna afficiet. Ezec. 35. Hæc dicit Domi-
nus Deus? lætante vniuerſa terra in ſo-
litudinem te redigam. Hoc ſignificat
operiri confuſione, qui enim operitur,
totus tegitur. Sumpta eſt ab ijs meta-
phora, qui in profundum demergun-
tur, & nuſquam extant, nec ſummo
quidem capite, aut etiam ab ijs, qui to-
ti veſte conteguntur, Pſal. 108. Induãtur
qui detrahunt mihi pudore, & ope-
riantur, ſicut diploide, confuſione ſua.

A Et ſuperius: Et induit maledictionem,
ſicut veſtimentum, &c. Fiat ei ſicut ve-
ſtimentum, quo operitur, & ſicut Zona,
qua ſẽper præcingitur. De aquis Ex. 15.
Abyſſi operuerunt eos, deſcenderunt
in profũdum, quaſi lapis. Deu. 11. Quo-
modo cooperuerint eos aquæ maris ru
bri, cum vos perſequerentur.
Et peribis in æternum. Hieronymus:
Non ad breue tempus, ſed in æternum:
æterno enim, quantum in te fuit, fra-
trem vulnere percuſſiſti, &c. Cum di-
cit: *In æternum*, in tempus longiſſimum
intelligamus, ita enim capitur ſæpe
B æternum in ſcriptura, vt dicemus in il-
lud Michææ. 5. Et egreſſus eius ab ini-
tio, à diebus æternitatis. Nam idumæos
non omnino periſſe, cum vaſtati ſunt à
Chaldæis, notiſſimum eſt, & nos, ſi Do
minus conceſſerit, in cap. 1. Michææ
demonſtrabimus.
In die cum ſtares aduerſus eum. Expli- 38
cat cauſam illam ſecundam vaſtitatis
Idumæorum: Propter interfectionem
& iniquitatem, in fratrem tuum Ia-
cob. Loquor, inquit, de interfectione, &
iniquitate illa tua in genus Iudæorum:
cum obſeſſi ſunt à Chaldæis, & capti:
C Tunc enim tu, qui fratribus tuis, au-
xiliari debueras, Chaldæis te, contra
eos adiunxiſti, & quantum potuiſti, ho-
ſtiliter Iudæos vexaſti, perinde ac ſi
vnus ex Chaldæis eſſes. Quod Idu-
mæis nunc obijcitur, aperte videmus
in Ezec. cap. 35. capta iam à Chaldæis
Ieruſalem: Ecce ego ad te mons Sehir,
& extendam manum meam ſuper te,
& dabo te deſolatum, atque deſertum:
vrbes tuas demoliar, & tu deſertus
eris, & ſcies quia ego Dominus: eo
quod fueris inimicus ſempiternus, &
concluſeris filios Iſrael in manus gla-
dij in tempore afflictionis eorum, in tẽ-
D pore iniquitatis extremæ, id eſt, cum
tandem exciſa eſt vrbs à Chaldæis, vt
Hieronymus expoſuit, & idem in hoc
loco ſenſit. Hinc 3. Heſdr. 4. ſcriptum
eſt, Et tu vouiſti ædificare templum,
quod incenderunt Idumæi, quando
exterminata eſt Iudæa à Chaldæis. Et
quamuis non deſint, qui aliter hæc
velint explicare, tamen, ſi verba Pro-
phetæ attendamus, videbimus neceſſe

eſſe de eo tempore intelligi, quo vrbs A capta eſt,& in prædam militibus data, penituſq; euerſa fuit enim: Quando capiebant alieni exercitum eius,& extranei ingrediebantur portas eius,& ſuper Ieruſalem mittebāt ſortem, tu quoque eras quaſi vnus ex eis. Quod vt iam vidimus,manifeſtius dixit Ezeciel:In tempore afflictionis eorum in tempore iniquitatis extremæ. Sed negabis fortaſſe de hoc tempore loqui Habdiam, cum aliquot annis præceſſerit captiuitatem Ieruſalem: nec videatur probabile reprehenſurum in Idumæis,quod nondū

39 fecerant. * Hac ratione: videtur adductus Rupertus, vt putaret non poſſe intelligi,niſi de ſpiritualibus Idumæis,id eſt,de Iudæis, quoniam cum prophetabar Habdias, venerant quidem Idumæi cum Hammonitis,& Moabitis regnante Ioſaphat,vt caperent Ieruſalem, ſed omnes re infecta mutuis concidere vulneribus,vt eſt in 2.lib. Paralipom. cap. 20. Sed facile res poſſet explicari,ſi meminiſſet prophetiam hanc eſſe, & ad futura tempora pertinere:

--- Nouit namque omnia vates:

(vt de Proteo à maximo poeta dictum

4. Geor. eſt.) *Quæ ſint,quæ fuerint,quæ mox ventura trahantur.*

Quare recte ait Theodoretus : Non ve facta,ſed vt futura de more prophetarū proprio prædicit. Itaque verba præteriti temporis,vt paſſim prophetæ faciūt, ad futurum ſunt referenda. Definet autem mirari qui meminerit idem ante

Pſal. 136. multos annos à Dauide fuiſſe prædictū. Memor eſto Domine filiorum Edom, in die Ieruſalem,qui dicūt : Exinanite, exinanite vſque ad fundamētum in ea. Ac ne dubites hæc à captiuis Iudæis dici,qui translati fuerant Babylonem,initium Pſalmi audi:Super flumina Babylonis, illic ſedimus, & fleuimus, dum recordaremur tui Sion. In ſalicibus in medio eius ſuſpendimus organa noſtra. Quia illic interrogauerunt nos,qui captiuos duxerunt nos, verba cantionū.

40 * Sed de hoc iterum nu. 58.& 59. nunc ſingula exponamus. Primum ordo verborum huiuſmodi eſt. Eo die, quo tu ſtabas aduerſus eum,& quo ab inimicis diripiebatur,tu eras quaſi vnus ex eis:

Quaſi dicat, Hæc eſt interfectio,& iniquitas,quam paulo ante dixi tantorum tibi malorum cauſam futuram,quod cū ab inimicis vaſtabatur, tu erga eū perinde te gerebas, ac ſi Chaldæus eſſes. *Dum ſtares aduerſus eum*, nō ſignificat, cum contra illum pugnabas, ſed, cum ſtabas in conſpectu eius, ac ſi diceret: Si procul abfuiſſes, nihil mirum erat te illi opem non tuliſſe,neque enim videbas,quātis malis vrgeretur, at cū ad eſſes,cū in conſpectu tuo eſſet,miſerrima vrbs,quæ immaniter ab inimicis oppugnabatur,& diripiebatur, non ſolum nulla miſericordia commotus es, ſed

B quaſi vnus ex hoſtibus aduerſus eam dimicabas. Conſtat ex Hebræo quod diximus, nam pro, Contra,eſt מנגד, id eſt, à conſpectu, vel in conſpectu, vt:

Eſt in conſpectu Tenedos. --- 2. Æneid.

Lxx. ἐξ ἐναντίας, ita dictū eſt Pſal. 50. Et peccatum meum contra me eſt ſemper, id eſt, è regione mei, ante oculos meos Hebr. נגדי : id eſt, In conſpectu meo. Lxx ἐνώπιόν μου, id eſt, coram me,in conſpectu meo. Ita etiam dictum eſt.

-- Italiam contra, Tiberinaque longe Oſtia. -- 1. Æneid.

C *Quando capiebant alieni exercitum eius*. Quando exercitum Iudæorū iam 41 victum in captiuitatem, atque in poteſtatem ſuam accipiebant Chaldæi:quādo per portas iam nemine reſiſtente irrumpebant, & ſortem mittebant diuidentes prædam,vt fieri ſolet in vrbium excidio. Ioelis.3.Et diſceptabo cum eis ſuper populo meo, & hæreditate mea Iſrael,quos diſperſerunt in nationibus, & terram meam diuiſerunt. Et ſuper populum meum miſerunt ſortem. Nahum. 3. Sed & ipſa in tranſmigrationem ducta eſt in captiuitatem, paruuli

D eius eliſi ſunt in capite omnium viarum, & ſuper inclytos eius miſerunt ſortem.

Tu quoque eras quaſi vnus ex eis. Tu quoque,cum indignatione, & cum admiratione quadam dictum eſt.Ita loqui ſolemus cum iniuria afficimur à quo maxime ſeruari, aut honorari debuimus. Quale eſt illud, quod Iulius Cæſar M. Bruto, in ſe cum pugione irruenti,

Suetonius in eius vita cap. 82.

ruenti, qui eius filius habebatur, Græce quam Latine dicere maluit, vt pauciores intelligerent καὶ σὺ τέκνον. Tu etiã fili? A

TROPOLOGIA.

42
Diaboli multa nomina a varijs eius actibus, & modis nocendi.
Pſal. 90.

Si fures introiſſent ad te. Tria aduerſariorum genera commemorat, fures, ſiue latrones noctis, vindemiatores, Chaldæos, ſed in his omnibus dæmones ſalutis noſtræ hoſtes indicantur, videmus enim apud Dauidem eumdem naturæ noſtræ inimicum eodem verſu quatuor animalium nominibus notari à varijs artibus & modis nocendi: B Super aſpidem, & Baſiliſcum ambulabis, conculcabis Leonem, & Draconem. Aſpis enim dicitur, cum latitans mordet, baſiliſcus, cũ antequam ad rem veniatur, metu ipſo tentationis animam occidit, vt baſiliſcus viſu: leo, cum palam ferociam oſtẽtat, & vi, atq; contentione confidenter pugnat, atque dilacerat, quos capit: draco, cum partim calliditate, & blãda promiſſione, partim venenoſa quadam crudelitate, & minis nos aggreditur. Ita nunc eodem fere modo fur dicitur, & latro noctis, vindemiator, & Chaldæus C Sed quoniam nu. 18. hoſtes in Idumæos venientes agmina vitiorum interpretati fuimus, in eis potius hoc explicemus, modo id intelligatur, nihil referre de vitijs ne exponas, an de dæmonibus eorundem vitiorum auctoribus: eadem enim expoſitio eſt.

43
Gradus variarum tentationum.

* Diximus de furibus eſſe ſermonem, qui clanculum domum ingreſsi minis dominum tacere cogunt & quæ volunt, furantur. Ij ſunt, quidam Diaboli impulſus, qui furtim animã inuadunt, vt aut non ſentiantur, aut certe minime læſuri videantur: lædunt autem poſtea vel maxime. Tale eſt vitiũ gulę, D quod vtilitatis, aut etiã neceſſitatis prætextu honeſte ſe inſinuat amor immodicus mulieris tametſi nõ continuo inhoneſtus videatur, aut etiam pecuniarum, & honorum vel certe ſpiritus ipſi, qui nos ad hæc vitia tentando inducunt, & ab illis nomina habent, vt ſpiritus gulæ, ſpiritus fornicationis, ſpiritus auaritiæ fures dicentur. Sed, vt dixi, de ipſis impulſibus, ſiue operibus loquamur. Fures ſũt, quia tecte, & doloſe nos inuadunt, & per A feneſtras ingrediũtur, id eſt, per oculos, aut alios ſenſus, ſed vbi, inualuerunt, & quaſi arcem animi tenent, minis, atque terroribus ei ſilentium indicunt, donec furentur, quod volunt. Triſtem, & inſuauem vitam minitantur, ſi illis voluptatibus careas, nihil vnquam ſine his iucũdum, nihil tolerabile futurum; terretur his animus, & vincitur. Quid interea furantur? Ventris ingluuies temperantiã primum ciborum, deinde caſtitatem aufert, ſilentium, grauitatem, conſtantiam animi aciem, mentis obtundit, & totum B hominem lethali veneno implet. Ingreditur (inquit Salomon) blande, & in nouiſſimo mordebit vt coluber, & ſicut regulus venena diffundet.

Prou. 23.

44

* Amor ille primo non inhoneſtus, & caſta quadam ſpecie ſe contegens, vbi conuictu, aut mutua beneuolentia confirmatus tandem ſe prodidit, quot non profanos ſolum, ſed etiam Dei templa fœdauit? Si quæris quid furetur? Audi ſanctum Iob: Ignis eſt vſque ad perditionem deuorans, & omnia eradicans genimina? Quid amor pecuniæ? Audi Apoſtolum: Qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem, & C laqueum Diaboli, & in deſideria multa inutilia, & nociua, quæ mergunt homines in interitum, & perditionem. Radix enim omnium malorum eſt cupiditas.

Iob. 31.
1. Timot. 6.

Latrones noctis.

Latrones noctis ſunt vitia eadem, aut ſimilia iam violentiora, quæ recte noctis dicuntur, quia, niſi noctu, non inuadunt, id eſt, cum animus peccatis obſcuratus eſt, & tenebris plenus. Nam vitia illa quæ prius velo quodam honeſtatis ſeſe tegebãt, & animum ſenſim occupabant, ſæpe hominibus valde deprauatis ita imperant, vt detecta iam, & manifeſta in apertiſſima flagitia impellant, ſic libido interdum neque amicitiæ, D neque conſanguinitati parcit; auaritia erga coniunctiſsimos etiam crudelis eſt; ambitio humana iura, & diuina violat: & tacere cogunt, quos ſpoliant, adeo, vt neque per confeſſionem miniſtris Dei aperiant, neque honeſtis amicis dicere audeant, ſed lucem omnino refugiant. De quibus Iob: Perfodiunt in tenebris domos, ſicut in die condixerant ſibi, & ignorauerũt lucem, ſi ſubito apparuerit aurora, arbitrantur

45
Iob. 24.

vmbram mortis,& ſic in tenebris, qua-
ſi in luce ambulabāt. In tenebris, id eſt,
cum anima caligine peccatorum obſcu
ratur, perfodiunt interiorem eius do-
mum ſicut in die condixerant ſibi. Ete-
nim cum dies erat in cordibus illorum,
non audebant ita eos aggredi, ſed no-
ctem expectabant, & inter ſe condixe-
rant noctu animas illas inuadi oporte-
re. Quod ſi inter hæc Deo, vel per ſe,
vel per prædicatores Eccleſiæ, vel per
ſanctam lectionem illuſtrante autora,
id eſt, initium aliquod lucis in anima
appareat, vmbram mortis, id eſt triſtiſſi
Iob. 19. mas tenebras ſibi obortas exiſtimant.
Huiuſmodi latrones Deus inducit in
eos, qui diu pœnitentiam differre non
verentur, ſicut ait Iob: ſimul venerunt
latrones eius, & fecerunt ſibi viam per
me, & obſederunt in gyro tabernaculū
meum. Simul veniunt latrones huiuſ-
modi, id eſt, hæc vitia fortia, vel mali-
gni ſpiritus in ea inducentes, quia infir-
ma, & deprauata anima nihil reſiſtit: &
in gyro tabernaculum obſident, quia ex
omni latere ſuis tentationibus mentem
cingunt. Latrones Dei dicuntur, quia &
ſi cupiditatem nocendi ex ſe habeant,
poteſtatem tamen niſi ex Deo habere
non poſſunt. Voluntas ergo in illis ma-
la eſt: poteſtas bona & Dei eſt. Cum au-
tem nō ſolum obſident, ſed intrant, ani
ma miſera tacente, & deditionem faciē-
te, tunc ait Dominus: Domus mea do-
mus orationis vocabitur vos autem fe-
Matth. 21. ciſtis illam ſpeluncam latronum.
46 Vindemiator magis vineæ nocet
Vindemiatores. quam fur, aut latro rei, ſiue ſupellecti-
li: fur enim, aut latro aufert ſufficientia
ſibi, & ſæpe omnia, & ſi maxime cupiat,
auferre non poteſt, ac vindemiator ni-
hil in vinea relinquit, niſi aut immatu-
ros, aut putres racemos, quos contem-
nit, aut certe quos latentes non videt.
Quare neceſſe eſt, vt vindemiatores
nocentiores animæ peſtes interprete-
mur, quæ dicunt: Exinanite, exinanite
vſque ad fundamentum in ea. Eiuſmodi
ſunt induratio, & mētis excæcatio, ace-
dia, odium futuri ſæculi, & ſpiritualium
promiſſionum, amor furioſus, & præ-
ceps præſentium voluptatum. De malis
ſpiritibus horum auctoribus eleganter
A ſcriptum eſt: Alij quaſi onagri in deſer- Iob. 24.
to egrediuntur ad opus ſuum, vigilan-
teſque ad prædam præparant panem li
beris. Agrum non ſuum demetunt, & vi
neam eius, quem vi oppreſſerant, vinde
miant. Onagri ſunt mali ſpiritus, quia
obedientiæ vincula ruperunt, & Deo
ſubijci noluere, ſed quo eos rapit mali-
tiæ vis præcipites feruntur, & celeres.
In deſerto egrediuntur, aut etiam in de
ſertum, quia non poſſunt nocere, qui
ſpirituales magiſtros adeunt. tentatio-
nes aperiunt, conſilium quærunt, & ſo-
li, atque deſerti eſſe nolunt. * Et eadem 47
B ratione dicuntur eſſe in deſerto: ſi veli-
mus exponere, Quaſi onagri in deſer-
to, id eſt, qui ſunt in deſerto. Opus ſuū
vocat inſidias, & fraudes: non enim ad
opus Dei exeunt, ſed ad ſuū. Illud per-
pulchre, quod vigilare eos ad prædam
dicit, vt panem præparent liberis: ſunt
enim multi filij Diaboli, quibus Chri-
ſtus ait: Vos ex patre Diabolo eſtis, &
deſideria patris veſtri vultis facere: qui,
niſi Diabolus alias ſeduceret, & in eam-
dem morum peruerſitatem, & ſcelerū
communionem inferret, viuere vitam
illam non poſſent. Riderentur ab omni-
C bus, exagitarentur, exterminarentur, ſi
omnes boni eſſent. Itaque aliorum ſce-
lera, quaſi panis quidam ſunt, quo filios
Diabolus alit, vt vitam illam miſerri-
mam tueantur. Quid tum? Agrum non
ſuum demetūt, quia virtutes, & fructus
bonorum operum, quos non ſemina-
runt, auferunt, vt vineam Domini exer
cituum ſpolient, de qua Dauid: Vt quid Pſal. 79.
deſtruxiſti maceriam eius, & vindemiāt
eam omnes, qui prætergrediuntur viā?
Additur, Eius quem vi oppreſſerant,
quia vinea Domini eſt, quem vi quodā-
modo Diabolus opprimit, cum ei per
D iniquitatem adimit vineam, quam plan
tauit ſanguine ſuo. Aut is, qui vi oppri-
mitur, eſt homo ipſe, quem ſtudio, &
amore virtutis incenſum hoſtis callidus
inſidijs, & fraudibus circumuenit, & diu
turnis tentationibus quaſi cogit velle,
quod noluerat. * Cum huiuſmodi vin- 48
demiatores ſic vineam diripiunt, ſentit
in ſe peccator, quod eſt apud Ieremiam.
Ablata eſt lætitia, & exultatio de Car- Iere. 48.
melo, & de terra Moab, & vinum de tor
cula-

culatibus ſuſtuli nequaquam calcator A
vuæ ſolitum celeuſma cantabit, id eſt,
non lætabuntur calcatores vuarum fer
tilitate, non ſe ſe mutuo lætoque cla-
more ad calcandum exhortabuntur. Et
Mich.7. Micheas propheta nomine ſacerdotum
& miniſtrorum Dei eiulabit: Væ mihi,
quia factus ſum ſicut qui colligit in au-
tumno racemos vindemiæ, non eſt bo-
trus ad comedendum. Omnes hoſtes,
quos hactenus recenſuimus, vt immaniſ
ſimi ſint, tamen aliquid in anima relin-
quunt, ſed tacite Propheta ſubindicat
reſtare alios immaniores, qui omnia B
eius bona crudeliſſime depopulentur,
quos ſignificat In Chaldæis. At Chal-
dæi Hebraice כשדים dicuntur, quod
interpretantur, ſicut dæmones, aut ſi-
cut vaſtatores, idque nomen ab effectu
habent peccata in Chaldęis ſignificata,
ſiue ſpiritus eorum effectores, quod ho-
mines efficiant, omnia bona deteſtan-
tes, atque vaſtantes, & eo perueniar ma
litiæ, vt communem, atque vſitatum
ſceleratorum hominum modum exce-
dentes, & cor impœnitens habētes, ma-
gis iam dæmones, quam homines videā
49 tur. * Quemadmodum enim Ariſtotele
7.Eth.c.1. auctore, virtus quædam eſt communem C
hominum virtutem ſuperans, quam he-
roicam, atque diuinam vocamus, qua-
lem in Hectore Priamus prædicat apud
Iliad.24. Homerum, quem deum fuiſſe inter ho-
mines, neque hominis, ſed dei alicuius
filium viſum fuiſſe dicit, quam qui ha-
bent θείυς, id eſt, diuinos, appellant La-
cones: ſic vitiū eſt huic aduerſum, quod
ſupra hominis conditionem videtur, &
θηριοτης ſiue θηριωδία, id eſt, feritas, at-
Odyſſ.18. que immanitas vocatur. Tali apud eū-
dem Homerum rex Echetus fuit om-
nium, vt ait, mortalium ſceleratiſſimus,
qui hoſpitibus nares, & aures, & mem- D
bra quædam alia abſcindebat, canibuſq;
proijciebat. Tales etiam homines red-
dunt peccata, de quibus nunc loquimur
vt hęreſis, deſperatio, odium Dei, & alia,
quæ hæc aſſectantur. Quare merito cum
admiratione exclamat. *Quomodo ſcruta
ti ſunt Eſau, inueſtigauerunt abſcondita
eius*: neceſſe eſt enim his graſſantibus,
quidquid boni ſupererat abſconditum,
auferri, atque perdi. Sed dirius eſt

A quod ſequitur.
*Vſque ad terminum emiſerunt te om-
nes viri fœderis tui, &c.* Qui opibus abun 50.
dant, & tranquille in hoc mundo viuūt, Diuites
vix credere poſſunt moriendum ſibi eſ- nec mor-
ſe aliquando, nihil putant eſſe quod ſibi tem nec
nocere valeat, nullam calamitatem ti- calamita-
ment, quia contra omnia mala ſatis ſibi tes timēti
præſidij eſſe cenſent in diuitijs, & poten
tia, & quaſi fœdus ſe iniſſe putant cum
morte, & cum ijs omnibus, quæ hominū
vitam infeſtant, ac turbant. Vocē eorum
audimus apud Iſaiam. Percuſſimus fœ- Iſa.28.
B dus cum morte, & cum inferno feci-
mus pactum. Flagellum inundans, cum
tranſierit, non veniet ſuper nos. Hi ſunt
viri fœderis eorum, viri pacis eorum
ſunt honores, & diuitiæ, in quibus maxi
me quieſcebant, & pacem habebant, ſi-
cut ſcriptum eſt: O mors, quam amara Eccli.41.
eſt memoria tua homini pacem habenti
In ſubſtantijs ſuis. Viri panis eorū qui-
cum comedebant, à quibus nullo, aut
tempore, aut caſu ſeparari poterant,
ſunt voluptates, quas etiam Auguſtinus
ante conuerſionem amicas ſuas voca-
bat. Retinebant me, inquit, nugæ nuga- Lib.8. Cō
C rum, & vanitates vanitatum antiquæ feſſ. cap.
amicæ meæ, & ſuccutiebant veſtem 11.
meam carneam, & ſubmurmurabant: Di
mittis ne nos? & à momento iſto non
erimus tecum vltra in æternum? * Om- 51
nes huiuſmodi falſi amici illuſerunt eis, Eccle.6.
quoniam, vt ait Eccleſiaſticus, eſt ami-
cus ſecundum tempus ſuum, & nō per-
manebit in die tribulationis, venit mors
quæ illos à voluptatibus auulſit, vene-
runt morbi dolores, lacrymæ, circunde-
derunt eos dolores mortis, & torrentes
iniquitatis conturbauerunt eos. Dolo- Pſal.17.
res inferni circundederūt eos, & præoc-
cupauerunt eos laquei mortis. Venit in- Iſa.28.
D expectata Domini ſententia: ſubuertet
grando ſpem mendacij, & protectionem
aquæ inundabunt. Illæ profectò, de qui-
bus modo dicebamus: Torrentes iniqui-
tatis conturbauerunt eos. Nihil ne præ-
terea? Et delebitur fœdus veſtrum cum
morte, & pactum veſtrum cum inferno
non ſtabit, flagellum inundans, cum trā-
ſierit, eritis ei in conculcationē. Illuſe-
rūt eis ſine dubio omnes, & inſidias ſub
eis poſuerunt, quoniam mortis tempo-

 re di-

re diuitiæ, & voluptates, quæ ſemper
oblectationem animi, tranquillitatemque
que pollicebantur, magno cum dolore
Eccle. 5. relinquuntur, ſicut ait Salomon. Eſt &
alia infirmitas peſſima, quam vidi ſub
ſole, diuitiæ conſeruatæ in malum domini
mini ſui, pereunt enim in afflictione
52 peſſima. * Cum igitur Idumæi huiuſmodi
modi à Chaldæis iam capti, in perpetuam
tuam gehennæ captiuitatem abducuntur,
tur, ab his, quos commemorauimus,
amicis deducuntur vſque ad terminum
terræ ſuæ, id eſt, vſque ad exitum ex
hac vita, qua omnia eorum bona terminantur,
minantur, & inde emittuntur in terram
B ram tenebroſam, & opertam mortis caligine.
ligine. Adiunxerunt ſe Chaldæis, &
contra Idumæos pugnarunt affligentes
tes eos, & turbantes, & tunc re ipſa apparuit
paruit non fuiſſe ſapientiam in Idumæis,
mæis, qui tam leuibus, & fallacibus
amicis confidebant. In die illa perdidit
dit Dominus ſapientes ex Idumæa, &
prudentiam de monte Eſau, quia cum
doloribus mortis circumdantur, & inſtare
ſtare horam vident, qua ſint omnia,
quibus iucundiſſime perfruebantur, relinquenda,
linquenda, poſſentque pœnitentia præterita
terita peccata delere, atque animarum
C ſuarum ſalutem comparare, dolore
exanimati iacent, neque quicquam, niſi
de ſalute corporis cogitant, de patrimonio
monio in filios diuidendo, de pompa
ſepulturæ, neque quomodo male parta
ta reſtituant, ſed quomodo primogenitos
tos ſuos locupletiores, & nobiliores relinquant.
linquant. Dolent, quod tot opes, &
voluptates deſerant, non dolent, quod
opum, & voluptatum verarum auctorem,
rem, & largitorem deſeruerint, atque
inter hæc ſubito linguæ, mentiſque vſu
amiſſo ſæpe moriuntur. Quid his ſtultius,
tius, qui tamen acuti, cordatique omnibus
D nibus videbantur? *Perdidit Dominus
ſapientes de Idumæa, & prudentiam de*
53 *monte Eſau.* * Sunt autem in his quidam,
dam, qui ſapientiores videntur, & contra
tra pericula fortiores, qui habitant ad
Meridiem, & remotiores à periculis
ſunt, minus enim frigeſcunt, quàm ceteri,
teri, pluſculum & lucis habent, & caloris,
ris, diuitijs minus confidunt, mortis ſæpius
pius recordantur. Sed quoniam nun-

A quam penitus Deo adhæſerunt, ſed ſeculum
culum præſens amarunt, ipſi quoque
eodem tempore contremiſcunt, & vix
ſui compotes ſunt, tandemque moriun
tur in ſtultitia ſua. Quos cum reliqui
trementes, & conſilij inopes videant,
quomodo non intereant alij de monte
Eſau? Quæris tantorum malorum cauſam?
ſam? *Propter interfectionem, inquit, &
propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob.*
cob. Quos nam hi interfecerunt, qui viri
ri pacifici ſunt? Multos profecto exemplo,
plo, plures dictis, atque factis. Quot pau
perculas virgines violauerunt? quot
inopum toros polluerunt, quot in alio-
B rum necem armauerunt? quot peierare
re coegerunt? quot auaritia ſua in furta
ta impulerunt? Quanta fuit præterea
eorum iniquitas in fratrem ſuum Iacob.
cob. i. in ſeruos Dei? Omitto oppreſſiones,
ſiones, & rapinas, & iniurias huiuſmodi,
di, ſemper virtutis amatores, tanquam
vitæ ſuæ condemnatores, odijs proſequuntur:
quuntur: pœnitentiæ opera rident, religionibus
ligionibus detrahunt, ſi quos ad eas, ac
denique ad puriorem Dei cultum, & vitam
tam meliorem vocari vident, quo ſtudio
dio auertunt? quæ ad id commenta excogitant?
cogitant? ſeruaſſe ſibi à magno periculo
C lo videntur, quos ad vitam ſuæ ſimilem
reducunt. * Filios, ſi auocare à religione 54
ne non poſſint, perinde lugent, ac mortuos:
tuos: vixque inter infideles inuenias
acerbiores virtutis, & Chriſtianæ perfectionis
fectionis hoſtes, modo animos, & cogitationes
gitationes ſuas velint, aut audeāt prodere.
dere. Operiet eos confuſio æterna, qui
ſemper gloriam quærebant, & peribūt
in æternum, quia æternis, quantum in
ſe fuit, odijs in fratres ſuos ſæuierunt.
Quod autem ſequitur: *In die quo ſtabas
bas aduerſus eum, quando capiebant alieni
ni exercitum eius, &c.* Allegorice, &
D Tropologice exponit Hieronymus,
vtroque ſenſu ſatis apte: Legimus, inquit,
quit, vidimus, quotidieque comprobamus,
mus, quando perſecutio contra Eccleſiam
ſiam oritur, multo peiores perſecutores
res Iudæos, & hæreticos in Chriſtianos
nos fieri, quàm Ethnicos. Poſſumus
extraneos ingredientes portas Ieruſalē
lē λογισμοὺς. i. cogitationes peſſimas, dicere,
cere, portaſque Ieruſalem, id eſt, animæ
quie-

quieſcentis,& videntis Deum quinque A
ſenſus interpretati, per quos introeant
hoſtes, & ſpolia diuidant Ieruſalem. Si
viderimus mulierem ad concupiſcen-
dum,mors ingreſſa eſt per feneſtras no
ſtras: ſi ſuſceperimus per aures menda-
cium, ac iudicium ſanguinis: per aliam
portam hoſtis ingreſſus eſt: Odoratus
quoque, guſtus, & tactus, ſi vel varijs
odoribus,vel dulcibus cibis vel ample-
xibus delicatis captus fuerit, per alias
portas ingreſſi ſunt aduerſarij, & ſpo-
55 lia diuidunt miſeræ Ieruſalem,&c.* Eo
igitur tempore, quo in animum alicu- B
ius ſerui Dei, quæ erat vrbs electa, in
qua erat templum Domini, mortiferæ
cogitationes per Diaboli calliditatem,
& humanam infirmitatem ingrediun-
tur,atque eam capiunt,& diuitias, quas
habebant,diripere parant,exultant Idu
mæi,falſi fratres,& hoſtes adiuuant;ru-
mores vbique ſpargunt,facta,atque in-
fecta narrant, & minima quæque am-
plificant, neque quidquã crebrioribus
ſermonibus vſurpant, vt perfectæ vitæ
amatores contemnantur,& infirmis oc
caſio ruinæ præbeatur, ipſique perdita
ſanctitatis exiſtimatione liberius pec-
cent.Quod ſi cognatos, aut familiares, C
aut etiam filios, quos à perfectione re-
uocare non potuerant, videant iniuria
affici, aut contumelia, non ſolum ſti-
mulos, ſed faces etiam illis admouent
ad vltionem,ſi paupertatem Chriſti ſe-
qui velint, degenerare eos queruntur,
& maiorum ſuorum, atque cognatorũ
gloriam obſcurare, errata liberaliſſime
condonant, & virilis animi, bonæque
indolis eſſe dicunt vt illi minus dein-
ceps peccare formident. Atque hæc fa-
ciunt Idumæi ſtantes in conſpectu ſer-
uorum Dei, & videntes eos ab alienis D
crudeliſſime vexari, patiturque Eccle-
ſia acerrimam non ſolum alienorum,
ſed etiam ſuorum impugnationem, vt
merito quidam ex eius principibus, &
cuſtodibus conqueratur, verſatum ſe
fuiſſe in periculis ex gentibus,& in pe-
riculis ex falſis fratribus. Et in eadẽ epi
2.Corint. 11. ſtola. Nullam requiem habuit caro no-
ſtra,ſed omnem tribulationem paſſi ſu-
mus,foris pugnæ, intus timores: Ete-
nim extra ſe habet Eccleſia, à quibus
impugnetur,intra ſe, atque in ipſis ſuis
viſceribus,quos timeat tanquam dome
ſticos hoſtes,& eò nocentiores,quò oc-
cultiores.

HISTORIA.

Et non deſpicies in die fratris tui. Lo- 56
cus eſt difficillimus nam ſi rectè ſuperio-
ra enarrauimus, hæc ideo in Idumæos
prophetari quod Chaldæorum in ex-
cindenda Ieruſalem auxiliares milites
fuerint, vt ex ſcriptura ipſa demonſtra-
uimus: obſcuriſſimum eſt ad quod tẽ-
pus referenda ſint hæc: *Et non deſpicies
in die fratris tui*, & quæ ſequuntur. Retũ
quidem,& verborum contextus exige-
bat, vt de poſtremo excidio Ieruſalem
Prophetã loqui putaremus: Ille enim
fuit dies peregrinationis Iudæ, & dies
perditionis,anguſtiæ,ruinæ, vaſtitatis.
Et ſenſus eſſet: Cum iterum capietur
Ieruſalem à Romanis, nequaquam po-
teris contra Iudæos facere,quod cum à
Chaldæis eſt capta feciſti. Verum nul-
lo modo poteſt ita explanari: horum
enim omniũ ratio redditur paulo poſt:
Quoniam iuxta eſt dies Domini ſuper
omnes gẽtes,ſicut feciſti,fiet tibi,quod
Hieronymus exponit: Ideo iſta non fa-
cies,quia tu ſimilia patieris, quomodo
multi etiam interpretantur. At quãdo
vrbs euerſa eſt à Romanis,conſtat Idu-
mæos liberos in patria ſua vixiſſe, im-
mo & Iudæis nocuiſſe, quod hic futu-
rum negatur: Nam,vt eſt apud Ioſephũ
lib.4. de bello Iudaico cap.6.& 7. vigin
ti mille Idumæi cum quatuor ducibus
venerunt in Ieruſalem magnãq; ſtragẽ
in vrbe ediderũt, mox & Tito adiuncti 57
ſũt, vt idẽ ait li 7.c.15.* Dicat quiſpiã,
non ad extremam captiuitatẽ hæc re-
ferri debere,ſed ad aliquam earum,quæ
hanc præceſſerunt, quo tẽpore nondũ
reſtituti erant in patriam Idumæi, ma-
ximeq; ad eam,cuius auctor Antiochus
rex fuit. Sed neque probare nobis pote
rit,qui hoc diceret, Idumæos tũc in ca-
ptiuitate mãſiſſe apud Chaldæos,& nos
illi probabimus eodem tempore vixiſſe
eos in patria ſua, & ne tunc quidẽ deſti
tiſſe inſectari gentem Iudæorum Ita ſi-
quidem legimus. 1. Mach.5. Et factum
eſt, vt audierunt gẽtes in circuitu quia
ædificatum eſt altare, & ſanctuarium,
ſicut

ſicut prius,iratæ ſunt valde, & cogita-
bant tollere genus Iacob, qui erat in-
ter eos, & cœperunt occidere de popu
lo & perſequi. Quis dubitet in his fuiſ-
ſe Idumæos? præſertim cum ſequatur
continuo: Et debellabat Iudas filios
Eſau,qui erant in Idumæa, & eos, qui
erant in Arabathane,quia circumſede-
bant Iſraelitas, & percuſſit eos plaga
magna. Vbi corrupte legitur Araba-
thane pro Acrabathena, vt ex Græco
conſtat,& ex Ioſepho 12. Antiquit. ca.
11. qui ita de eadem re ſcribit: Quo tē-
pore etiam Acrabathenā inuadens mul
tos Idumæos Eſau poſteros interfecit,
& deprædatus eſt. Eſt autem Acraba-
thena vna ex Iudææ toparchijs, vt Io-
ſephus docet libro 3. de bello. capite 3.
& Plinius libro 5. cap. 14. Dicitur etiam
Acrabathene confinium Amorrhæo-
rum, auctore Hieronymo in locis He-
58 braicis. * Ceterum Gloſſa ita interpre-
tatur. *Non deſpicies in die fratris tui,* quo
niam cum Ioachim rex captus eſt à Na
buchodonoſor, vel cum tandem vrbs
vaſtata eſt regnante Sedecia ab eodem,
iam Idumæi capti fuerant. Id ne ali-
cui probabile videatur, longe aliter ſe
res habet: nam poſt vaſtatam à Chal-
dæis Ieruſalem Idumæi ab iſdem capti
ſunt, vt ſuperius numero 38. & 39. de-
monſtrauimus ex 35. capite Ezecielis,
vbi captiuitas Idumæorum prædicitur,
poſt euerſionem Ieruſalē. Capite enim
32. ſcribitur: Et factum eſt duodecimo
anno in menſe duodecimo,&c. Annus
autem ille eſt duodecimus tranſmigra-
tionis regis Ioachin, vt ex initio primi
capitis ſatis intelligitur. Cum autē vn-
decimo anno Sedeciæ, qui continuo
regi Ioachin ſucceſſerat, capta ſit Ieru-
ſalem,vt ex fine 4. libri Regum intelli-
gimus,relinquitur hæc Ezecielem poſt
eius excidium ſcripſiſſe. Quare merito
in eius capitis initio Hieronymus ait:
Omnis autem iſtius capituli prophe-
tia eſt contra montem Sehir, filiorum
videlicet Eſau, & Edom, qui Græca, &
noſtra lingua appellantur Idumæi: eo
quod tempore neceſſitatis,& anguſtię,
quando Iudas capiebatur à Babylonijs,
inſultauerint ei, & eiecto populo Iu-
dæorum, ſibi putauerint terram tradi-
A tam ad poſſidendum. * Ieremias vero, 59
qui quaſi ordine videtur deſcribere vi- Ierem. 25
ctorias Nabuchodonoſor, docet vaſta-
tam eſſe ab eo Idumæam poſt Ieruſalē:
Et accepi calicem de manu Domini, &
propinaui cunctis gentibus, ad quas mi
ſit me Dominus,id eſt,Ieruſalem, & ci-
uitatibus Iuda,& regibus eius, & prin-
cipibus eius,vt darem eos in ſolitudinē,
& in ſtuporem,& in ſibilum, & in ma-
ledictionem,ſicut eſt dies iſta (qua, ſci-
licet,à Chaldæis obſidebatur Ieruſalē)
Pharaoni regi Ægypti,& ſeruis eius, &
principibus eius,& populo eius,& vni-
B uerſis generaliter,cunctis regibus terrę
Auſitidis, & cunctis regibus terræ Phi-
liſthijm,& Aſcalonis,& Gazæ,& Acca-
ron, & reliquijs Azoti, & Idumææ, &
Moab,& filijs Hammon,&c. Lege ibidē
Hieronymum ſententiam noſtram con
firmantem. Ioſephus quidem lib. 10.
Antiq. cap. 11. etſi nihil de Idumæa di-
cat,regna tamen cetera,inter quæ Idu-
mæa ab Ieremia numerata eſt, poſt Ie-
ruſalem debellata eſſe narrat. Quinto,
inquit, poſt excidium Ieroſolymitanū
anno, qui fuit regni ipſius Nabuchodo-
noſori vigeſimus tertius, cum magnis
C copijs inualit Cœleſyriam, qua ſubacta
bellum geſſit contra Hammonitas, &
Moabitas, & his quoque perdomitis
Ægyptum hoſtiliter eſt ingreſſus, &c.
Hæc iterum attigi,quoniam ad ea,quæ
ſuperius tradidimus, conſtabilienda ne
ceſſaria videbantur. * Inuitus equidem 60
aliorum ſententijs refutandis immo-
ror, ſed habens multa, quæ falſa ſunt,
tantum probabilitatis, vt poſſint vel
doctis, & exercitatis imponere. Quidā
noſtræ ætatis ſcriptor, vir ſane eruditus
ſtellam ſe inueniſſe dicit, qua duce per
procelloſum Habdiæ pelagus nauige-
mus; indicat autem hiſtoriam. 2. Paral.
D 28. vbi legimus tempore Achaz, qui pa
ter Ezeciæ regis fuit, veniſſe Idumæos,
& percuſſiſſe multos ex Iuda, & cepiſ-
ſe prædam magnam. De hac Idumæo-
rum victoria inito cum Tyrijs,& Palæ-
ſtinis fœdere loqui docet Habdiam,vbi
ait: In die cum ſtares aduerſus fratrem
tuum,&c. Et omnia,quæ ſequuntur, Et
non deſpicies in die fratris tui, vſque ad
illud: Quia iuxta eſt dies Domini ſuper
omnes

omnes gentes ad eamdem victoriã re- A
fert in hunc ſenſum: vaſtaberis o Edom
à Chaldæis, atque ita vaſtaberis vt non
poſſis Iudæos ſubſannare, & affligere,
ſicut feciſti tempore regis Achaz. Tota
eius in hunc prophetam expoſitio hac
hiſtoria temporis Achaz nititur & pro-
babilis, atque acuta videri poſſet. At,
niſi fruſtra tam multa diximus, facile,
quam falſa ſit, ex dictis deprehenditur.
61 * Cum enim abunde confirmauerimus
Idumæam poſt Ieruſalem fuiſſe vaſtatã
à Chaldæis, quid obſtabat quominus
eadem facerent Idumæi in Iudæos, cũ
obſidebantur à Nabuchodonoſor, & tẽ- B
plum euerſum eſt, quę fecerãt, regnan-
te Achaz? Deinde veniſſe eiuſdem A-
chaz tẽpore Idumæos fatemur, & per-
cuſſiſſe multos ex Iuda & cepiſſe præ-
dam magnam, vt eſt in Paralipomenis.
At in eas Iudææ partes, quæ ſunt Idu-
mææ confines, veniſſe intelligimus,
quod facere latrunculi ſolent, non in
Ieruſalem, quæ in medio Iudææ ſita
eſt, vt ait Ioſephus libr. 3. de bello Iu-
daico cap. 2. & in quam tranſire non po
terant, niſi multis prius vrbibus expu-
gnatis: Nam ſi in Ieruſalem regiam, &
ſacram vrbem penetraſſent, neque ta- C
cuiſſet ſacra hiſtoria, neque tacere vn-
quam ſolet. Ij autẽ, de quibus Prophe-
ta noſter loquitur, & venerunt in Ieru-
ſalem, & ceperunt, & ſortes miſerunt
62 ſuper eam in diuiſione prędatum.* Ego
ita hæc omnia explicanda arbitror: Ne
deſpicias in die fratris tui, ne læteris ſu
per filios Iuda, ne magnifices os tuum,
atque ita de reliquis: quoniam iuxta eſt
dies Domini ſuper omnes gentes, ſicut
feciſti ſic, fiat tibi. Itaque tanta eſt diui-
næ miſericordiæ magnitudo vt infide-
les, & induratos Idumæos leniter ad-
moneat, ne ea ſcelera in ſe admittant, D
quæ non niſi grauiſſimis ſupplicijs, &
extrema calamitate ſoluturi ſint. Et
quamuis eadem illis ſupplicia ita præ-
dixiſſe videbatur, vt nulla iam ratione
vitari poſſe multi crederẽt, modo cum
ſcelera prohibet, liberum illis relinquit
tot mala vitare, ſi velint, & ſcit quidem
eos non audituros, ſed facit nihilomi-
nus quod optimi, & beneuolentiſſimi
parentis eſt. Nec vno verbo, aut paucis
monet, ne faciant, ſed ſingula minuta-
tim perſequitur, quæ facturi erant ad-
uerſus Iudæos, vt ſi ante huic vaticinio
non crediderant, tunc ſaltem crederẽt,
cum viderint ſe ſæpiſſime facere, quæ
in eo ſcripta fuerant, & à ſcelere dein-
de abſtineant, intelligentes non minus
vera futura eſſe, quæ de ſupplicijs præ-
dicta erant, quàm quæ de eorum futuris
ſceleribus Propheta prænuntiauerat.
Atque ita optime conueniunt omnia
præcedentia, & ſequentia & locus dif-
ficillimus, non violenter, ſed ad ſcriptu
ræ, & Hebræorum conſuetudinem, &
proprietatem, vt oſtendemus, exponi-
tur. * Ac, nequis nouam putet, noſtra 63
expoſitio à LXX. interpretibus tradita
eſt, illi enim vertunt, καὶ μὴ ἐπίδῃς, id
eſt, Et ne inſpexeris, quod idem eſt cũ,
Ne inſpicias, vt Actuum 16. Nihil tibi
malefeceris μηδὲν πράξῃς σεαυτῷ κα-
κόν, & huiuſmodi ſunt multa alia ver-
ba, quæ ſequuntur, & Hieronymus pau
lo poſt ad hæc verba rediẽs, futura pro
imperatiuis accepit, ita enim ait: Inter
cetera, quæ feciſti, ne hæc facias, quæ
ſequuntur. Non deſpicies, atque con-
temnes fratrem tuum Iacob, &c. Eodẽ
modo accepit Cyrillus, cuius hæc ver-
ba ſunt: Neque ſpectes ſynagogam eo-
rum, id eſt, ne capias voluptatem ex in-
teritu congregationis, neque preſſos
malis tu grauius oneres. Sed pluribus
fortaſſe ago, quam opus ſit, cum ſit ſcri-
pturæ receptiſſima conſuetudo, vt poſt
אל quod hic ponitur ſemper, & poſt
לא, quæ ſignificant, Non, imperatiuus
non ponatur ſed futurum, quod tamen
apud nos vim imperatiui ſine dubio ha
bet, vt in præceptis Decalogi animad-
uertimus Exo. 20. Non occides, nõ mę-
chaberis, non furtum facies, nõ loque-
ris contra proximum tuum falſum te-
ſtimonium, ac denique in omnibus præ
ceptis, quibus aliquid prohibetur, quo-
rum pleni ſunt libri legis, & propheta-
rum. Si quem autem mouet coniũctio,
Et, quæ redundare iuxta hunc ſenſum
videtur, ſciat apud Hebræos in ſenten-
tiæ initio perſæpe redundare, vt oſten-
dimus in Hoſ 9. num. 9. Nunc ſingula
explicemus

Et non deſpicies in die fratris tui. In 64
Hebræo

Hebræo eſt: Et non videbis in dies fratris tui: etenim Hebræi pro videre bonum dicunt videre in bono, vt Pſ. 105. Ad videndum in bonitate electorũ tuorũ. i. ad videndum felicitatem electorum tuorum Eccle. 2. Vadam, & affluam delicijs, & fruar bonis Heb. Et videbo in bonis Mich. 4. Aſpiciat in Sion oculus noſter, id eſt, aſpiciat Sion. Rurſus videre, ſiue aſpicere dicitur mores eorumdem Hebræorum, cũ voluptate aliquid ſpectare, quia euenit, quod nos optabamus quidem. Et interdũ quidem in bonã partem accipitur, vt Iſai. 60. Tunc videbis, & afflues, & mirabitur, & dilatabitur cor tuum. Sed ſæpe in malam, & de victoribus dicitur, qui hoſtem à ſe victũ iucunde aſpiciunt, qualis eſt ille aſpectus.

Videre in bono.

Aſpicere, videre.

Ouid. 3. Meta.

11. Æneid.

Dum ſpatium victor victi conſiderat hoſtis.

Et Æneæ apud Virgilium.

--- Hæc ſunt ſpolia, & de rege ſuperbo
Primitiæ, manibuſq; meis Mezẽtius hic eſt.

Quare non voluptatem ſolum habet hic aſpectus, ſed etiam irriſionem, propterea que nonnumquam à noſtro interprete vertitur, Deſpicere, vt Pſalm. 53. Quoniam ex omni tribulatione eripuiſti me, & ſuper inimicos meos deſpexit oculus meus. Heb. Et in inimicis meis vidit oculus meus. Nũc quoq; legimus in Habdia: Et non deſpicies in dies fratris
65 tui. * Quamuis mihi proprie dictum videtur. Deſpicies, quod victor, quaſi ex alto ſpectet hoſtem humi iacentem, atque ideo Lxx. verterunt ἐπίδῃς quod verbũ ſignificat Inſpicere, aut ſupervidere. Huc quoque pertinet illud Pſal. 34. Dilatauerunt ſuper me os ſuum, dixerunt, Euge, euge, viderunt oculi noſtri: & illud Iſai. 66. Et egredientur, & videbunt cadauera virorũ, qui præuaricati ſunt in me: vermis eorum nõ morietur, & ignis eorum non extinguetur, & erunt vſque ad ſatietatem viſionis omni carni. Et Mich. 4. Aſpiciat in Sion oculus noſter, id eſt, talis ſit Sion, & tantis miſerijs plena, vt cum voluptate, & irriſione magna eam ſpectemus. Ita noſter Habdias, ait: *Et non deſpicies in die fratris tui*: non videbis cũ gaudio, & cum irriſione diem calamitatis videlicet, & direptionis Iudæorum. Ideo Lxx. non ignari Hebraicæ locutionis verterunt, Et ne inſpexeris diem fra-

A tris tui. Diem autem Iudæorũ dixit eorum calamitatem, ſiue punitionis tempus, vt notauit Theodoretus, vt Pſal. 36. Dominus autem irridebit eum, quoniã proſpicit, quod veniet dies eius. Iſai. 9. Iugum enim oneris eius, &c. ſuperaſti ſicut in die Madian. i. quo Madian ſuperatus, & cæſus eſt: idem enim dies dicitur Domini punientis, & eorum, qui puniuntur. Denique qualis dies ſit ſequentia declarant. In die peregrinationis eius, in die perditionis eorum, &c. Ita vt diximus, accepit Cyrillus verbum videre: interpretatur enim paulo poſt, Neque B ſpectes ſynagogam eorum, ne capias voluptatem ex interitu Synagogæ, ſiue congregationis eorum. Ita etiam Theodoretus, cuius hæc ſunt verba neſcio quo conſilio ab interprete Latino non reddita: Illud autem, Ne inſpexeris, ex communi ſumpſit conſuetudine, con ſueuerunt enim quidam dicere, Inſpexi quempiam, hoc eſt lætatus ſum, quod cũ malis luctetur: hoc conſequentia declarant. Et non læteberis ſuper filios Iuda, &c.

Dies.

In die peregrinationis eius. Nec videas cum voluptate, & irriſione diem peregrinationis eius, id eſt, quo captiui abdu- 66
C centur in alienam terram quod nihil aliud eſt, quam ne irrideas eos, & ne lætetis cum videtis illos captiuos abduci.

Et non magnificabis os tuum in die anguſtiæ. Ne inſultes illis verbis tumidis, & irriſione plenis, quando videris eos in anguſtias conijci, & capi à Chaldæis. Magnificare os, aut linguam, & dilatare os, & magna loqui, ſignificant in ſcriptura ſuperbe, & arroganter loqui, verbiſq; vti inflatis, & tumidis, talibus enim ſuperbi vtuntur, quæ videntur profecti non poſſe niſi ore dilatato, & ab Horatio vocantur ampullæ, & ſeſquipedalia verba, qualia ſunt D illa Mezentij.

Magnificare os, aut dilatare.

Horat. in arte Poetica.

10. Aeneid.

Dextra mihi Deus, & telum, quod miſſile libro
Nunc adſint, voueo prædonis corpore raptis
Indutum ſpolijs, ipſum te Lauſe trophæum
Aeneæ. ---

Talia etiam ſunt illa Nabuchodonoſor, niſi quod illa oris dilatatio, niſi in propria lingua nõ integre ſentitur: Nõne hæc eſt Babylon magna, quam ego ædifica-

Dan. 4.

A æ dificati in domũ regni in robore for-
titudinis meæ, & in gloria decoris mei?
Hoc recte intelligitur ex Pſal. 11. Di-
ſperdat Dominus vniuerſa labia dolo-
ſa, & linguam magniloquam, qui dixe-
runt, Linguam noſtram magnificabi-
mus, labia noſtra à nobis ſunt, quis no-
ſter Dominus eſt? Et Daniel. 7. de An-
tichriſto omnia ſibi ſubijcere feſtinãtes
Et ecce oculi, quaſi oculus hominis,
erant in cornu illo, & os loquens ingẽ
tia. Et mox: Aſpiciebam propter vocẽ
ſermonum grandium, quos cornu illud
67 loquebatur.* Idem ſignificat illud. 1.
B Reg. 2. Nolite multiplicare loqui ſubli-
mia gloriantes. Cum autem quacun-
que ratione hæc verba dicantur, recte
id ſignificetur per Dilatare, aut Magni-
ficare os, tum maxime cum aliquis ex-
primitur, in quem dicantur, aut ſuper-
be minæ indicantur. Vt Pſal. 54. Quo-
niam ſi inimicus meus maledixiſſet mi
hi, ſuſtinuiſſem vtique: & ſi is, qui ode-
rat me ſuper me magna locutus fuiſſet,
abſcondiſſem me forſitan ab eo: vbi Eu-
thymius expoſuit: Impudenter, & mina
citer locutus fuiſſet: Aut cum verba in-
telliguntur, quæ victores victis inſultã-
C tes dicere ſolent, vt:

11. Aeneid. --- *Vbi nunc Mezentius acer, & illa?*
Effera vis animi? Et:
En agros, &, quam bello Troiane petiſti,
12. Æneid. *Heſperiam, metire iacens.*

Aut quæ alij gaudentes, & irridentes
in eoſdem iactant, vt Iſai. 14. Qui te vi-
derint, ad te inclinabuntur, teque pro-
ſpicient, numquid iſte eſt vir, qui cõtur-
bauit regna, qui poſuit orbem deſertũ,
& vrbes eius deſtruxit, &c. Et paulo an-
te: Vniuerſi reſpondebunt, & dicent ti-
bi? Et tu vulneratus es, ſicut & nos, no-
ſtri ſimilis effectus es, detracta eſt ad in-
D feros ſuperbia tua, concidit cadauer
Mat. 27. tuum, &c. Et in Euangelio: Vah qui de-
ſtruis templum Dei: & in triduo illud
reædificas, ſalua temetipſum. Si filius
Dei es, Deſcẽde de cruce. Ita dictum eſt
Iſai. 57. Vos autem accedite huc filij
augutatricis, ſemẽ adulteræ, & fornica-
riæ, ſuper quem luſiſtis? ſuper quem di-
lataſtis os, & eiecíſtis linguam? Et 1.
Reg. 2. Dilatatum eſt os meum ſuper
inimicos meos, quia lætata ſum in ſalu-

A tari tuo. Quare recte expoſuimus, Non
magnificabis os, &c. Ne inſultes victis
verbis tumidis, & irriſione plenis.
Neque ingredieris portas populi mei. 68
Etiãſi Chaldæi per portas captæ vrbis
ingrediantur, vt eam diripiant; tu, qui
conſanguineus Iudæorum es, ne illos
adiuues:
Neque deſpicies in malis eius. Eodem
modo accipiendum eſt verbum, Deſpi-
cies, quo num. 64. expoſuimus eodem
etiam legitur in Hebræo, & apud Lxx.
Et non emitteris aduerſus exercitum
eius. Cum turbati, & trepidi fugerint Iu
B dæi, ne patiaris te mitti à Chaldæis, vt fu
gientes perſequaris, ac vulneres. In He
br. eſt tantum: Non mittent, & eſt fœ-
mineum verbum: ac ſi eijceret non mit
tent te manus Chaldæorum: ſolemus
enim manu tenere, ac mittere, quos ce
leriter proficiſci volumus.
Neque ſtabis in exitibus. Cum cœpe-
rint fugere per notas ſibi vias, & diuer-
ticula, & calles ad ſolitudinem perfe-
rentes, ne ſtes in biuio, neque venien-
tes expectes in compitis, vt interficias
eos, qui fuerint liberati: Ita Hier. exitus
enim vocat, vbi via in duas, aut tres ſe
C findit, vt Matth. 22. Ite ergo ad exitus
viarum, & quoſcumque inueneritis vo
cate ad nuptias. Atque hoc ſignificat
פרק, vt Lxx. interpretantur, & Hebræi 69
tradunt.* Hæc omnia fecerunt Idu-
mæi, cũ vrbs capta, & euerſa eſt à Chal-
dæis, nam (vt eſt in 4. Reg. c. 25.) inter-
rupta eſt ciuitas, & omnes viri bellato-
res nocte fugerunt per viam portæ, quę
eſt inter duplicem murum ad hortum
regis: porro Chaldæi obſidebant in cir-
cuitu ciuitatem. Fugit itaque Sedecias
per viam, quæ ducit ad campeſtria ſoli-
tudinis. Et perſecutus eſt exercitus
D Chaldæorum regem, comprehenditq;
eum in planitie Iericho, & omnes bella
tores, qui erant cum eo, diſperſi ſunt,
& reliquerunt eum. Hic ergo intelligi-
mus Idumæos miſſos eſſe, vt perſeque-
rentur bellatores fugientes, dum exer-
citus Chaldæorum, vt ibi ſcriptum eſt,
duceret Sedeciam regem ad Nabucho-
donoſor in Reblatha: & ante hanc fugã
multos ex eis diſpoſitos fuiſſe in exiti-
bus viarum, vt fugientes impedirẽt, cur

autem

autẽ tã minuta perſequatur, dixi n. 62.
Et non concludes reliquos eius. Reli-
quos qui in ciuitate manſerint, ne con
cludas neque exire prohibeas poſitis
70 per portas cuſtodibus, ne fugere poſsit.
*Quia iuxta eſt dies Domini ſuper om-
nes gentes*. Caue quidquam horum fa-
cias, quoniam cito veniet Domini vin-
dicta ſuper omnes gẽtes per Chaldeos,
& qualia in Iudæos feceris, talia patie-
ris, ſæuietque in te Nabuchodonoſor,
vt in ceteras nationes, ſi tu in Iudæos
ſæuieris. De hoc loquitur Iere. c. 25.
vt ſæpe iam retulimus, & c. 51. ait: ca-
lix aureus Babylon in manu Domini
inebrians omnem terram, de vino eius
biberunt gentes, & ideo commotæ ſũt.
Hie. vniuerſas quippe nationes, vſq; ad
Propontidem, Scythicumque mare, &
Ionicum, vel Ægæum Aſſyrij, Babylo-
nijque tenuerunt. Legamus Herodotũ
& Græcas, barbaraſque hiſtorias, & vi-
debimus, quomodo ſub Babylonijs, &
Aſſyrijs impletũ ſit hoc, quod dicitur:
Iuxta eſt dies Domini ſuper omnes gentes.
Sicut feciſti, fiet tibi. Ex conditione
loquitur, ſi me audire nolueris ſed Iu-
dæos læſeris, & tu à Chaldæis lædetis.
Et hoc eſt quod ſtatim ait: Retributio-
nem tuam conuertet in caput tuum.
*Quomodo enim bibiſti ſuper montẽ ſan
ctum meum*. Eadem ſubintelligitur con
ditio: ſi biberis ſuper montem ſanctum
meum, ideſt, ſuper montem Sion, in
quo eſt Ieruſalem: & ſuper te bibent
omnes gentes. In Hebræo manifeſte
legitur nũc שְׁתִיתֶם, bibiſtis, & in Chal
dæo, & in quibuſdam Latinis codicibus
ad Heb. emendatis. Sed Lxx. & Hier.
manifeſte legunt, Bibiſti, ſingulari nu-
mero: quomodo etiam habent Latini
codices fere omnes: & certe id aptius
cum præcedentibus cohæret, vbi ſem-
per ſingulari numero vſus eſt. Ex quo
perſpicitur variaſſe olim Hebraica exẽ
plaria, ſed illa caſtigatiora indicanda
ſunt, quæ magis Lxx. Hieronymoque
71 placuerunt. * Bibere autem vocat, fe-
Bibere. ſtos dies agere, & cõuiuia lauta inſtrue-
re pro parta victoria, vt victores ſolent
vt Hie. & Cyril. & alij exponunt. Itaq;
Super montem ſanctum meum, perinde
eſt, ac ſi diceret, Eo quod montem ſan-

A ctum meum cepiſti. Chaldæus: Quem-
admodum lætitiam cepiſtis de ſubuer-
ſione montis ſanctitatis meæ, &c.
Bibent omnes gentes iugiter. ſubaudien
dum eſt, Super te. Quemadmodum tu
lætatus es de ſubuerſione Iudæorum,
ita omnes gentes lætabuntur, & epulis,
ac vino indulgebunt, cum tu ſubuerſus
fueris. Ita Hierony. & Cyrillus. Nec mi
hi probatur ſenſus Chaldæi, & quorun
dam Hebræorũ: Bibent omnes gentes
calicem vltionis, ideſt, à Deo punientur.
Nam neque recte conuenit ſimilitudo
B Idumeorum hilariter potantium cũ po
tione calicis iræ Dei, id eſt, cum ſuppli-
cio aliorũ, neq; Idumæis triſte aliquid
prædicitur, ſi dicatur plectẽdas eſſe ce
teras nationes. Deinde quomodo verũ
eſſe poteſt omnes gentes iugiter eſſe bi-
bituras calicẽ iræ Dei? Nec rurſus puto
omnes gentes dici, quæ cum Nabucho
donoſor Idumæos erãt expugnaturæ,
nã quomodo hæ iugiter biberũt ſuper
eos? Neq; enim ſemper pro hac victo-
ria conuiuijs vacabãt, cũ multas poſtea
habuerint, & vtiliores, & glorioſiores:
* Sed omnes gẽtes intelligit Chaldæo-
C rum milites, & auxiliares, & Iudæos, &
reliquos omnes Idumæorum hoſtes, à 72
quibus temporibus diuerſi victi, vaſtati-
que ſunt, vt ſint omnes gentes, aut om
nes, quæ aduerſus eos pugnarunt. Et-
nim poſt Chaldæos grauiſſime vaſtati
ſunt à Iuda Machabæo 1. Mach. 5. & 2.
Mach. 10. Deinde ab Hircano pontifi-
ce Simonis Iudæ Machabæi fratris filio
ita domiti, vt circumciſionẽ, & reliquos
Iudæorum ritus accipere coacti ſint, vt
eſt apud Ioſeph. lib. 13. Antiq. c. 17. &
apud alterum Ioſeph. li. 4. hiſto. Iudaic.
c. 4. Atq; ita retinuerunt, & tributa ſol
uerunt vſq; ad tẽpus captiuitatis, vt po
D ſterior Ioſephus auctor eſt, id eſt, donec
Iudæi capti ſunt à Romanis. Poſtremo
ab alijs, atq; alijs gẽtibus bello infeſtati
fuiſſe videntur (neq; enim huius rei hi-
ſtoriæ, quod ſciã, extant) donec omni-
no deleti ſunt, ita vt nullũ Idumæorũ
iam nomen audiatur, nullæ, vt aliarum
nationũ, reliquiæ ſuperſint. Hoc pro-
pheta noſter vaticinatur nunc. *Omnes
gentes bibent ſuper te*, iugiter, vincent te
diuerſis tẽporibus, & lætabuntur de tua
ſub-

ſubuerſione: Vinceris ab his, & eum flo
rere incipies: iterum ab alijs vaſtaberis,
deinde ab alijs, donec fũditus intereas.
73 * Propterea addit: *Et bibent*, ſuper te, *&*
abſorbebunt, deuorabunt te, atq; conſu
mẽt, *& erunt*, ſcilicet, Idumęi, vt Hier.
etiã exponit, *quaſi non ſint*, vel quaſi nõ
fuerint, vtrumq; enim ſignificat היו, id
eſt, nullũ relinquetur huius gentis veſti
gium, tranſit enim à ſecũda perſona ad
tertiã, vt feciſſe ſupra adnotauimus nu.
13. & poſtea ait: Ponent inſidias ſubtec
tec te, non non eſt prudentia in eo: & à
ſingulari numero ad pluralẽ, vt ſæpe fa
ciunt prophetæ rem ſignificatã magis
attendentes, quam voces. Vtriuſq. exẽ
pla plurima occurrent in prophetis, vt
Hoſe. 2. Propter hoc ecce ego ſepiam
viam tuã ſpinis, & ſepiã eam maceria, &
ſemitas ſuas non inueniet. Et ſequetur
amatores ſuos, &c. A ſecunda perſona
tranſiuit in tertiã: ſimiliterq; à ſecunda
ad tertiam, & à ſingulari numero ad plu
ralem tranſiit paulo poſt. Et hæc neſci-
ſciuit quia ego dedi ei frumentũ, & vi-
num, & oleum, & argentũ multiplicaui
ei, & aurũ, quæ fecerunt Bahal. Et ibidẽ
à numero tranſit ad numerũ: Et auferã
nomina Bahalim de ore eius, & non re
cordabitur vltra nominis eorũ. Et per-
cutiã eis fœdus in die illa cũ beſtia agri
&c. Et cap. 4 Et viſitabo ſuper eum vias
eius, & cogitationes eius reddam ei. Et
comedent, & nõ ſaturabuntur, &c. Hęc
retuli, ne cui aliena à prophetico ſer-
mone noſtra videretur explanatio. Poſ
ſumus & ita exponere cum eodẽ Hier.
Gentes, quæ deuorabunt te, erũt quaſi
non ſint, quia ipſæ ſimiliter ab alijs de-
uorabuntur, nam Chaldęi vaſtauerunt
Idumæos, & vaſtati ſunt à Medis, & Per-
ſe à Græcis, Græci à Romanis, atque
ita alij ab alijs.

Mutatio perſonarũ in prophetis, & numerorum.

TROPOLOGIA.

74 *Et non deſpicies in die fratris tui*. Dies
hic eſt, vt n. 54. & 55. dicebamus, cum
mortiferis cogitationibus, anima occu-
pata, & capta, in poteſtatem hoſtiũ con
cedit. Tunc exultant Idumæi, ridẽt ſer
uorum Dei ieiunia, orationes, cõfeſſio-
nes, atq; illorũ vitã ſimilẽ ſuæ eſſe vbi-
que vociferantur. Ne, inquit, inſultes ò
Idumæe iuſtis, quos Deus cadere per-
A miſit, vt cautiores, & humiliores exur-
gerent. Ne irrideas, cũ iuſti olim Baby-
lonẽ captiui transferuntur, & in alienã
regionem peregrinantur. Ne læteris ſu
per filios Iuda, quod illi victi ſint, qui
Deũ corde, & operibus confitebantur.
Ne magnifices os tuũ, neq; ingrediatis
portã populi mei. Idumæi os ſuum ma
gnificãt cũ dicũt: Accedite huc ad nos,
vnius generis ſumus omnes, omnes fi-
lij Adã, omnes peccatores ſumus, deſi-
nite ſimulare ſanctitatẽ, deponite perſo
nã. Portam populi Dei ingrediuntur, cũ
Chaldæos, id eſt, dæmones adiuuant, vt
B bona animæ captæ diripiãtur, cõuitijs,
& irriſionibus, & omni iniuriarũ gene-
re proſequentes eos, qui capti ſunt, &
prouocantes, vt per impatientiam pec
cata peccatis addant: vel cũ eos, quouis
modo à pœnitentia ſemouere, & in pe-
iora deducere conantur. * Aduerſus 75
exercitum eorum emittuntur, cum il-
los, qui Diaboli manus, & crudelitatẽ
euaſerant, & ad ſolitudinẽ pœnitentiæ,
in qua Deus animę loquitur ad cor cõ-
fugiebãt, fraudibus, & inſidijs, quaſi pedi
bus cõſequuntur, & pernicioſis perſua-
ſionibus vulnerant, atque in peccatis
C prioribus detinent. Nec ſemel hoc vſu
venit, vt quod per ſe Diabolus facere
non poſſet, per iſtos Idumæos auxilia-
res ſuos perficiat. Negant generoſi ho-
minis eſſe veniam ab aliquo petere, ini
micitias inultum deponere, reddere ali
cui quæ poſſideat, loco, atque honore
excidere, conſanguineorum, & familia-
rium contubernia vitare. Ex his alij in
exitibus ſtant, vt interficiant eos, qui
fugerint, alij concludunt reliquos, ne
fugiant. Lapſus eſt per infirmitatem
in libidinem qui Deo ſeruiebat, ſentit
impetum hoſtium. in alia, atque alia
D peccata deturbare feſtinantium, recor-
daturque multo ſibi melius fuiſſe, cum
morem Deo gerebat, nouit diuerticu-
lum, quo ad eum redeat, luget, verberi-
bus ſe, & ieiunijs conficit, vt miſericor-
diam, veniamque obtineat. Prodit Idu-
mæus, prodit fallax amicus in illud di-
uerticulum, negat lugendum, negat ita
pœnitentiæ indulgendum, quæ corpo-
ris vires, ſalutemq; perdit, ſtulto eũ la-
bore cõſumi dicit, & à pœnitẽtia ad de-
licias

Quã multis modis iniuſti iuſtos perſequantur.

lirias reuocat, atque in æternum inte- A
ritum trahit.* Idem faciunt, qui pecca-
ta, confiteri volentes impediunt, & in
aliud tempus differunt, qui pericula ſua
cernentes, & damnoſa colloquia de-
clinare volentes prætextu aliquo reti-
nent, aut à religionis, ingreſſu deterrēt,
ac priſtinis peccatis, & morti deniq;
æternę reddunt: nam pœnitentia, ieiu-
nia, confeſſio, fuga ſæculi, diuerticula
quædam erant, quibus illi mortem Ge-
hennæ effugerent. Qui autem in pecca-
to manentibus, & nec dū fugere inci-
pientibus, labores magnos, aut dolores, B
aut ignominias, aut paupertatem ob
oculos ponunt, ſi peccatum relinquāt;
ij concludunt reliquos, ne fugiant, &
quaſi neceſſitate quadam manere co-
gunt. Sed veniet dies Domini magnus,
& horribilis, & ab illis ipſis Chaldæis,
id eſt dæmonibus, quibus ſeruiebant, in
æternos cruciatus trahētur Idumæi, vo
luptatem hoſtibus ſuis præbebunt, &
erunt quaſi non ſint. Viuent quidem ſi
ne fine, vt ſine fine crucientur, ſed quia
vita illa mors eſt, erunt quaſi non ſint

77 Dies, quo homo peccato aſſentitur, quibus nominibus appelletur.

*Illud in his omnibus minime prętereū
dum, quibus, qualibuſq; nominibus dies C
ille appelletur, quo per conſenſum pec
cati homines à Diabolo capiūtur. Dies
peregrinationis dicitur, quia captiui du
cuntur, fiuntq; ciues Babylonis, qui ci-
ues erat Ieruſalē ciuitatis dilectæ. Dies
perditionis, quia vita animæ, quæ Deus
eſt, perditur. Dies anguſtiæ, צרה, id eſt
preſſuræ, & coarctationis, quoniam vbi
ab anima Deus recedit, coanguſtatur il
la, & coarctatur, ac premitur curis, &
angoribus quod neq; præſentes volu-
ptates proijcere vellet & videt, ſi non
proijciat, æternorum ſuppliciorum di-
ritatem eſſe ſubeūdam. Premitur etiā, D
quia multa cupit, quæ adipiſci non po-
teſt, ſæpe etiā contraria. At qui Deo ob
temperant nullis anguſtijs coarctātur,
Pſal. 4. ſed in latitudine ſunt, ſicut ait Dauid.
Cum inuocarem, exaudiuit me Deus
iuſtitię meæ, in tribulatione dilataſti
Pſal. 118. mihi. Et iterum: Viam mandatorū tuo-
rum cucurri, cum dilataſti cor meum.
Dicitur & dies ruinæ, ſiue (quod idem
eſt) interitus eorum אידם: quæ enim
maior ruina, quàm à morte in vitam,

A aut quæ verior mors, quàm eſſe ſine
Deo? Idem vocabulum vertitur conti-
nuo ab Hier. vaſtitas, quia cum Deo
priuatur anima, occiditur, & ſpoliatur:
Poſtremo dicitur iterū dies צרה, quod
vertit Hier. tribulationis, quia magnis
doloribus ex eo tempore anima affligi-
tur, & torquetur, meritoq; tot vocabu-
la congeruntur, vt hac amplificatione
inexplicabilis illius diei, captiuitatiſq;
miſeria vt cumq; intelligatur.

HISTORIA.

Et in monte Siō erit ſaluatio, & erit ſan 78
B *ctus.* Omnia vſque ad huius prophetiæ
finem, tot ſunt difficultatibus impli-
cata, vt in hoc propheta, nihil: in reli-
quis vix quidquam inueniatur obſcu-
rius. Nam quidam de Chriſti tempo-
ribus hæc interpretantur, & de prædi-
catione Euangelij, eiuſq; victoria vt Ly
ra. Burgenſis in additione Habdiæ, Va-
tab Diony. Carthuſia. Iſidor. Clarius,
nam Rupertum in his nō numero, cuius
ſemper Allegorica expoſitio eſt: Et pla-
ne confirmare videtur eorum ſententiā
Augu. 18 de ciuitate Dei, cap. 32. Sed
neque ab ea Hiero. omnino abhorret,
C vt videbimus. Alij, ita vt verba ſonant,
interpretantur de felicitate Iudæorum,
poſtquam Babylone redierūt. Omitto
Iudæos, qui, vt Hier. ait, cuncta, quæ di-
ximus, & quæ dicturi ſumus, futuro ſibi
tempore pollicentur, quando pro Chri
ſto recipient antichriſtum. Et quidquid
contra Idumæam interpretati ſumus,
illi aduerſus Romanum regnum ſom-
niant. Quæ deliramenta etiam in recē-
tioribus illorū videre licet. * His ergo 79
omiſſis, vtrumcunque dixeris, in ma-
gnas difficultates incides. Nam ſi ad tē-
poralem Iudæorum felicitatē referas,
D nunquam populus Iſrael poſt Babylo-
nicam captiuitatem ſolutam ita latos
terminos habuiſſe videtur, vt gentium,
quæ hic memorantur, terras occupa-
uerit. Neque ex ſcripturis comprobari
id poterit, neque ex Ioſepho diligen-
tiſsimo Iudaicarum laudum, & victo-
riarum ſcriptore. Immo vero videtur
prorſus ex ſcriptura redargui hæc ſen-
tētia: ait enim Habdi. Et poſſidebunt re
gionem Ephraim, & regionē Samariæ.
At conſtat eos, qui Samariam incole-
bant,

bāt docere in terris Domino ſeruatore, A alienigenas fuiſſe, & inimicos Iudęorum, vt Samaritanæ mulieris verba docent Ioan. 4. & nos in cap. 1. Hoſeæ. n. 97. abunde demonſtrauimus. Deinde quomodo verum eſſe poteſt illud: Et non erunt reliquiæ domus Eſau, cum num. 56. oſtenderimus in extremo Ieruſalē, & Iudæorum excidio viginti mille Idumæos cum ſuis ducibus in eandem vrbem veniſſe? Cōtra, ſi literam omittas, & ad ſpiritū tranſeas, quis poſſit credere tot nomina hominum, & locorum figurate, & ſpiritualiter eſſe accipienda, B ita vt dicitur: Et hæreditabunt ij, qui ad Auſtrum ſunt, montem Eſau, & qui in campeſtribus Philiſthijm, & poſſidebūt regionē Ephraim, & regionē Samariæ, & Beniamin poſſidebit Galaad, &c. nullū de his gētibus verbū fieri credamus, nec Eſau ſit Eſau, neque Ephraim, Ephraim, neq; Philiſthijm Philiſthijm, neque Beniamin Beniamin. * Hoc mi-
80 hi perſuaderi nullo modo poteſt, atque hoc vnum argumentum mihi ſatis eſſet, ſed ſunt etiam alia. Primum, quod ita veteres patres interpretati ſunt, vt Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus, C & Gloſſa vtraque, & Hugo ſancti victoris in annotationibus huius prophetæ, & Hugo cardinalis, & alij è recentioribus. Deinde quod eum ſenſum, quem verba proprie accepta reddūt, nemo inficiari poteſt Hiſtoricum eſſe, niſi quid forte contineat, quod à recta fidei morumque doctrina, aut denique à veritate quouis modo abhorreat, alioqui nihil haberemus certum in ſcriptura, ſed omnia pro libito interpretaremur. Hūc autem ſenſum adeo nihil habere demōſtrabo à veritate rerum geſtarum alienum, vt ex ſcriptura potius maxime D confirmetur. Adde quod qui alterū ſequuntur, laborant in tot nominū propriorum explicatione, nec ſatis dicere poſſunt quomodo illa ad id, quod volunt, accommodētur, & cur ita potius, quam aliter dictum ſit. His argumētis, quæ ego inter explicandum verba ſingula, dilucidius in oculis, in conſpectuque omnium exponam, ita moueor, vt exiſtimem ſine dubio Prophetam loqui de rebus geſtis Iudęorum poſt ſolutionem Babylonicæ captiuitatis, ſenſum autem alterum de tempore Chriſti, & prædicatione Euangelij, non Hiſtoricū eſſe, ſed Allegoricū, quamuis olim aliter ſenſeram. Scio magni laboris eſſe quod nūc ſupereſt, ſed vt ſolent poetę, cum arduum quippiam in medio operis occurrit, iterum Muſarum opem inuocare, ita ego iterum ſanctum Habdiā inuoco, & precor, vt quam ipſe horum ſacramentorum intelligentiam ab Spiritu ſancto, quo plenus erat, accepit cā mihi ad eadem enarranda, atque in lucem efferenda impetret. Singula igitur exponamus, vt ea ſimul diluamus, quæ aduerſus hanc explanationē obiecimus.

Et in monte Sion erit ſaluatio. Dixerat Idumæos æternum perituros, & futuros eſſe, ac ſi non ſint: ne autem putarent eamdem calamitatem manere Iudæos, atque ita ſuos caſus conſolarentur, ad Idumæorum pœnam, & ad Iudæorum conſolationem ſubijcit: *In monte Sion erit ſaluatio*, id eſt, liberatio, atq; euaſio à morte, & à periculis, hoc enim ſignificat פלטה, hoc eſt, Redibunt Iudæi de captiuitate, & vitatis omnibus periculis ſalui atque incolumes manebunt in Ieruſalem, inde cum hoſtibus pugnabunt, & vincent, ditionemque ſuam dilatabunt. Ne mihi quiſpiā obijciat miſerabili clade eos perijſſe tandē exciſa vrbe à Romanis, & templo ſolo æquato, neque enim de eo tempore Propheta loquitur, ſed de illo, quod reditū de Babylonia conſecutum eſt vſq; ad extrema tēpora Haſamonçorū quos vulgo Machabæos vocamus, tūc enim multū res Iudæorū floruiſſe conſtat. Dicam etiā, ſi quis de vniuerſo tēpore hęc dicta eſſe contendat, polliceri Dominū per Prophetā nō quæ forent accepturi omnia, ſed quæ ſine dubio accepiſſent, ſi Dei præceptis fideliter obtemperaſſent. * Semper itaque in Ieruſalem eſſet ſaluatio, & eſſet ſanctus, niſi ipſi ſancto ſanctorum, & ſalutis omnium auctori pertinaciter reſtitiſſent, & tota die expandentem manus ſuas ad populum non credentē, & contradicentē, tandē impie in crucem ſuſtuliſſent. Ita terminos terrę promiſſionis multo

81 (beside "Dixerat")
82 (beside "Semper itaque")

anguſtiores habuerunt, quam promiſſi erant, quoniam peccatis ſuis indigni fuere latioribus, vt docet Hieronymus in epiſtola ad Dardanum. Ita ex innumerabili multitudine, quæ ex Ægypto profecta eſt, pauciſſimi ingreſſi ſunt in eamdem terram toties promiſſam, quia incredulitate ſua Deum irritauerunt. Vexati etiam ſunt vehementer ab Antiocho pro peccatis ſuis; ſed cito per Dei miſericordiam opera Iudæ Machabæi, & fratrum in priſtinam libertatem reſtituti.

Et erit ſanctus. In Hebræo, קדש, id eſt, ſanctitas, quod de Deo intelligere poſſumus, vt Hieronymus intellexit, & ideo vertit, ſanctus, aut etiam de templo cuius pars interior vocatur in ſcriptura קדש, id eſt, ſanctitas, aut (vt vertit Hier.) ſanctum, ſiue ſancta, ſicut pars intima קדש דקדשים, id eſt, ſanctitas ſanctitatum, aut ſancta ſanctorum, vt Exod. 26. Intra quod pones arcam teſtimonij, quo & ſanctuarium, & ſanctuarij ſanctuaria diuidētur, id eſt, inter ſancta, & ſancta ſanctorum. Et ca. 31. Oleū vnctionis, & thymiama aromatum, in ſanctuario, id eſt, in ſanctis. A parte ergo totum templum appellatum eſt קדש, Inde Lxx. tranſtulerunt: Et erit ſanctū, quaſi dicat, Erit Deus in Ieruſalem, vt eſſe ſolebat, ſiue (quod idem eſt) erit in ea templum, in quo Deus habitabit, & coletur, vt ante captiuitatem.

83 *Et poſſidebit Domus Iacob eos, qui ſe poſſederant.* Palæſtini ſuperati, & in ſeruitutem Iudæorum redacti ſunt, vt paulo poſt dicemus, quibus Iudæi aliquando ſeruierant, ſicut legimus 1. Reg. 4. Cōfortamini, & eſtote viri Philiſthijm, ne ſeruiatis Hebræis, ſicut & illi ſeruierunt nobis, Idumæi quoque tempore Achaz percuſſerunt multos ex Iuda, & cœperunt prædam magnam, 2. Paral. 28. & Tyrij; atque Sidonij multos captiuos habuerunt ex Iudæis. Ioelis 3. verum quid mihi, & vobis Tyrus, & Sidō, & omnis terminus Palæſtinorum? Argentum enim meum, & aurumq; tuliſtis, & pulcherrima intuliſtis in delubra veſtra, & filias Iuda, & filios Ieruſalem vēdidiſtis filijs Græcorum, vt longe faceretis eos à finibus ſuis. Et Amos. 1. Super tribus ſceleribus Tyri, & ſuper quatuor non conuertam eum, eo quod cōcluſerit captiuitatem perfectam in Idumæa, & non ſint recordati fœderis fratrum. Et paulo ante dicit idem de Palæſtinis: Super tribus ſceleribus Gazæ, & ſuper quatuor non conuertam eum, eo quod tranſtulerint captiuitatem perfectam, vt concluderent eam in Idumæa. Omnes has nationes, à quibus, aliquando poſſeſſi ſunt, poſſederunt Iudæi tempore Machabæorum, vt ſtatim oſtendemus.

Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioſeph flamma & domus Eſau ſtipula Domum Iacob vocat duas tribus reuerſas ex Babylonia; vt Iſai. 2. Domus Iacob venite, & ambulemus in lumine Domini. Domum autem Ioſeph in præludijs, & ſæpe poſtea, vidimus appellari decem tribus. Domum igitur Ioſeph nunc vocat eos, qui ex decem tribubus adhæſerunt. tribui Iudæ tempore Roboham, & Ezeciæ, & cum ea Babylone reuerſa eſt in Iudæam, vt interpretatur Hieronymus, Quod autem ait: *Erit ignis & flamma, &c.* Celeritatem, & efficacitatem victoriæ indicat, ac ſi dicat: Non magis ei reſiſtere poterunt Idumæi, quam ſtipula igni, aut flammæ: ſed ſicut ignis quamuis paruus aut flammula, ſi ſtipulæ admoueatur, ſtatim in ea ſuccenditur, & augetur, & late lucet: ita Iudæi, quamuis pauci ſint, & bellis crebris attenuati faciliime ſuperabunt Idumeos, & in eis ſuccendentur, vt ignis in leui, & arida materia. Videmus hoc 1. Machabæo. 5. Et debellabat Iudas filios Eſau in Idumæa; & eos, qui erant in Acrabathena, quia circumſedebant Iſraelitas; & percuſſit eos plaga magna. Ac vt intelligamus quam proprie dictum ſit: *Erit domus Iacob ignis, &c.* continuo ſequitur: Et recordatus eſt malitiā filiorum Bæan, qui erant populo in laqueū, & in ſcandalum inſidiantes ei in via, & concluſi ſunt ab eo in turribus, & applicuit ad eos, & anathematizauit eos, & incendit turres eorum igni cum omnibus, qui in eis erant. Hos autem Idumæos fuiſſe docet Ioſephus 12. Ant. ca. 11. his verbis; Multos Idumæos Eſau poſteros interfecit, & deprædatus eſt, & 84

princi-

principis eorum Batanis filiorum ca-
ſtella vnde Iudæos infeſtabant, vi capta
cæſis propugnatoribus incēdit, ſed vbi
nunc legitur in Latino Ioſepho, Batha-
nis legendū eſt Beanis, ſiue Bęā cū enim
in Gręco ſit in 1. Machab. *βαιάν*, facile li
brarius ex iota fecit t. In Græco Ioſe-
85 pho eſt Baan, ſed deeſt iota. * Et lib. 2.
Machab. cap. 10. legimus. Hi vero, qui
erant cum Machabæo, per orationes
Dominum rogantes, vt eſſet ſibi adiu-
tor, impetum fecerunt in munitiones
Idum. eorum, multaque vi inſiſtentes lo
ca obtinuerunt, occurrentes intereme-
runt, & omnes ſimul non minus vigin-
tiquinque millibus trucidauerunt: Et
quoniam quidam in duas turres valde
munitas confugerant, confeſtim (in-
quit) duas turres occupauit. Armis au
tem, ac manibus omnia proſpere agen-
do in duabus munitionibus pluſquam
viginti millia peremit. Et 1. Machab. 5.
Et exiuit Iudas, & fratres eius, & expu-
gnabant filios Eſau in terra, quæ ad Au
ſtrum eſt, & percuſsit Chebron, & filias
eius, & muros eius, & turres ſuccendit
igni in circuitu. Pro quibus Ioſephus l.
12. cap. 12 ait Iudas autem & fratres cō
tinuabant bellum contra Idumæos vr-
gentes eos vndique, &c. De eodem Iu-
da ſcribit alter Ioſephus lib. 3. hiſtoria-
rum Iudaicarum cap. 19. Iudas vero cō
uerſus percuſſit vniuerſam terrā Edō,
& ſubuertit cunctas ciuitates eorum,
adegitque ad tributum. Et de Hircano
filio Simonis fratris Machabæi hæc tra
dit lib. 4. cap. 4. Et proficiſcens inde ve-
nit in terram Edom, & percuſſit Debi-
ram, atque Mareſani ciuitates Idumæo
rum, humiliauitque ſuperbiam Edom,
ſubijciens eos ſeruituti tributi vſque ad
tempus captiuitatis: vinxit enim, & li-
gauit eos, compedibuſque circumciſio-
nis conſtrinxit eos circumcidens carnē
præputij eorum, & ab illa die, & dein-
ceps fuerunt circumciſi, & obſeruabāt
legem Iudæorum vſque ad tempus cap
tiuitatis. Idem ſcribit alter Ioſephus li.
86 13. Antiqu. cap. 17. * Hæc omnia præ
dicta fuerant ab Ezeciele capit. 25. Hæc
dicit Dominus Deus: Pro eo, quod
fecit Idumęa vltionem, vt ſe vindicaret
de filijs Iudæ, peccauitque delinquens,

A & vindictā expetiuit de eis: idcirco hæc
dicit Dominus Deus: Extendam manū
meam ſuper Idumæam, & auferam de
ea hominē, & iumentum, & faciam eā
deſertam ab Auſtro, et qui ſunt in Dedā
gladio cadent. Et dabo vltionem meam
ſuper Idumæam per manū populi mei
Iſrael, & faciam in Edom iuxta iram
meam, & furorem meum, & ſcient vin-
dictam meam dicit Dominus Deus.

Et non erunt reliqua domus Eſau. Hęc
verba obijci nobis poterant ab his, qui-
bus altera expoſitio magis probatur, &
B nos iam obiecimus, quomodo enim cō
probari, aut etiam dici poteſt, ita Idu-
mæos vaſtatos fuiſſe à filijs Iſrael, vt
nullæ eorum reliquiæ permanſerint,
cum ex ijs, quæ nos ex ſcriptura, & ex
Iudaicis hiſtorijs deprompſimus, potius
intelligatur multos remāſiſſe? Sed nos
non magno negotio explicauimus, ſi
conſuetudinis ſcripturæ, & communis
locutionis recordari velimus: nullos
enim relinqui dicimus, cum pauci relin
quūtur ex magna multitudine, aut cer-
te cum ij, qui relinquuntur, minime ap
ti ſunt vel ad bellum contra hoſtes ſu-
C ſcipiendū, vel ad genus ſuū, & nomen
in poſterum propagandum, vt 4. Reg.
10. * Percuſsit igitur Iehu omnes, qui re 87
liqui erant de domo Achab, in Iezrael,
& vniuerſos optimates eius, & notos,
& ſacerdotes, donec non remanerent
ex eo reliquiæ. Manebat tamen tunc
Ochozias rex Iuda, qui erat de domo
Achab, manebant fratres regis Ocho-
zię regis Iuda, 4. Regum 10. Et his quo-
que interfectis manſit Ioas filius Ocho
ziæ. 4. Reg. 11. Ita cum dicit ſcriptura
nullum fore relinquendum ex domo
Iehu, & Iebohain, nō putandum eſt om
nes ad vnum fuiſſe extinctos, ſed pau-
D cos relictos eſſe atque eos pauperes, &
abiectos, qui neq; pro domo ſua pugna
re poſſent, neque illam domus dignita-
tem retinere: Similiter cum de vaſtita-
te. Ieruſalem à Chaldęis ita prophetat
Sophonias cap. 1. Congregans congre
gabo omnia à facie terræ, dicit Domi-
nus congregans hominē, & pecus, con
gregans volatilia cœli, & piſces maris,
& ruinę impiorum erunt, & diſperdam
homines à facie terrę. Et extendam ma

num meam ſuper Iuda, & ſuper omnes
habitantes Ieruſalem: & poſtea. In igne
zeli eius deuorabitur omnis terra, quia
conſummationem cum feſtinatione fa
ciet cunctis habitantibus terram: Cum
hæc, inquã, & multa huiuſmodi de ea-
dem re prophetæ vaticinantur, non pu
tamus neminem ſuperſtitem futurum,
docet enim ſcriptura fuiſſe multos, ſed
paucos reliquos futuros cũ priori mul-
titudine collatos imbelles tamẽ, & in-
opes, aut captiuos, ita vt aſſerere ſe in
88 libertatem non poſſint. * Non ergo
erunt reliquiæ domus Eſau, quia qui
poſt Iudæ, Hircanique victorias relicti
ſunt, pauci erant, atque ita imbelles, &
perterrefacti, vt non ſolum tributa ſed
re ſed circumcidi etiam coacti ſint. Et
hoc eſt quod Lxx. obſcure trãſtulerũt:
Et non erit πυροφόρος, id eſt, ignifer do-
mui Eſau. Vt enim recte explicat Theo
doretus, quia potẽtiã & fortitudinẽ Iu-
dæorum nomine ignis, & flammæ ex-
preſſerat, cum dicit non habituram do
mum Eſau igniferum, ſignificat nullam
vim, aut fortitudinem Idumæis relin-
qui quã explanationẽ ſi Theodoreti la
tinus interpres animaduertiſſet, ne-
quaquã contra auctoris ſui ſenſum pro
πυροφόρος vertiſſet, Frumentarius. Sed
ad rem. Hanc noſtram interpretatio-
nem, velint, nolint, admittent, qui Idu-
mæos infideles, & Eccleſiæ hoſtes in-
terpretantur. Dicant enim nobis, & tẽ-
pus indicent, quo infideles ita deleti
ſunt, vt ne vnus quidem reliquus fue-
rit, ſiue prædicantibus apoſtolis, ſiue
quouis alio tempore? Cum igitur neceſ
ſario fateri debeant non eſſe reliquias
domus Eſau, quia maxima hominum
pars credidit, & pauci in errore idolola
triæ manſerunt; ipſi aut noſtram inter-
pretationem confirmabunt, aut euer-
tent ſuam. Quid quod cum id, quod vo
lumus obtinere ab iniquis iudicibus,
non liceret, facile eſſet profecto expo-
nere, Non erunt reliquiæ domus Eſau,
quia etſi à Machabæis penitus extinctæ
non fuerint, tandem extinguentur po-
ſtea, vt nullum Idumæi generis no-
men, aut ueſtigium relinquatur, vt di-
ximus num. 72.

Quia Dominus locutus eſt. Ita mihi Do
A minus, & alijs prophetis futurũ oſtẽdit.

Et hereditabunt ij, qui ad Auſtrũ ſunt, 89
montes Eſau. Hactenus in offenſo, vt ar-
bitror pede, per viã difficilẽ, & offenſio
nibus plenã proceſſimus, difficilior ta-
men eſt, quæ ſupereſt: non enim appa-
ret quomodo vel probabiliter dici poſ
ſit, Iudæos poſt captiuitatem harum na
tionum terras occupaſſe. Quæ res adeo
Hieronymum mouit, vt pene ad ſpiri-
tualem illam intelligentiam deficere
compulerit, nam paulo ante hæc verba
ait: Quod nos dicimus, aut iuxta hiſto
riam ſub Zorobabel eſſe tã factum, aut
B certe iuxta prophetiam, & myſticos in-
tellectus quotidie in Eccleſia fieri. Cũ
autem ad verba, quæ nunc interpreta-
mur, venit: Hoc, inquit, vtrum factum
ſit, Deus viderit: poteſt enim ex parte
per annos quingentos, vſque ad aduen
tum Chriſti eſſe completum, quod, ſi-
cut certiſſime ſcio, quotidie completur
in nobis, & in regno Eccleſię confir-
matur, &c. Tentemus igitur oſtendere
completa fuiſſe illis quingentis annis
ab exitu ex Babylonia vſque ad Chriſti
aduentum, id quod non admodum dif-
ficile futurũ eſt, ſi ſemel obtinuerimus
C omnes has nationes, quas nominat
Propheta, & regiones earum, in pote-
ſtatem Iudæorum redactas fuiſſe: dein-
de ab ijſdem fuiſſe habitatas, tertio ita
eis diuiſas fuiſſe, vt eſt apud noſtrum
prophetam. * De monte Eſau, id eſt, de 90
terra Idumæorum, ſatis ſuperque iam
dictum eſt. De terra Palæſtinorum dubi
tare non poſſumus quin ditionis Iudęo
rum fuerit, cum habeamus manifeſtam
prophetiam Ezecielis cap. 25. Hæc di-
cit Dominus Deus: Pro eo quod fece-
runt Palæſtini vindictam, & vlti ſe ſũt
toto animo, interficientes, & implen-
tes inimicitias veteres: propterea hæc
D dicit Dominus Deus: Ecce ego exten-
dam manum meam ſuper Palæſtinos,
& interficiã interfectores, & perdã reli
quias maritimę regionis, faciãq; in eis
vltiones magnas arguens in furore, &
ſciẽt quia ego Dñs, cũ dedero vindictã
meã ſuper eos. Quãdo autem hæc pro-
phetia impleta fuerit, docemur. 1. Mach.
5. Et declinauit Iudas in Azotũ terram
alienigenarũ (ita enim vocabãt à Iudęis
Palæ-

Palæſtini) & diruit aras eorum & ſculptilia deorum ipſorum ſuccendit igne, & cepit ſpolia ciuitatum, & reuerſus eſt in terram Iuda. Gazam etiam cepit, vt auctor eſt Ioſephus filius Gorionis lib. 3. capit. 13. quæ 1. Machab. 10. vbi eadē hiſtoria narratur, dicta eſt Gazara. Nec dubium eſt Gazam Iudæorum fuiſſe: eā enim poſt aliquot annos rebellantem recepit Alexāder Hircani filius, nepos Simonis fratris Machabæi, vt idem Io-
91 ſephus ſcribit lib. 4. ca. 11. * Regio quoque Ephraim, & regio Samariæ Iudæorum ditionis fuit. Regio Ephraim, vel terra decem tribuum intelligi poteſt; quæ in Hoſea, vt iam vidimus, ſæpe appellatæ ſunt Ephraim à digniſſima tribu regia, ex qua fuit Ieroboham primus regum Iſrael, vel proprie ea pars, quæ ſorte obtigit tribui Ephraim. Si terram decem tribuum intelligi velimus, notius eſt, quam vt probari debeat, eam fuiſſe Iudæorum: quandoquidem in Galilæa, quæ decem tribuum fuit, nata eſt ſanctiſſima mater Dei Maria, & in eadem Dominus diu docuit per vrbes Iudæorū. Si autē de ſorte tribus Ephraim ſermo ſit, vt reuera eſt ea auctore Ioſepho lib. 5. Antiquit. cap. 1 in longum protenditur à Iordane vſque ad Gadara, in latum à Bethele vſque ad magnū campum Galilææ; In hac teſtatur ibidem eſſe vrbē Sichima, quæ vt ait Hieronymus in Traditionibus Hebraicis in Geneſin, ab Hebræis dicta eſt Sichem, vrbs Samaritanorum, & poſtea reædificata Neapolis appellata eſt hodie à Sarracenis B. ſonantibus pro P. Nablos vocatur, aut certe prope eius ruinas ædificata eſt Neapolis. Idem Hieronymus hic docet in regione Ephraim eſſe Neapolin, iuxta quam eſt mons Garizim. Quare nō eſt dubiū, quin regio Ephraim omnino ad Samariam pertineat, & idē ſit, *Regionem Ephraim*, & *Regionem Samariæ*, ac ſi diceret, Regionem Ephraim, & quidquid præterea reſtat Samariæ. * Sa-
92 mariam autem eiſdem temporibus ſuperatam, & captam à Iudæis fuiſſe facile demonſtrabimus ex Ioſepho Gorionis libro 4. cap. 4. vbi de Hircano, quem iam ſæpe nominauimus, hæc memoriæ prodidit: Hinc abiens venit

Terra Ephraim.

A contra Sichimam, & percuſſit eam, eo quod non aperuiſſet ei. Percuſſit quoque montem Garizim, & ſubuertit templum, quod fecerat Sanabalat ſocer Manaſſis ſacerdotis fratris Iddo principis ſacerdotū, & ſubuertit ipſum anno ducenteſimo poſtquam conditum fuerat ex fundamētis, percuſſit præterea Chuthæos de monte Samariæ, &c. Chuthæi ſunt, quos miſit rex Aſſyriorum in Samariam, vt pro decem tribubus ad Medos tranſlatis eam regionem tenerent. Et cap. 5. conuerſus itaque rex venit in Samariam, obſeditque eam anno
B vno, & tradidit eā Deus in manū eius. Qua obtenta percuſſit in ea omnes maſculos, & euertit cuncta habitacula eorum. Eadem narrat alter Ioſephus 13. Antiqu. cap. 17. & 18. Hoc præterea addens: Non contentus vrbem capere, etiā ſolo illā æquauit inductis illo torrentibus, quorum eluuie ita cuncta fœdata ſunt, vt ne veſtigium quidē ſuper-
eſſet eius vrbis, &c. * Terram etiam 93
Galaad recuperauerunt filij Iſrael, vt ex 1. Mach 5. manifeſtum eſt: Et conuertit, inquit, Iudas, & exercitus eius viam
C in deſertum Boſor repente, & occupauit ciuitatem, & occidit omnem maſculum in ore gladij, & accepit omnia ſpolia eorum, & ſuccendit eam igni, &c. Eſt autem Boſor vrbs Galaaditarum, vt in eodem capite paulo ante dictum erat. Et poſtea: Et diuertit Iudas in Maſpha, & expugnauit, & cepit eam, & occidit omnem maſculum eius, & aſſumpſit ſpolia eius, & ſuccendit eam igni. Inde perrexit, & cepit Caſbon & Mageth, & Boſor, & reliquas ciuitates Galaaditidis. Et quonia Hieronymus interpretatur, *Et poſſidebit Galaad*, id eſt cū etiam poſſidebit Arabiam, quæ prius vo-
D cabatur Galaad, & nunc Geraſa nuncupatur: qui legerunt hiſtorias rerum Iudaicarum non ignorant totam hāc terram, aliaſque ei proximas poſſeſſas à Iudæis fuiſſe. De Ariſtobulo enim Hyrcani filio ſcribit Ioſephus filius Gorionis libr. 4. cap. 9. Fleuerunt autem eum omnis Iuda, quoniam dilexerunt eū Iudæi, eo quod dilataret terminos: nam deuicit gentem magnam, nempe Ituræos, & circumcidit præputium

Galaad.

eorum, ſubiecitque eos poteſtati Iudæo
rum. Et capit. 10. narrat Alexandrum,
qui Ariſtobulo fratri ſucceſsit ingreſsũ
in planitiem Syriæ cepiſſe Gerarã cũ
viculis ſuis, & Hemath, & vicos eius.
94 * Idē affirmat de Ariſtobulo alter Ioſe
phus 13. Antiq. cap. 19. magnamq. Itu-
ræ partem attributam ab eo eſſe dicit
ad Iudææ limites, & eius habitatores cõ
minatione exilij coactos eſſe circum-
ciſionem, ceteroſque Iudaicos ritus ad-
mittere, atque hæc Strabonis auctorita
te confirmat. Idem de Alexandro etiã
narrat eodem lib. cap. 21. niſi quod Ga
daram dicit ab eo captam in Cœleſy-
ria non Gerarã, ſed in Ioſepho Gorio
nis propter litterarum Hebraicarum
magnam ſimilitudinem facile R. pro D.
poſitum eſt. De eodem Alexandro tra-
dit Ioſephus Gorionis lib. 4 cap. 12. &
alter Ioſephus 13. Antiquit. cap. 23 ce-
piſſe cum Dion, Eſſam ſiue Haſmonam,
Gaulanam (vnde Gaulanitis regio di-
cta eſt) non procul à Galaad, & Seleu-
ciam, Gamalam, & vallem, ſiue collem
Antiochi, quæ maxima vrbs fuit. Et Io-
ſephus 13. Antiquit. capit. 21. deuictis
deinde Arabibus tributa Moabitis, &
Galaditis imperauit, & Amathuntem
diruit non audente Theodoro manus
conſerere. Supereſt nunc, quod ait Pro
pheta Iudæos poſſeſſuros fuiſſe omnia,
quæ Chananæorum erant, vſque ad Sa
reptam. Eſt Sarepta vrbs Sidoniorum
maritima inter Tyrum & Sidonem. Vt
docet Ioſephus 8. Antiquit. capi. 7. vbi
Elias paſtus eſt à vidua, loquiturq; maxi
me Habdias de maritimis vrbibus à ter
ra Palæſtinorum vſque ad Sidonem,
quæ ſunt Iamnia, Ioppe, Dor, Cæſarea
Palæſtinæ, quæ olim Turris Stratonis
nuncupata fuit, Ptolemais, ſiue Acon,
Tyrus, Sarepta, quas vniuerſas poſſede-
re Iudæi. Iamniam quidem, & Ioppen
cepit Mach. 2. Mach. 12. Tyrũ, & Sidonẽ
Ariſtobulus filius Hyrcani, de quo Ioſe
phus Gorionis lib. 4. cap. 7. Et ipſe ap-
pellatus fuit rex magnus eo quod pluri
mum dilatauerit terminos, expugnaue
rit Tyrum, & Sidonem, ſtrauerit q; ani-
mas innumeras, & circumciderit car-
nem præputij deuictorum, ſubiecerit-
que eos Iudæis donec venit Pompe-
A ius princeps militiæ Romanorum. * Al 95
ter vero Ioſeph. 13. Antiq. cap. 20. ſcri-
bit Alexandrum expugnaſſe Ptolemai-
dem ſoluſque è maritimis tunc ei oppu
gnandas ſuperfuiſſe Turrim Stratonis,
& Doram, & Gazam, & Ptolemaidem.
Deinde capit. 21. refert eum in mariti-
mo tractu expugnaſſe Raphiam, & An-
thedonẽ, quam poſtea Herodes Agrip-
piadem vocari voluit, & Gazam. Sed vt
omnia, quę hactenus dicta ſunt, confir-
mentur, & manifeſte videamus imple-
ta eſſe tempore Haſamonæorum, quod
noſter Propheta vaticinatur, ſubſcribã
B verba Ioſephi ex 13. Antiquit. cap. 23.
Per hæc tempora (inquit de Alexan-
dro loquens) iam & Syrorum, & Idu-
mæorum, & Phœnicum vrbes tenebãt
Iudæi: ad mare Stratonis Turrim, Apol
loniam, Ioppem, Iamniam, Azotũ, Ga-
zam, Anthedonem, Raphiam, Rinoco-
luram: in mediterraneis per Idumæam
regionem, Adora, & Mariſſam, totamq;
Samariam, & montes Charmelum, ac
Itabyrium: ad hęc Scytopolim, Gada-
ra, Gaulanitidem, Seleuciam, Gabala,
& Moabiticas vrbes Heſebonem, Meda
bam, Lebam, Oronas, Telithonem, Za-
C ram, Aulonem, Cilicum, Pellam. Et Io-
ſephus Gorionis lib. 4 cap. 12. de eodẽ
tempore ſcribit, In diebus illis fuerunt
Iudæi potentes per omnem terram Sy
riæ, dominiumque habuerunt in regio
palatio terræ Edom, & in vniuerſa ter-
ra Moab, atque Hammon, & in omni
terra Arabiæ vſque ad petram deſerti.
Deinde enumerat vrbes maritimas, &
reliquas, vt & Ioſephus. Denique Hero
de regnante vniuerſa hæc in poteſtate
Iudæorum fuere: Auguſtus enim eius fi
lijs totam patris ditionem diuiſit, dimi-
dium Archelao dedit, hoc eſt Iudæam,
D Idumæã Samariam, dimidiũ Herodi An
tipę, ac Philippo adiudicauit, Antipæ qui
dem Galilæam, & regionem trans
Iordanem, Philippo vero Batanæam,
Trachonitidem, & Auranitidem, vt au-
ctor eſt Ioſephus lib. 17. Antiquit. cap.
13. & lib. 2. de bello Iudaico. cap. 4. Vbi
ergo ſunt, qui negabant Iudæorum di
tionem poſt captiuitatem tam late
patuiſſe, & ad ſpirituales ſenſus con-
fugiebant? * Alterum ad Prophetæ 96
intelli-

intelligentiam videtur deſiderari, habi
taſſe in his regionibus Iudęos: at hoc
neceſſarium nõ eſt, tantũ enim eos poſ
ſediſſe, atque hæreditaſſe dicit, non ha-
bitaſſe. Sed hoc quoq;, vt nihil deſidere
tur, oſtendemus. Sophonias c. 2. manife
ſtiſſime vaticinatur terram Palæſtino-
rum inhabitandam eſſe a Iudæis reuer-
ſis ex captiuitate Babylonica. Ita enim
ait: Quia Gaza destructa erit, & Aſca-
lon in deſertum, Azotum in meridie
eijcient & Accaron eradicabitur. Væ
qui habitatis funiculum maris, gens
perditorum, verbum Domini ſuper vos
Chanaam terram Palæſtinorum, & di-
ſperdam te ita, vt non ſit inhabitator.
Et erit funiculus maris requies paſto-
rum, & caulæ pecorum, & erit funicu-
lus eius, qui remanſerit de domo Iuda,
ibi paſcentur in domibus Aſcalonis, ad
veſperam requieſcẽt; quia viſitabit eos
Dominus Deus eorum, & auertet cap-
tiuitatem eorum. Funiculum dicit futu
ram eius, qui remanſerit de Iuda, quia
eis ſorte diuidenda erat per funiculum,
vt olim fiebat. Quare in tam manifeſta
prophetia non erat, cur Hieronymus
quodam modo dubitaret, vt & in hac
noſtra fecit. Factum, inquit, nec ne ſit,
Deus viderit. Nam ſi ille Prophetæ ſen
ſus eſt, quem ipſe nobiſcum expreſſit,
non poteſt dubitari impletam fuiſſe
prophetiam: alterum vero neque ipſe
affert neque ſi afferat, verba patientur.
97 * Sed eſt animaduertendum Iudæos nõ
penitus eieciſſe veteres habitatores,
ſed inter eos habitaſſe, ſicut capta Ieru-
ſalem manſere Iebuſæi, & gentiles erãt
in Galilæa, & in aliis locis Iudæorum.
Ex quo ſoluitur illa obiectio. Samarita-
nos hoſtes Iudæorũ fuiſſe, vt ex Ioan.
4. intelligitur. nihil enim obſtat, in ea
regione, ſicut & in ceteris, & Iudæos vi
xiſſe, & Samaritanos hoſtes Iudęorum,
vt mox dicemus. Sed confirmemus id,
quod propoſitum eſt. 2. Machabæ. 12.
Ioppitæ vero tale quoddam flagitium
perpetrarunt: rogauerunt Iudæos,
cum quibus habitabant, aſcendere
ſcaphas, &c. Et poſtea: ſed cum co-
gnouiſſet & eos, qui erant Iamniæ, vel-
le pari modo facere habitãtibus ſecum
Iudæis, Iamnitis quoque nocte ſuper-
uenit. Et 1. Machab. 5. Et congregatæ
ſunt gentes, quæ ſunt in Galaad aduer-
ſus Iſraelitas, qui erant in finibus eorũ.
Et plenius poſtea: Et occurrerunt eis
(Iudæ Machabæo, & fratri Ionathæ)
Nabuthæi, & ſuſceperunt eos pacifice,
& narrauerunt eis omnia, quæ accide-
rant fratribus eorum Iudæis in Galaa-
ditide, & quia multi ex eis comprehenſi
ſunt in Baraſa, & Boſor: & in Ali-
mis, & in Caſphor, & Mageth, &
Carnaim. Hæ omnes ciuitates mu-
nitæ, & magnæ. Sed in ceteris ciuitati-
tibus Galaaditidis tenentur compre-
henſi, &c. * Ex quibus videmus etiam 98
ante tempora Machabæorum cepiſſe
hæc impleri. Ioſephus quoque Gorio-
nis lib. 3. cap. 17. ſcribit Iudæos ſimul
cum Macedonibus habitaſſe in vrbibus
maritimis à Gaza vſque ad Aconem,
quæ Ptolemais dicitur, Auctor Anti-
quitatis Iudaicæ Ioſeph. lib. 13. cap. 19.
hæc tradit: Et Hircani quidem res ge-
ſta ſic ſe habent. Accidit autem hoc tẽ-
pore, vt non Ieroſolymis ſolum, ſed &
apud Alexandriam, reliquamque Ægy
ptum, & Cyprum fortuna aſpiraret Iu-
dæorum ſucceſsibus. Quæ ideo retuli,
vt liqueat eo tempore per multas alias
nationes fuſos fuiſſe Iudæos, pręſertim
cum poſt non multos annos ſcriptum
ſit: Erant aute in Ieruſalem habitatores
Iudęi viri religioſi ex omni natione, quę
ſub cœlo eſt. De Samaria minus hoc
fortaſſe credibile videbitur, cũ nõ con
terentur Iudęi Samaritanis, ſed eos exe
crarentur, at & in hanc colonias deduxe
re Iudęi creſcente in dies eorũ multi-
tudine. Ioſephus. 13 Antiquit. cap. 17.
Mariſſam, docet eſſe vrbem Idumæo-
rum, & cap. 18. Hircanum obſediſſe
ait vrbem Samariam quod Mariſſenos
colonos Iudæorum, & ſocios iniu-
ria affeciſſent. Pręterea Ioann. 3. ſcri-
ptum eſt: Erat autem & Ioannes ba- Act. 2.
ptizãs in Ænon iuxta Salim, quia aquę
multę erant illic, & veniebant, & bapti
zabantur. Salim, ſiue Sale, (vtroque enim Salim.
modo dicitur) vrbs eſt Samarię iuxta Si
chem, de qua Gen 33. Tranſiuitq; in Salem
terram Sichimorũ, quę eſt in terra Cha
naã. Si autem Ioannes in Samaria ba-
ptizabat, non poteſt dubitari, quin mul

ti Iudæi fuerint in Samaria, qui venie-
bant ad baptiſmum, neque enim Ioan-
nes gentiles baptizabat, nam ſi id fe-
ciſſet, Iudæorum animos vehemen-
à ſe abalienaret. Ea re neque Dominus
apud Samaritanos morabatur, & apo-
Matth. 10 ſtolis præcepit: In ciuitates Samarita-
norum ne intraueritis. Deniq; cum Sa
maria de regno Herodis eſſet, & poſtea
Archelai, atque inter Iudæam, & Gali
læam, quæ à Iudæis incolebatur, inter-
ciperetur, quomodo in ea non habita-
rent Iudæi, qui per varias, externaſque
99 prouincias diſperſi erant.* Cum igitur
iam demonſtrauerimus regiones, quas
Propheta nominat, & poſſeſſas, & habi-
tatas fuiſſe à Iudæis, tertium, quod re-
ſtabat explicandum, difficile nō eſt, cur
his potius, quā illis data eſſet hæc por-
tio, aut illa nam ſemper quantum licet
in viciniora loca deducuntur coloniæ,
& ratio habetur eorum, quibus terra di
uiditur, vt quiſq; eam potius accipiat,
quæ proxima eſt, quam quæ remotior.
Etenim Idumæa, quæ Auſtrali terræ
promiſſionis parti, id eſt, Iudææ, adiun-
cta eſt, non erat Galilæis, attribuenda,
qui multum diſtant, ſed Iudæis, atque
illis maxime, qui ipſius Iudææ Auſtra-
lem partem incolunt. Ideirco ait: *Et hæ
reditabunt ij, qui ad Auſtrum ſunt, mon-
tem Eſau.* Terra Palæſtinorū, quæ quin
que nobiles vrbes habet, Gazam, Aſca-
lonem, Azotum, Accaron, Geth data
eſt Iudæis, qui campeſtrem regionē te-
nebant, eam videlicet, quæ circa Eleu-
theropolin eſt, vt quidam referente
Hieronymo, interpretantur, qui mihi
magis placet, quoniam hæc propior eſt
Palæſtinis, quam illa, in qua erat Lidda,
quæ poſtea dicta eſt Dioſpolis, & Em-
maus, quę Nicopolis nūcupata eſt. Sed
& hæc non admodum diſtat à Palæſti-
nis, & forte de vtraq; locutus eſt Pro-
pheta. Eiſdem data ſunt oppida quon-
dam tribus Ephraim; & reliqua Sama-
ria, quæ illis ab Oriente vicina ſunt.
Tribui Beniamin, quæ protendebatur
vſque ad Iordanem. Vt videmus Ioſue
18. data eſt terra Galaad vltra Iordanē.
*Hanc regionum diuiſionē docet nos
100 Habdias, quemadmodum & ex Sopho-
niæ cap. 2. didicimus, terram Palæſtino

A rum funiculo dimenſam fuiſſe Iudæis,
quod ex alio ſcripturę loco non diſci-
mus, ſolet enim ſcriptura hiſtoriæ ali-
bi narratę aliquid alijs in locis addere,
vt adnotauimus Hoſeæ 10 cap. nu. 53.
Multa etiam vaticinantur prophetæ,
quæ non dubitamus impleri debuiſſe,
etiam ſi quo tempore, aut quomodo im
pleta ſint ſcriptura non narrat. Hag-
gæus, Zacharias, Malachias multa ab e-
xitu ex Babylone, vſq; ad Chriſti aduen
tum futura prædicunt, quorum ſcriptu
ra non meminit, quoniam libri Heſdrę
& Machabęorum, qui toto hoc tempo
re conſcripti ſunt, paucorum annorū
B hiſtoriam continent, cum quingenti, &
eo amplius ab his prophetis ad Chri-
ſtum vſque numerentur.

*Et tranſmigratio exercitus huius filio-
rum Iſrael.* Cetera iam ſunt explanata
tantum explicari oportet quę nam ſit
hęc tranſmigratio exercitus filiorum
Iſrael: Mihi Hieronymi, & Cyrilli pro-
batur interpretatio, tranſmigrationem
dici eos, qui iuxta Heſdræ, & Nehemiæ
volumen, de Babylone reuerſi ſunt in
Iudæam. Senſus ergo eſt, Tranſmigra-
tio illa, ſiue illi captiui, quos videbitis
à Idumęi transferri Babylonem, & ip
C ſe idem exercitus filiorum Iſrael, qui ca
ptus ducetur in exilium, non ſolum in
patriā ſuam reuertetur, & quæ dixi, ca- 101
piet,* ſed plura etiā poſſidebit quā an-
te poſſederat. Poſſidebit totā illam orā
maritimā, quæ olim fuerat Chananæo-
rum, vſque ad Sareptam, quod illi ante
captiuitatē non contigerat, vt poſſide-
ret Tyrū, & Sareptam, vt ex verbis Do
mini Luc. 4. aperte cognoſcimus. Ne-
mo propheta acceptus eſt in patria ſua.
In veritate dico vobis, multæ viduæ
erāt in diebus Eliæ in Iſrael. & ad nullā
D illarum miſſus eſt Elias, niſi in Sarepta
Sidoniæ ad mulierem viduā. Non ergo
pertinebat ad Iſrael, ne Tyrus quidē,
quæ propior erat filijs Iſrael: Scimus
enim ex 3. Reg. 5. regem ſuum habuiſſe,
eumq; ethnicum, atque amicum Daui-
dis, & Salomonis, & ſæpe reges Tyri in
ſcriptura memorātur, tā in hiſtoricis,
quam in propheticis libris alieni à ge-
nere Iudæorum. Chananęos autē poſ-
ſediſſe olim totā illam oram maritimā,
quę

quæ à Græcis poſtea Phœnice dicta eſt, in qua ſunt Tyrus, & Sidon, ſpeculatores à Moſe miſſi docent. Num. 13. Chananæus, inquiunt, moratur iuxta mare, & circa fluenta Iordanis, & Ioſue 5. ſcriptum eſt: Poſtquam ergo audierũt omnes reges Amorrhæorum, qui habitabant trans Iordanem ad Occidentalẽ plagam, & cuncti reges Chanaam, qui propinqua poſſidebãt magni maris loca, &c. Vbi etiam LXX. pro reges Chanaan, verterunt, reges Phœnices, vnde, & mulier, quæ Matthæi 15. Chananæa vocatur, Marci. 7. dicitur Syrophœniſ-
102 ſa. * Sed quæſtio difficilis occurrit, cur Propheta dixerit: *Vſque ad Sareptam*, cum verba Ioſephi. 13. Antiq. cap. 23. retulerimus: Iam & Syrorum, & Idumæorum, & Phœnicum vrbes tenebant Iudæi, &c. non ſolum vſque ad Sareptã ſed vltra etiam? Reſponderi poſſet non omnes Phœnicum vrbes tenuiſſe: nam neq; Syrorum omnes tenebant. Itaque Sidon ex hoc numero deduci poterit. Sed protinus diligens, ac memor lector obijciet Ariſtobulum filiũ Hircani expugnaſſe Tyrũ, & Sidonem, vt nu. 94. oſtendimus. Reſpondendum igitur videtur Sareptam vrbem eſſe Sidoniorũ, ſicut Eliæ dictum eſt. 3. Reg. 17. Vade in Sarepta Sidoniorum, & manebis ibi præcepi enim ibi mulieri viduæ, vt paſcat te, quare cum Sareptam nominat, ſatis indicat poſſeſſuros fuiſſe Iudæos terram Sidoniorũ, vt Cyrillus ait: quod fieri non poterat, niſi ipſa Sidone expugnata. Sed Sareptæ potius meminit, quia nobilis erat hoſpitio, & miraculo Eliæ, & in ea etiam vſque ad Hieronymi tempora manſit turricula Eliæ, vt idem ſcripſit in Epitaphio ſanctæ Paulæ, ac ſi diceret. In qua vrbe vir ſanctiſſimus exul peregrinatus eſt, & inops ante captiuitatem, cum res Iudæorum florebãt, Iudæi omnes poſt captiuitatẽ, qua omnino interituri videbantur, libere verſari poterunt, & domicilia, ſi velint, collocare. Fieri etiam potuit, vt Iudæi habitare Sidone, aut vltra Sareptã tranſire noluerint, ſiue odio gentis, ſiue quauis alia cauſa. Sed de hoc nihil certi habeo ex hiſtoria.

103 *Et tranſmigratio Ieruſalem, quæ in Boſphoro eſt, poſſidebit ciuitates Auſtri.* Magna quæſtio eſt, & à nemine ſatis explicata, quæ ſit hæc tranſmigratio, & vbi fuerit, quæ ſint vrbes Auſtri, quas poſſeſſura erat; Vbi nos habemus, In Boſphoro, in Hebræo eſt בספרד Biſpharad, communiſque conſenſio Hebræorum eſt, Sepharad eſſe Hiſpaniam, ſicut & Sareptam eſſe Galliam, quos Lyranus, Vatablus, Clarius, & omnes fere recentiores intrepide ſequuntur. Quæ-rerẽ ex Hebræis vnde hoc cõfirmarẽt, niſi ſcirẽ eos noua, & mirãda dicere ſolere, quæ neq; ipſi cõfirmẽt, neq; cõfirmari poſſint. Quis igitur eis credat Sareptam eſſe Galliam, cum doceant libri Regum, & Euangelium, & poſtea Ioſephus, vrbem eſſe Sidoniorum? Dicat quiſpiam ideo Sareptam Sidoniorum dici, vt intelligamus aliam eſſe Sareptã quæ Sidoniorum non ſit. Certe Hieronymus in Locis Hebraicis vnius ſolum Sareptæ meminit, & Ioſephus Gorionis filius lib. 5. c. 42.* Gallos, non Sareptanos appellat Hebraica ſua lingua, ſed Gallos, & Francos. Quod ſi Sidoniorum appellaretur, quo ſecerneretur ab altera, ea eſſet profecto in eadẽ prouincia, aut valde coniuncta vrbs, in qua errandi eſſet occaſio, ideo enim cognomina vrbibus adduntur. At vbi remotiſſimæ ſunt, nulla eſt erroris occaſio, præſertim ſi altera prouincia ſit, altera vero vrbs. Niſi forte Elias cum iubebatur ire in Sareptam Sidoniorum exiſtimaturus erat, ſi non addebatur, Sidoniorũ in Galliam mitti ſe? Nihil opinor addet Italus, cum Placentiam nominat, quamuis, ſciat alteram eſſe, in Hiſpania Placentiam, neque Gallus Valentiæ ſuæ quidquam addet, quod nos etiam habeamus Valentiã, & ſunt tamen hæ prouinciæ coniunctæ. Quis eum ferret, qui diceret apud nos, Eo Aſcalonẽ Caſtellæ, vt ſecerneret ab Aſcalone terræ Palæſtinorũ. Nemo ita loquitur, niſi qui inepte loquax eſſe vellet. In Sepharad vnum habent argumentũ, quod Chaldæus vertit, In Hiſpania, & omnes Hebræi nomen aliud nullum norint, quo eam nuncupent: Addam ego alterum, & quidem fortius, ne defugere nos velle putent. Ioſephus Gorionis filius,

Sarepta an ſit Gallia?

1. Reg. 17. Luc. 4.

104

Sepharad an ſit Hiſpania.

A filius, quem paulo ante contra eos te-
ſtem citaui, ſemper Hiſpaniam vocat
ספרד Sepharad, vt lib. 3. ſuarū hiſtoria-
rum, cap. 15. Tranſiens Annibal ſtrictū
mare, quod eſt inter Africam, & Hiſpa
niam, & veniens in Hiſpaniam, &c. Et
lib. 5 cap. 46. Tranſtulit autem Tibe-
rius Cæſar rex Romanorum Herodem
in Hiſpaniam, vbi etiam mortuus eſt.
At hunc Ioſephū Genebrardus in ſua
Chronologia, & multi alij æqualem Io
ſephi eſſe volunt Nathathiæ filij, qui li-
bros Antiquitatis Iudaicæ ſcripſit, &
B ipſe lib. 5 cap 25. affirmare plane vide-
tur ſe templum vidiſſe, antequam euer
105 teretur à Romanis. * Ego ita ſentio, aut
nunquam Hiſpaniam dictam eſſe Sepha
rad, ſed nouorum Iudæorū errore hoc
illi nomen inditum, aut certe, ſi cōpro-
bari recte poſſit, ita dici, nequaquam in
Habdia eam hoc nomine indicari. Pri-
mum, quoniam ex veteribus nemo ita
vertit, ſed omnes nomen ipſum Sepha-
rad, ita vt erat in Hebræo, in ſua tranſ-
latione reliquerunt, vt Aquila, Symma
chus Theodotion referente Hierony-
mo. Apud Lxx. legerunt Hieronymus,
C & Cyrillus, & Theodoretus, Ephrata,
Sed alij codices habent Apharath, ex
quo non videtur dubium eos quoque
poſuiſſe Sepharad, ſed librariorum in-
curia mendum irrepſiſſe. Quis enim,
credat cum in Hebræo eſſet Sepharad,
eos ſcripturos fuiſſe Ephrata, aut Apha
rath? Cum autem temporibus illis no-
tiſſima eſſet Hiſpania, & vbique celebra
retur, cur non vnus, aut alter, ſed om-
nes Sepharad dicere mallent, quam Hi
ſpaniam? Si vulgatum erat hoc nomen
apud Hebræos, cur illud doctiſſimi He
bræorum ignorabant? Quid? Hierony-
mus omnium Hebræorum arcanorum
D conſcius, in Iudæa ætatem agens, & ad
Hiſpanos aliquando ſcribens, Hiſpa-
noſque in ſanctam Bethlehem religio-
nis cauſa venientes excipiens, & allo-
quens, numquam ſcire potuit quomo-
do Hebraice appellaretur Hiſpania
Aut, ſi ipſe ignorabat; Hebræus, à quo
ſe eruditum eſſe dicit, etiam ignorabat,
106 quod tritum erat apud Hebræos? *Nos,
inquit, ab Hebræo, qui nos in ſcripturis
erudiuit, didicimus Boſphorum ſic vo-

A cari. Iſta, inquit, eſt regio, ad quam Ha
drianus captiuos tranſtulit. Non arbi-
tror Hieronymum omnium Hebræo-
rum indoctiſſimum præceptorem ele-
giſſe: certe ipſe illi credidit, & pro, *In Se
pharad*, poſuit, *In Boſphoro*. quam transla
tionem vellicant noui Hebræi, ſed nū-
quam correxit, aut mutauit Eccleſia.
Aut igitur Hiſpania non eſt dicta Sepha
rad, aut de Hiſpania locutus Habdias
non eſt. Omitto Ioannem Forſterum,
qui in lexico ſuo, cum interpretatū
quoſdam dicat צרפת Sarephath Gal-
B liam, & Sepharad Hiſpaniam, falſo id
fieri docet, & ſine vlla ratione, inſigni-
que inſcitiæ, & oſcitantiæ patefactio-
ne, ita enim loquitur, & ſe omnino aſ-
ſentiri dicit, præceptori Hieronymi
Hebræo, & auctori vulgatæ editionis,
qui vt in textu eſt ſcriptum בספרד,
Boſphorum tranſtulerunt. Tecto Sy-
riacam editionem in cap. 15. in epiſto-
la ad Rom, pro Hiſpania nunquam di-
xiſſe Sepharad, ſed אספניא Hiſpania.
Vnum ſcire volo. Quando vnquam ex
Ieruſalem captiui ducti ſunt in Hiſpa-
niam? Quando in Ieruſalem reuerſi
C ſunt? Cum capti ſunt, inquies à Nabu-
chodonoſor, ni iſti ſunt in Hiſpaniam,
idque ex Hebræorum commentarijs in
4 Regum. intelligitur. Egregios mihi
narras hiſtoriæ auctores: ego meliorem
dabo: lege vltimum cap 4. Regum, &
videbis præter paucos, qui relicti ſunt
in Ieruſalem, reliquos à Nabuzardan
translatos eſſe Babylonem: Reliquam
autem, inquit, populi partem, quæ re-
manſerat in ciuitate, & perfugas, qui
tranſfugerant ad regem Babylonis, &
reliquum vulgus tranſtulit Nabuzar-
dan princeps militiæ. Et 2. Paralipom.
vltimo: ſi quis euaſerat gladium, ductus
D in Babylonem ſeruiuit regi, & filijs
eius, donec imperaret rex Perſarum.
* Quod ſi Hebræos auctores prætetea 107
quærunt, in eorum Chronologia, quæ
dicitur Sederholam, cap 27. ſcriptum
eſt: Et excuſſit domum Domini, & æ-
des regias abducens in captiuitate eos,
qui euaſerant gladium, Babylonem.
Aiunt credibile eſſe tunc veniſſe Iu-
dæos in Hiſpaniam miſſos à Nabucho-
donoſor. Quorſum Chaldæus in Hiſpa

niam

niam mitteret captiuos? cur hos à reli-
quis ſeparauit, quos in Babyloniam du
cebat? Quorſum attinet incerta, & im-
probabilia pro certis affirmare? Alij
Hebræi aiunt exciſa Ieruſalem, Titum
multos Iudæos in Hiſpaniam miſiſſe cu
iuſdam præfecti Luſitaniæ prouinciæ
precibus. Auctor quoque Chronolo-
giæ paruæ Hebræorum ait: Venit Ve-
ſpaſianus, & ſolo æquauit templum, tra
duxit in captiuitatem Iſraelitas, fami-
lias multas domus Dauid, & Iuda in
Hiſpanias, quas vocamus Sepharad.
B Quis non videat nihil eſſe huic creden
dum, qui in re manifeſtiſſima labantur
Quis neſcit non Veſpaſianum euertiſ-
ſe templum, ſed Titum. Verũ, & ſi hoc
verum eſſet, nihil ad Habdiæ prophe-
tiam: quando enim ij reuertuntur Ieru
ſalem, vt poſſideant ciuitates Auſtri? id
eſt, Iudææ, vt poſtea dicemus? Aut ſi ci
uitates Auſtri ſunt ciuitates Africæ, vt
Burgenſis vult, quas olim obtinerunt
Hiſpani, & nunc obtinent: num eæ à fę
ce Iudæorum à Tito miſſa expugnatæ
ſunt, an à veteribus eius regionis in
colis? Si noui orbis ab Hiſpanis inuenti
vrbes intelligas, illæ Occidentales po
C tius ſunt, quam Auſtrales? Quod ſi Au-
ſtrales eſſent, cur earũ poſſeſſio, & ex-
pugnatio Iudæis à Tito miſsis tribua-
tur? Multi eorum, qui expugnauerunt,
filij ſuperſunt, quos vt conſulant, hor-
tor, ac moneo, an velint ex Iudæorum
gente oriundi videri, quos Titus miſit
108 in Hiſpaniam. * Ioſephus quidem te-
ſtis oculatus lib. 7. de bello Iudaico. c.
16. hæc de captiuis ſcribit: Latrones
quidem omnes, atque ſeditioſos occi-
dit iuuenes autem lectos, qui procero,
atque formoſo eſſent corpore, trium-
pho ſeruabat, ex reſidua multitudine
D ſeptem, & decem maiores annis, vin-
ctos mittit ad Aegyptum operibus de-
putandos. Plurimos autem per prouin-
cias Titus diſtribuit, in ſpectaculis fer-
ro, & beſtijs conſumendos. Qui vero
infra ſeptimum decimum annum æta-
ris agerent, venditi ſunt. Hæc Ioſeph.
Ex his, qui venditi ſunt, aliquis fortaſſe
dicat multos in Hiſpaniam fuiſſe tradu
ctos: Sed non præſto erant, vt arbitror,
Hiſpani mercatores, qui emerent; in vi

A ciniores prouincias tranſlati ſunt. Fie-
ri potuit, vt venerint etiam in Hiſpaniã
nonnulli: non inficior, ſed multa fieri
poſſunt, quæ non fiunt: Non eſt prudẽ-
tis factum affirmare quicquid fieri po-
tuit. Itaque vt veniſſe in Hiſpaniã Iu-
dæos, ſicut & in reliquas orbis terræ
regiones, certũ eſt, idq; vel vrbiũ nomi
na non pauca indicãt: ita veniſſe eos tẽ
pore Nabuchodonoſor, aut Titi, credẽ
dum non eſt dum meliores, & locuple-
tiores teſtes non habemus, quã quoſdã
Hebr. commentarios, quibus in anti-
B quitatis hiſtoria nulla fides habẽda eſt,
ſunt enim & fallaces, ac fabularũ ama-
tores, & veræ hiſtoriæ imperitiſſimi. At
que illos, qui huc appulerunt cur voca-
bimus tranſmigrationem Ieruſalẽ, quæ
in Boſphoro eſt? aut quomodo probare
poſſumus, eos in Iudæã rediſſe, & poſ-
ſediſſe vrbes Auſtri? Longiora hæc for-
te videbuntur, & ego ad alia properare
mallem, ſed euellẽda fuit ex hominum
animis inueterata Hebræorũ, & recen-
tiorũ ſcriptorũ opinio, Sepharad apud
Habdiã Hiſpaniã intelligi. Video quid
obijci poſſit: literas nominum proprio
C rum conſeruari ſolere in varijs linguis,
ſolas vocales mutari Hiſpaniam à Græ
cis σπέριδα vocatam eſſe, quo in nomi
ne literas omnes conſonantes nominis
Sepharad intuemur. Ego Hiſpaniam à
Græcis Heſperiã dictam eſſe exiſtimo,
quod Occidẽtis regio ſit, aut etiam He
ſperida, itaq. iam litera. H deeſt in Se-
pharad. Quod ſi Sperida quoq; appella
tam eſſe ex veteri aliquo auctore con-
ſtet, videant, qui hoc dicunt, deeſſe huic
nomini literam D. quæ non eſt de eius
ſubſtantia, ſed declinationis cauſa addi-
tur; non enim Sperida dicitur, ſed Spe-
ris: In Sepharad autem D. litera de no-
D minis ſubſtãtia eſt, quare totum hoc de
nomine Sepharad nouorum Hebræorũ
commentum videtur: latuit enim, vt
diximus veteres. Sed obijcitur nobis Io
nathã paraphraſis Chaldaicę in prophe
tas auctor antiquiſſimus, vt Galatinus, Galati-
& quidã volũt, qui Dñi ſeruatoris præ- nus lib. 1.
ceſſit aduentũ, & nos nobis obiecimus de area-
Ioſepũ Gorionis filium, qui Veſpaſiani, nis catho
& Titi tẽpore dicitur floruiſſe. Me qui- li. veritat.
dem horũ auctoritas parũ mouet, quo- c. 3.
niam

niam vtrumq; vixiſſe arbitror poſt Do-
mini aduentum, immo & poſt Hiero-
110 nymi ætatem. * Etenim neque Hiero
nymus, neque vllus illorum temporũ,
aut ſuperiorũ ſcriptor huius paraphra-
ſis meminit, quæ Hieronymum certe
diligentiſsimum antiquitatis indagato
rem, & ſemper fere inter Hebræos ver-
ſatum, omniaque illorum ſcripta, & ar-
cana ſcrutatum minime latere potuiſ-
ſet, ſæpe illa vſus eſſet, ſicut & cetero-
rum interpretum editionibus, ſæpe eã
contra Iudæos protuliſſet: non dedi-
gnaretur eam conſulere, & citare, qui
apocryphum Nazaræorum Euangeliũ
citat, & Hebræorum magiſtros conſu
lebat, ſed neque duo Ioſephi tanti ope-
ris in ſuis libris obliti eſſẽt. Adde quod
nihil certi de hoc paraphraſte tradunt
auctores. Galatinus quadraginta annis
præceſſiſſe dicit Domini natalem. Sed
ſine auctore dicit. Thalmudici aiunt eũ
vertiſſe prophetas in Chaldæam lin-
guam ex ore Haggæi, & Zachariæ, &
Malachiæ, ſine auctore quoque, vt ſo-
lent: alij aliter opinantur, quia illius ve
teres non meminerunt, vt dixi. Qui-
dam putant huius paraphraſin citari à
nonnullis veterum nomine Syri exem
plaris, quod falſum eſſe oſtendam in
cap. 1. Ionæ. n. 6. Idem dico de Ioſepho
Gorionis filio. Cur toties alterius Io-
ſephi meminit Hieron. & inter Eccleſię
Scriptores numerat, iſtum autem ne no
minat quidem vnquam? cui ex veteri-
bus notus fuit? Sed nihil coniecturis
opus eſt, vbi certa argumenta præſto
ſunt. De Annibale ſcribit lib 3. c. 15.
Veniens in Hiſpaniam humiliauit ſu-
perbiam gẽtis Gothorum & גותים Go-
thos, ita vt nos vocat, & lib. 5. cap. 42.
ait: Et poſt milites caterua Germano-
rum, & Gallorum, ipſi ſunt Franci. He-
br. הם פרנקים hem Francus. At Go-
thi non poſſederunt vnquam Hiſpa-
niam, neque Franci Galliam, niſi ætate
Hieron. aut paulo poſt, vt notiſſimum
111 eſt ex hiſtorijs. * Idem lib. 3. capit. 15.
Carthaginem vocat קרטגינה Cartage
na, quod nomen nouum, & Hiſpanicũ
eſt. Quare quod lib. 5. c. 25. de templo
agens ſcribit: Inter iſtas duodecim por-
tas vna fuit magna, per quam intraui-

Paraphraſis Caldaica poſt Hier. ætatem edita.

Ioſephus Gorionis recens auctor.

A mus cũ vxoribus, & liberis noſtris. In-
trauimus autem cum ſanctitate, & puri
tate in diebus illis, & ingreſſi deambu-
lauimus in pauimento atrij; & nonnul-
la huiuſmodi, quibus plane affirmare vi
detur vidiſſe ſe templum ſecundum, ita
intelligendum eſt, nos Iudæi intraba-
mus, & deãbulabamus, & lætabamur vi-
dẽtes: præteritum enim perfectum pro
imperfecto quo carent, vſurpant He-
bræi, ſicut ſtatim: Quin & Sacerdotes
non ingrediebantur Sanctum Sancto-
rum, præter ſummum ſacerdotem: pro
quo in Hebr. eſt, Non ingreſſi ſunt San
B ctum Sãctorum: ſed multo veriſimilius
eſt finxiſſe quod de ſe dicebat, & anti-
quitatem ſimulare voluiſſe. Nam hunc
Ioſephum nequaquam vidiſſe tẽplum
ſatis ex eo percipitur, quod ibi in exte-
riori eius ædificio in rebus apertis diſ-
ſentit ab altero Ioſepho, qui ſacerdos
erat, & quotidie in templum veniebat,
& accurate illud deſcripſit lib. 6. de bel-
lo Iud. cap. 6. Verum autem eſſe quod
dico, cito animaduertet, qui vtriuſque
verba inter ſe contulerit. Nec moueat
nos quod Ioſeph. libro 2. cap. 25. nar-
rat Ioſeph. Gorionis filium, & Ana-
num pontificem duces declaratos eſ-
C ſe cõtra Ceſtium multi enim patres,
& filij cognomines erant inter He-
bræos, ſicut Zacharias filius Barachiæ
quidam ætate Iſaiæ fuit Iſai. 8. Alter ve
ro fuit vnus è duodecim prophetis poſt
aliquot annos [illegible], vt multi volunt
ille (de quo ſeruator loquitur Matth.
23.) vſque ad ſanguinem Zachariæ fi-
lij Barachiæ. 112
Supereſt iam vt locum exponamus,
qui nunc etiam obſcuriſſimus eſt, quo-
niam præter eos, qui de Hiſpania Pro-
phetam loqui arbitrabantur, nemo aut
vbi Boſphorus eſſet, aut quæ nã eſſet,
D trãſmigratio, expoſuit, ut Hi. quidẽ, qui
ſuũ Hebræum ſecutus pro Sepharad ad
vertit Boſphorus. Sepharad (vt auctor
eſt Hiero.) Aſſyriorũ, id eſt, Chaldæo-
rum vocabulum eſt, idem apud eos va-
lens, quod apud Heb. גבול, id eſt, termi
nus, ſenſus ergo eſſet, ſi Hebræa tantum
ſpectaremus, huiuſmodi, quantum aſſe-
qui poſſum: Tranſmigratio Ieruſalem,
id eſt, captiui illi, qui e Ieruſalem migra
runt

runt in Babyloniam, & ſunt in Sepha-
rad, id eſt, in extremis, & remotiſsimis
Chaldæorum finibus, redibit in Iudæã,
& tenebit vrbes ſuas, quas ante poſſe-
derat. Neque enim Iudçæ vrbes ab alle
nigenis occupabuntur, vt terra decem
tribuum. Atque has vrbes vocari ciui-
tates Auſtri, quoniam Iudæa ad Auſtra
lem plagam erat terræ promiſſionis,
ſcriptura ipſa docet, Ierem. 13. ciuita-
tes Auſtri clauſæ ſunt, & non eſt, qui
apetiat: translata eſt omnis Iuda tranſ-
migratione perfecta. Terminum autẽ,
id eſt, גבול, pro extremis finibus pau-
lo ante poſuit idem Propheta, vbi ait:
Vſque ad terminum emiſerunt te om-
nes viri fœderis tui. Hoc autem eſt ac
ſi diceret: Quantumuis remoti ſint ab
Ieruſalem, qui ex ea captiui ducti ſunt
à Chaldæis, & in extremis Babyloniæ
finibus repoſiti, redibunt tamen ad vr-
bes ſuas cum Zorobabel, & Ieſu filio
113 Ioſedec, & cum Nehemia.* Vrbs autem
Babyloniæ remotiſſima dicitur Sepha-
rad, vel quod proprie ita appellaretur,
quod eſſet in termino, & in extremita-
te eius regionis: ſicut oppidum Callai-
corum Finis terrę dicitur, quod ad orã
Oceani poſitum vere finis terræ ſit:
vel communi nomine dicitur Sepha-
rad, id eſt, terminus, vel extremitas, ac
ſi diceret Propheta: Tranſmigratio Ie
ruſalem, quæ eſt in extremis, ac remo-
tiſſimis Babyloniæ partibus. Hæc val
de quidem probabiliter dicuntur, ſi no-
men Hebræum intueamur, & valde ad
Hieronymi ſenſum accommodate: qui
docet moris eſſe prophetis, quando cõ
tra alias nationes loquuntur, multis
earum vocabulis vti. Quia ergo lingua,
inquit, Aſſyriorum terminus dicitur Se
pharad, hunc ſenſum eſſe conijcio: Trãſ
migratio Ieruſalem, quæ in cunctis ter
minis, regionibuſque diuiſa eſt, vrbes
Auſtri, id eſt, tribus ſuæ, recipiet, &c.
Sed habenda eſt ratio noſtræ translatio
nis. Quare ſi probari poterit vrbem ali
quam Babyloniæ remotam dictam fuiſ
ſe Boſphorum nihil erit vltra, quod de-
ſideremus. Nec eſt id improbabile quã-
doquidem Stephanus in libro de vrbi-
bus: vrbem Indiæ docet eſſe Boſphorũ,
& altera eſt eiuſdem nominis vrbs pro-
A pe Cimmeriũ ſinum. Verum ſenſus pla
niſsimus, & germaniſsimus eſt, quem
Hebr. indicauit Hieronymo, Sepharad
eſſe Boſphorum. Eſt autem Boſphorus,
ſeu Boſporus, anguſtum mare à bubus
meabili tranſitu ita dictũ vt auctor eſt
Plinius lib. 6. cap. 1. Duoque ab auctori
bus nominantur, alter Thracius dici-
tur, qui hodie Fretũ, ſiue, vt ita loquar
ſtrictum Conſtantinopolitanum voca-
tur: alter prope Mæotidem paludem,
qui Cimmerius dicitur, nec longe al-
ter diſtat ab altero. De priori, qui vici-
nior erat, nunc loquitur, in quem pars
B Iudæorum relegata fuerat, & inde dicit
in vrbes ſuas eſſe reſtituendam. Hoc Iu
dæorum traditio docebat, qui nõ igno-
rabant, quibus in terris maiores ſui exu
laſſent. Quod intelligitur ex Hieron. in 38
Zach. cap. 10. in illa verba. Et tranſibit
in maris freto, vbi hæc ſcripta reliquit:
Narrant Iudæi captiuum populum Iu-
dæorum non ſolum in Medos, & Per-
ſas, ſed in Boſporum quoque, & ſeptẽ-
trionalem plagam ab Aſſyrijs, atque
Chaldæis eſſe translatum, poſtea eos
ex parte reuocatos, Dei eos ad ſe con-
uertente clementia, & hoc eſſe, quod
C nunc dicitur: Tranſibunt in mari angu
ſto Propontidis anguſtias, quæ Chalce
donem, & quondam Byzantium breuĩ
freto diuidunt, &c. Indicat hoc etiam
Boſphorus vrbs prope Cimmerium ſi-
num. Boſphorum autem vocabant Se-
pharad quod eſſet remotiſſima regio.
Atque ita omnia conueniunt, & locus
obſcuriſsimus explicatur translatione
noſtra vulgata incolumi. * Mihi enim 114
pro magno argumẽto eſt (quod exiguũ
fortaſſe, atque infirmũ ijs videbitur, qui
Eccleſiã minime curare, aut curaſſe pu
tant pura ne eſſet ſatis, qua vteretur trãſ
latio) nunquã per tot ſæcula ab Hier.
D temporibus ab ea hoc nomen mutatũ
eſſe, ſed ſemper legiſſe, In Boſphoro,
quod profectò nõ tuliſſet, ſi male inter
pretatum eſſe agnoſceret. Et quamuis
Hier. in interpretatione Sepharad va-
rie ſenſerit, nihilq; omnino affirmaue-
rit, tamẽ translationẽ ſuam mutare no
luit, & Eccleſia eam retinuit. Ex quo
videmus (quod in Hoſee. cap. 11. n. 30.
& in cap. 12. nu. 4. dixi) maiori, ac ple-
niori

niori luce illuſtratum eum eſſe cum ſa-
cram ſcripturam tranſtulit, quam cum
115 commentarijs explicauit.
Et *aſcendent ſaluatores in montem Sion.*
Quoniam dixerat: Et in monte Sion
erit ſaluatio. Nequis putaret breui tem
pore duraturam eiuſmodi ſaluationem
nunc addit. Et aſcendent ſaluatores in
montem Sion, id eſt, ſemper Deus mit-
tet duces, qui populum liberēt, ſi quan
do peccatis ſuis ab hoſtibus fuerit affli-
ctus, & reprimant, atque infringant Idu
mæorum audaciam, & feritatem: hoc
enim eſt quod ait: *Iudicare montē Eſau.*
Iudicare enim eſt imperantis, ac coer-
centis ſubditorum arrogantiam, & iniu
riam, & illi iudicantur, qui ſubiecti ſer-
uiunt. More autem ſcripturæ dixit, ſal
uatores: nam cum populus olim graui-
Saluator. ter ab hoſtibus premebatur, & mittebat
illi Deus iudicem, aut ducem, à quo li-
beraretur, dicebatur mittere ſaluatorē,
Iud. 3. Et clamauerunt ad Dominum,
qui ſuſcitauit eis ſaluatorem, & libera-
uit eos Iſai 9. Clamabunt enim ad Do
minum à facie tribulantis, & mittet eis
ſaluatorem, & propugnatorem, qui li-
beret eos. Nehemiæ. 9. Et ſecundum
miſerationes tuas multas dediſti eis ſal
uatores, qui ſaluarent eos de manu ho-
116 ſtium ſuorum. * Quod per Habdiam
nunc Dominus pollicetur, præſtitit,
cum dedit illis Zorobabelem, & Ieſum
ſacerdotem, & Nahemiam, & plenius
cum dedit Iudam Machabæum eius fra
tres, tum Hircanum, Alexandrum, Ari
ſtobulum, qui Idumæos fregerunt, vt
paulo ante dictum à nobis eſt. Pro Sal
uatores Lxx. & Aquila, & Theodorion,
verterunt. ἀνασωζόμενοι, id eſt, reſerua
ri, aut reſaluari, vt legit Auguſtin. 18.
de ciuitate. cap. 31. ſiue, σεσωσμένοι, id
eſt, ſeruati, ſed plane vertendum eſt, Sal
uatores, vt Symma. & Hier. & Chal-
dæus. Hebr. מושיעים, id eſt, facientes
ſaluos. Atque hoc idem participium
eſt in Heb. in locis citatis, in quorum
primo Lxx. verterunt σωτῆρα, id eſt, ſer
uatorem, in altero: Mittet eis homi-
nem, qui ſeruabit eos: In tertio, σωτῆ-
ρας, id eſt, ſeruatores. Dicit autem, *Aſcē
det*, id eſt, Venient, quia qui veniebant
in Ieruſalem in monte magno colloca

A tam, aſcendere dicebantur aut, *Aſcen-
det*, id eſt, ſuſcitabūtur à Deo ſaluatores.
Et erit Domino regnum. Regnabit Deus
in hoc populo, & coletur vt in populo
à ſe electo, & liberato.

ALLEGORIA. 117

Quæ hactenus expoſuimus ab illis
verbis: Et in monte Sion erit ſaluatio,
plenius in Eccleſia per apoſtolorū præ
dicationem impleta ſunt; quod obſcu-
rum erat, antequam fieret, ſed factum,
quis non fidelis agnoſcat? vt ait Augu
ſtinus. 18. de Ciuit. c. 31. *In monte Sion,*
id eſt, in Eccleſia Catholica, *erit ſalua-
B tio*, quia extra illam ſalus non eſt, ſed vt
omnes, qui non erant in arca Noe,
(quę figura fuit expreſſiſsima Eccle-
ſię,) diluuio inundante perierunt, ita
qui non ſunt in Eccleſia, diluuio altero
non aquæ, ſed ignis, peribunt. In hac ha
bitat ſanctus, id eſt, Ieſus Chriſtus Do-
minus noſter, Sanctus Sanctorum, & to
tius auctor ſanctitatis. In hac eſt verum
templum, & Deo acceptiſsimum, in
quo Deo, & patri ſalutaris hoſtia immo
latur corporis, & ſanguinis filij ſui. Et
domus Iacob, de qua dictum eſt ab an- Luc. 1.
gelo: Et regnabit in domo Iacob in
C æternum, domus populi ſupplantato-
ris, qui ſupplantauit maiorem fratrem,
id eſt, populum Iudæorum, & pręripuit
ei benedictionem, poſsidebit eos, qui ſe
poſſederant: quoniam de Sion exibit
lex, & verbum Domini de Ieruſalem, &
apoſtoli, atque eorum diſcipuli prædi-
cabunt Euangelium, eique inimicos, &
perſecutores ſubijcient, & tyrannos. *Et
erunt ignis, & flamma domus Iacob*, id
eſt, qui ex gentibus ſe illis adiungent,
qui recte per filios Ioſeph ſignificantur
in Ægypto natos, atque ex matre Ae-
gyptia, Geneſ. 41. Sed poſtea à Iacob
D adoptatos, & inter eius filios, æque at-
que alios, connumeratos Geneſ. 48.
Accedit quod in nomine Ioſeph aug-
mentum intelligitur, dixit enim in eius
ortu mater: Addat mihi Dominus fi-
lium alterum, Geneſ. 30. quare recte in
eo ſignificatur populus additus, id
eſt, populus gentilium. * Flamma, 118
& ignis dicuntur, quoniam tanta ver-
borum, & ſignorum virtute docue-
runt, vt nulla eis cordis durities, nul-

la infidelitas reſiſtere valuerit. Idu-
mæos enim dicimus nunc Iudæos, vt
ex Hieronymo diximus. nu. 16. & gen-
tiles, vt ait Auguſtinus 18. de Ciuitate
cap 21. denique eos, qui maxime Euan
gelio aduerſabantur, ſiue ex Iudæis, ſi-
ue ex gentibus. *Et non erunt reliquiæ
domus Eſau*, quoniam in omnem terrã
exiuit ſonus eorum, & ſciſſæ ſunt in de
ſerto aquæ doctrinarum, & torrentes
in ſolitudine, & vidit omnis caro ſaluta
re Dei noſtri, & conſumpta eſt infideli-
tas, ceſſauitque Idololatria *Et hæredi-
tabunt ij, qui ad Auſtrum ſunt montem
Eſau*, quia fideles, qui primo in Iudæa
B pauci erant, & anguſtis finibus claude-
bantur, in omnes mundi partes ſe effu-
derunt, vrbes, & prouincias partiri, &
vnuſquiſque à proximis ſibi incipiens.
Ita factum videmus initio prædicatio-
nis Euangelij Actor 8 Et omnes diſper
ſi ſunt per regiones Iudææ, & Samariæ,
præter apoſtolos. Et mox: Igitur qui di
ſperſi erant, pertranſibant Euangelizã-
tes verbum Dei. Ibidem legimus apo-
ſtolos veniſſe in Samariam, & Philippũ
translatum eſſe in Palæſtinam, id eſt, in
Azotum. Et cap. 10. Petrus erat in Iop
C pe, & venit Cæſaream ad Corneliũ cen
turionem. Et capite vndecimo, qui di-
ſperſi erant, venerunt vſque ad Phœni
cen, in qua erat Sarepta, & Cyprum &
119 Antiochiam. * *Et Beniamin poſſidebit
Galaad*, quia præter id, quod expoſui-
mus, apoſtolus Paulus initio prædica-
uit in Arabia, quę eſt Galaad, vt ex Hie
ronimo diximus. Ipſe enim ait Galat.
1. Cum autem placuit ei, qui me ſegre-
gauit ex vtero matris meæ, & vocauit
per gratiam ſuam, vt reuelaret filium
ſuum, in me, vt Euangelizarẽ illum in
D gentibus: continuo non acquieui car-
ni, & ſanguini, neque veni Ieroſolymã
ad anteceſſores meos apoſtolos; ſed
abij in Arabiam, & iterũ reuerſus ſum
Damaſcum. Denique primi prædicato
res veri filij Iſrael, qui olim captiui fue-
Ioan. 17. rant in Babylonia, (ſicut ait Dominus,
Manifeſtaui nomen tuum hominibus,
quos dediſti mihi de mundo) omnes
regiones Chananæorum, id eſt, genti-
lium, poſſederunt. vſque ad Sareptam,
ſiue Sidonem, quæ erat terminus Cha-

A nanæorum, id eſt, vſque ad extremos
fines gentium. Et ſicut olim filij Iſrael
expulerunt Chananæos, & in eorum
regionem ſucceſſerunt: ita filij Dei, &
veri Chriſti diſcipuli pulſa infidelitate,
omnia quæ illa occupabat, tenuere. * *Et* 120
*tranſmigratio Ieruſalem, quæ in Boſphoro
eſt*, id eſt, Iudæi, qui per incredulitatem
ex Ieruſalem, hoc eſt ex Eccleſia, exie-
runt, & nunc captiui tenentur in Bo-
ſphoro, id eſt, in remotiſſimis finibus gẽ
tium, & maxima cæcitate mentis, abſq;
obſtinatione, tandem redibunt aliquan
do in fine ſæculi: *Et poſſidebunt ciuita-
B tes Auſtri*, id eſt, redibunt ad vrbes ſuas
ad hæreditatem, & locum patrum ſuo-
rum, ad veram Dei cognitionem, voca
ti per fidem Chriſti ſicut ſcriptum eſt:
Dirige cor tuum in viam rectã, (in qua Iere. 31.
ambulaſti, cum prophetis credebas, &
patrum tuorum fidem imitabaris) re-
uertere virgo Iſrael, reuertere ad ciui-
tates tuas iſtas; vſque quo delicijs diſſol
ueris filia vaga? Quia creauit Dominus
nouum ſuper terram: fœmina circum-
dabit virum, *Et aſcendent ſaluatores in
montem Sion iudicare montem Eſau*, id
eſt ſemper Deus vſque ad finem ſæculi
C mittet in Eccleſiam ſuam Epiſcopos &
doctores, & duces veræ fidei, & religio-
nis, ne illa ab infidelibus lædatur, & aut
terrore tyrãnorum, aut fallacibus hære
ticorum diſputationibus à recta fidei, &
morum regula recedat. Hi iudicabunt
montem Eſau, id eſt, redarguent, atq;
ſubijcient infideles, *& ita erit Domino
regnum*, iuxta illud. Et regnabit in do- Luc. 1.
mo Iacob in æternum: donec in fine
mundi filius tradat regnum Deo, & pa-
tri, vt perpetuo in illis regnet, quos ip-
ſe pretioſo ſuo ſanguine redemit.

D
TROPOLOGIA.

Iuxta Tropologiam, *In nomine Sion* 121
erit ſaluatio, & erit ſanctus, quia Idumæi
nullo modo effugient Gehennæ ſup-
plicia, niſi reliquerint montem Eſau, &
tranſierint ad montem Sion. Tam iuſti, Et iuſti, &
quàm peccatores in monte habitant, peccato-
ſicut tam Iudæa, quàm Idumæa mon- res in mõ
tes habuit. Idumæi, & peccatores habi- te habi-
tant in monte, quia ſemper excelſa ap- tant.
petunt,

petunt,& magni videri volunt,&ſuper-
bia in altum tendunt,quantum poſſunt,
ſed hic mons eſt mons Heſau, de quo
in hoc propheta dictum eſt:ſi exaltatus
fueris vt aquila, & ſi inter ſidera poſue-
ris nidum tuum, inde extraham te, di-
cit Dominus. In hoc monte, non eſt
ſaluatio,quia,qui eum conſcendunt, in
de in magnas,& ſempiternas calamita-
tes deturbantur. Illi,qui primus,in hũc
Iſa.14. montem conſcendit,& dicebat: In cœ-
lum conſcendam,ſuper aſtra Dei exal-
tabo ſolium meum,ſcimus dictum eſſe:
Verum tamen ad infernum detraheris
in profundum laci. Immo & dum aſcẽ-
dunt, nihil minus cogitantes deſcen-
dunt,ſicut ait Dauid: Deiecisti eos,dum
Pſal.72. alleuarentur. Iuſti habitant in monte,
quia leuant ſe ſuper ſe, tollunt ſeſe ſu-
pra terrena omnia, & diuitijs,volupta-
tibus,honoribus ſuperiores ſunt. In hoc
monte eſt ſaluatio, & euaſio ab infeſta-
tione dæmonum, & à contagio vitio-
ſorum: nõ eſt enim mons Eſau,ſed mõs
Sion,ideſt,ſpeculæ, è quo cœleſtia ſpe-
culantur, & illorum amore capiuntur:
& quo plus cæleſtia cognoſcũt,eo ma-
122 gis terrena faſtidiunt.* In hoc monte,
atque in hac vita inuenitur ſanctus ſan-
ctorum, & animæ vera eius templa ef-
ficiuntur. Tunc domus Iacob,ideſt,po-
pulus iuſtorum,ſupplantans,& benedi-
ctionem maiori, atque ſuperbo fratri
ſurripiens,ideſt, Eſau, & eius imitato-
ribus, poſſidet eos, qui ſe poſſederant,
ideſt,affectus ſuos, & vitia,quibus olim
ſeruierat, vincit: quo iucundiſſimũ eſt:
Tanta vero vis eſt, & tanta virtus, quã
ab Spiritu ſancto accipiunt, qui docet
manus eorum ad prœlium, & digitos
eorum ad bellum,vt celerius quàm cre-
dere, aut ſperare potuiſſent, more flã-
mæ, & ignis inimicos diſperdant,&
conſument ſuos,ita vt non maneant *re-
liquiæ domus Eſau*.Non quo penitus cõ-
cupiſcentiæ motus euellantur, ſed de-
bilitantur, & infirmantur,& ita manẽt,
vt ſi victores obliuiſci Dei,atque ſui no
lint,nunquam iterum vires ad vincen-
dum, & ad genus ſuum propagandum
Idumæi huiuſmodi habeant.Domũ Ia-
cob vocat iuſtos, & domũ Ioſeph eos,
qui Ægyptij prius erant, & iuſtis aſſo-

A ciati ſunt, & cum illis in vnum populũ
coaluerunt. Domus autem Eſau & ma
li ipſi dicũtur,vt hactenus expoſuimus,
& vitia,atque affectus, quibus qui erant
filij Abraham,id eſt, fideles degenerãt,
& filij Eſau efficiuntur,quem Deus odio 123
habuit. * *Et ij qui ad auſtrum ſunt*,id eſt,
iuſti, qui non in tenebris, & in frigore
Aquilonis verſantur,ſed in regione lu-
cis, & calore Spiritus ſancti,*hæreditabũt
montem Eſau*,id eſt,in bona Idumæorũ,
hoc eſt in carnalium hominum, & vo- Matth.22
luptatibus deditorum ſuccedent: aufe-
retur enim illis regnum Dei, id eſt,do-
na Spiritus ſancti,& intima Dei cogni-
B tio, & reliqua, per quæ Deus regnat in
anima, & dabitur genti facienti fructus
eius, ad Auſtrum habitanti, & ſemper
Aquilonis frigora fugienti, ſicut ſcrip-
tum eſt: Tene quod habes,vt nemo ac-
cipiat coronam tuam.Nam quod Deus
ijs, quos abijcit, dare ſolebat, eis dat, Apoc.3: Humiles
quos loco illorum elegit, vt gentibus capiunt
nunc donat,quę olim dabat Iudæis. *Et* bona quæ
qui in campeſtribus habitant,i.qui humi- ſuperbi
litatem, & infimum locum amant hæ- erant ac
reditarbunt Philiſth ijm, habebunt bo- cepturi.
na, quæ olim habebant ſuperbi, & ſuis
viribus confidentes,quales erant Palæ-
C ſtini. Sed quia Deo gratiſſima eſt humi-
litas,non illorum tantum bona hæredi-
tabunt humiles, ſed bona etiam filiorũ
Ephraim, & Samariæ. Ephraim nomẽ
habebat à creſcendo dictum, ſicut legi-
mus Geneſ. 41.Nomen quoque ſecũdi
appellauit Ephraim dicens: Creſcere
me fecit Deus in terra paupertatis meæ.
Et Iacob cum dexteram ſuper eum po-
ſuit,dixit. Semen illius creſcet in gen-
tes.* Recte ergo in Ephraim illi ſignifi- Geneſ.48
cantur, qui Dei beneficio creſcunt in 124
terra paupertatis ſuæ,id eſt, quos donis
D cœleſtibus auget, & quorum animos
ad cœlum leuat, dum in hac terra pau-
pere, & à Deo maledicta viuunt. Nec
ſolum ipſi creſcunt, ſed alij etiam pro-
ſunt,& multos ad Chriſtum adducunt,
& ideo dictum eſt: Semen illius creſcet
in gentes.Samaria cuſtodiam ſignificat,
ideo in Samaritanis ſignificantur, qui
magna cura à Deo cuſtodiuntur,quique
Deo maxime curæ ſunt. Iure ergo ha-
bitantes in campeſtribus, ideſt,humili-
tatis

tatis amatores, hęreditabunt bona illo-
rum quos Dominus augere ſolebat, &
vigilantiſſime cuſtodiebat, & tanta bo-
na peccando amiſerunt: Scriptum eſt
Pſal. 114. enim. Cuſtodiens paruulos Dominus,
Pſal. 18. humiliatus ſum, & liberauit me. Et: vox
Domini confringentis cedros, (id eſt,
elatos homines, & ſuperbos) & confrin
get Dominus cedros Libani, & commi-
nuet eas tanquam vitulum Libani: & di
lectus, (id eſt, humilis, quem Deus ma-
xime diligit) quemadmodum filius vni-
cornium, ſicut vnicornis filios ſuos cu-
ſtodit, & cornu illo forti, atq; acuto ani
malia abigit, quæ nocere eis poterant:
ita Deus cornu potentiæ ſuæ humiles
à vitiorum incurſione, & à periculis for
125 titer tuetur. * Beniamin, quod ſonat fi
lius dexteræ, filius fortis, non ce-
dit tentationibus, ſed cum illis, &
ſecum ſtrenue pugnat, vt non ſe-
quatur voluntatem ſuam, ſed Dei, poſ
debit Galaad. Galaad aceruum teſti-
monij ſignificat, & a monumento fœ-
deris inter Iacob, & Laban nomen
habet, vt eſt in Geneſ. 31. Quare Ga
laaditæ illi ſunt, qui teſtes ſunt verita-
tis, & fœderis, quod Deus cum homini-
bus inijt, & ſcripturas interpretantes,
populoſque docentes veræ, ſanęque do
ctrinæ confeſſioni deſeruiunt. Sed vbi
ore, non etiam factis, veritatem teſtan-
Tit. 1. tur: (iuxta id quod ait Apoſtolus: Con
fitentur ſe noſſe Deum, factis autem ne
gant) pelluntur è Galaad, id eſt, aufer-
tur illis teſtificatio veritatis à Domino,
Pſal. 49. ſicut ait Propheta: Peccatori autem di-
xit Deus: Quare tu enarras iuſtitias
meas, & aſſumis teſtamentum meum
per os tuum? Ipſos etiam conſcientia re
darguente pudet docere, & ſæpe nemi-
ne ſilentium indicente conticeſcunt,
ne maius ſibi iudicium ſumant: aut cer-
te ſine animarum fructu loquuntur. In
hanc autem teſtificationem veritatis
ſuccedit Beniamin, id eſt, qui deprauа-
tas animi affectiones, & cupiditates, vt
filij dexteræ, & ad Chriſti dexteram in
iudicio collocandi, viriliter expugnāt.
126 * Nam ſi cum ac vita coniuncta ſit erudi
tio ſcripturarum mirifice homines iu-
1. Cor. 2. uant, & veri Eccleſiæ doctores ſunt, nō
in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ ver-

A bis, ſed in oſtenſione ſpiritus, & virtu-
tis. Si autem deſit eruditio, verba ipſa
qualiacunque, vi quadam admirabili
animos ad virtutem commouent, &
vel tacentes loquuntur, mutique factis
vociferantur. Sed quoniam illi etiam,
qui à Diabolo ſuperantur, & funibus
peccatorum ſuorum conſtricti Babylo-
nem abducuntur, id eſt, in confuſionem
ſcelerum, & turpitudinum: nequaquam
reditum, & libertatem deſperare de-
bent, merito ſubijcit: *Et tranſmi-
gratio exercitus huius filiorum Iſrael,
omnia, quæ Chananæorum ſunt, vſque ad*
B *Sareptam*, ſcilicet hæreditabit, aut poſ-
ſidebit. Etenim ſi pœnitentiam agere
volent, & ad eum reuerti, qui non vult
mortem peccatoris, ſed vt conuerta-
tur, & viuat, ſuſcitabit ſuper eos ver-
bum ſuum bonum, & eos in priſti-
nam libertatem vindicabit. Poſſide-
bunt omnia quę Chananæorum erant,
vſque ad Sareptam, id eſt, vſque ad fi-
nes eorum poſſeſſionis, id eſt, animas
ſuas, & vires animę, atque corpora, quę
Chananæi hoſtes populi Dei, id eſt, dæ-
mones poſſederant. Antea enim Dia-
bolus in homine capto eius ingenium,
C & mentis aciem tenebat, ijſque ad fa-
cinora, & ad ambitionē, & ad bona ca-
duca comparanda abutebatur, & ad hęc
eadem omnes animæ, atque corporis
vires conuertebat. At vbi Deo ſe per ve
ram pœnitentiam reddidit, hæc om-
nia, quaſi poſtliminio recuperat, & eis
libere ad vtilitatem ſuam vtitur. *Idem
promittitur tranſmigrationi Ieruſalem
quæ in Boſphoro eſt. Tranſmigratio Ie 127
ruſalem dicuntur illi, qui non ſolum fi-
lij Iſrael id eſt Chriſtiani erant, ſicut &
ceteri, ſed ex illa vrbe capti ſunt, in qua
erat templum, & regia, & illuſtrior gen
D tis nobilitas, & eruditio, hoc eſt, qui vi-
ta, & dignitate, & profeſſione propius
ad Deum accedebant, & inter alios emi
nebant, vt ſacerdotes, Theologi, reli-
gioſi, & qui arctiorem vitę rationem am
plexi ſunt. Mirandum vero eſt captiuos
Ieruſalem longius à patria abeſſe, & in
remotiſsimis Babyloniæ partibus tene
ri. Miremur, & timeamus, quoniam, &
ſi difficillius cadimus, & facilius, ſi ve-
limus ſurgimus, tamē, ſi obliuiſcamur Ie

ruſalem, & manus hoſtibus demus, ac
æquo animo captiuitatem ferre incipia
Epiſt.137. mus, in maiorem ſceleſtum confuſioné
deducemur, & longius à patria atque à
ſalute exulabimus. Recte enim Auguſt.
ſcribit ad ſuos Hipponenſes: Simplici-
ter autem fateor charitati veſtræ corá
Domino Deo noſtro, qui teſtis eſt ſuper
animam meam: ex quo Deo ſeruire cœ
pi quomodo difficile ſum expertus me
liores, quã qui in monaſterijs profece-
runt: ita non ſum expertus peiores, quã
qui in monaſterijs ceciderunt, ita vt
Pſal. 136. hinc arbitrer in Apocaly. ſcriptum. Iu-
ſtus iuſtior fiat, & ſordidus ſordeſcat
adhuc: Quare captiui qui erant Babylo
ne, non immerito dicebant: ſi oblitus
fuero tui Ieruſalé, obliuioni detur dex
tera mea. Adhæreat lingua mea fauci-
128 bus meis ſi non meminero tui. * Ve-
rum hi quoque per pœnitentiam poſſi
debunt ciuitates Auſtri, id eſt, ad poſſeſ-
ſiones ſuas reuertentur, ad tranquillita
tem animi, ad orationis quietem, ad cõ
temptum ſeculi, ad deſiderium vitæ
Ierem. 31. æternæ, vt fiat quod ſcriptũ eſt in Iere.
Hæc dicit Dominus exercituum Deus
Iſrael: Adhuc dicent verbum iſtud in
terra Iuda, & in vrbibus eius, cum con
uertero captiuitatem eorum. Benedi-
cat tibi Dominus pulchritudo iuſtitiæ,
mons ſanctus, & habitabunt in eo Iu-
das, & omnes ciuitates eius ſimul agri-
colæ, & minantes greges. Quia ine-
briaui animam laſſam, & omnem ani-
mam eſurientem ſaturaui. Hoc eſt. Ple-
na erunt omnia benedictione Dei, &
vnicuique dicetur, atque vt dicetur,
fiet: Benedicat tibi Dominus, qui eſt pul
chritudo iuſtitiæ, & mons ſanctus, in
quo, qui habitauerit nullas timebit inſi
dias. Cum autem nos ad montem Sion
redierimus per pœnitentiam, id eſt, ad
illam altitudiné, in qua. n. 121. habita-
re iuſtos diximus, qui terrena deſpiciũt,
& cœleſtia ſpeculantur, nequaquã nos
inde deijci patiamur, quoniam etſi ad-
uerſariæ poteſtates varijs nos tentatio-
num, & inſidiarum artibus aggrediãn-
tur, Deus mittet in hunc montem ſal-
uatores, qui nos eripiant, ac liberent.
129 * Quid aliud ſunt ſaluatores, quàm mo

A tus quidam animi ſalutares, & Spiritus
ſancti nos ad ſalutem hortantis, & auxi
lium ſemper ad permanendum in ſan-
ctitate pollicentis impulſus? Cum tæ-
dio quodam, & accedia relaxaris, audis
intus: Viriliter age, & confortetur cor Pſal. 26.
tuum, & ſuſtine Dominum. Cum mor-
bis aut doloribus, aut perſecutionibus
grauaris, & natura ſupra modum angi-
tur, quaſi vox quædam ſine ſtrepitu ſo-
nat in corde tuo: Non ſunt condignæ Rom. 8.
paſſiones huius temporis ad futuram
gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Cum
libido titillat, illud ſuggeritur: Neſcitis, 1. Cor. 3.
B quia templum Dei eſtis, & ſpiritus Dei
habitat in vobis? Si quis autem templũ
Dei violauerit, diſperdet illum Deus.
Hi, & eiuſmodi alij ſunt ſaluatores, qui
aſcendẽt in montẽ Sion, vt habitantes
in eo perpetuo tueãtur. Si igitur filius
nos liberauerit & quæ liberis digna ſũt,
fecerimus & ſaluatores admiſerimus a-
ſcẽdẽtes in montem Sion, erit Dño re-
gnũ, fugient tyranni, & Dñs regnabit
in nobis, & quo magis nos regnari pa-
tiemur, eo pleniori, veriori iucũdiori\q;
libertate perfruemur, quam filij huius 130
ſeculi ne norunt quidem. * Quam bea
C tum regnum? quam tranquillum? quam
iucundum? quam ei debitum, qui illud
ſuo ſanguine comparauit? Adueniat re
gnum tuum ò Domine Ieſu, adueniat
cito, fuga tyrãnos, regna in anima mea,
melius eſt vt tibi eam dem, quam al-
teri, os meum es, & caro mea. Quid re- Geneſ. 31.
tribuam tibi pro omnibus, quæ retri-
buiſti mihi? Vnam petij à Domino: hãc
requiram, vt adueniat regnum tuum.
Hæc eſt meorum ſumma votorum, ne
confundas faciem meã, adueniat regnũ
tuum. Nemini obſequar, nemini me tra
dam niſi tibi, nullum Dominum agno-
D ſcam præter te. Eius ſim, qui dedit ani-
mã ſuam pro me, qui immaculato ſan-
guine redemit me. Hoc petam, hoc cla
mabo: Adueniat regnum tuum. Sicut
pullus hirundinis ſic clamabo, medita-
bor vt columba. Hoc meditanti ſom-
nus obrepat, hæc primum vox expergi-
ſcenti occurrat, hæc, dum viuo, mihi ſit
in corde, hæc in ore, hanc cum ipſo
ſpiritu effundam.

DO-

DOCTORIS FRANCISCI RIBERAE PRESBYTERI SOCIETATIS IESV

In Ionam Prophetam Commentarij.

DE VERITATE, ET FIRMITATE myſticorum ſenſuum, Prooemium.

EMERSIMVS Spiritus ſancti aura ex Habdiæ fluctibus, ex illiſq; ſcrupuloſis cotibus enauigauimus aliquando, vt iam liberius per Ionæ pelagus vela tendamus, profundum illud quidem, ſed minus fluctibus ſæuiens, minus ſcopulis impeditum. Atque hoc alacrius ſoluere, & contentius remigare debemus, quod poſt nauigationis laborem dominum Ieſum inueniemus in littore à mortuis excitatum, quem piſcis magnus penitus abſorbuiſſe videbatur. Nec illud timendum eſt, quod duobus diſcipulis in villam euntibus contigit, vt eum, qui cum ibant, & colloquebantur, minime agnoſcerent. Ipſe vidēdum ſe ſe offeret, qui dixit: Generatio mala, & adultera ſignum quærit, & ſignum non dabitur ei, niſi ſignum Ionæ Prophetæ. Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus: ſic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus. Ex quo cernimus in plana, & ſimplici hiſtoria ſublimem latere intelligentiam, & myſteria ſalutis noſtræ maxima, id eſt, mortem & reſurrectionem Seruatoris, quaſi pulcherrimam picturam, velo litteræ contegi, idque non homine doctore cognoſcimus, ſed ipſo, qui diuinitatē ſuam carne cōtexit, reuelata facie ſe in ſuo propheta demonſtrāte. In quo etiā animaduertendum, multa veteribus patribus in figura contigiſſe, quæ ſunt ſcripta propter nos, vt eſt apud Apoſtolū, eaque ſpiritum Dei non minus ſignificare voluiſſe, immo & multo magis, quam res ipſas geſtas quæ verbis produntur: nec nobiſmetipſis ſatisfacere nos debere, cum nudam hiſtoriam tenuerimus, donec illa, quorum cauſa res ipſæ ſcriptæ, geſtæque ſunt, myſteria teneamus. *Quæ quoniam partim ad cognitionē, partim ad actionem pertinēt, quæ cognitionis ſunt, cum de Chriſto, aut de Eccleſia aliquid intelligitur, ſēper explicabimus, vt in hoc propheta: quæ vero ad actionē ſpectant, vbiq; vt cœpimus, paulo accuratius perſequemur. Vtriſque autē explicandis, præter multas, magnaſque vtilitates, perſpicuū fiet, & manibus, vt aiunt cōtrectabitur, quod ſæpe dicitur, & multi nec negare audent, nec ſatis ſibi perſuadere poſſūt, quia non experiuntur, ſub vno ſenſu hiſtorico multis myſticis abundare ſcriptúram, & (vt ait Greg.) vno, eodemque ſermone, dum narrat geſtum, prodere myſterium. Et quoniam ſunt non pauci, qui non illi quidem fortaſſe malo animo, ſed ignoratione quadam, & imperitia myſticos patrum ſenſus paruipendunt quaſi confictos, & pro arbitrio ſcribentium excogitatos; hinc iam illos æquiores, & partibus, & nobis habebimus, ſi verbis ipſius auctoris ſcripturarum animaduertere velint hāc exponendi, atque excogitandi rationem abunde comprobari. Nec enim verū eſt quod putāt myſticas expoſitiones pro libito confingi, &, quod quendam dicē-

Marginal notes: A; B; C; Matth. 12.; Sēſus myſtici; 1. Cor. 10.; 2; 20. Mor. c. 1.; Veritas myſticorum ſenſuum

Libri Moralis expoſitionis Gregorij.

tem audiui: quæ beatus pater Gregorius in librum Iob ſcripſiſſet, ea in quéuis alium ex ſacris libris ſcribi potuiſſe, quod fortaſſe & alij ſentiunt, tametſi minus audáces ſint ad dicendum. Indigna profectò theologo vox, & ingrati animi index, qui non ſolum de opere detrahat clariſsimo, & vtiliſsimo, & quo nullum vnquam melius in libris patrum habuit Eccleſia, ſed etiã de omnium ſanctorum laboribus, qui cum magno, & ſui & Eccleſiæ fructu in hoc ſcriptionis genere deſudarunt. Errant toto cælo, nec poſſunt à Grammatica arte recedere, & ignorãt virtutem ſcripturarum, & magnitudinem donorum Dei. Nam ſicut in Hiſtorice ſenſu ipſa nos vocum notio coercet, & concludit, ne libere in quamuis intelligentiam euagemur, & ex ſcripturæ conſuetudine, atque ex patrum ſententijs, & peritia linguarũ ambigua verba interpretamur: ita in myſtico res, quæ illis vocibus ſignificatæ ſunt, & illarum cũ hoc ſenſu ſimilitudo non finit, vt id, quod patres volunt, dicant, ſed quod cum hiſtoria plene congruat, & cũ præcedentibus ac ſequentibus apte cohæreat.

3 *Hanc autem explanationem excogitant cum conſuetudinem ſcripturæ attendentes, & maiorum veſtigijs inſiſtentes tum maxime orantes, & Dei ſpiritum inuocantes. Et quoniam, vt Hiſtoricus ſenſus ex verbis, ita & myſticus ex rebus oritur, quas verba illa ſignificant: ſicut quæ ſcribuntur in explanationem hiſtoriæ libri Iob, non poſſunt in alterius explationem eadem conuenire, ita quæ ex illa Hiſtorica explatione pendent, fieri nullo modo poteſt, vt recte, & proprie transferantur in alteram. Itaque multæ enarrationes myſticæ patrum miræ videntur ijs, qui non ſunt in eo ſtudiorum genere exercitati quæ ſi ab eruditis diligenter inſpicerentur, neque miræ, neque pro arbitrio confictæ viderentur. Atque vt exemplum ex hoc ipſo propheta petamus, ſi dicerent patres piſcem magnum, qui deuorauit Ionam, mortem ſignificare, ſiue infernum Chriſtum deuorantem, & cum idem à piſce eiectus eſt in ſiccum, reſurrectionem Do- A mini indicari, dicerent iſti, vt arbitror, niſi Euangelium legiſſent, fingi ab otioſis hæc, & excogitari omnia. Idem iudicarent, ſi ſerpentem æneum in ligno poſitum Chriſtum in cruce pendentem ſignificare diceremus: ſi vero nubem, & mare in tranſitu filiorum Iſrael Baptiſmi, petram Chriſti typum eſſe audirēt, fortaſſe etiam cachinnos tollerent, cũ tamen alterum à Chriſto, alterum à diuino illo legis, & prophetarum interprete Paulo ſit poſtea explicatum. Hæc, & alia huiuſmodi patres obſeruarunt, quæ in ſuis Allegorijs, & Tropologijs B imitarentur atque eadem ab ſcripturæ ſtudioſis notari oportet, vt cum ſimilia in Eccleſiaſticorum hominum libris inuenerint neque mirentur, neque contemnant. Præclare ergo, & grauiter grauiſſimus Eccleſiæ doctor Gregorius, cũ verba Domini exponeret de ſemine, quod ſecus viam, & ſupra petrã, & inter ſpinas cecidit. Eſt, inquit, quod ſolicite in hac ipſa expoſitione Dominica penſare debeamus quia ſi nos vobis ſemen verbum, agrum mũdum, volucres dæmonia, ſpinas diuitias ſignificare diceremus, ad credendum nobis mens forſitan veſtra dubitaret, C Vnde & idem Dominus per ſemetipſum dignitatus eſt exponere quod dicebat, vt ſciatis rerum ſignificationes quærere in ijs etiam, quæ per ſemetipſum noluit explanare. Exponendo ergo quod dixit, figurate ſe loqui innotuit, quatenus certos vos redderet, cum vobis noſtra fragilitas verborum illius figuras aperiret. Sed iam ſanctum Ionam audiamus, qui nomen habet columbæ, & per eum columbam illã aduenire nobis precamur, quæ ſupra Dominum ſeruatorem deſcendit, & manſit in baptiſmo, D vt vere & pie, & vtiliter latentia in eius prophetia myſteria referemus.

Ioh. 3.

1. Cor. 10.

Luc. 8.

Hom. 15. in Euang.

ARGVMENTVM PROPHETÆ.

CAP. I.

Ionas ad prædicandum in vrbem Aſſyriorum maximam Niniuen miſſus Dominum fugit, & in nauim deſcendit euntem in Tharſis, exoritur ingens tempe-

tempeſtas, forte ipſe deprehenditur cauſa eſſe tempeſtatis, tandemque voluntate ſua in mare mittitur, tempeſtas ſubito ſedatur.

CAP. II.

Deuoratur Ionas à piſce magno, & in eo ſpe ſalutis ſuæ excitatus orat, & gratias agit Deo, tandemque tertio die in littus euomitur.

CAP. III.

Iterum iubetur Ionas Niniuem ire ad prędicandum, ad eius prædicationẽ vniuerſi Niniuitæ ieiunant, ſaccis induuntur, & vera, atque humili pœnitẽtia ſuæ vrbis ſubuerſionem à Propheta prædictam deprecantur.

CAP. IIII.

Dolet Ionas, quod videt Deum pœnitentia Niniuitarum placari, & queritur ſe ad eos miſſum fuiſſe prænuntiatum, quod futurum non erat. Egreditur ex vrbe, & in remoto loco ad Orientem conſiſtit, vt videat exitum ſuæ prophetiæ. Exoritur hedera, qua à ſolis iniuria protegitur. Sed ſequẽtis diei diluculo à verme corroſa exareſcit; dolet Ionas vehementer, & ſole, ventoque vrente afflictus mortem orat, & iraſcitur. Mox hederæ exemplo docetur non fuiſſe Niniuem ſubuertendam.

CAP. I.

ET factum eſt verbũ Domini ad Ionam filium Amathi, dicens. Surge, & vade in Niniuẽ ciuitatẽ grandem, & prædica in ea: quia aſcendit malitia eius coram me. Et ſurrexit Ionas, vt fugeret in Tharſis à facie Domini: & deſcendit in Ioppen, & inuenit nauem euntem in Tharſis: et dedit naulum eius, & deſcendit in eam, vt iret cum eis in Tharſis à facie Domini. Dominus autem miſit ventum magnum in mare: & facta eſt tempeſtas magna in mari, & nauis periclitabatur conteri. Et timuerunt

A *nautæ, & clamauerunt viri ad Deũ ſuũ: & miſerunt vaſa, quæ erant in naui in mare, vt alleuiaretur ab eis: & Ionas deſcendit ad interiora nauis, & dormiebat ſopore graui. Et acceſſit ad eum gubernator, & dixit ei, Quid tu ſapore deprimeris? ſurge, inuoca Deum tuum, ſi forte recogitet Deus de nobis, et non pereamus. Et dixit vir ad collegam ſuum. Ve-*
B *nite, & mittamus ſortes, & ſciamus, quare hoc malum ſit nobis. Et miſerunt ſortes: & cecidit ſors ſuper Ionam. Et dixerunt ad eum. Indica nobis cuius cauſa malum iſtud ſit nobis: quod eſt opus tuum? & quæ terra tua? & quo vadis? vel ex quo populo es tu? Et dixit ad eos. Hebræus ego ſum, & Dominum Deum cæli ego timeo. qui fecit mare & aridam. Et timuerunt viri timore ma-*
C *gno & dixerunt ad eum. Quid hoc feciſti? Cognouerunt enim viri quod à facie Domini fugeret: quia indicauerat eis. Et dixerunt ad eum. Quid faciemus tibi, & ceſſabit mare à nobis? quia mare ibat, & intumeſcebat ſuper eos. Et dixit ad eos, Tollite me, & mittite in mare, & ceſſabit mare à vobis: ſcio enim ego quoniam propter me tempeſtas hæc grandis venit ſuper vos. Et remiga-*
D *bant viri, ut reuerterentur ad aridam, & non valebant: quia mare ibat, & intumeſcebat ſuper eos. Et clamauerunt ad Dominum, & dixerunt: Quæſumus Domine, ne pereamus in anima viri iſtius, & ne des ſuper nos ſanguinem innocentem: quia tu Domine, ſicut voluiſti, feciſti. Et tulerunt Ionam, &*

miſerunt in mare: & ſtetit mare à feruore ſuo. Et timuerunt viri timore magno Dominũ, & immolauerũt hoſtias Domino, & vouerunt vota.

HISTORIA.

1 *Et factum eſt verbum Domini*. Quæ ad prophetarum initia pertinebant, de genere prophetarum, de tempore, de patria, ne ſæpe eſſent repetenda ſemel in præludijs expoſuimus. Quomodo autẽ Propheta dicat: *Et factum eſt*, cum nihil præceſſerit, quod cõiunctione illa, Et, copuletur, laborant Theophyl. & Rupertus, vt explicent & in prima homilia in Ezech laborauit Gregorius, ſed nobis minime laborandum eſt, cum iam ſemel, atque iterum docuerimus in Hoſ. 9. num. 9. & in Habdiam, num. 63. ex Hebraicæ linguæ conſuetudine, Et, redundare ſæpe initio ſentẽtiæ, tantumque ornatui deſeruire: quod intelligens noſter interpres, nunc eam ponit, nũc omittit. Hinc vulgatũ apud Hebræos libros incipere ab, Et, vt videmus in Exodo, in Leuitico, in Numeris, in Ioſue, in Iudicibus, in Ruth, in omnibus libris Regum, in 2. Paralipomenon, in Heſdra, in Eſther, in Baruch, in Ezechiele, in 1. Machabæorum: quãuis aliquando, vt dixi, coniunctionem interpres ſubticeat. Ioſephus quoque filius Gorionis quinque hiſtoriæ ſuæ libros, ita, vt Ionas inchoat ויהי, id eſt, Et fuit, ſiue: Et factum eſt. De verbo autẽ, & quid ſit fieri verbum, initio primi capitis Hoſeæ ſatis dictum eſt.

Et coniũctio redũdans.

2 *Ad Ionam filium Amathi*. In Hebræo eſt Amithai, idẽ nomen eſt, diuerſitaſq; eſt ſolum in punctis additis à recentioribus Hebræis. apud Lxx. eſt Ἀμαθί in Biblijs complutenſibus, & Regijs, ſed in Aldinis, quę ſine dubio ſunt caſtigatiora, omnino legitur vt apud nos, Ἀμαθὶ ex quo ſit, quod non ſemel, vt arbitror, dixi, Hebræos ſuis punctis nomina virorum, & locorum ſæpe corrupiſſe. De Amathi autem Hieronymus traditionem refert Hebræorum, quam nec probat, nec improbat, filium eum fuiſſe viduæ Sareptanæ, quem Elias propheta mortuum ſuſcitarit. 3. Reg. 17. nomenque acceperit matre dicente: Nunc cognoui quia vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verum eſt, ſiue veritas eſt, אמת enim veritatem ſignificat, & Amathi dicitur, quaſi veritas mea. Hoc & Epiphanius in libello de prophetarum vita, & interitu & multi alij affirmant. Mihi non ſit admodum veriſimile: nam ſi Sareptanæ viduæ filius fuit Amathi, gentilem eum fuiſſe conſtat, Sidoniorum enim erat Sarepta, vt in fine Habdiæ diximus, & gentilium, atq; hanc mulierem fuiſſe ſatis ex Luc. 4. perſpicitur. At Amathi propheta etiam fuit iuxta eorumdem Hebræorum traditionem, cum patris nomen in propheta ponitur, eum quoque prophetam fuiſſe. Quare probabilius eſt Iudæum fuiſſe, quam ethnicum. * Non deſunt qui reſpondeant matrem quidem fuiſſe gentilẽ, ſed patrem Iudæũ ex Geth, quæ eſt in Hopher: ſed, ſi dicere ſatis eſt, quidquid volent, dicent, at non eſt cordati hominis temere quippiam dicere. Adde quod Ionam ex. 4. Reg. 14 ſcimus fuiſſe ex Geth, quæ eſt in Hopher, & pertinet ad tribum Zabulon. Ioſu. 19. & Hieronymus auctor eſt inter Sephorim, & Tiberiadem eſſe hanc Geth, viculum haud grandem, in quo ipſius prophetæ ſepulcrum oſtenditur: dici autem Hopher ad diſtinctionem aliarum vrbium eiuſdem nominis, quæ, inquit, iuxta Eleutheropolin, ſiue Dioſpolin, hodie quoque monſtrantur. Ex quo probabiliter colligi videtur, eius parentes non Sareptanos, ſed Gethæos fuiſſe. Eorum porro auctoritas, qui hoc affirmant, non me magnopere mouet, nã multi teſtes, qui rem ab vno aliquo acceperunt, quaſi vnus teſtis habentur iure ciuilis, nec plus fidei habent, quamuis multi ſint, quam ille, à quo audierunt: Nonnulli putant Ionam dici ab Hebræis filium Sareptanæ, & reprehendunt, quod male intelligunt, cum hoc non de Iona, ſed de patre eius Amathi dictum ſit. 3

4 *Surge & vade in Niniuem ciuitatem magnam*. Niniue vrbs eſt Aſſyriorum celeberrima, & primæ mundi monarchiæ caput ad Tigrim fluuium condita à Nino primo rege Aſſyriorum, qui Ge-

Niniue.

neſ. 10.

neſ. 10. vocatur Aſſur. Cœpit enim regnare in Babylonia, & inde bello finitimos adoriens peruenit in terram Aſſyriorum, eaque expugnata vrbem cōdidit, quæ à conditoris nomine Hebræis Niniue, profanis auctoribus Ninus dicitur vt Plinio lib. 6. cap. 25. Strabonis lib. 16. in princip. Ptolomæo, lib. 6. Geographiæ 1. cap. primo. Conditam autem fuiſſe à Nino docet Euſeb. initio chronicorum, & nos idem oſtendimus in Hoſ. 2. cap. nu. 61. & in cap. 5. nu. 36. & 37 ex Hiero. & Auguſt. & hunc eſſe qui Gene. 10. dicitur Aſſur ædificator Niniues. Quare iidem auctores nunc Aſſur conditorem Niniues vocant, nūc Ninum, nec dicunt eam à Nino fuiſſe amplificatam & exornatam, vt in catena in Gene. cap 10. ſenſit Lypomanus, ſed conditam omnino, vt apertiſſimū eſt apud Diodorum Siculum lib. 3. rerū antiquarum. cap. 1. De eius magnitudine dicemus initio cap. 3. Ceterum hoc tempore, quo Niniuem mittebatur Ionas, florebat maxime imperium Aſſyriorum, ita vt eorum rex vltor appellaretur, quod ad eum, quaſi ad omnium potentiſſimum, & regem regum, omnes confugerent, qui à potentioribus opprimebatur. Hoſ. 5. Et vidit Ephraim languorem ſuum, & Iudas vinculum ſuum, & abijt Ephraim ad Aſſur, & miſit ad regem vltorem, quod ibidem latius explicauimus.*

5 Mittitur autē Propheta, vt notum ſit omnibus nationibus, & ſæculis Deum omnium creatorem, non Hebræorum modo, quos in peculium ſuum elegerat, ſed omnium etiam gentium quærere ſalutem, ſicut

Rom. 3. Apoſtolus ait: An Iudæorum Deus tantum, nonne & gentium? immo & gentium. Et Sap. 6. Puſillum, & magnum ipſe fecit, & æqualiter ei cura eſt de omnibus. Ita videmus Iſaiam, Ieremiam, Ezecielem, Hamos, & alios prophetas, interdū etiam nationibus gētium prophetare: & Habdias Idumæis, & alienis & hoſtibus Iudæorum prophetauit.

Et prædica in ea Hebr. Et clama ſuper eam, ſiue contra eam. Chaldæus: Vaticinare in eam. Ex quibus intelligimus quomodo eum prædicare iuberet, minitando videlicet, & prænunciando illi ruinam, niſi conuerteretur, ſicut c. 3. Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur. Propterea eodem. c. 3. vbi nos habemus: Et prædica in ea prædicationem, quam ego loquor ad te, Lxx. verterunt. Prædica in ea ſecundum prædicationem priorem, quam ego locutus ſum ad te.

Quia aſcendit malitia eius coram me. Tot, tantaque ſunt eius ſcelera, vt iam diſſimulare nequeam me videre, ſed punire cogar. Huiuſmodi verbis vti ſolet ſcriptura, cum peccata magna ſunt, & ingentem, celeremque vindictam magnitudine ſua expoſcere videntur. Vt Geneſ. 18. clamor Sodomorum, & Gomorreorum multiplicatus eſt: & cap. 4. Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Hinc magna peccata vocantur clamor, vt Iſai. 5. Et expectaui, vt faceret iudicium, & ecce iniquitas; & iuſtitiam, & ecce clamor: quia videntur clamare, & Deum cogere ad vindictam, ducta ab hominibus metaphora, qui diſſimulant ſe iniurias videre, aut audire contumelias, ne cogantur iraſci, & vindicare, ſed cum multæ ſunt, aut magno clamore dicuntur, non poſſunt iam diſſimulare, ſed puniunt. Ex quo etiam Hebr. 12. Sanguis Chriſti melius loqui dicitur, quam ſanguis Habel: quoniam ſicut ſanguis Habel quodammodo Deum cogebat vindictā ſumere de interfectore Cain, ita ſanguis Chriſti in cruce effuſus vehementius Deum ad miſericordiam prouocat, quam ſanguis Habel ad vltionem. Eadem metaphora dicitur: *Aſcendit malitia eius coram me*, id eſt, nota mihi eſt, etiam ſi diſſimulare velim, non poſſum.

6 *Et ſurrexit Ionas, vt fugeret in Tharſis.* Cur Ionas fugerit expoſitores quærendo defatigantur, & varias cauſas excogitant, cum liceat ex ipſo, qui fugit, cauſam fugæ cognoſcere, qui cap 4. videns Dominū pepercisse ciuitati propter pœnitentiam, afflictus eſt, & dixit: Obſecro Domine, numquid nō hoc eſt verbum meum, cū adhuc eſſem in terra mea? Propter hoc præoccupaui vt fugerē in Tharſis. Scio enim quia tu Deus clemes, & miſericors es, patiēs & multę miſe-

miſerationis, & ignoſcens ſuper malitia. Ergo Propheta humanum quippiã patiens mendax videri timebat, cum Deus placatus vrbem conſeruaret, & ab omnibus rideri, quaſi ſine cauſa tam longum iter confeciſſet. Poſſumus huic alteram addere ex Hieronymo, & ex Gregor. 6 Mor. cap. 13 prænouiſſe eum prophetico ſpiritu tunc perituram eſſe domum Iſrael, cum nationes credidiſſent, ideoque vitaſſe, ne populus ſuus

Tharſis. reijceretur. Quid ſit autem Tharſis magna doctiſsimorum hominum contentione certatur. Ioſephus 9. Antiq. c. 11. Tarſum nobilem Ciliciæ vrbem eſſe dicit, in quam fugiebat Ionas. Idem lib. 1. cap. 7. affirmat Ciliciam olim dictam eſſe Tharſis idque vel ex eo intelligitur, quod vrbium eius celeberrima Tarſus vocetur. T. Grega litera poſita θ, debuit enim ſcribi, & proferri θάρσος non vt ſcribitur τάρσος. Quare obſcurius vertit Sigiſmundus Gelenius: Prima nominis litera in Tau mutata, cum in Græco ita ſit ad verbum: Tarſus enim apud ipſos, quæ vrbium celeberrima eſt, vocatur, metropolis exiſtens, Tau literam ad appellationes ipſis pro Theta litera mutãtibus. Idem poſtea ſenſit Rheticius Auguſtudunenſis epiſcopus in Commentarijs Cantici Canticorum, vt refert Hieron. in epiſtola ad Marcellam, cuius initium eſt: Nuper cum Rheticij, &c. Et Alfonſus epiſcopus Abulenſis in Commentarijs in Chronica Euſebij, in 2. p. cap. 27. & Lyranus. Alij Carthaginem eſſe volunt nobilem Africæ vrbem, vt Vatablus: & recentiores nonnulli. Immo & Theophylactus, & Theodoretus conſentiunt vrbem eſſe Africæ, quam Græci καρχηδόνα vocant, eamque Latini Carthaginem nuncupant. Hoc ex eo confirmant Græci auctores, quod Iſai. 23. Legimus: Vlulate naues Tharſis. Lxx. naues Carchedonis, id eſt, Carthaginis, & Ezec. 27. Carthaginenſes negotiatores tui. Lxx. Carchedonij. Hebr. Tharſis. Teſtantur autem in his locis, in Hebræo, & Syro exemplaribus eſſe Tharſis ex quo conſtat paraphaſin Chaldaicam non eſſe Syrum illud exẽplar, quod citatur à nonnullis veterum, vt quidam falſo opinati ſunt, nam

Paraphraſis Chaldaica non eſt, exemplar quod Syrum vocatur.

A in his locis non eſt in paraphraſi Chaldaica Tharſis, ſed ימא, id eſt, mare, vt ſtatim dicam. At Hieronymus hic, & in c. 2. Iſaiæ, Tharſis mare interpretatur, neque aliud intelligi, quam Ionam in mare fugiſſe: quæ ſententia multo mihi verior videtur. Etenim veteres Hebræi (vt Hiero. docet in cap. 1. Iſaiæ) putãt lingua propria ſua mare Tarſis appellari, * quando autem dicitur ים, non Hebraico ſermone appellari, ſed Syriaco. Hæc eſt igitur propria huius nominis apud Hebræos ſignificatio, vt ſæpe in ſacris libris videmus. Iſai. 2. Et ſuper omnes naues Tharſis. Lxx. Et ſuper omnẽ nauim maris, & in cap. 23. bis ait Vlulate naues maris, Vbi Aquila, Symmachus, Theodotion, nomen Tharſis reliquerunt, ſed Chaldæus vertit ימא, id eſt, maris. Pſal. 47. In ſpiritu vehementi conteres naues Tharſis. Ezech. 1. Et aſpectus rotarum, & opus earum quaſi viſio Maris Mihi videtur & in locis vbi nomen eſſe creditur vrbis, aut regionis, pro mari potius accipi debere.

Tharſis.

Sed quo res vt vetuſtiſsima, ita & obſcuriſsima planior fiat, multique ſcripturæ loci explicentur, & multorum auctorum variæ ſententiæ componantur, rem à prima origine repetamus. A filijs trium Noe filiorum tres orbis terrarũ partes & inhabitatas fuiſſe, & nomina fere accepiſſe, quorum quædam omnino mutata ſunt, quædam autem adhuc manent parum immutata, facile intelliget qui legerit decimum caput Geneſis adiecto pro commentario capit. 7. lib. 1. Antiquitatis Iudaicæ Ioſephi, quẽ & Hierony. in Traditionibus Hebr. in Geneſ. & omnes poſtea auctores, magna ex parte ſecuti ſunt. * Ex Iaphet igitur Noe filio natus eſt Iauan, filij autem Iauan (inquit. ſacra hiſtoria) Eliſa, & Tharſis, Cethim, & Dodanim, ab his diuiſæ ſunt inſulæ gentium in regionibus ſuis, vnuſquiſque ſecundum linguam ſuam, & familias in nationibus ſuis. A Dodanim, ſeu Rodanim (fortaſſe enim vitioſe D. pro R. poſitũ eſt propter magnam literarum apud Hebræos ſimilitudinem) dicti ſunt Rhodij, vt Hieron. & multi alij ſentiunt. A Cethim, iuxta eundem Hieronym. &

Ioſephum Cyprij: à Iauan, Iones, vnde
& Ionium mare: ab Eliſa Æoles, vnde
quinta Græcorum dialectus. Æolica di
citur. à Tharſis orti ſunt Cilices, vt in-
dicat eius regionis metropolis Tarſus.
Nec vero mirandum eſt, θ, literam quæ
erat in Tharſis, mutatã eſſe in, τ, in Tar-
ſo ſæpe enim Græci in huiuſmodi no-
minibus aſpiratas literas vertunt in te-
nues. Sic dicunt Paleſtini pro Phili-
ſthijm, Carmelus, pro Charmel, Sarep-
ta pro Sarephta, & Citium vrbem Cy
pri à Chethim, & Iapetus, pro Iaphet,
& ſimilia. Quod autem ex Ioſepho dixi
mus à Tharſis orthos eſſe Cilices con-
firmat Hiero. loco indicato, & in locis
Hebraicis, Gloſſa interlineatis Gen. 10.
& ibidem Lyrànus, Lipomanus, Anto-
nius Honcolana, & alij eiuſdem loci
expoſitores, & Ianſenius, & Genebrar-
dus in Pſalmum 47. & Ioannes Cathar
9 dus in cap. 1. Ionæ. * At poſteros Thar
ſis non ſe continuiſſe intra Ciliciæ fi-
nes, ſed per oram maris noſtri verſus
occaſũ & per prouincias adiacẽtes Hel
leſponto, & Propõtidi, Euxinoque ma
ri late ſe ſe fudiſſe, poteſt ex eo intelligi
quod locis citatis aiũt Ioſephus, & Hie-
ron. ſedes filiorum Iapheth incipientes
à Tauro, & Amano montibus pertinuiſ
ſe in Aſia ad Amnem vſquo Tanain, in
Europa, vſque Gades. Intelligitur etiã
ex Iudit. 2. Verbis obſcuris quidem, ſed
ſi illuſtrentur multũ nobis lucis allatu-
ris. Ea ſunt de Holopherne cum ma-
gnis copijs ex Aſſyria profecto: Cum-
que pertranſiſſet fines Aſſyriorum, ve-
nit ad magnos montes Ange, qui ſunt
a ſiniſtro Ciliciæ, aſcenditq; omnia ca-
ſtella eorum, & obtinuit omnem muni
tionem. Effregit autem ciuitatem opi-
natiſſimam Melothi, prædauitque om-
nes filios Tharſis, & filios Iſmahel, qui
erant contra faciem deſerti, & Auſtrum
terræ Cellon: Montes Ange nulli ſunt
apud Geographos, eſt tamen mons Ar
geus maximus in Cappadocia, cuius me
minit Strabo lib. 12. & Plin. lib. 6. cap.
4. & Ptolem. lib. 5. capit. 6. Quare ſuſpi-
cor prius ſcriptum fuiſſe ad montes ma
gnos Argæos, paulatimq; ſcriptum fuiſ
ſe Arge, deinde Ange. Nam hi montes
ad ſiniſtrã Ciliciæ ſunt, id eſt, ab Aqui-
A lonarem plagam, quæ in ſcriptura vo-
catur ſiniſtra, ſicut Auſtralis, dextera. 10
* Ex quo perſpicimus filios, ſiue poſte-
ros Tharſis, de quibus continuo loqui-
tur per illas Aſiæ prouincias à Cilicia,
& Cappadocia diſperſos fuiſſe vſque ad
Pontum, & Bythiniam. Nec enim nũc
de Cilicibus loquitur, qui vltro deditio
nis nuntios ad Holophernem miſerũt
antequam propius accederet, vt legi-
mus cap. 3. ſed de alijs in Cilicia ex ge-
nere Tharſis ortis, & per illas prouin-
cias, quæ ad Cilicum ditionem pertine
B bant, diffuſis. Auctore ſi quidem Solino
in Polyhiſtore, cap. 41. Cilicia antea vſ
que ad Peluſium Ægypti pertinebat,
Lydijs, Medijs, Armenijs, Pamphylia,
Cappadocia ſub imperio Cilicum con-
ſtitutis. Mox ab Aſſyrijs ſubacta (duce
videlicet Holopherne) in breuiorẽ mo
dum ſcripta eſt. Hæc ideo retuli, vt ex
eis intelligamus totam hãc regionem,
quæ ſupra mare noſtrum à ſinu Iſſico,
ſiue à portis Amani tenditur in Occa-
ſum vſque ad extremos Ciliciæ Thra-
cheæ ſiue Aſperæ fines, atque vlterius
etiam longe; & eam, quæ à Cappado-
C cia & Pamphilia ad Lydiam, & Põtum
pertinet, olim dictam eſſe Tharſis, quia
poſterorum Tharſis erat. Eadem ratio-
ne mare Mediterraneum à ſinu Iſſico,
quod in eius fine eſt, vſque ad Pontum
Euxinum, dictum eſt mare Tharſis. Hoc
mare vocatum eſt Tharſis. 3. Reg. 10. &
2. Paralipo. 9. a Claſſis regis per mare 11
cum claſſe Hiram ſemel per tres annos
ibat in Tharſis ad deferendum aurum,
& argentum, & dentes elephantorum
& ſimias & pauos. Nam quod plurimi di
cunt, & Hieronymus, vt ab alijs dictum
refert, Tharſis locum eſſe Indiæ, neque
ex ſcripturis, neque ex Geographis, aut
D veteri aliquo auctore (vt etiã ait Theo-
phylactus) neque vero probabili aliqua
ratione tueri poſſunt, cum nullus il-
luc ex poſteris Tharſis penetrauerit,
qui nomen, vt tunc, moris erat, loco da
ret. Eſt quidem in India Ophir, & ter-
ra Heuila: ſed ab Ophir, & Heuila filijs
Iectan filij Heber. Gen. 10. qui eam re-
gionem incoluerunt. Atq; hæc eſt om-
nino ſentẽtia Ioſephi, cui hac in re plus
fidei habendum arbitror, quam cete-
ris:

ris, qui hæc verba quaſi vertens lib. 8. A
Antiq. cap. 2. ait: Multa enim nauigia
rex in mari, quod vocatur Tarſicum, ha
buit, quæ ad remotas gentes merces va
rias deferre iuſſit, pro quibus exporta-
tis aurum, & argentum regni referebãt,
multumque eboris, & mãcipia Æthio-
pica, & Simias. Ea nauigatio in itu, ac
reditu triennium integrum abſumebat.
Et lib. 9. cap. 1. quod ſcriptum eſt. 2. Pa-
ralip. 20. Et particeps fuit vt faceret na
ues, quæ irent in Tharſis: ita ipſe dixit:
Cum quo inita ſocietate parandarum
nauium, quæ in Pontum, atque in em-
poria Thraciæ nauigarent (ita enim eſt B
in Græco) iacturam fecit haud minimã.
Nauigia enim abſumpta ſunt naufragijs
quod, non bene regerentur præ magni-
tudine, &c. Thracia autem in aduerſo
Europę latere eſt non longe à Põte Eu
12 xino. * Quo autem naues illas Ioſaphat
res mittere voluerit, mox videro, neq;
enim in emporia Thraciæ mittebat, ſed
in Ophir: nunc hoc ago, Ioſepho Thar-
ſis eſſe mare, quod dixi. Hinc etiam lib.
9. cap. 11. ſcripſit certum euomiſſe Ionã
in litus maris Euxini, intelligebat enim
Pontum Euxinum ad mare Tarſicum
pertinere. Superuacuum hoc fortaſſe vi C
deatur, ſed volo quæ dico, ab ijs etiam,
qui omnino Geographiæ expertes sũt,
cognoſci. Mare noſtrum, ſiue Mediterra
neum, ab Occaſu in terras ingredietur
inter Herculis columnas, initiumque
eius eſt fretum Gaditanum, deinde in-
ter Europam, & Africam, quas diuidit,
per Aſię etiam partem porrigitur vſque
ad Palæſtinam, & Tyrum, & Sidonem,
ſupra quas in eius fine eſt ſinus Iſſicus,
de quo diximus. Verum poſt Italiam, &
Græciam pars eius in Septemtriones
excurrit, & Europam ſeparat ab Aſia. In
huius excurſionis principio multum ſe
ſe coarctat, & Helleſpontus vocatur, D
deinde vbi primum ſe expandit. Propõ-
tis vbi iterum ſe premit Thracius Boſ-
porus, vbi iterum ſe effundit Pontus Eu
xinus nuncupatur. Mox paludi maxi-
mæ cõmittitur, & Cimmerius Boſpho-
rus appellatur, palus ipſa Mæotis. Quid
quid igitur à ſinu Iſſico eſt vſque ad Eu
xinum Põtum, mare Tarſicum, aut ma
13 re Tharſis Ioſepho dicitur. * Immo to
tum mare Mediterraneum nomen idẽ
habet, ſiue à poſteris Tharſis, ſiue appel
latione ab vna eius parte ad totum trã
ſlata. Hinc claſſis Salomonis in Thar-
ſis nauigans deferebat ſimias, & pauos,
& mãcipia Æthiopica, vt Ioſephus ſcri
pſit, ex Africa, quæ ab eiuſdem maris
littoribus verſus Meridiem protendi-
tur, nec auro, & argento caret, ſimijs, pa
uis eboreque etiam abundat. Quam-
uis aurum, & argentum ex vrbibus om
nibus, & regionibus, ad quas appulerãt,
reportabãt pro mercibus (multis enim
in locis præter Indiam inueniebatur au
ctore Plin. lib. 33. c. 4.) ſed maxime (vt
probabile eſt) ex Hiſpania, quę metallis
erat omniũ fecũdiſſima. Per mare ſi qui-
dẽ noſtrũ nauigantes, nũc in Africę por
tus, nũc in Europæ deferebant, quæ na
uigatio longiſsima eſt, & recte cũ mora
cõmutandarũ mercium in eundo, ac re
deundo triennium abſumet. Hæc dixe-
rim, vt Ioſephi ſententia, quam ſit pro-
babilis appareat; & intelligamus cur
verterint LXX. vlulate naues Carthagi
nis, & cum eiſdem noſter interpres
Ezec 27. Carthaginienſes negotiatores
tui. Quod aptiſſime, & veriſſime verſum
eſt, erat enim Carthago Colonia Ty-
riorum, & ideo magnum erat commer-
cium Carthaginienſium, & Tyriorum.
Conuenit igitur nobis & cum veritate,
& cum veteribus qui Tharſis Carthagi
nem interpretantur, vt Theodoretus,
& Theophylactus hic, & Baſilius, & idẽ
Theodoretus in Pſal. 71. & ibidem Eu-
thymius ait: Per Tharſis expoſitores
omnes Carthaginem ciuitatem intel-
ligunt, quæ eſt Libyæ caput. Neque
ab hoc ſenſu abhorret Auguſtinus in
illud Pſalm. 49. In ſpiritu vehementi
conteres naues Tharſis. Immo & Chal
dæus pro eo, quod eſt in Hebræo. Na-
ues Tharſis, vertit, naues Africæ. 3 Reg.
10. & vltimo. * At pugnabit ſtudio- 14
ſus ſcripturarum nullo modo poſſe hęc
ad Mediterraneum mare referri, quo-
niam claſſis Salomonis, & Hiram non
ſoluebat ex Ioppe, ſed ex Haſionga-
ber, quæ eſt ora maris Rubri, vnde in
Africam nauigari nõ poterat ſed in In-
diam: Legimus enim 3 Regum. 9 claſ-
ſem quoque fecit rex Salomon in Ha-
ſinga-

ſingaber,quæ eſt iuxta Ailath in littore
maris Rubri, in terra Idumæ̨.Miſitque
Hiram in claſſe illa ſeruos ſuos viros
nauticos, & gnaros maris cum ſeruis Sa
lomonis . Qui cum veniſſent in O-
phir,ſumptum inde aurum quadringen
torum viginti talentorum detulerunt,
ad regem Salomonem. Eadem fere ver
ba ſunt.2 Parali.9.Reſpondeo alias na-
ues à Salomone miſſas fuiſſe in Tharſis
trium annorum itinere, quæ è Ioppe
Ioppe proficiſcebantur,vt iam diximus
Ophir. alias ex Haſiongaber in Ophir . Ophir
autem inſula eſt nobiliſſima,& maxima
quam veteres falſo exiſtimarunt eſſe pe
ninſulam , vel Cherſoneſum,ſupra quã
inſulam in continẽte eſt vrbs Mala ad
Septentrionem,& regnum eiuſdem no
minis . Hodie autem Zamatra dicitur.
15 * Itaque non hęc Ioſepho aduerſatur,
qui recte verumque vidit. Ita enim ait
libr. 8 capit. 2. Quin & claſſem rex in
Ægyptio ſinu ædificauit, in quodam lo
co ad mare Rubrum,qui nominatur Ha
Bereni-co. ſiongaber.Hæc nunc Berenice vocatur
non procul ab Elana vrbe , quæ regio
tunc in Hebræorum ditione cenſeba-
tur, & in hac quoque claſſe munificen-
tia Hiromi regis amici fuit vſui . Viros
enim gubernatores : & nauticæ rei pe-
ritos miſit, quotquot voluit , qui naui-
gantes cum regijs procuratoribus in re
gionem Indiæ olim Sophiram , nunc
Auream terram nominatam,aurum illi
afferrent. Recte autem dicit olim Sophi
ram fuiſſe nominatam,ita enim à Lxx.
interpretibus appellata eſt. 2. Paralip.
8. nam vbi in Hebr. eſt Ophir,ipſi ver-
tunt εἰς Σωφειρά Et paulo poſt memi-
nit alterius nauigationis Tharſis quam
neque ſcriptura, neque ipſe dicunt ab
Haſiongaber cœpiſſe . Idem dicendum
eſt de claſſe Ioſaphat regis. 3. Reg.vlti.
Rex vero Ioſaphat fecerat claſſes in ma
ri , quæ nauigarent in Ophir propter
aurum , & ire non poterant,quia con-
fractæ ſunt in Haſiongaber . Qua in
re inſigniter lapſus eſt Ioſephus libro.
9. capit. 1. vt iam numer. 13. retuli-
mus) qui putauit has in Pontum , at-
que in Thraciæ emporia profeſſas fuiſ-
ſe, quo per Haſiongaber peruenire non
16 poterant. * Sed reſtat locus difficilli-

A mus.2.Paralip. 20. qui & Ioſepho pla-
ne impoſuit , & rei iam pene illuſtratæ
nouas tenebras offundit . Nam de eodẽ
Ioſaphat,& de eadem claſſis inſtructio-
ne ſcriptum eſt:Et particeps fuit, vt fa-
ceret naues,quæ irent in Tharſis Fece-
runtque claſſem in Haſiongaber : ergo
idẽ eſt Tharſis quod Ophir,& in Thar-
ſis non per mare Mediterraneum naui-
gabatur , ſed per mare Rubrum , & per
Indicum Oceanum , ita neceſſe erit
Tharſis in India eſſe confiteri . Nos di-
camus veterem eſſe Hebræorum con-
ſuetudinem , vt nomina propria prop-
ter aliquam ſimilitudinem vertant in
B communia.Ita Antichriſtus dicitur qui
cumque Chriſto aduerſatur,vt 1.Ioan. Nomina propria
2 Et ſicut audiſtis, quia Antichriſtus ve Hebræi
nit,nunc Antichriſti multi facti ſunt. Et vertũt in
Ham.9.Iud ei vocantur Idumæi,vt poſ commu-
ſideant reliquias Idumææ,& omnes na nia.
tiones,vt ibidem expoſuimus.Ita etiam
Chethim Cyprus eſt, atque inde Iu-
dæi tum inſulas omnes , tum pleraque Chetim.
loca maritima Chetim appellãt,vt do-
cet Ioſeph. lib. 1. Antiq. cap. 7. Quare
cum mare illud, quod Tarſicum vocat
Ioſephus,vaſtum,& altum ſit,inde He-
bræi Oceanum , & mare quoduis ma-
C gnum , ac profundum Tharſis vocant,
Nam ים, quod mare ſignificat , non ſo-
lum mari magno tribuitur, ſed lacubus
etiam , & minoribus aquarum congre-
gationibus. Itaque mare mortuum , &
mare Galilęæ, & ſimilia recte dicuntur
ים, Tharſis autem dici non poteſt niſi
magnum , & vaſtum mare . Inde naues Naues
Tharſis dicuntur naues magnæ,quibus Tharſis.
per profundum mare nauigari ſolet: 17
quas Hebr. vocant אניות * Reg. vlti.
vbi habemus: Rex vero Ioſaphat fece-
rat claſſes in mari , quæ nauigarent in
D Ophir,in Hebræo eſt:Ioſaphat fecit na
ues Tharſis ad eundum in Ophir.Et 3.
Reg.10.Quia claſſis regis per mare cum
claſſe Hiram ſemel per tres annos ibat
in Tharſis deferens inde aurum , in
Hebræ. eſt, Quia nauis Tarſis regi in
mari cum naue Hiram ſemel per tres
annos veniebat nauis Tharſis ferẽs aurũ
Vtrobiq; Chalęđus pro nauis Tarſis &c.
ספינת אפריקא,id eſt,nauis Africę Sed
in poſteriori loco nauis Tharſis dicitur
& quæ

& quæ in Tharſis ibat vt indicat noſtra tranſlatio, & manifeſtū eſt ex 2. Paral. 9. Vbi de eadem re ſcriptum eſt: ſiquidem naues regis ibant in Tharſis cum ſeruis Hiram, &c. Et nauis magna quæuis. Hinc iam melius intelligimus illud Pſal. 47. In ſpiritu vehementi conteres naues Tharſis, id eſt, quātumuis magnæ, validæq; ſint, non poſſunt iræ tuæ reſiſtere. Et illud Iſai. 2. Quia dies Domini exercituum ſuper omnem ſuperbum, & excelſum, &c. Et ſuper omnem turrim excelſam, & ſuper omnem murum munitum, & ſuper omnes naues Tharſis, & ſuper omne, quod viſu pulchrum eſt. Maximis quibuſq; rebus & pulcherrimis minatur, itaq; & de nauibus optimis, & validiſſimis, ac non ſimpliciter de nauibus maris, accipiendū eſt quod dicitur. Idem eſt de verbis illis iudicij: Vlulate naues maris, Iſai. 23. pro quo
18 eſt in Hebr. Naues Tharſis. * Quoniam igitur euntes in Ophir, profecti è mari Rubro, quod erat anguſtius, mare omnium maximum nauigabant, id eſt, Indicum Oceanum, dicebantur ire in Tharſis, & aurum afferre de Tharſis, vt Ier. 10. Argentum inuolutum de Tharſis affertur, & aurum de Ophaz.
3. Reg. 10 Quare naues Salomonis, quæ per tres annos ſemel ibant in Tharſis, & deferebant aurum, & argentum, & ebur, & ſimias, & pauos, ſi proprie per Mediterraneum iuiſſe intelligere poſſumus, vt ex Ioſepho diximus, non minus probabiliter affirmare poſſumus per Indicū Oceanum interceſſiſſe non quo Tharſis regio ſit Indiæ, ſed quo Oceanus recte Tharſis appellatur. Nam ſi Tharſis Indiç locus eſt, quomodo Ionas Ioppē petit iturus in Tharſis? quomodo ibi nauem inuenit euntem in Tharſis? Immo quod Tyro dicitur iuxta Hebræū. Ezec. 27. Tharſis negotiatior tuus, quo modo poterit intelligi? Quando vnquam venit ex India negotiatior Tyrū, quo peruenire non poterat niſi multo plus quam medium Oceani vniuer-
19 ſum orbem ambientis emetiretur?* Habemus ergo ex longa, & laborioſa diſputatione, à Tharſis nepote Iapheth, & Ciliciam, & quaſdam vicinas prouincias, & Mediterraneum mare dicta eſſe

A Tharſis, indeque ad Oceanum, & ad mare quoduis profundum, & magnarū nauium patiens deductam eſſe appellationem. Hinc & lapis pretioſus, qui colore mari ſimilis eſt, & inter lapides rationalis Aharon numeratur Exod. 28. Tharſis dicitur, Lxx. interpretibus. Aquilæ, & Hier. Chryſolithus, Symmacho hyacinthus. Immo & Hiero. qui Exod. 28. & Ezec. 28. & Dan 10. Chryſolithus vertit: Cant. 5. vertit Hyacinthus, vbi legimus: Manus illius tornatiles aureæ, plenæ hyacinthis: & Ezec. 1. vbi Hieronymus: Quaſi viſio maris, Aquila tranſtulit; Quaſi viſio hyacin-
B thi. Vterque itaque lapis Tharſis dicitur: Chryſolithus enim, vt nomē ipſum indicat, & Plinius ſcribit lib. 37. cap. 9. aureo nitore tranſlucet, quem colorē referre ſolet mare ſolis radijs percuſſū, vt ad Marcellam ſcripſit Hieronymus. Hyacinthus autem colore refert florē hyacinthi, & vt ait Hiero. in c. 1. Ezec. Cœli ſimilitudinem habet, id eſt, cæruleum colorem, qui in tranquillo mari cernitur. Cum autem mare prius notum fuerit, quàm hi lapides, non videtur dubium eos à mari nomen habuiſſe non ab eis mare. * Atque vt ad Ionam 20
C noſtrum aliquando reuertamur, verior multo eſt Hier. ſentētia hic, & in epiſt. ad Marcellam cuius initium eſt: Nuper cum Rheticij, quæ Chaldæi etiam, & multorum eſt Ionam voluiſſe fugere in Tharſis, id eſt, in mare, & ad quaſcumque inſulas pergere. Non enim (vt hic ait Hieron.) Propheta ad certum fugere cupiebat locum, ſed mare ingrediens quocumque pergere feſtinabat: & magis hoc conuenit fugitiuo, & timido, non locum fugæ otioſe eligere, ſed primam occaſionem arripere nauigandi. Cur ergo hanc interpretationem cete-
D ris præferam, hæc cauſa eſt. Tharſis hoc in loco minime ad Indiam pertinet, neque enim (vt Hier. ſcribit ad Marcellam) Ionas de Ioppe nauigans ad Indiam poterat peruenire, ad quam illo mari non poteſt nauigari. Carthago autem non magis hoc vocabulo indicatur, quam inſula quæuis, aut vrbs vicina maris noſtri littoribus. Nec nunc quæ prius dixi ex patrum quorundam aucto-

auctoritate, infirmo; aliud enim eſt in il A
lis duobus Iſaię, & Ezecielis locis Thar
ſis de Carthagine exponere, quod feci-
mus, aliud vocabulo Tharſis Carthagi-
nem ſignificari, quod nunc negamus.
21 *Nam cum mare Mediterraneum pro-
prie dicat Tharſis, & in illo naues Car-
thaginis fuerint plurimæ, & maximæ,
(ait enim Auguſt. in illud Pſalm. 47. in
ſpiritu vehementi, &c. Manifeſtum eſt
autem quod primordia regni Carthagi
nis nauibus floruerunt, & ita floruerũt,
vt inter ceteras gentes excellerent ne-
goriationibus, & nauigationibus) recte
profecto, pro Vlulate naues Tharſis, B
Iſa. 23. Lxx. Verterunt. Vlulate naues cartha-
ginis, præcipue cum de Tyro ſit prophe
tia, ad quam crebro Carthaginienſes na
uigabant tanquam ad veterem cogna-
tionem, & patriam. Eadem ratio Hiero-
nymum mouit, vt verteret: Carthagi-
nienſes negotiatores tui, quod eidem
Ezec. 27: Tyro dictum eſt. Itaque hic non ex vo-
cabuli ſignificatione, ſed ex connexio-
ne rerum ipſarum, quæ dicuntur, intel-
ligimus Carthaginem indicari. At in Io
na nihil tale occurrit, quod cogat ita
interpretari, propterea que ipſi Lxx. qui
in illis duobus locis pro Tharſis, Car- C
thago verterant, in alijs, aliter interpre
tantur, quoniam vident nihil in eis eſſe,
cur ad Carthaginẽ referant. Quare hic
nomen ipſum Tharſis reliquerunt, &
Iſai. 2. tranſtulerunt. Et ſuper omnes na
ues maris, & in Pſalm. 47. Conteres na-
ues Tharſis, & in Pſalm. 71. Reges Thar
22 ſis, & inſulæ munera offerent. *Ridicu-
lum ergo eſt Ionam, ne Niniuen mitte-
retur, Carthaginem ire voluiſſe, vt mer
caturam exerceret, niſi forte eum cum
pleno marſupio in nauim euntem vide
runt, qui hoc dicunt, quod in ventre ce
ti reliquerit. Dicemus ergo eum voluiſ D
ſe per mare Mediterraneum longiſſime
à patria fugere, quocunque caſus fer-
ret, ne vaticinari Niniuitis cogeretur.
Quod autem nauem inuenit euntem in
Tharſis, nihil aliud eſt, quàm nauem pa
ratam inueniſſe, vt per Mediterraneum
mare nauigaret, in quam ſe protinus
coniecit. Et quoniam nec nautæ roga-
ti quo eant, ſolent vrbem aliquam indi-
care, niſi iterum, atque iterum rogen-

A tur, ſeu generatim reſpondent, imus
in Occaſum, aut in orientem, aut certe
Hiſpaniam, aut Italiam petimus: nec ti
mido, atque fugitiuo, qui nihil habebat,
cur in has oras potius, quàm in illas de-
ferri cuperet, modo procul à Iudæa fu-
geret, ſæpius nautas rogare aut vaca-
bat, aut libebat, veroſimillimum eſt
tantum Prophetam quæſiſſe an ſta-
tim ſoluere uellent, & an ſibi eadem
naui vehi liceret. Hoc ipſum, & Thar-
ſis non eſſe certam aliquam vrbem
cognoſcimus ex eò, quod poſtea nau-
tæ rogant Ionam. Quæ terra tua, &
B quo vadis? ſi enim nauis iret in vrbem
aliquam, quæ Tharſis vocaretur, nau-
tæ euntes in Tharſis quorſum eum in
terrogarent, quo vadis? conſtabat enim
ire in Tharſis.

A facie Domini. Ioſephus libr. 9. An- 23
tiqu. cap. 11. affirmat Ionam fugere vo-
luiſſe in Tharſis putantem ſe poſſe Deũ
effugere: ſed non videtur credibile pru
dentem virum, & præterea prophetam
ignoraſſe Deum eſſe vbique, nec legiſſe,
quod eſt apud Dauidem: Quo ibo à ſpi Pſal. 138.
ritu tuo? & quo à facie tua fugiam? ſi aſ-
cendero in cœlum tu illic es, ſi deſcen-
C dero in infernum, ades, &c. Hic noui
Hebræi arcana, aut potius monſtra cõ-
fingunt, noſtri multa dicunt, ſed facile
hoc, quid ſit, intelligitur, ſi conſue-
tudinem ſcripturæ obſeruemus. Illi
ante faciem Dei eſſe dicuntur, quos
Deus intuetur, & alloquitur, vt Iob
primo. Quadam autem die cum ve- Ante faciem Dei eſſe.
niſſent filij Dei, vt aſſiſterent coram
Domino (quod idem eſt, ac ſi dixiſ-
ſet, ante faciem Domini) affuit inter A facie Dei diſcedere.
eos etiam Satan. Cui dixit Dominus:
vnde venis? &c. Deinde ait: Egreſſus eſt
Satan à facie Domini, id eſt, deſijt ei
D loqui Dominus, nec enim ire poterat
quo Domini acies non perueniret. Ea-
dem fere capite ſecundo, iterantur.
Quoniam enim eis, qui à nobis receſ-
ſerunt, vel coram nobis non ſunt, lo-
qui non ſolemus, neque quidquam cũ
illis agere, inde ducta ſimilitudine à fa-
cie Dei diſcedunt, qui nolũt Deum ſe-
cũ loqui, aut quidquã agere optarétque 24
ſi fieri poſſet, ab eo minime videri. Proijci à facie Dei.
*Hinc proijcere Deus dicit à facie ſua,

quos

quos relinquere, & de quibus curare A non videtur. Vt Pſal. 50. Ne proijcias me à facie tua. Pſal. 30. Ego autem dixi in exceſſu mentis meæ: proiectus ſum à facie oculorum tuorum. Quoniam ergo Ionas cupiebat in lõginquas regiones fugere, vnde propter locorum diſtantiam mitti Niniuen nõ poſſet, nec Deum ſibi id præcipientem audiret, metaphorice dicitur fugere à facie Domini. Quare, non eſt probabile, quod quidam dicunt, putaſſe eum non loqui Dominum prophetis extra terram illam Iſraelitarum: ſciebat enim locutũ olim fuiſſe Abrahæ, Iſaac, & Iacob in Ægypto, & in Meſopotamia, ſicut & poſtea locutus eſt Ezecieli, & Danieli in Babylonia. Sed locorum, vt dixi, longinquitatem quærebat vnde non eſſet probabile aliquem ad Niniuitas fore mittendum. Ideoq; cum Niniue verſus Orientem in Septemtriones vergeret, in mare Mediterraneũ verſus Occaſum feſtinabat, vt longiſſime ab Aſſyrijs abeſſet.

25 Ioppe. *Et deſcendit in Ioppen.* Ioppe portus Iudææ eſt, quo peregrinantes in terrã ſanctam primum perueniunt:

Et ſale (vt poeta ait) *tabentes artus in littore ponunt*, indeque terreſtri vnius diei, aut duarum, triumve præterea horarum itinere venitur in Ieruſalem. Hodie dicitur el Iafo, quomodo etiam in Hebr. vocatur יפו. Deſcendit autem quoniam de montanis, & arduis ad cãpeſtria veniebat, vt ait Hieronymus.

Et dedit naulum eius. τὸ ναῦλον vocant Græci mercedem, quæ nautis datur pro vectura. Eius autem intelligit nauis, vt ex Hebræo conſtat, id eſt, pretium perſoluit, quod pro vectura illius nauis debebatur.

Et deſcendit in eam. Ita ſemper loquitur ſcriptura cum quis in nauim, aut in mare ingreditur, quoniam mare media, ſeu interna ſui parte altius, ad littora humilius terra eſt. Pſal. 106. Qui deſcendunt mare in nauibus. Iſa. 42. Qui deſcenditis in mare, & plenitudo eius. Ita etiam loquitur Homerus ſæpe, vt de Agamemnone e naui exeunte.

4. Odyſſ. *Ἤτοι ὁ μὲν χαίρων ἐπεβήσετο πατρίδος αἴης*, id eſt, Certe hic gaudens conſcendit patriam terram. Et:

Ἔνθ' ἐκ πόντου βὰς ἰοειδέος ἤπειρόνδε ἤιεν, id eſt, Tunc e mari aſcendens cæruleo in continentem ibat, & alibi ſæpe. 5. Odyſſ.

Et nauis periclitabatur conteri. Ingenti ventorum, & fluctuum impulſu. In Hebr. Et nauis cogitabat conteri, per Proſopopeiam, id eſt, erat in magno periculo conterendi.

Et clamauerunt viri ad Deum ſuum. 26
Vnuſquiſque ad Deum ſuum clamabat vt fieri ſolet, erant enim ex varijs nationibus, & diuerſos deos habebant, vnde & Ionam poſtea monent, vt clamet ad B Deum ſuum. Hoc autem loco legendũ eſſe, vir, non viri, & quo vnoquoq; accipi, diximus iam in cap. 2. Ioe num. 6.

Et miſerunt vaſa, quæ erant in naui, in mare. Vaſa generali nomine dicit more Hebr. qui כלים vocant inſtrumenta, vaſa, veſtes, arma vtenſilia. Itaque quidquid graue erat, & minus neceſſarium videbatur, iactabant in mare, ne nauis pondere nimio mergeretur. Act. 27. Valide autem nobis tempeſtate iactatis ſequenti die iactum fecerũt, & tertia die ſuis manibus armamenta nauis proiecerunt. Et poſtea: Et ſatiati cibo alleuiabant nauem iactantes triticũ in mare. Vaſa. C

ALLEGORIA.

In Ionæ hiſtoria, vt in proœmio diximus, non eſt dubium, quin Domini 27
ſeruatoris mors, & reſurrectio præfigurata fuerit, ſicut ipſe ait: Generatio mala, & adultera ſignum quærit, & ſignum non dabitur ei, niſi ſignum Ionæ prophetæ: ſicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus, ſic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus. Matth. 12. Quare ex quo miſſus eſt in mare donec eſt in littus eiectus, ſine dubio figura Chriſti fuit ita vt omnia quę ei hoc tẽpore acciderũt, recte de Chriſto exponantur, idq; D omnibus ſanctis cõſentiẽtibus. De illis tantum dubitatio eſt, quæ ante, & poſt hæc geſta ſunt, an ad eandẽ pertineant figuram. Quæ eiectionem Prophetæ in littus conſecuta ſunt, ſuo loco explicabuntur, nunc de ijs loquamur, quæ hactenus Hiſtorice expoſuimus: & mihi videntur nequaquam figuram Chriſti habere. Etenim Hier. cœpit primum hæc

hæc de Chriſto exponere (quod & nõ-
nulli poſtea fruſtra tentarũt, vt Ruper.
Gloſſa vtraque Chatardus, & alij) ſed
vidit mox perfici non poſſe, ideoque in
illa verba: Et deſcendit in Ioppen, hæc
tandem ſcripſit: Prudens rogandus eſt
lector, ne eundem velit ordinem Tro-
28 pologiæ, quem & Hiſtoriæ quærere.
Gala. 4. * Nam & Apoſtolus Agar, & Saram ad
duo teſtamenta refert, & tamen nõ om
nia, quæ in hiſtoria illa narrantur Tro-
Epheſ. 5. pologicè interpretari poſſumus. Et ad
Epheſios de Adam & Eua diſputans ait:
Propter hoc relinquet homo patrẽ &
matrem ſuam, & adhærebit vxori ſuæ,
& erunt duo in carne vna: Sacramentũ
hoc magnum eſt: ego autem dico in
Chriſto, & in eccleſia Numquid totum
principium Geneſeos, & fabricam mũ-
di, & hominum conditionem ad Chri-
ſtum, & ad Eccleſiam referre poſſumus,
quia hoc teſtimonio ſic vſus eſt Apoſto
lus? Illud etiam quod ab eodem Apo-
1. Cor. 10 ſtolo ſcribitur: Bibebant autem de ſpiri
tuali conſequente eos petra, petra au-
tem erat Chriſtus: nequaquam nos ar-
ctat, vt omnem Exodi librum referamus
ad Chriſtum. Igitur ſicut hæc teſti
monia ſuas interpretationes habent, &
nec præcedentia, nec conſequentia eã-
dem deſiderant Allegoriam: ſic & Io-
nas propheta non abſque periculo in-
terpretantis, totus referri ad Dominũ
poterit. Nec ex eo, quod in Euangelio
dicitur: Generatio peſſima, & adultera
ſignum quærit, &c. Reliqua etiam, quæ
in propheta digeſta ſunt, eodem ordi-
ne referuntur ad Chriſtum. Certe vbi-
cunque abſque diſcrimine hoc fieri po-
teſt, nos quoque facere nitemur. Hacte
nus Hieron. Ex cuius verbis non nulla
ſuccidi breuitatis cauſa, ita tamen vt fi-
lum non interciderem orationis: quæ
ita prolixe retuli, quoniam valde ad ho
rum ſenſuum intelligentiam referre exi
ſtimaui, ne inepto ſæpe labore conſu-
mamur, & repugnantem ſcripturam in
noſtra commenta pertrahamus. * Atq;
29 hoc, quod docet Hie. cum in omnibus
obſeruandum eſt, tum maxime in Chri
ſto, cuius omnes ſancti aliquando typũ
portarunt, ſed nemo vbique portauit,
aliquid enim illi deerãt, quod Deo nõ

A placeret, Chriſtus peccatum non fecit,
neque inuentus eſt dolus in ore eius.
Quæ omnia copioſe, & eleganter tra-
dita ſunt à Theophylacto in huius pro-
phetæ proœmio. Attamen non per om
nia, inquit, neceſſarium eſt quærere ſi-
militudinem: neque enim à nobis po-
ſtulandum eſt, vt omnino quæ ſunt hi-
ſtoriæ ad ſpiritualem contemplationẽ
vertamus. Nam, vt generatim exempli
vice dicam, cũ aliquem priſcorum ſan-
ctorum figuram Chriſti dixerimus fuiſ-
ſe, non opus eſt per omnia quærere ſi-
militudinem. Quod non nullis exem-
B plis probat erudite. Si ergo filium dice-
remus à patre miſſum, vt prædicaret in
mundo, quoniam aſcendit eius malitia
coram eo, quomodo poſſemus ſtatim
dicere eum fugiſſe in Tharſis detrectan
tem patris imperium, cum deſcenderit
de cœlo, nõ vt faceret voluntatem ſuã,
ſed voluntatem patris ſui? Quæ vt ad
Chriſtum, quamuis repugnantia accõ-
modaret Rupet. coactus eſt aliquid di-
cere, & à veritate valde abhorrens, pa-
trumque ſententijs, & tali viro indignũ
fugientem, Ionam, quia amore ſuæ gen
tis faciebat, non multum Deo diſplicuiſ
C ſe, immo propter pietatis magnitudinẽ
valde placuiſſe. Sed hæc vberius in Al-
legoria. cap. 4. explicabimus nunc ad
moralem ſenſum veniamus.

TROPOLOGIA.

Niniue cuius interpretatio eſt, ſpe- 30
cioſa, ſed quæ plena tamen erat pecca- Nah. 3.
tis, & quam Nahum ciuitatem ſangui-
num vocat, animam ſignificat multis
varijſque naturæ dotibus ornatam, vt
acie intelligentiæ, eruditione, pruden-
tia, eloquentia, nobilitate, ſed ſuperbã,
& omnibus Dei donis ad vitia abuten-
tem, totamque ſe voluptatibus deden-
D tem, atque ita impudenter peccantem,
vt eius malitia coram Deo aſcendat, &
magnam, celeremque vindictam expo-
ſcat. Sed neque hanc qualiſcunque illa
ſit, deſerit qui venit in hanc mundum
peccatores ſaluos facere, nec mortem
peccatoris vult, ſed magis vt conuer-
tatur, & viuat. Quare nemo vel de ſa-
lute ſua, vel de miſericordia Dei deſpe
ret: & Niniues ſpecioſæ meretricis, &
ſanguinibus, hoc eſt peccatis plenæ, bo-
nus

nus Dominus recordatur, & ad eam A
Qualis debeat eſſe Euãgelij concionator.
prædicaturum mittit Ionam. Sed myſte
rium attendamus prædicationis. Ionas
mittitur filius Amathi id eſt veritatis
meæ: veritatẽ enim Dei prædicare de-
bet, quam à Deo accepit, non ſui inge-
nij commenta. Ionas columbam ſignifi
cat, manſuetam autem, & innoxiam: ſed
verba eius, vt nu. 5. expoſuimus minacia
ſunt, iubetur dicere: Adhuc quadragin-
ta dies, & Niniue ſubuertetur: quoniam
verbi Dei prædicatores, & manſueti mi
ſericordeſque eſſe, & imminentem pec
catoribus iram Dei denunciare debent, B
& acerbitati verborum in peccatores,
cum res exegerit minime parcere. Do-
leant itaque de hominum miſeria, & de
peccatis gemant vt columbæ veniam il
lis à Deo gemitibus petant, & mediten
tur vt columbæ, ac ſæpe eandem vocẽ
repetant, ſed cum Deus iuſſerit ſcelera
palam deteſtari, palam reprehendere, &
mortem æternam comminari, nec Ni-
niues pulchritudinem metuant, nec po
tentiam, neque impudentiam, neque ar
ma. Huiuſmodi magiſter, qui ſalubriter,
& miſericorditer terret, recte dicitur fi-
lius Amathi, id eſt veritatis meæ, quia C
vere illa doctrina Dei eſt, de alijs dici-
Iſa. 3. tur: Popule meus, qui te beatum dicũt,
ipſi te decipiunt. Sed eſt aliud præterea
31 obſeruatione digniſſimum. * Dei prædi
Sãctæ cogitatiões prædicatores Dei ſunt.
catores interni ſunt cogitationes ſan-
ctæ, & ſpiritus boni impulſus, quæ Deus
nemine vidente ad animã mittit, & per
quæ illi ſine verborum ſtrepitu loqui-
tur. Sed quoniã habet & Diabolus ſuos
tacitos prędicatores, qui etiam intus lo
quant, docemur hic quo alteros ab alte
Quomodo ſecernant Dei, & Diaboli cogitationes.
ris ſecernamus. Nam Diabolus per co-
gitationes, quas immittit, interdum pec
cantibus blanditur, ne peccatum abij-
ciant, multas eos dicit habere virtutes, D
quæ bonis viris valde probentur, ſi quid
peccatur, condonandum eſſe ætati, oc-
caſioni, tempori, ſatis reſtare temporis
ad pœnitentiam, Deum patientem, &
miſericordem eſſe, libenter expectare.
Interdum autem, idque in fine vitæ ma
xime, vel cum mortem ſibi vt aliquis
conſciſcat, molitur, aut certe vt deſpera
ta ſalute totum ſe concupiſcentijs ſuis
dedat, læſam tot peccatis patientiam

A Dei ante oculos ponit, iuſtum eum iudi
cem eſſe, iuſtitiam ſupplicia vltima ex-
poſcere, difficilem eſſe pœnitentiam, vi
tæque mutationem in tam annoſa pec-
candi conſuetudine, non poſſe has, aut
illas voluptates relinqui. Itaque aut te-
meritatem, & inanem fiduciam, aut cęcã
quandam, & præcipitem deſperationẽ
efficere in peccatore nititur, eodẽ con-
trarijs tendens vijs, id eſt, vt nullus ſit fi
nis peccandi. At Deus ſic allicit, vt ter-
reat, ſic terret, vt alliciat. * Allicit ſpe 32
miſericordiæ, terret iuſtitia. Cum ſibi
B placet peccator, reuocat ei in memoriã
æquiſſimum diuini iudicij examen, & vi
tæ Euangelicæ perfectionem, vt quan-
ta in miſeria verſetur, agnoſcat, & ad re
ctam virtutis viam reducatur. Contra,
cum conſcientia peccatorum, quaſi flu-
ctibus quibuſdam obruitur, vt deſperan
dam pene ſalutem iudicet ſuam, ſalutiſe
ræ memoria paſſionis, & crebris bonita
tis, ac miſericordiæ exemplis iacentem
excitat, ſed ita vt nunquam à miſericor
dia ſeueritatem ſeiungat, nunquã à ſeue
ritate miſericordiam. Si velis, inquit, ad
me redire, non tibi deero, non tibi no-
C cebunt pręterita peccata, quia cum ira-
tus fuero, miſericordiæ recordabor. Si
manſeris in iſta vitæ turpitudine, opem
miſericordiæ meæ ſenties nullam. Si vo Iſai. 1.
lueritis, & audieritis me, bona terræ co
medetis. Quod ſi nolueritis, & me ad
iracundiam prouocaueritis, gladius de-
uorabit vos. Lege cap. 18. & 33. Ezecie-
lis. Quod quid aliud eſt, quàm colum-
bam mittere, ferentem tamen ore diui
ni iudicis diſtrictam ſententiam, ac di-
centem: Adhuc quadraginta dies, & Ni
niue ſubuertetur? * Cum ſurgit Ionas, 33
vt fugiat in Tharſis à facie Dñi, quia ab
officio recedit, nec ſanctorum prædica-
D torum, nec ſanctarum cogitationũ, quas
Deus in animam mittit, typus eſſe po-
teſt, ſed peccatoris, qui vertit ad Deum
terga, & non faciem, & ait: Recede à no Iob. 21.
bis, ſcientiam viarum tuarum nolumus.
Quomodo autem in eadem hiſtoria mu Peccatori ſemper laborandum quocunque ſe vertat.
tentur typi. c. 4. exponemus. Surgit pec
cator, quia velit, nolit, laborandum ei
eſt. Si viam Dei refugit, quia difficilis
eſt, non protinus otiari licebit, terenda
erit via ambitionis, auaritiæ, voluptatũ,

quæ

Sap 5.

A quę certe ſunt difficiliores. Habemus, quibus credere debeamus, teſtes: Laſſati ſumus, inquiunt, in via iniquitatis, & perditionis, & ambulauimus vias difficiles; viam autem Domini ignorauimus. Noluit ſurgere, Ionas vt iret Niniuen Deo iubente, ſurgere tamen cogitur, vt fugiat in Tharſis à facie Domini. Quid ei boni eſſe poteſt, qui fugit bonum? quæ lux vltro lucem ipſam deſereti? Sed quem fugiat videmus, nunc quo fugiat videamus. In Tharſis fugit, in mare, quo nihil eſt inſtabilius, nihil periculoſius Nauem conſcendit, & exi-

Vita, & progreſ-ſus peccatoris.

Sap.14.

B guo, fragilique ligno credit animam ſuam vt eſt, apud Sapientem, tabulaque à morte diuiditur. Et cum liceret in tuto conſiſtere, & per terram ſolidam, immobilemque ſecure iter facere, fluctus, & procellas, & tempeſtates experiri libet. Quid poteſt fingi peccatore dementius qui tranquilla, ac ſuaui vita relicta in tantas ſe perturbationes ſponte ſua

34 inijcit? * Sed vide & ſingula verba. Deſcendit Ioppen quocumque eas, quoquo te verteris, ſi à Dei voluntate diſcedis deſcendis, ſicut de homine dictum eſt, qui deſcendit ab Ieruſalem in Iericho.

Luc.10.

C Quantumuis gloriam tibi magnam conciliare videare, diuitias potentiam, honores, nihil aſcendis, quo progrederis vlterius à Deo auerſus, eo magis, magiſque deſcendis. Iapho, id eſt, Ioppe, pulchritudinem eius ſignificat. Deſcendit peccator in id, quod pulchrum ſibi putat, & vera pulchritudine relicta turpior ſemper, & fœdior euadit. Tharſis in lingua noſtra ſonat exploratio gaudij, ſecundum Hier. in cap. 23. Iſai. & in 27, Ezec. Putat ſe voluptatem, & tranquillitatem magnam in rebus ſæculi inuenturum, & fugit, vt exploret gaudium, nec quieſcere poteſt, donec omnia expertus, ludum ſibi factum agnoſcit.

D Multos hoc laqueo cœpit Diabolus, cupiditate loquor experiendi ignotas voluptates, quid enim aliud inciuilitati ſuæ prætexunt illi, qui ad cœnam magnam ire vocati noluerunt? Primus dixit: Villam emi, & neceſſe habeo exire, & videre illam, rogo te habe me excuſatum. Et alter dixit: Iuga boum emi quinque & eo probare illa, rogo te, habe me excuſatum. Et alius dixit: Vxorem duxi, & ideo non poſſum venire. Hoc etiam eſt, quod adoleſcentiorem filium impulit, vt abiret in regionem longinquam, & diſsiparet ſubſtantiam ſuā viuendo luxurioſe. Quale autem gaudium inuenerit in Tharſis, mox videbi-

Luc. 14.

Luc. 15.

35 mus. * Atque hæc quidem omnia non ſine naulo dato habere potuit, precio enim, & labore ſuo obtinet, quod cupit, nihil gratis accipit, ſed magna mercede tempeſtates, & luctus, & pericula tandem emit. Et abit cum eis in Tharſis, qui ſolebat ire in terram viuentium cū deducebatur à Domino per vias rectas, relicta via ſanctorum cum turba malorum tendit in Tharſis oblitus illius beatitudinis: Beatus vir qui non abijt in cōſilio impiorum, & in via peccatorū non ſtetit. Sed Dominus mittit ventum magnum in mare, vt norit peccator longas eſſe iuxta prouerbium, regum manus, nec poſſe quoquam venire ſe, vbi non poſsit à Deo plecti, & cum fugit à facie Domini nihil aliud facere, quam fugere à Deo propitio ad iratum Deū.

Pſal.1.

Æquum etiam eſt, vt videat quid tanto labore quæſierit, quas fuga illa præceps vtilitates attulerit. Tempeſtas magna fit in mari, cum variæ, aduerſæque ſibi mutuo perturbationes in anima peccatoris exurgunt, & omnem illi tranquillitatem lætitiamque adimunt. * Tempe-

Quid labore ſuo comparet ſibi peccator.

36 ſtas fit in mari cum validum, ac periculoſum morbum Deus immittit, quo corpus periclitatur conteri. Tempeſtas fit in mari, cum riualium, & earumdem voluptatū competitorum opera, aut eorū qui læduntur, aut denique magiſtratuū mores hominum emendare cupientiū, ſcelera illius deteguntur infamia, & inuidia laborat, male multatus dimittitur, ab vſu ſuarum deliciarum longius arcetur. Ita qui in hoc mare ſæculi deſcendunt, facientes (vt ait Propheta) operationem in aquis multis, vident quod continuo ſequitur, ſtetit ſpiritus procellæ, & exaltati ſunt fluctus eius. Aſcendunt vſque ad cœlos, & deſcendunt vſque ad abyſſos, anima eorum in malis tabeſcebat. Turbati ſunt, & moti ſunt ſicut ebrius, & omnis ſapientia eorum deuorata eſt. Nauis pericli-

Pſal 106.

tatur cōteri quia, vt aliquid boni (quod ait vetus prouerbium) propter vicinū bonum, ita aliquid, immo, & multum, mali propter vicinum malum ſæpeque magnis incommodis afficiuntur propter malorum hominum propinquitatem, quibus, ſi ſeparati eſſent, minime afficerentur. Iohannes Apoſtolus, & Euangeliſta (vt ex ijs, qui à Polycarpo martyre audierunt, refert Irenæus lib. 3. aduerſus hæreſes cap. 3.) cū Epheſi in balneum introiſſet, Vbi Cerinthus hæreticus Lauaretur, exilijt, vt eum vidit dicens, timere ſe ne balneum concideret, in quo eſſet Cerinthus inimicus veritatis. Vnus Achan, quod aliquid ex eis abſtuliſſet, quæ Dominus cō-
Ioſue. 7. trectari prohibuerat, multorum cædis cauſa fuit, & Ioſue atque vniuerſum grauiter perturbauit exercitum. Merito ergo timent nautæ, qui in eadem naui deferuntur Prophetam diuini mandati
37 *Peccati magnum pondus.* tranſgreſſorem. *Sed hoc ipſi ignorāt, ac propterea mittunt vaſa in mare vt alleuiaretur ab eis. Arbitrantur (inquit Hiero.) nauem ſolito onere prægrauari, & non intelligunt totum pondus eſſe fugitiui prophetæ. Nihil enim eſt peccato grauius, quod ſolum homines cœlo creatos in profunda demergit inferni. Solidiſſimū eſt cœlum, & quaſi ære fuſum, ſed ita peccato angelorum grauatum eſt cœlnm, vt ferre nequiuerit. Et cum nihil ſit angelis ſubtilius, nihil ad aſcendendum aptius, ſimul atque peccauerunt, quaſi magno pōdere addito in Tartarum detracti ſunt. Animas quæ purgatorij ignis loco continētur, quid prohibet in cœlum euolare, niſi hoc pondus, id eſt, aut leues culpæ, aut peccatorum pœnæ nondum perſolu-
Exod. 15. tæ? Quia hoc onere grauabantur Ægyptij, abyſſi (ſicut ſcriptum eſt) operuerunt eos, deſcenderunt in profundum quaſi lapis Chriſtus ipſe qui nullo peccata noſtra ad pœnæ ſolutionem dumtaxat aſſumpſit, vſque adeo illorum gra-
Pſal. 68. uitate depreſſus eſt, vt dicat: Veni in altitudinem maris, & tempeſtas demerſit
Pſal. 37. me. Præclare ergo ſanctus Propheta: Quoniam iniquitates meæ ſupergreſſæ ſunt caput meum, & ſicut onus graue, grauatæ ſunt ſuper me. Quare cum nos rerum cœleſtium tædium ceperit, cum erit animus ad ſæculi bona procliuior, cum orantes nos leuare in cœlum nitimur, & cōtinuo in terram deuoluimur mittamus onera animarum noſtrarum, id eſt peccata proijciamus in mare, & nauis leuabitur.

HISTORIA.

38 *Et Ionas deſcendit ad interiora nauis.* Quam nauis partem ſignificet, ſatis exprimit verbum, Deſcendit, ad infimam videlicet omnium, vbi ſecretior eſſet à tumultu nautarum, & vbi minus iactatio ſētitur. Lxx. *εἰς τὴν κοίλην τοῦ πλοίου*, in concauum nauis, ac ſi diceret, In vētrem nauis, nam *κοιλία*, id eſt, venter, quaſi *κοίλη* dicitur à concauitate Latini carinam vocant, eamdemque Græci vocant *κοίλην* & multi ad eam ſimilitudinem, alueum. Quod autem Hebræi interpretantur, Ad latera nauis, infima latera intelligunt, quę iam diximus. Mœſtus quærit receſſus, ne Dei vindices fluctus cōtra ſe videat intumeſcere. Quod autem dormit, non ſecuritatis eſt, ſed mœroris, vt aiūt Hieronymus, & Theodoretus. Theophylactus: Atqui ante ſubortam tempeſtatem, & periculum ſopore correctus eſt, fortaſſe ex nimia fugæ triſtitia, & defatigatione, &c. Simile aliquid legimus Luc. 22. Et cum ſurrexiſſet ab oratione, & veniſſet ad diſcipulos ſuos, inuenit eos dormientes præ triſtitia.

Si quomodo recogitet. Si forte mutet ſententiam, & ſeruet nos, metaphora ab ijs ducta, qui iterum melius de re aliqua cogitantes mutant, quod per iram, aut quouis alio modo facere ſtatuerant. Lxx. Si quomodo ſaluos faciat nos Deus. Chaldæus; Si forte miſericordia concedatur à Domino nobis.

39 *Et dixit vir ad Collegam ſuum.* Vnuſquiſq; ſocio ſuo, aut (vt eſt in Hebræo) proximo ſuo, dixit.

Venite, & mittamus ſortes. Sciebant (vt recte ait Hieronymus) naturam maris, & tempeſtatum, ventorumque rationes: & vtique ſi ſolitos fluctus viderent, & tempeſtatem, quales antea experti erant, non venirent ad ſortes. At viderunt ſubito ſine cauſa exoriri tempeſtatem, multoque ſæuiorem eſſe ſolito,

to, & propterea more gentilium, per
ſortes exquirere tentant, quis ſit tantæ
tempeſtatis cauſa. Expoſitores Hebræi,
more etiam ſuo affirmant ceteras na-
ues pacato mari tranquilliſſime naui-
gaſſe, cum hæc in nauem Ionæ tempe-
ſtas ſæuiebat, eamque fuiſſe ſortiũ quæ-
rendarum cauſam. Cur hoc dicant, aut
vnde ne quæramus, non enim aut ſo-
lent, aut poſſunt dicere. Miremur po-
tius idem placuiſſe Theodoreto. Nobis
certe placere non debet, nam neque
ſcriptura rem tantam, & tam inuſitatã
tacuiſſet, & refellere potius videtur cũ
ait: Dominus autem miſit ventum ma-
gnum in mare, & facta eſt tempeſtas ma
gna in mari. Quis ita à communi ſenſu
recedat, vt ex his verbis non intelligat
totum illum maris tractum ventis fuiſ-
ſe concitatum, vt eandem iactationem
ſubirent naues aliæ, ſi quæ tunc forte
nauigabant etiam in Tharſis? Quod au-
tem attinet ad ſortes triplex ſors eſt, vt
docet S. Thom. 2. 2. q. 95. ar. 8. * Prima
40 diuiſoria dicitur, qualis eſt illa Iohan.
Sors triplex. 19. Mittẽtes ſortem ſuper eis, quidquid
tolleret. Altera conſultoria, cum quæ-
ritur quid ſit agendum. Tertia diuinato
ria, cum quæritur quid futurum ſit, aut
quis ſit auctor occulti criminis. Primi,
& ſecundi generis ſortes improbandæ
non ſunt, inquit enim Auguſt. lib. 1. de
doctrin. chriſt. cap. 28. ſicut enim ſi tibi
abundaret aliquid, quod dari oporteret
ei, qui non haberet, nec duobus dari
poſſet, ſi tibi occurrerent duo, quorum
neuter, alium vel indigentia, vel erga te
aliqua neceſſitudine ſuperaret, nihil iu-
ſtius faceres, quam vt ſorte eligeres, cui
dandum eſſet quod dari vtrique non
poſſet. Et epiſt. 180. ad Honoratũ: Quæ
diſceptatiua, ſi aliter non potuerit ter-
minari, quantum mihi videtur, qui ma-
neant, & qui fugiant, ſorte legendi ſunt
&c. At diuinatoria ſors ſuperſtitione
plena eſt, & multiplex, ac valde vſitata
erat apud Ethnicos, vt Ezech. 21. Stetit
enim rex Babylonis in biuio, ac capite
duarum viarum, diuinationem quærẽs,
41 commiſcens ſagittas, &c. Sæpe tamen
Deo, vel iubente palam, vel intus inſti-
gante, huiuſmodi ſortes pie, ſanctéque
mittuntur, vt de eius conſtet voluntate.

A Vt num. 17. cum poſita eſt virga Aha
ron cum virgis reliquorum. Et Ioſue.
7. cum miſſa eſt ſors, vt deprehendere-
tur qui tulerat aliquid de anathemate.
Et 1. Regum. 10. cum Saul ſorte rex de-
claratus eſt. Et Act. 1. cum cecidit ſors
ſuper Matthiam, & annumeratus eſt vn
decim apoſtolis: ſed recte ait Hierony-
mus: Nec ſtatim debemus ſub hoc exẽ-
plo ſortibus credere, vel illud de Acti-
bus Apoſtolorum huic teſtimonio co-
pulare, vbi ſorte in apoſtolatum Mat-
thias eligitur, cum priuilegia ſingulorũ
B non poſſint legem facere communem,
&c. Illud non eſt omittendum nonnũ-
quam per huiuſmodi ſortes veritatem
cognoſci abſconditam, non ſortium vi,
ſed (vt ait Hier.) voluntate Dei, qui ſor
tes regit incertas, iuxta illud Prou. 16.
ſortes mittuntur in ſinum, ſed à Domi-
no temperantur. Id autem fit, cũ Deus 42
voluntatem ſuam notam fieri oportere
iudicat hominibus, qui fidem magnam
habere ſolent id genus ſignis, & ſuper-
ſtitionibus: licet enim in bonum finem
alterius vti malitia. Vt 1. Reg. 6. Facite
plauſtrum nouum, &c. Et aſpicietis, &
C ſi quidem per viam finium ſuorum aſcẽ
derit contra Bethſames ipſe fecit nobis
hoc malum grande: ſin autem minime,
ſciemus, quia nequaquam manus eius
tetigit nos, ſed caſu accidit. Ita Dei vo- 1. Reg. 6.
luntate vaccæ venerunt contra Bethſa
mes, quia voluit Dominus oſtendere à
ſe profectum fuiſſe malum illud gran-
de. Quod eleganter docet Chryſoſto.
hom. 3. in ep. ad Titũ. Ita etiam 1. Reg.
28. Samuel propheta ſuſcitatus eſt à Py
thoniſſa, non magicarum cantationum
poteſtate, quæ nihil aduerſus animam
ſancti prophetæ valere poterant, ſed vt
rex impius certo auctore exitium ſuum
D imminens cognoſceret. Hoc ergo mo-
do & nunc cecidit ſors ſuper Ionam.

Indica nobis cuius cauſa malum iſtud ſit. Cum tanto in periculo eſſent, poſ-
ſentq; continuo Ionã ſorte iam ſigna-
tum nocentem in mare deturbare, ni-
hil tamen per iram faciunt, ſed tran-
quille eum interrogant, quod iam ſorte
didicerant.

Quod opus tuum? Adhuc volunt cer-
tius explorare, an recte ſors ceciderit,

& de opere rogant id eſt, de arte, quam exercet, de patria, de genere, de loco, in quem profectus eſt. Sunt enim quædam artes, & officia, quæ exerceri ſine peccato non poſſunt, & ſcire volunt, an arte ſua, vel opera in Deum peccauerit. Quod ſi id arte cognoſci non poſſet, patria ſæpe indicat qualiſquiſque ſit, vel genus, vel locus qui petitur.

43 *Hebraeus ego ſum*. Lxx. Seruus Domini ego ſum, ita legunt Theoph. & Theodoretus, & Clemens Alexandrinus in fine fere quinti Stromatis, id factum eſt propter nominum, & literarum R. & D. (B) apud Hebr. ſimilitudinem. Arbitror enim pro עברי, id eſt. Hebræus, Lxx. legiſſe עבדו, id eſt, ſeruus eius, id, Domini, more Hebræorum, qui ita loquuntur. Sed ita eſſe legendum vt legit Hieron. docet Chaldæus, qui ambiguitatis vitundæ cauſa vertit: Iudæus ego. Res etiam docet, nam de genere, & de patria rogatus, id primum reſpondere debuit: *Hebraeus ego ſum*. Hebræum ſe eſſe dixit, quod id nomen & communius eſſet, & antiquius: omnes enim filij Iſrael dicuntur Hebræi, Iudæi autem non ſũt dicti, niſi poſteaquam decem tribus diuiſæ ſunt à duabus, vt ait Hieron. Solent (C) autem homines apud externas nationes nomine vti communiori, vt cum quis ſe Hiſpanum eſſe dicit, aut Italum. Vnde autem Hebræi dicti ſint, non inter omnes conuenit. Auguſt. libr. 1. de conſenſu Euangeliſt. capit. 14. affirmat ab Abraham cœpiſſe genus Hebræorũ: quibus verbis ſignificat dictos eſſe Hebræos ab Abraham, quaſi Abrahæos, vt ipſe ſe ipſum expoſuit lib. 2. Retra. cap. 16. Quam ſententiam in hoc Retractationum loco, & lib. 17. de ciuit. c. 16. nõ reputat improbabilẽ, ſed reuera & falſa, & improbabilis eſt, quoniam & ipſe He- (D) bræus dictus eſt: Gene. 14. Et vnus, qui euaſerat, nunciauit Abrã Hebræo. Præterea Abraham ſcribitur cum א Hebræus autem cum עבריץ Alteram tamen in his duobus locis huic præfert Auguſt. dictos videlicet eſſe Hebræos ab Heber filio Sale, de quo Geneſ. 10. & 11. quaſi Heberæos, & poſtea vna detracta litera Hebræos. Idem ſenſit Hie-

Hebræus.

(A) rony. in Trad Hebr. in Geneſ. & Ioſephus lib 1. Antiq. cap. 7. & recentiores Hebræi, & Lyranus in c. 10. Gene. Confirmat hoc Aug. illis verbis Geneſ. 10. De Sem quoque nati ſunt patre omniũ filiorum Heber, quibus verbis ſignificatur maximam, & ampliſsimam fuiſſe poſteritatem Heber. Quamuis hoc proba- 44
bile ſit verius tamen eſt עברי, id eſt, Hebræum, dici ab עבר quod eſt, Tranſiuit. Cum enim prius Abraham, & patres eius habitaſſent in Chaldæa, primus Abraham tranſiuit Euphratem Ioſue vltimo. Trans fluuium habitauerunt pa- (B) tres veſtri ab initio, Thare pater Abraham, & Nachor ſeruieruntq; dijs alienis. Tuli ergo patrem veſtrum Abrahã de Meſopotamiæ finibus, & adduxi ſeũ in terram Chanaam. Quoniam autem Abraham, qui prius cum Thare patre egreſſus ex Vr Chaldæorum habitauerat in Haran vrbe Meſopotamiæ Geneſis. 11. quam Græci, & Latini Charras vocant. Vnde Lucanus.

Aſſyrias latio maculauit ſãguine Charras. ab eo, quod fluuium magnum Euphratem tranſiſſet à Chananæis, inter quos iam habitabat, quaſi alienigena, & (C) ignotus cœpit vocari Hebræus quaſi diceret, transfluuialis, quod è regione trãs fluuium veniſſet, ſicut modo dicimus Tranſpadanos, Tranſmarinos, & Trãſmontanos. Ideo ipſe primus omnium dictus eſt Hebræus. Gen. 14. Nuntiabit Abram Hebræo, vbi Lxx. verterunt τῷ ἀϐρὰμ, τῷ περάτῃ, id eſt, Abram tranſitori, id eſt, Abram illi, qui fluuium tranſiuit. Hanc ſententiam tuetur Ioannes Reuchlin. lib. 3. de verbo mirifico. cap. 13. copioſe autem, & eleganter Paulus Burgenſis in additione 2. cap. 21. Matthæi. Sed & Hieron. & Greg. hom. 3. in Ezec. docent Hebræum ſignificare trã- (D) ſitorem. Denique non leue argumentum eſt ad confirmandum, nec Abraham, nec vllum ex poſteris Heber dictum eſſe Hebræum, donec Abraham fluuium tranſiuit.

Et Dominus Deum cœli ego timeo. Quia 45
Hebræus ſum intelligere poteſtis me non eſſe idolorum cultorem, ſed illius veri Dei, qui creauit omnia. Addit ipſum Dei nomẽ Iehoua quo à ceteris,

qui

qui dij habebantur ſecernebatur. Eun-
dem vocat Deum cæli, quod, vt ante di
xi, ille verus Deus ab omnibus genti-
bus creditur, qui in cœlo habitat.

Et timuerunt viri timore magno. Ex tē
peſtate agnouerunt omnipotentem eſ-
ſe Deum illum, qui eam excitauerat: ti-
ment autem quia intelligunt eum eſſe
Deum Hebræorum, quem ipſi non co-
luerant, & eius vltionem metuebant.

Quid hoc feciſti? Quomodo tantum,
& tam potentem Deum offendere non
es veritus?

Quid faciemus tibi? Omni ratione cu
piunt eum ſeruare, & ideo ex ipſo quæ-
runt tanquam ſolertius pro vita ſua ali
quid excogitaturo. Porro Hebraico
more dictum eſt: *Et ceſſabit mare à no-*
Et, pro, Vt. *bis*, pro, Vt ceſſet mare à nobis, Ge-
neſ. 23. Intercedite pro me apud Ephrō
filium Seor, vt det mihi ſpeluncam
duplicem. Hebr. Et dabit ſpeluo-
cam duplicem. Et cap. 2. huius prophe-
tæ: Domini recordatus ſum, vt veniat
ad te oratio mea. Hebr. Domini recor-
datus ſum, & veniet ad te oratio mea.
1. Paralip. 21. Vnum, quod volueris eli
ge, & faciam tibi. Pro quo 2. Reg 4. Eli-
ge vnum, quod volueris ex his vt fa-
ciam tibi.

Quia mare ibat, & intumeſcebat ſuper
eos. Ibat, id eſt, creſcebat, vt diximus in
Hoſ. 14. num. 16. Intumeſcebat in flu
ctus maiores, & altiores tollebatur.

46 *Tollite me, & mittite in mare.* Hiero-
nymus: Et animaduertenda pariter fu-
gitiui noſtri magnanimitas, non tergi-
uerſatur, non diſſimulat, non negat, ſed
qui confeſſus fuerat de fuga, pœnam li-
benter aſſumit, ſe cupiēs perire, ne pro-
pter ſe & ceteri pereant, & ad peccatū
fugæ, alienæ quoque delictum addatur
necis. Præterea, vt ait Lyranus, morte
ſua vult Deum placere iratum, eique
ſatisfacere.

Et reuerteremur ad aridam. Quo Pro
phetam in littus expoerent, & eo ſal-
uo periculum effugerent.

In anima viri iſtius. id eſt, Quia vita
hūc hominem priuamus, & in mare di-
mittimus, ac ſi diceretur. Propter ani-
mam, ſiue propter vitam viri iſtius. Lxx.
Cauſa animæ viri illius. Chaldæus aper

A tius: ſuſcipe deprecationē noſtram Do-
mine, ne nunc pereamus propter pec-
catum animæ viri illius.

Et ne des ſuper nos ſanguinem innocen-
tem. Ne punias nos quod hominem in
mare proijcimus innocentem, hoc eſt,
qui nulla in re nos læſit. Chaldæus: Ne
que imputes nobis peccatum ſanguinis
innocentis.

Quia tu Domine, ſicut voluiſti, feciſti.
Nos quidem inuiti facimus, ſed hoc ve-
nia digni ſumus, quod id facimus, quod
tu te indicas voluiſſe. Tu enim ventū
emiſiſti, tempeſtatem concitaſti, remi-
B gantes non ſinis in littus reuerti, atque
ita facile declaras velle te, vt in mare
mittatur.

Et ſtetit mare à feruore ſuo. Hierony- 47
mus: Stetit mare, quia inuenit, quem
quærebat, veluti ſi quis perſequatur fu-
gitiuum, & concito pergat gradu, poſt-
quam fuerit conſecutus, deſiſtit curre-
re, & ſtat, ac tenet, quem apprehende-
rit, &c. ita mare ibat, vt fugitiuum tene
ret, & nunc quieſcit à feruore, & à tem
peſtate ſua.

Et timuerunt viri timore magno Domi-
num. Timuerunt Iehoua, vt eſt in Hebr.
C id eſt, illum ipſum Deum, quem a ſe co-
li dixerat Ionas, & cuius poteſtatem ſe-
datione illa tempeſtatis apertius co-
gnouerant.

Et immolauerūt hoſtias Domino. Prius
hoſtias immolauerunt, deinde vota vo-
uerunt. Vota autem facile quis diceret
eos vouiſſe ſimul atque ſedata eſt tem-
peſtas. Quare probabile videtur in naui
etiam hoſtias immolaſſe, quas tunc ha-
bere potuerunt. Verum quoniam cre-
ſcēte tempeſtate miſerunt in mare om
nia, quæ nauim grauabant, probabilius
eſt tunc etiam animalia, ſi quæ ferebāt,
miſiſſe, vt poſtea nullas hoſtias habere
potuerint. Ex quo fit eos vbi ad portum
D appulerunt, hoſtias immolaſſe (vt ait
Theophylactus) & vouiſſe ſe poſtea in
patria ſua maiora daturos.

ALLEGORIA.

Quæ in huius capit. Allegoriam Ru- 48
pertus, & quidam alij ſcribunt, vt Pro-
phetæ transgreſſoris fugam, & cetera
omnia de Chriſto Domino interpretē-
tur, nec referam, nec probo, nec, vt ve-

A rum fatear, ſine ſtomacho legere poſſum. In his ergo, quæ hactenus expoſuimus, Ionas tunc ſolum figura Domini eſt, cum pro ſalute eorum, qui erant in naui, voluntate ſua in mare miſſus eſt, ita enim Chriſtus pro ſalute eorum ipſorum, à quibus occiſus eſt, id eſt, populi Iudæorum, & cęterorum populorum qui quaſi naues quædam in mari huius ſæculi iactabantur fluctibus, voluit mori, & crucifigi. *Et ſtetit mare à feruore ſuo*, id eſt, ira Dei deſijt ſęuire in genus humanum, quæ tempeſtate illa ſignificabatur. Hieronymus: Si conſideremus

B ante paſſionem Chriſti errores mundi, & diuerſorum dogmatum flatus contrarios, & nauiculam, totumque humanum genus, id eſt, creaturam Domini periclitantem, & poſt paſſionem eius tranquillitatem fidei, & orbis pacem, & ſecura omnia, & conuerſionem ad Deũ, videbimus quomodo poſt præcipitationem Ionæ ſteterit mare à feruore ſuo, &c. Quod vt videre cœperunt Iudæi, & ſigna, quæ Chriſti nomine ab apoſtolis fiebant, timuerunt Deum, & dolore infidelitatis ſuæ vehementi commoti, dixe-

Acto 2. runt: Quid faciemus viri fratres? Et baptizati ſunt, & immolauerunt Deo ho-

C ſtias cordis contriti, & humiliati, & vota voueruntin poſterum ſe legi, & eius ritibus renuntiaturos, id eſt, nullam in eis ſalutis ſpem repoſituros, ſed in vero Dei filio Ieſu Chriſto. Vota etiam voue runt eo tempore multi apoſtolos imitati, paupertatis, caſtitatis, & obedientiæ.

TROPOLOGIA.

49 *Et Ionas deſcendit ad interiora nauis, & dormiebat ſopore graui.* Debuerat Ionas inobedientiæ, & tranſgreſſionis ſuę ſibi conſcius timere, & ſaltem periculo excitari ad veniam à Deo ſuppliciter

D petendam, & quærit locum ſomno aptiorem, & tranquilliorem, & dormit ſopore graui. Ita peccator ſuorum ſcelerum oblitus, etiam periculis admonitus nihil de pœnitentia cogitat, ſed quietẽ & tranquillitatem, qualemcumque licet, quærit, & pericula, atque incommoda vitæ fugit, quantum poteſt, & altiſſimo ſopore corripitur, non magis vitæ futurę, & ſempiternorum ſuppliciorum

A quæ ſe manent, recordatus, quam ſi crapula magna grauatus obdormiret, ſurdus ad Dei voces, & ad clamores prædicatorum. Hieronymus. Somnus Prophetæ, & grauiſſimus ſopor hominem ſignificat erroris ſopore torpentem, cui non ſuffecerat fugiſſe à facie Dei: niſi quadã vecordia mens illius obruta ignoraret iracundiam Dei, & quaſi ſecurus dormiret, & profundiſſimum ſomnum rauca nare ſonaret, &c. Sane Eliam ſub 3. Reg. 19
vmbra iuniperi dormire nõ miror, ne- Acto. 12.
que Petrum in carcere, quamuis hunc Herodes, illum Iezabel interficere mo-

B lirentur, iuſti enim erant, & vita ſola corporis periclitabantur: at peccator, quem nunquam terminanda ſupplicia manent, & cui rex magnus, & omnipotens vehementer iratus eſt, quomodo dormire, aut quieſcere poteſt? Vide autem, vbi dormiat, in infimo loco, & graui odore pleno, peccator enim in rebus terreſtribus, & immundis quieſcit.

50 * Merito ergo Ionam excitat gubernator, ſiue proreta, vt eſt apud Lxx. aut proræ rector, quoniam gubernatorum Eccleſiæ eſt, dormiẽtes in peccatis excitare, vt ſurgant, & inuocent Deum

C ſuum, alioqui & ipſi gubernatores peribunt. Docemur etiam in periculis nullius orationem eſſe contemnendam, quamuis contemnendus ipſe videatur: (Nullius oratio cõtemnẽda.) ſæpe enim ſub ſordido (vt aiunt) palliolo latet ſapientia, & multorum coniunctæ preces multum apud Deum valent. Quod vero ait: *Si forte recogitet Deus de nobis, & non pereamus*, digna gubernatore, & ſapiente homine vox eſt, quæ docet numquam eſſe in laboribus, & in ira Dei deſperandum, ſed cogitandum eum nolle mortẽ peccatoris, mederi velle, non perdere, minari, non dã-

D nare, pœnitentia, & precibus ſupplicibus aduerſus eius iram, minaſq; pugnandum. Mox cum ad ſortes venitur, & Ionas coram omnibus deprehenditur, qui latere ſe poſſe ſperabat, intelligimus occulta etiam peccata in lucem eſſe efferenda, & quamuis latebras quærat peccator, & aſpectum hominum fugiat, tãdem eſſe eum ab omnibus videndum.

51 * Sed in electis, quorum typum nunc gerit Ionas, hoc maxime apparet, vt eo-

rum

Peccata electorū cur detegi velit Deus.

cum turpitudines, & facinora, quæ diligentiſſime contegebant, & ſemper occulta fore ſperabant, eum minime putabant, in mediam lucem, atque in omniū oculos veniant, quo illa pœna, & illo dedecore admoniti, & exerciti ſalubriter, cautius deinde viuant, & ardentius Deo inſeruiant. Sic Dauid dictum eſt:

2.Reg.12.

Ecce ego ſuſcitabo ſuper te malum de domo tua, & tollam vxores tuas in oculis tuis, & dabo proximo tuo, & dormiet cum vxoribus tuis in oculis Solis huius. Tu enim feciſti abſcondite, ego autem faciam verbum iſtud in conſpectu omnis Iſrael, & in conſpectu Solis. Cum autem pœna Dauidis publica eſt, culpa quoq; omnibus oſtenditur. Quis vnquam putaret, quod Ionas cogitauerat, poſſe ipſo tacente prodi, & ſortes eſſe quærendas, vt res occultiſsima cognoſceretur? Quomodo latebit Deum peccator, ſi nec homines latere poteſt? Sæpe eo res deducitur, vt ipſe etiam, quod celabat, cogatur confiteri, & confeſſione ſua ſe omni pœna digniſsimum oſtendat. *Hebræus, inquit ſum & Dominum Deum cœli ego timeo.* Docet ſe eſſe ex populo à Deo in peculium electo ex populo ſancto, edocto per patriarchas, & prophetas, vbi Deus notus eſt, & magnum nomen eius.

52 * Quo plura dicuntur ex his, eo grauius peccatum fit, eo ingratior, & peior conuincitur qui peccat, præſertim cum addat: Et Dominū Deum cœli ego timeo. Obſequuntur gentes dijs ſuis qui non dij ſunt, ſed dæmonia, tu fateris te agnoſcere verum Deum, qui eſt in cœlis, & colere & tamen fugis, ne eis obedias. Merito ei dicunt, *Quid hoc feciſti.* Ipſe vero obmuteſcit, non enim habere poteſt, vel impudentiſsimus homo quid reſpondeat. Transferamus hæc ad nos, qui Chriſtianorum nomine gloriamur, & idola colimus vitiorum: Tranſite (inquit Ieremias) ad inſulas Chetim, & videte, & in Cedar mittite, & conſiderate vehementer, & videte ſi factum eſt huiuſcemodi, ſi mutauit gens Deos ſuos, & certe ipſi non ſunt Dij populus vero meus mutauit gloriam ſuam in idolum. Sed habent hoc electi, vt peccatum, quod confitentur agnoſcant ingenue, nec ſe

Iere. 2.

Electi agnoſcunt ſua peccata.

A ſupplicio indignos abnuant, ſed ad ſatiſfaciendum Deo parati ſint. Itaq; pœnas æquo animo ferunt, & maioribus ſe ſe dignos eſſe ſentiūt. Heli ſacerdos minis Dei à Samuele commemoratis reſpondit. * Dominus eſt, quod bonum 53
videtur in oculis ſuis faciat. 1.Reg.3.
Dauid ſuppliciter fatetur peccatum ſuum, Peccaui Domino, & pœnam, quam Propheta prænunciat, fert. 2.Reg.12.
Idem etiam clamat: Ego ſum qui peccaui, & ego inique egi, iſti, qui oues ſunt, quid fecerunt? vertatur obſecro manus tua contra me, & contra domū patris mei. 2.Reg.24.
Ezecias audita ex 4.Reg.20.
B Iſaia ſententia Domini, Bonus, inquit, ſermo Domini, quē locutus eſt, ſit pax, & veritas in diebus meis. At reprobi, ſi tergiuerſari poſſint, quoquomodo, tegūt, & negāt; ſi fateri neceſſe ſit, vel male feciſſe ſe non agnoſcunt, vel certe de ſatisfactione, & compenſatione iniuriæ, id eſt de pœnitentia nō cogitant. Saul ait:

Reprobi peccata ſua abſcōdunt.

1.Reg.15

Peccaui, quia preuaricatus ſum ſermonē Domini, & verba tua, timens populum, & obediens voci eorum. Sed nunc porta quæſo peccatum meū, & reuertere mecum, vt adorem Dominū, Et poſtea: Peccaui, ſed nunc honora me corā
C ſenioribus populi mei, & corā Iſrael, & reuertere mecū, vt adorē Dominū Deū tuū. Dum putabat tranſgreſſionem ſuā ignotā eſſe Samueli tantum à confitendo abeſt, vt dicat; Benedictus tu Domino, impleui verbum Domini. Sed vbi Samuel quærit: Et quæ eſt hæc vox gregū, quæ reſonat in auribus meis, & armentorum quam ego audio? adhuc impudēter tergiuerſatur. De Amalec adduxerūt ea: (non ego adduxi) pepercit enim populus melioribus ouibus, & armentis, vt immolarentur Domino Deo tuo. * Tandem coactus peccatum con- 54
D fiteri timorem protexit, & voluntatem populi, nec Deo ſatiſfacere quærit, ſed ſecum ducere Samuelem, ne relictus à Domino videatur, honorari petit coram ſenioribus populi ſui, de honore Deo reddendo, quem per inobedientiam inhonorauit, verbum nullum. Adorare Deum vult publico ritu, veniam ab eo petere inobedientiæ non vult, idcirco non videt Deum poſt adorationem illam Samuel, ſed luget

eum cunctis diebus vitæ ſuæ. Cain etiã (A) diſſimulat primo homicidium, deinde compulſus agnoſcere non dolet quod Deum læſerit, ſed quod profugus erit, & ab omnibus occidetur. Infelix Iudas peccaſſe ſe dicit, quod ſanguinem iuſtũ tradiderit, at inde non ad pœnitẽtiam, ſed ad ſuſpendium ruit. Verum Ionas, quoniam electus erat, indicat nautis, quod fecerat, & ne peccato addat peccatum, vltro eos hortatur, vt in mare mittatur, ne illi perirent, qui cauſam tempeſtatis non dederant, & ipſe ſuo, vel exitio, vel periculo Deum placet iratũ. Quam ille pœnam, quod ſatisfactionis (B) genus recuſaret, qui ſe ipſum offert in mare deijciendum, & quaſi Deo immolandum? Quod ſequitur: Et *remigabant viri, vt reuerterentur ad aridam,*

55 * & reliqua, docet eorum, qui præſunt in Eccleſia, quanta debet eſſe ſolicitudo amandandi longe illos, qui alios perturbant, & in periculum conijciunt, ſed ita tamen, vt, quantum fieri poterit, ſalutis etiam eorum ratio habeatur. Vidẽt nautæ nequaquam ſibi expedire, vt Ionam fœde tempeſtatis cauſam ſecum deferant, nituntur expellere, at non continuo in mare proijciunt, ſed poſteaquã (C) tentatis omnibus nulla eſt reliqua euadendi ratio, aut ſpes. Remigant, laborãt vt ad portum redeant, vt eum ſine periculo abijciant. Si quis periculi cauſa eſt alijs, expellatur ſane iuxta id, quod

1. Cor. 5. ſcribit Apoſtolus: Auferte malum ex vobis ipſis, Et

Pſal. 100. David: Non habitabit in medio domus meæ, qui facit ſuperbiã, qui loquitur iniqua, non direxit in conſpectu oculorum meorum. Immo vero, ſi id præpoſiti Eccleſiarum, aut religionũ negligerent, cęteri omnes magno concurſu, & clamore communi efficere deberent, vt illi pellerentur; quomodo, ad (D) commune incendium, aut ad peſtem repellendam concurrere omnes ſolent.

56 * Tentent tamen id præpoſiti, primum ſuauiter, clament ad Dominum, conſulant illorum ſaluti, & famæ quantum licebit. Deinde, vbi id ſatis non erit, neceſſaria ſeueritas adhibeatur. Recte enim ab ethnico poeta dictum eſt.

Ouidius 1. Met.

Cuncta prius tentanda, ſed immedicabile vulnus

(A) *Enſe recidendum eſt, ne pars ſincera trahatur.*

Sed tunc etiam clamandum eſt ad Dominum, vt cum charitate, & tranquillitate animi fiat, Zeloque gloriæ Dei, & communis ſalutis, ne & ipſi pereant in animabus eorum, quos ab aliorum commercio, & communione ſeiungũt. Hoc vbi fecerint, ſtabit mare à feruore ſuo, deſinet Deus iraſci illi Eccleſiæ, aut domui, tolletur occaſio peccandi, & infirmorum offendicula, communiſque perturbatio amouebuntur. Nec tamen tũc ſibi placeant, aut prudentiæ, & vigilan(B)tiæ ſuæ tribuant, ſed Deum bonorum conſiliorum auctorem venerentur, & timeant, ac diligentius deinde colant, & pro ſe, ſuiſque naufragio liberatis hoſtias laudis immolent Domino, & vota voueant, vt eadem tranquillitate ſemper fruantur.

CAP. II.

ET præparauit Dominus piſcem grandem, vt deglutiret (C) Ionam: & erat Ionas in ventre piſcis tribus diebus, & tribus noctibus. Et orauit Ionas ad Dominum Deum ſuum de ventre piſcis. Et dixit, Clamaui de tribulatione mea ad Dominum, & exaudiuit me: de vẽtre inferi clamaui, & exaudiſti vocem meam. Et proieciſti me in profundum in corde maris, & flumen circumdedit me: omnes gurgi(D)tes tui, & fluctus tui ſuper me tranſierunt. Et ego dixi, Abiectus ſum à conſpectu oculorum tuorum: verumtamen rurſus videbo templum ſanctum tuum. Circundederũt me aquæ vſque ad animam: abyßus vallauit me, pelagus operuit caput meum. Ad extrema montium deſcendi, ter-

Matt. 12. & 16. Luc. 11. 1. Cor. 15. Pſal. 119. Pſal. 68.

ra vectes concluſerunt me in æternum: & ſubleuabis de corruptione vitam meam, Domine Deus meus. Cum anguſtiaretur in me anima mea Domini recordatus ſum: vt veniat ad te oratio mea ad templum ſanctũ tuum. Qui cuſtodiunt vanitates fruſtra: miſericordiam ſuam derelinquent. Ego autem in voce laudis immolabo tibi: quæcunque voui reddã pro ſalute Domino. Et dixit Dominus piſci: & euomuit Ionam in aridam.

HISTORIA.

1 *Et præparauit Dominus piſcem grandẽ* Fecit, vt ſubito adeſſet, vt præcipitẽ Ionam, in ſuos reciperet ſinus, vt ait Hieronymus Lxx. Et præcepit Dominus ceto magno, id eſt, voluit, vt veniret, & Ionam exciperet, ita enim ſæpe accipitur verbum, Præcipio, vt diximus cap. 6. Hamos num. 33. & ita Hieronymus vertit idem verbum Hebræum, c. 4. Præcepit Dominus vento calido, &c. id eſt, Præparauit vẽtum calidum. Duo hic videntur quærenda: primum vtrum cum è naui miſſus eſt, continuo cadentem exceperit piſcis, an per mare natãtem, aut fluctibus huc, illuc iactatum. Alterum, fuerit ne piſcis hic balæna, vt vulgus non ſolum plebeiorum, ſed etiã concionatorum recepit. Primum illud ne quærendum quidem videbatur, niſi recens auctor quidam lectorem admonuiſſet, ne putaret continuo fuiſſe Prophetam à ceto deuoratum, prius in mari ad extrema montium deſcendiſſe, & ita totum illud interpretatur, Circumdederunt me aquæ vſque ad animam, abyſſus vallauit me, pelagus operuit caput meum: Ad extrema montium deſcendi, &c. Sed eſt eius interpretatio contra veteres, Hieronymum, Theodoretum, Theophylactum, Rupertum, qui hæc omnia ad ventrem piſcis referunt, vt poſtea exponemus.

Paulus Palacius.

2 * Prætérea Hieronymus aperte dixit: *Præparauit*. id eſt iuxta nauim fecit venire, vt præcipitem Ionam in ſuos reciperet ſinus, Idem ſenſit Auguſtinus epi. 49. in poſtrema quæſtione, cuius hæc verba ſunt: ſicut ergo Ionas ex naui in aluum ceti, ita Chriſtus ex ligno in ſepulchrum, vel in mortis profundum. Idem ſenſit Sulpitius Seuerus lib. 1. ſacræ hiſtoriæ prope finẽ. Et verbum ipſum præparauit ימן ſæpe ad ea pertinet, quæ ſubito in aliquem vſum parantur, vt cap. 4. Et præparauit Dominus Deus hederam, & aſcendit ſuper caput Ionæ, vt eſſet vmbra ſuper caput eius. Non erat ibi antea Hedera, ſed tunc in illum vſum parata eſt. Et parauit Deus vermem aſcenſu diluculi in craſtinum, & percuſſit hederam, & exaruit, Et: Cum ortus fuiſſet Sol, præcepit Dominus vento calido, & vrẽti, & percuſſit Sol ſuper caput Ionæ. Hebraice: Parauit Dominus ventum, &c. Idem enim verbum eſt in Hebræo in his tribus locis. Ita igitur cum Ionas miſſus eſt in mare (hoc enim hactenus ſolum de illo dixerat,) præparauit Dominus piſcem grandem, vt cadentem exciperet. Neque enim tacuiſſet ſcriptura, ſi prius eſſet in aquam merſus, aut nataſſet. Altera quæſtio non poteſt certo definiri, quoniam in Hebræo, ſicut & in noſtra tranſlatione piſcis magnus dicitur, ſunt autem multi piſces magni præter balænam, immo & ipſa grandiores.

3 * Sed & Dominus in Euangelio nihilo certius indicat, ſicut fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus, &c. Similiter verterunt Lxx. *καὶ προσέταξεν κύριος κήτει μεγάλῳ*, id eſt, Et præcepit Dominus ceto magno. Et Ioſephus. 9. Antiq. c. 11. à ceto ſcribit fuiſſe deuoratum. Qui autẽ cetum balænam eſſe dicunt, errãt, cum *κῆτος*, vnde Latini cetum dicunt, non certæ ſpeciei, ſed generis nomẽ ſit, hoc eſt, piſcem quemuis magnum ſignificet, ſiue ſit balæna, ſiue priſtis, orca, phoca, & ſimilia monſtra. Etenim Homerus lib. 4. Odyſſ. de phocis Prothei loquens ter cete vocat intra paucos verſus:

Τίς γάρ ἄν εἰναλίῳ παρὰ κήτεϊ κοιμηθείη, id eſt,

Quis enim marinum prope cetum cubaret. Et:

Ὄλεσσε δὲ κήτεος ὀδμήν, id eſt,

Perdi-

Perdidit Ceti odorem.

Ἐν δ' ἡμέας πρώτους λέγε κήτεσιν.

hoc eſt:

Nos autem primos recenſuit inter cete.

5. Æneid. Et Virgilius maximos quoſque piſces comites Neptuni curtui addens ait.

Tum varia comitum facies, immania cete.

Quare quod apud Sextum Pompeium, legimus balænam belluam marinã ipſam dicunt eſſe piſtricem, ipſam eſſe cetum, locus adeo corruptus eſt, vt nec à Ioſepho ſcaligero ſatis emendari potuerit, ita ipſe legendum ſuſpicatur: Balænam belluam marinam ipſam dicunt eſſe, id eſt, cetum, hoc eſt ex genere cetorum. * Et Nonius Marcellus in libro de proprietate ſermonum: cetarij genus eſt piſcatorũ, quod maiores piſces capit dictum ab eo, quod cete in mari maiora ſunt piſcium genera. Ex verbis itaque tã Prophetæ noſtri, quàm Euangeliſtæ Matthæi, nihil habemus vnde certo ſtatuamus fuiſſe balænam, cum ſint cetorum monſtroſæ magnitudinis variæ ſpecies, vt ex Plinio libr. 9. & ex libr. 10. hiſtoriæ animalium, quam ex Æliano, & alijs auctoribus collegit Petrus Gyllius, & ex multis præterea auctoribus cognoſcimus. Si autem verum ſit quod multi tradunt, animaduerſum eſſe balænas ita anguſta eſſe gula, vt nõ niſi paruos piſces deglutire poſſint, conſtat balænam non fuiſſe, quę deglutiuit Prophetam. Verum hoc, quoniam neque in Ariſtotele, neque in Plinio, neque in alio inuenire potui, vt affirmare non auſim, ita neque negare poſſum quod homines minime vani adhibito oculorum teſtimonio confirmant. Denique nullus veterum patrum, quod ſciam, balænam vnquam vocauit, ſed piſcem magnum cetum, belluam marinam. Concionatores vero, quoniam ex piſcibus, quos nouimus, & quorum nomina tenemus, nullus eſt balæna immanior, vt aliquem ſignarent, balænam dixere. Quare miror, quid in mentem venerit Theophylacti interpreti, vt etiam in verbis Propheticis verterit, Et imperauit Deus Balænæ magnæ.

Tribus diebus, & tribus noctibus. Exiſtimo non fuiſſe integrum hoc tempus, A ſed per ſynecdochen partem poni pro toto, quemadmodum & triduum mortis Chriſti numeratur, vt figura ſimilior ſit veritati. Diſputatio tamen hæc de triduo mortis Chriſti non eſt huius loci, ſed ad Euangelium pertinet.

Et orauit Ionas ad Dominum Deũ ſuũ de ventre piſcis. Hieronymus: Intelligamus eum poſtquam in vtero ceti ſoſpitem eſſe ſenſerit, non deſperaſſe de Domini miſericordia, & totum ad obſecrationem ſe eſſe conuerſum, &c. Hic ego vt lector plene cognoſcat recentũ Hebræorum ingenium, & rideat imperi-
B tiam, ac videat quam bellum ſcriptorum genus nobis obtrudere nitantur, qui hos cæcos duces relictis ſanctis patribus ſemper ſequuntur, & ex ipſis veram ſcripturarũ intelligentiam magno cum Eccleſiæ detrimento peti volunt, referam Rab. Salomonis ſtultam, atque inſanam explanationem. Vox, inquit, Hebræa terminationis maſculinæ, (id eſt, דג, quod piſcem ſignificat) indicat illum piſcem fuiſſe marem. Atque ita cum Ionas eſſet in latitudine, & ſpatio ſe ageret, animum non adijciebat ad orandum. Innuit itaque ſanctus ille
C Deus benedictus piſci, vt euomeret eũ in medium oris piſcis feminę, quæ grauida erat fetibus, fuitque ibi Ionas in anguſtijs, ac tum demum orauit, quoniam dictum eſt poſtea eum oraſſe de ventre דגה, in terminatione feminina, id eſt, piſcis feminæ. * O egregios ſcripturarum enarratores? o miſeram, & infelicem Eccleſiam, ſi ex illorum ſenſu, & explanatione penderet? Et tamen ſunt nonnulli, qui ſcripturam exponentes omnia ex illis accipiant, veteres Eccleſiæ doctores, ne nominent quidem, nihil in eis inueniũt quod ſibi placeat. Ita
D nobis Iudæorum nouos magiſtros tradũt, ſanctos patres auferũt. Quid enim minus faciunt, quam ſi diſerte dicerẽt; Diſcite ex Hebræis verum ſenſum ſcripturæ, ſanctorum libros contemnite? Cui malo, niſi Eccleſiæ principes mature obſiſtant, cito fortaſſe pro Hieronymo, Auguſtino, & Ambroſio, & reliquis Eccleſiæ doctoribus legentur ab ſtudioſis ſcripturarum R. Abraham,

R. Sa-

R. Salomon, R Dauid, & alij id genus Eccleſiæ & Chriſtiani nominis hoſtes pertinaciſſimi. Atque hac tempeſtate multo maiori ſtudio erat omnibus bonis curandum, vt ſancti patres maxime ad ſacros libros explicandos adhibeẽtur, cum hæretici illos nobis adimere conantur, vt liberius in populum Chriſtianum graſſentur, dicentes mihi me ab eis fuiſſe traditum Hiſtoricũ ſenſum.* Quare, qui recentiores Hebræos laudãt, & vbique imitantur, quid aliud faciunt, quàm fauere hæreticorum furori, & Eccleſiam ſuis magiſtris ſpoliare, vt ſimul iſta vera ſcripturæ intelligẽtia ſpolietur? Ne hoc ſane à me dictum eſt cuiquam vt incommodem, moleſtus ve ſim, ſed vt idem ſapiamus omnes, & Eccleſiam matrem noſtram iuuemus, nec eamus ad Paleſtinos ad arma facienda, ſicut olim faciebat inermis Iſrael, ſed ex Eccleſiæ armarijs, id eſt, ex probatiſſimorum, & erudiſſimorum patrum libris promamus, non ex & inimiciſſimorũ, & indoctiſſimorum hominũ commentis, & fabulis, nõ enim deſunt, neque defuerunt à tempore apoſtolorũ fabri ferrarij in terra Iſrael, ſed ad rem redeamus. Non vidit homo imperitus, & inconſideratus ſine diſcrimine dici דג & דגה de omnibus piſcibus. Vt Geneſ. 1. Et præſit piſcibus maris. Exod. 7. Et piſces qui erant in flumine, mortui ſunt. Num piſcibus tantum feminis dominaturus erat homo, aut ſolæ feminæ mortuæ ſunt in flumine? Quod ſi horum locorum, & ſimilium, in quibus eſt דגה oblitus erat, quomodo poſtea non aduertit in fine capitis huius: Et dixit Dominus piſci, & euomuit Ionam in aridam, vbi non דגה ponitur, ſed דג? Niſi forte putauit iterum Dominum iuſſiſſe piſci feminæ, vt in mediũ vos piſcis maris eum euomeret, ne illis vteri pleni anguſtijs premeretur.

Clamaui de tribulatione mea ad Dominum. Cum è naui demitteret in mare, clamaui ad Dominum, vt mihi in tanto periculo adeſſet, & exaudiuit me cetum mittendo, cuius vterus mihi eſſet pro naui. Itaque gratias Deo agit Propheta, quod per cetum à fluctibus ſit liberatus, & in ipſo ſecurus, ac quietus ſit perinde ac ſi eſſet in naui; acceperat enim per Dei reuelationem ſe fore in littus ſaluum deferendum, vt paulo poſt indicat his verbis: Et ſubleuabis de corruptione vitam meã Domine Deus meus: idcirco verba illius non ſunt orantis, aut ſalutem petentis, ſed gratias agentis pro incolumitate.

De ventre inferi clamaui. Ventrem piſcis vocat inferum metaphora hyperbolica propter magnitudinem, & profunditatem, & obſcuritatem. Non ſolũ clamauit, cum in mare mitteretur, ſed etiam poſtea, cum ſe intra belluæ ventrem eſſe ſenſit, donec accepit liberationis ſuæ reſponſum clamabat autem non tam voce, quam intimo cordis affectu: de quo dixit Dominus ad Moyſem: Quid clamas ad me? cum nulla eius vox commemoretur. Sed merito huiuſmodi affectus clamor dicitur, quia maxime à Deo auditur, vt clamor ab hominibus, & multum apud Deum valet ſicut ſcriptum eſt: Deſiderium pauperum exaudiuit Dominus præparationem cordis eorum audiuit auris tua.

Exod. 14. Clamor. Pſal. 9.

Et proiecisti me in profundum in corde maris. Piſcis aluo incluſus deſcendit in mare profundiſſimum, ceti enim ſemper fere in alto mari verſantur. Eãdem profunditatem vocat cor maris: cor enim in medio animalis eſt Pſalm. 45. Propterea non timebimus dum turbabitur terra, & transferentur montes in cor maris, id eſt, in profundiſſimum mare. Ita etiam filius hominis fuit in corde terræ, id eſt, in lymbo, qui eſt locus profundiſſimus. Quod autẽ ait: *In corde maris,* idem eſt, ac ſi diceret, In cor maris, Lxx. Proiecisti me in profundum cordis maris.

Cor maris.

Flumen circumdedit me. Flumen pro fluminibus dixit. Ita Lxx. Et flumina me circumciderunt, vocat autem flumina fluctuum inſultus, vt ait Theophy. qui videlicet concitabantur ceto ſe demergente, aut emergente.

Omnes gurgites tui, & fluctus tui ſuper me tranſierunt. Gurgites vocat aquarum congeriem, & multitudinem, quã tempeſtas, excitabat illis diebus, & quæ per fluxũ, ac refluxũ, qualis in hoc mari

mari eſt, quotidie cernitur. Septuaginta verterunt *μετεωρισμοὶ*, id eſt, eleuationes. Chaldæus: Omnes maris tempeſtates, & fluctus eius ſuper me tranſierunt. Heb. dicuntur משברים, à verbo שבר, quid eſt fregit, eo quod illi tumẽtes fluctus, qui in mari ſurgẽtes terram operturi videntur: paulatim ad littus ſubſidunt, & confringuntur, ſicut Iob. A

10 38. ſcriptum eſt: * Vſque huc venies, & non procedes amplius, & hic confringes tumẽtes fluctus tuos. Præterea quia ipſi fluctus inter ſe cõfringuntur, modo enim colluntur inſtar montis, modo hiatus in immo apparet, & dicũtur, quod egregie deſcripſit his verbis Ouidius. B

Lib. 1. Triſt. Eleg. 2. *Me miſerum, quanti montes voluuntur aquarum.*
Iam iam tacturos ſidera ſumma putes.
Quantæ diductæ ſubſidunt æquore valles,
Iam iam tacturas Tartara *nigra putes.*

Breuius Virgilius.

1. Æneid. *Hi ſummo fluctu pendent, his vnda dehiſcens*
Terram inter fluctus aperit.

Pro Fluctus, in Hebr. eſt גלים, quod reuolutiones, aut rotationes proprie ſignificat. Atque ideo hoc nomine illi fluctus indicari vidẽtur, qui naues circum circa torquent, vt apud Virgil. C

1. Æneid. ---- *At illam ter fluctus ibidem*
Torquet agens circum, & rapidus vorat æquore vertex.

Septuaginta vertunt *κῦμα* quod dicitur à *κυκᾷν*, quod eſt miſcere, confundere, turbare, de quo Homerus.

5. Odiſſ. *τὴν δ' ἐφόρει μέγα κῦμα κατὰ ῥόον ἔνθα καὶ ἔνθα*. hoc eſt Hanc ferebat ingens fluctus per vndarum impetum, huc, atque illuc.

Sunt autem hæc verba Ionæ deſumpta ex Pſalm. 41. vbi ſunt omnino eadem tam in Hebr.æ. quam apud ſeptuaginta. Latine autem ita habent. Omnia excelſa tua, & fluctus tui ſuper me tranſierunt. Vbi excelſa vocantur, quæ hic & ibidem ab Hieron. gurgites dicuntur. D

Dicit autem omnes gurgites eos, qui in mari illo, quacunque à ceto deferebatur, ſuſcitati ſunt & quia à Dei voluntate ſuſcitabantur, vocat eos gurgites Dei, ſicut nuntius eius dicitur, à quo mittitur.

A *Et ego dixi, Abiectus ſum à conſpectu oculorum tuorum.* Cum primum me in tantis periculis vidi, putaui me abiectũ eſſe à te & pro mea tranſgreſſione mortem mihi imminere à te irato. At nunc bono animo ſum, & ſpero me ſaluum, & liberum hoſtias tibi in templo Ieruſalẽ eſſe immolaturum. Abiectus à conſpectu oculorum dicitur ille quẽ odimus, nec videre ſuſtinemus.

Circundederunt me aquæ vſque ad animam. vſque ad effuſionem animæ. Chaldæus, Vſque ad mortem, id eſt, parum B abfuit, quin morer vndique aquis coopertus, & aere ad reſpirandum priuatus. Pſalm. 68. Quoniam intrauerunt aquæ vſque ad animam meam. 11

Pelagus operuit caput meum. Multis verbis rem explicat, vt magnitudinem periculi ſui oſtendat, magiſque ad gratiarum actionem excitetur. Pro Pelagus, in Hebræo eſt סוף, quod algam, & caricem, iuncumque ſignificat, & papyrum, ac inde etiam mare, quod algis abũdet, & in eius littoribus carices, & iunci oriantur. Sed mare Rubrum potiſſimum hoc nomine nuncupa e ſolet ſcri C ptura, à copia caricis, & i nci in eius littore creſcentium, ideoque R. Salomon longe ſapientia inferior Salomone, nõ dubitauit exponere Mare c rectoſum, ſiue Rubrum, pendet ſupra caput meũ. Dominus enim, inquit, oſtendit illi mare caretoſum, quoquemodo traieciſſẽt Iſraelitæ per medium eius, nam gemini oculi piſcis erant velut duę feneſtrę, per quas ipſe proſpiciebat, & intuebatur omnia, quæ erant in mari. Ac ne quis miretur Prophetam verſari in mari Rubro, qui paulo ante in Mediterraneum deiectus fuerat prope Ioppen. R. Abraham addit. Iaphet autem tradit mare ca D rectoſum, ſeu Rubrum commiſceri cum mari Ioppes. * Eandem ſententiam retulit. R. Dauid, nec refellit tamen; Quæ ego retuli, vt nemini non conſtet, quã fuit ineptiſsimarum fabularum amatores Hebræi, & quam omnium rerum imperiti, & omnis eruditionis expertes. Quis eſt enim tam hebes, tam ignarus Geographiæ; vt vel ex ipſis tabulis, non cognoſcat nihil mare Rubrum ad Mediterraneum pertinere. Hi docti cenſentur? 12

tur? Cum his Eccleſiæ doctores com-
parantur? ò ſæclum inſipiens, & infa-
cetum.
Ad extrema montium deſcendi. Mon-
tes vocat, (vt ait Theophylactus, &
Theodoretus) magnas rupes, quæ ſub
aqua ſunt, in quibus magnorum piſciũ
ſunt cauernæ. Et ideo recte ſubdit. *Ter-
ræ vectes concluſerunt me*: id eſt, magnæ
rupes, forteſque impoſitæ erant mihi,
quas confringere, aut rumpere non po
teram; vt iterum ſupra aquas erigerer.
Sumitur à validiſſimis vectibus meta-
phora, quibus fores ita occluduntur, vt
13 exeundi poteſtas nulla ſit.* Quod ve-
ro ait: *Concluſerunt me in æternum*, ſignifi
cat eiuſmodi fuiſſe illa antra, vt qui ſe-
mel in ea ingreditur, æternum ibi ma-
neat, nec poſſit exire, niſi miraculo, &
virtute Dei extrahatur. Hoc apertius
explicant LXX. Intrauit caput meum
in ſciſſuras montium, deſcendi in ter-
ras, cuius vectes retinacula ſempiter-
na, id eſt, ſemper tenent, quem ſemel
ceperunt.
Et ſubleuabis de corruptione vitã meã.
Quamuis in his, & ſimilibus pericu-
lis nunc verſer, ſpero tamen Dei mi-
ſericordia vitam meam eſſe à morte li-
berandam.
Cum anguſtiaretur in me anima mea.
Hieronymus: Ego, cum deſperarem ſa-
lutem, & carnis fragilitas in medio ven
tris ceti nihil me de vita ſperare permit
teret, quidquid impoſſibile videbatur,
Domini recordatione ſuperatũ eſt, &c.
Domini recordatio mihi ſaluti fuit, iu-
xta illud: Memor fui Domini, & delecta
Pſal. 76. tus ſum. Recordatus ſum Domini, &
oraui ad templum ſanctum tuum id eſt,
ad te ò Deus, qui habitas in templo ſan
14 cto, quod eſt in Ieruſalem. * Non igno-
rabat Propheta vbique Deum exaudire
preces ſupplicum, ſed quia templum il
lud ſibi conſecrari voluit, vt eſſet do-
mus orationis, & propitius erat in illo
orantibus, cum ibi orare non poſſet, mẽ
te ſaltem ad illud cõuerſus orat, quem-
admodum & ſanctus Daniel oraturus
faciem vertebat contra Ieruſalem Da-
niel. 6. ſcriptum enim erat 3. Reg. 8.
Quod ſi peccauerint tibi, & captiui du-
cti fuerint in terram inimicorum, & ege

A rint pœnitentiam in corde ſuo, & ora-
uerint te contra viam terræ ſuæ, quam
dediſti patribus eorum, & ciuitatis, quã
elegiſti, & templi, quod ædificaui nomi
ni tuo, exaudies in cœlo, in firmamen-
to ſolij tui orationes eorum, & preces
eorum, & facies iudicium eorũ, & pro-
pitiaberis populo tuo, qui peccauit ti-
bi. Cæterum in Hebræo eſt: Domini re-
cordatus ſum, & veniet ad te oratio
mea, id eſt, vt veniret ad te oratio mea,
quam phraſim adnotauimus c. 1. nu 45.
Qui cuſtodiunt vanitates fruſtra. Va-
nitates vocat idola, & peccata, quæ cũ
B bona foris videantur, nihil habent boni
nihil ſolidi, neque animum ſatiare poſ-
ſunt, ita Pſal. 4. Vt quid diligitis vanita-
tem, & quæritis mendacium. In Hebręo
eſt, qui cuſtodiunt vanitates nihili. Sep-
tuaginta: Qui cuſtodiunt vana, & men-
dacia.* Hieronymus: Vanitates fruſtra, 15
id eſt, quæ nihil ſunt, in quibus fruſtra
ſpem reponas, in quibus, ſi voluptatem
ſolidam, aut fructum aliquem quæras,
fruſtra quæras. De quo eleganter dictũ
eſt Pſalm. 74. Confundantur omnes ini
qua agentes ſuperuacue & Roman. 6.
Quem ergo fructum habuiſtis in illis,
C in quibus nunc erubeſcitis? Vt autem
recte notat Hieronymus, non dixit:
Facientes vanitates, ne omnes homi-
nes damnare videretur, ſed: Qui cuſto-
diunt vanitates, id eſt, qui tranſierũt in
affectum cordis, qui non ſolum faciunt,
ſed quaſi rem caram, & pretioſam cuſto-
diunt.
Miſericordiam ſuam derelinquent. Ita
legendum eſt, non derelinquunt præ-
ſentis temporis, vt eſt ex Hebræo mani
feſtum, id eſt, mortem ſibi vltro quęrũt
ipſi ſe priuant miſericordia obſtinatio-
ne ſua, Deus enim paratus eſt, vt omniũ
miſereatur, ſi pœnitentiam agere velint
ſicut & mei miſertus eſt.
Ego autẽ in voce laudis immolabo tibi;
D Ego pro hoc beneficio, cuius ſemper
recordabor, immolabo tibi hoſtias in
templo tuo, in voce laudis, id eſt, ſi-
mul cum voce laudis canam miſericor-
diam tuam magnam, qua me ad pœni-
tentiam, & ad incolumitatem eduxiſti.
Et reddã tibi omnia, quę pro ſalute mea
voui. Recte etiam interpretabimur, ca-
nam

nam tibi laudes, reddam tibi ſacrificium laudis.

16 *Et dixit Dominus piſci.* Dicere ſæpe ponitur, pro imperare, vt Geneſ. 1. Dixit Deus fiat lux. Pſalm. 148. Ipſe dixit, & facta ſunt, ipſe mandauit, & creata ſunt. Ita dictum eſt Matth. 4. Dic vt lapides iſti panes fiant, id eſt, impera, ſicut initio imperabas, cum res omnes creaſti. Ideo LXX. verterũt: καὶ προσετάγη τῷ κήτει, id eſt, Et præceptum eſt ceto. Quã phraſin explicauimus nu. 1. huius capitis.

Dicere.

Et euomuit Ionam in aridam. In quod littus Ionas eiectus ſit, non ſatis cõſtat. Ioſephus lib. 9. Antiq. c. 11. littus Ponti Euxini eſſe affirmat, ſunt qui dicant ad Seleuciam prope fines maris Syriaci. Nos non poſſumus affirmare, quod neſcimus: hoc tamen pro certo affirmamus, quod nemo poteſt ignorare, qui ſaltem oculos habeat ad mundi deſcriptionem intuendam, littus hoc, quodcumque illud fuerit, maris Mediterranei fuiſſe, quoniam per illud Ionas nauigabat, neque cum eo alterum mare cõiungitur. Deinde, etſi non omnino certum, probabiliſſimum tamen eſt littus fuiſſe, quod omnium proximum eſſet Niniue, ita vt triduum illud cetus, quaſi nauis fuerit, Ionæ, vt ad littus perueniret, vnde via eſſet ad Niniuitas breuior,
17 & expeditior.* Tertium non probabile ſolum, ſed certum omnino eſt, quodcũque littus illud fuerit, non paucorum dierum itinere diſtare à Niniue. Nam ſi in littus Euxini maris eiectus eſt, vt vult Ioſephus, quem Ioannes Chatardus, & Iſidorus Clarius, & Carolus Sigonius in commentarijs ſacræ hiſtoriæ Sulpitij ſequuntur, pertranſeundæ erant nonnullæ regiones inter Euxinum, & Niniuem poſitæ, vt Cholchis, Iberia, Albania, Armenia, aut aliæ his adiunctæ à Meridie: ſi autem ad Seleuciam aut, ad ſinum Iſſicum, quod eſt fortaſſe probabilius, quoniam minus hæc à Niniue diſtant, Syria, & Meſopotamia erant peragrandæ. Denique quodcumque maris noſtri littus ſignare velis, longiſſime diſſitum eſt à Niniue, data enim opera Ionas ad mare Mediterraneum fugit, vt quantum poſſet, longiſſime recederet ab Aſſyria. Quare quod ſcripſit R. Elie-
A zer, nautas, qui Ionam deferebant, veniſſe Niniuen, & proſelytos factos eſſe, ſatis præ ſe fert ex Hebræorum officina de promiſi, qui, & Geographiæ, & omnis eruditionis expertes ſunt. Etenim per mare Mediterraneum nautæ nullo modo Niniuen deferri potuerunt. * Sed & 18
Seuerus Sulpitius lib. 1. ſacræ hiſtoriæ, vbi de Iona ait: In profundũ proiectus eſt, exceptuſq; à ceto marino monſtro, ac deuoratus; poſt triduum fere Niniuitarum littoribus eiectus iuſſa prædicat, &c. Vehementer lapſus eſt, nulla enim littora habet Niniue, ſed longiſſime ab-
B eſt à mari. Qua in re admonendi etiam nonnulli concionatores ſunt, ne iam eloquentiam oſtentẽt Iona multis verbis deſcribendo, cum Niniuen ingreditur, ſquamis, & ſaliuis atque humore ceti horrido, & ſqualido, quaſi ſimul, atq; ex ore illius prodijt, in vrbem fuerit ingreſſus. Opinor iam multorum dierum itinere ſquamæ deciderant, humor ille ceti aruerat, & Propheta, qui ſordes minime amabat, ablueret ſeſe. * Si autem 19
quærat aliquis, qui fieri potuerit, vt intra calidiſſimum ceti vterum triduo ſeruatus fuerit: hic ſi fidelis ſit (vt ait Hie-
C ronymus) multo credere maiora cogetur, tres pueros miſſos in caminũ æſtuãtis incendij, in tantum illæſos exijſſe, vt ne veſtimẽta quidem eorum odor ignis attigerit, mare receſſiſſe, & ad inſtar murorum, hinc inde rigidũ ſtetiſſe, vt præberet viam populo tranſeunti: Leones fame confectos Danieli pepercisse, & multa huiuſmodi. Qui enim vim ignis inhibuit, ne pueros læderet, & in media fornace dedit ventum roris ſtantem, idem effecit, ne calor magnus ceti Prophetam extingueret, & concoqueret, & intra belluæ vterum illæſus oraret, ſicut tres pueri cantabant in fornace. Si
D autem infidelis ſit, multo mirabiliora credit à vaniſſimis hominibus conficta. Quare æquius eſt, vt credat, quæ vir bonus, & idem Propheta ſcripſit adeo veritatis ſtudioſus, & gloriæ non cupidus, vt neque crimen tacuerit ſuum. Nam etiam ſi nihil vero affingere voluiſſet, potuiſſet recte dicere ſe miſſum ad prædicandum Niniuen oborta tempeſtate deiectum fuiſſe à nautis alienigenis in mare

mare ceto exceptum, & tertio die euomitum in littus, ſed nihil diſſimulat, nec nauigationis cauſam tacet, neque tempeſtatis, neq; deiectionis. Deinde apud ipſos etiam ethnicos, non nihil tale de Hercule narratur (vt ait Theophy) deuoratum eum à ceto incolumen manſiſſe, tantummodo depilatum rediſſe ab interno belluæ calore. Eandem reſponſionem late, & eleganter explicatam vide apud Auguſt. epiſt. 49. quæſt. vltima.

ALLEGORIA.

20 *Et præparauit Dominus piſcem grandē.* Piſcis magnus non eſt ſepulcrum, ſed lymbus, vt dixi num. 9. in quem anima Domini ſeruatoris deſcendit, & ibi manſit triduum illud vſque ad reſurrectionē vt docet S. Thomas 3. p. q. 52. art. 4. & Eccleſia in bene dictione cerei Paſchalis. Quare cum Dominus ait, ſicut enim Ionas fuit in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus, ſic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus, & ſi ſcio nonnullos veterum interpretari ſepulchrū, ſine dubio multo melius lymbus eſſe intelligitur, vt Hieron. intellexit hic, & Matth. 12. Etenim Dominus opponit cor terræ ventri piſcis, venter autem intimus, & infimus eſt in animali, multoque melius huic figuræ reſpondet lymbus, quàm ſepulchrum, quod non erat terreum, ſed lapideum, & in ſumma terra collocatum. Deinde cor terræ proprie centrum dicitur terræ, in quo eſt infernus, quia cor in medio animalis eſt, ſicut cor maris non eius ſuperficies, ſed profunditas intelligitur, vt nume. 9. docuimus. Præterea, (quod non eſt fortaſſe animaduerſum ab ijs, qui ſepulchrum eſſe dicunt) Ionas clamat ad Deum, & orat de ventre piſcis, corpus autem nō orat de ſepulchro, ſed anima de lymbo.

21 * Auide igitur excepit animam Chriſti, quemadmodum & alias morientiū excipere ſolitus erat magnus ille piſcis vaſtiſſimi oris, de quo Iſaias: (Iſai. 5.) Dilatauit infernus animam ſuam, & aperuit os ſuū abſque vllo termino. Propterea Dominus ait: Æſtimatus ſum cum deſcendentibus in lacum. (Pſal. 87.) Sed quemadmodum cetus percuſſus ſolet multum deſæuire, & in omnem partem ſeſe vertere & omnia deuorare, etiam quæ edenda non ſunt: ita tum Dominus, tum alios, tum Lazarum ad vitam reuocauit, percuſſus eſt infernus, & accepto vulnere ſæuiebat, ita vt Chriſtum etiam, quem tenere non poterat, auide deuoraret. In huius piſcis ventre māſuetus Ionas, id eſt, Chriſtus orat Dominum Deum ſuū gratias agens patri, quod eius voluntate cito ſit ad corpus, & ad vitam rediturus. *Clamaui de tribulatione mea ad Dominū, & exaudiuit me.* Cum enim eſſet in cruce, clamauit ad patrem: (Pſal. 21.) Tu autem Domine, ne elongaueris auxilium tuum à me, ad defenſionē meam conſpice. Erue à framea Deus animam meam, & de manu canis vnicam meam, &c. Et exaudiuit eum pater, ſicut ait Dauid Vitam petijt à te, & tribuiſti ei, lōgitudinem dierum in ſæculum, & in ſæculum ſæculi. (Pſal. 20.) Et de lymbo clamauit eandem reſurrectionem petens: (Pſal. 15.) Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem & exauditus eſt.

Et proiecisti me in profundum in corde 22
maris. Omnia, quę de Iona expoſuimus vel cum caderet, & à piſce deuoraretur, vel cum intra piſcem adhuc dolore æſtuaret ſuæ ſalutis ignarus, in ſeruatore ad illud pertinet tempus, quo in cruce pendebat, non quidem ſuæ reſurrectionis ignarus, ſed maximis tamen doloribus oppreſſus. In illud ergo profundum & in illud mare ſe proiectum nunc dicit, de quo Pſalm. 68. ait: Infixus ſum in limo profundi, & non eſt ſubſtantia, veni in altitudinem maris, & tempeſtas demerſit me. Ita Hieronymus. Tunc etiam flumina, circundederunt eum, id eſt, variæ perſecutionum omnis generis incurſiones.

Omnes gurgites tui, & omnes fluctus tui ſuper me tranſierunt. Hier. vniuerſæ perſecutiones, & turbines, quibus genus vexabatur humanum, & cunctæ nauiculæ frangebantur, ſuper meum debonuere caput, ego ſuſtinui tempeſtates, & fregi turbines ſæuientes, vt ceteri ſecuriùs nauigent, &c. Et cum his me gurgitibus, & fluctibus coopertum viderem dixi:

dixit: Abiectus ſum à conſpectu oculo-
rum tuorum, quod alijs verbis, ſed idem
ſignificātibus clamauit in cruce: Deus,
Pſ. 21. & Deus meus quare me dereliquiſti? Sed
Matth. 27 neq. ita putabo me prorſus à morte ſu
peranduum, reſurgam, & videbo tēplum
ſanctum tuū, id eſt, aſcēdam in cœlum.

23 *Circundederunt me aquæ vſque ad ani
mam. Agnoſcimus eandem vocem in
Pſal. 68. Pſalm. 68. Saluum me fac Deus, quoniā
intrauerunt aquæ vſque ad animā meā.
Et ibidem, quod nunc ait *Abyſſus val-
lauit me, ſatis quam verum ſit, oſtendit:
Libera me ab ijs, qui oderunt me, & de
profundis aquarum: non me demergat
tempeſtas aquæ, neque abſorbeat me
profundum, neque vrgeat ſuper me pu
teus os ſuum.

Pelagus operuit caput meum. Ad idem
pertinet. Ceterum quoniam, vt iam ad-
monuimus, pro Pelagus, eſt in Hebræ.
סוף, quod ſine dubio caricem etiam, &
iuncum ſignificat, nonnulli hæc ad iun-
ceam Chriſti coronam referunt, ac ſi di
ceret; Iuncus operuit caput meum, id
eſt, corona è marinis iuncis contexta.
Horum ego animum laudo, ſententiam
ſi quidem digna erit, cum expendero,
laudabo. Mitto nunc Hieronymum, &
Chaldæum noluiſſe iuncus vertere, ſed
mare, atque hanc tranſlationem multo
melius cum præcedentibus, & ſequen-
tibus cōgruere, quæ ſine dubio, de abyſ
ſo, & aquarum multitudine, & de Chri
ſto in eas demerſo plane intelliguntur.
* Hoc tantum dicam, in quo plurimi ſæ
24 pe vel maxime errant, qui quidquid ve-
Myſticus ſint, continuo ab ſcriptura ſignificari di
ſenſus, ni cunt, ſi non Hiſtorico ſenſu, certe Alle-
ſi Hiſtori gorico, aut Morali quaſi poſſit vllus ſpi-
co nitatur, ritualis ſenſus, aut probari cuiquam, aut
ſcripturæ ſenſus dici, niſi Hiſtorico, quaſi funda-
ſenſus nō mento, firmiter innitatur: Tota hæc de
eſt. Chriſto expoſitio Allegorica eſt, quod
nemo, quamuis rudis ignorat. ſi igitur,
in Allegorico ſenſu ſuph, iuncum ſigni-
ficat, quęro quid in Hiſtorico ſignificet?
Si Pelagus, vt Hieronymus, & Chal-
dæus interpretati ſunt, quid habet com
mune pelagus cum iūco, vt illud ſignifi
cet? Prętereа qui hoc dicūt, vocē ipſam
Hebræā pro iunco accipi dicunt quare
hęc ſignificatio Allegorica non eſt, ſed
Hiſtorica. Neceſſe eſt ergo vt prius ſen-
ſum aliquē Hiſtoricū conſtituamus, in
quo ſuph capiatur pro iunco, vt illo my
ſticus is, quem volunt, innitatur. Dico
apertius, oportet prius de Iona vere di-
ci: Iuncus operuit caput meum, vt poſ-
ſit poſtea ad Chriſtum referri. Sed vete-
res patres id non explicant, nec video,
quomodo id fieri poſſit, niſi velimus R.
Dauidis expoſitionem imitati, dicamuſ-
que iuncos obuolutos fuiſſe capiti ceti,
& ideo obuolutos dici capiti Ionæ, qui
erat in ceto, ſed mihi hæc dura admodū
vidētur. Qui igitur, aut hanc tueri pro-
babiliter, aut excogirare meliorem po-
terit, vt recte dicatur iuncus operuiſſe
caput Ionæ: licet illi per me ad coro-
nam ſpineam Domini referre.

Ad extrema m.ō tium deſcendi. Ad lym 25
bum, & ad centrū terræ, vbi vectes con-
cluſerunt animam eius in æternum, id
eſt, tenebatur eius anima illis retinacu-
lis æternis, & vectibus, è quibus nemo
exire poteſt, ſed quia ipſe, ſicut ait in
Pſal. 87. factus eſt, ſicut homo ſine adiu-
torio, inter mortuos liber, non potuit
illis vectibus contineri diu, & propterea
ſubijcit, *Et ſubleuabit de corruptione vi-
tam meam. Nam neque anima teneri po
tuit in inferno, nec corpus in ſepulchro
in terram diſſolui, vt cetera. Quare de
eo in perſona Cyri ſcripſit Iſaias, Por- Iſai. 45.
tas æreas conteram, & vectes ferreos
confringam.

Cum anguſtiaretur in me anima mea.
Pro hoc Lxx verterunt. Cum deficeret
ex me anima mea. Quod factum à Do
mino videmus, paulo enim antequam
expiraret, orauit: Pater ignoſce illis,
quia neſciunt quid faciūt: Et, In manus
tuas commendo ſpiritum meum. Luc. 23.

Qui cuſtodiunt vanitates fruſtra. Hoc
de Iudæis dicit, à quibus crucifixus eſt,
qui cuſtodientes ſemper obſtinationem
illam animi, & ſuperbiam, & auaritiam,
& neque tot ſignis viſis credentes, cum
ſol inſuetis tenebris impios terruit, &
terra mota eſt, & petræ ſciſſæ ſunt; mi-
ſericordiam ſuam ipſi perdiderunt, cum
Dominus paratus eſſet, vt eorum etiam
miſereretur.

Ego autem in voce laudis immolabo tibi. 26
Hoc & in ſe, & in membris ſuis ita Ser-
uator

natur præſtitit, vt promiſit, nam poſt re- A
ſurrectionem multa diſcipulos docuit
de regno Dei, & de claritate patris, & ei
laudes decantauit, reddidit etiam, quod
vouerat pro ſalute. Dixit enim reſur-
Ioan. 17. rectionem ſuam à Patre petens, Pater
clarifica filium tuum; & vouet. Vt, & fi-
lius tuus clarificet te. Clarificauit Pa-
trem poſt reſurrectionem, cum eius diui
nitatem diſcipulis commendauit, & vt
Malac. 1. omnibus gentibus eam prędicarent, iuſ-
ſit. In membris ſuis immolat Chriſtus
quotidie oblationem corporis, & ſan-
guinis ſui, de qua Pater ait: Ab ortu em
ſolis vſque ad occaſum magnum eſt no B
men meum in gentibus, & in omni lo-
co ſacrificatur, & offertur nomini meo
oblatio munda, in quanta autem vo-
ce laudis immoletur, in omnibus Eccle
ſijs quotidie videmus, præſertim in ſol-
lennioribus diebus. Laudes Deo immo-
lat, iuxta illud: Confitebor tibi in popu
lis Domine, & pſalmum dicam tibi in
gentibus. Atque ita impletur quod de
patris exaltatione, & clarificatione pro
ſalute ſua, id eſt, pro reſurrectione, vo-
uit, Statim enim ait: Quoniam magni-
ficata eſt vſque ad cœlos miſericordia
tua, & vſque ad nubes veritas tua. C

27 *Et dixit Dominus piſci, & euomuit Io-
nam in aridam.* Hieronymus: Præcipi-
tur, huic magno ceto, & abyſſis, & infer
no vt terris reſtituant Saluatorem: &
qui mortuus fuerat, vt liberaret eos,
qui mortis vinculis tenebantur, ſecum
plurimos educat ad vitam. Quod autem
ſcribitur: Euomuit ἐμφατικώτερον de
bemus accipere, quod ex imis vitalibus
mortis victrix vita proceſſerit. Hæc
Hieronymus, ſed magis hanc emphaſin
aperiamus. Quemadmodum qui cibum
accipiunt, quem tenere non poſſunt, e-
tiam quem ante comederant, propter D
illum euomunt, ita infernus accepit a-
nimam Chriſti, quam tenere non pote-
rat, & angebatur, donec illam euomuit,
& cum ea omnes animas ſanctorũ. Pro-
pterea dictum eſt. *Et euomuit Ionam in
aridam*, dolebat enim, & nauſeabat, quo
Locus. vſque euomuit. Ex quo intelligimus
Acto. 2. verba illa Act. 2. Quem Deus ſuſcitauit
ſolutis doloribus inferni, iuxta quod im
poſſibile erat teneri illum ab eo. Dolo-
res enim inferni per proſopopœiam vo
cat quales ſunt in homine nauſea labo-
rante, & vomere cupiẽte. Quos ὠδῖνας
appellat, id eſt, dolores parturientis, vt
interpretatur Oecumenius. Eleganter
autem, non in mare euomuit, quaſi ite-
rum paſſurum, & cum fluctibus, & tem-
peſtatibus pugnaturum, ſed in aridam
vltra fluctus mortalitatis, & paſſionum;
quia Chriſtus reſurgens ex mortuis iam Rom. 6.
non moritur, mors illi vltra non domi-
nabitur.

TROPOLOGIA.

Ionas in Tropologia adhuc pecca- 28
toris typus eſt. Quod ſi cui difficile vi- Idem ho-
deatur, vt idem homo Domini typum mo varijs
portet, & peccatoris: intelligat alia ra- rõnibus
que alia id ratione fieri. Nam quatenus Chriſti fi-
Deo placendi, & homines liberandi cau gura, &
ſa in mare miſſus eſt ſponte, Dominum peccato-
ſignificat, qui oblatus eſt, quia ipſe vo- ris.
luit, & Dominus poſuit in eo iniquita-
tes omnium noſtrum, ſed quatenus Dei
vocem non audiuit, & nauigare voluit
in Tharſis, & cauſa fuit tempeſtatis, quę
ſedari non potuit, donec ipſe in mare
miſſus eſt, & quatenus deuoratus eſt à
piſce magno, quem ad id Dominus pręe
parauit; ſine dubio figuram gerit pecca-
toris, qui culpa ſua à Deo ponitur, & vt
reſipiſcat, in magnum aliquod pericu-
lum, ſiue corporis, ſiue animi, & in diffi
cultates inexplicabiles conijcitur, quæ
in ceto deuorante deſignatur. Etenim,
vt Ionæ Deus piſcem deuoraturũ præ-
parauit, vt periculo admonitus culpam
ſuam plenius agnoſceret, & ad perfe-
ctam obedientiam rediret. ita quos re-
ſurgere vult, & plene in poſterum con-
uerti, ſæpe grauibus periculis, & pœ-
nis, vt morbis, indigentia, carceribus,
captiuitate, inſigni aliquo dedecore, an
gore animi ita premit, vt nulla iam
ſalutis ſpes reliqua videatur: * An 29
non erat Dauid quaſi à ceto deuo- 2.Reg.15
ratus, cum regno pulſus ab Abſa-
lom fugiebat, & pedes, mœſtuſque
flentibus omnibus tranſibat torren-
tem Cedron? Vel cum trium magno-
rum malorum optione data reſpondit;

2.Reg.24 Coarctor nimis, elegitque potius in manus Domini incidere, & peſtem expetiuit? Quid? Sanctus Ezecias nonne ob

Iſai.38. elationem in magnum, & periculoſum morbum, ceu in os piſcis magni, coniectus dicebat, Vadam ad portas inferi. Non videbo Dominum in terra viuentium, non aſpiciam hominem vltra, & habitatorē quietis. Et quia tamdiu eos Deus huiuſmodi moleſtijs implicatos tenet, quamdiu ad eorum ſalutem teneri oportet: *Erat Ionas in vētre ceti tribus*

Ternarius. *diebus, & tribus noctibus*. Ternarius eſt primus ex numeris perfectus eſt, & plenitudinem perfectionemque ſignificat, quare tres dies, & tres noctes tempus plenum, & integrum indicant. Ita Dominus tertia die reſurrexit, quia mortuus iacere voluit, quantum ſatis eſſet vel maxime incredulis hominibus, vt vere, & ſine vlla dubitatione mortuus

Matt. 15. Mar.8. fuiſſe cenſeretur. Et turbæ, quæ triduo ſuſtinent Chriſtum in eremo, & poſtea ſatiantur, ſunt animæ, quæ permanent cum eo in omnibus tentationibus, & laboribus, quibus deeſſe cœleſtis victus non poteſt.

30 * Huiuſmodi peccator, cum iam Deum placare per pœnitentiam cœpit, & libertatem ſibi de Dei benignitate promittit, clamat de ventre piſcis, & iam in ipſis laboribus requieſcēs in tribulationibus patiens, & ſpe gaudens gratias medico ſuo agit & præterita commemorat, à quibus ſe cito putat eſſe liberandum. *Clamaui, inquit, de tribulatione mea ad Dominum*: de tribulatione mea, qua iure optimo affligebar de tribulatione mea, quam nemo mihi immittebat, ſed ego, dum mihi morem gero, vltro mihi accerſiui. Vere illa tribulatio mea fuit, quia perditio tua Iſrael

Hoſeę. 13 vt ait Hoſeas. Et ſicut ſcriptū eſt: Deus

Sap. 1. mortem non fecit nec lætatur in perditione viuorum, impij autem manibus, & verbis accerſierunt illam, & æſtimantes illam amicam defluxerunt, & ſponſiones poſuerūt ad illam. Et tamen tāta eſt eius bonitas, & miſericordia, vt exaudierit me. Me, inquam, tranſgreſſorem, ſceleratum, ingratum, indignum exaudiuit. Eundem ſenſum habēt, quæ ſequuntur. *De ventre inferi clamaui, &c.* vſque ad finem: Oſtendunt enim ele-

A gantes periculorum magnitudinem, & animi anxietatem incredibilem, & ſpem tantæ tempeſtatis, quaſi ſedatricem, qua electi etiam in ſinis peccatis, mirifice eriguntur.

* Sed quoniam ſæpe optimus 31 pater, & benigniſſimus, ita cum electis ſe gerit, vt ex vno peccato in alterum maius deuolui patiatur, quo magis infirmitatem agnoſcant ſuam, & magis eos ſui ipſorum pudeat, ac tædeat, & alacriores inde, cautiores, humilioreſque ad ſe redeant, ſicut Dauidem ab adulterio in homicidium, Petrum, ab inani ſui fiducia, in tertio repetitam negationem decidere ſinit, recte piſcis magnus figura erit magni peccati, vnde po-

B ſtea diuina ope extrahuntur. Præclare itaque huiuſmodi peccatum ventrē inferi appellabimus, à ſimilitudine, quā habet cum inferno, vt de ceti ventre diximus. Obſcurum eſt enim peccatum, & omni luce carens, & profundum quaſi puteus. Quod ſi hoc pateretur Hiſtoricus ſenſus, vt inferum proprie acciperemus, elegantius etiam peccatum ventrem inferi eſſe diceremus, nā venter cibos concoquendos, & in corpore manſuros continet, & concoquit; ita peccatum, dum manet, dum pœni-

Piſcis magnus typus magni peccati.

C tentia non tollitur, quid continet niſi eos, qui cibus inferni, & ignis illius inextinguibilis futuri ſunt, niſi prius Deo præcipiente eos euomat in aridam? Nā ſicut Ionas, ſi diutius manſiſſet in ceto, nec eſſet euomitus, calore belluæ concoqueretur, ita qui diu manent in peccato, magis, magiſque in dies deformantur, & ornamenta virtutum amittunt, ac denique, niſi per pœnitentiam euomātur, ignis æterni eſca futuri ſunt.

* Sed quoniam peccatoris conditio miſerrima eſt, & abiectiſſima, atque extremæ infelicitati, id eſt, inferno, proxima, 32

D merito ait: *Et proiecisti me in profundum*, non in quoduis profundum, vnde facile extrahi queam, *Sed in corde maris*, ſiue in cor maris proiectus eſt, nihil habet firmum, in quo quieſcat, magnis, aſſiduiſque fluctibus pulſatur, & in omnes partes iactatur, & aquas amariſſimas, velit, nolit, ebibit. Ita peccator nuſquam conſiſtit, nuſquam quieſcit, & cum quietus maxime videbatur, in eorum poſ-

Miſerrima conditio peccatoris.

ſeſſione,

ſeſſione,& vſu,quæ multo ſudore quæ- A
ſierat, tum perturbatæ conſcientiæ flu-
ctibus, & pœnarum imminentium ter-
rore,& quaſi fremitu quodam concita-
ti maris,miſertime quatitur,& terretur
& in partes varias,atque in varia conſi-
lia diſtrahitur, & aquis amaris totus im
pletur, aquis ſalſiſſimis,quas bibit,ple-
nus etiam,& tumens ſemper ſitit,Sem-
per fluminibus circumdatur ijs, de qui-
33 bus ſtatim ait:* *Omnes gurgites tui, & flu
ctus tui ſuper me tranſierunt*, quoniam
fluctibus amaris,& montibus aquarum,
id eſt, variarum tentationum incurſi- B
bus, modo in altum eleuatur, modo ad
ima deijcitur, aſcendunt, vſque ad cœ-
los & deſcendunt vſque ab abyſſos,tur-
bati ſunt, & moti ſunt ſicut ebrius.
Nunc eos ſuperbiæ ventus in tumorem
eleuat,nunc ijdem puſillanimitate pul-
ſati, & quadam deſperatione in imum
merguntur. Nunc ſpiritualium rerum
ſtudioſiſſimi videri volunt, & quaſi in
cœlum aſcendunt, nunc carnis libidi-
ne ſuperati amplexantur ſtercora. De-
nique omnes fluctus tentationum, qui
Deo iuſte permittente excitantur, ſu-
per ipſos tranſeunt, & miſeros obruũt. C
Verum in his malis plurimum electi
commouentur, cum conſiderant ſe in-
uiſos eſſe Deo omnipotenti, cui tan-
tum debent, & cuius iram effugere non
poſſunt. Et cum ſimul eius bonitatis
recordantur, confirmati etiam ſpe ſur-
gunt, vt eum ſibi reconcilient, atque
ideo ait; Et ego dixi: *Abiectus ſum à
conſpectu oculorum tuorum, verumtamen
rurſum videbo templum ſanctum tuum*,
vt offeram tibi ſacrificium cordis con-
triti, & humiliati. * Sed quoniam præ-
34 teritorum periculorum recordatio dul
ciorem efficit ſalutem,& magis ad actio D
nem gratiarum excitat: iterum, atque
iterum verbis vſurpat præteritæ con-
ditionis miſeriam, atque pericula. *Cir-
cumdederunt me aquæ vſque ad animam
meam, abyſſus vallauit me pelagus ope-
ruit caput meum.* Quibus verbis la-
tens in peccatis periculum, & notum
Periculũ magnũ latẽs in peccatis. quàm pauciſſimis præterea aperit. Ne-
mo enim fere cum tentationi manus
dat, putat ſe magnum periculum ſuſci-
pere, ſed concupiſcentia ardens retti-

getationem quærit, & quaſi in torren-
tem quemdam, qui talos non traſcen-
dat, ingreditur. At paulatim fluuij
accedunt, id eſt, noua peccata, &
animus obſcuratus ita illis capitur,
vt progredi ſemper velit, & qui prius
torrens videbatur, mox auctus a-
quis, & ſemper altior, ſummum ver-
ticem contingit, & circumdant eum
aquæ vſque ad animam, pelagus ope-
rit caput. Quid eſt autem aquas cir-
cumdare vſque ad animam, niſi in
tantum illecebris vitiorum occupa-
ri, & ita in altum fluuium demer-
gi, vt numquam poſtea de ſalute ve-
lit cogitare, ſed contemnat, ſicut
ſcriptum eſt: Impius, cum in pro- Prou. 18.
fundum venerit peccatorum contem-
nit. * Atque hoc eſt fortaſſe illud: 35
Torrentem pertranſiuit anima noſtra, Pſal. 123.
foſitan pertranſiſſet anima noſtra a-
quam intolerabilem. Hoc eſt, Li-
berati ſumus ab inundatione tenta-
tionum, cum adhuc eſſet peccatum
vt torrens; quod, niſi nos Deus tunc
liberaſſet, forſitan aqua immenſa, &
intollerabilis eſſet nobis pertranſeun-
da, vt liberaremur, merſi enim in
profundiſſimum gurgitem infinita pe-
ne aquarum vis eſſet pertranſeunda,
vt emergeremus Quod autem ſequi-
tur: *Ad extrema montium deſcendi &c.*
idem apertius explicat, quod in ver-
bis expoſitis latere dicebamus, id eſt,
antra quædam fortiſſima in profun-
do peccatorum inueniri, vnde niſi
cum magna Dei ope, difficillimus,
aut prope nullus ſit exitus: quæ qui-
buſdam, quaſi vectibus inueteratæ con-
ſuetudinis concludunt, quos capiunt.
De quibus alijs verbis dicitur à Sa- Prou. 7.
piente: Viæ inferi domus eius, pe- Prou. 9.
netrantes interiora mortis. Et po-
ſtea: Et ignorauit, quod ibi ſint Gi-
gantes, & in profundis inferni con-
uiuæ eius. Gigantes, qui ceteris ho-
minibus fortiores ſunt, potentiſſi-
me illecebræ peccatorum eleganter
vocantur, quæ homines tenaciſſime
colligant, & tenent, ne exeant. At-
que hi Gigantes in domo eſſe dicun-
tur mulieris ſtultæ, & clamoſæ, ple-
neque illecebris, in qua peccatum in-

telligitur. Idcirco ait continuo: Et in A
profundis inferni conuiuæ eius, quos,
ſcilicet, his verbis inuitat: Aquæ furtiuæ
dulciores ſunt, & panis abſconditus
ſuauior. Sunt autem in profundis in-
ferni, quia ab his Gigantibus conſtri-
36 cti non exierunt. * Propterea, etiam
nunc additur: *Et ſubleuabis de corru-
ptione vitam meam*, quia peccator in
profundo eſt, ideo ſubleuatur, ſiue
vt eſt in Hebræ. תעל aſcendere fa-
cies. Et ſubleuatur de corruptione,
quia niſi Dei gratia ſubleuetur, ma-
gis in dies accedit ad æternam cor-
Orationis numquam obliuiſcendum. ruptionem. Illud autem magnopere B
curandum eſt, vt quamuis in cœno
peccatorum iaceamus, & deplorata ſa-
lus noſtra videatur, numquam oratio-
nis obliuiſcamur, quæ catena quæ-
Iliad. 8. dam aurea eſt illi Homericæ ſimilis,
qua Deus ad ſe homines, quantumuis
peccatis graues ſenſim alleuat, ideo
ait. *Cum anguſtiaretur in me anima mea,
Domini recordatus ſum, vt veniat ad te
oratio mea*. Multi enim tunc recordan-
tur Domini tantum vt timeant Ge-
hennam, & nihil prӕterea faciant, alij
vt fere in deſperationem decidant, alij
vt illi iraſcantur, quod tam dura (vt C
quidem ipſi indicant) præceperit, at
electi recordentur, vt orent, & veniam
petant. Intelligant eum eſſe patien-
tem, & multæ miſericordiæ, & præ-
ſtabilem ſuper malitia, orent, & cla-
ment per orationem, & culpam agno-
ſcant ſuam. Quod ſi quis peccata non-
dum ſibi præ infirmitate ſua, vt relin-
quat, perſuadet, & is clamet, detegat
miſeriam ſuam, petat mentem bonam,
37 & cor carneum. * Verum quoniam
multi ita peccatorum vinculis impli-
cantur, vt neque ad Deum conuerti
velint, neque petant ſaltem ab eo mi- D
ſericordiam, vt aliquando conuertan-
tur, docet nos eorum interitum ipſo-
rum obſtinationi eſſe tribuendum non
Deo: *Qui cuſtodiunt vanitates fruſtra*,
qui peccata cuſtodiunt, & gratiam, at-
que virtutes perdunt, qui tenaciter
vanitatibus adhærent, ipſi miſericor-
diam ſuam derelinquent, ipſi ſibi mor-
tis æternæ cauſa ſunt, qui Dei miſeri-
cordiæ paratæ omnibus, participes fie-
ri recuſant. Conſideremus quid per- Peccator quid perdat & quid cuſtodiat.
dant, & quid cuſtodiant; vanitates ni-
hili cuſtodiunt in quibus nihil fructus,
nihil vtilitatis inuenturi ſint, & dere-
linquunt miſericordiam, in qua ſunt
omnes theſauri, miſericordiã, inquam,
ſuam, quam illis Deus parauerat, ſi
vti vellent, & quam forte, non ita
promptam, & facilem poſtea repe-
rient. Sunt tamen non pauci, qui
vel periculis, vel peccatis magnis li-
berati diuinitus, cito liberatoris ſui
obliuiſcuntur, & cum magna facere
inſtituerint, nihil iam minus cogi-
tant, hos Propheta tacite reprehen-
dit, cum ait: *Ego autem in voce lau-
dis immolabo tibi, quæcumque voui red-
dam pro ſalute Domino*. * Nequaquam 38
enim nos ſecuros eſſe oportet poſt ac-
ceptam iuſtitiam, ac ſi amitti nõ poſſet:
ſed ſemper gratias agamus, & diuinæ bo-
nitatis diuitias decantemus, ne ſimus in
eum ingrati, à quo tantis beneficijs cu-
mulati ſumus. Semper Domino immo-
lemus ſacrificium Deo ſpiritus contri-
bulatus. Immolemus quod ait Pau-
lus: Obſecro vos fratres per miſeri-
cordiam Dei, vt exhibeatis corpora Rom. 12.
veſtra hoſtiam viuentem, ſanctam, Deo
placentem, rationabile obſequium ve-
ſtrum, Immolemus concupiſcentias
cordis noſtri, & in ara crucis fortiter
mactemus, vt non regnet peccatum
in noſtro mortali corpore. Et quo-
niam multa vel promiſimus, vel apud
nos ſtatuimus feruore illo primæ de-
uotionis incitati, quæ ad Dei cultum,
& ad profectum noſtrum, pertinerent,
ne moremur reddere: diſplicet enim
Deo infidelis promiſſio: nec ſimus nõ-
nullis ex nauigantibus ſimiles, qui ſæ-
uiente tempeſtate, multa Deo pro-
mittunt, quorum defuncti periculo
continuo obliuiſcuntur. Memineri-
mus nos pro ſalute noſtra vouiſſe,
qua nihil nobis antiquius, aut carius
eſſe debet.

Et dixit Dominus piſci, & euomuit Io- 39
nam in aridam. Nemo deſperet de con-
uerſione ſua, quãuis cor habeat ad pœni
tentiam obduratum. Quod enim cor
eſt adeo durum, vt Dei voce non poſſit
emolliri? Dixit Dominus inferno, &

reddidit

A reddidit Lazarum quatriduanum; dixit piſci, & reddidit Ionam, ſi velit dicere Diabolo, qui te tenet, aut peccato, ſoluet te, & euomet in ariād. Excitat angelus Petrū, & iubet ſurgere velociter, & ceciderunt catenæ de manibus eius, (Act. 12.) ita verbo Dei catenæ tuæ cadent, & ſurges velociter per pœnitentiā. In vomitu autem piſcis illud ipſum adnotemus, quod num. 26. attigimus, cum de Seruatoris reſurrectione loquebamur. Vt ſtomachus, ſi ea ingerantur, quæ cōcoqui nequeant, nauſeat, & tenere nō poteſt; ita cum intus Dei gratia excitatus recogitat opera ſua, & annos ſuos, B in amaritudine animæ ſuæ, iam à peccato teneri non poteſt, & piſcis magnus illū euomit in aridam, vbi liber ab illis fluctibus, & procellis totum ſe in poſtecum Deo tradat, vt Ionas.

CAP. III.

ET factum eſt verbū Domini ad Ionam ſecundo, dicens. Surge, & vade in Niniuen ciuitatē magnam: & prædica in ea prædicationē, quam ego loquor ad te. Et ſurrexit Ionas, & abijt in Niniuem iuxta verbum Domini: & Niniue erat ciuitas magna itinere trium dierum. Et cœpit Ionas introire ciuitatem itinere diei vnius: & clamauit, & dixit. Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur. Et crediderunt viri Niniuitæ in Dominum: & prædicauerunt ieiunium, & veſtiti ſunt ſaccis à maiore vſq; ad minorem. Et peruenit verbum ad regem Niniue: & ſurrexit de ſolio ſuo, & abiecit veſtimentum ſuum à ſe, & indutus eſt ſacco, & ſedit in cinere. Et clamauit, & dixit in Niniue ex ore regis & principum eius, dicens. Homines, & iumenta, & boues, & pecora non guſtent quicquā: nec paſcantur, & aquam non bibāt. Et operiantur ſaccis homines & iumenta, & clament ad Deum in fortitudine: & conuertatur vir à via ſua mala, & ab iniquitate, quæ eſt in manibus eorum. Quis ſcit, ſi conuertatur, & ignoſcat Deus: & reuertatur à furore iræ ſuæ, & non peribimus? Et vidit Deus opera eorum quia conuerſi ſunt de via ſua mala: & miſertus eſt Deus ſuper malitiam quam locutus fuerat vt faceret eis, & non fecit.

(Matth. 12. Luc. 11.) (Hier. 18. Ioel. 2.)

HISTORIA.

Et factum eſt verbum Domini. Caſtigatus naufragio, atque eruditus Propheta talis per penitentiam redditus eſt, vt 1
C iterum Deus per illum loqui velit, & prophetico eum lumine illuſtret. Mittit ergo eum, quo prius mittebat, vt mature conuertatur Niniue, ne acerrimam Dei ſentiat vltionem. Quæ ſit autem hæc prædicatio, quam Dominus loquitur ad eum, diximus cap. 1. num. 5.

Erat autem Niniue ciuitas magna. In Hebr. eſt: Ciuitas magna Deo, quod ita exponunt Theophylactus, & Theodoretus: Grandis erat apud Deum, ac propterea plurimi faciebat eius ſalutem. Multi ex recentioribus aliter exponunt, putāt
D enim ea phraſi dici ciuitatem magnam Deo, qua omnia, quæ magna ſunt, dicūtur eſſe Dei, vt Pſalm. 36. Iuſtitia tua ſicut mōtes Dei, id eſt, ſicut altiſſimi mōtes Et Pſ. 79. Operuit mōtes vmbra eius & arbuſta eius cedros Dei, 2. Paralipo. 2. Sed & per ſingulos dies veniebant ad Dauid ad auxiliandum ei, vſque dum fieret grandis numerus, vt exercitus Dei, id eſt, maximus.* Sed mihi non pla- 2
cet eorum interpretatio; primum quo-

(Genitiuus Dei, loco adiectiui.)

niam genitiuus Dei cum ita accipitur A vt ipſi dicunt, non additur adiectiuis nominibus, ſed ſubſtantiuis vice adiectiui, vt exempla indicant, quę adduximus, montes Dei, cedri Dei, exercitus Dei. Hic autem adiectiuo additur, ciuitas magna Deo. Deinde quoniam LXX. non verterunt, ciuitas magna Dei, ſed ciuitas magna Deo, & Chaldęus: Ciuitas magna coram Domino, Alia igitur phraſis eſt, qua Deo dicitur, pro eo, quod eſt, coram Deo, vt indicat hic paraphraſis Chaldæi, & eodem modo vertit Interpres Geneſ. 10. Et erat robuſtus venator coram Domino. Et quod ſequitur: Ab hoc exiuit prouerbium: Quaſi Nemroth robuſtus venator coram Domino. B Pro eodem igitur accepit, Domino, & coram Domino, quandoquidem in hoc loco Ionæ vbi erat: Ciuitas magna Deo vertit coram Deo; ſicut in verbis Gene. in quibus eſt in Hebręo, coram Domino. Denique Geneſ. 13. vbi nos legimus. Homines autem Sodomitæ peſſimi erant, & peccatores coram Domino, in Hebræo eſt. Et Homines Sodomæ mali, & peccatores Domino nimis. Lxx. & Chaldæus: * Coram Domino, ſicut & noſter interpres. Deo autem C ſiue in conſpectu Dei, nihil eſt aliud, quàm quod in eadem ſcriptura legere ſolemus: In cōſpectu Dei, in oculis Dei * Ex quo intelliguntur verba Dauidis, quæ obſcura ſunt, adeo vt vix vnquam ſatis in eorum expoſitione lectori fiat, Tibi ſoli peccaui, id eſt in conſpectu tui ſolius peccaui, celaui homines conſiliū, & peccatum meum (ſicut illi Dominus ait 2. Reg. 12. Tu abſcondite feciſti *) ſed te celare non potui, te vidente peccaui ideo enim addidit expoſitionis cauſa; Et malum coram te feci, vbi obiter idē eſſe vide, Peccaui tibi, & Peccaui corā D te, vt nunc dicebamus, Te adulterij mei ſpectatorem habui, neque veritus ſum oculos tuos, quamuis enim homines id lateret, tamen mihi ſatis eſſe debebat, vt à peccato abſtinerem, quod à te videbar, non dubitaui tuos oculos tanto ſcelere offendere. Id autem dicitur magnum, vel paruum Deo, quod eſt ſimpliciter, & re vera magnum, vel paruum ſiue hominibus ita videatur, ſiue ſecus. * Etenim quoniam oculi Dei falli non poſſunt, quod Deo, ſiue coram Deo, ſiue in oculis Dei tale eſt, id vere, & ſimpliciter tale eſt, etiam ſi diſſentirent hominum iudicia vt Luc. 1. Erit enim magnus coram Domino. Et quod ex Geneſi retulimus, Erat robuſtus venator coram Domino, id eſt, vere erat robuſtus Sodomitæ erant peccatores coram Domino: reuera erant peccatores, etiā ſi aliter forte nonnulli opinarentur. Quare, quod Vatablus Gen. 10. expoſuit Hebraiſmum eſſe coram Domino pro, Sub cælo, ac ſi diceret, fortiſſimus erat omnium hominum, qui ſub cœlo erant, neque ipſe confirmauit, neque in ſententia perſtare diu potuit, nam c. 13. dixit, coram Domino, id eſt, Dei iudicio non hominum, ita nunc: Erat autem Niniue ciuitas magna Deo, id eſt, coram Deo, quaſi dicat, re vera maxima ciuitas erat Hinc fit: vt noſter interpres interdum taceat illum datiuum, Deo, vbi nihil obeſſe videt ſenſui, id eſt, vbi id, qod coram Deo dicitur eſſe tale, ſine controuerſia tale quoque eſt coram hominibus, vt, Erat Niniue ciuitas magna: nihil enim magis ſignificatur, ſi dicatur. * Erat ciuitas magna Deo. At vbi aliud iudicare poterant homines quam Deus non omittit, vt Geneſ. 14. Benedictus Abraham Deo excelſo. Chaldæus corā Deo excelſo. Nam homines, cum viderent Abraham ſine prole, & peregrinū, iudicare fortaſſe poſſent non eſſe eum benedictum, neque carum Deo. Et Leu. 20. Eritis ſancti mihi, & capit. 21. Sancti erunt Deo ſuo. Chaldæus: eritiſque coram me ſancti. Sancti erunt coram Deo ſuo. Recte enim dixit, coram Deo ſuo, quoniam ſæpe, etſi maxime velint, non poterunt ſancti eſſe, in oculis hominū male, & cum perturbatione iudicantium, quo tempore ſatis erit ſi in conſpectu Dei ſancti ſint. Et Pſal. 142. Quia non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis viuens. Ex quibus tamen multi apud homines iuſtificantur. Forte hinc etiam intelligemus quod multos male habet apud Hieronym. in Tradit. Hebræ. in Geneſ. Superflue, inquit, in LXX. interpretibus additum eſt: In con-

Deo, pro corā Deo

Pſ. 50. Locus explicatus.

conſpectu Dei, ſiquidem Sodomorum A
coloni apud homines mali, & peccatores
erant. Ille autem dicitur in
conſpectu Dei peccator, qui poteſt a-
6 pud homines iuſtus videri. * At hoc
quod in Lxx. reprehendit Hierony-
mus, quaſi ſuperfluum, in Hebræo
poſitum eſt, & ipſe poſtea in tranſla-
tione ſua poſuit. Quomodo ergo ſu-
perfluum eſt in Græco, quod non eſt
in Hebræo, aut in Latino ſuperfluum
propter linguæ illius conſuetudinem,
ita enim dici conſueuit. Sed in Græ-
co redundare poteſt, quia non ita Græ-
ce dici conſueuit. Si enim dicas. Ecce B
concipies in vtero, nihil Hebræis re-
dundat, qui ita loquuntur, Græcus au-
tem, aut Latinus tantum diceret, Ecce
concipies. Aharon, quem elegit ipſum,
nihil habet, apud Hebræos redundans,
Græco autem, aut Latino redundaret,
Ipſum. Benedixit Dauid filio ſuo Da-
uidis, nihil habet ſuperfluum apud Chal
dæos, apud Hebræos autem redunda-
ret, Dauidis. Iudicauit ergo Hierony-
mus redundare apud Lxx. In conſpectu
Domini, cum dicunt Sodomitas ma-
los, & peccatores fuiſſe in conſpectu
Domini, quoniam in conſpectu etiam C
hominum malierant, & non ſolet apud
Græcos, aut Latinos dici in conſpe-
ctu Dei, niſi vbi aliter iudicare homi-
7 nes poſſunt. * At in tranſlatione ſua,
quia vidit fieri potuiſſe, vt a vicinis ci-
uitatibus, quarum iudicia erant depra
uata, quia eodem morbo laborabant,
Sodomitæ aut boni cenſerentur, aut nó
nimis mali, non putauit illud ſubtrahen
dum. Quamuis & alia ratio eſſe poſſit:
ſolet Hieronymus, quod eſt in Hebręo:
& apud nos redundat, interdum ſubti-
cere interdum transferre, vt non om-
nino ignoremus Hebraicæ linguæ pro- D
prietates, vt capit. 1. num. 1. adnotaui-
mus in coniunctione. Et, cum initio ſen
tentiæ ponitur, & ſæpe alias. Scio in
tranſlatione, quæ eſt apud Hierony-
mum legi; Ciuitas magna Dei, & in e-
iuſdem Hieronymi commentatijs, nec
nego poſſe & ita verti. Immò codi-
cem manu ſcriptum vidi, in quo erat,
Ciuitas magna Dei. Verum in emen-
datiſſimis quibuſque codicibus noſtræ
tranſlationis tantum legitur. Erat au-
tem Niniue ciuitas magna, & ex con-
ſuetudine ſcripturæ demonſtraui me-
lius verti, Ciuitas magna Deo, quam
Dei & poſſe recte detrahi Dei.
De magnitudine autem Niniues Dio 8
dorus Siculus lib 3. rerum antiquarum. Magnitu-
capit. 1. hæc ſcripſit de Nino loquens. do Nini-
Verum cum ſuperiores omnes gloria, ues.
& rebus geſtis ſuperaſſet, vrbem quo-
que ingentem condere ſtatuit, cui par
magnitudine, neque fuiſſet antea, ne-
que eſſet futura. Ipſe coactis vndique
viribus, & ijs, quæ ad tantum opus ſpe-
ctarent paratis ſupra Euphratem vr-
bem condidit, non æqua laterum di-
menſione, nam duæ muri partes lon-
giores erant reliquis. Horum latus
quodlibet longitudine eſt ſtadiorum cé
tum quinquaginta, breuiores vero ſta-
dijs nonaginta. Qua muri dimenſio-
ne ambitus ſtadia complectitur quadrin
genta octoginta. Et ſane ſpe ſua nequa-
quam fruſtratus eſt, nulla enim, poſtmo
dum vrbs tanto ambitu, tanta ve mœ-
nium magnificentia conſtructa eſt. * Al 9
titudo murorum pedum eſt centum, la-
titudo, qua tres currus ſimul perambu-
larent. Turres mille, & quingentæ, qua-
rum altitudo pedum eſt ducentorum.
Hactenus Diodorus. Itaque ambitus
murorum habebat ſexaginta millia paſ-
ſuum. Tot enim efficiunt ſtadia quadrin
genta octoginta, id eſt, viginti leucas
noſtrates, quarum ſingulæ habeant ter-
na millia paſſuum. Atque hæc de eius
initijs ſcripſiſſe videtur Diodorus, nam
poſtea creuiſſe numerum ciuium, & mu
rorum magnitudiné ſatis probabile eſt.
Hieronymus certe tanti ambitus eam
fuiſſe ait, vt vix trium dierum poſſet iti-
nere circumiri. At quamuis maior non
eſſet, quam eſt à Diodoro deſcripta,
recte intelligimus magnitudinem eius
fuiſſe itineris, ſiue, vt eſt in Hebræo,
perambulationis trium dierum, vt eſt
in noſtro Propheta. Nam ſi vrbem
tantam intra muros vicatim peram-
bules, trium dierum itinere opus erit
ſine dubio, propter flexus viarum, &
impedimenta. Diodorus autem, de
ambitu, qui eſt extra muros locutus
eſt.

10 *Et cœpit Ionas introire in ciuitatem itinere diei vnius*. Hieronymus:Præcepti, & ſuperioris naufragij memor, viā triū dierum vnius diei feſtinatione compleuit. Quanquam ſint, qui ita ſimpliciter intelligant, quod in tertia tantum parte vrbis prædicauerit,& ad reliquos cōfeſtim prædicationis ſermo peruenerit,&c. Hæc poſterior explicatio multo probabilior, & certior eſt, vt ex verbis ipſis liquet: *Et cœpit Ionas introire, &c.* Si enim totam eo die perambulauit, nō cœpit introire itinere vnius diei. Præterea, cum non multum feſtinaret, ſed oporteret eum ſæpius morari concionando, quomodo poterat dierum triū iter vno conficere? Aptior præterea eſt ad ſenſum Domini Matth. 12. Viri Niniuitæ ſurgent in iudicio cum generatione iſta,& condemnabunt eam,quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ, videlicet cum in tertia tantum vrbis parte prædicaſſet. Cum Chriſtus toties ad eos veniſſet, & toties cum omnes audiſſent.

11 Adhuc. *Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur.* Adhuc, Græce ἔτι Hebraicæ עוד ſolet ita poni apud Hebræos, vt idem fere valeat quod Poſt, vt adnotauimus in c. 1. Hoſeæ nu. 64. Adhuc modicum, & viſitabo ſanguinem Iezrahel, id eſt, poſt modicum. Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur, id eſt, poſt quadraginta dies, vel finite finiri quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur. Chaldæus: Poſt finem quadragintā dierum Niniue ſubuertenda eſt. In Hebręo eſt: Et Niniue ſubuertitur, ponitur enim præſens pro futuro, vt rem certo futuram, quaſi iam fiat, intelligamus. Sed eſt hoc in loco apud Lxx. interpretes inſignis, & pene indiſſolubilis difficultas, quod ſoli ex omnibus interpretibus trāſtulerunt: Adhuc tres dies,&c. cum tamen in Hebræo tam perſpicue ſcriptū ſit: Quadraginta, vt nulla videatur eſſe potuiſſe erroris occaſio. Atque hoc eſt maximum argumentum ijs, qui impugnat tranſlationē Lxx. Nam cum Prophetia vtrumque dicere non potuerit, vtrum dixit, id ne, quod eſt in Hebræo,
12 an quod eſt apud Lxx. * Hoc argumentum mirifice torſit Auguſtinum, ſed veritate ipſa coactus tandem reſpondit li. 18. de Ciuitate Dei cap. 44. & q. 169. ſuper Geneſin, id dixiſſe Prophetam quod eſt in Hebræo, Sed vt excuſet Lxx. quibus vbique propheticum tribuit ſpiritū, ad ſenſum myſticum confugit: eundem, ſcilicet Chriſtum, per quem conuerſa eſt Eccleſia gentium, in quadraginta ſignificari, & in tribus. In quadraginta, quia totidē diebus fuit poſt reſurrectionem cum diſcipulis, in tribus vero, quia tertio die reſurrexit. At Iuſtinus martyr in dialogo cum Tryphone aliquanto poſt medium, affirmat Ionam dixiſſe Niniuitis, fore vt tertio, & quadrageſimo die poſt funditus delerentur. Cuius ſententiā Canus noſter acutiſſimus homo, & eruditiſſimus ſecutus eſt lib. 11. de locis Theologicis. cap. 5. ad 12. Affirmat Lxx. ſcripſiſſe: Adhuc quadraginta tres dies, ſed in Hebræo, & in noſtra trāſlatione minorem ſummam in maiori includi. Quod non videns, inquit, Hieronymus, admiratus eſt.
* In eandē ego ſane libentiſſime irem, niſi omnes & veteres, & noui codices omneſque, qui Iuſtinum præceſſere, & qui ſubſecuti ſunt quod equidem ſciamus, eidem Iuſtino refragarentur. 13
Itaque nullum pro ſe aut codicem, aut auctorem habet Iuſtinus, contra ſe, omnes. In huiuſmodi autem controuerſijs, hęc ne, an illa lectio probanda ſit, vetuſtiſſimorum codicum cōſenſu, aut multorum, qui codices veteres ſe vidiſſe dicant, auctoritate nitendū eſt. Quod ſi varietas in codicibus inueniatur, illa lectio ſine dubio præferenda eſt: quæ in pluribus inuenitur, & quam plures auctores referunt. Quare etſi alicubi id forte legiſſet Iuſtinus, quod ipſe non docet, deprauatum fuiſſe eum codicem diceremus, cui omnes aduerſantur. Quid? ſi forte ipſe Iuſtini liber deprauatus eſt, vt pro, Tertio die, hoc eſt: Adhuc tres dies aliquis ſciolus ſcripſerit, Quadrageſimo, & tertio die. Nec procul forte à vero eſt, quod ſanctus martyr non ignarus varietatis, in Lxx. tranſlatione, & ceterorum interpretum ſcripſerit: Tertio, vel quadrageſimo die, vt fecit Origenes Homil. 16. in Nume. ſicut paulo poſt dicam: pro quo librarius imperitus ſcribendum putauerit:

Tertio

14 Tertio & quadrageſimo die. * Vir multæ lectionis, & eruditionis, Leo Caſtrēſis in diſputatione de translationibus ante commentarios Iſai. cap. 24. aliter defendere conatus eſt Lxx. interpretes, non enim aſſentitur Auguſtino alterū dictum eſſe à Propheta alterum à Lxx. interpretibus, ſed vtrumq; dictum vult à Propheta: factum enim eſſe Spiritus ſancti prouidentia, vt prophetæ nonnumquam data opera verbis, & notis vterentur, quæ ſimilitudine vnius literæ variati poſſent, & duplicem ſenſum habere, vt duplex referaretur myſterium. B At hoc in his verbis nullo modo fieri potuiſſe docet Hieronymus: Trinus, (inquit,) numerus qui ponitur è Lxx, non conuenit pœnitentiæ, & ſatis miror cur, ita translatum ſit, cum in Hebræo, nec literarum, nec ſyllabarum, nec accentuum, nec verbi ſit vlla communitas, Tres enim dicitur, שלש, & quadraginta ארבעים, ſed reſpondet Leo numeros, apud Hebræos, & Græcos literis notati, ita mutatione vnius literæ in alterā, aut tres effici, aut quadraginta. At ego hoc, qui fieri poſſit, non intelligo, ſi enim dicat poſſe vnam litteram pro altera poni, id C vel librariorum errore fiet, quod ipſe negat, vel literarum ipſarum ſimilitudine.

15 * Sed non erat his locus, nam etſi probari poſſet Prophetam non ſcripſiſſe, Quadraginta, vt in libris Hebraicis ſcriptum videmus, ſed vna litera numerum ſignaſſe, Hebræi ternarium numerum ſignant litera ג, & Græci γ, quadragenarium autem litera מ, Græci μ. Quę eſt inter has literas ſimilitudo, vt altera poni poſſit pro altera? Sed vt maxima eſſet ſimilitudo literarum, quid ad me, cum Propheta non vtramq; poſuerit, ſed alteram? Neceſſe eſt ergo Prophe- D tam aut Tres ſcripſiſſe, aut Quadraginta, vtrumque ſcribere non potuit, quia nulla eſt litera, quæ ſignificet vtrumq; Quod ſi pro ea, quam Propheta poſuit, altera ponatur, error erit ſcribentis, nō ſenſus Prophetæ. Prætetea Propheta hoc ipſum ſcripſit, quod dixit, hiſtoriam enim rei geſtæ narrat, Et cœpit Ionas introire in ciuitatem itinere diei vnius, & clamauit, & dixit, Adhuc qua- A draginta dies, & Niniue ſubuertetur. Cum autem clamabat, alterum tātum dixit, non erat enim in eius voce aliquid, quod tres ſignificaret, & Quadraginta: alterū ergo tantum neceſſe erat, vt ſcriberet, ſi fidelis hiſtoricus erat futurus. Quod ſi hoc tantum Spiritus ſanctus dictauit, & hoc Propheta ſcripſit: Adhuc quadraginta dies, &c. Quomodo voluit ab alijs intelligi quod ipſe nō ſcripſit, & quod falſum eſt? 16

* Aliter ergo tuendi ſunt Lxx. interpretes, ſi tuendi ſunt, dicendum enim eſt, non potuiſſe viros doctos in re tam perſpicua errare, B neque aliter vertiſſe, quam in Hebræo erat, ſed ex incuria primo deſcribentium eorum translationem ex exēplari, quod erat in Bibliotheca Ptolomæi Philadelphi, Tres poſitum eſſe, pro quadraginta, vnde in omnes codices error emanarit. Ita aiunt Theodoretus, & Theophylactus, Idem affirmat Auguſtinus. 15. de ciuit. cap. 13. contigiſſe in numeratione annorum primorum hominum, vſque ad diluuium. Hinc etiam factum eſt, vt Greci, qui Lxx. ſemper ſequuntur, in hoc loco ſæpe minime ſequantur, ſed Hebræo inhærentes cum Aquila, Symmacho, Theodotione le- C gunt: Adhuc quadraginta dies, & Origenes homil. 5. in Ierem. Idem homil. 16. in Num. inquit. Adhuc tres dies, ſiue, vt Hebræi dicunt ſe habere: Adhuc quadraginta dies. Et Chryſoſt. Licet interdum legat: Adhuc tres dies, vt hom. 10. in epiſtolam ad Epheſios, tamen ſæpius legit: Adhuc quadraginta dies. Vt homil. 24. in Geneſin, & hom. 15. in 1. Corinth. & homil. 80. ad populum Antioch. & in epi. 5. ad Theodorum lapsū.

Numerus quadragenarius.

Porro numerus quadragenarius aptiſſime vſurpatus eſt à Propheta, eſt enim D numerus pænitentiæ, vt ait Hieronymus, & ieiunio conuenit, & orationi, & lacrymis, Moyſes enim ieiunauit quadraginta diebus Exod. 34. Elias totidē. 3. Regum. 19: & Dominus Matth. 4. & quadrageſima ad ieiunium, & pœnitentiam ab Apoſtolis inſtituta eſt. Cur vero hic numerus aptus pœnitentiæ ſit, docet acute Auguſtin. lib. 2. de doctrina Chriſtiana cap. 16.

Quæritur autem quomodo hoc di-

xerit

Quem ſēſum habent prophetiæ cũ non implentur.

An prophetæ vnquam in reſponſis ſuis decipiantur.

xerit qui non mentitur Deus, cum ſci- A
ret non eſſe vrbem ſubuertendam? Eandem
quæſtionem proponit Origenes,
hom. 16. in Num. vbi explicat illud, cap.
23. Non eſt Deus quaſi homo vt mentiatur,
neque vt filius hominis, vt mutetur.
Dixit ergo & non faciet? Locutus
eſt & non implebit? Et duobus modis
diſſoluit. Prior eſt, non propoſuiſſe Dominum
definitam, & irreuocabilem ſententiam,
ſed ita loqui, vt medium aliquid
videatur oſtēdere, hoc eſt, poſſe reuocari,
ſi res mutentur. Altera ſolutio
eſt, hæc verba, & multa ſimilia, quæ legimus
in ſcriptura, non dicta eſſe à Domi B
no ſed à prophetis ipſis, vt 2 Reg. 24. ait
Gad ad Dauid: Aut ſeptem annis veniet
tibi fames in terra, aut tribus menſibus
fugies aduerſarios tuos, aut certe
tribus diebus erit peſtilentia in terra
tua. Et tamen Dominus hæc tantum dixerat
Gad prophetæ: Loquere ad Dauid:
Trium tibi datur optio, elige vnũ,
quod volueris ex his, & ita minus durauit
peſtis, quam Propheta prædixit. Ita
ergo Dominus, ait Ionæ, Vade in Niniuen
ciuitatem magnam, & prædica in
ea iuxta prædicationem priorem, quam
locutus ſum ad te: prius autem hoc ſo- C
lum dixerat, Surge, & vade in Niniuen
ciuitatem magnam, & prædica ibi, quia
18 aſcendit malitia eius coram me. * Hæc
Origenes audacter ſatis, vt ſolet ſæpe,
ſi enim ſemel dumtaxat, aut iterum
id factũ fieri affirmaret, diceret aliquid,
quod à ſana doctrina non diſsideret.
Gregorius ſiquidem hom. 1. in Ezeciclem
ait: Sciendum quoque quod aliquando
prophetæ ſancti, dum conſulũtur
ex magno vſu prophetandi, quædã
ex ſuo ſpiritu proferunt, & ſe hęc ex prophetiæ
ſpiritu dicere ſuſpicantur. Sed,
quia ſancti ſunt, per ſanctum Spiritum
citius correcti ab eo, quæ vera ſunt audiunt,
& ſemetipſos, quia falſa dixe- D
rint, reprehendunt. Confirmat exemplo
Nathan, 2. Reg. 7. Qui Dauidi reſpondit,
vt templum ædificaret, cum
minime id Dominus iuſſiſſet, ſed ſtatim
per prophetam eundem prohibuerit.
Sed Origenes multis alijs in locis hoc
fieri arbitratur, quod à veritate maxime
abhorret. Nec enim facile in ſcriptu

A ra inueniemus alterum exemplum ſimile
huic, quod Gregorius retulit de
Nathan. * Et quoniam cetera Orige- 19
nis exempla refutare non eſt huius loci,
neque temporis, in his duobus, ac
præſertim in exemplo Ionæ, vt nihil dicam
grauius, magnæ temeritatis eſt dicere
eos è ſuo dixiſſe, quod à Deo non
audierāt: nam ſi Dominus ait Gad vidēti,
Loquere ad Dauid, Trium tibi datur
optio: elige vnum quod volueris ex his
nonne perſpicue indicat ſcriptura eſſe
illa tria, quæ dicta ſunt à Propheta? Sed
non dixit Deus (ait Origenes) peſtem
B futuram trium dierum, quæ multo ante
ſedata eſt. Cur ergo plures, aut pauciores
non ſignauit Nathan, niſi quia
Deus tres ſignauerat? Fateor ſedatam eſſe
peſtem multo ante, ſed Dei miſericordia,
quæ precibus, & pœnitentia flectitur,
& iuſtitiæ terminos anteuertit.
An tam cæcum putamus fuiſſe Gad videntem,
vt terminum aliquem præſtituere
auderet, quem non præſtituiſſet
Deus, nec metueret cito ſe fallacem
eſſe iudicandum? * In Iona vel 20
apertior res eſt. Quis credat prophetam
naufragio iam admonitum auſum
C tum fuiſſe prædicare poſt quadraginta
dies vrbē eſſe euertendam, niſi id à Deo
accepiſſet? Quid autem coniecturis
opus eſt, cum liceat ex ipſius prophetæ
verbis rem plane cognoſcere? In hoc
ipſo capite ſcriptum eſt; Et vidit Deus
opera eorum, quia conuerſi ſunt de via
ſua mala, & miſertus eſt ſuper malitiam,
quam locutus fuerat, vt faceret
eis, & non fecit. Quæ eſt hæc malitia,
niſi, Adhuc quadraginta dies, & Niniue
ſubuertetur: Dixerat ergo hoc Dominus,
& non illud tantum: Prædica in
ea, quia aſcendit malitia eius coram
me, vt leuiſſime credidit Origenes,
Alioqui cur poſtea iraſcebatur Ionas &
D dicebat; Obſecro Domine, numquid
non hoc eſt verbum meum, cum adhuc
eſſem in terra mea? hoc eſt, iubebas me
dicere poſt quadraginta dies Niniuen
eſſe ſubuertēdã, ego autem reſpondebã
te eſſe miſericordem, & cito pœnitentia
flectendum, atque ita fallacem futuram
meam prophetiam. Et ſubijcit,
Propter hoc præoccupaui, vt fugerem
Thar-

21 Tharſis. * Scio enim, quia tu clemens
& miſericors es, &c. Quare doctrina
Origenis, aut nuſquam vera eſt, aut
certe non in his exemplis. Mihi quidē
nuſquam vera videtur, neque facile ad-
ducor, vt credam prophetas, dum con-
ſuluntur, nonnunquam quædam è ſuo
ſpiritu reſpondere, quæ putent ex pro-
phetiæ ſpiritu à ſe dici, nam prophetiæ
ſpiritus certos, & ſine ſuſpicione reddit
prophetas Deum eſſe illum, qui loqui-
tur ſibi. Etenim ſi res dubia eſſet, quo-
modo tanti viri, & tam graues intrepi-
de prædicerent res magnas, quæ ſi ſe-
cus euenirent, & ſibi fidem detrahe-
rent, & veris, certiſque prophetijs, &
pſeudoprophetæ iudicarentur, ma-
gnamque inuidiam conflarent, Quo-
modo auderent dicere coram omni po
populo. Hæc dicit Dominus? Nunc
autem adeo certi ſunt Dei eſſe, quod
dicunt, vt quando aliter id euenire,
ipſique decepti fuiſſe videatur, non
dubitent dicere ſe à Domino fuiſſe
deceptos, quod vident fieri non poſ-
ſe vt Ierem. 4. Heu, heu, heu, Domine
Deus, ergo ne decipiſti populum iſtum,
& Ieruſalem, dicens: Pax erit vobis, &
ecce peruenit gladius vſque ad ani-
mam. Hoc autem dicit (vt ibi expo-
nit Hieronymus,) quoniam cap. 3. pro-
22 phetauerat; *In tempore illo vocabunt
Ieruſalem ſolium Domini, & congre-
gabuntur ad eam omnes gentes, &c.
Hic autem dicebat; Et erit in die illa di
cit Dñs: Peribit cor regis, & cor prin-
cipum, & obſtupeſcent ſacerdotes, &c.
Auditores autē putabant mentiri Pro-
phetam, & ſibi ipſi aduerſari, cum il-
lud poſt multum tempus promittere-
tur, hoc autem cito eſſet implendum,
Chaldæis vrbem capientibus. At Pro-
pheta certus ſe à Domino audiſſe,
quod vaticinatus fuerat non ait: Sedu-
xi populum, ſed; Heu Domine Deus,
ſeduxiſti populum iſtum, & capit. 20.
Seduxiſti me Domine, & ſeductus ſum,
fortior me fuiſti, & inualuiſti, factus
ſum in deriſum tota die, omnes ſubſan-
nant me, cur autem ſubſannaretur, ex-
ponit: Quia iam olim loquor vocife-
rans iniquitatem, & vaſtitatem clamo,
& factus eſt mihi ſermo Domini in op-

A probrium. Clamat Ieremias vrbem eſ-
ſe vaſtandam à Chaldæis, cumque id
differretur, & pſeudoprophetæ liber-
tatem pollicerentur, ridebatur quaſi
vanus, & è ſuo ſpiritu prophetans. Ip-
ſe autem ad Deum conuerſus, qui ve-
rum melius, quàm homines noſſet:
Seduxiſti, me, inquit, Domine, & ſedu-
ctus ſum. Hoc eſt: Si ſeductus ſum, vt
iſti opinantur, à te profecto ſeductus
ſum, ſcis enim me non alia dixiſſe,
quàm quæ ex te audierim. * Hæc om- 23
nia exponit elegāter S. Thom. 2. 2. qu.
B 171. articul. 5. dupliciter, inquit, pro-
phetæ mens à Deo inſtruitur, vno mo-
do per expreſſam reuelationem, alio
modo per quendam inſtinctum, quem
interdum etiam neſcientes humanæ
mentes patiuntur, vt ait Auguſt. 2. ſu-
per Geneſ. capit. 17. De his ergo, quæ
expreſſe per ſpiritum prophetiæ pro-
pheta cognoſcit, maximam habet cer-
titudinem, & pro certo habet, quod
hæc ſunt diuinitus ſibi reuelata. Sed
ad ea, quæ cognoſcit per diuinum in-
ſtinctum, aliquando ſic ſe habet, vt non
plene diſcernere poſsit, verum hæc co-
C gitauerit aliquo diuino inſtinctu, vel
per ſpiritum proprium. Atque hoc po-
ſteriori modo accipienda eſſe dicit ver
ba Gregorij, quæ iam retulimus, ex ho
mil. 1. in Ezeciel. Addo huic veriſsimæ.
S. Thomæ doctrinæ, ea quæ nobis
in ſcriptura tradita ſunt à ſanctis pro
phetis, id eſt, quæ ipſi, quaſi pro-
phetias accipi volunt primi generis eſ-
ſe, id eſt, accepta eſſe à Deo, per ex-
preſſam reuelationem, & ideo ſemper
fere addunt: Hæc dicit Dominus, aut
quippiam ſimile. At non omnia, quæ
prophetæ dicunt, continuo propheti-
ca ſunt, nec enim ſemper, ſpiritum
D propheticum habebant, ſicut non om-
nia, quæ apoſtoli ſcripſere, ab Spiritu
ſancto reuelante acceperunt. Atque
idcirco Paulus plures epiſtolas ſe ſcrip-
ſiſſe oſtendit, ex quibus quattuorde-
cim accepit Eccleſia traditas ab Apo-
ſtolo, vt ſpiritu Dei ſcriptas. * Cer- 24
tum tamen eſt, quidquid illi ſcripſerunt
in libris, quos vt canonicos, & diuinos
veneratur Eccleſia, ſpiritu Dei ſcripſiſ-
ſe. Ita etiam quidquid prophetæ ſancti
in

in libris canonicis ſcripſerunt, ex diui-
na reuelatione plane profectum eſt.
Quidquid in eiſdem libris ab eis dictũ
refertur, cum aut ipſi Dominum id di-
cere docent, aut ex ipſa ſcriptura intel-
ligimus eſſe illos à Deo miſſos ad ali-
quẽ, ſine dubio credendũ eſt ex expreſ
ſa Dei reuelatione dictum. Nam neque
tales viri auditores ſuos fallerent, neq;
ſcriptura ipſa nos in tanto errore reli-
quiſſet. Quod ergo Gregorius ſcripſit,
nequaquam de his intelligamus, ſed de
illis, quæ more ceterorum hominũ in-
terdum loquebantur, quæ neque ipſi à
Deo ſe accepiſſe docent, neque ſcriptu-
ra à Deo ad id miſſos fuiſſe tradit: Vide
mus hoc in ipſo Gregorij exemplo. Di-
2.Reg.7. xit Dauid Nathan prophetæ. Videſne
quod ego habitem in domo cedrina, &
arca Dei poſita ſit in medio pellium? Ni
hil Dauid de voluntate Dei rogat Pro-
phetam, non quærit, quid à Domino
acceperit. Sed vt virum ſanctum, & pru
dentem conſulit, an expediat templum
ædificare. Dixitque Nathan ad regem:
25 *Omne quod eſt in corde tuo, vade, &
fac, quia Dominus tecum eſt. Non legi
mus tunc miſſum fuiſſe Nathan ad Da-
uid, neq; ipſe dicit quidquam ſe ex Do-
mino audiſſe. At ſtatim cum prohibe-
tur Dauid ædificare, videmus Nathan
mitti à Domino & verba accipere, quæ
illi dicturus ſit. Et cap. 12. vbi ab eodem
corripitur, ſtatim ſcriptura ait; Miſit er-
go Dominus Nathan ad Dauid. Et po-
ſtea: Tu es ille vir: Hæc dicit Dominus
3.Reg.13. Deus Iſrael, &c. Cum autem propheta
bonus venit ad Ieroboham, & exijt ad
eum propheta ſenex de Bethel, & ait,
Et ego propheta ſum ſimilis tui, & an-
gelus locutus eſt mihi in ſermone Do-
mini, dicens: Reduc eum tecum in do-
mum tuam, &c. Etſi videre poteramus
non eſſe verum prophetam, quia exi-
uit de Bethel, vbi feruebat idololatria,
tamen ne quomodo erraremus, curæ
fuit ſcripturæ, vt doceret nos, Fefellit,
inquit, eum, & reduxit ſecum. Sed conti
nuo vbi vere per illũ locutus eſt Deus,
ſubijcit. Cumque ſederent ad menſam,
factus eſt ſermo Domini ad prophetam
qui reduxerat eum, & exclamauit ad vi-
rum Dei qui venerat de Iuda, dicens:
A Hæc dicit Dominus, &c. * Poſtremo, 26
quoniam ea quæ propheta cognoſcit
per illum inſtinctum non poteſt plene
diſcernere, an ex Deo ſint, vt dixit S.
Thomas, nihil horũ alijs tradebant qua
ſi à Deo acceptum, ne fortaſſe eos falle
rent. Immo cum expreſſam reuelatio-
nem non accipiebant, neque id, quod
ſentiebant, prorſus exploratum habe-
bant, magis putabant ex Deo non eſſe,
quia deerat ille certus, & indubitatus aſ
ſenſus, quẽ ſpiritus Dei efficere in illis
ſolebat. Huius rei optimum exemplum
B habemus apud Auguſt. lib. 6. confeſſ. ca.
13. vbi de matre ſua ait. Et videbat quæ-
dam vana, & phantaſtica, quo cogebat
impetus de hac re ſatagẽtis humani ſpi
ritus, & narrabat mihi, non cum fiducia,
qua ſolebat, cum tu demõſtrares ei, ſed
contemnens ea. Dicebat enim diſcerne
re ſe, neſcio quo ſapore, quem verbis
explicare non poterat, quid intereſſet
inter reuelantem te, & animam ſuam
ſomniantem. Ex his omnibus melius
intelligitur falſum eſſe poſteriorẽ illam
Origenis ſolutionem, cum ex ſcriptura
conſtet miſſos eſſe à Domino Gad, &
C Ionam cum mandatis, neque eſſe dubi-
tandum quin Dei verba fuerint, quæ lo
cuti ſunt. Quare priorem potius ample
ctamur, quam ipſe quoque fatetur ma-
gis conſentaneam eſſe ſcripturis; non
protuliſſe Deum definitam, & irreuoca-
bilem ſententiam, ſed quæ mutatis re-
bus poſſit reuocari. * Hanc ipſe confir 27
mat verbis Ieremiæ 18. valde ad rẽ ac-
commodatis: Repente loquar aduerſus
gentem, & aduerſus regnum vt eradi-
cem, & deſtruam, & diſperdam illud: ſi
pœnitentiam egerit gens illa à malo
ſuo, agam & ego pœnitentiam ſuper
malo: quod cogitaui, vt facerẽ ei. Quod
D nihil eſt aliud quã ſi diceret, Dei minas
habere latentem in ſe conditionem, ni
ſi illi pœnitentiam egerint. Vnde præ-
clare Chryſoſt. homil. 5. ad populum,
Si homines, (inquit) mutati non eſ-
ſent, cecidiſſet prophetia, ſed quia illi
mutati ſunt ideo prophetia, licet imple
ta non fuerit, minime cecidit, ſeruauit
enim Deus legem communem à ſe po-
ſitam: Si pœnitentiam egerit gens illa
à malo ſuo, agam & ego pœnitentiam
ſuper

ſuper malo, quod cogitaui, vt facerem ei. Atq; ita huiuſmodi verba ſolent ſemper explicari à ſanctis patribus, vt videmus ab Hieronymo explicari in fine huius capitis, & à Cõcilio Toletano octauo cap. 2. Vnde ſumptum eſt caput, In-
28 commutabili. 22. q. 4. *Ex quo illud Gregorij 16. Moral. cap. 18. Cum exterius mutari videtur ſententia, interius conſilium non mutatur, quia de vnaquaque re immutabiliter intus conſtituitur, quidquid foris mutabiliter agitur. Vide de his S. Thom. 1. part. quæſt. 19. artic. 7. Hoc autem quod Gregorius ait, ita omnino factum eſt in hac prophetia Ionæ. Quoniam enim in illa latebat ſubintellecta conditio, niſi pœnitentiam egerint tunc non eſt impleta quantũ ad tẽpus attinet, quia temporalis pœnitentiæ impedimentum obiectum eſt conuerſis ad Deum Niniuitis, manſit tamẽ quantum ad ſubſtantiam, idcirco ceſſante in eis pœnitentia, & ſtudio Deo placendi continuo, quia remotum eſt prohibens, exitum ſortita eſt eadem prophetia, & Niniue ſubuerſa eſt, vt videbimus, in expoſitione Nahum. Hoc nos docuit ſanctus Tobias cap. 14. Prope erit interitus Niniue, non enim excidit verbum Domini. Vbi Lxx. ita verterũt, vt & Hieronymus citat in prologo cõmẽt. Ionæ. Vade in Mediã o fili, quoniã credidi, quæcunq; locutus eſt Ionas propheta de Niniue, quod ſubuertetur.

Et crediderunt viri Niniuitæ in Deo.
29 Crediderunt verbo Dei, quod locutus fuerat Ionas: Hebraice autem dictum eſt credere in Deo, pro credere Deo, ſicut Ioann. 1. ijs qui credunt in nomine eius id eſt, nomini eius, vel ei. Lxx. Et crediderunt viri Niniuitæ Deo. Chaldæus; Et crediderunt viri Niniuitæ verbo Domini. Sciamus autem in ſcriptura eadem ſignificatione dici, Credo Petro, & in Petro, & in Petrum. Exod 4. Non credent mihi. Et poſtea: Si non crediderent, inquit, tibi. Ibi, Tibi, etiam eſt in Hebræo, & in Lxx. Credo in Petro dicunt, vt in Hebræo videmus in locis citatis, & in multis alijs Exod 14. Et crediderunt Domino, & Moyſi ſeruo eius, ita etiam Lxx. ſed in Hebræo eſt, Crediderunt in Deo, & in Moyſe ſeruo eius, & cap. 19. Vt audiat me populus loquentem ad te, & credat tibi in perpetuum Hebraice, In te Pſ. 77. Quia nõ crediderũt in Deo, neque ſperauerunt in ſalutari eius. Ibidem: & non crediderunt in mirabilibus eius. Hæc dicũtur cum præpoſitione ב, ſed cũ præpoſitione ל ſequentia Exod. 4. Credent verbo ſigni ſequentis, Hebraice. In verbum. Pſal. 105. Non crediderunt verbo eius, Hebraice, In verbũ eius Prouerb. 14 innocens credit in omni verbo, Hebraice, In omne verbũ. Iſa. 53. Quis credet auditui noſtro? Hebr. In auditum noſtrum.

Credere Deo, & in Deo, & in Deum.

A

B

Et prædicauerunt ieiunium. Publice 30
per vrbem proclamatum eſt, vt omnes ieiunarent, Hebraice. Clamauerũt. Lxx. ἐκήρυξαν voce præconis clamauerunt.

Et veſtiti ſunt ſaccis. De ſaccis diximus cap. 8 Hamos. nu. 30. Hieronymus Saccus, & ieiunium arma ſunt pœnitẽtiæ, auxilia peccatorum. Ante ieiuniũ, & ſic ſaccus. Ante quod occultum eſt, & poſtea quod palam. Hoc ſemper Deo, illud interdum exhibetur, & hominibus, etſi è duobus neceſſarijs vnũ eſt ſubtrahendum, magis ieiunium abſque ſacco, quàm ſaccum eligam abſq; ieiunio.

C

Et peruenit verbum ad regem Niniue. Præoccupatione ſiue anticipatione vſus videtur Propheta in eo, quod dixit: Prædicauerunt ieiunium, & veſtiti ſunt ſaccis: nam probabile eſt prius perueniſſe verbum ad regem, & eius auctoritate, atque optimatum indictum eſſe ieiunium, & ſaccum, vt nunc ait. Huiuſmodi autem anticipationes, & recapitulationes familiares eſſe ſacræ hiſtoriæ docet Auguſtin. lib. 3. de doctrina Chriſtiana cap. 36. & Gregor. in præfatione Moralium cap. 1.

D

Et ſurrexit de ſolio ſuo, & abiecit veſtimentum ſuum. Vera, & fructuoſa pœnitentia deſcribitur. Continuo credidit, & ſurrexit, & veſtimentum regale abiecit, quod feſtinantis eſt.
* Multi volunt pœnitentiam agere,
ſed ita, vt delicias ſuas, & vanitatem veſtium minime deſerant, ſimiles Neoptolemo Enniano, qui Philoſophari ſe velle dicebat, ſed pau- 31

paucis, nã omnino haud placere. Quibus hoc dicere poſſumus: Non eſſe aptos pœnitentię delicatos cibos, neque pretioſas veſtes, & nequaquam eſſe magnum dolorem, qui totus latet, & nuſquam foras erumpit.

Et ſedit in cinere. Sicut cinis dolentiũ eſt, & pœnitentiam agentium, vt Matth. 11. Olim in cilicio, & cinere pœnitentiam egiſſent, & Iob. 42. Idcirco ipſe me reprehendo & pœnitentiam ago in fauilla, & cinere: ita etiam ſedere, eſt mœrentium, atque lugentium, vt diximus cap. 3. Hoſ. n. 18.

Et clamauit, & dixit ex ore regis. Clamari, & dici iuſſit per præconem, ita enim loquĩ interdum ſcripturam diximus in cap. 8. Hoſ. num. 10. Lxx, Et prædicatum eſt in Niniue à rege, & ab omnibus maioribus, &c. Chaldæus: Atque per præconem proclamare iuſſit, ac dicere per Niniuen ex regis, ac principũ eius decreto. Principes autem vocat Hebraice magnos eius, ſicut, & Hiſpani vocamus. Et ex ore regis, pro ex ore ſuo more Hebræorum.

32 *Homines, & iumenta, & boues.* Quod pueri etiam ſacco induuntur, & iumẽta & omnes ieiunant, magnitudinem doloris indicat, qui nullum relinquit locum voluptati, quod fit, vt Deus placetur, & homines huiuſmodi rebus inſuetis magis in dolorem excitentur.

Hebræi nominibus vtuntur pro aduerbus.

Et clament ad Deum in fortitudine. Hebræi, quoniam pauca aduerbia habent, nominibus pro eis vtuntur, vt In fortitudine, id eſt, fortiter, In lenitate, leniter, In amaritudine, amare.

Conuertatur vir. Vnuſquiſque, vt etiã adnotauimus cap. 1. num. 26.

Quæ eſt in manibus eorum. Quam nũc operantur, à peccato, in quo ſunt.

Quis ſcit ſi conuertatur. Late hæc expoſuimus Ioel. 2. n. 21. & ſequentibus.

Super malitiam. Malitiam vocat afflictionem, vt expoſuimus Ioel. num. 21. Nõ ſumpſit de eis pœnas, quas per Prophetam prædixerat, non ſubuertit Niniuem, ſed paulo poſt regnante apud Hebræos Ioſia, vt ait Hieronymus, & apud Medos Aſtyage ſubuerſa eſt, vt videbimus in Nahum.

ALLEGORIA.

Non ſolum typus Domini fuit Ionas 33
cum deuoratus eſt à ceto, & proiectus in aridam, vt hactenus ex Euãgelio demonſtratum eſt, ſed etiam Niniuitas adijt, & eis prædicauit pœnitentiam. Sicut enim tunc prædixit illis vrbem eſſe ſubuertendam, niſi pœnitentiam agerent, & ſignum fuit eis, quoniam ex eius naufragio, & mirabili liberatione per-
ſuaſi ſunt verba Dei eſſe, quæ prædica- 7
bat: Ita Chriſtus poſt reſurrectionem è ventre inferi egreſſus, ſignum fuit Iudæis, vt crederent ex Deo eſſe omnia quę docuerat, & ſubuertendam eſſe ſuam ciuitatem, & gentem, niſi mature conuerteretũr. Sæpe enim hoc prædixerat, vt Luc. 19. cum fleuit ſuper Ieruſalem, & dixit: Et circumdabunt te inimici tui vallo & circumdabunt te, ad terram proſternent te, &c. Et Matth. 24. Cum videritis abominationem deſolationis, &c. Et cap. 23. Ecce relinquetur vobis domus veſtra deſerta. Chriſti autem reſurrectio nullo modo latuit Iudæos, cum ſępe apparuerit, & viſus ſuerit pluſquam quingentis fratribus ſi-
mul. 1. Corin. 15. * Denique ſanctus 34
Matthæus ait, Ecce quidam de cuſtodi- Matt. 28.
bus venerunt in ciuitatem, & nuntiauerunt principibus ſacerdotum omnia, quę facta fuerant. Et congregati cum ſenioribus conſilio accepto pecuniam copioſam dederunt militibus dicentes: Dicite, quia diſcipuli eius nocte venerunt, & furati ſunt eum nobis dormientibus. Et ſi auditum fuerit à præſide, nos ſuadebimus ei, & ſecuros vos faciemus. At illi, accepta pecunia fecerunt ſicut erant edocti. Et diuulgatum eſt verbum iſtud apud Iudęos vſque in hodiernum diem. Ac ne putes, hoc ceteros Iudæos poſtea latuiſſe, Ioſeph. 18. Antiq. cap. 4. de Ieſu à Pilato crucifixo ait: Apparuit enim eis tertia die viuus, ita vt diuinitus de eo vates hoc, & alia multa miranda prædixerunt. Hoc quod diximus intelligitur ex verbis Domini Lucam. 11. Signum non dabitur ei niſi ſignum Ionæ prophetæ. Nam ſicut fuit Ionas ſignum Niniuitis, ita erit filius hominis generationi iſti. Et ambroſius, quamuis ſuboſcure, hoc ipſum indi

cat

cat ibi his verbis: Simul aduertere licet, & maieſtatis oraculum & pietatis indicium: namque Niniuitarum exemplo, & denūtiatur ſupplicium, & remedium demonſtratur. Vnde etiam Iudæi debēt non deſperare indulgentiam, ſi velint
35 agere pœnitentiam. Quare quod Hieronymus, & Rupertus, & Auguſtinus epiſt. 49. q. vltima, & lib. 18. de ciuitate Dei cap. 44 docent, Niniuen in hac prophetia portare typum gentilitatis, non ſatis intelligo quomodo fieri poſſit, quoniam Lucas perſpicue ait: Sicut fuit Ionas ſignum Niniuitis, ita erit filius hominis generationi iſti. Sicut ergo Ionas figura fuit Domini, ita Niniuitæ figura fuere Iudæorum, quod recte explicat Beatus martyr Iuſtinus in dialogo cum Tryphone, poſt medium. Cumque Chriſtus, inquit, apud vos clamet, vobis daturum ſe eſſe Ionæ ſignum, hortetur que vos, vt vel poſtquam ab inferis excitatus eſſet, eorum malorum, ac ſcelerum, quæ commiſiſtis, vos pœniteat, eodemq; modo, quo Niniuitæ, ad Deū clamatis, ne gens, vrbſque veſtra capiatur deleaturque vt deleta eſt: non modo non vos pœnituit cum eum à mortuis excitatum eſſe didiceritis, ſed, quēadmodum ante dixi, viros delectos in totum orbem miſiſtis, qui prædicarent, & denuntiarent ſectam quandam, impiam, & legibus contrariam excitatam eſſe à Ieſu quodam Galilæo impoſtore, &c. In hoc quod igitur eſt typus, quod ſicut Ionas fuit ſignum Niniuitis, & ex eius euentu crediderunt vrbem fore ſubuertendam poſt quadraginta dies, niſi pœnitētiam agerent, ſed quia illi pœnitentiam egerunt, ſubuerſa non eſt; ita Dominus reſurrectione ſua ſignum fuit Iudæis, vt crederent vera eſſe, quæ docuerat.
36 * Sed quia credere noluerunt nec pœnitentiam egerunt, vt Niniue poſt quadraginta dies erat ſubuertenda. Ita Ieruſalem, & gens Iudæorum poſt annos quadraginta à reſurrectione Domini vaſtata, & deleta eſt à Romanis, vt auctor eſt Euſebius in Chronicis: Vaſtata eſt enim ſecundo anno Veſpaſiani, vt Ioſephus ſcribit libr. 2. de bello Iudaico capit. 10. & inter omnes conſtat; Dominus autem paſſus eſt anno deci-

Ieruſalē poſt quadraginta à morte Domini annos vaſtata.

A mo octauo Tiberij cæſaris. Quod item perſpicuum eſt. A decimo autem octauo Tiberij cæſaris, ad ſecundum Veſpaſiani quadraginta anni ſunt. Imperauit ſiquidem Tiberius annos 23 (vt ait Suetonius in eius vita capit. 73.) Caius Caligula annos tres, & menſes decem, vt ait Euſebius, & Suetonius cap. 59. Claudius, tredecim annos, & mēſes nouem, aut 14. annos iuxta Suetonium, cap. 45. Nero, quatuordecim annis additis menſibus ſeptem, qua in re conuenit Euſebius cum Suetonio, vt intelligi poteſt ex cap. 8. vbi 17. anno eum cœpiſſe im-
B perare dicit, & ex cap. 57. vbi obijſſe ſcribit anno 32. ætatis ſuæ. Imperio autem Galbæ, Othonis, Vitellij annum cum nouem menſibus tribuit Euſebius, ſatis conuenienter etiam Tranquillo. His ſucceſſit Veſpaſianus, ſi ergo ex imperio Tiberij quinque annos, ex Veſpaſiani vnum numeramus, quadraginta anni fiunt integri. Hic figura terminatur. In eo autem, quod Niniue tunc credidit, & ſeruata eſt iam figura poteſt eſſe gentium, ad quas Dominus poſt reſurrectionem ſuam per apoſtolos venit, & crediderunt, & pœnitentiam egerunt,
C atque ab æterna morte ſeruatæ ſunt. Quo tempore non ſolum plebei homines, ſed optimates etiam, & reges crediderunt, vt apud Niniuen. Quod ſi vniuerſa gentilitas Niniue eſt, recte vt ait Rupertus, regem Niniues Romanum imperium intelligemus, quod toti orbi præerat, & ad illud peruenit verbum per duo apoſtolorum lumina Petrum, & Paulum, & eorum ſucceſſores. Atque ita patrum illorum ſententiam tuebimur quodammodo, qui Niniuen Eccleſiam gentium interpretantur.

TROPOLOGIA.

D Hic illud primum adnotandum eſt, 37
quod optime animaduertit Gregorius lib. 6 Moral. cap. 13. vbi verba illa cap. 5. Iob interpretatur. Qui comprehēdit ſapientes in aſtutia eorum, & tandem peruenit ad Ionam his verbis: Sed quia nonnunquam aſtute ſe aliquid ſapere etiam electi moliuntur, libet ad mediū alium ſapientem deducere, & quomodo internis conſilijs ſapientia mortaliū comprehendatur demonſtrare. Pruden-

ter

A ter quippe Ionas ſapere voluit cum ad
prædicandam Niniuitarum ſapientiam
miſſus, quia electis gentibus Iudæā deſe-
ri timuit, prædicationis officium imple
re recuſauit. Nauim petijt, fugere Thar
ſis elegit; ſed protinus tempeſtas exori-
tur, ſors mittitur, vt videlicet cognoſca
tur cuius culpa mare turbetur. Ionas in
culpa deprehenditur, in profundū mer-
gitur, ceto ſorbēte repente deuoratur;
atque illuc geſtante bellua peruenit,
quo ire ſponte contempſit. Ecce fugiti-
uum Dei tempeſtas inuenit, ſors ligat,
mare ſuſcipit, bellua includit, & qui au-
B tori ſuo obedire renititur, ac ad locum,
quo miſſus fuerat, ſuo reus carcere por-
tatur, Iubente Deo miniſtrare homo
prophetiam noluit, adſpirante Deo bel
lua Prophetam vomuit. Comprehendit
ergo Dominus ſapientes in aſtutia eo-
rum quando & hoc in vſum ſuæ volun
tatis redigit, per quod ſibi voluntas hu-
mana cōtradicit. Hactenus Gregorius.
38 * In eo vero, quod Ionam figuram eſſe
diximus electorum, qui humana infir-
mitate labuntur, & diuina virtute exci-
tantur, videmus vim, efficientiamque
perfectæ pœnitentiæ, per quam, in pri-
C ſtinam dignitatem reſtituitur Ionas, &
perinde eo Deus vtitur ad ſalutem mul
tarum animarum, ac prius, cū nihil con
tra Dei mandata fecerat. At in eo, quod
Niniuen mittitur, & longo itinere con
fecto clamat: Adhue quadraginta dies,
&c. Figuram gerit ſanctorum prædica-
torum, quam, vt potuimus, expreſſimus
capit. 1. numer. 30. 31. 32. Sed hoc præ-
terea adnotandū eſt, quam copioſus fru
ctus prædicatores à Deo miſſos, & ad
eius præſcriptum docentes conſequa-
tur. Homo ignotus, & aduena in vrbem
ingreditur, idolis, & ſuperſtitione ple-
nam omnibuſque vitijs contaminatam
D & primo prædicationis die vniuersā ad
Deum conuertit. In qua, vt ex vltimis
cap. 4. verbis perſpicimus, pueri ratio-
nis nondum participes pluſquam cen-
tum viginti millia erant, vt hinc conie
ctura, vtcumque intelligamus, quanta,
& quam innumerabilis eſſet maiorum
natu multitudo, quos vno die Deo lu-
39 cratus eſt. * Quod quid aliud eſt, quā
quod de diſcipulis legimus: Miſit illos

Fructus copioſus eorū, qui à Deo mittuntur.

Luc. 10.

binos ante faciem ſuam in omnem ciui
tatem, & locum, quo erat ipſe ventu-
rus? Prædicatores namque ſuos, vt eſt
apud Gregorium, Dominus ſequitur,
quia prædicatio præuenit, & tunc ad
mentis noſtræ habitaculum Dominus
venit. Et de ſāctis apoſtolis Mateus ſcri
pſit: Illi autem profecti prædicauerunt
vbique Domino cooperante, & ſermo-
nem confirmante ſequētibus ſignis. In
quibus verbis quid conſiderandū eſt,
(inquit Gregorius) quid memoriæ cō-
mendandum, niſi quod præcepta obe-
diētia, obediētiā vero ſigna ſecuta ſunt.
Quod vero ſignum, vel mirabilius,
vel glorioſius cogitari poteſt, quā vno
die ad vnius hominis prædicationem ci
uitatem omnium, quæ tunc erant, ma-
ximam, & potentiſſimam, & tot regno-
rum dominam, tot vitiorum ſeruam re
pente mutata vitæ conſuetudine ieiu-
nare, lugere, ſaccis indui, pijs, & humi-
libus lacrymis paratam perniciem de-
precari? In quo etiam videmus quot
quantaque nobis ipſis bona adimamus,
cum inobedientia noſtra Dei prouiden
tiam, & largitatem retardamus. Si nulla
fuiſſet oborta tempeſtas, & Ionas iuiſſet
quo volebat, animoq; ſuo ſatisfeciſſet,
quid tandem laude dignum fuiſſet aſſe-
cutus? Nonne ſe hac inſigni gloria, &
vtilitate priuaſſet, & auctor innumerabi
lium animarum ſalutis nunquam fuiſ-
ſet? * Cetera, quia valde moralia 40
ſunt, Moralia expoſitione, non indigēt
at animaduerſione indigent vel maxi
me. Curemus diligenter ne nobis id di-
catur, quod Iudæis olim dictum eſt: Vi-
ri Niniuitæ ſurgent in iudicio cum ge-
neratione iſta, & condemnabunt eam,
quia pœnitentiam egerunt in prædica-
tione Ionæ, & ecce pluſquā Ionas hic.
Cum verbū Dei in ſcripturis legimus,
vel in Eccleſijs audimus, quid niſi Chri
ſtum audimus? Et ecce plus quam Io-
nas hic. Si illi ad vnius ſerui, eiuſque
ignoti clamorem pœnitentiam egerūt,
quibus ſupplicijs non digni erimus nos,
ſi, Domino prædicante, quem plurimis
in nos collatis beneficijs, ſatis noui-
mus, nō reſipiſcamus? Si vnus illis dies
ſatis fuit, nobis tot menſes, & anni cur
ſatis non ſunt? Illis vrbis ſubuerſio præ-
dica-

Homil. 17. in Euāgel.

Hom. 29. in Euacg.

Matt. 22.

dicaoatur,& quadraginta dies ad pœni- A
tentiam concedebantur, nobis æterna
ſupplicia intentantur, & ne ſemihoram
41 quidem certam ad vitam habemus? Cre
damus ergo, & præterita peccata lugen
tes ieiunemus. Expoſitæ ſunt animę no
ſtræ omnibus crudelis tentatoris telis,
expoſitæ ſunt diuinæ iuſtitiæ vltioni,
operiamus eas veſtibus, immo, & armis
penetrabilibus operiamus. Quibus nã
Pſal. 68. armis? Operui, inquit) in ieiunio ani-
mam meã, Ambroſius in libro de Elia,
& ieiunio, c. 4. Gula ergo nudos facit ie
iunia operiunt & exutos. Vnde Domi- B
nus ait, Operui in ieiunio animã meã.
Bonum operimentum; quod animam
tegit ne à tentatore deprehendatur, ne
à tentatore nudetur. Et epiſcopi Afri-
cani in epiſtola ad Siritium pontificem
Romanum quæ eſt in 1. Tomo Conci-
liorum, ita ſcribunt. Audiant Prophe-
tam dicentem. Cooperui in ieiunio ani
mam meam. Ergo qui non ieiunat, inte
ctus, & nudus eſt, patet vulneri. Deniq;
ſi Adam ſe texiſſet in ieiunio, non fuiſ-
ſet nudus effectus. Niniue ſe à morte ie
42 iunio liberauit, &c. * At oportet, vt
& ſaccis etiã nos operiamus: Quid eſt C
ſaccis operiri niſi, vtilitatem vitæ no-
ſtræ exterius prodere, quod tunc recte
fit, cum per humilem cõfeſſionem pec-
cata, quæ male in corde latebant, bene,
& vtiliter homini Dei vicario detegi-
mus. Nouus morbus ex veteri qui no-
ſtram maxime ætate graſſatur: corpus
maculis quibuſdam ſanguineis reſper-
git, quæ cum in ſumma cute apparent,
morbus nec longus, nec difficilis cura-
tionis eſt, ſi vero intus latent, letalis iu-
dicatur: Eiuſdem naturæ peccatum eſt,
tollitur, ſi foras per confeſſionem pro-
deat; occidit ſi lateat. Male, & in magnũ
animæ ſuæ periculum tegebat Dauid D
peccatum ſuum, ſed cum primum dete-
2. Reg. 12. xit dicens, Peccaui Domino, audijt à
Propheta: Dominus quoque tranſtulit
peccatum tuum: Non morieris. Achab
rex ſceleratiſſimus, & diuinæ vltionis
telis nudus expoſitus operuit cilicio
3. Reg. 13. carnem ſuam, ieiunauit, & dormiuit in
ſacco, & factus eſt ſermo Domini ad
Eliam Teſbitem dicens: Nonne vidiſti
43 humiliatum Achab coram me? * Quia

A igitur humiliatus eſt mei cauſa, non
inducam malum in diebus eius. Sermo
peruenit ad regem Niniue, & ad opti-
mates eius, cum principis populi, id eſt
epiſcopi, ſapientes, & magiſtri, qui eum
regunt, peccata intuentes quibus Deũ,
ad amaritudinem prouocant, primi
mollem vitam abijciunt, & ſe ad pœni-
tentiam accingunt, vt ſicut ante exem
plo ceteris nocebant, iam pœnitentiæ
duces ſint, & magiſtri. Quod cum ſit,
tunc validum, firmumq; decretum eſt,
quod ex ore eorum indicitur, vt om-
B nes ieiunent, & ſaccos induant. Alio-
qui fruſtra clamabunt, & leges ferent, ſi
à clamore, & à legibus vita eorum diſ-
ſonet: Tunc autem homines & pueri, &
iumenta ſaccis operiuntur (vt ait Hie
ronymus) cum rationabiles, & irratio-
nabiles, & prudentes, ac ſimplices agũt
pœnitentiam; iuxta illud: Homines, &
iumenta ſaluabis Domine. Tunc vide-
bit Deus opera noſtra, & miſerebitur
ſuper malitiam, quam locutus fuerat,
vt faceret nobis, & non faciet.

C CAP. IIII

*ET afflictus eſt Ionas
afflictione magna,
et iratus eſt: et ora-
uit ad Dominũ, &
dicit obſecro Do-
mine, numquid non
hoc eſt verbum meum, cum adhuc
eſſem in terra mea? Propter hoc
praeoccupaui, vt fugerem in Thar-*
D *ſis. Scio enim quia tu Deus cle-* Pſal. 85.
mens & miſericors es, patiens & Ioel. 2.
*multæ miſerationis, & ignoſcens ſu-
per malitia. Et nunc Domine tolle
quæſo animam meam à me: quia
melior eſt mihi mors quam vita. Et
dixit Dominus. Putaſne bene ira-
ſceris, tu? Et egreſſus eſt Ionas de
ciuitate, & ſedit contra Orientem*

A *ciuitatis: & fecit ſibimet vmbraculum ibi, & ſedebat ſubter illud in vmbra, donec videret, quid accideret ciuitati. Et præparauit Dominus Deus hederam, & aſcendit ſuper caput Ionæ, vt eſſet vmbra ſuper caput eius, & protegeret eũ, laborauerat enim: et lętatus eſt Ionas ſuper hedera, lætitia magna. Et parauit Deum vermem aſcenſu diluculi in craſtinum: & percuſſit hederã & exaruit, Et cum ortus fuiſſet ſol,* B *præcepit Dominus vento calido & vrenti: & percuſſit ſol ſuper caput Ionæ, & æſtuabat: & petiuit animæ ſuæ, vt moreretur, & dixit. Melius eſt mihi mori, quam viuere. Et dixit Deus ad Ionam. Putaſne bene iraſceris tu ſuper hederam? Et dixit. Bene iraſcor ego vſque ad mortem. Et dixit Dominus. Tu doles ſuper hederam, in qua non laboraſti neque feciſti, vt creſceret, quæ ſub* C *vna nocte nata eſt, & ſub vna nocte periit: & ego non parcam Niniue ciuitati magnæ, in qua ſunt plus quam centum viginti millia hominum, qui neſciunt quid ſit inter dexteram, & ſiniſtram ſuam, & iumenta multa?*

HISTORIA.

Et afflictus eſt Ionas. Eiſdem cauſis affligitur, quibus ante & fugerat, ſed cur afflictus eſt, cum nondum eſſent impleti quadragita dies, paulo enim poſt ait: D Et egreſſus eſt Ionas de ciuitate, & ſedit contra Orientem ciuitatis, & fecit ſibimet vmbraculum ibi, & ſedebat ſubter illud in vmbra, donec videret, quid accideret ciuitati, videlicet poſtquam quadraginta dies implerentur? Cauſa afflictionis eius fuit, quod cum propheta eſſet, & ſæpe Dominum audiſſet loquentem, melius eius ingenium cognoſcebat clemẽs, & ad veniã, & miſericordiam valde propenſum. Quare cũ Niniuitatum ſubitam, atque perfectam pœnitentiam vidit, continuo intellexit Deum eſſe flectendum nulloq; modo ſubuertendam eſſe vrbem. Et tamen expectabat extra vrbem, quoniam putabat fieri poſſe, vt vel illi relicta pœnitẽtia ad priores mores redirent, vel Deus incolumi vrbe, minorem ſaltem de eis pœnas ſumeret.

Et iratus eſt. Lxx. quaſi volentes oſtẽdere, iræ cauſam verterunt, καὶ συνεχύθη, & confuſus eſt, timuit enim ſe vanum, atque mendacem eſſe iudicandũ, ſed verbum Hebraicum חרה vereiram ſonat. Perinde ergo eſt, ac ſi diceret: Magna quædam impatientia eum inuaſit. Idem verbum eſt, & eadem ſonat Geneſ 4. Ad Cain autem, & ad munera illius, non reſpexit, iratuſque eſt Cain vehementer.

Obſecro domine. Hieronymus: Hoc quod nos interpretati ſumus, Obſecro, 2
& Lxx. tranſtulerunt ὦ δή, in Hebraico legitur אנה, quæ mihi videtur, interiectio deprecantis ſignificare blandientis affectum. Quia igitur oratio eius, dũ ſe dicit iuſte fugere voluiſſe, quodammodo iniuſtitiæ arguit Dominum, querelas ſuas obſecrationis exordio temperat.

Numquid non hoc eſt verbum meum. Num fefellit me mea diuinatio? Tu, cũ in Iudæa eſſem iubebas me illis interitum, & excidium prænuntiare, ego recuſabam, & dicebam, Nequaquam ita facies Domine, vt dicis, ſcio te eſſe miſericordem, cito precibus flecteris, & pœnitentia, cur me prophetare vis, quod futurum non eſt?

Scio enim, quia tu Deus clemẽs, & miſericors es, & patiens & multæ miſerationis, & ignoſcens ſuper malitiam. Vim & proprietatem horum verborum expreſſimus Ioelis 2. numer. 19. & duobus ſequentibus, ſunt enim in Hebræo eadem apud illum prophetam, vbi ait: Quoniam benignus, & miſericors eſt, patiens, & multæ miſericordiæ, & præſtabilis ſuper malitia. Itaque quod hic vertit, Clemens, ibi Benignus,

quod hic: Ignoſcens ſuper malitiam,
ibi Præſtabilis ſuper malitia,
3 *Tolle quæſo animam meam.* Præ dolo-
re ſummo mortem optat; vt Elias. 3.
Reg. 19. ſufficit mihi Domine, tolle ani
mam meam, neque enim melior ſum
quam patres mei. Et Tobias. cap. 3. Et
nunc Domine ſecundum voluntatem
tuam fac mecum, & præcipe in pace re
cipi ſpiritum meum, expedit enim mi-
hi mori, magis quam viuere Theophy-
lactus: Forſan cuipiam puſillanimis Pro
pheta videri queat, qui Deo ſua iudicia
non permittat. Neque hoc fors miran- B
dum foret, homo enim erat, idque vete
ris teſtamenti, vbi & qui perfecti vide-
bantur; imperfecti erat. Attamen non
ſic fortaſſe puſillanimis eſt, vt animum
deſpondeat; non enim hoc pro ſua glo-
ria, ſed pro gloria Dei facit. Siquidem
illius gratia, & donum prophetia eſt,
qua intercidente Deus Iſraelis à genti-
bus vituperaretur. Hieronymus etiam
ſupra Prophetam excuſat. Non inquit,
contriſtatur, vt quidam putant, quod
gētium multitudo ſaluetur, ſed quod
pereat Iſrael. Theophylactus etiam di-
xit paulo ante, non dolore Ionā, quod C
ſeruatis inuideret, aut ex eorum interi-
tu voluptatem caperet: abhorreret, eīm
hoc à bono, & manſueto ſpiritu, cuius
ille domicilium erat, ſed quia periculū
erat, ne ipſe etiam mendax reputare-
tur, quique, ceu præſtigiator aliquis fru
4 ſtra turbauerit ciuitatem: * Mihi hæc
poſtrema ratio magis placet, nec diſpli
cent tamen ceteræ, vt cap. 1. dixi. Idem
ſentit Theodoretus, qui ait: Vita defun
gi malo, quam cum ignominia viuere,
vereor autem ne mendax habear, &c.
Non ergo dolebat de aliorum ſalute,
quaſi eos extinctos vellet, ſed d ſua igno D
minia, quam tamen poſtponere debuiſ
ſet tot millium incolumitati. Quod au-
tem dixit Theophylactus imperfectos
fuiſſe homines veteris teſtamenti, eos
etiam qui perfecti videbantur, non de
quibuſdam patribus, qui magna ſancti-
tate præſtiterunt, dictum putandum eſt,
ſed de communi illorum temporum
perfectione cum ea comparata, quæ in
nouo teſtamento poſtea fuit.
Putas ne bene iraſceris tu? Leniter ho
A minem afflictum, & iratum increpat, vt
ipſe de ſe iudicet, & ſe ipſum reprehen-
dat. De hac locutione apud Hebræos
diximus Hoſ 5. num. 7. Vbi etiam dixi-
mus recte poſſe verti: Vehementer
ne iraſceris tu? vt vertunt Lxx. &
Chaldæus.
Et egreſſus eſt Ionas de ciuitate. Perfe-
cta legatione manere amplius in ciui-
tate non vult, ne vt mendax videatur,
poſt quadraginta dies, & tamen expe-
ctat, vt videat, quem exitum prophetia
ſua habitura ſit, vt diximus n. 1.
B *Et ſedit contra Orientem ciuitatis*, id
eſt, è regione partis Orientalis vrbis.
Hebraice, Et ſedit ab Oriente ipſi vrbi.
Quod mihi videtur feciſſe Ionas, quod
ab ea parte mons eſſet aliquis altior,
& remotior, vnde melius, & tutius poſ
ſet ſpectare, ſi quid vrbi accideret.

ALLEGORIA.

Diximus iam cap. 3. num. 36. in in- 5
greſſu Ionæ in Niniuen, & in prædica-
tione finita eſſe figuram, id eſt in ijs, quæ
poſtea ſequuntur, figuram Chriſti non
C eſſe eum. Quid autem modo Ionas Al-
legorice ſignificet, recte docet Auguſt.
epiſt. 49. Iam vero inquit, quod taber-
naculum ſibi conſtituit, & conſedit ex
aduerſo ciuitatis Niniue, quid ei futurū
eſſet expectans, alterius ſignificationis
perſonam Propheta geſtabat. Præfigu-
rabat enim carnalem populum Iſrael,
nam huic erat triſtitia de ſalute Niniui
tarum, hoc eſt de redēptione, & libera-
tione gentium, &c. Ex his verbis Augu
ſtin. & ex ijs quæ cap. 1. n. 28. & 29. re-
tulimus ex Hieronymo, & ex Theophy
lacto, cōſtat plane eumdem hominem
D non portare ſemper eiuſdem rei figurā,
ſed in eadem etiam hiſtoria, nunc hu-
ius rei, nunc illius typum eſſe. Quod
quoniam iam ſæpe in hoc propheta
vidimus, non morabimur, in re
aperta confirmanda, Expoſitionis ta-
6 men cauſa, exemplum vnum, aut al-
terum proferamus, * Arca Noe figu
ra baptiſmi fuit, quia omnes qui per
baptiſmum, non ingrediuntur in Ec-
cleſiam, pereunt. At vero in eo quod
omnes, qui ingreſſi ſunt, ſeruati ſunt,

Reg.
Eadem
res figura
diuerſatū
rerum im
mo & cō-
trariarum
eſſe po-
teſt.

non eſt figura Eccleſiæ, Stultiſſime er-
go hinc hæretici huius temporis colli-
gunt ſeruari omnes, qui ſunt in Eccle-
ſia,id eſt, Eccleſiam ſolum conſtare ex
prædeſtinatis.Immo vero eandem rem
diuerſis rationibus figuram eſſe rerum
etiam contrariarum docet Auguſtinus
in epiſtol. 99 ad Euodium. Diluuium
(inquit) ſignificat,& iudicij vltimi ſup
plicium malis, & baptiſmum fidelibus,
Et petræ nomine, qua Chriſtus ſignifi-
catus eſt,duo prænũtiata ſunt, & offen
diculum infidelibus, & ædificium ſpiri-
tuale fidelibus. Sed in hac Allegoria re
gulam teneamus ab eodem Auguſtino
Reg. traditam lib. 16. de ciuitate capit.2.his
verbis,Non omnia,quæ geſta narrãtur,
aliquid ſignificare putãda ſunt:ſed pro-
pter illa:quæ aliquid ſignificant, etiam
ea, quæ nihil ſignificant, attexuntur.
Solo enim vomere terra proſcinditur,
ſed vt hoc fieri poſſit, etiam cetera ara
tri membra ſunt neceſſaria.

TROPOLOGIA.

7 In Iona poſt muneris ſui functionẽ
lugente iam nũc illo intelligimus, qui
in eo, quod Dei cauſa facere videntur,
aut gloriam Dei non quærunt, ſed ſua
emolumenta, aut certe in eo ſitam pu-
tant,vbi minime ſita eſt. Nam,qui glo-
riam Dei expetit, nec quærit quæ ſua
ſunt,ſed quæ Ieſu Chriſti, poſtquam of
ficio ſuo defunctus eſt, id maxime pro-
bare,id velle debet, quod Deus volue-
rit,ac fecerit: quod ſi aliud vult plane
declarat ſe ipſum quæſiſſe,non Deum,
aut ſe magis, quam Deum. Si gloriam
Dei quærit Ionas, num ignorat, eam
parcendo maxime, & miſerando ma-
nifeſtam fieri? Verum Deo glorio-
ſius, & magnificentius eſt, vrbem ma
ximam perdere;an corda hominum
obdurata emollire,& ad ſe conuertere,
& multitudinẽ,quæ peritura erat con-
ſeruare?Cur putat fallacem eſſe iudicã-
dam prophetiam omnibus ciuibus ad
veram pœnitentiam conuerſis,& ieiu-
nantibus, & lugentibus? Quæ tunc
profecto eſſet fallax, cum illi in eadem
vitæ turpitudine hærerent, & vrbs nõ
rueret. At cum tanta cerneretur vi-

Quid illis contingat qui gloriam Dei quærere videtur, cum quærant magis ſuã.

A tæ, morumque mutatio crudelis po-
tius in gentibus Deus haberetur,ſi ſup- 8
plicis, & mœrore confectæ ciuitatis
non eſſet miſertus. * Itaque Ionas, ſi
non tam gloriam ſuam, quã Dei quæ-
ſiuit, in eo certe quæſiuit, in quo non
erat, id eſt,in adimpletione minacis
prophetiæ. Et quia iudicio ſuo, quam
Dei duci maluit, cum maxime exulta-
re gaudio debebat, quod tot hominum
millia mortua fuerant, & reuixerunt,
perierant, & inuenta ſunt, & cum
gaudium erat in cœlo angelis Dei, ſu-
per tot peccatoribus pœnitentiam agẽ
B tibus ipſe afflictus eſt afflictione ma-
gna, & iratus eſt. Quod ſemper iis
euenit, qui non quod optimum, &
Deo gratiſſimum eſt, fieri volunt, ſed
quod ſibi vtiliſſimum iudicant. Ex quo
errorem noſtrum, & maximum,& viſi-
tatiſſimum agnoſcimus., qui pacem,
& tranquillitatem in eo poſitam puta-
mus, vt id fiat, quod volumus, cum
ſit omnium dolorum origo hæc no-
ſtra,quæ dicitur,propria voluntas, pro
priuſque iudicium. At erat etiam, &
tacite Deum reprehendit, & priorem
ſuam fugam non tam excuſare, quam
C probare ipſi vult,cuius mundi ſunt ocu
li ne videant malum, & qui reſpicere
ad iniquitatem non poterit:cum ſcrip- Prou. 18.
tum ſit: Iuſtus prior eſt accuſator ſui. Iſai.43.
Et apud Iſaiam iuxta LXX. interpre-
tum tranſlationem: Dic tu iniquitates 9
tuas primus, vt iuſtificeris. * Et quia
pœna ſibi eſt, omnis inordinatus ani-
mus, & inſtabilis eſt qui à Dei ordine
recedit, ita angitur, & tanto dolore
occupatur, quia futurum non putat
quod vult, vt etiam mori cupiat, &
precetur: *Et nunc Domine, tolle quæ-
ſo animam meam à me*. Illud vere;
Melior eſt mihi mori quam vita. Vita
enim eius, qui omnia ſuo ſenſu, & vo-
D luntate ſua metitur, nec ducem Deum
ſequitur, ſed ipſe dux eſſe vult diuinæ
voluntatis, non poteſt non magnis do
loribus ſubinde perturbari. Sed quia
bonus, ac ſuauis Dominus infirmita-
tis noſtræ miſeretur, & leniter nos
intus admonet, cum à ſe diſſentientes
videt, non deſerit Ionam in illo æ-
ſtu doloris, ſed amanter reprehendit.
Pu-

Putaſne bene iraſceris tu? Atque vt videamus, quo homines etiam bonos, & cordatos deducat huiuſmodi affectus, recte continuo ſubijcitur. *Et egreſſus eſt Ionas de ciuitate, & ſedit contra Orientem ciuitatis; & fecit ſibimet vmbraculum, & ſedebat ibi.* Nam cum quis iudicio ſuo
10 in tantum fidit, vt quemadmodum ait inſignis Comicus: niſi quod ipſe facit,

Terẽtius in Adelphis.

nihil rectum putet. Et quod vult faciendum eſſe exiſtimet, minime poteſt in aliorum cœtu commorari, ciuitatem deſerat neceſſe eſt, in qua, ſi vellet optime viuere poterat, Et cui licebat in bona domo ſua habitare, & ſolis, atque æſtus incommoda vitare, facit ſibimet vmbraculum, vt Ionas, parum firmum, & caloris iniurijs expoſitum, vt poſtea videbimus, & inanibus curis, ac ſuperuacuo dolore cruciatur: Hoc eſt, numquã ſtabilem requiem habet, numquam ſatis quieſcit, quia multa videat neceſſe eſt, quæ nolit, multa patiatur, quæ oderit, & ſolus doloribus conficiatur vt apud Homerum, Bellerophon.

Iliad. 6.

ἤτοι ὁ καππεδίον, τὸ ἀλήιον οἶος ἀλᾶτο
ὃν θυμὸν κατέδων, πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων.

Quæ ita vertit Eraſmus.

Solus at ille, quidem vacuis errabat in agris
Cor adedens curis, hominum veſtigia vitans.

Maneat ergo non poſſe lætam, neq; tranquillam vitam agere, niſi qui Dei conſilio, & voluntate duci velit, idque demum in omnibus optimum putet, quod illi maxime placebit, qui operatur omnia ſecundum conſilium voluntatis ſuæ.

HISTORIA.

Et preparauit Dominus Deus hederam.
11 Fecit vt ſubito exoriretur hedera, vt diximus ca. 2. nu. 2. Pro Hedera in Hebr. eſt קִיקָיוֹן de quo magna eſt inter doctiſſimos homines contentio. Lxx. cucurbitam eſſe cenſuerunt, Aquila, Symmachus, & Theodotion, hederam. quos Hieronym. in tranſlatione noſtra ſecutus eſt. Quidam vero è recentioribus fruticem eſſe volunt, quem κικι Græci vocant, Latini ricinum. Sed hi cum tam noſtram, quam veterum omnium interpretum tranſlationem contemnãt, neque id probare poſſint, quod volunt, iure mihi ab hac diſputatione ſegregandi videntur. Ad veteres ergo redeamus. Hæc Hieronymi tranſlatio magnas olim turbas excitauit, de quo Auguſtinus epiſtola. 10. ita ſcribit ad Hieronymũ: Nam quidam frater noſter epiſcopus cum lectitare inſtituiſſet in Eccleſia, cui præeſt, interpretationem tuam mouit quidam longe aliter abs te poſitum apud Ionam prophetam, quam erat omnium ſenſibus, memoriæque inueteratum, & tot ætatum ſucceſſionibus decantatum, factus eſt tantus tumultus in plebe maxime Græcis arguentibus, & inflammantibus calumniam falſitatis, vt cogeretur epiſcopus (ea quippe ciuitas erat) Iudæorum teſtimonium flagitare, &c. Quæ omnino de hoc Ionæ loco dicta videntur, vt Hierony intellexit in fine eius epiſtolæ ad Auguſti. cuius initium eſt, Domino vere ſancto, & eſt in volumine epiſtolarum Auguſti. vndecima. In qua etiam epiſtola tranſlationis ſuæ rationem ita reddidit: In eo loco, vbi Lxx. interpretes cucurbitam, & Aquila cum reliquis hederam tranſtulerunt, ideſt, κισσὸν, in Hebræo volumine ciceion ſcriptum habetur, quàm vulgo Syri ciceiam vocant: Eſt autem genus virgulti lati habens folia in modum pampini, cumque plantatũ fuerit, cito conſurgit in arbuſculam, abſque vllis calamorum, & haſtilium adminiculis, quibus & cucurbitæ, & hederæ indigent, ſuo trunco ſe ſuſtinens. Hoc ergo verbum de verbo ediſſerens ſi ciceion transferre voluiſſem, nullus intelligeret, ſi cucurbitam, id dicerem, quod in Hebræo non habetur; hederam poſui, vt ceteris interpretibus conſentirem, &c. His in verbis conſulto ſcripſi ciceion, ita vt in epiſtola ipſa habetur, quoniam fortaſſe pro eo, quod nunc Hebræi legunt, Cicaion olim legebatur Ciceion, ait enim ciceiam vulgo Syris dici, quamuis in commentarijs elceroa dicat appellari lingua Syra, & Punica, ſed in commentarijs videmus ciceion. Hanc epiſtolam Hieronymus

admodum ſenex dictauit multis annis
poſt Ionæ commentarios, in quibus idē
dixerat, cum ſe Romæ ſacrilegij accuſa
tum eſſe à quodam ſcriba, quod pro cu
13 curbita hederam tranſtuliſſet. * Mox
ait, Pro cucurbita, ſiue hedera, in Hebr.
legimus קיקיון, quæ etiā lingua Syra, &
Punica elceroa dicitur. Eſt autem genus
virgulti, vel arbuſculæ lata habēs folia
in modū pāpini, & vmbram denſiſſimā,
ſuo trunco ſe ſuſtinēs, quæ in Palæſtina
creberrime naſcitur, & maxime in are-
noſis locis, mirūq; in modum, ſi ſemen-
tem in terram ieceris, cito confota con
ſurgit in arborem, & intra paucos dies,
quā herbam videras, arbuſculā ſuſpicis.
Vnde & nos eodem tempore, quo inter
pretabamur prophetas, voluimus id ip-
ſum Hebr. linguæ nomen exprimere,
quia ſermo Latinus hanc ſpeciē arboris
non habebat. Sed timuimus Gramma-
ticos, ne inuenirent licentiam commē-
tandi, & vel beſtias Indiæ, vel montes
Bœotiæ, aut iſtius modi quædam portē
ta confingerent: ſecutique ſumus ve-
teres tranſlatores, qui & ipſi hederam
interpretati ſunt, quæ Græce appella-
tur *κισσός*, aliud enim quid dicerent, nō
habebant. Hæc Hieronymus: cuius ra-
tione Canus adductus libro 2. de locis
Theologicis cap. 14. quibuſdam exem-
plis probat licere interpreti ſacræ ſcri-
pturæ, cum arbor, aut herba, aut res
quæpiam ſimilis in ſcriptura nomina-
tur, quæ Græcis, & Latinis ignota ſit,
nec nomen vllum habeat, ex re agnata,
& vicina nomen petere, vt id intelliga-
tur, quod dicitur: atque ita recte inter-
pretes vertiſſe hederam, aut cucurbitā.
14 * Recte ſane, ſed poſſumus fortaſſe hoc
quidem loco probabilius dicere cica-
ion, nomen commune eſſe cucurbitæ, &
hederæ, forte & ſimilibus virgultis, illi-
que, quod nobis ab Hieronymo deſcri-
ptum eſt. Hebræorum ſiquidem, hæc in
pluribus conſuetudo eſt, vt quoniam
verborum copia deſtituuntur, vno qua-
ſi generali, plures res inter ſe cogna-
tas comprehendant, vt Hamos capit. 5.
num. 23. oſtendimus cum de Arcturo, &
Orione loquebamur, & in ſecundum
caput huius prophetæ numer. 11. dixi-
mus סוף caricem, & iuncum ſignificare,

A & algam, & papyrum.* Primum cicaion 15
cucurbitam ſignificare præter LXX. in-
terpretes docent nonnulli Hebræorū.
Abraham filius Hezræ teſtatur ſapien-
tes Hiſpaniæ docere eſſe cucurbitam,
aut cucumerem. Illi etiam Iudæi, quos
Auguſt. epiſtola decima, conſultos fuiſ-
ſe dicit ab illo Africæ epiſcopo, vtrum
malitia, an imperitia (inquit Auguſti-
nus, ne Hieronymo contradicat) hoc
eſſe in Hebræis codicibus reſponderūt,
quod Græci, & Latini habebant: atque
dicebant: Quid plura? inquit coactus eſt
homo velut mendoſitatem corrigere,
volens poſt magnum periculum non re
B manere ſine plebe. Scio quid in epiſtola
Hieronymus reſpondeat, Iudæos illos,
aut Hebræas ignoraſſe literas, aut ad ir-
ridendos cucurbitarios voluiſſe menti-
ri. Crederem id fortaſſe, ſi ſoli dixiſſent,
ſed dicunt multi, & ante illos, & poſt.
De hedera qui poſſumus dubitare, cum
habeamus omnium veterum interpre-
tum conſentientem autoritatem, quæ
certe hoc loco plurimum valere debet
apud nos, cum maiorem nullam habea
mus, neque enim hoc nomen reperitur
in ſcriptura. Recte ergo, & valde proba
biliter dicemus Hebraicum nomen, &
C hederæ, & cucurbitæ eſſe commune. Vt
autem detur arbuſculæ etiā, quam Syri
Ciceiam vocant. Hieronymi ſuadet au
ctoritas. Conſtant itaque omnia, nec
mutare tranſlationes neceſſe eſt.
Et protegeret eum, laborauerat enim. He-
braice: Et ad liberandum eum à malitia
ſua, id eſt vt illum protegeret ab æſtu,
quo laborabat. Ita enim LXX. Et prote-
geret eum à malis ſuis. Itaque Hierony
mus ſenſus potius rationem habuit,
quam verborum.
Et parauit Deus vermem aſcenſu dilu- 16
culi in craſtinum. Vt ſubito hederam exo
D riri fecerat, ita ſubito vermem eam cor-
roſurum excitauit diluculo ſequentis
diei, id enim ſignificat: *aſcenſu dilucu-*
li in craſtinum, id eſt cum aurora aſcen-
debat ſuper terram, vt initium diei
ſequentis faceret. Chaldæus. Sub au-
roræ aſcenſu ſequentis diei.
Præcepit Deus vento calido, & vrenti.
Volebat Deus hoc hederæ exemplo do
cere Ionam, quam immerito iraſcere-
tur:

tur: & quoniam argumento vſus erat à A
minori ad maius: Tu doles hederam
corrodi, & areſcere, & ego non dole-
bo delere, & ſubuerti vrbem maximã?
quo magis Ionas doleret ſublatam ſibi
fuiſſe hedram, induxit Dominus ventũ
vrentem, vt maior eſſet caloris vis, &
vehementius Propheta æſtuaret.

17 *Et æſtuabat.* ויתעלף, id eſt, Deficie-
bat, vix poterat vim æſtus tolerare, pe-
ne moriebatur. Hæc enim eſt verbi He
braici ſignificatio, vt Hamos 8. In die il
la deficient virgines pulcræ, & adole-
ſcentes in ſiti: Chaldæus vertit hic: Ani
mi deliquium patiens. Lxx. eleganter B
ὠλιγοψύχει, id eſt, minuebatur illi ani
ma. Vis autem Hebraici verbi non po-
tuit aut commodius, aut elegantius ex-
primi, quam ſi diceretur æſtuabat, quod
de eo proprie dicitur, qui loci anguſtijs
incluſus, aut magna caloris vi afflictus
quaſi ſpiritu deſtituitur. Vt:

Iuuenal. Saty. 10.
Vnus Pellæo iuueni non ſufficit orbis,
Aeſtuat infelix anguſto limite mundi,
Vt Gyara clauſus ſcopulis, paruaque
Seripho.

Et petiuit anima ſua vt moreretur. Ita
etiam 3. Regum 19. Cumque veniſſet, &
ſediſſet ſubter vnam iuniperum, petiuit C
animæ ſuæ vt moreretur, id eſt, mor-
tem ſibi precabatur: nam animæ ſuæ, di-
xit pro ſibi Lxx. iuxta Complutenſem
codicẽ, & Regium ἀπελείπετο τὴν ψυ-
χὴν αὐτοῦ. Et deſtituebatur anima ſua;
ſed multo melius habet codex Aldi Ma
nutij: καὶ ἀπελέγετο τὴν ψυχὴν αὐτοῦ,
quomodo legunt Hieronymus, Theo-
doretus, & Theophylactus, Vertitq; Hie
ronymus; Et rædu it eum animæ ſuæ.

18 *Bene iraſcor, vſque ad mortem.* Iuxta
Lxx. & Chaldæi interpretationem, qui
ſuperiora verba ita verterunt, Si vehe
hementer iraſceris tu? ſatis id eſt, vehe
menter ne iraſceris tu? ſatis apta eſt re-
ſponſio; Vehementer iraſcor & quidem D
vſque ad mortem, id eſt, vt pene præ ira
moriar, hoc enim ſignificat vſq; ad mor

Vſque ad mortem.
tem, vt Iſai. 38. Et ægrotauit rex Eze-
cias vſque ad mortem, id eſt, letali
morbo, erat morti proximus. Philip.
2. Nam & infirmatus eſt vſque ad mor-
tem, ſed Deus miſertus eſt eius Matth.
26. Triſtis eſt anima mea vſque ad mor-
tem, id eſt mortifero dolore afficior, hæc A
Lxx. translatio ſatis probabilis eſt, vt Be
ne ponatur pro Multum, vt apud Lati-
nos, Bene nummatus, Bene barbatus, &
male ſanus, id eſt, parum ſanus, Iuxta no
ſtram translationem ſenſus eſt: Merito
iraſcor. Et quia, qui putant ſe iure ira-
ſci, multum iraſcuntur, addit. *Vſque ad*
mortem, id eſt, ira magna, vt pene moriar
præ ira quod Latinus diceret: Findor
ira.

Et ego non parcam Niniue ciuitati ma
gna? Quaſi diceret, Et ego non dolebo
tot homines perire quos creaui, & quos
B vt creaturas meas amo. Vtitur enim eo
dem verbo quo vſus eſt, cum dixit: Tu
doles ſuper hederam, vel tu volebas
parci hederæ, & ego non parcam tan-
tæ ciuitati? nam vtroque modo verti-
tur. Eſt autem, vt dixi, argumentum à
minori.

Qui non ſciunt, quid ſit inter dexteram, 19
& ſiniſtram ſuam Chaldæus qui neſciũt
inter dexteram, & ſiniſtram ſuam diſcer
nere. Prouerbiũ eſſe arbitror Hebræo-
rum, quo ſignificabant pueros, qui non-
dum nacti erant vſum rationis. Hoc au
tem dupliciter, exponitur, vel neſciunt
C vtra manus ſit dextera, vtra ſiniſtra, quẽ
admodum Theodo. & Theophy. & alij
nonnulli intellexerunt, vel vt metapho
rice capiatur dextera pro bono, & ſini-
ſtra pro malo, iuxta illud Prouerb. 4.
Vias enim, quæ à dextris ſunt, nouit
Dominus, peruerſa vero ſunt, quæ à ſi-
niſtris ſunt. Quem ſenſum cum priori
ſubindicant Hier. & gloſſæ. Sed cur red-
denda ratione non eſt recordatus pœ-
nitentiæ Niniuitarum? cur non dixit.
Et ego non parcam Niniue, In qua tot
millia hominum pœnitentiam egerũt,
cum cauſa vera ignoſcẽdi fuerit illa pœ
nitentia? Poteſt hoc ita accipi, ac ſi di
ceret: Etiam ſi nihil eſſet aliud, non me
D mouere deberet tanta multitudo inno-
centium, quos neceſſe erat ſimiliter
cum ceteris perire? Ita fere Theodore.
& Theophy. De pœnitentia enim nihil
dicit, quod eam iam videat Ionas, & ip
ſe Deo dixit. ſcio enim quod tu Deus
mens, & miſericors es, patiens, & mul-
tæ miſerationis, & ignoſcens ſuper ma-
litiam. Sed mihi hoc, quod nunc
dicam,

dicam,magis probatur. * Plurimi erãt A
in hac vrbe morte digni, & erant pluſ-
quam centum viginti millia innoten-
tium,qui nihil fecerant,cur perirent.&
multa prӕtereaiumenta , quӕ tamen
omnia ſimul cum ceteris peritura erãt.
Ergo ego,qui creaturas meas feci, vt eſ
ſent,ne perirent innocentes,dedi ſpiri-
tum pœnitentiӕ nocentibus,vt omnes
ſalui fierent.

Et *iumenta multa* Videmus infinitam
Dei bonitatem,qui non ſolum innocẽ
tium hominum,ſed etiam iumentorum
miſeretur, vt facile intelligere poſſi-
mus quam ei curӕ ſimus, prӕſertim ſi B
boni ӕmulatores fuerimus . Nec mire-
mur eum iumentorum miſereri , quan-
doquidem ſcriptum eſt Sapie. 11. Diſi-
gis Domine omnia, quӕ ſunt, & nihil
odiſti,eorum quӕ feciſti. Prӕterea iſta
culpa vacabant,& quodammodo iã pœ
nitentiam egerant ſaccis cooperta, &
ieiunando.

ALLEGORIA.

21 Cœpimus ex Auguſt. in epiſtola. 49.
q.6.exponere huius capitis Allegoriam
diximuſque Ionam de ſalute Niniuita-
rum dolentem typum eſſe carnalis Iſ-
rael,cum triſtitia erat de ſalute gẽtium. C
Addamus ergo ex eodem, quӕ deſunt,
verba eius in breuitatem contrahentes.
Vmbraculũ hederӕ ſuper caput Ionӕ,
promiſsiones erant veteris teſtamenti,
vel etiam bona ipſa , quӕ in illo teſta-
mento hominibus data ſunt, quӕ erant
vmbra quӕdam futurorum , tanquam
ab ӕſtu temporalium malorum in terra
promiſſionis defenſaculum prӕbens.
His enim bonis , & his promiſsionibus,
quaſi vmbra quadam,ſeſe ab illius tem-
poris aduerſitatibus protegebant. Ver-
mis autem matutinus, vt eſt apud Lxx,
ſiue vt eſt in Hebrӕo,& in noſtra trans-
latione,quem Dominus parauit aſcen- D
Pſal. 21. ſu diluculi Chriſtus eſt , qui in illo ipſo
Pſal. qui inſcribitur: Pro ſuſceptione
matutina,dixit.Ego autem ſum vermis,
& non homo. Vermis eſt propter humi
litatem carnis , fortaſsis etiam propter
virginis partum , nam hoc animal ple-
rumque de carne , vel de quacunque re
terrena , ſine vllo concubitu naſcitur.
Matutinus eſt,quia diluculo reſurrexit,
A & ideo matutinus dictus eſt, vel paratus
in aſcenſu diluculi, vt vermis ille intel-
ligeretur, qui cantat pro ſuſceptione
matutina . Vermis percuſsit hederam, 22
quia per Chriſtum, & eius Euangelium
poſt eius reſurrectionem , cuncta illa,
quӕ temporaliter apud Iſraelitas velut
vmbratili prius ſignificatione viguerũt,
euacuata marceſcunt. Et cunctus nunc
iſte populus amiſſo Ieroſolymitano re-
gno & ſacerdotio,& ſacrificio, (quod to
tum vmbra erat futuri,) in captiua di-
ſperſione magno ӕſtu tribulationis adu
ritur ſicut Ionas à Solis ardore, & dolet
B grauiter, & tamen dolori eius, atque
vmbrӕ, quam diligebat,ſalus gentium,
pœnitentiũq; prӕponitur Hӕc Auguſti
nus acutiſsime in quibus ego (prӕter
pauca admodum, quӕ expoſitionis cau
ſa addidi) nihil mutaui, niſi quod ille
ibi cucurbitam legit cum Lxx,ego cum
noſtro interprete hederam poſui . Atq;
eadem eſt fere Hieronymi ſententia.
Quod autẽ ſupereſt, vt nihil ſine expo
ſitione relinquatur, facile eſt addere:
Hunc populum cœpit Dominus per
apoſtolos ſuos reprehendere, quod ſa-
luti gentium inuideret, & prӕcipue
C per Paulum , vt late in epiſtola ad Ro-
manos videre licet, & per Petrum , ad-
uerſus quem, cum aſcendiſſet Ieroſoly-
mam diſceptabant,qui erant ex circum
ciſione dicentes: * Quare introiſti 23
ad viros prӕputium habentes, & man Act. 11.
ducaſti cum illis? Quibus ipſe multa re
ſpondit,& hӕc ad extremum adiecit: Si
ergo eamdem gratiam dedit illis Deus,
ſicut & nobis, qui credidimus in Domi
num Ieſum Chriſtum , ego quis eram,
poſſem prohibere Deum? Sed quia id ſa
tis non fuit vt reſipiſcerent, ait illis: ſi
vos doletis quod iſta bona amiſeritis,
quę temporalia erant,& vmbra ſolum,
D cur ergo non dolerem potius de innu-
merabilium hominum, qui ſunt in gen
tilitate iactura, in quibus licet ſint mul
ti inexcuſabiles prorſus , quia, cum
Deum cognoſcerent, non ſicut Deum
glorificauerunt , aut gratias egerunt,
ſunt tamen etiam plurimi,qui neſciunt
quid ſit inter dexteram , & ſiniſtram
ſuam , & à vanis magiſtri ſeducti ni-
hil vident , & alij, qui ſicut iumenta
viuunt,

viuunt,& à nemine vnquã edocti ſunt,
quos neceſſe eſt ſimul cum illis perire,
ni vocentur etiam gentes ad Euange-
lium? Puſillum ſiquidem,& magnum ip
ſe feci,& æqualiter mihi cura eſt de om
nibus.

TROPOLOGIA.

24 In Tropologia figuram eius diximus
gerere Ionam, qui ſui,id eſt, voluntatis
ſuæ,iudicijque ſui amator eſt,quo nihil
eſt mutabilius. Quare vt agricolæ vi- Quã ſint inſtabiles qui iudicij ſui, & voluntatis ſuæ amatores ſunt.
tes,quia infirmæ ſunt, & multum cre-
ſcere ſolent,vlmis adiungũt, ne per ter
ram fundantur,& pereant:ita homines
Deo adiungi oportet,vt firmi, & ſtabi-
les ſint,alioqui ruant neceſſe eſt,& quo
magis creuerint, eo per terram latius
protenti conculcentur, Atque ita Do-
minus infirmitatem diſcipulorum ſuo-
rum,quamuis creſcebant in dies, non
ignorans, ad ſe illos adiungere niteba-
tur per fidem, ſpem, & caritatem, cum
Iohan. 14 aiebat: Non turbetur cor veſtrum, cre-
ditis in Deum,& in me credite. In do-
mo patris manſiones multæ ſunt, &c.
Quam igitur inſtabiles, & inquieti ſint
eiuſmodi homines,docet hoc exemplũ
Ionæ.Aſcendit hedera ſuper caput Io-
næ,vt protegeret eum ab iniuria ſolis,
& lætatus eſt ſuper hedera lætitia magna.
Quidquid eſt laboris, atque inſuauita-
tis iniquiſſimo animo perferunt, & aſ-
ſueti nihil tolerare, & volũtati ſuæ ob-
ſequi,ſiquid aduerſum contingat, cru-
25 ciantur, & ferre non poſſunt, vt ſolem
Ionas. * Siquid eueniat,quo dolorem il
lum leuent,etiamſi modicum ſit,immo
dice lætantur, *Lætatus eſt Ionas ſuper he
dera lætitia magna.* Quanta res hedera
fuit,& lætatus eſt lætitia magna:ſed pau
lo poſt vermis eam corrodit,& petit Io
nas animæ ſuæ vt moreretur. Vt cito
gaudent,ita cito dolent, & ſicut pueris
quælibet res, quamuis parua lætitiam
magnam affert,quælibet, ſi aduerſa ſit,
intolerabilem efficit dolorem.Nil mo-
derate ferre didicerunt.Sed quis mire-
tur eorum lætitiam cito in triſtitiam cõ
uerti? Lætantur ſuper hedera infirma,
Ham. 6. & inſtabili,modo viret,paulo poſt aret,
facile decidit in terram, & cõculcatur.
De his in Hamos dictum eſt. Qui lætan

A tur in nihili. Virorem habet hedera,fru Hedera.
ctum non habet tales ſunt ſæculi volu Voluptates ſæculi
ptates,& honores,& diuitiæ, de quibus vt hedera
etiam recte illud dici poteſt; Quem er- ſunt.
go fructum habuiſtis in his, in quibus
nunc erubeſcitis ? Coguntur enim ho- Rom. 6.
mines erubeſcere cum ſecum cogitant,
quomodo ſibi huiuſmodi bona compa-
rauerint, quorum nullum poſtea fructũ
ſentiunt.* Hedera coronabantur, qui 26
Bacchi ſacra celebrabant,ſicut legimus 2.Mach.6
in 2.Machabæorum. Et cũ Liberi ſacra
celebrarentur,cogebantur hedera coro
nati circuire;vt intelligamus, non eſſe
B ſatis ſobrios,neque ſanos, qui rebus hu
iuſmodi caducis magnopere oblectan-
tur. De his Propheta ait: Væ coronæ ſu Iſai. 28.
perbiæ,ebrijs Ephraim, & flori deciden
ti gloriæ exultationis eius, qui erant in
vertice vallis pinguiſsimæ,(id eſt,opti-
ma quæque ſæculi, & iucundiſſima oc-
cupabant)errantes à vino. Merito autẽ
eos deflet, quoniam ſtare diu non poſ-
ſunt quæ emant,& magno cum dolore
eorundem cadere neceſſe eſt. Pedibus
(inquit) conculcabitur corona ſuper-
biæ ebriorum Ephraim, & erit flos de-
cidens gloriæ exultationis eius, qui eſt
C ſuper verticem vallis pinguium, quaſi
temporaneum ante maturitatem au-
tumni,quod cum aſpexerit videns, ſta-
tim vt manu tenuerit, deuorabit illud:
At iuſtis gaudium verum firmumque
indicitur, quia non de tranſeuntibus re
bus, ſed de Deo gaudent, lætamini in Pſal. 31.
Domino,& exultate iuſti,& gloriamini
omnes recti corde:Et Iſaias : In die illa Iſa.28.
erit Dominus exercituum corona glo-
riæ,& ſertum exultationis reſiduo po-
puli ſui.*Verum quia res ſæculi,quæ dũ
poſſidebantur, magnæ, & quaſi perpe- 27
tuæ videbantur,tunc demum homines
diſcunt,quam ſint vanæ, & fluxæ, cum
D ſubito amittuntur, neque in illis ſpem
eſſe collocandam,ſed in earum creato-
re,qui mutari nullo modo poteſt: ma- Nihil eſt in hoc ſæculo, quod vermem ſuũ corrodentem non habeat.
gna nobiſcum diuinæ prouidentiæ di-
ſpenſatione agitur, vt cum maxime no
bis gratæ erant,auferantur.*Ideo parauit
Deus vermẽ aſcenſu diluculi in craſtinũ,
& percuſsit hederam,& exaruit.* Nihil ha
bere homo poteſt ita gratũ,ita virẽs, &
quod ita permanſurum videatur,vt ver

mem

mem ſuum non habeat à Deo paratum A quo aſcendente diluculo percutiatur, & areſcat. Si regi carus, & intimus es, quid hominis voluntate mutabilius? aut ſi hæc maneat, inuidia eorum, qui locum tuum appetunt te inde deturbabit. Diuitias multi caſus opprimunt, honores murata vulgi, aut maiorum, ſiue voluntas, ſiue opinio, ſecum mutat: voluptates morbi auferunt, pericula paupertas, infamia. * Ita Ionæ quidem hedera vnum vermem habuit, noſtræ plurimos: atque, vt alij deeſſent, certe metus, & perturbatæ mentis cogitationes deeſſe non poſſunt, quæ merito vermes B dicuntur, vt eleganter exponit Gregorius lib. 16. Moral. cap. vltimo. Quia autem (inquit) naturæ eſt vermium momentis ſingulis inceſſanter moueri, nō immerito ſignatur nomine vermium inquietudo cogitationum. Quo loco ita exponit illud Iob. 24 Dulcedo illius vermes, quia peruerſæ mentis dulcedo vermis eſt, etenim inde delectabiliter paſcitur, vnde per inquietudinem inceſſanter agitatur, &c. Sed cur vermis paratur aſcenſu diluculi, niſi, quia cito cōcidit huius ſæculi, quæ putatur, felicitas & ſæpe eo tempore, quo maxime flore- C re videbatur, & poſſeſſores ſuos in ſpem diuturnitatis erigebat? Die præcedenti creuit hedera, ſequentis diluculo accedit vermis, & ſubito areſcit. Quis autē putaret fore, vt quæ illius diei æſtum virens tollerauerat, diluculo areſceret, cuius & frigore, & rore viridior, & vege-
Eſther. 7. tior etiam futura videbatur? Quis crederet tunc funditus fuiſſe perituras omnes fortunas Aman, ipſumque in altam crucem tollendum, cum vnus ex tot regnorum optimatibus ad potentiſſimi regis conuiuium à regina vocatus eſt?
Iob. 2. Iob, cum prole, opibus, firmitate corpo- D ris, gratia, auctoritate vigebat maxime, repente omnia amiſit, & percuſſus vlcere, ſedebat in ſterquilinio. * Sed ea eſt
29 hominum durities, aut potius inſenſibilitas, vt ne ijs quidem amiſſis, quæ habebant, ſatis reſipiſcant, & de ſententia deducantur ſua, id eſt, de obſtinato illo proprij iudicij, & propriæ voluntatis amore, aut res ſæculi magni facere deſinant. Quos ea cauſa ſolet Deus affligere vehementius, & aliquid addere iacturæ bonorum, vt grauem morbum, aut moleſtum perſecutorem, aut vehemens periculum, aut denique aliquid, quod magnam afferat moleſtiam. Ita cū verme hederam cōſumpturo ortus eſt Sol grauis, quo moleſtior eſſet hederę areſactio, accreſſit etiam ventus calidus, & vrens, quo ſolis vis, & ardor iuuaretur. Sol, qui alio tempore luce ſua gra- Sol.
tus, calore vtilis, nunc ardore ingratiſſimus, & infeſtiſſimus eſt, quid aliud ſignificat, quam potentem olim amicum nunc ex amico perſecutorem, & inimicum, aut aliam quamcumque perſecutionem? De quo Propheta. Per diem ſol Pſal. 120.
non vret te. Et Apoc. 7. Non eſurient, neque ſitient amplius, neque cadet ſuper illos ſol, neque vllus æſtus. Gregorius quoque lib. 34. Moral. c. 7 ait. Rurſum ſole perſecutio deſignatur, ſicut in Euangelio veritas dicit, quod nata ſine Matth. 13
radicibus ſemina orto ſole aruerunt: quia videlicet verba vitæ in corde terrenorum hominum, temporali momento virentia ſuperueniente perſecutionis ardore ſiccantur, &c. * Et quia ſæpe 30
fit, ut impij huiuſmodi perſecutionibus, quæ, vt medicinæ adhibitæ erant, peiores per impatientiā reddantur, ſcriptū eſt, Et quartus angelus effudit phialam Apoc. 16.
ſuam in ſolem, & datum eſt illi æſtu affligere homines, & igni, & æſtuauerunt homines æſtu magno, & blaſphemauerunt nomen Dei habentis poteſtatē ſuper has plagas: neque egerunt pœnitentiam, vt darent illi gloriam. Sed vt ventus vrens ſolis ardorem adiuuabat, & multo moleſtiorē efficiebat, ita perſecutiones adiuuat, & grauiores reddit praua ſuggerendo, & ad impatientiā prouocando malignus ſpiritus, qui venti vren- Ventus
tis nomine in ſcriptura ſolet intelligi, vrens.
auctore Gregorio li. 18. Moral. c. 11. Nā quia ventus (inquit) vrens immundus ſpiritus ſolet intelligi, qui male ſuggeſtionis flatu ad terrena deſideria iniquorū corda ſuccēdit, Ieremias propheta teſtatur dicens: Ollā ſuccenſā ego video, & facies eius à facie Aquilonis: Olla Ierem. 1.
namq; ſuccenſa eſt cor humanum ſæcularium curarum ardoribus, deſideriorumque anxietatibus feruens, quæ à facie

facie Aquilonis ſuccenditur, id eſt, Dia-
boli ſuggeſtionibus inflammatur, &c.
31 * Quemadmodum autem Ionam Deus
hac moleſtia erudiuit, vt diſceret con-
ſilijs ſuis cedere, & immerito dolere ſe:
ita eos, quibus mederi cupit, prius per-
ſecutionibus, & tentationibus emollit,
& docet, deinde etiam interrogat: *Pu-
taſne bene iraſceris tu*, dum quædam il-
lorum mentibus obijcit, vnde erroris
ſui admoneantur, vt deinceps non à ſe,
ſed à Deo duci ſe ſinant, & in eo lætentur,
cetera contemnant. At enim, quia
nonnumquam nec ita continuo erudiū
tur, ſed male ſibi conſtantes reſpondēt:
Bene iraſcor ego vſque ad mortem, paula-
tim eos ita inſtituit, & conuincit, vt iam
nihil habeant, quod obijciant, ſicuti Io-
nas tandem conuictus ſiluit. *Tu*, inquit,
*doles ſuper hederam, in qua non laboraſti,
neque feciſti vt creſceret, &c.* Hoc eſt, Tu
doles auferri tibi bona huius vitæ, quæ
velut hedera, fragilia ſunt, & caduca, &
ſponte ſua, etiam ſi nemo lædat, marce-
ſcunt cito, & areſcunt, cum neque tu
ea feceris, neque auxeris. At ego non
dolebo horum cauſa perire animam
tuam, quam ego creaui mihi ſimilem, &
meo ſanguine redemi? Patere igitur il-
la perire, ne illorum cauſa hæc pereat,
dum nimis illis inhæret, & confidit, &
nimium ſui iuris effecta ſibi ſubdi me-
32 lius putat, quam mihi. * Sunt tamen nō-
nulli, quos Deus ad multorum vtilita-
tem magiſtros, & duces elegit, in quo-
rum vnius cuiuſque ſalute multorum
ſalus agitur, qui neſciunt quod ſit inter
dexteram, & ſiniſtram ſuā. & ſunt quaſi
iumenta quædam Dei. Et quoniā ſcri-
ptum eſt: Homines, & iumenta ſaluabis
Domine, maxime Deus de horum ſalu-
te laborat, per quos aliorum ſalutem
operatur, hos præcipue inſtruit & er-

Deus maxime de eorum ſalute curat, qui aliorū magiſtri futuri ſunt. Pſal. 35.

A rantes, ſiue per internas inſpirationes,
ſiue per verbera, & afflictiones, & igno-
minias in viam reuocat, quoniam ſi hi
pereant multos perire neceſſe erit, qui
illorum monitis, conſilijs, exemplo, in-
ſtituendi ſunt. Quis ſicut Dominus
Deus noſter, qui in altis habitat, & hu-
milia reſpicit in cœlo, & terra? qui ita
homines, & iumenta ſeruat, vt non ſo-
lum illorum miſereatur, qui rationis, &
intelligentiæ inopia iumenta dicuntur,
& magiſtros illis præbeat, aperienſque
manum ſuam impleat omne animal be
nedictione, ſed eorum quoque, qui cum
B acumine mentis, & eruditione præſtēt,
concupiſcentiæ ſuæ ſeruientes pecu-
dum more viuunt, & iumenta etiam nō
iniuria vocantur. Vere miſericors, &
miſerator Dominus, patiens, & multum
miſericors, & miſerationes eius ſuper
omnia opera eius: Benedic anima mea
Domino, & omnia quæ intra me ſunt, Pſal. 102.
nomini ſancto eius; Benedic anima mea
Domino, & noli obliuiſci omnes retri-
butiones eius: qui propitiatur omnibus
iniquitatibus tuis, qui ſanat omnes in-
firmitates tuas, qui redimit de interitu
vitam tuam, qui coronat te, in miſeri-
C cordia, & miſerationibus. Domine
Ieſu iterum precor, & ſemper precabor
Adueniat regnū tuū, fiat voluntas tua.
Noſtras etiam rebelles ad te compelle
propitius voluntates. Caſtiga in hoc ſæ
culo, erudi, flagella, ſeca, vre etiam, ſi
neceſſe eſt, vt tibi obſequamur, vt non
quod nos volumus fiat, ſed quod tu vis.
Adſit tantum gratia tua, quæ iuuet, ſuf
ficit nobis gratia tua, tantum te ne ca-
reamus, tantum te in æternum frua-
mur. Tibi cum patre, & ſancto Spiritu
gloria, & laus, & gratiarum actio in ſæ-
cula ſæculorum. Amen.

FINIS PRIMI TOMI.

1012555